This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Stanford University Libraries
3 6105 121 178 425

LELAND·STANFORD·JVNIOR·VNIVERSITY

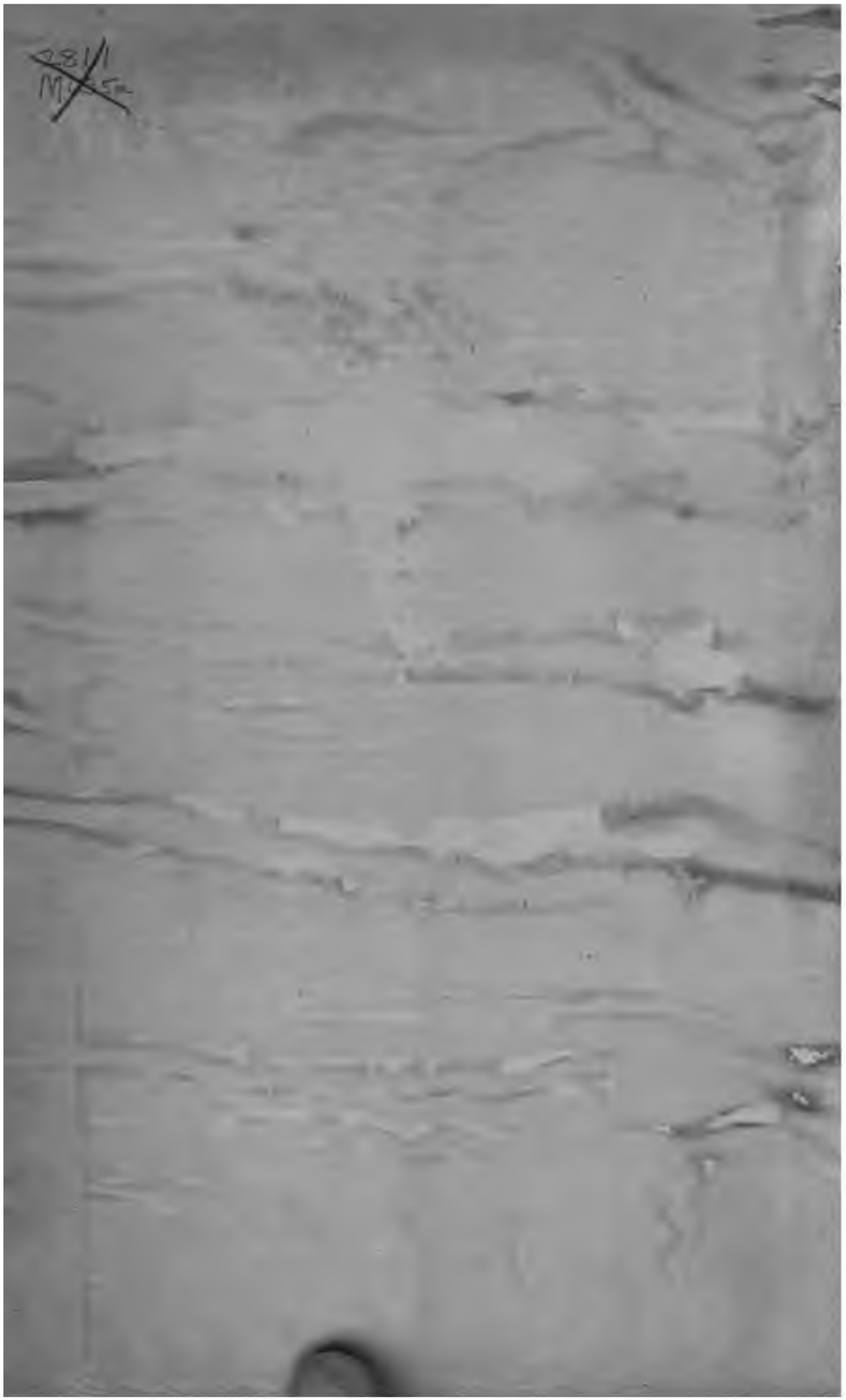

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS, ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA,

IUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA ; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA ; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., OPERA, RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, UT SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATRIS, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIDIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM,

ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM

SERIES GRÆCA POSTERIOR

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ AB ÆVO PHOTIANO AD CONCILII USQUE FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS, NEMPE MORTEM CARDINALIS BESSARIONIS.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIÆ, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, 222 VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, 1110 FRANCIS VENIT : GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TANTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, ET 104 VOLUMINA IN 109 TOMIS, PRO PRIMA SERIE, NON EXCEDIT. POSTERIOR VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA 55 VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA AD 58 VOLUMINA TANTUM ATTINGIT ; DUM HUJUS VERSIO MERE LATINA 29 VOLUMINIBUS EST ABSOLUTA. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM 5, UNUMQUODQUE MERE LATINUM 5 FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT IDEO, SI QUIS TANTUM EMAT LICET INTEGRE, SED SEORSIM, COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO 9 VEL PRO 6 FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES POSTERIORI PATROLOGIÆ LATINÆ SERIEI, PATRES AB INNOCENTIO III AD CONCILIUM TRIDENTINUM LABENTI, APPLICABUNTUR. PATROLOGIA QUÆ MANUSCRIPTIS IN BIBLIOTHECIS ORBIS UNIVERSI QUIESCENTIBUS CONSTABIT, NECNON PATROLOGIA ORIENTALIS, CONDITIONIBUS SPECIALIBUS SUBJICIENTUR, ET IN TEMPORE SUO ANNUNTIABUNTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NOBIS NON DENEGABIT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CL.

GREGORIUS PALAMAS. CONSTANTINUS HARMENOPULUS. THEOPHANES NICÆNUS. ALII.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA *THIBAUD*, OLIM *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM, SEU *PETIT-MONTROUGE*, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

B160
P4
v.150

STANFORD LIBRARY

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XIV. ANNI 1345-1350.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,

ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

GREGORII PALAMÆ,

THESSALONICENSIS ARCHIEPISCOPI,

OPERA OMNIA

THEOLOGICA, HOMILETICA, HAGIOGRAPHICA, POLEMICA, ASCETICA.

ACCEDUNT

GREGORII SINAITÆ, CONSTANTINI HARMENOPULI NOMOPHYLACIS, MACARII CHRYSOCEPHALI PHILADELPHIENSIS METROPOLITÆ, JOANNIS CALECÆ CPOLITANI PATRIARCHÆ, THEOPHANIS NICÆNI ARCHIEPISCOPI, NICOLAI CABASILÆ THESSALONICENSIS,

QUÆ SUPERSUNT.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

GREGORII TOMUS PRIOR, CÆTERORUM TOMUS UNICUS.

VENEUNT 2 VOLUMINA 22 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,

IN VIA DICTA *THIBAUD*, OLIM *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM, SEU *PETIT-MONTROUGE*, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1865

STANFORD LIBRARY

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XIV. ANNUS 1345-1350.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CL CONTINENTUR.

CONSTANTINUS HARMENOPULUS.

De Const. Harmenopuli ætate, vita et scriptis editis et ineditis. 9

Const. Harmenopuli libellus de opinionibus hæreticorum qui singulis temporibus extiterunt. 19

De fide orthodoxa. 29

Narratiuncula de tribus tomis synodicis in quibus omnes adversus imperatoriam majestatem turbarum aut rebellionis duces eorumque adjutores et conscii anathemate percutiuntur. 41

Contra Gregorium Palamam. 43

Epitome canonum. 45

MACARIUS CHRYSOCEPHALUS PHILADELPHIENSIS METROPOLITA.

Oratio in Exaltationem venerandæ et vivificæ Crucis. 173

Prœmia ad Commentarios in novum Testamentum. 229

De universali Orthodoxiæ solemnitate ob restitutum sacrarum imaginum honorem. 241

Ῥοδώνιον sive *Florilegium* (Excerpta). 245

JOANNES CALECA CPOLITANUS PATRIARCHA.

Joannis Calecæ homiliarum ineditarum Index ex Montefalconii Bibl. Coislin. 249

Homilia in Dominicam ante Exaltationem crucis. 253

Homilia in tertiam Jejuniorum Dominicam. 263

THEOPHANES NICÆNUS ARCHIEPISCOPUS.

Monitum Editorum, in quo vera Theophanis ætas statuitur contra Pontificia Leone sententiam, qui an. 1590 *ejus opera Græc. Lat. edidit.* 279

Theophanis Epistolæ. 287

NICOLAUS CABASILA, THESSALONICENSIS METROPOLITA.

Ejus vita, res gestæ, scripta. 355

De divino altaris Sacrificio. Præmittitur Gentiani Herveti interpretis ad lectorem admonitio. 363

De vita in Christo libri septem : Latine ex ed. Jacobi Pontani; Græce in D. W. Gass *Die Mystik des Nikolaus.* 491

Sermo contra leneratores, ex Davidis Hœschelii editione, cujus lacunas supplevimus ope codd. Paris. 970 et 1213. 727

Laudatio sanctæ myroblytidæ Theodoræ, sanctimonialis Thessalonicensis, cum prævio Danielis Papebrochii commentario. 749

GREGORIUS PALAMAS THESSALONICENSIS METROPOLITA.

Notitia ex Bibliotheca Fabricii ed. Harlesii. 771

Operum Gregorii Palamæ argumenta ex codd. Coislin. 799

De Gregorio Palama Græcorum Sententiæ. Insunt : Gregorii Acindyni Iambi ; Andreæ Colossensis Dialogus ; Joannis Cpolitani tomus ; Anonymi (sed Constantini Harmenopuli) de hæresibus Palamæ ; tomus condemnationis ejusdem, sermo patriarchalis quo proscribuntur Palamas et ejus fautores ; Simeonis, Xerocerci monasterii abbatis, ex libello de sobrietate et attentione in gratiam Hesychastarum, seu Umbilicanimorum, scripto ; patriarchæ Cpolitani tomus contra Synodum Palamitarum ; Davidis monachi relatio de dissidio Barlaami et Palamæ. 843

GREGORII PALAMÆ OPERA.

Theophanes, sive de divinitatis et rerum divinarum communicabilitate et incommunicabilitate. 909

Prosopopœiæ, id est Dialogus Corporis et Animæ coram judicibus causam dicentium. Latine col. 959, Græce col. 1547. 959

Vita S. Petri Athonitæ ; præmittitur Conr. Janningi Commentarius. 989

Antonii Bortoli Monitum in Palamæ scripta ascetica. Ex Φιλοκαλίᾳ τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν, *Venetiis* 1782 *edita.** 1041

De passionibus, virtutibus, et mentalis quietudinis fructibus, ad Xenam sanctimonialem. 1043

Decalogus Christianæ legis 1089

De Hesychastis. 1101

De oratione et puritate cordis. 1117

Capita CL physica, theologica, moralia et practica. 1121

Hagioriticus tomus pro Hesychastis, cui inter alios subscribit « monachorum minimus Joasaph, » quondam Joannes Cantacuzenus imp. Cpolitanus. 1225

Notitia in Gregorii Sinaitæ opuscula ascetica. 1237

Gregorii Sinaitæ capita de ascesi per acrostichidem. 1241

Ejusdem capita alia. 1299

Ejusdem de quiete et oratione; item de signis gratiæ et erroris ; et quæ sit differentia fervoris et orationis ; et quod sine duce facile superveniat error. 1305

De quietudine et duobus orationis modis. 1315

Quomodo oporteat sedere hesychastam ad orationem, nec cito assurgere. 1329

* Propter materiæ cognationem Palamæ Asceticis ex eodem libro subjecimus etiam Gregorii Sinaitæ opuscula ejusdem argumenti, qui Palamæ coævus exstitit. Hæc omnia huc usque pro ineditis ab omnibus bibliographis habebantur; nullus enim *Philocaliæ* editionem novit, cujus exemplaria omnia Venetiis in Orientem transmissa sunt.

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNE

256456

ANNO DOMINI MCCCXLV.

CONSTANTINUS HARMENOPULUS.

NOTITIA.

(Fabric. Harl. Biblioth. Gr. t. XI.)

Constantinus Harmenopulus ad medium duodecimum sæculum refertur a multis, et nominatim a Caveo (1) et a Petro Bælio (Réponse aux questions d'un provincial, t. I, ch. 53, p. 482) ; quare hoc etiam capite illi locum dare volui. Verius tamen est, medio sæculo decimo quarto demum illum floruisse, ut ex jam dicendis patebit. Natus est circa ann. 1320 Cpoli (2) patre Curopalata, matre Muzalona Jo. Cantacuzeni imp. consobrina. Ad decimum sextum annum ætatis liberalibus Græcorum disciplinis a Philastrio monacho studita institutus, post auditum Leonem monachum (3) ad annum usque vicesimum Latinis litteris navavit operam sub Aspasio monacho Calabro, quem ad id pater Constantini magna mercede ex Italia conduxerat. Hinc ad jurisprudentiam se contulit doctore Simone Attaliata, pronepote Michaelis Illius, cui Juris Compendium Græci debent. Eo magistro velocissimi ingenii juvenis ad eam sapientiæ famam pervenit, ut duodetricesimo ætatis anno antecessoris nomen meruerit, quod non nisi senibus principes Græci et legum stipendia emeritis plurima concedebant. Tricesimo ætatis anno Judex Dromi, quod civilium dicasterum supremum tribunal fuit, renuntiatus, et inter consiliarios ascitus principis (4), quos inter primum locum obtinuit minimus omnium ætate, tanta cum integritatis et sapientiæ gloria id muneris exsecutus est, ut, Cantacuzeno e solio, quod occupaverat, deturbato (5), nullam fortunæ aut dignitatis mutationem sit passus, quinimo, patre defuncto, auctus honoribus, Sebastus et Curopalata ad Cæsarem (6) propius accedere jussus sit. Opibus, dignitatibus, opulentoque Bryenniæ conjugis matrimonio felix ad legum interpretationem se contulit, tanta ubique et gravitate et eruditione, quantam nobis ubique ingerunt ejus in *Digestum* (7) *ac codicem* luculentissimi *Commentarii*, *Explanationes Novellarum*, *Prochiron juris utriusque*, aliaque, quæ passim Latinis Ictis ad auctoritatem præsentissimam evocantur, quæque tanti Græcis habita sunt, quanti olim priscis Latinis effata Scævolæ, Pauli, Caii, Ulpiani, aliorumque hujusmodi, quorum in jure summa auctoritas. *Sapientissimum* appellatum a Michaele Balsamone (8), *peritissimum legum* a Nicolao Cabasila (9), *Os jurisprudentiæ* antonomastice, et *Jurisconsultum* κατ' ἐξοχὴν a Nilo Rhodio (10), et ab ipso Philotheo (11) patriarcha Cpol. *Thesaurum Nomicum*, disces ex pluribus virorum hujusmodi monumentis. Circa quadragesimum ætatis annum canones attigit, cum *præfectus Thessalonicæ* summo cum *Nomophylacis* imperio per otium amavit sacra tractare, ea diligentia et fide, ut inter canonistas Græcos principem locum, judice Nicolao Comneno, obtineret, et Nilo Rhodio vocetur, διδάσκαλος καὶ κανόνων ἑρμηνευτὴς ἀνεπίληπτος, suffragante Georgio Coressio Additionibus ad *bibliothecam* Photii et Christophoro Campana Chio, *Canonarcha de vi canonum*, scholio ultimo. Diem obiit supremum Cpoli ann. 1380, vel 1383 (Fabr.). Vindobonæ in cod. Cæsar. 11 n. 8, est Philothei testimonium de ætate Constantini Harmenopuli. *V.* Lambec. VI, part. I, p. 87 sqq. ibique Kollarii not. p. 89 sq. Id testimonium Lambec. exhibet integrum (quod Fabric. postea in sect. 2 repetiit), ex eoque docet Constant. Harmen., qui in eo vocatur *nomophylax sacri imperatorii secreti et judex urbis Thessalon.* composuisse *Promptuar. juris civil.* et *Epitomen juris canon.* sub imperio impera-

(1) In *Histor. litter. SS. Eccl.*, tom. II, p. 226, ad ann. 1150, ed. Basil. Sed Caveum jam refutavit Tenzel in *Monatlichen Unterredungen*, etc., m. cit. 1690, 8, p. 967. (Harl.)

(2) Accuratam hanc de Harmenopulo notitiam debeo Nicolao Comneno Papadopoli, p. 143. *Prænotionum mystagog.* editarum Neapoli 1695, fol. Comnenus testatur se usum Georgii Coressii et Maximi Planudæ Paralipomenis ad *Bibliothecam* Photii.

(3) Hunc, cum non diu post archiepiscopum Mytilenæum fuisse constet, Nic. Comnenus eumdem putat fuisse cum Leone Magentino, cujus commentarii in scripta Aristotelis exstant.

(4) Joannis Cantacuzeni imp.

(5) Ann. Christi 1355.

(6) Joannem Palæologum.

(7) De his Harmenopuli scriptis partim adhuc ineditis plura dixisse se Comnenus testatur in opere, quod inscripsit *Græciæ Sapientis testimonium*. Illud non vidi.

(8) In Anaphora III, c. 5.

(9) In quæst. de matrimonio, apud Christoph. Campanam Canonarcham.

(10) In Sylloge canonum ad canones concilii Cpol. sub Cantacuzeno.

(11) Orat. 2, de pace Christi.

tricis Annæ Palæologinæ, hujusque filii, Joannis Palæologi ann. a creato mundo 6853, h. e. ann. Chr. 1345, et retractat, aliorum olim secutus rationes, sententiam antea libro v Comment. in Indic. I, p. 688 sq., et 771 (sed v. Kollar. *ibid.*, p. 555) prolatam, rejicitque opiniones Theod. Ad. Svallenbergii (*V.* postea ad sect. I), Marquardi Freheri in Chronologia, præfixa Juri Græco Romano, ac Josephi Mariæ Suaresii in Notitia Basilicorum (12), qui ætatem Constantini Harmen. alligarunt a. C. 1143 (quos etiam secutus est Buc. Gotthelf. Struv. in *Historia juris*, Ienæ 1718, 4. p. 341 ac 605); atque Jac. Gothofredi, in Manuali juris (p. 79, edit. 11 Genev. 1710, 12); ac Philippi Labbei in *Biblioth. chronolog. SS. Eccles.*; qui illius ætatem retulerunt ad ann. Chr. 1150; Christfr. quoque Waechtlerus in Opusc., p. 591, vulgarem sententiam amplexus, Harmenopulum jam sæc. XII vixisse contendit, sed ideo notatus a Trotz o in præfat. ad Waechtleri Opusc. p. 75 aliique. *Vid.* ad fin. sequentis paragraphi 2. — Contra de ætate ejus cum Fabricio consentiunt Oudin. in Comment. de SS. Eccles. tom. III, p. 924, ad ann. 1540; Hamberger in *Zuverläss. Nachricht.*, t. IV, p. 613 sq.; Saxius, in *Onom. lit.*, part. II, p. 365 sq., ad ann. 1345, qui præterea plures viros doctos præcipue scriptores *Histor. juris* de eo laudat; Sammet, in Opusculis, Lips. 1763, 4, p. 30; — Jo. Aug. Bachius, in *Hist. jurisprud. Rom.*, et Aug. Corn. Stockmann. in Not. ad illam, p. 655 sq. ed. quintæ; Pohl. ad Suares. l. c. p. 16, qui pag. 17 sqq. editiones recenset; et Car. Frid. Zepernick ad Caspar. Achat. Beck. *De Novellis Leonis Augusti*, etc., Halæ 1779, 8, p. 22 sqq. Add. meam Introduct., etc., II, part. I, p. 539 sq. et Supplementa ad illam, II, pag. 61 sq. (HARL.)

Constantini Harmenopuli scripta edita.

I. Ἑξάβιβλος, sive Πρόχειρον νόμων, *Promptuarium juris civilis* in sex libros, titulos LXXXII divisum, quod una cum *Ecloga legum georgicarum ex jure. Justinianeo*, Græce cura Theodorici Adamæi Suallembergii lucem vidit Parisiis apud Christianum Wechelum 1540, 4, Latine vertit D. Bernhardus a Rey Colon. 1547, 8, apud Martinum Gympicum, et ex secunda recognitione *ibid.* apud Gualtherum Fabricium 1556, 8. Et cum Enchiridio usuum feudalium per interpretem addito, 1566, 8. Accuratius deinde et elegantius, additis etiam scholiis. Joannes Mercerus, cum præfatione ad Michaelem Hospitalium, Lugd. 1656, 4; et Lausannæ, apud Franciscum le Preux, illustr. D. Bernensium typographum 1580, 8. Hinc Græce et Latine cum Merceri versione et scholiis, et paratitlis Dionysii Gothofredi et variarum lectionum libello ex codice ms. Jacobi Lectii; et nomenclatore Græcarum dictionum juris ad Harmenopulum, Genev. 1587, 4. [Constantini Selectæ præceptiones de agricultura, Latine, per Jan. Cornarium, Basil. 1538, 8. (in Cat. bibl. Leidens. pag. 142.) Posthæc edituri erant Harmenopuli Promptuarium Henr. Erustius, Abr. Haverkampius, qui edidit Specimen juridicum ad Constantini Harmenopuli Promptuarii lib. II, tit. 4, § 34, Lugd. Batav. 1738, postea a Gerh. Oelrichs, *Thes. diss. jurid.* vol. I., tom. III, p. 43, insertum; et Dav. Ruhnken. Sed horum conatus fuerunt irriti. Quo facto Ger. Meermann. persuasit Gul. Otton. Reitzio, ut curam novæ editionis susciperet, eique, operam suam ad hunc laborem profligandum pollicito, suppeditavit, quotquot ipse collegerat in Græcum interpretem subsidia tum codd. mss. tum collationum, tum animadversionum, ab eruditis viris profectarum. Reitzius igitur duobus codd. MSS. aliisque subsidiis usus textum Græc. restituit atque emendavit, novam eamque elegantiorem versionem confecit et nomenclatorem Græcum Gothofredi editioni adjectum auxit. Quia vero Reitzius cum vix ad finem opus perduxisset, et præfationi ultimam admovisset manum, animam efflavit: ejus filius, Carolus Conradus, a Meermanno rogatus, secundum schedas paternas opus absolvit, quod post mortem Ger. Meermanni tandem hujus filius Jo. L. B. de Meermann edidit *Supplemento novi thesauri civilis et canonici*, Hagæ Comitum, 1780 fol. init. cum inscriptione: *Constantini Harmenopuli Manuale legum, item leges agrariæ ex variis codd. emendavit atque auxit; nova versione Latina adornavit; notasque et observatt. complurium eruditorum, tam editas* (n. Bern. a Rey, Jo. Mercerii et Dion. Gothofredi), *quam ineditas, ut et suas, adjecit, nec non I. G. Sammet Diatribam de Hypobolo subjunxit Gul. Otto Reitzius.* Textui Gr. a pag. 1 subjecit lectionum varietatem, scholia vetera atque eruditorum animadversiones; in Præfatione autem uberius recenset subsidia, quibus ad emendandum æque ac illustrandum Manuale usus est. Ea autem fuerunt duo codd. Meermanniani, ineditus commentar. Emm. Soarez a Ribeira; obss. et collationes ad codd. anecdotæ A. Penæ, Ant. Contii, Gerh. Falkenburgii, Jas. Cujacii, Jos. Scaligeri, Claud. Salmasii, Abr. Haverkampii et Jo. Dan. Ritteri, quorum ultimus lectiones varr. et loca Ictorum exscripsit ex Harmenopulo Cujacii, quem servat bibliotheca Senatus Lipsiensis, iisque suas addidit observatt. pag. VI, Præfat. ex cod. Meermann. integro vetus Πρόχειρον νόμον in 40 tributum titulos continente, locum, ad initium Προθεωρίας Harmenop. § 18, pertinentem, cum tabula titulorum, Gr. et Lat. cum Vavassoris, illud edituri, suisque notis inseruit, et pag. IX animadverit, hoc Πρόχειρον non aliud esse, ac cujus titulos J. H. Majus in Bibl. Uffenbachiana, p. I, p. 522, exhibuit, in quibusdam tamen differre; tum pag. XIII sqq. repetuntur superiorum editionum Dedicationes ac Præfationes. Sammeti Diatriben excipiunt, p. 386 sqq. *leges agrariæ*, ex quatuor codd. Meermannianis emendatæ, Gr. et Lat. cum notis Reitzii et aliorum. Ex indice nominum propriorum de *Magistri*

(12) *V.* pag. 16 ed. Pohl. qui in not. plura et certiora de Const. Harmen. scripsit.

Ῥωμαϊκῶν, citatis ab Harmenopulo in Prolegom. p. 6, adhuc observo, Gothofredo in nota aliisque videri, illum fuisse eumdem cum Cosma, officiorum magistro sub Romano seniore, et a Ῥωμαϊκῶν scriptore diversum, sed jam dissensit Salmasius et ita jam Snallemberg. in epist. dedicat. p. XIV sq. ed. Reitz judicavit, et Reitzio verosimile est, hujus *Magistri* nomen non honoris titulum, sed κύριον ὄνομα familiæ fuisse, etc. Fabricius noster infra in vol. XII, p. 429 sqq. recudi fecerat partem Præfationis Harmenopuli, qua rationes, ob quas post Basilii Constantini et Leonis manuale legum aliud ipse novum composuerit, exponit. Illa quidem pars h. l. rectius resumenda fuerat; at, quoniam in Reitzii edit. p. 6 sqq. et emendatior et notis multis instructa legitur, eam et h. l. et infra in vol. XII excludendam esse duxi. HARL.] —Germanice Harmenopuli *Hand-Buch und Auszug Kayserlicher und Bürgerlicher Rechte, D. Justo Goblero* interprete Francof. 1566, 1576 fol. MS. hoc opus in variis bibliothecis, ut Cæsarea, Lambec. VI, pag. 45 (13), Coisliniana pag. 218, etc. Privata quidem auctoritate sed singulari studio concinnatum fuit ab Harmenopulo hoc Promptuarium, compendiumque juridicum, supplens et emendans defectus veteris προχείρου, quod in XI (14) tributum titulos auspiciis Basilii Macedonis, Constantini Porphyrogennetæ et Leonis Sapientis pridem compositum ipse commemorat: explanationibus etiam succinctis, quibus leges adductas principum et jurisconsultorum veterum responsa illustrat, illud locupletavit, quas Mercerus atque inde Godofredus et minori typorum charactere et præposito σχολίου vel ἐπεξηγήσεως titulo solent distinguere.

2. Ἐπιτομὴ τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων· Epitome divinorum et sacrorum canonum (tributa in sectiones sex, 1) de episcopis, 2) de presbyteris, diaconis, subdiaconis atque ex oreistis, 3) de clericis, 4) de monachis et monasteriis, 5) de laicis, 6) de mulieribus.) Πρόχειρον juris canonici vocat Nic. Comnenus, p. 219 *Prænot. mystagogicar.* Cum Scholiis Citrensis τοῦ Κίτρους, qui p. 11 nominatur, et Philothei (qui patriarcha CPol. fuit ann. 1354 et ab ann. 1362 ad 1376) Græce et Latine prodiit in Marquardi Freheri Jure Græco Romano lib. I. p. 1-71, ex Græco Jo. Sambuci codice, adjuncta Latina Jo. Leunclavii versione. Francof. 1696 fol. Hæc Epitome in aliquot codicibus Cæsareis exstat manu exarata, teste Lambecio V, p. 160; et VI, pag. 35, ac 37 (15), quos cum editis conferri, postremum præcipue, operæ pretium fuerit. Ex eodem [p. 87 sqq. Koll.] et Nota Philothei adjecta non licet de ætate Harmenopuli dubitare, quam ideo hic etiam ascribere haud gravabor: Τὸ παρὸν ὅλον τοῦτο βιβλίον τῶν τε θείων καὶ φιλευσεβῶν νόμων καὶ τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων συνετέθει πολλῷ πόνῳ, καὶ οὕτως ὠργανώθη παρὰ τοῦ πανσεβάστου νομοφύλακος τοῦ εὐαγοῦς βασιλικοῦ σεκρέτου καὶ κριτοῦ τῆς θεοσώστου πόλεως Θεσσαλονίκης κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ἁρμενοπούλου ἐπὶ τῆς βασιλείας τῆς εὐσεβε-

(13) Sive p. 83 sqq. ed. Kollarii, in cod. 11 n. 2 et n. 3 exstat ejusd. Harmenopuli *Ecloga legum georgicar.* ex jure Justinianeo; ibid. p. 31, n. 8, cod. 2; et p. 40, n. 15, cod. 3; ac p. 71, n. 5, cod. 7; p. 84, n. 3, cod. 11; pag. 99, n. 2, cod. 12, vol. VIII, p. 902, n. 7, cod. 47, sunt eædem *Leges georgicæ.* Ibid. pag. 45. vol. VI, n. 22, cod. 3, ex titulo quarto libri secundi Promptuarii, § 31, de ἀμπελαρίοις s. *oleariis*, ubi Lambec. et Kollar. de significatione voc. Græc. barbari Ἀμπελάριος plura afferunt. Add. Reitzii ind. Græc. ad promptuar. h. voc. et not. ad II, 4, § 20, p. 122.— Ibid. pag. 56, n. 7, cod. 9 (ubi consules Kollar. notam), excerpta quædam Miscell. *de officiis magistratuum ac judicum;* ibid. p. 76, n. 1; cod. 10, p. 83, n. 2, cod. 11; ac p. 99 n. 2, cod. 12 ac vol. VIII. pag. 1057, n. 12. cod. 53. *Promptuarium* — Locus quidam de formula loquendi ἐπὶ σεκρέτῳ apud Harmenopulum a Lambecio, rectius *vero præfectus tribunali dicasterioque* a Kollario in vol. IV, pag. 76 sqq. explicatur. — In vol. II, p. 922, n. 4 cod. 449, *Georgii Critonii* seu *Crittonei*, olim professoris Parisiens. Præfat. in *Harmenopuli titulum de judiciis.* —Venetiis, in bibl. Marc. cod. 182 et 183 est *Promptuarium*, adjecta *Donatione Constantini M.*; item *Ecloga legum georgicarum* et alia Harmenopuli opera. — (Ead. Opusc. in cod. Barocc. 149) In cod. 525 et 580, *Promptuarium* V. Cat. codd. gr. Marc. pag. 105, 284 et 305. — Matriti, in cod. reg. 85, cum Legib. georgic. et aliis Harmenop. libris. V. Iriart. Cat. codd. gr. Matrit. pag. 347 sqq. — In cod. Jo. Mori 281 sive n. 9467, Cat. Mss. Angliæ, etc. vol. II; Epitomes Juris civilis liber primus, Latine. — Paris. in bibl. publ. codd. duodecim asservatum Harmenop. Promptuarium. V. Indic. ad vol. II, Cat. Mss. regg. Paris. —Secundum Montfaucon. *in Bibl. bibliothecar. Mss*; exstant pag. 12 D. in bibl. Vatic. Harmen. Hexabiblos, hic, et officia palatii: pag. 344, E. in bibl. Bodleiana, Manuale legum.—Florentiæ in bibl. Laurent. codd. 19 n. 1, plut. 81, et 85, n. 2, Promptuarium, ac n. 7, Leges georgicæ: quos codd. copiosius recenset Bandin. in Cat. codd. Gr. Laur. 3, pag. 230 et 417. — Mosquæ in bibl. typographei synod. in 4, *Promptuarium* in codd. 41, 44 et 45 cum appendice quatuor legum, et legg. georgicis. V. Matthæi Notit. codd. Gr. Mosquens. in 8, p. 322, 323 et 324.— Ibid. p. 84, n. 7, in cod. 151 sunt quædam capp. excerpta ex scriptis Harmenopuli. (HARL.)

(14) Conf. Pohl. ad Suaresii Notitiam Basilic. p. 7 sqq., p. 14 sqq., præcipue p. 15, not. d, ubi Harmenopuli verba § 20 Προθεωρία: explicantur, et pag. 36 sqq. Id editum esse a Reitzio in Meermanni supplem. jam memoravimus. (HARL.)

(15) Sive p. 537, vol. V, n. 8, cod. 255 ed. Kollar. — In vol. VI, part. I, p. 79, n. 4, cod. 9, pag. 85, n. 5; cod. 11 a Philotheo, ut Lambec. arbitratur, suppleta et scholiis margin. illustrata; sed conf. Kollarii Notam it. in vol. VIII, p. 995, n. 24, cod. 51; *ibid.*, pag. 1010, n. 20, cod. 53. — Florentiæ in bibl. Laurent. cod. 19, n. 2, plut. 81; et cod. 85, n. 4, plut. 89. V. Bandin. Cat. codd. Gr. Laurent. tom. III, p. 252 et 418. — Venetiis in bibl. Marc. cod. 182. et cod. 580, V. Cat. codd. Gr. Marc., p. 165 et 505. —*Taurini* in cod. 278 I. V. Cat. codd. Gr. Taur. p. 380. — Paris. in oct. codd. bibl. publ. V. Indic. ad vol. II, Cat. Mss. regg. Paris. p. VIII. — Mosquæ in cod. typograph. synod. 20, n. 4, et cod. 41, n. 10, et cod. 44 n. 3. V. Matthæi Notit. citatam p. 315, 322 et 325 sq. — Oxon. in cod. Barocc. 149. — Matriti in cod. reg. 85 fol. 203. V. Iriart. Cat. codd. Gr. Matrit. p. 330 sq. (HARL.)

στάτης καὶ φιλοχρίστου Δεσποίνης ἡμῶν καὶ Αὐτοκρατορίσσης κυρᾶς Ἄννης τῆς Παλαιολογίνης, καὶ τοῦ ἐρασμιωτάτου ταύτης υἱοῦ, τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ φιλοχρίστου Βασιλέως ἡμῶν καὶ Αὐτοκράτορος Ῥωμαίων κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, ἐν ἔτει ἀπὸ κτίσεως κόσμου ϛωνγ', ἰνδικτιῶνος ιγ'. Hoc est: *Præsens hic totus liber divinarum ac piarum legum et sacrorum atque divinorum canonum multo labore compositus et ita instructus est ab admodum venerabili nomophylace sacri imperatorii secreti et judice a Deo servatæ urbis Thessalonicæ, domino Constantino Harmenopulo, sub imperio piissimæ et Christum amantis dominæ atque imperatricis, dominæ Annæ Palæologinæ, et dilectissimi filii ipsius, piissimi et Christum amantis regis nostri atque imperatoris Romanorum, domini Joannis Palæologi, anno a creatione mundi* 6853, *indictione decima tertia, sive anno Christi* 1345. Huic suffragatur, quod idem Philoth us in ἀνατροπῇ τῶν γεγραμμένων παρὰ τῷ Ἁρμενοπούλῳ ἀναθεματισμῶν, quam in codice regio 2025 lectam sibi laudat etiam Cangius Glossario in Κριτής, Harmenopulum velut adhuc spirantem alloquitur his verbis: Ὁ περὶ ταῦτα σοφὸς, σεβαστὲ νομοφύλαξ καὶ καθολικὲ κριτὰ Ἁρμενόπουλε, πῶς οὐ κἀκεῖνο τοῖς γεγραμμένοις προσέθηκας; *Cum peritus sis hujusmodi rerum, venerabilis nomophylax et judex generalis Harmenopule, cur non hoc quoque scriptis adjecisti?* etc. Unde jam in edito ann. 1650 opere *De Synedriis*, lib. I, cap. 10, pag. 213 sq. Jo. Seldenus monuit, de Harmenopuli ætate aliter esse omnino decernendum, quam viris doctis fuerat hactenus receptum, qui retulerunt ad sæculum duodecimum, ut Marquardus Freherus in Chronologia *Juri Græco-Rom.* præfixa; Josephus Maria Suaresius, in Notitia Basilicorum; Jac. Gotofredus, in Manuali juris; Philippus Labbeus et Casimirus Oudinus, et Lud. Ellies du Pin, De scriptoribus ecclesiasticis; Tho. Ittigius, Præf. ad librum *De hæresiarchis*, p. 18; Jo. Doviatius, Prænot. canon., p. 428, aliique.

3. Περὶ ὧν οἱ κατὰ καιροὺς αἱρετικοὶ ἔδοξαν. *De opinionibus hæreticorum, qui singulis temporibus extiterunt.* Incipit: Οἱ περὶ τὸν Ἄρειον. Sine ordine temporis disserit breviter 1) de Arianis, 2) Macedonianis, 3) Sabellianis, 4) Apollinari, 5) Eutyche et Dioscoro, 6) Paulo Samosetano, 7) Nestorianis, 8) Sergio, Pyrrhoque monothelitis, 9) Origenianis, 10) Petro Fullone, 11) Marcionitis, ac Manichæis, 12) Marcello, Photino et Sophronio, 13) Eunomianis, 14) Novatianis, et 15) Sabbatianis, 16) Montani sectatoribus, 17) Donatistis, 18) Massalianis, qui etiam Enthusiastæ et Valentiniani (ita dicti, quod Valentini et Valentis impp. temposibus pullulaverint), denique de Eleutherio Paphlagone atque 19) Bogomilis, οὓς πρὸ πολλοῦ τῆς καθ' ἡμᾶς γενεᾶς, *non diu ante nostram memoriam.* Prodiit ex Jo. Sambuci codice Græce cum Latina Jo. Leunclavii versione ad calcem legationis Man. Comneni ad Armenios Basil. 1578, 8; p. 557 — 576, et in *Jure Græco-Rom.* Freheri pag. 547, Francof. 1596, fol. et in *Auctario Bibl. Patrum* Ducæano Paris. 1624, tomo I, et in *Bibl. Patrum*, Morellianæ edit. ann. 1644, 1654 tomo XI; Latine sæpius in cæteris *Bibliothecæ Patrum* editionibus, et ad calcem Honorii *De hæresibus*, Helmst. 1676, 4 (Fabr.) Codd. hujus libelli exstant Florentiæ in bibl. Laurent. cod. 19, n. 3, plut. 81 et cod. 85 n. 6, plut. 89. Vid. Bandini, cat. codd. Gr. Laur. p. 233 et 418. — Venetiis, in Bibl. Marc. codd. 182 et 183, cui adjecta est nota de ætate Harmenopuli; quæ a Fabricio ad sect. 2 adfertur. V. Cat. codd. Gr. Marc, p. 105. — Paris, in bibl. publ. cod. 1355, n. 22. — in cod. 1361. n. 6, et duobus sequent. — Vindobon. in cod. Cæs. 253, n. 2. — In cod. 10, n. 6, et in cod. 51, n. 26. V. Lambec, vol. V. p. 334; VI, part. I, p, 79, atque vol. VIII, p. 696. (Harl.)

4. Περὶ πίστεως ὀρθοδόξου. *De fide orthodoxa.* Incipit: Πιστεύειν δεῖ τὸν ὄντως Χριστιανόν. Libello de hæresibus subjicitur Græce et Latine in prima editione, p. 576 — 583; et in omnibus cæteris jam memoratis similiter recusum. In codicibus autem Cæsareis hæc expositio fidei libello de hæresibus instar proœmii præmittitur, ut notat Lambecius VI, pag. 35, 39 (16). Eamdem bis memoriter recitasse dicitur Harmenopulus morti vicinus eo ipso die, quo Cpoli obiit sub Manuele Palæologo Kalendis Martii anno ætatis 63, Christi 1380, vel 1383, ut accuratius a Coressio supputari notat Comnenus pag. 144. In hac Ecthesi Allatius, II, 2, *De consensu*, § 8, pag. 493, monet contra Harmenopuli mentem addita ab editoribus *Juris Græco-Romani*, pag. 552, verba: Καὶ τοῦ Υἱοῦ, *ac Filio*, ubi de Spiritus Sancti processione sermo est. Quod facile crediderim, licet futilem conjecturam Nic. Comnenus appellet. Certe in prima Leunclavii editione ann. 1578, pag. 578, tantum legitur: Τ. συναϊδίως ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατ. ὁ; ἐκπορευόμενον.

5. *Donatio Constantini Magni* Silvestro Papæ, ut aiunt, facta, quam ex Græca Harmenopuli versione dedi volum. VI, pag. 5 (17), vulgaverat e Græco codice regio Parisiensi Jul. Cæsar Bulengerus, lib. II

(16) Sive p. 79, n. 5, cod. 9, p. 86 sq. ed. Kollar. in cod. 11, n. 6; it. pag. 99. n. 3, cod. 12, nec non in vol. V, p. 333, n. 1, cod. 253, ubi V. Kollar. et in vol. VIII, p. 696, n. 25, cod. 51, — Florent. in bibl. Laurent. cod. 85, n. 5, plut. 89, præmittitur quoque libello de hæresibus, n. 6. V. *Bandin.* cat. codd. Gr. Laurent. III, pag. 418. — Paris, in bibl. publ. cod. 1355, cum libello de hæreticis et aliis operibus Harmenopuli; in cod. 1360 et tribus sequentibus, in quibus etiam præmittitur libello *De hæreticis*. Præmittitur quoque in cod. Barocc. 149, et cod. Matrit. reg. 85. V. Iriart. Cat. cod. Gr. Matrit. p. 351, in quo cod. si recte intelligo verba Iriarti, leguntur verba καὶ τοῦ Θεοῦ. — Mosquæ, in cod. 41, n. 11, teste Matthæi in not. codd. Gr. Mosq. p. 322. (Harl.)

(17) Sive vol. VI, p. 698 sqq. nov. ed ubi in nota *l.* jam plures citavi codd. mss. Conf. etiam Fabric. infra in vol. XI, p. 352 sq. vet. ed. Editionibus ibid. memoratis addantur: *Constantini donatio* e Græco in Latinum conversa a Bartholomæo Pin erno de Monte Arduo, sine l. et a. 4. V.

De imperio Rom. c. 6. Exstat etiam in codicibus Cæsareis, de quibus Lambecius, V, pag. 244, et VI, pag. 35, 38, nec non in Barocciano bibl. Bodleianæ codice 149.

6. *Tomus contra Gregorium Palamam* Græce et Latine editus sine nomine auctoris ab Allatio in *Græcia Orthodoxa*, tom. I, pag. 780 - 785, Rom. 1652, 4. Harmenopulo vindicatus a Nic. Comneno, pag. 144 *Prænotionum Mystagogicarum*. Incipit : Ἡ μὲν παρὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Scripta Harmenopuli inedita.

7. *Dissertatio de jejunii quadragesimalis aliorumque nonnullorum solemnium jejuniorum origine ac ratione.* Incipit : Ἰστέον, ὅτι τὴν ἁγίαν καὶ Μεγάλην τεσσαρακοστὴν νηστεύομεν ὡς τοῦ χρόνου ὅλου ἀποδεικτέον. MS. in bibl. Cæsarea, Lambec. VI, pag. 37 sq. (Fabr.) Sive p. 81, Kollar. n. 4; cod. 11. (Harl.)

8. Τὰ ὀφφίκια τοῦ παλατίου. Τὰ ὀφφίκια τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. *Catalogus officiorum aulæ imperatoriæ et Magnæ ecclesiæ CPolitanæ. S. Sophiæ* id. p. 36, et 40. « Fabr. » In cod. Vindob. 7, n. 10, *Officia Magnæ eccles. CPolit. S. Sophiæ* sine nomine auctoris. V. Lambec. VII, part. I, pag. 727 sq. qui, hunc catalogum censet diligenter conferendum esse cum aliis ejusdem generis catalogis in Georg. Codini libro De *officiis Magnæ ecclesiæ et aulæ* CP. Gr. et Lat. edito, cum observatt. et notis Jac. Gresteri et Jac. Goar. Paris. 1647, fol. et Kollarius adnotat, hoc opusculum Constantino Harmenopulo tribui inferius in cod. X, n 9. In hoc scilicet occurrit, n. 7 Const. Harmenop. *Catal. officiorum aulæ CP.* n. 9. autem ejusd. *Catal. officiorum Magnæ ecclesiæ CP.* V. Lambec. VI, part. I, pag. 80 atque 81; Kollar. autem in nota et monet illos catalogos in bibl. Cæsar. pluribus occurrere exemplis, et judicat eos mereri, qui non modo cum aliis conferantur, sed etiam separatim efferantur in lucem. — Iidem duo catalogi in cod. 51, n. 28. V. Lambec. VIII, pag. 990. — ibid. p. 961. n. 4, cod. 48. Cat. officior. Magnæ eccl. CPol. sed nomine Harmenopuli omisso. — Bini Catal. in cod. Barocc. 149 et Paris. in bibl. publ. codd. 1360, ac tribus sequentibus, et 1386. — Venet. in bibl. Marc. codd. 182 et 183. V. Cat. codd. Gr. Marc. p. 105. (Harl.)

9. *Narratiuncula de tribus tomis synodicis* sub imp. Constantino Porphyrogenneto, sub imp. Manuele Comneno et Mich. Palæologo compositis, in quibus anathemate percutiuntur, quicunque contra imperatores seditionem excitant, et per vim aut insidias imperium invadere nituntur vel eorum adjutores et conscii. Incipit : Ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Πορφ., id., p. 35. (Fabr.) Venet. in bibl. Marc. 183. V. Cat. cit. p. 105. — Vindobon. in cod. 9, n. 3., et cod. 53, n. 13. V. Lambec. VI, pag. 78 sq. et VIII., pag. 1008, ubi inscribitur : *Harmenop. Epitome decretorum impp. Constantini Porphyrog. etc., contra deficientes, et, adfectata tyrannide, insidias vel mortem imperatoribus molientes;* atque citatur *Jus Græco-Romanum*, tom. I, p. 118. In cod. n. 14, subjicitur *Philothei, patriarchæ CPol. commonitio de anathematismis ad Constant. Harmenop. qua probat, decreta illa de tyrannis et insidias imperatori struentibus, excommunicandis esse abolita.* V. not. Kollar. qui addit, exstare Gr. et Lat. in Freheri. *Jure Græco-Romano*, libr. IV, p. 288. sqq. Eadem Philothei refutatio anathematum supra scriptorum exstat in cod. Meermann., cujus præcipuas ab ed. Leunclav. ap. Freher. l. c. diversas lect. enotavit Reitzius in Supplem. ad Meermann, *Novo thesauro*, etc., pag. 374. — *Harmen. narratiuncula* Venetiis in bibl. Marc. cod. 183. V. Cat. cit. p. 105 Taurini, in cod. 288, ex quo confector Cat. codd. Gr. Taur. pag. 381, illam Gr. et Lat. evulgavit ; sed eamdem emendatiorem ex cod. Matrit. 85 Iriarte, in Cat. codd. Gr. Matrit. pag. 350; et Reitzius in Supplem. ad Meermann. l. cit. p. 374, Gr. ac Lat. ex cod. Meermann. ediderunt, et Reitzius adnotavit, primam partem, quantum ad Const. Porphyr. jam a Leunclav. tom. I, p. 118, esse promulgatam, at lectiones interdum differre. (Harl.)

10. *Lexicon*, τοῦ σεβαστοῦ καὶ κριτοῦ Θεσσαλονίκης τοῦ Ἀρμενοπούλου λεξικὸν κατὰ στοιχεῖον περιέχον τὰ κοινῶς γραφόμενα ῥήματα. Cujus pars MS. in bibl. Cæsarea (18). Nescio, idemne, an aliud, quod

Panzer. A. t. IX, pag. 170, n. 87. atque: *Donationis, quæ Constantini dicitur, privilegium;* Barthol. Pincerno de Monte Ardno ad Julium II, pont. max. interprete. Laurentii Vallæ. —contra ipsum, ut falso creditum et ementitum privilegium declamatio; cum Ulrichi Hutteni, equitis Germani, ad Leonem X, pont. max. Præfat.; Nicolaus de Cusa, tit. S. Petri ad vincula, *De donatione Constantini* ; Antonius, archiep. Florentin., de eadem re; Hieron. Paulus Catthalanus, I. M. D. ac cubicularius Alexandri VI, pont. max. de eadem donatione, sine a. l. et typogr. nota, in-8. Hutteni Præfat. subscripta est, *ex arce Steckelberg. Kal. Decembr.* 1517. — Codd. autem laudatis adde Mosquens. 41 teste Matthæi in notit. codd. Gr. Mosq. pag. 322, et cod. Meermann. ex quo lect. a Fabriciano textu in vol. VI cit. diversas excerpsit et posuit *Reitzius* in supplem. ad Meerman. Novum thes. juris | civil. et can. p. 374. (Harl).

(18) Conf. supra ad vol. VI, pag. 543 sq., et p. 633, quibus add. cod. Venet. bibl. Marc. 525 (v. Cat. codd. Gr. Marc. p. 284). — In Montfauc. *Bibl. biblioth. Mss.* I, pag. 623 E ; inter codd. bibl. Scholarii Armenopuli *Proœmium de verborum constructione*; item *Lexicon ordine litterarum* ; et pag. 642 E, inter codd. bibl. Bodlei, n. 685 Harmenopuli *Lexicon* : in Catal. autem mss. Angliæ, etc., I. p. 7 in cod. Barocc. 68, inesse dicuntur *Harmen. Lexicon. verborum synonymor.* et ejusdem *Lexicon verborum transitivorum et intransitivorum* : — eadem et *Harmen.* proœmium de syntaxi verborum, in cod. Barocc. 159. (Harl).

septem folia in quarto implens exstat integrum in alio codice, atque inscribitur : Λεξικὸν κατὰ στοιχεῖον περιέχον τὰ πολυώνυμα τῶν ῥημάτων. Incipit : Ἀγαπῶ, φιλῶ. Vide Nesselium l., p. 398, et IV p. 120. Quod vero ab Dupino, tom. IX *Bibliothecæ scriptor. Eccles.* p. 200, memoratur Harmenopuli Dictionarium, *Dictionnaire du droit civil*, haud diversum est ab ejus *Promptuario sive Prochiro juris*, de quo supra dictum. Vide Baelii *Respons. ad quæstiones hominis e Provincia*, cap. 53, tom I. p. 482 seq.

11. A Nicolao Comneno in *Prænotionibus mystagogicis* præterea subinde citantur Harmenopuli *Scholia in Pandectas*, p. 235, 238, 239, 268, 282, 400 ; *in codicem*, p. 320, 321, *in Novellas*, p. 322, 388; *in Novellam Leonis*, ibid. et 197 ; *Libellus de testibus*, p. 403; *Libellus de testimonio quomodo fiat*, quem in suam Synopsin juris retulit Thomas Diplovatacius id. 384. Epistola 21 *ad Sclerum*, p. 226. 362. Idem Comnenus observat, Harmenopulum libenter insistere vestigiis ICti inter Græcos celebris Tipuciti, p. 884; et canonum interpretis Theodori Prodromi, p. 364. Multus etiam in eo Comnenus est, p. 144 et 251, ut Harmenopulum Balsamoni præferat, et a schismate Photiano alienum fuisse probet, insultetque Maximo Margunio, Balsamonem præ illo extollenti. Eumdem Margunium, Harmenopuli *orationes* citantem, refellit pag. 272, negatque orationes ullas aut dixisse vivum, aut fato functum reliquisse. *Ipse enim*, inquit, *initio commentariorum suorum in Digestum se infacundum et tardioris pronuntiationis hominem fatetur, eamque causam adfert, ob quam a dicendis causis impendendoque clientibus patrocinio se transtulit ad quietiorem legum meditationem.*

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΤΟΥ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΕΒΑΣΤΟΥ, ΚΑΙ ΝΟΜΟΦΥΛΑΚΟΣ, ΚΑΙ ΚΡΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,

ΠΕΡΙ ΩΝ ΟΙ ΚΑΤΑ ΚΑΙΡΟΥΣ ΑΙΡΕΤΙΚΟΙ ΕΔΟΞΑΣΑΝ.

CONSTANTINI HARMENOPULI

SEBASTI, NOMOPHYLACIS, ET JUDICIS THESSALONICENSIS,

DE OPINIONIBUS HÆRETICORUM, QUI SINGULIS TEMPORIBUS EXSTITERUNT.

(Ex Ducæi supplem.)

Ariani, Filium Dei creaturam esse dicentes, verbum istud : « Ante me factus est, » quod evangelista Joannes in persona præcursoris et Baptistæ Joannis protulit, male pro eo, ac si diceretur, « Ante me creatus est, » interpretantur. Sed male sentire convincuntur, ex illo sequente verbo : « Quoniam me prior erat. » Omnino enim contrarium dicere debebat, hoc quodam modo : Me prior est, quoniam prior me factus est. Nos autem illud, Ante me factus est, pro eo, ac si diceretur, Gloriosior et honoratior me factus est, recte sentientes accipimus. Refutantur etiam, cum pluribus aliis, tum quod idem Joannes dixerit : « In principio (id est, a principio) erat Sermo, et Sermo erat Deus. » Idem et illud, « Omnia per ipsum facta sunt, » quasi per instrumentum quoddam intelligebant ; puta serram, aliudve tale. Nos autem hoc ita dictum accipimus, ut loqui solemus, regem

α'. Οἱ περὶ τὸν Ἄρειον, κτίσμα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ λέγοντες, τὸ « Ἔμπροσθέν μου γέγονεν, » ὅπερ Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς ἐκ προσώπου λέγει τοῦ προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ἀντὶ τοῦ, Πρὸ ἐμοῦ ἐκτίσθη, παρεξηγοῦνται. Ἐλέγχονται δὲ κακῶς φρονεῖν, ἐκ τοῦ μετ' αὐτό· Διότι πρῶτός μου ἦν. Τοὐναντίον γὰρ πάντως εἰπεῖν ὤφειλεν, ὅτι Πρῶτός μού ἐστι, διότι πρῶτός μου γέγονεν. Ἀλλ' ἡμεῖς τὸ, Ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ἀντὶ τοῦ, Ἐνδοξότερος καὶ προτιμότερός μου γέγονεν, ὀρθῶς φρονοῦντες νοοῦμεν. Ἐλέγχονται δὲ καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν, καὶ ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸν αὐτὸν Ἰωάννην· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, (ὅπερ ἐστὶν, ἐξ ἀρχῆς) καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Οἱ αὐτοὶ καὶ τὸ, « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » ὡς δι' ὀργάνου τινὸς ἐνόησαν· πρίονος τυχὸν, ἢ ἑτέρου τοιούτου. Ἀλλ' ἡμεῖς, ὡς δι' υἱοῦ φαμὲν τὸν βασιλέα τήνδε τυχὸν κτίσαι πόλιν, οὕτω καὶ τοῦτο νοοῦμεν. Οἱ αὐτοὶ καὶ μονογενῆ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ λέγουσιν,

ὡς μόνον γενόμενον ὑπ' αὐτοῦ· ὡς τῶν ἄλλων ὑπ' αὐτοῦ τάχα τοῦ Χριστοῦ γενομένων. Ἡμεῖς δὲ μονογενῆ τοῦτον φαμὲν, ὡς μόνον ἀῤῥήτως ἐξ αὐτοῦ πρὸ τῶν αἰώνων ἁπάντων γεγεννημένον. Καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα παρεξηγοῦνται, τὴν οἰκείαν αἵρεσιν συνιστῶντες.

A per filium civitatem aliquam condidisse. Iidem et unigenam Dei Filium dicunt, quasi qui solus ab eo factus sit, cæteris ab ipso forte Christo factis. At nos unigenam hunc dicimus, veluti qui solus ex ipso ante omnia sæcula genitus sit. Etiam hujus generis alia plura interpretando depravant, sectæ suæ fidem astruentes.

β'. Οἱ περὶ τὸν Μακεδόνιον δοῦλον καὶ κτίσμα τὸ πανάγιον λέγοντες Πνεῦμα, καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ ῥητὸν, τὸ φάσκον, Καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ἐνταῦθα στίξαντες, ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς λέγουσιν, Ὃ γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τοῦτο νοοῦντες ἡμεῖς δὲ ἀναγινώσκοντες, ὡς ἐν ἀρχῇ πρωτέτακται, περὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ὅλον εἰρῆσθαι νοοῦμεν.

2. Macedoniani Spiritum sanctum esse servum et creaturam asserentes, in dicto Joannis, « Sine ipso factum est nihil, » puncto post hæc verba collocato, versum alium sic inchoant: « Quod factum est, in eo vita erat, » atque hoc de Spiritu Sancto intelligunt. Nos vero locum illum ita legentes, ut ab initio series ipsa declarat, totum de Filio B dictum intelligimus.

γ'. Οἱ περὶ τὸν Σαβέλλιον, τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὰς τρεῖς ὑποστάσεις καὶ τρία πρόσωπα τῆς μακαρίας Θεότητος, μίαν ὑπόστασιν καὶ ἓν πρόσωπον ἐδογμάτιζον· ποτὲ μὲν ὡς Πατέρα, ποτὲ δὲ ὡς Υἱὸν, ἔστι δ' ὅτε καὶ ὡς Πνεῦμα φαινόμενον. Ἐλέγχονται δὲ ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸν Ἰωάννην· « Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, » ἀντὶ τοῦ, μετὰ Θεοῦ· δύο προσώπων ἐντεῦθεν εἰσαγομένων, καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν εὐαγγελικῶν ῥήσεων.

3. Sabelliani Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, tres illas hypostases, atque tres personas beatæ divinitatis, unam hypostasin et unam personam esse tradebant: quæ nonnunquam Patris, nonnunquam Filii, nonnunquam Spiritus speciem præ se ferret. Sed arguuntur ex eo quod Joannes dixit: « Et Sermo erat apud Deum, » hoc est cum Deo; unde colliguntur esse personæ duæ, deque pluribus aliis dictis evangelicis.

δ'. Οἱ περὶ τὸν Ἀπολινάριον τὸν Λαοδικέα, ἄνουν σάρκα καὶ ἄψυχον προσειληφέναι τὸν Κύριον λέγουσιν· ὡς ἀντὶ νοῦ καὶ ψυχῆς, ἀρκούσης αὐτῷ τῆς θεότητος· παρεξηγούμενοι τὸ, « Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » μὴ εἰδότες, ὡς ἡ θεία Γραφὴ σάρκα τὸν ἄνθρωπον ὀνομάζει· ὡς ἔχει καὶ τὸ, « Ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. » Οἱ αὐτοὶ καὶ ἐκ τοῦ, « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, » συνηγορίαν ἑαυτοῖς πεποιήκασιν, οὕτω λέγοντες· Εἰ ναὸς ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου λέγεται, ἄψυχος δὲ ναός· ἄψυχος ἄρα καὶ αὕτη. Οἱ αὐτοὶ καὶ τὴν σάρκα ταύτην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσι τὸν Κύριον ἔχοντα. ὡς διὰ σωλῆνος, οὕτως ἐλθεῖν διὰ τῆς Παρθένου· ἐκ τοῦ· « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ, » τοῦτο δῆθεν πιστούμενοι, μὴ εἰδότες, ὡς διὰ τὸ ἐν δύο φύσεσι μίαν ὑπόστασιν τὸν Χριστὸν ἔχειν, οὕτως εἴρηται τοῦτο.

4. Apollinaris Laodicensis sectatores aiunt, assumpsisse Dominum carnem mentis expertem et inanimam; ut cui divinitas mentis et animæ loco sufficeret: prave scilicet enarrantes illud, « Et Sermo caro factus est. » Non enim norant. C divinas Litteras carnem appellare hominem; ut in illo quoque dicto, « Aspiciet universa caro salutare Dei. » Quærebant iidem sibi patrocinium ex verbis illis, « Solvite templum hoc, » et ita ratiocinabantur: Si caro Domini templum dicitur, et si templum res est inanima, nimirum et ipsa est inanima. Dicunt iidem, Dominum qui carnem hanc haberet e cœlo, tanquam per canalem, transiisse per Virginem, idque de verbis illis colligunt: « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo est, Filius ille Dei, qui est in cœlo. » Sed ignorabant, id propterea sic prolatum, quod duabus in naturis unam Christus haberet hypostasin.

ε'. Οἱ περὶ τὸν Εὐτυχῆ καὶ Διόσκορον, κατὰ φαντασίαν ἔλεγον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον γεγονέναι, μίαν ἔχοντα φύσιν· οὐκ οἶδ' ὅπως νοοῦντες τὸ παρὰ Ἰωάννῃ· « Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· » καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά.

5. Eutychis atque Dioscori sectatores, Filium Dei dicebant specie tenus hominem esse factum, D cum unam naturam habeat: haud scio, quonam modo dictum illud Joannis intelligentes: « Et Sermo caro factus est. » Addebant hujus generis et alia plura.

ς'. Οἱ περὶ Παῦλον τὸν Σαμοσατέα, ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν ἔλεγον, θείας χάριτος, καθάπερ οἱ προφῆται, κατηξιωμένον. Ἐλέγχονται δὲ ἐκ τοῦ τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην εἰπεῖν, ὅτι « Πρῶτός μου ἦν, » κατὰ τὴν προαιώνιον ὕπαρξιν δηλαδή· ἐπειδήπερ ὁ Βαπτιστὴς κατὰ σάρκα πρότερος ἦν τοῦ Χριστοῦ. Οἱ αὐτοὶ καὶ τὸ, « Ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν, ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστὶ, μὴ θαυμάζετε τοῦτο· » οὕτως ἀναγινώσκουσι· Καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν, ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν.

6. Pauli Samosateni discipuli Christum dicebant esse purum ac solum hominem, divinæ gratiæ, sicut et prophetas, participem factum. Coarguuntur autem ex Joannis Baptistæ verbis, « Me prior erat, » quatenus scilicet exsistebat ante sæcula: cum ratione carnis Baptista Christo prior esset. Iidem et illud, « Potestatem ei concessit etiam exercendi judicii, quod Filius sit hominis, id ne miremini: » hoc igitur ita legunt, « Et potestatem ei concessit etiam exercendi judicii, quod Filius sit hominis.

Hic integra distinctione posita, versum alium in choantes, rursum legunt : « Id ne miremini. »

7. Nestoriani dicebant Christum habere propter virtutem inseparabiliter sibi conjunctum Dei Sermonem : ita quidem, ut in eo Filii duo considerentur ; unus Dei, Virginis alter. Eaque de causa Christiparam, non Deiparam vocabat eam, quæ reapse Deipara est. Verum et hi cum de pluribus aliis dictis coarguuntur, tum de illo, « Sermo caro factus est. »

8. Sergii Pyrrhique complices unam voluntatem, et unam actionem in Christo, qui duabus ex naturis esset, tradebant.

9. Origenlani more paganorum exsistere animas ante corpora docebant, et finem supplicii nunquam finiendi statuebant, et animas a corporibus nudas resurgere.

10. Petri cognomento Fullonis asseclæ hymno quem Trisagium vocant (quod sancti vox ter in eo repetatur) adjecerunt hæc verba : « Qui crucifixus es propter nos : » passibilem scilicet divinitatem facientes, quæ passionis omnis expers est.

11. Marcionitæ ac Manichæi legislationem Testamenti Veteris mali rerum opificis esse dicunt. Iidem quoties apud ipsos non baptizatus aliquis moritur, sub lectulo defuncti vivo quodam occultato, lectulum adeunt, ac mortuum interrogant, an baptizari velit. Respondet occultatus ab imo, velle, atque ita loco defuncti eum baptizant. Causam rogati, dicunt hoc Apostolum docuisse, cum ait[1] : « Si prorsus mortui non resuscitantur, cur etiam baptizantur pro mortuis? » Sed ignorant, id hoc modo prolatum propterea, quod quicunque baptizantur, in confessione resurrectionis mortuorum ejusque spe baptizentur. Illi Manichæi Christum dicunt depositio in terra corpore, purum solumque Deum in cœlum ascendisse. Iidem et mundum, ut malum, et carnem criminantur, ac Dei ab opificio excludunt. Tradunt et duo principia, malum et bonum, sive Deum et materiem De Testamento Veteri sacrilege loquuntur. Lunam et sidera, ceu deos, adorari jubent. Carnis resurrectionem negant. Animarum de corporibus in corpora migrationem docent. Herbas, et arbores, et aquam, esse res animatas aiunt. Manichæi vero dicuntur, quod dogmata Manis in pretio habeant ; qui se Paracletum appellabat, et Christum specie tenus conspectum apparuisse docebat.

12. Marcelli, Photini, et Sophronii sectatores, non confitentes sanctam Trinitatem, sed spiritum solum Deum appellantes, ejus Sermonem esse dicebant efficacitatem, quæ in prognato de semine Davidis habitasset ; non substantiam, quæ suam haberet hypostasin : male quidem sentientes. Nam Dei Sermo nec is est qui proferitur, nec ei similis

[1] I Cor. xv, 29.

A Ἐνταῦθα στίξαντες, ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς αὖθις ἀναγινώσκουσι· Μὴ θαυμάζετε τοῦτο.

ζ'. Οἱ περὶ τὸν Νεστόριον, τὸν Χριστὸν ἔλεγον συνημμένον ἀδιασπάστως ἑαυτῷ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον δι' ἀρετὴν ἔχειν, ὡς δύο Υἱοὺς ἐν αὐτῷ θεωρεῖσθαι, ἕνα τὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἕνα τὸν τῆς Παρθένου. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ Χριστοτόκον, ἀλλ' οὐ Θεοτόκον τὴν ὄντως ἔλεγε Θεοτόκον. Ἐλέγχονται δὲ καὶ αὐτοὶ ἐξ ἄλλων τε πολλῶν, καὶ ἐκ τοῦ « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. »

η'. Οἱ περὶ Σέργιον καὶ Πύρρον, μίαν θέλησιν καὶ μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστοῦ ἔλεγον, τοῦ ἐκ δύο φύσεων πεφυκότος.

θ'. Οἱ περὶ Ὠριγένην προϋπαρξιν τῶν ψυχῶν κατὰ τοὺς Ἕλληνας ἐδογμάτιζον, καὶ τέλος τῆς ἀτελευτήτου κολάσεως ἐψηφίζοντο, καὶ τὰς ψυχὰς γυμνὰς τῶν σωμάτων ἀνίστασθαι.

ι'. Οἱ περὶ Πέτρον τὸν Κναφέα, τῷ τρισαγίῳ προσέθηκαν τὸ, « Ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς· » παθητὴν τὴν ἀπαθῆ ποιοῦντες θεότητα

ια'. Οἱ περὶ Μαρκίωνα καὶ Μάνεντα τὴν παλαιὰν τοῦ πονηροῦ δημιουργοῦ λέγουσιν εἶναι νομοθεσίαν. Οἱ αὐτοὶ καὶ ἐπειδάν τις ἀβάπτιστος παρ' αὐτοῖς ἀποθάνῃ, ὑπὸ τὴν κλίνην τοῦ τετελευτηκότος κρύψαντές τινα ζῶντα, προσιᾶσι τῇ κλίνῃ, καὶ ἐρωτῶσι τὸν νεκρὸν εἰ βούλοιτο βαπτισθῆναι. Καὶ ἀποκρίνεται κάτωθεν ὁ κεκρυμμένος, Ναί. Καὶ οὕτως αὐτὸν ἀντὶ τοῦ ἀπελθόντος βαπτίζουσι. Καὶ ἐρωτώμενοι, λέγουσι τὸν Ἀπόστολον τοῦτο διδάξαι ἐν τῷ λέγειν, « Εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; » ἀγνοοῦντες, ὡς διὰ τὸ ἐπὶ ὁμολογίᾳ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ ἐπ' ἐλπίδι ταύτῃ τοὺς βαπτιζομένους βαπτίζεσθαι, ταῦθ' οὕτως εἰρῆσθαι. Οὗτοι οἱ Μανιχαῖοι λέγουσι τὸν Χριστὸν ἀποθέμενον ἐν τῇ γῇ τὸ σῶμα, ψιλὸν Θεὸν εἰς οὐρανὸν ἀνελθεῖν. Οἱ αὐτοὶ καὶ τὸν κόσμον πονηρὸν, καὶ τὴν σάρκα διαβάλλουσι, τῆς τοῦ Θεοῦ ταύτην δημιουργίας ἀλλοτριοῦντες. Οὗτοι καὶ δύο ἀρχὰς δογματίζουσι, πονηράν τε καὶ ἀγαθὴν, ἤτοι Θεόν τε καὶ ὕλην. Τὴν Παλαιὰν βλασφημοῦσι Διαθήκην. Σελήνην καὶ ἀστέρας προσκυνεῖν, οἷα θεοὺς, ἐπιτρέπουσι. Σαρκὸς ἀνάστασιν ἀρνοῦνται. Μετεμψύχωσιν διδάσκουσι. Βοτάνας, καὶ δένδρα, καὶ ὕδωρ ἔμψυχα εἶναι φάσκουσι. Μανιχαῖοι δὲ λέγονται, ὡς πρέσβεύοντες τὰ τοῦ Μάνεντος, ὃς Παράκλητον ἑαυτὸν ἐκάλει, καὶ τὸν Χριστὸν δοκήσει καὶ φαντασίᾳ εἰσηγεῖτο πεφηνέναι.

ιβ'. Οἱ περὶ τὸν Μάρκελλον, καὶ Φωτεινὸν, καὶ Σωφρόνιον, τὴν ἁγίαν Τριάδα μὴ ὁμολογοῦντες, ἀλλὰ πνεῦμα μόνον τὸν Θεὸν ὀνομάζοντες, τὸν τούτου Λόγον ἐνέργειαν ἔλεγον εἶναι τῷ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἐνοικήσασαν, οὐκ οὐσίαν [ἐνυπόστατον] ἐνυποστάτως· κακῶς φρονοῦντες. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὔτε προφορικός ἐστιν, οὔτε ἐνδιάθετος· (οὗτοι γὰρ τῶν

καθ' ἡμᾶς καὶ φυσικῶν) ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν ὤν, οὐχ ὑποβάλλεται τοῖς κάτω τεχνολογήμασιν.

ιγ'. Οἱ περὶ τὸν Εὐνόμιον, ταυτὰ τῷ Ἀρείῳ καὶ Μακεδονίῳ φρονοῦντες, καὶ τοὺς αὐτοῖς προσερχομένους κατὰ κεφαλῆς ἐβάπτιζον εἰ μίαν κατάδυσιν. Καὶ τὴν κόλασιν δὲ τὴν μέλλουσαν, καὶ τὴν γέενναν, οὐ κατὰ ἀλήθειαν, ἀλλὰ διὰ φόβον ἔλεγον ἀπειληθῆναι. Οἱ αὐτοὶ καὶ Ἀνόμοιοι καλοῦνται, διὰ τὸ λέγειν, μηδεμίαν ἔχειν ὁμοιότητα κατ' οὐσίαν τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Πατέρα.

ιδ'. Οἱ ἐπὶ τὸν Ναύατον, τἄλλα εὐσεβοῦντες, τὴν διγαμίαν ἐβδελύσσοντο, καὶ τοὺς παραπεσόντας, μετανοήσαντας οὐκ ἐδέχοντο.

ιε'. Οἱ περὶ τὸν Σαββάτιον, ταυτὰ φρονοῦντες τοῖς Ναυατιανοῖς, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἦσαν συνεορτάζοντες. Οἱ αὐτοὶ καὶ Ἀριστεροὶ καλοῦνται, ὅτι τὴν ἀριστερὰν εἰσι βδελυσσόμενοι χεῖρα, δι' αὐτῆς προσίεσθαι τὸ οἱονοῦν μὴ τολμῶντες. Οἱ αὐτοὶ καὶ Τεσσαρεσκαδεκατῖται, ὅτι μὴ κατὰ τὴν Κυριακὴν, ὡς ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τῆς σελήνης τὸ Πάσχα μετὰ Ἰουδαίων τελοῦσιν. Οἱ αὐτοὶ καὶ Τετραδῖται, ὅτι τὸ Πάσχα ἑορτάζοντες, οὐ καταλύειν, ἀλλὰ νηστεύειν αἱροῦνται, ὡς ἐν ταῖς τετράσιν ἡμεῖς, Ἰουδαίους κἀν τούτῳ μιμούμενοι, τοὺς μετὰ τὸ Πάσχα ἄζυμα καὶ πικρίδας ἐσθίοντας.

ις'. Οἱ περὶ τὸν Μοντανὸν, ὃς ἑαυτὸν παράκλητον προσηγόρευε, καὶ γυναῖκας εἶχε δύο παρεπομένας αὐτῷ, Πρίσκιλλαν καὶ Μαξιμίλλαν, ἃς καὶ προφήτιδας ἐκάλει, καὶ Πέπουζάν τινα κώμην Φρυγίας ἐκθειάζων Ἱερουσαλὴμ ὠνόμαζεν. Οὗτοι οὖν εἰς ἓν πρόσωπον τὴν ἁγίαν συναιροῦντες Τριάδα, καὶ τὸ Πάσχα διέστρεφον. Καὶ αἷμα παιδὸς κατασκευουμένου ἀλεύρῳ συμφύροντες, καὶ ἀρτοποιοῦντες προσέφερον, καὶ μετελάμβανον ἐξ αὐτοῦ· καὶ τὸν γάμον ἐκώλυον, καὶ βρωμάτων ἐδίδασκον ἀποχήν.

ιζ'. Οἱ περὶ τὸν Δονάτον, ὀστοῦν τῇ χειρὶ κατέχοντες, ἐκεῖνο πρότερον ἠσπάζοντο, καὶ οὕτω μετελάμβανον τῶν ἁγιασμάτων

ιη'. Οἱ Μασαλιανοὶ, τὰ τῶν Μανιχαίων νοσοῦντες προσεξεῦρον καὶ ἄλλ' ἄττα μιαρώτερα. Τὸν γὰρ νοῦν τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τῶν δαιμόνων κατέχεσθαι λέγουσι· τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν τῶν δαιμόνων εἶναι κοινωνικήν· τὸ βάπτισμα μὴ τελειοῦν τὸν ἄνθρωπον, μηδὲ τὴν μετάληψιν, ἀλλὰ μόνην τὴν παρ' αὐτοῖς εὐχήν. Φύσει εἶναι τὰ κακὰ ἐν ἡμῖν. Τῆς κοινωνίας τοῦ νυμφίου αἰσθάνεσθαι τὴν ψυχὴν, ὡς ἡ γυνὴ αἰσθάνεται τῆς τοῦ ἀνδρὸς συνουσίας. Τὸν σταυρὸν βδελύσσονται. Τὴν Θεοτόκον οὐ τιμῶσιν, οὐδὲ τὸν Πρόδρομον καὶ Βαπτιστὴν Ἰωάννην, οὐδὲ τοὺς ὁσίους, εἰ μὴ μόνον τοὺς Μάρτυρας. Οἱ βουλόμενοι ἀποτέμνονται. Λύουσι τοὺς γάμους, ὀμνύουσιν ἀδεῶς, ἐπιορκοῦσιν. Ἀναθεματίζουσι τὴν αἵρεσιν αὐτῶν. Ταύτης τῆς λύμης ὁπλησθεὶς καὶ Ἐλευθέριος ὁ Παφλαγὼν, προσεξεῦρε καὶ αὐτὸς ἄξια ἑαυτοῦ· τὸν μοναχὸν δυσὶ συνευνάζεσθαι γυναιξὶ· καὶ χρόνον ἕνα ἐγκρατευσάμενον, τοῦ λοιποῦ καὶ ταῖς συγγενέσιν ἀδεῶς χρῆσθαι, μηδὲν διαστέλλοντα. Τὸ δὲ τῶν

A qui mente concipitur (hi namque sermones humani sunt et naturales); sed cum ultra naturam sit positus, terrenis argutiis minime subjicitur.

13. Eunomiani eadem quæ Arius et Macedonius, sentiebant: et eos qui se partibus ipsorum adjungebant, demissos in caput, una mersione baptizabant. Minas quoque futuri supplicii, et gehennæ, non ad veritatem, sed ad metum prolatas aiebant. Vocantur iidem et Anomœi (dissimiles), quod Filium et Spiritum ratione substantiæ nullam cum Patre similitudinem habere dicerent.

14. Navatiani, cætera pii, nuptias secundas abominabantur, et lapsos, posteaquam resipuissent, non admittebant.

15. Sabbatiani cum Navatianis eadem sentientes, B Judæorum morem in celebrandis festis observabant. Vocantur et Sinistri, quod manum lævam abominentur, nec ea sumere quidquam audeant. Iidem et Quartodecumani dicuntur, quod non Dominico die, sicut nos, sed lunæ decimo tertio, cum Judæis Pascha celebrent. Appellantur iidem et Quartani, propterea quod Pascha celebrantes, non ad alios divertere, sed jejunare malunt: quo pacto nos quarto quoque die facere solemus; in hoc quoque Judæos imitantes, qui una cum Pascha, panes non fermentatos, et lactucas silvestres comedunt.

16. Montani sectatores, ejus qui se paracletum appellabat, et mulierculas duas se comitantes habebat, Priscillam ac Maximillam, quas etiam vates nuncupabat; quique Pepuzam, Phrygiæ vicum, C augustiorem reddens, Jerusalem nominabat; hi ergo sanctam Trinitatem in unam personam contrahentes, etiam Pascha pervertebant, sanguinemque pueri confossi cum farina commiscentes, panem inde confectum invicem sibi offerebant, eoque vescebantur. Matrimonium quoque prohibebant, et abstinendum certis a cibis docebant.

17. Donatistæ, quoddam os manu tenentes, idipsum prius exosculabantur, atque ita sacramento percipiebant.

18. Masaliani Manichæorum erroribus infecti, quædam insuper alia magis impura excogitarunt. Quippe mentem hominum a dæmonibus occupatam dicunt: naturam humanam in dæmonum esse consortio: nec baptismum, nec perceptionem sacramentorum hominem purificare, sed solam ipsis familiarem precationem. Mala in nobis natura exsistere. Sic animam sponsi communionem sentire, quemadmodum viri coitum mulier sentiat. Crucem abominantur. Deiparam nullo dignantur honore, neque præcursorem ac Baptistam Joannem, neque sanctos, martyribus exceptis. Qui volunt, castrantur. Matrimonia solvunt. Impune jurant, ac pejerant. Sectam suam anathematizant. Hac peste totus infectus Eleutherius ille Paphlago, præterea se digna quædam adinvenit: debere monachum cum duabus cubare mulierculis, unoque anno continenter exacto, posse deinceps impune cognatarum quoque consuetudine citra discrimen uti. Nomen ip-

sum Masalianorum Græcam in linguam traductum, Euchitas sive precum studiosos significat. Nam precatio magno est apud ipsos in pretio, quam et in vulgus efferri vetant. Ex re quoque vocantur Enthusiastæ. Nam dæmonis vi correpti, eam sancti Spiritus esse opinantur. Quos enim morbus iste prorsus invasit, omnem ii manuum laborem, ceu malum, aversantur : et somno plerumque dediti, species illas insomniorum vocant enthusiasmum. Mala dicunt esse natura, et quovis in homine tam Spiritum divinum quam dæmonia cohabitare. Pueros, qui nascantur, ex Adamo, primo parente generis humani, ut naturam trahere, sic etiam servitutem illam, qua dæmonibus obstringantur : adeoque consubstantiatum gestare dæmonem, singulis eorum cohabitantem, et potestatem in eos habentem. Ac baptisma quidem illum expellere non posse, vel peccatorum radices evellere : solam eis præscriptam precationem et ejicere dæmonem, et radices ipsas expurgare. Postquam vero perfectiores ex ipsis statum expertem affectionum consecuti sint, venire super eos Spiritum sanctum aspectabiliter, et corpus ab impulsu vitiorum affectuumque liberare : ut amplius deinde nec jejunio corpus premente sit opus, nec doctrina frenum injiciente, quæque non insolenter incedere doceat. Sanctam Trinitatem oculis se sensibilibus videre dicunt, indeque futura prospicere. Mendicis nihil impertiendum lege quasi lata statuunt, sed sibi duntaxat : cum quidem se spiritu pauperes dicant, quos ipse Dominus beatos prædicaverit. Vocantur iidem et Valentiniani, quod Valentini et Valentis temporibus hæresis eorum pullulaverit. Appellantur et Bogomili.

19. Hæc Bogomilorum hæresis non multo ante nostram ætatem exorta fuit, pars sectæ Masalianorum, et cum eorum dogmatibus majori ex parte consentiens : excogitatis præterea nonnullis aliis, et aucta peste. Significat autem Bogomilus, juxta Mysorum linguam, qui Dei misericordiam implorat. Hi Veteris et Novi Testamenti libros repudiant, una cum exposito in eis Deo, quasi qui per afflatum Satanæ perscripti fuerint, septem duntaxat exceptis, in quorum numero et Evangelium est. Ilos ipsos quoque libros falso interpretantur, et sacrilegis exsecrandisque sensibus ad ea quæ ipsis videntur, detorquent. Ignominia crucem divinam afficiunt, veluti quæ Dominum necaverit, itidemque reverentia dignum illud sacrum Dominici corporis atque sanguinis, quod quidem inhabitantium templis dæmonum sacrificium appellant. Nam in omnibus sacris ædibus habitare dæmonas aiunt. Nostrum baptisma, Joannis ; suum vero, Servatoris esse dicunt. Solam vocant precationem, « Pater noster : » cæteras repudiant, et battologiam nominant. Deiparos dicunt eos, quotquot apud ipsos hoc consecuti sint, ut Spiritus sanctus in eis habitet, quasi qui sermonem in dicendo gignant. Non modo per somnum, sed vigilantes etiam videre se

A Μασαλιανῶν ὄνομα ἐξελληνιζόμενον Εὐχίτας δηλοῖ. Πολὺ γὰρ παρ' αὐτοῖς τὸ τῆς εὐχῆς ὄνομα, ἣν καὶ τοῖς πολλοῖς ποιοῦσιν ἀνέκφορον. Καλοῦνται δὲ ἐκ τοῦ πράγματος καὶ Ἐνθουσιασταί. Δαίμονος γὰρ ἐνέργειαν λαβόντες, πνεύματος ἁγίου εἶναι ταύτην ὑπολαμβάνουσιν. Οἱ γὰρ τέλεον τὴν νόσον ταύτην εἰσδεδεγμένοι, ἀποστρέφονται μὲν τὴν τῶν χειρῶν ἐργασίαν, ὡς πονηράν· ὕπνῳ δὲ τὰ πολλὰ σφᾶς αὐτοὺς ἐκδιδόντες, ἐνθουσιασμὸν τὰς τῶν ὀνείρων φαντασίας καλοῦσι. Φύσει λέγουσιν εἶναι τὰ κακά, καὶ ἐν ἑκάστῳ ἀνθρώπῳ Πνεῦμά τε θεῖον συνοικεῖν, καὶ δαίμονα. Τοὺς τικτομένους παῖδας ἐκ τοῦ προπάτορος ἕλκειν Ἀδὰμ ὥσπερ τὴν φύσιν, οὕτω δὴ καὶ τὴν πρὸς τοὺς δαίμονας δουλείαν, καὶ συνουσιωμένον φέρειν δαίμονα, ἑκάστῳ τούτων συνοικοῦντα καὶ κατεξουσιάζοντα. Καὶ τὸ μὲν βάπτισμα ἀδυνάτως ἔχειν ἐξελαύνειν αὐτὸν, ἢ τὰς ῥίζας ἀνασπᾶν τῶν ἁμαρτημάτων· μόνην δὲ τὴν ἐπιτεταγμένην αὐτοῖς εὐχὴν ἐκεῖνόν τε ἐξωθεῖν, καὶ ταύτας καθαίρειν. Καὶ μετὰ τὴν γενομένην τοῖς αὐτῶν τελειοτέροις ἀπάθειαν, ἐπιφοιτᾷν αὐτοῖς ὁρατῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τῆς τῶν παθῶν κινήσεως τὸ σῶμα ἐλευθεροῦν· ὡς μηκέτι λοιπὸν δεῖσθαι μήτε νηστείας, πιεζούσης αὐτὸ, μήτε διδασκαλίας χαλινούσης, καὶ μὴ βαίνειν ἄτακτα παιδευούσης. Τὴν ἁγίαν Τριάδα τοῖς αἰσθητοῖς λέγουσιν ὁρᾷν ὀφθαλμοῖς, κἀντεῦθεν τὰ μέλλοντα προβλέπειν. Νομοθετοῦσι μὴ δεῖν μεταδιδόναι τοῖς προσαιτοῦσιν, ἀλλ' ἑαυτοῖς καὶ μόνοις, ἑαυτοὺς εἶναι λέγοντες πτωχοὺς τῷ πνεύματι, οὓς καὶ ὁ Κύριος ἐμακάρισεν. Οἱ αὐτοὶ καὶ Οὐαλεντινιανοὶ καλοῦνται, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους Οὐαλεντίνου [Οὐαλεντινιανοῦ] καὶ Οὐάλεντος ἡ τούτων ἐβλάστησεν αἵρεσις. Λέγονται δὲ καὶ Βογόμιλοι.

ιθ'. Ἡ τῶν Βογομίλων αἵρεσις οὐ πρὸ πολλοῦ συνέστη τῆς καθ' ἡμᾶς γενεᾶς, μέρος οὖσα τῆς τῶν Μασαλιανῶν, καὶ συμφερομένη τὰ πολλὰ τοῖς ἐκείνων δόγμασιν· ἔστι δὲ ἃ καὶ προσεξευροῦσα, καὶ τὴν λύμην αὐξήσασα. Εἴη δ' ἂν Βογόμιλος κατὰ τὴν τῶν Μυσῶν γλῶτταν, ὁ τοῦ Θεοῦ τὸν ἔλεον ἐπισπώμενος. Οὗτοι τὰς τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς ἀθετοῦσι βίβλους, μετὰ τοῦ ἐν αὐταῖς γεγραμμένου Θεοῦ· ὡς κατ' ἐπίπνοιαν γραφείσας τοῦ Σατανᾶ, πλὴν μόνων ἑπτά, ὧν ἔστι καὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Παρερμηνεύουσι δὲ καὶ ταύτας, καὶ βλασφήμοις ἐννοίαις καὶ μυσαραῖς, πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, μεταφέρουσιν. Ἀτιμάζουσι τὸν θεῖον σταυρὸν, ὡς ἀναιρέτην τοῦ Κυρίου· ἔτι δὲ καὶ τὴν φρικτὴν ἱερουργίαν τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος καὶ αἵματος, τῶν ἐνοικούντων τοῖς ναοῖς δαιμόνων θυσίαν ταύτην ἀποκαλοῦντες. Λέγουσι γὰρ ἐν πᾶσι τοῖς ἱεροῖς ναοῖς τοὺς δαίμονας κατοικεῖν. Καὶ τὸ μὲν παρ' ἡμῖν βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου λέγοντες, τὸ δὲ παρ' αὐτοῖς τοῦ Σωτῆρος, μόνην ὀνομάζουσι προσευχὴν, τὸ, « Πάτερ ἡμῶν· » τὰς δ' ἄλλας ἀθετοῦσι, βαττολογίαν καλοῦντες. Θεοτόκους λέγουσι, τοὺς παρ' αὐτοῖς ἔνοικον κτησαμένους τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς τὸν λόγον ἐν τῷ διδάσκειν γεννῶντας. Λέγουσιν οὐ μόνον ὄναρ, ἀλλὰ καὶ ὕπαρ βλέπειν, τὸν μὲν Πατέρα, ὡς γέροντα, καθεημένον ἱκανῶς τὴν

ὑπήνην· τὸν δὲ Υἱὸν, ἄρτι τὸν ἴουλον παραπέφυκότι ἐοικότα· τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς νεανίαν δεινῶς ἐψιλωμένον τὰς παρειάς, τῶν δαιμόνων οὕτως ἐξαπατώντων αὐτοὺς, καὶ διδασκόντων ἄνισον εἶναι τὴν ἁγίαν Τριάδα, κατὰ τὴν τῶν σχημάτων τούτων διαφοράν.

A dicunt, Patrem ut senem, cui prolixa barba sit admodum, Filium ei similem, qui recens lanuginem primam mutet, Spiritum Sanctum, instar juvenis, cui valde nudæ sint genæ; quod quidem ita fit, decipientibus eos dæmonibus, et inæqualem esse Trinitatem docentibus, pro ipsarum formarum diversitate.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ.

—

EJUSDEM HARMENOPULI

DE FIDE ORTHODOXA.

—

Πιστεύειν δεῖ τὸν ὄντως Χριστιανὸν, ὡς αἱ ἁγιαι καὶ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἐπεκύρωσαν, εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ἄναρχόν τε καὶ ἀτελεύτητον, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἀϊδίως καὶ ἀπαθῶς ἐξ αὐτοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννηθέντα, φῶς ἐκ φωτὸς, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ καὶ συναΐδιον, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε· καὶ εἰς Πνεῦμα ἅγιον, τὸ συναΐδιον, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, φῶς, ὂν καὶ αὐτὸ, καὶ Θεὸν ἀληθινὸν, καὶ τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ συναΐδιόν τε καὶ ὁμοούσιον· Τριάδα ὁμοούσιον, καὶ ὁμότιμον, καὶ ὁμόθρονον, εἰς μίαν συνοῦσαν θεότητα. Τριάδα γὰρ ἐν μονάδι πιστεύομεν, καὶ μονάδα ἐν Τριάδι δοξάζομεν· Τριάδα μὲν, ὡς ἐν τρισὶ προσώποις καὶ ὑποστάσεσι τὴν θεότητα θεωρουμένην· μονάδα δὲ, ὡς μιᾶς ὄντα ταῦτα οὐσίας τε καὶ θεότητος, καὶ ἕνα Θεόν. Ἕνα γὰρ Θεὸν πιστεύομεν, κἂν ἐν Τριάδι γινώσκηται· καὶ ἕνα Κύριον ὁμολογοῦμεν, κἂν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι δείκνυται· καὶ οὔτε εἰς τρεῖς θεότητας, οὔτε εἰς τρεῖς κυριότητας ἡ μία θεότης καὶ ἡ μία κυριότης ἐκφέρεται· οὔτε μὲν ἕτερός τις ἐστὶν ὁ Θεὸς, παρὰ τὰ τρία ταῦτα πρόσωπα, ἅπερ ἐστὶν ὁ Πατὴρ, ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· οὐκ οὐσίαις ταῦτα καὶ φύσεσιν ἀριθμούμενα, ἀλλ' ὑποστάσεσι καὶ ἰδιότησι νοεραῖς καὶ τελείαις. Ἡ γὰρ παναγία Τριὰς τοῖς προσώποις διαιρουμένη, ἀδιαίρετός ἐστι τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ θεότητι. Μίαν οὖν οὐσίαν, μίαν βασιλείαν, μίαν ἐξουσίαν, μίαν ἐνέργειαν, μίαν βουλὴν, μίαν θέλησιν, μίαν δεσποτείαν, μίαν κυριότητα, ἐν μιᾷ οὐσίᾳ καὶ φύσει τῆς παναγίας Τριάδος γινώσκομεν, μὴ εἰς ἓν πρόσωπον ἢ μίαν ὑπόστασιν ταύτην συγχέοντες. Διὰ τοῦτο τέλειος Θεὸς ὁ Πατὴρ, τέλειος Θεὸς ὁ Υἱὸς, τέλειος Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπειδὴ τὴν αὐτὴν καὶ μίαν ἕκαστον ἀνελλιπῆ καὶ τελείαν

B Hominem reapse Christianum oportet credere sicuti sacræ ac universales synodi sanciverunt, in unum Deum Patrem omnipotentem, principii et finis expertem, omnium tam aspectabilium quam inaspectabilium conditorem, et in unum Dominum Jesum Christum, Dei Filium unigenam, ab æterno eitraque passionem ex ipso Deo ac Patre natum, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, consubstantialem Patri et coæternum, per quem omnia facta sunt, et in Spiritum sanctum, coæterne de Deo ac Patre procedentem, lumen et ipsum, Deumque verum, et Patri ac Filio coæternum, et consubstantialem; Trinitatem unius et ejusdem substantiæ, dignitatis, solii, quæ unam in divinitatem C coit, quippe Trinitatem in unitate credimus, et unitatem in Trinitate statuimus; Trinitatem quod in tribus personis et hypostasibus divinitas consideretur; unitatem quod unius hæ substantiæ sint ac divinitatis, et unus adeo Deus. Nam unum Deum credimus, licet in Trinitate agnoscatur; et unum Dominum confitemur, licet in tribus hypostasibus ostendatur; ac neque in tres divinitates, nec tres dominatus, una divinitas, et unus ille dominatus exorbitat; neque rursus alius quispiam Deus est, præter hasce tres personas, quæ sunt Pater, Filius, et Spiritus sanctus; et quæ non substantiis ac naturis numerantur, sed hypostasibus et intellectibilibus atque perfectis proprietatibus. Etenim sanctissima Trinitas personis distincta, ratione substantiæ ac divinitatis est individua. Quapropter D unam substantiam, unum regnum, unam potestatem, unam efficacitatem, unum consilium, unum imperium, unum dominatum, in una substantia et natura sanctissimæ Trinitatis agnoscimus, non in unam personam, vel unam hypostasim eam confundentes. Ideo perfectus Deus est Pater, perfectus

Deus, Filius: perfectus Deus, Spiritus sanctus: cum unam et eamdem quilibet, citra defectum, perfectamque divinitatem habeat; Deus enim, et Deus, et Deus: sed hæc tria Deus unus, sicut sancti Patres prædicant. Nam nihil in eis creatum, vel servum, vel extraneum, quasi factum ortumque posterius. Cum hæc sanctæ sit et consubstantialis Trinitatis ratio, simul etiam incarnationis mysteria hoc quodam modo confiteri necesse est: quippe Dominus noster Jesus Christus, qui unus est e sancta Trinitate, Dei Filius, propter salutem nostram, suopte consilio, Deique Patris voluntate, in terram descendens, ex sancta Deipara, perpetuaque Virgine Maria, vere, non specie tenus natus est, composita sibi ex ea carne, mentis atque animi compote, perfectusque Deus exsisteus, perfectus homo factus est; ita quidem, ut idem totus sit Deus, et totus homo; de naturis duabus, divinitate ac humanitate, una in hypostasi subsistens, absque confusione, mutatione, divisione; ideoque duas voluntates naturales, et actiones dupliees habens. Non tamen duos filios, aut duos Christos, aut duos Dominos dicimus: sed unum Filium, et ante incarnationem, et post incarnationem eumdem, consubstantialem Deo et Patri, ac nobis hominibus. Quamobrem et sanctam illam Virginem, quæ ipsum ineffabili modo peperit, Deiparam appellamus, uti quæ Deum pepererit, unum e sancta Trinitate: qui et crucem sustinuit, tanquam homo; et tanquam Deus, tertio die resurrexit in corpore corruptionis experte; cumque se discipulis sæpius conspiciendum exhibuisset, in cœlum cum corpore sursum abiit, eodem modo rediturus ad judicandum vivos atque mortuos, cum regnum finis expers, et imperium numquam terminandum habeat. Exspectanda quoque singulorum hominum resurrectio cum corpore ab interitu vindicato, futurique sæculi vita; quæ et justorum æternam lætitiam, et fine carens peccatorum supplicium habebit.

A ἔχει θεότητα. Θεὸς γὰρ, καὶ Θεὸς, καὶ Θεός· ἀλλ' εἷς τὰ τρία Θεὸς, ὡς τοῖς ἁγίοις Πατράσι κηρύττεται. Οὐδὲν γὰρ κτιστὸν ἐν αὐτοῖς, ἢ δοῦλον, ἢ ἐπείσακτον, ὡς ὕστερον γεγονός. Οὕτω δὴ τοῦ τῆς ἁγίας καὶ ὁμουσίου Τριάδος ἔχοντος λόγου, συνομολογεῖν ἀνάγκη καὶ τὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως, οὕτω μυστήρια. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, αὐτὸς ὢν ὁ τῆς ἁγίας Τριάδος εἷς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἑκουσίᾳ βουλῇ καὶ Θεοῦ θελήματι τοῦ γεννήσαντος, ἐπὶ γῆν κατελθὼν, ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας κατὰ ἀλήθειαν, οὐ κατὰ φαντασίαν γεγέννηται, σάρκα ἐξ αὐτῆς ἔννους καὶ ἔμψυχον ἑαυτῷ συστησάμενος, καὶ τέλειος γεγονὼς ἄνθρωπος, τέλειος ὢν Θεός· ὡς εἶναι τὸν αὐτὸν ὅλον τὸν Θεὸν, καὶ ὅλον ἄνθρωπον· B ἐκ δύο φύσεων, θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος, ἐν ὑποστάσει μιᾷ τὴν σύστασιν ἔχοντα, ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, καὶ διὰ τοῦτο δύο φυσικὰς θελήσεις, καὶ δύο ἐνεργείας κεκτημένον. Τοιγαροῦν οὐ δύο υἱοὺς, ἢ δύο Χριστοὺς, ἢ δύο Κυρίους φαμέν· ἀλλ' ἕνα Υἱὸν, τὸν αὐτὸν καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν· ὁμοούσιον τῷ τε Θεῷ καὶ ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις. Διὸ καὶ τὴν ἁγίαν Παρθένον, τὴν ἀῤῥήτως αὐτὸν τέξασαν, Θεοτόκον προσαγορεύομεν, ὡς τὸν ἕνα τῆς Τριάδος τετοκυῖαν Θεόν· ὃς καὶ σταυρὸν ὡς ἄνθρωπος ὑπομείνας, ὡς Θεὸς ἀνέστη τριήμερος ἐν ἀφθάρτῳ τῷ σώματι, καὶ τοῖς μαθηταῖς πολλάκις ἐμφανισθείς, εἰς τὸν οὐρανὸν μετὰ σώματος ἀνελήλυθε, μέλλων πάλιν οὕτως ἐλεύσεσθαι, κρίσιν ζώντων καὶ νεκρῶν C ποιησόμενος, ἀτελεύτητον τὴν βασιλείαν ἔχων, καὶ τὸ κράτος ἀπέραντον. Προσδοκητέον δὲ καὶ ἑκάστου τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασιν μετὰ τοῦ οἰκείου σώματος ἀφθαρτισθέντος, καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τήν τε τῶν δικαίων ἀγαλλίασιν αἰώνιον ἔχουσαν, καὶ τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν κόλασιν ἀτελεύτητον.

APPENDIX.

Sancti Augustini De Trinitate. Ex libro, qui De cognitione veræ vitæ inscribitur; in quo, tanquam in dialogo, fratres interrogant, magister respondet.

Τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου περὶ Τριάδος. Ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ περὶ τῆς γνώσεως τῆς ἀληθοῦς ζωῆς ἐπιγραφομένου, ἐν ᾧ ὡς ἐν διαλόγῳ ἐρωτῶσι μὲν οἱ ἀδελφοὶ, ἀποκρίνεται δὲ ὁ διδάσκαλος. D

FRATRES. Quemadmodum pondus carnis animam aggravat, sic et carnalis cogitatio mentem divina contemplantem pulsat. Cum enim superius ratio unum Deum verissime esse demonstraverit, et ipsum solum cuncta ex nihilo fecisse probaverit: quomodo quasi tres deos adorare docemur, dum Patrem perfectum Deum, Filium perfectum Deum, Spiritum perfectum Deum confiteri monemur? Dum enim subdistinctæ tres personæ distinguuntur, quid aliud quam tres dii a nobis intelliguntur?

ΑΔΕΛΦΟΙ. Ὥσπερ τὸ τῆς σαρκὸς βάρος πιέζει τὴν ψυχὴν, οὕτω καὶ ὁ σαρκικὸς λογισμὸς τὴν θεωρὸν τῶν θείων διάνοιαν ἐνοχλεῖ. Ἀνωτέρω μὲν ὁ σὸς λόγος ἕνα Θεὸν ἀπέδειξεν ἀληθέστατα, καὶ αὐτὸν μόνον παρέστησεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πάντα παραγαγεῖν. Ἀλλὰ νῦν πάλιν τρεῖς θεοὺς προσκυνεῖν ἡμᾶς εἰποί τις ἄν, διδάσκοντος σοῦ, τέλειον Θεὸν τὸν Πατέρα, τέλειον Θεὸν τὸν Υἱὸν, τέλειον Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δεῖν ὁμολογεῖν. Ὅταν γὰρ τρία πρόσωπά τις ὁμολογῇ διακεκριμένα, οὐδὲν ἕτερον ἢ τρεῖς θεοὺς ἀναγκασθήσεται πάντως ὁμολογεῖν.

MAGISTER. Ipsa [*al.* in ipsa]veritate se demon-

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ. Αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἑαυτὴν δει-

κνύσης, καὶ τοῦ λόγου συνεπιψηφιζομένου, ὄψεσθε ἐξ ἀνάγκης ἐν μιᾷ οὐσίᾳ τριάδα προσώπων, καὶ πάλιν ἀναγκαίαν διὰ πάντων ἐν τοῖς τρισὶ προσώποις μίαν ἀδιαιρέτου οὐσίας ἑνότητα. Ὅτε τοίνυν ἀνωτέρω διελεγόμην περὶ Θεοῦ δι' αἰνίγματος, ἐπεὶ κυρίως οὐχ οἷός τε ἦν, τί ποτε τὴν οὐσίαν ἔφην τοῦ Θεοῦ, εἰ μέμνησθε;

ΑΔΕΛ. Φῶς.

ΔΙΔ. Ἐκ τοῦ φωτὸς τί γεννᾶται;

ΑΔΕΛ. Ἀπαύγασμα [ἡ ἀκτίς].

ΔΙΔ. Τί δὲ πάλιν ἐν τῷ φωτὶ καὶ τῷ ἀπαυγάσματι κοινῶς θεωρεῖται;

ΑΔΕΛ. Θέρμη.

ΔΙΔ. Μὴ τοίνυν ἐν τῇ τοῦ φωτὸς, τοῦ ἀπαυγάσματος, τῆς θέρμης οὐσίᾳ ἐστί τις διαφορά;

ΑΔΕΛ. Οὐδαμῶς, ἀλλὰ μᾶλλον ταυτότης.

ΔΙΔ. Ἀλλ' ἆρα μὴ ἡ αὐτὴ καὶ τοῖς ὀνόμασι καὶ τοῖς ἐνεργείαις θεωρεῖται ταυτότης;

ΑΔΕΛ. Οὐδαμῶς· ἀλλὰ μᾶλλον διαφορά τὸ μὲν γὰρ τοῦ φωτὸς ὄνομα, αὐτὴν τὴν οὐσίαν, τὸ δὲ τοῦ ἀπαυγάσματος, τὴν τοῦ φωτὸς χάριν, τὸ δὲ τῆς θέρμης, τὴν τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος δρᾶσιν ἐκφαίνειν δοκεῖ.

ΔΙΔ. Δῆλον τοίνυν, ἐν τούτοις, διάφορα μὲν εἶναι τὰ ὀνόματα, μίαν δὲ καὶ ἀδιαίρετον τὴν οὐσίαν.

ΑΔΕΛ. Ἀριδηλότατα.

ΔΙΔ. Τὸ ἄκρον τοίνυν Πνεῦμα, τὸν Πατέρα, ὡς προσαγορεύοντος ἠκούσατε Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου, « Ὁ Θεὸς φῶς ἐστι, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία. » Πάλιν τὸ ἄκρον Πνεῦμα, τὸν Υἱὸν, τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἠκούσατε ἀπαύγασμα λέγοντος· « Ὅς ὢν, φησὶν, ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς οὐσίας αὐτοῦ. » Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἄκρον Πνεῦμα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, θέρμην ὀνομάζεσθαι παρὰ τῷ Μωϋσεῖ· « Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον ἐστίν. » Ὥσπερ τοίνυν τὸ φῶς, τὸ ἀπαύγασμα, ἡ θέρμη, μία μὲν φύσις, καὶ ἀδιαίρετος οὐσία, τοῖς δὲ ὀνόμασι διαιρουμένη· δῆλον ἀναμφιβόλως Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, μίαν φύσιν καὶ ἀδιαίρετον οὐσίαν εἶναι. Ὅταν ᾧ δηλοῦται τὸ τί ἐστιν ἐν αὐτῇ οὐσιωδῶς, Πνεῦμα λέγηται· καὶ πάλιν ἐν τοῖς προσώποις τὴν διάκρισιν ἀναγκαίαν, ὅταν ὁ Πατὴρ μὲν γεννῶν, ὁ δὲ Υἱὸς γεννώμενος, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κηρύττηται ἐξ ἑκατέρου ἐκπορευόμενον.

ΑΔΕΛ. Φανερῶς Τριάδα ἐν τοῖς προσώποις ὁρῶμεν, καὶ ἀναγκαίαν ἐν τῇ οὐσίᾳ ἑνότητα ἀριδήλως κατέχομεν.

ΔΙΔ. Ὅθεν ἀκριβέστατα τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα, ἡ οὐσία καὶ τὸ πρόσωπον δηλονότι, ἐφαρμόζονται τῇ θείᾳ ὑπάρξει· ἡ γὰρ οὐσία ἀεὶ κατὰ τῶν ἀτόμων τῶν ἐν πλήθει ὑφεστότων κατηγορεῖται· τὸ δὲ πρόσωπον, κατὰ τῆς ἀτόμου λογικῆς φύσεως· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν τοῖς μὲν προσώποις πλῆθος ἀποδιδόναι, τῇ δὲ ὑπάρξει ἑνότητα.

[1] 1 Joan. I, 5. [2] Hebr. I, 3. [3] Deut. IV, 24.

A strante, et ratione probante, citius videbitis necessariam in una essentia personarum trinitatem; item per omnia necessariam in tribus personis individuæ substantiæ unitatem. Cum jam superius ænigmatice de Deo [*al.* de eo] loquerer, quia non poteram proprie, quid dixi essentiam Dei esse?

FR. Lucem.

MAG. De luce quid gignitur?

FR. Splendor.

MAG. Quid in luce et splendore simul consideratur?

FR. Calor.

MAG. Num in substantia lucis splendoris, et caloris invenitur diversitas? B

FR. Non, sed identitas.

MAG. Num in vocabulis vel officiis prædicatur identitas?

FR. Minime, sed diversitas: nam lucis vocabulum ipsam substantiam, splendoris vocabulum lucis gratiam, caloris vero vocabulum videtur exprimere lucis efficaciam (1).

MAG. Igitur patet tria vocabula diversa, unam constare individuam essentiam.

FR. Per omnia patet.

MAG. Summum Spiritum, Patrem, lucem appellari, habetis in Joanne apostolo: «Deus lux est, et in eo tenebræ non sunt ullæ [1]. » Summum quoque Spiritum, Filium, splendorem nuncupari, habetis in alio apostolo: « Qui est splendor [gloriæ, et character (2)] substantiæ ejus [2]. Summum nihilo minus [Spiritum] Spiritum sanctum calorem nominari apud Moysen: « Deus noster ignis [consumens] est. [3] » Cum itaque lux, splendor, calor, una sit natura, individua substantia, vocabulis [*al.* vocabula] vero diversa, constat profecto, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, unam naturam [et] individuam essentiam esse: dum in ea [*al.* eo] quo significat quid sit substantialiter, Spiritus nominatur: et item in personis diversitatem necessariam, dum Pater gignens, Filius nascens, Spiritus Sanctus ab utroque procedens prædicatur. D

FR. Plane Trinitatem in personis perspicue videmus, et necessariam in substantia unitatem evidenter tenemus.

MAG. Ideo vigilantissime hæc duo nomina, scilicet substantia et persona, divinæ essentiæ coaptantur, quia semper substantia de individuis in pluraliter consistentibus, persona autem de individua rationali natura prædicatur: cum nos soleamus personis pluralitatem, substantia autem designare [essentiæ (3)] unitatem.

(1) *Græci legerunt*, lucis et splendoris efficaciam.
(2) Inclusa Latinis desunt.
(3) Inclusa vox a Græcis abest.

FR. Qua similitudine vocatur æterna lux Pa- A ter ?

MAG. Quia ex se splendorem (4) genuit æqualem.

FR. Nonne tibi magis matris nomen convenire videretur ?

MAG. In patre est semper principalis causa prolis, et ideo a principali sexu debuit jure hoc nomine appellari.

FR. Qua similitudine dicitur gignens ?

MAG. Certum est, quod mens gignit cogitationem. Cum autem mens seipsam cogitat, quasi aliud sibi simile [aliam sibi similem] generat. Sic summus Deus, cum seipsum talem, qualis est, cogitavit, procul dubio similem sibi per omnia imaginem generavit. Et sicut gignens jure Pater B vocatur, ita rectissime genitus Filius nominatur.

FR. Si Deus Filium genuit, videtur aliquando fuisse, quod Filium non habuerit, et hoc nomen ex accidenti possederit. Quod si hoc ita est, superior prolatio labefactatur : qua [in] Deo nihil accidentale, sed totum essentiale prædicabatur.

MAG. Jam docuit ratio, Dei essentiam esse æternam vitam, initii et finis nesciam. Quod si hæc singularis [et] vera vita absque initio semper fuit; constat quod et absque initio semper se vivere intellexit. Quòd si vivere se non intellexit, sapiens non fuit ; quod nefas est, de Deo dicere. Quod si aliquando sapientiam aliunde accepit, qua prius caruit, tunc id a quo tantum bonum accepit, Deo C melius exstitit, quod absurdissimum est : sed si sempiterna vita semper se vivere intellexit, hæc intelligentiæ sapientia non aliunde ei accidit, sed semper ei coessentialis fuit, quanquam hanc ex se, ut prolem suam, ineffabiliter genuerit. Igitur Pater nunquam sine Filio exstitit.

FR. Qua similitudine spendor æternæ lucis Filius vocatur, non filia ?

MAG. Quia per omnia similitudo Patris in eo exprimitur. Unde et similitudo ejus dicitur. Nihil enim in rebus creatis ad integrum ejus similitudinem servat, a quo nascitur. Capilli namque a capite nati sunt, capiti dissimiles; poma ab arboribus nata sunt, illis dissimilia ; lana dissimilis ovibus, fetus animalium ; vel ipsi filii hominum, non per omnia similes qualitate genitorum. Hic autem per omnia gignenti est similimus, et ideo verissime non filia, sed Filius vocatur.

FR. Qua autem habitudine Filius Verbum vocatur ?

MAG. Multipliciter [Latini tripliciter] Verbum intelligitur ; verbi gratia, cum hoc verbum homo profert ore ; aut cum idem verbum homo

(4) Male alii *prolem*.

ΑΔΕΛ. Τίνι ὁμοιώσει ὁ Πατὴρ ἀΐδιον καλεῖται φῶς ;

ΔΙΔ. Διότι ἐξ ἑαυτοῦ ἀπαύγασμα γεγέννηκεν ἴσον.

ΑΔΕΛ. Καὶ οὐ μᾶλλον δοκεῖ προσφυέστερον αὐτῷ τὸ τῆς μητρὸς ἁρμόζεσθαι ὄνομα ;

ΔΙΔ. Ἀεὶ ἐν τῷ πατρί ἐστιν ἡ ἀρχοειδὴς αἰτία τοῦ τέκνου· διὰ τοῦτο καὶ τῷ τοῦ ἀρχοειδεστέρου ἐν τοῖς γονεῦσιν ὀνόματι προσηκόντως ἔδει καλεῖσθαι.

ΑΔΕΛ. Τίνι ὁμοιώσει λέγεται γεννᾶν ;

ΔΙΔ. Ἀναμφίβολον ὡς ὁ νοῦς λογισμὸν γεννᾷ. Ὅταν δ' ὁ νοῦς ἀναλογίζεται ἑαυτὸν, ὥσπερ ἕτερον ὅμοιον ἑαυτοῦ γεννᾷ· οὕτω καὶ ὁ ἄκρος Θεὸς ἑαυτὸν τοιοῦτον, οἷός ἐστι, λογιζόμενος, ἀναμφιβόλως ἑαυτῷ διὰ πάντων ὁμοίαν εἰκόνα γεγέννηκε· καὶ ὥσπερ Πατὴρ ὁ γεννῶν δικαίως καλεῖται, οὕτω καὶ ὁ γεννηθεὶς ὀρθότατα Υἱὸς ὀνομάζεται.

ΑΔΕΛ. Εἰ γεγέννηκε τὸν Υἱὸν ὁ Θεὸς, δόξειεν ἂν ὡς ἦν ποτε, ὅτε οὐκ εἶχεν Υἱὸν, καὶ κατὰ συμβεβηκὸς τοῦτο τὸ ὄνομα κτήσασθαι. Εἰ δὲ τοῦτ' εἴη, τὰ ἀνωτέρω δειχθέντα διαῤῥυήσεται, δι' ὧν ἐδείκνυτο, μηδὲν συμβεβηκὸς, ἀλλ' ὅλον οὐσιῶδες εἶναι τὸ ἐν τῷ Θεῷ.

ΔΙΔ. Ἔφθη διδάξας ὁ λόγος τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν ζωὴν αἰώνιον εἶναι, οὐδαμῶς ἀρχὴν καὶ τέλος εἰδυῖαν. Εἰ τοίνυν ἡ εἰδικὴ καὶ ἡ ἀληθὴς αὕτη ζωὴ ἄναρχος ἦν ἀεὶ, δῆλον ὡς ἤδει ἑαυτὴν ζῶσαν ἀνάρχως. Εἰ γὰρ ἑαυτὴν οὐκ ἐγίνωσκε ζῶσαν, οὐκ ἂν ἦν σοφή· ὃ περὶ Θεοῦ λέγειν ἀνόσιον. Εἰ δέ ποτε τὴν σοφίαν ταύτην ἑτέρωθεν ἔλαβεν, ἧς ἐστέρητο πρότερον, τότ' ἂν ἦν ἐκεῖνο βέλτιον τοῦ Θεοῦ, παρ' οὗ τὸ τοσοῦτον εἴληφεν ἀγαθὸν, ὃ νομίζειν ἀνόητον κομιδῆ. Εἰ ἀΐδιος τοίνυν ζωὴ, ἀεὶ ἑαυτὴν ζῶσαν ἐνόει, καὶ αὕτη τῆς νοήσεως ἡ σοφία οὐχ ἑτέρωθεν ἐκείνῳ συμβέβηκεν, ἀλλ' ἀΐδίως τούτῳ συνῆν· εἰ καὶ ταύτην ὡς ἑαυτοῦ γέννημα, ἐξ ἑαυτοῦ ἀῤῥήτως ἐγέννησεν. Ὁ Πατὴρ τοίνυν οὐδέποτε ἦν ἄνευ Υἱοῦ, ἢ ὑπῆρξεν.

ΑΔΕΛ. Τίνι ὁμοιώματι τὸ τοῦ ἀϊδίου φωτὸς ἀπαύγασμα Υἱὸς, ἀλλ' οὐ θυγάτηρ καλεῖται ;

ΔΙΔ. Ὅτι διὰ πάντων ἐν τούτῳ ἡ τοῦ Πατρὸς ὁμοιότης ἐκφαίνεται· ὅθεν καὶ ὁμοιότης αὐτοῦ λέγεται. Ἐν δὲ τοῖς κτιστοῖς πράγμασιν οὐδὲν τὴν ἄκραν ὁμοιότητα πρὸς τὸ γεννῆσαν τηρεῖ. Αἱ γὰρ τρίχες παρὰ τῆς κεφαλῆς ἐγεννήθησαν, ἀνόμοιαι οὖσαι τῇ κεφαλῇ· τοῖς δένδρεσιν οἱ καρποὶ, καίτοι παρ' αὐτῶν γεννηθέντες· τὰ ἔρια, παρὰ τῶν προβάτων, τούτοις ἀνόμοια· τὰ τῶν ζώων νήπια· καὶ αὐτοὶ τῶν πατέρων οἱ υἱοὶ οὐ διὰ πάντων ὅμοιοι τῇ τῶν γονέων ποιότητι. Οὗτος δὲ διὰ πάντων ὅμοιός ἐστι τῷ γεννήσαντι, καὶ διὰ τοῦτ' ἀληθεστάτως Υἱὸς, ἀλλ' οὐ θυγάτηρ, καλεῖται.

ΑΔΕΛ. Τίνι δ' ἀναλογίᾳ ὁ Υἱὸς οὗτος Λόγος καλεῖται ;

ΔΙΔ. Πολλαχῶς ὁ Λόγος νοεῖται· λόγου χάριν, ὅταν ὁ ἄνθρωπος τὸν λόγον τοῦτον προφέρῃ τῷ στόματι, ἢ ὅταν τὸν αὐτὸν λόγον ὁ ἄνθρωπος ἔνδον ἐν

τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ ἄνευ ἤχου γλώττης ἀνάτυπον, ἢ ὅταν αὐτὸ τὸ ὑπὸ τοῦ λόγου σημαινόμενον πρᾶγμα οἷόν ἐστι νοῆται. Τοῦτον τὸν τρίτον τρόπον ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ γεγέννηκε Λόγον, ὃν ἑαυτὸν λογιζόμενος εἶπεν. Ἐπεὶ καὶ τὸ ὅλον εἶδος τοῦ κόσμου τούτου τῷ αὐτῷ λογισμῷ πεποίηκε, λέγεται πάντα τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ δημιουργῆσαι. Ὅθεν καὶ περὶ τῆς τοῦ κόσμου ποιήσεως λέγεται, « Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγεννήθησαν.» Οὐδὲν γὰρ ἕτερόν ἐστιν ὁ Υἱὸς, ἢ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ ὁ λογισμὸς, ἢ ἡ τέχνη, ἢ ἡ σοφία αὐτοῦ. Ἀμέλει καὶ ἡμεῖς, ὅταν περί τινος διαλογιζώμεθα ἐν τοῖς λογισμοῖς, ἐκείνου τοῦ πράγματος εἰκόνα ἐν τῷ ἡμετέρῳ τυποῦμεν λογισμῷ. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς, ὅταν ἑαυτὸν λογίζηται, ὁμοίαν ἑαυτῷ κατὰ πάντα εἰκόνα ἐτύπωσε, καὶ οὗτος ὁ Λόγος [ἐκεῖ] εἰκὼν ἢ ὁμοιότης λέγεται τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οὐδὲν ἕτερον ἐκεῖθεν ἐκφαίνεται, εἰ μὴ ἡ αὐτὴ ἐκείνη οὐσία· ὅθεν καὶ λόγος, ὡσανεὶ ἀληθῶς ἀγαθόν.

A absque motu linguæ, in corde suo format; aut cum res ipsa quam significat illud verbum, qualis sit, intellectu cogitatur. Hoc tertio modo Deus Verbum suum genuit, cum seipsum cogitando dixit. Et quia totam mundi formam eadem cogitatione creavit, ideo dicitur, quod omnia in Verbo suo fecerit. Unde et de creatione mundi legitur: «Ipse dixit, et facta sunt [a]. » Nihil enim aliud est Filius, vel Verbum Dei, quam cogitatio, vel ars, vel sapientia ejus. Nempe cum nos aliquam rem cogitamus, ipsius rei imaginem in cogitatione nostra formamus. Sic Deus, cum seipsum cogitavit, similem sui per omnia imaginem formavit. Ideo hoc Verbum, imago, vel similitudo Dei dicitur; sed nihil B aliud, nisi eadem essentia, exprimitur. Unde et hoc verbum dicitur, quasi vere bonum.

ΑΔΕΛ. Ἐπεὶ ἀριδήλῳ καὶ ἀκαταγωνίστῳ λόγῳ μίαν καὶ ἀδιαίρετον οὐσίαν εἶναι τοῦ Λόγου τούτου μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος δέδεικται, πῶς ἂν εἴη δυνατὸν, μόνον τὸν Υἱὸν σαρκωθῆναι; Εἰ γὰρ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας χωρισθεὶς, ἰδίως σεσάρκωται· δῆλον, ὡς ἡ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐσία, οὐκ ἔστιν ἀδιαίρετος, πάθος ὑποστᾶσα χωρισμοῦ.

FR. Cum evidens ratio idem Verbum cum Patre, et Spiritu Sancto, unam et individuam substantiam inexpugnabiliter probaverit; quomodo solum incarnari potuit? Si enim a Patris et Spiritus sancti essentia est separatum, et sic singulariter inhumanatum (5): constat profecto, quod Patris, et Filii, et Spiritus sancti substantia, non est individua, quæ potuit pati separationis discrimina,

ΔΙΔ. Ὥσπερ ἀΐδιος δύναμις καὶ θειότης διὰ τῶν γενομένων καθοράται· οὕτω δυνατὸν νοηθῆναι καὶ τὸ βαθὺ τοῦτο καὶ συνεσκιασμένον, διὰ τῶν παρ' C ἡμῖν γινομένων, καὶ διὰ τοῦ λόγου διερευνωμένου, δυνατὸν καὶ τοῦτο κατοραθῆναι. Δῆλον γὰρ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν λογιζόμενον ἀφ' ἑαυτοῦ γεννῆσαι τοῦτον δὴ τὸν τῆς κοινῆς διαλέκτου λόγον· καὶ τοῦτον τὸν λόγον ἐν τῷ νῷ καὶ τῇ μνήμῃ, ὁμοῦ μίαν εἶναι οὐσίαν. Ὅταν δὲ τὸν αὐτοῦ λόγον καὶ ἄλλοις ἐπιθυμήσῃ ποιῆσαι γνώριμον, οἰκονομεῖ μετὰ τοῦ ἰδίου λογισμοῦ, ὃς οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ὁ λόγος αὐτοῦ καὶ μετὰ τῆς μνήμης αὐτὸν λόγον σῶμα φωνῆς ἐνδύσασθαι, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκουστὸν, καὶ τοῖς τῶν ἀκουόντων καρδίαις ὁρατὸν ἐφίησι γενέσθαι· ἔτι καὶ γράμμασι περισφίγγων τὸ σῶμα τοῦ λόγου· ἀλλ' ὅμως ὁ λόγος ἐκεῖνος ἀόρατος μένων τῆς τοῦ νοῦ καὶ τῆς μνήμης ὑπάρξεως οὐκ ἀποχωρεῖ. Οὐ τοίνυν ὁ νοῦς ἢ ἡ μνήμη, ἀλλὰ μόνος ὁ Λόγος ἤχησε D διὰ τοῦ αἰσθητοῦ σώματος τῆς φωνῆς, καὶ ὅμως ἀδιαίρετος ἔμεινεν ἐν τῇ τοῦ νοῦ καὶ τῆς μνήμης οὐσίᾳ. Οὕτω καὶ ὁ ἄκρος Πατὴρ τῷ νοεῖν ἑαυτὸν τὸν ἑαυτὸν Λόγον ἑνώησε, κἂν τῇ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐσίᾳ ὁμοουσίως ὑφέστηκεν· ἀλλ' ὅμως διὰ τοῦτο οὔθ' ὁ Πατὴρ οὔτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ὁ Λόγος μόνος, ὁ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς δηλαδὴ, ἰδίως ἀνθρώπινον σῶμα αἰσθητὸν ἐνεδύσατο, καὶ ἑαυτὸν τοῖς ἀνθρώποις παρέστησε. Τὸ προσληφθὲν σῶμα ἀτιμίαν ὑπενεγκεῖν συνεχώρησεν, ἀλλ'

MAG. Sicut sempiterna virtus divinitatis per ea quæ facta conspiciuntur, potest intelligi: sic hoc profundum mysterium et occultum, per ea quæ in nobis geruntur, ratione perscrutante poterit inspici. Notum est enim, quod humana mens verbum communis locutionis ex se cogitando gignit: et idem verbum in mente, et in memoria, simul una essentia exsistit. Cum vero mens verbum suum aliis innotescere cupit, cum eadem cogitatione, quæ nihil aliud est quam verbum suum et cum memoria disponit; quod idem verbum corpus vocis induit, et auribus audibile, et cordibus audientium visibile procedit, et litteris etiam corpus suum ligari permittit: et tamen invisibile manens, de essentia mentis et memoriæ non recedit. Non ergo mens, neque memoria, sed solum Verbum singulariter sonuit per corpus vocis sensibile; et tamen inseparabiliter mansit in essentia mentis et memoriæ. Sic summus Pater Verbum suum, seipsum cogitando, genuit: quod in Patris, et Spiritus sancti essentia simul coessentiale consistit. Sed tamen nec Pater, nec Spiritus sanctus, sed solum Verbum, quod est Patris Filius, singulariter humanum corpus (6) induit sensibile, se hominibus exhibuit, corpus sumptum indigna pati permisit, et ipsum inseparabiliter in essentia Patris et Spiritus sancti invisibile et impassibile permansit.

[a] Psal. xxxii, 9.

(5) Latini codices habent, *in humanitate*.

(6) Hæc in Latinis trajecta sunt.

οὐτὸς ἀχωρίστως ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐσίᾳ ἀπαθῶς διαμεμένηκε, καὶ ἀόρατος.

FR. Qua autem similitudine amor Dei Spiritus A sanctus nominatur?

ΑΔΕΛ. Τίνι λόγῳ τὸ Πνεῦμα ἔρως ὀνομάζεται τοῦ Θεοῦ;

MAG. Dei essentiam dixi esse vitam; vera autem vita se vivere intelligit, et si se vitam intelligit, se utique diligit. Dei autem vivere, intelligere, diligere, nihil est aliud quam exsistere. Dilectio ergo Dei, est vita; et vita, est spiritus. Et quia Deus per dilectionem cunctis esse vel vivere tribuit, ideirco Spiritus nuncupatur. Ideo autem sanctus additur, quia cuncta per eum sanctificantur.

ΔΙΔ. Τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν ζωὴν εἶπον εἶναι· ἡ δὲ ἀληθὴς ζωὴ ἑαυτὴν ζῶσαν νοεῖ· εἰ τοίνυν ἑαυτὴν ζωὴν οὖσαν νοεῖ, ἑαυτὴν πάντως ἀγαπᾷ. Τοῦ δὲ Θεοῦ τὸ ζῆν, τὸ νοεῖν, τὸ ἀγαπᾶν, οὐδέν ἐστιν ἕτερον, ἢ τὸ εἶναι· ἡ ἀγάπη τοίνυν τοῦ Θεοῦ, ζωή ἐστι· καὶ ἡ ζωή, πνεῦμά ἐστι. Καὶ ἐπεὶ ὁ Θεὸς δι' ἀγάπην πᾶσι τὸ εἶναι καὶ ζῆν δέδωκε, διὰ τοῦτο Πνεῦμα προσαγορεύεται. Ἔκεῖ δὲ τὸ ἅγιον πρόσκειται, ὅτι δι' αὐτοῦ πάντα ἁγιάζεται.

FR. Qualiter probatur hic Spiritus a Patre et Filio procedere?

ΑΔΕΛ. Πῶς δείκνυται τοῦτο Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι;

MAG. Nihil aliud Spiritus sanctus, quam amor Dei intelligitur. Unde et Deus charitas dicitur. Constat autem, quia Pater Filium, ut seipsum, diligit; et item Filius Patrem, ut seipsum diligit. Vita namque diligit se sapere, et iterum sapientia diligit se vivere. Vitæ autem, et sapientiæ, probata est una essentia esse. Igitur dilectio, vel amor, vel charitas, quod est Spiritus sanctus, in substantia Patris et Filii coessentialis exsistit, et ideo ab utroque æqualiter procedit. B

ΔΙΔ. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἔρως τοῦ Θεοῦ νοεῖται· ὅθεν καὶ ὁ Θεὸς ἀγάπη λέγεται· δῆλον δὲ, ὡς ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν, ὡς ἑαυτὸν, ἀγαπᾷ· καὶ δῆλον ὁ υἱὸς τὸν Πατέρα, ὡς ἑαυτὸν, ἀγαπᾷ. Καὶ γὰρ ἡ ζωὴ ἀγαπᾷ ἑαυτὴν γινώσκειν, καὶ ἡ σοφία ἀγαπᾷ ἑαυτὴν ζῆν. Τῆς δὲ ζωῆς καὶ τῆς σοφίας δέδεικται ὁμοίαν. Ἡ φιλία τοίνυν ἢ ὁ ἔρως, ἢ ἀγάπη, ἢ τίς ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὁμοούσιός ἐστι, καὶ παρ' ἑκατέρου ἐκπορεύεται ἐπίσης.

FR. Si Spiritus sanctus Patri et Filio coessentialis exsistit, quomodo ab individua substantia separari (7) potuit, cum in specie columbæ super Dominum, vel in forma ignis super apostolos apparuit?

ΑΔΕΛ. Ἀλλ' ἐπεὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἐστὶν ὁμοούσιον, πῶς τῆς ἀδιαιρέτου οὐσίας χωρισθῆναι δεδύνηται, ὅτε περιστερᾶς εἶδος ἐπὶ τὸν Κύριον, ἢ πυρὸς μορφὴ ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους ἐφάνη;

MAG. Sancti Spiritus substantia non in columbam est transmutata, sicut nec Verbi [substantia] in carnem est transformata, sed Spiritus sanctus columbæ corpus condidit. C

ΔΙΔ. Τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐσία οὐκ εἰς τὴν περιστερὰν ἠμείφθη, ὥσπερ οὐδὲ ἡ τοῦ Λόγου εἰς τὴν σάρκα μεταβέβληται· ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ τῆς περιστερᾶς ἔπλασσε σῶμα.

Sancti Hilarii, Pictavorum episcopi. Ex sermone, qui post Pentecosten, in festo sanctæ Trinitatis, recitatur (8).

Τοῦ ἁγίου Ἱλαρίου Πικτάβων ἐπισκόπου. Ἐκ τοῦ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἀναγινωσκομένου λόγου, ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς ἁγίας Τριάδος.

Credimus sanctam Trinitatem, hoc est, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum Deum omnipotentem, unius substantiæ, unius essentiæ, unius potestatis, conditorem omnium creaturarum, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia; Patrem a seipso, non ab alio; Filium ex Patre genitum, Deum verum, de Deo vero; lumen verum, ex vero lumine; non tamen duo lumina, sed unum lumen: Spiritum sanctum, a Patre ac Filio æqualiter procedentem, consubstantialem et coæternum Patri ac Filio. Pater in seipso perfectus Deus; Filius, perfectus Deus, ex D Patre natus; Spiritus sanctus, perfectus Deus, a Patre ac Filio procedens. Non tres autem deos dicimus, sed unum Deum omnipotentem, æternum, invisibilem, incommutabilem, totum ubique præsentem, non in partes divisum, sed totum in universis; non localiter, sed potestate; qui cum sit incommutabilis, mutabilia creavit, et creata gubernat; semper manet, quod est; cui impossibile est, accidens aliquod adesse (nam simplici divinitatis naturæ quidquam adjici, vel adimi nequit; semper est enim quod

Πιστεύομεν τὴν ἁγίαν Τριάδα, τουτέστι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἕνα Θεὸν παντοδύναμον, μιᾶς οὐσίας, μιᾶς ὑπάρξεως, μιᾶς ἐξουσίας, δημιουργὸν πάντων τῶν κτισμάτων, ἐξ οὗ πάντα, δι' οὗ πάντα, ἐν ᾧ πάντα· Πατέρα ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀφ' ἑτέρου· Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητὸν, Θεὸν ἀληθινὸν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· φῶς ἀληθινὸν, ἐκ φωτὸς ἀληθινοῦ, οὐ μὴν δύο φῶτα, ἀλλ' ἓν φῶς· Πνεῦμα ἅγιον, παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐπίσης ἐκπορευόμενον, ὁμοούσιον καὶ συναΐδιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Πατὴρ ἐν ἑαυτῷ πλήρης Θεὸς, Υἱὸς πλήρης Θεὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθείς· Πνεῦμα ἅγιον πλήρης Θεὸς, παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον. Οὐ τρεῖς δέ φαμεν θεοὺς, ἀλλ' ἕνα Θεὸν παντοκρατῆ, αἰώνιον, ἀόρατον, ἀμετάβλητον, ὅλον πανταχοῦ παρόντα, οὐκ εἰς μέρη διαιρούμενον, ἀλλ' ὅλον ἐν πᾶσιν, οὐ τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν· ὃς ἀμετάβλητος ὢν, ἕκτισε τὰ μεταβλητὰ, καὶ τὰ κτισθέντα κυβερνᾷ, ἀεὶ μένων ὅπερ ἐστὶν, ᾧ συμβεβηκὸς ἀδύνατόν τι παρεῖναι (τῇ γὰρ ἁπλῇ τῆς θεότητος φύσει προστεθῆναι ἢ ἀφαιρεθῆναί τι ἀμήχανον, ἀεὶ γὰρ ἐστιν

(7) Editi *male*, *seperari*.

(8) Non exstat inter edita huius opera.

ὑπερ ἐστὶν) ᾧ ἴδιόν ἐστιν, ᾧ ἀΐδιόν ἐστιν, ᾧ ταυτόν ἐστι, τὸ εἶναι, καὶ ζῆν, καὶ νοεῖν· καὶ ταῦτα τὰ τρία, εἷς Θεός· καὶ ὁ εἷς Θεὸς, ταῦτα τὰ τρία, τουτέστι Θεὸς καὶ Κύριος, ἀληθὴς καὶ ἀΐδιος ἐν τοῖς προσώποις Τριάς· ἀληθὴς καὶ ἀΐδιος ἐν τῇ οὐσίᾳ μονάς· ἐπεὶ μία οὐσία ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Αὕτη δὲ ἡ ἁγία Τριὰς, οὐδέν τι μεῖζόν ἐστιν ἐν τοῖς τρισὶ προσώποις ὁμοῦ ῥηθεῖσιν, ἢ ἐν ἑνὶ ἑκάστῳ προσώπῳ ἅπαξ ῥηθέντος. Ἕκαστον γὰρ τῶν προσώπων πλήρης ἐστὶν οὐσία ἐν ἑαυτῷ, οὐ μὴν τρεῖς οὐσίαι, ἀλλ' εἷς Θεὸς, μία οὐσία, μία ἐξουσία, μία ὕπαρξις, μία ἰδιότης, μία μεγαλειότης, μία ἀγαθότης, Πατὴρ, καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐχ ἕτερον δέ ἐστιν ὁ Πατὴρ ἐν τῇ φύσει τοῦ Υἱοῦ, ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐθ' ἕτερον ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἐν τῇ φύσει· οἷς ἐστι μία φύσις· πλὴν ἄλλος ἐστὶν ὁ Πατὴρ, τῷ προσώπῳ· ἄλλος ὁ Υἱὸς, τῷ προσώπῳ· καὶ ἕτερον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῷ προσώπῳ. Ἐν τῷ Πατρὶ ἀϊδιότης, ἐν τῷ Υἱῷ ἰσότης, ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τῆς ἀϊδιότητος καὶ τῆς ἰσότητος σύνδεσμος. Ἐν οἱ πάντες τῇ οὐσίᾳ, τῇ ὑπάρξει, τῇ παντοδυναμότητι, τῇ θεότητι. Ὥσπερ γὰρ αὕτη ἡ ἁγία Τριὰς ἀδιαίρετός ἐστι τῇ οὐσίᾳ, οὕτω καὶ τοῖς ἔργοις ἐστὶν ἀδιαίρετος· εἰ καί τινα τῶν τοῦ Θεοῦ ἔργων ἰδίως τισὶ τῶν προσώπων ἁρμόζουσιν, ὥσπερ ἡ ἐκ τῶν οὐρανῶν ἠχήσασα φωνὴ, ὅτε ὁ Χριστὸς ἐβαπτίζετο, τῷ Πατρὶ· καὶ τῷ προσώπῳ τοῦ Υἱοῦ μόνῳ προσήκει ἡ τῆς ἀνθρωπότητος πρόσληψις· καὶ τῷ προσώπῳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἰδίως ἡ περιστερὰ, ἧς ἐν εἴδει τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἅγιον κατελήλυθεν ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἄνθρωπον βαπτιζόμενον. Πλὴν ἀναμφιβόλως τὴν φωνὴν ἐκείνην, καὶ τὴν περιστερὰν, καὶ τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ, ὅλη ἡ Τριὰς ἐνήργησεν, ἧς τὰ ἔργα ἀδιαίρετά ἐστιν.

A est) cui proprium est, cui æternum, cui idem, et esse, et vivere, et cogitare: atque hæc tria, Deus unus; et unus Deus, hæc tria, hoc est, Deus ac Dominus, vera et æterna in personis Trinitas; vera et æterna in substantia unitas: quoniam una substantia Patèr, et Filius, et Spiritus sanctus. Hæc autem sancta Trinitas nihilo magis est in tribus personis simul dictis, quam si qualibet in persona semel enuntietur. Nam quælibet persona perfecta in se substantia est, non tamen tres substantiæ sunt, sed unus Deus, una substantia, una potestas, una essentia, una æternitas, una majestas, una bonitas; Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Non est autem aliud Pater in natura Filii, vel Spiritus sancti: nec aliud Filius et Spiritus sanctus in natura Patris, cum una sit his natura, verum alius est Pater, persona; alius est Filius, persona; alius est Spiritus sanctus, persona. In Patre æternitas, in Filio æqualitas, in Spiritu sancto æternitatis et æqualitatis connexio. Unum omnes substantia, essentia, omnipotentia, divinitate. Nam quemadmodum hæc sancta Trinitas individua est substantia, sic et operibus est individua: licet ex operibus Dei quædam singulariter aliquibus personis congruunt, ut vox ista, quæ de cœlis sonuit, quando baptizabatur Christus, Patri; et soli personæ Filii, humanitatis assumptio competit; et singulariter personæ Spiritus sancti, columba, in cujus specie idem Spiritus sanctus supra Filium Dei, qui ut homo baptizabatur, descendit. Procul dubio tamen et vocem illam, et columbam, et humanitatem Christi, tota Trinitas effecit, cujus opera sunt individua.

B

C

MONITUM (1)

Subsequens narratiuncula, tanquam Harmenopuli, recensetur in Catalogo Nesseliano, parte II, p. 27, cod. 12, num. 3, nondumque, Fabricio teste, lucem vidit. Quapropter ad eam ipsi afferendam jamjam lætus accingebar, cum a doctis Bibliothecæ Regii Taurinensis Athenæi triumviris id mihi sive gloriolæ, sive deliciolarum præreptum inveni (2). Verumtamen, quoniam exemplar Matritense in quibusdam haud levioris momenti alienum a Taurinensi deprehenderam, prætereaque animadversiones ejus lectionum varietati adhibendas, non minus spatii quam ipsum opusculum, occupaturas intellexeram; eamdem cramben sine lectoris fastidio, sine chartæ dispendio iterum apponi posse visum est. Quod ita lubenter præstamus.

NARRATIUNCULA DE TRIBUS TOMIS SYNODICIS SUB IMPERATORIBUS *CONSTANTINO PORPHYROGENITO*, *MANUELE COMNENO*, ET *MICHAELE PALÆOLOGO* PROMULGATIS, IN QUIBUS OMNES ADVERSUS IMPERATORIAM MAJESTATEM TURBARUM AUT REBELLIONIS DUCES, EORUMQUE ADJUTORES ET CONSCII ANATHEMATE PERCUTIUNTUR.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, τόμος ἐξεφωνήθη, συμπράξαντος καὶ

D Sub imperio Constantini Porphyrogeniti, consentiente patriarcha id temporis Alexio, ac synodo,

(1) Yriarte, *cod. Gr. Matrit.* p. 349.
(2) Pasini *cod. Taurin.* t. I.

tomus promulgatus est, in quo anathematizantur, A qui auserint rebellionem facere, vel tyrannidem usurpare adversus imperatores, atque subditos propriorum despotarum ad id parantes excitare. Sic autem habet.

Quibuscunque insidias ciere, vel mortem inferre aggredientibus anathema.

Consentientibus, et communicantibus in rebellione anathema.

Consilium dantibus, atque incitantibus ad hæc anathema.

Iis, qui simul arma conjunxerint, anathema.

Suscipientibus ipsos ad pœnitentiam, cum a rebellione nondum resipuerunt, in eaque adhuc versantur, anathema.

Similis item sub imperio Comneni Manuelis, qui B a magistratibus, atque id temporis patriarcha, et coacta ab ipso synodo factus est, anathematizans eos qui insidias ac rebellionem adversus Alexium illius filium moliri tentaverint, vel istis auxilium præbuerint.

Alterum similem promulgavit Michael Palæologus, profectum parans adversus filium suum Andronicum piissimum imperatorem. Aderant autem velut in septo magistratus, et patriarcha Josephus, qui et in testimonium veræ religionis martyrii coronam adeptus est, nec non sacra synodus ab ipso coacta, quæ diris anathematis atque exsecrationibus subjecit eos, qui insidias ac turbas cierent in expellendo ab imperio religionis columnam, divinum Imperatorem, Andronicum.

τοῦ τότε πατριάρχου Ἀλεξίου καὶ τῆς συνόδου, ἀναθεματίζων τοὺς ἐπιχειροῦντας ἀποστασίαν ἢ τυραννίδα κατὰ βασιλέων ποιῆσαι, ὡς ἐντεῦθεν τοὺς ὑπηκόους τῶν οἰκείων δεσποτῶν παρασκευάζοντας ἐπανίστασθαι. Ἔχει δὲ οὕτως·

Τοῖς μέλλουσιν ἐπιβουλαῖς ἀπό γε τοῦ νῦν ἢ μοῦρτοις ἐπιχειρεῖν, ἀνάθεμα.

Τοῖς συμπράττουσιν αὐτοῖς καὶ τοῖς συγκοινωνοῦσιν ἐν τῇ ἀποστάσει, ἀνάθεμα.

Τοῖς συμβουλεύουσι καὶ τοῖς παρορμῶσιν εἰς τὰ τοιαῦτα, ἀνάθεμα.

Τοῖς συνεκστρατεύουσι τούτοις, ἀνάθεμα.

Τοῖς δεχομένοις αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν, καὶ μὴ μεταμελομένους ἀπὸ τῆς ἀποστασίας καὶ καταλιμπάνοντας αὐτὴν, ἀνάθεμα.

Ὅμοιος ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κομνηνοῦ Μανουὴλ, ὃς μετὰ τῶν ἐν τέλει καὶ τοῦ τηνικαῦτα πατριάρχου καὶ τῆς ὑπ' αὐτὸν συνόδου ἐγένετο ἀναθεματίζων τοὺς ἐπιβουλὴν ἢ ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου βουληθέντας ἐπιχειρῆσαι, καὶ τοὺς αὐτοῖς συναιρομένους.

Ἕτερον παραπλήσιον ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος προβῆναι παρεσκεύασεν, ἐπὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἀνδρονίκῳ τῷ εὐσεβεῖ βασιλεῖ. Ἔνθα δὴ παρῆσαν, ὡς εἰκὸς, οἱ ἐν τέλει καὶ ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ, ὅς τις ὑπὲρ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας τὸν τῆς ὁμολογίας ἀνεδήσατο στέφανον· ἔτι δὲ καὶ ἡ ὑπ' αὐτὸν ἱερὰ σύνοδος· οἳ (leg. οἵ) καὶ ἀναθέματι ὑπέβαλον καὶ ἀραῖς φρικοδεστάταις τοὺς ἐπιβουλὴν ἢ ἐπανάστασιν μέλλοντας σκαιωρήσειν εἰς τὸ ἐξῶσαι τῆς βασιλείας, τὸν τῆς εὐσεβείας στύλον, τὸν βασιλέα θεῖον Ἀνδρόνικον.

CONSTANTINI HARMENOPULI

TOMUS

CONTRA GREGORIUM PALAMAM

Vide in Gregorio Palama inter Græcorum de eo sententias ab Allatio editas.

(Infra col. 864, ubi Anonymo tribuitur.)

ΕΠΙΤΟΜΗ
ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ ΚΑΙ ΙΕΡΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ

ΓΕΝΟΜΕΝΗ

ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΠΑΝΣΕΒΑΣΤΟΥ ΚΑΙ ΝΟΜΟΦΥΛΑΚΟΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΚΥΡΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΤΟΥ ΑΡΜΕΝΟΠΟΛΟΥ.

—

EPITOME
DIVINORUM SACRORUMQUE CANONUM

A VENERABILI SEBASTO ET NOMOPHYLACE JUDICEQUE THESSALONICENSI

D. CONSTANTINO HARMENOPULO

CONFECTA.

(Leunclavius, Jus Græco-Romanum, t. I.)

—

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ.

Τῶν κανόνων οἱ μέν εἰσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων, οἱ δὲ τῶν οἰκουμενικῶν ἑπτὰ ἁγίων συνόδων, οἱ δὲ τῶν μερικῶν συνόδων, οἱ δὲ ἁγίων. Τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἡ μὲν πρώτη ἐν Νικαίᾳ, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, κατὰ Ἀρείου, τοῦ κτίσμα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ λέγοντος, συνηθροίσθη, τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ θεοφόρων ἁγίων οὖσα Πατέρων, ὃν καὶ ἀνεθεμάτισεν. Ἡ δὲ δευτέρα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου συνηθροίσθη κατὰ τῶν Πνευματομάχων, ἑκατὸν πεντήκοντα ἁγίων οὖσα Πατέρων, οὓς καὶ ἀνεθεμάτισεν. Ἡ δὲ τρίτη ἐν Ἐφέσῳ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ συνηθροίσθη κατὰ Νεστορίου, τοῦ ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν δογματίζοντος, καὶ Κελεστίνου, διακοσίων ἁγίων οὖσα Πατέρων, οὓς καὶ ἀνεθεμάτισεν. Ἡ δὲ τετάρτη ἐν Χαλκηδόνι ἐπὶ Μαρκιανοῦ συνηθροίσθη κατὰ Διοσκόρου καὶ Εὐτυχοῦς, τὰς δύο φύσεις τοῦ θεανθρώπου Λόγου μετὰ τὴν ἕνωσιν λεγόντων συγκραθῆναι, καὶ εἰς μίαν φύσιν ἀποτελεσθῆναι, ἑξακοσίων τριάκοντα ἁγίων οὖσα Πατέρων, οὓς καὶ ἀνεθεμάτισεν. Ἡ δὲ πέμπτη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ πρώτου ἐν Κωνσταντινουπόλει συναθροισθεῖσα, ἑκατὸν ἑξήκοντα καὶ πέντε ἁγίων οὖσα Πατέρων, τὰ τῆς τετάρτης ἐπεκύρωσε δόγματα, καὶ τοὺς ἀνθισταμένους ταύτῃ

PROLOQUIUM.

Canones alii sunt sanctorum apostolorum, alii sacrarum septem œcumenicarum synodorum, alii synodorum particularium, alii quorumdam sanctorum. Prima synodus œcumenica Nicææ, sub Constantino Magno, adversus Arium, qui creaturam esse dicebat Dei Filium, convenit; ac omnino 318 divis sanctisque Patribus congressis, Arium anathemati subjecit. Secunda 150 Patres habuit, coacta Constantinopoli sub Theodosio Magno, contra Pneumatomachos, quos anathemate feriit. Tertia sub Theodosio minore coiit Ephesi contra Nestorium, qui Christum tradebat nudum hominem esse, contraque Celestinum. Adfuere Patres 200, et in istos anathematis est promulgata sententia. Quarta Chalcedone convenit sub Marciano, adversus Dioscorum et Eutychem, qui duas Sermonis, Dei pariter et hominis, naturas post unionem commistas, in unam naturam redactas dicebant, ideoque a sexcentis triginta Patribus ibidem anathemati subjecti fuerunt. Quinta sub Justiniano primo Constantinopoli collecta, cum 160 sancti Patres adessent, quarta synodi decreta confirmavit eique resistentes, et inter hos Origenem, atque omnes hæreticos, anathemate multavit. Sexta itidem Con-

stantinop.. nata, congressis 160 sanctis Patribus, sub imperio Constantini Barbati, anathematis sententiam tulit in eos, qui unam in Christo voluntatem, et unam agendi vim tradebant. Canones et ipsa nullos exposuit, uti nec quinta fecerat. Ideoque coacta in Trullo palatii Constantinopolitani synodus alia fuit, 227 Patrum, Justiniani naribus mutilati, Barbati filii, jussu, canonum duntaxat exponendorum causa. Quapropter et istæc sexta dicitur, uti quæ suppleverit, quod sextæ deerat, canonum scilicet expositionem. Septima Nicææ sub Constantino, et matre ipsius Irene, congregata fuit adversus imaginum adversarios, qui a 367 Patribus istic anathemati fuere subjecti. Particularium synodorum una Constantinopoli celebrata fuit in templo sanctorum apostolorum sub Photio patriarcha, quæ prima et secunda dicitur; alia sub Leone et Constantino, in celeberrimo sanctæ Dei Sapientiæ templo, quæ septimam synodum confirmavit. Alia coiit Ancyræ, de iis qui lapsi fuissent, universali prima synodo antiquior. Alia Cæsareæ, antiquior Ancyrana, ecclesiasticæ rei constituendæ collecta. Alia Gangræ, post Nicænam, adversus Eustathium quemdam, qui matrimonium vituperabat, et alia præter ecclesiasticam traditionem docebat, quæ singulatim anathemate damnat. Alia ad urbem Syriæ Antiochiam. Ac duæ quidem in ea synodi celebratæ sunt. Una, sub Aureliano, contra Paulum Samosatenum, qui Christum dicebat esse purum hominem; altera, sub Constantio, Constantini Magni filio, quæ canones exposuit. Alia fuit habita Laodiceæ, quæ in Pacatiana Phrygia sita est. Alia Sardicæ, propter hujusmodi causam. Cum Arii sectam Constantius amplexus fuisset, frater ejus Constans, Romæ veteris imperator, bellum ei per litteras minatus est, ni Ecclesiam pervertere desineret. Rescripsit ille, se fidei doctrinam accuratam quærere. Quapropter ex ipsorum et Romani episcopi sententia, 341 sancti Patres in hac synodo convenerunt, quæ auctoritate Nicænæ synodi sancita, canones etiam exposuit. Alia Carthagine fuit habita, sub Theodosii imperio, 217 sanctis Patribus collectis, quibuscum aderant et Papæ vicem gerentes. Auctoritate synodi Nicænæ stabilita, canones etiam exposuit. Carthago autem, Carchedonis pars est. Et Carchedon, Africæ provincia. Et synodorum quidem hæc ratio est. Sanctorum vero canones, partim sunt ex epistola sancti viri, Dionysii Alexandrini, partim Petri Alexandrini; partim Gregorii miraculorum opificis: partim ex Basilii magni epistola; partim ex epistola Gregorii Nysseni, ad Letoium, episcopum Melitenæ : partim, ex Timothei Alexandrini responsis; partim ex responsis Constantinopolitanæ synodi, ad monachos quosdam, Nicolao sanctissimo patriarcha præside; partim ex epistolis Cyrilli; partim Nicephori patriarchæ. Sanctorum apostolorum canones numero sunt 85; universalium synodorum, primæ, canones 20; secundæ, 7; tertiæ, 8; quartæ, 30; in

A ἀνεθεμάτισε, καὶ σὺν αὐτοῖς Ὠριγένην, καὶ τοὺς αἱρετικοὺς ἅπαντας. Ἡ δὲ ἕκτη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ αὕτη συναθροισθεῖσα, ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ἁγίων οὖσα Πατέρων ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου, τοὺς μίαν θέλησιν καὶ μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστοῦ δογματίζοντας ἀνεθεμάτισε. Κανόνας δὲ οὐδὲ αὕτη ἐξέθετο, ὥσπερ οὐδὲ ἡ πέμπτη. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐν Τρούλλῳ συνηθροίσθη, ἡ καὶ ἕκτη λεγομένη, ἥτις κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐν τῷ Τρούλλῳ συνηθροίσθη τοῦ παλατίου, διακοσίων εἰκοσιεπτὰ ἁγίων οὖσα Πατέρων, κατὰ κέλευσιν Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Πωγωνάτου, δι' ἔκθεσιν καὶ μόνον κανόνων. Ὅθεν καὶ ἕκτη προσαγορεύεται, ὡς τὸ τῇ ἕκτῃ ἐλλεῖπον ἀναπληρώσασα, ὅπερ ἐστὶν ἡ τῶν κανόνων ἔκθεσις.

B Ἡ δὲ ἑβδόμη ἐν Νικαίᾳ ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης τῆς μητρὸς αὐτοῦ συνηθροίσθη κατὰ τῶν Εἰκονομάχων, τριακοσίων ἑξήκοντα καὶ ἑπτὰ ἁγίων οὖσα Πατέρων, οὓς καὶ ἀνεθεμάτισε. Τῶν δὲ μερικῶν συνόδων ἡ μὲν κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐν τῷ νῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων συνηθροίσθη ἐπὶ τοῦ Φωτίου πατριάρχου, ἡ καὶ πρώτη καὶ δεύτερα λεγομένη· ἡ δὲ ἐπὶ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου ἐν τῷ περιωνύμῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἁγίας Σοφίας, ἥτις τὴν ἑβδόμην ἐκύρωσε σύνοδον· ἡ δὲ ἐν Ἀγκύρᾳ, πρεσβυτέρα τῆς οἰκουμενικῆς πρώτης συνόδου, περὶ τῶν παραπεπτωκότων συστᾶσα· ἡ δὲ ἐν Καισαρείᾳ, πρεσβυτέρα καὶ αὕτη τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ, ἐκκλησιαστικῆς ἕνεκα καταστάσεως συναθροισθεῖσα· ἡ δὲ ἐν Γάγγρᾳ, ἥτις μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ συνέστη,

C κατά τινος Εὐσταθίου, τὸν γάμον διαβάλλοντος, καὶ ἄλλα παρὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν νουθετοῦντος παράδοσιν, ἃ καὶ καθ' ἕκαστον ἀναθεματίζει· ἡ δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας. Δύο δὲ ἐν ταύτῃ συνέστησαν σύνοδοι. Ἡ μὲν ἐπὶ Αὐρηλιανοῦ, κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν λέγοντος· ἡ δὲ ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίου, τοῦ υἱοῦ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἥτις καὶ τοὺς κανόνας ἐξέθετο. Ἡ δὲ ἐν Λαοδικείᾳ τῆς Καπατιανῆς [Παλατιανῆς] Φρυγίας· ἡ δὲ ἐν Σαρδικῇ, δι' αἰτίαν τοιαύτην. Ἀρειανίσαντος Κωνσταντίου, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κώνστας τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης κρατῶν, πόλεμον αὐτῷ διὰ γραμμάτων ἠπείλησεν, εἰ μὴ παύσαιτο διαστρέφων τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ δὲ ἀντ-

D έγραψε, τὸ τῆς πίστεως ἀκριβὲς ζητεῖν. Καὶ διὰ τοῦτο δόξαν αὐτοῖς τε καὶ τῷ Ῥώμης ἡ σύνοδος αὖ η συνηθροίσθη, τριακοσίων τεσσαράκοντα καὶ ἑνὸς ἁγίων οὖσα Πατέρων, ἡ τὴν ἐν Νικαίᾳ κυρώσασα σύνοδον καὶ κανόνας ἐξέθετο. Ἡ δὲ ἐν Καρθαγένῃ, ἥτις ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ συνηθροίσθη, διακοσίων δεκαεπτὰ ἁγίων οὖσα Πατέρων, μεθ' ὧν ἦσαν καὶ τοποτηρηταὶ τοῦ Πάππα, ἡ τὴν ἐν Νικαίᾳ καὶ αὕτη κυρώσασα σύνοδον καὶ κανόνας ἐξέθετο. Καρθάγενα δὲ, μέρος τῆς Καρχηδόνος ἐστίν· ἡ δὲ Καρχηδών, ἐπαρχία τῆς Ἀφρικῆς καὶ τὰ μὲν τῶν συνόδων οὕτως ἔχει. Οἱ δὲ τῶν ἁγίων κανόνες, οἱ μέν εἰσιν ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου Διονυσίου Ἀλεξανδρείας· οἱ δὲ τοῦ ἁγίου Πέτρου Ἀλεξανδρείας· οἱ δὲ, τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ· οἱ δὲ, ἐκ τῶν ἐπιστολῶν

τοῦ μεγάλου Βασιλείου· οἱ δὲ, ἐκ τῆς πρὸς τὸν Λητόϊον Μελιτηνῆς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης· οἱ δὲ, ἐκ τῶν τοῦ Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας ἀποκρίσεων· οἱ δὲ ἐκ τῶν ἀποκρίσεων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου, Νικολάου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου κατάρχοντος, πρός τινας μοναχούς· οἱ δὲ, ἐκ τῶν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐπιστολῶν· οἱ δὲ τοῦ ἁγίου πατριάρχου Νικηφόρου. Εἰσὶν οὖν τῶν μὲν ἁγίων ἀποστόλων κανόνες πε'· τῶν δὲ οἰκουμενικῶν συνόδων, τῆς πρώτης κανόνες κ'· τῆς δευτέρας, ἑπτά· τῆς τρίτης, η'· τῆς τετάρτης, λ'· τῆς ἐν Τρούλλῳ, ρβ', καὶ τῆς ἑβδόμης, κβ'· τῶν δὲ μερικῶν συνόδων, τῆς πρώτης καὶ δευτέρας λεγομένης, ιζ'· τῆς ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ, γ'· τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ, κε'· τῆς ἐν Καισαρείᾳ, ιε'· τῆς ἐν Γάγγρᾳ, ιθ'· τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ, κε'· τῆς ἐν Λαοδικείᾳ, ξ'· τῆς ἐν Σαρδικῇ, κα', καὶ τῆς ἐν Καρθαγένῃ, ρλδ'. Ἔτι δὲ καὶ τῶν ἁγίων, τοῦ ἁγίου Διονυσίου Ἀλεξανδρείας, κανόνες δ'· τοῦ ἁγίου Πέτρου Ἀλεξανδρείας, ιε'· τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, ιβ'· τοῦ μεγάλου Βασιλείου, πς'· τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, η'· τοῦ Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας, ιη'· τοῦ πατριάρχου Νικολάου, θ'· τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, ε', καὶ τοῦ πατριάρχου ἁγίου Νικηφόρου, ι'. Τούτων τοίνυν ἡμεῖς τὴν ὑπόθεσιν ἐν ἐπιτομῇ νῦν ἐνταῦθα διαλαμβάνομεν, τιθέντες ἰδίᾳ πρῶτον τοὺς περὶ ἐπισκόπων διαλαμβάνοντας, καὶ ὅσοι τούτων εἰσὶν ἐχόμενοι· εἶτα τοὺς περὶ πρεσβυτέρων, διακόνων καὶ ὑποδιακόνων, καὶ ὅσοι τούτων ἐχόμενοι· μετὰ ταῦτα τοὺς περὶ κληρικῶν, καὶ ὅσοι τούτων ἐχόμενοι· μεθ' οὓς τοὺς περὶ μοναχῶν καὶ μοναστηρίων· καὶ μετ' αὐτοὺς, τοὺς περὶ λαϊκῶν, καὶ ὅσοι καθολικοὶ εἰσί· καὶ τέλος, τοὺς περὶ γυναικῶν, ἐν ἓξ τμήμασι τὴν πᾶσαν τῶν κανόνων πραγματείαν περιλαβόντες καὶ ποιησάμενοι. Ἕκαστον δὲ τῶν τμημάτων ἐπιγραφὰς πάλιν κέκτηται μερικὰς, εἰς συντομωτέραν ἅμα καὶ σαφεστέραν εὕρεσιν τοῦ ζητουμένου.

A Trullo celebratæ, 102; septimæ, 22. Particularium vero synodorum, ejus, quæ prima et secunda dicitur, 17; ad Sanctam Sophiam habitæ 3; Ancyranæ, 25; Cæsariensis, 15; Gangrensis, 19; Antiochenæ, 25; Laodicensis, 60; Sardicensis, 21: et Carthaginensis, 134. Præterea sanctorum, Dionysii Alexandrini, 15; Gregorii miraculorum opificis, 12; Basilii Magni, 86; Gregorii Nysseni, 8; Timothei Alexandrini, 18; Nicolai patriarchæ, 9; Cyrilli, 5; Nicephori patriarchæ, 10. Iis ergo quidquid continetur, compendio nos isto nunc complectimur, collocatis primo seorsum canonibus iis qui de episcopis tractant, et quotquot his affines sunt: deinde, qui de presbyteris, diaconis, et subdiaconis, atque his affines: postea, qui de monachis et monasteriis: ac secundum illos, qui de laicis agunt, et quotquot sunt generales; in extremo, qui de mulieribus. sectionibus omnino sex universa canonum tractatione comprehensa et absoluta. Harum vero sectionum quælibet rursus particulares habet titulos, ut ratione magis compendiaria et dilucidiore, quod quæritur, inveniri possit.

ΟΙ ΙΕΡΟΙ ΚΑΙ ΘΕΙΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ

ΚΑΤ' ΕΠΙΤΟΜΗΝ.

SACRI ET DIVINI CANONES

IN COMPENDIUM REDACTI.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ.

Περὶ ψήφου καὶ χειροτονίας αὐτῶν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΠΡΩΤΗ.

Ὁ πρῶτος τῶν ἀποστόλων.

Ἐπίσκοπος ὑπὸ δύο ἢ τριῶν ἐπισκόπων χειροτονείσθω.

Ὁ δ' τῆς α', ὁ ιθ' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὁ ιγ' καὶ μθ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Καθιστάσθω δὲ μάλιστα μὲν ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ· εἰ δ' οὖν, ὑπὸ τριῶν, τῶν λοιπῶν συμ-

C

SECTIO PRIMA.

DE EPISCOPIS.

De electione et ordinatione episcoporum.

TITULUS I.

Canon apostolorum.

Episcopus a duobus vel tribus episcopis ordinatur.

Canon 4 synodi 1, et 19 Antiochenæ, 13 et 49 Carthaginensis.

Constituatur autem maxime quidem ab omnibus episcopis in provincia, vel saltem a tribus; reli-

cognatis dando (nisi forte tanquam pauperibus), vel potestatem in eas cognatis concedendo. Qui delinquit, ab Ecclesia multator.

40 *apostolorum*, *et* 24 *Antiochenæ*.

Tam episcopi, quam ecclesiæ res manifestentur, ut et de suis disponat episcopus, et ecclesia damni maneat expers.

41 *apostolorum*.

Ecclesiæ res episcopus in potestate habeat, easque prout Deo gratum fuerit, administret.

26 *synodi* 4.

Cuilibet ecclesiæ dispensator ex clero constituitor. Hoc qui negligit episcopus, multabitur. Quod si metropolitanus in ecclesia sua dispensatorem non facit, patriarcha faciat; et si non facit episcopus, faciat metropolitanus. Consimiliter et in monasteriis agendum.

19 *habitæ in Trullo*.

Qui præsunt ecclesiis, maxime quidem omni tempore, sed præcipue tamen diebus Dominicis doceant, ex sacris Scripturis, oracula Scripturæ enarrantes.

3 *Carthaginensis*.

Episcopi, presbyteri et diaconi, continentes in omnibus sunto; ut quæ petunt, impetrent: et a mulieribus abstinento.

43 *ejusdem*.

Pœnitentibus episcopus pœnitentiam statuat, et præter ipsius sententiam presbyter eos, nisi urgente necessitate, non reconciliet. Tum qui pœnitentiam agentes non recipit, deponitor.

4 *Basilii Magni*.

Quod si horum aliquem humanius tractaverit, ob excellentem confessionem, veniam meretur.

5 *Carthaginiensis*.

Sint defensores [ecclesiarum], ut episcopus non molestetur.

54 *ejusdem*.

Qui in parœcia de sententia illius, cui subest, constitutus est episcopus, intra limites suos maneat.

TITULUS IV.

Quæ ab episcopo fieri non debeant.

Canon 14 *apostolorum*, *et* 15 *ejus*, *quæ* 1 *et* 2 *dicitur*.

Ne suam parœciam relinquens episcopus insiliat in alteram: nisi conducibilior eis, tanquam ad docendum magis idoneus, judicetur; idque plurium episcoporum tam judicio, quam hortatu.

Scholium.

Non, ut semper illis adsit, istuc dicit; sed ad tempus, utilitatis populi causa, et ut rursus suam ad parœciam revertatur.

καταχρώμενος, ἢ τοῖς συγγενέσι διδοὺς, εἰ μή που ὡς πένησιν, ἢ τὴν ἐξουσίαν τούτων τοῖς συγγενέσι παρέχων. Ὁ δὲ παραβαίνων, ἐπιτιμάσθω παρὰ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ μ' τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ κδ' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Φανερούσθω τὰ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα, ὡς ἂν καὶ ὁ ἐπίσκοπος διατίθηται, καὶ ἡ ἐκκλησία μένῃ ἀζήμιος.

Ὁ μα' τῶν ἀποστόλων.

Τῶν τῆς ἐκκλησίας πραγμάτων ὁ ἐπίσκοπος ἐξουσιαζέτω, καὶ διοικείτω ταῦτα κατὰ τὸ Θεῷ φίλον.

Ὁ κς' τῆς τετάρτης.

Οἰκονόμος ἑκάστῃ τῶν ἐκκλησιῶν ἀπὸ τοῦ κλήρου γενέσθω. Ὁ δὲ τούτου καταφρονῶν ἐπίσκοπος, ἐπιτιμηθήσεται· τοῦ μητροπολίτου δὲ μὴ ποιοῦντος οἰκονόμον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, ὁ πατριάρχης ποιείτω· καὶ τοῦ ἐπισκόπου μὴ ποιοῦντος, ὁ μητροπολίτης. Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ ἐπὶ τῶν μοναστηρίων.

Ὁ ιθ' τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ.

Οἱ τῶν ἐκκλησιῶν προϊστάμενοι, μάλιστα μὲν διαπαντὸς, ἐξαιρέτως δὲ ἐν ταῖς Κυριακαῖς διδασκέτωσαν, ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, τὰ τῆς Γραφῆς ἐξηγούμενοι λόγια.

Ὁ γ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, καὶ διάκονοι, ἐγκρατεῖς ἐν ἅπασιν ἔστωσαν, ἵνα τῶν αἰτουμένων τυγχάνωσι καὶ γυναικῶν ἀπέχεσθωσαν.

Ὁ μγ' τῆς αὐτῆς.

Τοῖς μετανοοῦσιν ὁ ἐπίσκοπος τὴν μετάνοιαν ὁριζέτω, καὶ παρὰ γνώμην αὐτοῦ, πρεσβύτερος αὐτοὺς, εἰ μὴ δι' ἀνάγκην, μὴ καταλλαττέτω. Καὶ ὁ μὴ προσδεχόμενος τοὺς μετανοοῦντας, καθαιρείσθω.

Ὁ δ' τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

Καὶ εἴ τινι τούτων φιλανθρωπότερος δι' ὑπερβολὴν ἐξομολογήσεως γένοιτο, συγγνωστέος.

Ὁ ε' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ἔστωσαν ἔκδικοι, ἵνα μὴ ὁ ἐπίσκοπος ἐνοχλῆται.

Ὁ νδ' ταύτης.

Ὁ ἐν παροικίᾳ κατὰ γνώμην τοῦ, ὑφ' ὃν ἐστιν, ἐπίσκοπος κατασταὶς, ἐπὶ τῶν οἰκείων ὅρων μενέτω.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Δ'.

Τίνα δεῖ μὴ ποιεῖν τὸν ἐπίσκοπον.

Ὁ ιδ' τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ ιε' τῆς α' καὶ β' λεγομένης.

Ἐπίσκοπος μὴ ἐῶν τὴν ἑαυτοῦ παροικίαν, ἑτέρᾳ ἐπιπηδάτω, εἰ μὴ τοῖς ἐκεῖ λυσιτελέστερος, ὡς διδακτικώτερος, κρίνοιτο· καὶ τοῦτο πολλῶν ἐπισκόπων καὶ κρίσει, καὶ παρακλήσει.

Σχόλιον.

Οὐκ ἐπὶ τῷ ἀεὶ τοῖς ἐκεῖ συνεῖναι, τοῦτό φησιν· ἀλλὰ πρὸς καιρὸν, ὠφελείας χάριν τοῦ λαοῦ, καὶ πάλιν εἰς τὴν ἰδίαν ἀνακάμψαι.

Ὁ ιγ' καὶ ὁ κβ' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ. A

Εἴ τις ἐπίσκοπος ἄνευ πολλῆς παρακλήσεως καὶ γραμμάτων τοῦ μητροπολίτου εἰς ἑτέραν ἐπαρχίαν ἀφίκοιτο, καὶ χειροτονοίη καὶ διοικοίη πράγματα, τά τε πραχθέντα ἄκυρα, καὶ αὐτὸς καθαιρείσθω.

Ὁ κα' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ ὁ α' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ἀπὸ δὲ παροικίας εἰς παροικίαν ἐπίσκοπος μὴ καθιστάσθω, μήτε αὐθαιρέτως, μήτε ὑπὸ λαοῦ ἐκβιαζόμενος, μήτε ὑπὸ ἐπισκόπων ἀναγκαζόμενος.

Ὁ α' τῆς ἐν Σαρδικῇ.

Ὁ δὲ ἀπὸ ταπεινοτέρας πόλεως ἐφ' ὑψηλοτέραν μεταπηδῶν ἐπίσκοπος, ὡς ἀλαζὼν καὶ πλεονέκτης, μὴ δὲ λαϊκοῦ κοινωνίαν ἐχέτω.

Ὁ β' ταύτης.

Εἰ δέ τις καὶ γράμματα τῶν τῆς πόλεως ἐκείνης, B ἐν ᾗ μετέπεσε, δεικνύει, ἀξιοῦντα δῆθεν αὐτὸν εἰς τὴν αὐτῶν προστασίαν· ὡς ῥᾳδιουργίαν πεποιηκὼς, καὶ στάσεως αἴτιος, μὴ δὲ ἐν τῷ τέλει τῆς κοινωνίας ἀξιούσθω.

Ὁ ις' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Καὶ σχολάζων ἐπίσκοπος, εἰ δίχα τελείας συνόδου (τελεία δέ ἐστιν, ὅταν καὶ ὁ μητροπολίτης παρῇ) ἐπὶ σχολάζουσαν ἐκκλησίαν ἐπιπηδήσει, κἂν ὁ τῆς πόλεως ἐκείνης λαὸς ἐθελήσῃ, ἀπόβλητος ἔστω.

Σχόλιον.

Ἡ συνοδικὴ τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ διάγνωσις συγχωρεῖ καὶ μεταθέσεις ἐπισκόπων γίνεσθαι, γνώμῃ τοῦ πρωτεύοντος αὐτῶν, χρείας κατεπειγούσης πρὸς τὸ λυσιτελέστερον. Καὶ κατ' ἐπίδοσιν ἐπισκόπῳ καὶ ἑτέραν ἐπισκοπὴν δίδοσθαι παρὰ τοῦ πρωτεύοντος ἐν τῇ ἐνορίᾳ αὐτοῦ, ἐν ᾗ καὶ πάσῃ τῇ ἐνορίᾳ αὐτῆς C τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἀρχιερατικῶν ἁπάντων δικαίων ποιήσεται, ὅσα καὶ γνήσιος ἀρχιερεὺς αὐτῶν· πάρεξ τοῦ ἐν τῷ ἱερῷ σὺν θρόνῳ ἐγκαθιδρύεσθαι.

Ὁ ιη' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ.

Ὁ δὲ παρὰ τῆς αὐτοῦ μὴ δεχθεὶς παροικίας, εἰ ἑτέραις παροικίαις ἐπελθὼν στασιάζει, ἀφοριζέσθω. Συναριθμείσθω δὲ, εἰ θέλει, τοῖς πρεσβυτέροις· στασιάζων δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς, καὶ τῆς τοῦ πρεσβυτέρου τιμῆς ἀπωθείσθω.

Ὁ κα' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Ἀδίκως δὲ ἐκβληθεὶς, καὶ εἰς ἑτέραν πόλιν παραγενόμενος, μὴ κωλυέσθω διάγειν, ἕως ἂν εἰς τὴν οἰκείαν ἐπανέλθῃ.

Ὁ λε' τῶν ἀποστόλων.

Ἐπίσκοπος ὑπερόρια μὴ χειροτονείτω, παρὰ D γνώμην τῶν ἐγχωρίων· ἐλεγχθεὶς δὲ, καθαιρείσθω μετὰ τοῦ χειροτονηθέντος.

Σχόλιον.

Τὸ δὲ συνοδικὸν σημείωμα τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ, τοῦ καὶ ὑπάτου χρηματίσαντος τῶν φιλοσόφων, τοῦ μὲν ἐπισκόπου ἀργίαν ἐπὶ ῥητῷ καταψηφίζεται χρόνῳ· εἰ μή που μετὰ πρώτην καὶ δευτέραν παραίνεσιν πεισθῆναι οὐ βούλεται· τὸν δὲ χειροτονηθέντα ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐνορίᾳ ἱερατεύειν, ἐν ᾗ κεχειροτόνηται. Συγχωρεῖ δὲ τοῖς ἀρχιερεῦσι περὶ πίστεως πανταχοῦ διδάσκειν, καὶ κατηχεῖν, καὶ βαπτίζειν τοὺς ὁδενδήποτε ὄντας, καὶ θείων αὐτοῖς μυστηρίων μεταδιδόναι.

Ὁ ις' τῆς α, καὶ ὁ ιβ' τῆς ἐν Σαρδικῇ.

Εἴ τις ἐπίσκοπος τὸν ἑτέρῳ διαφέροντα παρὰ γνώμην ἐκείνου χειροτονήσει, ἄκυρος ἡ χειροτονία.

13 *et* 22 *Antiochenæ.*

Si quis episcopus absque multa cohortatione ac litteris metropolitani aliam in provinciam abeat, et ordinet, et res administret, tum irrita sint, quæ ab eo sunt gesta, tum etiam ipse desponitor.

21 *Antiochenæ, et* 1 *Carthaginiensis.*

De parœcia in parœciam non constituatur episcopus, nec sponte sua, nec a populo vim adhibente, nec ab episcopis cogentibus.

1 *Sardicensis.*

Qui a civitate humiliori ad sublimiorem transilit episcopus, tanquam arrogans et avarus, ne quidem laici communionem habeat.

11 *ejusdem.*

Si quis autem et litteras ejus civitatis hominum, B in quam trapsiit, arcessentes scilicet ipsum, ut præsit eis, ostendit: quasi qui fraudem commiscerit, et seditionis sit auctor, ne quidem in fine communionem impetret.

26 *Antiochenæ.*

Etiam vacans episcopus, si absque integra synodo (et integra est, cum et metropolitanus adest) in ecclesiam vacantem insilierit, licet ita civitatis illius populus voluerit, rejiculus esto.

Scholium.

Synodica Michaelis patriarchæ sententia permittit et translationes episcoporum fieri, de judicio illius, qui primas inter eos est: usu sic poscente, ad majorem fructum. Item episcopo concedi et episcopatum insuper alterum a primate, in territo- C rio ipsius: in quo, et omnibus ejus finibus, omnia pontificalia jura exercebit, quæcunque pontifex eorum germanus exercet: excepto ne in templo cum throno collocetur.

18 *Ancyranæ.*

Qui a parœcia sua non est susceptus, si alias parœcias invadens, seditiones excitat, segregator. Referatur autem, si velit, in numerum presbyterorum. Quod si et inter hos seditiose se gerat, etiam presbyteri honore deturbator.

21 *Antiochenæ.*

Injuste vero ejectus, si aliam in urbem venerit, non istic degere prohibetor, donec ad suam redeat.

35 *apostolorum.*

Episcopus extra territorium suum ne ordinato, D præter incolarum voluntatem. Eo nomine convictus, una cum ordinato deponitor.

Scholium.

Synodicum vero monumentum patriarchæ Michaelis, qui et philosophorum supremus exstitit, episcopum quidem ad certi temporis vacationem damnat, si post primam et alteram admonitionem obtemperare nolit: ordinatum vero jubet in eo territorio sacerdotis munere fungi, in quo fuit ordinatus. Permittit et pontificibus, ut ubique de fide doceant, et catechesin tradant, et homines baptizent undecunque sint, eisque sacramenta impertiantur.

16 *synodi* 1, *et* 12 *Sardicensis.*

Si quis episcopus hominem, qui alterius sit, præter illius voluntatem ordinaverit: irrita sit ordinatio.

54 *Carthaginiensis.*

Eumdem si detineat, nec reddat, multator.

24 *synodi* 4.

Qui alterius ecclesiæ clericos susceperit, extra quam si capta sit eorum patria, communionis expers cum ipsis esto.

20 *habitæ in Trullo.*

Episcopus, qui extra suum territorium publice docet, episcopatu abdicatus, presbyterorum munere fungatur.

11 *Sardicensis.*

Et qui alicujus rei gratia venit aliam in urbem, si ejus urbis episcopus docendi sit imperitus: homilias frequenter non habeat, pudore illum afficiens, alienumque magistratum sibi concilians.

34 *apostolorum et* 9 *Antiochenæ.*

Absque suo primate, nihil episcopi faciant, nisi ut quisque negotia suæ parœciæ tractet. Nec primas quidquam sine reliquis agat propter concordiam.

Scholium.

De dogmaticis quæstionibus loquitur, deque publicis delictis, et institutione pontificum, et aliis talibus.

Idem.

Episcopus ea tractans, quæ ad rempublicam fiscumque spectant, nisi desinat, deponitor.

2 *synodi* 4, *et* 19 *septimæ.*

Qui quem ordinavit, vel promovit accepta pecunia, usque ad mansionarium; una cum ordinato, vel promoto, deponitor. Et ii, quorum interventu gesta res est, clerici quidem, removeantur ab officio, laici vero, vel monachi, anathematis rei sunto.

Scholium.

Tarasii patriarchæ ad Adrianum Papam Romanum epistola eos, qui accepta pecunia ordinant, magis impios esse statuit, quam fuerit Macedonius, et sectatores ejus, Pneumatomachi: Judæque proditori similes ducit, ut qui et ipsi Spiritum sanctum nummis vendant, quemadmodum ille Filium nummis vendidit. Aurea vero bulla imperatoris Isaaci Comneni, quam ratam esse jussit et synodica sententia patriarchæ Michaelis, hæc verba continet: In ordinatione sacerdotum, et in canonico, antiqua sanctio vigorem obtineat: neve quid amplius in ordinatione capiat episcopus, qui sacerdotes ordinat, præter septem nummos duntaxat aureos. Unum, quando eum lectorem facit; tres, quando diaconum ordinat; et alios tres, quando eum sacerdotem facit. Similiter nomine canonici, a vico habente 30 fumaria, nummum aureum unum accipiat, argenteos 2, arietem unum, hordei modios sex, vini mensuras sex, farinæ modios sex, et gallinas 30. Hæc autem confirmavit et aliud monumentum synodicum patriarchæ Nicolai.

synodi 7.

Qui aurum, vel argentum, vel aliam speciem a sibi subjectis exigit, et propter aliquid horum a ministerio sacro aliquem arcet, aut segregat, aut venerabile templum claudit, ne ministeria divina in eo fiant, talionis reus esto.

A

Ὁ νδ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Καὶ εἰ τοῦτον κατέχει, καὶ μὴ ἀποδῷ, ἐπιτιμάσθω.

Ὁ κδ' τῆς δ'.

Ὁ κληρικοὺς ἄλλης ἐκκλησίας δεξάμενος, εἰ μή που δι' ἅλωσιν τῆς αὐτῶν πατρίδος, ἀκοινώνητος σὺν ἐκείνοις ἔστω.

Ὁ κ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ἐπίσκοπος ὑπερόρια δημοσίᾳ διδάσκων, τῆς ἐπισκοπῆς παυέσθω, τὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐνεργῶν.

Ὁ ια' τῆς ἐν Σαρδικῇ.

Καὶ εἰς ἑτέραν διά τι παραγενόμενος πόλιν, εἰ ὁ τῆς πόλεως ἐκείνης ἐπίσκοπος ἀπείρως ἔχει διδάσκειν, μὴ συνεχέστερον οὗτος ὁμιλείτω, καταισχύνων ἐκεῖνον, καὶ τὴν ἀλλοτρίαν ἀρχὴν ἑαυτῷ μνηστευόμενος.

B

Ὁ λδ' τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ θ' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Δίχα τοῦ πρώτου αὐτῶν, ποιείτωσαν μηδὲν οἱ ἐπίσκοποι, εἰ μὴ τὰ τῆς παροικίας ἕκαστος· ἀλλ' οὐδὲ ὁ πρῶτος ἄνευ τῶν λοιπῶν, διὰ τὴν ὁμόνοιαν.

Σχόλιον.

Περὶ δογματικῶν λέγει ζητήσεων, σφαλμάτων κοινῶν, καταστάσεως ἀρχιερέων, καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Ὁ αὐτός.

Δημόσια διαχειρίζων ἐπίσκοπος, εἰ μὴ παύοιτο, καθαιρείσθω.

Ὁ β' τῆς δ', καὶ ὁ ιθ' τῆς ζ'.

C

Ὁ χειροτονήσας, ἢ προβαλὼν ἐπὶ χρήμασι, μέχρι καὶ προσμοναρίου [*al.* παραμοναρίου.], καθαιρείσθω σὺν τῷ χειροτονηθέντι ἢ προβληθέντι. Καὶ οἱ μεσάζοντες, κληρικοὶ μὲν ἐκπιπτέτωσαν· λαϊκοὶ δὲ, ἢ μονάζοντες, ἀναθεματιζέσθωσαν.

Σχόλιον.

Ἡ τοῦ Ταρασίου πρὸς Ἀδριανὸν Πάπαν Ῥώμης ἐπιστολὴ, τοὺς ἐπὶ χρήμασι χειροτονοῦντας, δυσσεβεστέρους Μακεδονίου, καὶ τῶν περὶ αὐτὸν Πνευματομάχων τίθησι, καὶ τοῦ προδότου Ἰούδα λογίζεται παρομοίους, τὸ Πνεῦμα καὶ αὐτοὺς τὸ ἅγιον ἀργυρίων πιπράσκοντας, ὡς ἐκεῖνος ἀργυρίων πέπρακε τὸν Υἱόν. Τὸ δὲ χρυσόβουλλον τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ, ὅπερ ἐπεκύρωσε καὶ τὸ συνοδικὸν ψήφισμα τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ, φησίν· Ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ τῶν ἱερέων, καὶ ἐπὶ τῷ κανονικῷ, τὸν παλαιὸν ἐνεργεῖν τύπον, καὶ μηδὲν ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ λαμβάνειν πλέον τὸν χειροτονοῦντα τούτους ἐπίσκοπον, ἀλλ' ἢ μόνα τὰ ζ' χρυσᾶ νομίσματα. Ἓν μὲν, ὅτε ποιεῖ αὐτὸν ἀναγνώστην· τρία δὲ, ὅτε χειροτονεῖ αὐτὸν διάκονον· καὶ ἕτερα τρία, ὅτε ποιεῖ [πληροῖ] αὐτὸν ἱερέα. Ὡσαύτως καὶ ὑπὲρ τοῦ κανονικοῦ, ἀπὸ τοῦ ἔχοντος χωρίου λ' καπνούς, νόμισμα χρυσοῦν ἕν, ἀργυρᾶ β', κριὸν ἕνα, κριθῆς μοδίους [μόδια] ἕξ, οἴνου μέτρα ς', ἀλεύρου μοδίους ς', καὶ ὄρνις [ὄρνιθας] λ'. Ταῦτα δὲ ἐπεκύρωσε καὶ ἕτερον συνοδικὸν σημείωμα τοῦ πατριάρχου Νικολάου.

D

Ὁ δ' τῆς ζ'.

Ὁ χρυσίον, ἢ ἀργύριον, ἢ ἕτερον εἶδος τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἀπαιτῶν, καὶ διά τι τούτων τῆς λειτουργίας ἀπείργων τινὰ, ἢ ἀφορίζων, ἢ σεπτὸν κλείων ναὸν, μὴ γίνεσθαι ἐν αὐτῷ τὰς τοῦ Θεοῦ λειτουργίας, ὑποκείσθω ταυτοπαθείᾳ.

Ex τῆς πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπους, τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

Μηδεὶς δὲ χειροτονῶν ἐπὶ χρήμασι, σοφιζέσθω τὸ πρᾶγμα, διὰ τοῦ μὴ προλαμβάνειν, ἢ μὴ ἅμα λαμβάνειν, ἀλλὰ μεταταῦτα λαμβάνειν. Λαμβάνειν γάρ ἐστι τὸ ὁτεδήποτε λαβεῖν· τοῦτο δὲ, φιλαργυρία· ἡ δέ ἐστιν εἰδωλολατρεία· μὴ οὖν Χριστοῦ τὰ εἴδωλα προτιμάσθω, μὴ δὲ τὸν Ἰούδαν μιμήσησθε, προδιδόντες ἐπὶ λήμμασι τὸν ἅπαξ ὑπὲρ ἡμῶν σταυρωθέντα. Ἐπεὶ καὶ τὰ χωρία καὶ αἱ χεῖρες τῶν τοὺς καρποὺς τούτους δεχομένων, Ἀκελδαμὰ κληθήσονται.

Ὁ κθ' τῆς δ'.

Ὁ καταβιβάζων ἐπίσκοπον εἰς πρεσβύτερον, ἱερόσυλος. Ὁ γὰρ ὑπαίτιος, καὶ ἀνίερος· ὁ δὲ ἀνέγκλητος, ἔστω καὶ ἐπίσκοπος.

Ὁ ιβ' τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ.

Ἐπίσκοπος γυναικὶ συνοικῶν, καθαιρείσθω.

Ὁ ιη' τῆς ζ'.

Μὴ δὲ ἐν ἐπισκοπείοις, ἢ μοναστηρίοις γυναῖκες ἐνδιαιτάσθωσαν. Εἴ δέ τις ἐπίσκοπος, ἢ ἡγούμενος, δούλῃ ἢ ἐλευθέρᾳ εἰς διακονίαν χρῷτο, ἐπιτιμάσθω· ἐπιμένων δὲ, καθαιρείσθω. Ἔνθα δὲ ἐπίσκοπος ἢ ἡγούμενος καθ' ὁδὸν καταλύσει, αἱ γυναῖκες ἐκείνου παρόντος ἀναχωρείτωσαν.

Ὁ κζ' τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ.

Ὁ λειψάνων ἄνευ ἁγίων ναὸν καθιερῶν, ὡς παραβαίνων τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις, καθαιρείσθω.

Ὁ κη' ταύτης.

Ἐπίσκοπος ἐκποιῶν τι τῶν εὐπροσόδων αὐτουργιῶν τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ μάλιστα ἄρχουσιν, ἐκδιωκέσθω· καὶ ἡ πρᾶσις ἄκυρος μενέτω. Κατὰ ταυτὰ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἡγουμένων.

Ὁ κς' τῆς ἐν Καρθαγένῃ, καὶ ὁ λγ'.

Καὶ ὅλως πρᾶγμα τῆς ἐκκλησίας ἐπίσκοπος μὴ πιπρασκέτω, εἰ μὴ ἄρα ἀπρόσοδον εἴη, καὶ πολλή τις ἀνάγκη κατεπείγει. Καὶ τότε τῇ τοῦ πρωτεύοντος γνώμῃ, καὶ τῆς συνόδου, ἢ τῶν γειτονούντων κἂν ἐπισκόπων· μὴ οὕτω δὲ ποιήσας, ὑπεύθυνος.

Ὁ ις' τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ.

Ἐπίσκοπος, ἢ κληρικὸς λαμπραῖς ἑαυτὸν ἐσθῆσι κοσμῶν, ἢ μύρα χριόμενος, εἰ μὴ παύοιτο, ἐπιτιμάσθω [καθαιρείσθω].

Ὁ ις' τῆς α' καὶ β' λεγομένης, ὁ ια' τῆς ἐν Σαρδικῇ, καὶ ὁ α' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Εἴ τις ἐπίσκοπος τῆς ἰδίας ἀμελοίη ποίμνης, καὶ μήτε νόσῳ, ἢ βασιλικῷ, ἢ πατριαρχικῷ κελεύσματι κατεχόμενος, ὑπὲρ ἑξαμηνιαῖον χρόνον ἀποδημοίη, τῆς τοῦ ἐπισκόπου τιμῆς καὶ ἀξίας παντελῶς ἄλλο τριοῦσθω.

Ὁ ιβ' τῆς ἐν Σαρδικῇ.

Καὶ ὁ εἰς ὑπερορίους αὐτῷ κτήσεις ἀπερχόμενος, μὴ πλέων τῶν τριῶν ἑβδομάδων ἐν αὐτοῖς χρονιζέτω.

Ὁ ρκα' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Οἱ δὲ τῶν ἀνηκόντων ἀμελοῦντες, παρὰ τῶν γειτονούντων αὐτοῖς ἐπισκόπων ἐγκαλείσθωσαν, καὶ εἰ

Ex epistola Basilii Magni, ad subjectos sibi episcopos.

Nullus ob pecuniam ordinans, astuto prætextu rem velet, quod antea non acceperit, vel non simul accipiat, sed deinceps accipiat. Nam accipere, quocunque tempore capere est. Hoc autem, avaritia; quæ cultus est idoli. Quare Christo idola ne præferantur, neve Judam imitemini, prodentes acceptis muneribus eum qui semel pro nobis est crucifixus. Nam et agri et manus eorum, qui fructus istos accipiunt, Aceldama vocabuntur.

29 *synodi* 4.

Qui episcopum degradando presbyterum facit, sacrilegus est. Nam qui affinis est culpæ, jam gradu excidit: qui vero expers criminis, sit etiam episcopus.

12 *habitæ in Trullo.*

Episcopus mulieri cohabitans, deponitor.

18 *synodi* 7.

Nec in ædibus episcoporum, nec monasteriis, mulieres immorentur. Si quis autem episcopus, vel abbas, serva liberave suum ad ministerium utitur, increpator: et in sententia persistens, deponitor. Ubicunque vel episcopus, vel abbas, in itinere diverterit, eo præsente, mulieres secedant.

27 *habitæ in Trullo.*

Qui absque reliquiis sanctis templum consecrat, velut ecclesiasticas traditiones violans deponitor.

28 *ejusdem.*

Episcopus, qui aliquid de fertilibus locis episcopatus alienat, præsertim magistratibus, expellitor: et venditio moneat irrita. Consimiliter et de abbatibus statuendum.

46 *Carthaginiensis, et* 33.

Prorsus ecclesiæ rem non distrahat episcopus, nisi sterilis sit, et magna quædam necessitas urgeat. Et tunc quidem fiat de sententia primatis, et synodi, et finitimorum episcoporum. Aliter si fecerit, pœnæ reus esto.

16 *habitæ in Trullo.*

Episcopus, vel clericus, splendidis sese vestibus ornans, aut unguentis delibutus, nisi desinat, castigator [deponitor].

16 *synodi, quæ* 1 *et* 2 *dicitur, et* 11 *Sardicensis, et* 1 *Carthaginiensis.*

Si quis episcopus gregem suum negligat, ac neque morbo, neque imperatorio, vel patriarchico jussu præpeditus, ultra sex mensium tempus absit peregre: prorsus episcopi honore dignitateque privetur.

12 *Sardicensis.*

Et qui ad prædia sua proficiscitur, extra territorium sita, non ultra tres septimanas in eis commoretur.

121 *Carthaginiensis.*

Qui ad se pertinentia negligunt, ab episcopis sibi finitimis reprehendantur, ac si quidem nihil

intra sex menses fecerint, addicuntor ei qui lucrari potest ; nisi forte paruerit, id eos facere ratione administrationis, non per negligentiam.

12 *habitæ ad Sanctam Sophiam.*

Pontifex ad locum pœnitentium sese non degradet. Si vero degradaverit, non amplius honorem pontificalem sibi vindicet.

4 *Antiochenæ.*

Episcopus a synodo depositus, aut presbyter, aut diaconus, ab episcopo suo, si quid obire sacri-ministerii fuerit ausus, non amplius ullam restitutionis in integrum spem habeat ; et qui cum eo communicant, segregantor, præsertim si latam in eum sententiam norint.

11 *Antiochenæ.*

Episcopus, aut presbyter, qui præter metropolitani sui voluntatem ad imperatorem abiit, tam a communione, quam dignitate summovetor.

7 *Sardicensis.*

Aliter ad imperatorem non abeat episcopus, quam si viduarum, et pupillorum, et afflictorum justum patrocinium impellat.

8 *ejusdem.*

Sin ipse propter aliquam hujusmodi causam proficisci nolit, quod eum in castris commorari pudeat, diaconus ablegator.

21 *ejusdem.*

Episcopus episcopum iter facientem conspiciens, itineris causam exquirat ; ac siquidem deprehenderit eum non ob aliquam causam ex iis, quas determinavimus, ad imperatorem, vel alio proficiscentem : litteris ejus non subscribat, nec cum eo communicet.

12 *Antiochenæ.*

Depositus, nisi majorem ad synodum se contulerit, et ad eam retulerit de juribus, quæ habere se putat, sed imperatori potius molestus fuerit, ne quidem purgandi sui locum habeat, nec spem futuræ in integrum restitutionis.

40 *Laodicenæ, et* 53 [56] *ac* 76 *Carthaginensis.*

Qui vocatur ad synodum episcopus, idque pro nihilo ducit, excepta infirmitatis causa, increpator. Sin multitudine sua fretus, charitatem fraternam despicit, magistratus animadversione castigator.

3 *Sardicensis.*

Episcopus haud arcessitus ad urbem ne pergat. Et a coepiscopo dissidens ad aliam provinciam ne provocet : nisi forte visum fuerit episcopo Romano, debere causam ejus ab aliis cognosci.

9 *synodi* 4.

Si quis episcopus, clericusve, cum metropolitano controversiam habeat, coram Constantinopolitano litiget.

5 *Sardicensis,*

Episcopus a coepiscopis damnatus, si Romani episcopi opem imploraverit, isque statuerit, causam ejus a finitimis debere cognosci, fiat. Si rur-

A μηδὲν ἐντὸς ἓξ μηνῶν δράσαιεν, τῷ δυναμένῳ κερδᾶναι προσχυρούσθωσαν, εἰ μή που δι' οἰκονομίαν, ἀλλ' οὐχὶ δι' ἀμέλειαν φανεῖεν τοῦτο ποιοῦντες.

Ὁ ιβ' τῆς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.

Ἀρχιερεὺς εἰς τὴν τῶν μετανοούντων χώραν ἑαυτὸν μὴ καταβιβαζέτω· καταβιβάσας δὲ, μηκέτι τῆς ἀρχιερατικῆς ἀντιποιείσθω τιμῆς.

Ὁ δ' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Ἐπίσκοπος ὑπὸ συνόδου καθῃρημένος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, εἰ τολμήσειέ τι πρᾶξαι τῆς λειτουργίας, μηκέτι μὴ δὲ ἀποκαταστάσεως ἐλπίδα ἐχέτω· καὶ οἱ τούτῳ κοινωνοῦντες, ἀφοριζέσθωσαν, καὶ μάλιστα, εἰ καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ εἰδεῖεν ἀπόφασιν.

Ὁιὰ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.

B Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος, παρὰ γνώμην τοῦ ἰδίου μητροπολίτου ἀπελθὼν πρὸς βασιλέα, ἀπόβλητος γινέσθω καὶ τῆς κοινωνίας, καὶ τῆς ἀξίας.

Ὁ ζ' τῆς ἐν Σαρδικῇ.

Ἄλλως δὲ ἐπίσκοπος πρὸς βασιλέα μὴ ἀπερχέσθω, εἰ μὴ χηρῶν, καὶ ὀρφανῶν, καὶ καταπονουμένων δικαία καταναγκάζει βοήθεια.

Ὁ ἡ ταύτης.

Εἰ δὲ αὐτὸς ἀπελθεῖν διά τι τούτων οὐ βούλεται, αἰσχυνόμενος δῆθεν διατρίβειν ἐν στρατοπέδῳ, διάκονος ἀποστελλέσθω.

Ὁ κα' ταύτης.

Ἐπίσκοπος ἐπίσκοπον ὁδεύοντα θεασάμενος, τὴν αἰτίαν τῆς ὁδοιπορίας ἐξεταζέτω· κἂν αὐτὸν εὕρῃ, μὴ διά τι τῶν ἡμῖν ὁρισθέντων ἢ πρὸς βασιλέα, ἢ C ἀλλαχόσε ὁδεύοντα, μὴ τοῖς αὐτοῦ γράμμασιν ὑπογραφέτω, μήτε μὴν αὐτῷ κοινωνείτω.

Ὁ ιβ' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Ὁ καθῃρημένος, εἰ μὴ ἐπὶ μείζονα τραπείη σύνοδον, καὶ ἃ νομίζει δίκαια ἔχειν προσαναφέροι, ἀλλ' ἐνοχλοίη βασιλεῖ, μήτε χώραν ἀπολογίας ἐχέτω, μήτ' ἐλπίδα μελλούσης ἀποκαταστάσεως.

Ὁ μ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὁ νγ' [al. νς'] καὶ ὁ ος' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ἐπίσκοπος καλούμενος ἐπὶ σύνοδον, καὶ ἀθετῶν, εἰ μὴ δι' ἀνωμαλίαν, ἐπιτιμάσθω· εἰ δὲ καὶ τῷ ἰδίῳ πλήθει θαῤῥῶν, τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης καταφρονεῖ, D ἀρχοντικῶς παιδευέσθω.

Ὁ γ' τῆς ἐν Σαρδικῇ.

Ἐπίσκοπος ἄκλητος εἰς πόλιν μὴ διαβαινέτω· καὶ συνεπισκόπῳ διαφερόμενος, ἄλλην ἐπαρχίαν μὴ ἐκκαλείσθω, εἰ μή που δόξει τῷ Ῥώμης καὶ παρ' ἄλλοις τοῦτον κριθῆναι.

Ὁ θ' τῆς δ'.

Εἰ δέ τις ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς πρὸς μητροπολίτην ἀμφισβητοίη, ἐπὶ τῷ Κωνσταντινουπόλεως δικαζέσθω.

Ὁ ε' τῆς ἐν Σαρδικῇ.

Ἐπίσκοπος παρὰ τῶν συνεπισκόπων κατακριθείς, εἰ τὸν Ῥώμης ἐπικαλέσεται, κἀκεῖνος ὁρίσει παρὰ τῶν ἀγχιστευόντων αὐτὸν κριθῆναι, γινέσθω. Καὶ

αὖθις εἰ τοῦτον ἀναλαλέσεται, καὶ ὁ Ῥώμης πρεσβυτέρους ἀποστείλας, ὁρίσει πάλιν αὐτὸν κριθῆναι, καὶ τοῦτο γινέσθω.

A sus eumdem imploraverit, et Romanus allegatis presbyteris, iterum cognoscendam illius causam censuerit, etiam hoc fiat.

Ὁ ιγ' τῆς ἐν Σαρδικῇ, καὶ ὁ ιθ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

13 *Sardicensis, et* 19 *Carthaginensis.*

Ὁ κοινωνίας ἀξιῶν ἐν γνώσει τὸν ἀκοινώνητον, ὑπεύθυνος.

Qui excusum a communione sciens ea dignatur, reus esto.

Ὁ ς' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.

6 *Antiochenæ.*

Ἀκοινώνητος παρ' ἑτέρου πρότερον μὴ δεχέσθω, ἢ παρὰ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου· πλὴν εἰ μὴ συνόδου γενομένης ἀπαντήσας ἀπολογήσεται, καὶ τὴν σύνοδον πείσας, ἑτέραν ἀπόφασιν δέξεται.

Exclusus a communione prius ab alio ne recipitor, quam ab episcopo suo; extra quam si habita synodo, ad eam profectus sese purgaverit, synodoque persuasa, sententiam aliam tulerit.

Ὁ ιγ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

13 *Carthaginensis.*

Ὁ τῇ ἰδίᾳ ὁμολογίᾳ ἢ ὑπογραφῇ ἐναντιούμενος ἐπίσκοπος, τῆς τιμῆς ἀποστερείσθω.

Episcopus, qui contra confessionem vel subscriptionem propriam facit, honore suo spoliator.

B

Ὁ κβ' ταύτης.

22 *ejusdem.*

Ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς αἱρετικὸν μὴ συνεισαγέτω, μὴ δέ τι τῶν ἰδίων δωρείσθω, μὴ δ' ἂν εἴη συγγενής.

Episcopus, aut clericus, hæreticum ad se non recipiat, nec de suis aliquid ei donet, tametsi cognatus sit.

Ὁ πα' ταύτης.

81 *ejusdem.*

Τῷ δὲ αἱρετικοὺς ἢ Ἕλληνας γράφοντι κληρονόμους, ἀνάθεμα.

Hæreticos vel paganos hæredes instituenti, anathema.

Ὁ κγ' ταύτης.

23 *ejusdem.*

Ἐπίσκοπος πέραν θαλάσσης μὴ ἀποδημείτω, εἰ μὴ τοῦ πρώτου τῆς χώρας ἀπολυτικὴν λάβῃ παράθεσιν.

Episcopus peregre trans mare ne proficiscitor, nisi regionis suæ primatis testimonium dimissorium acceperit.

Ὁ λβ' ταύτης.

32 *ejusdem.*

Ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς μηδὲν πρότερον ἔχων, εἶτα κτησάμενος πράγματα, εἰ μὴ τῇ ἐκκλησίᾳ ταῦτ' ἀφιερώσει, ὡς διηρπακὼς [ὡς Δεσποτικὰ διηρπακὼς] πράγματα, ἐνεχέσθω. Καὶ εἰ συγγενικῶν δικαίων κληρονομήσειε, κἀκ τούτων ἀφιερούτω τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὁ δέ τι τῶν ἰδίων ἀφιερώσας, εἶτα μεταμεληθείς, ἀνάξιος τῆς ἐκκλησιαστικῆς κριθήσεται τιμῆς.

Episcopus, aut clericus, qui prius nihil habens, bona deinceps acquisivit; nisi ecclesiæ consecret ea, veluti peculatus rerum Dominicarum, reus esto. Quod si hæreditates jure cognationis sibi debitas adierit, etiam de his ecclesiæ dedicet. Qui vero de suis aliquid consecraverit, cujus eum postea pœnituerit, ecclesiastico indignus honore judicetur.

C

Ὁ λε' ταύτης.

35 *ejusdem.*

Ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς τὰ ἴδια τέκνα πρὸ τῆς τῶν τρόπων αὐτῶν σταθηρότητος ἢ τῆς ἡλικίας ποιῶν τὐτεξούσια, τῶν πλημμελημάτων αὐτοῖς κοινωνεῖ.

Episcopus, aut clericus, qui liberos suos ante morum ætatisve stabilitatem emancipat, delictorum ab eis admissorum particeps est.

Ὁ πς' ταύτης.

86 *ejusdem.*

Μηδεὶς τῶν ἐπισκόπων προτιμᾷν ἑαυτὸν τολμάτω τῶν πρὸ αὐτοῦ.

Nullus episcoporum præferre se iis audeat, qui ante ipsum sunt.

D

Σχόλιον.

Scholium.

Τότε ὁ πρότερον χειροτονηθεὶς τοῦ ὕστερον χειροτονηθέντος προεκάθητο, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτά φησιν.

Id temporis qui prius erat ordinatus, ante posterius ordinatum sedebat, ideoque ista dicit.

Ὁ ρζ' ταύτης.

107 *ejusdem.*

Εἷς ἐπίσκοπος ἑαυτῷ μὴ ἐκδικείτω διάγνωσιν.

Unus et idem episcopus sententiam sibimetipsi non exsequatur.

Ὁ ρκ' ταύτης.

120 *ejusdem.*

Ἐπίσκοπος δίκαιον ἔχων ἐπὶ λαῷ, εἰ δυναστείᾳ, ἀλλὰ μὴ ἐπισκόπων κρίσει τοῦτο ζητοίη, ἐκπιπτέτω τοῦ δικαίου, εἰ καὶ γράμματα τοῦ πρωτεύοντος κέκτηται.

Episcopus, qui jus in populum habet, si potentum ope, non judicio episcoporum id sibi vindicet, jus illud amittat, etiamsi litteras primatis habuerit.

Ὁ ρκγ' ταύτης.

123 *ejusdem.*

Ἐπίσκοπος τῆς καθολικῆς ἑνώσεως ἀμελῶν, καὶ

Catholicam negligens unionem episcopus, deque

hoc admonitus, post sex menses a communione secludi-
tor.

124 *ejusdem.*

Quod si fallit in hoc, vel hæretici ad [ecclesiam] catholicam ipso studium adhibente non accesserint; ab episcopatu submovetur.

132 *ejusdem.*

Episcopus, qui de quodam ait, eum sibi privatim delictum aliquod esse confessum, idque is inficietur; fides episcopo non habetor.

133 [*al.* 136] *ejusdem.*

Qui injuste alicui non communicat, et ipse communionis exsors.

2 *S. Cyrilli.*

Præter ecclesiasticas leges est, quod nonnulli sacerdotes recusationum libellos offerunt. Quippe si digni sunt, ministerium sacrum obeant; sin autem, non renuntient, sed velut damnati excedant.

5 *ejusdem.*

Si quis aliquid eorum quæ divinitus gubernatis Patribus placent, labefactat, non hoc amplius dispensatio vocanda, sed prævaricatio, et desertio dogmatis, et in Deum impietas.

Scholium Citrensis.

Metropolitanus episcopi quidem sibi subditi concessu, in ejus territorio sacra peragat, verum relationem non episcopi, sed patriarchæ faciat. Non enim admitti debet, et ordini divino refragatur, ut superior relationem sibi subjecti faciat.

6 *apostolorum, et* 24 *Antiochenæ.*

Episcopus, qui suo loco constituit alium, segregator, et irrita maneat ordinatio. Sed postquam episcopus obdormiit, dignum synodus ipsa producat.

31 *habitæ in Trullo.*

Episcopo vita defuncto, metropolitanus ejus bona ne depeculetur, sed ea clerus episcopo futuro custodiat. Si nullus sit clerus, tunc metropolitanus consimiliter agat.

25 *synodi* 4.

Ultra menses tres ecclesia non maneat orba, sed intra hos episcopus ordinator, et reditum ejus incolumem dispensator custodiat. Id nisi fiat, non ordinans punietur.

74 *Carthaginensis.*

Mediator autem sedis, nisi enixe dederit operam, ut in ea sede fiat intra spatium anni episcopus, expellitor.

TITULUS V.

Quinam ad accusationem episcopi admittantur, et qui non admittantur. Tum qui, et quomodo causam accusati cognoscant.

Canon 5 *synodi* 2.

In rebus quidem propriis, etiam male de religione sentiens agat adversus episcopum, velut affectus injuria, sed in ecclesiasticis, orthodoxi et

περὶ τούτου ὑπομνησθεὶς, μετὰ ἓξ μῆνας ἀ
νητος.

Ὁ ρκδ' ταύτης.

Καὶ εἰ τούτου καταψεύδεται, ἢ καὶ αἱρετι
σπουδάζοντος αὐτοῦ τῇ καθολικῇ προσέλθωσ
ἐπισκοπῆς ἐκπιπτέτω.

Ὁ ρλβ' ταύτης.

Ἐπίσκοπος λέγων περί τινος, ἐξομολογήσα
κατιδίαν αὐτῷ πλημμέλημα, εἰ ἐκεῖνος ἔξαρι
νοιτο, ὁ ἐπίσκοπος μὴ πιστευέσθω.

Ὁ ρλγ' [al. ρλς'] ταύτης.

Ὁ ἀδίκως μὴ κοινωνῶν τινι, καὶ αὐτὸς ἀ
νητος.

Ὁ β' τοῦ ἁγίου Κυρίλλου.

Παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς ἐστι θεσμοὺς,
βίλλους παραιτήσεων προσάγειν τινὰς τῶν
γῶν. Εἰ γὰρ ἄξιοι, λειτουργείτωσαν· εἰ δὲ
παραιτείσθωσαν, ἀλλ' ὡς κατεγνωσμένοι ἐξίτ

Ὁ ε' τούτου.

Εἴ τις τῶν δοκούντων τοῖς Θεοφόροις Πατρ
λεύει τι, οὐκέτι τοῦτο οἰκονομίαν κλητέον, ἀλ
ράβασιν, καὶ προδοσίαν δόγματος, καὶ περὶ τ
ἀσέβειαν.

Σχόλιον τοῦ Κίτρους.

Ὁ μητροπολίτης ἐνδόσει μὲν τοῦ ὑπ' αὐτ
σκόπου, εἰς ἐνορίαν αὐτοῦ ἱερουργείτω· ἀν
δὲ μὴ τοῦ ἐπισκόπου, ἀλλὰ τοῦ πατριάρχου π
Ἀνένδεκτον γὰρ, καὶ θείας τάξεως ἔμπαλ
ὑπερέχοντα τοῦ ὑποκειμένου τούτῳ ποιῆσαι
ράν.

*Ὁ ς' τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ κδ' τῆς ἐν Λ
χείᾳ.*

Ἐπίσκοπος ὁ ἀνθ' αὐτοῦ καθιστῶν ἕτερον,
ζέσθω, καὶ ἄκυρος ἡ χειροτονία μενέτω. Κοι
τος δὲ τοῦ ἐπισκόπου, ἡ σύνοδος προαγέτ
ἄξιον.

Ὁ λα' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ἐπισκόπου τελευτήσαντος, ὁ μητροπολίτης
μὴ σφετεριζέσθω τὰ πράγματα, ἀλλ' ὁ κλῆρος
φυλαττέτω τῷ γενησομένῳ ἐπισκόπῳ. Εἰ δὲ μ
ρος εἴη, ὁ μητροπολίτης τότε τὸν ὅμοιον τρόπ

Ὁ κε' τῆς δ'.

Καὶ ὑπὲρ τρεῖς μῆνας ἐκκλησία μὴ χηρ
ἀλλ' ἐντὸς τούτων ἐπίσκοπος χειροτονείσθω
προσόδου ταύτης παρὰ τοῦ οἰκονόμου σώας
τομένης. Εἰ δ' οὖν, ὁ μὴ χειροτονῶν ἐπιτιμ
ται.

Ὁ οδ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ὁ δὲ καθέδρας μεσίτης, εἰ μὴ ἐντὸς ἐνιαυτ
σκοπον σπεύσει ἐν ἐκείνῃ τῇ καθέδρᾳ γενέσθ
ωθείσθω.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Ε'

*Τίνες εἰς κατηγορίαν ἐπισκόπου δεκτοί, κ
νες ἄδεκτοι. Καὶ τίνες αὐτὸν, καὶ πῶς
νοῦσι κατηγορούμενον.*

Ὁ ς' κῆς β'.

Ἐπὶ μὲν οἰκείοις, καὶ κακόδοξός τι; ἐγκ
κατ' ἐπισκόπου, ὡς ἀδικούμενος· ἐπὶ δὲ ἐκκ
στικοῖς, ὀρθόδοξοί τε καὶ κοινωνικοὶ, καὶ παν

σιν ἀνεπίληπτοι. Καὶ οὗτοι ἐπὶ τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐγκαλείτωσαν ἐπισκόπων. Εἰ δὲ ἀδυνάτως ἔχει παρ' ἐκείνοις λυθῆναι τὸ ἔγκλημα, μείζονι συνόδῳ προσίτωσαν. Πλὴν ἄνευ συγγραφῆς [*al.* ἐγγραφῆς] τῆς ταυτοπαθείας μὴ ἀκουέσθωσαν· ὁ δὲ παρὰ ταῦτα ποιῶν, καὶ βασιλεῖ τυχὸν ἐνοχλῶν περὶ τούτων, ἢ κοσμικοῖς ἄρχουσιν, εἰς κατηγορίαν ἀπρόσδεκτος.

communionis participes, et omnino reprehensionis expertes. Qui quidem ipsi coram provincialibus episcopis eos accusent. Quod si nequeat apud hos terminari actio, majorem ad synodum accedant. Absque tamen inscriptione talionis, ne audiantur. Qui præter hæc facit, et imperatori forte de his molestus est, aut mundanis magistratibus, ad accusationem non admittatur.

Ὁ κδ' τῆς δ'.

Μήτε δὲ κληρικὸς, μήτε λαϊκὸς ἀδοκιμάστως εἰς ἐπισκόπων ἢ κληρικῶν κατηγορίαν δεχέσθω.

24 *synodi* **4.**

Neque clericus, neque laicus, examine nullo prægresso, ad episcoporum vel clericorum accusationem admittitor.

Ὁ η' καὶ ὁ θ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ὁ διαβεβλημένος, Πατέρων καὶ ἐπισκόπων κατηγορῶν, μὴ προσδεχέσθω.

8 *et* **9** *Carthaginensis.*

Insimulatus alicujus criminis, si Patres et episcopos accuset, non admittitor.

Ὁ οε' τῶν ἀποστόλων.

Ὁμοίως καὶ αἱρετικὸς ἄδεκτος εἰς μαρτυρίαν τὴν κατὰ ἐπισκόπου· ἀλλ' οὐδὲ πιστὸς εἷς.

85 *apostolorum.*

Similiter et hæreticus ad testimonium adversus episcopum non admittitur, imo nec fidelis unus.

Ὁ οδ' τῶν αὐτῶν.

Εἰ κατηγορηθείη ἐπίσκοπος παρ' ἀξιοπίστου, καὶ οἷς καὶ τρὶς δι' ἐπισκόπων κληθείς, καταφρονήσας μὴ ὑπακούσει, τὸ δοκοῦν ἡ σύνοδος ἀποφαινέσθω.

84 *eorumdem.*

Si accusatus fuerit episcopus ab homine idoneo, et his terve per episcopos vocatus, iis contemptis non obtemperaverit, sententiam suam synodus pronuntiet.

Ὁ ιθ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ἐγκαλούμενος δὲ ἐπίσκοπος, μὴ εὐθὺς ἀκοινώνητος ἔστω, ἀλλ' εἰ μὴ μετὰ μῆνα χωρὶς ἀνάγκης εἰς τὸν μητροπολίτην ἀπαντήσει, ἢ διὰ μεγάλην ἀνάγκην εἰ μὴ μετὰ δύο, τότε μὴ κοινωνείτω, ἕως ἂν καθαρὸς ἀποδειχθείη. Ὁ δὲ τούτου κατήγορος, ἐὰν προσεδρεύῃ τῷ δικαστηρίῳ, κοινωνείτω· ἀποφυγὼν δὲ, ἀκοινώνητος ἔστω.

19 *Carthaginensis.*

Cum accusatur episcopus, non mox communionis exsors esto; sed si post mensem absque necessitate ad metropolitanum non accesserit, aut si non post menses duos, propter necessitatem magnam; non communicet, donec purus declaratus fuerit. Accusator autem ejus, si judicium non deseruerit, communicet: sin aufugerit, a communione secluditor.

Ὁ ιβ' ταύτης.

Ἐπισκόπου κατηγορουμένου, εἰ δυσχερὲς εἴη τὴν πᾶσαν σύνοδον συνελθεῖν, δώδεκα γοῦν τὴν ὑπόθεσιν ἐξετασάτωσαν ἐπίσκοποι· πρεσβυτέρου δὲ, ἓξ· διακόνου δὲ, τρεῖς.

12 *ejusdem.*

Cum episcopus accusatur, si difficile sit, universam convenire synodum, saltem episcopi duodecim causam examinent; si presbyter, sex: si diaconus, tres.

Σχόλιον.

Ἐντεῦθεν ὁ πατριάρχης Λουκᾶς ἄκυρον ἡγήσατο τὴν τοῦ ἐπισκόπου Ἀμαθοῦντος Ἰωάννου καθαίρεσιν, ἣν ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐποιήσατο Κύπρου, ὅτι ια' μόνοις συνὼν ἐπισκόποις, μὴ ἐπέκεινα ἦν αὐτὸς τῆς τῶν λοιπῶν δωδεκάδος.

Scholium.

Hinc Lucas patriarcha motus, irritam censuit Amathuntis episcopi Joannis depositionem, ab archiepiscopo Cypri factam: quod cum ei duntaxat 11 episcopi adessent, duodenarium ipse numerum non superaret.

Ὁ ιδ' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Καὶ ἐπισκόπου κρινομένου, εἰ οἱ τῆς ἐπαρχίας ἐπίσκοποι διαφέροιντο, καὶ μὴ τὴν αὐτὴν ψῆφον ἐνέγκοιεν, μεταπαλείσθωσαν ἕτεροι παρὰ τοῦ μητροπολίτου ἀπὸ τῶν πέλας, διαλῦσαι τὴν ἀμφισβήτησιν· εἰ δὲ οἱ πάντες συμφωνοῖεν, ἡ ψῆφος ἐχέτω τὸ βέβαιον, καὶ παρ' ἑτέροις οὗτος μὴ δικαζέσθω

14 *Antiochenæ.*

Cum judicatur episcopus, si episcopi provinciæ dissideant, nec eamdem sententiam tulerint: alii per metropolitanum a finitimis arcessantur, ad decidendam controversiam. Sin universi consentiant, sententia rata esto, nec apud alios litiget.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Ϛ'.

TITULUS VI.

Περὶ ἐπαρχιῶν.

De provinciis.

Ὁ η' τῆς τρίτης.

Ἑκάστης ἐπαρχίας ἀδιάστως φυλαττέσθω τὰ δίκαια· ὁ δὲ τύπον ἕτερον ἀντεισάγων, ἄκυρος.

Canon **8** *synodi* **3.**

Cujusque provinciæ jura inviolabiliter servantor. Quod si quis aliam formam introducit, irrita esto.

Ὁ ιβ' τῆς δ'.

Καὶ ὁ μίαν ἐπαρχίαν εἰς δύο τεμὼν ἀνίερος· ἡ δὲ βασιλικῷ γράμματι τιμηθεῖσα πόλις, τῆς τιμῆς μό-

12 *quartæ.*

Qui unam provinciam in duas diviserit, jam gradu excidit. Quæ vero civitas honorem [metro-

polis] per imperatoris litteras est adepta, solo fruatur honore, cum episcopo : atque illi, quæ reapse metropolis est, jura sua salva sunto.

17 *ejusdem, et* 25 *habitæ in Trullo.*

Rustica et agraria parœcia addicatur ei, qui eam annorum 30 spatio circa controversiam possidet : intra quos annos liceat de hac altercanti causam coram provinciæ synodo dicere.

107 *Carthaginensis.*

Qui locum in [ecclesiam] catholicam convertit, si eum ad triennium, præsente finitimo episcopo, detineat, nulla peti actione possit.

57 *et* 98 *Laodicenæ, et* 53 *Carthaginensis.*

Qui nunquam habuerunt episcopum, aliter non habebunt, nisi universa provinciæ synodus, de illius sententia, cui parœcia subest, decreverit.

TITULUS VII.

De synodis et soliis.

Canon 37 *apostolorum,* 5 *primæ synodi,* 19 *quartæ,* 11 *Antiochenæ.*

Bis in anno episcopi cujusque provinciæ conveniant, ubicunque metropolis episcopo videtur, propter dogmata et contentiones : quarta videlicet Pentecostes septimana, et mensis Hyperberetæi (1) duodecima die.

6 *synodi septimæ.*

Anniversaria semel synodus in provincia qualibet habeatur, quemadmodum sextæ synodi Patres decreverunt : et prohibiturus hanc magistratus segregator; et neglecturus metropolitanus, extra quamdam necessitatem, punitor. Synodo coacta, si convictus fuerit metropolitanus, exegisse jumentum episcopi, vel quam aliam speciem, quadruplo persolvat.

95 *Carthaginensis.*

Aut non annuatim, sed poscente necessitate synodus habetur; et causæ non communes in provincia qualibet examinentur.

127 *ejusdem.*

Si nequeant adesse synodo diutius episcopi, tres e provincia qualibet deliguntor.

14 *ejusdem.*

E Tripoli, propter regionis inopiam, unus episcopus, loci servandi causa, veniat.

85 *ejusdem.*

Si ad epistolas quasdam e synodo rescribendum sit, præses ejus omnium nomine scribito.

3 *secundæ, et* 36 *habitæ in Trullo.*

Constantinopolitanus [episcopus] paribus honoribus post Romanum fruitor. Post quem, Alexandrinus. Hinc Antiochenus, post illum, Hierosolymitanus.

7 *primæ.*

Qui et honorem obtineat, salva metropoli dignitate.

(1) Qui nobis Octobr est.

νης ἀπολαυέτω σὺν τῷ ἐπισκόπῳ· τῇ δὲ ὡς ἀληθῶς μητροπόλει σωζέσθω τὰ δίκαια.

Ὁ ιζ' ταύτης, καὶ ὁ κε' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ἀγροικικὴ καὶ ἐγχώριος παροικία δικαιούσθω τῷ τριακονταετεῖ χρόνῳ ἀναμφισβητήτως ταύτην κατέχοντι· ἐντὸς δὲ τούτων, ἔστω τῷ περὶ ταύτης ἀμφισβητοῦντι παρὰ τῇ συνόδῳ λέγειν τῆς ἐπαρχίας.

Ὁ ϛζ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Καὶ ὁ τόπον εἰς τὴν καθολικὴν μεταστρέψας, εἰ τοῦτον ἐπὶ τριετίαν ἐπισκόπου τοῦ πλησιχωροῦντος παρόντος κατάσχοι, ἀνέγκλητος ἔστω.

Ὁ νζ' καὶ ὁ ιη' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὁ νη' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Οἱ μηδέποτε ἐσχηκότες ἐπίσκοπον, ἄλλως οὐκ ἕξουσιν, εἰ μὴ πᾶσα ἡ τῆς ἐπαρχίας σύνοδος γνώμῃ τοῦ, ὑφ' ὃν ἡ παροικία, ψηφίσαιτο.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Ζ'.

Περὶ συνόδων καὶ ὁρόρων.

Ὁ λζ' τῶν ἀποστόλων, ὁ ε' τῆς α', ὁ ιθ' τῆς δ', καὶ ὁ β' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Ἑκάστης ἐπαρχίας δὶς τοῦ ἔτους συνίτωσαν οἱ ἐπίσκοποι, ἔνθα τῷ τῆς μητροπόλεως ἐπισκόπῳ δοκεῖ, διὰ τὰ δόγματα καὶ τὰς ἀντιλογίας, τῇ τετάρτῃ τῆς Πεντηκοστῆς ἑβδομάδι, καὶ τῇ δωδεκάτῃ τοῦ Ὑπερβερεταίου.

Ὁ ϛ' τῆς ζ'.

Ἡ ἅπαξ τοῦ ἔτους σύνοδος καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν γινέσθω, ὡς οἱ τῆς ἕκτης συνόδου Πατέρες ὥρισαν· καὶ ὁ ταύτην κωλύσων ἄρχων, ἀφοριζέσθω· καὶ ὁ ἀμελήσων μητροπολίτης, ἐκτός τινος ἀνάγκης, ἐπιτιμάσθω. Εἰ δὲ γενομένης συνόδου, ἀπαιτῶν ἐλεγχθείη μητροπολίτης ἐπισκόπου κτῆνος, ἢ τι ἕτερον εἶδος, τετραπλασίως ἀποτισάτω.

Ὁ ιϛ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ἡ μὴ δὲ κατ' ἐνιαυτὸν, ἀλλὰ χρείας καλούσης γινέσθω σύνοδος, καὶ αἱ μὴ κοιναὶ αἰτίαι ἐν ἑκάστῃ ζητεισθωσαν ἐπαρχίᾳ.

Ὁ ρκζ' ταύτης.

Μὴ δυναμένων ἐπιπλέον παραμένειν ἐν τῇ συνόδῳ τῶν ἐπισκόπων, τρεῖς ἐξ ἑκάστης ἐπαρχίας ἐκλεγέσθωσαν.

Ὁ ιδ' ταύτης.

Ἀπὸ Τριπόλεως, διὰ τὴν τῆς χώρας ἔνδειαν, εἷς ἐπίσκοπος εἰς τοποτηρησίαν ἐρχέσθω.

Ὁ πε' ταύτης.

Εἰ πρός τινας ἐπιστολὰς ἐκ τῆς συνόδου δεήσει γραφῆναι, ὁ πρόεδρος ταύτης ἐπ' ὀνόματι πάντων γραφέτω.

Ὁ γ' τῆς β', καὶ ὁ λς' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως τῶν ἴσων πρεσβείων μετὰ τὸν Ῥώμης ἀπολαυέτω· μεθ' ὃν, ὁ Ἀλεξανδρείας, εἶτα ὁ Ἀντιοχείας, μετὰ τοῦτον, ὁ Ἱερουσολύμων.

Ὁ ζ τῆς α'.

Ὃς καὶ τιμάσθω, σωζομένου τῇ μητροπόλει τοῦ ἀξιώματος.

Ὁ λθ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

(1) Ὁ τῆς νέας Ἰουστινιανουπόλεως, ἤτοι Κύπρου, τὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἐχέτω δίκαια, καὶ τῶν Ἑλλησποντίων προεδρευέτω, καὶ τὸν Κυζικηνῶν χειροτονείτω.

Ὁ νη' ταύτης.

Ὁ πρωτεύων ἐπίσκοπος ἔξαρχος τῶν ἱερέων, ἢ ἄκρος ἀρχιερεὺς μὴ λεγέσθω, ἀλλ' ἐπίσκοπος τῆς πρώτης καθέδρας.

Ὁ αὐτός.

Ὁ Καρχηδόνος, ὅθεν βούλοιτο, προέδρους ταῖς ἐκκλησίαις προχειριζέσθω· κἂν ἕνα τις ἔχῃ πρεσβύτερον, προστασίας ἄξιον.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Η'.

Οἱ ἐχόμενοι.

Ὁ πζ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ἐπεὶ ὁ Κονοσδελεδέου κατηγορηθείς, κατένευσε μὲν τοπρῶτον παρὰ τῆς συνόδου κριθῆναι, ὕστερον δ' ἀνένευσεν, ἀκοινώνητος ἔστω, ἕως τὸ πρᾶγμα περατωθῇ· καθαιρεθῆναι γὰρ πρὸ δίκης οὐ δεῖ.

Ὁ ρ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Τῶν κατηγόρων ἐπισκόπου τοῦ Μαυρεντίου βὶς καὶ τρὶς ζητηθέντων, καὶ μὴ εὑρεθέντων, ἐχρῆν μὲν ψῆφον ἐξενεχθῆναι· ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμερότητα, δώδεκα τοῦτον τοπικῶς ἐξετασάτωσαν ἐπίσκοποι.

Ἐπιστολὴ τῆς γ' συνόδου πρὸς τὴν ἐν Παμφυλίᾳ εὐαγῆ σύνοδον.

Ἐπίσκοπός τις Εὐστάθιος, δι' ἀπραγμοσύνην, ἀπειρηκὼς πρὸς τὴν τῶν ἐπενηνεγμένων αὐτῷ φροντίδων ἀντίστασιν, ἐγγράφως τὴν ἐπισκοπὴν παρητήσατο, καὶ Θεόδωρος ἀντὶ τούτου κεχειροτόνητσι. Εἶτα μετὰ δακρύων καθικετεύσας, ἀνευθύνου τηρηθέντος τοῦ Θεοδώρου, ὡς ἐνόμως κεχειροτονημένου, διὰ τὴν Εὐσταθίου παραίτησιν, αὐτὸς τοῦ μὲν ὀνόματος μετέχειν, καὶ τοῦ βαθμοῦ, καὶ τῆς ἀξίας συνεχωρήθη· οὐ μὴν καὶ ἱερουργεῖν ἢ χειροτονεῖν, εἰ μή που παρ' ἀδελφοῦ καὶ συναπισκόπου κληθείη.

Πρᾶξις συνοδική.

Ὁ Μάκρης Θεόδουλος, ἐπὶ τοῦ πατριάρχου..... ἐγγράφως παραιτησάμενος τὴν ἀρχιερατικὴν ἀξίαν, ἐπὶ τοῦ πατριάρχου ὕστερον Μιχαὴλ τοῦ Ἀγχιάλου ταύτην ἀνεκαλέσατο, τὴν ἔγγραφον αὐτοῦ παραίτησιν ἀξιῶν ἐμφανισθῆναι. Ἧς καὶ ἐμφανισθείσης, ἐπειδὴ εὑρέθη μὴ διαλαμβάνουσα παραιτεῖσθαι τὸν ἐπίσκοπον ὡς ἀνάξιον, ἀλλ' ὡς μὴ ἄξιον, διέκρινεν ὁ πατριάρχης, ὡς ἀπαράδεκτός ἐστιν ἡ τοιαύτη παραίτησις. Οὐ γὰρ ὁ μὴ ἄξιος εἰς τὸ ἱερουργεῖν, ἤδη καὶ ἀνάξιος. Ὁ μὲν γὰρ εἰπὼν ἀνάξιος εἶναι, αὐτοκατάκριτός ἐστιν· ὁ δὲ εἰπὼν μὴ ἄξιος, εὐχαριστητέος ὡς ταπεινόφρων.

Ὁ λ' τῆς τετάρτης.

Ἐπεὶ τοῖς Αἰγυπτίοις εἴθιστο, ἐπιτροπῆς ἄνευ τοῦ σφῶν ἐπισκόπου μὴ ὑπογράφειν, μενέτωσαν ἐπὶ

39 habitæ in Trullo.

Episcopus novæ Justinianopolis, sive Cypri, jura Constantinopolitani habeat, et Hellespontiorum præses sit, et Cyzicenum episcopum ordinet.

58 ejusdem.

Principalis episcopus, non princeps sacerdotum, vel summus pontifex dicatur, sed primæ sedis episcopus.

Idem canon.

Carthaginiensis episcopus, undecunque velit, præsides ecclesiis præficiat : licet unum quis habeat presbyterum, dignum qui præficiatur.

TITULUS VIII.

Canones his affines.

Canon 87 Carthaginiensis.

Quoniam episcopus Conobdeledei accusatus, primo quidem renuit a synodo judicari, postea vero annuit, communionis exsors esto, donec negotium terminatum fuerit. Nam ante litis examen deponi non debet.

100 Carthaginiensis.

Accusatoribus episcopi Maurentii bis terve quæsitis, nec inventis, sententiam latam quidem oportuit; sed ob mansuetudinem ecclesiasticam, duodecim in locali concilio eum examinent episcopi.

Epistola concilii tertii, ad venerabilem in Pamphylia synodum.

Episcopus quidam Eustathius, otii studio, quod accumulatis sibi curis subsistere se posse desperasset, per scripturam episcopatui renuntiavit; ejusque in locum Theodorus ordinatus est. Postea cum lacrymans Eustathius supplicasset, Theodoro insonte habito, veluti qui legitime fuisset ordinatus, propter Eustathii renuntiationem, ipsi quidem Eustathio permissum, ut et nominis, et gradus, et dignitatis particeps esset, non tamen sacra perageret, vel ordinaret, nisi forte a fratre et coepiscopo arcessitus fuisset.

Actus synodicus.

Episcopus Macræ Theodulus, cum sub patriarcha.....per scripturam dignitati pontificiæ renuntiasset, deinceps Michaele Anchialino patriarcha, eam revocavit, cum renuntiationem suam scripto comprehensam proferri peteret. Ea prolata, quod deprehensum esset, non illa contineri renuntiationem episcopi, tanquam indigni, sed tanquam non digni, censuit patriarcha renuntiationem ejusmodi non accipiendam. Non enim is qui non dignus est peragere rem sacram, continuo et indignus est. Qui enim se dicit indignum, semetipsum damnat: cum ei qui se non dignum ait, etiam sit gratulandum, velut humiliter de se sentienti.

30 synodi 4.

Quandoquidem Ægyptiis est in more, ut non subscribant absque permissu episcopi sui, maneant

(1) Mss. ἤρχησεν οὗτος ὁ κανών.

hoc habitu Constantinopoli, donec Alexandrinus advenerit, vel fidejussoribus datis, vel juratoria cautione præstita.

4 synodi 2.

Maximus Cynicus episcopatu privatus esto, et gradu excidat, quisquis ab eo est ordinatus.

Scholium.

Hic Maximus cum Cynicus philosophus esset, a S. Gregorio Theologo baptizatus, interveniente pecunia Constantinopolis episcopus a quibusdam est ordinatus, deinde cum agnitus esset, rejectus fuit.

65 *Carthaginiensis.*

Equitius dispositus, et rursus improbe se gerens, non negligendus est, ecclesiastici status causa.

5 *synodi 2.*

Dignus est occidentalium tomus, qui recipiatur, cum Patrem et Filium et Spiritum sanctum fateatur ejusdem esse naturæ sive essentiæ.

Scholium.

Cum Arianus factus esset Constantius imperator, synodo Romanus episcopus 341 episcoporum Sardicæ instituta, tomum sive scriptum hoc de religione exposuit, assentiente Constante, Constantii fratre.

TITULUS IX.

De chorepiscopis.

Canon 13 Ancyranæ, et 10 Antiochenæ.

Chorepiscopus absque permissu episcopi presbyterum, vel diaconum non ordinato. Lectores autem, subdiaconos et ephorcistas, hoc est, catechetas, ordinato. Qui aliter fecerit, gradu excidat.

9 *Antiochenæ.*

Chorepiscopus canonicas litteras dato.

Scholium.

Chorepiscopi sunt, qui nunc vocantur exarchi, sive ad patriarcham spectent sive ad metropolitanum.

Aliud.

Canon vero 14 synodi 7 ne quidem lectores ut ordinet, chorepiscopo concedit, nisi permissu episcopi.

—

SECTIO II.

DE PRESBYTERIS, DIACONIS ET SUBDIACONIS.

De ordinatione horum, et qui sacerdotes fieri debeant, et qui non debeant.

TITULUS I.

Canon 2 apostolorum.

Presbyter aut diaconus ab uno episcopo ordinator.

17 apostolorum, et 12 Basilii Magni.

Qui post baptisma fit digamus, ad sacerdotium non admittitur.

Scholium.

Digamus est et is, qui aliam sibi despondit, et aliam secundum leges ducit, et qui alteri desponsam ducit.

τοῦ σχήματος ἐν τῇ Κωνσταντίνου, ἕως ἂν ὁ Ἀ
ξανδρείας γένηται [παραγένηται], ἢ ἐγγύας
ραςχόντες, ἢ δι' ἐξωμοσίας πιστωσάμενοι.

Ὁ δ' τῆς β'.

Μάξιμος ὁ Κυνικὸς ἀνεπίσκοπος, καὶ πᾶς
ρος, ὃς ἐκείνῳ κεχειροτόνηται.

Σχόλιον.

Οὗτος Κυνικὸς ὢν φιλόσοφος, παρὰ Θεολ
βαπτισθεὶς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, διὰ χρημ
παρά τινων Κωνσταντινουπόλεως κεχειροτόνη
καὶ γνωσθεὶς, ἀπεδοκιμάσθη.

Ὁ ξε' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Τὸν καθαιρεθέντα Αἰκύτιον, καὶ πάλιν ἀναισ
τοῦντα, μὴ παροπτέον, τῆς ἐκκλησιαστικῆς
καταστάσεως.

Ὁ ε' τῆς β'.

Εὐαπόδεκτος ὁ τῶν δυτικῶν τόμος, ὁ Πατ
καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογῶν ὁμοούσια

Σχόλιον.

Ἀρειανίσαντος Κωνσταντίου, ὁ Ῥώμης σύ
τμα' ἐπισκόπων ποιήσας ἐν Σαρδικῇ, τὸν τόμον
τον τῆς εὐσεβείας ἐξέθετο, συναινοῦντος καὶ
στάντος, τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Θ'.

Περὶ χωρεπισκόπων.

Ὁ ιγ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ, καὶ ὁ ι' τῆς ἐν Ἀντιοχ

Χωρεπίσκοπος χωρὶς ἐπιτροπῆς ἐπισκόπου π
δύτερον ἢ διάκονον μὴ χειροτονείτω. Ἀναγνώ
δὲ, ὑποδιακόνους καὶ ἐφορκιστὰς, ἤτοι κατηχη
χειροτονείτω· ὁ δὲ παραβαίνων, ἀνάρος.

Ὁ θ' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Χωρεπίσκοπος κανονικὰς ἐπιστολὰς διδότω.

Σχόλιον.

Χωρεπίσκοποι, οἱ νῦν λεγόμενοι ἔξαρχοι,
πατριάρχου εἰσὶν, εἴτε μητροπολίτου.

Ἕτερον.

Ὁ δὲ ιδ' τῆς ζ' οὐδὲ ἀναγνώστας χειροτονεῖν
χωρεπίσκοπον δίδωσιν, εἰ μὴ κατ' ἐπιτροπὴν
σκόπου.

—

ΤΜΗΜΑ Β'

ΠΕΡΙ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΩΝ, ΔΙΑΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΥΠΟΔΙΑΚΟΝΩΝ.

Περὶ χειροτονίας αὐτῶν, καὶ τίνες ἱερωθήσοι καὶ τίνες οὐχ ἱερωθήσονται.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Α'.

Ὁ β' τῶν ἀποστόλων.

Πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὑφ' ἑνὸς ἐπισκ
χειροτονείσθω.

*Ὁ ιζ' τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ ιβ' τοῦ Μεγ
Βασιλείου.*

Ὁ μετὰ τὸ βάπτισμα δίγαμος, οὐχ ἱεράται.

Σχόλιον.

Δίγαμός ἐστιν, ὁ καὶ ἑτέραν μνηστευσάμενος
ἑτέραν κατὰ νόμους ἀγόμενος· καὶ ὁ τὴν ἐ
μνηστευθεῖσαν ἀγόμενος.

Ὁ ιη' τῶν ἀποστόλων.

Ὡσαύτως οὐχ ἱεράται καὶ ὁ χήραν, ἢ ἐκβεβλημένην, ἢ ἑταίραν, ἢ οἰκέτιν, ἢ τῶν ἐπὶ σκηνῆς ἀγόμενος.

Ὁ κα' αὐτῶν.

Ὁ ἐξ ὑπηρείας ἀνθρώπων, ἢ ἐκ φύσεως εὐνοῦχος, ἄξιος ὤν, ἱεράται.

Τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου.

Οἱ ἀπὸ παλλακίδος, καὶ πορνείας, καὶ δι γάμων, καὶ ἀπὸ τριγαμίας τικτόμενοι παῖδες, ἐὰν φανῶσιν ἀρετὰς ἔχοντες, καὶ εἰσιν ἄξιοι, ἱεράσθωσαν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ὁ δημοσίου κλοπῆς ἐαλωκὼς περὶ τὰ κεφαλαιώδη κλέμματα, οὐχ ἱεράται· ἀλλὰ καὶ ὁ ἱερωθεὶς, καὶ τῷ τοιούτῳ περιπεσὼν, καθαιρεῖται.

Ὁ β' τῆς α'.

Τοὺς ἐξ ἐθνῶν μήτε ταχέως βαπτίζειν, μήτε βαπτισθέντας εὐθὺς ἱεροῦν. Ἀλλ' εἴ καί τις αὐτῶν ἐλεγχθείη μετὰ τὴν χειροτονίαν ψυχικὸν κεκτημένος ἁμάρτημα, καθαιρείσθω.

Σχόλιον.

Ἢ πᾶν ἁμάρτημα ψυχικὸν λέγεται, διὰ τὸ εἰς ψυχὴν φέρειν τὴν βλάβην, ἢ μᾶλλον διὰ τὸ ἐκ παρατροπῆς τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τὴν ἀρχὴν ἔχειν· ἢ ψυχικά εἰσιν ἁμαρτήματα μόνα, τὰ ἐκ ψυχικῶν παθῶν γινόμενα, ὁποῖα τὰ ἐξ οἰήσεως, καὶ ὑπερηφανίας, καὶ ἀνηκοΐας.

Ὁ ιδ' τῆς ἐν Τρούλλῳ, καὶ ὁ ια' τῆς ἐν Καισαρείᾳ.

Πρεσβύτερος πρὸ τριάκοντα ἐτῶν χειροτονηθεὶς, κἂν πάνυ ἄξιος εἴη, καὶ διάκονος πρὸ τῶν εἰκοσιπέντε, καὶ διακόνισσα πρὸ τῶν τεσσαράκοντα, καὶ ὑποδιάκονος πρὸ τῶν εἴκοσι, καθαιρείσθω.

Ὁ ιγ' τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ.

Ὁ διὰ νόσον φωτισθεὶς, πρεσβύτερος μὴ γινέσθω, εἰ μὴ διὰ σπουδὴν αὐτοῦ καὶ σπάνιν ἀνθρώπων.

Ὁ ιγ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Ὁ νεοφώτιστος, μὴ ἱεράσθω.

Ὁ ε' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Χειροτονια ἐπ' ἀκροωμένοις μὴ γινέσθω.

Ὁ λς' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ὁ τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ πάντας μὴ ποιήσας ὀρθοδόξους, μὴ χειροτονείσθω.

Ὁ ιδ' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Ὁ τόκους λαμβάνων, εἰ τὸ ἄδικον κέρδος εἰς πτωχοὺς ἀναλώσει, καὶ τοῦ λοιποῦ παύσαιτο τόπους λαμβάνων, δεκτὸς εἰς ἱεροσύνην.

Ὁ νζ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Οἱ τοῖς Δονατισταῖς νήπτοι βαπτισθέντες, εἰ μεταμεληθέντες τὴν ἐκείνων αἵρεσιν ἀναθεματίσαιεν, καὶ εἶεν ἄξιοι, χειροτονείσθωσαν.

Ὁ ς' τῆς τετάρτης.

Πρεσβύτερος καὶ διάκονος μὴ ἀπολελυμένως,

(1) Qui dicantur audientes, exponitur infra.

18 *apostolorum.*

Similiter ad sacerdotium non admittitur et qui viduam, vel repudiatam, vel meretricem, vel servam, vel scenicam ducit.

21 *eorumdem.*

Qui hominum injuria, vel a natura spado est, si dignus sit, sacerdos efficitur.

Nicephori patriarchæ.

Qui ex concubina, et scortatione, et digamia, et tertium iterato matrimonio procreantur liberi, si pareat eos virtutibus præditos et dignos esse, sacerdotes fiant.

Ejusdem.

Qui publici furti convictus est in furtis capitalibus, ad sacerdotium non admittitur. Quin etiam sacerdotio initiatus, si tale crimen inciderit, deponitur.

2 *synodi* 1.

De paganis orti neque cito baptizantur, neque baptizati mox sacerdotes efficiuntor. Quin etiam si quis eorum convictus fuerit, post ordinationem peccato animi obnoxius esse, deponitor.

Scholium.

Vel omne peccatum ψυχικὸν dicitur, quod ad animum noxa tendat, aut potius quod ab animi facultatum perversione suam originem habeat : vel ea duntaxat peccata ψυχικὰ sunt, quæ ab affectibus animi proficiscuntur, cujusmodi sunt, quæ ex opinione, et superbia, et inobedientia proveniunt.

14 *habitæ in Trullo, et* 11 *Cæsariensis.*

Presbyter ante annos triginta ordinatus, licet valde dignus sit, et diaconus ante viginti quinque, et diaconissa ante quadraginta, et subdiaconus ante viginti, deponitor.

13 *habitæ in Trullo.*

Qui propter morbum illuminatus est, ne fiat presbyter, nisi studium ejus et hominum penuria sic suadeat.

13 *Laodicenæ.*

Recens illuminatus ad sacerdotium non admittitor.

5 *habitæ in Trullo.*

Audientium (1) ordinatio locum non habeat.

36 *Carthaginiensis.*

Qui omnes in domo sua non effecit orthodoxos, ne ordinator.

14 *Basilii Magni.*

Qui usuras accipit, si lucrum injustum in pauperes expenderit, et in posterum usuras accipere desinat, ad sacerdotium potest admitti.

57 *Carthaginiensis.*

Infantes a Donatistis baptizati, si acta pœnitentia sectam illorum exsecrati anathemate fuerint, ac digni sint, ordinantor.

6 *synodi* 4.

Presbyter et diaconus non absolute, sed pecu-

liariter ad civitatis alicujus ecclesiam, vel martyrium, vel monasterium ordinator : qui aliter, gradu cadit.

89 *Carthaginiensis.*

Qui ordinantur, litteras accipiant, quæ consulem et diem indicent.

Scholium.

Ut iis scilicet insinuatis, præficiantur illis, pro quibus ante fuerunt ordinati.

TITULUS II.

Quænam offerre sacerdos debeat, et quæ non offerre.

Canon 3 *apostolorum, et* 57 *habitæ in Trullo.*

Sacerdos, qui lac aut mel ad aram obert, vel pro vino sicera, vel aves, vel animalia, vel legumina, exceptis novis* frugibus, et uva, et oleo, et suffitu, deponitor.

* *Scholium.*

Non illa quidem, ut sacrificium, sed veluti primitias novorum fructuum.

28 *habitæ in Trullo.*

Qui uvam incruento oblationis sacrificio jungit, deponitor.

52 *habitæ in Trullo, et* 57 *Carthaginiensis.*

Si quis aquam duntaxat, ut Hydroparastatæ, vel vinum, ut Armenii, non aquam vino miscens, puram offert hostiam, deponitor.

TITULUS III.

Quæ sacerdoti facienda, et quæ non facienda.

Canon 5 *apostolorum, et* 13 *synodi* 4.

Sacerdos aut diaconus, qui continentiæ prætextu suam ejicit conjugem, segregator ; in sententia vero persistens, deponitor.

89 [*al.* 49] *Carthaginiensis.*

Et qui presbyteri vel diaconi ordinandi conjugium dirimit, deponitor.

6 *apostolorum.*

Sacerdos, qui mundanas curas suscipit, deponitor.

Scholium.

De his et leges civiles statuunt, excepta duntaxat rerum pupillarium administratione.

24 *Laodicenæ.*

Ad sacerdotium evectus, non conductor (vectigalium) vel curator fiat.

83 *apostolorum.*

Sacerdos qui militat (1), deponitor. Nam quæ Cæsaris, Cæsari ; quæ Dei, Deo.

7 *apostolorum.*

Qui cum Judæis Pascha celebrat, deponitor.

8 *eorumdem.*

Sacerdos, si non communicet, causam dicat ; eam

(1) Hoc est, negotia militaria administrat.

ἀλλ' ἐκκλησίᾳ πόλεως ἰδικῶς, ἢ μαρτυρίῳ, ἢ μοστηρίῳ χειροτονείσθω· ὁ δὲ μὴ οὕτως, ἀνίερος.

Ὁ πθ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Οἱ χειροτονούμενοι γράμματα λαμβανέτωσαν, ὕπατον δηλοῦντα, καὶ τὴν ἡμέραν.

Σχόλιον.

Ἵνα τούτων ἐμφανιζομένων, προκάθηνται ὧν ἐχειροτόνηνται.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Β'.

Τίνα δεῖ τὸν ἱερέα προσάγειν, καὶ τίνα μὴ προσάγειν.

Ὁ γ' τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ νζ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ὁ γάλα ἢ μέλι τῷ θυσιαστηρίῳ προσάγων ῥεὺς, ἢ ἀντὶ οἴνου σίκερα, ἢ ὄρνις, ἢ ζῶα, ἢ ὅσα πλὴν νέων χίδρων, καὶ σταφυλῆς, καὶ ἐλαίου, θυμιάσματος, καθαιρείσθω.

Σχόλιον.

Οὐχ ὡς θυσία ταῦτα, ἀλλ' ὡς ἀπαρχὴ καρνέων.

Ὁ κη' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ὁ σταφυλὴν τῇ ἀναιμάκτῳ τῆς προσφοθυσίᾳ συνάπτων [*al.* προσυνάπτων], καθαιρσθω.

Ὁ λβ' τῆς ἐν Τρούλλῳ, καὶ ὁ λζ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Εἴ τις ὕδωρ μόνον, ὡς οἱ Ὑδροπαραστάται, οἶνον, ὡς οἱ Ἀρμένιοι, ἀλλὰ μὴ οἴνῳ ὕδωρ μνύς, οὕτω τὴν ἄχραντον προσάγει θυσίαν, καθαιρσθω.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Γ'.

Τίνα δεῖ τὸν ἱερέα ποιεῖν, καὶ τίνα μὴ ποιεῖν

Ὁ ε' τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ ιγ' τῆς δ'.

Ἱερεὺς ἢ διάκονος ἐγκρατείας προφάσει τὴν ἰδ ἐκβάλλων γυναῖκα, ἀφοριζέσθω· ἐπιμένων δὲ, καρείσθω.

*Ὁ πθ' [*al.* μθ'] τῆς ἐν Καρθαγένῃ.*

Καὶ ὁ τοῦ χειροτονησομένου [*al.* χειροτονουνου] πρεσβυτέρου ἢ διακόνου λύων τὸ συνοικέσι καθαιρείσθω.

Ὁ ς' τῶν ἀποστόλων.

Κοσμικὰς ἱερεὺς ἀναλαμβάνων φροντίδας, καθοείσθω.

Σχόλιον.

Περὶ τούτων καὶ οἱ πολιτικοὶ νόμοι, ἄνευ μόνον ὀρφανῶν διοικήσεως.

Ὁ κδ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Καὶ ἱερωμένος ἐκλήπτωρ ἢ κουράτωρ μὴ γίσθω.

Ὁ πγ' τῶν ἀποστόλων.

Καὶ στρατεύων ἱερεὺς, καθαιρείσθω· τὰ γὰ Καίσαρος, Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ.

Ὁ ζ' τῶν ἀποστόλων.

Ὁ τελῶν μετὰ Ἰουδαίων τὸ Πάσχα, καθαιρσθω.

Ὁ ηʹ τῶν αὐτῶν.

Ἱερεὺς εἰ μὴ μεταλάβοι, τὴν αἰτίαν λεγέτω·

λέγων δ' ἀφοριζέσθω, ὡς ὕποπτον πεποιηκὼς τὸν προσάγοντα.

Ὁ ια' τῶν αὐτῶν.

Ὁ καθῃρημένῳ συνευχόμενος, καθαιρείσθω.

Ὁ ιβ' τῶν αὐτῶν.

Ἄδεκτος εἰ παρ' ἄλλῳ συστατικῶν ἄνευ δεχθείη, ἀφοριζέσθω σὺν τῷ δεξαμένῳ.

Σχόλιον.

Ἄδεκτός ἐστιν, ὁ μὴ δεχόμενος εἰς μείζω βαθμὸν προβιβασθῆναι παρὰ τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου, διά τινας ἴσως ἀμφιβολίας. Συστατικαὶ δέ εἰσιν ἐπιστολαί, αἱ διδόμεναι παρὰ ἐπισκόπου κληρικοῖς ἢ ἱερωμένοις, εἰς ἑτέραν πόλιν ἀπιοῦσι, καὶ συνιστώσαι τούτους τῷ ἐκεῖ ἐπισκόπῳ, ὡς παντάπασιν ἀναιτίους.

Ὁ ιγ' τῶν αὐτῶν.

Εἰ δὲ καὶ ἀφωρισμένος εἴη, ἐπὶ πλέον ἀφοριζέσθω.

Ὁ κε' τῶν αὐτῶν.

Ἱερεὺς, ἢ κληρικὸς ἐπὶ πορνείᾳ, ἢ ἐπιορκίᾳ, ἢ κλοπῇ ἁλούς, καθαιρείσθω καὶ μὴ ἀφοριζέσθω· « Οὐκ ἐκδικήσεις γάρ, φησὶ, δὶς ἐπὶ τὸ αὐτό. »

Ὁ κζ' τῶν αὐτῶν, καὶ ὁ θ' τῆς α' καὶ β'.

Ἱερεὺς πιστὸν ἢ ἄπιστον τύψας, ἢ αὐτοχειρίᾳ, ἢ ἐπιτάγματι, καθαιρείσθω. Δεῖ γὰρ αὐτὸν νουθεσίαις καὶ ἐκκλησιαστικοῖς ἐπιτιμίοις σωφρονίζειν τοὺς πταίοντας· εἰ δὲ μὴ ὑπακούοιεν, παραδιδόναι τοῖς ἄρχουσιν.

Ὁ κη' τῶν ἀποστόλων.

Ὁ δικαίως καθαιρεθεὶς ἐπ' ἐγκλήμασι φανεροῖς, εἰ τῶν θείων ἅψεται πάλιν, ἐκκοπτέσθω τῆς Ἐκκλησίας παντάπασιν.

Ὁ κθ' τῶν αὐτῶν.

Ὁ διὰ χρημάτων ἱερεὺς, καθαιρείσθω μετὰ τοῦ χειροτονήσαντος, καὶ ἀκοινώνητος μενέτω, κατὰ τὸν Σίμωνα μάγον.

Ὁ λα' τῶν αὐτῶν.

Ὁ ἀναιτίως σχισθεὶς ἐπισκόπου, καὶ ἄλλο πήξας θυσιαστήριον, εἰ καλούμενος μὴ ὑπακούσει, αὐτὸς μὲν μετὰ τῶν κοινωνούντων αὐτῷ καθαιρείσθω· ὁ δὲ δεξάμενος λαὸς, ἀφοριζέσθω.

Ὁ ι' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Καὶ αὖθις· Ἐὰν πρεσβύτερος, κατὰ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου φυσιωθεὶς, σχίσμα ποιήσῃ, ἀνάθεμα ἔστω.

Ὁ ια' ταύτης.

Ὡσαύτως καὶ εἴ τις παρ' ἐπισκόπου καταγνωσθεὶς, μὴ διὰ τῶν πλησιαζόντων ἐπισκόπων σπεύσει τῷ καταγινώσκοντι αὐτοῦ ἐπισκόπῳ καταλλαγῆναι, ἀλλὰ φυσιωθεὶς ἀποσχισθῇ, καὶ ἁγίασμα τῷ Θεῷ προσενέγκῃ, ἀνάθεμα ἔστω, σὺν τῷ τὸν ἴδιον ἀπολέσαι τόπον.

Ὁ λβ' τῶν ἀποστόλων.

Ἀφωρισμένος ἱερεὺς, παρ' ἑτέρου μὴ δεχέσθω, εἰ μὴ τύχοι ταχέως τελευτήσας ὁ ἀφορίσας.

non proferens, segregator, ut qui suspectum reddiderit offerentem.

11 *eorumdem.*

Qui cum deposito precatur, deponitor.

12 *eorumdem.*

Non recipiendus, si apud alium sine commendatitiis receptus fuerit, una cum recipiente segregator.

Scholium.

Inadmissibilis est, qui nequit ad gradum majorem provehi ab episcopo suo, propter aliquas scilicet disceptationes. Commendatitiæ vero litteræ sunt, quæ ab episcopo clericis aut sacerdotibus dantur, aliam in urbem profecturis, quæque commendant eos illius loci episcopo, velut omnino culpa carentes.

13 *eorumdem.*

Quod si etiam segregatus fuerit, amplius segregator.

25 *eorumdem.*

Sacerdos, vel clericus, in scortatione, vel perjurio, vel furto deprehensus, deponitor, non etiam segregator. Scriptum est enim : « Bis de eodem delicto vindictam non exiges.

27 *eorumdem, et* 9 *primæ ac secundæ.*

Sacerdos, qui fidelem aut infidelem verberaverit, idque vel manu propria, vel jubendo, deponitor. Quippe oportet eum admonitionibus et ecclesiasticis pœnis delinquentes castigare, ac siquidem non obediverint, magistratibus tradere.

28 *apostolorum.*

Qui jure depositus est ob manifesta crimina, si sacra rursus attigerit : prorsus ab ecclesia rescinditor.

29 *eorumdem.*

Qui per pecuniam sacerdos factus est, deponitor una cum eo, qui ordinavit, et communionis exsors maneto, Simonis Magi exemplo.

31 *eorumdem.*

Qui absque causa divisus ab episcopo fuerit, aliamque struxerit aram, si arcessitus non obediverit, ipse quidem cum illis, qui ei communicant, deponitor, populus autem, qui eum recepit, segregator.

10 *Carthaginiensis.*

Et rursum : Si presbyter adversus episcopum suum inflatus, secessionem fecerit, anathema sit.

11 *ejusdem.*

Similiter et si quis ab episcopo damnatus, non operam dederit, ut per finitimos episcopos cum episcopo, qui eum condemnavit, reconcilietur, sed inflatus, secessionem fecerit, sacrumque Deo obtulerit, anathema sit, locoque suo præterea moveatur.

32 *apostolorum.*

Sacerdos segregatus, ab alio non recipitor, nisi forte subito mortuus fuerit is qui segregavit.

Scholium.

Non de alterius territorii loquitur episcopo, sed de eo, qui per successionem adeptus est pontificiam dignitatem illius, qui hominem segregaverat, post ejus scilicet mortem. Præterea vivo etiam illo, qui segregavit, per synodum segregatio solvitur, si non jure facta paruerit.

9 *patriarchæ Nicolai.*

Nexus absque ratione factus, vim nullam habet, et a pontifice solvitur.

Scholium.

De hoc etiam leges civiles sanciunt (1), quæ a communione segregant eum, qui aliquem ab ea sine ratione segregavit, ut quod injuste fecit, juste sustineat.

33 *apostolorum*, 15 *quartæ et* 7 *Antiochenæ.*

Sacerdos peregrinus commendatitiis carens, examinator, ac si quidem recte secat, recipitor, sin autem, dimittatur, necessaria consecutus.

42 *apostolorum.*

Sacerdos alea ludens, aut semet inebrians, nisi desinat, deponitor.

Scholium.

Justinianus vero 123 novella segregans hos ab omni sacerdotali munere ad triennium, etiam de monasteriis expellit.

39 *et* 42 *eorumdem.*

Sacerdos, aut diaconus, nihil (2) perficiat absque sententia episcopi.

Scholium.

Puniendo scilicet, segregando, vel a segregatione absolvendo, vel pœnam minuendo, vel intendendo.

43 *apostolorum*, 17 *synodi* 1, 10 *quartæ*, 4 *Laodicenæ*, 16 *Carthaginiensis.*

Idem usuras exigens, nisi desinat, deponitor. Similiter et si quid aliud excogitet, turpis lucri causa.

44 *apostolorum.*

Si sacerdos cum hæreticis duntaxat precetur, segregator; deponitor autem, si eos pro clericis etiam habuerit.

46 *eorumdem.*

Qui baptisma, vel sacrificium hæreticorum admittit, deponitor.

47 *eorumdem.*

Similiter et qui rebaptizat baptizatum, vel qui pollutum ab impiis non rebaptizat, et qui non baptizat in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, deponitor.

Scholium.

Baptizatum rebaptizare, prohibitum id quidem est: sed unguento inungere nequaquam, licet hoc quoque sacri baptismatis pars esse videatur.

50 *eorumdem.*

Similiter et qui non tribus immersionibus, sed una baptizat.

3 *Carthaginiensis.*

Episcopus, presbyter et diaconus, continentes

(1) Novell. 123 cap. 2.

A

Σχόλιον.

Οὐ περὶ ἄλλης ἐνορίας ἐπισκόπου φησὶν, ἀλλὰ περὶ τοῦ διαδεξαμένου τὴν ἀρχιερατικὴν ἀξίαν τὸν ἀφορίσαντος, μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτήν· καὶ ὁ μὲν δὲ τοῦ ἀφορίσαντος συνοδικῶς ἀφορισμὸς λύεται μὴ δικαίως φανεὶς γενόμενος.

Ὁ θ' τοῦ πατριάρχου Νικολάου.

Ὁ δὲ ἄλογος δεσμὸς, ἀνίσχυρος· καὶ παρὰ ῥίως λύεται.

Σχόλιον.

Περὶ τούτου καὶ οἱ πολιτικοὶ οἱ καὶ τῆς κοι χωρίζουσι τὸν ἀλόγως τινὰ ταύτης χωρί ἵνα ὅπερ ἀδίκως ἐποίησε, δικαίως ὑπομεί

Ὁ λγ' τῶν ἁποστόλων, ὁ ιγ' τῆς ϛ', καὶ ὁ ἐν Ἀντιοχείᾳ.

B

Ξένος ἱερεὺς ἄνευ συστατικοῦ ἀνακρινέσθ εἰ ὀρθοτομεῖ, προσδεχέσθω· εἰ δ' οὖν, ἀποπεμ τὰ πρὸς χρείαν λαβών.

Ὁ μβ' τῶν ἁποστόλων.

Κυβεύων ἱερεὺς, ἢ μεθύων, εἰ μὴ παύσετ θαιρείσθω.

Σχόλιον.

Ἡ δὲ ρκγ' Ἰουστινιάνειος νεαρὰ, ἀφορί τούτους πάσης ἱερατικῆς λειτουργίας ἐπὶ τρι καὶ μοναστηρίων ἐκβάλλει.

Ὁ μθ' καὶ ὁ μβ' τῶν αὐτῶν.

Ἱερεὺς ἢ διάκονος μηδὲν τελείτω παρὰ τ τοῦ ἐπισκόπου.

Σχόλιον.

Ἐπιτιμῶν δηλονότι, ἀφορίζων, ἢ λύων ἀ

C

σμὸν, ἢ μειῶν, ἢ ἐπιτείνων.

Ὁ μγ' τῶν αὐτῶν, ὁ ιζ' τῆς α', ὁ ἑ τῆς δ'. τῆς ἐν Λαοδικείᾳ, ὁ ις' τῆς ἐν Καρθαγέν

Καὶ τόκους ἀπαιτῶν, εἰ μὴ παύοιτο, καθαιρε Ὁμοίως καὶ ἕτερόν τι ἐπινοῶν, αἰσχροῦ κέ ἕνεκα.

Ὁ μδ' τῶν ἁποστόλων.

Αἱρετικοῖς ἱερεὺς συνευξάμενος μόνον, ἀφο σθω· καθαιρείσθω δὲ, εἰ καὶ κληρικοῖς τα ἠγήσαιτο.

Ὁ μς' τῶν αὐτῶν.

Ὁ βάπτισμα ἢ θυσίαν αἱρετικῶν δεξάμενο θαιρείσθω.

Ὁ μζ' τῶν αὐτῶν.

D

Ὁμοίως καὶ ὁ ἀναβαπτίζων τὸν βεβαπτισ ἢ τὸν μεμολυσμένον παρὰ τῶν ἀσεβῶν μὴ ἀ πτίζων· καὶ ὁ μὴ βαπτίζων εἰς Πατέρα, καὶ καὶ ἅγιον Πνεῦμα, καθαιρείσθω.

Σχόλιον.

Ἀναβαπτίζειν μὲν τὸν βεβαπτισμένον ἀπεί μύρῳ δὲ χρίειν, οὐδαμῶς, εἰ καὶ τοῦτο μέρος τοῦ θείου βαπτίσματος.

Ὁ ν' τῶν αὐτων.

Ὡσαύτως καὶ ὁ μὴ τρισὶ καταδύσεσιν, ἀλλ βαπτίζων.

Ὁ γ' ἁγίς ἐν Καρθαγένῃ.

Ἐπίσκοπος, πρεσβύτερος καὶ διάκονος, ἐγ

(2) Divinum scilicet verbum.

τεῖς ἐν ἅπασιν ἑστιωσαν, ἵνα τῶν αἰτουμένων τυγχάνωσι, καὶ γυναικῶν ἀπεχέσθωσαν.

Ὁ ια' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος παρὰ γνώμην τοῦ ἰδίου μητροπολίτου ἀπελθὼν εἰς βασιλέα, ἀπόβλητος γινέσθω, καὶ τῆς κοινωνίας, καὶ τῆς ἀξίας.

Ὁ ιγ' τῶν Ἀποστόλων.

Ἐν ταῖς ἑορταῖς, οἴνου καὶ κρεῶν ἱερεὺς μὴ μεταλαμβάνων, εἰ μὴ δι' ἄσκησιν, καθαιρείσθω.

Ὁ ιδ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ.

Καὶ ἱερωμένος κρεῶν ἀπεχόμενος, γευσάμενος μόνον, οὕτως αὐτῶν ἀπεχέσθω, ἢ κἂν τῶν μετὰ κρέατος λαχάνων.

Ὁ ις' τῶν ἁποστόλων.

Πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὑβρίζων ἐπίσκοπον, ἀφοριζέσθω.

Ὁ ιζ' τῶν αὐτῶν.

Ὡσαύτως καὶ εἰ χωλὸν, ἢ τυφλὸν, ἢ κωφὸν χλευάζει.

Ὁ ιη' τῶν αὐτῶν.

Τὴν εὐσέβειαν ἱερεὺς μὴ διδάσκων, ἀφοριζέσθω· ἐπιμένων δὲ, καθαιρείσθω.

Ὁ ιθ' τῶν αὐτῶν.

Ὡσαύτως καὶ μὴ εὖ ποιῶν ἐνδεᾶ κληρικόν.

Ὁ ξ' τῶν αὐτῶν.

Ὁ ἀσεβοῦς βιβλίον ἐκκλησιάζων, καθαιρείσθω.

Ὁ ξὸ' τῶν αὐτῶν.

Ὁ συνευχόμενος Ἰουδαίοις, ἢ αἱρετικοῖς, καθαιρείσθω τε καὶ ἀφοριζέσθω.

Ὁ ξη' τῶν αὐτῶν.

Ὁ δὶς χειροτονηθεὶς καθαιρείσθω σὺν τῷ χειροτονήσαντι, εἰ μὴ αἱρετικὴ χεὶρ ἡ πρώτη.

Ὁ γ' τῆς α'.

Ἱερωμένος συνείσακτον μὴ κεκτήσθω, πλὴν μητρὸς, καὶ ἀδελφῆς, καὶ θείας, καὶ ὅσα τῶν προσώπων πᾶσαν διαφεύγει ὑποψίαν.

Ὁ δ' αὐτῆς.

Οἱ ἀνεξετάστως ἱερωθέντες, ἢ ἀναχρινόμενοι τὰ αὐτῶν ὁμολογήσαντες πλημμελήματα ἱερώθησαν, καθαιρείσθωσαν.

Ὁ ι' αὐτῆς.

Ὅσοι τῶν παραπεσόντων προεχειρίσθησαν, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ προχειρίσαντος, καθαιρείσθωσαν.

Ὁ ις' ταύτης, καὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ λε'.

Πρεσβύτεροι ἢ διάκονοι τῆς ἐκκλησίας ἐκστάντες, ἄδεκτοι παρ' ἄλλοις μενέτωσαν, εἰς τὰς ἑαυτῶν ἐκκλησίας ἀναστρέφειν ἀναγκαζόμενοι· ἐπιμένοντες δὲ, τοῖς ἱερεῦσιν ἔστωσαν ἀκοινώνητοι.

Ὁ δ' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Ἐπίσκοπος ὑπὸ συνόδου καθῃρημένος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ὑποδιάκονος ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, εἰ τολμήσειέ τι πρᾶξαι τῆς λειτουργίας, μηκέτι μηδὲ ἀποκαταστάσεως ἐλπίδα ἐχέτω· καὶ οἱ τούτῳ κοινωνοῦντες, ἐπιτιμάσθωσαν, καὶ μάλιστα, εἰ καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ εἰδεῖεν ἀπόφασιν.

A in omnibus sint, ut quæ petunt consequantur, et a mulieribus abstineant.

11 *Antiochenæ.*

Episcopus, aut presbyter, absque sententia sui metropolitani ad imperatorem profectus, tam a communione, quam a dignitate rejicitor.

53 *apostolorum.*

Sacerdos festis diebus a vino et carnibus abstinens, deponitor, extraquam si exercitationis id causa fiat.

14 *Ancyranæ.*

Etiam sacerdos cum abstinet a carnibus, dum tantat iis degustatis, abstineat, aut oleribus saltem, cum carne coctis.

56 *apostolorum.*

B Presbyter aut diaconus, qui episcopum afficit injuria, segregator.

57 *eorumdem.*

Similiter et si claudum, vel cæcum, vel surdum subsannat.

58 *eorumdem.*

Sacerdos, qui pietatem non docet, segregator; sin proposito inhæreat, deponitor.

59 *eorumdem.*

Similiter et egenti clerico non benefaciens.

60 *eorumdem.*

Qui librum impii publice populo proponit, deponitor.

64 *eorumdem.*

C Qui cum Judæis precatur, vel cum hæreticis, deponitor et segregator.

68 *eorumdem.*

Bis ordinatus per manus impositionem, una cum eo, qui ordinavit, deponitor, nisi manus prior hæretica fuerit.

3 *primæ.*

Sacerdos mulierem ascititiam non habeat, nisi matrem, et sororem, et amitam, et quæcunque personæ sunt ab omni suspicione liberæ.

9 *ejusdem.*

Qui ad sacerdotium absque examine sunt admissi, vel cum examinarentur, sua confessi delicta, sacerdotes facti sunt, deponuntor.

10 *ejusdem.*

D Quotquot ex lapsis præpositi fuerint, vel sciente, qui eos præfecit, vel ignorante, deponuntor.

16 *ejusdem, et Antiochenæ* 35.

Presbyteri, vel diaconi, si ab ecclesia sua discesserint, ab aliis non admissi maneant, ut suas ad ecclesias reverti cogantur. In proposito persistentes, cum sacerdotibus non communicent.

4 *Antiochenæ.*

Episcopus a synodo depositus, aut presbyter, aut diaconus, aut subdiaconus ab episcopo suo, si obire partem aliquam ministerii sacri fuerit ausus, non amplius ullam spem restitutionis in integrum habeat, et qui cum eo communicant, multantor, præsertim si latam in ipsum sententiam norint.

7 *ejusdem.*

Si quis autem in periculo constitutus, episcopo non præsente, aris reconciliari petierit, episcopum presbyter interroget, ac prout ei responsum fuerit, agat.

20 *ejusdem.*

Presbyterum accusatum episcopus suus examinet, una cum sex aliis episcopis, quos actor et reus eligent; diaconum vero, cum aliis tribus episcopis; reliquos clericos, solus. Observetur autem et in his idem spatium temporum (1), quod in episcopis.

23 *ejusdem.*

Qui sacra tractant, a conjugibus abstineant. Id nisi faciant, deponuntor.

27 *ejusdem.*

Sacerdos convictus et depositus neque ut laicus pœnitentiam agens rursus ordinator, neque rebaptizator, quasi quid inde profecturus.

48 *ejusdem.*

Rebaptizationes, et iteratæ ordinationes, et remotiones episcoporum, ne fiant.

31 *ejusdem.*

Qui honorem ampliorem, poscente necessitate, repudiat, illum etiam, quem habet, perdet.

29 *ejusdem.*

Excommunicatus, si ante compassionem communicaverit, semetipsum damnat.

104 *ejusdem.*

Sacerdos, qui judicium publicum ab imperatore petit, deponitor.

122 *ejusdem.*

Qui de consensu communi pronuntiatorum sententiam non accipit, communionis exsors esto.

17 *Basilii Magni.*

Presbyter, qui per coactionem juravit, se non obiturum ministerium sacrum, si facti eum pœniteat, privatim, non publice, sacro fungitor officio.

70 *Basilii Magni.*

Diaconus, vel presbyter, qui se pollutum labiis fassus fuerit, a ministerio sacro exclusus, sacramenta percipiat cum diaconis aut presbyteris. Sin aliquid etiam amplius eum commisisse paruerit, deponitor.

1 *Ancyranæ.*

Presbyter, qui per coactionem dæmonibus immolaverit, ac deinde rursus certamen iniverit, honoris quidem, ac sedis particeps esto: sed nihil obeat eorum quæ ad sacerdotale munus pertinent.

2 *ejusdem.*

Similiter et diaconus. Intendat autem [pœnam] episcopus, vel minuat, pro ipsorum pœnitentiæ ratione.

3 *habitæ in Trullo.*

Sacerdotes et diaconi, quotquot ante concilium hoc nostrum illicite nuptias iterarunt, aut viduas

(1) Hoc est, idem dies, ut Jurisc. loquuntur.

A

B

C

D

Ὁ ζ' ταύτης.

Ἐὰν δέ τις κινδυνεύων ἐπισκόπου μὴ παρόντος, αἰτήσῃ καταλλαγῆναι τοῖς θυσιαστηρίοις, ὁ πρεσβύτερος τὸν ἐπίσκοπον ἐρωτησάτω, καὶ κατὰ τὸ λεχθὲν ἐκείνῳ ποιείτω.

Ὁ κ' ταύτης

Πρεσβύτερον κατηγορούμενος, σὺν ἄλλοις ἓξ ἐπισκόποις, οὓς ὁ κατηγορῶν καὶ ὁ κατηγορούμενος αἱρήσονται, ὁ ἴδιος ἐπίσκοπος ἐξετασάτω· διάκονον δὲ, σὺν ἄλλοις τρισίν· ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν κληρικῶν, μόνος. Ἔστω δὲ καὶ ἐπὶ τούτων ἡ αὐτὴ τῶν αἱρῶν προθεσμία, ἡ καὶ ἐπὶ τῶν ἐπισκόπων.

Ὁ κε' ταύτης.

Οἱ τὰ ἱερὰ μεταχειριζόμενοι, ἐκ τῶν συμβίων ἐγκρατευέσθωσαν· μὴ ποιοῦντες δὲ, καθαιρείσθωσαν.

Ὁ κζ' ταύτης.

Ἱερωμένος ἐλεγχθεὶς καὶ καθαιρεθεὶς, μήτε ὡς λαϊκὸς μετανοῶν αὖθις χειροτονείσθω, μήτε μὴν ἀναβαπτιζέσθω, ὥς τι προκόψων ἐντεῦθεν.

Ὁ μη' ταύτης.

Ἀναβαπτίσεις, καὶ ἀναχειροτονήσεις, καὶ μετακινήσεις ἐπισκόπων, μὴ γινέσθωσαν.

Ὁ λα' ταύτης.

Ὁ μείζω τιμὴν ἀπωθούμενος, ἀνάγκης καλούσης, καὶ ἣν ἔχει προσαπολέσει.

Ὁ κθ' ταύτης.

Ἀκοινώνητος κοινωνήσας πρὸ συμπαθείας, αὐτὸς κατάκριτος.

Ὁ ρδ' ταύτης.

Ἱερωμένος δημοσίαν κρίσιν παρὰ βασιλέως αἰτῶν, καθαιρείσθω.

Ὁ ρκβ' ταύτης.

Τῶν κατὰ κοινὴν συναίνεσιν ἐκλεγέντων τὴν κρίσιν ὁ μὴ δεχόμενος, ἀκοινώνητος.

Ὁ ιζ' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Πρεσβύτερος δι' ἀνάγκην ὁμόσας μὴ λειτουργεῖν, μεταμελόμενος ἰδίᾳ καὶ μὴ δημοσίᾳ λειτουργείτω.

Ὁ ο' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Διάκονος ἢ πρεσβύτερος ὁμολογήσας χεῖλεσι μεμυθῆναι, τῆς λειτουργίας εἰρχθείς, τῶν ἁγιασμάτων μετεχέτω μετὰ τῶν διακόνων ἢ πρεσβυτέρων. Εἰ δέ τι καὶ πλέον τούτου φανείη ἡμαρτηκὼς, καθαιρείσθω.

Ὁ α' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ.

Πρεσβύτερος ὁ δι' ἀνάγκην τοῖς δαίμοσι θύσας, εἶτα ἀναπαλαίσας, τῆς μὲν τιμῆς μετεχέτω καὶ τῆς καθέδρας, μηδὲν δέ τι τῶν ἱερατικῶν λειτουργείτω.

Ὁ β' ταύτης.

Ὡσαύτως καὶ διάκονος· ἐπιτεινέτω δὲ ὁ ἐπίσκοπος, ἢ ἀφαιρείτω, πρὸς τὴν τούτων μετάνοιαν.

Ὁ γ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ἱερεῖς καὶ διάκονοι, ὅσοι πρὸ τῆς ἡμῶν συνελεύσεως ἀθέσμως δυσὶ πρωσωμίλησαν γάμοις, ἢ χήρας

ἠγάγοντο, ἢ μετὰ τὴν χειροτονίαν ἔγημαν, εἶτα μεταμεληθέντες ἀθέσμους γάμους διέλυσαν, τῆς λειτουργίας ἐπὶ ῥητόν τινα χρόνον παυσάσθωσαν, τῆς τιμῆς μόνον καὶ τῆς καθέδρας μετέχοντες, ἕως ἂν τὸ Θεῖον ἐξιλεώσωνται δάκρυσιν. Ἀπρόσκοποι δὲ τοῦ λοιποῦ μενέτωσαν. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς οἱ τῶν ἀποστόλων περὶ τούτων κανόνες κρατείτωσαν.

A duxerunt, aut post ordinationem matrimonium contraxerunt, deinde pœnitentia ducti nuptias illicitas diremerunt, a ministerio sacro certum quoddam ad tempus abstineant, honoris duntaxat et sedis participes, donec lacrymis Numen placaverint. Deinceps autem sine offendiculo maneant. Et quidem in posterum de his apostolorum canones rati sunto.

Σχόλιον.

Scholium.

Διὰ συγκατάβασιν τῶν τότε. πρὸς καιρὸν ὁ παρὼν κανὼν ἐξετέθη, πάντων σχεδὸν παρανομησάντων . . . . . Οὔτε ἱερεὺς λουθείς, δύναται κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἱερουργῆσαι, οὔτε λαϊκὸς μετὰ τὸ ἀπελθεῖν εἰς βαλανεῖον, αὐθημερὸν τῶν μυστηρίων μεταλήψεται. Καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου, οὔτε ἱεροτελεστήσας ἱερεὺς, οὔτε λαϊκὸς θείων ἁγιασμάτων ἀξιωθείς, λουθήσεται, ἢ φλεβοτομηθήσεται, εἰ μή που θανάσιμον κατεπείγει νόσημα.

Ut rebus istius ætatis consuleretur, præsens canon ad tempus expositus fuit, cum omnes prope deliquissent..... Nec sacerdos lotus, eodem die sacra peragere potest, nec laicus, postquam abiit in balneum, eodem die sacramenta percipiet. Rursumque vice versa, nec sacerdos peractis sacris, nec laicus sacramentis perceptis, lavabit, aut sanguinem incisa vena mittet, nisi forte letalis morbus urgeat.

B

Ὁ ιγ' [al. γ'] τοῦ πατριάρχου Νικολάου.

Τὰ περιττὰ τῶν προσφερομένων τῇ ἐκκλησίᾳ, μὴ ὡς ἄρτον κοινὸν οἱ ἱερεῖς ἐσθιέτωσαν· ἀλλ' ἰδιαζόντως καὶ ἀποτεταγμένως, καὶ μὴ μετὰ γάλακτος, ἢ τυροῦ, ἢ ὠῶν, ἢ ἰχθύων. Τῆς δὲ ὑψωθείσης τὰ κλάσματα, ἐν μόνῃ τῇ ἐκκλησίᾳ ἐσθιέτωσαν.

13 [*al.* 3] *patriarchæ Nicolai.*

Quæ supersunt ex oblatis ecclesiæ, non veluti panem communem sacerdotes comedant, sed seorsum, et ab aliis remoti. Non etiam cum lacte, vel ovis, vel piscibus. Elevatæ vero frustis, in ecclesia duntaxat vescuntor.

Ὑπὸ κυνῶν ἢ μυῶν τῶν προηγιασμένων ἄρτων ἐν τῷ ναῷ ἀναλωθέντων, οἱ ἱερεῖς ἐπιτιμάσθωσαν, ὡς μὴ τὴν ἱκανὴν πεποιηκότες ἀσφάλειαν. Οἱ δὲ τοὺς ἄρτους ὑπὸ μυῶν ἐν τῇ προσκομιδῇ ἀπολέσαντες, ἀνεπιτίμητοι· ἐπεὶ πολλάκις τὰ τοιαῦτα προβαίνειν εἰωθεν. Οἱ καὶ ἑτέραν εἰσάξουσι προσφοράν, καὶ προσκομιδὴν ποιήσουσι, καὶ τὴν ἱερουργίαν τελειώσουσιν.

Si prius sanctificati panes a canibus, aut muribus, in templo absumpti fuerint, sacerdotes increpantor, qui eos non satis in tuto custodiverint. At vero qui panes a muribus surreptos, dum afferrentur, amiserint, ne increpentur, quandoquidem sæpius hujusmodi contingere solent. Atque hi panes alios reddent, eosque offerent, et sacrificium perficient.

Ὁ ιβ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

C

12 *Carthaginiensis.*

Ἐπισκόπου κατηγορουμένου, εἰ δυσχερὲς εἴη τὴν πᾶσαν σύνοδον συνελθεῖν, δώδεκα γοῦν τὴν ὑπόθεσιν ἐξετασάτωσαν ἐπίσκοποι· πρεσβυτέρων δὲ, ἕξ· διακόνου δὲ, τρεῖς.

Cum accusatur episcopus, si difficile sit universam convenire synodum, saltem duodecim episcopi causam ejus examinent; presbyteri vero causam, sex; diaconi, tres.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Δ'.

TITULUS IV.

Περὶ διακόνων.

De diaconis.

Ὁ η' τῆς α'.

Canon 8 primæ.

Διάκονος τὴν Εὐχαριστίαν τοῖς πρεσβυτέροις ἢ ἑαυτῷ διδοὺς, ἢ πρὸ τῶν πρεσβυτέρων ταύτην λαμβάνων, ἢ πρεσβυτέρων μέσον καθήμενος, τῆς κοινωνίας πεπαύσθω, ὡς παρὰ κανόνα καὶ τάξιν ποιῶν.

Diaconus, qui Eucharistiam presbyteris aut sibi dat, vel ante presbyteros eam accipit, vel medius inter presbyteros sedet, a communione abstineto, veluti præter regulam et ordinem agens.

Ὁ ζ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

7 *habitæ in Trullo.*

Ὀφφίκιον ἔχων διάκονος, εἰ μὴ πρόσωπον ἐπιφέρων τοῦ οἰκείου πατριάρχου ἢ μητροπολίτου, εἰς ἑτέραν διά τινα χρείαν παραγένηται πόλιν, προκαθεζόμενος πρεσβυτέρων, ἔστω πάντων ἔσχατος.

Diaconus, qui habet officium, nisi personam referens sui patriarchæ, vel metropolitani, alicujus rei causa in aliam urbem venerit, ante presbyteros sedens, omnium ultimus esto.

D

Σχόλιον.

Scholium.

Ἰστέον, ὅτι μόνῳ τῷ χαρτοφύλακι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας δέδοται καὶ ἐξ ἔθους μακροῦ, καὶ ἐξ ἐπιτάγματος ἐγγράφου τοῦ βασιλέως κυροῦ Μιχαὴλ, καὶ τῶν ἀρχιερέων ἐν ταῖς ἔξω προκαθῆσθαι συνόδοις.

Sciendum, soli Majoris Ecclesiæ chartulario concessum esse tum ex longa consuetudine, tum scripto jussu imperatoris ac domini Michaelis, ut in exteris synodis etiam ante pontifices sedeat.

Ὁ κ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

20 *Laodicenæ.*

Μήτε διάκονος ἀκέλευστος ἔμπροσθεν πρεσβυτέρου καθεζέσθω, μήτε κληρικὸς ἔμπροσθεν διακόνου.

Neque diaconus injussus ante presbyterum sedeat, neque clericus ante diaconum.

Ὁ ι' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ.

10 *Ancyranæ.*

Διάκονος εἰ χειροτονούμενος προεμαρτύρατο, μὴ δύνασθαι παρθενεύειν, γήμας, μενέτω διάκονος· εἰ δὲ χειροτονούμενος σεσιώπηκε, γαμήσας τῆς διακονίας παυσάσθω.

Si diaconus, cum ordinaretur, protestatus est non se posse manere virginem, uxore ducta, diaconus maneat; sin cum ordinaretur, tacuit, contractis nuptiis, diaconus esse desinat.

13 *Basilii Magni.*

Diaconus qui scortatus est, in locum laicorum traductus, communionis esto particeps.

15 *quartæ.*

Mulier diacona ordinata, si matrimonium contraxerit, anathemati subjicitor.

14 *Basilii Magni.*

Eadem cum pagano fornicata, si pœnitentiam egerit, anno septimo ad sacramenta admittetur.

Scholium.

In iis constitutionibus, quæ sanctorum apostolorum dicuntur, hæc tradita sunt: Diaconissa nihil eorum facit, quæ presbyteri, vel diaconi, præterquam quod custodit fores, et presbyteris subservit, cum mulieres baptizantur, decori causa.

16 *habitæ in Trullo, qui* 15 *Cæsariensis rescindit.*

Qui dicit, in civitate septem duntaxat diaconos esse debere, quemadmodum in Actis expositum est, sciat non istic dici de diaconis qui sacramentis, sed qui mensis inserviunt.

TITULUS V.

De hypodiaconis et ephorcistis.

Canon 21 *Laodicenæ.*

Hypodiaconus vasa sacra ne attingito

22 *ejusdem.*

Nec orarium gestato.

25 *ejusdem.*

Nec fores relinquito, nec panem porrigito, nec poculum benedicito.

43 *ejusdem.*

Non oportet subdiaconum vel exiguo tempore foribus neglectis precari.

De ephorcistis.

Qui non ab episcopo promotus est, nec in ecclesiis, nec in ædibus ephorcistæ (1) munus obeat.

TITULUS VI.

Affines istis canones.

Canon 58 *Laodicenæ.*

In ædibus oblatio ne fiat ab episcopo, vel presbytero.

83 *Carthaginiensis.*

Et sacrarium, in quo neque corpus, neque reliquiæ sitæ sunt martyris, evertitor; sin plebs tumultuat, res sacra in eo ne peragitor.

Scholium.

15 vero novella imperatoris domini Leonis, etiam in oratoriis sancit haud dubie res sacras et baptismos peragi. Quapropter et is, qui cum (2) antimensio rem sacram peregit, aut baptizavit, in oratorio non consecrato per renovalia, quibus loca sacra panduntur, et per consuetam collocationem in thronum, et per reliquias ac depositionem aræ sanctorum, sed ad preces fidelium domesticas destinato, vel in domuncula navigii alicujus Deo dedicata, sanctisque imaginibus ornata, præjudicio nullo gravabitur, veluti transgressor canonum, et licentius agens.

(1) Quod erat, ita docere rudiores, ut ab eis quasi reposcerentur antea tradita.

A

Ὁ ιγ' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Διάκονος πορνεύσας, εἰς τὸν τῶν λαϊκῶν μεταστὰς τόπον, μετεχέτω τῆς κοινωνίας.

Ὁ ιε' τῆς δ'.

Διάκονος γυνὴ χειροτονηθεῖσα, εἰ γάμῳ ἑαυτὴν ἐπιδῷ, ἀναθεματιζέσθω.

Ὁ ιδ' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Ἡ αὐτὴ Ἕλλην πορνεύσασα, καὶ μεταγνοοῦσα, τῷ ἑβδόμῳ ἔτει τῶν ἁγιασμάτων ἀξιωθήσεται.

Σχόλιον.

Ἐν ταῖς λεγομέναις τῶν ἁγίων ἀποστόλων διατάξεσι, ταῦτα διείληπται· Διακόνισσα οὐδὲν, ὧν οἱ πρεσβύτεροι ἢ διάκονοι, ἐπιτελεῖ· ἀλλ' ἢ φυλάσσειν τὰς θύρας, καὶ ἐξυπηρετεῖν τοῖς πρεσβυτέροις ἐν τῷ βαπτίζεσθαι τὰς γυναῖκας, διὰ τὸ εὔπρεπές.

D

Ὁ ις' τῆς ἐν Τρούλλῳ, ἀνατρέπων τὸν ιε' τῆς ἐν Καισαρείᾳ.

Ὁ λέγων κατὰ πόλιν ἑπτὰ διακόνους δεῖν μόνον εἶναι κατὰ τὸ ἐν ταῖς Πράξεσιν εἰρημένον· ἴστω ὡς οὐ περὶ τῶν τοῖς μυστηρίοις διακόνων ὁ λόγος ἐκεῖ, ἀλλὰ τῶν τραπέζαις ὑπηρετούντων.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Ε'.

Περὶ ὑποδιακόνων καὶ ἐφορκιστῶν.

Ὁ κα' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Ὑποδιάκονος ἱερῶν σκευῶν μὴ ἅπτέσθω.

Ὁ κβ' ταύτης.

Μὴ δὲ ὡράριον φορείτω.

Ὁ κε' ταύτης.

Μὴ δὲ τὰς θύρας ἐγκαταλιμπανέτω, μηδὲ ἄρτον διδότω, μήτε ποτήριον εὐλογείτω.

C

Ὁ μγ' ταύτης.

Ὑποδιάκονον οὐ δεῖ καὶ πρὸς βραχὺ τὰς θύρας καταλιπόντα προσεύχεσθαι.

Περὶ ἐφορκιστῶν.

Ὁ μὴ ὑπὸ ἐπισκόπου προαχθείς, μήτε ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, μήτε ἐν ταῖς οἰκίαις ἐφορκιζέσθω.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Ϛ'.

Οἱ ἐχόμενοι.

Ὁ νη' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Ἐν τοῖς οἴκοις προσφορὰ μὴ γινέσθω παρ' ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου.

Ὁ κγ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Καὶ θυσιαστήριον, ἐν ᾧ οὔτε σῶμα, οὔτε λείψανον ἀπόκειται μάρτυρος, καταστρεφέσθω· εἰ δὲ τὰ πλήθη θορυβεῖ, τελετὴ ἐν αὐτῷ μὴ γινέσθω.

D

Σχόλιον.

Ἡ δὲ ιε' νεαρὰ τοῦ βασιλέως κυρίου Λέοντος καὶ εἰς τοὺς εὐκτηρίους οἴκους διορίζεται ἀδιστάκτως ἱεροτελεστίας καὶ βαπτίσματα γίνεσθαι. Διὸ καὶ ὁ μετὰ ἀντιμινσίου ἱερουργήσας ἢ βαπτίσας εἰς εὐκτήριον οἶκον μὴ καθιερωθέντα δ' ἐγκαινίων ἀνοιξίων, καὶ τοῦ συνήθους ἐνθρονιασμοῦ, καὶ μὴν καὶ δι' λειψάνων καὶ ἁγίων ἐνθρονιασμοῦ, ἀλλὰ εἰς εὐχὴν οἰκιακὴν ἀφορισθέντα πιστῶν, ἢ εἰς οἰκίσκον πλοιαρίου τινὸς ἀποταμιευθέντα Θεῷ, καὶ ἁγίαις εἰκόσι κοσμούμενον, οὐ προκριματισθήσεται ὡς παραβάτης κανόνων καὶ ἀδιάφορος.

(2) mensa non consecrata, sed vulgari.

Ὁ θ' τοῦ Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας.

Προσφορᾶς γινομένης, αἱρετικοὶ μὴ παρέστωσαν· εἰ μή που μετανοεῖν ἐπαγγέλλονται, καὶ φεύγειν τὴν αἵρεσιν.

Τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου.

Τὰ ἀντιμίνσια, ἔνθα ἂν χρεία γένηται τούτων, ἀκωλύτως παραπέμπονται, καὶ οὐ περιγράφονται ἐν τῇδε τῇ ἐνορίᾳ ἢ ἐκείνῃ, ἀλλὰ καὶ ὑπερόρια γίνονται, καθὰ καὶ τὸ θεῖον μύρον. Καλοῦνται δὲ οὗτως, ὡς ἀντιπρόσωπα καὶ ἀντίτυπα τῶν πολλῶν μίνσων, τῶν καταρτιζόντων τὴν ἁγίαν καὶ Δεσποτικὴν τράπεζαν. Κυρίως δὲ ἐπ' ἐκείναις τῶν τραπεζῶν τίθενται, ἃς καθιέρωσις οὐχ ἡγίασεν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἐὰν κατὰ ἄγνοιαν πλυθῇ ἀντιμίνσιον, οὐκ ἀποτίθεται τὸν ἁγιασμὸν, οὐδὲ βέβηλον γίνεται.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἐὰν φθάσῃ ὁ εὐαγγελισμὸς τῇ μεγάλῃ πέμπτῃ ἢ τῇ μεγάλῃ Παρασκευῇ, οὐχ ἁμαρτάνομεν οἴνου τηνικαῦτα μεταλαμβάνοντες καὶ ἰχθύων.

Τοῦ αὐτοῦ.

Δεῖ μεταδιδόναι τῆς θείας κοινωνίας τῷ ἀσθενοῦντι, ἀποθανεῖν κινδυνεύοντι, καὶ μετὰ τὸ γεύσασθαι βρώσεως.

Σχόλιον.

Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης οὕτω φησί· « Τοῖς ἐξασθενήσασι τέλεον, καὶ λεπτὰ μὲν εἰσέτι ἐμπνέουσιν, ἀναισθητοῦσι δὲ ὅλως, καὶ μήτε πιεῖν, μήτε φαγεῖν δυναμένοις, οὐ δεῖ τῶν ἁγιασμάτων μεταδιδόναι· ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπαφῆς καὶ τῆς ἐπιχρίσεως τούτων τά τε χείλη καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν ἐπισφραγίζεσθαι.

Ὁ νβ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Δι' ὅλης τῆς Τεσσαρακοστῆς, πλὴν Σαββάτου καὶ Κυριακῆς, καὶ τῆς ἡμέρας τοῦ εὐαγγελισμοῦ, ἡ τῶν προηγιασμένων λειτουργία τελείσθω.

Σχόλιον.

Τὸ μὴ χρίειν τὰ προηγιασμένα διὰ τῆς λαβίδος ἐν τῷ Δεσποτικῷ αἵματι, ἐν τῷ μέλλειν ταῦτα φυλάττειν, ἀκριβέστερόν φησιν ὁ μακάριος Ἰωάννης, ὡς καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ γινόμενον.

Ὁ μθ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Σαββάτῳ δὲ μόνον καὶ Κυριακῇ δεῖ προσφέρειν ἐν τῇ Τεσσαρακοστῇ.

Ὁ ιδ' ταύτης.

Εἰς ἑτέραν παροικίαν τὰ ἅγια μὴ πεμπέσθω.

Ὁ ιδ' τοῦ Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας.

Ὑπὲρ τοῦ ἑαυτὸν ἀνελόντος, προσφορὰ μὴ γινέσθω, εἰ μὴ ἀληθῶς ἔκφρων ἦν.

Ὁ ις' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Εὐαγγέλιον ἐν Σαββάτῳ μεθ' ἑτέρων Γραφῶν ἀναγινωσκέσθω.

Ὁ ζ' ταύτης.

Ἐν ταῖς συνάξεσι, μεταξὺ τῶν ψαλμῶν, ἀναγνώσεις γινέσθωσαν.

(1) Missus *alii reddunt.*
(2) Nostri Annuntiationem vocant.

9 *Timothei Alexandrini.*

Cum oblatio fit, hæretici ne adsint, nisi forte se pœnitentiam acturos pollicentur, et hæresim fugituros.

Nicephori patriarchæ.

Antimensia citra prohibitionem, ubicunque fuerit iis opus, mittuntur, nec vel hac, vel illa regione circumscribuntur, sed in aliam quoque provinciam transferuntur, sicut et sacrum unguentum. Sic autem appellantur, velut opposita et respondentia multis illis (1) mensis, quæ sacram et Dominicam mensam absolvunt. Proprie vero mensas illas significant, quas consecratio non sanctificavit.

Ejusdem.

Si per ignorationem lotum fuerit antimensium, sanctificationem non deponit, neque profanum redditur.

Ejusdem.

Si dies læti nuntii (2) in magnam illam quintam feriam (3), vel magnam Parasceven inciderit, non peccamus, si tunc vino et piscibus utamur.

Ejusdem.

Oportet impertiri communionem sacram ægrotanti, cui periculum mortis imminet, etiam postquam cibum degustavit.

Scholium.

Beatus autem Joannes sic ait: « Qui prorsus debiles facti sunt, et exiliter quidem adhuc respirant, omnino tamen sensum amiserunt, ac neque bibere, neque comedere possunt, iis sacramenta non impertienda sunt, sed per contactum et inunctionem tam labia, quam lingua eorum obsignanda. »

52 *habitæ in Trullo.*

Per totam Quadragesimam, excepto Sabbato et Dominica, et læti nuntii die, prius significatorum liturgia perficiatur.

Scholium.

Non inungenda esse prius sanctificata per ansam in sanguine Dominico, dum custodienda sunt, accuratius tradit beatus Joannes, veluti quod etiam in Ecclesia nostra Majori fiat.

49 *Laodicenæ.*

Sabbato duntaxat et Dominica die fieri debent oblationes in Quadragesima.

14 *ejusdem.*

In aliam parœciam sanctæ oblationes non mittuntor.

14 *Timothei Alexandrini.*

Pro eo, qui sibi manus attulit, oblatio ne fiat, nisi reapse amens erat.

16 *Laodicenæ.*

Evangelium in Sabbato cum aliis Scripturis legitor.

7 *ejusdem.*

In congressibus lectiones psalmis permisceantur.

(3) Scilicet ante Pascha.

17 *ejusdem.*

Privati psalmi, et in canonem non relati libri, ne pronuntientur in ecclesia, sed Veteris duntaxat, ac Novi Fœderis libri.

24 [*al.* 27] *Carthaginiensis.*

Nam extra scripturas canonicas, nihil in ecclesia legitor, nomine sacrarum Scripturarum.

85 *apostolorum.*

Venerationi sint Veteris duntaxat Novique Fœderis libri.

46 *Carthaginiensis.*

Martyrum passiones in recordationibus sanctorum leguntor.

51 *Laodicenæ.*

Recordationes martyrum in Quadragesima celebrandæ non sunt, nisi Sabbatis et Dominicis diebus: nec item nuptiæ, vel natales.

Scholium.

Sacerdotes, qui nuptiales benedictiones in magna illa Quadragesima peregerunt, puniuntur; mediocriter quidem si ex simplicitate, gravius autem, si ex perversitate, et clanculum. Matrimonium tamen consistit, veluti quod benedictionem acceperit.

Ante festum sanctorum Apostolorum, Natalis Christi, Transfigurationis Christi, et Obdormitionis sanctissimæ Deiparæ, necessario septem dierum jejunia præcedunt. Quod si quis etiam ultra dies illos septem in festis horum vel sponte sua, vel municipali statuto compulsus jejunat, non confundetur.

11 *S. Cyrilli.*

Cimelia cum immobilibus prædiis non alienata servari ecclesiis oportet. Et qui pro tempore sacerdotium moderantur, iis incidentium impensarum est committenda curatio.

A

B

C

Ὁ ιʹ ταύτης.

Ἰδιωτικοὶ ψαλμοί, καὶ ἀκανόνιστα βιβλία, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μὴ λεγέσθωσαν, ἀλλὰ μόνα τὰ τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης βιβλία.

Ὁ κδʹ [*al.* κζʹ] τοῦ ἐν Καρθαγένῃ.

Ἐκτὸς γὰρ τῶν κανονικῶν γραφῶν μηδὲν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀναγινωσκέσθω, ἐπ' ὀνόματι Θείων Γραφῶν.

Ὁ πεʹ τῶν ἀποστόλων.

Σεβέσθωσαν δὲ μόνα τὰ τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης βιβλία.

Ὁ μςʹ τοῦ ἐν Καρθαγένῃ.

Τὰ πάθη τῶν μαρτύρων ἐν ταῖς μνήμαις τῶν ἁγίων ἀναγινωσκέσθωσαν.

Ὁ ναʹ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Οὐ δεῖ μνείας μαρτύρων τελεῖν ἐν τῇ Τεσσαρακοστῇ, εἰ μὴ Σάββασι καὶ Κυριακαῖς· οὐδὲ γάμους, ἢ γενέθλια.

Σχόλιον.

Οἱ πεποιηκότες γαμικὰς ἱερολογίας τῇ μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ, ἐπιτιμῶνται ἱερεῖς· μετρίως μὲν, εἰ ἐξ ἀφελείας· μειζόνως δὲ, εἰ ἐκ σκαιοτροπίας, καὶ κρύφα. Τὸ μέντοι συνοικέσιον μένει, ὡς ἱερολογίαν δεξάμενον.

Πρὸ τῆς ἑορτῆς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, τῆς Γενήσεως τοῦ Χριστοῦ, τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς Κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἐξανάγκης ἑπταήμεροι προηγοῦνται νηστεῖαι. Εἰ δέ τις καὶ πλέον τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν κατὰ τὰς ἑορτὰς τούτων ἢ ἑκόντι, ἢ ἀπὸ κτητορικοῦ τυπικοῦ συνιθουμένος νηστεύσει, οὐ καταισχυνθήσεται.

Ὁ ιαʹ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου.

Κειμήλια καὶ κτήσεις ἀκινήτους ἀνεκποιήτους ταῖς ἐκκλησίαις φυλάττεσθαι χρή· θαῤῥεῖσθαι δὲ τοὺς κατὰ καιρὸν τὴν ἱερωσύνην διέποντας τῶν παραπιπτόντων ἀναλωμάτων τὴν οἰκονομίαν.

—

SECTIO III.

DE CLERICIS.

TITULUS I.

Qui clerici fiant, et qui non fiant.

Canon 19 *apostolorum.*

Qui duas sorores, aut fratris sororisve ducit filiam, clericus esse non potest.

22 *eorumdem.*

Qui seipsum mutilaverit, non fit clericus.

23 *eorumdem.*

Quod si clericus fuerit, segregator.

Primus primæ.

Per necessitatem a medicis exsectus, et castratus invitus, ad clericatum admittitor.

61 *apostolorum.*

Convictus de scortatione, vel adulterio, vel quo facinore fidelibus prohibito, clericus non fiat.

79 *eorumdem.*

Qui a dæmone vexatur, neque clericus fiat, neque cum fidelibus precetur. Mundatus autem, si dignus est, admittitor.

D

—

ΤΜΗΜΑ Γ.

ΠΕΡΙ ΚΛΗΡΙΚΩΝ.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Αʹ.

Τίνες κληροῦνται, καὶ τίνες οὐ κληροῦνται.

Ὁ ιθʹ τῶν ἀποστόλων.

Ὁ δύο ἀδελφὰς ἢ ἀδελφιδῆν ἀγόμενος, οὐ κληροῦται.

Ὁ κβʹ αὐτῶν.

Ὁ ἑαυτὸν ἀκροτηριάσας, οὐ κληροῦται.

Ὁ κγʹ αὐτῶν.

Εἰ δὲ καὶ κληρικὸς εἴη, ἀφοριζέσθω.

Ὁ αʹ τῆς αʹ.

Ἀνάγκῃ δέ τις χειρουργηθεὶς, καὶ ἄκων ἐκτμηθεὶς, κληρούσθω.

Ὁ ξαʹ τῶν ἀποστόλων.

Ἐλεχθεὶς ἐπὶ πορνείᾳ, ἢ μοιχείᾳ, ἢ τινι τῶν ἀπηγορευμένων πιστοῖς, μὴ κληρούσθω.

Ὁ οθʹ αὐτῶν.

Ὁ δαιμονῶν μήτε κληρούσθω, μήτε πιστοῖς συνευχέσθω. Καθαρισθεὶς δὲ, εἰ ἄξιος, προσδεχθήτω.

Ὁ κβ' αὐτῶν.

Οἰκέτης οὐ κληροῦται παρὰ γνώμην τοῦ δεσπότου.

Ὁ λγ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Κληρικὸς, μὴ ἡ ἐκ γένους, ἀλλ' ἄξιος, γινέσθω.

Ὁ η' τῆς ἐν Καισαρείᾳ.

Λαϊκὸς, οὗ ἡ γυνὴ φανερῶς ἠλέγχθη μοιχευθεῖσα, μὴ κληρούσθω· καὶ ὁ κεκληρωμένος εἰ κατέχει τὴν μοιχευθεῖσαν, ἐξωθείσθω τῆς ἐγχειρισθείσης αὐτῷ διακονίας.

Ὁ γ' τοῦ ἁγίου Κυρίλλου.

Ὅταν μέλλῃ χειροτονεῖσθαι κληρικὸς, ἐρευνάσθω ὁ βίος αὐτοῦ, εἰ γαμετὴν ἔχει, ἢ μὴ, καὶ πῶς, καὶ πότε ἐγήματο, καὶ εἰ ἀπέσχετο, καὶ εἰ μὴ ἐκβέβληται ἢ παρ' ἐπισκόπου, ἢ ἐκ μοναστηρίου· καὶ οὕτως ἀδιάβλητος εὑρεθεὶς, χειροτονείσθω.

Ὁ ι' τῆς δ'.

Μηδεὶς δύο πόλεων ναοῖς κληρούσθω. Εἰ δέ τις ἐξ ἄλλης εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν μετετέθη, κατὰ μηδὲν μετεχέτω τῶν τῆς προτέρας, ἢ τοῦ ἰδίου βαθμοῦ ἐκπεσεῖται.

Ὁ ιε' τῆς ζ'.

Μηδεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν δυσὶν ἐκκλησίαις κληρούσθω· αἰσχροκέρδεια γάρ. Ἀλλαχοῦ δὲ τοῦτο γινέσθω, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἔνδειαν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Β.

Τίνα δεῖ τὸν κληρικὸν ποιεῖν, καὶ τίνα μὴ ποιεῖν.

Ὁ ιε' τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ ε' τῆς δ' καὶ ὁ γ' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Κληρικὸς τῆς οἰκείας ἐκστὰς, καὶ ἐπ' ἀλλοτρίας οἰκῶν, ὡς ὁ λαϊκὸς μενέτω, καὶ μάλιστα, εἰ παρὰ τοῦ ἐπισκόπου καλούμενος, οὐχ ὑπήκουσεν.

Ὁ ις' τῶν ἀποστόλων.

Καὶ ὁ τοῦτον ἐν γνώσει κατέχων ἐπίσκοπος, ἀφοριζέσθω.

Ὁ ιη' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Καὶ ὁ διὰ βαρβάρων ἐπιδρομὴν, ἢ τινα ἄλλην περίστασιν ἀλλαχοῦ γενόμενος κληρικὸς, εἰ μὴ τοῦ δεινοῦ παυσαμένου, εἰς τὸν οἰκεῖον ἐπανέλθοι κλῆρον, καθαιρείσθω σὺν τῷ κατέχοντι.

Ὁ θ' τῆς ἐν Σαρδικῇ.

Ὁ δὲ μὴ βουλόμενος ἀπελθεῖν εἰς ἣν κεκλήρωται, τοῦ λοιποῦ μὴ δεχέσθω.

Ὁ κ' τῶν ἀποστόλων.

Καὶ εἴ τις γνώμης δίχα τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου πρὸς ἄλλον κλῆρον ἀπελθὼν προσδεχθείη, καθαιρείσθω σὺν τῷ δεξαμένῳ.

Ὁ ς' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ὁ γὰρ ἅπαξ ἀναγνοὺς ἐν ἐκκλησίᾳ ἐν ἄλλῃ πρὸς κλήρωσιν μὴ δεχέσθω.

Ὁ κ' τῶν ἀποστόλων.

Κληρικὸς ἐγγύας διδοὺς, καθαιρείσθω.

Σχόλιον.

Εἰ δι' αἰσχροκέρδειαν, καὶ ἐπὶ τελωνῶν τοῦτο ποιεῖ· εἰ δὲ δι' ἀνάγκην, καὶ ἐπὶ κληρικῶν, ἐπαινετός.

82 eorumdem.

Servus præter sententiam domini non fit clericus.

33 habitæ in Trullo.

Clericus fiat, non genere clarus, sed qui dignus est.

8 Cæsariensis.

Laicus, cujus uxor manifesto convicta est de commisso adulterio, clericus ne fiat; et qui ad clericatum pervenit, si pollutam adulterio retinet, a ministerio sibi tradito rejicitor.

3 S. Cyrilli.

Cum ordinandus est clericus, exploretur ipsius vita, num habeat uxorem, necne; tum quomodo, et quando matrimonium contraxerit, an abstinuerit, an non ejectus fuerit vel ab episcopo, vel ex monasterio; atque ita repertus expers criminis, ordinator.

10 quartæ.

Nemo duarum civitatum clericus efficitor. Quod si quis ex una in aliam ecclesiam translatus fuerit, in nullo particeps rerum prioris esto, cæteroqui gradu suo spoliandus.

15 septimæ.

Nemo Constantinopoli duabus in ecclesiis clericus efficitor; hoc enim turpis lucri cupiditas fuerit. Alibi vero id fieri liceat, propter hominum penuriam.

TITULUS II.

Quæ clerico facienda, et quæ non facienda.

Canon 15 apostolorum, et 5 synodi 4, et 3 Antiochenæ.

Clericus, qui sua relicta, degit in aliena parœcia, ceu laicus maneto, maxime, si ab episcopo arcessitus, non obediverit.

16 apostolorum.

Et episcopus, qui sciens hunc penes se retinet, segregator.

18 habitæ in Trullo.

Et qui propter incursum Barbarorum, vel quod aliud periculum, alibi factus est clericus, nisi cum malum cessaverit suum ad clerum redierit, deponitur una cum illo, qui eum penes se retinet.

9 Sardicensis.

Qui abire non vult ad ecclesiam, cujus clericus factus est, de cætero non admittitor.

20 apostolorum.

Et si quis absque sententia sui episcopi profectus ad alium clerum, receptus fuerit, una cum eo, qui hominem recepit, deponitor.

6 Carthaginiensis.

Nam qui semel in ecclesia quadam lectoris munus obiit, is in alia ad clericatum non admittitor.

20 apostolorum.

Clericus, qui fidejussiones præstat, deponitor.

Scholium.

Si propter turpe lucrum, et in publicanorum causis id facit. Sin alicujus necessitatis respectu, et in clericorum causis, laudem meretur.

26 *eorumdem.*

Lectores duntaxat et psaltæ, etiam postea, quam clerici facti sunt, matrimonium contrahant.

Scholium.

Justiniani novella (1) præcipit, ne quis fiat lector, nisi annorum sit 18.

42 *apostolorum, et* 50 *habitæ in Trullo.*

Clericus alea ludens, aut semet inebrians, nisi desierit, segregator.

Scholium.

At novella 123 Justiniani hos segregans, etiam in monasterium conjicit.

54 *apostolorum, et* 40 *Carthaginiensis.*

Clericus, qui non urgente necessitate itineris in caupona comedit, segregator.

55 *apostolorum.*

Si episcopum afficit injuria, deponitor.

56 *eorumdem.*

Si presbyterum, vel diaconum, segregator.

62 *eorumdem.*

Qui clericatum metus causa negaverit, deponitor; sin pœnitentiam egerit, veluti laicus admittitor.

3 *quartæ.*

Clericus, aut solitarius, qui negotia mundana gerit, nisi lege vocatur ad tutelam impuberum, vel ab episcopo pupillorum ei viduarumque commissa est curatio, multator.

11 *primæ ac secundæ.*

Clericus, qui mundanas dignitates aut sollicitudines suscipit, aut curatorias, quas vocant, a clericatu rejicitor.

7 *quartæ.*

Qui clericus, aut solitarius factus est, si ad militiam vel dignitatem mundanam accesserit, nec pœnitentiam egerit, anathemati subjicitor.

Scholium.

Ex hoc et 123 novella Justiniani, cujus hæc verba sunt : Nemo clericatum suum relinquens, sæcularis fiat. Nam et dignitate militiave, quam adeptus est, nudabitur, et municipii sui curiæ tradetur. Itidem 7 et 8 novella domini Leonis, clericos atque monachos, qui habitum mutarunt, et laici facti sunt, etiam invitos habitui pristino restitui præcipiunt.

8 *ejusdem.*

Qui per contumaciam ab episcopo suo discessionem fecerunt, clerici quidem increpantor, monachi vero, vel laici, communionis exsortes sunt.

9 *ejusdem.*

Clericus cum clerico dissidens, nisi de sententia sui episcopi ad tribunal sæculare cucurrerit, punitor; cum suo vero, vel altero episcopo si controversiam habeat, apud synodum provinciæ litiget. Quod si quis episcopus, aut clericus cum metropolitano disceptet, apud episcopum Constantinopolis causa agitor.

(1) Novell. 123, c. 13.

A

Ὁ κς' αὐτῶν.

Ἀναγνῶσται μόνον καὶ ψάλται, καὶ μετὰ τὸ κληρῶσθαι, γαμείτωσαν.

Σχόλιον.

Ἰουστινιάνειος νεαρὰ κελεύει, μὴ γίνεσθαί ἀναγνώστην, εἰ μὴ ιη' ἐτῶν γένοιτο.

Ὁ μβ' τῶν ἁποστόλων, καὶ ὁ ν' τῆς Τρούλλῳ.

Κυβεύων κληρικὸς ἢ μεθύων, εἰ μὴ παύσ ἀφοριζέσθω.

Σχόλιον.

Ἡ δὲ ργ' νεαρὰ Ἰουστινιάνειος ἀφορίζ τούτους, καὶ μοναστηρίῳ ἐμβάλλει.

Ὁ νδ' τῶν ἁποστόλων, καὶ ὁ μ' τῆς ἐν Κα γένῃ.

B Κληρικὸς ὁ δίχα τῆς καθ' ὁδὸν ἀνάγκης ἐσ ἐν καπηλείῳ, ἀφοριζέσθω.

Ὁ νε' τῶν ἁποστόλων.

Ὑβρίζων δ' ἐπίσκοπον, καθαιρείσθω.

Ὁ νς' αὐτῶν.

Πρεσβύτερον δὲ, ἢ διάκονον, ἀφοριζέσθω.

Ὁ ξβ' αὐτῶν.

Ὁ τὸν κλῆρον διὰ φόβον ἀρνησάμενος, κα ρείσθω· μετανοήσας δὲ, ὡς λαϊκὸς δεχθήτω.

Ὁ γ' τῆς τετάρτης.

Κληρικὸς ἢ μονάζων κοσμικὰ διοικῶν πρᾶγμ εἰ μὴ νόμῳ καλεῖται εἰς ἀφηλίκων ἐπιτροπὴ παρ' ἐπισκόπου ὀρφανῶν καὶ χηρῶν ἐπιτρα πραγμάτων διοίκησιν, ἐπιτιμάσθω.

C *Ὁ ια' τῆς α' καὶ β'.*

Καὶ κληρικὸς κοσμικὰς ἀρχὰς ἢ φροντίδας ἀν χόμενος, ἢ τὰς λεγομένας κουρατωρείας, ἐξωθεί τοῦ κλήρου.

Ὁ ζ' τῆς δ'.

Ὁ κληρωθεὶς ἢ μονάσας, εἰ ἐπὶ στρατεί κοσμικὴν ἀξίαν ἔλθοι, καὶ μὴ μεταμέλοιτο, ἀναθ τιζέσθω.

Σχόλιον.

Περὶ τοῦτο καὶ ργ' νεαρὰ τοῦ Ἰουστινι φησὶ γάρ· « Μηδεὶς τὸν οἰκεῖον κλῆρον ἐῶν, γιν κοσμικός. Ἐπεὶ καὶ τῆς προσγενομένης αὐτῷ δ ἢ στρατείας ἀπογυμνωθήσεται, καὶ τῇ βουλῇ οἰκείας ἀποδοθήσεται πόλεως. » Καὶ ἡ ζ' καὶ η' τοῦ κυρίου Λέοντος, τοὺς κληρικοὺς καὶ μονα μετασχηματισθέντας καὶ λαϊκοὺς γενομένους, D ἄκοντας πρὸς τὸ πρότερον ἀποκαθίστασθαι σχ κελεύουσιν.

Ὁ η' ταύτης.

Οἱ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῶν ἀφηνιάσαντες, κληρ μὲν ἐπιτιμάσθωσαν, μονάζοντες δὲ, ἢ λαϊκοὶ, ἀ νώνητοι.

Ὁ θ' ταύτης.

Κληρικὸς κληρικῷ μὲν διαφερόμενος, εἰ μὴ γν τοῦ ἐπισκόπου εἰς κοσμικὸν καταδράμοι δικαι ριον, ἐπιτιμάσθω· τῷ ἰδίῳ δὲ, ἢ ἑτέρῳ ἐπισκ διαφερόμενος, παρὰ τῇ συνόδῳ δικαζέσθω τῆς ἐπ χίας. Εἰ δέ τις ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς πρὸς μη πολίτην ἀμφισβητοίη, ἐπὶ τῷ Κωνσταντινουπόλ δικαζέσθω.

Ὁ ιε' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Κληρικὸς ἢ ἱερωμένος ἐγκαλούμενος, εἰ τὴν ἐκκλησίαν ἀφεὶς, τῷ δημοσίῳ προσδράμοι, εἰ μὲν ἐπ' ἐγκληματικοῖς ἐγκαλοῖτο, καὶ δικαιωθεὶς τὸν ἴδιον ἀπολέσει βαθμόν· εἰ δὲ ἐπὶ πολιτικοῖς, ἀπολέσει τὸν δίκαιον αὐτοῦ, εἰ τὸν ἴδιον βαθμὸν ἐθελήσει κατέχειν. Καὶ ἐὰν ὑπό τινων δικαστῶν καταδικασθεὶς, εἰς ἑτέρους μείζονας καταδράμῃ, καὶ παρ' ἐκείνοις δικαιωθῇ, οἱ προδικάσαντες μὴ βλαπτέσθωσαν· εἰ μή που κατὰ ἔχθραν, ἢ δωροδοκηθέντες ἐλεγχθῶσιν ἐκεῖνον καταδικάσαι. Καὶ τοῖς κατὰ συναίνεσιν ἐκλέξασι δικαστὰς, καὶ ὀλιγωτέροις οὖσι τοῦ δέοντος, μὴ ἐξέστω ἐκκαλεῖσθαι. Καὶ τὰ τέκνα τῶν κληρικῶν, θεωρεῖα κοσμικὰ μὴ ποιείτωσαν, μηδὲ θεωρείτωσαν· τοῦτο δὲ καὶ πᾶσι Χριστιανοῖς ἀπείρηται.

Ὁ κη' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Κληρικοὶ δικαζόμενοι, ἐὰν μὴ τῇ κρίσει τοῦ σφῶν ἐπισκόπου ἀρέσκονται, μετὰ συναινέσεως αὐτοῦ πρὸς τοὺς γείτονας ἀπερχέσθωσαν κριθησόμενοι. Εἰ δὲ μὴ τῇ τούτων ἀρέσκοιντο, πρὸς τὸν πρωτεύοντα τῆς ἐπαρχίας. Πρὸς ἕτερον δὲ ἀπελθόντες, ἀκοινώνητοι.

Ὁ ρκε' αὐτῆς.

Καὶ κληρικοὶ δίκας ἔχοντες, εἰ τῷ ἐπισκόπῳ αὐτῶν μεμφόμενοι, μὴ παρὰ τοῖς γείτοσι συναινέσει αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῖς πέραν δικάσαιντο, ἀκοινώνητοι.

Ὁ ρθ' ταύτης.

Ἐὰν κληρικοὶ δικασθῶσι παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ τῷ ἑνὶ τούτων ἡ ψῆφος ἀπαρέσκῃ, οἱ δικάσαντες μὴ καλείσθωσαν εἰς ἕτερον δικαστήριον, περὶ αὐτῶν μαρτυρῆσαι. Καὶ ὅλως ἐκκλησιαστικὸς εἰς μαρτυρίαν μὴ καλείσθω.

Ὁ σ' τῆς δ'.

Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς πρὸς μητροπολίτην ἀμφισβητοίη, ἐπὶ τῷ Κωνσταντινουπόλεως δικαζέσθω.

Ὁ κβ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς αἱρετικὸν μὴ συνεισαγέτω, μηδέ τι τῶν ἰδίων δωρείτω, μηδ' ἂν εἴη συγγενής.

Ὁ λβ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς μηδὲν πρότερον ἔχων, εἶτα κτησάμενος πράγματα, εἰ μὴ τῇ ἐκκλησίᾳ ταῦτ' ἀφιερώσει, ὡς δεσποτικὰ διηρπακὼς πράγματα, ἐνεχέσθω. Καὶ εἰ συγγενικῶν δικαίων κληρονομήσειε, κἀκ τούτων ἀφιερούτω τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὁ δέ τι τῶν ἰδίων ἀφιερώσας, εἶτα μεταμεληθεὶς, ἀνάξιος τῆς ἐκκλησιαστικῆς κριθέσθω τιμῆς.

Ὁ ξβ' ταύτης.

Κληρικὸς ἐπισκόπων κρίσει καταδικασθεὶς, παρ' οὐδενὸς ἐκδικείσθω.

Ὁ οθ' ταύτης.

Καὶ κληρικὸς ἐλεγχθεὶς, εἰ μὴ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ δι' ἀπολογίας ἑαυτὸν σπεύσει καθᾶραι, εἰ; ἀπολογίαν ἀπρόσδεκτος.

15 *Carthaginensis.*

Clericus, aut sacerdos, qui vocatur in jus, si ecclesia relicta, publicum ad judicium cucurrerit; siquidem ob criminales causas accusatur, etiam obtento jure gradum suum amittet: sin ob civiles, jus suum amittet, si gradum suum retinere volet. Itidem si a judicibus quibusdam condemnatus, ad alios superiores cucurrerit, atque apud illos jus suum obtinuerit; non iis hoc noceat qui antea sententiam tulerunt, nisi forte per inimicitiam, vel corrupti muneribus, illum alterum condemnasse convicti fuerint. Itidem iis qui de consensu mutuo delegere judices, etiamsi victi discedant, provocare non liceat. Præterea liberi clericorum spectacula mundana non exhibeant, neque spectent, quod quidem universis Christianis est prohibitum.

28 *Carthaginensis.*

Clerici litigantes, si judicio episcopi sui non steterint, consensu ejus ad finitimos episcopos abeant ab iisdem judicandi. Quod si ne horum quidem sententiæ acquieverint, ad provinciæ primatem se conferant. Ad alium si accesserint, communionis exsortes sunto.

125 *ejusdem.*

Etiam clerici qui lites habent, si de suo episcopo querentes, non cum ejus consensu coram finitimis episcopis, sed coram ulterioribus litigaverint, a communione submoventor.

59 *ejusdem.*

Si clerici apud ecclesiam litigaverint, et alteri horum sententia displiceat; litigatores ad aliud tribunal ne vocentur, ut de iis testimonium dicant. Et quidem omnino, qui ecclesiasticus est, ad dicendum testimonium ne vocetur.

9 *synodi quartæ.*

Si quis episcopus, aut clericus, controversiam cum metropolitano habuerit, coram Constantinopolitano litiget.

22 *Carthaginensis.*

Episcopus, aut clericus, hæreticum ad se ne recipiat, nec suum quid ei donet, ne quidem si cognatus sit.

32 *Carthaginensis.*

Episcopus, aut clericus, antea nihil habens, si bona deinde acquisiverit, nec ea consecraverit ecclesiæ, veluti peculatus rerum Dominicarum reus esto. Quod si hæreditates jure cognationis sibi debitas adierit, etiam de his ecclesiæ dedicet. Qui vero de suis aliquid consecraverit, cujus eum postea pœnituerit, ecclesiastico indignus honore judicetur.

62 *ejusdem.*

Clericus episcoporum judicio damnatus, a nemine defenditor.

79 *ejusdem.*

Clericus convictus, nisi intra spatium anni per excusationem sese purgare studuerit, nullam ad purgationem admitti potest.

16 *habitæ in Trullo.*

Episcopus, aut clericus, splendidis se vestibus ornans, aut unguentis delibutus, nisi desinat, deponitor.

35 *Carthaginensis.*

Episcopus, aut clericus, qui liberos suos ante morum ætatisve stabilitatem emancipat, delictorum ab eis admissorum particeps est.

14 *quartæ*

Psaltes, aut lector, uxorem alterius sectæ non ducat; sin eam jam duxerit, liberos ad communionem adducat, tametsi ab hæreticis baptizati sint.

18 *ejusdem*, *et* 34 *habitæ in Trullo.*

Clerici, vel monachi, conjurationem facientes, vel factiosi, vel quid adversus episcopum aut consortem clericatus molientes, gradu suo prorsus excidant.

22 *quartæ.*

Qui res ad episcopum mortuum pertinentes diripiunt clerici, gradibus suis excidant.

23 *ejusdem.*

Clerici, vel monachi, qui præter episcopi sui sententiam Constantinopoli commorantur, etiam inviti abiguntor, veluti perturbatores ecclesiastici status.

5 *habitæ in Trullo.*

Clericus qui extra personas non suspectas, mulierem habet, aut ancillam, deponitor. Similiter et eunuchus, clericus quidem, deponitor; laicus autem, segregator.

9 *ejusdem.*

Clericus, qui officinam caponariam habet, aut desistat, aut deponatur.

Scholium.

Patriarcha Lucas etiam seplasiarias officinas, aut balneas a clericis curari per admotationem veluti, veluti quæ turpi lucro et mendacio occasionem præbeant. Interdicit etiam diaconis, ne medicinam faciant; et segregationi subjicit clericos, qui mundana publicaque negotia tractant. Itidem patriarcha Michael Anchialinus per admotationem mandat, ut clerici officia sæcularia, vel exactorum munia, vel curatorum, non suscipiant.

10 *primæ ac secundæ.*

Qui aliquid ex repositis in sacrario vasis sacris, aut vestibus, ad lucrum proprium abripiunt, aut profanum ad usum avertunt, omnino deponuntor. Qui vero de segregatis extra sacrarium vas aliquod, aut vestem, profanum ad usum, sibi vel alteri concedunt, segregantor. Qui prorsus rapiunt, tanquam sacrilegi damnantor.

20 *apostolorum.*

Sacerdos, aut clericus in scortatione, vel perjurio, vel furto deprehensus, deponitor, at non segregator. Scriptum est enim: « Non bis de eodem delicto vindictam exigendam. »

Ὁ ις' τῆς ἐν Τρούλλῳ

Ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς λαμπραῖς ἑαυτὸν ἐσθ κοσμῶν, ἢ μύρα χριόμενος, εἰ μὴ παύοιτο, κα ρείσθω.

Ὁ ιδ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς τὰ ἴδια τέκνα πρὸ τῶν τρόπων αὐτῶν σταθηρότητος ἢ τῆς ἡλι πειῶν αὐτεξούσια, τῶν πλημμελημάτων αὐτοῖς νωσεῖ.

Ὁ ιδ' τῆς δ'.

Ψάλτης ἢ ἀναγνώστης ἑτερόδοξον μὴ γαμ Εἰ δὲ γήμας ἔτυχε, τὰ τέκνα προσαγέτω τῇ κα νίᾳ, εἰ καὶ παρὰ τῶν αἱρετικῶν ἐβαπτίσθησαν.

Ὁ ιη' ταύτης, καὶ ὁ λδ' τῆς ἐν Τρούλλῳ

Κληρικοὶ ἢ μονάζοντες συναμνύμενοι ἢ φατ ζοντες, ἢ τι κατὰ ἐπισκόπου ἢ συγκλήρικοῦ τυ οντες, τοῦ οἰκείου βαθμοῦ παντάπασιν ἐκπιπτέ σαν.

Ὁ κβ' τῆς δ'.

Οἱ τὰ διαφέροντα τῷ ἐπισκόπῳ τεθνεῶτι διαρ ζοντες κληρικοί, τῶν βαθμῶν ἐκπιπτέτωσαν.

Ὁ κγ' ταύτης.

Οἱ παρὰ γνώμην τοῦ σφῶν ἐπισκόπου κληρικ μονάζοντες τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐνδιατρίβον καὶ ἄκοντες ἐλαυνέσθωσαν, ὡς ταράκται τῶν ἐκ σιαστικῶν καταστάσεων.

Ὁ ε' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Κληρικὸς, ἄνευ τῶν ἀνυπόπτων προσώπων, ναῖκα κεκτημένος ἢ θεραπαινίδα, καθαιρεί Ὡσαύτως δὲ καὶ εὐνοῦχος· κληρικὸς μὲν, καθαιρ σθω· λαϊκὸς δὲ, ἀφοριζέσθω.

Ὁ θ' ταύτης.

Κληρικὸς καπηλικὸν ἐργαστήριον ἔχων, ἢ παύ σθω, ἢ καθαιρείσθω.

Σχόλιον.

Ὁ πατριάρχης Λουκᾶς καὶ μυρεψικὰ ἐργαστή ἢ λουτρὰ πρὸς τῶν κληρικῶν ἐνεργεῖσθαι ἀπεί διὰ σημειώματος, ὡς αἰσχροῦ κέρδους καὶ ψεύ παραίτια. Κωλύει δὲ καὶ τοὺς διακόνους ἰατρ ἀντιποιεῖσθαι, καὶ ἀφορισμῷ καθυποβάλλει τοὺς σμικὰ καὶ δημόσια διενεργοῦντας κληρικούς. Κ πατριάρχης Μιχαὴλ ὁ τοῦ Ἀγχιάλου, κοσμικὰ φίκια, ἢ πρακτορικὰς ἐνεργείας, ἢ κουρατωρ τοὺς κληρικοὺς ἐπισκήπτει διὰ σημειώματος ἀναδέχεσθαι.

Ὁ ι' τῆς α' καὶ β'.

Οἱ τι τῶν ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ ἱερῶν σκευῶν ἀμφιασμάτων, εἰς ἴδιον ἀφαρπάζοντες κέρδος, ἢ χρῆσιν ἀνίερον ἀποχρώμενοι, παντελῶς καθαι σθωσαν. Οἱ δέ τι τῶν ἔξω τοῦ θυσιαστηρίου ἀφο σμένων, σκεῦος ἢ ἄμφιον, εἰς χρῆσιν ἀνίερον ἑ τοῖς ἢ ἄλλῳ παρέχοντες, ἀφοριζέσθωσαν· οἱ δὲ π τελῶς ἁρπάζοντες, ὡς ἱερόσυλοι καταδικαζέσ σαν.

Ὁ κε' τῶν ἀποστόλων.

Ἱερεὺς ἢ κληρικὸς ἐπὶ πορνείᾳ, ἢ ἐπιορκί κλοπῇ ἁλούς, καθαιρείσθω, καὶ μὴ ἀφοριζέσθω. ἐκδικήσεις γὰρ, φησὶ, δὶς ἐπὶ τὸ αὐτό.

Ὁ μα' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Ἱερατικὸς ἢ κληρικὸς ἄνευ κελεύσεως τοῦ ἐπισκόπου μὴ ὀδευέτω.

Ὁ κδ' ταύτης

Ἱερωμένος ὅλως ἢ κεκληρωμένος εἰς καπηλεῖον μὴ εἰσερχέσθω.

Ὁ λς' ταύτης.

Ἱερατικὸς, ἢ κληρικὸς, μάγος, ἢ ἐπαοιδὸς, ἢ μαθηματικὸς, ἢ ἀστρολόγος, ἢ περιάπτης, ἐκριπτέσθω τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ κ' ταύτης.

Μήτε διάκονος ἀκέλευστος ἔμπροσθεν πρεσβυτέρου καθεζέσθω, μήτε κληρικὸς ἔμπροσθεν διακόνου.

Ὁ κδ' τῆς α' καὶ β', καὶ ὁ νδ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Κληρικὸς ἢ μονάζων ἐν ἱπποδρόμοις ἢ θυμελικοῖς παιγνίοις παρουσιάζων, ἢ κἂν ἐν γάμῳ κληθείη, τῆς τῶν παιγνίων παρουσίας μὴ προεξερχόμενος, ἢ παυσάσθω, ἢ καθαιρείσθω.

Ὁ κζ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Κληρικὸς ἀνοίκειον ἐσθῆτα ἀμφιεννύμενος, κἂν ἐν ὁδῷ εἴη, ἑβδομάδα μίαν ἀφοριζέσθω.

Ὁ λγ' ταύτης.

Τὰ θεῖα λόγια ἐπ' ἄμβωνος μὴ ἀναγινωσκέτω ὁ μὴ κεχαρμένος, καὶ μὴ τυχὼν εὐλογίας. Ὁ δὲ παρὰ ταῦτα ποιῶν, ἀφοριζέσθω.

Ὁ ιδ' τῆς ζ'.

Καὶ ὁ μὴ χειροθεσίας τυχὼν, εἰ καὶ μοναχὸς εἴη, τὰς ἱερὰς ἐπ' ἄμβωνος βίβλους μὴ ἀναγινωσκέτω. Χειροθετείτω δὲ ἀναγνώστας καὶ ἡγούμενος ἐν τῷ ἰδίῳ μοναστηρίῳ, εἰ ἱερωμένος εἴη, καὶ παρ' ἐπισκόπου χειροθεσίαν ἔχει· καὶ χωρεπίσκοπος, κατ' ἐπιτροπὴν ἐπισκόπου.

Ὁ ις' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ὁ ἔνηβος ἀναγνώστης ἢ γαμείτω, ἢ ἐγκράτειαν ὁμολογείτω· καὶ οἱ ἀναγνῶσται τὸν ὄῆμον μὴ προσκυνείτωσαν, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν δηλαδή.

Ὁ ε' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Οἱ ψάλλοντες μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ κατανύξεως ψαλλέτωσαν, βοαῖς ἀτάκτοις καὶ ἀναρμόστοις μὴ χρώμενοι.

Ὁ ιε' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Καὶ ἄνευ τῶν κανονικῶν ψαλτῶν, καὶ ἀπὸ διφθέρας ἐπ' ἄμβωνος ψαλλόντων, μηδεὶς ἐν ἐκκλησίᾳ ψαλλέτω.

Σχόλιον.

Ἤγουν τῶν ἀπὸ κανόνος γινομένων. Διφθέρας δὲ τὰς βίβλους καλεῖ, διὰ τὸ μεμβράνας αὐτὰς εἶναι· διφθέραι γὰρ, τὰ δέρματα.

Ὁ κγ' ταύτης.

Ἀναγνώστης ἢ ψάλτης ὡράριον μὴ φορείτω.

Ὁ ε' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Κληρικὸς τόκον μὴ λαμβανέτω· τὸ γὰρ ἐν λαϊκοῖς ἐπιλήψιμον, πολλῷ μᾶλλον ἐν κληρικοῖς.

Ὁ κα' ταύτης.

Τέκνα κληρικῶν ἐθνικοῖς ἢ αἱρετικοῖς μὴ γαμικῶς συναπτέσθωσαν.

41 Laodicenæ.

Sacerdos aut clericus absque jussu episcopi iter non faciat.

24 ejusdem.

Sacerdos aut ascriptus clero cauponam prorsus non ingreditor.

36 ejusdem.

Sacerdos aut clericus, qui magus est, aut incantator, aut mathematicus, aut astrologus, aut qui ligaturas facit, ejicitor ex ecclesia.

20 ejusdem.

Neque diaconus injussus ante presbyterum sedeat, neque clericus ante diaconum.

24 primæ ac secundæ, et 54 Laodicenæ.

Clericus, aut monachus, qui Circensibus aut musicis ludicris adest, aut invitatus ad nuptias, si antequam illa ludicra fiant, non egreditur, aut desinat, aut deponitor.

27 habitæ in Trullo.

Clericus vestem sibi non convenientem induens, etiamsi sit in itinere, septimanam unam segregator.

33 ejusdem.

Oracula divina in ambone non legat, qui non est tonsus, nec benedictionem consecutus. Qui præter hæc facit, segregator.

14 septimæ.

Qui manus impositionem non est consecutus, licet monachus sit, sacros in ambone libros non legat. Imponat autem manus lectoribus etiam abbas in suo monasterio, si sacerdotii gradum habet, et ab episcopo manus impositionem nactus est : itemque chorepiscopus, episcopi permissu.

16 Carthaginensis.

Lector, qui pubes est, aut matrimonium contrahat, aut continentiam promittat. Neque populum lectores adorent, post lectionem scilicet.

5 habitæ in Trullo.

Qui canunt, multa cum attentione et compunctione canant, inordinatis et non convenientibus clamoribus haud utentes.

15 Laodicenæ.

Extra cantores regulares, deque codice in pulpito canentes, nullus in ecclesia canat.

Scholium.

Hoc est, qui secundum regulam fiunt. Διφθέρας autem, sive codices, libros vocat ; quod membranæ sint ; διφθέραι enim cutes sive pelles sunt.

23 ejusdem.

Lector, sive cantor, orarium non gestet.

5 Carthaginensis.

Clericus usuram non accipiat. Quod enim in laicis reprehensionem meretur, multo magis in clericis.

21 ejusdem.

Clericorum liberi cum paganis, aut hæreticis, matrimonio ne jungantor.

38 *Carthaginensis.*

Clerici continentes, non nisi permissu episcopi, vel presbyterorum, ad viduas aut virgines ingrediuntor; atque ita non soli, sed cum conclericis, aut Christianis honorabilibus.

6 *Basilii Magni.*

Regularium scortatio pro nuptiis non habetor, sed omni modo eorum conjunctio dirimitor.

32 *ejusdem.*

Clericus, qui peccatum ad mortem commisit, gradu suo dejectus, inter laicos constituitor.

Scholium.

Peccatum ad mortem, est peccatum animi, quod in actum processit. Quandoquidem id, quod duntaxat ad velle atque ad assensum progreditur, non ad mortem est.

51 *ejusdem.*

Clerici labentes gradibus suis excidunt.

69 *ejusdem.*

Lector, qui ante nuptias cum sponsa contrahit, post annum receptus ad legendum, sine offensa se gerat. Furtivas autem nuptias contrahens absque sponsalibus, a ministerio desistat.

11 *quartæ.*

Cum pacificis ecclesiasticis litteris pauperes iter faciant, non cum commendatitiis; hæ præbentur iis qui aliquam in suspicionem venerunt.

Scholium.

Pacificæ litteræ sunt, quæ ab episcopis conceduntur clericis, qui propter egestatem proficisci aliam in urbem volunt, atque in ejus clerum recipi. Vel etiam, quæ episcopis ab archiepiscopis conceduntur, cum ad imperatorem usu sic exigente proficiscuntur. Commendatitiæ vero sunt, quæ pœnæ alicui subjectis dantur ad eorum purgationem, et per quas alteri episcopo commendantur ad communionem.

TITULUS III.

Communes clericis et laicis canones.

Canon 51 *apostolorum.*

Omnis clericus, aut laicus, si non propter exercitium, sed abominationis causa, a nuptiis, et carnibus, et vino abstinet, aut corripitor, aut deponitor.

63 *eorumdem.*

Qui suffocatum, vel a bestiis discerptum, vel morticinum degustat, clericus quidem, deponitur, laicus autem, segregator.

54 *Basilii Magni.*

Qui latrones invasuri exeunt, laici quidem, a communione arcentur; clerici vero, deponuntor.

65 *Apostolorum.*

Homicida, clericus quidem, deponitor, laicus autem, segregator.

66 *eorumdem.*

Similiter et qui jejunat die Dominico vel Sabbato, nisi duntaxat uno.

Scholium.

Nisi forte quodam exercendi sui causa dies octo,

Ὁ λη' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Κληρικοὶ ἐγκρατευόμενοι, πρὸς χήρας ἢ παρθένους, εἰ μὴ κατ' ἐπιτροπὴν τοῦ ἐπισκόπου, ἢ τῶν πρεσβυτέρων, μὴ εἰσίτωσαν, καὶ οὕτω μὴ μόνοι, ἀλλὰ μετὰ συγκληρικῶν ἢ Χριστιανῶν ἐντίμων.

Ὁ ς' τοῦ μεγάλου Βασιλείου περὶ μοναχῶν

Ἡ τῶν κανονικῶν πορνεία εἰς γάμον μὴ λογιζέσθω, ἀλλὰ παντὶ τρόπῳ διασπάσθω αὐτῶν ἡ συνάφεια.

Ὁ λβ' αὐτῶν [αὐτοῦ].

Κληρικὸς τὴν πρὸς θάνατον ἁμαρτὼν, τοῦ βαθμοῦ καταγόμενος, μετὰ τῶν λαϊκῶν τασσέσθω.

Σχόλιον.

Πρὸς θάνατον ἁμαρτία ἐστὶν, ἡ ψυχικὴ θέλησις, ἡ καὶ μέχρι πράξεως χωρήσασα· ὡς ἥτε μέχρι τοῦ βουληθῆναι μόνον καὶ συγκαταθέσθαι, οὐ πρὸς θάνατον.

Ὁ να' αὐτοῦ.

Οἱ κληρικοὶ παραπίπτοντες τῶν βαθμῶν ἐκπίπτουσιν.

Ὁ ξθ' αὐτοῦ.

Ἀναγνώστης πρὸ γάμου τῇ μνηστῇ συνελλάσων, μετ' ἐνιαυτὸν δεχθεὶς εἰς τὸ ἀναγινώσκειν, ἀπρόκοπος μενέτω. Κλεψίγαμος καὶ μνηστείας ἄνευ, τῆς ὑπηρεσίας παυσάσθω.

Ὁ ια' τῆς δ'.

Εἰρηνικαῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἐπιστολαῖς οἱ πάντες ὁδευέτωσαν, ἀλλὰ μὴ συστατικαῖς· αὗται γὰρ τοῖς ἐν ὑπολήψει παρέχονται.

Σχόλιον

Εἰρηνικαί εἰσιν ἐπιστολαὶ αἱ παρὰ τῶν ἐπισκόπων διδόμεναι τοῖς κληρικοῖς, θέλουσι δι' ἐνδειαν εἰς ἑτέραν ἀπελθεῖν πόλιν, καὶ τῷ ἐκεῖ κλήρῳ καταλεγῆναι. Ἢ καὶ αἱ τοῖς ἐπισκόποις παρὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων διδόμεναι, πρὸς βασιλέα διά τινα χρείαν ἀπερχομένοις. Συστατικαὶ δέ εἰσιν αἱ διδόμεναι ταῖς ὑπὸ ἐπιτίμιον εἰς ἀθώωσιν, καὶ ἑτέρῳ αὐτοὺς ἐπισκόπῳ συνιστῶσαι πρὸς κοινωνίαν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Γ'.

Κοινοὶ κληρικοῖς καὶ λαϊκοῖς.

Ὁ να' τῶν ἀποστόλων.

Κληρικὸς ἅπας ἢ λαϊκὸς, εἰ μὴ δι' ἄσκησιν, γάμου καὶ κρεῶν, καὶ οἴνου, ἀλλὰ βδελυσσόμενος ἀπέχοιτο, ἢ διορθούσθω, ἢ καθαιρείσθω.

Ὁ ξγ' αὐτῶν.

Ὁ πνικτοῦ, ἢ θηριαλώτου, ἢ θνησιμαίου γευόμενος, κληρικὸς μὲν, καθαιρείσθω· λαϊκὸς δὲ, ἀφοριζέσθω.

Ὁ νε' τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

Οἱ τοῖς λῃσταῖς ἀντεπεξιόντες, λαϊκοὶ μὲν, τῆς κοινωνίας εἴργονται· κληρικοὶ δὲ, καθαιροῦνται.

Ὁ ξε' τῶν ἀποστόλων.

Ὁ φονεὺς, κληρικὸς μὲν, καθαιρείσθω· λαϊκὸς δὲ, ἀφοριζέσθω.

Ὁ ξς' αὐτῶν.

Ὡσαύτως καὶ ὁ νηστεύων Κυριακὴν ἢ Σάββατον, πλὴν ἑνός.

Σχόλιον.

Εἰ μή πού τινος δι' ἄσκησιν ὀκτὼ τυχὸν ἡμέρας ἢ

δέκα νηστεύοντος, συνεισαχθῇ ταύταις ἐξανάγκης καὶ Σάββατον καὶ Κυριακή.

A verbi gratia, vel decem jejunante, necessario diebus istis et Sabbatum atque Dominicus comprehensi fuerint.

Ὁ ξθ' τῶν αὐτῶν.

Καὶ ὁ μὴ νηστεύων τετράδα, καὶ Παρασκευήν, καὶ τὴν ἁγίαν Τεσσαρακοστήν, εἰ μὴ δι' ἀσθένειαν.

69 *eorumdem.*

Et qui non jejunat feriâ quarta, et in Parasceve, et sancta Quadragesima, excepto imbecillitatis casu.

Ὁ ο' αὐτῶν.

Ἔτι δὲ καὶ ὁ Ἰουδαΐζων.

70 *eorum.*

Præterea qui judaizat.

Ὁ ιε' Πέτρου Ἀλεξανδρείας.

Τετράδι γὰρ καὶ Παρασκευῇ νηστευτέον· τῇ μὲν, διὰ τὸ κατὰ τοῦ Χριστοῦ τῆς προδοσίας συμβούλιον· τῇ δὲ Παρασκευῇ, διὰ τὸ σωτήριον πάθος. Τῇ μέν τοι Κυριακῇ χαρμοσύνως ἑορταστέον, διὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν.

15 *Petri Alexandrini.*

Nam feria quarta, et in Parasceve, jejunandum est; illa quidem, propter proditionis adversus Christum consilium; in Parasceve autem, propter salutiferam passionem. Dominicus vere dies hilariter celebrandus, propter Resurrectionem Domini.

Ὁ πδ' ἀποστόλων.

Βασιλέα παρὰ θέμιν ὑβρίσας, ἢ ἄρχοντα, κληρικὸς μὲν καθαιρείσθω· λαϊκὸς δὲ, ἀφοριζέσθω.

B

84 *apostolorum.*

Qui præter fas imperatorem, vel præsidem, affecerit contumelia, clericus quidem, deponitor, laicus autem, segregator.

Σχόλιον.

Βασιλέα μὲν ὑβρίζειν κεκώλυται· ἐλέγχειν δὲ, οὐδαμῶς. Ὁ δὲ τς' [κα'] τίτλος τοῦ ἑξηκοστοῦ βιβλίου ἐν κεφαλαίῳ ιγ', οὕτω φησίν· Ἐὰν κακῶς μνημονεύσῃ τις τοῦ βασιλέως, οὐχ ὑπόκειται τιμωρίᾳ· ἀλλὰ χρὴ τὰ περὶ αὐτοῦ τῷ βασιλεῖ μηνυθῆναι. Εἰ γὰρ ἀπὸ κουφότητος ἐξῆλθε, καταφρονητέος· εἰ δὲ ἀπὸ μανίας, ἐλέους ἄξιος· εἰ δὲ ὡς ἀδικούμενος, συγχωρητέος.

Scholium.

Contumelia quidem afficere imperatorem, prohibitum est, sed reprehendere, nequaquam. Titulus autem 306 [*fortassé*, 21] libri Basilicon 60, capite 13, sic ait: Si quis malam mentionem imperatoris fecerit, pœnæ non subjicitur, sed hæc imperatori de ipso sunt indicanda. Si enim ex levitate id processerit, contemnendus est: si ex insania, miseratione dignus; si velut injuriam passus, venia ipsi danda.

Ὁ κζ' τῆς ὀ', καὶ ὁ ἑπτηκοστὸς δεύτερος τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Οἱ γυναῖκας ἁρπάζοντες ἐπὶ συνοικέσια, ἢ συναιρόμενοι, κληρικοὶ μὲν, ἐκπιπτέτωσαν· λαϊκοὶ δὲ, ἀναθεματιζέσθωσαν.

27 *quartæ, et* 92 *habitæ in Trullo.*

Qui mulieres rapiunt ad matrimonia, vel auxilium ad hoc præstant, clerici quidem, gradu excidant, laici vero, anathemati subjiciantur.

C

Ὁ δ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ὁ νύμφῃ τοῦ Χριστοῦ συγγενόμενος, κληρικὸς μὲν, καθαιρείσθω· λαϊκὸς δὲ, ἀφοριζέσθω.

4 *habitæ in Trullo.*

Qui cum sponsa Christi coivit, clericus quidem deponitor, laicus autem, segregator.

Ὁ ια' αὐτῆς.

Ὁ τὰ παρὰ Ἰουδαίων ἄζυμα ἐσθίων, ἢ Ἰουδαίους προσοικειούμενος, ἢ λαμβάνων παρ' αὐτῶν ἰατρείας, ἢ ἐν βαλανείῳ τούτοις συλλουόμενος, κληρικὸς μὲν, καθαιρείσθω· λαϊκὸς δὲ, ἀφοριζέσθω.

11 *ejusdem.*

Qui a Judæis acceptos comedit panes non fermentatos, aut eorum fit socius, aut medicinas ab eis accipit, aut in balneo cum eis lavat, clericus quidem deponitor, laicus vero segregator.

Ὁ κα' αὐτῆς.

Ὡσαύτως καὶ ὁ ἑαυτὸν ἐκδιδοὺς μίμοις καὶ θεάτροις, καὶ τοῖς τῶν κυνηγίων θεωρείοις, καὶ ταῖς ἐπὶ σκηναῖς ὀρχήσεσιν.

51 *ejusdem.*

Similiter et qui seipsum dat mimis, ac theatris, arenarumque spectaculis, et scenicis saltationibus.

Σχόλιον.

Ἐν ταῖς μεγίσταις τῶν πόλεων θηρία ἐτρέφετο, λέοντες καὶ ἄρκτοι, καὶ κατά τινας καιροὺς ἐξήγοντο εἰς τὸ θέατρον. Καὶ ποτὲ μὲν ταύροις ἐμάχοντο, ποτὲ δὲ ἀνθρώποις, αἰχμαλώτοις τυχὸν, ἢ κατακρίτοις· καὶ ἦσαν ταῦτα τοῖς θεωμένοις καθ' ἡδονήν. Τοῦτο οὖν ὁ κανὼν ἀπαγορεύει, οὐ τὸ διὰ κυνῶν, ἢ ἄλλως θηρεύειν.

Scholium.

In maximis urbibus alebantur bestiæ, puta leones et ursi, certisque temporibus in theatrum educebantur: ac nonnunquam sane cum tauris committebantur, nonnunquam cum hominibus, puta captivis, aut damnatis, atque hæc spectatoribus voluptati erant. Istud igitur hic canon prohibet, non venationem, quæ fit cum canibus, aut aliter.

D

Ὁ κβ' αὐτῆς.

Καὶ ὁ τυρὸν καὶ ὠὰ τοῖς τῆς Τεσσαρακοστῆς ἐσθίων Σάββασι, καθάπερ οἱ Ἀρμένιοι.

56 *ejusdem.*

Præterea qui caseum et ova comedit in Sabbatis Quadragesimæ, quemadmodum Armenii faciunt.

Ὁ ν' τῆς αὐτῆς.

Κυβεύων, κληρικὸς μὲν, καθαιρείσθω· λαϊκὸς δὲ, ἀφοριζέσθω.

50 *ejusdem.*

Qui ludit alea, clericus quidem deponitor, laicus autem segregator.

Ὁ ξβ' αὐτῆς.

Καλάνδαι, καὶ βοτὰ, καὶ βρουμάλια, καὶ ἡ τῇ

62 *ejusdem.*

Kalendæ, et vota, et brumalia, et celebritas, quæ

(1) *L. unic.C.* Si quis imp. maledix. *lib.* IX.

primo die Mali habetur, e fidelium republica tollun-
tor. Quin etiam mulierularum saltationes, et larvæ
comicæ, et satiricæ et tragicæ, et in torcularibus
imploratio Bacchi, et risus in doliis, cum primum
vinum affunditur. Qui autem in his persistit, cle-
ricus quidem deponitor, laicus vero segregator.

65 *ejusdem.*

Qui ante officinas in novilunlis rogos accendunt,
et super eos saltant, clerici quidem deponuntor,
laici vero segregantor.

67 *ejusdem.*

Qui sanguinem animalis quocunque modo come-
dit, clericus quidem deponitor, laicus vero segregator.

77 *ejusdem.*

Et qui cum mulieribus lavat.

79 *ejusdem*

Qui post festum Nativitatis Christi similaginem
coquunt, eamque sibi invicem dant tanquam.....
clerici quidem deponitor, laici vero segregantor.

80 *ejusdem.*

Qui tribus continuis diebus Dominicis, absque
gravissima necessitate, abest ab ecclesia, clericus
quidem deponitor, laicus vero segregator.

86 *ejusdem.*

Similiter et qui lenocinium facit, ad animarum
interitum.

88 *ejusdem.*

Et qui jumentum in templum introducit, absque
aliqua in itinere necessitate.

97 *ejusdem.*

Qui cum muliere cohabitat, ne quidem in templi
catechumeniis degat. Hoc qui transgreditur, clericus
quidem deponitor, laicus autem segregator.

13 *septimæ.*

Qui de monasteriis mundana diversoria faciunt,
eaque non restituunt, clerici quidem deponuntor,
laici vero segregantor.

28 *primæ ac secundæ.*

Qui castrat aliquem vel sua manu, vel jussu, abs-
que morbi necessitate, clericus quidem deponitor,
laicus autem, segregator.

28 *Laodicenæ.*

Clericus aut laicus ad convivia, quæ agapæ
dicuntur, invitatus, partem non accipiat; quippe in-
juriam ordini facit. Clerici vel laici de stipe sym-
posia non habento.

TITULUS IV.

Qui ad clericorum accusationem non admittendi.

Canon 128 *Carthaginensis.*

Segregatus ad clericorum accusationem non ad-
mittitor.

129 *ejusdem.*

Neque servus, aut libertus, aut insimulatus, aut
mimus, aut paganus, aut hæreticus, aut Judæus.

130 *ejusdem.*

Nec is, qui diversis ex causis eos accusavit, si
in uno mentiri convictus fuerit.

A πρώτῃ τοῦ Μαΐου πανήγυρις, τῆς τῶν πιστῶν πο-
λιτείας περιαιρείσθωσαν. Ἀλλὰ μὴν καὶ γυναίων
ὀρχήσεις, καὶ προσωπεῖα κωμικὰ, καὶ σατυρικὰ,
καὶ τραγικὰ, καὶ ἡ ἐπὶ ληνοῖς τοῦ Διονύσου ἐπι-
κλησις, καὶ ὁ ἐν τοῖς πίθοις γέλως τηναρχὴν ἐπι-
χεομένου τοῦ οἴνου. Ὁ δὲ τούτοις ἐπιμένων, κληρι-
κὸς μὲν, καθαιρείσθω· λαϊκὸς δὲ, ἀφοριζέσθω.

Ὁ ξε' αὐτῆς.

Οἱ ἐν ταῖς νουμηνίαις πρὸ τῶν ἐργαστηρίων πυρ-
καϊὰς ἀνάπτοντες καὶ ὑπεραλλόμενοι, κληρικοὶ
μὲν, καθαιρείσθωσαν· λαϊκοὶ δὲ, ἀφοριζέσθωσαν.

Ὁ ξζ' αὐτῆς.

Ὁ ἐσθίων αἷμα ζώου οἱῳδήποτε τρόπῳ, κληρι-
κὸς μὲν, καθαιρείσθω· λαϊκὸς δὲ, ἀφοριζέσθω.

Ὁ οζ' αὐτῆς.

B Καὶ ὁ γυναιξὶ συλλουόμενος.

Ὁ οθ' αὐτῆς.

Οἱ μετὰ τὴν ἑορτὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως
σεμίδαλιν ἕψοντες, καὶ ταύτης ἀλλήλοις μεταδιδόν-
τες ὡς ἐπιλόχιον, κληρικοὶ μὲν, καθαιρείσθωσαν·
λαϊκοὶ δὲ, ἀφοριζέσθωσαν.

Ὁ π' αὐτῆς.

Ὁ ἐπὶ τρισὶν ἑξῆς Κυριακαῖς, ἀνάγκης δίχα βα-
ρυτάτης, τῆς ἐκκλησίας ἀπολιμπανόμενος, κληρικὸς
μὲν, καθαιρείσθω· λαϊκὸς δὲ, ἀφοριζέσθω.

Ὁ πς' αὐτῆς.

Ὡσαύτως καὶ ὁ πορνοβοσκῶν ἐπὶ ψυχῶν ὀλέθρῳ.

Ὁ πη' αὐτῆς.

Καὶ ὁ κτῆνος εἰς ἱερὸν εἰσάγων, χωρίς τινος καθ'
C ὁδὸν ἀνάγκης.

Ὁ ἑνενηκοστὸς ἕβδομος αὐτῆς.

Ὁ γυναικὶ συνοικῶν, μηδ' ἐν τοῖς τοῦ ναοῦ κατ-
οικείτω κατηχουμενείοις. Ὁ δὲ παραβαίνων, κλη-
ρικὸς μὲν, καθαιρείσθω· λαϊκὸς δὲ, ἀφοριζέσθω.

Ὁ ιη' τῆς ζ'.

Οἱ μοναστήρια κοσμικὰ ποιοῦντες καταγώγια,
καὶ μὴ ἀποκαθιστῶντες, κληρικοὶ μὲν, καθαιρεί-
σθωσαν· λαϊκοὶ δὲ, ἀφοριζέσθωσαν.

Ὁ ιη' τῆς α' καὶ β'.

Ὁ εὐνουχίζων τινὰ ἢ αὐτοχειρίᾳ, ἢ ἐπιτάγματι,
χωρὶς ἀνάγκης νόσου, κληρικὸς μὲν, καθαιρείσθω·
λαϊκὸς δὲ, ἀφοριζέσθω.

Ὁ κζ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

D Κληρικὸς ἢ λαϊκὸς εἰς ἀγάπην κληθεὶς, μέρος μὴ
αἰρείτω· ὑβρίζει γὰρ τὴν τάξιν. Κληρικοὶ ἢ λαϊκοὶ
ἐξ ἐράνου μὴ συμποσιαζέσθωσαν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Δ'.

Τίνες εἰς κατηγορίαν κληρικῶν ἄδεκτοι.

Ὁ ρκη' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ἀφωρισμένος εἰς κατηγορίαν κληρικῶν μὴ δε-
χέσθω.

Ὁ ρκθ' αὐτῆς.

Μηδὲ δοῦλος, ἢ ἀπελεύθερος, ἢ διαβεβλημένος, ἢ
μῖμος, ἢ Ἕλλην, ἢ αἱρετικὸς, ἢ Ἰουδαῖος.

Ὁ ρλ' αὐτῆς.

Μηδὲ ὁ διάφορα κατηγορήσας αὐτῶν, εἰ εἰς ἐν
τούτων ψευδόμενος ἐλεγχθείη.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Ε'.

Οἱ ἐχόμενοι.

Ὁ η' τῆς α'.

Οἱ καθαροὶ λεγόμενοι, προσερχόμενοι, ὁμολογήσαντες ὅτι διγάμοις κοινωνήσουσι, καὶ συγχωρήσουσι τοῖς παραπεπτωκόσι, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι συνθήσονται δόγμασι τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ τοῦ βαθμοῦ καὶ τῆς ἀξίας τῆς ἱερωσύνης αὐτῶν ἕκαστος μενέτω, εἰ μὴ κατὰ πόλιν εἶεν, ἐν ᾗ κλῆρος εὑρίσκεται, καὶ ἐπίσκοπος. Ἐκεῖ γὰρ ὁ μὲν κυρίως ἐπίσκοπος τὸ ἴδιον ἕξει ἀξίωμα· ὁ δὲ παρ' αὐτοῖς ἐπίσκοπος ὡς πρεσβύτερος ἔσται· εἰ μή που δόξει τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τὴν τιμὴν τοῦ ὀνόματος αὐτὸν ἔχειν, ἢ καὶ χωρεπίσκοπον παρ' αὐτοῦ γεγονέναι, ἵνα μὴ ἐν τῇ πόλει δύο ὦσιν ἐπίσκοποι.

Ὁ ξη' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Οἱ ὑπὸ Δονατιστῶν χειροτονηθέντες ἐπιστρέφοντες, ἐν ταῖς οἰκείαις τιμαῖς δεχέσθωσαν.

Ὁ ξθ' αὐτῆς.

Οἱ Δονατισταὶ ἐπιστρέφοντες, τοὺς ἰδίους ἐχέτωσαν ἐπισκόπους. Καὶ ὅσοι τῶν Δονατιστῶν ἐπισκόπων τοὺς ὑπ' αὐτοὺς λαοὺς προσαγάγωσιν, ἔστωσαν τούτων ἐπίσκοποι.

Ὁ ριζ' ταύτης.

Οἱ Δονατισταὶ ἐπιστρέφοντες ἐκείνῳ τῷ θρόνῳ λογιζέσθωσαν, ᾧ καὶ ἡ ἐκπαλαι ἐκεῖ καθολικὴ.

TITULUS V.

Canones affines.

Canon 8 *primæ.*

Qui Cathari sive puri dicuntur, si accedant et professi fuerint, se cum digamis communicaturos, et lapsis veniam daturos, et omnibus aliis Ecclesiæ dogmatibus assensuros, quilibet eorum in gradu et dignitate sacerdotii sui maneat, nisi forte in urbe degant, in qua cæteroqui clerus reperitur, et episcopus. Nam ibi qui revera episcopus est, dignitatem suam obtinebit, catharorum autem episcopus veluti presbyter erit. Nisi forte visum fuerit episcopo, ut etiam nominis honorem iste habeat, vel chorepiscopus ab ipso efficiatur; ne duo sint una in urbe episcopi.

68 *Carthaginensis.*

Qui a Donatistis ordinati sunt, si convertantur, ad honores suos admittuntor.

69 *ejusdem.*

Donatistæ se convertentes, suos habeant episcopos. Et quotquot ex Donatistarum episcopis suos populos adduxerint, eorum episcopi sunto.

117 *ejusdem.*

Donatistæ se convertentes, ad illum thronum referantur, cui generalis ejus loci ecclesia quondam erat subjecta.

ΤΜΗΜΑ Δ'.

ΠΕΡΙ ΜΟΝΑΧΩΝ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Α'.

Πότε καὶ πῶς ὁ μονάσων μονάσει.

Ὁ μ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Δεκαέτης τις μοναζέτω, εἰ καὶ τῷ τῆς χώρας ἐπισκόπῳ ἄξιο; τούτου τότε δοκεῖ.

Σχόλιον.

Ὁ μὲν ιη' κανὼν τοῦ μεγάλου Βασιλείου ὑπὲρ τὰ ις' ἢ καὶ τὰ ιζ' ἔτη λέγει ὀφείλειν εἶναι τὴν προσάγουσαν ἑαυτὴν τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀποτασσομένην τῷ γάμῳ. Ὁ δὲ παρὼν κανὼν ἐλαττοῖ τὸν χρόνον, διὰ τὸ τὴν Ἐκκλησίαν χάριτι θείᾳ κραταιοτέραν ὁρᾶν, καὶ ἐπὶ τὰ πρόσω βαίνουσαν καὶ προκόπτουσαν. Ζήτει εἰς τὸ περὶ γυναικῶν κεφάλαιον ιγ'.

Ὁ ε' τῆς α' καὶ β'.

Μηδεὶς τοῦ μοναχικοῦ καταξιούσθω σχήματος, πρὶν ἢ, τριετίαν δοκιμασθείς, ἄξιος φανῇ· εἰ μή που βαρεῖά τις νόσος τὸν χρόνον συστείλειεν, ἢ ἀνὴρ εὐλαβὴς εἴη, καὶ κατὰ μοναχοὺς ἐν τῷ κόσμῳ ζῶν. Ἐπὶ τούτου γὰρ καὶ ἑξαμηνιαῖος χρόνος ἀρκεῖ. Εἰ δὲ παρὰ ταῦτα γένηται, ὁ μὲν προϊστάμενος, τῆς ἀρχῆς ἐκπιπτέτω· ὁ δὲ ἀποκαρείς, ἑτέρᾳ διδόσθω μονῇ.

Ὁ ς' ταύτης.

Ὁ μονάσαι βουλόμενος, περὶ τῶν ἑαυτοῦ πρότερον διατιθέσθω. Μετὰ γὰρ τὸ μονάσαι, τῶν αὐτοῦ πάντων κυριεύσει τὸ μοναστήριον. Εἰ δέ τις μοναχὸς φωραθείη ἐκ τῶν αὐτοῦ τι παρυποκρατήσας,

SECTIO IV.

DE MONACHIS ET MONASTERIIS.

TITULUS I.

Quando, et quemodo monachus futurus admittatur.

Canon 40 *habitæ in Trullo.*

Qui decennis est, monachus fiat, si regionis episcopo tunc dignus esse videtur.

SCHOLIUM.

Canon quidem 18 Basilii Magni, ultra 16 vel etiam 17 annos esse debere dicit eam, quæ Domino semet offert, et mundo renuntiat; hic vero canon tempus illud deminuit propterea, quod Ecclesiam Dei gratia magis confirmatam cerneret, atque ulterius progredientem et proficientem. Quære in titulo de mulieribus, caput 12.

5 *primæ ac secundæ.*

Nemo prius habitu monastico dignus habetor, quam, triennio exploratus, dignus fuerit visus: nisi forte gravis aliquis morbus hoc spatium temporis contraxerit, aut vir religiosus sit, et more monachorum in mundo vivat. Nam in hoc vel sex mensium tempus sufficit. Si quid aliter factum fuerit, præpositus dignitate sua excidat, et qui tonsus est, alteri monasterii tradatur.

6 *ejusdem.*

Qui monachus fieri vult, de bonis suis prius testetur. Nam postquam monachus factus fuerit, universarum ipsius facultatum dominium monasterio cedet. Quod si quis monachus e suis bonis aliquid

retinuisse deprehensus fuerit, ipse quidem convenienter punitor, res autem illa, per præpositum vel episcopum distracta, pauperibus et egenis distribuitor.

Scholium.

At vero 113 [*rectius* 123] novella, quæ posita est libro..... Basilicon, tit. 1, etiam testandi potestatem ei facit, postquam monachus factus est; et intestato morienti legitime suis a liberis succedi vult.

43 *habitæ in Trullo*

Liceat cuilibet volenti, maxime qui deliquit, vitæ tempestatem fugere, atque solitariam in monasterio degere.

108 *Carthaginensis.*

Quilibet libere exercitium [solitarium] suscipito.

4 *ejusdem.*

Servus absque sententia domini sui in monasterium non admittitor. Qui aliter facit, communionis exsors esto.

2 *primæ ac secundæ.*

Si quis deprehensus fuerit aliquem facere monachum, illo non præsente, qui eum acceptarus est in obedientiam, ipse quidem deponitor, tonsus autem in monasterium sub obedientiam traditor ab episcopo.

19 *Basilii Magni.*

Qui [mundo] renuntiat, de cælibatu interrogator, quem professus, si violet, veluti scortator puniatur,

26 *Carthaginiensis.*

Qui per coactionem, etiam ante 25 annos virgini monasticum habitum vel induit, vel induet, culpa caret.

25 *habitæ in Trullo.*

Non cum amictu splendido parentes monasticam professuras in monasterium deducant. Nam id fluxi mundi recordationem in eis excitat.

TITULUS II.

Quæ monachis facienda, quæ non facienda.

Canon 4 synodi 4.

Monachi episcopo subditi sint, et in tranquillo maneant, neque ecclesiasticis, neque vitæ hujus negotiis sibi molestiam creantes, nisi forte sic flagitante necessitate permiserit episcopus. Qui aliter facit, communionis exsors esto.

46 *ejusdem.*

Monachi, vel monachæ, si matrimonium contraxerint, communionis exsortes sunto.

44 *habitæ in Trullo.*

Monachus, qui fornicatus est, aut duxit uxorem, pro scortatore ducitor.

6 *Basilii Magni.*

Regularium scortatio pro nuptiis non habetor, sed omni modo eorum conjunctio dirimitor.

46 *habitæ in Trullo.*

Monachæ extra mansionem non egrediuntor, nisi quæ necessitas urgeat; et tunc, de præpositæ sententia, nec absque vetulis exeant. Foris autem nulla

A αὐτὸς μὲν προσηκόντως ἐπιτιμάσθω· ἐκεῖνο δὲ παρὰ τοῦ προεστῶτος ἢ τοῦ ἐπισκόπου πιπρασκόμενον, πτωχοῖς καὶ ἀπόροις διανεμέσθω.

Σχόλιον.

Ἡ δὲ ριγ' νεαρὰ, ἡ κειμένη ἐν βιβλίῳ τῶν Βασιλικῶν, τίτλῳ α', καὶ διατίθεσθαι αὐτὸν δίδωσι μετὰ τὸ μονάσαι· καὶ ἀδιάθετον ἀποθανόντα, νομίμως παρὰ τῶν παίδων κληρονομεῖσθαι.

Ὁ μγ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ἐξέστω παντὶ βουλομένῳ, καὶ τὰ μάλιστα ἁμαρτόντι, τὴν βιωτικὴν ζάλην διαφυγεῖν, καὶ ἐν μοναστηρίῳ μονάσαι.

Ὁ ρη' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Καὶ ἕκαστος ἐλευθέρως τὴν ἄσκησιν ἀναδεχέσθω.

B *Ὁ δ' ταύτης.*

Δοῦλος παρὰ γνώμην τοῦ δεσπότου μοναστηρίῳ μὴ δεχέσθω. Ὁ δὲ παρὰ ταῦτα ποιῶν, ἀκοινώνητος.

Ὁ β' τῆς α' καὶ β'.

Εἴ τις φωραθείη τινὰ ποιῶν μοναχὸν, χωρὶς παρουσίας τοῦ εἰς ὑποταγὴν αὐτὸν παραληψομένου, αὐτὸς μὲν καθαιρείσθω· ὁ δὲ ἀποκαρείς, εἰς μοναστήριον ἐν ὑποταγῇ διδόσθω παρὰ τοῦ ἐπισκόπου.

Ὁ ιθ' τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

Ὁ ἀποτασσόμενος, περὶ ἀγαμίας ἐρωτάσθω· καὶ ὁμολογήσας, εἰ παραβαίη, ὡς πόρνος ἐπιτιμάσθω.

Ὁ κς' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

C Ὃς δι' ἀνάγκην, καὶ πρὸ τῶν εἰκοσιπέντε ἐτῶν, παρθένον τὸ μοναχικὸν ἢ ἐνέδυσεν ἢ ἐνδύσει σχῆμα, ἀνέγκλητος.

Ὁ κε' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Μὴ στολαῖς λαμπραῖς οἱ γονεῖς τὰς μελλούσας μονάσειν εἰς τὸ μοναστήριον ἀγαγέτωσαν. Ἀνάμνησιν γὰρ τοῦτο τοῦ ῥέοντος κόσμου ποιεῖ.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Β'.

Τίνα δεῖ ποιεῖν τοὺς μοναχοὺς, καὶ τίνα μὴ ποιεῖν.

Ὁ δ' τῆς δ'.

Οἱ μοναχοὶ τῷ ἐπισκόπῳ ὑποτατέσθωσαν, καὶ καθ' ἡσυχίαν μενέτωσαν· μήτ' ἐκκλησιαστικοῖς, μήτε βιωτικοῖς πράγμασι παρενοχλοῦντες, εἰ μήπου δι' ἀνάγκην ὁ ἐπίσκοπος ἐπιτρέψει. Ὁ γὰρ παρὰ D ταῦτα ποιῶν, ἀκοινώνητος.

Ὁ ις' ταύτης.

Μονάζοντες, ἢ μονάζουσαι, εἰ γαμήσειαν, ἔστωσαν ἀκοινώνητοι.

Ὁ μδ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Πορνεύσας μοναχὸς, ἢ γυναῖκα ἀγόμενος, ὡς πόρνος λογιζέσθω.

Ὁ ς' τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

Ἡ τῶν κανονικῶν πόρνεια εἰς γάμον μὴ λογιζέσθω· ἀλλὰ παντὶ τρόπῳ διασπάσθω αὐτῶν ἡ συνάφεια.

Ὁ μς' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Αἱ μονάζουσαι τῆς μονῆς μὴ ἐξερχέσθωσαν, εἰ μή πού τις ἀνάγκη κατεπείγει· καὶ τότε, γνώμῃ τῆς προεστώσης, καὶ μετὰ πρεσβυτίδων. Ἐξώκοιτος δὲ

μὴ γινέσθω. Καὶ μονάζοντες μετ' εὐλογίας τοῦ προ A cubet. Monachi quoque cum benedictione præposiεστῶτος προΐτωσαν. Οἱ δὲ μὴ οὕτως, ἐπιτιμάσθωσαν.

Ὁ μζ' ταύτης, καὶ ὁ κ' τῆς ζ'.

Μονάζων ἐν γυναικείᾳ καθεύδων μονῇ, ἢ μονάζουσα ἐν ἀνδρῴᾳ, εἴτε κληρικὸς, ἢ λαϊκὸς, ἀφοριζέσθω.

Ὁ η' τῆς ζ'.

Μηδὲ ἐν ἐπισκοπείοις ἢ μοναστηρίοις γυναῖκες ἐνδιαιτάσθωσαν. Εἰ δέ τις ἐπίσκοπος ἢ ἡγούμενος δούλῃ ἢ ἐλευθέρᾳ εἰς διακονίαν χρῷτο, ἐπιτιμάσθω· ἐπιμένων δὲ, καθαιρείσθω. Ἔνθα δὲ ἐπίσκοπος ἢ ἡγούμενος καθ' ὁδὸν καταλύσει, αἱ γυναῖκες ἐκείνου παρόντος ἀναχωρείτωσαν.

B

Ὁ κα' τῆς ζ', ὁ ιη' τῆς ἐν Καρθαγένῃ, καὶ ὁ ιδ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Κληρικοὶ ἢ μονάζοντες συνομνύμενοι, ἢ φατριάζοντες, ἢ τι κατὰ ἐπισκόπου ἢ συγκληρικοῦ τυρεύοντες, τοῦ οἰκείου βαθμοῦ παντάπασιν ἐκπιπτέτωσαν.

Ὁ κγ' ταύτης.

Οἱ παρὰ γνώμην τοῦ σφῶν ἐπισκόπου κληρικοὶ ἢ μονάζοντες τῇ Κωνσταντίνου ἐνδιατρίβοντες, καὶ ἄκοντες ἐλαυνέσθωσαν, ὡς ταράκται τῶν ἐκκλησιαστικῶν καταστάσεων.

Ὁ κδ' τῆς α' καὶ β', καὶ ὁ νδ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Κληρικὸς ἢ μονάζων ἐν ἱπποδρόμοις ἢ θυμελικοῖς παιγνίοις παρουσιάζων, ἢ κἂν ἐν γάμῳ κληθείη, τῆς τῶν παιγνίων παρουσίας μὴ προεξερχόμενος, ἢ C παυσάσθω, ἢ καθαιρείσθω.

Ὁ δ' τῆς ζ'.

Ὁ μὴ χειροθεσίας τυχὼν, εἰ καὶ μοναχὸς εἴη, τὰς ἱερὰς ἐπ' ἀμβωνος βίβλους μὴ ἀναγινωσκέτω. Χειροθετείτω δὲ ἀναγνώστας καὶ ἡγούμενος ἐν τῷ ἰδίῳ μοναστηρίῳ, εἰ ἱερωμένος εἴη, καὶ παρ' ἐπισκόπου χειροθεσίαν ἔχει· καὶ χωρεπίσκοπος, κατ' ἐπιτροπὴν ἐπισκόπου.

Ὁ κα' τῆς αὐτῆς.

Μοναχὸς τὴν ἰδίαν καταλιμπάνων μονὴν, καὶ εἰς ἑτέραν ἀπερχόμενος, ξενοδοχείσθω μὲν, μὴ δεχέσθω δὲ παρὰ γνώμην τοῦ προεστῶτος αὐτοῦ.

Ὁ οδ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Εἴ τις μοναχὸς τῆς ἰδίας ἀποδράσας μονῆς, εἰς D ἕτερον μοναστήριον μεταπέσει, ἢ εἰς κοσμικὸν εἰσκωμάσει καταγώγιον, ἀφοριζέσθω μετὰ τοῦ ὑποδεξαμένου, ἕως ἂν εἰς τὴν ἰδίαν ἐπανέλθοι μονήν. Ὁ δὲ παρ' ἐπισκόπου ὁπουδήποτε καταστὰς, οὐχ ὑπόδικος.

Ὁ α' τοῦ πατριάρχου Νικολάου.

Οἱ μοναχοὶ διὰ τὸ σχῆμα εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσίτωσαν, ὑφάψεως χάριν κηροῦ καὶ κανδήλας. Ἐπ' ἀμβωνος δὲ, δίχα χειροθεσίας, μὴ ἀναγινωσκέτωσαν.

Ὁ ιδ' τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου.

Δεῖ τὰς μοναζούσας εἰσιέναι εἰς τὸ ἅγιον θυσιαστήριον, καὶ ἅπτειν κηρὸν καὶ κανδήλας, καὶ κοσμεῖν τὸν ναόν. Κατὰ περίστασιν καὶ μοναχὸς λιτὸς

tos prodeant. Qui aliter fecerint puniuntor.

47 ejusdem, et 20 septimæ.

Monachus in muliebri mansione dormiens, aut monacha in virili, sive etiam clericus, aut laicus, segregator.

8 septimæ.

Nec in episcoporum ædibus, aut monasteriis, mulieres commorentur. Quod si quis episcopus, vel abbas, serva liberave suum ad ministerium utitur, increpator; et in sententia persistens, deponitor. In itinere vero, quocunque divertet episcopus aut abbas, inde mulieres ipso præsente secedant.

21 septimæ, 18 Carthaginensis, et 14 habitæ in Trullo.

Clerici, vel monachi, conjurationem facientes, aut factiosi, vel quid adversus episcopum aut consortem clericatus molientes, gradu suo prorsus excidant.

23 ejusdem [al. quartæ].

Clerici, vel monachi, qui præter episcopi sui sententiam Constantinopoli commorantur, etiam inviti abiguntor, veluti perturbatores ecclesiastici status.

24 primæ ac secundæ, et 54 Laodicenæ.

Clericus, aut monachus, qui circi vel nuptiarum ludicris adest, aut invitatus ad nuptias, si antequam illa ludicra fiant, non egreditur, aut desinat, aut deponitor.

4 [al. 14] septimæ.

Qui manus impositionem non est consecutus, licet monachus sit, sacros in ambone [suggestu] libros non legat. Imponat autem manus lectoribus etiam abbas in suo monasterio, si sacerdotii gradum habet, et ab episcopo manus impositionem nactus est, itemque chorepiscopus, episcopi permissu.

21 ejusdem.

Monachus, qui suam mansionem deserit, et in aliam abit, hospitio quidem excipitor, verum absque sententia præpositi sui non admittitor.

74 [al. 104] Carthaginiensis.

Si quis monachus extra suam mansionem aufugerit, et in aliud monasterium venerit, vel in sæculare diversorium velut ad comisandum irruerit, segregator una cum eo qui hominem excepit, donec in suam mansionem redierit. Qui vero ab episcopo ubicunque constitutus est, culpa caret.

1 Nicolai patriarchæ.

Monachi propter habitum in sacrarium ingrediuntor, ut cereos et candelas succendant. In suggestu vero, absque manus impositione, non legant.

14 Nicephori patriarchæ.

Monachas sacrarium ingredi oportet, et cereos atque candelas accendere, templumque ornare. In periculo simplex etiam monachus baptizat. Simili-

ter et diaconus. Quinetiam laicus, si repertus in loco fuerit, absente sacerdote.

4 Nicolai patriarchæ.

Monachus, qui propter manifestum animæ periculum a præposito suo prohibetur, absque sententia illius extra mansionem non egreditor.

3 primæ ac secundæ.

Abbas si subditos sibi monachos aufugientes diligenter non requisiverit, vel eos invenions non ad se recipit, et convenienter sanat, segregator.

80 Carthaginiensis.

Qui monachum ex alia mansione susceperit, eumque vel abbas ipse clericum, vel abbatem, in sua mansione constituerit, communionis exsors sit, eo rescisso, quod actum est.

28 habitæ in Trullo.

Episcopus, qui alienat loca quædam episcopatus fertilia, præsertim magistratibus, expellitor, et irritum esto quod gestum est. Consimiliter et in abbatibus.

41 habitæ in Trullo.

Includendus, ubi triennium prius traduxerit in monasterio sub obedientia, et annum unum extra claustrum toleranter exegerit, ita demum de sententia præsidis in illa regione, includitor, nec egreditor inde, nisi mors cogat, aut commodum publicum, idque de sententia primatis.

22 habitæ in Trullo.

Qui eremitæ dicuntur, in urbe degentes, nisi rasi more monachorum in monasterio degunt, ex urbe pelluntor.

48 ejusdem.

Mulier ab eo qui susceptt episcopatum, de communi consensu separata, post ordinationem ejus monacha fiat, longe ab episcopi diversorio semota, cujus tamen cura et providentia fruatur.

22 septimæ.

Laici quidem cum gratiarum actione, et absque judicris, cum mulieribus vescantur: monachi vero, vel sacerdotes seorsum, ac ne cum cognatis quidem mulieribus comedant, nisi forte præsentibus divinis et religiosis viris ac mulieribus.

Scholium.

Illius chartularii Majoris Ecclesiæ, domini Petri dissertatio, Fieri non potest, inquit, ut monachus pueros de sacro baptismate suscipiat, et coronas nuptiales teneat, et fraternitates constituat.

TITULUS III.

De monasteriis.

Canon 4 synodi 4.

Nullus usquam templum construat, absque sententia episcopi.

26 quartæ.

Œconomus cuilibet ecclesiæ de clero præficitor. Qui autem hoc facere neglexit episcopus, multabitur. Quod si metropolitanus in ecclesia sua nullum faciat œconomum, patriarcha faciat. Illicm si non

βαπτίζει. Ὡσαύτως καὶ διάκονος· καὶ λαϊκὸς δέ, ἐὰν εὑρεθῇ εἰς τόπον, μὴ ὄντος ἱερέως.

Ὁ δ' τοῦ πατριάρχου Νικολάου.

Ὁ μοναχὸς διὰ προφανῆ ψυχικὸν κίνδυνον παρὰ τοῦ προεστῶτος εἰργόμενος. παρὰ γνώμην αὐτοῦ τῆς μονῆς μὴ ἐξερχέσθω.

Ὁ γ' τῆς α' καὶ β'.

Ἡγούμενος, τοὺς ὑπ' αὐτὸν μοναχοὺς ἀποδιδράσκοντας εἰ μὴ ἐπιμελῶς ἀναζητοίη, ἢ εὑρίσκων οὐκ ἀναλαμβάνει, καὶ προσηκόντως θεραπεύει, ἀφοριζέσθω.

Ὁ π' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ὁ ἐξ ἑτέρας μονῆς μοναχὸν δεξάμενος, καὶ ἢ κληρικὸν αὐτὸν ἡγούμενος, ἢ ἡγούμενον, ἐν τῇ ἰδίᾳ καταστήσει μονῇ, ἀκοινώνητος, τῆς πράξεως ἀκυρωθείσης.

Ὁ ιη' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ἐπίσκοπος ἐκποιῶν τι τῶν αὐτουργίων τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ μάλιστα ἄρχουσιν, ἐκδιωκέσθω· καὶ ἡ πρᾶσις ἄκυρος μενέτω. Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἡγουμένων.

Ὁ μα' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ὁ ἐγκλεισθησόμενος, τριετίαν πρότερον διαβιβάσας ἐν μοναστηρίῳ ὑποτασσόμενος, καὶ ἐνιαυτὸν ἔξω τῆς ἐγκλείστρας προσκαρτερήσας, οὕτω γνώμῃ τοῦ προέδρου τῆς χώρας ἐγκλειέσθω· κἀκεῖθεν μὴ ἐξερχέσθω, εἰ μὴ θάνατος ἀναγκάζει, ἢ κοινὴ λυσιτέλεια, γνώμῃ τοῦ προέδρου τότε.

Ὁ κβ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Οἱ ἐρημῖται λεγόμενοι, κατὰ πόλιν διάγοντες, εἰ μὴ κατὰ μοναχοὺς κειράμενοι, ἐν μοναστηρίῳ διαλοῦσι, τῆς πόλεως ἐλαυνέσθωσαν.

Ὁ μη' ταύτης.

Ἡ διαζευχθεῖσα κατὰ κοινὴν συμφωνίαν τοῦ ἐπισκοπὴν ἀναδεξαμένου γυνή, μετὰ τὴν ἐκείνου χειροτονίαν μοναζέτω, πόρρω τῆς τοῦ ἐπισκόπου καταγωγῆς, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ προνοίας ἀπολαυέτω.

Ὁ κβ' τῆς ζ'.

Λαϊκοὶ μὲν γυναιξὶν εὐχαρίστως καὶ χωρὶς παιγνίων συνεσθιέτωσαν, μονάζοντες δὲ ἢ ἱερωμένοι κατ' ἰδίαν γυναιξὶ μηδὲ συγγενέσι συνεσθιέτωσαν· εἰ μή που μετὰ θεοφόρων καὶ εὐλαβῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν.

Σχόλιον.

Ἡ τοῦ χαρτοφύλακος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας κυρίου Πέτρου διάλεξις, Ἀνένδεκτον, φησί, μοναχὸν δέχεσθαι παιδία ἀπὸ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ κραταιὰ ἀταφάνους γάμους, καὶ ἀδελφοποιΐας ποιεῖν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Γ'.

Περὶ μοναστηρίων.

Ὁ δ' τῆς δ'.

Μηδεὶς μηδαμοῦ ναὸν συνιστάσθω, ἄνευ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου.

Ὁ κς' τῆς δ'.

Οἰκονόμος ἑκάστῃ τῶν ἐκκλησιῶν ἀπὸ τοῦ κλήρου γινέσθω. Ὁ δὲ τούτου καταφρονῶν ἐπίσκοπος, ἐπιτιμηθήσεται. Τοῦ μητροπολίτου δὲ μὴ ποιοῦντος οἰκονόμον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, ὁ πατριάρχης

ποιείτω. Καὶ το ἐπισκόπου μὴ ποιοῦντος, ὁ μη- A faciat episcopus, faciat metropolitanus. Consimiliter
τροπολίτης. Κατὰ ταυτὰ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν μοναστη- et de monasteriis.
ρίων.

Ὁ κδ' τῆς δ', καὶ ὁ μθ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Τὰ κατὰ γνώμην ἐπισκόπου καθιερωθέντα μο- 24 *quartæ, et* 69 *habitæ in Trullo.*
ναστήρια, μενέτω ἀκίνητα εἰς τὸ διηνεκὲς μοναστή- Consecrata de sententia episcopi monasteria im-
ρια, καὶ φυλαττέσθω τὰ τούτοις ἀνήκοντα, καὶ mobiliter in perpetuum monasteria maneant, resque
κοσμικὰ μὴ γινέσθω καταγώγια. Ὁ δ' ἄλλως ποιῶν ad ea pertinentes conserventur, nec in mundana
ἐπιτιμάσθω. diversoria commutentur. Qui aliter facit, punitor.

Ὁ ιζ' τῆς ζ'.

Ὁ βουλόμενος κτίσαι μοναστήριον, εἰ μὴ τὰ πρὸς 17 *septimæ.*
ἀπαρτισμὸν ἔχει, κωλυέσθω παρὰ τοῦ ἐπισκόπου. Qui condere vult monasterium, nisi pertinentia
ad consummationem ejus habet, ab episcopo pro-
hibetor.

Ὁ ιθ' ταύτης.

Ὁ διὰ χρυσίου [χρυσίον] δεχόμενος τοὺς προαερ- 19 *ejusdem.*
χομένους ἱερατικῷ ἢ μονήρει βίῳ, ἐπίσκοπος μὲν, ἢ Qui propter aurum admittit accedentes ad sa- B
ἡγούμενους, ἢ ὅλως τοῦ ἱερατικοῦ, εἰ μὴ παύοιτο, κα- cerdotalem vel monasticam vitam, episcopus qui-
θαιρείσθω· ἡγούμενος δὲ, ἐκδιωχθήτω, καὶ πρὸς dem, vel abbas [prior], vel quisquam sacerdotalis
ὑποταγὴν ἑτέρῳ μοναστηρίῳ δοθήτω. Ὡσαύτως δὲ ordinis, nisi desistat, deponitor; abbatissa vero,
καὶ ἡγούμενος, εἰ μὴ πρεσβύτερος εἴη. Τὰ δὲ παρὰ expellitor, et ad obediendum alteri monasterio tra-
τῶν προσιόντων τοῖς μοναστηρίοις ἀφιερούμενα, ditor. Similiter et abbas, si non sit presbyter. Quæ
ἔστωσαν τοῖς μοναστηρίοις, κἂν τε μένοιεν ἐν αὐτοῖς autem ab accedentibus ad monasteria, iisdem con-
οἱ ἀφιερώσαντες, κἂν τε μή· εἰ μὴ αἰτία εἴη τοῦ secrantur, monasteriorum sunto, sive maneant in
προεστῶτος. eis qui consecrarunt, sive non maneant, nisi præ-
positi culpa interveniat.

Ὁ κ' τῆς ἑβδόμης.

Διπλᾶ μοναστήρια μὴ γινέσθω, μηδὲ διαιτάσθω- 20 *septimæ.*
σαν ἅμα μοναχοὶ καὶ μονάζουσαι, μηδὲ ἰδίᾳ προσ- Duplicia monasteria ne fiant, neve degant simul
ομιλείτωσαν, μηδὲ κοιταζέτω μοναχὸς ἐν γυναι- monachi et monachæ, neque seorsum conversen-
κείῳ· μοναστηρίῳ, μηδὲ συνεσθιέτω καταμόνας tur, neque cubet monachus in monasterio muliebri,
μοναζούσῃ· ἀλλὰ καὶ εἴ τι ταύτῃ κομίσει ποτὲ, ἔξω neque solus cum monacha sola comedat: sed si
μένων διδότω. Καὶ τὴν συγγενῆ παρουσίᾳ τῆς C quid etiam huic aliquando affert, id foris manens
προεστώσης θεάσθω τε καὶ βραχέα ταύτῃ προσομι- reddat. Itidem cognatam suam præsente præposita
λείτω. videat, et paucis cum ea colloquatur

ΤΜΗΜΑ Ε'

ΠΕΡΙ ΛΑΙΚΩΝ.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Α'.

Περὶ τῶν φωτιζομένων, καὶ τίνες φωτίζονται.

Ὁ ζ' τῆς β', καὶ ὁ ζ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Ἀρειανοὶ, Μακεδονιανοὶ, Σαββατιανοὶ, Ναυατιανοὶ, Τεσσαρεσκαιδεκατῖται, Τετραδῖται, καὶ Ἀπολιναριασταὶ προσερχόμενοι, τῷ ἁγίῳ μόνον μύρῳ χριέ- D
σθωσαν, τὰς αἱρέσεις ἐγγράφως πρότερον ἀναθεμα-
τίσαντες· οἱ δὲ τῶν λοιπῶν αἱρέσεων, ὡς Ἕλληνες
δεχέσθωσαν, καὶ κατηχούμενοι, βαπτιζέσθωσαν.

Σχόλιον.

Οἱ τῶν Ἀγαρηνῶν παῖδες βαπτιζόμενοι παρὰ
ὀρθοδόξων ἱερέων ἀκόντων, οὐκ εὐσεβεῖ διανοίᾳ τῶν
προσαγόντων αὐτοὺς, ἀλλ' ὡς φαρμακείᾳ ἢ ἐπῳδαῖς
χρωμένων, εἰ προσέλθοιεν ἀληθῶς τῇ πίστει, ἀνα-
βαπτίζονται. Ταῦτα γὰρ συνοδικῶς ἀπεφάνθη, ὡς ὁ
Βαλσαμὼν λέγει.

Ὁ ιθ' τῆς α'.

Οἱ Παυλιανισταὶ ἀναβαπτιζέσθωσαν, καὶ εἰ ἄμεμ-
πτοι, καὶ αὖθις χειροτονείσθωσαν, εἰ καὶ προχειρο-
τονήνηται· εἰ δὲ ἀνάξιοι, καθαιρείσθωσαν.

SECTIO V.

DE LAICIS

TITULUS I.

De his, qui per baptismum illuminantur, et quinam sint illuminandi.

Canon 7 *secundæ, et* 7 *Laodiceuæ.*

Ariani, Macedoniani, Sabbatiani, Navatiani, Quartadecumani, Quartani, et Apollinaristæ ad or-
thodoxos accedentes, sacro duntaxat oleo inungun-
tor, ubi prius hæreses suas per scripturam anathe-
mati subjecerint. Cæteris addicti sectis, ut pagani
admittuntor, et per catechesin instructi bapti-
zantor.

SCHOLIUM.

Agarenorum liberi, qui ab orthodoxis sacerdoti-
bus invitis baptizantur, non pia intentione illorum,
qui ad baptismum eos adducunt, sed quasi veneficio
vel incantatione utentium; si reapse ad fidem acces-
serint, rebaptizantur. Hoc enim ita pronuntiatum
est in synodo, quemadmodum Balsamon tradit.

19 *primæ.*

Paulianistæ rebaptizentur, et si reprehensione
carent, iterum ordinentur, licet antea ordinati.
Sin indigni sunt, deponuntor.

8 *Laodicenæ.*

Qui de Phrygum secta convertuntur, rebaptizantor, licet apud ipsos clerici fuerint.

1 *Basilii Magni.*

Nequit admitti hæreticorum baptisma, cum tamen avulsorum baptisma, et sua seorsum habentium conventicula, possit admitti.

47 *ejusdem.*

Novatiani, si plurium episcoporum ita visum judicio fuerit, rebaptizantor.

8 *septimæ.*

Hebræi ne recipiuntor, nisi pareat eos ex sincera fide converti.

45 *Laodicenæ.*

Non oportet eos qui post duas Quadragesimæ septimanas in catechesi sunt instructi, magno Sabbato (1) ad baptismum admitti.

8 *habitæ in Trullo.*

Qui per baptismum illuminatur, fidem ediscat.

45 *Laodicenæ.*

Eamque feria quinta magnæ septimanæ enuntiet.

48 *ejusdem.*

Qui illuminantur, post baptismum unguento cœlesti unguntor.

47 *ejusdem.*

Qui baptizantur in morbo, si resurgant, finem ediscant.

83 *habitæ in Trullo, et* 7 *Carthaginiensis.*

Infantes, qui neque notitiam, neque testimonia baptismi accepti habent, baptizantor.

Nicephori patriarchæ.

Infantes non baptizatos, absente sacerdote, baptizet is qui repertus istic fuerit. Quod si pater ipsemet, vel quivis homo Christianus, eos baptizaverit, nullum in eo pecatum admittitur.

Scholium.

Infantem, qui ægrotat, confestim baptizari permissum est; recte valentem, post quadragesimum a nativitate diem. Beatus autem Joannes sic ait: Puerum morbo detentum jamque morti proximum, si terna duntaxat immersione sacerdos, ne præripiatur metuens perfecerit (2), non opus est ut deinceps preces, quas omisit, et aohorismos integre suppleat

45 *Carthaginiensis.*

Qui per imbecillitatem pro se respondere non potest, tunc baptizator, cum animi sui propositum de hoc patefecerit.

1 *Timothei Alexandrini.*

Catechumenus si perceperit ignorans, baptismo illuminator; a Deo namque vocatus est.

2 *ejusdem.*

Catechumenus, qui dæmone, vexatur, nonnisi repurgatus a dæmone, baptizatur, extraquam si de vita migret.

4 *ejusdem.*

Catechumenus, qui ex debilitate mentem amisit, baptizator, nisi vexetur a dæmone.

(1) Quod Pascha præcedit.

A

Ὁ ἡ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Οἱ ἐκ τῆς τῶν Φρυγῶν αἱρέσεως ἐπιστρέφοντες ἀναβαπτιζέσθωσαν, εἰ καὶ παρ' ἐκείνοις κεκλήρωντει

Ὁ α' τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

Ἄδεκτον τὸ τῶν αἱρετικῶν βάπτισμα, δεκτὸν τὸ τῶν ἀποσχίστων καὶ παρασυναγώγων.

Ὁ μζ' αὐτοῦ.

Οἱ Ναυατιανοὶ, εἰ πλειόνων ἐπισκοπων δόξει κρίσει, ἀναβαπτιζέσθωσαν.

Ὁ η' τῆς ζ'

Ἑβραῖοι μὴ δεχέσθωσαν, εἰ μὴ φαίνοιντο ἐξ εἰλικρινοῦς πίστεως ἐπιστρέφοντες.

Ὁ με' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Οὐ δεῖ τοὺς μετὰ δύο τῆς τεσσαρακοστῆς ἑβδομάδας κατηχουμένους τῷ μεγάλῳ Σαββάτῳ δέχεσθαι εἰς τὸ φώτισμα.

Ὁ η' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ὁ φωτιζόμενος, τὴν πίστιν ἐκμανθανέτω.

Ὁ με' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Καὶ τῇ πέμπτῃ τῆς [μεγάλης] ἑβδομάδος ταύτην ἀπαγγελλέτω.

Ὁ μη' ταύτης.

Οἱ φωτιζόμενοι, μετὰ τὸ βάπτισμα, χριέσθωσαν ἐπουρανίῳ χρίσματι.

Ὁ μζ' ταύτης.

Οἱ ἐν νόσῳ βαπτιζόμενοι, ἀνιστάμενοι, τὴν πίστιν ἐκμανθανέτωσαν.

Ὁ πδ' τῆς ἐν Τρούλλῳ, καὶ ὁ ζ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Τὰ μὴ γινώσκοντα νήπια, μηδὲ μαρτυρούμενα βαπτισθῆναι, βαπτιζέσθωσαν.

Τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου.

Χρὴ τὰ ἀβάπτιστα νήπια, ἐὰν εὑρεθῇ τις, εἰς τόπον μὴ ὄντος ἱερέως, βαπτίσαι. Εἰ βαπτίσει δὲ καὶ ὁ ἴδιος πατὴρ, ἢ οἱοσδήποτε ἄνθρωπος Χριστιανὸς, οὐκ ἔστιν ἁμαρτία.

Σχόλιον.

Τὸ νοσοῦν παιδίον ἐνδίδοται καὶ παραυτίκα βαπτίζεσθαι· ὑγιαῖνον δὲ μετὰ μ' ἡμέρας τῆς αὐτοῦ γεννήσεως. Ὁ μακάριος δὲ Ἰωάννης οὕτω φησί· Τὸ νόσῳ κρατηθὲν καὶ προσεγγίσαν ἤδη θανάτῳ παιδίον, εἰ διὰ τῆς τρίτης μόνον καταδύσεως ὁ ἱερεὺς, φόβῳ τοῦ μὴ προσαναρπασθῆναι, τελειώσει· οὐ χρεία τούτῳ μετέπειτα καὶ τὰς εὐχὰς, ἃς καταλέλοιπε, καὶ τοὺς ἀφορισμοὺς ἀναπληρῶσαι.

Ὁ με' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Ὁ δι' ἀσθένειαν ὑπὲρ ἑαυτοῦ μὴ δυνάμενος ἀποκρίνεσθαι, τότε βαπτιζέσθω, ὅτε τὴν οἰκείαν εἰς τοῦτο δείξει προαίρεσιν.

Ὁ α τοῦ Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας.

Κατηχούμενος εἰ ἀγνοῶν μεταλάβοι, φωτιζέσθω· παρὰ Θεοῦ γὰρ κέκληται.

Ὁ β' τούτου.

Δαιμονῶν κατηχούμενος, εἰ μὴ τοῦ δαίμονος καθαρθῇ, οὐ βαπτίζεται· πλὴν εἰ ἐξοδεύει.

Ὁ δ' τούτου.

Κατηχούμενος ἀσθενείᾳ γενόμενος ἔκφρων, βαπτιζέσθω, εἰ μὴ δαίμονᾷ.

(2) Hoc est, baptizaverit.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Β'. A

Τίνα δεῖ τοὺς λαϊκοὺς ποιεῖν, καὶ τίνα μὴ ποιεῖν.

Ὁ θ' τῶν ἁγιοστόλων.

Ὁ τῇ εὐχῇ καὶ τῇ μετοχῇ μὴ παραμένων ἀφοριζέσθω.

Ὁ ι' αὐτῶν.

Ὁμοίως καὶ ὁ συνευχόμενος ἀκοινωνήτῳ.

Ὁ κδ' αὐτῶν.

Λαϊκὸς ἑαυτὸν ἀκρωτηριάσας, ἔτη τρία ἀφοριζέσθω.

Ὁ μη' αὐτῶν.

Λαϊκὸς εἰ τὴν οἰκείαν ἐκβαλὼν γυναῖκα, ἄλλην ἀγάγηται, ἢ ἀπολελυμένην, ἀφοριζέσθω.

Ὁ οα' αὐτῶν.

Ὁ εἰς ἱερὸν ἐθνῶν ἢ συναγωγὴν Ἰουδαίων, προσ- B ενεγκὼν ἔλαιον, ἀφοριζέσθω.

Ὁ οβ' αὐτῶν.

Ὡσαύτως καὶ ὁ κηρὸν ἢ ἔλαιον ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας συλῶν.

Ὁ ογ' αὐτῶν.

Καὶ ὁ τὰ ἱερὰ σκεύη εἰς χρῆσιν σφετεριζόμενος.

Ὁ νη' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Λαϊκὸς πρεσβυτέρου παρόντος, ἢ διακόνου, εἰ τῶν θείων ἑαυτῷ μυστηρίων μεταδῷ, ἑβδομάδα μίαν ἀφοριζέσθω.

Ὁ ξδ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Λαϊκὸς δημοσίᾳ περὶ πίστεως διδάσκων, ἡμέρας τεσσαράκοντα ἀφοριζέσθω.

Ὁ ξη' ταύτης.

Ὁ τὰ θεῖα βιβλία φθείρων καθ' οἱονδήτινα τρό- C πον, ἢ κατατέμνων, ἐνιαυτὸν ἀφοριζέσθω.

Ὁ ξθ' ταύτης.

Ἄνευ βασιλέως, μή τις εἰς τὸ Πλαστήριον εἰσερχέσθω.

Ὁ οα' ταύτης.

Ὁ τοὺς πολιτικοὺς μετιὼν νόμους, εἰ Ἑλληνικοῖς ἔθεσιν ἔν τε στολαῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι χρῷτο, ἀφοριζέσθω.

Ὁ οβ' ταύτης, καὶ ὁ ι' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Πιστὸς ἑτεροδόξῳ γυναικὶ συναφθείς, χωριζέσθω· ἐπιμένων δὲ, ἀφοριζέσθω. Ἀπίστων δὲ ὁμοζύγων, εἰ ὁ ἕτερος αὐτῶν πιστεύσειε, καὶ συνευδοκεῖ τῷ πιστῷ συνοικεῖν ὁ ἄπιστος, μὴ χωριζέσθωσαν, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν. D

Σχόλιον.

Ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Θεοδοσίου βικινάτωρ βασιλικὸς βαπτισθείς, πατριαρχικῷ γράμματι διεζύγη τῆς γυναικὸς μὴ πειθομένης τῷ ἀνδρὶ πολλὰ παρακαλοῦντι τὰ εἰς εὐσέβειας ἑλέσθαι, ὅπερ ἐστὶν ἐναντίον τῷ κανόνι τούτῳ.

Ὁ λα' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Μηδὲ αἱρετικοῖς εἰς συνάφειαν τέκνα πιστοὶ διδότωσαν· λαμβανέτωσαν δὲ, χριστιανίσειν ἐπαγγελλόμενα.

Ὁ ογ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ὁ ἐν ἐδάφει σταυρὸς ἀφανιζέσθω, καὶ ὁ ἐπ' ἐδάφους πύτὸν χαράττων ἀφοριζέσθω.

TITULUS II.

Quæ laicis faciunda, quæ non faciunda.

Canon 9 apostolorum.

Qui apud preces et [mysteriorum] perceptionem non manet, segregator.

10 eorumdem.

Similiter et qui cum excommunicato precatur.

24 eorumdem.

Laicus, qui seipsum mutilavit, triennium segregator.

48 eorumdem.

Laicus, si uxore sua ejecta duxerit aliam, vel repudiatam, segregator.

71 eorumdem.

Qui oleum obtulerit in templo paganorum, vel Judæorum synagoga, segregator.

72 eorumdem.

Similiter et qui ceram vel oleum ex ecclesia surripit.

73 eorumdem.

Et qui vasa sacra suum ad usum usurpat.

58 habitæ in Trullo.

Si laicus præsente presbytero, vel diacono, sacra mysteria sibimet impertiverit, una septimana segregator.

64 habitæ in Trullo.

Laicus, qui publice de fide docet, dies quadraginta segregator.

68 ejusdem.

Qui sacros libros quocunque modo corrumpit, aut concidit, ad annum segregator.

69 ejusdem.

Excepto imperatore, nullus propitiatorium ingreditor.

71 ejusdem.

Qui jura civilia tractat, si paganis consuetudinibus tam in amictu, quam cæteris omnibus utatur, segregator.

72 ejusdem, et 10 Laodicenæ.

Fidelis diversæ sectæ mulieri copulatus, separator; in sententia persistens, segregator. Ex infidelibus autem conjugibus si alteruter fidem fuerit amplexus, et infideli cum fideli habitare placet, ne segregantor, juxta Pauli vocem.

Scholium.

Sub patriarcha Theodosio, buccinator quidam imperatorius baptizatus, per scripturam patriarchicam ab uxore separatus est, quæ marito non obtemperabat, multum roganti, ut religionem suam amplecteretur, id quod huic canoni contrarium est.

31 Carthaginensis.

Nec hæreticis fideles suos liberos in matrimonium tradant. Accipiant tamen, si se velle christianizare polliceantur.

73 habitæ in Trullo.

Humi facta crux aboleatur, et qui eam in solo sculpit, segregetur.

82 *ejusdem.*

Agnus ad figuram Christi ne sculptor, quemadmodum priscis in imaginibus invenitur, sed Christus ipse, secundum formam humanam.

85 *ejusdem.*

Coram tribus testibus servus emancipator.

100 *ejusdem.*

Qui picturas turpes sive in tabula, sive alio quo modo pingit, segregator.

101 *ejusdem.*

Qui Dominicum corpus immaculatum percepturus est, si non manus extendens, et in modum crucis conformans, illis ipsis id accipit, sed receptaculo quodam, segregator una cum eo qui impertivit.

Scholium.

Nimirum cum quidam manibus oblationem recipere verentur, aurea vasa parabant, vel argentea, per quæ illam sumebant. Hoc igitur abolet, cum hominem dicat omnium esse pretiosissimum.

2 *Antiochenæ.*

Qui ecclesiam ingreditur, et sacras Scripturas audit, nec tamen cum populo preces conjungit, aut communicat, pro rejiculo ducitor, donec declarata pœnitentia, veniam ut impetret, supplicaverit. Et qui cum excommunicato communicat, communionis exsors esto.

74 *habitæ in Trullo, et* 28 *Laodicenæ.*

Non oportet in Dominicis (1) epulari, neque accubita sternere. Quod qui facit, aut desistat, aut segregator.

Scholium

Accubita vocat instratus sive toralia magna more Latino.

42 *Carthaginensis.*

Itidem in Dominicis, extra necessitatem itineris, nulli convivia celebrent.

76 *habitæ in Trullo.*

Non oportet in templi septis cauponam, vel ciborum species proponere, vel alias vendiliones instituere. Quod qui transgreditur segregator.

94 *ejusdem.*

Qui juramenta paganica jurat, segregator.

96 *ejusdem.*

Qui capillos concinnant, ad inventium corruptelam segregantor.

Synodi habitæ ad S. Sapientiam.

Laicus, qui carceravit episcopum, aut verberavit, idque vel absque causa, vel causa conflicta, anathema sit.

9 *Laodicenæ.*

Qui cœmeteria, vel martyria hæreticorum adit, precum vel cultus causa, communionis exsors esto. Si pœnitentiam egerit, recipitor.

37 *ejusdem.*

Cum Judæis aut hæreticis non agendi sunt dies festi.

(1) Videlicet ecclesiis.

A

Ὁ πβ' αὐτῆς.

Ἀμνὸς εἰς τύπον Χριστοῦ μὴ χαραττέσθω, ὡς ἐν ταῖς παλαιαῖς τῶν εἰκόνων εὕρηται· ἀλλ' αὐτὸς ὁ Χριστὸς, κατὰ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα.

Ὁ πϛ' ταύτης.

Ἐπὶ τρισὶ μάρτυσι δοῦλος ἐλευθερούσθω.

Ὁ ϛ' ταύτης.

Ὁ γραφὰς αἰσχρὰς εἴτε ἐν πίνακι, εἴτε καὶ ἄλλως πως γράφων, ἀφοριζέσθω.

Ὁ ρα' ταύτης.

Ὁ τοῦ ἀχράντου μεταλημφόμενος Δεσποτικοῦ σώματος, εἰ μὴ τὰς χεῖρας ἐκτείνων, καὶ σταυροειδῶς σχηματίζων, ἐν αὐταῖς δέχοιτο, ἀλλά τινι δοχείῳ· ἀφοριζέσθω σὺν τῷ μεταδιδόντι.

B

Σχόλιον.

Εὐλαβούμενοί τινες δῆθεν διὰ τῶν χειρῶν τὴν ἀναφορὰν δέξασθαι, σκεύη χρυσᾶ κατεσκεύαζον, ἢ ἀργυρᾶ, καὶ διὰ τούτων ἐδέχοντο. Τοῦτο οὖν ἀναιρεῖ, τιμιώτατον πάντων λέγων τὸν ἄνθρωπον εἶναι.

Ὁ β' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Ὁ εἰς ἐκκλησίαν εἰσιὼν, καὶ τῶν ἱερῶν ἀκούων Γραφῶν, μὴ μέντοι κοινωνῶν τῷ λαῷ τῆς εὐχῆς, τῆς μεταλήψεως, ἀπόβλητος γενέσθω, ἕως μετάνοιαν δείξας, καθικετεύσει συγγνώμης τυχεῖν· καὶ ὁ ἀκοινωνήτῳ κοινωνῶν, ἀκοινώνητος.

Ὁ οϛ' τῆς ἐν Τρούλλῳ, καὶ ὁ κη' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Οὐ δεῖ ἐν τοῖς Κυριακοῖς συνεσθίειν, καὶ ἀκούβιτα C στρωννύειν· ὁ δὲ ποιῶν, ἢ παυσάσθω, ἢ ἀφοριζέσθω.

Σχόλιον.

Ἀκούβιτα στρωμνὰς μεγάλας λέγει, κατὰ Λατίνους.

Ὁ μϛ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Καὶ ἐν τοῖς Κυριακοῖς, εἰ μὴ δι' ἀνάγκην ἀναγκαίαν, μή τινες συμποσιαζέσθωσαν.

Ὁ ος' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Οὐ δεῖ ἐν ναοῦ περιβόλοις καπηλεῖον, ἢ τὰ διὰ βρωμάτων εἴδη προτιθέναι· ἢ ἑτέρας πράσεις ποιεῖσθαι· ὁ δὲ παραβαίνων, ἀφοριζέσθω.

Ὁ ἑνενηκοστὸς τέταρτος ταύτης.

Ὁ Ἑλληνικοὺς ὅρκους ὀμνύων, ἀφοριζέσθω.

Ὁ ἑνενηκοστὸς ἕκτος ταύτης.

Οἱ τὰς κόμας εὐθετίζοντες πρὸς τὴν τῶν ὁρώντων λύμην, ἀφοριζέσθωσαν.

Τῆς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.

Λαϊκὸς ἐπίσκοπον φυλακίσας, ἢ τύψας, ἢ χωρὶς αἰτίας, ἢ καὶ συμπλασάμενος, ἀνάθεμα ἔστω.

Ὁ θ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Ὁ κοιμητηρίοις ἢ μαρτυρίοις αἱρετικῶν ἐπελθὼν, εὐχῆς ἢ θεραπείας ἕνεκεν, ἀκοινώνητος ἔστω· μετανοήσας δὲ, δεχέσθω.

Ὁ λζ' ταύτης.

Ἰουδαίοις ἢ αἱρετικοῖς οὐ συνεορταστέον.

Ὁ λη' ταύτης.

Οὐδὲ τὰ παρ' αὐτῶν ἄζυμα δεκτέον.

Ὁ λτ' ταύτης.

Αἱρετικῷ ἢ σχισματικῷ μηδεὶς συνευχέσθω.

Ὁ λθ' ταύτης.

Οὐδὲ τοῖς ἔθνεσι συνεορταστέον.

Ὁ μ' ταύτης.

Πιστὸν ἐν γάμοις βαλίζειν ἢ ὀρχεῖσθαι οὐ δεῖ.

Ὁ λ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Κατηγορῶν ἢ κατηγορούμενος, βίαν φοβούμενος, τόπον ἕτερον ἐπιλεξάσθω κριθῆναι.

Ὁ μη' ταύτης.

Ὁ τῇ Ἐκκλησίᾳ μὴ πειθόμενος, ἀρχοντικῶς παιδευέσθω.

Ὁ ξ' ταύτης.

Τὰ Ἑλληνικὰ πεπαύσθω συμπόσια, ἃ δὴ καὶ ἐν ταῖς τῶν μαρτύρων μνήμαις ἀναισχύντως γινόμενα, τὰς σεμνὰς ἀπείργει γυναῖκας ἐν ἐκκλησίᾳ συνάγεσθαι.

Ὁ ξα' ταύτης.

Ὡσαύτως καὶ τὰ ἐν Κυριακαῖς καὶ ἑορταῖς θεωρία τε καὶ παίγνια, μάλιστα δὲ τὰ ἐν τῇ ὀγδοάδι τοῦ ἁγίου Πάσχα.

Ὁ ξς' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Τὴν γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἑβδομάδα πᾶσαν, πιστὸς πᾶς ἐκκλησιαζέσθω.

Ὁ ξγ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Σκηνικὸς εἰς σπουδαῖον μετελθὼν βίον μὴ πρὸς τὸν πρότερον βίον παρά τινος ἑλκέσθω.

Ὁ ξς' ταύτης.

Οἱ αἱρετικοῖς κριταῖς δικασθέντες, μὴ ἐκκαλείσθωσαν.

Ὁ ρβ' ταύτης.

Αἱ τεμνόμεναι συζυγίαι, εἰ μὴ καταλλάττοιντο, μενέτωσαν οὕτως· εἰ δὲ μή, πρὸς μετάνοιαν ἀναγκαζέσθωσαν.

Σχόλιον.

Οἱ ἀπὸ τῶν οἰκείων ἀναχωρήσαντες γυναικῶν, καθ' οἱανδήτινα αἰτίαν ἀνεπιστρόφως, αὐτοὶ μὲν ἀφορίζονται, αἱ δὲ τούτων γυναῖκες αὐτοὺς περιμένουσιν, εἰ μὴ πενταετία παρῆλθε, καὶ ἄδηλόν ἐστιν, εἰ περίεισι· τὰ αὐτὰ καὶ περὶ αἰχμαλώτων.

Ὁ ρλα' ταύτης.

Ὁ ἐνάγων μάρτυρας, ἐκ τοῦ ἰδίου οἴκου μὴ χομιζέτω, μηδὲ πρὸ δεκατεσσάρων ἐτῶν.

Ὁ γ' τοῦ ἁγίου Διονυσίου Ἀλεξανδρείας.

Οἱ γεγαμηκότες, ἀλλήλων ἀπεχέσθωσαν ἐκ συμφώνου, ἵνα τῇ προσευχῇ σχολάζωσιν.

Ὁ ε' τοῦ Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας.

Καὶ οἱ συγγενόμενοι σύνοικοι, κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην οὐ μεταλήψονται.

Ὁ δ' τοῦ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας.

Οἱ ἀπροαιρέτως ἐν νυκτερινῇ ῥύσει γενόμενοι, τῷ ἰδίῳ κατακολουθείτωσαν συνειδότι, καὶ σκοπείτωσαν, εἰ μὴ ἐκ τινος ἐμπαθείας, ἢ βρωμάτων ἐξ ἀκρασίας, ἀλλ' αὐτομάτως ἡ ῥύσις αὐτοῖς συμβέβηκε καὶ οὕτω προσίτωσαν τῷ Θεῷ.

38 *ejusdem.*

Nec ab ipsis accipiendi non fermentati panes.

33 *ejusdem.*

Nemo cum hæretico vel schismatico precetur.

39 *ejusdem.*

Neque cum paganis festa celebranda.

53 *ejusdem.*

Fidelem in nuptiis ballare (1) vel saltare non oportet.

30 *Carthaginensis.*

Actor vel reus, si vim metuat, locum alium deligat, ubi causa cognoscatur.

48 *ejusdem.*

Qui Ecclesiæ non obtemperat, auctoritate præsidum castigator.

7 *ejusdem.*

Convivia pagana desinant, quæ quidem et in martyrum recordationibus cum impudenter habentur, quo minus honestæ mulieres in ecclesiam conveniant, impediunt.

61 *ejusdem.*

Similiter et quæ Dominicis festisque diebus habentur spectacula et ludicra, præsertim, quæ in octava sancti Paschatis.

66 *habitæ in Trullo.*

Nam per universam post Resurrectionem septimanam quilibet fidelis ecclesiam adeat.

63 *Carthaginensis.*

Scenicus, qui ad vitam seriam transiit, a nemine priorem ad vitam retrahitor.

66 *ejusdem.*

Qui apud hæreticos judices litigarunt, non provocent.

102 *ejusdem.*

Conjugia, quæ dirimuntur, nisi reconcilientur, ita maneant. Sin autem, ad pœnitentiam cogantur.

Scholium.

Qui ab uxoribus suis quacunque de causa discesserunt, ita ut non revertantur, ipsi quidem segregantur, uxores autem exspectare debent, nisi quinquennium præterierit, et incertum sit an sint superstites: eadem et de captivis.

131 *ejusdem.*

Qui testes adducit, eos e domo sua non producat, nec ante quartum decimum annum.

3 *S. Dionysii Alexandrini.*

Qui juncti sunt matrimonio, a se invicem abstineant ex consensu mutuo, ut precationi vacent.

5 *Timothei Alexandrini.*

Conjuges, qui liberis operam dederunt, eo die mysteria non percipient.

4 *Dionysii Alexandrini.*

Qui præter animi sententiam passi sunt fluxionem nocturnam, suam conscientiam sequantur, et circumspiciant, an ex affectione quadam vitiosa, vel usu ciborum immodico, an sponte sua potius eis fluxus acciderit, atque ita ad Deum accedant.

(1) Βαλίζειν, hoc est ad cymbalorum sonos corpus movere. *Zonar.*

Scholium.

Joannes autem Jejunator sic ait : Pollutus in somno per fluxus passionum, uno die rejicitur a communione, cum quinquagesimum Psalmum cecinerit, et pœnitentias 49 peregerit. Qui vero mollitiem commisit, 40 diebus plectitur, cibis siccis vescens, et quolibet die pœnitentias 100 peragens. Itidem mulier, quæ in amplexum viri duntaxat venit, mollitiei pœnam accipit. At qui corpore vigilante pollutus est, a communione septem diebus arcetur, psalmum quinquagesimum quotidie canens, et 49 pœnitentias peragens.

6 *Timothei Alexandrini.*

Laicus in somnio delusus, si quidem ex amore, non participet ; sin ex tentatione dæmonis, participet, ne locum ei concedamus.

4 *Dionysii Alexandrini.*

Conjuges Sabbato atque Dominica die copiam sibimet invicem sui ne faciant, propterea quod hisce diebus Deo victima spiritualis offertur.

16 *ejusdem.*

Qui dum lavaret os, vel ablueret, aquam hausit, si vult. communicet, ne locum tentatori concedamus.

2 *Nicolai patriarchæ.*

Qui reapse vexatur a dæmone, sacramenta non percipiet ; sin ab humore nigro cruciatur, percipiet.

3 *Timothei Alexandrini.*

Fidelis, qui a dæmone vexatur, si mysterium non enuntiat, vel alioqui non blasphemat, participet, non tamen quotidie. Nam sufficit ei die duntaxat Dominico participare.

6 *Nicolai patriarchæ.*

Qui a sancto munere arcetur, nec elatas in sublime comedat oblationes. Sic enim in Vita S. Theodori Syceotæ perscriptum reperitur.

17 *Timothei Alexandrini.*

Qui verba Dei audit, nec ea facit, et seipsum tamen ob hoc reprehendit, partem salutis habet.

28 *Basilii Magni.*

Qui se promisit abstinere velle suillis a carnibus, ridiculus est. Quippe nulla Dei creatura rejicienda est, quæ cum gratiarum actione sumitur.

30 *ejusdem.*

Magistratus qui jurat in perniciem subditorum, ipse quidem docetor, ne temere juret ; jusjurandum vero irritum esto et per pœnitentiam solvitor.

31 *ejusdem.*

Christianus, qui Christum factis negat, nullum ex appellatione sentit emolumentum.

TITULUS III.

Pœnæ criminum.

Canon 25 Cæsariensis.

Catechumenus peccans, si est inter genu flectentes, auditor fiat, si non amplius peccat ; sin auditor est, expellitor.

Scholium.

Duo catechumenorum ordines erant. Unus eorum, qui genu flectebant, perfectior scilicet ; alter imperfectior eorum, qui audiebant. Vult ergo dicere,

Σχόλιον.

Ὁ δὲ Νηστευτὴς Ἰωάννης οὕτω φησίν· Ὁ μολυνθεὶς καθ' ὕπνους τῷ τῆς ἐκρύσεως πάθει, ἡμέραν μίαν τῆς κοινωνίας ἐκβάλλεται, τὸν ν' ψσας Ψαλμὸν, καὶ μετανοίας ποιήσας μθ'. Ὁ δὲ μαλακίαν διαπραξάμενος, μ' ἡμέρας ἐπιτιμᾶται, ξηροφαγίᾳ διαιτώμενος, καὶ μετανοίας ἑκάστης ποιῶν ρ'. Ἀλλὰ καὶ γυνὴ ἡ εἰς ἀσπασμὸν ἀνδρὸς μόνον ἐλθοῦσα, τὸ τῆς μαλακίας ἐπιτίμιον δέχεται. Ὁ δὲ ἐγρηγορότος τοῦ σώματος μολυνθεὶς, εἰς ἑπτὰ ἡμέρας εἴργεται τῆς κοινωνίας, τὸν ν' καθ' ἑκάστην ψόων, καὶ μετανοίας ποιῶν μθ'.

Ὁ ς' Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας.

Λαϊκὸς ὀνειρασθείς, εἰ μὲν ἐξ ἔρωτος, μὴ μεταλαμβανέτω, εἰ δ' ἐκ πειρασμοῦ δαίμονος, μεταλαμβανέτω· ἵνα μὴ χώραν δῶμεν αὐτῷ.

Ὁ δ' Διονυσίου Ἀλεξανδρείας.

Οἱ συνοικοῦντες Σαββάτῳ καὶ Κυριακῇ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀπεχέσθωσαν κοινωνίας, διὰ τὸ ἐν ταύταις τὴν πνευματικὴν θυσίαν ἀναφέρεσθαι τῷ Θεῷ.

Ὁ ις' τούτου.

Ὁ τὸ στόμα νιπτόμενος ἢ λουόμενος, καταπιὼν ὕδωρ, εἰ βούλοιτο, κοινωνείτω· ἵνα μὴ χώραν τῷ πειράζοντι δῶμεν.

Ὁ β' τοῦ πατριάρχου Νικολάου.

Ὁ τφόντι δαιμονῶν τῶν ἁγιασμάτων μὴ μεθέξει· εἰ δὲ ἀπὸ μέλανος ἐνοχλεῖται χυμοῦ, μεθέξει.

Ὁ γ' Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας.

Καὶ πιστὸς δαιμονῶν, εἰ μὴ τὸ μυστήριον ἐξαγορεύει, ἢ ἄλλως βλασφημεῖ, μεταλαμβανέτω, μὴ μέντοι καθεκάστην· ἀρκεῖ γὰρ αὐτῷ κατὰ Κυριακὴν μόνον.

Ὁ ς' τοῦ πατριάρχου Νικολάου.

Ὁ τῆς ἁγίας κωλυόμενος δωρεᾶς, μηδὲ ὑψωμένας προσφορὰς ἐσθιέτω· οὕτω γὰρ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Συκεώτου εὕρηται.

Ὁ ιζ' Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας.

Ὁ τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ ἀκούων, καὶ μὴ ποιῶν, μεμφόμενος δὲ ὅμως ἑαυτῷ ὑπὲρ τούτου, μέρος ἔχει σωτηρίας.

Ὁ κη' τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

Ὁ τῶν θείων κρεῶν ὑποσχεθεὶς ἀποσχέσθαι, καταγέλαστος· οὐδὲν γὰρ κτίσμα Θεοῦ ἀπόβλητον, μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον.

Ὁ λ' αὐτοῦ.

Ἄρχων ἐπὶ κακῷ τῶν ἀρχομένων ὀμνύων, αὐτὸς μὲν διδασκέσθω μὴ προχείρως ὀμνύειν· ὁ δὲ ὅρκος ἀκυρούσθω, καὶ διὰ μετανοίας λυέσθω.

Ὁ λα' αὐτοῦ.

Χριστιανὸς, ὁ τὸν Χριστὸν τοῖς ἔργοις ἀρνούμενος, ἀνόνητος ἐκ τῆς κλήσεως.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Γ'.

Ἐπιτίμια τῶν ἐγκλημάτων.

Ὁ κε' τῆς ἐν Καισαρείᾳ.

Ὁ κατηχούμενος ἁμαρτάνων, εἰ μὲν γόνυ κλίνων, ἀκροάσθω, μηκέτι ἁμαρτάνων· εἰ δὲ ἀκροώμενος, ἐξωθείσθω.

Σχόλιον.

Δύο τῶν κατηχουμένων ἦσαν τάξεις· ἡ μὲν, τῶν γόνυ κλινόντων, ἡ τελειοτέρα· ἡ δὲ, τῶν ἀκροωμένων, ἡ ἀτελεστέρα. Λέγει τοῦν, εἰ τῶν γόνυ κλινόν-

των εἴη, καὶ ἁμάρτοι, παυσάμενος τοῦ ἁμαρτάνειν, γενέσθω τῶν ἀκροωμένων· εἰ δὲ τῶν ἀκροωμένων, ἐξω στήτω τῆς ἐκκλησίας· καὶ οἱ ἀκροώμενοι γὰρ ἐκτὸς ἵσταντο τῆς ἐκκλησίας, μέχρι τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου.

A si sit ex ordine flectentium genu, et peccet, quod peccare desinens, in ordinem auditorum referri debeat. Sin ex audientibus sit, consistat extra ecclesiam; nam et auditores extra ecclesiam stabant, usque ad lectionem sancti Evangelii.

Ὁ β' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Ὁ διαφόρως ἁμαρτὼν, εἰ γνησίως μετανοήσει, δεχέσθω.

11 *Laodicenæ.*

Qui differenter peccavit, si vere pœnitentiam egerit, recipitor.

Ὁ θ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ.

Ὁ παρθενίαν ἐπαγγειλάμενος, καὶ ἀθετήσας, ὡς δίγαμος λογιζέσθω.

9 *Ancyranæ.*

Qui virginitate promissa, votum irritum fecerit, tanquam digamus habetor.

Ὁ ξ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ὁ δαιμονᾷν προσποιούμενος τοῖς τῶν ὡσαὐτως δαιμονώντων ἐπιτιμίοις ὑποβαλλέσθω.

60 *habitæ in Trullo.*

Qui a dæmone vexari se simulat, pœnis reapse vexatorum a dæmone subjicitor.

Ὁ ξα' ταύτης, καὶ ὁ β' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Οἱ μάντεσιν, ἢ τοῖς λεγομένοις ἑκατοντάρχοις ἑαυτοὺς δεδωκότες, ὥς τι παρ' ἐκείνων μαθησόμενοι τῶν ἀπορρήτων, ἐξαετίαν ὑποπιπτέτωσαν, ἢ ὡς ὁ φονεὺς ἐπιτιμάσθωσαν. Κατὰ ταῦτα δὲ, καὶ οἱ ἄρκτους ἐπισυρόμενοι, καὶ οἱ τύχην, καὶ εἱμαρμένην, καὶ γενεαλογίαν φωνοῦντες, καὶ οἱ λεγόμενοι Νεφοδιῶκται, καὶ Γυτευταὶ, καὶ φυλακτήριοι, καὶ μάντεις. Ἐπιμένοντες δὲ, τῆς Ἐκκλησίας ἀποβριπτέσθωσαν.

61 *ejusdem, et* 11 *Basilii Magni.*

Qui ariolis, vel iis qui centuriones vocantur, semet addixerint, velut aliquid ab eis arcanum percepturi, sexennio succumbant, vel homicidæ pœna afficiantur. Similiter et qui ursos attrahunt, et qui fortunam, et fatum, et nativitatem in ore habent, et qui Nephodioctæ vocantur, et Gyteutæ, et Phylacterii, et arioli. Quod si perseverant, ex Ecclesia ejiciuntor.

Ὁ κδ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ, καὶ ὁ πγ' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Καὶ ὁ μαντευόμενος, καὶ εἰσαγαγών τινα εἰς τὸν οἶκον ἐπὶ ἀναιρέσει φαρμακείας, ἢ καθάρσει, διὰ πενταετίας ἢ ἐξαετίας τοῦ τελείου τυγχανέτω.

24 *Ancyranæ, et* 83 *Basilii Magni.*

Et qui ariolatur, et in domum suam quem deducit ad tollenda veneficia, vel lustrandæ illius causa, per quinquennium vel sexennium restituitor.

Ὁ β' τοῦ Νύσσης.

Ὁ δὲ πρὸς γόητας καὶ μάντεις ἀπιὼν ἐπ' ἀθετήσει τῆς πίστεως, ὡς μὴ πιστεύων Θεὸν εἶναι τὸν παρ' ἡμῶν [παρ' ἡμῖν] προσκυνούμενον, διὰ βίου ἀκοινώνητος.

2 *Nysseni.*

Qui ad magos et ariolos accedit ad reprobationem fidei, tanquam non credens illum esse Deum, qui a nobis adoratur, tota vita communionis exsors esto.

Ὁ γγ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ὁ τὴν μητέρα τοῦ ἐξ ἁγίου βαπτίσματος ἀναδεχθέντος αὐτῷ χηρεύουσαν ἀγαγέσθαι τολμήσας, τοῦ συνοικεσίου λυομένου, τῷ τοῦ πορνεύοντος ἐπιτιμίῳ καθυποβαλέσθω. Μείζων γὰρ ἡ κατὰ πνεῦμα οἰκειότης τῆς κατὰ σῶμα συναφείας.

53 *habitæ in Trullo.*

Qui matrem ejus, quem de sacro baptismate sustulit, viduam factam ducere fuerit ausus, matrimonio soluto, scortatoris pœnæ subjicitor. Major enim est spiritualis necessitudo ea conjunctione, quæ est secundum carnem.

Ὁ νδ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ἐξάδελφος ἐξαδέλφῃ μὴ γαμικῶς συναπτέσθω, μηδὲ πατὴρ καὶ υἱὸς μητρὶ καὶ θυγατρὶ, ἢ δυσὶν ἀδελφαῖς· μηδὲ δύο ἀδελφοὶ μητέρα καὶ θυγατέρα, ἢ δύο ἀδελφὰς λαμβανέτωσαν. Οἱ δὲ παρὰ ταῦτα, ἑπταετίαν ὑποπιπτέτωσαν, τῆς συζυγίας λυθείσης.

54 *habitæ in Trullo.*

Sobrinus sobrinæ per matrimonium ne jungitor; neque pater et filius matri atque filiæ, vel duabus sororibus; neque duo fratres matrem et filiam, vel duas sorores accipiant. Qui aliter egerint, septennio procumbant, soluto matrimonio.

Ὁ ἐνενηκοστὸς ἕκτος αὐτῆς.

Ὁ τὴν ἑτέρῳ μνηστευθεῖσαν ζῶντι λαβὼν μοιχᾶται.

96 *ejusdem.*

Qui alteri vivo desponsam acceperit, adulterium committit.

Ὁ κε' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ.

Εἴ τις κόρῃ μνηστευσάμενος, τῇ ἀδελφῇ αὐτῆς συγγένηται πρότερον, καὶ ταύτην ἐπιφορέσει (1), εἶτα τὴν μνηστὴν γαμήσει, καὶ ἡ φθαρεῖσα ἀγχόνῃ χρήσαιτο, οἱ συνειδότες διὰ δεκαετίας τυγχανέτωσαν τοῦ τελείου.

25 *Ancyranæ.*

Si quis puella sibi desponsata, cum ejus sorore prius rem habuerit, eamque gravidam fecerit, deinde sponsam duxerit uxorem, et illa altera vitiata laqueo vitam finierit, ejus facti conscii, exacto decennio, restituuntor.

Ὁ οδ' τῆς ἐν Καισαρείᾳ.

Ὁ γυναικὸς ἐπιθυμήσας, καὶ εἰς ἔργον μὴ χωρήσας, θεόθεν ἐτηρήθη.

74 *Cæsariensis.*

Qui mulierem appetivit, et ad factum non processit, divinitus servatus est.

(1) Τουτέστιν, ἔγκυον ποιήσει.

22 *Basilii Magni.*

Qui mulierem rapuit, non admittitor priusquam eam reddiderit; si desponsam, sponso; si non desponsam, parentibus. Et tunc sane, si parentibus videatur, contrahendum matrimonium, veluti scortator triennii pœnam ferat.

Scholium.

Lex civilis acriter eum puniens, qui mulierem rapuit ne quidem ut rapta matrimonio ipsi jungatur, permittit, licet id propinqui mulieris velint.

23 *ejusdem.*

Qui sui fratris uxorem accepit, non prius admittitor, quam ab ea discesserit.

25 *ejusdem.*

Qui, quam vitiavit, habet, habere quidem permittitor, sed non sine pœna.

26 *ejusdem.*

Qui per scortationem conjunguntur, optimum fuerit, si separentur; sin cohabitare maluerint, cum pœna hoc eis permittitor.

30 *ejusdem.*

Raptor cum illis, qui rapientem adjuvant, triennio succumbat. Quod autem absque vi factum, culpa caret.

37 *ejusdem.*

Qui conjugem alienam ablatam dimiserit, et aliam deinde duxerit, in priore adulterii reus erit, in altera culpam non meretur.

42 *ejusdem.*

Nuptiæ contractæ citra consensum eorum qui quos habent in potestate, scortationes sunt. Quare nec patre vivo, nec domino, sic convenientes culpa carent.

15 *Petri Alexandrini.*

Qui uxorem habet a dæmone vexatam, si aliam acceperit, adulterium committit.

Scholium.

Novella vero imperatoris domini Leonis, marito mulieris obsessæ permittit divortium. Soluto autem matrimonio, licitum omnino ei est, ut alteram ducat.

5 *Laodicenæ.*

Digamus, qui secreto nuptias non contraxit, postquam exiguo tempore jejuniis et precibus vacaverit, veniam accipiat.

4 *Basilii Magni.*

Digamus ad unum annum, vel etiam duos segregatur; trigamus, ad tres, aut quatuor, aut etiam quinque, pro ratione consuetudinis.

Scholium.

Tomus ille, qui unionis dicitur, de tertiis nuptiis hæc tradit: Qui annorum sunt quadraginta, tertiasque nuptias contrahunt, velut inquinamenta Ecclesiæ, communionis exsortes sint ad quinquennium. Quod sane tempus cum exierit, semel in anno communionem adeant, venerabili scilicet Paschatis salutaris die; præcedente hunc jejunio, quantum ejus fieri poterit, sese purgantes. Hæc autem dicimus, cum nulli de prioribus matrimoniis exstant liberi. Sin autem, tertium eis conjugium permittendum non erit. Quod si quis annos triginta natus, et liberos ex prioribus conjugiis susce-

A

Ὁ κβ' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Ὁ γυναῖκα ἁρπάσας, μὴ παραδεχέσθω, πρὶν ἂν ταύτην ἀποδῷ· εἰ μὲν μνηστὴν, τῷ μνηστευσαμένῳ· εἰ δὲ μὴ μνηστὴν, τοῖς γονεῦσι. Καὶ τότε, εἰ καὶ κατὰ γνώμην εἴη τοῖς γονεῦσι συνίστασθαι τὸ συνοικέσιον, ὡς πόρνος ἐπιτιμάσθω τριετίαν.

Σχόλιον.

Ὁ πολιτικὸς νόμος σφόδρα κολάζων τὸν ἁρπάσαντα γυναῖκα, οὐδὲ συζεύγνυσθαι αὐτῷ τὴν ἁρπαγεῖσαν παραχωρεῖ, κἂν οἱ αὐτῇ προσήκοντες τοῦτο βούλωνται.

Ὁ κγ' τούτου.

Ὁ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ τὴν γυναῖκα λαβὼν μὴ πρότερον δεχέσθω, ἢ ταύτης ἀποστῇ.

Ὁ κε' τούτου.

B Ὁ ἔχων ἣν ἔφθειρε, συγχωρούμενος ἔχειν, ἐπιτιμάσθω.

Ὁ κς' τούτου.

Οἱ κατὰ πορνείαν συναπτόμενοι, κράτιστον εἰ χωρίζονται· εἰ δὲ συνοικεῖν ἐθέλουσι, συγχωρείσθωσαν ἐπιτιμώμενοι.

Ὁ λ' τούτου.

Ὁ ἁρπάζων μετὰ τῶν συναρπαζόντων τριετίαν ὑποπιπτέτω. Τὸ δὲ μὴ βιαίως γινόμενον, ἀνεύθυνον.

Ὁ λζ' τούτου.

Ὁ τὴν ἀλλοτρίαν ἀφαιρεθεὶς, καὶ γαμήσας, ἐπὶ μὲν τῇ πρώτῃ μοιχείαν ἐγκληθήσεται· ἐπὶ δὲ τῇ δευτέρᾳ, ἀνεύθυνος.

Ὁ μβ' τούτου.

C Οἱ ἄνευ τῶν κρατούντων γάμοι, πορνεῖαι. Ὥστε οὖν πατρὸς ζῶντος, οὔτε δεσπότου, οἱ συνιόντες ἀνεύθυνοι.

Ὁ ιε' Πέτρου Ἀλεξανδρείας.

Ὁ δαιμονῶσαν ἔχων γυναῖκα, εἰ ἄλλην λήψεται, μοιχᾶται.

Σχόλιον.

Ἡ δὲ τοῦ βασιλέως κύρίου Λέοντος νεαρὰ δίδωσι τῷ ἀνδρὶ τῆς δαιμονώσης λύειν τὸν γάμον. Τοῦ δὲ γάμου λυθέντος, ἔξεστιν αὐτῷ πάντως καὶ ἑτέραν ἀγαγέσθαι.

Ὁ ε' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Ὁ μὴ λαθρογαμήσας δίγαμος, μικρὸν χρόνον ἐν ταῖς νηστείαις καὶ ταῖς εὐχαῖς σχολάσας, συγγνωμονείσθω.

D

Ὁ δ' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Δίγαμος ἐνιαυτὸν ἕνα, ἢ καὶ δύο ἀφορίζεται· τρίγαμος, τρεῖς καὶ τέσσαρας, ἢ καὶ πέντε, κατὰ τὴν συνήθειαν.

Σχόλιον.

Ὁ τῆς ἑνώσεως λεγόμενος τόμος περὶ τοῦ τρίτου γάμου ταῦτά φησι· Τοὺς τεσσαρακοντούτεις τρίγαμους ὄντας, οἷα ῥύπη τῆς Ἐκκλησίας, ἀκοινωνήτους εἶναι μέχρι πενταετίας. Καὶ τοῦ χρόνου τούτου ἐξήκοντος, ἅπαξ τοῦ ἔτους τῇ κοινωνίᾳ προσιέναι, κατὰ τὴν σεβασμίαν τοῦ σωτηρίου Πάσχα ἡμέραν, ἐν τῇ πρὸ ταύτης νηστείᾳ καθ' ὅσον οἷόν τε ἀποκαθαίροντας ἑαυτούς. Ταῦτα δέ φαμεν, ὅταν μὴ τέκνα τούτοις ἐκ τῶν προτέρων γάμων παρῇ. Εἰ δ' οὖν, ἀσυγχώρητος αὐτοῖς ἡ τριγαμία. Εἰ δέ τις τριακοντούτης ὤν, καὶ τοῦ γένους ἔχων ἐκ τῶν φθασάντων διαδοχὴν γάμων, τρίτῃ συναφθείη γυναικὶ, ἐπὶ τε-

τριετίαν ἀκοινώνητος ἔστω· εἶθ' οὕτω, τρὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ μεταλαμβανέτω· ἐν τῇ ἀναστασίμῳ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ, ἐν τῇ κοιμήσει τῆς Θεοτόκου, καὶ ἐν τῇ γενεθλίῳ τοῦ Κυρίου ἑορτῇ· τῶν πρὸ τούτων νηστειῶν τὸ πλεῖστον τῆς κηλίδος ἀποσμήχειν πιστευομένων. Εἰ δὲ ἄπαις εἴη, συγγνώμης ἀξιοῦται, δι' ἔφεσιν παιδοποιίας τὸν τρίτον γάμον αἱρούμενος, καὶ τῷ συνήθει ἐπιτιμίῳ θεραπευθήσεται, ἐπὶ τρισὶ χρόνοις τῆς κοινωνίας εἰργόμενος.

A ptos habens, uxori tertiæ copulatus fuerit, ad triennium communionis exsors esto, ac deinde ter in anno participabit : die scilicet Resurrectionis paschali, et in Obdormitione Deiparæ, festoque Domini Natalitio, quod verisimile sit, ea jejunia, quæ dies hosce præcedunt, majorem partem hujusce labis abstergere. Sin orbus est, veniam consequitur, quod desiderio procreandi liberos tertias amplexus sit nuptias, consuetaque pœna sanabitur, dum per tres annos a communione arcetur.

Ὁ ρ' τούτου.

Ἡ τριγαμία παράνομος, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ῥύπασμα. Ἀστηλίτευτος δέ, ὡς τῆς ἀνειμένης πορνείας αἱρετωτέρα.

50 *ejusdem.*

Tertium conjugium contra leges est, et inquinamentum Ecclesiæ. Non vituperandum tamen, cum soluta scortatione sit præstabilius.

Ὁ π' τούτου.

Οἱ πολύγαμοι, κτηνώδεις. Ἀλλ' οὖν ἐνιαυτὸν προσκλαιέτωσαν, καὶ τριετίαν ὑποπεσόντες, δεχέσθωσαν.

80 *ejusdem.*

Qui plures contrahunt nuptias, jumentis sunt similes. Enimvero annum unum plorent, et ubi triennium procubuerint, admittuntor.

B

Ὁ γ' τῆς ἐν Καισαρείᾳ.

Τῶν πολυγάμων ὁ χρόνος ὥρισται· ἀλλ' ἡ τούτων ἀναστροφὴ καὶ πίστις συντέμνει τὸν χρόνον.

3 *Cæsariensis.*

Eorum qui plures contrahunt nuptias, definitum tempus est. Sed ipsorum conversatio et fides aliquid de tempore decidit.

Ὁ θ' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, ἐξίσου καὶ ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ τῇ πορνείᾳ διαζεύγνυται. Ἡ δὲ συνήθεια καὶ πορνεύοντα τὸν ἄνδρα, καὶ μοιχεύοντα, τῆς γυναικὸς οὐ διαζεύγνυσι. Διατοῦτο ὁ καταλειφθεὶς διά τι, συγγνωστός· καὶ ἡ συνοικοῦσα τούτῳ, οὐχ ὡς μοιχαλὶς καταχρίνεται· ἡ δὲ καταλιποῦσα αὐτὸν, μοιχαλίς, εἰ ἐπ' ἄλλον ἦλθεν ἄνδρα. Καὶ ὁ τὴν γυναῖκα καταλιπὼν, καὶ ἐπ' ἄλλην ἐλθὼν, μοιχός· ποιεῖ γὰρ αὐτὴν μοιχευθῆναι· καὶ ἡ συνοικοῦσα αὐτῷ, μοιχαλίς.

9 *Basilii Magni.*

Secundum Christi dictum, æqualiter et vir et mulier per scortationem dirimuntur. Verum consuetudo maritum et scortantem, et adulterium committentem a muliere non separat. Propterea desertus ob delictum aliquod veniam meretur; et quæ cum ipso cohabitat, non tanquam adultera condemnatur, sed potius ea quæ ipsum deseruit, adultera est, si ad alium virum transierit. Iidem qui deseruit uxorem, et transiit ad alteram, mœchus est. Facit enim, ut adulterio polluatur. Et quæ cum ipso cohabitat, adultera est.

C

Ὁ κε' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Ἄνδρα πεπορνευκότα ἡ ἰδία γυνὴ παραλήψεται· ταύτην δὲ μιανθεῖσαν ὁ ἀνὴρ ἀποπέμψεται· πόρνος γὰρ, οὐ μοιχὸς, ὁ εἰς ἐλευθέραν ἐκπεσὼν ὑπογύναιος.

25 *Basilii Magni.*

Maritum, qui scortatus est, uxor propria recipiet, uxorem vero pollutam maritus dimittet. Quippe scortator est, non mœchus, qui cum uxorem habeat, cum libera delinquit.

Ὁ κ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ.

Ὁ μοιχὸς καὶ ἡ μοιχαλὶς δι' ἑπταετίας τυγχανέτωσαν τοῦ τελείου.

20 *Ancyranæ.*

Adulter et adultera septennio restituuntor.

Ὁ νη' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Ὁ μοιχεύσας, πεντεκαιδεκαετίαν· τέσσαρα μὲν ἔτη, α') προσκλαίων· πέντε δὲ, β') ἀκροώμενος· τέσσαρα, γ') ὑποπίπτων· καὶ ἑνὶ, δ') συνεστώς.

58 *Basilii Magni.*

Qui adulterium commisit, annis quindecim, quatuor quidem annis 1) plorans; quinque vero 2) audiens; quatuor 3) succumbens; et uno 4) stans.

Σχόλια.

α'. Ἤγουν ἔξω τῆς ἐκκλησίας ἱστάμενος, καὶ τῶν εἰσιόντων δεόμενος, ὑπὲρ αὐτοῦ εὔχεσθαι.

β'. Ἤγουν ἔξω ἱστάμενος ἐν τῇ νάρθηκι.

γ'. Ἤγουν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας ἱστάμενος, ὄπισθεν τοῦ ἄμβωνος, καὶ ἐξερχόμενος μετὰ τῶν κατηχουμένων.

δ'. Ἤγουν τοῖς πιστοῖς συνευχόμενος, τῶν ἁγιασμάτων μήπω ἀξιούμενος, εἰ μὴ μετὰ τοῦτο.

Scholia.

D

1. Hoc est stans extra ecclesiam et ingredientes orans, ut pro se preces fundant.

2. Hoc est stans foris in narthece (1).

3. Hoc est stans intra ecclesiam, post suggestum et cum catechumenis exiens.

4. Hoc est, cum fidelibus orans, qui necdum tamen admittitur ad sacramenta, nisi post hoc.

Ὁ ρθ' τούτου.

Ὁ πόρνος, ἑπταετίαν· δύο μὲν ἔτη, προσκλαίων· ἑπτὰ δὲ, ἀκροώμενος· καὶ ἑνὶ, συνεστώς.

59 *ejusdem.*

Scortator, annis septem; duobus quidem annis plorans; duobus autem audiens, et uno stans.

Σχόλιον.

Τὸν πόρνον ὁ Νηστευτὴς ἐπὶ διετίαν καταδικάζει, εἰ μόνον μέχρις ἑσπέρας καθ' ἑκάστην νηστεύει, καὶ

Scholium.

Scortatorem Jejunator ad biennium condemnat, si duntaxat usque ad vesperam quotidie jejunat, et

(1) Peridromo sive porticu templi.

siccis vescitur, et pœnitentias 250 peragit. Adulterum vero, ad triennium; si duntaxat jejunat, et siccis vescitur, et pœnitentias 250 peragit.

3 *Nysseni.*

Scortator per novem annos sacramentorum communionem impetret.

4 *ejusdem.*

Adulter autem et qui cum jumentis, quive cum masculis rem habet, annis 18.

67 *Basilii Magni.*

Fratrum sororumque coitus ad homicidæ tempus confitebitur.

68 *ejusdem.*

Prohibitum ob cognationem matrimonium, adulteri tempus.

71 *ejusdem.*

Qui cuivis horum prædictorum conscius est peccati, nec id confessus fuerit, convictus pari cum illo temporis spatio punietur.

75 *ejusdem.*

Qui cum sorore sua vel ex patre, vel ex matre, pollutus est, in domum precationis non ingreditor, donec a nefario facto destiterit. Et tunc ploret triennium, triennium succumbat, et deinde triennium stans, ad communionem admittitor.

Scholium.

Talem Jejunator ad triennium condemnat, cum jejunio, et siccorum esu, et pœnitentiis quotidianis 500. Qui vero cum nuru sua se polluit, ad biennium, cum pœnitentiis 300. Similiter et qui cum socru. Verum ut nunc res est, condemnat tales synodus ad sexennium, una cum magis, et adulteris, et homicidis.

76 *ejusdem.*

Similiter et qui nurum suam accepit.

77 *ejusdem.*

Qui suam dimisit, et aliam accepit, annum unum ploret, biennium audiat, triennium succumbat. Deinde cum anno steterit uno, communionem impetret.

78 *ejusdem.*

Similiter et qui duas sorores accepit, licet diversis temporibus.

9 *ejusdem.*

Et qui erga novercam insaniit, velut is habeatur, qui cum sorore pollutus est.

7 *ejusdem.*

Qui cum maribus, et qui cum jumentis consuescunt, et homicidæ, et venefici, et adulteri, et simulacrorum cultores, ad eamdem formam puniuntor.

62 *ejusdem.*

Pædico, tanquam mœchus.

Scholium.

Talem Jejunator ad triennium condemnat, cum 200 pœnitentiis quotidianis.

63 *ejusdem.*

Similiter et qui cum brutis coivit, idque fassus est.

16 *Ancyranæ.*

Qui cum brutis coivit, si annos 20 habeat, annis 15 succumbat, et sexennio citra oblationem com-

A ξηροφαγεῖ, καὶ μετανοίας ποιεῖ σν'. Τὸν δὲ μοιχὸν, ἐπὶ τριετίαν· εἰ μόνον νηστεύει, καὶ ξηροφαγεῖ, καὶ μετανοίας ποιεῖ σν'.

Ὁ γ' τοῦ Νύσσης.

Ὁ πόρνος δι' ἐννέα ἐτῶν τῆς κοινωνίας ἀξιούσθω τῶν ἁγιασμάτων.

Ὁ δ' αὐτοῦ.

Ὁ μοιχὸς, ὁ ζωοφθόρος, καὶ ὁ ἀρσενοκοίτης, διὰ δεκαοκτώ.

Ὁ ξζ' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Ἡ μιξαδελφία τὸν τοῦ φονέως χρόνον ἐξομολογήσεται.

Ὁ ξη' αὐτοῦ.

Ὁ ἀπειρημένος ἐν συγγενείᾳ γάμος, τὸν τοῦ μοιχοῦ.

B *Ὁ οα' τούτου.*

Ὁ συνεγνωκὼς ἑκάστῳ τῶν προειρημένων ἁμάρτημα, καὶ μὴ ὁμολογήσας, ἐλεγχθεὶς, τὸν ἴσον ἐκείνῳ χρόνον ἐπιτιμηθήσεται.

Ὁ οβ' τούτου.

Ὁ ἀδελφῇ ἐκ πατρὸς ἢ μητρὸς συμμιανθεὶς, εἰς οἶκον προσευχῆς μὴ εἰσερχέσθω, ἕως τῆς παρανόμου πράξεως ἀποστῇ. Καὶ τότε τριετίαν προσκλαιέτω, τριετίαν ὑποπιπτέτω, εἶτα τριετίαν συνεστὼς, τῆς κοινωνίας ἀξιούσθω.

Σχόλιον.

Τὸν δὲ τοιοῦτον ὁ Νηστευτὴς ἐπὶ τριετίαν καταδικάζει μετὰ νηστείας, καὶ ξηροφαγίας, καὶ μετανοιῶν ἑκάστης ἡμέρας φ'. Τὸν δὲ εἰς νύμφην, ἐπὶ διετίαν, μετὰ μετανοιῶν τ'. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸν εἰς πενθεράν. Τὸ δέ γε νῦν ἔχον, ἡ σύνοδος ἐπὶ ἑξαετίαν C τοὺς τοιούτους καταδικάζει, ἅμα τοῖς γόησι καὶ τοῖς ἀνδροφόνοις.

Ὁ ος' τούτου.

Κατὰ ταῦτα δὲ, καὶ ὁ τὴν νύμφην αὐτοῦ λαβών.

Ὁ οζ' τούτου.

Ὁ τὴν ἰδίαν ἀφεὶς, καὶ ἑτέραν λαβὼν, ἐνιαυτὸν προσκλαιέτω, διετίαν ἀκροάσθω, τριετίαν ὑποπιπτέτω. Εἶτα ἐνιαυτὸν συνεστὼς, τῆς κοινωνίας ἀξιούσθω.

Ὁ οη' τούτου.

Ὡσαύτως καὶ ὁ δύο ἀδελφὰς λαβὼν, εἰ καὶ κατὰ διαφόρους χρόνους.

Ὁ θ' τούτου.

Καὶ ὁ τῇ μητρυιᾷ ἐπιμανείς, ὡς ὁ ἀδελφῇ συμμιανθείς.

D *Ὁ ζ' τούτου.*

Ἀρρενοφθόροι, καὶ ζωοφυόροι, καὶ φονεῖς, καὶ φαρμακοὶ, καὶ μοιχοὶ, καὶ εἰδωλολάτραι, κατὰ τὸν αὐτὸν ἐπιτιμάσθωσαν τύπον.

Ὁ ξβ' τούτου.

Ὁ ἀρσενοκοίτης, ὡς ὁ μοιχός.

Σχόλιον.

Τὸν τοιοῦτον ὁ Νηστευτὴς ἐπὶ τριετίαν καταδικάζει, μετὰ σ' μετανοιῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν.

Ὁ ξγ' τούτου.

Ὡσαύτως καὶ ὁ ἀλογευσάμενος, καὶ ἐξαγορεύσας.

Ὁ ις' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ.

Ὁ ἀλογευσάμενος, εἰκοσαετὴς μὲν τελῶν, πεντεκαιδεκαετίαν ὑποπιπτέτω, καὶ ἑξαετίαν χωρὶς προσ-

φορᾶς κοινωνείτω. Τὴν ἡλικίαν δὲ ταύτην ὑπερβάς, καὶ γυναῖκα ἔχων, πέντε καὶ εἴκοσιν ἔτη ὑποπιπτέτω, καὶ πέντε τῶν εὐχῶν κοινωνείτω. Ὁ δὲ πρὸς τῷ γυναῖκα ἔχειν, καὶ ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα ἔτη τελῶν, ἐπὶ τῇ τοῦ βίου ἐξόδῳ τυγχανέτω τῆς κοινωνίας.

A

Ὁ ιζ' ταύτης.

Ὁ ἀλογευσάμενος, καὶ λεπρὸς ὤν, ἢ λεπρώσας, ἐν τοῖς χειμαζομένοις εὐχέσθω.

Σχόλιον.

Λεπρὸς ὤν, ἤγουν ἀκάθαρτος καὶ μεμολυσμένος· ἀκάθαρτοι γὰρ οἱ λεπροὶ παρὰ τῷ Μωσαϊκῷ νόμῳ. Τὸ δὲ « Λεπρώσας, » ἀντὶ τοῦ « Μιάνας, » τὰ ζῶα δηλονότι. Χειμαζομένους δὲ τοὺς δαιμονῶντας λέγει, ὡς τινές φασιν.

Ὁ κ' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Ὁ ἀξίνῃ παρὰ τὸν θυμὸν κατὰ τῆς ἑαυτοῦ γαμετῆς χρησάμενος, φονεύς ἐστιν ἑκούσιος. Ὡσαύτως καὶ ὁ ξίφει κατά τινος χρησάμενος. Καὶ ὁ ἐπιδοὺς φάρμακα, εἰ καὶ δι' ἄλλην ταῦτα παρέσχεν αἰτίαν. Καὶ ὁ λῃστής, καὶ ὁ πολέμιος. Καὶ αἱ τὰ ἀμβλωθρίδια διδοῦσαί τε καὶ λαμβάνουσαι. Ἀκούσιος δὲ φονεύς ἐστιν, ὁ λίθον ἀφεὶς ἐπὶ κύνα, ἢ δένδρον, καὶ ἀνθρώπου τυχών. Καὶ ὁ παιδεύων ἱμάντι καὶ λύγῳ. Ὁ μέντοι ξύλῳ ἢ χειρὶ πλήξας ἐπὶ τὰ καίρια, ἐγγὺς τοῦ ἑκουσίου.

B

20 *Basilii Magni.*

Qui per iracundiam adversus uxorem dolabra fuerit usus, homicida voluntarius est. Similiter et qui gladio contra quem usus est. Itidem qui venena dedit, licet ob aliam causam ea præbuit. Item latro, et hostis. Tum quæ abortiendi remedia porrigunt, et accipiunt. Homicida vero non voluntarius est, qui cum lapidem, vel fustem emisisset in canem, hominem petiit. Et qui loro vimineve castigat. Qui vero fuste vel manu tempora percussit, prope abest a voluntario.

Ὁ μγ' τούτου.

Καὶ ὁ πρὸς θάνατον πλήξας, εἴτε ἤρξε τῆς πληγῆς, εἴτε ἠμύνατο, φονεύς ἐστι.

43 *ejusdem.*

Et qui percussit ad mortem, sive percutiendi fecit initium, sive se defendit, homicida est.

Ὁ νδ' τούτου.

Τὰ τῶν φονέων ἐπιτίμια καὶ ἐπιτείνεται καὶ ὑφίεται, κατά τε τὴν αἰτίαν τοῦ φόνου, καὶ τὴν τῆς μετανοίας ποιότητα.

C

54 *ejusdem.*

Homicidarum pœnæ intenduntur ac remittuntur, tum ratione causæ cædis, tum pro pœnitentiæ qualitate.

Σχόλιον.

Ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Λουκᾶ στρατιώτῃ τινὶ φόνον ἑκούσιον πεποιηκότι ἐπίσκοπός τις ἐπὶ μετρίῳ πάνυ καιρῷ ἐγγράφως τὴν ἄθωωσιν δέδωκε. Καὶ ἐγκαλούμενος παρὰ τῇ συνόδῳ, τὸν κανόνα προέτεινεν, ὃς τοῖς ἐπισκόποις ἐπιτρέπει τὴν ἐξουσίαν ἢ ἀνεῖναι ἢ ἐπιτεῖναι τοῖς μετανοοῦσι τὰ ἐπιτίμια. Ἀλλ' ἤκουσεν, ὅτι τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἐδόθη μὲν τοῦτο, οὐ μὴν ἀνεξετάστῳ καὶ ὑπερβαλλούσῃ χρῆσθαι συγκαταβάσει. Ὅθεν τὸν μὲν στρατιώτην ἡ σύνοδος τοῖς ἐκ τῶν κανόνων ἐπιτιμίοις καθυπέβαλε, τὸν δὲ ἀρχιερέα δίκας ἀπῄτησε, τὴν ἐν ὡρισμένῳ καιρῷ τῆς λειτουργίας ἐπίσχεσιν.

56 *ejusdem.*

Homicida voluntarius annis viginti sacramenta non percipiet; tribus quidem annis foris stans, et ingredientes obsecrans, uti pro se preces fundant, peccatum suum confitens; quinque vero, inter audientes degens; septem, inter eos qui concidunt; quatuor, cum fidelibus, absque oblatione, atque ita demum sacramentorum particeps erit.

D

Ὁ νε' τούτου.

Ὁ ἑκούσιος φονεὺς εἰκοσαετίαν ἀκοινώνητος ἔσται τοῖς ἁγιάσμασι· τὰ μὲν τέσσαρα, ἔξω ἑστὼς, καὶ τῶν εἰσιόντων δεόμενος, εὐχὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ποιεῖσθαι, τὴν ἁμαρτίαν ἐξαγορεύων· τὰ δὲ πέντε, ἐν τοῖς ἀκροωμένοις· τὰ δὲ ἑπτὰ, μετὰ τῶν ἐν ὑποπτώσει· τὰ δὲ τέσσαρα, μετὰ τῶν πιστῶν, χωρὶς προσφορᾶς· καὶ οὕτω τῶν ἁγιασμάτων μεθέξει.

57 *ejusdem.*

Qui non sponte cædem commisit, decennio: duobus quidem annis plorans, tribus audiens, quatuor succumbens, et uno stans.

Ὁ νζ' τούτου.

Ὁ ἀκουσίως φονεύσας, δεκαετίαν· δύο μὲν ἔτη προσκλαίων, τρία δὲ ἀκροώμενος, καὶ τέσσαρα ὑποπίπτων, καὶ τῷ ἑνὶ συνεστώς.

Σχόλιον.

Τοὺς φονεῖς ὁ Νηστευτὴς, τοὺς μὲν ἑκουσίους, ἐπὶ πενταετίαν καταδικάζει· τοὺς δὲ ἀκουσίους, ἐπὶ τριετίαν.

Scholium.

Leprosus, hoc est, immundus et pollutus. Quippe leprosi erant immundi in lege Mosaica. Quod ait, « Qui lepra infecit, » tantum valet, ac si diceret, « polluit, » jumenta scilicet. Agitatos autem vocat a dæmone tortos, ut aliqui tradunt.

17 *ejusdem.*

Qui cum brutis coivit, et leprosus est, aut lepra sua infecit, inter agitatos precetur.

Scholium.

Leprosus, hoc est, immundus et pollutus. Quippe leprosi erant immundi in lege Mosaica. Quod ait, « Qui lepra infecit, » tantum valet, ac si diceret, « polluit, » jumenta scilicet. Agitatos autem vocat a dæmone tortos, ut aliqui tradunt.

Scholium.

Sub Luca patriarcha militi cuidam, qui cædem voluntariam commiserat, episcopus quidam intra perexiguum tempus absolutionem per scripturam concesserat. Et cum accusaretur apud synodum, canonem prætendebat, qui permittit episcopis potestatem vel remittendi, vel augendi pœnitentiam agentibus pœnas. Sed ei responsum fuit, concessum id quidem esse pontificibus, non tamen ut citra explorationem et nimia commiseratione uterentur. Quare militem synodus canonicis pœnis subjecit, et pontificem quoque multavit, ad certum tempus a ministerio abstinere jussum.

Scholium.

Homicidas Jejunator voluntarios quidem in quinquennium condemnat, non voluntarios autem ad triennium.

5 *Nysseni.*

Aut non voluntarius homicida, per septennium ; voluntarius, per novennium.

22 *Ancyranæ.*

Aut non voluntarius homicida, per quinquennium; voluntarius, in fine vitæ [sacramenta percipiat].

13 *Basilii Magni.*

Qui hostem occidit, licet pietatis propugnator, triennio non communicet.

Scholium.

Sub patriarcha Constantino Chliareno synodalis est facta cognitio, quod siquidem aliquis, dum latronis insidias effugere posset, non hoc contentus, sed data opera latronem aggressus interfecerit, tanquam homicida sit puniendus. Sin primus latro gladium adversus eum sustulerit, tunc ejus interfector non punietur. Enimvero qui utilitatis publicæ causa, cum valde rogatus esset, latronem quæsitum inveneriet occiderit, non pœna, sed præmiis dignus habebitur. Cautionis tamen causa placuit et hos ad triennium condemnari. Clericos autem, qui quamcunque cædem admiserint, confestim puniri par est, nullo discrimine hostis habito, vel latronis, vel cujuscunque. Quo factum est, ut pontifex, qui occiderat Agarenum tempore belli, qui gladium adversus ipsum strinxerat, de synodi sententia depositus sit.

6 *Nysseni.*

Latro, tanquam homicida voluntarius.

61 *Basilii Magni.*

Qui furtum fecerit, et confessus fuerit, anno arcebitur; convictus autem, biennio.

Scholium.

Talem Jejunator ad 40 dies condemnat. Convictum vero, ad sex menses, quibus vesci debeat siccis, et pœnitentias 100 quotidie peragere.

64 *ejusdem.*

Perjurus decennio : duobus annis plorans, tribus audiens, quatuor succumbens, et uno stans.

Scholium.

Hunc Jejunator ad annum unum damnat, siccis vescentem, et jejunantem usque ad vesperam, et 250 pœnitentias peragentem.

82 *ejusdem.*

Aut qui per vim perjurium admisit, sexennio recipitor; qui absque coactione, duodecim annis.

65 *ejusdem.*

Magus et veneficus, tanquam homicida.

Scholium.

Jejunator autem magos et veneficos ad triennium damnat, cum pœnitentiis quotidianis 250, cumque jejunio, et rigida vivendi ratione. Similiter et mulieres quæ ligaturas faciunt, et quæ ariolantur.

66 *ejusdem.*

Violator sepulcri, tanquam perjurus.

A

Ὁ ε' τοῦ Νύσσης.

Ἡ ὁ ἀκούσιος φονεὺς, διὰ εἰκοσιεπτά· ὁ δὲ ἑκούσιος, ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου.

Ὁ κβ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ.

Ἡ ὁ ἀκούσιος φονεὺς, διὰ πενταετίας· ὁ δὲ ἑκούσιος, ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου.

Ὁ ιγ' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Ὁ πολέμιον ἀποκτείνας, εἰ καὶ τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχος, τριετίαν μὴ κοινωνείτω.

Σχόλιον.

Ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίνου τοῦ Χλιαρηνοῦ διέγνωστο συνοδικῶς, ὅτι εἰ μὲν δυνάμενός τις διαδρᾶναι τὴν ἐπιβουλὴν τοῦ λῃστοῦ, τούτῳ μὲν οὐκ ἠρκέσθη, ἀλλ' ἐκ μελέτης αὐτῷ ἐπιθέμενο, ἀνῄρηκεν, οἷα φονεὺς ἐπιτιμηθήσεται. Εἰ δὲ πρῶτος τὸ ξίφος ὁ λῃστὴς ἧρε κατ' αὐτοῦ, τότε οὐκ ἐπιτιμηθήσεται ὁ φονεύσας αὐτόν. Ὅς μέν τοι διὰ τὸ κοινῇ συμφέρον πολλὰ παρακληθεὶς, τοῦταν ζητήσας εὗρε καὶ διεχρήσατο, μὴ ὅτι τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ ἐπάθλων ἀξιωθήσεται. Ἀσφαλείας δὲ ἕνεκεν ἐπὶ τριετίαν ἤρεσε καὶ τούτους καταδικάζεσθαι, τοὺς δὲ κληρικοὺς οἱονδήποτε φόνου πεποιηκότας, εὐθὺς τιμωρεῖσθαι, μηδεμιᾶς οὔσης διαφορᾶς πολεμίου, ἢ λῃστοῦ, ἢ οἱουδήποτε. Ὅθεν καὶ ἀρχιερεὺς Ἀγαρηνὸν φονεύσας, κατ' αὐτοῦ ξίφος ἀνατείναντα ἐν καιρῷ πολέμου, καθῃρέθη συνοδικῶς.

B

Ὁ ς' τοῦ Νύσσης.

Ὁ λῃστὴς, ὡς ὁ ἑκούσιος φονεύς.

Ὁ ξα' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

C

Ὁ κλέψας καὶ ὁμολογήσας, ἐνιαυτὸν κωλυθήσεται· ἐλεγχθεὶς δὲ, δύο.

Σχόλιον.

Τὸν τοιοῦτον ὁ Νηστευτὴς ἐπὶ μ' ἡμέρας καταδικάζει. Τὸν δὲ ἐλεγχθέντα, ἐπὶ μῆνας ἓξ, ξηροφαγοῦντα, καὶ μετανοίας ρ' ἑκάστης ἡμέρας ποιοῦντα.

Ὁ ξδ' τούτου.

Ὁ ἐπίορκος, δεκαετίαν· δύο μὲν τῇ προσκλαίων, τρία δὲ ἀκροώμενος, τέσσαρα ὑποπίπτων, καὶ ἑνὶ συνεστώς.

Σχόλιον.

Τοῦτον ὁ Νηστευτὴς ἐπὶ ἔτος ἓν ξηροφαγοῦντα καὶ νηστεύοντα μέχρις ἑσπέρας, καὶ μετανοίας ποιοῦντα σν'.

D

Ὁ πβ' αὐτοῦ.

Ἡ ὁ ἐκ βίας ἐπιορκήσας, διὰ ἑξαετίας δεχέσθω· ὁ δ' ἄνευ ἀνάγκης, διὰ δωδεκαετίας.

Ὁ ξε' αὐτοῦ.

Ὁ γόης καὶ ὁ φαρμακὸς, ὡς ὁ φονεύς.

Σχόλιον.

Ὁ δὲ Νηστευτὴς τοὺς γόητας καὶ τοὺς φαρμακοὺς ἐπὶ τριετίαν καταδικάζει, μετὰ μετανοιῶν ἑκάστης ἡμέρας σν', καὶ νηστείας, καὶ σκληραγωγίας. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰς γυναῖκας τὰς ποιούσας περίαπτα, καὶ μαντευομένας.

Ὁ ξς' αὐτοῦ.

Ὁ τυμβωρύχος, ὡς ὁ ἐπίορκος.

Σχόλιον.

Τοῦτον ὁ Νηστευτὴς ἐπὶ ἔτος ἓν καταδικάζει, μετὰ μετανοιῶν ἑκάστης ἡμέρας σ'.

Ὁ ζ' τοῦ Νύσσης.

Ἢ ὁ τυμβωρύχος, εἰ μὲν ὥστε λίθους ἐκβαλεῖν, συγγνωστέος· εἰ δὲ πρὸς τὸ λαβεῖν τι τῶν συνταφέντων, τῷ τῆς πορνείας ὑπόκειται κρίματι.

Ὁ η' τούτου.

Ὁ ἱερόσυλος, δι' ἐλάττονος παρὰ τὸν μοιχὸν χρόνου.

Ὁ ις' τούτου.

Ὁ τυμβωρύχος ἐξαγορεύων, καὶ τὰ ἴδια διανεμέτω πτωχοῖς πένησι.

Σχόλιον.

Τὸν τοιοῦτον ὁ Νηστευτὴς ἐπὶ τριετίαν καταδικάζει. Τοῦ αὐτοῦ Νηστευτοῦ καὶ τάδε· Ἐμπεσόντος τινὸς ἀκαθάρτου εἰς φρέαρ, ἢ εἰς οἶνον, ἢ εἰς ἔλαιον, ὁ τούτου γευσάμενος ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας κρέατος καὶ τυροῦ μὴ ἀπτέσθω· ἑπτὰ δὲ μὴ κοινωνείτω. Ὁ μετὰ τὴν θείαν ἐμέσας μετάληψιν, μ' ἡμέρας τῆς θείας ἀφίσταται κοινωνίας, τὸν ν' ψαλμὸν καθ' ἑκάστην ψαλμὸν, καὶ μετανοίας ποιῶν ν', κἂν ὁπωσδήποτε τοῦτο συμβαίη.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Δ'.

Ἐπιτίμια τῶν παραπεσόντων.

Ὁ ογ' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, καὶ ὁ α' τοῦ Νύσσης.

Ὁ ἀρνησίχριστος διὰ βίου προσκλαιέτω, καὶ τῶν ἁγιασμάτων ἐν τῷ τέλει, πίστει τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ἀξιούσθω.

Σχόλιον.

Ἡ τοῦ πατριάρχου Μεθοδίου διατύπωσις τοὺς παραπεσόντας καὶ ὑποστρέψαντας, νηπίους μὲν αἰχμαλωτισθέντας, καὶ φόβῳ ἢ ἀγνοίᾳ καθυπαχθέντας, συγγνώμης ἀξιοῖ, τῷ ἁγίῳ μόνον χρίουσα μύρῳ· τελείους δὲ τὴν ἡλικίαν ὄντας, καὶ ἀνάγκῃ καθυπαχθέντας, συγγνώμης μὲν καὶ αὐτοὺς ἀξιοῖ, τῷ ἁγίῳ χρίουσα μύρῳ, νηστεῦσαι δὲ ὅμως τεσσαρακοστὰς ἡμερῶν δύο προστάττει, κρεῶν ἀπεχομένους, ἐκτενεῖς τε δεήσεις καὶ γονυκλισίας ποιεῖν ὁπόση δύναμις. Τοὺς δὲ ἐκ προαιρέσεως αὐτομολήσαντας ἐπὶ δύο ἐνιαυτοὺς νηστεύειν προστάττει, παραπλησίως τοῖς ἄνω δεδηλωμένοις, καὶ γονυκλισίας ἑκάστης ἡμέρας ποιεῖν ρ' ἢ σ', καὶ εἶθ' οὕτω τῷ ἁγίῳ χρίεσθαι μύρῳ.

Ὁ πα' τούτου.

Οἱ δι' ἀνάγκην παραβάντες τὴν πίστιν δι' ὀκταετίας δεχέσθωσαν· οἱ καὶ αὐθαιρέτως, διὰ δωδεκαετίας.

Ὁ ια' τῆς πρώτης.

Οἱ χωρὶς ἀνάγκης παραπεσόντες, ἀσύγγνωστοι παντάπασιν ὄντες, ὅμως διὰ φιλανθρωπίαν, γνησίως μετανοήσαντες, τρία ἔτη ἐν τοῖς ἀκροωμένοις μενέτωσαν, ἑπτὰ ὑποπιπτέτωσαν, καὶ δύο χωρὶς προσφορᾶς τῶν εὐχῶν κοινωνείτωσαν.

Ὁ ιβ' ταύτης.

Οἱ τῇ πλάνῃ δόξαντες ἀντιστῆναι, εἶτα δωρεαῖς

Scholium.

Hunc Jejunator ad annum unum damnat, cum pœnitentiis quotidianis 200.

7 Nysseni.

Aut sepulcri violator, si fecit hoc lapidum eruendorum causa, veniam meretur; sin ut aliquid auferat de rebus una sepultis, scortationis judicio subjacet.

8 ejusdem.

Sacrilegus, minori temporis spatio, quam adulter.

16 ejusdem.

Sepulcri violator, qui facinus suum confitetur, etiam sua bona pauperibus distribuat.

Scholium.

Talem Jejunator ad triennium damnat. Ejusdem Jejunatoris et hæc sunt: Si quid immundi ceciderit in puteum, vel in vinum, vel in oleum, qui hoc degustat, ad triduum a carne caseoque abstineat, septemque diebus non communicet. Qui post sacram participationem vomuerit, 40 dies a communione abstinet sacra, psalmum 50 quotidie canens, et 50 pœnitentias peragens, quocunque tandem modo id acciderit.

TITULUS IV.

Pœnæ lapsorum.

Canon 73 Basilii Magni et 1 Nysseni.

Qui Christum negavit, tota vita ploret; et sacramenta sub finem vitæ, per fiduciam erga Dei benignitatem, consequatur.

Scholium.

Sanctio Methodii patriarchæ lapsos et conversos, pueros quidem in captivitatem abductos, et metu, vel ignoratione subactos, venia dignatur, sacro duntaxat eos oleo inungens; adultos vero, et coactione subactos, venia quidem et illos dignatur, sacro inungens oleo, sed jejunare tamen binas dierum quadragesimas jubet, a carnibus abstinentes, intentasque preces et congenulationes pro viribus facere. Qui vero scientes prudentesque [a Christianis] transfugerint, eos ad biennium jejunare jubet, perinde ut indicatum est supra, quotidieque centies vel ducenties congenulare, atque ita oleo sacro inungi.

81 ejusdem.

Qui fidem adhibita coactione violaverint, annis 18 admittuntor; qui sponte, annis 12.

11 primæ synodi.

Qui absque coactione lapsi sunt, licet omnino veniam nullam mereantur, tamen humanitatis causa, si vere pœnitentiam egerint, triennium inter audientes maneant, septennium succumbant, et biennium absque oblatione precum participes sunto.

12 ejusdem.

Qui visi fuerint errori obstitisse, si deinde ad

eum propter munera recurrerint, decennio succumbant, cum triennis auditionis spatio. In omnibus tamen pœnitentiæ species examinanda est, et in eum qui ardentius pœnitentiam egerit, episcopus se humaniorem gerat.

14 *ejusdem.*

Si catechumenus lapsus fuerit, triennium inter audientes sit, atque ita cum catechumenis precetur.

3 *Ancyranæ.*

Qui vi et tormentis adhibitis, vel manibus victimam, vel ore cibum exceperit, a communione non arcetor. Quod si laicus sit, etiam ordinationem consequitor, cæteroqui reprehensionis expers.

4 *ejusdem.*

Qui ob vim adhibitam sacrificavit, et cœnavit in deastrorum templis, si quidem cum abduceretur, et habitu lætiore et splendidiore vestitu utebatur, atque indifferenter cœnæ particeps fiebat, sexennio restituitor.

5 *ejusdem.*

Sin omnia contraria, siquidem manducaverit, triennio ; si non manducaverit, biennio.

6 *ejusdem.*

Qui comminationi duntaxat cessit, ac deinde pœnituit, quinquennio restituitor.

7 *ejusdem.*

Qui cum paganis in festis eorum, et suis quidem cum cibis convivia habuit, biennio succumbat.

8 *ejusdem.*

Qui bis et ter ex coactione sacrificavit, septennio restituitor.

9 *ejusdem.*

Qui non modo defecit, verum etiam coegit alios, decennio restituitor.

1 *Petri Alexandrini.*

Qui post multos cruciatus tormentis victi, Christum negaverint, ac deinde mutata sententia luxerint, cum jam quatuor annos persecutionis præterierint, etiam alios 40 dies puniuntor.

2 *ejusdem.*

Qui vero lapsi sunt, posteaquam duntaxat carcerati fuissent, altero etiam anno puniuntor.

3 *ejusdem.*

Qui vero ad interitum absque necessitate sua sponte perrexerint, ac deinde pœnituerint, ad triennium.

4 *ejusdem.*

Qui vero postquam lapsi sunt, non pœnituerint, rejiciendi.

5 *ejusdem.*

Qui dissimulationem adhibuerint, et irriserint

A ἐπὶ ταύτην ἀναδραμόντες, δεκαετίαν ὑποπιπτέτωσαν μετὰ τριετοῦς ἀκροάσεως χρόνον. Πλὴν ἐφ' ἅπασι τὸ τῆς μετανοίας εἶδος ἐξεταστέον, καὶ τῷ θερμοτέρως μετανοήσαντι φιλανθρωπότερον ὁ ἐπισκόπως διακείσθω.

Ὁ ιδ' ταύτης.

Κατηχούμενος εἰ παραπέσοι, τριετίαν ἀκροάσθω· καὶ οὕτως μετὰ τῶν κατηχουμένων εὐχέσθω.

Ὁ γ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ.

Ὁ βίᾳ καὶ βασάνοις ἢ θῦμα ἐν ταῖς χερσὶν, ἢ βρῶμα δεξάμενος ἐν τῷ στόματι, τῆς κοινωνίας μὴ κωλυέσθω. Καὶ εἰ λαϊκὸς δὲ εἴη, καὶ χειροτονίας τυγχανέτω, ἄλλως ἀνεπίληπτος ὤν.

B

Ὁ δ' ταύτης.

Ὁ βίᾳ θύσας καὶ δειπνήσας ἐν τοῖς εἰδωλείοις, εἰ μὲν ἀπαγόμενος, καὶ σχήματι φαιδροτέρῳ, καὶ ἐσθῆτι λαμπροτέρᾳ ἐχρῆτο, καὶ ἀδιαφόρως τοῦ δείπνου μετέσχε, δι' ἐξετίας τοῦ τελείου τυγχανέτω.

Ὁ ε' ταύτης.

Εἰ δὲ πᾶν τοὐναντίον, φαγὼν μὲν, διὰ τριετίας· μὴ φαγὼν δὲ, διὰ διετίας.

Ὁ ς' ταύτης.

Ὁ ἀπειλῇ μόνον εἴξας, εἶτα μετανοήσας, διὰ πενταετίας τοῦ τελείου τυγχανέτω.

Ὁ ζ' ταύτης.

C Ὁ τοῖς ἐθνικοῖς ἐν ταῖς ἑορταῖς αὐτῶν, καὶ μετὰ ἰδίων βρωμάτων συνεστιαθείς, διετίαν ὑποπιπτέτω.

Ὁ η' ταύτης.

Ὁ δὶς καὶ τρὶς δι' ἀνάγκην θύσας διὰ ἑπταετίας τοῦ τελείου τυγχανέτω.

Ὁ θ' ταύτης.

Ὁ μὴ μόνον ἀποστὰς, ἀλλὰ καὶ ἄλλους καταναγκάσας, διὰ δεκαετίας τυγχανέτω τοῦ τελείου.

Ὁ α' Πέτρου Ἀλεξανδρείας.

Οἱ μετὰ πολλὰς αἰκίας τῶν βασάνων ἡττηθέντες, καὶ τὸν Χριστὸν ἀρνησάμενοι, ἔπειτα μεταγνόντες καὶ πενθοῦντες, τεσσάρων ἐτῶν ἤδη τῷ διωγμῷ παρελθόντων, καὶ ἄλλας ἡμέρας ἐπιτιμάσθωσαν μ'.

D

Ὁ β' τούτου.

Οἱ δὲ μετὰ τὸ φυλακισθῆναι μόνον παραπεσόντες, καὶ ἕτερον ἐνιαυτὸν ἐπιτιμάσθωσαν.

Ὁ γ' τούτου.

Οἱ δὲ πρὸς τὴν ἀπώλειαν χωρὶς ἀνάγκης αὐτομολήσαντες, εἶτα μετανοήσαντες, ἐπὶ τριετίαν.

Ὁ δ' τούτου.

Οἱ δὲ μετὰ τὸ πεσεῖν ἀμετανόητοι, ἀπόβλητοι.

Ὁ ε' τούτου.

Οἱ δὲ ὑποκρινάμενοι καὶ διαπαίξαντες τοὺς βιά-

σαντας, καὶ θῦσαι διαφυγόντες, ἐξάμηνον ἐπιτιμάσθωσαν.

Ὁ ς' τούτου.

Οἱ δὲ δούλους ἀνθ' αὐτῶν θῦσαι καταναγκάσαντες, αὐτοὶ μὲν τριετίαν.

Ὁ ζ' τούτου.

Οἱ δὲ καταναγκασθέντες δοῦλοι, ἐνιαυτόν.

Ὁ η' τούτου.

Οἱ παραδοθέντες, καὶ δι' ἀνάγκην μὲν ἀρνησάμενοι, εἶτα τὴν ἧτταν ἀναλεσάμενοι, καὶ γενναίως ἀγωνισάμενοι, ἐν ἅπασι μετὰ χαρᾶς κοινωνείτωσαν.

Ὁ θ' τούτου.

Ὡσαύτως καὶ οἱ εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτομολήσαντες. Ὑπὲρ Χριστῷ γὰρ, εἰ καὶ μὴ κατὰ Χριστὸν πεποιήκασι, φεύγειν καὶ διωκομένους κελεύσαντα.

Ὁ ι' τούτου.

Κληρικοὶ δὲ, αὐτομολήσαντες εἰς τοὺς ἀγῶνας, μὴ λειτουργείτωσαν, ὅτι τὸ σῷῶν καταλελοίπασι ποίμνιον, ὃ μηδεὶς τῶν ἀποστόλων πεποίηκεν.

Ὁ ια' τούτου.

Τοῖς αὐθαιρέτως μὲν τὸν ἀγῶνα ὑπεισελθοῦσι, διὰ δὲ πολλὰς αἰκίας ἀρνησαμένοις, εἶτα μετανοήσασι, καὶ τὸ πραχθὲν ἀποδυρομένοις, ἄξιον ἐπινεῦσαι, καὶ συνεύχεσθαί τε ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τὸ Θεῖον ἐξιλεοῦν.

Ὁ ιβ' τούτου.

Οἱ χρήματα παρασχόντες, ἵνα βασάνου ἐκφύγωσιν, ἀνέγκλητοι· χρημάτων μᾶλλον ἢ ψυχῆς ζημίαν ἑλόμενοι.

Ὁ ιγ' τούτου.

Ὡσαύτως καὶ οἱ φυγῇ τὴν σωτηρίαν εὑρόντες, κἂν ἀντ' αὐτῶν ἕτεροι κατεσχέθησαν.

Ὁ ιδ' τούτου.

Οἱ μετὰ πολλὰς αἰκίας, καὶ θῦμα ταῖς χερσὶν ἀκουσίως δεξάμενοι, τῇ τε λειτουργίᾳ μενέτωσαν, καὶ τοῖς ὁμολογηταῖς ἐγγραφέσθωσαν.

Ὁ α' τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ.

Οἱ ἐν αἰχμαλωσίᾳ τῶν βαρβάρων φαγόντες βρώματα, ἀνεύθυνοι.

Ὁ β' τούτου.

Οἱ τὸν καιρὸν τῆς τῶν βαρβάρων καταδρομῆς, τὸν πᾶσιν ὄλεθρον φέροντα, κέρδους ἑαυτοῖς καιρὸν ἡγησάμενοι, τὰ ἀλλότρια διηρπάκασι, τῆς Ἐκκλησίας ἐκριπτέσθωσαν, ὡς ἀσεβεῖς καὶ θεοστυγεῖς.

Ὁ δ' τούτου.

Οἱ τοὺς διαφυγόντας αἰχμαλώτους βίᾳ κατέχοντες, ἀποδότωσαν, ἵνα μὴ σκηπτοὶ πέσωσιν ἐπ' αὐτοὺς οὐρανόθεν.

Ὁ ε' τούτου.

Οἱ αἰχμαλωσίᾳ ληφθέντες, καὶ τοσοῦτον ἐκβαρβαρωθέντες, ὥστε καὶ κατὰ τῶν ὁμοφύλων χωρεῖν, καὶ τῆς ἀκροάσεως ἀπειργέσθωσαν, ἕως ἄν τι περὶ αὐτῶν δόξειε τῇ συνόδῳ.

A eos, a quibus cogebantur, atque ita, quominus sacrificarent, effugerint, sex mensibus castigantor.

6 *ejusdem.*

Qui servos pro se sacrificare coegerint, ipsi quidem triennio.

7 *ejusdem.*

Servi vero coacti, annuo spatio.

8 *ejusdem.*

Qui traditi sunt, et propter coactionem quidem abnegarunt, verum postea cessione revocata, fortiter decertarunt, in omnibus cum gratulatione communicent.

9 *ejusdem.*

B Similiter et qui sponte ad obeunda certamina (1) perrexerint. Nam pro Christo id faciunt, tametsi non secundum Christum, qui persecutionem patientes fugere jussit.

10 *ejusdem.*

Clerici vero, qui sponte ad obeunda certamina se contulerint, ministerium sacrum peragant, quandoquidem ovile suum reliquerunt, quod apostolorum nemo fecit.

11 *ejusdem.*

Iis qui sponte quidem certamen obierunt, verum propter varios cruciatus abnegarunt, ac deinde rursum pœnituerunt, factumque suum deplorarunt, æquum est annuere, ac pro eis tum preces fundere, tum Numen placare.

C 12 *ejusdem.*

Qui pecunias dederunt, ut tormentis eriperentur, culpa carent, cum pecuniarum, quam animæ detrimentum, subire maluerint.

13 *ejusdem.*

Similiter et qui fuga saluti suæ consuluerunt, licet pro eis alii prehensi fuerint.

14 *ejusdem.*

Qui post varios cruciatus victimam suis manibus inviti acceperunt, et in ministerio maneant, et inter confessores referuntor.

1 *S. Gregorii miraculorum effectoris.*

Qui in captivitate cibos Barbarorum comederunt, culpa carent.

2 *ejusdem.*

D Qui tempus incursionis Barbarorum, quod perniciem universis affert, pro lucri sui occasione duxerint, alienaque diripuerint, ex Ecclesia ejiciuntor, velut impii et invisi Deo.

3 *ejusdem.*

Qui captivos qui fuga evaserint, vi detinent, eosdem restituant, ne fulmina cœlitus in eos decidant.

9 *ejusdem.*

Qui venerunt in captivitatem, et usque adeo barbari facti sunt, ut etiam suæ nationis homines invadant, etiam ab auditione arceantur, donec aliquid synodus de ipsis statuerit.

(1) Hoc est martyria, sive testimonia veritati perhibenda

eum propter munera recurrerint, decennio succumbant, cum triennis auditionis spatio. In omnibus tamen pœnitentiæ species examinanda est, et in eum qui ardentius pœnitentiam egerit, episcopus se humaniorem gerat.

14 *ejusdem.*

Si catechumenus lapsus fuerit, triennium inter audientes sit, atque ita cum catechumenis precetur.

3 *Ancyranæ.*

Qui vi et tormentis adhibitis, vel manibus victimam, vel ore cibum exceperit, a communione non arcetor. Quod si laicus sit, etiam ordinationem consequitor, cæteroqui reprehensionis expers.

4 *ejusdem.*

Qui ob vim adhibitam sacrificavit, et cœnavit in deastrorum templis, si quidem cum abduceretur, et habitu lætiore et splendidiore vestitu utebatur, atque indifferenter cœnæ particeps fiebat, sexennio restituitor.

5 *ejusdem.*

Sin omnia contraria, siquidem manducaverit, triennio; si non manducaverit, biennio.

6 *ejusdem.*

Qui comminationi duntaxat cessit, ac deinde pœnituit, quinquennio restituitor.

7 *ejusdem.*

Qui cum paganis in festis eorum, et suis quidem cum cibis convivia habuit, biennio succumbat.

8 *ejusdem.*

Qui bis et ter ex coactione sacrificavit, septennio restituitor.

9 *ejusdem.*

Qui non modo defecit, verum etiam coegit alios, decennio restituitor.

1 *Petri Alexandrini.*

Qui post multos cruciatus tormentis victi, Christum negaverint, ac deinde mutata sententia luxerint, cum jam quatuor annos persecutionis præterierint, etiam alios 40 dies puniuntor.

2 *ejusdem.*

Qui vero lapsi sunt, posteaquam duntaxat carcerati fuissent, altero etiam anno puniuntor.

3 *ejusdem.*

Qui vero ad interitum absque necessitate sua sponte perrexerint, ac deinde pœnituerint, ad triennium.

4 *ejusdem.*

Qui vero postquam lapsi sunt, non pœnituerint, rejiciendi.

5 *ejusdem.*

Qui dissimulationem adhibuerint, et irriserint

Ἐπὶ ταύτην ἀναδραμόντες, δεκαετίαν ὑποπιπτέτωσαν μετὰ τριετοῦς ἀκροάσεως χρόνον. Πλὴν ἐφ' ἅπασι τὸ τῆς μετανοίας εἶδος ἐξεταστέον, καὶ τῷ θερμοτέρως μετανοήσαντι φιλανθρωπότερον ὁ ἐπισκόπος διακείσθω.

Ὁ ιδ' ταύτης.

Κατηχούμενος εἰ παραπέσοι, τριετίαν ἀκροάσθω· καὶ οὕτως μετὰ τῶν κατηχουμένων εὐχέσθω.

Ὁ γ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ.

Ὁ βίᾳ καὶ βασάνοις ἢ θῦμα ἐν ταῖς χερσὶν, ἢ βρῶμα δεξάμενος ἐν τῷ στόματι, τῆς κοινωνίας μὴ κωλυέσθω. Καὶ εἰ λαϊκὸς δὲ εἴη, καὶ χειροτονίας τυγχανέτω, ἄλλως ἀνεπίληπτος ὤν.

Ὁ δ' ταύτης.

Ὁ βίᾳ θύσας καὶ δειπνήσας ἐν τοῖς εἰδωλείοις, εἰ μὲν ἀπαγόμενος, καὶ σχήματι φαιδροτέρῳ, καὶ ἐσθῆτι λαμπροτέρᾳ ἐχρῆτο, καὶ ἀδιαφόρως τοῦ δείπνου μετέσχε, δι' ἐξετίας τοῦ τελείου τυγχανέτω.

Ὁ ε' ταύτης.

Εἰ δὲ πᾶν τοὐναντίον, φαγὼν μὲν, διὰ τριετίας· μὴ φαγὼν δὲ, διὰ διετίας.

Ὁ ς' ταύτης.

Ὁ ἀπειλῇ μόνον εἴξας, εἶτα μετανοήσας, διὰ πενταετίας τοῦ τελείου τυγχανέτω.

Ὁ ζ' ταύτης.

Ὁ τοῖς ἐθνικοῖς ἐν ταῖς ἑορταῖς αὐτῶν, καὶ μετὰ ἰδίων βρωμάτων συνεστιαθεὶς, διετίαν ὑποπιπτέτω.

Ὁ η' ταύτης.

Ὁ δὶς καὶ τρὶς δι' ἀνάγκην θύσας διὰ ἑπταετίας τοῦ τελείου τυγχανέτω.

Ὁ θ' ταύτης.

Ὁ μὴ μόνον ἀποστὰς, ἀλλὰ καὶ ἄλλους καταναγκάσας, διὰ δεκαετίας τυγχανέτω τοῦ τελείου.

Ὁ α' Πέτρου Ἀλεξανδρείας.

Οἱ μετὰ πολλὰς αἰκίας τῶν βασάνων ἡττηθέντες, καὶ τὸν Χριστὸν ἀρνησάμενοι, ἔπειτα μεταγνόντες καὶ πενθοῦντες, τεσσάρων ἐτῶν ἤδη τῷ διωγμῷ παρελθόντων, καὶ ἄλλας ἡμέρας ἐπιτιμάσθωσαν μ'.

Ὁ β' τούτου.

Οἱ δὲ μετὰ τὸ φυλακισθῆναι μόνον παραπεσόντες, καὶ ἕτερον ἐνιαυτὸν ἐπιτιμάσθωσαν.

Ὁ γ' τούτου.

Οἱ δὲ πρὸς τὴν ἀπώλειαν χωρὶς ἀνάγκης αὐθαιρετήσαντες, εἶτα μετανοήσαντες, ἐπὶ τριετίαν.

Ὁ δ' τούτου.

Οἱ δὲ μετὰ τὸ πεσεῖν ἀμετανόητοι, ἀπόβλητοι.

Ὁ ε' τούτου.

Οἱ δὲ ὑποκρινάμενοι καὶ διαπαίξαντες τοὺς βιά-

σαντας, καὶ θῦσαι διαφυγόντες, ἑξάμηνον ἐπιτιμάσθωσαν.

Ὁ ς' τούτου.

Οἱ δὲ δούλους ἀνθ' αὐτῶν θῦσαι καταναγκάσαντες, αὐτοὶ μὲν τριετίαν.

Ὁ ζ' τούτου.

Οἱ δὲ καταναγκασθέντες δοῦλοι, ἐνιαυτόν.

Ὁ η' τούτου.

Οἱ παραδοθέντες, καὶ δι' ἀνάγκην μὲν ἀρνησάμενοι, εἶτα τὴν ἧτταν ἀναλεσάμενοι, καὶ γενναίως ἀγωνισάμενοι, ἐν ἅπασι μετὰ χαρᾶς κοινωνείτωσαν.

Ὁ θ' τούτου.

Ὡσαύτως καὶ οἱ εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτομολήσαντες. Ὑπὲρ Χριστῷ γὰρ, εἰ καὶ μὴ κατὰ Χριστὸν πεποιήκασι, φεύγειν καὶ διωκομένους κελεύσαντα.

Ὁ ι' τούτου.

Κληρικοὶ δὲ, αὐτομολήσαντες εἰς τοὺς ἀγῶνας, μὴ λειτουργείτωσαν, ὅτι τὸ σφῶν καταλελοίπασι ποίμνιον, ὃ μηδεὶς τῶν ἀποστόλων πεποίηκεν.

Ὁ ια' τούτου.

Τοῖς αὐθαιρέτως μὲν τὸν ἀγῶνα ὑπεισελθοῦσι, διὰ δὲ πολλὰς αἰκίας ἀρνησαμένοις, εἶτα μετανοήσασι, καὶ τὸ πραχθὲν ἀποδυρομένοις, ἄξιον ἐπινεῦσαι, καὶ συνεύχεσθαί τε ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τὸ Θεῖον ἐξιλεοῦν.

Ὁ ιβ' τούτου.

Οἱ χρήματα παρασχόντες, ἵνα βασάνους ἐκφύγωσιν, ἀνέγκλητοι· χρημάτων μᾶλλον ἢ ψυχῆς ζημίαν ἑλόμενοι.

Ὁ ιγ' τούτου.

Ὡσαύτως καὶ οἱ φυγῇ τὴν σωτηρίαν εὑρόντες, κἂν ἀντ' αὐτῶν ἕτεροι κατεσχέθησαν.

Ὁ ιδ' τούτου.

Οἱ μετὰ πολλὰς αἰκίας, καὶ θῦμα ταῖς χερσὶν ἀκουσίῳ, δεξάμενοι, τῇ τε λειτουργίᾳ μενέτωσαν, καὶ τοῖς ἐμολογηταῖς ἐγγραφέσθωσαν.

Ὁ α' τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ.

Οἱ ἐν αἰχμαλωσίᾳ τῶν βαρβάρων φαγόντες βρώματα, ἀνεύθυνοι.

Ὁ β' τούτου.

Οἱ τὸν καιρὸν τῆς τῶν βαρβάρων καταδρομῆς, τὸν πᾶσιν ὄλεθρον φέροντα, κέρδους ἑαυτοῖς καιρὸν ἡγησάμενοι, τὰ ἀλλότρια διηρπάκασι, τῆς Ἐκκλησίας ἐκριπτέσθωσαν, ὡς ἀσεβεῖς καὶ θεοστυγεῖς.

Ὁ γ' τούτου.

Οἱ τοὺς διαφυγόντας αἰχμαλώτους βίᾳ κατέχοντες, ἀποδότωσαν, ἵνα μὴ σκηπτοὶ πέσωσιν ἐπ' αὐτοὺς οὐρανόθεν.

Ὁ δ' τούτου.

Οἱ αἰχμαλωσίᾳ ληφθέντες, καὶ τοσοῦτον ἐκβαρβαρωθέντες, ὥστε καὶ κατὰ τῶν ὁμοφύλων χωρεῖν, καὶ τῆς ἀκροάσεως ἀπειργέσθωσαν, ἕως ἄν τι περὶ αὐτῶν δόξειε τῇ συνόδῳ.

A eos, a quibus cogebantur, atque ita, quominus sacrificarent, effugerint, sex mensibus castigantor.

6 *ejusdem.*

Qui servos pro se sacrificare coegerint, ipsi quidem triennio.

7 *ejusdem.*

Servi vero coacti, annuo spatio.

8 *ejusdem.*

Qui traditi sunt, et propter coactionem quidem abnegarunt, verum postea cessione revocata, fortiter decertarunt, in omnibus cum gratulatione communicent.

9 *ejusdem.*

B Similiter et qui sponte ad obeunda certamina (1) perrexerint. Nam pro Christo id faciunt, tametsi non secundum Christum, qui persecutionem patientes fugere jussit.

10 *ejusdem.*

Clerici vero, qui sponte ad obeunda certamina se contulerint, ministerium sacrum persagant, quandoquidem ovile suum reliquerunt, quod apostolorum nemo fecit.

11 *ejusdem.*

Iis qui sponte quidem certamen obierunt, verum propter varios cruciatus abnegarunt, ac deinde rursum pœnituerunt, factumque suum deplorarunt, æquum est annuere, ac pro eis tum preces fundere, tum Numen placare.

C 12 *ejusdem.*

Qui pecunias dederunt, ut tormentis eriperentur, culpa carent, cum pecuniarum, quam animæ detrimentum, subire maluerint.

13 *ejusdem.*

Similiter et qui fuga saluti suæ consuluerunt, licet pro eis alii prehensi fuerint.

14 *ejusdem.*

Qui post varios cruciatus victimam suis manibus inviti acceperunt, et in ministerio maneant, et inter confessores referuntor.

1 *S. Gregorii miraculorum effectoris.*

Qui in captivitate cibos Barbarorum comederunt, culoa carent.

2 *ejusdem.*

D Qui tempus incursionis Barbarorum, quod perniciem universis affert, pro lucri sui occasione duxerint, alienaque diripuerint, ex Ecclesia ejiciuntor, velut impii et invisi Deo.

4 *ejusdem.*

Qui captivos qui fuga evaserint, vi detinent, eosdem restituant, ne fulmina cœlitus in eos decidant.

9 *ejusdem.*

Qui venerunt in captivitatem, et usque adeo barbari facti sunt, ut etiam suæ nationis homines invadant, etiam ab auditione arceantur, donec aliquid synodus de ipsis statuerit.

(1) Hoc est martyria, sive testimonia veritati perhibenda

10 *ejusdem.*

Qui alienas domos subire ausi fuerint, si per accusationem convicti fuerint, etiam ab auditione arcentor; sin sponte fuerint confessi, cum revertentibus succumbant.

11 *ejusdem.*

Similiter et qui vel in campo, vel in domo quid invenerunt.

12 *ejusdem.*

Qui res inventas ab se confitentur, nihil earum nomine poscant, puta præmium indicii, vel conservatæ rei, vel inventæ.

13 *ejusdem.*

Qui moriuntur eo tempore, quo pœnas luunt, de sententia duntaxat episcopi communicent. Quod si quis eorum convaluerit, saltem sit inter eos qui precum participes sunt.

Basilii Magni.

Quemadmodum in oleribus, sic etiam in carnibus ab utili noxium discernimus. Et veluti cicutam, vel hyoscyamum aliquis non manducaverit, qui sapiat; sic neque vulturem, neque canem degustaverit, extra necessitatem, qua urgente qui comederit, nefarium nihil admiserit.

84 *ejusdem.*

In omnibus pœnitentiæ modus, non spatium temporis exploretur.

11 *Nysseni.*

Oportet enim quovis in delicto pœnitentis affectionem, non tempus spectare; atque ob ardorem studii nonnunquam aliquid de tempore decidere, adeoque pœnæ tempus in tria dividere: quorum uno ploret æger; altero audiat; tertio succumbat; atque ita demum stet erectus.

102 *habitæ in Trullo.*

Consideretur et peccati qualitas, et ejus, qui peccavit, pœnitentia, sicque conveniens morbo remedium atque sanatio adhibeatur, ne modum excedens, ægrum lædat.

4 *S. Cyrilli.*

Quemadmodum qui tempestate in mari jactantur, quædam exonerant, ut reliqua servent; sic nobis quoque nonnulla negligenda sunt, ne totum amittamus.

18 *Timothei Alexandrini.*

Quibusdam in hominibus ab anno ætatis duodecimo peccata æstimantur; in aliis, ab ætate provectiore ac maturiore, pro cognitione scilicet ac intelligentia cujusque.

Scholium.

Nonnulli tradunt, debere tam masculos, quam femellas, posteaquam sextum ætatis annum impleverint, per confessionem corrigi atque sanctificari.

6 *Nicolai patriarchæ.*

Scriptum illud canonicum Jejunatoris, quod nimiam lenitatem adhibeat, complures perdidit: et qui quod bonum est norunt, corrigentur.

A

Ὁ ι' τούτου.

Οἱ ἀλλοτρίοις οἴκοις τολμήσαντες ὑπελθεῖν, εἰ μὲν ἐλεγχθῶσι κατηγορίᾳ, καὶ τῆς ἀκροάσεως εἰργέσθωσαν· εἰ δ' ἑκόντες ὁμολογήσουσι, μετὰ τῶν ὑποστρεφόντων ὑποπιπτέτωσαν.

Ὁ ια' τούτου.

Ὡσαύτως καὶ οἱ ἐν πεδίῳ, ἢ ἐν οἰκίᾳ τι εὑρηκότες.

Ὁ ιβ' τούτου.

Οἱ τὰ εὑρημένα ὁμολογοῦντες, μηδέν τι περὶ αὐτῶν αἰτείτωσαν, μήνυτρον δῆθεν, ἢ σῶστρον, ἢ εὕρητρον.

Ὁ ιγ' τούτου.

Οἱ ἐν ἐπιτιμίῳ ἀποθνήσκοντες, κοινωνείτωσαν γνώμῃ μόνον τοῦ ἐπισκόπου. Εἰ δέ τις αὐτῶν B ὑγιάνοι, μετὰ τῶν κοινωνούντων τῆς εὐχῆς μόνον ἔστω.

Τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Ὥσπερ ἐν λαχάνοις, οὕτω καὶ ἐν κρέασι τοῦ χρησίμου τὸ βλαβερὸν διακρινομεν. Καὶ ὥσπερ κώνειον ἢ ὑοσκύαμον οὐκ ἄν τις φάγοι νοῦν ἔχων, οὕτως οὔτε γυπὸς, οὔτε κυνὸς ἅψαιτο, μὴ σὺν ἀνάγκῃ· ὡς δγε φαγὼν οὐκ ἠνόμησεν.

Ὁ πδ' τούτου.

Ἐπὶ πᾶσιν ὁ τρόπος τῆς μετανοίας, ἀλλὰ μὴ ὁ χρόνος δοκιμαζέσθω.

Ὁ θ' τοῦ Νύσσης.

Δεῖ γὰρ ἐν παντὶ πλημμελήματι, τῇ διαθέσει τοῦ μετανοοῦντος, ἀλλὰ μὴ τῷ χρόνῳ προσέχειν. καὶ C σπουδῆς ἕσθ' ὅτε θερμότητι, τὸν χρόνον ὑποτέμνειν, καὶ τὸν τοῦ ἐπιτιμίου χρόνον εἰς τρεῖς μερίζειν· καὶ τὸν μὲν, προσκλαίειν τὸν κάμνοντα· τὸν δὲ, ἀκροᾶσθαι· τὸν δὲ, ὑποπίπτειν, καὶ οὕτω συνίστασθαι.

Ὁ ρβ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Σκοπείσθω δὲ καὶ ἡ τῆς ἁμαρτίας ποιότης, καὶ ἡ τοῦ ἡμαρτηκότος μετάνοια, καὶ οὕτω κατάλληλος ἡ θεραπεία προσαγέσθω τῷ ἀῤῥωστήματι· ἵνα μὴ, πέρα τοῦ δέοντος γενομένη, ζημιώσῃ τὸν κάμνοντα.

Ὁ δ' τοῦ ἁγίου Κυρίλλου.

Ὥσπερ οἱ ἐν θαλάσσῃ χειμαζόμενοι ἀποφορτίζουσί τινα ὑπὲρ τοῦ σῶσαι τὰ λοιπὰ, οὕτω παρ- D οπτέον καὶ ἡμῖν τινα, ἵνα μὴ τὸ πᾶν ζημιωθῶμεν.

Ὁ ιη' Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας.

Τῶν ἀνθρώπων τοῖς μὲν τὰ ἁμαρτήματα ἀπὸ δωδεκαετοῦς ἡλικίας κρίνεται· τοῖς δὲ, ἀπὸ μείζονος καὶ τελειοτέρας, πρὸς τὴν ἑκάστου ξηλονότι γνῶσιν καὶ φρόνησιν.

Σχόλιον.

Φασί τινες, ὅτι μετὰ τὸ γενέσθαι ἐξαετεῖς, ὀφείλουσι καὶ ἄῤῥενες καὶ θήλειαι δι' ἐξαγορεύσεως διορθοῦσθαι καὶ ἁγιάζεσθαι.

Ὁ ς' τοῦ πατριάρχου Νικολάου.

Τὸ κανονικὸν τοῦ Νηστευτοῦ, πολλῇ συγκαταβάσει χρησάμενον, πολλοὺς ἀπώλεσε· καὶ οἱ ἐν γνώσει τοῦ καλοῦ ὄντες, ἐπανορθωθήσονται.

ΕΠΙΤΡΑΦΗ Ε'.

Καθολικοί.

Ὁ ξγ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Τὰ ὑφ' Ἑλλήνων συμπλασθέντα μαρτυρολόγια, πυρὶ γενέσθωσαν παρανάλωμα· καὶ οἱ ὡς ἀληθῆ ταῦτα δεχόμενοι ἀναθεματιζέσθωσαν.

Σχόλιον.

Ὡς ἔοικεν, ὑφ' Ἑλλήνων συνεγράφησάν τινα, ὡς λεχθέντα καὶ πραχθέντα παρὰ ἁγίων μαρτύρων, ἀλλόκοτα καὶ γελοῖα· ἵνα δι' αὐτῶν καταγελῶτο μὲν ἡ πίστις ἡμῶν, ὑβρίζοιντο δὲ καὶ οἱ μάρτυρες.

Ὁ πα' ταύτης.

Ὁ τῷ τρισαγίῳ ὕμνῳ τὸ, « Ὁ σταυρωθείς, » προστιθείς, ἀναθεματιζέσθω.

Ὁ κθ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Τῷ τὸ Σάββατον ἀργοῦντι, καὶ μὴ τὴν Κυριακὴν, ἀνάθεμα.

Ὁ λε' ταύτης.

Ὡσαύτως καὶ τῷ τὴν ἐκκλησίαν ἐγκαταλιμπάνοντι, καὶ ἀγγέλους ὀνομάζοντι· εἰδωλολατρείας γὰρ ἐγγύς.

Σχόλιον.

Αἵρεσις ἦν παλαιὰ, λεγόντων τινῶν, ὡς οὐ δεῖ τὸν Χριστὸν εἰς βοήθειαν ἐπικαλεῖσθαι, ἢ εἰς προσαγωγὴν τὴν πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ τοὺς ἀγγέλους. Τοῦτο δὲ τάχα δι' εὐλάβειαν ἔλεγον ταπεινούμενοι.

Ὁ λδ' ταύτης.

Ὁμοίως καὶ τῷ τοὺς ψευδομάρτυρας τιμῶντι, ἀνάθεμα.

Σχόλιον.

Ἤγουν οὓς οἱ ἑτερόδοξοι ὡς ἁγίους τιμῶσι, καὶ μάρτυρας.

Ὁ ρθ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Τῷ τὸν Ἀδὰμ δογματίζοντι καὶ δίχα τῆς ἁμαρτίας τεθνήξεσθαι μέλλοντα, ἀνάθεμα.

Ὁ ρι' ταύτης.

Τῷ λέγοντι, τὰ μικρὰ καὶ νεογνὰ βαπτιζόμενα μὴ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν βαπτίζεσθαι, μηδὲ ἕλκειν ἐκ τῆς τοῦ Ἀδὰμ ταῦτα προγονικῆς ἁμαρτίας τὸ ὀφεῖλον καθαρθῆναι, ἀνάθεμα.

Ὁ ρια' ταύτης.

Τῷ λέγοντι, τὸ ἅγιον βάπτισμα ἄφεσιν μόνον τῶν παρελθυθιῶν ἔχειν ἁμαρτιῶν, οὐ μὴν καὶ τῶν μελλουσῶν βοήθειαν, ἀνάθεμα.

Ὁ ριβ' αὐτῆς.

Τῷ λέγοντι, ὅτι διὰ τοῦ βαπτίσματος γνῶσις ἡμῖν μόνον τῶν πρακτέων ἐντίθεται καὶ μὴ, οὐ μὴν δὲ καὶ δύναμις τοῦ ἀγαπᾷν τὰ πρακτέα, ἀνάθεμα.

Ὁ ριγ' αὐτῆς.

Τῷ λέγοντι, διὰ τοῦτο ἡμῖν τὴν χάριν δεδόσθαι, ἵνα ὅπερ διὰ τοῦ αὐτεξουσίου ποιεῖν δυνάμεθα, τοῦτο διὰ ταύτης εὐχερέστερον ποιῶμεν, ἀνάθεμα.

Ὁ ριδ' αὐτῆς.

Τῷ λέγοντι, τὸ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ τῷ Θεολόγῳ ῥηθὲν ἐν ἐπιστολῇ· « Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ

TITULUS V.

Canones generales.

Canon 63 habitæ in Trullo.

Libri de martyribus a paganis conficti, ab igne consumuntor, et qui eos, ceu veritate nixos, admittunt, anathematis rei sunto.

Scholium.

Uti quidem apparet, erant a paganis conscripta quædam, velut dicta et facta sanctis a martyribus, absurda ridiculaque : ut per ea tum fides nostra irrideretur, tum contumelia martyres afficerentur.

81 *ejusdem.*

Qui verbum istuc : « Qui crucifixus est, » hymno ter sancto addiderit, anathematis reus esto (1).

29 *Laodicenæ.*

Qui Sabbato feriatur, non die Dominico, anathema sit.

35 *ejusdem.*

Similiter et qui relinquit ecclesiam, atque angelos appellat. Nam a cultu simulacrorum prope abest.

Scholium.

Antiqua erat quorumdam hæresis, qui dicebant, non Christum ad opem nobis ferendam imploradum, vel uti nos ad Deum adducat, sed angelos. Quod quidem illi fortasse tradebant ex religiosæ humilitatis prætextu.

34 *ejusdem.*

Similiter et illi sit anathema, qui commentitios martyres honore afficit.

Scholium.

Videlicet quos diversæ a recte sentientibus sectæ homines tanquam sanctos et martyres honorant.

109 *Carthaginiensis.*

Ei, qui tradit, Adamum etiam peccato non interveniente moriturum fuisse, anathema.

110 *ejusdem.*

Ei, qui dicit, parvulos et recens natos, cum baptizantur, non in remissionem peccatorum baptizari, nec eos ex Adami primævo peccato id attrahere, quod expurgari debet, anathema.

111 *ejusdem.*

Ei, qui dicit, sanctum baptisma duntaxat remissionem præteritorum peccatorum habere, non etiam opem et remedium pro futuris, anathema.

112 *ejusdem.*

Ei, qui dicit per baptismum nobis agendorum notitiam duntaxat indi et non agendorum, non etiam facultatem amplectendi agenda, sit anathema.

113 *ejusdem.*

Ei, qui dicit, propterea nobis datam esse gratiam, ut quod per arbitrium liberum facere possumus, id per hanc facilius præstemus, anathema.

114 *ejusdem.*

Ei, qui dicit, verbum istuc prolatum apud Joannem Theologum in epistola : « Si dixerimus nos

(1) Cur hoc in Trisagio tolerari non possit, declarat Theorianus in Armenica legatione, nuper a nobis edita Basileæ. (*Vide tom. CXXXIII Patrologiæ.*)

peccatum non habere, nosmetipsos fallimus, » per humilitatem, non veritatem esse prolatum, anathema.

115 *ejusdem.*

Si, qui dicit, homines sanctos istuc verbum : « Et remitte nobis debita nostra, » non pro se dicere[1], quasi qui peccare nequeant, sed pro hominum vulgo, anathema.

1 *Gangrenæ.*

Si quis legitimum matrimonium vituperat, anathema.

2 *ejusdem.*

Si quis religiose vescentem carnibus absque sanguine, et simulacris immolato, et suffocato, condemnat, anathema.

3 *ejusdem.*

Si quis servo religionis erga Deum prætextu suadet, ut dominum suum contemnat, anathema.

4 *ejusdem.*

Qui hæsitat a presbytero conjugato [sacramenta] percipere, anathema sit.

5 *ejusdem.*

Qui ædem sacram contemnit, anathema.

6 *ejusdem.*

Similiter et qui seorsum cœtus habet.

7 *ejusdem.*

Si, qui præter episcopi vel presbyteri sententiam res ecclesiasticas tractat, anathema.

8 *ejusdem.*

Similiter et ei qui dat vel accipit oblationem fructuum absque episcopo, et eo qui administrationi [rerum ecclesiæ] præfectus est.

9 *ejusdem.*

Itidem et illi, qui virginitatem colit, vel continentiam servat, non ipsius boni causa, sed quod matrimonium abominetur.

10 *ejusdem.*

Qui propter exercitationem, quæ religiosa putatur, pannis utitur, aliosque pie veros (1) gestantes damnat, sit anathema.

14 *ejusdem.*

Liberi, qui prætextu religiosæ pietatis a parentibus recedunt, anathema sunto.

16 *ejusdem.*

Contemnenti eos, qui ex fide dilectionem (2) faciunt, et invitationibus hujusmodi non communicanti, anathema.

17 *ejusdem.*

Similiter et illi, qui propter exercitationem die Dominico jejunat.

18 *ejusdem.*

Item illi, qui usitata jejunia citra necessitatem solvit.

19 *ejusdem.*

Quin etiam abominanti martyrum causa institutas congressiones, et quæ in eis obeuntur functiones.

Ἔχομεν, ἑαυτοὺς ἀπατῶμεν· » διὰ ταπεινοφροσύνην, καὶ οὐχὶ κατὰ ἀλήθειαν εἴρηται, ἀνάθεμα.

Ὁ ριε' ταύτης.

Τῷ λέγοντι, τοὺς ἁγίους τὸ, « Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, » οὐχ ὑπὲρ ἑαυτῶν λέγειν, ὡς ὄντων ἁναμαρτήτων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν πολλῶν, ἀνάθεμα.

Ὁ α' τῆς ἐν Γάγγρᾳ.

Εἴ τις τὸν ἔννομον μέμφοιτο γάμον, ἀνάθεμα.

Ὁ β' ταύτης.

Εἴ τις τὸν εὐλαβῶς ἐσθίοντα κρέα χωρὶς αἵματος, καὶ εἰδωλοθύτου, καὶ πνικτοῦ, κατακρίνει, ἀνάθεμα.

Ὁ γ' ταύτης.

Εἴ τις δοῦλον, θεοσεβείας προφάσει, τοῦ οἰκείου πείθει δεσπότου καταφρονεῖν, ἀνάθεμα.

Ὁ δ' ταύτης.

Ὁ διακρινόμενος παρὰ πρεσβυτέρου γεγαμηκότος μεταλαμβάνειν, εἴη ἀνάθεμα.

Ὁ ε' ταύτης.

Ὁ τοῦ θείου καταφρονῶν οἴκου, ἀνάθεμα.

Ὁ ς' ταύτης.

Ὡσαύτως καὶ ὁ ἐκκλησιάζων ἰδίᾳ.

Ὁ ζ' ταύτης.

Τῷ παρὰ γνώμην ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου τὰ τῆς ἐκκλησίας πράττοντι, ἀνάθεμα.

Ὁ η' ταύτης.

Ὡσαύτως καὶ τῷ διδόντι ἢ λαμβάνοντι *καρποφορίαν* ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τῷ ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν τεταγμένου.

Ὁ θ' ταύτης.

Ἀλλὰ δὴ καὶ τῷ παρθενεύοντι ἢ ἐγκρατευομένῳ, οὐ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν, ἀλλ' ὡς τὸν γάμον βδελυσσομένῳ.

Ὁ ι' ταύτης.

Ὁ διὰ νομιζομένην ἄσκησιν ῥακενδυτῶν, καὶ τῶν εὐλαβῶς τοὺς βήρους φορούντων καταγινώσκων, εἴη ἀνάθεμα.

Ὁ ιδ' ταύτης.

Τὰ πιστῶν γονέων ἀναχωρήσαντα τέκνα θεοσεβείας προφάσει, ἀνάθεμα.

Ὁ ις' ταύτης.

Τῷ καταφρονοῦντι τῶν ἐκ πίστεως ἀγάπας ποιούντων, καὶ ταῖς κλήσεσι μὴ κοινωνοῦντι, ἀνάθεμα.

Ὁ ιζ' ταύτης.

Ὡσαύτως καὶ τῷ δι' ἄσκησιν ἐν τῇ Κυριακῇ νηστεύοντι.

Ὁ ιη' ταύτης.

Καὶ τῷ τὰς νενομισμένας νηστείας χωρὶς ἀνάγκης παραλύοντι.

Ὁ ιθ' ταύτης

Ἀλλὰ δὴ καὶ τῷ βδελυσσομένῳ τὰς τῶν μαρτύρων συνάξεις, καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς λειτουργίας.

(1) Hoc est serica, unde vestes holoveræ, l. 4, C. *de vest. holover.* lib. xi, quæ totæ de serico sunt.
(2) Hoc est exhibent convivia fratribus ex dilectione.

Ὁ ζ' τοῦ πατριάρχου Νικολάου.

Τὸ κλίνειν ἐν Σαββάτῳ γόνυ, παρὰ τοῦ κανόνος οὐ κεκώλυται. Οἱ πολλοὶ δὲ, διὰ τὸ μὴ νηστείαν ἐν Σαββάτῳ γίνεσθαι, οὐδὲ γόνυ κλίνουσιν.

Ὁ κ' τῆς α'.

Ἐν ταῖς Κυριακαῖς, καὶ ταῖς τῆς Πεντηκοστῆς ἡμέραις, γόνυ τις μὴ κλινέτω.

Ὁ νε' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Τῶν Ῥωμαίων τὰ τῆς τεσσαρακοστῆς νηστευόντων Σάββατα, ὁ τῶν ἀποστόλων περὶ τῶν Σαββάτων κρατείτω κανών.

Ὁ πε' ταύτης.

Τῷ μεγάλῳ Σαββάτῳ περὶ μέσας νύκτας τῇ νηστείᾳ διαρκετέον.

Ὁ ἑνενηκοστὸς ταύτης.

Ἀπὸ τῆς ἑσπερινῆς εἰσόδου τοῦ Σαββάτου, γόνυ τις μὴ κλινέτω, μέχρι τῆς ἑσπερινῆς τῆς Κυριακῆς εἰσόδου.

Ὁ ιε' Πέτρου Ἀλεξανδρείας.

Τετράδι καὶ Παρασκευῇ νηστευτέον. Τῇ μὲν, διὰ τὸ κατὰ Χριστοῦ τῆς προδοσίας συμβούλιον· τῇ δὲ Παρασκευῇ, διὰ τὸ σωτήριον πάθος. Τῇ μέντοι Κυριακῇ χαρμοσύνως ἑορταστέον, διὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν.

Ὁ α' Διονυσίου Ἀλεξανδρείας.

Ἡ τῆς ἀναστάσεως ὥρα τοῦ Κυρίου, οὐκ εὔδηλος. Ἀναστάντα γὰρ αὐτὸν εὗρον αἱ εἰς τὸν τάφον ἐλθοῦσαι, ὡς πάντες οἱ Εὐαγγελισταὶ μαρτυροῦσι. Διὸ τοὺς μὲν πρὸ μεσονυκτίου τὴν νηστείαν λύοντας μεμφόμεθα· τοὺς δὲ μέχρις ὄρθρου ἐγκαρτεροῦντας ἀποδεχόμεθα· τοῖς δὲ μεταξὺ τούτων, οὐκ ἐνοχλοῦμεν.

Τοῦ πατριάρχου Νικολάου.

Ἡ νηστεία τοῦ Αὐγούστου πρότερον οὖσα, ὕστερον μετετέθη, διὰ τὸ ταῖς ἐθνικαῖς ταύτην συμπίπτειν νηστείαις. Πλὴν ἔτι πολλοὶ τὴν νηστείαν ταύνην νηστεύουσι.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Ϛ'.

Περὶ βασιλέως.

Ὁ ἑνενηκοστὸς τρίτος τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Οἱ βασιλεῖς τῇ Ἐκκλησίᾳ βοηθεῖτωσαν, ὡς καὶ Παύλῳ ποτὲ κινδυνεύοντι στρατιωτικὴ χεὶρ ἐβοήθησεν.

Ὁ ξθ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Ἄνευ βασιλέως, μή τις εἰς τὸ ἱλαστήριον εἰσερχέσθω.

Ὁ λ' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Ἄρχων ἐπὶ κακῷ τοῖς ἀρχομένοις ὀμνύων, αὐτὸς μὲν ἐπιτιμάσθω, μὴ προχείρως ὀμνύειν· ὁ δὲ ὅρκος ἀκυρούσθω.

7 *Nicolai patriarchæ.*

Sabbato genu flectere, non prohibitum est a canone. Plerique vero propterea, quod jejunia Sabbato nulla sint, neque genu flectunt.

20 *primæ.*

Diebus Dominicis et quinquagesimalibus, genu quis haud flectat.

55 *habitæ in Trullo.*

Licet Romani jejunare soleant in Sabbatis quadragesimæ, tamen apostolorum potius de Sabbatis canon ratus esto.

85 *ejusdem.*

Sabbato illo [quod Pascha præcedit] magno continuandum est jejunium usque ad noctem mediam.

90 *ejusdem.*

A vespertino introitu et initio Sabbati genu quis haud flectat, usque ad exitum Dominici diei vespertinum.

15 *Petri Alexandrini.*

Feria quarta et in Parasceve jejunandum est, illa quidem, ob proditionis adversus Christum consilium, in Parasceve autem, propter salutiferam passionem. Dominicus vero dies hilariter celebrandus, propter resurrectionem Domini.

1 *Dionysii Alexandrini.*

Hora resurrectionis Dominicæ certa statui non potest. Quippe mulieres ad sepulcrum profectæ sic eum repererunt, ut qui jam resurrexisset, quemadmodum omnes Evangelistæ testantur. Quapropter eos qui ante mediam noctem jejunium solvunt, reprehendimus, et qui ad diluculum usque abstinent, probamus: qui vero medium inter hæc quiddam tenent, iis molesti non sumus.

Nicolai patriarchæ.

Cum jejunium prius haberetur Augusto mense, deinceps translatum fuit propteres, quod cum jejuniis paganis concurreret. Nihilominus id jejunium multi servant.

TITULUS VI.

De imperatore.

Canon 93 *Carthaginiensis.*

Imperatores Ecclesiæ succurrant, quemadmodum et Paulo quondam periclitanti manus militaris auxilio fuit.

69 *habitæ in Trullo.*

Excepto imperatore, nemo propitiatorium ingreditor.

30 *Basilii Magni.*

Magistratus, qui jurat in perniciem subditorum, ipse quidem docetor, ne temere juret; jusjurandum vero irritum esto.

—

ΤΜΗΜΑ Ϛ'.

ΠΕΡΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ.

Ὁ μδ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ.

Αἱ ἱεραὶ παρθένοι τῶν πατέρων ἀφιστάμεναι, τῇ

SECTIO VI.

DE MULIERIBUS.

Canon 44 *Carthaginiensis.*

Sacræ virgines, cum a parentibus discedunt, epi-

scopi vel presbyterorum cura mulieribus in primis honestis commendatur.

19 *Ancyranæ.*

Virgines ad aliquos tanquam fratres non accedant.

11 *ejusdem.*

Virgo alicui desponsata, et ab altero rapta, sponso restituitor.

70 *habitæ in Trullo.*

Mulieres in ecclesia sileant.

44 *Laodicenæ.*

Mulier sacrarium non ingreditor.

6 *Cæsariensis.*

Cum prægnans per baptismum illuminatur, fetus uteri non illuminatur. Nam cujusque voluntas æstimatur.

28 *Basilii Magni.*

Quæ præter voluntatem parentum secuta est aliquem puella, parentibus reconciliatis, triennio castigator.

40 *ejusdem.*

Quæ præter voluntatem domini viro se tradidit, scortatur.

49 *ejusdem.*

Stupra vi facta culpa carent. Et serva, si vim a domino passa fuerit, insons est.

33 *ejusdem.*

Quæ in via peperit, et partum neglexit, cædis est rea.

52 *ejusdem.*

Quæ vero partum propter solitudinem, vel necessariorum penuriam amisit, veniam meretur.

Scholium.

Quæ præter animi sententiam amisit infantem, ad annum unum apud Jejunatorem damnatur. Quæ vero super infantem sopitum corruit, eumque suffocavit, ad triennium. Quæ partum neglexit, extinctum culpa sua, voluntariæ cædis pœnas luit. Itidem cum puer non baptizatus mortuus est, parentum suorum culpa, parentes ad triennium condemnantur. De iis vero quæ proprios infantes ad templorum introitus exponunt, proposita est in synodo quæstio, placuitque puniri has tanquam homicidas, licet alius eos sustulerit et adhibita cura conservarit.

87 *habitæ in Trullo.*

Quæ a viro ad alium se confert, adultera est, ac reversa non admittetur.

18 et 60 *Basilii Magni.*

Adultera est et illa quæ virginitatem quidem spopondit, sed postea se carnis submisit affectibus; itemque mœchus, qui cum hac coierit. Virginitatem vero spondet, quæ cum esset annorum 17, examinata perstitit in proposito, seque recipi petiit. Quapropter et adulterio polluti tempus implebit.

20 *ejusdem.*

Si quæ, cum essent in secta quadam, virginitatis promissum violaverint, ad Ecclesiam accedentes, non condemnantur. Nam quæcunque lex dicit, iis qui sub lege sunt, dicit.

A τοῦ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρων προνοίᾳ ταῖς τιμιωτάταις γυναιξὶ παρατιθέσθωσαν.

Ὁ ιθ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ.

Αἱ παρθένοι τισὶν ὡς ἀδελφοῖς μὴ προσίτωσαν.

Ὁ ια' ταύτης.

Ἡ μνηστευθεῖσά τινι κόρη, καὶ ὑπ' ἄλλου ἁρπαγεῖσα, καθιστάσθω τῷ μνηστευσαμένῳ.

Ὁ ο' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

Αἱ γυναῖκες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ σιγάτωσαν.

Ὁ μδ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ.

Γυνὴ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ μὴ εἰσίτω.

Ὁ ς' τῆς ἐν Καισαρείᾳ.

Ἐγκύου φωτιζομένης, τὸ κυοφορούμενον οὐ φωτίζεται. Ἑκάστου γὰρ ἡ προαίρεσις κρίνεται.

B

Ὁ λη' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Ἡ παρὰ γνώμην τῶν γονέων ἀκολουθήσασά τινι κόρη, τῶν γονέων διαλλαγέντων, τριετίαν ἐπιτιμάσθω.

Ὁ μ' τούτου.

Ἡ παρὰ γνώμην τοῦ δεσπότου ἀνδρὶ ἑαυτὴν ἐκδοῦσα πορνεύει.

Ὁ μθ' τούτου.

Αἱ πρὸς ἀνάγκην φθοραὶ, ἀνεύθυνοι· καὶ ἡ δούλη, εἰ ἐβιάσθη παρὰ τοῦ δεσπότου, ἀνεύθυνος.

Ὁ λ' τούτου.

Ἡ ἐν ὁδῷ κυήσασα, καὶ ἀμελήσασα τοῦ κυήματος, φονεύτρια.

C *Ὁ νβ' τούτου.*

Ἡ δὲ τὸ κύημα δι' ἐρημίαν, ἢ ἀπορίαν τῶν ἐπιτηδείων ἀπολωλεκυῖα, συγγνωστή.

Σχόλιον.

Ἡ ἀκουσίως ἀποβαλοῦσα τὸ βρέφος, ἐπὶ ἔτος ἓν παρὰ τῷ Νηστευτῇ καταδικάζεται. Ἡ δὲ τῷ βρέφει κοιμωμένῳ ἐμπεσοῦσα, καὶ ἀποπνίξασα, ἐπὶ τριετίαν. Ἡ δὲ καταφρονήσασα τοῦ κυήματος, τῇ ἀμελείᾳ ταύτης ἀποφθαρέντος, ἑκουσίου φόνου δίδωσι δίκας. Καὶ παιδίου ἀβαπτίστου ἀποθανόντος, τῇ τῶν οἰκείων ἀμελείᾳ γονέων, ἐπὶ τριετίαν οἱ γονεῖς καταδικάζονται. Περὶ δὲ τῶν ἐκτιθεμένων τὰ οἰκεῖα βρέφη πρὸς ταῖς εἰσόδοις τῶν ἱερῶν, λόγος ἐπὶ τῆς ἱερᾶς συνόδου γέγονε, καὶ ἤρεσεν, ὡς φονευτρίας ταύτας κολάζεσθαι, κἂν ἕτερος ἀνέληται, καὶ ἐπιμελησάμενος ζωογονήσῃ.

Ὁ πζ' τῆς ἐν Τρούλλῳ.

D Ἡ ἐξ ἀνδρὸς ἐπ' ἄλλον ἰοῦσα, μοιχαλίς· καὶ ἐπιστρέψασα, οὐ δεχθήσεται.

Ὁ ιη' καὶ ὁ ξ' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Μοιχαλὶς, καὶ ἡ παρθενίαν μὲν ὁμολογήσασα, τοῖς δὲ τῆς σαρκὸς πάθεσιν ὕστερον ὑποπεσοῦσα· καὶ μοιχὸς, ὁ ταύτῃ συγγένομενος. Παρθενίαν δὲ ὁμολογεῖ ἡ περὶ τὰ ἑπτακαίδεκα ἔτη ἀνακρινομένη, καὶ προσμένουσα, καὶ λυπαροῦσα παραδεχθῆναι. Διὸ καὶ τὸν χρόνον τοῦ μοιχεύσαντος ἐκτελέσει.

Ὁ κ' τούτου.

Αἱ ἐν αἱρέσει τὴν τῆς παρθενίας ὁμολογίαν ψευσάμεναι οὗ καταδικάζονται προσελθοῦσαι· ὅσα γὰρ ὁ νόμος λαλεῖ, τοῖς ἐν νόμῳ λαλεῖ.

Ὁ λε' τούτου.

Ἐὰν ἀλόγως ἀνεχώρησεν ἡ γυνὴ, αὐτὴ μὲν οὐκ ἀνεύθυνος, ὁ δὲ ἀνὴρ ἀνεύθυνος.

Ὁ ἑνενηκοστὸς πρῶτος τῆς ἐν Τρούλλῳ, καὶ ὁ κα' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ, καὶ ὁ β' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Αἱ τὰ ἀμβλωθρίδια διδοῦσαι, καὶ αἱ δεχόμεναι, τῷ τῶν φονέων ἐπιτιμίῳ καθυποβαλέσθωσαν.

Ὁ ἑνενηκοστὸς τρίτος τῆς ἐν Τρούλλῳ, καὶ ὁ λα', καὶ ὁ λς', καὶ ὁ μς' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Ἡ πρὸ τοῦ πεισθῆναι τὸν τοῦ ἀνδρὸς θάνατον, ἀφανοῦς γενομένου, ἑτέρῳ συναφθεῖσα, μοιχᾶται. Ἱλὴν αἱ στρατιώτιδες ἔχουσι καί τινα συγγνώμην, διὰ τὸ πρὸς θάνατον ἀεὶ τοὺς αὐτῶν ἄνδρας εἶναι. Διὸ καὶ ὁ στρατιώτης ἐὰν ἐπανέλθῃ ποτὲ, καὶ προαιρῆται, τὴν οἰκείαν αὖθις ἀπολαμβάνει γυναῖκα, συγγνώμης ἀξιουμένην. Ἡ δὲ τῷ καταλειφθέντι παρὰ γυναικὸς πρὸς καιρὸν κατὰ ἄγνοιαν συναφθεῖσα, εἶτα ἀφεθεῖσα, διὰ τὸ πρὸς αὐτὸν τὴν προτέραν ἐπανελθεῖν, ὡς ἐν ἀγνοίᾳ πορνεύσασα, γάμου οὐκ εἴργεται. Κάλλιον δὲ, ἐὰν μείνῃ οὕτως.

Ὁ μη' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Ἡ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς ἀφεθεῖσα, οὕτω μενέτω· μοιχαλὶς γὰρ, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, « εἰ ἑτέρῳ ζευχθείη. »

Ὁ λδ' τούτου.

Αἱ μοιχευθεῖσαι καὶ ἐξαγορεύουσαι, ἢ καὶ ἐλεγχόμεναι, ἄνευ κοινωνίας ἱστάσθωσαν, καὶ μὴ δημοσιευέσθωσαν.

Ὁ λθ' τούτου.

Ἡ τῷ μοιχῷ συζῶσα διὰ βίου μοιχεύεται.

Ὁ ς' τοῦ Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας.

Κατηχουμένη ἐὰν ἐν ῥύσει γένηται, μὴ βαπτιζέσθω, ἕως οὗ καθαρθῇ.

Ὁ η' τούτου.

Ἡ ἐν τῇ μεγάλῃ ἑβδομάδι τετοκυῖα, καὶ τροφῆς μεταλαμβανέτω, καὶ οἴνου.

Τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου.

Ἐὰν γυνὴ γεννήσῃ, καὶ ἔστιν ἐν κινδύνῳ τὸ παιδίον, ἀπὸ ἡμερῶν τριῶν ἢ πέντε· τὸ μὲν παιδίον φωτισθήτω, ἄλλη δὲ γυνὴ βεβαπτισμένη καὶ καθαρὰ θηλάσει αὐτό. Ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὸν κοιτῶνα, εἰς ὃν τὸ παιδίον ἀνάκειται, μέχρι τῶν μ' ἡμερῶν, ἕως ἂν καθαρθῇ τελείως, καὶ λάβῃ εὐχὴν παρὰ τοῦ ἱερέως, μήτε μὴν ἅψηται τοσύνολον αὐτοῦ.

Ὁ β' Διονυσίου Ἀλεξανδρείας, καὶ ὁ ζ' Τιμοθέου.

Αἱ ἐν ἀφέδρῳ, καὶ θείων ναῶν, καὶ ἱερῶν μυστηρίων εἱργέσθωσαν.

Σχόλιον.

Ἤγουν ἐν καταμηνίοις, διὰ τὸ κεχωρισμένως ταύτας παρὰ Ἰουδαίων καθέζεσθαι.

Τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου.

Ἐὰν τελεία γυνὴ γενομένη Χριστιανὴ, μετὰ μίαν, ἢ δύο, ἢ ὁσασδήποτε ἡμέρας μέχρι τῶν ἑπτὰ, ἴδῃ

A

55 ejusdem.

Si absque ratione mulier diverterit, ipsa quidem non expers est culpæ, sed vir tamen culpa caret.

91 habitæ in Trullo, et 21 Ancyranæ, et 2 Basilii Magni.

Quæ medicamenta partum abigentia præbent, et quæ accipiunt, homicidarum pœnæ subjiciuntor.

93 habitæ in Trullo, et 31 et 36 et 46 Basilii Magni.

Quæ ante, quam de viri nusquam apparentis obitu inaudierit, cum altero juncta fuerit, adulterium committit. Militum tamen uxores veniæ non- B nihil habent propterea, quod earum mariti pro semper adsint ad mortem. Quapropter et miles, si reversus aliquando fuerit, atque ita velit, suam recipit uxorem, venia dignatam. Mulier vero, quæ viro ab uxore deserto per ignorationem ad tempus aliquod juncta fuerit, ac deinde propterea dimissa, quod prior isthæc ad eum redierit, quasi quæ per ignorantiam scortata sit, a matrimonio contrahendo non arcetur. Melius tamen fuerit, eam ita manere.

48 Basilii Magni.

A viro dimissa sic maneat. Adultera namque, secundum illud Domini verbum, « si alteri juncta fuerit. »

54 ejusdem.

C Adulterio pollutæ, quæ vel confessæ fuerint, vel convictæ, absque communione stent erectæ, nec tamen publice judicentur.

39 ejusdem.

Quæ cum adultero juncta vivit, tota vita mœchatur.

6 Timothei Alexandrini.

Catechumena si fluxum habuerit, ne baptizator ante, quam purgata fuerit.

8 ejusdem.

Quæ [ante Pascha] magna illa septimana peperit, et cibum capiat, et vino utatur.

Nicephori patriarchæ.

Si mulier peperit, et infans in periculo est, a D tribus aut quinque diebus, puer quidem per baptismum illuminator, sed alia mulier baptizata et munda lactabit eum. Mater autem ipsius cubiculum non ingreditor, in quo puer jacet, usque ad quadragesimum diem, dum purgata scilicet integre fuerit, et preces a sacerdote impetraverit, nec omnino puerum attinget.

11 Dionysii Alexandrini, et 7 Timothei.

Quæ in secessu sunt, tam a divinis templis, quam sacris mysteriis arcentor.

Scholium.

Hoc est, quæ menses suos habent, propterea quod hæ separatim apud Judæos degebant.

Nicephori patriarchæ.

Si adulta mulier facta Christiana, post unam, vel duos, vel quotcunque dies, usque ad septem,

sibi consueta viderit, in domo sua communicabit; ecclesiam vero non ingredietur, donec purgata fuerit.

2 *Cæsariensis.*

Quæ duobus fratribus nupta fuerit, tota vita rejicitor. Jam vero moritura, si polliceatur se valetudine recuperata matrimonium soluturam, ad pœnitentiam ducitor. Sin alteruter conjugum obierit, superstiti pœnitentia gravis manet.

24 *Basilii Magni.*

Vidua sexagenaria, si nupserit, veniam non impetret. Quæ vero annos sexaginta necdum attigit, veniam meretur.

41 *ejusdem.*

Accusari vidua nequit, si cum alio cohabitaverit.

53 *ejusdem.*

Serva vidua fortasse non multum deliquerit, si secundas nuptias contraxerit per speciem raptus.

11 *Ancyranæ.*

Quæ propter exercitationem religiosam, hominum opinione, virilem vestem sumit, anathema sit.

12 *ejusdem.*

Similiter et quæ maritum deserit, matrimonium abominans.

13 *ejusdem.*

Et quæ liberos deserit, continentiæ prætextu.

15 *ejusdem.*

Quæ propter divinum, hominum opinione, cultum comas tondent, anathema sint.

11 *S. Gregorii miraculorum effectoris.*

Mulieres, quarum a Barbaris vitiata corpora sunt, culpa carent, nisi fortassis etiam ante captivitatem cognitæ fuerint.

Τὰ ἴδιμα αὐτῆς, ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς κοινωνήσει. Εἰς δὲ τὴν ἐκκλησίαν οὐ μὴ εἰσέλθῃ, ἕως οὗ καθαρισθῇ.

Ὁ β' τῆς ἐν Καισαρείᾳ.

Ἡ δυσὶν ἀδελφοῖς γαμηθεῖσα διὰ βίου ἐξωθεῖσθω. Ἀποθνήσκουσα δὲ, εἰ ὑπισχνοῖτο λύσειν τὸν γάμον ὑγιάνασα, εἰς μετάνοιαν ἀγέσθω. Εἰ δὲ τῶν συνοίκων ὁ εἷς τελευτήσει, τῷ μείναντι δυσχερὴς ἡ μετάνοια.

Ὁ κδ' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Ἑξηκοντούτης χήρα, εἰ γήμοι, ἀσύγγνωστος· ἡ μέντοι πρὸ τῶν ἑξήκοντα χρόνων, συγγνωστέα.

Ὁ μα' τούτου.

Ἀνέγκλητος ἡ χήρα, ἑτέρῳ συνοικήσασα.

Ὁ νγ' τούτου.

Ἡ χήρα δούλη τάχα οὐ μέγα ἥμαρτεν, ἑλομένη δεύτερον γάμον ἐν ἁρπαγῆς σχήματι.

Ὁ ια' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ.

Ἡ διὰ νομιζομένην ἄσκησιν ἀνδρῷον ἀναλαμβάνουσα ἀμφίασμα, εἴη ἀνάθεμα.

Ὁ ιβ' ταύτης.

Ὡ σαύτως καὶ ἡ τὸν ἄνδρα καταλιμπάνουσα, τὸν γάμον βδελυσσομένη.

Ὁ ιγ' ταύτης.

Καὶ ἡ τὰ τέκνα καταλιμπάνουσα, εὐλαβείας προφάσει.

Ὁ ιε' ταύτης.

Αἱ διὰ νομιζομένην θεοσέβειαν τὰς κόμας ἀποκειρόμεναι, ἀνάθεμα.

Ὁ β' τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ.

Αἱ παρὰ τῶν βαρβάρων ὑβρισθεῖσαι τὸ σῶμα γυναῖκες, ἀνεύθυνοι, εἰ μή που καὶ πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας εἶεν κατεγνωσμέναι.

ANNO DOMINI MCCCXLV.

MACARIUS CHRYSOCEPHALUS

PHILADELPHIENSIS METROPOLITA.

NOTITIA

(Fabric. Harles, *Bibliotheca Græca*, tom. XI, p. 535; tom. VIII, p. 675.)

Macarius Chrysocephalus, Philadelphiæ archiepiscopus, fortasse idem cum Macario Philadelphiæ circa annum 1350, de quo Cantacuzenus, IV, 37, pag. 859. Diversus a Joanne Chrysocephalo, de quo meminit Syropulus in *Hist. concilii Florentini*, sect. IV, cap. 29, et Joanne Chrysocephalo Holobolo, hypomnematographo, et Ecclesiæ CP. diacono, a quo scriptum sæculo XV codicem, in quo Catena Niceteæ

in Lucam continetur, in bibl. Coisliniana asservari refert Montfauconus, pag. 251, nec non a Matthæo Chrysocephalo, de quo dixi volum. VIII, pag. 685, quemadmodum et de Macarii Chrysocephali Catenis Patrum ineditis in Genesin, Matthæum, [*ibid.* p. 645, et 675 seq. 677 seq.] et ea Lucæ, quorum Matthæus non meminit, fusius tradidi *ibid.* pag. 679 seq [ubi v. not. a]. Præterea scripsit brevem, sed accuratam expositionem in Canones apostolorum et conciliorum, quam dum Chii moraretur, se legisse testatur Allatius contra Creyghtonum, pag. 680. [Idem scripsit Florilegium. V. supra ad vol. IX, p. 759, et in cod. Marc. bibl. 452. HARL.] Exstant quoque variæ ejus Homiliæ adhuc ineditæ in bibl. cardinalis Columnæ, et Romæ in collegiis Græcorum : plerasque etiam habuit Gerasimus Blachus et Allatius, qui et laudato adversus Creyghtonum loco et libro de Simeonibus illarum meminit (1). Harum notitiam apponam ex codice Coisliniano, quem recenset Montfauconus, pag. 180 seq.

1. *In novem ordines angelorum et in S. Michaelem* ; caret initio. In 14 capita distributus est. Initium sic profertur a Leone Allatio : Ἀρίστη μὲν καὶ ἡ τῶν ὁρωμένων εὐπρέπεια.

2. Fol 19. *In principes angelorum Michaelem et Gabrielem.* Init. Πῶς μοι τῷ πρὸς τοὺς οὐρανίους. In 15 capita divisus est.

3. Fol. 40. *In Hypapanten.* Initium : Φαιδρὰ τῆς ἑορτῆς τὰ προπύλαια καὶ φρικτά.

4. Fol. 50. *In festum* τῆς Ὀρθοδοξίας. Init. Τίς ὁ ἦχος τῶν ἑορταζόντων.

5. Fol. 66 verso : *In tertiam jejuniorum Dominicam, in qua fit adoratio crucis.* Init. Μεγάλη μὲν ἡ παροῦσα ἡμέρα καὶ περιφ.

6. Fol. 80 verso : *In Ramos Palmarum.* Init. Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών · κήρυττε.

7. Fol. 93. *In S. Joannem apostolum et theologum, ejusque theologiam.* Init. Ἀποστολικὴν ἐπιδημίαν εὐφημῆσαι προθέμενος.

8. Fol. 104 verso : *In natale sancti Joannis Baptistæ.* Init. Ἰωάννῃ τῇ φωνῇ τοῦ Λόγου τοὺς Λόγου; ἀνατίθημι.

9. Fol. 120. *In decollationem S. Joannis Baptistæ.* Init. Πάλιν Ἰωάννης ὁ μέγας, ἡ πρόδρομος τοῦ λόγου φωνή.

10. Fol. 139. *In Exaltationem Sanctæ Crucis.* Init. Ἐμοὶ μὲν τὸ χαριέστατον ἁπάντων, καὶ μάλιστα. Editus a Gretsero tom. II *De cruce*, pag. 1289.

11. Fol. 151, verso. *In Transfigurationem Domini nostri Jesu Christi.* Init. Θεὸς Κύριος ἐπ' ὄρους ἐπέφανεν.

12. Fol. 173, verso. Joan. Chrysost. *In Annuntiationem Deiparæ.* Init. Πάλιν χαρᾶς εὐαγγέλια. Πάλιν ἔλεος. Hactenus Macarii Chrysocephali Sermones in codice Coisliniano. Postremus vero Chrysostomi fertur. Tres alios memorat Allatius :

In gloriosam Christi Resurrectionem. Incipit : Χαρᾶς ὑπόθεσις ἡ παροῦσα πανήγυρις.

In mulieres unguenta ferentes et in Joseph ab Arimathia, deque Dominica resurrectione, et futura per eam universi hominum generis suscitatione. Incipit : Τῆς παρούσης ἡμέρας τὰ εὐαγγέλια.

In Ascensionem Domini Deique nostri Jesu Christi. Incipit : Μεγάλη τῆς ἡμέρας ἡ δύναμις.

Fabricius iterum in tomo VIII, p. 675.

Macarius, incertum, an sæculi XIV scriptor, Philadelphiæ metropolita, a studio Catenas e scriptis SS. Patrum connectendi et χρυσᾶ κεφάλαια ex illis excerpendi colligendique CHRYSOCEPHALUS appellatus, præter Catenam in Genesin, quæ nescio an adhuc superest, nisi forte hæc sit Catena illa in Genesin ms. quam in bibl. Cæsarea exstare supra, § IV, p. 736 [ed. vet.] adnotavi, composuit Catenam in Matthæum, divisam in tomos III, λόγους LX. Ex his tomus I, λόγους XX complexus superest in codice CLXVI Barocciano, exarato an. Chr. 1345. Inscribitur : Ἐξήγησις εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ἅγιον Εὐαγγέλιον, συλλεγεῖσα καὶ συντεθεῖσα κεφαλαιωδῶς παρὰ Μακαρίου Μητροπολίτου Φιλαδελφείας τοῦ Χρυσοκεφάλου, ἥτις καὶ χρυσᾶ κεφάλαια ὠνόμασται, διά τε τὴν τιμίαν καὶ διαλάμπουσαν τῶν ἐν τοῖς κεφαλαίοις θεωρουμένων ἔννοιαν, καὶ διὰ τὴν τοῦ συγγραψαμένου ἐπίκλησιν.

Πολλῶν πόνων ἔρανον ἠκριβωμένος
Τὰ πάντα δ' ὡς χρὴ καὶ καλῶς ἐσκεμμένα.
Οὐδὲν περιττὸν οὐδὲ λεῖπον ἐνθάδε
Μακάριος συνῆψε Φιλαδελφείας (2).

Jo. Christophorus Wolfius, qui illum codicem Baroccianum evolvit, et accuratiorem illius notitiam nobis tradidit, testatur, scriptores, quorum expositiones ac symbolæ in hac Catena afferuntur, præter

(1) Supra in vol. X, in Sanctorum Elogiis et Vitis passim citatæ sunt Macarii Chrysocephali homiliæ, et, quæ in bibl. Coisliu. indicantur, est adnotatum, e. g. p. 199 bis, p. 237, 241, 243, 247, 251 bis, 253 fin. 256, 259, 260 et 302. Add. infra, vol. XIII, p. 788. — Sec. Montfauc. *Bibl. bibliothecar. mss.* p. 185 D, Romæ in cod. Ottobon. Ejusd. Oratt. de diversis, p. 187 B in eod. Bibl. Ejusdem Collectio expositionum in Evangelia. — Ib. p. 501 C, et p. 528 A. Mediolani, in bibl. Ambros. ejusd. homiliæ 106. Item in Exaltationem S. Crucis, ex bibl. cardinalis Columnæ ; iterum, homiliæ. — Conf. Cavei diss. 1, ad *Hist. litt. SS. Eccl.* II, p. 12 seq. in primis Oudin. *Comm de SS. Eccl.* III, p. 606 sqq. ad ann. Chr 1290. HARL.

(2) Conf. Matthæi Præf. ad Euthymii Zigabeni Comm. in SS. Evangelia, tom. I, p. 8, sq. de illis versibus. Id.

Macarium ipsum, esse Africanum, Alexandrum, Anonymum, Basilium, Clementem Alex.', Jo. Climacum, Cosmam, Cyrillum, Chrysostomum, Dorotheum, Epiphanium, Eusebium, Gregorium Naz. et Nyssenum, Joannem Geometram, Isidorum, Marcum (archiepiscopum forte Alex. sæculo XIII ineunte, qui eum in Catena Corderiana ad Lucam citatur), Maximum, Metaphrastem, Nilum, Origenem, Philocherum, Serum, Titum Bostrensem, et Victorem Antiochenum, « ac binos, inquit, alios, quorum nomina per librarum compendium insolens nec facile obvium, rarius expressa erant. » Frequentissime in hoc ope advocantur in partes Chrysostomus, Gregorius uterque et Titus. (FABR.) Conf. infra, vol. X, p. 797 sq. et cel. Villoison in *Anecd. Gr.* tom. II, pag. 5 sqq. de Macarii nomine et ætate, diversa variorum doctr. judicia affert. In primis huc pertinent ea quæ de Oudini ac Millii Usseriique sententia refert. Jo. ejus Millius, in Prolegg. p. 130, col. 1, et pag. 158, col. 2, ad edit. N. T. Oxon. 1707. opinabatur, Chrysocephalum floruisse aut scripsisse a. Chr. 995, ex fide cod. Oxoniens. 156 in quo inest ipsius *Catenæ in S. Matthæum pars* I, quam ann. 995, vel ab ipso auctore, vel a librario scriptam arbitrabatur; sed refutatus est ab Usserio cap. 18 Prolegom. ad edit. Epist. S. Ignatii, cum hæc ipsa Catenæ in Matthæum pars prima, in hoc ipso codice finita, notetur mensis Decembr. d. 22, an. 6853, feria quarta, h. e. a. Chr. 1345. Ejusdem Millii opinionem explodit Oudin. *De scriptor. eccl.* tom. III, p. 607, ubi vitam scriptaque Macarii Chrysocephali persequitur, ejusque ætatem a. circ. 1290 asserit. Tum Villoison pluribus examinat refellitque opinionem Le Quien in *Oriente Christiano*, tom. I, pag 872 sq. et amplectitur sententiam nostri Fabricii, Macarium Chrysoceph. vixisse sæculo decimo quarto; denique diligenter eruditeque recenset Macarii Chrysoceph. Ῥοδωνιὰν in cod. Venet. Marc. et multa ex illa vel notat vel primus publicavit illustravitque. Ætas ejus cognosci potest ex cod. Vindob. Cæsar. 266 n. 15, ubi est tomus condemnationis sectatorum Barlaami Calabri et Gregorii Acyndini, a synodo CPolitana in palatio Blachernensi habita, compositus et editus ann. mundi secundum vulgarem Ecclesiæ CP. supputationem 6859, f. an. Christi 1351, atque Callisti, patriarchæ CP. aliorumque multorum metropolitarum, ipsorumque imperatorum, Jo. Cantacuzeni et Jo. Palæologi subscriptionibus confirmatus. Inter metropolitas igitur subscriptores nominatur ὁ Μητροπολίτης Φιλαδελφείας, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος; πάσης Αὐδίας, καὶ καθολικὸς κριτὴς τῶν Ῥωμαίων, *Μακάριος*. V. Lambec. Comm. V, p. 420 sqq. HARL.

Ut appareat, quam diversam ab aliis veterum recentiumque κεφαλαίοις evangelistæ Matthæi, distinctionem secutus Macarius fuerit, titulos λόγων viginti, non ultra capitis octavi primos quatuor versiculos progredientium, e catalogo mss. Angliæ tom. I, n. 156, adscribam (1).

Λόγος α'. Τὰ προλεγόμενα περιέχει τὰς τῶν Εὐαγγελίων ὑποθέσεις.
β'. Περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ Χριστοῦ.
γ'. Τὴν Χριστοῦ γέννησιν καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωσὴφ περιέχει.
δ'. Ἡ τῶν Μάγων προσκύνησις καὶ ὡροφορία.
ε'. Ὁ χρηματισμὸς τοῦ Ἰωσὴφ, καὶ εἰς Αἴγυπτον φυγὴ τοῦ Χριστοῦ.
ς'. Ἡρῴδου παιδοκτονία, καὶ ἡ Χριστοῦ ἐξ Αἰγύπτου ἐπάνοδος.
ζ'. Περὶ Ἰωάννου, καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν κηρύγματος καὶ βαπτίσματος.
η'. Ἡ Χριστοῦ βάπτισις.
θ'. Πειρασμὸς Χριστοῦ καὶ νίκη κατὰ τοῦ διαβόλου.
ι'. Ἀναχώρησις εἰς Γαλιλαίαν καὶ κατοικία εἰς Καπερναούμ.
ια'. Πρόσκλησις Ἀνδρέου καὶ Πέτρου καὶ τῶν υἱῶν τοῦ Ζεβεδαίου.
ιβ'. Οἱ μακαρισμοί.
ιγ'. Διδασκαλία ἁπλοτέρα τῆς νομικῆς πολιτείας.
ιδ'. Περὶ ἀοργησίας καὶ εὐφροσύνης, καὶ περὶ τοῦ μηδ' ὅλως ὀμνύειν.
ιε'. Περὶ τοῦ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθρούς.
ις'. Περὶ ἐλεημοσύνης, καὶ προσευχῆς, καὶ νηστείας.
ιζ'. Περὶ ἀκτημοσύνης, καὶ τοῦ ἐν οὐρανῷ θησαυρίζειν.
ιη'. Περὶ τοῦ μὴ κρίνειν, καὶ τοῦ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ αἰτεῖν μετὰ ἀγάπης καὶ ἐγκρατείας.
ιθ'. Περὶ τῶν ψευδοπροφητῶν.
κ'. Ἴασις τοῦ λεπροῦ.

Similis Catena ejusdem Macarii in Lucam, sive in loca Lucæ, quibus gemina non habet Matthæus, in 24 divisa libros, atque ideo magni alphabeti nomine ab auctore nuncupata, exstat in codice Barocciano 161 (2) : Εὐαγγελικῶν διάνοιαν ῥημάτων Χρυσοκέφαλος συντίθησιν ἐνθάδε ταπεινὸς Μακάριος

(1) De diversitate codd. in Matthæi Evangelio, vel κεφαλαίων notatione et τίτλοις instructorum, vel quorum sectiones sub majusculis sive minusculis litteris alphabeti indicantur, et de numerandis Matthæi capitibus docte egerunt Griesbach, theologus Ienensis cel. in prog. Ἐπίμετρον ad Commentarium criticum in Græcum Matthæi textum. Jenæ 1801, 4, et Gabler, theologus Altdorf. cel. in *Journal für theologische Litteratur*, tom. II, part. I, Norimbergæ, 1801, n. I; *Hat die Ebnerische Handschrift des N. T. das erste Kapitel Matthæi, oder nicht?* (prius adfirmatur probaturque) pag. I sqq. (HARL.)

(2) Secundum catal. codd. Angliæ, etc.. tom. I. pag. 30, est illa in cod. Barocc. 211. Similis Macarii Chrysoc. catena est in cod. *Taurinensi* CI, atque confector catal. codd. Cr. Taur, quia Fabricius h. l. partem procœmii tantum edidit prætermisso ejus initio, usus (ut ille ait) fortasse codice mutilo, vel ea duntaxat excerpere volens, quæ operis rationem ostenderent, omissa a Fabricio supplevit ex cod. Taurinensi (in quo multa est lectionis varietas notatu digna), et integram subjecit præfationem cum versione Lat. pag. 188 sq. Quod vero catalogus ille haud frequens est, retinui h. l. id quod Fabricius dederat. — Vindobonæ, in Bibl. Cæsar.

Φιλαδελφείας, ὁ ἱκέτης τῆς μακαρίας Τριάδος. Auctores, ex quibus Catena contexta, iidem fere, ex quibus illa in Matthæum; præ cæteris frequentes afferuntur symbolæ Antipatri Bostrensis, Anastasii, Basilii, Cyrilli, Eusebii, Joannis Chrysostomi, Gregorii Nazianzeni et Nysseni, Severi Antiocheni, Titi Bostrensis et Victoris Antiocheni. Laudantur etiam Ambrosius, Asterius, Basilius Seleuc., Cassianus, Clemens Alex., Climacus, Cosmas, monachus Damascenus, Dionysius Areopag., Dorotheus Elias Cretensis, Ephraim, Epiphanius, Evagrius, Gregorius Thaumaturgus, Hippolytus, Ignatius, Irenæus, Justinus, Leo imp., tomo synodico, Maximus, Nicetas, Nilus, Origenes, Philanthropenus, Psellus, Theophylactus, et semel in limine operis Manuel Grammaticus, ubi variæ significationes vocabuli λόγος ex eo afferuntur. Plures sæculo XIV fuere Manueles Grammatici, ut Manuel Moschopulus, et Manuel Chrysoloras, de quibus supra [vol. VI, p. 322 sqq. § 4 et 5].

Hoc magnum in Lucam Macarii Alphabetum laudat etiam atque usque ad litteram *d* legisse se testatur Allatius, de Psellis, p. 39, et adversus Creyghtonum pag. 682. Incipit : Ἐμοὶ κόσμος καὶ πλοῦτος καὶ πρὸς τούτων ζωὴ καὶ τρυφή. Ejus *precatio adversus Barbarorum incursus* exstat Græce et Latine in Græcorum Euchologio, pag. 817, edit. Goari. *Sermo in exaltationem crucis*, sed extrema parte mutilus, apud Gretserum, *De cruce*, pag. 1289. Alias ejus tredecim homilias, quæ ms. fuere apud Gerasimum Blachum atque Allatium, et in bibl. cardinalis Columnæ et Romæ in collegio Græcorum, recenset Guil. Caveus in *Diss. de scriptoribus dubiis*, qui non audet Macarium Chrysocephalum eumdem statuere cum Macario, Philadelphiensi episcopo, qui ann. Chr. 1354 a Joanne Cantacuzeno commendatus est ad patriarchatum Cp. quem *Philotheus* deinde obtinuit. Quanquam vero non plane certum illud sit, veri tamen esse simillimum libenter profiteor. Quemadmodum et Chrysocephalum nomen esse non tam a studio χρυσᾶ κεφάλαια colligendi inditum, quam gentilitium (1), persuadet, quod Joannis Chrysocephali *mentio* occurrit in Syropuli *Historia concilii Florentini*, sect. 4, c. 29, et Matthæi Chrysocephali *Carmina* iambica in orationem sepulcralem Manuelis (Palæologi) imp., de Theodoro, fratre, memorat Allatius contra Creyghtonum, p. 684, afferens etiam hos ejusdem versus binos, quorum singuli universas Alphabeti Græci litteras complectuntur.

Δηδεὶς πτεροῖς ἔκλαγξε βομβώδη ψόφον
Ἀδροχίτων δ' ὁ φύλαξ θηρολυγοκαμψιμέτωπος.

cod. 42 Catena in Evang. Lucæ ex multis scriptoribus collecta eccles., quos enumerat Lambec. Comm. 3, pag. 165 sqq., et Catenam illam dignissimam profecto esse judicat, quæ secundum id mss. exemplar sine ulla interpolatione edatur Græce. Sed paulo post iterum de illo cod. dicendum est.

(1) Conf. Villoison, l. c., pag. 57 not. l. HARL.

ΜΑΚΑΡΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΚΕΦΑΛΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΨΩΣΙΝ

ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΚΑΙ ΖΩΟΠΟΙΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ.

—

MACARII CHRYSOCEPHALI

PHILADELPHIENSIS, METROPOLITÆ

ORATIO IN EXALTATIONEM VENERANDÆ ET VIVIFICÆ CRUCIS.

(Opp. Gretseri t. II, p. 149.)

—

Ἐμοὶ μὲν τὸ χαριέστατον ἁπάντων, καὶ μάλιστα καθηδύνον μου τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἡ τοῦ Κυ- A

Nihil mihi ex omnibus rebus jucundius accidit, neque quod intimos animi mei recessus magis

communione ejus gloriam ejus assequar; afferoque fidem, quæ omnia postulata accipere solet; et abundantiore gaudio perfundor, cum oculos ad multitudinem et magnitudinem propositorum mirabilium converto. Suppetit enim mihi orationum plurimarum pulcherrimarumque, et huic solemnitati maxime accommodatarum copia, quarum aliæ jam pronuntiatæ sunt, aliæ posteris non inconvenienter pro argumento futuris temporibus relinqui possunt; nam ignis naturam disceptatio de cruce imitatur, omnibus absque sui imminutione sufficit, nec tamen deficit; nam a seipsa decorem et magnificentiam habet; quæ nihil aliud quam perpetua exsultatio, ut Isaias ait [a], et lætitia indeficiens generationum generationibus rite et convenienter a Domino concessa. Et quemadmodum si quis ad fontem illum perveniret, quem ab initio ex terra ascendere, ut faciem terræ irrigaret, Scriptura testatur [b]; si quis, inquam, ad hunc fontem perveniret, admiraretur quidem, ut par est, mirabilium immensitatem; nunquam autem totam aquæ copiam videre posset, etiamsi longam, spectandi gratia, ad scatebras moram traheret; semper enim fluenta intuebitur, nunquam autem fluentorum principium: ita etiam quod ad præconia crucis attinet, contingit; nam nonnulla eorum sunt quæ sermone panduntur, alia quæ cogitatione informantur, alia quæ apud pietate præstantes viros, quasi in ærario reposita sunt, quæ et nunc et post communem omnium resurrectionem, in sempiternum ævum in regno Dei admirationi erunt. Larga igitur gratia est, et opulentum donum; omnia immensa et supra ordinarium naturæ cursum; et quonam alio quam crucis argumento, ea quæ instant, digna sunt? Nec materia destituimur, cum de cruce dicendum. Illa nos potissimum inopia premit, quænam res priore loco expedienda sit, unaquaque prius nos ad sese haud sine gratia et lepore, invitante, imo et trahente, et ut suam admirabilitatem prius contemplemur, alliciente; ut proinde nobis eveniat, quod iis qui floriferis in saltibus, et in pratis omnium florum varietate picturatis versantur.

Porro cum hæc ita sese habeant, cumque ex ipsa copia ad inopiam redacti simus, id factu optimum arbitramur, ut temporis et miraculorum opportunitate utamur, altiusque eorum quæ priscis sæculis gesta sunt, explicationem repetamus, propositis iis quæ olim symbolice crucis gratiam adumbrabant, allatisque postea iis quæ a Domino gesta sunt, et inter se invicem collatis. Hac enim ratione dubitationem quæ exstitit, dissolvemus; neque aberrabimus, quo minus ea quæ sublimiora sunt, præponamus. Sed ea quæ primo dicta sunt, prima quidem erunt ordine propter tempus, neque dignitate ob explicationem nostram posteriora fient, licet ut typi et umbræ veritatis prima sint, simulque secundas tenere dicantur; a seipsis enim tantummodo vincuntur, quippe quæ in figura evenerint, et spirituali oculo intuenda sint. Nobilis autem in primis est typus ille crucis, qui ab ortu solis petitur. Ibi enim paradisus est, in quo et vitæ lignum, crucis figura, plantatum, quod mihi quidem, si mandata Dei ob-

A ξάζεσθαι, καὶ πίστιν εἰσφέρω τὴν πάντα πεφυκυῖαν λαμβάνειν τὰ αἰτούμενα, καὶ χαίρω μᾶλλον ἀφθόνῳ πρὸς τὸ πλῆθος ἅμα καὶ μέγεθος τῶν προκειμένων θαυμασίων. Ἔξεστι γάρ μοι λόγων οἰκείων τῇ πανηγύρει πλείστων τε καὶ μεγίστων ἐμπορῆσαι καὶ τούτων τοὺς μὲν εἰρηκέναι, τοὺς δὲ παραλεῖψαι εἰς ἁρμόττον ὑπόθεσιν τοῖς μεθ' ἡμᾶς τηρουμένοις· καὶ γὰρ τὴν πυρὸς φύσιν πολλοῖς ἐξαρκῶν ὁ περὶ σταυροῦ λόγος ἀμείωτος μένει, ὅλην παρ' ἑαυτῷ τὴν ἴδιαν ἔχων εὐπρέπειαν, ἥδ' ἐστὶν ἀγαλλίαμα αἰώνιον, ὡς ἂν Ἡσαΐας φαίη, καὶ εὐφροσύνη ἀένναος, γενεαῖς γενεῶν ἀγαθοπρεπῶς παρὰ Κυρίου χορηγουμένη. Καὶ ὥσπερ εἴ τις ἐπὶ τὴν πηγὴν γένοιτο, ἣν ἀναβαίνων ἐκ τῆς γῆς τὸ κατὰ ἀρχὰς εἶπεν ἡ Γραφή, καὶ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς ἐπικλύζειν, εἴ τις κατ' αὐτὴν ἔλθοι B ποτὲ, θαυμάσει μὲν τὸ τῶν θαυμάτων, ὡς εἰκὸς, ἄπειρον· ἰδεῖν δὲ αὐτῆς τὸ πᾶν ὕδωρ οὐδαμῶς δυνήσεται, κἂν ἐπὶ πολὺ τῇ θέᾳ προσμένῃ· ἀεὶ γὰρ τὸ ῥέον, οὐ μὴν δὲ τὸ βρύειν ἀρχόμενον δύψεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἐγκωμίων τοῦ ζωοποιοῦ συμβαίνει σταυροῦ· τὰ μὲν γὰρ λέγεται τούτων, τὰ δὲ νοεῖται, τὰ δ' ἔστι παρ' αὐτῷ θείοις ἀνδράσι ταμιευόμενα, νῦν δὲ καὶ μετὰ τὴν κοινὴν ἡμῶν ἐξανάστασιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ δι' αἰῶνος θαυμάζεσθαι. Δαψιλὴς τοίνυν ἡ χάρις, πλουσία ἡ δωρεὰ, ἄπειρα καὶ ὑπερφυῆ πάντα, καὶ τίγε ἄλλου ἢ σταυροῦ ἄξια τὰ προκείμενα; Καὶ οὐκ ἀποροῦμεν, ὅτι χρὴ λέγειν περὶ σταυροῦ, ἀποροῦμεν δὲ τρόπον ἕτερον, οὗτινος χρὴ μνησθῆναι πρότερον, ἑκάστου πρὸς ἑαυτὸ χαριέντως ἡμᾶς ἕλκοντος, καὶ πρώτου *θαυμάζεσθαι* C πείθοντος, ὡς ἐν λειμῶνι πολυανθεῖ καὶ ποικίλῳ τῶν ἀνθέων τὰ κάλλιστά τε καὶ εὐωδέστατα.

Οὕτω δὴ ἔχοντες καὶ εἰς καινὴν ἀπορίαν ἐξ ὑπερβαλλούσης εὐπορίας ἐλθόντες, δεῖν ἔγνωμεν τοῖς καιροῖς μάλιστα τῶν ἀρίστων τούτων ἐξακολουθῆσαι θαυμασίων, καὶ ἄνωθεν ἀναλαβεῖν τῷ λόγῳ τῶν ἀρχαιοτέρων διήγησιν, τὰ συμβολικῶς τε πάλαι τὴν τοῦ σταυροῦ χάριν εἰκονίζοντα προτιθέμενοι, καὶ τὰ δεσποτικῶς ὕστερον ἐπιτελεσθέντα προσεπιφέροντες, καὶ συμβιβάζοντες ἄμφω πρὸς ἄλληλα· οὕτω γὰρ καὶ τὴν προσγενομένην ἀπορίαν διαλύσομεν, καὶ D περὶ τὴν τῶν ὑψηλοτέρων προτίμησιν οὐχ ἁμαρτήσομεν, ἀλλὰ τὰ πρότερα, προτέρως εἰρημένα, πρῶτα μὲν ἔσται τῇ τάξει διὰ τὸν χρόνον, οὐ δεύτερα δὲ τῇ ἀξίᾳ διὰ τὴν ἀφήγησιν, κἂν ὡς τύποι τῆς ἀληθείας καὶ πρῶτα τυγχάνῃ, καὶ δεύτερα χρηματίζῃ, ὑφ' ἑαυτῶν μόνον ἡττώμενα ὡς ἐν ἐκβάσει γεγονότα, καὶ πνευματικῶς θεωρούμενα. Καὶ τοίνυν εὐγενὴς οὗτός ἐστι, καὶ τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν· ἐκεῖ γὰρ ὁ παράδεισος, ἐν ᾧ καὶ τὸ προτυποῦν τὸν ζωηφόρον σταυρὸν ζωῆς ξύλον πεφύτευται, ὃ προέκειτο μὲν τετηρηκότι μοι τὴν ἐντολὴν εἰς μετουσίαν, ὡς ἔπαθλον,

[a] Isa. LXV, 18. [b] Gen. II, 6.

ἵν' ὡς ἐκ τοῦ ἀβρώτου τέως τὴν εὐκλειαν, οὕτως ἐκ τούτου καὶ τὸ ἀείζωον λάβοιμι. Ἐπεὶ δὲ τοῦ ἀπηγορευμένου μετέσχον καρποῦ, καὶ τῆς τούτου γεύσεως ἐκωλύθην, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα τῆς τρυφῆς ἐξεβλήθην. Χριστὸς δὲ ἀθανασίας ξύλον μοι, καὶ δένδρον ζωῆς αἰωνίου παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων ὀφθεὶς ἐν παραδείσῳ νέῳ τῆς θείας Γραφῆς, καὶ ξύλῳ προσπαγεὶς τῷ τοῦ σταυροῦ δι' ἐμὲ, ὡς ζωῆς ἄρτος, ὡς βότρυς ἀθανασίας, οὐ τὸ εἶναι μόνον ἁπλῶς αὖθις ὅπερ ἀπώλεσα διὰ πείρας θανάτου καὶ σώματος διαφθορᾶς ἐδωρήσατο, ἀλλὰ τὸ εὖ εἶναι, καὶ τὸ εἰς ἀεὶ ζῆν φιλανθρώπως διὰ πίστεως ἐχαρίσατο.

A servassem, propositum erat in communionem et præmium; ut quemadmodum ex ligno eo usque intacto, et a nemine degustato, gloriam capere licebat, sic ex hoc vitæ perpetuitatem decerperem. At simul atque vetito fructu me contaminavi, ab hoc itidem exclusus sum, summisque illis deliciis vel maxime hanc ob causam excidi. At vero Christus immortalitatis lignum, et arbor æternæ vitæ secus decursus aquarum plantata, cum in novo divinæ Scripturæ paradiso apparuisset, lignoque crucis propter me affixus fuisset, ut panis vitæ, et ut immortalitatis botrus, non solum concessit ut dignitatem, qua antea præditus eram, quamque morte et corruptione amiseram, recuperarem, sed etiam ut præclare perpetuo per fidem viverem, humanissime et liberalissime largitus est.

Παραπλησίως δὲ καὶ ἡ σωστικὴ τοῦ Νῶε κιβωτὸς τὸ κατὰ σταυρὸν εἰκόνιζε μέγα μυστήριον, ὑπηνίκα τὸ τοῦ κόσμου παντὸς φεύγουσα ναυάγιον, μικρὰ διέσωζε τοῦ γένους ἡμῶν σπέρματα, τὴν τοῦ δικαίου μόνην οἰκίαν, καὶ ἐν ὀκτὼ τοῖς πᾶσι λογικοῖς τὴν ἀνάστασιν Χριστοῦ προετύπου, ὀγδόην οὖσαν τὴν αὐτὴν, καὶ πρώτην, καὶ μίαν τὸ θαυμαστότερον· ὀγδόην διὰ τὰς προλαβούσας εἰς πρόκαιρον παλιγγωλίαν· πρώτην διὰ τὰς ἐπακολουθούσας εἰς εὔκαιρον ἀειζωΐαν, καὶ μίαν διὰ τὸ ἐξαίρετον τῆς ἐγέρσεως ὅτι ἑαυτὸν ἐξανέστησε μόνος τῶν ἀπ' αἰῶνος ἢ εἰς αἰῶνας ἐγειρομένων. Ἔδει γὰρ κἂν τῇ ἀναστάσει τι ὑπὲρ ἡμᾶς ἔχειν, τὸν καὶ ἐν τῇ γεννήσει τοῦτον λαβόντα θεῖον τοῦ Δεσπότου ναὸν, καὶ διὰ τοῦτο μία ἡ τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασις, ὡς πανσθενῶς αὐτουργηθεῖσα, καὶ κατ' ἐξουσίαν ἰδίαν αὐτοῦ καὶ δύναμιν τελεσθεῖσα, τὸ τοῦ πάθους ὁμοῦ καὶ τὸ τοῦ θανάτου ἑκούσιον μιμουμένη, ὥσπερ ζῆτα καὶ ἔλεγε περὶ μὲν τοῦ πάθους τῷ δικάζοντι· *Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδὲ μίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μή σοι ἦν δεδομένη ἄνωθεν.* Περὶ δὲ τοῦ θανάτου, καὶ ἀναστάσεως· *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν.* Ἀλλὰ τῇ μιᾷ ταύτῃ καὶ ὑπερφυεῖ ἑκάτερα συναριθμεῖται τά τε παλαιὰ καὶ τὰ νέα, ἵν' ἀμφότερα τιμηθῇ, καὶ τὰ μὲν ὡς τύποι τῆς ἀληθείας, τὰ δὲ, ὡς εἰκόνες τοῦ ἀρχετύπου δοξασθῇ. Διὸ καὶ πρώτη γίνεται, καὶ ὀγδόη γνωρίζεται, οὐκ ὀγδόη δὲ μόνον ἡ τριήμερος τοῦ Κυρίου ἀνάστασις, ἀλλὰ καὶ ἐν ὀγδόῃ γέγονεν ἡμέρᾳ, τῇ πρώτῃ ταύτῃ τῶν ἡμερῶν, καὶ μιᾷ τῶν Σαββάτων, ἵν' ὥσπερ πάντων ἀνθρώπων ἐπραγματεύθη τῶν ἐν χρονικῷ διαστήματι, τοῦτο γὰρ τὸ τριήμερον βούλεται, οὕτω καὶ τὸν μέλλοντα διαγράψῃ σαφῶς αἰῶνα μετὰ τὴν ἐνταῦθα ἑβδοματικὴν τοῦ χρόνου περίοδον, ἀναφαινόμενον, καὶ εἰς μίαν ἀνέσπερον ἐπεκτεινόμενον ἡμέραν καθ' ἣν ἀναστήσεται πᾶν τὸ πλάσμα, τὸ μὲν *εἰς ζωῆς*, τὸ δὲ *εἰς κρίσεως ἐξανάστασιν*, ἀλλ' ἡ μὲν κιβωτὸς οὕτω τὸν σταυρὸν καὶ τὴν δι' αὐτοῦ τοῦ κόσμου προδιετύπου σωτηρίαν.

B Pari modo et arca illa, quæ Noe conservavit, crucis figuram gessit, quando totius mundi quasi naufragium et diluvium effugiens, exiguum generis humani semen salvum et incolume retinuit; familiam nimirum justi illius, et per octo ratione præditas animas resurrectionem Christi præsignificabat, quæ et ipsa octava est, et prima, et quod mirabilius, unica. Octava, propter illas quæ ad tempus factæ, in vitam restitutiones; prima, propter sequentes quæ ad sempiternam vitam adipiscendam peractæ sunt, et peragentur; una, propter singularem præstantiam excitationis, quia seipsum solus ex omnibus illis, qui ab omni sæculorum memoria resuscitati sunt, excitavit; oportebat enim ut et in resurrectione aliquid supra communem cursum C et legem haberet ille, qui in ortu suo sanctum illud Domini templum sortitus fuerat: ea de causa unica est hæc Salvatoris resurrectio, tanquam omnipotenti virtute peracta, propriaque potestate et facultate patrata, quippe quæ et passionis simul et mortis voluntariam rationem imitaretur; quemadmodum et de passione sua dixit ad præsidem: *Non haberes ullam potestatem in me, nisi tibi data fuisset desuper* [6]. At de morte et resurrectione hæc prænuntiavit: *Potestatem habeo ponere animam meam, et potestatem habeo recipere eam* [7]. Cæterum uni huic et omnem naturam supergressæ utraque accensentur, tam vetera quam nova, ut utraque honorentur; hæc quidem, ut veritatis D figuræ; illa autem, ut archetypi imagines. Ea de causa prima est, et octava appellatur. Neque solum octava est resurrectio Domini tertio die perfecta, sed et octavo die accidit: prima videlicet dierum, et una Sabbatorum, ut quemadmodum pro salute omnium hominum, qui temporis intervallo circumscribuntur, est suscepta (hoc enim triduanum spatium indicat), ita etiam perspicue futurum sæculum designet, quod post septenarium hunc temporis circuitum exsistet, et ad unum vesperæ expertem diem extendetur, quo omnis creatura resurget, partim in *resurrectionem vitæ*, partim *in resurrectionem judicii* [8]. Et arca quidem hunc in modum crucem, eamque, quæ per crucem omnibus obvenit, salutem præfigurabat.

[6] Joan. XIX, 11. [7] Joan. X, 18. [8] Joan. V, 29.

Cæterum Noe et vocabulo et moribus Salvatoris imago erat. Nam Christus vera Justitia et requies per lignum crucis, ab eluvione, quæ sub intelligentiam cadit, et a peccatorum diluvio humanum genus præservavit, tuncque columba sub vesperam ad arcam revertit, germen olivæ afferens. At jam crux lignum misericordiæ et benignitatis nobis esse cœpit, quam commiseratione erga nos commotus, Emmanuel in fine sæculi suscepit. Nam hoc mihi illud, *ad vesperam*, insinuare videtur. Spiritus certe sanctus prædicans per os apostolorum crucis dispensationem, occultamque rationem, voluptates illas, quæ totum terrarum orbem occupaverunt, exsiccavit, et impietatis inundationem coercuit.

Neque historia de Abrahamo omnium ore celebranda et gratiæ, quæ ex cruce enascitur, plane est expers. Ille enim filium unigenitum, ex promissione susceptum, et in quem promissio, velut in terminum tendebat, ad cædem ducebat, et immolare festinabat; jussus a Deo, volente, opinor, ut etiam justi hujus erga Deum pietas et observantia, omni posteritati, quamvis seræ, admirationi esset, et ut sacrificium illud pro totius mundi salute peragendum firmaretur, sacrificium, inquam, illud, quo mactandus erat Agnus ille innocuus et immaculatus, qui tollit peccata mundi; et ut id quod merum beneficium erat, quasi debitum quoddam nobis clementer repræsentaret et prædemonstraret, atque simul patriarcham et virtutis possessorem, et fidei magistrum, et maximi muneris auctorem pronuntiaret; ut hac ratione exsecrandum diaboli os obstrueretur, qui non modo per Judaicam impietatem, sed et per Græcorum gentilium perversitatem, et per ipsos falsi nominis Christianos hæreticos, divini verbi œconomiam et dispensationem evertere nititur. Si enim homo eo erga Deum amoris processit, ut voluerit filium suum ei, a quo illum acceperat, immolare, quomodo fieri poterat, ut clementissimus et benignissimus noster conditor, infinita sua misericordia impulsus, non offerret pro totius mundi salute unigenitum suum Filium?

Abraham quidem figuram cœlestis Patris, ejusque in nos benevolentiæ gerens, adducebat filium suum Isaac, qui lignis in humeros acceptis, patrem sequebatur, crucis imaginem exprimens, et Jesum meum ad passionis locum abeuntem adumbrans; unigenitus enim Filius est unici Patris, principio carentis, et unicæ matris secundum carnis ortum, crucemque, in humeros sublatam, bajulans mortem illam ab omnibus decantatam, nostri causa sustinuit. Porro Isaac impatibilem divinitatem insinuavit, divino mandato mori prohibitus; ariete autem humanitas significabatur, et mors quam Christus secundum humanam naturam subiit. Etenim *sicut ovis ad occisionem ductus est, et ut agnus coram tondente se obmutuit* [1]. At planta Sabec idem est quod planta remissionis, nec aliud innuit, præter crucem, qua remissionem peccatorum consecuti

[1] Isa. LIII, 7.

Ὁ δὲ Νῶε καὶ κλήσει καὶ τρόπῳ τοῦ Σωτῆρος ἦν προεικόνισμα. Χριστὸς γὰρ ἡ ἀληθὴς δικαιοσύνη καὶ ἀνάπαυσις, διὰ ξύλου σταυροῦ τοῦ νοητοῦ διέσωσεν ἡμᾶς κλύδωνος, καὶ κατακλυσμοῦ ἁμαρτιῶν ἐῤῥύσατο τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τότε μὲν ἡ περιστερὰ πρὸς ἑσπέραν ἐπὶ τὴν κιβωτὸν ἐπανῆκε, κάρφος ἐλαίας κομίζουσα. Νῦν δὲ ξύλον ἐλέου καὶ φιλανθρωπίας γέγονε ἡμῖν σταυρὸς, ὃν διὰ τὸν περὶ ἡμᾶς οἶκτον ὁ Ἐμμανουὴλ κατεδέξατο, ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος· τοῦτο γάρ μοι τὸ *πρὸς ἑσπέρ* αν νοεῖν δίδωσι. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον κηρύττον διὰ στόματος τῶν ἀποστόλων τὴν διὰ σταυροῦ οἰκονομίαν, τὰς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν κεχυμένας ἡδονὰς κατεξήρανε, καὶ κατέπαυσε τὸν τῆς ἀσεβείας κατακλυσμόν.

Οὐδ' ἡ κατὰ τὸν Ἀβραὰμ ἀξιώμνητος ἱστορία τῆς κατὰ τὸν σταυρὸν πάντως ἄμοιρος χάριτος. Υἱὸν γὰρ ἐκεῖνος τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εἰς ὃν ἡ ἐπαγγελία, πρὸς σφαγὴν ἦγε, καὶ θύειν ἔσπευδε, τοῦτο παρὰ Θεοῦ κελευσθείς, ἐθέλοντος, οἶμαι καὶ τοῖς μετὰ πολλὰς γενεὰς ἀνθρώποις τὴν τοῦ δικαίου θαυμάζεσθαι περὶ αὐτὸν εὐσέβειαν, καὶ βουλομένου τὸ μυστήριον προπιστώσασθαι τῆς παγκοσμίου θυσίας, τῆς ὑπὲρ ἡμῶν σφαγῆς τοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Ἀμνοῦ τοῦ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ ὡς ῥῆμα τὴν εὐεργεσίαν ἀποδεῖξαι φιλευσπλάγχνως, ἵν' ἅμα καὶ ἀρετῆς κληρωτὴν, καὶ πίστεως διδάσκαλον, καὶ δωρεᾶς τῆς μεγίστης ἀρχηγὸν τὸν πατριάρχην ἀνακηρύξῃ, καὶ οὕτως ἐμφράγῃ τὸ μιαρὸν διαβόλου στόμα, οὐ διὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς μόνον θεομαχίας, ἀλλὰ καὶ δι' Ἑλληνικῆς, καὶ δι' αὐτῶν δὴ τῶν ψευδοχριστῶν αἱρετικῶν τὴν οἰκονομίαν ἀνατρέποντος. Εἰ γὰρ ἄνθρωπος εἰς τοῦτο φιλοθεΐας ἦλθεν, ὡς καὶ τὸν υἱὸν θῦσαι τῷ σεβασχότι Θεῷ, πῶς οὐκ ἔμελλεν ὁ ὑπεράγαθος ἡμῶν Δημιουργὸς διὰ φιλανθρωπίας ἄδυσσον ὑπὲρ τῆς οἰκουμενικῆς σωτηρίας τὸν Μονογενῆ δοῦναι;

Ἐντεῦθεν λοιπὸν ὁ μὲν Ἀβραὰμ τὴν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς σχηματίζων εὐδοκίαν προσῆγε τὸν Ἰσαὰκ, ὁ παῖς δὲ, τὰ ξύλα ἐπωμισάμενος, εἵπετο μετὰ τοῦ πατρὸς, καὶ σταυροῦ τύπον ἔσωζε, καὶ τὸν ἐμὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον ἐπὶ τὸ πάθος εἰκόνιζε· Μονογενὴς γὰρ μόνου Πατρὸς ἀνάρχου καὶ μόνης μητέρος τὸ κατὰ σάρκα γεγέννηται, καὶ τὸν σταυρὸν ὡς ἐπωμάδιον ἔχων τὸν ἀοίδιμον ἐκουσίως ὑπέστη δι' ἡμᾶς θάνατον. Πλὴν ὁ μὲν Ἰσαὰκ τῆς ἀπαθοῦς θεότητος τύπος ἐγένετο, καὶ θεία φωνῇ ὀνήσκειν ἐκωλύετο· τῷ κριῷ δὲ ἡ ἀνθρωπότης ἐδηλοῦτο, καὶ ὁ κατ' αὐτὴν Χριστοῦ θάνατος. Ὡς *πρόβατον* γὰρ *ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος ἄφωνος*. Τὸ δὲ φυτὸν Σαβὲκ, φυτὸν ἀφέσεως σημαίνει, ὅπερ ἐστὶν ὁ σταυρὸς, δι' οὗ ἄφεσις ἁμαρτημάτων δεδώρηται. Οὕτω δὲ καὶ Ἐζεκιὴλ ὕδωρ ἀφέσεως τὸ προτυποῦν τὸ βαπτί-

σματος ὕδωρ ἐκέλευσε. Δύο γάρ ἐστι τὰ χαριζόμενα τῶν ἁμαρτημάτων τὴν ἄφεσιν, πάθος διὰ Χριστὸν καὶ βάπτισμα τὸ σωτήριον· καὶ γοῦν *Ἀβραὰμ ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τοῦ Κυρίου, καὶ εἶδε τυπικῶς, καὶ ἐχάρη*, ἡμέραν δηλαδὴ τὴν τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως. Ἐπειδὴ ὥσπερ ἡ Σάρρα τριήμερον μετὰ τὴν θυσίαν ζῶντα παραλαβοῦσα τὸν Ἰσαὰκ εὐφραίνετο, οὕτως ἡ Ἐκκλησία τριήμερον μετὰ τὸν σταυρὸν ζῶντα τὸν Ἰησοῦν εἶδε, καὶ ἐχάρη, καὶ τὴν χαρὰν αὐτῆς οὐδεὶς ἀφελέσθαι δύναται. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ τῆς ἐπαγγελίας ἤδη πέρας λαμβάνειν ἤρξατο, καὶ πληθύνεσθαι λοιπὸν ἔδει, τὸ τοῦ δικαίου σπέρμα, ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης, ἐφόδιον Ἰακὼβ τὸ ἐπαινετὸν κλέμμα ποιεῖται τὴν τοῦ πατρὸς εὐχὴν, καὶ στέλλεται τὴν ἐπὶ τὸν συγγενῆ Λάβαν, καὶ τὸν ἀδελφὸν ἀποδιδράσκει φονῶντα, καὶ ἐν τῇ ῥάβδῳ αὐτοῦ διέρχεται τὸν Ἰορδάνην, ὅπερ ἀληθῶς τοῦ νέου λαοῦ τάγαθὰ προδιέγραφε, τὸν σταυρόν φημι, καὶ τὸ βάπτισμα· οὕτω γὰρ τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου τὸν ὄλεθρον ἐκπεφεύγαμεν, καὶ εἰς Χαρὰν μετέβημεν, οὐ τόπον σημαίνουσαν ἀναχλίσεως, ἀλλ' εὐφροσύνην ἔχουσαν τὴν αἰώνιον, ἣν καὶ προδηλῶν ὁ Ἰακὼβ εἰς Χαρὰν ἐγεγόνει, καὶ ἐκοιμήθη ἐκεῖ, καὶ τὴν οὐρανομήκη τεθέαται κλίμακα ἐφ' ἧς ἐπεστήριχτο Κύριος. Ταύτῃ δὲ πάλιν ὁ σταυρὸς ἀπεικαζόμενος ἦν, ἐν ᾧ Χριστὸς ἐπεστηρίχθη μετέωρος, καὶ πρὸς ἑαυτὸν πάντας ἀνεῖλκυσεν. Ἐπάγη δὲ πάντως τὸ τῆς παγκοσμίου χαρᾶς πρόξενον ξύλον, ἵνα δὴ καὶ ὁ τῆς οἰκουμένης κεκοίμητο πατριάρχης Ἀδάμ. Λίθος δὲ ἦν, φησὶ, πρὸς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ δὴ τόπος κρανίου τὸ λιθόστρωτον, οὗ ἐπὶ τὸ ἄκρον ἐκκέχυται τὸ σωτήριον αἷμα τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ, *ἀγαλλιάσεως ἔλαιον* ὁ θεῖος ἂν εἴποι Δαβίδ, ὡς τῆς ἐξ ἁμαρτιῶν σκυθρωπότητος τοὺς μεταλαμβάνοντας ῥυόμενον.

A sumus. Quo sensu Ezechiel quoque aquam remissionis dixit, eam videlicet, quæ salutares baptismi undas præfigurabat. Duo enim sunt quæ peccatorum remissionem largiuntur, passio et mors Christi gratia suscepta et obita, et salutiferæ baptismatis aquæ: *Exsultavit Abraham, ut videret diem Domini, vidit*que, in imagine, *et gavisus est* [10], diem videlicet passionis et resurrectionis. Et quemadmodum Sara, recepto tertio post sacrificium peractum die Isaac vivo et salvo, magnam voluptatem cepit; ita et Ecclesia, cum tertio post mortem die Jesum redivivum intueretur, omnibus lætitiis cumulata incessit; nec est qui gaudium hoc ab illa auferre queat. Postquam autem promissionem jam finem B accipere, opere ipso compleri, justique semen, ut stellas cœli et ut arenam quæ est in littore maris, multiplicari oportebat, Jacob viatici loco, furtum illud memorabile committens, paris benedictionem sibi comparat, mittiturque ad cognatum Laban, fratrem, qui sanguinem et cædem spirabat, fugiens, et in baculo suo transit Jordanem; quæ res vere novi populi fortunas prænotabat, crucem, inquam, et baptismum: hoc enim modo effugimus exitium quod nobis imminebat ab eo qui ab initio homicida fuit. Et in Charan translati sumus; non quæ locum requiei significet, sed quæ nullo fine terminandam jucunditatem contineat; quam et Jacob præfigurans in Charan venit, ibique fessa membra somno refecit, scalamque ad cœlos pertingentem C vidit, cui Dominus innitebatur; quæ crucis similitudinem præ se tulit, in qua Christus sublimis fixus est, et ad seipsum omnes traxit. Fixum vero est illud lætitiæ ad omnes spectantis efficiens lignum, ubi communis omnium parens requieverat. Lapis autem erat, inquiunt divinæ Litteræ, ad caput ejus. Atqui Lithostroton, hoc est, locus lapidibus stratus, locus est Calvariæ, cujus summitatem sanguis Salvatoris, Deique et hominis Jesu effusus aspersit, quem *oleum lætitiæ* divinus David appellaverit [11]; homines enim, qui ejus participes fieri volebant, ex peccati mœrore et angore liberavit.

Τί δὲ ὁ πάντ' ἄριστος Ἰωσήφ; Οὐ τύπος ἦν ἀριδήλως Χριστοῦ τοῦ ἐμοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος; Καὶ μὴν φθονεῖται διὰ τὰ ἐνύπνια, ὥσπερ Ἰησοῦς διὰ τὰ θαύματα, καὶ εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ἀδελφῶν παραγενόμενος, λάκκῳ ἐμβάλλεται, καὶ ζῶν αὖθις ἐκεῖθεν ἀνέρχεται, τὴν Δεσποτικὴν ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους πρόνοιαν εἰκονίζων, καὶ τὴν ἐν μνημείῳ κατάθεσιν, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασιν, καὶ συκοφαντεῖται μὲν πρὸ τῆς ἐπιβουλῆς πρὸς τὸν πατέρα, συκοφαντεῖται δὲ μετὰ τὴν ἐπιβουλὴν πρὸς τοὺς βαρβάρους, καθάπερ καὶ Χριστὸς πρὸ τοῦ σταυροῦ μὲν ὡς ἀντίθεος, μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν ὡς διάφθορος αἱματοῦται, καὶ διαῤῥήγνυται τὸν χιτῶνα· καὶ αὐτὸς ἀπαθὴς διαμένει, τὸ κατὰ σάρκα πᾶν τοῦ Σωτῆρος ἐμφαίνων, καὶ τὸ κατὰ τὴν θεότητα ἀπαθὲς, βασιλεύει τῆς ἁμαρτίας, καὶ τῶν Αἰγυπτίων ἄρχων, καὶ σιτοδότης γίνεται, τὴν Χριστοῦ προδεικνὺς νίκην, καὶ τὴν ἐπὶ τὰ ἔθνη βασι-

At quid de optimo et præclarissimo Joseph dicemus? An non manifeste typus exstitit Christi Dei mei et Salvatoris? Atqui invidiam sustinet propter insomnia, sicut Christus propter miracula; et cum fratrum visitandorum gratia venisset, in lacum et D cisternam conjectus est: indeque rursus incolumis extractus, Domini erga Judæos curam et providentiam, velut in imagine referens, ejusque in sepulcrum depositionem, et ex mortuis resurrectionem, et ante insidias sibi structas, variis calumniis apud patrem traducitur; post insidias, criminationes quoque apud Barbaros subit, ut et Christus ante crucem, tanquam Deo contrarius, post mortem vero ut corruptor proscinditur. Laceratur tunica ejus, at ipse omnis passionis expers permanet, mortalitatem humanæ naturæ in Christo, et immortalitatem divinitatis indicans. Peccatum sibi subjicit, Ægyptiis imperat, alimenta submi-

[10] Joan. VIII, 56. [11] Psal. XLIV, 8.

nistrat : quo Christi victoriam, et regnum inter gentes, vitæque mensam, ab ipso universo terrarum orbi per evangelicam doctrinam, et mysticam operationem, comparatam, innuit. Quod autem et fratres aluit, et ad se adorandum adduxit, ne istud quidem absque veritatis figura accidit. Multi enim de antiqua etiam lege et observantiæ cultu in novum Israelem transmutati, sacrosanctis Evangelii eduliis pasti sunt, et in spiritus veritate Deum adorarunt. Propter hæc igitur merito censetur Joseph Domini typus.

λείαν, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ δεδωρημένην τῷ κόσμῳ ζωῆς τράπεζαν, διά τε τῆς τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίας καὶ τῆς μυστικῆς ἱερουργίας. Εἰ δὲ καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἔθρεψε, καὶ εἰς προσκύνησιν ἤγαγε, καὶ τοῦτο κατὰ τύπον τῆς ἀληθείας· πολλοὶ γὰρ καὶ τῆς παλαιᾶς λατρείας νέος Ἰσραὴλ γεγονότες εὐαγγελικῶς διετράφησαν, καὶ ἐν πνευματικῇ ἀληθείᾳ τὸν Θεὸν προσεκύνησαν. Διὰ ταῦτα γοῦν τύπος μὲν ὁ Ἰωσὴφ τοῦ Ἰησοῦ.

Verum senior ille Israel futura prospiciendi facultate præditus, totius novi hujus et divini Israelis exemplar fuit. Qua de causa inclinatus quoque adoravit fastigium virgæ ejus, prænuntians eam, quæ in toto hujus mundi ambitu instituitur, venerandæ crucis adorationem. Hanc enim prædelineabat virga ; unde prophetica illa vox ad Deum : *Liberasti virga hæreditatem tuam* [12] ; et : *Virga directionis virga regni tui* [13]. At enim alio itidem modo, si libeat, typum hunc quomodo veritatem velut umbra quadam describat, introspicere licebit ; nam Joseph, neque apud fratres talis audiebat, qualis revera erat, neque etiam apud mulierem Ægyptiam, sed illos quidem invidia eo impu'it, ut servi nomine afficerent eum, qui liber erat ; at hæc intemperantiam contra temperantissimum juvenem mendaciter excogitavit, apud patrem autem, eum, quem merebatur, locum obtinebat, a quo tenerrimo quoque affectu diligebatur. De Christo itidem neque gentiles, ut par est, sentiunt et loquuntur, et Judæi multa impia et blasphema de eo garriunt, quia his scandalum [14], illis stultitia [15] salutare crucis verbum reputatur. At vero Deus et Pater superis ex oris divinitatem ejus testatur, Filiumque dilectum vocat [16], et per cognatum Spiritum mundo ostendit et manifestat. Hunc in modum formosissimus ille Joseph dulcissimum nostrum Salvatorem expressit. Hunc in modum umbra veritatem typice adumbravit. Hunc in modum is, qui Ægypto alimenta suppeditavit, per ea quæ tulit, quæ egit, et per quæ a Deo gloriam celebremque famam consecutus est, eum qui omnem spiritum nutrit, et pro nobis mirabilia opera patravit, totque cruciatus sustinuit, Dominum gloriæ symbolice prænuntiavit.

Ὁ δὲ τὰ γενησόμενα βλέπων παλαιὸς ἐκεῖνος Ἰσραὴλ, τοῦ νέου παντὸς καὶ θείου Ἰσραὴλ ὑπογραμμὸς καθίσταται. Ταύτῃ τοι καὶ κύψας προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ, τὴν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ προσκύνησιν τοῦ τιμίου προκηρύττων σταυροῦ· τοῦτον γὰρ προδιέγραφε ἡ ῥάβδος, καθὰ δὴ πρὸς τὸν Θεὸν προφητικῇ λέγεται φωνῇ· Ἐλυτρώσω ῥάβδῳ τὴν κληρονομίαν σου· καὶ Ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Σὺ δὲ καὶ ἄλλως, εἰ βούλει, τὸν τύπον ἐπιγνώσῃ σκιαγραφοῦντα τὴν ἀλήθειαν· οὐδὲ γὰρ παρὰ τῶν ἀδελφῶν Ἰωσὴφ ὁποῖος ἦν ἤκουε πρὸς ἀλήθειαν, οὔτε μὴν παρὰ τῆς Αἰγυπτίας, ἀλλὰ τοὺς μὲν ὁ φθόνος δοῦλον ἐποίησε τὸν ἐλεύθερον ὀνομάζειν, ἡδὲ ἀκρασίαν τοῦ σώφρονος κατεψεύσατο, τῷ πατρὶ δὲ καὶ γνήσιος ἦν, καὶ πεφιλημένος ὡς μάλιστα. Καὶ τοίνυν οὐδὲ Χριστὸν οὔθ' Ἕλληνες, ὡς χρεών, ὁμολογοῦσι Θεὸν, καὶ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ βλάσφημα φθέγγονται, ἐπειδὴ τούτοις μὲν *σκάνδαλον*, *ἐκείνοις* δὲ *μωρία* ὁ τοῦ σταυροῦ σωτήριος λόγος ἐστίν. Ὁ δὲ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἄνωθεν αὐτῷ μαρτυρεῖ τὴν θειότητα, καὶ Υἱὸν ἀγαπητὸν ὀνομάζει, καὶ διὰ τοῦ συμφυοῦς Πνεύματος τῷ κόσμῳ προσεπιδείκνυσιν. Οὕτως ὁ καλὸς Ἰωσὴφ τὸν γλυκὺν Ἰησοῦν προδιέγραψεν. Οὕτως ἡ σκιὰ τὴν ἀλήθειαν τυπικῶς ἐξεικόνισεν. Οὕτως ὁ τῆς Αἰγύπτου σιτοδότης, καὶ μικρὸν ὑπὲρ ταύτην οἷς πέπονθεν, οἷς εὐήργεσεν, οἷς παρὰ Θεοῦ ἐδοξάσθη, τὸν τρέφοντα πᾶσαν πνοὴν, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ θαύματα ἐνεργήσαντα, καὶ παθήματα ὑπομείναντα Κύριον τῆς δόξης συμβολικῶς προεμήνυσεν.

Verumenimvero rursum magnus ille Israel me ad se advocat, monstratque quo modo moriens quoque crucis typum expresserit ; non enim tantum properabat purus ille Deique contemplator animus, ut juniorem nepotem præponeret ei qui grandior natu erat, commutatis manibus, quantum ut, velut per ænigma quoddam, mundi salutem prænotaret; si enim ita affectus fuisset, nullo negotio filios illos transponere potuisset. Id autem non egit. Quo ipso perspicue virtutem vivificæ crucis demonstravit. In illa enim et per illam a Patre luminum benedicitur omnis, qui Christo adhæret, et filius ejus, fidei beneficiatus sustinuit, Dominum gloriæ symbolice prænuntiavit.

Ἐμὲ γοῦν καὶ αὖθις ὁ μέγας Ἰσραὴλ προσκαλεῖται, καὶ δείκνυσιν ὅπως καὶ τελευτῶν σταυροῦ δόξαν πρυεχάραξε, καὶ σταυροῦ τύπον προδιέγραψε. Οὐ γὰρ τοσούτῳγε ὁ καθαρὸς ἐκεῖνος καὶ θεόπτης νοῦς, τὸν νέον ἔσπευδε προθεῖναι τοῦ κατὰ γένεσιν πρωτεύοντος, καὶ διὰ τοῦτο τὰς χεῖρας ἠμείψεν, ὅσῳ τὴν τοῦ κόσμου προσκιάσαι σωτηρίαν ἐβούλετο. Ἦ γὰρ ἂν ἐκείνως ἔχων γνώμης καὶ μετέστησε τὰ παιδία. Νῦν δ' οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἔδειξε προφανῶς τὴν ἐνέργειαν τοῦ ζωηφόρου σταυροῦ. Ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ δι' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀρχιφώτου Πατρὸς εὐλογεῖται πᾶς ὁ Χριστῷ προσανέχων, καὶ τέκνον αὐτοῦ τῇ πίστει καθίσταται, καὶ τό· *Ἰδοὺ*

[12] Psal. LXXIII, 2. [13] Psal. XLIV, 7. [14] I Cor. I, 23. [15] Ibid. [16] Matth. III, 17.

ἐγώ, καὶ τὰ παιδία ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός· ἐπειδὴ μεταλαμβάνοντες τῆς παναγίας Χριστοῦ σαρκὸς, ἣν ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ ἔλαβε, τέκνα μὲν Ἀβραὰμ, παιδία δὲ Χριστοῦ, καὶ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ γινόμεθα καὶ καλούμεθα. Ἡ τοίνυν ἐναλλαγὴ τῶν χειρῶν τοῦ πατριάρχου τὸν σωτήριον ἐδήλου σταυρὸν, καὶ ἡ τοῦ ἥττονος προαγωγὴ τὸν νέον ὑπεδείκνυ λαὸν μονονουχὶ βοῶσα διὰ τοῦ σχήματος. Ὅταν ὁ σταυρὸς εἰς εὐλογίαν φανῇ, τότε ὁ ἥττων λαὸς μεγαλυνθήσεται, καὶ *ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται*. Οὐκ ἐν τούτοις δὲ μόνον ὁ θεσπέσιος Ἰακὼβ τὸ σωτήριον ἦν προτυπῶν ὅπλον, καὶ τοῖς ἐγγόνοις σκιωδῶς τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν ὑπεμφαίνων· ἀλλὰ δὴ καὶ ὁπηνίκα τὸν Ἰούδαν ἐπευλόγει, πρὸς δὲ τὸν πάντων Σωτῆρα καὶ Βασιλέα Χριστὸν τοῖς νοητοῖς ἔβλεπεν ὄμμασι. Καὶ τότε γὰρ τὸν λόγον εἰς τὴν περὶ σταυροῦ προφητείαν μετακλίνας ἔλεγεν· *Ἐκ βλαστοῦ, υἱέ μου, ἀνέβης*, ὅπερ ἐστὶ τῆς παρθενικῆς γεννήσεως δηλωτικὸν, *ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος λέοντος, τίς ἐγερεῖ αὐτόν*; ὅπερ καὶ τὴν ἰδίαν ἀνάστασιν ἐνεργήσαντα σημαίνει, καὶ τὸ τοῦ κράτους παρίστησι φοβερόν· ὡς γὰρ τὸν λέοντα καὶ κοιμώμενον δέδοικε τὰ ζῶα, οὕτω καὶ Ἰησοῦν καὶ κρεμάμενον ἔτρεμεν ἡ κτίσις. Ἔνθεν τοι καὶ ἥλιος ἐσκοτίζετο, γῆ δὲ ἐκλονεῖτο, καὶ πέτραι διερρήγνυντο, καὶ θάνατος ἐτήκετο, καὶ ᾅδης ἐσκυλεύετο, καὶ ἡ τοῦ Σατὰν ἐλύετο τυραννίς· *Πολλὰ γὰρ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθη*. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὕτω.

cio, constituitur, auditque illud : *Ecce ego et filii, quos dedit mihi Deus* [17], quia sumentes sanctissimam Christi carnem, quam ex semine Abrahæ accepit, filii Abraham, filii Christi et benedicti Patris in sancto Spiritu et efficimur, et appellamur. Manuum igitur permutatio, quam patriarcha instituit, salutiferam crucem portendebat, et junioris prælatio novi populi prærogativam designabat, tantum non ipsa hac specie clamans : Quando crux benedictionis gratia apparuerit, tunc populus, alioquin inferioris conditionis, extolletur ; et *qui se humiliat, exaltabitur* [18]. Neque his tantummodo divinus Jacob armaturam illam Domini prænuntiavit, et ea quæ in Ecclesia eventura erant, velut per transennam quamdam descripsit; sed et tunc futura adumbravit, cum Judam benedixit; nam intellectualibus oculis ad omnium Salvatorem et Regem Christum respiciebat. Tunc enim deflexo ad oraculum de cruce sermone aiebat : *Ex germine, fili mi, ascendisti* [19]; quo partus virgineus denotatus est; *requiescens accubuisti, ut leo, et ut catulus leonis, quis suscitabit eum* [20] ? quo innuit eum, qui propria virtute resurrectionem suam effecit, simulque potentiæ terrificam vim ob oculos ponit. Quemadmodum enim leonem, etiam dormientem, metuunt alia animalia, sic et ad conspectum Jesu, licet crucifixi, tota rerum natura contremuit. Nam et sol obscuratus est, terra concussa, petræ dirruptæ, mors tabefacta, infernus spoliatus, et Satanæ tyrannis dissoluta : *Et multa corpora eorum, qui dormierant, resurrexerunt* [21]. Et hæc quidem hunc in modum sese habent.

Τὰ δ' ἑξῆς ποταμίους ὄντως μιμεῖται ῥοὰς, καὶ ὥσπερ ἐκεῖνοι πρὸς μὲν ταῖς πηγαῖς οὐ μεγάλοι τινές εἰσιν, ἀλλ' εὐδιάβατοι, ὅσῳ δὲ περαιτέρω γένοντο, ἐπεμβαίνοντες ἕτεροι ποταμοὶ, ἰσχυρότερον αὐτῶν ποιοῦσι τὸ ῥεῦμα, οὕτω μοι καὶ τὰ τῶν λόγων ἐνταῦθα νῦν ἔχει. Τὰ μὲν γὰρ πρὸ τοῦ νόμου ἀρχὴ ἦν, καὶ ὡς ἂν εἴποις, πηγὴ τῶν εἰς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ θαυμάτων, τὰ δὲ ἐν τῷ νόμῳ, ποταμὸς πελαγίζων, πολλῶν πολλαχόθεν συντρεχόντων τεραστίων τῆς παντοδυνάμου χάριτος, νῦν μὲν κοινῇ τῷ λαῷ γινομένης, νῦν δὲ ἰδίᾳ τοῖς προφήταις, καὶ συνεσβάλλουσι πάντες εἰς τὴν καινὴν καὶ ἁγίαν Διαθήκην, ἣ δ' ἔστιν ὡς ἀληθῶς θάλασσα ἄπλετος καὶ πέλαγος μηδὲ νοητοῖς ὁριζόμενον ὀφθαλμοῖς. Ἀλλ' ἐγὼ τὴν μεγάλην καὶ παναλκῆ τοῦ σταυροῦ χάριν ἐπιβοώμενος, οὕτω προβαίνω τοῖς ἔμπροσθεν, ὡς ὑπ' αὐτοῦ τὰ περὶ αὐτοῦ διδασκόμενος. Συνέλθετε δὴ, προφητικαὶ χορεῖαι, καὶ ἀποστολικαὶ σάλπιγγες, μαρτύρων δὲ τὸ φαιδρὸν σύστημα, καὶ Πατέρων ὁ ἱερὸς σύλλογος, κοινῇ συγκροτοῦντες τὸν ὕμνον τῷ κοινὴν δεδωκότι τὴν σωτηρίαν, καὶ τὴν θερειδῆ τοῦ πνεύματος ἐλλαμψίν μοι πρεσβεύσατε, λόγου δύναμιν παρεξομένην εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς προθέσεως.

At quæ sequuntur, fluviorum cursum imitari videntur; et quemadmodum illi non procul a fontibus exigui esse solent, transituque faciles : quo vero longius ab origine abscedunt, receptis jam alveo suo aliis fluminibus, majore impetu et copiosioribus aquis instructi feruntur: ita et hoc loco orationem meam comparatam esse video. Nam quæ ante latam legem gesta sunt principium, et ut quis forte dixerit, fons quidam erant eorum miraculorum, quæ Deus erga nos patraturus erat. At illa, quæ in lege acta sunt, habent se instar fluvii magnitudine sua ad pelagi profunditatem accedentis, multis undequaque omnipotentis gratiæ mirandis operibus in unum concurrentibus; quæ gratia nunc quidem communiter populo concedebatur, nunc proprie et privatim prophetis, qui omnes omnia sua in novum et sacrosanctum Testamentum congerunt, et conferunt. quod revera immensum quoddam mare est, quod nec animi quidem oculis definiri potest. Cæterum ego invocata maxima et validissima crucis gratia, ita ad priora progrediar, prout ipsa crux me de seipsa erudierit. Adeste igitur et congregamini, prophetarum chori, apostolicæ tubæ, martyrum insignis cœtus, Patrumque sacer conventus, et communi studio concinnate hymnum ei quæ commu

[17] Isa. VIII, 18. [18] Matth. XXIII, 12. [19] Gen. XLIX, 9. [20] Ibid. [21] Matth. XXVII, 52.

Ægyptii et Græci putarent deorum quosdam esse cœlestes, alios terrestres, alios subterraneos; et illos quidem terræ, hos autem maris imperium tenere; et alios montibus, alios campestribus præsidere; qua opinione imbuti quoque erant Syri illi, qui dicebant : *Deus montium, Deus Israel, non Deus vallium* [24] : necessarium fuit ut universorum Deus et Dominus, non modo per fluvium et terram, sed et per aerem etiamare Ægyptios erudiret, cœlitusque eis fulmina immisit, ut planum faceret se esse omnium et effectorem et Dominum. Quod et beatus Moyses Pharaoni indicavit, dicens : *Ut cognoscas tu et servi tui, quod Domini sit terra* [25]. Quocirca primam et secundam plagam ex fluvio qui apud illos numinis instar erat, incutit, ejusque aquam vertit in sanguinem, Aarone per virgam, prout Dominus præceperat, miraculum hoc perficiente. Tenuit autem fluvius, in sanguinem mutatus, septem integros dies, multique mortalium interierunt, et omnes pisces perierunt. Neque enim colore solum rubescebat aqua, sed et quoad gustum immutata fuit, et densior effecta humiditate concreta. Hujus rei evidens argumentum est vehemens sitis, qua homines excruciabantur, et piscium interitus, et fetor : *Pisces enim, qui erant in flumine*, inquit Scriptura, *mortui sunt, computruitque fluvius, et non poterant Ægyptii bibere aquam fluminis* [26].

Primum autem per aquas punivit Deus Ægyptios, tum quia eximio cultu aquam venerabantur, rati eam esse omnium rerum principium; tum quia fluvio illo valde gloriabantur, eumque deum quemdam esse arbitrabantur, qui nubium copiam ipsis faceret : tum propter Hebræorum infantes in hunc fluvium abjectos. Nam mutatus in sanguinem, infantium sanguinem, tam crudeliter effusum, ad Deum vindictæ causa clamantem quodammodo repræsentabat, et ob commissa in infantes piacula, eos redarguebat. Idcirco pro altera plaga eædem aquæ ranas submiserunt, loco infantium, qui in undis illis expositi, suffocatique perierant. Nam infantes cum gradiuntur, imitantur quadamtenus ranas, similemque vocem edunt. Qualis vero pestis ranæ, ab aquis procul sejunctæ, et in terram longo spatio ejectæ, nam a venenatis reptilibus nihil prorsus distant, computruerunt igitur et gravem fœtorem exhalarunt aquæ in sanguinem versæ, et similiter terræ ob putrefactas ranas. Porro Ægyptii, qui nihil aliud, quam caro et sanguis erant, id quod merebantur, supplicium expenderunt, quorum alii morsibus, alii fœtore peribant. Postquam enim vibices Judæorum computruerant, æquum fuit, ut et fluvius et terra eorum computresceret, gravemque halitum spiraret. Nec tamen plagæ istæ Hebræos attigerunt; imo cladis omnis expers erat Israeliticus populus, licet in medio Ægyptiorum versaretur. Neque solum ranarum immissione, sed

A χθονίους εἶναι θεοὺς, καὶ τοὺς μὲν τῆς γῆς, τοὺς δὲ τῆς θαλάσσης δεσπόζειν, καὶ ἄλλους μὲν τῶν ὀρέων, ἑτέρους δὲ τῶν πεδίων ἔχειν τὴν ἐξουσίαν, καθάπερ καὶ οἱ τὴν Συρίαν οἰκοῦντες ἔλεγον· *Θεὸς ὀρέων ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, καὶ οὐ Θεὸς κοιλάδος*, ἀναγκαίως ἄραν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, οὐ μόνον διὰ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ δι' ἀέρος, καὶ διὰ θαλάσσης τοὺς Αἰγυπτίους ἐπαίδευσε, καὶ οὐρανόθεν αὐτοῖς κεραυνοὺς ἐπαφῆκε, διδάσκων ὅτι αὐτός ἐστι τοῦ παντὸς καὶ ποιητὴς καὶ Δεσπότης. Τοῦτο δὲ πρὸς Φαραὼ καὶ ὁ μακάριος ἐδήλου Μωϋσῆς, λέγων· *Ἵνα γνῷς σὺ καὶ οἱ θεράποντές σου ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ γῆ*. Ταύτῃ τοι καὶ τὴν πρώτην εὐθὺς, καὶ τὴν δευτέραν πληγῶν ἐκ τοῦ παρ' αὐτοῖς θεοποιουμένου ποταμοῦ ἐπιφέρει, καὶ μεταβάλλει μὲν αὐτοῦ B τὸ ὕδωρ εἰς αἷμα, τοῦ Ἀαρὼν διὰ τῆς βακτηρίας, καθὼς ἐλάλησε Κύριος, τὸ τέρας τελέσαντος. Ἐκρατεῖ δὲ ἡ ἐξαιμάτωσις ἐπὶ ὅλας ἑπτὰ ἡμέρας, καὶ πολλοὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐφθάρησαν, πάντες δὲ ἰχθύες ἀπώλοντο· οὐδὲ γὰρ κατὰ χρόαν μόνον ἐρυθρὰ τὰ ὕδατα γέγονε, ἀλλὰ καὶ ἡ γεῦσις μετεβέβλητο, καὶ ἡ ὑγρότης ἐπεπήγει, καὶ τοῦτο δεδήλωκεν ἡ τῆς ἕψης ἐπίτασις τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἡ τῶν ἰχθύων τελευτὴ, καὶ ἡ ἐκόζεσις. *Οἱ ἰχθύες* γὰρ, φησὶν, *οἱ ἐν τῷ ποταμῷ ἐτελεύτησαν, καὶ ἐπώζεσεν ὁ ποταμὸς, καὶ οὐκ ἠδύναντο οἱ Αἰγύπτιοι πιεῖν ὕδωρ ἐκ τοῦ ποταμοῦ.*

Ἐξ ὑδάτων δὲ τὰ πρῶτα κολάζει Θεὸς τοὺς Αἰ- C γυπτίους, ἐπειδὴ τὸ ὕδωρ διαφερόντως ἐτίμων, ἀρχὴν τῆς τῶν ὅλων γενέσεως εἶναι νομίσαντες, καὶ ὅτι μέγα ἐπὶ τῷ ποταμῷ ἐφρόνουν, καὶ θεὸν τοῦτον ἐνόμιζον τὴν τῶν νεφῶν αὐτοῖς παρέχοντα χρείαν, ἐπεὶ καὶ διὰ τὰ βρέφη τῶν Ἰουδαίων τὰ τούτῳ παραπεμφθέντα· μεταβληθεὶς γὰρ εἰς αἷμα, τὸ τῶν νηπίων αἷμα κεκραγὸς πρὸς τὸν Θεὸν ὑπεδείκνυ, καὶ τῆς γεγενημένης παιδοκτονίας κατηγόρει. Τούτου δὲ χάριν καὶ τοὺς βατράχους τὴν δευτέραν πληγὴν ἀνέβλυσε τὰ ὕδατα, ἀντὶ τῶν ἐν ἐκείνοις ἀναπνιγέντων ἀναδοθέντας νηπίων. Μιμεῖται γάρ πως τὰ βρέφη τοὺς βατράχους βαΰζοντα, καὶ τὴν φωνὴν παραπλησίαν ἔχει. Οἷον δὲ κακὸν οἱ βάτραχοι τῶν ὑδάτων ἐξενωθέντες, καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἀποχερωθέντες· ἐρπετῶν γὰρ ἰοβόλων κατ' οὐδὲν διαφέρουσι. Ἐπώζεγοῦν τὰ ὕδατα μεταβληθέντα εἰς αἷμα, ἐπώζεσε καὶ ἡ γῆ ἀπὸ τῶν βατράχων. Καὶ οἱ Αἰγύπτιοι σάρξ εἰμι θῶς ὄντες καὶ αἷμα τὰ εἰκότα πεπόνθασι. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν δήγμασιν, οἱ δὲ δυσωδίᾳ ἀπέθνησκον. Ἐπειδὴ γὰρ προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μόλωπες αὐτῶν, διὰ τοῦτο ἐπώζεσεν αὐτῶν καὶ ὁ ποταμὸς, καὶ ἡ γῆ. Ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῶν Ἑβραίων ἥψαντο αἱ πληγαὶ, ἀλλ' ἦν ἀπαθὴς ἐν μέσῳ τούτων ὁ Ἰσραὴλ, οὐ τῇ ἐπιφορᾷ δὲ μόνον τῶν βατράχων, ἀλλὰ καὶ τῇ τούτων πάλιν διαφθορᾷ ἡ σταυρικὴ δύναμις ἐβοήθει ζετο προγραφομένη. Ἐκτείνας γὰρ τὰς χεῖρας ὁ Μωϋσῆς, καὶ προσευξάμενος τοῦ μὲν ὀλέθρου τῶν δηγμάτων τοὺς πάσχοντας ἀπήλλαξε, τῆς δυσωδίας

[24] III Reg. xx, 28. [25] Exod. ix, 29. [26] Exod. vii, 21.

δὲ καὶ πλείονα τὴν αἴσθησιν λαβεῖν προσειργάσατο, καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος εὐχὴν ἐξεικόνισε, τοῦ ἐν τῷ θείῳ σταυρῷ τὰς χεῖρας ἐκπετάσαντος ἀληθινοῦ νομοθέτου, καὶ φήσαντος, *Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, εἰς τί με ἐγκατέλιπες;* καὶ τῆς φθοροποιοῦ καὶ δυσώδους ἁμαρτίας πάντας ἐλευθερώσαντος. Τηνικαῦτα γὰρ οἱ πεπιστευκότες Χριστῷ τῆς λύμης μὲν τῶν ἰοβόλων παθῶν, καὶ τῆς εἰδεχθοῦς καὶ πικρᾶς συνοικήσεως τῆς ἀσεβείας, καὶ τῶν αἰσχρῶν τε καὶ πονηρῶν ἔργων ἐρρύσθημεν, τῆς δυσωδίας δὲ μᾶλλον διὰ τῆς μνήμης ἐπαισθανόμεθα· αἰσχύνῃ γὰρ τῶν προδεδιωμένων τὴν ψυχὴν αἰκιζόμεθα κατὰ λέγοντα θεῖον ἀπόστολον· *Τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε;*

A interitu, potentia crucis non sine gloria est adumbrata. Moyses enim manibus extensis, fusisque precibus ab exitio morsuum, eos qui eis infestabantur, liberavit, effecitque ut fœtoris illius ampliorem quemdam sensum caperent; simulque velut in imagine expressit orationem pro humana natura, ejus veri et genuini legislatoris, qui in cruce manus suas expandit, et hæc verba protulit : *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti*[27] ? quique a peccato omnis corruptionis et graveolentiæ causa nos exemit. Tunc enim nos, qui in Christum credidimus, ab exitio passionum et venenatarum cupiditatum, et ab inviso et molesto impietatis contubernio, simulque a turpibus et pravis operibus exautem magis percipimus reminiscendo; pudore castigamus, juxta Apostolum dicentem : *Quem igitur fructum habuistis tunc in iis, in quibus nunc erubescitis*[28] ?

pediti, et in libertatem asserti sumus. Fœtorem enim ob commissa prius delicta affecti, animam

Τρίτη μετὰ ταύτας καὶ βαρυτέρα πληγὴ ἡ ἀπὸ τοῦ χοὸς τῶν σκνιπῶν ἀνάδοσις, τῇ χειρὶ καὶ τῇ ῥάβδῳ τοῦ Ἀαρὼν γινομένη, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς δεξιὰν διὰ σταυροῦ πλήττουσαν τοὺς ἀλιτηρίους δαίμονας αἰνιττομένη. Ἀργαλεώτατον μὲν οὖν μὲν καὶ ὀδυνηρότατον, κἂν βραχύτατός ἐστι τοῦτο τὸ ζωῦφιον· οὐ γὰρ τὴν ἐπιφάνειαν λυμαίνεται μόνον τοῦ δέρματος, κνησμοὺς ἐμποιοῦν ἀηδεῖς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐντὸς βιάζεται διά τε μυκτήρων καὶ τῶν ὤτων εἰσελθεῖν, καὶ κόρας δὲ ὀφθαλμῶν οἵδε τὰ μάλιστα βλάπτειν εἰσπετώμενον. Τόγε μὴν πανσθενὲς τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τοῦτο προμαρτυρεῖται κράτος, ὅτι τοῖς λεπτοῖς, καὶ ἀσθενέσι ἁμάχους δυνάμεις ἐνίησιν, ὡς ὑπ' αὐτῶν ἀπαγορεῦσαι πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, καὶ βοᾷν ἀναγκασθῆναι, ὅτι *Δάκτυλος τοῦτο Θεοῦ*. Χεῖρα γὰρ Θεοῦ μηδὲ τὸν σύμπαντα κόσμον ὑφίστασθαι. Καὶ διά τοι τοῦτο καὶ ἐν τῇ προφητείᾳ Ἰωὴλ τὰ σμικρότατα πρὸς ἀκμὴν, καὶ ἀδρανέστατα πρὸς ἀλκὴν, δύναμιν ἑαυτοῦ μεγάλην ὁ Θεὸς ὠνόμασεν, Ἀποδώσω, λέγων, *ὑμῖν ἀντὶ τῶν ἐτῶν ὧν κατέφαγεν ἡ ἀκρὶς καὶ ὁ βροῦχος, καὶ ἡ ἐρυσίβη, καὶ ἡ κάμπη, ἡ δύναμις μου ἡ μεγάλη.*

B Tertia post istas et gravior plaga fuit culicum ex terræ pulvere ortus, manu et virga Aaronis procuratus, quæ præfigurabat Dei Patris dexteram, quæ cruce improbos et nefarios dæmones percussit. Molestissimum igitur et doloris vel maxime efficiens est hoc animalculum, licet etiam sit minutissimum. Non enim extimam tantum corporis superficiem lædit, excitato perquam odioso pruritu; sed et in intima penetrat, conaturque per nares et aures ingredi, maxime autem oculorum pupillis nocet, si involandi facultas detur. Quo ipso omnipotens et insuperabilis Dei virtus significatur, quæ rebus abjectis et exilibus vim, cui nemo resistere valet, impertitur; ita ut ob earum infestationem tota Ægyptus de salute desperarit, et exclamare coacta

C fuerit : *Digitus Dei hic est*[29]. A manu enim Dei, ne universum quidem orbem subsistere posse. Quapropter et apud prophetam Joelem Deus minima quædam ad vigorem et vim et infirmissima ad robur, magnam suam fortitudinem nominavit : *Reddam vobis*, inquit, *annos, quos comedit locusta, bruchus, et rubigo, et eruca, fortitudo mea magna*[30].

Τετάρτη πληγὴ ἡ διὰ τῆς κυνομυίας. Δηλοῖ δὲ ἡ κλῆσις τὸ αὐθαδες. Τὴν δὲ ὀδύνην ἡ Γραφὴ μαρτυροῦσα, ὅτι ἀφόρητος ἦν τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ θανάτου πρόξενος, *Ἐξωλοθρεύθη*, φησὶν, *ἡ γῆ ἀπὸ τῆς κυνομυίας.*

Quartam plagam inflixit cynomyia, seu musca canina. Significat autem ipsa appellatio insolentiam et pervicaciam. At vero doloris ex hac plaga exorti, et quam Ægyptiis intolerandus fuerit, quippe qui mortem afferret, testem habemus ipsam divinam Scripturam quæ ait : *Corrupta est terra a muscis*[31].

Πέμπτην ἐπιφέρει τὴν τῶν τετραπόδων φθορὰν ἀνύποιστον καὶ τῶν προλαβουσῶν κραταιοτέραν· ἀεὶ γὰρ ἐπὶ πλεῖον ἁμαρτάνοντος τοῦ Φαραὼ, ἀναλόγως καὶ αἱ μάστιγες πρὸς τὸ μεῖζον χωροῦσι. Διὰ τοῦτο τὴν μὲν τρίτην *δάκτυλον Θεοῦ* ἐκάλεσαν οἱ ἐπαοιδοὶ τῶν Αἰγυπτίων. Τὴν δὲ πέμπτην, ὡς δραστικωτέραν, καὶ ὡσανεὶ συμπληρωθέντων τῶν πέντε δακτύλων ἐξ ἑκάστης πληγῆς χεῖρα Θεοῦ ὁ Μωϋσῆς προσηγόρευσεν, *Ἰδοὺ γὰρ*, φησὶ, *χεὶρ Κυρίου ἔσται ἐν τοῖς κτήνεσί σου.* Προλέγει δὲ τὴν ἐπιοῦσαν τιμω-

D Quinta plaga est jumentorum interitus, quæ gravissima videbatur et valentior cæteris : cum Pharao semper magis atque magis scelerate agendo procederet, merito, proportione quadam servata, crescebant quoque flagella. Quocirca tertiam plagam nominarunt incantatores Ægyptii *digitum Dei*. At quintam, tanquam violentiorem, et quasi jam ex qualibet plaga digitis quinque constitutis, manum Dei Moyses appellavit. *Ecce enim*, inquit, *manus Domini erit super jumenta tua*[32]. Prædicit autem

[27] Psal. xxi, 2; Matth. xxvii 46. [28] Rom. vi, 21. [29] Exod. ix, 9. [30] Joel ii, 25. [31] Exod. viii, 24. [32] Exod. viii, 19.

semper venturam pœnam; et tempus, quo ventura, indicat, ne quis casu et fortuito evenisse suspicaretur.

Sexta ordine plaga est pustularum et ulcerum; septima ignis et grandinis, duobus alioquin contrariis, et in se invicem pugnantibus præter exspectationem, consociatis; ut neque grando igne liquesceret, neque ignis humore grandinis exstingueretur, sed ut ambo propriam et nativam suam vim in eodem simul exercerent et demonstrarent; ignisque licet in mediis humoribus omnia absumeret, et grandinis concretæque molis impetus omnia, nullo excepto, contunderet, etsi in regione hiemis experte, et calidissima, et indesinenter ma[illegible] ardoribus æstuante. Porro cum ne sic quidem saniorem mentem reciperent: *Dixit*, inquit, *et venit locusta, et bruchus, cujus non erat numerus*[33]. Bruchi nomine intelligas recens natam alisque destitutam locustam.

Deinde triduanæ etiam tenebræ invalescunt, quæ non simpliciter ex eventu privatione luminis acciderunt, sed subsistentiam quamdam substantiæ instar habuerunt; velut densa quædam caligo ingruens, et more obscurissimi tartari dispersa. Palpabiles vero nominatæ sunt, non solum quod manibus exeundi causa prensabant, oculorum usu privati, sed etiam quia tangi, et ob crassitiem suam quodammodo sentiri poterant, propter densitatem videlicet materiæ, qua constabant.

Illud autem, quod ad Pharaonem dictum: *Ideo excitavi* seu *posui te, ut ostendam in te fortitudinem meam magnam, et ut narretur nomen meum in omni terra*[34], nullam punientis injustitiam significat, sed correctionem ejus, qui omnia operatur. More enim receptum fuit apud veteres medicos, eos qui mortis rei erant, vivos dissecare, ut explorarent palpitantium adhuc membrorum vim et actionem, curandorum eorum gratia, qui in hujusmodi morbos incidissent. Et qui legibus vindicandis et ex illorum præscripto sententiis ferendis præsunt, etiamnum nontes publice supplicio afficiunt, ut spectatores exemplo inde accepto meliora sapere discant. Ergo Pharao quoque, qui sine ulla spe veniæ maxima quæque scelera perpetrabat, publice pœnas exsolvit, proprioque suo exitio omnibus saluti fuit, patefacta divina providentia, totique terrarum orbi ejusque extremis finibus justissimo ejus et immutabili judicio nuntiato.

Decima et ultima plaga vel potius prima et exordium omnium aliarum, quod ad vim et afflictionem attinet, ut etiam David testatur, est terribilis ille primogenitorum interitus. Nam circa noctem mediam absque ulla infirmitate causaque morbida interfecti sunt Ægyptiorum filii; quamobrem mane experrecti, et charissima pignora vitæ exsortia contemplati, non amplius continere sese valuerunt, quominus contra Pharaonem conclamarent; quare

[33] Exod. IX, 12. [34] Ibid., 16.

ρίαν ἀεὶ, καὶ τὸν καιρὸν καθ' ὃν ἔσται, δῆλον ποιεῖ, ἵνα μὴ αὐτόματον ὑποπτευθῇ τὸ γινόμενον.

Ἕκτη καθ' ἑξῆς ἡ τῶν φλυκτίδων καὶ τῶν ἑλκῶν ἐγίνετο· καὶ ἑβδόμη λοιπὸν ἡ τοῦ πυρὸς καὶ τῆς χαλάζης, δύο τῶν ἐναντίων καὶ μαχομένων ἀλλήλοις παραδόξως συνελθόντων, ὡς μήτε τὴν χάλαζαν τῷ πυρὶ τήκεσθαι, μήτε τὸ πῦρ τῇ τῆς χαλάζης ὑγρότητι σβέννυσθαι, ἀλλὰ καὶ ἄμφω τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν ἐν ταὐτῷ προσεπιδείκνυσθαι, καὶ καταφλέγειν μὲν ἐν ὑγρότητι πάντα τὴν πυρὸς φύσιν, συντρίβειν δ' ἐπίσης τὴν τοῦ κρυστάλλου δύναμιν καὶ τὸν παγετὸν ἀφειδῶς ἐν ἀχειμερίῳ καὶ θερμωτάτῃ χώρᾳ, καὶ πολὺν ἐχούσῃ διηνεκῶς τὸν καύσωνα. Ἐπεὶ δὲ μὴ οὕτω βελτίους ἐγίνοντο, *Εἶπε*, φησὶ, *καὶ ἦλθεν ἀκρὶς, καὶ βροῦχος οὗ οὐκ ἦν ἀριθμός*. Βροῦχον δὲ νοήσεις νεογενῆ τινα καὶ ἄπτερον ἀκρίδα.

Εἶτα καὶ τριήμερον σκότος ἐπιπολάζει, οὐ στερήσει φωτὸς ἁπλῶς κατὰ συμβεβηκὸς γινόμενον, ἀλλ' οὐσιώδη τὴν ὑπόστασιν κεκτημένον, ὡς ἀχλὺς ἐπιπεσοῦσα βαθεῖα, ἢ τάρταρος ἀφεγγὴς κατασκεδασθείς. Ψηλαφητὸν δὲ ὠνομάσθη, οὐ μόνον ὅτι πρὸς ἔξοδον ψηλαφοῦντες ἦσαν, ὡς μὴ δυνάμενοι κατιδεῖν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἅπτεσθαι σχεδὸν, καὶ παχυτέρως ἦν αὐτῷ προσεπαισθάνεσθαι διὰ τὸ ὑλωδέστερον.

Τό γε μὴν, *Εἰς τοῦτο ἐξήγειρά σε πρὸς τὸν Φαραὼ* εἰρημένον, *ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου τὴν μεγάλην, καὶ ἵνα διαγγελθῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ*, οὐκ ἀδικίαν ἐμφαίνει τοῦ κολάζοντος, ἀλλὰ διόρθωσιν τοῦ παντὸς κατεργάζεται. Ἔθος γὰρ ἦν τοῖς παλαιοῖς ἐκείνοις τῶν ἰατρῶν καὶ τοῦ πράγματος ἀρχηγοῖς ἀνατέμνειν ζῶντας τοὺς ἀξίους θανάτου, καὶ τὴν ἐνέργειαν καταμανθάνειν τῆς φύσεως σκαιρόντων ἔτι τῶν σπλάγχνων εἰς ἄπταιστον θεραπείαν τῶν ἐμπιπτόντων τοῖς ἀῤῥωστήμασι· καὶ οἱ τοῖς νόμοις δὲ ἐκδικοῦντες καὶ μέχρι τοῦ νῦν φανερῶς ἐπεξέρχονται τοῖς κατακρίτοις, εἰς σωφρονισμὸν τῶν ὁρώντων. Ἐνταῦθα γοῦν καὶ Φαραὼ προσαμαρτάνων ἀνίατα, φανερᾶς ἐκολάζετο, καὶ σωτηρία ὑπὸ Θεοῦ διὰ τῆς οἰκείας ἀπωλείας τοῖς πᾶσιν ἐγίνετο, καταδήλου γινομένης τῆς προνοητῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως τῇ οἰκουμένῃ, καὶ τοῖς πέρασι καταγγελλομένης τῆς δικαίας αὐτοῦ καὶ ἀμεταθέτου κρίσεως.

Δεκάτη καὶ τελευταία πληγὴ, μᾶλλον δὲ ἀπαρχὴ καὶ πρώτη πασῶν τῇ δυνάμει καὶ τῷ πόνῳ, καθά φησι καὶ Δαυὶδ, ὁ τῶν πρωτοτόκων φοβερὸς, ἐτελεῖτο θάνατος. Περὶ γὰρ μέσας νύκτας δίχα τινὸς ἀῤῥωστίας καὶ νοσώδους αἰτίας, ἀνῃροῦντο τὰ τέκνα τῶν Αἰγυπτίων, ὅθεν καὶ πρωΐας ἐξεγειρόμενοι, καὶ περὶ τὰ φίλτατα βλέποντες, ὡς μηκέτι κατέχεσθαι δυνάμενοι τοῦ Φαραὼ κατέβδων, ἐφ' ᾧ καὶ τὸν λαὸν ἄχων ἀπέλυσεν. Ὥσπερ δὲ δριμυτέρα τῶν ἄλλων ἁπασῶν

αὕτη μάστιξ, καὶ ἀπαρχὴ παντὸς πόνου καὶ πάσης ἀλγηδόνος ἀκροθίνιον τοῖς ἐναντίοις ἐγίνετο, οὕτω τοῖς ὡκειωμένοις Θεῷ μείζονα τὴν χάριν ἐδίδου μετὰ πολλῆς τῆς παραδοξοποιΐας ἐνεργουμένη. Ἵνα γὰρ μὴ συντυχίας τινὸς καὶ αὐτομάτου θανάτου νομισθῇ τὸ γινόμενον, ἢ νόσος ἢ λιμὸς ἁπλῶς ἐπελθὼν δόξῃ, πολλὰ συντρέχει τὰ ἐξαίσια· καὶ ὁμοῦ μὲν παρόντων ἁπάντων τοὺς ἀξίους ἡ τιμωρία γινώσκει καὶ μετὰ προρρήσεως τελεῖται, καὶ μιᾷ νυκτὶ πάντες ἀναιροῦνται, καὶ μόνοι τῶν ἄλλων οἱ πρωτότοκοι ἀποθνήσκουσι, ὥστε καὶ τὸ δυνατὸν ἐνταῦθα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ δίκαιον, καὶ τὸ κηδεμονικὸν ἀναφανῆναι καὶ φιλάνθρωπον. Τὸ μὲν, ὅτι ἐν μιᾷ ῥοπῇ τοσοῦτον ἔργον ἐγεγόνει· τὸ δὲ, ὅτι ὑπὲρ τῆς πρωτογόνου θλίψεως Ἰσραὴλ, τὰ πρωτότοκα ἀνῃροῦντο τῶν θλιψάντων· τὸ δὲ τῆς ἀγαθότητος, ὅτι μετὰ φειδοῦς ἐπεξέρχεται, ὡς μὴ βουλόμενος πάντας ἅρδην ἀπολέσθαι. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐδ' ἐκ πρώτης πληγῆς πῶν ἀνθρώπων ἅπτεται οὐδ' ἄνευ προρρήσεως τὴν ὀργὴν ἐπιφέρει, ἅμα μὲν δι' ἑτέρων αὐτοὺς διορθῶσαι μηχανώμενος, ἅμα δὲ καὶ τοῖς ῥήμασι σωφρονεστέρους ἀπεργάζεσθαι θέλων, καὶ μὴ εἰς πεῖραν ἐλθεῖν τῶν πραγμάτων αὐτούς.

A invitus etiam populum dimisit. Quemadmodum autem hæc plaga cæteris omnibus asperior exstitit, principiumque omnis laboris, omnisque doloris exordium fuit: ita illis, qui Deo familiares et conjuncti erant, majorem gratiæ copiam multis magnisque miraculis testatam subministravit. Ne enim fortuito cuidam casui id quod evenit, ascriberetur, aut morbus, aut pestis communi rerum cursu ingruisse crederetur; multa plane admiratione digna concurrunt; quamvis omnes promiscue simul versarentur, attamen pœna dignos pœna agnoscit; nec sine prædictione infligitur, unaque nocte omnes perimuntur, et soli ex tota multitudine primogeniti intereunt, ut proinde hoc loco, et Dei potentia et justitia, et cura, et humanitas elucescat. Potentia quidem, quod uno momento res tanta sit peracta; justitia autem, quod loco primogeniæ afflictionis, quam subiit Israel, primogenita eorum qui afflixerant, interfecta sunt; at bonitas in eo appareat, quod ita punit, ut simul parcat, nolens videlicet omnes funditus interire. Qua de causa neque prima plaga in homines sævit, neque sine præmonitione et prædictione iram suam infert, quippe cui propositum esset, eos partim aliorum periculo ad meliorem mentem traducere, partim verbis moderatiores et saniores efficere, ut ne ipsorum flagellorum sensum aliquem et experimentum capere oporteret.

Τότε δὲ πιστοὺς μόνον εἰς εὐφροσύνην συνεκάλει τὸ τερατούργημα, ἀλλὰ καὶ νῦν μᾶλλον ἡμᾶς, οἷς κατὰ πνεῦμα τὰ τοῦ γράμματος θεωρεῖται, καὶ κατὰ λαμπρὰν ἀλήθειαν τὰ τοῦ τύπου καὶ τῆς σκιᾶς ἑρμηνεύεται. Καὶ γὰρ διὰ σταυροῦ δοθεῖσαν ἡμῖν θαυμαστὴν ἐλευθερίαν προδείκνυσιν ἡ ἱστορία καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν σφαγὴν τοῦ θείου Ἀμνοῦ, καὶ πάσχα τὸ μυστικὸν, καὶ τὴν παγκόσμιον σωτηρίαν ἀριδήλως προαναφαίνει. Οὗ γὰρ ἡ τυπικὴ μετάληψις ζωῆς ἦν φυλακτική, καὶ εἰς ἐλευθερίαν μετεβίβαζε, τούτου πάντως ἡ ἀληθινὴ κοινωνία καὶ ἀθανασίαν καὶ υἱοθεσίαν οἶδε χαρίζεσθαι, ἐκ γηΐνων οὐρανίους, καὶ θεοὺς ἐξ ἀνθρώπων ἀπεργαζομένη τοὺς δεχομένους. Διὰ τοῦτο γοῦν τὸ διαβατήριον ἐν Αἰγύπτῳ τελεῖται πάσχα, καὶ τὸ διὰ σταυροῦ μέγα σκιαγραφεῖ καὶ ἀληθινὸν πάσχα τὴν πνευματικὴν διάβασιν. Γίνεται δὲ τῷ πρώτῳ μηνὶ, ὅτι τύπος ἦν Χριστοῦ τῆς πάντων ἀρχῆς, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ καινῆς κτίσεως μετὰ τὸν χειμῶνα τῆς ἀσεβείας, ὥσπερ ἐν ἔαρι φαιδρῷ καὶ εὐώδει τῆς πίστεως, καὶ δημιουργηθείσης καὶ κληθείσης ὑπὸ Χριστοῦ διὰ πνεύματος, καθὼς πρὸς αὐτὴν ἄνωθεν ἔλεγεν· *Ἐλθέ, ἡ πλησίον μου, καλή μου περιστερά, ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρῆλθε.* Συνετάφημεν γὰρ αὐτῷ, καὶ συνανέστημεν διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ τὴν παλαιότητα τοῦ Ἀδὰμ ἀποθέμενοι ἐν καινότητι ζωῆς πολιτευόμεθα τροφὴν ἀξίαν τῆς ἀϊδίου ζωῆς, τὸ πάσχα ἀληθινὸν ποιούμενοι, καὶ σαρκὶ Θεοῦ καὶ αἵματι τρεφόμενοι.

Et tunc quidem solos fideles prodigium hoc ad lætitiam invitabat, at nunc multo magis advocat nos, qui spiritu ea quæ scripta sunt, contemplamur, quibus antiqua illa typorum umbrarumque involucra perspicuæ veritatis beneficio patescunt. Etenim concessam nobis, crucis merito et munere, plenam admiratione libertatem tota hæc historia præmonstrat, divinumque Agnum pro nobis immolatum, et mysticum illud pascha, et totius mundi salutem evidenter præfigurat. Neque enim corporalis illa perceptio vitam custodiebat, et in libertatem traducebat; at hujus vera sumptio et communio immortalitatem et filiorum adoptionem donat, et ex terrestribus cœlestes, deosque ex hominibus, eos qui accipiunt, reddit. Propterea igitur pascha illud transitus jamjam imminentis argumentum, in Ægypto peragitur, illudque grande et verum in cruce adumbrat, illum videlicet spiritualem transitum. Instituitur autem primo mense, quia figura Christi erat, qui omnium rerum principium est, et ejus quæ in Christo est, novæ creaturæ post impietatis hiemem, velut in vere nitido et suaveolente fidei, conditæ et renovatæ a Christo per spiritum, quemadmodum ad illam supra dicebat: *Veni, proxima mea, formosa mea columba; ecce hiems jam transiit* [38]. Consepulti enim sumus cum illo, et consurreximus per lavacrum regenerationis, et deposita Adami vetustate in novitate vitæ ambulamus, quibus verum pascha alimentum sempiterna vita dignum suppeditat; nutrimur enim carne et sanguine Dei.

Οὗτος ἐμοὶ τοῦ πρώτου μηνὸς ὁ λόγος, οὗ τῇ δε-

Hæc mihi primi mensis ratio esse videtur; cu-

[38] Cant. II, 11.

jus quidem decima die agnus accipiebatur, decima quarta vero ad vesperam immolabatur. Illud, quia longissima quædam ante nos sæcula exstiterunt; quibus erat is qui semper est, et hæc sæcula numerus denarius propter perfectionem et plenitudinem denotat, initiumque præsentis sæculi insinuat tanquam immenso illi vicini. Hoc vero, quia veterem divini consilii terminum, ultimumque tempus Verbi incarnati repræsentat. Non enim nuperum aut recens est dispensationis hujus mysterium, sed a constitutione mundi in præcognitione Spiritus custoditum, novissimisque hisce temporibus prædicatum, tanquam in fine diei, et contracta jam vita nostra finem accepit. In quinarium vero dierum sive illuminationum præscriptionem omne tempus, quo observabatur, dividitur. Nam de curando generis nostri casu, Deus Adamo salutaria præcepit, et cum Noe egit de rebus ad salutem nostram conducibilibus, et cum Abrahamo pactum iniit, et per Moysen legem tulit, et per prophetas oracula edidit, quæ divinæ cognitionis velut lumen præportantia, hoc loco tropice *dies* nominantur, in Evangelio autem certis diei intervallis comparantur, intra quæ operariorum multitudo convocata est. Igitur quinta ad vesperam immolatur Agnus, quia et in consummatione sæculi passio Christi peracta est, et tenebras ignorantiæ dissolvit. Exorta enim est in diebus ejus *justitia et abundantia pacis* [46]; postquam is qui nos inique interficiebat, juste vicissim ab ipso est interfectus, noctis videlicet princeps; quod imminutio lucis denotabat.

Immolabatur autem per domos et familias integras, et cognatis aut vicinis convenientibus, quia Ecclesiæ statum delineabat, quæ una est fide, licet multiplex sit per varia loca diffusione, quandoquidem unus vere est perfectus, et impartibilis Christus, qui ubique et in omnibus est; unaque omnium per totam orbem Ecclesiarum conjunctio, et qui extra hanc aulam vagatur, minime particeps sit magnæ hujus victimæ. Nam hostia hæc non effertur extra domum Dei, neque iis qui extra degunt, distribuitur; sed qui ex domesticis sunt, ii solum manducant et salvantur. Communio autem et societas vicinorum et familiarium concordiam et conjunctionem eorum qui eamdem fidem sequuntur, significabat. Et ovis quidem erat quia typum gerebat boni pastoris, qui et aliquid nobis præstantius habuit, et id quod nostrum est, assumpsit, ut nobis tanquam frater accensitus is qui natura Deus et Dominus erat, et ob humanam naturam, sub eadem divinæ ordinationis et gubernationis cura, velut agnus omnis malitiæ expers, constitutus, primum quidem debitæ ab omni humana natura obedientiæ fructum Deo proferret: deinceps vero se etiam offerret hostiam et oblationem sanctam, morte pro- degustata, omnibusque vita reddita.

Hac igitur de causa agnus magni sacrificii præ-

κάτῃ μὲν τὸ πρόβατον ἐλαμβάνετο, τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ δὲ πρὸς ἑσπέραν ἐθύετο. Τὸ μὲν, ὅτι μακροί τινες ἦσαν οἱ πρὸ ἡμῶν αἰῶνες καθ' οὓς ἦν ὁ ἀεὶ ὤν, καὶ τούτους ἡ δεκάτη διὰ τὸ τέλειον καὶ πλῆρες εἰκονίζουσα, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐμφαίνει τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὡς τοῦ ἀπείρου ἐκείνου γείτονος· τὸ δὲ, ὅτι τὸν ἀρχαῖον ὅρον δείκνυσι τῆς θείας βουλῆς, καὶ τὸν τελευταῖον χρόνον παρίστησι τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως. Οὐ γὰρ νέον, οὐδὲ πρόσφατον τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς, ἐν τῇ προγνώσει τοῦ Πνεύματος φυλαττόμενον, ὁμοῦ δὲ καὶ προκηρυττόμενον ἐν ἐσχάτοις καιροῖς, ὡς ἐπὶ τέλει τῆς ἡμέρας, καὶ συστελλομένης ἤδη τῆς ἡμετέρας ζωῆς τὸ πέρας ἐδέξατο. Εἰς πεντάδα δὲ ἡμερῶν ἤτοι φωτισμῶν νομοθεσίαν ὁ χρόνος ἅπας καθ' ὃν ἐτηρεῖτο, διαμετρεῖται. Ἐπὶ γὰρ θεραπείᾳ τῆς τοῦ γένους ἡμῶν ἐκπτώσεως, καὶ τῷ Ἀδὰμ προσέταττεν ὁ Θεὸς τὰ συμφέροντα, καὶ τῷ Νῶε διελέγετο τὰ λυσιτελοῦντα, καὶ πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐποίει τὴν διαθήκην, καὶ διὰ Μωσέως ἐνομοθέτει, καὶ διὰ προφητῶν ἐχρησμοδότει, ἅπερ ὡς φωτισμὸν θεογνωσίας ἐμπαρέχοντα. Ἐνταῦθα μὲν ἡμέραι τροπικῶς προσηγόρευται, ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ ἡμέρας διαστήμασι παρεικάσθη, ἐν οἷς καὶ τῶν ἐργατῶν ἐκαλεῖτο τὸ σύστημα. Καὶ γοῦν τῇ πέμπτῃ πρὸς ἑσπέραν θύεται τὸ πάσχα, ὅτι καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος τὸ τοῦ Χριστοῦ γέγονε πάθος, καὶ τὸ σκότος ἔλυσε τῆς ἀγνοίας. Ἀνέτειλε γὰρ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ *δικαιοσύνη καὶ πλῆθος εἰρήνης*, ἐπειδὴ ὁ ἀδίκως ἡμᾶς ἀνηρῶν δικαίως ἀντανῃρέθη παρ' αὐτοῦ. τῆς νυκτὸς ἄρχων, ὅπερ ἐδήλου τῆς σελήνης ἐντεῦθεν ἡ μείωσις.

Κατ' οἶκον δὲ ἄρτιον ἐτελεῖτο, καὶ κατὰ συγγενῶν ἢ γειτόνων συνέλευσιν, ὅτι τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐζωγράφει κατάστασιν, μίαν οὖσαν τῇ πίστει, καὶ πολλὰς τῇ κατὰ χώραν ἐκτάσει, ἐπείπερ εἷς ἀληθῶς τέλειος καὶ ἀμέριστος ὁ πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι Χριστὸς, καὶ μία ἡ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς οἰκουμένης ἕνωσις, καὶ ὁ ταύτης ἔξω τῆς αὐλῆς ἀμέθεκτος ὢν, τοῦ μεγάλου θύματος. Οὐ γὰρ ἐκκομίζεται τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ τὸ ἱερεῖον, οὐδὲ τοῖς ἐκτὸς ὅλως προσνέμεται· ἀλλ' ὅσοι τῶν ἔνδον εἰσὶ, οὗτοι καὶ φάγονται μόνον καὶ σωθήσονται. Καὶ ἡ κοινωνία τῶν ὁμοφύλων τὴν συμφωνίαν τῶν ὁμοπίστων ἐδήλου καὶ σύναρσιν. Καὶ πρόβατον μὲν ἦν, ὅτι τύπος ἐγίνετο τοῦ καλοῦ ποιμένος, ὃς καὶ τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς εἶχε, καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς προσείληφεν, ἵνα συνταχθεὶς ἡμῖν ὡς ἀδελφὸς ὁ φύσει Θεὸς καὶ Δεσπότης, καὶ συμποιμανθεὶς διὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὑπὸ τῆς θείας νομοθεσίας ὡς ἀμνὸς ἄκακος πρῶτα μὲν τὴν ὀφειλομένην παρὰ τῆς ἀνθρωπότητος καρποφορήσῃ τῷ Θεῷ ὑπακοήν· εἶθ' οὕτως καὶ ἑαυτὸν προσενέγκῃ θυσίαν, καὶ προσφορὰν ἁγίαν, ὑπὲρ παντὸς γευσάμενος θανάτου, καὶ πάντας ζωοποιήσας.

Διὰ τοῦτο γοῦν πρόβατον ἦν τὸ πρόγραμμα τοῦ

[46] Psal. LXXI, 7

μεγάλου θύματος. Καὶ τοῦτο τέλειον, ἄρρωμον, ἄρσεν καὶ ἐνιαύσιον, ἐπειδὴ πάντα ἦν ἐν Χριστῷ τελείως τὰ θεοπρεπῆ γνωρίσματα καὶ κατὰ τὴν πρόσληψιν τὴν χρισθεῖσαν θεότητι, καὶ γενομένην ὅπερ τὸ χρίσαν, καὶ τέλειος ὡς ἀνενδεὴς ἐν πᾶσιν ἀρετῇ γνωρίζεται, καθάπερ αὐτός φησιν, *Οὕτω πρέπον ἡμῖν ἐστι πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην.* Ἄμωμος δὲ, ὅτι καὶ μόνος ἀναμάρτητος, ὑπερφυᾶ καὶ ἀνυπέρβλητον κεκτημένος τὴν καθαρότητα, καὶ μόνος ἔχων ἐξουσίαν τοῦ ἐπὶ πάσης γῆς ἀφιέναι τὰς ἁμαρτίας. Εἰ γὰρ καὶ πολλοὶ γεγόνασι εὐάρεστοι, καὶ κατὰ μέθεξιν ἡγιασμένοι, ἀλλ' εἷς ὁ φύσει ἀγαθὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἅγιος ὡς ὁ Κύριος, οὐδέ ἐστι δίκαιος ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἄρσην δὲ διὰ τὸ ἡγεμονοῦν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ νυμφίος τῆς Ἐκκλησίας, ὁ γνησίως ἐφεστὼς καὶ κυριεύσας, ὁ κρατῶν τοῦ παντὸς διὰ τὴν ἀξίαν τῆς θεότητος, ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος, καὶ ἐπάνω πάντων τυγχάνων, οὐ χάριτι τὸ βασιλεύειν λαβών, ἀλλ' ἔχων ἐν ἀληθείᾳ καὶ γεννήσει τῇ ἐκ Πατρὸς, ὁ καὶ πᾶσιν ἡμῖν ἐνιεὶς τῆς θεογνωσίας τὰ σπέρματα, καὶ κατὰ τὸ προφητικὸν, *γῆν ἡμᾶς ἀποτελῶν θελητὴν*, ὁ ὑπὲρ τοῦ Ἀδὰμ τοῦ στερρόῦ προσαγόμενος, ὡς στερρότερος, καὶ μηδὲν ἀνανδρον ἢ θῆλυ φέρων ἐν ἑαυτῷ. Ἐνιαύσιος δὲ, ὅτι καὶ παλαιὸς ἦν ὁ αὐτὸς ἐν θεότητι, καὶ νέος ἐν ἀνθρωπότητι, καὶ χρόνων ὑπῆρχε δημιουργὸς, καὶ ὑπὸ χρόνον ἐγεγόνει, καὶ ἥλιός ἐστι δικαιοσύνης καὶ τῷ ὁρωμένῳ περιγραπτὸς εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφων, στέφανός τε χρηστότητος εὐλογούμενος, καὶ πανταχόθεν ἴσος ἑαυτῷ καὶ ὅμοιος. Ζωγονεῖ δὲ καὶ τὸν τῶν ἀρετῶν κύκλον, ἡπίως ἐπιμιγνυμένων καὶ κιρναμένων ἀλλήλαις νόμῳ φιλίας καὶ τάξεως.

A significatio fuit, et is quidem integer, sine macula, masculus, et anniculus, quæ omnia Deo consentanea indicia in Christo fuerunt etiam secundum humanam naturam assumptam, unctam divinitate, factam per participationem idem cum eo, a quo uncta est. Idemque Christus virtute perfectus est, quippe inter omnes nullius rei indigus, quemadmodum ipse ait : *Sic decet nos implere omnem justitiam* [37]. Immaculatus est ; quia ipse solus ab omni peccato immunis excelsiorem communi rerum cursu et incomparabilem puritatem assecutus est, solusque potestatem habet, omnia totius mundi peccata dimittendi. Nam licet multi exstiterint Deo accepti, et communione quadam sanctificati, at unus duntaxat natura bonus est, et non B est sanctus ut est Dominus, neque est justus ut est Deus noster. Masculus vero propter principatum ; ipse enim est sponsus Ecclesiæ, qui vere et legitime præest et dominatur, qui omnia ditione tenet ob divinitatis majestatem, qui de cœlo venit, et supra omnes est, qui regnum ex gratia non accepit : sed natura et ortu ex Patre suo id obtinet, qui omnibus nobis divinæ cognitionis semina immittit, et juxta dictum illud propheticum *terram voluntariam* nos efficit, qui pro valido illo Adamo validior ipse oblatus est, nihil effeminatum, nihil viro indignum in seipso habens. Anniculus autem; quia ille idem divinitate antiquus erat, et recens humanitate, temporumque conditor ipsemet tempori subjectus est ; Sol est justitiæ, et eo tamen C qui sub oculos cadit, circumscribitur, et in seipsum resolvitur, corona benignitatis, a Deo benevero largitur quoque virtutem orbi, pulchre et dicta, undequaque sibi æqualis et similis. Vitam concinne virtutibus sibi invicem mistis et consociatis lege amicitiæ et ordinis.

Εἰ δ' ὅτι καὶ τὴν ἐπὶ τῷ πάθει θεοπρεπεστάτην ἑορτὴν καθ' ἕκαστον ἔτος ἔμελλον ἐπιτελεῖν οἱ τὰ ἐκ τοῦ πάθους ἀποκερδαίνοντες ἀγαθὰ, ἐνιαύσιος προετετύπωτο, καὶ τοῦτο σύμφημι τοῖς εἰρηκόσιν. Ἀπὸ τῶν ἀμνῶν δὲ, ἐπειδὴ καὶ Θεοῦ ἀμνὸς, ὡς Ἰωάννης μαρτυρεῖ, καὶ ἀπὸ τῶν ἐρίφων, ὅτι τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν ἦρε. Τίνα δὲ αἰτίαν ἔχει πρὸς τὴν τῶν πρωτοτόκων σωτηρίαν ἡ τοῦ θύματος σφαγὴ, καὶ ἡ τοῦ αἵματος χρίσις; Οὐ γὰρ θυσίας δεῖται Θεὸς πρὸς ἔνδειξιν τῆς ἑαυτοῦ ἀγαθότητος, οὔτε σημείου πρὸς ἐπίγνωσιν τῶν οἰκείων, ἀλλ' D ἡμῖν κἀνταῦθα συνηγορεῖ τὸ πρᾶγμα, καὶ τῇ καθ' ἡμᾶς ἀγίᾳ πίστει προσμαρτυρεῖ διὰ συμβόλων ὁ νόμος. Τοῦ γὰρ ἀμώμου θύματος ὑπὲρ ἡμῶν σφαγιασθέντος, ὁ ἐκ τοῦ πρωτοπλάστου λέλυται θάνατος. Καὶ θνήσκει μὲν τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων, ὅτι ὁ ἀπιστῶν τῷ Υἱῷ οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν, ἀλλ' *ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν.* Ἡμεῖς δὲ διασωζόμεθα ὅσοι τέκνα Θεοῦ καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων γεγόναμεν. *Εἴ τις* γὰρ, φησὶ, *τὸν λόγον μου τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσει εἰς τὸν αἰῶνα.* Τηρεῖται δὲ ὁ λόγος Χριστοῦ παρ' ἡμῶν διὰ θεωρίας καὶ πράξεως. Καὶ φέρει μὲν θεωρίας τύπον ἡ φλιὰ,

Cæterum si et ideo anniculus est, quia futurum erat aliquando, ut ii qui ex passione fructum capiunt, quotannis sanctissimum passionis festum celebrarent, non abnuo quominus id tanquam rationi conveniens supradictis adjungatur. Ex agnis autem hæc victima seligitur, quia et ipse Agnus Dei est, ut Joannes testatur ; et ex hœdis, quia ipse peccata mundi tulit. Quam vero primogenitis causam salutis præbuit mactata victima, et sanguis postibus illitus? Neque enim sacrificiis eget Deus ad demonstrandam suam bonitatem, neque etiam signo, ut suos agnoscat ; at et hic tota res pro nobis est, nostrisque commodis servit, nostramque sacrosanctam fidem his symbolis lex vetus astruit. Nam innocua illa hostia pro nobis immolata, fugata est mors, quæ nobis a primo parente venit. Moriuntur primogenita Ægyptiorum ; quia qui Filio incredulus est, is non videbit vitam, sed *ira Dei manet super eum* [38] ; nos vero, quicunque filii Dei et primogeniti Ecclesiæ sumus, conservamur. Ait enim : *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum* [39]. Servatur autem sermo Christi a nobis per contemplationem et ac-

[37] Matth. III. 15. [38] Joan. III, 36. [39] Joan. VIII, 51.

tionem. Figuram contemplationis gerit superliminare, quippe quod partem ratione præditam significet; actionis vero imaginem præ se ferunt duo postes, qui rectitudinem casus ignaram ejus partis quæ irasci, et ejus quæ concupiscere solet, per ænigma insinuant, qui et utrinque inunguntur; postquam enim in unum vere sanguis et Spiritus convenerunt, accipimus nos per sanguinem nostri generis eum qui supra nos est, Spiritum, et inde mortem mortisque causam peccatum effugimus; nam quando neque per rationis expertes cupiditates, neque per stultas et insipientes cogitationes stimulum mortis peccatum nobis infixerit, tunc præterit nos exterminator, et mors, quæ sua dominatione nos premebat, recedit.

A ὡς τὸ λιγικὸν σημαίνουσα, εἰκόνα δὲ πράξεως οἱ δύο σταθμοὶ τοῦ θυμικοῦ τε καὶ ἐπιθυμητικοῦ τὸ ἄπταιστον αἰνιττόμενοι, καὶ χριόμενοι ἑκατέρωθεν, ἐπεὶ δήπερ εἰς ἓν ἦλθεν ἀληθῶς τὸ αἷμα καὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ ὁμογενοῦς ἡμῖν αἵματος, τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς λαμβάνομεν Πνεῦμα. Κἀντεῦθεν θάνατόν τε καὶ τὴν θανάτου πρόξενον ἁμαρτίαν διαδιδράσκομεν. Ὅτε γὰρ μηδὲ διὰ τῶν ἀλόγων παθῶν, μηδὲ διὰ τῶν ἀφρόνων λογισμῶν ἐπεισέλθῃ ἐν ἡμῖν τὸ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἁμαρτία, τότε παρῆλθεν ἡμᾶς ὁ ὀλοθρεύων, καὶ ὁ καταδυναστεύων ἡμῶν διαπέφευγε θάνατος.

Post unctionem statim sequitur manducatio; quæ et ipsa documentis non vacat, neque sine accurata ratione præscripta est: imo tota illa præfinitio et constitutio mirabilem legislatoris diligentiam præfert; jubet enim, ut jam facta nocte instituatur, certo modo et ordine; nimirum ne Agnum crudum, ne coctum aqua, sed assum igne, cum azymis lactucisque agrestibus comedant. Nox præsens sæculum indicat, in quo ea mysteria de divina dispensatione nobis traduntur, quæ perceptu faciliora sunt, et ad carnem assumptam pertinent. At vespera futurum sæculum significat, in quo Spiritus sanctus solidiora et firmiora nos docebit. Non frustra autem additur, *assus igne*, quo tanquam symbolo quodam innuitur eos, qui ex illo manducant, non debere vitam ignavam agere, quod per *crudum*; neque voluptatibus deditam, *quod per coctum* aqua insinuatur, sed velut igneam, ardentem charitate, et continentia exornatam, *ita u* spiritu ferveant, et Domino serviant.

B Μετὰ δὲ τὴν χρίσιν ἡ βρῶσις εὐθὺς, καὶ οὐδ' αὐτὴ παραγγελίας ἐκτὸς, οὐδὲ νομοθεσίας ἀκριβοῦς ἄμοιρος, ἀλλὰ κατεσπουδασμένον μὲν τὸ ἐπίταγμα, ὅτι ἐν τῇ προσγενομένῃ νυκτὶ, παρατετηρημένη δὲ ἡ μετάληψις, ἵνα μὴ ὠμὸν, μηδὲ ἐψημένον ὕδατι, ἀλλ' ὀπτὸν πυρὶ, καὶ σὺν ἀζύμοις καὶ μετὰ πικρίδων φάγωνται. Δηλοῖ δὲ μὲν νὺξ τὸν παρόντα αἰῶνα, ἐν ᾧ τὰ σαρκώδη καὶ εὔληπτα τῆς οἰκονομίας μυούμεθα· ἡ δὲ πρωΐα, τὰ μέλλοντα, καθ' ὃν τὰ στερρότερα διδάξει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τὸ δὲ ὀπτώμενον συμβολικῶς ὑποτίθεται, μὴ ἀργῶς, ὅπερ διὰ τοῦ ὠμοῦ, μηδὲ φιληδόνως, ὅπερ διὰ τοῦ ἐψητοῦ παρεμφαίνεται τοὺς μεταλαμβάνοντας ζῆν, ὀλ' ἔμπυρον ἔχειν τὸν βίον ὅλον ἐγκρατείᾳ κεκοσμημένον, τῷ πνεύματι ζέοντας, καὶ τῷ Κυρίῳ δουλεύοντας.

Azyma significant animum a fastu immunem, et a veteri illa et acerba consuetudine expurgatum; neque enim impia Pharisæorum institutione, neque multiformi Ægyptiorum errore conspergenda est nova Evangelii doctrina. Adduntur lactucæ agrestes ob asperitatem, quæ in vita divinis legibus consentanea inest; quibus tamen libenter vescimur, excitati spe æterni gaudii; quin et gloriandi materiem nobis præbent, ob patientiam quam exercemus. Caput cum pedibus et intestinis voramus; capitis nomine intelligimus divinitatem Agni, pro nobis immolati; pedum nomine, humanitatem; intestinorum nomine, indivisam illam utriusque naturæ et inconfusam in una persona conjunctionem. Porro nullus incircumcisus, nullus alienigena ex ipso comedit; sed hac divina mensa soli illi digni censentur, qui, amputatis terrenis, in *inexspoliatione carnis per circumcisionem non manufactam* [60], per baptismum videlicet, cœlestes effecti sunt, vere populus, *Dei gens sancta, regale sacerdotium et nova hæreditas* [61], tanquam qui veterem hominem deposuerunt, et in novitate vitæ per spirituales actiones ambulant.

C Τὰ ἄζυμα τὸ ἄτυφον σημαίνει, καὶ παλαιᾶς κεχωρισμένον ὁξώδους συνηθείας· οὔτε γὰρ τὴν ἄθεον Φαρισαίων εἰσήγησιν, οὔτε τὴν Αἰγύπτιον πολυπλανῆ δυσσέβειαν ἐπιμιγνύειν χρὴ τῷ νέῳ κηρύγματι. Αἱ πικρίδες διὰ τὸ τραχὺ τοῦ κατὰ βίου, καὶ τὰς ἐκ τῶν πειρασμῶν πικρίας προσεληφθησαν, ἃς καὶ ἡδέως ἐπισιτιζόμεθα διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς αἰωνίου χαρᾶς, καὶ καυχήσεως ὑπόθεσιν ποιούμεθα ὡς ὑπομονὴν κατεργαζόμενοι. Ἐσθίομεν δὲ κεφαλὴν σὺν τοῖς ποσὶ καὶ τοῖς ἐνδοσθίοις, καὶ νοοῦμεν κεφαλὴν τοῦ ὑπὲρ ἡμᾶς τυθέντος Ἀμνοῦ τὴν θεότητα, πόδας δὲ ἀνθρωπότητα, ἐνδόσθια δὲ τὴν ἀδιαίρετον ἀμφοτέρων ἐν ὑποστάσει μετ' ἀσύγχυτον ἕνωσιν. Πλὴν οὐκ ἀπερίτμητος οὐδ' ἀλλογενὴς ἔδεται ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον τῆς θείας D ἀξιοῦνται τραπέζης, ὅσοι τὰ γήϊνα περιελόντες ἐν τῇ ἀπεκδύσει τῆς σαρκὸς διὰ τῆς ἀχειροποιήτου περιτομῆς, τοῦ βαπτίσματος, οὐράνιοι γεγόνασι, καὶ λαὸς ἀληθῶς εἰσι τοῦ Θεοῦ, ἔθνος ἅγιον, βασίλειον ἱεράτευμα, καὶ νέα κληρονομία, ὡς τὸν παλαιὸν ἀποθέμενοι ἄνθρωπον, καὶ ἐν καινότητι ζωῆς διὰ τῶν πνευματικῶν πράξεων πολιτευόμενοι.

Qui et stantes Agnum manducant, et cum *festinatione*, accincti lumbos suos, et calceati pedes, et velut viatores manu baculos tenent. Zona tempe-

Καὶ οὗτοι δὲ πάλιν ἑστηκότες φάγουσι, καὶ μετὰ σπουδῆς περιεζωσμένοι τὴν ὀσφὺν, ὑποδεδεμένοι τοὺς πόδας, καὶ προσφυῶς ὡς ὁδοιπόροι βακτηρεύον-

[60] Coloss. II, 11. [61] I Petr. II, 9.

ται. Ἐμφαίνει δὲ ἡ μὲν ζώνη τὴν σωφροσύνην, ἐπεὶ δεῖ κοσμεῖσθαι καὶ ταῖς ἀρεταῖς τὸν ὀρθόδοξον· τὰ δὲ ὑποδήματα τὴν ἀσφάλειαν, ὥστε καὶ πεπατηκέναι ἀβλαβῶς τὰς ἀκάνθας τῆς ἁμαρτίας, καὶ πατεῖν *ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ*. Ἡ δὲ ῥάβδος τὴν ἐν σταυρῷ κραταιὰν πεποίθησιν ὑποδείκνυσιν, οὗ τῇ δυνάμει καὶ τοὺς ὑλακτοῦντας ἀμυνόμεθα, καὶ τὸ κάμνον τῆς ψυχῆς ὑπερείδομεν. Τό γε μὴν ἑστάναι, καὶ μετὰ σπουδῆς ἐσθίειν, τὸ μὴ ῥᾳθύμως μηδὲ ἀνειμένως διακεῖσθαι σημαίνει, μηδὲ καταβεβλημένον ἔχειν τὸ φρόνημα, ἀλλ' ἐγηγερμένους καὶ συντεταμένους ὑπάρχειν, οὕτω τρέχειν ὥστε τὰ μὲν δυνηθῆναι φυγεῖν, τὰ δὲ ἐξισχῦσαι καταλαβεῖν. Καὶ ἡ αἰτία σαφής. Πάσχα γάρ ἐστι Κυρίου καὶ ὑπέρβασις μὲν τῆς ὀλοθρευτικῆς τιμωρίας, μετάβασις δὲ ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν· κατὰ σκοπὸν γὰρ διώκομεν ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως, καὶ δεῖ πάντως ἑστηκότας ἡμᾶς εἶναι, καὶ τῶν γηΐνων ὑψηλοτέρους, τρώγοντας τὸ πάσχα μετὰ σπουδῆς. Τὴν ἀρετὴν δὲ οὕτω καλοῦσιν οἱ σοφοί, καὶ τοὺς ταύτης ἐραστὰς σπουδαίους ὀνομάζουσι. Καὶ βούλεται λοιπὸν ἡ πνευματικὴ τοῦ νομοθέτου διάταξις, εὐδοκίμους ὑπάρχειν μάλιστα καὶ φιλαρέτους τοὺς μέλλοντας ἐσθίειν τὸ ἀληθινὸν πάσχα, καὶ κοινωνὸν μὲν ἐνταῦθα τοῦ βίου, συνέκδημον δὲ κἀν τῷ τέλει τὴν ἀρετὴν ἔχειν. Αὕτη γὰρ καὶ μόνη τῆς Δεσποτικῆς τραπέζης ἀξίους καθίστησι, καὶ πρὸς τὴν ἐκεῖθεν μεθ' ἡμῶν διαβαίνει ζωήν. Τί ἔτι;

Ἐλευθεροῦται διὰ ταῦτα ὁ Ἰσραὴλ, καὶ διώκεται πάλιν φθονούμενος διὰ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ δοξάζεται Θεὸς ἐν Φαραὼ, καὶ θαυματουργεῖ διὰ τῆς ῥάβδου ὁ Μωϋσῆς σταυρὸν σχηματίζων, καὶ τέμνων θάλασσαν, καὶ διαβιβάζων τοὺς οἰκείους καὶ καταποντίζων τοὺς ἀλλοτρίους. Ἐντεῦθεν ὁ στύλος τῆς νεφέλης ἡμέρας, καὶ ὁ στύλος τοῦ πυρὸς ἐν νυκτὶ, ἵνα μὴ μόνον θάλασσα καὶ ἡ τοῦ ὕδατος φύσις, ἀλλὰ καὶ πῦρ καὶ ἀὴρ, τὴν διὰ τοῦ τριμεροῦς σταυροῦ σωτηρίαν κἀν ταῖς σκιαῖς ὑπουργήσῃ, καὶ προτυπώσῃ τὸ βάπτισμα, καὶ τοῦ Πνεύματος τὰ χαρίσματα. Τριμερὴς γὰρ ὁ σταυρὸς, τῆς ἁγίας Τριάδος ἐμφαίνων τὴν δύναμιν, καὶ τοῦτο Ἡσαΐας ἄνωθεν προφητεύων, δοξάσειν ἔλεγε τὸν Θεὸν *τὸν τόπον τὸν ἴδιον ἐν πεύκῃ καὶ κέδρῳ καὶ κυπαρίσσῳ*. Οὕτω γὰρ ἐμέλησε τοῖς προφήταις περὶ τοῦ κατὰ τὸν σταυρὸν μυστηρίου, ὡς καὶ αὐτὰ προειπεῖν τὰ ξύλα, ἐξ ὧν ὁ σταυρὸς συνετελέσθη. Ἀλλ' ἐνταῦθα γεγονὼς ὁ λόγος, καὶ τοῦ κατὰ τὴν Μερρὰν μνησθήσεται θαύματος. Ξύλῳ γὰρ καὶ αὕτη τὴν πικρίαν ἀποπτύει καὶ ἀποτίθεται, καὶ τὴν τοῦ σταυροῦ προδιαγράφει δύναμιν, ἥτις καὶ τὸ πικρὸν τοῦ κολαστοῦ νόμου μετέβαλεν εἰς ἡδύτητα χρηστότητος, οὐκ ἀπαραιτήτως εὐθὺς ὑπεξερχομένη, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς μακροθυμίας τὴν τιμωρίαν ὑπερτιθεμένη, ἵν' ἀπαγάγῃ τὴν διόρθωσιν, καὶ τὴν ἁλμυρὰν, καὶ ἄποτον τῶν ἐθνῶν ἐγλύκανε θάλασσαν, ἐξ ἀπιστίας αὐτοὺς εἰς πίστιν μετατιθεμένη διὰ τῆς χά-

A rantiam significat, oportet enim, ut orthodoxus virtutum quoque ornamentis decoretur. Calcei securitatem indicant, ut peccati spinas sine damno prætereamus, calcemusque *super serpentes et scorpiones, et super omnem inimici potestatem* [61]. Baculus firmam illam et solidam in cruce fiduciam animo repræsentat, cujus præsidio eos, qui nos allatrant, abigimus et ulciscimur, laboresque mentis fulcimus. At quod stando et festinando agnus comeditur, nil aliud innuit, quam ut ne segni, remisso, abjecto et depresso simus animo, sed erecto, excelso et excitato, ut sic curramus, quo alia quidem effugere, alia vero consequi valeamus. Cujus rei ratio manifesta. Pascha enim Domini est, et præteritio vastantis supplicii, et transitio a terra in cœlum; ad metam enim B cœlestem destinato tendimus, ad bravium supernæ vocationis. Oportet profecto, ut omnes stemus, rebusque terrestribus sublimiores Pascha cum festinatione comedamus. Cæterum σπουδὴ vocatur a philosophis virtus, virtutisque studiosi σπουδαῖοι. Vult autem spiritualis ista legislatoris dispositio et ordinatio, maxime probatos, virtutisque amantes esse omnes illos qui manducaturi sunt verum istud pascha utque virtutem habeant sociam vitæ, et sub exitum comitem. Hæc enim sola nos Dominica mensa dignos efficit, et ad alteram vitam nobiscum migrat. Quid amplius?

C Liberatur per hæc Israel, quem æmuli, invidia concitati, rursus insequuntur ob libertatem, attamen non sine Dei gloria, ex Pharaone relata, miracula edit per virgam Moyses, crucem præfiguratus, dum mare dividit, suosque trajecit, et adversarios demergit. Hinc sequitur columna nubis interdiu, et ignis nocte, ut non solum mare, et aquæ natura, sed et ignis et aer salutem per tripartitam crucem nobis obventuram subministret, baptismumque et spiritus charismata præsignificet. Crux enim tripartita vim sacrosanctæ Trinitatis insinuat. Quod jam olim Isaias vaticinans aiebat: Deum glorificaturum *locum proprium in pinu et cedro, et cupresso* [62]. Adeo enim prophetis mysterium crucis curæ fuit, ut et ipsa D ligna prædixerint, ex quibus crux coagmentata fuit. Porro cum huc oratio processerit, par est ut et miraculi ad Marrhæ fontem patrati, meminerit; nam et ipse ligni beneficio amaritie abjecta et deposita, crucis potentiam portendit, quæ et asperitatem illam pœnarum in lege decretarum, commutavit in benignitatis dulcedinem; neque jam ita comparata est, ut nullis precibus exorari queat, quominus puniat, sed maxima æquitate et longanimitate supplicium differt, ut morum correctioni occasionem præbeat, utque falsum illud et ad potum ineptum ethnicorum mare dulce reddat, translatis illis per gratiam ex infidelitate ad fidem. Nec minus labores, pro virtutibus acquirendis susceptos, gratos et jucundos effe-

[61] Luc. x, 19. [62] Isa. xl, 13.

cit, qui alioquin natura sua valde sunt amari et injucundi. Licet enim Domini jugum suave sit, et onus ejus leve [43]: hoc tamen dictum est propter immensitatem æternæ gloriæ, ut Paulus ait: *Propter æternæ gloriæ pondus* [44], et ob illam, quæ in cœlis futura est, lætitiam. Alioquin *arcta* et *angusta* est via, quæ ad Deum ducit [45]: et vita a voluptatibus separata nihil aliud est, quam Marrha ob amaritudinem ad potum inepta. At enim ligno crucis in aquam mentis nostræ injecto, et firmato jam constabilitoque resurrectionis mysterio, suavis efficitur, et potabilis, et omni illo quod sensum suaviter afficere solet acceptius: *Neque enim condignæ sunt passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* [46]. Ea propter nihil etiam est, quod nos separare possit a charitate Christi, non tribulatio, non angustia, non persecutio, non fames, non nuditas, non periculum, neque mors per cruciatum illata, neque vita laboribus et molestiis plena, neque aliud quidquam ex eis, quæ molesta et difficilia esse putantur, sed in his omnibus superamus per spem, quam in Christo sitam habemus [47].

Vidisti mare ligno divisum, et Marrham ligno dulcem redditam. Vide et petram ligno fractam, et fluvios aquarum profundentem, ut ejus, qui in cruce pependit, potentiam admireris. Ad virgam igitur iterum revertamur, quæ et abyssos exsiccare novit, et in abysso abditas patefacere. Qui enim mirabiliter fecit, ut eadem nubes interdiu rorem quodammodo plueret, et noctu lucem mitteret, ille et virga, cedente mari, Hebræis transitum præbuit, et copiosas aquas ex arente loco iisdem produxit. Ait enim: *Interrupit petram in deserto, et potavit eos in abysso multa* [48]. Idcirco petra rumpebatur per virgam; statim autem aquæ uberrimæ profluxerunt, et *abierunt in sicco flumina, et torrentes inundaverunt* [49], et populus quasi suxit aquam lætitiæ, *mel ex petra*, ut rursus Scripturæ verbis utar, *et oleum de saxo durissimo* [50]. Nam is, qui januas cœli aperuerat, dulcissimumque mannæ alimentum demiserat, consimilem hujus dulcedini potum subministravit. Quod iterum Propheta insinuans: *Cibavit*, inquit, *illos ex adipe frumenti*; et hoc ob pinguedinem optimumque mannæ succum, *et de petra melle potavit illos* [51], ob suavitatem aquæ. *Petra vero* Christus est; ex doctrina Apostoli [52], qui non modo, eo quod lædi, quassari et concuti nequeat, sic vocari voluit; nam divina et suprema illa natura propriis bonis fundatur et firmatur, sed quia etiam aridus et humoris expers, et quasi contrarie oppositus est infidelibus gentibus; et *lapis offensionis*, et *petra scandali* [53] ingratis Judæis, conterens utrosque æque ac ventilans, quemadmodum divina oracula testantur.

At virga crux adumbratur, quam conscendens in

ρητος· καὶ τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς δὲ οὐχ ἥττον ἡδυνε πόνους, πικρούς γε καὶ αὐτοὺς ὄντας τῇ φύσει. Εἰ γὰρ καὶ χρηστὸς ὁ τοῦ Κυρίου ζυγὸς, καὶ τὸ φορτίον ἐλαφρὸν, ἀλλὰ *διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ βάρους τῆς αἰωνίου δόξης*, ὡς ἂν εἴποι Παῦλος, καὶ τὴν μέλλουσαν εὐφροσύνην τοῦτο εἴρηται. Ἐπεὶ ἔλως γε *στερὰ* καὶ *ταθλιμμένη* πάντως ἡ πρὸς Θεὸν ἄγουσα, καὶ Μερρά τις πικρία ἄποτος, ὁ τῶν ἡδονῶν κεχωρισμένος βίος. Ἐμβληθέντος δὲ τοῦ ζωοποιοῦ ξύλου τῷ ὕδατι τῆς διανοίας, καὶ πιστωθέντος τοῦ τῆς ἀναστάσεως μυστηρίου, ἡδύς τε καὶ πότιμος, καὶ παντὸς τοῦ κατ' αἴσθησιν γλυκάζοντος, γλυκερώτερος γίνεται. *Οὐδὲ γὰρ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς δόξαν*. Διά τοι τοῦτο οὐδὲ δύναταί τι χωρίσαι ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, οὐ *θλῖψις*, οὐ *στενοχωρία*, οὐ *διωγμὸς*, οὐ *λιμὸς*, οὐ *γυμνότης*, οὐ *κίνδυνος*, οὐχ ὁ δι' ὀδύνης θάνατος, οὐχ ἡ διὰ πόνων ζωὴ, οὐκ ἄλλο τι τῶν ὄντων ἢ δοκούντων ἀνιαρῶν, ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν, διὰ τῆς ἐν αὐτῷ Χριστῷ πεποιθήσεως.

Εἶδες θάλασσαν ξύλῳ τεμνομένην, καὶ Μερρὰν ξύλῳ γλυκαινομένην. Ὅρα καὶ πέτραν ξύλῳ ῥηγνυμένην, καὶ ποταμοὺς ὑδάτων προχέουσαν, ἵνα τοῦ σταυρωθέντος ἐν ξύλῳ θαυμάσῃς τὴν δύναμιν. Πρὸς γεῦν τὴν ῥάβδον πάλιν ἀπίωμεν, ἣ καὶ ἀβύσσους οἶδε ξηραίνειν, καὶ πέτρας ἀβυσσοπόρους δεικνύειν. Ὁ γὰρ τὴν αὐτὴν νεφέλην ἡμέρας μὲν δρόσον ὖειν, νυκτὸς δὲ φλόγα πηγάζειν παραδόξως ἐργασάμενος, αὐτὸς καὶ ῥάβδῳ μιᾷ πάλιν ὑποχωρῆσαι μὲν Ἑβραίοις τὴν θάλασσαν, προβαλέσθαι δὲ αὐτοῖς πλῆθος ὑδάτων τὴν ξηράν τε πεποίηκε. *Διέῤῥηξε* γὰρ, φησὶ, *πέτραν ἐν ἐρήμῳ καὶ ἐπότισεν αὐτοὺς ἐν ἀβύσσῳ πολλῇ*· ταύτῃ τοι καὶ πέτρα μὲν ἐῤῥήγνυτο ῥάβδῳ, ὑδάτων καὶ εὐθὺς πλῆθος ἐῤῥύη· καὶ *ἐπορεύθησαν ἐν ἀνύδροις ποταμοὶ*, καὶ *χείμαῤῥοι κατεκλύσθησαν*, καὶ ὁ λαὸς ἐθήλασεν ὕδωρ ἐυφροσύνης, *μέλι ἐκ πέτρας*, ἵν' εἴπω τὸ τῆς Γραφῆς πάλιν, *καὶ ἔλαιον ἐκ στερρᾶς πέτρας*. Ὁ γὰρ θύρας ἀνοίξας οὐρανοῦ, καὶ βρέξας εἰς τροφὴν ἡδυτάτην τὸ μάννα, παραπλησίαν τῇ τούτου γλυκύτητι, καὶ τὴν πόσιν ἐχορήγησε. Καὶ τοῦτο πάλιν ὁ Προφήτης ἐμφαίνων, *Ἐψώμισε*, φησὶν, *αὐτοὺς, ὡς ἐκ στέατος πυροῦ*, διὰ τὸ νόστιμον τοῦ μάννα, καὶ *ἐκ πέτρας μέλι ἐπότισεν αὐτοὺς*, διὰ τὴν γλυκύτητα τοῦ ὕδατος. Ἡ δὲ πέτρα Χριστός ἐστι, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, οὐ διὰ τὸ ἄθραυστον μόνον, καὶ ἀκλόνητον, καὶ ἑδραῖον, οὕτως εὐδοκήσας κληθῆναι· ἐῤῥιζῶται γὰρ ἐν ἰδίοις ἀγαθοῖς ἡ θεία τε καὶ ὑπερτάτη φύσις ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνικμος· καὶ ἀντίτυπος τοῖς ἀπίστοις ἔθνεσι, καὶ *λίθος προσκόμματος*, καὶ *πέτρα σκανδάλου* τοῖς ἀγνώμοσιν Ἰουδαίοις, συντρίβων ἑκατέρους ἐπίσης καὶ λικμῶν, ὡς τὰ λόγιά φησι.

Τῇ ῥάβδῳ δὲ ὁ σταυρὸς εἰκονίζεται, ἐφ' οὗ ἀνεβὰς

[43] Matth. xi, 30. [44] Rom. viii, 18; I Cor. iv, 17. [45] Matth. vii, 14. [46] Rom. viii, 18. [47] Ibid. 38, 39. [48] Psal. lxxvii, 15. [49] Ibid. 20. [50] Psal. lxxx, 17. [51] Ibid. [52] I Cor. x, 4. [53] I Petr. ii, 8.

τὴν πλευρὰν ἐνύγη, καὶ τὸ σωτήριον ἐκέρασε πόμα τοῖς πιστεύουσι, καὶ τοῦτο προφητεύων Ἡσαΐας ἐδόα· *Σχισθήσεται πέτρα, καὶ ῥυήσεται ὕδωρ, καὶ πίεται ὁ λαός μου*, λέγει ὁ Θεός. Πέτρα μὲν οὖν ὁ Χριστὸς διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας· καὶ ἔστι καὶ ὀνομάζεται· *ῥάβδος* δὲ ὁ σταυρὸς, ᾧ καὶ προσεκλήθημεν τὸ καταρχὰς καὶ εἰσαεὶ ποιμαινόμεθα, καὶ κέκληται καὶ γεγένηται· δι' αὐτοῦ γὰρ τὴν εὐεργεσίαν ἐπήγαγε τοῖς πᾶσιν ὁ Σωτὴρ, καὶ τούτου τοῦ μυστηρίου τὴν χάριν ἡ παλαιὰ τυπικῶς ἱστορία διερμηνεύουσα, *Ἐπάταξε*, φησὶ, *Μωϋσῆς τὴν πέτραν* ἅπαξ καὶ δίς, ἵνα μὴ τῇ ὕλῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ σχήματι τὸν σταυρὸν ὑπογράψῃ. Εἰ γὰρ δυνάμει Θεοῦ τῶν ὑδάτων ἐτερατουργεῖτο ἡ ἀφθονία, τίς ἄρα χρεία τῆς δευτέρας ἐγίνετο πληγῆς; Ἐπεὶ δὲ ἡ τοῦ σταυροῦ δύναμις ἐχαρακτηρίζετο, διὰ τοῦτο καὶ ἅπαξ καὶ δὶς ἐπάταξεν, οὐκοῦν τοῦ αὐτοῦ σχήματος ἐπενεγκὼν, ἀλλὰ σταυροτύπως· δι' εὐθείαν τὸ πρότερον, καὶ ἐγκαρσίου τὸ δὲ δεύτερον· καὶ τοῦτο τὸ σημεῖον ἡ πέτρα θεασαμένη, καὶ τὴν βασιλικὴν εἰκόνα ἐφ' ἑαυτῆς ἰδοῦσα, τὰ ὑπὲρ φύσιν ἐπλήρου, καὶ ἅπερ οὐκ εἶχε προσήνεγκε. Ταύτῃ τοι καὶ Δαυὶδ τὴν κτίσιν ἐρωτᾷ. *Τί σοί ἐστι, θάλασσα*, λέγων, *ὅτι ἔφυγες, καὶ σοὶ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω; Τί γέγονεν ἡμῖν, τί ἑωράκατε; ποίαν ἐθεάσασθε δύναμιν; διὰ τί τὰ ὄρη ἐσκίρτησατε ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ, ὡς ἀρνία προβάτων;* Ἀποκρίνεται ἡ κτίσις καὶ φησιν· *Ἀπὸ προσώπου Κυρίου, ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Ἰακὼβ, τοῦ τρέψαντος τὴν πέτραν εἰς λίμνας ὑδάτων, καὶ τὴν ἀκρότομον εἰς πηγὰς ὑδάτων.*

A latere vulneratus est, poculumque salutis miscuit credentibus. Quod prædicens Isaias clamabat: *Scindetur petra, et fluet aqua, et bibet populus* [54], dicit Dominus. Petra igitur Christus ob causas dictas et est et appellatur. Virga vero crux, qua et initio vocati sumus et perpetuo pascimur. Nam per crucem omnibus beneficia sua impertivit Salvator. Cujus mysterii gratiam vetus historia typice explanans, ait: *Percussit Moyses petram* [55] semel et iterum, ne sola materia, sed et forma crucem describeret. Si enim virtute Dei copia illa aquæ tam grandi miraculo producebatur, quid opus erat altero ictu? At cum virtus crucis efformanda esset, ea de causa semel et iterum percussit, non quidem eadem figura ictu illato, sed in speciem crucis; primo B ictu directe librato, secundo, oblique et transversim. Quod signum petra conspicata, regiamque imaginem sibi impendere contuita, ea quæ supra suam naturam erant, præstitit, et quæ non habebat, præbuit. Quocirca David quoque creaturam quasi examinans: *Quid est tibi*, inquit, *mare, quod fugisti, et tu Jordanis, quia conversus est retrorsum* [56]? Quid accidit vobis? quid vidistis? qualem vim conspexistis? Qua de causa *montes exsultarunt sicut arietes, et colles sicut agni ovium* [57]? Respondet creatura his verbis: *A facie Domini, a apparitione Dei Jacob, qui convertit petram in stagna aquarum, et rupem in fontes aquarum* [58].

Καὶ πρόσωπον Κυρίου τὴν *ῥάβδον* ὀνομάζει, ἐπειδὴ εἰκόνα τοῦ σκήπτρου καὶ τῆς βασιλείας ἔφερε τοῦ σταυρωθέντος. Οὐ γὰρ ἀῤῥήτου οἰκονομίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφάτου δυνάμεως ἔργον ὁ σταυρὸς διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία κατωρθωκὼς, καὶ διὰ πάθους μὲν ἀπάθειαν χαρισάμενος, διὰ θανάτου δὲ ἀθανασίαν δωρησάμενος· διὰ τοῦτο καὶ *ῥάβδος δυνάμεως λέγεται*, ὅτι τῶν δαιμόνων ἐθριάμβευσε τὴν *φάλαγγα*, καὶ *ῥάβδος εὐθύτητος προσαγορεύεται*, ὅτι τὴν οἰκουμένην εἰς τὸν τῆς ἀπωλείας κρημνὸν ἐπανώρθωσε. Διττῆς δὲ οὔσης τῆς ἐν τῇ πέτρᾳ θαυματουργίας, καὶ τῆς μὲν ἐν ἐρήμῳ Χωρὴβ γενομένης, ἐν τόπῳ πειρασμοῦ καὶ λοιδορήσεως κληθέντι· τῆς δὲ ἐν Κάδδης, ἔνθα καὶ ὕδωρ ἀντιλογίας τὸ προχεόμενον ὠνόμασται, σκοπήσωμεν, εἰ ἄρα ἐπὶ τῆς νοητῆς πέτρας οὕτως ἐγεγόνει· καὶ γοῦν ἐν δυσὶ ταῖς κατὰ τὴν πέτραν τερατουργίαις καὶ ἡ διπλῆ ἐπὶ τὸν Κύριον πληγή τε καὶ συκοφαντία τῶν Ἰουδαίων ἐμφαίνεται. Πρῶτον μὲν γὰρ λοιδορήσαντες πρὸς Πιλάτον, καὶ ἀρνησάμενοι τὴν αὐτοῦ βασιλείαν, ἀπέκτειναν· εἶθ' ὅτι καὶ μεμένηκεν, ἐν νεκροῖς ἀναπείθειν ἤθελον. Ἀλλ' ἔδωκεν αὐτὸς ὡς ἡ πέτρα τὸ νᾶμα διττῶς, νῦν μὲν ὕδωρ προχέων σὺν τῷ αἵματι, καὶ μετὰ θάνατον ἐκ τῆς πλευρᾶς· νῦν δὲ καὶ ζωῆς πόμα ἐκ τοῦ τάφου κιρνῶν τῇ οἰκουμένῃ, χαρᾶς ἀληθοῦς καὶ εἰρήνης πρόξενον, καὶ τὴν παγκόσμιον καταγλυκαίνων Μερρὰν, καὶ ἀπαλλάττων

C Faciem Domini virgam nominat, quia et sceptri et regni ejus qui crucifixus est, imaginem ferebat. Non enim solum ineffabilis œconomiæ, sed et inenarrabilis virtutis opus crux est, quæ contraria per contraria restituit, et per passionem impatibilitatem concessit, perque mortem immortalitatem donavit. Idcirco *virga virtutis* dicitur, quia de dæmonum cohorte triumphum egit. Vocatur etiam *virga directionis*, quia orbem terrarum, ad interitus præcipitium ruentem, reparavit. Cum vero geminum fit miraculum circa petram factum, quorum alterum in deserto Choreb accidit, in loco qui tentationis et convicii dicitur, alterum in Cades, ubi et aqua contradictionis, videamus, num quid simile in intelligibili petra acciderit. Etenim D duplici illo circa petram prodigio duplex in Dominum plaga, Judæorumque sycophantia declaratur. Primum enim coram Pilato calumniis traductum, regno ejus abnegato, interemerunt; deinde quod ex mortuis non resurrexerit, cunctis persuadere aggressi sunt. At ipse, tanquam petra, geminam aquam dedit, nunc aquam cum sanguine post mortem ex latere profundens, nunc vero vitæ poculum ex sepulcro terrarum orbi miscens, quod vere gaudii et pacis causa est, totamque totius mundi amaritudinem in dulcedinem vertit, liberans Israelem ab occidente littera, eripiens et gentes ex idolorum

[54] Isai. XLVIII, 21. [55] Exod. XVII, 6; Num. XX, 8. [56] Psal. CXIII, 3. [57] Ibid. 4. [58] Ibid. 8.

servitute, et conjungens utrumque populum, quasi *lapis angularis*, in unum novum hominem, Ecclesiamque angelis consocians in unam fidei concordiam, in unam laudis divinæ concinendæ modulationem, qui et prius id quod cæteris omnibus majus est, operatus unione hypostatica duas naturas sine confusione sibi ipse junxit, divinitatem dico, et humanitatem.

μὲν τὸν Ἰσραὴλ τοῦ ἀποκτείνοντος γράμματος, ἐλευθερῶν δὲ καὶ τὰ ἔθνη τῆς τῶν εἰδώλων δουλείας, καὶ συνάπτων ἀμφοτέρους τοὺς λαοὺς, ὡς *λίθος ἀκρογωνιαῖος*, εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, καὶ συντάττων ἀγγέλοις τὴν Ἐκκλησίαν εἰς μίαν πίστεως συμφωνίαν, εἰς μίαν ὑμνολογίας θεολογίαν, ὃς γε καὶ πρὸ τούτου τὸ μεῖζον παντὸς κατεργασάμενος καθ' ἕνωσιν ὑποστατικὴν τὰς δύο συνῆψε φύσεις ἀσυγχύτως ἐν ἑαυτῷ, θεότητά φημι καὶ ἀνθρωπότητα.

Interea bellum Israel suscipit adversus Amalec, Dei populo in campum progresso. Ubi Moyses jam olim passi pro nobis gloriam adumbravit, crucemque manibus extensis, efformavit. At Jesus typum ferens nostri Jesu Dei et hominis, alienigenam profligavit, et omnes filios ejus in occisione gladii trucidavit, eamque, quam fideles per crucem obtinent victoriam, symbolice præfiguravit. Nisi enim jam quoque Dominus adversus eum Amalec, qui sub intelligentiam cadit, *a generatione in generationem*, ut Scriptura loquitur, pugnaret, nobisque fiducia et armatura crucis corroboratis, opem et suppetias quotidie ferret, frustra laboraremus, domos virtutum ædificare ingressi; frustra etiam vigilaremus, urbem justitiæ Jerusalem custodientes, et ad supernam metropolim properantes.

Πόλεμος ἐπὶ τούτοις τῷ Ἰσραὴλ ἐτελεῖτο, καὶ πρὸς Ἀμαλὴκ ὁ Θεοῦ λαὸς παρετάττετο. Κἀντεῦθεν Μωσῆς μὲν πάλιν τοῦ παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν ἐσκιαγράφει δόξαν, καὶ σταυρὸν ἐσχημάτιζε, τὰς χεῖρας ἐκτείνων. Ἰησοῦς δὲ τύπον φέρων τοῦ θεανθρώπου, ἐτρέψατο τὸν ἀλλόφυλον, καὶ πάντας τοὺς παῖδας αὐτοῦ ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέκτεινε, καὶ τῆς τῶν πιστῶν διὰ σταυροῦ νίκης ἐφανεροῦτο συμβολικῶς τὸ τρόπαιον. Εἰ μὴ γὰρ καὶ νῦν ἐπολέμει Κύριος ἐπὶ τὸν νοητὸν Ἀμαλὴκ, *ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάς*, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καθ' ἑκάστην ἀντιλαμβανόμενος ἡμῶν ἀνδριζομένων ἐν πεποιθήσει καὶ παντευχίᾳ σταυροῦ, εἰς μάτην μὲν ἂν ἐκοπιῶμεν, οἴκους ἀρετῶν οἰκοδομεῖν ᾠρημένοι, εἰς μάτην δὲ καὶ ἠγρυπνοῦμεν, πόλιν δικαιοσύνης Ἱερουσαλὴμ φυλάσσοντες, καὶ πρὸς τὴν ἄνω μητρόπολιν ἐπισπεύδοντες.

Posthæc speculatores et exploratores a Moyse mittuntur, quibus in mandatis datur ut promissæ populo regionis argumenta afferant, in confirmationem ejus copiæ quam recepturi erant. Ut vero reddiderunt, studia in contraria animis divisi sunt; et alii quidem ex improbitate et malitia, tristissima quæque et fictitia referebant: quibus cum magna populi multitudo aures præberet, Moysen ad iram concitaverunt; ducemque, qui eos in Ægyptum reduceret, quæsierunt. Jesus autem meliora et veriora nuntiabat, sublatumque ex Palæstina botrum, et ex vecte suspensum attulit, tanquam specimen quoddam ejus ubertatis, qua terra promissa pollebat. At tu, cum rursus Jesum audis, in mentem revoca verum Deum et Salvatorem Jesum, magni consilii Patris Angelum et ejus, quæ nobis promissa est, beatitudinis doctorem, et regni cœlestis jam quidem superis in oris præparatorem, postea vero etiam largitorem, qui ex cruce suspensus velut botrus dependet, quique sanguinem suum in immortalitatis potum præbuit: quod et Moyses ænigmate quodam tectum pronuntiavit, dicens eos *sanguinem uvæ* [a] bibisse, ut hoc loquendi modo salutarem passionem, et exaltationem, quæ ex cruce exstitit, denotaret. Num igitur hæc, quæ hactenus dicta, crucem præsignificarunt, et quidem tam splendida, tamque miraculorum plena, tabernaculum autem, et quæ in eo sancta, his venerandis pretiosi typi symbolis minime exornata fuerint?

Ἑξῆς γοῦν κατάσκοποι παρὰ Μωσέως πέμπονται τῆς ἐπαγγελλομένης τῷ λαῷ χώρας, καὶ σύμβολα νομίζειν ἐκεῖθεν ἐπιτάττονται τῶν ἐκδεξομένων εἰς πίστωσιν ἀγαθῶν. Ὡς δὲ ἐπανῆκον οὗτοι, καὶ τῆς κατοπτίας ἐδίδουν τοὺς λόγους, διεμερίζοντο τηνικαῦτα ταῖς γνώμαις· καὶ οἱ μὲν αὐτῶν κακουργοῦντες, ψευδῆ καὶ σκυθρωπὰ διηγόρευον, οἷς καὶ προσέχοντες τὸ πολὺ τοῦ λαοῦ, δι' ὀργῆς ἐποιοῦντο τὸν νομοθέτην, καὶ τὸν ἡγησόμενον τῆς ἐπ' Αἴγυπτον ἐπιστροφῆς ἐζήτουν. Ἰησοῦς δὲ τῆς ἀληθοῦς εἶχε καὶ κρείττονος ἀγγελίας, καὶ κατὰ Παλαιστίνην ἐξαίρων, δεῖγμα τῆς ἐκεῖσε τρυφῆς τὸν ἐπ' ἀναφορέως κομιζόμενον βότρυν ἐποιεῖτο. Σὺ δὲ πάλιν Ἰησοῦν ἀκούων, νόει μοι τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Σωτῆρα Ἰησοῦν, τὸν τῆς μεγάλης βουλῆς τοῦ Πατρὸς Ἄγγελον, καὶ τῆς ἐν ἐπαγγελίαις μακαριότητος ἐξηγητὴν, τὸν τῆς ἐν οὐρανῷ βασιλείας καὶ ἑτοιμαστὴν ἄνωθεν, καὶ κληροδότην ἐσύστερον, τὸν ὡς βότρυν ἐπὶ σταυροῦ κρεμασθέντα, καὶ τὸ αἷμα εἰς πόσιν ἀθανασίας παρασχόμενον, ὡς καὶ Μωσῆς αὐτὸς δι' αἰνίγματος εἴρηκεν, ὅτι *αἷμα σταφυλῆς* ἔπιεν οἶνον, ἵν' οὕτω τὸ σωτήριον καταμηνύσῃ πάθος, καὶ τὴν σταυροῦ εὐφροσύνην. Ἆρ' οὖν σταυρὸν μὲν προδιετύπου τὰ λεχθέντα, καὶ οὕτω λαμπρά τε ἦν καὶ θαύματος γέμοντα, ἡ σκηνὴ δὲ, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἅγια τοιούτοις οὐκ ἔχει του τιμίου τύπου συμβόλοις σεμνύνεσθαι;

Quomodo silentio involvam quadripartitum populum, tabernaculi ministeriis destinatum, cruci-

Καὶ πῶς ἂν παρέλθω τὸν τετραμερῆ περὶ αὐτὴν λαὸν τὴν σταυρικὴν ἐκείνην δορυφορίαν καὶ προ-

[a] Deut. xxxii, 14.

πομπὴν, καὶ τὴν μεταξὺ τούτων διαλάμπουσαν τοῦ Θεοῦ δόξαν ; Πῶς δὲ τὴν κιβωτὸν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ παραδράμω, τὴν στάμνον τοῦ μάννα, τὰς πλάκας τῆς διαθήκης, τὸ ἱλαστήριον, τὴν λυχνίαν, τὴν τράπεζαν, τὸ θυσιαστήριον τῶν ὁλοκαυτωμάτων, τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος, τὴν ἐνδελεχῆ θυσίαν, τἄλλα οἷς τὸ σεμνὸν εἶχεν ἡ πάλαι λατρία, καὶ δι' ὧν ἐδοξάζοντο πάντες οἱ Θεῷ προσανέχοντες, ἐκολάζοντο δὲ οἱ μὴ οὕτως ἔχοντες, ἐπειδὴ πάντα τοῦ σταυροῦ τὴν δύναμιν προδιέγραφον ; Εἰ δὲ καὶ ταῦτα διὰ τὸν λόγον ἐάσω φεύγοντα τὴν ἀμετρίαν, τὴν γοῦν ῥάβδον Ἀαρὼν, καὶ τὰ κατὰ τὴν δάμαλιν πῶς σιωπήσω, οὕτω περιφανῶς τὸν σταυρὸν προκηρύττοντα ; Ἡ μὲν γὰρ ἔνδον βλαστάνει τῆς σκηνῆς, καὶ δείκνυσι τὸν ἄξιον ἱερέα, καὶ προδείκνυσι τὸν μέγαν ἀρχιερέα, καὶ τὴν ἐκ τοῦ σταυρικοῦ ξύλου σωτηρίαν εὐαγγελίζεται. Μαρανθέντες γὰρ καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας τὸ καταρχὰς, νῦν ἤδη καὶ βλαστάνομεν, καὶ Θεῷ καρπὸν, ἀρετῶν ἀναφέρομεν, θυσίαν, ἁγίαν προσφορὰν δεκτὴν, εὔοσμον ὡς ἀληθῶς θυμίαμα. Ἡδὲ δάμαλις τὸ σωτήριον καὶ αὐτὴ προδιέγραφε πάθος, δι' οὗ κατεβλήθη τῆς παγκοσμίου ἁμαρτίας τὸ κράτος · τῷ γὰρ ἄμωμον αὐτὴν εἶναι καὶ ἄζυγα, τὸ ἀναμάρτητον ἐδήλουντο τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐλεύθερον, ὡς Υἱοῦ. Τῷ τοῦ κέδρου δὲ ξύλῳ τὸ σταυρικὸν εἰκονίζετο ξύλον. Τὸ γὰρ ἄσηπτον ἐκείνου τὸ ζωοποιὸν τούτου καὶ τὴν ἀγήρω καὶ ἀτελεύτητον ἐνέργειαν παρεδήλου, καὶ ὁ δι' αὐτοῦ ῥαντισμὸς τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ὑπέφανεν, ἐξ ἧς ἄφεσις ἁμαρτιῶν, καὶ υἱοθεσία, καὶ βασιλείας Θεοῦ κληρονομία δεδώρηται.

gerum illud satellitium, illumque comitatum, et eam quæ in medio horum coruscat, divinam gloriam? Quomodo prætergrediar arcam, et quæ in ea asservabantur, urnam videlicet, in qua manna, et tabulas Testamenti, propitiatorium, candelabrum, mensam, altare holocaustorum, altare incensi, continuum sacrificium, et alia quibus vetus ille cultus maxime clarescebat, et quibus omnes illi qui Deo serviebant, gloriam consecuti sunt; pœnam vero ii qui aliter comparati erant; quæ omnia crucis potentiam repræsentabant? Quod si omnia hæc, vitandæ prolixitatis causa, præteream, at virgam Aaronis, et vaccam illam rufam, qui silentio transmittam, cum tam perspicue crucem præ-nuntient? Nam illa intra tabernaculum frondet, ostenditque, quisnam dignus sit sacerdos, et simul magnum sacerdotem præmonstrat, salutemque ex ligno crucis ortam promulgat. Arefacti enim sub initium per peccatum, jam iterum viremus, germinamus, Deoque fructum virtutum referimus, hostiam sanctam, oblationem acceptabilem [60], vereque boni odoris thymiama [61]. Vacca vero salutarem passionem prædelineabat, qua in universum mundum grassantis peccati vis et potentia dejecta est; macula carere debuit, et jugi expers esse. Quo significata est Jesu Salvatoris nostri a peccato immunitas, et ut filii, libertas. Insuper ligno cedrino lignum crucis est adumbratum. Nam natura ejus omnis putrefactionis et cariei expers, vivificam ejus, et nec senio, nec termino obnoxiam actionem prænotabat, et aspersio per illud lignum facta, Spiritus gratiam innuebat, cujus beneficio remissionem peccatorum, adoptionem filiorum, et hæreditatem regni cœlestis consecuti sumus.

Ἀλλ' εἰ δοκεῖ τὰ τῆς λατρείας ἑτέρῳ ταμιευσάμενοι καιρῷ τε καὶ λόγῳ τῇ θαυματουργίᾳ πάλιν ἐνδιατρίψωμεν. Καὶ τοίνυν ἁμαρτάνων Ἰσραὴλ συνήθως, συνήθως πάλιν ἐταπεινοῦτο, καὶ οἱ ταπεινωθέντες διὰ δήγματος ὄφεων ἐθανατοῦντο εὐθὺς, καὶ οὕτως ἐμάνθανε δικαιώματα Θεοῦ, καὶ πρὸς Θεὸν ἐπέστρεφεν. Ἐπιστρέφων δὲ ἱλεοῦτο τὸν πανοικτείρμονα, καὶ Μωσῆν εἶχε θαυματουργοῦντα. Κατὰ γοῦν τῶν δακνόντων ὄφεων χαλκοῦν ἐκεῖνος ὄφιν εἰργάζετο, πρὸς Θεοῦ κελευσθείς, ὑψηλοῦ τε ἐπὶ ξύλου ἐτίθει, καὶ τοῖς πληττομένοις ὡς αὐτὸν ἔλεγεν ἀτενίζειν · ὃ δὴ καὶ δρῶντες κακῶν ἀπαθεῖς διεσώζοντο. Οὐκοῦν φέρε λέγωμεν, ὡς ἐκ τύπου πάλιν ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν μεταφέροντες τὸ διήγημα, προσκεκρούκαμεν καὶ ἡμεῖς τῷ Δημιουργῷ καὶ κατηνέχθημεν εἰς θάνατον τῇ τοῦ ὄφεως συμβουλῇ · δῆγμα γὰρ ἀληθῶς ὄφεως ὁ ἐπελθὼν τῷ προπάτορι θάνατος. Ἀνεζωοποιήθημεν δὲ τῷ ἐπὶ τοῦ σταυρικοῦ ξύλου νεκρωθέντι *Χριστῷ ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας*, ὥς φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος. Ὡς γὰρ ὁ χαλκοῦς ὄφις ἐκεῖνος ἴνδαλμα μὲν ἦν τοῦ θηρὸς, τὸν θανατοῦντα δὲ οὐκ εἶχεν ἰὸν, οὕτω καὶ ὁ ἐν *τοῖς ἀνόμοις λογισθεὶς*, δι' ἡμᾶς ἀναμάρτητος, καὶ κατὰ φύσιν ἀγαθὸς Δεσπότης σάρκα μὲν ἀγέλαβε, καὶ γέγονε καθ' ἡμᾶς, καὶ *ἁμαρτία* ἐκλήθη, ἤτοι θυσία ὑπὲρ τῆς παγκοσ-

Cæterum si videtur, ea quæ ad cultum et cæremonias pertinent, alteri tempori et orationi reservemus, et rursus ad prodigiorum effectionem nos recipiamus. Igitur cum Israel, more suo, peccatis sese obstringeret, more solito iterum afflig·batur et dejiciebatur, et qui morsu serpentum fuerant icti, e vestigio peribant: et sic justificationes Dei discebant, et ad Deum revertebantur. Conversus vero miserabatur miseros, et mox Moysen, ut miracula patraret, destinabat. Ergo contra morsus serpentum æreum ille serpentem formavit, jussu Dei, et ex præcelso ligno suspendit, mandavitque ut qui a serpentibus icti essent, in eum respicerent, quod cum facerent, immunes a malo conservabantur. Agedum ergo totam hanc narrationem rursus a figura in veritatem ipsam transferamus. Invisi nos quoque Deo, subdola serpentis suasione, in mortem præcipites acti fuimus. Vere enim morsus serpentis est mors, quæ primum parentem nostrum invasit. Vitam vero recepimus, cum in ligno crucis Christus occubuit in *similitudine carnis peccati*, ut dicit divinus Apostolus [62]. Quemadmodum enim æreus ille serpens simulacrum erat animantis illius, at mortifero veneno carebat, ita et is qui propter nos cum *iniquis reputatus est* [63], ab omni peccati labe

[60] Rom. XII, 1; XV, 16. [61] Exod. XXV, 6. [62] Rom. VIII, 3. [63] Isa. LIII, 12

purus et natura sua bonus Dominus, carnem quidem accepit, et nobiscum versatus, imo et *peccatum* dictus est [66], sive sacrificium pro totius mundi peccato. *Eum enim, qui non noverat peccatum*, inquit Paulus, *pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur Dei justitia* [65]. Et tamen nullam penitus peccati maculam in se admisit. Servat autem illos qui in eum oculos intendunt, eos videlicet qui credunt, ipsum Deum vivum et vitæ datorem esse, carnemque factum, naturam nostram peccatricem induisse et tulisse, et gloriam dare consuevisse iis qui, quantum fieri potest, ad imitationem ejus contendunt crucifigendo carnem, *cum vitiis et concupiscentiis* [66].

μίου πάσης ἁμαρτίας. *Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν*, ὁ Παῦλός φησιν, *ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵν' ἡμεῖς γενώμεθα Θεοῦ δικαιοσύνη.* Ἁμαρτίας δὲ αὐτὸς οὐμενοῦν οὐδὲ μίαν ἐδέξατο κηλίδα. Σώζει δὲ τοὺς ὁρῶντας εἰς αὐτόν, τοὺς πιστεύοντας δηλαδὴ, ὅτι Θεός ἐστι ζωοποιὸς, καὶ ἐγεγόνει σὰρξ, καὶ τὴν ἁμαρτικὴν ἡμῶν ἐφόρεσε φύσιν, καὶ δοξάζει τοὺς μιμουμένους ὡς δυνατὸν ἐν τῷ τὴν σάρκα σταυροῦν *σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις*.

Vides figuræ cum rei veritate convenientiam. Ibi mortem effugerunt Judæi, sed temporariam; hic æternam ii qui credunt, effugiunt. Ibi serpentum morsus curabat suspensus serpens; at hic plagas, ab intelligibili serpente inflictas, sanat crucifixus Jesus. Ibi curabatur, qui corporeis oculis intebatur; at hic is qui mentis oculos intendit, omnia peccata deponit. Ibi æs in figuram serpentis conformatum fuit; hic corpus Domini a Spiritu sancto efformatum est. Ibi mordebat serpens, serpensque medicinam faciebat: ita et hic mors interitum, et mors salutem attulit. Cæterum serpens, qui exitium pariebat, venenum habebat: at qui salutem afferebat, veneno vacuus erat. Idem hic evenit. Nam morte, quæ nos perdidit, peccato infecta fuit, sicut veneno serpens: at crux Domini omni prorsus peccato carebat, sicut æreus serpens veneno: *Peccatum enim non fecit, nec est inventus dolus in ore ejus* [67]. Et hoc est, quod divinus Apostolus tradit: *Exspolians principatus et potestates, traduxit confidenter triumphans illas in semetipsos* [68]. Quemadmodum enim generosus aliquis athleta, quando adversarium in sublime raptum lancinat, splendidiorem suam victoriam efficit: ita et Christus, toto terrarum orbe inspectante, adversarias virtutes dejecit, et ab illis percussos sanavit suspensus in ligno.

Ὁρᾷς τοῦ τύπου πρὸς τὴν ἀλήθειαν τὴν συγγένειαν. Ἐκεῖ θάνατον διέφυγον Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ τὸν πρόσκαιρον, ἐνταῦθα τὸν αἰώνιον οἱ πιστεύοντες διαδιδράσκουσιν. Ἐκεῖ δήγματα ὄφεων ἰᾶτο ὁ κρεμάμενος ὁ ὄφις· ἐνταῦθα τοῦ νοητοῦ δράκοντος θεραπεύει τὰς πληγὰς ὁ σταυρωθεὶς Ἰησοῦς. Ἐκεῖ ὁ τοῖς ὀφθαλμοῖς τούτοις βλέπων ἐθεραπεύετο· ἐνταῦθα ὁ τοῖς τῆς διανοίας ὁρῶν ὄμμασι πάντα ἀποτίθεται τὰ ἁμαρτήματα. Ἐκεῖ χαλκὸς τὸ κρεμάμενον ἦν εἰς σχῆμα ὄφεως διατυπωθεὶς, ἐνταῦθα σῶμα Δεσποτικὸν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κατασκευασθέν. Ὄφις ἔδακνεν ἐκεῖ, καὶ ὄψις ἰᾶτο· οὕτω καὶ ἐνταῦθα θάνατος ἀπώλεσε, καὶ θάνατος ἔσωσεν. Ἀλλ' ὁ μὲν ἀπολλὺς ὄφις ἰὸν εἶχεν, ὁ δὲ σώζων ἰοῦ καθαρὸς ἦν. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν τὸ αὐτό. Ὁ μὲν γὰρ ἀπολλὺς θάνατος ἁμαρτίαν εἶχεν, ὥσπερ τὸν ἰὸν ὁ ὄφις· ὁ δὲ τοῦ Δεσπότου σταυρὸς ἁμαρτίας ἀπήλλακτο πάσης, ὥσπερ ὁ χαλκοῦς ὄφις ἰοῦ· *Ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.* Καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος· *Ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ, θριαμβεύσας αὐτὰς ἐν αὐτῷ.* Καθάπερ γάρ τις ἀθλητὴς γενναῖος, ὅταν ἐπὶ μετεώρου τὸν ἀνταγωνιστὴν ἅρας καταῤῥάξῃ, λαμπροτέραν ἀποφαίνει τὴν νίκην· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, τῆς οἰκουμένης ὁρώσης ἁπάσης, τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις κατέβαλε, καὶ τοὺς ὑπ' ἐκείνων πληγέντας ἰάσατο κρεμασθεὶς ἐπὶ ξύλου.

Cur igitur, dixerit forte quispiam, mortem ex morsu illatam depulit suspensus serpens, nec bestias illas majoris beneficii gratia abstulit, tunc quidem Israeli, nunc vero non minus nobis conferendi? Respondeo, Israelitas, malo præsente, modestiores et tractabiliores effectos esse: nos autem per ea quæ significabantur ad sublimiorem vitæ rationem duci, exemplum vitæ instituendæ ea quæ præsignificantur, suppeditant. Manifestum enim est nos, qui per crucem servati sumus, mortem ex antiqua illa transgressione ortam penitus effugisse; cum malitiæ vero auctore, et ea quæ carni adversus spiritum semper incumbit concupiscentia (quam mihi reptilia illa innuere videntur), perpetuum bellum, quoad vita durat, gerere debere, ut metu gehennæ et desiderio regni servemus præcepta data post reparationem, qui primæ

Τί οὖν, φησὶ, τὸν μὲν ἐκ δήγματος κατήργησε θάνατον ὁ κρεμασθεὶς ὄφις, τὰ θηρία δὲ οὐκ ἐξηφάνισεν εὐεργεσίας ἕνεκα μείζονος, καὶ τῷ τότε τῷ Ἰσραὴλ, καὶ νῦν δὲ οὐχ ἧττον ἡμῖν; Οἱ μὲν γὰρ σωφρονέστεροι τοῦ κακοῦ παρόντος ἐγένοντο, ἡμᾶς πρὸς ὑψηλοτέραν ἄγει βίου κατάστασιν τὰ τυπούμενα. Δῆλον γὰρ ὡς διὰ σταυροῦ σωθέντες τὸν μὲν ἐκ τῆς ἀρχαίας παραβάσεως παντελῆ πεφεύγαμεν θάνατον, πρὸς δὲ τὸν ἀρχηγὸν τῆς κακίας καὶ τὴν ἐγκειμένην τῇ σαρκὶ κατὰ τοῦ πνεύματος ἐπιθυμίαν (καὶ ταύτην γάρ μοι δοκεῖ τὰ θηρία αἰνίττεσθαι), πολεμεῖν ὀφείλομεν διὰ βίου, καὶ μάχεσθαι, ὡς ἂν φόβῳ τῆς γεέννης, καὶ πόθῳ τῆς βασιλείας τηρῶμεν τὰς ἐντολὰς τῆς ἀναπλάσεως, οἱ τῆς πρώτης πλάσεως τὴν ἐντολὴν μὴ φυλάξαντες εἰς ἀπόλαυσιν τῆς ἀκαταλήκτου ζωῆς. Οὕτω τὴν ἐκ τοῦ χλωροῦ ξύλου βλαστήσασαν τῆς ἡδυπαθείας πυρκαϊὰν, ξηρὸν ἐσβεσε τοῦ

[66] II Cor. v, 21. [65] Ibid. [66] Galat. v, 24. [67] Isa. LIII, 9; I Petr. II, 22. [68] Coloss. II, 15.

σταυροῦ ξύλον· οὕτω τὸν ἐκ τοῦ ζῶντος ὄφεως ἰὸν ἡ νεκρωθεῖσα δι' ἐμὲ σὰρξ ἐνέκρωσε, καὶ τῷ πεπονθότι τὴν ἀπάθειαν ἐδωρήσατο. Οὐδὲ γὰρ ἔμελλεν ἀθάνατα βασιλεύειν ὁ θάνατος· διὰ θανάτου δὲ μᾶλλον ἔδει καὶ τοῦτον τεθνάναι, ὃ δὴ καὶ γέγονεν, ἀῤῥήτῳ σοφίᾳ τοῦ πάντα δυναμένου Θεοῦ. Ὡς γὰρ ἔνθα φῶς ἐπιλάμψῃ, ἀχρόνως ἠφάνισται σκότος, οὕτω καὶ τῆς φθορᾶς ὄλεθρος γέγονεν, ὅπου Χριστὸς ἡ πάντων ζωὴ παραγέγονεν. Ἀλλ' οὕτω μὲν ταῦτα, καὶ ὁ λόγος τῶν κατὰ Μωσέα θαυμασίων, ὅσα πρωτύπου τὴν σταυρικὴν δόξαν διεξελθών, εἰς τοῦθ' ἡμᾶς ἀνεβίβασε τὸ τῆς θεωρίας ὄρος.

A creationis præceptum non observavimus, idque sempiternæ et indesinentis vitæ adipiscendæ gratia. Sic voluptatis incendium, ex viridi ligno enatum, crucis aridum lignum exstinxit; sic vivi serpentis venenum interfecta propter me caro interfecit, et qui cruciatus illos subiit, impatibilitatem dedit. Neque enim mortis imperium futurum erat perpetuum: imo semper erat, ut ipsa mors mortem obiret; quod et accidit ineffabili sapientia omnipotentis Dei. Sicut enim ubi lux illuxit, momento temporis tenebræ fugantur: ita et corruptionis interitus exstitit, simul atque Christus adfuit. Et hæc quidem ita sese habent, et ipse orationis cursus ea quæ ex mirabilibus a Moyse patratis, crucis gloriam præsignificabant, persequens ad hanc contemplationis altitudinem nos perduxit.

Βούλεται δὲ λοιπὸν καὶ μετὰ Ἰησοῦ γενέσθαι· ἔχει γάρ τι κἀκεῖνος ἡμῖν οἰκεῖον ἐπιδεῖξαί τι καὶ προσῆκον τῇ πανηγύρει. Τί τοῦτο; Τὸ κατὰ Γαβαὼν τρόπαιον, ὅτε τὸν ἥλιον ἔστησε, καὶ τὴν κατὰ θανάτου νίκην τοῦ Σωτῆρος προδιέγραψε, καθ' ἣν παντελῶς ἐπέσχε τὰς ἀκτῖνας ἥλιος, καὶ σκότος ἐν ἡμέρᾳ μέσῃ τὴν οἰκουμένην ἐκάλυψεν, ὃ καὶ φωτὸς μᾶλλον τὴν Χριστοῦ δύναμιν ἐκήρυξεν. Ἵνα γὰρ πᾶσιν ἀνθρώποις φανερὸν γένηται τὸ σωτήριον πάθος, καὶ πάντες μάθωσιν ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ὑπὲρ ἡμῶν ἔδωκεν ὁ Θεὸς, ἐκέλευσε σκοτισθῆναι τὸν ἥλιον, καὶ οὕτω φωτισθῆναι τὴν ὑφήλιον, μυσταγωγηθεῖσαν ὑφ' ὕψους τῆς εὐεργεσίας τὸ μέγεθος· καὶ τὴν μὲν γέννησιν ἀστὴρ ἐκήρυττε τοῖς μάγοις, τὴν δὲ σταύρωσιν ἥλιος διετράνου τοῖς πέρασι. Καὶ ὅρα σοφίαν Θεοῦ, καὶ τῆς περὶ ἡμᾶς ἀγάπης ὑπερβολήν, *ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών, ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων Θεὸς Λόγος, ὁ συναΐδιος τῷ Πατρὶ, καὶ ὁμόθρονος, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν, καὶ προσφορὰν τῷ Θεῷ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας.*

B Posthac cum Jesu occupari instituta oratio avet. Suppeditabit enim et ille quiddam proprium et præsenti celebritati consentaneum. Quid illud? Trophæum adversus Gabaon erectum, quando solem stare fecit, victoriamque Salvatoris de morte reportatam prædelineavit, quo tempore sol suos radios penitus cohibuit, et in ipso meridie tenebræ mundum operuerunt, quæ Christi potentiam multo magis quam ulla lux deprædicarunt, ut omnibus hominibus salutaris passio manifesta evaderet, omnesque cognoscerent Deum unigenitum suum Filium pro nobis dedisse, solem inobscurari jussit, et sic eam partem quæ soli subjecta est, illuminari, instructam ab alto de beneficii magnitudine. Nativitatem magis stella nuntiavit: at crucifixionem sol C ipse mundi terminis perspicue notificavit. Vide autem sapientiam Dei, et ejus, qua est in nos charitatis immensitatem: seipsum *exinanivit, formam servi accipiens*, qui in *forma Dei* erat Deus Patri cœternus, ejusdem gloriæ: *in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis* [69], *et dedit semetipsum pro nobis hostiam et oblationem Deo in odorem suavitatis* [70].

Ταύτῃ τοι καὶ δόξαν ἰδίαν τὴν δι' ἡμᾶς ἀδοξίαν ὠνόμασε, καὶ εὐφροσύνης ποτήριον τὸν μετ' ὀδύνης ἐκάλεσε θάνατον, καὶ πανηγύρεως ἡμέραν τὴν τῆς ὕβρεως ἐποίει, τὴν ἄφεσιν τῷ λῃστῇ χαριζόμενος, τὸν παράδεισον ἀνοίγων, τοὺς νεκροὺς ἀνιστῶν, τὴν γῆν σαλεύων, τὸ καταπέτασμα σχίζων, καὶ τῷ Πατρὶ τὴν ὑπὲρ τῶν σταυρούντων πρεσβείαν ἱκεσίαν, καὶ καλῶν ὑψηλῷ κηρύγματι πρὸς εὐφροσύνην τὰ πέρατα, ὅτι τὸν τύραννον καταβέβληκεν, ὅτι τὴν Ἐκκλησίαν ἐνυμφεύσατο, ὅτι τῷ Θεῷ κατήλλαξε τὴν ἀνθρωπότητα. Διὰ τοῦτο τὴν μὲν ἀνάστασιν λάθρα καὶ ἐν παρασύστῳ πεποίηκεν, ἐπιτρέπων αὐτῆς τὴν ἔνδειξιν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ παντὶ, τὸν δὲ σταυρὸν ἐν μέσῃ τῇ πόλει ἐν μέσῃ τῇ ἑορτῇ, ἐν μέσῳ τῷ δήμῳ τῶν Ἰουδαίων, ἑκατέρωθεν δικαστηρίων παρόντων Ῥωμαϊκῶν καὶ Ἰουδαϊκῶν, τῆς ἑορτῆς πάντας συναγούσης, ἐν ἡμέρᾳ μέσῃ, ἐν κοινῷ τῆς οἰκουμένης θεάτρῳ ὑπέ-

D Quocirca gloriam propriam appellavit eam, quam pro nobis susceperat ignominiam; et exsultationis poculum nominavit mortem cruciatibus refertam, diemque ludibrii et irrisionis loco celebris festivitatis habuit, concessa latroni peccatorum indulgentia, paradiso aperto, mortuis excitatis, terra quassata, velo scisso, fusis ad Deum precibus pro crucifigentium salute, vocatisque ad lætitiam sonoro præconio, ipsis terræ finibus, ob tyrannum prostratum, ob Ecclesiam sibi desponsam; quia Deo humanam naturam reconciliavit. Ea de causa resurrectio in occulto peracta est; quippe cujus manifestatio et promulgatio toti reliquo tempori reservaretur; crucem vero in media civitate, in medio festivitatis, in medio populi Judaici, judicibus Romanis et Judaicis utrinque præsentibus, festo die omnes convocantes, medio die, in medio orbis theatro sustinuit; cumque id quod fiebat, præsentes

[69] Philipp. II, 6, 8. [70] Ephes. V, 2.

duntaxat intuerentur, soli obscurato mandavit, ut ubique terrarum immane illud Judæorum facinus nuntiaret. Adeo Ecclesiam dilexit universæ creaturæ Dominus. Sic se pro illa tradidit. Talis œconomia et consilio innotuit nobis immensitas divinæ benevolentiæ.

Huc accedat etiam divinus David; nam et ipse insigne quoddam munus Deo afferre, et huic celebritati convenientissimum contribuere poterit. Attende autem ad rei gestæ seriem, ut eo perspicacius ipsius intelligas, quod sub illa narratione latet. Vide quæ ab ipso sunt patrata, ut cognoseras, quam probe consentiant cum his, quæ dixit. Vidit aliquando Goliath, vastum illum mole corporis, spiritu elatum, portentosam illam naturæ ambitionem et insolentiam, pessima audentem, magnifica quæque contra Israelem jactantem et deblaterantem. Audivit, quam dictis arrogantia plenis populum Dei aspernaretur, et quantis injuriis electam Dei hæreditatem oneraret : moxque juvenili ardore incitatus, opposuit sese nefario alienigenæ, et in aciem adversus injuriosam mentem et linguam progressus est : armis quidem carnalibus destitutus, at superna gratia egregie munitus, lapidisque jactu talem ac tantum prosternit ; deinde micantem fulgoremque contra se mittentem gladium ipse vibravit, eoque blasphemum trucidavit ; et *abstulit opprobrium ex Israel* [71]. Hunc in modum David pastor ovium simul, et rex instrumentum, quod mortis alioquin causa erat, in præsidium salutis verti posse docuit, illudque intra tabernaculi adyta illatum Deo dedicavit. Christus autem cunctarum rerum Rex, verusque pastor omnis rationalis creaturæ, ligno crucis, quod olim perdendis hominibus cacodæmoni instrumentum erat, in argumentum salutis transmutavit, occiso tyranno, et mundo libertate restituta. Quapropter nos etiam gratias agentes exaltamus et exosculamur crucem, Dei gladium, quam et Isaias ignitum gladium nominavit : *In illa enim die*, inquit, *adducet Dominus gladium suum sanctum, et magnum, et fortem super draconem, serpentem tortuosum, et interficiet draconem in illa die, in mari* [72].

Peremit igitur Christus per crucem eum qui gloriatus fuerat, se abolituram et terram et mare, totumque terrarum orbem instar nidi comprehensurum. Occidit desertorem, interfecit corruptionem, vitamque nobis donavit. Cum enim malitiæ auctor et dux quadruplici arrogantia laborarit, suumque thronum sese supra nubes collocaturum jactarit, inferorum sedes adeptus est, et Leviathan appellatur, sede in aquis collocata. Circuit autem eam, quæ cœlo subjecta est, regionem, terramque obambulat. Igitur prudenter admodum Dominus et Salvator quadruplex quasi munimentum ipsius tyrannidi opposuit, crucem nimirum quadripartitam, quæ undequaque eum expellit, et ad tartara, stygiasque domos detrudit. Annon et alii infiniti mortis obeundæ modi erant, ut et per aliam quam-

[71] I Reg. xvii, 46. [72] Isa. xxvii, 1.

μενε · καὶ ἐπειδὴ οἱ παρόντες μόνον ἐώρων τὸ γινόμενον, ἐπέταξε τῷ ἡλίῳ κρυβέντι παντεχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀπαγγεῖλαι τὸ τόλμημα. Οὕτως ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Δεσπότης τῆς κτίσεως · οὕτω παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ αὐτῆς · τοιαύτῃ οἰκονομίᾳ ἐγνωρίσθη τὸ ὑπερβάλλον τῆς θείας φιλανθρωπίας.

Ἐπὶ τούτοις περίτω δὴ τῷ λόγῳ καὶ Δαυὶδ ὁ θεῖος· εἰσκομίσαι γὰρ καὶ αὐτὸς μέγα τι δῶρον Θεῷ κἀντεῦθα δύναται, καὶ τῇ ἑορτῇ πρεπωδέστατον. Καὶ σκόπει μοι ἱστορούμενον, ἵνα θαυμάσῃς τὸ θεωρούμενον. Σκόπει τὸ πραχθὲν παρ' ἐκείνου, ἵν' ἴδῃς ὅσην ἔχῃ συμφωνίαν πρὸς τὰ παρ' αὐτοῦ λεχθέντα. Εἶδε τὸν Γολιάθ ποτε τὸν περιττὸν τὸ σῶμα, καὶ ἐπηρμένον τὸ φρόνημα, τὴν τερατώδη φιλοτιμίαν τῆς φύσεως, τολμῶντα τὰ χείριστα, καὶ μέγα κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ φρυαττόμενον. Ἤκουσεν αὐτὸν λόγοις ὑπερηφανίας ἐξουθενοῦντα τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν, καὶ τὴν ἐκλεκτὴν καθυβρίζοντα κληρονομίαν, καὶ νεανικῶς ἀντικατέστη τῷ παλαμναίῳ, πρὸς τὴν ὑβρίστριαν παραταξάμενος, καὶ φρένα, καὶ γλῶσσαν, γυμνὸς μὲν τῶν σαρκικῶν ὅπλων, τῇ δὲ ἄνωθεν χάριτι πεφραγμένος κἀντεῦθεν, καὶ ῥίπτει μὲν εἰς γῆν λίθου βολῇ τὸν τοσοῦτον. Εἶτα καὶ ἣν κατ' αὐτοῦ στίλβουσαν συνεχῶς ἐκεῖνος ἀνέτεινε ῥομφαίαν λαβὼν, διεχειρίσατο τὸν βλάσφημον, καὶ *ἐξῆρεν ὀνειδος ἐξ υἱῶν Ἰσραήλ*. Οὕτω μὲν οὖν Δαυὶδ, ὁ προβατεὺς ἅμα καὶ βασιλεὺς, τὸ θανάσιμον ὅπλον σωτῆρ ον ἀποδείκνυσι καὶ τῆς ἁγίας σκηνῆς ἔνδον τίθησι, καὶ τῷ Θεῷ ἀνατίθησι. Χριστὸς δὲ, ὁ παμβασιλεὺς καὶ ποιμὴν ἀληθῶς πάσης λογικῆς κτίσεως, τὸ σταυρικὸν ξύλον, ὃ πάλαι κατὰ τῆς φύσεως ὁ ἀλάστωρ ὄργανον εἶχεν ἀπωλείας, αἴτιον ἔδειξε σωτηρίας, κτείνας τὸν τύραννον δι' αὐτοῦ, καὶ κόσμῳ τὴν ἐλευθερίαν χαρισάμενος. Ταύτῃ τε καὶ ἡμεῖς εὐχαριστοῦντες ἀνυψοῦμεν καὶ κατασπαζόμεθα τὴν Θεοῦ μάχαιραν, τὸν σταυρόν. Οὕτω γὰρ αὐτὸν καὶ τὸ κατηνθρακωμένον ὠνόμασεν Ἡσαΐου στόμα· *Τῇ ἡμέρᾳ γὰρ*, φησὶν, *ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν αὐτοῦ τὴν ἁγίαν, καὶ τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἰσχυρὰν, ἐπὶ τὸν δράκοντα, τὸν ὄφιν τὸν σκολιὸν, καὶ ἀνελεῖ τὸν δράκοντα τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐν τῇ θαλάσσῃ.*

Ἀνεῖλε γοῦν διὰ σταυροῦ ὁ Χριστὸς τὸν καυχησάμενον ἐξαλείψειν γῆν τε καὶ θάλασσαν, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην ὡς νεοττιὰν καταλήψεσθαι. Ἐθανάτωσε τὸν ἀποστάτην, ἀπενέκρωσε τὴν φθορὰν, καὶ τὴν ζωὴν ἡμῖν ἐδωρήσατο. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τῆς κακίας ἀρχηγὸς καὶ προστάτης τετραμερῆ τὴν ὑπερηφάνειαν ἐκτήσατο καὶ θήσειν μὲν ἐπὶ τῶν νεφελῶν εἶπεν τὸν θρόνον, ἀπεκληρώσατο δὲ τὸν ᾅδην, καὶ Λευϊαθὰν δὲ λέγεται τοῖς ὕδασιν ἐμφωλεύων. Περιέρχεται δὲ καὶ τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ ἐμπεριπατεῖ τῇ γῇ. Πανσόφως ἄρα καὶ ὁ ἐμὸς Σωτὴρ καὶ Δεσπότης τετραμερὲς ἀντέστησεν ἀμυντήριον, τῇ εἰκείνου τυραννίδι τὸν τετραμερῆ σταυρὸν πανταχόθεν αὐτὸν ἀπελαύνοντα, καὶ ταρτάρῳ καὶ τῇ γεέννῃ παραπέμποντα. Ἦ γὰρ οὐ μύριοί τινες ἦσαν οἱ πρὸς θάνατον φέροντες τρόποι, ἵν' ἴσως καὶ δι' ἄλλου τοῦ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰ-

κονομίαν ὁ Δεσπότης ἐκτελέσειε; Τίς οὖν ὁ περὶ τοῦ σταυροῦ λόγος, ὃν ὡς ἀναγκαῖον τῷ οἰκείῳ θανάτῳ πανταχοῦ μίγνυσι προστιθεὶς, καὶ δι' ὃν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὅτι οὕτω γέγραπται, καὶ οὕτως ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν, διὰ τῆς ἐπὶ ξύλου δηλονότι ἐκτάσεως; Πολλὰ μὲν ἴσως ὁ ζητῶν εὑρήσει τούτου τὰ αἴτια, καὶ πάντα θεοπρεπῆ, κατ' ἐξαίρετον δὲ δυοῖν τούτοιν ἕνεκα, ἵν' ἅμα μὲν καὶ τοῦ κόσμου παντὸς ἐκδιώξῃ τὸν τυραννήσαντα, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἀνυπέρβλητον φιλανθρωπίαν ἐπιδείξηται.

A dam mortis rationem Dominus susceptas pro nobis partes consummaret? Quæ igitur crucis ratio est, quod ubique tanquam de necessaria ad mortem suam loquitur, et cujus gratia cum ad discipulos verba post resurrectionem faceret, aiebat; quoniam sic scriptum est, et sic oportebat pati Christum, videlicet per extensionem in cruce? Forte autem is, cui quærere animus, multas hujus rei invenerit causas, omnesque Deo consentaneas, ex quibus duæ istæ potissimæ: ut simul ex toto mundo crudelem illum tyrannum expelleret, simul et immensam suam bonitatem demonstraret.

Ἑρμηνεύει Παῦλος ἀμφότερα γράφων Ἐφεσίοις· *Ἵν' ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος, γνῶναι δὲ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ.* B Τὴν μὲν γὰρ θείαν ἀγάπην ἐγνωμεν, ὅτι τὸν πάντων αἴσχιστον ὑπὲρ ἡμῶν εἵλετο θάνατον· τὴν δὲ παγκόσμιον ἐλευθερίαν ἀνεμυήθημεν διὰ τοῦ τετραμεροῦς σχήματος τοῦ σταυροῦ. *Πάντας γὰρ εἵλκυσε πρὸς ἑαυτὸν* τῇ ἐπιγνώσει τῆς ἰδίας δεσποτείας· ἐπειδὴ βασιλέα τηνικαῦτα καὶ Θεὸν οὐχ ἡ κτίσις μόνον ἀνεκήρυττε τοῦτο τῇ ἰφετέρᾳ κακοπαθείᾳ, ἀλλὰ καὶ ὁ συναποθνήσκων λῃστὴς, καὶ ὁ αὐτουργῶν ἑκατόνταρχος, καὶ ὁ τοῦ Πιλάτου τίτλος, ἀληθῶς μαρτυρίαι παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἀξιόπιστοι· ὅπερ καὶ ὁ θεοπάτωρ ἄνωθεν προαναφωνῶν ἐκραξεν, ὅτι *Ὁ Θεὸς ἡμῶν βασιλεὺς πρὸ αἰῶνος* ὑπάρχων, ἐπ' ἐσχάτων τούτων ἡμερῶν *εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς*, καὶ τὴν διὰ σταυροῦ κατάλυσιν τοῦ τυράννου σημαίνων. Ἐκβέβληται γὰρ ὁ τοῦ σκότους ἄρχων τῆς C κτίσεως ἁπάσης, καὶ ἀπέρριπται μὲν ἐξ οὐρανοῦ, ὅτι *Ὁ οὐρανὸς τῶν οὐρανῶν τῷ Κυρίῳ· ἀπέρριπται* δὲ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης, ὅτι τοῦ σταυρωθέντος Σωτῆρός ἐστι ἡ θάλασσα, καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἔπλασαν· κατήργηται καὶ ἡ ἐν ᾅδου δυναστεία, ἐπειδὴ κἀκεῖνος τῇ Δεσποτικῇ καταβάσει πεφώτισται, καὶ εἰς λοιπὸν τῷ διαβόλῳ τόπος ὁ τῆς γεέννης τετήρηται, ὁ ἡτοιμασμένος αὐτῷ τε καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ.

Utriusque testis et interpres est Paulus scribens ad Ephesios: *Ut possitis comprehendere quæ sit latitudo et longitudo, profunditas et altitudo: scire etiam supereminentem charitatem scientiæ Christi*[73]. Nam divinam charitatem cognovimus, quia mortem omnium turpissimam pro nobis subiit; communi autem et ad omnes pertinente libertate quasi initiati sumus per quadriformem crucem. *Omnes enim traxit ad seipsum*[74], agnitione dominationis propriæ; quia regem et Dominum non modo creatura per suam commiserationem proclamabat, sed et is qui simul moriebatur latro, et centurio, qui sua manu Christi latus aperuit, et titulus Pilati, quæ vere ab hostibus fide digna testimonia sunt; quod quidem Dei parens jam olim vaticinans clamabat: *Deus noster rex ante sæcula* exsistens novissimis his diebus *operatus est salutem in medio terræ*[75], ubi tyranni exterminationem per crucem factam indicat: nam princeps tenebrarum ex omni re creata expulsus est; et e cœlo quidem dejectus est, quia *cœlum cœli Domino*[76]. Ex terra etiam et mari profligatus est, quia crucifixi Servatoris est mare, et aridam formaverunt manus ejus[77]. Eversa est et illa, quæ in inferno grassabatur, potentia, quia et inferos suo descensu illustravit, et de cætero unus locus gehennæ diabolo reservatus est, qui præparatus est ipsi et sociis.

Φέρε δὴ νῦν καὶ ἐκ τῶν ᾀσματικῶν τῆς Σολομῶντος Σοφίας ῥημάτων τὸν λόγον ἀρδεύσωμεν. Καὶ παρίτω μοι ἡ ἐν ἐκείνοις *κλίνη*, Χριστοῦ τὸν σταυρὸν προκηρύττουσα, τοῦ πρὸς ἀλήθειαν βασιλέως εἰρήνης, τοῦ τὰ διεστῶτα συνάψαντος, καὶ τὸ τοῦ φραγμοῦ μεσότειχον ἐκ μέσου ποιήσαντος· ἐν αὐτῷ D γὰρ ὁ ζωῆς ταμιεὺς ἐκοιμήθη Ἰησοῦς, καὶ ὕπνωσε ὕπνον τοῦ πεσόντος Ἀδὰμ ἀναστάσιμον, ἐξ οὗπερ ἀνέστη, πάντας *εἰς τὰς πρωΐας ἀποκτείνων ἁμαρτωλοὺς* τῆς γῆς. Ταύτην δὴ τὴν τετραμερῆ κλίνην *ἑξήκοντα κυκλοῦσι δυνατοί*, χορὸς τέλειος, καὶ βεβηκὼς ἑδραίως, ἐκ πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὁσίων συνελθὼν καὶ δικαίων ταγμάτων, καὶ καθ' ἑαυτὰ τὸ τέλειον ἐχόντων τῆς δεκάδος, καὶ κοινῇ συμπληρούντων τὴν ἑξάδα, καὶ τῇ παντελείῳ παρισταμένων Τριάδι. Ταύτην βασιλικὴν κλίνην οὐ δάκρυσιν ὁ Δαυὶδ, ἀλλ' αἵμασιν ὁ ἐκ Δαυὶδ τὸ κατὰ σάρκα Χριστὸς ἔλουσεν, οὐχὶ τὸ

Agedum nunc etiam ex canticis Salomonis orationem nostram rigemus, et copiosiorem efficiamus, Adveniat igitur is, qui in illis celebratur, *lectulus*[78], Christi crucem prænuntians, qui vere Rex pacis est, qui ea, quæ dissita erant, conjunxit, et maceriam, quæ interposita erat, sustulit; in ipso enim vitæ auctor Jesus requievit, somnumque dormivit, quo collapsus Adam excitatus est, ex quo et resurrexit, *in matutino interficiens omnes peccatores terræ*[79]. Hunc quatuor partibus constantem lectulum *sexaginta fortes ambiunt*, chorus perfectus, firmus et stabilis, collectus ex patriarchis, prophetis, apostolis, martyribus, aliisque sanctorum et justorum ordinibus; qui in se et denarii numeri perfectionem complectuntur, et pariter sexagenarium complent, summæque et immensæ Trinitati astant. Hunc regium lectulum lacrymis non rigat David, sed sanguine lavit Christus, ex familia Davidis secundum

[73] Ephes. III, 18, 19. [74] Joan. XII, 32. [75] Psal. LXXIII, 12. [76] Psal. CXIII, 16. [77] Psal. XCIV, 5.
[78] Cant. III, 1 seqq. [79] Psal. C, 8.

carnem natus, non quod propriam culpam expiarit, natura enim omnis labis expers est, sed quia scelera mundi expurgavit. Cæterum quod etiam veneratione dignus sit hic lectulus, perspicue Isaias prædixit : *Et erit*, inquiens, *requies ejus honor* [80].

Fere me præteriisset Jonas fugitivus ille propheta cum suo illo admirando naufragio, et inopinata vitæ recuperatione. At crucis figura, quam intra belluam efformavit, et resurrectio tertia die, cujus tum imaginem gessit, manifestum fecerunt, neque latitare permiserunt. Conferat quoque aliquid ad orationis complementum Isaias, qui benefacta crucis non modo his verbis propheticis prænuntiavit : *Livore ejus sanati sumus*, et *peccata multorum tulit* [81], sed et iis quæ pertulit, Christi passionem præsignificavit. Bifariam enim serra lignea dissectus, crucis figuram effigiavit, ut et Jeremias, tanquam *agnus innocens*, *qui portatur ad victimam. Cogitarunt*, inquit, *super me cogitationes malas, dicentes, Venite, mittamus lignum* in panem ejus, *et eradamus eum de terra viventium, et nomen ejus non memoretur amplius* [82]. Hæc et id genus alia, quæ subjungit, magis Christo, de quo vaticinabatur, conveniunt, et propter illum litteris mandata sunt. Huc accedat et Elisæus, nobisque crucis imaginem depingat, dum misso in aquas ligno ferrum securis jam submersum extrahit, erroris exterminationem, et gentium ex impietatis profundo reductionem velut per transennam repræsentans.

Accedat etiam magnus ille Daniel, et tres pueri; ille enim ora leonum non solita mansuescere obturavit, cum manus expandisset in lacu, et in crucis speciem conformasset ; qua lenitate et abstinentia carnivororum animalium, futura agrestium gentium mansuetudo denotata est. At præstantissimi illi juvenes, cum manus extendissent, et ignem exstinxerunt, et tyrannum eo adduxerunt, ut veri Dei regnum et potentiam toto terrarum orbe prædicaret. Mitto dicere quartum quoque, qui apparuit, quadripartitam crucem ejusque per universum orbem potentiam præsignificasse : quæ impietatis fornacem exstinxit, populumque, qui Trinitati servit, conservavit.

Talia igitur ea sunt, quæ salutem communem hominum per crucem, in imagine quadam præsignificarunt, et posteris etiam adumbrarunt. Non omnia vero ; quia pleraque propter immensitatem a me omissa sunt. Quoniam vero magnum illud salutis nostræ mysterium peractum est, figuræque transierunt, veritas autem toto terrarum orbe inclaruit, neque cogitatione concipere, neque verbis eloqui possumus, quanta per crucem miracula patrata sint, creaturæ reparandæ gratia, quæ quidem magnitudine infinita sunt, et multitudine innumera, ea nimirum, quæ per apostolos gesta, per martyres, per Patres, per doctores, quæ in cœlo, quæ in terra, quæ omni tempore et loco, et in omnibus hominum ætatibus, non præsentibus modo,

[80] Isa. xi, 10. [81] Isa. liii, 5. [82] Jerem. xi, 19.

ἑαυτοῦ πλύνων ἁμάρτημα (κατὰ φύσιν γὰρ ἐστιν ἄχραντος), ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου καθαίρων. Ὅτι δὲ καὶ σεβάσματος ἄξια ἡ κλίνη αὕτη, ὁ Ἡσαΐας προεκήρυξε τρανότερον, *Καὶ ἔσται*, λέγων, *ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμή*.

Μικροῦ με παρέδραμε φεύγων Ἰωνᾶς ὁ δραπέτης προφήτης μετὰ τοῦ κατ' αὐτὸν θαυμαστοῦ ναυαγίου, καὶ τῆς παραδόξου ἀνεδύσεως · ἀλλ' ὁ δι' ἐκείνου τυπωθεὶς θηρὸς ἔνδον σταυρικὸς τύπος, καὶ ἡ τριήμερος ἀνάστασις ἣν ἐξεικόνισε τότε, ἐμφανῆ τε εἰργάσατο καὶ τοῦ λαθεῖν κρείττονα. Συμπληρούτω δέ μοι καὶ Ἡσαΐας τὸν λόγον, ὅτι μὴ ῥήμασι προφητικοῖς μόνον τὸ τοῦ σταυροῦ κατόρθωμα τίθησι, λέγων· *Τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν*, καὶ ὅτι *ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκεν*, ἀλλ' ἤδη καὶ οἷς ἔπαθε, τὸ Χριστοῦ προδιέγραψε πάθος. Διχῇ γὰρ διαιρούμενος ξυλίνῳ πρίονι, τὸν σταυρικὸν ἐσχημάτιζε τύπον, ὡς δὲ καὶ Ἱερεμίας, *ὡς ἀρνίον ἄκακον* ἀγόμενος ἐπὶ τὸ θύεσθαι. *Ἐλογίσαντο γάρ*, φησὶν, *ἐπ' ἐμὲ λογισμὸν πονηρόν, λέγοντες* · *Δεῦτε, καὶ ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς ἄρτον αὐτοῦ, καὶ ἐκτρίψωμεν αὐτὸν ἐκ γῆς ζώντων, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐ μὴ μνησθῇ ἔτι*. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τούτων ἑξῆς τῷ ὑπ' ἐκείνου προφητευομένῳ Χριστῷ μᾶλλον ἁρμόττει, καὶ διὰ τοῦτο γέγραπται. Παρίτω μοι καὶ Ἐλισσαῖος, καὶ δεικνύτω σταυροῦ προεικόνισμα τὸν ἐμβληθέντα τῷ ὕδατι στειλεὸν, καὶ ἀνελκύσαντα τῆς τομῆς τὸ σιδήρειον, καὶ τὴν ἐκκοπὴν τῆς πλάνης προδιαγράψαντα, καὶ τὴν ἐκ βυθοῦ τῆς ἀσεβείας τῶν ἐθνῶν ἀνάκλησιν προτυπώσαντα.

Μηδὲ Δανιὴλ ὁ μέγας ἀπέστω τοῦ λόγου, μηδ' οἱ τρεῖς παῖδες. Ὁ μὲν γὰρ ἐφίμωσεν ἀτίθασσα λεόντων στόματα, χεῖρας ἁπλώσας καὶ εἰς σταυρὸν σχηματισθεὶς ἐν τῷ λάκκῳ, καὶ οὕτω σημάνας διὰ τῆς ἐγκρατείας τῶν σαρκοβόρων θηρῶν τὴν ἡμερότητα τῶν ἀγρίων ἐθνῶν. Ἡ δὲ τῶν χειρῶν ἔκτασις τῶν παναρίστων ἐκείνων νέων, καὶ πυρὸς ἔσβεσε δύναμιν καὶ τύραννον ἔπεισε, καθ' ὅλης κηρύξαι τῆς οἰκουμένης τοῦ Θεοῦ τὸ βασίλειον. Ἐῶ δὲ λέγειν, ὅτι καὶ ὁ τέταρτος παραφανεὶς τὸν τετραμερῆ σταυρὸν προδιετύπωσε, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ δύναμιν τὴν κοσμικὴν, ἥτις ἀπέσβεσε τῆς ἀσεβείας κάμινον, καὶ λαὸν διετήρησε τῇ Τριάδι λατρεύοντα.

Τοιαῦτα μὲν οὖν, ἅπερ τὴν κοινὴν τῶν ἀνθρώπων διὰ σταυροῦ σωτηρίαν προεμήνυε τυπικῶς καὶ τοῖς ἐσύστερον πᾶσιν ἡμῖν ἐσκιαγράφει. Οὐ τοσαῦτα δέ· τὰ γὰρ πλείω παρῆκεν ὁ λόγος διὰ τὴν ἀπειρίαν. Ἐπεὶ δὲ τὸ μέγα τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἐπραγματεύθη μυστήριον, καὶ παρῆλθον μὲν οἱ τύποι, ἡ δὲ ἀλήθεια τῷ κόσμῳ ἐξήνθησεν, οὐδὲ ἔχομεν λεπτὸν ἐννοῆσαι, μὴ ὅτι γε καὶ εἰπεῖν, ὅσα διὰ σταυροῦ τεθαυμάστωται εἰς τὴν τῆς κτίσεως ἀνάκτισιν μεγέθει τε ἀνυπέρβλητα, καὶ πλήθει ἀνεξιχνίαστα, τὰ διὰ τῶν ἀποστόλων, τὰ διὰ τῶν μαρτύρων, τὰ διὰ τῶν Πατέρων, τὰ διὰ τῶν διδασκάλων, ὅσα ἐν οὐρανῷ, ὅσα ἐν γῇ, ὅσα ἐν παντὶ καιρῷ, καὶ τόπῳ, καὶ πάσαις γενεαῖς ἀνθρώπων, οὐ ταῖς νῦν οὔσαις, οὐδὲ ταῖς παρελθούσαις μόνον, ἀλλὰ καὶ μάλιστα ταῖς ἐσομέναις, καὶ

μέχρι τῆς οὐρανόθεν σταυρικῆς ἐπιλάμψεως, οἶδα ὅτι γενήσεται, καὶ ἵνα συνελὼν εἴπω, οὐκ ἔστι τι τῶν γεγονότων, οὐ τῶν ὁρωμένων, οὐ τῶν νοουμένων, οὐκ οὐρανὸς, οὐ γῆ, οὐ θάλασσα, οὐχ ἡ ὑπερκόσμιος κτίσις, οὐκ ἄλλο τῶν ἁπάντων οὐδὲν οὕτω μὲν θαυμαστῶς, οὕτω δὲ φανερῶς δεικνύον ἡμῖν τὴν τοῦ Χριστοῦ φιλανθρωπίαν, ὡς ὁ σταυρός. Οὗτος γὰρ καὶ τοῦ οὐρανοῦ γέγονεν ἔρεισμα, καὶ τῆς γῆς ἀγλάϊσμα, καὶ κόσμον ἀνέσχε πάντα, τοῖς μὲν ὑπερκοσμίοις χαρὰν, τοῖς ἐπιγείοις δὲ πρυτανεύσας ἐλευθερίαν καὶ τὰ διεστῶτα συνάψας. Σταυρὸς γὰρ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης ἡ ἀπόδειξις· *Οὕτω γὰρ ἠγάπησε τὸν κόσμον, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται.* Σταυρὸς τῆς τοῦ Υἱοῦ κηδεμονίας ἡ παράστασις. *Ἐγώ* B *γάρ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς*, φησὶ, *καὶ τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων.* Σταυρὸς τῆς τοῦ Πνεύματος ἐπιδημίας ἡ ἔναρξις· οὔπω γὰρ ἦν Πνεῦμα ἅγιον, ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη σταυρὸς, τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα, ἡ τοῦ Υἱοῦ δόξα, τὸ τοῦ Πνεύματος ὄργανον.

aut præteritis, sed etiam futuris, donec crux de cœlo splendescet; certo eventura novi, et ut rem in pauca conferam, nihil est ex omnibus rebus creatis, neque ex iis quæ sub aspectum, neque ex iis, quæ sub animum cadunt: non cœlum, non terra, non mare, non ulla natura hoc mundo excelsior, neque quidquam aliud ex omnium aliorum numero, quod nobis modo tam admirando, et tam perspicue benevolentiam et humanitatem Christi proponat, oculisque subjiciat, quam crux, quæ et cœli firmamentum est, et terræ decus, totumque mundum sustentat: cœlestibus gaudio, terrestribus libertate data, dissitisque in unum arcto vinculo connexis. Nam crux amoris divini argumentum est: *Sic enim dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum pro eo daret, ut omnis, qui credit in illum non pereat*[83]. Crux repræsentatio est ejus, quam circa nos Filius gerit sollicitudinis. Ait enim: *Ego sum pastor bonus, et animam meam pono pro ovibus meis*[84]. Crux spiritus advenientis et in nobis inhabitantis principium est: *Nondum enim datus fuerat Spiritus sanctus, quia Jesus nondum fuerat glorificatus*[85]. Crux, Patris voluntas; Filii gloria, et Spiritus instrumentum.

Σταυρὸς τὴν ἔχθραν ἠφάνισε, καὶ τὸ μεσότειχον τοῦ φραγμοῦ διαλύσας τὰς τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους καταλλαγὰς ἐκόμισε, καὶ οἱ πρότερον ἐχθροὶ ὄντες; κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Σταυρὸς τὴν γῆν οὐρανὸν ἐποίησε, τὴν οἰκουμένην τῆς πλάνης ἀπήλλαξε, τοῦ θανάτου κατήνεγκε τὴν ἀκρόπολιν, τοῦ διαβόλου τὴν ἰσχὺν ἐξενεύρισε· C τῆς ἁμαρτίας τὴν δύναμιν ἠφάνισε, τὸ ψεῦδος ἐδίωξε, τὴν ἀλήθειαν ἐπανήγαγε, τοὺς δαίμονας ἤλασε, ναοὺς εἰδώλων καὶ βωμοὺς ἀνέτρεψε, τὴν ἀρετὴν κατεφύτευσε, τὴν Ἐκκλησίαν ἐρίζωσε, τοὺς ἀνθρώπους ἀγγέλους ἐποίησε τὴν παγκόσμιον καὶ ὑπερκόσμιον ἀγαλλίασιν ἐξειργάσατο. Σταυρὸς τὸ χειρόγραφον ἡμῶν διέῤῥηξε, τοῦ θανάτου τὸ δεσμωτήριον ἄχρηστον ἐποίησε, τὸν ᾅδην ἐκένωσε, τοὺς νεκροὺς ἐξανέστησε, τὴν ἀρὰν ἀπώλεσε καὶ τὴν χαρὰν ἐδωρήσατο. Σταυρὸς τὸν παράδεισον ἀνέῳξε, τὸν λῃστὴν εἰσήγαγε, τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἀπάλλυσθαι μέλλον, καὶ οὐδὲ τῆς γῆς ἄξιον ὂν πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἐχειραγώγησε.

Crux inimicitias sustulit, et medium parietem maceriæ dissolvit, Deique reconciliationem ad homines attulit, et qui prius hostes eramus, Deo reconciliati sumus per mortem Filii ejus. Crux e terra cœlum fecit, orbem terrarum ab errore liberavit, arcemque et propugnaculum mortis dejecit et diaboli vires enervavit. Vim peccati abolevit, mendacium profligavit, veritatem reduxit, dæmones pepulit, templa idolorum et altaria evertit, virtutem plantavit, Ecclesiam fundavit, homines angelos fecit, exsultationemque in toto mundo et extra mundum effecit. Crux chirographum nostrum rupit, carcerem mortis inutilem reddidit; infernum evacuavit, mortuos excitavit, maledictionem perdidit, et gratiam donavit. Crux paradisum aperuit, latronem introduxit, hominumque genus, ne terra quidem dignum, ad regnum cœlorum manduxit.

Σταυρὸς τῶν ἐπουρανίων τὸ θαῦμα, τῶν ἐπιγείων D τὸ καύχημα, τῶν ἀμφοτέρων ὁ σύνδεσμος. Σταυρὸς τὸ ἀχείρωτον ὅπλον τῶν Χριστιανῶν, τὸ ἀκαταγώνιστον φρούριον, τὸ ἀπόρθητον τεῖχος, τὸ καθαιρετικὸν τῶν αἱρέσεων ὄργανον, ἡ ἀῆττητος τῆς Ἐκκλησίας δύναμις, ἡ βεβαία τῶν πιστῶν ἐλπὶς, τὸ μέγα φυλακτήριον τῶν ὀρθοδόξων, τῶν παθῶν ἡ ἀναίρεσις, τῆς ἀπαθείας ἡ κατόρθωσις, ἡ ἐν Χριστῷ νίκη, τὸ ἀντιλεγόμενον σημεῖον, τὸ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον τρόπαιον. Σταυρὸς τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος τὸ ταμιεῖον, ἡ δαψιλὴς χορηγία τῶν Χριστοῦ δωρημάτων, τῆς εὐδοκίας Θεοῦ τὸ θησαύρισμα, τῆς οὐρανῶν βασιλείας ὁ πρόξενος. Σταυρὸς ὁ τετραμερὴς καὶ ὑπέρλαμπρος, ὃς ἐξ ἀπόπτων περιωπῆς τῆς Σιὼν, μᾶλλον δὲ ἐξ ὑψωμάτων δόξης τοῦ πάντων βασιλέως Χριστοῦ πάντα τὰ ἔθνη συνεκάλεσεν, ἀπὸ

Crux cœlestium miraculum, terrestriumque gloriatio, imo utrorumque gloriatio et conjunctio. Crux, non manufacta Christianorum armatura, inexpugnabile propugnaculum, insuperabilis murus, instrumentum tollendis hæresibus aptissimum, invicta Ecclesiæ virtus, firma Christianorum spes, ingens orthodoxorum præsidium, passionum exstinctio, et impatibilis reparatio, victoria in Christo, signum, cui contradicitur, admirabile, et supra omnem opinionem trophæum. Crux, charismatum Spiritus ærarium, larga donorum Christi submini-stratio, divinique beneplaciti thesaurus, regni cœlorum conciliatrix. Crux quadripartita et fulgida, quæ ex invisibili specula Sion, vel potius ab altitudine gloriæ omnium regis Christi gentes convocavit ab Oriente et Occidente, a septentrione et au-

[83] Joan. III, 16. [84] Joan. X, 11. [85] Joan. VII, 39.

stro, ab extremis terræ, a finibus orbis terræ, et in unam Ecclesiam congregavit, et in unum baptisma, et in unitatem sinceræ fidei, omnesque vinculo charitatis colligavit.

Crux etiam invisibiles hostes evertit, et visibiles conterit, et eos qui manifestum bellum nobis inferunt, interficit, et eorum qui insidias struunt, conatus irritos efficit, morbos pellit, et venenata pharmaca extinguit, aconiti vim excludit, morsus venenatorum animalium sanat; nec mirum; si enim portas inferni contrivit, et fores cœlorum reseravit et paradisi ingressum instauravit, et diaboli nervos elisit, quid mirum, si etiam inimicorum dentes confringit, perniciosisque pharmacis et gravibus agritudinibus, et id genus aliis incommodis valentior est? Hæc virtutis virga est, quæ ethnicorum insolentiam et fastum tanquam vasa figuli confregit. Hæc est gladius, quo spiritualis Goliath occubuit, hoc signum est, cujus aspectu sol radios suos occuluit. Hoc signo velum templi scissum est, et multa corpora mortuorum ex monumentis exsilierunt. Hoc signo dæmon immedicabilem plagam accepit. Hoc signo stimulus mortis interemptus est, caput serpentis contritum, principis tartarei draconis sublata, potestas principis hujus mundi dissoluta, et omnes ejus dominationes et potestates potenter traductæ, et in triumphum ductæ. Hoc signo bellua illa, omnia devorans, mors, exstincta est, carcer ruptus, et inferni portæ confractæ.

A ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, ἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου, ἐκ τῶν ἄκρων τῆς γῆς, ἐκ τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης, καὶ εἰς μίαν Ἐκκλησίαν συνήγαγε, καὶ εἰς ἓν βάπτισμα, καὶ πίστεως εἰλικρινοῦς ἑνότητα, ἐν ἀγάπῃ πάντας συνέδησε.

Σταυρὸς καὶ τοὺς ἀοράτους καθεῖλεν ἐχθροὺς, καὶ τοὺς ὁρωμένους συντρίβει, καὶ τοὺς φανερῶς πολεμοῦντας ἀποτυχεῖ, καὶ τοὺς δολίους περιβουλεύοντας ἀπράκτους, καὶ νοσήματα παύει, καὶ θηλητήρια σβέννυσι φάρμακα, καὶ κωνείου δύναμιν ἐκλείει, καὶ θηρίων ἰᾶται τῶν ἰοβόλων δήγματα, καὶ θαυμαστὸν οὐδέν. Εἰ γὰρ ᾅδου πύλας συνέτριψε, καὶ οὐρανῶν ἀψῖδας ἀνεπέτασε, καὶ παραδείσου εἴσοδον ἀνεκαίνισε, καὶ τοῦ διαβόλου τὰ νεῦρα ἐξέκοψε, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ τῶν ἐχθρῶν τοὺς ὀδόντας συνθλάττει, καὶ φαρμάκων ὀλεθρίων, καὶ νοσημάτων χαλεπῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων περιγίνεται; Αὕτη ἡ ῥάβδος τῆς δυνάμεως, ἡ συντρίψασα τῶν ἐθνῶν τὸ φρύαγμα ὡς σκεύη κεραμέως. Αὕτη ἡ μάχαιρα, δι' ἧς πέπτωκεν ὁ νοητὸς Γολιάθ· τοῦτο τὸ σημεῖον, ὅπερ ἰδὼν ὁ ἥλιος, τὰς ἀκτῖνας ἀπέκρυψε. Διὰ τοῦτο καὶ καταπέτασμα ἐσχίζετο, καὶ σώματα νεκρῶν ἐκ τῶν μνημείων ἐξεπήδα πολλά. Ἐκ τούτου τὴν ἀνίατον πληγὴν ὁ διάβολος ἔλαβε. Διὰ τούτου τὰ κέντρα τοῦ θανάτου κατεκτάθη, ἡ κεφαλὴ συνετρίβη τοῦ ὄφεως, ἡ τυραννὶς ἀνῃρέθη τοῦ δράκοντος, ἡ ἐξουσία κατελύθη τοῦ κοσμοκράτορος, καὶ πᾶσαι αὐτοῦ κραταιῶς ἐδειγματίσθησαν ἀρχαὶ, καὶ ἐξουσίαι, ἐν παῤῥησίᾳ θριαμβευθεῖσαι. Διὰ τούτου τὸ παμφάγον τέθνηκε θηρίον ὁ θάνατος, καὶ τὸ δεσμωτήριον ἐῤῥάγη, τοῦ ᾅδου συνεκλείσθησαν πύλαι, καὶ οἱ νεκροί.

B

C

NOTÆ ET VARIÆ LECTIONES

IN ORATIONEM MACARII CHRYSOCEPHALI.

Pleraque de plagis Ægyptiis, quæ Macarius iste disputat, descripta sunt ex commentariis Theodoreti in Exodum, ut intelliget, qui Macarium cum Theodoreto comparare volet. Romæ in Bibliotheca illustrissimi cardinalis Columnæ exstare dicuntur : Μακαρίου τοῦ Χρυσοκεφάλου εἰς τὴν ὕψωσιν τοῦ σταυροῦ λόγοι ιδ'. Qui num distincti sint ab isto sermone; an vero ille ipse, quem hic damus, in quatuordecim partes isthic distribuatur, exploratum non habeo. In qua itidem bibliotheca asservari dicuntur 13 orationes Λέοντος τοῦ Βασιλέως εἰς τὴν ὕψωσιν τοῦ σταυροῦ, et commentatio Pselli εἰς τὴν σταύρωσιν τοῦ Κυρίου. Quæ utinam ex tenebris in lucem aliquando eruantur. Macarii episcopi Philadelphiæ mentio fit in Euchologio Græcorum fol. 204. Unum ad manum erat exemplar, quando hanc orationem edidi. Postea misit ad me Roma aliud ejusdem homiliæ apographum R. P. Jacobus Sirmondus Societatis nostræ, quod cum edito conferendum curavi; ex qua collatione multæ lacunæ sunt expletæ, lectio vera suum in locum reducta.

Col. 176. A. συνδράμετε δὲ, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. Ms. hæc subdit ex Psal. XXXIII. προσέλθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτίσθητε, καὶ ψαλμικῶς, etc.

Ibid. καὶ ἐπινίκιον ὕμνον ἀναχράξατε. Ms. καὶ τὸν ἐπινίκιον ὕμνον.

Ibid. B. καὶ σεσωσμένοι διὰ σταυροῦ. Ms. καὶ σεσώμεθα διὰ σταυροῦ.

Ibid. C-D. τὴν δὲ σπουδὴν συμπληρώσατε. Ms. τὴν δὲ τῇ σπουδῇ.

Ibid. D. οὕτως ἂν ἴσως καὶ δυναίμην ἐγγύς που τῆς προθέσεως ἐλθεῖν. Ms. οὕτω γὰρ ἂν ἴσως καὶ δόξαιμεν ἐγγύς που τῆς προθέσεως ἐλθεῖν.

Ibid. πανηγύρεως καὶ γοῦν ὑφοῦται μὲν. Ms. πανηγύρεως καὶ γοῦν ὑφοῦται, etc.

Ibid. πρόκειται δὲ εἰς ἐξήγησιν, ὅπερ αὐτοῦ λόγος. Ms. πρόκειται δὲ εἰς ἐξήγησιν ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος.

D

Col. 177 A. οὐκ ἔστιν οὐδὲ νῷ διαλαβεῖν. Ms. οὐκ ἔστιν οὐδὲν, ᾧ διαλαβεῖν.

Ibid. μὴ χωρούμενα τοῦ Δεσπότου καὶ Σωτῆρος Χριστοῦ διὰ σταυροῦ τελούμενα εἰς etc. Ms. μὴ χωρούμενα θαύματα τοῦ Δεσπότου, καὶ Σωτῆρος Χριστοῦ καὶ διὰ σταυροῦ μὲν τελούμενα, εἰς, etc.

Ibid. B. ἡ τούτων δυναμις. Ms. ἡ τούτου δύναμις.

Ibid. τῆς τοῦ σταυροῦ δόξης θεωρεῖν προεθέμην, καὶ, etc. Ms. τῆς τοῦ σταυροῦ δόξης θεωρῆσαι προεθέμην, καὶ οὕτω.

Col. 180 A. τὸ κατὰ ἀρχὰς εἶπεν ἡ Γραφή. Ms. τὸ καταρχὰς εἶπεν ἡ Γρ.

Ibid. B. θαυμάσει μὲν τὸ τῶν θαυμάτων, etc. Ms. θαυμάσει μὲν τὸ τῶν ἰαμάτων, etc.

Ibid. προσμένῃ, ἀεὶ γὰρ τὸ ῥέον. Ms. Sic : προσμείνῃ· ἀεὶ γὰρ τὸ ῥέον.

Ibid. C. οὕτω δὴ ἔχοντες. Ms. οὕτω δ' ἔχοντες.

Col. 180 C. καὶ ἄνωθεν ἀναλαβεῖν τῷ λόγῳ τῶν ἀρχαιοτέρων διήγησιν. Ms. καὶ ἄνωθεν ἀναλαβεῖν τῷ λόγῳ τὴν τῶν ἀρχαιοτέρων διήγησιν.

Ibid. D. οὐ δεύτερα δὲ, τῇ ἀξίᾳ διὰ τὴν ἀφήγησιν, etc. Ms. οὐ δεύτερα δὲ τῇ ἀξίᾳ διὰ τὴν διήγησιν.

Ibid. D. ἐκεῖ γὰρ ὁ παράδεισος. Ms. ἐκεῖσε γὰρ ὁ παράδεισος.

Ibid. Ὃ προέκειτο. Ms. ὃ προῦκειτο.

Col. 181 A. ἵν' ὡς ἐκ τοῦ ἀῤῥώτου. Ms. ἵν' ὡς ἐκ τοῦ ἀῤῥότου.

Ibid. ἐδωρήσατο. Ms. παγγενῶς ἐζωρήσατο.

Ibid. B. Τὶ ὑπὲρ ἡμᾶς ἔχειν. Ms. τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς ἔχειν.

Ibid. τοῦτον λαβόντα. Ms. τοῦτο λαβόντα.

Col. 184 A. τὰς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν κεχυμένας ἡδονὰς κατεξήρανε. Ms. τὰς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν κεχυμένας ὑγρὰς ἡδονὰς κατεξήρανε.

Ibid. B. ἵν' ἅμα καὶ ἀρετῆς κληρωτήν. Ms. ἵν' ἅμα καὶ ἀρετῆς πληρωτήν.

Ibid. C. ἀλλὰ καὶ δι' Ἑλληνικῆς Ms. ἀλλὰ καὶ δι' Ἑλλήνων.

Ibid. C. ὁ μὲν Ἀβραὰμ, etc. ἐντεῦθεν λοιπὸν ὁ μὲν Ἀβραάμ.

Ibid. εἰκόνιζε μονογενὴς γὰρ μόνου πατρὸς ἀνάρχου, etc. Ms. εἰκόνιζε μονογενὴς γὰρ καὶ οὗτος, καὶ πράσγε, υἱὸς μονοκερώτων, παρὰ γὰρ μόνου πατρὸς ἀνάρχως.

Ibid. D. καὶ μόνης μητέρος τὸ κατὰ σάρκα γεγέννηται. Ms. καὶ μόνης μητέρος κατὰ σάρκα.

Ibid. Καὶ τὸν σταυρὸν ὡς ἐπωμάδιον. Ms. καὶ τὸν σταυρὸν ὥσπερ ἐπωμάδιον.

Ibid. τύπος ἐγένετο. Ms. τύπος ἐγίνετο.

Col. 185 B. εἰς χαρὰν ἐγεγόνει. Ms. εἰς χαρᾶν ἐγεγόνει.

Col. 188 A. καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ δωρημένην τῷ κόσμῳ ζωῆς τράπεζαν. Ms. καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ δωμουμένην τῷ κόσμῳ, etc.

Ibid. καὶ ἐν πνευματικῇ ἀληθείᾳ. Ms. καὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ.

Ibid. B. καθὰ δὲ πρὸς τὸν Θεόν. Ms. καθὰδὴ καὶ πρὸς τὸν Θεόν.

Ibid. δὲ καὶ ἄλλος. Ms. σὺ δὲ καὶ ἄλλως.

Ibid. ἀλήθειαν, οὐδὲ γάρ. Ms. ἀλήθειαν, οὔτε γάρ.

Ibid.. ἡ δὲ ἀκρασίαν τοῦ σώφρονος κατεψεύσατο. Ms. ἡ δὲ ἀκολασίαν τοῦ σώφρονος.

Ibid. C. οἷς εὐήργεσεν. Ms. οἷς εὐήργησεν.

Ibid. D. ὁ μέγας Ἰσραήλ. Ms. ὁ μέγας Ἰακώβ.

Ibid. τὸν νέον ἐσπευδε. Ms. τὸν νέον ἔσπευσε.

Ibid. καὶ γινόμεθα . Ms. καὶ γενόμεθα.

Col. 189 B. ἔνθεν τοι καὶ ἥλιος ἐσκοτίζετο. Ms. ἔνθεν τοι καὶ ἥλιος μὲν ἐσκοτίζετο.

Ibid. C. ὅσῳ δ' ἐπεραιτέρω γένοιτο. Ms. ὅσῳ δ' ἂν περαιτέρω γένοιντο.

Ibid. τὰ μὲν γὰρ πρὸ τοῦ νόμου ἀρχὴ ἦν. Ms. τὰ μὲν γὰρ πρὸ τοῦ νόμου ἀρχή τις ἦν.

Ibid. νῦν μὲν κοινῇ τῷ λαῷ γινομένη. Ms. νῦν μὲν κοινῇ τῷ λαῷ γινομένων.

Col. 192. A οἱ τῆς ἀπωλείας διδάσκαλοι. Ms. οἱ τῆς ἀπατείας διδάσκαλοι.

Ibid. καὶ πόλεις οἰκοδομεῖν ἐπέταττον ἀλλοτρίοις. Ms. καὶ πόλεις οἰκοδομεῖν ἀπέταττον ἀλλοτρίαις. Et mox ibid. εἶπεν δ' αὖται. Ms. εἶενδ' ἂν αὗται.

Ibid. B. τύπους γὰρ τῶν ἐσύστερον εὐεργεσιῶν παραδεικνύων τῇ φύσει. Ms. τύπους γὰρ τῶν ἐς ὕστερον εὐεργεσιῶν, etc.

Ibid. C. αὐτὴν γοῦν *ῥάβδον* etc. Ms. αὐτίκα γοῦν ῥάβδον.

Ibid. καὶ ἡ ῥάβδος τὴν τοῦ πνευματικοῦ ξύλου προδιέγραφε δύναμιν. Ms. καὶ ἡ ῥάβδος τὴν τοῦ σταυρικοῦ ξύλου προδιέγρ. δύν.

Col. 193 A. ἀπὸ σώματος. Ms. ἀπὸ στώματος ἀνθρωπείου.

Ibid. D. οὐ στοιχείων μόνον συντελεσάντων ἅπαντα. Ms. οὐ στοιχείων μόνον συντελεστάντων ἁπάντων.

Col. 97 A. τοῦ ἐν τῷ *θείῳ* σταυρῷ τὰς χεῖρας ἐκπετάσαντος, etc. Ms. τοῦ ἐν τῷ θείῳ σταυρῷ τὰς χεῖρας ἐκπετάσαντος.

Ibid. B. διὰ τοῦτο. Ms. διὰ τούτου.

Ibid. ὅτι δάκτυλος τοῦτο Θεοῦ. Ms. ὅτι δάκτυλος τοῦ Θεοῦ.

Ibid. D. φθορὰν ἀνύποιστον. Ms. φθορὰν ἀνύποιστον μάλιστα.

Col. 200 C. ἐπεξέρχονται τοῖς κατακρίτοις Ms. ἐπεξέρχονται τοὺς κατὰ τακρίτους. ibid. et seq. vers. ἐνταῦθα γοῦν. Ms. ἐντεῦθεν γοῦν.

Ibid. καὶ σωτηρία ὑπὸ Θεοῦ. Ms. σωτηρία ὑπόθεσις.

Col. 201 A. τὸ γινόμενον. Ms. τὸ πραττόμενον.

Ibid. καὶ μιᾷ νυκτὶ πάντες ἀναιροῦνται. Ms. καὶ ἐν μιᾷ νυκτὶ, etc.

Ibid. ὥστε καὶ τὸ δυνατὸν ἐνταῦθα τοῦ Θεοῦ. Ms. ὥστε καὶ τὸ δυνατὸν ἐν ταυτῷ τοῦ Θεοῦ.

Ibid. B. ἀπεργάζεσθαι θέλων. Ms. ἀπεργάσασθαι θέλων.

Ibid. τότε δὲ πιστούς. Ms. οὐ τοὺς τότε δὲ πιστούς.

Ibid. καὶ γὰρ διὰ σταυροῦ. Ms. τὴν γὰρ διὰ σταυροῦ.

Ibid. δοθεῖσαν ἡμῖν θαυμαστὴν ἐλευθερίαν προδείκνυσιν ἡ ἱστορία. Ms. δοθεῖσαν ἡμῖν θαυμαστῶς ἐλευθερίαν προδείκνυσιν ἡ ἱστορία.

Ibid. C. τὴν πνευματικὴν διάβασιν. Ms. commate repositio, duo hæc incisa subdit : τὴν τοῦ θανάτου ὑπέρβασιν, καὶ τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν μετάβασιν, γίνεται, etc.

Col. 204 A. ὁμοῦ δὲ καὶ προκηρυττόμενον ἐν ἐσχάτοις καιροῖς. Ms. προσκηρυττόμενον.

Ibid. B. καὶ πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐποίει τὴν διαθήκην. Ms. καὶ πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐποιεῖτο διαθήκην.

Ibid. C. καὶ πολλὰς τῇ κατὰ χώραν ἐκτάσει. Ms. καὶ πολλὰς τῇ κατὰ χώρας ἐκτάσει.

Ibid. D. διὰ τοῦτο γοῦν πρόβατον ἦν τὸ πρόγραμμα τοῦ μεγάλου θύματος. Ms. διὰ τοῦτο γοῦν πρόβατον ἦν τὸ πρόβατον τοῦ μεγάλου θύματος.

Ibid. B. καὶ κυριεύσας. Ms. κυριεύων.

Col. 205 D. Ὁ ἐκ τοῦ πρωτοπλάστου λέλυται θάνατος. Ms. ὁ ἐκ τοῦ πρωτοπλάστου λέγεται θάνατος.

Col. 208 A. ὡς τὸ λογικὸν σημαίνουσα. Ms. ὡς τὸ λογιστικὸν σημαίνουσα.

Ibid. καὶ χριόμενοι ἑκατέρωθεν. Ms. καὶ χριομένων ἑκατέρων.

Ibid. μηδέ. Ms. μήτε.

Ibid. B. ἡ δὲ πρωΐα, τὰ μέλλοντα. Ms. ἡ δὲ *πρωΐα*, τὸν μέλλοντα.

Ibid. τὸ δὲ ὀπτώμενον. Ms. τὸ δὲ ὀπτούμενον.

Ibid. C. ὡς ὑπομονὴν κατεργαζόμενοι. Ms. ὡς ὑπομονὴν κατεργαζομένας.

Ibid. ὑπὲρ ἡμᾶς. Ms. ὑπὲρ ἡμῶν.

Ibid. D. ἐν τῇ ἀπεκδύσει τῆς σαρκός, etc. Ms. ἐν τῇ ἀπεκδύσει τῆς σαρκός.

Ibid. βακτηρεύονται. Ms. βακτηρεύοντες.

Col. 209 A. μηδὲ καταβεβλημένον ἔχειν τὸ φρόνημα. Ms. μηδὲ κατακεκλιμμένον ἔχειν τὸ φρόνημα. Forte rescribendum κατακεκλιμένον.

Ibid. καὶ συντεταμένους ὑπάρχειν. Ms. repræsentat hanc lectionem : καὶ συντεταμένους ὑπάρχοντας.

Col. 209 D. ἦτις καὶ τὸ πικρὸν τοῦ κολαστοῦ νόμου μετέβαλεν εἰς ἡδύτητα χρηστότητος. Ms. ἦτις καὶ τὸ πικρὸν τοῦ κολαστικοῦ νόμου, etc.

Col. 212 C. ταύτῃ τοι καὶ πέτρα μὲν ἐῤῥήγνυτο ῥάβδῳ. Ms. ταύτῃ τοι πέτρα μὲν ἐπλήττετο ῥάβδῳ.

Col. 213 A. ἐφ' οὗ ἀναβάς. Ms. ἐφ ὃν ἀναβάς.

Ibid. Ἐπεὶ δέ. Ms. ὅτι δέ.

Col. 213. B. οὐκοῦν τοῦ αὐτοῦ σχήματος. Ms. οὐκ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ, etc.

Ibid. δι' εὐθείαν. Ms. δι' εὐθείας.

Ibid. ἐφ' ἑαυτῆς. Ms. ἐφ' ἑαυτήν.

Ibid. B. τοῦ τρέψαντος τὴν πέτραν Ms. τοῦ στρέψαντος τὴν πέτραν.

Ibid. C. ὅτι τὴν οἰκουμένην εἰς τὸν, etc. Ms. ὅτι τὴν οἰκουμένην κατερχαγμένην εἰς τὸν, etc.

Col. 216 A. καὶ συνάπτων ἀμφοτέρους τοὺς λαούς. Ms. καὶ συνάπτων ἀμφοτέρων τοὺς λαούς.

Ibid. τὸ μεῖζον παντὸς. Ms. τὸ μεῖζον πάντων.

Ibid. B. ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάς. Ms. ἀπὸ γενεῶν εἰς γενεάς.

Ibid. τῆς ἐπαγγελλομένης τῷ λαῷ χώρας. Ms. τῆς ἐπηγγελμένης, etc.

Ibid. C. καὶ τὸν ἡγησόμενον τῆς ἐπ' Αἴγυπτον ἐπιστροφῆς ἐζήτουν. Ms. καὶ τὸν ἡγησόμενον τῆς ἐπ' Αἴγυπτον ἀποστροφῆς ἐζήτουν.

Col. 217 B. τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ὑπέφανεν. Ms. τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ὑπέφαινεν.

Ibid. C. καὶ οἱ ταπεινωθέντες διὰ δείγματος ὄφεων· Ms. καὶ ἡ ταπείνωσις διὰ δηγμάτων ὄφεων.

Ibid. πρὸς Θεοῦ κελευσθεὶς ὑψοῦτε. Ms. πρὸς Θεοῦ κελευσθεὶς ὑψηλοῦτε ἐπὶ ξύλου.

Ibid. ὃ δὴ καὶ δρῶντες. Ms. ὃ δὴ καὶ δρῶντες ἐκεῖνοι.

Col. 220 A καὶ ἐγεγόνει σάρξ. Ms. καὶ εἰ γέγονε σάρξ.

Ibid. καὶ τὴν ἁμαρτικὴν ἡμῶν ἐφόρεσε φύσιν. Ms. καὶ τὴν ἁμαρτιστικὴν ἡμῶν ἐφόρεσε φύσιν, etc.

Ibid. B. ὁ δὲ τοῦ Δεσπότου σταυρός. Ms. ὁ δὲ τοῦ Δεσπότου καὶ Σωτῆρο σταυρός.

Ibid. C. τὸν μὲν ἐκ δήγματος κατήργησε θάνατον. Ms. τὸν μὲν ἐκ δηγμάτων κατήργησε θάνατον.

Ibid. D. ex Ms. romano apographo ad dita sunt hæc : κακοῦ παρόντος ἐγένοντο, ἡμᾶς πρὸς ὑψηλοτέραν ἄγει.

Ibid. ξυρὸν ἔσβεσε τοῦ σταυροῦ ξύλον. Ms. ξηροῦ ἔσβασε τοῦ σταυροῦ ξύλον.

Col. 221 B. καὶ σκότος ἐν ἡμέρᾳ μέσῃ ἐκήρυξεν. Ms. σκότος ἐν ἡμέρᾳ μέσῃ τὴν οἰκουμένην ἐκάλυψεν· ὃ καὶ φωτὸς μᾶλλον τὴν Χριστοῦ δύναμιν ἐκήρυξεν.

Ibid. C. τὴν τῆς ὕδρεως ἐποίει. Ms. τὴντῆς ὕδρεως ἐποιεῖτο.

Ibid. D. ἑκατέρωθεν δικαστηρίων παρόντων Ῥωμαϊκῶν, καὶ Ἰουδαϊκῶν. Ms. ἑκατέρων δικαστηρίων, Ῥωμαϊκοῦ καὶ Ἰουδαϊκοῦ.

Col. 224 A. σκόπει τὰ πραχθέντα παρ' ἐκείνου. Ms. σκόπει τὸ πραχθὲν παρ' ἐκείνου.

Ibid. B. ἤκουσεν αὐτὸν λόγοις ὑπερηφανίας ἐξουθενοῦντα τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν, καὶ τὴν ἐκλεκτὴν καθυβρίζοντα κληρονομίαν. Ms. ἤκουσεν αὐτοῦ, λόγοι; ὑπερηφανίας ἐξουθενοῦντος τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν, καὶ τὴν ἐκλεκτὴν κατυβρίζοντος κληρονομίαν.

Ibid. εἶτα καὶ ἣν κατ' αὐτοῦ στίλβουσαν συνέχρη. Ἐκεῖνος ἀνέτεινε ῥομφαίαν λαβών. Ms. εἶτα καὶ ἣν κατ' αὐτοῦ στίλβουσαν συνεχῶς ἐκεῖνος ἀνέτεινε ῥομφ.

Ibid. οὕτω μὲν οὖν Δαυὶδ ὁ προφήτης ἅμα, καὶ βασιλεύς. Ms. οὕτω μὲν οὖν Δαυὶδ ὁ προβατεὺς ἅμα, καὶ βασιλεύς.

Ibid. mutila item est sententia loci ejusdem : τὸ θανάσιμον ὅπλον σωτήριον ἀποδείκνυσι Χριστὸς, etc. Ms. τὸ θανάσιμον ὅπλον, σωτήριον ἀποδείκνυσι, καὶ τῆς ἁγίας σκηνῆς ἔνδον τίθησι, καὶ τῷ Θεῷ ἀνατίθησι Χριστὸς, etc.

Ibid. C. ὃ ἔπηξε κατὰ τῆς φύσεως ὁ ἀλάστωρ ὄργανον, δι' αὐτοῦ καὶ κόσμῳ τὴν ἐλευθερίαν χαρισάμενος. Ms. ὃ πάλαι κατὰ τῆς φύσεως ὁ ἀλάστωρ ὄργανον εἶχεν ἀπωλείας, αἴτιον ἔδειξε σωτηρίας. Κτείνας τὸν τύραννον δι' αὐτοῦ, καὶ κόσμῳ τὴν ἐλευθερίαν χαρισάμενος.

Ibid. Οὕτω γὰρ αὐτὸν καὶ κατηνθρακωμένον ὠνόμασεν Ἡσαΐου στόμα. Ms. οὕτω γὰρ αὐτὸν καὶ τὸ κατηνθρακωμένον ὠνόμασεν Ἡσαΐου στόμα.

Col. 225 A. οὗ ὡς ἀναγκαῖον. Ms. ὃν ὡς ἀναγκαῖον.

Ibid. B. τὴν δὲ πανκόσμιον ἐλευθερίαν ἀνεμνήθημεν. Ms. τὴν δὲ πανκόσμιον ἐλευθερίαν ἐμνήθημεν.

Ibid. ὑπὲρ καὶ ὁ Θεοπάτωρ ἄνωθεν προαναφωνῶν ἔκραξεν. Ms. ὅπερ καὶ ὁ Θεοπάτωρ, etc.

Ibid. ὅτι ὁ Θεὸς ἡμῶν πρὸ αἰῶνος ὑπάρχων, etc. Ms. ὅτι ὁ Θεὸς ἡμῶν, βασιλεὺς πρὸ αἰῶνος ὑπάρχων.

Ibid. C. ὅτι ὁ οὐρανὸς τῶν οὐρανῶν τῷ Κυρίῳ. Ms ὅτι ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ.

Ibid. ἀπέρριπται δὲ καὶ γῆς, καὶ θαλάσσης. Ms. ἀπερράπισται δὲ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης. Ἀπορραπίζειν namque est depellere, profligare, refutare.

Ibid. ὅτι τοῦ σταυρωθέντος Σωτῆρός εἰσιν ἡ θάλασσα. Ms. ὅτι τοῦ σταυρωθέντος Σωτῆρός ἐστιν ἡ θάλασσα.

Ibid. Ἐπειδὴ κἀκείνους τῇ Δεσποτικῇ καταβάσει πεφώτισται. Ms. ἐπειδὴ κἀκεῖνος τῇ Δεσποτικῇ καταβάσει πεφώτισται.

Ibid. καὶ εἰς λοιπὸν τῷ διαβόλῳ τόπος ὁ τῆς γεέννης τετήρηται. Ms. καὶ εἰς λοιπὸν τῷ διαβόλῳ τόπος, etc.

Ibid. C. καὶ καθ' ἑαυτὸν τὸ τέλειον ἐχόντων τῆς δεκάδος. Ms. καὶ καθ' ἑαυτὸν τὸ τέλειον ἐχόντων τῆς δεκάδος.

Col. 228 A. οὐχὶ τὸ ἑαυτοῦ ἐπλύνων ἁμάρτημα. Ms. οὐχὶ τὸ ἑαυτοῦ σπλύνων ἁμάρτημα.

Ibid. B. Τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἰάθημεν. Ms. τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν.

Ibid. καὶ διὰ τοῦτον γέγραπται. Ms. καὶ διὰ τοῦτο γέγραπται.

Ibid. C. καθ' ὅλης κηρύξαι τῆς οἰκουμένης τοῦ Θεοῦ τὸ βασίλειον. Ms. emendatior est : καθ' ὅλης κηρύξας τῆς οἰκουμένης τοῦ Θεοῦ τὸ βασίλειον.

Ibid. D. καὶ τοῖς ἐσύστερον πᾶσιν. Ms. τοῖς ἐς ὕστερον πᾶσιν.

Col. 229 A. οὐκ ἄνθρωπος, lege ex Ms. rom. οὐρανός.

Ibid. σταυρὸς γὰρ τῆς Θεοῦ ἀγάπης καὶ ἐπίδειξις. Ms. σταυρὸς γὰρ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης ἡ ἀπόδειξις.

Ibid. C. σταυρὸς τὴν γῆν ἐποίησε. Ms. σταυρὸς τὴν γῆν οὐρανὸν ἐποίησε.

Ibid. τὸ τῶν ἀνθρώπων ἀπόλλυσθαι μέλλον, etc. Ms. τὸ ἀνθρώπων γένος ἀπόλλυσθαι μέλλον.

Col. 232 A. ὃς ἐξ περιωπῆς τῆς. Ms. ὃς ἐξ ἑπτου περιωπῆς τῆς Σιών.

Ibid. Μᾶλλον δὲ ἐξ ὑψώματος δόξης. Ms. μᾶλλον δὲ ἐξ ὑψωμάτων δόξης.

Ibid. τὰ ἔθνη συνεκάλεσεν. Ms. πάντα τὰ ἔθνη συνεκάλεσεν.

Ibid. B. καὶ τοὺς δολίους περιβουλεύοντας ἀπρακτοῖ. Ms. καὶ τοὺς δολίως ἐπιβουλεύοντας ἀπρακτοῖ.

Ibid. καὶ παραδείσου εἴσοδον ἀνεκαίνισε. Ms. καὶ παραδείσου εἴσοδον ἐνεκαίνισε, ab ἐγκαινίζω.

Ibid. καὶ τοῦ διαβόλου τὰ νεῦρα ἐξέκοψε. Ms. καὶ τοῦ διαβόλου τὰ νεκρὰ ἐξέκ. Post illud : καὶ οἱ νεκροὶ, cætera desiderantur, quæ non nisi perquam pauca esse possunt.

Ibid. C. ἡ συντρίψασα τὴν ἐθνῶν τὸ φρύαγμα ὡς σκεύη κεράμεως.

ΕΥΧΗ ΜΑΚΑΡΙΟΥ

ΤΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ

ΕΠΙ ΕΠΙΔΡΟΜΑΣ ΕΘΝΩΝ.

—

ORATIO MACARII

PHILADELPHIENSIS EPISCOPI

IN BARBARORUM INCURSUS.

(Gosr. *Eucholog Graecorum*, p. 817.)

—

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Δέσποτα Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, τίς ὁμοιωθήσεταί σοι ; Τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ; Τίς θεὸς μέγας, ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν, δυνατὸς ἐν ἐλέει, καὶ ἀγαθὸς ἐν ἰσχύϊ, εἰς τὸ παρακαλεῖν καὶ σώζειν πάντας ἡμᾶς ; Μὴ σιγήσῃς, μηδὲ καταπραΰνῃς, ὁ Θεός· ἀνταπόδοσον τοῖς ὑπερηφάνοις. Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροί σου ἴσχυσαν, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἦραν κεφαλήν, ἐπὶ τὸν λαόν σου κατεπανουργεύσαντο γνώμην, καὶ ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ἁγίων σου· εἶπον· Δεῦτε καὶ ἐξολοθρεύσωμεν αὐτούς· καὶ οὐ μὴ μνησθῇ τὸ ὄνομα Ἰσραὴλ ἔτι. Ἦλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου· ἐμίαναν τὸν ναὸν τὸν ἅγιόν σου, ἔθεντο τὴν τιμίαν σου Ἱερουσαλὴμ ὡς ὀπώρας φυλάκιον· ἔθεντο τὰ θνησιμαῖα τῶν δούλων σου βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, τὰς σάρκας τῶν ὁσίων σου τοῖς θηρίοις τῆς γῆς· ἐξέχεαν τὸ αἷμα αὐτῶν κύκλῳ Ἱερουσαλὴμ, καὶ οὐκ ἦν ὁ θάπτων. Ἀλλ' ἕως πότε, Κύριε, ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ὀργή σου ; Ἕως πότε ἀποστρέφεις τὸ πρόσωπόν σου ἀφ' ἡμῶν ; Ἕως πότε ἁμαρτωλοὶ καυχήσονται ; μέχρι τίνος χρήσεως παράνομος ἐξουσία ; ἕως τίνος ὑψωθήσεται ῥάβδος ἀσεβῶν κατὰ κλήρου τῶν ἡγιασμένων ; Οἴ μοι, ὅτι ἐπλήσθη ἡ ταπείνωσις ἡμῶν, καὶ ἐσμικρύνθημεν παρὰ πάντα τὰ ἔθνη ! Οἴ μοι, ὅτι οἱ λυποῦντες ἡμᾶς σφόδρα κατισχύουσι, καὶ ἡ πληγὴ ἡμῶν στερεὰ ἐγεννήθη ! Καὶ σὺ, Κύριος ὁ μέγας καὶ ἰσχυρὸς, ἕως τίνος οὐ μὴ ἐλεήσῃς τὴν Ἱερουσαλήμ ; Κλαύσομαι γὰρ καὶ ὡς Ἱερεμίας, ἐπὶ τῇ συντριβῇ μου πικρῶς, ὅτι ἐξερρύημεν ὡς φύλλα διὰ τὰς ἀνομίας, καὶ τοῖς νεκροῖς μετὰ τῶν ἐν ᾅδου συνελογίσθημεν. Καὶ ἐλπιῶ πάλιν ὡς Ζαχαρίας ἐπὶ σὲ, Κύριε, τὸν θελητὴν τοῦ ἐλέους, ὅτι Θεὸς οἰκτείρων σὺ εἶ, ἐξουθενῶν βουλὰς ἰσχυρῶν, ταπεινῶν, εὐχὰς προσδεχόμενος. Τί ὅτι ἐγενήθημεν ὄνειδος τοῖς ἐγγὺς καὶ εἰς μακράν ; τοῖς ἐκκλίνασι διὰ ὁδοῦ δικαίας εἰς παρατροπὴν δογμάτων,

Dominum precemur.

Domine Deus noster, quis comparabitur tibi? quis similis tui in diis, Domine Deus noster? quis deus magnus, ut est Deus noster, potens in misericordia, et bonus in virtute, ut consoletur et salvet nos? Ne taceas, neque mansuetudine mollescas, Deus : retribue superbis. Quia ecce inimici tui invaluerunt, et qui oderunt te, extulerunt caput, adversus populum tuum maligne posuerunt consilium, et cogitaverunt adversus sanctos tuos, dixerunt : Venite et disperdamus eos et non sit qui nominis Israel memor sit. Venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in fructuum custodiam; posuerunt morticina servorum tuorum escas volatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ; effuderunt sanguinem in circuitu Jerusalem, et non erat qui sepeliret. Verum usquequo non exardescet velut ignis ira tua? Usquequo avertis faciem tuam a nobis? Usquequo peccatores gloriabuntur? usquequo potentia fruetur iniquus? usquequo impiorum virga adversus sanctorum sortem extolletur? Heu me! quia abjectio nostra completa est, et præ cunctis gentibus numero minuti sumus! Heu me! quantum prævalent qui nos affligunt, et quantum plaga nostra exercevit! Sed tu, Deus magnus et fortis, quousque non misereberis Jerusalem? Plangam itaque sicut Jeremias amare, quia sicut folia decidimus, et cum mortuis in inferno computati sumus. Sperabo tamen rursus velut Zacharias, in Deum misericordiæ amatorem, quia Deus misericors es, qui fortium consilia dissipas, et humilium orationes suscipis. Utquid facti sumus opprobrium vicinis et alienis, declinantibus videlicet a via justa in opinionum perversitatem, omnemque omnino impietatem acceptantibus? qui sapientissimæ tuæ providentiæ ratio

nem ignorantes, visitationem nostram ut derelictionem causantur. Oportet at certe sacra eos audire verba, quibus correpti a Domino, ne cum mundo pereamus, arguimur : et e communibus contemplatis erudiri, quia non vita functis vel emortuis medica ope subvenitur, sed longa infirmitate detentis medentium cura sollicita succurrit universamque hanc plagam in supramundanam lætitiam transferendam tandem aliquando experiemur. Verum neque hoc perceperunt aut mente apprehenderunt, ideoque impietatem nobis exprobrant, et fiduciam in te verum Deum, stoliditatem nuncupant; et quia te unigenitum Dei Patris Filium consubstantialem ejusdem naturæ Patri, et sanctissimo Spiritui prædicantes, naturam unam, substantiam unam, virtutem unam, Deitatemque regnumque unum veneramur, hæc nos pati convicianter, et impietatis vindictam hanc captivitatis calamitatem, et non peccatorum ultionem, insipientes reputant : et tuam probris lacessentes patientiam, blasphemiis etiam Deitatem, mundoque toti salutarem tuam providentiam insequuntur. Verum parce, Domine, parce, humanissime Deus, compatere, passionis expers, misericors Domine, neque ultra in furore tuo nos arguas, ne dispereamus; neque in ira tua nos arguas, ne sicut prius, et antequam essemus, flamus. Adsis nobis velut propugnator fortis, quia non tibi impossibile est, in pluribus aut in paucis, salvare nos : corrobora nos, Domine Deus noster, quia in te confidimus, et in nomine tuo spem nostram reposuimus. Confirmetur nobis a te verbum prolatum, quia nobiscum es omnibus diebus usque ad consummationem sæculi. Extollatur Christianorum cornu, et confundantur persequentes nos, expavescant qui nos terrent, et confundantur, et pereant. Conteratur eorum virtus, et potentia eorum deficiat; et cognoscant omnes quia nomen tibi Dominus. Tu solus excelsus es super omnem terram, et tuum est regnum, et virtus, et gloria; et te verum Deum et Salvatorem nostrum adorare decet, cum principii experte tuo Patre, et cum sanctissimo, et bono, et vivifico tuo Spiritu : nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

καὶ τοῖς ἀθετοῦσι καθάπαξ εἰς ἀσέβειαν, οἵτινες λόγον πανσόφου προνοίας οὐκ ἐπιστάμενοί σου, τὴν ἐπίσκεψιν ἡμῶν ὡς ἐγκατάλειψιν διαβάλλουσιν. Ἔδει γὰρ τούτους μὲν ἐκ τῶν ἱερῶν ἀκοῦσαι λογων, ὅτι ἐλεγχόμενοι ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν· ἐκείνους δὲ ἐκ τῶν κοινῶν κατάμαθεῖν ἐννοιῶν, ὅτι οὐχ οἱ τεθνηκότες, οὐδὲ οἱ νεκροὶ τῆς ἰατρικῆς ἐπιμελείας ἀξιοῦνται, ἀλλ' οἱ ζῶντες ἐν ἀσθενείᾳ τῆς τῶν θεραπευόντων προνοίας ἀπολαύουσι, καὶ τὴν παγκόσμιον ταύτην πλὴγὴν εἰς ὑπερκόσμιον μετατιθεμένην εὐφροσύνην, ὀφέ ποτε συνιέναι. Ἀλλ' οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, καὶ διὰ τοῦτο ἀσέβειαν ἡμῖν ὀνειδίζουσι, καὶ τὴν εἰς σὲ πεποίθησιν, τὸν ἀληθινὸν Θεὸν, παρωνίαν ἀποκαλοῦσι, καὶ ὅτι σε τὸν μονογενῆ τοῦ ἀνάρχου Πατρὸς, Υἱὸν ὁμοούσιον τῷ συμφυεῖ σου Πατρὶ, καὶ τῷ παναγάθῳ σου Πνεύματι κηρύττοντες, μίαν φύσιν, μίαν οὐσίαν, μίαν δύναμιν, θεότητα, καὶ βασιλείαν προσκυνοῦμεν, ταῦτα πάσχειν ὑπολαμβάνουσι, καὶ δίκην ἀσεβείας, τὴν πλὴγὴν τῆς αἰχμαλωσίας, οὐ πλημμελημάτων ἔκτισιν ἡγοῦνται οἱ παράφρονες, καὶ τὴν σὴν ἐπιτωθάζοντες ἀνοχὴν, βλασφημοῦσί σου τὴν θεότητα, καὶ τὴν κοσμοσώτειραν διαχλευάζουσιν οἰκονομίαν σου. Ἀλλ' ἄνες, Κύριε, ἄνες, ὁ φιλανθρωπότατος Θεὸς, οἰκτείρησον, ὁ συμπαθέστατος καὶ ἐλεήμων Δεσπότης, καὶ μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς ἐπὶ πλέον ἡμᾶς· ἵνα μὴ ἐκτριβῶμεν, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς ἡμᾶς, ἵνα μὴ γενώμεθα ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι. Ἀλλὰ γενοῦ μεθ' ἡμῶν ὡς μαχητὴς ἰσχυρὸς, ὅτι οὐκ ἀδυνατεῖ παρὰ σοὶ σώζειν ἐν πολλοῖς καὶ ἐν ὀλίγοις· κατίσχυσον ἡμᾶς, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὅτι ἐπὶ σοὶ πεποίθαμεν, καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου τεθαρρήκαμεν, καὶ πιστωθήτω δὴ τὸ ῥῆμά σου, Κύριε, ὃ ἐλάλησας πρὸς ἡμᾶς· ὅτι μεθ' ἡμῶν εἶ πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· ὑψωθήτω κέρας Χριστιανῶν, καὶ καταισχυνθήτωσαν οἱ διώκοντες ἡμᾶς, καὶ πτοηθήτωσαν οἱ ἐκφοβοῦντες ἡμᾶς, καὶ ἐντραπήτωσαν, καὶ ἀπολέσθωσαν, καὶ συντριβήτω ἡ ἰσχὺς αὐτῶν, καὶ ἡ δυνασταία αὐτῶν μὴ ὑπαρξάτω, καὶ γνώτωσαν ἅπαντες, ὅτι ὄνομά σοι Κύριος. Σὺ μόνος ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα, καὶ σὲ δεῖ προσκυνεῖν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Σωτῆρα ἡμῶν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MACARII CHRYSOCEPHALI

PROŒMIUM

AD COMMENTARIOS IN MATTHÆUM.

Verus verbi divini amor documentum est amoris in Deum, ut ipsum illud sanctissimum Domini os[1],

Ἀγάπης δεῖγμα πρὸς τὸν Θεὸν ἡ τῶν τοῦ Κυρίου λόγων ὄντως ἀγάπη καθέστηκεν, καί φησιν αὐτὸ τὸ

[1] Joan. xiv, 21.

ex Scripturæ petitas demonstrationes usurparunt, et illius sententiam in opprobrium et confusionem adversariorum dilucidarunt, sive moribus operam dantes, Ecclesiamque instruentes ad sua comprobanda, quæ Spiritus erant, in suum usum convertebant, et hæc rursus Spiritui consona declarabant. Sunt vero etiam qui utriusque causa eamdem dilucidationem absolverunt, ut magnus Pater et aurea lingua præditus Joannes, et qui eum secuti ad interpretanda sacra oracula animum addixerunt. Ex his itaque omnibus nos operosius, ut dictum est, quæ videbantur utiliora, decerptis, absolutam in sancti Matthæi Evangelium perfectamque concinnavimus elucidationem, tribus voluminibus comprehensam, quorum quodlibet viginti libris conflatur. Postmodum Moysis Genesin propter collectorum copiam ex SS. Patrum scriptis in duos tomos dividimus, quorum priorem Cosmogeniam, secundum Patriarchas nominavimus. Cum vero et sanctum Lucæ Evangelium, paucis argumentis exceptis, in aliis omnibus cum Matthæo conveniat, non est visum nobis, universum ab initio repetere, et modo interpretationis subigere, sed ea tantum examini supponere, quorum Matthæus non meminit. Propterea que volumen hoc sacrum composuimus, viginti quatuor libris constans, magnum Christi incarnationis complectens mysterium, incipiensque a B. Joannis Baptistæ et Præcursoris conceptione et ortu, et percurrens per omnia festa evangelica, et tandem finiens in communem totius orbis solemnitatem, Pentecosten. Nuncupamus vero volumen hoc *Magnum alphabetum*, tanquam quod vivifica elementa nostræque salutis constitutiva continet, et singuli libri suum ex elementis habent principium, incipiuntque ab A et finiunt in Ω, adeo ut hic quoque compleatur dictum Dominicum, in Apocalypsi ad Joannem : *Ego sum* A *et* Ω, *principium et finis.*

A ἀνοσίους αἱρετικοὺς γραφικαῖς ἀποδείξεσιν ἐχρήσαντο πρὸς βοήθειαν, καὶ τὴν τούτων διάνοιαν εἰς αἰσχύνην καὶ κατάπληξιν τῶν δυσμενῶν ἐφανέρωσαν. Ἢ καὶ ἠθικῶς τὴν Ἐκκλησίαν καταρτίζοντες εἰς μαρτυρίαν τῶν λεγομένων καὶ τὰ τοῦ Πνεύματος προσελάβοντο, καὶ ταῦτα πάλιν πνευματικῶς διηρμήνευσαν. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ δι' ἀμφότερα τὴν ἑρμηνείαν αὐτὴν πεποιήκασιν, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν μέγας πατὴρ Ἰωάννης, καὶ οἱ κατ' αὐτὸν ἔργον θέμενοι τὴν ἐξήγησιν. Ἐκ τούτων οὖν ἁπάντων ἡμεῖς φιλοπονώτερον, ὡς εἴρηται, τὰ πρόσφορα συλλέξαντες, τελείαν συνεθέμεθα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ἅγιον Εὐαγγέλιον τὴν ἐξήγησιν ἐν τρισὶν ἀπαρτίσαντες βίβλοις, ἀνὰ εἴκοσι κεκτημένοις τοὺς λόγους. Εἶτα καὶ τὴν Μωϋσέως Γένεσιν εἰς δύο τα- B μόντες διὰ τὸ πολὺ τῆς συλλογῆς τῶν πατρικῶν λόγων, τὸ μὲν πρῶτον Κοσμογένειαν, τὸ δεύτερον δὲ Πατριάρχας ὠνομάσαμεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ κατὰ Λουκᾶν ἅγιον Εὐαγγέλιον πλὴν ὀλίγων τινῶν ὑποθέσεων ἐν ἅπασι σύμφωνόν ἐστι τῷ κατὰ Ματθαῖον, οὐκ ἔδοξε τέως ἡμῖν ὅλον ἀναλαβεῖν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ προθεῖναι εἰς τὴν ἐξήγησιν, ἀλλ' αὐτὰ μόνον θεωρῆσαι, ὧν ὁ Ματθαῖος οὐκ ἐποιήσατο ἐν μνήμῃ. Διὰ τοῦτο καὶ βίβλον ταύτην ἱερὰν συνεθέμεθα ἐν εἴκοσι καὶ τέσσαρσι λόγοις τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας διασαφοῦσαν τὸ μυστήριον, ἀρχομένην μὲν ἀπὸ τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ Προδρόμου συλλήψεώς τε καὶ γεννήσεως, διερχομένην δὲ διὰ πασῶν τῶν εὐαγγελιστῶν C ἑορτῶν, καὶ εἰς αὐτὴν λήγουσαν τὴν πανκόσμιον πανήγυριν τῆς Πεντηκοστῆς. Καλοῦμεν δὲ τὴν βίβλον ταύτην *Μεγάλην ἀλφάβητον*, ὡς τά γε ζωηρὰ στοιχεῖα καὶ συστατικὰ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἔχουσαν, καὶ ὡς κατὰ στοιχεῖον ἔχουσαν τὰς ἀρχὰς τῶν ἰδίων λόγων, καὶ ἀρχομένην μὲν ἀπὸ τοῦ Α, καταλήγουσαν δὲ εἰς τὸ Ω, κἀνταῦθα πληροῦσθαι τὸ τοῦ Κυρίου ῥῆμα λέγοντος ἐν τῇ Ἀποκαλύψει πρὸς Ἰωάννην· *Ἐγώ εἰμι τὸ ἄλφα καὶ τὸ ω μέγα, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος.*

Exstat in codicibus Vaticanis oratio inedita Macarii Chrysocephali, εἰς τὴν πανκόσμιον ἑορτὴν τῆς ὀρθοδοξίας, *De universali orthodoxiæ solemnitate*, quo titulo auctor denotat festum œcumenicum ob restitutum sacrarum imaginum honorem. Ex hac præclara oratione locos bene multos recitat card. Ang. Mai in not. ad Nicephori CP. patriarchæ Antirrheticum I adversus Constantinum Copronymum. Vide hujusce *Patrologiæ* tom. C, col. 231, 235, 239, 243, 246, 251, 263, 277, 281, 291, 323, 343, 403.

MONITUM.

Macarii Chrysocephali ΡΟΔΩΝΙΟΝ, sive Florilegium, exstat in codice ms. S. Marci Veneti. Operis recensionem fecit Villoisonus in Anecdotis, sed nihil fere non profanum exhibuit, ut ex ejus verbis discere licet : sic enim loca excerpta recensentur in Præfatione :

« Ac primo quidem occurrunt multarum ineditarum Libanii *Declamationum* tituli, et larga earum specimina, ac præstantissimæ sententiæ ex illis a Macario excerptæ, et nunc primum editæ : posthæc, emendationes in Photii *Bibliothecæ* caput 160 : præterea Choricii, elegantissimi sophistæ, *Declamationum* ineditarum tituli, prima et ultima verba, ex Matritensi et Marciano codicibus : egregia atque amplissima illarum fragmenta, et eximiæ ac Isocrate dignæ sententiæ ex hisce Declamationibus ab eodem

Macario descriptæ, et nunc primum publici juris factæ, ac nostris interdum, sed iis fortuitis et tumultuariis, aspersæ notulis : imo duæ integræ ejusdem disertissimi sophistæ Orationes, nunc primum ex uno bibliothecæ Regiæ Parisiensis codice, hac occasione data, cum iisdem nostris notulis inter exscribendum natis, in lucem vindicatæ. Sequuntur omnia ea quæ pertinent ad Procopii Gazæi, celeberrimi sophistæ ac sacræ Scripturæ interpretis, quo præceptore usus est Choricius, vitam, et scripta edita ac inedita, quorum unum vel ipsi Fabricio ignotum, in S. Marci Bibliotheca delitescit; deinde ejusdem Procopii Gazæi elegantissima Oratio (1), et ipsa Fabricio ignota, in laudem Anastasii imperatoris, nunc primum a nobis ex uno cod. S. Marci edita cum notulis historicis et criticis, quales peregrinanti raptim excidere potuerunt; quæ quidem Oratio vitam et res gestas Anastasii mire illustrat, et de eo multa nobis tradit, quæ alias semper ignoravissemus. Postea reperies quid de celeberrimo illo Josephi loco, ubi de Christo agitur, quique a nostro Macario descriptus est, sentiendum nobis videatur; deinde quædam de Nicephoro Chumno, et unam ex illius epistolis Laconicis; quædam de Germano patriarcha Constantinopolitano, excerpta e variis ἀνεκδότοις in Evangelia Commentariis; quædam de Gregorio Cyprio patriarcha Constantinopolitano, et de illius Declamationibus, ipsi Fabricio ignotis; deinde specimen Constantini Manassis fabulæ Romanensis de Aristandri et Callitheæ amoribus, cujus fabulæ vel ipsum nomen Fabricium, Huetium, aliosque omnes prorsus latuerat; nonnulla de Georgio Pachymera, et quosdam illius στίχους ὑφαντοὺς antea ineditos. »

Flores ergo isti ad nos non spectant. Ascribemus tantum fragmenta Commentariorum in Evangelia quæ pag. 72 leguntur.

P. 195 rect. Ἐκ τῆς βίβλου τῆς ἐξηγήσεως τῶν ἐν Κυριακαῖς ἀναγινωσκομένων Εὐαγγελίων, συλλεχθείσης ἐκ διαφόρων. Incipit ibidem παρὰ τῇ Κυριακῇ μετὰ τὴν Χριστοῦ Γέννησιν. P. 195 vers. Τῇ Κυριακῇ πρὸ τῶν Φώτων. P. 196 rect. Τῇ Κυριακῇ μετὰ τὰ Φῶτα. Ibi hæc observavimus p. 196. Εἰ δέ τις ζητήσει καὶ τί δήποτε οὐχ ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἐτέχθη, ἀλλὰ καθ' ἣν ἐβαπτίσθη, ἐπιφάνεια λέγεται, ἀκούσεται, ὅτι, οὐχ ὅτε ἐτέχθη, πᾶσι κατάδηλος γέγονεν, ἀλλ' ὅτε ἐβαπτίσθη· μέχρι γὰρ ταύτης τῆς ἡμέρας ἠγνοεῖτο τοῖς πολλοῖς ὅστις ποτὲ ἦν· φησὶ γὰρ καὶ ὁ Βαπτιστής· « Μέσος δὲ ὑμῶν ἕστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. »

Τὸ μετὰ θάνατον ἐπιχεόμενον ἔλαιον ἐπὶ τοῖς ἱερῶς κεκοιμημένοις ἀρχιερεῦσί τε καὶ μονάζουσι, τὸ κατὰ τοὺς ἱεροὺς ἀγῶνας ἀθλῆσαι καὶ τελειωθῆναι τὴν κεκοιμημένον παρίστησι, καὶ τὸ φωστικὸν λαμπρὸν καὶ καθαρώτατον. Qui quidem ritus est notandus.

P. 197 rect. Τῇ δωδεκάτῃ Κυριακῇ, τοῦ Λουκᾶ. Ibid. Τῇ ιε' Κυριακῇ, τοῦ Λουκᾶ, τελώνου καὶ Φαρισαίου. P. 197 vers. Τοῦ ἀσώτου, ubi hæc observavimus : Καὶ περιεργότερον ἴσως εἰ δόξειε τὸ ῥηθησόμενον, ὅμως εἰρήσεται· ὅτι ὁ ἄρτος, ὃν καλοῦμεν, κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν, ἐκ σίτου συνεστὼς, σιτευτὸς ῥηθείη· κατὰ τὸ νοούμενον δὲ, σὰρξ ὢν, μόσχος ἂν λεχθείη· καὶ ὁ αὐτός ἐστι μοσχὸς καὶ σιτευτός (2).

P. 198 rect. Τῇ Κυριακῇ τῆς ἀπὸ Κρεωφαγίας. Ibid. Τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου. P. 198 rect. Τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῶν Νηστειῶν, ubi hæc observavimus : Δαυὶδ φανερῶς καὶ τὸν χρόνον προμηνύει τῆς Χριστοῦ παρουσίας (male in cod. παῤῥουσίας) ἐν οἷς λέγει, ὅτι εἶπα, Εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσεται· ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἑτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου· αὕτη γὰρ ἡ προφήτεια τὸν χρόνον τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας μηνύει. Κατὰ γὰρ τοὺς Ἑβραίους, ὁ αἰὼν χιλίων ἐτῶν ἔχει διάστημα. Διὸ μετὰ τὸ λεχθῆναι τὴν προφητείαν, συνάγονται ἔτη χίλια ἕως τῆς Χριστοῦ ἐπελεύσεως, οὕτως· ἀπὸ τοῦ τέλους Δαυὶδ ἕως τέλους Σεδεκία καὶ αἰχμαλωσίας τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἔτη τετρακόσια· καὶ τῆς αἰχμαλωσίας χρόνοι ἑβδομήκοντα, ἕως πρώτου ἔτους Κύρου τοῦ βασιλέως Περσῶν· καὶ ἀπὸ Κύρου τοῦ Περσοῦ ἕως ἀρχῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔτη διακόσια τριάκοντα· καὶ ἀπὸ Ἀλεξάνδρου ἕως τέλους Κλεοπάτρας, καὶ ἀρχῆς τῆς Ῥωμαίων μονοκρατίας, καὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας Χριστοῦ, ἔτη τριακόσια· ὡς ὁμοῦ συνάγεσθαι πάντας τοὺς χρόνους, ἔτη χίλια, ἢ αἰῶνα.

Ibid. p. 198 vers. Τῇ δευτέρᾳ Κυριακῇ τῶν Νηστειῶν. P. 199 rect. Τῇ τρίτῃ Κυριακῇ. Ibid. Τῇ κατὰ τῶν Βαΐων, ubi hæc : Γλωσσόκομον εἴρηται τὸ κιβώτιον ὅ τι ἐπεκόμιζον βάλλοντες τὰ διδόμενα αὐτοῖς χάριν διατροφῆς τῶν πενήτων καὶ ἐνδυμενίας, ὅτι κατεῖχε τὰς γλώσσας· γλῶσσαι γὰρ ἐκαλοῦντο παρὰ τῶν παλαιῶν, τὰ παρ' ἡμῖν νομίσματα, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι γλώσσαις τοῖς νομίσμασιν ἐνεχάραττον.

P. 199 rect. Τῇ Κυριακῇ τοῦ Θωμᾶ, ubi hæc

(1) Exstat inter Opera Procopii Gazæi in editione nostra, tom. LXXXVII. Pachymeræ versus leguntur in Prolegomenis ad ejus *Historiam*. Vide tom. CXLIII.

(2) In Codice DIII, latere indicatur τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Καρπαθίας, περὶ τῆς ἁγίας κοινωνίας; sed hæ sunt duntaxat excerptæ sententiæ ex hoc libro hujusce Joannis Carpathii, cujus πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἰνδίας προτρέψαντας μοναχοὺς παρακλητικὸν a Photio laudatur cod. CCI. De hoc autem περὶ τῆς ἁγίας κοινωνίας opere nulla apud Fabricium mentio. At vero hæc fortasse desumpta non sunt ex quodam peculiari Joannis Carpathii περὶ τῆς ἁγίας κοινωνίας operε, sed ex quodam capite cujusdam operis, in quo de ea Carpathius agebat. Sic in cod. 575, peculiaris et anonymus tractatus delitescere indicatur sic inscriptus, περὶ τοῦ πότε, καὶ ποίῳ τρόπῳ, μὴ παρόντος ἱερέως, καὶ πῶς δεῖ μεταλαμβάνειν τῶν θείων καὶ φρικτῶν μυστηρίων; sunt autem hæc duntaxat Excerpta in hoc argumentum e variis Patribus et scriptoribus ecclesiasticis : ac primo quidem fol. 122, vers. occurrit ἐρώτησις καὶ ἀπόκρισις τοῦ ἁγίου Μαρκιανοῦ, deinde ἐκ τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου τοῦ Σιναΐτου, ἐκ τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου ἐκ τῶν ἐπιστολῶν, ἐκ τοῦ ὁσιωτάτου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐκ τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τῆς τετάρτης συνόδου, ἐκ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, et rursus ἐκ τοῦ ὁσιωτάτου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐκ τοῦ περὶ τῶν θείων μυστηρίων λόγου.

observavimus : Ἀποροῦσί τινες, πῶς, κατὰ τὸν Λουκᾶν καὶ κατὰ τὸν Ἰωάννην, τοσαυτάκις ὀφθέντος Χριστοῦ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλήμ, κατὰ τὸν Μάρκον καὶ τὸν Ματθαῖον, κελεύονται οἱ αὐτοὶ διὰ τῶν γυναικῶν εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἀπελθεῖν, ὡς ἐκεῖ αὐτὸν ὀψόμενοι, ἀλλ' οὐ μένοντες αὐτὸν θεωρεῖν ἐν Ἱερουσαλήμ; Καὶ ἴστω ὁ ταῦτα ἐπαπορῶν, ὡς ἠπίστουν τοῖς τῶν γυναικῶν λόγοις οἱ μαθηταὶ, καὶ ἐδειλίων εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἀπελθεῖν, καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὤκνουν χωρίζεσθαι. Ὁ δὲ Κύριος τὴν ἀπιστίαν λύων αὐτοῖς, δεύτερον λαθραίως κρυπτομένοις ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐπεφάνη· ἔν γε μὴν τῇ Γαλιλαίᾳ, οὐκ ἐπικρυπτομένοις, οὐδ' ἅπαξ, οὐδὲ δεύτερον, οὐδ' ἐγκεκλεισμένοις διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, πολλῇ δὲ τῇ παῤῥησίᾳ, τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ τῆς θεότητος ἐποιεῖτο τὴν ἔνδειξιν, παριστῶν αὐτοῖς ἑαυτὸν, καὶ δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ζητήσει δ' ἄν τις, πῶς, κατὰ μὲν τὸν Ἰωάννην, ἤδη τὸ πνεῦμα (1) δίδωσι τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ, κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν, μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοὺς ἐπαγγέλλεται λήψεσθαι; « Λήψεσθε γὰρ, φησὶ, δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς· » καὶ πάλιν, « Παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ μου, ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας. » Τὸ γοῦν ἀπόῤῥητον τοῦτό τινες μὲν οὕτως ἐπελύσαντο· ὡς οὐ τὴν τελείαν δωρεὰν τοῦ Πνεύματος νῦν αὐτὴν δίδωσι· ταύτην γὰρ ἐν τῇ Πεντηκοστῇ δοῦναι ἔμελλεν· ἀλλὰ πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ τούτους ἐπιτηδείους ἐποίησε· τὸ γὰρ, Λάβετε, ἀντὶ τοῦ, Γενέσθε ἐπιτήδειοι πρὸς τὸ λαβεῖν Πνεῦμα ἅγιον, εἴρηται. Διότι καὶ τὸ, Λάβετε, ἀντὶ τοῦ, Λήψεσθε, τινὲς ἐξελάβοντο, ὅτι τὸ μέλλον ἔσεσθαι, ὡς ἤδη γεγενημένον προείρηκεν· ὥσπερ ὅτε λέγει, Πατεῖτε ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, ἀντὶ τοῦ, Πατήσετε. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ ἐμφυσήματος, φασὶν, ἔλαβον τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἂν εἶπε, Λάβετε· τὸ γὰρ, Λάβετε, τοῖς οὐδέπω λαβοῦσιν ἁρμόζει. Εὐσέβιος δὲ ὁ Παμφίλου ἐν τῇ πρὸς Μαρῖνον ἐπιστολῇ οὕτως ἐξηγεῖται τὸ προτεθὲν, ὅτι διαιρέσεις χαρισμάτων εἰσὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « Τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα· » καὶ πάλιν· « Ἑκάστῳ δίδοται ἡ φανέρωσις πρὸς τὸ συμφέρον. ὯΙ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας· ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἑτέρῳ δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, ἐνεργήματα δυνάμεων· ἄλλῳ δὲ, διακρίσεις πνευμάτων· ἑτέρῳ δὲ, γένη γλωσσῶν· πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. » Σαφῶς γὰρ διὰ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος πολλὰς εἶναι παρέστησε δυνάμεις, διαφόρων πραγμάτων ἐνεργητικάς. Ὅρα τοίνυν μήπως ἐνταῦθα ἐξουσίαν τινὰ μερικὴν καὶ χάριν πνευματικὴν δέδωκεν αὐτοῖς· οὐχ ὥστε νεκροὺς ἐγείρειν, καὶ δυνάμεις ποιεῖν, ἀλλ' ὥστε ἀφιέναι ἁμαρτήματα· διάφορα γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος. Διὸ καὶ συνάπτει λέγων· « Ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς, » καὶ τὰ ἑξῆς, δεικνὺς ὅτι τοῦτο τὸ εἶδος τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων αὐτοῖς ἐδωρήσατο. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν αὐτὸ τὸ Πνεῦμα κατελθὸν καὶ τῶν σημείων, καὶ παντὸς ἑτέρου χαρίσματος, τὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας αὐτοῖς ἐχορήγησε. Διὰ τοῦτο ἐνταῦθα μὲν ἄνευ ἄρθρου (male in cod. ἄθρου) εἶπε· « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον, » δηλῶν ὅτι μερικήν τινα τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν δίδωσιν αὐτοῖς· περὶ δὲ ἐκείνου φησί· « Λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. »

P. 200 vers. Τῇ Κυριακῇ τοῦ παραλύτου. *Ibid.* Τῇ Κυριακῇ τῆς Σαμαρείτιδος. P. 201 *recl.* Τῇ Κυριακῇ τοῦ τυφλοῦ; ubi hæc, quæ verissima et experientia comprobata sunt, observavimus : Φασὶν ὅτι ὅπερ ἐστὶν ἰὸς ὄφεως ἀνθρώπῳ, τοῦτο πάλιν τῷ ὄφει πτύελος ἀνθρώπου.

P. 201 recl. Τῇ Κυριακῇ μετὰ τοὺς ἁγίους πάντας. P. 201 vers. Τῇ ε' Κυριακῇ, τοῦ Ματθαίου. Ibid. Τῇ Κυριακῇ τῆς ἐνώσεως. P. 202 recl. Τῇ Κυριακῇ τοῦ ὄρου. Ibid. Τῇ θ' Κυριακῇ, τοῦ Ματθαίου. Ibid. Τῇ ια' Κυριακῇ, τοῦ Ματθαίου. Ibid. Τῇ ιβ' Κυριακῇ, τοῦ αὐτοῦ. P. 202 vers. Τῇ κατὰ Μάρκον Κυριακῇ τῆς ἀποτομῆς.

(1) Ad oram adscriptum est p. 199, vers. Cη, κατὰ Λατίνων; et hæc quidem marginalis nota, quam in multis Codicibus Græcis, ubi de similibus rebus agitur, deprehendi, eo attentius observanda est, quod eos Græca manu exaratos fuisse clare demonstret. Cη autem significat σημειῶσαι vel σημειωτέον, et in hoc ipso codice etiam occurrit p. 179, vers. et p. 173, vers. ad oram loci e Josepho deprompti, ubi S. Joannis Baptistæ fit mentio, Cη περὶ τοῦ τιμίου Προδόμου. In hoc codice p. 123 vers. aliam reperi notam marginalem, quæ et in cæteris non admodum infrequens est : ἠθικῶς ἀναγνωστέον, scilicet τοῦτο.

ANNO DOMINI MCCCXLVII.

JOANNES CALECA

CP. PATRIARCHA

—

NOTITIA.

—

Joannes Caleca, patriarcha CPol. ab ann. 1333 ad 1347, de quo Jo. Cantacuzenus, lib. III *Hist.*, cap. 21, et proœmio Antirrheticorum contra Prochorum Cydonium, Allatius, pag. 87, de Simeonibus, et ad Nicephorum Gregoram Jo. Boivinus, p. 774. Ejus homiliæ 60 in Evangelia anniversaria habentur ms. in bibl. Coisliniana, ut testatur Montfauconus p. 402, seq. Homiliæ 56, etiam in Bibl. Cæsarea. Lambec. V, p. 187 seq. (*a*) et in codice [264, Lamb. lib. p. 400 seqq.] homiliæ XXI, id. p. 191 seq. atque iterum duæ pag. 297 [p. 624 Koll. n. 5. cod. 334]. Ex his vix una et altera edita est Græce et Latine a Jacobo Gretsero tom. II, de Cruce, una Dominica ante Crucis Exaltationem, [col. 1365-1372, in *Biblioth. max. Patrum Lugd.*, tom. XVIII, p. 570. seq. HARL.] incipit: Εἶπεν ὁ Κύριος, Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν. Altera in Adorationem crucis, incipit: Προτυπῶν καὶ προδιαγράφων. Sed a Gretsero exhibetur sub nomine Philothei CPol.

(*a*) Sive p. 392 sqq. ed. Kollar. N. 1, cod. CCLXIII, ubi Lambecius, Labbei chronologiam histor. part. III, p. 182, secutus, J. Caelecam tradit, A. C. 1331 studio J. Cantacuzeni patriarcham CPolit. electum esse. — Florent. in cod. Laurent. VIII, n. 2, tomus II, editus a patriarcha et archiepisc. CPolit. et a synodo adversus Barlaami falsam opinionem; inseritur relatio archiepiscoporum ad imperatricem Annam Palæologinam contra Joannem Calecam, qui vocatus est patriarcha. V. Bandin. Cat. codd. Gr. Laur. I, p. 344 seq.— Vindobon. in cod. Cæs. VI, n. 11, septem archiepiscopor. orientalium ad imperatric. Annam epistola contra Joan. Calecam; n. 12, synodi CPolit. tomus excommunicationis J. Calecæ; n. 13, J. Cantacuzeni imper. edictum, quo memoratum tomum confirmavit; et n. 15, synodi CPolit. sub Andronico Palæologo II, imperat. tomus condemnationis errorum Barlaami et Gregorii Acindyni, cui subscripsit J. Caleca. V. Lambec. part. I, p. 58-67, ibique not. Kollar. — Secundum Montfaucon. *Bibl. bibloth. mss.*, p. 157 B, in bibl. Paris. Cabasilæ et Calecæ opp. Add. ind. — Venetiis in bibl. Marc. cod. 604, homiliæ pro singulis Dominicis. V. Cat. codd. Gr. Marc. p. 313. — Plura de Joanne Caleca memoriæ prodiderunt Rob. Gerius in append. ad Cavei *Hist. litt. SS. eccl.*, p. 31 seq., ad a. 1331, et Oudin. in *Comm. de SS. eccl.* tom. III, col. 852 sqq. ad a. 1330, ubi alios de J. Caleca citat, et ex Lambec. VI et V longa loca excerpta reddidit; idem memoravit cod. Vossian. CXXIX fin. in bibl. Leidensi, qui continet Calecæ ad Joannicium epistolas. HARL.

JOANNIS CALECÆ HOMILIARUM

INDEX.

(Apud Montfaucon, *Bibl. Coislin.*, p. 402, cod CCCLXXXVI, sæc. XIV.)

—

Fol. 1. Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Καλέκα, ὁμιλίαι ἐκάστης Κυριακῆς τῶν ἑβδομάδων τοῦ ὅλου χρόνου, καὶ ἐπὶ Δεσποτικαί: ἑτέραις ἑορταῖς ἐπισήμοις, λεγόμεναι πρὸς τὸν συναθροιζόμενον θεοφιλῆ λαὸν, αἳ καὶ ἐκλεξάμεναι ἀπὸ διαφόρων ἁγίων Πατέρων ἐξηγητῶν καὶ ἑτέρων σοφῶν ἀνδρῶν. Id est: *Joannis Calecæ archiepiscopi Constantinopolitani, Homiliæ pro singulis Dominicis hebdomadum totius anni, et in aliis insignibus Dominicis festis habitæ ad cœtum religiosi populi, ac selectæ ex diversis sanctis Patribus, enarratoribus, aliisque sapientibus viris.*

1. Init. sine alio titulo. Ἡ εἰς τὸν τελώνην καὶ εἰς τὸν Φαρισαῖον παραβολή.
2. Fol. 3. Κυριακῇ τοῦ ἀσώτου. Init. Ἀγαθὸς μὲν ὁ Θεὸς πρὸς πάντας ἐστὶ καὶ φιλάνθρωπος.
3. Fol. 6 verso. Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω. Init. Φοβερὰ ἡ ἡμέρα ἐκείνη τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ.
4. Fol. 9. Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου. Init. Ἰδοὺ τὸ τῆς Τεσσαρακοστῆς στάδιον ὑπανοίγεται σήμερον.
5. Fol. 12. Κυριακῇ πρώτῃ τῶν Νηστειῶν. Init. Ἡ τεσσαρακονθήμερος αὕτη νηστεία, ἀγαπητοί.

6. Fol. 16 verso. Κυριακῇ β', τῶν ἁγίων Νηστειῶν. Init. Ὁ τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς καιρὸς, ἀδελφοί μου, πρὸς τόν.
7. Fol. 19. Κυριακῇ γ' τῶν Νηστειῶν τῆς σταυροπροσκυνήσεως. Init. Προτυπῶν καὶ προδιαγράφων ὁ μακάριος Μωϋσῆς. Hæc Philotheo nomine edita est.
8. Fol. 23. Κυριακῇ δ' τῶν Νηστειῶν. Init. Μεσάσαντες τὸ πέλαγος, ἀδελφοὶ, τῆς ἐγκρατείας.
9. Fol. 26. Κυριακῇ ε' τῶν Νηστειῶν. Initium : Παρῆλθε μὲν ὁ χειμὼν, τὸ δὲ ἔαρ εἰσῆλθε, καὶ βλέπομεν.
10. Sabbato S. Lazari. Init. Τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὰς κατὰ γῆν διατριβάς.
11. Dominica Paschæ. Init. Χαρᾶς ἡμέρα καὶ εὐφροσύνης, ἀγαπητοί.
12. Fol. 32. verso, Τῇ δευτέρᾳ τῆς διακαινησίμου. Init. Τὸ ῥᾴθυμον ἡμῶν διεγείρων ὁ ἱερὸς καὶ θεῖος.
13. Fol. 34 verso, Κυριακῇ τοῦ Θωμᾶ. Init. Ἐπεὶ τῇ λαμπροφόρῳ Κυριακῇ καὶ σεβασμία.
14. Fol. 37 verso, Κυριακῇ τῶν Μυροφόρων. Init. Καὶ ἡ παροῦσα Κυριακὴ, καὶ ἁγία ἡμέρα.
15. Fol. 40. Κυριακῇ παραλύτου. Init. Πολλῶν καὶ μεγάλων κακῶν ἡ ἁμαρτία πρόξενος.
16. Fol. 43 verso. Κυριακῇ τῆς Σαμαρειτίδος. Initium: Καὶ σήμερον ἡμῖν ἡ τῶν εὐαγγελικῶν φρεάτων.
17. Fol. 47. Κυριακῇ τοῦ τυφλοῦ. Init. Τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διαλεγομένου.
18. Fol. 50. Κυριακῇ τῶν ἁγίων τιη' Θεοφόρων Πατέρων. Init. Μετὰ τὴν ἑορτὴν ἐνδόξου ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου.
19. Fol. 52 verso, Κυριακῇ Πεντηκοστῆς. Init. Τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἑορτῆς.
20. Fol. 56 verso, Κυριακῇ πρώτῃ τῶν Ἁγίων πάντων. Init. Εἶπεν ὁ Κύριος, Πᾶς ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοί.
21. Fol. 59. Κυριακῇ δευτέρᾳ. Init. Ἐπειδὴ τῆς θείας καὶ πρώτης καὶ μακαρίας ζωῆς.
22. Fol. 62. Κυριακῇ γ'. Init. Τῆς φιλαργυρίας οὐδέν ἐστι χαλεπώτερον.
23. Fol. 63 verso. Κυριακῇ δ'. Init. Οὐδέν ἐστι τῆς ἀδιστάκτου καὶ καθαρᾶς πιστ-
24. Fol. 65 verso. Κυριακῇ ε'. Init. Πηγὴ πνευματικὴ καὶ σωτήριος περικλύζει ἡμᾶς.
25. Fol. 69. Κυριακῇ ς'. Init. Οἱ τῶν μελισσῶν τὸ φιλόπονον καὶ φιλεργόν.
26. Fol. 72 verso, Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ. Init. Οὐ μόνον αἱ διδασκαλίαι καὶ αἱ δημηγορίαι.
27. Fol. 75 verso. Κυριακῇ ζ'. Init. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ παράγοντι τῷ Ἰησοῦ, ἠκολούθησαν αὐτῷ.
28. Fol. 78. Κυριακῇ η'. Init. Τῆς ἡμετέρας σωτηρίας φροντίζων καὶ κηδόμ-
29. Fol. 80. Κυριακῇ θ'. Init. Καὶ οἱ τοὺς ἑαυτῶν φίλους σωματικῶς.
30. Fol. 83 verso, Κυριακῇ ι'. Init. Ὑπὲρ τῆς ὑμῶν ψυχικῆς σωτηρίας.
31. Fol, 86. Κυριακῇ ια'. Init. Ποτὲ μὲν φανερῶς διαλέγεται ἐν τοῖς.
32. Fol. 89. Κυριακῇ ιβ'. Init. Οὐδὲν οὕτως οἶδε θολοῦν, ἀγαπητοὶ, καὶ σκοτ-
33. Fol. 91 verso, Κυριακῇ ιγ'. Init. Τὴν ἐκ τῆς διδασκαλίας ὠφέλειαν τοῖς ἀνθρ-
34. Fol. 93 verso, Κυριακῇ ιδ'. Init. Εἶπεν ὁ Κύριος τὴν παραβολήν. Ὡμοιώθη ἡ βασ-
35. Fol. 95 verso, Κυριακῇ ιε'. Init. Οἱ τοὺς ἀγροὺς τῶν ἀνθρώπων φυλάσσοντες γεωργοί.
36. Fol. 97 verso, Κυριακῇ ις'. Init. Τὴν ἐκ τῆς διδασκαλίας ὠφέλειαν τοῖς ἀνθρ- ut supra.
37. Fol. 100. Κυριακῇ ιζ'. Init. Μέγα ἀγαθὸν εὐχὴ, ἐὰν μετὰ διανοίας εὐχαρίστου.
38. Fol. 102 verso, Κυριακῇ ιη'. Init. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐστὼς ὁ Ἰησοῦς παρὰ τὴν λίμνην.
39. Fol. 105. Κυριακῇ ιθ'. Init. Πασῶν τῶν ἀρετῶν ἀνωτέρα ἐστὶν ἡ ἀγάπη.
40. Fol. 108, Κυριακῇ κ'. Init. Τὸ τῆς ἀναστάσεως μέγα μυστήριον, ἀδελφοί μου.
41. Fol. 110. Κυριακῇ κα'. Init. Ὥσπερ παράδεισος ἄλλος ἐστὶ πολυανθὴς καί.
42. Fol. 113. verso, Κυριακῇ κβ'. Init. Ἀγαθὰ μὲν πάντα τὰ θεῖα λόγια καὶ ἐπωφ-
43. Fol. 117 verso, Κυριακῇ κγ'. Init. Ὥσπερ τὰ σώματα ἡμῶν αἱ χρονικαὶ τῆς γῆς.
44. Fol. 120. Κυριακῇ κδ'. Init. Καὶ μεγάλη πολλάκις ἀνάγκη καὶ σφοδρο-
45. Fol. 122 verso, Κυριακῇ κε'. Init. Μέγα πρὸς ἀρετὴν ἐμπόδιον ἡ ὑπερηφανία.
46. Fol. 125 verso, Κυριακῇ κς'. Init. Ἡ πλεονεξία μέγα κακὸν τοῖς ἀνθρώποις.
47. Fol. 128. Κυριακῇ κζ'. Init. Ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς διεξάγων τὸν Ἰουδαϊκόν.
48. Fol. 131. Κυριακῇ κη', Init. Ὁ μακάριος καὶ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς προτίθησιν.
49. Fol. 134. Κυριακῇ κθ'. Init. Πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους ἔδωκεν ἡμῖν.
50. Fol. 137. Κυριακῇ λ'. Init. Ὥσπερ ἐξ ἀδδηφαγίας μὲν γίνεται.
51. Fol. 140. Κυριακῇ λα'. Init. Ἥλιος δικαιοσύνης ἐστὶν ὁ Θεὸς καθώς.
52. Fol. 142 verso, Κυριακῇ λβ'. Init. Πᾶσα μὲν ἁρπαγὴ καὶ πλεονεξία.
53. Fol. 146. Κυριακῇ πρὸ τῆς Ὑψώσεως. Init. Εἶπεν ὁ Κύριος, Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ. Edita exstat apud Gretserum, in tomo II *De Cruce*.
54. Fol. 149. Κυριακῇ τῶν προπατόρων. Init. Οἱ μὲν πάλαι οἱ ἐκεῖνοι καὶ πρὸ τοῦ νόμου θεῖοι ἄνδρες, οὐ διὰ γραμ-
55. Fol. 151 verso, Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. Init. Ὁ θεῖος ἀπόστολος καὶ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος.
56. Fol. 155. Κυριακῇ μετὰ τὴν Χριστοῦ γέννησιν. Init. Ἀναχωρησάντων τῶν μάγων, ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου φαίνεται.
57. Fol. 157 verso, Κυριακῇ πρὸ τῶν Φώτων. Init. Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὡς γέγραπται.
58. Fol. 159 verso, Κυριακῇ μετὰ τὰ Φῶτα. Init. Εἰ καὶ ἡ ἑορτὴ παρῆλθεν ἡμᾶς, ἀλλὰ τὸ περὶ ταύτης.
59. Fol. 162 sine titulo. Init. Ἐπειδὴ τῆς πρώτης καὶ θείας καὶ μακαρίας.
60. Fol. 161 sine titulo. Init. Γένοιτό σοι παρὰ Θεοῦ καὶ ἀγαθόν, ὦ πάντ'.

Postea sequitur Lectionarium eorum quæ in Ecclesia recitantur certis diebus per annum ex Joanne Damasceno, Geronticо et aliis.

Joannis Calecæ Archiepiscopi Constantinopolitani qui floruit ante medium sæculi XIV tot Homilias vel editas vel manuscriptas nusquam exstare didici. Petrus Lambecius in Bibliotheca Cæsarea codice theologico 47, exstare dicit Homilias 56, quarum prima eadem est, quæ in hoc codice agmen ducit, sed hoc titulo : Κυριακῇ τοῦ τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου, ὁμιλία εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς παραβολῆς τοῦ τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου. In eadem Bibloth. codice theologico 282, habentur ejusdem Homiliæ vigenti et una, quarum pleræque eædem sunt. Prima vero hoc titulo : Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἁγίῳ τοῦ διδασκαλίου, Κυριακῇ τοῦ τελώνου, καὶ τοῦ Φαρισαίου, etc.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΚΑΛΕΚΑ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΚΗΝ ΠΡΟ ΤΗΣ ΥΨΩΣΕΩΣ.

—

SERMO

JOANNIS CALECÆ

PATRIARCHÆ CP.

DOMINICA ANTE EXALTATIONEM S. CRUCIS.

(Apud Gretserum, *De Cruce*, Opp. tom. II, p. 197.)

—

Εἶπεν ὁ Κύριος· *Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ.* Καὶ πρότερον μὲν παρὰ τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ κατὰ διαφόρους οἰκονομίας καταβῆναι ὁ Θεὸς καὶ ἀναβῆναι λέγεται. Ὡς τὸ, *Καταβὰς ὄψομαι· εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν συντελοῦνται· εἰ δὲ μή, ἵνα γνῶ.* Καὶ τὸ, *Ἀνέβη* ὁ Θεὸς ἀπὸ Ἀβραάμ, ἡνίκα ἐπαύσατο λαλῶν αὐτῷ· καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Καὶ νῦν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει ὁ Κύριος· *Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς.* Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· ὅτι Οὐδεὶς τῶν ἀγγέλων, οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὸν οὐρανὸν ἐκεῖνον ἀνέβη τὸν ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ ἐγὼ μόνος ὁ ἐκεῖθεν κατελθὼν, δι' οἰκονομίαν ἄῤῥητον καὶ εὐσπλαγχνίαν ἀμέτρητον, ἐλευθερῶσαι τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος ἐκ τῆς δουλείας τοῦ διαβόλου καὶ τῆς κατάρας τῆς ἁμαρτίας.

Domini pronuntiatum est : *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo* [1]. Et prius quidem in Veteri Testamento, Deus diversas ob causas descendisse et ascendisse dicitur : ut, *Descendam et videbo, utrum clamorem, qui venit ad me, opere compleverint; an non est ita, ut sciam* [2]. Ascendit autem Deus, postquam cessavit loqui cum Abraham; et plura hujus generis. Nunc in Evangelio ait Dominus : *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo.* Cujus hæc est sententia : Nullum angelum, nullumque hominem ascendisse in cœlum, quod est supra cœlos, nisi illum solum, qui inde descendit per ineffabilem dispensationem, et immensam misericordiam, ut genus humanum ex servitute diaboli, ex maledictione, et a peccati jugo exsolveret.

Εἰ δὲ καὶ οἱ ἄγγελοι ἀναβαίνοντες εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ καταβαίνοντες ὤφθησαν διὰ *κλίμακος τοῦ Ἰακὼβ*, ἀλλ' οὐ περὶ τοῦ τοιούτου οὐρανοῦ ἡ ὀπτασία λέγεται τῇ Γραφῇ, ἀλλὰ περὶ ἄλλου οὐρανοῦ κάτω που τυγχάνοντος. Εἰς δὲ τὸν οὕτω λεγόμενον οὐρανὸν οὐδεὶς ἀναβέβηκεν, εἰ μὴ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν οἰκονομίαν καλούμενος. *Ὁ οὐρανὸς* γάρ, φησὶ, *τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ.* Εἰ δὲ καὶ Ἠλίας, καὶ Παῦλος, καὶ εἴτις ἕτερος πρὸς οὐρανὸν ἦρθησαν, ἀλλ' οὐκ ἔφθασαν ἐκεῖνον τὸν *οὐρανὸν*, ὃν Κύριος εἴρηκε· καὶ ἔνθα δὲ ἀνέβησαν, θελήσει καὶ προστάγματι τοῦ Θεοῦ ἴσχυσαν ἀναβῆναι· καὶ οὐκ ἐξ οἰκείας ἐκεῖνοι δυνάμεως ἦρθησαν, καὶ ἡρπάγησαν. Μόνον δὲ ὁ Κύριος *αὐτεξουσίως*, καὶ ὡς οἶδεν ἀναβαίνει εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ καταβαίνει εἰς τὴν γῆν· τῇ οἰκείᾳ δυνάμει καὶ ἰσχύϊ αὐτοῦ, μηδ' ἑνὸς ἑτέρου δεόμενος πρὸς τὴν ἄνοδον.

Quamvis autem angeli quoque per *scalam Jacob* [3] ascendere et descendere visi sunt, attamen visio illa non pertinet ad hoc sublime cœlum, sed ad aliud inferius. Nam in illud cœlum supra cœlos nemo ascendit, nisi solus Dei Filius, quandoquidem ille solus inde descendit, Filius hominis per dispensationem factus et appellatus. Inquit enim : *Cœlum cœli Domino* [4]. Quod vero Elias [5], Paulus [6], et si qui alii, in cœlum sublati feruntur, non refert; non enim ad illud cœlum, de quo Dominus loquitur, provecti sunt, et quo ascenderunt, voluntate et nutu Dei ascenderunt, non virtute propria. Solummodo Dominus propria potestate ascendit in cœlum, et descendit in terram, insita sibi vi et potentia, nullius alterius opera ad ascensum egens.

[1] Joan. III, 13. [2] Gen. XVIII, 21. [3] Gen. XXVIII, 1 seqq. [4] Psal. CXIII, 16. [5] IV Reg. II, 1 seqq. [6] II Cor. XII, 2.

Porro Filius hominis secundum naturam humanam appellatur, et cum Dominus sæpe a natura divina, sæpe ab humana sibi nomen indere soleat, non abs re dixit : *Qui est in cœlis*, hoc est, qui secundum divinitatem est in cœlo, ex cœlo descendens Salvator noster, cœlum non derelinquebat, et in cœlo degens a terra non aberat : ubique enim erat ; cum incircumscripta sit divinitas. Descendit igitur ex cœlis [id est, non secundum humanam naturam], non qui ex semine David, sed temporis expers Dei Verbum, quod jam ante sæcula erat, et propter unionem cum genere humano, *Filium hominis* appellari voluit ; et cum Filium hominis audimus, ne arbitremur, carnem ejus ex cœlo descendisse, sed cum Christus sit una hypostasis seu persona duabus naturis constans, fit, ut nomina hominis etiam de Verbo enuntientur, et vice versa, attributa Verbi homini quoque tribuantur. Appellatur ergo et hoc loco Filius hominis, quia utriusque naturæ, humanæ scilicet et divinæ, una eademque est hypostasis seu persona, non quod Filius hominis de cœlo descenderit (nempe secundum humanam naturam), sed quod qui descendit Filius Dei, ipse ascendit Filius hominis factus ; caro enim post resurrectionem impatibilis et immortalis effecta, propter communionem et unionem cum Verbo, in quo absque divulsione et divisione inest, eamdem sedem accepit.

Quapropter Paulus ait : *Qui descendit ipse est, qui et ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia* [7] ; nam divinitate etiam antea cuncta complebat, utpote tanquam ubique præsens et omnia penetrans. Postea vero propter salutem nostram, cum in cœlis versaretur, in terram descendit, carnem assumpturus, qui sponte exaltatus est in cruce, et mortuus carne, descendit ad inferos, et resurgens assumptus est in gloria, et ascendit super omnes cœlos, *ut impleret omnia ;* et in carne dominationis suæ, et virtutis seu potentiæ ipse unus est ex sancta Trinitate, consubstantialis Filius et Verbum Dei, æqualis Patri et Spiritui sancto, homo factus, in duabus perfectis naturis ac operationibus ; qui etiam corpore Patri assidet, et iterum venturus est cum gloria (quo pacto etiam ascendit) judicare universam terram, et *reddere unicuique secundum opera sua, et regni ejus non erit finis* [8].

Ne vero, quando audimus, eum *descendisse*, in eam persuasionem veniamus, quasi jam non sit amplius in cœlo, utpote qui descenderit ; illico adjecit : *Qui est in cœlo ;* ne, inquit, cum me descendisse auditis, arbitremini, me non esse amplius in cœlo, quia et hic præsens sum corpore, et ibi cum Patre in eodem throno sedeo divinitate. Nam cum sit Dominus omnium, superna non deseruit, et ad nos advenit, ut omnia undequaque et ubique salvaret.

[7] Ephes. IV. 10. [8] Rom. II, 6.

A Υἱὸς δὲ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐπεὶ δὴ πολλάκις μὲν ἀπὸ τῆς θεότητος, πολλάκις δὲ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος ὀνομάζει ἑαυτὸν ὁ Κύριος· Ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ εἶπεν· ἤγουν ὁ κατὰ τὴν θεότητα ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ· ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν οὐκ ἀφίστατο τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ ὢν οὐκ ἀπελιμπάνετο τῆς γῆς, ἀλλὰ πανταχοῦ ἦν, ἐπεὶ δὴ ἀπερίγραπτος ἡ θεότης. Κατέβη τοίνυν ἐκ τῶν οὐρανῶν οὐχ ὁ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ, ἀλλ' ὁ ὑπέρχρονος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων. Διὰ δὲ τὴν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἕνωσιν, λαμβάνει τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὄνομα· καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου ἀκούοντες, μὴ νομίζωμεν ὅτι ἡ σὰρξ ἐξ οὐρανοῦ κατέβη· ἀλλ' ἐπειδὴ μία ὑπόστασις, ἤγουν ἓν πρόσωπον ἦν ὁ Χριστὸς ἐκ δύο φύσεων B σύνθετος, τὰ τοῦ ἀνθρώπου ὀνόματα καὶ ἐπὶ τοῦ Λόγου λαμβάνεται. Καὶ πάλιν τὰ τοῦ Λόγου ὀνόματα τῷ ἀνθρώπῳ προστιθέναι· λέγεται οὖν καὶ ἐνταῦθα Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ Κύριος, ὡς ἑνὸς ὄντως τοῦ προσώπου, καὶ μιᾶς τῆς ὑποστάσεως, οὐκ ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου κατῆλθεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ κατελθὼν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ἀνῆλθεν Υἱὸς ἀνθρώπου γενόμενος· ἀπαθὴς γὰρ καὶ ἀθάνατος μετὰ τὴν ἀνάστασιν γενομένη ἡ σὰρξ, διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον κοινωνίαν ἀδιαίρετός ἐστιν ἐν αὐτῷ ἡξιωμένη καθέδρας.

C Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ὁ καταβὰς αὐτός ἐστιν, καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα*· τῇ γὰρ θεότητι καὶ πρότερον τὰ πάντα ἐπλήρου· ὡς πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν· ὕστερον δὲ διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ἄνω ὢν εἰς τοὺς οὐρανούς, κατέβη σαρκούμενος εἰς τὴν γῆν, καὶ ὑψώθη ἑκουσίως ἐν τῷ σταυρῷ· καὶ θανὼν τῇ σαρκὶ, εἰς τὸν ᾅδην κατῆλθε· καὶ ἀναστὰς, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ· καὶ ἀνέβη ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, *ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα*, καὶ ἐν σαρκὶ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνεργείας, εἷς ἐστιν ὁ εἷς τῆς Τριάδος· ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ· καὶ ἴσος ὢν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, γέγονεν ἄνθρωπος· ἐν δυσὶ τελείαις φύσεσι καὶ ἐνεργείαις καὶ μετὰ σώματος συνεδριάζει τῷ Πατρὶ καὶ πάλιν ἐλεύσεται μετὰ δόξης, ὃν τρόπον καὶ ἀνῆλθε, τοῦ κρῖναι πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ *ἀποδοῦναι* D *ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τέλος οὐκ ἔσται.*

Ἵνα δὲ μὴ ἀκούσαντες ὅτι *κατέβη*· νομίσωμεν ὅτι ὡς κατελθὼν, οὐκ ἔστι λοιπὸν ἐν οὐρανῷ· διὰ τοῦτο λέγει, *ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ*· μὴ γὰρ ἐπειδὴ ἠκούσατε ὅτι κατέβη, φησὶν, νομίσητε μὴ εἶναι ὡς ἐν τῷ οὐρανῷ, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα πάρειμι σωματικῶς· κἀκεῖ συγκάθημαι τῷ Πατρὶ θεϊκῶς. Δεσπότης γὰρ πάντων ὑπάρχων καὶ Κύριος· οὔτε τὰ ἄνω κατέλιπε, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐπεδήμησεν, ἵνα πάντοθεν τὸ πᾶν ἀνασώσηται.

Καὶ καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τοῦ Υἱὸν ἀνθρώπου· ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον· προεσήμανε τὴν σταύρωσιν αὐτοῦ ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν δεικνὺς ὅτι προγινώσκει ταύτην· καὶ λοιπὸν ἑκουσίως ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Οὐ λέγει δὲ προφανῶς καὶ καθαρῶς ὁ Κύριος, ὅτι Μέλλω σταυρωθῆναι, ἀλλὰ τοῦ ὄφεως μέμνηται τῆς παλαιᾶς ἱστορίας· ἅμα μὲν διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι συγγενῆ εἰσὶ τὰ παλαιὰ τοῖς καινοῖς, καὶ εἷς καὶ αὐτός ἐστιν ὁ νομοθέτης τῆς Παλαιᾶς τε καὶ Νέας Διαθήκης· ἅμα δὲ καὶ παιδεύων, ὅτι εἰ καὶ πρὸς εἰκόνα χαλκῆν ὄφεως βλέποντες οἱ Ἰουδαῖοι τὸν σωματικὸν, καὶ πρὸς καιρὸν θάνατον ἔφευγον, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς εἰς τὸν ἐσταυρωμένον βλέποντες Κύριον τῆς δόξης καὶ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν, τὸν αἰώνιον θάνατον ἐκφύγουμεν τῆς ψυχῆς. Ἡ δὲ περὶ τοῦ ὄφεως ἱστορία κεῖται μὲν ἐν Ἀριθμοῖς, ἔχει δὲ οὕτως·

Κατελάλησαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐν τῇ ἐρήμῳ ὅτι οὐκ ἔστιν ἄρτος οὐδὲ ὕδωρ· *Ἡ δὲ ψυχὴ ἡμῶν προσώχθησεν, ἐν τῷ ἄρτῳ τούτῳ τῷ ἀδιακένῳ*, τῷ μάννα δηλαδή· καὶ ἀπέστειλε Κύριος εἰς τὸν λαὸν τοὺς ὄφεις τοὺς θανατοῦντας, καὶ ἔδακνον τὸν λαὸν, καὶ ἀπέθανε λαὸς πολὺς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Καὶ παραγενόμενος ὁ λαὸς πρὸς Μωσῆν ἔλεγον· Ἡμαρτήκαμεν ὅτι κατελαλήσαμεν κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ σοῦ· εὖξαι οὖν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ ἀφελέτω ἀφ' ἡμῶν τὸν ὄφιν. Καὶ ηὔξατο Μωσῆς· καὶ εἶπε Κύριος πρὸς αὐτόν· *Ποίησον σεαυτῷ ὄφιν· καὶ θὲς αὐτὸν ἐπὶ σημείου ἢ ἐπὶ ξύλου, καὶ ἔσται ἐὰν δάκῃ ὄφις ἄνθρωπον, πᾶς ὁ δεδηγμένος ἰδὼν αὐτὸν ζήσεται.* Προσέχετε ἐνταῦθα ἀκριβῶς, ἀδελφοί μου, καὶ ὁρᾶτε, παρακαλῶ, τὸν τύπον πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἐκεῖ ὄφεως ὁμοίωμα, εἶδος μὲν ἔχον θηρίου, τὸν ἰὸν δὲ οὐκ ἔχον· οὕτω κἀνταῦθα ἄνθρωπος ὁ Κύριος, ἀλλὰ ἁμαρτίας ἰοῦ ἐλεύθερος, ἐν *ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας ἐλθών*, τοῦτ' ἔστιν ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίᾳ ὑποκειμένης, ἀλλ' οὐχὶ σὰρξ ἁμαρτίας ὑπάρχων· καὶ τότε μὲν οἱ ὁρῶντες . . . . . σωματικοῦ, καὶ προσκαίρου θανάτου ἐρρύοντο· ἡμεῖς δὲ ψυχικὸν καὶ αἰώνιον ἐκφύγωμεν θάνατον· καὶ τότε μὲν δήγματα ὄφεων ἴατο ὁ χρεμάμενος ὄφις· νῦν δὲ τοῦ νοητοῦ δράκοντος τὰς καθ' ἡμῶν θανασίμους πληγὰς θεραπεύει ὁ Χριστὸς ἐν τῷ σταυρῷ ὑψωθείς· ἐκεῖ ὁ τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς βλέπων ἐθεραπεύετο, ἐνταῦθα δὲ ὁ τοῖς νοεροῖς ὁρῶν δμμασι πάντα τὰ ἁμαρτήματα ἀποτίθεται· ἐκεῖ χαλκὸς τὸ χρεμάμενον ἦν εἰς σχῆμα ὄφεως διατυπωθέν· ἐνταῦθα σῶμα Δεσποτικὸν, ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατασκευασθέν· ὄφις ἔδακνεν ἐκεῖ, καὶ ὄφις ἴατο· οὕτω καὶ ἐνταῦθα θάνατος ἀπώλεσε, καὶ θάνατος ἔσωσεν· ἀλλ' ὁ μὲν δάκνων καὶ ἀπολλὺς ὄφις ἰὸν εἶχεν· ὁ δὲ χαλκοῦς καὶ σώζων καθαρὸς ἦν· καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ πάλιν. Ὁ γὰρ ἀπολλὺς θάνατος τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτίαν εἶχεν, ὥσπερ τὸν ἰὸν ὁ ὄφις· ὁ δὲ τοῦ Δεσπότου θάνατος ἁμαρτίας πάσης ἀπήλλακτο. Ὥσ-

Et quemadmodum Moyses exaltavit serpentem in deserto, sic exaltari oportet Filium hominis, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam[9]. Iis verbis præsignificavit Dominus et Salvator noster suam crucifixionem, ostendens se hujus præscium esse, seque volentem ac lubentem propter humanam salutem ad passionem tendere. Non dicit autem aperte et diserte se cruci affixum iri, sed serpentis, priscæ illius historiæ, meminit: simul nos erudiens vetera novis esse cognata et consona, unumque Veteris ac Novi Testamenti legislatorem agnosci debere. Illud insuper docet; si Judæi, imaginem æream serpentis intuentes, corporalem hanc et temporalem mortem devitarunt, quanto magis nos nostros oculos ad crucifixum Dominum gloriæ vertentes, et in ipsum credentes, æternam animæ mortem declinabimus! Et serpentis quidem historia in libro Numerorum percensetur; et est talis:

Murmuraverant Judæi in deserto, quod nec panis, nec aqua suppeteret: *Nauseat anima nostra*, aiebant, *super hoc cibo levissimo*[10], nempe super manna. Et misit Dominus in populum serpentes, qui eis mortem inferebant, mordebantque populum; quo malo plurimi ex Israelitis interiere, qui ad Moysen accurrentes clamabant: Peccavimus ob locutionibus nostris contra Dominum et te; supplica pro nobis Deo, et auferat a nobis serpentes. Oravit Moyses. Ad quem Dominus: *Fac tibi serpentem et pone illum sublimem in signo*[11], quem qui ictus a serpente aspexerit, vivet. Attendite diligenter, fratres mei, et cum veritate typum comparate. Ibi serpentis similitudo erat; nam bestiæ imaginem habebat, veneno autem carebat. Ita et hic, homo est Dominus, sed a peccati veneno liber; in *similitudine carnis peccati venit*[12], hoc est, in specie carnis peccato subjacentis; sed non erat caro peccati, et tunc quidem a corporali et temporali morte intuentes liberabantur, at nos spiritualem et æternam animæ mortem effugimus; tunc morsibus serpentinis medebatur suspensus serpens: at jam ab intelligibili dracone mortiferas nobis inflictas plagas curat Christus in cruce exaltatus. Ibi sanabatur, qui corporeis oculis serpentem aspiciebat: at hic ab omnibus peccatis eripitur, qui oculis sub intelligentiam cadentibus utitur. Ibi æs in figuram serpentis effigiatum erat: hic corpus Dominicum a Spiritu sancto formatum. Ibi mordebat serpens, et serpens medebatur. Ita et in præsenti mors perdidit, et mors servavit. At mordens ille et perdens anguis venenum habebat, æreus autem, et qui servabat, veneni purus erat. Hic iterum eamdem similitudinem observa. Nam mors, quæ Adamum perdidit, peccatum habebat, quemadmodum serpens venenum. At mors Domini ab omni peccato libera fuit, sicuti æreus serpens a veneno immunis erat. Propterea per similitudinem dixit: *Quemadmodum*

[9] Joan. III, 14. [10] Num. XXI, 5. [11] Ibid. 8. [12] Rom. VIII, 3.

Moyses exaltavit serpentem, et reliqua; sicut enim A ille exaltavit serpentem, ut qui in ipsum intenderent, vitam haberent, ita et Christus exaltatus est, ut qui in ipsum intenderent, nimirum credentes, vitam æternam obtinerent. Ibi quidem serpens visebatur, ob serpentinos morsus. At hic homo est, ob homines lætali morsu sauciatos. Ibi plaga per serpentem illata, per serpentem quoque curata est. Hic vero, quoniam mors per hominem intravit in mundum, per hominem etiam vita nobis data est [13]. Nam peccatum non fecit Dominus : *Nec inventus est dolus in ore ejus* [14].

Exaltari oportet Filium hominis. Cum *exaltationem* audimus, suspensionem in cruce animo concipiamus. Nam in alto pependit Salvator noster, B ut et aerem sanctificaret, qui terram sanctificaverat, in illa et per illam ambulando. Quin et verbum *glorificari* perpendere oportet. Crux enim vere Christi *exaltatio* et *gloria* fuit : nam in qua Dominus videbatur damnatus, in ea hujus mundi principem damnavit. Et hoc est, quod Paulus docet : *Exspolians principatus et potestates, traduxit confidenter triumphans illos in semetipso* [15]. Nimirum, quod dico hujusmodi : Adamus merito mortuus est : peccaverat enim. Ergo usque ad Domini crucifixionem, mors dominationem in homines exercuit. Postquam vero Dominus ab omni culpa liber fuit, nil in eum juris diabolo relictum est, ut eum neci daret. Quocirca cum injuste peremptus fuerit, devicit : et hac ratione Adamum a morte, quæ ei, C tanquam peccatori, juste illata fuerat, liberavit.

Et ut res clarior evadat, exemplo declarabitur. Sit violentus quispiam tyrannus, qui omnes suas in manus delapsos innumeris malis afficiat : hic si comprehensum regem, aut regis filium injuste interficiat, fieri potest, ut mors illius etiam aliis oppressis opem ac subsidium ferat. Iterum, sit fœnerator quispiam fœnus reposcens, debitores verberet ac in vincula detrudat : deinde eadem animi impotentia eum, qui nihil debet, iisdem pœnis mulcet, ac in carcerem compingat : hic certe pœnas dabit eorum, quæ in alios admisit. Interficiet enim illum, tanquam injuste punitus, inque carcerem conjectus. Hoc et in Christo evenit : nam eorum malorum, quibus nos diabolus punivit, pœnas luit, quando Christum aggredi non formidavit. Prostratus enim, dejectus et cruce Christi captus est.

Duo erant, quibus genus humanum tenebatur, voluptas ac tristitia. His duobus Dominum aggressus, immotum invitumque reperit. Et primum quidem in monte voluptatis illecebra eum tentavit, sed cum incassum hanc machinam adhiberi cerneret, ad tristitiam, longe validiorem balistam, se convertit, ut vel hac ratione de Christo victoriam referret. Eum in finem omnes a diabolo contra Chri-

περ ὁ χαλκοῦς ὁ ὄφις ἐκεῖνος. Διὰ τοῦτο τοίνυν ὑψωματικῶς εἶπεν· *Ὅτι καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν*, καὶ τὰ ἑξῆς· ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος ὕψωσε τὸν ὄφιν, ἵνα οἱ ἀτενίζοντες εἰς αὐτὸν ἔχωσι ζωήν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ὑψώθη, ἵνα οἱ ἀτενίζοντες εἰς αὐτὸν, ἦγουν οἱ πιστεύοντες, ἔχωσι ζωὴν αἰώνιον. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἐκεῖ, διὰ τοὺς δάκνοντας ὄφις· ἄνθρωπος δὲ ἐνταῦθα διὰ τοὺς δακνομένους ἀνθρώπους· καὶ ἐκεῖ μὲν ἐπειδὴ δι' ὄφεως ἡ βλάβη, δι' ὄφεως καὶ ἡ θεραπεία· ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, δι' ἀνθρώπου καὶ ἡ ζωὴ παρεγένετο. Ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν ὁ Κύριος· *Οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.*

Ὑψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ὑψωθῆναι ἀκούοντες, νοεῖν μὲν ὀφείλομεν τὸ κρεμασθῆναι· ἐψηλοῦ γὰρ ἐκρεμάσθη ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἵνα καὶ τὸν ἀέρα ἁγιάσῃ, ὁ τὴν γῆν ἁγιάσας διὰ τοῦ ἐπ' αὐτῆς περιπατῆσαι· νοεῖν δεῖ καὶ τὸ *δοξασθῆναι*· καὶ γὰρ ὄντως ὕψος καὶ *δόξα* τοῦ Χριστοῦ γέγονεν ὁ σταυρός· ἐν ᾧ γὰρ ἐδόκει κατακριθῆναι ὁ Κύριος· ἐν τούτῳ κατέκρινε τὸν ἄρχον τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ τοῦτό ἐστι ὃ φησι Παῦλος· Ἀποδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας· *ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ θριαμβεύσας αὐτὰς ἐν αὐτῷ.* Οἷόν τι λέγω· ὁ Ἀδὰμ δικαίως ἀπέθανεν· ἥμαρτεν γάρ· μέχρι μὲν οὖν τῆς τοῦ Κυρίου σταυρώσεως, δικαίως κατεκράτησεν τῶν ἀνθρώπων ὁ θάνατος· ἐπεὶ δὲ ἀναμάρτητος εὑρέθη ὁ Κύριος, τὸ λοιπὸν οὐκ εἶχεν ἐπ' αὐτῷ δίκαιον ὁ διάβολος ἵνα θανατώσῃ αὐτόν· ὥστε ἐπειδὴ ἀδίκως ἐθανατώθη, ἐνίκησε τὸν θανατώσαντα αὐτὸν καὶ οὕτω; ἐλευθέρωσε τὸν Ἀδὰμ ἐκ τοῦ θανάτου, τοῦ δικαίως ἐπαχθέντος αὐτῷ, ὡς ἁμαρτήσαντι.

Ἵνα δὲ καὶ σαφέστερον ᾖ, ἐπὶ παραδείγματος αὐτὸ ποιήσωμεν φάνερον. Ἔστω τις βίαιος τύραννος, πάντας τοὺς ἐμπίπτοντας εἰς τὴν αὐτοῦ χεῖρα μυρίοις περιβάλλων κακοῖς· οὗτος ἐὰν συμβαλὼν βασιλεῖ ἢ υἱῷ βασιλέως ἀνέλῃ αὐτὸν καὶ θανατώσῃ ἀδίκως, ὁ ἐκείνου θάνατος καὶ τοὺς ἄλλους ἐκδικῆσαι δυνήσεται· καὶ πάλιν ἔστω τις δανειστὴς ἀπαιτῶν, καὶ τυπτέτω, καὶ εἰς δεσμωτήριον ἐμβαλλέτω· ὁ δὲ ἐκ τῆς αὐτῆς ὑπονοίας καὶ τὸν οὐδὲν ὀφείλοντα τὴν αὐτὴν εἰρκτὴν καὶ τιμωρίαν ἀγέτω, οὗτος καὶ ὧν εἰς τοὺς ἄλλους ἐποίησε, δώσει δίκην· ἀναιρεθεὶς γὰρ καὶ φονευσθεὶς αὐτὸν ἐκεῖνος ὡς ἀδίκως δεθεὶς καὶ τιμωρηθεὶς. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ γέγονεν· ὧν γὰρ εἰς ἡμᾶς ἐποίησεν ὁ διάβολος, ἐξ ὧν εἰς τὸν Χριστὸν ἐτόλμησε, δέδωκε δίκας· κατήργηται γὰρ καὶ κατεβλήθη τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ καὶ αἰχμάλωτος γέγονε.

Καὶ ἄλλως δὲ δύο ἦσαν τὰ κρατοῦντα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡδονὴ καὶ λύπη. Διὰ τούτων τοίνυν τῶν δύο ἐλῶν ὁ Κύριος ἀήττητος εὑρέθη καὶ ἀνίκητος. Προσέβαλε γὰρ αὐτῷ πρότερον ἐν τῷ ὄρει ὁ πειράζων ἡδονῆς, εὑρὼν δὲ ταύτην ἀνάλωτον ὕστερον τὸ μέγα μηχάνημα τὴν λύπην προσήγαγεν, ἵνα κἂν διὰ ταύτης κρατήσει αὐτοῦ· καὶ διὰ τούτου πάντας κατὰ τοῦ Χριστοῦ παρεκίνησεν ὁ ἐχθρὸς καὶ διάβο-

[13] Rom. v, 12. [14] Isa. LIII, 9; 1 Petr. II, 22. [15] Coloss. II, 15.

λος· τοὺς μαθητὰς ἀρνήσασθαι παρεσκεύασεν, τοὺς στρατιώτας ἐμπαίζειν αὐτῷ τοὺς παραπορευομένους βλασφημεῖν· καὶ ἁπλῶς τοὺς Ἰουδαίους διήγειρε καὶ παρώτρυνε συκοφαντῆσαι τοῦτον καὶ καταδικάσαι ὡς κακοῦργον καὶ θανατῶσαι· ἀλλὰ καὶ οὕτως εὗρεν αὐτὸν ἀήττητον καὶ ἀνάλωτον. Οὐδὲ γὰρ ἠδυνήθη ἐν τῷ σταυρῷ λύπῃ πεῖσαι τὸν Κύριον μισῆσαι τοὺς σταυροῦντας, ἀλλὰ ἠγάπησε τούτους καὶ ὑπερηύχετο λέγων· *Μὴ στήσῃς αὐτοῖς, ὦ Πάτερ, τὴν ἁμαρτίαν ταύτην.* Ὁρᾶτε, πῶς νενίκηκεν ὁ Χριστὸς, ἐν ᾧ ἐδόκει νικᾶσθαι.

Οὕτως οὖν καὶ ὕψωσις αὐτοῦ καὶ δόξα γέγονεν· ὁ σταυρὸς ἔλαβε γὰρ αἰχμάλωτον τὸν διάβολον, καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν ἀρὰν, καὶ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἡμᾶς δὲ τοὺς ὑπὸ τῷ διαβόλῳ κεκρατημένους καὶ δεδουλωμένους ὄντας καὶ τῷ θανάτῳ καὶ τῇ ἀρᾷ καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ ἐνεχομένους ἠλευθέρωσε· καὶ ζωῆς καὶ σωτηρίας ὁδὸν ἡμῖν ἐχαρίσατο, καὶ μυστηρίων μετόχους ἐποίησε, καὶ χαρισμάτων καὶ δωρεῶν πνευματικῶν ἀπολαύειν ἠξίωσε.

Ταῦτα τοίνυν εἰδότες ἀγαπητοὶ, *ταπεινωθῶμεν καὶ ἡμᾶς ὑπὸ τὴν κραταιὰν καὶ δυνατὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, ὅτι πᾶς ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται*· καὶ τοὺς ταπεινοφρονοῦντας ἐγείρει δόξῃ ὁ Κύριος, καὶ μακάριος ἄνθρωπος ὁ τὸν βίον ἔχων ὑψηλὸν, ταπεινὸν δὲ τὸ φρόνημα· *μὴ τὰ ὑψηλὰ τοίνυν φρονῶμεν*, ἀλλ' ἑαυτοὺς ταπεινώσωμεν. Ἀκολουθήσωμεν Χριστῷ τῷ ἡμετέρῳ Δεσπότῃ καὶ λυτρωτῇ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν, τὸν τούτου σταυρὸν ἐπ' ὤμων ἀράμενοι· καὶ, τὰ σαρκικὰ νεκρώσωμεν κινήματα καὶ φρονήματα τῷ θανάτῳ αὐτῷ συμμορφούμενοι, ὡς ἂν δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸν θεῖον Παῦλον εἰπεῖν· *Ζῶμεν δὲ οὐκ ἔτι ἡμεῖς· ζῇ δὲ ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν*· καὶ, *Μὴ γένοιτο ἡμῖν καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου*· ἀπαρνησώμεθα ἑαυτοὺς, καὶ μηδὲν τοῦ Χριστοῦ προτιμότερον ἡγησώμεθα, μὴ πλοῦτον, μὴ τρυφὴν, μὴ δόξαν, μὴ σωματικὴν ἡδονὴν, μὴ αὐτὴν τὴν παροῦσαν ζωήν· ἀλλὰ καὶ ταύτης καταφρονήσωμεν, πάντα προθύμως τὰ τοῦ Θεοῦ προστάγματα ἐκτελέσωμεν· ἔχομεν γὰρ καὶ ἡμεῖς διώκτας πικροὺς, τοὺς ὁρατοὺς, καὶ ἀοράτους ἐχθροὺς, καὶ πολεμίους, πειράζοντας καὶ θορυβοῦντας ἡμᾶς καθ' ἑκάστην, καὶ λυποῦντας, καὶ ἐκταράττοντας, καὶ τὰς ἐντολὰς καὶ τὰ προστάγματα τοῦ Χριστοῦ κωλύοντας διαπράττεσθαι. Μὴ οὖν μαλακισθῶμεν, παρακαλῶ, μηδὲ χαυνωθῶμεν, καὶ ἐνδῶμεν τοῖς τούτων παλαίσμασιν, ἀλλὰ γενναίως καὶ μετὰ ἀνδρικοῦ τοῦ φρονήματος ἀντιπαραταξώμεθα πρὸς αὐτοὺς καὶ ἀγωνισώμεθα, ἵνα καὶ τῆς ἀτελευτήτου εὐκλείας ἐπιτύχωμεν, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύσεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A stum concitati sunt discipuli, ut negarent: milites, ut illuderent: prætereuntes, ut blasphemarent. Judæosque universim impulit, ut calumniis eum incesserent, et tanquam maleficum condemnarent, mortique adjudicarent. Verum hic quoque invictum ac immutabilem reperit. Neque enim potuit tristitia et dolor Christo in cruce persuadere, ut odio haberet eos, a quibus crucifigebatur, sed dilexit eos, preces pro illis fundens: *Ne statuas illis*, Pater, *hoc peccatum*[16]. Videte, quomodo vicerit Christus in eo ipso, quo videbatur esse victus.

In hunc igitur modum Christo crux facta est exaltatio et gloria. Nam diabolum, et mortem, et maledictionem, et peccatum, in captivitatem abduxit: et nos, qui sub diaboli, mortis, maledictionis et peccati jugo tenebamur, in viam vitæ ac salutis reduxit, et divinorum mysteriorum participes effecit, et spiritualia charismata nobis fruenda concessit.

Hæc scientes, charissimi, *humiliemur et nos sub potenti manu Dei, nam omnis, qui se humiliat, exaltabitur*[17]: et illos, qui submissa sunt mente, ad gloriam excitabit Dominus: beatum vero illum hominem, qui vitam vivit sublimem, sed animum gerit humilem. Igitur *ne alta sapiamus*[18], sed nos ipsos humiliemus. Imitemur Christum Dominum, redemptorem et Salvatorem: hujus cruce in humeros sublata carnales motiones ac appetitiones mortificemus, *configurati morti ejus*[19], ut et nos cum sancto Paulo dicere queamus: *Vivimus non jam nos: vivit vero Christus in nobis*[20]: et, *Nobis autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi*[21]. Abnegemus nosmetipsos, et nihil Christo anteponamus, non divitias, non delicias, non gloriam, non corporalem voluptatem, non ipsam vitam: verum et hanc contemnamus, et omnia Dei mandata prompte exsequamur: habemus enim et nos asperos persecutores visibiles et invisibiles hostes ac adversarios, qui nos in singulos dies tentant et exagitant, turbant et perturbant, et ab observatione divinorum mandatorum retrahunt. Ne igitur effeminemur, neque de repugnandi alacritate quidquam remittamus, sed virili atque generoso animo resistamus, et cum hostibus congrediamur, ut interminatæ itidem gloriæ et immortalium bonorum participes efficiamur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et potentia in sæcula sæculorum. Amen.

[16] Luc. XXIII, 34. [17] I Petr. V, 6. [18] Rom. XI, 20. [19] Philipp. III, 10. [20] Galat. II, 20. [21] Galat. VI, 14.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΚΑΛΕΚΑ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΡΙΤΗΝ ΤΩΝ ΝΗΣΤΕΙΩΝ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

ΗΤΟΙ

ΤΗΣ ΣΤΑΥΡΟΠΡΟΣΚΥΝΗΣΕΩΣ.

—

JOANNIS CALECÆ

CP. PATRIARCHÆ

IN TERTIAM JEJUNIORUM DOMINICAM

SEU

ADORANDÆ CRUCIS (1).

—

Præfigurans et adumbrans beatus Moyses vivificam et divinam crucem, virga Rubrum divisit mare, et Hebræos sicco pede ac sine periculo trajecit. Quippe tanquam murus factæ sunt aquæ utrinque. Ac post Hebræorum translitum, mare denuo per virgam in unum, ut ante fuerat, collegit. Superbum et arrogantem Pharaonem cum toto exercitu in maris profundum demersit, in solitudine per virgam amara Merrhæ fluenta reddidit dulcia ; ex petra omnis humoris experte aquam mirabiliter per virgam elicuit, sitientemque populum potavit ac satiavit. Ante hæc tamen miracula Ægyptum Moyses per virgam castigavit, aqua in sanguinem, sanguine vicissim in aquam converso, multaque illa et magna prodigia perpetravit.

Quod si illa virga, quæ typus tantum et umbra fuit venerandæ crucis, tot tantorumque miraculorum exstitit effectrix, quid non efficiet ipsa vivifica et divina crux Christi, quando non per symbola et ænigmata adumbratur, sed coram cernitur, atque a nobis adoratur et colitur? Ipsa vivifica crux spiritualem Pharaonem, adversarium nostrum, diabolum, et inimicum, omnis mali auctorem, multis afficiet plagis : invisibilium et visibilium dæmonum exercitus submerget, quando contra nos insurgunt, nos perturbant atque confundunt. Ipsa vivifica crux per passionum mare sicco pede et sine periculo nos trajiciet, fluctus adversum nos insurgentes et tumultum sopiet,

A Προτυπῶν καὶ προδιαγράφων ὁ μακάριος Μωϋσῆς τὸν ζωοποιὸν καὶ θεῖον σταυρὸν, ῥάβδῳ τὴν Ἐρυθρὰν διέτεμε θάλασσαν, καὶ τοὺς Ἑβραίους ἐβρόχως καὶ ἀκινδύνως διεβίβασεν. Ὡσεὶ τεῖχος γὰρ ἐγένετο τὰ ὕδατα ἑκατέρωθεν, καὶ μετὰ τὴν τῶν Ἑβραίων διάβασιν τὴν θάλασσαν πάλιν διὰ τῆς ῥάβδου εἰς τὴν προτέραν ἀποκατέστησεν ἑνωσιν, καὶ τὸν ὑπερήφανον καὶ ἀλαζόνα Φαραὼ πανστρατιᾷ τῷ τῆς θαλάσσης βυθῷ συνεκάλυψε. Καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ διὰ τῆς ῥάβδου τὰ παρὰ τῆς Μέρρας κατεγλύκανε νάματα, καὶ ἐκ πέτρας ἀνίκμου ὕδωρ ἀναβλύζειν παραδόξως διὰ τῆς ῥάβδου ἐποίησε· καὶ διψῶντα τὸν λαὸν ἐπότισε καὶ ἐχόρτασεν. Πρὸ δὲ τούτων τῶν θαυμασίων, τὴν Αἴγυπτον ὁ Μωϋσῆς διὰ τῆς ῥάβδου ἐκόλασε, καὶ τὸ ὕδωρ εἰς αἷμα μετέστρεψε, καὶ πάλιν
B τὸ αἷμα εἰς ὕδωρ μετέβαλε, καὶ τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ἐκεῖνα τεράστια κατειργάσατο.

Εἰ δὲ ἡ ῥάβδος ἐκείνη τύπον μόνον καὶ σκιὰν διαγράφουσα τοῦ ἁγίου σταυροῦ, τοσούτων καὶ τοιούτων θαυμάτων γέγονεν αὐτουργὸς, τί οὐκ ἂν ἀπεργάσηται καὶ ποιήσῃ αὐτὸς ὁ ζωοποιὸς καὶ θεῖος σταυρὸς, οὐ συμβολικῶς νῦν καὶ αἰνιγματωδῶς προτυπούμενος καὶ προχαραττόμενος, αὐτοφεὶ δὲ καθορώμενος, καὶ παρ' ἡμῶν προσκυνούμενος καὶ τιμώμενος ; Αὐτὸς ὁ ζωοποιὸς σταυρὸς τὸν νοητὸν Φαραὼ, τὸν ἀντίδικον ἡμῶν διάβολον καὶ ἀρχέκακον ἐχθρὸν, τῇ πολλῇ παραδώσει πληγῇ, καὶ τὰς τῶν ἀοράτων καὶ ὁρατῶν δαιμόνων στρατιὰς καταποντίσει, καὶ κατακλύσει καθ' ἡμῶν ἐπεγειρομένας, καὶ
D πολεμούσας, καὶ θορυβούσας, καὶ συγχεούσας ἡμᾶς. Αὐτὸς ὁ ζωοποιὸς σταυρὸς τῶν παθῶν τὴν θάλασσαν

(1) Edidit Gretserus sub nomine Philothei, CP. archiepiscopi.

ἀβρόχως κα. ἀκινδύνως διαβῆναι ἡμᾶς παρασκευάσει, καὶ τὸν καθ' ἡμῶν ἐγειρόμενον κλύδωνα, καὶ τὸν τάραχον κατευνάσει, καὶ ἔνδιον καταστήσει καὶ γαληνόν· καὶ τὸν παρόντα βίον ἡμῶν εὐκολώτατον καταπραῦνεῖ καὶ ἐξημερώσει, καὶ τὸ λοιπὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν εἰρηνικῶς διατελέσαι παρασκευάσει καὶ ἀταράχως. Αὐτὸς ὁ ζωοποιὸς σταυρὸς τὴν πικρίαν, καὶ τὴν ὀδύνην τῶν συμφορῶν, καὶ τῶν ἀναγκῶν ἡμῶν, καὶ τῶν ἄλλ' ἐπ' ἀλλήλων κινδύνων, καὶ θλίψεων, καὶ πειρασμῶν τῶν ἐπισυμβαινόντων ἡμῖν ἀπό τε τῶν νοητῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν ἐχθρῶν, εἰς γλυκύτητα μεταβαλεῖ καὶ πνευματικὴν ἡδονὴν, παρακαλέσει, καὶ παραμυθήσεται, καὶ ἀναστήσει τὰς ἡμετέρας ψυχὰς καταπιπτούσας ὑπὸ τῆς ἀθυμίας, καὶ θλίψεως.

A serenum et sudum cœlum reddet, præsentem vitam nostram facillime placidam mansuetamque efficiet, dabitque reliquum vitæ nostræ pacifice et sine perturbatione transigere. Ipsa vivifica crux amaritudinem et dolorem calamitatum et necessitatum nostrarum, periculorum, quæ alia super alia impendent tribulationum et tentationum nobis a spiritualibus et sensibilibus inimicis imminentium, in dulcedinem commutabit ac spiritualem voluptatem ; consolabitur, permulcebit, excitabit animas nostras concidentes præ mœrore et ærumnis.

Αὐτὸς ὁ ζωοποιὸς σταυρὸς ὕδωρ ἀναβλύσει, καὶ πηγάσει ἡμῖν ἐκ πέτρας Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τὴν φλόγα τῶν πειρασμῶν κατασβέσει, καὶ ὑπὲρ μέλι καὶ ἔλαιον καθηδυνεῖ καὶ ἱλαρυνεῖ τὰς ψυχὰς ἡμῶν καὶ τὰ σώματα, καὶ τὴν δίψαν ἡμῶν καταπαύσει, ὥστε μηκέτι διψᾷν. Ὁ γὰρ ἐξ αὐτοῦ πίνων *οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ ποταμοὶ ῥεύσουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ὕδατος ζῶντος*, καθὼς αὐτὸς ἀπεφήνατο, ἡ αὐτοαλήθεια Χριστὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν. Τοῦτον τὸν θεῖον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν, ἀγαπητοὶ, οἱ ἅγιοι καὶ θειότατοι Πατέρες ἡμῶν καὶ διδάσκαλοι φρουρὸν καὶ φύλακα ἔχοντες, καὶ τεῖχος καὶ ὀχύρωμα τῶν εὐσεβῶν εἰδότες ἀκαταίσχυντον, ἐν τῇ μέσῃ ἑβδομάδι τῶν νηστίμων ἡμερῶν προτίθεσθαι διωρίσαντο, καὶ παρὰ τῶν πιστῶν προσκυνεῖσθαι καὶ τιμᾶσθαι καὶ κατασπάζεσθαι διετάξαντο, ὥστε τὰ μὲν κατορθωθέντα πνευματικὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα παρὰ τῶν ἀγωνιστῶν τῆς ἐγκρατείας φυλάττειν καὶ συντηρεῖν βέβαια καὶ ἀσάλευτα, τὰ δὲ μέλλοντα κατορθωθῆναι, συνεργεῖν καὶ συγκροτεῖν καὶ συνιστᾷν ἀδιάπτωτα καὶ ἀκράδαντα. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τὸν τοῦ Κυρίου σταυρὸν συνεργὸν ἐπικαλεσάμενοι, τὸν προκείμενον ἀγῶνα τῆς νηστείας διανῦσαι καὶ πληρῶσαι σπουδάσωμεν, πάντα τὰ σαρκικὰ σταυροῦντες καὶ νεκροῦντες παθήματα καὶ κινήματα, καὶ τοῖς τοῦ Κυρίου προστάγμασι καὶ ἐντάλμασιν ἑπακολουθεῖν ἐπειγώμεθα μετὰ προθυμίας πολλῆς καὶ ζεούσης τῆς προαιρέσεως, ὡς καὶ ἡ παρὰ τοῦ θεσπεσίου Μάρκου εὐαγγελικὴ παραίνεσις σήμερον ἡμῖν ὑποτίθησιν· ἔχει δὲ οὕτως·

B Ipsa vivifica crux aquam nobis profundet et emittet ex petra, Christo vero Deo nostro, flammam tentationum exstinguet, super mel et oleum delectabit et exhilarabit animas nostras et corpora, sitim nostram restinguet, ut non amplius sitiamus. Qui enim ex ea *bibit, non sitiet in æternum* [1], sed *flumina fluent ex ventre ejus, aquæ vivæ* [2]; quemadmodum ipsa Veritas pronuntiavit, Christus Deus noster. Hanc divinam et vivificam crucem, charissimi, sancti ac divini Patres nostri et doctores, quod pro præsidio et custode haberent, scirentque murum et munimentum piorum esse minime dedecens : in media jejuniorum hebdomade proponendum, et a fidelibus adorandum, colendum et exosculandum decreverunt, ut spiritualia

C virtutis opera jam peracta, ab adversariis incontinentiæ conservaremus et custodiremus tuta et inconcussa : ad ea vero, quæ peragentur deinceps, nos adjuvaremur et excitaremur, illaque firma et immobilia constitueremus. Quorcirca nos quoque, cruce Domini adjutrice invocata, propositum jejunii certamen absolvere atque perficere studeamus, omnibus carnis passionibus et motibus crucifigendis et mortificandis, Dominique præcepta ac mandata sequi emitamur magna cum alacritate et fervente voluntate : quemadmodum etiam divi Marci evangelica exhortatio nos hodie commonet, quæ ita habet :

Εἶπεν ὁ Κύριος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθείτω μοι. Ὃς γὰρ ἀνθέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, οὗτος σώσει αὐτήν. Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπον, ἐὰν κερδήσῃ τὸν κόσμον ὅλον, καὶ ζημιωθῇ τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ ; Ὁ κορυφαιότατος τῶν ἀποστόλων Πέτρος ἤκουσε τοῦ Κυρίου λέγοντος, ὅτι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, καὶ ἀποκταν-

D *Dixit Dominus discipulis suis : Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam : qui autem perdiderit animam suam propter me et Evangelium, is salvam faciet eam. Quid enim proderit homini, si universum mundum lucretur, et animæ suæ jacturam faciat* [3]? Princeps apostolorum Petrus audivit Dominum dicentem, oportere Filium hominis multa pati a senioribus et principibus sacerdotum et scribis, et occidi, et tertia die resurgere ; et ut ubique ferventior cæteris discipulis, ita et hic talis apparet. Dixit igitur Christo : *Propitius esto tibi, Domine, non erit tibi hoc.* At Christus dixit ei :

[1] Joan. IV, 13. [2] Ibid. 14. [3] Marc. VIII, 34-36.

Vade post me, Satana : scandalum mihi es, quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum [a]. Propterea accersit Petrum Christus, et omnibus audientibus ad ipsum orationem majori ex parte convertit : Tu quidem, o Petre, increpas et prohibes, et incusas me, quod crucem volo, et contumeliosam mortem deligo ; at ego dico tibi, neque te, neque quemquam alium salvatum iri, nisi moriatur pro honesto et veritate et justitia. Mors enim pro justitia obita socios nos et hæredes regni cœlorum efficit.

A ἐνταῦθα τοιοῦτος φαίνεται. Καὶ ἔλεγε τῷ Χριστῷ· Ἵλεώς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο. Ὁ δὲ Χριστὸς εἶπεν αὐτῷ· Ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. Διὰ ταῦτα προσκαλεῖται τὸν Πέτρον ὁ Χριστὸς, καὶ ἐν ἐπηκόῳ πάντων τὰ αὐτὸν τὸ πλέον ἀποτεινόμενος λέγει· Σὺ μὲν, ὦ Πέτρε, ἐπιτιμᾷς καὶ κωλύεις καὶ μέμφῃ μοι, ὅτι σταυρὸν θέλω, καὶ αἱροῦμαι τὸν ἐπονείδιστον θάνατον· ἐγὼ δὲ λέγω σοι ὅτι οὐδὲ σὺ, οὐδὲ ἄλλος τις σωθήσεται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ὁ γὰρ ὑπὲρ δικαιοσύνης θάνατος κοινωνοὺς ἡμᾶς καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀποδείκνυσιν.

Non autem dixit Christus : Sive velitis, sive nolitis hoc facere et pati, dico vobis, et cogo, ut me sequamini : sed, *Si quis vult*, et sponte venit, B ille etiam sequatur. Non enim tyrannidem exerceo, neque vim affero, sed quemlibet sui juris esse sino. Ad bona enim voco homines ut veniant, ad regnum cœlorum æternum, ad delicias perpetuas, ad quietem continentem. Si quis ergo vult, sive vir sive femina, sive pauper sive dives, sive magistratus sive subditus, hanc ingrediatur præclaram viam, et sequatur me. Si quis autem non vult, ne dignus quidem est, qui me sequatur. Liberum consilium reliquit iis qui volunt eum sequi. Nam qui cogit, avertit sæpe eos quos cogit ; qui vero auditores suo consilio permittit, magis eos attrahit. Idcirco, Si quis vult, inquit : magna enim sunt bona, quæ nobis offert Dominus, ac talia, ut volentes accurrere nos doceat, neque moram interponere. Neque C enim si quis aurum daret, et thesaurum opulentum proponeret, per vim accerseret. Quodsi ad illa transitoria et corruptibilia non per vim vocandi sumus, sed indignamur insuper si non vocemur : multo magis ad cœlestia bona immortalia et æterna contendere debemus, et sponte venire. Nisi enim nobis ipsa rei natura persuadeat ut accurramus ad vera et salutaria bona, ne accipere quidem digni sumus ; sin accipiamus cum necessitate et vi, non constanter ea custodiemus.

Οὐκ εἶπε δὲ ὁ Χριστὸς ὅτι, Κἂν βούλησθε, κἂν μὴ βούλησθε ποιῆσαι τοῦτο καὶ παθεῖν, λέγω ὑμῖν, καὶ ἀναγκάζω ἀκολουθῆσαί μοι, ἀλλ', *Εἴ τις θέλει* κατὰ μετὰ προαιρέσεως ἔρχεται, ἐκεῖνος καὶ ἀκολουθείτω. Οὐ γὰρ τυραννῶ, φησὶν, οὐδὲ βιάζομαι, ἀλλ' ἕκαστον κύριον ἀφίημι τῆς αὐτοῦ προαιρέσεως. Ἐπὶ ἀγαθὰ γὰρ καλῶ τοὺς ἀνθρώπους ἐλθεῖν, ἐπὶ βασιλείαν οὐρανῶν ἀτελεύτητον, ἐπὶ τρυφὴν ἀκατάλυτον, ἐπὶ ἀνάπαυσιν διηνεκῆ. Εἴ τις οὖν θέλει, εἴτε ἀνὴρ εἴτε γυνὴ, εἴτε πένης εἴτε πλούσιος, εἴτε ἄρχων εἴτε ἀρχόμενος, ταύτην ἐρχέσθω τὴν καλὴν ὁδὸν καὶ ἀκολουθείτω μοι. Εἴ τις δὲ οὐ θέλει, οὐδὲ ἄξιός ἐστι ἀκολουθῆσαί μοι. Ἀκατανάγκαστον ποιεῖ τὸν λόγον ὁ Κύριος τοῖς βουλομένοις ἀκολουθεῖν αὐτῷ. Ἐπεὶ ὁ μὲν βιαζόμενος ἀποτρέπει πολλάκις, οὓς ἂν βιάζηται· ὁ δὲ ἀφεὶς τοὺς ἀκούοντας εἰς τὴν τούτων προαίρεσιν, μᾶλλον ἐφέλκεται τούτους. Διὰ τοῦτο, Εἴ τις θέλει, φησί. Μεγάλα γάρ εἰσιν ἀγαθὰ, ἃ παρέχει ἡμῖν ὁ Δεσπότης, καὶ τοιαῦτα ὥστε καὶ ἐπιτρέχειν ἑκόντας ἡμᾶς, καὶ μὴ ἀναβάλλεσθαι. Οὐδὲ γὰρ, εἴ τις χρυσίον ἐδίδου, καὶ θησαυρὸν προετίθει πολύολβον, μετὰ βίας ἐκάλεσεν ἄν. Εἰ δὲ πρὸς ἐκεῖνα τὰ παρερχόμενα καὶ φθειρόμενα, οὐ μετὰ βίας, ἀλλὰ καὶ δυσχεραίνομεν μὴ καλούμενοι, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς ἀγαθὰ τὰ ἀκήρατα καὶ αἰώνια σπουδάζειν ὀφείλομεν, καὶ μετὰ προαιρέσεως ἔρχεσθαι. Εἰ μὴ γὰρ αὐτὴ ἡ τοῦ πράγματος φύσις πείθει ἡμᾶς προσδραμεῖν εἰς τὰ ὄντως ἀγαθὰ σωτήρια, οὐδὲ λαβεῖν ἐσμεν ἄξιοι· ἂν δὲ λάβωμεν μετ' ἀνάγκης καὶ βίας, οὐ βεβαίως ταῦτα φυλάξομεν.

Hac de causa non cogit Christus, sed si quis D vult sequi, cum vocat, eumque admittit. *Si volueritis*, inquit, *et audieritis me*. Prius est *velle*, et tum demum *audire*. Sin noluerimus, neque audire poterimus. Omnes enim virtutis et vitii functiones in voluntate nostra sitæ sunt. Sequi igitur est credere in illum ipsum vocantem nos, Dominum Jesum Christum. Illud porro, *post me*, indicat mandatorum ejus executionem et observationem. Hoc enim est Christum revera sequi, non modo credere in eum, sed etiam pro ipso pati, et cæteris virtutibus operam navare. Suam deinde vitam Salvator noster statuit exemplar et formam optimæ vitæ, iis qui volunt ei obtemperare. Eam ob rem

Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναγκάζει ὁ Χριστὸς, ἀλλ' εἴ τις βούλεται ἀκολουθεῖν, τοῦτον καλεῖ, καὶ τοῦτον προσδέχεται. Ἐὰν θέλητε, φησὶ, καὶ ἀκούσητέ μου. Πρότερόν ἐστι θελῆσαι, καὶ τότε εἰσακοῦσαι. Εἰ δὲ οὐ θελήσομεν, οὐδὲ εἰσακοῦσαι δυνάμεθα. Πάντα γὰρ τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας ἐν τῇ προαιρέσει ἡμῶν κεῖται. Τὸ μὲν οὖν ἀκολουθεῖν ἐστι τὸ πιστεύειν εἰς αὐτὸν τὸν καλοῦντα ἡμᾶς Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. Τὸ δὲ, *ὀπίσω μου*, δηλοῖ τὴν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ ἐργασίαν καὶ τήρησιν. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ὄντως ἀκολουθεῖν τῷ Χριστῷ, τὸ μὴ μόνον πιστεύειν εἰς αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν, καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς ἐπιμελεῖσθαι. Τὸν οἰκεῖον δὲ βίον ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἔθηκεν ὑπογραμμὸν καὶ τύπον

[a] Matth. xvi, 22, 23.

πολιτείας ἀρίστης τοῖς θέλουσιν αὐτῷ πείθεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν· *Ἐάν τις ἐμοὶ διακονῇ, ἐμοὶ ἀκολουθείτω.* Ἀκολούθησιν λέγω τὴν ἀκριβῆ τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας αὐτοῦ κατὰ τὸ ἐγχωροῦν μίμησιν. *Ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθείτω μοι.* Τρία εἰσὶ τὰ λεγόμενα, τὸ ἀπαρνήσασθαι ἑαυτὸν, τὸ ἆραι τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ τὸ ἀκολουθῆσαι.

Τὸ ἑαυτὸν ἀπαρνήσασθαί ἐστι τὸ ἀνηλεῶς τοῖς κινδύνοις ἑαυτὸν ἐκδοῦναι, καὶ μηδὲν ἔχειν κοινὸν πρὸς ἑαυτὸν, ἀλλ' ὥσπερ ἄλλου πάσχοντος, οὕτω διακεῖσθαι. Ὥσπερ γὰρ εἴ τις ἀρνήσεται ἕτερον, κἂν μαστιζόμενον ἴδῃ τοῦτον, κἂν στρεβλούμενον, κἂν πρὸς θάνατον ἀπαγόμενον, οὐ βοηθεῖ αὐτῷ, οὐδὲ παρίσταται, οὐδὲ πάσχει τι πρὸς αὐτόν· οὕτω θέλει καὶ ἡμᾶς ὁ Θεὸς, κἂν μαστιζώμεθα, κἂν καιώμεθα, κἂν ἀποθνήσκωμεν, μὴ φείδεσθαι, μηδὲ ἐλεεῖν ἑαυτούς· ἀλλ' ὥσπερ μὴ ἔχειν τι κοινὸν τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ σῶμα, οὕτω διακεῖσθαι καὶ ἐκδιδόναι αὐτὸν τοῖς κινδύνοις καὶ ταῖς ἄλλαις τιμωρίαις ὑπὲρ τῆς ὁμολογίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἀληθείας. Ἄρνησίς ἐστιν ἑαυτοῦ ἡ παντελὴς τῶν παρελθόντων λήθη, ἡ ἀναχώρησις τῶν οἰκείων θελημάτων, ἡ νέκρωσις τῶν μελῶν ἡμῶν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὸ ἐπιθυμητικῶς, καὶ τὸ ἑτοίμως διακεῖσθαι πρὸς πάντα κίνδυνον καὶ θάνατον τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ. Ἀρνεῖταί τις ἑαυτὸν, ὅταν τὸν ἴδιον βίον, πρότερον κατὰ κακίαν γεγενημένον, τῇ ἀξιολόγῳ μετανοίᾳ καὶ μεταβολῇ ἐπιστρέψῃ καὶ διορθώσηται. Οἷον ὁ πάλαι ἀκόλαστος ἀρνεῖται ἑαυτὸν ἀκόλαστον, σωφρονήσας· καὶ ὁ πάλαι ἄδικος ἀρνεῖται ἑαυτὸν ἄδικον, δικαιοπραγήσας· καὶ ἁπλῶς πάσης ἁμαρτίας ἀποχὴ ἄρνησίς ἐστιν ἑαυτοῦ, ὀπίσω φέρουσα τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ ἵνα μὴ νομίσωμεν ὅτι μέχρις ὕβρεως καὶ πληγῶν καὶ ὀνειδισμῶν ἀπαρνεῖσθαι προστάσσει ὁ Κύριος, *προσέθηκε· Καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ·* δηλῶν μέχρι πόσου ἀπαρνεῖσθαι ὀφείλομεν, ὅτι μέχρι θανάτου, καὶ θανάτου ἐπονειδίστου· καὶ οὐ μόνον τρυφῆς καὶ δόξης καταφρονεῖν ὑπὲρ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ *μέχρις* αἵματος ἀντικαθίστασθαι, καὶ *πάντα φέρειν* γενναίως, καὶ ἐν τούτῳ μᾶλλον ἀγάλλεσθαι. Τὸ ἆραι δὲ τὸν σταυρόν ἐστι τὸ ἀπροσπαθῶς ἔχειν πρὸς τὴν παροῦσαν ζωὴν, καὶ πρὸς τὸ ἀπόκριμα θανάτου ὁμοίως διακεῖσθαι, ὥστε μὴ ἑαυτὸν πεπονθέναι, ἀλλὰ νεκρὸν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντα δὲ τῷ Χριστῷ. Τοῦτο δὲ γίνεται ἐκ τῆς τῶν ἔξωθεν ἀλλοτριώσεως, οἷον κτημάτων, πλούτου, δόξης ματαίας, καὶ πάσης τῶν ἀνωφελῶν προσπαθείας. Καθὼς καὶ οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι ἐποίησαν, καὶ ἐδίδαξαν, ὑποδείξαντες ἡμῖν τὸν δρόμον τῆς σωτηρίας. Ἀφέντες γὰρ πάντα ἠκολούθησαν τῷ Χριστῷ· οὐ μόνον δὲ οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ καὶ οἱ μάρτυρες, καὶ οἱ ὅσιοι, καὶ οἱ δίκαιοι. Ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν χορεῖαι εἰς μυρίους κινδύνους ἐξέδωκαν ἑαυτούς· ἀλλὰ καὶ ἐσταυρώθησαν ὑπὲρ Χριστοῦ. Ἕτερος δὲ θάνατος οὐκ ἦν ἄδοξος καὶ ἄτιμος οὕτως καὶ ἐπονείδιστος, ὡς ὁ διὰ σταυροῦ. Ἐπονείδιστος γὰρ ἐδόκει ὁ σταυρὸς τότε καὶ ἄτιμος.

etiam dixit : *Si quis mihi ministrat, me sequatur*[a]. Sequelam voco quam fieri potest accuratissimam vitæ ejus imitationem. *Abneget semetipsum et tollat crucem suam, et sequatur me.* Tria dicit, abnegare seipsum, tollere crucem suam, et sequi.

Seipsum abnegare est citra miserationem periculis se objicere, nihilque secum habere commune, sed perinde affici, ac si alius quispiam pateretur. Ut enim si quis neget alterum, sive eum flagris cædi videat, sive torqueri, sive ad mortem abduci, non auxiliatur ei, non opitulatur, non miseratione erga illum movetur : ita vult nos quoque Deus, sive flagris cædamur, sive uramur, sive moriamur, non parcere nobis, neque misereri, sed perinde affectos esse, ac si anima nil cum corpore commune haberet ; exponere se periculis cæterisque pœnis pro confessione Christi, et justitiæ ac veritatis. Negatio sui est perfecta præteritorum oblivio, propriarum voluntatum remotio, mortificatio membrorum nostrorum, quæ sunt super terram, cupidum et promptum esse ad omne discrimen, adeoque mortem pro Christo. Negat seipsum, quando vitam suam perperam et vitiose anteactam condigna pœnitentia et mutatione corrigit atque emendat. Ut qui olim intemperantia deditus erat, negat seipsum intemperantem, si temperantiam amplectatur : et qui injustus erat olim, negat seipsum injustum, si studeat justitiæ. Et in summa, cujuslibet peccati fuga negatio sui est, ducens post Christum.

Ac ne existimaremus usque ad contumelias, et plagas, et opprobria negare nos a Domino juberi, addidit : *Et tollat crucem suam*, ut indicaret quatenus oporteret abnegare nosmetipsos, nimirum usque ad mortem, et mortem contumeliosam, neque tantum voluptatem et gloriam contemnere propter Christum, sed etiam usque ad sanguinem resistere, omniaque ferre generose, et in hoc potius exsultare. Tollere vero crucem est non affici ad præsentem vitam, et ad condemnationem mortis similiter animatum esse, ut non ipse patiatur, sed mortuus sit peccato, et vivat Christo. Hoc porro fit externorum bonorum alienatione et abdicatione, ut possessionum, divitiarum, gloriæ vanæ, et omni inutilium rerum affectu. Quemadmodum etiam sanctissimi apostoli fecerunt et docuerunt, monstrato nobis cursu salutis. Relictis enim omnibus secuti sunt Christum. Neque vero tantum apostoli, sed etiam martyres, et sancti, et justi. Virorum et feminarum cœtus infinitis periculis se objecerunt ; quin etiam crucifixi sunt pro Christo. Alia enim mors non erat ita ignominiosa et contumeliosa ut mors crucis. Contumeliosa enim videbatur tum crux et ignominiosa.

[a] Joan. XII, 26.

Nec vero dixit Dominus : Tollat crucem, absolute, sed *crucem suam*, ait ; hoc est, debitam mortem, quam oportet quotidie oppetere unumquemque, ex sententia Apostoli dicentis : *Quotidie morior* [6]. Portare enim crucem nos vult Dominus, ut, continenter vigilare animo, et virtutibus in alto stare, ne de cruce descendamus : hoc est, continere pravas affectiones, donec abstrahamus animum nostrum a peccato et affectione, et resurgamus deinceps invicti. Crux enim omnis peccati abolitio est. Crucifigamus ergo nosmetipsos, fratres mei, secularibus negotiis, ne ea attinganus, neque eis affixi adhæreamus. Nam etsi non imminet crux, aut contumeliosa mors, affectionum tamen mortificatio imminet, et bellum adversus invisibilem inimicum et hostem, quem et vincere oportet omnes, qui in Christum credunt, ut possit unusquisque dicere : *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* [7]. Quod ait : *Mihi mundus crucifixus est*, indicat libertatem a peccatis actionis ; illud vero : *et ego mundo*, significat vacuitatem affectionum animi. Mundum enim mundanas concupiscentias vocat : et qui vivit spiritualiter crucifigit eas, et mortificat, et ineffícaces reddit, ut non possint ipsum vincere ac superare, et ad actionis peccatum adigere, sed et ipse mortificatus est concupiscentiis, id est, non movetur ab eis.

Οὐκ εἶπε δὲ ὁ Κύριος, ἆραι τὸν σταυρὸν ἁπλῶς, ἀλλὰ *τὸν σταυρὸν αὐτοῦ* λέγει, τουτέστι τὸν ὀφειλόμενον θάνατον, ὃν ἔχει χρέως καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἕκαστος, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον λέγοντα· *Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω*· βαστάζειν γὰρ σταυρὸν ἡμᾶς βούλεται ὁ Κύριος· οἷον διηνεκῶς ἐγρηγορέναι τὸν νοῦν, καὶ ἐν ταῖς ἀρεταῖς ἐφ' ὕψους ἑστάναι τοῦ μὴ κατελθεῖν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, τουτέστιν ἐγκρατεύεσθαι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν παθῶν, ἕως οὗ ἐκκόψωμεν τὸν νοῦν ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς ἐμπαθείας, καὶ ἀναστῶμεν λοιπὸν ἀήττητοι. Ὁ γὰρ σταυρὸς πάσης ἁμαρτίας κατάργησίς ἐστι. Σταυρώσωμεν οὖν ἑαυτοὺς, ἀδελφοί μου, ἐκ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων, τοῦ μὴ ἅπτεσθαι καὶ προσηλοῦσθαι αὐτοῖς· ὅτι καὶ εἰ μὴ πρόκειται σταυρὸς ἤτοι ἐπονείδιστος θάνατος, ἀλλὰ παθῶν νέκρωσις πρόκειται, καὶ ὁ πρὸς τὸν ἀόρατον ἐχθρὸν καὶ πολέμιον συγκροτούμενος πόλεμος, ὃν καὶ νικῆσαι δεῖ πάντας τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας, ὥστε δύνασθαι λέγειν ἕκαστον· *Ἐμοὶ ὁ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ*· ἐμφαίνει δὲ τὸ μὲν, *Ἐμοὶ ὁ κόσμος ἐσταύρωται*, τὴν ἐλευθερίαν τῆς κατὰ πρᾶξιν ἁμαρτίας· τὸ δὲ, *κἀγὼ τῷ κόσμῳ*, δηλοῖ τὴν κατὰ διάνοιαν ἀπάθειαν. Κόσμον γὰρ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας λέγει· καὶ ὁ ζῶν πνευματικῶς σταυροῖ ταύτας καὶ νεκροῖ, καὶ ἀργὰς ἀποδείκνυσι, μὴ δυναμένας ἡττῆσαι καὶ νικῆσαι αὐτὸν, καὶ τῇ κατὰ πρᾶξιν ὑποβαλεῖν ἁμαρτίᾳ· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αὐταῖς νενέκρωται ταῖς ἐπιθυμίαις, τουτέστιν, οὐ κεκίνηται πρὸς ἐπιθυμίαν αὐτῶν.

Quia vero fieri potest, ut quis patiatur, nec tamen sequatur Christum, ut cum quis patitur, sed non propter Christum : etenim sæpe etiam malefici multa aspera perpetiuntur, sepulcrorum effossores, præstigiatores, homicidæ, fures, prædones, latrones : ne quis existimet sufficere sola tormenta ad salutem, addit Christus : *Sequatur me*, ut indicet oportere sua causa sustinere acerba quævis, neque tantum in malis perferendis fortitudinem et tolerantiam adhibere, sed etiam temperantiam, æquitatem, et omnia cætera mandata exsequi. Significatur enim illis verbis : *Sequatur me*, in omnem virtutem incumbendum esse. Seipsum deinde abnegat quis, qui facultatibus, quibus pollebat et quorum dominus erat, dispersis, et nuntio omnibus carnis cogitationibus remisso, crucem deinde tollit, totus ad cœlestia bona conversus, prorsusque terrestribus se abdicat, et sequitur Christum, qui amore boni honestique hæc facit, non gloriæ alteriusve talis commodi gratia. Is enim vere sequitur Christum, cum ejus vivendi rationem persequitur. Iter enim rectum, quo Christi vestigiis insistimus, et ejus imitatio, coronam quoque conciliat, sequentibus promissam : at vero obliquum illud, et in dexteram et sinistram declinans, etsi ducere per Christi vestigia videtur, re tamen vera fallit, omnemque operam perdit.

Ἐπεὶ δὲ ἔστι πάσχοντα μὴ ἀκολουθεῖν τῷ Χριστῷ, ὡς ὅταν πάσχων τὰ μὴ δι' αὐτὸν πάσχει· καὶ γὰρ καὶ κακοῦργοι πολλάκις πολλὰ δεινὰ πάσχουσι, καὶ τυμβωρύχοι, καὶ γόητες, καὶ φονεῖς, καὶ κλέπται, καὶ λῃσταί· ἵνα μή τις νομίσῃ ὅτι ἀρκεῖ μόνον τὰ δεινὰ πρὸς σωτηρίαν, καὶ τὸ, *Ἀκολουθείτω μοι*, προστίθησιν ὁ Χριστὸς, δεικνὺς ὅτι δι' αὐτὸν δεῖ ὑπομένειν τὰ δεινὰ ἅπαντα, καὶ ὅτι οὐ μόνον χρὴ τὴν ἐν τοῖς δεινοῖς ἀνδρείαν καὶ καρτερίαν ἐπιδείκνυσθαι, ἀλλὰ καὶ σωφροσύνην, καὶ ἐπιείκειαν, καὶ πᾶσαν ἄλλην ἐντολὴν μετέρχεσθαι· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ *Ἀκολουθείτω μοι*, τὸ ἐπιμελεῖσθαι πάσης ἀρετῆς. Ἀπαρνεῖταί τις ἑαυτὸν, ὁ τὰ παρόντα σκορπίσας πάντα ὅσα ἐκέκτητο, καὶ ὧν κύριος καὶ δεσπότης ἦν, καὶ τοῖς σαρκικοῖς πᾶσι φρονήμασιν ἐπιτάξας, εἶτα τὸν σταυρὸν αἴρει, ὅλος τῶν ἐκεῖθεν γενόμενος, καὶ πρὸς ταῦτα δὲ μὴ ἐπιστρεφόμενος ὁπωσοῦν· καὶ ἀκολουθεῖ τῷ Χριστῷ ὁ διὰ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν ταῦτα ποιῶν, καὶ μὴ διὰ δόξαν τυχὸν καὶ ἄλλην τινὰ ἀνθρωπίνην πρόφασιν. Οὗτος γὰρ ὄντως ἀκολουθεῖ τῷ Χριστῷ, τὴν αὐτὴν αὐτῷ πολιτείαν καὶ αὐτὸς διαπορευόμενος. Ἡ γὰρ κατ' ἴχνος πορεία καὶ ἀκολούθησις τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸν ἐπὶ τῇ ἀκολουθήσει στέφανον προξενεῖ· παραλλάττουσα δὲ, καὶ εἰς τὰ δεξιὰ καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ παρεκκλίνουσα, εἰκαὶ κατακολουθεῖν δοκεῖ, ἀλλ' οὖν ἀληθῶς μετατοπονεῖ.

Qui enim voluerit animam suam salvam facere,

Ὃς γὰρ ἐὰν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι,

[6] 1 Cor. xv, 31. [7] Galat. vi, 14.

ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσει τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, οὗτος σώσει αὐτήν. Γλυκύς ἐστιν ὁ παρὼν βίος, οὐ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἀλλὰ τοῖς προσηλουμένοις αὐτῷ, καὶ δεσμός ἐστιν ἡ πρὸς τὰ παρόντα συνήθεια. Ἐνόγων τοίνυν ἡμᾶς πρὸς ἐλευθερίαν ὁ Κύριος, ἔλεγε ταῦτα, προδηλῶν τοὺς διωγμούς, οὓς ἔμελλον οἱ εἰς αὐτὸν πεπιστευκότες κατὰ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν ὑφίστασθαι. Εἴ τις οὖν, φησί, τότε τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς φείσεται· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ *σῶσαι*· ἀπολέσει αὐτὴν ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι, ἀντὶ τοῦ, τιμωρίᾳ αὐτὴν παραπέμψει διηνεκεῖ. Ἀπώλεια γὰρ ψυχῆς οὐχ ἡ εἰς τὸ μὴ ὂν διάλυσίς ἐστιν, ἀλλ' ἡ διηνεκὴς τιμωρία καὶ ἀκατάπαυστος· καὶ ὁ φειδόμενος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τοῦτον τὸν τρόπον ἀπόλλυσιν αὐτήν· ὁ δὲ μὴ φειδόμενος σώζει· καὶ τοῦτο σοφός τις ἔλεγεν· *Ἐὰν παιδεύσῃς υἱόν σου ἐν ῥάβδῳ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ· τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ θανάτου ῥύσῃ*· καὶ πάλιν· *Ὁ περιψύχων τὸν υἱὸν αὐτοῦ*, τουτέστιν ἐλεῶν, *καταδήσει τὰ τραύματα αὐτοῦ*. Τοῦτο καὶ ἐπὶ στρατοπέδῳ γίνεται. Ἐὰν γὰρ ὁ στρατηγὸς φειδόμενος τῶν στρατιωτῶν ἔνδον κελεύσει μένειν διὰ παντὸς, καὶ τοὺς ἐκτὸς σὺν αὐτοῖς προσαπόλλυσιν.

A *perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me et Evangelium, is salvam faciet eam.* Dulcis est præsens vita, non omnibus hominibus, sed iis qui ei affixi sunt, et vinculum est præsentium usus et consuetudo. Ut ergo nos induceret ad libertatem Dominus, illa dixit, prænuntians persecutiones, quas ii qui in ipsum credidissent, per omnes civitates et regiones subituri erant. Si quis ergo tum, inquit, animæ suæ pepercerit (hoc enim significat illud: *salvam facere*), perdet eam in sæculo futuro, hoc est, in perpetuas eam pœnas præcipitabit. Perditio enim animæ est, non dissolutio in nihilum, sed perpetuum supplicium, et nunquam finiendum. Et qui parcit animæ suæ hoc modo, perdit eam; qui vero non parcit, salvam facit. Atque hoc sapiens quidam dixit: *Si corripueris filium tuum in virga, non morietur, sed animam ejus a morte liberabis*[8]; et rursus: *Qui blanditur filio suo*, id est, miseretur, *obligabit vulnera ejus*[9]. Hoc et in exercitu contingit. Si namque dux parcat militibus, eosque continenter manere intra castra jubeat, eos quoque qui extra sunt, una cum illis perdit.

B

Ἵνα οὖν μὴ καὶ ἐφ' ἡμῶν τοῦτο γένηται, πρὸς τὴν διηνεκῆ θάνατον διδάσκει ὁ Κύριος ἑτοίμους εἶναι ἡμᾶς. Ὁ γὰρ τῇ σχέσει καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ τῆς προσκαίρου ζωῆς τῶν ὑπὲρ Χριστοῦ κινδύνων καὶ τοῦ θανάτου τὴν ἰδίαν ἀπάγων ψυχὴν, καὶ σώζειν αὐτὴν διὰ φιλοζωΐαν βουλόμενος, καὶ κατὰ κόσμον ζῆν προαιρούμενος, ἀναμφιβόλως ταύτην ἀπόλλυσιν ἀπώλειαν ἐκείνην, ἥτις τὸ ἄσβεστον πῦρ, καὶ τὸν ἀκοίμητον σκώληκα, καὶ τὸ σκότος προξενεῖ τὸ ἐξώτερον. Σωτηρίαν γὰρ ὠνόμασε τὴν φιλοζωΐαν ὁ Κύριος, καὶ τὴν ἐκ τῶν κινδύνων φυγήν. Ὁ δὲ τοῖς κινδύνοις καὶ τῷ θανάτῳ τὴν ψυχὴν ἐκδοὺς ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἀληθείας, καὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἀπωλέσας αὐτὴν, τὴν καλὴν ὄντως ἀπώλειαν, ἐκεῖνος ἀληθῶς σώσει αὐτὴν, χειραγωγήσας ἐπὶ τὴν ζωὴν τὴν ἀμείνονα. Ἀπώλειαν γὰρ ψυχῆς τὸν ἀπὸ τοῦ σώματος χωρισμὸν λέγει ταύτης ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. Καὶ ὁ διὰ ταῦτα τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν καταφρονήσας, οὗτος οὐκ ἀπόλλυσι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον σώζει αὐτήν· ὁ δὲ ἀθετήσας τὰς ὑπὲρ Χριστοῦ ὁμολογίας καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, καὶ σώζειν τὴν ψυχὴν ἐκτὸς τῶν κινδύνων καὶ τοῦ θανάτου βουλόμενος, ἀπώλειαν αὐτῇ προξενεῖ τὴν ἀΐδιον.

C

D

Ne ergo et nobis hoc eveniat, ad continuam mortem docet nos Dominus esse paratos. Qui enim affectu et amore temporalis vitæ, animam suam a periculis Christi causa perferendis, et a morte subducit, ac servare eam contendit, mundanamque vitam instituit, eam haud dubie perdit illa perditione, quæ inextinguibilem ignem, et vermem non dormientem, et tenebras exteriores conciliat. Salutem enim nominavit Dominus amorem vitæ, et periculorum effugium. Qui autem periculis et morti animam exponit pro Christo, et veritate, et justitia, et hoc modo eam perdit, præclara profecto perditione, ille vere salvam facit eam, ducitque ad vitam meliorem. Perditionem enim animæ, vocat separationem ejus a corpore propter Christum et mandata ejus; et qui propter hæc mortis vincula contempserit, is non perdit animam suam, sed potius salvam facit. At qui violarit confessionem Christi et mandata ejus, et servare vult animam citra pericula et mortem, perditionem ei conciliat sempiternam.

Ἐπεὶ δὲ διαφόρως καὶ πολυτρόπως πολλοὶ πολλάκις τὰς ψυχὰς ἀπολλύουσιν, ἢ λῃστεύοντες, ἢ φονεύοντες, ἢ κλέπτοντες, ἢ τυμβωρυχοῦντες, ἢ ἄλλο τι τῶν ἀθεμίτων ἐργαζόμενοι, προστίθησιν ὁ Κύριος τὸ, *ἕνεκεν ἐμοῦ, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου*. Ὁ γὰρ μὴ διὰ τὸν Χριστὸν καὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἀπολλὺς τὴν ἰδίαν ψυχὴν, οὐ σώζει αὐτήν. Μακάριος οὖν ὄντως, ὃς ἕνεκεν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τὴν ἑαυτοῦ ἀπολέσει ψυχήν. Ἐκεῖνος γὰρ ἀληθῶς σώσει αὐτήν. Μακάριος ὁ τοῖς οὖσιν ἅπασιν ἐπαινετῶς ἀποθανών,

Quoniam vero diversis multisque modis multi sæpenumero animas perdunt, sive latrociniis, sive homicidiis, sive furtis, sive sepulcrorum effossione, sive aliis nefariis facinoribus; addit Dominus: *propter me et Evangelium*. Qui enim non propter Christum et Evangelium perdit animam, non salvam facit eam. Beatus igitur revera, qui propter Christum et Evangelium perdiderit animam suam. Ille namque vere eam salvam facit. Beatus qui rebus omnibus laudabiliter mortuus fuerit; sensibilibus,

[8] Prov. XXIII, 24. [9] Eccli. XXX, 9.

deponendo sensum, usum et fructum; intelligibilibus, intelligentiæ motione reprimenda. Hominis enim mors laudabilis est interior ab omnibus rebus abalienatio, qua transacta, divinam gratiæ vitam mens suscipere solet, pro omnibus rebus auctorem rerum, Dominum et Deum. *Quid* enim *proderit homini, si totum mundum lucretur, animæ vero suæ jacturam faciat? aut quid commutationis dabit homo pro anima sua?* Nam inhonesta animæ salus perditione deterior est.

Cum ergo quispiam, ad præsentis vitæ delicias et voluptates intentus, recusat pati pro Christo, et veritate, et justitia, splendideque vivere studet in hoc mundo, etsi opes habeat, etsi gloriam, etsi copiam pecuniarum, etsi aliquid aliud ejusmodi: quid inde utilitatis ad eum redit anima perdita? Præterit enim figura mundi hujus, et umbrarum instar inclinantur deliciæ, et divitum opes avolant. Non enim proderunt thesauri iniquis, justitia autem liberat a morte. Unde iis qui recte vivere instituunt, superfluæ sunt illecebræ carnis, et sapere ea quæ in mundo sunt, perditionem conciliat. Sapientia enim carnis inimica est Deo; et qui sapit ea quæ mundi sunt, inimicus Dei constituitur. Superfluum ergo est sapere quæ in mundo sunt. Ideo dicit: *Quid enim proderit homini, si mundum universum lucretur, et animæ suæ jacturam faciat?* Ne enim mihi dicas, o homo, te salvam fecisse animam tot tantisque evitatis periculis. Si namque una cum anima sua orbem quoque terrarum quis lucretur universum, quid emolumenti inde capiet anima perdita, cum qua ne universus quidem mundus comparandus est? Ut enim servis in deliciis luxuque viventibus, si dominus in extremis interea versetur malis, nihil lucri ex eo percipit, quod dominus sit: ita etiam, si venter delicate vivat et opipare, sed anima futuram exspectet perditionem, nulla ei utilitas et salus inde exsistet. Neque enim pecunia licet commutare salutem. Si enim id liceret, qui lucratus erat mundum, at animam perdiderat, dedisset pecunias tum, cum flammis cruciaretur, et liberatus fuisset. Sed non licebit tum talem commutationem dare pro anima, sed æterna erit pœna et perpetua. Neque enim etsi quis rex orbis terrarum sit, omniumque ejus pecuniarum dominus, poterit unam redimere animam, licet omnes orbis pecunias pretii loco afferat; neque omnis mundi luxus, et splendor exiguum aliquod solatium animæ poterit adhibere, cum æternum torquebitur.

Nunc vero dat homo pœnitentiam, confessionem, lacrymas, gemitus, eleemosynam, et omne reliquum salutis pretium. Dolosus vero hostis noster diabolus semper decipit nos vitæ voluptatibus, tempusque paulatim procrastinando suffuratur.

τοῖς μὲν αἰσθητοῖς τῇ ἀποθέσει τῆς κατ' αἴσθησιν A ἐνεργείας, τοῖς δὲ νοητοῖς τῇ ἀκοπαύσει τῆς περὶ νόησιν κινήσεως. Ἀνθρώπου γὰρ θάνατος ἐπαινώμενος, ἡ πρὸς πάντα τὰ ὄντα γνωμικὴ ἀπογένεσις, μεθ' ἣν τὴν θείαν ἐν χάριτι ζωὴν ὑποδέχεσθαι πέφυκεν ἀντὶ πάντων τῶν ὄντων τὸν αἴτιον τῶν ὄντων ἐννοήτως ἀπολαβὼν Κύριον καὶ Θεόν. *Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπον, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;* Ἡ παρὰ τὸ δέον τῆς ψυχῆς σωτηρία, ἀπωλείας χείρων ἐστίν.

Ὅταν ἄρα τις, εἰς τὰ τοῦ παρόντος βίου ἡδέα καὶ τερπνὰ ἀποβλέπων, παραιτήσηται μὲν τὸ παθεῖν B ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἀληθείας, καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἀγαπήσῃ δὲ τὸ διαβιῶναι λαμπρῶς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, κἂν πλοῦτον ἔχει, κἂν δόξαν, κἂν περιουσίαν χρημάτων, κἂν ἄλλο τι τοιοῦτον· τί τὸ ὄφελος ἐντεῦθεν αὐτῷ τὴν ψυχὴν ἀπολέσαντι; Παράγεται γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἴσῳ σκιαῖς τὰ τερπνὰ μετακλίνεται· καὶ τῶν ἐχόντων ὁ πλοῦτος ἀφίπταται. Οὐ γὰρ ὠφελήσουσι θησαυροὶ ἀνόμους· δικαιοσύνη δὲ ῥύεται ἐκ θανάτου. Ὅθεν τοῖς ἐθέλουσι βιοῦν ὀρθῶς περιττὰ τῆς σαρκὸς, καὶ τὸ φρονεῖν τὰ ἐν κόσμῳ ἀπωλείας πρόξενον γίνεται· τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἐχθρὰ εἰς Θεὸν, καὶ ὁ φρονῶν τὰ τοῦ κόσμου ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ καθίσταται. Περιττότης οὖν ἀληθῶς τὰ ἐν κόσμῳ φρονεῖν. Διὰ τοῦτο λέγει· *Τί γὰρ ὠφελήσει* C *ἄνθρωπον, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, καὶ ζημιωθῇ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ;* Μὴ γὰρ λέγε, ὦ ἄνθρωπε, ὅτι τὴν ψυχὴν ἔσωσας, τοσούτους κινδύνους διαφυγών· εἰ γὰρ μετὰ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ τὴν οἰκουμένην κερδήσει τις ἅπασαν, τί τὸ πλέον αὐτῷ ἐντεῦθεν τῆς ψυχῆς ἀπολλυμένης, ἧς οὐδ' ὁ κόσμος ἅπας ἐστὶν ἰσοστάσιος; Ὥσπερ γὰρ εἰ τῶν οἰκετῶν τρυφώντων καὶ σπαταλώντων, ὁ δεσπότης ἐν πανταχοῖς ἰσχάτοις εὑρίσκεται, καὶ οὐδὲν ὅλως κερδαίνει ἐκ τοῦ δεσπότην εἶναι· οὕτως εἰ καὶ τῇ γαστρὶ τρυφώσης καὶ σπαταλώσης, ἡ ψυχὴ τὴν μέλλουσαν ἀναμένει ἀπώλειαν, οὐδεμία ταύτῃ ὠφέλεια εἰς σωτηρία γενήσεται· μὴ γὰρ χρημάτων ἔστιν ἀντιλάξασθαι τὴν σωτηρίαν. Εἰ γὰρ ἦν τοῦτο, ὁ κερδήσας τὸν κόσμον, τὴν δὲ ψυχὴν ἀπωλέσας, D ἔδωκεν ἂν χρήματα ἐν τῇ φλογὶ τηγανιζόμενος, καὶ ἠλευθερώθη, καὶ ἐλευθερώθη. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τότε τοιοῦτον ἀντάλλαγμα δοῦναι τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ αἰωνία ἐστὶν ἡ κόλασις καὶ ἀτελεύτητος. Οὐδὲ γὰρ ἐὰν βασιλεὺς τῆς οἰκουμένης ὑπάρχῃ τις, καὶ πάντων τῶν ἐπὶ γῆς χρημάτων κυριεύῃ καὶ δεσπόζῃ, δυνήσεται τὴν ἑαυτοῦ ἀγοράσαι ψυχὴν, κἂν πάντα τὰ τῆς οἰκουμένης δῷ. Ἀλλ' οὐδὲ ἡ ἐν τῷ κόσμῳ πᾶσα τρυφὴ καὶ λαμπροφορία μικράν τινα παραψυχὴν καὶ παραμυθίαν δυνήσεται ἀπεργάσασθαι, ὅταν αἰωνίως κολάζηται.

Νῦν δὲ δίδωσιν ὁ ἄνθρωπος μετάνοιαν, ἐξαγόρευσιν, δάκρυα, στεναγμοὺς, ἐλεημοσύνην, καὶ πᾶσαν ἄλλην τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν. Ὁ δὲ δόλιος ἐχθρὸς ἡμῶν καὶ διάβολος ἀεί ποτε ἐξαπατᾷ ἡμᾶς ταῖς τοῦ βίου ἡδοναῖς, καὶ ὑποκλέπτει ταῖς κατὰ

μικρὸν ὑποθέσεσιν, Ἐμοὶ, λέγων, δὸς τὴν σήμερον, Θεῷ δὲ τὴν αὔριον· ἐμοὶ τὸ παρὸν δὸς, Θεῷ δὲ τὸ μέλλον· ἵνα οὕτω βραδυνόντων ἡμῶν πρὸς μετάνοιαν καὶ διόρθωσιν, ἐπελθὼν ἁφαρπάσῃ ὁ θάνατος, μὴ ὄντως λυτρουμένου, μηδὲ σώζοντος. Ἄνθρωπος μὲν οὖν οὐκ ἔχει τι δοῦναι ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ· ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἕνεκεν δέδωκεν ἀντάλλαγμα τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Διὸ παρακαλῶ, τὰ λοιπὰ πάντα ἀφέντες, εἰς τὴν ψυχὴν ἅπασαν τὴν σπουδὴν ἀναλίσκωμεν. Τῶν γὰρ ἐν ἡμῖν πάντων κυριώτερον ἡ ψυχή ἐστιν. Ὃς γὰρ ἐὰν ἀπαισχυνθῇ με, φησὶ, καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους ἐν γενεᾷ ταύτῃ τῇ μοιχαλίδι καὶ ἁμαρτωλῷ· καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸν, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων. Οὐ μόνον κατὰ διάνοιαν πιστεύειν ὀφείλομεν, ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ στόματος ἀπαιτούμεθα ὁμολογίαν· ἐπειδὴ γὰρ διπλοῦς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, διπλοῦς ἐστι καὶ ὁ ἁγιασμός. Ἁγιάζεται γὰρ ἡ ψυχὴ διὰ τῆς ὁμολογίας· καθὼς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· *Καρδίᾳ μὲν γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην· στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.* Ὁ δὲ ἐπαισχυνόμενος καὶ ἐντρεπόμενος τῷ ἐσταυρωμένῳ πιστεῦσαι Χριστῷ, καὶ ὁμολογῆσαι Θεὸν ἑαυτοῦ· ἐπαισχυνόμενος δὲ καὶ τοὺς αὐτοῦ λόγους τοὺς ἐν τῷ ἁγίῳ Εὐαγγελίῳ, τοῦτον καὶ ὁ Κύριος ἐπαισχυνθήσεται, ἀνάξιον δοῦλον κρίνων ἑαυτοῦ, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ παρουσίᾳ, ἐν δυνάμει καὶ δόξῃ πολλῇ μετὰ τῆς δορυφορίας τῶν ἀγγέλων.

A Mihi, inquit, diem da hodiernum, Deo crastinum; mihi tempus præsens, Deo, futurum; ut ita tardantes ad pœnitentiam, et emendationem, superveniens abripiat mors, quando non est, qui redimat, neque qui salvum faciat. Homo igitur non potest dare aliquam commutationem pro anima sua; Deus vero pro nostra salute dedit commutationem, pretiosum sanguinem Filii sui. Quare hortor, ut omnibus cæteris missis in animam omne studium conferamus. Nihil enim in nobis præstantius anima. Qui enim me erubuerit, inquit, et sermones meos in generatione ista adultera et peccatrice, et Filius hominis erubescet eum, cum venerit in gloria Patris sui cum angelis sanctis. Non solum apud animum credere debemus, sed oris quoque confessio a nobis exigitur. Quoniam enim duplex est homo, duplex est et sanctificatio. Sanctificatur enim anima per confessionem, quemadmodum etiam Apostolus dicit: *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem fit confessio ad salutem*[10]. Qui autem erubescit et verecundatur credere Christo crucifixo, et Deum suum confiteri; erubescit item sermones ejus in sancto Evangelio: eum Dominus quoque erubescet, et servum se indignum judicabit, cum venerit in secundo adventu suo, in virtute et gloria magna, cum satellitio angelorum.

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι *εἰσί* τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων, οἵτινες οὐ μὴ γεύσονται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει. Τὸν Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην λέγει οὕτως. Οὐ μὴ ἀποθανοῦσιν, ἄχρις ἂν δείξω αὐτοῖς ἐν τῇ μεταμορφώσει μετὰ ποίας δόξης μέλλω παραγενέσθαι ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. Ἡ γὰρ μεταμόρφωσις τοῦ Χριστοῦ προμήνυμα ἦν τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας. Ὃν γὰρ τρόπον ἔλαμψε τότε τὸ *πρόσωπον τοῦ Σωτῆρος*; ἡμῶν καὶ Θεοῦ ὡς ὁ ἥλιος, *τὰ δὲ ἱμάτια* αὐτοῦ ἐγένοντο λευκὰ ὡς τὸ φῶς· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ἐλεύσεται ἀπὸ οὐρανοῦ ὡσεὶ ἀστραπὴ ἐν δυνάμει καὶ δόξῃ πολλῇ κρῖναι τὰ σύμπαντα. Καὶ ὥσπερ συνῆσαν αὐτῷ Πέτρος, Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ· οὕτω συνέσονται αὐτῷ πάντες οἱ ἅγιοι, καὶ οἱ δίκαιοι, καὶ οἱ ἐκλεκτοὶ, ἀπολαύοντες τῆς αὐτοῦ θεοφανίας, καὶ τῆς ἀνεκδιηγήτου, καὶ ἀνεκφράστου χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως.

B C D Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei veniens in virtute. Petrum, et Jacobum, et Joannem dicit. Non morientur donec ostendero eis in transfiguratione, quanta cum gloria sim venturus in secundo adventu. Transfiguratio enim Christi prænuntia erat secundi adventus ejus. Quemadmodum enim tum splenduit facies Salvatoris nostri et Dei, tanquam sol, vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix, ita veniet de cœlo tanquam fulgur, in virtute et gloria magna, judicare omnia. Et ut cum eo fuerunt Petrus, et Jacobus, et Joannes in monte sancto, ita cum eo erunt omnes sancti, et justi, et electi, perfruentes divino ejus aspectu, et inenarrabili atque ineffabili gaudio et exsultatione.

Ταῦτα τοίνυν εἰδότες, ἀγαπητοὶ, ἀπαρνησώμεθα καὶ ἡμεῖς ἑαυτοὺς διὰ τὸν Κύριον· μηδὲν αὐτοῦ προτιμότερον ἡγησώμεθα, μὴ πλοῦτον, μὴ τρυφὴν, μὴ δόξαν, μὴ σωματικὴν ἡδονὴν, μὴ αὐτὴν τὴν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ ταύτης καταφρονήσωμεν, καὶ ἀκολουθήσωμεν τῷ Χριστῷ τῷ ἡμετέρῳ Δεσπότῃ, τὸν τούτου σταυρὸν ἐπ' ὤμων ἄραντες, καὶ τὰ σαρκικὰ νεκρώσωμεν κινήματα καὶ φρονήματα, τῷ θανάτῳ αὐτοῦ συμμορφούμενοι, ὡς ἂν δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς, κατὰ τὸν θεῖον Παῦλον, εἰπεῖν· *Ζῶμεν δὲ οὐκέτι ἡμεῖς, ζῇ δὲ ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν.* Καὶ· *Μὴ γένοιτο*

Hæc ergo scientes, charissimi, abnegemus et nosmetipsos propter Dominum; nihil eo potius ducamus, non opes, non luxum, non gloriam, non corporalem voluptatem, non ipsam vitam; sed ne huic quidem parcamus propter ipsum; sequamur Dominum nostrum, cruce ejus in humeros sublata, corporales motus sensusque mortificantes, configurati morti ejus, ut possimus et nos cum D. Paulo dicere: *Vivimus non jam nos, vivit vero in nobis Christus*; et: *Nobis autem absit in alio gloriari, nisi in cruce Domini.* Omnia ejus mandata alacriter

[10] Rom. x, 10.

perficiamus. Habemus enim et nos persecutores acres, invisibiles et visibiles, inimicos et hostes, qui nos turbant quotidie, molestant, exagitant, et mandata imperiaque Christi prohibent exsequi. Ne ergo effeminemur, obsecro, neque languescamus, neque cedamus colluctationibus ejus, sed generose et virili cum animo resistamus eis, atque accingamur, ut et æternam gloriam consequamur, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

A ἡμῖν καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου. Πάντα προθύμως τὰ τούτου προστάγματα ἐκτελέσωμεν. Ἔχομεν γὰρ καὶ ἡμεῖς διώκτας πικροὺς, τοὺς ἀοράτους καὶ ὁρατοὺς, ἐχθροὺς καὶ πολεμίους, θορυβοῦντας ἡμᾶς καθ' ἑκάστην, καὶ λυποῦντας καὶ ἐκταράττοντας, καὶ τὰς ἐντολὰς καὶ τὰ προστάγματα τοῦ Χριστοῦ κωλύοντας διαπράττεσθαι. Μὴ οὖν μαλακισθῶμεν, παρακαλῶ, μηδὲ χαυνωθῶμεν καὶ ἐνδῶμεν τοῖς τούτων παλαίσμασιν, ἀλλὰ γενναίως μετὰ ἀνδρικοῦ τοῦ φρονήματος ἀντιπαραταξώμεθα πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἀποδυσώμεθα, ἵνα καὶ τῆς ἀτελευτήτου εὐκλείας ἐπιτύχωμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ANNO DOMINI MCCCXLVIII.

THEOPHANES

NICÆNUS ARCHIEPISCOPUS.

MONITUM EDITORUM.

Theophanes III, episcopus Nicænus, circa an. 1347, diu post exortum schisma floruit, ut bene docet P. Lequien, *Oriens Christian.*, t. I, p. 652, non autem sæculo VIII, ut probare conatus est D. Consalvus Ponce de Leon, qui primus opera nonnulla Theophanis Nicæni, an 1590, Romæ, Gr. Lat. edidit, et testimonia veterum non pauca conjecit, *quæ* ad Theophanem, sub imperatore Theophilo impio iconoclasta, fortissimum martyrem, non ad Theophanem Nicænum, referenda sunt.

Auctor harum epistolarum passim insinuat Nicæam ab infidelibus esse occupatam, adeo ut sedem suam adire non possit, aut vix possit. Conqueritur eo quod oves suæ supra modum vexentur, et eas hortatur, prolato Jobi exemplo, ad tolerandas cum patientia etiam maximas tribulationes. Alicubi refellit hæresim Palamitarum, quæ sæculo XIV tandem exorta est. Hæc autem omnia respondent ætati quam Theophani assignamus, sed opinioni Consalvi Ponce de Leon ex adverso opponuntur.

Theophanis scribendi ratio est simplex et humilis, etsi omni nobilitate non careat.

In prima epistola promotionem suam gregi suo annuntiat, et quia grex ille versatur in urbe captiva et oppressa, ad quam accedere nequit, patientiam et fortitudinem animi in tentationibus præcipue commendat. Deinde ostendit hæreticos sedulo fugiendos esse, et Palamitas refellit. Secunda epistola fere in eodem argumento evolvendo tota versatur. Eidem accedit gratiarum actio, eo quod liberatus fuerit a peste et a morte. Tertia epistola exponendæ sacræ doctrinæ et commendandæ disciplinæ ecclesiasticæ fere integra adhibetur. Auctor sacerdotes sibi subjectos alloquens, de incarnatione Domini, de regeneratione fidelium et de divinis sacramentis copiose disserit. Deinde potestatem spiritualem sacerdotum pulcherrimis verbis commendat, transubstantiationem agnoscit, ac de vita sacerdotali, quid scilicet sacerdoti faciendum, quid fugiendum sit, prolixe enarrat.

Editio hæc Romana adeo rara est, ut bibliographis fere omnibus incognita sit vel non visa.

Præter tres epistolas et orationem hic impressas, exstant ejusdem Theophanis in codd. mss.:

Contra Judæos libri VI (Parisiis et Oxonii). Allatius *de synodo Photiana*, p. 541, laudat Theophanis librum octavum *contra Judæos*.

De lumine quod apostolorum oculos perstrinxit in monte (Thabor) libri V.

Contra Latinos, libri III.

De Trinitate, liber I.

De B. Virgine et incarnatione, liber I.

Quatuor ultima servantur in codicibus Bodleianis.

B..... 12 Sept. 1861.

J.-B. M.

THEOPHANIS

ARCHIEPISCOPI NICÆNI

QUÆ EXSTANT OPERA

NUNC PRIMUM EX BIBLIOTHECA VATICANA GRÆCE ET LATINE EDITA, D. CONSALVO PONCE DE LEON INTERPRETE, QUI ANNOTATIONES ETIAM ADDIDIT ET VARIAS LECTIONES EX ALTERIUS CODICIS COLLATIONE.

Ex facultate et appprobatione Superiorum.

—

Romæ, apud Franciscum Zannettum., 1590, in-12.

—

ILLUSTRISSIMO ET REVERENDISSIMO

D. DOMINO BERN. DE ROIAS, EPISCOPO POMPELONENSI

D. CONSALVUS PONCE DE LEON

S. P. D.

—

Quantum ego debeam pientissimæ memoriæ Christophori de Rojas archiepiscopi Hispalensis avunculi tui, tute omnium optime nosti, Bernarde pontifex illustrissime; et ego quidem nisi me plane indignum fecerim hac luce, nunquam diffitebor. Cum enim adolescens, imo vix quidem pueritiæ limites egressus, canonicus factus essem ejusdem ecclesiæ, senex optimus ad ejus gubernationem assumptus, dici non potest, qua indulgentia, qua gratia, quo favore, ætatem meam foverit, ornaverit, protexerit. Jam tua in me merita, qui eo ipso tempore ecclesiasticam rem pro avunculo tractabas (doctrina nempe regebas, moribus illustrabas, exemplo componebas), majora profecto sunt, quam ut brevi epistolio circumscribi aut debeant, aut possint. Nunc vero cum diutina hac peregrinatione mea, non a tuæ istius benevolentiæ possessione dejici, quam mihi perpetuam pollicetur humanitas tua, sed muneris mei partes intermitti, et quasi languescere timerem, visum quidem est, id quod privatis ad te litteris plerumque facio, publico monumento testari. Accesserunt ad hæc quædam alia, quæ me, quod diu mihi pollicitus fueram, hoc maxime tempore ut præstarem, impulerunt. Primum, anni nove vertentis encænia, sub quæ vetus habet consuetudo, ut aliquid strenarum nomine patronis missitemus. Deinde rerum ista in tua diœcesi difficilis conditio. Nam etsi Dei benignitate, et regis nostri regum omnium ut maximi, et potentissimi, ita optimi et religiosissimi perpetua vigilantia universa Hispania ab hæreseon carcinomate undequaque sit libera; tu tamen eam sortitus es hæreditatem, cujus fines a vicinorum hostium incursionibus dies et noctes tueri, nunquam securum esse, nunquam nictare

necessum plane tibi fuerit. Habemus isthic ardua Pyrenneorum juga, quasi quædam ovilis tui, imo Hispaniæ totius, adversus hæreticorum Navarræorum rabiem munimenta. At majorem nobis fiduciam præstat tua virtus, tua solertia. Hanc (ut solent industrii duces) omnium periculosissimo in acie loco uti probatiorem, constituere decrevit cœlestis ille æternusque rerum humanarum imperator. Ego igitur in meis thesauris, id est pauperi bibliotheca, scriptorum ac lucubrationum levibus sarcinulis, nihil habui hoc tempore, hoc inquam misero et extremo tempore, quo commodius possem adversus importunissimos hostes armentarium tuum instruere quam pientissimis Theophanis urbis Nicææ præsulis scriptis. Docent quidem illa (ut tu videbis) Nicænum populum, quanta sit sacerdotii a Deo instituti dignitas, quæ excellentia; probant sacri ordinis functiones penes eos esse, qui divinis characteribus insigniti sunt; demonstrant qua innocentia, puritate, sanctimonia esse eos oporteat, qui ad supremæ hujus dignitatis apicem evehuntur. Isti contra sacramenta irrident, profano populo eorum potestatem tribuunt; sacramenta et a Deo traditam εὐταξίαν confundunt. Eo quis apud eos præstantior, quo impurior. Theophanem videbis ad Christianam constantiam, longanimitatemque in laboribus ac tentationibus habendam, populum suum adhortantem; contra, istos blasphemos, instabiles, fontes sine aqua, nebulas turbinibus exagitatas. Theophanem leges ad gratiarum actionem, ob pestis cessationem, Deo bonorum omnium auctori reddendam, plebem suam invitantem; sunt et inter istos (atque o utinam non eorum pars major, et labes hæc, o miserum ævum, apud eos tantum) qui unum Fatum Fortunamque adorant, iis litant, ab iis felicitatem aut infortunium, belluis quidem ipsis stupidiores, pendere arbitrantur. Theophanem audies humanarum rerum levitatem, miseriam, caducitatem exaggerantem, persuadentemque suis, ut ab iis ad bona solida, beata, æterna animos transferant. Isti ex diametro terrena sapiunt, seipsos amant, post carnem in immunditiæ concupiscentia ambulant, voluptatum nempe amatores, magis quam Dei. Theophanes non modo hæreticorum novitates et prava dogmata fugienda esse docet, sed et consortium et conspectum; at isti nova figmenta et perditionis sectas quotidie introducunt, solum (ut inquit beatus Judas) Dominatorem et Dominum nostrum Jesum Christum negantes. His igitur tu, hisque similibus spiritualibus telis (ut et beati majores tui ecclesiarum pastores) irritos facies adversarum partium te circum ovileque tuum frementium atque ululantium insultus. Sic vero eos irritos facere conaberis, ut præsentissimum Ecclesiæ periculum instare cognoscas. Nam quæ ab infelicis Galliæ malis universo orbi impendeant mala, nemo est tama misere occæcatus, qui non videat, qui non doleat, qui non deploret. Eorum vero remedium, cum in cœlesti ac divino præsidio præcipue situm sit, in vestra tamen, quibus populi Christiani salus commissa est, bona ex parte positum esse, quæso, arbitremini. Quis enim in divinis Litteris, conciliorum decretis, Patrum scriptis, antiquis historiis, quotidianis experimentis tam peregrinus, qui nesciat, ministros Christiani Evangelii si eorum vita digna sit, doctrina præstans, innocentia probata, sanctitas spectata, Christi populo plurimum profuturos? Contra, si isti officio suo desint, muneris sui obliviscantur, nullum in illis doctrinæ et probitatis specimen appareat, edacissimas esse tineas et ferrugines, quæ intimis rerum publicarum visceribus adhærentes, lente quidem ac sine murmure, sed tandem inhumaniter eas corrodunt ac discerpunt. Sunt quidem illi mœnia, ac propugnacula hujus sacrosanctæ civitatis, quid si collabentia fuerint et ruinosa, et in proprium commodum et utilitatem decliva? Canes illi ovilis hujus, quid si somniculosi et muti, imo (quod dolendum) rapacissimi lupi, propriarum ovium exuviis efferati, earum sanguine rictus et ungues perfusi? Sunt exercitus nostri antesignani et primipili: quid si transfugarum et exploratorum officio fungantur? Præsentium malorum medicina, futurorum præservatio esse solent: an igitur venenum loco antidoti nobis propinabunt, pestem ac luem intra nostros parietes immittent? Bonorum illi ac Catholicorum defensores, impiorum et perfidorum hostes esse debent; anne vice versa bonis et Catholicis molestæ novercæ erunt, impiis et perfidis indulgentes et molles nutriculæ? Denique illi patres, doctores et amici, quid tandem si immisericordes vitricos, si falsos prophetas, si juratissimos hostes eos experiaris? Quid (inquam) si eos temporalia pro æternis, vana pro veris, caduca pro solidis, fallacia pro certis, propria pro publicis, humana pro divinis, cum deplorando orbis Christiani scandalo commutare viderimus? Verum hæc quidem, præstantissime præsul, alii non ego, aliis non tibi. Theophanis opuscula habuimus jamdudum ex Vaticana summorum pontificum bibliotheca. Sed cum plurimis locis valde essent depravata, editionem eorum hucusque distulimus. Nunc vero tandem exemplar alterum multo correctius, ex Messanensis archimandrii archetypo descriptum nacti, Latine a nobis reddita, et brevibus notis aucta ad te mittimus. Græca ipsa e regione Latinorum proponere (quod vides in hoc scriptionum genere ut plurimum omitti) eo consilio adducti sumus, ne lectores vera καὶ γνησίᾳ Theophanis mente fraudarentur, si forte eam nos alicubi minus assecuti sumus. Nam quod sine ullo fuco aut mendacio affirmem, properanti nimis calamo, ac fessis plerumque nimium oculis hæc dictavimus. Jam quæ de auctore nostro ad te deferam, hæc habeo.

Theophili imperatoris iconomachi temporibus, qui patri Michaeli, quem Græci historici τραυλὸν καὶ μομφάλιον vocant, successit, vixere fratres duo Theodorus et Theophanes, clari ob sacrarum imaginum adversus impium et sacrilegum principem, propugnationem. Nam frontes ambo (quod quidem supplicium imperator Constantinus uti impium, divinæque pulchritudini, ad cujus similitudinem humana facies figurata est, contumeliosum, lege prohibuerat, l. XVII, C. De pœnis) ejus jussu notis compuncti, ac propterea vulgo γραπτοὶ appellati, variis etiam aliis tormenti afflicit, et tandem in exsilium pulsi, nihil e constanti confessionis ardore remiserunt. Fuit iis (quod et ad eorum gloriam non minimum vertinet) et ætate æqualis, et fidei socius, magnus ille Methodius Constan-

tinopolitanus, quem vivum sepulcro includi (erat is eo ævo non infrequens cruciatus) jussit idem impiissimus tyrannus. Exstant quidam iambi, quos Theodorus ac Theophanes, in eam insulam delati, qua Methodius sub terram degebat, ad eum scripserunt, illi etiam, quos hic ad eosdem respondit. Quos, quod elegantissimi sint, post hanc epistolam ascriptos, nisi graveris, quæso legas. Mortuo Theophilo, sub Theodora et Michaele filio (quem μεθυσὸν vocant auctores) induciæ quidem Ecclesiæ concessæ, non pax, malacia, non tranquillitas. Theophanes igitur eo tempore una cum Theodoro fratre, ut et Methodius, aliique quam multi iconoclastarum hostes, ab exsilio revocatus, ab Augusta honorifice tractatur, imo et luculento convivio excipitur. Atque hactenus ea tibi retuli, quæ e Græcis historicis ab anno salutis octingentesimo vicesimo, ad octingentesimum quinquagesimum scribuntur. Addunt Romana Martyrologia, et Græcorum Menologia Theophanem ab exsilio reversum Nicænæ urbis episcopum creatum fuisse. Nec ego certe de eorum fide addubito. Id enim et Theophanis Vitæ scriptor a Lipomano editus primum, demum a Surio, nos docet, et Michael Glyca, et Constantinus Manasses Græci auctores litteris mandarunt. Quorum testimonia, quod seorsum a me posita legere possis, hic prætermittam. Sed et cætera, quæ ad hujus viri vitam peculiarius cognoscendam spectant, tam a præcitatis auctoribus, quam ab eo, quem etiam nominavi metaphraste, ne ego te pluribus morer, facile intelliges. Itaque dubius non sum, quin Theophanes noster is ipse sit, de quo diximus. Verum quoniam loci duo apud eumdem ita urgere videntur, ut multo recentior existimari nec injuria possit, illos tibi præterire non debeo. Uterque habetur in epistola ad Nicænos de rerum humanarum contemptu. Prior est in ipso initio, ubi Nicæam captam, atque in hostium potestatem reductam dolet. Alter in fine, quo (ut habetur in exemplari Vaticano) meminit Barlaami et Acyndini hæreticorum. At Barlaamus et Acyndinus sub Joanne XXI, sive magis XXII, Romano pontifice, Michaele Andronico Palæologo Orientis, Henrico Lucenburgico, sive Ludovico Bavaro Occidentis imperatoribus, emersere, circa Christi annum millesimum trecentesimum vicesimum. Quorum tunc temporis impietas (nempe ea ipsa, quæ a nostro Theophane oppugnatur) coercita fuit. Sed et eodem ævo, nempe ad annum Christi millesimum trecentesimum, Scythica gens Orientem gravius pervasit Ottomano duce, cujus filius Orchannes non multo post Nicæa ipsa longi temporis obsidione fatigata tandem potitus est. Itaque hæc inter sese ita convenire videntur, ut nostrum Theophanem ea ætate vixisse vero similius fuerit. Cæterum ego non adhuc adducor, ut a priori sententia discedam. Nam Acyndini et Barlaami mentio deest in Messanensi codice, cujus exemplum ad hanc editionem habuimus opera Metelli Andenii viri docti et integri. Et certe Messanensis libri fides potior mihi fuit, quam Vaticani; nam et multo majorem antiquitatem præferre constat, cum Vaticanum sub Nicolao V scriptum fuisse facile sit colligere ex Perotti quibusdam parergis, quæ pro libelli initio habentur. Deinde hæresis Barlaami et Acyndini non fuit nova; nam multa imo fere omnia a priscis hæreticis desumpsit, ut in illius loci scholiis demonstrabo. Quot hæreticorum deliria notantur ab Ignatio, qui tempore Apostolorum vixit, quæ Ario, Macedonio, Nestorio, Eutycheti, tanquam eorum architectis tribuerunt sæcula succedentia? Jam Nicææ oppugnatio a prioris Theophanis ætate non omnino discrepat. Nam multo ante Theophilum imperatorem universa Asia ita a Saracenis infestabatur, ut fieri potuerit (variæ enim jam tunc et pene momentaneæ in Orientali imperio rerum vicissitudines), Nicæam in eorum potestatem ad aliquod tempus reductam. Certe Leonis Isaurici anno secundo, qui fuit Christi septingentesimus quintus, Thracia, imo ipsa urbs imperii sedes, per Soleymanum, Umarum, Izithen biennium oppugnata. Quo etiam tempore Mardasanes ab Œthæ pylis ad Nicæam et Nicomediam usque, ut nominatim prodiderunt auctores, excursans, totam Bithyniam depopulatus est. Sed et ejusdem Cononis anno decimo Amer (sic Agareni vocabant suos imperatores) et Mabias quidam, cum centum millibus militum Nicæam diu obsedit, quæ tandem re desperata, Sanctorum tutelarium ope, qui per murorum demolitiones conspecti, hostes terruerunt, liberatur. Michaelis Balbi imperio major adhuc barbarorum illuvies; nam illi a littoribus Bætici Oceani nostri solventes (quo tempore regnabat apud nos Alphonsus cognomento Magnus, Ranimiri filius, Ordonii nepos, Garsiæ pater) facile Cretam occupaverunt, et brevi Siciliam, Calabriam, bonamque Italiæ partem debellarunt; in Asiam tandem trajicientes, atque aliis sui generis adjuncti, sæpe in Græcia vel cum ipso Theophilo conflixerunt, ultimumque ad Amorium Phrygiæ oppidum, non sine successu. Accedit locus apud eumdem Theophanem in epistola περὶ τῆς ἱερωσύνης, ubi de baptismo loquitur, qui sic habet: Ideo Christus membra, quæ tanquam propria sibi est copulaturus, conformia prius capiti facit per baptismum. Deinde per participationem ac communicationem suæ carnis et sanguinis sibi et inter sese divina hæc omnia membra agglutinat. *Atque addit*: Ideo enim baptismus sanctam præcedit communionem. *Ubi non obscure innuit, antiquum Ecclesiæ morem (de quo in notis agemus) suo tempore durasse, nempe adultos, et qui sacræ Eucharistiæ sacramentum accipiebant, ad baptismum accessisse, quod certe multo vetustius est, quam ut in Græcia ætatem senioris Andronici, id est trecentorum plus minusve annorum ferre possit. Ad hæc, haud mihi persuadebo, illa ætate Theophanem vixisse, cum ejus mentio ab illius ævi diligenti scriptore, imperatori caro, litterarum et litteratorum hominum amatore et encomiaste Nicephoro Gregora penitus (quod meminerim) negligatur. Legimus quidem integro sæculo ante Andronicum Nicolaum quemdam Nicænum, qui Andronico Comneno tyranno, Alexii Comneni avunculo, Manuelis Comneni fratre, Nicæam prodidit. Theophanis vero per ea sæcula nulla omnino fit mentio. Hæc certe ita dicta velim, ut liberum unicuique per me fiat, de Theophanis sæculo prolibito sentire. Habuit certe omni ævo, ornatissime præsul, terrarum ille oculus et flos, viros doctrina et virtute præstantissimos, e quorum fontibus in omni fere disciplinarum genere rivulos nostros adhuc deri-*

ramus. Ut non satis mirari quidem possimus incredibiles humanorum rerum vicissitudines, sive (ut Christianum hominem loqui decet) divinæ sapientiæ incomprehensibilia decreta. Jacet enim nunc Græcia, pristinæ venustatis putridum cadaver, miserandum exuvium, vile temporis ludibrium, tenuissima præteriti corporis umbra, et nisi libri superessent, nusquam in suo solo cognoscenda. Non omittam (ut omnis de Theophane apud auctores mentio prodatur) vixisse imperio Leonis Armeni Theophanem alium, monasticæ vitæ sectatorem, qui in Samothraciam relegatus ob sacrarum item imaginum cultum, clarus ibi miraculis obiit. Fuit et Theophanes Isaurus, qui a Maximino ad Nicephorum Logothetem historiam contexuit. Nos hujus quædam habemus nondum edita, quæ nobis communicavit Franciscus Turrianus societatis Jesu presbyter, vir omni memoria venerandus, cum quo pene quotidiana nobis fuit familiaritas toto illo biennio, antequam ad meliorem vitam translatus esset. Et hic quidem tertius Theophanes, ut et priores duo, ὁμολογήτης ab auctoribus dictus, id est, ob veræ religionis confessionem ab hæreticis afflictus. Non enim confessor appellabatur beatis illis temporibus, nisi is, qui fidei causa tormenta subierat. Et hinc (ut alibi observavimus ex Antiocho monacho) non rarus ille apud veteres scribendi modus, cum de tyrannis et Ecclesiæ persecutoribus loquuntur, πεποίηκε μάρτυρα, πεποίηκε ὁμολογήτην, *id est,* fecit martyrem, fecit confessorem, *nempe, illum morte, hunc cruciatibus affecit.*

Orationem atque ea, quæ περὶ τοῦ λόγου *in Theophane censere, frustra fuerit, cum ecclesiasticorum auctorum libri sententiarum ac rerum causa legendi magis sint quam verborum. Charactere est non humili, aut depresso, sed gravi, et qui sublimitatem rhythmumque affectat, at in quo syntomicum, acreque illud Nazianzeni merito desideres. Est enim laxus, et sæpiuscule plus nimio excurrens, qualis alicubi Chrysostomus. Quo fit ut a periodorum distractione, et in verbis haud recta* ἀκολουθείᾳ *implicitus sit, et ut Græci critici in hoc genere loquuntur, omnino* ἀσαφής. *Verba non sordida, imo nec obscura, frequenter tamen ideo impropria, quod translata. Schemata, præter hanc unam metaphoram, fere nulla. Sacræ Scripturæ sententiis refertus est, imo fere totus ex illis, maxime iis, quæ in Epistolis Pauli, contextus, ut vel in hoc Chrysostomi, quem studiose imitatur, discipulum possis agnoscere. Tu, præstantissime episcope (apud quem jamdudum sclo bonorum scriptorum monumenta summo esse loco, nostras, quæcumque illæ fuerint, lucubrationes non ultimo), humaniter accipe, quæ studia mea hisce diebus pronatalitiis tibi desudarunt. Quæ tandem si tibi probari cognovero, maximum me opellæ hujus pretium fecisse arbitrabor. Fulgentissimus lucifer puer Jesu (reverendissime Pater) cujus felicissimo exortu caliginosæ scelerum tenebræ depulsæ sunt, mentem tuam jugiter illustret. Ille tibi in ista, quæ ad clavum stas, muneris tui puppi, certa sit Helice, per quam tandem populum quem cœlesti potestate regis, ad æternæ salutis portum possis perducere. Romæ in monasterio Prædicatorum sanctæ Mariæ super Minervam, 20 Decembris. Anno humanæ salutis 1589.*

ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΝΙΚΑΙΑΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ.

—

THEOPHANIS
METROPOLITÆ NICÆNI
EPISTOLÆ.

—

I. A

Theophanis archiepiscopi Nicæni Epistola ad Nicænos, docens qualem esse oporteat verum Christianum contemptorem rerum omnium præsentium, sive tristium sive jucundarum; prope finem vero præcipiens omne vorsus consortium hæreticorum

Α'.

Θεοφάνους μητροπολίτου Νικαίας, ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Νικαίας, διδάσκουσα πῶς δεῖ εἶναι τὸν ἀληθῆ Χριστιανὸν ὑπερόπτην πάντων τῶν παρόντων καὶ ἡδέων καὶ λυπηρῶν, πρὸς τὸ τέλος εἰσηγουμένη καθάπαξ ἐκτρέπεσθαι

πᾶσαν κοινωνίαν, τῶν αἱρετικῶν. Πεμφθεῖσα παρ' αὐτοῦ ἔτι ὄντος ὑποψηφίου ταύτης τῆς πόλεως.

Οἱ τὴν πάλαι μὲν εὐδαίμονα καὶ περιφανεστάτην τῶν πόλεων, νυνὶ δὲ δορυάλωτον, ὦ Θεοῦ κριμάτων! καὶ δεδουλωμένην οἰκοῦντες ἢ παροικοῦντες Νίκαιαν, μᾶλλον δὲ τὸ εἴδωλον αὐτῆς ἀτεχνῶς, ἐκ μόνου τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ἐπιγραφῆς κατὰ τοὺς ἀνδριάντας τὸ γνώριμον ἔχουσαν, ὅσον τε ἐν διαφόροις βαθμοῖς τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου· καὶ οἱ λοιποὶ ἅπαντες ὅσοι καλεῖσθε ἀπὸ Χριστοῦ, χάρις ὑμῖν εἴη, ἔλεος καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

fugiendum esse. Missa fuit, cum primum declaratus est hujus urbis pastor.

Qui felicem olim et clarissimam urbium, nunc vero captivam, o Dei judicia! et in servitutem redactam habitatis Nicæam, quique ipsius incolæ estis, imo ut verius dicam, qui civitatis illius simulacrum revera habitatis, solo ex nomine et inscriptione, ut in statuis fieri solet, notitiam sui exhibentis; quotquot estis in variis gradibus sacerdotalis ordinis constituti, cæterique omnes, qui nomen a Christo sumpsistis, gratia vobis sit, misericordia et pax a Deo Patre, et Christo Jesu Domino nostro.

α'. Γινώσκειν ὑμᾶς δέον, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὅτι εὐδοκίᾳ καὶ χάριτι τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ, τοῦ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα κατ' ἰδίαν πρόθεσιν, κοινῇ γνώμῃ τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου καὶ τῆς περὶ αὐτὸν θείας καὶ ἱερᾶς συνόδου προήχθην ἐγὼ ὁ ἐλάχιστος διὰ μηνύματος εἰς ὑποψήφιον, καὶ οἷον εἰπεῖν μνηστῆρα τῆς ἐν ὑμῖν ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Διὸ πρῶτον δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐν Χριστῷ εἰρήνην τε καὶ ἀγάπην, ἣν ὥσπερ τινὰ κλῆρον πατρῷον παρ' αὐτοῦ εἰλήφαμεν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ· ἧς καὶ μετάσχοιτέ μοι δαψιλῶς εἰς ἐφόδιον ὑπομονῆς καὶ μεγαλοψυχίας, ὥστε δύνασθαι καὶ ἀλλήλους παρακαλεῖν, διὰ τοὺς ἐπικειμένους ὑμῖν ἀεὶ πειρασμούς. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ πονηροῦ· προοιμιάσομαι γὰρ ἀπὸ τῆς θεσπεσίας τοῦ Παύλου φωνῆς· ἐπεὶ κἀκεῖνος ὑμᾶς δι' ἐμοῦ ταῦτα πάντα παρακαλεῖ, ἵνα ἀξίως καὶ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ πολιτεύησθε. Ὑμῖν γὰρ μάλιστα δεῖ πολλῆς νήψεως καὶ προσοχῆς, ἀγαπητοί, οἷα δὴ συναναστρεφομένοις πονηροῖς ἀνθρώποις, ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς, ἵνα μή τινες ἐκ τῆς πρὸς ἐκείνους διηνεκοῦς ὁμιλίας, καὶ πολλῆς συνηθείας περιτρεπόμενοι, ἢ κατὰ τὴν πίστιν ὑποσκελίζοιντο, ἢ κοινωνοῖεν τοῖς ἔργοις ἐκείνων τοῖς πονηροῖς· *ὁμιλίαι* γάρ, φησὶ, *κακαὶ φθείρουσιν ἤθη χρηστά*· καὶ ῥᾷον μεταλαβεῖν κακίας, ἢ ἀρετῆς μεταδοῦναι, θεῖοί φασι Πατέρες. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἕτερά ἐστι πρὸς τοῖς εἰρημένοις, τὰ παρακαλεῖν τε καὶ διεγείρειν δυνάμενα πρὸς τὴν ἀπάτην ἐκείνων καὶ μοχθηρίαν, ὥστε κλονεῖσθαι τοὺς μὴ καλῶς προσέχοντας ἑαυτοῖς. Πρῶτον μὲν τὸ λεῖον τῆς ἡδονῆς, καὶ ἀνειμένον πάντη καὶ ἀκόλαστον τοῦ βίου, καὶ τὸ ἐξεῖναι πᾶσαν ἐπιθυμίαν τελεῖν τῆς σαρκὸς ἀκωλύτως· πρὸς τούτοις ἐπίκειται καὶ ὁ ἀφανὴς ἐχθρὸς καὶ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος μετὰ τῆς ἐπιβούλου σαρκὸς, ὑπηκόους καὶ ὑπηρέτας ἔχων τοὺς ὁρωμένους εὐμενεῖς ἐχθροὺς ἡμῶν ἄντις εἰπε, τοὺς συνοικοῦντας ἡμῖν καὶ καθάπερ τινὰς ἀκάρπους μελίσσας συμμιγνυμένας τῷ τοῦ Χριστοῦ μελισσῶνι· καὶ τὸ μέλι τῆς ἀρετῆς ἐκείνων ὑποσυλᾷν πειρω-

1. Nosse vos oportet, dilecti fratres, me minimum divina voluntate et gratia omnipotentis Dei, qui juxta dispositionem suam, quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt, vocat, ex consensu sanctissimi domini nostri œcumenici patriarchæ, sacrique ipsius ac divini concilii promotum esse, declaratumque in electum, atque, ut ita dicam, sponsum sanctæ vestræ Dei Ecclesiæ. Quapropter do vobis in primis pacem et charitatem in Christo, quam veluti paternam quamdam hæreditatem ab ipso Deo Salvatore nostro accepimus; quam et vos, quæso, amplectimini copiose, ad patientiæ longanimitatisque commeatum acquirendum, ut et vos in assidue imminentibus tentationibus invicem consolari possitis. Deprecor autem vos, o fratres, propter nomen Domini nostri Jesu Christi, qui semetipsum dedit propter nostra peccata, ut nos a malo erueret (incipiam enim a præclara divinaque Pauli voce, nam et ille vos ad hæc omnia per me adhortatur, ut digne et juxta legem Evangelii Christi conversemini. Vobis enim in primis, o dilecti, multa opus est sobrietate atque attentione, quippe qui cum pravis hominibus, impiis et peccatoribus degatis, ne qui ex assiduo cum illis colloquio multaque consuetudine depravati, vel in fide decipiantur, vel malis eorum operibus communicent: *Prava* enim, inquit, *colloquia bonos mores corrumpunt*[1]; et facilius esse pravitatem contrahere, quam virtutem impertiri, sacri Patres affirmant. Sed et alia sunt præter jam dicta, quæ invitare possunt et excitare ad illorum fraudes et malitiam, ita ut ii qui bene sibi non attendunt, facile nutent. Et primo quidem voluptatis lenitas, omnimodaque relaxatio, vitæque luxus, et licentia nullo reluctante ad omnem cupiditatem carnis explendam; ad hæc imminet invisibilis noster inimicus atque adversarius diabolus, cum insidiosa carne, visibiles subditos habens et ministros, hostes quidem nobis amicos, ut sic eos appellemus, cohabitantes nobiscum, qui, ut infructuosæ quædam apes, Christi apiario commiscentur, et mel virtutis eorum subripere ac deprædari conantur; simulata amicitia, fictoque amore noxia quæque semper illis suadentes atque

[1] I Cor. xv, 33.

consulentes, et velut escam, ut dixi, hamo mortis voluptatem apponentes. Istud ergo, o dilecti, occultum ac subdolum bellum, tanquam sub mari latens saxum, multo difficilius est, et periculosius manifesto et a longe agnito. Ad hoc enim bellum si quis armetur et comparetur, capi difficile poterit, ad omnem conatum impetumque hostium propulsandum tuto fortiterque persistens : cæterum ab iis, qui, ut evangelice loquar, sub ovium pellibus tanquam Arabici lupi ad vos veniunt, facile quis decipi potest, et in hostes, amicos credens, improviso incidere. Ideo et malorum auctor inimicus hostisque noster, per vitæ consortem, et amicam Evam adortus est Adamum, et per voluptatem ac gloriæ cupiditatem amarissimum in eorum corda venenum immisit. Majorem enim, o charissimi, utilitatem, aut nocumentum accipere aliunde nemo potest, quam ab hominibus quibuscum versari solet, simulque vivere et non rara familiaritate, frequentique colloquio conjunctos habet. Ideo et sapiens naturæ nostræ moderator, per homines, non per angelos, quamvis multo validiores, salutem nostram semper curari vult. Hoc ergo et malignus ille callens, per hos etiam et ille nos aggredi non desinit, auxiliantem sibi cooperantemque habens etiam carnem, quæ voluptatem utilitati atque honestati anteponit. Quæ tamen natura minime mala est; nihil enim eorum quæ a Deo facta sunt, est natura malum, sed quæ a voluptate titillatur et efferatur. Verum si quis parum sese erexerit, socordiamque ab animo tanquam veternum excusserit, omnia hæc varia et gravia, tanquam araneæ telas, disrumpet ac perdet, supernum habens auxilium et gratiam sibi cooperantem, quæ ardua quæque difficiliaque facile explanat, hostibusque tremendum atque invictum efficit, et ab ipsis insidiose admotas machinas, fraudesque ad nihilum redigit. Nam vide. Hinc quidem malignus ille per impios, veluti ante oculos subjicit cœnosam vitam atque voluptuariam, per ebrietatem, et fornicationem, et reliqua intemperantiæ genera; altera vero ex parte duritiem laboremque evangelicæ, sive potius angelicæ vitæ, hisque jam hucusque ostensis, reliqua obtegere conatur. At gratia Dominii huic fraudi optime occurrit; ostendit enim nobis prædictarum viarum finem : *Illa enim*, inquit, *arcta et angusta per eam transeuntes ad sempiternam perducit vitam, lata vero et spatiosa ad perditionem manifestam* [1]. Apposite autem præsentem vitam, caducam quidem, et quæ paulatim breviatur et defluit, viæ nomine significavit, et propemodum ita omnes alloquitur, ne scilicet sedulis molestum atque arctum viæ contentionem alacritatis studiique relaxare faciat; sed considerent brevitatem harum rerum, et perpendant temporanea esse mala, et quam primum se esse perventuros ad quietem ac beatam vitam. Neque etiam viæ latitudo (1),

μένους, καὶ ἐν προσχήματι φιλίας καὶ κατεψευσμένης ἀγάπης, συμβουλεύοντας καὶ παραινοῦντας ἀεὶ τὰ ὀλέθρια· καὶ καθάπερ δέλεαρ, ὡς ἔφην, ἐν ἀγκίστρῳ τοῦ θανάτου προβαλλομένους τὴν ἡδονήν. Οὗτος τοίνυν, ἀγαπητοί, ὁ ὑποκεκρυμμένος καὶ ὕπουλος πόλεμος, οἷά τις ὕφαλος πέτρα, πολλῷ χαλεπώτερός τε καὶ ἐπικινδυνότερός ἐστι, τοῦ φανεροῦ καὶ πόρρωθεν ἐγνωσμένου. Πρὸς μὲν γὰρ τοῦτον καθοπλισθείς τις καὶ προπαρασκευασάμενος, δυσάλωτος ἔσται· πρὸς πᾶσαν πεῖραν καὶ προσβολὴν τῶν ἐναντίων ἱστάμενος, ἀσφαλῶς τε καὶ κραταιῶς, πρὸς δὲ τοὺς ἐν ἐνδύμασι προβάτων εὐαγγελικῶς εἰπεῖν προσερχομένους ὑμῖν λύκους Ἀραβικοὺς, ῥᾳδίως ἄν τις ἀπατηθείη, καὶ ἀπροόπτως περιπέσειε τοῖς πολεμίοις ὡς φίλοις. Διὰ τοῦτο καὶ τῷ Ἀδὰμ ὁ ἀρχέκακος ἐχθρὸς ἡμῶν καὶ πολέμιος, διὰ τῆς Εὔας τῆς κοινωνοῦ τοῦ βίου καὶ φίλης προσέβαλε. Καὶ διὰ τῆς ἡδονῆς καὶ φιλοδοξίας τὸν πικρότατον ἐνέκεν ἰὸν ταῖς καρδίαις ἐκείνων. Οὔτε γὰρ ὠφέλειαν, οὔτε βλάβην μείζονα δύναταί τις, ἀγαπητοί, ῥᾳδίως λαβεῖν ἄλλοθεν, ἢ παρὰ τῶν ἀνθρώπων τῶν συναναστρεφομένων, καὶ κοινωνούντων, καὶ συνήθειαν οὐ μικρὰν ἐσχηκότων ἐκ τῆς συχνῆς ὁμιλίας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς κηδεμὼν τῆς ἡμετέρας φύσεως διὰ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐ δι' ἀγγέλων, καί τοι πλεῖστα πολλῷ δυναμένων, τὴν σωτηρίαν ἡμῶν βούλεται ἀεὶ ἐνεργεῖσθαι. Τοῦτ' οὖν καὶ ὁ πονηρὸς εὖ εἰδὼς, διὰ τῶν τοιούτων ἐπιχειρῶν οὐ παύεται καθ' ἡμῶν, ἔχων συνεφαπτομένην ἐκείνῳ καὶ συνεργὸν καὶ τὴν σάρκα πρὸ τοῦ λυσιτελοῦς καὶ βελτίστου τὴν ἡδονὴν αἱρουμένην. Οὐ φύσει πονηρὰν οὖσαν, οὐδὲν γὰρ τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγονότων πονηρόν ἐστι φύσει, ἀλλ' ὑπογαργαλιζομένην ὥσπερ καὶ βακχευομένην ὑπὸ τῆς ἡδονῆς. Ἀλλ' εἰ μικρόν τις διαναστείη, καὶ τὴν ῥᾳθυμίαν ὥσπερ τινὰ κάρον ἀπόθοιτο τῆς ψυχῆς, ταῦτα πάντα τὰ ποικίλα καὶ χαλεπὰ, ὡς ἰστὸν ἀράχνης διαῤῥήξει καὶ ἀφανίσει τὴν ἄνωθεν ἐπιουρίαν καὶ χάριν ἔχων συναιρομένην αὐτῷ, καὶ πάντα τὰ προσάντη καὶ δυσχερῆ ῥᾳδίως ἐξομαλίζουσαν, καὶ φοβερὸν καὶ ἀήττητον καθιστῶσαν τοῖς πολεμίοις, καὶ τὰ κακούργως εἰσαγόμενα παρ' αὐτῶν μηχανήματα καὶ σοφίσματα εἰς τὸ μηδὲν διαλύουσαν. Σκόπει γὰρ ἔνθεν μὲν ὁ πονηρὸς ὑποτίθησιν ὥσπερ ὑπ' ὄψιν διὰ τῶν ἀσεβῶν τὴν ἐκ τῆς μέθης τε καὶ πορνείας καὶ πάσης ἄλλης ἀκολασίας βορβορώδη ζωὴν καὶ φιλήδονον· ἐξ ἑκατέρου δὲ τὸ τῆς εὐαγγελικῆς εἴτ' οὖν ἀγγελικῆς πολιτείας, σκληρὸν καὶ ἐπίμοχθον, καὶ μέχρι τούτου τὰ τοιαῦτα δεικνὺς, τὸ ἐπέκεινα καλύπτειν ἐπιχειρεῖ. Ἀλλ' ἡ τοῦ Κυρίου χάρις πρὸς τὴν τοιαύτην ἀπάτην ἱσταμένη καλῶς, δείκνυσιν ἡμῖν τῶν εἰρημένων ὁδῶν ἑκατέρας τὸ πέρας· *Ἡ μὲν γὰρ στενὴ*, φησὶ, *καὶ τεθλιμμένη εἰς αἰώνιον ἀπάγει τοὺς ταύτην διερχομένους· ἡ δὲ πλατεῖα καὶ εὐρύχωρος φανερῶς πρὸς ἀπώλειαν*. Καλῶς δὲ καὶ ὁδοὺς ἐκείνας ἐκάλεσε τὸ παρερχόμενόν τε καὶ κατ' ὀλίγον ὑποτεμνό-

[1] Matth. VII, 14.

(1) *Viæ latitudo*. Vaticanus Codex habet, ὁ πλατυσμὸς τοῦ βίου. Messan. τῆς ὁδοῦ, idque convenientius antecedentibus : ideo retinuimus.

μενον καὶ ὑποῤῥέον ἀεὶ τῆς παρούσης ζωῆς αἰνιττόμενος. Καὶ μονονουχὶ πρὸς πάντας φωνὴν ἀφεὶς μήτε τοῖς σπουδαίοις τὸ ἀνιαρόν τε καὶ τεθλιμμένον τὸν τόνον τῆς προθυμίας ὑποχαλάτω, λογιζομένοις τὸ βραχὺ τούτων καὶ πρόσκαιρον, καὶ τὴν διαδεξομένην ὅσον οὐδέπω μακαρίαν ἄνεσιν καὶ ζωήν. Μήτε μὴν τοὺς ἀκολάστους δελεαζέτω ὁ πλατυσμὸς τῆς ὁδοῦ καὶ ἡ εἰς κόρον πλησμονὴ τῆς ἐμπαθοῦς ἡδονῆς, ὑφορωμένους τὸ μετ' ὀλίγον κατάλληλον τῆς τοιαύτης ὁδοῦ πέρας, τὴν ἀπώλειαν καὶ τὸ μὴ σβενύμενον πῦρ καὶ τὸν ἀτελεύτητον σκώληκα. Ἀλλὰ τοῖς τοιούτοις ἐπιχειρήμασιν ὁ ποικίλος καὶ πολύμορφος ὄφις ἀποκρουσθεὶς τῇ συμμαχίᾳ τοῦ πνεύματος, οὐκ ἠρεμεῖν ὅλως ἀνέχεται· ἀλλὰ δι' ἐναντίων μηχανημάτων τὸν πύργον τῆς ὑπομονῆς τε καὶ πίστεως ἡμῶν ἐπιχειρεῖ καθελεῖν, ἐπηρείας καὶ θλίψεις ποικίλας καὶ πολλαχόθεν ἡμῖν ἐπεγείρων, τοῖς συνήθεσιν ὀργάνοις τῆς ἑαυτοῦ πονηρίας πάλιν χρησάμενος, καλῶς δυναμένοις τὰ τοιαῦτα ὑπηρετεῖν. Καὶ νῦν μὲν ζημίας καὶ ἁρπαγὰς τῶν προσόντων ἡμῖν ἐπάγων, ἄλλοτε φυλακάς τε καὶ μάστιγας, λοιδορίας τε καὶ ὕβρεις καὶ ἀτιμίας, ποτὲ δὲ αἰχμαλωσίας καὶ ἀπειλὰς βιαίων θανάτων, ἵν' ἐντεῦθεν κατολιγωρήσαντες, ἢ πρὸς τὴν ἀκολασίαν σπευσώμεθα, ἢ πρὸς τὴν ἀσέβειαν εὐμενῶς ἴδωμεν, τούτων πάντων τῶν χαλεπῶν ἀπαλλαγὴν ἐπαγγελλομένην καὶ τῶν παρόντων ἡδέων δαψιλῆ χορηγείαν, εἰ τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς ταύτην ἀλλάξαιμεν. Ἀλλά γε τὰς μηχανάς τε καὶ ἐλεπόλεις καρτερῶς ἐνίγκοιμεν ἄν, εἴγε βουλοίμεθα διαγρηγορεῖν, ὅπλον καὶ πρόβολον τὸν Χριστὸν ἀῤῥαγῆ κεκτημένοι, παραδειγμάτων δὲ εὐπορούντες γενναίων καὶ θαυμαστῶν τῶν ἁγίων λέγω τὴν ὑπομονήν τε καὶ καρτερίαν, καὶ μέχρις αἵματος πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀντικατάστασιν. *Οἱ μὲν γὰρ, φησὶν, ἐτυμπανίσθησαν, οὐ προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν, ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσιν· ἕτεροι δὲ ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πεῖραν ἔλαβον, ἔτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς· ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐπειράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον, περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακοχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος.* Τοῦ Θεοῦ συγχωροῦντος ἵνα τὸ δοκίμιον τῆς πίστεως καὶ ἀνδρίας ἐκείνων λαμπρῶς ἄγαν ἀναφανῇ, εἰς μειζόνων μὲν ἐκείνοις ἀντίδοσιν ἀγαθῶν, αἰσχύνην δὲ πλείω καὶ ἧτταν τοῦ πονηροῦ, ὑπόδειγμα δὲ καρτερίας ἡμῖν, καὶ πᾶσι τοῖς μετ' ἐκείνους εἰς τὸ τοῦ βίου τούτου παρερχομένοις στάδιον.

β'. Καὶ τί δεῖ περὶ τούτων λέγειν; Αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος μείζονα δι' ἡμᾶς ὑπὸ τῶν ἀγνωμόνων ὑπήνεγκεν Ἰουδαίων, ὥσπερ τῶν ἱερῶν διηγουμένων Εὐαγγελίων ἀκούειν ἔξεστι πᾶσι. Καὶ γὰρ οὐδὲν οὐδαμῶς οὔτε τῶν πρὸς ἀτιμίαν φερόντων, οὔτε τῶν ὀδύνην ἐμποιεῖν δυναμένων εἴασαν ἀνεπιχείρητον καὶ ἀκίνητον κατ' αὐτοῦ· νῦν μὲν, ψευδομαρτυρίας συῤῥάπτοντες, νῦν δὲ διαλοιδορούμενοι καὶ χλευάζοντες, ἐμπαιγμοὺς καὶ μάστιγας πρὸς τούτοις ἐπιδαψιλευόμενοι· καὶ ποτὲ μὲν τὴν θείαν ἐκείνην καὶ φρικτὴν κεφαλὴν καλάμοις τύπτοντες, ποτὲ δὲ στέ-

A vitiosæque voluptatis plena satietas, decipiat luxuriosos, prospicientes vicissim vitæ hujus brevem finem, perditionem, inquam, et ignem inextinguibilem, æternumque vermem. Cæterum fraudulentus ac dolosus serpens, ope spiritus hisce rationibus propulsatus, acquiescere tamen nullo modo potest: quinimo per oppositas machinas, patientiæ fideique nostræ turrim evertere aggreditur, insidias variasque tentationes variis ex locis nobis struens, consuetis pravitatis suæ instrumentis ad hæc exsequenda maxime aptis rursum utens. Et nunc quidem jacturas direptionesque facultatum nobis infert, alias vero carcerem, verbera, contumelias, et injurias, atque ignominias; quandoque vero captivitates minasque violentæ mortis, B ut hinc fracti animo vel fœderemur ad luxuriam, vel ad impietatem inclinemus, quæ nobis horum omnium malorum liberationem, præsentiumque voluptatum copiosam affluentiam promittit, si pietatem virtutemque cum ipsa commutaverimus. Cæterum (2) machinationes et instrumenta diruentia fortiter perferemus, si vigilare voluerimus, scutum et propugnaculum firmissimum atque tutissimum Christum habentes, præclaris etiam exemplis ac mirabilibus abundantes, sanctorum, inquam, patientia, ac tolerantia, et adversus peccatum resistentia usque ad sanguinis effusionem. *Quidam enim, inquit, distenti sunt, non suspicientes redemptionem, ut meliorem invenirent resurrectionem;* C *alii vero ludibria et verba experti, insuper et vincula, et carceres; lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt. Circumierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus* [a]. Deo nimirum permittente, ut probata eorum fides et fortitudo clarissime elucesceret, illis quidem in majorem bonorum retributionem, majusque diaboli dedecus et damnum, nobis vero omnibusque qui in vitæ hujus stadium descendunt, in patientiæ exemplum.

D 2. Quid vero attinet de his dicere? ipse enim Dominus propter nos multo majora ab ingratis Judæis passus est, ut ex sacris Evangeliis id enarrantibus audire omnibus licet. Nihil enim quod ad ignominiam pertineret, aut quod dolorem aliquem afferre posset, intactum immotumque contra ipsum reliquerunt; modo quidem falsa commenti testimonia, modo illudentes et subsannantes, ad hæc, opprobria et flagella abunde infligentes, modo etiam divinum illud tremendumque caput arundinibus percutientes, modo spineam apponentes co-

[a] Hebr. x, 35 38.

(2) *Cæterum.* Deest Vaticano, ἀλλά γε, ac propterea hujus loci sententia hiulca : supplevimus ex Messanensi.

ronam, ut simul et dolore afficeretur, et injuria. Porro in divinam illam faciem, quæ increata divinitatis gloria et gratia plusquam solis radii in Thabor effulsit, quam apostolorum maximi clare inspicere non potuerunt, tali ignominia et petulantia debacchati sunt, ut ad sputa et alapas ab scelestis illis accipiendas esset proposita. Ac demum medium inter facinorosos homines, nudum in cruce suspenderunt. Verum nec sic quidem iram furoremque satiarunt, sed ibi quoque divino ori, a quo melle et favo, ut ait Propheta [4], dulciora verba emanarunt, cum irrisione fel et acetum obtulerunt. Et vero nec post ejus mortem, iracundiam remiserunt. Sed hasta vivificum latus transfixerunt, unde exiit totius orbis expiatio, quæ universo mundo vitam largitur, nempe sanguis et aqua.

φανον περιτιθέντες ἀκάνθινον ὀδύνης ἐμοῦ καὶ ὕβρεως ἕνεκα. Εἰς δὲ τὸ θεῖον ἐκεῖνο πρόσωπον τὸ ὑπὲρ τὰς ἡλιακὰς αὐγὰς ἐκλάμψαν ἐν Θαβωρίῳ τῇ ἀκτίστῳ τῆς θεότητος δόξῃ καὶ χάριτι, ἣνπερ οἱ πρόκριτοι τῶν ἀποστόλων οὐκ ἠδυνήθησαν ἐναργῶς κατιδεῖν, τοιαύτην ἀδοξίαν καὶ παροινίαν κατέχειν, ὡς προκεῖσθαι τοῖς ἀλιτηρίοις ἐκείνοις εἰς ἐμπτυσμοὺς καὶ ῥαπίσματα. Καὶ τέλος καὶ μέσον κακούργων ἀνδρῶν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γυμνὸν ἀπρῴρησαν. Καὶ οὐδ' οὕτω κόρον εἴληφασι τῆς μανίας καὶ τοῦ θυμοῦ, ἀλλὰ κἀκεῖ προσέφερον μετ' εἰρωνίας τῷ θείῳ στόματι, οὗπερ προῆλθον τὰ ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον, κατὰ τὸν Προφήτην, γλυκύτερα λόγια, χολήν τε καὶ ὄξος. Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ μετὰ θάνατον αὐτοῦ τῆς ὀργῆς καθυφῆκαν, ἀλλὰ λόγχῃ τὴν ζωηφόρον πλευρὰν ἐξεκέντησαν, ὅθεν ἐξῆλθε τὸ τῆς οἰκουμένης καθάρσιον καὶ παγκοσμίου ζωῆς χορηγὸν αἷμα καὶ ὕδωρ.

A

B

3. Hæc igitur omnia considerantes, o dilecti, et carnis voluptates ut noxia venena vitemus, et illatas tentationes strenue perferamus, ut socii Christi passionis, et per hanc gloriæ ipsius consortes efficiamur, si ideo compatimur, ut simul glorificemur. Sicut enim ab ore meretricis mel stillare videtur, deinde vero ab iis qui illud degustarunt, felle amarius reperitur, sic ab omnibus vitæ carnalibus voluptatibus, nempe ebrietate, deliciis, et luxu, omnique libidine ac intemperantia, verborum obscœnorum vaniloquio, rapacitate et injustitia, superbia et elatione, et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur, dulcedo quædam atque voluptas initio superficie tenus inferri videtur, postmodum vero felle amarius diffunditur. Omnis vero disciplina et tribulatio in præsentiarum non videtur esse gaudii, sed doloris, sed tandem per eam exercitatis pacificum reddit justitiæ fructum. Ideo opus est patientia. *Si enim*, inquit, *perferemus, et regnabimus* [5]. Hortor autem vos, o fratres, ut eos dignoscatis, si qui sunt qui discordias et scandala in Ecclesiam Christi inducere conantur, vanamque hæresim (3), quæ procul est a doctrina spiritus, veluti malum zizanium disseminare tentant. Isti igitur ab ovili Christi tanquam lupi expellantur a vobis; non enim melius, si non etiam pejus, affecti sunt perfidis Judæis, qui in deificatam gratiosamque Domini faciem debacchati sunt. Illi enim in faciem ipsam, tanquam in hominis puri faciem injuriam intulerunt, quamvis ad divinitatem magnitudo criminis perveniret (4). Idem

γ'. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐννοοῦντες, ἀγαπητοί, καὶ τὰς ἡδονὰς τῆς σαρκὸς ὡς δηλητήρια φάρμακα φεύγωμεν, καὶ τοὺς ἐπαγομένους πειρασμοὺς γενναίως ἐνέγκωμεν, ἵνα κοινωνοὶ γενώμεθα τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῆς ἐκείνου δόξης, εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. Ὥσπερ γὰρ ἀπὸ στόματος γυναικὸς πόρνης μέλι στάζειν δοκεῖ, ὕστερον μέντοι πικρότερον χολῆς τοῖς μετασχοῦσιν εὑρίσκεται, οὕτω καὶ ἀπὸ πάντων τῶν τοῦ βίου σαρκικῶν ἡδονῶν, κἂν μέθην εἴπῃς, κἂν τρυφήν, καὶ βλακείαν καὶ πᾶσαν ἀκολασίαν καὶ ἀμετρίαν, κἂν αἰσχρολογίαν τε καὶ μωρολογίαν, κἂν ἁρπαγάς τε καὶ ἀδικίας, κἂν ὑπερφίαν καὶ τύφον, καὶ εἴ τι ἕτερον ἀντίκειται τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ, γλυκύτητά τινα καὶ ἡδονὴν καταρχὰς ἐξεπιπολῆς δοκεῖ φέρειν, ὕστερον μέντοι πικρότερον χολῆς τὰς ἀναδόσεις ἐργάζεται. Πᾶσα δὲ παιδεία καὶ θλῖψις, πρὸς μὲν τὸ παρὸν, οὐ δοκεῖ χαρᾶς εἶναι, ἀλλὰ λύπης· ὕστερον δὲ καρπὸν εἰρηνικὸν τοῖς δι' αὐτῆς γεγυμνασμένοις ἀποδίδωσι δικαιοσύνης. Διὰ τοῦτο ὑπομονῆς χρεία· *Εἰ γὰρ ὑπομένομεν*, φησὶ, καὶ *βασιλεύσομεν*. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, σκοπεῖν εἴ τινες διχοστασίας καὶ σκάνδαλα εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν εἰσάγειν ἐπιχειροῦσι, καὶ τὴν κενοφανῆ, ἣν πόρρω τῆς διδασκαλίας τοῦ πνεύματος αἱρεσιν ὑποσπείρειν ὥσπερ τι ζιζάνιον πονηρὸν ἀποπειρῶνται. Οὗτοι τοίνυν τῆς τοῦ Χριστοῦ τιμίας μνης ὡς λύκοι διωκέσθωσαν ὑφ' ὑμῶν· καὶ γὰρ οὐδὲν ἄμεινον διάκεινται τῶν εἰς τὸ τεθεωμένον τε

C

D

[4] Psal. xviii, 11. [5] II Tim. ii, 12.

(3) *Vanamque hæresim.* Locus hic, ut editus est, totidem verbis habetur in Messanensi, Vaticanus addit τοῦ Βαρλαάμ τε καὶ Ἀκινδύνου, de quo dixi in dicatoria epistola.

(4) *Perveniret.* Recte docent theologi veteres et recentiores, post incarnationem Verbi divinam naturam humanæ ita conjunctam, ut per communicationem proprietatum quidquid Christo competit, de Deo dici possit, et quidquid Deo, de Christo. Hinc in concilio tertio impiæ illæ et rudes Nestorii voces damnatæ sunt, nempe: *Eum qui ex patriis meis stirpis adolevit, Deum non appellavero.* Et illæ: *Ne glorieris, Judæe, Deum non crucifixisti.* Quæ inde procedebant, quod, sicut duas essentias substantiasque, ita duas in Christo personas constitueret: ac proinde corpus Christi tabernaculum Θεότητος vocaret, ipsumque Deum ἐν ἀνθρώπῳ κατοικήσαντα (quod totidem verbis cavetur ab Ignatio in epistola ad Philippenses), Christum autem nulla unitione admissa, *hominem solitarium.* Quæ vox Vincentio, Cassiano, Gelasioque frequens in hoc argumento: et hujus erroris causa a sexto concilio Toletano, in professione fidei, nominatim damnata. Vide Cyrillum, in epist. ad Nestorium, quæ incipit.

καὶ κεχαριτωμένων τοῦ Κυρίου πρόσωπον πεπαρ- A
ηκότων δυσσεβῶν Ἰουδαίων, εἰ μὴ καὶ χεῖρον.
Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτὸ ὡς εἰς ἀν-
θρώπου ψιλοῦ πρόσωπον τὴν ὕβριν ἐπήγαγον, εἰ καὶ
πρὸς τὴν θεότητα τὸ μέγεθος διέβαινε τοῦ τολμή-
ματος. Εἷς γὰρ ὑπῆρχε θεάνθρωπος Λόγος ὁ ταῦτα
δεχόμενος. Οὗτοι δὲ οἱ νέοι τῆς θεότητος ὑβρισταὶ
εἰς τὴν δοξάσασαν τὸ μακάριον ἐκεῖνο πρόσωπον
ἄκτιστον τῆς θεότητος δόξαν, καὶ *παρασκεύασμα*
ταύτην ἀναίδην ἀποκαλοῦντες. Ταῦτα δὲ τῶν Ἰου-
δαϊκῶν ἐκείνων σιέλων καὶ ἐμπτυσμάτων, βδελυκτό-
τερά τε καὶ ἀτιμότερα. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖνοι τὸ δόγμα

eulm Verbum Deus simul erat, et homo, qui hæc ferebat. Isti vero novi divinitatis conviciatores in increatam divinitatis gloriam, quæ beatam illam faciem glorificavit, *velum* (5) illam impudenter appellantes. Hæc autem Judaicis salivis sputisque abominabiliora sunt, atque ignominiosiora. Et sicut illi monarchiæ scilicet dogma astruere putantes, distinctionem, et Filium nullo pacto admittebant : sic et isti divinæ naturæ simplicitatem prætendentes, hinc que simplices posse se terrere arbitrantes, divinæ substantiæ et actionis differentiam de (6) medio tollere penitus conantur, actionem omnino Deum

Ἄνδρες αἰδέσιμοι. Ἔγγυς (inquit) γεγόνασί τινες τοῦ μὴ ἀνέχεσθαι λοιπὸν ὁμολογεῖν ὅτι Θεός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ὄργανον δὲ μᾶλλον καὶ ἐργαλεῖον θεότη- B
τος, καὶ ἄνθρωπος θεοφορος· *Ferè enim quidam ita effecti sunt ut minime jam ferendum putent Christum Deum confiteri, sed organum potius et instrumentum Deitatis, et hominem Deum ferentem.* Idem in epistola ad monachos, quæ incipit Ἀρίχοντο μέν τινες, multis in locis, alibique frequenter inculcat. Sed expressius anathematismo 7 et 11. Utinam extarent nobis Cœlestini Pontificis scripta, qui et Ephesinam synodum e Græco fecit Latinam, et eam ad Orientis Occidentisque Ecclesias misit, ipsamque confutavit hæresim. Utinam Sixti III, qui id ipsum præstitit; Eusebii etiam Dorylæensis, qui Nestorianorum mastix fuit, clarusque ob persecutionem, quam ab ipsis Nestorianis in λῃστρικῇ synodo Ephesina non multo post passus est, et qui postea Eutychetem primus omnium detexit! Nam et hic etiam scriptis oppugnavit Nestorium. Sed et Theodori Ancyrani opera, et ante hos Attici Constantinopolitani liber, quem ad Arcadii filias scripsit præveniens Nestorii tunc presbyteri Antiocheni hæresin, magno Christianæ rei malo intercederunt. E quibus certe et ad veteres Nestorianorum errores cognoscendos maximum adjumentum ad novitios Nestorianos (quando et hæc etiam monstra alit hoc ævum) confutandos instructissimum armamentarium haberemus.

(5) *Velum*. Faciem carnemque Christi *velum* appellare potuerunt isti, vel cum Nestorio (ut diximus) sentientes, qui nullam unitionem inter humanitatem divinitatemque admittebat, sed humanitatem quasi hospitem divinitatis vocabat : vel cum aliis hæreticis, qui Christi corpus nec verum nec nobis consubstantiale asserebant, sed phantasticum, fallax, commentitium, imaginarium (nam iis omnibus vocibus utitur Augustinus) ac proinde vocare potuerunt isti carnem Christi *velum*, quasi quo divinitas tantum tegeretur, quam solam vere in Christo existere dicebant. Quem errorem diversis attribuunt antiquissimi nostrorum. Irenæus tacito auctore alicubi eum oppugnat, sed Ebionitis postea non obscure tribuit. Tertullianus in libro huic hæresi confutandæ dicato, Marcioni, Apelli, Valentino, et Saturnino : ideoque libri titulum facit, *De carne Christi adversus quatuor hæreses*, rursum adversus Marcionem contra hoc delirium strenue pugnat : Philastrius item eumdem Marcionem auctorem facit. Posteriores, nempe Augustinus, in libro *De hæresibus*, et in iis quæ scribit contra Manichæos, errorem hunc adversus ipsos exagitat. Theodoretus item in Fabulis, et Vincentius, cap. 20, et Damascenus, libro *De hæresibus*, et Idacius, adversus Varimadum, lib. 3. Leo etiam primus, sermone 4, in Nativit., et 4 in Epiphania, atque alibi hæresim istam tanquam Manichæorum oppugnant. Postmodum ab Eutychete Constantinopolitano abbate eadem excitata ex parte fuit, ut tradit Flavianus Constantinopolitanus in epist. 1 et 2 ad Leonem, Romanum pontificem. Leo ipse, epist. 11, quæ est ad Julianum Coensem, et 83, ad monachos Palæstinæ, et in sermone 8, de Nativitate, et in tractatu Romæ habito, de erroribus Eutychetis. Habetur etiam in condemnatione Nestorii facta in concilio Constantinopolitano, quod insertum est in Chalcedonensi. Tradit Liberatus, cap. 11 *Breviarii*, Evagr. lib. 1, cap. 9, et libro II, cap. ult ; his enim testimoniis probatur Eutychetem unicam tantum naturam, nempe divinam, in Christo agnovisse, carnem ejus sanctissimam, nec consubstantialem nobis, nec omnino veram fuisse : quare fateri cogebatur Christum non ut hominem, sed ut Deum fuisse passum. Non negaverim sanctos Patres humanitatem Christi *velum* frequenter vocasse, quod divinitatis splendorem et gloriam oculis hominum tegeret et occultaret : sic Cyrillus, c. 28 libri 4 in Joannem ; Gregor. Nyssenus, in libro *De vita Moysis*, atque alii loquuntur. Verum istos, quos noster oppugnat, credibile est, non hoc, sed eo, quem diximus, sensu locutos.

(6) *Divinæ substantiæ et actionis differentiam*. Illud est sine dubio apud theologiæ veros professores, essentiam divinam tributaque inter sese, et ab illa distincta esse, etsi non *realiter*, ut loquuntur, quod supercœlestis illius naturæ simplicitas minime patitur, *ratione* tamen, vel aliqua tertia distinctionis specie, quam inter hanc illamque mediam formant : de quo articulo videndus S. Thomas, 1 part. q. 4, art. 1, et q. 13, art. 12. Itaque vanum est, et ignorantiæ plenum, nullam penitus admittere distinctionem, sed omnia confundere, ut istos fecisse prætextu divinæ simplicitatis ait Theophanes. Quod et Eunomianorum fuit ; nam illi dicebant, *aut totaliter Deum comprehendi, aut nihil ex eo cognosci posse, quod simplicissimus esset.* Contra quos diserte disputat Basilius multis in locis, et sæpe Nazianzenus, in oratione vero secunda de Paschate ab illis verbis : *Immensus igitur est Deus et ad contemplandum difficilis, idque solum in eo plane comprehendi potest, quod immensus sit : quamlibet aliquis existimet eum, quia simplicis naturæ sit, rationem hanc habere, ut vel nullo omnino modo comprehendi possit, vel plene perfecteque comprehendi queat*, et quæ sequuntur. Vide etiam subtilem Damasceni de hoc disputationem, lib. 1, 2, 4, et 12, ubi probat diversa Deo accommodata nomina, varias rerum in eo differentias non denotare, sed solam rationum diversitatem et considerationem. Fuit vero hæc doctrina Dionysii in lib. *De divinis nominibus*, c. 2. Decernit docte hunc articulum concil. Tolet. 15, sub Juliano Pomerio, Egica rege coactum. Illud quod sequitur in Theophane : *Vitam et sapientiam, et virtutem vel nullo pacto Deum habere, vel si habet, illum esse creatam* ; plane absurdum et impium est, ut docte et orthodoxe idem Thomas, 1. part. q. 5, 14, 18, ubi de vera vita, scientia, bonitateque Dei docet, alibique frequenter de reliquis tributis ejus scribit.

esse dicentes. Videlicet vitam et sapientiam et virtutem vel nullo pacto habere, vel si habet, illam esse creatam, quasi aperte diceretur, ipsum a semetipso dissentire, simplicitatemque ipsius ejus distinctionem nullo pacto suscipere in communicationem gloriæ, sed emittere ad creaturas (7). Isti ergo, ut dictum est, tanquam malæ quædam feræ procul ab ovili Christi expellantur: *Et mala bestia*, inquit Isaias, *non ascendet per eam* [6]; nam ii, inquit, *non Domino Nostro Jesu Christo, sed ventri suo serviunt* [7], qui per bona verba vanasque fraudes decipiunt corda simplicium. Dominus autem, qui consolatur humiles, corda quoque vestra consoletur, corroboretque vos in omni opere, et verbo bono. Orate autem et pro nobis, fratres, ut opus Domini nobis commissum cum incremento progrediatur semper. Gratia Domini nostri Jesu Christi et charitas Dei et Patris et communicatio sancti Spiritus sit cum vobis omnibus, o fratres. Amen.

A τῆς μοναρχίας συνιστᾷν δῆθεν οἰόμενοι τὴν διάκρισιν καὶ τὸν Υἱὸν οὐδαμῶς παραδέχοντο· οὕτω καὶ οὗτοι τὸ ἁπλοῦν τῆς θείας φύσεως προβαλλόμενοι καὶ ταύτῃ μορμολύττειν τοὺς ἁπλουστέρους οἰόμενοι, τὴν τῆς θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας διαφορὰν ἀναιρεῖν ὅλως ἐπιχειροῦσιν. Ἐνέργειαν ὅλως λέγοντες τὸν Θεὸν, ἤγουν ζωὴν καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν, ἢ μηδαμῶς ἔχειν, ἢ εἴπερ ἔχει, κτιστὴν εἶναι, πρὸς ἑαυτὸν στασιάζειν ἀντικρυς αὐτὸν λέγοντες, καὶ τὸ ἁπλοῦν ἐκείνου τὴν ἑαυτῆς διάκρισιν μὴ δεχόμενον, μηδαμῶς εἰς κοινωνίαν τῆς δόξης ἀλλὰ πρὸς τὰ κτίσματα παραπέμπουσαν. Οὗτοι τοίνυν, ὡς εἴρηται, καθάπερ τινὰ πονηρὰ θηρία πόρρω τῆς ἀγέλης ἀπελαύσθωσαν τοῦ Χριστοῦ· *Οὐδὲν γὰρ*, φησὶν Ἡσαΐας, *τῶν θηρίων τῶν πονηρῶν οὐ μὴ ἀναβῇ ἐπ' αὐτήν*· οἱ γὰρ τοιοῦτοι, φησὶ, *τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ*, καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ κενῆς ἀπάτης, ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων. Ὁ δὲ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς Κύριος, παρακαλέσαι τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ στηρίξαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀγαθῷ. Προσεύχεσθε δὲ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν, ἀδελφοί, ἵνα εἰς προκοπὴν τὸ δοθὲν ἡμῖν ἔργον ἔργον ἀεὶ τοῦ Κυρίου προβαίνῃ· ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν, ἀδελφοί. Ἀμήν.

B

II.

Β'.

Ejusdem epistola doctrinalis de patientia et longanimitate ad omnes Christianos, qui ab eo pascebantur.

Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ διδασκαλικὴ πρὸς πάντας τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένους Χριστιανοὺς, περὶ ὑπομονῆς καὶ μακροθυμίας.

Theophanes, minimus Jesu Christi servus, sacræ Nicænæ Ecclesiæ sacerdotali gratia, divina miseratione præsidens, juxta promissionem vitæ, quæ est in Christo Jesu, omnibus a Christo vocatis in C diversis quidem ætatibus constitutis familiis, fortunis, vitæ institutis ac statibus, æqualem vero fidem, et in religione sententiam, et spem sortitis, Nicæam habitantibus et Prusam, et omnem circa regionem usque ad maritimam (8) connumeratis ascriptisque spirituali nostro ovili, dilectis in sancto Spiritu, filiis humilitatis nostræ: gratia vobis,

Θεοφάνης ἐλάχιστος Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος τῆς κατὰ Νικαίαν ἱερᾶς Ἐκκλησίας ἱεραρχικῇ χάριτι προεστὼς ἐλέῳ Θεοῦ, κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, πᾶσι τοῖς ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένοις, ἐν διαφόροις μὲν ἡλικίαις καὶ γένεσι τύχαις τε καὶ ἐπιτηδεύμασι καὶ πολιτείαις ὑπάρχουσιν, ἰσότιμον δὲ πίστιν λαχοῦσι, καὶ τὴν κατ' εὐσέβειαν δόξαν τε καὶ ἐλπίδα, τοὺς τὴν Νικαίαν τε καὶ Προῦσαν οἰκοῦσι, πρὸς δὲ καὶ τὴν κατ' αὐτὰς πᾶσαν μέχρι τῆς παραλίου περίχωρον, τοῖς συνηριθμημένοις τῇ καθ' ὑμᾶς λογικῇ ποίμνῃ ἀγαπητοῖς ἐν ἁγίῳ Πνεύματι,

[6] Isa. xxxv, 8. [7] Rom. xvi, 18.

(7) *Ad creaturas emittere.* Quidquid boni inest in creaturis, ab uno Deo per participationem procedit; eo enim quis purior, quo supercœlestem illam puritatem magis participat; eo innocentior, quo innocentiam; sanctior, quo sanctitatem, ac similiter de aliis virtutum generibus. Est si quidem ipse Deus idea, archetypusque bonitatis, imo bonitas, ipsa κατὰ φύσιν, ut locuti sunt antiquissimi theologorum; perfectissimus in unaquaque re, formaque: quinimo, ut Dionysius ait, ea ratione in unaquaque re, formaque, non perfectus, quod ὑπερτελὴς καὶ προτέλειο; , *superfectus*, *et anteperfectus in re formaque qualibet sit.* Signanter Chrysostomus, in oratione *De Nativitate Salvatoris*, nondum edita (quam nos manuscriptam habemus, inter alia multa hujus Patris, quæ, volente Deo, propediem dabimus) ὑπερφυᾶλον Deum vocat: quasi qui effluat, abundet, supernatet, inundet creaturarum omnium excellentias: *Omnia* (inquit Damascenus, lib. I, cap. 19.) *divinam naturam appetunt, et in ipsa exsistunt, ipsa divina natura omnibus rebus pro cujusque natura, esse tribuit; est enim et eorum quæ sunt essentia, et eorum quæ vivunt, vita, et eorum quæ ratione utuntur, ratio, et eorum quæ intellectualiter sunt, intelligentia*, quæ omnia totidem fere verbis a magno Dionysio mutuatus est, capp. 2, 4, 8, *De divinis nominibus.* Ἀγαθοειδῶς igitur, ut ipse loquitur Damascenus, in singulis rebus pro uniuscujusque D captu resplendet jubar illud superbenedictum, immortale, infinitum, æternum. Hæc cum ita sint, impium certe fuerit, exspoliare (ut isti, quos noster oppugnat) vera vita ipsammet vitam, a qua omnia vivunt, scientiam ipsammet scientia, a qua scientes sciunt, bonitatem ipsam bonitate, per quam bona omnia bona sunt. Atque ideo expertem horum facere, quod ea cum aliis communicet, maxime cum ipsarum divinarum proprietatum una sit et præstantissima κοινωνία, id est sui ipsius communicatio. Sic tamen se communicat ut quod alius dat, sibi non auferat. *Ipse se nobis* (in hunc sensum inquit Dionysius) *communicat, nihil perpessus.* In his quidemnos hospites, quare leviter illa attigisse contenti erimus.

(8) *Usque ad maritimam.* Habetur in utroque exemplari παραλίου, inducta etiam linea, qua notari solent propria nomina. Sed cum in totius Bithyniæ topographia nullum oppidum reperiatur hoc nomine, recte credimus substitutum a pro u.

τεκνοις τῆς ἡμῶν ταπεινότητος· χάρις ὑμῖν, ἔλεος, εἰρήνη καὶ ἀγάπη πληθυνθείη, εἰς εὐπλοΐαν μὲν τοῦ παρόντος κατὰ Θεὸν βίου καὶ ζωὴν ἀκύμαντον καὶ ἀτάραχον, ἀπόλαυσιν δὲ καὶ εὐφροσύνην ἀπόῤῥητον τῆς μελλούσης ἀθανασίας, ἣν ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς πρὸ καταβολῆς κόσμου, τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ τηροῦσιν αὐτοῦ καλῶς τὰς ἐντολὰς καὶ τὰ δικαιώματα. A

α'. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἀγαπητοί, ἀκούων τὴν πίστιν ὑμῶν φρουρουμένην ἐν δυνάμει Θεοῦ εἰλικρινῆ καὶ ἀσάλευτον, μεταξὺ τῶν ἀνθισταμένων τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν μετ' εὐχαριστίας ὑπομονὴν ὑμῶν ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς καὶ θλίψεσιν, ἐξ ὧν τὸν ἀμαράντινον κομιεῖσθε στέφανον ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐλθόντος δοξάσαι μὲν τοὺς ἰδίους πιστοὺς δούλους ἀφράστῳ καὶ θεϊκῇ δόξῃ, ἀποδοῦναι δὲ ἐκδίκησιν ἐν φλογὶ πυρὸς, τοῖς μὴ εἰδόσιν αὐτὸν, μηδὲ ὑπακούουσι τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον τοὺτου κηρύττουσι· μεμνημένος ὑμῶν ἀεὶ ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἵνα ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δῴη ὑμῖν στηριχθῆναι κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καθωπλισμένοις τὴν πίστιν τε καὶ ἐλπίδα, ὅπως μὴ ἀποκάμητε μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς, πρὸς τὰς ἐπαγομένας ὑμῖν καθ' ἑκάστην θλίψεις καὶ πειρασμοὺς, ἀπό τε δαιμόνων καὶ τῶν ἀτόπων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων. Εἰδέναι γὰρ ὑμᾶς, ἀγαπητοὶ, βούλομαι ὅτι ὥστερ ἐστὶ συνεκτικὸν τῆς παρούσης ἡμῶν αἰσθητῆς ταύτης ζωῆς, ἡ τροφή τε καὶ πόσις· καὶ γὰρ τινὰ τούτων ἄνευ ζῆν ὅλως ἀδύνατον· οὕτω τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς ἴδιόν ἐστι καὶ συστατικὸν, καὶ πᾶσα μὲν ἀρετή. Καὶ γὰρ ὁμοίως ταύτης χωρὶς, ἀδύνατόν ἐστιν ἐν πνεύματι ζῆν τινα κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον· μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων ἡ ἐν θλίψεσιν ὑπομονή τε καὶ καρτερία. Καθάπερ γὰρ ὁ χρυσὸς καθόσον ἂν ὁμιλῇ τῷ πυρὶ καθαίρεται δοκιμώτερος γινόμενος καὶ λαμπρότερος, οὕτω καὶ ἡ πειρασμοῖς καὶ κινδύνοις ψυχὴ προσπαλαίουσα, ἡλίου γίνεται καθαροτέρα καὶ λαμπροτέρα. Καὶ εἰ βούλεσθε, προθῶμεν ὑμῖν εἰς ὑπόδειγμα τῶν εἰρημένων τὸν καρτερικώτατον καὶ μέγαν Ἰώβ. Οὗτος γὰρ, πρὸ τοῦ πειρασμοῦ, παντοίαις ἀρεταῖς ὑπῆρχε κεκοσμημένος, ὡς αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ παραδηλοῖ λέγω, μᾶλλον δὲ ἡ θεία Γραφὴ, καὶ ὁ φθεγγόμενος ἡμῖν διὰ ταύτης Θεός. Σωφροσύνη μὲν γὰρ καὶ σαρκὸς καθαρότης καὶ ἁγιασμὸς, τοσοῦτος ἦν αὐτῷ ἀναγκαῖον καὶ περισπούδαστον. Καὶ ταῦτα πρὸ τοῦ παλαιοῦ νόμου ὑπάρχοντι ὅτε οὐδεὶς ὁ λόγος ἦν τῶν τοιούτων, ὥσπερ κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἀκρίβειαν, οὐδὲ περιέργοις γοῦν προσεῖχε τοῖς ὀφθαλμοῖς ταῖς τῶν γυναικῶν ὄψεσι· *Διαθήκην* γὰρ, φησὶ, *διεθέμην τοῖς* B C D

1. Gratias ago Deo meo semper pro vobis, o charissimi, audiens fidem vestram in virtute Dei servari puram et inconcussam, inter eos qui Evangelio Christi obstant et opponuntur, vestramque patientiam cum gratiarum actione in variis tentationibus et angustiis: propter quæ immarcescibilem adipiscemini coronam, in adventu Domini nostri Jesu Christi: qui veniet ut suos fideles servos glorificet inexplicabili ac divina gloria: retribuat vero vindictam in flamma ignis iis qui ipsum nesciunt, neque audiunt eos qui prædicant Evangelium ipsius. Recordor vestrum omnium semper in orationibus, ut Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi det vobis ut confirmemini secundum interiorem hominem, et induamini armaturam fidei et spei, neque deficiatis usque ad extremum vitæ spiritum, propter angustias et tribulationes, quæ vobis quotidie offeruntur et a dæmonibus, et ab infestis ac pravis hominibus. Scire enim, vos o dilecti, volo, quod quemadmodum cibo et potu sensibilis hæc vita nostra conservatur (haud enim ullo modo fieri potest, ut quisquam sine istis vivat), sic proprie ac germane vitam secundum Deum omnis quidem virtus constituit (sine illa enim fieri nequit, ut aliquis in spiritu vivat secundum interiorem hominem), sed omnium maxime patientia in tribulationibus atque constantia. Sicut enim aurum quanto magis igni admovetur, tanto fit probatius atque illustrius, sic et anima tentationibus et periculis vexata fit sole purior et splendidior. At vero si libet, age, proponamus vobis constantissimum ac patientissimum magnum Job in prædictorum exemplum. Hic enim ante adversitates omni virtutum genere præditus erat; ut ipse de se testatur, imo vero divina Scriptura, loquensque per eam nobis Deus. Pudicitia enim et carnis puritas et sanctimonia erant illi familiaria, et maxime expetenda. Et hoc quidem cum ante antiquam legem esset, quando nulla erat, ut in disciplina (9) evangelica, harum rerum ratio. Ergo nec curiosis quidem oculis attendebat mulierum facies: *Pepigi*(10), inquit, *fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine*[a]. Si autem in virgines, ac liberas mulic-

[a] Job. xxxi, 1.

(9) *Ut in disciplina.* Messanensis ὅτι κατὰ τὴν ἀκρίβειαν: Vaticanus, ὥσπερ κατὰ τὴν, etc.

(10) *Pepigi.* In sacræ Scripturæ testimoniis reddendis in hac versione mea, vulgatam editionem, quam cæterarum omnium, quæ hactenus prodierunt, optimam et emendatissimam censeo, fere semper religiose secutus sum, fere, inquam; nam aliquando ab ea discedere necessum habui, cum verba ipsa, quæ apud Theophanem reperiebantur, essent reddenda. Cæterum cum Latina vulgata editione usus non sim, interpretationi saltem Bibliorum secundum Septuaginta, quæ nuper edita est, adhærere studui. Istem vero nunc præfari libuit, quod hæc epistola fere tota ex Jobi libri testimoniis

res erant illi oculi adeo continentes et castigati, et vel in cogitatione et oculo fornicationem rejiciebat, quanto minus adulterii labem et maculam ad illius animam penetrare omnino potuisse credendum est? Quapropter et confidens adeo propter prædicta gloriatur, ut etiam dira sibi mala imprecetur, nisi in iis maxima cum cautione et observantia vitam suam egerit. Ideo ait : *Si cor meum secutum est alterius viri uxorem, aut si obsedi januas ejus, placeat quoque uxor mea alteri, et filii mei humilientur* [9]. Quasi per hæc diceret, ex suis rebus unumquemque aliena dijudicare debere, sicut ait Dominus : *Prout vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter* [10]. Si enim grave tibi est et intolerabile tuam uxorem alterius amorem sequi, neque tu alienum thorum subvertere tentes ; et illius quidem justi viri hæc erat castimonia. De justitia vero defensioneque oppressorum, ac invalidorum audi quid dicat : *Justitiam indutus sum, et vestitus sum judicio sicut diploide. Salvavi enim mendicum de manu potentis, et pupillum cui non erat adjutor, adjuri ; oculus fui cæcorum, et pes claudorum ; ego fui pater impotentium, et judicium quod non noveram perscrutatus sum, confregi autem molas iniquorum* (11), *de medio dentium eorum rapinam eripui* [11]. Sed et acceptionibus muneribusque in judiciis superior erat justus ; ait enim : *Et si manibus meis tetigi dona, ipse quidem seminem* (12), *comedant vero alii* [12]. Et justitiam quidem sic indutus erat, ut ipse dicit, tanquam vestem decorantem ipsum multo illustrius regia purpura. Eleemosyna autem, quæ inter omnes virtutes principem maxime decet (13), et hospitalitas, nonne huic curæ fuere? imo vere maxime. Quid enim ait? *Si buccellam meam comedi solus, partemque ex illa non dedi orphano : quoniam a juventute mea enutriebam ut pater* [13]. Et rursus : *Et si despexi nudum pereuntem, et illam non indui Et si non benedixerunt me impotentes, et ex tonsura agnorum meorum calefacti sunt lumbi eorum, hæc et hæc patiar* [14]. Et rursus : *Ostium meum omni venienti patuit, aut si dimisi infirmum sinu vacuo exire januam meam* [15]. Verum neque a debitoribus quidem repetebat je-

A ὀφθαλμοῖς μου, καὶ οὐ συνήσω ἐπὶ παρθένον. Εἰ δὲ πρὸς παρθένους καὶ ἐλευθέρας οὕτως ἦσαν αὐτῷ ἐγκρατεῖς καὶ κεκολασμένοι οἱ ὀφθαλμοί, καὶ οὕτως αὐτῷ μέχρι καὶ διανοίας καὶ ὄψεως ἡ πορνεία ἀπείρηται, σχολὴ γ' ἂν τὸ τῆς μοιχείας μύσος καὶ ῥύπασμα, πάροδον ἂν ἔσχεν ὅλως εἰς τὴν ἐκείνου ψυχήν. Διὸ καὶ τοσούτων θαῤῥῶν ἀγκαυχᾶται τοῖς εἰρημένοις, ὅτι καὶ τὰ δεινότατα λίαν ἑαυτῷ ἐπαρᾶται, εἰ μὴ μετὰ πολλῆς ἀσφαλείας πρὸς ταῦτα καὶ συντηρήσεως τὴν ἑαυτοῦ διεξῆγε ζωήν. Διό φησιν· *Εἰ ἐξηκολούθησεν ἡ καρδία μου γυναικὶ ἀνδρὸς ἑτέρου, εἰ καὶ ἐγκάθετος ἐγενόμην ἐπὶ θύραις αὐτῆς, ἀρέσαι ἄρα καὶ ἡ γυνή μου ἑτέρῳ, τὰ δὲ νήπιά μου ταπεινωθείη.* Ὥσανεὶ διὰ τούτων λέγων, ὅτι Ἐκ τῶν οἰκείων πᾶς τις ὀφείλει διακρίνειν καὶ

B τὰ ἀλλότρια, καθὼς φησιν ὁ Κύριος, ὅτι *Καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως.* Εἰ γὰρ τὸ προσκεῖν τὴν σὴν γυναῖκα ἔρωτι ἀνδρὸς ἑτέρου, λίαν δοκεῖ σοι χαλεπὸν καὶ ἀφόρητον, μηδὲ σὺ γάμους ἀλλοτρίους ἐπιχείρει ἀνατρέπειν, καὶ τὰ μὲν τῆς σωφροσύνης τῷ δικαίῳ τοιαῦτα. Περὶ δὲ δικαιοσύνης καὶ προστασίας ἀδικουμένων καὶ ἀδυνάτων, ἄκουσον τί φησιν· *Δικαιοσύνην ἐνεδύκειν, ἡμφιασάμην δὲ κρῖμα ἴσα διπλοΐδι. Διέσωσα γὰρ πτωχὸν ἐκ χειρὸς δυνάστου, καὶ ὀρφανῷ ᾧ οὐκ ἦν βοηθὸς ἐβοήθησα. Ὀφθαλμὸς δὲ ἤμην τυφλῶν, ποῦς δὲ χωλῶν. Ἐγὼ ἤμην πανὶ ἀδυνάτων, δίκην δὲ ἣν οὐκ ἤδειν ἐξιχνίασα. Συνέτριψα δὲ μύλας ἀδίκων· ἐκ μέσου τῶν ὀδόντων αὐτῶν ἅρπαγμα*

C *ἐξήρπασα.* Ἀλλὰ καὶ λημμάτων καὶ δώρων ἀνώτερος ὁ δίκαιος ἐν ταῖς κρίσεσιν ἦν, φησὶ γάρ· *Εἰ δὲ καὶ ταῖς χερσί μου ἡψάμην δώρων, σπείραιμι ἄρα, καὶ ἄλλοι φάγοισαν.* Ἀλλὰ τὴν μὲν δικαιοσύνην οὕτως ἦν ἐνδεδυμένος, καθώς φησιν αὐτὸς ἱμάτιον, πολλῷ λαμπρότερον αὐτὸν καλλώπιζον τῆς βασιλικῆς ἀλουργίδος, ἐλεημοσύνης δὲ τῆς βασιλικωτάτης τῶν ἀρετῶν καὶ φιλοξενίας οὐκ ἐμέλησε τούτῳ· πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Τί γάρ φησιν; *Εἰ τὸν ψωμόν μου ἔφαγον μόνος καὶ οὐχὶ ὀρφανῷ μετέδωκα ἐξ αὐτοῦ, ὅτι ἐκ νεότητός μου ἐξέτρεφον ὡς πατήρ.* Καὶ πάλιν· *Εἰ καὶ ὑπερεῖδον γυμνὸν ἀπολλύμενον καὶ οὐκ ἠμφίασα.* Ἀδύνα-

[9] Job. xxi, 10. [10] Luc. vi, 31. [11] Job xxix, 14-17. [12] Job xxxi, 8. [13] ibid. 17, 18. [14] ibid. xix, 20. [15] ibid. 32.

constet. At clarum est eum librum, prout nos Latinum habemus, multum differre a textu Græco. Hieronymus eam quam in Bibliis habemus, versionem (nam et aliam fecit juxta Septuaginta) ex Hebraico, Arabico, et Syro elaboravit, nihil vero minus, quam ex Græco. Si quid igitur offenderit lector, quod in Latina Vulgata vel non exstet, vel aliter habeatur, consulenda illi erunt Græca, quæ Theophanes secutus est, et quæ nos vertimus. Sed et illud hoc loco lectorem scire opportuerit, epistolam hanc, quæ tota in patientiæ commendatione et Jobi historia versatur, bona ex parte Chrysostomi imitationibus constare : singula nos, prout occurrunt, adnotare noluimus, ne capita notarum et earum numeros innumeros faceremus. Itaque consilium duximus, ad finem ea omnia quæ a Chrysos-

D stomo (ut diximus) mutuatus est Theophanes, unico scholio aggerere.

(11) *Molas iniquorum.* In Vaticano et Messanensi desunt huic periodo quæ sequuntur verba, ἐκ μέσου τῶν ὀδόντων, etc., quæ adjunximus ex Jobi textu, cap. xxix.

(12) *Seminem.* Vaticanus σπεῖραί μοι. Messanensis σπείραιμι.

(13) *Principem maxime decet.* Non dubito quin locum hunc aliter vertendum judicent multi, nempe βασιλικωτάτην, *principatum obtinentem, præclarissimam, cæteris virtutibus præstantem.* Verum nos ita reddidimus, quod videremus Jobum a Theophane regem alias sæpe vocari, quocirca huc allusum hoc loco credimus.

τοι δὲ εἰ μὴ εὐλόγησάν με, ἀπὸ δὲ κουρᾶς ἀμνῶν μου ἐθερμάνθησαν ὦμοι αὐτῶν, τὰ καὶ τὰ πάθοιμι. Καὶ πάλιν· Ἡ θύρα μου παντὶ ἐλθόντι ἀνέῳκτο, καὶ οὐκ εἴασα ἀδύνατον ἐξελθεῖν τὴν θύραν μου κόλπῳ κενῷ. Ἀλλ' οὐδὲ τοῖς χρεωφειλέταις ἀπῄτει τὸ δάνειον, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν χρεῶν γράμματα διερρήγνυ· Συγγραφὴν γάρ, φησίν, εἶχον κατά τινος ῥήξας αὐτὴν, ἀπέδωκα οὐδὲν λαβὼν παρὰ χρεωφειλέτου. Καὶ μὴν τοιοῦτος ὤν, εἴ ποτε τούτῳ συμβέβηκεν ἁμαρτεῖν ἀκουσίως οὐ δὲ τῆς ἐξομολογήσεως τούτων ἠμέλει, ἀλλ' ἅπαντα ἐξηγόρευε καὶ οὐδὲ πρὸς ἕνα μόνον, ἀλλὰ πολλῶν ἔμπροσθεν, οὕτω τῆς εὐαγγελικῆς ἀκριβείας εἶχετο, πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ νόμου βεβιωκώς· φησὶ γάρ· Εἰ δὲ καὶ ἁμαρτὼν ἀκουσίως ἔκρυψα τὴν ἁμαρτίαν μου, οὐ γὰρ διετράπην πολυοχλίαν πλήθους, τοῦ μὴ ἐξαγορεῦσαι ἐνώπιον αὐτῶν. Τῆς δὲ μνησικακίας τοσοῦτον ἦν ἀνωτέρα ἡ ψυχὴ τοῦ δικαίου, ὅτι οὐδὲ ταῖς συμφοραῖς ποτε τῶν ἐχθρῶν ἐπευφραίνετο, ἀλλὰ παραπλησίως τοῖς ἀγαπῶσι διέκειτο· φησὶ γάρ· Εἰ δὲ καὶ ἐπιχαρὴς ἐγενόμην πτώματι ἐχθρῶν μου, καὶ εἶπεν ἡ καρδία μου Εὖγε, ἄκουσαι ἄρα τὸ οὖς μου τὴν κατάραν μου. Τὸ δὲ συμπαθὲς καὶ φιλοικτον πρὸς τοὺς κακοπραγοῦντας τίς οὐ θαυμάσειεν; Ἐπὶ παντὶ γάρ, φησὶν, ἀδυνάτῳ ἔκλαυσα, ἐστέναξα δὲ ἰδὼν ἄνδρα ἐν ἀνάγκαις. Ὡσαύτως πλούσιος ὢν σφόδρα, οὐ μέγα ἐπὶ τούτῳ ἐφθόνει, οὐδὲ τῇ δυνάμει τῆς ἑαυτοῦ περιουσίας; ἦν πεποιθὼς, ὅπερ οἱ πλεῖστοι νῦν

bitum; quin imo eorum chartulas discindebat, *Syngraphamque*(14) enim, inquit, *habebam, et discindens illam largitus sum, nihil a debitore accipiens*[16]. Et tamen cum talis esset, si quando illi non sponte(15) peccare contigisset, minime renuebat ea delicta confiteri: quin et omnia fatebatur, nec coram uno tantum, sed et coram multis, adeo fidelis evangelicæ disciplinæ (16) custos erat, qui ante Evangelium et legem vixit. Dicit enim: *Quod si etiam cum invitus peccassem abscondi peccatum meum, non enim expavi turbam multitudinis, ut non enarrarem coram eis*[17]. A memoria autem injuriarum justi anima tam longe aberat ut inimicorum calamitatibus nunquam gauderet, imo non aliter quam erga amicos in illos affectus esset; ait enim: *Quod si et gavisus sum in casu inimicorum meorum, et dixit cor meum, Euge, audiat auris mea detestationem meam*[18]. Condolentiam vero commiserationemque erga infelices quis non admiretur? *In omni enim*, inquit, *impotenti flevi, gemui vero videns hominem in necessitatibus*[19]. Similiter cum valde dives esset, non ideo extollebatur animo, aut copiis divitiarum suarum confidebat, quod multi nunc faciunt divites. De quibus ait beatus apostolus Paulus Timotheo scribens: *Divitibus hujus sæculi præcipue non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum*[20]. Dicit enim idem justus (17): *Si in pretioso lapide spem posui meam, et læta-*

[16] Job xxxi, 32. [17] ibid. xxxiii, 34. [18] ibid. 29. [19] Job xxx, 25. [20] I Tim. vi, 17

(14) *Syngraphamque*. Locus hic diverse habetur et apud antiquos expositores Jobi, et in Latina vulgata, et apud Septuaginta. Nos Theophanis verba reddere satis habuimus, quæ quidem plana sunt. Deest enim id, quod hoc loco difficultatem aliquam habet, nempe: *Syngraphamque in humeris circumponens, coronam legebam*. Quæ quidem verba varie declarantur ab auctoribus. Olympiodori expositio, quam habes in Catena in Job, nuper a Paulo Comitolo edita, mihi præ aliis placet, ut quæ magis litteræ conveniat.

(15) *Non sponte*. Fere ita legunt veteres omnes Græci et Latini, præter Augustinum, qui, *sponte*, affirmative habet. Porro loci hujus sententia manifesta est, si peccatum involuntarium acceperis pro illa voluntatis motione, quæ a peccati fomite inducitur, quam *sensualitatem* etiam vocant; in qua, cum ejus omnes in universum motus (non eos tantum, quos primos vocant, in quibus ut nulla est voluntatis titillatio, ita nec offensio, sed et primo secundos, nempe e quibus labis aliquid et reatus jam adhæret) evitare humanarum virium non sit, et justis ipsis impossibile, ut ait Gregorius, lib. XVIII *Moralium*, cap. 4, in hac inquam *sensualitate* ita accepta, peccatum necessario inesse, et hoc sensu collective videlicet (ut loquuntur) sumptam declinari non posse, subtilissimi nostrorum docent. Referendus huc idem Job, illis verbis cap 27: *Non est sanctus in terra qui non peccet*: sanctus Joannes, epistola I, cap. 1: *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus*, quæ verba non humilitatis causa debere intelligi, sed juxta veritatem sententiæ decreverunt Patres Milevitani, can. 6, et Africani, canon. 81. Paulus item ad Rom. 7: *Non enim*, inquit, *bonum, quod volo, hoc ago, sed quod odi malum, hoc facio*; quem locum divus Augustinus de jam dicto malo concupiscentiæ, et pulsatione sensualitatis interpretatur; et hoc quidem internum malum apposite Theologus ἐμφύλιον πόλεμον, *viscerale bellum*, appellavit in oratione ad Greg. Nyssenum. Tertullianus, de Resurrectione carnis, *delinquentiam habitantem in carne nostra* vocat. Non omittemus veteres aliter, et largius aliquanto locutos esse de *voluntario et involuntario*. Basilius enim involuntarium peccatum vocare videtur ejus scorti, quod venditum lenoni quæstum corpore facit; voluntarium vero illius, quod voluptatis causa seipsum sceleri mancipat. Et Clemens Stromateus. *Quod voluntarium*, inquit, *non est, pœnam non meretur: id autem in duplici genere est, alterum enim per ignorantiam fit, alterum per vim*. Ad eumdem sensum tendunt, quæ ex Didymo et Philone referuntur a Damasceno in *Parallelis*, cap. *de peccatis* involuntariis. Quæ tamen theologico gnomone dirigenda sunt, et explicanda. Peccatum in voluntate est, ut in proprio subjecto, et causa, essentialiterque, in actu liberi arbitrii consistit. Videndus Thomas, prima secundæ q. 74, ab art. 3, cum sequentibus, et ante Thomam, Augustinus, in iis præcipue, quæ scripsit contra Pelagianos.

(16) *Evangelicæ disciplinæ*. Frequens est hæc Jobi commendatio apud eos omnes qui illius historiæ meminerunt, nempe observasse illum legem, cum ante legem fuerit. Sic Olympiodorus: *Nihil promissum a lege non est ipse consecutus, qui etiamsi legem non audivisset, in mente tamen legem scriptam ferebat, legemque servavit, quamvis non a magistro acceperit*.

(17) *Justus*. Familiare est Patribus justi nomine

tus sum cum mihi esset census multus[21]. Et paulo post : *Et si osculatus sum manum meam apponens ori meo* [22], videlicet si cum jactantia et superbia laudavi meas operationes, omnia putans esse sapientiæ meæ(18), et non divinæ virtutis, et providentiæ, et ideo osculatus sum, ut plerique solent, manus meas, et hoc mihi maximum scelus imputatur.

A πᾶσχουσι τῶν πλουτούντων, περὶ ὧν φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος Παῦλος Τιμοθέῳ γράφων· *Τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι παράγγελε, μὴ ὑψηλοφρονεῖν, μηδὲ ἠλπικέναι ἐπὶ πλούτου ἀδηλότητι, ἀλλ' ἐπὶ Θεῷ ζῶντι, τῷ παρέχοντι ἡμῖν πάντα πλουσίως εἰς ἀπόλαυσιν.* Φησὶ γὰρ ὁ αὐτὸς δίκαιος· *Εἰ λίθῳ πολυτελεῖ ἐκεκοίθησα, εἰ δὲ εὐφράνθην πολλοῦ πλούτου μοι γενομένου.* Καὶ μετ' ὀλίγα· *Εἰ δὲ καὶ χεῖρά μου ἐπιβεῖς ἐπὶ τῷ στόματί μου ἐφίλησα*, τουτέστιν, εἰ ἐπῆνεσα μεθ' ὑπερηφανίας καὶ καυχήσεως τὰς πράξεις μου, μὴ τῆς θείας δυνάμεως καὶ προνοίας; καὶ διὰ τοῦτο τῆς γνώσεώς μου τὸ πᾶν εἶναι λογιζόμενος, ἀλλὰ φιλῶν κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν πολλῶν τὰς χεῖράς μου, καὶ τοῦτό μοι ἄρα, ἀνομία ἡ μεγίστη λογισθήσεται.

2. Hæc, o dilecti, justi hujus bona opera ante tribulationes et calamitates hisce virtutibus vitam illius decorabant, qui cum maximis divitiis et vitæ splendore nitebatur esset, non usus est iis in venereas voluptates, rapinas et immodicas cupiditates, quod plurimi faciunt homines; et quod mirandum est, idque sæpe dixi, eum ante Evangelium, et legem, nullum tale exemplum videre posset, imo vero contra; omnes enim aspiciebat diversa via incedentes, et omnem pravitatem studiose operantes, neque ullam omnino disciplinam habuit, neque sacras unquam audivit Scripturas nondum enim scriptæ, aut editæ tunc erant. Cum ergo talis tantusque esset, in eus incidit calamitates et tribulationes sibi invicem succedentes, quæ nulli unquam alii contigerunt, etiamsi multi sæpe ab ipso mundi initio afflicti, ac variis ærumnis affecti fuerint; non enim solum pecunias, animalium greges, et reliquas omnes facultates, et septem denique spectandorum filiorum chorum in ipso ætatis flore amara morte amisit, et quidem simul hæc omnia ita ut nec singulos, ut æquum erat, propter malorum continuationem lugere posset : *Adhuc enim*, inquit, *hoc loquente, venit alius nuntius, et rursus hoc loquente, alius, inde calamitates annuntiantes* [23]. Non hæc, inquam, tantum passus est, sed etiam corpus, quod solum supererat, vulnere totum illud ambiente percutitur : *A capite*, enim inquit, *usque ad pedes insanabilis et doloribus plenus et nudus super fimum sedet, qui paulo antea potens et rex erat* [24] (19). Cum vero suum cerneret corpus quasi saniei et vermium scatentem

β'. Τοιαῦτα, ἀγαπητοὶ, τὰ πρὸ τοῦ πειρασμοῦ, καὶ τῶν συμφορῶν κατορθώματα τοῦ δικαίου τοιαύταις ἀρεταῖς κατεκόσμει τὴν ἑαυτοῦ πολιτείαν πλοῦτον ὅτι πολὺν καὶ δυναστείαν περιβεβλημένος καὶ δόξαν, καὶ οὐκ ἐχρήσατο τούτοις εἰς ἡδονὰς ἀκολάστους καὶ ἁρπαγὰς καὶ πλεονεξίας ὅπερ πάσχουσι τῶν ἀνθρώπων οἱ πλεῖστοι· καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, ὡς πολλάκις εἶπον, ὅτι πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ νόμου, ὅτε οὐδὲν παράδειγμα τοιοῦτον εἶχεν ὁρᾶν, μᾶλλον μὲν οὖν πᾶν τοὐναντίον, ἅπαντας τὴν ἐναντίαν βαδίζοντας ἔβλεπε, καὶ πᾶσαν κακίαν ἐργαζομένους μετὰ σπουδῆς· οὐδὲ διδασκαλίας ὅλως μετέσχεν οὐδὲ θείων Γραφῶν ἐν ἀκροάσει γέγονεν, ἐπεὶ οὔπω γεγραμμέναι καὶ δεδομέναι οὖσαι ἐτύγχανον. Τοιοῦτος δὲ ὢν, τοιαύταις περιπίπτει συμφοραῖς, ἀλλ' ἐπαλλήλοις καὶ πειρασμοῖς, ὥσπερ πολλῶν πολλάκις ἀφ' οὗπερ ὁ κόσμος γέγονε κακοπαθησάντων καὶ ταλαιπωρησάντων, μηδενὶ τῶν ἁπάντων συμφορὰν τοιαύτην συμβῆναί ποτε. Οὐ γὰρ μόνον χρήματα, ζώων ἀγέλας, πᾶσαν ἄλλην περιουσίαν, καὶ τέλος ἑπτὰ θαυμαστῶν παίδων χορὸν, ἐν τῷ ἄνθει τῆς ἡλικίας ἀπώλεσε θανάτῳ πικρῷ, καὶ ταῦτα πάντα ἄθρόον, ὡς μὴ δύνασθαι κἂν ἀξίως θρηνεῖν ἕκαστον διὰ τὸ συνεχὲς τῶν κακῶν· *Ἔτι γὰρ*, φησὶ, *τούτου λαλοῦντος, ἦλθεν ἕτερος ἄγγελος, καὶ πάλιν τούτου λαλοῦντος, ἄλλος, ἐκεῖθεν τὰς συμφορὰς ἀπαγγέλλοντες.* Οὐ μόνον οὖν ταῦτα ὑπέστη, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα ὃ μόνον ὑπελέλειπτο τούτῳ, πλήττεται πληγὴν ὁλόσωμον· *Ἀπὸ κεφαλῆς γὰρ*, φησὶν, *ἕως ποδῶν ἀνιατός τε καὶ πολυώδυνος καὶ τυμβὸς ἐπὶ κοπρίας κάθηται ὁ πρὸ μικροῦ*

[21] Job xxxi, 24-25. [22] ibid. 27. [23] Job i, 16. [24] Job ii, 7-8.

per excellentiam intelligere Jobum; cujus rei ratio copiose redditur ab auctore Catenæ nunc editæ, in Prolegomenis. Omnia enim quæ ad perfectam justitiæ possessionem pertinent, in Jobo fuisse constat. Nobis itaque in Theophane et verbum verbo reddere, et usitatam phrasin non aversari placuit.

(18) *Sapientiæ meæ*. Habent codices γνώμης σεώς μου corrupte quidem; substitui, γνώσεως μου. Nam illud μης interjectum est librariorum errore.

(19) *Rex erat*. Ut demus hoc Jobi novitiis calumniatoribus, id est hæreticis, qui ejus historiam mythologicam falso prædicant, de eo nempe (quis fuerit, cujas, quo genere) non ita constare inter auctores; id tamen, quod hic Theophanes affirmat, videlicet regem fuisse, certum nobis esse debet. D Ille enim de se loquens id testatur, et illius historia cap. LXII, apud LXX sic habet : *Et hi sunt reges, qui regnaverunt in Edom, cujus regionis etiam ipse dominatus est*, etc., quæ verba explicans Olympiodorus: *Hæc* (ait) *in Paralipomenis reperias, quamobrem cum de se ipse dicit, Eram in medio eorum sicut rex inter milites eximio cingulo, aut quia præ regno ab virtutem colebatur. Illud* (sicut) *non propter similitudinem adhibetur, sed ut revera eum potestate regia viguisse intelligamus.* Ambrosius in Comment. Epistolæ ad Romanos ejusdem est sententiæ. Gaudentius Brixianus cœnvus Ambrosio in Præfatione tractatuum : *Sanctus*, inquit, *Job regnum tenebat Arabiæ, sed, ut scriptum est, nulla vidua, nullus pauper domum ejus sinu vacuo exibat.*

δυνάστης καὶ βασιλεύς· πηγὴν δὲ ἰχώρων καὶ σκωλήκων τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ὁρῶν καὶ πλῆρες δυσωδίας οὐ φορητῆς· Ἔλαβε γάρ, φησιν, ὄστρακον, ἵνα τὸν ἰχῶρα ξέῃ, καὶ αὐτὸς ἐκάθητο ἐπὶ κοπρίας ἔξω τῆς πόλεως. Καὶ πάλιν αὐτός φησι· Φύρεταί μου τὸ σῶμα ἐν σαπρίᾳ σκωλήκων, τήκω δὲ βώλακας γῆς ἀπὸ ἰχῶρος ξύων. Οὐκ ἤρκει ταῦτα τῷ διαβόλῳ, οὐδὲ κόρον λαμβάνει τῆς συμφορᾶς τοῦ δικαίου, ἀλλὰ πάντα λίθον κινεῖ τὸ λεγόμενον, ὅπως τὸν ἀδαμάντινον ἀνατρέψῃ καὶ κατενέγκῃ πύργον ἐκεῖνον τοῖς ἑαυτοῦ μηχανήμασι. Διὸ καὶ νῦν μὲν τὴν γυναῖκα ἐγείρει τραγῳδοῦσαν πρῶτον τὰς ἑαυτῆς συμφορὰς καὶ συνωθοῦσαν πρὸς βλασφημίαν. Ἴστε δὲ πάντες ὅπως θραύειν οἶδε καὶ διαλύειν ψυχῆς ἀνδρὸς τόνον ἰδυρμοί τε καὶ δάκρυα γυναικὸς ἐκ κοινῆς τινος συμφορᾶς καὶ παίδων ἀποβολῆς μάλιστα προερχόμενα, καὶ ὅπως ἐντεῦθεν μάλιστα πείθειν ῥᾳδίως πέφυκε τὴν τοῦ ἀνδρὸς γνώμην πρὸς ἅπαν τὸ ἑαυτῇ βουλητόν. Διὸ καὶ πρῶτον μὲν τὴν ἐλπίδα τούτου ἐν ᾗ μόνον ἐσάλευέ τε καὶ ἥδραστο τὸ τῆς ψυχῆς σκάφος ἐν τῷ πελάγει τῶν συμφορῶν καὶ τῷ κλύδωνι, κατατέμνειν καὶ διασπᾷν ὁ διάβολος δι' αὐτῆς ἐπεχείρησεν. Οἶδε γὰρ ὅτι ἐξ ἐλπίδος συνίσταται τὸ τῆς ὑπομονῆς ἀγαθόν· φησὶ γάρ· Μέχρι τίνος καρτερήσεις; λέγων· Ἰδοὺ ἀναμενῶ χρόνον ἔτι μικρόν, προσδεχόμενος τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας μου. Εἶτα ἐπάγει τὰς συμφορὰς ὡς ἂν διὰ τῆς ὑπομνήσεως τούτων συγχύσῃ τὸ μεγαλόψυχον καὶ καρτερὸν τοῦ γενναίου· Ἰδοὺ γάρ, φησίν, ἠφάνισταί σου τὸ μνημόσυνον ἀπὸ τῆς γῆς, υἱοὶ καὶ θυγατέρες ἐμῆς κοιλίας ὠδῖνες καὶ πόνοι, οὓς εἰς τὸ κενὸν ἐκοπίασα μετὰ μόχθων· σὺ δὲ αὐτὸς ἐν σαπρίᾳ σκωλήκων κάθησαι διανυκτερεύων ὑθριος, κἀγὼ πλανῆτις καὶ λάτρις, τόπον ἐκ τόπου περιερχομένη, καὶ οἰκίαν ἐξ οἰκίας, προσδεχομένη τὸν ἥλιον πότε δύσεται, ἵνα ἀναπαύσωμαι τῶν μόχθων μου καὶ τῶν ὀδυνῶν αἳ με νῦν συνέχουσι. Τούτοις τοῖς ῥήμασιν ἤδη νομίσας ὁ πονηρὸς εὐχείρωτον τὴν

A fontem plenumque intolerandi fœtoris : *Accepit*, ait, *testam ut sanies eraderet, et ipse sedebat in sterquilinio extra urbem*[25]. Et rursus ipse : *Voluta tur*, inquit, *corpus meum in putredine vermium ; tabefacio autem glebas terræ sanie mea quam erado*[26]. Verum hæc nondum satis diabolo, nec ille adhuc calamitatibus justi satiatus : quinimo omnem, ut aiunt, lapidem movet, quod adamantinum hominem evertat, turrimque illam suis machinis dejiciat. Ideoque modo uxorem ejus excitat, suas primum ærumnas miserabiliter deplorantem adhortantemque illum ad blasphemiam ; nostis autem omnes, quomodo soleant muliebres fletus et lacrymæ frangere et emollire virilis animi robur, ex communi præsertim calamitate filiorumque amissione provenientes, et quam facile sit hac via viri animum ad uxoris voluntatem perduci. Ideo diabolus sancti hujus spem, in qua solum enatabat, et in ipso calamitatum pelago et æstu, animæ illius scapha fluctibus resistebat conquassare ac frangere per uxorem primum aggressus est. Novit enim patientiæ bonum constare ex spe (20). Ait igitur : *Quousque patienter sustinebis? dicens, Ecce permaneo tempus adhuc parvum exspectans spem salutis meæ*[27]. Commemorat deinde ærumnas, ut per harum enarrationem perturbet magnanimitatem, et constantiam generosi viri : *Ecce*, inquit, *memoria tua exstincta est a terra, filii et filiæ mei ventris partus et labores, quos frustra susce pi cum dolore. Tu vero ipse in putredine vermium sedes, pernoctans sub dio, et ego errans ut ancilla, locum ex loco, domumque ex domo circumeo ; expectans solem quando occidet, ut requiescam ab ærumnis et doloribus, quibus nunc premor*[28]. Iis verbis arbitratus dæmon justi animam facilem captu jam redditam per objectam uxori personam (ut olim Adami per primam parentem) venenum effert : *Die*, inquit, *verbum ad Dominum, et morere*. Si enim, ait, ob nil aliud blasphemare vis, saltem, ut moriaris, et

B

C

[25] Job II, 7, 8. [26] Job III, 26. [27] Job II, 9. [28] ibid., 10.

(20) *Ex spe*. Ut labor spei comes est, ita spes patientiæ, utrumque disces ab uno Paulo : Ματαιότητι (inquit, ad Rom. VIII) ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι. Nam *vanitatem*, hic pro mundanis tentationibus, juxta præcedentia verba interpretatus est alicubi Origenes, et ab eo Hesychius. Subjungit idem Apostolus, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα, id est, *per patientiam exspectamus*. Et divine ad eamdem mentem episcopus Nyssenus : τῶν προσδοκωμένων ἀγαθῶν ἡ θλῖψις ἄνθος ἐστί· διὰ οὖν τὸν καρπὸν, καὶ τὸ ἄνθος δρεψώμεθα : *Afflictio est flos bonorum, quæ sperantur ; decerpamus igitur florem, propter fructum*. Optime etiam Joannes abbas in scala, gradu 30 : *Spes* (inquit) *est incertarum divitiarum opulentia, spes est indubitatus ante thesaurum, thesaurus, hæc absentium imago, huic annexi sunt labores, ex hac pendent fatigationes*. Eodem spectat (inter externa multa) Socratis illud : Οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς, οὔτε ἐλπὶς ἀγαθὴ χωρὶς πόνου γεννᾷ τι χρήσιμον : *Nec mulier sine viro, nec spes bona sine labore quicquam utile parit*. Et hæc quidem de divina illa cœlestique spe dicta erunt ; quam qui habent, etiamsi calamitatibus innumerabilibus obruti sint, lætos quidem esse oportet ; contra, qui eam non habent, quantumvis beatissimi, tristes, quæ Deum ipsum, ipsiusque amorem et fruitionem pro fine habet, quam opifex, non angelis, non glorificatis animis, non aliis denique creaturis concessit, quam athletis, agonistis, viatoribus, ut fidissimam nempe certaminis adjutricem, ut victoriæ comitem. Cæterum humana et terrena spe, quam merito summus philosophorum, *somnium vigilantium* vocavit, quid potest esse miserabilius, quid infelicius ? immundam certe illam Pandoricæ pyxidis fœcem facile in ea cognoscas, si effecta consideres. Ζεῦ πολυτίμητ' (exclamat Græcus Comicus in *Nauclero*), οἷόν ἐστ' ἐλπὶς κακὸν. *Jupiter colendissime, quantum malum spes est*. Habemus et Theognidis aureum illud : *Spes et periculum inter homines similia sunt* (inquit idem Lycei princeps, Rhetoricorum 2, cap. XIII) *Spe deficiunt propter experientiam, qua didicere vana, fallacia, ficta esse omnia*. Hoc igitur uno ea ætas, me quidem judice, felix et beata, etiamsi reliquis vitæ præsidiis destituta.

D

Ebereris ab his calamitosis tribulationibus. Nunc clare detexit diabolus quamobrem tot illum afflixerit tribulationibus, quidque ipse exspectaret, nempe ut blasphemum adversus Deum proferret verbum. Dixi enim, inquit (21), quod quidquid ipsi feci, id ut blasphemaret, feci. Quapropter cum id minime successisset, non modo nihil jacturæ ex tot tribulationibus illi evenit, sed et magnus victor, coronatusque athleta renuntiatus est, eoque major, quo majora erant, et periculosiora certamina: *Cum*, inquit, *intuitus esset ipsam, dixit illi*, iratus scilicet et cum indignatione respiciens eam, dixit: *Quare tanquam una ex stultis mulieribus locuta es? si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus?* At non hic insidiari desinit malorum machinator; sed alteram ingreditur viam, gravibusque aliis illum afficit malis. Non minus prioribus, ne dicam magis tristibus; hinc enim amicos ipsius, inde vero domesticos et servos excitat adversus athletam, et illos quidem non modo non condolentes consolantesque illum, ut amicos facere par est, sed exprobrantes ei mala, ideoque, non modo non mitigantes dolorem verbis commiserationis, ut periti medici facere solent, sed potius refricantes et affligentes instar carnificum. Ad quos et dicebat: *Vos estis injusti medici;* ideo et dolens aiebat: *Qui me verebantur irruerunt in me*[30]. Et rursus: *Vos aggressi estis me immisericorditer: numquid petii aliquid a vobis? aut potentia vestra indigeo*[31]? quasi dicat: Excedit medela mea vires vestras, nec potestis me a doloribus liberare; uno namque Deo meæ res indigent; cum igitur sanare non possitis, ne contumeliosis verbis crudeliter me cædatis. Et rursus: *Quousque affligetis animam meam, et exsecramini me verbis, et detrahitis mihi? absque ullo pudore molesti mihi estis, et super me magnificamini, insilitis in me probis*[32]. Servi autem abjecti et vilis illudentes et deridentes, conspuentesque in ipsum, calamitates assidue exprobrare non desistebant. Dicit enim: *Quomodo ego tristes consolabar, nunc vero me infirmi irridenti*[33]? Et rursus: *Abominati sunt me procul abeuntes; sputum* (22) *autem in faciem meam injicere non renuerunt.* Et rursus: *Fratres, familiares et vicini despexerunt me*

ψυχὴν τοῦ δικαίου γενέσθαι, διὰ τοῦτο τοῦ προσωπείου τῆς γυναικὸς, ὥσπερ πρώην τῷ Ἀδὰμ διὰ τῆς προφήτορος, ἐπιφέρει τὸ δηλητήριον· *Εἶπον γὰρ*, φησὶ, *τὸ ῥῆμα πρὸς Κύριον, καὶ τελεύτα.* Εἰ γὰρ μὴ δι' ἄλλο τι, φέρε, βούλει βλασφημεῖν, ἵνα τῶν τελευτήσῃς καὶ ἀπαλλαγῇ τῶν πολυωδύνων τουτωνὶ πειρασμῶν. Νῦν ἀπεκάλυψε σαφῶς ὁ διάβολος τίνος ἕνεκα τοὺς μυρίους ἐπήγαγεν αὐτῷ πειρασμοὺς, καὶ τί ἦν αὐτῷ τὸ σπουδαζόμενον, τὸ ῥῆμα βλάσφημον ῥηλονότι κατὰ Θεοῦ ἐπενέγκαι. Εἶπον γὰρ, φησὶν, ὅσα ἐπήγαγον αὐτῷ, ἵνα βλασφημήσῃ ἐπήγαγον. Διὸ τούτου μὴ γεγονότος, οὐ μόνον βλάβη τις ἀπὸ τῶν τοσούτων αὐτῷ γέγονε πειρασμῶν, ἀλλὰ καὶ νικητὴς μέγας καὶ στεφανίτης ἀνηγορεύθη, καὶ τοσοῦτο μᾶλλον, ὅσον ἦν καὶ τὰ δεινὰ μείζω καὶ χαλεπά. *Ἐμβλέψας* γὰρ, φησὶν, *εἶπεν αὐτῇ*, τουτέστι μετ' ὀργῆς καὶ ἀγαναχτήσεως ἰδὼν αὐτὴν ἔφη· *Ἵνα τί ὥσπερ μία τῶν ἀφρόνων γυναικῶν ἐλάλησας; εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν;* Ἀλλ' οὐδὲ μέχρι τούτου τῆς ἐπιβουλῆς ὁ κακομήχανος ἵσταται, ἀλλ' ἑτέραν ὁδὸν τρέπεται καὶ χαλεποῖς ἄλλοις προσβάλλει ταύτῃ πικροῖς· καὶ τῶν προτέρων οὐδὲν ἧττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ὀδυνηροῖς. Ἐντεῦθεν μὲν γὰρ τοὺς φίλους αὐτοῦ, ἐκεῖθεν δὲ τοὺς οἰκέτας καὶ δούλους ἐγείρει κατὰ τοῦ ἀθλητοῦ· τοὺς μὲν μὴ μόνον συναλγοῦντας καὶ παραμυθουμένους, ὡς εἰκὸς καὶ πρέπον τοῖς φίλοις, ἀλλ' ὀνειδίζοντας αὐτῷ τὰ δεινὰ, καὶ διὰ τοῦτο μὴ μόνον τὸ πάθος καταλεαίνοντας λόγοις συμπαθείας καὶ παρακλήσεως κατὰ τοὺς ἀγαθοὺς ἰατροὺς, ἀλλ' ἀναξαίνοντας μᾶλλον καὶ ἐπιτρίβοντας δίκην δημίων. Πρὸς οὓς καὶ ἔλεγεν· *Ὑμεῖς ἐστε ἰατροὶ ἄδικοι*, διὸ καὶ ἀλγῶν ἔλεγεν· *Οἵτινες με διεσπαράσσοντο, οὐκ ἐπιπεπτώκασί μοι.* Καὶ πάλιν· *Ὑμεῖς ἐπέβητέ μοι ἀνελεημόνως, μήτε ὑμᾶς ἤτησα; ἢ τῆς παρ' ὑμῶν ἰσχύος ἐπιθύμησα;* Ὑπὲρ τὴν ὑμετέραν, φησὶ, δύναμίν ἐστιν ἡ ἐμὴ θεραπεία, καὶ τῶν ἀλγεινῶν ἡ ἀπαλλαγὴ, Θεοῦ γὰρ μόνον δεῖται τὰ κατ' ἐμέ. Ἐπεὶ τοίνυν θεραπεῦσαι οὐ δύνασθε, μηδὲ πλήττετε λόγοις ἀνειδιστικοῖς ἀνελεημόνως. Καὶ πάλιν· *Ἕως τίνος ἔγκοπον ποιήσετε τὴν ψυχήν μου, καὶ καθαιρεῖτέ με λόγοις καὶ καταλαλεῖτέ μου; οὐκ αἰσχυνόμενοί με ἐπιχειρεῖσθέ μοι καὶ ἐπ' ἐμοὶ μεγαλύνεσθε, ὅτι*

[30] Psal. LVIII, 4. [31] Job XIX, 1. [32] ibid. 2. [33] ibid. 5.

(21) *Dixi enim, inquit.* Utilium haberi locum hunc, non est cur non affirmem. Forte desunt præcedentia illa, τὸ ῥῆμα πρὸς Κύριον, καὶ τελεύτα, ut totus locus habeat: *Dic enim, inquit, verbum in Dominum, et morere; quæcunque enim induxi in eum, ut blasphemaret induxi.* At religiosum semper putavimus mutare quidquam contra fidem veterum codicum.

(22) *Sputum.* Despicatissima quæque, et abominanda exspui solita, in signum contumeliæ, injuriæ, et contemptus, docent ex Græcis Origenes, ex nostris Gregorius primus. Ille explicans verba Isaiæ, capitis L; hic in *Moralibus*, lib. XX, cap. 18. Vidua glos (ut est apud Moscu) a leviri thalamo repulsa spuebat in faciem illius, et dicebat: *Sic fiet homini qui non ædificat domum fratris sui.* Christus apud eum prophetam, quem citavi, opprobrium hoc ab ingrato populo passurum se nuntiat. Quod impietum narrant Matth. XXVI, Marcus X, XIV, XV, Luc XVIII; apud profanos scriptores legitur Aristippi illud: *Consputus* (inquit Laertius) *a Dionysio, æque animo tulit. Et cum quidam eam illi ignominiam exprobraret: Piscatores* (inquit) *ut gobium capiant, non ægre ferunt a mari aspergi, et ego ut balænam capiam, non patiar oris illius excrementis aspergi?* Vicissim idem philosophus ædes quasdam magnifice constructas ingressus, in domini os exspuit, adjungens pro excusatione: *Non habui opportuniorem locum.* Hieronymus in dialogo Luciferiani et Catholici, cum refert primum eorum congressum: *Dum audientiam* (inquit) *et circulum lumina jam in plateis accensa solverent, et inconditam disputatione nox interrumperet, consputa pene invicem facie recesserunt.*

ἀλλεσθε δέ μοι ὀνείδει. Οἱ δὲ δοῦλοι καὶ τιμωμένοι καὶ εὐτελεῖς χλευάζοντές τε καὶ μυκτηρίζοντες καὶ ἐμπτύοντες τὰς συμφορὰς ἐπαγγέλλοντες ἐκείνου διηνεκῶς οὐκ ἐπαύοντο. Φησὶ γάρ· *Ὅτι τρόπον παθεινοὺς παρεκάλουν,' νυνὶ δὲ κατεγέλασάν μου ἐλάχιστοι.* Καὶ πάλιν· *Ἐδδελύξαντό με ἀποστάντες μακράν· ἀπὸ δὲ τοῦ προσώπου μου οὐκ ἐφείσαντο πτύελον. Οἱ δ' ἀδελφοί πάλιν καὶ συνήθεις καὶ γείτονες παρεῖδόν ὡς ἀλλότριον πάντη. Ἀπ' ἐμοῦ γάρ, φησὶν, ἀδελφοί μου ἀπέστησαν. ἔγνωσαν ἀλλοτρίους ἢ ἐμέ· φίλοι δέ μου ἀνελείμονες γεγόνασιν· οὐ προσεποιήσαντό με οἱ ἐγγύτατοι, καὶ οἱ εἰδότες μου τὸ ὄνομα ἐπελάθοντό μου. Γείτονες οἰκίας θεράπαινάν με μου, ἀλλογενῆς ἤμην ἐναντίον αὐτῶν. Θεράποντά μου ἐκάλεσα, καὶ οὐχ ὑπήκουσε.* Καὶ πάλιν· *Ἐδδελύξαντό με οἱ ἰδόντες με· οὓς δὲ ἠγαπήκειν, ἐπανέστησάν μοι.* Οἶδα ὅτι πάντες ἐκ συμπαθείας λελύπησθε τοῖς λόγοις τούτοις· καὶ ὀδυρμοῖς τοῦ δικαίου. Εἰ οὖν ἡμεῖς ἐξ ἀκοῆς τὰ πάλαι ποτὲ γεγενημένα οὕτω τὴν καρδίαν ἡμῶν συνθλίβει καὶ συνταράττει, νομίσατε τί ἔπασχεν ὁ δίκαιος αὐτὸς ταῦτα ὑπομένων καὶ ἀνεχόμενος. Ἀλλ' οὐδὲ τροφῆς ἄνευ ὀδύνης ὑπὸ τῆς πολλῆς δυσωδίας μετεῖχε· *Βρόμον γάρ, φησὶν, ὁρῶ τὰ σῖτά μου·* ἀλλ' οὐδὲ κοιμώμενος τῶν ἀλγεινῶν ἀπηλλάττετο, ὅτι πᾶσι πειραζομένοις μικρά τις ἀνακωχὴ, ἀλλ' ἐν ὀνείροις ὁ πονηρὸς ἐτάραττε, τοῦτον ἐκφοβῶν τε καὶ θορυβῶν. Διὸ καὶ νομίζων ἐκ Θεοῦ τὰ καταπληκτικὰ ταῦτα ἐπάγεσθαι φόβητρα, ἔλεγεν· Ἐκφοβεῖς με ἐνυπνίοις, καὶ ἐν �ράμασί με καταπλήσσεις. Ἐντεῦθεν τὰ τῆς ἡμέρας δεινὰ οἱ τῆς νυκτὸς πειρασμοὶ δ εἰσῄχοντο, φησὶ γάρ· *Ἐὰν κοιμηθῶ, λέγω· Πότε ἡμέρα; ὡς δ' ἀναστῶ, πάλιν· Πότε ἑσπέρα; Πλήρης δὲ γίνομαι ὀδυνῶν ἀπὸ ἑσπέρας ἕως πρωΐ.*

γ'. Καὶ ταῦτα μὲν τῶν πειρασμῶν. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἔργα τῆς ἀρετῆς οἷς διέλαμπε πρὸ τῆς πάλης ταύτης καὶ τῶν ἀγώνων ἔτι πλούτῳ καὶ εὐθυνίᾳ πάσῃ κομῶν, εἰ καὶ μεγάλα ἦν, ὡς φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσε, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς ἀκριβείας ἐναργῶς κατορθώματα· σωφροσύνη γὰρ ἦν καὶ ἁγιασμὸς σώματος, μέχρι βλέμματος καὶ λογισμοῦ τὸ καθαρὸν συντηροῦσα, δικαιοσύνη τε καὶ συμπάθεια, καὶ μετάδοσις δαψιλὴς, ἀμνησικακία τε καὶ μακροθυμία καὶ ὅσα τοιαῦτα, οὐ τοσοῦτον ἐκεῖνον λαμπρὸν εἰργάσατο καὶ περιφανῆ, ὅσον οἱ πολυειδεῖς ἐκεῖνοι καὶ μυρίοι πειρασμοὶ, χειμάρρου δίκην ἀθρόον συρρεύσαντες εἰς ἐκεῖνον, καὶ μὴ δυνηθέντες καταπεῖ-

A *tanquam omnino alienum. Rescesserunt*, inquit, *a me fratres mei, norunt potius extraneos quam me; amici vero mei immisericordes facti sunt, proximi et affines mei non exceperunt me, et qui meum norant nomen, irruerunt in me. Vicini domus, et ancillæ meæ : alienigena factus eram coram illis, serrum vocavi meum, et non exaudivit.* Et rursus : *Qui viderunt me, abominati sunt, et illi quos amavi, insurrexerunt in me*[33]. Scio omnes vos ex commiseratione affectos esse dolore, his justi verbis et luctu. Si ergo, quæ olim facta sunt, audita, cor nostrum affligunt et conturbant, perpendite, quæso, quidnam passus fuerit justus ipse, qui sustinebat, perferebatque hæc. Verum ne cibum quidem sine dolore sumebat, propter nimium fœtorem : *Graveolentiam*, B inquit, *video cibos meos*[34]; sed neque dormiens (23) (cum quidem afflictis omnibus inducias sunt pœnarum), vacuus erat doloribus, et in somniis etiam ille malignus hunc perturbabat, terrens enim atque exagitans ; ideo arbitratus hæc sibi horrenda terricula a Deo inferri dicebat : Somniis me terres, et visionibus attonitum reddis. Deinde diei mala noctis tribulationibus excipiebantur ; dicit enim : *Si dormiero, dico, Quando dies erit? Cum vero excitatus fuero, rursus aio, Quando vesper adveniet? Repleor autem doloribus a vespere usque ad manc*[35].

C 3. Et hæ quidem tribulationes. At vero virtutis opera, quibus ante palæstram hanc et certamina opibus adhuc omnique abundantia virens effulgebat, quamvis, ut jam diximus, magna essent, et evangelicæ doctrinæ perfecta evidenter officia (erat enim illi corporis temperantia, et sanctimonia, vel ad intuitum usque, ad cogitationem puritatem conservans, justitia et commiseratio, et copiosa largitio, injuriarum oblivio, et longanimitas, aliaque hujusmodi) non ita clarum et illustrem eum effecerunt, sicuti variæ illæ atque infinitæ tentationes, torrentis instar simul in illum confluentes, minimo tamen valentes concutere turrim illius animæ tuto

[33] Job xii, 21. [34] ibid. [35] Job vii, 3, 4.

(23) *Inducie sunt malorum.* Dedit hoc provida D *tora solvit.* Cum igitur hoc sit somni in nos beneficium, ut ejus ope paulisper respiremus, non male Jobi calamitates exaggerat, cum, ait, eum nec quietis tempore quievisse, sed spectris, et horribilibus imaginibus vexatum ac delusum. Quod tamen contra naturæ rationem fieri potuisse arbitretur nemo : solent enim animi affectiones per somnum non modo non minui, sed vehementius repræsentari. Ita Synesius Cyrenæus, vir longe doctissimus, et qui in hoc argumento ex professo versatus est : *Voluptas* (inquit) *tum sane etiam maxime blandissima, ut impressa maneant animis odia, et amores ad vitam diurnam.* Quod axioma e media Peripateticorum schola desumptum est.

firmatam in petra fidei et amoris erga Deum, ut murmurans et blasphemum adversus Deum proferret verbum, imo potius beatam illam valdeque laudandam emisit vocem : *Nudus egressus sum ex utero matris meæ, et nudus revertar illuc. Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum*[36]. Ideo ante tentationes et ærumnas, quamvis Deus ipse testimonium redderet diabolo innocentiæ illius, vocaretque illum optimum omnium hominum qui super terram viverent : *Attendisti* enim, inquit, *mente tua super Job servum meum, quod non est aliquis in terra, sicut ipse, vir sine crimine, verax, Deum colens, abstinens ab omni mala re*[37]. Maliguus tamen impudenter, et audacter laudibus justi obtrectare, dignitatemque virtutis ipsius et gloriæ extenuare non verebatur : *Num*, inquit, *gratis Job colit Dominum? nonne tu munisti ea, quæ extra ipsum et intra domum ejus sunt*[38]? At post illa certamina doloribus plena, et patientiam cum gratiarum actione, obstructum est omnino os accusatoris, injuriique dæmonis nec ultra ullo modo contradicere valebat, sed pudore suffusus vi victus aufugit. Sicque post tolerantiam tentationum dignus habitus est qui Deum videret, audiretque divinum illud præconium (etenim ut victorem pronuntiat hunc coronarum dator), dicens illi : *Putasne me aliam ob causam allocutum te esse, nisi ut justus appareas*[39]? hoc est, Quam aliam ob rem permisi, ut tentationes te invaderent, dignatusque nunc sum colloquio, nisi ut justus appareas? et justitia tua, vivendi ratio, amorque erga Deum ipsi diabolo, omnibusque hominibus, qui erunt usque ad consummationem mundi, manifestetur? Oratio quidem hæc immarcescibilis fuit corona certaminum athletæ, decorans, glorificansque illum in æternitatem. Hoc bravium fuit agonis ipsius, hoc patientiæ præmium. Oratio hæc morbum illum doloribus plenum illico dissolvit, et facultates omnes reddidit duplo majores iis, quas amiserat, et ex tanta inopia, morbo, et despectu, repente ad maximam gloriam, opes, et bonam valetudinem evexit, præclarumque effecit, et in præsenti vita, et in futura.

σαι τὸν πύργον τῆς ἐκείνου ψυχῆς ἡδρασμένον ἀσφαλῶς ὄντα ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως καὶ ἀγάπης τῆς εἰς Θεὸν, ὥστε ῥῆμα γογγυστικὸν καὶ βλάσφημον ἐξενεγκεῖν εἰς Θεόν· ἀλλὰ τὴν μακαρίαν ἐκείνην καὶ πολυύμνητον μᾶλλον ἀνέπεμψε φωνήν· *Γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρός μου, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι ἐκεῖ· ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον.* Διὸ πρὸ μὲν τοῦ πειρασμοῦ καὶ τῶν συμφορῶν καίτοι τοῦ Θεοῦ μαρτυροῦντος πρὸς τὸν διάβολον ἄμεμπτον αὐτὸν εἶναι καὶ κρείττω πάντων ἀνθρώπων τῶν ἐπὶ γῆς· *Προσέσχες* γὰρ, φησὶ, *τῇ διανοίᾳ σου κατὰ τοῦ θεράποντός μου Ἰὼβ, ὅτι οὐκ ἔστι κατ' αὐτὸν τῶν ἐπὶ γῆς ἄνθρωπος ἄμεμπτος, ἀληθινὸς, θεοσεβὴς, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος.* Ὅμως ὁ Πονηρὸς ἀναισχύντως καὶ ἰταμῶς ἐπηρεάζειν οὐ παρῃτεῖτο τοῖς ἐγκωμίοις τοῦ δικαίου, καὶ τὸ ἄξίωμα καθαιρεῖν τῆς ἀρετῆς ἐκείνου καὶ δόξης· *Μὴ* γὰρ, φησὶ, *δωρεὰν Ἰὼβ σέβεται τὸν Κύριον; οὐ σὺ περιέφραξας τὰ ἔξω αὐτοῦ καὶ τὰ ἔσω τῆς οἰκίας αὐτοῦ;* Μετὰ δὲ τοὺς πολυωδύνους ἄθλους ἐκείνους καὶ τὴν μετ' εὐχαριστίας ὑπομονὴν, ἐφράγη παντάπασι τὸ στόμα τοῦ κατηγόρου καὶ ὑβριστοῦ δαίμονος· καὶ λοιπὸν ἀντιλέγειν ὅλως οὐκ εἶχεν, ἀλλὰ καὶ συγκαλυφάμενος μετ' αἰσχύνης, πέφυγεν ἡττηθεὶς κατὰ κράτος. Ὡσαύτως μετὰ τὴν καρτερίαν τῶν πειρασμῶν ἠξιώθη καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ θεωρίας, καὶ τῆς θείας ἐκείνης ἀναγορεύσεως· ὡς γὰρ νικητὴν ἀνακηρύττει τοῦτον ὁ στεφανοδότης· *Οἶσι με ἄλλως σοι κεχρηματικέναι* λέγων *ἢ ἵνα ἀναφανῇς δίκαιος*; τουτέστι Δι' ἄλλο τι συνεχώρησα τοὺς πειρασμούς ἐπελθεῖν σοι, καὶ ὁμιλίας ἠξίωσα νῦν, ἢ ἵνα ἀναφανῇς δίκαιος, ἵνα φανερὰ γένηται ἡ σὴ δικαιοσύνη καὶ πολιτεία καὶ πρὸς Θεὸν ἀγάπη, καὶ αὐτῷ διαβόλῳ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις τοῖς μέχρι τῆς τοῦ παντὸς συντελείας; Οὗτος ὁ λόγος ὁ ἀμαράντινος τῆς ἀγωνίας τοῦ ἀθλητοῦ στέφανος, καλλωπίζων καὶ δοξάζων αὐτὸν αἰωνίως. Τοῦτο τὸ βραβεῖον τῆς ἀθλήσεως αὐτοῦ. Τοῦτο τὸ ἔπαθλον τῆς ὑπομονῆς. Οὗτος ὁ λόγος, τὴν πολυώδυνον νόσον ἐκείνην αὐτίκα ἔλυσε, καὶ πᾶσαν τὴν περιουσίαν διπλασίων τῶν ἀφῃρημένων ἀποδίδωσιν, ἐκ τοσαύτης πενίας καὶ νόσου καὶ ἀδοξίας, ἀθρόον εἰς μεγίστην εὐδοξίαν καὶ πλοῦτον καὶ εὐεξίαν ἀναγαγὼν καὶ περιφανῆ καταστήσας καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

4. Hunc igitur omnes, o charissimi, imitari studeamus, divites et pauperes, servi et liberi, sani, et infirmi, cum læti, cum tristes sumus. Justus enim hæc omnia superavit, jucunda nempe et injucunda, et quidem singula perfectissima quadam et admiranda ratione, verum in omnibus probus apparuit. Neque enim divitiæ aut paupertas, morbus aut sanitas, gloria sine ignominia virtutis ejus divitias perdididerunt. Quinimo uti purum, et non adulterinum aurum, quod neque igne neque aqua, neque alia

δ'. Τοῦτον τοίνυν ζηλῶσαι πάντες, ἀγαπητοὶ, σπουδάσωμεν, πλούσιοι καὶ πένητες, δοῦλοι καὶ ἐλεύθεροι, ὑγιαίνοντες καὶ νοσοῦντες, εὐθυμοῦντες καὶ ἀθυμοῦντες, ἐπείπερ ὁ δίκαιος πάντα ταῦτα μετῆλθε, καὶ τὰ ἡδέα καὶ τὰ λυπηρά· καὶ ἕκαστον μεθ' ὑπερβολῆς, καὶ ἐν πᾶσι δόκιμος ἀνεφάνη. Οὔτε γὰρ πλοῦτος, οὔτε πενία, οὔτε νόσος, οὔτε ὑγεία, οὔτε δόξα, οὔτε ἀδοξία τὸν πλοῦτον τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ ἐλυμήνατο· ἀλλ' ὥσπερ ὁ καθαρὸς χρυσὸς καὶ ἀκίβδηλος, οὔτ' ἐν πυρὶ, οὔτ' ἐν ὕδασιν, οὔτ' ἐν ἄλλῳ τινὶ τὴν ἰδιαλαμπρότητα καὶ μαρμαρυγὴν ἀποβάλλεται, ἀλλὰ

[36] Job i, 21. [37] ibid. 8. [38] ibid. ix, 10. [39] Job xxxiii, 32.

πᾶσιν ὁ αὐτός ἐστιν. οὕτω καὶ ὁ γενναῖος οὗτος, καὶ χρυσοῦ πολλῷ καθαρώτερος ἀθλητὴς καὶ εἰκότως. Τὸν γὰρ Θεὸν ἠγάπα ἐξ ὅλης ψυχῆς, καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων προετιμότερον ἡγεῖτο τῆς εἰς ἐκεῖνον ἀγάπης, οὐ πλοῦτον, οὐ δόξαν, οὐ γυναῖκα, οὐ τέκνα, οὐ φίλους, οὐ συγγενεῖς, οὐ τὴν ἰδίαν ζωήν. Διὸ καὶ πάντων ὁμοῦ γυμνωθεὶς, οὐκ ἀπεδυσπέτησεν, οὐκ εἶπεν ὡς οἱ πολλοὶ, τί ἐστι τοῦτο; διὰ τοῦτο ἀνέῳξα τὴν οἰκίαν μου παντὶ ξένῳ καὶ δεομένῳ, ἵνα ἴδω ταύτην καταπεσοῦσαν; ἵνα τάφον ταύτην θεάσωμαι τῶν ἐμῶν τέκνων; διὰ τοῦτο ἐθερμάνθησαν ὧμοι πενήτων ἀπὸ κουρᾶς ἀμνῶν μου; διὰ τοῦτο θυσίαις μόσχων τε καὶ προβάτων καθεκάστην ἐθεράπευον τὸν Θεὸν, ἵνα τὰ μὲν, οἱ αἰχμαλωτεύοντες διαρπάσωσι, τὰ δὲ, παρανάλωμα γένηται τοῦ πυρός; Οὐδὲν τοιοῦτον οὐκ εἶπεν, οὔτ' ἐνενόησεν, ἀλλ' εὐχαριστίαις τὸν Δεσπότην εὐλόγει. Τοῦτον τοίνυν, ἀγαπητοὶ, ὡς εἰς ἀρχέτυπον εἰκόνα πάντες ὁρῶντες, ὡς ἔφην, μιμώμεθα. Διὰ τοῦτο γὰρ εὐδόκησεν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, τὰ κατ' ἐκεῖνον ἅπαντα δοθῆναι γραφῇ, οὐχ ἵν' ἐκεῖνος δόξαν ἐντεῦθεν κομίσῃ τὰ παρ' ἡμῶν· οὐ γὰρ δεῖται τῆς ἡμετέρας εὐφημίας καὶ δόξης παρὰ Θεοῦ δοξαζόμενος, ἀλλ' ἵν ἡμεῖς πρῶτον μὲν δοξάσωμεν τὸν Θεὸν τὸν δόντα τοιαύτην ὑπομονήν τε καὶ καρτερίαν καὶ ἀμοιβαῖς ἀφθόνοις ἀντιφιλοτιμούμενος, σωματικαῖς τε καὶ ψυχικαῖς, δεύτερον δὲ, ἵνα μὴ λογιζώμεθα τὰς θείας ἐντολὰς ὑπὲρ δύναμιν ἀνθρωπίνην εἶναι· καὶ γὰρ κἀκεῖνος ἄνθρωπος ἦν ὁμοιοπαθὴς καθημᾶς· ἀλλ' ἐπείπερ ἠθέλησεν, εὗρε καὶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ συνεργὸν, καὶ κατώρθωσε πᾶσαν ἀρετὴν μεθ' ὑπερβολῆς. Ἔτι, ἵνα καὶ ἡμεῖς κατ' ἴχνος ἀκολουθῶμεν αὐτῷ, ὁδηγὸν ἔχοντες, εἰς τὴν τῆς ἀληθείας καὶ ἀρετῆς εὐθεῖαν ὁδόν· οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ εἰς μαρτύριον, ἵνα μὴ λέγειν ἔχωμεν τότε ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅτι εἰ ἐβλέπομεν, εἰ ἠκούομεν τηρῆσαί ποτέ τινα τῶν ἀνθρώπων τὰς θείας ταύτας ἐντολὰς, καὶ τοὺς πειρασμοὺς καρτερῶς ὑπομεῖναι, πάντως ἂν καὶ ἡμεῖς ἐσπεύδομεν εἰς μίμησιν τούτου. Διὰ τοῦτο προλαβοῦσα ἡ θεία Γραφὴ καὶ ταύτην τὴν πρόφασιν ἀναιρεῖ, διηγουμένη κατὰ μέρος πάντα τὰ τοῦ δικαίου τούτου κατορθώματα· διὸ καὶ φησί· *Τίς ἂν δοίη γραφῆναι τὰ ῥήματά μου, τεθῆναι δὲ αὐτὰ ἐν βιβλίῳ εἰς τὸν αἰῶνα ἐν γραφείῳ σιδηρῷ καὶ μολύβδῳ, ἢ ἐν πέτραις ἐγγλυφῆναι εἰς μαρτύριον,* δι' ἡμᾶς ἄρα γέγραπται ταῦτα, καθά φησι καὶ ὁ μακάριος Παῦλος· *Ὅσα προεγράφη εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν, τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν.*

[40] Job XIX, 23, 24. [41] Rom. XV, 4.

A quapiam re splendorem nitoremque suum amittit, sed semper idem est : sic et egregius iste auroque multo purior athleta. Et jure quidem. Ex toto enim animo Deum amabat, nullamque creaturarum illius amori præferendam esse arbitrabatur, non divitias, non gloriam, non uxorem, non filios, non tandem propriam vitam. Quapropter, cum omnibus simul spoliatus esset, nec id ægre tulit, nec dixit, ut multi faciunt, Quid hoc est? Ideone aperui domum meam omni peregrino et egeno, ut eam ipsam collapsam videam? ut eam ipsam sepulcrum meorum filiorum conspiciam? ideo humeri pauperum tonsura mearum ovium calnerunt? ideo sacrificiis vitulorum, et ovium quotidie Deum colebam, ut meæ res partim a prædatoribus diriperentur, partim ab igne consumerentur? Nil tale locutus est, neque unquam hæc animo evolvit, sed cum gratiarum actionibus Domino benedicebat. Hunc igitur omnes, o dilecti, tanquam in exemplar et imaginem, ut dixi, respicientes, imitemur. Ideo enim Dei gratia illius gesta omnia scriptis mandari voluit, non ut ille ex ea re gloriam ferat neque enim indiget laudibus, et favore nostro, qui a Deo glorificatur, sed ut nos primum quidem Deum glorificemus qui dedit illi eam patientiam, ac constantiam, et copiosis retributionibus tam ad corpus quam ad animam pertinentibus ipsum cumulavit; deinde vero, ne arbitremur divina præcepta humanas vires excedere : etenim ille etiam homo erat passibilis, uti et nos; at quoniam voluit, invenit et Dei gratiam cooperatricem et omne opus bonum perfecte absolvit. Præterea, ut et nos vestigiis illius insistamus, ducem eum habentes in veritatis et virtutis rectam viam, deinde etiam in testimonium, ne scilicet cum judicaturus est omnia Deus, dicere possimus, si nos aliquem unquam hominem sancta hæc præcepta observasse, tentationesque constanter pertulisse vidissemus vel audissemus, illum certe imitari studuissemus. Ideo prævenions Scriptura sacra, excusationem hanc e medio tollit, enarrans per partes præclara justi hujus opera omnia, et ideo ait : *Quis utique det, ut scripta sint verba mea, et ipsa posita in libro in sæculum, et in stylo ferreo, et plumbo, vel incidantur in lapidibus in testimonium* [40] (25')? Propter nos igitur scripta sunt hæc, ut et beatus ait Paulus : *Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus* [41].

(25') *In testimonium.* Deest hæc vox non modo Latinæ vulgatæ, sed et versioni τῶν Septuaginta : a Theophane additam credere possumus, majoris explicationis causa. Nam nec apud Jobi expositores (quod legerim) habetur.

In hac epistola Theophanes Chrysostomum imitatur, cum commendat Jobum, quod legem servarit, cum ante legem fuerit. Idem enim ait Chrysostomus, sermone in sanctos Job et Abraham, et in homilia de recipiendo Severiano; et homilia 5, de patientia Job; et in epistola ad Rom. cap. 2, homilia 5. Theophanes vocat Jobum athletam, victorem, coronatum : sic et Chrysostomus in commentario sexti cap. in Genesin. Vocat noster Jobum turrim, Chrysostomus etiam homilia prima, in Job. Theophanes comparat uxorem Jobi Evæ; idem Chrysostomus, homilia 6, in Job. Ait Theophanes, diabolum, auxilio uxoris Jobi adversum ipsum usum fuisse, ut et Chrysostomus, homilia 4 Epistolæ II ad Corinthios, cap. 4.

Perferamus igitur, quæso, o fratres; si enim: *Perferemus*, inquit, *et simul regnabimus* [13], et cum alicui advenerit tentatio, mors filii, pecuniæ jactura, corporis ægritudo, amicorum seu vicinorum, aut consanguineorum aut exterorum contemptus, recolat Jobi calamitates, invenietque suas multo minores, inferioresque justi calamitatibus: perferat et ipse, ut justus fecit, dicens: *Ut placuit Domino, sic factum est: sit nomen Domini benedictum* [14]. Deus autem patientiæ, et consolationis firmet, corroboretque vos in potentia virtutis suæ, ut resistere possitis diaboli insidiis, consoleturque corda vestra lætitia et gaudio gratiæ suæ, ut et vitam hanc prospero cursu Deoque placentem peragatis, et futura sempiternaque bona adipiscamini intercessionibus superbenedictæ Deiparæ omniumque sanctorum, gratia, et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre simul sanctoque Spiritu sit gloria, virtus, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

A

B

III.

Ejusdem epistola doctrinalis, ad sacerdotes, et reliquos sanctæ Ecclesiæ suæ clericos; ostendens, quantum sit sacerdotii munus, qualisque esse debeat in sacerdotio constitutus (24).

Theophanes, minimus Jesu Christi servus Nicænæ urbis, sacro ac divino munere, præfectus, liceat vero etiam dicere, secundum imperium Dei, Salvatoris nostri Jesu Christi, spei nostræ, omnibus reverendissimis sacerdotibus, cæterisque clericis, sive iis qui in diversis sacri altaris ordinibus censentur, et qui per universam hæreditatem ac provinciam (25) nostram sunt, dilectis in sancto Spiritu filiis nostræ humilitatis, gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et a vivifica Trinitate multiplicetur, ad per-

C

D

[13] II Tim. II, 12. [14] Job I, 21.

(24) Cum epistolæ hujus hypothesim tum oblongas orationum periodos, tum etiam ob sententiarum varietatem non ita facile sit cognoscere, visum est commodum lectori futurum, si summam illius, et quasi ἐγκυκλοπαιδείαν breviter proponeremus. Narrat igitur Theophanes hominem fuisse creatum ad Dei imaginem et similitudinem, et cum ipse illam per peccatum deformasset, hanc amisisset, Dei misericordia imago reformata quidem, et quasi denuo conflata, similitudo vero recuperata est, admirabilius tamen cœlestis sapientia, et bonitas hæc omnia præstitit. Nam cum per primam creationem particeps tantum fuisset homo imaginis et similitudinis jam dictæ, per secundam, quæ facta est incarnatione Verbi, divinæ naturæ consors, alterque Deus factus est, frater nempe Domini, eique consubstantialis, imo vero et ipsius membrum. Quæ omnia (posito incarnationis mysterio, quo natura nostra divinæ juncta est, et deificata) virtute duorum sacramentorum præstantur, baptismatis nempe et eucharistiæ. Per baptisma regenerati, filii Dei efficimur, et Christi, qui caput est Ecclesiæ, membra. Per Eucharistiam eidem Christo conjungimur, et in unitatem fidei cæteris membris, Ecclesiæ videlicet, copulamur. Hæc igitur duo sacramenta cum Christus instituerit, ipseque primum peregerit, reliquit ad Patrem ascendens eorum usum, exercitium, et potestatem apostolis eorumque successoribus. Patet igitur hinc sacerdotes habere facultatem creandi, generandi, faciendi ex homine Deum, et Christi fratrem, et illius membrum. Si ergo tanta est dignitas sacerdotii, facile hinc intelligi poterit, qua innocentia et puritate, et sanctimonia esse debeat sacerdotio præditus. Præstat autem epistola hæc mirum in modum, non solum cæteris Theophanis scriptis, sed certe antiquissimorum et doctissimorum scriptorum elaboratissimis operibus conferri potest, ut facile fatebitur, qui ejus structuram, sententiarum pondera, Scripturæ sacræ in ea explicata attente consideret.

(25) *Provinciam*. Quamvis administratio ἐπαρχίας ad sæculares magistratus pertinere videatur, quantum ab auctoribus colligere possumus, tamen et apud nostros ἐπαρχία pro *diœcesi ecclesiastica*, καὶ ἔξαρχος τῆς ἐπαρχίας pro *metropolitano*, non raro occurrunt; ita canon Sardicensis τῶν ἐξάρχων τῆς ἐπαρχίας, λέγω δὲ τοῦ ἐπισκόπου τῆς μητροπόλεως, id est *præsidis provinciæ, nimirum metropolitani episcopi*.

Ὑπομενωμεν τοίνυν, ἀδελφοὶ, παρακαλῶ· εἰ γὰρ, Ὑπομένομεν, φησὶ, καὶ συμβασιλεύσομεν· καὶ ὅταν ἐπέλθῃ τινὶ πειρασμὸς, ἢ θάνατος παιδὸς, ἢ ζημία χρημάτων, ἢ νόσος σώματος, ἢ περιφρόνησις φίλων ἢ γειτόνων, ἢ ξένων, ἀναλογιζέσθω τὰ τοῦ Ἰὼβ, καὶ εὑρήσει τὰ ἑαυτοῦ πολλῷ μικρὰ καὶ ἐλάττω τῶν τοῦ δικαίου, καὶ ὑπομενέτω καὶ αὐτὸς, κατ' ἐκεῖνον τὸν δίκαιον λέγων, *Τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν· οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον*. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης ὑπομονῆς καὶ παρακλήσεως στηρίξαι καὶ ἐνδυναμώσαι ὑμᾶς ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, καὶ παρακαλέσαι τὰς καρδίας ὑμῶν εὐφροσύνῃ καὶ θυμηδίᾳ τῆς ἑαυτοῦ χάριτος, ἵνα καὶ τὸν παρόντα βίον εὐδρόμως καὶ θεοφιλῶς διανύσητε, καὶ τῶν μελλόντων αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπιτύχητε, πρεσβείαις τῆς ὑπερευλογημένης Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Γ'.

Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ διδασκαλικὴ, πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς κληρικοὺς τῆς κατ' αὐτὸν ἁγίας Ἐκκλησίας, δεικνύουσα τί ἐστι τὸ τῆς ἱερωσύνης χρῆμα, καὶ ὁποῖον δεῖ εἶναι τὸν ταύτας ἠξιωμένον.

Θεοφάνης, ἐλάχιστος Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, τῆς Νικαέων πόλεως ἱεραρχικῇ θείᾳ χάριτι προϊστάμενος, εἴη δὲ εἰπεῖν ὅτι καὶ κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, πᾶσι τοῖς εὐλαβεστάτοις ἱερεῦσι καὶ λοιποῖς κληρικοῖς, ἤτοι τοῖς τοῦ ἱεροῦ βήματος ἐνδιαφόροις τάξεσιν ἐξεταζομένοις, τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν καθ' ἡμᾶς εὑρισκομένοις κληρώσιαν καὶ ἐπαρχίαν, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητοῖς υἱοῖς τῆς ἡμῶν ταπεινότητος, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν

ἐν καὶ τῆς ζωοῤῥιχικῆς πληθυνθείη Τριάδος, εἰς κατ- A
αρτισμὸν μὲν ἑαυτῶν καὶ τῆς εἰς Θεὸν ἑνότητα πί-
στεως, καὶ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν ἀγαθὸν ὁμόνοιαν, καὶ
ἀλληλουχίαν, αὔξησιν δὲ καΐ προκοπὴν βίου καὶ
πίστεως τῶν δι' ἡμῶν Θεῷ προσενηνεγμένων καὶ δι-
αφόρως φωτιζομένων καὶ ἁγιαζομένων ἀνθρώπων,
προσθήκην τε διηνεκῆ καὶ ἐπίδοσιν τῆς τοῦ Θεοῦ
Ἐκκλησίας ἐκ τῶν προσερχομένων τῇ καθ' ἡμᾶς
ἀμωμήτῳ πίστει, ἐξ ἀνιέρου ζωῆς καὶ φθοροποιοῦ
πλάνης, καὶ δυσσεβείας, ταῖς ἡμετέραις εἰσηγήσεσι
καὶ διδασκαλίαις.

α'. Ἀνάγκην ἐπικειμένην, ἀγαπητοὶ, μοὶ καὶ
πόθον ἔχοντι, καὶ σωματικῶς ὑμῖν, ὧν τὴν προστα-
σίαν ἐδεξάμην παρὰ Χριστοῦ συνεῖναι τὸν ἅπαντα
χρόνον, εἰ οἷόν τε καὶ τὸ *λογικὸν ἄδολον γάλα*, B
κατὰ τὸν θεῖον εἰπεῖν Ἀπόστολον, ποτίζειν ἡμᾶς
καθ' ἑκάστην διὰ γλώσσης, καθάπερ εἴ τινος θηλῆς
δαψιλῶς χορηγοῦντα, μᾶλλον δὲ στερεᾶς μεταδιδό-
ναι τροφῆς, ὃν ἀγγέλων οἴδαμεν ἄρτον γεγυμνασμέ-
νοις ἤδη, κατὰ Παῦλον, διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια,
ὡς τε μὴ μόνον ὑμᾶς ἐντεῦθεν αὔξειν κατὰ μικρὸν
εἰς μέτραν τῆς ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χρι-
στοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῖς λοιποῖς κοινωνεῖν ἀγαθοπρεπῶς
δύνασθαι τῶν τοιούτων, ἤτις ἂν εἴη καὶ βελτίων
πολλῷ τῷ μέτρῳ τῆς ἄλλης εὐποιίας καὶ μεταδό-
σεως, οὐκ εἰς ἔρτον μὴ προεληλυθέναι τὰ τοῦ χρέους
τούτου καὶ τῆς ἐφέσεως ἄχρι τοῦ νῦν ἐξεγένετό,
κωλυομένῳ διαφόροις καὶ ἄλλο τε ἄλλαις αἰτίαις
οὐ φαύλαις τισὶ καὶ παροράσθαι ἀξίαις, ὡς καὶ ὑμῶν
ἀκριβῶς ἴσασιν οὐκ ὀλίγοι, ἵνα μὴ λέγω πάντες. C
Διά τοι τοῦτο δεῖν ἔγνων διὰ γραμμάτων ὡσανεί
τινων πορθμείων ἢ κτηνῶν ἀχθοφόρων τὸν τῆς δι-
δασκαλίας οὐράνιον ἄρτον πρὸς ὑμᾶς παραπέμψαι,
καρδίαν ἐκείνην εἰδότα κατὰ τὸν Προφήτην στηρί-
ζειν, ἥτις καὶ Θεὸν αὐτὸν ὁρᾷν πέφυκε καὶ καθαρὰ
γεγονυῖα· ὅπερ ἂν εἴη τῆς καθ' ἡμᾶς λογικῆς ταύ-
της ψυχῆς τὸ κρεῖττον καὶ ὑψηλότερον, ἐν ᾧ παρα-
μένειν τὸ ζώπυρον τῆς ἀϊδίου ζωῆς πάντες πιστεύο-
μεν, ὥσπερ ἀῤῥαβῶνά τινα τῆς μελλούσης ἀθανα-
σίας δοθέντα διὰ βαπτίσματος. Διὸ τοὺς τῆς δια-
νοίας κόλπους ἀνοίξαντες ἕκαστος, καθὼς ἂν αὐτῷ
χωρητὸν εἴη, τῶν τοιούτων ἀγαθῶν δαψιλῶς ἐμφο-
ρέθητε. Γένοιτο δὲ ταῦτα μὴ μόνον τῆς κατὰ αἴσθη-
σιν ἡδονῆς καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἐπαίνων καὶ κρότων
αἴτια μέχρις ἀκοῆς τὴν τέρψιν παρέχοντα, ἀλλὰ καὶ D
πνεύματικὰ τῆς ἀπολαύσεως, τῷ τῆς ψυχῆς βάθει τὴν
ὠφέλειαν ἐνιέναι δυνάμενα, καὶ ὡς πόρον ἀγαθὸν
ἐνεργῆσαι, μυριοπλασίους προβάλλοντα τοὺς καρ-
πούς. Ἀρκτέον δ' ἐντεῦθεν.

β'. Ταύτης θεοπροβλήτου ἡ τῆς καθ' ἡμᾶς καὶ
οὐρανίου ἱερωσύνης θεοπρεπῶς ὄντως ἀξία ἡ πανόλ-
βιος χάρις, ἡ θεόσοφος ἐπιστήμη, θεῖόν τι καὶ ὑπερ-
φυὲς χρῆμα καθέστηκεν ἐκ τῆς θείας φύσεως τῆς
ἀϊδίου πηγῆς πάντων τῶν ἀληθῶς ἀγαθῶν προερχό-

fectionem quidem vestram, et unitatem fidei, quæ A
in Deum est, et ad mutuam in omni bono concordiam et connexionem, ad incrementum vero vitæ, et fidei eorum, qui Deo per vos offeruntur, diversimodeque illuminantur, ac sanctificantur, assiduumque Ecclesiæ Dei augmentum, et propagationem, propter eos qui ad nostram incontaminatam fidem ex impura vita, et perdito errrore, atque impietate, exhortationibus, et documentis vestris accedunt.

1. Desideranti mihi, o dilecti, pro necessitate muneris mihi impositi, vobiscum (quorum regimen a Christo suscepi) corpore etiam semper esse, si fieri posset, et *rationale sine dolo lac* (ut cum B. Apostolo B
loquar [45]) vobis quotidie ad potandum tradere, per linguæ munus tanquam per ubera quædam, copiose largiendo; imo vero solidum cibum, quem angelorum panem esse novimus, vobis impertiri, qui (juxta Paulum [46]) pro consuetudine exercitatos habetis sensus, ut non modo vos inde sensim augeamini ad mensuram ætatis plenitudinis Christi, sed et cæteros (quod quidem longe præstantius est quslibet alia beneficentia ac munere) benigne possitis eorumdem bonorum participes facere; hoc, inquam, debitum, et meum desiderium ad opus perducere (26), mihi adhuc non licuit, cum diversis, pro varietate temporum, causis impedirer, iisque haud minimis, aut quæ negligi deberent, ut vestrum non C
pauci, ne dicam omnes, optime norunt. Ideo decrevi per litteras, tanquam per naviculam quamdam, aut oneraria jumenta, cœlestem doctrinæ panem ad vos transmittere, panem, inquam, qui cor illud secundum Prophetam confirmare novit [47], quod purum effectum, Deum ipsum videre aptum est, idque nostræ rationalis animæ optimum est et altissimum; in quo æternæ vitæ igniculum, tanquam pignus quoddam futuræ immortalitatis, per baptismum datum, permanere, omnes credimus. Quapropter singuli mentis sinus (ut quisque potest) explicantes, ex hujusmodi bonis abunde saturamini. Utinam vero vobis hæc, non solum voluptatis sensibilis, laudumque et plausuum, quæ ab ea proceduut, causa sint, auditumque tantummodo oblectent, sed D
et spirituale alimentum conferant; quippe quæ possunt, in secretiora animæ utilitatem invehere, ac veluti uberem ferre proventum, qui infinities multiplicatos reddit fructus. Nostri autem sermonis initium tale sit.

2. Dignitas vere divina cœlestis hujus nostri et ab ipso Deo profluentis sacerdotii beatissima gratia, et Dei sapientia, divinum quoddam, et præstantissimum est munus, a divina natura, æterno omnium vere bonorum fonte proveniens, et nobis sola

[44] Psal. cii, 10. [45] I Petr. ii, 2. [46] Hebr. v, 1. seqq. [47] Psal. ciii, 15.

(26). *Ad opus perducere.* Legitur in Vaticano οὐκ εἰς ἔργον μοι, sed plane depravate; substituimus μὴ, ita enim sensus loci postulat.

benefactoris miseratione datum, quo et nostra natura regeneraretur, et ad angelicam vitam, et gloriam immutaremur, divinæque naturæ participes essemus, unde conformes fieri imagini Filii Dei, ejusque corpus et membra ex parte effici, nobis contingit. Postquam enim Opifex angelum alterum, hominem nempe, e terra formavit, ne adoratio et cultus (ut maximus theologus Gregorius ait [27]) cœlo circumscripta esset, sed forent non minus adoratores in terris, ut omnia plena essent gloria Dei; voluit proinde idem Deus, ut juxta angelorum ordinem et vitam, divinumque eorum statum, sempiternamque gloriam, nostra etiam constitueretur vita : et quemadmodum illorum vita perennis est, omni passione et vitio carens, omni dolore, et tristitia, ac labore, cæterisque calamitatibus vacans, similiter et nostra horum omnium expers esset. Ita ut vita una, una conversatio, gloria una, et Ecclesia una, in utrisque conspiceretur, ac proinde cœlum, et terra incorruptibile fieret habitaculum, incolisque maxime congruum; imo vero unum Dei templum, non manufactum, incorruptibile, gloria ejus dignum, iisque qui in illo inhabitant, veris ipsius servis, medium inter sese habentibus omnium Opificem, atque Dominum, universa complentem, omnibusque etiam præsentem, et cuncta moderantem, suaque bona abunde largientem : *Nonne terram*, inquit, *et cœlum ego repleo*[48]? Postea quam vero, negligentia nostra, et inimici invidia, primum præceptum, ad experimentum liberi arbitrii nobis datum, non servavimus, quin imo malum, et invidum consiliatorem fide digniorem duximus, bono, et de nobis bene merito prætulimus pravum consilium Dominico, et vivifico præcepto, commutavimus, eheu, cum morte immortalitatem, cum incorruptibilitate corruptionem, et conversionem in terra, ex qua creati fuimus, et vitam illam cum hac malis doloribusque refertissimam, et contemptibilem. Ita ut nos quoque non secus ac belluæ, ex carnali conjunctione et corruptione generemur, egeamusque cibo corruptibili, et potu, et somno, infinitisque morbis, totidemque aliis malis subjaceamus. Hinc factum est, ut a gloria Dei, a societate et contubernio angelorum dissociati simus. Quod enim est consortium mortalibus cum immortalibus? et ad habitandum cum bestiis damnati sumus, quorum et generationem, et vitam, et corruptionem miserabiliter accepimus, cohabitatores, et sodales earum facti. Hinc nobis omnino clausum fuit cœlum, et hoc nostrum quodque circa nos est, mundanum habitaculum, ut et habitatores ipsius, corruptioni subjectum. Et hæc quidem ita; at malum nihil e cursu remittebat, imo nostra hæc

μενον καὶ χορηγούμενον ἡμῖν κατὰ χάριν φιλοτιμίᾳ μόνῃ τοῦ εὐεργέτου, εἰς ἀναγέννησιν τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως, καὶ πρὸς τὴν ἀγγελοπρεπῆ ζωήν τε καὶ δόξαν ἀλλοίωσιν, καὶ τῆς θείας φύσεως κοινωνίαν, ἐξ ἧς τὸ γενέσθαι ἡμᾶς συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ περιγίνεται, καὶ σῶμα τούτου καὶ μέλη ἐκ μέρους ἀπαρτισθῆναι. Ἐπεὶ γὰρ ἄγγελον ἄλλον ἐπὶ τῆς γῆς ὁ Δημιουργὸς τὸν ἄνθρωπον ἔπλασεν, ὥς τε κατὰ τὸν μέγιστον ἐν θεολογίαις Γρηγόριον, μὴ τοῖς ἄνω μόνον τὴν προσκύνησιν περιγράφεσθαι, ἀλλ' εἶναί τινας καὶ κάτω προσκυνητάς, ἵνα πληρωθῇ τὰ πάντα δόξης Θεοῦ· ἐπεὶ καὶ θεῖος καὶ κατὰ τὴν τῶν ἀγγέλων κατάστασιν καὶ ζωὴν καὶ τὴν κατ' ἐκείνου; θεοπρεπῆ πολιτείαν καὶ δόξαν ἄδιον, ἀναμφιβόλως ἐβούλετο καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκονομεῖσθαι ζωήν· καὶ ὥσπερ ἐστὶν ὁ τούτων βίος ἄφθαρτος καὶ παντὸς πάθους καὶ κακίας ἀπηλλαγμένος, ὀδύνης τε πάσης καὶ λύπης καὶ μόχθου, καὶ τῶν λοιπῶν συμφορῶν, ὁμοίως ᾖ καὶ ὁ τῶν ἀνθρώπων· ὥστε μίαν ζωὴν καὶ πολιτείαν καὶ δόξαν καὶ Ἐκκλησίαν ἐν ἀμφοτέροις ὁρᾶσθαι, καὶ διὰ τοῦτο τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἓν οἰκητήριον ἄφθαρτον εἶναι καὶ τοῖς κατοικοῦσι κατίλληλον· μᾶλλον δὲ οἷον ἕνα Θεοῦ, ἀχειροποίητόν τε καὶ ἄφθαρτον, ἐπάξιον τῆς ἐκείνου δόξης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ κατοικούντων γνησίων δούλων αὐτοῦ, μέσον ἑαυτῶν ἐχόντων τὸν τοῦ παντὸς Δημιουργὸν καὶ Δεσπότην, πληροῦντα τὰ πάντα καὶ πᾶσιν ὁμοίως παρόντα τε καὶ ἐπιστατοῦντα καὶ τῶν οἰκείων ἀγαθῶν ἀφθόνως μεταδιδόντα· *Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν γὰρ, φησὶ, καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ*; Ἐπεὶ δ' ἐξ ἡμετέρας ἀπροσεξίας καὶ φθόνῳ τοῦ Πονηροῦ, τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν εἰς δοκιμὴν τοῦ αὐτεξουσίου πρωτόγονον οὐκ ἐφυλάξαμεν ἐντολὴν, ἀλλ' ἀξιοπιστότερον σύμβουλον οἰηθέντες τὸν πονηρόν τε καὶ βάσκανον, τοῦ κηδεμόνος καὶ ἀγαθοῦ, βελτίω τὴν πονηρὰν ἡγησάμεθα συμβουλὴν τῆς δεσποτικῆς καὶ ζωοποιοῦ ἐντολῆς, ἀντηλλάξαμεν τῆς ἀθανασίας οἵμοι! τὸν θάνατον, καὶ τῆς ἀφθαρσίας, τὴν πρὸς τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθημεν ἀποστροφὴν καὶ διαφθοράν, καὶ τῆς ζωῆς, τὴν πολυπαθεστάτην ταύτην καὶ πολυώδυνον καὶ ἠτιμωμένην. Ὥς τε καὶ τὴν ἄλογον καὶ ἡμᾶς φύσιν ἐκ σαρκικῆς συναφείας καὶ ῥύσεως καὶ φθορᾶς γεγενῆσθαι, καὶ βοσκῆς τροφῆς καὶ πόσεως δεῖσθαι καὶ ὕπνου, καὶ μυρίοις νόσοις ὑποκεῖσθαι καὶ πάθεσιν. Ἐντεῦθεν ἐχωρίσθημεν τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, καὶ τῆς τῶν ἀγγέλων ὁμηγύρεώς τε καὶ συναυλίας. Τίς γὰρ κοινωνία θνητοῖς τε καὶ ἀθανάτοις; τοῖς δ' ἀλόγοις συνοικεῖν κατεκρίθημεν, ὧν καὶ τὴν γένεσιν καὶ ζωὴν καὶ φθορὰν ἀθλίως εἰλήφαμεν, ὁμόσκηνοι τούτοις καὶ ὁμοβίωτοι γεγονότες. Ἐντεῦθεν ἀποκέκλειστα μὲν ἡμῖν εἰσάπαξ ὁ οὐρανὸς τὸ ὂν καθ' ἡμᾶς καὶ περὶ ἡμᾶς τοῦτο κοσμικὸν οἰκητήριον, τῇ φθορᾷ παραπλησίως τοῖς

[48] Jerem. XXIII, 24.

(27) *Maximus Theologus Gregorius.* Nazianzenum episcopum intelligit, quem ob singularem divinæ disciplinæ cognitionem Theologum per excellentiam nominavit antiquitas. Locus est apud eum in Carmine de laudibus virginitatis. **Eadem sententia** legitur etiam apud eumdem Nazianzenum **oratione 38.** de Nativitate Domini.

κατοικοῦσι συνέζευκται. Ἦν ταῦτα. Καὶ τὸ κακὸν οὐδέποτε τῆς πρόσω φορᾶς ἵστατο, ἀλλ' ἡ καθ' ἡμᾶς αὕτη ταλαίπωρος φύσις, ὥσπερ κόρον μὴ λαβοῦσα τῆς συμφορᾶς, καὶ τῶν ἀλόγων αὐτῶν ἀτιμοτέρα καὶ χείρων γενέσθαι φιλονεικεῖ· τῷ αὐτεξουσίῳ καθ' ἑαυτῆς ἐμπαλιν χρησαμένη ὅπερ εἰς δόξαν καὶ διηνεκῆ πρὸς ἀγαθὸν εἴληφε προκοπήν, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ἀλλόκοτα καὶ τῆς φύσεως ἀλλότρια καταφέρεται πάθη, ἀλληλοφονίαις καὶ ἀῤῥενοφθορίαις ἑαυτὴν καθ' ἑκάστην μολύνουσα, καὶ τοῖς ἄλλοις ὁμοίοις, ὅσα καὶ αὐτὴ ἡ τῶν ἀλόγων φύσις ὡς ἀλλότρια παντάπασιν ἀγνοεῖ. Πρὸς τούτοις ἀθετήσασα, φεῦ! καὶ τὸν Δημιουργὸν καὶ Δεσπότην, καὶ μόνον ἀγαθὸν καὶ προνοητὴν τῶν ἰδίων ἔργων. Καὶ διὰ τοῦτο τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς εἰς ἐκεῖνον λατρείας ἀποστᾶσα καθάπαξ· τῷ δ' ἀπαρχῆς ἀνθρωποκτόνῳ καὶ ἀλάστορι καὶ πολεμίῳ καὶ ἐπιβούλῳ δαίμονι, ὡς εὐμενεῖ δεσπότῃ καὶ εὐεργέτῃ προσανέχουσά τε καὶ θεραπεύουσα καὶ ἀλογωτέρα κἀν τούτῳ καὶ τῶν ἀλόγων αὐτῶν γενομένη, ὡς διὰ τοῦ Ἡσαΐου· *Ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός μου οὐ συνῆκεν.*

γ'. Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν τοιαῦτα. Ὁ δ' ἀγαθὸς οὐκ ἤστο δεῖν ἀβοήθητον τὸ ἑαυτοῦ πλάσμα καταλιπεῖν. Οὐ γὰρ ἦν τοῦτο Θεοῦ καὶ τῆς περὶ ἡμᾶς ἐκείνου φιλανθρωπίας. Διὸ καὶ τοσοῦτο φιλοτιμότερον ἀντιπεπονθότερον ἐκεῖνος πρὸς τὰς εὐεργεσίας ἀγαθοπρεπῶς διανίσταται, ὁπόσον ἡμεῖς ἐλεεινῶς ἐφιλονεικήσαμεν, πρὸς αὐτὸν τῆς κακίας τὸν πυθμένα κατενεχθῆναι, ὅθεν τῆς ἑαυτοῦ ἀγαθότητος; δαψιλέστερον μεταδίδωσι. Κοινωνεῖ γὰρ κοινωνίαν δευτέραν, πολὺ τῆς προτέρας; παραδοξοτέραν· τότε μὲν γὰρ ὅτε δηλονότι παρήγαγεν ἡμᾶς; εἰς τὸ εἶναι, μετέδωκεν ἡμῖν τῆς ἑαυτοῦ χάριτος, κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ καὶ ὁμοίωσιν ἐντεῦθεν ἀπεργασάμενος· ὕστερον δὲ μεταλαμβάνει τῆς ἡμετέρας φύσεως ἄνθρωπος ἀληθῶς γενόμενος ὁ διαφερόντως φιλάνθρωπος, καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰληφὼς, κἀντεῦθεν

A ærumnosa natura, quasi non jam calamitatibus satiata, libero arbitrio, quod ad gloriam, assiduumque ad bona incrementum acceperat, in seipsam usa, ipsis et etiam ratione carentibus contemptior, ac pejor fieri contendit; ideoque ad monstruosas, et a natura abhorrentes passiones se dejecit, mutuis cædibus, masculorumque corruptionibus aliisque similibus culpis seipsam frequenter commaculans, quæ et ipsa pecudum natura tanquam aliena penitus ignorat. Ad hæc, heu! Creatorem, et Dominum, bonum unicum, provisoremque nostrorum bonorum rejecit; ideoque ab ejus obedientia et cultu omnino defecit, ei autem, qui homicida fuerat ab initio, infestissimo hosti, proditorique dæmoni adhæsit, et illi cultum impendit, irrationabilior, et in hoc, brutis ipsis facta: quemadmodum Dominus per Isaiam dicebat: *Novit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui; Israel autem non novit me, nec populus me audivit* [a].

B

3. Et nos quidem hæc; sed bonus Deus (28) creaturam suam destitutam, auxilio non putavit relinquendam. Neque enim hoc Dei esset ejusque in nos misericordiæ. Quare eo ille studiosior, et avidior, beneficia in nos beneficentissime confert, quo ipsi in malorum profundum miserabilius ruere studuimus[b]; quamobrem suam abundantius communicat bonitatem. Communicat enim sese nobis secundo, longe admirabilius (29), quam fecerat primo; tunc C enim (ut constat) cum scilicet eduxit nos ad esse, suæ nos gratiæ participes effecit, et hinc ad sui imaginem et similitudinem creavit; postea vero naturam nostram assumpsit, homo vere factus, qui maxime est hominum amator, et corpus humilitatis nostræ accepit; unde non similis, sed consubstantialis (30), secundum suam humanitatem, factus

[a] Isa. I, 3.

(28) *Bonus Deus.* In Græco tantum ἀγαθὸς, *bonus* quod tam Scripturæ, quam Patrum phrasi scriptum est antonomasi hoc pro Deo, ut πονηρὸς, *malus*, pro dæmone, de quo tropo dixi in notis ad Epiphanium.

(29) *Longe admirabilius.* Comparatione hac inter primam et secundam hominis generationem videtur Theophanes Chrysostomum imitatus, cujus hæc verba leguntur in homilia 5, in Joannem: *Sed tunc, faciamus, inquit, ei adjutorium, nunc minime. Quippe qui gratiam spiritus accepit, nullo alio indiget. Tunc ad Dei imaginem fecit hominem, nunc Deo familiarem reddit. Tunc animantes ei subjecit, nunc supra cœlos ejus propagat imperium. Tunc paradisi eum incolam constituit, nunc cœlum aperit. Tunc sexta die factus est, nunc prima, una cum luce. Quibus constat ad quanto hac meliorem vitam et perenniorem, adeoque nullum finem habituram efficiatur. Quantoque, altior et sublimior per baptismum regeneratio, quam vel prima ex terra fromatio, vel secunda ex latere, vel tertia ex semine.* Gregorius etiam Theologus, oratione 42, ubi de incarnatione loquitur, aliqua ex parte in eamdem sententiam: *Secundum consortium* (inquit) *nobiscum init, et quidem priori longe admirabilius. Tunc enim id, quod præstantius erat nobis impertiit, at nunc ejus quod deterius est, particeps ipse fit. Hoc priori illo divinius, hoc apud cordatos viros multo sublimius.*

(30) *Non similis, sed consubstantialis.* Tametsi Christus et nobis et Deo similis dici possit, ut docet D S. Thomas, et theologorum schola, tamen qui hoc eo sensu dicunt, ut consubstantialitatem naturæ negent, et similitudinem tantum concedant, falsi sunt et impii. Christus enim ut Deus non solum Patri similis, sed et ejusdem substantiæ est, similiter nobis ut homo non similis tantum, sed consubstantialis; nec enim ulla alia ratione humana natura in illo, quum in nobis excelsior, præstantior, nobilior, nisi quod Verbo Dei unita sit. Et quidem quod ad divinitatem pertinet, Arianorum fuit impostura, qui ut simplices homines deciperent, Nicæno *omousio* inseparabile illud vallum, ut eleganter ait Gregorius Theologus, nempe jota interposuerunt, secernuntque *omoiusion*, quasi nihil immutarent. Fraus hæc in conciliabulo Sirmiensi, et Ariminensi Constantii tempore ortum habuit; auctoresque stratagematis Valens et Ursatius, quibus tam prospere successit dolus, ut paucissimi fuerint, quos laqueis suis non irretierint. Sensit itaque tunc se mundus Arianum, et ingemuit, ut ait Hieronymus

est nobis, fratrisque nostri nomen non est dedignatus, deificavitque sumptam ab se nostram naturam, in cujus assumptionis ac communionis partem nos vocat; ut quemadmodum, accepta ille primum natura nostra, factus est vere homo, ita et nos carnem ejus deificatam participantes, deificati (31) homines effeiamur, ac propterea Dei filii secundum gratiam, ipsius vero fratres secundum carnem (32), non solum quod attinet ad humanitatem, eamdem cum ipso substantiam habentes, sed et similitudinem, quatenus glorificati ac deificati sumus, sicque cohæredes gloriæ ipsius et regni effecti, quod quidem humanæ dispensationis (33) Verbi, Dei et hominis ejusque in nos beneficii, quod mentem omnem et sermonem excedit, finis est. At vide, quomodo multiformis ejus sapientia tale opus Deo vere dignum operatur. Cum a peccato confractam (34) invenisset suam imagi-

A οὐχ ὁμοιούσιος, ἀλλ' ὁμοούσιος ἡμῖν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἑαυτοῦ γεγονώς· καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν κληθῆναι καταδεξάμενος, καὶ θεώσας τὴν προσληφθεῖσαν αὐτῷ καθ' ἡμᾶς φύσιν μεταδίδωσιν ἡμῖν εἰς μετάληψιν τούτου καὶ κοινωνίαν, ἵν' ὥσπερ πρώην μεταλαβὼν ἐκεῖνος τῆς ἡμετέρας φύσεως γέγονεν ἄνθρωπος ἀληθῶς, οὕτω καὶ ἡμεῖς, μετασχόντες τῆς τεθεωμένης ἐκείνου σαρκὸς, γενώμεθα ἄνθρωποι τεθεωμένης ἐκείνου σαρκὸς, γενώμεθα ἄνθρωποι τεθεωμένοι· καὶ διὰ τοῦτο υἱοὶ μὲν Θεοῦ κατὰ χάριν, ἀδελφοὶ δὲ αὐτοῦ κατὰ σάρκα, οὐ μόνον ἔχοντες πρὸς αὐτὸν τὸ ὁμοούσιον, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅμοιον, κατὰ τὸ δεδοξασμένον τε καὶ τεθεωμένον· καὶ διὰ τοῦτο συγκληρονόμοι τῆς ἐκείνου δόξης καὶ βασιλείας ὑπάρχοντες, ὅπερ ἐστὶ τὸ τέλος τῆς κατὰ τὸν B ἄνθρωπον οἰκονομίας τοῦ θεανθρώπου Λόγου, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ὑπὲρ πάντα νοῦν καὶ λόγον εὐεργεσίας αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅρα πῶς ἡ πολυποίκιλος ἐκείνου

mus in Dialogo contra Luciferianos, qui tamen (ut in Luciferi notis demonstro) non satis hæreticorum versutiam nobis explicuit. Recte notat vetus Nazianzeni scholiastes, in oratione 5, adversus Julianum, sanctos scriptores, si quando Verbum *simile Patri* dicunt, addere *per omnia*, si *simulacrum Patris* vocant, adjungere τὸ ἀπαράλλακτον.

(31) *Deificat.* Et phrasin hanc, et sententiam repetit sæpe Theophanes in hac epistola. Nos semel lectorem admonitum volumus, non esse novum loquendi modum apud antiquos, et sanctos Patres, e quorum scriptis multa testimonia adducere facile esset. Sed ex Græcis Nazianzenum, ex nostris Augustinum citasse contenti erimus. Illis enim navarchis secuti tranabimus difficultatum theologicarum vortices. *Non rapinam* (inquit Augustinus in enarratione psalmi CXXI,) *arbitratus est Christus, esse æqualis Deo. Ut autem tu efficiaris particeps, in id, factus est ipse prior particeps tui*, et in CXXXVII psalmum : *Illa* (inquit) *divinitas Patri æqualis facta est, particeps nostræ mortalitatis, non de suo, sed de nostro, ut et nos efficeremur participes divinitatis ejus, non de nostro, sed de ipsius.* Notum et illud homil. 9, de Nativitate : *Factus est Deus homo, ut homo fieret Deus.* Nazianzenus, in oratione in Pascha, καὶ εἰς τὴν βραδύτητα. *Simus* (inquit) *ut Christus, quoniam Christus quoque sicut nos. Efficiamur dii propter ipsum, quoniam ipse quoque propter nos homo.* Et in elegantissima oratione in laudem Cæsarii fratris : *Cum Christo* (inquit) *sepeliri me oportet, cum Christo refugere, Christi cohæredem esse, Filium Dei, atque adeo Deum ipsum.* Vide Patrum commentarios, Exod. XXI, XXII, I. Regum VI; Psal. CXXXIV, CXXXV.

(32) *Secundum carnem.* Vaticanus αὐτοῦ μόνον etc. Messanensis, ex quo supplevimus αὐτοῦ κατὰ σάρκα, οὐ μόνον, etc.

(33) *Dispensationis.* Antiqui Græci Patres vitam Christi in universum, actionesque illius οἰκονομίαν vocaverunt; in quem sensum apud Damascenum, lib. III : ὀρθοδοξίας, οἰκονομίας μυστήριον legitur, et in Basilio, in Epistola ad Cæsarienses, atque alibi frequenter. Cæterum cum inter omnia Christi opera, maximum et præstantissimum fuerit incarnatio, factum est, ut κατ' ἐξοχὴν, οἰκονομία sit ἀνθρώπησις. Chrysostomus, in cap. 15, ad Corinth. I *Aliter* (inquit) *loquitur Paulus, quando de sola divinitate loquitur, et aliter quando de* (οἰκονομίας) *dispensatione.* Et inferius : *Videamus ergo hic an de sola divinitate loquatur*, ἢ μετὰ τῆς οἰκονομίας ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ ταῦτα ἅπερ φησίν, *vel quantum ad dispensationem de ipso dicat, quæ scribit.* Idem Chrysostomus, in Epistola ad Colossenses, cap. II, atque alibi, in hanc significationem voce hac usus est. Latini non solum *dispensationem*, Christi incarnationem vocarunt, ut interpres, cap. I, ad Ephesios, illis verbis : *In dispensatione plenitudinis temporum*; et Hilarius, lib. XXII. *De Trinitate*, cum ait : *Sed ut superioribus libris docuimus dispensationem assumpti corporis* (hæretici) *rapiunt, ad contumeliam Divinitatis* : et infra : *Nec dispensatio afferet errorem.* et passim; sed et *œconomiæ* vocem retinuerunt in eumdem sensum, Hieronymus in epistola ad Pammachium, et Oceanum, loquens de Apollinari : *Is* (inquit) *dimidiatam Christi introduxit œconomiam; ea scilicet ratione, quod divinam personam Christi homini negavit.* C

(34) *Confractam.* Recte confractam in Adamo per peccatum imaginem Dei, non vero abolitam, similitudinem vero penitus amissam, dixit Theophanes; nam cum illi supererit intellectualis mens, quam ad sui exemplar creavit Opifex, amissa *gratia* deperdita quidem est similitudo, quæ in *innocentia* consistebat, et imago ipsa, quæ manserat, ita obscurata atque deformata, ut necessario reformatione indigeret. Sic explicat Augustinus, lib. 2 *Retractationum*, eam sententiam, quam lib. 6. *de Genesi ad litteram*, cap. 27 et 28, in hoc articulo scripserat; ut se liberet ab Origenis errore in Commentario capitis III Geneseos, ubi *naturalia* (ut vocant) perditione etiam Adamum docet. Quam hæresin Epiphanius detexit, et improbavit in epistola ad Joannem Hierosolymitanum, ab Hieronymo in Latinum sermonem conversa. Porro de imagine et similitudine, eo modo, quo diximus, acceptis, theologice scribit D Bernardus, sermone I, de Annuntiatione beatæ Virginis Mariæ, in hunc modum : *Ego divinam arbitror esse imaginem, quæ nimirum non assuta sed insita atque ipsi impressa naturæ, dividi scindique non potest. Ad imaginem nempe et similitudinem Dei factus est homo, in imagine arbitrii libertatem, virtutes habens in similitudine; et similitudo quidem periit, verumtamen in imagine pertransit homo : imago siquidem in gehenna ipsa uri poterit, non exuri, arderi, sed non deleri. Hæc ergo non scinditur, sed forte provenit, et quocunque perveniat, anima simul et ipsa erit. Nam similitudo non sic, sed aut manet in bono, aut si peccaverit anima, mutatur miserabiliter jumentis insipientibus similata.* Hactenus Bernardus. Non tamen dubitaverim, ut ad Origenem redeam, posse illius verba in pium sensum explicari, præsertim cum in aliis Patribus non multo dissimilia reperiantur. Irenæus enim, lib. III cap. 20, *Ut quod perdideramus* (ait) *in Adamo* (loquitur de incar-

σοφία τὸ τοιοῦτον ἀξιόθεον ἔργον ἀποτελεῖ. Συντριβοῦσαν εὑροῦσα τὴν ἰδίαν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας εἰκόνα, καὶ τὸ θεοειδὲς καθάπαξ ἀποβαλλομένην ὁμοίωμα, δεῖν ἔγνω πρῶτον ταύτην ὥσπερ ἀναχωνεῦσαι καὶ ἀναπλάσαι, καὶ οὕτως εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος, μᾶλλον δὲ μεῖζον ἀναγαγεῖν. Ποιεῖ τοίνυν τοῦτο διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος· τὴν γὰρ δημιουργικὴν ἑαυτοῦ δύναμιν, καθ' ἣν ἔπλασε τοῦτον καὶ κατ' ἀρχὰς κατ' εἰκόνα θείαν τε καὶ ὁμοίωσιν, ἐπεὶ δι' αὐτῆς ἔμελλε τοῦτον πάλιν ἀναμορφοῦν ὁ τεχνίτης, οἷά τινος σοφίας καὶ ἐπιστήμης καὶ δυνάμεως δραστικῆς, ἐνίησι τῷ ὕδατι καὶ αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ πρῶτος εἰσελθὼν καὶ βαπτισάμενος ἐν αὐτῷ. Πρῶτον μὲν ἵνα, καθὼς ἔφην, τὴν ἀναμορφωτικὴν χάριν ἐναποθεῖ τὸ τῷ ὕδατι· οὐ γὰρ δὴ αὐτὸς ἐδεῖτο καθάρσεως ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· δεύτερον δέ, ἵνα τοὺς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννωμένους εἰς ἀδελφότητα πρόσοιτο, πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς γενόμενος διὰ τὸ ταυτὸν ἀμηγέπη τοῦ τρόπου τῆς ὑπερφυοῦς ἐκείνου κατὰ σάρκα γεννήσεως, καὶ γὰρ τὸ τὴν κολυμβήθραν τοῦ θείου βαπτίσματος, ὥσπερ εἰκόνα καθυπογράψαι τῆς παρθενικῆς καὶ ἀμωμήτου γαστρὸς, ἐν ᾗ τὸ καθ' ἡμᾶς διεπλάσθη, καὶ ἐξῆς ἐγεννήθη. Ὥσπερ γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ μακαρίᾳ καὶ θεοδόχῳ γαστρὶ, γυμνῇ τῇ θεότητι ταύτην εἰσδὺς, τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυράματος ἀνέπλασε καὶ ἀνεμορφώσατο, ἑαυτῷ ταύτην ὑποστήσας, καὶ Υἱὸν Θεοῦ ἐν αὐτῇ ὑποστάσει μεθ' ἑαυτοῦ ταυτὴν ποιήσας τῇ παρουσίᾳ τοῦ παναγίου Πνεύματος, χωρὶς ἀνδρικῆς συναφείας, ἀπεργασάμενος τὸ μακαριώτατον ἐκεῖνο χωρίον τῆς Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς καταλλαγῆς καὶ ἀπορρήτου ἑνώσεως μάρτυρα, ἤτοι τὴν Θεοδόχον γαστέρα, πηγὴν ὡς ὄντως ζωαρχικὴν, καὶ ἀναμορφωτικὴν τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀπὸ τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θεοειδὲς κάλλος, οὕτως εἰσελθὼν εἰς τὸ ὕδωρ οὐκέτι γυμνῇ τῇ θεότητι, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀναπλησθείσης ἐν τῇ πρωτοτύπῳ καὶ ζωαρχικῇ κολυμβήθρᾳ καὶ θεωθείσης ἀπαρχῆς τοῦ ἡμετέρου φυράματος, πεποίηκε τῇ ἑαυτοῦ παρουσίᾳ καὶ τῇ τοῦ παναγίου Πνεύματος, ἄλλην ὡσανεὶ νηδὺν ἀναμορφωτικὴν ξυμπάσης τῆς ἡμετέρας φύσεως. Πηγὴν γὰρ ἀναδείξας καὶ ταύτην σωτηρίου κατὰ τὸν Ἡσαΐαν δίχα σαρκικῆς συναφείας καὶ νόμων τῆς φύσεως ἀναγεννᾷν ὑπερφυῶς δυναμένην, πάντας τοὺς προσερχομένους Χριστῷ

nem, Deique similitudine, quam habebat, penitus spoliatam, prius hanc veluti iterum conflandam ac reformandam, et sic ad pristinum decus, imo vero ad majus reducendam duxit. Facit igitur hoc per sacrum baptisma; creandi enim virtutem, qua ille hominem primum ad divinam suam imaginem et similitudinem formavit, cum per eamdem iterum reformare constitueret (quasi per sapientiam atque doctrinam quamdam effectivamque virtutem) aquæ attribuit. Et primus ipse per sese ingressus est, et baptizatus in illa, cum ut (quemadmodum dixi) reformativam gratiam illi largiatur, (neque enim indigebat expurgatione, qui tollit peccatum mundi), tum vero, ut per baptismum renatos ad fraternitatem convocet, primogenitus ipse (propter eumdem quodammodo supernaturalis ejus secundum carnem generationis modum) in multis fratribus effectus. Sed et lavacrum sacri baptismatis velut imaginem quamdam describit, virginei et immaculati ventris, in quo secundum naturam nostram efformatus, et ex quo editus est. Sicut enim beatum illum, et qui Deum excepit uterum, nuda cum deitate ingressus, finxit denuo primitias nostræ massæ, eam sibi conjungens, Deique Filium in ipsa unitione fecit, per adventum sanctissimi Spiritus, absque virili commistione, efficiens nempe, beatissimum illum locum, nostræ cum Deo reconciliationis, ineffabilisque unitatis testem, uterum nempe Dei hospitem, fontem vere vitalem et vim habentem reformandi naturam nostram a corruptione ad incorruptionem divinamque pulchritudinem. Sic, inquam, aquam ingressus, non jam nuda cum deitate, sed cum regeneratis et deificatis in primo atque vivifico lavacro (35) nostræ massæ primitiis fecit illam, sua et Spiritus sancti præsentia, veluti alterum ventrem totius nostræ naturæ reformatorem. Per Isaiam [50] enim ostendit hunc salutis fontem sine carnali copula, et naturæ legibus mirabiliter regenerare valentem eos omnes qui ad Christum cum fide accedunt, et facientem quidem filios Dei, fratres vero Christi secundum gratiam, propter quamdam, ut dictum est, identitatem nativitatis. Interest tamen multum inter

[50] Isa. XII, 1 seqq.

natione Verbi) *id est, secundum imaginem et similitudinem esse Dei, hoc in Christo Jesu reciperemus.* Gregorius Theologus, oratione de Paschate: *Divinam* (inquit) *imaginem accepi, nec custodivi.* Auctor Commentariorum in Psalmos, qui Hieronymi nomine circumfertur, in illud: *Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate? Quid gloriaris* (inquit) *in malitia, hoc est Adam et diabolus, quia quod Deus ædificavit, illi destruxerunt in semetipsis, imaginem Dei et angelorum.* Cum vero hic Theophanes ἀναχωνεῦσαι καὶ ἀναπλάσαι iterum imaginem in nobis Deum ait, perspicue imitatus est Nazianzenum, cujus hæc sunt verba in oratione de baptismate: Χωρὶς πυρὸς ἀναχωνεῦον, καὶ ἀνακτίζον δίχα συντρέφεως, id est *Absque igne nos rursus conflans, et absque confractione iterum effingens.*

(35) *Primo atque vivifico lavacro.* Πρωτότυπον lavacrum vocat mysterium incarnationis, quasi quod fons fuerit et origo reliquorum omnium mysteriorum. Origenes ἀρχηγὸν σωτηρίας *auctorem salutis* vocavit. Paulus I ad Timoth. III *magnum sacramentum* appellavit, quod merito dictum adversus Arianos divinitatis Christi hostes probat eleganter et copiose Hilarius, lib. XII *de Trinitate.* Nazianzenus in oratione in funere Cæsarii fratris, eadem, qua Theophanes mente, *novum mysterium* vocavit. Τί τὸ (ait) καινὸν τοῦτο περὶ ἐμὲ μυστήριον; *Quodnam hoc novum circa me mysterium?*

primum ac secundum ventrem ; tanto enim secundus, nempe fons in quo regeneramur, cum primo, qui scilicet et Deum excepit et peperit, dignitate incomparabilis est, quanto Dominus qui ex primo natus est, major est iis qui ex altero renascuntur, imo vero et magis. Nam qui ex secundo regenerantur, fratres illius, qui ex primo natus est, et Dei filii secundum gratiam efficiuntur, at secundus alveus cum primo nullam talem habet cognationem. Quin imo inter sese ita differunt, ut signum extrinsecum natura differt a veritate. Illa enim est vera Dei Mater, quoniam vere ex ipsa, qui supra omnem substantiam est, suscepit substantiam. Aqua vero sacri baptismatis accipitur, ut diximus, tanquam signum et figura vivifici illius ac Dei hospitis ventris. Per illam nos sine carnali conjunctione, ac cæteris naturæ operibus, in Dei filios mirifice regenerati, conformesque imagini naturalis Filii Dei, qui ex ipso virginali intactoque utero prodiit, efficimur, ex aqua vero nihil accipimus quod ad novi hominis et secundum Deum creati substantiationem pertineat. Nam id totum quod ab secunda hac creatione atque regeneratione præstatur, a præsentia sancti Spiritus fit.

A μετὰ πίστεως καὶ υἱοὺς μὲν Θεοῦ, ἀδελφοὺς δὲ Χριστοῦ κατὰ χάριν διὰ τὸ ταυτόν πως, ὡς εἴρηται, τῆς γεννήσεως ἀπεργαζομένην. Εἰ καὶ τὸ διάφορον τῆς πρώτης νηδύος πρὸς τὴν δευτέραν, ἤτοι τῆς Θεοδόχου καὶ θεοτόκου γαστρὸς πρὸς τὴν ἀναγεννῶσαν ἡμᾶς κολυμβήθραν, ἀσύγκριτόν ἐστι τῇ ἀξίᾳ, ὁπόσον ὁ ἐκ τῆς πρώτης γεννηθεὶς Κύριος, πρὸς τοὺς ἀναγεννωμένους ἐκ τῆς δευτέρας, μᾶλλον δὲ καὶ πλέον. Οἱ γὰρ ἐκ τῆς δευτέρας ἀναγεννώμενοι, ἀδελφοὶ τοῦ ἐκ τῆς πρώτης γεννηθέντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ χρηματίζουσιν κατὰ χάριν· ἡ δὲ δευτέρα νηδὺς πρὸς τὴν πρώτην οὐδεμίαν τοιαύτην συγγένειαν κέκτηται, ἀλλὰ τοσοῦτόν ἐστιν ἀλλήλων μεταξὺ τὸ διάφορον, ὅσον σύμβολον ἐξωτερικὸν διαφέρον τῇ φύσει πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἡ μὲν γάρ ἐστιν ἀληθὴς τοῦ Θεοῦ Μήτηρ, διὰ τὸ ἀληθῶς ἐξ αὐτῆς οὐσιωθῆναι τὸν ὑπερούσιον. B Τὸ δὲ ὕδωρ τοῦ θείου βαπτίσματος, ὡς σύμβολον καὶ τύπος παραλαμβάνεται τῆς ζωαρχικῆς καὶ θεοδόχου νηδύος ἐκείνης, ὡς εἴρηται. Διὰ τὸ καὶ ἡμᾶς ἐκ τούτου χωρὶς σαρκικῆς συναφείας καὶ τῶν ἄλλων τῆς φύσεως ἔργων ἀναγεννᾶσθαι ὑπερφυῶς εἰς υἱοὺς Θεοῦ, καὶ συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ φύσει Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γεννηθέντος ἐκ τῆς παρθενικῆς ἐκείνης καὶ ἀμωμήτου γαστρός· ἐκ γὰρ τοῦ ὕδατος ἡμεῖς, οὐδέν τι λαμβάνομεν εἰς οὐσίωσιν τοῦ καινοῦ καὶ κατὰ Θεὸν κτισθέντος ἀνθρώπου. Τὸ γὰρ πᾶν τῆς τοιαύτης θεοειδοῦς ἀναγεννήσεώς τε καὶ ἀναπλάσεως, ἡ παρουσία τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπεργάζεται.

4. Quapropter ille per suam incarnationem quæ mentem ac rationem omnem superat, nostri fermenti primitias, ad summum divinitatis extulit, efficiens nempe, id quod a se fuerat assumptum, suæ divinitatis consors, nobis deinde unitatem naturæ largitus, et carne, et sanguine nobiscum participatis, consubstantialis nobis effectus est. Per secundam vero nostram creationem quæ per baptismum fit, recepit nos in fratres ex simili quodam generationis modo, uti diximus : solum enim in spiritu renatos fraternitate donat, deos jam per gratiam factos et tanquam indutos imaginem cœlestis Adami, ut quondam terreni. Hinc enim divinam formam accipiunt, et ad ipsius humanitatis exemplum, quæ ad altissimum divinitatis gradum erecta est, deificantur. Quapropter non omnes homines sunt fratres Domini, sed ii tantum qui renati sunt per sanctum baptismum, et servaverunt deiformem pulchritudinem ad finem usque immaculatam. Ut enim nos nunquam equos, aut canes D vocaremus fratres, eo quod nostra caro, sicut et illorum, ex terra constet, mortalisque sit et passibilis, sensibus et sanguineis venis compacta, attractoque per pulmonem aere quasi in se ipsa vitam includens, sed adjectione rationis ab illorum affinitate ac fraternitate differimus, accipientes tantum in horum communionem eos, qui ratione præditi sunt ; sic et Salvator noster nostram ex nobis, cum assumpsisset naturam, non hanc nudam, aut divinæ gloriæ expertem esse voluit, sed eam ex ipsa unitione ditavit divinæ naturæ proprietatibus. Ideoque cum hanc Deo dignam gratiam hominibus

δ'. Ὅθεν διὰ μὲν τῆς ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ, τὴν μὲν ἀπαρχὴν εἰς ἄκρον ἐθέωσε τοῦ ἡμετέρου φυράματος, ἤτοι τὸ ἴδιον πρόσλημμα, ὁμόθεον ἀπεργασάμενον τοῦτο· ἡμῖν δὲ τὸ ὁμοφυὲς ἐδωρήσατο, κοινωνήσας ἡμῖν παραπλησίως σαρκὸς καὶ αἵματος. C Κἀντεῦθεν ὁμοούσιος ἡμῖν γεγονὼς διὰ δὲ τῆς ἀναπλάσεως ἡμῶν τῆς κατὰ τὸ βάπτισμα, εἰς ἀδελφότητα προσήκατο καὶ ἀνήγαγε διὰ τὸ ὁμοιότροπόν πως, ὡς εἴρηται, τῆς γεννήσεως· τοὺς γὰρ ἀναγεννωμένους ἐν πνεύματι μόνους τῆς ἀδελφότητος ἀξιοῖ θεοὺς κατὰ χάριν ἐντεῦθεν γεγεννημένους, ὡς φορέσαντας τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου Ἀδὰμ ὥσπερ πρώην τοῦ χοϊκοῦ. Τὸ γὰρ θεῖον εἶδος ἐντεῦθεν λαμβάνουσι, καθὸ γίνονται θεωμένοι ὥσπερ εἰς ἄκρον ἐθεώθη καὶ τὸ ἀνθρώπινον τούτου. Διὰ γὰρ τοῦτο οὐ πάντες ἄνθρωποι εἰσιν ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, ἀλλ' οἱ ἀναγεννηθέντες διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος, καὶ τηρήσαντες τὸ θεοειδὲς κάλλος ἀκηλίδωτον μέχρι τέλους. Ὥσπερ D γὰρ ἡμεῖς, οὐ κἂν ποτε καλέσαιμεν ἀδελφοὺς τοὺς ἵππους καὶ κύνας διὰ τὸ τὴν ἡμῶν τε κἀκείνων σάρκα παραπλησίως ἐκ γῆς ὑφεστάναι, καὶ θνητὴν ὁσαύτως εἶναι καὶ παθητήν, αἰσθήσει συνδεδεμένην καὶ ὀχετοῖς αἱμάτων καὶ τῇ διὰ τοῦ πνεύμονος ὁλκῇ τοῦ ἀέρος, τὴν ζωὴν ὥσπερ ἐν ἑαυτῇ περικλείουσαν, ἀλλὰ τῇ προσθήκῃ τοῦ λογικοῦ διεστήκαμεν τῆς ὁμοφυΐας ἐκείνων καὶ ἀδελφότητος, τοὺς τὸ λογικὸν μόνον πεπλουτηκότας εἰς κοινωνίαν τούτων δεχόμενοι, οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐξ ἡμῶν τὸ ἡμέτερον προσλαβόμενος, οὐ ψιλὴν ἐτήρει καὶ τῆς θείας δόξης ἀμέτοχον, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ἑνώσεως τοῖς ἰδιώμασι τῆς θείας κατεπλούτησε φύσεως. Καὶ διὰ

τοῦτο μεταδοὺς τοῖς ἀνθρώποις τῆς τοιαύτης θεοπρεποῦς χάριτος, ἀδελφοὺς καθίστησι τῷ θεοειδεῖ; ἐκείνους ὥσπερ τὸ ἑαυτοῦ ἀνθρώπινον ὁμοίους ἀπεργασάμενος.

largitus esset, fratres illos fecit, eosdemque ut et suam humanitatem (36) deitate donavit.

ε'. Ἀναπλάττει μὲν οὖν καὶ ἀναγεννᾷ τὴν καθ' ἡμᾶς φύσιν ὁ Κύριος, τούτῳ τῷ τρόπῳ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κτίσαν ἐκ ζωαρχικῆς μήτρας τῆς παναγίας Παρθένου τὴν σάρκα Χριστῷ χωρὶς σαρκικῆς συναφείας, τοῦτ' αὐτὸ διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοὺς ἀναγεννωμένους ἀναπλάττει δίχα σαρκικῶν θελημάτων, ὁμοίως ὡς περὶ ὧν φησιν ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι *Οὐκ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν*. Τί τὸ μετὰ ταῦτα; Οὐ μόνον ὁμοειδεῖς ἑαυτῷ καὶ ἀδελφοὺς ἰδίους εὐδοκεῖ γεγενῆσθαι, οὐδὲ μέχρι τούτου τῆς εὐεργεσίας ἵσταται, ἀλλὰ καὶ σῶμα καὶ μέλη ἑαυτοῦ, ὡς κεφαλὴν μᾶλλον ἡμῶν μελῶν τε καὶ σώματος ὄντων ἢ ἀδελφὸν ὀνομάζεσθαι, τῷ συνδέσμῳ τῆς ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ἀγάπης αὐτοῦ. Διά τοι τοῦτο καὶ ἅπερ μέλλει συνάψειν ἑαυτῷ ὡς ἴδια μέλη, πρῶτον ὁμοειδῆ καθίστησι τῇ κεφαλῇ διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἔπειτα διὰ τῆς μεταδόσεως καὶ κοινωνίας τοῦ ἰδίου σώματός τε καὶ αἵματος, προσκολλᾷ ἑαυτῷ καὶ ἀλλήλοις πάντα τὰ θεοειδῆ ταῦτα μέλη. Διὰ τοῦτο γὰρ προηγεῖται τὸ βάπτισμα τῆς ἱερᾶς μεταλήψεως· πρῶτον γὰρ δεῖ γενέσθαι τὰ μέλη τῇ κεφαλῇ ὅμοια, ὅπερ, ὡς εἴρηται, τὸ θεῖον ἐργάζεται βάπτι-

5. Creat igitur nos iterum Dominus regeneratque hoc pacto naturam nostram. Spiritus enim sanctus qui ex vivido sanctissimæ Virginis utero condidit Christo carnem, absque conjunctione carnali, similiter per sacrum baptismum in lavacro renatos sine carnali voluntate creat, ut ii sunt de quibus evangelista inquit, quod *Non ex voluntate carnis neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt* [31]. Quid tum postea? Non solum uniformes sibi, fratresque proprios fieri nos vult, nec hic nos beneficiis afficere desinit: nam et corpus et membra sua nos facit, ut cum membra nos et corpus illius simus, ille propter vinculum suæ charitatis, quæ mentem et rationem omnem exsuperat, caput potius quam frater appelletur. Atque ideo membra, quæ tanquam propria sibi est copulaturus, conformia prius capiti facit per baptismum, deinde per participationem ac communicationem suæ carnis et sanguinis sibi, et inter sese invicem divina hæc omnia membra agglutinat (37). Ideo enim baptismus sanctam præcedit communionem (38): prius enim membra fieri debent similia capiti, quod, ut diximus, sacer baptismus præstat, deinde capiti conjungi, quod per tremendam communionem efficitur, quæ et immortalitatis quidam est fomes (39). Eam vero

[31] Joan. I, 13.

(36) *Ut et suam humanitatem*. Non quidem ita accipienda sunt verba hæc, ut humanitatem Christi multo excellentius, quam naturam nostram deitate donatam non intelligamus; illi enim Dei essentia juncta est et in una persona copulata; nobis divinitas obvenit gratiæ divinæ beneficio, per quam filii Dei (ut inquit Apostolus) et nominamur et sumus. Itaque hæc est hujus loci sententia, quam sæpe alias explicat ipse Theophanes.

(37) *Agglutinat*. Sensus hujus loci est, per baptismum fieri nos membrum Christi, qui Ecclesiæ caput est, per Eucharistiam vero Christo capiti ac reliquis membris, id est Ecclesiæ conjungi. Hæc enim sacrati corporis sanguinisque Dominici dos est ut Christus ipse pollicetur: *Qui manducat* (inquit) *meam carnem, et bibit meum sanguinem in me manet. Joan.* VI, et rursum XVII, *Ut omnes unum sint sicut tu Pater in me, et ego in te ut et ipsi in nobis unum sint*. Paulus scribens Corinthiis: *Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus, et uno calice participamus*. Antiqui etiam Patres idem nos docent. Legendus Nazianzenus, oratione 3 in Julianum ad medium, et veteris interpretis in eo loco scholium, et Chrysost. homil. 45 in Joannem; et 60 et 61 ad populum Antiochenum, et 83 in Matthæum; Cyrillus, lib. IV in Joannem, cap. 17; lib. X, cap. 13, et lib. XI, cap. 26; Gregorius Nyssenus, in oratione catechetica, quæ dicitur magna, cap. 37; Hilarius lib. VIII *De Trinitate;* Leo, serm. 14, de passione Domini. Apud Augustinum hæc habemus, in sermone de infantibus, quæ refert Gratianus, *De Consecratione*, dist. 2, cap. *Quia passus: Ita* (inquit) *Dominus noster Jesus Christus nos significat, nos ad se pertinere voluit, mysterium pacis et unitatis nostræ in sua mensa consecravit. Qui accipit mysterium unitatis, et non tenet vinculum pacis, non mysterium accipit pro se, sed testimonium contra se.* Idem, lib. XXI *Civitatis* cap. 25, *Symbolum unitatis* sacramentum hoc vocat, quod Tridentini Patres probant sessione 13, cap. 2 et 3; Florentini, in Legatione ad Armenos. Hinc factum ut *synaxeos* voce sacrosanctum istud sacramentum per catachresin nominetur, ut tradit Dionysius, c. 3 *ecclesiasticæ Hierarchiæ*. Latinis communionis idem vocabulum frequens in hoc sensu, ut antiquissimis conciliorum canonibus et praxibus docemur. Origenes et ante illum Dionysius in eamdem sententiam ἀρχιτυναγωγὴν hujus sacramenti virtutem scite vocant, idest, *præcipuam ac potissimam vim habentem ad conciliandum et coadunandum Christianum populum*, et Clemens Alexandrinus τελείωσιν τῆς ἀγαπήσεως *perfectionem et consummationem charitatis* appellavit.

(38) *Baptismus sanctam præcedit communionem*. Moveor (ut dixi) loco hoc, ut existimem Theophanem vixisse multo ante Andronici senioris ætatem. Nam postquam baptismus adultorum desiit, cæremonia hæc suscipiendi corporis Dominici cessavit. Porro prius, post baptismum administrari solitum, vel parvulis ipsis, multis antiquorum scriptorum testimoniis probatur. Tertullianus, libro *de Pudicitia: Anulum* (inquit) *accipit tum primum, quo fidei pactionem interrogatus obsignat, atque ita exinde opimitate Dominici corporis vesciter*. Idem repetit libro IV *adversus Marcionem;* Dionysius *Ecclesiast. Hierarch.* cap. 2; Ambrosius, lib. III *De Sacramentis*, cap. 2; Hieronymus in Dialogo adversus Luciferianos; Augustinus, lib. V *Hypognosticon;* Gregorius, in Sacrament.; Ordo Romanus, et Alcuinus.

(39) *Immortalitatis est quidam fomes*. Resurrectionem carnis similiter probat Irenæus adversus Valentinum, lib. V, cap. 2, per veram participationem carnis et sanguinis Christi, quem locum ab Œcolampadii calumniis pie et docte vindicat Rofensis episcopus, ut et notavit Franciscus Fevardentius in notis ad eum locum.

communionem prius per seipsum perfecit Salvator, in mystica cœna suum ipse corpus sanguinemque proprium litans, dansque hæc in cibum et potum apostolis, cum panem et vinum accepisset, commutassetque in propriam carnem spiritu perfectionis auctore : qui primo illam conflavit ex virginea carne et sanguine, denuo tamen ad illam eamdem efficiendam carnali natura, sicut antea in Virgine, minime indigens. Ita nos perficit (40), filios Dei faciens, regnique sui cohæredes ; adeo ut quem omnis spiritalis et sensibilis creatura adorat, tanquam Deum cum Patre et sancto Spiritu considentem, nos ut fratrem habeamus, utque membra capiti, nos illi adhæreamus, et inseparabiliter conjuncti simus in infinita sæcula.

σμα, ἔπειτα συναφθῆναι τῇ κεφαλῇ, ἥτις συνάφεια διὰ τῆς φρικτῆς κοινωνίας ἀποτελεῖται. Ἡ δέ ἐστι τῆς ἀφθαρσίας τὸ ζώπυρον, ἥντινα μετάδοσιν καὶ κοινωνίαν πρῶτον δι' ἑαυτοῦ ἐτέλεσεν ὁ Σωτὴρ, κατὰ τὸν μυστικὸν δεῖπνον αὐτὸς τὸ ἑαυτῷ σῶμα ἱερουργῶν καὶ τὸ ἴδιον αἷμα, καὶ διδοὺς εἰς βρῶσιν καὶ πόσιν καὶ τοῖς ἀποστόλοις, ἄρτον καὶ οἶνον λαβὼν, καὶ μεταβαλὼν ταῦτα εἰς σάρκα ἰδίαν τῷ τελεταρχικῷ πνεύματι· τῷ καὶ πρώτως ταύτην συστησαμένῳ ἐκ τῆς παρθενικῆς σαρκὸς καὶ τῶν ταύτης αἱμάτων, μὴ δεηθεὶς καὶ νῦν σαρκικῆς φύσεως εἰς ἀποτέλεσμα ταύτης. Ὥσπερ ἄρα καὶ τότε ἐν τῇ Παρθένῳ, καὶ οὕτως ἡμᾶς τελειοῖ υἱοὺς Θεοῦ ἀπεργασάμενος καὶ συγκληρονόμους τῆς βασιλείας αὐτοῦ· ὥστε τὸν ὑπὸ πάσης κτίσεως νοερᾶς τε καὶ αἰσθητῆς προσκυνούμενον ὡς Θεὸν καὶ τῷ Πατρὶ καὶ Πνεύματι συνεδρεύοντα, ὡς ἀδελφὸν ἔχειν καὶ ὡς μέλη τῇ ἑαυτῶν κεφαλῇ, οὕτως ἐκείνῳ προσηρμόσθαι τε καὶ ἀχωρίστως ἔχεσθαι εἰς αἰῶνας ἀπείρους.

6. Hæc sunt, o fratres, effecta, quæ supra naturam sunt, hæc Deo digna quæque omnem rationem excedunt Filii Dei ad nos in carne venientis opera ; ad tale cacumen et incomparabilem gloriam evexit humilem naturam nostram amator hominum Dominus. Quoniam ergo opus erat tale deificationis nostræ inenarrabile mysterium perpetuo exerceri in iis qui in vitam successuri essent homines, usque ad consummationem mundi, hoc est regenerationem ipsorum per sacrum baptismum, et conjunctionem cum Christo, quæ per communicationem Dominici corporis et sanguinis fit, perpetuam esse atque firmissimam ; opus autem erat ut et Dominus post passionem et resurrectionem in cœlos ascenderet, atque ad dexteram throni majestatis assideret : ideo opificem illam Spiritus sancti gratiam, per quam et secunda creatio, et regeneratio eorum qui sunt, et qui erunt usque ad consummationem sæculi, fieri debebat, suis apostolis abunde largitus est ; et suum ipsius munus et

ς'. Ταῦτα, ἀδελφοὶ, τὰ ὑπὲρ φύσιν ἀποτελέσματα· ταῦτα, ἀδελφοὶ, τὰ θεοπρεπῆ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἔννοιαν ἔργα τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐν σαρκὶ ἐπιδημίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς τοιαύτην περιωπὴν καὶ δόξαν ἀνείκαστον, τὴν ταπεινὴν ἡμῶν ἀνύψωσε φύσιν ὁ φιλάνθρωπος Δεσπότης. Ἐπεὶ οὖν ἔδει τὸ τοιοῦτον τῆς θεώσεως ἡμῶν ἄφραστον ἐνεργεῖσθαι διὰ παντὸς μυστήριον ἐν τοῖς ἐρχομένοις εἰς τὸν βίον τοῦτον ἀνθρώποις, μέχρι τῆς τοῦ παντὸς συντελείας, ἤγουν ἡ διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος αὐτῷ ἀναγέννησις, καὶ ἡ διὰ τῆς μεταλήψεως τοῦ Δεσποτικοῦ σώματός τε καὶ αἵματος συνάφεια πρὸς Χριστὸν διηνεκής τε καὶ ἀδιάῤῥηκτος· ἔδει δὲ τὸν Κύριον μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν εἰς οὐρανοὺς ἀνελθεῖν, ἐν δεξιᾷ τε τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης κεκαθιμέναι, τὴν δημιουργικὴν ἐκείνην τοῦ θείου Πνεύματος χάριν, δι' ἧς ἥ τε ἀνάπλασις καὶ ἀναγέννησις τῶν ὄντων τε καὶ ἐσομένων μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος ἀνθρώπων τελεῖσθαι ἔμελλε, τοῖς ἑαυτοῦ ἀποστόλοις δαψιλῶς χορηγεῖ, τὸ ἴδιον ἔργον ἐγχει-

(40) *Perficit.* Proprium verbum est divinorum mysteriorum, quæ merito nos sacramenta vocamus ; illa enim sunt quæ veram perfectionem animæ tribuunt. Itaque *perficere* idem est, quod initiare, consecrare, et divino charactere σφραγεῖν *obsignare*. Nam Gregorio Theologo, si quis illius scripta non oscitanter legat, synonyma hæc, ut multi apud eum loci probare possunt. Occurrit mihi nunc ille, εἰς Γοργονίαν, ubi de baptismo loquens, eum τελείωσιν καὶ σφραγῖδα vocat. Τελουμένη (inquit) τῷ βαπτίσματι, *baptismate* (*Gorgonia*) *perfecta, consummata*, et rursum σφραγὶς, ἀλλὰ οὐ χάρισμα ἦν τὸ μυστήριον, *signaculum, non gratia erat* (*illi*) *hoc mysterium*. Sic et Dionysius, *Hierarch. ecclesiast.* cap. 1, et alibi, baptismum vitam beatam τελεῖν dixit ; et Paulo frequens hæc vox in istum sensum : Σκιὰν γὰρ (inquit ad Hebræos x) ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, κατ' ἐνιαυτὸν ταῖς αὐταῖς θυσίαις ἃς προσφέρουσιν εἰς τὸ διηνεκὲς, οὐδέποτε δύναται τοὺς προσερχομένους τελειῶσαι· *Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere.* Nec aliter accipiendum esse arbitrer verbum hoc apud Hieb. x : Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραὴλ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· quod vulgatus interpres optime vertit: *Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israel donec veniat Filius hominis*, id est, ut recte Hilarius interpretatur, non erit Evangelium admissum a Judæis nisi cum secundo advenero in diem judicii, tunc enim illi post gentium plenitudinem, ut Apostolus dixit, consummabuntur, id est, perficientur Christianismi et fidei Evangelicæ charactere. Etenim eo tempore redituros Judæos ad agnitionem veritatis multorum Patrum sententia est. Vide (post Ambrosium, Chrysostomum, Basilium, Gregorium Magnum) Gaudent. tract. in Evang. Porro Latinum verbum *perficere* in eamdem significationem usurparunt sacri scriptores : Ambrosius, lib. III *de sacrament.* cap. 2 : *Sequitur spirituale signaculum quia post fontem superest, ut perfectio fiat.* Augustinus lib. I *contra Julianum: Valeant itaque* (inquit) *qui baptismum negant hominem perficere.* Quo loco Massilianorum hæresin perstringit, quæ errore hoc (Damasceno teste) ducebatur.

ρισας αὐτοῖς ἐνεργεῖν, καὶ διὰ τοῦτο χειροτονήσας αὐτοὺς ὥσπερ ἄλλους θεοὺς καὶ δημιουργοὺς, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ παντουργοῦ Πνεύματος δυναμένους ποιεῖν τὰ μείζονα τῆς θείας δυνάμεως ἔργα. Καὶ ἐξ ὧν μάλιστα τό τε ποικίλον τῆς σοφίας καὶ δυνάμεως τοῦ Θεοῦ γνωστὸν γίνεται, καὶ ὁ τῆς ἀγαθότητος ἀνεξιχνίαστος αὐτοῦ πλοῦτος ἀποκαλύπτεται, δι' ὃ καὶ ὁ θεῖος ἔλεγε Παῦλος· *Συνεργοὶ Θεοῦ ἐσμεν*. Καὶ γὰρ πάντων τῶν ἔργων ὧν ἐποίησεν ὁ Θεὸς καὶ τῶν νοητῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν τὸ μεῖζόν ἐστιν ἀσυγκρίτοις ὑπεροχαῖς, ἡ θεία ψυχή τε καὶ σὰρξ τοῦ Δεσπότου. Τί γὰρ μεῖζον τοῦ τὴν καθ' ἡμᾶς φύσιν, τοῦ Θεοῦ Λόγου φύσιν γενέσθαι καθ' ἕνωσιν ὑποστατικήν; Ὅσον ἄρα διαφέρει τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος τῶν Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ· διαφέρει δὲ ὅσον δούλου δεσπότης· τοσοῦτον καὶ τὸ ἔργον τῆς θείας σαρκώσεως διενήνοχε τῆς δημιουργίας τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων. Τοῦτο τοίνυν τὸ ἀνυπέρβλητον ἔργον καὶ τοῖς ἀποστόλοις ὁμοίως ἐνεργεῖν δέδωκε, καὶ δι' ἐκείνων τοὺς διαδόχους ἐκείνων καὶ καθεξῆς τοὺς λοιποὺς μέχρι τῆς τελευτῆς τοῦ *παρόντος* βίου. Ἄρτον γὰρ καὶ οἶνον λαμβάνοντες τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ θείου Πνεύματος, εἰς σῶμα καὶ αἷμα Δεσποτικὸν, ὦ τοῦ θαύματος! μεταβάλλουσι· καὶ λύειν καὶ δεσμεῖν ἁμαρτίας ἐξουσίαν εἰλήφασιν, ὃ μόνου Θεοῦ ἔργον ὑπάρχει. Καὶ ἀνθρώπους λαμβάνοντες, διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος ἀναγεννῶσι καὶ ἀναπλάττουσιν εἰς υἱοὺς Θεοῦ καὶ θεοὺς κατὰ χάριν, ὥσπερ ἂν εἴ τις ἵππον λαβὼν μετέπλασεν εἰς φύσιν ἀνθρώπου, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ μείζω ταῦτα τῶν πολλῶν εἰρημένων. Μεῖζον γάρ ἐστι τὸ τὸν ἄρτον καὶ οἶνον εἰς σῶμα θεῖον μεταβαλεῖν καὶ ἄνθρωπον θεὸν κατὰ χάριν ποιῆσαι, ἢ οὐρανὸν καὶ ἀγγέλους ποιῆσαι.

officium ab illis efficiendum ipsis attribuit, ac propterea creavit eos veluti deos et creatores, potentes virtute omnipotentis Spiritus, maxima divinæ virtutis efficere opera. Et vero ex iis multiformis Dei sapientia et virtus præcipue apparet, et investigabiles bonitatis ipsius deteguntur divitiæ. Ideoque beatus dicebat Paulus: *Dei cooperatores sumus* [41]. Etenim omnium operum tam spiritualium, quam corporeorum, quæ Deus fecit, maximum est incomparabili excellentia, sacra anima et caro Dominica. Quid enim majus est, quam nostram naturam secundum unionem hypostaticam fieri naturam Verbi Dei? Quantum ergo præstat (41) humanitas Salvatoris ipsis Cherubim et Seraphim (præstat autem quantum servo Dominus), tantum etiam divinæ carnis generatio superat creationem cœlestium potestatum. Hoc ergo eximium opus apostolis quoque exercendum dedit, et per illos eorum successoribus, et deinceps reliquis usque ad consummationem hujus vitæ. Panem enim et vinum accipientes, virtute Spiritus sancti in corpus et sanguinem Dominicum, o rem admirabilem! transmutant, solvendi etiam et ligandi peccata, quod quidem solius Dei est opus, ipsi potestatem acceperunt. Sed et homines per sacrum baptismum regenerant, atque in Dei filios deosque secundum gratiam reformant, non aliter quam si quis equum in naturam hominis transmutaret; imo vero multo majora hæc sunt omnibus iis quæ hactenus dicta sunt; majus enim est panem et vinum in corpus transmutare divinum, hominemque deum efficere secundum gratiam, quam cœlum et angelos creare.

ζ'. Ταύτην οὖν, ἀγαπητοὶ, τὴν δημιουργικὴν καὶ θεοποιὸν χάριν καὶ δύναμιν τοῦ ἁγαθοῦ Πνεύματος ἥτις ἐνεργεῖν τὰ μείζω πάντων κτισμάτων ἐν ἀκαρεῖ δύναται, ὁ ἱερεὺς, ὦ τῆς περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου φιλανθρωπίας καὶ δωρεᾶς! ἀναμφιβόλως κομίζεται. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος ὁμοίως ἄρτον καὶ οἶνον λαμβάνων, τῇ ἐνοικούσῃ τούτῳ διὰ τοῦ χρίσματος τῆς ἱερωσύνης θείᾳ δυνάμει, εἰς σῶμα καὶ αἷμα μεταβάλλει Δεσποτικόν· μεῖζον ἐντεῦθεν ἐργαζόμενος; ἔργον, ὡς δέδεικται, ἢ εἴπερ ἀγγέλους καὶ οὐρανοὺς δυνατῶς εἶχε δημιουργεῖν. Καὶ πάλιν ἄνθρωπον λαμβάνων θνητὸν, διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος υἱὸν Θεοῦ καὶ θεὸν κατὰ χάριν ἐργάζεται· μεῖζον ἐργαζόμενος ἔργον, ἢ εἴπερ ἀνεγείρειν νεκροὺς ἐδύνατο, καὶ τὰ λελωβημένα καὶ πεπτηρωμένα τοῦ σώματος μέλη ὑγιᾶ καὶ ἄρτια καθιστᾷν λόγῳ. Εἰ οὖν ἔδει φανῆναί τινα ἐπὶ τῆς γῆς ἄνθρωπον, ἀγγέλους καὶ οὐρανοὺς δημιουργεῖν λόγῳ δυνάμενον, καὶ νεκροὺς ἀνεγείρειν καὶ ἀνίατα πάθη ἰᾶσθαι, ὁποῖον ἐχρῆν τὸν τοιοῦτον εἶναι; Καθαρὸν καὶ τὴν ἀρετὴν ἀπαράμιλλον, ὥστε τοιαύτην τοῦ

7. Hanc igitur, o charissimi, opificem ac deificantem sancti Spiritus gratiam et virtutem, quæ in ictu oculi creare potest, maxima quæque creaturarum (o amorem et beneficentiam erga nos Verbi Dei!) sine dubio accipit sacerdos. Nam et ille similiter panem et vinum accipiens per inhabitantem in se, mediante sacerdotii unctione, sacram virtutem in carnem et sanguinem commutat Dominicum; majus propterea exercens opus, quam si angelos et cœlos creare posset. Deinde mortalem accipiens hominem per sanctum baptismum, Dei Filium, Deumque secundum gratiam efficit, majus efficiens opus, quam si mortuos suscitaret, et luxata ac mutila corporis membra sanitati et integritati solo verbo restitueret. Si igitur inter nos homo esset, qui angelos cœlosque verbo creare posset, suscitare mortuos, et incurabilibus morbis mederi, qualem eum esse oporteret? quam purum et vitæ probitate ante omnes excellentem nempe ut hanc Dei virtutem atque potentiam susciperet fieretque post Deum alter creator? Si millies profecto illi quotidie pro Christo mori liceret, adhuc

[41] I Cor. 3, 9.

(41) *Præstat.* Vaticanus habet διάφορον. Messanensis διαφέρει.

tamen minime dignum opus faceret, quo tanti muneris gratiam compensaret. At sacerdotis opera majora iis multoque ac sine ulla comparatione præstantiora esse, ostensum est. Qualem igitur esse deceat eum qui sacerdotii gratiam accepit, quam divinum ac pene cœlestem, hinc perpendere licet. Christi certe esse debet perfectissimus imitator, illiusque in carne primi pontificis atque horum sacrorum sacerdotis et initiatoris sequi vestigia. Quocirca haud erraret aliquis, o dilecti, si diceret sacerdotium esse Dei effectricem virtutem, vel divinam scientiam pro fine habentem, ut hominem efficiat deum secundum gratiam, conformem vero imagini Filii Dei secundum naturam, idque per signa quædam tanquam per instrumenta, panem vero et vinum aqua commistum in corpus et sanguinem Dominicum transmutet, renatosque homines per baptismum capiti Christo ut membra conglutinet. Quare cum nemo carnis vinculis detentus vere dignus administrator horum supernaturalium mysteriorum inveniri possit (etenim et angelis ipsis et desiderabilia hæc sunt et formidanda), puritatem saltem, quam acquirere hominibus datur, contemnere, aut rejicere, nec pro viribus conari Salvatoris in terris vitæ institutum imitandum sibi proponere, id certe ingrati erit animi divinarumque rerum contemptoris, ideoque intolerabili supplicio dignum. Cui namque datum est multum, multum etiam exigetur ab eo. Ac vetus nimirum illud Hebræorum sacerdotium figura erat et imago nostri hujus sublimis atque cœlestis; sanguinibus enim et animalium tantum occisionibus licebat illi, non animæ, sed corporis maculas et inquinamenta purgare. Ut enim uno verbo dicam, omnia quæ per illud fiebant, umbra erant, ut divinus ait Apostolus [53], futurorum bonorum, nostris rebus tanto inferior, quantum abest a cœlo terra. Ideo pro nostri eorumque sacerdotii diversitate, cum sacerdotes item nostri et illorum pro rata portione differant (quantum certe ab angelis homines absunt), tamen Nadab quidam et Abiud filii, Aaronis, sacerdotesque, cum nefarium quoddam opus perpetrassent, igne alieno adolere thus Deo aggressi, violatæ legis pœnas absque mora luerunt [54], ab eodem igne illico combusti; quibus nec pater Aaron potuit opitulari. Quid vero opus est pluribus [55], quando et ipse Aaron a Deo electus, et primus apud illos pontifex, apud Deum vero secundus post Moysem, cum leviter Deum offendisset, miserabiliter vita privatus est, nec fratre quidem Moyse illum e supplicio liberare valente [56]? Quid vero deinde Heli sacerdos? Licet ille bonus in se esset et irreprehensibilis, propter solam suorum filiorum iniquitatem diro mortis genere vitam finivit; atque certe illos verbis sæpe corripuerat, tametsi non severe et graviter, ut oportuerat, castigarat. Si igitur delinquentes illi qui sub legis umbra

A Θεοῦ δύναμιν δέξασθαι καὶ ἀξίαν, καὶ δημιουργὸν ἕτερον εἶναι μετὰ Θεὸν, πάντως εἰ μυριάκις ἐνῆν αὐτῷ καθ' ἑκάστην ὑπὲρ Χριστοῦ ἀποθνήσκειν, οὐκ ἂν ἐπάξιον ἔργον εἰς ἀνταπόδοσιν τῆς δωρεᾶς ταύτης εἰργάσατο. Ἀλλὰ τὰ παρὰ τοῦ ἱερέως τελούμενα μείζω τῶν τοιούτων ἔργων πολλῷ καὶ ἀσυγκρίτῳ τῷ μέτρῳ δεδείκται εἶναι. Ὁποίων οὖν δεῖ τὸν τὴν χάριν τῆς ἱερωσύνης δεξάμενον θεῖόν τινα καὶ ὑπερφυῆ εἶναι, πάρεστιν ἐντεῦθεν λογίζεσθαι, πάντως τοῦ Χριστοῦ μιμητὴν ἀκριβέστατον, καὶ τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας ἐκείνου κατ' ἴχνος ἑπόμενον, τοῦ πρώτου ἀρχιερέως καὶ λειτουργοῦ, τῶν τοιούτων καὶ τελετάρχου. Ὅθεν οὐκ ἂν τις ἁμάρτοι τὴν ἱερωσύνην, ἀγαπητοὶ, δημιουργικὴν εἰπὼν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐπιστήμην θείαν, B τέλος ἔχουσαν τὸ διά τινων συμβόλων ὥσπερ ὀργάνων, θεὸν μὲν κατὰ χάριν τὸν ἄνθρωπον ἀπεργάζεσθαι καὶ σύμμορφον τῆς εἰκόνος τοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὸν δ' ἄρτον καὶ οἶνον ὕδατι κεκερασμένον, εἰς σῶμα καὶ αἷμα μεταβάλλειν Δεσποτικὸν, καὶ τοὺς ἀναγεννηθέντας ἀνθρώπους διὰ βαπτίσματος προσαρμόσαι ὡς μέλη τῇ κεφαλῇ τῷ Χριστῷ. Ὅθεν ἐπείπερ οὐδεὶς τῶν τῆς σαρκὸς δεσμίων ὡς ἀληθῶς ἄξιος οἰκονόμος τῶν τοιούτων ὑπερφυῶν μυστηρίων ἂν εὑρεθείη· καὶ γὰρ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῖς ἐπιθυμητὰ τὰ τοιαῦτα καὶ φρικτὰ καθεστήκει, τῆς γοῦν ἐνδεχομένης καθαρότητος τοῖς ἀνθρώποις καταφρονεῖν τε καὶ ἀναβάλλεσθαι, καὶ μὴ σπεύδειν ὅση δύναμις τὴν ἐπὶ γῆς τοῦ Σωτῆρος πολιτείας μιμεῖσθαι, πολλῆς ἀγνωμοσύνης ἂν εἴη καὶ τῶν θείων καταφρονήσεως, καὶ διὰ C τοῦτο κολάσεως ἄξιον ἀφορήτου. ὯΙ γὰρ ἐδόθη πολὺ, πολὺ καὶ ἀπαιτηθήσεται. Καίτοι ἡ τῶν Ἑβραίων πάλαι ἱερωσύνη τύπος ὑπῆρχε καὶ ἴνδαλμα τῆς καθ' ἡμᾶς ταύτης ὑψηλῆς τε καὶ οὐρανίου· καὶ γὰρ αἵμασι καὶ σφαγαῖς μόνον ζώων ἀλόγων ἐξῆν ταύτῃ καθαίρειν οὐ τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τοῦ σώματος μολυσμοὺς καὶ κηλῖδας. Καὶ ὡς ἑπος εἰπεῖν, πάντα τὰ τελούμενα δι' αὐτῆς σκιὰν εἶχε, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τοσοῦτον τῶν ἡμετέρων ἐνδέουσαν, ὁπόσον γῇ πρὸς τὸν οὐρανόν. Καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸ διάφορον τῆς ἡμῶν τε κἀκείνων ἱερωσύνης τῶν ἱερέων ἡμῶν τε κἀκείνων ἀναλόγως διαφερόντων ἤγουν ὅσον ἀγγέλων ἄνθρωποι, ἴσως D Ναδάβ τις καὶ Ἀβιοὺδ υἱοὶ Ἀαρὼν ὄντες καὶ Ἰσραὴλ, ἄθεσμόν τί ποτε διαπεπραχότες (ἀλλοτρίῳ γὰρ πυρὶ θυμιᾷν ἐπεχείρουν παρανόμως Θεῷ) παραπόδας δίκας τῆς παρανομίας εἰσπράττονται, παρανάλωμα τοῦ πυρὸς ἐκείνου γεγονότες ἀθρόον, καὶ οὐδ' Ἀαρὼν ἤρκεσε πρὸς σωτηρίαν αὐτοῖς ὁ πατήρ. Ἀλλὰ τί χρὴ περὶ τούτων λέγειν, ὅπου γε καὶ Ἀαρὼν αὐτὸς, ὁ θεόκριτος καὶ πρῶτος παρ' ἐκείνοις ἀρχιερεύς· ὁ γὰρ Μωϋσέως παρὰ Θεῷ δεύτερος· μικρόν τι προσκεκρουκὼς τῷ Θεῷ τῆς ζωῆς ἐλεεινῶς ἀπορρήγνυται, μηδὲ Μωσέως τοῦ ἀδελφοῦ δυνηθέντος ἐξελέσθαι τοῦτον τῆς τιμωρίας; Τί δὲ Ἠλεὶ μετὰ ταῦτα ὁ ἱερεύς; καίτοι καθ' ἑαυτὸν ἀγαθὸς ὑπάρχων

[53] Coloss. II, 17. [54] Levit. x, 1 seqq. [55] Num. xx, 24 seqq. [56] 1 Reg. xxxiv, 1 seqq.

καὶ ἄμεμπτος, διὰ τὴν τῶν παίδων μόνον παρανομίαν δεινῷ θανάτῳ καταστρέφει τὸν βίον· καίτοιγε πολλάκις λόγοις ἐπιτιμίας τῶν παίδων ἁπτόμενος εἰ καὶ μὴ σφοδρῶς καὶ ὡς ἐχρῆν ἐπιπλήττων. Εἰ οὖν ἐκείνοις τῇ σκιᾷ παρακαθημένοις τοῦ νόμου, καὶ νηπίων τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν διδασκάλοις ὑπάρχουσι καὶ μυσταγωγοῖς, τοιαῦτα φοβερὰ καὶ ἀναπόδραστα παρανομοῦσι τὰ ἐπιτίμια, ὁποῖα ἂν εἶεν, ἀγαπητοί, τοῖς τελεσιουργοῖς τῶν ὑπερφυῶν μυστηρίων, καὶ τοῖς ἀγγέλων συλλειτουργοῖς, καὶ Θεοῦ συνεργοῖς, καὶ τῷ τῆς υἱοθεσίας πνεύματι τελείους τὴν κατὰ Χριστὸν ἡλικίαν ἀναδείκνυσι τοὺς ὑπ' αὐτῶν τελουμένους, μὴ τὸ θεουργὸν τῆς ἱερωσύνης χρίσμα τηροῦσι καθαρὸν καὶ ἀκίβδηλον ὡς ἐνῆν, Ὅσον γὰρ τὸ διάφορον κατ' ἀξίαν τῆς νομικῆς ἱερωσύνης πρὸς τὴν κατὰ Χριστὸν, τοσοῦτον ἡ καθαρότης τε καὶ ἀκρίβεια τοῦ βίου ἐν ἑκατέροις ἀναλόγως ἀπαιτηθήσεται. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἔλεγεν· *Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ δικαιοσύνη ὑμῶν πλέον τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.*

erant, et hominum adhuc spiritali ætate infantium magistri et præceptores, tam horrendis inevitabilibusque pœnis multati sunt, quæ tandem, o dilecti, manent supplicia supernaturalium sacramentorum ministros, angelorum conservos, Dei cooperatores, quique eos quos mysteriis initiant, per adoptionis spiritum perfectos secundum Christi ætatem efficiunt, nisi deificam illam sacerdotii unctionem, quantum fieri potest puram et incorruptam servaverint? Quanta est enim legalis et Christiani sacerdotii differentia, tanta in utroque vitæ puritas et excellentia proportione respondens exigetur. Ideo et Salvator noster dicebat : *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum* [87].

ἡ'. Διὰ τοῦτο προσεκτέον, ἀγαπητοὶ, καὶ τηρητέον ἕκαστον τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος, ὡς ὁ θεῖος Παῦλός φησιν, ἐν ἁγιασμῷ, μᾶλλον δὲ τὸ τοῦ Θεοῦ σκεῦος. Μὴ γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ τοῦ ἱερέως χεὶρ θεία λαβὶς ἁπτομένη τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος; Ἢ μὴ τὸ στόμα καὶ ὅλον τὸ σῶμα ποτήριον ἱερὸν δεχόμενον τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα καὶ αἷμα, πολλῷ τιμιώτερον τῶν ἀψύχων τούτων λαβίδων καὶ ποτηρίων; ὅσῳ τὸ αὐτὸ καὶ σκεῦος καὶ μέλος ἐκ μέρους τοῦ ὑποδεχομένου καὶ Δεσποτικοῦ σώματος γίνεται; Εἰπέ μοι οὖν πρὸς Θεοῦ· Εἴ τις τὰ ἱερὰ ταῦτα καὶ ἅγια σκεύη, τὴν θείαν λέγω λαβίδα καὶ τὸ ποτήριον τολμηρᾷ γνώμῃ μολύναι καὶ ὁπσοῦν ἐπιχειρήσειεν ἀκάθαρτόν τι καὶ μιαρὸν αὐτοῖς ἐμβαλών, οὐκ ἂν ἀσεβείας καὶ τῆς ἐσχάτης παρανομίας αὐτὸν ἐγραψάμεθα, καὶ μυρίων θανάτων ἐκρίναμεν ἄξιον, τολμηρῶς καὶ ἀθέως τὰ ἱερώτατα καθυβρίσαντα; Ὁ τὸ θειότατον ἆρα τῆς ἱερωσύνης σκεῦος, τὸ τῷ θείῳ κεχρυσωμένον Πνεύματι, τὸ πολλῷ τῶν ἀψύχων ἱερῶν ὡς εἴρηται τιμιώτερον ὡς καὶ Χριστοῦ μέλος, καταμιαίνων μολυσμοῖς ἄλλοτε ἄλλοις, πόσης ἂν εἴη κολάσεως ἄξιος; Καί τοι γε ὁ θεῖος ἀπόστολος Παῦλος οὐ μόνον περὶ τῶν ἱερέων, ἀλλὰ περὶ πάντων ἁπλῶς πιστῶν τοιαῦτα φοβερῶς ἀπειλεῖ· *Οὐκ οἴδατε γὰρ, φησὶν, ὅτι ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός.*

8. Quapropter et incumbamus, o dilecti, et suum quisque vas, ut ait beatus Paulus, in sanctificatione studeat conservare, imo potius Dei vas [88]. An vero sacerdotis manus non est sacer quidam forceps Dominicum corpus pertingens? Nonne os et totum corpus est quidam sacer calix, continens Christi corpus et sanguinem, multo honorabilius ipsis inanimis forcipibus et poculis, cum idem et vas, et membrum aliqua ex parte suscepti Dominici corporis fiat? Dic ergo mihi per Deum, si quis sacrosancta hæc vasa, divinum, inquam, forcipem (42) et calicem audaci animo coinquinasset, et impuram rem quampiam atque immundam ausus fuisset in illa infundere, nonne hunc impietatis extremique sceleris accusaremus, dignumque judicaremus, qui mille mortibus lueret pœnas quod insolenter et impie res sacratissimas violasset? Qui ergo sanctissimum sacerdotii vas, quod est sancto Spiritu deauratum, quodque multo est honorabilius, uti diximus, inanimis sacris, quippe quod est Christi membrum, variis maculis diversimode inquinat, quo supplicio dignus erit? Atqui certe beatus apostolus Paulus non solum sacerdotibus, sed in universum omnibus fidelibus, hæc eadem formidabiliter interminatur : *Nescitis enim*, ait, *quod Dei templum estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei corrumpit, corrumpet hunc Deus* [89].

θ. Διὰ τοῦτο τὰς μὲν ἱερατικὰς χεῖρας, θείας λαβίδας οὔσας, ὡς εἴρηται, χρὴ καθαρεύειν πάσης μὲν κλοπῆς, πάσης δ' ἁρπαγῆς καὶ πλεονεξίας· μηδὲ τῷ θυμῷ ἢ τῇ ἐπιθυμίᾳ ἐξυπηρετουμένας, κακῶς ἅπτεσθαι

9. Ideo sacerdotales manus, quæ sacri forcipes sunt, ut dictum est, oportet puras esse ab omni furto, ab omni rapina improbaque cupiditate bonorum alienorum, neque inservientes iræ, aut de-

[87] Matth. v, 20. [88] I Thess. iv, 4. [89] I Cor. iii, 16.

42) *Forcipem.* Utuntur Græci instrumento quodam tum ad extrahendas e calice corporis particulas, tum ad subministrandam Eucharistiam populo, sub utraque specie communicanti; illius forma est ad ligulæ similitudinem, ita ut intinctum sanguine corpus capere et retinere possit, vocantque illi nunc λαβίδα, ut et noster. Quæ quidem vox nova videtur, non enim in antiquis Patribus eam reperiri crediderim. Chrysostomus λογχὴν *lanceolam* vocare videtur, si modo de hoc intelligit, et non de illa, qua ante sacrificium panis fermentatus in particulas postea consecrandas scinditur, quæ nunc formam habet cultri, fitque hoc in parvula quadam mensa, quam ipsi prothesin vocant. Verba Chrysostomi, in principio Liturgiæ sunt, *Et incidens lanceola sigillaculum panis in quatuor partes in figuram crucis.*

siderio male tangendi carnes, quas nefas est, id est manibus adversus fratres tanquam lictoribus utendi, imo potius, ut habentibus a Deo medicinalem gratiam in medelam animarum. Sed nec decet libidinosæ voluptatis causa extendere eas in exsecrandum tactum ; eas, inquam, quæ mortem Domini per formidabile hoc et inenarrabile sacrificium annuntiant, atque ideo mortuæ immobilesque esse debent ad omnem obscenam voluptatem, contra vero ad omne opus bonum promptæ ac paratæ. Sacerdotem itaque qui pro peccatis suis et populi erroribus (mediator enim est Dei et hominum) deprecatur, tollere ubique eas ad Deum oportet innocentes, ab ira et disceptationibus vacuas, erga homines vero illas extendere, ad afflictos quidem juvandos, ad ægrotos visendos, ad sublevandos egentes. Hæc enim sacerdotales manus multo melius expurgare solent, quam hyssopi omnes. Et illotis certe immundisque manibus nullus unquam sacerdos sacra mysteria attingere audeat, nisi prius aqua bene illas terserit : nonne igitur illas prædictis bonis studiose emundare multo magis oportet? Hæc enim non carnis sordes aut superficiem ejus tantum emundant, sed intima animæ nive candidiora efficiunt. Hosce igitur animatos et sacerdotales forcipes, o dilecti, purgare opus est, atque ita demum sacris mysteriis admovere. Si enim Oza ille [60], cum tetigisset (quod non licebat) arcam, quæ umbra tantum et figura erat, periit, quanta (43) cum reverentia et timore atque demissione animi accedere oportet ad exemplaria ac cœlestia et illis appropinquare? Quid porro calix qui divinum corpus et sanguinem excipit Salvatoris; os, inquam, sacerdotis, qua tandem ratione expiandum est? Sed operæ pretium erit et ea quæ inficiunt, et rursus quæ purgare possunt, in medium proferre, eaque omnibus patefacere, ut ab illis omni studio abstinendum, hæc vero alacriter atque avide arripienda esse moneamus. Immunditia ergo oris est blasphemia, et ingrati animi verba in Deum impie prolata ex nimia perfidia et in tentationibus pusillanimitate; jusjurandum etiam, et multo magis perjurium, quod manifesta est Dei abnegatio. Similiter mendacium pessimus diaboli fetus, antiquæ causa perditionis, esca peccati et mortis primorum parentum, omniumque qui illo utuntur perditio : *Perdes enim*, inquit, *omnes qui loquuntur mendacium* [61]. Ad hæc autem obtrectatio, injuria, convicium, quæ radicis amaræ humanæ, scilicet inimicitiæ, amarissima sunt profecto germina, sed et obscenitas, stultiloquium, scurrilitas, quæ ad rem non pertinent, clamor et malus sermo (44). Nam ut ab his aliisque hujusmodi rebus abstineamus sacer nos hortatur Apostolus [62]. Et jure quidem : si enim

σαρκῶν ὧν οὐ θέμις, τουτέστι μήτε δημίων δίκην χρῆσθαι ταύταις κατὰ τῶν ἀδελφῶν, ἰατρικὴν μᾶλλον χάριν ἐχούσαις παρὰ Θεοῦ εἰς θεραπείαν ψυχῶν, μήτε δι' ἡδονὴν ἀκόλαστον ἐκτείνειν ταύτας εἰς ἀφὴν ἀποτρόπαιον, τοῦ Κυρίου τὸν θάνατον ἀγγελούσας διὰ τῆς φρικτῆς καὶ ἀνεκδιηγήτου ἱερουργίας· καὶ διὰ τοῦτο νεκρὰς καὶ ταύτας καὶ ἀκινήτους ὀφειλούσας ὑπάρχειν πρὸς πᾶσαν αἰσχρὰν ἡδονήν, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν ἀγαθὴν ἐργασίαν, μᾶλλον πρόχειρον ὑπάρχειν καὶ πρόθυμον· καὶ διὰ τοῦτο πρὸς Θεὸν μὲν αἴρειν ταύτας ὁσίας ἐν παντὶ τόπῳ χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμῶν εὐχόμενον ὑπέρ τε τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων· μεσίτης γὰρ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων καθέστηκε· πρὸς δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἐκτείνειν εἰς βοήθειαν μὲν καταπονουμένων, ἐπίσκεψιν δὲ ἀσθενούντων, μετάδοσιν δὲ καὶ χορηγίαν τῶν δεομένων. Ταῦτα γὰρ καθαίρειν τὰς ἱερατικὰς οἶδε χεῖρας ὑσσώπου παντὸς βέλτιον. Καί τοι ἀνίπτοις καὶ ῥερυπωμέναις χερσὶν οὐδεὶς ἂν ἀνάσχοιτο τῶν ἱερέων ποτε τῶν θείων ἅψασθαι μυστηρίων, ἕως ἂν ὕδατι ταύτας καλῶς ἀπονίψηται, οὐ πολλῷ οὖν μᾶλλον τοῖς εἰρημένοις ἀγαθοῖς καθαίρειν ταύτας διὰ σπουδῆς τίθεσθαι χρή ; οὐ ῥύπον σαρκὸς, οὐδὲ τὴν ἐπιφάνειαν ταύτης δυναμένοις μόνον ἐκπλύνειν, ἀλλὰ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς, χιόνος λαμπρότερον ἀποφαίνειν. Καὶ γὰρ τὰ, ἐμψύχου; καὶ ἱερατικὰς θείας λαβίδας, οὕτω καθαρτέον, ἀγαπητοὶ, καὶ οὕτω τοῖς ἱεροῖς προσακτέον. Εἰ γὰρ Ὀζᾶν ἐκεῖνος τῆς σκιώδους καὶ τυπικῆς κιβωτοῦ μόνον ἁψάμενος, ὡς οὐ θέμις, ἀπώλετο παραχρῆμα, μετὰ πόσης εὐλαβείας καὶ φόβου καὶ συστολῆς τοῖς ἀρχετύποις καὶ οὐρανίοις προσέρχεσθαι δέον καὶ προσεγγίζειν ; Τί δὲ τὸ δεκτικὸν τοῦ θείου σώματός τε καὶ αἵματος τοῦ Σωτῆρος ποτήριον, τὸ στόμα λέγω τοῦ ἱερέως, καθαίρειν χρή; Καλὸν γὰρ, καὶ τὰ μολύνοντα, καὶ καθαίρειν πάλιν τοῦτο δυνάμενα προθέντας εἰς μέσον καὶ δῆλα πεποιηκέναι, τῶν μὲν ἀπέχεσθαι πάσῃ σπουδῇ παραινεῖν, τῶν δὲ μεταποιεῖσθαι προθύμως. Ἀκαθαρσία μὲν οὖν στόματος ἂν εἴη βλασφημία καὶ εἰς Θεὸν ἀχαρίστου ῥήματα, ἐξ ἀγνωμοσύνης πολλῆς καὶ μικροψυχίας διά τινα πειρασμὸν ἀδίκως ἀναπεμπόμενα· ἐπίορκος καὶ πολλῷ πλέον ἐπιορκία, ἄρνησις οὖσα Θεοῦ. Ὡσαύτως ψεῦδος τὸ τοῦ πονηροῦ τέκνου ῥύπτατον γέννημα τὸ τῆς ἀρχαίας αἴτιον ἀπωλείας, τὸ δέλεαρ τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, καὶ πᾶσι τοῖς χρωμένοις ἀπώλεια. Ἀπολεῖς γὰρ, φησὶ, *πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος*. Πρὸς δὲ τούτοις καταλαλιὰ, καὶ ὕβρις, καὶ λοιδωρία, τὰ τῆς πικρᾶς ῥίζης, τῆς μισανθρωπίας φημὶ, πικρότατα ὄντως βλαστήματα· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αἰσχρότης καὶ μωρολογία καὶ εὐτραπελία τὰ οὐκ ἀνήκοντα, καὶ κραυγὴ καὶ λόγος σαπρὸς, ἐπεὶ καὶ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἁπάντων ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἀπέχεσθαι

[60] II Reg. vi, 1 seqq. [61] Psal. v, 7. [62] Ephes. iv, 14 seqq.

(43) *Quanta*. Vaticanus πάσης. Messanensis πόσης.

(44) *Malus sermo*. Λόγος σαπρὸς, *verbum putridum* sonat, sed nos retinuimus Latinam vulgatam, quæ verba illa Apostoli, ad quæ allusit Theophanes, ad Ephes. iv, Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, reddidit : *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat.*

παραινεῖ, καὶ εἰκότως. Εἰ γὰρ καὶ ὑπὲρ ἀργοῦ λόγου λόγον δώσομεν, ἀδελφοί, πολλῷ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν εἰρημένων εὐθυνθησόμεθα. Καὶ τί λέγω ὑπὲρ λόγων; ὅπου γε καὶ ὑπὲρ τῶν λογισμῶν αὐτῶν λόγους ὑφέξομεν, καθώς φησιν ὁ μακάριος Παῦλος· *Καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων.* Καὶ οὗτοι μὲν οἱ βορβορώδεις τοῦ στόματος μολυσμοὶ, καὶ τὰ δηλητήρια πόματα, τὰ τῆς ψυχῆς ἀληθῶς ἀναιρετικά. Τὰ δὲ χρυσοῦ καὶ λίθων τιμίων λαμπρότερον τὸ στόμα πεφυκότα κατασκευάζειν, καὶ τῆς θείας χάριτος δοχεῖον ἐπάξιον, καὶ ἀντικείμενα τούτοις· τὰ γὰρ ἐναντία φασὶν ἰατρῶν παῖδες τῶν ἐναντίων ἰάματα· εἶεν δ' ἂν εὐχαριστία διηνεκὴς εἰς Θεὸν, μὴ μόνον ἐν εὐπραγίαις, ἀλλὰ πολλῷ πλέον ἐν πειρασμοῖς. Εἰδέναι γὰρ δέον ὅτι καὶ οἱ πειρασμοὶ φάρμακά εἰσι θεραπευτικὰ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, καὶ τῆς εἰς βάθος ταύτης πολυχρονίου κακίας, τὸ μὲν αὐστηρόν τε καὶ δάκνον ἔχοντα, τὴν δὲ ὑγείαν ῥᾷον τῶν ἄλλων ἁπάντων παρέχειν δυνάμενα. Διὸ ὑπομονῆς· ἐν τοῖς τοιούτοις μετ' εὐχαριστίας, ὡς εἴρηται, χρεία. Ἂν γὰρ μὴ τὸ στύφον αὐτῶν πρὸς καιρὸν ὑπομείνωμεν, οὐκ ἂν τῆς ἐξ αὐτῶν θεραπείας τευξώμεθα. Ὡσαύτως προσευχή τε ψαλμῳδία καὶ δοξολογία διηνεκὴς μετὰ προσοχῆς τε καὶ συντηρήσεως. Εἰ γὰρ μὴ τοῖς λεγομένοις προσέχομεν ἀκριβῶς, ἀλλ' ἡ μὲν γλῶσσα φθέγγεται, ὁ δὲ νοῦς ἄκαρπος μένει, τοῖς βιωτικοῖς λογισμοῖς ἢ πάθεσί τισι ψυχοφθόροις ἐνασχολούμενος, εἰς ἀγανάκτησιν, ἀλλ' οὐκ εἰς οἶκτον, ἐπισπώμεθα τὸν Δεσπότην. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος Παῦλος εἰπὼν, ὅτι *Πληροῦσθε ἐν πνεύματι λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες*, προσέθηκεν, *ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ*, τουτέστι, Μὴ τοῖς χείλεσι μόνον τὴν δοξολογίαν προφέρετε, ἀλλὰ τῇ καρδίᾳ πολλῷ πλέον, ἤγουν μετὰ προσοχῆς τε καὶ πόθου καὶ κατανύξεως. Καὶ γὰρ, χωρὶς χειλέων καὶ γλώττης, δυνατόν ἐστιν εὐχόμενον καὶ δοξολογοῦντά τινα μόνῃ τῇ καρδίᾳ παρὰ Θεοῦ εἰσακούεσθαι· ἐπεὶ καὶ Μωϋσῆς σιωπῶν ἦν τῷ στόματι, τῇ δὲ καρδίᾳ μόνῃ προσλαλῶν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ, Τί βοᾷς πρός με; παρὰ τοῦ ἐτάζοντος τὰς καρδίας ἀκήκοε· χωρὶς δὲ καρδίας ἀδύνατον. Ἰουδαίοις γὰρ ὁ Θεὸς μεμφόμενος τῷ στόματι μόνον, χωρὶς καρδίας, τιμᾷν αὐτὸν οἰομένοις, διὰ τοῦ Ἡσαΐου ἔλεγεν, ὅτι *Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ.*

de otioso verbo rationem reddituri sumus, o fratres, multo magis de prædictis judicium subibimus. Et quid de verbis inquam? ubi et de cogitationibus ipsis reddenda est ratio, ut beatus Paulus ait: *Et invicem inter sese accusantibus, vel sese defendentibus cogitationibus in illa die, qua judicaturus est Deus occulta hominum* [45]. Et hæ quidem oris sunt cœnosæ sordes, noxiique potus, qui vere necant animam. Illa vero quæ os efficere solent gemmis et auro illustrius, divinæque gratiæ dignum receptaculum, et iis sunt opposita quæ prius diximus (nam, ut aiunt medici, contraria contrariis curantur), sunt hæc: Gratiæ, quas Deo quis assidue agit, non solum in prosperis rebus, sed multo magis in tentationibus. Scire enim oportet adversitates esse animæ nostræ ejusque interni et inveterati morbi pharmaca curativa, austera illa quidem et mordentia (45), sed quæ sanitatem facilius quam cæteræ omnes medicinæ restituere valent. Ideo in iis opus est (uti diximus) patientia cum gratiarum actione. Nisi enim medicamentorum austeritatem ad tempus patiamur, nunquam medelam, quam conferunt, assequemur. Similiter oratio et psalmodia assiduaque Dei glorificatio cum observatione et attentione. Nisi enim sedulo ad ea quæ recitantur attendamus, sed lingua quidem loquatur, mens vero infructuosa in mundanis versetur cogitationibus, et quibusdam affectionibus quæ animam perdunt distrahatur, ad indignationem Dominum, non ad misericordiam provocabimus. Ideo cum dixisset beatus Paulus Apostolus: *Implemini spiritu, loquentes vobismet ipsis in psalmis, hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes*, addidit, *in corde vestro Domino* [46], hoc est, non labiis tantum glorificationem offerte vestram, sed multo magis corde, scilicet cum attentione, affectu, et compunctione. Etenim sine labiis et lingua potest quis solo corde deprecans glorificansque a Deo exaudiri. Moyses enim ore quidem tacens, corde tamen Deum alloquebatur, audivitque ab eo, qui corda scrutatur: Quid clamas ad me? At fieri non potest ut lingua recte quis oret sine corde. Judæos enim arguit Deus quod ore tantum, non corde (46), honorari a se ipsum putabant, per Isaiam dicens: *Populus iste labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me* [47].

[45] Rom. II, 15. [46] Ephes. V, 18-19. [47] Isa. XXIX, 13; Matth. XV, 8.

(45) *Austera ac mordentia.* Ea intelligere videtur, quæ fortia, sive acria medicamenta medici vocant, quorum scilicet facultas maxima est, ac proinde debilibus danda non esse præcipit Hippocrates in libro *De locis*. His annumerari possunt ex frigidis Narcotica et Hypnotica, ex calidis Escharotica, quæ caustica sive urentia, ex siccis Septica, et denique quæcunque anodynis contraria. Quibus et ea ex purgativis, quæ cathartica appellant, quod in eorum propinatione, propter vehementiam, modus adhibendus sit, conjungere poterimus: apud Avicennam exasperativa, ulcerativa, corrosiva, frangitiva, excorticativa, atque ejus generis sexcenta legimus. De eorum vero facultatibus habemus Galeni, Dioscoridis, Æginetæ, Mesues, et aliorum elegantes libros, qui de plantis, et aliorum simplicium et compositorum facultatibus locuti sunt.

(46) *Sine corde.* Quæ sint fructuosæ orationis partes, qualemque in oratione præstare se debeat, qui a Deo exaudiri vult, orationisque effectum consequi, docte et fuse explicat doctor Franciscus Toletus super Joannem, cap. XVI, ad cujus lectionem lectorem remittimus.

Et de oratione quidem, et psalmorum cantu sic sentio. Oportet autem et sacrarum Scripturarum cum prudentia et perscrutatione studium et lectionem frequentare, sicut præcepit Dominus noster : *Scrutamini*, inquit, *Scripturas* [66]. Decet non minus et alios docere, nec gravari eos instruere. Ante omnia vero et in omnibus veritati adhærere quæ est sancti Spiritus nativum bonum (47). Hoc enim nomen præ aliis Dominus sibi tanquam proprium vindicavit : *Ego*, inquit, *sum veritas, et Spiritus veritatis est, qui ex Patre procedit* [67]. Benedictiones et bene precandi favorem, non iis modo qui vos diligunt, verum etiam quibus odio estis rependere curate : *Benedicite* enim, inquit, *vos persequentibus, benedicite et non execremini* [68]. In primis vero, charissimi, iram et simultatem erga proximum, si quando tale quid instigatione discordiarum amatoris dæmonis contigerit, ante solis occasum deponere atque abjicere necessarium vobis ducite. *Ne occidat enim sol*, inquit, *super iracundiam vestram* [69]. Neque iram quis ferens in anima, sacra munera audacter tangat, antequam ad pacem redeat, reconcilieturque fratri secundum præceptum Dominicum [70] ; non enim convenire possunt amor et odium, ut nec lumen et tenebræ ; Christus autem est nostra pax, qui fecit utraque unum, ut ait beatus Apostolus [71]. Fieri ergo non potest, ut pacis auctorem Christum in cor suum ulla ratione accipiant qui inimicitias ullas ac simultatem in seipsis adversus aliquem nutriunt, nisi prius tanquam mortiferum venenum evomuerint illam, abjecerintque procul ab anima.

Hæc sunt animæ et corporis purgandorum curandorumque vim habentia pharmaca. Hæc sunt, quæ omni ex parte perficiunt sacerdotes, ut sint divina vasa, capacia sacerdotalis deificæque gratiæ sancti Spiritus. Hæc sunt, ut rem paucis complectar, conditiones et proprietates, quæ venerandum ac sacerdotalem vivendi modum constituunt. Omitto enim mortifera enarrare peccata, fornicationem nempe, omnemque aliam carnalem impuritatem ; homicidium (48) etiam, et præstigias, dæmo-

Καὶ περὶ μὲν τῆς προσευχῆς τε καὶ ψαλμῳδίας οὕτως. Δεῖ δὲ καὶ τῶν θείων Λογίων *μετὰ* συνέσεως καὶ ἐρεύνης τὴν μελέτην *ποιεῖσθαι* καὶ τὴν ἀνάγνωσιν, καθὼς ὁ Κύριος διετάξατο· *Ἐρευνᾶτε* γὰρ, φησὶ, *τὰς Γραφάς* · οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ διδάσκειν καὶ νουθετεῖν τοὺς ἄλλους μὴ παραιτεῖσθαι. Πρὸ δὲ πάντων καὶ σὺν πᾶσι τῆς ἀληθείας ἀντέχεσθαι, ἥ ἐστι τοῦ θείου Πνεύματος φυσικὸν ἀγαθόν. Ἴδιος γὰρ τὸ ὄνομα πρὸ παντὸς ὡς ἴδιον ὁ Κύριος ᾠκειώσατο· *Ἐγὼ γάρ εἰμι*, φησὶν, *ἡ ἀλήθεια, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἐστὶν, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται.* Εὐλογίαις καὶ εὐφημίαις μὴ μόνον τοῖς ἀγαπῶσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀμείβεσθαι διὰ σπουδῆς ὑμῖν ἔστω· *Εὐλογεῖτε* γὰρ, φησὶ, *τοὺς διώκοντας ὑμᾶς, εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε.* Πρὸ δὲ τούτων, ἀγαπητοὶ, τὴν πρὸς τὸν πλήσιον ὀργὴν καὶ ἀπέχθειαν, εἴποτέ τι τοιοῦτον ἐπήρειά τινι συμβαίη φιλοπολέμου δαίμονος, πρὸ δυσμῶν ἡλίου καταλύειν ἐπάναγκες· *Μὴ ἐπιδυέτω*, γὰρ φησὶν, *ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν*, μηδὲ τὴν μῆνιν ἐν τῇ ψυχῇ φέρων τις τῶν θείων δώρων τολμηρῶς ἐφαψάσθω, ἕως ἂν σπείσαιτο καὶ καταλλαγείη τῷ ἀδελφῷ κατὰ τὴν Δεσποτικὴν ἐντολήν · οὐ γὰρ δύναται συνελθεῖν ταυτῷ εἰρήνη καὶ μῖσος, ὥσπερ οὐδὲ τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος · ὁ δὲ Χριστός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν, καθὼς φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος. Ἀδύνατον ἄρα τὸν εἰρηνάρχην Χριστὸν ἐν καρδίᾳ καὶ ὁπωσοῦν δέξασθαι τοὺς ἔχθραν τινὰ καὶ δυσμένειαν ἐν ἑαυτοῖς κατά τινος τρέφοντας, μὴ πρότερον ἰὸν θανατηφόρον ταύτην ἐμέσαντας, καὶ τῆς ψυχῆς πόρρω ποιησαμένους.

ια'. Ταῦτά ἐστι τὰ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος καθαρτήρια, καὶ θεραπευτικὰ φάρμακα. Ταῦτά ἐστι τὰ τοὺς ἱερεῖς ἀπαρτίζοντα, θεῖα σκεύη χωρητικὰ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ Πνεύματος ἱερατικῆς καὶ θεοποιοῦ χάριτος. Ταῦτά ἐστιν, ὡς ἐν ὀλίγῳ εἰπεῖν, τὰ τῆς σεμνῆς καὶ κατὰ Θεὸν ἱερατικῆς πολιτείας τὰ συστατικὰ ἰδιώματα. Ἐῶ γὰρ λέγειν περὶ τῶν εἰς θάνατον φερόντων ἁμαρτημάτων, *πορνείας* δηλαδὴ καὶ πάσης σαρκικῆς ἄλλης ἀκαθαρσίας, ἃ δὲ φόνου καὶ γοητείας καὶ δαιμονικῶν ἐπῳδῶν α

[66] Joan. v, 39. [67] Joan. xv,26. [68] Rom. xii, 14. [69] Ephes. iv,26. [70] Matth. v, 23. [71] Ephes. ii, 14.

(47) *Nativum bonum.* Sicut Deus falli non potest, ita nec fallere, idque bonus hic Dominus in cujus clientela summus peculiare habet, et quasi pro imperii sui παρασήμῳ. Dii quidem gentium mendaces ac vani sunt, homines perfidi et fallaces, quidquid sub cœlo visitur, incertum et instabile. Solus Deus veritas ipsa, Filius ejus quem nobis misit *veritatis plenus*, et in hoc natus *ut testimonium perhiberet veritati*. Eorum Amor et Caritas *veritati congaudet*, ac proinde *Spiritus veritatis* dicitur. Quin et Dei lex veritas appellatur. Ut nihil invenire possis in tota hac divina et beata essentia, quaqua illam consideres, quod veritatem non sapiat ac redoleat. Quapropter ii qui se veros sectatores illius profitentur, nihil studiosius curare debent, quam veritatem amare, cum mendaces diaboli esse filios testetur ipse Dominus. Et vero iuxum hoc animis hominum esse oporteret veritatisque nobilitatem, mendaciique vilitatem ob oculos semper habere. Præsertim cum ethnicis ipsis hoc fuerit cognitum. *Veritas* (inquit Græcus poeta) *cœli civis est, et sola fruitur deorum convivio.* Antiquissimi Pythagoreorum veritate dicebant similes homines fieri diis. Stoici post hos μηδὲν τῆς ἀληθείας τιμιώτερον, *nihil veritate esse pretiosius* clamabant. Academicorum vocem illam nunquam satis aut intellectam, aut laudatam legimus: *Felix esse non potest, qui mentitur.* Mollissimi tandem Peripatetici in hoc uno constantes Ὅσιόν ἐστι, inquiunt, *pium est amicos, res proprias, seipsos propter veritatem deserere.* Populos quosdam aiunt deum suum, quem Onomagden vocabant, describentes, corpore luci similem asseruisse, animo veritati.

(48) *Homicidium.* Vaticanus contextus φθόνου, ora vero cum nota correctionis φόνου. Sed cum in Messanensi habeatur prior lectio, eam reliquere visum est.

καὶ μαντειῶν, οἷς οὐδὲ τοὺς λογισμοὺς ὅλως ἐπι- A niacasque incantationes ac divinationes, quas
βάλλειν προσήκει καὶ τὴν καρδίαν τῇ μνήμῃ κα- quidem nec cogitatione complecti decet, aut earum
ταρρυπαίνειν· *Ὁ βλέπων γὰρ*, φησὶν, *γυναῖκα* memoria cor coinquinare, dictum est enim: *Qui vide-*
πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐ- *rit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus*
τὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Πρὸς θάνατον δὲ ἁμαρ- *est eam in corde suo* [72]. Et hæc quidem peccata
τίαι εἴρηται τὰ τοιαῦτα, ὅτι τὸν ἁλόντα τοιούτῳ τινὶ mortifera dicunt, eo quod sacerdotem ejusmo-
πάθει καὶ πλημμελήματι ἱερέα ἀδύνατόν ἐστι τὴν di aliquo morbo delictove corruptum, impossibile
ἱερωσύνην ἀξίως κεκτῆσθαί, κἂν νεκροὺς ἀναστή- sit sacerdotium digne possidere, etiamsi mortuos
σειε. Καὶ ταῦτα μὲν τοῖς ἱερεῦσιν ἁπλῶς πᾶσι καὶ suscitaret. Hæc vero omnibus sacerdotibus, commu-
τοῖς λοιποῖς ἄλλοις τοῖς τοῦ θείου ἠξιωμένοις βή- niter dicta sint, cæterisque aliis, qui sacri altaris
ματος. Ἐπεὶ καὶ τούτοις σκοπὸς πρὸς τὸν τέλειον gradum consecuti sunt. Nam et istis scopus est ad
βαθμὸν τῆς ἱερωσύνης ἀναδραμεῖν. Καὶ διὰ τοῦτο perfectum sacerdotii gradum pervenire. Et ideo illos
χρὴ τοῖς εἰρημένοις ἱδρῶσι καὶ πόνοις παραπλη- oportet sudoribus atque laboribus æque ac presby-
σίως τοὺς πρεσβυτέρους ἐγκαρτερεῖν, καὶ τούτοις teros sese dare, et una cum ipsis strenue certare:
εὐτόνως συναγωνίζεσθαι· *Οἱ γὰρ καλῶς*, φησὶ, *Qui enim bene ministraverint* (49), inquit, *gradum*
διακονήσαντες, βαθμὸν ἑαυτοῖς καλὸν περι- B *bonum sibi acquirent, et multam fiduciam in fide,*
ποιοῦνται, καὶ πολλὴν παῤῥησίαν ἐν πίστει τῇ *quæ est in Christo Jesu* [73]. Quibus vere cogitationes
ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οἱ δὲ λογισμοὺς ἀνθρώπων καὶ hominum animarumque morbos sacerdotii dono sa-
ψυχῶν ἀῤῥωστήματα πρὸς τῷ τῆς ἱερωσύνης χαρι- nare datum est, et solvendi peccata, et ligandi po-
σματι θεραπεύειν λαχόντες λύειν τε καὶ δεσμεῖν testatem a Christo acceperunt, majori etiam cona-
ἁμαρτίας ἐξουσίαν εἰληφότες παρὰ Χριστοῦ, ἔτι καὶ tu ac studio indigebunt, majoribusque virtutis
πλείονος δεηθήσονται τῆς σπουδῆς, καὶ τῶν κατ' sudoribus ac laboribus, quanto majori dono et glo-
ἀρετὴν ἱδρώτων καὶ πόνων, ὅσῳ καὶ μείζονος ria digni habiti sunt. Atque ideo multam perscru-
ἠξίωνται δωρεᾶς τε καὶ δόξης. Καὶ διὰ τοῦτο πολ- tationem ac meditationem sacrorum divinorumque
λὴν μὲν ἐξέτασιν καὶ μελέτην ὀφείλουσι διηνεκῶς canonum adhibere assidue debent, ut nihil præter
ποιεῖσθαι τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων, ὥστε μη- illos audeant facere, sed juxta eorum statuta ani-
δέν τι τούτων ἐκτὸς τολμᾷν διαπεπραχέναι, ἀλλὰ κα- mis hominum curandis incumbant. Ante omnia
θὼς ἂν ἐκεῖνοι διαγορεύοιεν τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυ- vero operarium esse oportet irreprehensibilem, sese
χὰς θεραπεύειν ἐπιμελεῖσθαι. Πρὸ δὲ τούτων ἐργά- aliis bonum exemplar exhibentem, ad docendum para-
την ἀνεπαίσχυντον εἶναι, τύπον καλὸν ἑαυτὸν τοῖς C tum, hospitalem, amicum, dolentium consolatorem,
ἄλλοις παρέχοντα, διδακτικὸν, φιλόξενον, λυπου- verba exhortationis semper sibi retinentem, pau-
μένοις παραμυθητικόν· ἀντεχόμενον ἀεὶ τοῦ λόγου peribus largitorem, opulentos frænantem, non vino-
τῆς παρακλήσεως, πενομένοις μεταδοτικὸν, εὐθη- lentum, id est injurium (50), juxta divi Pauli adhorta-
νουμένοις χαλιναγωγὸν, μὴ πάροινον, τουτέστιν tionem [74], non percussorem, non turpis lucri cupi-
ὑβριστὴν, κατὰ τὴν τοῦ θείου Παύλου παραίνεσιν, dum, sed mitem, sine contentione cum modestia
μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ, ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἄμα- corripientem eos qui resistunt veritati, ne quando
χον, ἐν πραότητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμέ- Deus det illis pœnitentiam (51) ad cognoscendam
νους, μή ποτε δῷ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπί- veritatem, et resipiscant a diaboli laqueis, a quo
γνωσιν ἀληθείας, καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ δια- captivi tenentur ad ipsius voluntatem. Hæc omnia
βόλου παγίδος, ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου facientes, o dilecti, et vos ipsos salvabitis, et eos
θέλημα. Ταῦτα πάντα ποιοῦντες, ἀγαπητοὶ, καὶ qui vos audiunt. Orate autem et pro nobis etiam,
ὑμᾶς αὐτοὺς σώσετε, καὶ τοὺς ἀκούοντας ὑμῶν. ut in dies res nostræ ad incrementum Evangelii
Προσεύχεσθε δὲ καὶ περὶ ἡμῶν, ἵνα τὰ καθ' ἡμᾶς Christi bene procedant, utque expedite per pa-
εἰς προκοπὴν τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ προέρχη- tientiam propositum nobis percurramus certamen,
ται καθ' ἑκάστην, καὶ ὅπως εὐσταλῶς δι' ὑπομο- D inspicientes in fidei auctorem et consummatorem
νῆς τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφο- Jesum Christum, ut et pastores et ovile simul
ρῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν cœlesti mansione digni simus, in ipso Christo Do-
Ἰησοῦν Χριστὸν, ὡς ἂν καὶ ποιμένες καὶ πολίτευμα mino nostro, cui gloria et imperium, in sæcula
τῆς ἐν παραδείσῳ μονῆς ἀξιωθείημεν ἐν αὐτῷ sæculorum. Amen.
Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[72] Matth. v, 28. [73] I Tim. III, 13. [74] I Tim. III, 3, 4; II Tim. II, 25.

(49) *Qui bene administraverint.* Alludit ad diaconos, quos bene ministrare nominis sui memores (διακονέω, *ministro*) oportet. Eadem etymologiæ ratione canon. 37 concilii IV Carthaginensis, et IV Toletan. 39, jubet eis ministros se esse, agnoscere.

(50) *Injurium.* Non ita facile invenias in expositoribus Pauli vocem πάροινον, injuriosum, contumeliosum, sive convitiatorem reddi; at non quidem Theophanes, uti sentio ἀπὸ τοῦ σκόπου, nam vini is esse solet effectus, ut ad jurgia vel inermes protrudat.

(51) *Pœnitentiam.* Mutilus et depravatus habetur hic locus in utroque exemplari. Sed cum verba sint Apostoli, ex eo supplevimus et emendavimus.

ΕΥΧΗ ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ

Ῥηθεῖσα ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς λοιμοῦ καὶ θανάτου.

ORATIO EUCHARISTICA

AD DOMINUM NOSTRUM JESUM CHRISTUM.

Pro liberatione pestis ac mortis.

Oratio qua Domino nostro Jesu Christo gratiæ aguntur pro liberatione pestis ac (52) *mortis.*

Domine Jesu Christe Deus noster, qui super omnem substantiam superque vitam es, imo ipsa vera vita, ipsiusque vitæ conditor atque largitor, quam omnis intellectualis rationisque particeps natura insatiabiliter desiderat, cujusque divinæ sempiternæque vitæ participatione fruitur. Qui solus habes immortalitatem, qui lucem habitas inaccessam, omnium, quibus vel minima vitæ ratio inest, vivifica virtus, mortuorum vero resurrectio; cujus ob metum portæ quidem mortis apertæ sunt, janitores autem inferni te viso cohorruerunt. Qui primum parentem duceinque generis nostri propter inobedientiam, indeque secutam animarum mortem, separationem scilicet a te, quam ex suo judicio passus est, corporeæ mortis (53) vulnere ne immortale

A *Εὐχὴ εὐχαριστήριος εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ῥηθεῖσα ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς λοιμοῦ καὶ θανάτου.*

Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἡ ὑπερούσιος καὶ ὑπέρζωος ὄντως αὐτοζωὴ καὶ τῆς αὐτοζωῆς ὑποστάτης καὶ χορηγὸς, ἧς ἐφίεται ἀχορίστως καὶ τῇ μετουσίᾳ ζωῆς ἀπολαύει θεοπρεποῦς τε καὶ ἀϊδίου πᾶσα ἡ καθαρὰ τῶν νοερῶν τε καὶ λογικῶν φύσις· ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, ἡ ζωοποιὸς πάντων τῶν καὶ ὁπωσοῦν ζωῆς μετεχόντων δύναμις, καὶ τῶν θανόντων ἀνάστασις· οὗ τῷ φόβῳ πύλαι μὲν ἀνοίγονταί σοι θανάτου, πυλωροὶ δὲ ᾅδου ἰδόντες σε ἔπτηξαν ἔφριξαν· ὁ τὸν προπάτορα καὶ ἀρχηγὸν τοῦ γένους ἡμῶν διὰ τὴν παρακοὴν, καὶ τὸν ἐκ ταύτης ἀκολουθήσαντα ψυχικὸν θάνατον, ἤτοι τὸν ἀπὸ σοῦ χωρισμὸν, ὃν αὐτεξουσίῳ πέπονθε γνώμῃ, θανάτου σωματικοῦ φιλανθρώπως παιδεύσας πληγῇ, ἵνα μὴ

B

(52) *Liberatione pestis.* Frequens fuit sanctis episcopis præteriti ævi, et grassante calamitate quapiam, quæ eorum plebes afflictasset, precatorias ad Deum pro liberatione impetranda orationes habere, et impetrata, eidem Deo malorum depulsori hymnicas et eucharisticas panegyres dicere. Habemus prioris argumenti Cypriani orationem *de mortalitate*, Gregorii Theologi *de plaga grandinis*, Chrysostomi illam, cui titulus, *de calamitate civitatis Antiochenæ*. Posterioris vero, apud eumdem illam, quæ incipit: *Cum præteritam tempestatem*, in qua aguntur Deo gratiæ, de absolutione malorum ex seditione exspectatorum, et illam, cujus initium: *Non parum civitatem nobis heri diabolus perturbavit.* Dionysius etiam Alexandrinus episcopus, vir sanctissimus et doctissimus, cujus apud Eusebium frequens et honorifica mentio, cum exsul sub Valeriano plebem suam pestis tempore verbis monere præsens non posset, per epistolam absens monuisse traditur.

(53) *Corporeæ mortis.* Humana argilla ejus fuit in Adamo conditionis, ut eam tandem dissolvi necessum foret, propter mutuo digladiantes inter sese elementorum particulas, ex quibus compacta erat: sive ut Nazianzenus orat. 42, quæ in Pascha est, loquitur, quod *ex visibili et anteproducta materia* constaret, ut contra materia ipsa ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, ut ait Moyses. Itaque interiturus quidem naturæ conditione homo. Verum cum cœlestis plastes figmento huic suo comitem dedisset intellectualem animam, vivificantem afflatum, divinum simulacrum, actum in se ipso viventem, simplicem, purum, ac proinde æternum et immortalem, eamdem etiam perennitatem corpori gratuito donavit. Donavit quidem gratuito, sed revocabiliter, id est si modo homo in officio et obedientia Opificis sui perstaret. Cum vero illico adversus eumdem debellasset, a benevolentia illius cecidit, et æternitatis privilegio exutus est, ipseque sibi funeris sui causa fuit, ut recte Paccianus Barchinonensis episcopus. Septimius etiam Florens in lib. *Contra Judæos, homicidium in se commisisse* scite ait. Respexit huc Rex sapiens: *Justitia* (inquit) *perpetua est et immortalis, injustitia autem mortis est acquisitio, impii manibus et verbis accersierunt illam*, a quo loco vulgatus ille Apostoli ad Romanos vi. Quamvis autem ob peccatum, inque illius pœnam mors in mundum intraverit, habuit nihilominus hoc ipsum supplicium, utpote a benignissimo judice illatum, clementiæ et misericordiæ non parum. Etenim si immortales essemus, quid nobis miserabilius? Urgemur incommodis, obruimur malis, nulla vitæ ratio, nulla pars, non dies, non hora, non temporis ictus laboribus vacat, hique ab infelici seminio infelices fructus, quid igitur si illis æternum obnoxii? Quocirca pie et vere Theophanes divinæ misericordiæ tribuit generis nostri morta-

C

D

ἀθάνατον ἢ τὸ κακόν· ὕστερον δὲ πάλιν σπλάγχνοις ἀφάτοις σῶν οἰκτιρμῶν, παγγενὶ τοῦτον ἀναλεσάμενος ἐκ τῆς πικρᾶς τυραννίδος τοῦ ᾅδου καὶ τῶν δεσμῶν τρόποις οἰκονομίας ἀῤῥήτου, ὅμοιος ἡμῖν κατὰ πάντα γενόμενος, ἐκ παρθενικῆς καὶ ἀμολύντου γαστρὸς χωρὶς ἁμαρτίας, καὶ θάνατον ἑκούσιον ὑπομείνας, καὶ διὰ τοῦ θανάτου καταργήσας τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτ' ἔστι τὸν διάβολον· διότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαί σε τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ὑπ' αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο συνεξεμέσαι ποιήσας τοῦτον σὺν σοὶ καὶ οὓς πρώην κατέπιεν ἰσχύσας· οὗ τῇ δυναστείᾳ πύλαι μὲν ἐκείνου χαλκαῖ συνετρίβησαν, καὶ μοχλοὶ σιδηροῖ συνεθλάσθησαν, καὶ τὸ ζοφερὸν καὶ ἀμειδὲς αὐτοῦ δεσμωτήριον ἔρημον καὶ ἄβατον κατελείφθη· ὁ καὶ νῦν ἡμᾶς ὀλισθαίνοντας, καὶ μακρὰν ἀπὸ σοῦ γενομένους διὰ τὴν παράβασιν τῶν σῶν ζωοποιῶν ἐντολῶν, καὶ τὸ ὀπίσω τῆς διανοίας ἡμῶν τῆς πονηρᾶς πορεύεσθαι, καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς σαρκὸς, μάστιγι λοιμοῦ καὶ θανάτου πλήξας καὶ παιδεύσας ὡς κηδεμών, μάλιστα τὴν βρεφικὴν καὶ ἄωρον ἡλικίαν, ὡς ἂν φοβηθέντες ἡμεῖς, οἱ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἔνοχοι καὶ ὑπεύθυνοι γενόμενοι τῷ θανάτῳ, τὴν κραταιάν σου χεῖρα καὶ ἄφυκτον καὶ τὸν βραχίονά σου τὸν ὑψηλὸν ἀποστῶμεν πάσης κακίας, καὶ τῶν σαρκικῶν ἐπιτηδευμάτων ἡμῶν· εὐχαριστοῦμεν καὶ μεγαλύνομεν φόβῳ καὶ πόθῳ διὰ τὸ μέγεθος τῶν σῶν δωρεῶν, τὴν ἀ-

esset malum, pro eo quo prosequeris homines amore castigasti. Iterum tandem inenarrabilibus tuarum miserationum visceribus eum ab amara inferni tyrannide vinculisque cum universo ipsius genere revocasti, et ineffabili usus dispensationis modo similis nobis secundum omnia, sine peccato tamen, ex virgineo et purissimo utero effectus es, mortemque spontaneam passus, per mortem dejecisti eum qui mortis potestatem habebat diabolum; neque enim fieri poterat ut te vitæ auctorem ipse retineret. Quapropter coegisti quidem eum simul tecum evomere illos, quos prius absorpserat; cujus potentia æneæ illius portæ contritæ sunt; vectesque ferrei confracti, carcer vero tenebrosus ac tristissimus vacuus et avius relictus est. Qui nunc et nos collabentes longeque a te aversos, quod vivificis tuis præceptis non pareremus, quodque pravas cogitationes nostras carnisque desideria sequeremur, pestis mortisque flagello verberasti, ulique noster moderator, immaturam præcipue infantium ætatem (54) castigasti, ut perterriti nos, qui propter peccata rei, mortique obnoxii facti sumus, veritique validam ac inevitabilem manum tuam brachiumque excelsum, ab omni vitio et carnalibus studiis nostris recedamus. Gratias agimus tibi, et timore amoreque ducti (55) propter magnitudinem donorum tuorum magnificamus bonitatem tuam quæ injuriarum obli-

litatem. In quo quidem Latinorum Græcorumque antiquissimos imitatus est, qui ideo Adamo post peccatum esum vitalis ligni interdictum aiunt, ne misere perpetuus viveret. Irenæus lib. III, cap. 37: *Eum odivit Deus, qui seduxit hominem, ei vero qui seductus est, sensim paulatimque misertus est. Quapropter et ejecit eum de paradiso, et a ligno vitæ longe transtulit, non invidens ei lignum vitæ, quemadmodum quidam dicunt, sed miserans ejus, ut non perseveraret semper transgressor, neque immortale esset, quod esset circa eum peccatum, et malum interminabile et insanabile.* Hilarius etiam in enarratione psalmi LXVIII: *Adam* (inquit) *Deus de paradiso post culpam, ne lignum vitæ attingens, in æternitatem pœnæ maneret ejecit.* Theologus panegyri in nativitatem Salvatoris quæ 38 est in Billiana editione: *Atque hic quoque* (Adamus post transgressionem) *mortem ac peccati præcisionem elucratur, ne malum immortale esset. Ita pœna ipsa in misericordiam cessit. Hunc enim Dei morem esse in castigando, certo scio.* Legitur Chrysostomus in eamdem sententiam homilia 26 in cap. VIII Geneseos; et Hieronymus, in Isaiæ cap. LXV. Pertinet vero et ad hunc locum adnotare, recte dici a Theophane, mortem primi parentis ex ejus casu subsecutam, adversus Judæum Josephum, et hæreticum Pelagium, qui moriturum eum, etsi non peccasset, affirmarunt. Quem errorem damnaverunt Africani Patres in conc. Milevitano canone 1, et in synodo Africana adversus Pelagium et Celestium coacta, canone 75, et Tridentini in sessione *De peccato originali.* Hieronymus commentariorum in Job cap. 3; Augustinus, in lib. *De hæresibus*, ad *Quodvultdeum*, et lib. XIII *Civitatis* cap. 12 et 15, et lib. I *De peccatorum merit.* cap. 2, 4, et 6; Fulgentius, *De incarnat. et grat.* cap. 12; Prosper contra Collatorem, cap. 21; Bernardus, sermone ad milites Templi, cap. 11; ex Græcis vero Chrysostomus homilia 17 in Genesim; Basilius sermone de abdicatione sæculi, atque alii.

(54) *Immaturam infantium ætatem.* Desunt verba hæc Messanensi.

(55) *Et timore amoreque ducti.* Nervi quidem sunt totius spiritualis incrementi amor timorque Dei, columnæ, quæ Christianam structuram fulciunt, poli qui periculosam præsentis vitæ navigationem dirigunt: *Quid Dominus Deus tuus petit a te* (clamabat Moyses), *nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et diligas eum?* Est vero de amore a multis dictum ex professo. Vellem nimirum et de timore. Illud sæpe mihi occurrere solet de præsentissimo hoc malorum internorum pharmaco; ita nempe cum nomine et ratione sua (si veterum sapientum, quibus divina lux non affulserat, de eo sententias perscruteris) convenire, ut nihil minus. *Timor est* (aiunt Peripatetici) λύπη τις καὶ ταραχή, *dolor quidam et conturbatio.* Quid contra per Siracidem Dominus? *Timor Domini gloria et glorificatio, et lætitia, et corona exultationis.* Timoris comes mentis stupor, et ignorantia, at divinus timor *sapientiæ principium, sensus consummatio, disciplina scientiæ, illuminatio cordium*, et (ut scite Theologus scripsit) πρῶτον σοφίας σπάργανον *prima disciplinæ fascia.* Timorem fide et spe destitui Stoicorum fuit. Contra, *timentium Dominum filiis et spes et fiducia fortitudinis est, et non erunt incredibiles verbo Dei, fides enim agglutinatio timoris.* Timor odium gignit, ut antiquis apophthegmatibus instruimur, et exemplis docemur. Sed timor Domini *initium est dilectionis, et oblectatio misericordiæ.* Quid timori germanius, quam timere? Dominum tamen timentes, *nihil trepidabunt, non pavebunt, quoniam ipse est spes eorum.* Et Græcus ad hanc mentem scriptor: Οὐ δυνατὸν τὸν ἀληθῶς φοβούμενον τὸν Θεὸν δειλίαν ἔχειν. *Fieri non potest, ut qui vere metuit Deum, in timore versetur.* Tandem quid est alienius ab iis qui timentur, quam illorum, qui eos timent, imperio subjectos esse? Cæterum benignissimus Dominus, quem timemus, *voluntatem timentium se facit.* Concludemus locum hunc ce-

visci solet, incomprehensibilesque tuas miserationes, superlaudabilis et supergloriose Domine, qui creaturam tuam corripiens, deinde sanas : *Quoniam non secundum peccata nostra fecisti nobis, Domine, neque secundum iniquitates nostras retribuisti nobis* [1], sed amorem erga homines justo judicio tuo temperans, iræ tuæ falce contracta, nos rursus velociter propitius atque benignus respexisti, et intolerabiliter nos depascentem impetum mortisque plagam cohibuisti, increpans eam ut mare quondam et ventos. Ideo precamur te, o misericors et benigne Domine, ut eos qui e præsenti vita rebusque temporaneis emigrarunt, in relucenti loco requiescere facias; loco inquam amœno, loco pascuæ, loco refectionis, a quo dolor omnis, tristitia gemitusque aufugiunt. Effice illos voluptate quam in te capiant, et beatitudine dignos; nos vero qui adhuc supersumus, qui stadium vitæ hujus doloribus scatentis percurrimus, confortа virtute tuæ fortitudinis, ut insidiis diaboli insurgentique contra nos passionum exteriorumque tentationum tyrannidi cum patientia et longanimitate generose resistamus, ut per invictam atque auxiliatricem dexteram tuam victores horum facti, efficiamur digni bonis sempiternis, quæ præparasti ante mundi constitutionem diligentibus te, precibus atque orationibus superbenedictæ tuæ Matris Dominæ nostræ Deiparæ semperque Virginis Mariæ, omniumque tuorum sanctorum, quia benedictus et gloriosus es cum Patre tuo principii experte, sanctissimoque bono ac vivifico tuo Spiritu, nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

A μνησίκακον ἀγαθότητά σου, καὶ τοὺς ἀπερινοήτους σου οἰκτιρμοὺς ὑπερύμνητε καὶ ὑπερένδοξε Κύριε ὁ παιδεύων τὸ πλάσμα σου καὶ πάλιν ἰώμενος, ὅτι *Οὐ κατὰ ἀνομίας ἡμῶν ἐποίησας ἡμῖν, Δέσποτα, οὐδὲ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνταπέδωκας ἡμῖν*, ἀλλὰ τῇ δικαιοκρισίᾳ σου τὴν φιλανθρωπίαν σου συγκερασάμενος, καὶ τὸ δρέπανον τῆς ὀργῆς ἀναστείλας, ἵλεως ἡμῖν πάλιν ταχέως ἐπεῖδες καὶ εὐμενὴς, καὶ τὴν ἀσχέτως νεμομένην ἡμᾶς ὁρμὴν καὶ θραῦσιν ἔστησας τοῦ θανάτου, ἐπιτιμήσας αὐτῇ καθώς ποτε τῇ θαλάσσῃ καὶ τοῖς ἀνέμοις. Διὸ δυσωποῦμέν σε, εὔσπλαγχνε καὶ φιλάνθρωπε Κύριε, τοὺς μὲν μεταστάντας τοῦ παρόντος βίου καὶ τῶν προσκαίρων ἀνάπαυσον ἐν τόπῳ φωτεινῷ, ἐν τόπῳ χλοερῷ, ἐν τόπῳ ἀναψύξεως, ἔνθα ἀπέδρα πᾶσα B ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμός. Καὶ τῆς ἐν σοὶ τρυφῆς καὶ μακαριότητος καταξίωσον· ἡμᾶς δὲ τοὺς ἔτι περιόντας τῷ βίῳ τούτῳ, καὶ τὸ στάδιον τῆς πολυεδύνου ταύτης ζωῆς τρέχοντας, ἐνδυνάμωσον τῷ κράτει τῆς σῆς ἰσχύος, στῆναι γενναίως πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, καὶ τὴν ἐπεγειρομένην ἡμῖν τῶν παθῶν καὶ τῶν ἔξωθεν πειρασμῶν τυραννίδα, μεθ' ὑπομονῆς καὶ μακροθυμίας, ὅπως νικηταὶ τούτων γενόμενοι τῇ ἐμάχῳ καὶ προμάχῳ σου δεξιᾷ, καταξιωθῶμεν τῶν αἰωνίων σου ἀγαθῶν, ὧν ἡτοίμασας πρὸ καταβολῆς κόσμου τοῖς ἀγαπῶσί σε, εὐχαῖς τε καὶ ἱκεσίαις τῆς ὑπερευλογημένης σου Μητρὸς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ πάντων σου τῶν ἁγίων, ὅτι εὐλογητὸς καὶ δεδοξασμένος ὑπάρχεις σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ, καὶ C τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[1] Psal. CII, 10.

lebri divini timoris elogio, quod ex Basilio desumpsit Maximus monachus : *Ut qui infixos habet corpori clavos, ad nullum opus est aptus, quod doloribus totus occupetur; sic qui metu Domini coercetur, non oculo utetur ad ea quæ non decent, non manus admovebit actionibus vetitis, nihil denique vel minimum vel maximum contra officium suscipiet.*

ANNO DOMINI MCCCL.

NICOLAUS CABASILA.

NOTITIA.

(Fabric. Harl. *Bibliotheca Græca*, t. X, p. 459 [1].)

Nicolaus Cabasila, Nili Cabasilæ Thessalonicensis ex fratre nepos, ejusdemque, defuncti vita, in munere successor fuit. Cum patruo sæpe confundi solet. Claruit circa a. 1350. Primum quidem fuit sacelli imperialis curator, quo munere perfungens, missus est a Joanne, patriarcha CPolitano, a. circ. 1346, ad Cantacuzenum imp. ut eum ad imperium deponendum adduceret; anno autem 1347 a

(1) Præterea Fabricius eodem tomo X, pp. 219, 244, 251, 278, 280 et 332 indicat homilias de festis Domini et sanctorum quæ in codicibus mss. hactenus latent et Nicolao Cabasilæ auctori ascribuntur.

Cantacuzeno CPolin recens expugnatam ingresso, ad Annam imperatricem in palatium legatus est, ut ei pacis conditiones a victore illi latas proponeret. Conf. ipsum Cantacuzen. *Hist. Byzantinæ* lib. XIV, cap. 39, etc., ac Lambec. Comment. V, p. 389 sqq. Vir fuit omnino doctus et multos edidit ingenii sui fetus; quorum tamen paucis lucem aspicere licuit per invidiam et quod Latinorum non erat patronus, contra eorum acerrimus osor : quanquam hac in re, et num contra S. Thomam Aquinatem scripserit, non omnes consentiunt VV. DD. V. Allatium, imprimis Oudin. *Commentar. de scriptor. eccl.* III, p. 983 sqq. ubi vitam scriptaque Nicolai Cabasilæ late persequitur. Adde de ejus præcipue scriptis Henr. Warton et Robert. Gerium ad Guil. Cave *Script. eccl.*, vol. II, p. 51, 53, et Du Pin. *Hist. eccles.*, vol. XII, p. 89, etc.

Scripta tam edita quam inedita ea quæ sequuntur, ab Allatio et Fabricio ad illum, ab Oudino reliquisque commemorantur. Excerpta sunt in Niceph. Gregoræ *Hist. Byzantina*.

Ἑρμηνεία κεφαλαιώδης, etc. *Compendiosa interpretatio in divinum officium s. Liturgiam.* Primum Latine, interprete Gentiano Hervetiano, edita Venet. 1548, 8; deinde in Liturgia SS. Patrum, curante Jo. S. Andrea, canonico Ecclesiæ Paris., theol. Paris. 1560, fol. rec. in edit. ad Parisiensem facta Antwerpiæ 1562, 8, et in *Bibl. Patrum* Lugdunensi, tom. XXVI, p. 173. Add. in Cat. Bibl. Leidensis, p. 33, citat. edd. Græcus textus primum ex codd. Paris. cura Frontonis Ducæi prodiit in *Auctario PP. Biblioth. veterum*, 1624, tom. II, p. 200, dein in tom. XII *Bibl. Morellianæ*. Fabric. in nota ad Allatium p. 72, Hoc opus, inquit, videtur etiam respicere Allatius, quando pag. 123, contra Hottingerum, inter Græcos, qui de azymis contra Latinos scripsere, Nicolaum Cabasilam laudat. Ex Cabasilæ expositione Missæ passim loca producit in eodem libro, p. 76, 89 sq., 109 sq., 134, 145, 153, 201, etc. Quando Allatius de Nilis negat, Cabasilam de processione Spiritus sancti contra S. Thomam et Romanam Ecclesiam scripsisse, Fabric. in nota *o*. p. 73, animadvertit, id tamen Allatium fateri in libro II *De consensu*, p. 858 sq. Atque, teste Montfauc. in *Bibl. biblioth.* mss. I, p. 470 D, exstat in Bibl. Veneta Marci, *Cydonii contra Cabasilam pro S. Thoma et processione Spiritus sancti.* Ibid., p. 469 *A*, memoratur cod. ejusdem bibl. *Barlaam et Cabasila de processione Spiritus sancti in favorem Græcorum.* Add. Cat. codd. Venet. Marc. pag. 84 de cod. 152 et pag. 284 de cod. 526, coll. cel. Morellio in Bibl. ms. Gr. et Lat. I, pag. 92. — Insuper *Interpretatio in Liturgiam* exstat in pluribus codd. mss. — Secundum Montfauc. in *Bibl. biblioth. mss.* I, p. 186 *B*, et pag. 191 B, Romæ in cod. Ottobon. Gr., p. 502; in duobus codd. bibl. Ambros. Mediolan. p. 707 *D*, in bibl. Sfortiana. — *Venetiis* in cod. Bibl. Marc. 506, Nic. Cabasilæ *Encomium S. Theodoræ*, ejusd. *Interpret. in Liturgiam, et in S. Demetrium.* V. Cat. codd. Gr. Marc. 271. — Ibid. in cod. Naniano 116, n. 4 et 5, et 117, n. 3. V. Cat. codd. Gr. Nan. p. 236 et 237.—In Cat. codd. Gr. Taurinens., p. 108, observatur, in cod. 30, fol. 219, esse *totius Liturgiæ Græcæ explanationem*, sed sine ullius auctoris nomine. Enimvero Christ. Matth. Pfaff, in Epistola de catalogo mss. codd. Bibl. Taurin. in novis actis eruditor. Lips. 1752, p. 447, illum libellum monet esse Nicolai Cabasilæ, Thessalon. — Paris. in octo codd. bibl. publ. — In cod. Coislin. 315, cum aliis multis scriptis Cabasil. V. Montfauc. *Bibl. Coislin.* p. 427.

Monachii in codd. Bavar. 59, 107, 112, 113 et 128. V. Cat. codd. Gr. Bavar. p. 17, 41, 43, 44 et 53 (*b*). — Vindobonæ in cod. Cæsar. 261, in quo multa exstant Nic. Cabas. scripta, n. 18. — 268, 53, n. 36, *Explicatio duplex sacrarum vestium in divina Liturgia usitatarum et eorum, quæ in Liturgia aguntur.* V. Lambec. comment. V, p. 435, 445, et vol. VIII, p. 1021. — Oxon. in Bibl. Bodlei in cod. Barocc. 75, *Expositio missæ*, cap. 45, et in cod. 107, incipit : Διὰ τί μὴ ἐξ ἀρχῆς. — In cod. 91, cujus init. Μετὰ δὲ τὴν δοξολογίαν.

De vita in Christo libri sex, seu potius septem, in quibus præcipue agitur de baptismo, sacra unctione et Eucharistia. Sex libri Latine prodierunt, interprete Jac. Pontano (*c*) cum Philippi Solitarii *Dioptra*, s. Regula rei Christianæ ad Callicum monachum, Joannis Carpathii Documentis spiritualibus, et cum Cabasilæ Oratione contra fœneratores (de qua postea sermo erit), Ingolstad. 1604, 4; dein, in *Bibl. Patrum* Lugdunensi, tom. XXVI, p. 136; in *Bibl. Patrum* Colon. et Morellianæ Appendice (1). Ex quatuor prioribus libris fragmenta quædam profert L. Allatius, adversus Creighton, p. 422 sqq. 531; item contra Hottingerum, p. 49 sq. 97, 108; et Petr. Arcudius, *De concordia*, lib. II, c. 21 et passim. Codices, in quibus insunt libri mem. præcipui laudantur, Vindob. in Bibl. Cæs. cod. 266, n. 2, libri quinque, sed Lambec. comm. V, p. 414, adnotat librum illum, qui in hoc cod. est quintus, in Pontani edit. Lat. recte appellari et revera esse librum sextum; in eod. cod. n. X, liber quintus, *De vita in Christo*, quo agitur

(*a*) In cod. 156 et 157 catal. codd. Gr. Venet. Marc. p. 89, ubi confector Cat. addit, mss. haberi in cod. Barocc. 90 et in bibl. Cæsarea.

(*b*) Secundum novam classem, novumque codd. ordinem in bibl. Bavar. multo diligentius curatiusque codd. describere cœpit cel. Ign. Hardt in I, Chr. L. Bar. *De Aretin. Beyträgen zur Geschichte und Litteratur;* quorum sex priores fasc. prodierunt m. Jul. — Dec. ann. 1803, et III priores fasc. (tot enim in manibus habeo) 1804, 8. In fasc. I, 1804, p. 23, est cod. 54, qui olim numerabatur 107, differt hic cod. ab edit. p. 34, in cod. 58, olim 112.

(*c*) Ex cod. Bavar. 59. V. Catal. codd. Gr. Bavar., p. 11.

(1) Græce edidit Dr W. Gass, Greifswald 1849, 8°, ex duobus codd. Vindobon. et tertio Monacensi.

de consecratione altaris. (Lambec. V, p. 417.) — In cod. 267, n. 20, in quo septem sunt libri *De vita in Christo*; septimus autem nondum est nec Gr. nec Lat. editus, animadvertente Lambec. V, p. 435 sq. — In cod. 336 libri quinque. Lamb. V, p. 626 sq.— libri VI, in cod. Sfortiano. V. Montfauc. in Bibl. B. mss. I, p. 703 C. — Libri septem in cod. Coislin. 315, qui continet Nic. Cabas. Opuscula, quæ recenset Montfauc. in *Bibl. Coisl.* p. 426 sqq. Conf. Casauboniana a Jo. Christph. Wolfio evulgata. Hamburg. 1710, 8, p. 39 sq.; et Casauboni Exercitatio XVI ad Baron. n. 30, ubi Lemmata septem libror. *De vita in Christo* Græce producit ille e cod. regio, et magna cum voluptate a se lectos testatur.

Nic. Cabas. *Expositio in visionem Ezechielis*, prophetæ, in qua super quatuor animalia similitudo throni et super similitudinem throni, similitudo veluti ipsius hominis, etc. incipit: Πᾶσα προφητεία καὶ θεωρία, etc.— Tum alia *Expositio* in visionem proph. Ezechielis, in qua ossa hominum arida priorem recipiunt speciem; inc.: Τὴν τοῦ θείου πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐπιδημίαν, etc., et tertia Expositio (Allatio incognita) in prophetæ Ezechiel. visionem: init.: Πᾶσα προφητεία καὶ ὅρασις εἰκόνες ἦσαν, etc. Tres hæ Expositiones exstant Vindobonæ in cod. Cæsar. 267, nr. 9, 10, 11. (Lambec. vol. V, p. 431 sq.) et in cod. Coisl. 315, fol. 135 sqq. (Montfauc., *Bibl. Coisl.*, p. 427) — nec non in cod. Paris. bibl. publ. 1213, nr. 9, 10, 11. — Una expositio ibid. in. cod. 1612, n. 10. — Duæ priores in cod. Cæsar. 266, n. 5 et 6. (Lambec. V, p. 415 sq.) — Secunda Venet. in cod. Marc. 506 sub fin. (V. Cat. codd. Gr. Marc. p. 271.)

Orationes 1) *in passionem J. Chr.* inc.: Ἄκουε, οὐρανέ, etc.; locum inde producit Allatius contra Creygthonum, p. 425. 2, *In Ascensionem J. Chr.*, inc.: Αἱ Χάριτες μὲν ἐπὶ τῶν προτέρων χρόνων, etc. 3) *In Nativitatem S. Mariæ.*, princ. Καὶ πρῶτα μὲν τὸν Θεὸν ἐνταῦθα καλῶμεν. 4) *In Annuntiationem S. Mariæ.*, init.: Εἴ ποτε δεῖ χαίρειν ἄνθρωπον. 5) *In magnum martyrem Demetrium, miraculorum effectorem*, inc.: Πόλλων ὄντων καὶ μεγάλων. locum ex hac orat. affert Allatius contra Hottinger., p. 205. 6.) *In S. Theodoram, miraculorum effectricem*; inc.: Ἐμοὶ γὰρ πολλῶν τὰ σὰ θαυμαζόντων, edidit eam Gr. et Lat. Godfrid. Henschenius in Actis SS. die 5 April. tom. I. Locum inde produxerat Allatius contra Hottinger., p. 204. — 7) Oratio *in tres Theologos, Basilium, Gregorium et Jo. Chrysostomum*; quam orat. non esse hujus Cabasilæ fetum, sed Philothei orationem in tres illos Patres legi in cod. Vaticano 809, p. 100, contendit Labbeus in Diss. histor. de scriptoribus eccles. tom. II, p. 114. Enimvero Fabric. p. 76 ad Allat. not. *y*, decet Philothei Orat. Gr. ac Lat. una cum Dioptra Philippi Solitarii etc. editam a Jac. Pontano, Ingolstadii 1604, 4, et hinc in Auctario Ducæano, Paris. 1624, tom. II, pag. 313, et Lat. tom. XXVI *Bibl. Patrum*, Lugd. p. 217, diversam esse ab Oratione Cabasilæ in eosdem sacros triumviros, quæ ms. est in bibl. Cæsarea, (cod. 267. nr. 14, et Lambec. vol. V, p. 433). Labbeum jam refutavit, vel ex initiis Orat. Philothei atque Or. Nicol. Cabas. demonstrando utriusque Orat. diversitatem Fabricius. Præterea et ab aliis, inquit, laudatam esse illam beatorum doctorum trigam a Joanne Euchaitarum metropolita, (V. Allat. pag. 112, de Simeonum scriptis) Theodoro Metochita et Matthæo Camariota aliisque, observarunt viri doctissimi. Confer Acta SS. tom. II, Jun., pag. 933 seq. ubi de festo, quod in honorem communem Basilii, Nazianzeni et Chrysostomi a Græcis, die 30 Januar. celebratur, auctore Joanne metropolita Euchaitarum temporibus Alexii Comneni, litem ambitiosam, quæ inter Basilitas, Gregoritas et Joannitas orta fuerat, ita componente, ut diceret, tres illos simul sibi visos adesse, testatos, *se unum* esse apud Deum, itaque nec sua causa contendendum de prærogativa, sed cultum ipsorum communem uno die conjungendum. Confer etiam Nicolai Rayæi tractatum præliminarem Actis SS. tom. II, Junii, præmissum. Hactenus Fabric. — Philothei et Jo. Euchaitarum metropol. Oratt. in tres illos Patres, atque Nicol. Cabasilæ quædam contra Latinos, sunt Romæ inter codd. Vatican. teste Montfauc. in *Bibl. bibliothecar. MSS.* p. 12; D. B. Nicol. Cabas. Orationes quædam mss. Romæ in bibl. Barberina; sed quænam sint, non additur in Montfauc. bibl. cit. p. 175 *E*. Nec Montfauc. lib. cit. in Indice codd. Vatic. adduxit, nec Allatius eos codd. pervestigans, reperire potuit orationes 88, quas alii in codice quodam Vatic. exstare scripserunt, et, ut Allat. addit, Nilone, an Nicolao assignandæ sint, ipsi viderint. Romæ in bibl. Chigia Nic. Cab. Orationes quædam. Sic minus curate citat cod. Montfaucon in *Diario Ital.* p. 258. — Add. vol. IX, p. 72, 90, 95, 112, 114, 147 vet. edit., sed aliæ plures Nicolai Cabasilæ Oratt. ab Allatio prætermissæ, latent in codd. bibl. Paris. atque Cæsareæ. Fabric. in not. *t*, p. 74, ad Allat. Græcis verbis, una cum initiis singularum multas refert. Add. Caveus atque Oudinus locis citatis. Ex Catal. igitur supplebo, easque quas ex Allatio numeravi, simul attingam. Paris. in Bibl. publ. cod. 1213, secundum Cat. codd. Gr. Paris. tom. II, p. 254, suo quæque ordine sunt supra memoratæ orat. n. 3, 4, 1, 2, 5, 6, 7. Præterea reperiuntur in eodem codice Nic. Cabas. Homiliæ 1) *In laudem S. Nicolai*; (etiam in cod. 1238) (2) *In Dormitionem Deiparæ*; 3) *In Andream. juniorem*, qui Hierosolymis martyr obiit; 4) *Ad Jesum Christum*. 5) Orat. *ad Augustam De usuris*; 6) *Ad Athenienses, De ara misericordiæ*; 7) *Adversus Gre-*

(*d*) Notante Fabricio pag. 73 seq. *Oratio in fœneratores* Gr. lucem vidit, quamvis haud integra, Augustæ Vindel. 1595, edente Davide Hœschelio, ex cod. ms. Maximi Margunii. Integram cum Orat. S. Epiphanii in sepulturam Christi, Gr. ac Lat. vulgavit Simon. Simonides, Samoscii 1604, 4. Sed in Janozki, *Nachricht. von denen in der Zaluskischen Buchern*, part. V, 217 seqq. recensetur quidem ilia Epiphanii oratio, at nulla hic mentio Nic. Cabas. orationis illi adjunctæ.

(2) Secundum Nesselii Catalogum, parte I, pag. 365, cod. 262, n. 14. Incipit: Οἶμαί γε τῶν ἐννομωτάτων καὶ δικαιοτάτων εἶναι. Fabric. Harl. t. VIII. *in recensione Vitarum S. Joannis Chrysostomi.*

goræ delirantis somnia; 8) Orat. *qua Pyrrhonis de veritatis criterio sententia impugnatur*; 9) *in laudem Matthæi* Cantacuzeni filii; 10) *In laudem Annæ Palæologinæ*, imperatricis. — In cod. Cæsareo 266 sunt ex Allatio jam designatæ Oratt. n. 3, 4, 6. In illo cod. et cod. 267, n. 23, exstat quoque Nic. Cabasilæ oratio (uti dicitur, pariter in cat. codd. Gr. *Paris.* in cod. 970 *Homilia*; in cod. autem 1213 mem. *Opusculum*) *De usura contra feneratores* (Lambec. V, p. 416 seqq.) Latine versam edidit illam Jac. Pontanus cum Cabasilæ libris VI. *De vita in Christo*, Lat. etiam. Ingolst. 1604, 4° (*d*)— Contra in cod. Cæsareo 267 exstant Oratt. ex Allatio a me citatæ, hoc ordine, n. 2, 3, 4, 1, 5, 6, 7. Insuper leguntur in eodem cod. Oratt. ex cod. Parisin. laudatæ n. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. Tum in eod. cod. Cæsareo, n. 15, *Adlocutio ad S. martyrem Demetrium*. *V.* Lambec. V, p. 428 seqq. qui etiam reliqua Nic. Cabasilæ quæ in illo codice supersunt, Opuscula ibid. recenset; ego vero jam supra memorata omittam:

Liber de magistratuum civilium iniquis ausis circa res sacras. Est quoque in codd. Paris. 970 et 1213.

Solutiones argumentationum quinque contra rhetoricam s. artem dicendi. Legitur quoque in cod. Paris. 1213.

Tredecim epigrammata versibus heroicis, quæ singula recensent Lambec. V, p. 459, et Fabric. ad Allat. p. 77, not. *b*. Huc refer cod. Paris. laudatum 1213, ubi, n. 25, est Nic. Cabassilæ *Epitaphium*, versibus heroicis, Nili Thessalon. cum aliquot ejusdem Nicolai epigrammatibus. In cod. Coislin. 315(in quo sunt memorata aliaque Nicol. Cabasilæ Opuscula et Epistolæ) *Heroica Carmina* in sepulturam avunculi; in sepulcrum patriarchæ Isodori et alia carmina in translationem reliquiarum S. Theodoræ, in canonem S. Demetrii, et alia, teste Montfauc. in *bibl. Coisl.* p. 428.

Oratio encomiastica in imperatorem (Andronic. Palæologum).

Epistolæ sexdecim; in cod. autem Cæsar. 266, n. 9, sunt tres epistolæ. (*V.* Lamb. V p. 416.) In cod. Coisl. laudato sunt quatuordecim, et Cydones, Epistola ad Cabasilam. — Florentiæ, in cod. Laurent. 13, n. 24 *sqq.* plut. 75, sunt Epistolæ quatuor et Nili Cabasilæ Thessalon. Epistola ad Nicol. Cabasilam. *V.* Bandin. Cat. codd. Gr. Laur. 3, p. 107. — In cod. Paris. 1213, n. 8, Epistola ad Nilum Thessalon. et n. 27, variæ Epistolæ. (Quot vero sint et ad quosnam scriptæ, non indicatur in Cat. codd. Paris. II, p. 255).

Libell. de syllogismo. In cod. Cæsar. 266, n. 21, incipit: Ἄτομόν ἐστι, τὸ ἓν ἀριθμῷ, οἷον ὅδε ὁ ἄνθρωπος· in cod. autem Ambros. Mediol. notante Allatio, pag. 79, initium est: Σκοπός; ἐστι τῷ συντάγματι διδάξαι τὸ εἶδος τῶν συλλογισμῶν, quem vero alii tribuunt Nilo Thessalon. V. supra §14 de codicibus in catal. codd. Angliæ, etc. II, p. 60 n. 2258, unde citantur inter codd. Vossian. *Syllogismi Cabasilæ.*

Ab Allatio adhuc memorantur:

Nic. Cabasilæ Κανὼν ἰαμβικὸς μετὰ σχολίων τῇ ἑορτῇ τῶν Θεοφανείων.

Ejusd. alius canon iambicus cum scholiis in festos dies.

Ejusd. ἐξήγησις *in librum tertium magnæ constructionis Ptolemæi.* Inc. Ἐν δὲ τούτῳ τῷ συντάγματι σκοπός ἐστιν· Edit. una cum magna Syntaxi Ptolemæi ac Theonis Alex. Græcis in Ptolemæum commentar. Basil. 1538 fol. p. 151 sq. V. supra ad vol. V, p. 284, vol. IV, p. 215; et vol. IX, p. 176 sq. adnotata. Oxon. in Bibl. Bodlei inter codd. Henr. Savilii, n. 6572 sqq. exstat H Savilii *versio Latina* partis Almagesti, et Commentariorum Theonis et Cabasilæ, *vol.* III.

In cod. Paris. Bibl. publ. 1373, n. 6, inedit. Opusc. *De anima.* Incip. Διττὸς λέγεται ἡ ψυχή, et fragmentum illius in cod. 1389, n. 3. — In cod. 1391, n. 13, *De sacra stola*, de qua jam supra ad opus: *Interpret. Liturgiæ*, fin. quædam adnotavi: et Caveo videtur esse Appendix quædam ad opus liturgicum. Ab eodem Caveo citantur e codd. *Responsio* ad interrogationem, *Quis sit finis incarnationis Dominicæ?* — *Expositio* verborum Gregorii Nazianzeni: Ὃ τῆς καινῆς μίξεως, ὃ τῆς παραδόξου κράσεως, (quæ habentur in oratione 38, tom. I, opp. Gr. Lat. edit. Paris. p. 620.) *Interpretationes* in acta concilior. et SS. Patrum canones, etc. Sed hæc sufficiant! — Allatius in fine adjecit tertium Demetrium Cabasilam itidem Thessalonicensem.

NICOLAI CABASILÆ

DE DIVINO ALTARIS SACRIFICIO.

(Gentiano Herveto Aurelio interprete.)

AD LECTOREM ADMONITIO.

Ex plurimis de religione nostra controversiis, quæ a cacodæmone capitali humani generis hoste nostris temporibus excitatæ sunt, nulla major, nulla Christianæ reipublicæ perniciosior esse videtur ea quæ in iis quæ ad sanctissimi Domini nostri corporis et sanguinis mysterium pertinent, a receptissima omnium fidelium persuasione aliena invehit. Cum enim præcipua atque adeo tota salutis nostræ spes, quæ ut est certissima, ita neminem confundit, ex hoc pendeat, si et Christi corpori, tanquam membra capiti, uniamur et uberrimum qui ex ejus passione percipitur, fructum decerpamus; qui alterutri aliquid detrahit, aut de eo male sentit, ut summo crimini est affinis, ita etiam exitio sit proximus, nisi resipiscat, necesse est. Atque eorum quidem qui hodiernis temporibus a perpetuo et unico Ecclesiæ consensu se sejunxerunt, de hac re sententiæ in duas se partes diviserunt. Œcolampadiani enim, seu Zuingliani, aut, ut vulgo per antiphrasin dicuntur, Sacramentarii, quod sacramentorum dignitati quantum possunt detrahunt, idque sibi laudi esse ducunt, ii, inquam, Œcolampadiani veterem Berengarii errorem revocantes, in Eucharistiæ sacramento esse tantum corporis et sanguinis signum, non autem verum corpus et sanguinem asserunt : quod autem fiat ullum in altari sacrificium, nullo modo admittunt. Lutherani autem, cum in hoc cum orthodoxis sentiant, quod in hoc sacramento sit verum corpus et sanguis Christi, et quod in altari peragatur sacrificium, in eo rursus toto, ut aiunt, *cœlo aberrant, quod* panem et vinum simul cum Christi corpore remanere existimant; cum constet, post consecrationem, quæ panem et vinum in corpus et sanguinem convertit, symbolorum seu signorum solas remanere species, conversa jam et mutata eorum substantia. Deinde quod solum laudis et gratiarum actionis sacrificium esse putant, cum præter laudem et gratiarum actionem, sit etiam verum et expiatorium pro peccatis sacrificium. Accedit iis, quod nec sanctorum in eo memoriam fieri, nec pro defunctis orari, *nec pro* ullo homine privatim preces in eo fundi velint : et ideo sanctissimum Missæ canonem, tanquam rem impiam et exsecrandam detestantur, quod offerendi vocabulo utatur, sanctorum in eo memoria agatur, pro defunctis et separatim pro vivis aliquibus, et iis maxime pro quibus orari jubet Paulus, oretur. Ad eorum autem confutandos errores alii alia, ut unicuique eorum magis expedire visum est, via ingressi sunt : alii enim productis sacræ Scripturæ testimoniis, alii efficacibus argumentis solidisque rationibus, alii antiquissimorum quoque et probatissimorum doctorum auctoritatibus adversus eos decertarunt. Maxima certe laude omnes digni sunt, qui nostris adversariis (quidni enim adversarios vocem, qui quomodicunque sint eorum protestationes, sua certe relicta statione nobiscum amplius non stant?) qui nostris, inquam, adversariis ostenderunt, se non modo eis ulla ex parte cedere, sed veritate et ratione esse eis etiam longe superiores. Mihi ad eorum reprimendam et frangendam audaciam, summamque pervicaciam penitus infirmandam, et ad populum in fide et officio continendum, nihil melius et validius esse videtur, quam si unicum et perpetuum omnium gentium, quæ Christo nomen dederunt, hac in re consensum nobiscum facere ostendatur. Quamvis enim ad probandum quid in iis quæ de fide et religione exoriuntur controversiis, sequendum sit, jure debeat sufficere sanctæ Romanæ Ecclesiæ auctoritas, quæ quod a divo Petro apostolorum principe Christique vicario est traditum, perpetua tot pontificum serie uno et eodem tenore semper servavit, et a qua, tanquam a sanctissimo totius orbis oraculo, de rebus ad fidem pertinentibus si ulla exorta esset dubitatio, responsa in hodiernum usque diem data sunt; tamen quoniam harum sectarum auctores, sua tum demum decreta firma et stabilia fore existimantes, si petram suo loco movissent, eam frustra quidem, sed magno tamen conatu labefactare conati sunt, externa etiam evocare auxilia non fuerit alienum, non quod non satis per se possit petra super petram, hoc est, supra Christum fundata, omnium hæreticorum quantiscunque copiis, duce Christo, qui eam fundavit, resistere; sed ut cum universo mundo planum factum fuerit, omnes qui Christi fidem ubique terrarum susceperunt, recte nobiscum sentire; et hæretici suæ vecordiæ morbum agnoscentes, donec adhuc est medicinæ locus, ad optimum medicum, nempe Christum, revertantur; et qui primo quidem aspectu probabilibus, sed non minus venenatis quam futilibus, si recte ponderentur, eorum argumentis adducti,

aliquam eis fidem habuerunt, eos deinceps ut deploratos et immedicabili peste affectos fugiant et aversentur ; reliqui vero, hoc accepto veluti antidoto, si eos omnino vitare non possint, quod esset consultissimum, de sua certe salute et cautiores et securiores evadant. Hoc itaque primum statuendum est, quod id quod ab omnibus gentibus et nationibus quæ Christum colunt, ubique citra ullum discrimen servatur, id non possit non esse a Christo et apostolis traditum ; quod autem a Christo et apostolis traditum est, id non esse cum omni veneratione amplectendum, suscipiendum et retinendum, est plane impium et nefarium dicere. Cum itaque apud omnes Christianas nationes, sacerdotes divinum sacrum facientes, post consecrationem, per quam verum effici Christi corpus et sanguinem, exterioribus tantum signis remanentibus, ut apud omnes in confesso est, statim dicant : Tui mandati memores (nempe ejus quod dixit Christus, *Hoc facite in mei recordationem*) tibi offerimus, omnino necesse est hoc esse sacrificium a Christo institutum, et per manus ab apostolis ad nostra usque tempora traditum. Porro autem cum et id in remissionem peccatorum ubique offeratur, et in eo de sanctis memoria agatur, et pro vivis ac defunctis tam generaliter quam pro aliquibus nominatim oretur, non est dubium altaris sacrificium, quod Hebræo vocabulo ab apostolis relicto Missam dicimus, et peccata expiare, et tam vivis quam defunctis, et tam generaliter quam privatim aliquibus applicari ac prodesse, idque, velint nolint Lutherani, a tempore apostolorum ad nos usque pervenisse. Quo fit ut canon Missæ, quem ii tantopere exsecrantur, apud alios omnes fideles jure sacrosanctus, ut est, dicatur et habeatur. Rogentur omnes omnium nationum sacerdotes, et omnes uno ore respondebunt, hæc quæ dixi omnia ita habere. Rogentur Æthiopes, qui Chaldæa lingua utuntur, et ii hæc ita esse non inficiabuntur. Rogentur Armenii, qui licet fortasse in nonnullis aliis aliquando a nobis dissenserint, in his quidem certe nobiscum semper optime convenere. Rogentur Græci, et ii ea ita esse affirmabunt ut interim mirentur ullos esse omnino Christianos qui audeant aliter sentire. Quanquam quid eos rogare opus est, cum Venetiis haud ita pridem sit editum eorum εὐχολόγιον seu sacerdotale Græcum, ex quo poterit eorum sacrificandi ritum quilibet studiosus cognoscere. Sed quoniam pulcherrimam eorum linguam non cuivis scire datum est, hanc reip. Christianæ navavi operam, ut divi Chrysostomi et divi Basilii λειτουργίαν, hoc est, sacrificii seu Missæ rituum ordinationem, ex eorum sacerdotali, in linguam Latinam verterem. Quæ ut facilius intelligeretur, Nicolai quoque Cabasilæ, viri in primis pii et docti, compendiosam in eam interpretationem illi adjunxi : et, ut qui sublimium rerum contemplatione delectantur, per hoc sanctum et mysticum sacrificium, ad ea quæ sunt ab omni materia remota, mente versandæ deducantur, et Deo, quoad ejus fieri poterit, uniantur, Maximi monachi, optimi Dionysii interpretis, *De mystagogia ecclesiastica*, hoc est, de introductione ad sacra Ecclesiæ mysteria, opusculum adjeci.

Ex quibus omnibus non dubito, studiose lector, quin si ea diligenter perlegeris, non levem sis ex eis utilitatem accepturus : nempe, ut non omni vento doctrinæ circumactus, a Cynosura, hoc est a Christi Ecclesia, optima fidelium duce, oculos minime dimoveas. Hoc autem onus eo libentius suscepi, quod cum Lutherani, ut suam causam vulgo probabiliorem et plausibiliorem efficiant, et Græcos pro se facere jactitent satis, et eo nomine pulcherrimam linguam apud bonos quidem, sed plus simplices, in invidiam vocent : ii his quidem certe perlectis facile intelligent, quam longe lateque Græci ab eis dissentiant, et pro parte orthodoxorum una cum cæteris Christianis nationibus faciant.

Es tamen admonendus, studiose lector, ut 29 et 30 caput libri Cabasilæ caute legas, ex quo imprudens fortasse quispiam posset facile colligere aliud sentire Græcos de verbis consecrationis, quam Latina Ecclesia sentiat, cum res tamen aliter habeat. Ut autem ad ea legenda tutius accedas, operæ pretium fortasse fuerit te paucis præmunire. Primum itaque oportet intelligas, Græcos Latinorum sententiam sæpenumero non satis intellexisse, ubi autem fuisset exposita, facile consensisse. Quod usu venit in concilio Florentino, cum de Spiritus sancti processione ageretur.

Cum enim existimarent Latinos duo principia statuere, et ideo ab eis dissentirent, ubi rem aliter habere intellexerunt, facile acquievere. Similiter hic noster Cabasila videtur existimasse Latinos credere se per solam verborum Christi narrationem Christi corpus et sanguinem conficere, cum tamen nemo Latinorum dubitet non sufficere formam consecrationis, nisi adsit consecrantis sacerdotis institutum ac propositum. Quo accedente, forma verborum in persona Christi prolata dicitur esse efficax et habere convertendi potestatem, virtute ipsius Christi summi sacerdotis. Item etiam falso arbitratur Latinos contemnere orationes quæ fiunt a sacerdote super dona, post verba Christi recitata, et ex ritu consecrandi pronuntiata. Id enim falsum esse liquet ex canone Ecclesiæ Latinæ, in quo ponuntur tres ad minus orationes post consecrationem super divina munera. Prima est : *Super quæ propitio*, etc. Secunda : *Unde et memores*. Tertia : *Hæc omnia semper bona creas, sanctificas et benedicis*. Quanquam secundam quoque orationem aliter interpretantur, quam Latini intelligant, ut statim dicetur.

Quod autem videtur esse in hac opinione, ut existimet post verba consecrationis adhuc remanere panis et vini substantiam, nec nisi post sacerdotis orationes et benedictiones fieri conversionem, id esse falsum vel ex ipsius Basilii et Chrysostomi sacrificandi ritu facile potest perspici.

Nam post verba consecrationis super panem et vinum prolata sacerdos et diaconus ea utique ostendunt ut adorentur. Quin imo ipsi etiam ad mensam ter adorant : quod non fieret, nisi reipsa facta esset conversio. Deinde si per benedictiones et orationes, quæ consequuntur et dicuntur a sacerdote,

fieret conversio, non fieret conversio panis ante conversionem vini. Nam post utriusque benedictionem et orationem, tandem dicit sacerdos : *Mutans Spiritu tuo sancto ;* et tamen si vera sunt quæ dicit, per orationem sacerdotis fieret mutatio tam panis quam vini in suo ordine. Ejus itaque expositio nec serum satis constaret, neque Christi ritui et ordini consecratio Græcorum, si ea esset ejusmodi, responderet, qui prius suum corpus vere confecit, deinde sanguinem, non utraque simul. Dicendum est ergo Latinorum et Græcorum esse mentem, ut eodem veritatem consecrationis referant, alioqui sermo Christi non esset opifex, ut ait Chrysostomus, quem quidem adducit Cabasila tanquam suæ opinioni contrarium, nec ejus tamen auctoritati in diluendo satis facit. Nam quod attinet ad vim verborum : *Crescite et multiplicamini*, quibus ut alia addantur requiritur, nempe matrimonium, alimentum et cætera ; id in causa est, quod ea ad futurum referantur, et quæ requirebantur, includerent. Hic autem, Christus veram et reipsa subsistentem sui corporis præsentiam significavit, et ita ut ipse fecit, fieri jussit, ut sermo ejus esset efficax et operans eo ipso momento quo dicitur, non quando jam transiit, ut videtur sentire Cabasila. Nec obstat quod in missa Chrysostomi et Basilii, post prolationem verborum Christi, dicit sacerdos : *Fiat corpus, fiat sanguis*, etc. Non est enim intelligendum tunc primum fieri conversionem, quæ jam paulo ante facta est, sed ut ostendatur quod licet sermo Christi in voce transierit, tamen remanet effectus potentiæ ejus sub symbolis seu speciebus panis et vini. Similis modus loquendi invenitur Marci quinto, de muliere profluvio sanguinis laborante, quæ posteaquam a Christo sanata est fide, et ejus fimbriæ vestimenti contactu, a Christo nihilominus audiit : *Esto sana a plaga tua ;* quæ tamen jam sanata fuerat. Sed hoc dicere voluit Christus, ut licet tactus fimbriæ transiisset, effectus tamen in ea consecutus perseveraret. Cum itaque Cabasila interpretatur locum illum canonis Ecclesiæ Latinæ, ita ut suo sensui congruat, id dissidet ab intelligentia Latinorum qui id aliter accipiunt. Nam *perferri*, sive *sursum ferri*, interpretatur, *mutari*. Latini autem intelligunt offerri per manus sancti Angeli, Christi scilicet, qui est magni consilii Angelus ; vel etiam angeli, seu angelorum, qui orationes et vota nostra Deo offerunt, ut legitur in libro Tobiæ, et Act. x. Postremo, quod dicit post sermonem Christi, dona altaris, panem et vinum adhuc vocari, id quidem verum est, de vino autem non itidem invenio : calix enim vocatur in missa Chrysostomi et Basilii. Quamvis autem id verum esset, nihil tamen obstaret, cum res in quas aliæ convertuntur, soleant retinere nomina earum quæ conversæ sunt ; ut patet in virga Mosis, et aqua in vinum conversa, Joan. II. Imo vero etiam Latini interdum vocant vinum sanguinem Christi. Ait enim sanctus Cyprianus, lib. II, Epist. III : « Quomodo autem creaturæ de creatura, vitis novum vinum cum Christo in regno Patris bibemus, si in sacrificio Dei Patris vinum non offerimus ? » Et Hieronymus, q. 2, ad Hedibiam : « Panis qui de cœlo descendit corpus est Domini, et vinum quod discipulis dedit, sanguis illius est novi Testamenti. » Hæc autem quæ a nobis *dicta sunt, confirmat* concilium Florentinum, quod Armeniis dedit formam et ritum consecrandi Ecclesiæ Latinæ : quem quidem receperunt, ipsis Græcis nequaquam reclamantibus. Hæc visum est admonere, ne quis existimaret Græcorum sensum, quod ad corporis et sanguinis Domini confectionem attinet, a Latinorum sententia, hoc est ab Ecclesiæ veritate, dissidere : quod posset fortasse quispiam ex his duobus capitibus colligere. Cætera autem quæ sunt in hoc libello, sunt ejusmodi, ut nihil magis pium nec magis christianum *dici* aut fingi possit. Ea itaque, studiose lector, fac legas, et æqui bonique consulas ; et si quid spiritalis commodi ex eis percipias, Deo omnis boni auctori et datori age gratias. Vale et fruere.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ.

—

NICOLAI CABASILÆ

SACRÆ LITURGIÆ

INTERPRETATIO.

—

CAP. I.

Quid sibi vult in summa universum sacrificium.

Sanctæ sacrorum mysteriorum celebrationis opus et effectus quidem est donorum in divinum

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Τί βούλεται καθόλου ἁπάντων.

Τῆς ἁγίας τελετῆς τῶν ἱερῶν μυστηρίων ἔργον μὲν ἡ τῶν δώρων εἰς τὸ θεῖον σῶμα καὶ αἷμα μετα-

Σολή· τέλος δὲ, τὸ τοὺς πιστοὺς ἁγιασθῆναι, δι' αὐτῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσιν, καὶ βασιλείας οὐρανῶν κληρονομίαν, καὶ τὰ τοιαῦτα λαβόντας. Παρασκευὴ δὲ καὶ συντέλεια, πρὸς ἐκεῖνο τὸ ἔργον, καὶ τοῦτο τὸ τέλος, εὐχαὶ, ψαλμῳδίαι, καὶ ἱερῶν Γραφῶν ἀναγνώσεις, καὶ πάντα, ἁπλῶς, τὰ πρὸ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν δώρων, καὶ μετὰ τὸν ἁγιασμὸν ἱερῶς γινόμενα, καὶ λεγόμενα. Εἰ γὰρ προῖκα δίδωσιν ἡμῖν ὁ Θεὸς πάντα τὰ ἅγια, καὶ οὐδὲν αὐτῷ προεισφέρομεν, ἀλλ' ἀτεχνῶς εἰσι χάριτες· ἀλλὰ τό γε ἐπιτηδείους γενέσθαι πρὸς τὸ δέξασθαι αὐτὰ καὶ φυλάξαι ἐξ ἀνάγκης ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν· καὶ οὐκ ἂν μεταδοίη τοῦ ἁγιασμοῦ, μὴ οὕτω διατεθεῖσιν. Οὕτω βαπτίζει, οὕτω χρίει, οὕτως ἐστιᾷ, καὶ τῆς φρικτῆς μεταδίδωσι τραπέζης. Καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν ἐν τῇ τοῦ σπόρου παραβολῇ. Ἐξῆλθε γὰρ, φησὶν, ὁ σπείρων, οὐχ ἵνα ἀρόσῃ τὴν χώραν, ἀλλ' ἵνα σπείρῃ, ὡς δὴ τῆς ἀρόσεως καὶ πάσης παρασκευῆς ὀφειλομένης εἰσενεχθῆναι. Ἐπεὶ τοίνυν οὕτως ἀναγκαῖον ἦν πρὸς τὴν τεῦξιν τῶν μυστηρίων τὸ εὖ ἔχοντας ἀπαντῆσαι καὶ παρατκευασμένους, ἔδει καὶ τοῦτο ἐνεῖναι τῇ συντάξει τῆς ἱερᾶς τελετῆς, καὶ ἔνεστι. Τοῦτο γὰρ δύνανται ἡμῖν εὐχαὶ, ψαλμοὶ, καὶ εἴ τι ἱερῶς ἐν αὐτῇ γίνεται καὶ λέγεται. Ἁγιάζουσι γὰρ ἡμᾶς, καὶ διατιθέασι, τοῦτο μὲν πρὸς τὸ δέξασθαι καλῶς, τοῦτο δὲ πρὸς τὸ συντηρῆσαι τὸν ἁγιασμὸν, καὶ μεῖναι κατέχοντας. Ἁγιάζουσι δὲ διχῶς, ἕνα μὲν τρόπον, καθ' ὃν ἀπ' αὐτῶν τῶν εὐχῶν ὠφελούμεθα, καὶ τῶν ψαλμῶν καὶ τῶν ἀναγνώσεων. Αἱ μὲν γὰρ εὐχαὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέφουσι, καὶ ἁμαρτιῶν ἄφεσιν προξενοῦσιν, αἵ τε ψαλμῳδίαι ὁμοίως αὐτὸν ἡμῖν ἐξιλεοῦσι, καὶ τὴν ἐνεῖθεν ἐπισπῶνται ῥοπήν. Θύσω γὰρ, φησὶ, τῷ Θεῷ Θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με. Αἱ δὲ τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἀναγνώσεις τὴν τοῦ Θεοῦ καταγγέλλουσαι χρηστότητα καὶ φιλανθρωπίαν, καὶ οὕτως τὸ δίκαιον καὶ τὴν κρίσιν, τόν τε αὐτοῦ φόβον εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἐνιᾶσι, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην ἀνάπτουσι, καὶ οὕτω πρὸς τὸ τηρεῖν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, πολλὴν ἐμβάλλουσι προθυμίαν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐν τῷ ἱερεῖ καὶ τῷ λαῷ καλλίω, καὶ θειοτέραν ἐργαζόμενα τὴν ψυχὴν, καὶ ἀμφοτέρους μὲν πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τῶν τιμίων δώρων καὶ συντήρησιν, ἐπιτηδείους ποιοῦσιν, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἱερουργίας τὸ τέλος· ἰδίως δὲ τὸν ἱερέα πρὸς τὸ τελέσαι τὴν θυσίαν ἀξίως ἔχειν παρασκευάζουσιν, ὅπερ ἐστὶ τῆς μυσταγωγίας τὸ ἔργον, ὡς εἴρηται. Τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ πολλαχοῦ τῶν εὐχῶν κεῖται· καὶ εὔχεται ὁ ἱερεὺς μὴ ἀνάξιος ὀφθῆναι τοῦ προκειμένου, ἀλλὰ καθαραῖς χερσὶ, καὶ ψυχῇ, καὶ γλώττῃ τῷ μυστηρίῳ διακονῆσαι, καὶ οὕτω μὲν ἀπ' αὐτῆς τῆς δυνάμεως τῶν ῥημάτων, τῶν λεγομένων καὶ ᾀδομένων πρὸς τὴν τελετὴν ὠφελούμεθα· ἕτερον δὲ τρόπον ἀπὸ τούτων, καὶ ἔτι πάντων τῶν ἐν τῇ ἱερουργίᾳ τελουμένων ἁγιαζόμεθα, καθ' ὃν ἐν αὐτοῖς ὁρῶμεν τὸν Χριστὸν τυπούμενον καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτοῦ ἔργα, καὶ πάθη· καὶ γὰρ ἐν τοῖς ψαλμοῖς καὶ ἀναγνώσεσι καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τῶν ἱερέων, διὰ πάσης τῆς τελετῆς πραττομένοις ἡ οἰκονομία τοῦ Σωτῆρος σημαίνεται, τὰ μὲν πρῶτα αὐτῆς, τῶν πρώτων τῆς ἱερουργίας

corpus et sanguinem mutatio. Finis autem, ut fideles per ipsa sanctificentur, peccatorum remissione, et regni cœlorum hæreditate simul accepta. Præparatio autem et quæ ad opus et hunc finem conferunt, preces, psalmodiæ et sacrarum Litterarum lectiones, et, ut semel dicam, omnia quæ ante donorum sanctificationem, et post sanctificationem sacrosancte dicuntur et fiunt. Etsi enim gratis dat nobis Deus sancta omnia, et ad ipsum nihil afferimus, sed sunt revera gratiæ, ut tamen ad ea recipienda et conservanda apti simus, a nobis necessario postulat: nec sanctificationem impertierit, nisi iis qui ita affecti et dispositi fuerint. Ita baptizat, ita ungit, ita convivio excipit, et sacra mensa impertit. Hoc autem significavit in parabola seminis. Exiit enim, inquit, qui seminat, non ut terram aret, sed ut seminet, nempe quod aratio et omnis præparatio a nobis afferri debet. Quoniam ergo ad assequenda sacramenta ita erat necessarium, ut qui recte haberent et parati essent, accederent: oportebat hoc inesse in sancti sacrificii constitutione, et inest. Hanc enim in nobis habent potestatem preces, psalmi, et si quid sacrosancte in ea fit et dicitur. Nos enim sanctificant et disponunt, partim quidem ut recte suspiciamus, partim autem ut sanctificationem conservemus et retinere pergamus. Dupliciter autem sanctificant: uno quidem modo, quo ab ipsis precibus juvamur, et psalmis, et lectionibus. Preces enim ad Deum convertunt, et peccatorum remissionem conciliant, et psalmodiæ similiter eum nobis efficiunt propitium, et quod illinc dependet momentum attrahunt. Sacrificia enim, inquit, Deo sacrificium laudis, et liberabo te, et glorificabis me. Sacrarum autem Scripturarum lectiones, Dei benignitatem et humanitatem annuntiantes, et rursus justitiam et judicium et ejus metum in animas nostras immittunt, et dilectionem in eum accendunt, et ita ad ejus servanda mandata multam promptitudinem et animi alacritatem afferunt. Hæc autem omnia, et sacerdoti et populo pulchriorem et divinorem animam efficientia, utrosque ad susceptionem et conservationem aptos reddunt, qui est finis sacrificii; privatim autem ac seorsum sacerdotem, ut non indigne ad sacrificium peragendum accedat, præparant: quod quidem est mysterii celebrandi opus, ut dictum est. Hoc ipsum autem etiam in multis precum locis situm est, et precatur sacerdos ne videatur indignus proposito, sed puris manibus, et anima, et lingua, et mysterio serviat, et sic ab ipsa verborum, quæ dicuntur et canuntur, potestate, ad sacrum celebrandum adjuvamur. Alio autem modo ab his, et præterea omnibus quæ in sacrificio peraguntur, sanctificamur, quatenus in eis videmus Christum figuratum, et ea quæ pro nobis fecit et passus est. Etenim in psalmis et lectionibus, et omnibus quæ a sacerdote per totam sacri celebrationem fiunt, Servatoris nostri humanæ naturæ susceptionis œconomia significatur: quæ ejus quidem prima sunt, iis quæ

in sacrificio sunt primo, significantibus : quæ vero secundo loco, secunda ; quæ autem postremo loco, ea quæ consequuntur ; et licet iis qui hæc vident, omnia habere ante oculos. Donorum enim sanctificatio, ipsum sacrificium, ejus mortem annuntiat, et resurrectionem et assumptionem, quoniam pretiosa hæc dona in ipsum corpus Dominicum mutantur, quod hæc omnia suscepit, quod crucifixum est, resurrexit et in cœlos ascendit. Quæ autem ante sacrificium dicuntur et fiunt, ea quæ ante mortem fuerunt, adventum, ostensionem et perfectam manifestationem. Quæ autem post sacrificium, Patris promissionem, ut ipse dicit, sancti Spiritus ad apostolos descensum, gentium ad Deum per illos conversionem et communionem. Et est universa mysterii celebratio veluti una quædam imago unius corporis reipublicæ Servatoris, omnes ejus partes ab initio ad finem, per ordinem et inter se convenientiam sub aspectum deducens. Unde psalmi quidem, ut qui canuntur in proœmiis, et adhuc ante eos quæ in donorum propositione et fiunt et dicuntur, primum tempus Christi œconomiæ significant. Quæ autem post psalmos, sacrarum Litterarum lectiones et alia, id quod sequitur. Nam et si dicatur alius esse usus lectionum et psalmodiarum, ea enim assumpta esse, ut scilicet ad virtutem nos ungant, et ut Deum propitium reddant, nihil tamen prohibet quominus et hoc et illud possint, et eadem, et fideles ad virtutem inducant, et Christi œconomiam et dispensationem in carne significent. Quemadmodum enim vestes indumenti quidem usum implent, et corpus tegunt : eo autem quod tales vel tales sunt, nonnunquam et artificium, et vitam et dignitatem eorum qui induti sunt, significant, ita etiam se habet in his. Quia enim divinæ Scripturæ et verba divinitus inspirata et hymnos Dei comprehendunt, et ad virtutem adhortantur, eos qui legunt et canunt, sanctificant. Quia autem talia electa sunt, et ita sunt ordinata, et aliam habent potestatem, et sufficiunt ad significandam Christi peregrinationem, et ejus institutionem. Neque enim ea solum quæ coluntur et leguntur, sed ea etiam quæ in celebrando peraguntur, eodem modo se habent ; fit enim unumquodque præsentis usus gratia ; significat autem etiam aliquid ex operibus vel actionibus, vel passionibus Christi. Quemadmodum oblatio Evangelii ad altare, oblatio pretiosorum donorum. Fit enim utrumque ut usus postulat, illa quidem, ut legatur Evangelium, hæc vero ut sacrificium peragatur : significant autem utraque, Servatoris ostensionem et manifestationem, illa quidem, incipientis manifestari, obscuram et adhuc imperfectam : hæc vero, perfectissimam et ultimam. Sunt autem etiam eorum quæ fiunt, nonnulla quæ nullum usum implent, sed alicujus tantum rei gratia significandæ fiunt : sicut panis punctio, et quæ in ipso fit crucis inscriptio, et quod ferriculum, quod ipsum pungit, est ad formam lanceæ factum : et postremum,

A δηλούντων, τῶν δὲ δευτέρων, τὰ δεύτερα, τῶν δὲ τελευταίων, τὰ μετ' ἐκεῖνα. Καὶ ἔξεστι τοῖς ταῦτα ὁρῶσι, πάντα ἐκεῖνα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔχειν· ἡ μὲν γὰρ τῶν δώρων ἁγιασμὸς, αὐτὴ ἡ **θυσία**, τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλει, καὶ τὴν **ἀνάστασιν** καὶ τὴν ἀνάληψιν, ὅτι τὰ τίμια ταῦτα δῶρα, εἰς αὐτὸ Κυριακὸν μεταβάλλει σῶμα, τὸ ταῦτα **πάντα** δεξάμενον, τὸ σταυρωθὲν, τὸ ἀναστὰν, τὸ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνεληλυθός· τὰ δὲ πρὸ τῆς θυσίας, τὰ πρὸ τοῦ θανάτου, τὴν παρουσίαν, τὴν ἀνάδειξιν, τὴν τελείαν φανέρωσιν· τὰ δὲ μετὰ τὴν θυσίαν, τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ὡς αὐτὸς εἶπε, τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τοὺς ἀποστόλους κάθοδον· τὴν τῶν ἐθνῶν δι' ἐκείνων εἰς τὸν Θεὸν ἐπιστροφήν τε καὶ
B κοινωνίαν. Καὶ ἔστιν ἡ πᾶσα μυσταγωγία καθάπερ τις εἰκὼν μία, ἑνὸς σώματος τῆς τοῦ Σωτῆρος πολιτείας, πάντα αὐτῆς τὰ μέρη, ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, κατὰ τὴν πρὸς ἄλληλα τάξιν καὶ ἁρμονίαν ὑπ' ὄψιν ἄγουσα. Ὅθεν οἱ μὲν ψαλμοὶ, ὡς ἂν ἐν προοιμίοις ἀδόμενοι, καὶ ἔτι πρὸ τούτων, τὰ ἐν τῇ προθέσει τῶν δώρων γενόμενα, καὶ λεγόμενα, τὸν πρῶτον καιρὸν τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίαν σημαίνουσιν. Τὰ δὲ μετὰ τοὺς ψαλμοὺς, ἱερῶν Γραφῶν ἀναγνώσεις, καὶ τὰ ἄλλα, τὸ ἐφεξῆς. Εἰ γὰρ καὶ ἄλλη τις εἴρηται εἶναι ἡ χρεία τῶν ἀναγνώσεων, καὶ τῶν ψαλμῳδιῶν, παραλελῆφθαι γὰρ αὐτὰ, ἵνα δηλονότι πρὸς ἀρετὴν ἀλείψωσιν ἡμᾶς, ἵνα τὸν Θεὸν ἱλεώσωνται, ἀλλ' οὐδὲ κωλύει καὶ τοῦτο κἀκεῖνο δύνασθαι, καὶ
C τὰ αὐτὰ τούς τε πιστοὺς εἰς ἀρετὴν ἀνάγειν, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίαν σημαίνειν. Καθάπερ γὰρ τὰ ἱμάτια πληροῦσι μὲν τὴν χρείαν τῆς ἐνδύσεως, καὶ καλύπτουσι τὸ σῶμα, τῷδε τοιάδε εἶναι ἢ τοιάδε, καὶ ἐπιτήδευμα ἐνίοτε σημαίνουσι, καὶ βίον, καὶ ἀξίωμα τῶν περικειμένων· οὕτω καὶ ἐπὶ τούτων ἔχει. Ὅτι μὲν γὰρ θεῖαι Γραφαὶ, καὶ θεόπνευστα ῥήματα καὶ ὕμνους τοῦ Θεοῦ περιέχουσι, καὶ εἰς ἀρετὴν προτρέπονται, τοὺς ἀναγινώσκοντας καὶ ᾄδοντας ἁγιάζουσιν. Ὅτι δὲ τοιαῦτα ἐξελέγησαν, καὶ οὕτως ἐτάχθησαν, καὶ τὴν ἄλλην δύναμιν ἔχουσι, καὶ ἀρκοῦσι πρὸς σημασίαν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίας καὶ πολιτείας. Ἐπεὶ οὐ μόνον τὰ ᾀδόμενα καὶ ἀναγινωσκόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ τελούμενα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· καὶ γίνεται ἕκαστον, τῆς χρείας ἕνεκα τῆς ἐνισταμένης.
D Σημαίνει δὲ καί τι τῶν τοῦ Χριστοῦ ἔργων, ἢ πράξεων, ἢ παθῶν· οἷόν ἐστιν, ἡ εἰς τὸ **θυσιαστήριον** εἰσαγωγὴ τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ εἰσαγωγὴ τῶν **τιμίων** δώρων. Γίνεται μὲν γὰρ κατὰ χρείαν ἑκάτερον· ἡ μὲν ἵνα τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγνωσθῇ· ἡ δὲ ἵνα ἡ **θυσία** τελεσθῇ. Σημαίνουσι δὲ ἀμφότερα τὴν τοῦ **Σωτῆρος** ἀνάδειξιν, καὶ φανέρωσιν, ἡ μὲν ἀρχομένου **φανεροῦσθαι** τὴν ἀμυδρὰν ἔτι καὶ ἀτελῆ, ἡ δὲ τὴν τελεωτάτην καὶ τελευταίαν. Εἰσὶ δὲ καὶ τῶν ἐνταῦθα τελουμένων ἔνια χρείαν μὲν οὐδεμίαν πληροῦντα· σημασίας δέ τινος ἕνεκα μόνον τελούμενα, ὡς ἡ τοῦ ἄρτου κέντησις, καὶ ἡ ἐν αὐτῷ γραφὴ τοῦ σταυροῦ· καὶ τὸν αὐτὸν τὸν κεντοῦντα σίδηρον, ἐν εἴδει λόγχης εἶναι πεποιημένον, καὶ τὸ τελευταῖον ἡ εἰς τὰ ἅγια ἐκβολὴ τοῦ θερμοῦ ὕδατος. Καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δὲ μυστηρίοις πολλὰ τοιαῦτα ἂν εὕροις, ὥσπερ ἐν τῷ βαπτι-

σματι τοὺς βαπτίζεσθαι μέλλοντας, ὑπολύεσθαι δεί, καὶ ἀποδύεσθαι καὶ εἰς τὰς δυσμὰς βλέποντας, τὰς χεῖρας ἀποτείνειν, καὶ ἐκφυσᾷν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐκεῖ τὸ τοῦ πονηροῦ διδάσκουσι μῖσος· ὅσον ἐν ἡμῖν εἶναι δεῖ, καὶ ὅπως ἀνάγκη αὐτὸν ἐκτρέπεσθαι, τὸν μέλλοντα Χριστιανὸν ἀληθινὸν εἶναι· καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον ἐν τοῖς μυστηρίοις, ἄλλην ἂν ἔχει τὴν σημασίαν. Τὰ δὲ ἐν τῇ τελετῇ τῶν δώρων γινόμενα εἰς τὴν τοῦ Σωτῆρος οἰκονομίαν ἀναφέρεται πάντα· ἵνα ἡμῖν ἡ αὐτῆς θεωρία πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν οὖσα, τὰς ψυχὰς ἁγιάζῃ, καὶ οὕτως ἐπιτήδειοι γινώμεθα πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τῶν ἱερῶν δώρων. Καθάπερ γὰρ τότε τὴν οἰκουμένην ἀνέστησεν, οὕτως ἀεὶ θεωρουμένη καλλίω τοῖς θεωροῦσιν αὐτὴν, καὶ θειοτέραν ἐργάζεται τὴν ψυχήν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τότε ἂν ὠφέλησεν οὐδέν, μὴ θεωρηθεῖσα, μὴ πιστευθεῖσα· καὶ τούτου χάριν ἐκηρύχθη, καὶ πρὸς τὸ πιστευθῆναι μυρία ὁ Θεὸς ἐμηχανήσατο· ὡς οὐ δυναμένην τὰ ἑαυτῆς ποιεῖν, καὶ σώζειν ἀνθρώπους, εἰ γενομένη τοὺς σώζεσθαι μέλλοντας ὑπ' αὐτῆς ἐλάνθανεν. Ἀλλὰ τότε μὲν κηρυττομένη, τὴν περὶ Χριστὸν αἰδῶ, καὶ τὴν πίστιν, καὶ τὴν ἀγάπην, ἐν ταῖς τῶν ἀγνωσσόντων ψυχαῖς, μὴ οὖσας ἐδημιούργει· νῦν δὲ ὑπὸ τῶν ἤδη πεπιστευκότων, φιλοπόνως θεωρουμένη, τὰ μακάρια ταῦτα πάθη οὐκ ἐντίθησι μὲν αὐτοῖς· ἐγκείμενα δὲ συντηρεῖ, καὶ ἀνακαινίζει, καὶ αὔξει· καὶ βεβαιοτέρους μὲν περὶ τὴν πίστιν, θερμοτέρους δὲ περὶ τὴν εὐλάβειαν καὶ τὴν ἀγάπην αὐτοὺς ἐργάζεται. Ἃ γὰρ μὴ ὄντα γενέσθαι ἐποίησε, πολλῷ ῥᾷον φυλάξαι, καὶ συντηρῆσαι, καὶ ἀνανεῶσαι δύναιτ' ἄν· ἀλλὰ ταῦτά ἐστι, μεθ' ὧν ἀνάγκη προσιέναι τοῖς ἱεροῖς, καὶ ὧν χωρὶς καὶ τὸ βλέπειν ἐκεῖ παντελῶς ἀνόσιον, εὐλάβεια, πίστις, ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν πολὺ τὸ θερμὸν ἔχουσα. Διὰ τοῦτο ἐχρῆν τὴν ταῦτα ἡμῖν ἐνθεῖναι δυναμένην θεωρίαν ἐν τῇ συντάξει τῆς ἱερουργίας σημαίνεσθαι, ἵνα μὴ τῷ νῷ λογιζώμεθα μόνον, ἀλλὰ βλέπωμεν τρόπον δή τινα τὴν πολλὴν τοῦ πλουσίου πενίαν, τὴν ἐπιδημίαν τοῦ πάντα τόπον κατέχοντος, τὰ ὀνείδη τοῦ εὐλογημένου, τὰ πάθη τοῦ ἀπαθοῦς, ὅσον μισηθείς, ὅσον ἠγάπησεν· ἡλίκος ὢν, ὅσον ἐταπείνωσεν ἑαυτόν· καὶ τί παθὼν καὶ τί δράσας, ταύτην ἡτοίμασεν ἐνώπιον ἡμῶν τὴν τράπεζαν· καὶ οὕτω θαυμάσαντες τὴν καινότητα τῆς σωτηρίας, ἐκπλαγέντες τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν, αἰδεσθῶμεν τὸν οὕτως ἐλεήσαντα, τὸν οὕτω σώσαντα· καὶ πιστεύσωμεν αὐτῷ τὰς ψυχὰς, καὶ παραθώμεθα τὴν ζωὴν, καὶ φλέξωμεν τὰς καρδίας τῷ πυρὶ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ· καὶ τοιοῦτοι γενόμενοι, τῷ πυρὶ τῶν μυστηρίων ὁμιλήσωμεν ἀσφαλῶς καὶ οἰκείως. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ πρὸς τὸ τοιούτους γενέσθαι τότε, τὸ μαθεῖν ποτε τὰ Χριστοῦ, καὶ εἰδότας εἶναι· ἀλλ' ἀνάγκη καὶ τηνικαῦτα, τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας ἔχειν ἐκεῖ, καὶ θεωρεῖν αὐτὰ, ἐνεργείᾳ πάντα λογισμὸν ἕτερον ἐκβαλόντας· εἴ γε μέλλοιμεν πρὸς τὸν ἁγιασμὸν ἐκεῖνον ἐπιτηδείαν ἥνπερ ἔφην ἐργάσασθαι τὴν ψυχήν. Εἰ γὰρ τὸν μὲν λόγον ἔχομεν τῆς εὐσεβείας, ὥστ' ἐρωτηθέντες αὐτὸν ὑγιῶς ἂν ἀποκριθῆναι, ἐπειδὰν δὲ μυεῖσθαι δέῃ, μὴ θεωρῶμεν ἅπαντα καλῶς, ἀλλὰ τὸν νοῦν ἄλλοις προσ-

A aquæ in sancta immissio. Porro autem in aliis etiam sacramentis multa talia inveneris, quemadmodum in baptismo eos qui sunt baptizandi, et calceos et vestes oportet exuere, et ad Occidentem respicientes, manus extendere et insufflare. Sed hæc quidem illic docent, quantum maligni odium in nobis esse oportet, et quomodo necesse est eum se gerere, qui est verus Christianus futurus : et si quid aliud hujusmodi in sacramentis, aliam habeat significationem. Quæ autem fiunt in mysterii donorum celebratione, ad Servatoris susceptæ carnis œconomiam omnia referuntur, ut ejus contemplatio nostris oculis subjecta, animas sanctificet, et sic apti efficiamur ad sacrorum donorum susceptionem. Sicut enim tunc cum fuit, orbem terræ erexit, ita semper considerata, pulchriorem iis qui ipsam contemplantur et diviniorem animam efficit : imo quod magis est, ne tunc quidem quidquam juvisset, nisi considerata et credita fuisset, et ea de causa prædicata, et ut crederetur, Deus innumerabilia machinatus est : nempe quod non posset quod sunm est facere, et homines servare, si eos qui ab ipsa servandi sunt, eam fuisse lateret. Sed nunc quidem prædicata, reverentiam in Christum, fidemque et dilectionem ingrati animi hominibus, cum antea non essent, fabricabatur ; nunc autem ab iis qui jam crediderunt diligenter considerata, beatas has effectiones eis quidem non inserit, sed insitas conservat, et renovat, et auget, et in fide quidem firmiores, in pietate autem et charitate ipsos ferventiores efficit. Quæ enim cum non essent, ut fierent effecit, ea multo facilius servare, et custodire, et renovare poterit. Hæc autem sunt, cum quibus ad sacra accedere necesse est, et sine quibus vel eo aspicere est omnino nefarium, religio, fides, dilectio in Deum valde vehemens. Propterea oportebat contemplationem, quæ in nobis hæc posset inserere, in sacrificii constitutione significari, ut non mente solum, sed etiam quodammodo oculis videremus multam divitis paupertatem, ejus peregrinationem qui omnem locum obtinet, probra ejus qui est benedictus, passiones ejus qui est impatibilis, quantum odio habitus, quantum dilexit, quantus cum esset, quantum seipsum humiliavit, et quid passus, et quanam re a se facta, hanc coram nobis mensam paravit : et ita salutis novitatem admirantes, et propter misericordiarum multitudinem stupore perculsi, reveremur eum qui sic misertus est, eum qui sic servavit ; eique credamus animas, et vitam commendemus, et corda accendamus igne suæ dilectionis : et cum tales fuerimus, poterimus et secure et familiariter in mysteriorum igne versari. Non enim sufficit ad hoc ut tunc tales simus, ea quæ Christi sunt aliquando didicisse, et ea scire : sed necesse est etiam tunc mentis oculum illic figere, et ea acta contemplari, omni alia ejecta cogitatione, siquidem ad sanctificationem illam, aptam et accommodatam, ut dixi, sumus animam

reddituri. Si enim tenemus quidem rationem pietatis, adeo ut de ea rogati recte respondeamus, quando autem oportet mysteriis imbui, non recte omnia consideramus, nec mentem adhibemus, nulla est nobis illius cognitionis utilitas; non enim potest nobis ullam earum quæ dictæ sunt affectionum immittere; ex iis enim quæ tunc nos detinent, cogitationibus afficimur, et tales habemus affectiones, quales illæ possunt efficere. Propterea talis excogitata est figura, partim quidem non verbis solum significans, sed omnia etiam sub aspectum deducens, partim autem quæ toto sacrificii tempore appareat: ut per illam quidem agat in animas facilius, et non sola contemplatio, sed etiam affectio et passio in animis insideat, utpote evidentius nobis per oculos impressa imaginatione: per illam autem non det locum oblivioni, neque sinat cogitationem ad aliquid aliud convertere, donec ad ipsam mensam deduxerit, et ita illis cogitationibus refarti, et vigentem memoriam habentes, simus sacrorum mysteriorum participes, sanctificationi sanctificationem inducentes, contemplationem sanctificationi, sanctificationem mysterio, et transformati a gloria in gloriam, in eam quæ est omnium maxima, ab ea quæ minor est. Et hoc quidem sibi vult totum, ut summatim dicam, sacrificium; deinceps autem unum quodque ab initio ejus, quoad fieri poterit, sigillatim considerandum est. Primum quidem preces quæ fiunt initiis, et sacræ benedictiones, et sacra cantica, et lectiones; postea ipsum sacrum opus, ipsum sacrificium; post hoc autem sanctificatio, qua per ipsum sanctificantur animæ Christianorum, et vivorum et mortuorum. Præterea autem et quæ ea consequuntur, populi et sacerdotis ad Deum cantica et preces, si quid eorum consideratione et contemplatione indiget: ante omnia autem, et in omnibus, quæ per totam mysterii celebrationem apparet Servatoris suscepta carnis œconomia, quid eorum quæ ad illam pertinent, per quodnam eorum quæ in sacri celebratione fiunt, significatur.

A ἔχωμεν, οὐδὲν ἡμῖν ὄφελος τῆς γνώσεώς ἐστιν ἐκείνης· οὐ γὰρ δύναταί τι τῶν εἰρημένων ἡμῖν ἐνεῖναι παθῶν. Πρὸς γὰρ τοὺς τότε κατέχοντας λογισμοὺς διατιθέμεθα, καὶ τοιαῦτα πάθη πάσχομεν, οἷα δρᾶν ἐκεῖνοι δύνανται. Τούτου χάριν ὁ τοιοῦτος ἐπενοήθη τύπος, τοῦτο μὲν οὐ λόγοις μόνον σημαίνων, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ὄψιν ἄγων ἅπαντα· τοῦτο δὲ διὰ πάσης τῆς ἱερουργίας φαινόμενος· ἵν' ἐκείνῳ μὲν εἰς τὰς ψυχὰς εὐκολώτερον δράσῃ, καὶ οὐ θεωρία ψιλὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ πάθος ἡμῖν ἐντεθῇ, ὡς ἂν τῆς φαντασίας διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἐναργέστερον ἡμῖν τυπουμένης· ἐκείνῳ δὲ μὴ δῷ τῇ λήθῃ χώραν, μηδ' ἐάσῃ πρὸς ἄλλο τρέψαι τὸν λογισμόν, ἕως ἐπ' αὐτὴν ἀπάγοι τὴν τράπεζαν, καὶ οὕτω γέμοντες τῶν ἐννοιῶν τούτων, καὶ τὴν μνήμην ἀκμάζουσαν ἔχοντες, τῶν ἱερῶν μεταλάβωμεν μυστηρίων, ἁγιασμὸν ἐπεισάγοντες ἁγιασμῷ, τῷ τῶν θεωριῶν τὸν τῆς τελετῆς, καὶ μεταμορφούμενοι ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν τὴν ἁπασῶν μεγίστην ἀπὸ τῆς ἐλάττονος. Καὶ οὕτως μὲν ὁ νοῦς τῆς ὅλης ἱερουργίας ὡς ἐν κεφαλαίῳ· ἑξῆς δὲ ἄνωθεν αὐτὴν θεωρητέον, ὡς οἷόν τε, κατὰ μέρος. Πρῶτον μὲν τὰς προτελείους εὐχάς, καὶ ἱερολογίας, καὶ ᾠδὰς ἱερὰς, καὶ ἀναγνώσεις· ἔπειτα τὸ ἔργον αὐτὸ τὸ ἱερὸν, αὐτὴν τὴν θυσίαν· μετὰ δὲ τοῦτο τὸν ἁγιασμὸν, ὃν δι' αὐτῆς ἁγιάζονται Χριστιανῶν ψυχαὶ, καὶ ζώντων, καὶ τεθνηκότων. Ἔτι δὲ καὶ τὰς ἐπὶ τούτοις τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἱερέως πρὸς Θεὸν ᾠδὰς καὶ εὐχὰς, εἴ τι τούτων ἐπισκέψεως καὶ θεωρίας δεῖται τινος· πρὸ δὲ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν, τὴν διὰ B πάσης τῆς τελετῆς φαινομένην τοῦ Σωτῆρος οἰκονομίαν· τί τῶν ἐκείνης, διά τινος τῶν ἐν τῇ ἱερουργίᾳ τελουμένων σημαίνεται. C

CAP. II.

Cur non a principio altari imponuntur sacra dona.

Initium autem ducamus ab eorum, quæ in propositione fiunt et dicuntur, contemplatione, et ipsa eorum allatione donorumque oblatione. Cur enim non statim ad altare ducuntur et sacrificantur, sed primum tanquam dona Deo dedicantur? Quia offerebantur quidem Deo sacrificia ab antiquis, ratione carentium animalium cædes et sanguis; offerebantur autem etiam dona, quemadmodum vasa aurea vel argentea. Corpus autem Christi etiam utraque habere videtur. Etenim sacrificium quidem posterius exstitit, quando pro gloria Patris est interfectus: dedicatus autem erat et oblatus Deo ab initio, et donum erat ipsi pretiosum, et tanquam assumptum ut nostri generis primitiæ, et propter legem, quod erat primogenitus. Ea de causa, quæ nunc offeruntur, per quæ corpus illud significatur, non statim ad altare ducuntur et sacrificantur, sed hoc quidem fit postea, prius autem Deo dedicantur, et dona pretiosa Deo et fiunt, et vocantur.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Διὰ τί μὴ ἐξ ἀρχῆς ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ τίθεται τὰ τίμια δῶρα.

Ἀρχὴ δὲ ἡμῖν ἔστω τῶν ἐν τῇ προθέσει τελουμένων καὶ λεγομένων ἡ θεωρία, καὶ τούτων αὐτῆς τῆς προσαγωγῆς καὶ τῆς δωροφορίας. Διατί γὰρ οὐκ εὐθὺς εἰς τὸ θυσιαστήριον ἄγεται καὶ θύεται, ἀλλὰ πρῶτον ὡς δῶρα ἀνατίθεται τῷ Θεῷ; Ὅτι προσήγοντο μὲν θυσίαι τῷ Θεῷ παρὰ τῶν παλαιῶν, ζώων ἀλόγων σφαγαὶ καὶ αἵματα· προσήγοντο δὲ καὶ δῶρα, ὥσπερ τὰ χρυσᾶ σκεύη ἢ ἀργυρᾶ· τὸ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀμφότερα φαίνεται ἔχον. Καὶ γὰρ θυσία μὲν γέγονεν ὕστερον, ὅτε ἐσφάγη ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Πατρός· ἀνέκειτο δὲ ἐξ ἀρχῆς τῷ Θεῷ, καὶ δῶρον ἦν αὐτῷ τίμιον, καὶ ὡς προσληφθὲν ὡς ἀπαρχὴ τοῦ γένους ἡμῶν, καὶ διὰ τὸν νόμον, ὅτι πρωτότοκος ἦν. Τούτου χάριν τὰ νῦν προσαγόμενα δι' ὧν τὸ σῶμα ἐκεῖνο σημαίνεται, οὐκ εὐθὺς εἰς τὸ θυσιαστήριον ἄγεται καὶ θύεται· ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὕστερον, πρότερον δὲ ἀνατίθεται, καὶ δῶρα τίμια τῷ Θεῷ καὶ γίνεται, καὶ καλεῖται. Οὕτω; ὁ Χριστὸς ἐποίησεν. Ὅτε γὰρ ἄρτον καὶ οἶνον D

ταῖς χερσὶ λαβὼν ἀνεδείκνυτο τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὡς δῶρα ταῦτα προσάγων αὐτῷ, καὶ ἀνατιθεὶς ἀνεδείκνυ. Καὶ πόθεν δῆλον; Ἐξ ὧν ἡ Ἐκκλησία ποιεῖ, καὶ δῶρα ταῦτα καλεῖ. Οὐ γὰρ ἂν ἐποίει, εἰ μὴ Χριστὸν ἔγνω τοῦτο ποιήσαντα. Ἤκουσε γὰρ αὐτοῦ κελεύσαντος, Τοῦτο ποιεῖτε· καὶ οὐκ ἂν ἀνομοίως αὐτὸν ἐμιμήσατο.

A lia fecit Christus. Quando enim panem et vinum manibus acceptum ostendit Deo et Patri, tanquam dona ea Deo offerens et dedicans, ostendit. Et undenam hoc constabit? Ex eo quod Ecclesia hoc facit, et ea dona vocat. Non enim id faceret, nisi Christum hoc fecisse sciret. Audivit enim ipsum jubentem: Hoc facite; et non dissimiliter eum esset imitata.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὅτι τὰ δῶρα ταῦτα τῷ Θεῷ ἀνατίθεται, ὡς ἀπαρχαὶ ζωῆς ἀνθρωπίνης.

Ἀλλὰ τί τὸ σχῆμα τῶν δώρων; Καρπῶν ἀπαρχὰς οἱ παλαιοὶ προσῆγον, ἢ ποιμνίων, ἢ βουκολίων, ἢ ἄλλων κτίσεων. Ἡμεῖς δὲ ὡς ἀπαρχὰς τῆς ἡμετέρας ζωῆς τῷ Θεῷ ἀφιεροῦμεν ταῦτα τὰ δῶρα τροφὴν ἀνθρωπίνην ὄντα, δι' ἧς σωματικὴ ζωὴ συνέστηκε· καὶ οὐ συνέστηκε μόνον διὰ τῆς τροφῆς ἡ ζωὴ, ἀλλὰ καὶ σημαίνεται δι' αὐτῆς. Συνεσθίομεν γὰρ καὶ συνεπίομεν αὐτῷ, μετὰ τὴν ἀνάστασιν περὶ τοῦ Χριστοῦ οἱ ἀπόστολοι ἔλεγον, ἵνα δείξωσιν ὅτι ζῶντα αὐτὸν εἶδον· καὶ ὁ Κύριος ὃν ἀνέστησε νεκρὸν, τούτῳ δοῦναι φαγεῖν ἐκέλευσεν, ἵνα τῇ τροφῇ τὴν ζωὴν ἀποδείξῃ· ὥστε οὐδὲν ἀπεικὸς τὸν ἀπαρχόμενον τῆς τροφῆς, δοκεῖν αὐτῆς ἀπάρχεσθαι τῆς ζωῆς. Ἀλλ' ἴσως εἴποι τις ἂν ὅτι καὶ πάντα σχεδὸν τὰ παρὰ τῶν παλαιῶν τῷ Θεῷ προσαγόμενα τρέφειν δύνανται τὸν ἄνθρωπον· καρποὶ γὰρ ἦσαν ἐφ' οἷς οἱ γεωργοὶ πονοῦσι, καὶ ζῶα τῶν ἐδωδίμων. Τί οὖν; Πάντα ἐκεῖνα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἦσαν ἀπαρχαί; Οὐδαμῶς· οὐδὲν γὰρ ἐκείνων ἰδίως ἀνθρωπίνη τροφή· κοινὴ γὰρ καὶ τῶν ἄλλων ζώων· τὰ μὲν πτηνῶν καὶ ποσφάγων, τὰ δὲ σαρκοφάγων. Ἀνθρώπινον γὰρ ἐκεῖνο λέγομεν, τὸ μόνῳ διαφέρον ἀνθρώπῳ· τὸ δὲ κατασκευῆς ἄρτου δεηθῆναι ὥστε φαγεῖν, καὶ μηχανήσασθαι οἶνον ὥστε πιεῖν, ἀνθρώπου μόνον ἴδιον. Καὶ τὸ μὲν εἶδος τῆς ἐωροφορίας ταύτης τοιοῦτον.

B

C

CAP. III.

Quod hæc dona Deo offerantur tanquam vitæ humanæ primitiæ.

Sed quænam est figura donorum? Fructuum primitias offerebant antiqui, vel pecorum, vel armentorum, vel aliarum possessionum. Nos autem, tanquam vitæ nostræ primitias, hæc dona Deo consecramus, ut quæ sunt humanum nutrimentum, per quod corporea vita constat: et non constat solum per nutrimentum vita, sed etiam per ipsum significatur. Una enim cum eo comedimus et bibimus, post resurrectionem dicebant de Christo apostoli, ut ostenderent, quod viventem ipsum viderent, et Christus, quem excitavit, mortuo jussit dari quod comederet, ut nutrimento vitam ostenderet. Quamobrem est satis probabile eum qui nutrimento vesci incipit, videri ipsam vitam inchoare. Sed dixerit fortasse quispiam, quod etiam omnia fere quæ ab antiquis Deo offerebantur, poterant hominem alere: erant enim fructus, pro quibus agricolæ terram colunt, et animalia esculenta. Quid ergo? illane omnia erant vitæ humanæ primitiæ? Nequaquam; nihil enim illorum est proprie nutrimentum humanum; commune est enim aliorum animalium; hæc quidem volucrum et eorum quæ herba vescuntur: illa vero ferarum, quæ carnem devorant. Humanum enim illud dicimus, quod ad solum hominem pertinet: confectione autem panis opus habere ut comedat, et vinum conficere, ut bibat, est solius hominis proprium. Et hæc quidem est forma donorum oblationis.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Διὰ τί εἰκὸς ἦν ἀπαρχὰς ἀνθρωπίνης ζωῆς εἶναι ταῦτα τὰ δῶρα.

Τί δὲ τὸ αἴτιον, καὶ τίς ὁ λόγος καθ' ὃν ἐχρῆν ἡμᾶς ἀπαρχὰς ζωῆς τῷ Θεῷ τὰ δῶρα ταῦτα προσάγειν; Ὅτι ζωὴν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἀντιδίδωσι τούτων τῶν δώρων· καὶ ἦν εἰκὸς τῇ ἀντιδώσει τὴν δόσιν μὴ παντελῶς ἀπάδειν, ἀλλ' ἔχειν τι συγγενές· καὶ ζωῆς οὔσης ἐκείνης, ζωὴν καὶ αὐτὴν εἶναι τρόπον τινὰ, καὶ μάλιστ' ὅτι ὁ αὐτός ἐστι, καὶ τῆς δόσεως νομοθέτης, καὶ τῆς ἀντιδόσεως χορηγὸς, ὁ δικαίως κρίνων, καὶ πάντα ζυγῷ τιθεὶς καὶ σταθμῷ. Αὐτὸς ἐκέλευσεν ἄρτον καὶ οἶνον προσάγειν, αὐτὸς ἀντιδίδωσι τούτων ἄρτον ζῶντα, καὶ ποτήριον ζωῆς αἰωνίου. Ὅθεν καθάπερ τοῖς ἀποστόλοις ἁλείαν ἀντέδωκεν ἁλείας, τῆς τῶν ἰχθύων τὴν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῷ ἐπερωτήσαντι πλουσίῳ περὶ τῆς βασιλείας, ἀντὶ πλούτου γηΐνου τὸν οὐράνιον ἐπηγγείλατο πλοῦτον· οὕτως ἀνάπαλιν ἐνταῦθα, οἷς ζωὴν αἰώνιον ἔμελλε δώσειν (λέγω δὲ τὸ ζωοποιὸν αὐτοῦ σῶμα καὶ τὸ αἷμα), τούτους προεισφέρειν ἐκέ-

D

CAP. IV.

Cur consentaneum ut vitæ humanæ primitiæ essent hæc dona.

Quæ est autem causa, et quæ ratio, quamobrem oporteat nos primitias vitæ Deo hæc dona offerre? Quo! Deus vitam nobis pro his muneribus remunerator: et par erat munus a remuneratione non omnino discrepare, sed aliquid cognatum habere; et illius exsistentis vitæ ipsum quoque esse quodammodo vitam, et maxime, quoniam ipse est et doni largitor, et remunerationis suppeditator, qui juste judicat, et omnia lance et statera ponderat. Ipse jussit panem et vinum offerre. Ipse pro eis retribuit panem viventem, et calicem vitæ æternæ. Unde quemadmodum apostolis pro piscatione piscationem reddidit, pro piscatione piscium, piscationem hominum, et diviti, qui de regno interrogaverat, pro terrenis divitiis cœlestes divitias pollicitus est: at contra hic, quibus vitam æternam erat daturus (dico autem vivificum suum corpus et sanguinem) eis

offerre jussit ea quæ brevis et momentaneæ vitæ causæ sunt, ut pro vita, vitam recipiamus, pro temporali, æternam : et gratia, gloriæ sit retributio, et nostri misericordia, habeat etiam aliquid justitiæ, et impleatur illud eloquium : «Ponam misericordiam meam in statere.» Et hoc non solum in hoc sacramento, sed etiam in baptismo, et vitam vita commutamus, et illam quidem prodigimus, hanc vero pro illa accipimus. Sed vitæ quidem profusio, mors est in quadam imagine et pictura, resurrectio autem est vera vita. Quia enim Servator, qui et mortuus erat et resurrexerat, novam suam vitam nobis quoque voluit impertiri, jussit nos etiam ex hoc magno dono ipsi aliquid offerre. Et quid hoc est? Imitari ejus mortem. Et quomodo? Cum corpus in aqua, tanquam in sepulcro, absconderimus, et hoc ter ostenderimus, tanquam jam mortis et sepulcri nos socios acceperit, nova sua vita dignatur. Et hæc quidem ita habent.

A λευσεν ἐπικήρου ζωῆς ἀφορμάς· ἵνα ζωῆς ἀντιλάβωμεν ζωήν, τῆς προσκαίρου τὴν αἰωνίαν, καὶ ἡ χάρις ἀμοιβὴ δόξῃ, καὶ ὁ ἀμέτρητος ἔλεος ἰῇ τι καὶ δικαιοσύνης, καὶ τὸ λόγιον ἐκεῖνο πληρωθῇ, « Θήσω τὴν ἐλεημοσύνην μου εἰς σταθμούς. » Καὶ οὐκ ἐπὶ τοῦ μυστηρίου τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος τοῦτο γίνεται· καὶ ζωὴν ἀλλαττόμεθα ζωῆς, καὶ τὴν μὲν προδίδομεν, τὴν δὲ ἀντ' ἐκείνης λαμβάνομεν. Ἀλλ' ἡ μὲν προδοσία τῆς ζωῆς ὁ θάνατος ἐν εἰκόνι τινὶ καὶ γραφῇ, ἡ δ' ἀναβίωσις ζωή ἐστιν ἀληθής. Ἐπεὶ γὰρ ἀπέθανεν ὁ Σωτὴρ καὶ ἀναστὰς, τῆς νέας αὐτοῦ ζωῆς καὶ ἡμῖν ἠθέλησε μεταδοῦναι, ἐκέλευσέ τι τοῦ μεγάλου τούτου δώρου καὶ ἡμᾶς προεισφέρειν αὐτῷ. Καὶ τί τοῦτο; Τὸ μιμεῖσθαι τὸν αὐτοῦ θάνατον. Καὶ τίνα B τρόπον; Ἐν ὕδατι τὸ σῶμα κρύψαντας καθάπερ ἐν τάφῳ, καὶ τοῦτο τρὶς ἐπιδειξαμένους· ὡς ἤδη τῶ θανάτου καὶ τῆς ταφῆς λαβὼν κοινωνοὺς τῆς καινῆς αὐτοῦ ζωῆς ἀξιοῖ. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω.

CAP. V.

Cur non totus panis offertur, sed pars quæ scissa est?

Porro autem illud etiam notandum est, quamnam ob causam non panes simpliciter, sed quem ipse sacerdos ex eis abscindit, hoc et donum facit, et Deo offert, et ad altare allatum consecrat. Et hoc est proprium oblationis. Alia enim dona ii qui possidebant, ea ab iis quæ erant ejusdem generis separabant, et in templum afferebant, et in manibus sacerdotum ponebant : sacerdotes autem suscipiebant et offerebant, vel sacrificabant, vel quidquid aliud fieri oportebat, ex iis quæ oblata erant.

Corpus autem Domini ab eo ipso sacerdote, et ab iis quæ erant ejusdem generis, separatum, et ablatum, et assumptum, et Deo dedicatum, et postremo sacrificatum est. Ipse enim seipsum a nostra massa separans, separavit Dei Filius. Ipse autem donum Deo dedit, ponens id in sinu Patris, utpote ab illo sinu ipse nunquam separatus, sed illi etiam hoc acquirens et apponens, ut simul ac formatum esset, Deo quoque esset datum : postremo autem ipse quoque in crucem egit et sacrificavit; propterea panem mutandum in ipsum corpus, ipse sacerdos et ab iis quæ sunt ejusdem generis et naturæ abscindit et Deo offert, ponens in sacra tabula, et postea ad altare allatum sacrificat.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Διὰ τί δὲ μὴ ὁλόκληρος ἀνατίθεται ἄρτος, ἀλλὰ τμῆμα;

Κἀκεῖνα δὲ ἐπισημήνασθαι χρὴ, τί δή ποτε μὴ τοὺς προσενεχθέντας ἄρτους ἁπλῶς, ἀλλ' ὃν αὐτὸς ὁ ἱερεὺς αὐτῶν ἀποτέμνει, τοῦτον καὶ δῶρον ποιεῖται καὶ ἀνατίθησι τῷ Θεῷ, καὶ εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσάγων ἱερουργεῖ. Καὶ τοῦτο τῆς Χριστοῦ προσαγωγῆς ἴδιον· τὰ γὰρ ἄλλα δῶρα, οἱ κεκτημένοι μὲν τῶν ὁμογενῶν ἀφώριζον, καὶ εἰς τὸν ναὸν ἦγον, καὶ ταῖς χερσὶν ἐνετίθεσαν τῶν ἱερέων· οἱ δὲ ἱερεῖς ἐδέχοντο καὶ ἀνετίθεσαν ἢ ἔθυον, ἤ ὅ τι εἶδει χρήσασθαι τῶν προσενεχθέντων ἑκάστῳ. C

Τὸ δὲ Κυριακὸν σῶμα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἱερέως καὶ ἀφωρίσθη τῶν ὁμογενῶν, καὶ προσηνέχθη, καὶ ἀνελήφθη, καὶ ἀνετέθη Θεῷ, καὶ τελευταῖον ἐτύθη. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐξεῖλεν ἑαυτῷ τοῦ ἡμετέρου φυράματος ὁ τοῦ Θεοῦ υἱὸς ἀφελών· αὐτὸς δὲ τῷ Θεῷ δῶρον ἔδωκεν, ἐν τοῖς κόλποις αὐτὸ θεὶς τοῦ Πατρὸς, ὡς ἂν τῶν κόλπων ἐκείνων αὐτὸς μηδὲ ὅτε χωρισθεὶς, ἀλλ' ἐκεῖ καὶ τοῦτο κτίσας καὶ περιθέμενος, ὥστε ἅμα τε πλασθῆναι καὶ δεδομένον εἶναι. Τελευταῖον καὶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν αὐτὸς ἦγε καὶ ἔθυσε. Διὰ τοῦτο τὸν μέλλοντα ἄρτον εἰς ἐκεῖνο D μεταβάλλειν τὸ σῶμα, ὁ αὐτὸς ἱερεὺς καὶ ἀποκόπτει τῶν ὁμοφυῶν, καὶ ἀνατίθησι τῷ Θεῷ θεὶς ἐν τῷ ἱερῷ πίνακι, καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὸ θυσιαστήριον ἄγων θύει.

CAP. VI.

Cur in pane effingit sacerdos passionem Christi.

Abscissus ergo panis, donec in propositione situs est, panis purus et simplex, qui nihil aliud accepit, nisi quod Deo est dedicatus, et donum effectus, quando etiam significat Christum in illa ætate ex qua donum factus est. Factus est autem ab ipsa nativitate, quemadmodum prius dictum est, quod etiam propter nativitatem donum erat se-

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

Διὰ τί ἐν τῷ ἄρτῳ τυποῖ ὁ ἱερεὺς τὸ τοῦ Χριστοῦ πάθος.

Ὁ μὲν οὖν ἀποτμηθεὶς ἄρτος, ἕως ἂν τῇ προθέσει κεῖται, ἄρτος ἐστὶ ψιλός· τοῦτο μόνον λαβὼν τὸ ἀνατεθῆναι Θεῷ, καὶ γένεσθαι δῶρον, ὅτε σημαίνει τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν ἡλικίαν ἐκείνην ἐξ ἧς ἐγένετο δῶρον. Ἐγένετο δὲ ἐξ αὐτῆς γεννήσεως καθάπερ εἴρηται, ὅτι καὶ κατὰ τὴν γέννησιν δῶρον ἦν, κατὰ τὸν νόμον, ἐπεὶ πρωτότοκος ἦν. Ὅτι δὲ

τὰ ὕστερον γενόμενα ἐν ἐκείνῳ τῷ σώματι πάθη διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, ὁ σταυρὸς καὶ ὁ θάνατος, προετυπώθη πρότερον τοῖς ἀρχαίοις, τούτου χάριν καὶ ὁ ἱερεὺς ἐνταῦθα πρὶν ἀγαγεῖν εἰς τὸ θυσιαστήριον τοὺς ἄρτους καὶ θῦσαι, τοὺς τύπους ἐκείνους πρότερον πειρᾶται δεικνύναι ἐν αὐτῷ. Καὶ τίνα τρόπον; Ἐν ὅσῳ αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὁλοκλήρων ἄρτων ἀφαιρούμενος ποιεῖται δῶρον τὸ τοῦ Κυρίου πάθος, καὶ τὸν θάνατον ἐν αὐτῷ γράφει, καθάπερ ἐν πίνακι· καὶ πάντα ὅσα ποιεῖ, τὰ μὲν κατὰ χρείαν, τὰ δὲ ἐξεπίτηδες, εἰς τὴν σημασίαν ταύτην βιάζεται· καὶ ἔστι τὰ γινόμενα τηνικαῦτα τῶν Χριστοῦ παθῶν καὶ τοῦ θανάτου πρακτικὴ διήγησις. Τοῦτο δὲ ἀρχαῖον ἦθος ἦν, καὶ πρακτικῶς ἐνίοτε, καὶ διηγοῦντο, καὶ παρῄνουν, καὶ προεφήτευον. Καὶ γὰρ ὁ προφήτης, δηλῶσαι βουλόμενος τὴν τῶν Ἑβραίων αἰχμαλωσίαν, ἔδησεν ἑαυτόν. Καὶ Ἄγαβος ὕστερον τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐποίησε, σημαίνων τε τοῦ Παύλου δεσμά. Καὶ πατέρα τινὰ φασὶ θεοφόρων ἐρωτηθέντα τί ἐστι μοναχός, ἀποκριθῆναι μὲν μηδέν, τὸ δὲ ἱμάτιον περιδυθέντα καταπατῆσαι. Καὶ αὐτὸν δὲ τοῦ Κυρίου θάνατον, καὶ τὴν ὅλην οἰκονομίαν οἱ παλαιοὶ οὐ λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργοις αὐτοὶ ἐμήνυον, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐμάνθανον, οἷον ἦν ἡ τεμνομένη ῥάβδῳ θάλασσα, καὶ ἡ θάλλουσα ἐν φλογὶ βάτος. καὶ ὁ ἐπὶ τὴν σφαγὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀγόμενος Ἰσαάκ, καὶ τὰ ἄλλα δι' ὧν ἐσημαίνετο τὸ μυστήριον ἐξ ἀρχῆς. Ταῦτα καὶ ὁ ἱερεὺς φαίνεται ποιῶν, ἃ περὶ τῆς θυσίας οἶδεν ἐκείνης, καὶ λόγοις διηγούμενος, καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων δεικνὺς, ὡς δύναται ἐν τοιαύτῃ ὕλῃ τοιαῦτα δεικνύναι· μονονουχὶ λέγων· Οὕτως ἐπὶ τὸ πάθος ἦλθεν ὁ Κύριος, οὕτως ἀπέθανε, οὕτως ἐκεντήθη τὴν πλευράν, οὕτως ἀπὸ τῆς κεντηθείσης πλευρᾶς τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ ἐξεχύθη τότε ἐκεῖνο. Καὶ ταῦτα ποιεῖ, πρῶτον μὲν, ἵνα δείξῃ, καθάπερ εἶπον, ὡς τῆς ἀληθείας ταύτης καὶ τῶν πραγμάτων τύποι καὶ γραφαί τινες ἡγήσαντο πρότερον, καὶ προεσήμαινον τοῖς ἀνθρώποις· ὥσπερ αὐτὸς πρὶν εἰσαγαγεῖν τὸν ἄρτον εἰς τὸ θυσιαστήριον, καὶ θῦσαι, τὰ τῆς θυσίας ἐν αὐτῷ γράφει. Ἔπειτα δηλῶν, ὡς ὁ ἄρτος οὗτος εἰς ἐκεῖνον ἐπείγεται μεταβληθῆναι τὸν ἀληθινὸν ἄρτον, τὸν ἐσταυρωμένον, τὸν τεθυμένον· παρὰ πάντα δὲ ταῦτα, ἐπεὶ τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου δεῖ καταγγέλλειν, ἵνα μηδένα τρόπον ἀγγελίας καὶ διηγήσεως παραλίπῃ, πρὸς ὃν μυρίων ἔδει στομάτων ἡμῖν, καὶ λογικῶς αὐτὸν διηγεῖται καὶ πρακτικῶς.

cundum legem, quia erat primogenitus. Quia autem quæ postea factæ sunt in illo corpore passiones propter salutem nostram, crux et mors, antiquis prius figuratæ sunt : ea de causa etiam sacerdos hic prius quam panem ad altare afferat et sacrificet, illos typos et figuras prius in ipso conatur ostendere. Et quomodo? Interea dum ipsum a panibus integris auferens facit donum, Domini passionem et mortem in eo scribit, veluti in tabula : et omnia quæcunque facit, partim quidem ad usum pertinentia, partim vero de industria facta, ad hanc significationem deducuntur; et sunt ea quæ tunc fiunt, salutarium passionum et mortis activa narratio. Hic erat autem mos antiquus, et active nonnunquam et narrabant, et suadebant et prædicabant. Etenim propheta cum vellet ostendere Hebræorum captivitatem, seipsum ligavit : et Agabus postea hoc ipsum fecit, significans Pauli vincula. Dicunt etiam quemdam ex divinis Patribus, rogatum quid est monachus, nihil quidem respondisse, sed qua indutus erat vestem exutam conculcasse. Porro autem ipsam Domini mortem, et a Christo susceptæ carnis œconomiam, veteres non solum verbis sed etiam factis et ipsi significabant, et a Deo discebant. Cujusmodi erat mare, quod virga scindebatur; et rubus, qui in flamma ardebat; et Isaac, qui a patre ad cædem ducebatur, et alia per quæ ab initio significabatur mysterium. Sacerdos etiam ea videtur facere, quæ de illo novit sacrificio et verbis narrans, et factis ostendens, quoad ejus fieri potest, ut in ea materia ostendatur, propemodum dicens : Ita venit ad passionem Dominus, ita mortuus est, ita in latere punctus est, ita a puncto latere sanguis et aqua tunc illa effusa est. Et hæc facit, primum quidem, ut ostendat, sicut dixi, quod hujus veritatis et rerum typi, et scripturæ quædam ante præcesserunt, et præsignificaverunt hominibus : quemadmodum ipse priusquam panem ad altare afferat et sacrificet, ea quæ ad sacrificium pertinent, in ipso describit. Deinde ostendens quod hic panis festinat mutari in illum verum panem crucifixum, sacrificatum : præter hæc autem omnia, quoniam mortem Domini oportet annuntiare : ut nullum modum annuntiationis et narrationis prætermittat, ad quam innumerabilia ora non sufficerent, eam et verbis et factis recenset.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Τί ἐστι τοῦ Κυρίου ἀνάμνησις.

Καὶ πρῶτον ἄρτου λαβόμενος, ἀφ' οὗ δεῖ τὸν ἱερὸν ἀποκόπτειν ἄρτον· Εἰς ἀνάμνησιν, φησὶ, τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἐκείνου παραγγελίαν. » Τοῦτο μὲν, φησὶ, « ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Καὶ οὐ περὶ τοῦ ἄρτου ἐκείνου τοῦτο λέγει μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ πάσης τελετῆς, ὡς ἂν ἐν τελευτήσει ἱερουργίαν ἀρχόμενος. Ἐπεὶ καὶ ὁ Κύριος μετὰ τὸ τελέσαι τὸ μυστήριον ἅπαν, τοῦτον ἐπήγαγε τὸν λό-

CAP. VII.

Quid est Domini recordatio.

Et primum pane accepto, a quo oportet sacrum panem abscindere, dicit, In recordationem Domini et Dei et Servatoris nostri Jesu Christi, ex illius præcepto. Hoc enim, inquit, Facite in meam recordationem. Et non de pane illo hoc solum dicit, sed de universo quod celebratur mysterio, ut qui hinc sacrum operari incipiat. Nam etiam Dominus postquam universum mysterium peregit, hoc dictum subjunxit : « Hoc facite in meam recorda-

tionem. » Sed quænam est hæc recordatio, et quomodo in rei sacræ celebratione Domini meminimus, quid agentis, quomodo se habentis? Dico autem, quid de ipso reputantes, quid narrantes? An quod mortuos suscitavit, et cæcis visum dedit, et ventos increpavit, et ex paucis panibus ad satietatem millia aliquot nutrivit, quæ eum et Deum esse et omnia posse ostenderunt? Nequaquam; sed ea potius quæ videntur significare imbecillitatem, crucem, passionem, mortem, in his nos jussit facere ejus commemorationem. Et undenam hoc scire possumus? Ita intellexit Paulus, qui quæ ejus sunt, optime novit.

Ad Corinthios enim scribens de mysterio, cum narrasset Dominum dixisse : « Hoc facite in meam recordationem, » subjunxit : « Quoties enim panem hunc comederitis, et de calice biberitis, mortem Domini annuntiabitis. » Hoc ipse etiam Dominus ostendit in traditione sacramenti. Cum enim dixisset : « Hoc est corpus meum, Hic est sanguis meus, » non adjecit eis miracula, dicens, quod mortuos suscitavit, quod leprosos mundavit. Sed quid? Passionem solum et mortem : « Quod pro vobis frangitur Qui pro vobis effunditur. » Et quænam est ratio, quod non miraculorum, sed passionum meminit? Quoniam hæ sunt illis tanto magis necessariæ, quod hæ quidem sunt nostræ salutis efficientes, et sine his minime possit homo resurgere; passiones, inquam; illa autem tantum demonstrant. Fiebant enim miracula, ut crederetur Dominus esse vere Servator.

CAP. VIII.

De iis quæ in pane fiunt.

Quoniam ergo oportet hoc modo facere Domini commemorationem, propterea cum dixit sacerdos : « In recordationem Domini, » subjungit ea quæ significant crucem et mortem. Panem enim abscindens, veterem de salutari passione refert prophetiam : « Sicut ovis ad cædem ductus est, » (et cætera), et verba, et facta, quantum ipse potest, narrans. Nam cum panem ad hunc usum secet, ut donum eximat, hoc ipsum etiam facit exemplum propositi : ad significandum recessum Domini a mundo in viam quæ est ad Patrem, per mortem, eam captivam abducentis, sicut ipse dixit : « Relinquo mundum, et vado ad Patrem; » et quia sæpe figens ferrum, deinde scindit panem, in tot partes divisit sermonem propheticum, unamquamque partem sermonis accommodans unicuique partisectionis, ut ostenderet sermonis munus esse narrationem : qui sicut hic panis, ad hoc ut Deo offeratur et consecretur, ab eo quod est ejusdem generis et naturæ, separatus est : ita etiam Christus ab hominibus secessit, quorum naturæ per suam humanitatem fuit particeps; et tanquam ovis ad cædem ductus est, et eo modo sublata est de terra vita ejus; et adjectis iis quæ sequuntur in prophetia, cum panem in sacra tabula statuit, ille facit et dicit, per quæ ipsum sacrificium, et mors Domini

γον· « Τοῦτο ποιεῖτε εἰς ἐμὴν ἀνάμνησιν. » Ἀλλὰ τίς ἡ ἀνάμνησις αὕτη, καὶ πῶς ἐν τῇ τάξει μεμνησόμεθα τοῦ Κυρίου, τί ποιοῦντος καὶ λέγοντος; Λέγω δὲ τίνα περὶ αὐτοῦ ἀναλογιζόμενα, τί διηγούμενοι; Ἆρα ὅτι νεκροὺς ἀνέστησε, καὶ τυφλοῖς ἀνέδωκε βλέπειν, καὶ ἀνέμοις ἐπετίμησε, καὶ ἐξ ὀλίγων ἄρτων εἰς κόρον ἔθρεψε μυριάδας, ἃ Θεὸν αὐτὸν ἀπέδειξε, καὶ πάντα δυνάμενον; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ μᾶλλον τὰ δοκοῦντα σημαίνειν ἀσθένειαν, τὸν σταυρὸν, τὸ πάθος, τὸν θάνατον. ἐν τούτοις ἡμᾶς τὴν ἀνάμνησιν αὐτοῦ ποιεῖσθαι ἐκέλευσε. Καὶ πόθεν ὅῆλον; Οὕτως ἐνόησε Παῦλος, ἃ τὰ ἐκείνου καλῶς εἰδώς.

Γράφων γὰρ Κορινθίοις περὶ τοῦ μυστηρίου, καὶ διηγησάμενος ὅτι ὁ Κύριος εἶπε, « Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, » ἐπήγαγεν· « Ὁσάκις γὰρ ἐσθίετε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνετε, τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλετε. » Τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐνέφηνεν ἐν τῇ παραδόσει τῶν μυστηρίου. Εἰπὼν γάρ· « Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, Τοῦτο τὸ αἷμά μου, » οὐ θαύματα αὐτοῖς προσέθηκε, εἰπὼν τὸ, Νεκροὺς ἀνέστησα· τὸ, Λεπροὺς ἐκαθάρισα. Ἀλλὰ τί; Τὸ πάθος μόνον, καὶ τὸν θάνατον, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον, Τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. Καὶ τίς ὁ λόγος, ὅτι μὴ τῶν θαυμάτων, ἀλλὰ τῶν παθῶν, μέμνηται; Ὅτι ταῦτα ἐκείνων ἀναγκαιότερα· τοσούτου ὄσον τὰ μὲν ποιητικὰ τῆς σωτηρίας ἡμῶν εἰσι, καὶ χωρὶς τούτων, οὐκ ἦν ἀναστῆναι τὸν ἄνθρωπον· τὰ πάθη λέγω, ἐκεῖνα δὲ, ἀποδεικτικὰ μόνον. Ἐγένετο γὰρ τὰ θαύματα, ἵνα πιστωθῇ ὁ Κύριος, ὡς αὐτὸς ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ ἐστι.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ τῶν ἐν τῷ ἄρτῳ τελουμένων.

Ἐπεὶ τοίνυν τὸν τρόπον τοῦτον δεῖ ποιεῖσθαι τοῦ Κυρίου τὴν ἀνάμνησιν, διὰ τοῦτο εἰπὼν ὁ ἱερεὺς, « Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Κυρίου, » ἐπάγει τὰ δηλοῦντα τὸν σταυρὸν καὶ τὸν θάνατον. Τὸν γὰρ ἄρτον ἀποκόπτων, τὴν περὶ τοῦ σωτηρίου πάθους ἐπιλέγει τῶν παλαιῶν προφητείαν· « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, » (καὶ τὰ ἑξῆς), καὶ ῥήματι, καὶ πράγματι κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτὸς διηγούμενος. Τῇ γὰρ τοῦ ἄρτου τομὴν κατὰ χρείαν ποιῶν, ἵνα ἐξέλῃ τὸ δῶρον, τὴν αὐτὴν καὶ παράδειγμα ποιεῖται τοῦ προκειμένου, εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ κόσμου ἀποχώρησιν τοῦ Κυρίου, εἰς τὴν ἐπὶ τὸν Πατέρα, διὰ τοῦ θανάτου, ὁδὸν, αὐτὴν αἰχμαλωτίζων, καθάπερ αὐτὸς εἰρηκεν, « Ἀφίημι τὸν κόσμον, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα. » Καὶ ἐπεὶ πολλάκις πηγνὺς τὸ σιδήριον, εἶτα ἀποκόπτει τὸν ἄρτον, εἰς τοσαῦτα διαιρεῖ τὸν προφητικὸν λόγον· ἕκαστον τοῦ λόγου μέρος ἐφαρμόζων ἑκάστῳ μέρει τομῆς, ἵνα δείξῃ τοῦ λόγου τὸ ἔργον ἐξήγησιν εἶναι· ὅτι καθάπερ οὗτος ὁ ἄρτος ἐπὶ τῷ ἀνατεθῆναι τῷ Θεῷ καὶ ἱερουργηθῆναι τοῦ ὁμοφυοῦς ἀποδιῃρέθη, οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἀπεχώρησε τῶν ἀνδρῶν, ὧν διὰ φιλανδρίαν ἐκοινώνησε φύσει, καὶ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἦρθη ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· καὶ τὰ ἑξῆς τῆς προφητείας προσθείς, καὶ τὸν ἄρτον θεὶς ἐν τῷ ἱερῷ πίνακι, ἐκεῖνα ποιεῖ,

καὶ λέγει, δι' ὧν αὐτὴ ἡ θυσία καὶ ὁ τοῦ Κυρίου θάνατος καταγγέλλεται. « Θύεται, φησὶν, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Ταῦτα λέγει καὶ ποιεῖ τοῦ θανάτου τὰ δηλοῦντα τὸν τρόπον. Σταυρὸν γὰρ ἐν τῷ ἄρτῳ χαράττει, καὶ οὕτω μηνύει πῶς ἡ θυσία γέγονεν, ὅτι διὰ τοῦ σταυροῦ· μετὰ δὲ τοῦτο, καὶ ὡς ἐπὶ τὰ δεξιὰ μέρη κεντεῖ τὸν ἄρτον, τὴν πληγὴν τῆς πλευρᾶς ἐκείνης διηγούμενος τῇ τοῦ ἄρτου πληγῇ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ πλῆττον σιδήριον λόγχην καλεῖ, καὶ εἰς σχῆμα λόγχης αὐτὸ ἔχει πεποιημένον, ἵνα ἐκεῖνος ἀναμιμνήσκῃ τῆς λόγχης· καὶ οὕτως ἔργῳ ταῦτα διηγούμενος, καὶ τοῖς λόγοις τῆς ἱστορίας ἀναγιγνώσκει. « Καὶ εἷς τῶν στρατιωτῶν, φησὶ, λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξεν. » Ὁμοίως καὶ τὸ ῥεῦσαν ἐκεῖθεν αἷμα, καὶ ὕδωρ καὶ λόγῳ διηγεῖται, καὶ ἔργῳ δείκνυσιν, « Ἐγχέων μὲν εἰς τὸ ἱερὸν ποτήριον οἶνον καὶ ὕδωρ· » (καὶ ταῦτα μὲν, ἀνάμνησις τοῦ Κυρίου·) ἐπιλέγων τε καὶ ἐκεῖνο τὸ ῥῆμα, « Καὶ εὐθέως ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ. »

A annuntiatur. « Sacrificatur, inquit, Agnus Dei, qui tollit peccata mundi. » Hæc dicit et facit quæ declarant modum mortis. Crucem enim in pane imprimit, et ita indicat quomodo sacrificium facta est, nempe per crucem. Post hoc etiam ad dexteras partes panem pungit, illius lateris ictum narrans per percussionem panis. Propterea enim etiam ferriculum quod percutit, vocat lanceam, et ipse habet factum instar lanceæ, ut illam lanceam in memoriam revocet, et ita facto ea narrans, etiam historiæ verba legit. « Et unus militum, inquit, lancea latus ejus pupugit. » Similiter etiam sanguinem et aquam quæ illinc fluxit, et verbo narrat, et facto ostendit : « Infundens quidem in sacrum calicem vinum et aquam; » subjungens autem illud : « Et statim exiit sanguis et aqua. » Et hæc quidem recordatio Domini, et mortis ejus narratio.

B

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Διὰ τί ὁ Κύριος ἐκέλευσε ποιεῖν τοῦτο εἰς τὴν αὐτοῦ ἀνάμνησιν.

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκα ταῦτα ἐκέλευσε, καὶ πρὸς τί βλέπων τὴν ἀνάμνησιν ταύτην ἀπῄτησε παρ' ἡμῶν; Ἵνα μὴ ἀγνωμονεύσωμεν. Ἀμοιβὴ γάρ τίς ἐστι παρὰ τῶν εὖ παθόντων τοῖς εὐεργέταις, τὸ μεμνῆσθαι αὐτῶν καὶ τῶν ἔργων ὧν εὖ πεπόνθασι. Καὶ ταύτης τῆς μνήμης πολλὰς ἀφορμὰς ἐπενόησαν οἱ ἄνθρωποι, τάφους, ἀνδριάντας, στήλας, ἑορτὰς, πανηγύρεις, ἀγῶνας· ὧν πάντων ἐστὶν ἔργον ἓν, τοῖς ἀγαθοῖς τῶν ἀνδρῶν μὴ λήθης παραδοθῆναι βυθοῖς. Τοιοῦτον καὶ τὸ τοῦ Σωτῆρος, ἄλλοι μὲν ἄλλα, φησὶ, λήθης φάρμακα ζητοῦσιν, ὑπὲρ τοῦ μεμνῆσθαι τῶν εὖ πεποιηκότων αὐτούς· « Ὑμεῖς δὲ εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν τοῦτο ποιεῖτε· » καὶ ὥσπερ ταῖς στήλαις τῶν ἀριστέων ἂν πόλεις προσπαραγράφουσι τὰς νίκας δι' ὧν ἐσώθησαν, καὶ ἄμεινον ἔπραξαν· οὕτω τοῖς δώροις τούτοις ἡμεῖς παραγράφομεν τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου, ἐν ᾧ πᾶσα γέγονε ἡ κατὰ τοῦ πονηροῦ νίκη. Καὶ διὰ μὲν τῶν εἰκόνων πόλεις τὸν τύπον μόνον τοῦ σώματος ἔχουσι τῶν εὐεργετῶν· ἡμεῖς δὲ ἀπὸ τῆς προσαγωγῆς ταύτης οὐ τὸν τύπον τοῦ σώματος ἔχομεν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἀριστέα, αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ ἀριστέος. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς ἐνομοθέτησαν, ἐπὶ τῶν τύπων ποιεῖν, ὃ νῦν ἐπὶ τῆς ἀληθείας τῶν πραγμάτων ἐκέλευσε. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ Πάσχα, καὶ ἡ σφαγὴ τοῦ ἀμνοῦ, ἀνάμνησις τῆς σφαγῆς τοῦ προβάτου, καὶ τοῦ αἵματος τοῦ διασεσωκότος ἐν Αἰγύπτῳ τοῖς Ἑβραίοις τὰ πρωτότοκα. Καὶ οὕτως μὲν ὁ τῆς ἀναμνήσεως τρόπος.

C

D

CAP. IX.

Cur Dominus hoc jussit facere in sui recordationem.

Sed quanam de causa hæc jussit, et ad quid respiciens, hanc recordationem a nobis exegit? Ne ingrati et immemores essemus. Est enim benefactoribus ab iis qui beneficio affecti sunt, quædam gratiæ relatio, eorum meminisse, et eorum per quæ beneficio affecti sunt. Hujus autem conservandæ memoriæ homines multas rationes excogitarunt, sepulcra, statuas, columnas, dies festos et celebres, certamina : quorum omnium unum est institutum, non sinere ut viri præclari et præstanti virtute oblivioni mandentur. Tale est etiam quod dicit Servator : Alii quidem alia oblivionis quærunt remedia, ut recordentur eorum qui ipsos beneficio affecerunt : « Vos autem in meam recordationem hoc facite; » et quemadmodum civitates fortium virorum per quos victoriam assecutæ sunt, vel qui eis salutem attulerunt, aut res earum recte gesserunt, columnis inscribunt : ita etiam his donis nos mortem Domini ascribimus, in qua universa sita fuit adversus malignum victoria. Et per statuas quidem, civitates solum habent figuram corporis benefactorum; nos autem ab hac oblatione non habemus figuram corporis, sed ipsum corpus ejus qui se gessit fortissime. Hoc ipsum etiam antiquis constituit, ut in figura facerent, id quod nunc est in rerum veritate. Id enim erat Pascha, agni occisio in memoriam revocat cædis illius ovis, et sanguinis qui servavit Hebræis in Ægypto primogenita. Et hæc quidem est ratio recordationis.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Τίνα μετὰ τὴν ἀνάμνησιν ἐπιλεγόμενα τῇ προσαγωγῇ, καὶ ὅτι ἡ προσαγωγὴ τῶν δώρων χαριστήριός ἐστι καὶ ἱκετήριος ἡ αὐτή.

Ὁ δὲ ἱερεὺς τὴν προσαγωγὴν ἔτι ποιεῖται, καὶ τῶν προσενεχθέντων ἑκάστου μέρος ἀφαιρούμενος, ἱερὸν ποιεῖται δῶρον, οὐ τὰ αὐτὰ λέγων καὶ ποιῶν,

CAP. X.

Quænam post commemorationem in oblatione dicuntur; et quod donorum oblatio, eadem et gratias agit, et supplex petit.

Sacerdos autem adhuc facit oblationem, et unius, cujusque panis ex iis qui offeruntur, partem auferens facit sacrum donum, non eadem dicens et faciens quæ

initio, per quæ mors Domini significabatur, quia quæ semel dicta sunt, de universo mysterio dicta esse intelliguntur. Omnis enim donorum oblatio fit in recordationem Domini, et per id universum mors ejus annuntiatur. Quænam etiam sunt quæ recitantur? In gloriam sanctissimæ Dei Matris, ad honorem hujus vel illius sancti : in peccatorum remissionem, animarum vel vivorum vel mortuorum. Et quid hæc sibi volunt? Gratiarum apud Deum actionem, supplicationis materiam et occasionem, causam donorum oblationis. Ita enim habet : « Nullum donum frustra datur, sive Deum colere, sive hominibus gratificari oportet, sed alicujus boni gratia, quod vel factum est, vel speratur. » Vel enim pro iis quæ accepimus, benefactori donis gratiam referimus : vel si nulla adhuc fuerint, eum qui dare potest, ut assequamur, colimus et observamus. Hæc autem dona propter utrumque Deo offerri videntur, et quia accepimus et ut accipiamus, et Deo gratias agentes et ei supplicantes. Gratias agentes, pro beneficiis quæ accipimus; supplicantes, ut accipiamus. Dona itaque et in gratiarum actione, et in supplicatione versantur; sed quænam sunt quæ jam nobis data sunt? quæ vero quæruntur? Eadem omnino, remissio peccatorum, regni hæreditas; hæc enim ipse jussit peti ante omnia. Ea sunt quæ jam accepit Ecclesia, ea sunt et pro quibus supplicat. Et quis est modus, quo hæc bona jam assecuta est, et quis, quo nondum assecuta est, et ut assequatur orat? Primum quidem assecuta est, et ad ea potestatem accepit. Etenim accepit potestatem ut filii Dei fierent, et hoc est solum commune donum, quod Christianis omnibus per mortem Servatoris datum est. Hoc est enim divinum baptisma, et alia sacramenta, per quæ a Deo adoptamur, et regni cœlorum hæredes efficimur. Deinde ipsius quoque regni actu fuit hæres, in innumerabilibus, qui sunt ex suo choro, quos in cœli misit coloniam, quos primogenitorum in cœlis descriptorum Ecclesiam vocavit beatus Paulus. Ita ergo Ecclesia hæc magna bona est consecuta. Propter suos autem filios, qui adhuc currunt ad bravium, et, ut semel dicam, eos qui in hac vita adhuc vivunt, quorum est finis incertus, et eos qui excesserunt non cum bona firmaque et stabili spe, regnum nondum est assecuta; ea de causa meminit quidem mortis Domini : meminit autem sanctorum, quibus plena sua obtigit perfectio, meminit et eorum qui nondum perfecti sunt; pro illis quidem agens gratias, pro his vero supplicans. Quare primæ quidem oblationis partes, et etiam secundæ versantur in agendis gratiis : quæ autem consequuntur, in supplicatione, in recordatione Domini, in gloria beatæ suæ Matris, in intercessione sanctorum. « Gratias, inquit, agimus quod morte tua vitæ portas nobis aperuisti, quod Matrem ex nobis accepisti, quod tantam gloriam homo est assecutus, quod habemus intercessores qui sunt ejusdem gentis, et iis qui sunt ejusdem nobiscum generis tantam libertatem impertiisti. » Illud enim, « in gloriam et

ἅπερ ἐξ ἀρχῆς, δι' ὧν ὁ θάνατος ἐσημαίνετο τοῦ Κυρίου, ὅτι ἅπαξ εἰρημένα περὶ πάσης τελετῆς εἰρῆσθαι νοοῦνται. Πᾶσα γὰρ ἡ προσαγωγὴ τῶν δώρων εἰς ἀνάμνησιν γίνεται τοῦ Κυρίου, καὶ δι' ἀπάσης ὁ αὐτοῦ καταγίνεται θάνατος. Τίνα δὲ τὰ ἐπιλεγόμενα; Εἰς δόξαν τῆς παναγίου τοῦ Θεοῦ Μητρός· εἰς πρεσβείαν τοῦδε τοῦ ἁγίου, ἢ τοῦδε, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ψυχῶν ζώντων ἢ τεθνηκότων. Καὶ τί ταῦτα βούλεται; Εὐχαριστίαν πρὸς τὸν Θεὸν, ἱκεσίαν, τὰς ἀφορμὰς, τὰ αἴτια τῆς τῶν δώρων προσαγωγῆς. Ἔχει γὰρ οὕτως. Οὐδὲν δῶρον δίδοται μάτην εἴτε Θεὸν θεραπεύων τις, εἴτε τοὺς ἀνθρώπους χαρίζεσθαι δεῖ· ἀλλ' ἀγαθοῦ τινὸς ἕνεκα, ἢ γενομένου, ἢ ἐλπιζομένου. » Ἢ γὰρ ὑπὲρ ὧν ἐλάβομεν, ἀμειβόμεθα τὸν εὐεργέτην δώροις, ἢ τῶν μήπω γενομένων ἡμῖν, ἵνα τύχωμεν, τὸν δοῦναι δυνάμενον θεραπεύομεν. Ταῦτα δὲ τὰ δῶρα καὶ ἀμφοτέρων ἕνεκα τῷ Θεῷ προσαγόμενα φαίνεται, καὶ ὅτι ἐλάβομεν, καὶ ἵνα λάβωμεν, καὶ εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ, καὶ ἱκετεύοντες εὐχαριστοῦντες ὑπὲρ ὧν πεπόνθαμεν, ἱκετεύοντες δ' εὐπάθωμεν, ὥστε τὰ αὐτὰ δῶρα εἶναι καὶ εὐχαριστήρια, καὶ ἱκέσια. Ἀλλὰ τίνα τὰ ἤδη δεδομένα ἡμῖν ἀγαθά; τίνα δὲ τὰ ζητούμενα; Τὰ αὐτὰ πάντως, ἄφεσις ἁμαρτιῶν, βασιλείας κληρονομία. Ταῦτα γὰρ αὐτὸς ἐκέλευσε πρὸ πάντων αἰτεῖσθαι, ταῦτά ἐστιν ἅπερ ἔλαβεν ἡ Ἐκκλησία ἤδη, ταῦτα καὶ ὑπὲρ ὧν ἱκετεύει. Καὶ τίς ὁ τρόπος καθ' ὃν ἔτυχε τῶν ἀγαθῶν τούτων; τίς δὲ καθ' ὃν οὔπω τετύχηκε καὶ ἵνα τύχῃ, τοῦ Θεοῦ δεῖται; Τετύχηκε πρῶτον ὅτι δύναμιν ἐδέξατο πρὸς αὐτά. Καὶ γὰρ ἔλαβεν ἐξουσίαν, τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, καὶ τοῦτο κοινὸν ἐστι δῶρον Χριστιανοῖς ἅπασι διὰ τοῦ θανάτου ἡμῖν γενόμενον τοῦ Σωτῆρος. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ βάπτισμα τὸ θεῖον, καὶ τὰ ἄλλα μυστήρια δι' ὧν εἰσποιούμεθα τῷ Θεῷ, καὶ βασιλείας οὐρανῶν γινόμεθα κληρονόμοι. Ἔπειτα καὶ αὐτῆς ἐκληρονόμησεν ἐνεργείᾳ τῆς βασιλίδος ἐν μυρίοις τῶν ἑαυτῆς οἰκείων, οὓς ἀποικίαν ἐξέστειλεν εἰς τὸν οὐρανὸν, οὓς Ἐκκλησίαν πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς ὁ μακάριος Παῦλος ἐκάλεσεν. Οὕτω μὲν τῶν μεγάλων τούτων ἡ Ἐκκλησία τετύχηκε ἀγαθῶν. Διὰ δὲ τοὺς ἐπιτρέχοντας τῶν τέκνων αὐτῆς, ἐπὶ τὸ βραβεῖον, καὶ ἁπλῶς τοὺς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ζῶντας, ὧν τὸ πέρας ἄδηλον καὶ τοὺς ἀπελθόντας, οὐ μετὰ πάνυ χρηστῶν καὶ βεβαίων ἐλπίδων, τούτου χάριν, μέμνηται μὲν τοῦ Κυρίου· μέμνηται δὲ καὶ τῶν ἀπελθόντων ἁγίων· μέμνηται δὲ τῶν μήπω τελείων, ὑπὲρ μὲν ἐκείνων εὐχαριστουμένη, ὑπὲρ δὲ τούτων ἱκετευομένη. Ὥστε τὰ μὲν πρῶτα τῆς προσαγωγῆς, καὶ ἔτι τὰ δεύτερα χαριστήρια, τὰ δὲ μετ' ἐκεῖνα, ἱκέσια εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Κυρίου, εἰς δόξαν τῆς μακαρίας αὐτοῦ Μητρὸς, εἰς πρεσβείαν τῶν ἁγίων. « Εὐχαριστοῦμέν σοι, φησὶν, ὅτι τῷ θανάτῳ σου τὰς τῆς ζωῆς πύλας ἡμῖν ἀνέῳξας, ὅτι Μητέρα παρ' ἡμῶν ἔλαβες, ὅτι τοσαύτης δόξης ἔτυχεν ἄνθρωπος, ὅτι πρεσβευτὰς ἔχομεν ὁμοφύλους, καὶ τοῖς ὁμογενέσιν ἡμῶν τοσαύτης μετέδωκας παῤῥησίας. » Τὸ γὰρ, « Εἰς δόξαν, » καὶ, « Εἰς πρεσβείαν, » τοῦτό ἐστι, τὸ, « ἕνεκα

τῆς δόξης, καὶ τῆς πρεσβείας·» ὥσπερ καὶ τὸ, « Εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, » ταυτόν ἐστι τῷ, « Ἕνεκα τῆς ἀφέσεως, » διττὴν ἔχει τὴν σημασίαν. Καὶ γὰρ ἕνεκα παρόντος, ἢ ἕνεκα ἐλπιζομένου. Τὴν δὲ τῆς μακαρίου Παρθένου δόξαν, καὶ τὴν τῶν ἁγίων πρεσβείαν καὶ παῤῥησίαν, τίς οὐκ οἶδεν ὅτι παρόντος ἐστὶν ἀγαθοῦ; Τὸ δὲ παρόντων ἀγαθῶν χάριν δῶρα προσαγειν, οὐδὲν ἕτερον ἢ εὐχαριστία σαφής; Ἔτι δὲ καὶ τὸ « Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Κυρίου » διὰ τῶν ἔμπροσθεν εἰρημένων, ἐγένετο δῆλον· ἀμοιβήν τινα πρὸς αὐτὸν, τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ εὐχαριστίαν σημαῖνον. Διὰ τοῦτο γὰρ πρὸ πάντων ἐν τῇ προσαγωγῇ τῶν δώρων, ταῦτα λέγεται τὰ ῥήματα, ὅτι ὁ θάνατος ἐκεῖνος αἴτιος ἐγένετο τῶν ἀγαθῶν ἡμῖν πάντων. Ὕστατα δὲ πάντων ποιεῖται τὴν ἱκεσίαν, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ ψυχῶν ἀνάπαυσιν, καὶ τὰ τοιαῦτα αἰτούμενος. Τοῦτο γὰρ εὐγνωμοσύνης, τῷ Θεῷ ἐντυγχάνοντας, μὴ τὴν χρείαν εὐθὺς λέγειν, μηδὲ τὸ ἐλλεῖπον ζητεῖν· ἀλλὰ μᾶλλον ὧν ἤδη λαβόντες ἔχομεν πρῶτον μεμνημένους, εὐχαριστεῖν καὶ δοξολογεῖν, καὶ οὕτω πρὸ τῶν ἀναγκαίων ἡμῖν τὴν τοῦ Θεοῦ ποιεῖσθαι δοξολογίαν.

A intercessionem » idem est, quod « Pro gloria et pro intercessione, » quemadmodum et illud, « In remissionem peccatorum, » idem est quod « Pro remissione peccatorum. » Illud autem, « Pro aliquo, » habet duplicem significationem. Vel enim pro præsenti, vel pro eo quod speratur. Beatæ autem Virginis gloriam, et sanctorum intercessionem et libertatem, quia nescit esse bona præsentia? Pro præsentibus autem bonis dona offerre, nihil aliud est quam manifesta gratiarum actio. Præterea autem et illud, « In recordationem Domini, » per ea quæ prius dicta sunt, evasit manifestum significare quamdam erga ipsum pro morte sua retributionem et gratiarum actionem. Propterea enim ante omnia in donorum oblatione hæc verba dicuntur, quod B mors illa nobis causa fuit omnium bonorum. Ultimo autem loco facit supplicationem, petens remissionem peccatorum, et requiem animarum, et alia hujusmodi. Hoc est enim grati animi, non quid opus sit statim dicere, nec quod deest postulare, sed potius ea quæ jam accepimus primum memoria repetentes, pro eis illi gratias agere, et illum gloria afficere, et sic iis quæ sunt nobis necessaria, Dei gloriam præferre.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Διὰ τί συγκαλύπτεται τὰ δῶρα· καὶ περὶ τῶν ἐπιλεγομένων.

Ἐπεὶ δὲ τὰ ἐν τῷ ἄρτῳ εἰρημένα καὶ πεπραγμένα, δι' ὧν ὁ θάνατος ἐσημαίνετο τοῦ Κυρίου γραφὴν ἠδύνατο μόνον καὶ τύπον· ὁ δὲ ἄρτος ἔμεινεν ἄρτος ὤν, τοῦτο μόνον λαβὼν, τὸ γενέσθαι δῶρον τῷ Θεῷ, καὶ διὰ τοῦτο τύπον φέρει τοῦ Κυ- C ριακοῦ σώματος, κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν, ὅτι κἀκεῖνο ἐξ ἀρχῆς δῶρον ἦν, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται· τούτου χάριν τὰ ἐν ἐκείνῳ γενόμενα θαύματα, ἀρτιτόκῳ ὄντι καὶ ἐν τῇ φάτνῃ ἔτι κειμένῳ, ὁ ἱερεὺς ἐπιλέγει τὸν ἄρτον καὶ ἐπιδείκνυσι. Τὸν γὰρ λεγόμενον ἀστερίσκον ἐπιθεὶς αὐτῷ, « Καὶ ἰδοὺ, φησὶν, ὁ ἀστὴρ ἐλθὼν ἕστη ἐπ' ἄνω οὗ ἦν τὸ παιδίον· » ἔτι δὲ καὶ τὰ πόῤῥωθεν εἰρημένα τοῖς προφήταις περὶ αὐτοῦ Θεῷ πρέποντα· ἵνα μὴ διὰ τὴν σάρκα καὶ τὸ φαινόμενον, ἄνθρωποι μικρὰ περὶ αὐτοῦ καὶ ἀνάξια περὶ αὐτοῦ θειότητος ὑπολάβωσι· « Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· ἐκάλυψεν οὐρανοὺς ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ· καὶ τῆς D συνέσεως αὐτοῦ πληρουμένη ἡ γῆ. » Καὶ ταῦτα λέγει, καὶ καλύπτει τὰ δῶρα, τὸν ἄρτον δηλονότι καὶ τὸ ποτήριον, πέπλοις τιμίοις, καὶ θυμιᾷ πανταχόθεν. Καὶ γὰρ συνεκαλύπτετο μὲν τέως ἡ τοῦ σεσαρκωμένου Θεοῦ δύναμις, ἕως τοῦ καιροῦ τῶν θαυμάτων, καὶ τῆς ἐξ οὐρανοῦ μαρτυρίας· ἀλλ' οἱ λέγειν εἰδότες περὶ αὐτοῦ, « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἐκπρέπειαν ἐνεδύσατο, » καὶ τὰ εἰρημένα πάντα θεοπρεπῆ· « Καὶ ἐπεγίνωσκον αὐτὸν, καὶ ὡς Θεὸν ἐσέβον, καὶ τὸ παρ' αὐτῷ σκέπασμα ἐζήτουν. » Καὶ ταῦτα αἰνιττόμενος ὁ ἱερεὺς, κεκαλυμμένοις ἐπιλέγει τοῖς δώροις· « Σκέπασον ἡμᾶς ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερύγων σοῦ, » καὶ θυμιᾷ πανταχόθεν. Ταῦτα οὕτως εἰπὼν καὶ τελέσας, καὶ εὐξά-

CAP. XI.

Cur dona cooperiuntur; et de iis quæ dicuntur.

Quia autem, quæ in pane dicta et facta sunt, per quæ mors Domini significabatur, nihil aliud sunt quam typus et figura: panis autem adhuc panis mansit, neque quidquam aliud accepit quam ut Deo donum esset, et ideo fert typum Dominici corporis in prima ætate, quoniam illud quoque ab initio donum fuit, ut ante dictum est: ea de causa miracula quæ in illo facta sunt, cum recenter esset natus, et adhuc in præsepi positus, sacerdos in pane recitat et ostendit. Super eum enim imponens asteriscum qui dicitur, seu stellulam, « Et ecce, inquit, stella veniens stetit supra, ubi erat puer. » Deinde et quæ multis ante sæculis de ipso a prophetis dicta, Deo convenientia, ne propter carnem, et id quod apparet, homines de ea parva et divinitate indigna existimarent: « Verbo Domini cœli firmati sunt; Dominus regnavit, decorem indutus est. Operuit cœlos virtus ejus, et sapientia ejus plena est terra. » Et hæc dicit, et tegit panem et calicem pretiosis peplis, et undique suffumigat. Etenim tunc tegebatur quidem Dei incarnati potentia usque ad tempus miraculorum, et testimonium de cœlo. Sed qui hæc de eo loqui sciebant, « Dominus regnavit, decorem indutus est, » et omnia quæ dicta sunt Deum decentia: « Et ipsum agnoscebant, et ut Deum colebant, et quod in eo erat, integumentum quærebant. » Et hæc tacite significans sacerdos, tectis donis, dicit: « Tege nos integumento alarum tuarum, » et suffumigat undique. Hæc cum sic dixit et fecit, et oravit ut omnia hujus quod peragitur sacri, sibi rite et ex instituto succedant, venit ad altare, et stans ante sacram mensam, incipit sacrificium.

μενος τὰ τῆς ἱερουργίας ἅπαντα κατὰ σκοπὸν ἀπαντήσειν αὐτῷ, εἰς τὸ θυσιαστήριον ἔρχεται, καὶ στὰς πρὸ τῆς ἱερᾶς τραπέζης τῆς ἱερουργίας ἄρχεται.

CAP. XII.

De glorificatione in principio.

Sacrificium autem incipit a glorificatione : « Benedictum est regnum Patris et Filii et Spiritus sancti. » Quæ ad Deum fit allocutio, est gratiarum actio, glorificatio, confessio, petitio. Prima autem omnium est glorificatio, maxime quidem, quod peccatorum grati animi est, ad Dominum accedentes non sua statim in medium adducere, sed quæ solius Domini pure sunt. Tale quid autem est glorificatio. Qui enim petit, sua volens pulchriora facere, seipsum prædicat : et qui gratias agit, clarum est quod propriis bonis gaudens ei, qui illa suppeditat, gratias agit. Qui autem glorificat, seipso dimisso et suis omnibus ipsum propter ipsum, et ipsius Domini potentiam et gloriam glorificat. Præterea, ipsa etiam natura et rei probabilitas, hic primam glorificationem exigit. Protinus enim ad Deum accedentes accessibilem ejus gloriam, et potentiam et magnitudinem mente cogitamus, quod quidem admiratio et obstupefactio, et quæ sunt ejusmodi consequuntur, hoc autem glorificatio necessario sequitur. Procedentes autem ejus benignitatem et humanitatem discimus : quod consequitur gratiarum actio. Post hoc insignem ejus benignitatem et humanitatis divitias consideramus, nostram improbitatem illius sufficiens esse signum ducentes : quod cum tales simus, nos beneficiis afficere nunquam cesset. Hoc enim signum, etiam ante alia, nos docet quam est benignus et humanus Deus, quod in nobis, quod ante ipsos oculos. Nostrorum autem malorum apud Deum meminisse, hoc est quod nominatur confessio. Quartum autem, petitio. Consentaneum enim est considere, quod illa quorum egemus, petentes ea consequemur, post eas considerationes, in quibus Dei in nos benignitatem et humanitatem ediscimus. Qui enim iis qui mali adhuc erant, bonus fuit, quidnam erit mutatis, et quod primi peccata dixerint, justificatis, convenienter ei quod a propheta dictum est : « Dic primus peccata tua, ut justificeris ? » In compellando ergo Deo primum locum habet glorificatio. Quapropter ante omnes preces et omne sacrificium sacerdos glorificat Deum. Cur ergo ter Deum glorificans effatur, et non singulariter ? Non enim Benedictus Deus, vel Benedictum Dei regnum, sed divisim per personas : « Benedictum Dei regnum, Patris et Filii et Spiritus sancti. » Quia per primam Christi incarnationem didicerunt homines, quod tres personæ Deus est. Hujus autem Domini incarnationis mysterium sunt sacra quæ celebrantur. Unde in eorum exordiis oportebat Trinitatem resplendere et prædicari. Post glorificationem autem, introducit petitionem, dicens, « In pace Dominum oremus ; » illud enim, « Quid oremus ut oportet, nescimus ; » et ne multa et supervacanea loquamur, docens nos quæ oratione facienda sunt; et primo docet modum, nempe quod

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ δοξολογίας.

Καὶ πρῶτον ἁπάσης τῆς ἱερολογίας ἐστὶν ἀρχὴ τῆς δοξολογίας· « Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἡ πρὸς Θεὸν ἔντευξις, εὐχαριστία ἐστὶ, δοξολογία, ἐξομολόγησις, αἴτησις. Πρώτη δὲ πασῶν ἡ δοξολογία, μάλιστα μὲν ὅτι τοῦτο οἰκετῶν εὐγνωμόνων τῷ Δεσπότῃ προσόντων, μὴ τὰ ἑαυτῶν πρῶτον ἄγειν εἰς μέσον· ἀλλ' ἅπερ μόνον ἐστὶ καθάπερ τοῦ δεσπότου. Τοιοῦτον δὲ ἡ δοξολογία· ὁ μὲν γὰρ αἰτῶν, τὰ ἑαυτοῦ καλλίω βουλόμενος ποιῆσαι, αἰτεῖ· καὶ ὁ ἐξομολογούμενος κακῶν ἀπαλλαγῆναι ζητῶν, ἑαυτὸν προσαγγέλλει, καὶ εὐχαριστῶν δῆλός ἐστιν, ὅτι τοῖς ἰδίοις ἀγαθοῖς χαίρων εὐχαριστεῖ· ὁ δὲ δοξολογῶν, ἑαυτὸν ἀφεὶς, καὶ τὰ ἑαυτοῦ πάντα, αὐτὸν δι' αὐτὸν, καὶ τὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ δόξαν, τὸν Δεσπότην δοξολογεῖ· ἔπειτα καὶ αὐτὴ ἡ φύσις, καὶ τὸ εἰκὸς τοῦ πράγματος ἐνταῦθα πρώτην ἀπαιτεῖ τὴν δοξολογίαν. Εὐθὺς γὰρ τῷ Θεῷ προσερχόμενοι, τὸ ἀπρόσιτον τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὸ μεγαλεῖον κατανοοῦμεν· ᾧ θαῦμα, καὶ ἔκπληξις καὶ τὰ τοιαῦτα ἀκολουθεῖ, τοῦτο δὲ ἡ δοξολογία. Προϊόντες δὲ, τὴν αὐτοῦ χρηστότητα, καὶ δοξολογίαν, καὶ φιλανθρωπίαν, ᾧ ἀκολουθεῖ ἡ εὐχαριστία· μετὰ τοῦτο, τὴν ὑπερβολὴν αὐτοῦ τῆς χρηστότητος, καὶ τὸν πλοῦτον τῆς φιλανθρωπίας ἀνασκοποῦμεν, ταύτης ὑπερβολῆς καὶ τούτου τοῦ πλούτου σημεῖον ποιούμενοι πρῶτον καὶ ἱκανὸν, τὴν ἡμῶν αὐτῶν πονηρίαν, ὅτι τοιούτους ὄντας, εὐεργετῶν οὐ διαλείπει. Τοῦτο γὰρ τὸ σημεῖον, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἡμᾶς διδάσκει ὅσον ἐστὶ φιλάνθρωπος ὁ Θεὸς, ὅτι ἐγγύτερον, ὅτι ἐν ἡμῖν, ὅτι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν. Τὸ δὲ μεμνῆσθαι τῶν ἡμετέρων κακῶν πρὸς τὸν Θεὸν, τοῦτό ἐστιν ὃ ἐξομολόγησις ὀνομάζεται. Τέταρτον δὲ, ἡ αἴτησις. Ἀκόλουθον γὰρ θαῤῥεῖν, ὡς ὧν δεόμεθα, αἰτούμενοι, τευξόμεθα, μετὰ τούτους τοὺς λογισμοὺς ἐν οἷς τὴν περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ χρηστότητα καὶ φιλανθρωπίαν καταμανθάνομεν. Ὁ γὰρ πονηροῖς οὖσιν ἔτι γενόμενος ἀγαθὸς, τίς ἂν γένοιτο μεταβαλλομένοις; καὶ διὰ τὸ ἐκείνων πρότερον τὰς ἁμαρτίας, δικαιωθεῖσι, κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ προφήτου· « Λέγε σὺ πρῶτον τὰς ἁμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῇς; » Οὕτω πρώτην ἔχει τάξιν τῶν πρὸς Θεὸν ἐντεύξεων ἡ δοξολογία. Διὰ τοῦτο πρὸ πάσης εὐχῆς καὶ ἱερολογίας, ὁ ἱερεὺς δοξολογεῖ τὸν Θεόν. Τί οὖν τὸ τρισσὸν ἐπεμβάλλει τοῦ Θεοῦ καὶ οὐ τὸ ἐνιαῖον; Οὐ γὰρ εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ἢ εὐλογημένη ἡ βασιλεία, ἀλλὰ τοῖς προσώποις διῃρημένως· « Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· » ὅτι διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου πρῶτον ἐμάνθανον οἱ ἄνθρωποι ὡς εἴη τρία πρόσωπα ὁ Θεός. Ταύτης δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου μυσταγωγία ἐστὶ τὰ τελούμενα· ὅθεν ἐν τοῖς προοιμίοις αὐτῶν ἔδει προλάμπειν καὶ κηρύττεσθαι τὴν Τριάδα. Μετὰ δὲ τὴν δοξολογίαν εἰσάγει τὴν αἴτησιν, λέγων, « Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. » Τὸ γὰρ, « Τί προσ-

εὐξόμεθα καθ' ὃ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν· » καὶ ἵνα μὴ βατ- A
τολογῶμεν, διδάσκει ἡμᾶς ἃ δεῖ περὶ τῆς εὐχῆς· καὶ
πρῶτον τὸν τρόπον ὅτι ἐν εἰρήνῃ εὔχεσθαι. Τί οὖν
μετὰ τὴν δοξολογίαν εὐθὺς αἰτεῖσθαι ἐκέλευσεν, οὔτε
ἐξομολογησαμένους πρότερον, οὔτε εὐχαριστήσαντας
τῷ Θεῷ ; Ὅτι ἐν τῷ εἰπεῖν τὴν εἰρήνην, κἀκεῖνα
περιέλαβεν, εἴ τις ἀληθῶς ἐθέλει σκοπεῖν. Οὔτε
γὰρ ὁ ἀπαρεσκόμενος τοῖς συμβαίνουσιν αὐτῷ κατὰ
τὸν βίον, δύναται εἰρήνην ἐν ἑαυτῷ ἔχειν, ἀλλ' ὁ
εὐγνώμων καὶ ἐν παντὶ εὐχαριστῶν κατὰ τὸν τοῦ
μακαρίου Παύλου νόμον· οὔτε ὁ μὴ συνειδὸς ἔχων
καθαρόν· συνειδὸς δὲ καθαρὸν χωρὶς ἐξομολογήσεως
ἀμήχανον εἶναι. Ὥστε μετὰ εἰρήνης εὐχόμενος, εὐ-
χαριστοῦσαν καὶ ἐξομολογουμένην πρότερον ἔσχε τὴν
ψυχήν. Ἔτι δὲ καὶ αἴτησις ἣν αἰτοῦνται, εὐχαρισ- B
τοῦντας καὶ ἐξομολογουμένους αὐτοὺς παρίστησι. Τί
γὰρ αἰτοῦνται; ἐλεηθῆναι. Τοῦτο δὲ καταδίκων
ἐστὶν αἴτημα, οἳ ὅταν πᾶσαν ἀπολογίαν περιῳρημέ-
νοι, μηδεμίαν ἔχωσιν εἰπεῖν δικαιολογίαν, ταύτην
ἔσχατον ἀφιᾶσι τὴν φωνὴν πρὸς τὸν δικαστήν, οὐκ
ἀπὸ τῶν δικαίων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκείνου φιλανθρω-
πίας, ὧν δέονται τυχεῖν προσδοκῶντες. Τοῦτο δέ
ἐστι μαρτυρούντων, τῷ μὲν δικαστῇ χρηστότητα
πολλήν· ἑαυτοῖς δὲ, πονηρίαν· ὧν, τὸ μὲν ἐξομολογή-
σεως, τὸ δὲ εὐχαριστίας ἐστί. Προτρέπεται δὲ ἐξ
ἀρχῆς ὁ ἱερεὺς τὸν λαὸν εἰς τὴν εὐχὴν τεταγμένος,
καὶ διὰ τοῦτο τοῦ λαοῦ προβεβλημένος αὐτός· ἀλλ' ὁ
μὲν, ὡς πρεσβευτὴς αὐτῶν καὶ μεσίτης, ἵνα αὐτοῦ
δέησις ἐνεργουμένη πολὺ ἰσχύῃ, καθάπερ ὁ ἀπόστο-
λος Ἰάκωβος εἶπεν· ἐνεργεῖται γὰρ ἡ δέησις τοῦ C
δικαίου, ὅταν κἀκεῖνοι πάντες ὑπὲρ ὧν ἡ δέησις, τὰ
παρ' ἑαυτῶν εἰσφέρωσιν ἅπαντα· χρηστότητα τρό-
πων, εὐχὰς, ἐπιείκειαν, καὶ ὅτῳ ἄλλῳ ἴσασι χαί-
ροντα τὸν Θεόν. Τί δὲ τὸ αἴτημα τὸ πρῶτον εὐθύ ;
Ὑπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης, καὶ τῆς σωτηρίας τῶν
ψυχῶν ἡμῶν· διδάξας πρότερον ὅπως ἔχοντας εὔχε-
σθαι δεῖ, νῦν διδάσκει, καὶ τί δεῖ πρῶτον αἰτεῖσθαι·
πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύ-
νην αὐτοῦ· τὴν μὲν γὰρ βασιλείαν ἡ τῶν ψυχῶν σω-
τηρία, ἡ δὲ ἄνωθεν εἰρήνη τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην
σημαίνει· περὶ ἧς εἶπε Παῦλος, « Εἰρήνη τοῦ Θεοῦ,
ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, » ἣν ὁ Κύριος ἀφῆκεν
τοῖς ἀποστόλοις, ἀναβαίνων πρὸς τὸν Πατέρα, « Εἰ-
ρήνην, εἰπὼν, ἀφίημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι
ὑμῖν. » Ὥσπερ γὰρ τὸ ὄνομα τῆς δικαιοσύνης ἐκεῖ D
οὐ τὴν τοῦ ἴσου διανομὴν σημαίνει μόνον, ἀλλ' ἁπλῶς
παντὸς ἀρετῆς εἴδους δηλωτικόν ἐστιν· οὕτω καὶ τὸ
τῆς εἰρήνης ἐνταῦθα, καθόλου τί ἐστι· καὶ γάρ
ἐστιν ἁπασῶν ἀγαθῶν ὁμοῦ καὶ πάσης φιλοσοφίας
καρπός· οὐ γὰρ ἔστιν εἰρήνην τελείαν κτήσασθαι
τὸν ἐνδεῶς ἔχοντα μιᾶς τινος ἀρετῆς· ἀλλ' ἀνάγκη
τὸν εἰρηνεύσειν μέλλοντα διὰ πασῶν ἀφικέσθαι. Δεῖ
τοίνυν ἀσκεῖν ἑαυτοὺς πρὸς τὴν εἰρήνην πρῶτον τοῖς
ἀνθρώποις δυνατήν· εἶτα αἰτεῖσθαι παρὰ Θεοῦ τὴν
αὐτοῦ εἰρήνην, καθάπερ καὶ ἐφ' ἑκάστης ἀρετῆς
ἔχει. Ἔστι γὰρ σωφροσύνη διὰ ἀσκήσεως γινομένη,
καὶ ἔστι σωφροσύνη παρὰ Θεοῦ τῇ ψυχῇ διδομένη,
καὶ ἀγάπη, καὶ εὐχὴ, καὶ σοφία, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων
τὸν αὐτὸν τρόπον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἱερεὺς περὶ τῆς

in pace orare oportet. Quid ergo post glorificationem statim jussit petere eos qui neque prius confessi sunt, neque Deo gratias egerunt ? Quia dum pacem dixit, illa etiam comprehendit, si quis vel t exacte considerare Neque enim qui non est contentus iis quæ sibi in vita eveniunt, potest in se pacem habere, sed qui est gratus et in omnibus agit gratias, ut præscribit lex beati Pauli, nec qui non habet puram conscientiam ; fieri autem non potest ut sit pura conscientia sine confessione. Qui ergo orat cum pace, gratias agentem et confitentem prius habuit animam. Ad hæc autem etiam petitio quam faciunt, eos et gratias agentes et confitentes ostendit. Quid enim petunt ? misericordiam. Hæc autem est petitio eorum qui rei aguntur, qui quando omni sui defendendi ratione ablata, nihil possunt discere quo se justificent, et causam suam tueantur, hanc vocem postremo ad judicem emittunt, non jure, sed ex ejus clementia ea quibus indigent assequi exspectantes. Hoc autem est eorum qui multam quidem judicis esse benignitatem et clementiam, magnam autem esse suam improbitatem vitiumque testantur. Quorum hoc quidem est confessionis, illud vero gratiarum actionis. Hortatur autem sacerdos ab initio populum ad orationem, ut qui talis sit qui ad orandum est ordinatus, et ideo sit populi propositus intercessor et mediator, ut ejus operans oratio multum valeat, sicut dixit Jacobus apostolus: Operatur enim oratio justi, quando illi etiam omnino pro quibus preces fiunt, ex se omnia contulerint, morum bonitatem, preces, lenitatem et æquitatem, et quocunque alio sciunt Deum delectari. Quæ est autem eorum prima protinus petitio ? Pro superna pace, et salute animarum nostrarum. Cum prius docuisset quomodo se habentes orare oportet, nunc etiam docet quid sit primum petendum, superna scilicet pax, et animarum salus. Ita enim jussit Christus petere primum regnum Dei et justitiam. Regnum enim salus animarum ; superna autem pax Dei justitiam significat. De qua dixit Paulus : « Pax Dei, quæ supereminet omnem mentem, » quam Dominus reliquit discipulis, ascendens ad Patrem, « Pacem, dicens, relinquo vobis ; pacem meam do vobis. » Sicut enim illic nomen justitiæ, non significat solum ejus quod æquum est, distributionem, sed absolute omne genus virtutis, ita hic etiam nomen pacis est quid universale ; est enim omnium simul virtutum et universæ philosophiæ fructus. Neque enim fieri potest ut pacem perfecte habeat, cui vel una aliqua virtus deficit, sed necesse est, ut qui pacatus est futurus, per omnes veniat ; oportet ergo seipsos primum exercere ad pacem quæ potest haberi ab hominibus, deinde a Deo petere suam pacem, sicut se habet etiam in unaquaque virtute. Est enim temperantia, quæ paratur per exercitationem, et est temperantia quæ a Deo datur animæ, et charitas, et oratio, et sapientia, et in aliis eodem modo. Propterea etiam sacerdos

de pace illa primo loquitur quæ est in nostra potestate, et a nobis recte geri et administrari potest: et cum ea jubet ad Deum facere orationes, deinde de ea quæ a Deo datur, et pro ea hortatur, Deum orare, « Oremus, dicens, pro superna pace. » Pacem autem dicit, non eam solam quæ est inter invicem, quando nulli male volumus, nec ullius sumus injuriæ memores, sed eam etiam quæ est erga nos ipsos, quando cor nostrum non condemnat nos. Magna est autem pacis utilitas, vel potius ea est omnino necessaria. Ut perturbata enim mens cum Deo conveniat, minime fieri potest: primum quidem, propter ipsam perturbationis naturam. Quemadmodum enim pax multos unum reddit, ita etiam perturbatio unum multa efficit. Quomodo ergo adaptari et convenire poterit uni et simplici Deo? Propterea quod neque recte orare, neque aliquid boni ex oratione consequi potest, qui orat sine pace. Sive enim ira hominem perturbat, et acceptæ injuriæ memoria pacem ex anima ejecit, nec peccatorum quidem veniam inveniet ex oratione, tantum abest ut ullam aliam gratiam assequatur. Si quis peccatorum suorum causa a conscientia pungitur, et habet cor quod eum accusat, et ea perturbatione agitatur, omni apud Deum libertate privatus est, ut ait divinum eloquium: « Et quando orat, sine libertate loquitur, » hoc est, sine fide. Qui autem sine fide orat, frustra orat, nec ullam ex eo sentit utilitatem. Propterea jubemur etiam cum pace Deum orare, et ante omnia supernam pacem petere: postea autem etiam pro aliis liberaliter preces fundere, non solum Ecclesiæ, et imperio, et utriusque præfectis, vel iis qui sunt in periculis, et rebus adversis opprimuntur, sed pro omnibus omnino hominibus universæ terræ. « Pro pace enim, inquit, universi mundi; » maxime quidem, quia sciunt suum Dominum esse communem omnium Dominum, et quod omnia ei curæ sunt tanquam opera sua: et si quis eorum curam gerat, magis eum colit, quam si ei sacrificet. Præterea autem, ut sentit beatus Paulus, ut nos sub eorum tranquillitate quietam vitam agamus, in omni pietate, et honestate. Et non solum pro iis quæ ad animam conferunt, sed etiam pro bonis corporalibus necessariis oramus, bona aeris temperie et fructuum terræ fertilitate. Ut sciamus esse omnium auctorem et suppeditatorem Deum, et ad illum solum respiciamus, quoniam etiam panem ab ipso petere quotidianum cum aliis jussit ipse Christus.

CAP. XIII.

Quid sibi vult misericordiæ ubique petitio.

Illud quoque quærendum est, quam ob causam sacerdos quidem jubet orare pro multis et diversis, circumstantes autem fideles rogant solum misericordiam, et eam solam omnino vocem ad Deum emittunt. Primum quidem vox ejusmodi, ut dictum est, gratiarum actio: eam et confessionem continet. Deinde a Deo petere misericordiam, est ejus

εἰρήνης ἐκείνης πρώτης ἡμῖν διαλέγεται τῆς ἐφ' ἡμῖν, τῆς ὑφ' ἡμῶν κατορθουμένης, καὶ μετὰ ταύτης κελεύει τὰς πρὸς τὸν Θεὸν ποιεῖσθαι δεήσεις· εἶτα περὶ τῆς ἐκ Θεοῦ διδομένης, καὶ ταύτης ἕνεκα δεηθῆναι τὸν Θεὸν παραινεῖ, « Δεηθῶμεν, λέγων, ὑπὲρ τῆς ἄνωθεν ἀρετῆς. » Εἰρήνην λέγει, οὐ τὴν πρὸς ἀλλήλους μόνον, ὅταν πρὸς ἀλλήλους μὴ μνησικακῶμεν· ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτούς· ὅταν ἡ καρδία ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν. Πολὺ δὲ τὸ ὄφελος ταύτης τῆς εἰρήνης· μᾶλλον δὲ ἀνάγκη ταύτης τῆς ἀρετῆς ἡμῖν πανταχοῦ· τὸν γὰρ θορυβούμενον πῶν Θεῷ συνελθεῖν παντελῶς ἀδύνατον, δι' αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ θορύβου. Καθάπερ γὰρ ἡ εἰρήνη πανταχοῦ τοὺς πολλοὺς ἕνα δείκνυσι, οὕτως ὁ θόρυβος τὸν ἕνα πολλοὺς ποιεῖ. Πῶς οὖν ἐφαρμόσαι δυνήσεται τῷ ἑνὶ καὶ ἁπλῷ Θεῷ; Ἔπειθ' ὅτι οὐδὲ εὔξασθαι δύναται καλῶς, οὐδὲ ἀπολαῦσαί τι τῆς εὐχῆς καλῶς; ὁ χωρὶς εἰρήνης εὐχόμενος. Εἴτε γὰρ ὀργὴ ταράττει τὸν ἄνθρωπον, καὶ μνησικακία τὴν εἰρήνην τῆς ψυχῆς ἐξέβαλεν, οὐδὲ συγνώμην εὑρήσει τῶν πλημμελημάτων ὑπὸ τῆς εὐχῆς, πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ ἄλλην τινὰ λήψεται χάριν. Εἴτε ἁμαρτημάτων ἑτέρων ἕνεκα, ὑπὸ τοῦ συνειδότος κεντεῖται, καὶ τὴν καρδίαν ἔχει κατηγοροῦσαν, καὶ τοῦτον θορυβεῖται τὸν θόρυβον, τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πάσης ἀπεστέρηται παῤῥησίας, κατὰ τὸ λόγιον, « Καὶ ὅταν εὔχηται, χωρὶς παῤῥησίας εὔχεται, » τοῦτ' ἔστι, χωρὶς πίστεως. Ὁ δὲ χωρὶς πίστεως εὐχόμενος, μάτην εὔχεται, καὶ εἰς οὐδὲν ὄφελος. Διὰ ταῦτα κελευόμεθα, καὶ μετὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Θεοῦ δεῖσθαι, καὶ πρὸ πάντων τὴν ἄνωθεν εἰρήνην αἰτεῖσθαι· μετὰ δὲ τούτων, καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων φιλαγάθως δεήσεις ποιεῖσθαι, οὐ τῆς Ἐκκλησίας μόνον, καὶ τῆς βασιλείας, καὶ τῶν προστώντων ἑκατέρων, καὶ τῶν ἐν κινδύνοις καὶ περιστάσεσι, καὶ συμφοραῖς ὄντων, ἀλλ' ἁπλῶς ἁπάντων ἀνθρώπων τῆς οἰκουμένης ἁπάσης. « Ὑπὲρ τῆς εἰρήνης γὰρ, φησὶ, τοῦ σύμπαντος κόσμου· » μάλιστα μὲν, ὅτι τὸν ἑαυτῶν Δεσπότην ἴσασι κοινὸν ἁπάντων ὄντα Δεσπότην, καὶ ὅτι μέλει πάντων αὐτῷ ὡς δημιουργῷ τῶν δημιουργημάτων· κἂν τις αὐτῶν κήδηται, θεραπεύει αὐτὸν μᾶλλον, ἢ θύων· ἔπειτα κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ γαλήνῃ αὐτῶν ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι· καὶ οὐχ ὑπὲρ τῶν εἰς ψυχὴν φερόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν σωματικῶν ἀγαθῶν εὐχόμεθα τῶν ἀναγκαίων, εὐκρασίας ἀέρων, εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς· ἵν' εἰδῶμεν πάντων αἴτιον ὄντα καὶ χορηγὸν τὸν Θεὸν, καὶ πρὸς ἐκεῖνον μόνον ὁρῶμεν· ἐπεὶ καὶ ἄρτον αἰτεῖσθαι παρ' αὐτοῦ καθημερινὸν μετὰ τῶν ἄλλων αὐτὸς ἐκέλευσεν ὁ Χριστός.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Τί βούλεται ἡ αἴτησις τοῦ ἐλέου πανταχοῦ.

Ζητητέον δὲ κἀκεῖνο, τίνος χάριν ὁ μὲν ἱερεὺς περὶ πολλῶν εὔχεσθαι κελεύει διαφόρων· οἱ δὲ περιεστῶτες πιστοὶ ἐλεηθῆναι μόνον εὔχονται, καὶ ταύτην μόνην ἐπὶ πᾶσι, καὶ μίαν πρὸς τὸν Θεὸν ἀφιᾶσι φωνήν. Πρῶτον μὲν ὅτι τοιαύτη φωνὴ καθάπερ εἰρηται εὐχαριστίαν καὶ ἐξομολόγησιν περιέχει. Ἔπειτα τὸ ἔλεος παρὰ τοῦ Θεοῦ αἰτεῖν, τὴν

αὐτοῦ βασιλείαν ἐστὶν αἰτεῖν, ἣν τοῖς αἰτουμένοις ὁ Χριστὸς αὐτήν τε ἐπηγγείλατο δώσειν, καὶ τὰ ἄλλα ὧν χρείαν ἔχομεν πάντα, προσθήσειν, καὶ διὰ τοῦτο ταύτῃ ἁρκοῦνται τῇ δεήσει, ὡς πάντα ὁμοῦ δυναμένῃ. Καὶ πόθεν ἔστι τοῦτο μαθεῖν, φησὶν, ὡς ὁ ἔλεος τοῦ Θεοῦ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν σημαίνει; Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ ἆθλον τῶν ἐλεημόνων διηγούμενος, καὶ ἣν λήψονται παρ' αὐτοῦ τῆς χρηστότητος ἀμοιβήν, νῦν μὲν ἐλεηθήσεσθαι αὐτοὺς λέγει, νῦν δὲ βασιλείας τεύξεσθαι· ὡς ταυτὸν ὄν, τό τε τοῦ παρ' αὐτοῦ ἐλέου τυχεῖν, καὶ βασιλείας κληρονομίαν λαβεῖν. « Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται. » Εἶτα ἀλλαχοῦ, καθάπερ ἐξηγούμενος ἑαυτὸν, καὶ τί ἐστι τὸ ἐλεηθῆναι, σημαίνων· « Ἐρεῖ, φησὶν, ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ· τοὺς ἐλεήμονας λέγων· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Καὶ ἄλλως δὲ εἴ τις ἐξ ὧν ἐλεήμονες ἄνθρωποι ποιοῦσι, τὸ ἔργον τοῦ θείου ἐλέου κατιδεῖν ἐθελήσει, οὐδὲν ἕτερον εὑρήσει δυνάμενον, ἢ τὴν βασιλείαν αὐτήν. Τί οὖν οἱ ἐλεήμονες; « Ἐπείνασα, φησὶ, καὶ ἐδώκατε μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ μου. » Οὐκοῦν καὶ ὁ Χριστὸς οὓς ἐλεεῖ, τούτους τῆς ἑαυτοῦ μεταδώσει τραπέζης. Τίς δέ ἐστιν ἐκείνη; « Ἵνα ἐσθίητε, φησὶ, καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου, ἐν τῇ βασιλείᾳ μου. » Καὶ ἵνα γνῷς τὴν λαμπρότητα τῆς τραπέζης ἐκείνης, καὶ ὡς οὐκ ἔστι δούλων, ἀλλὰ βασιλέων, μανθάνετε τὸν διάκονον, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ πάντων Δεσπότης. « Περισώζεται γὰρ, φησὶ, καὶ ἀνακλινεῖ αὐτοὺς, καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς. » Ἀλλὰ καὶ περιβαλεῖ γυμνὸν ὄντα τὸν ἠλεημένον. Οὐκοῦν στολὴν δώσει βασιλικήν; Οἴκοθεν γὰρ αὐτὴν ἐνδύσει καὶ τῶν αὐτοῦ. Δουλικὸν δὲ οὐδὲν παρ' αὐτῷ βασιλεῖ γε ὄντι, ὥσπερ οὐδὲν παρ' ἡμῖν οἴκοθεν βασιλικὸν, οὔσί γε δούλοις. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ ἔνδυμα τοῦ γάμου, ὅπερ τοὺς περικειμένους ἔνδον ἀνάγκη τῆς βασιλείας εἶναι· ὅτι οὐδὲν ἕξει ὁ βασιλεὺς, ὁ μεμψάμενος αὐτοὺς, ἐκβαλεῖ τοῦ νυμφῶνος. Τί ἔτι; Τὴν οἰκίαν αὐτοῖς ἀνοίξει τὴν ἑαυτοῦ· καὶ εἰσαγαγὼν ἀναπαύσει. « Ξένος γὰρ ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με. » Ἀλλ' οἱ ταύτης τῆς χάριτος ἀξιούμενοι, οὐκ ἔτι δοῦλοι, ἀλλὰ υἱοί. « Ὁ γὰρ δοῦλος, φησὶν, οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα. » Οἱ δὲ υἱοὶ, καὶ κληρονόμοι, οὐ τῆς βασιλείας ἁπλῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ περικειμένου τὴν βασιλείαν. « Κληρονόμοι γὰρ, φησὶ, Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. » Οὕτω τὸν ἔλεον παρὰ τοῦ Χριστοῦ αἰτεῖν, τὸ τυχεῖν παρ' αὐτοῦ βασιλείας, ἔστιν αἰτεῖν.

A regnum petere, quod se petentibus daturum Christus est pollicitus, et alia etiam quibus opus habemus se adjecturum: et propterea eis hæc sufficit precatio, utpote quæ omnia simul possit. Et undenam sciri potest, quod misericordia Dei ejus regnum significat? Ex eo quod Christus præmium misericordiam narrans, et quam ab eo accipient benignitatis remunerationem, nunc quidem illos misericordiam assecuturos, nunc vero regnum dicit; perinde ac idem sit, et ab ipso misericordiam assequi, et regnum accipere. «Beati enim, inquit, misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.» Deinde alibi veluti seipsum interpretans, et quid sit misericordiam consequi significans, « Dicet, inquit, Rex iis qui sunt a dextris, dicens ad misericordes: Venite, benedicti Patris mei, hæredes este parati vobis regni. »Et alioqui si quis ex iis quæ faciunt homines misericordes, voluerit divinæ misericordiæ opus perspicere, ea nihil aliud inveniet valere, quam ipsum regnum. Quid ergo misericordes? «Esurii, inquit, et dedi tis mihi comedere; sitivi, et potum dedistis mihi.» Ergo et Christus quorum miseretur, eis suam mensam impertit. Quænam est autem illa? «Ut comedatis, inquit, et bibatis in mensa mea, in regno meo.» Et ut scias illius mensæ splendorem, et quod non est servorum, sed regum scias ministrum, esse ipsum omnium Dominum. » Accingetur enim, inquit, et eos faciet accumbere, et accedens ministrabit ipsis.» Quin etiam vestiet cum cujus misertus fuerit, cum sit nudus. Dabit ergo vestem regalem; e domo enim et ex suis eum induet. Nihil est autem apud eum servile, cum sit rex, sicut nihil est apud nos e domo regale, cum servi simus. Hoc est autem indumentum nuptiale quo qui induti sunt, necesse est eos regni esse. Nihil enim habet rex, quod cum in eis reprehenderit, ex nuptialibus ædibus ejiciat. Quid præterea? domum eis suam aperiet, et introductos faciet quiescere. «Hospes enim eram, et me collegistis.» Sed qui hac gratia dignati sunt, non amplius servi Dei, sed filii. «Servus enim, inquit, non manet in domo in æternum.» Filii autem etiam hæredes, non regni solum, sed etiam ejus qui regnum complectitur, «Hæredes enim, inquit, Dei, cohæredes autem Christi.» Ita a Deo petere misericordiam est petere ut regnum sibi liceat assequi.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ τῆς παραθέσεως.

Μετὰ δὲ τὸ εὔξασθαι περὶ πάντων, ἑαυτοὺς κελεύει τῷ Θεῷ παρατίθεσθαι, λέγων· « Παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογίμου, ἐνδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀεὶ παρθένου Μαρίας, μετὰ πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες, ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν τῷ Θεῷ παραθώμεθα. » Οὐ πάντων ἐστὶ τὸ παρατίθεσθαι ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ εἰπεῖν, ἀλλὰ δεῖ καὶ τὸν Θεὸν συντιθέμενον ἔχειν. Τοῦτο δὲ παῤῥησίας δεῖται πάντως,

CAP. XIV.

De commendatione seu deposito.

Postquam autem oravit pro omnibus, jubet eos Deo seipsos commendare, dicens: « Sanctissimæ, intemeratæ, superbenedictæ, gloriosæ Dominæ nostræ Deiparæ, et semper Virginis Mariæ cum omnibus sanctis memoriam facientes, nos ipsos, et nos invicem, et omnem vitam nostram Christo commendemus, et custodiendos deponamus. » Non est omnium Deo seipsos commendare, et custodiendos tradere. Non sufficit enim dicere, sed

oportet etiam Dei consensum habere. Hoc autem omnino indiget libertate : libertatem autem facit pura conscientia, quando cor nostrum nos non condemnat, quando quæ sunt ejus, curamus : quando ut eorum quæ sunt ejus, curam geramus, nostra negligimus. Tunc enim et ipsi vere a cura nostri recedimus, et Deo eam secure committimus, quando firmam et stabilem fidem habemus quod depositum nostrum suscipiet et servabit. Quia autem res tanta consideratione et studio indiget, propterea nunc quidem sanctissimæ Dei Matris et omnium sanctorum cœtus invocato auxilio, iia commendationem seu depositionem facimus : hoc enim sibi vult illud, « commemorare, vocare, orare. » Nunc autem fidei unitate, et sancti Spiritus prius petita communione, deinde nos ipsos et omnem vitam nostram Deo commendamus, et custodiendam tradimus. Quid est autem unitas fidei? « Homo, inquit, duplici corde, est instabilis in viis suis : » duplici corde hominem vocans, eum qui est dubius et minime firmus et stabilis. Qui enim talis est, is in utramque partem declinans, in neutra parte firmiter ingreditur. Hujus autem contrarium per unitatem significatur : id quod scilicet est firmum, constans et stabile. Qui enim constanter credit, unum quidpiam de re credit, vel esse, vel non esse. Qui autem est dubius, eum ad utrumque declinare vel ex ipso vocabulo manifestum est. Hoc ergo, fidei scilicet unitas, est id quod est immobile, et ab omni dubitatione liberum. Sancti autem Spiritus communio illius gratiam significat. Dicitur autem communio, quia cum Dominus per crucem interjectam sepis maceriam, quæ inter nos et Deum erat, diruisset, quoniam eos qui tunc disjuncti erant, nullo modo posse convenire et communicare cognoverat : deinceps sancti Spiritus ad apostolos adventus hoc efficit. Hinc enim sanctum baptisma et omnis fons divinarum gratiarum hominibus apertus est. Et, ut dicit beatus Petrus, divinæ naturæ socii facti sumus participes.

Opus est ergo et fide firma et spiritus auxilio ei qui seipsum Deo est commendaturus, et se ei custodiendum daturus. Neque vero unusquisque seipsum solum, sed etiam nos invicem commendamus. Oportet enim non tantum quærere quod suum est, sed etiam aliorum, propter legem charitatis.

CAP. XV.

De antiphonis quæ dicuntur, et precibus quæ in ipsis fiunt.

Interea autem dum petitiones præit diaconus, et sacer orat populus, sacerdos intus orat per se submissa voce pro astantibus, et pro hac sancta domo, ut eis divites effundantur misericordiæ et miserationes a Deo, et adjicit causam propter quam et ipse hæc petit, et Deus quæ petivit, juste præbuerit, non quod digni sint qui sunt accepturi, non quod ea jure accipere mereamur, sed quia tibi con-

παῤῥησίαν δὲ καθαρὸν ποιεῖ συνειδός· ὅταν ἡ καρδία ἡμῶν μὴ καταγινώσκει ἡμῶν· ὅταν τὰ αὐτοῦ μεριμνῶμεν, ὅταν ὑπὲρ τοῦ μεριμνᾷν τὰ ἐκείνου, τῶν ἡμετέρων καταφρονῶμεν. Τότε γὰρ αὐτοί τε ἀληθῶς ἀφιστάμεθα τῆς μερίμνης τῆς ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν, καὶ τῷ Θεῷ ταύτην παρατίθεμεν ἀσφαλῶς πιστεύοντες βεβαίως ὅτι δέξεται τὴν παρακατθήκην ἡμῶν καὶ φυλάξει. Ἐπεὶ τοίνυν τοσαύτης δεῖται τὸ πρᾶγμα φιλοσοφίας τε καὶ σπουδῆς, διὰ τοῦτο νῦν μὲν παναγίαν τοῦ Θεοῦ Μητέρα, καὶ τὸν τῶν ἁγίων ἅπαντα κύκλον εἰς ἐπικουρίαν καλέσαντες, οὕτω ποιούμεθα τὴν παράθεσιν· τοῦτο γὰρ βούλεται τὸ, « μνημονεῦσαι, » τὸ, « καλέσαι, » τὸ, « δεηθῆναι. » Νῦν δὲ τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως, καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος αἰτησάμενοι πρότερον, εἶτα ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους, καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν παρατιθέμεθα τῷ Θεῷ. Τί δέ ἐστιν ἡ τῆς πίστεως ἑνότης; « Ἀνὴρ, φησὶ, δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ· » δίψυχον λέγων τὸν ἀμφίβολον, τὸν οὐδαμοῦ βέβαιον. Ὁ γὰρ τοιοῦτος ἐφ' ἑκατέρας κλίνων, οὐδετέρωθι βαίνει βεβαίως. Τούτου τὸ ἐναντίον δηλοῦται διὰ τῆς ἑνώσεως, τὸ πάγιον, τὸ βέβαιον, τὸ ἑστώς. Ὁ μὲν γὰρ πιστεύων βεβαίως, ἕν τι γιγνώσκει περὶ τοῦ πράγματος, ἢ τὸ εἶναι, ἢ τὸ μὴ εἶναι. Ὁ δὲ ἀμφίβολος πρὸς ἄμφω ῥέπων, καὶ ἀπὸ τῆς προσηγορίας γίνεσθαι δῆλος. Τοῦτο μὲν ἡ τῆς πίστεως ἑνότης· τὸ ἀκίνητον, τὸ πάσης ἀμφιβολογίας ἀπηλλαγμένον. Ἡ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κοινωνία τὴν ἐκείνου σημαίνει χάριν. Λέγεται δὲ κοινωνία, ὅτι τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ σταυροῦ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, τὸ μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἡμῶν καθελόντος, ἐπεὶ τοὺς τότε διεστημένους καὶ μηδὲν ἔχοντας κοινὸν, συνιέναι καὶ κοινωνεῖν ἔδει λοιπὸν, ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους ἐπιδημία τοῦτο ποιεῖ. Ἐντεῦθεν γὰρ τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ πᾶσα ἡ τῶν θείων χαρίτων πηγὴ τοῖς ἀνθρώποις ἀνέῳγε, καὶ, κατὰ τὸν μακάριον Πέτρον, θείας γεγόναμεν κοινωνοὶ φύσεως.

Δεῖ τοίνυν καὶ πίστεως βεβαίας, καὶ τῆς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βοηθείας, τῷ μέλλοντι πρὸς ἀνατιθέναι τῷ Θεῷ ἑαυτόν. Καὶ οὐκ ἑαυτὸν ἕκαστος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλους παρατιθέμεθα. Δεῖ γὰρ οὐ τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἄλλων διὰ τὸν τῆς ἀγάπης νόμον.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῶν λεγομένων ἀντιφώνων, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς εὐχῶν.

Ἐν ὅσῳ δὲ τῶν αἰτήσεων ὁ διάκονος ἐξηγεῖται, καὶ ὁ ἱερὸς λαὸς εὔχεται, ὁ ἱερεὺς ἔνδον εὐχὴν ποιεῖται ἡσυχῇ καὶ καθ' ἑαυτὸν, ὑπὲρ τῶν παρεστώτων, καὶ τοῦ ἁγίου οἴκου, πλούσια χεθῆναι αὐτοῖς τὰ ἐλέη παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς οἰκτιρμούς· καὶ προστίθησι τὴν αἰτίαν δι' ἣν αὐτὸς ταῦτα αἰτεῖται, καὶ ὁ Θεὸς ἂν παράσχοι τὰ ἑαυτοῦ δίκαια, οὐ τῷ, ἀξίους εἶναι τοὺς αἰτουμένους, οὐχ ὅτι δίκαιοι λαβεῖν ἡμᾶς

ἀλλ' ὅτι σοι πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις. « Διὰ τὴν σὴν δόξαν ταῦτα δέομαί σου, » φησί. Τὸ γὰρ οὕτω φιλανθρωπεύσασθαι πρὸς τοὺς ἀναξίους ἡμᾶς, ὑπὲρ τῆς σῆς γίνεται δόξης. Τοῦτο δὲ τὸ δοξάζεσθαι πρέπει σοι κατ' ἐκεῖνο τὸ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ, « Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλὰ τῷ ὀνόματί σου δὸς δόξαν. » Διὰ τοῦτο τὴν εὐχὴν τελέσας, τὴν αἰτιολογίαν ταύτην, ὅτι καὶ ἀκροτελεύτιος οὖσα καὶ δοξολογία ἐστὶν, εἰς ἐπήκοον πάντων ἀναγινώσκει, ἵνα τοῦ ὕμνου κοινωνοὺς ἅπαντας λάβῃ, καὶ ὑπὸ πάσης τῆς Ἐκκλησίας ὁ Θεὸς ὑμνηθῇ. Καὶ τοίνυν ἀκούοντες κοινωνοῦσιν αὐτῷ τοῦ ὕμνου. Εἰπόντος γὰρ τοῦ ἱερέως καὶ δοξολογήσαντος, οἱ πιστοὶ πάντες τὸ « Ἀμὴν » ἐπιλέγουσι, καὶ τοῦτο τὸ ῥῆμα βοήσαντες οἰκειοῦνται πάσας τὰς ἐκείνου φωνάς. Εἶτα τῶν ἱερῶν ψαλμῳδιῶν ἀπάρχεται μὲν ὁ ἱερεὺς πληροῦσι δὲ τὸ πᾶν οἱ περιεστῶτες, τὰ θεόπνευστα τῶν ἱερῶν προφητῶν ᾄδοντες ῥήματα· « Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ καὶ ψάλλειν τῷ ὀνόματί σου, Ὕψιστε· » ἀρχῇ πρέπον εὐθὺς τὸ ῥῆμα, ὅτι περὶ αὐτοῦ λέγει τοῦ ὕμνου, ὅτι ἀγαθὸν, ὃ δεῖ πάντως εἰδέναι πρὸ παντὸς ὕμνου· ἐξομολογεῖσθαι λέγων τὸ εὐχαριστεῖν, τὸ ὑμνεῖν. Τούτων δὲ καὶ τῶν ἑξῆς ὑμνηθέντων, ὁ διάκονος εἰς εὐχὴν προτρέπεται τοὺς πιστοὺς, οἷα καὶ πρότερον αἰτεῖσθαι κελεύων. Ἐν ὅσῳ δὲ ἡ ψαλμῳδία ἐτελεῖτο, καὶ οἱ πιστοὶ ηὔχοντο, ὁ ἱερεὺς ἔνδον εὐχὴν ποιησάμενος εἰς τὸν Θεὸν, καθόλου τε περὶ τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἰδίως ὑπὲρ τῶν κοσμούντων τὸν ἅγιον αὐτοῦ οἶκον, καὶ λαμπρὸν πανταχόθεν ἀποδεικνύναι ἐπιθυμούντων, ἵνα καὶ αὐτοὶ παρ' αὐτοῦ δοξασθῶσιν, αἰτίαν προστίθησιν ἐπικαιροτάτην, « Ὅτι σὸν τὸ κράτος, καὶ σοῦ ἔστιν ἡ βασιλεία. » Παρὰ τοῖς βασιλεῦσι, φησὶν, ἡ δόξα, καὶ τὸ δύνασθαι λαμπροὺς ποιεῖν, οὓς ἂν βούλωνται. Σὺ δὲ, βασιλεὺς αἰώνιος, καὶ σὸν τὸ κράτος, καὶ σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία. Καὶ ταύτην τὴν αἰτιολογίαν, ὡς δοξολογίαν οὖσαν βοήσας ἐν τοῖς ἁπάντων ὠσὶ τῶν πιστῶν, καὶ κοινωνίαν λαβὼν τοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ὕμνου, καθάπερ καὶ πρότερον, αὖθις τῶν ψαλμῳδιῶν ἄρχεται, καὶ οἱ πιστοὶ συμπληροῦσιν, εἶτα αἰτοῦνται παρὰ Θεοῦ τὰς αἰτήσεις, ὧν ὁ διάκονος ἐξηγεῖται, κατὰ τὰ πρότερον εἰρημένα. Ὁ δὲ ἱερεὺς πάλιν εὐχὴν ποιησάμενος ὑπὲρ τῶν συνευχομένων αὐτῷ πιστῶν, ἵνα ὧν ἕκαστος ἰδίᾳ αἰτεῖται, τύχοι κατὰ τὸ αὐτῷ συμφέρον παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔτι ζωὴν αἰώνιον ἐν τῷ μέλλοντι· προστίθησιν αἰτίαν, τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα καὶ φιλανθρωπίαν· ἣν καὶ ἀκροτελεύτιον οὖσαν εἰς ἐπήκοον τῶν ἁπάντων εἰπὼν, τῆς ἀπάρχεται ψαλμῳδίας τρίτης· ἧς ᾀδομένης τὸ Εὐαγγέλιον εἰσάγεται δορυφορούμενον, ὑπὸ λαμπάσι καὶ θυμιάμασι, πάντων πεμπόντων, ὅσοι τοῦ βήματος, τοῦ διακόνου αὐτὸ κομίζοντος, ἢ εἰ μὴ παρὼν τύχοι, τοῦ ἱερέως. Ὁ δὲ ἱερεὺς ἐν ᾧ εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσιέναι μέλλει, στὰς πρὸ τῶν θυρῶν ἐκ μικροῦ διαστήματος, ἕως ἡ ψαλμῳδία πληρωθῇ, εὔχεται τῷ Θεῷ ἁγίους ἀγγέλους συνεισελθεῖν, εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσιόντι, καὶ συνεφάψασθαι τῆς ἱερουργίας, καὶ κοινωνῆσαι τῆς πρὸς Θεὸν δοξολο-

venit omnis gloria, honor et adoratio. « Propter tuam gloriam, inquit, hæc te rogo. » Benignum enim et munificum esse in nos qui sumus indigni, ad tuam gloriam pertinet; hoc autem, scilicet glorificari, tibi convenit, ut est illud beati David: « Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. » Propterea cum perfecit orationem, hanc causæ allationem, quæ et est in extrema parte, et est glorificatio, legit omnibus audientibus, ut omnes hymni participes accipiat, et Deus ab omni Ecclesia laudetur. Audientes ergo sunt hymni cum illo participes. Postquam enim ille dixit et glorificavit, fideles omnes « Amen » dicunt, et cum hoc verbum acclamarunt, omnes illius voces ut proprias sibi assumunt. Deinde sacras psalmodias incipit quidem sacerdos, implent autem universum ii qui circumstant, divinitus inspirata sacrorum prophetarum verba canentes: « Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tuo, Altissime. » Principio conveniens statim verbum, quia de ipso dicit hymno, quod est bonum, quod oportet omnino scire ante omnem hymnum, appellans confiteri, gratias agere, hymnos canere. His autem et iis quæ sequuntur cantatis, diaconus fideles ad orationem adhortatur. Interea autem dum peragebantur psalmodiæ, et fideles orabant, sacerdos postquam intus ad Deum fecit orationem, et generaliter pro toto corpore Ecclesiæ, et seorsum pro iis qui sanctam domum ejus ornant, et eam undequaque splendidam reddere desiderant, ut et ipsi ab ipso glorificentur, causam adjicit in primis opportunam et convenientem: « Quia tua est potentia, tuum est regnum. » Apud reges, inquit, est gloria, et posse splendidos efficere quos voluerint. Tu autem, rex æternus, et tua est potentia, et tuum est regnum. Et cum hanc causæ redditionem, utpote quæ sit glorificatio, omnium fidelium auribus inclamavit, et nos hymni ad Deum participes effecit, sicut et prius rursus incipit psalmodias, et fideles eas complent. Deinde petunt a Deo petitiones, quas præit diaconus, ut ante dictum est. Sacerdos autem rursus facta oratione pro iis qui una cum eo precantur fidelibus, ut quæ unusquisque privatim petit, a Deo consequatur, prout ei utile fuerit, et præterea vitam æternam in futuro, adjicit causam ipsius bonitatem et clementiam. Quam utpote ultimam, postquam omnibus audientibus dixit, incipit tertiam psalmodiam. Quæ dum canitur, Evangelium introducitur stipatum lampadibus, omnibus iis deducentibus qui sunt ministri altaris, diacono ipsum afferente, vel, si non adsit, sacerdote. Sacerdos autem, quando est ad altare ingressurus, stans parvo interjecto spatio ante fores, donec completa fuerit psalmodia, orat Deum, ut sancti angeli una cum Deo ingrediantur, intrante ad altare, et sacrificium contrectent, et sint cum ipso glorificationis participes, et adjicit causam, quia et ab hominibus et ab angelis convenit ipsum glorificari et adorari. Hoc enim sibi vult illud: Omnis gloria,

honor et adoratio ab omnibus qui Deum glorificare, honorare et adorare sciunt. » Et hæc precatus, ingreditur ad altare, et ponit super sanctam mensam Evangelium.

γίας αὐτῷ· καὶ προστίθησιν αἰτίαν, ὅτι παρὰ ἀνθρώπων καὶ παρὰ ἀγγέλων πρέπει αὐτὸν δοξάζεσθαι. Τοῦτο γὰρ βούλεται, « Ἡ πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις ἡ παρὰ πάντων, τῶν δοξάζειν Θεὸν εἰδότων, καὶ προσκυνεῖν. » Καὶ ταῦτα εὐξάμενος εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσέρχεται, καὶ τίθησιν ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης τὸ Εὐαγγέλιον.

CAP. XVI.

Significatio sacrificii in summa.

Necesse est autem ab alto sigillatim persequi verba psalmodiarum, si prius illud dixerimus, quod mysterium incarnationis Christi significatur quidem per ipsum sacrificium; significatur autem etiam per ea quæ præcedunt sacrificium, et per ea quæ post sacrificium et fiunt et dicuntur. Sacrificium enim mortem ipsius annuntiat, et resurrectionem, et assumptionem, quoniam pretiosa dona in ipsum Dominicum corpus mutantur, quod resurrexit, quod in cœlos ascendit; quæ autem ante sacrificium fiunt, ea quæ ante mortem fuerunt, adventum, ostensionem, perfectam manifestationem; quæ vero post sacrificium, Patris promissionem, ut ipse dixit, Spiritus ad apostolos descensum, gentium per illos ad Deum conversionem et communionem. Et est universa mysterii celebratio, veluti unum quoddam corpus historiæ ab initio usque ad finem convenientiam et integritatem conservans, adeo ut unumquodque eorum quæ fiunt vel dicuntur, separatim aliquid ad universi confectionem conferat. Unde psalmi ut qui in divini mysterii celebrationis exordio canuntur, primum tempus Christi incarnationis significant. Quæ autem ea consecuntur, nempe sacrarum Scripturarum lectiones, et reliqua, id quod deinceps sequitur. Atqui alia esse causa dicta est Scripturarum et psalmodiarum, quod sint scilicet purgationes et præparationes ad sacra mysteria. Sed nihil prohibet ea et hoc et illud posse, et eadem et fideles sanctificare, et incarnationis mysterii œconomiam significare. Quemadmodum enim vestes implent quidem usum amictus et corpus tegunt, eo autem quod tales sunt vel tales, et studium vitæque exercitium significant, et dignitatem eorum qui induti sunt: ita etiam se habet in his. Quod enim sunt omnino divinæ Scripturæ, et verba divinitus inspirata quæ canuntur et leguntur: eos qui legunt et canunt, sanctificant. Quod autem talia electa sunt et sic ordinata, etiam aliam habent potestatem, et sufficiunt ad significandum Christi adventum et ejus institutionem. Non solum enim ea quæ canuntur et dicuntur, sed etiam quæ sunt, eodem modo se habent, et fit unumquodque propter usum præsentem: significat autem etiam aliquid ex operibus, vel actionibus, vel passionibus Christi, sicut est Evangelii ad altare allatio, pretiosorum donorum importatio. Fit enim utrumque quidem ad usum: illa quidem ut Evangelium legatur, hæc vero ut peragatur sacrificium. Significant autem utræque Domini ostensionem et manifestationem: illa quidem ejus incipientis manifestari, adhuc obscuram

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

Σημασία τῆς ἱερουργίας ἐν κεφαλαίῳ.

Ἀναγκαῖον δὲ ἄνωθεν κατὰ μέρος ἐπελθεῖν τῶν ψαλμῳδιῶν τὰ ῥήματα· ἐκεῖνο πρότερον εἰπόντας, ὅτι τὸ μυστήριον τῆς οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ, σημαίνεται μὲν διὰ τῆς θυσίας αὐτῆς· σημαίνεται δὲ, καὶ διὰ τῶν πρὸ τῆς θυσίας, καὶ τῶν μετὰ τὴν θυσίαν, τελουμένων καὶ λεγομένων. Ἡ μὲν γὰρ θυσία τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλει, καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν ἀνάληψιν, ὅτε τὰ τίμια δῶρα εἰς αὐτὸ τὸ Κυριακὸν μεταβάλλει σῶμα, τὸ ἀναστὰν, τὸ εἰς οὐρανοὺς ἀνελήλυθός. Τὰ δὲ πρὸ τῆς θυσίας, τὰ πρὸ τοῦ θανάτου, τὴν παρουσίαν, τὴν ἀνάδειξιν, τὴν τελείαν φανέρωσιν, τὰ δὲ μετὰ τὴν θυσίαν, τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ὡς αὐτὸς εἶπε, τὴν τοῦ Πνεύματος εἰς τοὺς ἀποστόλους κάθοδον, τὴν τῶν ἐθνῶν δ' ἐκείνων πρὸς Θεὸν ἐπιστροφήν τε καὶ κοινωνίαν. Καὶ ἔστιν ἡ πᾶσα μυσταγωγία καθάπερ τι σῶμα ἱστορίας, ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους τὴν συμφωνίαν καὶ ὁλοκληρίαν φυλάττον· ὥστε ἕκαστον τῶν τελουμένων, ἢ λεγομένων ἰδίαν τινὰ συντέλειαν τῇ ὁλότητι παρέχειν. Ὅθεν οἱ ψαλμοὶ, ὡς ἂν ἐν προοιμίοις τῆς μυσταγωγίας ᾀδόμενοι, τὸν πρότερον καιρὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας σημαίνουσι· τὰ δὲ μετὰ τούτων, αἵτε τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἀναγνώσεις, καὶ τὰ ἄλλα, τὸ ἑξῆς. Καὶ μήν ἄλλη τις εἶναι εἴρηται ἡ αἰτία τῶν ψαλμῳδιῶν, καὶ τῶν Γραφῶν· προκαθαρσίαν τινὰ πρὸς τὰ μυστήρια, καὶ παρασκευάς· ἀλλ' οὐδὲν κωλύει καὶ τοῦτο κἀκεῖνο δύνασθαι, καὶ τὰ αὐτὰ καὶ τοὺς πιστοὺς ἁγιάζειν, καὶ τὴν οἰκονομίαν σημαίνειν. Καθάπερ γὰρ τὰ ἱμάτια πληροῦσι μὲν τὴν χρείαν τῆς ἐνδύσεως, καὶ καλύπτουσι τὸ σῶμα, τῷ δὲ τοιάδε εἶναι ἢ τοιάδε, καὶ ἐπιτήδευμα σημαίνουσι, καὶ βίον, καὶ ἄξίαν τῶν περικειμένων· οὕτω καὶ ἐπὶ τούτων ἔχει. Ὅτι μὲν γὰρ θεῖαι εἰσὶ Γραφαὶ, καὶ θεόπνευστα ῥήματα τὰ ᾀδόμενα καὶ ἀναγινωσκόμενα, τοὺς ἀναγινώσκοντας καὶ ᾄδοντας ἁγιάζει· ὅτι δὲ τοιαῦτα ἐξελέγη, καὶ οὕτως ἐτάχθησαν, καὶ τὴν ἄλλην δύναμιν ἔχουσι, καὶ ἁρμόττει πρὸς σημασίαν τοῦ Χριστοῦ παρουσίας καὶ πολιτείας. Ἐπεὶ οὐ μόνον τὰ ᾀδόμενα καὶ λεγόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ τελούμενα, τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, καὶ γίνεται μὲν ἕκαστον τῆς χρείας ἕνεκα τῆς ἐνεστώσης. Σημαίνει δὲ καί τι τῶν τοῦ Χριστοῦ ἔργων ἢ πράξεων, ἢ παθῶν· οἷόν ἐστιν, ἡ εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσαγωγὴ τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ εἰσαγωγὴ τῶν τιμίων δώρων. Γίνονται μὲν γὰρ κατὰ χρείαν ἕκαστα, ἡ μὲν ἵνα τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγνωσθῇ, ἡ δὲ ἵνα ἡ θυσία τελεσθῇ. Σημαίνουσι δὲ ἀμφότεραι τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάδειξιν ἢ φανέρωσιν· ἡ μὲν ἀρχομένου φανεροῦσθαι τὴν ἀμυδρὰν ἔτι καὶ ἀτελῆ, ἡ δὲ τὴν τελειωτάτην καὶ τελευταίαν. Εἰσὶ δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ μυσταγωγίᾳ τελουμένη ἕνια, χρείαν μὲν οὐδεμίαν

πληροῦντα, σημασίας δὲ ἕνεκα μόνον τελούμενα, ὡς ἡ λόγχη, καὶ ἡ τοῦ ἄρτου κέντησις, καὶ ἡ ἐν αὐτῷ γραφὴ τοῦ σταυροῦ, καὶ τὸ τελευταῖον ἡ εἰς τὰ ἅγια ἐκβολή. Καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δὲ μυστηρίοις πολλὰ τοιαῦτα ἂν εὕροις, ὥσπερ ἐν τῷ βαπτίσματι τὸ λούεσθαι μέλλοντας, ὑποδύεσθαι δεῖ καὶ ἀποδύεσθαι, καὶ εἰς τὰς δεσμὰς βλέποντας τὰς χεῖράς τε ἀποτείνειν, καὶ ἐκφυσᾷν. Ταῦτα γὰρ καὶ ἕτερα τοιαῦτα χρείαν μὲν οὐδεμίαν εἰς τὸ μυστήριον εἰσάγουσι· διδάσκουσι δὲ τὸν τελούμενον, τὸ μῖσος καὶ τὴν ἔχθραν, ἣν πρὸς τὸν πονηρὸν ἔχειν ἀνάγκη, καὶ ὅπως αὐτὸν ἐκτρέπεσθαι χρὴ, τὸν μέλλοντα Χριστιανὸν ἀληθῆ εἶναι. Τούτων οὕτως ἐχόντων θεωρῶμεν τὴν ἱερουργίαν ἅπασαν κατὰ μέρος, καθ' ὅσον τῆς τοῦ Σωτῆρος οἰκονομίας εἰκόνα φέρει· καὶ πρῶτον τὰς ψαλμῳδίας.

exilemque et imperfectissimam, illa autem perfectissimam et ultimam. Sunt autem etiam eorum quæ in mystica celebratione fiunt, quæ nullum usum implent, significandi autem gratia tantum fiunt, ut lancea et panis punctio, et crucis inscriptio, et postremo aquæ calidæ in sancta injectio. Quin etiam in aliis sacramentis multa ejusmodi inveneris: quemadmodum in baptismo eos qui sint tingendi, se et calceis et vestibus exuere oportet, et ad Occidentem aspicientes, manus tendere et insufflare. Hæc enim et alia ejusmodi nullum quidem usum ad sacramentum inducunt, sed docent eum qui initiatur, odium et inimicitias, quas adversus malignum gerere necesse est, et quomodo oportet malignum aversari eum qui verus Christianus futurus est. His ita se habentibus, contemplemur sigillatim universum sacrificium, quatenus Servatoris incarnationis fert imaginem. Et primum psalmodias.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Ἐξήγησις τῶν πρώτων ἀντιφώνων.

Ἡ μὲν οὖν πρώτη προτροπή ἐστιν εἰς δοξολογίαν ἀρχομένοις πρέπουσα· « Ἀγαθὸν, φησὶ, τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ· » ὁ ὕμνος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς· « Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ, καὶ ψάλλειν τῷ ὀνόματί σου, Ὕψιστε· » Ὕψιστον Πατέρα λέγων, Κύριον τὸν Μονογενῆ· ἀγαθὸν τὸν Υἱὸν ὑμνεῖν, καὶ σε τὸν Πατέρα. Καὶ τί βούλεται ταῦτα; Πρὸς τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου προοιμιάζεται. Μέλλει γὰρ κοινὸν αὐτοῖς ποιεῖσθαι τὸν ὕμνον. Τίνα τρόπον; Τὰ τοῦ Υἱοῦ βοήσει, δι' ὧν καὶ ὁ Πατὴρ ἐδοξάσθη. Τίς γὰρ ἀφορμὴ τῆς ὑμνήσεως; Ἡ τοῦ Υἱοῦ κένωσις καὶ πτωχεία, τὰ διὰ τῆς σαρκὸς ἔργα καὶ πάθη· ταῦτα γὰρ ἔλεος καὶ ἀλήθεια. Ἔλεος μὲν, ὅτι πάντων ἀθλιώτατα διακειμένους, καὶ ἐχθροὺς ὄντας, καὶ πολεμίους αὐτῷ, διὰ πολλὴν χρηστότητα, καὶ φιλανθρωπίαν, οὐ περιεῖδε, καὶ οὐ συνήλγησε μόνον τῆς συμφορᾶς ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ἐκοινώνησε τῶν κακῶν, φθορᾶς καὶ θανάτου, καὶ οὐδὲ ἀνέστησε μόνον ἐκείνου τοῦ χαλεποῦ πτώματος, ἀλλὰ καὶ βασιλείας, καὶ τῶν μεγίστων ἠξίωσεν ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος· « Ὅτε, φησὶν ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, » ὡς τηνικαῦτα πρῶτον φανερωθείσης ὅτι τίς ἐστι. Καὶ ὁ Κύριος· « Οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον· » τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀγάπης ἐκφαίνων τῷ ῥήματι τούτῳ. Ἔλεος μὲν τούτων ἕνεκα, τὴν οἰκονομίαν καλεῖ· ἀλήθειαν δὲ ὅτι καθάπερ σκιαὶ καὶ τύποι πρὸς αὐτὴν τὰ παλαιὰ πάντα ἑώρων. Διὰ τοῦτο περὶ αὐτῆς ὁ προφήτης λέγων, « Ὤμοσε Κύριος, φησὶ, τῷ Δαβὶδ ἀλήθειαν. » Τίνα δὲ τὰ ὠμωμοσμένα; Ἡ τοῦ Κυρίου διὰ σαρκὸς ἐπιδημία, καὶ πολιτεία. « Ἐκ καρποῦ, φησὶ, τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου, » αὐτὸν δηλῶν τὸν Σωτῆρα. Καὶ πόθεν δῆλον; Ὁ Γαβριὴλ ἐδίδαξεν ἐν οἷς τὸν ἀπόῤῥητον τόκον τῇ Παρθένῳ μηνύων, καὶ τὸν τεχθησόμενον ἡλίκος ἔσται διδάσκων, « Δώσει αὐτῷ, φησὶ, Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. » Ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀλήθεια καὶ

CAP. XVII.

Interpretatio primæ antiphonæ.

Prima ergo est adhortatio ad glorificationem, incipientibus conveniens: « Bonum, inquit, confiteri Domino. » Hymnus ad Deum et Patrem, et de Unigenito: « Bonum est confiteri Domino, et canere nomini tuo, Altissime: » Altissimum Patrem dicens, Dominum Unigenitum; bonum laudare Filium et Patrem. Et quid hæc sibi volunt? Ad ea quæ sunt deinceps dicenda exordium ducit. Est enim utrisque communem hymnum dicturus. Quomodo? Clamabit ea quæ sunt Filii, per quæ Pater quoque glorificatus est. Quænam est enim laudationis occasio? Filii exinanitio et paupertas, in carne opera et passiones; ea enim vocat misericordiam et veritatem. Misericordiam quidem, quod omnium miserrime affectos, cum ejus essemus inimici et hostes, propter multam suam benignitatem et clementiam non despexit: et non solum nostræ calamitatis misertus est, sed ipsorum etiam malorum fuit socius et particeps, interitus et mortis; et non solum nos erexit a gravi illo casu, sed regno etiam et maximis bonis dignatus est. Quocirca Paulus quoque, « Quando, inquit, benignitas et humanitas apparuit Servatoris nostri Dei, » ut quæ tunc primum ostensa et manifestata est quanta sit. Et Dominus: « Sic Deus dilexit mundum, » insignem dilectionem hoc verbo ostendens. Misericordiam ergo his de causis vocat susceptæ carnis œconomiam. Veritatem autem, quia velut umbræ et figuræ vetera omnia ad eam respiciebant. Propterea de ea loquens propheta: « Juravit, inquit, Dominus David veritatem. » Quæ sunt enim quæ jurata sunt? Domini per carnem peregrinatio, et recta vitæ institutio. « De fructu, inquit, ventris tui ponam super sedem tuam, » ipsum Servatorem significat. Et undenam hoc sciri potest? Gabriel docuit in iis in quibus arcanum partum significans, et quantus sit qui nasciturus est docens, « Dabit ei, inquit, Dominus Deus sedem David patris sui, et regnabit super domum Jacob in sæcula, et regni ejus non erit finis. » Sed ipsa veritas est et judicium et justitia. Quonam

modo? Quia Servator in ea ejecto peccato et diabolo interfecto, non insigni aliquo robore, nec quod potentia vinceret, hoc fecit, sed judicio et justitia, sicut dictum est: «Justitia et judicium præparatio sedis tuæ;» sicut et nos in judiciis adversarios sententia judicum vincimus. Propterea, « Nunc est, inquit, judicium mundi hujus; nunc princeps mundi hujus ejicitur foras. » Hæc sciens beatus Dionysius divinæ bonitatis maxime infinitam dicit benignitatem, defectricis multitudinis, dæmonum scilicet, potentiam adversus nos dissolvere, non per potentiam, tanquam exsuperantem, sed ut mystice dicit traditum eloquium, in judicio et justitia. Quia ergo quod laudatur, non solum est misericordia et veritas, sed etiam justitia et judicium, propterea subjunxit Psalmographus: « Quoniam rectus Dominus noster, et non est iniquitas in eo. »—« Bonum est annuntiare, inquit, mane misericordiam tuam, et veritatem tuam per noctem. » Die et noctu, inquit, oportet Deum laudare. Hoc enim est illud, « Mane, » et, « Per noctem. » Quod in alio dixit loco: « In omni temporis momento. » Et hæc quidem prima psalmodia.

CAP. XVIII.

Quid significant in principiis sacrificii quæ canuntur prophetica.

Secunda autem psalmodia ipsum regnum laudat et decorem, et potentiam Filii Dei, quæ ex exinanitione et paupertate ei accessit. Sed quis est hic usus horum verborum propheticorum, et quidnam significant Servatoris susceptæ carnis œconomiæ? Principia ejus præsentiæ, quando aderat quidem, sed non cognoscebatur a multis, quando in mundo erat, et mundus ipsum non cognovit, tempus quod fuit ante Joannem, priusquam accensa esset lampas. Tunc enim et adhuc opus erat dictis propheticis. Postea autem apparuit ipse qui prædicabatur, et non erat amplius ipsi prophetis opus, sed præsentem ipsum ostendit Joannes, et ante Joannem ipse Pater. Propterea, « Omnes, inquit, prophetæ prophetarunt usque ad Joannem. » Hoc ergo tempus, quod fuit ante Joannem, significant prophetica quæ canuntur, quando etiam pretiosa dona, per quæ Christus significatur, nondum in medium adducuntur, sed seorsum cooperta reposita sunt. Et hæc quidem sic. Ipsa autem psalmi verba consideremus: « Dominus regnavit, decorem indutus est. » Cognitionem qua ipsum cognorunt homines, et ei subjecti fuerunt, regnum appellavit, quando et decorum, et pulchrum, et potentem eum cognoverunt, ut nosse oportebat. Hoc est illud Servatoris: « Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra, » quia cum iis qui sunt in cœlo, etiam ii qui sunt in terra, verum Dominum agnoverunt. Nam et si quis ea quæ deinceps sequuntur, percurrat, eadem omnia inveniet. Regni itaque et potestatis modum narrans Propheta dicit: « Etenim firmavit orbem terræ qui non commovebitur, » fir-

κρίσις ἐστὶ καὶ δικαιοσύνη· τίνα λόγον; ὅτι ὁ Σωτὴρ ἐν αὐτῇ τὴν ἁμαρτίαν ἐκβάλλων, καὶ τὸν διάβολον ἀποκτείνας, οὐχ ὑπερβολῇ ἰσχύος, οὐδὲ τῷ νικᾶν δυνάμει τοῦτο ἐποίησεν· ἀλλὰ κρίσει, καὶ δικαιοσύνῃ, κατὰ τὸ εἰρημένον, « Δικαιοσύνη καὶ κρίμα ἑτοιμασία τοῦ θρόνου σου· » καθάπερ ἡμεῖς ἐν τοῖς δικαστηρίοις τοὺς ἀντιδίκους αἱροῦμεν τῇ ψήφῳ τῶν δικαστῶν. Διὰ τοῦτό φησι· « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου· νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω. Ταῦτα εἰδὼς ὁ μακάριος Διονύσιος, τὴν τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος ἀπειρτάτην φιλανθρωπίαν φησὶ τῆς ἀποστατικῆς πληθύος, τῶν δαιμόνων δηλονότι, τὸ καθ' ἡμῶν κατα-
λῦσαι κράτος, οὐ κατὰ δύναμιν ὡς ὑπερισχύουσαν· κατὰ δὲ τὸ μυστικῶς ἡμῖν παραδοθὲν λόγιον, ἐν κρίσει, καὶ δικαιοσύνῃ. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ ὑμνούμενον, οὐ μόνον ἔλεος καὶ ἀλήθεια, ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνη ἐστὶ καὶ κρίσις, διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν ὁ Ψαλμῳδός, « Ὅτι εὐθὺς ὁ Κύριος ἡμῶν Θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ. » —« Ἀγαθὸν τὸ ἀναγγέλλειν, φησὶ, τῷ πρωὶ τὸ ἔλεός σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου κατὰ νύκτα. » Ἡμέρας καὶ νυκτὸς δεῖ, φησὶ, τὸν Θεὸν ὑμνεῖν. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ « πρωὶ » καὶ « κατὰ νύκτα. » Ὅπερ ἀλλαχοῦ φησιν, « Ἐν παντὶ καιρῷ. » Καὶ ταῦτα μὲν ἡ πρώτη.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Τί σημαίνουσιν ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῆς ἱερουργίας τὰ ᾀδόμενα προφητῶν.

Ἡ δὲ δευτέρα ψαλμῳδία αὐτὴν ἀνυμνεῖ τὴν βασιλείαν καὶ τὴν εὐπρέπειαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀπὸ τῆς κενώσεως καὶ πτωχείας αὐτῷ περιγινομένης. Ἀλλὰ τίς ἐνταῦθα χρεία τῶν προφητικῶν τούτων ῥημάτων; καὶ τί σημαίνουσι διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος οἰκονομίας; Τὰς ἀρχὰς τῆς αὐτοῦ παρουσίας, ὅτε παρεγένετο μὲν, οὔπω δ' ἐφαίνετο τοῖς πολλοῖς, ὅτε ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἐγίνωσκεν, τὸν πρὸ τοῦ Ἰωάννου καιρὸν, πρὶν ἀφθῆναι τὸν λύχνον. Τότε γὰρ χρεία ἦν αὐτῷ ἔτι τῶν προφητικῶν λόγων. Μετὰ δὲ ταῦτα αὐτὸς ἐφάνη ὁ προφητευόμενος, καὶ οὐκ ἦν ἔτι αὐτῷ χρεία τῶν προφητῶν, ἀλλὰ παρόντα αὐτὸν ὁ Ἰωάννης ἐδείκνυ, καὶ πρὸ τοῦ Ἰωάννου ὁ πατήρ. Διὰ τοῦτο, « Πάντες οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν. » Τοῦτον δὴ τὸν καιρὸν τὸν πρὸ Ἰωάννου σημαίνουσι τὰ προφητικὰ ᾄδόμενα, ὅτι καὶ τὰ τίμια δῶρα, δι' ὧν ὁ Χριστὸς σημαίνεται, οὔπω εἰς μέσον ἔρχεται, ἀλλ' ἰδίᾳ ἀπόκειται συγκεκαλυμμένα. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω. Θεωρῶμεν δὲ τοῦ ψαλμοῦ τὰ ῥήματα· « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, » τὴν ἐπίγνωσιν ἣν ἐπέγνωσαν αὐτὸν ἄνθρωποι, καὶ ὑπετάγησαν, βασιλείαν ἐκάλεσαν, ὅτι καὶ εὐπρεπῆ καὶ ὡραῖον καὶ δυνατὸν αὐτὸν ἔγνωσαν, ὡς ἔδει γνῶναι. Τοῦτό ἐστιν ἐκεῖνο τὸ τοῦ Σωτῆρος· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· » ὅτι μετὰ τῶν ἐν οὐρανῷ καὶ οἱ ἐν τῇ γῇ τὸν Δεσπότην ἐπέγνωσαν τὸν ἀληθινόν· ἐπεὶ καὶ τὰ ἑξῆς εἴ τις ἐπέλθοι, τὰ αὐτὰ πάντα εὑρήσει. Καὶ τοίνυν τῆς βασιλείας ἐξηγούμενος τὸν τρόπον καὶ τῆς ἐξουσίας, ὁ μὲν Προφήτης· « Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται· » στερέωμα τὴν πίστιν

λέγων. Ἔστησε τῇ πλάνῃ κλονουμένους, ἑαυτῷ συνέδησε· τοιοῦτος γὰρ ὁ πλανώμενος· οὐδαμοῦ δύναται στῆναι. Ὁ δὲ Κύριος, « πορευθέντες, φησὶ, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· » ὅπερ ἐστὶν ἡ διδασκαλία τῆς πίστεως. Ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο πρὸς τὴν βασιλείαν, ἡ πίστις· οὐδὲ ὑποτάγειεν ἂν τελείως τὰ ἔθνη τὸν τρόπον τοῦτον. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν φυλακὴν τῶν ἐντολῶν προσθεῖναι δεῆσαν, ὁ μὲν προφήτης, « Τὰ μαρτύριά σου, φησὶν, ἐπιστώθησαν σφόδρα· » ὁ δὲ Κύριος τῷ περὶ τοῦ βαπτίσματος λόγῳ, τῶν ἐντολῶν τὸν λόγον προστίθησι, λέγων, « Διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν. » Ἅπερ γὰρ ὁ Σωτὴρ ἐντολὰς, ὁ Προφήτης μαρτύρια φησι. Καὶ τοῦτο πανταχοῦ τῆς Γραφῆς εὑρήσεις, μαρτύρια τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους καλούσης. Μετὰ ταῦτα· « Τῷ οἴκῳ σου πρέπει ἁγίασμα, Κύριε· » ἁγίασμα λέγων τὰς θυσίας· τὰ δῶρα, πᾶσαν λατρείαν τὴν ὀφειλομένην Θεῷ· ἃ πρέπειν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ φάσκων, δείκνυσιν οὐ κενὸν ὄντα τὸν οἶκον τοῦτον, οὐδὲ τοῦ Θεοῦ ἔρημον· ἀλλ' αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ ἔχοντα τὸν οἰκοδεσπότην. Εἰ γὰρ κενὸς ἦν τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἂν ἔπρεπεν αὐτῷ τὰ τῷ Θεῷ πρέποντα μόνῳ· τοῦτο καὶ ὁ Κύριος τοῖς εἰρημένοις προσέθηκεν· ἐπαγγειλάμενος ἔσεσθαι μετὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀεί. Τὴν δὲ Ἐκκλησίαν οἶκον Θεοῦ ζῶντος ὁ Παῦλος καλεῖ. Φησὶ γὰρ, « Ἵνα γνῷς ὅπως δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι· ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος· » « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι. » Καὶ ὅπερ ἐκεῖνος, Εἰς μακρότητα ἡμερῶν » εἶπεν, ὁ Κύριος « Πάσας τὰς ἡμέρας, φησὶν, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Καὶ αὕτη μὲν ψαλμῳδία οὕτως ἀκριβὴς προφητεία ἐστὶ, τῶν διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου τῷ Σωτῆρι κατορθωμένων.

mamentum fidem dicens. Stare fecit eos qui errore commovebantur, et sibi colligavit. Talis est enim qui errat : minime stare potest. Dominus autem, « Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes ipsos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ; » quod est doctrina fidei. Sed non sufficit hoc ad regnum, fides; neque perfecte subjectæ fuerint gentes hoc modo. Propterea cum eo etiam mandatorum observationem oporteret adjicere. Propheta quidem, « Testimonia, inquit, tua credibilia facta sunt valde ; » Dominus autem ei quod de baptismo dixit, de mandatis quoque sermonem adjecit, dicens : « Docentes eos servare quæcunque mandavi vobis. » Quæ enim Servator mandata, Propheta vocat testimonia. Et hæc ubique in Scriptura invenies, testimonia Dei leges appellante. Post hæc, « Domum tuam decet santificatio, Domine ; » sanctificationem vocans sacrificia, dona, omnem cultum qui Deo debetur: qui dicens decere domum Dei, ostendit non esse vacuam domum Dei neque Deo destitutam, sed ipsum in seipsa habere domus Dominum. Si enim ea Deo esset vacua, non decerent eam illa quæ soli Deo conveniunt. Hoc autem etiam Dominus iis quæ dicta sunt adjecit, pollicitus se semper futurum cum Ecclesia. Ecclesiam autem domum Dei viventis vocat Paulus. Dicit enim : « Ut scias quomodo oportet in domo Dei versari, quæ est Ecclesia Dei viventis ; » « Ecce ego vobiscum sum ; » et quod ille, « In longitudinem dierum, » dixit, Dominus dicit, « Omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi. » Et hæc quidem psalmodia est adeo exacta prophetia eorum quæ per crucem et mortem a Servatore gesta sunt.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Ἐξήγησις τοῦ τρίτου ἀντιφώνου.

Ἡ δὲ ἑξῆς ἀπάντησις εἶναι δοκεῖ ὡς ἤδη τοῦ Κυρίου παραγενομένου, καὶ φαινομένου· διὰ τοῦτο πρὸς τῇ εἰσόδῳ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἀναδείξει τάττεται καὶ ᾄδεται, δι' οὗ ὁ Χριστὸς σημαίνεται. Ὅτι δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐπιφάνειαν ὁ προφήτης πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς ἔχων ταύτην ᾖσε τὴν ψαλμῳδίαν, δείκνυται μάλιστα μὲν ἀπὸ τῆς ἐπ' αὐτῷ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης· ἧς αὐτός τε φαίνεται γέμων, καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας εἰς κοινωνίαν καλεῖ· « Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ· » οὐ γὰρ ἦν χαίρειν ἄνθρωπον μὴ τοῦ Κυρίου ἐπιδημήσαντος, ὅτι τὴν χαρὰν ἡμῖν ὁ Χριστὸς ἐκόμισε μόνος, καὶ εἴ τις δὲ πρὶν ἐκεῖνον ἐλθεῖν εἰς τὴν γῆν ἔχαιρε, τὰ ἐκείνου μυηθεὶς ἔχαιρεν. « Ὥσπερ Ἀβραὰμ ἠγαλλιάσατο, φησὶν, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. » Καὶ αὐτὸς ὁ Δαβὶδ, « Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου. » Ἦν γὰρ ἀγαλλίασιν εἶχεν ἐν τῷ Χριστῷ πρὶν ἁμαρτεῖν, ταύτην δι' ὧν ἥμαρτεν ἀποβαλὼν, ἀπολαβεῖν ἱκέτευε τὸν Θεόν. Ὥσπερ οὖν εἰ ἔλεγε, Δεῦτε καὶ φωτισθῶμεν, φωτὸς ἂν ἐμήνυε παρουσίαν· οὕτως εἰπὼν, « Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, » δείκνυσιν αὐτὸν φανῆναι τὸν κομίζοντα τὴν χαράν. Ἔπειτα καὶ Σωτῆρα καὶ

CAP. XIX.

Interpretatio tertiæ antiphonæ.

Quæ autem sequitur, videtur esse quidam occursus, tanquam Domino jam accedente et apparente; et ideo in ingressu Evangelii et ostensione ponitur et canitur, per quam Christus significatur. Quod autem Christi apparitionem ante oculos animæ habens Propheta, hanc cecinit psalmodiam, maxime quidem ostenditur ex gaudio et lætitia, qua ea de causa ipse plenus videtur, et alios omnes vocat ad societatem : « Venite, exsultemus Domino. » Non poterat enim homo gaudere, nisi Dominus cum eis versaretur, quia solus Christus nobis gaudium attulit ; et si quis antequam ille in terram veniret, gavisus est, in iis, quæ ad illum pertinent, initiatus gavisus est. « Sicut Abraham exsultavit, inquit, ut videret diem meum, et vidit, et gavisus est. » Et ipse David, « Redde mihi lætitiam salutaris tui. » Quam enim habebat lætitiam in Christo antequam peccaret, eam per peccatum amissam ut reciperet, Deum oravit. Quemadmodum ergo si dixisset, Venite et illuminemus, lucis præsentiam significasset, ita cum dixit: « Venite, exsultemus Domino, » ostendit eum apparuisse qui affert lætitiam. Deinde etiam Servatorem hunc Dominum

appellat. Servatorem autem et salutem, et salutare Christum vocat Scriptura, et ex divinis personis solus Filius fuit nostræ salutis opifex, et per seipsum universum effecit, quemadmodum dixit Paulus: « Per seipsum purgationem faciens peccatorum nostrorum. » Quod etiam ipse ostendit exemplo boni pastoris, qui non misit qui ovem perditam quæreret, sed ipse quæsivit, et invenit, et sustulit, et in humeris gestavit. Propterea etiam cognomen sortitus est, quod rei conveniret, appellatus Jesus: « Præoccupemus faciem ejus in confessione; » faciem, apparitionem ejus dicens: ne exspectemus eum videre cum domi fuerit, obviam eamus in confessione, scilicet glorificatione. « Et in psalmis jubilemus ei: » Deo convenientem ei reddamus honorem. Ipse quidem in servi forma esse elegit, nos autem Dominum ne ignoremus, et carne offendamus, ne eo abducamur, ut vilia et abjecta de excelso animo concipiamus, propter id quod apparet. « Quia Deus magnus Dominus, et rex magnus super omnem terram, » qui in hac carne tegitur. Et quæ deinceps sequuntur omnia Deo convenientia adjicit. Et sunt ejusmodi quidem prophetica, et opportune canuntur.

CAP. XX.

De ostensione Evangelii, et de hymno ter sancti.

Iis autem peractis, sacerdos stans super altare, in altum tollit Evangelium et ostendit, Domini ostensionem significans, quando cœpit multis apparere. Per Evangelium enim Christus significatur, quemadmodum et prophetici libri dicuntur *Prophetæ*, quemadmodum diviti ab Abraham dictum est: « Habent Mosen et prophetas; » dicebat autem libros. Quia autem eo qui prædicitur ostenso, et per seipsum apparente, verbis prophetarum nemo vult attendere, propterea ostenso Evangelio cessant prophetica. Canimus autem si quid est Novi Testamenti. Vel enim sanctissimam Dei Matrem, vel alios sanctos laudamus, vel ipsum Christum canticis celebramus, propterea quod nobiscum versatus est, vel ob ea quæ dum nobiscum versaretur, passus est vel fecit. Propter quæ Ecclesia diem festum semper celebrat. Deinde etiam ipsum ut Trinitatem Deum decantamus, qualem ipsum esse nos docuit Servatoris apparitio. Hic autem hymnus ab angelis quidem dictus est, acceptus est autem ex libro Psalmorum sanctorum Prophetæ. Collectus est autem a Christi Ecclesia, et Trinitati dedicatus: Hæc enim, « Sanctus, » quod ter canitur, est angelorum; illud vero, « Deus et fortis et immortalis, » est beati Davidi, ubi dicit: « Sitit anima mea ad Deum fontem vivum. » Hæc autem suscepisse et illis conjunxisse, et supplicationem adjecisse; dico autem illud, « Miserere nostri, » est Ecclesiæ eorum qui Trinitatem unum Deum et sciunt et prædicant, partim ut ostendatur Veteris Testamenti cum Novo convenientia: partim autem, ut angeli et homines fiant una Ecclesia et chorus unus, per Christi adventum, qui et supercœlestis et terrenus.

Κύριον τοῦτον καλεῖ. Σωτῆρα δὲ καὶ σωτηρίαν ἡ Γραφὴ τὸν Χριστὸν καλεῖ· ὅτι τῶν θειαρχικῶν ὑποστάσεων μόνος ὁ Υἱὸς, αὐτουργὸς ἐγένετο τῆς σωτηρίας ἡμῶν· καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸ πᾶν εἰργάσατο, καθάπερ εἶπε Παῦλος, « Δι' ἑαυτοῦ καθαρισμὸν ποιησάμενος τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. » Ὃ καὶ αὐτὸς ἐδήλωσε, τῷ παραδείγματι τοῦ καλοῦ ποιμένος, ὃς οὐκ ἔπεμψε τοὺς ζητήσοντας τὸ πρόβατον τὸ ἀπολωλὸς, ἀλλ' αὐτὸς ἐζήτησε· καὶ εὗρε καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων ἐκόμισε. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν προσηγορίαν ἐδέξατο, τὴν τοῦτο δυναμένην, κληθεὶς Ἰησοῦς· « Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει· » πρόσωπον ἐπιφάνειαν αὐτοῦ λέγων· μὴ ἀναμείνωμεν οἷκοι γενόμενον ἰδεῖν αὐτὸν, ἀπαντήσωμεν ἐν ἐξομολογήσει, ἐν δοξολογίᾳ δηλονότι, « Καὶ ἐν ψαλμοῖς ἀλαλάξωμεν αὐτῷ, » θεῷ πρέπουσαν ἀποδῶμεν αὐτῷ τιμήν. Ὁ μὲν ἐν δούλου μορφῇ φανῆναι κατεδέξατο· ἡμεῖς δὲ τὸν Δεσπότην μὴ ἀγνοήσωμεν, μὴ προσκόψωμεν τῇ σαρκὶ, μὴ παρενεχθῶμεν ἐπὶ τὰ ταπεινὰ περὶ τοῦ ὑψηλοῦ φρονεῖν, διὰ τὸ φαινόμενον. « Ὅτι θεὸς μέγας Κύριος καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, » ὁ ἐν ταύτῃ καλυπτόμενος τῇ σαρκί. Καὶ τὰ ἑξῆς δὲ θεοπρεπῆ προστίθησι πάντα. Καὶ τοιαῦτα μὲν τὰ προφητικὰ, καὶ οὕτω κατὰ καιρὸν ᾄδονται.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Περὶ τῆς ἀναδείξεως τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ τρισαγίου ὕμνου.

Τούτων δὲ ἀσθέντων, ὁ ἱερεὺς ἐν μέσῳ πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου ἱστάμενος ὑψοῦ τὸ Εὐαγγέλιον αἴρει, καὶ ἀναδείκνυσι· τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Κυρίου σημαίνων, ὅτε ἤρξατο φαίνεσθαι. Διὰ γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου ὁ Χριστὸς δηλοῦται· ὥσπερ τὰ προφητικὰ βιβλία *Προφῆται* λέγονται· κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Ἀβραὰμ πρὸς τὸν πλούσιον, « Ἔχουσι Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας, » τὰ βιβλία λέγοντος. Ἐπεὶ δὲ τοῦ προφητευομένου, ἀναδεικνυμένου, καὶ δι' ἑαυτοῦ φαινομένου, τοῖς ῥήμασι τῶν προφητῶν οὐδεὶς ἀξιοῖ προσέχειν, διὰ τοῦτο τοῦ Εὐαγγελίου ἀναδεικνυμένου, τὰ προφητικὰ παύονται. ἌΙδομεν δὲ, εἴ τι τῆς καινῆς ἐστι Διαθήκης. Ἢ γὰρ τὴν παναγίαν τοῦ Θεοῦ Μητέρα, ἢ ἄλλους τῶν ἁγίων ἐγκωμιάζομεν, ἢ αὐτὸν τὸν Χριστὸν ὑμνοῦμεν, ὑπὲρ ὧν εἰς ἡμᾶς ἐπεδήμησεν, ἢ ἐπιδημήσας ἔπαθεν ἢ ἐποίησεν. Ἐφ' οἷς ἑκάστοτε ἡ Ἐκκλησία πανηγυρίζει. Ἔπειτα καὶ αὐτὸν, ὡς Τριάδα, τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦμεν, οἷον αὐτὸν ἡμᾶς ἐποίησεν ἐδίδαξεν ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Σωτῆρος. Ὁ δὲ ὕμνος οὗτος εἴληπται μὲν ἀπὸ τῶν ἀγγέλων, εἴληπται δὲ καὶ ἀπὸ τῆς βίβλου τῶν ἱερῶν τοῦ Προφήτου ψαλμῶν. Συνῆκται δὲ παρὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, καὶ ἀνατέθη τῇ Τριάδι. Τὸ μὲν γὰρ, « Ἅγιος, » τρὶς βοώμενον, τῶν ἀγγέλων, τὸ δὲ, « Θεὸς καὶ ἰσχυρὸς καὶ ἀθάνατος, » τοῦ μακαρίου Δαβὶδ, ἐν οἷς φησι, « Ἐδίψησεν ἡ ψυχή μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα· » τὸ δέξασθαι δὲ καὶ συνθεῖναι ταῦτα ἐκείνοις, καὶ προσθῆναι τὴν ἱκεσίαν, λέγω δὴ τὸ, « Ἐλέησον ἡμᾶς, » τῆς Ἐκκλησίας τῶν Τριάδα τὸν ἕνα Θεὸν, καὶ εἰδότων καὶ κηρυττόντων, ἵνα δειχθῇ; τοῦτο μὲν ἡ πρὸς τὴν Καινὴν Διαθήκην τῆς Παλαιᾶς; συμφωνία· τοῦτο δὲ τὸ, ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους μίαν Ἐκκλησίαν γενέσθαι, καὶ χορὸν ἕνα, διὰ τὴν τοῦ Χρι-

στοῦ ἐπιφάνειαν, τοῦ ὑπερουρανίου, καὶ ἐπιγείου. Διὰ τοῦτο μετὰ τὸ ἀναδειχθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον καὶ εἰσενεχθῆναι, τὸν ὕμνον ᾄδομεν τοῦτον, μονονοὺ βοῶντες, ὡς ὁ ἐπιδημήσας οὗτος μετὰ τῶν ἀγγέλων, ἡμᾶς ἔστησεν, εἰς ἐκεῖνον ἔταξε τὸν χορόν. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

A Propterea, postquam est ostensum et allatum Evangelium, hunc hymnum canimus, propemodum clamantes, quod is nobiscum versatus, nos statuit cum angelis, et in illo choro posuit. Et hæc quidem hoc modo.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ τῆς κατὰ τὸν ὕμνον εὐχῆς, καὶ τῶν ἐπιφωνημάτων ἱερῶν.

CAP. XXI.

De oratione in hymno, et de sacris acclamationibus.

Ὁ ἱερεὺς πρὸ μὲν τῆς ὑμνήσεως ταύτης, ἱκετεύει τὸν Θεὸν δέξασθαι τὸν ὕμνον, καὶ χάριν δοῦναι τοῖς ὑμνηταῖς. Καὶ τίνα χάριν; τῷ ὕμνῳ κατάλληλον, ἁγιάσαι αὐτὸν τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα, συγγνώμην παρασχόμενον τῶν ἁμαρτημάτων, ὥστε ἐν ὁσιότητι λατρεύειν αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας. Καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησιν, « Ὅτι καὶ ἅγιος εἶ καὶ ἁγίοις ἐπαναπαύῃ. » Τοῦ γὰρ ἀληθῶς ἁγίου, τὸ χαίρειν ἐν τοῖς ἁγίοις καὶ ἁγιάζειν. Καὶ τοῦτο ἐκβοήσας καὶ δοξολογίαν προσθεὶς, τῆς ὑμνήσεως τοῦ τρισαγίου πρὸς τὸν ἱερὸν λαὸν, σύνθημα τοῦτο ποιεῖται· καὶ αὐτοὶ τῇ δοξολογίᾳ τὸ « Ἀμὴν, » κατὰ τὸ εἰωθὸς, ἐπειπόντες, τοῦ ὕμνου ἀπάρχονται. Μετὰ δὲ τὸν ὕμνον, ὁ ἱερεὺς κελεύει πάντας μὴ ῥᾳθύμως καὶ ἀμελῶς, ἀλλὰ τοῖς τελουμένοις καὶ ᾀδομένοις προσέχειν τὸν νοῦν· τὸ γὰρ, *Πρόσχωμεν*, τοῦτο δύναται. Εἶτα τὴν εἰρήνην εὔχεται πᾶσι, καὶ σοφίαν ἀναμιμνήσκει, μεθ' ἧς δεῖ τοῖς μυστηρίοις προσέχειν. Τίς δὲ ἡ σοφία; οἱ προσήκοντες τῇ τελετῇ λογισμοὶ, μεθ' ὧν ὁρᾷν δεῖ καὶ ἀκούειν τὰ τελούμενα καὶ λεγόμενα, οἱ πίστεως γέμοντες, οἱ μηδὲν ἀνθρώπινον ἔχοντες. Τοῦτο γὰρ ἡ τῶν Χριστιανῶν σοφία, καὶ τοῦτο δύναται τὸ *σοφία*, πολλαχοῦ τῆς ἱερουργίας ἐκβοώμενον τοῖς πιστοῖς παρὰ τοῦ ἱερέως, ἀνάμνησις τῶν λογισμῶν τούτων. Οὕτω γὰρ ἀλλήλοις ἀναμιμνήσκομεν, ὁλόκληρον ἔννοιαν ἑνὶ ῥήματι πολλάκις, εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκουόντων ἀνανεοῦντες. Τίς δὲ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναμνήσεως; Πολλὴ τῆς λήθης ἡ τυραννὶς, καὶ οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, οὕτω συνεχῶς καὶ ῥᾳδίως ἀνατρέπει τὸν ἄνθρωπον, ὡς τοῦτο τὸ πάθος. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τῶν προσηκόντων λογισμῶν ἀναγκαῖον ἑστάναι, καὶ μετέχειν τῆς τελετῆς, καὶ τῶν ἱερῶν αὐτῆς ἀκουσμάτων, καὶ θεαμάτων, εἴ γε μέλλοιμεν μὴ μάτην μετέχειν αὐτῶν, καὶ τὸν χρόνον τρίβειν εἰκῇ· τοῦτο δὲ οὐ ῥᾴδιον· διὰ τοῦτο χρεία μὲν ἡμᾶς αὐτοὺς, παρ' ἡμῶν αὐτῶν ἐγρηγορέναι καὶ νήφειν· χρεία δὲ τῆς ἔξωθεν ὑπομνήσεως, ἵνα συνεχῶς ὑπὸ τῆς λήθης συλώμενον τὸν ἡμέτερον νοῦν, καὶ περιελκόμενον εἰς ματαίας ἐλπίδας ἀναλαμβάνειν δυνώμεθα πάλιν· τοῦτο καὶ τὸ ᾆσμα βούλεται τὸ ᾀδόμενον μεταξὺ τῶν τιμίων δώρων εἰς τὸ θυσιαστήριον κομιζομένων.

Ὁ ἱερεὺς πρὸ μὲν τῆς ὑμνήσεως ταύτης, ἱκετεύει τὸν Θεὸν δέξασθαι τὸν ὕμνον, καὶ χάριν δοῦναι τοῖς ὑμνηταῖς. Καὶ τίνα χάριν; τῷ ὕμνῳ κατάλληλον, ἁγιάσαι αὐτὸν τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα, συγγνώμην παρασχόμενον τῶν ἁμαρτημάτων, ὥστε ἐν ὁσιότητι λατρεύειν αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας. Καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησιν, « Ὅτι καὶ ἅγιος εἶ καὶ ἁγίοις ἐπαναπαύῃ. » Τοῦ γὰρ ἀληθῶς ἁγίου, τὸ χαίρειν ἐν τοῖς ἁγίοις καὶ ἁγιάζειν. Καὶ τοῦτο ἐκβοήσας καὶ δοξολογίαν προσθεὶς, τῆς ὑμνήσεως τοῦ τρισαγίου πρὸς τὸν ἱερὸν λαὸν, σύνθημα τοῦτο ποιεῖται· καὶ αὐτοὶ τῇ δοξολογίᾳ τὸ « Ἀμὴν, » κατὰ τὸ εἰωθὸς, ἐπειπόντες, τοῦ ὕμνου ἀπάρχονται. Μετὰ δὲ τὸν ὕμνον, ὁ ἱερεὺς κελεύει πάντας μὴ ῥᾳθύμως καὶ ἀμελῶς, ἀλλὰ τοῖς τελουμένοις καὶ ᾀδομένοις προσέχειν τὸν νοῦν· τὸ γὰρ, *Πρόσχωμεν*, τοῦτο δύναται. Εἶτα τὴν εἰρήνην εὔχεται πᾶσι, καὶ σοφίαν ἀναμιμνήσκει, μεθ' ἧς δεῖ τοῖς μυστηρίοις προσέχειν. Τίς δὲ ἡ σοφία; οἱ προσήκοντες τῇ τελετῇ λογισμοὶ, μεθ' ὧν ὁρᾷν δεῖ καὶ ἀκούειν τὰ τελούμενα καὶ λεγόμενα, οἱ πίστεως γέμοντες, οἱ μηδὲν ἀνθρώπινον ἔχοντες. Τοῦτο γὰρ ἡ τῶν Χριστιανῶν σοφία, καὶ τοῦτο δύναται τὸ *σοφία*, πολλαχοῦ τῆς ἱερουργίας ἐκβοώμενον τοῖς πιστοῖς παρὰ τοῦ ἱερέως, ἀνάμνησις τῶν λογισμῶν τούτων. Οὕτω γὰρ ἀλλήλοις ἀναμιμνήσκομεν, ὁλόκληρον ἔννοιαν ἑνὶ ῥήματι πολλάκις, εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκουόντων ἀνανεοῦντες. Τίς δὲ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναμνήσεως; Πολλὴ τῆς λήθης ἡ τυραννὶς, καὶ οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, οὕτω συνεχῶς καὶ ῥᾳδίως ἀνατρέπει τὸν ἄνθρωπον, ὡς τοῦτο τὸ πάθος. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τῶν προσηκόντων λογισμῶν ἀναγκαῖον ἑστάναι, καὶ μετέχειν τῆς τελετῆς, καὶ τῶν ἱερῶν αὐτῆς ἀκουσμάτων, καὶ θεαμάτων, εἴ γε μέλλοιμεν μὴ μάτην μετέχειν αὐτῶν, καὶ τὸν χρόνον τρίβειν εἰκῇ· τοῦτο δὲ οὐ ῥᾴδιον· διὰ τοῦτο χρεία μὲν ἡμᾶς αὐτοὺς, παρ' ἡμῶν αὐτῶν ἐγρηγορέναι καὶ νήφειν· χρεία δὲ τῆς ἔξωθεν ὑπομνήσεως, ἵνα συνεχῶς ὑπὸ τῆς λήθης συλώμενον τὸν ἡμέτερον νοῦν, καὶ περιελκόμενον εἰς ματαίας ἐλπίδας ἀναλαμβάνειν δυνώμεθα πάλιν· τοῦτο καὶ τὸ ᾆσμα βούλεται τὸ ᾀδόμενον μεταξὺ τῶν τιμίων δώρων εἰς τὸ θυσιαστήριον κομιζομένων.

B

C

D

Sacerdos autem, ante hanc laudationem, Deo supplicat ut hymnum suscipiat, et laudatoribus gratiam retribuat. Et quamnam gratiam? hymno convenientem, ut sanctificet ipsorum animas et corpora, data peccatorum venia, ut eum in sanctitate colant omnibus diebus. Et causam adjicit: « Quia sanctus es, et in sanctis requiescis. » Vere enim sancti est delectari sanctis et sanctificare. Et cum hoc exclamavit, et glorificationem adjecit, cantandi hymni ter sancti sacro populo hoc veluti signum proponit; et cum ipsi, ut mos est, glorificationi, « Amen » subjecerint, hymnum incipiunt. Post hymnum autem sacerdos jubet omnes non socorditer et negligenter stare, sed ea quæ fiunt et canuntur attendere: *Πρόσχωμεν* enim, quo vocabulo utuntur, idem est quod, *Mentem adhibeamus*. Deinde precatur pacem omnibus, et sapientiam in memoriam revocat, cum qua oportet ad mysteria accedere et mentem adhibere. Quænam est autem sapientia? Cogitationes mysterio convenientes, cum quibus oportet audire et videre ea quæ fiunt et dicuntur, eos qui fide pleni sunt, qui nihil habent humani. Hoc est enim Christianorum sapientia, et hoc sibi vult sapientia, quæ in multis locis sacrificii fidelibus acclamatur a sacerdote, harum scilicet cogitationum recordatio. Ita enim nos invicem admonemus et in memoriam revocamus, integram cogitationem uno verbo in auditorum animis renovantes. Quid autem hac in mentem revocatione opus est? Magna est oblivionis tyrannis, et nulla humana affectio frequenter et tam facile hominem subvertit, ut hæc affectio. Quia autem cum convenientibus cogitationibus necesse est stare et mysterii esse participes, et sacrarum ejus auditionum et contemplationum, nisi eis frustra sumus interfuturi et tempus consumpturi: hoc autem non sit facile; propterea opus est quidem ipsos a nobis ipsis excitari et esse sobrios; opus est autem externa admonitione, ut nostram mentem ab oblivione assidue surreptam, et ad vanas curas attractam possimus recipere. Hoc etiam sibi vult canticum quod canitur, dum pretiosa dona ad altare afferuntur.

Πᾶσαν βιωτικὴν γὰρ, φησὶ, ἀποθώμεθα μέριμναν· καὶ τοιαῦτα μὲν τοῦτο δύναται τὸ ῥῆμα. Ἔστι δὲ καὶ τὸ, ὀρθοὶ, ἐπιφώνημα παραίνεσιν ἔχον. Τίς δὲ ἡ παραίνεσις; Ἐν ἀγωνίᾳ ἡμᾶς εἶναι βούλεται τῷ Θεῷ καὶ τοῖς μυστηρίοις ἐντυγχάνοντας, καὶ μὴ ῥᾳθύμως, ἀλλὰ μετὰ σπουδῆς καὶ πάσης αἰδοῦς τὴν τοιαύτην ὁμιλίαν ποιεῖσθαι, εἴτε ὁρᾷν, εἴτε λέγειν,

Omnem, inquit, de victu sollicitudinem deponamus. Et hæc quidem hoc verbum significat. Hæc quoque acclamatio recti habet adhortationem. Quæ est autem adhortatio? Vult nos esse certamini intentos, qui ad Deum et divina mysteria accedimus, et non socorditer, sed cum studio et diligentia, omnique reverentia in eis versari, sive videre,

sive dicere, sive audire aliquid ex sacris oportebit; et hoc primum signum ostendere hujus studii et reverentiæ, corporis erectionem, ut non sedentes, sed recti hoc agamus. Talis est enim habitus et figura supplicum, talis habitus servorum, qui ad nutum dominorum omnem mentem erectam habent, ut statim ad ministerium, postquam jussum arripuerint, recta currant; nos autem sumus Deo de maximis supplices et omni servitutis genere servi. Et horum quidem verborum hæc est ratio.

εἴτε καὶ ἀκούειν τι δεήσει ἱερῶν· καὶ σημεῖον τοῦτο πρῶτον δεικνύναι τῆς σπουδῆς ταύτης, καὶ τῆς εὐλαβείας, τὴν ὀρθωσιν τοῦ σώματος, τὸ μὴ καθημένους, ἀλλ' ἑστῶτας τοῦτο ποιεῖν· τοιοῦτον γὰρ τὸ σχῆμα τῶν ἱκετευόντων, τοιοῦτον τὸ σχῆμα τῶν δούλων, οἳ πρὸς τὸ νεῦμα τῶν Δεσποτῶν, ἅπαντα τὸν νοῦν ἔχουσιν, ἵνα πρὸς τὴν διακονίαν ἑτοίμως, ἐπειδὰν τὸ κελευσθὲν ἁρπάσωσι, εὐθὺς δράμωσιν· ἡμεῖς δὲ καὶ ἱκέται τῷ Θεῷ περὶ τῶν μεγίστων, καὶ δοῦλοι καὶ δουλείαν παντοδαπήν. Καὶ τῶν μὲν ῥημάτων τούτων οὗτος ὁ λόγος.

CAP. XXII.

De lectione Scripturarum et ordine earum, et significatione.

Post ter sanctum hymnum, legitur liber apostolicus; deinde Evangelium, hymno prius Deo ab Ecclesia cantato. Cur autem ante lectiones sacrarum Scripturarum Deum laudamus? Quod in omnibus oportet hoc facere, quibus ille nos perpetuo donat, maxime autem propter assecutionem magni alicujus boni, quale est divinorum eloquiorum auditio. Sed in Apostolo quidem, hymnus cum supplicatione. Additur enim illud: « Miserere. » In Evangelio autem puram a supplicatione facimus hymnodiam, ut sciamus quod Christus per Evangelium significatur; quem qui invenerint, iis omne quod quæritur est in manibus. Etenim intus est Sponsus, et non opus est eis de ulla re supplicare, cum omnia habeant. Sicut nec consentaneum jejunare filios Sponsi, quandiu est cum eis Sponsus, sed eum tantum venerari et laudare, quandoquidem et angelorum hymnus, qualem ipsum prophetæ docent, propter eamdem rationem, solum hymnus est ab omni supplicatione liber. Sed quid sibi vult hic sacrarum Litterarum lectio? Si vis quidem usum scire, dictum est. Nos enim præparant et præpurgant ante magnam mysteriorum sanctificationem. Sin autem quæris significationem, Domini manifestationem significant, qua manifestatus est paulatim post ostensionem. Primum enim ostenditur complicatum Evangelium, quod Domini apparitionem significat, per quam ipsum tacentem Pater ostendit, quando ille nihil loquens prædicatoris voce opus habuit. Hæc autem perfectiorem manifestationem significant: per quam publice cum omnibus conversabatur, et seipsum ostendebat, non solum ex iis quæ ipse dicebat, sed etiam ex iis quæ docuit apostolos dicere, mittens eos ad oves quæ perierant domus Israel. Propterea leguntur quidem litteræ apostolicæ, legitur autem ipsum quoque Evangelium. Cur non ergo primum Evangelium? Quia perfectioris manifestationis signa sunt, quæ per ipsum Dominum, quam quæ per apostolos dicuntur. Quia autem non repente, et uno simul tempore apparuit hominibus Dominus quanto erat robore et quanta bonitate (hoc enim est secundi ejus adventus), sed via procedens, ab eo quod est minus apertum, ad id quod est manifestius processit: ea de causa eos qui ejus

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Περὶ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Γραφῶν, καὶ τῆς τάξεως αὐτῶν, καὶ τῆς σημασίας.

Μετὰ δὲ τὸν τρισάγιον ὕμνον, ἀποστολικὸν ἀναγινώσκεται βιβλίον· εἶτα τὸ Εὐαγγέλιον αὐτὸ, πρότερον ὕμνου τῷ Θεῷ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ᾀσθέντος. Διὰ τί δὲ πρὸ τῶν ἀναγνώσεων ἱερῶν Γραφῶν, τὸν Θεὸν ὑμνοῦμεν; Ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῦτο δεῖ ποιεῖν, οἷς ἐκεῖνος ἡμᾶς ἑκάστοτε δωρούμενος διατελεῖ· μάλιστα δὲ ἐν ἐπιτεύξει μεγάλου τινὸς ἀγαθοῦ· οἷόν ἐστι ἡ τῶν θείων λογίων ἀκρόασις· ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ Ἀποστόλου μετὰ ἱκεσίας ὕμνος. Πρόσκειται γάρ τι, « Ἐλέησον. » Ἐπὶ δὲ τοῦ Εὐαγγελίου καθαρὰν ἱκεσίαν ποιούμεθα τὴν ὑμνῳδίαν, ἵνα μάθωμεν ὡς ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου σημαίνεται· ὃν τοῖς εὑροῦσιν, ἅπαν τὸ ζητούμενον ἐν χερσίν. Καὶ γὰρ ὁ Νυμφίος ἔνδον, καὶ οὐ χρεία ἱκετεύειν αὐτὸν περὶ οὐδενὸς, πάντα ἔχοντας. Ὥσπερ οὐδὲ νηστεύειν υἱοὺς τοῦ Νυμφῶνος εἰκὸς, ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν ἐστιν ὁ Νυμφίος· ἀλλὰ τοῦτο μόνον, σέβειν αὐτὸν καὶ ὑμνεῖν· ἐπεὶ καὶ ὁ τῶν ἀγγέλων ὕμνος, οἷον αὐτὸν οἱ προφῆται διδάσκουσι, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, τοῦτ' αὐτὸ μόνον ὕμνος ἐστὶν ἱκεσίας ἀπηλλαγμένος. Ἀλλὰ τί βούλεται ἐνταῦθα ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἱερῶν Γραφῶν; Εἰ μὲν τὴν χρείαν βούλει μαθεῖν, εἴρηται· παρασκευάζουσι γὰρ ἡμᾶς, καὶ προκαθαίρουσι πρὸ τοῦ μεγάλου τῶν μυστηρίων ἁγιασμοῦ. Εἰ δὲ τὴν σημασίαν ζητεῖς, τὴν φανέρωσιν τοῦ Κυρίου δηλοῦσιν, ἣν ἐφανεροῦτο κατὰ μικρὸν μετὰ τὴν ἀνάδειξιν. Πρῶτον μὲν γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον ἀναδείκνυται συνεπτυγμένον, τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου σημαῖνον· καθ' ἣν σιωπῶντα αὐτὸν ὁ Πατὴρ ἀνέδειξεν, ὅτε οὐδὲν ἐκεῖνος φθεγγόμενος, τῆς τοῦ κήρυκος ἐδείκνυτο φωνῆς. Ταῦτα δὲ τῆς φανερώσεως ἦσαν σημαντικὰ τῆς τελειωτέρας· καθ' ἣν δημοσίᾳ μᾶλλον ὡμίλει, καὶ ἑαυτὸν ἐδείκνυεν, οὐ μόνον ἐξ ὧν ἔλεγεν αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ ὄντας ἀποστόλους ἐδίδασκε λέγειν, πέμπων αὐτοὺς εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ. Διὰ τοῦτο ἀναγινώσκεται μὲν γράμματα ἀποστολικὰ, ἀναγινώσκεται δὲ αὐτὸ τὸ Εὐαγγέλιον. Τί οὖν μὴ πρῶτον τὸ Εὐαγγέλιον; Ὅτι τελειωτέρας ἐστὶ φανερώσεως σημαίνειν τὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, ἢ διὰ τῶν ἀποστόλων λεγόμενα. Ἐπεὶ δὲ οὐχ ἁθρόον ἐφάνη τοῖς ἀνθρώποις ὁ Κύριος ἡλίκος ἦν τὴν ἰσχὺν, καὶ οἷος τὴν ἀγαθότητα (τοῦτο γὰρ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας), ἀλλ' ὁδῷ προβαίνων ἀπὸ τοῦ ἀφανεστέρου ἐπὶ τὸ φανερώτερον πρᾳεῖ· τούτου χάριν τὴν ἀνάδειξιν αὐτοῦ κατὰ μικρὸν γενο-

μένην δεικνύναι βουλομένοις, τὰ ἀποστολικὰ πρὸ τῶν Εὐαγγελίων ἀναγιγνώσκειν εἰκός. Διὰ τοῦτο γὰρ, καὶ τὰ τῆς τελείας ἀναδείξεως αὐτοῦ σημαντικὰ, τελευταῖα φυλάττεται, ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς ἔστα δῆλον.

A ostensionem paulatim fuisse factam volunt ostendere, apostolica legere ante Evangelia est consentaneum. Propterea enim etiam quæ perfectam ejus ostensionem significant, ultima servantur, ut manifestum erit in iis quæ consequuntur.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Περὶ τῶν μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον αἰτήσεων.

Μετὰ δὲ τὸ, τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγνωσθῆναι, εὔξασθαι κελεύει τὸ πλῆθος ὁ διάκονος. Εὔχεται δὲ καὶ αὐτὸς ἱερεὺς ἔνδον καθ' ἑαυτὸν ἡσυχῇ, τὰς εὐχὰς ἐκείνων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσδεχθῆναι. Εἶτα τὸν Θεὸν δοξολογήσας μεγάλῃ βοῇ, κοινωνοὺς καὶ αὐτοὺς τῆς δοξολογίας λαμβάνει. Τίς δὲ ἡ παρὰ πάντων εὐχὴ, μάλιστα ἡ μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον πρέπουσα ; ἢ τῶν τηρούντων τὸ Εὐαγγέλιον, τῶν μιμησαμένων τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου σημαινομένου Χριστοῦ. Καὶ τίνες οὗτοι ; Οἱ προστάται τῆς Ἐκκλησίας, οἱ λαῶν ποιμένες, οἱ τὴν πολιτείαν τάττοντες. Οὗτοι γὰρ, εἰ σώζουσι τὴν ἐπαγγελίαν, τὰ ἐκεῖ γεγραμμένα τηροῦσι καλῶς καὶ διδάσκουσι, καὶ τὸ ὑστέρημα τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἀναπληροῦσι μετ' ἐκεῖνον τὴν αὐτοῦ ποίμνην κατ' ἐκεῖνον ποιμαίνοντες. Ἔτι δὲ καὶ κτίσται ἱερῶν οἴκων, καὶ ἐπιμεληταὶ, καὶ ἀρετῆς διδάσκαλοι, καὶ εἴ τινες ὁπωσοῦν τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῖς ἱεροῖς λυσιτελεῖς εἰσιν, εἰς ἐκεῖνον τάττουσι τὸν χορὸν, καὶ τῶν κοινῶν εἰσιν ἄξιοι τυγχάνειν εὐχῶν. Μέλλων δ' ἐπὶ τὴν θυσίαν ἤδη χωρεῖν, ᾗ παρεῖναι τοὺς ἀμυήτους οὐ θέμις· οὓς κατηχουμένους ἔτι καλοῦμεν, ὅτι μέχρις ἀκοῆς, καὶ ὅσον διδασκαλία δύναται μόνον, τὸν Χριστιανισμὸν ὑπεδέξαντο· τούτους ἐκβάλλει τοῦ χοροῦ τῶν Χριστιανῶν πιστῶν, εὐχὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀναγνοὺς πρότερον. Ἡ δὲ εὐχὴ, τελειωθῆναι αὐτοὺς τοῦ βαπτίσματος ἀξιωθέντας κατὰ καιρόν· ἡ δὲ αἰτία τῆς εὐχῆς, ἡ τοῦ Θεοῦ δόξα, « Ἵνα καὶ αὐτοὶ, φησὶ, σὺν ἡμῖν δοξάζωσι τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου· » ἣν καὶ ὡς δοξολογίαν ἀναβοήσας, καὶ κοινωνοὺς λαβὼν τῆς δοξολογίας. τὸ πλῆθος τῶν πιστῶν, ἄλλην εὐχὴν εὔχεται, ἐν ᾗ πρῶτον μὲν εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ, ὅτι ὅλως ἠξιώθη ἐνώπιον αὐτοῦ στῆναι, καὶ χεῖρας αἴρειν πρὸς αὐτὸν, ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων· ἔπειτα ἱκετεύει ἀξιωθῆναι τοῦτο ποιεῖν ἀεὶ μετὰ καθαροῦ συνειδότος. Ἡ δὲ αἰτία τῆς εὐχῆς ταύτης, ἡ τοῦ Θεοῦ δόξα· « Ὅτι σοὶ πρέπει, φησὶ, πᾶσα δόξα· » καὶ οὕτω κατὰ τὸ εἰωθὸς μετὰ τοῦ πλήθους δοξολογήσας, πάλιν ἐφ' ἑαυτὸν ὁ ἱερεὺς εὔχεται ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τοῦ πλήθους, ὥστε αὐτὸν ἀκατάκριτον παραστῆναι τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ, καθαρὸν μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος· τοὺς δὲ συνευχομένους πιστοὺς τῶν μυστηρίων μετασχεῖν ἀξιωθῆναι, χωρὶς ἐνοχῆς καὶ κατακρίσεως, καὶ πρὸς τούτοις τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν κληρονομῆσαι· καὶ ἡ αἰτία τῆς εὐχῆς πάλιν ἡ τοῦ Θεοῦ δόξα, εἰς ἣν ὁ Παῦλος ἐκέλευσε, λέγων· « Πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε. » Τοῦτο ἡμῖν ἔστω πανταχοῦ σκοπὸς, φησὶ, τὸν Θεὸν δοξάζεσθαι. Οἱ γεωργοὶ τέλος ποιοῦνται τῶν πόνων, τὴν φορὰν τῶν καρπῶν, ἐφ' οἷς αἱροῦνται πονεῖν· καὶ οἱ ἔμποροι τὸ κέρδος, καὶ ἄλλος ἄλλο τι· ὑμεῖς

B

C

D

CAP. XXIII.

De petitionibus post Evangelium.

Postquam autem lectum est Evangelium, jubet diaconus populum orare. Orat autem intus ipse sacerdos per se, ut preces illorum a Deo suscipiantur. Deinde cum Deum magna voce glorificavit, ipsos quoque socios et participes glorificationis accipit. Quamnam autem orationem ab omnibus fieri maxime convenit post Evangelium, nisi pro iis qui servant Evangelium, qui imitati sunt benignitatem et humanitatem Christi, qui per Evangelium significatur? Et qui sunt hi? Præsules Ecclesiæ, populorum pastores, qui rempublicam ordinant. Illi enim, si servant quod professi sunt, quæ illic scripta sunt pulchre servant et docent, et quod deest Christo, ut censet Apostolus, adimplent, post illum, illius gregem illi convenienter pascentes. Præterea autem etiam sacrarum domorum exstructores et curatores, et virtutis doctores, et si ulli quomodocunque communi Ecclesiæ et sacris sunt utiles, ad eum numerum referuntur, et communes preces assequi digni sunt. Ad sacrificium autem jam processurus, cui nefas est interesse eos qui non sunt mysteriis initiati, quos nos catechumenos adhuc vocamus, quod ad auditionem usque et quantum doctrina solum licuit, Christianismum susceperunt, eos ejicit ex choro fidelium, lecta prius pro eis oratione. Oratio autem est, ut ipsi perficiantur, tempus baptismi assecuti. Causa autem orationis est Dei gloria : « Ut et ipsi, inquit, nobiscum glorificent omni ex parte venerandum et magnificum nomen tuum. » Quam postquam etiam tanquam glorificationem inclamavit, et fidelium populum glorificationis participem accepit, aliam facit orationem, in qua primum quidem Deo agit gratias, quod dignus omnino habitus sit coram eo stare, et manus ad eum tollere pro se et aliis; præterea orat, ut dignus semper habeatur hoc facere cum pura conscientia. Causa autem hujus quoque orationis est Dei gloria. « Quoniam te decet, inquit, omnis gloria; » et ita postquam pro more cum populo glorificavit, rursus apud se orat pro seipso et populo, ut seipsum quidem sanctæ mensæ non condemnandum exhibeat, purum ab inquinamento carnis et spiritus : eos autem qui una precantur, fideles, ut esse mysteriorum participes digni habeantur, absque reatu et condemnatione, et præterea cœlorum regno digni habeantur. Et orationis rursus causa est Dei gloria, in quam omnia facere jubet Paulus, dicens : « Omnia in gloriam Dei facite. » Hic sit, inquit, nobis semper scopus, Deum glorificare. Agricolæ laborum sibi finem proponunt fructuum productionem, propter quos libenter laborant; mercatores autem lucrum,

et alii aliud. Vos autem, in omnibus quæ facitis, gloriam Dei quærite. Servi enim sumus, hoc Domino debentes ministerium, ut qui pro ipso et ab initio conditi sumus, et postea empti; propterea invenies Ecclesiam Dei gloriæ ubique curam gerere, et hoc verbum susquedeque clamare, et eam per omnia laudare, et eam omnia existimare, et ad eam omnia facere, orationes, preces, mysteriorum seu sacramentorum celebrationes, adhortationes, quidquid sacrum. Et hæc quidem hoc modo.

CAP. XXIV.

De introductione sacrorum donorum ad altare.

Sacerdos autem, postquam cum clamore Deum glorificavit, venit ad dona, et cum ea in caput valde honeste et reverenter sustulit, egreditur; et sic ea ferens, ducit ad altare, de industria circumducens in templo propter populum, quiete et pedetentim. Ipsi autem canunt, et genua cum omni reverentia et religione inflectunt, rogantes ut eorum sit memor in donorum oblatione. Ipse autem procedit, comitatus lampadibus et suffitibus, et ita se habens, altare ingreditur. Hæc autem fiunt quidem ad usum; oportebat enim afferri et in altari reponi dona quæ sunt sacrificanda, idque cum quam maximo fieri potest honore et reverentia. Ita enim introducebantur dona Dei quandoquidem et reges, cum oporteret ipsos Deo dona offerre, rem non aliis committebant, sed ipsi per seipsos ferentes, ea coronati introducebant.

Possunt autem hæc etiam habere significationem ultimæ Christi ostensionis, per quam maxime Hebræorum invidiam accendit, quando etiam profectus est via quæ ducit a patria in Jerusalem, in qua oportebat eum sacrificari, quando et in asino vectus urbem ingressus est, a multis deductus, et canticis celebratus. Oportet autem etiam tunc ad sacerdotis genua procidere, et orare ut illis orationibus nostri meminerit. Neque enim est alius modus supplicationis qui tantum possit, et qui magis firmam et stabilem nobis spem præbeat, quam qui fit per hoc venerandum sacrificium, quod impietates et iniquitates mundi gratis purgavit. Si qui autem eorum qui sacerdote cum donis ingrediente humi procumbunt, tanquam corpus et sanguinem Christi, dona quæ deferunt, adorant et alloquuntur, ab ingressu præsanctificatorum donorum decepti sunt, ignorantes differentiam hujus et illius sacrificii. Hoc enim in ipso ingressu non sacrificata habet dona, et nondum perfecta: illud autem, perfecta et sanctificata, et corpus et sanguinem Christi. Et hæc quidem sic habent.

CAP. XXV

De precibus post pretiosorum donorum introductionem, et præceptis sacerdotis ad populum.

Sacerdos autem dona quidem ponit super mensam; ipse autem, ut qui jam versetur in mysterii celebratione, et venerandam sit hostiam contrecta-

A δὲ ἐν ἅπασιν οἷς ποιεῖτε, τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ζητεῖτε. Δοῦλοι γάρ ἐσμεν, ταύτην ὀφείλοντες τῷ Δεσπότῃ τὴν διακονίαν, ὡς ἂν ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ κτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ, τὴν ἀρχήν, καὶ ὕστερον ἀγορασθέντες. Διὰ τοῦτο τὴν Ἐκκλησίαν εὑρήσεις τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ φροντίζουσαν πανταχοῦ, καὶ τοῦτ' ἄνω καὶ κάτω βοῶσαν τὸ ῥῆμα, καὶ ταύτην διὰ πάντων ὑμνοῦσαν, καὶ πάντα αὐτὴν ἡγουμένην, καὶ πρὸς ταύτην πάντα ποιοῦσαν, τὰς εὐχάς, τὰς δεήσεις, τὰς μυήσεις, τὰς παραινέσεις, πᾶν ἱερόν. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Περὶ τῆς εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσαγωγῆς τῶν τιμίων δώρων.

Ὁ δὲ ἱερεὺς βοῇ τὸν Θεὸν δοξολογήσας ἔρχεται ἐπὶ τὰ δῶρα, καὶ ἀνελόμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κοσμίως, ἔξεισι· καὶ οὕτως αὐτὰ κομίζων, ἐπὶ τὸ Θυσιαστήριον εἰσάγει, περιάγων ἐπίτηδες ἐν τῷ ναῷ, σχολῇ καὶ βάδην. Καὶ αὐτοὶ ᾄδουσι, καὶ προσπίπτουσιν αὐτῷ, σὺν αἰδοῖ πάσῃ καὶ εὐλαβείᾳ, δεόμενοι μνήμης παρ' αὐτῷ τυχεῖν, ἐν τῇ τῶν δώρων προσαγωγῇ. Καὶ αὐτὸς χωρεῖ πεμπόμενος ὑπὸ λαμπάσι καὶ θυμιάμασι· καὶ οὕτως ἔχων, τὸ θυσιαστήριον εἰσέρχεται. Ταῦτα δὲ γίνεται μὲν καὶ χρείαν· ἔδει γὰρ ἐνεχθῆναι, καὶ τῷ θυσιαστηρίῳ ἀποτεθῆναι τὰ θύεσθαι μέλλοντα δῶρα· καὶ τοῦτο σεμνῶς ὡς ἔξεστι καὶ κοσμίως. Οὕτω γὰρ εἰσήγοντο τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ καὶ οἱ βασιλεῖς δῶρα τῷ Θεῷ προσάγειν δεῆσαν αὐτοῖς, οὐκ ἄλλοις τὸ πρᾶγμα ἐπέτρεπον, ἀλλ' αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν κομίζοντες εἰσῆγον αὐτὰ, ἐστεφανωμένοι.

Δύναται δὲ ταῦτα καὶ σημασίαν ἔχειν τῆς ἐσχάτης τοῦ Χριστοῦ ἀναδείξεως, καθ' ἣν μάλιστα τὴν βασκανίαν τῶν Ἑβραίων ἀνῆψεν, ἡνίκα καὶ ὁδὸν ἐστείλατο τὴν ἀπὸ τῆς πατρίδος ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, ἐν ᾗ θύεσθαι ἔδει· ὅτε καὶ ὀχούμενος εἰσῄει τὴν πόλιν, ὑπὸ πολλῶν παραπεμπόμενος καὶ ὑμνούμενος. Δεῖ δὲ προσπίπτειν τηνικαῦτα καὶ τῷ ἱερεῖ, καὶ δεῖσθαι ἵνα ἡμῶν ἐν ταῖς εὐχαῖς ἐκείναις μνησθῇ. Ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλος τρόπος ἱκεσίας οὕτω μεγάλα δυνάμενος, καὶ βεβαίας παρεχόμενος ἡμῖν τὰς ἐλπίδας, ὥσπερ ὁ διὰ τῆς φρικώδους ταύτης θυσίας ἢ τὰς ἀσεβείας καὶ τὰς ἀνομίας ἐκαθάρισε δωρεάν. Εἰ δέ τινες τῶν προσπιπτόντων εἰσιόντι μετὰ τῶν δώρων τῷ ἱερεῖ, ὡς σῶμα Χριστοῦ καὶ αἷμα τὰ κομιζόμενα δῶρα προσκυνοῦσι καὶ διαλέγονται, ἐπὶ τῆς εἰσόδου τῶν προηγιασμένων δώρων ἠπατῆσθαι, ἀγνοήσαντες τὴν διαφορὰν τῆς ἱερουργίας ταύτης κἀκείνης. Αὐτὴ μὲν γὰρ ἐν ταύτῃ τῇ εἰσόδῳ ἄθυτα ἔχει τὰ δῶρα, καὶ οὔπω τετελεσμένα· ἐκείνη δὲ τέλεια, καὶ ἡγιασμένα, καὶ σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Περὶ τῶν μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν δώρων καὶ εὐχῶν, καὶ παραγγελιῶν τοῦ ἱερέως πρὸς τὸ πλῆθος.

Ὁ δὲ ἱερεὺς τὰ μὲν δῶρα τίθησιν ἐπὶ τῆς τραπέζης· αὐτὸς δὲ ὡς ἤδη πρὸς τῇ τελευτῇ γενόμενος, καὶ μέλλων τῆς φρικτῆς ἅπτεσθαι θυσίας, ἔτι ἑαυ-

τὸν εὐτρεπίζει, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν καθαίρει, καὶ πρὸς τὴν ἱερουργίαν παρασκευάζει, καὶ οὐχ ἑαυτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ περιεστὼς πλῆθος καταρτίζει, καὶ διατίθησι πρὸς τὴν χάριν, εὐχῇ καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ, καὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως. Ἐν τούτοις δὲ τὸ πᾶν τῆς ἑτοιμασίας ἐστὶ, καθ' ἣν ὁ Κύριος ἐκέλευσε λέγων· « Γίνεσθε ἕτοιμοι. » Ἐνταῦθα γὰρ ἡ πίστις, καὶ τὰ ἔργα· ἡ μὲν πίστις διὰ τῆς ὁμολογίας φαινομένη, τὰ δὲ ἔργα διὰ τῆς ἀγάπης, ἥ τις τέλος ἐστὶν ἔργου παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ ἀρετῆς πάσης κεφάλαιον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν μετ' ὀλίγον. Πρὸ δὲ τούτων τοὺς περιεστῶτας πιστοὺς, εὔχεσθαι κελεύει ὑπὲρ ὧν εὔχεσθαι τότε δεῖ. « Ὑπὲρ τῶν προτεθέντων δώρων, φησὶ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. » Ὑπὲρ τοῦ προκειμένου τὸν Θεὸν ἱκετεύσωμεν, ἵνα ἁγιασθῶσι τὰ δῶρα, καὶ εἰς τέλος ἡμῖν ἡ ἐξ ἀρχῆς πρόθεσις ἔλθῃ. Εἶτα καὶ ἄλλα προσθεὶς, ὑπὲρ ὧν δεῖ τὸν Θεὸν ἱκετεύειν, καὶ τελευταῖον παραθέσθαι κελεύσας ἑαυτοὺς, τῷ Θεῷ καὶ ἀλλήλους, καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν, εἶτα καὶ αὐτὸς, τὸ τῆς εὐχῆς ἀκροτελεύτιον, ἣν ὑφ' ἑαυτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἐποιήσατο, εἰς ἐπήκοον πάντων βοήσας κατὰ τὸ ἔθος καὶ δοξολογήσας, καὶ αὐτοὺς λαβὼν τῆς δοξολογίας κοινωνοὺς, μετὰ τοῦτο εἰρήνην τῆς πρὸς ἀλλήλους, καὶ εὔχεται πᾶσι, καὶ παραινεῖ

Εἰπὼν γὰρ, « Εἰρήνη πᾶσι », ἐπάγει, « Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους. » Ἐπεὶ δὲ εὔχεσθαι ὑπὲρ ἀλλήλων ἐντολή ἐστιν ἀποστολικὴ, διὰ τοῦτο καὶ ὁ λαὸς εὔχεται αὐτῷ τὴν αὐτὴν εἰρήνην, λέγοντες, « Καὶ τῷ πνεύματί σου. » Ἐπεὶ δὲ τῇ πρὸς ἀλλήλους ἡμῶν ἀγάπῃ, καὶ πρὸς Θεὸν ἡ ἀγάπη ἀκολουθεῖ, τῇ δὲ πρὸς Θεὸν ἀγάπῃ καὶ ἡ πρὸς Θεὸν τελεία καὶ ζῶσα πίστις ἕπεται, διὰ τοῦτο μὲν ἀγάπην εἰπὼν, καὶ ἀγαπᾶν ἀλλήλους παραινέσας, εὐθὺς τὴν ὁμολογίαν ἐπάγει τῆς πίστεως· « Ἵνα ἐν ὁμολογίᾳ, φησὶν, ὁμολογήσωμεν. » Καὶ οἱ πιστοὶ βοῶσιν, « Ὃν ὁμολογῆσαι δεῖ Θεὸν, τὴν ἁγίαν Τριάδα. »

turus, adhuc seipsum componit, et per preces purgat, et ad sacrificium præparat, et non solum seipsum, sed circumsistentem etiam multitudinem præparat, et disponit ad gratiam, oratione et inter se invicem dilectione et fidei confessione. In his autem consistit universa præparatio, quam Dominus jussit, dicens : « Estote parati. » Hic enim fides et opera ; fides quidem quæ apparet per confessionem ; opera autem per charitatem, quæ finis omnis boni operis, et summa omnis virtutis. Sed hæc quidem paulo post. Ante hæc autem fideles qui circumsistunt, orare jubet pro iis pro quibus tunc orare oportet. « Pro propositis, inquit, donis orate Dominum. » Pro eo quod est propositum, Deo supplicemus, ut dona sanctificentur, et ad finem perducatur quæ fuit ab initio propositio. Deinde cum alia etiam adjecit pro quibus oportet Deum orare, et tandem cum seipsos et inter se invicem, et totam suam vitam jussit Deo commendare ; deinde cum ipse quoque ultimam orationis partem, quam apud se ad Deum fecit, audientibus omnibus, ut mos est, alta voce clamavit, et glorificavit, et ipsos glorificationis participes accepit, postea pacem omnibus inter se invicem precatur, et suadet.

Postquam enim dixit : « Pax omnibus, » subjungit, « Diligamus invicem. » Quoniam autem pro se invicem precari est præceptum apostolicum, propterea populus quoque ei ipsam pacem precatur, dicens : « Et cum spiritu tuo. » Quia autem nostram inter nos invicem dilectionem, etiam amor Dei, Dei autem dilectionem, fides in eum perfecta et viva consequitur, propterea qui dixit dilectionem, et se invicem diligere hortatus est, statim introduxit confessionem fidei : « Ut in concordia, inquit, confiteamur. » Et fideles clamant : « Quem confiteri oportet Deum, sanctam Trinitatem. »

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Περὶ τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως, καὶ ὧν μετ' αὐτὴν ὁ ἱερεὺς τοῖς πιστοῖς παραινεῖ καὶ εὔχεται, καὶ ὧν ἐκεῖνοι πρὸς αὐτὸν ἀποκρίνονται.

CAP. XXVI.

De confessione fidei, et de iis quæ post ipsam sacerdos fidelibus suadet et precatur, et de iis quæ illi ipsi respondent.

Εἶτα ὁ ἱερεὺς ἔτι κελεύει πάντας ἀνειπεῖν ἃ περὶ Θεὸν μαθόντες πιστεύουσι· τὴν ἀληθινὴν σοφίαν· περὶ ἧς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· » ἣν σοφίαν ὁ κόσμος οὐκ ἔγνω· δηλονότι οἱ ἀπὸ τοῦ κόσμου σοφοὶ, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν γνώσεως μεῖζον καὶ ὑψηλότερον, οὔτε εἰδότες, οὔτε ὅλως εἶναι πιστεύοντες. Ἐν ταύτῃ τῇ σοφίᾳ κελεύει πάσας ἀναπετάσαι τὰς θύρας, τὰ στόματα ἡμῶν, τὰ ὦτα ἡμῶν. Ἐν ταύτῃ, φησὶν, ἀνοίξατε τῇ σοφίᾳ, ταῦτα διηνεκῶς καὶ λέγοντες καὶ ἀκούοντες, καὶ τοῦτο οὐ ῥᾳθύμως, ἀλλὰ σπουδαίως ποιεῖτε, καὶ προσέχοντες ὑμῖν αὐτοῖς. Καὶ αὐτοὶ πᾶσαν ἀναβοῶσι τὴν ὁμολογίαν τὸ τῆς πίστεως σύμβολον. Εἶτα ὁ ἱερεὺς, « Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου. » Ἐπὶ τῆς ὁμολογίας, φησὶ, ταύτης στῶμεν, μὴ διὰ πιθανολογίαν αἱρετικῶν σαλευόμενοι. « Στῶμεν μετὰ φόβου, » ὅτι πολὺς ὁ κίνδυνος;

Deinde sacerdos adhuc jubet omnes dicere quæ de Deo didicerunt, et credunt, veram sapientiam, de qua dicit Apostolus : « Sapientiam autem loquimur inter perfectos ; » quam sapientiam mundus non cognovit, scilicet mundi sapientes, et qui sensibilium cognitione nihil majus nec altius norunt, neque omnino esse credunt. In hac sapientia jubet omnes portas aperire, ora nostra, aures nostras. In hac, inquit, aperite sapientia, eadem assidue et dicentes et audientes, et hoc non socorditer, sed diligenter facite, et attendentes vobis ipsis. Ipsi autem omnem exclamant confessionem fidei Symbolum. Deinde sacerdos, « Stemus recte, stemus cum timore. » In hac, inquit, confessione stemus, nec propter aptum ad persuadendum hæreticorum sermonem moveamur. « Stemus cum timore, » quia magnum est periculum iis qui du-

bitationem aliquam de hac fide in anima susceperunt. Ita firmiter in fide stantibus, inquit, etiam donorum nostrorum ad Deum oblatio secundum rationem fiat. Quid autem secundum rationem? « In pace. » Attendamus, inquit, sanctam oblationem in pace offerre. Recordemini enim verborum Domini: « Si offeras munus tuum, et recordatus fueris quod habet quispiam aliquid adversus te, primum reconciliare, deinde accedens, offer munus tuum. » Fideles autem respondent: « Offerimus non solum cum pace, sed etiam ipsam pacem loco muneris et alius sacrificii. » Misericordiam offerimus ei qui dixit: « Misericordiam volo, et non sacrificium. » Misericordia autem est fœtus firmæ et puræ pacis; quando enim animam nulla perturbat affectio, nihil vetat quominus ea sit plena misericordia, et sacrificio laudis. Hæc autem postquam dixerunt, precatur sacerdos quæ sunt omnium divinissima et maxima: « Gratia Domini nostri Jesu Christi, et dilectio Dei et Patris, et communicatio sancti Spiritus sit cum vobis omnibus. » Et ipsi etiam eadem pro sacerdote orantes, « Et cum spiritu tuo, » ad eum respondent, convenienter præcepto quod jubet pro se invicem orare. Hæc autem oratio sumpta quidem est ex Epistolis B. Pauli. Postulat autem nobis a sancta Trinitate bona, omne donum perfectum: et hæc ab unaquaque ex beatis Personis proprio quodam nomine appellat. A Filio quidem gratiam; a Patre vero, dilectionem; a sancto autem Spiritu, communicationem. Quia enim Filius iis qui nihil contulerant, sed etiam adhuc debendi rei erant, seipsum nobis Servatorem præbuit: « Etenim cum impii adhuc essemus, inquit, pro nobis mortuus est; » ejus nostri cura, gratia est. Quia autem Pater per passiones Filii humano generi reconciliatus est, et dilexit inimicos, propterea ea quæ ille in nos fecit, appellantur dilectio. Quia autem amicis ex inimicis effectis oportebat eum qui dives est in misericordia, propria bona communicare, hoc facit Spiritus sanctus qui venit ad apostolos. Propterea illius in homines benignitas communicatio dicitur. Sed dixerit quispiam, hæc omnia bona, cum advenit Servator, hominibus data esse: quid est ergo adhuc opus oratione pro bonis quæ jam data sunt? Clarum est, quod ne ea accepta amittamus, sed ea perpetuo habeamus; et ideo non dixit: Dentur vobis omnibus, ut ea quæ jam data erant; sed « Sint cum vobis omnibus. » Non recedat, inquit, a vobis gratia quæ data est. Postquam autem eos ejusmodi oratione dignatus est, et sic animas erexit, cogitationes eorum a terra extollit, et dicit, « Sursum corda habeamus: » quæ supra sunt cogitemus, non quæ in terra. Illi autem consentiunt, et dicunt se illic corda habere, ubi est thesaurus noster, ubi est Christus in dextera Patris sedens: « Habemus ad Dominum. »

τοῖς ἀμφιβολογίαν τινὰ περὶ τῆς πίστεως ταύτης ἐν τῇ ψυχῇ δεξαμένοις. Οὕτω δὲ βεβαίως ἑστώτων ἐν τῇ πίστει, φησὶ, καὶ ἡ τῶν δώρων ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν προσαγωγὴ, κατὰ λόγον γινέσθω. Τί δὲ κατὰ λόγον; τὸ « Ἐν εἰρήνῃ. » Πρόσχωμεν γὰρ, φησὶ, τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν, ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν· μέμνησθε, γὰρ, φησὶ, τῶν λόγων τοῦ Κυρίου, « Ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ μνησθῇς ὅτι ἔχει τις κατὰ σοῦ, διαλλάγηθι πρῶτον, εἶτα ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου. » Οἱ δὲ πιστοὶ ἀποκρίνονται, « Προσφέρομεν, οὐ μόνον μετ' εἰρήνης, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν εἰρήνην ἀντὶ δώρου καὶ θυσίας ἑτέρας. » Ἔλεον γὰρ, φησὶ, προσφέρομεν, τῷ εἰπόντι, « Ἔλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν. » Ὁ δὲ ἔλεος, γέννημά ἐστι τῆς βεβαίας καὶ καθαρᾶς εἰρήνης. Ὅταν γὰρ τὴν ψυχὴν οὐδὲν ἐνοχλεῖ πάθος, οὐδὲν κωλύει ἐλέου γέμειν αὐτήν· ἀλλὰ καὶ θυσίαν αἰνέσεως. Ταῦτα δὲ εἰπόντων, ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται τὰ θειότατα καὶ μέγιστα πάντων· « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν. » Καὶ αὐτοὶ δὲ τὰ αὐτὰ ὑπὲρ τοῦ ἱερέως εὐχόμενοι· « Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου, » πρὸς αὐτὸν ἀποκρίνονται, κατὰ τὴν εὔχεσθαι ὑπὲρ ἀλλήλων κελεύουσαν ἐντολήν. Ἡ δὲ εὐχὴ αὐτὴ εἴληπται μὲν ἀπὸ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ μακαρίου Παύλου. Προξενεῖ δὲ ἡμῖν τὰ ἀπὸ τῆς ἁγίας Τριάδος ἀγαθὰ, πᾶν δώρημα τέλειον, καὶ ταῦτα ἐφ' ἑκάστης τῶν μακαρίων Ὑποστάσεων, ἰδίῳ τινὶ ὀνόματι ὀνομάζει· ἀπὸ μὲν τοῦ Υἱοῦ χάριν· ἀπὸ δὲ τοῦ Πατρὸς, ἀγάπην· ἀπὸ δὲ τοῦ Πνεύματος, κοινωνίαν. Ὅτι μὲν γὰρ Υἱὸς μηδὲν εἰσενεγκοῦσιν ἀλλὰ καὶ ὀφείλουσιν ἔτι δίκας, Σωτῆρα παρέσχεν ἡμῖν ἑαυτόν· « Καὶ γὰρ ἀσεβῶν ὄντων ἔτι, φησὶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε· » ἡ περὶ ἡμῶν αὐτοῦ πρόνοια, χάρις ἐστίν. Ὅτι δὲ ὁ Πατὴρ διὰ τῶν τοῦ Υἱοῦ παθῶν, διηλλάγη τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἠγάπησε τοὺς ἐχθροὺς, διὰ τοῦτο τὰ ἐκείνου πρὸς ἡμᾶς ἀγάπη καλεῖται. Ἐπεὶ δὲ τοῖς φιλανθρώποις ἐχθροῖς ἔδει κοινωνῆσαι τὸν πλούσιον ἐν ἐλέει, τῶν οἰκείων ἀγαθῶν, τοῦτο ποιεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπιδημῆσαν τοῖς ἀποστόλοις. Διὰ τοῦτο ἡ ἐκείνου πρὸς ἀνθρώπους χρηστότης κοινωνία λέγεται. Ἀλλ' εἴποι τις ἂν ὅτι ταῦτα τὰ ἀγαθὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημήσαντος πάντα τοῖς ἀνθρώποις ἐδόθη· τίς οὖν ἔτι ἡδὴ χρεία τῆς εὐχῆς, περὶ τῶν ἤδη δοθέντων ἡμῖν; Πρόδηλον ἵνα ταῦτα λαβόντες μὴ ἀπολέσωμεν· ἀλλὰ μένωμεν ἔχοντες διὰ τέλους. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, Δοθείη πᾶσιν ὑμῖν, ὡς ἤδη δοθέντων· ἀλλὰ, « Εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν. » Μὴ ἀποστείη, φησὶν, ἀφ' ὑμῶν, ἡ δοθεῖσα χάρις. Τοιαύτης δὲ αὐτοὺς ἀξιώσας εὐχῆς, καὶ οὕτω τὰς ψυχὰς ἀναστήσας ἀπὸ τῆς γῆς, αἴρει τὰ φρονήματα· καί φησιν, « Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας, » τὰ ἄνω φρονῶμεν, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ αὐτοὶ συντίθενται· καὶ ἔχειν ἐκεῖ τὰς καρδίας ἔχειν, ὅπου ὁ θησαυρὸς ἡμῶν ἐστιν, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν, ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθήμενος· « Ἔχομεν πρὸς τὸν Κύριον. »

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Περὶ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν δώρων, καὶ τῆς πρὸ τούτου εὐχαριστίας.

Οὕτω δὲ κάλλιστα καὶ ἱερώτατα διατεθέντας, τί λοιπὸν ἢ πρὸς εὐχαριστίαν τραπῆναι τοῦ χορηγοῦ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων Θεοῦ; ἄλλως τε τὸν πρῶτον ἱερέα μιμούμενος, εὐχαριστοῦντα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, πρὸ τοῦ παραδοῦναι τὸ μυστήριον τῆς κοινωνίας. Καὶ αὐτὸς πρὸ τῆς τελεστικῆς εὐχῆς, καθ' ἣν ἱερουργεῖ τὰ ἅγια, τὴν εὐχαριστίαν ταύτην ποιεῖται, πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, « Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ· » καὶ πάντων συνθεμένων, καὶ « Ἄξιον καὶ δίκαιον, » ἀνειπόντων, αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν εὐχαριστίαν ἀναφέρει τῷ Θεῷ· καὶ δοξολογήσας αὐτὸν, καὶ μετὰ ἀγγέλων ὑμνήσας, καὶ χάριτας ὁμολογήσας τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων, τῶν ἐξ αἰῶνος ἡμῖν παρ' αὐτοῦ γενομένων· καὶ τελευταῖον αὐτῆς τῆς ἀῤῥήτου, καὶ ὑπὲρ λόγον ἡμῶν ἕνεκα τοῦ Σωτῆρος οἰκονομίας μνησθείς, εἶτα ἱερουργεῖ τὰ τίμια δῶρα, καὶ ἡ θυσία πᾶσα τελεῖται. Καὶ τίνα τρόπον; Τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο διηγησάμενος δεῖπνον, καὶ ὅπως αὐτῷ παρέδωκε πρὸ τοῦ πάθους τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς, καὶ ὡς ἐδέξατο ποτήριον, καὶ ὡς ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστίαν ἡγίασε· καὶ ὡς εἶπε δι' ὧν ἐδήλωσε τὸ μυστήριον, καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα ἀνειπὼν, εἶτα προσπίπτει, καὶ εὔχεται καὶ ἱκετεύει, τὰς θείας ἐκείνας φωνὰς τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἐφαρμόσας καὶ ἐπὶ τῶν προκειμένων δώρων, καὶ δεξάμενα τὸ πανάγιον αὐτοῦ καὶ παντοδυνάμενον Πνεῦμα μεταβληθῆναι, τὸν μὲν ἄρτον εἰς αὐτὸ τὸ τίμιον καὶ ἅγιον αὐτοῦ σῶμα, τὸν δὲ οἶνον εἰς αὐτὸ τὸ ἄχραντον αὐτοῦ καὶ ἅγιον αἷμα. Τούτων δὲ εἰρημένων, τὸ πᾶν τῆς ἱερουργίας ἥνυσται καὶ τετέλεσται, καὶ τὰ δῶρα ἡγιάσθη, καὶ ἡ θυσία ἀπηρτίσθη, καὶ τὸ μέγα θύμα καὶ ἱερεῖον τὸ ὑπὲρ τοῦ κόσμου σφαγὲν ἐπὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης ὁρᾶται κείμενον· ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ Κυριακοῦ σώματος οὐκ ἔτι τύπος, οὐδὲ δῶρον, εἰκόνα φέρων τοῦ ἀληθινοῦ δώρου, οὐδὲ γραφήν τινα νομίζων ἐν ἑαυτῷ τῶν σωτηρίων παθῶν ὥσπερ ἐν πίνακι, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἀληθινὸν δῶρον· αὐτὸ τοῦ Δεσπότου τοῦ παναγίου σῶμα, τὸ πάντα ἀληθῶς ἐκεῖνα δεξάμενον τὰ ὀνείδη, τὰς ὕβρεις, τοὺς μώλωπας· τὸ σταυρωθὲν, τὸ σφαγὲν, τὸ μαρτυρῆσαν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, τὴν καλὴν ὁμολογίαν, τὸ ῥαπισθὲν, τὸ αἰκισθὲν, τὸ ἐμπτυσμάτων ἀνασχόμενον, τὸ χολῆς γευσάμενον. Ὁμοίως καὶ ὁ οἶνος, αὐτὸ τὸ αἷμα τὸ ἐκπηδῆσαν σφαττομένου τοῦ σώματος, τοῦτο τὸ σῶμα, τοῦτο τὸ αἷμα τὸ συστὰν ἐκ Πνεύματος ἁγίου, τὸ γεννηθὲν ἀπὸ τῆς ἁγίας Παρθένου, τὸ ταφὲν, τὸ ἀναστὰν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, τὸ ἀνελθὸν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Πόθεν ἀσφαλῶς πιστεύομεν τὸ μυστήριον.

Καὶ τίς ἡ πίστις; Αὐτὸς εἶπε, « Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου· » « Τοῦτο τὸ αἷμά μου. » Αὐτὸς καὶ τοῖς ἀποστόλοις ἐκέλευσε, καὶ δι' ἐκείνων τῇ πάσῃ Ἐκκλησίᾳ, τοῦτο ποιεῖν. « Τοῦτο γὰρ, φησὶ, ποιεῖτε

CAP. XXVII.

De sanctificatione donorum, et quæ eam præcedit gratiarum actione.

Qui autem pulcherrime et sanctissime sic affectus est, quid restat nisi ut ad gratias agendas convertatur Deo qui bona omnia suppeditat? maxime primum sacerdotem imitans, Deo et Patri gratias agentem, antequam daret sacramentum communionis. Ipse etiam ante orationem mysterii, per quam sancta consecrat, hanc gratiarum actionem fundit ad Deum et Patrem Domini nostri Jesu Christi: « Gratias agamus Domino; » et cum omnes consenserint, et, « Dignum et justum est, » dixerint, ipse Deo offert gratiarum actionem; et postquam ipsum glorificavit, et cum angelis laudavit, et gratias pro bonis omnibus egit quæ ab æterno in nos contulit, et postremo arcanæ ejus, et quæ omnem sermonem et rationem excedit incarnationis meminit, dei de pretiosa dona consecrat, et totum sacrificium peragitur. Et quonfodo? Cum venerandam illam cœnam narravit, et quomodo ipsam ante passionem dedit sanctis suis discipulis, et quod accepit calicem, et quod accepit panem, et actis gratiis sanctificavit, et quod dixit ea per quæ significavit mysterium: et cum ea ipsa verba dixit, deinde procidit, et orat, et supplicat, divinas illas voces ipsius unigeniti Servatoris nostri etiam in donis propositis applicans, ut suscepto ejus sanctissimo et omnipotente Spiritu convertatur quidem panis in ipsum corpus, et vinum in pretiosum et sanctum ejus sanguinem. Hæc cum oravit, et dixit, universum sacrificium peractum et perfectum est, et dona sunt sanctificata, et hostia integra et perfecta effecta est, et magna hostia et victima, quæ pro mundo mactata est, supra sacram mensam sita cernitur; panis enim non amplius figura Dominici corporis, neque donum ferens imaginem veri doni, neque ferens aliquam descriptionem ipsius Servatoris passionum tanquam in tabula: sed ipsum verum donum, ipsum sanctissimum corpus Domini, quod omnia illa vere suscepit, probra, contumelias, vibices: quod crucifixum, quod interfectum, quod sub Pontio Pilato pulchrum testimonium confessum est, quod colaphis appetitum, contumeliis affectum, sputa passum est, et fel gustavit. Similiter et vinum, ipse sanguis exsiliit occiso corpore, hoc corpus, et sanguis qui ex Spiritu sancto constitutus est, natus ex Maria virgine, qui sepultus est, qui resurrexit tertio die, qui ascendit in cœlos, et sedet ad dexteram Patris.

CAP. XXVIII.

Undenam sacramentum firmiter et secure credimus.

Et quænam est fides? Ipse dixit: « Hoc est corpus meum; » « Hic est sanguis meus. » Ipse etiam jussit apostolis, et per illos universæ Ecclesiæ, hoc facere. « Hoc enim, inquit, facite in meam recor-la-

tionem.» Non jussisset autem facere, nisi esset potestatem daturus, ut possent hoc facere. Et quænam est potestas? Spiritus sanctus, qui ex alto apostolos armavit, sicut a Domino ipsis dictum est: «Sedete in civitate Jerusalem, donec induamini virtute ex alto.» Hoc est opus illius descensus. Non enim semel descendit, deinde nos reliquit, sed est et erit semper nobiscum. Propterea enim eum misit Servator, ut nobiscum maneat in æternum. Et alium, inquit, advocatum mittam vobis, ut maneat vobiscum in æternum, «Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt ipsum, nec cognoscit ipsum: vos autem cognoscitis ipsum, quia apud vos manet, et est in vobis.» Is per manum et linguam sacerdotum mysterium peragit. Neque vero Spiritum solum misit ad nos Dominus, ut maneat nobiscum: sed ipse etiam pollicitus est, se nobiscum mansurum usque ad consummationem sæculi: sed Paracletus quidem adest invisibiliter, quia ipse corpus non gestavit. Dominus autem videtur et contrectatur per veneranda et sacra mysteria, ut qui nostram naturam et susceperit, et ferat in æternum. Hæc est sacerdotii potestas, hic est sacerdos. Etenim qui seipsum semel obtulit et sacrificavit, a sacerdotio non cessavit, sed perpetuum hoc sacrificii munus nobis obit, per quod etiam est advocatus pro nobis ad Deum in æternum. Qua de causa ei dictum est: «Tu es sacerdos in æternum.» Propterea nulla est fidelibus de donorum sanctificatione dubitatio, nec de aliis mysteriis, si secundum propositum et sacerdotum preces peragantur. Et hæc quidem hactenus.

CAP. XXIX (1).

De iis in quibus Latini nos reprehendunt, et ad reprehensionem responsio.

Hic autem Latini quidam nostra reprehendunt. Dicunt enim, post verbum Domini, «Accipite, comedite,» et quæ sequuntur, ad hoc ut sanctificentur dona, nulla amplius opus habere oratione, ut quæ a verbo Domini perfecta sint: propterea qui postquam hæc verba dixerint, panem et vinum nominant, et tanquam nondum sanctificatis precantur sanctificationem, præter id quod infidelitate laborant, inquiunt, vanam quamdam rem et supervacaneam faciunt. Quod autem hoc verbum est quod dona perficit, beatus, inquiunt, Chrysostomus testatur, dicens, quod quemadmodum opifex sermo, hic scilicet, «Crescite et multiplicamini,» semel a Deo dictus est, semper autem operatur, ita etiam hoc verbum, semel a Servatore dictum, perpetuo operatur. Qui ergo suæ orationi magis confidunt, quam verbo Domini, primum quidem eum accu-

εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, » οὐκ ἂν κελεύσας τοῦτο ποιεῖν, εἰ μὴ δύναμιν ἐνθήσειν ἔμελλε, ὥστε δύνασθαι τοῦτο ποιεῖν. Καὶ τίς ἡ δύναμις; Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ ἐξ ὕψους τοὺς ἀποστόλους ὁπλίσασα δύναμις, κατὰ τὸ εἰρημένον πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Κυρίου· « Ὑμεῖς δὲ καθίσατε ἐν τῇ πόλει Ἱερουσαλὴμ, ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους. » Τοῦτο τὸ ἔργον ἐκείνης τῆς καθόδου. Οὐ γὰρ κατελθὼν ἅπαξ, εἶτα ἀπολέλοιπεν ἡμᾶς, ἀλλὰ μεθ' ἡμῶν ἔστι, καὶ ἔσται μέχρι παντός. Διὰ τοῦτο γὰρ ἔπεμψεν αὐτὸ ὁ Σωτὴρ, ἵνα μένῃ μεθ' ἡμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, « τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας· ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ, οὐδὲ γινώσκει αὐτὸ, ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτὸ, ὅτι παρ' ὑμῖν *μένει*, καὶ ἐν ὑμῖν ἔστι. » Τοῦτο διὰ τῆς χειρὸς καὶ τῆς γλώσσης τῶν ἱερέων τὰ μυστήρια τελεσιουργεῖ. Καὶ οὐ τὸ ἅγιον Πνεῦμα μόνον ἔπεμψεν ὁ Κύριος ἡμῖν, ὥστε μένειν μεθ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐπηγγείλατο μένειν μεθ' ἡμῶν, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· ἀλλ' ὁ μὲν Παράκλητος ἀοράτως πρόσεστιν, ὅτι σῶμα αὐτὸς οὐκ ἐφόρεσεν. Ὁ δὲ Κύριος καὶ ὁρᾶται, καὶ ἁφῆς ἀνέχεται, διὰ τῶν φρικτῶν καὶ ἱερῶν μυστηρίων, ὡς ἂν τὴν ἡμετέραν φύσιν καὶ δεξάμενος, καὶ φέρων εἰς τὸν αἰῶνα. Αὕτη τῆς ἱερωσύνης δύναμις, οὗτος ὁ ἱερεύς. Οὐ γὰρ ἅπαξ ἑαυτὸν προσαγαγὼν καὶ θύσας, ἐπαύσατο τῆς ἱερωσύνης, ἀλλὰ διηνεκῆ ταύτην λειτουργεῖ τὴν λειτουργίαν ἡμῖν, καθ' ἣν καὶ παράκλητος ἡμῖν ἐστι πρὸς τὸν Θεὸν δι' αἰῶνος, οὗ χάριν εἴρηται πρὸς αὐτὸν, « Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα. » Διὰ τοῦτο οὐδεμία τοῖς πιστοῖς περὶ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν δώρων ἀμφιβολία, οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλων τελετῶν, εἰ κατὰ τὴν πρόθεσιν καὶ τὰς εὐχὰς τῶν ἱερέων ἀποτελοῦνται. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Περὶ ὧν ἡμῖν ἐνταῦθά τινες Λατῖνοι μέμφονται, καὶ πρὸς μέμψιν ἀπολογία.

Ἐνταῦθα δέ τινες Λατῖνοι τῶν ἡμετέρων ἐπιλαμβάνονται. Φασὶ γὰρ, μετὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, τὸ « Λάβετε, φάγετε, » καὶ τὰ ἑξῆς, πρὸς τὸ ἁγιασθῆναι τὰ δῶρα, μηδεμιᾶς εὐχῆς ἔτι δεῖσθαι, ὡς ὑπὸ τοῦ Κυριακοῦ λόγου τελούμενα. Διὰ τοῦτο δὲ μάτην τὸ ἀνειπεῖν ταῦτα τὰ ῥήματα, ἄρτον καὶ οἶνον ὀνομάζοντες, καὶ ὡς μήπω ἁγιασθεῖσιν εὐχόμενοι τὸν ἁγιασμὸν, πρὸς τῇ ἀπιστίᾳ νοσεῖν, φασὶ, καὶ μάταιόν τι καὶ παρέλκον πρᾶγμα ποιοῦσιν. Ὅτι δὲ οὗτός ἐστιν ὁ λόγος, ὁ τὰ δῶρα τελειῶν, ὁ μακάριος, φασὶ, Χρυσόστομος μαρτυρεῖ λέγων ὅτι καθάπερ ὁ δημιουργικὸς λόγος, τὸ, « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, » εἴρηται μὲν ἅπαξ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐνεργεῖται δὲ ἀεὶ· οὕτω καὶ λόγος οὗτος ἅπαξ ῥηθεὶς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, διὰ παντὸς ἐνεργεῖ. Οἱ τοίνυν τῇ ἑαυτῶν εὐχῇ θαῤῥοῦντες μᾶλλον ἢ τῷ Κυριακῷ λόγῳ, πρῶτον μὲν ἀσθένειαν αὐτοῦ καταγινώσκουσιν, ἔπειτα

(1) Duo hæc integra capita, nempe 29 et 30, merito in totum essent expungenda; nam delirat Græcus iste schismaticus, existimans non solis verbis istius consecrationis confici Eucharistiam, sed aliis quoque, quæ ex Græcorum Liturgiis apponuntur. Verum fœdum istum Græcorum errorem egregie confutarunt Bessarion cardinalis Nicæenus, lib. «*De verbis consecrationis*, et alii innumeri orthodoxi. Vide Bellarminum, lib. IV *De Eucharistia*, cap. 12, 13, 14.

ἑαυτοῖς θαῤῥοῦντες φαίνονται μᾶλλον· καὶ τρίτον, ἀμφιβόλου πράγματος τῆς ἀνθρωπίνης εὐχῆς τὸ μυστήριον ἐξαρτῶσι, πρᾶγμα τοσοῦτον, καὶ ᾧ δεῖ βεβαιότατα πιστεύειν, ἀμφιβολίας μεστὸν ἀποφαίνουσιν. Οὐ γὰρ ἀνάγκη τὸν εὐχόμενον καὶ εἰσακούεσθαι, κἂν ᾖ Παῦλος τὴν ἀρετήν. Ταῦτα δὲ πάντα λύειν οὐ χαλεπόν· καὶ πρῶτον ἀπ' αὐτῶν τῶν τοῦ θείου Ἰωάννου ῥημάτων, οἷς διισχυρίζονται, ἀρκτέον. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν δημιουργικὸν λόγον καὶ οὗτος ὁ λόγος δύναται, σκοπῶμεν ἐκεῖνο. Εἶπεν ὁ Θεός· « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε. » Τί οὖν; Μετὰ τὸν λόγον ἐκεῖνον, οὐδενὸς πρὸς τοῦτο δεόμεθα, καὶ χρεία ἡμῖν οὐδενὸς ἄλλου πρὸς τὴν αὔξησιν οὐδεμία ; ἢ καὶ γάμου καὶ συναφείας δεῖ, καὶ τῆς ἄλλης ἐπιμελείας, καὶ τούτων χωρὶς, οὐ δυνατὸν συστεστάναι τὸ γένος καὶ προχωρεῖν ; Οὐκοῦν καθάπερ ἐκεῖ πρὸς παιδοποιίαν ἀναγκαῖον ἡγούμεθα τὸν γάμον καὶ μετὰ τὸν γάμον ὑπὲρ αὐτοῦ τούτου πάλιν εὐχόμεθα, καὶ οὐ δοκοῦμεν ἀτιμάζειν τὸν δημιουργικὸν λόγον, εἰδότες αἴτιον αὐτὸν τῆς γενέσεως, ἀλλὰ τὸν τρόπον τοῦτον διὰ γάμου, διὰ τροφῆς, διὰ τῶν ἄλλων· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πιστεύομεν αὐτὸν εἶναι τὸν ἐνεργοῦντα τὸ *μυστήριον*, τὸν τοῦ Κυρίου λόγον· ἀλλ' οὕτω, διὰ ἱερέως, δι' ἐντεύξεως αὐτοῦ καὶ εὐχῆς. Οὐ γὰρ διὰ πάντων ἐνεργεῖν ἁπλῶς, οὐδὲ ὁπωσδήποτε· ἀλλὰ πολλὰ τὰ ζητούμενα, ὧν χωρὶς οὐ ποιήσει τὰ ἑαυτοῦ. Τὸν δὲ Χριστοῦ θάνατον τίς οὐκ οἶδεν, ὡς αὐτός ἐστι μόνος ὁ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν εἰσενεγκὼν εἰς τὸν κόσμον; Ἀλλὰ κἀκεῖνο γινώσκομεν, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον ἐκεῖνον, καὶ πίστεως χρεία, καὶ μετανοίας, καὶ ἐξομολογήσεως, καὶ τῆς τῶν ἱερέων εὐχῆς· καὶ οὐκ ἔστι λυθῆναι τῶν ἁμαρτιῶν ἄνθρωπον, μὴ τούτων ἠγησαμένων. Τί οὖν ; Ἀτιμάζομεν τὸν θάνατον ἐκεῖνον, καὶ ἀσθένειαν αὐτοῦ καταγινώσκομεν, ὅτι νομίζομεν μὴ ἀρκεῖν τὰ παρ' ἐκείνου, ἐὰν μὴ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν αὐτῶν εἰσενέγκωμεν; Οὐδαμῶς. Οὐκοῦν οὐδὲ τοῖς εὐχομένοις ὑπὲρ τοῦ τελειωθῆναι τὰ δῶρα τὰ τοιαῦτα ἐγκαλεῖν εὔλογον· ἐπεὶ οὐδὲ, τῇ εὐχῇ θαῤῥοῦντες, ἑαυτοῖς θαῤῥοῦσιν, ἀλλὰ τῷ δώσειν ἐπαγγειλαμένῳ Θεῷ. Τοὐναντίον μὲν γὰρ ὁ τῆς εὐχῆς ἀπαιτεῖ λόγος. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ποιοῦν τὴν εὐχὴν τοῖς εὐχομένοις, τὸ μὴ θαῤῥεῖν ἑαυτοῖς περὶ τῶν ζητουμένων, ἀλλὰ παρὰ τῷ Θεῷ μόνῳ πιστεύειν εὑρήσειν αὐτά. Καὶ τοῦτο βοᾷ ὁ εὐχόμενος, δι' ὧν ἑαυτὸν ἀφεὶς, εἰς τὸν Θεὸν καταφεύγει, ὡς τῆς ἑαυτῆς κατέγνω δυνάμεως, καὶ διὰ τοῦτο τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἐπιτρέπει. Οὐκ ἐμὸν, φησὶ, τοῦτο, οὐδὲ τῆς ἐμῆς ἰσχύος, ἀλλὰ σοῦ δεῖται, καὶ σοὶ τὸ πᾶν ἀνατίθημι. καὶ μάλιστ' ὅταν ὑπὲρ φύσιν καὶ πάντα νικῶντα λόγον εὐχώμεθα, οἷα τὰ τῶν μυστηρίων. Τότε γὰρ τῷ Θεῷ μόνῳ θαῤῥεῖν τοὺς εὐχομένους πᾶσα ἀνάγκη. Ταῦτα γὰρ οὔτε ἐνθυμηθῆναι δυνατὸν ἦν ἄνθρωπον, μὴ τοῦ Θεοῦ διδάξαντος, οὔτε ἐπιθυμῆσαι, μὴ ἐκείνου παραινέσαντος· οὔτε προσδοκῆσαι λαβεῖν, μὴ τοῦ ἀψευδοῦς τοῦτο ἐλπίσαντος. Ὥστε οὐδὲ εὔξασθαι περὶ τούτων, ἐτόλμησεν ἄν οὐδείς, εἰ μὴ αὐτὸς ἔδειξεν ἀσφαλῶς ὡς ἄρα αἰτεῖσθαι ταῦτα βούλεται, καὶ χορηγεῖν τοῖς αἰτουμένοις ἑτοίμως ἔχει. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀμφίβολος ἐνταῦθα ἡ

sant imbecillitatis. Deinde sibi ipsis magis videntur confidere : et tertio, rem tantam, nempe sacramentum, a re dubia, videlicet humana oratione, volunt pendere, et quod oportet firmissime credere, efficiunt plenum dubitatione. Non enim necesse est eum qui orat, exaudiri, etiamsi sit virtute Paulus. Hæc autem omnia non est solvere difficile : et primum ab ipsis verbis divi Joannis, quibus nituntur. Si enim hoc verbum id potest quod sermo opifex, illud consideremus. « Dixit Deus, Crescite et multiplicamini. » Quid ergo? Post illum sermonem nullo adhuc egemus, et nullo nobis alio opus est ad generis incrementum? an etiam matrimonio et conjunctione, et alia cura opus est, et sine his fieri non potest ut genus constet et propagetur? Ergo sicut illic ad liberorum procreationem matrimonium necessarium ducimus : et post matrimonium pro eo ipso rursus oramus, nec videmur opificem sermonem habere despicatui, scientes ipsum quidem esse causam generationis, sed hoc modo, per matrimonium, per nutrimentum, per alia : ita etiam credimus ipsum esse quod operatur mysterium, Domini scilicet verbum, sed sic per sacerdotem, per ejus interpellationem et orationem. Non enim per omnia simpliciter operatur, neque quomodocunque, sed multa sunt quæ requiruntur, sine quibus non faciet quæ sua sunt. De morte autem Christi, quis nescit eam esse solam, quæ peccatorum remissionem in mundum introduxerit? Sed illud etiam scimus, quod post mortem illam etiam fide et pœnitentia et confessione opus est, et sacerdotum oratione, nec potest homo solvi a peccatis, nisi hæc præcesserint. Quid igitur? mortemne illam despicimus, et eam impotentiæ condemnamus, quod existimamus non sufficere quæ ejus sunt, nisi etiam nostra ipsorum afferamus? Nequaquam. Neque ergo merito accusandi sunt qui orant ut dona perficiantur. Quandoquidem, nec orationi confidentes, sibi ipsis confidunt, sed Deo, qui se daturum est pollicitus. Contrarium enim postulat orationis ratio. Hoc est enim quod orationis causa est iis qui orant, quod sibi ipsis non fidant de iis quæ petuntur, sed credant se a Deo solo ea inventuros. Et hoc clamat is qui orat, dum seipso relicto ad Deum confugit, quod suam condemnavit potentiam, et propterea universum Deo permittit. Non est, inquit, hoc meum, neque mearum virium, sed te indiget, et tibi universum committo : et maxime quando quæ sunt super naturam et omnem vincunt rationem, oramus, ut quæ sunt mysteriorum. Tunc enim soli Deo confidere orantes omnino necesse est. Hæc enim neque potuisset homo cogitare, nisi Deus docuisset : nec desiderare, nisi ille suasisset : neque exspectasset accipere, nisi qui a mendacio est alienus, eam spem dedisset. Quare nec pro iis quidem orare ausus esset aliquis, nisi ipse certe ostendisset, quod ea vult peti et suppeditare iis qui ea prompte petunt. Propterea nec dubia est oratio, nec finem habet incertum,

cum ipse Dominus per omnia ostenderit se velle dare. Propterea mysteriorum sanctificationem orationi sacerdotis credimus, non tanquam alicui humanæ, sed tanquam Dei potentiæ fidentes. Non enim propter orantem hominem, sed propter Deum exaudientem, neque quod ille rogavit, sed quod veritas se esse daturum est pollicita. Quod autem Christus ostendit se hanc semper velle nobis gratiam dare, nec dicere quidem opus est. Propterea enim in terram venit, et sacrificatus est, et mortuus, et propterea altaria et sacerdotes et omnis purgatio, et omnia præcepta et doctrinæ et adhortationes, ut hanc nobis mensam apponat. Propterea illud etiam Pascha se desiderare dicebat, quod hoc verum Pascha erat discipulis traditurus; propterea jussit, « Hoc facite in meam recordationem, » quod vult semper a nobis sacrum fieri. Quæ ergo fuerit orantibus dubitatio de eo quod petitur, si accepturi sunt? quod hi quidem orant ut accipiant: qui autem dare potest, dare cupit. Ita qui sanctificationi donorum per orationem confidunt, nec Servatoris voces despiciunt, nec a re dubia, humana scilicet oratione, mysterium dependere oportere statuunt, ut Latini nos frustra criminantur. Nam etiam sanctissimum unguentum, quod ejusdem esse ordinis cum divina communione dicit beatus Dionysius, oratione peragitur et sanctificatur. Quod autem operando sacramento deserviat et sanctificet, nulla est piis dubitatio; et sacerdotis et pontificis ordinatio simili modo per orationem peragitur. « Oremus enim, inquit, pro ipso, ut veniat in ipsum gratia sanctissimi Spiritus; » post impositionem manus, is qui ordinat, ad clerum clamat; et in ea quæ fit in Latinorum Ecclesia pontificis ordinatione, postquam infudit unguentum in caput ejus qui ordinatur, qui ordinat, optat locupletem sancti Spiritus gratiam in eum descendere. Peccatorum quoque remissio pœnitentibus datur per orationem sacerdotum, et ultimum olei sacramentum similiter perficit sacerdotum oratio: quod etiam corporalis morbi medelam et peccatorum remissionem dat iis quibus peragitur, ut habet apostolica traditio: « Infirmatur enim aliquis in vobis, inquit, accersat presbyteros Ecclesiæ, et orent pro ipso, ungentes eum oleo, et oratio fidei servabit laborantem, et suscitabit eum Dominus; et, si peccata fecerit, remittentur ei. » Qui ergo orationem in sacramentis reprobant, ad hæc quid dicent? Si enim est incertum quod fit a precibus, ut ipsi dicunt, incertum quidem est an id sit sacerdos quod esse dicitur; incertum autem an unguentum possit sanctificare; et ita nec sacramentum quidem constare potest sacræ communionis, cum neque sit vere sacerdos, nec altare. Neque enim verbum Domini, ab idiota privatave persona dictum, efficiendi sacramenti vim ipsi habere dixerint, neque sine altari. Altare enim supra quod panis ponendus est, unguento sanctificatur: quod quidem unguentum precibus

A εὐχῇ, οὐδὲ τὸ πέρας ἄδηλον ἔχει, αὐτοῦ τοῦ δοῦναι Κυρίου, διὰ πάντων δείξαντος ὅτι βούλεται δοῦναι. Διὰ τοῦτο τῶν μυστηρίων τὸν ἁγιασμὸν τῇ εὐχῇ τοῦ ἱερέως πιστεύομεν, οὐχ ὡς ἀνθρωπίνῃ τινὶ, ἀλλ' ὡς Θεοῦ δυνάμει θαῤῥοῦντες. Οὐ γὰρ διὰ τὸν εὐχόμενον ἄνθρωπον, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐπακούοντα Θεόν· οὐδ' ὅτι ἐκεῖνος ἐδεήθη, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀλήθεια ἐπηγγείλατο δώσειν. Ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς ἔδειξεν ὡς βούλεται ταύτην ἀεὶ δεδόναι τὴν χάριν, οὐδὲ λόγου δεῖται. Διὰ τοῦτο γὰρ εἰς τὴν γῆν ἦλθε, καὶ ἐτύθη, καὶ ἀπέθανε. Διὰ τοῦτο θυσιαστήρια καὶ ἱερεῖς, καὶ πᾶσα κάθαρσις καὶ πᾶσαι ἐντολαὶ, καὶ διδασκαλίαι καὶ παραινέσεις, ἵνα τὴν τράπεζαν παραθῇ ταύτην ἡμῖν. Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ Πάσχα ἐπιθυμῆσαι ἔλεγεν ἐκείνου, ὅτι τοῦτο ἔμελλε τηνικαῦτα παραδιδόναι τὸ ἀληθινὸν
B Πάσχα τοῖς μαθηταῖς· διὰ τοῦτο ἐκέλευσε « τοῦτο ποιεῖν εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, » ὅτι τοῦτο βούλεται ἱερουργεῖσθαι ἀεὶ παρ' ἡμῶν. Τίς οὖν ἔτι περὶ τοῦ ζητουμένου τοῖς εὐχομένοις ἀμφιβολογία γένοιτ' ἄν, εἰ λήψονται μὲν ὃ δέονται οὗτοι λαβεῖν· ὁ δὲ δοῦναι δυνάμενος διδόναι ἐπιθυμεῖ; Οὕτως οἱ τὸν ἁγιασμὸν τῶν δώρων τῇ εὐχῇ πιστεύοντες, οὔτε τοῦ Σωτῆρος τὰς φωνὰς περιορῶσιν [οὔτε ἑαυτοῖς θαῤῥοῦσιν], οὔτε ἀμφιβόλου πράγματος τὸ μυστήριον ἐξαρτῶσι τῇ ἀνθρωπίνῃ εὐχῇ, ὡς οἱ Λατῖνοι μάτην ἡμῖν ἐγκαλοῦσιν, ἐπεὶ καὶ τὸ πανάγιον μύρον, ὃ τῇ θείᾳ κανονίᾳ ὁ μακάριος Διονύσιός φησιν ὁμοταγὲς εἶναι, τῇ εὐχῇ τελεῖται καὶ ἁγιάζεται. Καὶ ὡς εἷς τελεστικὴ καὶ ἁγιαστικὴ, οὐδεμία τοῖς εὐσεβέσιν ἀμφιβολία· καὶ ἡ τοῦ ἱερέως χειροτονία τὸν ἴσον τρόπον, καὶ ἡ
C τοῦ ἀρχιερέως, διὰ τῆς εὐχῆς ἱερουργεῖται. « Εὐξώμεθα γὰρ, φησὶν, ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα ἔλθοι ἐπ' αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ παναγίου Πνεύματος· » μετὰ τὴν ἐπίθεσιν τῆς χειρὸς ὁ χειροτονῶν πρὸς τὸν κλῆρον βοᾷ. Καὶ ἐν τῇ τῶν Λατίνων δὲ Ἐκκλησίᾳ τελουμένῃ χειροτονίᾳ τοῦ ἱερέως, μετὰ τὸ ἐπιχέαι τὸ μύρον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ χειροτονουμένου, ὁ τελῶν εὔχεται τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπ' αὐτὸν κατελθεῖν πλουσίαν· καὶ ἄφεσις ἁμαρτιῶν τοῖς μετανοοῦσι διὰ τῆς εὐχῆς τῶν ἱερέων δίδοται· καὶ τὸ τελευταῖον τοῦ ἐλαίου μυστήριον ὡσαύτως ἡ τῶν ἱερέων εὐχὴ τελεσιουργεῖ· ὃ καὶ ἴασιν σωματικῆς νόσου καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τοῖς τελουμένοις δυνάται, ὡς ἡ ἀποστολικὴ παράδοσις ἔχει. « Ἀσθενεῖ γάρ τις ἐν ὑμῖν,
D φησὶ, προσκαλέσασθε τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ προσευξάσθωσαν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν καμόντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος, κἂν ἁμαρτίας ᾖ πεποιηκὼς, ἀφεθήσεται αὐτῷ. » Οἱ τοίνυν τὴν εὐχὴν ἐν τοῖς μυστηρίοις ἀποδοκιμάζοντες, τί πρὸς ταῦτα ἐροῦσιν; Εἰ γὰρ ἄδηλόν τὸ παρὰ τῶν εὐχῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἄδηλον μὲν ὁ ἱερεὺς, εἰ τοῦτο ἔστιν ὃ καλεῖται· ἄδηλον δὲ τὸ μύρον, εἰ δύναται ἁγιάζειν· καὶ οὕτως οὐδὲ τὸ μυστήριον συνεστάναι δύναται τῆς ἱερᾶς κοινωνίας, οὔτε ἱερέως ἀληθῶς ὄντος, οὔτε θυσιαστηρίου. Οὔτε γὰρ παρὰ ἰδιώτου λεγόμενον τὸν τοῦ Κυρίου λόγον τελεσιουργίαν φαῖεν ἂν οὐδ' αὐτοὶ, οὔτε χωρὶς τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ γὰρ καὶ τὸ θυσιαστήριον ἐν ᾧ δεῖ

τιθέναι τὸν ἄρτον, τῷ μύρῳ ἁγιάζεται, ὃ δὴ μύρον διὰ τῶν εὐχῶν τελεσιουργεῖται, Ἔτι δὲ καὶ ἁμαρτιῶν ἄφεσιν τίς ἡμῖν δώσει βεβαίως, τῶν ἱερέων καὶ τῆς αὐτῶν δεήσεως ἀμφιβαλλομένων; Καὶ οὐδὲν ἄλλο λοιπὸν, ἢ πάντα τὸν Χριστιανισμὸν ἐκ μέσου ποιῆσαι, ταῖς καινοτομίαις ἀκολουθοῦντας αὐτῶν. Φαίνεται τοίνυν ὡς ἐκείνοις μᾶλλον οἱ ταῦτα ἀξιοῦσιν, ἐν ἀμφιβολίᾳ κεῖται τὰ τῆς ἀρετῆς, καὶ πολὺν ἔχει τὸ πρᾶγμα κίνδυνον, ἀλλότρια τῶν πατρικῶν παραδόσεων καὶ τῆς ἐν αὐταῖς ἀσφαλείας ἐπινοοῦσιν. Ὅτι μὲν γὰρ ὁ Θεὸς εὐχόμενος ἐπινεύει, καὶ δίδωσι Πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτὸν, καὶ οὐδὲν ἀδυνατεῖ τοῖς μετὰ πίστεως αὐτοῦ δεομένοις, αὐτὸς εἶπεν ὁ Θεός· καὶ οὐδεμία μηχανὴ τοῦ μὴ ἀληθῆ ταῦτ' εἶναι. Ὅτι δὲ διηγουμένοις ὅτιοῦν τῶν λογίων συμβαίνει τι τοιοῦτον, οὐδαμῆ λέγεται. Καὶ τὸ μὲν εὐχῇ τὰ μυστικὰ τελεῖν οἱ Πατέρες παρέδοσαν, ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἐκείνους ἐκδεξαμένων παραλαβόντες· τά τε ἄλλα, καθάπερ ἔφην, καὶ τὴν ἱερὰν εὐχαριστιαν, μετὰ πολλοὺς ἄλλους καὶ μέγας Βασίλειος, καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, οἱ μεγάλοι τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι· οἷς τοὺς ἀντιλέγοντας οὐδὲ λόγου τινὸς ἀξιοῦν χρὴ, τοὺς εὐσεβεῖν βουλομένους. Τὸν δὲ τοῦ Κυρίου περὶ τῶν μυστηρίων λόγον, ἐν εἴδει διηγήσεως λεγόμενον, πρὸς τὸν ἁγιασμὸν τῶν δώρων ἀρκεῖν, οὐδεὶς, οὔτε τῶν ἀπόστολων οὔτε τῶν διδασκάλων εἰπὼν φαίνεται· ἀλλ' ὅτι μὲν ἅπαξ ὑπὸ τοῦ Κυρίου λεχθεὶς, αὐτῷ τῷ ὑπ' ἐκείνου λέγεσθαι, ὡς ὁ δημιουργικὸς λόγος ἀεὶ ἐνεργεῖ, καὶ ὁ μακάριός φησι Ἰωάννης. Ὅτι δὲ νῦν ὑπὸ τοῦ ἱερέως λεγόμενος, διὰ τὸ ὑπ' ἐκείνου λέγεσθαι, τοῦτο δύναται, οὐδαμόθεν ἔστι μαθεῖν· ἐπεὶ οὐδ' αὐτὸς ὁ δημιουργικὸς λόγος ἐνεργεῖ, ὅτι ἐφ' ἑκάστων γενόμενος, ὑπό τινος ἀνθρώπου λέγεται, ἀλλ' ὅτι ἐστὶν ἅπαξ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένος.

conficitur. Præterea autem peccatorum remissionem quis sacerdos nobis certo dabit, si de eorum oratione dubitetur? Et nihil omnino aliud restat quam ut omnem Christianismum de medio tollant qui eorum novitates sequuntur. Videtur ergo quod illis potius, si ita censent, in dubio virtus sita est, resque in magno periculo versatur iis qui a paternis traditionibus et quæ in iis est securitate, aliena excogitant. Quod enim orationibus Deus annuit, et dat Spiritum sanctum iis qui ipsum petunt, et nihil sit impossibile iis qui cum fide ipsum rogant, ipse dixit Deus; nec ulla ratione fieri potest quin hæc vera sint. Quod autem tale quid evenerit iis qui quidpiam ex eloquiis narrant, nusquam dicitur. Et oratione quidem sacramenta peragere, tradiderunt Patres, qui ab apostolis et qui eis successserunt, acceperunt, et alia sicut dixi; et sacram Eucharistiam, post multos alios et magnus Basilius et Joannes Chrysostomus, magnæ Ecclesiæ doctores, quibus qui contradicunt, eorum nullam rationem ducere oportet eos qui pii esse volunt. Quod autem sermo Domini, qui de mysteriis in forma narrationis dicitur, sufficiat ad donorum sanctificationem, nullus neque apostolus, nec doctor dixisse cernitur. Sed quod semel a Domino dictus, eo ipso quod ab illo dictus sit, sicut opifex sermo, semper operatur, et dicit etiam beatus Joannes. Quod autem nunc dictus a sacerdote, eo quod ab ipso dicatur, hoc possit, nullo ex loco sciri potest; quandoquidem nec ipse sermo opifex operatur, quod in unoquoque eorum quæ fiunt, ab aliquo homine dicatur, sed quod semel a Deo dictus sit.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ὅτι καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ Λατίνων ἡ τελετὴ κατὰ τὸν αὐτὸν ἡμῖν τελεῖται τρόπον.

Ὁ δὲ παντελῶς αὐτοὺς ἐπιστομίζει, ὅτι καὶ ἡ Λατίνων Ἐκκλησία, εἰς ἣν ἀναφέρειν δοκοῦσι, μετὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, εὔχεσθαι ὑπὲρ τῶν δώρων οὐ παραιτοῦνται. Λανθάνει δὲ αὐτοὺς, ὅτι οὐκ εὐθὺς μετὰ τὸν λόγον εὔχονται, καὶ ὅτι οὐ σαφῶς ἁγιασμὸν αἰτοῦνται, καὶ μεταβολὴν εἰς τὸ Κυριακὸν σῶμα, ἀλλ' ἑτέροις χρῶνται ὀνόμασι πρὸς τοῦτο φέρουσι, καὶ τὰ αὐτὰ δυναμένοις. Τίς δὲ εὐχή; « Κέλευσον ἀνενεχθῆναι τὰ δῶρα ταῦτα ἐν χειρὶ ἀγγέλου, εἰς τὸ ὑπερουράνιόν σου θυσιαστήριον. » Λεγέτωσαν γὰρ, τί ἐστιν αὐτὸ τὸ, « ἀνενεχθῆναι τὰ δῶρα ταῦτα; » Ἢ γὰρ τοπικὴν μετάθεσιν αὐτοῖς εὔχονται, ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τῶν κάτω τόπων εἰς τὸν οὐρανὸν, ἢ ἀξίαν τινὰ, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα μεταβολήν. Ἀλλ' εἰ μὲν τὸ πρότερον, τί ὄφελος ταύτης ἡμῖν τῆς εὐχῆς ἀφ' ἡμῶν ἀρθῆναι τὰ ἅγια, ἃ παρ' ἡμῖν εἶναι, καὶ ἐν ἡμῖν μένειν, καὶ εὐχόμεθα καὶ πιστεύομεν, ὡς τοῦτο ὂν τὸ εἶναι τὸν Χριστὸν μεθ' ἡμῶν, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος; Πῶς δὲ οὐ πιστεύουσιν, εἰ σῶμα Χριστοῦ τοῦτο γιγνώσκουσιν, ὅτι καὶ ἐν ἡμῖν ἐστι, καὶ ὑπερουράνιόν ἐστι, καὶ ἐν δοξῇ τοῦ Πατρὸς κάθηται, τρόπον ὃν οἶδεν αὐτός; Πῶς

CAP. XXX.

Quod etiam in Latinorum Ecclesia eodem quo apud nos modo sacrum celebratur mysterium.

Quod autem os eis omnino obstruit, est quod etiam Latinorum Ecclesia, ad quam se referre videntur, post verbum Domini, pro donis orare non recusat. Ii autem ideo fallunturs, quod Latini non statim post Domini prolatum sermonem orant, et quod non aperte petunt sanctificationem et mutationem in corpus Dominicum, sed aliis utuntur nominibus eo ferentibus, et quæ tantumdem valent. Quæ est autem oratio? « Jube sursum ferri dona hæc in manu angeli ad supercœleste tuum altare. » Dicant enim, quid hoc est, « Sursum dona deferri? » Vel enim localem eis translationem precantur a terra et inferioribus locis in cœlum, vel dignam aliquam et ab humilioribus ad altiora mutationem. Sed si primum quidem, quid hac nobis oratione opus est ut a nobis tollantur sancta, quæ apud nos esse, et in nobis manere et oramus et credimus, tanquam hoc sit, esse Christum nobiscum usque ad consummationem sæculi? Quomodo autem non credunt, si hoc Christi corpus cognoscunt, quod et in nobis est, et est supercœleste, et sedet ad dexteram Patris, quo ipse novit modo? Quomodo au-

tem fuerit quod nondum est, supercœleste ipsum corpus Christi, quod est supercœleste? Quomodo autem etiam sursum feretur in manu angeli, quod super omnem principatum et potestatem et virtutem et omne nomen quod nominatur? Sin autem dignam aliquam et in melius mutationem orant, non video quomodo non sint insigni impietate futuri, si etiam ipsum esse Christi corpus cognoscant, et ad melius quid et sanctius id venturum esse credunt. Unde manifestum est eos omnino scire ea adhuc esse panem et vinum quæ sanctificationem nondum susceperunt, et propterea pro ipsis quidem orant, ut quæ oratione adhuc indigent. Orant autem ut ea sursum ferantur, ut quæ adhuc inferius sita sint, et ad altare, ut quæ nondum sint sacrificata, ut illiç posita sacrificentur. Opus autem habent manu angeli, nempe quod secundæ humanæ hierarchiæ, ut vult divinus Dionysius, a prima angelorum hierarchia auxilium feratur. Hæc oratio nihil aliud confert donis quam mutationem in corpus et sanguinem Domini. Non enim locus super cœlos Deo separatus in quo oportet sacrificare, altare illud existimandum est. Ea enim ratione non multum differemus ab iis qui in monte Samariæ dicunt esse locum ubi oportet adorare, vel Hierosolymis. Sed quoniam, ut ait beatus Paulus, « unus Deus, unus etiam intercessor Dei et hominum Jesus Christus, » omnia quæ intercedendi vim habent et sanctificationem nobis præbent, solus est ipse Servator. Quænam ergo sunt quæ intercedendi vim habent et sanctificant? Sacerdos, hostia, altare. Etenim et altare sanctificat, ut vult sermo Domini. « Altare enim, inquit, est quod donum sanctificat. » Ergo quoniam solus ipse est qui sanctificat, solus fuerit sacerdos et hostia et altare. Et quod sacerdos quidem et hostia, ipse dixit : « Pro ipsis enim, inquit, ego sanctifico meipsum. » Quod autem etiam altare, sanctissimus testatur Dionysius, dicens in libro *De unguento* : « Si enim est divinissimum nostrum altare Jesus, divina divinarum mentium consecratio, in quo, ut vult eloquium, consecrati et mystice tanquam holocaustum sacrificati oblationem habemus, supermundanis oculis aspiciamus ipsum divinissimum altare. » Ad hoc supercœleste altare orat sacerdos dona sursum ferri, quod est sanctificari, in ipsum supercœleste Christi corpus mutari : non locum mutantia, et a terra translata in cœlum : quoniam videmus ipsa adhuc apud nos esse, et post orationem nihilo secius. Quoniam enim altare sanctificat dona ei superimposita, idem est orare ut dona sanctificentur, et in altari posita esse. Quæ est autem sanctificatio, quæ altare sanctificat? Dona imposita et quo ipse sacerdos seipsum sanctificavit, oblata esse Deo dona et sacrificata. Quoniam enim idem est et sacerdos, et altare, et hostia, idem est et a sacerdote sacrificatum esse, et in hostiam illam mutatum esse, et in illo supercœlesti altari posita et dedicata esse. Propterea

A δ' ἂν εἴη ὑπερουράνιον τὸ μήπω γενόμενον αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὑπερουράνιον; Πῶς δὲ καὶ ἀνενεχθήσεται ἐν χειρὶ ἀγγέλου, τὸ ὑπὲρ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν, καὶ δύναμιν καὶ πᾶν ὄνομα ὀνομαζόμενον; Εἰ δὲ ἀξίαν τινὰ αὐτοῖς εὔχονται καὶ τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολήν, οὐκ οἶδα εἴ τινα καταλείψουσιν ἀσεβείας ὑπερβολήν, εἴγε καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Χριστοῦ εἶναι ἀναγινώσκουσι, καὶ ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ ἁγιώτερον ἥξειν αὐτὰ πιστεύουσιν. Ὅθεν δῆλοι πάντως εἰσὶν, ἄρτον ἔτι καὶ οἶνον μήπω δεξάμενα τὸν ἁγιασμὸν, εἰδότες αὐτά· καὶ διὰ τοῦτο εὔχονται μὲν ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς ἔτι δεομένων εὐχῆς, εὔχονται δὲ ἀνενεχθῆναι, ὡς ἔτι κείμενα κάτω, καὶ εἰς τὸ θυσιαστήριον ὡς μήπω τεθυμένα, ἵνα ἐκεῖ τεθέντα τυθῶσι. Δεῖται γὰρ
B ἀγγέλου χειρὸς ὡς τῆς δευτέρας ἱεραρχίας τῆς ἀνθρωπίνης, κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, ὑπὸ τῆς πρώτης ἱεραρχίας τῶν ἀγγέλων βοηθουμένων· αὐτὴ ἡ εὐχὴ οὐδὲν ἕτερόν ἐστι δυναμένη τοῖς δώροις, ἢ τὴν εἰς τὸ Κυριακὸν σῶμα καὶ αἷμα μεταβολήν. Οὐ γὰρ δὴ τόπον τινὰ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν ἐξῃρημένον, ἐν ᾧ δεῖ θύειν, τὸ θυσιαστήριον ἐκεῖνο νομιστέον. Οὕτω γὰρ οὐ πολὺ διοισόμεθα τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις λεγόντων ἢ ἐν τῷ ὄρει τῆς Σαμαρείας τὸν τόπον εἶναι ὅπου δεῖ Θεὸν προσκυνεῖν. Ἀλλ' ἐπεὶ, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, « εἷς Θεὸς, εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων Ἰησοῦς Χριστὸς, » πάντα τὰ μεσιτείαν δυνάμενα, τὸν ἁγιασμὸν ἡμῖν ἔχοντα, μόνος ἐστὶν αὐτὸς ὁ Σωτήρ. Τίνα δὲ τὰ μεσιτείαν συνάγοντα, καὶ ἁγιάζειν δυνάμενα; Ἱερεὺς, ἱερεῖον, θυσια-
C στήριον. Καὶ γὰρ τὸ θυσιαστήριον ἁγιάζει, κατὰ τὸν Κυρίου λόγον, τὸ θυσιασθῆναι· « Τὸ θυσιαστήριον γὰρ, φησὶ, τὸ ἁγιάζον τὸ δῶρον. » Οὐκοῦν ἐπεὶ μόνος αὐτός ἐστιν ὁ ἁγιάζων, μόνος ἂν εἴη ὁ ἱερεὺς, καὶ ἱερεῖον καὶ θυσιαστήριον. Καὶ ὅτι μὲν ὁ ἱερεὺς καὶ ἱερεῖον, αὐτὸς εἶπεν· « Ὑπὲρ αὐτῶν γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν· » ὅτι δὲ καὶ θυσιαστήριον, ὁ ἱερώτατος μαρτυρεῖ Διονύσιος, λέγων ἐν τῷ *Περὶ τοῦ μύρου* λόγῳ· « Εἰ γάρ ἐστι τὸ θειότατον ἡμῶν θυσιαστήριον ὁ Ἰησοῦς, ἡ θεαρχικὴ τῶν θείων νόων ἀφιέρωσις, ἐν
D ᾧ κατὰ τὸ λόγιον ἀφιερούμενοι, καὶ μυστικῶς ὁλοκαυτούμενοι, τὴν προσαγωγὴν ἔχομεν, ὑπερκοσμίοις ὀφθαλμοῖς ἐποπτεύσωμεν τὸ θειότατον αὐτὸ θυσιαστήριον. » Εἰς τοῦτο τὸ θυσιαστήριον τὸ ὑπερουράνιον τὰ δῶρα εὔχεται ἀνενεχθῆναι ὁ ἱερεὺς, ἵνα ἐστὶν ἁγιασθῆναι, εἰς αὐτὸ τὸ ὑπερουράνιον σῶμα τοῦ Κυρίου μεταβληθῆναι· οὐ τόπον ἀμείψαντα, καὶ ἀπὸ τῆς γῆς γενόμενα εἰς τὸν οὐρανὸν, ἐπεὶ ὁρῶμεν αὐτὰ παρ' ἡμῖν ὄντα ἔτι, καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν οὐδὲν ἧττον. Ἐπεὶ γὰρ τὸ θυσιαστήριον ἁγιάζει τὰ τεθέντα αὐτῷ δῶρα, ταὐτόν ἐστιν, εὔχεσθαι τοῖς δώροις ἁγιασθῆναι, καὶ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ τεθῆναι. Τίς δὲ ὁ ἁγιασμὸς ὃν ἁγιάζει τὸ θυσιαστήριον; Τὰ τεθέντα αὐτῷ δῶρα· ὃν αὐτὸς ὁ ἱερεὺς ἡγίασεν ἑαυτὸν, τῷ προσενεχθῆναι τῷ Θεῷ καὶ τεθῆναι. Ἐπεὶ γὰρ ὁ αὐτός ἐστι καὶ ἱερεὺς, καὶ θυσιαστήριον καὶ ἱερεῖον, ταυτόν ἐστιν, ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἐκείνου ἱερουργηθῆναι, καὶ εἰς τὸ ἱερεῖον ἐκεῖνο μεταβληθῆναι, καὶ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ ἐκείνῳ

τῷ ὑπερουρανίῳ ἀνατεθῆναι. Διὰ τοῦτο εἴ τι τῶν τριῶν ἀπολαβὼν εὔξαιο, τὸ πᾶν ηὔξω, τὸ ζητούμενον ἔχεις, τὴν θυσίαν ἐτέλεσας. Οἱ μὲν γὰρ παρ' ὑμῖν ἱερεῖς, ὡς ἱερεῖον τὸν Χριστὸν βλέποντες, τοῖς δώροις εὔχονται τὴν ἐν ἐκείνῳ θέσιν, ῥήμασι διαφόροις καὶ λόγοις, ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα εὐχόμενοι. Τούτου χάριν, οἱ παρ' ἡμῖν ἱερεῖς, μετὰ τὸ εὔξασθαι τοῖς δώροις τὴν εἰς τὸ θεῖον σῶμα καὶ αἷμα μεταβολὴν, μνησθέντες τοῦ ὑπερουρανίου θυσιαστηρίου, οὐκ ἔτι εὔχονται εἰς αὐτὸ ἀνενεχθῆναι τὰ δῶρα· ἀλλ' ὡς ἤδη ἀνενεχθέντων ἐκεῖ καὶ προσδεχθέντων εὔχονται καταπεμφθῆναι ἡμῖν τὴν χάριν καὶ τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. « Εὐξώμεθα γὰρ, φησὶ, ἐπὶ τῶν ἁγιασθέντων δώρων. » Ἵνα ἁγιασθῇ; Οὐδαμῶς· ἡγίασται γάρ· ἀλλ' ἵνα ἁγιαστικὰ ἡμῖν γένωνται· ἵνα ὁ ἁγιάσας αὐτὰς Θεὸς καὶ ἡμᾶς δι' αὐτῶν ἁγιάσῃ. Φανερὸν τοίνυν, ὅτι τὸ ἀτιμάζειν τὴν ὑπὲρ τῶν δώρων εὐχὴν μετὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, οὐδὲ τῆς τῶν Λατίνων Ἐκκλησίας ἐστὶν ἁπλῶς, ἀλλ' ἐνίων ὀλίγων καὶ νεωτέρων, οἳ καὶ τὰ ἄλλα αὐτὴν ἐλυμήναντο· εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαιροῦντες ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς εὐχῆς.

A cum aliquod horum trium receperis, ores, universum oras, habes quod petis, perfecisti sacrificium. Vestri quidem sacerdotes tanquam hostiam Christum aspicientes, orant ut dona in illo ponantur, verbis diversis et sermonibus unam et eamdem rem orantes. Et ideo nostri sacerdotes, postquam oraverint ut dona in divinum corpus et sanguinem mutentur, recordantes supercœlestis altaris, non amplius orant ut dona ad ipsum sursum ferantur, sed tanquam iis jam sursum latis et susceptis, orant ut nobis dimittatur gratia et donum sancti Spiritus. « Oremus, inquit, pro sanctificatis donis. » Ut sanctificentur? Minime. Sunt enim sanctificata, sed ut nos sanctificent, ut Deus qui ea sanctificavit, nos quoque per ea sanctificet. Clarum est ergo, B quod contemnere orationem pro donis post sermonem Domini, ne Latinorum quidem omnino est Ecclesiæ, sed paucorum quorumdam et recentiorum, qui ei quoque in aliis detrimentum afferunt, ut qui ad nihil aliud se tam opportune gerunt, quam ad aliquid novum dicendum et audiendum. Et hæc quidem de oratione.

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Τίνος χάριν ἱερεὺς εἰς τὸν ἁγιασμὸν τῶν δώρων, οὐ τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ τὸν Πατέρα καλεῖ;

Ἀλλὰ τίνος χάριν οὐ τὸν Υἱὸν ἐπὶ τὸ ἁγιάσαι τὰ δῶρα ὁ ἱερεὺς καλεῖ, ἱερέα ὄντα καὶ ἁγιάζοντα, καθάπερ εἴρηται, ἀλλὰ τὸν Πατέρα; Ἵνα μάθῃς ὅτι τὸ ἁγιάζειν ὁ Σωτὴρ, οὐχ ὡς ἄνθρωπος ἔχει, C ἀλλ' ὡς Θεός· καὶ διὰ τὴν δύναμιν τὴν θείαν, ἣν κοινὴν κέκτηται μετὰ τοῦ Πατρός.

Τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος δηλῶσαι βουλόμενος, ὅτε ἐτέλει τὸ μυστήριον, εἰς τὸν οὐρανὸν ἔβλεπε, καὶ τῷ Πατρὶ ἀνεδείκνυε τὸν ἄρτον. Διὰ τοῦτο καὶ ἔνια τῶν θαυμάτων οὕτω φαίνεται ποιῶν, ἐν σχήματι τῆς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχῆς, ἵνα δείξῃ ὡς οὐ φύσεως; ἀνθρωπίνης ἐστὶ τὰ τοιαῦτα, καθ' ἣν Μητέρα ἔσχεν ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλὰ τῆς ἑαυτοῦ θειότητος, καθ' ἣν τὸν Θεὸν ἔσχε Πατέρα. Καὶ ὅτε δὲ ἔμελλε ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀναβαίνειν, βουλόμενος σημᾶναι τὰ; δύο θελήσεις αὐτοῦ, τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, τὴν μὲν θέλησιν τῆς ἑαυτοῦ θειότητος τῷ Πατρὶ ἀνετίθει, τὴν δὲ θέλησιν τῆς ἀνθρωπότητος; ἑαυτοῦ θέλησιν ἔλεγεν εἶναι· « Οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, D φησὶν, ἀλλ' ὡς σύ· » καὶ, « Μὴ τὸ θέλημά μου, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω. » Ὅτι γὰρ καὶ αὐτὸς ταύτην ἤθελε τὴν θέλησιν, ἣν ἀπεπλήρου τῷ Πατρὶ, δῆλος ἦν καὶ ἀπ' αὐτῶν τούτων τῶν ῥημάτων, ἐν οἷς δοκεῖ διαιρεῖν τὴν ἑαυτοῦ θέλησιν τῆς θελήσεως τοῦ Πατρός. Τὸ γάρ· « Μὴ τὸ θέλημά μου, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω, » συντιθεμένου ἦν καὶ τὰ αὐτὰ βουλομένου. Δῆλος δὲ ἦν, ὅτε ἐπετίμα τῷ Πέτρῳ ἀπευχομένῳ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ τὸν θάνατον· καὶ ἔτι ἐν οἷς ἔλεγεν· « Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πρὸ τοῦ με παθεῖν. » Τοῦ πρὸς τῷ πάθει πάσχα, φησὶν, ἐπεθύμησα, μονονοὺ λέγων· Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα αὐτὰ τὰ πρόθυρα τοῦ πάθους ἰδεῖν. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

CAP. XXXI.

Quanam de causa sacerdos ad donorum sanctificationem non Filium, sed Patrem invocat?

Sed quanam de causa non Filium ad dona sanctificanda vocat sacerdos, cum is sit et sacerdos, et sanctificet, sicut dictum est, sed Patrem? Ut scias quod Servator habet illud, nempe sanctificare, non ut homo, sed ut Deus, per divinam potentiam, quam habet communem cum Patre.

Hoc ipsum etiam volens Dominus significare, quando peregit mysterium, in cœlum aspexit, et Patri panem ostendit. Ea de causa etiam nonnulla miracula ita videbatur facere specie orationis ad Deum, ut ostenderet non esse hæc humanæ naturæ, per quam habuit Matrem in terra, sed suæ divinitatis, per quam Deum habuit Patrem. Porro autem quando crucem erat ascensurus, volens significare duas voluntates, divinam scilicet et humanam, suæ quidem divinitatis voluntatem Patri attribuit, humanitatis autem voluntatem suam esse dixit. « Non sicut ego volo, inquit, sed sicut tu vis, » et : « Non mea voluntas, sed tua fiat. » Quod enim ipse etiam hanc habuit voluntatem, quam Patri implevit, ex his ipsis etiam verbis manifestum est, in quibus videtur separare voluntatem suam a voluntate Patris. Hoc enim, « Non voluntas mea sed tua fiat, » est ejus qui assentitur et vult eadem. Id etiam ostendit, quando Petrum increpavit, qui crucem ejus et mortem deprecabatur; et præterea quando dixit, « Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum, antequam ego patiar. » Pascha, inquit, ante passionem desideravi : propemodum dicens : Desiderio desideravi ipsa passionis videre vestibula. Et hæc quidem hactenus.

CAP. XXXII.

De sacrificio ipso, et quid est quod sacrificium suscipit.

De ipso autem sacrificio operæ pretium est illud quærere. Quia enim non figuræ sacrificii, neque sanguinis imago, sed vere est mactatio et sacrificium, quæramus quid est sacrificatum, panis an corpus Domini? videlicet quando dona sacrificantur, priusquam sint sanctificata, an postea. Et si panis quidem est quod sacrificatur, primum quidem quodnam fuerit panis sacrificium: deinde non est hoc nobis mysterium, videre panem mactatum, sed Agnum Dei, qui sua morte tollit peccata mundi. Sin autem ipsum Dominicum corpus sacrificatur, hoc certe ne fieri quidem potest. Non enim amplius occidi vel percuti potest, cum jam ab interitu et corruptione alienum et immortale effectum sit. Quod si fieri posset ut adhuc aliquid tale pateretur, oporteret esse et qui crucifigerent, et omnia alia convenire quæ illud sacrificium effecerunt, siquidem non figura mactationis, sed vera mactatio esse ponitur. Deinde quo modo Christus semel est mortuus, et suscitatus, non amplius moritur, et semel passus est in consummatione sæculi, et semel dicitur oblatus, ut multorum peccata offerret? Si enim in unaquaque mysterii celebratione ipse sacrificatur, quotidie moritur. Quid ad hæc ergo dicendum est? Sacrificium neque antequam panis sanctificetur, neque postquam est sanctificatus, peragitur, sed eo ipso tempore quo sanctificatur. Sic enim necesse est omnia quæ de Deo creduntur, conservari, et nihil omnino excidere. Quænam autem ea sunt? Sacrificium hoc non esse imaginem et figuram sacrificii, sed verum sacrificium; non esse panem id quod sacrificatur, sed ipsum Christi corpus, et præterea unum esse Agni sacrificium, et quod semel factum est. Et primum videamus, an non figura, sed reipsa sacrificium sit mysterii celebratio. Quod enim est ovis sacrificium, quæ ab eo quod non est omnino occisum in occisum fit mutatio, hoc etiam hic fit. Panis enim qui est insacrificatus, mutatur tunc in id quod est sacrificatum. Mutatur enim a pane non mactato in ipsum corpus Christi, quod vere mactatum est. Unde quemadmodum in ove mutatio, vere sacrificium operatur: ita jam hic propter hanc mutationem id quod peragitur, verum est sacrificium; mutatur enim non in figuram, sed in rem mactationis, in ipsum corpus Christi quod sacrificatum est. Sed si panis quidem manens fuisset sacrificatus, panis esset qui mactationem suscepit, et fuisset mactatio tunc panis sacrificium. Quoniam autem utraque mutata sunt, et insacrificatum et panis, et factus est pro insacrificato quidem sacrificatus, pro pane autem corpus Christi, propterea mactatio illa non in pane, sed tanquam in subjecto considerata, corpore Christi, non panis, sed Agni Dei sacrificium et est et dicitur. Clarum est autem quod his positis, nihil necesse est multas fieri oblationes corporis Domini. Quia enim fit hoc sacri-

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

Περὶ τῆς θυσίας αὐτῆς, καὶ τί ἐστι τὸ δεχόμενον τὴν θυσίαν.

Περὶ δὲ τῆς θυσίας αὐτῆς ἄξιον ἐκεῖνο ζητεῖν· Ἐπεὶ γὰρ οὐ τύπος θυσίας οὐδὲ αἵματος εἰκών, ἀλλὰ ἀληθῶς σφαγὴ καὶ θυσία, ζητῶμεν τί τὸ θυόμενον, ὁ ἄρτος ἢ τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα; δηλονότι πότε τὰ δῶρα θύεται, πρὸ τοῦ ἁγιασθῆναι, ἢ μετὰ τὸ ἁγιασθῆναι; Καὶ εἰ μὲν ὁ ἄρτος τὸ θυόμενον, πρῶτον μὲν τίς ἄρτου θυσία γένοιτ' ἄν; Ἔπειτα, οὐ τοῦτο ἡμῖν ἐστι τὸ μυστήριον, ἄρτον ἰδεῖν σφαττόμενον, ἀλλὰ τὸν Ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν αἴροντα τῇ σφαγῇ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Εἰ δὲ αὐτὸ θύεται τὸ Κυριακὸν σῶμα, μάλιστα μὲν οὐδὲ δυνατόν· οὐδὲ γὰρ σφαγῆναι ἔτι ἢ πληγῆναι δύναται, ἀκήρατον ἤδη καὶ ἀθάνατον γενόμενον. Εἰ δὲ ἐξῆν τι τοιοῦτον αὐτὸ ἐνεγκεῖν, ἔδει καὶ τοὺς σταυροῦντας εἶναι, καὶ τἆλλα συνελθεῖν ἅπαντα, ἃ τὴν θυσίαν ἐκείνην εἰργάσαντο· εἴγε οὐ τύπος σφαγῆς, ἀλλὰ σφαγὴ ἀληθὴς ὑπόκειται εἶναι. Ἔπειτα πῶς ὁ Χριστὸς ἅπαξ ἀπέθανε, καὶ ἐγερθείς, οὐκέτι ἀποθνήσκει, καὶ ἅπαξ ἔπαθεν ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἅπαξ λέγεται προσενεχθείς, εἰς τὸ πολλῶν ἀνενεγκεῖν ἁμαρτίας; Εἰ γὰρ καθ' ἑκάστην τελετὴν αὐτὸς θύεται, καθ' ἑκάστην ἀποθνήσκει. Τί οὖν πρὸς ταῦτα ἔστιν εἰπεῖν; Ἡ θυσία οὔτε πρὸ τοῦ ἁγιασθῆναι τὸν ἄρτον, οὔτε μετὰ τὸ ἁγιασθῆναι τελεῖται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ἁγιάζεσθαι. Οὕτω γὰρ ἀνάγκη πάντας συντηρεῖσθαι τοὺς περὶ αὐτῆς πιστευομένους λόγους, καὶ μηδένα πίπτειν. Τίνας δὴ λέγω λόγους; Τὸ τὴν θυσίαν ταύτην μὴ εἰκόνα καὶ τύπον εἶναι θυσίας, ἀλλὰ θυσίαν ἀληθινήν, τὸ μὴ ἄρτον εἶναι τὸ τεθυμένον, ἀλλ' αὐτὸ τὸ τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμα· καὶ πρὸς τούτοις, τὸ μίαν εἶναι τὴν τοῦ Ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ θυσίαν, καὶ ἅπαξ γεγενημένην. Καὶ πρῶτον ἴδωμεν, εἰ μὴ τύπος, ἀλλὰ πρᾶγμα θυσίας ἡ τελετή. Τίς γὰρ ἡ τοῦ προβάτου θυσία, ἡ ἀπὸ τοῦ μὴ ἐσφαγμένου πάντως εἰς τὸ ἐσφαγμένον μεταβολή, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα, γίνεται. Ὁ γὰρ ἄρτος ἄθυτος ὢν μεταβάλλει τότε εἰς τὸ τεθυμένον. Μεταβάλλει γὰρ ἀπὸ ἄρτου μὴ ἐσφαγμένου εἰς αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τὸ σφαγὲν ἀληθῶς. Ὅθεν καθάπερ ἐπὶ τοῦ προβάτου ἡ μεταβολὴ θυσίαν ἀληθῶς ἐργάζεται, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, διὰ τὴν μεταβολήν, θυσία τὸ τελούμενον ἀληθές· μεταβάλλει γὰρ οὐκ εἰς τύπον, ἀλλ' ὡς πρᾶγμα σφαγῆς, εἰς αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τὸ τεθυμένον. Ἀλλ' εἰ μὲν ἄρτος μένων ἐγένετο τεθυμένος, ὁ ἄρτος ἂν ἦν ὁ δεξάμενος τὴν σφαγήν, καὶ ἦν ἂν ἡ σφαγὴ τότε ἄρτου θυσία. Ἐπεὶ δὲ ἀμφότερα μετεβλήθη, καὶ τὸ ἄθυτον καὶ ὁ ἄρτος, καὶ γέγονεν ἀντὶ μὲν ἀθύτου τεθυμένος, ἀντὶ δὲ ἄρτου τὸ σῶμα Χριστοῦ, διὰ τοῦτο ἡ σφαγὴ ἐκείνη οὐκ ἐν τῷ ἄρτῳ, ἀλλ' ὡς ἐν ὑποκειμένῳ θεωρουμένη τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, οὐ τοῦ ἄρτου, ἀλλὰ τοῦ Ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ θυσία καὶ ἔστι καὶ λέγεται. Φανερὸν δὲ ὅτι τούτων ὑποκειμένων, οὐδὲν ἀναγκάζει πολλὰς γίνεσθαι τὰς προσαγωγὰς τοῦ Κυριακοῦ σώματος. Ἐπεὶ γὰρ ἡ θυσία αὐτὴ γίνεται, οὐ σφαττομένου τηνικαῦτα τοῦ Ἀμνοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἄρτου μεταβαλλο-

μένου εἰς τὸν σφαγέντα Ἀμνὸν, πρόδηλον ὡς ἡ μὲν μεταβολὴ γίνεται, ἡ δὲ σφαγὴ οὐ γίνεται τότε, καὶ οὕτω τὸ μὲν μεταβαλλόμενον, πολλὰ, καὶ ἡ μεταβολὴ πολλάκις· τὸ δὲ εἰς ὃ μεταβάλλεται, οὐδὲν κωλύει, ἓν καὶ τὸ αὐτὸ εἶναι, καθάπερ σῶμα ἓν καὶ οὕτως τοῦ σώματος σφαγὴν μίαν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Περὶ τῶν μετὰ τὴν θυσίαν εὐχῶν, καὶ τίς ὁ λόγος καθ' ὃν ἐνταῦθα μνημονεύει τῶν ἁγίων, καὶ τῆς Παναγίας ἐξαιρέτως.

Ὁ δὲ ἱερεὺς, τῆς θυσίας τελεσθείσης, καὶ τὸ ἐνέχυρον τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας προκείμενον ὁρῶν, τὸν Ἀμνὸν αὐτοῦ, ὡς ἤδη τοῦ μεσίτου λαβόμενος, καὶ μεθ' ἑαυτοῦ τὸν παράκλητον ἔχων, γνωρίζει τὰ ἑαυτοῦ αἰτήματα πρὸς τὸν Θεὸν, ἐκχεῖ τὴν δέησιν μετὰ χρηστῆς ἤδη καὶ βεβαίας ἐλπίδος, καὶ ὧν προτιθεὶς τὸν ἄρτον ἐμνήσθη, καὶ ὑπὲρ ὧν τὰς προτελείους εὐχὰς ἐποιήσατο, καὶ τὰ δῶρα προσήνεγκε, καὶ προσδεχθῆναι ταῦτα ἱκέτευε, ταῦτα προσδεχθέντα εὔχεται εἰς ἔργον πρυβῆναι. Τίνα δὲ ταῦτα; Κοινὰ καὶ ζῶσι καὶ ἀπελθοῦσι, τὸ τὴν χάριν ἀντικαταπεμφθῆναι ἀντὶ τῶν δώρων παρὰ τοῦ δεξαμένου ταῦτα Θεοῦ· ἰδίᾳ δὲ τοῖς μὲν ἀπελθοῦσι, ψυχῶν ἀνάπαυσιν, καὶ βασιλείας κληρονομίαν μετὰ τῶν τετελειωμένων ἁγίων· τοῖς δὲ ζῶσι, τὸ μετασχεῖν τῆς ἱερᾶς τραπέζης, καὶ ἁγιασθῆναι, καὶ μηδένα εἰς κρίμα μετασχεῖν· ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰρήνην, εὐετηρίαν, χορηγίαν τῶν ἀναγκαίων, τὸ τελευταῖον, βασιλείας ἀξίους φανῆναι παρὰ τῷ Θεῷ. Ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον ἱκέσιος αὐτὴ ἡ προσαγωγὴ τῆς θυσίας, ἀλλὰ καὶ χαριστήριος, καθάπερ ἐν τοῖς προσιμίοις τῆς τελετῆς, ἡνίκα ὁ ἱερεὺς ὡς δῶρα ἀνατίθησι τῷ Θεῷ προσαγόμενα, καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἐμφαίνει καὶ τὴν ἱκεσίαν· οὕτω καὶ νῦν τυθέντων καὶ τελειωθέντων τῶν δώρων, καὶ εὐχαριστεῖ δι' αὐτῶν τῷ Θεῷ καὶ ἱκεσίαν προσάγει, καὶ τίθησι μὲν τὰς ἀφορμὰς τῆς εὐχαριστίας, προστίθησι δὲ καὶ τὰς ὑποθέσεις τῆς ἱκεσίας. Καὶ τίνες αἱ ἀφορμαὶ τῆς εὐχαριστίας; Οἱ ἅγιοι, καθάπερ καὶ πρότερον εἴρηται. Ἐν τούτοις γὰρ ἡ Ἐκκλησία τὸ ζητούμενον εὗρε, καὶ τῆς εὐχῆς ἔτυχε τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Τίνες δὲ καὶ αἱ ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας; Οἱ μήπω τελειωθέντες, οἱ δεόμενοι εὐχῆς. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἁγίων ἔτι, « Προσάγομέν σοι, φησὶ, τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει προαναπαυσαμένων, πατέρων, προπατόρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, εὐαγγελιστῶν, ἀποστόλων, κηρύκων, ὁμολογητῶν, ἐγκρατευτῶν, καὶ παντὸς πνεύματος ἐν πίστει τετελειωμένου, ἐξαιρέτως τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου, Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, » καὶ ἑξῆς καταλέγει τὸν τῶν ἁγίων ἅπαντα σύλλογον. Οὗτοί εἰσιν ἀφορμαὶ τῆς πρὸς Θεὸν εὐχαριστίας τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὑπὲρ τούτων προσάγει τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν, ὡς χαριστήριον τῷ Θεῷ· καὶ πάντων ἐξαιρέτως τῶν ἄλλων, ὑπὲρ τῆς μακαρίας τοῦ Θεοῦ μητρὸς, ὡς οὔσης ἁγιωσύνης ἐπέκεινα πάσης. Διὰ τοῦτο οὐδὲν αὐτοῖς εὔχεται ὁ ἱερεύς· ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς παρ' ἐκείνων εἰς τὰς

Gcium, Agno non tunc occiso, sed pane mutato in Agnum occisum, clarum est quod fit quidem mutatio, sed non tunc fit occisio : et sic id quod mutatur quidem, multa, et mutatio sæpe; id autem in quod mutatur nihil prohibet unum et idem esse, sicut unum corpus, ita etiam occisionem corporis unam. Et hæc quidem de his.

CAP. XXXIII.

De orationibus post sacrificium, et quænam est oratio, propter quam hic meminit sanctorum, et præcipue Sanctissimæ.

Sacerdos autem, peracto sacrificio, et pignus Dei benignitatis videns, Agnum ejus propositum, tanquam jam intercessore accepto, et secum habens advocatum, notas facit suas ad Deum petitiones; effundit preces cum bona jam et firma spe; et quorum, panes proponens, meminit, et pro quibus preces in celebrandi mysterii præparatione fecit, et dona obtulit, et ut ea susciperentur, supplicavit, ea his jam susceptis, ut in opus exeant, orat. Quænam autem sunt hæc? Communia, et vivis, et iis qui excesserunt : ut pro donis gratia demittatur a Deo qui illa suscepit; separatim autem defunctis quidem animarum requiem, et regni hæreditatem cum sanctis consummatis; vivis autem, ut sint sanctæ mensæ participes, et sanctificentur, et nemo sit ejus in judicium vel condemnationem particeps: remissionem peccatorum, pacem, fertilitatem, rerum necessariarum suppeditationem : et postremo ut regno digni apud Deum appareant. Quia autem oblatio sacrificii non solum versatur in supplicatione, sed etiam gratiarum actione, quemadmodum in proœmio celebrationis mysterii, quando sacerdos tanquam dona Deo dedicat quæ offeruntur, et gratiarum actionem ostendit et supplicationem : ita etiam nunc sacrificatis et perfectis donis, et per ea Deo gratias agit et offert supplicationem, et ponit quidem gratiarum agendarum causas, adjicit autem etiam supplicationis materiam. Et quænam sunt causæ agendi gratias? Sancti, sicut prius dictum est. In iis enim Ecclesia invenit quod petebat, et quod orabat, assecuta est, nempe regnum cœlorum. Quæ est autem materia supplicationis? Qui nondum sunt consummati, qui opus habent oratione. Et de sanctis quidem : « Præterea offerimus tibi, inquit, rationabilem hunc cultum, pro iis qui in fide prius requieverunt, avis, patribus, patriarchis, apostolis, prophetis, evangelistis, martyribus, confessoribus, continentibus, et quolibet spiritu in pace consummato, præcipue autem sanctissima, intemerata, domina nostra Deipara et semper virgine Maria; » et deinceps enumerat omnem sanctorum cœtum. Hi sunt Ecclesiæ agendarum Deo gratiarum causæ. Pro iis offert rationabilem hunc cultum, tanquam Deo gratiarum actionem, et præ cæteris omnibus pro beata Dei Matre ut quæ omnem sanctitatem excedat. Propterea nihil pro eis orat sacerdos, sed potius eos orat, ut ab eis in orationibus adjuvetur. Quia non ad supplicatio-

nem, sed ad gratiarum actionem, ut dictum est, facit pro ipsis donorum oblationem. Post hæc affert etiam supplicationem, et enumerat ea pro quibus supplicat, et precatur omnibus salutem, et si quod bonum est unicuique congruens et conveniens. In quibus hæc etiam dicit : « Præterea offerimus tibi rationabilem hunc cultum, pro orbe terrarum, pro sancta catholica et apostolica Ecclesia, pro iis qui in veneranda reipublicæ administratione versantur, pro fidelissimis et Christi amantissimis imperatoribus nostris. » Et hæc orat. Et ita quidem beatus Joannes duplicem sacri hujus cultus habitum esse significans, gratiarum actionis et supplicationis, seorsum quidem ponit eos pro quibus agit gratias, seorsum autem pro quibus supplicat. Divinus autem Basilius admiscet supplicationi gratiarum actionem. Et ita facit ubique in sacri mysterii celebratione : et omnes fere ejus orationes inveneris, quæ utramque vim habent. Meminit autem etiam sanctorum, quorum et divus Joannes etiam in eodem loco sacrificii, sed non eodem modo. Postquam enim oravit ut omnes digni habeantur communione sacramentorum, « non in judicium, vel in condemnationem, » subjungit, « sed ut inveniamus gratiam cum omnibus sanctis, qui tibi a sæculo placuerunt, majoribus nostris, avis, patribus, patriarchis, » et quæ sequuntur ; deinde præcipue, sanctissima. Sed hæc quidem verba habent supplicationem ; ostendunt autem etiam gratiarum actionem, et Deum generis benefactorem prædicant, ubi meminit eorum hominum qui ab ipso sanctificati sunt et consummati; propemodum dicens : Ut des nobis gratiam, quam sanctis prius dedisti; ut nos sanctifices, sicut et alios prius sanctificasti, qui sunt ejusdem generis nobiscum. Et de his quidem hæc sufficiunt.

CAP. XXXIV.

De eis quæ sacerdos pro se orat, pro sacris donis, et de iis quæ jubet fideles orare.

Sacerdos autem postquam omnibus ea quæ par est oraverit, etiam pro se orat ut a donis sanctificetur. Quanam sanctificatione? Ut accipiat remissionem peccatorum. Hoc enim est donorum principale officium. Et undenam potest hoc sciri? Ex iis quæ Dominus dixit, apostolis panem ostendens : « Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum. » Et in calice similiter : « Memento, inquit, Domine etiam meæ indignitatis, et condona mihi omne delictum voluntarium et involuntarium. Et ne propter mea peccata prohibueris gratiam sancti Spiritus a donis propositis. » Remissionem peccatorum dat sanctus Spiritus iis qui sunt donorum participes. « Hæc, inquit, gratia in me ne prohibeatur ex donis propter mea peccata. » Dupliciter enim dicitur gratia operari in pretiosis donis. Uno quidem modo, per quem ipsa sanctificantur, alio, per quem gratia nos per ipsa sanctificat. Primo ergo modo, in donis gratiam operari nullum potest humanum malum vetare. Sed, quemadmodum eorum

εὐχὰς δεῖται βοηθεῖσθαι. Ὅτι οὐχ ἱκέσιον, ἀλλὰ χαριστήριον ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς εἴρηται, ποιεῖται τὴν τῶν δώρων προσαγωγήν. Μετὰ δὲ ταῦτα, καὶ τὴν ἱκεσίαν δείκνυσι, καὶ καταλέγει περὶ ὧν ἱκετεύει, καὶ εὔχεται πᾶσι τὴν σωτηρίαν· καὶ εἴ τι προσῆκόν ἐστιν ἑκάστῳ καὶ κατάλληλον ἀγαθόν· ἐν οἷς καὶ ταῦτά φησιν· « Ἔτι προσάγομέν σοι τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, ὑπὲρ τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῶν ἐν σεμνῇ πολιτείᾳ διαγόντων, ὑπὲρ τῶν πιστοτάτων καὶ φιλοχρίστων βασιλέων ἡμῶν. » Καὶ ταῦτα εὔχεται. Καὶ οὕτω μὲν ὁ μακάριος Ἰωάννης, διπλοῦν τὸ σχῆμα τῆς ἱερᾶς ταύτης λατρείας εἶναι σημαίνων, χαριστήριον καὶ ἱκέσιον, χωρὶς μὲν τίθησιν ὑπὲρ ὧν εὐχαριστεῖ, χωρὶς δέ, ὑπὲρ ὧν ἱκετεύει. Ὁ δὲ θεῖος Βασίλειος τῇ ἱκεσίᾳ παραμίγνυσι τὴν εὐχαριστίαν. Καὶ τοῦτο ποιεῖ πανταχοῦ τῆς ἱερουργίας· καὶ τὰς εὐχὰς ἂν εὕρῃς σχεδὸν ἁπάσας, καὶ τοῦτο κἀκεῖνο δυναμένας. Μέμνηται δὲ καὶ τῶν ἁγίων, ὧν ὁ ἅγιος Ἰωάννης, καὶ ταὐτὸν τῆς ἱερουργίας τὸν τόπον, ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον. Εὐξάμενος γὰρ ἀξιωθῆναι πάντας τῆς τῶν μυστηρίων κοινωνίας, « μὴ εἰς κρίμα ἢ εἰς κατάκριμα, » ἐπάγει, « ἀλλ' ἵνα εὕρωμεν χάριν μετὰ πάντων ἁγίων, τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων, προπατόρων, πατρῶν πατριαρχῶν· » καὶ τὰ ἑξῆς· εἶτα ἐξαιρέτως τῆς παναγίας. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα τὰ ῥήματα ἔχει μὲν ἱκεσίαν, ἐκφαίνει δὲ εὐχαριστίαν, καὶ εὐεργέτην τοῦ γένους κηρύττει τὸν Θεόν, ἐν οἷς μέμνηται τῶν παρ' αὐτοῦ τελειωθέντων καὶ ἁγιασθέντων ἀνθρώπων, μονονοὺ λέγων· Ἵνα δῷς ἡμῖν χάριν, ἣν τοῖς ἁγίοις κατέθου πρότερον, ἵνα ἁγιάσῃς ὥσπερ καὶ ἄλλους φθάσας ἡγίασας τῶν ὁμογενῶν ἡμῖν. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἀρκείτω ταῦτα.

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Περὶ ὧν ὁ ἱερεὺς ἕνεκα ἑαυτοῦ εὔχεται ὑπὲρ τῶν ἱερῶν δώρων, καὶ ὑπὲρ ὧν τοῖς πιστοῖς εὔχεσθαι κελεύει.

Ὁ δὲ ἱερεύς, μετὰ τὸ πᾶσιν εὔξασθαι τὰ δέοντα, καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ εὔχεται, ὑπὸ τῶν δώρων ἁγιασθῆναι. Τίνα ἁγιασμόν; Ἄφεσιν λαβεῖν τῶν ἁμαρτιῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ προηγούμενον τὸ ἔργον τούτων τῶν δώρων. Καὶ πόθεν δῆλον; Ἐξ ὧν ὁ Κύριος ἔφη τοῖς ἀποστόλοις, τὸν ἄρτον δεικνύς· « Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, » καὶ ἐπὶ τοῦ ποτηρίου ὁμοίως· « Μνήσθητι, Κύριε, φησὶ, καὶ τῆς ἐμῆς ἀνοξιότητος, καὶ συγχώρησόν μοι πᾶν πλημμέλημα ἑκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον, καὶ μὴ διὰ τὰς ἐμὰς ἁμαρτίας κωλύσῃς τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπὸ τῶν προκειμένων δώρων. » Ἄφεσιν ἁμαρτιῶν δίδωσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς τῶν δώρων κοινωνοῦσι. « Αὕτη ἡ χάρις, φησὶ, μὴ κωλυθήτω ἀπὸ τῶν δώρων, διὰ τὰς ἐμὰς ἁμαρτίας. » Διττῶς γὰρ λέγεται ἐνεργεῖν ἐν τοῖς τιμίοις δώροις ἡ χάρις· ἕνα μὲν τρόπον καθ' ὃν αὐτὰ ἁγιάζεται· ἕτερον δὲ, καθ' ὃν ἡ χάρις δι' αὐτῶν ἡμῶν ἁγιάζει. Τὸν μὲν οὖν πρῶτον ἐν τοῖς δώροις τὴν χάριν ἐνεργεῖν, οὐδέν τι δύναται κωλῦσαι τῶν

ἀνθρωπίνων κακῶν. Ἀλλὰ καθάπερ ὁ ἁγιασμὸς αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἀνθρωπίνης ἀρετῆς ἔργον, οὕτως οὐδὲν κωλύεσθαι δυνατὸν αὐτὸν ὑπὸ κακιῶν ἀνθρωπίνων. Ὁ δεύτερος δὲ καὶ τῆς ἡμετέρας δεῖται σπουδῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ὑπὸ τῆς ἡμῶν κωλύεται ῥᾳθυμίας. Ἁγιάζει γὰρ ἡ χάρις διὰ τῶν δώρων ἡμᾶς, ἐὰν πρὸς τὸν ἁγιασμὸν ἐπιτηδείως ἔχοντας λάβῃ· ἐὰν δὲ ἀπαρασκευάστοις ἐμπέσῃ, οὔτε ὄφελος ἤνεγκεν οὐδὲν, καὶ μυρίαν ἡμῖν ἐνέθηκε βλάβην. Ταύτην τὴν χάριν, εἴτε ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν ἐστι μόνον, εἴτε μετ' ἐκείνης καὶ ἄλλη δωρεὰ διδομένη τοῖς μετὰ καθαροῦ συνειδότος τὸ ἱερὸν τοῦτο δειπνοῦντων δεῖπνον, εὔχεται ὁ ἱερεὺς μὴ κωλυθῆναι ἀπὸ τῶν δώρων, ὡς δυναμένην κωλυθῆναι δι' ἀνθρωπίνην κακίαν. Ταύτην τὴν εὐχὴν εὔχεται καὶ μετ' ὀλίγα σὺν παντὶ τῷ πλήθει κοινῇ· εὐξάμενος γὰρ ἅπασιν ὁμόνοιαν, ὥστε ἐν ἑνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζειν τὸν Θεὸν, καὶ οὕτω διατεθεῖσιν ἐπαγγειλάμενος τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἶτα κελεύει δεηθῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν εἰρημένην εὐχὴν, ἣν αὐτὸς ἠῤξατο, *πάντας τοὺς ἁγίους εἰς ἐπικουρίαν καλέσας*. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ μνημονεῦσαι πάντων τῶν ἁγίων, τὸ καλέσαι, τὸ δεηθῆναι. Καὶ τί φησι; « Δεηθῶμεν τοῦ Κυρίου ὑπὲρ τῶν ἁγιασθέντων δώρων, » οὐχ ἵνα αὐτὰ δέξωνται τὸν ἁγιασμόν (διὰ τοῦτο γὰρ ἁγιασθέντα αὐτὰ εἶπον, ἵνα μὴ σὺ τοῦτο νομίσῃς)· ἀλλ' ἵνα ἡμῖν αὐτοῦ μεταδοῖεν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸν φιλάνθρωπον Θεὸν, τὸν προσδεξάμενον αὐτὰ, τὴν χάριν ἡμῖν ἀντικαταπέμψαι. « Εὐξώμεθα, φησὶν, ὑπὲρ τῶν δώρων, » ἵνα εἰς ἡμᾶς ἐνεργὰ γένωνται, ἵνα μὴ ἀδυνατήσῃ πρὸς ταύτην τὴν χάριν, καθάπερ ὅτε μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἐφαίνετο τὸ πᾶν τὸ δυνάμενον αὐτοῦ σῶμα, ἔστιν ἐν αἷς τῶν πόλεων οὐκ ἐδύνατο σημεῖα ποιεῖν διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. Οὕτω δὲ ταῦτα πρὸς τὸ πλῆθος βοήσας, εἶτα καὶ αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ἡσυχῇ εὔχεται, περὶ τῶν αὐτῶν τὸν Θεὸν ἱκετεύων, ὥστε μεταλαβεῖν μὲν τῶν φρικτῶν μυστηρίων, μετὰ καθαροῦ συνειδότος, ἀπολαῦσαι δὲ τῆς ἱερᾶς ταύτης τραπέζης· ἁμαρτιῶν ἄφεσιν, Πνεύματος ἁγίου κοινωνίαν, βασιλείας κληρονομίαν, καὶ μὴ εἰς κρίμα ἢ εἰς κατάκριμα. Εἶτα εὐξάμενος ἅπασιν τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν καὶ φυλακὴν, κελεύει αὐτοὺς εὔξασθαι τὴν ἡμέραν πᾶσαν τελείαν, ἁγίαν, εἰρηνικὴν, καὶ ἀναμάρτητον διενεγκεῖν, φρουρὸν ἔχοντας ἄγγελον εἰρήνης πιστὸν, διὰ τὸν ἄγγελον τοῦ ψεύδους, ᾧ τὰ αὐτῶν πιστεύειν οὐκ ἀσφαλές. Εὐχόμεθα δὲ περὶ τοῦ φύλακος ἀγγέλου, οὐχ ἵνα τότε ἡμῖν δοθῇ· δίδοται γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἑκάστῳ τῶν πιστῶν ἄγγελος· ἀλλ' ἵνα ἐνεργὸς ᾖ, καὶ τὰ αὐτοῦ ποιῇ, καὶ φρουρῇ, καὶ πρὸς τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ἡμᾶς ὁδηγῇ, καὶ μὴ ἀποστῇ μηνίσας διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· πρὸς τούτοις ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ πάντα τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, καὶ εἰρήνην τῷ κόσμῳ, καὶ ἔτι πρὸς τὸ μέλλον ἀσφάλειαν, ἐν εἰρήνῃ καὶ μετανοίᾳ διενεγκόντας τὸν ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς χρόνον, ὥστε εἶναι τὰ τέλη τοῦ βίου Χριστιανοῖς πρέποντα, εἶτα ἑαυτὰ παραθέσθαι τῷ Θεῷ καὶ ἀλλήλους, καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν, τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος αἰτη-

A sanctificatio non est humanæ virtutis opus : ita nec fieri potest ut eam hominum vitium prohibeat. Secundus autem nostro etiam studio et diligentia indiget. Nos enim gratia per dona sanctificat, si nos ad sanctificationem aptos et accommodatos ceperit : sin autem in nos imparatos inciderit, nec ullam utilitatem attulerit, et plurimum etiam detrimentum damnumque dederit. Hanc gratiam, sive est solum remissio peccatorum, sive cum illa etiam aliud donum quod datur iis qui cum pura conscientia sacram hanc cœnam sumunt, orat sacerdos, ne a donis prohibeatur, ut quæ possit prohiberi per humanum vitium. Hanc facit orationem etiam paulo post cum universa communiter multitudine ; postquam enim omnibus concordiam precatus est, ut uno ore et corde Deum glorificent, sic quoque dispositis annuntians misericordiam magni Dei et Servatoris nostri Jesu Christi, deinde jubet eos rogare Deum, et ad eum facere illam orationem, quam dixit, omnium sanctorum implorato auxilio : hoc enim, scilicet memoriam facere omnium sanctorum, est invocare, orare. Et quid dicit? « Oremus Dominum pro donis sanctificatis ; » non ut ea sanctificationem suscipiant (propterea enim dixi ea sanctificata, ne tu hoc putares), sed ut ipsam nobis impertiant : hoc enim est, benignum et clementem Deum, qui ea suscepit, gratiam nobis vicissim remittere. « Oremus, inquit, pro donis, » ut in nos operentur, ne ad hanc gratiam non sit potens : sicut quando cum hominibus versabatur hoc omnipotens corpus, in nonnullis civitatibus non poterat signa facere, propter eorum incredulitatem. Cum autem hæc ad populum sic clamavit, deinde ipse quoque per se submisse orat de iisdem Deum precans, ut sint venerabilium mysteriorum participes cum bona conscientia, fruantur autem sacra mensa, peccatorum remissione, Spiritus sancti participatione, regni hæreditate, et non in judicium vel in condemnationem. Deinde, postquam precatus est omnibus Dei auxilium et custodiam, jubet etiam eos orare ut totum diem, perfectum, sanctum, pacificum, et sine ullo peccato transigant, habentes custodem angelum pacis, fidelem, propter angelum mendacii, cui non est tutum sua credere. Oramus autem pro bono angelo, non ut tunc nobis detur : datus est enim ab initio unicuique fidelium angelus : sed ut operetur, et suo officio fungatur et custodiat, et nos ad viam divinam deducat, et non abscedat, succensens propter nostra peccata : ad hæc remissionem peccatorum, et omnia quæ sunt bona et utilia nostris animabus, et mundo pacem, et præterea in futurum securitatem, in pace et pœnitentia transacto reliquo vitæ tempore, ut sit Christianis finis qui eis convenit, deinde ut seipsos et inter se invicem Deo commendent, et per totam eorum vitam unitatem fidei et sancti Spiritus communicationem petentes. Quid autem sibi vult fidei unitas, et sancti Spiritus communicatio, et quam ob causam iis indigemus, prolixe ante dictum est.

σαμένους. Τί δὲ βούλεται ἡ τῆς πίστεως ἑνότης, καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κοινωνία, καὶ τίνος ἕνεκα τούτων ἐνταῦθα διόμεθα, διὰ πολλῶν εἴρηται τρόπων.

CAP. XXXV.

De oratione a Deo tradita, et inclinatione capitum, et gratiarum postea actione ad Deum, et glorificatione.

Sed cum sic ipse ædificavit, et ad bonum omni ex parte instituit et comparavit, tanquam jam perfectos, et divina adoptione dignos, Deum rogat ut digni habeantur orationem illam cum ipso libere facere, in qua audemus ipsum Patrem vocare. Postquam autem omnes illam cum eo dixerint, ipse cum ultimam ejus partem ad Dei glorificationem exclamavit, orationem concludit. Post hoc pacem precatur omnibus. Cum autem eorum nobilitatem sic in mentem revocavit, et Patrem Deum vocavit, deinde etiam tanquam Dominum jubet agnoscere, et quæ sunt servorum in ipsum ostendere, et ei capita inclinare, et eo habitu servitutem confiteri : et inclinant non solum tanquam natura Domino, et Opifici et Deo, sed etiam ut servi empti, ei qui emit pretioso sanguine Unigeniti, pro quo etiam duplices servos nos acquisivit, et filios suos fecit; etenim et servitutem auxit, et majorem reddidit, et adoptionem effecit unus et idem sanguis. Omnibus autem capita inclinantibus, sacerdos apud se Deo gratias agens pro eorum quæ sunt creatione, precatur ea quæ sunt utilia omnibus, mentionem faciens apud eum, et nominis Unigeniti, et gratiæ ejus et benignitatis, tanquam sic petita accepturus, ut ipse Servator professus est. « Omnia enim, inquit, quæcunque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. » Deinde adjecta glorificatione, audiente circumstante multitudine, laudat sanctissimam Trinitatem : et cum eos glorificationis participes accepit, deinde rursus ad seipsum convertitur, et submissa voce per se precatur. Orans autem vocat ipsum Christum, victimam, sacerdotem, panem, ut ipse per se servis seipsum communicet.

CAP. XXXVI.

De iis quæ sacerdos clamat ad populum, sancta elevans : et de iis quæ illi vicissim ad eum clamant.

Et ad mensam et ipse accessurus, et alios vocaturus, quoniam non absolute omnibus sacramentorum communio est licita, ipse quoque non omnes vocat, sed vivifico pane accepto et ostenso, eos qui digne sunt ipsius participes futuri, vocat. « Sancta, inquit, sanctis, » propemodum dicens : Ecce panis vitæ quem videtis. Accurrite ergo participes futuri, sed non omnes, sed si quis sanctus. Sancta enim sanctis solis permittuntur. Sanctos autem hic non dicit virtute perfectos, sed quicunque ad illam quidem tendunt perfectionem, sed nondum sunt assecuti : etenim eos nihil prohibet sanctorum effectos mysteriorum participes, sanctificari, et hanc partem esse sanctam, sicut et universa Ecclesia sancta esse dicitur; et beatus Apo-

ΚΕΦΑΛ. ΑΕ'.

Περὶ τῆς Θεοῦ παραδότου εὐχῆς, καὶ τῆς κλίσεως τῶν κεφαλῶν, καὶ τῆς μετὰ τοῦτο εὐχαριστίας καὶ δεήσεως πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ δοξολογίας.

Ἀλλ' οὕτως αὐτὸς οἰκοδομήσας, καὶ πανταχόθεν εἰς τὰ ἀγαθὰ συγκροτήσας, ὡς ἤδη τελείους καὶ τῆς θείας υἱοθεσίας ἀξίους γενομένους, ἱκετεύει τὸν Θεὸν ἀξιωθῆναι τὴν εὐχὴν ἐκείνην εὔχεσθαι μετὰ παῤῥησίας, ἐν ᾗ τολμῶμεν Πατέρα καλεῖν αὐτόν. Εὐξαμένων δὲ αὐτὴν μετ' αὐτοῦ πάντων, αὐτὸς τὸ ἄκρον τελεύτιον ἐκβοήσας εἰς δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν εὐχὴν καταλαλεῖ. Μετὰ τοῦτο τὴν εἰρήνην εὔχεται πᾶσιν. Οὕτω δὲ τῆς εὐγενείας διὰ τῆς εὐχῆς ἀναμνήσας, καὶ Πατέρα καλέσας τὸν Θεὸν, εἶτα καὶ ὡς Δεσπότην ἐπιγινώσκειν κελεύει, καὶ τὰ δούλων πρὸς αὐτὸν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ κλίναι τὰς κεφαλὰς αὐτῷ, καὶ τούτῳ τῷ σχήματι τῆς δουλείας ὁμολογῆσαι. Καὶ κλίνουσιν οὐ μόνον ὡς φύσει Δεσπότῃ καὶ Δημιουργῷ καὶ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ ὡς ὠνητοὶ δοῦλοι, τῷ πριαμένῳ δι' αὐτοῦ αἵματος τοῦ Μονογενοῦς, ὑπὲρ οὗ καὶ ἁπλοῖς δούλοις ἡμᾶς ἐκτήσατο, καὶ υἱοὺς ἐποιήσατο τοὺς αὐτούς. Καὶ γὰρ καὶ τὴν δουλείαν ηὔξησεν ἡμῖν καὶ μείζονα ἔδειξε, καὶ τὴν υἱοθεσίαν εἰργάσατο τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ αἷμα. Πάντων δὲ κλινόντων τὰς κεφαλὰς, ὁ ἱερεὺς τῷ Θεῷ τὰς χάριτας ἀφ' ἑαυτοῦ τῆς τῶν ὅλων δημιουργίας ὁμολογήσας, εὔχεται τὰ συμφέροντα πᾶσι, μνησθεὶς πρὸς αὐτὸν καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Μονογενοῦς καὶ τῆς αὐτοῦ χάριτος καὶ φιλανθρωπίας· ὡς οὕτω τὰ αἰτήματα ληψόμενος, κατὰ τὴν αὐτοῦ Σωτῆρος θείαν ἐπαγγελίαν· « Πάντα γὰρ, φησὶν, ὅσα ἂν αἰτήσητε τὸν Πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δώσει ὑμῖν. » Εἶτα δοξολογίαν προσθεὶς εἰς ἐπήκοον τοῦ περιεστῶτος πλήθους, ὑμνεῖ τὴν παναγίαν Τριάδα, καὶ λαβὼν κοινωνοὺς τῆς δοξολογίας, εἶτα πάλιν εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφει, καὶ ἡσυχῇ καὶ καθ' ἑαυτὸν εὔχεται. Εὐχόμενος δὲ αὐτὸν καλεῖ τὸν Χριστὸν, τὸ σφάγιον, τὸν ἱερέα, τὸν ἄρτον· ἵνα αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ τοῖς δούλοις ἑαυτὸν μεταδῷ.

ΚΕΦΑΛ. ΑϚ'.

Περὶ ὧν ὁ ἱερεὺς πρὸς τὸ πλῆθος βοᾷ, τὰ ἅγια ὑψῶν· καὶ ὧν ἐκεῖνοι πρὸς αὐτὸν ἀντιβοῶσιν.

Καὶ μέλλων ἐπὶ τὴν τράπεζαν καὶ αὐτὸς χωρεῖν, καὶ ἄλλους συγκαλεῖν, ἐπεὶ οὐ πᾶσιν ἁπλῶς ἔξεστιν ἡ κοινωνία τῶν μυστηρίων, καὶ αὐτὸς οὐ πάντας καλεῖ· ἀλλὰ τὸν ζωοποιὸν ἄρτον λαβὼν, καὶ ἀποδείξας, τοὺς ἀξίους αὐτοῦ μετέχοντας, εἰς τὴν μετουσίαν καλεῖ. « Τὰ ἅγια, φησὶ, τοῖς ἁγίοις· » μονονοὺ λέγων· Ἰδοὺ ὁ τῆς ζωῆς ἄρτος ὃν ὁρᾶτε. Οὐκοῦν δράμετε μεταλήψόμενοι, ἀλλ' οὐ πάντες, ἀλλ' εἴ τις ἅγιος. Τὰ γὰρ ἅγια τοῖς ἁγίοις ἐφεῖται μόνοις. Ἁγίους δὲ οὐ τοὺς τελείους τὴν ἀρετὴν μόνον ἐνταῦθά φησιν, ἀλλὰ καὶ ὅσοι πρὸς τὴν τελειότητα ἐκείνην ἐπείγονται μὲν, λείπονται δὲ ἔτι. Καὶ τούτους γὰρ οὐδὲν κωλύει τῶν ἁγίων μυστηρίων ἐν μεθέξει γενομένων ἁγιάζεσθαι, καὶ τοῦτο τὸ μέρος ἁγίους εἶναι· ὥσπερ καὶ ἡ Ἐκκλησία πᾶσα ἁγία λέγεται,

καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος πρὸς ὅλον ἡμῶν ὁλόκληρον γράφων· « Ἀδελφοὶ ἅγιοι, φησὶ, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι. » Ἅγιοι καλοῦνται διὰ τὸν ἅγιον οὗ μετέχουσι, καὶ ᾧ σώματος καὶ αἵματος κοινωνοῦνται. Μέλη γὰρ τοῦ σώματος ἐκείνου, σάρκες ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτοῦ, καὶ ὀστᾶ ἐκ τῶν ὀστῶν αὐτοῦ· ἕως οὖν ἐσμεν αὐτῷ συνημμένοι καὶ τὴν ἁρμονίαν φυλάττομεν, ζῶμεν ἁγίαν ζωὴν, τὸν ἁγιασμὸν ἕλκοντες διὰ τῶν μυστηρίων, ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐκείνης καὶ τῆς καρδίας. Ἐπειδὰν δὲ ἀποτμηθῶμεν, καὶ τῆς ὁλότητος ἐκπέσωμεν τοῦ παναγίου σώματος, μάτην γευόμεθα τῶν ἱερῶν μυστηρίων· οὐ γὰρ διαβήσεται ἡ ζωὴ πρὸς τὰ νεκρὰ καὶ ἀποκοπέντα μέλη. Τί δὲ τὸ ἀποκόπτον τοῦ ἁγίου σώματος ταῦτα τὰ μέλη; « Αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν, φησὶ, διιστῶσι ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν. » Τί οὖν; πᾶσα ἁμαρτία νεκρὸν ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἡ πρὸς θάνατον μόνον. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς θάνατον λέγεται· ἔστι γὰρ ἁμαρτία οὐ πρὸς θάνατον κατὰ τὸν μακάριον Ἰωάννην. Διὰ τοῦτο τοὺς μεμυημένους, εἰ μὴ τοιαῦτα πλημμελεῖν, οἷα τοῦ Χριστοῦ διαστῆσαι, καὶ θάνατον ἐνεγκεῖν, οὐδὲν τὸ κωλύον κοινωνοῦντα τῶν *μυστηρίων*, τοῦ ἁγιασμοῦ μετέχειν, καὶ πράγματος ἕνεκα καὶ ὀνόματος, ὡς ἂν ἔτι ζῶντα μέλη, καὶ συνημμένους τῇ κεφαλῇ. Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ ἱερέως βοήσαντος, « Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, » οἱ πιστοὶ ἀντιβοῶσι, « Εἷς ἅγιος, εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, εἰς δόξαν τοῦ Πατρός. » Ὅτι οὐδεὶς οἰκοθεν ἔχει τὸν ἁγιασμὸν· οὐδ' ἔργον ἀνθρωπίνης ἐστὶν ἀρετῆς· ἀλλ' ἐξ ἐκείνου πάντες καὶ δι' ἐκεῖνον. Καὶ καθάπερ εἰ πολλὰ κάτοπτρα τεθείη ὑπὸ τὸν ἥλιον, πάντα μὲν λάμπει, καὶ ἀκτῖνα, ἀφῇσι, καὶ δόξεις πολλοὺς ἡλίους ὁρᾷν, εἷς δὲ ἀληθῶς ὁ ἐν πᾶσιν ἀστράπτων ἥλιος· οὕτω καὶ ὁ μόνος ὑπάρχων ἅγιος, εἰς τοὺς πιστοὺς χεόμενος, ἐν πολλαῖς μὲν ψυχαῖς φαίνεται, καὶ πολλοὺς δείκνυσιν ἁγίους· ἔστι δὲ εἷς καὶ μόνος ἅγιος· οὐδὲν ἧττον εἰς δόξαν τοῦ Πατρός. Τὸν γὰρ Θεὸν οὐδεὶς ἐδόξασε τὴν αὐτῷ προσήκουσαν δόξαν. Ὅθεν ὀνειδίζων πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔλεγεν, « Εἰ Θεός εἰμι ἐγὼ, ποῦ ἐστιν ἡ δόξα μου; » Ἀλλὰ μόνος ὁ Μονογενὴς ἀπέδωκεν αὐτῷ τὴν ὀφειλομένην δόξαν. Διὸ καὶ πρὸς τῷ πάθει γενόμενος, ἔλεγεν πρὸς τὸν Πατέρα, » Ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς. » Πῶς γὰρ ἐδόξασεν; Οὐκ ἄλλως ἢ τὸν ἁγιασμὸν ἐπιδειξάμενος τὸν ἐκείνου τοῖς ἀνθρώποις· ἅγιος φανεὶς, ὥσπερ αὐτός ἐστιν ἅγιος ὁ Πατήρ. Εἴτε γὰρ ὡς Πατέρα τοῦ ἁγίου τούτου νοήσωμεν τὸν Θεὸν, δόξα τοῦ Πατρὸς ἡ τοῦ Υἱοῦ λαμπρότης ἐστίν· εἴτε ὡς Θεὸν διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, δόξα τοῦ Δημιουργοῦ παντὸς, ἡ τοῦ δημιουργήματος ἀξία ἢ ἀρετή.

stolus scribens ad universum populum : « Fratres sancti, inquit, vocationis supercœlestis participes. » Sancti enim vocantur propter sanctum cujus sunt participes, et quo corpori et sanguini communicant. Membra enim illius corporis exsistentes, carnes ex carnibus ejus, et ossa ex ossibus ejus, donec ei conjuncti sumus, aptamque compagem et connexionem servamus, vivimus, vitam et sanctificationem per sacramenta ab illo capite et corde trahentes. Postquam autem abscissi fuerimus, et a sanctissimi corporis integritate exciderimus, frustra sacra mysteria gustamus; nec enim transmittetur vita ad membra mortua et abscissa. Quid autem quod membra abscindit ab illo sancto corpore? « Peccata vestra, inquit, dividunt inter me et vos » Quid igitur? Omne peccatum facit hominem mortuum? Nequaquam; sed id solum quod est ad mortem; et ideo ad mortem dicitur. Est enim peccatum non ad mortem, ut vult beatus Joannes : et ideo eos qui sunt mysteriis initiati, si non ejusmodi peccata peccant, quæ a Christo separant, et mortem afferunt, nihil prohibet mysteriis communicantes, sanctificationis esse participes, et propter rem et nomen, ut quæ sint adhuc viva membra, et capiti conjuncti sint. Et ideo cum clamavit sacerdos, « Sancta sanctis, » fideles contra exclamant » : Unus sanctus, unus Dominus Jesus Christus, in gloria Dei Patris. » Nemo enim ex se habet sanctificationem, nec est humanæ virtutis opus, sed ex illo omnes, et per illum. Et quemadmodum si multa specula sub sole posueris, omnia quidem resplendent, et radios emittunt, et videberis multos soles videre, vere autem est unus sol, qui fulget in omnibus : ita etiam (*a*) unus sanctus nihilo secius in gloria Patris. Deum nemo glorificavit ea quæ ipsi convenit gloria. Unde Judæis exprobrans, dicebat : « Si Deus ego sum, ubi est gloria mea? » Sed solus Unigenitus dedit ei gloriam quæ debetur. Quamobrem etiam cum esset in passione, dixit Patri : « Ego te glorificavi in terra. » Quomodo enim glorificavit? Non alia ratione quam illius sanctificatione hominibus ostensa, sanctus apparens, sicut ipse est sanctus Pater. Sive enim tanquam hujus sancti Patrem Deum intellexerimus, Filii splendor est gloria Patris : sive tanquam Deum propter humanitatem, est omnino gloria Opificis, opificii dignitas vel virtus.

ΚΕΦΑΛ. ΛΖ'.

Τί σημαίνει τὸ θερμὸν μὲν ὕδωρ ἐμβαλλόμενον εἰς τὰ μυστήρια.

Οὕτω δὲ συγκαλέσας τοὺς πιστοὺς ἐπὶ τὸ ἱερὸν δεῖπνον, αὐτὸς πρῶτος αὐτοῦ μεταλαμβάνει, καὶ ὅσοι τῶν ὁμοταγῶν, καὶ ὅσοι τῶν περὶ τὸ βῆμα· θερμὸν ὕδωρ πρότερον εἰς τὸ ποτήριον ἐμβαλὼν, σημασίας

CAP. XXXVII.

Quid significat aqua calida in mysteria injecta.

Ita autem convocatis ad sacram cœnam fidelibus, ipse primum est ejus particeps, et quotquot sunt ejusdem ordinis, et quicumque sunt ministri altaris, aqua calida prius in calicem injecta (1), ad si-

(1) Ex usu Græcorum : quem etsi non usurpet Romana Ecclesia, tolerat nihilominus, nec damnat in Græcis.

(*a*) Quædam hic in interpretatione Gentiani Herveti per homœoteleuton omissa sic e Græco restitue : *Ita etiam, cum solus sanctus sit, in multos fideles diffunditur, et in multis animabus videtur, et multos sanctos illuminat; est autem unus et solus sanctus et nihilo secius in gloria Patris.* Edit. Patr.

gnificandum sancti Spiritus ad Ecclesiam descensum. Descendit enim tunc universa incarnatio Dominica peracta œconomia : nunc autem, oblato sacrificio, et consummatis donis, versatur cum iis qui digne fuerunt eorum participes. Universa enim humanæ a Christo susceptæ naturæ œconomia, in sacro Eucharistiæ mysterio, in pane, tanquam in tabula, inscripta (nam et infantem ipsum, tanquam in figura contemplamur : et ad mortem ductum et crucifixum, et in latere punctum ; deinde etiam ipsum panem, in illud sanctissimum corpus, quod hæc vere sustinuit, et resurrexit, et assumptum est, et sedet ad dexteram Patris, mutatum), oportebat etiam horum omnium finem post hæc significari, ut esset integra mysterii celebratio, universo negotio et incarnationis dispensationi fine affectuque adjecto. Quod est enim opus, et quis effectus Christi passionum et operum et dictorum? Si quis ea, quod ad nos attinet, considerat, nihil aliud sunt quam sancti Spiritus in Ecclesiam adventus. Oportebat ergo eum post illa significari. Atque is quidem significatur aqua calida in mysteria infusa. Hæc enim aqua, cum et aqua sit, et ignis sit particeps, significat sanctum Spiritum, qui etiam aqua dicitur, et tanquam ignis apparuit in Christi discipulos dilapsus. Hoc autem tempus illud tempus significat ; tunc enim descendit, postquam omnia quæ ad Christum spectabant, peracta erant. Nunc autem perfectis et consummatis donis hæc aqua immittitur. Per mysteria autem significatur Ecclesia, quæ et tunc accepit Spiritum sanctum : et postquam Christus in cœlos assumptus est, etiam nunc accipit donum Spiritus, susceptis donis in altari supercœlesti, id nobis contra remittente Deo, qui illa accepit, ut antea dictum est, quod idem est intercessor et tunc, et nunc, et idem Spiritus.

ἕνεκα τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν καθόδου. Κατῆλθε γὰρ τότε τῆς οἰκονομίας τελεσθείσης τοῦ Σωτῆρος ἁπάσης· νῦν δὲ προσηγμένοις, τῇ θυσίᾳ ἀνενεχθείσῃ, καὶ τελειωθέντων τῶν δώρων τοῖς γε ἀξίως κοινωνοῦσιν αὐτῶν. Τῆς γὰρ τῶν Χριστοῦ οἰκονομίας ἁπάσης κατὰ τὴν ἱερὰν τῆς εὐχαριστίας τελετὴν, ἐν τῷ ἄρτῳ καθάπερ ἐν πίναξι γραφομένης (καὶ γὰρ καὶ βρέφος αὐτὸς ὡς ἐν τύπῳ θεωροῦμεν, καὶ εἰς θάνατον ἀγόμενον, καὶ σταυρούμενον, καὶ τὴν πλευρὰν κεντούμενον· εἶτα καὶ αὐτὸν τὸν ἄρτον εἰς ἐκεῖνο τὸ πανάγιον σῶμα, τὸ ταῦτα ἀληθῶς ὑπομεῖναν, καὶ ἀναστὰν, καὶ ἀναληφθὲν, καὶ καθήμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, μεταβαλλόμενον), ἔδει καὶ τὸ τέλος τούτων ἁπάντων μετὰ ταῦτα τάττα σημαίνεσθαι, ἵνα ὁλόκληρος ἡ μύησις γένηται τοῦ μυστηρίου· τῇ πραγματείᾳ πάσῃ καὶ οἰκονομίᾳ τοῦ ἀποτελέσματος προστεθέντος. Τί γὰρ τὸ ἔργον καὶ ἀποτέλεσμα τῶν τοῦ Χριστοῦ παθῶν, καὶ λόγων καὶ ἔργων ; Εἴ τις πρὸς ἡμᾶς αὐτὰ θεωρεῖ, οὐδὲν ἕτερον ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐπιδημία. Οὐκοῦν ἔδει μετ' ἐκεῖνα σημανθῆναι καὶ αὐτήν. Καὶ δὴ σημαίνεται τοῦ ζέοντος ὕδατος ἐγχεομένου τοῖς μυστηρίοις. Τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ, αὐτό τε τοῦτο ὕδωρ ὄν, καὶ πυρὸς μετέχον, τὸ Πνεῦμα σημαίνει τὸ ἅγιον, ὃ καὶ ὕδωρ λέγεται, καὶ ὡς πῦρ ἐφάνη τότε τοῖς τῶν Χριστοῦ μαθηταῖς ἐμπεσόν. Ὁ δὲ καιρὸς οὗτος τὸν καιρὸν ἐκεῖνον σημαίνει. Τότε μὲν γὰρ κατῆλθε μετὰ τὸ πληρωθῆναι τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν ἅπαντα, νῦν δὲ, τελειωθέντων τῶν δώρων, τὸ ὕδωρ ἐπεισάγεται τοῦτο. Διὰ δὲ τῶν μυστηρίων καὶ ἡ Ἐκκλησία σημαίνεται, σῶμα οὖσα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους· ἥτις τότε ἐδέξατο Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μετὰ τὸ ἀναληφθῆναι τὸν Χριστὸν εἰς τοὺς οὐρανούς· καὶ νῦν δέχεται τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, προσδεχθέντων τῶν δώρων, εἰς τὸ ὑπερουράνιον θυσιαστήριον, ἀντικαταπέμποντος αὐτὴν ἡμῖν τοῦ προσδεξαμένου ταῦτα Θεοῦ, κατὰ τὰ προειρημένα, ὅτι μεσίτης ὁ αὐτὸς, καὶ τότε καὶ νῦν, καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα.

CAP. XXXVII.

Quanam ratione mysteria significant Ecclesiam.

Significatur autem Ecclesia in mysteriis, non tanquam in signis, sed tanquam in corde membra, et in arboris radice ramus, et sicut dixit Dominus, tanquam in vite palmites. Non enim est hic solum nominis communio, vel analogiæ similitudo, sed res eadem. Etenim corpus Christi et sanguis mysteria, sed Ecclesiæ hæc sunt cibus et verus potus, et eorum particeps effecta, non ea mutat in corpus humanum veluti aliquem alium cibum, sed ipsa in illa mutatur vincentibus iis quæ sunt præstantiora. Nam etiam ferrum cum igne habens consuetudinem, fit ignis, non autem dat igni ut sit ferrum ; et quemadmodum ferrum inflammatum, non ferrum, sed ignem aperte videmus, ferri proprietatibus omnino ab igne deletis : ita etiam Christi Ecclesiam si quis videre potuerit, eo ipso quod ei unita est, et est ejus carnis particeps, nihil aliud videbit quam ipsum corpus Domini. Propter hanc

ΚΕΦΑΛ. ΛΖ'.

Τίνα λόγον τὰ μυστήρια σημαντικὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰσί.

Σημαίνεται δὲ ἡ Ἐκκλησία ἐν τοῖς μυστηρίοις, οὐχ ὡς ἐν συμβόλοις, ἀλλ' ὡς ἐν καρδίᾳ μέλη, καὶ ὡς ἐν ῥίζῃ τοῦ φυτοῦ κλάδοι, καὶ καθάπερ ἔφη ὁ Κύριος, ὡς ἐν ἀμπέλῳ κλήματα. Οὐ γὰρ ὀνόματος ἐνταῦθα κοινωνία μόνον, ἢ ἀναλογία ὁμοιότητος, ἀλλὰ πράγματος ταυτότης. Καὶ γὰρ σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ τὰ μυστήρια· ἀλλὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ ταῦτα βρῶσίς ἐστι καὶ πόσις ἀληθινή· καὶ τούτων μετέχουσα, οὐ πρὸς ἄνθρώπινον αὐτὰ μεταβάλλει σῶμα, καθάπερ ἄλλο τι σιτίον, ἀλλ' αὐτὴ μεταβάλλεται εἰς ἐκεῖνα, τῶν κρειττόνων ὑπερνικώντων. Ἐπεὶ καὶ σίδηρος ὁμιλήσας πυρὶ, αὐτὸς γίνεται πῦρ, οὐ τῷ πυρὶ δίδωσιν εἶναι σίδηρον· καὶ καθάπερ τὸν πυρακτωθέντα σίδηρον, οὐ σίδηρον, ἀλλὰ πῦρ ἀτεχνῶς ὁρῶμεν, τῶν τοῦ σιδήρου ἰδιωμάτων ὑπὸ τοῦ πυρὸς παντελῶς ἀφανιζομένων, οὕτω καὶ τὴν Χριστοῦ Ἐκκλησίαν εἴ τις ἰδεῖν δυνηθείη, κατ' αὐτὸ τοῦτο καθ' ὅτον αὐτῷ ἥνωται, καὶ τῶν αὐτοῦ μετέχει σαρκῶν,

οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὸ μόνον τὸ Κυριακὸν ὄψεται σῶμα. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον, « Ὑμεῖς ἐστε σῶμα Χριστοῦ, » γράφει Παῦλος, « καὶ μέλη ἐκ μέρους. » Οὐ γὰρ τὴν τοῦ Χριστοῦ περὶ ἡμᾶς πρόνοιαν, καὶ παιδαγωγίαν καὶ τὴν ἡμῶν ὑποταγὴν πρὸς αὐτὸν βουλόμενος δηλῶσαι, τὸν μὲν κεφαλὴν, ἡμᾶς δὲ σῶμα προσεῖπεν, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς τοὺς τῶν συγγενῶν ἢ φίλων μέλη καλοῦμεν, ὑπερβολῇ χρώμενοι· ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἐκεῖνο σημαίνων ὅπερ ἔλεγεν, ὅτι τοὺς πιστοὺς ἤδη διὰ τὸ αἷμα τοῦτο ζῶντας τὴν ἐν τῷ Χριστῷ ζωὴν, καὶ τῆς κεφαλῆς ὡς ἀληθῶς ἐκείνης ἐξηρτημένους, καὶ τοῦτο περικειμένους τὸ σῶμα, διὰ ταῦτα οὐδὲν ἀπεικὸς ἐνταῦθα διὰ τῶν μυστηρίων τὴν Ἐκκλησίαν σημαίνεσθαι.

A

rationem : « Vos estis corpus Christi, » inquit Paulus, « et membra, ex parte. » Non enim Christi in nos curam et providentiam, instructionemque et admonitionem, et nostram in eum subjectionem significare volens, illum quidem caput, nos autem membra appellavit, sicut et nos cognatorum vel amicorum membra vocamus, hyperbole utentes : sed illud ipsum significans quod dicebat, fideles scilicet jam per hunc sanguinem viventes in Christo vitam, et vere ab illo capite dependentes, et hoc corpore indutos. Propterea non est a ratione alienum hic Ecclesiam per mysteria significari.

ΚΕΦΑΛ. ΑΘ'.

Περὶ τῶν ἐπὶ τῆς κοινωνίας κλήσεων των πιστῶν, καὶ ἃ προσφωνοῦνται τοῖς δώροις φανεῖσιν οἱ πιστοί.

B

CAP. XXXIX.

De vocatione fidelium ad communionem, et quæ ostensis donis dicunt fideles.

Ὁ δὲ ἱερεὺς μετασχὼν τῶν ἁγιασμάτων, πρὸς τὸ πλῆθος ἐπιστρέφεται, καὶ δείξας τὰ ἅγια, καλεῖ τοὺς μετασχεῖν βουλομένους, καὶ προσιέναι κελεύει μετὰ φόβου Θεοῦ, καὶ πίστεως, μήτε καταφθονοῦντας διὰ τὸ φαινόμενον, μήτε ἐνδοιάζοντας διὰ τὸ ὑπὲρ λόγον εἶναι τὸ πιστευόμενον, ἀλλ' ἐπιγινώσκοντας τὴν αἰτίαν αὐτῶν, ὡς εἰη ζωῆς αἰωνίου αἴτια τοῖς μεταλαμβάνουσι, πιστεύοντας προσιέναι. Αὐτοὶ δὲ τὴν εὐλάβειαν ἐπιδεικνύμενοι καὶ τὴν πίστιν, καὶ προσκυνοῦσιν, καὶ εὐλογοῦσι, καὶ θεολογοῦσι τὸν ἐν αὐτοῖς νοούμενον Ἰησοῦν, καὶ ἵνα λαμπρὰ γένηται ἡ δοξολογία, ἀπὸ τῶν προφητικῶν αὐτὴν ποιοῦνται ῥημάτων· « Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου· Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν. » « Ἐγὼ ἦλθον, φησὶν, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός μου, καὶ οὐ λαμβάνετέ με· ἐὰν ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνον λήψεσθε. » Τοῦτο τοῦ γνησίου Δεσπότου, τοῦτο τοῦ Μονογενοῦς, τὸν Πατέρα ἐπιφημίζειν. Ἐκεῖνο τοῦ δραπέτου δούλου τὸ αὐθαδες, ἡ ἀποστασία. Ταῦτα εἰδὼς ὁ Προφήτης, καὶ τὸ ἀποδιαστέλλον τὸν καλὸν ποιμένα τοῦ λύκου μαθὼν, πόρρωθεν εὐλογεῖ τὸν ἐρχόμενον ἐν ὀνόματι Κυρίου, Κύριον τὸν Πατέρα λέγων, καὶ τὸν ἐπιφανέντα, τοῦτον αὐτὸν εἶναί φησι τὸν Θεόν. Τούτοις καὶ αὐτοὶ τοῖς λογίοις χρώμενοι, ὡς νῦν αὐτοῖς τὸν Χριστὸν ἐρχόμενον καὶ φαινόμενον εὐλογοῦσιν.

C

Sacerdos autem, postquam particeps fuit sanctificatorum, ad populum convertitur : et ostensis sanctis, vocat eos qui participare voluerint, et jubet accedere cum timore Dei et fide, neque contemnentes, propter id quod apparet, neque dubitantes, quod sit supra rationem id quod creditur, sed eorum dignitatem agnoscentes, et quod sunt vitæ æternæ causæ iis qui illorum sunt participes, credentes accedere. Ipsi autem pietatem ostendentes et fidem, et adorant et benedicunt, et Jesum qui in eis intelligitur, ut Deum celebrant; et ut sit splendida glorificatio, ex verbis propheticis eam faciunt : « Benedictus qui venit in nomine Domini. Deus Dominus, et apparuit nobis. » « Ego veni, inquit, in nomine Patris, et non accipitis me. Si quis venerit in nomine proprio, illum accipietis. » Hoc germani Domini, hoc Unigeniti, Patrem laudibus afficere. Illud autem est servi fugitivi arrogantia et defectio. Hæc cum scivisset Propheta, et intellexisset quidnam distinguit bonum pastorem a lupo, eminus benedicit venientem in nomine Domini, Dominum Patrem dicens, et eum qui apparuit, eumdem Deum esse dicit. Iisdem ipsi quoque verbis utentes, tanquam nunc ad eos venientem et apparentem Christum benedicunt.

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Περὶ τῆς ὑπὲρ αὐτῶν εὐχῆς τοῦ ἱερέως, ἣν ἐκφωνεῖ μετὰ τὴν μετάληψιν αὐτῶν.

D

CAP. XL.

De sacerdotis pro eis oratione, quam effatur ipsis post communionem.

Εἶτα μετασχοῦσι τῶν μυστηρίων εὔχεται ὁ ἱερεὺς τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ σωτηρίαν καὶ εὐλογίαν. Καὶ τίς εὐχή ; « Σῶσον, ὁ Θεὸς, τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου. » Καὶ τοῦτο τὸ ῥῆμα προφητικόν· οἷον ὁ αὐτὸς Προφήτης καὶ ἀλλαχοῦ φησι· « Δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς, » ὡς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν εἰρημένον. Ὅπερ γὰρ ὡς Θεὸς εἶχεν ἐξ ἀρχῆς, ὡς ἄνθρωπος ἐκληρονόμησεν ὕστερον.

Τί οὖν, ἐπεὶ καὶ δημιουργὸς ἡμῶν ἐστιν ὁ αὐτὸς, οὐ, « Τὰ ἔργα σου, φησὶν, εὐλόγησον, » ὧν αὐτὸς εἶ ποιητὴς, ἀλλὰ, « τὴν κληρονομίαν σου ; » Ἵνα δυσω-

Deinde iis qui fuerunt participes mysteriorum precatur sacerdos a Deo salutem et benedictionem. Et quæ est oratio? « Serva, Deus, populum tuum, et benedic hæreditati tuæ. » Et hoc est verbum propheticum; quemadmodum ipse etiam Propheta alibi dicit : « Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam fines terræ; » tanquam a Patre dictum Filio. Quod enim tanquam Deus habuit ab initio, ejus postea tanquam homo hæres factus est.

Cur ergo, cum idem etiam nobis est opifex, non dicit, « Benedic opera tua, » quorum tu es effector, sed, « hæreditatem tuam? » Ut majorem eis reve-

rentiam exhiberet, paupertatem quam pro nobis sustinuit, ei in mentem revocans. Pro eo, inquit, te oro, quod ipse sustinuisti te esse cum servis, et mandatum accipere, et stare cum iis qui accipiunt, cum omnia habeas; et appellari hæres, cui nihil est acquisitum, maxime cum perfectioris meminisse nostræ cum Christo necessitudinis, magis ipsum movet ad misericordiam. Est autem hæreditas, multo creatione perfectior necessitudo. Multo enim amplius et melius nos possedit hæres effectus, quam prius habuit cum est fabricatus. Ex creatione enim humanæ solummodo naturæ dominium obtinuit. Ex hæreditate autem, rationis et voluntatis Dominus constitutus est, quod est vere hominibus imperare. Illud enim est commune et iis quæ carent ratione, et iis quæ sunt inanimata. Omnia enim natura Deo subjiciuntur, ut quæ sint ejus opera. Sed quomodo per hæreditatem rationis et voluntatis constitutus est Dominus? Quia cum in terram descendit, et crucifixus est, et resurrexit, ei nostram rationem subjecimus et voluntatem. Rationem quidem, quod eum Deum verum cognovimus et universæ creaturæ Dominum; voluntatem autem, quia eum dileximus et ejus dominium, et jugum ejus cum gaudio humeris sustulimus. Ita Deus homines perfecte accepit, ita vere possedit. Hanc possessionem Isaias propheta longe ante desiderans, dicebat, « Domine Deus noster, posside nos. » Hæc est possessio et hæreditas, quam dicitur Unigenitus a Patre accipere. Et talis quidem est oratio.

πήσῃ μᾶλλον, τῆς πτωχείας ἣν ὑπὲρ ἡμῶν ἐπεδέξευσεν, ἀναμνήσας αὐτόν. Ὑπὲρ τούτων ἱκετεύω, φησὶν, ὑπὲρ ὧν αὐτὸς ἠνέσχου μετὰ τῶν δούλων γενέσθαι, καὶ λαβεῖν ἐντολὴν, καὶ στῆναι μετὰ τῶν λαμβανόντων, ὁ πάντα ἔχων· καὶ ἀκοῦσαι κληρονόμος ᾧ μηδὲν ἐπίκτητον· ἄλλως τε, τὸ μνησθῆναι τῆς ἀκριβεστέρας οἰκειώσεως ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν, εἰς ἔλεον αὐτὸν ἐφέλκεται μᾶλλον. Ἀκριβεστέρα δὲ οἰκείωσις, ἡ κληρονομία, τῆς δημιουργίας· πολλῷ τῷ μέσῳ καὶ πολὺ βέλτιον ἡμᾶς ἐκτήσατο κληρονομήσας, ἢ πρότερον εἶχε δημιουργήσας. Ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς δημιουργίας, τῆς φύσεως ἁπλῶς τῶν ἀνθρώπων ἐκράτει, ἀπὸ δὲ τῆς κληρονομίας, τοῦ λόγου καὶ τῆς προαιρέσεως κατέστη Δεσπότης, ὅπερ ἐστὶν ἀνθρώποις ἄρχειν, ὡς ἀληθῶς. Ἐκεῖνο γὰρ κοινόν ἐστι καὶ τοῖς ἀλόγοις καὶ τοῖς ἀψύχοις. Φύσει γὰρ πάντα ὑποτάσσεται τῷ Θεῷ, ὡς δημιουργήματα τῷ δημιουργῷ. Ἀλλὰ πῶς κατὰ τὴν κληρονομίαν τοῦ λόγου καὶ τῆς προαιρέσεως κατέστη Δεσπότης; Ὅτι κατελθόντι εἰς τὴν γῆν καὶ σταυρωθέντι, καὶ ἀναστάντι, τὸν λόγον τὸν ἡμέτερον ὑπετάξαμεν αὐτῷ καὶ τὴν θέλησιν· τὸν μὲν λόγον, ὅτι ἐγνωμεν αὐτὸν Θεὸν ἀληθινὸν καὶ τῆς κτίσεως ἁπάσης Δεσπότην· τὴν δὲ θέλησιν, ὅτι ἠγαπήσαμεν αὐτὸν, καὶ τὴν αὐτοῦ δεσποτείαν καὶ τὸν αὐτοῦ ζυγὸν μετὰ χαρᾶς ἐπὶ τῶν ὠχένων ἠνέγκαμεν. Οὕτω τελείως τοὺς ἀνθρώπους ὁ Θεὸς ἔλαβεν, οὕτως ἀληθῶς ἐκτήσατο. Ταύτης τῆς κτήσεως Ἡσαΐας ὁ προφήτης πόρρωθεν ἐπιθυμῶν ἔλεγε· Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, κτῆσαι ἡμᾶς. » Τοῦτο ἡ κληρονομία ἣν λέγεται λαβεῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Μονογενής. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ εὐχή.

CAP. XLI.

De gratiarum actione et glorificatione quæ fit postea.

Hic autem universum complectur sacrificium, et divinæ Eucharistiæ mysterium finem accipit. Nam et dona sunt sanctificata et sacerdotem sanctificarunt, et omnem qui eum circumsistit chorum; et per ipsos reliquum Ecclesiæ cœtum perfecit et sanctificavit. Propterea in Dei gratiarum actionem et glorificationem et ipse sacerdos desinit, et qui cum circumsistunt fideles. Et ille quidem, « Benedictus Deus, inquit, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen. »

Populus autem canit proœmium cantici acceptum ex dictis propheticis: « Impleatur os nostrum laude, Domine, ut celebremus gloriam tuam. » Non sumus, inquit, sufficientes, Domine, ne hymnum quidem et laudem tibi offerre, pro bonis quibus nos dignatus es; sed tu hoc quoque nobis dona. Quonam modo? Implens os nostrum laude; et quemadmodum das orationem orantibus, ut sciamus quænam oportet et quomodo petere: ita etiam ad laudem tuam da ori facultatem. Deinde orant, ut quam acceperunt sanctificationem habentes permaneant, et gratiam non perdant, nec donum amittant, ab ejus manu adjuti. « Conserva nos in tua sanctificatione. » Quid agentes? (Etenim iis quoque quæ a nobis proficiscuntur, opus est.) « Toto die

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

Περὶ τῆς μετὰ ταῦτα εὐχαριστίας καὶ δοξολογίας.

Ἐνταῦθα δὲ ἡ ἱερουργία συμπληροῦται ἅπασα, καὶ ἡ τῆς θείας εὐχαριστίας τελετὴ πέρας λαμβάνει. Τότε γὰρ δῶρα ἡγίασται, καὶ τὸν ἱερέα ἡγίασε, καὶ πάντα τὸν περὶ αὐτὸν χορὸν, καὶ δι' αὐτῶν τὸ λοιπὸν τῆς Ἐκκλησίας ἐτέλεσε καὶ ἡγίασε πλήρωμα. Διὰ τοῦτο εἰς εὐχαριστίαν τοῦ Θεοῦ καὶ δοξολογίαν αὐτός τε ὁ ἱερεὺς καταλήγει καὶ οἱ περιεστῶτες πιστοί. Καὶ ὁ μὲν, « Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, φησὶ, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. »

Τὸ δὲ πλῆθος ᾄδουσι τὸ προοίμιον τῆς ᾠδῆς, ἐκ τῶν προφητικῶν τοῦτο λαβόντες ῥημάτων, « Πληρωθήτω τὸ στόμα ἡμῶν αἰνέσεως, Κύριε, ὅπως ἂν ὑμνήσωμεν τὴν δόξαν σου. » Οὐκ ἐσμὲν ἱκανοὶ, φησὶ, Δέσποτα, οὐδὲ ὕμνον σοι προσενεγκεῖν, ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν ὧν ἡμᾶς ἠξίωσας, ἀλλὰ σὺ καὶ τοῦτο δός. Τίνα τρόπον; Πληρώσας τὸ στόμα ἡμῶν αἰνέσεως, καὶ ὥσπερ εὐχὴν δίδως τοῖς εὐχομένοις, ἵν' εἰδῶμεν τίνα δεῖ καὶ ὅπως αἰτεῖσθαι· οὕτω καὶ πρὸς τὸν ὕμνον τὸν σὸν δίδου δύναμιν τῷ στόματι. Εἶτα εὔχονται τὸν ἁγιασμὸν, ὃν ἔλαβον ἔχοντες, μεῖναι, καὶ μὴ προδοῦναι τὴν χάριν, μηδὲ ἀπολέσαι τὴν δωρεὰν, ὑπὸ τῆς ἐκείνου βοηθούμενοι χειρός· « Τήρησον ἡμᾶς ἐν τῷ σῷ ἁγιασμῷ· » τί ποιοῦντας; (Δεῖ γὰρ καὶ τῶν παρ' ἡμῶν.) « Ὅλην τὴν ἡμέραν

μελετῶντας τὴν δικαιοσύνην σου· » δικαιοσύνην λέγοντες, τὴν ἐνθεωρουμένην τοῖς μυστηρίοις σοφίαν τοῦ Θεοῦ καὶ φιλανθρωπίαν, ὥσπερ ὁ Παῦλος ἐξέλαβεν· « Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι, φησὶ, τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ· δικαιοσύνη γὰρ ἐν αὐτῷ τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται, εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας· » ταύτης ἡ μελέτη τῆς δικαιοσύνης τὸν ἁγιασμὸν ἐν ἡμῖν δύναται συντηρεῖν. Καὶ γὰρ καὶ τὴν εἰς Θεὸν πίστιν αὔξει, καὶ τὴν ἀγάπην ἀνάπτει, καὶ οὐδὲν ἐᾷ πονηρὸν ἐπεισελθεῖν τῇ ψυχῇ· οὐκ ἄρα μάτην ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐλέγομεν, ὅτι χωρὶς τῶν πρεπόντων τοῖς μυστηρίοις λογισμῶν, οὐκ ἔστι τὸν ἁγιασμὸν συνεστάναι καὶ παραμένειν ἡμῖν.

A meditantes justitiam tuam, » justitiam dicentes, quæ in mysteriis consideratur, Dei sapientiam et benignitatem; quemadmodum Paulus accepit: « Non enim erubesco, inquit, Evangelium Christi; justitia enim Dei in ipso revelatur in omnes et super omnes credentes. » Hujus justitiæ meditatio potest in nobis sanctificationem conservare. Nam et fidem in Deum auget et charitatem accendit, et nihil mali animam subire permittit. Non ergo frustra ante diximus, quod sine cogitationibus quæ conveniunt mysteriis, fieri non potest ut in nobis constet et permaneat sanctificatio.

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ'

Περὶ τῶν κεκοιμημένων, εἰ ἁγιάζονται ἀπὸ τῶν τῆς τραπέζης δώρων, ὁμοίως τοῖς ζῶσι.

CAP. XLII.

De iis qui dormierunt, an sanctificantur a mensæ donis, sicut et ii qui vivunt.

B

Κἀκεῖνο δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἐξετάσαι, τῶν ἀναγκαίων. Διττῶς γὰρ ἁγιάζουσα φαίνεται ἡ θεία καὶ ἱερὰ τελετή. Ἕνα μὲν τρόπον τῇ μεσιτείᾳ· προσφερόμενα γὰρ τὰ δῶρα, αὐτῷ τῷ προσφέρεσθαι, ἁγιάζει τοὺς προσφέροντας, καὶ ὑπὲρ ὧν προσφέρουσι, καὶ ἵλεως αὐτοῖς ἐργάζονται τὸν Θεόν. Ἕτερον δὲ τῇ μεταλήψει, ὅτι βρῶσις ἡμῖν γίνεται καὶ πόσις, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, ἀληθινή. Τούτων τῶν τρόπων ὁ μὲν πρῶτος κοινὸς γίνεται καὶ ζῶσι καὶ τεθνηκόσι· καὶ γὰρ καὶ ὑπὲρ ἀμφοτέρων τῶν γενῶν ἡ θυσία προσφέρεται· ὁ δὲ δεύτερος μόνοις ἔξεστι τοῖς ζῶσιν· οὐ γὰρ ἐσθίειν ἔτι καὶ πίνειν οἱ νεκροὶ δύνανται. Τί οὖν; Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἁγιάζονται τὸν ἁγιασμὸν τοῦτον ἀπὸ τῆς μεταλήψεως, καὶ ἔλαττον ἔχουσιν ἐνταῦθα τῶν ζώντων οἱ τεθνηκότες; Οὐδαμῶς. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοῖς ὁ Χριστὸς ἑαυτοῦ μεταδίδωσι τρόπον ὃν οἶδεν αὐτός· καὶ ἵνα γένηται δῆλον, θεωρῶμεν τὰ αἴτια τοῦ ἁγιασμοῦ, εἰ μὴ καὶ αἱ ψυχαὶ ἔχουσι τῶν τεθνηκότων, ὥσπερ τῶν ζώντων. Τίνα δὲ τὰ αἴτια τοῦ ἁγιασμοῦ; ἆρα τὸ σῶμα ἔχειν; τὸ ποσὶ δραμεῖν ἐπὶ τὴν τράπεζαν; τὸ χερσὶ λαβεῖν τὰ ἅγια; τὸ δέξασθαι τῷ στόματι; τὸ φαγεῖν; τὸ πιεῖν; Οὐδαμῶς. Πολλοῖς γὰρ ταῦτα ἐπιδεξαμένοις, καὶ οὕτω προσεληλυθόσι τοῖς μυστηρίοις, οὔτε γέγονε πλέον οὐδὲν, καὶ ἀπῆλθον μειζόνων ὄντες ὑπεύθυνοι κακῶν. Ἀλλὰ τίνα τοῦ ἁγιασμοῦ τὰ αἴτια τοῖς ἁγιαζομένοις; καὶ τίνα ἃ παρ' ἡμῶν ὁ Χριστὸς ἀπαιτεῖ; Ψυχῆς κάθαρσις, ἀγάπη πρὸς Θεὸν, πίστις, ἐπιθυμία τοῦ μυστηρίου, προθυμία πρὸς τὴν μετάληψιν, ὁρμὴ ζέουσα, τὸ διψῶντας δραμεῖν.

C

D

Ταῦτά ἐστιν ἃ τὸν ἁγιασμὸν ἐφέλκεται τοῦτον· καὶ μεθ' ὧν τοὺς προσερχομένους ἀνάγκη τοῦ Χριστοῦ μετασχεῖν, καὶ ὧν χωρὶς ἀδύνατον. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα οὐ σωματικὰ, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς ἐξήρτηται μόνης. Οὐκοῦν οὐδὲν κωλύει καὶ τὰς ψυχὰς ταῦτα δύνασθαι τῶν τεθνηκότων, ὥσπερ τῶν ζώντων.

Hæc sunt quæ hanc sanctificationem attrahunt, et cum quibus necesse est eos qui accedunt esse Christi participes, et sine quibus fieri non potest. Sed hæc omnia non sunt corporalia, sed dependent a sola anima. Nihil ergo prohibet etiam animas hoc posse mortuorum, sicut et vivorum.

Εἰ τοίνυν αἱ μὲν ψυχαὶ πρὸς τὸ μυστήριον ἑτοίμως ἔχουσι καὶ παρεσκευασμένως· ὁ δὲ ἁγιάσας καὶ τελέσας Κύριος ἁγιάζειν ἀεὶ βούλεται, καὶ ἑαυτὸν ἑκάστοτε μεταδιδόναι ἐπιθυμεῖ, τί τὸ κωλύσον τὴν μετουσίαν; Πάντως οὐδέν. Οὐκοῦν εἴποι τις ἂν, Εἴ

Si ergo animæ quidem ad suscipiendum mysterium sunt paratæ et promptæ, is autem in cujus est potestate sanctificare et perficere, vult semper sanctificare, et seipsum semper impertiri desiderat, quid est prohibiturum hanc participationem?

Nihil omnino. Ergo dixerit quispiam : Si quis etiam vivorum bona quidem quæ dicta sunt in anima habeat, ad mysteria autem non accedat, habebit illinc nihilo secus sanctificationem ? Non quilibet ; sed si quis non potest corporaliter accedere, sicut defunctorum animæ, quales fuerunt ii qui in desertis errabant montibus seu speluncis et foraminibus terræ, qui altare aut sacerdotem nullo modo videre poterant. Eos enim Christus ipse hac sanctificatione invisibiliter sanctificabat. Undenam potes scire? Quod vitam intra se habebant, non habituri nisi hujus essent sacramenti participes. Ipse enim Christus dixit, « Nisi comederitis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.» Et ut hoc significaret, multis horum sanctorum misit angelos dona ferentes. Si quis autem cum posset, ad mensam non accesserit, fieri non potest ut quæ ex eis provenit sanctificationem assequatur ; non quod non accessit solummodo, sed quod cum posset, non accessit ; et propterea clarum est, quod bonis quæ debentur sacramentis, vacuam habet animam.

Quæ est enim ad mensam adeundam alacritas, et quod desiderium in eo qui cum facile potest ad eam accedere, non vult? Quænam est autem fides in Deum apud eum qui non timet minas quæ in Domini verbis sitæ sunt, adversus eos qui hanc cœnam contemnunt ? Quomodo autem amare credetur, cui cum liceat accipere, non accepit ? Propterea non est novum, si animis a corporibus liberatis, quæ nullius hujusmodi vitii insimulari possunt, hanc mensam Christus impertiit. Illud enim novum est et admirabile, quod homo qui in corruptione et interitu versatur, ab interitu alienum corpus comedat : quod autem anima, quæ est immortalis substantia, sit ejus quod est immortale particeps, modo sibi conveniente, quid mirum? Si autem hoc novum et admirabile, per ineffabilem humanitatem et arcanam sapientiam invenit quomodo perficeret, id quod est probabile et consentaneum quomodo non facere credetur ?

CAP. XLIII.

Quod animæ ejus qui communicat, fit principaliter sanctificatio.

Quoniam autem iis etiam qui adhuc vivunt cum corpore, datur quidem donum per corpus, sed primum pervadit in animæ substantiam, et per animam in corpus transmittitur, et hoc significans beatus Paulus, « Qui adhæret, inquit, Domino, unus est spiritus, » utpote quod in anima primo et principaliter hæc unio et conjunctio consistat.

Illic enim proprie homo ; illic etiam sanctificatio quæ proficiscitur ex virtutibus et humano studio, et illud quod peccat. Corpori autem omnia fiunt ex anima ; et quemadmodum a malis cogitationibus quæ ex corde exeunt, inquinatur, ita etiam illinc est ei sanctificatio : sicut quæ a virtute, ita etiam quæ a sacramentis : nonnulli autem morbi etiam corporales, quorum causa fuit ani-

τις καὶ τῶν ζώντων τὰ μὲν ἐν τῇ ψυχῇ ἀγαθὰ ἔχοι τὰ εἰρημένα, μὴ προσέλθοι δὲ τοῖς μυστηρίοις, ἔξει τὸν ἐκεῖθεν ἁγιασμὸν οὐδὲν ἧττον; Οὐ πᾶς· ἀλλ' εἴ τις οὐ δύναται προσιέναι σωματικῶς, ὥσπερ αἱ τῶν τεθνηκότων ψυχαί· οἷοι γεγόνασιν, οἱ ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι, καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς, οἷς θυσιαστήριον καὶ ἱερέα ἰδεῖν ἀμήχανον ἦν. Τούτους γὰρ αὐτὸς ὁ Χριστὸς τὸν ἁγιασμὸν ἀφανῶς ἠγίαζε τοῦτον. Πόθεν δῆλον; Ὅτι ζωὴν εἶχον ἐν ἑαυτοῖς· οὐ γὰρ ἔχοντες, εἰ μὴ τοῦ μυστηρίου τούτου μετεῖχον. Αὐτὸς γὰρ ὁ Χριστὸς εἶπεν· « Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. » Καὶ ἵνα τοῦτο σημάνῃ, πολλοῖς τῶν ἁγίων τούτων ἀγγέλους ἔπεμψε τὰ δῶρα κομίζοντας. Εἰ δέ τις δυνάμενος οὐ προσέλθοι τῇ τραπέζῃ, τοῦτον τοῦ παρ' αὐτοῖς ἁγιασμοῦ τυχεῖν παντελῶς ἀδύνατον· οὐχ ὅτι οὐ προσῆλθεν ἁπλῶς, ἀλλ' ὅτι δυνάμενος οὐ προσῆλθε· καὶ διὰ τοῦτο δῆλός ἐστιν, ὅτι τῶν ὀφειλομένων ἀγαθῶν τοῖς μυστηρίοις, ἔρημον ἔχει τὴν ψυχήν.

Τίς γὰρ ὁρμὴ καὶ προθυμία περὶ τὴν τράπεζαν παρὰ τῷ δυναμένῳ ῥᾳδίως ἐραμεῖν ἐπ' αὐτὴν, καὶ μὴ βουλομένῳ; Τίς δὲ πίστις πρὸς Θεὸν παρὰ τῷ μὴ φοβουμένῳ τὴν ἐν τοῖς ῥήμασι τοῦ Κυρίου κειμένην ἀπειλὴν, τοῖς τὸ δεῖπνον τοῦτο περιερῶσι; Πῶς δ' ἂν πιστευθείη φιλεῖν, ὃς λαβεῖν ἐξὸν, οὐ λαμβάνει; Διὰ τοῦτο οὐδὲν καινὸν, εἰ σωμάτων ἀπολελυμένας ψυχαῖς ὁ Χριστὸς, αἷς τοιαύτην πονηρίαν οὐδεμίαν ἐγκαλεῖν ἔχει, τῆς τραπέζης μεταδίδωσι ταύτης. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ καινὸν καὶ ὑπερφυὲς, εἰ φθορᾷ συζῶν ἄνθρωπος, ἀχηράτου σώματος φάγοι· τὸ δὲ οὐσίαν ἀθάνατον τὴν ψυχὴν ἀθανάτου μεταλαβεῖν, τὸν κατάλληλον αὐτῇ τρόπον, τί θαυμαστόν; Εἰ δὲ τὸ καινὸν τοῦτο καὶ ὑπερφυὲς διὰ φιλανθρωπίαν ἄφατον, καὶ σοφίαν ἀπόῤῥητον ἐξεῦρεν ὅπως ἀνύσῃ, τὸ εἰκὸς καὶ τὸ ἀκόλουθον ποιεῖν, πῶς οὐ πιστευθήσεται;

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ.

Ὅτι τῇ ψυχῇ τοῦ μεταλαμβάνοντος πρωτευόντως ὁ ἁγιασμὸς ἐνίσταται.

Ἐπεὶ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἔτι μετὰ σώματος ζῶσι δίδοται μὲν τὸ δῶρον διὰ τοῦ σώματος, ἀλλ' εἰς τὴν οὐσίαν πρῶτον χωρεῖ τῆς ψυχῆς, καὶ διὰ τῆς ψυχῆς ἐπὶ τὸ σῶμα διαβαίνει· καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ μακάριος Ἀπόστολος, « Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, φησὶν, ἓν πνεῦμά ἐστιν· » ὡς ἐν τῇ ψυχῇ προηγουμένως τῆς ἑνώσεως ταύτης, καὶ τῆς συναφείας συνισταμένης.

Ἐκεῖ γὰρ κυρίως ὁ ἄνθρωπος· ἐκεῖ καὶ ὁ ἁγιασμὸς ὁ ἀπὸ τῶν ἀρετῶν, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης σπουδῆς· καὶ τὸ ἁμαρτάνον ἐκεῖ, καὶ τὸ δεόμενον τῆς θεραπείας ἀπὸ τῶν δώρων, ἐκεῖνο. Τῷ σώματι δὲ πάντα ἀπὸ τῆς ψυχῆς γίνεται· καὶ ὥσπερ ἀπὸ τῶν πονηρῶν διαλογισμῶν, τῶν ἀπὸ τῆς καρδίας ἐξερχομένων μολύνεται, οὕτω καὶ ὁ ἁγιασμὸς ἐκεῖθεν αὐτῷ, καθάπερ ὁ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς· οὕτω καὶ ἀπὸ

τῶν μυστηρίων. Ἐνίοις δὲ σωματικαὶ νόσοι συμβαί- A
νουσιν, αἰτίαν ἔχουσαι τὴν κακοήθειαν τῆς ψυχῆς· ὃ σημάναι βουλόμενος ὁ Σωτὴρ, τῷ θεραπεῦσαι τὴν τοῦ νοσοῦντος ψυχὴν, ὅπερ ἦν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτὴν ἀπολύσαι, τὸ σῶμα τῆς ἀῤῥωστίας ἀνέστησεν. Εἰ τοίνυν οὐδὲ πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ ἁγιασμοῦ δεῖται τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ ταύτης μᾶλλον ἐκεῖνο, τί πλέον τῆς τελετῆς ἔχουσιν αἱ μετέχουσαι σώματος ψυχαὶ τῶν ἀπηλλαγμένων, ὅτι τὸν ἱέρεα ὁρῶσιν, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰ δῶρα δέχονται; Ἀλλὰ κἀκεῖναι τὸν αἰώνιον ἔχουσιν ἱερέα πάντα ταῦτα αὐταῖς γινόμενον, ὃς καὶ τῶν ἔτι ζώντων τοῖς ὡς ἀληθῶς λαμβάνουσι, μεταδίδωσιν. Οὐ γὰρ πάντες οἷς δίδωσιν ὁ ἱερεὺς ἀληθῶς μεταλαμβάνουσιν· ἀλλ' ἐκεῖνοι μόνοι πάντως, οἷς αὐτὸς δίδωσιν ὁ Χριστός. Ὁ μὲν B
γὰρ ἱερεὺς, πᾶσιν ἁπλῶς τοῖς προσιοῦσιν· ὁ δὲ Χριστὸς, τοῖς ἀξίοις τοῦ μετασχεῖν. Ὅθεν δῆλον ὡς ὁ τελῶν τὰς ψυχὰς τὸ μυστήριον, καὶ ἁγιάζων, καὶ ζῶντας καὶ τεθνηκότας, μόνος τις αὐτός ἐστιν ὁ Σωτήρ. Ἐκ δὴ τῶν εἰρημένων ἁπάντων ἐκεῖνο γίνεται δῆλον, ὅτι πάντα ὅσα εἰς τὴν ἱερὰν ἥκει τελετὴν, κοινά ἐστι καὶ ζῶσι καὶ τεθνηκόσι. Καὶ γὰρ τὰ αἴτια τοῦ ἁγιασμοῦ, ψυχικὰ ὄντα ἀγαθὰ καὶ ἀμφοτέροις πρόσεστι· καὶ τὸ προηγουμένως καὶ οἰκείως ἔχον πρὸς τὸν ἁγιασμὸν, τὸ αὐτό· καὶ ὁ ἁγιάζων ἱερεὺς, ὁ αὐτός. Τοῦτο μόνον τοῖς ἐν σώματι ζῶσι πρόσον, οὐ μέτεστι τοῖς ἀπελθοῦσι, τὸ καὶ τοὺς ἀναξίους τῶν μυστηρίων ἁγιάζεσθαι δοκεῖν, ὅτι τὰ δῶρα τῷ σώματι δέχονται. Ἐκεῖ γὰρ οὐδὲ προσιέναι δυνατὸν, εἴ τις ἀπαρασκεύαστος ἔχει, C
ἀλλὰ μόνοις ἔξεστι τοῖς ἀξίοις ἡ μετουσία· τοῦτο δὲ οὐδὲ προστίθησιν ἁγιασμὸν τοῖς ζῶσιν· ἀλλὰ τοὐναντίον κόλασιν ἔχει τὴν ἐσχάτην. Καὶ διὰ τοῦτο τοῦ γένους τῶν ζώντων εἶναι πλεονέκτημα πολλοῦ δεῖ. Ἔτι δὲ καὶ δι' ἐκεῖνον τὸν λόγον φανερὸν γίνεται ὅτι οὐ μόνον ἔξεστι, καὶ οὐδὲν ἔχει κώλυμα, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀναγκαίως ἀκολουθεῖ ταῖς ψυχαῖς ἐκείναις ἡ τῶν ἱερῶν δώρων μετάληψις. Εἰ μὲν γὰρ καί τι ἕτερον ἦν τὸ τὰς ψυχὰς εὐφραῖνον καὶ ἀναπαῦον ἐκεῖ, ἦν ἂν ἐκεῖνο γέρας ταῖς ἀξίαις τῆς καθαρότητος, καὶ οὐκ ἂν ἐδέησε ταύτης τῆς τραπέζης ἐξ ἀνάγκης αὐταῖς. Νῦν δὲ τὸ πᾶσαν τρυφὴν καὶ μακαριότητα τοῖς ἐκεῖ γενομένοις ἐργαζόμενον, εἴτε παράδεισον εἴποις, εἴτε κόλπους Ἀβραὰμ, εἴτε λύπης καὶ ὀδύνης ἁπάσης καθαροὺς καὶ φωτεινοὺς καὶ χλοεροὺς καὶ D
ἀναψύχοντας τόπους, εἴτε τὴν βασιλείαν αὐτὴν· οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τοῦτο τὸ ποτήριον, καὶ οὗτος ὁ ἄρτος.

Ταῦτα γαρ ὁ μεσίτης, ὁ πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰς τὰ ἅγια, ὁ μόνος ἄγων εἰς τὸν Πατέρα, ὁ μόνος τῶν ψυχῶν ἥλιος, νῦν μὲν οὕτω φαινόμενος καὶ μετεχόμενος, ὡς ἠθέλησεν αὐτὸς, τοῖς δεσμίοις τῆς σαρκός· τότε δὲ ὀφθησόμενος καὶ μεταληψθησόμενος ἄνευ παραπετασμάτων· ὅτε ὀφόμεθα αὐτὸν, φησὶ, καθώς ἐστιν· ὅτε ὡς πτῶμα συγκαλέσει τοὺς ἀετούς· ὅτε περιζώσεται καὶ ἀνακλινεῖ αὐτοὺς, καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς· ὅτε ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἀστράψει, καὶ δι' αὐτῶν λάμψουσιν οἱ δίκαιοι ὡς ἥλιος. Τούτῳ

mæ improbitas. Quod volens significare Servator, in liberanda a morbo anima, quod est eam liberare a peccatis, a corpore infirmitatem depulit. Si ergo nec ad sanctificationis quidem susceptionem habet anima opus corpore, sed illud ea potius, cur sunt magis mysterii participes animæ quæ corpus habent, quam quæ ab eo sunt liberæ? Quod sacerdotem vident, et ab eo dona sumunt? Atqui illæ etiam habent æternum sacerdotem, qui omnia eis factus est, qui etiam iis qui ex vivis vere sumunt, impertit. Non enim omnes quibus dat sacerdos, vere (1) sumunt, sed illi omnino soli quibus dat ipse Christus. Sacerdos enim omnibus, ut semel dicam, qui accedunt, Christus autem dat iis solum qui participes esse digni sunt. Unde clarum est, quod qui animas sacramento perficit et sanctificat, et vivos et mortuos, solus est ipse servator. Ex dictis utique omnibus fit illud manifestum, quod quæcunque ad sacri mysterii celebrationem pertinent, sunt communia et vivis et mortuis. Causæ enim sanctificationis, cum ad animam pertineant, etiam utrisque insunt; et id quod primo et principaliter et proprie sanctificationem suscipit, idem, et sacerdos qui sanctificat, idem: quod solum adest iis qui vivunt in corpore, non est in iis qui e vivis excesserunt, ut etiam qui mysteriis indigni sunt, videantur sanctificari, quoniam dona ore sumunt. Illic enim nec accedere quidem potest quispiam, si sit imparatus, sed solis iis qui digni sunt, datur participatio; hoc autem non tribuit vivis sanctificationem, sed contra habet ultimum supplicium, et propterea multum abest ut vivorum genus sit eis hac re superius. Propterea autem etiam propter illam rationem clarum est, quod non solum licet et quod nihil vetat, sed etiam quod illas animas necessario consequitur sanctorum donorum participatio. Si enim esset aliquid aliud, quod illic animis et delectationem et quietem præberet, esset illud præmium iis quæ puræ sunt et mundæ, et non eis hac mensa necessario opus esset; nunc autem id quod omnem voluptatem et beatitudinem iis qui illic sunt, efficit, sive dicas paradisum, sive sinum Abrahæ, sive ab omni dolore et tristitia pura et lucida et viridia et refrigerantia loca, sive ipsum regnum, nihil est aliud quam hic calix et hic panis.

Hæc enim sunt intercessor, qui pro nobis in sancta fuit præcursor, qui solus ducit ad Patrem, qui solus sol animarum, qui nunc quidem apparet et participatur, ut ipse voluit, velata carne: tunc autem videbitur et participabitur sine velis, quando videbimus ipsum sicut est, quando ad cadaver convocabit aquilas, quando succingetur, et eos faciet discumbere, et accedens ministrabit ipsis, quando fulgebit in nubibus, et per eum justi resplendebunt ut sol. Ut ei conjuncti, ut novit mensa con-

(1) Caute lege; etenim Græci, et hic Cabasilas recte sentiunt de vera et reali præsentia corporis Domini in Eucharistia. Forsan, *vere*, intelligit digne et fructuose.

jungere, quietem assequantur, vel aliquid boni illic percipiant vel parvum vel magnum, absque eo fieri omnino non potest.

CAP. XLIV.

De Christi intercessione.

Est enim intercessor, per quem omnia assecuti sumus bona, quæ a Deo nobis data sunt, vel potius semper dantur. Non enim postquam semel fuit intercessor, et omnia nobis tradidit pro quibus intercesserat, recessit, sed semper intercedit, non verbis quibusdam et precibus, sicut solent legati, sed reipsa. Quænam autem ea res est? Sibi conjungere et proprias per se gratias impertiri, pro uniuscujusque dignitate et modo purgationis. Et quemadmodum lux quæ per se visum præbet videntibus, quibus defecerit, iis quoque visus defuerit: ita etiam cum Christo consuetudinem esse perpetuam animis necesse est, si sint omnino victuræ et quieturæ. Neque enim sine luce potest videre oculus, neque fieri potest ut sine Christo vera vita et pax insit animis; quoniam ipse est qui solus Deo reconciliat, qui eam pacem facit, sine qua nulla spes est, ut qui Dei sunt inimici, sint ejus bonorum participes. Sive ergo ab initio quis Christo conjunctus non est, sive conjunctus non mansit, est inimicus et a divinis bonis alienus. Quid est enim quod humanæ naturæ Deum reconciliavit? Omnino quod hominem vidit Filium suum dilectum. Ita etiam unicuique homini reconciliatur, si quis gerat formam Unigeniti, et illius ferat corpus, et appareat unus cum eo spiritus. Sine his autem unusquisque ipse per se est homo vetus, qui Deo est invisus, qui cum eo nihil habet commune. Si ergo credendum est animis requiem procedere ex oratione sacerdotum et oblatione sacrorum donorum, antea credendum est hoc quoque eo modo fieri, quo solo fieri potest ut homo quiescat. Quis sit autem modus, dictum est, eo scilicet quod Deo sunt reconciliati et non sunt inimici. Hoc autem quomodo? Quod sunt contemperati, et unus facti sunt spiritus cum dilecto, in quo solo Pater complacuit. Sed hoc est sacræ mensæ opus, quod commune ostensum est per ea quæ dicta sunt vivis similiter et mortuis.

τοὺς μὴ συνημμένους, ὥσπερ οἶδε συνάπτειν ἡ τράπεζα, ἀναπαύσεως τυγχάνειν, ἢ τι λαβεῖν ἀγαθὸν, ἢ μικρὸν ἢ μεῖζον ἐκεῖ, παντελῶς ἀδύνατον.

ΚΕΦΑΛ ΜΔ'.

Περὶ τῆς Χριστοῦ μεσιτείας.

Μεσίτης γάρ ἐστι δι' οὗ πάντα γέγονε τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέντα ἡμῖν ἀγαθά· μᾶλλον δὲ δίδοται ἀεί. Οὐ γὰρ ἅπαξ μεσιτεύσας καὶ παραδοὺς ἅπαντα ἡμῖν, ὑπὲρ ὧν ἐμεσίτευσεν, ἀπηλλάγη, ἀλλ' ἀεὶ μεσιτεύει, οὐ λόγοις τισὶ καὶ δεήσεσιν, ὥσπερ οἱ πρεσβευταὶ ποιοῦσιν, ἀλλὰ πράγματι. Τί δὲ τὸ πρᾶγμα; Τὸ συνάπτειν ἑαυτῷ καὶ δι' ἑαυτοῦ τῶν οἰκείων μεταδιδόναι χαρίτων, κατὰ τὴν ἀξίαν ἑκάστου, καὶ τὸ τῆς καθάρσεως μέτρον. Καὶ καθάπερ τὸ φῶς δι' ἑαυτοῦ τὸ ὁρᾶν τοῖς ὁρῶσι παρέχον, οἷς ἂν ἐπιλείπῃ, καὶ τὸ ὁρᾶν ἐπιλείπει· οὕτω καὶτὴν μετὰ τοῦ Χριστοῦ συνουσίαν ἀνάγκη διηνεκῆ ταῖς ψυχαῖς εἶναι, εἴγε μέλλοιεν ζῇν ὅλως καὶ ἀναπαύεσθαι. Οὔτε γὰρ χωρὶς φωτὸς ὀφθαλμὸς δύναται βλέπειν, οὔτε χωρὶς τοῦ Χριστοῦ, ζωὴν ἀληθινὴν ταῖς ψυχαῖς, καὶ εἰρήνην εἶναι δυνατόν· ὅτι αὐτός ἐστι τῷ Θεῷ καταλλάττων μόνος, ὁ τὴν εἰρήνην ταύτην ποιῶν· ἢ χωρὶς, ἐχθροὺς ὄντας τοῦ Θεοῦ, τῶν ἀγαθῶν τῶν αὐτοῦ μετέχειν ὁπωσοῦν, οὐδεμία ἐστὶν ἐλπίς. Εἴτε οὖν εὐθὺς τὴν ἀρχὴν συνήφθη τις τῷ Χριστῷ, εἴτε συναφθεὶς, οὐκ ἔμεινε συνημμένος, ἐχθρός ἐστιν ἔτι, καὶ τῶν θείων ἀλλότριος ἀγαθῶν. Τί γὰρ τὸ καταλλάξαν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων τὸν Θεόν; Πάντως ὅτι ἄνθρωπον εἶδε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἀγαπητόν· οὕτω καὶ ἑκάστῳ σπένδεται τῶν ἀνθρώπων, εἴ τις τὴν μορφὴν κομίζει τοῦ Μονογενοῦς, καὶ τὸ ἐκείνου φορεῖ σῶμα, καὶ ἓν πνεῦμα μετ' αὐτοῦ φαίνεται. Τούτων δὲ χωρὶς, ἕκαστος αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ὁ παλαιὸς, ὁ τῷ Θεῷ ἀπηχθημένος, ὁ πρὸς αὐτὸν οὐδὲν κοινὸν ἔχων. Εἰ τοίνυν χρὴ πιστεύειν γίνεσθαί τινα ταῖς ψυχαῖς ἀνάπαυσιν ἀπὸ τῆς εὐχῆς τῶν ἱερέων, καὶ τῆς προσαγωγῆς τῶν ἱερῶν δώρων, πιστευτέον πρὸ τούτου, καὶ κατὰ τοῦτον αὐτὸ γίνεσθαι τὸν τρόπον, καθ' ὃν μόνον ἄνθρωπον ἀναπαύεσθαι δυνατόν. Τίς δὲ ὁ τρόπος εἴρηται, τὸ διηλλάχθαι Θεῷ, καὶ μὴ ἐχθροὺς εἶναι. Τοῦτο δὲ πῶς; Τὸ ἀνακραθῆναι θεῷ καὶ ἓν πνεῦμα γενέσθαι μετὰ τοῦ ἠγαπημένου, ἐν ᾧ μόνῳ ηὐδόκησεν ὁ Πατήρ· ἀλλὰ τοῦτο μὲν τῆς ἱερᾶς τραπέζης τὸ ἔργον, ὃ κοινὸν ἐδείχθη διὰ τῶν εἰρημένων, καὶ ζῶσιν ὁμοίως καὶ τεθνηκόσι.

CAP. XLV.

Quod iis qui dormierunt perfectior sit sanctificatio.

Nudæ autem corporibus animæ plus habent commodi ad sanctificationem, quam eæ quæ vivunt in corporibus. Purgantur enim et peccatorum remissionem accipiunt per orationes sacerdotis et donorum intercessionem, nihil ominus quam eorum qui vivunt. Sed non peccant amplius, nec nova veteribus crimina adjiciunt, ut faciunt ut plurimum viventium animæ, sed tantummodo vel nulli sunt rationi reddendæ obnoxiæ, vel semper utique de criminibus detrahunt; et ita ad Servatoris participationem promptius et melius se ha-

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'.

Ὅτι τελειότερος τοῖς κεκοιμημένοις ὁ ἁγιασμὸς γίνεται.

Ἔχουσι δέ τι πλέον εἰς ἁγιασμὸν τῶν ἐν σώματι ζώντων, αἱ γυμναὶ τῶν σωμάτων ψυχαί· καθαίρονται μὲν γὰρ, καὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσιν λαμβάνουσι διὰ τῶν εὐχῶν τῶν ἱερέων, καὶ τῆς μεσιτείας τῶν δώρων, τῶν ἔτι ζώντων οὐδὲν ἔλαττον. Ἁμαρτάνουσι δὲ οὐδὲν, οὐδὲ προστιθέασιν ἐγκλήματα νέα τοῖς παλαιοῖς, ὥσπερ τὸ πλεῖστον ἔχει τῶν ζώντων, ἀλλὰ μόνον ἢ παντελῶς ἀφίενται πάσης εὐθύνης, ἢ γοῦν ἀφαιροῦσι τῶν ἐγκλημάτων ἀεί· καὶ οὕτω πρὸς τὴν μετουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἑτοιμότερον ἔχουσι καὶ κάλλιον, οὐ μόνον τῶν πλειόνων ἐν σώματι ζώντων,

ἀλλὰ καὶ σφῶν αὐτῶν, εἰ μετὰ σώματος ἦσαν. Καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο μόνον, τὸ γυμνὰς εἶναι τοῦ σώματος, ἐπιτηδειοτέρας δίδωσιν εἶναι πολλῷ πρὸς τὴν μετουσίαν τῶν μυστηρίων, ἢ δυνατὸν ἦν, τὸ σῶμα περικειμένας. Πολλῶν γὰρ οὐσῶν καὶ διαφόρων ἐκεῖ τῶν μονῶν, ἵνα πᾶν μέτρον ἀρετῆς τιμηθῇ, καὶ μηδὲν ἄμισθον ᾖ παρὰ τῷ δικαίῳ καὶ φιλανθρώπῳ κριτῇ· καθάπερ οἱ τῶν μεγίστων ἄξιοι γερῶν, καὶ τέλειοι, καὶ τῆς τελείας μακαριότητος κληρονόμοι, Παῦλος, καὶ εἴ τις κατ' ἐκεῖνον, καθαρώτερον αὐτῆς ἀπολαύουσιν ἀναλύσαντες, ἢ ὅτε τῷ βίῳ τούτῳ παρῆσαν· οὕτω καὶ τῆς μετρίας τοὺς πρὸς τοιαύτην ἀνάπαυσιν τεταγμένους εἰκὸς ἄμεινον τυγχάνειν ἀπελθόντας ἐνθένδε, ἢ μετὰ σώματος ζῶντας. Ἐδείχθη δὲ ὡς πᾶσα ψυχῶν ἀνάπαυσις, καὶ πᾶν ἄθλον ἀρετῆς, καὶ μικρὸν καὶ μεῖζον, οὐδέν ἐστιν ἕτερον ἢ ὁ ἄρτος οὗτος, καὶ τοῦτο τὸ ποτήριον, καταλλήλως ἑκατέρῳ γένει, ζώντων λέγω καὶ νεκρῶν, μεταλαμβανόμενα. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος τὴν ἐν τῷ μέλλοντι τῶν ἁγίων ἀπόλαυσιν δεῖπνον ἐκάλεσεν· ἵνα δείξῃ ταύτης τῆς τραπέζης μηδὲν εἶναι πλέον ἐκεῖ. Οὕτω καὶ ὑπὲρ τῶν ἀπελθόντων, ὥσπερ ὑπὲρ τῶν ζώντων ἐστὶν ἡ θεία τῆς εὐχαριστίας ἱερουργία· καὶ διττῶς ἁγιαζομένων ἐκείνων, ὡς εἴρηται, διττῶς καὶ αὐτοὶ ἁγιάζονται, καὶ οὐδετέρως ἔλαττον ἔχουσι τῶν ζώντων οἱ μεταστάντες, ἀλλ' ἔστιν ὅπως καὶ μεῖζον.

bent pluribus in corpore viventibus, atque adeo etiam seipsis si essent cum corpore. Quin etiam hoc ipsum solum quod scilicet sunt nudæ corpore, efficit ut sint multo aptiores ad participationem mysteriorum, quam fieri posset si essent tectæ corpore. Cum enim sint illic multæ et diversæ mansiones, ut omnis virtutis modus honoretur, et nihil sit non remuneratum apud justum et clementem judicem : quemadmodum qui sunt maximis digni præmiis et perfecti perfectæque beatitudinis hæredes, Paulus, et si quis est ejusmodi, ea purius fruuntur dissoluti, quam cum in hac vita aderant : ita qui mediocres in hac quiete collocati, eos consentaneum est melius se habere, cum hinc recesserint, quam dum vivunt cum corpore. Ostensum est autem quod omnis quies animarum et omne præmium virtutis, sive parvum, sive magnum, non est aliud quam hic panis et hic calix, quæ ab utrisque, vivis inquam et mortuis, convenienter participantur. Propterea enim Christus quoque sanctorum in futuro fruitionem cœnam vocavit, ut ostenderet nihil illic esse præterquam mensam : ita etiam pro defunctis sicut et pro vivis, est divinum Eucharistiæ sacrificium ; et cum dupliciter, ut dictum est, sanctificentur, ipsi quoque duobus modis sanctificantur, et neutro modo sunt ii qui migrarunt, deteriori conditione iis qui vivunt, sed aliquo modo etiam meliori.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Πῶς ἀεὶ τὰ δῶρα ταῦτα δεκτὰ εἰσι τῷ Θεῷ.

Ἐφεξῆς δὲ κἀκεῖνο σκοπῶμεν· ὅτι μὲν ἀπὸ τῆς τελετῆς ἁγιάζονται πάντες οἱ πιστοὶ, δῆλον ἀπὸ τῶν εἰρημένων· εἰ δὲ καὶ πάντοτε, ζητεῖν ἄξιον. Ἐπεὶ γὰρ δώρων ἐστὶ προσαγωγὴ ἡ ἱερουργία, τὰ δῶρα δὲ οὐ πάντοτε δεκτὰ παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' ἔστιν ἃ διὰ τὴν πονηρίαν τῶν προσαγόντων, καὶ μισοῦνται, καὶ ἀποπέμπονται· καὶ τούτου πολλαὶ μὲν παρὰ τοῖς παλαιοῖς, πολλαὶ δὲ παρὰ τοῖς ἐν χάριτι ζῶσιν αἱ ἀποδείξεις, ζητῶμεν μή ποτε καὶ ταῦτα τὰ δῶρα ἐνίοτε μάτην ἱερουργοῦνται, μὴ ἁγιαζόμενα, ὡς ἄδεκτα, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τῆς τελετῆς, ὡς ἂν οὐκ ἀεὶ παρὰ ἀγαθῶν ἀνδρῶν, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ πονηρῶν προσφερόμενα. Ὅτι γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ταῦτα τὰ δῶρα ἀποστρέφεται, ὅταν ὁ προσάγων ἐναγὴς ᾖ, δῆλον, ἐξ ὧν ἡ Ἐκκλησία τοῦτο ποιεῖ. Καὶ γὰρ οὐς οἶδε θανάσιμα ἁμαρτάνοντας, οὐκ ἐᾷ τὰ τοιαῦτα δωροφορεῖν· κἂν τολμήσωσιν, οὐ παραδέχεται, ἀλλ' ἀποδιώκει μετὰ τῶν δώρων. Ἀλλ' ἐπεὶ οὐ πάντας τοὺς τοιούτους ἡ Ἐκκλησία οἶδε καλῶς, ἀλλ' οἱ πλείους λανθάνουσι, καὶ τὰ δῶρα αὐτῶν ἡ θεία τράπεζα δέχεται, τί χρὴ περὶ ἐκείνων τῶν δώρων γινώσκειν; Ἆρα ἄδεκτα παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ ἁγιασμοῦ παντὸς ἔρημα; Καὶ εἰ τοῦτο δοθείη, ἄδηλον πότε ἅγια, τοῦ τρόπου τῶν προσαγόντων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀμφιβαλλομένου, ἢ παντελῶς ἀγνοουμένου, καὶ οὕτως ἀμφιγνοοῦντας καὶ χωρὶς πίστεως προσερχομένους τοῖς μυστηρίοις ἀνάγκη μηδὲν παρ' αὐτῶν τοὺς πιστοὺς ὠφελεῖσθαι. Τί οὖν πρὸς ταῦτα ἔστιν εἰπεῖν; Ὅτι διττῆς οὔσης τῆς τῶν δώρων προ-

CAP. XLVI.

Quomodo eadem semper dona a Deo suscipi possunt.

Illud autem deinceps consideremus. Quod enim ex sacro mysterio omnes sacrificantur fideles, clarum est ex iis quæ dicta sunt. An autem etiam semper, operæ pretium est quærere. Quoniam enim donorum est oblatio sacrificium, dona autem non semper a Deo suscipiuntur, sed sunt nonnulla, quæ propter eorum qui offerunt improbitatem, et odio habentur, et repudiantur : et multæ sunt hujus rei et apud veteres, et apud eos qui vivunt in gratia, probationes : quæramus nunquid hæc dona nonnunquam frustra sanctificantur, non sacrificata, ut quæ non sint accepta, ut sacrum profitetur mysterium, ut quæ non semper a viris bonis, sed nonnunquam etiam a malis offerantur. Quod enim Deus etiam hæc dona aversatur, quando fuerit sceleratus is qui offert, clarum est ex eo quod fecit Ecclesia. Quando enim novit qui mortalia peccant, non sinit eos hæc dona offerre, et, si ausi fuerint, non suscipit, sed eos a donis repellit. Sed quoniam omnes tales recte non novit Ecclesia, sed plures latent, et eorum dona sacra mensa suscipit, quid de illis donis oportet statuere? an Deo non esse accepta, et omni esse sanctificatione destituta? Et si hoc datum fuerit, incertum quando sancta, cum de moribus eorum qui offerunt, vel ut plurimum dubitetur, vel ii omnino ignorentur : et ita hæsitantes, et sine fide ad sacramenta accedentes, necesse est fideles nihil ab eis juvari. Quid ad hæc ergo dicendum est? Quod cum sit duplex donorum

oblatio, prima quidem ejus qui ea dona defert in manus sacerdotum, secunda autem, Ecclesiæ ad Deum; prima quidem oblatio, quando est improbus qui offert, est inanis, et nihil confert offerenti, quoniam ipse est malus. Non enim ea quæ offeruntur, ipsa per se sunt Deo exsecranda (omnis enim Deo creatura bona est). Secunda autem quæ fit a bonis viris, et pro Dei gloria et sanctorum, et totius orbis salute, et omni, ut semel dicam, justa petitione, nihil vetat quominus sit accepta. Nulla enim donis inquinatio allata est a manibus ejus qui ab initio obtulit, sed pura manentia, etiam a sanctis oblata, et sanctificantur, et sanctificant eos qui accedunt. In nullo enim rationis expertium animantium vel animatorum, potest insidere aliqua peccati macula. Peccatum enim est morbus voluntatis, et solum est eorum quæ sunt ratione prædita, peccato inquinari. Cur ergo, si semper pura sunt dona quæ a malis offeruntur, ea lex Ecclesiæ non suscipit? Ut eos qui offerunt, admoneat, ut cognoscant maximam Dei iram quam ipse ostendit, qui etiam creaturas suas quibus non habet quod quidquam corporis objiciat, propter ipsos aversatur et habet odio: et cum hæc intellexerint, timeant, et vitam corrigant; ipsa autem dona nullius vitii condemnat. Propterea nihil prohibet quominus ea sint accepta et sanctificentur, cum secundam oblationem faciant boni viri. Sed dixerit quispiam: Atqui non omnes qui offerunt, sunt viri boni, sed nonnulli etiam laborant extremo vitii morbo: unde ad eamdem dubitationem nostra redit oratio. Quando enim utrosque oblatores Deo esse invisos contigerit (contingit enim), unde nam donis accedet ut Deo grata sint et accepta, et sancta et sanctificantia? Nusquam; sed tunc quidem vere accepta non sunt. Sunt autem dubia, eo quod de moribus eorum qui offerunt et sacrificant, dubitatur. « Nemo enim, inquit, certo novit quæ sunt hominis, nisi spiritus qui est in ipso; » et ita multa est circa sacrum mysterium infidelitas et dubitatio, certitudo autem nusquam, et sanctorum participatio nihil proderit fidelibus, qui sine fide participant. Hæc dixerit et dubitaverit, si quis putat ipsum sacerdotem esse dominum horum donorum oblationis, sed non est. Sed quod eorum quidem oblationem proprie efficit, est gratia sanctificans. Hoc enim est oblatum esse, esse sanctificatum. Qui autem quotidie sacrificat, est illius minister. Nihil enim domo affert, neque aliquid audet facere vel dicere ex suo judicio vel ratione, sed illa solum quæ illinc accepit, sive res est, sive sermo, sive factum, eo quo jussus est modo offerens, Deo reddit; et ita dona, quæ prout ei placet, Deo semper offerunt, necesse est semper ei esse accepta. Quid tum enim, si is qui offert, in iis quæ ad se pertinent malus est? Illius enim improbitas donis nihil adjicit, neque reddit oblationem deteriorem, sicut nec medicamentum salutare esse prohibetur, quod

A ἀγωγῆς, τῆς μὲν πρώτης τοῦ οἴκοθεν αὐτὰ κομίζοντος εἰς τὰς τῶν ἱερέων χεῖρας· τῆς δὲ δευτέρας τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεόν· ἡ μὲν πρώτη προσαγωγὴ, ὅταν πονηρὸς ὁ προσάγων ᾖ, ματαία, καὶ οὐδὲν αὐτῆς ὄφελος τῷ προσφέροντι, διὰ τὸ πονηρὸν αὐτὸν εἶναι· οὐ γὰρ δὴ τὰ προσαγόμενα αὐτὰ δι' ἑαυτὰ παρὰ τῷ Θεῷ βδελυκτά (ὅτι πᾶν κτίσμα τοῦ Θεοῦ καλόν)· τὴν δὲ δευτέραν παρὰ ἀγαθῶν ἀνδρῶν γινομένην, καὶ ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, καὶ τῶν ἁγίων, καὶ τῆς σωτηρίας τῆς οἰκουμενικῆς καὶ πάσης ἁπλῶς δικαίας αἰτήσεως, οὐδὲν κωλύει εὐπρόσδεκτον εἶναι. Οὐ γὰρ ἐνετέθη τις μολυσμὸς τοῖς

B δώροις ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ ἐξ ἀρχῆς αὐτὰ προσενεγκόντος, ἀλλὰ καθαρὰ μένοντα, καὶ ὑπὸ καθαρῶν ἀναφερόμενα, καὶ ἁγιάζονται, καὶ ἁγιάζουσι τοὺς προσερχομένους. Ἐν οὐδενὶ γὰρ τῶν ἀλόγων ἢ τῶν ἀψύχων ῥυπαρία τις τῆς ἁμαρτίας ἐντεθῆναι δύναται· ὅτι ἡ ἁμαρτία προαιρέσεώς ἐστι νόσημα, καὶ μόνων ἂν εἴη τῶν λογικῶν τὸ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μολύνεσθαι. Τί οὖν, εἰ ἀεὶ καθαρὰ τὰ δῶρα τὰ παρὰ τῶν πονηρῶν προσαγόμενα, ὁ νόμος τῆς Ἐκκλησίας οὐ παραδέχεται; Ἵνα τοὺς προσάγοντας ἐντρέψῃ, ἵνα μάθωσι τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς, ἣν αὐτοῖς ἐμήνισε, τὴν ὑπερβολὴν, ὃς καὶ τὰ αὐτοῦ κτίσματα οἷς οὐδὲν ἐγκαλεῖν ἔχει, ἀποστρέφεται, καὶ μισεῖ· καὶ ταῦτα μαθόντες, φοβηθῶσι καὶ διορθώσωνται τὸν βίον· αὐτῶν δὲ τῶν δώρων οὐδεμίαν καταγινώσκει κακίαν. Διὰ τοῦτο οὐδὲν κωλύει δεκτὰ γίνεσθαι ταῦτα καὶ ἁγιάζεσθαι τὴν δευτέραν προσαγωγὴν ποιουμένων

C ἀνδρῶν ἀγαθῶν. Ἀλλ' εἴποι τις ἄν, Καὶ μὴν οὐ πάντες οἱ προσάγοντες ἱερεῖς ἀγαθοί, ἀλλ' ἔνιοι καὶ πονηρίαν νοσοῦσι τὴν ἐσχάτην· ὅθεν εἰς τὴν αὐτὴν ἀπορίαν περίστασται ὁ λόγος ἡμῖν. Ὅταν γὰρ τύχῃ καὶ ἀμφοτέρους τοὺς προσαγωγέας εἶναι θεοστυγεῖς (ἐνδέχεται γὰρ) πόθεν ὑπάρξει τοῖς δώροις τῷ εἶναι Θεῷ κεχαριτμένα, καὶ δεκτὰ, καὶ ἅγια, καὶ ἁγιαστικά; Οὐδαμόθεν· ἀλλὰ τότε μὲν ἀληθῶς ἄδεκτα. Ἀεὶ δὲ ἀμφίβολα, διὰ τὸ ἀμφιβάλλεσθαι τοὺς τρόπους τῶν δωροφορούντων αὐτὰ καὶ ἱερουργούντων. « Οὐδεὶς γὰρ βεβαίως οἶδε, φησὶ, τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ ἐν αὐτῷ πνεῦμα· » καὶ οὕτω πολλὴ μὲν περὶ τὴν τελετὴν ἀπιστία, καὶ ἀμφιβολία· τὸ δὲ

D βέβαιον οὐδαμοῦ· καὶ ἡ μετάληψις τῶν ἁγίων οὐδὲν ὄφελος οἵσει τοῖς πιστοῖς μεταλαμβάνουσι χωρὶς πίστεως. Ταῦτα εἴποι καὶ ἀπορήσειν ἄν, εἴ τις οἴεται τὸν ἱερέα αὐτὸν εἶναι τὸν κύριον τῶν τῶν δώρων τούτων προσαγωγῆς· οὐκ ἔστι δέ· ἀλλὰ τὸ μὲν τὴν προσαγωγὴν αὐτῶν κυρίως ἐργαζόμενον, ἡ χάρις ἐστὶν ἡ ἁγιάζουσα. Τοῦτο γάρ ἐστι προσενεχθῆναι αὐτὰ, τὸ ἁγιασθῆναι· ὁ δ' ἑκάστοτε ἱερουργῶν, ὑπηρέτης ἐστὶν ἐκείνης. Εἰσφέρει γὰρ οὐδὲν οἴκοθεν, οὐδέτι τολμᾷ ποιεῖν ἢ λέγειν ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ κρίσεως, καὶ τῶν λογισμῶν· ἀλλ' ἐκεῖνα μόνον ἃ παρέλαβεν ἐκεῖθεν, εἴτε πρᾶγμά ἐστιν, εἴτε λόγος, εἴτε ἔργον, κατὰ τὸν τρόπον, ὃν ἐκελεύσθη, κομίσας ἀποδίδωσι τῷ Θεῷ· καὶ οὕτω τὰ δῶρα κατὰ τὸ ἀρέσκον τῷ Θεῷ· ἀεὶ προσφερόμενα, ἀνάγκη ἀρεστὰ αὐτῷ καὶ ἀεὶ δεκτὰ εἶναι. Τί γὰρ εἰ τὰ καθ' ἑαυτὸν φαῦλός ἐστιν ὁ κομίζων; Οὐ γὰρ προστίθησιν οὐδὲν

ἡ φαυλότης ἐκείνου τοῖς δώροις, οὐδὲ χείρω ποιεῖ τὴν προσαγωγήν· ὥσπερ οὐδὲ ἰατρικὸν φάρμακον κωλύεται εἶναι ὑγιεινόν, ὅτι ἰδιώτης ἄνθρωπος, καὶ τῆς τέχνης οὐδὲν ἐπαΐων αὐτὸ συνέθηκεν, εἰ μόνον ἰατροῦ κελεύσαντος καὶ τὴν κατασκευὴν ἅπασαν ἐκδόντος αὐτῷ συνέθηκε. Γένοιτο γὰρ ἄν, οὐ διὰ τὴν ἀμάθειαν τοῦ ὑπηρετήσαντος μάταιον, ἀλλὰ διὰ τὴν τέχνην τοῦ ἐκδεδωκότος σωτήριον. Ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ ὑπηρέτου ἀνεπιστημοσύνης, οὐδὲν ἔλαβεν· ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ ἰατροῦ τέχνης πᾶσαν ἐδέξατο τὴν κατασκευήν. Οὕτω κάνταῦθα τὸ πᾶν ἡ χάρις ἐργάζεται. Ὁ δὲ ἱερεὺς ὑπηρέτης ἐστὶ μόνον, οὐδ' αὐτὸς τὸ ὑπηρετεῖν οἰκοθεν ἔχων. Καὶ τοῦτο γὰρ παρὰ τῆς χάριτος αὐτῷ. Τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ ἱερωσύνη, δύναμις ὑπηρετική τις τῶν ἱερῶν. Ἀλλ' ὅτι μὲν πάντας τοὺς πιστοὺς ἁγιάζει ταῦτα τὰ δῶρα, καὶ πάντοτε, πάντοτε ὄντα δεκτὰ τῷ Θεῷ, δῆλον ἀπὸ τῶν εἰρημένων.

A simplex et idiota, et qui artem nihil callet, hoc composuit, si modo jubente medico et eam compositionem tradente id composuit. Fuerit enim non propter ejus qui inseruit imperitiam vanum, sed propter artem ejus qui tradidit salutare. A ministri enim inscitia nihil accepit, ab arte autem medici omnem suscepit compositionem. Ita hic etiam gratia universorum efficit. Sacerdos autem solum est minister, nec ipsum quidem ministerium domo prolatum habens. Nam id etiam habet a gratia. Hoc est enim sacerdotium, potestas quædam ministratrix sacrorum. Sed quod fideles quidem sanctificant omnia dona et semper, ut quæ Deo semper accepta sint, clarum est ex iis quæ dicta sunt.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

Ὅσον εἰσὶ δεκτά.

Ἑπόμενον δὲ θεωρῆσαι καὶ ὅσον εἰσὶ δεκτά· τί γὰρ τῷ δώρῳ τὸ δεκτὸν εἶναι, καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων; *Τί ποιοῦντες τὰ δῶρα, δέχεσθαι αὐτὰ λέγονται;* Ἆρ' ὅτι ταῖς χερσὶ λαμβάνομεν καὶ κόλπον αὐτοῖς ὑπέχομεν; Οὐδαμῶς. Πολλὰ γάρ, οὐδὲ κομίσαι τοὺς λαμβάνοντας, οὐδὲ ὑποδέξασθαι δυνατόν· ὥσπερ εἰ ἀγρὸς εἴη τὸ διδόμενον, ἢ οἰκία, ἤ τι τοιοῦτον. Ἀλλά τί ἂν εἴη τὸ δέχεσθαι ἐπὶ πάντων τῶν δώρων; Τὸ μετὰ τῶν ἰδίων τάξαι, τὸ οἰκειώσασθαι, ταῦτα δεκτὰ λέγονται. Ὁ δὲ Θεὸς ταῦτα τὰ δῶρα οὕτως οἰκειοῦται, ὥστε αὐτὰ σῶμα καὶ αἷμα ποιεῖται τοῦ Μονογενοῦς. Εἰ τοίνυν τῆς οἰκειώσεως ταύτης, οὐδέν ἐστιν ἴσον ἐνθυμηθῆναι, οὐδὲ ὅσον εἰσὶ δεκτὰ μέτρον εὑρεῖν δυνατόν. Ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἀντιδόσεως δῆλον γίνεται, ὅσον ἀποδέχεται τὸ δοθὲν ὁ λαβών. Τίς οὖν ἐνταῦθα ἡ ἀντίδοσις; Αὐτὸ πάλιν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ αἷμα· λαμβάνων γὰρ ἡμῶν ἄρτον καὶ οἶνον ὁ Θεὸς, αὐτὸν ἀντιδίδωσι τὸν Υἱόν. Καὶ πόθεν δῆλον, φησὶν, ὅτι ὡς δῶρα ταῦτα ἡμῖν ἀντὶ τῶν προσαγομένων παρὰ τοῦ Θεοῦ δίδοται· Ἐξ ὧν αὐτὸς ὁ ταῦτα περικείμενός φησι πρὸς ἡμᾶς, « Λάβετε, » λέγων· οὕτω γὰρ μηνύεται τὸ δῶρον. Ταύτῃ τῇ φωνῇ, καὶ ὁ διδοὺς καὶ ὁ δεχόμενος καὶ τὸ διδόμενον σημαίνεται· ἔστι καὶ ἄλλως τι λαβεῖν, ὡς παρακαταθήκην, ᾧ χρῆσθαι τοὺς λαβόντας οὐ θέμις. Σὺ δ' ἵνα μὴ τοῦτο νομίσῃς, ἀλλ' ἴδῃς ὅτι σόν ἐστι, καὶ χρήσασθαι ἐκέλευσε, « Φάγετε, » λέγων. Οὕτω δεκτὰ τῷ Θεῷ τὰ δῶρα καὶ μετὰ τοσαύτης ὑπερβολῆς. Διὰ τοῦτο ἁγιάζουσιν ἀεὶ πάσας Χριστιανῶν ψυχὰς, καὶ ζώντων καὶ τεθνεώτων τὰς ἀτελεῖς, ἔτι δεομένας ἁγιασμῶν. Οἱ γὰρ τελειωθέντες ἅγιοι μετὰ τῶν ἀγγέλων ἑστῶτες, καὶ εἰς τὴν οὐράνιον ἱεραρχίαν ἤδη τελέσαντες, οὐκ ἔτι δέονται τῆς ἐπιγείου ἱεραρχίας.

B

CAP. XLVII.

Quatenus sunt accepta.

Sequitur ut etiam consideremus quatenus sunt accepta. Quid enim hoc sibi vult, esse donum acceptum, etiam apud homines? Quidnam facientes, dicuntur ea dona suscipere? An quod manibus summimus et ea in sinum ponimus? Nequaquam. Multa enim sunt quæ nec qui accipiunt, ferre nec suscipere possunt: quemadmodum si sit ager quod datur, vel domus, vel quid tale. Sed quidnam fuerit accipere in omnibus donis? In propriis statuere, propria et domestica efficere, et ea ratione ea accepta esse dicuntur. Deus autem hæc dona ita propria et familiaria efficit, ut ea faciat esse corpus et sanguinem Unigeniti. Si ergo huic familiaritati nihil potest simile excogitari, nec quatenus sunt accepta, potest modus inveniri. Præterea autem etiam ex remuneratione facile sciri potest quam acceptum fuerit ei qui accepit id quod datum est. Quæ est ergo hic remuneratio? Ipsum rursus Christi corpus et sanguis. Accipiens enim a nobis panem et vinum Deus ipsum reddit Filium. Et undenam, inquit, sciemus quod hæc dona nobis pro iis quæ offeruntur a Deo dantur? Ex his quæ is qui illis tectus est, dicit, nobis dicens, « Accipite. » Ita enim ostenditur donum. Hac voce et qui donat et qui accipit, et quod donatur, significatur. Potest etiam alias aliquid accipi, tanquam depositum, quo non fas est uti eos qui acceperunt: tu autem ne hoc existimes, sed scias esse tuum, quo te etiam uti jussit, dicens: « Comedite. » Ita sunt dona Deo accepta et tam insigniter; propterea semper sanctificant omnes Christianorum animas, et vivorum et mortuorum, quæ sunt adhuc imperfectæ et egent sanctificatione. Sancti enim perfecti ac consummati, stantes cum angelis, in cœlestem hierarchiam jam adoptati, non egent amplius hierarchia terrestri.

C

D

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ'.

Τίς ὁ λόγος καθ' ὃν καὶ τοὺς ἁγίους τοῦ δώρου τούτου δεξιούμεθα καὶ θεραπεύομεν.

Τούτῳ δὲ ἀκόλουθον ἐκεῖνο ζητῆσαι· Εἰ γὰρ ταῦτα

CAP. XLVIII.

Quænam ratio propter quam sanctos his donis veneramur et colimus.

Huic autem consequens est illud quærere: Si

enim hæc sancta Deo quidem donantur, eos au-
tem sanctificant qui sanctificatione indigent, quam-
nam ob causam etiam jam sanctificatos et omni ex
parte perfectos, hac donorum oblatione coli credi-
mus? et quando eos aliquid orantes, in auxilium
vocaverimus, horum donorum ministerium pollice-
mur, tanquam vel ipsis ea donaturi, vel pro
ipsis, ut fiant meliores? Quod quidem est etiam
alius modus donorum oblationis quam prius dixi,
per quem hæc dona fiunt etiam sanctorum, quando
Deo tanquam pro gratiarum actione offeruntur,
quod eis perfectionem et consummationem dederit;
sunt enim Dei dona, ut quæ ei donantur. Sunt et
fidelium, utpote iis qui auxilio indigent, ut auxi-
lia; sunt etiam sanctorum, quod eorum gratia Deo
donantur.

Quod enim mea gratia datum est, ego accipio,
quicunque is sit qui accipit. Non enim omnia
quæ nobis undecunque donantur, nostris manibus
accipimus, sed etiam amicorum et familiarium, et,
ut semel dicam, omnium quibus donator donat,
ut nobis rem gratam faciat. Propterea etiam
Dominus, pauperibus accipientibus, quia qui eis
suppeditant, ejus gratia hoc faciunt, ipse se dicit
accipere. Ita etiam sancti hæc dona accipiunt,
quod eorum gratia Deo donantur. Quemadmodum
enim propter Christi dilectionem illud fit, ita hoc
etiam propter dilectionem sanctorum. Quia enim
valde eos diligimus, eadem bona nostra esse duci-
mus, et eis de felicitate gratulamur tanquam ipsi
bonorum participes. Ita etiam gaudentes donis
ipsis a Domino datis, gratias agimus ei qui dedit,
et pro gratiarum actione dona offerimus. Non
propter hoc autem solum ii dona accipiunt, quod
propter eorum dilectionem fit donorum oblatio,
sed quod hoc etiam est eis jucundissimum et longe
gratissimum, dico autem quod Deus per ipsos gra-
tias accipit, et glorificatur. Quemadmodum enim
est maximum peccatum malorum hominum, quod
blasphematur nomen Dei per ipsos, ita sanctis
est magnum beneficium, et magno studio appe-
tendum, quod per ipsos Deus glorificatur. Hoc et
cum corpore viventibus erat perpetuum certamen,
postquam in cœlum migrarunt, continuum est
opus, et voluptas, et illius beatitudinis caput. Si
enim quando bona eis in spe solum erant, Deo
gratias perpetuo agebant, et omnia ad ejus glo-
riam faciebant; cujusmodi oportet eos in talibus
existimare, quando multo major quidem est eis
gratitudo et beneficii recordatio, cum omni jam
virtute perfecti sunt, bona autem non sperant
amplius, sed ipsa experientia discunt Domini
benignitatem: quando vident quales ex qualibus
facti sunt, pro terrenis soles, pro servis contemp-
tis honorati filii et regni cœlestis hæredes, pro
reis potentes vel alios e reis eximere, per eam
quam habent apud Judicem dicendi libertatem?
Propterea nulla est, inquam, eis Deum laudandi
satietas. Unde nec existimant seipsos solos suffi-

A τὰ ἅγια ἀνατίθεται μὲν τῷ Θεῷ, ἁγιάζεται δὲ τοὺς
ἁγιασμοῦ δεομένους, τίνος ἕνεκα καὶ τοὺς ἡγιασμέ-
νους ἤδη καὶ πάντα τελείους, ταύτῃ τῇ δωροφορίᾳ
δεχεσθαι πιστεύομεν, καὶ ἐπειδὰν αὐτῶν τι δεηθέν-
τες, εἰς ἐπικουρίαν καλέσωμεν, τὴν τῶν δώρων
τούτων ὑπισχνούμεθα λειτουργίαν, ὥσπερ ἢ αὐτοῖς
ταῦτα ἀναθήσειν μέλλοντες, ἢ ὑπὲρ αὐτῶν, ἵνα γέ-
νωνται βελτίους; Ὅτι καὶ ἕτερός ἐστι τρόπος τῆς
δωροφορίας ταύτης, ἣ πρόσθεν ἔφην, καθ' ὃν τὰ
δῶρα ταῦτα, καὶ τῶν ἁγίων γίνεται, ὅταν ὡς εὐχα-
ριστήρια τῷ Θεῷ προσάγωνται, ὑπὲρ τῆς αὐτῶν
δόξης, ἧς αὐτοὺς ἐδόξασε, καὶ ὑπὲρ τῆς τελειώτεω-
ς, ἧς αὐτοὺς ἐτελείωσεν. Ἔστι μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ τὰ
δῶρα ὡς αὐτῷ ἀνατιθέμενα· ἔστι δὲ καὶ τῶν δεο-
μένων βοηθείας πιστῶν ὡς βοηθήματα· Ἔστι δὲ καὶ
B τῶν ἁγίων, ὅτι αὐτῶν χάριν ἀνατίθεται τῷ Θεῷ.

Τὸ γὰρ ἐμὴν χάριν δοθὲν, ἐγὼ λαμβάνω, κἂν
ὁστισοῦν ὁ δεχόμενος ᾖ· οὐ γὰρ πάντα τὰ διδόμενα
ἡμῖν ὁθενοῦν ταῖς χερσὶ λαμβάνομεν ταῖς ἡμετέραις
μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς τῶν φίλων, καὶ τῶν οἰκείων,
καὶ ἁπλῶς πάντων οἷς ὁ δωρούμενος ἵνα ἡμῖν εὐ-
φράνῃ, δωρεῖται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος, τῶν πτω-
χῶν λαμβανόντων, ὅτι οἱ χορηγοῦντες αὐτοῖς, αὐτῷ
χάριν τοῦτο ποιοῦσιν, αὐτὸς λαμβάνειν φησίν. Οὕτω
καὶ οἱ ἅγιοι ταῦτα τὰ δῶρα λαμβάνουσιν, ὅτι αὐτῶν
χάριν ἀνατίθεται τῷ Θεῷ. Ὥσπερ γὰρ διὰ τὴν τοῦ
Χριστοῦ ἀγάπην ἐκεῖνο γίνεται, οὕτω διὰ τὴν τῶν
ἁγίων ἀγάπην τοῦτο. Ὅτι μὲν γὰρ σφόδρα φιλοῦ-
μεν αὐτοὺς, τὰ αὐτῶν ἀγαθὰ ἡμέτερα λογιζόμεθα,
καὶ συγχαίρομεν αὐτοῖς τῆς εὐδαιμονίας, ὡς καὶ
C αὐτοὶ μετέχοντες τῶν ἀγαθῶν. Οὕτω δὲ χαίροντες
ταῖς παρὰ τοῦ Κυρίου δεδομέναις αὐτοῖς δωρεαῖς,
εὐχαριστοῦμεν τῷ δεδωκότι, καὶ τὰ χαριστήρια
προσάγομεν δῶρα. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον αὐτοὶ τὰ
δῶρα λαμβάνουσιν, ὅτι διὰ τὴν αὐτῶν ἀγάπην ἡ
δωροφορία γίνεται, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸ τοῦτο τῶν
ἡδίστων καὶ σφόδρα κεχαρισμένων αὐτοῖς, λέγω δὴ
τὸ, τὸν Θεὸν δι' αὐτοὺς χάριτας δέχεσθαι, καὶ δοξά-
ζεσθαι. Ὥσπερ γὰρ μέγιστον ἁμάρτημα τῶν πονη-
ρῶν ἀνθρώπων τὸ βλασφημεῖσθαι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ
δι' αὐτούς· οὕτω μέγα κατόρθωμα, καὶ σπουδα-
στὸν τοῖς ἁγίοις, τὸ δι' αὐτοὺς τὸν Θεὸν δοξάζε-
σθαι. Τοῦτο καὶ μετὰ σώματος ζῶσι διηνεκὴς ἀγὼν
ἦν, καὶ μεταστᾶσιν εἰς τὸν οὐρανὸν ἔργον ἐστὶν
D ἄληκτον καὶ τρυφὴ, καὶ τῆς μακαριότητος ἐκείνης
κεφάλαιον. Εἰ γὰρ ὅτε τὰ ἀγαθὰ ἐν ἐλπίσιν ἦν μό-
νον αὐτοῖς, διετέλουν ἐν παντὶ εὐχαριστοῦντες τῷ
Θεῷ, καὶ πάντα εἰς δόξαν αὐτοῦ ποιοῦντες· ὁποίους
αὐτοὺς γενέσθαι τὰ τοιαῦτα χρὴ νομίζειν, ὅτε μεί-
ζων μὲν αὐτοῖς ἡ εὐγνωμοσύνη πολλῷ τῷ μέσῳ,
τελείοις ἤδη πᾶσαν ἀρετὴν γενομένοις, τὰ δὲ ἀγαθὰ
οὐκέτι ἐλπίζουσιν· ἀλλ' αὐτῇ πείρᾳ μανθάνουσι τὴν
τοῦ Δεσπότου φιλοτιμίαν, ὅτε ὁρῶσιν ἐκ τούτους ἐξ οἵων
οἷοι γεγόνασιν ἀντὶ πηλίνων ἥλιοι, ἀντὶ δούλων ἠτι-
μωμένων υἱοὶ τίμιοι, καὶ βασιλείας οὐρανῶν κλη-
ρονόμοι· ἀντὶ ὑπευθύνων, δυνατοὶ καὶ ἄλλους λύειν
εὐθύνης, τῇ πρὸς τὸν Δικαστὴν παῤῥησίᾳ; Διὰ
τοῦτο οὐδὲ κόρος ἐστὶν αὐτοῖς οὐδεὶς τῶν εἰς Θεὸν
ὕμνων· οὐδὲ νομίζουσιν αὐτοὶ μόνοι πρὸς τὴν εὐ-

χαριστίαν ἀρκεῖν. Ὅθεν βούλονται πάντας καὶ ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους ἔχειν τοῦτον αὐτοῖς συνεργαζομένους τὸν ὕμνον· ἵνα τὸ ὄφλημα αὐτῶν ἡ εὐχαριστία τῷ Θεῷ ἐγγυτέρω τῆς ἀξίας ἀποδοθῇ, πολλαπλασίων ἑαυτῆς γενομένη, τῇ προσθήκῃ τῶν ὑμνητῶν. Καὶ τούτων μάρτυρες οἱ περὶ Ἀζαρίαν ἅγιοι παῖδες, οἱ τοῦ πυρὸς κρατήσαντες, καὶ ταύτην παρὰ τοῦ Θεοῦ τότε λαβόντες τὴν χάριν· ἐπεὶ ἔδει καὶ αὐτοὺς τῆς παραδόξου ταύτης σωτηρίας χάριτας ὁμολογῆσαι τῷ σώσαντι, καὶ ὑμνῆσαι οὐκ ἠγάπησαν, εἰ αὐτοὶ μόνον ὑμνήσουσιν, οὐδὲ τὴν ἑαυτῶν βοὴν ἀρκεῖν ἐνόμισαν, ἀλλὰ καὶ ἀγγέλους συνεκάλουν, καὶ ἀνθρώπων ἅπαντα γένη, καὶ οὐρανὸν αὐτὸν, καὶ τὸν ἥλιον, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ γῆν καὶ ὄρη, καὶ ἄλογα πάντα καὶ ἄψυχα· καὶ ἁπλῶς, πᾶσαν τὴν κτίσιν. Τοσαύτη τοῦ τὸν Θεὸν ὑμνεῖσθαι παρὰ τοῖς ἁγίοις ἐπιθυμία, καὶ μετὰ σώματος ἔτι ζῶσι, καὶ πολλῷ μᾶλλον ἀπαλλαγεῖσι τοῦ σώματος.

Ὅθεν εἴ τις αὐτῶν μεμνημένος καὶ τῆς εὐδοκιμήσεως αὐτῶν, καὶ τῆς μακαριότητος, καὶ τῆς δόξης, τὸν στεφανώσαντα Θεὸν ὑμνήσειε, χάριν αὐτοῖς κατατίθεται χαρίτων ἁπασῶν τὴν τιμιωτέραν, καὶ μάλιστ' ὅταν ποιῆται τὴν ὕμνησιν, οὐ φωναῖς ψιλαῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ δώρων χαριστηρίων προσαγωγῇ, καὶ δώρων οὕτω σφόδρα δεκτῶν τῷ Θεῷ, καὶ τιμίων τὴν ἀνωτάτω τιμήν. Τηνικαῦτα γὰρ καθάπερ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, ἵλεως αὐτὰ δεχόμενος, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν νομικὴν λατρείαν τὸ σῶμα ἡμῖν ἀντιδίδωσι, καὶ τὸ αἷμα· οὕτω καὶ αὐτοὶ χαίροντες αὐτοῖς, ὡς οὐδενὶ τῶν ἄλλων, οἷς αὐτοὺς θεραπεύειν δοκοῦμεν, ὅλους παρέχουσιν ἡμῖν ἑαυτοὺς συντελεῖν πρὸς πᾶν ὅ τι ἡμῖν συμφέρει· πανταχοῦ γὰρ τὸν ἑαυτῶν μιμοῦνται Δεσπότην.

cere ad agendas gratias. Unde volunt etiam omnes angelos et homines ad ejus laudem celebrandam habere auditores, ut eorum debitum, gratiarum scilicet Deo actio, eo propius pro dignitate solvatur, multiplicata per laudatorum additamentum. Et hoc testantur sancti Azariæ filii, qui cum ignem vicissent, et eam tunc gratiam a Deo accepissent, quandoquidem oportebat ipsos propter hanc admirabilem et inopinatam salutem Deo gratias agere, qui eos servaverat, et eum laudare, non satis habuerunt, si ipsi soli laudarent, nec suum auxilium sufficere existimarunt, sed etiam angelos convocarunt et omnia hominum genera : et cœlum ipsum, et solem, et astra, et terram, et montes, et omnia rationis et animæ expertia, et omnem, ut semel dicam, creaturam. Tantum est Deum laudandi apud sanctos desiderium, etiam adhuc cum corpore viventes, et multo magis postquam a corpore discesserint.

Unde si quis eorum recordatus, eorumque honoris, beatitudinis et gloriæ, Deum qui eos coronavit, laudaverit, tribuit eis gratiam omnium gratiarum præstantissimam, et maxime quando non solis vocibus laudem celebrat, sed etiam donorum pro gratiis agendis oblatione, et donorum Deo adeo acceptorum et pretiosorum supremo honore. Tunc enim, quemadmodum ipse Servator propitius ipsa suscipiens, et super omnem cultum legalem, suum corpus et sanguinem retribuit : ita etiam ipsi eis gaudentes, ut nullo aliorum, quibus ipsos colere videmur, totos seipsos nobis præbent ad ferendum auxilium in omni re quæ nobis conducit ; Dominum enim suum omni ex parte imitantur.

ΚΕΦΑΛ. ΜΘ'.

Πρὸς τοὺς λέγοντας τὴν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῶν ἁγίων μνήμην, ἱκεσίαν τοῦ ἱερέως πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν εἶναι.

Ἀλλ' ἐνταῦθά τινες ἠπατήθησαν, οὐκ εὐχαριστίαν, ἀλλ' ἱκεσίαν ὑπὲρ τῶν ἁγίων πρὸς τὸν Θεὸν τὴν μνήμην αὐτῶν εἶναι νομίσαντες, οὐκ οἶδα πόθεν λαβόντες τῶν λογισμῶν τούτων τὰς ἀφορμάς. Οὔτε γὰρ ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ταῦτα πιστεύειν ἀκόλουθον, οὔτε ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα τῆς ἱερουργίας ῥημάτων. Καὶ τὸ μὲν εἰκὸς τῶν πραγμάτων, ὅτι πολλοῦ δεῖ τοιαῦτα συγχωρεῖν, δῆλον ἐκεῖθεν. Εἰ γὰρ εὔχεται ὑπὲρ τῶν ἁγίων ἡ Ἐκκλησία, ἐκεῖνα πάντως εὔξαιτ' ἂν ἃ εἴωθεν εὔχεσθαι πανταχοῦ. Τίνα δέ ἐστιν ἃ εὔχεται τοῖς κεκοιμημένοις ; Ἄφεσις ἁμαρτιῶν, βασιλείας κληρονομία, ἀνάπαυσις ἐν τοῖς κόλποις Ἀβραὰμ μετὰ πάντων τετελειωμένων ἁγίων. Ταῦτα τῆς Ἐκκλησίας εὐχὴ παρὰ ταῦτα οὐδὲν ἂν εὕροις εὐχομένην τοῖς μεταστᾶσιν. Ἐν τούτοις ὥρισται ἡ πρὸς Θεὸν ἡμῶν ἱκεσία. Οὐ γὰρ πᾶν οὗπερ ἂν τις ἐπιθυμήσειε, καὶ ε�ύχεσθαι ἔξεστιν· ἀλλὰ κἀνταῦθα νόμος ἐστὶ, καὶ ὅρος, ὃν ὑπερβαίνειν ἀθέμιτον.

Τὸ γὰρ, « Τί προσευξόμεθα καθ' ὃ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν, φησὶν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἐντυγχάνει ὑπὲρ

Adversus eos qui dicunt sanctorum quæ fit in sacro mysterio, memoriam, esse sacerdotis pro eis ad Deum supplicationem.

Sed hic nonnulli decepti sunt, non gratiarum actionem, sed pro sanctis ad Deum supplicationem eorum memoriam esse putantes, nescio undenam accepta hac cogitandi occasione. Neque enim ex ipsis rebus est hæc credere consentaneum, nec ex ipsis verbis sacrificii. Et quod rerum quidem veri-similitudo multum abest ut hæc concedat, hinc apertum est. Si enim pro sanctis orat Ecclesia, illa omnino oraverit, quæ semper orare consuevit. Quænam autem sunt quæ orantur iis qui dormierunt? Remissio peccatorum, regni hæreditas, quies in sinu Abrahæ cum consummatis sanctis. Hæc sunt oratio Ecclesiæ. Præter hæc nihil eam orantem inveneris iis qui emigrarunt. In his definita est nostra ad Deum supplicatio. Non enim quidquid desideraverit quispiam, id etiam fas est orare. Sed hic quoque lex est terminus quem non licet transgredi.

« Quid enim orabimus, ut oportet, nescimus, inquit, sed ipse Spiritus interpellat pro

nobis, » hoc est, quæ orare oportet nos docet; ita enim Ecclesiæ doctores acceperunt. Considera ergo, si præter ea quæ dicta sunt, in omnibus sacrorum mysteriorum celebrationibus inveniri possit orans Ecclesia, et non invenies. Ergo orabunt quidem iis qui rei non sunt, remissionem peccatorum, tanquam adhuc reis et obligatis: orabunt autem sanctis, tanquam non sanctificatis, cum sanctis requiem; orabunt perfectis consummationem, tanquam nondum consummatis, et sic necesse est eos alterutrum peccare. Vel enim confitentes beatitudinem et perfectionem sanctorum, libentes volunt apud Deum nugari, et inanem pro eis orationem contexere, quod est virorum divina ludibrio habentium, potius quam sacerdotum: vel serio facientes orationes, tanquam existimantes se sanctos per eas juvare, eorum gloriam inficiantur, quod est blasphemare non ipsos tantum, sed etiam Deum ipsum, ut qui promissa non servaverit quæ promisit, se eos glorificaturum, et regnum impertiturum. Vel potius utrumque est manifesta blasphemia; hoc quidem, tanquam omnino negantium sanctorum beatitudinem, illud autem, tanquam facientium ea quæ faciunt qui negant. Quos enim beatos esse credunt, ut qui in filiorum ordinem relati sunt, et ipsius regni hæredes, eos nullo esse munere affectos et inhonoratos et reos, eo ipso quo pro eis talia precantur, testantur. Ita ergo harum rerum gratia absurdum esse videtur, si quis existimet Ecclesiæ pro sanctis ad Deum oblationem esse supplicatoriam. Videamus autem etiam ipsa verba: « Præterea offerimus tibi rationabilem hunc cultum pro iis qui in fide requieverunt, majoribus, patribus, patriarchis, prophetis, apostolis, prædicatoribus, evangelistis, martyribus, confessoribus, continentibus, et omni spiritu in fide consummato, præcipue sanctissima, intemerata, gloriosa Domina nostra, Deipara et semper virgine Maria, sancto propheta Præcursore et Baptista Joanne, sanctis et benedictis apostolis, et omnibus sanctis: quorum precibus respice nos, Deus, et memento omnium qui dormierunt in spe resurrectionis et vitæ æternæ, et fac illos quiescere ubi respicit lumen vultus tui. » Hæc sunt verba in quibus nulla continetur pro sanctis ad Deum supplicatio, nec eis sacerdos quidquam consuetum precatur. Sed aliorum quidem fidelium qui dormierunt, faciens memoriam, statim adjicit pro eis orationem. « Fac eos, inquit, requiescere, ubi respicit lumen vultus tui. » In sanctis autem totum est contrarium. Non enim pro eis facit intercessionem, sed ipsos potius intercessores statuit. Cum enim dixisset, et sanctos adnumerasset, adjicit: « Quorum intercessionibus visita nos, Deus. » Quod autem maxime ostendit non orationem aliquam et supplicationem, sed pro sanctis gratiarum actionem esse hæc verba, quod etiam Dei Mater in eo catalogo ponitur. Neque enim poneretur, si is chorus aliqua intercessione egeret, ut quæ est ultra omnem intercessionem, non solum humanæ hierar-

ἡμῶν· » τουτέστιν, ἃ δεῖ προσεύχεσθαι, διδάσκει ἡμᾶς· οὕτω γὰρ οἱ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας ἐξειλήφασιν. Σκέψαι τοίνυν εἴ τι πλέον τῶν εἰρημένων ἐν πάσαις τελεταῖς καὶ ἱερολογίαις ἔστιν εὑρεῖν εὐχομένην τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ οὐκ ἂν εὕροις. Οὐκοῦν εὔξονται μὲν τοῖς ἀνευθύνοις ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ὡς ὑπευθύνοις ἔτι καὶ δίκας ὀφείλουσιν· εὔξονται δὲ τοῖς ἁγίοις, ὡς μήπω ἡγιασμένοις, τὴν μετὰ τῶν ἁγίων ἀνάπαυσιν· εὔξονται δὲ τελείωσιν τοῖς τελείοις, ὡς μήπω τελειωθεῖσιν. Καὶ οὕτως ἀνάγκη δυοῖν θάτερον ἁμαρτάνειν αὐτούς· ἢ γὰρ ὁμολογοῦντες τὴν μακαριότητα, καὶ τὴν τελειότητα τῶν ἁγίων, ἑκόντες βούλονται πρὸς τὸν Θεὸν ληρεῖν, καὶ ματαίαν ὑπὲρ αὐτῶν συνείρειν εὐχήν, ὅπερ ἐστὶν ἀνδρῶν τὰ θεῖα παιζόντων μᾶλλον ἢ ἱερέων. Ἢ μετὰ σπουδῆς ποιούμενοι τὰς εὐχάς, ὡς ἂν ὠφέλοντες τοὺς ἁγίους δι' αὐτῶν ὠφελεῖν, τὴν αὐτῶν ἀρνοῦνται δόξαν, ὅπερ ἐστὶ βλασφημεῖν, οὐκ αὐτὸν μόνον ἀλλὰ καὶ τὸν Θεὸν αὐτὸν, ὡς ψευσάμενον τῆς ἐπαγγελίας· ὃς ἐπηγγείλατο δοξάζειν, καὶ τῆς βασιλείας μεταδώσειν αὐτοῖς· μᾶλλον δὲ καὶ ἄμφω σαφής ἐστι βλασφημία· τοῦτο μὲν, ὡς παντελῶς ἀρνουμένων τὴν μακαριότητα τῶν ἁγίων· ἐκεῖνο δὲ, ὡς τὰ τῶν ὀρνουμένων, ποιούντων. Οὓς γὰρ εἶναι πιστεύουσι μακαρίους, ὡς ἐν υἱῶν μοίρᾳ τεταγμένους, καὶ τῆς βασιλείας αὐτῆς κληρονόμους, τούτους ἴσως ἂν ἀγεράστους καὶ ἀτιμήτους καὶ ὑπευθύνους, δι' ὧν τοιαῦτα ὑπὲρ αὐτῶν ἀξιοῦσιν εὔχεσθαι, μαρτυροῦσιν. Οὕτω μὲν οὖν αὐτῶν ἕνεκα τῶν πραγμάτων, ἄτοπον εἶναι φαίνεται, εἴ τις νομίζοι τὴν ὑπὲρ τῶν ἁγίων παρὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν Θεὸν προσφορὰν ἱκέσιον εἶναι. Ἴδωμεν δὲ καὶ αὐτὰ ῥήματα. « Ἔτι προσάγομέν σοι λογικὴν ταύτην λατρείαν ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων, προπατόρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, κηρύκων, εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, ἐγκρατευτῶν, καὶ παντὸς πνεύματος ἐν πίστει τετελειωμένου· ἐξαιρέτως, τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ προφήτου καὶ Βαπτιστοῦ καὶ Πρόδρομου, τῶν ἁγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων, καὶ πάντων τῶν ἁγίων, ὧν ταῖς ἱκεσίαις ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ὁ Θεὸς, καὶ μνήσθητι πάντων τῶν κεκοιμημένων ἐπ' ἐλπίδι ἀναστάσεως, καὶ ζωῆς αἰωνίου· καὶ ἀνάπαυσον ὅπου ἐπισκοπεῖ τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου. » Ταῦτα τὰ ῥήματα ἐν οἷς οὐδεμία περιέχεται περὶ τῶν ἁγίων πρὸς τὸν Θεὸν ἱκεσία, οὐδὲ εὔχεται ὁ ἱερεὺς τῶν εἰωθότων οὐδέν. Ἀλλὰ τῶν μὲν ἄλλων κεκοιμημένων πιστῶν μεμνημένος, εὐθὺς προστίθησιν τὴν ὑπὲρ τούτων εὐχήν. « Ἀνάπαυσον γὰρ αὐτοὺς, φησὶν, ὅπου ἐπισκοπεῖ τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου. » Ἔστι δὲ τῶν ἁγίων τοὐναντίον ἅπαν. Οὐ γὰρ πρεσβεῖαν ὑπὲρ αὐτῶν ποιεῖται, ἀλλ' αὐτοὺς μᾶλλον προβάλλεται πρέσβεις. Εἰπὼν γὰρ καὶ ἀριθμήσας τοὺς ἁγίους, ἐπάγει, « Ὧν ταῖς πρεσβείαις ἐπίσκεψαι ἡμᾶς, ὁ Θεός. » Ὃ δὲ μάλιστα δείκνυσιν, οὐ δέησίν τινα καὶ ἱκεσίαν, ἀλλ' εὐχαριστίαν ὑπὲρ τῶν ἁγίων εἶναι ταῦτα τὰ ῥήματα, ὅτι καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ Μήτηρ

ἐν τούτῳ τῷ καταλόγῳ τάττεται· οὐ γὰρ ἂν ἐτάττετο, εἰ μεσιτείας τινὸς ὁ χορὸς οὗτος ἐδεῖτο, ἥ γε πάσης ἐστὶν ἐπέκεινα μεσιτείας, οὐ τῆς ἀνθρωπίνης μόνον ἱεραρχίας, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἀγγέλων, ὡς ἂν καὶ αὐτῶν οὖσα τῶν ἀνωτάτω νόων ἀσυγκρίτως ἁγιωτέρα. Καὶ μὴν ὁ Χριστός ἐστι, φησὶν, ὁ ταύτην τελῶν ἱερουργίαν. Τί οὖν θαυμαστὸν εἰ καὶ τοῖς ἁγίοις καὶ αὐτῇ μεσιτεύσειε τῇ Μητρί; Ἀλλ' οὐδένα τοῦτο λόγον ἔχει. Οὐ γὰρ οὗτος ὁ τρόπος τῆς τοῦ Χριστοῦ μεσιτείας· μεσίτης μὲν γὰρ ἐγένετο Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· ἀλλ' οὐ λόγοις τισὶ καὶ εὐχαῖς, ἀλλ' ἑαυτῷ· ὅτι γὰρ Θεὸς ὁ αὐτὸς καὶ ἄνθρωπος ἦν, Θεὸν ἀνθρώποις συνῆψε, κοινὸν ὄρον ἑαυτὸν ἀμφοτέραις ταῖς φύσεσιν ἐμβαλών. Τὸ δὲ νομίζειν αὐτὸν διὰ τῶν ἐν τῇ ἱερουργίᾳ εὐχῶν ἀεὶ μεσιτεύειν, βλασφημίας ἁπάσης καὶ ἀτοπίας ἐστὶ μεστόν.

Εἰ γὰρ καὶ αὐτός ἐστιν ὁ τελῶν τὴν ἱερουργίαν, ἀλλ' οὐ πάντα τὰ ἐκεῖ γινόμενα καὶ λεγόμενα αὐτῷ ἀναθήσομεν. Τὸ μὲν γὰρ ἔργον τῆς μυσταγωγίας, καὶ τὸ τέλος, ἤτοι τὸ ἁγιασθῆναι τὰ δῶρα, καὶ ἁγιάσαι τοὺς πιστοὺς, αὐτός ἐστι μόνος ὁ τελῶν. Αἱ δὲ περὶ τούτων εὐχαὶ καὶ δεήσεις καὶ ἱκεσίαι, τοῦ *ἱερέως*· *ἐκεῖνα* μὲν γὰρ δεσπότου, ταῦτα δὲ δούλου· καὶ ὁ μὲν εὔχεται, ὁ δὲ τελειοῖ τὰς εὐχάς· καὶ ὁ μὲν Σωτὴρ δίδωσιν, ὁ δὲ ἱερεὺς ὑπὲρ τῶν δοθέντων εὐχαριστεῖ· καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς προσάγει, ὁ δὲ Κύριος ἐκδέχεται τὰ δῶρα· προσφέρει μὲν γὰρ καὶ ὁ Κύριος, ἀλλ' ἑαυτὸν τῷ Πατέρι, καὶ τὰ δῶρα ταῦτα, ὅταν αὐτὸς γένωνται, ὅταν εἰς τὸ αὐτοῦ σῶμα καὶ αἷμα μεταβληθῶσιν. Ὅτι γὰρ ἑαυτὸν προσφέρει, διὰ τοῦτο εἶναι λέγεται ὁ αὐτὸς καὶ προσφέρων, καὶ προσφερόμενος, καὶ προσδεχόμενος· προσφέρων μὲν, καὶ προσδεχόμενος, ὡς Θεός· προσφερόμενος δὲ ὡς ἄνθρωπος· ἄρτον δὲ καὶ οἶνον ἔτι ὄντα τὰ δῶρα, προσφέρει μὲν ὁ ἱερεὺς, προσδέχεται δὲ ὁ Κύριος.

Καὶ τί ποιῶν τὰ δῶρα προσδέχεται; Ἁγιάζων αὐτὰ, εἰς τὸ αὐτοῦ σῶμα καὶ αἷμα μεταβάλλων. Τοῦτο γὰρ τὸ δέχεσθαι, τὸ οἰκειοῦσθαι, κατὰ τὰ προειρημένα· οὗτος ὁ τρόπος καθ' ὃν ὁ Χριστὸς τὴν ἱερουργίαν ταύτην ἱερουργεῖ· ταῦτά ἐστιν ἃ τὴν ἱερωσύνην αὐτῷ ποιεῖ· εἰ δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις, καὶ τὰς ἐν τῇ μυσταγωγίᾳ εὐχὰς, ἢ πάσας ἢ τινὰς τοῦ Χριστοῦ θείη τις εἶναι φωνὰς, οὐδὲν κατὰ τοῦτο διοίσει τῶν ἀσεβῶν, οἳ τὴν δόξαν αὐτοῦ καθαιρεῖν ἐτόλμησαν. Ἀνάγνωθι τὰς εὐχὰς ἁπάσας, καὶ εἴσῃ τὰ ῥήματα ἐκεῖνα πάντα δούλων εἶναι ῥήματα· ἀνάγνωθι καὶ ταύτην ἣ μνημονεύει τῶν ἁγίων, ἣν τῷ Χριστῷ ἀνατιθέναι τολμῶσι, καὶ εὑρήσεις ἐκεῖ οὐδὲν μὲν υἱῷ πρέπον ὁμοτίμῳ, πάντα δὲ δούλων. Πρῶτον μὲν γὰρ, οὐκ ἐφ' ἑνὸς προσώπου, ἀλλὰ κοινὴ τοῦ γένους ἐστὶν ἡ εὐχαριστία, καὶ ὡς ἁμαρτήσαντες, καὶ μὴ περιοφθέντες ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, εὐχαριστοῦσι· καὶ ἡ εὐχαριστία οὐ πρὸς τὸν Πατέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Μητρὸς, ὡς Δεσποίνης δοῦλοι, μέμνηνται· καὶ ταῖς *πρεσβείαις* αὐτῆς καὶ τῶν ἁγίων τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπισκέψεως καὶ προνοίας αἰτοῦνται τυχεῖν. Ταῦτα δὲ τί κοινὸν ἔχει πρὸς τὸν ἕνα Κύ-

chiæ, sed etiam angelorum, cum sit ipsis etiam sanctissimis mentibus incomparabiliter sanctior. Atqui Christus est, inquit, qui hoc peragit sacrificium. Quid ergo mirum, si etiam pro sanctis et Matre intercesserit? Sed hoc nullam habet rationem. Non est enim hic modus intercessionis Christi. Fuit enim intercessor Dei et hominum, sed non verbis quibusdam et precibus, sed seipso, nempe quod cum Deus et homo esset, Deum hominibus conjunxit communem terminum seipsum utrisque naturis injiciens. Existimare autem ipsum, per preces quæ fiunt in sacrificio, semper intercedere, est omni blasphemia et absurditate plenum.

Etsi enim ipse est qui peragit sacrificium, non tamen omnia quæ illic dicuntur et fiunt, ei attribuemus. Mysterii enim opus et finem, sacrificari scilicet et sanctificari fideles, ipse est solus qui peragit. De his autem preces sunt orationes et supplicationes sacerdotis. Illa enim sunt Domini, hæc vero servi; et hic quidem precatur, ille vero preces perficit; et Dominus quidem donat, sacerdos vero pro iis quæ data sunt, agit gratias; et sacerdos quidem offert, Dominus vero dona accipit. Offert enim etiam Dominus, sed seipsum Patri, et dona hæc quando ipse facta fuerint, quando in ejus corpus et sanguinem conversa et mutata. Quia enim seipsum offert, ideo dicitur idem esse et qui offert, et qui offertur et suscipit, offerens quidem et suscipiens ut Deus, oblatus autem ut homo. Panem autem et vinum, dum adhuc dona sunt, offert quidem sacerdos, suscipit autem Dominus. Et quid agens dona suscipit? Ea sanctificans, in suum corpus et sanguinem mutans. Hoc enim est suscipere, proprium et familiare efficere, ut dictum est. Hic est modus quo Christus hoc sacrificium celebrat. Hæc sunt quæ ei sacerdotium constituunt. Si autem præter ea quæ dicta sunt, etiam orationes quæ fiunt in mysterii celebratione, vel omnes vel aliquas Christi voces esse dixerit, nihil in hac re ab impiis differet, qui ejus gloriæ detrahere ausi sunt. Lege omnes orationes, et scies verba illa omnia esse servorum verba. Lege etiam eam in qua sanctorum meminit, quam audent Christo tribuere, et invenies nihil illic convenire Filio, qui est Patri honore æqualis; omnia autem servorum. Primum enim non ab una persona, sed communis est generis gratiarum actio; et ut qui peccarunt, et non sunt despecti a Dei misericordia et clementia, agunt gratias; et gratiarum actio non ad Patrem solum, sed etiam ad Filium ejus et sanctum Spiritum; et Dei matris tanquam dominæ servi, meminerunt, et ejus et sanctorum intercessionibus, ut a Deo visitentur, et eorum cura habeatur, petunt. Hæc autem quidnam commune habent cum uno Domino unigenito, Dei Filio, peccato non obnoxio, omnium Domino? «Gratias agimus, inquit, tibi, ei Filio tuo unigenito.» Christus ergo gratias agit Filio Dei unigenito, et

ecce, duo erunt filii, ut voluit insania Nestorii : adeo est impium et stultum existimare Christum pro sanctis intercedere, ejusmodique legationis et intercessionis munus ei tribuere. Ostensum est autem hæc ne esse quidem sacerdotum. Restat ergo hæc verba non esse supplicationem, sed gratiarum actionem. « Certe, » inquit ; sed non permittit dictio, quæ aperte supplicationem indicat. *Pro* enim præpositio hoc vult significari.

ριον, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἀνεμάρτητον, τὸν πάντων δεσπότην; « Εὐχαριστοῦμέν σοι, φησὶ, καὶ τῷ Υἱῷ σου τῷ μονογενεῖ. » Οὐκοῦν ὁ Χριστὸς εὐχαριστεῖ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ τῷ μονογενεῖ ; καὶ ἰδοὺ δύο ἔσονται θεοὶ, κατὰ τὴν Νεστορίου μανίαν· οὕτως ἀσεβὲς καὶ ἄνοητον τὸν Χριστὸν νομίζειν ὑπὲρ τῶν ἁγίων πρεσβεύειν, καὶ τοιαύτην πρεσβείαν καὶ μεσιτείαν αὐτῷ περιάπτειν. Ἐδείχθη δὲ ταῦτα μηδὲ τῶν ἱερῶν εἶναι. Λείπεται δὴ μὴ ἱκεσίαν ἀλλ' εὐχαριστίαν εἶναι ταῦτα τὰ ῥήματα. « Ναὶ, » φησὶν, ἀλλ' ἡ λέξις οὐκ ἐᾷ τὴν ἱκεσίαν σαφῶς δυναμένην. Ἡ γὰρ ὑπὲρ πρόθεσις τοῦτο βούλεται σημαίνειν.

Non omnino ; non semper enim cum qui rogat, ostendit. Non enim solum quando supplicamus, sed etiam quando gratias agimus, hac dictione utimur. Et hoc ex multis sciri potest, et ab ipsa etiam proposita oratione. « Pro his omnibus, inquit, tibi gratias agimus, et unigenito tuo Filio et Spiritui sancto, » pro omnibus quæ scimus et quæ nescimus, tibi gratias agimus. Agimus tibi gratias etiam pro hoc sacrificio, quod ex nostris manibus suscipere dignatus es. Videmus hanc dictionem proponi etiam in gratiarum actione. Ad hunc itaque errorem nulla relinquitur excusatio. Ita ergo fieri non potest ut sit supplicatoria sanctorum commemoratio. Eam autem versari in gratiarum actione, hoc ipsum ostendit, quod non est supplicatoria. Duorum enim alterum necesse est, ea vel supplicari, vel gratias agi. Et hic duobus modis apud Deum commemorationem facimus bonorum quæ nobis a Deo fiunt, vel ut ea accipiamus, vel quod ea jam acceperimus. Et est illud quidem supplicatio, hoc vero gratiarum actio. Ostendit autem hoc etiam, quod Dei in homines donorum sit longe maximum sanctorum consummatio, et ideo non ipsi Ecclesiam hoc nomine gratias agere, esset nefarium. Et quid dico esse donorum maximum, sanctorum consummationem ? Hæc certe est universum Dei donum. Omnium enim bonorum quæ in nostrum fecit genus, hic est finis, hic fructus, chori sanctorum, et hac de causa cœlum nobis est fabricatum, terra, et quidquid videtur ; propterea paradisus, propterea ipse Deus in carne, et Dei sermones et opera, et passiones, et mors, ut a terra in cœlum migrent homines, et regni quod illic est fiant hæredes. Si est ergo omnino gratiarum actio in sacro mysterio, et hæc dona tam in gratiarum actione quam in supplicatione versantur, omnino necesse est gratiarum agendarum et summam et causam esse ipsos sanctos consummatos

Οὐ πάντως· οὐ γὰρ πανταχοῦ τὸν δεόμενον δείκνυσι. Οὐ γὰρ ἐν οἷς ἱκετεύομεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν οἷς εὐχαριστοῦμεν, ταύτῃ χρώμεθα τῇ λέξει. Καὶ τοῦτο δῆλον πολλαχόθεν, καὶ ἀπ' αὐτῆς δὲ τῆς προκειμένης εὐχῆς. « Ὑπὲρ τούτων, φησὶν, ἁπάντων εὐχαριστοῦμέν σοι, καὶ τῷ μονογενεῖ σου Υἱῷ, καὶ τῷ Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ, » ὑπὲρ πάντων ὧν ἴσμεν καὶ ὧν οὐκ ἴσμεν, εὐχαριστοῦμέν σοι· καὶ ἐπὶ τῆς λειτουργίας ταύτης, ἣν ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν δέξασθαι κατηξίωσας. Ὁρᾷς τὴν (ὑπὲρ) καὶ ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας κειμένην; Οὐκοῦν πρὸς τὴν πλάνην ταύτην οὐδεμία καταλείπεται πρόφασις. Οὕτω μὲν οὖν ἀδύνατον ἱκέσιον εἶναι τὴν περὶ τῶν ἁγίων μνήμην. Ὅτι δὲ χαριστήριός ἐστι, δείκνυσιν αὐτὸ τοῦτο τὸ μὴ εἶναι ἱκέσιον. Ἀνάγκη γὰρ δυοῖν θάτερον, ἢ ἱκέσιον εἶναι, ἢ χαριστήριον· ὅτι κατὰ τοὺς δύο μόνον τούτους τρόπους μεμνήμεθα πρὸς τὸν Θεὸν τῶν παρ' ἐκείνου γενομένων ἡμῖν ἀγαθῶν, ἢ ἵνα λάβωμεν αὐτὰ, ἢ ὅτι ἤδη ἐλάβομεν. Καὶ τὸ μὲν ἔστιν ἱκεσία, τὸ δὲ εὐχαριστία. Δείκνυσι δὲ καὶ τὸ πασῶν μεγίστην εἶναι τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν τῶν ἁγίων τελείωσιν. Καὶ διὰ τοῦτο μὴ χάριτας ὁμολογεῖν αὐτῷ τὴν Ἐκκλησίαν περὶ αὐτῶν, μὴ θεμιτὸν εἶναι. Καὶ τί λέγω μεγίστην τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν τὴν τῶν ἁγίων τελείωσιν ; Αὕτη μὲν οὖν ἐστιν ἅπασα ἡ τοῦ Θεοῦ δωρεά. Πάντων γὰρ ὧν εἰς τὸ γένος ἡμῶν ἐποίησεν ἀγαθῶν, τοῦτό ἐστι τὸ τέλος, τοῦτο καρπὸς, οἱ χοροὶ τῶν ἁγίων· καὶ τούτου ἕνεκα οὐρανὸς ἡμῖν ἐδημιουργήθη [γρ. ἐστερεώθη], καὶ ἡ γῆ, καὶ τὰ ὁρώμενα ἅπαν. Διὰ τοῦτο παράδεισος· διὰ τοῦτο αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐν σαρκὶ, καὶ Θεοῦ λόγοι, καὶ ἔργα, καὶ πάθη, καὶ θάνατος· ἵνα ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανὸν μετοικήσωσιν ἄνθρωποι, καὶ τῆς ἐκεῖ βασιλείας γένωνται κληρονόμοι. Εἰ τοίνυν ὅλως εὐχαριστία ἐστὶν ἐν τῇ τελετῇ, καὶ τὰ δῶρα ταῦτα χαριστήρια, καθάπερ ἱκέσιαι πᾶσα ἀνάγκη τὸ κεφάλαιον τῆς εὐχαριστίας, καὶ τὴν ἀφορμὴν, αὐτοὺς εἶναι τοὺς τελειωθέντας ἁγίους.

Omnino autem quid in nobis causa est gratiarum actionis, an non quod acceperimus quod petimus? Cuivis hoc clarum est. Ergo idem est propter quod gratias agimus, et quod petimus. Quid ergo petit a Deo Ecclesia? Quod ab ipso petere jussa est. ejus regnum, videlicet ut fideles ejus sint hæredes : ut fiant sancti, sicut is qui eos vocavit, sanctus est, Si hæc autem a Deo rogat et postulat, clarum est quod pro iis ipsis quoque agit gratias. Orat ut

Ὅλως δὲ τί ἐστι τὸ ποιοῦν ἐν ἡμῖν τὴν εὐχαριστίαν οὐ τὸ αἰτεῖν, καὶ λαβεῖν ὅπερ αἰτοῦμεν ; Τί οὖν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡ Ἐκκλησία αἰτεῖται ; Ὅπερ αἰτεῖν παρὰ αὐτοῦ ἐκελεύσθη, τὴν βασιλείαν αὐτοῦ δηλονότι, ἵνα οἱ πιστοὶ ταύτης κληρονομήσωσιν· ἵνα ἅγιοι γένωνται, κατὰ τὸν καλέσαντα ἅγιον. Εἰ δὲ ταῦτα τοῦ Θεοῦ δεῖται καὶ ἱκετεύει, πρόδηλον· ὅτι καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τούτων εὐχαριστεῖ· εὔχεται τοὺς πιστοὺς ἐν ἁγιωσύνῃ τελειωθῆναι, καὶ διὰ τοῦτο περὶ τῶν ἤδη

τελειωθέντων ἁγίων τῷ τελειώσαντι χάριτας ὁμολογεῖν ἀκόλουθόν ἐστιν ἐξ ἀνάγκης. Διὰ ταύτην τὴν ὑπὲρ τῶν ἁγίων εὐχαριστίαν, ἡ αὐτὴ τελετὴ εὐχαριστία καλεῖται· εἰ γὰρ καὶ ἄλλων ἐνταῦθα πολλῶν μέμνηται, ἀλλ' οἱ ἅγιοι τὸ τέλος ἁπάντων, καὶ ὑπὲρ ὧν ἐκεῖνα ζητεῖται· ὅθεν ὅταν ὑπὲρ ἐκείνων εὐχαριστῇ, ὑπὲρ τῆς τελειώσεως τῶν ἁγίων εὐχαριστεῖ. Καθάπερ γὰρ ὁ Κύριος ὅσα ἐποίησεν, ἵνα συστήσῃ τὸν τῶν ἁγίων χορὸν, ἐποίησεν· οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐν οἷς αὐτὸν ὑπὲρ ἐκείνων ἁπάντων ὑμνεῖ, πρὸς τὸν χορὸν βλέπουσα τῶν ἁγίων τοῦτο ποιεῖ. Τούτου χάριν ὅτε παρεδίδου τοῦτο τὸ μυστήριον ὁ Σωτὴρ, εὐχαριστῶν τῷ Πατρὶ παρεδίδου. ὅτι δι' αὐτοῦ ἔμελλεν ἡμῖν ἀνοίγειν τὸν οὐρανὸν, καὶ ταύτην τὴν πανήγυριν τῷ πρωτοτόκῳ συνάγειν ἐκεῖ. Τοῦτον ἡ Ἐκκλησία μιμουμένη, οὐχ ἱκέσιον μόνον, ἀλλὰ καὶ χαριστήριον τὴν προσαγωγὴν ποιεῖται τῶν δώρων. Καὶ τοῦτο δείκνυσι μὲν ἑτέρωθεν, μάλιστα δὲ ἀπὸ τῆς εὐχῆς, ἐν ᾗ πως ὁ σκοπὸς περιέχεται τῆς ἱερουργίας. Διηγησαμένη γὰρ ἅπαντα τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέντα ὑμῖν, καὶ ὑπὲρ πάντων εὐχαριστήσασα, καὶ τελευταῖον προσθεῖσα τὴν τοῦ Κυρίου διὰ σαρκὸς παρουσίαν, καὶ τὴν τοῦ μυστηρίου παράδοσιν, καὶ ὡς ἐνετείλατο καὶ ἡμᾶς τοῦτο ποιεῖν, ἐπήγαγε, μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης ἐντολῆς, καὶ πάντων τῶν ὑπὲρ ἡμῶν γενομένων, τοῦ σταυροῦ καὶ ἑξῆς· πάντα καταλέξασα μετὰ τὸν σταυρὸν, εἶτά φησι, « Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν [γρ. προσφέροντες] κατὰ πάντα, καὶ διὰ πάντα σε ὑμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν, σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε, καὶ δεόμεθά σου, ὁ Θεὸς ἡμῶν. » Ὁρᾷς; « Τῶν εὐεργεσιῶν, φησὶ, μεμνημένοι, ταύτην ποιούμεθα τὴν δωροφορίαν. » Τοῦτο δέ ἐστι τὸ εὐχαριστεῖν, τὸ ὑπὲρ τῶν ἤδη ἀγαθῶν δοθέντων ἡμῖν, δώροις τὸν εὐεργέτην τιμᾷν. Εἶτα καὶ σαφέστερον δεικνῦσα τὴν εὐχαριστίαν, φησί. « Προσφέροντες τὴν προσφορὰν ταύτην, σὲ ὑμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν, σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε, καὶ δεόμεθά σου, ὁ Θεὸς ἡμῶν. »

Οὗτος ὁ νοῦς, φησὶ, τῆς προσαγωγῆς τῶν δώρων, τὸ ὑμνεῖν, τὸ εὐχαριστεῖν, τὸ ἱκετεύειν, ὅπερ ἐξ ἀρχῆς ἐλέγομεν, ὥστε εἶναι καὶ εὐχαριστήριον καὶ ἱκέσιον τὴν αὐτήν. Καὶ ταῦτα ποιοῦμεν, φησὶ, δύο τινῶν μεμνημένοι, τῆς ἐντολῆς, ἣν ἡμῖν ἐνετείλατο, λέγων· « Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· » καὶ πάντων τῶν ὑπὲρ ἡμῶν γενομένων· ἡ μὲν γὰρ μνήμη τῶν εὐεργεσιῶν ἁπλῶς εἰς ἀμοιβὴν ἡμᾶς προτρέπεται, καὶ τὸ ὅλως τι προσενεγκεῖν τῷ οὕτω μυρίων ὑπάρξαντι αἰτίᾳ χαρίτων ἡμῖν· ἡ δὲ μνήμη τῆς ἐντολῆς, καὶ αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ἀμοιβῆς διδάσκει ἡμᾶς, καὶ τίνα δεῖ δῶρα προσάγειν. Αὐτὴν ἐκείνην τὴν προσφορὰν προσίομεν, ἣν αὐτὸς ὁ Μονογενὴς ἀνέδειξέ σοι, τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ καὶ εὐχαριστοῦμεν προσάγοντες, ὅτι καὶ αὐτὸς ἀναδεικνὺς αὐτὴν ηὐχαρίστει. Διὰ ταῦτα οὐδὲν οἴκοθεν εἰσάγομεν εἰς ταύτην τὴν δωροφορίαν· οὔτε γὰρ ἔργα ἡμῶν τὰ δῶρα ἀλλὰ, σοῦ τοῦ πάντων δημιουργοῦ. Οὔτε ἡμετέρα ἐπίνοια τῆς λατρείας ὁ τρόπος οὗτος, ἀλλ' οὐδὲ προσεθυμήθημεν, οὐδ' οἴκοθεν καὶ παρ' ἑαυτῶν εἰς αὐτὴν ἐκινή-

A fideles in sanctitate perficiantur, et propterea pro sanctis jam perfectis et consummatis, ei qui perfecit, gratias agere est necessario consentaneum. Propter hanc pro sanctis gratiarum actionem hoc sacrum mysterium Eucharistia dicitur. Etsi enim aliorum quoque multorum hic mentionem faciat, sancti tamen sunt finis omnium, et pro quibus illa petuntur. Unde quando pro illis agit gratias, agit gratias pro sanctorum perfectione. Quemadmodum enim quæcunque fecit Dominus, ea fecit ut chorum sanctorum statueret, ita etiam Ecclesia, ubi illum laudat pro omnibus, ad sanctorum chorum respiciens hoc agit. Ea de causa quando tradidit Servator sacramentum, Patri gratias agens tradidit, B quod per ipsum nobis cœlum esset aperturus, et hunc primogenitorum cœtum illic congregaturus. Eum imitans Ecclesia, non solum supplicantem, sed etiam gratias agentem facit donorum oblationem. Et hoc quidem aliunde ostendit, maxime autem ex oratione, in qua totius sacrificii scopus continetur. Cum enim recensuisset omnia quæ nobis a Deo data sunt, et gratias egisset pro omnibus, et postremo addidisset Domini in carne adventum, et hujus sacramenti traditionem, et quod nobis quoque hoc jussit facere, subjunxit: Recordantes ergo salutaris hujus præcepti, et omnium quæ pro nobis facta sunt, crucis, etc., et enumeratis deinceps omnibus quæ crucem consecuta sunt, deinde dicit: « Tua ex tuis tibi offeri- C mus: de omnibus, et per omnia te laudamus, te benedicimus, tibi gratias agimus, Domine, et oramus te, Deus noster. » Vides? « Beneficiorum, inquit, recordantes, hanc tibi donorum oblationem facimus; » hoc autem est gratias agere, pro bonis jam nobis donatis, donis benefactorem honorare. Deinde etiam apertius ostendens gratiarum actionem ait: « Offerentes oblationem hanc, te laudamus, te benedicimus, tibi gratias agimus, Domine, et rogamus te, Deus noster. »

Hoc ergo est institutum donorum oblationis, laudare, gratias agere, supplicare, ut a principio diximus, ut eadem et in supplicatione et gratiarum actione versetur. Et hæc facimus, inquit, duorum recordantes, et præcepti quod nobis dedit, dicens: D « Hoc facite in meam recordationem, » et omnium quæ pro nobis facta sunt. Beneficiorum enim, ut semel dicam, recordatio nos ad retributionem adhortatur, et ad aliquid omnino offerendum ei qui nos prior innumerabilibus beneficiis sic affecit. Præcepti autem memoria et ipsa forma retributionis nos docet, quænam ipsi dona offerre oporteat. Illam ipsam oblationem admittimus, quam ipse Unigenitus tibi ostendit Deo et Patri, et gratias agimus, quia ipse etiam eam ostendens egit gratias. Propterea ad hanc donorum oblationem nihil domo afferimus. Neque enim dona sunt nostra opera, sed tua omnium opificis. Nec nostrum est inventum hæc colendi forma, sed neque nostra sponte hoc volumus, neque domo et ex nobis ipsis ad eam

impulsi sumus, sed ipse docuisti, ipse adhortatus es per Unigenitum. Et ideo quæ tibi offerimus, ex tuis quæ nobis dedisti, tua sunt in omnibus et per omnia. Ita etiam pro ipsa qua aguntur gratiæ oblatione, aliam rursus gratiarum actionem Deo debemus, quia nihil ejus nostrum est, sed tota est illius donum, et hoc ipsum quod id volumus et operamur, idem est qui in nobis operatur, ut ait divinus Apostolus. Propterea hoc quoque in orationibus dicitur : « Gratias agimus tibi pro sacrificio, quod e nostris manibus suscipere dignatus es. » Quæ ergo docent, sanctorum in sacrificio commemorationem non esse ad Deum pro ipsis supplicationem, sed gratiarum actionem, hæc sunt.

A

CAP. L.

Quot modis fit in sacrificio sanctorum commemoratio, et quæ differentia.

Videamus autem quoties et in quo sacrificii loco fit hæc commemoratio. Fit enim bis : primum quidem in ejus principio, quando dona offeruntur, secundo autem, quando sacrificantur.

Quia enim duplex est oblatio, hæc quidem tanquam solummodo donorum et munerum, ut antea dictum est, illa autem tanquam sacrificii ; necesse est etiam eos pro quibus offeruntur, et primæ et secundæ oblationis meminisse. Itaque quemadmodum in prima, « In recordationem, inquit, Domini et Dei Servatoris nostri Jesu Christi ; » ita etiam in secunda, « Recordantes ergo eorum quæ pro nobis facta sunt, crucis et aliorum quæ Christus pro nobis sustinuit. » Quæ enim hic sibi vult crucis memoria, et aliorum quæ crucem consecuta sunt, hoc illic est Domini commemoratio. Non enim, ut miracula facientis Servatoris, sed ut crucifixi et morientis, tunc sacerdos meminit, ut in illo loco per multa ostensum est. Et rursus sicut in prima, « Ad gloriam Sanctissimæ, ad intercessionem sanctorum, » dicit, ita etiam in secundo : « Pro sanctis omnibus, præcipue Sanctissima. » Sicut enim illic excellentiam ostendit, eam aliis omnibus præferens, ita hic quoniam post aliquos alios ejus meminit, illud *præcipue* adjicit : et quemadmodum in prima, post sanctos, eorum quæ agebant misericordiam, meminit, et pro quibus supplicat, vivorum et mortuorum, ita etiam in secunda. Est autem differentia ; in secunda enim narrat oblationem ; dicit enim : « Offerimus tibi hunc cultum rationalem ; » et simul etiam ponit causas oblationis, vel prius dicens, vel subjungens memoriæ passionum Servatoris, memoriam sanctorum.

B

C

D

In prima autem ponit solas causas oblationis : « In memoriam Domini, in gloriam Sanctissimæ, » et quæ sequuntur. In quibus meminit et eorum pro quibus agit gratias, et eorum pro quibus supplicat. Quæ est ergo ratio, quod in hoc quidem facto se offerre ostendit? De pane enim detrahens, id Deo offert ; et hoc non opus fuit verbis quæ hoc significarent ; in

Θημεν· ἀλλ' αὐτὸς ἐδίδαξας, αὐτὸς προετρέψω διὰ τοῦ Μονογενοῦς. Τούτου χάριν ἃ προσφέρομέν σοι ἐκ τῶν σῶν ἡμῖν δέδωκας, σά ἐστι κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα. Οὕτω καὶ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς χαριστηρίου προσφορᾶς, ἄλλην πάλιν εὐχαριστίαν ὀφείλομεν τῷ Θεῷ, ὅτι οὐδὲν αὐτῆς ἡμέτερον, ἀλλὰ πᾶσα ἐκείνου δῶρον, καὶ αὐτὸ τὸ θέλειν αὐτὴν καὶ τὸ ἐνεργεῖν, αὐτός ἐστιν ὁ ἐνεργῶν ἡμῖν, κατὰ τὸν Θεῖον Ἀπόστολον. Διὰ τοῦτο ἐν ταῖς εὐχαῖς καὶ τοῦτο λέγεται· « Εὐχαριστοῦμέν σοι καὶ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς λειτουργίας, ἣν ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν δέξασθαι κατηξίωσας. » Ἃ μὲν οὖν ἡμᾶς διδάσκει τὴν ἐν τῇ λειτουργίᾳ μνήμην τῶν ἁγίων, μὴ ἱκεσίαν εἶναι πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλ' εὐχαριστίαν, ταῦτά ἐστιν.

ΚΕΦΑΛ. Ν'.

Ποσάκις τῆς λειτουργίας τῶν ἁγίων ἡ μνήμη γίνεται, καὶ τίς ἡ διαφορά.

Ἴδωμεν δὲ ποσάκις καὶ ποῦ τῆς λειτουργίας ἡ μνήμη αὕτη γίνεται. Γίνεται γὰρ δίς· πρῶτον μὲν ἐν ταῖς ἀρχαῖς αὐτῆς, ὅτε ἀνατίθεται τὰ δῶρα· δεύτερον δέ, ὅτε θύεται.

Ἐπεὶ γὰρ διττὴ ἡ προσαγωγή, ἡ μὲν, ὡς δῶρα καὶ ἀναθημάτων ἁπλῶς, καθάπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται· ἡ δέ, ὡς θυσίας· ἀνάγκη καὶ τούτους ὑπὲρ ὧν προσάγονται, καὶ ἐν τῇ τῆς πρώτης, καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας προσαγωγῆς μνημονεύεσθαι· καὶ τοίνυν καθάπερ ἐπὶ τῆς πρώτης, « Εἰς ἀνάμνησιν, φησὶ, τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· » οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας, « Μεμνημένοι τοίνυν τῶν ὑπὲρ ἡμῶν γενομένων, τοῦ σταυροῦ καὶ τῶν ἄλλων ὧν ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινεν ὁ Χριστός. » Ὃ γὰρ ἐνταῦθα βούλεται ἡ τοῦ σταυροῦ μνήμη, καὶ τῶν ἄλλων τῶν μετὰ τὸν σταυρὸν, τοῦτο ἐκεῖ ἡ τοῦ Κυρίου ἀνάμνησις. Οὐ γὰρ ὡς θαυματουργοῦντος τοῦ Σωτῆρος, ἀλλ' ὡς σταυρουμένου, καὶ ἀποθνήσκοντος, τηνικαῦτα ὁ ἱερεὺς μέμνηται, ὡς ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ διὰ πολλῶν ἀποδείχθη. Καὶ πάλιν ὥσπερ ἐπὶ τῆς πρώτης, « Εἰς δόξαν τῆς Παναγίας, καὶ ὑπερσεβίαν τῶν ἁγίων, » φησὶν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας· « Ὑπὲρ τῶν ἁγίων ἁπάντων, ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας. » Ὥσπερ γὰρ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς ἔδειξε τῶν ἄλλων προτιθεὶς ἁπάντων, οὕτως ἐνταῦθα, ἐπεὶ μετά τινας ἄλλους αὐτῆς ἐμνημόνευσε, τὸ ἐξαιρέτως προσθεὶς, καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς πρώτης, μετὰ τοὺς ἁγίους, τῶν ἐλέους δεομένων μέμνηται, καὶ ὑπὲρ ὧν ἱκετεύει, καὶ ζώντων, καὶ τεθνηκότων· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας. Ἔχει δὲ διαφοράν. Καὶ μὲν γὰρ τῆς δευτέρας, καὶ διηγεῖται τὴν προσαγωγήν· φησὶ γὰρ, « Προσάγομέν σοι τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν· » μεθ' ὧν τίθησι τὰς ἀφορμὰς τῆς προσαγωγῆς, ἢ προλέγων, ἢ ἐπιλέγων τὴν μνήμην τῶν τοῦ Σωτῆρος παθῶν, τὴν μνήμην τῶν ἁγίων.

Ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης μόνας τίθησι τὰς ἀφορμὰς τῆς προσαγωγῆς, λέγων· « Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Κυρίου, εἰς δόξαν τῆς Παναγίας· » καὶ τὰ ἑξῆς, Ἐν οἷς μέμνηται καὶ ὑπὲρ ὧν εὐχαριστεῖ, Καὶ ὑπὲρ ὧν ἱκετεύει. Τίς οὖν ὁ λόγος ὅτι ἐν ταύτῃ μὲν ἔργῳ δείκνυσιν ὅτι προσφέρει ; καὶ γὰρ ἀφαιρῶν τοῦ ἄρτου ἀνατίθησι τῷ Θεῷ. Καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐδεήθη τῶν

δηλούντων ῥημάτων· ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας προσαγωγῆς οὐδὲν φαίνεται ποιεῖν· ἀλλὰ γίνεται μὲν ἡ προσφορὰ, γίνεται δὲ ἀοράτως. Τὴν γὰρ θυσίαν ὀφανῶς ἡ χάρις ἐργάζεται διὰ τῶν τελεστικῶν εὐχῶν τοῦ ἱερέως. Οὐκοῦν ἔδει λόγων τῶν κηρυττόντων τὴν μὴ φαινομένην προσαγωγήν.

secunda autem oblatione nihil facere cernitur, sed fit quidem oblatio, fit autem invisibiliter. Gratia enim sacrificium latenter operatur per sacramentales orationes sacerdotis. Opus ergo fuit verbis, quæ prædicarent eam, quæ non apparebat, oblationem.

ΚΕΦΑΛ. ΝΑ'.

Διὰ τί λογικὴν λατρείαν ὁ ἱερεὺς τὴν θυσίαν καλεῖ.

Τούτου χάριν καὶ λογικὴν λατρείαν αὐτὴν καλεῖ, ὅτι οὐδὲν ἔργον εἰσάγει, μόνοις δὲ τοῖς τελεστικοῖς ῥήμασι χρώμενος τὴν προσφορὰν ταύτην προσφέρει. Ἡ μὲν γὰρ πρώτη προσαγωγὴ ἔργον ἐστὶν ἀνθρώπῳ δυνατόν· καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἱερέως πραττομένη, πρακτικὴ ἂν εἴη λατρεία· τὴν δὲ δευτέραν, τὴν εἰς τὸ θεῖον σῶμα καὶ αἷμά μεταβολὴν τῶν δώρων, ἥτις ἐστὶν ἡ θυσία, ὑπὲρ ἀνθρώπου δύναμιν οὖσαν, ἐργάζεται μὲν ἡ χάρις· εὔχεται δὲ μόνον ὁ ἱερεύς. Ὅθεν εἰ καὶ ἔργον ἐστὶ καὶ πρᾶγμα ἀληθῶς ἡ θυσία, ἀλλ' αὐτὸς οὐδὲν εἰς αὐτὴν ἐργαζόμενος, ἀλλὰ λέγων μόνον, εἰκότως οὐ πραγματικῶς, ἀλλὰ λογικὴν λατρείαν προσάγειν φησί.

CAP. LI.

Cur sacerdos vocat sacrificium cultum rationalem.

Ea de causa eum etiam vocat cultum rationalem aut verbalem, quod nullum inducit factum, sed solis utens verbis sacramentalibus, hanc offert oblationem. Prima enim oblatio est factum quod fieri potest ab homine, et ideo cum fiat ab homine, activus cultus fuerit. Secunda autem, mutatio donorum in divinum corpus et sanguinem, quæ est sacrificium, cum sit supra vires humanas; operatur enim gratia, orat autem solum sacerdos. Unde etsi revera opus est et factum sacrificium, sed tamen quia ipse nihil agit, sed tantum dicit, merito non activum, sed rationalem aut verbalem cultum se offerre dicit.

ΚΕΦΑΛ. ΝΒ'.

Διὰ τί εὐχαριστία μόνον καλεῖται ἡ τελετή.

Κἀκεῖνο δὲ ζητήσεως ἄξιον. Ἐπεὶ γὰρ καὶ χαριστήριός ἐστιν ἡ τελετὴ, καὶ ἱκέσιος, διὰ τί μὴ καὶ ἀμφότερα, ἀλλ' Εὐχαριστία καλεῖται μόνον; Ἀπὸ τοῦ πλείονος. Πλείους γὰρ αἱ ἀφορμαὶ τῆς εὐχαριστίας, ἢ τῆς ἱκεσίας· πλείω γὰρ ἐλάβομεν, ἢ ὧν ἔτι δεόμεθα. Τὰ μὲν γὰρ μέρος, ἐκεῖνα δὲ ὅλον. Ἃ γὰρ ἱκετεύομεν λαβεῖν, μέρος εἰσὶν ὧν ἐλάβομεν. Ἐλάβομεν γὰρ ἅπαντα, τόγε εἰς τὸν Θεὸν ἧκον, καὶ οὐδὲν παρῆκεν ὃ μὴ δέδωκεν· ἀλλὰ τῶν μὲν τυχεῖν εὖπω καιρὸν ἔχομεν, ὥσπερ ἡ ἀφθαρσία τῶν σωμάτων, καὶ ἡ ἀθανασία, καὶ ἡ ἐν οὐρανοῖς βασιλεία· τὰ δὲ λαβόντες οὐ κατέσχομεν, ὥσπερ ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ τὰ ἄλλα τὰ διὰ τῶν μυστηρίων ἡμῖν χορηγούμενα δῶρα· τὰ δὲ ἀπεβάλομεν, ὅτι κακῶς ἐχρησάμεθα, ἵνα μὴ γενώμεθα χείρους, ὥσπερ ἄνεσιν, καὶ ὑγείαν, καὶ πλοῦτον, οἱ τρυφῇς ὕλην καὶ πονηρίας ποιησάμενοι ταῦτα· ἢ ἐπὶ κέρδει μείζονι, ὥσπερ ὁ Ἰὼβ, τῶν ἀγαθῶν ἀποστερούμεθα τῶν παρόντων. Ὅθεν δῆλον ὡς ἱκεσία μὲν οὐδένα τόπον ἀφῆκεν ὁ Θεὸς, εὐχαριστία δὲ πᾶσαν ἀφορμὴν ἔδωκεν· ἡμεῖς δὲ τὴν ἔνδειαν ἡμῖν αὐτοῖς ὑπὸ ῥᾳθυμίας κατασκευάζοντες τῆς ἱκεσίας δεόμεθα. Ἴδωμεν γὰρ περὶ τίνων ἱκετεύομεν. Περὶ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν; Ἀλλὰ ταύτην πλουσίαν ἐλάβομεν, καὶ μηδὲν ἀγωνισάμενοι διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Τί οὖν πάλιν αὐτὴν αἰτοῦμεν; ὅτι πάλιν ὑπεύθυνοι γεγόναμεν ἁμαρτίαις. Ἀλλὰ τί τὸ αἴτιον ἡμῖν τῆς εὐθύνης ταύτης; ἡμεῖς αὐτοί. Οὐκοῦν καὶ τῆς ἱκεσίας; ἡμεῖς· ἔτι περὶ τῆς βασιλείας, ἵνα κληρονομήσωμεν αὐτῆς, ἱκετεύομεν; καὶ μὴν δέδοται ἡμῖν αὕτη ἡ κληρονομία. Καὶ γὰρ τέκνα Θεοῦ γεγόναμεν αὐτοῦ τοῦ περικειμένου τὴν βασιλείαν. Τίς γὰρ κληρονόμος, εἰ μὴ τὸ τέκνον; Τί δὲ τῶν πατρῴων διαφεύγει τὸν κληρονόμον; Οὐδέν. Πῶς οὖν αἰτοῦμεν τὸ ἤδη δοθέν; Ἀλλότρια τῆς υἱοθεσίας ἐτολμήσαμεν, μετὰ τὸ ἐκ

CAP. LII.

Quare Eucharistia solum vocatur mysterium.

Illud quoque est operæ pretium quærere. Quoniam enim sacrum mysterium in gratiarum actione et supplicatione versatur, cur non etiam utrumque, sed Eucharistia, hoc est gratiarum actio, tantum dicitur? Ab eo quod est amplius. Plures enim sunt causæ gratiarum actionis quam supplicationis; plura enim accepimus, quam ea sunt quibus adhuc opus habemus. Hæc enim pars, illa vera totum. Quæ enim rogamus accipere, pars sunt eorum quæ accepimus. Omnia enim accepimus, quod ad Deum attinet, et nihil prætermisit quod non dederit, sed hæc quidem assequendi nondum tempus habemus, sicut est corporum incorruptibilitas et immortalitas et regnum in cœlis; illa vero accepta non retinemus, sicut est remissio peccatorum et alia dona, quæ per sacramenta nobis suppeditantur; alia autem perdidimus, quia male usi sumus, ne reddamur deteriores, sicut consolationem et sanitatem et divitias, quibus tanquam deliciarum et nequitiæ instrumentis usi, non ad lucrum majus, ut Job, præsentibus bonis privamur. Unde clarum est quod supplicationis nullum locum reliquit Deus, agendarum autem gratiarum occasionem omnem suppeditavit; sed nos nobis ipsis inopiam propter socordiam parantes, egemus supplicatione. Videamus enim de quibus supplicamus. De remissione peccatorum? Sed eam copiosam accepimus absque ullo nostro certamine et contentione, per sacrum baptismum; cur ergo eam rursus petimus? Quia rursus peccatis obnoxii facti sumus. Sed quænam causa est quod obnoxii sumus? Nos ipsi. Ergo nos etiam supplicationis causæ sumus. Præterea de regno, ut ejus hæredes simus, supplicamus? atqui data est nobis hæreditas. Etenim filii Dei facti sumus, qui regno indu-

tus est. Quis enim hæres, nisi filius? Quid autem rerum paternarum hæredem effugit? Nihil. Quomodo ergo petimus id quod jam datum est? Aliena a filiorum adoptione perpetravimus, postquam ex Deo nati sumus et ad eum honorem pervenimus; pro filiis mali servi facti sumus, et propterea tanquam de re aliena et quæ nihil ad nos pertinet, supplicamus. Ergo nos quoque hujus supplicationis nobis causæ sumus. De bonis autem corporalibus jussit Dominus : « Petite primum regnum Dei et justitiam, et hæc omnia adjicientur vobis; » et : « Ne sitis solliciti de nutrimento, et de indumentis, et Pater vester cœlestis quidquid opus fuerit, suppeditabit. » Nos autem quando eis egemus, vel propter socordiam et infelicitatem nostram hoc patimur, et quod de eis præceptum non servamus; et tunc egestas nostrum est opus, et quæ propter eam fit supplicatio : vel propter Dei providentiam et benignitatem, sicut Job, ut majora et præstantiora bona consequamur. Et tunc illa egestas Dei opus est, non præbet autem orationis aut supplicationis, sed glorificationis et gratiarum actionis materiam. Quemadmodum Job dicebat : « Sit nomen Domini benedictum in sæculum sæculi. » Vides quod omnia quæ a Deo in nos proficiscuntur, nos ad glorificationem et gratiarum actionem tantum deducunt, orationum autem et supplicationum nos causæ sumus. Propterea omnium bonorum et corporis et animæ, in nostris ad Deum interpellationibus memoriam facientes, a gratiarum actionem omnium commemorationem facimus, sive ea nobis adsint sive non adsint. Ille enim semel dedit omnia, et apud se nihil reliquit. Et hoc sciens beatus Paulus jussit pro omnibus gratias agere, scribens : « Semper gaudete, in omnibus gratias agite. » Hac de causa perfectissimam et exactissimam nostram cum Deo collocutionem, mysterii communionis celebrationem, in quo mentionem facimus, non hujus vel illius gratiæ, sed omnium, ut semel dicam, Dei bonorum, et quæ actu nobis sunt et futura sunt, Eucharistiam, hoc est, gratiarum actionem, nominare erat consentaneum, non ex iis quæ in miseria versantes et eam implorantes rogamus, sed ex iis quæ Deus in nos confert beneficiis; nec ex nostra paupertate, sed ex divitiis illius benignitatis. Quia enim in ea Deo supplicamus, et gratias agimus : sed gratiarum quidem actio Dei opus est, ut dictum est; supplicatio vero humanæ imbecillitatis : et gratiarum quidem actio, propter plura; supplicatio vero, pro paucioribus. Illa enim propter omnia, ut semel dicam, bona : hæc vero, in nonnullis; propterea oportebat ex melioribus et pluribus ei nomine imposito, appellare Eucharistiam (ita enim etiam homo dicitur animal ratione præditum, licet sit alicujus particeps quod caret ratione, ut qui a meliori et majori parte vocetur), et maxime quia primus qui id ostendit, Dominus noster Jesus Christus, non supplicans, sed solum Patri agens gratias, hoc mysterium peregit et tradidit : et ea de causa, quod illud esse accepit, hoc vocat, Eucharistiam nominans. Et hæc quidem hactenus.

A Θεοῦ γεννηθῆναι, καὶ εἰς ταύτην ἀναβῆναι τὴν τιμὴν· ἀντὶ υἱῶν πονηροὶ δοῦλοι γεγόναμεν· καὶ διὰ τοῦτο ὡς περὶ ἀλλοτρίου πράγματος, καὶ οὐδὲν ἡμῖν διαφέροντος ἱκετεύομεν. Οὐκοῦν καὶ ταύτης ἡμεῖς ἐσμεν αἴτιοι τῆς ἱκεσίας ἡμῖν αὐτοῖς. Περὶ δὲ τῶν σωματικῶν ἀγαθῶν ὁ Κύριος ἐκελεύσεν· « Αἰτεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν, » καί· « Μὴ μεριμνᾶτε περὶ τῆς τροφῆς, καὶ ἐνδυμάτων· καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος πᾶσαν χορτγήσει τὴν χρείαν. » Ἡμεῖς δὲ ἐπιδεᾶ αὐτῶν ἐνδεῶς ἔχομεν, ἢ διὰ ῥᾳθυμίαν καὶ ἀπιστίαν τοῦτο πάσχομεν, καὶ τὸ μὴ τηρῆσαι τὴν περὶ αὐτῶν ἐντολήν· καὶ τότε ἡ ἔνδεια ἔργον ἡμέτερον, καὶ ἡ δι' αὐτὴν ἱκεσία· ἡ προνοίᾳ Θεοῦ, καὶ φιλανθρωπίᾳ, ὥσπερ ὁ Ἰὼβ, ἵνα μειζόνων τύχωμεν καὶ τιμιωτέρων. B Καὶ τότε ἡ ἔνδεια ἐκείνη ἐστὶ μὲν τοῦ Θεοῦ ἔργον, ἔστι δὲ οὐ δεήσεώς τινος καὶ ἱκεσίας, ἀλλὰ δοξολογίας καὶ ἀφορμὴ καὶ εὐχαριστίας. Ὥσπερ ὁ Ἰὼβ ἔλεγεν· « Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. « Ὁρᾷς ὅτι τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἅπαντα πρὸς δοξολογίαν καὶ εὐχαριστίαν φέρομόν· τῶν δὲ ἱκεσιῶν τούτων καὶ τῶν δεήσεων ἡμεῖς αἴτιοι. Διὰ τοῦτο πάντων τῶν ἀγαθῶν, καὶ τῶν σωματικῶν, καὶ τῶν τῆς ψυχῆς ἐν ταῖς πρὸς Θεὸν ὁμιλίαις μνημονεύοντες, ἐπ' εὐχαριστίᾳ πάντων μνημονεύομεν, εἴτε πάρεστιν ἡμῖν ἅπαντα, εἴτε μή. Ἐκεῖνος γὰρ ἅπαξ ἔδωκεν ἅπαντα, καὶ οὐδὲν ἀφῆκε παρ' ἑαυτῷ. Καὶ τοῦτο εἰδὼς ὁ μακάριος Ἀπόστολος ἐκέλευσε πάντων ἕνεκα εὐχαριστεῖν, γράφων· « Πάντοτε χαίρετε, ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε. » Τούτου χάριν τὴν τελειωτάτην καὶ ἀκριβεστάτην πρὸς Θεὸν τὴν ὁμιλίαν, τὴν τῆς κοινωνίας τελετὴν, ἐν ᾗ μνημονεύομεν, οὐ ταύτης, ἢ ἐκείνης τῆς χάριτος, ἀλλὰ πάντων ἁπλῶς τῶν ἐκ Θεοῦ ἀγαθῶν, καὶ ὄντων ἡμῖν ἐνεργείᾳ καὶ ἐσομένων, Εὐχαριστίαν ὀνομάζειν εἰκὸς ἦν, οὐκ ἐξ ὧν ἡμεῖς δυστυχοῦντες δεόμεθα, καλοῦντες αὐτὴν, ἀλλ' ἐξ ὧν ἡμᾶς ὁ Θεὸς εὐεργετεῖ, οὐδ' ἀπὸ τῆς ἡμετέρας πενίας, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πλούτου τῆς ἐκείνου χρηστότητος. Ἐπεὶ γὰρ καὶ ἱκετεύομεν ἐν αὐτῇ τὸν Θεὸν, καὶ εὐχαριστοῦμεν, ἀλλ' ἡ μὲν εὐχαριστία Θεοῦ ἔργον, ὡς εἴρηται· ἡ δὲ ἱκεσία τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας. Καὶ ἡ μὲν εὐχαριστία ἐπὶ πλείοσιν, ἡ δὲ ἱκεσία ὑπὲρ ἐλαττόνων· ἡ μὲν γὰρ ἐπὶ πᾶσιν ἁπλῶς ἀγαθοῖς, ἡ D δὲ ἐπ' ἐνίων· διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν κρειττόνων καὶ πλειόνων ἔδει τοὔνομα αὐτῇ θεμένους εὐχαριστίαν ὀνομάζειν (οὕτω γὰρ καὶ ὁ ἄνθρωπος λογικὸν ζῷον λέγεται, καί τοι καὶ ἀλόγου τινὸς μετέχων, ἀπὸ τοῦ κρείττονος καὶ μείζονος μέρους καλούμενος), ἅλις δ' ὅτι ὁ πρῶτος αὐτὴν καταδείξας, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, οὐχ ἱκετεύων, ἀλλὰ μόνον εὐχαριστῶν τῷ Πατρὶ, ταύτην ἐτέλεσε καὶ παρέδωκε τὴν τελετήν· καὶ τούτου χάριν ἡ Ἐκκλησία, ὅπερ οὗτος παρέλαβεν αὐτὴν, τοῦτο καλεῖ, εὐχαριστίαν ὀνομάζουσα. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

ΚΕΦΑΛ. ΝΓ'.

Περὶ τῆς ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ τῶν μυστηρίων κοινῆς εὐχαριστίας, καὶ τῶν πρὸς τῷ τέλει τῆς ἱερουργίας εὐχῶν.

Ὁ δὲ ἱερεὺς τοὺς μεταλαβόντας τῶν μυστηρίων, ὑπὲρ τῆς μεταλήψεως, εὐχαριστῆσαι κελεύει τῷ μεταδόντι Θεῷ· καὶ τοῦτο οὐ παρέργως, οὐδὲ ῥᾳθύμως, ἀλλὰ μετὰ σπουδῆς. Τοῦτο γὰρ βούλεται τὸ, « Ὀρθοί, » οὐκ ἀνακειμένους οὐδὲ καθημένους, ἀλλὰ καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα πρὸς αὐτὸν ἀτενίζοντας. Εἶτα δὴ καὶ τἆλλα τὰ εἰωθότα τοῦ Θεοῦ δεηθῆναι παραινέσας, ἔξεισι τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ στὰς πρὸ τῶν θυρῶν, ἀναγινώσκει τὴν ὑπὲρ ἁπάντων εὐχήν. Ἐνταῦθα δὲ ἐκεῖνο ἐπισημήνασθαι χρή, πῶς μετὰ τὴν ἱερουργίαν, καὶ τὴν ἐπὶ ταύτῃ δοξολογίαν, ὡς δὴ τῶν εἰς τὸ Θεῖον ὀφειλομένων τελεσθέντων ἁπάντων, ὥσπερ ἀπολύων ἑαυτὸν τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ συνουσίας, καὶ τοῦ ὕψους ἐκείνου, εἰς τῶν ἀνθρώπων ὁμιλίαν φαίνεται κατὰ μικρὸν καταβαίνων· καὶ τοῦτο ἱερο-πρεπῶς. Καὶ γὰρ εὐχόμενος τοῦτο ποιεῖ· καὶ ὁ τρόπος τῆς εὐχῆς καὶ ὁ τόπος δείκνυσιν αὐτὸν καταβαίνοντα. Πρότερον μὲν γὰρ ἔνδον τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ, μηδενὸς ἀκούοντος, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀποτεινόμενος εὔχεται· νῦν δὲ τοῦ θυσιαστηρίου ἐξελθὼν, καὶ τοῦ πλήθους μέσος γενόμενος, πάντων ἀκουόντων, τὴν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ πάντων τῶν πιστῶν κοινὴν ποιεῖται δέησιν. Εἶτα καὶ τὸν προσενεχθέντα ἄρτον, ἐξ οὗ τὸν ἱερὸν ἀπέτεμεν ἄρτον, εἰς πολλὰ διελὼν, μεταδίδωσι τοῖς πιστοῖς, ὡς ἅγιον γενόμενον αὐτῷ τῷ ἀνατεθῆναι Θεῷ καὶ ἱερωθῆναι· οἱ δὲ σὺν εὐλαβείᾳ πάσῃ δέχονται, καὶ καταφιλοῦσι τὴν δεξιὰν, ὡς ἂν προσφάτως ἁψαμένην τοῦ παναγίου σώματος τοῦ Χριστοῦ Σωτῆρος, καὶ τὸν ἐκεῖθεν ἁγιασμὸν, καὶ δεξάμενον, καὶ μεταδοῦναι τοῖς ψαύουσι πιστευομένην. Ἐν τοσούτῳ δὲ καὶ τὸν αἴτιον καὶ χορηγὸν αὐτοῖς τῶν ἀγαθῶν τούτων δοξολογοῦσι· καὶ ἡ δοξολογία τῆς Γραφῆς, « Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον, » καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ τοῦτο πολλάκις βοήσαντες, ψαλμὸν ἔπειτα ἀναγινώσκουσι, δοξολογίας καὶ εὐχαριστίας μεστόν. Τίς δὲ ὁ ψαλμός; « Εὐλογήσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ. » Τοῦ δὲ ἄρτου δοθέντος, καὶ τοῦ ψαλμοῦ τελεσθέντος, εὔχεται ὁ ἱερεὺς τῷ πλήθει τὴν τελευταίαν εὐχὴν, οὐ μόνον ἔξω τοῦ θυσιαστηρίου καὶ πάντων ἀκουόντων, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ πλῆθος ἀποτεινόμενος τὰ ῥήματα τῆς εὐχῆς, μείζονα νῦν ἢ πρότερον ἐνδεικνύμενος τὴν πρὸς τοὺς πολλοὺς κοινωνίαν. Τίς δὲ ἡ εὐχή; Ἵνα ἐλεηθέντες σωθῶμεν, ὡς οὐδὲν ἔχοντες οἰκοθεν εἰσενεγκεῖν σωτηρίας ἄξιον, ἀλλὰ πρὸς μόνην ἀφορῶντες τὴν τοῦ σῶσαι δυναμένου φιλανθρωπίαν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πολλῶν ἐνταῦθα μέμνηται πρέσβεων, τῶν εἰς τοῦτο βοηθησάντων ἡμῖν· καὶ πρὸ πάντων, τῆς παναγίας τοῦ Θεοῦ Μητρὸς, δι' ἧς καὶ τὴν ἀρχὴν ἐλεήθημεν. Τὸ δὲ προοίμιον τῆς εὐχῆς, Χριστὸς ἀληθινὸς, Θεὸς ἡμῖν· οὐ τῶν νόθων εἰς καὶ τῶν ψευδωνύμων, οὓς πολλούς ποτε ἐσέβομεν, ἀλλ' ὃν ὕστερον μόλις εὑρόμεθα, « Ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν. » Διὰ τοῦτο καὶ μόνῳ αὐτῷ πρέπει ὡς Θεῷ πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ,

A

De communi propter sacramentorum communionem gratiarum actione, et ultima oratione.

Sacerdos autem eos qui sunt sacramentorum participes, pro participatione jubet agere gratias Deo qui impertit, idque non otiose, neque obiter et socorditer, sed attente et diligenter. Hoc enim sibi vult illud, «recti:» non jacentes, nec sedentes, sed animam et corpus ad ipsum intendentes. Deinde cum alia quoque quæ consueverunt, Deum orare suasit, egreditur ab altari, et stans ante fores, legit quæ fit pro omnibus orationem. Hic autem illud notandum est, quomodo post sacrificium, et quæ fit propter ipsum glorificationem, tanquam omnibus quæ Deo debebantur peractis, cum Deo conversationem, et illam altitudinem veluti relinquens, ad hominum allocutionem videtur paulatim descendere, idque sancte, et ut decet sacerdotem. Etenim orans hoc facit, et modus orationis et locus ostendit eum descendere. Prius enim ad altare, et apud se, et nullo audiente, et ad Deum intentus, orat; nunc autem, ab altari egressus, et in medio populi exsistens, omnibus audientibus, pro Ecclesia et omnibus fidelibus communem facit orationem. Deinde etiam oblatum panem, ex quo sacrum panem abscidit, in multa divisum tradit fidelibus, ut qui sanctus sit, eo quod Deo fuerit dedicatus et oblatus: illi autem cum omni reverentia suscipiunt, et dexteram deosculantur, ut quæ sanctissimum Servatoris corpus recenter tetigerit, et quæ ex eo procedit sanctificationem et susceperit, et iis qui attingunt, impertiri credatur. Interea autem eum quoque qui illis horum bonorum auctor est et suppeditator, glorificant; et glorificatio Scripturæ, « Sit nomen Domini benedictum, » et quæ sequuntur. Et cum hoc sæpe clamaverint, psalmum postea legunt, plenum glorificatione et gratiarum actione. Quis est autem psalmus? « Benedicam Dominum in omni tempore. » Pane autem distributo, et psalmo peracto, precatur sacerdos populo ultimam precationem, non solum ab altari disjunctus, et omnibus audientibus, sed etiam ad ipsam multitudinem dirigens verba orationis, majorem nunc quam ante ostendens cum multis consuetudinem. Quæ est autem oratio? Ut misericordiam assecuti servemur, ut qui nihil proprium afferre possimus quod sit dignum salute, sed ad solam respicientes ejus qui servare potest benignitatem et clementiam. Propterea enim hic etiam multorum meminit intercessorum, qui ad hoc nobis laturi sunt auxilium, et ante omnes, sanctissimæ Dei Matris, per quam et ab initio misericordiam sumus consecuti. Proœmium autem orationis, Christus verus Deus noster: non ex adulterinis et iis qui falso nomine appellantur, quos multos aliquando coluimus, sed quem postea vix invenimus, « Verus Deus noster; » propterea etiam illi convenit tanquam Deo, omnis gloria, soli ho-

B

C

D

nor et adoratio, qui est cum Patre ejus principio carente, et sanctissimo et bono et vivifico ejus Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

A καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΤΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΖΩΗΣ
ΛΟΓΟΙ ΕΠΤΑ.

—

NICOLAI CABASILÆ
DE VITA IN CHRISTO
LIBRI SEPTEM

—

Ex Jacobi Pontani Societatis Jesu Præfatione ad Lectorem, in Philippi Solitarii Dioptram (a).

Exstabat etiam in Bibliotheca Bavarica Nicolai Cabasilæ Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, *De vita in Christo*, opusculum sane doctum ac pium, et ad animos Dei amore inflammandos mire appositum, quod *Dioptræ* adjungere propter rerum convenientiam placuit, speramusque pari fructu evolutum iri. Volebamus inscriptionem ita reddere, *De vita Christiana*. Sed cum ille non tam vitam Christianam præceptis formet, quam quemadmodum illa cum Christo in Deo abscondita sit, ostendat, idque trium sacramentorum vi et virtute potissimum, Baptismi, Unctionis sive Confirmationis, et Eucharistiæ, verius fuit simpliciter, *De vita in Christo*, inscribere, secundum verba Græca scilicet. Fuit Cabasilas vir illustris, cujus honorifica mentio in historia Joannis Cantacuzeni nostra, lib. III, cap. 73 et 99, ubi Sacelli curator sive Præfectus nominatur, qui a Curopalata libro *De officialibus palatii Constantinopolitani et officiis Magnæ Ecclesiæ* sic describitur: (ὁ σακελλίου, subaudi ἄρχων) κρατῶν τὰς καθολικὰς Ἐκκλησίας, καὶ τὸ σακέλλιον, *cujus est potestas in Ecclesias Catholicas, et res sacellorum*, id est, rerum ad sacras ædes et sacella pertinentes. Ejusdem oratio in fœneratores in eodem codice Bavarico sequebatur, multo emendatior profecto et longior, quam Augustæ superioribus annis est edita. Quam si legerint isti qui fœnerando homines occidunt (sic enim Cato Censorius, interrogatus quid esset fœnerari, Quod hominem, inquit, occidere), quid amplius nefariæ improbitati suæ prætexant, non habebunt. Occurrit enim, et confutat illorum rationes universas.

(a) Vide tom. CXXVII.

INDEX LIBRORUM.

Λόγος Α'. *Ὅτι διὰ τῶν θείων συνίσταται μυστηρίων τοῦ βαπτίσματος, τοῦ μύρου καὶ τῆς ἱερᾶς κοινωνίας.*

Λόγος Β'. *Τίνα συντέλειαν τὸ θεῖον αὐτῇ παρέχεται βάπτισμα.*

Λόγος Γ'. *Τίνα συντέλειαν αὐτῇ παρέχεται τὸ θεῖον μύρον.*

Λόγος Δ'. *Τίνα συντέλειαν αὐτῇ δίδωσιν ἡ ἱερὰ κοινωνία.*

Λόγος Ε'. *Τίνα συντέλειαν αὐτῇ παρέχεται ἡ καθιέρωσις τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου.*

Λόγος Ϛ'. *Πῶς αὐτὴν ἀπὸ τῶν μυστηρίων λαβόντες φυλάξομεν.*

Λόγος Ζ'. *Ὁποῖος γίνεται ὁ μεμνημένος τὴν ἀπὸ τῶν μυστηρίων χάριν φυλάξας τῇ παρ' ἑαυτοῦ σπουδῇ.*

A Liber I. *Vitam in Christo per divina Baptismi, sacræ Unctionis et Communionis mysteria constitui.*

Liber II. *Quem ei utilitatis fructum divinum Baptisma conciliet.*

Liber III. *Quam ei utilitatem sacrum unguentum, sive Chrisma conferat.*

Liber IV. *Quam ei commoditatem pariat sacrosancta Communio.*

Liber V. *Ad sacrorum divinorumque mysteriorum absolutionem altare etiam necessarium esse.*

Liber VI. *Quo pacto eam a mysteriis, Sacramentisve acceptam conservare oporteat.*

Liber VII. *Qualis sit initiatus qui mysteriorum gratiam studiose custodivit.*

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΖΩΗΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

Ὅτι διὰ τῶν θείων συνίσταται μυστηρίων τοῦ βαπτίσματος, τοῦ μύρου καὶ τῆς ἱερᾶς κοινωνίας.

—

NICOLAI CABASILÆ

DE VITA IN CHRISTO

LIBER PRIMUS.

Vitam in Christo per divina Baptismi, sacræ Unctionis et Communionis mysteria constitui.

—

Ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ φύεται ἐν τῷδε τῷ βίῳ καὶ τὰς ἀρχὰς ἐντεῦθεν λαμβάνει, τελειοῦται δὲ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος, ἐπειδὰν εἰς ἐκείνην ἀφικώμεθα τὴν ἡμέραν· καὶ οὔτε ὁ βίος οὗτος τελείως δύναται ταύτην ἐνθεῖναι ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς, οὔτε ὁ μέλλων μὴ τὰς ἀρχὰς ἐντεῦθεν λαβών. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ παρόντος τὸ σαρκίον ἐπαγωτεῖ, καὶ ἡ ἐκεῖθεν νεφέλη· καὶ φθορὰ, μὴ δυναμένη τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖν· ὅθεν ὁ Παῦλος τὸ ἀναλῦσαι πρὸς τὸ συνεῖναι Χριστῷ καὶ μᾶλλον ἐνόμισε φέρειν· « Ἀναλῦσαι γὰρ, φησὶ, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, πολλῷ μᾶλλον κρεῖσσον· » ὅ τε μέλλων, οὓς ἂν μὴ τὰς δυνάμεις καὶ τὰς αἰσθήσεις, ὧν ἂν δέῃ πρὸς τὸν βίον ἐκεῖνον, ἔχοντας λάβοι, τούτοις οὐδὲν ἔσται πλέον εἰς εὐδαιμονίαν,

B Vita, quam in Christo traducimus, in hoc sæculo enascitur illa quidem, et hic inchoatur; verum in futuro perficitur absolviturque, cum nimirum ad illum extremum diem pervenerimus. Ac neque præsens hoc ævum, istuc de quo loquimur vitæ genus integre cumulateque in animos hominum introducere et insererе potest; nec futurum, nisi hinc principium duxerit. Nam nunc quidem caro tenebras offundit; et quæ inde nebula corruptioque exsistit, incorruptionem non possidebit. Unde Paulus hisce vinculis exsolvi, et esse cum Christo vehementer sibi conducere arbitrabatur: « Desiderium habens, inquit, dissolvi, et esse cum Christo, multo magis melius [1]. » Ventura autem vita quos a

[1] Philipp. I, 23.

facultatibus et sensibus ad ipsam necessariis desertos acceperit, iis beatitudinem nullam afferet : sed in felici illo immortalique mundo ipsi mortui et infelices habitabunt. Nam lumen quidem exoritur, et sol puros emittit radios, oculus autem tum non formatur. Et odoris fragrantia large copioseque effusa implet omnia ; at nares, sive olfactum qui non habuerit, non eum hinc accipiet. Ita mysteriis cum Filio Dei amicos illo die communicare licebit, et quæ audiverit a Patre suo, ea ab eodem cognoscere, sed ipsos amicos ejus etiam cum auribus eo advenire necesse est. Nec enim illic primum amicitiam dabitur conjungere, et aures tum demum aperire, vestemque nuptialem conficere, et alia demum comparare, quæ sponsus ille requirit : verum istorum omnium officina est quod hic ætatis degimus. Quibus porro isthæc non suppeditaverint, antequam decedant, iis nihil cum vita illa commune erit. Testes sunt quinque virgines fatuæ, et vocatus ad nuptias; qui quoniam instructi non venerunt, nec illæ oleum amplius, nec iste vestem acquirere potuerunt [1].

Omnino interiorem hominem, novum, et qui secundum Deum creatus est [2], mundus iste parturit, qui hic fictus formatusque et ita perfectus in illum perfectum et nullo senio fatiscentem mundum generatur. Quemadmodum enim fœtum, quandiu materno clausus utero, in tenebris et in nocte vivit, natura ad spiritum in hac luce ducendum adornat, atque ad vitam quæ illum exceptura est, tanquam ad canonem, seu regulam quamdam conformat : ita sanctis quoque usu venit. Et hoc est, quod ait Paulus Apostolus ad Galatas scribens : « Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis [3]. » Verumtamen infantes nondum nati vitam hanc non cognoscunt : at beati de futuro sæculo multa etiam in hoc sæculo prænoscunt. Hoc ideo fit, quod illis vita hac frui nondum contigit, tametsi certo continget. Nec enim adhuc in locis illis ubi delitent, radius lucis conspectus est : nec eorum aliud quidquam, quibus vita hæc nostra nititur ac sustentatur. At nobiscum aliter res se habet : quibus vita quam exspectamus, cum hac quasi colligata, et commista est, et illius sol etiam nobis benigne illuxit, cœlesteque unguentum in regionibus graveolentibus effusum, et panis angelorum hominibus quoque impertitus est [4].

Quapropter non solum instrui ac præparari ad vitam illam, sed jam secundum eamdem etiam vivere, et agere sanctis hominibus in hac mortalitate conceditur. « Apprehende vitam æternam, » inquit Paulus Epistola ad Timotheum [5]. Et alibi : « Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus [6]. » Et divinus Ignatius : « Aqua viva saliens in me, intus mihi dicit, Veni ad patrem [7]. » Et alia complura, quibus refertæ sunt sacræ Litteræ. Super

A ἀλλὰ νεκροὶ καὶ ἄθλιοι τὸν μακάριον ἐκεῖνον καὶ ἀθάνατον οἰκήσουσι κόσμον. Ὁ δὲ λόγος, ὅτι τὸ μὲν φῶς ἀνατέλλει, καὶ ὁ ἥλιος καθαρὰν τὴν ἀκτῖνα πρ-
ἔχει, ὀφθαλμὸν δὲ οὐκ ἔνι τηνικαῦτα πλασθῆναι· καὶ ἡ μὲν τοῦ πνεύματος εὐωδία δαψιλῶς ἐκχεῖται καὶ τὰ πάντα κατέχει, ὄσφρησιν δὲ οὐκ ἂν τις λά-
βοι μὴ ἔχων. Καὶ τῶν μὲν μυστηρίων ἔξεστι κοινω-
νῆσαι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ τοὺς φίλους κατὰ τὴν ἡμέ-
ραν ἐκείνην, καὶ ἃ ἤκουσε παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκεῖνος, παρ' ἐκείνου μαθεῖν αὐτούς· ἀνάγκη δὲ φίλους ὄν-
τας αὐτοῦ καὶ ὦτα ἔχοντας ἀφικέσθαι. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐνταῦθα φιλίαν συστῆναι καὶ οὓς ἀνοιγῆναι καὶ ἱμά-
τιον νυμφικὸν κατασκευασθῆναι καὶ τἆλλα ἑτοιμα-
σθῆναι, ὧν ἐκείνῳ δεῖ τῷ νυμφῶνι, ἀλλὰ τούτων
B ἁπάντων ἐργαστήριον οὗτος ὁ βίος· καὶ οἷς οὐκ ἐγέ-
νετο ταῦτα πρὶν ἀπελθεῖν, κοινὸν οὐδὲν εἰς ἐκείνην ἐστὶ τὴν ζωήν. Καὶ μάρτυρες αἱ πέντε παρθένοι καὶ ὁ εἰς τὸν γάμον κληθείς, ἐπεὶ μὴ ἔχοντες ἦλ-
θον, μὴ κτήσασθαι δυνηθέντες μήτε ἔλαιον μήτε ἱμά-
τιον.

Ὅλως δὲ τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον τὸν καινὸν, τὸν κατὰ Θεὸν κτιζόμενον, ὁ κόσμος οὗτος ὠδίνει, καὶ πλασθεὶς ἐνταῦθα καὶ μορφωθεὶς οὕτω τέλειος εἰς τὸν τέλειον ἐκεῖνον καὶ ἀγήρω τίκτεται κόσμον. Καθάπερ γὰρ τὸ ἔμβρυον, ἕως ἐστὶν ἐν τῷ σκοτει-
νῷ καὶ νηκτῷ βίῳ, πρὸς τὴν ἐν φωτὶ ζωὴν ἡ φύσις
C παρασκευάζει, καὶ πλάττεται καθάπερ εἰς κανόνα τὸν ὑποδεξάμενον βίον, τὸν ἴσον τρόπον καὶ τοῖς ἁγίοις συμβαίνει· καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ ὁ ἀπόστολος ἔφη Παῦλος, Γαλάταις γράφων· « Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Οὐ μὴν ἀλλὰ τὰ μὲν ἔμβρυα ταυτησὶ τῆς ζωῆς οὐκ ἂν εἰς αἴσθησιν ἔλθοι ποτὲ, τοῖς δὲ μακαρίοις πολ-
λαὶ τῶν μελλόντων ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐμφάσεις· τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι τοῖς μὲν πάρεστιν οὗτος ὁ βίος, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐστι μέλλων. Οὐ γὰρ ἐγένετο ἁπτὶς ἐν
D τοῖς χωρίοις ἐκείνοις, οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδὲν, ἃ τὴν ζωὴν ὑφίστησι ταύτην. Ἐφ' ἡμῶν δὲ οὐκέτι, ἀλλ' ὁ μέλλων ἐκεῖνος τῷ παρόντι τούτῳ καθάπερ ἐνέζευ-
κται· καὶ ἀνεμίγη, καὶ ὁ ἥλιος ἐκεῖνος καὶ ἡμῖν ἐπέλαμ-
ψεν ἡμερώτερον καὶ φιλανθρώπως, καὶ τὸ ὑπερουράνιον μύρον ἐν τοῖς δυσώδεσι χωρίοις ἐξεκενώθη, καὶ ὁ τῶν ἀγγέλων ἄρτος καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐδόθη.

Διὰ ταῦτα τοίνυν οὐ διατεθῆναι μόνον καὶ παρασκευασθῆναι πρὸς τὴν ζωὴν, ἀλλὰ ἤδη καὶ ζῆν κατ' ἐκείνην καὶ ἐνεργεῖν ἔξεστι τοῖς ἁγίοις ἐν τῷ παρόντι. « Ἐπιλαβοῦ γὰρ, φησὶ, τῆς αἰωνίου ζω-
ῆς, » Τιμοθέῳ γράφων ὁ Παῦλος, καὶ· « Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός· » καὶ ὁ Θεὸς Ἰγνάτιος, « Ἔστιν ὕδωρ ζῶν καὶ λαλοῦν ἐν ἐμοὶ, » καὶ πολλῶν τοιούτων ἡ Γραφὴ γέμει. Παρὰ πάντα δὲ ταῦτα, ὅταν αὕτη ἡ ζωὴ συνεῖναι μέχρι παντὸς

[1] Matth. xxii, xxv. [2] Ephes. iv, 42. [3] Galat. iv, 19. [4] Psal. lxxvii, 25. [5] I Tim. vi, 12. [6] Galat. ii, 20. [7] Epist. ad Rom.

ἐπαγγέλληται τοῖς ἁγίοις; « Ἰδοὺ γάρ, φησίν, ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· » τί προσῆκεν ἄλλο λογίζεσθαι; Οὐ γὰρ τὰ σπέρματα τῆς ζωῆς τῇ γῇ παρασχὼν καὶ τὸ πῦρ καὶ τὴν μάχαιραν βαλὼν ἀπῆλθεν εὐθὺς, τὸ φῦσαι καὶ θρέψαι καὶ ἀνάψαι καὶ χρήσασθαι καταλιπὼν τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' αὐτὸς πάρεστιν ἀληθῶς « ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν, » ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος, καὶ τὸ πῦρ αὐτὸς ἀνάπτει καὶ προσάγει, καὶ τὴν μάχαιραν αὐτός ἐστιν ὁ κατέχων. Καὶ ὅλως, « οὔτε ἀξίνη δοξασθήσεται ἄνευ τοῦ αἴροντος αὐτὴν, » καὶ οἷς οὐ πάρεστιν ὁ ἀγαθὸς, γένοιτ' ἂν οὐδὲν ἀγαθόν. Καίτοι οὐ παρεῖναι τοῖς ἁγίοις ὁ Κύριος ἐπηγγείλατο μόνον, ἀλλὰ καὶ μένειν παρ' αὐτοῖς καὶ, ὃ τούτου μεῖζον, μονὴν ἐν αὐτοῖς ποιῆσαι. Καὶ τί λέγω; ὅπου γε καὶ ἐνοῦσθαι λέγεται αὐτοῖς, οὕτω φιλανθρώπως ὥστε ἓν πνεῦμα μετ' αὐτῶν εἶναι· « Ὁ γὰρ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστι, » καὶ, « Ἵνα ἦτε ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, καθὼς ἐκλήθητε, » Παύλου φωνή.

A omnia vero, cum ipsa sanctis semper affutura promittitur: «Ecce, inquit, ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi[9]; » quid aliud, nisi hoc ipsum nos cogitare et colligere convenit? Haud enim cum semina vitæ per terras sparsisset, ignemque et gladium misisset, statim abscessit, hominibusque seminum ad frugem perducendorum et conservandorum, ignis accendendi, gladio utendi curam reliquit: sed ipsemet præsens adest, « operans in nobis velle et perficere, » ut Paulus ait[10]. Et ignem ipsemet accendit et admovet; et gladium ipse tenet. Ad summam, «nec securis gloriabitur absque eo qui secat in ea[11];» et quos deserit, qui solus est bonus, iis nihil boni evenire queat. Cæterum sanctis se non adfuturum tantummodo, sed etiam apud ipsos mansurum, et quod insignius est, mansionem apud eos facturum Dominus promisit[12]. Quid multa? etiam illis ita amanter copulari et uniri scribitur, ut unus cum ipsis spiritus efficiatur: «Qui enim adhæret Deo, unus spiritus est cum eo[13].» Similiter Pauli vox est: «Ut sitis unum corpus, et unus spiritus, sicut vocati estis[14].»

Καθάπερ γὰρ ἡ φιλανθρωπία ἄῤῥητος καὶ ἡ περὶ τὸ ἡμέτερον γένος ἀγάπη τοῦ Θεοῦ τὸν λόγον τὸν ἀνθρώπινον ὑπερβαίνει καὶ τῇ θείᾳ ἀγαθότητι μόνῃ προσῆκεν· αὕτη γάρ ἐστιν « ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ, ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν· » τὸν ἴσον τρόπον ἀκόλουθον καὶ τὴν πρὸς τοὺς φιλουμένους ἕνωσιν ὑπὲρ πᾶσαν ἕνωσιν εἶναι, ἣν ἄν τις δύναιτο λογίσασθαι, καὶ πρὸς οὐδὲν παράδειγμα φέρειν. Διὰ τοῦτο καὶ πολλῶν ἐδέησε τῇ Γραφῇ παραδειγμάτων, ὥστε δυνηθῆναι τὴν συνάφειαν ἐκείνην μηνῦσαι ὡς οὐκ ἀρκοῦντος ἑνὸς, καὶ νῦν μὲν ἔνοικον καὶ οἰκίαν εἰσάγει, νῦν δὲ ἄμπελον καὶ κλῆμα, καὶ νῦν μὲν γάμον, νῦν δὲ μέλη καὶ κεφαλὴν, ὧν οὐδέν ἐστιν ἴσον ἐκείνῃ· οὐ γάρ ἐστιν ἀπὸ τούτων τῆς ἀληθείας ἀκριβῶς ἐφικέσθαι. Μάλιστα μὲν γὰρ ἀνάγκη, τῇ φιλίᾳ καὶ τὴν συνάφειαν ἀκόλουθον εἶναι, τί δ' ἂν γένοιτο τῆς θείας ἀγάπης ἴσον; Ἔπειθ' ὅτι καὶ τὰ μάλιστα συνάφειαν καὶ ἑνότητα δεικνύναι δοκοῦντα ὁ γάμος ἐστὶ καὶ ἡ τῶν μελῶν πρὸς τὴν κεφαλὴν ἁρμονία, ταῦτα δὲ παμπληθὲς εἴσω πίπτει, καὶ πολλοῦ δεῖ τὰ ὄντα δηλῶσαι. Καὶ γὰρ ὁ μὲν γάμος οὐκ ἂν οὕτω συνάψαι, ὡς ἐν ἀλλήλοις εἶναι καὶ ζῆν τοὺς συναπτομένους, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας συμβαίνει· ὅθεν ὁ θεῖος Ἀπόστολος εἰπὼν περὶ τοῦ γάμου, « Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστὶν, » ἐπήγαγε, « Λέγω δὲ εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, » δεικνὺς οὐ τοῦτον, ἀλλ' ἐκεῖνον τὸν γάμον διὰ θαύματος ἄγων. Τὰ δὲ μέλη συνῆπται μὲν τῇ κεφαλῇ, καὶ ζῇ τῷ συνῆφθαι, καὶ διαιρεθέντα ἀποθνήσκει· φαίνεται δὲ καὶ ταῦτα τῷ Χριστῷ συνημμένα μᾶλλον ἢ τῇ ἑαυτῶν κεφαλῇ, καὶ τούτῳ ζῶντα μᾶλλον ἢ τῇ πρὸς αὐτὴν ἁρμονίᾳ. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τῶν μακαρίων μαρτύρων, οἳ τὸ μὲν ὑπέμειναν ἡδέως, τὸ δὲ οὐδὲ ἀκοῦσαι ἐνέσχοντο, καὶ τὴν μὲν κεφαλὴν

B

C

D

Sicut autem benignitas Dei inexplicabilis est, et charitas ejus erga genus humanum omnem dicendi facultatem superat, soli divinæ bonitati congruens (ipsa siquidem est «pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum[15] ») : ita consequitur, ut ejus unio cum iis quos diligit, quamlibet unionem quam quis cogitatione percipere potest, multis partibus vincat, nec aliqua comparatione pro dignitate declaretur. Quamobrem Scriptura pluribus exemplis opus habuit, quibus conjunctionem illam arctissimam exprimeret, quod unum minime satis esset. Et modo quidem habitatorem et domum inducit; modo vitem et palmitem: modo nuptias; modo membra et caput[16], quorum nullum plene respondet; nec enim per ullum horum veritatem exacte licet attingere. Amori et charitati parem esse et conjunctionem maxime oportet. Divinæ autem charitati quid tandem æquari potest? Deinde quæ copulationem et unionem inprimis significare videntur, nuptiæ sunt, et membrorum capitisque apta coagmentatio. Atque ista quam plurimum distant, multumque abest ut rem ante oculos ponant. Etenim conjugium nunquam adeo conjuges conjugabit, ut alter in altero sit et vivat, id quod in Christo et Ecclesia cernitur. Unde sanctus Apostolus, cum dixisset de matrimonio, «Sacramentum hoc magnum est,» adjecit continuo, «Ego autem dico in Christo, et in Ecclesia[17], » ostendens, non illas esse nuptias, verum hasce potius admirari. Membra autem connexa quidem sunt capiti, et per eam connexionem atque copulam vivunt, qua dirupta moriuntur. At vero ista membra Christo magis, quam suo capiti conjuncta videntur, magisque hac, quam illa cum capite commissura et compage vi-

[9] Matth. xxviii, 20. [10] Philipp. ii, 13. [11] Isa. x, 15. [12] Joan. xiv, 23. [13] I Cor. vi, 17. [14] Ephes. iv, 4. [15] Philipp. iv, 7. [16] Joan. xiv, 15; Matth. xxii; Coloss. i. [17] Ephes. v, 32.

vere; quod beati martyres demonstrant, qui illud jucunde pertulerunt, hoc ne audire quidem voluerunt. Nam caput quidem ipsosque artus cum voluptate posuerunt; a Christo autem ne voce quidem tenus sejungi divellique potuerunt.

A ἀπέθεντο καὶ τὰ μέλη σὺν ἡδονῇ, τοῦ Χριστοῦ δὲ οὐδὲ μέχρι φωνῆς ἐδυνήθησαν ἀποστῆναι.

Nondum dixi, quod imprimis inusitatum et singulare est. Quid enim alteri magis conjungatur, quam ipsum sibimetipsi? Et tamen hæc ipsa conjunctio sive unio conjunctione illa inferior et imperfectior est. Beatorum quippe spirituum unusquisque unus et idem sibi ipsi est: Salvatori nihilominus magis quam sibimet copulatur: plus enim illum quam sese amat. Quod dicimus, Paulus confirmat [15], optans anathema esse a Christo propter salutem Judæorum, quo illius gloria augeatur. Quod si humanus amor tantus est, divinus quantus sit æstimari B non potest. Si enim qui mali sunt tantam bonitatem exhibuerunt, quid de illa bonitate memorabimus? Cum porro amor tam sit excellens et eximius, necesse est etiam conglutinationem, ad quam amantes adigit, humanum ingenium sic deprimere, ut se nec ad similitudinem quidem seu collationem inveniendam queat extollere. Sed rem ad hunc modum consideremus.

Καὶ οὕτω λέγω τὸ καινότατον. Τί γὰρ ἂν ἄλλῳ συνάπτοιτο μᾶλλον ἢ αὐτὸ ἑαυτῷ; ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἑνότης τῆς συναφείας ἐκείνης ἔλαττον ἔχει. Τῶν γὰρ πνευμάτων τῶν μακαρίων ἕκαστόν ἐστι μὲν ἓν καὶ ταὐτὸ ἑαυτῷ, συνῆπται δὲ τῷ Σωτῆρι μᾶλλον ἢ ἑαυτῷ· φιλεῖ γὰρ τὸν Σωτῆρα μᾶλλον ἢ ἑαυτὸ, καὶ μαρτυρήσει τῷ λόγῳ Παῦλος εὐχόμενος ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ Χριστοῦ ὑπὲρ τῆς σωτίας τῶν Ἰουδαίων, ἵν' ἐκείνῳ προσθήκη γένηται δόξης. Εἰ δὲ τὸ τῶν ἀνθρώπων φίλτρον τοσοῦτον, τὸ θεῖον οὐδ' ἔστι λογίσασθαι. Εἰ γὰρ οἱ πονηροὶ τοσαύτην ἐπεδείξαντο τὴν εὐγνωμοσύνην, τί χρὴ περὶ τῆς ἀγαθότητος ἐκείνης εἰπεῖν; Οὕτω δὲ ὑπερφυοῦς ὄντος τοῦ ἔρωτος, ἀνάγκη καὶ τὴν συνάφειαν, πρὸς ἣν συνήλασε τοὺς ἐρῶντας, τὴν διάνοιαν τὴν ἀνθρώπειαν κάτω τιθέναι, ὥστε μηδὲ πρὸς παράδειγμα ἀνενεχθῆναι δυνατὴν εἶναι. Σκοπῶμεν δὲ καὶ τόνδε τὸν τρόπον.

Cum multa sint, quibus per vitam egemus, aere inquam, lumine, alimento, vestibus, ipsis naturæ facultatibus, et membris, fit tamen, ut nullius usum ex omnibus semper et ad omnia desideremus, sed nunc istud, nunc aliud adhibeamus, alias alio ad præsentem necessitatem inserviente videlicet. Vestem quippe induimus, quæ alimoniam non præbet; sed cibum appetentibus aliud quærendum est. Lumen ad animam ducendam non facit. Aer vicissim lumine nobis non radiat. Sensuum et membrorum officio non usque et usque fungimur; sed cum oculus, tum manus interdum otiosa est, cum auscultare quippiam oportet. Contingere seu tractare aliquid cupientibus manus sufficit, vel odorari, vel audire, vel intueri volentibus nihil commodat; sed ea missa ad aliam facultatem respicimus. At Salvator in ipso viventibus sic semper et omnimodus adest, ut quibuscunque eorum necessitatibus consulat, et ipsis sit omnia, nec alio prorsus se vertere, nec aliunde quærere quidquam sinat. Non enim egent aliquo sancti, quod ipse non D sit. Generat nimirum ipsos, et educat, et alit, et lumen ipsis est, et habitus, et fingit ipsis oculum semetipso et illuminat semetipso, et se cernendum præbet. Et cum sit altor, simul est qui panem vitæ dat; ipse, inquam, est qui dat: et vita est viventibus, et unguentum spirantibus, et vestimentum operiri cupientibus. Nempe is est, per quem ambulare possumus, et ipsa via, et insuper terminus viæ, adeoque diversorium. Membra nos sumus, ipse caput. Certandum est? Una certat. Præclare certamus? Præses et arbiter certaminis est. Vincimus? Mox corona est. Sic undecunque mentem nostram ad seipsum advertit, nec ad aliud patitur

Πολλῶν ὄντων, οἷς συνεῖναι κατὰ τὸν βίον ἀνάγκη, ἀέρος, φωτὸς, τροφῆς, ἱματίων, αὐτῶν τῶν ἐν τῇ φύσει δυνάμεων καὶ μελῶν, οὐδενὶ τῶν πάντων ἑκάστοτε καὶ πρὸς ἅπαντα κεχρῆσθαι καὶ συνεῖναι συμβαίνει, ἀλλὰ νῦν μὲν τούτῳ, νῦν δ' ἐκείνῳ, πρὸς τὴν ἀεὶ παροῦσαν χρείαν ἄλλοτε ἄλλου βοηθοῦντος. Τὸ γὰρ ἱμάτιον ἐνδυόμεθα μὲν, τροφὴ δὲ οὐκ ἂν εἴη, ἀλλὰ τραπέζης δεηθεῖσιν ἄλλο τι ζητεῖν ἀνάγκη. Καὶ τὸ μὲν φῶς οὐ δίδωσιν ἀναπνεῦσαι, ὁ δὲ ἀὴρ οὐκ ἂν γένοιτο ἡμῖν ἀντὶ τῆς ἀκτῖνος, καὶ τῶν αἰσθήσεων δὲ ταῖς ἐνεργείαις καὶ τῶν μελῶν οὐκ ἀεὶ πάρεσμεν οὐδὲ χρώμεθα, ἀλλὰ καὶ ὁ ὀφθαλμὸς ἐνίοτε καὶ χεὶρ ἀργός ἐστιν, ἀκοῦσαι δεῖσαν, καὶ ἅψασθαι μὲν βουλομένοις ἡ χεὶρ ἀρκέσει, ὁρᾶσθαι δὲ ἢ ἀκοῦσαι ἢ ἰδεῖν οὐκ ἂν ἔτι, ἀλλὰ ταύτην ἀφέντες εἰς ἄλλην ὁρῶμεν δύναμιν. Ὁ δὲ Σωτὴρ τοῖς ἐν αὐτῷ ζῶσιν οὕτως ἀεὶ κατὰ πάντα σύνεστι τρόπον, ὥστε πᾶσαν χρείαν παρέχει καὶ πάντα αὐτοῖς ἐστι, καὶ οὐκ ἐᾷ πρὸς ἄλλο τι τῶν πάντων ἰδεῖν οὐδὲ ζητεῖν ἑτέρωθεν οὐδέν. Οὐ γὰρ ἔστιν οἳ δεῖσιν, ὅπερ οὐκ αὐτός ἐστι τοῖς ἁγίοις· καὶ γεννᾷ γὰρ καὶ αὔξει καὶ τρέφει καὶ φῶς ἐστι καὶ ἕνδυμα, καὶ πλάττει μὲν αὐτοῖς ὀφθαλμὸν ἑαυτῷ, φωτίζει δὲ ἑαυτῷ πάλιν, παρέχει δὲ ὁρᾶν ἑαυτόν. Καὶ τροφεὺς ὢν καὶ τροφὴ ἐστι, καὶ αὐτὸς μέν ἐστιν ὁ παρέχων τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, αὐτὸς δὲ ἐστιν ὁ παρέχει· καὶ ζωὴ μέν ἐστι ζῶσιν, ἀναπνέουσι δὲ μύρον, ἱμάτιον δὲ ἐνδύσασθαι βουλομένοις. Καὶ μὴν αὐτὸς μέν ἐστι, ᾧ δυνάμεθα βαδίζειν, αὐτὸς δὲ ἐστιν ἡ ὁδὸς, καὶ πρός γε ἔτι τὸ κατάλυμα τῆς ὁδοῦ καὶ τὸ πέρας. Μέλη ἐσμὲν, ἐκεῖνος κεφαλή· ἀγωνίζεσθαι δέον συναγωνίζεται, εὐδοκιμοῦσιν ἀγωνοθέτης ἐστὶ· νικῶμεν, στέφανος ἐκεῖνος εὐθύς. Οὕτω πανταχόθεν πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφει, καὶ οὐκ ἐᾷ προσχεῖν

[15] Rom. IX, 3

τὸν νοῦν οὐδενὶ τῶν ἄλλων οὐδὲ λαβεῖν ἔρωτα τῶν A effundi nec ullius rei amore implicari. Etsi enim
ὄντων οὐδενός. Κἂν γὰρ ὧδε κινήσωμεν τὴν ἐπιθυ- hic cupiditates debellaverimus, ipse eas coercet
μίαν, αὐτὸς ἵστησι καὶ ἀναπαύει, κἂν ἐκεῖσε, πάλιν ac sedat. Et seu illuc eas, seu alio, etiam aliam viam
αὐτὸς, κἂν ἑτέρωσε, καὶ ταύτην κατέχει τὴν ὁδὸν occupat, transeuntesque manu comprehendit : « Si
καὶ παριόντας χειροῦται. « Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν ascendero in cœlum, inquit, tu illic es ; si descen-
οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ, φησὶν· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν dero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas
ᾅδην, πάρει· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ' diliculo, et habitavero in extremis maris ; etenim
ὄρθρον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσ- illuc manus tua deducet me, et tenebit me dextera
σης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χείρ σου ὁδηγήσει με καὶ tua [19], » coactu quodam admirando et suavi tyran-
καθέξει με ἡ δεξιά σου· » ἀνάγκῃ τινὶ θαυμαστῇ καὶ nide ad se solum nos trahens, sibique copulans et
φιλανθρώπῳ τυραννίδι πρὸς ἑαυτὸν μόνον ἕλκων astringens. Atque hanc illam esse vim et necessita-
καὶ ἑαυτῷ μόνῳ συνάπτων. Καὶ ταύτην εἶναι οἶ- tem opinor, qua in domum suam ad convivium
μαι τὴν ἀνάγκην, ᾗ συνέλασε πρὸς τὴν οἰκίαν καὶ compulit, quos convocavit, cum servo diceret
τὴν εὐωχίαν οὓς ἐκάλει, τῷ δούλῳ λέγων, « Ἀνάγ- « Compelle intrare, ut impleatur domus mea [20]. »
κασον εἰσελθεῖν, ὅπως γεμισθῇ ὁ οἶκός μου. »

B

Εἶεν. Ὅτι μὲν οὖν ἡ ἐν τῷ Χριστῷ ζωὴ οὐκ ἐπὶ Vitam igitur in Christo non in venturo tantum
τοῦ μέλλοντος μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐπὶ τοῦ παρόν- sæculo adfuturam, sed in præsenti etiam adesse
τος πάρεστι τοῖς ἁγίοις καὶ ζῶσι κατ' ἐκείνην καὶ sanctis, et secundum illam eos vivere atque ope-
ἐνεργοῦσι, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. Ὅθεν δὲ rari, ex his quæ dicta sunt perspicuum fit. Unde
ἔστιν οὕτω ζῆσαι καὶ, ὃ φησι Παῦλος, ἐν καινότη- autem ita vivere liceat, et quod Paulus ait [21], in
τι ζωῆς περιπατῆσαι, λέγω δή τί ποιοῦσιν ὁ novitate vitæ ambulare, quid, inquam, facientibus
Χριστὸς οὕτω συνάπτεται καὶ προσφύεται, καὶ οὐκ Christus ita conjungatur et adhærescat, aut quo
οἶδ' ὅ τι καὶ χρὴ καλεῖν, ἐξῆς ἂν εἴη ῥητέον. nomine res appellanda est, deinceps disseremus.

Ἔστι τοίνυν τὸ μὲν θεόθεν, τὸ δὲ τῆς ἡμετέ- Faciendorum itaque aliud a Deo, aliud a studio
ρας σπουδῆς, καὶ τὸ μὲν ἐκείνου καθαρῶς ἔργον, et diligentia nostra aptum est : et illud quidem opus
τὸ δὲ καὶ ἡμῖν ἔχει φιλοτιμίαν· μᾶλλον δὲ τοσοῦ- ejus solius est, hoc nostram quoque contentionem
τον παρ' ἡμῶν εἰσφέρεται μόνον, ὅσον ὑπομεῖναι desiderat, vel potius, a nobis tantum præstatur
τὴν χάριν καὶ μὴ προδοῦναι τὸν θησαυρὸν, μηδὲ duntaxat, quantum gratiæ innititur, nec thesaurum
σβέσαι τὴν λαμπάδα ἡμμένην ἤδη. Λέγω δὴ μηδὲν prodit, nec lucernam jam accensam exstinguit ;
ἐπεισαγαγόντας ἐναντίον τῇ ζωῇ καὶ ἃ τὸν θάνατον C cum scilicet nihil superinducimus, quod vitæ ad-
τίκτει· πρὸς τοῦτο γὰρ πᾶν ἀνθρώπειον ἀγαθὸν καὶ versetur, mortemque progignat. Huc enim bonum
πᾶσα ἀρετὴ φέρει, μὴ καθ' ἑαυτοῦ τινα τὸ ξίφος omne et omnis virtus humana collineat, ne quis
ὠθῆσαι, μηδὲ φυγεῖν τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τῆς κεφα- gladium in semetipsum adigat, nec fugiat felicita-
λῆς ἀποσείσασθαι τοὺς στεφάνους, ὡς τήν γε οὐσίαν tem, et coronam e capite excutiat ; quoniam es-
αὐτὴν τῆς ζωῆς αὐτὸς παρὼν ὁ Χριστὸς ἀῤῥητόν sentiam ipsam vitæ Christus ipsemet præsens, modo
τινα τρόπον φυτεύει ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς. Πάρε- quodam, cui explanando verba non reperiuntur,
στι γὰρ ἀληθῶς καὶ βοηθεῖ ταῖς ἀρχαῖς τῆς ζωῆς, animis nostris serit. Vere enim adest, et principiis
αἷς αὐτὸς ἐπιδημήσας παρέσχε· πάρεστι δὲ οὐχ vivendi opem ferl, quæ ipsemet adventu suo attu-
ὥσπερ τὸ πρῶτον διαίτης καὶ συλλόγων καὶ διατρι- lit. Adest autem, non ut primum victu, congressu,
βῶν ἡμῖν καὶ κοινωνῶν, ἀλλ' ἕτερον ἐκείνῳ καὶ τε- consuetudine nobiscum communicans : sed alia qua-
λεώτερον τρόπον, καθ' ὃν σύσσωμοι αὐτῷ γινόμεθα dam ratione meliore perfectioreque, secundum
καὶ σύζωοι καὶ μέλη, καὶ εἴ τι πρὸς τοῦτο φέρει. quam concorpores, et ejusdem vitæ participes, et
Καθάπερ γὰρ ἡ φιλανθρωπία ἅψατο, ὅθεν προ- membra illi evadimus, et si quid aliud eodem
ἦλθε τοὺς αἰσχίστους οὕτω φιλήσας οὕτω μεγίστων pertinet. Quemadmodum enim benignitatem, qua
ἀξιώσαι χαρίτων, καὶ ἡ συνάφεια, καθ' ἣν σύνεστι D impulsus inimicos adeo dilexit, tantisque beneficiis
τοῖς φιλουμένοις, πᾶσαν εἰκόνα καὶ πᾶσαν ἐπωνυμί- cumulavit, nulla lingua consequatur : et ut proinde
αν νικᾷ, οὕτω καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν σύνεστι καὶ conjunctio ejus, qua amicis suis devincitur, om-
εὐποιεῖ, θαυμαστὸς, καὶ τῷ θαυμαστὰ ποιοῦντι μόνῳ nem quæ animo informari aut nominari potest, con-
προσήκων. Τὸν γὰρ θάνατον, ὃν ἀληθῶς ὑπὲρ τῆς junctionem post se relinquit ; sic item modus quo
ἡμετέρας ζωῆς ἀπέθανε, συμβόλοις τισὶ καθάπερ adest et benefacit, admiratione dignus, et facienti
ἐν γραφῇ μιμουμένους πράγμασιν αὐτοῖς ἀνακαινί- mirabilia soli conveniens est. Mortem enim, quam
ζει καὶ ἀναπλάττει ταῖς ἑαυτοῦ κοινωνοὺς ποιεῖται ipse pro vita nostra vere obiit, signis et notis qui-
ζωῆς. busdam, velut in pictura imitantes, rebus ipsis re-
novat et instaurat, ac vitæ suæ consortes præstat.

Ἐπὶ γὰρ τῶν μυστηρίων τῶν ἱερῶν τὸν τάφον αὐ- In sacris namque mysteriis sepulturam ejus adum-
τοῦ γράφοντες καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλον- brantes, et mortem annuntiantes, per ea generamur,
τες, δι' αὐτῶν γεννώμεθα καὶ πλαττόμεθα καὶ ὑπερ- et fingimur, et excellentissime cum Salvatore co-
φυῶς συναπτόμεθα τῷ Σωτῆρι· ταῦτα γάρ ἐστι, δι' alescimus. Hæc enim sunt, per quæ in ipso, ut Pau-

[19] Psal. cxxxviii, 8-10. [20] Luc. xiv, 23. [21] Rom. ix, 3.

tus ait [22], vivimus, movemur, et sumus; siquidem baptisma quidem esse et prorsus subsistere in Christo largitur. Id enim mortuos perditosque complexum, primum in vitam introducit. Sacra autem unctio natum perficit et consummat, actionem tali vitæ respondentem inserens. Divina deinde Eucharistia vitam hanc et sanitatem continet atque conservat. Parta enim servare, et vitam retinere, panis vitæ donum ac munus est. Idcirco hoc quidem pane vivimus, unguento autem movemur, postquam a baptismo accepimus ut essemus. Et hoc pacto vivimus vita mundo isto aspectabili ad inaspectabilem conversa, et non quidem loco, sed vita et vivendi rationibus commutatis. Nec enim ipsi ad Deum evecti sumus, nec ad illum ascendimus; quin ille potius ad nos venit, et descendit, nec nos quæsivimus, sed quæsiti sumus, quia non ovis pastorem, nec drachma patremfamilias quæsivit, ast ipse de cœlo in terram prospexit, et invenit imaginem suam, venitque in loca in quibus errabat ovis, quam in humeros sustulit, et ab errando cohibuit: non inde homines transferendo, sed in terris manentes et cœlestes reddidit, et vitam iis cœlestem impertivit. Non in cœlum nos subduxit, sed cœlum ad nos inclinavit et deduxit, sicut Propheta ait: «Inclinavit cœlos, et descendit [23].» Proinde per hæc sancta mysteria tanquam per fenestras in tenebrosum hunc mundum Sol justitiæ ingreditur, vitamque huic mundo conformem morte afflicit, ac cœlestem excitat, et lux mundi mundum vincit; quod his verbis insinuat: «Ego vici mundum [24].» In mortali et fragili corpore stabilem æternamque vitam intulit.

Sicut enim in domo quapiam, illapso solis radio lucerna cernentium oculos ad se amplius non advertit, verum claritas radii eam longe vincens dominatur: consimiliter in hac vita per mysteria futuræ vitæ splendor immissus, et animas inhabitans, vitam quæ in carne degitur, vincit, pulchritudinemque et claritatem mundi hujus obscurat. Et hæc est vita illa in spiritu, qua omnis concupiscentia carnis, juxta Pauli vocem, triumphatur: «Spiritu ambulate, inquit, et desideria carnis non perficiatis [25].» Hanc viam secuit Dominus noster, cum ad nos veniret, et hanc portam in mundum ingressus aperuit, et ad Patrem reversus, claudere non sustinuit, sed ex eo per hanc ad sanctos accedit; quin potius omni tempore adest, et nobiscum est et erit semper, promissum ac receptum illud suum efficiens. Quocirca, «Non est hoc aliud, nisi domus Dei, et hæc est porta cœli,» dixit Jacob patriarcha [26], per quam non solum angeli in terras descendunt (cuilibet enim initiato adsunt), sed etiam ipsemet angelorum Dominus. Hanc ob causam et Salvator quando baptismum suum seu in tabula præmonstratus, baptismo Joannis ipse quoque ablui non refugit, cœlum ape

ὧν ἐν αὐτῷ ζῶμεν, ᾗ φησιν Παῦλος, καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. Ἐπεὶ τὸ μὲν βάπτισμα τὸ εἶναι δίδωσι καὶ ὅλως ὑποστῆναι κατὰ Χριστόν· τοῦτο γὰρ νεκροὺς καὶ διεφθαρμένους παραλαβὸν εἰς τὴν ζωὴν πρῶτον εἰσάγει. Ἡ δὲ τοῦ μύρου χρίσις τελειοῖ τὸν γεγεννημένον τῇ τοιᾷδε ζωῇ προσήκουσαν ἐνέργειαν ἐντιθεῖσα· ἡ δὲ θεία εὐχαριστία τὴν ζωὴν ταύτην καὶ τὴν ὑγείαν συντηρεῖ καὶ συνέχει. Τὸ γὰρ σῶσαι τὰ κτηθέντα καὶ διατελέσαι ζῶντας, ὁ τῆς ζωῆς δίδωσιν ἄρτος· διὰ ταῦτα τούτῳ μὲν τῷ ἄρτῳ ζῶμεν, κινούμεθα δὲ τῷ μύρῳ ἀπὸ τοῦ λουτροῦ τὸ εἶναι λαβόντες. Καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἐν τῷ Θεῷ ζῶμεν, μετατιθέντες τὸν βίον ἀπὸ τοῦ ὁρωμένου τούτου πρὸς τὸν μὴ βλεπόμενον κόσμον, οὐ τὸν τόπον ἀμείβοντες, ἀλλὰ τὸν βίον καὶ τὴν ζωήν. Οὐ γὰρ αὐτοὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκινήθημεν οὐδὲ ἀνέβημεν, ἀλλ' αὐτὸς πρὸς ἡμᾶς ἐλήλυθε καὶ κατῆλθε. Οὐ γὰρ ἐζητήσαμεν, ἀλλ' ἐζητήθημεν, ὅτι οὐκ ἐξεζήτησε τὸ πρόβατον τὸν ποιμένα, καὶ ἡ δραχμὴ τὸν οἰκοδεσπότην, ἀλλ' αὐτὸς ἔκυψεν εἰς τὴν γῆν «καὶ εὗρε τὴν εἰκόνα» καὶ ἐπὶ τῶν τόπων ἐγένετο, ἐφ' οἷς τὸ πρόβατον ἐπλανᾶτο, καὶ ἀνείλετο καὶ τῆς πλάνης ἔστησεν. οὐ μεταστήσας ἐνθένδε, ἀλλὰ μένοντας ἐπὶ τῆς γῆς καὶ οὐρανίους ἐποίησε καὶ τὴν ἐν οὐρανῷ ζωὴν ἐνέθηκεν, οὐκ ἀναγαγὼν εἰς τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ τὸν οὐρανὸν εἰς ἡμᾶς κλίνας καὶ καταγαγών. «Καὶ γάρ, ὃ φησιν ὁ Προφήτης, ἔκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη.» Καὶ τοίνυν διὰ τῶν μυστηρίων τούτων τῶν ἱερῶν ὥσπερ διὰ θυρίδων εἰς τὸν σκοτεινὸν τοῦτον κόσμον ὁ ἥλιος εἰσέρχεται τῆς δικαιοσύνης, καὶ θανατοῖ μὲν τὴν σύστοιχον τῷ κόσμῳ τούτῳ ζωήν, ἀνίστησι δὲ τὴν ὑπερκόσμιον, καὶ νικᾷ τὸν κόσμον τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὅπερ αἰνίττεται λέγων, «Ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον,» ἐν θνητῷ καὶ ῥέοντι σώματι τὴν ἑστῶσαν καὶ ἀθάνατον εἰσάγων ζωήν.

Καθάπερ γὰρ ἐν οἰκίᾳ τῆς ἀκτῖνος εἰσελθούσης ὁ λύχνος οὐκέτι τὰς ὄψεις τῶν ὁρώντων εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφει, ἀλλ' ἡ τῆς ἀκτῖνος λαμπρότης ὑπερνικῶσα κατέχει· τὸν ἴσον τρόπον καὶ ἐν τῷδε τῷ βίῳ διὰ τῶν μυστηρίων ἡ τῆς μελλούσης ζωῆς λαμπρότης εἰσερχομένη καὶ ταῖς ψυχαῖς ἐνοικοῦσα νικᾷ τὴν ἐν σαρκὶ ζωὴν καὶ τὸ κάλλος τοῦ κόσμου τούτου, καὶ τὴν λαμπρότητα ἀποκρύπτει, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐν πνεύματι ζωή, ἧς ἐπιθυμία πᾶσα σαρκὸς ἡττᾶται, κατὰ τὸν Παύλου λόγον, «Πνεύματι περιπατεῖτε καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε.» Ταύτην τὴν ὁδὸν ὁ Κύριος ἔτεμεν εἰς ἡμᾶς ἐρχόμενος, καὶ ταύτην ἀνέῳξε τὴν πύλην, εἰσελθὼν εἰς τὸν κόσμον, καὶ εἰς τὸν Πατέρα ἀνελθὼν οὐκ ἠνέσχετο κλεῖσαι, ἀλλ' ἐξ ἐκείνου διὰ ταύτης ἐπιδημεῖ τοῖς ἀνθρώποις· μᾶλλον δὲ πάρεστιν ἀεὶ καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσται καὶ ἔσται μέχρι παντὸς τὰς ἐπαγγελίας σώζων ἐκείνας. Οὐκοῦν οὐκ ἔστι τοῦτο ἄλλο ἢ οἶκος Θεοῦ, καὶ αὕτη ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ, ὁ πατριάρχης ἂν εἶπε, δι' ἧς οὐ μόνον ἄγγελοι καταβαίνουσιν εἰς τὴν γῆν (καὶ γὰρ πάρεισιν ἑκάστῳ τῶν τελουμένων), ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης. Διὰ τοῦτο καὶ ἠθέλησε τὸ βάπτισμα τὸ ἑαυτοῦ καθάπερ ἐν γραφῇ προχαράτ-

[22] Act. xvii, 28. [23] Psal. xviii, 10 sec. LXX. [24] Joan. xvi, 33. [25] Galat. v, 16. [26] Gen. xxviii, 12.

των, τὸ βάπτισμα Ἰωάννου καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἠνέσχετο βαπτισθῆναι, τὸν οὐρανὸν ἀνέῳξε, δεικνὺς ὅτι τοῦτό ἐστι, δι' οὗ τὸν οὐράνιον ὀφόμεθα χῶρον· καὶ μὴν καὶ δι' ὧν ἀπεφήνατο μὴ δύνασθαι εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν τὸν μὴ βαπτισθέντα, τοῦτο τὸ λουτρὸν εἴσοδόν τινα αὐτὸ αἰνίττεται καὶ πύλην. « Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης, » φησὶν ὁ Δαβὶδ, ταύτας, οἶμαι, τὰς πύλας ἀνοιγῆναι ἐπιθυμῶν. Τοῦτο γάρ ἐστιν, ὃ πολλοὶ προφῆται καὶ βασιλεῖς ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ἀφικόμενον εἰς τὴν γῆν τὸν τεχνίτην τῶν θυρῶν τούτων· διὰ τοῦτο καὶ εἰ γένοιτο, φησὶν, αὐτῷ τυχεῖν τῆς εἰσόδου καὶ διὰ τούτων ἐλθεῖν τῶν πυλῶν, χάριτας ὁμολογήσειν τῷ Θεῷ τῷ διελόντι τὸ τεῖχος. « Εἰσελθὼν γὰρ, φησὶν, ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ, » ὡς ἀπὸ τούτων μάλιστα τῶν πυλῶν εἰς τελεωτάτην ἂν γνῶσιν δυνηθεὶς ἀφικέσθαι τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τὸ γένος ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας.

Τί γὰρ ἂν γένοιτο μεῖζον χρηστότητος καὶ φιλανθρωπίας σημεῖον, ἢ λούοντα μὲν ὕδατι ῥύπου τὴν ψυχὴν ἀπαλλάττειν, χρίοντα δὲ μύρῳ βασιλεύειν τὴν ἐν οὐρανοῖς βασιλείαν, ἑστιᾶν δὲ τὸ σῶμα τὸ ἑαυτοῦ καὶ τὸ αἷμα παρατιθέντα; Τό γε μὴν ἀνθρώπους θεοὺς καὶ υἱοὺς γενέσθαι Θεοῦ, καὶ τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν Θεοῦ τιμῇ τιμηθῆναι, καὶ τὸν χοῦν εἰς τοῦτο δόξης ἀνενεχθῆναι, ὡς ὁμότιμον καὶ ὁμόθεον ἤδη τῇ θείᾳ φύσει γενέσθαι, τίνι γένοιτ' ἂν ἴσον; τίνα δ' ἂν καινότητος ὑπερβολὴν καταλίποι; Τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ ἀρετὴ τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐκάλυψεν οὐρανούς· οἶμαι, πᾶσαν (ὑπερέβη) κτίσιν καὶ πᾶν ἔργον ἀπέκρυψε τοῦ Θεοῦ τῷ μεγέθει καὶ τῷ κάλλει νικῆσαν. Τῶν γὰρ θείων ἔργων ἁπάντων οὕτω μὲν πολλῶν ὄντων, οὕτω δὲ καλῶν καὶ μεγάλων, οὐκ ἔστιν οὐδὲν, ὃ μὴ τῆς σοφίας τοῦ δημιουργοῦ καὶ τῆς τέχνης ἔλαττον ἔχει, καὶ δύναιτ' ἂν τῶν ὑπηργμένων καὶ καλλίω καὶ μείζω παράγειν αὐμενοῦν οὐδ' ὅσον εἰπεῖν ἐξεῖναι. Εἰ δ' ἔνεστιν ἔργον Θεοῦ γενέσθαι καλὸν, οὕτως ἀγαθὸν, ὥστε πρὸς τὴν σοφίαν ἐκείνην καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν τέχνην ἀμιλληθῆναι, καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν, πρὸς τὴν ἀπειρίαν ἐξισωθῆναι, καὶ καθάπερ ἴχνος τὸ μέγεθος ἅπαν τῆς (θείας) ἀγαθότητος ὑποδεῖξαι, τοῦτο οἶμαι εἶναι νικῆσαι. Εἰ γὰρ τοῦτό ἐστιν ἀεὶ τῷ Θεῷ τὸ ἔργον, ἀγαθοῦ μεταδιδόναι, καὶ ὑπὲρ τούτου πάντα ποιεῖ, καὶ τοῦτο τὸ τέλος τῶν τε ἤδη γεγονότων καὶ ἃ γένοιτ' ἂν τὸν ἔπειτα χρόνον (χεθῆναί φησι τὸ ἀγαθὸν καὶ ὀδεῦσαι)· ὃ ποιῶν τοῦ πάντων ὁ Θεὸς μεγίστου μετέδωκεν ἀγαθοῦ καὶ οὗ μεῖζον οὐκ ἔχει δοῦναι, τοῦτο ἂν εἴη τὸ μέγιστον καὶ κάλλιστον τῆς ἀγαθότητος ἔργον καὶ ὁ τελευταῖος τῆς χρηστότητος ὅρος. Τοιοῦτον δὲ τὸ τῆς οἰκονομίας ἔργον, ἡ περὶ τῶν ἀνθρώπων ᾠκονομήθη. Ἐνταῦθα γὰρ οὐ μετέδωκεν ἁπλῶς ὁτουοῦν ἀγαθοῦ τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεὸς παρ' ἑαυτῷ τὰ πλείω τηρήσας, ἀλλ' αὐτὸ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, ὅλον αὐτὸν τὸν φυσικὸν ἐνέθηκε πλοῦτον. Διὰ τοῦτο καὶ δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διαφερόντως ἀποκαλύπτεσθαι

ruit, docens, hoc esse per quod cœlestes illas regiones visuri simus. Quin etiam, quibus verbis affirmavit, non posse qui sacro fonte ablutus non sit, in vitam ingredi, iis ipsis lavacrum istuc introitum et portam quamdam illius esse indicavit. «Aperite mihi portas justitiæ [37],» exclamat David, has, ut arbitror, portas aperiri desiderans. Hoc enim est, quod multi reges et prophetæ videre cupierunt, delapsum scilicet in terras portarum istarum artificem. Propterea item si ingressu isto potiatur, perque portas hasce introeat, gratias se Deo acturum profitetur, qui murum divisit: «Ingressus enim in eas, inquit, confitebor Domino [38],» ut qui ab hisce portis maxime ad perfectissimam divinæ bonitatis benignitatisque erga genus humanum cognitionem aspirare potuerit.

Quod enim clementiæ et benignitatis indicium excellentius, quam lavantem aqua, a sordibus animæ purgari? unctum unguento regnare in regno cœlesti? convivio excipi ab eo, qui suum ipse corpus et sanguinem apposuit? homines deos, et filios Dei fieri? naturamque nostram divinis honoribus coli, ac pulverem in tantum gloriæ fastigium extolli, ut jam divinæ naturæ, et honoris, et deitatis consors sit? Cuinam aliquid tale eveniat? quam, quæso, novitatis, et inusitatæ rei magnitudinem prætermisit? Hæc enim est virtus Dei, quæ operuit cœlos, opinor, creaturam universam supergressa est, et omne opus Dei præcelluit, majestate scilicet et præstantia exsuperans. Omnium namque divinorum operum, tam multorum, bonorum, magnorumque nullum est, quod non infra sapientiam et artem fabricatoris omnium videatur, potestque, si vult, editis meliora et majora edere, quantum profecto dicere nequimus. Quod si adeo bonum et eximium Dei opus fieri potest, ut cum illius sapientia, potestate, et arte contendat, et, ut verbo dicam, ejus infinitati exæquetur, et veluti vestigium totam ejus majestatem amplitudinemque ostendat, hoc arbitror esse vicisse. Nam si hoc Dei opus semper est, bonum communicare, et ejus rei causa agit omnia, et hic est finis atque scopus tum eorum quæ hactenus ab eo facta sunt, tum eorum quæ in posterum fieri ab eo possunt (bonum enim diffundi ac propagari ait Dionysius [39]), quod faciens Deus universorum, communicavit bonum omnium maximum, et quo nobilius dare nequit, id fuerit supremum illud, et pulcherrimum bonitatis opus, et extremum bonitatis ejus. Hujuscemodi porro œconomiæ opus est, quam pro salute humana suscepit et administravit. Hic enim non simpliciter qualecunque bonum naturæ humanæ communicavit, sibi potioribus reservatis; sed ipsam totam plenitudinem divinitatis, omnes divitias suas naturales in eam congessit. Idcirco et justitiam Dei in Evangelio præclare revelari Paulus

[37] Psal. xvii, 19. [38] Ibid. [39] De divin. nom. c. 4.

ἀνδραποδισμὸν ἐκεῖνον καὶ τὴν δουλείαν δυσχερῶς εἶχον, καὶ ἠὔχοντο τὸ δεσμωτήριον καταστραφῆναι καὶ τὰ δεσμὰ ἐκεῖνα λυθῆναι, καὶ ἐπεθύμουν πατουμένην ἰδεῖν ὑπὸ τῶν δεδεμένων τὴν τοῦ τυράννου κεφαλήν, τοῖς δὲ οὔτε ἐδόκει δεινὸν οὐδὲν τὰ παρόντα, καὶ ἥδοντο δουλεύοντες. Οἷοι καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ἐγένοντο τῶν μακαρίων, οἳ τὸν ἥλιον ἐπ' αὐτῶν ἀνατείλαντα οὔτε ἐδέξαντο καὶ ἀποσβέσαι ἐπεχείρησαν οἷς ἐξῆν, δι' ὧν ᾠήθησαν δυνηθῆναι ἀφανίσαι τὴν ἀκτῖνα πάντα ποιοῦντες. Ὅθεν καὶ οἱ μὲν ἐλύθησαν τῆς ἐν ᾅδου τυραννίδος τοῦ βασιλέως φανέντος, οἱ δὲ ἔμειναν ἐπὶ τῶν δεσμῶν.

Καθάπερ ἐπὶ τῶν νοσούντων οἱ τὴν θεραπείαν ἐκ παντὸς τρόπου ζητοῦσι καὶ τὸν ἰατρὸν ἡδέως ὁρῶσι τῶν μηδὲ εἰδότων ὅτι νοσοῦσι καὶ πρὸς τὰ φάρμακα ἀποπηδώντων ἀμείνους καὶ ἀνεκτοτέρους εἶναι συμβαίνει· τούτους γὰρ ὁ ἰατρός, οἶμαι, καὶ ὑγιαίνοντας ἤδη προσερεῖ καὶ μήπω ὑγιάσας, εἴ γε μὴ σύνοιδεν ἑαυτῷ τὴν τέχνην τῆς ἀῤῥωστίας ἐλάττω· τοῦτον τὸν τρόπον καὶ δικαίους καὶ φίλους ἐνίους ἐπὶ τῶν χρόνων ἐκείνων ἐκάλεσεν ὁ Θεός. Τὰ γὰρ παρ' ἑαυτῶν εἰσέφερον πάντα καὶ τὴν δυνατὴν ἐπεδείξαντο δικαιοσύνην, ὅπερ λυθῆναι μὲν ἀξίους ἐποίησε τοῦ λῦσαι δυναμένου φανέντος, ἔλυσε δὲ οὐδαμῶς. Καίτοι εἰ τοῦτο ἦν ἀληθὴς δικαιοσύνη, καὶ αὐτοὶ ἂν ἦσαν « ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ, » Σολομὼν εἶπε, τὸ σῶμα ἀνατιθέμενοι τοῦτο· νῦν δὲ ἀπερχομένους ἐνθένδε ᾅδης ἐξεδέχετο. Τὴν γὰρ ἀληθῆ δικαιοσύνην καὶ τὴν πρὸς Θεὸν ἑταιρίαν οὐχ ὑπερόριον οὖσαν κατήγαγεν ὁ Δεσπότης ἡμῶν, ἀλλ' αὐτὸς εἰσήγαγεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὴν φέρουσαν εἰς τὸν οὐρανὸν οὐκ οὖσαν εὗρεν, ἀλλ' αὐτὸς ἔτεμεν. Εἰ γὰρ ἦν, καὶ ἄλλος ἂν ἔτεμε τῶν προτέρων· νῦν δὲ « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. » Ὅπου γὰρ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ δίκης ἀπαλλαγὴν οὐκ ἦν εὑρεῖν πρὸ τοῦ σταυροῦ, τί χρὴ περὶ δικαιοσύνης νομίζειν; Οὐ γὰρ ἦν ἀκόλουθον, οἶμαι, πρὶν καταλλαγῆναι μετὰ τοῦ χοροῦ τῶν φίλων ἑστάναι καὶ δεσμὰ περικειμένους ἔτι ἐστεφανωμένους ἀνακηρύττεσθαι· ὅλως δὲ εἰ τὸ πᾶν ἤνυσεν ὁ ἀμνὸς ἐκεῖνος, τί τῶν δευτέρων ἔδει τούτων; Τῶν γὰρ τύπων καὶ τῶν εἰκόνων τὴν ζητουμένην εὐδαιμονίαν εἰσενεγκόντων μάτην ἡ ἀλήθεια καὶ τὰ πράγματα. Τό γε μὴν διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ τὴν ἔχθραν καταλυθῆναι, καὶ τὸ μεσότοιχον ἐκ μέσου γενέσθαι καὶ εἰρήνην καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμερῶν ἀνατεῖλαι καὶ πάντα ταῦτα, τίνα ἂν ἔτι χώραν ἔχοι, εἰ φίλοι Θεοῦ καὶ δίκαιοι πρὸ τῆς θυσίας ἦσαν ἐκείνης; Τεκμήριον δὲ κἀκεῖνο. Τότε μὲν γὰρ νόμος ἡμᾶς τῷ Θεῷ συνῆπτε, νῦν δὲ πίστις καὶ χάρις καὶ εἴ τι τούτων ἔγγιστα. Δῆλον γὰρ ἐντεῦθεν τηνικαῦτα μὲν δουλείαν, νῦν δὲ υἱότητα καὶ φιλίαν τὴν τῶν ἀνθρώπων πρὸς Θεὸν κοινωνίαν εἶναι· ὁ μὲν γὰρ νόμος τοῖς δούλοις, φίλων δὲ καὶ υἱῶν ἡ χάρις· καὶ ἡ πίστις καὶ τὸ θαῤῥεῖν. Ἐξ ὧν

compedibus irretiti, eamdemque tyrannidem paterentur. Nam illi mancipium et servitutem illam inluo ferebant animo, optabantque carcerem destrui, et vincula illa disrumpi, et tyranni caput a vinctis conculcatum videre cupiebant. His autem præsens rerum status nihil habere horribile videbatur, et servitute ipsa lætabantur. Quales et beatis illis temporibus erant, qui solem super se exortum nec admittebant, et quibus possent modis exstinguere moliebantur, nihil prætermittentes, quo se radium obscuraturos arbitrabantur. Unde et illi, ubi rex apparuit, e tartareo dominatu erepti sunt: hi vero in vinculis permanserunt.

Sicut enim inter ægrotos, qui curationem omni diligentia exquirunt, et medicum minime aversantur, iis qui ne sentiunt quidem se ægrotare, et a medicina resiliunt, meliores et tolerabiliores esse solent: his medicus medetur, opinor, et convalescentes alloquitur, idque nihil dubitans, si noverit artem suam morbi sævitiæ non imparem esse; ad eumdem modum etiam justos et amicos quosdam illis sæculis vocavit Deus. Quod enim in se erat, id præstabant, et pro virili justitiam colebant, quod eos solutione dignos reddebat, cum is in medio esset, qui solvendi potestatem habebat. Ast neutiquam solvit. Atqui si hæc erat vera justitia, ipsi quoque corpore hoc deposito « in pace et in manu Dei » esse debuerunt. Nunc autem ex hac luce abeuntes, inferi excipiebant. Veram quippe justitiam et cum Deo amicitiam Dominus noster non e remotissimis et peregrinis locis tanquam ab exsilio reduxit; sed ipsemet primus in mundum introduxit, et iter in cœlum ferens, non quod erat invenit, sed ipse illud munivit, et ambulavit. Nam si fuisset, utique alius pris orum illud capessisset: « Atqui nemo ascendit in cœlum, nisi Filius hominis, qui est in cœlo [34]. » Quando enim peccatorum veniam, pœnarumque immunitatem ante Dominum in cruce suffixum adipisci non licuit, quid de justitia existimabimus? Haud enim consentaneum erat, ut arbitror, ante reconciliationem in choro amicorum collocari, et adhuc vinculis circumdatos pro coronatis promulgari. Ut summatim dicam, si agnus paschalis ille omnia confecit, quid his posterioribus opus fuit [35]? Nam si typi et imagines quæsitum felicitatem attulerunt, veritas et res ipsa inania sunt. Per mortem vero Christi inimicitias convelli, et medium parietem e medio tolli [36], pacemque et justitiam temporibus Salvatoris exoriri, et omnia demum hujusmodi, quemnam adhuc locum habeant, si ante sacrificium illud justi et amici Dei erant? Est et aliud in promptu argumentum. Tunc quidem lex Deo nos consociavit: at nunc fides, et gratia, et si quid his affine est. Manifestum enim hinc, tum quidem communionem hominum cum Deo meram servitutem, nunc vero filiorum adop-

[34] Joan III, 13. [35] Exod. XII, seqq. [36] Ephes. II, 14, 16.

tionem et amicitiam esse. Lex etenim servis datur, amicorum autem filiorumque gratia, fides, fiducia est. Ex quibus omnibus patet, quemadmodum Salvator « primogenitus est mortuorum [37], » nec poterat quisquam defunctorum ante ad vitam immortalem reviviscere, quam ille redivivus exsisteret ; eodem modo etiam ad sanctitatem et justitiam hominibus ipsum solum præivisse ; et Paulus confirmat, Christum præcursorem pro nobis in sancta introiisse scribens. Introivit enim postquam seipsum obtulit Patri, et volentes introducit, sepulturæ ejus consortes ; non sane perinde ut ille morientes, sed mortem illam in lavacro baptismi cogitationi subjicientes, et unctos, et in sacra mensa annuntiantes, modoque ineffabili pro epulis sumentes ipsum qui mortuus est et resurrexit. Et ita per has portas introductos ad regnum et ad coronas ducit.

Portæ istæ illis paradisi portis multo majorem venerationem et utilitatem habent. Illæ siquidem nulli aperientur qui per hasce prius non intraverit : hæ vero, quamvis clausis illis, patent Et illæ quidem etiam educere potuerunt, intus versantes : hæ tantum introducunt, neminem educunt. Et illæ occludi poterant, occlusæque sunt ; super his quod velum fuit, omnino disjectum, et medius paries sublatus est : nec datur amplius maceriam excitare, et portas illi aptare, et pariete intercedente mundos invicem, superiorem, inquam, inferioremque dirimere. Non enim simpliciter duntaxat aperti, sed et diducti, et quasi diffissi sunt cœli, ut Marcus ait [38]. Qua re ostensum est, non jam portam et postes, neque velamentum ullum relictum esse. Qui enim supernum mundum his qui infra sunt reconciliavit et conjunxit, et pacem fecit, parietemque medium maceriæ destruxit [39], non potest negare semetipsum [40], ut B. Paulus inquit. Portas enim illas propter Adamum apertas, eo non persistente, in quibus persistere oportebat, etiam claudi utique consentaneum erat. Has autem Christus ipsemet reseravit, qui peccatum non fecit, et in quem peccare non cadit [41]. « Justitia enim ejus, inquit David, manet in æternum [42]. » Unde eas patere semper prorsus necesse est, et ad vitam quidem intromittere, a vita autem nulli exitum dare. « Veni, inquit Salvator, ut vitam habeant [43]. » Hæc est enim vita, quam Dominus secum attulit, mysteria ista usurpantes, ejus mortis et passionis participes et consortes fieri, sine quo mortem effugere non possumus. Neque enim non baptizatum in aqua et Spiritu sancto fas est in vitam ingredi [44] : neque qui non comederint carnem Filii hominis, et biberint ejus sanguinem, vitam in se ipsis habere queunt [45].

Altius porro istuc discutiamus. Vivere Deo non licet, si peccatis non simus mortui. Posse autem

ἁπάντων γίνεται δῆλον, ὥσπερ « πρωτότοκος τῶν νεκρῶν » ὁ Σωτὴρ, καὶ οὐκ ἦν ἀναβιῶναι τῶν τεθνηκότων οὐδένα τὴν ἀθάνατον ζωὴν μὴ ἀναστὰντος ἐκείνου· τὸν ἴσον τρόπον καὶ πρὸς τὴν ἁγιωσύνην καὶ δικαιοσύνην τοῖς ἀνθρώποις αὐτὸς ἡγήσατο μόνος, καὶ τοῦτο Παῦλος ἔδειξε γράφων, πρόδρομον ὑπὲρ ἡμῶν εἰς τὰ ἅγια τὸν Χριστὸν εἰσεληλυθέναι. Εἰσῆλθε γὰρ εἰς τὰ ἅγια, ἑαυτὸν ἀνενεγκὼν τῷ Πατρὶ, καὶ τοὺς βουλομένους εἰσάγει τῆς ταφῆς αὐτῷ κοινωνοῦντας, οὐχ ἀποθνήσκοντας ὥσπερ ἐκεῖνος, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ λουτροῦ τὸν θάνατον ἐπιδεικνυμένους ἐκεῖνον, καὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης καταγγέλλοντας τῆς ἱερᾶς καὶ χριομένους καὶ εὐωχουμένους ἄῤῥητόν τινα τρόπον αὐτὸν τὸν νεκρωθέντα καὶ ἀναστάντα. Καὶ οὕτω διὰ τῶν πυλῶν τούτων εἰσαγαγὼν εἰς τὴν βασιλείαν καὶ τοὺς στεφάνους ἡγεῖται.

Αὗται αἱ πύλαι τῶν τοῦ παραδείσου πυλῶν πολλῷ συμνότεραι καὶ λυσιτελέστεραι. Αἱ μὲν γὰρ οὐκ ἂν ἀνοιγεῖεν οὐδενὶ μὴ διὰ τούτων εἰσελθόντι πρότερον τῶν πυλῶν, αἱ δὲ κεκλεισμένων ἐκείνων ἠνοίγησαν· καὶ αἱ μὲν καὶ ἐδύναντο ἐξάγειν τοὺς ἔνδον, αἱ δὲ εἰσάγουσι μόνον, ἐξάγουσι δὲ οὐδένα. Καὶ τὰς μὲν καὶ κλεισθῆναι δυνατὸν ἦν καί γε ἐκλείσθησαν, ἐπὶ δὲ τούτων παντάπασι τὸ παραπέτασμα καὶ τὸ μεσότοιχον ἐλύθη καὶ ἀνῃρέθη· καὶ οὐκ ἔνεστιν ἔτι φραγμὸν ἀναστῆναι καὶ πύλας ἁναρμοσθῆναι καὶ τοὺς κόσμους ἀλλήλων τειχίῳ διαιρεθῆναι. Οὐ γὰρ ἀνεῳγασιν ἁπλῶς μόνον, ἀλλ' ἐσχίσθησαν οἱ οὐρανοὶ, ὁ θαυμάσιος ἔφη Μάρκος, δεικνὺς ὡς οὐκέτι θύρα καὶ παραστάδες οὐδὲ παραπέτασμα οὐδὲν ὑπελείφθη. Ὁ γὰρ καταλλάξας καὶ συνάψας καὶ εἰρηνοποιήσας τὸν ἄνω κόσμον τοῖς κάτω καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας οὐ δύναται ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν, ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος. Τὰς μὲν γὰρ πύλας ἐκείνας διὰ τὸν Ἀδὰμ ἀνεῳγυίας, ἐκείνου μὴ μείναντος ἐφ' οἷς ἔδει μένειν, καὶ κλεισθῆναι δήπουθεν εἰκὸς ἦν. Ταύτας δὲ ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἀνέῳξεν, ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δύναται ἁμαρτάνειν· ἡ γὰρ δικαιοσύνη αὐτοῦ, φησὶ, μένει εἰς τὸν αἰῶνα· ὅθεν ἀνάγκη πᾶσα, μένειν ἀνεῳγμένας καὶ πρὸς μὲν τὴν ζωὴν εἰσάγειν, ἀπὸ δὲ τῆς ζωῆς ἔξοδον οὐδενὶ παρέχειν. « Ἦλθον γὰρ, φησὶν ὁ Σωτὴρ, ἵνα ζωὴν ἔχωσι· » τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ ζωὴ, ἣν ὁ Κύριος ἦκε φέρων, τὸ διὰ τῶν μυστηρίων τούτων ἐλθόντας μετασχεῖν αὐτῷ τοῦ θανάτου καὶ κοινωνῆσαι τοῦ πάθους, καὶ τούτου χωρὶς τὸν θάνατον οὐκ ἔστι διαφυγεῖν. Οὔτε γὰρ μὴ βαπτισθέντα ἐν ὕδατι καὶ Πνεύματι δυνατὸν εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, οὔτε οἱ μὴ φαγόντες τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πιόντες αὐτοῦ τὸ αἷμα, δύνανται ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς ἔχειν.

Καὶ σκοπῶμεν ἄνωθεν. Ζῆσαι μὲν γὰρ οὐκ ἦν τῷ Θεῷ μὴ ταῖς ἁμαρτίαις ἀποθανόντας, ἀποκτεῖναι δὲ

[37] Coloss. I, 20. [38] Marc. I, 10. [39] Ephes. II, 14, 16. [40] II Tim. II, 13. [41] I Petr. II, 22 ; Isa. LIII, 9. [42] Psal. CX, 3. [43] Joan. X, 10. [44] Joan. III, 5. [45] Joan. VI, 54.

δυνηθῆναι τὴν ἁμαρτίαν μόνου Θεοῦ. Τοῖς γὰρ ἀνθρώποις ὠφείλετο μέν· δίκαιοι γὰρ ἦμεν ἑκόντες ἡττηθέντες ἀναπαλαίσαι θαι τὴν ἥτταν, οὐκ ἐνῆν δὲ οὐδ' ἐγγὺς δούλοις ἤδη γενομένοις τῆς ἁμαρτίας. Πῶς γὰρ ἂν ἐγενόμεθα κρείττους ᾗ δουλεύοντες ἦμεν; Ἡ γὰρ ἂν καὶ μείζους ἦμεν, « οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ. » Ἐπεὶ τοίνυν ὁ μὲν τὸ χρέος τοῦτο καταλαβεῖν καὶ τὴν νίκην ἁρέσθαι ταύτην δίκαιος ὢν ἀνδράποδον ἦν, ὧν ἔδει τῷ πολέμῳ κρατεῖν, ὁ δὲ Θεὸς, ᾧ ταῦτα ἐξῆν, οὐδενὸς ὑπόχρεως ἦν, καὶ διὰ ταῦτα τὸν ἀγῶνα οὐδέτερος ἀνῃρεῖτο, καὶ ἡ ἁμαρτία ἔζη, καὶ ἦν ἀμήχανον ἤδη τὴν ἀληθινὴν ζωὴν ἡμῖν ἀνατεῖλαι, τὸ τρόπαιον ἄλλου μὲν ὀφείλοντος, ἄλλου δὲ δυναμένου· τούτων ἕνεκα συνελθεῖν ἐδέησε τοῦτο κἀκεῖνο, καὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀμφοτέρας εἶναι τὰς φύσεις, τοῦ τε προσήκοντος τῷ πολέμῳ, καὶ ὃς ἐδύνατο νικῆσαι. Γίνεται τοίνυν· καὶ Θεὸς μὲν οἰκειοῦται τὸν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων ἀγῶνα, ἄνθρωπος γάρ· ἄνθρωπος δὲ νικᾷ τὴν ἁμαρτίαν, καθαρὸς ἁμαρτίας ἁπάσης, Θεὸς γὰρ ἦν· καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ φύσις τῶν ὀνειδῶν ἀπαλλάττεται καὶ ἀναδεῖται νίκης στεφάνῳ, τῆς ἁμαρτίας πεσούσης. Οὔπω δὲ καὶ τῶν ἀνθρώπων ἕκαστος ἡ νενίκηκε τούτων ἕνεκα ἢ ἠγώνισται. Ἦγουν τῶν δεσμῶν ἐκείνων ἐλύθη, καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸς ἐποίησε δι' ὧν προσέθηκεν ὁ Σωτὴρ, ἐν οἷς ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων ἔδωκεν ἐξουσίαν ἀποκτεῖναι τὴν ἁμαρτίαν καὶ κοινωνοὺς αὐτῷ γενέσθαι τῆς ἀριστείας. Ἐπεὶ γὰρ μετὰ τὸ τρόπαιον ἐκεῖνο δέον στεφανοῦσθαι καὶ θριαμβεύειν, ὁ δὲ πληγῶν καὶ σταυροῦ καὶ θανάτου καὶ τῶν τοιούτων εἰς πεῖραν ἦλθε, ὅ φησι Παῦλος, « Ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς ὑπέμεινε σταυρὸν, αἰσχύνης καταφρονήσας, » τί γίνεται; Ὁ μὲν οὐδὲν ἠδίκησεν, ὧν ἂν ταῦτα ἔδωκε δίκην, οὐδὲ ἐποίησεν ἁμαρτίαν, οὐδὲ εἶχεν οὐδὲν, ὅθεν ἂν ἐγκαλεῖν εἶχεν ὁ συκοφάντης καὶ σφόδρα ἀναισχυντῶν, πληγὴ δὲ καὶ ὀδύνη καὶ θάνατος ἐξ ἀρχῆς κατὰ τῆς ἁμαρτίας ἐπενοήθη. Τί γὰρ καὶ συνεχώρει φιλάνθρωπο; ὢν ὁ Δεσπότης; Οὐ γὰρ εἰκός ἐστι, φοβερῷ καὶ θανάτῳ τὴν ἀγαθότητα χαίρειν. Διὰ τοῦτο μετὰ τὴν ἁμαρτίαν εὐθὺς τὸν θάνατον καὶ τὴν ὀδύνην συνεχώρησεν ὁ Θεὸς, οὐ δίκην ἁμαρτηκότι μᾶλλον ἐπάγων ἢ φάρμακον νενοσηκότι παρέχων. Ἐπεὶ τοίνυν τοῖς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ πεπραγμένοις οὐκ ἦν ἐφαρμόσαι ταύτην τὴν δίκην, καὶ ἀῤῥωστίας ἴχνος εἶχεν οὐδὲν ὁ Σωτὴρ, ἣν ἀνεῖλεν ὅπερ ἔλαβε φάρμακον, εἰς ἡμᾶς ἡ τοῦ ποτηρίου δύναμις ἐκείνου διαβαίνει καὶ ἀποκτείνει τὴν ἐν ἡμῖν ἁμαρτίαν, καὶ ἡ τοῦ ἀνευθύνου πληγὴ γίνεται δίκη τοῖς πολλῶν ὑπόχρεως οὖσι. Καὶ ἐπεὶ μεγάλη τις ἦν ἡ δίκη καὶ θαυμαστὴ καὶ μείζων ἢ τῶν ἀνθρωπείων κακῶν ἀντίῤῥοπος εἶναι, οὐ μέχρι τούτου μόνον ἔστη λύσασα τὸ ἔγκλημα, ἀλλὰ τοσαύτην προσέθηκεν ὑπερβολὴν ἀγαθῶν, ὥστε καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν αὐτὸν ἀναβῆναι καὶ τῆς ἐνταῦθα βασιλείας τῷ Θεῷ κοινωνῆσαι τοὺς ἀπὸ γῆς, τοὺς ἐχθίστους, τοὺς δεδεμένους, τοὺς ἠνδραποδισμένους, τοὺς ἠτιμωμένους.

peccatum interimere, solius Dei est. Debebatur id quidem hominibus. Nam cum volentes victi essemus, redintegrata saltem pugna, ut vinceremus æquitas postulabat. Non licebat autem et longe aberat, cum jam servi facti essemus peccati. Quo enim pacto eo cui serviebamus superiores discederemus? Certe etsi etiam majores eramus, tamen « Non est servus major domino suo [46]. » Quoniam igitur quem debitum hoc complecti, et victoriam hanc reportare dignum erat, iis serviebat, quos armis subigere oportuerat, Deus autem, in cujus potestate ista sunt, nulli quidquam debebat, atque ideo certamen neuter aggrediebatur, et peccatum vivebat, et jam ut ex vera vita tropæum nobis exoriretur, fieri non poterat, cum alius deberet, alius posset. Hanc ob causam, hoc et illud convenire conjungique necesse fuit, et unum eumdemque naturam veram gerere, tum ejus qui certamini esset idoneus, tum ejus qui vincere posset. Fit, et Deus quidem agonem pro hominibus assumit, natus homo; et homo debellat peccatum, purus omnis peccati, quia Deus erat. Et hoc quidem pacto opprobrium cessat, et peccato prostrato, victoriæ corona redimitur. Ast nondum etiam homo quilibet aut propterea vicit, aut certavit, aut vinculis illis solutus est. Et hoc sane Salvator ipse fecit per ea quæ assumpsit, in quibus unicuique hominum potestatem dedit interficiendi peccatum, et societatem fortitudinis ejus consequendi. Quoniam enim post victoriam illam coronari et triumphare oportebat, ipse autem plagas, crucem, mortem, et hujuscemodi mala expertus est, et ut Paulus ait : « Proposito sibi gaudio, sustinuit crucem, confusione contempta [47]; » quid fit? Ille scelus nullum conscivit, ob quod pœnas tam diras exsolveret, nullo se delicto obstrinxit, nec patravit quidpiam, unde illum vel inter sycophantas impudentissimus accusare potuisset. Plagæ autem et dolor et mors ab initio adversus peccatum excogitata sunt. Quid enim concederet illi, quanquam benignus Dominus? Haud enim æquum est, perditione et morte lætari bonitatem. Quocirca post peccatum continuo mortem et dolores immisit Deus, non magis ut reum supplicio multaret, quam ut ægroto medicinam admoveret. Quia igitur actionibus Christi hujuscemodi animadversio non conveniebat, nec illum morbi vestigium Salvator habebat, quod accepto medicamine tolleretur, ad nos illius potionis efficacitas transit, et peccatum in nobis hærens enecat, verberaque innocentis fiunt supplicium pro his qui multis criminibus sunt involuti. Et quoniam pœna ingens erat et singularis, majorque, quam ut eam hominum scelera adæquarent, non hic constitit, ut contracta crimina expiaret, sed tantum bonorum cumulum adjecit, ut et in cœlum ascenderent, et illic Deo consortes regni fierent, terreni, inimicissimi,

[46] Matth. x 24. [47] Hebr. xii, 2.

vincti, servitute oppressi atque despecti. Pretiosa enim erat mors illa, quantum mens humana comprehendere nequit, etsi ab homicidis illis parvo venditus est libens Salvator. Et hæc una pars illius summæ paupertatis et ignominiæ, ut quod omnino venditus esset, in eo servile quiddam sustinens, contumelias lucraretur; dedecus enim pro nobis et opprobrium in lucris numerabat; pretii autem exiguitate insinuaretur, cum ad mortem pro mundo perpetiendam gratis venisse, et hoc illi munus dare. Sponte et ultro est mortuus, cum nemini nec facultatum, nec vitæ civilis atque communis gratia ullam imposuisset injuriam, et beneficiis illos interfectores suos omni spe ac desiderio longe majoribus anteverti sset.

A Τίμιος γὰρ ἦν ὁ θάνατος ἐκεῖνος· οὐμενοῦν οὐδ' ὅσον ἀνθρώποις λογίσασθαι δυνατὸν, καὶ εἰ ὀλίγου τινὸς ἐπράθη τοῖς φωνευταῖς συγχωροῦντος τοῦ Σωτῆρος· ἵνα καὶ τοῦτο πτωχείας αὐτῷ γέμῃ καὶ ἀτιμίας, ὡσὰν τῷ μὲν ὅλως πραθῆναι τὰ δούλων ὑπομείνας τὸ ὑβρισθῆναι κερδάνῃ. Κέρδος γὰρ ἡγεῖτο τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀτιμίαν· τῷ δὲ ὀλίγου τινὸς αἰνίξηται προῖκα καὶ δῶρον εἰς τὸν ὑπὲρ τοῦ κόσμου θάνατον ἀφιγμένος. Ἑκὼν ἀπέθανε, μηδένα μηδὲν ἀδικήσας, οὔτε τοῦ βίου ἕνεκα οὔτε τῆς εἰς τὸ κοινὸν πολιτείας, χαρίτων ὑπάρξας τοῖς φωνευταῖς τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν ἐλπίδων πολλῷ μειζόνων.

Sed quid ego ista commemoro? Deus mortuus est: Dei sanguis in cruce effusus est. Quid hac morte pretiosius? quid venerandum magis fieri queat? Quod tantum scelus hominum fuit, ut id eluere deberet ipsa justitia? Quale vulnus, quod tam nobile auxilium posceret? Oportebat enim supplicio aliquo peccatum aboleri, commissorumque adversus eum justa pœna expensa, accusatione liberari. Nam qui pœnas suscepit, super iis propter quæ suscepit in judicium amplius non vocatur. Hominum vero reperiebatur nemo, qui ipse integer et a labe purus pateretur; quando nec sibi quidem ullus sufficiebat, neque genus humanum universum, si millies mori licuisset, commeritum supplicium dare potuisset. Quid enim pro dignitate patiatur servus impurissimus, qui regiam imaginem contrivit, et in tantam celsitudinem contumeliosus fuit? Idcirco Dominus ipse, ab omni peccato alienus, multa nefanda perpessus moritur; et homo hominum causam patrociniumque suscipiens, cruciatus excipit, et genus suum piaculis absolvit; compeditis libertatem donat, qua ipse, ut Deus et Dominus, non egebat.

B Καὶ τί δὴ ταῦτα λέγω; Θεὸς ἀπέθανεν· αἷμα Θεοῦ τὸ χεθὲν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Τί τιμιώτερον τούτου γένοιτ' ἂν τοῦ θανάτου; τί φρικωδέστερον; Τί τοσοῦτον ἥμαρτεν ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις, ὅσον λύειν ἔχεν ἡ δίκη; Πηλίκον ἂν ἦν τὸ τραῦμα, ὥστε ἀντίρροπον γενέσθαι τῇ τοῦ φαρμάκου τούτου δυνάμει; Ἔδει μὲν γὰρ τιμωρίᾳ τινὶ τὴν ἁμαρτίαν καταλυθῆναι, καὶ ὧν πρὸς Θεὸν ἐξημάρτομεν, τὴν ἀξίας ὄντας δίκην ἀπηλλάχθαι τῶν ἐγκλημάτων. Ὃ γὰρ τιμωρησάμενος οἷς ἐπήνεγκε δίκην, ἐγκαλοίη περὶ τῶν αὐτῶν οὐκ ἂν ἔτι· ἀνθρώπων δὲ οὐδεὶς ἦν, ὃς εὐθύνης καθαρὸς ὢν αὐτὸς ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἔπαθεν ἄν, ὅπου γε οὐδὲ ἑαυτῷ τις ἤρκεσεν, οὐδὲ τὸ γένος ἅπαν, εἰ μυριάκις ἐξῆν ἀποθανεῖν, τὴν γενομένην ἀπέτισε δίκην. Τί γὰρ ἂν ἄξιον καὶ πάθοι δοῦλος C αἴσχιστος, τὴν εἰκόνα συντρίψας τὴν βασιλικὴν καὶ πρὸς τοσοῦτον ὕψος ὑβρίσας; Διὰ ταῦτα ὁ Δεσπότης ὁ ἀναμάρτητος, πολλῶν δεινῶν ἀνασχόμενος, ἀποθνήσκει καὶ φέρει μὲν τὴν πληγὴν, ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων ἀπολογούμενος ἄνθρωπος ὤν, λύει δὲ τὸ γένος τῶν ἐγκλημάτων καὶ δίδωσι τοῖς δεδεμένοις ἐλευθερίαν, ὅτι αὐτὸς οὐκ ἐδεῖτο ταύτης, Θεὸς ὢν καὶ Δεσπότης.

Quorum gratia igitur vera vita per necem Salvatoris ad nos dimanarit, hæc sunt. Modus, quo hanc vitam in animas nostras derivemus, est, ut mysteriis initiemur: nempe ut abluamur, ut inungamur, ut sacrosancto convivio nos expleamus. Hæc qui faciunt, ad eos Christus venit, in illis habitat, illis copulatur et adhæresci t, et peccatum elidit, vitamque suam et strenuitatem impertit, in partem victoriæ suæ admittit, (o bonitatem!) lotos coronat, et cœnantibus præconium tribuit. Quamobrem autem, et quanam ratione fit, ut a lavatione, et unctione, et mensa victoria coronaque obveniat, quæ laborum, sudorum, periculorumque præmia sunt? Quia tametsi non certamus, nec laboramus ista obeuntes, nihilominus illius agonem laudibus celebramus, victoriam suscipimus, tropæum adoramus, et erga bellatorem fortissimum, eximium, incredibilemque amorem ostendimus; vulneraque illa, et plagas, et mortem ad nos trahimus, et qua via possumus, nobis vindicamus, ipsamque carnem mortui et redivivi gustamus.

Ἀνθ' ὧν μὲν οὖν ἡ ἀληθινὴ ζωὴ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Σωτῆρος εἰς ἡμᾶς διαβαίνει, ταῦτά ἐστιν. Ὁ δὲ τρόπος, ὅπως ταύτην ἕλκομεν εἰς τὰς ἡμετέρας ψυχάς, τοῦτό ἐστι τὸ τελεσθῆναι τὰ μυστήρια, λούσασθαι, τὸ χρισθῆναι, τὸ τραπέζης ἀπολαῦσαι τῆς ἱερᾶς. Ταῦτα γὰρ ποιοῦσιν ὁ Χριστὸς ἐπιδημεῖ καὶ D ἐνοικεῖ καὶ συνάπτεται καὶ προσφύεται, καὶ τὴν ἁμαρτίαν ἐν ἡμῖν ἀποπνίγει καὶ τὴν ζωὴν ἐνίησι τὴν ἑαυτοῦ καὶ τὴν ἀριστείαν, καὶ κοινωνοὺς ποιεῖται τῆς νίκης, (ὦ τῆς ἀγαθότητος!) λουομένους ἀνιδεῖ καὶ δειπνοῦντας ἀνακηρύττει. Διὰ τί δὲ καὶ κατὰ τίνα τοῦ γινομένου λόγου ἀπὸ λουτροῦ καὶ μύρων καὶ τραπέζης νίκη καὶ στέφανος, ἃ πόνων καὶ ἱδρώτων ἐστὶ καρπός; Ὅτι εἰ καὶ μὴ ἀγωνιζόμεθα μηδὲ πονοῦμεν ταῦτα ποιοῦντες, ἀλλὰ τόν γε ἀγῶνα ὑμνοῦμεν ἐκεῖνον καὶ θαυμάζομεν τὴν νίκην καὶ προσκυνοῦμεν τὸ τρόπαιον καὶ περὶ τὸν ἀριστέα σφοδρόν τι καὶ ἄῤῥητον ἐπιδεικνύμεθα φίλτρον. Καὶ τὰ τραύματα ἐκεῖνα καὶ τὴν πληγὴν καὶ τὸν θάνατον οἰκειούμεθα, καὶ δι' ὧν ἔξεστιν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἕλκομεν, καὶ αὐτῶν γενόμεθα τῶν σαρκῶν

τοῦ νεκρωθέντος καὶ ἀναστάντος· ὅθεν εἰκότως τῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου καὶ τῶν ἀγώνων ἐκείνων ἀπολαύομεν ἀγαθῶν. Εἰ γάρ τις τύραννον ἁλόντα καὶ (δίκην) ἀπαιτούμενον παρελθὼν ἐξαιρεῖται καὶ στεφάνων ἀξιοῖ καὶ σεμνύνει τὴν τυραννίδα, καὶ αὐτὴς ἡγεῖται ἀποθνήσκειν ἐκείνου πίπτοντος καὶ καταβοᾷ τῶν νόμων καὶ πρὸς τὰ δίκαια δυσχεραίνει, καὶ ταῦτα οὐ σὺν αἰσχύνῃ οὐδὲ συγκαλύπτων τὴν πονηρίαν, ἀλλὰ παῤῥησιαζόμενος καὶ μαρτυρόμενος καὶ ἐπιδεικνύμενος τοῦτον· τίνων ἀξιώσομεν ψήφων; οὐ τῶν αὐτῶν τιμησόμεθα τῷ τυράννῳ; Παντί που δῆλον. Οὐκοῦν τοὐναντίον ἅπαν, εἴ τις ἀριστέα θαυμάζει καὶ χαίρει νενικηκότι καὶ στεφάνους αὐτῷ πλέκει καὶ θορύβους ἐγείρει καὶ σείει τὸ θέατρον καὶ ῥιαμβεύοντι προσπίπτει σὺν ἡδονῇ καὶ κεφαλὴν καταφιλεῖ καὶ περιπτύσσεται δεξιάν, καὶ οὕτω σφόδρα μαίνεται περὶ τὸν στρατιώτην καὶ ἣν ἀνῄρηται νίκην, ὥσπερ αὐτὸς ὢν ὁ τὴν κεφαλὴν τῷ στεφάνῳ κοσμήσων τὴν ἑαυτοῦ. Οὗτος γὰρ μερίτης ἂν εἴη τῶν ἐπάθλων τῷ νικητῇ παρά γε εὐγνώμοσι δικασταῖς, καθάπερ ἐκεῖνος, οἶμαι, κοινωνήσει τῷ τυράννῳ τῆς δίκης. Εἰ γὰρ περὶ τοὺς πονηροὺς ἃ προσῆκε, καὶ τῆς προαιρέσεως καὶ τῆς γνώμης ἀπαιτητέον εὐθύνας, σχολῇ γε εἰκός ἐστι τοὺς ἀγαθοὺς τῶν γιγνομένων ἀποστερεῖν. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο προστεθείη, καὶ ὁ τὴν νίκην εἰργασμένος ἐκείνην αὐτὸς μὲν οὐ δεῖται τῶν ἀπὸ τῆς νίκης γερῶν, ἐκεῖνο δὲ ἀντὶ πάντων ἡγεῖται, λαμπρὸν ἰδεῖν ἐπὶ τοῦ θεάτρου τὸν σπουδαστὴν, καὶ τοῦτο τῆς ἀγωνίας ἄθλον ἑαυτῷ νομίζει στεφανωθῆναι τὸν ἑταῖρον· πῶς οὐ δικαίως ἐκεῖνος καὶ μάλα ἀκολούθως ἄνευ ἱδρώτων καὶ κινδύνων τὸν ἀπὸ τοῦ πολέμου κομιεῖται στέφανον; Ταῦτα δὴ καὶ ἡμῖν τὸ λουτρὸν τοῦτο δύναται καὶ τὸ δεῖπνον καὶ ἡ σώφρων τοῦ μύρου τρυφή. Μυούμενοι γὰρ τὸν μὲν τύραννον κακίζομεν καὶ καταπτύομεν καὶ ἀποστρεφόμεθα, τὸν ἀριστέα δὲ ἐπαινοῦμεν καὶ θαυμάζομεν καὶ προσκυνοῦμεν καὶ φιλοῦμεν ὅλῃ ψυχῇ, ὥστε τῷ περιόντι τοῦ φίλτρου ὡς ἄρτον σιτούμεθα καὶ ὡς μύρον χριόμεθα καὶ ὡς ὕδωρ περιβαλλόμεθα. Φανερὸν δὲ ὅτι τὸν πόλεμον ὑπὲρ ἡμῶν εἵλετο τοῦτον, καὶ ἵνα νικήσωμεν ἡμεῖς, αὐτὸς ἀνέσχετο ἀποθνήσκων, ὥστε οὐδὲν ἀνακόλουθον οὐδὲ ἄπᾳδον, ἀπὸ τῶν μυστηρίων τούτων ἐπὶ τοὺς στεφάνους ἔρχεσθαι. Ἡμεῖς μὲν τὴν δυνατὴν ἐπιδεικνύμεθα προθυμίαν καὶ τὸ ὕδωρ ἀκούοντες τοῦτο τὰ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ καὶ τάφου δύνασθαι, καὶ πιστεύομεν εὖ μάλα καὶ πρόσιμεν ἡδέως καὶ καταδυόμεθα· ὁ δὲ (οὐ γὰρ μικρὰ δίζωσιν, οὐδὲ μικρῶν ἀξιοῖ) τοὺς προστιθεμένους τοῖς μετὰ τὸν θάνατον καὶ τὴν ταφὴν δεξιοῦται, οὐ στέφανόν τινα παρέχων, οὐ δόξης μεταδιδοὺς, ἀλλ' αὐτὸν τὸν νικητὴν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐστεφανωμένον. Καὶ τὸ ὕδωρ ἀναδύντες αὐτὸν τὸν Σωτῆρα φέρομεν ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν, ἐν αὐτοῖς τοῖς σπλάγχνοις, ἐπὶ τῶν μελῶν ἁπάντων, ἁμαρτίας καθαρὸν, φθορᾶς ἁπάσης ἀπηλλαγμένον, οἷος ἀνέστη καὶ τοῖς μαθηταῖς ὤφθη καὶ ἀνελήφθη, οἷος ἀφίξεται πάλιν τοῦτον ἀπαιτήσων τὸν θησαυρόν.

A Unde non injuria bonis e morte et agonibus illis profluentibus perfruimur. Si quis enim tyrannum captum et pœnis addictum conveniens eximat, corona condecoret, ob tyrannidem veneretur, et eo pereunte moriendum sibi existimet, adversus leges exclamet, et contra jura indignetur, neque id cum pudore, ac improbitate dissimulata, sed proterve, ac deos testans, et se in eo ostentans, quam sententiam in hunc feremus? Nonne iisdem cum tyranno suppliciis multandum censebimus? Planum hoc quidem cuivis. Nonne igitur prorsus contrarium facit, qui regem bellicosissimum admiratur; ejus victoria exsultat; coronam ei plectit; plausum excitat; et theatrum totum commovet; B ante triumphantem cum voluptate in genua procumbit; caput ejus deosculatur; dextram complectitur, atque adeo vehementer, et prope ad insaniam imperatorem, reportatamque ab eo victoriam diligit, quasi ab eodem caput suum corona ornandum sit? Nam hic partem quamdam præmiorum a victore capiet, apud juste rem æstimantes, sicut ille alius, opinor, tyranno victoriæ socius erit. Si enim improbis quæ eos accipere decent concedemus, voluntatisque et animi habenda est ratio, neutiquam fas est bonos suis emolumentis privatum iri. Quod si hoc etiam accesserit, ut qui victoriam illam peperit, ipse victoriæ præmiis non indigeat, et illud instar omnium ducat, sui amantem ac studiosum in theatrali multitudine conspiC cuum cernere, et hoc certaminis sui honorarium reputet, coronari videlicet amicum, quomodo ille non jure, et convenienter admodum, sine sudoribus periculisque e bello coronam auferet? Hæc sane nobis conciliare possunt lavacrum istuc et cœna; sobria cœna, inquam, et modestæ unctionis deliciæ conciliare possunt; nam cum initiamur, tyrannum detestamur, conspuimus et aversamur. Fortissimum autem bellatorem collaudamus, admiramur, adoramus, et toto pectore diligimus, et abundantia amoris, tanquam pane pascimur, et veluti aqua circumfluimus. Liquet porro etiam prælium hoc ab illo nostri causa susceptum esse: et ut nos vinceremus, ipsum mori non recusasse. Quocirca non est parum consequens, nec D absurdum, ab hisce mysteriis nos ad coronas pervenire. Nos enim quam potuimus alacritatem studiumque demonstravimus, et audientes fontem istum habere mortis et sepulturæ, Christi efficientiam, et credimus omnes, et libenter accedimus, et immergimus. Non enim exigua donat, nec mediocribus dignatur. At ille sese post mortem, et sepulturam suam ad ipsum applicantes amanter suscipit, nec coronam aliquam porrigens, nec gloriam iis suam communicans: sed ipsum victorem, ipse semetipsum coronatum communicat, et e sacro fonte exeuntes, ipsum Salvatorem in animabus nostris portamus, in capite, in oculis, in ipsis visceribus, in membris omnibus, a peccato purum, ab omni corruptione liberum, qualis resurrexit, et discipulis apparuit, et in cœlum profectus est, qualis redibit, thesaurum hunc exacturus.

Sic nati cum sumus, et veluti specie quadam atque forma Christo signati, ne aliam speciem admittamus, vitæ aditum ipse occupat : et per quæ ad vitam sustentandam aerem spiritu ducimus, et alimoniam capimus, per eadem ipse in animas nostras ingreditur, et portas ambas sibi attribuit : illi quidem ut unguentum et suavis odor, huic ut cibus aptus et conveniens. Etenim illum et spiramus, et pro nutrimento habemus. Et cum ita semetipsum per omnia nobis implicuerit commiscueritque, suum corpus facit, et nobis idem fit, quod membris caput. Propter hoc enim, quia caput, etiam bonorum ejus omnium participes ac socii sumus. Nam quæ capitis sunt in corpus transire necesse est; quod quis non immerito admiretur, quod cum nec cruciatus, nec mortem cum eo pertulerimus, sed solus decertaverit; tamen, postquam ad coronationem ventum est, tum nos sibi consortes esse voluerit. Est igitur hoc etiam ejusmodi humanitatis, ut verbis exprimi nequeat ; nec procul autem a ratione rerumque consequentia. Post crucem enim Christo conglutinati sumus; quo nondum mortuo, nulla nobis cum eo communitas intercessit. Ille enim erat filius, et dilectus; nos scelesti, et servi, et animo hostes. At postquam necem pertulit, et pro libertate nostra pretium est impensum, et diaboli carcer destructus, tunc libertatem, et adoptionem filiorum recepimus, et beati illius capitis membra facti sumus. Ex eo igitur quæ capitis sunt, nostra quoque sunt. Et nunc quidem nullo peccato obligati ab aqua ista discedimus, et cum eo in eadem gratia consociamur, ac propter unguentum, et propter mensam eadem vita cum ipso vivimus; in futuro autem sæculo dii cum Deo, et eorumdem cum illo hæredes, et eodem regno cum ipso regnantes vivemus, nisi nos ipsos sponte volentesque in hac vita excæcaverimus, ac vestem regiam diruperimus. Hoc enim solum super vitam acceptam de nostro addimus, ut dona contineamus, et gratiam custodiamus, nec coronam abjiciamus, quam multis sudoribus et laboribus Deus nobis contexuit. Hæc est vita in Christo, quam conflant quidem mysteria, sed ad eamdem præterea humana diligentia nonnihil confert. De qua disserere volenti, ubi de unoquoque mysterio seorsum prius disputaverit, tum demum de actione cum virtute conjuncta ordinatim tractatio succedet.

Οὕτω δὲ γεννηθέντες καὶ καθάπερ εἴδει τινὶ καὶ μορφῇ τῷ Χριστῷ τυπωθέντες, ἵνα μηδὲν ἐπεισαγόγωμεν ἀλλότριον εἶδος, τῆς ζωῆς τὰς εἰσόδους αὐτὸς κατέχει. Καὶ δι' ὧν ἀέρα καὶ τροφὴν εἰσπνέοντες τῇ ζωῇ τοῦ σώματος βοηθοῦμεν, διὰ τούτων αὐτὸς εἰς τὰς ἡμετέρας εἰσδύεται ψυχὰς καὶ τὰς θύρας ἀμφοτέρας οἰκειοῦται, τῇ μὲν ὡς μύρον καὶ εὐωδία, τῇ δὲ ὡς τροφὴ προσήκων. Καὶ γὰρ καὶ ἀναπνέομεν αὐτὸν, καὶ τροφὴ γίνεται ἡμῖν, καὶ οὕτως ἑαυτὸν διὰ πάντων ἡμῖν ἀναχεράσας καὶ ἀναμίξας ἑαυτοῦ ποιεῖται σῶμα, καὶ γίνεται ἡμῖν ὅπερ μέλεσι κεφαλή. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀγαθῶν ἁπάντων αὐτῷ κοινωνοῦμεν, ὅτι κεφαλή· τὰ γὰρ τῆς κεφαλῆς εἰς τὸ σῶμα διαβαίνειν ἀνάγκη. Ὑπὲρ οὗ καὶ θαυμάσαι τις ἂν, ὅτι μὴ καὶ τῶν πληγῶν αὐτῷ μετέχομεν οὐδὲ τοῦ θανάτου, ἀλλὰ μόνος μὲν ἠγώνισται, ἐπεὶ δὲ ἔδει στεφανωθῆναι, τηνικαῦτα κοινωνοὺς ἡμᾶς ποιεῖται τῶν ἑαυτοῦ. Ἔστι μὲν οὖν καὶ τοῦτο τῆς ἀῤῥήτου φιλανθρωπίας, οὐ πόῤῥω δὲ λόγου καὶ τῆς γεγονυίας ἀκολουθίας. Μετὰ γὰρ τὸ σταυρὸν τῷ Χριστῷ συνήφθημεν· μήπω δὲ ἀποθανόντα κοινὸν οὐδὲν ἡμῖν πρὸς ἐκεῖνον. Ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς καὶ ἀγαπητὸς, ἡμεῖς δὲ μιαροὶ καὶ δοῦλοι καὶ ἐχθροὶ τῇ διανοίᾳ· ἐπεὶ δὲ ἀπέθανε καὶ τὸ λύτρον ἐδόθη καὶ τὸ τοῦ διαβόλου δεσμωτήριον κατεστράφη, τηνικαῦτα τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν υἱοθεσίαν ἐκομισάμεθα καὶ μέλη τῆς μακαρίας ἐκείνης κατέστημεν κεφαλῆς. Ἐξ ἐκείνου τοίνυν, ἃ τῆς κεφαλῆς ἐστι, καὶ ἡμῶν γίνεται. Καὶ νῦν μὲν ἀναμάρτητοι τοῦ ὕδατος ἀπαλλαττόμεθα τούτου, καὶ τῶν αὐτοῦ μετέχομεν χαρίτων διὰ τὸ μύρον, καὶ διὰ τὴν τράπεζαν τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ ζῶμεν ζωήν· ἐπὶ δὲ τοῦ μέλλοντος θεοὶ περὶ Θεὸν καὶ τῶν αὐτῶν αὐτῷ κληρονόμοι καὶ τὴν αὐτὴν αὐτῷ βασιλεύοντες βασιλείαν, ἐάν γε μὴ ἑκόντες ἡμᾶς αὐτοὺς ἀποτυφλώσωμεν ἐν τῷδε τῷ βίῳ καὶ τὸν χιτῶνα διαῤῥήξωμεν τὸν βασιλικόν. Τοῦτο γὰρ ὑπὲρ τῆς ζωῆς εἰσάγομεν μόνον, τὰς δωρεὰς ὑπομεῖναι καὶ τῶν χαρίτων ἀνασχέσθαι καὶ μὴ ῥῖψαι τὸν στέφανον, ὃν πολλοῖς ἱδρῶσι καὶ πόνοις ἔπλεξεν ἡμῖν ὁ Θεός. Τοῦτό ἐστιν ἡ ἐν τῷ Χριστῷ ζωὴ, ἣν συνίστησι μὲν τὰ μυστήρια, δοκεῖ δέ τι δύνασθαι πρὸς ταύτην καὶ τὴν ἀνθρωπίνην σπουδήν· ὅθεν τῷ περὶ αὐτῆς εἰπεῖν βουλομένῳ περὶ τῶν μυστηρίων ἑκάστου πρῶτον διειλέχθαι, εἶτα περὶ τῆς κατ' ἀρετὴν ἐργασίας ἀκόλουθον ἂν εἴη σκοπεῖν.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΖΩΗΣ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

Τίνα συντέλειαν τὸ θεῖον αὐτῇ παρέχεται βάπτισμα.

—

DE VITA IN CHRISTO

LIBER SECUNDUS.

Quem ei utilitatis fructum divinum baptisma conciliet.

Τὸ μὲν οὖν ἐν τοῖς ἱεροῖς μυστηρίοις τὴν ἱερὰν ζωὴν συνεστάναι ἀπὸ τῶν πρότερον δέδεικται· ἕκαστον δὲ τῶν μυστηρίων ὅπως εἰς τοῦτονὶ φέρει τὸν βίον, νυνὶ σκοπῶμεν. Ἔστι μὲν γὰρ ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ αὐτὸ τὸ συναφθῆναι Χριστῷ· δι' ἃ δὲ τρόπον ἑκάστη τελετὴ τοὺς τετελεσμένους τῷ Χριστῷ συνάπτει, λέγωμεν ἤδη.

Ἔστι δὴ Χριστῷ συναφθῆναι διὰ πάντων ἐλθοῦσι, δι' ὧν ὁ Σωτὴρ ἦλθε, καὶ πάντα καὶ παθοῦσι καὶ γενομένοις ὅσα ἐκεῖνος. Ἐκεῖνος τοίνυν ἡνώθη μὲν αἵματι καὶ σαρκὶ πάσης καθαροῖς ἁμαρτίας· φύσει δὲ ὢν Θεὸς αὐτὸς ἐξ ἀρχῆς καὶ τοῦτο τεθέωκεν, ὃ γέγονεν ὕστερον, τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν, τελευτῶν δὲ καὶ ἀπέθανε τῆς σαρκὸς ἕνεκα καὶ ἀνέστη. Δεῖ τοίνυν καὶ τῆς σαρκὸς αὐτῷ μεταλαβεῖν καὶ τῆς θεώσεως μετασχεῖν καὶ τοῦ τάφου καὶ τῆς ἀναστάσεως κοινωνῆσαι τὸν συναφθῆναι ζητοῦντα· καὶ δὴ βαπτιζόμεθα μὲν, ἵνα τὸν θάνατον ἀποθάνωμεν ἐκεῖνον καὶ τὴν ἀνάστασιν ἀναστῶμεν, χριόμεθα δὲ ἵνα τοῦ χρίσματος τοῦ βασιλικοῦ τῆς θεώσεως αὐτῷ γενώμεθα κοινωνοί. Σιτούμενοι δὲ τὸν ἱερώτατον ἄρτον καὶ τοῦ θειοτάτου πίνοντες ποτηρίου αὐτῆς μετέχομεν τῆς σαρκὸς, αὐτοῦ τοῦ αἵματος, τῶν τῷ Σωτῆρι προσειλημμένων· καὶ τοῦτον τὸν τρόπον συναπτόμεθα τῷ ὑπὲρ ἡμῶν σαρκωθέντι καὶ θεωθέντι καὶ ἀποθανόντι καὶ ἀναστάντι. Τί οὖν μὴ καὶ τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ σώζομεν τάξιν, ἀλλ' ὅθεν ἔληξεν, ἀρχόμενοι, ἐν οἷς ἐκεῖνος ἤρξατο, τελευτῶμεν; Ὅτι κατῆλθεν ἵν' ἡμεῖς ἀνέλθωμεν, καὶ τῆς αὐτῆς ὑποκειμένης ὁδοῦ τὸ μὲν ἐκείνου πρᾶγμα κάθοδος ἦν, ἡμεῖς δὲ ἀνερχόμεθα· οὐκοῦν ὥσπερ ἐπὶ κλίμακος ὅπερ ἔσχατον ἦν ἐκείνῳ κατερχομένῳ, τοῦτο ἡμῖν ἀνιοῦσι γίνεται πρῶτον. Ἄλλως τε οὐδ' ἐξῆν ἑτέρως αὐτῶν ἕνεκα τῶν πραγμάτων. Τὸ μὲν γὰρ βάπτισμα γέννησις, τὸ δὲ μύρον ἐνεργείας καὶ κινήσεως ἐν ἡμῖν ἔχει λόγον· ὁ δὲ τῆς ζωῆς ἄρτος καὶ τὸ ποτήριον τῆς Εὐχαριστίας βρῶσίς ἐστι καὶ πόσις ἀληθινή. Οὐκ ἔστι δὲ κινηθῆναι ἢ ταφῆναι πρὶν γεννηθῆναι. Ἔτι δὲ τὸ μὲν βάπτισμα Θεῷ τὸν ἄνθρωπον καταλλάττει, τὸ δὲ μύρον τῶν ἐκεῖθεν ἀξιοῖ δώρων, ἡ δὲ τραπέζης δύναμις τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ αἷμα κοινὰ ποιεῖ καὶ τῷ τελουμένῳ. Ἀμήχανον

Sacris itaque mysteriis vitam sacram contineri et cohærere, libro proxime superiore demonstratum est. Quomodo autem unumquodque per se ad eam pertineat, sequitur ut indagemus. Vita in Christo non aliud est, quam conglutinari in Christo. Quo autem modo unaquæque initiatio initiatos cum Christo conglutinet, nunc explicabimus.

Licet igitur cum Christo conjungi eos qui pertransierunt omnia, per quæ ille transivit, factique sunt et perpessi omnia quæ ille. Christus itaque carne et sanguine omnis peccati expertibus conjunctus et unitus est. Cumque Deus esset ab initio, etiam hoc, quod postea factus est, divinitate affecit, humanam naturam videlicet. Tandem carnis gratia mortem quoque subivit, et in vitam sese revocavit. Oportet ergo et in carne illius consortem, et in divinitate participem, et in sepultura ac resurrectione socium esse, qui cum eodem colligari desiderat. Ideo in undam salutarem immergimur, ut illius morte moriamur et resurrectione resurgamus. Ungimur autem, ut regiæ unctioni et deitati illi consociemur. Edentes vero panem sacratissimum, et divinissimum poculum haurientes, carnis ipsius et sanguinis, quæ assumpsit, participes reddimur. Et ista via copulamur ei qui pro nobis incarnatus, et deificatus, et mortuus est, et resurrexit. Quid igitur? num et eumdem cum illo ordinem tenemus? Nihil minus, sed ubi ille desiit, nos incipimus, et a quibus ille incepit, in ea nos desinimus. Descendit enim ut nos ascendamus, et cum eadem sit via proposita, illius negotium descensus fuit, nostrum ascensus est. Itaque ut in scalis, quod illi descendenti extremum erat, hoc nobis ascendentibus primum est. Deinde aliter etiam propter ipsarum rerum conditionem non licet. Baptismus enim est generatio, sive ortus. Unguentum, sive chrisma actionis et motionis rationem habet. Panis autem vitæ, et poculum Eucharistiæ, verus est cibus, et verus potus [68]. Atqui non datur motu cieri aut ali, priusquam natus sis. Adhæc baptismus hominem cum Deo in gratiam restituit; unguentum donis illic repositis dignum efficit;

[68] Joan. VI, 56.

virtus sacræ mensæ etiam carnem et sanguinem Christi cum initio communicat. Est autem impossibile, ante reconciliationem cum amicis habere consuetudinem, et ea promereri præmia quæ ipsorum sunt propria, malignosque et peccatis subditos de carne comedere, et de sanguine bibere eorum, qui nullo delicti genere implicantur. Quocirca primum lavamur, postea ungimur: ita jam mundos et suaveolentes mensa excipit.

Et hæc quidem hactenus. Jam de singulis mysteriis docere pergamus, quam utilitatem sacræ vitæ apportent. Ac primum de baptismo, quænam ad isthanc vitam commoda inde progigni queant.

Est igitur baptizari idipsum, quod secundum Christum nasci, ipsamque essentiam et substantiam accipere, cum antea nihil fueris: id quod multis e locis perspicere licet. Principio ex ordine ipso; hoc enim est primum mysteriorum, quo consecramur, et hoc ante alia Christianos in vitam novam introducit. Deinde et ipsis nominibus, quibus id appellitamus. Postremo ex ejus cæremoniis et precibus, quæ in eo conferendo usurpantur.

Ordo igitur ab initio hic est, ablui primum, post inungi, atque ita demum sacratis epulis accumbere; quod profecto evidens argumentum est, et principium vitæ ac fundamentum, et præstructiones hujusmodi penes lavacrum esse: siquidem et Christus cum iis omnibus quæ nostri causa toleravit, quoniam et baptismo lustrari oportebat, cum primo loco non detrectavit. Nomina autem quorsum tandem alio spectare possint? Generationem, et regenerationem et reformationem, et sigillum, sive signaculum nuncupamus; præterea baptisma, seu immersionem, indumentum, unctionem, donum, et illuminationem, et lavacrum: quæ omnia hoc unum valent et volunt, his qui secundum Deum sunt et vivunt, initiationem istam essentiæ primordium esse. « Generatio » quidem non aliud, quam istud ipsum haud absurde videtur significare. Similiter « regeneratio, » et « reformatio » tantum hoc significant, nunc demum natos formatosque, alios quoque natos fuisse, et forma perdita, nunc ista altera generatione ad pristinam speciem formamque revertisse: quemadmodum cum materiæ statuæ alicujus formam amissam statuarius reponit, imaginem regenerat et reformat: siquidem et hoc ipsum, quodcunque tandem in nobis est baptismatis opus, species quædam et forma est; imaginem enim quamdam in animabus nostris depingit et insculpit, formamque inserit, morti et resurrectioni Salvatoris conformes efficiens. Hinc « sigillum, » sive « signaculum » quoque dicitur, quando nos ad regiam effigiem et ad beatam illam speciem fingit. Species autem materiam complexa, informem de cætero esse non patitur. Insuper « indumenti, » et « baptismatis, » seu « immersionis » nomine afficimus hoc mysterium; diciturque qui initiatus est, et indutus, et baptizatus,

δὲ πρὶν καταλλάχθαι μετὰ τῶν φίλων ἐστάναι, καὶ ὧν ἐκεῖνοις προσῆκεν ἀξιοῦσθαι χαρίτων, καὶ τῷ πονηρῷ καὶ ταῖς ἁμαρτίαις ὑποκειμένους αἵματος πιεῖν καὶ σαρκὸς φαγεῖν τῶν ἀναμαρτήτων. Διὰ ταῦτα λούμεθα πρῶτον, εἶτα χριόμεθα, καὶ ὧδε καθαροὺς καὶ εὐώδεις ἡ τράπεζα δέχεται.

Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Περὶ δὲ τῶν μυστηρίων ἑκάστου σκοπῶμεν ἔτι, τίνα συντέλειαν τῷ ἱερῷ παρέχεται βίῳ, καὶ περὶ τοῦ βαπτίσματος πρώτου, ὅσα γ' εἰς τὴν ζωὴν ταύτην δύναται φέρειν.

Ἔστι τοίνυν τὸ βαπτισθῆναι αὐτὸ τὸ κατὰ Χριστὸν γεννηθῆναι καὶ λαβεῖν αὐτὸ τὸ εἶναι καὶ ὑποστῆναι μηδὲν ὄντας. Τοῦτο δὲ καταμαθεῖν ἔστι πολλαχόθεν. Πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς τάξεως αὐτῆς, ὅτι τοῦτο πρῶτον μυούμεθα μυστηρίων, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων τοῦτο Χριστιανοὺς εἰς τὴν καινὴν εἰσάγει ζωήν, δεύτερον τῶν ὀνομάτων, ὅθεν αὐτὸ καλοῦμεν, καὶ τρίτον τῶν ἐπ' αὐτῷ τελουμένων καὶ ᾀδομένων.

Ἡ μὲν οὖν τάξις ἄνωθεν αὕτη, λούσασθαι πρῶτον, εἶτα μύρῳ χρισμένους εἰς τὴν τράπεζαν ἀφικέσθαι τὴν ἱεράν· ὃ δὴ τεκμήριόν ἐστιν ἐναργὲς, τοῦ τε ἀρχὴν βίου καὶ ζωῆς βάθρον καὶ τοιαύτας ὑποθέσεις τὸ λουτρὸν εἶναι, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς αὐτὸς, μεθ' ὧν ὑπὲρ ἡμῶν ἠνέσχετο πάντων, καὶ βαπτισθῆναι ἠξίωσαν τοῦτο δέχεται πρὸ τῶν ἄλλων. Τὰ δὲ ὀνόματα πρὸς τί ἂν ἄλλο δύναιτο φέρειν; Γέννησιν καὶ ἀναγέννησιν καὶ ἀνάπλασιν καὶ σφραγῖδα αὐτὸ καλοῦμεν, ἔτι δὲ βάπτισμα καὶ ἔνδυμα καὶ χρίσμα, καὶ χάρισμα καὶ φώτισμα καὶ λουτρόν· ἃ δὴ πάντα τὸν ἕνα τοῦτον δύναται λόγον, τοῖς κατὰ Θεὸν οὖσι καὶ ζῶσιν ἀρχὴν εἶναι τοῦ εἶναι τὴν τελετήν. Ἡ μὲν οὖν γέννησις ἐπιεικῶς οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο δοκεῖ σημαίνειν· καὶ ἡ ἀναγέννησις καὶ ἡ ἀνάπλασις ἐκεῖνο προσσημαίνουσι μόνον, τοὺς γεννωμένους καὶ πλαττομένους καὶ ἄλλοτε γεννηθῆναι καὶ ἀπολέσαντας τὴν μορφὴν νῦν δευτέρᾳ γεννήσει πρὸς τὸ πρῶτον εἶδος αὖθις ἐπανιέναι, καθάπερ ἀνδριάντος ὧν τὸ εἶδος ἀπολωλεκότος ἀποδιδοὺς ὁ τεχνίτης ἀναγεννᾷ τὴν εἰκόνα καὶ ἀναπλάττει, ἐπεὶ καὶ αὐτὸ, ὅ τί ποτέ ἐστιν ἐν ἡμῖν τὸ τοῦ βαπτίσματος ἔργον, εἶδός ἐστι καὶ μορφή. Καὶ γάρ τινα εἰκόνα ἐγγράφει καὶ μορφὴν ἐντίθησι ταῖς ψυχαῖς συμμόρφους ἀπεργαζόμενον τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος, ὑπὲρ οὗ καὶ σφραγὶς καλεῖται πρὸς τὴν βασίλειον πλάττουσα εἰκόνα καὶ τὸ μακάριον εἶδος. Ὅτι δὲ τὸ εἶδος τὴν ὕλην περιβάλλει καὶ ἀφανίζει τὴν ἀμορφίαν, αὐτὸ ἔνδυμα καλοῦμεν καὶ βάπτισμα τὸ μυστήριον. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος, τὸ ἔνδυμα καὶ τὴν σφραγῖδα πρὸς τοῦτο φέρειν, νῦν μὲν ἐγγεγράφθαι καὶ μεμορφῶσθαί φησι τὸν Χριστὸν, νῦν δὲ περιτεθῆναι Χριστιανοῖς καθάπερ ἱμάτιον· ἐνδεδύσθαι λέγεται ὁ μεμυημένος καὶ βεβαπτίσθαι, τὸ μὲν Γαλάταις γράφων, « Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, » καὶ, « Ἰησοῦς Χριστὸς

προεγράφη ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος· » τὸ δὲ Κορινθίοις, « Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. » Καὶ γὰρ χρυσὸς καὶ ἄργυρος καὶ χαλκὸς, ἕως μὲν τῷ πυρὶ ταχεῖ διαῤῥεῖ, γυμνὴν παρέχει τὴν ὕλην ὁρᾶν· ὅθεν καὶ χρυσὸς μόνον ἢ χαλκὸς αὐτὸ τοῦτο καλεῖται τὸ τῆς ὕλης ὄνομα. Ἐπειδὰν δὲ ὑπὸ τῶν τυποούντων στδήρων εἰς τὸ εἶδος συνελαθῇ, οὐκέτι μὲν ἡ ὕλη, τὸ δὲ εἶδος φθάνον, καθάπερ τὰ ἱμάτια πρὸ τῶν σωμάτων ἅπασι τοῖς ὁρῶσιν, ὅθεν καὶ ὀνόματος ἴδίου τινὸς τυγχάνει· ἀνδριὰς γὰρ ἢ δακτύλιος ἢ ὁτιοῦν τῶν τοιούτων, ἃ τὴν μὲν ὕλην οὐκέτι, τὸ εἶδος δὲ μόνον σημαίνει καὶ τὴν μορφήν. Ἴσως δὲ διὰ ταῦτα καὶ ὀνομαστήριός ἐστιν ἡ σωτήριος τοῦ βαπτίσματος ἡμέρα Χριστιανοῖς, ὅτι τηνικαῦτα πλαττόμεθα καὶ τυποῦμεθα, καὶ εἶδος καὶ ὅρον ἡ ἀνείδεος καὶ ἀόριστος ἡμῶν λαμβάνει ζωή. Ἄλλως τε τῷ γινώσκοντι τὰ ἴδια τότε γινωσκόμενοι καὶ ᾗ φησι Παῦλος, « Γνόντες Θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ, » τὴν σημαντικὴν φωνὴν τὴν ἐπωνυμίαν κατὰ ταύτην ἀκούομεν τὴν ἡμέραν, ὡς ἂν τότε γινωσκόμενοι καθαρῶς· τὸ γὰρ τῷ Θεῷ γνωσθῆναι τοῦτό ἐστι ὡς ἀληθῶς γνώριμον εἶναι. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ τῶν μηδὲν κοινὸν πρὸς τὴν ζωὴν ταύτην ἐχόντων ὁ Δαβὶδ εἶπεν, « Οὐ μὴ μνησθῶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν διὰ χειλέων μου· » ἄγνωστοι γὰρ καὶ ἀφανεῖς, οἱ τοῦ φωτὸς ἐκείνου πόῤῥω κατέστησαν ἑαυτούς. Οὔτε γὰρ τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ φωτὸς χωρὶς τῶν ὁρᾶσθαι δυναμένων γένοιτ' ἂν οὐδὲν φανερὸν οὔτε τῷ Θεῷ γνώριμον, ᾧ μὴ δέξασθαι συνέβη τὴν ἐκεῖθεν ἀκτῖνα. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι μηδὲ ἔστιν ὅλως τῇ ἀληθείᾳ, ὃ μὴ δῆλον ἐκείνῳ γίνεται τῷ φωτί· καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον « Ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ, » καὶ αὖθις τῶν παρθένων τὰς μωρὰς οὐκ εἰδέναι λέγει.

A sive immersus. Significans vero Paulus, « indumentum » et « sigillum » eodem spectare, nunc quidem Christianis inscriptum et formatum, nunc quasi vestimentum circumdatum esse affirmat. Nam Galatis ita scribit : « Filioli, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis [49], » et : « Quicunque in Christo baptizati estis, Christum induistis [50]. » Etenim aurum, argentum et æs, donec igne colliquefacta fluant, materiam intuentibus nudam exhibent : unde et aurum tantummodo, aut argentum, aut æs ea ipsa materia nominatur. Ubi vero instrumento ferreo ad formam recipiendam compulsum fuerit, non jam materia, sed forma prius apparet, sicut vestes prius, quam corpora videntibus occurrunt. Ex quo etiam nomen B aliquod proprium adipiscitur ; statua enim, aut annulus, aut quodcunque tandem hujusmodi rerum, quæ jam non materiam, sed formam et speciem duntaxat significant, appellatur. Ac fortassis autem propterea salutaris baptismatis dies etiam Christianis est ὀνομαστήριος (id est, eo nomina baptizatis imponuntur), quoniam tunc fingimur et formamur, vitaque nostra informis et incircumscripta faciem, et terminum, ac limitem certum accipit. Insuper ab eo qui suos cognoscit tunc primum cogniti (et ut Paulus ait : « Nunc autem cum cognoveritis Deum, imo cum cogniti sitis a Deo [51] »), vocem illam significantem, cognomen nostrum illo die audimus, velut tunc plane cogniti. Deo enim cognitum esse, hoc est, vere C notum esse. Quapropter et David de his quibus cum hac sancta vita nihil est rei, « Non ero, inquit, memor nominum illorum per labia mea [52]. » Ignoti enim et obscuri sunt, qui semet a lumine illo procul removerunt. Neque enim oculis aspicere valentibus citra lumen quidquam est aspectabile, neque Deo notum, quod inde radium lucis non accepit. Causa est, quod reipsa ne est quidem omnino, quod illo lumine non manifestatur. Et hac ratione « Novit Dominus qui sunt ejus [53]. » Et rursum fatuas virgines non se novisse ait [54].

Διὰ ταῦτα τὸ βάπτισμα φώτισμα, ὅτι τὸ ἀληθινὸν εἶναι παρέχον γνωρίμους καθίστησι τῷ Θεῷ, καὶ πρὸς τὸ φῶς ἄγον ἐκεῖνο τῆς ἀφανοῦς ἀφίστησι πονηρίας. Διὰ τοῦτο καὶ λουτρὸν διότι φώτισμα· οὕτω γὰρ παρέχει τῷ φωτὶ καθαρῶς ὁμιλῆσαι πάντα μολυσμὸν, ὃς τὴν θείαν ἀκτῖνα τῶν ψυχῶν τῶν ἡμετέρων διείργει, καθάπερ τι μεσότοιχον ἐξελόν. Χάρισμα δὲ ὅτι γέννησις· τῆς γὰρ γεννήσεως τῆς ἑαυτοῦ τί ἂν τις προεισενέγκοι, ἐπεὶ καθάπερ ἐπὶ τῆς D γεννήσεως τῆς φυσικῆς ἔχει, οὐδ' αὐτὸ τὸ βούλεσθαι προεισάγομεν τῶν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἀγαθῶν, εἴ τις ἀκριβῶς ἐθέλοι σκοπεῖν; Βουλόμεθα γὰρ, ἃ καὶ ἔστιν ἐνθυμηθῆναι· ταῦτα δὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, οὐδὲ λογίσασθαι δύναιτ' ἂν πρὶν εἰς πεῖραν ἐληλυθέναι. Ἐλευθερίαν γὰρ ἀκούοντες προκειμένην καὶ βασιλείαν, εὐδαίμονά τινα λογιζόμεθα ζωὴν, ἣν ἔξεστιν ἀνθρωπίνους δέξασθαι λογισμούς· τὸ δέ ἐστι παντάπασιν ἄλλο, μεῖζον καὶ τῆς διανοίας

Idcirco baptisma « illuminatio » dicitur, quoniam verum esse præstans, notos Deo facit, et in lumen illam producens, a caliginosa improbitate sejungit. Ob id ipsum etiam « lavacrum, » quia illuminatio. Sic enim dat cum luce defæcatam ac purum habere commercium, cum omne inquinamentum, quo divinus radius ab animabus nostris excluditur, velut medium parietem diruit. « Charisma » autem, sive « donum. » Nam ad generationem spiritualem suam quid est, obsecro, quod prius quisquam confert ? Etenim haud secus quam in generatione naturali se res habet : nec ipsam quidem voluntatem bonorum e baptismo exsistentium afferimus, si quis penitius rem introspexerit. Libet enim ea quæ sunt cogitare ; ast hæc « in cor hominis non ascenderunt [55], » nec potest quispiam ea mente concipere, donec experiatur. Nam cum audimus libertatem et regnum esse proposita, vitam quamdam

[49] Galat. IV, 19. [50] Galat. III, 17. [51] Galat. IV, 9. [52] Psal. XV, 4. [53] Num. XVI, 5 ; II Tim. II, 19.
[54] Matth. XXV, 12. [55] I Cor. II, 9.

felicem cogitamus, quam animus humanus complecti queat. Atqui istud omnimodis aliud est, ingenioque ac desiderio nostro superius. « Unctio » autem sive « chrisma » appellatur, quia Christum propter nos unctum initiatis inscribit, et sigillum est, ipsum Salvatorem imprimens. Unctio enim ubique, per totam formam corporis suscipientis perfecte penetrans, et illud adaptans, ipsum unctum ex ipso expressum et signatum facit, et formam ostendit, et sigillum est revera. Docuimus porro sigillum idem quod generationem posse, sicut idem quod sigillum, indumentum et immersio. Sed quoniam donum, et illuminatio, et lavacrum eodem quo formatio generatioque pertinent, patuit, omnem baptismatis appellationem unum illud significare, nempe hoc lavacrum generationem et vitæ in Christo principium nobis esse. Utrum autem cæremoniæ, et quæ recitantur in hoc mysterio, hanc vim habeant, clarebit iis, qui initiationem istam particulatim expenderint.

Cernitur enim qui ad mysterium hoc percipiendum accedit, antequam initietur, nondum Deo reconciliatus, nondum a veteri dedecore ac turpitudine immunis. Precatur quippe initiator ante aliam cæremoniam, ut a quo occupatus est dæmone, liberetur. Nec solum alloquitur Deum pro eo, sed et ipsum catechumenum adoriens, tyrannum increpat, et flagello insectatur. Flagellum est « nomen illud super omne nomen [46]. » Tantumque abest ut vivat, et filius atque hæres sit, ut adhuc in tyranni mancipio versetur. Nam qui cum maligno rationes habet, is a Deo penitus recedit. Hoc vero est prorsus mortuum esse. Quare etiam veluti ad exanimem adhuc accedens initiator, in faciem ejus sufflat: quæ insufflatio vitæ cœlitus inferendæ tecta significatio est. Quæ sequuntur, respondent. Omnia enim sunt quasi modo procreatorum, et præsentia quæque in manibus sunt despicientium, et ad moderamen aliud translatorum. Urgetur enim e duplici mundo hunc contemnere, illum honorare; et vitæ huic quidem valedicere, illam vivere; et vitæ ducem hunc velis remisque fugere, illum quam studiosissime sequi. Igitur quia præsentia deponit, satis indicat, quorum semet nondum adhuc reconciliatus condemnet. Quia autem visa pulchriora, et a se præsentibus anteposita, ab hoc mysterio accipit, ostendit, se quod baptizatus sit, vitam laudabilem exordiri. Templum quippe ingressus, vestem deponit, et calceamenta solvit, veste et calceis, quæ ad vitam sunt necessaria, priorem vivendi rationem insinuans. Præterea ad occidentem conversus, spiritum ore emittit, vitæ in tenebris actæ indicium; manus extendit, et tanquam præsentem sibique incumbentem malignum repellit, et ceu impurum scelestumque abominatur, fœderique inimicissimo et infideli et causæ omnis exitii renuntiat, amicitiamque longe acerbissimam dissuit;

καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἡμετέρας. Χρίσμα δὲ ὅτι τὸν δι' ἡμᾶς χρισθέντα, τὸν Χριστὸν, ἐγγράφει τοῖς τελουμένοις, καὶ σφραγίς ἐστιν αὐτὸν ἐνσημαίνουσα τὸν Σωτῆρα. Τὸ γὰρ χρίσμα πανταχοῦ διὰ πάσης ἀκριβῶς τῆς μορφῆς ἀφιγμένον τοῦ σώματος τοῦ δεξαμένου καὶ προσαρμόσαν αὐτὸν ἐν αὐτῷ φέρει τὸν ἀληλιμμένον ἐνσημανθέντα, καὶ τὸ εἶδος δείκνυσι καὶ σφραγίς ἐστιν ἀτεχνῶς. Δέδεικται δὲ τοῖς εἰρημένοις, τῇ γεννήσει ταὐτὸ δύνασθαι τὴν σφραγῖδα, καθάπερ καὶ τῇ σφραγῖδι τὸ ἔνδυμα καὶ τὸ βάπτισμα. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ χάρισμα καὶ τὸ φώτισμα καὶ τὸ λοῦτρον τῇ πλάσει καὶ γεννήσει πρὸς ταὐτὸ φέρει, δῆλον ἐγένετο, πᾶσαν τοῦ βαπτίσματος ἐπωνυμίαν τὸ ἓν ἐκεῖνο σημαίνειν, ὡς ἄρα γέννησις καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς ἡμῖν ἐστιν ἀρχὴ τὸ λουτρόν. Εἰ δὲ καὶ τὰ τελούμενα καὶ λεγόμενα τοῦ μυστηρίου τούτου δύναται τὸν λόγον, φανερὸν ἂν εἴη κατὰ μέρος τὴν τελετὴν ἐπιοῦσι.

Φαίνεται γὰρ ὁ προσιὼν τῷ μυστηρίῳ πρὶν τελεσθῆναι μήπω Θεῷ κατηλλαγμένος, μήπω τῆς ἀρχαίας αἰσχύνης ἀπηλλαγμένος· εὔχεται γὰρ αὐτῷ προσιόντι, πρὶν ἄλλο τι τελέσῃ, τὴν τοῦ κατέχοντος δαίμονος ἀπαλλαγὴν ὁ τελῶν, καὶ οὐ τῷ Θεῷ περὶ αὐτοῦ διαλέγεται μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ ἐπιπεσὼν ἐπιτιμᾷ τῷ τυράννῳ καὶ ἐλαύνει μαστίζων. Ἡ δὲ μάστιξ αὐτῷ « τὸ ὄνομά ἐστι τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. » Τοσοῦτον ἀπέχει ζῶν εἶναι καὶ υἱὸς καὶ κληρονόμος, ὃς γε ἔτι τῷ τυράννῳ δουλεύει· συμβαίνει γὰρ τῷ πονηρῷ συνόντα Θεοῦ παντελῶς ἀφεστάναι, τὸ δέ ἐστι παντάπασι νεκρὸν εἶναι. Διὰ τοῦτο καὶ ὡς ἐν οὔπω ζωῆς μετειληφότος προσελθὼν ὁ τελεστὴς ἐμφυσᾷ τῷ προσώπῳ· τὸ γὰρ ἐμφύσημα ἄνωθεν ζωῆς αἴνιγμα. Καὶ τὰ ἑξῆς δὲ ἀκολούθως ἔχει· πάντα γὰρ τῶν ἄρτι καθισταμένων, καὶ τῶν μὲν παρόντων καὶ ἐν χερσὶν ὑπερορώντων, ἐπ' ἄλλα δὲ μετατιθεμένων. Ἐπείγεται γὰρ κόσμων τοῦ μὲν καταφρονῆσαι, τὸν δὲ τιμῆσαι, καὶ βίον τὸν μὲν ἀπογεγονέναι, τὸν δὲ βιῶναι, καὶ ζωῆς ἡγούμενον τὸν μὲν ἐκ παντὸς τρόπου φεύγειν, τὸν δὲ πάσῃ σπουδῇ διώκειν. Οὐκοῦν δι' ὧν μὲν ἀποτίθεται τὰ παρόντα, δῆλός ἐστιν ὧν κατεγνώκει μήπω καὶ νῦν ἀπηλλαγμένος· δι' ὧν δὲ τὰ δόξαντα καλλίω καὶ ἃ προῄρηκε τῶν παρόντων ἀπὸ τοῦ μυστηρίου τούτου λαμβάνει, δείκνυσι τῷ βαπτισθῆναι τῆς ἐπαινουμένης ἀρχόμενος ζωῆς. Τὸν γὰρ ἱερὸν εἰσελθὼν οἶκον τὸν χιτῶνα κατατίθεται καὶ τὰ ὑποδήματα ὑπολύει, τῷ ἱματίῳ καὶ τοῖς ὑποδήμασιν, ἃ πρὸς τὴν ζωὴν βοηθεῖ, τὸν πρότερον αἰνιττόμενος βίον. Ἔτι δὲ πρὸς δυσμὰς ἀποβλέπων πνεῦμα τοῦ στόματος ἀποπνεῖ, τῆς ἐν σκότει ζωῆς σημεῖον, χεῖράς τε ἐκτείνει καὶ ὡς παρόντα καὶ ἐπικείμενον τὸν πονηρὸν ἀπωθεῖται καὶ ὡς μιαρὸν καὶ βδελυροῦ καταπτύει, καὶ τὰς ἐχθίστας καὶ ἀπίστους καὶ ὀλέθρου παντὸς αἰτίας ἀρνεῖται σπονδάς καὶ τὴν φιλίαν τὴν πικρὰν παντάπασι διαλύει καὶ τὴν ἔχθραν ἐπαινεῖ. Καὶ ἐπεὶ φύγοι τὸ σκότος, ἐπὶ

[46] Philipp. II, 9.

τὴν ἡμέραν τρέχει καὶ πρὸς τὴν ἕω στραφεὶς ζητεῖ τὸν ἥλιον, καὶ λυθεὶς τῶν τοῦ τυράννου χειρῶν τὸν βασιλέα προσκυνεῖ, καὶ τοῦ νόθου καταγνοὺς τὸν γνήσιον ἐπιγινώσκει Δεσπότην, καὶ εὔχεται ὑποταγῆσεσθαι αὐτῷ καὶ δουλεύσειν ὅλῃ ψυχῇ καὶ πρό γε τούτων ὡς Θεὸν εἰς αὐτὸν πιστεύειν καὶ ἃ περὶ αὐτοῦ προσῆκε γινώσκειν. Καὶ τοῦτο γὰρ ἀρχὴ τῆς μακαρίας ζωῆς, ἡ ἀληθὴς περὶ Θεοῦ γνῶσις· « Τὸ γὰρ ἐπίστασθαί σε, φησὶ Σολομών, ῥίζα ἀθανασίας, » ὥσπερ τὸ ἀγνοῆσαι τὸν Θεὸν τὸν θάνατον εἰσήνεγκεν ἐξ ἀρχῆς. Ἐπεὶ γὰρ ὁ Ἀδὰμ τὴν θείαν ἀγνοήσας φιλανθρωπίαν βάσκανον εἶναι ᾠήθη τὸν ἀγαθὸν, καὶ τῆς σοφίας ἐπιλαθόμενος λαθεῖν ἐνόμισε τὸν σοφὸν, τῷ δραπέτῃ προσετέθη τὸν Δεσπότην περῃδών, καὶ διὰ τοῦτο τοῦ παραδείσου τε ἀπηλάθη καὶ τὴν ζωὴν ἀφῃρέθη καὶ ὠδυνήθη καὶ ἀπέθανεν· ὅθεν τῷ πρὸς τὴν ζωὴν ἐπειγομένῳ καὶ τὸν Θεὸν ἡγεῖσθαι τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν πᾶσα ἀνάγκη.

Καὶ τὸ γυμνωθῆναι δὲ καθάπαξ καὶ τὸν τελευταῖον καταθέσθαι χιτῶνα δείκνυμεν ἅρτι τῆς εἰς τὸν παράδεισον φερούσης ἁπτόμενοι καὶ τὴν ἐνταῦθα ζωήν. Ὁ μὲν γὰρ Ἀδὰμ ἀπὸ τῆς εὐδαίμονος ἐκείνης περιβολῆς ἐπὶ τὴν γύμνωσιν ἐλθὼν, ἀπὸ ταύτης ἐπὶ τὴν ἀθλίαν ταύτην ἦκε σκευήν. Ἡμεῖς δὲ ἀπὸ τῶν δερματίνων χιτώνων ἐπὶ τὴν γύμνωσιν ἰόντες καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ βαδίζοντες μέσου δῆλοι καθέσταμεν τὴν αὐτὴν ἐπανιόντες ὁδὸν καὶ πρὸς τὸ ἱμάτιον ἐπειγόμενοι τὸ βασιλικὸν, καὶ ὅθεν καὶ δι' ὧν ἐκεῖνος κατῆλθεν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἡμεῖς ἐνθένδε ἐπανιόντες. Εἴη δ' ἂν κἀκείνου σημεῖον τὸ γυμνωθῆναι, τοῦ νῦν καθαρῶς τῷ ἀληθινῷ φωτὶ προσιέναι μηδὲν ἐπιφερομένους· ὅθεν ἡ σκιὰ τοῦ θανάτου, καὶ ἃ τὴν μακαρίαν ἀκτῖνα τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρωπίνων ἀποτειχίζει, καθάπερ τὰ ἱμάτια τειχίον τί ἐστι μεταξὺ τοῦ φωτὸς τούτου καὶ τῶν σωμάτων.

Καὶ μὴν καὶ ἡ τοῦ ἐλαίου χρῖσις γένοιτο μὲν ἂν καὶ ἄλλου τινὸς σημεῖον, καὶ πρὸς τοῦτο δὲ δύναται φέρειν. Ἐννοῶμεν γὰρ τὴν Ἰακὼβ στήλην, ἣν τῷ ἐλαίῳ χρίσας προσήνεγκε τῷ Θεῷ, καὶ τοὺς βασιλέας καὶ τοὺς ἱερέας αὐτῷ τούτῳ τῷ κοινῷ καὶ τῷ Θεῷ καθιερουμένους, οἳ σφισι μὲν αὐτοῖς οὐδαμῶς, τῷ Θεῷ δὲ καὶ τῇ πολιτείᾳ ζῶσι, πρὸς ἣν ἐτάχθησαν. Καὶ ἡμεῖς γὰρ τῆς οἰκείας ζωῆς καὶ ἡμῶν αὐτῶν ἐξιστάμεθα τῷ Θεῷ· τόδε ἐστὶ τὸ παλαιὸν ἀποβαλόντας εἶδος ὁμοίους αὐτῷ γενέσθαι, καὶ τὸ σύμβολον οἰκεῖον καὶ τῇ τῶν Χριστιανῶν ἐπωνυμίᾳ πάνυ προσῆκον. Χριόμεθα γὰρ, καὶ ᾧ ζητοῦμεν ἐοικέναι, Χριστός ἐστι τῇ θεότητι τὴν ἀνθρωπότητα χρίσας, ἐπεὶ καὶ αὐτοῦ τοῦ χρίσματος αὐτῷ κοινωνοῦμεν· καὶ γὰρ τοῦ χρίσματος ἐκείνου τοῦτο τὸ χρίσμα σημεῖον, καὶ δείκνυσιν ὁ τελῶν, δι' ὧν ἐπάδει χριομένῳ τῷ τελουμένῳ. Ταῦτα γάρ ἐστιν ἐκεῖνα, δι' ὧν ὁ Δαβὶδ τὴν χρίσιν ἐκείνην ἐμήνυσε καὶ τὴν βασιλείαν· ὁ μὲν γὰρ ἱερεὺς, « Χρίεται, φησὶν, οὗτος (τὸν τελούμενον λέγων) ἔλαιον ἀγαλλιάσεως· » ὁ δὲ Δαβὶδ, « Ἔχρισέ σε (φησὶν πρὸς τὸν Σωτῆρα), ὁ Θεὸς ὁ

et odium amplectitur ; et e tenebris ad diem procurrit ; atque ad orientem respiciens, solem quærit ; expeditusque e tyranni manibus, regem adorat, et contempto spurio, legitimum Dominum agnoscit, illi subjici et tota anima servire optat : et ante hæc in eum, ut in Deum credere. Et ad eum pertinentia cognoscit. Nam et hoc beatæ vitæ initium est, vera de Deo cognitio. « Scire enim justitiam tuam et virtutem tuam, ait Salomon, radix immortalitatis [87] ; » sicut ignorare Deum, mortem invexit a principio. Postquam enim Adamus divinam benignitatem ignorans, eum qui bonus est, invidum existimavit, et oblitus sapientiæ, se latere sapientem est arbitratus, Dominum despicatui ducens, fugitivo adhæsit. Atque ob id paradiso expulsus, et vita spoliatus, et doloribus cumulatus, mortem denique perpessus est. Itaque ad vitam et ad Deum properanti cognitionem de Deo præire prorsus est necessarium.

Et dum denudamur, intimamque tunicam exuimus, nos modo viam in paradisum ducentem, et quæ illic degitur vitam ingressos ostendimus. Adam enim cum a beatis illis septis in nuditatem incidisset, ab ea ad hæc miseranda gestamina devenit. Nos contra a pelliceis tunicis ad nuditatem venientes, et per idem medium incedentes, nos eodem reverti itinere, et ad regiam vestem recuperandam festinare demonstramus : et unde, et per quæ ille in hunc mundum descendit, nos hinc reverti. Sit autem et illud signum nuditatis, quod nunc pure ad verum lumen accedimus, nihil afferentes, unde umbra mortis et quæ beatum radium animarum humanarum intercipere queant ; sicut vestimenta ut murulus quidam inter lumen hoc et corpora intercedunt.

Verumenimvero olei unctio et alius rei indicium esse, et aliorsum spectare potest. Recordor enim lapidis Jacob, quem oleo delibutum obtulit Deo : et reges et sacerdotes hoc ipso, oleo inquam, populo et Deo consecratos : qui sibi quidem neutiquam, sed Deo et reipublicæ vivunt, propter quam instituti sunt. Et nos quoque a vita propria, et a nobis ipsis, Deo desciscimus. Hoc autem est pristina forma recepta, illi similes fieri, et symbolum proprium Christianorumque cognomini in primis conveniens. Ungimur enim, et cujus similitudinem concupiscimus, Christus est, qui divinitate humanam naturam unxit ; siquidem et in unctione cum ipso communicamus ; quandoquidem illius unctionis hæc unctio signum et nota est, idque initiator his quæ super initiato et uncto recitare consuevit, significat. Sunt quippe eadem illa, per quæ David unctionem Christi regnumque indicat. Sacerdos enim, « Ungitur hic, inquit, (initiatus puta) oleo exsultationis. » David autem, « Unxit te (alloquitur Salvatorem) Deus Deus

[87] Sap. xv, 3.

tuus oleo exsultationis præ participibus tuis [59], » participes vocans nos, quos propter benignitatem regni socios facit.

Hucusque igitur nondum vivimus. Signa enim sunt hæc initiando, et principia quædam, et præparationes vitæ. Postquam autem aquis coopertus ter emerserit. Trinitate super eo nominata, tunc totum quod desiderabatur accipit, et generatur, et formatur generatione et formatione diei, sicut inquit David [60], suscipitque præclarum signaculum, et omni quam quærebat felicitate potitur, fitque lux, qui nuper erat tenebræ, et subsistit, qui nihil erat, atque a Deo in familiarem et filium cooptatur, a carcere et extrema servitute ad regium thronum provectus. Hæc enim aqua aliam quidem vitam tollit, aliam efficit, et veterem hominem occidens, novum exsurgere facit. Hoc maxime intelligunt, qui reipsa experti sunt. Deinde et quæ in ipso mysterio cernuntur, hoc dant per omnia conjicere. Nam quod aquam subiens semet occultat, videtur fugere vitam, quæ hoc cœli spiritu alitur. Fugere autem vitam, hoc est emori. Rursum, quod emergit, et in aere ac luce conspicitur, vitam consectari et adipisci videtur. Propter hoc et Deum hic fabricatorem vocamus, quod isthæc vitæ primordia sunt, et fabricatio secunda, priore præstantior; imago enim exactius quam antea effingitur et statua in typum similitudinemque divinam expressius formatur. Idcirco et purius archetypum proponi nunc oportebat. Etenim qui baptizant, Deum ad sacrum fontem invocantes, non cum nomine Dei appellant, quod est Trinitati commune, nec eo satis theologice, hoc est, non perspicue et discrete divinitas indicatur: sed plenius et consummatius eum nominantes, proprietates uniuscujusque personæ celebrant.

Subest et alia causa. Etsi enim una benignitate generi nostro Trinitas salutem dedit, tamen quælibet sacrarum ὑποστάσεων proprium quiddam contulisse prædicatur. Pater enim reconciliatus est, Filius reconciliavit, Spiritus sanctus inter amicos jam ascriptis donum datus est. Et ille quidem liberavit; hic pretium factus est, quo liberati sumus; Spiritus ipsa libertas est: « Ubi enim Spiritus Domini, juxta Pauli vocem, ibi libertas [61]. » Et Pater quidem formavit, Filius reformavit; « Spiritus est qui vivificat [62]. » Nam et prima fabricatione Trinitas adumbratur. Pater nempe fingebat, Filius manus erat fingenti, Paracletus spiritus erat vitam inspiranti. Et quid ego istis immoror? In hoc divinorum operum solo Deus discretus est. Nam cum multa sint merita quibus omni ætate Deus creaturam est prosecutus, nullum invenias, quod ad Patrem solum, aut ad Filium solum, aut ad Spiritum sanctum solum referatur; sed omnia Trinitati communia sunt,

A Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου, » μετόχους λέγων ἡμᾶς, οὓς διὰ φιλανθρωπίαν κοινωνοὺς ποιεῖται τῆς βασιλείας.

Μέχρι μὲν δὴ τούτων οὔπω ζῶμεν· σημεῖα γὰρ ἐστι ταῦτα τῷ τελουμένῳ καὶ προτέλειαί τινες καὶ προπαρασκευαὶ τῆς ζωῆς. Ἐπειδὰν δὲ τῷ ὕδατι καλυφθεὶς τρισσῶς ἀναδῷ τῆς Τριάδος ἐπαδομένης, τηνικαῦτα τὸ ζητούμενον ἅπαν ὁ μεμυημένος λαμβάνει καὶ γεννᾶται καὶ πλάττεται τὴν ἡμερινὴν γέννησιν καὶ πλάσιν, ἣ Δαβὶδ εἶπε, καὶ δέχεται τὴν καλὴν σφραγῖδα καὶ πᾶσαν ἔχει τὴν ζητουμένην εὐδαιμονίαν, καὶ γίνεται φῶς σκότος ὢν πρότερον, καὶ ὑφίσταται μηδὲν ὤν, καὶ οἰκειοῦται καὶ υἱοθετεῖται Θεῷ ἀπὸ δεσμωτηρίου καὶ δουλείας τῆς ἐσχάτης ἐπὶ τὸν βασίλειον ἀγόμενος θρόνον. Τὸ γὰρ ὕδωρ τοῦτο B ζωὴν τὴν μὲν ἀπόλλυσι, τὴν δὲ ἀναδείκνυσι, καὶ τὸν μὲν παλαιὸν ἄνθρωπον ἀποκτίγει, τὸν δὲ νέον ἀνίστησι. Τοῦτο δὲ μάλιστα μὲν τοῖς πεπειραμένοις ἀπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων γίνεται δῆλον· ἔπειτα δὲ καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ μυστηρίου τοῦτο δίδωσι διὰ πάντων εἰκάζειν. Τῷ γὰρ ὑποδύντα τὸ ὕδωρ ἑαυτὸν ἀφανίσαι δοκεῖ φεύγειν τὴν ἐν τῷ ἀέρι ζωήν, τὸ δὲ φυγεῖν τὴν ζωὴν, τοῦτό ἐστιν ἀποθνήσκειν· τῷ δ' αὖθις ἀναδύντα τῷ ἀέρι καὶ τῷ φωτὶ συγγενέσθαι ζωὴν ἔοικε διώκειν καὶ τυχόντα λαβεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν δημιουργὸν ἐνταῦθα καλοῦμεν, ὅτι ζωῆς ἀρχὴ τὰ παρόντα καὶ δημιουργία δευτέρα πολλῷ τῆς προτέρας ἀμείνων. Γράφεται γὰρ ἀκριβέστερον ἢ πρότερον ἡ εἰκὼν, καὶ ἀνδριὰς εἰς σαφέστερον τὸν θεῖον C πλάττεται τύπον· διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἀρχέτυπον νῦν ἔδει καθαρώτερον προτεθῆναι. Τὸν γὰρ Θεὸν ἐπὶ τὸ λουτρὸν οἱ βαπτιζόμενοι καλοῦντες οὐ τὸ Θεοῦ ὄνομα τὸ κοινὸν τῇ Τριάδι βοῶσιν, ὅπερ οὐκ ἔστι σαφῶς καὶ διακεκριμένως θεολογούντων, ἀλλ' ἀκριβέστερον καὶ τελεώτερον τὰς ἰδιότητας ἑκάστης τῶν ὑποστάσεων ἀνυμνοῦσι.

Καὶ μὴν καὶ δι' ἐκεῖνον τὸν λόγον. Εἰ γὰρ μὴ φιλανθρωπία τὸ γένος ἔσωσεν ἡ Τριὰς, ἀλλ' ὅμως τῶν ὑποστάσεων ἑκάστη τῶν μακαρίων ἰδίαν τινὰ λέγεται συντέλειαν εἰσενέγκαι. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ D διήλλακται, ὁ δὲ Υἱὸς διήλλαξε, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φίλοις ἤδη καταστᾶσι δῶρον ἐγένετο. Καὶ ὁ μὲν ἔλυσεν, ὁ δὲ τὸ λύτρον ἦν ᾧ λελύμεθα, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐλευθερία· « Οὗ γὰρ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία, » Παύλου φωνή. Καὶ ὁ μὲν ἀνέπλασε, τῷ δὲ ἀνεπλάσθημεν, τὸ δὲ Πνεῦμά ἐστι ζωοποιοῦν· ἐπεὶ καὶ κατὰ τὴν πρώτην δημιουργίαν ἡ Τριὰς ἐν σκιαῖς ἐγράφετο. Ὁ μὲν γὰρ ἔπλαττεν, ὁ δὲ χεὶρ ἦν τῷ πλάττοντι, ὁ δὲ Παράκλητος πνεῦμα τὴν ζωὴν ἐμφυσῶντι. Καὶ τί ταῦτα λέγω; Μόνῳ γὰρ ἐνταῦθα τῶν θείων ἔργων ὁ Θεὸς διεκρίθη. Πολλῶν γὰρ ὄντων, οἷς ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος τὴν κτίσιν εὐ ἐποιήσεν ὁ Θεὸς, οὐκ ἂν εὕροις οὐδὲν, ὃ πρὸς τὸν Πατέρα ἀναφέρεται μόνον, ἢ πρὸς τὸν Υἱὸν, ἢ πρὸς τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ πάντα κοινὰ τῆς Τριάδος, ὅτι μιᾶς δυνάμεως καὶ προνοίας καὶ δημιουργίας πάντα ποιεῖ. Ἐπὶ δὲ τῆς

[59] Psal. xliv, 8. [60] Psal. cxxxiii, 16. [61] II Cor. iii, 117. [62] Joan. vi, 64.

οἰκονομίας καὶ τὸ ἡμέτερον ἀνώρθωσε γένος, καὶ τοῦτο καινὸν ἐγένετο, καὶ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν ἐβουλήθη μὲν ἡ Τριὰς κοινῇ, καὶ ὅπως ἂν γένοιτο προύνοήθη· ἐνεργεῖ δὲ οὐκέτι κοινῇ. Αὐτουργὸς γὰρ οὔτε ὁ Πατὴρ οὔτε τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ μόνος ὁ Λόγος, καὶ μόνος ὁ Μονογενὴς αἵματος ἠνέσχετο καὶ σαρκὸς καὶ ἐπλήγη καὶ ὠδυνήθη καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, δι' ὧν ἡ φύσις ἀνεβίω καὶ τὸ βάπτισμα συνέστη, ἡ καινὴ γέννησις καὶ ἀνάπλασις. Οὐκοῦν ταῖς ὑποστάσεσι διαιροῦντας ἐπὶ τοῦ θείου λουτροῦ τὸν Θεὸν ἔδει καλεῖν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν ἱερὰν πλάσιν κομιζομένους, ἢ διακεκριμένον τὸν Θεὸν ἀπέδειξε μόνη.

A quia scilicet una potestate, providentia et fabricatione efficit omnia. In œconomia autem, qua genus humanum instauravit, etiam ista novitas contigit, et salutem meam voluit quidem Trinitas communiter, et ut restitueretur providit; non tamen etiam communiter eam operata est. Per se enim nec Pater, nec Spiritus, sed solum Verbum et solus Unigenitus operatus est, qui carnem sanguinemque assumere dignatus est, verbera, cruciatus, mortem excepit, et resurrexit, per quæ natura revixit, et quibus baptisma, nova generatio et reformatio constituta est. Itaque personis distinctum Deum in divino lavacro appellare oportebat (in nomine scilicet Patris, et Filii et Spiritus sancti) eos, qui sacram formationem, quæ sola Deum discretum ostendit, reportarent.

Τί οὖν μὴ καὶ τὴν οἰκονομίαν καὶ μάλιστα ταύτην ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος ἀνυμνοῦμεν; Πάνυ μὲν οὖν οὐ δι' ὧν λέγομεν, ἀλλὰ δι' ὧν πράττομεν. Τὸ γὰρ καταδύντα τρισσῶς ἀναδῦναι, τίς οὐκ οἶδεν ὅτι τὸν τριήμερον θάνατον τοῦ Σωτῆρος εἰσάγει καὶ τὴν ἀνάστασιν, ἃ τέλος ἐστὶ τῆς ὅλης οἰκονομίας; Καὶ οὐ μάτην, οἶμαι, τὴν μὲν θεολογίαν βοῶμεν, τὴν δὲ οἰκονομίαν ἐπὶ τῶν ἔργων ἐπιδεικνύμεθα σιωπῇ. Τὸ μὲν γὰρ ἦν ἀπ' ἀρχῆς καὶ εἰς γνῶσιν ἀνθρώποις διὰ τῆς φωνῆς ἀφίκετο μόνης, τὸ δὲ ἐγένετο καὶ ὡράθη τοῖς τῶν ἀνθρώπων ὀφθαλμοῖς, ἁφῆς ἠνέσχετο καὶ χειρῶν· ὅθεν ὁ μακάριος Ἰωάννης καὶ ἄμφω ταῦτα τοῦτο κἀκεῖνο περὶ τοῦ διπλοῦ Σωτῆρος γινώσκων εἶπε μέν· « Ὃ ἦν ἀπαρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, » ἐπήγαγε δέ· « Ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς. » Ἔτι δὲ τὴν μὲν θεολογίαν πιστεῦσαι δεῖ μόνον, καὶ ἡ ἐπίδειξις τῆς πίστεως ἐπὶ τῆς φωνῆς (ἃ γὰρ εἰς δικαιοσύνην, φησὶ, πιστεύομεν τῇ καρδίᾳ, ταῦτα τῷ στόματι ὁμολογοῦμεν εἰς σωτηρίαν), τὴν δὲ οἰκονομίαν καὶ μιμήσασθαι καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων δεῖξαι πᾶσα ἀνάγκη· δεῖ γάρ, φησὶν, ἐξακολουθῆσαι τοῖς ἴχνεσι τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος καὶ ἀναστάντος.

B Quid ergo? num etiam œconomiam et maxime in baptismate laudamus? Nos vero laudamus, non per ea quæ dicimus, sed quæ facimus. Trinam enim immersionem et emersionem, quis non videt triduanam Salvatoris mortem et resurrectionem, quæ totius œconomiæ finis est, exhibere, oculisque subjicere? Nec temere, opinor, quod theologicum est voce edimus; œconomiam autem rebus cum silentio exprimimus. Illud enim erat ab initio, et per vocem tantummodo in hominum notitiam intelligentiamque penetravit; hoc factum, et humanis oculis conspectum, et manibus contrectatum est. Unde et beatus Joannes ambo hæc, hoc et illud de Salvatore gemino cognoscens, dixit quidem: « Quod erat ab initio, quod audivimus, » subjunxit tamen: « Quod vidimus oculis nostris, et manus nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ [61]. » Præterea theologicum illud credere tantum oportet, et probatio fidei in voce consistit (« Quæ enim, inquit Paulus, corde ad justitiam credimus, ea ore ad salutem confitemur [62] »), œconomia autem et imitanda omnino et operibus demonstranda est. Ejus enim vestigia sequi oportet, qui pro nobis mortuus est et resurrexit [63].

C

Διὰ ταῦτα τοίνυν ἡ μὲν Τριὰς ἐπὶ τῆς φωνῆς, τὸ δὲ πάθος καὶ τὸν θάνατον διὰ τοῦ ὕδατος ἐν τῷ σώματι γράφομεν, τυποῦντες ἡμᾶς αὐτοὺς εἰς τὸ μακάριον εἶδος ἐκεῖνο καὶ τὴν μορφήν. Οὐκ ἄδηλον μὲν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι πανταχόθεν τῶν περὶ τὸ βάπτισμα θεωρουμένων ἀπό τε τῆς τάξεως αὐτῆς τῶν τε ὀνομάτων, ὅθεν αὐτὸ καλοῦμεν, ἀπό τε τῶν ἐπ' αὐτῷ τελουμένων καὶ ᾀδομένων ἐκεῖνο γινώσκομεν, τὴν ἐν τῷ Χριστῷ ζωὴν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαμβάνειν. Τί δέ ἐστιν αὐτὸ τὸ εἶναι τὴν ζωήν, λοιπὸν ἂν εἴη σκοπεῖν. Ἐπεὶ γὰρ τὰ μὲν ἀπολλύμεθα, τὰ δὲ γινόμεθα, καὶ τὰ μὲν ῥίπτομεν, τὰ δὲ σῴζομεν, εἰ τί ἐστιν ἑκάτερον τούτων γένοιτο δῆλον, δῆλόν ἂν εἴη τί ἐστιν αὐτὸ τὸ « κατὰ Χριστὸν ὑποστῆναι. » Ἔστι τοίνυν τὸ μὲν ἁμαρτία, τὸ δὲ δικαιοσύνη, καὶ τὸ μὲν ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, τὸ δὲ ὁ καινός. Μᾶλλον δὲ ἀκριβέστερον ἔτι περὶ τούτων σκοπῶμεν.

D Idcirco Trinitas quidem in voce est; passionem autem et mortem per aquam repræsentamus, nos ipsos ad beatam illam speciem atque formam informantes. Ex dictis itaque patet, nos undique ex his quæ circa baptismum considerantur, et ex ordine ipso, et ex vocabulis, quibus afficitur, et ex cæremoniis, et verbis quæ in eo administrando adhibentur, illud discere, vitam in Christo a lavacro essentiæ suæ principium capere. Quid autem sit ipsum hoc, esse vitam, deinceps exsequamur. Quoniam enim alia perdimus, alia fimus, et alia projicimus, alia servamus, si constabit quid utrumque horum sit, constabit etiam, quid sit ipsum hoc, « secundum Christum subsistere. » Est igitur illud quidem peccatum, hoc justitia; et illud vetus homo, hoc novus. Sed accuratius hæc dispiciamus.

[61] I Joan. I, 1. [62] Rom. X, 10. [63] I Petr. II, 21.

Cum peccatum duplex sit, et in utrumque cadat, hoc est, et aliud in actione, aliud in habitu versatur et hæreat, actio ipsa aliquando non adest, neque manet, sed simul ac patrata est, esse desiuit, sicut telum mox ut vibratum est, præteriit. Reliquit autem vulnus peccatum actionis his qui illud operati sunt, et vestigium improbitatis, confusionem et reatum pœnæ. Habitus autem a perversis actionibus, veluti morbus quidam, corrupta voluntate animabus inditus, stabilis est, et vinculis insolubilibus animam astringit, sensusque et cogitata in servitutem redigit, et captos tractat ut qui pessime in actiones sceleratissimas eos inducens, per quas ipse conflatus est, et quas semper parit, generatus et generans secundum idem, et in orbem quodammodo; unde nullus peccandi finis, dum habitus actiones producit, accessione autem actionum habitus augescit: et ita utrisque malis invicem perpetuo progredientibus, peccatum vivit, ego vero mortuus sum: siquidem non heri, nec nuper peccatum cepit initium, sed ex quo nati sumus. Mox enim ut Adamus maligno sua concredidit, bonumque Dominum contempsit, et voluntate distortus ac perversus est, et anima sanitatem illam ac bonum habitum perdidit, etiam corpus eadem via incessit, seque illi accommodans, sicut instrumentum in manu artificis, simul perversum est. Anima namque cum corpore propter arctissimam conjunctionem conspirat. Signum hujus rei: rubescit enim corpus cum illam pudet, et cum illa angoribus obsidetur, contabescit. Procedente autem natura, et genere nostro a primo illo corpore latius se diffundente ac propagante per corpora posterorum, etiam pravitas, velut quidpiam naturale, dicta est.

Quia vero corpus non solum ex animæ motibus simul afficitur, sed et suos cum ea communicat (gaudet enim simul anima, et simul dolet: et temperantes quidam sunt atque ingenui, quia corpus sic est affectum et natum), ideo sequebatur, etiam uniuscujusque animam primi Adami vitiositatem pro hæreditate adire, ab anima quidem illius ad corpus, a corpore autem illius ad posterorum corpora, et ab ipsis corporibus ad animas dimanantem. Et sic est vetus homo, quem cum, ut vitiositatis seminarium, a primis parentibus acceperimus, et cum eo in lucem simus editi, nullum diem peccato purum vidimus, nec a pravitate liberi unquam spiravimus, sed ut Propheta ait, « alienati sumus a vulva, erravimus ab utero [1], » nec infelici illo patrimonio, peccato videlicet, ab auctoribus generis nostri ad nos propagato, nec hæreditate malorum contenti fulmus, sed adeo vitiis nos insuper inservimus, et infandas divitias exaggeravimus, ut posterioribus priora obruerimus, imitatoresque ipsis exemplaribus multo deteriores evaserimus. Et quod maximum est omnium,

Τῆς ἁμαρτίας διττῆς οὔσης καὶ εἰς ἄμφω χωρούσης, καὶ τῆς μὲν ἐν ταῖς ἐνεργείαις γενομένης, τῆς δὲ ἐν τῇ ἕξει συνισταμένης, ἡ ἐνέργεια αὐτὴ μὲν οὐ πάρεστιν ἐνίοτε, οὐδὲ μένει, ἀλλ' εὐθύς τε ἐγένετο καὶ οὐκ ἔστι, καθάπερ βέλος ἅμα τῷ πλῆξαι παρελθόν· καταλείπει δὲ τὸ τραῦμα τοῖς εἰργασμένοις, τοὺς τύπους τῆς κακίας καὶ τὴν αἰσχύνην καὶ τὸ ὑπόχρεως εἶναι δίκης. Ἡ δὲ ἕξις ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἐνεργειῶν, καθάπερ νόσος ἐκ διεφθαρμένης διαίτης ταῖς ψυχαῖς ἐντεθεῖσα, μόνιμός ἐστι καὶ δεσμοῖς ἀλύτοις τὴν ψυχὴν καταδεῖ, καὶ δουλοῦται τὸ φρόνημα, καὶ τὰ πάντων κάκιστα ἐργάζεται, τοὺς ἑλκύσας εἰς τὰς πονηροτάτας ἐνεργείας ἐνάγουσα, δι' ὧν συνέστη καὶ ἃς ἑκάστοτε τίκτει, γεννωμένη καὶ γεννῶσα κατὰ ταὐτὸν ὥσπερ ἐν κύκλῳ. Ὅθεν συνέβαινε τὴν ἁμαρτίαν ἀτελεύτητον εἶναι, τῆς ἕξεως μὲν τὰς ἐνεργείας ἀπογεννώσης, τῇ προσθήκῃ δὲ τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἕξεως ἐπιδιδούσης· καὶ οὕτω δ' ἀλλήλων τῶν κακῶν ἀμφοτέρων ἀεὶ προχωρούντων ἡ μὲν ἁμαρτία ἔζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον, ἐπεὶ μηδὲ χθὲς καὶ πρώην ἤρξατο τὸ κακόν, ἀλλ' ἐξ οὗ γεγόναμεν. Ἀφ' οὗ γὰρ τῷ πονηρῷ πιστεύσας ὁ Ἀδὰμ τὰ ἑαυτοῦ τὸν Δεσπότην περιεῖδε τὸν ἀγαθὸν καὶ τὴν γνώμην διεστράφη, καὶ ἡ ψυχὴ τὴν ὑγείαν ἐκείνην ἀπώλεσε καὶ τὴν εὐεξίαν, ἐξ ἐκείνου καὶ τὸ σῶμα συνέδη τῇ ψυχῇ καὶ ἥρμοσε, καὶ συνδιεστράφη καθάπερ ὄργανον τῇ τοῦ τεχνίτου χειρί. Κοινωνεῖ γὰρ ἡ ψυχὴ τῷ σώματι τῶν παθῶν τῷ ἄκρως ἡνῶσθαι· σημεῖον δέ· καὶ γὰρ ἐρυθριᾷ μὲν αἰσχυνομένης τὸ σῶμα, τήκεται δὲ φροντίσι τῆς ψυχῆς πολιορκουμένης. Ἐπεὶ δὲ ἡ φύσις ἐχώρει καὶ προῆει τὸ γένος ἀπὸ τοῦ πρώτου σώματος ἐκείνου προβαῖνον, διεδίδη καθάπερ ἄλλο τι τῶν φυσικῶν τοῖς ἐξ ἐκείνου σώμασι καὶ ἡ πονηρία.

Ἐπεὶ δὲ οὐ παραπολαύει μόνον τὸ σῶμα τῶν τῆς ψυχῆς παθῶν, ἀλλὰ καὶ μεταδίδωσι τῶν αὐτοῦ (καὶ χαίρει γὰρ ἡ ψυχὴ καὶ ἄχθεται, καὶ σωφρονικοί τινές εἰσι καὶ ἐλευθέριοι τῷ διακεῖσθαι ὡδὶ τὸ σῶμα), διὰ τοῦτο ἀκόλουθον ἦν, καὶ τὴν ἑκάστου ψυχὴν τὴν τοῦ πρώτου Ἀδὰμ κληρονομῆσαι κακίας, ἀπὸ μὲν τῆς ψυχῆς ἐκείνου πρὸς τὸ σῶμα δοθείσης, ἀπὸ δὲ τοῦ σώματος τοῖς ἐξ ἐκείνου σώμασιν, ἀπὸ δ' αὐτῶν σωμάτων ἐπὶ τὰς ψυχὰς ἐρχομένης. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, ὃν σπέρμα κακίας ἀπὸ τῶν προγόνων λαβόντες ἅμα τῷ φῦναι οὐδὲ μίαν ἡμέραν καθαρὰν εἴδομεν ἁμαρτίας, οὐδ' ἀνεπνεύσαμεν ἐλεύθεροι πονηρίας, ἀλλ', ὅ φησιν ὁ Προφήτης, « ἀπηλλοτριώθημεν ἀπὸ μήτρας, ἐπλανήθημεν ἀπὸ γαστρός, » οὐ μέχρι τοῦ δυστυχοῦς ἐκείνου κλήρου στάντες τῆς προγονικῆς ἁμαρτίας, οὐδ' οἷς ἐκληρονομήσαμεν ἀγαπήσαντες κακοῖς, ἀλλ' οὕτω σφόδρα τῇ κακίᾳ προσθέντες καὶ τὸν πονηρὸν αὐξήσαντες πλοῦτον, ὥστε τοῖς δευτέροις ἀποκρύψαι τὰ πρότερα καὶ τῶν παραδειγμάτων πολλῷ χείρους τοὺς μιμησαμένους ἀναδειχθῆναι. Καὶ τὸ μέγιστον ἁπάντων, οὐ γάρ τις ἐγένετο μεταξὺ διακωχὴ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ

[1] Psal. LVII, 3 sec. LXX.

συνεχῶς ἡ νόσος ἐχώρει· ἴσως δὲ καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον ἀμήχανον ἦν, τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων αὐτὸ ἑαυτῷ πρὸς θεραπείαν ἀρκέσαι, μήτε, γεγευσμένον σχεδὸν οὐδὲ πώποτε τῆς ἐλευθερίας, μήτε ἐπεὶ μὴ ἐπεπείρατο, δυνάμενον εἰς πόθον ἐλθεῖν καὶ τυχεῖν ἐθελῆσαι καὶ κατὰ τῆς τυραννίδος διαναστῆναι. Τούτων τῶν χαλεπωτάτων δεσμῶν, ταύτης τῆς δίκης, τῆς νόσου, τοῦ θανάτου τὸ λουτρὸν ἀπαλλάττει, οὕτω μὲν ῥᾳδίως, ὡς μηδὲ χρόνου δεηθῆναι, οὕτω δὲ παντάπασι καὶ τελείως. ὥστε μηδὲ ἴχνος λειφθῆναι, καὶ οὐ πονηρίας ἀπαλλάττει μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐναντίαν ἕξιν παρέχει. Αὐτὸς γὰρ ὁ Δεσπότης δι' ὧν ἀπέθανεν, ἔδωκεν ἡμῖν ἐξουσίαν ἀποκτεῖναι τὴν ἁμαρτίαν, δι' ὧν δὲ ἀνεβίω, τῆς καινῆς ζωῆς ἐποίησε κληρονόμους. Ὁ γὰρ θάνατος ἐκεῖνος, καθόσον μὲν αὐτὸ τοῦτο θάνατος ἦν, τὴν πονηρὰν ζωὴν ἀποκτείνει, καθόσον δέ ἐστι δίκη, τὰς εὐθύνας λύει τῶν ἁμαρτημάτων, ὧν διὰ τὰς πονηρὰς ἐνεργείας ἕκαστος ὑπόχρεως ἦμεν.

Καὶ τοῦτον τὸν τρόπον τῆς ἕξεως καὶ τῆς ἐνεργείας συμπάσης ἁμαρτίας τὸ λουτρὸν καθαροὺς ἀποφαίνει, καθόσον κοινωνοὺς ποιεῖ τοῦ ζωοποιοῦ τούτου θανάτου. Ἐπεὶ δὲ καὶ τῆς ἀναστάσεως μετέχομεν διὰ τὸ λουτρὸν, ζωὴν ἡμῖν ὁ Χριστὸς δίδωσιν ἄλλην καὶ μέλη πλάττει καὶ δυνάμεις ἐντίθησεν, ὧν δεήσει πρὸς τὸν μέλλοντα βίον ἀφικομένοις. Διὰ τοῦτο γὰρ τῶν ἐγκλημάτων ἀθρόον λύομαι καὶ τὴν ὑγείαν αὐτίκα λαμβάνω, μάλιστα μὲν ὅτι Θεοῦ καθαρῶς ἔργον, ὃν οὐκ ἔνι χρόνῳ δουλεύειν, ἔπειτα οὐδὲ νῦν εὖ ποιεῖ τὸ γένος, ἵνα καὶ χρόνου δεήσῃ, ἀλλ' εὖ πεποίηκεν. Οὐ γὰρ νῦν δίδωσι τὴν δίκην ὧν ἥμαρτον ὁ Δεσπότης, οὐδὲ νῦν κατασκευάζει τὴν ἰατρείαν καὶ μέλη πλάττει καὶ δυνάμεις ἐντίθησιν, ἀλλ' ἔπλασε καὶ ἐνέθηκε καὶ κατεσκεύασεν. Ἀφ' οὗ γὰρ εἰς τὸν σταυρὸν ἀνέβη καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, ἡ ἐλευθερία τῶν ἀνθρώπων κατέστη, καὶ τὸ εἶδος καὶ τὸ κάλλος συνέστη, καὶ τὰ νέα μέλη κατεσκευάσθη. Νῦν δὲ προσελθεῖν δεῖ μόνον καὶ προσαγαγεῖν ταῖς χάρισι· καὶ τοῦτο ἡμῖν δύναται τὸ λουτρὸν, συνάψαι τοὺς νεκροὺς τῇ ζωῇ, τῇ ἐλευθερίᾳ τοὺς δεδεμένους, τοὺς διεφθαρμένους τῇ μακαρίᾳ μορφῇ. Τὸ λύτρον ἐδόθη, νῦν λυόμεθα μόνον· τὸ μύρον ἐχέθη, καὶ ἡ εὐωδία τὸ πᾶν κατέσχε· πνεῦσαι λείπεται μόνον, μᾶλλον δὲ οὐδὲ πνεῦμα. Καὶ γὰρ τὸ δύνασθαι πνεῦσαι παρὰ τοῦ Σωτῆρος κατεσκευάσθη, καὶ τὸ δύνασθαι λυθῆναι καὶ τὸ δύνασθαι φωτισθῆναι. Καὶ γὰρ οὐ φῶς ἀνέτειλε μόνον εἰς τὸν κόσμον ἐλθὼν, ἀλλὰ καὶ ὀφθαλμὸν κατεσκεύασε, καὶ οὐ τὸ μύρον ἐξέχεε μόνον, ἀλλὰ καὶ αἴσθησιν ἔδωκε· νῦν δὲ τὸ ἱερὸν τοῦτο λουτρὸν ταύταις ταῖς αἰσθήσεσι καὶ ταῖς δυνάμεσι τοὺς λελουμένους συνάπτει. Καθάπερ γὰρ ὕλη ἀνείδεος καὶ ἄμορφος εἰς τὸ ὕδωρ καταδυόμενοι τοῦτο, ἐν αὐτῷ τῷ καλῷ περιτυγχάνομεν εἴδει. ut materia specie carens et informis in aquam elegantem reperimus.

Διὰ ταῦτα πάντα ἡμῖν ἀθρόον ἀνατέλλει τὰ ἀγαθά· προκατεσκεύασται γάρ· « Τὸ ἄριστόν μου ἡτοίμα-

A nullæ dantur mali hujus induciæ, sed morbus assidue serpit. Et fortasse propter hanc rationem genus humanum ipsum se curare nullo modo poterat, quod nunquam propemodum libertatem gustavisset, neque, cum expertum non esset, vel ad desiderium saltem illius pertingere, et voluntatem libertatis assequi, contraque tyrannidem exsurgere posset. Ab hisce vinculis teterrimis, ab hoc supplicio, ab hoc morbo, ab hac morte fons iste liberat; et ita quidem facile atque expedite, ut nec tempore indigeat, tamque plene ac perfecte, ut ne vestigium quidem relinquatur. Nec solum a vitiositate liberat, sed habitum quoque contrarium ingenerat. Ipse enim Dominus per mortem suam peccati occidendi potestatem nobis dedit, et per B resurrectionem vitæ novæ hæredes instituit. Mors siquidem illa quatenus hoc ipsum est, mors videlicet, vitam peccatis obnoxiam et peccandi habitum interimit. Quatenus supplicium est, pœnas peccatorum tollit, quibus propter actionum perversitatem debebamur.

Atque ad hunc modum ab omni habitus et actionis peccato lavacrum hoc puros præstat, quatenus nos hujus vivificæ mortis participes reddit. Et quoniam per lavationem hanc etiam resurrectionis consortium obtinemus, vita nos alia Christus donat, et membra fingit, et facultates indit, quibus ad futuram vitam profectis opus erit. Idcirco enim et criminibus statim absolvor, et sanitatem mox adipiscor, maxime, quia Dei C solius opus est, qui tempori et moræ non potest alligari. Deinde neque nunc generi nostro benefacit ita, ut tempore egeat, sed benefecit. Non enim nunc pœnas Dominus luit eorum quæ peccavimus: neque nunc medicinam parat, et membra format, et vires addit, sed jam formavit, et addidit, et paravit. Ex quo enim in crucem ascendit, spiritumque efflavit, et redivivus prodiit, hominum libertas constituta, speciesque et pulchritudo conciliata, et nova membra adornata sunt. Tantum accedere et sese gratiæ offerre opus est. Et istud in nobis baptismus efficit, ut nimirum mortuos cum vita, et vinctos cum libertate, informes et corruptos cum beata forma D conjungat. Persolutum est pretium: nunc tantum e vinculis eximus. Unguentum effusum est, et odoris fragrantia complevit loca omnia: solum ut id spiremus relinquitur. Imo ne istud quidem; nam et spirare posse, a Salvatore nobis comparatum est, sicut posse exsolvi, sicut posse illuminari. Etenim lux non solum orta et in mundum ingressa est, sed et oculum sui videndi creavit; nec unguentum tantummodo effudit, sed ejusdem quoque sensum donavit. Nunc sanctum istud lavacrum ablutos hujusmodi sensibus et facultatibus devincit. Nam hanc demergimur, et in ipsa formam quamdam

Ob hæc subito nobis enascuntur bona omnia; sunt enim prius præparata: « Prandium meum

paratum est, tauri mei et altilia occisa sunt, inquit, et omnia parata; venite ad nuptias [66]. » Hoc solum restat, ut vocati ad hoc festum occurrant. Occurrentibus autem quid tandem ad felicitatem adhuc deesse poterit? Nihil utique. In venturo quippe sæculo parati ad Christum accedimus; at nunc quidem cum accesserimus, præparamur. Tunc prorsus necessarium erit, omnibus rebus instructos accedere; in præsenti necesse est, ut postquam accesserimus, omnia quibus nos instrui oportet, accipiamus. Tunc fatuis virginibus ad sponsum aditus non patebit; hic autem ad convivium et propinationes vocat. Tunc enim non dabitur mortuum reviviscere, luminibus orbatum aspicere, deformatum ac perditum denuo formari ac refingi. Ast in hoc ævi curriculo tantum voluntas et animi alacritas requiritur, et hæc omnia consequuntur. Ait enim: « Ego veni in mundum, ut vitam habeant [66], » et, « Lux venit in mundum [67]. » Atque hæc immensa Dei benignitas est, omnia ipsum præstitisse, per quæ e calamitatibus nostris erepti sumus: reliquisse tamen quidpiam, quod ad libertatem ipsi conferremus, nempe salutem nostram baptismo committere, velleque accedere, ut hinc nobis totum imputetur, meritorumque suorum in nos collatorum gratiam nobis debeat. Proinde cum loti confestim forte de vita exierimus, nihil nobiscum præter sigillum afferentes, perinde ac si pro istoc regno certavissemus, ad coronas vocat.

Quibus igitur malis, quemadmodumque animas baptismus absolvat, ex dictis clarum est. Quandoquidem vero et vitam quamdam tribuit per eum qui resurrexit, age, quænam sit illa vita investigemus. Est igitur rationi consentaneum, non esse eam quam prius vivebamus, sed ea meliorem naturæque propriam. Nam si priorem adhuc degeremus, quid amplius etiam mori opus esset? Sin aliam, idem valentem, hoc non erat resurgere. Si angelicam, quid nobis commune cum illis? Homo enim lapsus est; lapsum autem esse hominem, et resurgentem fieri angelum, hoc non esset hominem reformari. Quemadmodum statuæ contritæ non effigies humana, sed alia quædam facies imponitur: et hoc est in aliud quodcunque formare, non statuam reformare. Quam ob causam sequitur, ut vita hæc et humana, et nova, et antegressa honestior meliorque sit, quæ omnia in sola Salvatoris vita reperiuntur. Est enim nova, quoniam veteri affine nihil habet. Melior, quantum comprehendi animo non potest; est enim vita Dei. Naturæ propria, quoniam erat vita hominis, et qui eam vivebat, sicut erat Deus, ita verus item homo, et propter humanam naturam omni peccato vacans. Quamobrem nobis renatis Christi vitam exoriri plane necessarium est. Ob id quoque peccati experies ab aqua ista discedimus. Quod et hinc satis

στοι, οἱ ταῦροί μου καὶ τὰ σιτιστὰ, φησὶ, τεθυμένα καὶ πάντα ἕτοιμα, δεῦτε εἰς τοὺς γάμους. » Τοῦτο τῇ ἑορτῇ λείπεται μόνον, ἀπαντῆσαι τοὺς κεκλημένους· ἀπαντήσασι δὲ τίνος ἔτι δεήσει πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν; Οὐδενὸς ἤδη. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος παρασκευασάμενοι προσερχόμεθα τῷ Χριστῷ, νῦν δὲ παρασκευαζόμεθα προσελθόντες· τότε μὲν γὰρ ἀνάγκη πάντα ἔχοντας προσελθεῖν, ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἀνάγκη προσελθόντας πάντα λαβεῖν. Διὰ τοῦτο τηνικαῦτα μὲν ταῖς μωραῖς τῶν παρθένων οὐκ εἰσιτητὸς ὁ νυμφὼν, ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος αἰῶνος τοὺς ἄφρονας ἐπὶ τὴν εὐωχίαν καὶ τὴν φιλοτησίαν καλεῖ. Τότε μὲν γὰρ οὐκ ἔστι, νεκρὸν ἀναβιῶναι καὶ τυφλὸν βλέψαι καὶ διεφθαρμένον ἀναπλασθῆναι, τῷ δὲ βίῳ τούτῳ θελήσεως δεῖ μόνον καὶ προθυμίας, καὶ τὰ πάντα ἀκολουθεῖ· « Ἦλθον γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ζωὴν ἔχωσι· » καὶ, « Φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθε. » Καὶ τοῦτο δὲ τῆς ἀῤῥήτου φιλανθρωπίας, τὸ πάντα αὐτὸν εἰργασμένον, δι' ὧν ἐλύθημεν, καταλιπεῖν τι καὶ ἡμῖν εἰς τὴν ἐλευθερίαν εἰσενεγκεῖν, αὐτὸ τὸ πιστεῦσαι τῷ βαπτίσματι τὴν σωτηρίαν καὶ θελῆσαι προσελθεῖν, ἵνα ἀπὸ τούτων ἡμῖν τὸ πᾶν λογισθῇ, καὶ ὧν αὐτὸς εὖ πεποίηκε, καὶ τούτων ὀφείλῃ χάριν. Καὶ τοίνυν ἐπειδὰν συμβῇ λελουμένους εὐθὺς ἀπελθεῖν, μηδὲν ἕτερον ἐπαγομένους ἢ τὴν σφραγῖδα, ἐπὶ τοὺς στεφάνους καλεῖ καθάπερ ὑπὲρ τῆς βασιλείας ταύτης ἠγωνισμένους.

Ὧν μὲν οὖν τὸ βάπτισμα καὶ ὅπως τὰς φυγὰς ἀπαλλάττει, ταῦτά ἐστιν· ἐπεὶ δὲ καὶ ζωήν τινα παρέχει διὰ τὸν ἀναστάντα, ζητῶμεν τίς ἐστιν ἡ ζωή. Ἔστι μὲν οὖν εἰκὸς μὴ ταύτην εἶναι, καθ' ἣν πρότερον ἔζωμεν, καλλίω δὲ τῆς προτέρας, οἰκείαν δὲ τῇ φύσει. Εἰ μὲν γὰρ τὴν προτέραν καὶ νῦν ἴσμεν, τί ἔδει καὶ ἀποθνήσκειν; Εἰ δὲ ἄλλην τὰ αὐτὰ δυναμένην, τοῦτο μὲν οὖν οὐκ ἦν ἀναστῆναι· εἰ δὲ τὴν ἀγγελικὴν, τί κοινὸν ἡμῖν πρὸς ἐκείνους; Ἄνθρωπος γὰρ ὁ πεσών· τὸ δὲ ἀνθρώπου πεσόντος ἄγγελον εἶναι τὸν ἀνιστάμενον, τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἦν ἀναπλάττεσθαι. Παραπλήσιον γὰρ ὥσπερ εἰ συντριβέντος ἀνδριάντος οὐκ ἀνθρώπου μορφὴ, ἀλλ' εἶδος ἕτερον ἐπετίθετο τῷ χαλκῷ· τοῦτο γὰρ ἦν ὅτιοῦν ἄλλο πλάττειν, οὐ τὸν ἀνδριάντα ἀναπλάττειν. Διὰ ταῦτα ἀκόλουθόν ἐστι τὴν ζωὴν ταύτην ἀνθρωπείαν τε εἶναι καὶ νέαν καὶ τῆς προτέρας κρείττω· ταῦτα δὲ πάντα μόνῃ συμβαίνει τῇ τοῦ Σωτῆρος ζωῇ. Καινὴ μὲν γὰρ, ὅτι πρὸς τὴν παλαιὰν οὐδὲν κοινὸν εἶχε, καλλίων δὲ οὐδ' ὅσον ἐνθυμηθῆναι· θεία γὰρ, τῇ φύσει δὲ οἰκεία. Καὶ γὰρ ἦν ἀνθρώπου ζωὴ, καὶ ὁ ταύτην βιοὺς καθάπερ Θεὸς, οὕτω καὶ τῆς φύσεως ἕνεκα τῆς ἀνθρωπείας καθαρὸς ἁπάσης ἦν ἁμαρτίας· τούτων ἕνεκα πᾶσα ἀνάγκη τὴν τοῦ Χριστοῦ ζωὴν ἀναγεννωμένοις ἡμῖν ἀνατέλλειν, διὰ τοῦτο καὶ ἀναμάρτητοι τοῦ ὕδατος ἀπαλλαττόμεθα τούτου. Ἔτι δὲ καὶ ὧδε γίνεται δῆλον. Ἡ γὰρ ἐν

[66] Matth. xxii, 4. [66] Joan. x, 10. [67] Joan. iii, 19.

τῷ βαπτίσματι γέννησις ἀρχὴ τῆς μελλούσης ἐστὶ ζωῆς, καὶ ἡ τῶν καινῶν μελῶν καὶ τῶν αἰσθήσεων κομιδὴ τῆς ἐκεῖ διαίτης παρασκευή· παρασκευάσασθαι δὲ πρὸς τὸ μέλλον οὐκ ἔστιν ἑτέρως, ἢ τὴν τοῦ Χριστοῦ ζωὴν ἐνθένδε ἤδη λαβόντας, ὃς πατὴρ ἐγένετο τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὥσπερ ὁ Ἀδὰμ τοῦ παρόντος· τῆς γὰρ ἐν φθορᾷ ζωῆς αὐτὸς ἡγήσατο τοῖς ἀνθρώποις. Καθάπερ γὰρ οὐκ ἔνι βιῶναί τόνδε τὸν βίον τὸν ἀνθρώπινον, μὴ τὰς αἰσθήσεις τοῦ Ἀδὰμ καὶ τὰς περὶ τὸ ζῆν δυνάμεις ταύτας δὴ τὰς ἀνθρωπείας λαβόντα· τὸν ἴσον τρόπον οὐδὲ πρὸς τὸν μακάριον ἐκεῖνον κόσμον ζῶντα χωρῆσαι, μὴ τῇ τοῦ Χριστοῦ ζωῇ παρεσκευασμένον καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα πλασθέντα. Καὶ ἄλλως δὲ γέννησίς ἐστι τὸ λουτρόν, καὶ γεννᾷ μὲν ἐκεῖνος, γεννώμεθα δὲ ἡμεῖς· τῷ δὲ γεννωμένῳ παντί που δῆλον, ὡς ἄρα τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἐντίθησιν ὁ γεννῶν.

Ἐνταῦθα δὲ καὶ θαυμάσαι τις ἄν. Οὐ γὰρ οἱ λελουμένοι μόνον, ἀλλ' ἤδη οἷς οὐκ ἐξεγένετο παρασκευασθῆναι πρὸς τὸν ἀθάνατον βίον τῇ δυνάμει τῶν μυστηρίων, καὶ ἁπλῶς ἄνθρωποι πάντες ἀγήρω κομιοῦνται τὰ σώματα καὶ ἀναστήσονται ἄφθαρτοι. Θαυμαστὸν γὰρ, εἰ μετέσται τῆς ἀναστάσεως, ἣν ὁ τοῦ Χριστοῦ θάνατος μόνος εἰσήνεγκεν εἰς τὸν κόσμον, τοῖς μὴ τὸ λουτρὸν δεξαμένοις, ᾧ κοινωνοῦμεν τοῦ ζωοποιοῦντος θανάτου. Εἰ γὰρ τὸν ἰατρὸν ἔφυγον, καὶ τὴν βοήθειαν οὐκ ἐδέξαντο, καὶ τὸ μόνον ἀπεσείσαντο φάρμακον, τί λοιπὸν ἦν, ὃ πρὸς τὴν ἀθανασίαν αὐτοῖς ἀρκέσει; Καὶ δοκεῖ δυοῖν θάτερον εἰκὸς εἶναι συμβαίνειν, ἢ πάντων ἐξῆς ἀπολαύειν ἁπάντας, ὧν ὁ Χριστὸς ἡμῖν αἴτιος ἐγένετο ἀποθνήσκων, καὶ συναναστῆναι καὶ συζῆν αὐτῷ καὶ συμβασιλεύειν καὶ τὴν ἄλλην ἔχειν εὐδαιμονίαν, εἴ γε ἐδεῖ τῶν παρ' ἡμῶν οὐδενὸς, » ἢ, εἰ πᾶσα ἀνάγκη καὶ ἡμᾶς ὁτιοῦν εἰσφέρειν, τοὺς μὴ τὴν πίστιν εἰσενεγκόντας τῷ Σωτῆρι μηδὲ ἀναβιῶναι.

Ἔστι τοίνυν ἐκεῖνο περὶ τούτων εἰπεῖν. Ἡ ἀνάστασις φύσεώς ἐστιν ἐπανόρθωσις· τὰ δὲ τοιαῦτα προῖκα δίδωσιν ὁ Θεός. Ὥσπερ γὰρ πλάττει μηδὲ βουλομένους, οὕτω ἀναπλάττει μηδὲν προεισενεγκόντας· ἡ δὲ βασιλεία ἐκείνη καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ θεωρία καὶ τὸ συνεῖναι Χριστῷ τρυφή ἐστι τῆς θελήσεως. Διὰ τοῦτο τοῖς θελήσασι καὶ ἠγαπηκόσι καὶ ποθήσασιν ἔξεστι μόνοις· τούτους μὲν γὰρ καὶ τρυφᾶν ἀκόλουθόν ἐστι τῶν ποθουμένων παρόντων, τὸν δὲ μὴ βουληθέντα ἀμήχανον. Πῶς γὰρ ἂν καὶ τρυφᾶν δύναιτο καὶ χαίρειν παρόντων, ὧν οὐκ ἔλαβε πόθον ἀπόντων, ἐπεὶ μηδὲ ἐπιθυμῆσαι τηνικαῦτα δύναιτ' ἄν καὶ ζητῆσαι τυχεῖν, ὅτι οὐχ ὁρᾷ τὸ κάλλος ἐκεῖνο, καὶ ὃ φησιν ὁ Κύριος, « οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ οὐδὲ γινώσκει αὐτό, » τυφλὸς ἐντεῦθεν εἰς τὸν βίον ἐκπεσὼν ἐκεῖνον καὶ πάσης αἰσθήσεως καὶ δυνάμεως ἀπεστερημένος, δι' ὧν ἔξεστι καὶ γνῶναι τὸν Σωτῆρα καὶ φιλῆσαι καὶ θελῆσαι συνεῖναι καὶ

perspicitur. Generatio enim in baptismo futuræ vitæ principium est, novorumque membrorum et sensuum acquisitio, et vitæ illius cœlestis præparatio. Præparamur vero ad vitam illam futuram non aliter, quam si Christi vitam hic inchoemus, qui pater est futuri, sicut Adam præsentis sæculi: vitæ siquidem pereuntis ille hominibus caput et dux fuit. Sicut namque vita hæc humana traduci non potest, nisi quis sensus Adami et vitales facultates istas humanas acceperit: pari modo nec ad beatum illum mundum quisquam vivorum pervenire potest, qui vita Christi traducenda non se ante eo comparaverit, et secundum ideam atque imaginem ejus formatus non fuerit. Aliter baptismus est generatio; ille generat, nos generamur. Est autem in confesso, vitam generati vitæ generantis similem esse.

Hic porro quispiam miretur. Non enim abluti modo, sed jam etiam quibus non contigit sese virtute mysteriorum ad vitam immortalem præparare, et simpliciter homines universi corpora non senescentia recipient, resurgentque incorrupti. Dignum enim admiratione, resurrectionis, quam sola Christi mors in mundum invexit, fore socios, qui baptismum non susceperint, per quem vivificæ mortis communionem acquirimus. Si enim medicum fugerunt, et opem aversati sunt, et medicinam quæ sola prodesse poterat repulerunt, quid restabat, quod eis ad immortalitatem opitularetur? Sane ex duobus alterum evenire æquum et consentaneum videtur, aut ut omnes omnibus deinceps fruantur, quorum Christus nobis morte sua causa fuit, et simul resurgant, atque cum eo vivant et regnent, et reliqua felicitate circumfluant, siquidem « bonorum nostrorum non eget [48], » aut si omnino oportebat, et nos quodcunque etiam conferre: qui fidem ad Salvatorem non attulissent, nec in vitam revocari.

Licet igitur illud ad hanc objectionem respondere. Resurrectio est naturæ instauratio. Ista autem gratis dat Deus. Sicut enim fingit id non volentes, ita quoque refingit nihil ad id commodantes. Regnum porro illud, et Dei contemplatio, et cum Christo versari, voluntatis sunt deliciæ. Quocirca iis tantum qui voluerunt, et dilexerunt, et desiderarunt, eæ conceduntur. Hos enim par est delectari præsentibus, qui absentia concupierunt. Ast qui ea non voluit, hunc iis frui est impossibile. Quo enim pacto voluptatem capere et lætari queat jam præsentibus, quem absentium nulla tetigit cupiditas? Cum tunc ne desiderare quidem, eorumque adeptioni studere possit, quia illam pulchritudinem non videt: et sicut Dominus ait, « quem mundus non potest accipere, quia non videt eum neque novit eum [49]. » Cum cæcus hinc egressus in vitam illam devenerit, omnique vi

[48] Psal. xv, 2. [49] Joan. xiv, 17.

κάλλει δὲ λάμποντες καὶ τὴν ὥραν σώζοντες, ἣν αὐτοῖς ἐνεποίησε τὸ λουτρὸν, ὅτι « ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς ἀνθρώπων, » καὶ τὴν μὲν κεφαλὴν ἐστῶσαν ἔχοντες, οἷαι τῶν ὀλυμπιονίκων, ὅτι στέφανός ἐστιν, ὦτα δὲ ὅτι λόγος, ὀφθαλμοὺς δὲ ὅτι ἥλιος, δσφρησιν δὲ ὅτι καὶ μύρον ἐστὶν ὁ νυμφίος καὶ μύρον ἐκκενωθὲν, σεμνοὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἱματίων διὰ τὸν γάμον.

Εἶεν. Ταῦτα δὲ καὶ πρὸς ἕτερον φέρει ζήτημα δίκαιον ὂν μὴ περιῶφθαι. Εἰ γὰρ τὸ μὲν ἐθέλειν καὶ πιστεῦσαι καὶ προσελθεῖν τῶν τοῦ βαπτίσματος δώρων ἐπιτυχεῖς γεγενῆσθαι παρασκευάσει, τὸ δὲ ταῦτα φεύγειν καὶ τὴν μακαριότητα πᾶσαν ἐκείνην φεύγειν ἐστὶν, τοὺς μετὰ τὸ λαβεῖν ῥίψαντας καὶ τῆς γνώμης τῆς προτέρας ἑαυτοὺς μεμψαμένους καὶ τὸν Κριστὸν ἠρνημένους, ἐπειδὰν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐφ' οἷς ἠνόμησαν, μεταγνόντες αὐτομολῶσιν, ὁ ἱερὸς θεσμὸς, ἀκόλουθον ὂν ἐπὶ τὸ λουτρὸν αὐτοὺς ἄγειν καὶ τὰ μυστικὰ τελεῖν ἐξ ἀρχῆς ὡσὰν τὸ πᾶν ἀπολωλοκότας, ὁ δὲ τῷ θείῳ μύρῳ τὰ σώματα αὐτοῖς ἀποσημηνάμενος καὶ μηδὲν πλέον προσθεὶς τοῦ κύκλου γράφεται τῶν πιστῶν· τί οὖν πρὸς ταῦτα εἴποι τις ἄν; Ἢ δυεῖν τούτων ἡμῖν τὴν πρὸς Θεὸν εὐσέβειαν δυναμένων, τοῦ τε λαβεῖν ὀφθαλμὸν ἀπὸ τῶν μυστηρίων, τοῦ τε χρῆσθαι καὶ πρὸς τὴν ἀκτῖνα ἐκείνην ὁρᾷν, τοῖς προδεδωκόσι τὸν Χριστιανισμὸν τὸ μὲν ἀπόλλυται τὸ δεύτερον, ἐκεῖνο δὲ μένει; λέγω δὴ τὴν πρὸς τὸ βλέπειν ἐπιτηδειότητα καὶ παρασκευήν. Αἴτιον δὲ ὅτι τὸ μὲν ἀποβαλεῖν ἔξεστι βουλομένοις, ἡμέτερον γὰρ ἢ στέρξαι τὸν ἥλιον ἢ πρὸς τὴν ἀκτῖνα μῦσαι τὸν ὀφθαλμόν· τό γε μὴν αὐτὸν ἐκκόψαι τὸν ὀφθαλμὸν καὶ τὴν πλάσιν ἐκείνην παντάπασι διαφθεῖραι τῶν ἀμηχάνων ἡμῖν. Εἰ γὰρ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ δυνάμεων, μεθ' ὧν ἡμᾶς ἡ φύσις ἐγέννησεν, οὐδ' ἠντινοῦν δυνάμεθα λύειν, ἥκιστα δὴ πάντων ἣν ἡμῖν ἀναγεννῶν αὐτὸς ἀμέσως ἐνέθηκεν ὁ Θεός· ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ ἐν ἡμῖν ἡγούμενον, ὅ τί ποτέ ἐστι, πλάττει καὶ διατίθησι τὸ λουτρὸν, εἴτε λόγου καὶ γνώμης αὐτονομίαν, εἴθ' ἕτερον ὁτιοῦν χρὴ τοῦτο νομίσαι, ᾧ πᾶσα μὲν εἶκει δύναμις τῆς ψυχῆς καὶ πρὸς τὴν ἐκείνου φέρεται κίνησιν, ἐπιτάττει δὲ οὐδὲν οὐδὲ δύναται μεταβάλλειν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸ ἑαυτό· κρεῖττον γὰρ οὐδὲν γένοιτ' ἂν ἑαυτοῦ, καὶ μὴν οὐδὲ τὸν Θεὸν εἰκός. Οὐ γὰρ ἀφέλοιτ' ἂν ὧν ἡμῖν κατέθετο δώρων οὐδέν· « Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, » καὶ ὅλως ἄπειρος ἀγαθότητος ὢν βούλεται πᾶν ἡμῖν ἀγαθὸν, καὶ δίδωσί γε ἀλύτου τῆς τοῦ αὐτεξουσίου προεδρίας ὑποκειμένης. Τοιοῦτον δὲ τὸ τοῦ βαπτίσματος ἀγαθόν. Οὐ γὰρ ἄγχει τὴν γνώμην οὐδὲ κατέχει, ἀλλὰ δύναμις οὖσα τοὺς μὲν χρωμένους οὐδὲν ἐκώλυσε μεῖναι πονηροὺς, καθάπερ καὶ τὸ σῶν ἔχειν τὸν ὀφθαλμὸν οὐκ ἂν πρόσταιη τοῖς ἐν σκότει ζῆν βουλομένοις· καὶ ὄῆλον αὐτόθεν, αὐτοῖ γὰρ οἷδε μάρτυρες σαφεῖς οἱ μετὰ τὸ λούσασθαι καὶ τὰ ἐκεῖθεν πάντα λαβεῖν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀσέβειαν καὶ μοχθηρίαν ἐξενεχθέντες. Διὰ ταῦτα τοίνυν τῷ μὴ τὰς

sponsoque sint idonei, geniti quidem nova generatione, quoniam Adam ille novus est: decore fulgentes, et pulchritudinem a lavacro acceptam conservantes: « Quia speciosus forma est præ filiis hominum [70]; » et caput erectum habentes, ut olympionicæ, quia corona est; aures autem, quia verbum est; oculos, quia sol; nares, quia unguentum est sponsus ille, et unguentum effusum [71]: habitu autem honesti, propter nuptias.

Et hæc quidem hujusmodi sunto. Exsistit hoc loco alia quæstio, quam decet non negligere. Si enim velle, et committere se, et accedere, donorum baptismi compotes efficit; et hæc fugere, est fugere omnem beatitudinem; qui abjecta communione, et priore sententia apud se reprehensa, et Christo abnegato, ducti pœnitudine sceleris sui ad Ecclesiam redierint, cum consequens sit eos ad lavacrum statim adduci, et de integro mysticas cæremonias adhiberi, ut qui totum funditus perdiderint; sacerdos tamen auctoritate legis ecclesiasticæ sacro tantum oleo corpora inunctos, citra ritum alium, ordini fidelium restituit. Quid ad hoc respondendum? An cum hæc duo pietatem nostram erga Deum contineant, tum accepisse oculum a mysteriis, tum ejus usum habere, et radium illum intueri, Christianismi proditoribus unum periit, alterum illud manet, habitus inquam, et facilitas ad videndum? Causa hæc est, quia hoc quidem volentibus perdere licet, quando in nostro arbitrio est, aut solis luce aspicienda delectari, aut adversus radium ejus claudere oculum: eruere autem ipsum oculum, structuramque illam penitus vitiare, nobis est nimium quantum difficile. Si enim facultatum animæ, cum quibus nos natura genuit, disperdere nullam possumus, minime omnium illam poterimus, quam nobis regenerans ipse Deus per se indidit: siquidem et ipsum quod in nobis obtinet principatum, quodcunque tandem est, format et componit lavacrum: sive id rationis et mentis autonomia, sive aliud quodcunque existimandum est, cui omnis animæ virtus cedit, et ad motum illius sese accommodat, cui nihil imperat, quodque mutari a nulla re potest. Sed nec ipsum semetipsum mutat; nihil enim seipso melius fieri queat. Sed neque a Deo mutari æquum est. Haud enim de donis suis ullo nos spoliabit: « Dei enim dona sine pœnitentia sunt, » inquit Apostolus [72]. In summa, infinitæ bonitatis cum sit, cupit et dat nobis omne bonum, ita tamen ut prærogativam suam libera voluntas nostra semper retineat. Tale est baptismatis bonum. Non enim mentem coarctat neque opprimit, sed cum sit vis et facultas, utentibus prodest; non utentes autem manere improbos non vetat: sicut et sanum habere oculum in tenebris ambulare volentibus impedimento non erit. Hujus rei testes sunt luculenti qui, postquam abluti et omnia illius mysterii adepti fuissent, in

[70] Psal. XLV, 3. [71] Cant. I, 2. [72] Rom. XI, 29.

extremam impietatem perversitatemque se præcipitarunt. Quamobrem, quia facultates inditas non deposuerunt, ut altera formatione non egentes, sacerdos nequaquam lavat, sed unctione spiritualem illis gratiam immittit, pietatis, inquam, et timoris Dei, et charitatis, et virtutum hujusmodi, quæ ad voluntatem sensumque pristinum revocandum valent. Hoc enim in his qui initiantur unguentum potest. Et hæc quidem hactenus; ad reliqua pergamus.

Constat igitur ex his quæ disseruimus, eos vitam Christi vivere, qui per baptismum denuo nati sunt. Quæ sit autem vita Christi, id est, quæ sit illa conditio, qua baptismo fruiti, et unda salutifera abluti, vitæ Christi communicant, nondum planum est factum. Quod pene totum excellentius est, quam ut hominum verbis declarari possit. Est enim virtus venturi sæculi, ut Paulus docet, et ad vitam aliam præparatio. Sicut ergo virtus oculorum, aut coloris lepos, nisi lumen accesserit, non perspicitur, nec possunt vigilantium res cognoscere qui dormiunt, quandiu dormiunt, similiter nec nova membra et facultates, quæ sola ad futuram vitam requiruntur, in hac vita, quidnam plane sint, et quod illis decus insit, cognosci possunt; cognato enim lumine et lumine conveniente opus est. Atqui Christi membra sumus, et hoc efficere baptismi est negotium. Splendor autem membrorum et elegantia in capite consistit. Haud enim pulchra videbuntur membra, capiti non consociata. Sed horum membrorum caput nunc latet, in futura vita apparebit: tunc etiam membra splendebunt et patebunt, cum capite exsistentia videlicet. Hoc significans Apostolus, « Mortui estis, inquit, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria [73]. » Et beatus Joannes: « Nondum apparuit quid erimus; cum autem apparuerit, similes illi erimus [74]. » His de causis virtutem vitæ hujus nunc perfecte ne sancti quidem ipsi cognoscunt, sed maximam partem se ignorare confitentur, in ænigmate autem, et in speculo, et ex parte se aiunt cognoscere. Et quæ cognoscere possunt, nec illa saltem consequi verbis possunt. Sentiunt et noverunt ea puri corde. Quod autem impossibile est voces aut sermonem ad ea quæ cognita sunt exprimenda opportunum reperire, id ipsum beati status illius ignorantibus quoddam signum est. Sunt enim quæ audivit Apostolus in paradisum et in tertium cœlum raptus, « Arcana verba, inquit, quæ non licet homini loqui [75]. » Sed quæ de vita illa cognoscentur, et dici possunt, et non apparentia demonstrant, sunt ea nimirum, quæ ab initiatis cum virtute perficiuntur: nova indoles ablutorum, qui stationem suam servant; insusitata virtus, et humanis legibus superior, cujus nec sapientiam, nec exercitationem, nec ingenium,

A ἐνταθείσας ἀποθέσθαι δυνάμεις πλάσεως δευτέρας οὐ δεομένους ὁ ἱερεὺς λούει μὲν οὐδαμῶς, χρίων δὲ πνευματικὴν ἐνίησι χάριν εὐσεβείας, οἶμαι, καὶ φόβου Θεοῦ καὶ ἀγάπης καὶ τῶν τοιούτων, ἃ τὴν προτέραν αὐτοῖς ἀνακαλεῖσθαι δύναται γνώμην· τοιαῦτα γὰρ τοῖς τελουμένοις ἔχει τὸ μύρον. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον· ἐπὶ δὲ τὰ ἑξῆς τοῦ λόγου χωρῶμεν.

Φανερὸν μὲν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὡς ἄρα τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ ζῶσιν οἱ διὰ τοῦ βαπτίσματος γεννηθέντες. Τί δὲ ἡ τοῦ Χριστοῦ ζωή; Δέτω δή, τί ἐστιν ἐκεῖνο τὸ πάθος, ὃ τοῦ βαπτίσματος ἀπολελυκότες; οἱ λελουμένοι τοῦ βίου τῷ Χριστῷ κεκοινωνοῦσι, B δῆλον οὔπω γέγονεν ἔτι· τούτου δὲ τὸ μὲν πλεῖστον ὑπὲρ τὸν ἀνθρώπινον λόγον. Δύναμις γάρ ἐστι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἧ φησι Παῦλος, καὶ πρὸς βίον ἄλλον παρασκευή· καθάπερ τοίνυν οὐκ ἔστι κατιδεῖν ὀφθαλμῶν ἀρετὴν ἢ χρώματος χάριν μὴ τῷ φωτὶ προσάγοντας καὶ τὰ τῶν ἐγρηγορότων εἰδέναι τοὺς καθεύδοντας ἕως καθεύδουσι, τὸν ἴσον τρόπον οὐδὲ τὰ καινὰ μέλη καὶ τὰς δυνάμεις, οἷς καθαρῶς πρὸς τὸν μέλλοντα βίον ἔξεστι χρῆσθαι, δυνατὸν συνιδεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος, τίνα τέ ἐστιν ἀκριβῶς καὶ οἷον αὐτοῖς σύνεστι κάλλος. Δεῖ γὰρ συγγενοῦς κάλλους καὶ φωτὸς καταλλήλου. Καὶ μὴν μέλη Χριστοῦ ἐσμεν, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τοῦ βαπτίσματος ἔργον. Συνίστηκε δὲ ἡ λαμπρότης τῶν μελῶν καὶ τὸ κάλλος ἐν τῇ κεφαλῇ· C φαίνοιτο γὰρ ἂν οὐ καλὰ τὰ μέλη μὴ τῇ κεφαλῇ συνημμένα. Τούτων δὲ τῶν μελῶν ἡ κεφαλὴ κρύπτεται μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος, φανεῖται δὲ ἐπὶ τὸν μέλλοντα βίον· τότε δὴ καὶ τὰ μέλη λάμψει καὶ ἀποδειχθήσεται, ἐπειδὰν μετὰ τῆς κεφαλῆς ἀναλάμψῃ· καὶ τοῦτο Παῦλος δεικνύς, « Ἀπεθάνετε, φησί, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν Θεῷ· ὅταν δὲ ὁ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς ἐν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. » Καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης· « Οὔπω ἐφανερώθη τί ἐσμεν· ἐὰν δὲ φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα. » Διὰ ταῦτα νῦν τελείως μὲν τὴν δύναμιν τῆς ζωῆς ταύτης οὐκ ἔνεστι γνῶναι οὐδὲ αὐτοὺς δήπου τοὺς μακαρίους, ἀλλὰ σὺ πλεῖστον ὁμολογοῦσιν ἀγνοεῖν καὶ ἐν αἰνίγματι καὶ ἐν ἐσόπτρῳ καὶ ἐκ μέρους γινώσκειν, καὶ ἃ δὲ δύνανται γινώσκειν, οὐδὲ ταῦτα ἑνὶ λόγῳ φανῆναι. Ἀλλ' D ἔστι μὲν αἴσθησις αὐτῶν καὶ γνῶσις τοῖς γε καθαροῖς τὴν καρδίαν, ῥῆμα δὲ ἢ λόγον, ὃς ἐφαρμόσει τοῖς ἀγνωσμένοις καὶ τοῦ μακαρίου πάθους γνῶσιν ἐν σημεῖον τοῖς ἀγνοοῦσιν, ἀμήχανον εὑρεῖν. Καὶ γὰρ ἔστιν ὧν ἤκουσεν ὁ Ἀπόστολος εἰς τὸν παράδεισον καὶ τρίτον οὐρανὸν ἁρπαγείς, « ἄρρητα ῥήματα, φησί, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. » Ἃ δὲ καὶ γινώσκεται καὶ ῥηθῆναι δύναται τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀφανῶν ἐνδείξιν ἔχει, τὰ τοῖς μεμυημένοις κατορθωμένα, τὸ καινὸν ἦθος τῶν λουσαμένων οἱ τὴν τάξιν ἔσωσαν, ἡ ὑπερφυὴς ἀρετὴ καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους νικῶσα νόμους, ἧς οὔτε σοφίαν, οὔτε γυμνασίαν, οὐ τὸ πυρικί-

[73] Coloss. III, 3. [74] I Joan. III, 2. [75] II Cor. XII, 4.

ναι οὔτε ἄλλο ὁτιοῦν ἔστιν αἰτιᾶσθαι τῶν ἀνθρωπίνων. Ἥ τε γὰρ ψυχὴ πρὸς τοιαῦτα προὐθυμήθη, οἷα μηδ' ἀναπλάσαι ῥᾴδιον ἦν ἀνθρώποις, τό τε σῶμα τὴν προθυμίαν οὐκ ἔσθεσεν, ἀλλὰ πόνων ἠνέσχετο τοσούτων, ὅσων ἐπεθύμησεν ἡ ψυχή· καίτοι καὶ ψυχῆς καὶ σώματος δύναμις ὥρισται, καὶ πρὸς πάντα πόνον οὔτε ταύτην οὔτε ἐκείνην ἐστάναι δυνατὸν, ἀλλ' ἔστιν οὓς δυνηθεῖσα νικῆσαι ἐπὶ τῶν ἄλλων ἡ μὲν ἀπείπε, τὸ δὲ ἐλύθη. Τῶν δὲ μακαρίων ἐκείνων (ψυχῶν καὶ σωμάτων) οὐδὲν ἐκράτησεν, ἀλλ' ὅσαπερ ἂν ἀλγηδόνων εἶδη καὶ πόσων οὐδ' αὐτονομία πλάσαι λογισμῶν, τοσούτων ἠνέσχοντο καὶ πρὸς τοσαῦτα ἐκαρτέρησαν. Καὶ οὔπω λέγω τὸ καινότατον· οἵ γε οὐδὲ ἠνέσχοντο οὐδὲ ἐκαρτέρησαν. Οὐ γὰρ ἐλπίδι μεγίστων ἄθλων καὶ ζωῆς ἀμείνονος τὴν παροῦσαν περιεῖδον, λέγω κρίσει τινὶ καὶ λογισμῷ πρὸς ταύτην ἀφιγμένοι τὴν τόλμαν, καὶ ἐνέγκοντες μὲν, ἀηδῶς δὲ, καθάπερ οἱ νοσοῦντες ἰατροῦ πῦρ καὶ μάχαιραν· ἀλλὰ τοῦτό ἐστι τὸ κοινότατον, ὅτι τὰς πληγὰς αὐτὰς ἐφίλουν, αὐτῶν ὠρέγοντο τῶν πόνων, αὐτὸν ποθεινὸν ἡγοῦντο τὸν θάνατον, καὶ εἰ μηδὲν ἄλλο προὔκειτο. Οἱ μὲν γὰρ ξίφους ἐπεθύμησαν καὶ στρεβλώσεων καὶ θανάτου, καὶ γενομένοις ἐπὶ τῆς πείρας μείζων ἦν ἡ προθυμία· οἱ δὲ διὰ βίου κακοπαθεῖν καὶ πονεῖν καὶ πόρρω πάσης ἀνέσεως ζῆν καὶ τοῦτο τροφὴν νομίζειν τὸ καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκειν· καὶ ἠκολούθησε τὸ σῶμα καὶ ἐβοήθησε κατὰ τῶν σωματικῶν ἀγωνιζομένοις νόμων. Καὶ ταῦτα οὐ δύο καὶ τρεῖς καὶ εἴκοσιν, οὐδὲ ἄνδρες μόνον οὐδ' οἱ ἐν ἡλικίᾳ μόνον, ἀλλὰ μυρίοι μὲν καὶ πλῆθος ἀρίθμου κρεῖττον, ἡλικία δὲ πᾶσα ὁμοίως.

Τοῦτο δὲ μάλιστα δῆλον ἐγένετο ἐπὶ τῶν μαρτύρων. Τούτων γὰρ καὶ οἱ πρὸ τῶν διωγμῶν πιστοὶ καὶ οἷς ἐπ' αὐτῶν τῶν διωγμῶν τὴν ἀληθινὴν ζωὴν ὁ Χριστὸς ἐνέθηκεν, ἅμα τε ἐπεδείκνυντο τοῖς διώκταις τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν καὶ ἀνεῖπον τοὔνομα καὶ ἐπεθύμουν ἀποθνήσκειν καὶ μιᾷ βοῇ τοὺς δημίους ἐξεκαλοῦντο καθάπερ ἐπί τι φαινόμενον ἀγαθὸν, ὁμοίως φερόμενοι καὶ γυναῖκες καὶ κόραι καὶ ἄνδρες καὶ παῖδες καὶ πᾶν ἐπιτήδευμα καὶ πᾶς βίος. Δεῖ γὰρ καὶ τοῦτο προσθεῖναι, ὅτι μικρὰν οὐδὲ τοῦτο διαφορὰν εἰσάγει τῷ γένει. Καὶ γὰρ οὐχ ὁμοίως ἂν πρὸς ἀγῶνας ἔχοι καὶ πόνους ὅ τε ζῶν ἐν ἱδρῶσι καὶ ᾧ βίος ἐστὶν ἀνειμένος, καὶ ξίφος καὶ θάνατον οὐ τοῖς αὐτοῖς ἂν ὀφθαλμοῖς ἴδοι στρατιώτης καὶ αὐλητής. Τούτων οὐδὲν ἐκώλυσε τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην φορὰν, οὐδὲ προσέστη τῷ μὴ πάντας ὁμοίως εἰς αὐτὴν ἀφικέσθαι τῆς φιλοσοφίας τὴν κορυφὴν, ἀλλ' ὅτι μία ἦν ἡ πάντας τίκτουσα καὶ πλάττουσα δύναμις, πάντες τὸν ἔσχατον τῆς ἀρετῆς κατειλήφασιν ὅρον, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐτίμησαν καὶ ἐφίλησαν ὑπὲρ τὸ εἰκὸς τῆς φύσεως· οἵ γε ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ψυχῶν αὐτῶν ὑπερεῖδον. Καὶ γὰρ καὶ γυναῖκες τῶν ἐπὶ σκηνῆς καὶ ἄνδρες διεφθαρμένοι καὶ τοιοῦτον πλῆθος τόν τε λόγον ἐδέχοντο τῆς κοινῆς ἡμῶν σωτηρίας καὶ μετεσκευάζοντο τὴν καλὴν ἁρμονίαν ἁρμοζόμενοι, καὶ οὕτως ἀθρόον καὶ οὕτω ῥᾳδίως, ὥσπερ προσω-

A nec aliud quidpiam ut humanum accusare licet. Nam et anima ad talia prompta est, quæ nec fingere atque comminisci hominibus facile est; corpus autem alacritatem eam non comprimit, sed labores suffert tantos et tam multos, quam animæ collibuerit. Quanquam et corporis et animæ virtus circumscripta est, et ad quemvis laborem neque hæc neque illud durare potest, sed possunt quidam superari: in quibusdam hæc desperat, illud fatiscit. Cæterum beatas illas animas et corpora illa nihil subigit: sed quæcunque dolorum et laborum genera nec ipsa cogitatio libera conceperit, omnia perpetiuntur, et tam multa patienter sustinent. Nondum dico, quod est summe novum. Quidam nec sustinuerunt, nec tolerarunt. Non enim spe maximorum
B præmiorum et vitæ melioris præsentem vitam projecerunt, judicio quodam et ratiocinatione ad hanc audaciam aggressi. Et passi quidem sunt, sed non libenter, sicut ægroti medicorum ignem et ferrum patiuntur. Sed istud est imprimis novum, quod quidam plagas ipsas dilexerunt, ipsos labores expetiverunt, ipsam mortem amabilem censuerunt, quanquam moriendi necessitas nulla esset proposita. Alii enim gladios, et tormenta, et mortem optarunt, et ea jam experientibus crescebant spiritus; alii per vitam dura agere et pati, proculque remissionibus ac voluptatibus degere, et has delicias arbitrari, quotidie mori. Et sequebatur corpus, et contra corporales leges dimicantibus auxi-
C lium afferebat. Atque hæc non duo, tres, aut viginti, nec viri duntaxat aut adolescentes, sed multa millia, vel potius innumerabiles, sexus uterque, ætas omnis.

Hoc vero potissimum eluxit in martyribus, quorum alii et ante persecutiones erant fideles, aliis in ipsis persecutionibus veram vitam Christus inseruit. Simul vero persecutoribus fidem in Christum ostendebant, et nomen ejus enuntiabant, et mori cupiebant, et uno eodemque clamore carnifices provocabant, quasi ad aliquod bonum oblatum properantes, et mulieres, et puellæ, et viri, et pueri, et cujusque instituti ac status: nam et hoc apponendum est, quia non parvum discrimen affert. Etenim non similiter ad certamina et labores affectus
D est, qui in sudoribus et qui molliter atque in otio vivit; et gladium atque mortem non iisdem oculis miles et aulœdus aspiciunt. Horum nihil admirabilem illum impetum repressit, nec retardavit, quominus omnes æqualiter ad eumdem philosophiæ apicem aspirarent. Sed quia una erat, quæ omnes parit et format virtus, omnes extremam virtutis metam contigerunt, et bonum illud (Deum) honorarunt et dilexerunt, supra quam naturæ constitutum erat. Quidam pro eo etiam animas suas contempserunt. Etenim mulieres scenicæ, et viri perditissimi et hujusmodi hominum colluvies verbum communis nostræ salutis susceperunt, aliamque vitam et mores induerunt, ad pulchram harmoniam adaptati, atque istud ita repente et facile,

καὶ διάφορον ἐντίθησι τῇ ψυχῇ λόγον, οὕτω καὶ φίλτρον· οὐκοῦν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἐν ἡμῖν ἀγάπη ὅταν μὲν οὐδὲν ἐπιδείξηται καινὸν οὐδ' ὑπερφυὲς, δῆλοι καθέσταμεν ὡς ἄρα μόναις ἐνετύχομεν ταῖς περὶ αὐτοῦ φωναῖς, ἐξ ὧν πῶς μὲν ἂν γένοιτο γνῶναι καλῶς, ᾧ μηδὲν ὅμοιον ἔστιν εὑρεῖν, οὐδ' ὃ κοινὸν αὐτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις οὐδὲ πρὸς ὃ παράδειγμα ἀναφέρεται, οὐδ' οἷς ἐκεῖνος παράδειγμα; πῶς δὲ καταμαθεῖν μὲν τὸ κάλλος, φιλῆσαι δὲ τοῦ κάλλους ἀξίως; Οἷς δὲ τοιοῦτος ἐγένετο πόθος, ὥστε τῆς φύσεως μὲν ἐκστῆναι, μείζω δὲ καὶ προθυμηθῆναι καὶ δυνηθῆναι ἢ προσῆκεν ἀνθρώποις ἐνθυμηθῆναι, τούτους αὐτὸς ἔτρωσεν ὁ νυμφίος· αὐτὸς ἐνῆκεν ἀκτῖνά τινα τοῦ κάλλους τοῖς ὀφθαλμοῖς. Τὸ γὰρ μέγεθος τοῦ τραύματος μηνύει τὸ βέλος, καὶ ὁ πόθος τὸν τρώσαντα δείκνυσιν· καὶ τούτῳ διήνεγκε τῆς Παλαιᾶς ἡ Καινὴ Διαθήκη καὶ τούτῳ ἄμεινον εἶχεν, ὅτι τότε μὲν λόγος ἦν ὁ παιδεύων, νῦν δὲ αὐτὸς παρὼν ὁ Χριστὸς ἀῤῥητόν τινα τρόπον διατίθησι καὶ πλάττει τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς. Λόγῳ γὰρ καὶ διδασκαλίᾳ καὶ νόμοις οὐκ ἐνῆν ἀφικέσθαι τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ζητούμενον τέλος. Εἰ γὰρ ἐνῆν λόγοις, οὐκ ἂν ἐδέησεν ἔργων καὶ τούτων ὑπερφυῶν, Θεοῦ σαρκουμένου καὶ σταυρουμένου καὶ ἀποθνήσκοντος. Τοῦτο δὲ δῆλον ἐγένετο ἐξ ἀρχῆς ἐξ αὐτῶν τῶν πατρῶν ἡμῖν τῆς εὐσεβείας καὶ τῶν ἀποστόλων. Πάσης γὰρ ἀπολελαυκότες διδασκαλίας καὶ ταῦτα αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος καὶ θεαταὶ γενόμενοι πάντων, καὶ ὧν κατέθετο τῇ φύσει χαρίτων καὶ ὧν ἠνέσχετο ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὡς ἀποθανὼν ἀνέβιου, καὶ ὡς κατειλήφει τὸν οὐρανόν· καὶ ταῦτα πάντα καταμαθόντες ὅμως οὐδὲν καινὸν οὐδὲ γενναῖον οὐδὲ πνευματικὸν οὐδὲ τοῦ παλαιοῦ βέλτιον ἐπεδείξαντο, ἕως ἐβαπτίσαντο. Γενομένου δὲ αὐτοῖς τοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ Παρακλήτου ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἐμπεσόντος αὐτοί τε ἐγένοντο καινοὶ καὶ ζωῆς ἐπελάβοντο καινῆς καὶ τοῖς ἄλλοις ἡγήσαντο, καὶ τὸν περὶ Χριστὸν πόθον καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνῆψαν. Εἰ γὰρ καὶ τῷ ἡλίῳ παρῆσαν καὶ διαίτης ἐκοινώνουν καὶ λόγων, ἀλλ' ἦν αἴσθησις αὐτοῖς τῆς ἀκτῖνος οὔπω, μὴ δεξαμένοις τὸ πνευματικὸν ἐκεῖνο λουτρὸν, τὸν ἴσον δὴ τρόπον καὶ τοὺς ἁγίους ἐξῆς ἅπαντας ἐτελείωσεν ὁ Θεός· καὶ ἐπέγνωσαν αὐτὸν καὶ ἐφίλησαν, οὐ λόγοις παρακληθέντες ψιλοῖς, ἀλλὰ τῇ τοῦ λουτροῦ δυνάμει διατεθέντες, αὐτοῦ πλάττοντος καὶ διατιθέντος τοῦ φιλουμένου, ὃς κτίζει καρδίαν σαρκίαν, τὴν ἀναισθησίαν ἐκβάλλων, καὶ γράφει μὲν, ἀλλ' ἧ φησι Παῦλος· « οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις, » καὶ οὐ νόμον ἁπλῶς, ἀλλὰ τὸν νομοθέτην αὐτὸν, αὐτὸς ἑαυτόν. Τοῦτο δὲ πολλοῖς τῶν ἁγίων καὶ φανερώτατα διεδείχθη, οὓς μήτε λόγοις τάληθὲς μαθεῖν δυνηθέντας, μήτε θαύμασι τὴν τοῦ κηρυττομένου δύναμιν ἐπιγνόντας Χριστιανοὺς ἀκριβεῖς ἀθρόον ἀπέδειξε δεξάμενον τὸ λουτρόν.

enim diversa species naturæ cujuslibet etiam diversam rationem in anima producit, sic et amorem. Igitur si Salvatoris charitas in nobis nihil novum, nec valde admirandum præ se tulerit, satis apparet, nos solis de eo vocibus potitos: e quibus quonam pacto bene liceat cognoscere, cui nihil est simile reperire, neque quod illi et aliis commune sit, nec exemplum ad quod comparetur, neque quibus ille exemplo sit? Quomodo hinc bonitatem perspiciemus, et ut ejus bonitate dignum est, eum amabimus? Qui porro adeo amant, ut naturæ finibus egressi majora et studeant efficere, et possint, quam homines fas est cogitare, hos ipse sponsus vulneravit, ipse radium pulchritudinis suæ oculis ipsorum immisit. Magnitudinem enim vulneris telum, et vulneratorem amor declarat. Et hoc a Veteri Testamento novum differt, et hoc melius habet, quòd tunc quidem verba erant, quæ erudirent: at nunc præsens ipse Christus ineffabili quodam modo animas tractat. Sermone enim, doctrina et legibus homines finem exoptatum attingere non poterant. Si enim verbis potuissent, operibus non eguissent, et illis quidem excellentissimis, Deo incarnato, crucifixo, et mortuo. Atque istuc apostolis, religionis nostræ parentibus ab initio claruit. Nam cum omni doctrina, et quidem ipsius Salvatoris imbuti ac pasti, ejus actionum miraculorumque, et beneficiorum, quæ naturæ nostræ præstitit, spectatores facti essent, quæque hominum causa sustinuit, et illius in vitam reditum, in cœlos ascensum vidissent, cum, inquam, hæc omnia didicissent, nihil tamen novum, nihil generosum, nihil spirituale, nec vetustate melius ostentarunt: donec baptismo tincti sunt, quo adepto, et Paracleto eorum animis illapso, et ipsi evaserunt novi, et vitam novam apprehenderunt, et cæteris sese duces in ea præbuerunt, Christique amorem sibi et aliis implicuerunt. Quanquam enim cum sole versabantur, non tamen, spiritualis lavacri adhuc expertes, radium sentiebant. Ad eumdem modum et sanctos deinceps omnes perfecit Deus, et cognoverunt eum, et dilexerunt: non sermonibus nudis allecti, sed lavacri virtute præparati, ipso formante et aptante, qui diligitur, qui cor mundum creat, et aufert lapideum, et reponit carneum, stuporem ejiciens[75a]. Et scribit quidem, verum, ut Paulus ait, « non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus[76], » et non legem simpliciter, sed legislatorem ipsum, ipse semetipsum. Hoc in multis sanctorum, manifestissimeque perspectum est, quos cum neque verbis veritatem discere potuissent, nec miraculis absconditi virtutem agnoscerent, susceptum lavacrum Christianos præclarissimos subito demonstravit.

Πορφύριος γοῦν ὁ μακάριος ἐπὶ τῶν καιρῶν γενόμενος ἐκείνων, ἐν οἷς ὁ τοῦ Χριστοῦ νόμος πάσης ἐκράτει τῆς οἰκουμένης, καὶ τῆς μὲν φωνῆς τῶν κη-

Beatus itaque Porphyrius cum illis temporibus viveret, quibus Christi lex totum orbem subigebat, præconumque sacrorum vocem mortales universi

[75a] Ezech. xi, 19; Psal. l, 12. [76] II Cor. iii, 3.

Ἀρδαλίωνι δὲ ὁ θησαυρὸς ἄνω ποταμῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν ἀπὸ τοῦ στόματος ἦλθεν. Ὦ τῆς ἀῤῥήτου τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως! Οὐ γὰρ εὐεργετήσας οὐδὲ μεταδοὺς στεφάνων, οὐδὲ τοῦτο γοῦν χρηστῶν αὐτὸν ἐξαρτήσας ἐλπίδων, ἀλλὰ τῶν πληγῶν καὶ τῆς ἀτιμίας λαβὼν κοινωνὸν οὕτως εἶλε καὶ ἀνηρτήσατο, ὥστε ἔπεισε μὲν, ἃ πρότερον οὐδὲ ἀκούων ἀνεκτῶς εἶχεν. Ἐξέστησε δὲ συνηθείας ἀθρόον, ἣν μακρὸς αὐτῷ συνέτηξε χρόνος, μετέστησε δὲ πρὸς τὴν ἐναντιωτάτην ἕξιν τὴν γνώμην, ἀπὸ τοῦ πάντων κακίστου καὶ πονηροτάτου πρὸς τὸ βέλτιστον ἁπάντων μεταγαγών· οὔτε γὰρ μίμου φαυλότερον γένοιτ' ἂν οὐδὲν οὔτε φιλοσοφώτερον μάρτυρος. Τούτοις τί κοινόν; καὶ τῷ φυσικῷ λόγῳ τίνα ἀκολουθίαν ἔχει, πληγὰς καὶ ἀτιμίαν ἔρωτα τίκτειν, καὶ ὑπὲρ ὧν φεύγειν τὸν Χριστιανισμὸν τὸν πιστὸν ἀκόλουθον ἦν. διὰ τούτων ἑλεῖν καὶ χειρώσασθαι τὸν ἐχθρὸν καὶ οἷς ἐχθρὸς ἦν; Τίς γὰρ ἂν ὀδυνώμενος χαίροι τούτοις πεῖσαι φιλεῖν τὸν μεμελετηκότα μισεῖν, καὶ φίλον καὶ σπουδαστὴν ἀντὶ πολεμιωτάτου καὶ διώκτου παρασκευάσαι γενέσθαι;

A saurus cœlestis fluminis per os in cor venit. O virtutem Dei inexplicabilem! Non enim benefactis, non coronarum communicatione, neque saltem bona spe sibi conciliatum, sed plagarum et ignominiæ consortem ut accepit, sic eum cepit et occupavit, adeoque amicitia sua dignatus est, ut ei persuaderet, quæ prius vel auribus respuebat. Extemplo a consuetudine, temporis longinquitate inolita et confirmata discessit, animumque ad habitum penitus penitusque contrarium transtulit, et a re omnium pessima pravissimaque ad optimam omnium transivit. Nihil enim potest mimo inveniri scelestius, nec martyre sapientius. Quid his commune? et, si naturam spectemus, quomodo coiret, plagas et opprobrium parere amorem, et propter quæ Christianismo nuntium mittere etiam B fidelem par videbatur, per ea captivum facere, et subigere inimicum, quibus ille hostis erat? Quis enim persecutionem passus delectari possit, his amorem persuadere, in quorum odio inimicus ante se exercuerit, ac pro inimicissimo et persecutore amicum et studiosum sibi parare?

Εἶεν. Πρὸς ταῦτα τοίνυν ὁ μὲν λόγος τῆς διδασκαλίας οὐδὲν φαίνεται συνηθεὶς, τὸ δὲ πᾶν ἡ τοῦ βαπτίσματος εἰργάσατο δύναμις. Καὶ γὰρ καὶ τῶν λόγων ἤκουσεν Ἀρδαλίων τῆς κοινῆς ἡμῶν σωτηρίας, καὶ θαυμάτων οὐκ ἦν ἀθέατος πολλῶν ἐπ' αὐτοῦ παῤῥησιασαμένων μαρτύρων· ἀλλ' ἦν οὐδὲν ἧττον ἔτι τυφλώττων καὶ τῷ φωτὶ πολεμῶν, ἕως ἐβαπτίσατο, τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ δεξάμενος καὶ τὴν καλὴν ὁμολογίαν ὁμολογήσας. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ τοῦ C βαπτίσματος ὅρος, Χριστοῦ μιμήσασθαι τὴν ἐπὶ τοῦ Πιλάτου μαρτυρίαν καὶ τὴν μέχρι σταυροῦ καὶ θανάτου περὶ αὐτῆς καρτερίαν· μιμήσασθαι δὲ ἔστι μὲν διὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν συμβόλων τούτων τῶν ἱερῶν, ἔστι δὲ αὐτοῖς τοῖς πράγμασι μετὰ κινδύνων τὴν θρησκείαν ἐπιδειξαμένοις, καιροῦ καλοῦντος. Πολλῶν γὰρ ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐπινοηθέντων νοσοῦντι τῷ γένει φαρμάκων, μόνος ὁ τοῦ Χριστοῦ θάνατος τὴν ἀληθινὴν ζωὴν καὶ τὴν εὐεξίαν ἐδυνήθη κομίσαι. Καὶ τούτου χάριν αὐτὸ τὸ τὴν καινὴν ἔννησιν γεννηθῆναι καὶ τὸν μακάριον βίον βιῶναι καὶ τρὸς ὑγίειαν διατεθῆναι, οὐδέν ἐστιν ἕτερον ἢ τὸ πιεῖν τοῦ φαρμάκου τούτου, καὶ ὡς οἷόν τέ ἐστιν ἀνθρώποις ὁμολογῆσαι τὴν ὁμολογίαν καὶ τοῦ πάθους ἀνασχέσθαι D καὶ ἀποθανεῖν τὸν θάνατον. Αὕτη ἐστὶν ἡ τοῦ καινοῦ νόμου δύναμις, οὕτω γεννᾶται Χριστιανός· τ ὕτον τὸν τρόπον εἰς τὴν θαυμαστὴν ἀφικνεῖται φιλοσοφίαν, ἔργων μὲν τῶν ἀρίστων ἐπειλημμένος, πίστιν δὲ ἀκίνητον ἔχων, οὐ πειθοῖ ἀνάγκῃ πιστεύων, οὐδὲ νόμοις ἄγων τὸ ἦθος, ἀλλὰ δυνάμει Θεοῦ καὶ τοῦτο κάκεῖνο δεχόμενος καὶ δι ἀμφοῖν εἰς τὸ μακάριον τοῦ Χριστοῦ μορφούμενος εἶδος. « Οὐ γὰρ ἐν λόγοις, φησὶν, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει, » καὶ, « Ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς σῳζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστι· » διὰ ταῦτα καὶ πνευματικὸς μὲν οὗτος ὁ νόμος, ὅτι τὸ

De his igitur ita explicatum esto. Ad hæc sermo doctrinæ nihil videtur contulisse quidem, totum vero baptismi virtus operata esse. Nam verba communis salutis nostræ etiam Ardalion audiverat, multorumque martyrum, ætate sua liberrime se Christianos prædicantium miracula viderat; nihilo secius cæcus et lumini adversarius manebat, donec susceptis Christi stigmatis, et bonam confessus confessionem baptizatus est. Hic enim baptismi scopus est, Christum apud Pilatum testificantem, quamque ad crucem et mortem usque patientiam egregiam adhibuit, imitari; per imagines autem et symbola sacrorum istorum imitari. Licet nihilominus rebus ipsis cum discrimine capitis, tempore vocante, religionem palam ostendere. Multis etenim omni memoria excogitatis ægrotanti generi nostro medicinis, sola Christi mors veram vitam et bonam habitudinem afferre potuit. Quare hoc ipsum, nova generatione generari, beatam vitam vivere, et ad sanitatem disponi, nihil est aliud, quam pharmacum istuc bibere, et pro viribus confiteri confessionem, tormenta perpeti, et morte plecti. Hæc novæ legis efficacitas est; sic generatur Christianus; et hac via ad philosophiam admirabilem perducitur, operibus quidem optimis deditus, fidem autem immobilem conservans, non demonstrationibus ad fidem compulsus, neque legibus adactus mores instituens, sed virtute divina concitatus et hoc et illud suscipiens, et per utrumque sacrosanctam Christi effigiem induens. « Non enim est regnum Dei in sermone, inquit, sed in virtute[78]; » et, « Verbum crucis nobis qui salvamur Dei virtus est[79]. » Idcirco et spiritualis est lex ista, quia spiritus totum operatur: illa scripta, quoniam litterarum et vocum

[78] I Cor. IV, 20. [79] I Cor. I, 18.

Ἡ γὰρ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν δίψα ἀπείρου δεῖται τινος ὕδατος· ὁ δὲ κόσμος οὗτος πεπερασμένος ἀρκέσαι δὴ πῶς δύναιτ' ἄν; Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ ὁ Κύριος αἰνίττεται πρὸς τὴν Σαμαρείτιδα λέγων· « Ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν· ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. » Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ὕδωρ, ὃ τὴν ἐπιθυμίαν ἵστησι τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν. « Χορτασθήσομαι γάρ, φησὶν, ἐν τῷ ὀφθῆναί μοι τὴν δόξαν σου. » Καὶ γὰρ ὀφθαλμὸς μὲν κατεσκευάσθη οἷος πρὸς τὸ φῶς ἀρκέσαι, καὶ ἀκοὴ πρὸς ἤχους, καὶ ἕκαστον οἷς ἁρμόττει· ψυχῆς δὲ ἐπιθυμία πρὸς τὸν Χριστὸν ἵεται μόνον. Καὶ τὸ κατάλυμα τοῦτό ἐστιν αὐτῇ, ὅτι καὶ ἀγαθὸν καὶ ἀλήθεια καὶ ὁτιοῦν, ὧν ἐστιν ἔρως, μόνος ἐστί. Τούτων ἕνεκα καὶ κωλύει τοὺς τυχόντας οὐδὲν φιλεῖν, ὅσον ἔρωτος ἐξ ἀρχῆς ταῖς ψυχαῖς ἐνετέθη, καὶ χαίρειν, ὅσον δύναται χαίρειν ἡ φύσις, καὶ εἴ τι πρσέθηκεν αὐτοῖς ἀρετὴ καὶ τὸ τῆς ἀναγεννήσεως ὕδωρ. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐν τῷ βίῳ καλῶν οὔτε τὸν ἔρωτα οὔτε τὴν χαρὰν ἐνεργὸν εἶναι δυνατὸν ψευδομένων τὴν ἐπωνυμίαν· εἰ γάρ τι καὶ δοκεῖ καλὸν, φαῦλόν ἐστιν εἴδωλον τοῦ ἀληθοῦς. Ἐνταῦθα δὲ, οὐδενὸς ὄντος ὃ κωλύσει, θαυμαστὸν καὶ ἄῤῥητον διαδείκνυται τὸ φίλτρον καὶ ἡ χαρὰ οὐδ' ὅση μηνύσαι· μάλιστα μὲν ὅτι πρὸς ἑαυτὸν ἑκάτερον τῶν παθῶν τούτων ἔταξεν ὁ Θεὸς, ἵνα αὐτὸν μὲν φιλῶμεν, αὐτῷ δὲ χαίρωμεν μόνῳ· καί ἐστιν ἀκόλουθον, οἶμαι, λόγον τινὰ πρὸς τὸ ἄπειρον ἀγαθὸν ἐκεῖνο σώζειν, καὶ τοῦτον ὡς εἰπεῖν τὸν τρόπον σύμμετρον εἶναι.

Σκοπῶμεν δὴ τὸ μέγεθος ὅσον, ἔπειτα τῆς ὑπερβολῆς κἀκεῖνο σημεῖον. Πάντων γὰρ, ὧν ὑπῆρξεν εἰς ἡμᾶς ἀγαθῶν, μόνην ἀμοιβὴν ἠγεῖτο τὸ φίλτρον, καὶ τοῦτο παρ' ἡμῶν εἰ λάβοι, λύει τὸ χρέος· ὁ τοίνυν ἀπείρων ἐστὶν ἀντίῤῥοπον ἀγαθῶν παρά γε Θεῷ δικαστῇ, πῶς οὐχ ὑπερφυές; Πρόδηλον δὲ ὅτι τῇ τῆς ἀγάπης ὑπερβολῇ παντάπασιν ἐφάμιλλος ἡ χαρά· καὶ τῷ φίλτρῳ συμβαίνει διὰ πάντων τὸ γάννος καὶ ἀκολουθεῖ μεγίστῳ μέγιστον. Φαίνεται τοίνυν ταῖς ἀνθρωπίναις ψυχαῖς, ἀγάπης καὶ χαρᾶς μεγάλην τινὰ καὶ θαυμαστὴν ἀποκεῖσθαι παρασκευὴν καὶ παρόντος τοῦ ὡς ἀληθῶς χαρέντος καὶ ἀγαπητοῦ τηνικαῦτα τελέως ἐνεργὸν εἶναι· καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ χαρὰν ὁ Σωτὴρ πεπληρωμένην καλεῖ. Διὰ ταῦτα καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπιδημήσαντος ὁτῳοῦν καὶ τῶν αὐτοῦ μεταδόντος τῶν ἀνασχόντων ἐκεῖθεν καρπῶν, τὰ πρώτην ἔχοντα τάξιν ἀγάπη ἐστὶ καὶ χαρά. « Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ Πνεύματος, φησὶν, ἀγάπη, χαρά· » τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι τοῦτο πρῶτον αἰσθησιν ἑαυτοῦ παρέχει ταῖς ψυχαῖς ἐπιδημῶν ὁ Θεός. Αἰσθανόμενος δὲ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλεῖν καὶ χαίρειν ἀνάγκη, ἐπεὶ καὶ σωματικῶς φανεὶς τοῖς ἀνθρώποις τοῦτο πρῶτον παρ' ἡμῶν ἀπῄτει, τὴν ἐπίγνωσιν τὴν ἑαυτοῦ· καὶ τοῦτο ἐδίδασκε, καὶ τοῦτο εἰσῆγεν εὐθὺς, μᾶλλον δὲ διὰ τοῦτο μέχρις αἰσθήσεως ἦλθε καὶ ὑπὲρ τούτου τὸ πᾶν εἰργάσατο. « Καὶ γὰρ εἰς τοῦτο, φησὶ, γεγέννημαι καὶ εἰς τοῦ-

A mus, ac si nihil desideratorum obtinuissemus. Animarum quippe humanarum sitis quadam aqua infinita indiget : cui mundus iste finitus qui possit sufficere ? Et hoc est quod Dominus tectius Samaritanæ ait : « Qui biberit ex hac aqua, sitiet iterum. Qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum [85]. » Hæc enim est aqua, quæ animarum humanarum appetentiam sedat. « Satiabor, inquit, cum apparuerit gloria tua [86]. » Etenim oculus comparatus est ille quidem, ut ad lumen percipiendum sufficiat, et auditio ad sonum, et unumquodque quibus congruit : animæ autem desiderium ad Christum fertur solum, et hoc illi diversorium ; quia et bonum, et B veritas, et quodcunque amabile, solus est. Quem qui assecuti sunt, eos nihil impedit amare, pro eo quantus amor ab initio animabus est insitus ; et gaudere quantum natura gaudere potest ; et si quid ipsis virtus et regenerationis aqua adjecit. In bonis enim vitæ hujus, nomen mentientibus, neque amor neque gaudium vigere potest. Nam etsi quid bonum videtur, inane veri boni simulacrum est. Hic autem cum nihil sit quod obstet, admirabilis et ineffabilis amor, et charitas quantam verbis memo descripserit, ostenditur. Maxime cum ad se ipsum utrumque horum affectuum instituerit Deus, ut ipsum diligamus, eoque solo gaudeamus. Et est consequens, ut existimo, rationem quamdam ad bonum illud infinitum servare, et hunc, ut breviter dicam, modum esse. C

Consideremus igitur, quanta sit ejus magnitudo. Deinde excellentiæ et illud signum est. Omnium enim bonorum, quæ ultro nobis præbuit, solam compensationem ducit amorem, quem si a nobis retulerit, nomina expungit. Qui ergo bonis innumerabilibus pari velut pondere respondet, quomodo apud Deum judicem non sit excellentissimus ? Certum est porro, gaudium æquare omnino charitatis magnitudinem, et amori conjunctam esse per omnia voluptatem, et maximum comitari maximam. Itaque humanis animabus charitatis et gaudii insignem quamdam et admirabilem materiam esse repositam, et præsente vere pulchro, et dilecto, efficacissimam esse patet. Et hoc est quod Salvator gaudium plenum vocat. « Petite, » inquit, « et D accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum [87]. » Quapropter cum Spiritus quoque venisset, suaque dona contulisset, fructuum inde orientium primas charitas et gaudium tulerunt. « Fructus enim Spiritus, » inquit, « est gaudium, et charitas [88]. » Ideo videlicet, quod in his primum sensum sui ipsius animabus præbet adveniens Deus. Sentientes enim illud bonum et amare et gaudere necesse est. Quoniam et forma aspectabili hominibus apparens, hoc signum agnitionis suæ a nobis exigit. Et hoc docuit, et hoc statim induxit ; vel potius propter hoc ad sensum usque se demisit, et hujus

[85] Joan. IV, 14, 15. [86] Psal. XVI, 15. [87] Matth. VII, 7. [88] Galat. V, 22.

δευτέρας ἡμέρας ἐν ἡμῖν μένει· λοιπὸν δὲ αὐτὴν A
καταδέννυμεν, τὸν χειμῶνα ἐπάγοντες τῶν βιω-
τικῶν πραγμάτων καὶ τῇ πυκνότητι τῶν νεφῶν
ἀποκρουόμενοι τὰς ἀκτῖνας. »

Οὐκοῦν οὐ μέχρι τοῦ διανοηθῆναι καὶ λογίσασθαι καὶ πιστεῦσαι τὸν Θεὸν τοὺς βαπτιζομένους ἔξεστι γνῶναι, ἀλλά τι καὶ μεῖζον καὶ τοῦ πράγματος ἔγγιον ἐν τοῖς ὕδασι τούτοις ἐστὶν εὑρεῖν. Τὴν γὰρ ἀστραπὴν ἐκείνην Θεοῦ τιθέναι γνῶσιν ἐν διανοίᾳ, καὶ λόγου τινὰ δᾳδουχίαν εἶναι νομίζειν, οὐκ ἂν εἴη λόγον σῶζον, ὅτε τὴν μὲν ἀφανίζεσθαι συμβαίνει μετὰ μίαν καὶ δευτέραν ἡμέραν ὄχλων καὶ θορύβων τοῖς μεμυημένοις περιχεθέντων, τὴν πίστιν δὲ οὐδείς ἐστιν ὃς ἠγνόησε, μεριμνήσας ἐν οὕτω καὶ ταῦτα χρόνῳ βραχεῖ· ἀλλ' ἔστι καὶ πράγματα ἔχειν B
καὶ θεολογεῖν εἰδέναι καλῶς, καὶ τὸ μεῖζον πάθεσι προσκειμένους εἶναι πονηροῖς, καὶ τὸν τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας λόγον οὐκ ἀγνοεῖν. Ὅθεν δῆλον αἴσθησιν ἅμεσον εἶναί τινα ταῦτα τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐκεῖθεν ἀκτῖνος τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἀφανῶς ἁπτομένης. Ταύτης σύμβολα τῆς ἀκτῖνος, ἃ τὸ λουτρὸν ἐκδέχεται. Πάντα γὰρ λαμπρότητος γέμει, λαμπάδες, ᾠδαί, χορεῖαι, θρίαμβοι, οὐδὲν ὅ τι μὴ φαιδρὸν, ἐσθὴς πᾶσα μὲν λάμπουσα καὶ πρὸς φωτὸς θέαν ἐσκευασμένη· ἡ δὲ πρὸς τῇ κεφαλῇ καὶ αὐτὸ γράφει τὸ πνεῦμα καὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας αἴνιγμα φέρει τὸ σχῆμα. Καὶ γὰρ εἰς εἰκόνα γλώσσης πεποίηται, καθάπερ οἷόν τε καὶ ἱμάτιον τῇ κεφαλῇ σώζειν καὶ τὸ σχῆμα τοῦτο κομίζειν, ἐν ᾧ τὸ πνεῦμα τοὺς ἀποστόλους ἐξ ἀρχῆς ἐφάνη βαπτίζον. Ἐπεὶ C
καὶ τοῦτο τοῦ σώματος αὐτῶν τηνικαῦτα κατέσχε τὸ μέρος, καὶ ἦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἑκάστου πῦρ ἰδεῖν ἐν σχήματι γλώττης, ἵν', οἶμαι, τῷ τῆ γλώττης εἴδει τῆς καθόδου μηνύσῃ τὴν πρόφασιν, ὅτι τὸν συγγενῆ λόγον ἑρμηνεῦσον ἐλήλυθε καὶ διδάξον ἀγνοοῦσι. Τοῦτο γάρ ἐστι γλώττης, ἡ τἄνδον ἐκφέρει, τῶν ἀφανῶν τοῦ νοῦ κινημάτων ἄγγελος οὖσα. Καὶ γὰρ ὁ μὲν τὸν γεγεννηκότα, τὸν δὲ τὸ Πνεῦμα κηρύττει. « Ἐγὼ γάρ, φησὶν, ἐδόξασά σε, » πρὸς τὸν Πατέρα, « καὶ οὗτος ἐμὲ δοξάσει, » τὸν Παράκλητον λέγων· ἀντὶ τούτων μὲν ἐκείνοις ἐν τούτῳ φαίνεται τῷ τόπῳ. Τὸ σύμβολον δὲ ἡμῖν εἰς ἐκεῖνο φέρει τὸ θαῦμα, τὸν λογισμὸν καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν καλὴν, ἣ τοῦ βαπτίσματος τὴν πρώτην εἶδε κατα- D
βολὴν, ἵν' εἰδῶμεν, ὡς οἱ μὲν, οἷς ἐπῆλθε πρώτοις τὸ Πνεῦμα, τοῖς ἐξῆς μετέδοσαν, καὶ οὗτοι τοῖς μετ' ἐκείνους, καὶ μέχρις ἡμῶν οὕτως ἦλθε βαδίζον· καὶ οὐκ ἐπιλείψει τὸ δῶρον, ἕως ἂν ἡμῖν αὐτὸς ἐναργῶς ὁ χορηγὸς ἐπιστῇ. Τότε μὲν οὖν τοῖς μακαρίοις ὁ Δεσπότης καθαρὰν αἴσθησιν ἑαυτοῦ παρέξει τῶν ἐπιπροσθούντων ἀνῃρημένων, νῦν δὲ ὥσπερ ἔξεστι τοῖς σαρκὶ παχείᾳ κεκαλυμμένοις. Ταύτης τῆς αἰσθήσεως ἡ ἄῤῥητος χαρὰ καὶ ἡ ὑπερφυὴς ἀγάπη καρπός· τούτων δὲ τὸ μέγεθος τῶν κατορθωμάτων, καὶ ἡ θαυμαστὴ τῶν ἔργων ἐπίδειξις, καὶ τὸ διὰ πάντων νικῶντας καὶ στεφανηφοροῦντας εἶναι. Τούτοις γὰρ ὡπλισμένους τοῖς ὅπλοις οὔτε τῶν δεινῶν οὔτε

[98] Joan. XVII, 4. [99] Joan. XIX. 14.

mus. Siquidem hæc ineffabilis ac tremendæ gloria ad unum usque alterumve diem in nobis manet. Jam vero etiam illam exstinguimus, inducentes negotiorum sæcularium hiemem, nubiumque densitate depellentes radios. »

Non igitur usque ad cogitationem, et æstimationem, et fidem tantum baptizatis licet Deum cognoscere: sed et majus quiddam et rei vicinius in aquis istis est invenire. Fulgorem enim illum Dei cognitionem in animo collocare, et mentis lampadem esse existimare, non videtur aliqua ratione niti. Hunc enim post unum alterumve diem, turbis et tumultibus initiatos invadentibus evanescere contingit: ast fidem qui sollicitudine adhibita ignoraverit, et tam brevi tempore, nemo est. Sed licet et molestiis conflictari, et de divinis disserere probe nosse, et quod majus est, perturbationibus addictum esse vitiosis, et salutis ac veræ philosophiæ rationem non nescire. Unde liquet, hæc Dei sensum esse quondam citra medium radio qui inde procedit animam ipsam occultius feriente. Hujus radii symbola sunt, quæ in baptismo cernuntur. Omnia enim plena sunt splendore, lampades, cantus, chori, triumphi, nihil quod non sit hilare. Vestis tota fulgens, et ad speciem lucis parata. Quæ caput tegit, et ipsum spiritum habet depictum, et figuram fert, qua adventus ejus obscurius indicatur. Etenim linguæ similis est, prout vestem gestare caput, et schema portare potest, quo Spiritus apostolos a principio baptizans visus est, exprimitur. Quoniam et hic partem corporis ipsorum tunc insedit, et erat super caput cujusque videre ignem in figura linguæ; ut, ni fallor, specie linguæ occasionem causamque descensus indicaret, quod Verbum sibi coævum interpretaturus veniret, et docturus ignorantes; hoc enim linguæ munus est, quæ intus cogitata effert, non apparentium animi motionum nuntia. Etenim hic quidem (Λόγος) eum qui generavit, generatum Spiritus prædicat: « Ego, » inquit ad Patrem, « glorificavi te[98]; » et « ille me glorificabit[99], » Paracletus nimirum. Propterea igitur in hac figura illis se objecit. Symbolum autem cogitationem nostram ad illud miraculum, et diem illum felicem deducit, quæ prima baptismatis promissi pensionem vidit: ut sciamus eos, in quos primum Spiritus venit, posteris communicasse, et illos suis posteris, et ita progredientem ad nos venisse, nec defecturum donum, donec nobis id ipse suppeditator contrahat. Tunc igitur beatis Dominus purum sensum sui ipsius præbebit, cum interjecta et luminibus officientia sublata fuerint. Nunc autem, ut licet, carnis crassitie cooperti hujus sensus inexplicabilem lætitiam, et insignem charitatis fructum percipiunt, penes quos est magnitudo recte factorum, et admirabilium operum demonstratio, quique cum victoriis et coronis peragrant omnia. His enim armis instructi, nec atrocibus, nec jucundis vincuntur. Etenim gaudium

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΖΩΗΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

Τίνα συντέλειαν αὐτῇ παρέχεται τὸ θεῖον μύρον.

DE VITA IN CHRISTO

LIBER TERTIUS.

Quam ei utilitatem sacrum unguentum, sive chrisma conferat.

Οὕτω δὲ πνευματικῶς συστάντας καὶ τοῦτον γεγεννημένους τὸν τρόπον καὶ ἐνεργείας ἀκόλουθον ἂν εἴη τυγχάνειν, ἥ τοιᾷδε γεννήσει προσήκει, καὶ κινήσεως καταλλήλου. Καὶ τοῦτο ἡμῖν ἡ τελετὴ τοῦ θειοτάτου δύναται μύρου· καὶ γὰρ ἐνεργοὺς ποιεῖ τὰς πνευματικὰς ἐνεργείας, τὸν μὲν ταύτην, τὸν δὲ ἐκείνην, τὸν δὲ πλείους, ὡς ἕκαστος πρὸς τὸ μυστήριον ἔχει παρασκευῆς. Καὶ γίνεται νῦν τοῖς λελουμένοις, ὅπερ ἐπὶ τῶν προτέρων χρόνων αἱ τῶν ἀποστόλων χεῖρες τοῖς ἐπ' ἐκείνων βαπτιζομένοις· καὶ γὰρ ἐπιτιθέντων τὰς χεῖρας τῶν ἀποστόλων τοῖς μεμυημένοις, φησὶ, τὸ Πνεῦμα ἐδίδοτο, καὶ νῦν ὁ Παράκλητος χριομένοις ἐπιδημεῖ. Τεκμήρια δέ. Πρῶτον μὲν τοῦ παλαιοῦ νόμου καὶ βασιλέας χρίοντος τὸν ἴσον τρόπον καὶ ἱερέας, ὁ τῆς Ἐκκλησίας θεσμὸς ἐκείνου, τῷ μύρῳ βασιλεύων τοῖς ἱερεῦσιν ἐπιτίθησι χεῖρας, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος εὔχεται χάριν, ὅπερ ἐστὶ δεικνύντος, καὶ τοῦτο κἀκεῖνο πρὸς ταὐτὰ φέρειν καὶ τὴν αὐτὴν ἄμφω δύναμιν ἔχειν. Ἔπειτα καὶ τῶν ὀνομάτων κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις, καὶ χρίσμα μὲν ἐκεῖνο, πνεύματος δὲ κοινωνία τοῦτο· τήν τε γὰρ τῶν ἱερέων χειροτονίαν οἱ θειότατοι τῶν ἱερέων χρίσιν καλοῦσι, καὶ ἔμπαλιν οὓς τὸ μυστήριον τοῦ μύρου τελοῦσι, κοινωνοὺς τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι καὶ εὔχονται καὶ πιστεύουσι, καὶ τὴν τελετὴν, ὅ τί ποτέ ἐστι, τοῖς τελουμένοις δεικνύντες πνευματικῆς δωρεᾶς σφραγῖδα καλοῦσι. Τοῦτο γὰρ ἐπᾴδουσι χριομένοις.

Ἔτι δὲ καὶ Χριστὸς αὐτὸς ὁ Δεσπότης οὐ χεθὲν τῇ κεφαλῇ δεξάμενος μύρον, ἀλλὰ διὰ τὸ Πνεῦμα ἅγιον, ὅτι τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας ἁπάσης τῆς σαρκὸς ἕνεκα τῆς ἀναληφθείσης ἐγένετο θησαυρός· καὶ οὐ Χριστὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ χρίσμα· « Μύρον γὰρ, φησὶν, ἐκκενωθὲν ὄνομά σοι, » τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς, τὸ δ' ὕστερον. Ἕως μὲν γὰρ οὐκ ἦν, ᾧ τῶν αὐτοῦ μετέδωκεν ἂν ὁ Θεὸς, μύρον ἦν ἐφ' ἑαυτοῦ μένον· ἐπεὶ δὲ ἡ μακαρία συνέστη σὰρξ ἡ τῆς θεότητος ἅπαν τὸ πλήρωμα δεξαμένη, ᾗ, φησὶν Ἰωάννης, οὐκ ἐκ μέτρου δέδωκεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα, πάντα δὲ τὸν ψυχικὸν ἐνέθηκε πλοῦτον, τηνικαῦτα εἰς αὐτὴν ἐκκενω-

Sie porro spiritualiter fabrefactos jam, et ad hunc modum generatos, etiam actionem, generationi huic convenientem, et motum consentaneum sortiri oportebit. Hoc nobis divinissimi unguenti usurpatio conciliat quod in spiritualibus efficientiis efficaces facit, hunc quidem in hac, alium in illa, alium in pluribus, ut quisque ad mysterium paratus accesserit. Et nunc perinde, ut antiquis temporibus, initiatus evenit. Manus enim apostolorum baptizatis imponebantur. Nam cum imposuissent manus apostoli initiatis, ait Scriptura [a], Spiritus dabatur. Et nunc in eos qui uncti sunt similiter Paracletus venit. Cujus rei nota et signum est. Cum vetus lex reges et sacerdotes æque ungeret, Ecclesiæ lex illos ungens, his munus etiam imponit, et Spiritus gratiam ambobus precatur; quo ostenditur, et hoc et illud eodem spectare, et ambo eamdem vim habere. Deinde et nominibus inter se affinia sunt et illud chrisma, et hæc spiritus communio. Nam et sacerdotum inaugurationem sanctissimi sacerdotes χρίσιν, « unctionem » appellant; et rursus, quibus mysterium unguenti conferunt, eos Spiritus sancti participes esse et precantur, et credunt. Et initiationem quid tandem sit, initiandis exponentes, spiritualis doni sigillum vocant; hoc enim super ungendis pronuntiant.

Præterea Christus ipse Dominus, qui non effusum in caput unguentum accepit, sed per Spiritum sanctum unctus est, quoniam spiritualis operationis omnis, propter assumptam carnem, thesaurus fuit, et non Christus solum, sed et chrisma: « Unguentum effusum, inquit, nomen tuum [b], » illud a principio, hoc posterius. Quamdiu enim non erat, cui Deus sua impertiret, unguentum erat, in se ipso manens. Postquam autem beata illa caro est condita, quæ omnem plenitudinem divinitatis suscepit, ut Paulus ait [1], et cui non ad mensuram dedit Deus spiritum, ut Joannes testatur [2], sed

[a] Act. VIII, 38, 39; X, 47, 48. [b] Cant. I, 3. [1] Coloss. I, 19. [2] Joan. III, 34.

Τὸ μὲν οὖν τῆς τελετῆς ἔργον τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀγαθοῦ Πνεύματος μεταδοῦναι· τὸ μύρον δὲ αὐτὸν εἰσάγει τὸν Κύριον Ἰησοῦν, ἐν ᾧ πᾶσα μὲν ἀνθρώποις ἡ σωτηρία, πᾶσα δὲ ἐλπὶς, ἀγαθῶν, καὶ ὅθεν μὲν ἡμῖν ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετουσία, δι' οὗ δὲ ἡ πρὸς τὸν Πατέρα προσαγωγή. Τῆς γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἀναπλάσεως κοινῇ μὲν ἡ Τριὰς τεχνίτης, αὐτουργὸς δὲ μόνος ὁ Λόγος, οὐχ ὅτε διατρίβων ἀνθρώποις ἐκοινώνησε μόνον καὶ « προσηνέχθη, φησὶ Παῦλος, εἰς τὸ πολλῶν ἐνεγκεῖν ἁμαρτίας, » ἀλλ' ἐξ ἐκείνου μέχρι παντὸς, ἕως τὴν φύσιν ἔτι φέρει τὴν ἡμετέραν, δι' ἣν παράκλητον αὐτὸν ἔχομεν πρὸς τὸν Θεὸν, δι' ἑαυτοῦ μὲν « καθαρίζει τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, » δι' ἑαυτοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα δίδωσι.

Opus igitur initiationis hujus est, vim et efficientiam boni Spiritus impertiri, ipsaque unctio Dominum Jesum introducit, in quo tota hominum salus, omnis spes bonorum, et unde nobis sancti Spiritus consortium, et per quem ad Patrem accessus. Reformatio enim humana Trinitati, ut communi effectrici ascribenda est; sed eam reipsa, et per se ὁ Λόγος (Verbum) operatus est: non solum quando cum hominibus commoratus, humana fecit ac tulit, et « oblatus est, » ut inquit Paulus, « ad multorum exhaurienda peccata [8]; » sed ex eo tempore semper operatur, quandiu nostram naturam gerit, propter quam ipsum advocatum apud Deum habemus. Per seipsum vero « emundat conscientiam nostram ab operibus mortuis [9], » et per semetipsum Spiritum dat.

Τοῦτο τὸ μυστήριον ἐπὶ μὲν τῶν προτέρων χρόνων χαρίσματα ἰαμάτων καὶ προφητείας καὶ γλωσσῶν καὶ τοιαῦτα τοῖς βαπτιζομένοις παρεῖχεν, ἃ τῆς ὑπερφυοῦς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως ἀνθρώποις ἅπασιν ἐπόδειξιν εἶχε προφανῆ· τούτων γὰρ ἔδει τηνικαῦτα τοῦ Χριστιανισμοῦ πηγνυμένου καὶ τῆς εὐσεβείας ἔτι καθισταμένης. Νῦν δὲ καὶ τοιαῦτα μὲν ἐνίοις ἐκεῖθεν ὑπῆρξε, καὶ ἐφ' ἡμῶν, καὶ ἐπὶ τῶν ὀλίγῳ προτέρων καὶ περὶ τῶν μελλόντων εἶπον, καὶ δαίμονας ἐξέβαλον καὶ νόσων ἀπῆλλαξαν, εὐξάμενοι μόνον, καὶ οὐ περιόντες ἐν τῷ βίῳ μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τάφοι τὸ ἴσον ἐδυνήθησαν τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας οὐδὲ νεκρῶν ἀφισταμένης τῶν μακαρίων. Ἃ δὲ Χριστιανοῖς ἑκάστοτε προμνᾶται τὸ μύρον, καὶ ὧν καιρὸς ἅπας ὁ χρόνος, χάρισμα εὐσεβείας καὶ εὐχῆς καὶ ἀγάπης καὶ σωφρονισμοῦ καὶ τῶν ἄλλων, ἃ τοῖς δεχομένοις αὐτοῖς ἐστιν ἐν καιρῷ· εἰ καὶ πολλοὺς τῶν Χριστιανῶν ταυτὶ διαφεύγει, καὶ ὅση τίς ἐστιν ἡ τοῦ μυστηρίου δύναμις λέληθε, καὶ κατὰ τὸ ἐν ταῖς πράξεσιν εἰρημένον, « Οὐδ' ὅτι Πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν ἔγνωσαν, » παρ' αὐτὸ μὲν τὸ τελεῖσθαι τῷ πρὸ τῆς ἡλικίας τοῦ μυστηρίου τυγχάνειν τῶν δώρων ἀναισθήτως διατεθέντες, ἐπὶ δὲ τῆς ἡλικίας ἐφ' ἃ μὴ δεῖ τετραμμένοι καὶ τὸν τῆς ψυχῆς ἀποτυφλώσαντες ὀφθαλμόν. Ὡς τό γε ἀληθὲς τὸ Πνεῦμα κοινωνεῖ τοῖς τελουμένοις τῶν ἑαυτοῦ, « διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται, » καὶ οὐκ ἐπέλιπεν ἡμᾶς ὁ Δεσπότης εὐεργετῶν, οἷς ἐπηγγείλατο συνεῖναι μέχρι παντός. Οὐ γὰρ ἡ τελετὴ μάτην, ἀλλὰ καθάπερ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἀπὸ τοῦ θεσπεσίου λουτροῦ καὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης Χριστοῦ κομιζόμεθα σῶμα, καὶ οὐκ ἂν παύσαιτο ταῦτα μέχρις ἂν αὐτὸς φανερῶς ἡ τούτων ὑπόθεσις ἐπιστῇ· τὸν ἴσον τρόπον καὶ τοῦ θειοτάτου μύρου Χριστιανοὺς ἁπλαύειν ἃ προσῆκε καὶ τῶν δωρεῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετέχειν πᾶσα ἀνάγκη. Ποῦ γὰρ ἀκόλουθον, τῶν ἱερῶν τελετῶν τὰς μὲν ἐνεργοὺς εἶναι, τῆς δὲ μηδὲν ὄφελος εἶναι, καὶ περὶ μὲν ἐκείνων κατὰ Παῦλον ἡγεῖσθαι τὸν ἐπαγγειλάμενον εἶναι πιστὸν, περὶ δὲ ταύτης ἀμφιγνοεῖν; Δέον ἢ μηδεμιᾶς ἢ καὶ τῶν ἄλλων τὰ ἴσα καταψηφίζεσθαι, τῆς αὐτῆς δυνάμεως διὰ πασῶν ἐνεργούσης

Atque hoc sane mysterium superioribus ætatibus donis sanitatum, et prophetiæ, et linguarum, et hujusmodi, baptizatos exornabat, quæ immensam Christi potentiam universis hominibus luculenter testabantur; his enim tunc opus erat, quando Christianismus adhuc fundabatur, et religio adhuc construebatur. Etiam talia quibusdam inde collata sunt et nostro et paulo superiore sæculo: nempe futura prædicere, et dæmones expellere, et solis precibus morbos depellere. Nec superstites modo, sed jam tumulis mandati eadem æque poterant, spirituali efficientia beatos ne mortuos quidem deserente. Quæ autem Christianis semper unguentum istuc conciliat, et quæ omni tempore opportuna sunt, ea sunt donum pietatis, precationis, charitatis, castitatis, et aliorum, quæ suscipientibus percommoda accidunt: etsi multos Christianos hæc fugiunt, et quanta sit hujus mysterii vis, latet, et juxta illud quod in Actis scribitur, « Neque si Spiritus sanctus sit, noverunt [7], » quosdam in ipsa initiatione, quod ante ætatem hoc mysterium adipiscuntur, ad dona intelligenda inepti: quosdam florentibus annis, quibus ad flagitia conversi, oculum animæ excæcant. Igitur revera Spiritus initiatis sua munera largitur, « dividens seorsum singulis prout vult [8]. » Nec Dominus benefaciens nos relinquit, quibuscum usque ad consummationem sæculi futurum se est pollicitus. Non enim est inanis et supervacanea hæc initiatio, sed sicuti remissionem peccatorum a divino lavacro, et a sacra mensa Christi corpus accepimus, nec ista ante desinent, quam ipse horum fundamentum palam advenerit: eodem modo et sacratissimo unguento Christianos frui convenit, et donorum sancti Spiritus participes evadere prorsus oportet. Qui enim consentaneum foret, sacrorum initiamentorum alia quidem efficientiam suam complecti, istius fructum nullum esse? et in iis quidem secundum Paulum arbitrari promissorem fidelem esse, de hoc ambigere? cum aut de nullo bene, aut de aliis etiam paria sentire necesse sit, quando quidem ea-

[8] Hebr. IX, 14, 28. [9] Hebr. IV, 14. [7] Act. XIX, 2. [8] I Cor. XII, 11.

πέρα μηχανῆς ἀπάσης, καὶ τἄλλα τοὺς ἐπιδειξαμένους ἀπὸ τοῦ μυστηρίου λαβόντας ἔχειν. Εἰ γὰρ μήτε παρ' αὐτὸ τὸ τελεῖσθαι τὸ μυστήριον ἐνεργοὺς δείκνυσι τοὺς τελουμένους τὰς πνευματικὰς ἐνεργείας, μήτε ὧν χρόνῳ ὕστερον αὐτοὶ πνευματικῶς ἐνεργοῦσι, τὴν τελετὴν αἰτιᾶσθαι προσῆκε, τί δεῖ καὶ μυηθῆναι; πρὸς τί δ' ἂν ἡμῖν ἡ τοῦ μύρου τοῦ θείου μύησις ἔτι φέροι, χορηγεῖν ὑπὲρ οὗ ζητεῖται μὴ δυναμένη; Καὶ οὐδὲ ἐκεῖνο εἰκότως ἔστιν εἰπεῖν, ὡς εἰ μὴ ταῦτα ἀπολαύσομεν τοῦ χρίσματος, ἄλλο τι δύναιτ' ἂν ἡμῖν ἡ τελετὴ βοηθεῖν. Εἰ γὰρ ἅπερ ἐπαγγέλλεται, καὶ πρὸς ἃ πᾶσα φέρεται, καὶ περὶ ὧν ὁ τελεστὴς εὔχεται, καὶ ἃ πείθει τὸν τελούμενον ὡς αὐτίκα λήψεται, τούτων τυχεῖν οὐ δίδωσιν, ἄλλο τι τῶν ἀγαθῶν ἐκεῖθεν σχολῇ γε δεῖ προσδοκᾶν· εἰ δ' οὐ μάτην τὸ μυστήριον, ὅτι μηδὲ ἄλλο τῶν Χριστιανικῶν οὐδέν, « Οὐ γὰρ κενὸν, φησὶ, τὸ κήρυγμα ἡμῶν, οὐδὲ ματαία ἡ πίστις ἡμῶν, » εἴ τινα πνευματικὴν ἐνέργειαν εὑρεῖν ἔστιν ἐν ἀνθρώποις καὶ τοῦ κύκλου τῶν ἐκεῖθεν χαρίτων, εἰς τὰς εὐχὰς ἀναφέρειν ἀνάγκη ταύτας καὶ τὸ χρίσμα τὸ ἱερόν.

Ὅλως γὰρ οὔτε ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἀγαθὸν, ὃ τῷ Θεῷ διαλλαγεῖσιν ἐκεῖθεν ὑπῆρξεν ἀνθρώποις, ὃ μὴ διὰ τοῦ καταστάντος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων παρεσχέθη μεσίτου, οὔτε τὸν μεσίτην εὑρεῖν καὶ λαβεῖν καὶ τῶν ἐκείνου τυχεῖν ἄλλο τι ἔδωσιν ἡμῖν τῶν ἁπάντων ἢ τὰ μυστήρια· ταῦτα γὰρ συγγενεῖς ἡμᾶς ποιεῖ τῶν αἱμάτων ἐκείνων, καὶ ὧν εἴληφε διὰ τὴν σάρκα χαρίτων καὶ ὧν παθεῖν ἠνέσχετο κοινωνούς. Ἐπεὶ γὰρ δυοῖν ὄντοιν, ἃ τῷ Θεῷ συνίστησι καὶ ἐν οἷς πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ σωτηρία, τοῦ τε τὰ ἱερώτατα μυστήρια μυηθῆναι, καὶ τοῦ πρὸς ἀρετὴν ἀσκῆσαι τὴν γνώμην, τοῦ δευτέρου, λέγω δὴ τῆς ἀνθρωπείας σπουδῆς, οὐδὲν ἄλλο γένοιτ' ἂν ἔργον ἢ τὰ δοθέντα σῶσαι καὶ μὴ προδοῦναι τὸν θησαυρόν· λείπεται δὴ μόνην χορηγὸν ἡμῖν τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων τὴν τῶν μυστηρίων δύναμιν εἶναι. Καὶ μὴν τῶν τελετῶν ἄλλης μὲν ἔργον ἄλλο τι, Πνεύματος δὲ καὶ τῶν ἐκείνου μετειληφέναι δώρων τοῦ παναγοῦς ἐξήρτηται μύρου· διὰ ταῦτα κἂν μὴ παρ' αὐτὸν τὸν τῆς τελετῆς χρόνον, ὕστερον δὲ πολλῷ πνευματικὴν δυνηθῇ τις ἐπιδείξασθαι δωρεὰν, οὐ δεῖ τὴν αἰτίαν καὶ ὅθεν ἡ δύναμις ἀγνοεῖν. Ἐπεὶ καὶ ὁ τοῦ βαπτίσματος φωτισμὸς ἐνίεται μὲν εὐθὺς λουσαμένων ταῖς τῶν τελουμένων ψυχαῖς, ἔστι δὲ τηνικαῦτα δῆλος οὐ πᾶσιν, ἐνίοις δὲ τῶν σπουδαίων διὰ χρόνου φαίνεται ὁρῶσι πολλοῖς καὶ πόνοις καὶ τῇ περὶ τὸν Χριστὸν ἀγάπῃ τὸν τῆς ψυχῆς καθάρσιον ὀφθαλμὸν, διὰ τοῦτο τὸ μύρον προσευχῆς μὲν οἷοι πρὸς τὰς εὐχὰς ἡμῖν βοηθοῦσι. Χριόμενοι γὰρ τῷ μύρῳ τοῦτ' αὐτὸ γίνονται ἡμῖν ὃ καλοῦνται, διότι τὸ κενωθὲν μύρον παράκλητος ἡμῖν ἐστι πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι κεκένωται καὶ χρίσμα γέγονε, καὶ μέχρι τῆς φύσεως ἐχέθη τῆς ἡμετέρας. Τὰ θυσιαστήρια δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος μιμεῖται χεῖρα,

A dicturi, et animos impulsuri, et alioqui ægros sine ullo molimine sanaturi sunt, et qui alia dona acceperunt, eos videlicet illa a mysterio accepta habere. Si enim nec ipsa mysterii collatio initiatos spiritualium operum exsecutores reddit, nec quæ tempore procedente ipsi spiritualiter operantur, initiationi in acceptis referenda sunt, quid necesse est initiari? Quorsum porro nobis divina hæc inunctio conducet, cum, propter quod expetitur, suppeditare non possit? Nec illud merito responderi queat, quanquam unctio hunc nobis fructum non pariat, posse tamen nos adjuvare. Si enim quæ promittit, et ad quæ tota tendit, quæ initiator orat, et quæ initiando persuadet mox accepturum, si hæc consequi non dat, aliud inde bonum
B haudquaquam exspectandum est. Quod si non est inane mysterium, quia nec aliud Christianum ullum, « Non enim inanis est, inquit, prædicatio nostra, neque inanis fides vestra[16]; » si quam operationem spiritualem invenire est inter homines, et ex orbe illo spiritualium gratiarum, eam ad hasce preces et unctionem sacram referre necessario debemus.

Plane enim non est, non est, inquam, ullum bonum, inde hominibus Deo reconciliatis præstitum, quod non per mediatorem inter Deum et homines constitutum nobis sit collatum; neque ut mediatorem inveniamus, et apprehendamus, et illius bona assequamur, ab alio ex omnibus, quam
C a sacramentis adipiscimur. Nam hæc nos illi quasi consanguineos, et cruciatuum quos sustinuit, et gratiarum, quas propter carnem accepit, participes efficiunt. Cum enim duo sint, quæ homines Deo commendent, et quibus tota salus humana fulcitur, alterum ut mysteriis sacratissimis initiemur, alterum, ut animum ad virtutem appellamus, humana, inquam, diligentia, nihil aliud opus fuerit, quam data servare, et thesaurum non prodere. Relinquitur ergo, solam mysteriorum virtutem omnium bonorum nobis largitricem esse. Atqui horum alius effectus et opus est, Spiritus illiusque donorum communio a sanctissima unctione pendet. Idcirco, tametsi non ipso initiationis tempore, sed multo post, spirituale donum ad rem conferre quis poterit, nihilominus causam, et unde robur illud, ignorare non convenit. Nam et baptismi illuminatio
D mox quidem ablutorum animabus immittitur; at non tunc ab omnibus cernitur, sed a quibusdam probis post intervallum cognoscitur, qui multis sudoribus et laboribus, et charitate erga Christum oculum animæ perpurgarunt. Propter istam unctionem domus orationis ad preces nobis auxiliantur. Unctæ enim unguento hoc ipsum nobis fiunt, quod vocantur, quoniam effusum unguentum, advocatum est nobis apud Deum et Patrem, et ob hoc ipsum, quod effusum est, et chrisma factum, et usque ad animam nostram effusum est. Altaria autem

[16] I Cor. xv, 14.

δύναμιν ἡντινοῦν κεκτημένους ὑπὲρ τοῦ καλοῦ δραμεῖν, οὐ μάτην ἡμᾶς ταῦτα πάντα προῖκα ἐργάζεται καὶ δεῖται τῶν παρ' ἡμῶν οὐδενός, ὡς ἂν εἰσενεγκεῖν δυναμένων. Ἡ τράπεζα δὲ συνεστῶσιν ἤδη καὶ ζῶσι καὶ δυναμένοις ἀρκεῖν ἡμῖν αὐτοῖς προκειμένη, χρῆσθαι τῇ δυνάμει καὶ τοῖς δοθεῖσιν ὅπλοις ἀφίησι, καὶ διώκειν τἀγαθὸν οὐκέτι κομιζομένους οὐδ' ἐλκομένους, ἀλλ' αὐτοὺς οἴκοθεν καὶ παρ' ἡμῶν αὐτῶν ὁρμῶντας καὶ κινουμένους, ὡς ἂν ἤδη τρέχειν ἐπισταμένους. Τί μὲν γὰρ ἔδει καὶ ποιῆσαι λαβεῖν, οἷς οὐκ ἔδει χρήσασθαι ; τί δὲ ῥωννύναι καὶ καθοπλίζειν τὸν οἴκοι μέλλοντα καθεύδειν ; Εἰ γάρ μήτε τὴν ἀρχὴν γεννωμένοις μηθ' ὕστερον καθαίρεσθαι βουλομένοις ἀγώνων ἦν καὶ πόνων καιρός, οὐκ οἶδα πότ' ἂν ἡμῖν αὐτοῖς ἐγενόμεθα χρήσιμοι, τί δ' ἂν ἦν ἔργον ἀνθρώπου τῶν ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς δρόμων ἀνῃρημένων, μᾶλλον δὲ τί χεῖρον ἂν ἦν πράγματος, πραττόντων μὲν ὧν ἐπαινός ἐστιν οὐδὲ ἕν, πρὸς δὲ τὸ πονηρὸν ἐνεργὸν ἐχόντων ἑκάστοτε τὴν ψυχήν; Διὰ ταῦτα τόπον ἔργων ἀνθρώποις ἔδει συγχωρηθῆναι καὶ καιρὸν ἀγώνων, τό γε τελείοις ἀνδράσιν εἶναι παρὰ τῶν μυστηρίων ἤδη λαβοῦσι καὶ δυναμένοις τὸ τῇ φύσει προσῆκον ἔργον ἐργάζεσθαι. καὶ τῆς ἡμέρας φανείσης, ἣν ὁ Κύριος ἐποίησε, μηκέτι καθεύδειν, ἀλλ' ἐπ' ἔργα χωρεῖν, καὶ ᾗ φησι Δαβὶδ « Ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ τὸν ἄνθρωπον ἐξελθεῖν ἕως ἑσπέρας. » Καθάπερ γὰρ μετὰ ταύτην τὴν ἡμέραν ἔρχεται νὺξ, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι, οὕτω καὶ πρὸ ταύτης ἦν, ὅτε παντελὴς ἦν τοῦ πράττειν ἀδυναμία, καὶ οὐδεὶς ᾔδει πού δεῖ βαδίζειν, νυκτὸς ἐχούσης ἔτι τὴν γῆν, « ἐν ᾗ, φησὶν, ὁ περιπατῶν οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει· » τοῦ ἡλίου δὲ ἀνασχόντος καὶ πανταχοῦ διὰ τῶν μυστηρίων τῆς ἀκτῖνος χεθείσης, ἀνάγκη μηδεμίαν ἀνθρωπίνων ἔργων εἶναι καὶ πόνων ἀναβολὴν, ἀλλὰ σιτεῖσθαι τὸν ἄρτον τοῦτον ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου τὸν ἡμέτερον ὡς ὑπὲρ ἡμῶν κλώμενον, ἄλλως θ' ὅτι τοῖς λογικοῖς ἀφώρισται μόνοις, καὶ ὃ φησιν ὁ Κύριος, ἐργάζεσθαι τὴν « μένουσαν βρῶσιν, » ὅπερ ἐστὶ κελεύοντος, οὐκ ἀργοὺς οὐδ' ἀπράκτους, ἀλλ' ἐργαζομένους ἐπὶ τὸ δεῖπνον τοῦτο χωρεῖν. Εἰ γὰρ τοὺς ἀργοὺς καὶ τῆς ἀπολλυμένης τραπέζης ὁ τοῦ Παύλου νόμος ἀπάγει (« ὁ γὰρ ἀργὸς, φησὶ, μηδὲ ἐσθιέτω »), τίνων δεήσει τῶν ἔργων τοῖς ἐπὶ ταύτην καλουμένοις τὴν τράπεζαν;

Ὅτι μὲν οὖν οὕτως ἐχρῆν τῶν ἱερῶν ἅπτεσθαι δώρων, καὶ τούτου χάριν πρὸ τῆς τελετῆς οἴκοθεν αὐτοὺς καθαίρεσθαι δεῖ, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων· ὅτι δὲ τοῦτό ἐστιν οὐκ ἐλάττω μόνον τῶν ἄλλων μυστηρίων, ἀλλὰ καὶ μείζω δυναμένου, δῆλον ἐκεῖθεν. Πρῶτον μὲν γὰρ εἰ τοῖς βελτίοσιν ὁ Θεὸς τὰ μείζω δωρεῖται, ὃς τὸν ἔλεον ποιῆσαι καὶ ζυγῷ τινι, τὸ τοῦ προφήτου, καὶ δικαιοσύνῃ πάντα ποιεῖ, πολλῷ δὲ καλλίους ἡμᾶς εὑποιεῖ, τετελεσμένους ἤδη καὶ πρὸ καὶ περὶ ἀρετῆς ἀγωνισαμένους, ἢ μηδὲ τὴν ἀρχὴν λουσαμένους, λείπεται καὶ τὴν χάριν ταύτην ἐκείνης εἶναι βελτίω καὶ τῶν δευτέρων ἀμεινόνων τοὺς μεμυημένους τυγχάνειν. Ἔστι δ' ἐκεῖνο μὲν τὸ βά-

currendum ulla virtute præditos accipiens, non temere in nobis hæc omnia gratis operatur, et a nobis nihil requirit, utpote qui conferre nihil possimus. Mensa autem proposita formatis jam, et viventibus, et valentibus nobis ipsis sufficere viribus, datisque armis uti sinit, et bonum persequi, non jam portatos, neque tractos, sed ipsos sponte ac per nos concitatos atque commotos, velut jam gnaros currere. Quid enim referebat facere ut acciperemus, quibus utendum non erat? Quid corroborare et armare domi dormiturum? Si enim neque primo nascentibus, neque postea purgari volentibus certandum et laborandum est, nescio quando nobis ipsis commendemus. Jam, quod hominis opus, si virtutis curriculum auferas? Imo vero quid opere nostro deterius, si nihil eorum quæ laudantur facientes, in improbitate animam continenter occupatam habeamus? Itaque locum operum hominibus, opportunitatemque certaminum concedere oportebat, qui quidem ut perfecti viri essent, a mysteriis jam accepissent, possentque opus naturæ conveniens operari, et illucescente die, quem fecit Dominus [66], non dormire de cætero : sed ad opera incumbere, et ut David inquit : « Ad opus suum, et ad operationem suam exire usque ad vesperam [69]. » Sicut enim post hunc diem venit nox, quando nemo potest operari [70], sic et ante hunc diem nox erat, quando summa erat operandi imbecillitas, et quo ambulandum esse, nemo sciebat, cum adhuc nox terras teneret, « in qua (ut est in Evangelio) qui ambulat, nescit quo vadat [71]. » Sole autem exorto, radiisque per sacramenta ubique diffusis, nullam operum laborumque humanorum dilationem perpeti par est : sed comedi panem hunc in sudore vultus nostrum, (quia pro nobis factum ; præterea quia solis ratione utentibus destinatus est), et quod ait Dominus, operari cibum, qui permanet [72] ; quod est jubentis, ne otiosi nec inefficaces ad hanc cœnam veniamus. Si enim otiosos Pauli lex etiam mensa intereunte excludit (« si quis laborare non vult, inquit, nec manducet [73]) », quibus operibus ad hanc mensam vocati egebunt?

Sic igitur sacra dona attingenda, et ob hoc ante sacramentum per semet purgare se oportere, ex dictis liquet : quod non inferioris modo, sed etiam potentioris mysterii esse, inde apparet. Primum enim, si melioribus Deus majora donat, qui misericordiam statuit, et juxta prophetam [74] in pondere et justitia omnia facit, multo magis melioribus nobis, utpote jam per sacramenta initiatis, et ob virtutem jam luctatis benefacit, quam prorsus non ablutis. Relinquitur ergo et gratiam hanc illi præstare, et initiatos donis secundis meliora consequi. Est autem illud baptisma, hoc cœna sacra, quam tanto perfectiorem existimare conve-

[66] Psal. cxvii, 24. [69] Psal. ciii, 23. [70] Joan. ix, 4. [71] Joan. xii, 35. [72] Joan. vi, 27. [73] II Thess. iii, 10. [74] Isa. xxviii, 17.

στοῦ συνουσίαν· « Ἀναλῦσαι γὰρ, φησὶ, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι πολλῷ μᾶλλον κρεῖσσον· » τοῦτο δὲ τὸ τῆς τραπέζης ἔργον διαφερόντως. Εἰ γὰρ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις μυστηρίοις ἔστιν εὑρεῖν τὸν Χριστὸν, ἀλλ' ὥστε τῷ λαβεῖν παρασκευασθῆναι πρὸς τὸ δυνηθῆναι συνεῖναι, ἐνταῦθα δὲ ὥστε ἤδη καθαρῶς λαβεῖν καὶ συνεῖναι· τοῦ γὰρ τῶν ἄλλων τὸ ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα καὶ τὸ μένειν μὲν ἐν αὐτῷ, μένοντα δὲ ἔχειν αὐτὸν, ὑπὲρ οὗ δοκῶ καὶ Χριστὸς αὐτὸς τὴν μακαριότητα τῶν δικαίων δεῖπνον εἶναί φησιν, αὐτὸν ἔχον διακονοῦντα.

Οὕτω μὲν οὖν ἆθλόν ἐστιν ὁ τῆς ζωῆς ἄρτος· ἐπεὶ δὲ οἱ τοῦτο δεχόμενοι τὸ δῶρον τὴν γῆν ἔτι πατοῦσι καὶ ὁδοιποροῦσι, καὶ διὰ τοῦτο καὶ κονίζονται καὶ προσκόπτουσι καὶ λῃστῶν διδοίκασι χεῖρας, πρὸς τὴν παροῦσαν χρείαν αὐτοῖς εἰκότως ἀρκεῖ καὶ τὴν ἰσχὺν ἀνέχει καὶ ἡγεμών ἐστι καὶ καθαίρει, ἕως καταλύσουσιν, οὗ κατὰ τὸν Πέτρου λόγον καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον, ὅπου τῶν ἄλλων μὲν οὐδεμία χώρα, ἐν καθαρῷ πραγμάτων χωρίῳ μένουσιν ἤδη, μόνον δὲ στέφανός ἐστιν αὐτοῖς ὁ Χριστὸς συνὼν καθαρῶς. Οὐκοῦν ὡς μὲν καθάρσιον καὶ πρὸς τοῦτο συστᾶν ἐξ ἀρχῆς μολυσμοῦ παντὸς ἀπαλλάττει, ὡς δὲ κοινωνὸς ἡμῖν τῶν ἀγώνων, ὧν ἡγεμὼν ὑπῆρξε, πρωτότοκος εἰς τούτους ἀποδυσάμενος ἰσχὺν κατὰ τῶν πολεμούντων παρέχει· ὅτι δὲ καὶ γέρας οὐκ ἄνευ πόνων, ὃ τοίνυν ὡς ἆθλον ἔχει τὸ δεῖπνον καὶ ὡς ἐσχάτη μακαριότης, τίν' ἔχει λόγον, ὡς ἐλάττω δυναμένου ποιεῖσθαι τεκμήριον; Τὸν ἴσον δὲ τρόπον χρὴ καὶ περὶ θατέρου ψηφίζεσθαι καὶ νομίζειν, τῇ τελειότητι τοῦ μυστηρίου μὴ πολεμεῖν. Οὐ γὰρ ὅτι μέγα δύναται, τὸν ἁμαρτίαις διεφθαρμένον οὐκ ἀναπλάττει, ἀλλ' αὐτὸν μὴ δυνάμενον ταῦτα δέξασθαι καὶ παθεῖν, ἅτε τὴν πρώτην ἔτι φέροντα πλάσιν, ἥπερ ἐν τοῖς πρόσθεν εἴρηται λόγοις, ἣν ἀφανίσαι καὶ τῶν ψυχῶν ἐξελεῖν τῶν ἅπαξ βαπτισαμένων, οὐδὲ τῆς ἐσχάτης ἐστὶ πονηρίας· οὐδ' ἂν αὐτὴν ἀρνήσασθαι τολμήσωσιν, ἣν ὁμολόγησαν τῷ κοινῷ Δεσπότῃ δουλείαν, ὡς οὐδὲ τῆς ἄκρας φιλοσοφίας ἡ ψιλὴ τῆς ὁμολογίας δυνηθείσης ἐνθεῖναι, ἔπειθ' ὅτι καὶ καθόλου κρεῖττόν ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ἢ τεθνάναι καὶ συντετρίφθαι, τούτου δὲ χωρὶς οὐκ ἦν ἀναπλάττεσθαι. Καὶ γὰρ ὁ μὲν θάνατος τοῦ παλαιοῦ κόμματος, καὶ οὗτος ὁ δυνάμενος ἀποθνήσκειν, ὃν ἀνέδωκεν ὁ χοῦς, « Ἡ γὰρ ἀξίνη, φησὶν Ἰωάννης, πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται· » ὁ δὲ λελουμένος ἤδη τὸν νέον φορεῖ, οὐκεῦν πῶς μὲν ἀποθανεῖται πρὸς τὸν Ἀδὰμ ἡρμοσμένος, ὃς οὐκέτι ἀποθνήσκει; Ἀνθ' ὅτου δ' ἂν ἀποθάνοι, ὃν ὑπὲρ τοῦ λαβεῖν ἔδει τεθνάναι, τοῦτον ἔτι φέρων ἐν τῇ ψυχῇ; Τοῦτο δὲ οὐδ' ἀπ' αὐτοῦ λαβεῖν ἐξεστιν τοῦ λουτροῦ· πῶς οὖν ἂν γένοιτό τῶν τελετῶν ταύτης ἐκείνη τούτῳ βελτίων, ὃ παρ' ἀμφοῖν ὁρᾶσθαι οὐκ ἔστιν εὑρεῖν; Οὐ γὰρ οὐδ' αὐτὸ δύναται τὸ βάπτισμα τοὺς ἤδη περιόντας καὶ πεπλασμένους αὖθις ἀναγεννᾷν, ὅ τε ἱερὸς θεσμὸς οὐδένα διὰ ταῦτα δὶς ἔλουσεν ἄνθρωπον, οὐ τύπον τινὰ σώζων καὶ τάξιν, ἀλλ' ὅτι δὶς κατὰ ταὐτὸν γεννηθῆναι τῶν ἀμηχάνων.

tremum desinere ait, nempe cum Christo vivere et versari. « Dissolvi, inquit, et cum Christo esse, multo magis melius [75]. » Quod hæc mensa præstat insigniter. Etsi enim in aliis quoque mysteriis Christum invenire licet, sed eatenus, ut præparationem inde feramus, quo cum eo esse possimus. Hic autem, ut jam pure eum accipiamus, et cum illo simus. Ubi enim in aliis reperias unum corpus et unum spiritum, et manere in ipso, manentemque vicissim habere in seipso? Propter hoc, ut arbitror, etiam Christus ipse beatitudinem justorum cœnam nuncupavit, in qua ipse ministraret.

Sic igitur panis vitæ præmium est. Quoniam vero donum istuc suscipientes terram adhuc calcant, et ut viatores pulvere inquinantur, et pedibus offendunt, grassatorumque manus timent, pro præsenti necessitate ipsis plane sufficit hic panis, et vires sustentat, et dux est, et purgat, donec divertant, ubi secundum Petri verba [76] bonum est hominem esse, ubi aliis nullus locus, in regione a negotiis molestis liberajam manentibus, solus autem corona ipsis Christus est, cum eis familiarissime versans. Igitur ut purgandi vim habens, et ad hoc a principio institutum, inquinamento omni liberat. Ut autem nos in certaminibus adjuvat, quorum ipse Christus dux fuit ante, primus ad ea aggressus, robur adversus oppugnantes largitur. Quia vero etiam præmium est, labores quibus debeatur postulat. Qui igitur cœnam ut præmium, et ut supremam beatitudinem habet, quomodo cæteris minus posse nihilominus conficiet? Idem de altero decernendum, existimandumque perfectioni mysterii non repugnare. Non enim quia non multum potest, peccatis perditum non refingit, sed quia cum primam formationem seu characterem adhuc ferat, alio insigniri nequit, sicut ante dictum est; quem delere et ex animabus semel baptizatorum eradere, nec extremæ quidem improbitatis est, nec id poterunt, quamvis pactam communi Domini servitutem abnegare non dubitaverint, quem illis nec summa philosophia, nec nuda confessio imt primere potuit. Deinde quia universe melius es hominem esse, quam mortuum et contritum esse, sine quo non datur reficlio. Etenim mors est veteris monetæ, et hic est qui mori potest, quem pulvis produxit: « Securis enim, inquit Evangelista, ad radicem arboris posita est [77], » ablutus autem, jam novum hominem portat. Quomodo igitur morietur, Adamo adhuc conjunctus, qui amplius non moritur? Et pro quo tandem morereturcum pro quo accipiendo mori oportebat, eum adhuc in anima gestet? Hoc autem nec ab ipso lavacro consequi licet. Qui ergo hoc mysterio illud sit melius, in eo, quod æque in neutro invenitur? Nec enim ea baptismi vis est, ut jam exstantes et formatos denuo generare queat; et sacra lex neminem idcirco bis abluit, neque id disciplinæ et ordinis gratia, sed quod bis in eodem generari sit impossibile.

[75] Philipp. I, 23. [76] Matth. XVII, 4. [77] Matth. III, 10.

καὶ αὐτὸς γινόμενος αὐτοῖς δικαιοσύνη ἀπὸ Θεοῦ καὶ ἁγιασμός. Τοῦτον γὰρ μάλιστα τὸν τρόπον τοῖς ἁγίοις τοῦτ' αὐτὸ τὸ μακαρίοις καὶ ἁγίοις εἶναι συμβαίνει τοῦ συνόντος ἕνεκα μακαρίου, δι' ὃν ἀπὸ μὲν νεκρῶν ζῶσι, σοφοὶ δὲ ἀπὸ ἀνοήτων, ἅγιοι δὲ καὶ δίκαιοι καὶ υἱοὶ Θεοῦ ἀπὸ μιαρῶν καὶ πονηρῶν κατέστησαν δούλων. Οἴκοθεν γὰρ αὐτοῖς καὶ τῆς ἀνθρωπείας φύσεως καὶ σπουδῆς, ἐξ ὧν ἂν κυρίως ταῦτα καλοῖντο, γέγονεν οὐδὲ ἓν, ἀλλὰ καὶ ἅγιοι διὰ τὸν ἅγιον, καὶ δίκαιοι καὶ σοφοὶ διὰ τὸν συνόντα δίκαιον καὶ σοφόν· καὶ ὅλως εἴ τις ἀληθῶς ἐν ἀνθρώποις τὰ μεγάλα καὶ σεμνὰ ταῦτα δίκαιός ἐστιν ἀκούειν, τὴν ἐπωνυμίαν ἐκεῖθεν ἔχει μάλιστα μὲν, ὅτι τά γε οἴκοθεν καὶ παρ' αὐτῶν τοσοῦτον ἀπέχει, δικαίους αὐτοὺς ἀπεργάζεσθαι καὶ σοφούς, ὥστε πονηρία μὲν αὐτοῖς ἡ δικαιοσύνη, μωρία δὲ σαφὴς ἡ σοφία· ἔπειτα, εἰ καὶ τὰ μάλιστα σεμνοὺς ἐποίει καὶ κόσμον ἡμῖν εἶχεν ἡ ἀρετὴ, δι' ὧν πρὸς τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην καὶ τὴν σοφίαν οἰκείως ἔχομεν μᾶλλον ἢ τὴν ἀνθρωπείαν, καὶ ἣν ἡμῖν ἐνέθηκεν ἡ σπουδὴ, καλεῖσθαι μᾶλλον ἀπὸ ταύτης ἢ ἐκείνης εἰκὸς ἂν εἴη. Καθάπερ γὰρ οὐ τῶν ἔξωθέν ἐσμεν ἐπώνυμοι καὶ τῶν ἀλλοτρίων, ἀπὸ δὲ τῶν οἰκείων, καὶ ἅπερ ἡμῶν ἔνεστι τῇ φύσει, καὶ διατίθεσθαι καὶ καλεῖσθαι συμβαίνει (οὐ γὰρ ἡ οἰκία καὶ τὸ ἱμάτιον πρὸς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἦθος πλάσειεν ἄν, οὐδ' ἂν πονηρίας ἢ ἀρετῆς ὀνόματος μεταδοίεν)· οὕτω τῶν οἰκείων αὐτῶν ἐκεῖνα διατίθησι μᾶλλον καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ποιεῖται κοινὴν, ἃ μᾶλλον ἡμέτερα· τὰ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἡμέτερα μᾶλλον ἢπερ τὰ ἡμῶν αὐτῶν. Οἰκεῖα μὲν γὰρ, ὅτι μέλη καὶ υἱοὶ καθέσταμεν καὶ σαρκὸς καὶ αἵματος καὶ πνεύματος αὐτῷ κοινωνοῦμεν, ἔγγιον δὲ ἡμῖν οὐ τῶν ἀπὸ τῆς ἀσκήσεως μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν ἀπὸ τῆς φύσεως περιγενομένων, ὅτι συγγενέστερος ἡμῖν ἐδείχθη καὶ τῶν γεγεννηκότων αὐτῶν. Διὰ ταῦτα γὰρ οὐδὲ τὴν ἀνθρωπείαν εἰσενέγκαι φιλοσοφίαν, οὐδὲ μέχρι τούτων στῆναι τῶν ἄθλων, ἀλλὰ ταύτην μὲν ζῆσαι τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν τὴν καινὴν, ἐκείνην δὲ ἐπιδείξασθαι τὴν δικαιοσύνην ὑπόχρεῳ καθέσταμεν πάντες. Οὐκ ἂν εἰ μὴ ταύτῃ προσήκομεν μᾶλλον καὶ διαφερόντως πρὸς ἡμῶν ἦν· διὰ τοῦτο γὰρ « Τῷ Χριστῷ συνετάφημεν διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἵνα ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν, » καὶ πρὸς Τιμόθεον « Ἐπιλαβοῦ, φησὶ Παῦλος, τῆς αἰωνίου ζωῆς, » καὶ « Γίνεσθε ἅγια κατὰ τὸν καλέσαντα ἅγιον· » καὶ « Γίνεσθε οἰκτίρμονες, οὐ τὸν ἔλεον τὸν ἀνθρώπειον, ἀλλὰ καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστί· » καὶ « Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς. » Ὃ φιλτρῳ Παῦλος ἐφίλει ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὅθεν καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτὸς τοὺς μαθητὰς εἰρήνην ἄγειν κελεύων αὐτὴν ἐντίθησιν αὐτοῖς τὴν εἰρήνην τὴν ἑαυτοῦ· « Εἰρήνην γὰρ, φησὶ, τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, » καὶ πρὸς τὸν Πατέρα « Ἵνα, φησὶν, ἡ ἀγάπη, ἣν ἠγάπησάς με, ἐν αὐτοῖς ᾖ. » Καὶ ὅλως καθάπερ ἡ γέν-

sed et ipse illis factus a Deo justitia et sanctificatio [78]. Tali enim maxime modo hoc ipsum sanctis, nempe beatos et sanctos esse, contigit, quod adest illis sanctus et beatus, propter quem ex mortuis viventes, ex stultis sapientes, ex servis improbis atque scelestis sancti et justi evadunt. A seipsis namque, et humana natura studioque nihil illis suppeditat, unde proprie sic appellentur, sed et sancti dicuntur propter sanctum, et justi et sapientes propter eum qui cum ipsis est justum et sapientem. Et absolute, si quis vere inter homines magna hæc et veneranda audire dignus est, inde hæc cognomenta adipiscetur : præsertim quando domestica, et quæ ab illis præstare possunt, tantum abest ut justos eos ac sapientes efficere queant, ut illorum justitia mera improbitas, et sapientia evidens stultitia sit. Deinde, etsi virtus inprimis venerabiles redderet et ornaret, quoniam tamen justitiam, et sapientiam quæ ex Deo est, familiarius et studiosius amplectimur quam humanam, ab illa potius quam ab ista nominari nos decet. Sicut enim non ab extraneis et alienis nomen trahimus, sed a propriis, et in natura nostra insitis, et afficimur et vocamur (non enim domus, aut vestis ad hos vel illos mores nos finxerit; neque vitii aut virtutis nomen imponat) : ita illa divina magis animos nostros temperant, et nomen commune efficiunt, quæ magis nostra sunt. Quæ autem sunt Christi, nostra magis sunt, quam nostra ipsorum. Nostra sunt enim, quia membra, et filii facti sumus, eique carne, sanguine et spiritu communicamus. Propius autem nostra non iis tantum quæ ab exercitatione, sed jam etiam iis quæ a natura veniunt; quandoquidem, ut docuimus, interior nobis cum ipso quam cum parentibus cognatio est. Hac de causa nec humanam philosophiam invenit, nec istorum certaminum tenus nos progredi voluit, sed hanc in Christo vitam novam vivere, et illam exhibere justitiam obligamur omnes : quod non fecisset nisi hæc vita nobis foret aptior, officioque nostro præclare conveniret. Ob hoc enim : « Christo per baptismum consepulti sumus, ut novitate vitæ ambulemus [80]. » Et ad Timotheum : « Apprehendit vitam æternam [81]. » Et : « Estote sancti, juxta eum qui vocavit vos sanctus [82]. » Et : « Misericordes, non misericordia humana, sed « sicut Pater vester cœlestis misericors est [83]. » Et : « Diligite invicem, sicut ego dilexi vos [84], » quo amore Paulus dilexit, « In visceribus Jesu Christi [85]. » Unde et Salvator ipse discipulos pacem agitare jubens, suam ipsius pacem illis immisit. Ait enim : « Pacem meam do vobis [86]. » Et ad Patrem, « Ut, inquit, dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit [87]. » Et plane sicut generatio divina quædam, et supra naturam est, sic et vita, et vivendi institutum, et philosophia, et omnia hæc, nova et spiritualia sunt. Atque hoc

[78] I Cor. I, 30. [80] Rom. VI, 4. [81] I Tim. VI, 12. [82] I Petr. I, 15; Levit. XIX, 2. [83] Luc. VI, 5. [84] Joan. XIII, 34. [85] Philipp. I, 8. [86] Joan. XIV, 26. [87] ibid. 27.

ἀγώνων ἡγεμόνα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐν αὐτοῖς εἶναι τὸν κατορθοῦντα, ὥστε τὸν μὲν ζητούμενον τέλος τῇ παρασκευῇ, τῷ τέλει δὲ τὴν παρασκευὴν ἀκόλουθον εἶναι. Καθάπερ γὰρ εἰς τὴν γῆν πέμπων οὐδὲν ἡμᾶς ἔδρασεν οὐδ' ἀπῄτησεν ὑπερφυές, οὕτω πρὸς Θεὸν ἄγων καὶ τῆς γῆς ἀπαλλάττων οὐδὲν ἀφῆκεν ἔχειν ἀνθρώπινον, ἀλλ' ὧν ἡμῖν ἐδέησε, πρὸς πάντα ἑαυτὸν ἥρμοσε, καὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος ἐκεῖνο παρασκευάσαι δυναμένων οὐδὲν παρῆκεν ἀργὸν ἑαυτοῦ. Εἴτε γὰρ ἀῤῥωστίαν εἴποι τις ἂν τὸ ἡμέτερον τοῦτο καὶ ἰατρείαν, οὐχ αὐτὸς εἰσῆλθεν εἰς τὸν κάμνοντα μόνον καὶ ὀφθαλμῶν ἥξωσε καὶ χειρὸς, καὶ ὧν ἔδει πρὸς τὴν θεραπείαν αὐτουργὸς ἦν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ φάρμακον καὶ ἡ δίαιτα καὶ ὁτιοῦν ἄλλο τῶν πρὸς ὑγείαν φερόντων αὐτὸς ἐγένετο, εἴτε ἀνάπλασίς ἐστιν, ἐξ ἑαυτοῦ καὶ τῶν οἰκείων σαρκῶν τὸ ἐνδέον ἀναλαμβάνεται, καὶ ὃ τοῦ διαφθαρέντος ἡμῖν ἀντεισήγαγεν, αὐτὸς ἦν. Οὐ γὰρ, ὅθεν ἔπλασεν, ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀνέπλασεν ὕλης, ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν ἐποίησε χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς, ὑπὲρ δὲ τοῦ δευτέρου τὸ οἰκεῖον ἔδωκε σῶμα, καὶ τὴν ζωὴν, ἀνακτώμενος οὐ τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῆς φύσεως ἐστῶσαν ποιεῖ καλλίω, ἀλλὰ τὸ αἷμα ἐγχέων ταῖς τῶν μεμυημένων καρδίαις τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν αὐτοῖς ἀνατέλλει. Τότε μὲν γὰρ ἐνεφύσησε, φησὶ, πνοὴν ζωῆς, νῦν δὲ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν αὐτοῦ κοινωνεῖ· καὶ γὰρ, « Ἐξαπέστειλε, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν κράζον· Ἀββᾶ ὁ Πατήρ· » ἐπεὶ καὶ φωτὸς δεῆσαν τότε μὲν, « Γενηθήτω φῶς, εἶπε, καὶ ἐγένετο φῶς, » τὸ δοῦλον τοῦτο, νῦν δὲ ὁ Δεσπότης αὐτὸς « ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, ὁ τότε εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, » Παύλου φωνή. Καὶ τὸ πᾶν εἰπεῖν, ἐπὶ μὲν τῶν προτέρων χρόνων διὰ τῶν κτισμάτων τούτων τῶν ὁρωμένων εὐηργέτει τὸ γένος καὶ προστάγμασι καὶ πρεσβείαις καὶ νόμοις ἦγε τὸν ἄνθρωπον, τοῦτο μὲν χρώμενος ἀγγέλοις, τοῦτο δὲ τῶν ἀνθρώπων τοῖς σεμνοτέροις, νῦν δὲ αὐτὸς ἀμέσως δι' ἑαυτοῦ καὶ πρὸς πάντα χρώμενος ἑαυτῷ.

quod ultra naturam esset, si ex his terris nos dimittens, atque ad Deum adducens, nihil nos humanum habere permisit, sed ad omnia quibus nobis opus fuit, se accommodavit, et quæ ad finem illum commodare possent, nihil in se otiosum reliquit. Sive enim morbum quis hoc malum nostrum, et negotium medicum dicat, non solum ipse ad ægrotantem venit, eumque aspectu suo et tactu dignatus est, et quibus ad curationem egebat, per se illi ministravit, sed et ipsa medicina, et diæta, et quodcunque aliud ad sanitatem recuperandam prodesset, ipse factus est. Sive reflctio est, ex reipsa et corpore proprio quod deerat resarsit, quodque pro perdito restituit, ipse est. Non enim unde finxit, ab eadem materia refinxit. Sed illud quidem fecit, pulverem e terra accipiens; pro altera autem suum ipsius corpus tradidit, vitamque reparans, non animam in natura consistentem pulchriorem facit, sed sanguinem suum in corda initiatorum effundens, suam ipsius vitam ipse oriri facit. Tunc enim inspiravit spiritum vitæ, ut legimus [96]: nunc autem Spiritum suum nobis communicat [97]. Etenim, « Misit Deus, » inquit Paulus, « Spiritum Filii sui cordibus nostris, clamantem, Abba Pater [97]. » Siquidem et cum luce opus esset, tunc dixit, « Fiat lux, et facta est lux [98]. » Sed ista tanquam servis. Nunc Dominus ipse « illuxit in cordibus nostris, qui tunc de tenebris dixit lumen splendescere, » Pauli vox est [99]. Et ut simul dicam, prioribus temporibus per creaturas hasce aspectabiles generi nostro bene faciebat, mandatisque et legationibus, et legibus hominem regebat, partim angelorum, partim hominum reverendorum usus opera. Nunc citra administrum ad omnia semetipso utitur.

Σκοπῶμεν γὰρ ἄνωθεν. Ἐπὶ τῷ σῶσαι τὸ γένος οὐκ ἄγγελον ἔπεμψεν, ἀλλ' αὐτὸς ἐλήλυθεν· ἔδει μαθεῖν τοὺς ἀνθρώπους, ὑπὲρ ὧν ἀφίκετο, καὶ οὐ κατὰ χώραν μένων μετεπέμπετο τοὺς ἀκουσομένους, ἀλλ' αὐτὸς ἐζήτει περιὼν, οἷς ἂν μεταδοίη τῶν λόγων. Καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν ἐπὶ τῆς γλώττης κομίζων ἐπὶ τὰς θύρας ἐχώρει τῶν εὖ παθεῖν δεομένων, καὶ μὴν καὶ τοὺς νοσοῦντας οὕτως ἰᾶτο παραγενόμενος· αὐτὸς καὶ χειρὸς ἁπτόμενος, καὶ ὀφθαλμοὺς ἐδημιούργει γεγεννημένῳ τυφλῷ, τῷ προσώπῳ πηλὸν ἐπιβαλών, ὃν αὐτὸς οἴκοθεν ἐποίησε πτύσας εἰς τὴν γῆν καὶ τῷ δακτύλῳ μάξας, ἀνείλετο, « Καὶ προσέπλασε καὶ ἥψατο τῆς σοροῦ, » φησὶ, καὶ ἐπέστη τῷ τάφῳ Λαζάρου, καὶ φωνὴν ἐγγύθεν ἀφῆκε, καίτοι καὶ πόρρωθεν εἰπεῖν ἐβούλετο λόγῳ καὶ νεύματι μόνῳ, καὶ ταῦτα καὶ τὰ τούτων ἔτι μείζω πάντα ἂν εἰργασμένος, ὅς γε καὶ τὸν τρόπον τοῦτον ἐποίησεν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἂν ἦν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως τεκμήριον ἐναργὲς, ἐκεῖνο δὲ τῆς

Consideremus rem altius. Ad salvandum genus humanum non angelum misit, sed ipse venit. Discere oportebat homines qua de causa venisset, non itaque in regione certa subsistens, audituros accersivit, sed ipse oras peragrans quæsivit, quos sermonum suorum participes faceret, amplissimaque bona in lingua portans, beneficiis egentium domos intravit. Quin et ægrotantes sic ipse adiens, manuque contrectans, bonæ valetudini restituit [1]. Et oculos fecit cæco nato, lutum illinens, quod ipse cum in terram spuisset, et digito subegisset, sustulit, et allevit. « Et accessit, inquit, et tetigit loculum [2]. » Et venit ad monumentum Lazari, vocemque cominus emisit [3]. Quanquam et procul, si voluisset, et verbo, et nutu solo et hæc, et his majora omnia operatus esset, qui cœlum quoque hoc modo condidit. Verum hoc ejus potentiæ argumentum evidens fuisset, illud benignitatis fuit indicium, quam demonstraturus venerat. Atque

[96] Gen. II, 7. [97] Joan. XX, 22. [97] Galat. IV, 6. [98] Gen. I, 3. [99] II Cor. IV, 6. [1] Luc. VII, 14. [2] Joan. IX, 6. [3] Joan. XI, 1 seqq.

ἀληθῶς βασιλεύειν, ὅτε τὴν κατὰ τὸν λογισμὸν ἐξουσίαν καὶ τὴν τῆς γνώμης αὐτονομίαν, ἃ ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἐνταῦθα καταδήσας καὶ δουλωσάμενος ἤγαγεν, ὑπὲρ οὗ καί, « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία, φησὶν, ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, » ὡς δή τι καινὸν παθὼν ὁ πρὸ τῶν αἰώνων τοῦ κόσμου Δεσπότης, ὅτι μετὰ τῶν ἐν οὐρανῷ καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις τὸν κοινὸν ἐπέγνω Δεσπότην. Καὶ μὴν καὶ τὸ τοῦ Δαβὶδ ἐκεῖνο, « Ἐβασίλευσεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὰ ἔθνη, » ταύτην ἐστὶν αἰνιττομένου τὴν βασιλείαν, καθ' ἣν τὰ ἔθνη« σύσσωμα τῷ Σωτῆρι καὶ συμμέτοχα » Παῦλός φησι. Τῷ γὰρ οὕτω τοῖς σώμασι καὶ ταῖς ψυχαῖς καθάπαξ ἡνῶσθαι οὐ σωμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ ψυχῶν, καὶ προαιρέσεων κατέστη Δεσπότης, καὶ κρατεῖ τὴν ὡς ἀληθῶς αὐτάρκη καὶ καθαρὰν βασιλείαν, αὐτὸς ἄγων δι' ἑαυτοῦ καθάπερ ψυχὴ σῶμα καὶ μέλη κεφαλή. Ἄγονται γὰρ οἱ στέργειν τὸν ζυγὸν ᾠήθησαν τοῦτον, ὥσπερ οὐκ αὐτοὶ λόγῳ συζῶντες, οὐδὲ προαιρέσεως συνόντες αὐτονομίᾳ. « Κτηνώδης γὰρ, φησὶν, ἐγενόμην παρὰ σοί, » καὶ τοῦτό ἐστι τὴν ψυχήν τινα τὴν ἑαυτοῦ μισῆσαι καὶ ἀπολέσαι καὶ δι' ὧν ἀπόλλυσι σῶσαι, ὅταν οὕτως ἡ καινὴ κρατήσῃ κτίσις, καὶ ὁ καινὸς Ἀδὰμ παντάπασιν ἀποκρύψῃ τὸν παλαιὸν, καὶ οὔτε γεννήσεως οὔτε ζωῆς οὔτε τελευτῆς οὐδὲν τῆς παλαιᾶς περιλειφθῇ ζύμης.

Καὶ γὰρ τῷ παλαιῷ μὲν ἀπὸ τῆς γῆς συνέστη τὸ σῶμα, ὁ δὲ νέος ἐκ Θεοῦ, φησὶν, ἐγεννήθη, καὶ τῆς ζωῆς δὲ ἑκατέρας ἡ τράπεζα μαρτύρων ἑκατέρα· τὴν μὲν γὰρ ἀνῆκεν ἡ γῆ, τὸν δὲ καινὸν ἄνθρωπον ὁ ἐπουράνιος ἀπὸ τῶν οἰκείων τρέφει σαρκῶν. Διὰ ταῦτα καὶ ἀναλύοντες ὁ μὲν εἰς τὴν γῆν ἐπανῆλθεν, ἐξ ἧς προῆλθεν, ὁ δὲ εἰς τὸν Χριστὸν ἐχώρησεν, ὅθεν ἐλήφθη, καὶ τῇ τοῦ προενεγκόντος ἀρχῇ κατάλληλον ἑκάτερος πεισεῖται τὴν τελευτήν· « Οἷος γὰρ, φησὶν, ὁ χοϊκὸς, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοὶ, καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι, » καὶ οὐ τῆς ψυχῆς ἕνεκα μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Καὶ αὐτὸ γὰρ ἐπουράνιον, καθάπερ τὸ συναμφότερον ἐκεῖ χοϊκόν· ἥ τε γὰρ ψυχὴ τὰς χεῖρας οἰκεῖ τοῦ ἐπουρανίου τό τε σῶμα μέλος ἐκείνου, καὶ ψυχῆς μὲν οὐ μετέχει, τοῦ δὲ ζῶντος πνεύματος γέμει καὶ ζῇ μετὰ τὴν τελευτὴν τῆς προτέρας ζωῆς· οὐδ' ὅσον εἰπεῖν καλλίω, ἐπεὶ μηδ' ἀπέθανεν ἀληθῶς τὴν ἀρχήν· « Ἔδοξαν γὰρ, φησὶ Σολομὼν, τεθνάναι, » καὶ οὐ τοῖς εὖ φρονοῦσιν, « ἀλλ' ἐν ἀφρόνων ὀφθαλμοῖς. » Καθάπερ γὰρ « ὁ Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν οὐκέτι ἀποθνήσκει, θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει, » οὕτω τὰ Χριστοῦ μέλη θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα· πῶς γὰρ ἂν γεύσαιτο θανάτου τῆς ζώσης ἀεὶ καρδίας ἐξηρτημένα;

Εἰ δὲ κόνις τὸ ὁρώμενον καὶ πλέον οὐδὲν, οὐ χρὴ θαυμάζειν. Ὁ μὲν γὰρ πλοῦτος ἔνδον· « Ἡ ζωὴ γὰρ, φησὶν, ὑμῶν κέκρυπται, » ὁ δὲ θησαυρὸς ὀστράκινον σκεῦος. « Ἔχομεν γὰρ τὸν πλοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσι, » Παῦλος εἶπεν· ὅθεν οἷς τὰ

A regnare, quando arbitrium rationis, et voluntatis libertatem, quæ hominem faciunt, hic vinxit et subacta duxit. Hinc, « Data est mihi omnis potestas, inquit, in cœlo et in terra [7]; » velut novum quiddam sibi accidisset ante sæcula mundi Domino, quoniam cum cœlestibus etiam humana natura communem Dominum agnovit. Quin et illud Davidis : « Regnabit Deus super gentes [8], » hoc regnum innuit, secundum quod gentes concorporales sunt, et comparticipes, ut Paulus ait [9]. Nam quod corporibus et animabus simul et semel ita unitus est, hoc non corporum modo, sed animarum quoque et voluntatum Dominum fecit, obtinetque vere sufficiens et integrum regnum, ipse illud per se sicut anima corpus, et membra gubernans. Reguntur B enim, qui hoc jugum complectendum existimarunt, quasi non cum sua ratione viverent, nec voluntate libera uterentur. Ait enim : « Ut jumentum factus sum apud te [10]. » Et hoc est aliquem odisse, et perdere animam suam, et quia perdit, servare, quando ita dominata fuerit nova creatura, et novus Adam omnimodis veterem oppresserit, nihilque generationis, nihil vitæ, nihil mortis, nihil veteris fermenti relictum fuerit.

Etenim veteri quidem Adamo e terra corpus conglutinatum est; novus autem ex Deo, inquit, natus est, utriusque vitæ utraque mensa testimonium est. Illam quidem tellus submittit; novum C autem hominem cœlestis de sua carne alit. Quare et cum dissolvuntur, ille in terram redit, ex qua prodiit : hic ad Christum vadit, unde assumptus est, et uterque dignitati effectoris sui finem congruum facit. « Qualis enim inquit, terrenus, tales et terreni, et qualis cœlestis, tales et cœlestes [11]; » nec propter animam tantum, sed etiam propter corpus ipsum; nam et ipsum cœleste, quomodo utrumque ibi simul terrenum. Et anima quippe in manibus habitat cœlestis, et corpus est membrum illius. Et animam quidem non habet, at spiritu viventis plenum est; et post finem prioris vitæ felicius vivit quam dici possit; siquidem nec vere mortuum est omnino. Ait enim Salomon, D « Visi sunt mori, » nec id sapientibus, sed « insipientium oculis [12]. » Sicut enim « Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur [13] : » sic Christi membra mortem non videbunt in æternum. Quomodo enim gustarent mortem, quæ a corde semper vivente pendent?

Quod si nihil est præter pulverem quod videtur, nihil mirum; divitiæ enim sunt intus. « Vita enim vestra abscondita est [14], » inquit. Et thesaurus est in vase fictili. « Habemus enim, inquit, thesaurum hunc in vasis fictilibus [15]. » Unde quibus quæ foris

[7] Matth. XXVIII, 18. [8] Psal. XLVII, 9. [9] Ephes. III, 6. [10] Psal. LXXIII, 22. [11] I Cor. XV, 48. [12] Sap. III, 2. [13] Rom. VI, 9. [14] Coloss. III, 3. [15] II Cor. IV, 7.

οἱ ἀετοί. » Καὶ γὰρ ἀπὸ τραπέζης ἐπὶ τράπεζαν ἥξουσι, τῆς ἔτι καλυπτομένης ἐπὶ τὴν ἤδη φανερουμένην, ἀπὸ τοῦ ἄρτου ἐπὶ τὸ πτῶμα. Νῦν μὲν γὰρ ἄρτος ἐστὶν αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, τὴν ἀνθρωπείαν ἔτι ζῶσι ζωὴν, καὶ πάσχα, διαβαίνουσι γὰρ ἐνθένδεν ἐπὶ τὴν ἐν οὐρανῷ πόλιν· ὅτε δὲ « ἀλλάξουσιν ἰσχὺν, πτεροφυήσουσιν ὡς ἀετοί, » ὁ θαυμαστός φησιν Ἡσαΐας, τότε δὲ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πτώματος καθεδοῦνται καθαροῦ παραπετασμάτων. Ὅ καὶ δηλῶν ὁ μακάριός φησιν Ἰωάννης· « Ὀψόμεθα αὐτὸν καθὼς ἔστιν οὔτε γὰρ ἄρτος ἐστὶν αὐτοῖς τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς πεπαυμένης, οὔτε πάσχα μένουσιν ἤδη, τοῦ πτώματος δὲ πολλὰ φέρει· καὶ γὰρ μετὰ τῶν στιγμάτων αἱ χεῖρες καὶ τὰ ἴχνη τῶν ἥλων οἱ πόδες ἔχουσι, καὶ τὸν τύπον ἔτι φέρει τοῦ δόρατος ἡ πλευρά. Τοῦτο τὸ δεῖπνον ἐπ' ἐκεῖνο φέρει τὸ πτῶμα, τούτου χωρὶς ἀμήχανον ἐκεῖνο λαβεῖν, οὐχ ἧττον ἢ τὸν ἐκκοπέντα τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ φωτὸς εἰς πεῖραν ἐλθεῖν. Εἰ γὰρ ἔχουσι ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς οἱ τοῦτο μὴ δειπνοῦντες τὸ δεῖπνον, μελῶν νεκρῶν ἀθάνατος πῶς ἂν γένοιτο κεφαλή; Μία μὲν γὰρ ἡ τῆς τραπέζης δύναμις, εἷς δὲ ἑστιῶν ἐν ἑκατέρῳ τῶν κόσμων, καὶ τοῦτο μὲν ἑστιῶν ὁ νυμφῶν, τοῦτο δὲ ἡ πρὸς τὸν νυμφῶνα παρασκευὴ, τοῦτο δὲ αὐτὸς ὁ νυμφίος. Ὅθεν τοῖς μὴ μετὰ τούτων ἀπεληλυθόσι τῶν δώρων πρὸς τὴν ζωὴν ἔσται πλέον οὐδέν· οἷς δὲ ὑπῆρξε καὶ λαβεῖν τὴν χάριν καὶ σῶσαι, καὶ τὴν χαρὰν εἰσῆλθον τοῦ Κυρίου αὐτῶν καὶ τῷ νυμφίῳ συνεισῆλθον εἰς τὸν νυμφῶνα καὶ τῆς ἄλλης ἀπήλαυσαν τῆς ἐν τῷ δείπνῳ τρυφῆς, οὐ τηνικαῦτα τυχόντες, ἀλλ' ὃ κομίζοντες ἦλθον, τούτου διαδειχθέντος καθαρώτερον αἰσθανόμενοι. Καὶ οὗτος ὁ λόγος, καθ' ὃν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ἡμῶν ἐστιν.

A adhuc ad manifestam, a pane ad corpus. Nunc enim panis illis est Christus, adhuc vitam humanam viventibus, et phase; transeunt enim hinc in cœlestem civitatem. Quando autem « mutabunt fortitudinem, et assument pennas, sicut aquilæ [20], » juxta Isaiam, tunc ipsi corpori a velamentis nudo insidebunt. Quod significans et beatus Joannes ait : « Videbimus eum sicuti est [21]. » Nec enim panis Christus est illis, quando vita in carne jam finem habet, nec phase jam manentibus. Corporis autem passi signa multa fert. Etenim cum stigmatis cernuntur manus, et vestigia clavorum pedes habent, et nota infixa in latus lanceæ adhuc exstat. Hæc cœna ad corpus illud fert, sine qua impossibile est illud adipsci, perinde atque erutis oculis intueri. Si B enim non habent vitam in semetipsis, qui hanc cœnam non cœnant, qui immortalis est, mortuorum membrorum quomodo potest esse caput? Una est enim mensæ virtus; unus qui convivium in utroque mundo apparat. Et hoc partim quidem est thalamus, partim ad thalamum præparatio, partim sponsus ipsemet. Unde qui non cum his donis ad vitam hinc abierint, nihil consequentur. Quibus autem gratiam accipere et servare contigit, et in gaudium Domini sui intrarunt, et cum Sponso in cubiculum nuptiale convenerunt [22], et aliis perfruiti sunt in cœna deliciis, non tunc ea adipiscentur, sed quod apportantes venerunt, Christo conspecto liquidius sentient. Et hæc est ratio secundum quam regnum cœlorum intra nos est

[20] Isa. XL, 31. [21] I Joan. III, 2. [22] Luc. XVII, 21

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΖΩΗΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ.

Τίνα συντέλειαν αὐτῇ παρέχεται ἡ καθιέρωσις τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου.

DE VITA IN CHRISTO

LIBER QUINTUS.

Ad sacrorum divinorumque mysteriorum absolutionem altare etiam necessarium esse.

Τῶν μὲν ἱερῶν μυστηρίων οὗτος ὁ λόγος, καὶ τοιαύτην ἡμῖν ἔχει πρὸς τὴν ἀληθῆ ζωὴν τὴν παρασκευήν. Ἐπεὶ δὲ τὸ θυσιαστήριον πάσης ἐστὶν ἀρχὴ τελετῆς, ἄν τε δειπνεῖν ἄν τε χρίσμα δέῃ λαμβάνειν, καὶ μὴν καὶ ἱεράσασθαι καὶ τοῦ λουτροῦ τὰ τελεώτατα μετασχεῖν, εἴ τι καὶ αὐτὸ πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ τὴν πηγνῦσαν αὐτὸ τελετὴν, ὡς οἷοί τέ ἐσμεν,

C Sacrorum mysteriorum vis et ratio hæc est, et ad veram vitam hunc in modum nos excolunt præparantque. Cæterum quia altare omnis initiationis et consecrationis principium est, seu sacra cœna usurpanda, seu unctio accipienda, seu sacrificium faciendum, seu quæ in baptismo præcipua participanda sint; si insuper de ipso, et ritu quo conse-

cratur comparaturque, pro virili nostra egerimus, nihil nos vel curiosum, vel supervacaneum facturos equidem existimamus. Perfectius autem conditionem ejus explanabimus, si tanquam de mysteriorum basi, aut radice, aut quo alio nomine appellari debet, disseramus. Quare et quæ consecratoris manibus fiunt, et quibus altare constet, indicemus; omnibusque ordine expositis, singula deinde quid occultæ significationis habeant inquiramus.

Primum hierarcha, seu episcopus brachia, et corpus reliquum linteatus, et cinctus, Deo super humo (quanquam non nuda) se prosternit, precatusque uti studio suo propositum ac desideratum finem consequatur, ad operam resurgit, positamque mensam prehendens, eam apte locat ac stabilit; non id tantum aliis jubens, sed ipse quoque manus admovens. Ita fixe locatam ubi calida abluit, cum precibus, ut ea non solum sordes apparentes, sed etiam contagionem a dæmonibus illi aspersam purgandi vim habeat, mox eamdem vino notæ optimæ, et oleo rosaceo, ut arbitror, perfundit. Secundum hæc sacrum unguentum adhibet, ungendoque crucis figuram tertium exprimit, ac Deo canticum illud propheticum et celeberrimum accinit. Postmodum candido illam linteo obvelat, et stragula veste pretiosa exornat, aliaque lintea super iis expandit, quæ quidem sacro unguento, quemadmodum mensa, delibuta, et ad extremum mensæ superinjecta, sacris tabulis proxime subesse oportet. Hac cærimonia functus linteo se exuit, indutusque stolam hierarchicam in vicinam aliquam sacrarum ædium egreditur; ubi acceptis sanctorum martyrum ossibus, ad hoc ipsum paratis, et super altera altaris tabellarum repositis, in quo venerabile donum collocat, et operiens, quibus illud operit, admodum reverenter tollit, supraque caput portans, ad domum quæ sanctificatur sive dedicatur inter lampades, cantus, suffimenta, quibus eum incedentem multi cohonestant, progreditur. Ita procedens, ubi templum attigit, ante januas clausas consistit, jubetque ipsis Davidis vocibus eos qui intus sunt, portas Regi gloriæ aperire [23], et vicissim audit, quæ ille, Salvatore cœlum conscendente angelos angelis contra respondentes introducit. Portis jam patentibus, ingreditur, sacrum vas illud coopertum supra caput habens. Simul ad altare, et ad ipsam mensam accessit, super ea deponit, tegumentumque removet, jacentesque in vase divitias tollit, et thecæ, quæ capacitate respondeat, imponit. Post hæc unguento sacratissimo illis superfuso, sub sacra mensa condit. His ita confectis domus jam domus orationis, mensa vero ad sacrificium idonea et parata est, et sacrificatorium prorsus est.

A θεωρήσομεν. Μὴ ἂν οἶμαι περίεργον οὐδὲν ποιῆσαι μηδὲ παρέλκον· τὸν λόγον μὲν οὖν τελεώτερον οὕτως ἂν εἴημεν ἀποδεξωκότες, ὡς ἂν περὶ τῆς τῶν μυστηρίων κρηπῖδός ἢ ῥίζης ἢ ὅ τι καὶ χρὴ καλέσαι διεξελθόντες. Καὶ τοίνυν ἃ παρὰ τῶν τοῦ τελοῦντος χειρῶν γίνεται, καὶ ἃ τὸ θυσιαστήριον καθίστησιν, ἑξῆς ἐκτεθέντων ἁπάντων, ἕκαστον ἔπειτα τίνος ἐστὶν αἴνιγμα καὶ ὅ τι φέρει, σκοπῶμεν.

Πρῶτα μὲν στὰς ὀθόνας περιθέμενος ὁ ἱεράρχης λευκὰς καὶ καταδήσας ἐπί τε τῶν χειρῶν καὶ τῶ λοιποῦ σώματος, τῷ Θεῷ προσπίπτει κατακλιθείς, οὐ κατὰ ψιλοῦ τοῦ ἐδάφους, καὶ δεηθεὶς τὸ ζητούμενον πέρας λαβεῖν αὐτῷ τὴν σπουδὴν ἐπὶ τὸ ἔργον ἀνίσταται, καὶ τὴν τράπεζαν κειμένην ἀνελόμενος καθιδρύει καὶ πήγνυσιν, οὐ κελεύων μόνον, ἀλλὰ καὶ χεῖρας εἰσάγων. Τεθεῖσαν δὲ θερμοῖς ἀποκλυσάμενος ὕδασιν, οἷς ηὔξατο μὴ ῥύπου φαινομένου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀπὸ τῶν δαιμόνων προστροπῆς καθάρσιον δύναμιν ἔχειν· εἶτα μυρίζει οἴνου τε χίων αὐτῇ τοῦ καλλίστου καὶ μύρου στακτοῦ ῥόδων, οἶμαι, πεποιημένου, μετὰ δὲ ταῦτα τὸ ἱερὸν μύρον ἐπάγει καὶ χρίει, τρίτον γράφων ἐπ' αὐτῆς τὸν σταυρὸν καὶ τῷ Θεῷ τὸ προφητικὸν ᾄδων ᾆσμα τὸ πολυύμνητον. Εἶτα λευκῇ περικαλύψας ὀθόνῃ πέπλοις τε τιμίοις ἐπικοσμεῖ, καὶ τούτοις ὀθόνας ἄλλας ἐφαπλοῖ, τῷ θείῳ μύρῳ τὸν τῆς τραπέζης τρόπον ἀληλιμμένας, ἃς ἐπιβεβλημένας ἔσχατον τῇ τραπέζῃ δεῖ τοῖς σίναξιν ἀμέσως ὑποκεῖσθαι τοῖς ἱεροῖς. Καὶ ταῦτα οὕτω τελέσας, λύει μὲν καὶ περιδύεται τὰς ὀθόνας, αὐτὸς δὲ τὴν ἱεραρχικὴν ἔχων στολὴν ἐπί τινα γείτονα τῶν ἱερῶν ἕξεισιν οἴκων. Ὅθεν ἁγίων μαρτύρων ὀστᾶ λαβὼν εἰς τοῦτ' αὐτῷ παρεσκευασμένα καὶ θεὶς ἐπὶ θατέρου τῶν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου πινάκων, ἐν ᾧ τὸ φρικτὸν τίθησι δῶρον, καὶ καλύψας, οἷς ἐκεῖνο καλύπτει, μάλα τε σεμνῶς ἀναιρεῖται καὶ κομίσας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τὸν ἁγιαζόμενον πρόεισιν οἶκον, λαμπάσι καὶ ᾄσμασι καὶ θυμάσι καὶ μύροις τὴν πρόοδον πολλῶν κοσμούντων αὐτῷ, καὶ οὕτω χωρῶν, ἐπεὶ καταλάβοι τὸν ναὸν καὶ πρὸς αὐτῷ γένοιτο, ἵσταται μὲν πρὸ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, κελεύει δὲ τοῖς ἔνδον πυλῶν τὰς πύλας ἀνοίγειν τῷ τῆς δόξης Βασιλεῖ, καὶ αὐτὰς τοῦ Δαβὶδ εἰπὼν τὰς φωνάς· καὶ παρὰ τῶν ἔνδον ἀκούσας, ὃς ἐκεῖνος τοὺς ἀγγέλους λέγοντας ἀλλήλοις εἰσάγει τὸν Σωτῆρος εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνιόντος, τῶν θυρῶν ἀναπεταννυμένων εἴσεισι τὸ ἱερὸν, σκεῦος ἔχων συγκεκαλυμμένον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχων. Ἔνδον δὲ εἴσω τοῦ θυσιαστηρίου καὶ πρὸς αὐτῷ γένηται τῇ τραπέζῃ, κατατίθεται μὲν ἐπ' αὐτῆς καὶ ἀνακαλύπτει, τὸν δ' ἐγκείμενον αὐτῷ πλοῦτον ἀναιρεῖται μὲν ἐκεῖθεν, ἐντίθησι δὲ θησαυρῷ τῷ μεγέθει τῶν ἐντιθεμένων συμμέτρῳ, καὶ μετὰ τοῦτο τὸ μύρον αὐτοῖς τὸ παναγέστατον ἐπιχέας ὑπὸ τὴν τράπεζαν ἀποτίθεται τὴν ἱεράν. Τούτων δὲ οὕτω κατεσκευασμένων ὁ μὲν οἶκος προσευχῆς οἶκος, ἡ τράπεζα δὲ πρὸς τὴν θυσίαν ἔχει καὶ παρεσκεύασται καὶ θυσιαστήριόν ἐστιν ἀτεχνῶς.

[23] Psal. XXIII, 7, 8.

Τὸν δὲ λόγον, ἀνθ' ὅτου τούτων τελουμένων ἐκεῖνο γίνεται, καὶ τοῖς τῷ ἱερεῖ πεπραγμένοις τὸ τοιαῦτα δύνασθαι τὴν οἰκίαν καὶ τὴν τράπεζαν ἁπαντᾷν, λέγωμεν ἤδη, θεωροῦντες ἕκαστα. A

Ἡ μὲν οὖν ἀναβολὴ καὶ τὸ οὕτως ἐσκευασμένον ἐπὶ τὴν τελετὴν ἀφῖχθαι τὸν ἱεράρχην, τοῦ κατὰ τὸν ἄνθρωπον θυσιαστηρίου γράφει τὸν τύπον· τὸ γὰρ πᾶσαν ἀπονιψάμενον πονηρίαν καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθέντα Δαβὶδ εἶπε συνελεῖν ἑαυτὸν καὶ συμπτύξαι καὶ πρὸς ἑαυτὸν νεῦσαι τὸν ἄνθρωπον, Θεὸν ἐνοικίζει καθαρῶς τῇ ψυχῇ καὶ θυσιαστήριον ἐργάζεται τὴν καρδίαν. Τούτων γὰρ σημεῖα, τοῦ μὲν, τὸ λευκὴν εἶναι καὶ λάμπουσαν αὐτῷ τὴν ἀναβολήν, ἐκείνου δὲ, τὸ πανταχόθεν πρὸς ἑαυτὸν ἐπεστράφθαι καὶ συνεπτύχθαι τῷ σώματι· καὶ οὕτω δι' ὧν ἔξεστιν ἐν ἑαυτῷ πρὸ τοῦ τεμένους τὸ θυσιαστήριον δείξας, ἔπειτα τῷ τεμένει τὴν τελοῦσαν δίδωσι χεῖρα, μάλιστα μὲν ἐπεὶ καὶ τεχνῶν τοῖς προϊσταμένοις καὶ ὅλως ὁτιοῦν ἐργάζεσθαι δυναμένοις πρὸ τῶν χειρῶν ἐφ' ἑαυτοῦ συνέστησε τὸ ἔργον ὁ λογισμός· καὶ ὁ μὲν δ συνεστήσατο κανόνα ταῖς χερσὶν ἔδωκεν, αἱ δὲ ἐπὶ τῆς ὕλης ἔδειξαν. Καὶ μὴν καὶ ζωγράφους ἔστι μὲν πρὸς τὸν ἀρχέτυπον γράφειν ἀπὸ τῶν πινάκων ποιουμένους τὴν τέχνην, ἔτι δὲ καὶ τῇ μνήμῃ τὰ τοιαῦτα χρωμένους καὶ πρὸς τὴν ψυχὴν ὁρῶντας παράδειγμα· καὶ οὐ ζωγράφοις τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ἀνδριαντοποιοῖς καὶ οἰκιῶν ἐργάταις δημιουργοῖς ἅπασι συμβαίνον ἴδοι τις ἄν. Καὶ τὴν τοῦ τεχνίτου ψυχὴν ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, εἴ τις ἦν μηχανή, αὐτὴν ἂν εἶδες τὴν οἰκίαν ἢ τὸν ἀνδριάντα, ἢ τῶν ἔργων ὁτιοῦν τῆς ὕλης χωρίς. B C

Ἔπειτα παράδειγμα τοῦ θυσιαστηρίου τὸν ἱεράρχην οὐ τοῦτο ποιεῖ μόνον, ὅτι τῶν τοιούτων αὐτὸς τεχνίτης, ἀλλ' ὅτι ναὸς εἶναι Θεοῦ καὶ θυσιαστήριον ἀληθῶς μόνη τῶν ὁρωμένων ἡ τῶν ἀνθρώπων δύναται φύσις, ὡς τό γε χερσὶν ἀνθρώπων παγὲν εἰκόνα τούτου σώζει καὶ τύπον· ὅθεν ἔδει τὸ πρᾶγμα πρὸ τῆς εἰκόνος ἐν τῷ σχήματι τούτῳ φανῆναι καὶ τἀληθὲς τοῖς τύποις ἡγήσασθαι. Ὁ γὰρ εἰπὼν, « Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι ; Ἐνοικήσω, φησὶν, ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω· » Σημαίνοι δ' ἂν οἶμαι κἀκεῖνο, ὡς τὸν βουλόμενον ἄλλοις ὄφελος εἶναι, προσῆκε πρότερον ἑαυτῷ, καὶ τὸν ἀψύχοις δύναμιν ἐνθεῖναι τοσαύτην ἠξιωμένον ἑαυτῷ πρὸ ἐκείνων τὰ τοιαῦτα λυσιτελῆ κατασταῖναι, καθάπερ καὶ τὸν ἐπίσκοπον Παῦλος ἠξίωσε πόλει καὶ δήμοις ἐσόμενον ἀγαθὸν ἀφ' ἑστίας ἄρξασθαι, καὶ τὸν οἰκήσοντα καλῶς τὴν οἰκίαν ἑαυτὸν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πρότερον ἀγαγεῖν. Δεῖται δὲ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ ἔργον· καὶ γὰρ ἀψῖσαι μὲν δύναιτ' ἂν οὐδεὶς μὴ τοῦ Θεοῦ τυχὼν, οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδὲν, μάλιστα δὲ τῶν μυστηρίων, ἐν οἷς τὸ πᾶν ἐκείνου καθαρῶς ἔργον. Ἐπεὶ δὲ ὁ κοινὸς Δεσπότης τῶν δούλων οὐκ ἐξ ἐπιτάγματος προὐνοήθη, οὐδ' ἔπεμψε τοὺς ἐπιμελησομένους, ἀλλ' αὐτὸς ἦλθε, καὶ πάντων δι' ὧν ἔδει σώσων αὐτουργὸς ἦν, τούτου χάριν τὸν ἱεράρχην τὸν ἐκείνου δεικνύντα μαθητὴν αὐτοχειρίᾳ πηγνύναι τὸ D

Rationem autem propter quam his cæremoniis illa fiant, hisque a sacerdote peractis, quorum domus et mensa nos moneant. nunc singula considerantes doceamus.

Amictus igitur, et quod sic ad cærimoniam consecrationemque altaris obeundam accedit, altaris humani typum refert. Iniquitatem quippe omnem abluisse, et super nivem dealbatum esse, ut David loquitur [24], sese contraxisse, in semet convolvisse, in se descendisse, Deum perfecte habitare in anima, et cor altare facit. Horum indicia, hujus albus et nitidus amictus; illius, quod totus ad Deum est conversus, et ei corpore prono supplicat. Et ita, cum, per quæ potest, in seipso altare prius effecerit, deinde templo manum ultimam imponit; maxime cum et in artificibus, et omnino in quibusvis opificibus, ante operam manuum cogitatio in seipsa opus componat, et quod composuit, illud pro regula manibus præscribat, quam illæ in materia subjecta exprimunt. Quin etiam pictores archetypum pingunt, artemque a tabulis, quas imitantur, ducunt. Possunt etiam memoria et simulacris quæ animo retinent pro exemplis uti. Hoc porro non pictoribus duntaxat, sed statuariis quoque, et architectis et opificibus demum universis usu venire certum est. Et si quo artificio posset anima artificis istis oculis videri, in ea aut domum, aut quodvis operum sine materia videremus.

Deinde hierarcham exemplar altaris non hoc solum facit, quod harum rerum ipse actor est, sed quod vere templum Dei et altare esse, sola ex rebus quæ sub aspectum cadunt, humana natura potest. Itaque manibus hominum fixum et locatum imaginem et typum hujus servat. Ex quo oportebat rem ante imaginem in schemate hoc apparere, et veritatem formis antecedere. Qui enim dixit: « Nunquid domum tu ædificabis mihi ad habitandum [25]? »—« Habitabo, inquit, inter vos, et inambulabo [26]. » Illud item significat, opinor, volentem aliis commodare, ante sibimet debere prodesse; et rebus inanimis tantam virtutem immittere postulantem, sibi prius hæc utilia reddere (sicut et episcopum Paulus æquum censuit urbi et populis profuturum, a domo sua incipere [27]) et bene administraturum domum, seipsum secundum rectam rationem prius regere. Opus est autem Deo ad hoc opus, sine cujus ope nec aliud quidquam, nedum mysteria, in quibus totum opus illius solius est, peragere queat. Quia vero communis est Dominus, non per subsidiarios consuluit servis suis, nec curatores misit, sed ipsemet venit, et omnia quæ salus nostra requirebat, per se ipsemet præstitit. Quam ob causam, hierarcham illius se discipulum ostendentem, sua manu altare statuere

[24] Psal. L, 9. [25] II Reg. VII, 5. [26] Levit. XXVI, 12; II Cor. VI, 16. [27] I Tim. III, 2-5.

et firmare conveniens est, unde omnes nobis salutis occasiones profluunt. Et hæc agit psalmum in ore habens, « Exaltabo te, Deus meus, rex meus [28], » qui gratiarum actionem erga Deum et memoriam ejus mirabilium complectitur. Si enim Pauli lex gratias agere præcipit in omnibus, quanto justius in eo quod est bonorum summa et caput? Post hunc alium psalmum adjungit : « Dominus regit me, et nihil mihi deerit [29], » in quo non simpliciter Dei benignitas laudatur, sed ejus ipsa hæc præsentia beneficia attinguntur. Nam et baptismatis illic mentio, et divinæ unctionis, et poculi, et mensæ sacrum panem afferentis. Baptisma autem, et aquam requiei, et locum herbæ quietis vocat, atque a Deo bene pastus in hoc se habitaturum ad extremum affirmat. Et quoniam peccatum et labores audacibus peperit, et nobis terram spinis replevit, aqua peccatum ejiciens, adversus labores aqua requiei, adversus spinas et tribulos locus herbæ virentis haud absurde, ut puto, nominatur. Diversorium postremo, quia bonum ultimum quod quærimus, et in quo quiescimus, Deum hic est accipere. Dici autem et illa de causa aqua requiei potest, quia concupiscentiam naturæ sedat et quiescere facit. Quod « multi prophetæ et reges voluerunt videre [30], » inquit.

Cur porro Deo procidens, et preces concipiens templi solum non contingit? An quia consecrationem nondum adeptum nec ad mysterium est idoneum? Et nondum facta domus orationis, quomodo orantem immediate sustineat? Siquidem et contra, Mosen terram sanctam calcaturum, calceamenta solvere necesse erat, nihil medium ad colloquium afferentem [31]; sicut et tunc Deo addictum populum Hebræorum terram Ægypti in calceamentis calcare oportebat [32]. Hoc facto, aqua lustrali mensam abstergit. Quoniam enim hominem dominum omnium, quæ visu percipiuntur, communis tyrannus in servitutem redegit, postea in omnia sensibilia, ceu in palatium rege prostrato irruit et invasit. Quamobrem assumpta inde materia in unoquoque mysterio, quodam purgativo adversus maligni vires opus est, sicut et aquam, qua initiatorem necesse est baptizare, sacerdos ubi precibus ab omni diabolica malignitate purgavit, sic demum carmen rituale et initiatorium pronuntiat. Eadem ratione mensam prius aquis malorum depultricibus abluit, et simul modum demonstrat, quo ad bonum sit currendum, qui est declinare prius a malo. Itaque et super malis hominibus cantatum psalmum in hac expiatione recitat : « Asperges me hyssopo, et mundabor; lavabis me, et super nivem dealbabor [33]. » Et post hoc Deo gratias agit, eum veneratur, quod in omnibus consecrationibus facit; omnia quippe ad Dei gloriam administranda sunt,

A θυσιαστήριον εἰκὸς ἦν, ὅθεν ἡμῖν αἱ πᾶσαι τῆς σωτηρίας εἰσὶν ἀφορμαὶ, καὶ ταῦτα ποιεῖ, τὸν ψαλμὸν ἐκεῖνον ἐπὶ τοῦ στόματος ἔχων, « Ὑψώσω σε, ὁ Θεός μου, ὁ βασιλεύς μου, » ὃς εὐχαριστίαν ἔχει τῷ Θεῷ καὶ μνήμην τῶν αὐτοῦ θαυμασίων. Εἰ γὰρ ἐν παντὶ εὐχαριστεῖν ὁ τοῦ Παύλου κελεύει νόμος, πόσῳ δικαιότερον ἐπ' αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου τῶν ἀγαθῶν; Μετὰ δὲ τοῦτον ἄλλον ἐπισυνάπτει ψαλμὸν, « Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερήσει· » ταῦτα δὲ οὐχ ἁπλῶς τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ὑμνεῖ, ἀλλ' αὐτῶν ἅπτεται τῶν παρόντων. Καὶ γὰρ καὶ βαπτίσματος μέμνηται καὶ τῆς θείας ἀλοιφῆς καὶ τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς φερούσης τὸν ἱερὸν ἄρτον τραπέζης, τὸ δὲ βάπτισμα καὶ ὕδωρ ἀναπαύσεως καὶ τόπον χλόης καλεῖ, καὶ ποιμαινόμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καλῶς εἰς τοῦτο κατασκηνώσειν ἔσχατον ἔφη. Ἐπεὶ γὰρ ἡ ἁμαρτία καὶ πόνους τοῖς τολμῶσιν ἤνεγκε καὶ τὴν γῆν ἐνέπλησεν ἡμῖν ἀκανθῶν, τὸ τὴν ἁμαρτίαν ἐκβάλλον ὕδωρ πρὸς μὲν τοὺς πόνους ὕδωρ ἀναπαύσεως, πρὸς δὲ τὰς ἀκάνθας τόπος χλόης δικαίως, οἶμαι, καλεῖται, κατάλυμα δὲ τελευταῖον, ὅτι τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν, ἐν ᾧ παυόμεθα ζητοῦντες τὸν Θεὸν, ἔστιν ἐνταῦθα λαβεῖν. Εἴη δ' ἂν καὶ δι' ἐκεῖνον τὸν λόγον ἀναπαύσεως ὕδωρ, ὅτι τῆς φύσεως τὴν ἐπιθυμίαν ἀνέπαυσεν, ἣ « πολλοὶ προφῆται καὶ βασιλεῖς, φησὶν, ἰδεῖν ἐπεθύμουν. »

Τί δὲ προπίπτοντα τῷ Θεῷ καὶ προσευχόμενον τὸ τοῦ τεμένους ἔδαφος οὐ δέχεται τὸν ἱεράρχην ἀμέσως, ἢ τὴν τελετὴν ἔτι μὴ δεδεγμένον οὐδέπω πρὸς τὴν τελετὴν ἥρμοσται, καὶ μήπω προσευχῆς γενόμενος οἶκος πῶς ἂν λάβοι καθαρῶς τὸν εὐχόμενον; Ἐπεὶ καὶ τοὐναντίον τὸν Μωσέα τῆς ἁγίας ἐπιβαίνειν μέλλοντα γῆς τὸ ὑπόδημα ἐχρῆν ὑπολῦσαι, κομίζοντα πρὸς τὴν ὁμιλίαν μέσον οὐδέν· ὥσπερ καὶ τὸν τηνικαῦτα τῷ Θεῷ προσκείμενον ὄῆμον τῶν Ἑβραίων τὴν ἐν Αἰγύπτῳ γῆν μετὰ τῶν ὑποδημάτων ἔδει πατεῖν. Οὕτω δὲ δράσας ὕδασιν ἔπειτα σμήχει τράπεζαν ἱεροῖς. Ἐπεὶ γὰρ τὸν τῶν ὁρωμένων δεσπότην τὸν ἄνθρωπον ὁ κοινὸς βουλωσάμενος τύραννος ἔπειτα τοῖς αἰσθητοῖς ἐνέσκηψε πᾶσι, καθάπερ βασιλείοις τοῦ βασιλέως πεσόντας, διὰ ταῦτα ταῖς παραλαμβανομέναις ἐντεῦθεν ὕλαις ἐφ' ἑκάστου τῶν μυστηρίων ἀνάγκη τινὸς καθαρσίου κατὰ τοῦ πονηροῦ δυναμένου. Καθάπερ καὶ τὸ ὕδωρ, καθ' οὗ δεῖ τελοῦντα βαπτίζειν, τῆς τῶν δαιμόνων ἐπηρείας ἁπάσης εὐχαῖς καθάρας ὁ ἱερεὺς, οὕτω τὴν τελοῦσαν ἐπιλέγει φωνὴν, κατὰ τὸν αὐτὸν δὴ τὴν τράπεζαν λόγον ἀλεξικάκοις ἀποκλύζει πρότερον ὕδασι, καὶ ἅμα τὸν τρόπον ὑποδεικνὺς, ὅπως δεῖ πρὸς τἀγαθὸν τρέχειν, ὅπερ ἐστὶν ἐκκλίνειν ἀπὸ τοῦ κακοῦ πρότερον· οὗ χάριν καὶ τὸν ἐπὶ κακοῖς ἀνθρωπίνοις ἡσμένον ᾄδει ψαλμὸν ταῦτα τελῶν· « Ῥαντιεῖς με, λέγων, ὑσσῶπῳ, καὶ καθαρισθήσομαι· πλυνεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι· » καὶ μετὰ τοῦτο τῷ Θεῷ χάριν ἀποδίδωσι καὶ γεραίρει. Καὶ τοῦτο καθ' ἕκα-

[28] Psal. CXLIV, 1. [29] Psal. XXIII, 1. [30] Luc. X, 24. [31] Exod. III, 5. [32] Exod. XII, 1 seqq. [33] Psal. L, 9.

στον τῶν τελουμένων. Πάντα γὰρ δέον εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖν, τὰ μυστήρια μάλιστα πάντων, ὅτῳ καὶ πάντων λυσιτελέστερα καὶ Θεοῦ μόνου. A

Ἐπεὶ δὲ πρὸ τῶν θείων χαρίτων οὐ καθαίρεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς συστοίχους αὐταῖς ἀρετὰς, ὡς οἷοί τέ ἐσμεν, ἐπιδείκνυσθαι χρὴ, ὡς οὐκ ἐνὸν ἄλλως τυγχάνειν τοῦ χορηγοῦ τῶν τοιούτων, (ὁ γὰρ Θεὸς εὐχὴν δίδωσι οὐ τοῖς καθεύδουσιν, ἀλλὰ τῷ εὐχομένῳ, καὶ τὸν ἀγωνιζόμενον ἀλείφει καὶ σωφροσύνης δίδωσι χάρισμα τῷ δι' ὧν ἔξεστι σωφρονοῦντι, καὶ ὅλως πανταχοῦ τὴν πρὸς τὸ ζητούμενον ἐπιθυμίαν οὐχ οἷς εὐχόμεθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἔργων δεικνύναι χρή [a]) διὰ τοῦτο πρὸ τοῦ θειοτάτου μύρου, ὃ τῷ θυσιαστηρίῳ τὴν ἐκ Θεοῦ χάριν οἷδε κομίζειν, τοῖς παρ' ἡμῖν εὐώδεσι μυρίζει τὴν τράπεζαν οἴνῳ καὶ μύρῳ, ὧν τὸ μὲν ἡμῖν τέρψιν ἔχει μόνον, τὸ δὲ καὶ τῇ ζωῇ βοηθεῖ, ἵνα δείξῃ τἀνθρώπινα εἰσενεγκὼν ἅπαντα ὅτι τούτων ἡμῖν τὸν βίον ἅπαντα συμπληρούντων, τῶν τε πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καὶ τῶν ἡδέων, ἀμφοτέρων ἀπάρχεται, ἐπεὶ κἀκεῖνος ἐλθὼν καὶ ζωὴν ἔδωκε καὶ περισσὸν προσέθηκεν, οὐκ ἀναστήσας μόνον καὶ λύσας, ἀλλὰ καὶ βασιλεύσας, τῆς ἀκηράτου τρυφῆς ἡμῖν μεταδοὺς τούτοις ἐπιφέρει τὸ μύρον, ὃ πᾶσαν τῇ τελετῇ τὴν δύναμιν ἔχον ἐπ' αὐτὴν τὴν θυσίαν ἀντικρὺς φέρει. B

Ἐπεὶ γὰρ τοῖς δυσὶ τούτοις αὐτὴν ἐτέλεσεν ὁ Σωτὴρ ἐξ ἀρχῆς, « λαβὼν, φησὶ, τὸν ἄρτον καὶ εὐλογήσας τὴν χεῖρα, » ζητοῦμεν ἐκείνην καὶ τὴν φωνήν. Τὴν μὲν οὖν φωνὴν οἱ ἱερεῖς ἀφιᾶσι, καὶ ἔστιν ἐνεργὸς ὡς ἂν ἐκείνου κελεύσαντος· « Τοῦτο γὰρ, φησὶ, ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· » τὴν δὲ χεῖρα τὸ μύρον δύναται. Καὶ γὰρ, Αὐτὸ, φησὶν ὁ θεῖος Διονύσιος, τὸ μύρον εἰσάγει τὸν Ἰησοῦν. Ἀλλ' οἱ μὲν ἀπόστολοι καὶ τὴν χεῖρα παρ' ἑαυτῶν εἰσέφερον, καὶ γὰρ καὶ ταύτην εἶχον τὴν χάριν· οἱ δ' ἐκείνους ἐκδεξάμενοι ταυτησὶ τῆς τελετῆς ἐδεήθησαν, τὴν φωνὴν δυνάμενοι μόνον. Τοῖς μὲν γὰρ πρώτοις ἱερεῦσι θυσιαστήριον ἦσαν αἱ χεῖρες, τοῖς δὲ μετ' ἐκείνους δι' ἐκείνων ὁ Χριστὸς τοὺς μυστοδόκους ᾠκοδόμησεν οἴκους. Ἐπιλέγει δὲ οὐδὲν οἷον πρότερον ἐπιχέων τῇ τραπέζῃ τὸ μύρον, ἀλλὰ τοῦτ' αὐτὸ μόνον ᾄδει τῷ Θεῷ ᾆσμα φωνῆς μὲν Ἑβραΐας συλλαβαῖς ὡρισμένον ὀλίγαις, διανοίας δὲ παναγοῦς τοῦ τῶν ἱερῶν προφητῶν χοροῦ. Καὶ γὰρ ἔστι μὲν εὐφημεῖν μακρῷ λόγῳ τὰ κατορθώμενα διεξιόντας, ἔστι δὲ ῥήμασιν ὀλίγοις τὴν ᾠδὴν ὁρίζοντας τὸν ὑμνούμενον ἀνάξειν. Προσήκει δ' ἂν, οἶμαι, τὸ μὲν πρῶτον παρῳχηκότων ἢ μελλόντων ἔτι τῶν ἐπαινουμένων ἔργων, ἵν' εἶεν ἀντὶ τούτων τοῖς θεωμένοις οἱ λόγοι ἑνισταμένων δὲ καὶ γινομένων οἶμαι τὸ δεύτερον, ὅτε τῶν πραγμάτων παρ' αὐτῶν φαινομένων ἀνάγκη τῶν κηρυττόντων λόγων οὐδ' ἡτισοῦν πλὴν τὴν ἡδονὴν ὅσον ἐνδείξασθαι καὶ τὸ θαῦμα, ὥσπερ καὶ τοῖς προφῆται ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν. Τὸ γὰρ ἐντεῦθεν τί τῶν ἀγγέλων ἔδει τοῦ μεμηνυμένου φανέντος; Ἐκεῖνον γὰρ οὐδὲν ἢ βοᾷν καὶ στεφανοῦν C D

præcipueque mysteria, quando omnibus conducibiliora et Dei solius sunt.

Cæterum quia ante divinam gratiam non solum deprimere se, sed etiam virtutes ipsi consociabiles quantum possumus, præstare oportet, quod aliter suppeditatorem gratiæ non acquirimus (Deus enim optata largitur non dormientibus, sed precantibus, et certantem ungit, et castitatis donum dat, castitatem exercendi, per quæ exercenda est, et universe ubique, desiderium ejus quod quæritur, non votis solum, sed etiam ipsis operibus demonstrandum est), ideo ante divinissimum unguentum, quod altari gratiam a Deo apportare consuevit, his quæ apud nos bene olent, mensam humectat, vino et oleo rosarum, ex quibus hoc voluptatem tantum nobis generat, illud etiam vitæ prodest, ut humanis omnibus illatis doceat, quod cum vitam nostram repleant quorum alia necessaria, alia jucunda sunt, se amborum offerre primitias. Nam et ipse cum venisset, et vitam dedit, et amplius addidit, non modo in vitam nos revocans, et vincula mortis abrumpens, sed et reges constituens, et immortales delicias nobis impertiens, et adhuc mysterium adjiciens, quod cum omnem mysterii vim contineat, ad ipsum quoque sacrificium plane pertinet.

Et quia his duobus ipsum ab initio Salvator confecit, « cum accepisset panem, inquit, et benedixisset [34], » manum illam et vocem quærimus. Vocem igitur sacerdotes mittunt : ea est efficax, utpote illius jussu. Inquit enim, « Hoc facite in meam commemorationem [35]. » Pro manu est unguentum. Etenim ipsum Jesum inducit unguentum, ait divinus Dionysius. Sed apostoli quidem etiam manus suas addebant : etenim et hanc gratiam habebant. Eorum successores hac initiatione egebant, voce potentes tantum. Primis quippe sacerdotibus altare erant manus. Eorum successoribus per ipsos Christus domus mystas recipientes ædificavit. Dum autem unguentum mensæ affundit, nihil quale ante verborum adjicit, sed hoc ipsum tantummodo carmen Deo canit, vocis Hebraeæ syllabis paucis definitum, sensu autem sanctissimum, chori sanctorum prophetarum. Etenim licet laudare longo sermone, facta cum virtute enumerantes; et licet verbis paucis inclusa laudatione, eum qui laudatur quasi coronare. Convenit autem, ut arbitror, primum laudandis operibus vel præteritis, vel adhuc futuris, ut contemplantibus eorum loco sint voces. Alterum puto esse instantium, et eorum quæ fiunt, quando rebus per semet apparentibus, verborum prædicantium ulla est necessitas, nisi quantum ad voluptatem et admirabilitatem demonstrandam facit. Sicut et prophetæ usque ad Joannem prophetarunt [36]. Nam tempus secutum, quid nuntiis indigebat, cum adesset, qui nuntiatus fuerat? Nihil enim nisi illum proclamare, et honorare reliquum

[a] Matth. xxvi, 26. [34] Luc. xxii, 19, 21. [35] Matth. xi, 13.

erat. Quod et angelis videbatur, quibus primum visus est, cum in terras venisset, quorum, « Gloria in altissimis Deo [37], » circum ipsum choros ducentium vox erat. Sic ergo hierarcha, postquam vocatum benefactorem in ipsis operibus agnovit, nec recitat quidquam priorum precum, nec opera benignitatis recenset, cum ante oculos versentur, sed hoc solum facit carmine mystico exsultat.

Quia vero altaris virtus unguentum est, huic virtuti et subjectam materiam congruere oportet. Sic enim aget melius : sicut et ignis, et lux, ut existimo, per idonea corpora. Quoniam et nomen ipsum Salvatoris, quod invocatum potest omnia, non in omnium ore, æque vim et potentiam suam ostendit. Proinde quærens consecrator, quid corporis unguento congruum subjicist, martyricis ossibus aptius nihil invenit. Hæc ubi unxit, et inuncta mensæ imposuit, mysterium perficit. Nihil enim Christi mysteriis propinquius et cognatius est, quam martyres, quibus cum illo et corpus, et spiritus et schema mortis, et omnia communia. Qui et vivis assistebat, et morientium corpora non relinquit, sed animabus conjunctus, aliquo modo etiam surdo huic pulveri adest et commiscetur. Et si alicubi in hisce rebus, quæ oculorum sensum movent, Salvatorem invenire et habere licet, in his ossibus licet. Ideo ad templum veniens, quo illa inferenda sunt, iisdem vocibus portas illis aperit, quibus si Christum ipsum inferret, et ad cætera quod attinet, æque ut sacra dona honorat. Præterea Dei templum verum et altare sunt ossa hæc, hoc autem manu constructum, veri templi imitatio. Igitur decebat illud huic apponi, et ad perfectionem hujus illud assumi, sicut in legibus novam, ad perficiendam veterem.

Postquam ritus omnes jam absolvit, et ad sacrificium atque ad preces domum paravit, lucerna super altare accensa, exit. Primum quidem, ut reor, tempus ostendens, quo a principio est editum, circa vesperam scilicet, ad prima lumina. Deinde, ut hæc lucerna illam lucernam in memoriam nobis reducat, quam accendit, qui drachmam perdidit : quam terra multa et tenebris obrutam invenit, utpote sub terra apud inferos jacentem. Hoc enim sibi vult, credo, verrisse domum, omnia retexisse videlicet, et in lucem eduxisse qui et infernum ingressus lumine suo implevit.

[37] Luc. II, 14.

A ὑπόλοιπον ἦν, ὃ καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐδόκει, οἷς ἐφάνη πρώτοις ἐλθὼν εἰς τὴν γῆν, ὧν τὸ, « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, » περὶ αὐτῶν χορευόντων ἦν ἡ φωνή. Κατὰ τοῦτον δὴ τὸν λόγον ὁ ἱεράρχης, ἐπεὶ τὸν καλούμενον εὐεργέτην ἐπ' αὐτῶν οἶδε τῶν ἔργων, οὔτε εὔχεται οὐδὲν τῶν ἐν ταῖς εὐχαῖς αὐτῷ προκεχωρηκότων, οὔτε καταλέγει τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἐστῶτα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἀγάλλει τῷ μέλει τῷ μυστικῷ.

Ὅτι δ' ἡ τοῦ θυσιαστηρίου δύναμις τὸ μύρον ἐστὶν, ἐχρῆν τῇ δυνάμει ταύτῃ καὶ τὴν ὑποκειμένην ὕλην οἰκείως ἔχειν· δράσαι γὰρ ἂν οὕτω βέλτιον, ὥσπερ καὶ πῦρ καὶ φῶς διὰ τῶν ἐπιτηδείων, οἶμαι, σωμάτων, ἐπεὶ καὶ τοὔνομα αὐτὸ τοῦ Σωτῆρος, ὃ πάντα ἐδύνατο καλούμενον, οὐκ ἐν τοῖς ἁπάντων στόμασι τὴν ἰσχὺν ὁμοίως ἐπεδείκνυτο τὴν αὐτοῦ· καὶ τοίνυν ζητήσας, ὅ τι ἂν τῶν σωμάτων κατάλληλον ὁ τελεστὴς ὑποθείη τῷ μύρῳ, τῶν μαρτυρικῶν ὀστέων ὃ προσήκει μᾶλλον εὗρεν οὐδὲν, καὶ ταῦτα μυρίσας καὶ ἀληλιμμένα τῇ τραπέζῃ προσθεὶς τὸ θυσιαστήριον ἀπαρτίζει. Μαρτύρων γὰρ συγγενέστερον τοῖς τοῦ Χριστοῦ μυστηρίοις οὐδὲν, οἷς πρὸς αὐτὸν τὸν Χριστὸν καὶ σῶμα καὶ πνεῦμα καὶ θανάτου σχῆμα καὶ πάντα κοινά, ὃς καὶ ζῶσι συνῆν καὶ τελευτώντων τοὺς νεκροὺς οὐκ ἀπολιμπάνει, ἀλλὰ ταῖς ψυχαῖς ἡνωμένος ἔστιν ὅπως καὶ τῇ κωφῇ ταύτῃ σύνεστι καὶ ἀναμέμικται κόνει, καὶ εἴ που τῶν ὁρωμένων τούτων ἔστιν εὑρεῖν τὸν Σωτῆρα καὶ κατασχεῖν, ἐπὶ τῶν ὀστέων ἔξεστι τούτων. Διὰ ταῦτα πρὸς τῷ νεῷ γενόμενος ἐκείναις ταῖς φωναῖς αὐτοῖς ἀνοίγει τὰς πύλας, εἰς ἂν εἰ τὸν Χριστὸν εἰσῆγεν αὐτὸν, καὶ τἄλλα δὲ παραπλησίως τοῖς ἱεροῖς ἐτίμησε δώροις· ἄλλως τε Θεοῦ μὲν νεὼς ἀληθὴς καὶ θυσιαστήριον τὰ ὀστᾶ ταῦτα, ὁ δὲ χειροποιητὸς οὗτος τἀληθοῦς μίμημα. Οὐκοῦν εἰκὸς ἦν τοῦτον ἐκείνῳ προστεθῆναι καὶ πρὸς τὴν τελείωσιν ἐκείνου τοῦτον εἰληφθαι, καθάπερ τῶν νόμων τοῦ παλαιοῦ τὸν καινόν.

Ἐπεὶ δὲ πάντα ἤδη τελέσοι καὶ πρὸς τὴν θυσίαν καὶ τὰς εὐχὰς τὴν οἰκίαν παρασκευάσας, λύχνον ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον ἄψας ἔξεισι, πρῶτον μὲν δεικνὺς τὸν τῆς θυσίας οἶμαι καιρὸν, πηνίκα τὴν ἀρχὴν ἐξεδόθη. Καὶ γὰρ περὶ τὴν ἑσπέραν καὶ τὰς τῶν λύχνων ἅψεις ἔπειτα ὡς ἐν οἰκίᾳ τοῦ τὴν δραχμὴν ἀπολωλεκότος ὁ λύχνος οὗτος ἐκεῖνον ἡμῖν εἰσάγει τῇ μνήμῃ τὸν λύχνον, ὃν ἅψας καὶ ζητήσας τὴν πολλῇ γῇ καὶ σκότῳ συγκεκαλυμμένην εὗρε δραχμὴν, ὡς ἂν ὑπὸ γῆν ἐν Ἅιδου κειμένην· τοῦτο γὰρ, οἶμαι, δύναται τὸ σαρῶσαι τὴν οἰκίαν, τὸ πάντα ἀνακαλύψαι καὶ εἰς τὸ φῶς ἀγαγεῖν, ὃς καὶ τὸν Ἅιδην φωτὸς πλήσας εἰσελθών (1).

(1) In cod. Vindob. 266 sequentia adduntur alia manu et nigriore atramento scripta : Χρίει δὲ τὸν οἶκον ἅπαντα τῷ μύρῳ περιὼν, ἵνα προσευχῆς οἶκον αὐτὸν ἐργάσηται καὶ τοὔνομα ἐνεργὸν ἔχῃ καὶ πρὸς τὰς εὐχὰς ἡμῖν βοηθῇ. Ἡ γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν τῶν ἀνθρώπων παρουσία καὶ τὸ κατευθύνον τὴν προσευχὴν ἡμῶν ὡς θυμίαμα τὸ μύρον ἐστὶ τὸ ἐκχεωθὲν, ὁ Σωτὴρ παράκλητος ἡμῖν γενόμενος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ μεδίτης. Ἐπεὶ γὰρ μονογενὴς ὢν αὐτὸς ἑαυτὸν εἰς τοὺς δούλους ἐξέχεεν, εἰκότως ὁ Πατὴρ διήλλακται καὶ ἡμερον εἰς ἡμᾶς βλέπει καὶ προσιόντας προσίεται, ὡς ἂν αὐτὸν εὑρίσκων ἐν ἡμῖν τὸν Υἱὸν τὸν ἀγαπητόν. Ὅθεν ἀκόλουθον ἦν, εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ τὸν Θεὸν καλοῦμεν καὶ προσευχῆς ἐκχεωθῆναι μύρον, ἵνα τὸν αὐτόθι καλούμενον Θεὸν εἰς ἑαυτὴν ἐπιστρέφῃ, καὶ κατὰ τὴν τοῦ Σολομῶνος

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΖΩΗΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΚΤΟΣ.

Πῶς αὐτὴν ἀπὸ τῶν μυστηρίων λαβόντες φυλάξομεν.

—

DE VITA IN CHRISTO

LIBER SEXTUS.

Quo pacto eam a mysteriis sacramentisque acceptam conservare oporteat.

—

Ἃ μὲν οὖν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς εἰς αὐτὸν τὸν A Χριστὸν ἀναφέρει, καὶ ὧν ἐκείνῳ μόνῳ προσῆκε,

Quæ igitur vitæ in Christo ad Christum ipsum referuntur, quæque ad illum duntaxat pertinent,

εὐχὴν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ νυκτὸς καὶ ἡμέρας εἰς τὸν οἶκον τοῦτον ὦσιν ἀνεῳγμένοι· ἄλλως τε ναὸν Θεοῦ καλούμενον. ἵνα πρὸς τὸν ἀληθῆ ναὸν ἀναφέρῃ καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἔχῃ τι κοινὸν, ἔδει καθάπερ ἐκεῖνος ἐχρίσθη τῇ θεότητι, τὸν ἴσον τρόπον καὶ αὐτὸν γενέσθαι Χριστὸν τῷ μύρῳ ἀληλιμμένον. Λέγω δὲ ναὸν ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ τὸ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα, ὥσπερ αὐτὸς ἐκάλεσεν αὐτὸ, « Λύσατε, λέγων, τὸν ναὸν τοῦτον. » Sequitur deinceps in eodem codice fol. 144 a, usque ad fol. 146 a, brevis quædam de libero arbitrio et prædestinatione disputatio tertia manu exarata, quæ sic se habet : Δοκεῖ ἐν τῷ λόγῳ εἶναι τοῦ αὐτεξουσίου τὴν ἐπ' ἄμφω δηλονότι τὴν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν ῥοπὴν, ὥστε μὴ οὔσης τῆς ἐπ' ἄμφω ῥοπῆς μηδὲ τὸ αὐτεξούσιον συνεστάναι. Διὰ ταῦτα παντὸς νόμου τὸ ὅλον ἔργον ἐστὶ, τὸ μὲν ἐπιτρέψαι, τὸ δὲ ἀποτρέψαι· ὅθεν ἀνάγκη κεῖσθαι τοὺς νόμους ἐπὶ τῶν δυναμένων ἄλλοτε ἄλλως ἔχειν, ἐπὶ δὲ τῶν ὡρισμένων καὶ ὡσαύτως ἐχόντων μηδε- B μίαν εἶναι χώραν τοῖς νόμοις. Ἐφ' ὧν δὲ οὐκ ἔστι χώρα νόμου, οὐδὲ ἀρχῆς ἐστι τόπος· οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἡ ἀρχὴ ἢ νόμος ἔγγραφος ἢ ἄγραφος. Ἐπεὶ δὲ τὸ αὐτεξούσιον ἀρχή τίς ἐστιν, οὐκ ἂν ἔχοι χώραν, ὅταν ἡ θέλησις ὡρισμένως ἐπὶ μόνον φέρηται τὸ ἀγαθόν. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τῶν σπουδῇ καὶ ἀσκήσει γενομένων ἀγαθῶν, « Τῷ δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται. » Καίτοι πᾶς δίκαιος, κἂν ὁποσηοῦν ἁγιωσύνῃ διαφέρῃ, ἔχει τινὰ ἀεὶ πρὸς τὸ κακὸν ῥοπὴν καὶ δύναται μεταβάλλειν εἰς κακίαν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς. Ὅταν δὲ οὐδὲ ῥοπὴ πρὸς τὸ κακὸν οὐδεμία ᾖ, οὐδὲ δύναμις, ἐπ' ἐκείνου πῶς ἂν ἔχοι τόπον ὁ νόμος καὶ ἡ ἀρχή; Οὐκ ἄρα δυνατὸν, ἄνευ τῆς ἐπ' ἄμφω ῥοπῆς τὸ αὐτεξούσιον εἶναι. Ἔτι τὸ πρὸς ἓν ὡρισμένως ἔχειν τὴν ῥοπὴν, ἐναντίον ἐστὶ τῷ λόγῳ τῆς ἀδείας καὶ τῆς ἐξουσίας. Τὸ γὰρ ἄφετον καὶ ἐλεύθερον οὐ σώζεται καθαρῶς· τὸ δὲ αὐτεξούσιον οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ ἄρχειν ἑαυτοῦ καὶ χρῆσθαι ἑαυτῷ μετ' ἐξουσίας καὶ ἀκωλύτως κατὰ τὴν θέλη- C σιν. Οὔτε γὰρ κατὰ τὴν γνῶσιν οὔτε κατὰ τὴν πρᾶξιν ἀκωλύτως χρώμεθα ἡμῖν αὐτοῖς, οὔτε κατ' ἄλλο τι τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν θέλησιν, ὅτι πάντα δυνάμεθα θέλειν καὶ τὰ ἀδύνατα. Ὅταν τοίνυν μόνον βουλώμεθα τὸ ἀγαθὸν ἢ κακὸν, καὶ πρὸς τὸ ἕτερον οὐδεμίαν ἔχωμεν ῥοπὴν, κωλύεται κατὰ τοῦτο ἡ τῆς θελήσεως ἄδεια, ὅπερ ἐστὶ τὸ αὐτεξούσιον καὶ ἡ ἐξουσία. Ἔτι τὸ αὐτεξούσιον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τὴν προαίρεσιν ἐντεθῆναι λέγεται, ἵνα αἱρούμενος τὸ ἀγαθὸν στεφάνων ἄξιος γένηται, ὡς ὁ Θεολόγος ἐν τῷ εἰς τὸ Πάσχα λόγῳ φησίν· « Τῷ αὐτεξουσίῳ τιμῆσαι, ἵν' ᾖ τοῦ ἑλομένου τὸ ἀγαθὸν οὐχ ἧττον ἢ τοῦ παρασχόντος τὰ σπέρματα. » Ἡ δὲ προαίρεσις οὐ δύναται εἶναι ἄνευ τῆς ἐπ' ἄμφω ῥοπῆς, ὅθεν μάτην ἂν εἴη τὸ αὐτεξούσιον μὴ ὑποτεθείσης τῆς προαιρέσεως, μάτην δὲ οὔτε ἡ φύσις οὔτε ὁ Θεὸς ποιεῖ. Οὐκ ἄρα δύναται τὸ αὐτεξούσιον συνεστάναι μὴ ὑποτεθείσης τῆς ἐπὶ τὸ κακὸν ῥοπῆς. Εἰς τὸ ἐναντίον, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ λόγῳ τοῦ αὐτεξουσίου ἡ πρὸς τὸ κακὸν ῥοπή. Ἡ γὰρ θέλησις τὸ ἀγαθὸν μόνον ζητεῖ καθ' αὑτὸ, τὸ δὲ κακὸν κατὰ συμβεβηκὸς, καθόσον εὑρίσκει τινὰ καὶ ἐν αὐτῷ εἰκόνα τοῦ ἀγαθοῦ· ὅθεν ὅταν τοῦ ἀγαθοῦ μόνον γένηται ὡσὰν πλάνης ἀπηλλαγμένη καὶ τυγχάνουσα ἀληθῶς τοῦ ἰδίου σκοποῦ, τότε ἑαυτῆς γίνεται καὶ ἑαυτῆς ἐξουσιάζει. Τὸ γὰρ ἀπατώμενον δουλεύει τρόπον τινά· τὸ ἄγαν πρὸς τὸ ἀγαθὸν μόνον ῥέπειν τὴν θέλησιν οὐκ ἀναιρεῖ τὸ αὐτεξούσιον, ἀλλὰ μᾶλλον συνίστησι. Ἔτι ἕκαστον τελειοῦται, ὅταν τελείου τύχῃ ἰδίου ἀντικειμένου, ὥσπερ B ἡ ὄψις, ὅταν τελείου τύχῃ τοῦ φωτός. Τότε γὰρ ἐνεργείᾳ ἐστὶν ὅπερ ἐστί· τῆς δὲ θελήσεως ἀντικείμενόν ἐστι τὸ ἀγαθόν. Ὅταν μὲν οὖν καὶ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ῥέπῃ καὶ πρὸς τὸ κακὸν, οὐ μᾶλλον τελειοῦται ἢ ἀτελῶς ἔχει· ὅταν δὲ πρὸς μόνον ῥέπῃ τὸ ἀγαθὸν, διὰ τοῦτο τοῦ κακοῦ ἀπήλλακται, ὅτι τελείως τυγχάνει τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ γὰρ ἐλλειπὴς τοῦ ἀγαθοῦ τεῦξις τὴν πρὸς τὸ κακὸν ῥοπὴν παρεισάγει. Ἀλλ' ὅταν τελείου τυγχάνῃ τοῦ ἀγαθοῦ, τελείως ἔχει, καθὼς εἴρηται· ὅταν δέ τι τέλειον γένηται, οὐ δύναται ἀπολέσαι τι τῶν προσόντων αὐτῷ ἀγαθῶν· τοὐναντίον μὲν οὖν προσλάβοι ἂν, ὃ μὴ πρότερον εἶχε. Τὸ δὲ αὐτεξούσιον ἀγαθόν ἐστι προσὸν τῇ θελήσει, καθ' ὃ καὶ ἐοικέναι λέγεται ἄνθρωπος τῷ Θεῷ· οὐκ ἄρα δυνατὸν ἀπολέσθαι τὸ αὐτεξούσιον ὑποτεθείσης τῆς θελήσεως πρὸς μόνον ῥοπὴν ἔχειν τὸ ἀγαθόν. Ἔτι ἐν τῇ μελλούσῃ ἀποκαταστάσει μόνου τοῦ ἀγαθοῦ ἔσται ἡ τῶν ἁγίων θέλησις, τότε δὲ ἀπολέσαι αὐτοὺς τὸ αὐτεξούσιον παντελῶς ἐστι C ἄτοπον. Ταὐτὸν γάρ ἐστιν εἰπεῖν ἀπολέσαι τὸ αὐτεξούσιον καὶ ἀπολέσαι τὸν ἄνθρωπον. Τὸ γὰρ βέλτιστον τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ὥσπερ τὸ βέλτιστον τῆς πόλεως ἐστὶν ἡ πόλις κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (*Πολιτ.* Δ, κεφ. ια'). Βέλτιστον δὲ τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ αὐτεξούσιον· οὐ γὰρ ἂν κατὰ τοῦτο ἐῴκει τῷ Θεῷ, εἰ μὴ αὐτὸ ἦν τὸ βέλτιστον τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἀνάγκη δὲ ἐν τῇ ἀποκαταστάσει τὸ αὐτεξούσιον μεῖναι, πρῶτον μὲν, καθὼς εἴρηται, ὅτι ὁλόκληρον δεῖ ἀναστῆναι τὸν ἄνθρωπον, δεύτερον ὅτι ὁ καιρὸς ἐκεῖνος καιρός ἐστι τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοιώσεως τῶν ἁγίων· « Ὅταν γὰρ, φησὶ, φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσό-

hæc sunt. Quoniam vero prima vitæ istiusmodi constitutio ab unica Salvatoris manu pendet, semel autem constitutam depactamque conservare, in eaque persistere, etiam studii ac diligentiæ nostræ opus est, et omnino hic quoque humanæ partes officiique nostri labor requiritur, ne acceptam gratiam corrumpamus sed ad exitum usque nostrum sartam tectam retineamus, et thesaurum inde comparatum in manibus habentes hinc abeamus, quibus rebus id effici possit, restat ut in hoc negotio deinceps investigemus. Et merito sane dis-

A ταῦτά ἐστιν. Ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν συστῆναι τὴν ζωὴν ἐξ ἀρχῆς τῆς τοῦ Σωτῆρος χειρὸς ἐξήρτηται μόνης, τό γε μὴν φυλάξαι παγεῖσαν καὶ μεῖναι ζῶντας καὶ τῆς ἡμετέρας ἔργον σπουδῆς, ἀνάγκη δὲ καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐνταῦθα καὶ τοῦ παρ' ἡμῶν συντελοῦντος, ὥστε μὴ διαφθεῖραι λαβόντας, ἀλλὰ διὰ τέλους σῶσαι τὴν χάριν καὶ τὸν θησαυρὸν ἐνθένδεν ἐν χεροῖν ἔχοντας ἀπελθεῖν καὶ ταῦτα σκοπεῖν, δι' ὧν ἔξεστιν ἀνῦσαι, λοιπὸν ἂν εἴη τῷ νῦν ἀγῶνι. Καὶ τοῦ περὶ τῆς ζωῆς ἡμῖν λόγου γένοιτ' ἂν καὶ τοῦτο *μέρος* εἰκότως. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν πραγμάτων αὐτῶν

μεθα, » καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον τότε λήψει τὸ αὐτεξούσιον ὡς εἰκόνα φέρον ἐν ἡμῖν τοῦ Θεοῦ. Τρίτον ὅτι καιρός ἐστιν ἐπάθλων ὁ μέλλων αἰών, ὅθεν ἀνάγκη τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς ψυχῆς, καθ' ὃ ἠγωνίσατο ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς, τότε εἶναι, ἵνα στεφανωθῇ· ἀγωνίζονται δὲ οἱ ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀγωνιζόμενοι κατὰ τὸ αὐτεξούσιον, κατὰ τὴν τῆς θελήσεως ἐξουσίαν. Κατὰ ταύτην γὰρ ἡ ἀγαθός τις γίνεται ἢ πονηρός· οὐδὲν ἄρα κωλύει καὶ τὸ αὐτεξούσιον εἶναι, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ κακὸν ῥοπὴν παντελῶς ἀπεῖναι. Ἔτι καὶ ἀπὸ τοῦ ὅρου τοῦ αὐτεξουσίου φανερὸν γίνεται τὸ προκείμενον. Αὐτεξούσιον γάρ ἐστι τὸ ἑαυτοῦ ἄρχον, ἄρχον δὲ ἑαυτοῦ τὸ χρώμενον ἑαυτῷ ἀκωλύτως· χρῆται δέ τίς τινι πράγματι, ὅταν πρὸς τὸ προσῆκον αὐτῷ τέλος τάττῃ αὐτὸ, δι' ὃ γέγονεν, οἷον χρῆταί τις τῇ οἰκίᾳ, ὅταν οἰκῇ ἢ οἰκίζῃ ἐν αὐτῇ ἕτερον. Τότε γὰρ τάττει αὐτὴν πρὸς τὸ προσῆκον αὐτῇ τέλος, καὶ ὡς οἰκίᾳ αὐτῇ χρῆται καὶ καθ' αὑτό· ὅταν δὲ ἢ ἐμπρήσῃ, φέρε εἰπεῖν, ἢ κατασκάψῃ, τότε οὐχ ὡς οἰκίᾳ οὐδὲ καθ' αὑτὸ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς αὐτῇ χρῆται. Ἔστι τοίνυν ἀρχὴ τοῦ πράγματος καθ' αὑτὸ, ὅταν τις αὐτῷ χρήσηται καθ' αὑτὸ, ἤγουν ὅταν αὐτὸ, τάττῃ πρὸς τὸ προσῆκον αὐτῷ τέλος. Ἐπεὶ δὲ τὸ κακὸν οὐδενός ἐστι τέλος, οὐδὲν γὰρ διὰ τὸ κακὸν ὑπέστη, πρόδηλον ὡς ὁ χρώμενός τινι πράγματι ἐπὶ κακῷ, οὐ χρῆται αὐτῷ τῷ πράγματι καθ' αὐτὸ οὐδὲ ἄρχει αὐτὸ καθ' αὑτό. Οὐκοῦν ὅταν ἡ θέλησις ἐπὶ μόνον ῥέπῃ τὸ ἀγαθὸν, τότε χρῆται ἑαυτῇ καὶ ἄρχει ἑαυτῆς ἀληθῶς, ὅτι πρὸς τὸ προσῆκον αὐτῇ τέλος τάττῃ ἑαυτὴν τὸ ἀγαθόν· ὅταν δὲ καὶ πρὸς τὸ κακὸν ῥέπῃ, τότε οὔτε χρῆται ἑαυτῇ ἀληθῶς οὔτε ἄρχει τοῦ τέλους διαμαρτάνουσα. Φαίνεται τοίνυν ὅτι ἡ ἐπὶ τὸ κακὸν ῥοπὴ μᾶλλον ἐναντίον ἐστὶ τῷ λόγῳ τοῦ αὐτεξουσίου. *Λύσις τῶν ἐκ τοῦ ἐναντίου.* Πρὸς τὸ *πρῶτον*· ἐν τοῖς κατὰ νόμον ζῶσιν ἀεὶ καὶ ἐν τῷ ἀγαθῷ μόνῳ ἐστῶσιν, εἰ καὶ οὐκ ἔστιν ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ γίνεσθαι, ἀλλ' ἔστιν ἐν τῷ γεγονέναι. Ἕως μὲν γὰρ ὁ ἄρχων νουθεσίας δεῖται καὶ νόμων καὶ προσταγμάτων, οὔπω ἦρξεν οὐδ' ἐτελείωσεν ὅπερ ἐζήτει, ὅτι μὴ πάντας τοὺς ἀρχομένους ἐν τοῖς αὐτοῦ νόμοις μένοντας ἔχει, ὅπερ ἐστὶν αὐτῷ σκοπός· καὶ τότε οὐ γέγονεν αὐτῷ ἡ ἀρχὴ, ἀλλὰ γίνεται. Ὅταν δὲ οὐδενὸς δέηται προστάγματος, ὡσὰν πάντων ἐν οἷς βούλεται βεβαίως μενόντων, τότε ἡ ἀρχὴ αὐτῷ γέγονε καὶ τελειοῦται· καὶ τότε ἀληθῶς ἄρχει, ὅταν ἡ θέλησις μηδεμίαν ἔχῃ πρὸς τὸ κακὸν ῥοπήν. *Πρὸς τὸ δεύτερον*· τότε κωλύεται ἡ ἐξουσία τῆς κινήσεως, ὅταν ἔξωθεν ᾖ τὸ κωλῦον τὴν κίνησιν· ὅταν δὲ παρ' ἑαυτοῦ τὸ κινούμενον ἐπισχεθῇ, τότε ἡ μὲν κίνησις κωλύεσθαι λέγεται, ἡ δὲ ἐξουσία τῆς κινήσεως οὐδαμῶς. *Πρὸς τὸ τρίτον*· τὸ αὐτεξούσιον ἐνετέθη τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τὴν προαίρεσιν προσεχῶς, ἔσχατον δὲ διὰ τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ῥοπήν. Ἐν τοίνυν τοῖς ἐν τῷ ἀγαθῷ μόνῳ μένουσιν, εἰ καὶ οὐ πάρεστιν ἡ προαίρεσις, ἀλλ' ἔστιν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν ῥοπὴ, οὐ χάριν καὶ ἡ προαίρεσις, καὶ διὰ τοῦτο οὐ μάτην. Εἰ ὁ θανάσιμα ἁμαρτάνων δύναται ἐλεημοσύνας ποιῶν ἢ ἄλλα τινα ἀρετῆς ἔργα ἀρέσαι Θεῷ, καὶ ὁσονοῦν δύνασθαι διὰ ταῦτα, τὸ ἀγαθὸν ἐπικρατέστερόν ἐστι τοῦ κακοῦ· ὅθεν ἀκόλουθον καθάπερ ἐπὶ τῶν σωματικῶν ποιοτήτων ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ μᾶλλον ποιεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον ὡς ἀπὸ δραστικωτέρας ποιότητος, ἢ ἀπὸ τοῦ κακοῦ. Οὐκοῦν σπουδαῖος ἂν εἴη μᾶλλον διὰ τὴν ἀρετὴν ἢ μογθηρὸς διὰ τὴν κακίαν· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ἀγαθός· ὁ δὲ τοιοῦτος καὶ τῷ Θεῷ ἀρέσειεν ἄν. Ἔτι ὁ Θεὸς ἑτοιμότερός ἐστι πρὸς τὰς ἀμοιβὰς ἢ πρὸς τὰς κολάσεις. ἀλλὰ φαίνεται κολάζων τὰς ἁμαρτίας τῶν ἐπ' ἀρετῇ ζώντων· ἂν γάρ τι μετοξὺ ἁμάρτωσιν οἱ σπουδαῖοι καὶ ἁμαρτίαι μὴ πρὸς θάνατον, ὑπεύθυνοί εἰσι κατ' ἐκεῖνο κολάσεως ἀναλόγου. Εἰ τοίνυν ἡ κόλασις τῶν ἁμαρτησάντων οὐ κωλύεται ὑπὸ τῆς ἀρετῆς τῶν τολμησάντων, πολλῷ ἄρα μᾶλλον ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἀγαθῶν ἔργων οὐ κωλυθήσεται ὑπὸ τῆς κακίας τῶν κατωρθωκότων· δυνατὸν ἄρα κατά τι Θεῷ ἀρέσαι τὰ θανάσιμα ἁμαρτάνοντα. Ἔτι ἐν τῇ κατὰ τὸν Λάζαρον ἱστορίᾳ λέγεται περὶ τοῦ Ἀβραὰμ πρὸς τὸν πλούσιον, « Ἀπέλαβες τὰ ἀγαθά σου ἐν τῇ ζωῇ σου. » Ἔνθα ἡ ἐξήγησίς φησιν ἔργα τινὰ ἀγαθὰ αὐτὸν ποιῆσαι, ὧν μισθὸν λαβεῖν τὴν ἐν τῷ παρόντι βίῳ εὐημερίαν. Οὐκ ἂν δὲ ἔδοξε τῷ Θεῷ ἄξια μισθοῦ ποιεῖν ὁπωσδήποτε μὴ εὐαρεστήσας αὐτῷ κατ' ἐκεῖνα· δυνατὸν ἄρα τὸν θανάσιμα ἁμαρτάνοντα κατά τι ἀρέσαι Θεῷ. Ἀλλὰ τοὐναντίον φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Οἱ ἐν σαρκὶ ζῶντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται, » καὶ ὁ θεῖος Ἰάκωβος· « Ἐάν τις πταίσῃ πάντα τὸν νόμον, πταίσῃ δὲ ἐν ἑνί, ἔσται πάντων ἔνοχος. » Οἱ γὰρ πρὸς θάνατον ἁμαρτάνοντες οὐκ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν εἰς Θεὸν ἀγάπην· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τεθνάναι λέγονται. Ἡ μὲν γὰρ ζωὴ τῆς ψυχῆς ἐστιν ἡ πρὸς Θεὸν ἕνωσις· τὸ δὲ ἑνοῦν ἡ ἀγάπη ἐστίν· ὅθεν ἀνάγκη τὸν ἐν τοιούτῳ ὄντα θανάτῳ τῆς ἀγάπης ἔρημον εἶναι. Χωρὶς δὲ τῆς ἀγάπης πᾶν ἔργον ἀρετῆς οὐδὲν εἶναί φησιν ὁ Ἀπόστολος. Τὸ δὲ μὴ ὂν ἢ τὸ μάταιον οὐ δύναται ἀρέσαι Θεῷ. Πῶς οὖν, εἴποι τις ἄν, εἰ δὲ μισθὸν ἢ φόβον κολάσεων τὴν ἀρετὴν κατορθοῦντες μέχρι τῆς ἀγάπης ἐπειλημμένοι τῆς μοίρας τῶν σῳζομένων εἰσὶν, ὅτι τῆς ἀγάπης οὐδὲν ἐνεστὶν τοιούτων, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ ἔργα τῶν ἀγαπώντων ἐργάζονται, καὶ διὰ τούτων πρὸς τὴν ἀγάπην ἐπείγονται· καὶ τοῦτ' αὐτὸ τὸ ἀγαπᾷν φιλοῦσι καὶ ἐπιθυμοῦσιν, ὅθεν οὐκ εἰσὶν ἀλλότριοι τῆς ἀγάπης· οἱ δὲ θανάσιμα ἁμαρτάνοντες οὐ μόνον οὐκ ἀγαπῶσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία τὰ τῶν ἐχθρῶν τολμῶσι κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς Θεόν· » *Λύσις τῶν ἐκ τοῦ ἐναντίου.* Τοῦ *πρώτου*· τὰ γινόμενα ἔργα ὑπὸ τοῦ θανάσιμα ἁμαρτάνοντος οὐ σώζουσι τὸν τοῦ ἀγαθοῦ λόγον, ὡς δέδεικται, διὰ τοῦτο οὐδὲ δρᾶσαι δύναται κατὰ τῆς κακίας. *Πρὸς τὸ δεύτερον*· ἡ τοῦ σπουδαίου κακία, εἴ τι μετὰ τῆς ἀρετῆς συμβαίη αὐτὸν ἁμαρτεῖν, ἀληθῶς ἐστι κακία· ἡ δὲ τοῦ πρὸς θάνατον ἁμαρτάνοντος ἀρετὴ οὐκ ἔστιν ἀληθῶς ἀρετὴ διὰ τὰ εἰρημένα. Ὅθεν ἐκεῖ μὲν οὐδὲν κωλύεται ἡ κόλασις, ἐνταῦθα δὲ κωλύεται ὁ μισθός. Πρὸς τὸ *τρίτον*· ὁ πλούσιος οὐχ ὡς Θεῷ ἀρέσκων παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔλαβε τὸν μισθὸν τὴν παροῦσαν εὐημερίαν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ταύτην ἐζήτησεν, ὥσπερ οἱ κατ' ἐπίδειξιν νηστεύοντες ἢ ἐλεημοσύνας ποιοῦντες, ἀπέχουσι, φησὶ, τὸν μισθὸν αὐτῶν.

εἰκός ἐστι καὶ συμβαίνον, τὴν ζωὴν οὐκ ἀγαπᾷν δεξαμένους; οὐδὲ καθεύδειν, ὡς ἂν τὸ πᾶν ἔχοντας, ἀλλὰ καὶ δι' ὧν φυλάξομεν, προσῆκε ζητεῖν, τὸν ἴσον τρόπον κἀν τοῖς περὶ τῶν πρωτέρων τοὺς περὶ τῶν δευτέρων προσθεῖναι, καὶ ὅθεν ἐζήσαμεν καὶ ὅπως καὶ τί παθόντες εἰπόντας, ἔπειτα τί ποιοῦντες οὐ προδώσομεν τὴν εὐδαιμονίαν, ἀκόλουθον ἂν εἴη διεξελθεῖν. Καίτοι τοῦτο μέν ἐστιν ἀρετὴ καὶ τὸ ζῆν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· τούτων δὲ πέρι πολλοῖς μὲν εἴρηται τῶν ἀρχαίων, πολλοῖς δὲ τῶν ἔπειτα, καὶ οὐκ ἔστιν ὃ παρεῖται δέον εἰρῆσθαι, καὶ κινδυνεύει δὴ περίεργον ἂν ἡμῖν τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἡνύσθαι. Ἐπεὶ δ' ὧν ἐξ ἀρχῆς ἐνεστησάμεθα καὶ τὸ περὶ τούτων εἰπεῖν ἀπαιτούντων, εἰ μὴν προσθεῖμεν, οὐκ ἔστι σῶν εἶναι τὸν λόγον, ῥητέον ὡς οἷόν τε, ἃ μὲν ἴδια τῶν ἀνθρωπίνων βίων ἑκάστῳ προσῆκε πολλῶν ὄντων παραλιπόντας, ὧν δ' ὑπόχρεῳ κοινῇ τῷ Θεῷ καθέσταμεν πάντες, ταῦτα σκοποῦντας. Οὔτε γὰρ τὴν αὐτὴν ἀρετὴν εἴποι τις ἂν εἶναι δεῖν τῶν τε τὰ κοινὰ πολιτευομένων, καὶ οἳ τὰ αὑτῶν πράττουσιν, οὔτε τὸν μετὰ τὸ λουτρὸν τῷ Θεῷ μηδὲν πλέον ὑπεσχημένων, καὶ οἷς ὁ βίος μονώτης, οἳ παρθενίαν προὔστήσαντο καὶ τὸ μηδὲν ἔχειν, καὶ μὴ μόνον ἄλλου τοῦ κτήματος, ἀλλ' οὐδ' αὐτοὶ σφῶν αὐτῶν εἶναι κύριοι.

putationis nostræ de vita in Christo hanc quoque partem facimus. Sicut namque in rebus humanis rationi consentiens est, et fieri consuevit, ut vitam accepisse non satis habeamus, neque ideo inertiæ ac somno nos dedamus, quasi jam omnia suppeditent, sed insuper quibus eam modis ac viis tueamur circumspiciamus ; ita se in hac tractatione res habet, et quæ prius a nobis disserendo tradita sunt, iis sequentia conjungenda. Cumque docuerimus unde, et quomodo, et quid nobis fieri sustinentes, vitam adipiscamur, sequitur jam, ut quid agendum sit, ne adeptam felicitatem prodamus, demonstrandum videatur. Hoc vero aliud nihil est nisi virtutem colere, rectæque rationi convenienter vivere. Quæ argumenta veteres multi, non pauci item recentiores totis libris perseruti sunt, nec quidquam quod dicto opus fuisset prætermiserunt, et periculum est, ne inutiliter operam consumamus. Quia tamen quæ ab initio nos ad scribendum excitarunt, eadem de his verba fieri postulant, et nisi ea addamus, non est integra futura disputatio, omissis quæ separatim cuique generi vitæ humanæ congruunt (multa autem sunt genera), iisque tantum consideratis, quæ communiter omnes Deo debemus, pro facultate dicendum est. Neque enim eamdem virtutem quispiam dixerit esse oportere rempublicam administrantium, et privatorum ; neque eorum qui aquis tincti salutaribus nihil novum Deo promiserunt, et qui vitam in solitudine agitantes, castitatem et paupertatem sibi profitendas delegerunt, et in aliena usque adeo dominari nolunt, ut sua ipsorum abjiciant.

Ὃ δὲ κοινόν ἐστιν ἅπασι χρέος τοῖς ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένοις, ὥσπερ αὐτὸ δὴ τὸ πρόσρημα, καὶ δεῖ πάντας ὁμοίως εἰσενεγκεῖν, ὑπὲρ οὗ πᾶν ὁτιοῦν προῖσχομένους οὐκ ἔστι παραιτήσασθαι τοὺς ἀπολιπομένους οὐ τὴν ἡλικίαν, οὐ τέχνην, οὐ τύχην οὐδ' ἡντινοῦν, οὐ τὴν ἰσχατιάν, οὐ τὴν ἐρημίαν, οὐ τὰς πόλεις, οὐ τοὺς θορύβους, οὐκ ἄλλο τῶν πάντων οὐδὲ ἕν, ἐφ' ἃ συμβέβηκεν ἐγκαλουμένους ἀναχωρεῖν, ὡς οὐδενὸς αὐτῷ προϊστασθαι δυναμένου καὶ πᾶσιν ἐξὸν, τῇ τοῦ Χριστοῦ θελήσει μὴ πολεμεῖν, ἀλλὰ τοὺς ἐκεῖθεν ἐκ παντὸς τρόπου σώζοντας νόμους *πρὸς τἀκείνῳ* δοκοῦντα διατιθέναι τὸν βίον. Ταῦτα γὰρ οὔτε κρείττω δυνάμεως ἀνθρωπείας ἔστιν εἰπεῖν, οὐ γὰρ ἂν τοῖς παρανομοῦσιν ἔκειτο δίκη, τῶν τε Χριστιανῶν οὐκ ἔστιν οὐδείς, ὃς οὐκ εἰς ἔργον ἅπαντα ἀγαγεῖν ἑαυτῷ σύνοιδεν ὑπόχρεως ὤν. Οἵ γε τὴν ἀρχὴν αὐτῷ προσιόντες ἢ μὴν διὰ πάντων ἀκολουθήσειν ηὔξαντο πάντες ὁμοίως καὶ ταύταις ταῖς συνθήκαις δήσαντες ἑαυτοὺς οὕτω μετέσχον τῶν ἱερῶν. Οὕτω δ' ὄντα κοινὰ πᾶσιν ὀφλήματα τὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιτάγματα τοῖς πιστοῖς καὶ δυνατὰ τοῖς βουλομένοις ἀνῦσαι καὶ ἀφόρα τῶν ἀναγκαίων, καὶ ὧν χωρὶς οὐκ ἂν γένοιτο Χριστῷ συνελθεῖν τῷ πλείστῳ καὶ καλλίστῳ μέρει διεστηκότας, τῇ θελήσει καὶ τοῖς βουλήμασιν. Ἀνάγκη γὰρ κοινωνῆσαι γνώμης, ᾧ κοινωνοῦμεν αἱμάτων, καὶ τὰ μὲν συνημμένους, τὰ δὲ διῃρημένους; οὕτω μὲν φιλεῖν, ἐκείνως δὲ πολεμεῖν, καὶ τέκνα μὲν εἶναι, μωμητὰ δὲ, καὶ μέλη μὲν, ἀλλὰ νεκρὰ, οἷς ὄφελος οὐδὲν τὸ συμφύναι καὶ γεννηθῆναι, καθάπερ τὸ κλῆμα τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου

Quod autem omnium a Christo nomen trahentium commune debitum est, sicut ipsa appellatio, quodque omnes æque præstare oportet, cujus negligentes, quidquid prætendant, non possunt supplicium deprecari, sive ætatem opponant, sive artem, sive fortunam et conditionem quamcunque, sive morbum, sive corporis habitudinem, sive ultimos locorum recessus, sive solitudinem, sive urbes, sive aliud quodvis rerum omnium, ad quæ accusati perfugere solent, utpote cui obsistere nihil queat, quod demum universis licet, est Christi voluntati non repugnare, sed latas inde leges quam diligentissime servantes, ad arbitrium illius vitam moresque instituere. Neque istuc majus viribus humanis dicendum ; non enim legirupis pœna esset proposita, et Christianorum nemo est prorsus, qui ad omnia ipso opere exsequenda obligatum sese ex ipsa conscientia sua non intelligat : quia a principio cum ad eum se adjungerent, polliciti sunt omnes æque se plane per omnia ipsum imitaturos ; et postquam semel hoc fœdere obstrinxerunt, ita demum mysteriis sunt donati. Sic autem mandata Christi communia debita fidelibus omnibus cum sint, et jam volentibus servatu possibilia, et summopere necessaria sunt, et sine iis ad Christum non perveniu:t, quia ab eo maxima et pulcherrima parte, voluntate nimirum consilioque discrepant. Necesse est enim voluntate cum eo conspirare, cum quo communem habemus sanguinem ; non partim concordes, partim discordes illic amare, hic bellum

contra gerere ; et filios quidem esse, sed reprehensione dignos, et membra quidem, sed mortua, in quibus nihil conducit tanquam palmitem genitum esse, et coaluisse, cum in vera vite non manseris. Qualis palmes tandem in ignem exteriorem mittitur.

A διαιρεθείσιν, οὗ τέλος ἔξω βληθῆναι καὶ ξηρανθῆναι καὶ προσριφῆναι πυρί.

Quapropter qui vitam in Christo traducere apud animum statuit, sequitur, ut a corde et capite illo aptus sit atque dependeat : non enim aliunde vivimus. Quod quia non possunt, qui non eadem volunt, [eademque nolunt (*a*)], ad Christi voluntatem noostra voluntas, quantus hominis captus est, assue facienda et exercenda est, et ita instituenda, ut eadem appetat, iisdemque gaudeat. Pugnantia siquidem inter se desideria ex uno corde exoriri nequeunt. Malus enim homo, inquit, de pravo corde B suo non aliud quam pravum proferre novit, et bonus bonum[38]. Et quemadmodum fidelibus in Palæstina, propter consensionem voluntatum erat, cor unum et anima una[39] : eodem modo, si quis una mente et sententia se cum Christo non conjunxerit, sed via præceptis ejus contraria incesserit, cor suum cum eo non eodem dirigit, sed ab alio corde suspensum esse liquet. Etenim e diverso secundum cor suum invenit David, quia, Legem tuam, inquit, non sum oblitus[40]. Quod si vita destituuntur, qui a corde illo non pendent, et pendere non possunt, qui non eadem volunt, ut vivere queamus, quo pacto eadem quæ Christus amare, iisdemque cum ipso gaudere possimus, age videamus.

Διὰ ταῦτα τὸν ἐν Χριστῷ ζῆν προῃρημένον ἀλουθον μὲν τῆς καρδίας καὶ τῆς κεφαλῆς ἐκείνης ἐξῆφθαι (οὐ γὰρ ἑτέρωθεν ἡμῖν ἡ ζωή), τοῦτο δὲ οὐκ ἐξὸν δυνηθῆναι μὴ τὰ αὐτὰ βουλομένους· ἀνάγκη πρὸς τὴν τοῦ Χριστοῦ θέλησιν τὴν γνώμην, καθόσον οἷόν τε ἀνθρώποις, ἀσκῆσαι καὶ τῶν αὐτῶν ἐπιθυμεῖν καὶ τοῖς αὐτοῖς ἐκείνῳ χαίρειν παρασκευάσαι. Τὰς γὰρ ἐναντίας ἐπιθυμίας μιᾶς ἐνίστιν καρδίας τῶν ἀμηχάνων. Ὁ γὰρ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας οὐδὲν ἄλλο, φησί, προφέρειν οἶδεν ἢ πονηρὸν, καὶ ὁ ἀγαθὸς ἀγαθόν· καὶ καθάπερ τοῖς ἐν Παλαιστίνῃ πιστοῖς, ὅτι τῶν αὐτῶν ἐπεθύμουν, « ἦν ἡ καρδία, φησί, καὶ ἡ ψυχὴ μία, » τὸν ἴσον τρόπον, εἴ τις τῷ Χριστῷ μὴ κοινωνὸς εἴη τῆς γνώμης, ἀλλ' οἷς ἐκεῖνος ἐντάττει πρὸς παλινῳδίαν ἐξάγοι, τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν οὐ πρὸς τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ τάττει καρδίαν, ἀλλὰ δῆλός ἐστι καρδίας ἐξηρτημένος ἑτέρας, ἐπεὶ καὶ τοὐναντίον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν εὗρε τὸν Δαβὶδ, ὅτι « Ἰς ἐντολάς σου, φησὶν, οὐκ ἐπελαθόμην. » Εἰ δὲ ζῆν μὴ οὐκ ἔστι μὴ τῆς καρδίας ἐξηρτημένους ἐκείνης, ἐξηρτῆσθαι δὲ οὐκ ἂν εἴη μὴ τὰ αὐτὰ βουλομένους, ἵνα ζῆν δυνηθῶμεν, σκοπῶμεν ὅπως τῶν αὐτῶν ἐρᾷν τῷ Χριστῷ καὶ τοῖς αὐτοῖς ἐκείνῳ δυνησόμεθα χαίρειν.

Est igitur omnis actionis initium desiderium sive petitio, appetitionis autem cogitatio. Quare enitendum in primis ut oculum animæ a vanis rebus C abducamus, et bonis cogitationibus cor semper plenum habeamus, ut ne aliquando vacuum, improbarum cogitationum sedes ac domicilium fiat. Cum sint porro multa, quibus meditandis animam occupari, et mentem cum voluptate studium impendere consentaneum est, omnium et ad loquendum, et ad cogitandum ratio mysteriorum jucundissima et fructuosissima videtur, indeque divitiæ nostræ manarunt. Cogitemus ergo licet quales eramus antequam initiaremur, quales post initiationem facti simus, et qualis fuerit prius servitus, qualis qua nunc potimur libertas et regnum, quantaque nobis bona jam præstita, quanta sint reposita. Et ante hæc omnia, quis nobis cuncta isthæc largiatur, quanta ejus pulchritudo, quam bonus, quomodo genus humanum dilexerit, quam ingens etiamnum illius erga nos amor. Nam si hæc mentem præoccupaverint, animamque obtinuerint, non facile cogitatio aliorsum respiciet, nec desiderium a tam bonis tamque delectabilibus rebus alio transferet. Beneficia enim Dei multitudine et magnitudine excellunt ; et amor quo ad hæc tribuenda est impulsus, humanum captum præstantia sua long vincit.

Ἔστι τοίνυν πράξεως μὲν ἐπιθυμία πάσης ἀρχὴ, ἐπιθυμίας δὲ λογισμός· οὐκοῦν πειρατέον πρό γε πάντων, τῶν ματαίων ἀπάγειν τὸν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸν, ἐννοιῶν ἀγαθῶν μεστὴν ἔχοντας ἑκάστοτε τὴν καρδίαν, ὥστε μηδαμοῦ κενὴν οὖσαν χώραν εἶναι ταῖς πονηραῖς. Πολλῶν δὲ ὄντων, ἃ μελέτης ὕλην καὶ ψυχῆς ἔργον καὶ νοῦ τροφὴν καὶ διατριβὴν ποιεῖσθαι προσῆκε, τὸ πάντων ἡδίστων καὶ λυσιτελέστατον καὶ φθέγξασθαι καὶ λογίσασθαι, τῶν μυστηρίων ὁ λόγος καὶ ὃν ἐνθένδεν ἔσχομεν πλοῦτον. Καὶ τίνες μὲν ἦμεν πρὶν μεμυῆσθαι, τίνες δὲ καθέσταμεν μυηθέντες, καὶ τίς μὲν ἡ πρόσθεν δουλεία, τίς δὲ ἡ νῦν ἐλευθερία καὶ βασιλεία, καὶ τίνα μὲν ἡμῖν ἤδη τῶν ἀγαθῶν παρεσχέθη, ἵνα δὲ ἀπόκειται, καὶ πρό γε τούτων, τίς ἡμῖν ἁπάντων τούτων ὁ χορηγὸς καὶ οἷον μὲν αὐτῷ τὸ κάλλος, ὅσους δὲ τὴν D χρηστότητα καὶ ὅπως ἐφίλησε τὸ γένος καὶ ἡλίκος ὁ ἔρως ! Τούτων γὰρ τὴν διάνοιαν προκαταλαμβάνων καὶ τὴν ψυχὴν κατασχόντων, οὐ ῥᾴδιον οὔτε βλέψαι τὸν λογισμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἑτέρωσε, οὕτω μὲν καλῶν ὄντων, οὕτω δὲ ἀναγκαίων· αἵ τε γὰρ εὐεργεσίαι πλήθει καὶ μεγέθει ὑπερβάλλουσι, τό τε φίλτρον, ὅθεν ἐπὶ ταύτας προήχθη, μεῖζον ἢ λογισμοῖς ἀνθρώπων ὑποπεσεῖν.

Sicut enim amor humanus, si modum excedat, et major sit quam ut capiatur, amantes de statu

Καθάπερ γὰρ τῶν ἀνθρώπων τοὺς ἐρῶντας ἐξίστησι τὸ φίλτρον, ὅταν ὑπερβάλλῃ καὶ κρεῖσσον γένηται

[38] Luc. VI, 45. [39] Act. IV, 32. [40] Psal. CXVIII, 16 et alibi.

(*a*) Inclusa desunt in Græco.

τῶν δεξαμένων, τὸν ἴσον τρόπον ὁ περὶ τοὺς ἀνθρώ- A
πους ἔρως τὸν Θεὸν ἐκένωσεν. Οὐ γὰρ κατὰ χώραν
μένων καλεῖ πρὸς ἑαυτὸν ὃν ἐφίλησε δοῦλον, ἀλλ'
αὐτὸς ζητεῖ κατελθών, καὶ πρὸς τὴν καταγωγὴν
ἀφικνεῖται τοῦ πένητος ὁ πλουτῶν, καὶ προσελθὼν
δι' ἑαυτοῦ μηνύει τὸν πόθον, καὶ ζητεῖ τὸ ἴσον καὶ
ἀπαξιοῦντος οὐκ ἀφίσταται. καὶ πρὸς τὴν ὕβριν οὐ
δυσχεραίνει, καὶ διωκόμενος προσεδρεύει ταῖς θύραις,
καὶ ἵνα τὸν ἐρῶντα δείξῃ πάντα ποιεῖ, καὶ ὀδυνώμενος
φέρει καὶ ἀποθνήσκει. Ἐπεὶ γὰρ δυοῖν ὄντων, ἃ
δῆλον καθίστησι καὶ θριαμβεύει τὸν ἐραστήν, τοῦ τε
πᾶσιν οἷς ἔξεστιν εὖ ποιεῖν τὸν ἐρώμενον, τοῦ τε
δεινὰ πάσχειν αἱρεῖσθαι περὶ αὐτοῦ καὶ ὀδυνᾶσθαι
δεῆσαν, δεῖγμα μὲν φιλίας τοῦ προτέρου τὸ δεύτερον
γένοιτ' ἂν πολλῷ τινι μεῖζον, τῷ Θεῷ δὲ οὐκ ἐξῆν
ἀπαθεῖ πάντων ὄντι κακῶν, ἀλλὰ φιλάνθρωπος ὢν B
εὐεργετεῖν μὲν εἶχε τὸν ἄνθρωπον, ἀνέχεσθαι δὲ ὑπὲρ
αὐτοῦ πληττόμενος οὐδ' ἐγγύς, καὶ τὸ μὲν φίλτρον
ὑπερφυὲς ἦν, τὸ δὲ σημεῖον, ᾧ δῆλον ἂν ἦν, οὐ
προσῆν, ἔδει δὲ μὴ λανθάνειν σφόδρα φιλῶν, ἀλλὰ
τῆς μεγίστης ἀγάπης δοῦναι πεῖραν ἡμῖν καὶ δεῖξαι
τὸν ἔσχατον ἔρῶν ἔρωτα· ταύτην μηχανᾶται τὴν
κένωσιν καὶ πραγματεύεται, καὶ ποιεῖ δι' ὧν οἷός τε
γένοιτ' ἂν δεινὰ παθεῖν καὶ ὀδυνηθῆναι, καὶ οὕτως
οἷς ἀνέσχετο πείσας, ὡς ἄρα φιλεῖ διαφερόντως, πρὸς
ἑαυτὸν ἐπιστρέφει τὸν ὅτι πέπειστο μισεῖσθαι φυ-
γόντα τὸν ἀγαθόν.

Τὸ δὲ πάντων καινότατον, οὐ γὰρ ἤνεγκε μόνον τὰ C
δεινότατα πάσχων καὶ ἐπὶ ταῖς πληγαῖς ἀποθνήσκων,
ἀλλὰ καὶ ἀναβιοὺς καὶ τῆς φθορᾶς ἀναστήσας τὸ σῶμα,
τῶν πληγῶν ἔτι περιέχεται τούτων, καὶ τὰς οὐλὰς
ἐπὶ τοῦ σώματος φέρει, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν ἀγγέ-
λων μετὰ τούτων φαίνεται, καὶ τὸ πρᾶγμα κόσμον
ἡγεῖται, καὶ χαίρει δεικνὺς ὅτι δεινὰ πέπονθε, καὶ
τἆλλα μὲν ἔρριψεν ὅσα τοῦ σώματος, καί ἐστιν αὐτῷ
τὸ σῶμα πνευματικὸν, καὶ οὔτε βάρους οὔτε πάχους
οὔτ' ἄλλου πάθους αὐτῷ τῶν σωματικῶν οὐδὲν ὑπε-
λείφθη, τὰς ὠτειλὰς δὲ παντάπασιν οὐκ ἀπέβαλεν,
οὐδὲ τελέως ἀπετρίψατο τὰς πληγὰς, ἀλλὰ στέργειν
ᾠήθη διὰ τὸ περὶ τὸν ἄνθρωπον φίλτρον, ὅτι διὰ
τούτων εὗρεν ἀπολωλότα, καὶ πληττόμενος εἶλε τὸν
ἐρώμενον. Ἄλλως γὰρ ἔτι συνεστάναι τὰ πληγῶν D
ἴχνη πῶς ἂν ἀκόλουθον ἦν ἀθανάτου σώματος, ἃ
θνητῶν ἐνίοτε καὶ φθαρτῶν καὶ τέχνη καὶ φύσις
ἐξέβαλεν; Ἀλλ', ὡς ἔοικεν, ἐπιθυμία μὲν ἦν αὐτῷ,
περὶ ἡμῶν ἀλγῆσαι πολλάκις· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐξῆν, τοῦ
σώματος αὐτῷ τὴν φθορὰν καθάπαξ διαφυγόντος καὶ
ἅμα τῶν πληξάντων φειδόμενος ἀνθρώπων, τὰ γοῦν
σημεῖα τῆς σφαγῆς ἔχειν τῷ σώματι συντηρεῖν καὶ
τοῖς τύποις ἀεὶ συνεῖναι τῶν τραυμάτων, ὧν ἅπαξ
ἐνεγέγραπτο σταυρωθείς, ἵνα δῆλος ὢν ἄρα περὶ τῶν
δούλων ἐσταύρωται καὶ τὴν πλευρὰν ἐνύγη, πόῤῥω-
θεν ᾖ καὶ μετὰ τῆς ἀκτῖνος ἐκείνης τῆς ἀπορῥήτου,
καὶ ταῦτα κόσμον ἔχῃ τῷ βασιλεῖ. Τί τοῦ φίλτρου
τούτου γένοιτ' ἂν ἴσον; τί τοσοῦτον ἐφίλησεν ἄνθρω-

mentis dejicit : ita amor erga homines Deum exinanivit[41]. Haud enim in loco suo manens, servum quem diligebat ad se vocavit [42], sed ipsemet descendens quæsivit, et opulentus ad pauperis diversorium devenit, accessit, amorem suum per semet indicavit, et redamari concupivit, contemptusque non recessit, et ad contumeliam non est indignatus, et repulsam passus, foribus assedit, et quo amorem suum demonstraret, nihil non egit, cruciamentaque pertulit, et mortem denique obivit. Cum enim duo sint, quæ amentem produnt, et de eo quodammodo triumphant, omnibus rebus, quibus licet benefacere amato, et atrocia ejus causa perpeti, doloresque excipere, si res postulet, posterius longe majus amicitiæ indicium est, quam prius. Deo autem ab omnium malorum sensu remoto cum pati non liceret, posset vero ut humanus homini benefacere, sustinere pro eo verbera, tolerare cruciatus nequaquam, et charitas esset infinita, nec signum ad eam declarandam suppeteret nec tamen ignorari oporteret, quam vehementer amaret, sed summæ charitatis documentum nobis dandum esset, et supremus amor ostendendus : hujuscemodi exinanitionem machinatur, et molitur, et efficit, per quæ dira pati, et dolores sentire posset , et ita ex iis quæ sustinuisset eximium amorem suum testatum reddens, ad se convertet eum qui quod se odio haberi crediderat, bonum illum Dominum fugiebat.

Quod autem omnium maxime novum est, non solum crudelissima passus, et ex plagis ac vulneribus mortuus est, sed etiam redivivus, et corpore incorrupto excitato vulnerum horum vestigia adhuc servat, et ea in corpore suo portans, cum iisdem ab angelis conspicitur, eaque sibi ornamento ducit, et lætatur cum se immania pro nobis passum hac ratione ostendit. Et alia quidem quæcunque sunt corporis hujus abjecit, habens corpus spirituale, in quo nec gravitatis, nec ponderis, nec crassitiei, nec ullius alterius hujusmodi affectus corporei relictum est ; notas vulnerum nequaquam abjecit, nec ipsa prorsus extrivit, sed propter amorem erga hominem ea sibi amanda et retinenda existimavit : quia per hæc perditum invenit, et vulneratus cepit quem amabat. Alia enim de causa adhuc constare vulnerum monimenta in corpore immortali quomodo consentaneum fuisset, cum ea aliquando in mortalibus et interitui subjectis ars et natura obducant atque deleant? Verum, ut appareat, pro nobis sæpius excruciari cupiebat : quod quia non poterat, quod corpus ejus corruptionem semel effugisset, et simul percussuris se hominibus parcere volens, saltem notas suæ necis in corpore servandas, et vestigia vulnerum, quæ semel cruci affixus accepisset, perpetuis sæculis gestanda censuit : ut pateret omnibus, pro servis crucifixum, et lancea latus sibi eminus apertum esse, et cum

[41] Philipp. II, 7. [42] II Cor. VIII, 9.

splendore illo ineffabili etiam hæc regem condecorarent. Quid cum hoc amore comparabimus? quid similiter aliquando dilexit homo? Quæ mater tam tenere, et ardenter ex se genitos; quis pater adeo complexus est filios? aut quis tandem quodcunque bonum tam insano amore est prosecutus, ut propterea quod diligebat, id æquo animo non sustineret solum, et amorem suum erga ingratum non mutaret, sed ipsa quoque vulnera maximi faceret? Quanquam hæc non tantum impense amantis, sed mirabiliter etiam honorantis sunt, siquidem istuc summi honoris est, naturæ nostræ infirmitates non erubescere, sed cum ipsis vulnerum vestigiis, quæ ut homini et infirmo contigerunt, in regali throno considere. Neque vero naturam universe tam eximie cohonestavit, ast singulos neglectum ivit, sed ad hoc diadema omnes invitavit, servitute exemit, filios reddidit, cœlum omnibus aperuit, viaque commonstrata, et quomodo eo subvolare liceret, insuper alas dedit. Nec his contentus, ipse nihilominus præit, et sustentat, et desides adhortatur. Nondum attuli quod majus est. Non tantum horum tenus cum servis est Dominus, quæque eorum sunt participat, neque manum duntaxat, sed seipsum nobis quantus quantus dedit. Quocirca templum sumus Dei viventis, et membra hæc Christi membra sunt. Membrorum istorum caput cherubim adorant. Hi pedes, hæ manus ab illo corde reguntur ac pendent.

πος; τίς οὕτω μήτηρ φιλόστοργος; ἢ πατὴρ φιλότεκνος; ἢ τίς τῶν καλῶν οὑτινοσοῦν οὕτως ἔλαβεν ἔρωτα μανικὸν, ὥστε ὅτι φιλεῖ παρ' αὐτοῦ τοῦ φιλουμένου πληγεὶς οὐκ ἀνασχέσθαι μόνον οὐδὲ τὸ φίλτρον ὅτι περὶ τὸν ἀγνώμονα σώζειν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τοῦ παντὸς ἡγεῖσθαι τὰ τραύματα; Καίτοι ταῦτα γένοιτ' ἂν οὐ φιλοῦντος μόνον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα τιμῶντος, εἰ δὴ τῆς ἐσχάτης τοῦτο τιμῆς, τὸ μηδὲ τοῖς ἀῤῥωστήμασι τῆς φύσεως ἐπαισχύνεσθαι, ἀλλὰ μετὰ τῶν μωλώπων, ὧν τῇς ἀνθρωπίνης ἐκληρονόμησεν ἀσθενείας, ἐπὶ τοῦ βασιλείου καθῆσθαι θρόνου· καὶ οὐ τὴν φύσιν μὲν τοσούτων ἠξίωσε, τοὺς καθ' ἕνα δὲ περιεῖδεν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ διάδημα τοῦτο πάντας καλεῖ, δουλείας ἀφῆκεν, υἱοὺς ἐποίησε, τὸν οὐρανὸν ἀνέῳξε πᾶσι, καὶ τὴν ὁδὸν ὑποδείξας καὶ ὅπως ἔστιν ἀναπτῆναι, καὶ πτερὰ δέδωκε, καὶ οὐκ ἠγάπησεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἡγεῖται καὶ ὑπανέχει καὶ παρακαλεῖ ῥᾳθυμοῦντας. Καὶ οὔπω τὸ μεῖζον εἶπον· οὐ γὰρ μέχρι τοσούτου τοῖς δούλοις σύνεστιν ὁ Δεσπότης καὶ κοινωνεῖ τῶν αὐτοῦ οὐδὲ χεῖρα δίδωσι μόνον, ἀλλ' ἑαυτὸν ἡμῖν ὅλον παρέσχεν, ὑπὲρ οὗ νεὼς ἐσμεν Θεοῦ ζῶντος· Χριστοῦ μέλη ταῦτα τὰ μέλη, τούτων τῶν μελῶν τὴν κεφαλὴν τὰ Χερουβὶμ προσκυνεῖ, οἱ πόδες οὗτοι, αἱ χεῖρες αὗται ἐκείνης ἐξήρτηνται τῆς καρδίας.

Hæc animo secum volutare tam utile, tamque jucundum est, ut nihil supra. Hæc enim nobis perpendentibus, et hisce commentationibus in anima invalescentibus, primum quidem nulli pravæ cogitationi aditus patebit. Deinde perspectis beneficiis amorem erga bene meritum cumulare licebit. Cum sic mirifice dilexerimus, etiam mandatis ejus obtemperabimus, et velle nostrum ad illius arbitrium aggregabimus. Ait enim: « Si quis diligit me, sermonem meum servabit[43]. » Ad hæc dignitatis nostræ excellentiam agnoscentes, eam difficulter prodigemus; nec servire servo fugitivo sustinebimus, utpote regni adepti nobis conscii. Os ad sermones cum scelere conjunctos non aperiemus, si mensæ recordabimur, et qualis sanguis linguam hanc purpuraverit. Oculos illicitis quinam adjiciemus, per quos mysteria tremenda hausimus? Ad malum pedes non movebimus, non manus extendemus, si in his mentem animi sese exercentem habebimus. Sicut igitur Christi membra, hæc et sancta sunt, et tanquam phiala illius sanguinem continent: vel potius totum ipsum Salvatorem induta sunt, non ut vestimentum, nec tanquam pellem agnatam, sed tanto penitius, quanto hoc indumentum indutis plus quam ipsæ compages, ipsa ossa coagmentatur et coalescit. Nam hæc vel nolentibus quis amputaverit? Christum autem semel indutos, nemo neque hominum, neque dæmonum invitos ac nolentes exuerit: «Non instantia, inquit Paulus, non futura, non altitudo, neque profundum, neque aliqua alia

Τίνων μὲν οὐ λυσιτελίστερα, τίνων δὲ οὐχ ἥδιω ταῦτα λογίζεσθε; Ταῦτα γὰρ σκοπούντων καὶ τούτων ἐν τῇ ψυχῇ κρατούντων τῶν λογισμῶν πρῶτον μὲν οὐκ ἂν εἴη πάροδος ἐν ἡμῖν τῶν πονηρῶν οὐδενὶ, ἔπειτα περιέσται τὰς εὐεργεσίας καταμαθοῦσι, τῷ περὶ τὸν εὐεργέτην προσθεῖναι πόθῳ, φιλοῦντες δὲ οὕτω σφόδρα καὶ τῶν ἐντολῶν ἐργάται τῶν αὐτοῦ καὶ τῆς γνώμης ἐσόμεθα κοινωνοί. « Ὁ γὰρ ἀγαπῶν με, φησὶ, τὰς ἐντολάς μου τηρήσει. » Ἄλλως τε τὴν οἰκείαν ἀξίαν, ὅση τίς ἐστιν, ἐπιγνόντες, οὐκ ἂν προδοίμεν ῥᾳδίως, οὐδ' ἀνασχοίμεθα δουλεῦσαι τῷ δραπέτῃ δούλῳ, βασιλείαν συνεγνωκόσες ἡμῖν αὐτοῖς· οὐκ ἀνοίξομεν τὸ στόμα πονηρᾷ γλώσσῃ, ἂν ἐν νῷ τὴν τράπεζαν ἔχωμεν καὶ οἷον τὸ τὴν γλῶτταν ταύτην φοινίξαν αἷμα. Πῶς χρησόμεθα τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐφ' ἃ μὴ δεῖ, μυστηρίων οὕτω φρικτῶν ἐπιλελησμόσιν! Οὐ κινήσομεν τοὺς πόδας, οὐκ ἐκτενοῦμεν χεῖρας ἐπί τι πονηρὸν, ἂν ἐνεργὸν ἐν τῇ ψυχῇ τὸν περὶ τούτων ἔχωμεν λόγον, ὡς ἄρα Χριστοῦ μέλη ταῦτα καὶ ἱερὰ καὶ καθάπερ φιάλη τὸ ἐκείνου φέρουσιν αἷμα, μᾶλλον δὲ ὅλον αὐτὸν ἐνδέδονται τὸν Σωτῆρα, οὐ καθάπερ ἱμάτιον οὐδ' ὥσπερ αὐτὸ τὸ σῶμα δέρμα, ἀκριβέστερον δὲ τοσοῦτον, ὅσον καὶ αὐτὸ, τῶν ὀστῶν, τὸ ἔνδυμα τοῦτο τοῖς ἐνδεδυμένοις πολὺ συμπέφυκε μᾶλλον. Τὰ μὲν γὰρ δύναιτ' ἄν τις καὶ μὴ βουλομένων ἀποτεμεῖν, τὸν Χριστὸν δὲ οὐδ' ἂν εἷς οὐ τῶν ἀνθρώπων οὐ τῶν δαιμόνων, « Οὐ τὰ ἐνεστῶτα, φησὶ Παῦλος, οὐ τὰ μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτ' ἄλλη κτίσις ἑτέρα, » κἂν ὁπωσοῦν δυνάμει κρατῇ. Τῶν γὰρ τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων

[43] Joan. xiv, 21.

μὲν δορὰν ἀποσύραι καὶ περιελεῖν ὁ Πονηρὸς ἴσχυσε ταῖς τῶν τυράννων χερσὶ, καὶ κατατεμεῖν τὰ μέλη καὶ ὀστᾶ συντρῖψαι καὶ τάνδον ἐχχέαι καὶ ἀνασπάσαι τὰ σπλάγχνα· τὸ δ' ἱμάτιον τοῦτο συλῆσαι καὶ τοῦ Χριστοῦ γυμνῶσαι τοὺς μακαρίους, τοσοῦτον ἐδέησε τοῖς ἐπινοίαις, ὥστε πολὺ μᾶλλον ἢ πρόσθεν, δι' ὧν ᾠήθη περιδῦσαι, περιβαλὼν ἔλαθε.

A creatura[46], » quantacunque virtute excelluerit. Martyrum Christi pellem detrahere, et mutilare Malignus tyrannorum manibus, membra concidere, ossa comminuere, intestina effundere, viscera distrahere potuit ille quidem : hoc autem vestimentum eripere, et Christi sanctos nudare, tantopere ejus inventa fefellit, ut per quæ illos se arbitrabatur posse exuere, per ea ipsa imprudens magis induceret.

Τί οὖν ἱερώτερον γένοιτ' ἂν τοῦ σώματος τούτου, ᾧ φυσικῆς συμφυΐας ἁπάσης ὁ Χριστὸς ἐντέτηκε μᾶλλον; Οὐκοῦν αἰδεσόμεθα καὶ τηρήσομεν αὐτῷ τὸ σεμνὸν, ἂν οὕτω θαυμαστὴν αὐτῷ λαμπρότητα συνειδότες, ἔπειτα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτὴν ἔχωμεν ἑκάστοτε τῆς ψυχῆς. Εἰ γὰρ τεμένη καὶ σκεύη καὶ ὁτιοῦν ἱερὸν, ὅτι τοῦτ' αὐτὸ γινώσκομεν, ὡς ἄρ ἐστὶν ἱερὸν, ἄσυλον τηροῦμεν ἐκ παντὸς τρόπου, σχολῇ γε τὰ μείζω προδώσομεν· οὐδὲν γὰρ ὅσον ἄνθρωπος ἱερὸν, ᾧ καὶ φύσεως ἐκοινώνησεν ὁ Θεός. Ἐνθυμηθῶμεν γὰρ, « τίνι μὲν ἅπαν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ καταχθονίων, » τίς δὲ ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἥξει « μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, » ὑπὲρ πᾶν παράδειγμα λάμπων, ἄνθρωπος οὗτος ὥσπερ δῆτα καὶ Θεός· καὶ ἡμῶν δὲ ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἕκαστος ὡς ἀληθῶς δύναται λάμψειν, ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἀρθῆναι, τὸ σῶμα ἰδεῖν ἐκεῖνο τοῦ Θεοῦ, πρὸς αὐτὸν ἀρθῆναι, πρὸς αὐτὸν πετάσαι, προσελθεῖν, ἡμέρως ὀφθῆναι. Φανέντα γὰρ τὸν Δεσπότην ὁ τῶν ἀγαθῶν δούλων περιστήσεται χορὸς, καὶ λάμποντος ἐκείνου καὶ αὐτοὶ λάμψουσιν οἷον τὸ θέαμα, φωστήρων πλῆθος ἀριθμοῦ κρεῖττον ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἰδεῖν, ἀνθρώπους αἰρομένους πανήγυριν ἀνενεχθῆναι πρὸς οὐδὲν παράδειγμα δυναμένην, δῆμον θεῶν περὶ τὸν Θεὸν, καλοὺς περὶ τὸν ὡραῖον, οἰκέτας περὶ τὸν Δεσπότην, οὐ βασκαίνοντα τοῖς δούλοις, εἰ τῆς λαμπρότητος κοινωνήσει, οὐδ' ἡγούμενον ἐλάττω τὴν δόξαν ἑαυτῷ ποιήσειν, εἰ τῆς βασιλείας πολλοὺς λήψαιτο μερίτας, καθάπερ τῶν ἀνθρώπων οἱ κρατοῦντες τοῖς ὑπὸ χεῖρα, κἂν πάντα δῶσι, τῶν σκήπτρων οὐδ' ὅναρ ἀνέχονται κοινωνεῖν. Οὐ γὰρ ὡς δούλοις προσέχει, οὐδὲ τιμᾷ δούλων τιμαῖς, φίλους δὲ ἡγούμενος καὶ νόμους αὐτοῖς φιλίας σώζων ὅ γε θεὶς ἐξ ἀρχῆς κοινὰ τὰ ὄντα ποιεῖται, καὶ οὐ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο μόνον, ἀλλὰ τὴν βασιλείαν αὐτὴν αὐτὸ δίδωσι τὸ διάδημα· καὶ πρὸς τί γὰρ ἄλλο βλέπων ὁ μακάριος Παῦλος « κληρονόμους μὲν εἶναι, φησὶ, Θεοῦ, συγκληρονόμους δὲ Χριστοῦ, » καὶ τῷ Χριστῷ συμβασιλεύειν τοὺς μετασχόντας τῶν δυσχερῶν; Τί τοσοῦτον τερπνὸν, ὥστε πρὸς τὴν θέαν ἐκείνην ἀμιλληθῆναι; Χορὸς μακαρίων, δῆμος χαιρόντων! Καὶ ὁ μὲν ἀστράπτων εἰς τὴν γῆν ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνει, γῆ δὲ ἡλίους ἄλλους ἀνατέλλει τῷ τῆς δικαιοσύνης ἡλίῳ, καὶ πάντα γέμει φωτός. Ἔνθεν οἱ μελέτῃ καὶ κακοπαθείᾳ καὶ πόνοις καὶ τῇ τῶν ὁμοφύλων κηδεμονίᾳ τὴν περὶ τὸν Χριστὸν ἐπιδειξάμενοι προθυμίαν, ἐκεῖθεν οἱ καὶ τὴν σφαγὴν μιμησάμενοι τὴν αὐτοῦ καὶ πρὸς ξίφη καὶ πῦρ καὶ θάνατον ἐκδεδωκότες

Quid igitur hoc corpore sanctius, cui Christus magis quam ulla concretio naturalis inhæresceit? Hanc ejus majestatem et sanctimoniam venerabimur, et custodiemus, si claritatis ejus tam admirandæ conscii, animo eam omni tempore intuebimur. Si enim templa, et vasa, et quodcunque dedicatum, quando hoc ipsum (esse dedicatum videlicet) cognoscimus, omnibus tutum a prædonibus servamus, multo minus nobiliora prædæ exponemus. Nihil enim sanctius homine, cujus naturæ divinitas sese copulavit. Cogitemus enim cui « flectatur omne genu cœlestium, terrestrium, et infernorum[48]. » Et quis venturus sit in nubibus « cum virtute et majestate multa[49], » incomparabili splendore præditus. Homo hic erit, perinde ut Deus. Et unusquisque nostrum sole clarius fulgere revera poterit, supra nubes tolli, spectare corpus illud Dei ad se pansis brachiis accedere, placideque intueri. Apparentem enim Dominum bonorum servorum corona circumfundet, illoque fulgente, ipsi pariter fulgebunt. Quale spectaculum, innumerabilis multitudo luminum supra nubes, homines sublime elati et volantes? celebritas cujus nullum exstat exemplum; populus deorum circumdans Deum; pulchri circum speciosum; famuli circum Dominum, non invidentem illis splendoris communionem, nec arbitrantem gloriam suam imminutum iri, si multos regni sui socios accipiat, quod faciunt qui hominibus impetrant; qui subjectis, quanquam omnia dederint, ne per somnium quidem sceptri societatem concedunt. Non enim ut servos tractat, nec servorum eos loco habet; sed amicos numerans, et ipsius amicitiæ legem illis servans, quam ab initio ipse constituit, communia facit omnia; neque hoc aut illud tantum, sed ipsum regnum et diadema eis præmium dat. Quid enim aliud sibi volens beatus Paulus[47], hæredes quidem Dei esse dicit, cohæredes autem Christi, et regnare cum Christo, qui cum eo gravia pertulerunt? Quid tam jucundum, ut possit cum hujus spectaculi jucunditate contendere? Cœtus est beatorum, populus lætantium. Et ille quidem coruscans in terram e cœlo descendit; terra vero soles alios soli justitiæ vicissim producit, et omnia lumine complentur. Hinc, qui exercitatione, afflictione, et laboribus, et contribulium sollicitudine studium et alacritatem suam Christo probaverunt; inde qui morientem imitati

[46] Rom. VIII, 39. [48] Philipp. II, 10. [49] Matth. XXIV, 30 [47] Rom. VIII, 17.

gladio, igni, morti sese tradiderunt, cicatricibus in corporibus fulgidis conspicui, et vestigiis vulnerum, ut tropæorum quadem inscriptione triumphantes, corona fortissimorum, vulneribus illustrium, juxta regem, qui, quod occisus est, vicit, et quod Paulus ait, «propter passionem mortis [48],» gloria et honore coronatum.

Hæc commentandi argumenta nobis sumentibus, et omni tempore cogitantibus, tum naturæ nostræ dignitas, tum Dei benignitas nota fiet. Hoc maxime a pravitate nos arcebit, et si forte labemur, facile reparabit. Cum enim multa sint quæ salutem nostram impedire queant, præcipuum est, quod peccato quocunque admisso, non illico ad Deum conversi veniam rogitamus; sed erubescentes, et metuentes, viam ad illum molestam ac difficilem, illumque iratum nobis et inimicum, et eum accedere volentibus singulari præparatione opus esse opinamur. Humanitas porro Dei hujusmodi cogitata ex anima funditus expellit. Nam qui probe cognovit quam mansuetus sit, et illud ignorat, « Adhuc te loquente, dicet, ecce adsum [49], » quid eum remoretur quin statim ut peccavit, eum adeat? Hæc enim communis hostis adversum nos machinatio, et dolus est, dum ad peccatum sollicitat, confidentiam et audaciam excitare : teterrima jam ausis, prolapsisque, pudorem ac timorem absurdum injicere, ut cum illo modo cadere fecerit, hoc resurgere non sinat; seu potius, illo a Deo adducat; hoc ad eum reverti non permittat, atque ita viis contrariis in unum barathrum pertrahat.

Sed hæc omni diligentia cavenda sunt, nempe ante peccatum audacia, et post peccatum pudor ac timor, nihil enim commoditatis habent. Non enim timor iste calcar, sed stupor quidam ac torpor animabus est : nec erubescimus vulneribus, ut auxilia curationemque inveniamus, sed ut oculos Salvatoris effugiamus; sicut Adam se abscondit, propter vulnus manum medici fugiens (propter quod enim quærere debebat, ne peccatum de ipso triumpharet), uxorem autem objiciens, ut quantum in ipso erat, mollitiem animi sui tegeret ac velaret. Et sicut post illum Cain quærens latere quomodo se posse latere putabat eum cujus oculis patent omnia. Conducit enim et timere, et erubescere, et macerari animo, et corpus submittere, cum hæc ad Deum nos expedire potuerint. « A fructibus eorum, inquit, cognoscetis eos [50] » Et quoniam non modo pudor ac timor, sed gravis item tristitia peccatum excipit, etiam hæc Dei humanitatem optime cognoscentibus nihil nocueril. Nam etsi scelestissimorum facinorum sibi sint conscii, non idcirco spem veniæ projicient, scientes nihil adeo indignum esse venia, ut Dei clementiam vincat. Tristitia autem afficiantur salutari, et curabunt, ut eam amplificent; illam alteram bonas spes labefactantem fugabunt.

αὐτοὺς, τὰς οὐλὰς ἔτι δεικνύντες ἐπὶ τῶν λαμπόντων σωμάτων καὶ θριαμβεύοντες; τοῖς τῶν πληγῶν τύποις ὡς ἐπιγραφῇ τροπαίων, κύκλος ἀριστέων ἐπὶ τραυμάτων εὐδοκιμῶν παρὰ βασιλεῖ τῷ σφαγῆναι νενικηκότι, καὶ ὁ φησι Παῦλος « διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον. »

Ταῦτα ποιουμένοις μελέτην καὶ τούτων οὖσιν ὅσαι ὧραι τῶν λογισμῶν, τό τε τῆς φύσεως ἡμῶν ἀξίωμα γνώριμον ἡ τε φιλανθρωπία δήλη γένοιτ' ἂν ἡμῖν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ μάλιστα μὲν ἐπί τι πονηρὸν ἰδεῖν οὐκ ἐάσει, πεσόντας δὲ, εἰ συμβαίη, ἀναλήψεται ἂν ῥᾳδίως. Πολλῶν γὰρ ὄντων, ἅπερ ἂν ἡμῖν προστείη τῇ σωτηρίᾳ, μέγιστον ἁπάντων τὸ πλημμελοῦντας ὅτιοῦν μὴ πρὸς τὸν Θεὸν εὐθὺς ἐπαστράφθαι παραιτουμένους, ἀλλ' αἰσχυνομένους καὶ δεδοικότας ἐργώδη τινὰ νομίζειν τὴν εἰς ἐκεῖνον ὁδὸν, καὶ ὡς ὀργίλως πρὸς ἡμᾶς καὶ δυσχερῶς ἔχει καὶ μεγάλης δεῖ τοῖς προσελθεῖν βουλομένοις Παρασκευῆς· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία τῆς ψυχῆς παντάπασι τοῦτον ἐκβάλλει τὸν λογισμόν. Τῷ γὰρ εἰδότι σαφῶς, ὅπως ἡμερότητος ἔχει, καὶ ὡς ἔτι « λαλοῦντος ἐρεῖ, Ἰδοὺ πάρειμι, » τί γένοιτ' ἂν κώλυμα περὶ τῶν ἡμαρτημένων εὐθὺς αὐτῷ προσελθεῖν; Τοῦτο γὰρ μηχάνημα καθ' ἡμῶν καὶ τέχνη τοῦ κοινοῦ πολεμίου, πρὸς μὲν τὴν ἁμαρτίαν ἄγοντα θρασύτητι καὶ τόλμῃ κινεῖ, τολμήσασι δὲ τὰ δεινότατα καὶ πεσοῦσιν αἰσχύνην καὶ δέος ἄτοπον ἐντιθέναι, ὡς ἂν τῷ μὲν παρασκευάσῃ πεσεῖν, τῷ δ' ἀναστῆναι μὴ συγχωρήσῃ, μᾶλλον δὲ τῷ μὲν ἀπαγάγῃ Θεοῦ, τῷ δὲ πρὸς αὐτὸν ἐπανελθεῖν οὐκ ἐάσῃ, καὶ οὕτω διὰ τῶν ἐναντίων ἐφ' ἓν ἑλκύσῃ βάραθρον.

Ταῦτα δὲ πάσῃ σπουδῇ φυλάττεσθαι δεῖ, καὶ φεύγειν ὁμοίως τήν τε πρὸ τῆς ἁμαρτίας τόλμαν καὶ τὴν μετὰ ταύτην αἰσχύνην καὶ φόβον, ὧν οὐδὲν ὄφελος. Οὐ γὰρ δὴ κέντρον οὗτος ὁ φόβος, ἀλλὰ νάρκη τίς ἐστι ταῖς ψυχαῖς, οὐδ' αἰσχυνόμεθα τοῖς τραύμασιν, ἵν' ἐξεύρωμεν ᾧ θεραπεύσωμεν, ἀλλ' ἵνα τοὺς τοῦ Σωτῆρος φύγωμεν ὀφθαλμοὺς, καθάπερ Ἀδὰμ ἐκρύβη, διὰ τὸ τραῦμα τὴν τοῦ ἰατροῦ χεῖρα φεύγων, ὑπὲρ οὗ ζητεῖν ἔδει, τῷ μὴ κατ' αὐτὸς αὐτοῦ θριαμβεῦσαι τὴν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ τὴν γυναῖκα προϊσχόμενος τὴν τῆς γνώμης ἀσθένειαν συγκαλύψαι τό γ' ἐπ' αὐτῷ· καὶ Κάϊν μετ' ἐκεῖνον λανθάνειν ζητῶν, οἷς ᾠήθη δυνηθῆναι λαθεῖν, ἃ πάντα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν. Ἔστι γὰρ λυσιτελὲς καὶ αἰσχυνθῆναι καὶ ψυχὴν τῆξαι καὶ σῶμα ταπεινῶσαι, ὅταν πρὸς τὸν Θεὸν ταῦτα δύνηται φέρειν· ἀπὸ γὰρ τῶν καρπῶν αὐτῶν, φησὶν, ἐπιγνώσεσθε αὐτούς· » ἐπεὶ δ' οὐχ ὅσον αἰσχύνη καὶ βαρεῖά τις ἀνία τὴν ἁμαρτίαν ἐκδέχεται, καὶ τοῦτο οὐδεμία γένοιτ' ἂν βλάβη τοῖς ἀκριβῶς τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἐπισταμένοις. Κἂν γὰρ τὰ ἔσχατα τῶν κακῶν αὐτοῖς συνειδῶσιν, οὐκ ἂν πρόοιντο τὰς ἐλπίδας· εἴσονται δὲ μηδὲν οὕτω μεῖζον εἶναι συγγνώμης, ὥστε τῆς τοῦ Θεοῦ κρατῆσαι χρηστότητος, λύπην δὲ τὴν μὲν οἴσουσι τὴν σωτήριον καὶ ζητήσουσιν, οἷς μείζω ποιήσουσι, τὴν ἑτέραν δὲ ἐκβαλοῦσι ταῖς ἀγαθαῖς ἐλπίσι λυμαινομένην.

[48] Hebr. II, 9. [49] Isa. LVIII, 9. [50] Matth. VII, 16.

Τοῦ μὲν οὖν δι::ἡν εἶναι τὴν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι λύπην, καὶ τὴν μὲν ἐπανορθοῦν, τὴν δὲ τοῖς ἀνεχομένοις ὄλεθρον ἔχειν, μάρτυρες σαφεῖς ἑκατέρων, τοῦ μὲν Πέτρος ὁ μακάριος, θατέρου δὲ Ἰούδας ὁ μιαρός· ὧν τῷ μὲν διέσωσε τὴν γνώμην ἡ λύπη καὶ τῷ Χριστῷ συνέστη, κλαύσας πικρῶς οὐδὲν ἧττον ἢ πρὶν εἰς αὐτὸν ἐξαμαρτεῖν, τὸν δὲ ἐπὶ βρόχον ἤγαγε τὸν Ἰούδαν. Καὶ ἀπῆλθε δεσμὰ φέρων ἐν τῷ καιρῷ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας, ὅτε τὸ καθάρσιον τοῦ κόσμου παντὸς ἐχεῖτο, τὴν ἑαυτοῦ κάθαρσιν ἑνὸς ἀνδρὸς ἀπογνούς. Ὡς ἂν δὲ πόῤῥωθεν εἰδότες τὴν μὲν εἰσδεχώμεθα, τὴν δὲ φεύγωμεν, τῶν παθῶν ἑκατέρου προσθεῖναι δεῖ τὴν διαφοράν, καὶ ᾧ τὸ μὲν εὖ ποιεῖν ἡμᾶς ἔχει, τὸ δὲ κακῶς. Ἐπεὶ γὰρ ἁμαρτάνοντες τῷ τε Θεῷ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς γινόμεθα πονηροί, τὸ μὲν ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Δεσπότην ἀγνωμοσύνης ἀλγεῖν οὔτε βλάβος οὐδὲν οἶσει, καὶ μάλιστα γένοιτ' ἂν ἡμῖν ἐν καιρῷ, τό γε μὴν περὶ ἡμῶν αὐτῶν θαυμαστάς τινας ψήφους ὑποθεμένους, ἔπειτ' ἐξελεγμένας ὁρῶντες, δι' ὧν τῶν δεόντων ἡμαρτήκαμεν, ἀνιᾶσθαι καὶ κόπτεσθαι καὶ πικρῷ τινι μεταμέλῳ τὴν καρδίαν πιέζειν, ὡς οὐκ ὂν βιωτὸν τηλικούτοις κακοῖς τοιοῖσδε περιπεσοῦσι. Ταύτην δὲ τὴν λύπην ἀποτρέπεσθαι δεῖ θανάτου μητέρα φανερῶς οὖσαν καὶ τὸ πολλοῦ τινος ἡμᾶς αὐτοὺς ἀξιοῦν, τὴν ἑτέραν δὲ τὸ περὶ τὸν Δεσπότην ἐγείρει φίλτρον καὶ τὸ σαφῶς εἰδέναι τὸν εὐεργέτην, καὶ ὧν ὀφείλεται, πάντες αὐτῷ καταστάντες οὔτ' εἰσφέρομεν οὐδὲν καὶ πρός γε κακοῖς ἀμειβόμεθα. Καθάπερ τοίνυν ἁλαζονείᾳ πονηρὸν, οὕτω καὶ τὸ διὰ ταύτην ταῖς ψυχαῖς γινόμενον ἄλγος καὶ αὖθις ἡ τε περὶ τὸν Χριστὸν ἀγάπη τῶν ἰσχάτως ἐπαινουμένων, τοῦ τε τοῖς ἐκεῖθεν βέλεσι κεντουμένους ὀδυνᾶσθαι καὶ τήκεσθαι τὴν ψυχὴν, μακαριώτερον τοῖς εὖ φρονοῦσιν οὐδέν.

A Geminam itaque super peccato perpetrato tristitiam et dolorem esse, et alteram ad emendationem pertinere, alteram ea affectis exitium parere testes luculenti sunt; prioris nimirum B. Petrus, posterioris nefandus Judas, quorum illi bonam voluntatem mœstitudo servavit, Christoque amaræ lacrymæ æque commendatum et charum reddiderunt, atque ante negationem fuerat; hunc ad laqueum adegit, et abiit vincula portans, quando omnibus libertas conciliabatur, sua unius hominis expiatione desperata, quando quod mundum universum expiaret, effundebatur. Cæterum ut multo ante gnari illam admittamus, hanc fugiamus, utriusque perturbationis discrimen consideremus: altera enim hoc habet, ut nobis bene, altera, ut male faciat. B Quoniam enim quoties peccamus, et Deo, et nobis ipsis nequam sumus, de offensa in Dominum dolorem capere, nec ullum detrimentum afferet, et per quam opportunum fuerit. De nobis vero ipsis cum nimis gloriosa suffragia tulerimus, deinde ea refutata viderimus, quia quæ fas non erat consequi, iis exciderimus, ideo contristari, et plangere, et acerba pœnitudine in medullis cruciari, quasi jam vita vitalis non sit, quoniam in talia mala inciderimus, hanc tristitiam, ut mortis matrem haud dubiam, et ad inferos ducentem aversari ac repellere oportet. Istam quippe arrogantia, et quod nosmet magnis quibusdam rebus dignos existimamus, superiorem amor singularis erga Dominum excitat, et evidens cognitio, quanta ab eo beneficia acceperimus, et C quam multis nominibus cum illi obstricti simus, nec unum tamen persolvamus, sed insuper malis bona compensemus. Quemadmodum igitur arrogantia crimen est, ita et dolor ejus causa ab anima susceptus, crimini affinis est. Et rursus tum charitas erga Christum summe prædicanda est; tum ejus jaculis convulneratos dolere, macerari, et colliquescere, prudentes summæ beatitudinis loco ducunt.

Ἐπεὶ δ' ἐξῄρηται μὲν τῆς περὶ τὸν Χριστὸν ἀγάπης ἡ χαρίτων γέμουσα λύπη, ἀγάπη δὲ τῶν ἐννοιῶν, αἳ τὸν Χριστὸν ἔχουσι καὶ τὴν ἐκείνου φιλανθρωπίαν, ταύτας ἂν εἴη προῦργου τῇ μνήμῃ κατέχειν καὶ στρέφειν ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τῆς διατριβῆς ταυτησὶ μηδέποτε σχολὴν ἄγειν, ἀλλ' ἐπίτηδες τοῦτο μὲν ἐφ' ἑαυτῶν αὐτοὺς ταυτὶ μελετᾷν καὶ λογίζεσθαι, τοῦτο δ' ἐν ταῖς συνουσίαις γλώσσης τρυφὴν καὶ συλλόγων ὕλην ποιεῖσθαι καὶ πρός γε πειρᾶσθαι μηδενὶ διακοπτομένους συνεχῆ ταύτην ἐπιδείκνυσθαι τὴν σπουδὴν, εἰ μὲν οἷόν τε διὰ βίου, εἰ δ' οὖν συχνὸν, ὡς ἂν ἐντραχῆναι δυνηθῇ καὶ κατάσχῃ παντάπασι τὴν καρδίαν. Οὔτε γὰρ πῦρ δράσειεν ἂν οὐδὲν, οἷς ἂν ἐπέλθοι, μὴ συνεχῶς ὁμιλῆσαν, οὔτε λογισμὸς διαλείπων πρὸς ὁτιοῦν πάθος ἂν διάθοιτο τὴν καρδίαν, ἀλλὰ δεῖ χρόνου συχνοῦ τινος ἐφῆς.

Quoniam vero tristitia divinæ gratiæ plena a charitate procedit, charitas autem in cogitationibus Christum, illiusque benignitatem complectentibus posita est, operæ pretium fuerit eas memoria et animo versare, et ab hujusmodi opera nunquam feriari; sed de industria et per semetipsos hæc meditari, secumque reputare, et in conventibus sermonis delicias, colloquiorumque materiam facere, et conari insuper ut nullo negotio distracti D ac districti studium istuc assiduo, quoad vita suppeditaverit, si fieri possit, tractemus; sin minus, at longo tempore, ut animæ altissime imprimantur, et cor penitus possideant. Neque enim ignis in quæ inciderit in ea quidquam aget, si ea continenter non contingat, neque cogitatio intermittens, animam ad quamcunque affectionem aptaverit, sed tempus multum continuatumque requiritur.

Οἱ μὲν οὖν ἀπὸ τῶν ἐν αἰσθήσει καλῶν καὶ ἡδέων τὴν ἐπιθυμίαν καίοντες λογισμοὶ, διότι τὰς μὲν αἰσθήσεις ἐνεργοὺς ἡμῖν ἐξ ἀρχῆς εἶναι συμβαίνει, τοὺς δὲ ἐκεῖθεν ὁρμᾶσθαι, σύντροφοι καὶ ἡλικιῶται καὶ πείθοντες ἅτ' ἂν βούλοιντο ῥᾳδίως, τῷ τε ἡδεῖ

Cogitationes igitur a bonis et jucundis sensibilibus cupiditatem accendentes, quia sensus a principio in nobis operantur, et illas inde oriri contigit, contubernales nostræ, et coævæ sunt, et persuadent facile quæ voluerint; tum quia jucunda sunt,

tum quia multo jam tempore nobiscum sunt. Qui autem mentis rationes, illiusque philosophiam serius attigerunt, his multa diligentia est necessaria, ut in brevi tempore, et assidua consuetudine ad bonum afficiantur, quod repente arrepit, sed sero valde, multisque jam aliis plenos ingreditur. Vix enim contenta et acri exercitatione diuturnum cum illis aliis commercium præcidentes, vera opinatorum, et bona solida jucundorum loco inducere possimus. Unde nec mirandum, si cogitationes optimæ haud ubique malas superent, et melioribus deteriores nihil concedant apud eos, qui ratione utuntur. Nam jure optimo sufficere sentio ut bonus esse possis, non hoc ipsum si didiceris, quid nobis bonitatem persuadeat; sed si, quod necesse est, in eo etiam meditando immoreris, et cogitando insistas : et cum rectam rationem cognoveris, non eam solum intra te habeas; sed ea quoque ubi opus est utare, sicut et cibus, et arma, et medicina, et vestis, non simpliciter quibus adsunt, quique ea possident, commodum ferunt utentibus ipse usus commodat. Quod si pravæ cogitationes incumbentes mentem detineant, bonæ tantummodo gustatæ sentiantur, deteriora vincunt, et pravæ quidem actuosæ cum sint, animæ regionem insident, aliæ ut victæ et otiosæ prorsus exturbantur. Nihil igitur novum, non ædificare architectum, aut medicum non sanare, aut opificem quemcunque non suum munus obire, quamdiu artem non adhibet nec illud mirum, si quis rectam rationem habens, agentem porro non habens, nullum diligentiæ fructum capit. Utatur enim quispiam armis contra invadentes, quatenus convenit eos interficiens, arte autem, secundum ipsam agens. Nos vero cogitationibus optimis sicut consiliariis utimur, mentem advertentes, non ut cum didicerit quæ oportet, noverit, sed ut cum cognoverit, persuadeatur, vereque bonorum amorem concipiat; quod sedula meditatione eget, quando contra in malis occupari et immorari animæ exitiosum est; simpliciter autem eorum notiones, nihil habent mali. Quamobrem quomodo hic fugienda, ita illic consectanda est meditatio.

Velle igitur bonum difficultatem non habet, nec res ista studio creditur indigere. Ad accipiendum autem conservandumque cum labor sit necessarius, studio ac via quadam opus est, qua ad certamina hæc volentes aggrediamur, quandoquidem haud facile talis labor capessitur. Quod autem ubique ad certamina velut athletam ungit, amor est eorum, pro quibus certamus. Illic enim labores, etsi admodum cruciabiles suavitate condit. Amorem autem honestorum nihil aliud accendit, quam attendere illis animum, et eorum elegantiam perspicere. Et hic est ignis, qui ex meditatione Dei in anima Prophetæ exarsit[81] « Et in meditatione mea, inquit, exardescet ignis. » Quia alibi ostendens, circa quid meditatio versetur, et cujus viri sit opus, hoc qui-

A εἶναι τῷ τε πολὺν ἡμῖν χρόνον συνεῖναι· πρὸς δὲ τὸν νοῦν καὶ τὴν ἐκείνου φιλοσοφίαν χρόνῳ ὕστερον ἀφιγμένοις πολλῆς ἀνάγκη τῆς σπουδῆς, ὡς ἐν βραχεῖ χρόνῳ καὶ συνεχοῦς συνουσίας, ὥστε παθεῖν τι πρὸς τὸ ἀγαθὸν οὔτε αὐτίκα τέρπον καὶ ὀψὲ μάλα πολλῶν ἤδη πληρωθεῖσιν ἐπεισερχόμενον. Μόλις γὰρ ἂν τῷ συντόνῳ τῆς μελέτης τὸ μακρὸν τῆς ἐκείνων διακόψαντες συνηθείας τἀληθῆ μὲν τῶν δοκούντων, τάχιστα δὲ τῶν ἡδέων ἀντεισαγαγεῖν δυνηθείημεν· ὅθεν οὐδὲ χρὴ θαυμάζειν, εἰ τῶν λογισμῶν οἱ ἄριστοι τῶν πονηρῶν οὐ κρατοῦσι πανταχοῦ, καὶ τῶν ψυφίνων οὐ πλέον ἔχουσιν οἱ καλλίους παρὰ τοῖς ἐν λόγῳ ζῶσιν. Ἀρκέσαι γὰρ ἂν εἰκότως οἶμαι πρὸς τὸ δυνηθῆναι γενέσθαι χρηστὸν, οὐ τοῦτ' αὐτὸ μαθεῖν, ὅθεν ἂν γένοιτο πεισθῆναι γενέσθαι χρηστὸν, ἀνάγκη δὲ καὶ

B μελετῶντας διατρίψαι καὶ μεῖναι λογιζομένους, καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον οὐ μαθόντα κτήσασθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ χρήσασθαι πρὸς ἃ δεῖ, καθάπερ καὶ σιτίον καὶ ὅπλον καὶ φάρμακον καὶ ἱμάτιον οὐ τοῖς συνοῦσιν ἁπλῶς καὶ κεκτημένοις ὄφελος ἔχει, τοῖς χρωμένοις δὲ τὰ γιγνόμενα βοηθεῖ. Εἰ δὲ τῶν λογισμῶν οἱ μὲν φαῦλοι τὸν νοῦν εἰς ἑαυτοὺς ἀσχολοῖεν ἐγκείμενοι, τῶν δ' ἀγαθῶν ὅσον αἰσθέσθαι γεγευμένοι μόνον ἀποπηδῶμεν, τί καινὸν τὰ χείρω κρατεῖν, καὶ τοὺς μὲν πονηροὺς κατασχεῖν τὴν τῆς ψυχῆς χώραν ἐνεργοὺς ὄντας, τοὺς δ' ἐκβεβλῆσθαι παντάπασιν ἠττημένους ὄντας ἀργούς; Οὔτε τοίνυν μὴ οἰκοδομεῖν εἰδότα, ἢ μὴ τὸν ἰατρὸν ὑγιάζειν ἢ τῶν δημιουργῶν ὁντινοῦν μὴ τὰ αὐτοῦ ποιεῖν, ἕως οὐ χρῷτο τῇ τέχνῃ, καινὸν οὐδὲν, οὔτε ἐκεῖνο θαυμαστὸν, εἴ τις τὸν ὀρ-

C θὸν λόγον ἔχων, ἐνεργὸν δὲ οὐκ ἔχων οὐδὲν ἀπώνατο τῆς σπουδῆς. Χρήσαιτο γὰρ ἄν τις τοῖς μὲν ὅπλοις πρὸς τοὺς ἐπιόντας ᾗ προσῆκε διαχειρίζων, τῇ τέχνῃ δὲ κατ' αὐτὴν ἐνεργῶν· τῶν δὲ λογισμῶν τοῖς ἀρίστοις, καθάπερ τοῖς συμβούλοις χρώμεθα, προσέχων τὸν νοῦν, οὐχ ὅσον ἃ δεῖ μαθόντα γνῶναι, ἀλλ' ὥστε γνόντα πεισθῆναι καὶ τῶν ὡς ἀληθῶς καλῶν ἐρωτα σχεῖν, ὃ περιέργου δεῖται μελέτης· ἐπεὶ καὶ τοὐναντίον ἐπὶ τῶν φαύλων τὸ μὲν ἀσχολεῖσθαι καὶ διατρίβειν τῇ ψυχῇ τὸν ὄλεθρον, τὸ δ' ἁπλῶς οὕτως γνῶναι δεινὸν οὐδὲν, ὅθεν ἀνάγκη τὴν μελέτην ὥσπερ ἐκεῖ φεύγειν, οὕτως ἐνταῦθα διώκειν.

Τὸ μὲν οὖν ἐθέλειν τἀγαθὸν, οὐδὲν ἔργον, οὐδεμίας γὰρ τοῦ πράγματος ἠγεῖται σπουδῆ· πρὸς δὲ τὸ

D λαβεῖν καὶ σῶσαι πόνου δεόμενον, πραγματείας καὶ μεθόδου χρεία τινὸς, πῶς ἂν ἐκόντες εἶναι τοὺς ἀγῶνας ἀνελοίμεθα τούτους, ὡς οὐκ ἂν ῥᾳδίως λίσσοιτο πονεῖν; Ἔστι δὲ τὸ μὲν ἁπανταχοῦ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἀλείφον ὁ περὶ ὧν ἀγωνιζόμεθα πόθος· οὗτος γὰρ ἡδεῖς ποιεῖ τοὺς πόνους, κἂν ὡσαύτως ἀλίαν δύσερω. τὸν ἔρωτα δὲ τῶν καλῶν τῶν ἄλλων μὲν οὐδὲν, τὸ προσέχειν δὲ τὸν νοῦν αὐτοῖς καὶ καταμαθεῖν τὸ κάλλος ἀνάπτει· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ πῦρ, ὅπερ ἀπὸ τῆς περὶ Θεὸν μελέτης ἀνήφθη τῇ τοῦ προφήτου ψυχῇ. « Καὶ ἐν τῇ μελέτῃ μου, φησὶν, ἐκκαυθήσεται πῦρ· » ὃ, ἑτέρωθι δεικνὺς, περὶ ὅτε ἡ μελέτη καὶ τίνος ἔργον ἀνδρὸς, τὸν μέν φησι τὸν μακάριον ἄνθρωπον εἶναι, τὸ

[81] Psal. xxxviii, 4.

δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον· ὁ γὰρ μακάριος ἀνὴρ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, φησί, μελετήσει.

Εἰ δὲ ἡ περὶ τὸν γραπτὸν νόμον μελέτη τὸ πῦρ ἀνάπτειν δύναται τοῦτο, τί ποτε χρὴ δρᾶσαι νομίσαι τὸν νόμον τοῦ πνεύματος, ὃς τὸν ἀληθινὸν ἔρωτα τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἐνέθηκε μόνος καὶ πῦρ ἀνῆψε πόθου σβεσθῆναι μηδενὶ δυναμένην, οὐ τῶν ἑτέρως ἐχόντων, οὐ τῶν ἐνεστώτων οὐ τῶν μελλόντων! Ὑπὲρ οὗ μοι δοκεῖ καὶ πυρίναις φανῆναι γλώσσαις εἰσενεχθεὶς ὅτι τὴν πυρὸς δίκην πάντα τολμῶσαν ἀγάπην εἰσήνεγκεν, ἐπεὶ καὶ πρῶτον αὐτὸν τοῦ νόμου νομοθέτην ἀγάπη κεκόμικεν εἰς τὴν γῆν, καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ νομοθέτου σῶμα φιλανθρωπίας ἐστὶ καρπὸς, καὶ ἄλλως δὲ αὐτῷ ὁ νόμος ἅπας ἔρωτος γέμει καὶ τοῦτον μὲν ἐπιδείκνυται πᾶσιν οἷς ἔχει, τοῦτον δὲ εἰσάγει, τούτῳ δὲ πείθει, τοῦτον δὲ παρ' ἡμῶν δῶρον, ὑπὲρ ὧν ἔδωκεν, ὀποχρῶν ἡγεῖται λαβών. Οὐ γὰρ ἐπιτάττει καθάπερ ὀφείλουσι δούλοις, ἀλλ' ὥσπερ πολλῶν μὲν παρ' ἡμῶν πρὸς αὐτὸν πόνων ἠγησαμένων, πολλῆς δὲ συνηθείας καὶ φίλτρων, ἐπὶ τὴν κοινωνίαν καλεῖ τῶν αὑτοῦ προσιόντας εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς· ἐγὼ μὲν ὑπὲρ τῆς βασιλείας ἠγώνισμαι καὶ πολλοῖς φησιν ἔπλεξα τὸν στέφανον πόνοις, ὑμεῖς δὲ ἀπονητὶ δέξεσθε, αἰτῶ δὲ παρ' ὑμῶν ἀντὶ τούτων, εἰ φιλεῖτε πλέον οὐδέν.

Ὦ τῆς ἀῤῥήτου χρηστότητος, εἰ μὴ φιλεῖ μόνον οὕτω σφοδρῶς ἀλλὰ καὶ τὸ φιλεῖσθαι παρ' ἡμῶν τοσούτου τιμᾶται καὶ ὑπὲρ τούτου πάντα ποιεῖ! Καὶ τίνος γὰρ ἕνεκεν ᾠκοδόμησε μὲν οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ ἥλιον καὶ τὸν ὁρώμενον κόσμον, τοῦ δὲ μὴ ὁρωμένου τὸ κάλλος, οἷον καὶ ὅπως αὐτῷ συνέστη νεύματι μόνῳ, καὶ τὴν ἐνταῦθα πᾶσαν διδάσκει φιλοσοφίαν, ἢ τοῦ γε πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέψας πεῖσαι φιλεῖν; καὶ ὅλως καθάπερ οἱ θερμοὶ τῶν ἐραστῶν τὴν σοφίαν ἡμῖν ἐπιδείκνυται καὶ τὴν χρηστότητα καὶ τὴν τέχνην, ἵν' ἐνθεῖναι τὸν ἔρωτα τὸν ἑαυτοῦ δυνηθῇ. Καὶ τοίνυν ποιεῖται τοσοῦτον τοῦ πράγματος λόγον καὶ οὕτως ἄγει πολλοῦ τινος, ὥστ' ὑπὲρ τούτου πάντα πονήσας, ἃ Θεοῦ φύσει προσῆκεν, οὐκ ἀγαπῆσαι, ἀλλὰ πρὸς ἑτέραν φύσιν ἰδεῖν, ὥστε καὶ ταύτῃ πρὸς τοῦτο χρήσασθαι, ἵν' ἅπερ οὐκ εἶχε πεῖθειν τῷ Θεὸς εἶναι, ταῦτα γενόμενος ἄνθρωπος δυνηθῇ, καὶ δι' ἑκατέρων, ὧν τε οἰκοθεν ἦκε κομίζων, ὧν τε ἔξωθεν εἰλήφει, τὸν ἐρώμενον ἀναρτήσηται. Οὕτως ὁ τοῦ πνεύματος νόμος φιλίας ἐπιεικῶς ἐστι νόμος καὶ πρὸς εὐγνωμοσύνην αὐτόθεν ἄγει. Διὰ τοῦτο προσεκτέον αὐτῷ τὸν νοῦν· πρῶτον μὲν ὅτι οὐδὲ ἱδρώς ἐστιν ἐνταῦθα οὐδεὶς, οὐδὲ δεῖ πονεῖν οὐδὲ χρήματα ἀναλίσκειν, οὐδ' ἀδοξία γένοιτ' ἂν οὐδ' αἰσχύνη, οὐδ' ἄλλο γε οὐδὲν ἐσόμεθα χείρους, ἀλλὰ καὶ τέχναις ἔστι χρήσασθαι οὐδὲν ἧττον, καὶ πρὸς ἐπιτήδευμα ὁτιοῦν ἔχειν οὐδὲν κώλυμα, καὶ στρατηγήσει μὲν ὁ στρατηγὸς, καὶ γεωργήσει δὲ ὁ γεωργὸς, καὶ δημιουργὸς προστήσεται τῶν ἔργων καὶ οὐ δεήσει γε οὐδενὶ τῶν γιγνομένων διὰ τουτουσὶ τοὺς λόγους. Οὐ γὰρ ἐσχατιὰν ἀνάγκη καταλαβεῖν, οὐδ' ἀήθη τινὰ προσέσθαι τροφὴν, οὐδ'

dem ait beati viri, illud Dei legem. Beatus vir, inquit, dies et noctes in lege Dei meditabitur [a].

Jam vero si meditatio circa litteram legis hunc ignem accendere potest, quid facturam existimabimus legem spiritus, quæ sola verum Dei amorem hominibus inseruit, et rogum quemdam amoris inflammavit, quam nulla res poterit exstinguere, non aspera, non jucunda, non instans, non futura! Quam ob causam cœlo demissus linguis igneis apparuisse mihi videtur, quoniam charitatem instar ignis omnia depascentem intulit, siquidem et primum legislatorem ipsum charitas in terras apportavit, et ipsum legislatoris corpus, humanitatis ejus pignus ac fructus est; et præterea ipsius lex tota amore scatet; et hunc omnibus quibus potest modis ostendit, hunc introducit, hunc suadet, hunc a nobis si retulerit, sufficienti munere sibi sua in nos merita compensata arbitratur. Non enim quasi servis obligatis imperat, sed quasi multis propter ipsum defatigationibus perfunctos, longaque consuetudine et amore devinctos, statim ut ad eum se contulerint, ad communionem rerum suarum vocat. Ego quidem pro regno decertavi, inquit, multisque laboribus coronam nexui, quam vos citra laborem accipietis. Pro his aliud nil exigo, nisi ut me ametis.

O inexplicabilem bonitatem! non solum tam eximie diligit, sed etiam amari a nobis tanti æstimat, quod ut consequatur, nihil omittit. Nam quid aliud fuit cur cœlum, terram, solem, et aspectabilem mundum conderet? Ejus vero qui non cernitur, qualis pulchritudo, et quomodo ab eo nutu solo constitutus sit, et omnem quam in hæc inferiora curam conferat, non alio fine docet, quam ut ad se conversis amorem sui suadeat. Et omnino, sicut in amore ferventes, sapientiam, bonitatem, et artem demonstrat, ut injicere nobis sui amorem possit. Proinde rei hujus tantam rationem ducit, et adeo magni eam æstimat, ut cum pro ea fecisset omnia, quæ Dei natura patiebatur, non quieseceret; sed ad aliam naturam se daret, qua ad idem æque uteretur, ut quæ persuadere non poterat, eo quod Deus esset, ea homo factus posset, et per utraque tum domestica, quæ veniens afferebat, tum extranea quæ assumpserat, charum sibi ad amicitiam suam adjungeret. Sic lex spiritus, jure lex est amicitiæ, indeque ad beneficia agnoscenda nos exercet. Quare studiose in eam incumbendum est. Primum quidem, quoniam neque sudor hic ullus, nec labor est, nec sumptus, nec infamiam, aut probrum parit, nec ob aliud illius quippiam viliores sumus; sed et artes tractare nihilominus licitum est, et quodcunque studium sectari nihil vetat. Et dux exercitum ducet, et agricola terram colet, et opifex urgebit opus, et hac quidem de causa nihil eorum quæ facere consuevit, prætermittet. Non in remotissima loca abeundum, nec insueta alimenta adhibenda, nec permutanda vestis, nec con-

[a] Psal. I, 1, 2.

rumpenda valetudo, nec aliud audendum facimus; sed licet domi suæ manentem, nihilque suarum facultatum amittentem, cum hisce cogitationibus quotidianum habere commercium. Quid ergo talia bona fieri prohibet, pro quibus etiam labores perferre æquum erat, si ita res tulisset? Si enim homines natos, et vi cogitandi præditos, quidquid tandem, et qualecunque cogitare oportet, quomodo non optima quæque cogitanda sunt? Et, si inania abjectaque, et ex quibus cogitantes utilitatem nullam consequuntur, nunquam existimata sunt fortunam, aut artem, aut copias, aut quodcunque ad vitam conferens ulli deteriora effectura, minime omnium bonas cogitationes in hoc crimen vocare, et quod bonum est, pro malo accusare par est. Atqui isto modo bellare nemini expedit. Porro nihil prorsus insuavitatis, ac molestiæ habent, non magis quam ipsum gaudium, quod vere appellari possunt. Sive enim optimis lætamur, nil melius fieri poterit cogitationibus, quæ Christum, et illius benignitatem complectuntur, quoniam neque ipsarum rerum, in quibus est ultimus bonorum finis, neque proprium quidquam suave et amicum, quamvis multo labore quæsitum invenias, quod nobis præ istis conveniat. Non enim secundum sanguinem tantummodo genitis, nec ipsis genitoribus simpliciter, sed jam etiam nobis ipsis cognatior Christus est, ut antea docuimus. Hinc animæ cogitatrici nihil peculiarius quam in ipso occupatam esse. Itaque et per quæ familiaris et cognatus nobis est, et quæ optima et omnium jucundior est consuetudo baptizatis animabus, quam alia quæcunque tandem; intelligo autem post lavacrum non valde squalentibus, sicut Hebræi, quos admirabilis ille Stephanus incircumcisos corde et auribus nominabat [53]. Nec damnum igitur ullum humanæ vitæ propter istas cogitationes importari, et in iis gaudium ac voluptatem inesse, ex dictis patet. An vero utilitas quoque insit, et juvent, contineantque pulcherrima et opportunissima omnium, id quoque jam patuit, et apparebit deinceps evidentius, cum accuratius de ipsis disseremus.

Primum enim bonis cogitationibus animam distineri, hoc ipsum malarum cogitationum cessationem et otium inducit. Huic consequens est radium, seu lucem mysteriorum a vitio purum ferre, quod nobis citra laborem bonorum omnium cumulum affert. Deinde necesse est et ipsas cogitationes medicinis a semet depromptis officium suum præstare, et cor quam optime afficere, sicut a pravis cogitationibus malæ affectiones nascuntur; nam virtutem eodem modo ex bonis exoriri rationem habet. Plane enim in omni negotio ut hanc vel illam voluntatem suscipiamus, hoc illudve dicamus, aut faciamus, aut patiamur, aut quidquid tandem illud est, eligamus, cogitatio et ratio nobis auctores sunt. Et hoc modo magistri vir-

A ἀμείψαι θοίμάτιον, οὐδ' ὑγείαν διαφθείραι, οὐδ' ἄλλο τι τολμῆσαι τόλμημα, ἀλλ' ἔστιν οἴκοι μένοντα καὶ μηδὲν ἀπολλύντα τῶν ὑπαρχόντων τούτοις ἀεὶ συνεῖναι τοῖς λογισμοῖς. Τί οὖν κωλύει γενέσθαι τὰ τοιαῦτα χρηστὸν, ὑπὲρ ὧν καὶ πόνους εἰκὸς ἦν ἐνέγκαι δεῆσαν; Εἰ γὰρ ἀνθρώπους ὄντας καὶ λογίζεσθαι δυναμένους ὁτιοῦν ἀνάγκη λογίζεσθαι, πῶς οὐ τὰ βέλτιστα χρὴ λογίζεσθαι; καὶ εἰ μάταια καὶ φαῦλα καὶ ὧν ὄφελος οὐδὲν τοῖς λογιζομένοις οὐδὲ πώποτε ἐνομίσθη, τύχην ἢ τέχνην ἢ τὴν οὐσίαν ἢ ὁτιοῦν τῶν κατὰ τὸν βίον οὐδενὶ χεῖρω, ποιῆσειν ἥκιστα δὴ πάντων ταῖς ἀγαθαῖς ἐννοίαις ταῦτα μεμψόμεθα καὶ τἀγαθὸν διώξομεν πονηρίας. Καὶ μὴν οὕτω μὲν οὐδενὶ λυσιτελεῖ πολεμοῦσι, σύνεστι δέ τις αὐταῖς ἀηδὴς σχολή γε, οὐ μᾶλλον ἢ αὐτὴν B ταῦτα ἂν εἴποι τις τὴν χαράν· εἶτα γὰρ τοῖς ἀρίστοις χαίρομεν, βέλτιον γένοιτ' ἂν οὐδὲν τῶν ἐννοιῶν, αἳ τὸν Χριστὸν ἔχουσι καὶ τὴν ἐκείνου φιλανθρωπίαν, ὅτι μηδὲ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ἐν οἷς αὐτός ἐστιν ὁ τελευταῖος τῆς χρηστότητος ὅρος, εἴτε τὸ οἰκεῖον ἡδὺ καὶ φίλον, τούτων ἡμῖν ὃ πρεσβύτερα μᾶλλον, οὐδ' ἂν εἷς εὕροι πολλὰ καμών. Οὐ γὰρ τῶν γιγνομένων καθ' αἷμα μόνον ἁπλῶς, οὐ τῶν γεγεννηκότων αὐτῶν, ἀλλ' ἦδη καὶ ἡμῶν αὐτῶν συγγενέστερος ὁ Χριστὸς ἀπὸ τῶν προτέρων δέδεικται λόγων. Ὅθεν συμβαίνει, καὶ τῷ λογιζομένῳ τῆς ψυχῆς τῶν περὶ αὐτοῦ λόγων μηδὲν οἰκειότερον εἶναι, ὥστε καὶ δι' ὧν οἰκείως ἡμῖν καὶ συγγενῶς ἔχει, καὶ οἷς ἀρίστη πασῶν ἐστιν, ἡδίω χαρίεντος ὅτου τις ἂν εἴποι, τὴν διατριβὴν ταύτην εἶναι βε- C βαπτισμέναις ψυχαῖς. Λέγω γὰρ τοῖς μετὰ τὸ λουτρὸν μὴ λίαν αὐχμῶσιν, ὥσπερ οὓς τῶν Ἑβραίων Στέφανος ὁ θαυμάσιος ἀπεκάλει ἀπεριτμήτους τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσίν. Ὡς μὲν οὖν οὔτε βλάβη τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ γένοιτ' ἂν οὐδεμία παρὰ τούτους τοὺς λογισμοὺς, καὶ ἥδεσθαι καὶ χαίρειν περιγίνεται τοῖς λογιζομένοις, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων· εἰ δὲ καὶ ὄφελός ἐστι καὶ βοηθεῖ τῷ λυσιτελεῖ καὶ περὶ αὐτὰ τὰ κάλλιστα καὶ καιριώτατα πάντων, ἐδείχθη μὲν ἤδη, φανεῖται δ' ἐν τοῖς ἑξῆς ἐναργέστερον ἀκριβέστερον περὶ αὐτῶν σκεψαμένοις.

Πρῶτον μὲν γὰρ τῷ ταῖς ἀγαθαῖς ἐννοίαις τὴν ψυχὴν κατασχεθῆναι συμβαίνει μὴν τῶν πονηρῶν σχολὴν ἄγειν· τούτῳ δὲ ἀκόλουθον, παῦλαν ἀδικίας; τὴν ἀπὸ τῶν μυστηρίων φέρειν ἔκτινα. Τὸ δὲ ἡμῖν τὸν τῶν ἀγαθῶν ἅπαντων ἔχει συμβάλλεται μὴν πραγματευσαμένοις, ἔπειτα καὶ αὐτοὺς ποιεῖν τοὺς λογισμοὺς τοῖς παρ' ἑαυτῶν φαρμάκοις τὰ ἑαυτῶν καὶ τὰ κάλλιστα πάντων ἐργάζεσθαι τὴν καρδίαν, καθάπερ ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἐννοιῶν τὰ πονηρὰ πάθη φύεται. Τὸν γὰρ ἴσον τρόπον καὶ τὴν ἀρετὴν τῶν ἀγαθῶν ἀνίσχειν εἰκός ἐστιν. Οἷος γὰρ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν γνώμην καί τι λέγειν ἢ πράττειν ἢ πάσχοντα φέρειν, ἢ ὁτιοῦν τῶν πάντων αἱρεῖσθαι, λογισμοὶ καὶ λόγοι τὸ πεῖθόν εἰσι παντα- χοῦ, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον οἱ διδάσκαλοι τῆς ἀρε-

[53] Act. vii, 51.

τῆς ἐν καιρῷ τοῖς συνοῦσιν, ὅτι τοὺς ἀρίστους ἐντίθενται λογισμοὺς, καὶ αὖ τοὐναντίον οἱ πονηροὶ δαίμονες πονηροὺς εἰσάγοντες τύπους, ὡς οἱ μὲν ταύτῃ τῶν ἀτοπωτάτων τεχνίτας, οἱ δὲ τῶν δεόντων ἀπεργασόμενοι πρακτικούς.

Ἔστι μὲν οὖν ἁπάσης ἐπαινουμένης μελέτης, πρὸς ἀρετὴν ἀπόνασθαι τὰ γιγνόμενα, Χριστοῦ δὲ πέρι καὶ ὧν αὐτὸς φιλανθρώπως περὶ τῆς ἐμῆς ἐμηχανήσατο σωτηρίας, διεξιέναι τοῖς λογισμοῖς, αὐτὴν ἡμῖν ἀντικρυς ἔχει τὴν ζητουμένην ζωὴν, καὶ διὰ πάντων ἀποδείκνυσι μακαρίους. Καὶ ὡς ἂν ἐναργῶς εἰδῶμεν, θεωρήσωμεν, ἃ τοὺς κατορθοῦντας ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἐκάλεσε μακαρίους, εἰ μὴ πάντα τῶν λογισμῶν ἐξήρτηται τούτων. Τίνας οὖν τούτους ὁ μόνος ὡς ἀληθῶς μακάριος εὐδαιμονίζει; τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, τοὺς πενθοῦντας, τοὺς πράους, τοὺς πεινῶντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην, τοὺς ἐλεήμονας, τοὺς καθαροὺς τῇ καρδίᾳ, τοὺς εἰρηνοποιοὺς, τοὺς διωγμῶν καὶ παντὸς ὀνείδους περὶ δικαιοσύνης καὶ τῆς περὶ Χριστὸν προθυμίας ἀνεχομένους. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ τῆς μακαρίας ἐπειλημμένοι ζωῆς. Εἰ τοίνυν ἀπὸ τῶν λογισμῶν τούτων τὴν καλὴν πλαττόμενον πλάσιν τοῦτον σκοποῦντες; εὑρήσομεν τὸν χορὸν καὶ τοὺς στεφάνους ἐκεῖθεν πλεκομένους, ἅπασι δῆλον ἂν γένοιτο πάντως, τὴν περὶ τουτουσὶ τοὺς λόγους διατριβὴν καὶ μελέτην ὁδὸν ἀσφαλῆ καὶ διάβασιν καὶ κλίμακα καὶ ὅ τί τις ἂν εἴποι, πρὸς τὴν μακαρίαν εἶναι ζωήν.

Αὐτίκα γὰρ ἡ ἐν πνεύματι πτωχεία καὶ « τὸ μὴ φρονεῖν, ᾗ φησι Παῦλος, ὑπὲρ ὃ δεῖ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, » τίνων γένοιτ' ἂν ἢ τῶν τὴν Ἰησοῦ πτωχείαν ἐπιστημένων; ὃς καὶ φύσεως καὶ διατριβῶν μετέσχε τοῖς δούλοις Δεσπότης ὤν, καὶ σὰρξ ἐγίνετο Θεὸς ὤν, καὶ πενίαν ὁ πλουτίζων εἵλετο καὶ ἤνεγκεν ἀτιμίαν ὁ τῆς δόξης βασιλεὺς, καὶ περιήγετο μὲν δεδεμένος ὁ λύσας τὸ γένος, γραφὴν δὲ ἐδέξατο παρανόμων, ὃς ἦλθεν ἐπὶ τὸ πληρῶσαι τὸν νόμον, καὶ κριτῶν ἠνέσχετο δήμῳ μαινομένῳ καὶ φονῶντι χαριζομένων, « ᾧ τὴν κρίσιν πᾶσαν ἔδωκεν ὁ Πατήρ. » Ταῦτα τίνα οὐκ ἂν κατενέγκοι τῦφον! Ἄλλως τε τῆς ὑπερηφανίας ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων, ὅταν ὑπερβάλλειν δοκῶσιν, ἐγειρομένης, ὁ τὰ Χριστοῦ μελετήσας εἴσεται μὴ ὅτι μηδὲν μέγα κατωρθωκὼς, ἀλλ' οὐδ' ὑπὲρ τοῦ λοθῆναι τῆς αἰχμαλωσίας αὐτὸς εἰσενεγκεῖν οὐδὲν δυνηθεὶς, ὅς γε οὐδὲ μετὰ τὸ λυθῆναι σῶσαι καθαρὰν τὴν ἐλευθερίαν. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ αἵματος ἡμᾶς ἐπρίατο καὶ παρέσχεν ἡμῖν οὕτω μεγάλου κτησάμενος τὴν ἐλευθερίαν· τίς δὲ τῶν λυθέντων ἐφ' οἷς εἵληφεν ἔμεινε καὶ τὸν πνευματικὸν πλοῦτον διὰ τέλους ἄσυλον ἔσχεν, ἀλλὰ μὴ τοῦτο μέγα κατωρθωκὼς ἐνομίσθη τὰ μικρὰ πρὸς τὴν χάριν ἐξαμαρτεῖν; Τί τοίνυν ἡμῖν αὐτοῖς συνειδόσιν ὑπάρξει μέγα φρονεῖν, οἷς ἡ μὲν οἰκοθεν ἀρετὴ δι' ἑαυτὴν αὐτὴ πρὸς οὐδὲν φέρει λυσιτελές; εἴ τι δ' ἔνεστιν ἀληθινὸν ἀγαθὸν, ὁ Θεὸς ἐνέθηκε μηδὲν πραγματευσαμένοις, καὶ οὐδὲ αὐτὸν γοῦν τὸν ἔξωθεν ἐντεθέντα πλοῦτον ἀψύχου θησαυροῦ δίκην

A tutis, discipulis suis opportune cogitationes optimas ingenerant; et contra, mali dæmones fœda simulacra intus excitant, ut ista via, hi ad turpissima, illi ad honestissima agenda provocent.

Est igitur cujusque laudatæ meditationis videre, quomodo actiones ex virtute proficiant; Christum autem meditari, et quæ is pro mea salute amanter laboravit, cogitationibus percurrere, aperte vitam nobis quæsitam continet, perque omnia beatos reddit. Et ut istuc manifeste cognoscamus, consideremus, illæ sanctimoniæ, propter quas earum cultores Christus ipse beatos prædicavit, annon omnes ab hisce cogitationibus proficiscantur. Quos ergo tandem, qui solus et vere beatus est, beatos B judicat? Pauperes spiritu, lugentes, mites, esurientes et sitientes justitiam, misericordes, mundo corde, pacificos, persecutiones et omne probrum propter justitiam, et promptum Christi studium sustinentes [84]. Hi sunt qui beatam vitam apprehenderunt. Si igitur ab his cogitationibus hunc chorum pulchre formatum, et coronas inde contextas inveniemus, omnibus plane constabit, operam et meditationem in hisce rationibus collocatam, viam securam, et transitum et gradum, et quo quis nomine appellet, ad beatam vitam esse.

Paupertas in spiritu, et « non sapere, ut Paulus ait, plus quam oportet; sed sapere ad sobrietatem: [85], » C quorumnam sit, nisi Jesu paupertatem scientium, qui et natura, et convictu cum servis communicavit, cum esset Dominus, et factus est caro, cum esset Deus; et dives elegit egestatem, pertulitque ignominiam rex gloriæ; et circumductus est vinctus, qui genus nostrum vinculis solvit; accusationem violatorum legis in se suscepit, qui legem impleturus venerat; et, judices passus est, insanienti populo ac cædis avido gratificantes, « cui omne judicium dedit Pater [86]. » Hæc quem fastum non deprimant? Ad hæc, superbia a bonis operibus (quando visa fuerint excellere) excitata, actiones Christi meditatus, sciet, non solum nihil se magnum cum virtute præstitisse; sed neque ad D servitutis suæ jugum a cervicibus dejiciendum quidquam præstare potuisse, qui nec adeptam libertatem conservare sartam tectam potuerit. Ille enim sanguine suo nos emit, et ita magno acquisitam libertatem nobis donavit. Quis porro liberatorum in his quæ accepit permansit, spiritualesque divitias usque ad finem a prædonibus tutas retinuit, ac non bene magnam sanctimoniam suam reputavit, levia adversus gratiam peccare? In quo igitur nobis male consciis licebit gloriari, quibus propria virtus ipsa propter seipsam ad nihil est utilis? In qua si quid inest boni, Deus id absque labore nostro indidit. Ac neque ipsas extrinsecus sal-

[84] Matth. v, 3-11. [85] Rom. xii, 3. [86] Joan. v, 22.

tem divitias nobis donatas, inanimati thesauri instar tuto servare contigit, adeo nequam sumus. Post novam enim creaturam, et sepulturam in aqua, et mensam ignis plenam usque eo ad virtutem imbecilles reperiuntur etiam sapientissimi homines ut illis sacra mensa crebro sit opus, et sanguine purgatorio, et superna manu, ne in extremam improbitatem præcipitent. Et horum testes sunt non obscuri, qui pro honesto et virtute quemvis laborem aggressi, postmodum omnia nefanda committere sunt ausi. Qui montibus se manu laverant, et omnem tumultum, vitamque communem ceu pestes fugerant, ut Deo soli vacarent, omnia sanctitatis officia (quantum in homine situm est) cum laude expleverant, ut et omnium maxima apud Deum possent, quia paulum de spe erga ipsum remiserant, nec amplius omnia illi sincere committebant, in primis nefanda perpetrarunt, et improbitati nihil reliqui fecerunt. In quo igitur efferemur? In recte factis? atqui nihil eximium fecimus. In magnis nostris? Atqui nostra non sunt. An quia servavimus quæ accepimus? Imo prodidimus. Sed signaculum Christi ferimus. At hoc ipsum indicium est quod non ferimus; superbis enim nihil cum illo negotii, qui « mitis est, et humilis corde [87]. » Et contingit propter hujusmodi cogitationes superbiam ipsam in se corruere, et utrinque morbum evanescere. Sive enim sapimus, quæ oportet, non magnum sapimus: sive magnum sapimus, hoc ipso Christum procul abesse a nobis sentientes, et nos nullius pretii esse, intelligentes, super nobis ipsis, ut abjectis, nihil egregium sapiemus.

Quin etiam sequitur ut lugeant et fleant, qui Christi acta meditantur. Si quis secum reputet videlicet, quæ pro salute nostra, novo et inaudito modo gessit, et quanta sit ignavia nostra, quique nos tenet somnus! Sive enim pretiosissimorum jactura nos contristat, et memoria eorum quæ amisimus lacrymas elicit, hic discimus quantas divitias cum in manibus haberemus, et liceret retinere, nos projecerimus: sive conscientia multæ iniquitatis erga tam studiosum benefactorem animam mordet, et macerat, hinc maxime manifestum evadere queat, quam præclara ille erga nos mansuetudine, et humanitate usus sit, quam vicissim nos adversus illum socordes exstiterimus. Primum enim e cœlo descendit ut quæreret, et ut cognata nos voce alloqui, et oculis aspicere valeret, fecit: ut sive genere affinem diligimus, sive optimum, utrumque ipse sit, et duobus istis, quæ ubique amorem conciliant, in ipso coeuntibus, plurimum ad amorem nostrum alliciendum possit. Deinde amicitiam acturus, illud quoque adjecit. Quoniam enim unusquisque seipsum diligit, simul naturæ consortem diligit. Sed quanto quis sibi, quam cuivis homini est propinquior, tanto se quam illum amplius diligit. Ut ergo et hac ratione meliorem locum obtineret,

ἀσφαλῶς ἐξεγένετο διασῶσαι, οὕτω φαύλως; ἔχομεν. Μετὰ γὰρ τὴν καινὴν κτίσιν καὶ τὴν ἐν ὕδατι χυνείαν καὶ τὴν πυρὸς γέμουσαν τράπεζαν οὕτω πρὸς ἀρετὴν ἀσθενῶς ἔχουσιν οἵ γε φιλοσοφώτατοι τῶν ἀνθρώπων, ὥστε συνεχοῦς χρεία τῆς ἱερᾶς τραπέζης καὶ τῶν καθαρσίων αἱμάτων καὶ τῆς ἄνωθεν χειρὸς, εἰ μὴ μέλλοιεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἐξενεχθήσεσθαι πονηρίαν. Καὶ τούτων μάρτυρες σαφεῖς οἱ πρὸς πάντα μὲν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς ἀπεδυσάμενοι πόνον, πάντων δὲ κακῶν ἔπειτα γενόμενοι τολμητὰί, οἳ τὰ ὄρη κατειληφότες καὶ πάντα θόρυβον καὶ τὴν κοινὴν ζωὴν ὥσπερ λοιμὸν διαφυγόντες, ἵνα θεῷ μόνῳ προσέχειν, καὶ πάντα τὰ κάλλιστα, ὡς ἐξῆν ἀνθρώποις κατορθωκότες ὡς καὶ τὰ πάντων μέγιστα παρὰ τῷ Θεῷ δυνηθῆναι, ὅτι τῆς πρὸς αὐτὸν ἐλπίδος μικρὸν ὑφῆκαν καὶ τοῦ πάντα ἐκείνῳ πιστεύειν, εὐθὺς τὰ αἴσχιστα πάντων ἐτόλμησαν καὶ μοχθηρίας ἐνέλιπον οὐδέν. Ἀντὶ τίνος τοίνυν ὑπάρξει μέγα φρονεῖν; ὑπὲρ τῶν κατορθωμένων; ἀλλ' οὐδὲν μέγα· ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἐν ἡμῖν μεγάλων; ἀλλ' οὐχ ἡμέτερα· ἀλλ' ὅτι σεσώκαμεν ἅπερ ἐλάβομεν; ἀλλὰ προδεδώκαμεν· ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν σφραγῖδα φέρομεν· ἀλλὰ τοῦτ' αὐτὸ τεκμήριον, ὡς οὐ φέρομεν· τοῖς γὰρ ὑπερηφάνοις οὐδὲν κοινὸν πρὸς ἐκεῖνον, « ὃς πρᾶός ἐστι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ » καὶ συμβαίνει παρὰ τοὺς λογισμοὺς τούτους, τὴν ὑπερηφανίαν αὐτὴν ἑαυτῇ περιπίπτειν καὶ φρονεῖν ἑκατέρωθεν εἶναι τὸ πάθος. Εἴτε γὰρ ἃ δεῖ φρονοῦμεν, εἴτε μέγα φρονοῦμεν, τούτῳ δὴ τῷ μέγα φρονεῖν ἡμῶν αὐτῶν ἠσθημένοι Χριστοῦ πόρρω φέροντες καὶ ὄντες μηδὲν ὑγιὲς, ὡς ἐπὶ φαύλοις ἡμῖν αὐτοῖς οὐ μέγα φρονήσομεν.

Καὶ μὴν καὶ πενθεῖν ἀκόλουθον καὶ δακρύειν τοὺς τὰ Χριστοῦ μελετῶσιν εἴ τις λογίζοιτο, τίνα μὲν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐκαινοτομήθη, τίς δὲ ἡ ῥᾳθυμία καὶ ὁ κατέχων ἡμᾶς ὕπνος! Εἴτε γὰρ ἡ ζημία τῶν τιμιωτάτων ἡμᾶς λυπεῖ, καὶ ὧν ἀπωλέσαμεν ἀγαθῶν ἡ μνήμη παρασκευάζει δακρύειν, ἐνταυθα τὸν πλοῦτον μανθάνομεν, ὅσος, ὃν ἐν χερσὶν ἔχοντες κατέχειν ἐξὸν, ἔπειτα ῥίπτομεν, εἴτε τὸ συνειδέναι πολλὴν ἡμῖν αὐτοῖς ἀγνωμοσύνην περὶ οὕτω φιλότιμον εὐεργέτην δάκνει καὶ τήκει τὴν ψυχὴν ἐντεῦθεν ἂν μάλιστα γένοιτο δῆλον, ὅσῳ μὲν πρὸς ἡμᾶς ἐκεῖνος ἡμερότητι κέχρηται καὶ φιλανθρωπίᾳ, ὅσην δὲ πρὸς αὐτὸν ἡμεῖς ἐπιδεικνύμεθα ῥᾳθυμίαν. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐξ οὐρανοῦ κατῆλθε ζητῶν, καὶ ὅπως συγγενῆ πρὸς ἡμᾶς ἀφῇ φωνὴν καὶ ὄψιν ἔβλεπε, πεποίηκεν, ὡς ἂν, εἴτε τὸν ὁμόφυλον στέργομεν εἴτε τὸν ἄριστον, ἀμφότερον αὐτὸς; ᾖ καὶ δυοῖν τούτοιν, ἃ πανταχοῦ ποιεῖ φιλεῖν, ἐπ' αὐτοῦ συνελθόντων τὰ μέγιστα πρὸς ἔρωτα δυνηθῇ· ἔπειτα τὴν φιλίαν αὔξων κἀκεῖνο προσέθηκεν. Ἐπεὶ γὰρ φιλεῖ μὲν ἑαυτὸν ἕκαστος, φιλεῖ δὲ τὸν ὁμόφυλον, ἀλλ' ὅσον ἑαυτῷ τις προσήκει μᾶλλον ἢ τοῖς ὁμοφύλοις, ἑαυτὸν στέργει μᾶλλον ἢ τὸν ὁμόφυλον, ὡς ἂν καὶ ταύτῃ τὸν βελτίω τοῦ φιλεῖσθαι κατάσχῃ τόπον, τὸ τῶν ἐφετῶν ἔσχατον, καὶ μὴ καθάπερ τοῖς ὁμοφύλοις χαίρομεν,

[87] Matth. xi, 19.

ἀλλ' ὥσπερ ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν φιλούμεθα, τοῦτον τὸν τρόπον αὐτὸς ὑπὸ πάντων ἔχῃ φιλεῖσθαι, οὐκ ἠγάπησεν ἡμῖν ὁμόφυλος ὢν τῷ φύσεως μεταλαβεῖν τῆς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ταὐτοῦ σώματος καὶ αἵματος καὶ πνεύματος ἡμῖν κοινωνήσας. Ἵνα δ περὶ τῶν φίλων ἡ παροιμία φησὶν ὑπερβολῇ χρωμένη, τοῦτο πρὸς ἀλήθειαν αὐτὸς ἑκάστῳ γένηται τῶν προσκειμένων, ἄλλος αὐτός.

Εἰ δ' ἐκεῖνος μὲν οὕτως ἡμᾶς ἐζήτησε καὶ φιλίας οὐδένα παρῆκε τόπον ἀργὸν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν εὐεργέτην ἔδειξε καὶ τὸν ἀδελφὸν καὶ ἡμῖν ὑπῆρξεν ἀντὶ ἡμῶν αὐτῶν, καὶ ταῦτα οὐ θελήσας οὐδὲ νεύματι μόνον, ᾗ τὸν οὐρανὸν ἐποίησε τοῦτον, ἀλλ' ἱδρῶσι καὶ πόνοις, οὐδαμόθεν αὐτῷ προσῆκον, καὶ ἀγωνίᾳ καὶ ἀτιμίᾳ καὶ πληγαῖς καὶ τὸ τελευταῖον θανάτῳ, ἡμεῖς δ' οὐ μόνον οὐδ' ἡστινοσοῦν μεμνήμεθα χάριτος πρὸς τὸν οὕτω παντοδαπῶς ἡμῖν ἀγαθὸν, οὐδὲ ζητοῦμεν οἷς ἀμεψόμεθα, ἀλλ' οὕτω σκαιῶς ἔχομεν, ὥστε οἷς ἀπεχθάνεται προσκείμεθα, καὶ ὧν ἀπάγει, τούτων ἐχόμεθα, καὶ πρὸς ἃ προτρέπεται, ταῦτα φεύγομεν, καὶ οὕτως ἄτοπον ἐπιδεικνύμεθα πονηρίαν· τίνων οὐ θρήνων ἄξιοι καὶ δακρύων, οἳ τἄλλα μὲν λόγου τινὸς ἐνομίσαμεν, τὸν Σωτῆρα δὲ καὶ τἀκείνου περιορῶμεν, ὥσπερ ἄλλοις προσῆκον ζητεῖν, ἢ μὴ περὶ ἡμᾶς τῆς ὀφάτου γενομένης ἐκείνου προνοίας καὶ τοῖς μὲν ἐπιτηδείοις ἃ δεῖ χρῆσθαι πρὸς ἡμῶν ἡγούμεθα, καὶ μὴν καὶ λόγοις καὶ ἔργοις καὶ τέχναις ἅπασι καὶ πᾶσι τοῖς παρὰ τὸν βίον, κἂν γεωργῆσαι κἂν στρατηγῆσαι δέῃ, κἂν ὁτιοῦν εἰς τὸ κοινὸν πολιτεῦσαι, κἂν αὐτόν τινα πράττειν ἐφ' ἑαυτοῦ, τὸ εἰκὸς ζητοῦμεν ἑκάστοτε, καὶ τοῦ χρόνου τὸν καιρὸν ἐπαινοῦμεν, καὶ ὅλως τὸ γιγνόμενον καὶ τὸ εἰκὸς καὶ τὸ δίκαιον καὶ τοῦτο δὴ τοὔνομα πανταχοῦ πολὺ παρ' ἡμῶν, μόνων δὲ περὶ τῶν ὡς ἀληθῶς ἡμετέρων, ὅπως ᾗ προσῆκε φυλάξομεν, καὶ δι' ὧν ἂν ἡμῖν αὐτοῖς τὸ δίκαιον ἀποδοῖμεν, ἥκιστα δὴ πάντων σκοποῦμεν, ὥσπερ τῶν ἄλλων ἁπάντων χείρους ἡμᾶς αὐτοὺς ἡγούμενοι; Εἰ μή τι ἄλλο, πρὸς γοῦν τὴν καινοτομίαν ἐπιστραφέντες, ᾗ πάντα ἔσεισε καὶ μετήγαγεν, ἐν ᾗ τὰ μὲν ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν οἱ πυθμένες τῆς γῆς εἶδον, γῆ δὲ αὐτὸν ὑπερέβη τὸν οὐρανὸν, καὶ δεσμώτης μὲν ὁ κοινὸς τοῦ κόσμου τύραννος, οἱ δεδεμένοι δὲ τοῦ τυράννου πατοῦσι τὴν κεφαλήν, καὶ σῶμα θεὸς ἐωρᾶτο φέρων καὶ τοῦτο πληγαῖς εἶκον, καὶ αἷμα καὶ τοῦτο χέων ἐπὶ σταυροῦ, καὶ αὖ νεκρὸς ἀνθρώπου σείων τὴν γῆν καὶ νεκροῖς ζωὴν ἐπανάγων, ὧν ἔργον οὐδὲν ἢ τὸν Δεσπότην ἐπιγνῶναι καὶ τῆς γῆς ἀναστῆναι καὶ πρὸς οὐρανὸν βλέψαι τὸν ἄνθρωπον, οἳ δὴ τούτων συνενεχθέντων ἔτι καθεύδοντες καὶ καθάπερ ἀνδριάντες πρὸς βροντὰς πάθοντες οὐδὲν, τίνων οὐκ ἀθλιώτεροι;

Πῶς δὲ οὐ δίκαιοι τὸν ἅπαντα τοῦ βίου χρόνον πένθους ἡγεῖσθαι καιρόν; Τίνα γὰρ ἃ δακρύομεν; νόσος; ἡμῖν δὲ οὐ νοσεῖ τῶν ἐν ἡμῖν τὸ βέλτιστον; ἀλλὰ πενία; καὶ μὴν πολὺ χεῖρον ταύτῃ τῶν πενήτων πράττομεν, ὅσον ἀναγκαιότερος ἐνταῦθα καὶ πολὺ βελτίων ὁ πλοῦτος, καὶ πενίαν μὲν ἐπὶ τοῦ

quam est diligi (quod tamen est summe optabile), et ne quasi homophylo gauderemus : sed sicut a nobis ipsis diligimur, ita ipse ab omnibus diligi posset, non satis habuit homophylus noster esse eamdemque naturam assumpsisse, sed et corpus idem, et sanguinem, et spiritum suum nobis communicat : et quod de amicis hyperbolica parœmia dicitur, hoc vere ipse unicuique sibi adhærentium, fit, alter ego.

Jam vero si ille quidem tantopere nos quæsivit, nullumque amicitiæ munus reliquit, sed et benefactorem, et fratrem se ostendit, nobisque pro nobis ipsis fuit, et hoc non voluntate, nec nutu solo quo cœlum hoc fecit, sed sudoribus et laboribus, quod neutiquam illi conveniebat, et angore, et contemptu, et plagis, et ad extremum morte, nos autem non solum gratiæ erga tam multis modis propitium nobis ac benevolum obliti sumus, sed ita insuper stolidi sumus, ut iis inhæreamus, quæ ille odit, et a quibus nos avocat, illa complectamur ; et ad quæ hortatur, hoc fugiamus, adeoque nefarie nos gerimus, quæ non lamenta, quas non lacrymas meremur? Qui alia quidem aliquo numero et loco ducimus, Salvatorem autem, et beneficia ejus despicimus, quasi ea ad alios pertineant, et non pro nobis ineffabilis illa providentia suscepta sit. Et familiaribus quidem, nostrique studiosis ut ad usum necessaria ne desint, ad officium spectare arbitramur. Quin etiam verbis, operibus et artibus omnibus in vita requisitis, seu arandum, seu militandum sit, seu aliquid per nos ipsos agendum, ubique æquitati consulimus, et oblatam occasionem libenter arripimus, et omnino consuetum, æquum, justum, et hujusmodi nomina ubique et multum in ore nostro versantur : solum autem de iis quæ vere nostra sunt, quo pacto ea ut decet custodiamus, et per quæ nobismetipsis quod justum est reddamus, sollicitudine nulla tangimur, quodammodo cæteris omnibus indigniores nos ducentes. Si non aliud, saltem ad rerum novitatem converteremur, quæ omnia concussit, et traduxit, in qua quæ super cœlos erant, ima terræ viderunt ; terra autem supra ipsum cœlum ascendit. Et vinctus quidem est communis mundi tyrannus : qui vincti erant, ejus caput conculcant. Et Deus gestare corpus visus est, idque plagis et vulneribus cedens, et sanguinem, quem in cruce profudit. Præterea, corpus mortuum hominis, terræ solum concussit, et mortuos excitavit. Quorum munus aliud nullum erat, nisi Dominum agnoscere, et e terra resurgere, et cœlum respicere : qui postquam hæc facta sunt, adhuc dormiunt et tanquam statuæ a tonitribus nihil afficiuntur, quo non miseriores?

Quomodo autem non justum est, universum vitæ spatium luctus tempus existimare? Quæ enim flemus, obsecro? Morbum? An vero in nobis non ægrotat, quod est præstantissimum? Paupertatem? Atqui pejus ista, quam pauperes ipsi conflictamur, quanto hic magis necessariæ, et multo meliores sunt

divitiæ. Et paupertas quidem necessario cum præsenti vita desinit ; hanc autem calamitatem mors tollere non potest ; quin potius, ut nobis longe ignominiosior sit in futuro, necesse est. Sed insania est miserabilis. Quid ? annon malus dæmon animum nostrum furenter exagitat, in quem tantam amentiæ vim effundit ? Si enim super enses ambulare, sese præcipitem dare, amicos præterire, et malevolentissimis supplicem fieri, si hæc, inquam, insanientium sunt, nonne amantem fugimus? nonne hostem asciscimus ? nonne ad gehennam currimus, dum omnia, quæ eo impellunt, designamus ? Quare omnium scelerum conscientia impeditos et oppressos, flere et lugere nos consentaneum est. Atque utinam horum conscientia nobis contingat, et quæ sunt, esse arbitrari : et non etiam in hoc infelicissimus, ubi malorum versemur ignorantes si bonam animæ habitudinem, et divitias, et sanitatem nesciamus, quæ nobis a Christo præparata, citra laborem, nihil nisi voluntatem afferentibus consequi licet. Valde enim triste sit, cum felicitate perfrui liceat, eligere miseriam, et cum possimus in luce vivere, non recusare in tenebris se.lere. Hæc vero non solum inertibus lacrymas possunt elicere, sed probissimis etiam, et his maxime, quanto et majus sentiunt detrimentum. Etenim et his et gravioribus semet condemnant, et extremis se suppliciis multandos censent, cum cogitant, Deum nudum, cruce interemptum, cui omnia serviunt, et eum a nobis compensationem vicissim exigere; quia cum esset Deus, naturam hominis suscepit, ut nos ex hominibus dii fieremus : et cum terra quidem cœlum, cum servitute regnum, cum ignominia, in qua eramus, veram gloriam permutasse, pro quibus cœlorum conditor terram induit, et natura Dominus, in forma servi apparuit, et gloriæ rex « sustinuit crucem, confusione contempta [58]. »

Cum multa sint, per quæ germanam philosophiam Salvator in mundum invexit, mansuetudinis, et moderationis in ira, lenitatisque adversus lædentes plurima omnium et maxima exempla dicendo, faciendo, patiendo, proposuit. Nam ne longe abeamus, pro iis a quibus erat læsus, carnem et sanguinem induere sustinuit, et eos solutum venit, quos atrocissimorum scelerum accusare poterat, et a quibus injuriose tractatus fuerat. Postea miraculis, quibus homines naturæ integritati restituebat, quanquam invidis oblatrantibus, non desiit benefacere : sed cum, quod dæmonas ejiciebat e corporibus, Beelzebub, et princeps dæmoniorum et maledicentissima omnium audiret, ejicere perseverabat, et unum de discipulis a se alienatum tantum abfuit, ut choro expelleret, ut etiam non secus cum eo versaretur, quam versari amicum cum amico par est. Captus quoque cum homicida communicavit, et secretissima proditori, corpus et sanguinem ipsum præbuit : et tandem se complectendum, osculan-

παρόντος ἀνάγκη πεπαῦσθαι, τοῦτ' δὲ τὸ δεινὸν οὐ δύναται λύειν ἡ τελευτή, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ πολλῷ μείζω ποιεῖν ἡμῖν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος τὴν αἰσχύνην · ἀλλὰ μανία ἐλεεινόν. Τί οὖν ; οὐ πονηρὸς ἡμῶν ἐλαύνει δαίμων τὴν γνώμην, ἧς τοσαύτην κατέχεεν ἄνοιαν ; Εἰ γὰρ ἐπὶ ξίφει χωρεῖν καὶ κατὰ κρημνῶν ἕεσθαι καὶ τοὺς φίλους ἀγνοεῖν καὶ τοῖς δυσμενεστάτοις προσπίπτειν, ταῦτα μαινομένων, οὐ τὸν φιλοῦντα φεύγομεν, οὐ τὸν ἐχθρὸν οἷς ποιοῦμεν ζητοῦμεν ; οὐκ ἐπὶ τὴν γέενναν σπεύδομεν πάντα ποιοῦντες, ἃ πρὸς ἐκείνην ὠθεῖ ; Οὕτω μὲν τοίνυν ἡμῖν αὐτοῖς τὰ πάνδεινα συνειδόσι δακρύειν ἀκόλουθον καὶ πενθεῖν · ταῦτα δὲ γένοιτ' ἂν ἡμῖν αὐτοῖς συνεγνωκόσι καὶ τὰ ὄντα δοξάζειν καὶ μὴ καὶ τοῦτο δυστυχεῖν, ἧ κακῶν ἐσμὲν ἀγνοοῦσιν, ἐὰν τὴν εὐεξίαν καὶ τὸν πλοῦτον εἰδῶμεν καὶ τὸ σωφρονεῖν, ὧν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ μηδὲν πονήσασι κατεσκευασμένων τυγχάνειν ἔξεστιν εἰσάγοντας οὐδὲν πλέον ἢ βουλομένους. Τοῦτο γὰρ ἂν δάκοι μᾶλλον καρδίαν, ἐξὸν εὐδαιμονεῖν, αἱρεῖσθαι δυστυχεῖν, καὶ ζῆν ἐν φωτὶ δυναμένους ἐν σκότει καθημένους ἀνέχεσθαι. Ταῦτα δὲ οὐ τοῖς ῥᾳθύμως ἔχουσι μόνον ἐμβάλλει δάκρυον, ἀλλὰ καὶ τοῖς σπουδαιοτάτοις καὶ μάλιστα τούτοις, ὅσῳ καὶ μείζονος αἰσθάνονται τῆς ζημίας. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα καὶ τὰ τούτων ἔτι χείρω καταψηφίζονται σφῶν αὐτῶν (καὶ τιμῶσιν αὐτοῖς τῶν ἐσχάτων), ἐπειδὰν ἐνθυμηθῶσι Θεὸν ἐπὶ σταυροῦ γυμνὸν σφαττόμενον, ᾧ πάντα δουλεύει, καὶ τὴν ἀντίστροφον παρ' ἡμῶν εἰσπραττόμενον ἀμοιβήν, ἀνθ' ὧν ἄνθρώπου Θεὸς ὢν αὐτὸς ἐδέξατο φύσιν, γενέσθαι Θεοὺς ἡμᾶς ἐξ ἀνθρώπων, καὶ τῆς μὲν γῆς τὸν οὐρανόν, τῆς δὲ δουλείας τὴν βασιλείαν, τῆς δὲ συνούσης ἀδοξίας τὴν ἀληθινὴν ἀλλάξασθαι δόξαν, ὑπὲρ ὧν ὁ τῶν οὐρανῶν τεχνίτης ἐνεδύσατο γῆν, καὶ ὁ μὲν φύσει Δεσπότης ἐν δούλου μορφῇ, ὁ δὲ τῇ δόξῃ βασιλεὺς « ὑπέμεινε σταυρὸν, αἰσχύνης καταφρονήσας. »

Πραότητος δὲ καὶ τοῦ θυμοῦ κρατεῖν καὶ μὴ πρὸς τοὺς λελυπηκότας χαλεπῶς ἔχειν, πολλῶν ὄντων, δι' ὧν τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν ὁ Σωτὴρ εἰσήνεγκεν εἰς τὸν κόσμον, τὰ πλεῖστα πάντων καὶ μέγιστα προστέθεικε παραδείγματα καὶ οἷς ἐποίησε καὶ ὧν ἠνέσχετο πάσχων. Αὐτίκα γὰρ ὑπὲρ τῶν λελυπημένων αἵματος ἠνέσχετο καὶ σαρκὸς, καὶ τούτους ἦλθε λῦσαι ζητῶν, οἷς τὰ δεινότατα πάντων εἶχεν ἐγκαλεῖν, καὶ παρ' ὧν ἔπειτα ταῖς εὐεργεσίαις, αἷς τὴν φύσιν ἐπηνώρθου, τῶν βασκάνων ἐπιθαμένων οὐκ ἀνῆκεν εὐεργετῶν · ἀλλ' ὅτι τοὺς δαίμονας ἐξέβαλλε τῶν ἀνθρώπων Βεελζεβοὺλ καὶ δαιμόνων ἄρχων, καὶ τὰ δεινότατα πάντων ἀκούων οὐδὲν ἧττον ἤλαυνε, καὶ τῶν μαθητῶν ἕνα πρὸς αὐτὸν διαφθαρέντα τοσοῦτον ἀπέσχεν ἐκβαλεῖν τοῦ χοροῦ, ὥστε καὶ συνῆν, ἃ συνεῖναι φίλοις εἰκὸς, καὶ ἅλων ἐκοινώνει τῷ φονευτῇ, καὶ τῶν ἀπορρήτων τῷ προδότῃ, καὶ τῶν αἱμάτων αὐτῶν, καὶ τελευταῖον παρέσχε περιβαλεῖν καὶ φιλῆσαι, καὶ τὰ μὲν πάντων καινότατα ἐτολμᾶτο. Ὑπὲρ ὧν εὖ πεποίηκεν, ἀπέ-

[58] Hebr. XII, 2.

θνησκεν· αὐτοὶ τὸ ξίφος ὤθησαν οἱ παθόντες εὖ, ὁ φίλος τοῦ φόνου τοῖς φονευταῖς ἡγήσατο· τὸ φίλημα ἦν τοῦ φόνου σύνθημα, καὶ ὁ ταῦτα πάσχων οὕτως ἡμέρως εἶχε καὶ φιλανθρώπως, ὥστε ὑπό του τῶν μαθητῶν πληγέντος τῶν κυνῶν ἐκείνων ἑνὸς αὐτὸν τὴν πληγὴν μὴ παραδραμεῖν, ἀλλ' εὐθὺς ἰάσασθαι τοῦ μέλους ἀφέμενον· καὶ οὕτω σημεῖον ἐξενεγκὼν τῆς τε ὑπερφυοῦς ἰσχύος καὶ ἡμερότητος τῆς ἐσχάτης οὔτε ταύτην φοβηθέντας οὔτ' ἐκείνην αἰδεσθέντας οὐκ ἀπώλεσεν οὐδὲ πῦρ ὗσε τοῖς μιαροῖς οὐδὲ κεραυνοῖς ἔβαλε, δικαίους ὄντας καὶ τούτων καὶ εἴ τι χεῖρον.

'Αλλ' ὁ μὲν τῶν ἀγγέλων χορὸς ἀξιῶς οὐδὲ προσβλέπειν εἶχεν αὐτῷ, τοῖς δὲ ἕλκουσιν ἠκολούθει καὶ παρεῖχε συνδῆσαι χεῖρας, αἷς ὑπεχώρει δεσμὰ νόσου καὶ δαιμόνων ἐλύετο τυραννίς, καὶ παίσαντα κατὰ κόρρης αὐτὸν τὸν κάκιστ' ἀπολλύμενον δοῦλον, ἐξὸν, οὐ διέφθειρεν, ἀλλ' ἡπίως μάλα καὶ φιλανθρώπως λόγων ἠξίου καὶ διωρθοῦτο τὴν γνώμην τό γ' ἐπ' αὐτῷ. Εἶτα θανάτου τιμησάντων αὐτῷ τῶν μιαρῶν δικαστῶν σιωπῇ φέρει τὴν ψῆφον, καὶ δεξάμενος τὸ τίμημα καὶ προσηλωθεὶς ἤδη τῷ ξύλῳ τὸ πρὸς τοὺς φονευτὰς οὕτως οὐ διέλυσε φίλτρον, ὥστε τοῦ γεγεννηκότος ἐδεῖτο τοῦ πρὸς τὸν Μονογενῆ τολμήματος μηδεμίαν παρ' αὐτῶν εἰσπράξασθαι δίκην, καὶ οὐ παρῃτεῖτο περὶ αὐτῶν μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ἀπελογεῖτο, καὶ ἦν ἡ φωνὴ τῆς ἀπολογίας σφόδρα περικαιομένου καὶ ἐλεοῦντος. « Ἄφες γὰρ αὐτοῖς, φησὶ, Πάτερ· οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι· » καὶ καθάπερ πατὴρ φιλόστοργος ἀφραίνοντας διὰ τὴν ἡλικίαν παῖδας οἰκτείρων, ἥμερον αὐτοῖς εἰργάζετο τὸν σωφρονιστήν· καὶ τότε μὲν μετὰ τούτων ἀπέθνησκε τῶν φωνῶν. Ἐπεὶ δὲ ἀνεβίω καὶ τῆς ἑορτῆς ἔδει κοινωνοὺς λαβεῖν τῶν ἐπιτηδείων, οἷς ἐνέμεινεν ἡ γνώμη, μὴ μνησικακήσας ὑπὲρ ὧν ἔλιπον αὐτὸν φυγόντες, ἐν μεσημβρίᾳ κινδύνων, τοὺς μαθητὰς συνεκάλει καὶ μηνύσας, οἵ ὅτι γενομένους αὐτῷ συνελθεῖν, ἐπεὶ συνῆλθε φανείς, οὐ προφέρει τὴν φυγὴν, οὐδὲ φαίνεταί που πρὸς αὐτοὺς τοιούτου δή τινος μεμνημένος, καὶ ὡς ἰσχυρίσαντο μὲν αὐτῷ θανάτου πάντες κοινωνήσειν καὶ τῶν ἐσχάτων, οἱ δ' οὐδὲ τὴν θέαν ἤνεγκαν, καὶ ταῦτα οὐδὲ παρόντων, ἀλλ' ἔτι μελλόντων τῶν δεινῶν, ἀλλ' εἰρήνης καὶ Πνεύματος ἁγίου καὶ τῶν τοιούτων αὐτοῖς μεταδοὺς τὴν τῆς οἰκουμένης ἔπειτα πάσης ἐπιτρέπει κηδεμονίαν, καταστήσας αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.

Καὶ ταῦτα μὲν εἴργαστο κοινῇ τὸν χορὸν, τὸν δὲ κορυφαῖον αὐτὸν πολλάκις ἤδη τὸ πρὸς αὐτὸν προδεδοκότα φίλτρον καὶ τὴν στοργὴν ἠρνημένον ὁποία; Οὐ γὰρ μόνον τὴν ἄρνησιν οὐκ εἰς μέσον ἤγαγεν οὐδ' ἀνέμνησε τῶν συνθηκῶν, ἐν αἷς ἀπώμοτον ἦν αὐτῷ, τὸ μὴ μετασχεῖν τοῦ θανάτου τῷ διδασκάλῳ, ὧν αὐτίκα παραβάτης ἦν οὐδὲ μικρὸν διαλιπὼν χρόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀγγελοῦντας τὴν ἀνάστασιν πέμψας χωρὶς

dumque ab eodem dedit. Miris modis mira, et nova audebantur. Quibus benefecerat, pro illis mortuus est, et ipsi gladio eum confoderunt, qui beneficia acceperant. Cædis cupidus interfectoribus prælivit. Osculum cædis tessera fuit. Et dum ista pateretur, tam mitis erat et humanus, ut cum a discipulo quodam unus de canibus illis percussus esset, non negligeret plagam, sed auriculam tangeret, ac subito sanaret. Et cum ita signum edidisset immensæ virtutis, ac supremæ mansuetudinis, neque illam timentes, nec istam reverentes non perdidit. Neque ignem in scelestos pluit, neque fulminibus eos percussit, quamvis ista, et si quid istis atrocius mererentur.

Quem angelorum chorus præ dolore intueri non poterat, trahentes sequebatur, et dabat vinciendas manus, quibus se submittebant vincula morbi, et dæmonum tyrannis solvebatur. Et qui percusserat illum in maxillam, servum perditissimum, cum posset, non est ultus, sed mansuete admodum humaniterque responso dignatus, quantum in ipso erat, perversitatem ejus correxit. Deinde cum eum morte condemnassent scelerati judices, silentio sententiam tulit : suppliciumque subiens, et jam cruci affixus, erga interemptores usque eo amorem non deposuit, ut Patrem rogaret, ne scelerati facinoris in ejus unigenitum commissi pœnam ullam exigeret. Nec modo veniam eis rogavit, sed insuper defendit, ea voce, quæ flammantem charitate, et miseratione plenum animum facile indicaret. Ait enim : « Pater dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt [19]. » Et tanquam pater filios amans unice, et ob ætatem illorum imprudentiæ misertus correctorem illis mitigavit. Ac tunc quidem cum istis vocibus exspiravit ; postquam autem resurrexit, et festi consortes accipere oporteret amicos, in quibus perdurabat bona voluntas, immemor injuriæ, qua se in mediis periculis turpi fuga deseruissent, discipulos convocavit, expressoque loco, quo profecti ipsum convenirent, ubi affuit, non fugam objecit, nec quippiam hujusmodi meminisse visus est. Et postquam ad communicandum morti ejus, et ad extrema quæque perferenda, quorum prius absentium adhuc nec speciem tulerant, eos confirmavit, pace et Spiritu sancto, et aliis hujusmodi donis impertitos toti orbi præfecit, et super omnem terram principes constituit.

Et hæc quidem toti choro communiter fecit. Coryphæo autem, qui, cujus amorem et charitatem singularem sæpius expertus fuerat, eum prodiderat, qualia præstitit ? Non modo enim negationem ejus in medium non protulit, nec pacti commonuit, quo se cum magistro in mortem iturum affirmarat (quod ille statim, nec brevi intermisso tempore violaverat), sed et nuntiis resurrectionis ad eum ante alios

[19] Luc. XXIII, 34.

missis, sic eum honoravit, et congressus amanter appellavit, et num ab eo plus, quam ab aliis diligeretur percunctatus est. Cumque Petrus respondisset, se diligere, adhuc idem interrogat: au itoque iterum, « Amo te [60], » denuo quærit an ab ipso diligatur. Atque ut mihi videtur, quæsivisset crebrius, nisi Petrus contristatus respondere recusasset, quod is qui nosset omnia, ad cognoscendum amorem sui multa verba exigeret. Quanquam ista nec amicum ignorantis, nec ignorantem se fingentis erant; quorum alterum fuisset errare, alterum decipere, neutrum sinceræ veritatis Sed volebat sic ostendere, se injuriæ propter priora pacta contempta plane oblitum, non enim denuo ea postulasset: quod fuit amorem in Petro accendere, qui jam propemodum exstinguebatur. Talia enim sciscitari et ad talia respondenda provocare, ad amicitiam plus omnibus valet, et rerum ad amorem pertinentium memoria atque sermo non solum amicitiam augere, sed et nondum exstantem generare potuit. Atque hæc quidem hujusmodi sunto.

Salvator ergo hunc in modum in operibus suis ira vacavit: quo docente, et leges ferente, quid mitius ac lenius? Sane et preces ipsas, et sacrificium non se admissurum ait, si cum ira aut sacrificemus, aut precemur, et remissionem peccatorum, commune omnibus donum, quod secum de cœlo apportavit, mutuo irascentibus nunquam daturum; tametsi omnem lapidem moveamus, et flumina sudorum lacrymarumque fundamus, etsi ipsum corpus gladio et igni objiciamus [61]. Tanti fecit ille mansuetudinem; et qui ejus vitam meditantur, eos ita mitem animum erga eos a quibus offensi sunt, gerere æquum est. Quod etiam indicans: Si meam mansuetudinem nossetis, inquit, etiam cor vestrum mansuesceret. « Discite a me, ait, quia mitis sum, et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris [62]. »

Præterea sic meditationis de Christo mansuetudo materia fiet. Non potest enim sacræ mensæ desiderio, et amore non incendi, qui in hujusmodi cogitationibus vitam consumit: quam cum cuilibet injuriarum memori contingere nefas sit, resistet iræ, et ab odio puram servabit animam. Ilic enim sanguis ad reconciliationem a principio effusus, merito iracundiæ furorique servientes aversatur. Et quanquam ad Patrem clamavit super interfectoribus, sicut Abelis sanguis a Caino effusus, non tamen apud eum sceleratos accusavit, nec, ut ille, de fratre vindictam poposcit; quin contra absolvit, et vos occisi veniam occisoribus conciliavit.

Quin etiam excellentissime justitiam excolunt, qui in his commentationibus sunt assidui: ex quibus apparet mundi Dominum adeo honorasse

A τῶν ἄλλων αὐτῷ, καὶ ταύτῃ τιμήσας ὁ δὲ καὶ συνελθὼν τὰ φιλικὰ διελέχθη καὶ πυνθάνεται τὸν ἑαυτοῦ πόθον, εἰ μείζων ἢ παρὰ τοῖς ἄλλοις τῶν ἑταίρων ἐστὶν ἐν αὐτῷ. Καὶ τοῦ Πέτρου φιλεῖν εἰπόντος, ἔτι ταὐτὸ πυνθάνεται, καὶ τό, « Φιλῶ σε, » πάλιν ἀκούσας, ἀνείρετ' αὖθις εἰ φιλοῖτο, καὶ οὐκ ἂν ἐμοὶ δοκεῖν ἐρωτῶν ἀνῆκε πολλάκις, εἰ μὴ Πέτρος ἀπεῖπεν ἀνιαθείς, εἰ πρὸς τὸ μαθεῖν ὅτι φιλοῖτο, πολλῶν δέοιτο λόγων πάντα εἰδώς. Καίτοι ταῦτα ἦν οὔτε τὸν φίλον ἀγνοοῦντος οὔτε τὸν ἀγνοοῦντα πλαττομένου, τὸ μὲν γὰρ ἦν πλανᾶσθαι, τὸ δ' ἀπατᾶν, ὧν οὐδέτερον τῆς εἰλικρινοῦς ἀληθείας· ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐκεῖνο δεικνύντος· ὡς οὐ μνησικακῶν εἴη τῶν προτέρων ὁμολογιῶν πεπατημένων, οὐ γὰρ ἂν ἐζήτει δευτέρας· τοῦτο δὲ τὸ φίλτρον ἀνάπτοντος τῷ Πέτρῳ κινδυνεῦσαν ἤδη σβεσθῆναι μικροῦ. Τὸ γὰρ τοιαύτας μὲν πεύσεις προσάγειν, πρὸς τοιαύτας δὲ παρακαλεῖν ἀποκρίσεις, πρὸς ἑταιρίαν παντὸς δύναται μᾶλλον, καὶ μνήμη τῶν φιλικῶν καὶ τὸ περὶ τούτων τι λέγειν οὐχ ὅσον μείζω πεποίηκεν οὖσαν, ἀλλὰ καὶ μὴπω φῦναι ἐδυνήθη τεκεῖν. Εἶεν.

Οὕτω μὲν οὖν ὁ Σωτὴρ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐκβάλλων φαίνεται τὴν ὀργήν· διδάσκοντι δὲ καὶ νομοθετοῦντι ἆρ' ἔστιν ὃ πρὸ τῆς πραότητός ἐστιν αὐτῷ; Καὶ γὰρ καὶ προσευχὴν αὐτὴν καὶ θυσίαν μὴ ἂν προσέσθαι φησὶν, ἣν ὀργίλως ἔχοντες ἢ θύωμεν ἢ προσεύχώμεθα, καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, τὸ κοινὸν ἅπασι δῶρον (ὃ κομίζων ἦκεν ἐξ οὐρανοῦ), τοῖς ὑπὲρ ἑαυτῶν ὀργιζομένοις οὔποτε δώσειν, κἂν ὑπὲρ τούτου πάντα ποιῶμεν, κἂν ποταμοὺς ἱδρώτων καὶ δακρύων χέωμεν, κἂν αὐτὸ ξίφει καὶ πυρὶ προδῶμεν τὸ σῶμα. Τοσούτου τινὸς ἄγων φαίνεται πραότητα, καὶ οὕτως ἀκόλουθον τοὺς τὰ ἐκείνου λογιζομένους τὴν καρδίαν πρὸς τοὺς ἀνιῶντας ἥμερον ἔχειν, ἢ καὶ δεικνὺς, "Ἂν ἐμὲ γνῶτε, φησὶν, ὅπως ἡμερόφρονος ἔχω, καὶ ὑμῖν κατασταίη ἡ καρδία. « Μάθετε γὰρ, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. »

Ἔτι δὲ καὶ τόνδε τὸν τρόπον τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ μελέτης ἡ πραότης γένοιτ' ἂν ἔργον. Τῆς μὲν γὰρ ἱερᾶς τραπέζης ἀνάγκη λαβεῖν ἔρωτα τὸν ἐν τούτοις ζῶντα τοῖς λογισμοῖς· ταύτης δὲ οὐκ ἔξὸν τυγχάνειν μνησικακοῦντα πρὸς πᾶσαν ὀργὴν, οὗτος στήσεται καὶ μίσους τηρήσει καθαρὰν τὴν ψυχήν. Τὸ γὰρ αἷμα τοῦτο πρὸς διαλλαγὰς χεθὲν ἐξ ἀρχῆς οὐκ ἀνάσχοιτ' ἂν δικαίως τῶν ὀργῇ καὶ θυμῷ δουλευόντων· εἰ γὰρ καὶ φωνὴν πρὸς τὸν Πατέρα περὶ τῶν μιαιφόνων ἀφῆκε, καθάπερ τὸ Ἄβελ αἷμα, ἀλλ' οὐκ ἐγράψατο παρ' αὐτῷ τοὺς ἠδικηκότας, οὐδὲ δίκας ἀπῄτησεν, ὥσπερ ἐκεῖνος τὸν ἀδελφὸν, καὶ γὰρ ἀπελύετο, καὶ ἡ τοῦ σφαγέντος φωνὴ συγγνώμην εἶχε τοῖς φονευταῖς.

Ἔτι δὲ καὶ δικαιοσύνης ἐργάται διαφερόντως ἁπάντων οἱ μετὰ τούτων ζῶντες τῶν λογισμῶν, ἐν οἷς ὁ τοῦ κόσμου Δεσπότης οὕτω φαίνεται τιμήσας

[60] Joan. XXI, 15 seqq. [61] Matth. V, 23, 24; XVIII, 21, 35. [62] Matth. XI, 29.

δικαιοσύνην, ὥστε μετὰ τῶν δούλων ἦν (μετὰ τῶν κατακρίτων), μετὰ τῶν σφαττομένων, μετὰ τῶν νεκρῶν, ἵνα πᾶσι τὸ δίκαιον ἀποδῷ· καὶ τῷ μὲν Πατρὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν ὑπακοὴν, ἣν πόρρωθεν προσῆκον οὐδεὶς εἰσενεγκεῖν εἶχε, τῷ τυράννῳ δὲ τὰ δεσμὰ καὶ τὸ περιορᾶσθαι καὶ τὴν αἰσχύνην, ᾧ λύει τὴν ἄδικον ἀρχὴν καὶ νόθον ἁψάμενον τῶν ἡμετέρων ἐξήλασε κρίσει κατενεγκὼν καὶ δικαιοσύνῃ.

A justitiam, ut versaretur cum servis, cum damnatis, cum occisis, cum mortuis, ut omnibus quod deberetur redderet. Ac Patri quidem gloriam et obedientiam, quæ illi pridem debetur, persolvere nemo poterat, nec tyranno vincula, contemptum et dedecus cui iniquum ademit imperium, et spurium invasorem a nobis judicio et justitia deturbatum expulit.

Ἔλεον δὲ καὶ τὸ κοινωνεῖν ὀδύνης ἀλγοῦσι καὶ τὰ δυσχερῆ τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ νομίζειν κακά, πόθεν, εἰ ἑτέρωθεν μὴ τούτων ἄν τις λάβοι τῶν λογισμῶν, οἷς ἡμᾶς αὐτοὺς ὁρῶμεν ἥκιστα δικαίους ὄντας; ἐλέου, παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἐλεουμένους, τὴν αἰχμαλωσίαν ἐκείνην, τὴν δουλείαν, τὰ δεσμὰ, τὴν B τοῦ δουλωσαμένου μανίαν· καὶ ὡς τῷ μὲν ὄρος τῶν εἰς ἡμᾶς κακῶν οὐδεὶς ἦν, ἀλλ' ἀεὶ χαλεπωτέρου καὶ χείρονος ἐπειρώμεθα τοῦ τυράννου, ἡμῖν δὲ πανταχόθεν ἀμηχανία καὶ ἐρημία τοῦ δοῦναι χεῖρά τινα δυναμένου· καὶ τῷ μὲν χρῆσθαι τῇ γνώμῃ καθ' ἡμῶν ἐξῆν καὶ ἡγόμεθα καθάπερ ἐωνημένῳ πεπραμένοι, ἡμῖν δὲ παραμυθία τῶν δεινῶν οὐδὲ φάρμακον οὐδὲν ἦν, οὐκ οἴκοθεν, οὐχ ἑτέρωθεν, οὐ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς, οὐ τῶν ὁμοφύλων, ἀλλ' ἐπίσης ἅπασιν ἐν καιρῷ γενέσθαι τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἄπορον ἦν. Καὶ τί λέγω φάρμακον, οἷς οὐδὲ μνησθῆναι τοῦ ἰατροῦ καθαρῶς ἐξῆν οὐδὲ δεηθῆναι! Οὕτω τοίνυν ἀθλίως διακειμένους οὐ πρέσβυς οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος, ᾧ πολεμοῦντες ἦμεν, εἰς ὃν ὑβρίζομεν παρανομοῦντες, αὐτὸς ἠλέησεν C οἶκτον ἀῤῥὴ καὶ λόγου μείζω καὶ παρὰ πᾶν τὸ ἐπὶ τούτοις εἰκός. Οὐ γὰρ ἐβουλήθη τῶν κακῶν ἡμῖν τὴν ἀπαλλαγὴν μόνον, οὐδ' οἰκεῖον ἐνόμισε τὸ ἄλγος, ἀλλ' ἐποιήσατο καὶ μετέστησεν ἀφ' ἡμῶν εἰς ἑαυτὸν τὰς ὀδύνας, δεξάμενος αὐτὸς ἐλέου φανῆναι πράττων ἀξίως, ἵν' ἡμᾶς ἐργάσηται μακαρίους. Καὶ γὰρ, « ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, » Παῦλος εἶπε, τῶν ἐλεουμένων πολλοῖς ἔδοξεν εἶναι, καὶ ἠλεήθη τὸν ἄδικον θάνατον ἀποθνήσκων. Καὶ, « Ἐκόπτοντο γὰρ, φησὶ, καὶ ἐθρήνουν » ἐπ' αὐτῷ τὴν ἐπὶ θάνατον ἀγομένῳ· καὶ οὐ τοῖς ἐπ' ἐκείνου μόνον καὶ θεωμένοις τὸ πάθος, ἀλλ' ἤδη καὶ Ἡσαΐας πόῤῥωθεν ἰδὼν, ἀδακρυτὶ τὴν θέαν οὐκ ἤνεγκεν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ νεκρῷ μονῳδῶν ἐλέου γέμουσαν ἀφῆκε φωνήν· « Εἴδομεν αὐτὸν, φησὶ, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος D οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλεῖπον τὸ εἶδος αὐτοῦ παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » Τί τῆς συμπαθείας ταύτης γένοιτ' ἂν ἴσον, εἰ μὴ λογισμοῖς καὶ θελήσει κοινωνεῖ τοῦ πάθους τοῖς δυστυχέσιν, ἀλλ' αὐτοῖς πράγμασι, καὶ οὐδ' ἀνέχεται μεσίτης εἶναι τῶν δυσχερῶν, ἀλλ' εἰς ἑαυτὸν τὸ πᾶν ἀναιρεῖται καὶ τὸν ἡμέτερον θάνατον ἀποθνήσκει; Τούτων τῶν λόγων εἰς τὸν τῶν ὁμοφύλων οἶκτον τί ἂν ἐπισπάσαιτο μᾶλλον; Εἰ γὰρ τὸ φθάσαντας παθεῖν τῶν δυσχερῶν ὀτιοῦν ἥδεως ἐργάζεται τοῖς ἄρτι τὰ ἴσα κακοπαθοῦσιν οἰκειουμένους τὰς συμφορὰς, τί τῶν δεινῶν οὐ πεπόνθαμεν, οὐκ ἀπόπτωσιν πα-

Misericordiam autem et dolentium dolere vicem et aliena mala sua ducere, undenam potius, quam ex hujusmodi cogitationibus quispiam adipiscatur, in quibus cernimus nos ipsos minime misericordia dignos, præter omnem exspectationem misericordiam consecutos, et captivitatem, et servitutem illam, vincula illa, et furorem ejus, qui nos captivos duxit? Et ille quidem affligendi nos finem nullum faciebat, quem immitiorem, et immaniorem, semper experiebamur. Nos autem undique consilio egebamus, quique manum nobis dare posset, nullus reperiebatur. Ac illi quidem quæ volebat in nos licebat, velut empta mancipia raptabamur, nobis autem malorum nullum solatium, nec remedium vel a nobismetipsis, vel aliunde suppeditabat, non ab iis qui supra nos, non a naturæ sociis, sed æqualiter omnibus hominum generi commodare difficile erat. Et quid dico remedium, quibus nec meminisse medici prorsus, neque eum rogare licebat! In hac miseria conflictantes, non legatus, non nuntius, sed ipse Dominus, cui rebellabamus, et in quem frangendis imperiis ejus contumeliosi eramus, ipse est miseratus, misericordia insueta, et verbis inexplicabili, et supra quam conveniebat. Non enim tantum libertatem nobis cupivit, neque dolorem nostrum suum duxit, sed a nobis in se dolores nostros ascivit atque transtulit, et placuit eis sors miseranda, ut nos beatos efficeret. Etenim « in diebus carnis suæ [63], » ut Paulus ait, multis visus est miserabilis. Et miserationi sane fuit iniqua morte morienti: « Plangebant enim, inquit, et lamentabantur eum [64], » cum ad mortem duceretur. Nec id ii solum, qui tum vivebant, et spectabant, fecerunt; sed et Isaias, multo ante cum prævidisset illud spectaculum, non temperavit lacrymis, sed tanquam super mortuo lamentans, vocem miserabilem emisit: « Vidimus eum, inquit, et non habebat speciem, neque decorem; sed species ejus inhonorata, et deficiens, præter filios hominum [65]. » Quid cum hac compassione conferri potest? Siquidem non cogitatione et voluntate sola miserorum mala sentit, sed rebus ipsis, nec molestorum esse particeps satis habet, sed in se ipsum totum suscipit, nostraque morte moritur. His rationibus ad miserandos homines natura nobiscum conjunctos, quid magis nos impellat? Si enim prius asperum quidvis perpessum esse, recens eadem passis conciliat, dum in iis suas cala-

[63] Hebr. v, 7. [64] Luc. xxiii, 27. [65] Isa. liii, 2.

mitates recognoscunt, quid non passi sumus? Nonne amissionem patriæ vere vestræ? nonne paupertatem? nonne morbum? nonne servitutem indignissimam? nonne insaniam extremam? Et his omnibus « per viscera misericordiæ Dei nostri [66], » liberati sumus. Igitur et nos misereamur, si quis quocunque horum incommodorum jactatur, et misericordiam conservis rependamus, quam nobis communis Dominus ante præstitit. Et hoc monens Salvator, nempe erga proximum oportere nos induere mansuetudinem, pro exemplo divinam benignitatem intuentes : « Estote, inquit, misericordes, sicut et Pater vester cœlestis misericors est [67]. »

Mundare autem cor, animamque ad sanctitudinem exercere, cujus contentionis aut diligentiæ, aut quorum sudorum potius, aut cogitationum, et meditationis opus ac materia fuerit? Imo quod quis accuratius rem considerans, non opus meditationis de Christo, sed ipsam sine dubio meditationem dixerit. Primum enim in optimis cogitationibus versari, et a malis cogitationibus discedere, hoc autem est cor purum esse. Cum enim duplex sit nobis vita, dupliciterque nascamur, una spiritualis, altera corporea, et spiritus in his quæ concupiscit, adversus corpus pugnet, corpus adversus spiritum, cum contraria fœdus inire et conspirare impossibile sit, omnibus est apertum, utra concupiscentia per memoriam cogitationes obtinuerit, ab ea alteram profligatum iri. Deinde, sicut carnalis vitæ, et generationis memoria, et occupatio animi in talibus perditissimam cupiditatem, et inde exsistentem contaminationem affert : eodem modo lavacri generationem, et congruentem eidem alimoniam, et alia hujus novæ vitæ assidua memoria usurpantes, a terra ili ipsum cœlum transferre fit consentaneum.

Quoniam autem « Christus est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ solvit, inimicitias in carne sua [68], » qui pacis causa omnia molitus est, quid pace præstantius apud eos, quibus studio est res ejus animo volvere ac revolvere? Nam et ipsi sectabuntur, Pauli jussu, ut nihil æque, et in ea recolenda aliis præibunt, et odium inutile deponent, frustraque belligerare desinent, scientes pacem adeo pretiosam, ut Deus ipse dives, et omnium Dominus, cum in terras venisset ut eam hominibus compararet, nec inveniret quidquam dignum, suum ipsius sanguinem pretii loco impenderit. Quia enim jam productorum, et exstantium nihil videbat quæsitæ paci, et reconciliationi conferendum, aliam novam condidit naturam, sanguinem scilicet sibi suum, quo dato mox reconciliator, et princeps pacis fuit. Sanguinem igitur illum adorantes, quid tandem aliud cum virtute conjunctum consectantes rem suam se putabant agere, quam ut reconciliationis

τρίδος τῆς ὡς ἀληθῶς ἡμετέρας; οὐ πενίαν, οὐ νόσον (οὐ τὴν χαλεπωτάτην δουλείαν), οὐ τὴν ἐσχάτην μανίαν; καὶ τούτων ἀπηλλάξαμεν πάντων « διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν. » Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς ἐλεοῖμεν ἄν, εἴ τις καθ' ὁτιοῦν τούτων πράττει κακῶς καὶ τὸν οἰκτον ἀποδοῖμεν τοῖς ὁμοδούλοις, οὗπερ ἡμῖν ὁ κοινὸς ὑπῆρξε Δεσπότης. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Σωτὴρ, ὡς ἄρα δεῖ πρὸς τοὺς ὁμοφύλους ἡμέρως ἔχειν εἰς παράδειγμα τὴν θείαν ἀφορῶντας φιλανθρωπίαν, « Γίνεσθε, φησὶν, οἰκτίρμονες, καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστί. »

Τό γε μὴν καθᾶραι καρδίαν καὶ πρὸς ἁγιασμὸν τὴν ψυχὴν ἀσκῆσαι, τίνος ἀγῶνος ἢ σπουδῆς ἦ, τίνων ἱδρώτων μᾶλλον ἢ τῶν ἐννοιῶν τούτων καὶ τῆς μελέτης γένοιτ' ἂν ἔργον; ὃ γε οὐδ' ἔργον ἂν τις εἴποι τῆς περὶ Χριστοῦ μελέτης, ἀλλ' αὐτὴν ἀντικρυς εἶναι τὴν μελέτην, σκοπῶν ἀκριβῶς. Πρῶτον μὲν γὰρ τὸ συνεῖναι τῶν λογισμῶν τοῖς ἀρίστοις τῶν φαύλων ἐστὶν ἀφεστάναι· τοῦτο δέ ἐστι τὴν καρδίαν καθαρὸν εἶναι. Διττῆς γὰρ ἡμῖν τῆς ζωῆς καὶ τῆς γεννήσεως οὔσης, τῆς μὲν πνευματικῆς, τῆς δὲ σαρκικῆς, καὶ τῷ μὲν σώματι τοῦ πνεύματος οἷς ἐπιθυμεῖ πολεμοῦντος, τοῦ σώματος δὲ κατὰ τοῦ πνεύματος ἰσταμένου, τἀναντία σπείσασθαι· καὶ συνιθεῖν ἀμήχανον ὄν, ὁτοτέρα τῶν ἐπιθυμιῶν τῇ μνήμῃ κρατήσει τῶν λογισμῶν, ὡς ἐκβαλεῖ τὴν ἑτέραν, παντὶ που δῆλον. Ἔπειτα καθάπερ τῆς σαρκικῆς ζωῆς καὶ τῆς γεννήσεως ἡ μνήμη καὶ τὸ τοιοῖδε τὸν νοῦν προσέχειν τὴν κάκιστ' ἀπολουμένην ἐπιθυμίαν καὶ τὸν ἐκεῖθεν ἐντίθησι μολυσμὸν, τὸν ἴσον τρόπον τὴν τοῦ λουτροῦ γέννησιν καὶ τὴν κατάλληλον τῇ γεννήσει τροφὴν καὶ τἄλλα δὴ τὰ τῆς καινῆς ζωῆς τῇ συνεχεῖ μνήμῃ τὴν ψυχὴν κατασχόντα, τὴν ἐπιθυμίαν εἰκός ἐστιν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπ' αὐτὸν ἄγειν τὸν οὐρανόν.

Ἐπεὶ δὲ Χριστός ἐστιν « ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ, » ᾧ τῆς εἰρήνης ἕνεκα τὰ πάντα ἐπενοήθη, τί πρὸ τῆς εἰρήνης ἂν εἴη τοῖς μελέτην ψυχῆς καὶ τοῦ σπουδῆς ἄξιον ποιησαμένοις; Αὐτοί τε γὰρ διώξουσι τὴν εἰρήνην, ἣν κελεύει Παῦλος, ὡς οὐδὲν ἄλλο, καὶ τοῖς ἄλλοις ἡγήσονται τοῦ πράγματος· καὶ λήσουσι μῖσος, ἀνόνητον καὶ παύσουσιν εἰκῆ πολεμοῦντες, εἰδότες εἰρήνην οὕτω τίμιον, ὥστε τὸν Θεὸν αὐτὸν ἐπὶ τῇ ταύτην ἀνθρώποις ὠνήσασθαι καταλαβόντα τὴν γῆν καὶ πλούσιον ὄντα καὶ πάντων Κύριον μηδὲν εἰρήνης ἄξιον τοῦ χρήματος, ἀλλ' αὐτὸ τὸ αἷμα καταβαλεῖν. Ἐπεὶ γὰρ τῶν ἤδη γεγεννημένων καὶ ὄντων οὐδὲν ἐώρα τῆς ζητουμένης εἰρήνης καὶ τῶν διαλλαγῶν, ὅπερ ἂν ἀντίρροπον ἦν, ἄλλην καινὴν ἔκτισε κτίσιν, αἷμα ἑαυτῷ. καὶ τοῦτο δοὺς διαλλακτὴς ἦν εὐθὺς καὶ ἀρχων εἰρήνης. Οἱ τοίνυν τὸ αἷμα ἐκεῖνο προσκυνοῦντες, τί ποτ' ἂν κατορθοῦν ἄλλο ζητοῦντες τὰ ἑαυτῶν ἡγήσονται πράττειν ἢ διαλλαγῶν καὶ εἰρή-

[66] Luc. I, 78. [67] Luc. VI, 36. [68] Ephes. II, 14.

νης ἀνθρώποις ὄντες τεχνῖται; Εἰ δὲ τὴν καθόλου δικαιοσύνην, λέγω τὴν ἀρετήν, ἡλίκον ἐστὶν ἀγαθὸν καὶ οἷον αὐτῇ σύνεστι κάλλος, ἐπὶ τοῦ ἤθους μόνου πάρεστιν ἰδεῖν τοῦ Σωτῆρος, ἅτε μόνου τῶν ἐναντίων αὐτὸ καθαρὲν παντελῶς ἐπιδειξαμένου, (καὶ γὰρ ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων ἐλθὼν εὗρεν, οὗ διῶξαι δυνήσεται τὴν θείαν ἐκείνην ψυχήν, οὐδ' ἐν ᾧ μέμψαιτο τὴν ὥραν, βασκάνοις περισκοπῶν ὀφθαλμοῖς) τὸν μὲν εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ἀρετὴν ἔρωτα δῆλον ὡς οὐδὲν ἄλλο ποιοῦντας ἢ μηχανωμένους ἢ τὰ τοῦ Χριστοῦ μελετῶντας ἔστι λαβεῖν. Οὕτω γὰρ περιέσται καὶ τὸ τῆς ἀρετῆς καὶ τὸ τοῦ Σωτῆρος κάλλος καταμαθεῖν, καταμαθοῦσι δὲ καὶ φιλεῖν, ὡς αἴτιον ὂν πανταχοῦ τοῦ φιλεῖν τὸ καταμαθεῖν, ἐπεὶ καὶ τὴν Εὔαν ὁ τοῦ ξύλου καρπὸς καὶ ταῦτα ἀπειρημένου τοῦτον εἶλε τὸν τρόπον· « Κατενόησε γὰρ, φησὶν, ὡς ὡραῖος ἦν εἰς ὅρασιν, καὶ καλὸς εἰς βρῶσιν. »

Ἔρωτα δὲ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς οὕτω λαβόντας καὶ διωγμῶν ὑπὲρ αὐτῶν εἰκὸς ἀνασχέσθαι καὶ φυγεῖν ἐλέσθαι δεῆσαν καὶ τὰ δεινότατα πάντων ἀκοῦσαι, καὶ τοῦτο χαίροντας, ὡς δὴ μεγίστων καὶ καλλίστων αὐτοῖς γερῶν ἀποκειμένων ἐν οὐρανοῖς. Ὁ γὰρ περὶ τὸν ἀθλοθέτην τῶν ἀγωνιζομένων ἔρως καὶ τοῦτο δύναται, καὶ περὶ τῶν μήπω φαινομένων ἄθλων ποιεῖ πιστεύειν αὐτῷ καὶ βεβαίας εἰς τὸ μέλλον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἔχειν ἐλπίδας. Οὕτω τὰ Χριστοῦ τοὺς ἑκάστοτε λογιζομένους καὶ μελετῶντας καὶ μετρίους εἶναι ποιεῖ καὶ τῆς ἀνθρωπείας ἐπιγνώμονας ἀσθενείας, ὥστε πενθεῖν, καὶ πράους ἀποδείκνυσι καὶ δικαίους καὶ φιλανθρώπους καὶ σώφρονας καὶ εἰρήνης καὶ διαλλαγῶν ἀνθρώποις ἐργάτας, καὶ οὕτω Χριστοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς περιεχομένους, ὥστε ὑπὲρ αὐτῶν οὐκ ἀνέχεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ χαίρειν ὑβριζομένους καὶ ἥδεσθαι διωκομένους. Καὶ ὅλως τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν καὶ ὅθεν ἐστὶ μακαριους γενέσθαι, τῶν ἐννοιῶν ἀπολαύειν ἔξεστι τούτων καὶ οὕτω τηρῆσαι μὲν ἐν τῷ ἀγαθῷ τὴν γνώμην, τὴν δὲ γιγνομένην ὥραν καλὴν ἐργάσασθαι τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν ἀπὸ τῶν μυστηρίων φυλάξαι πλοῦτον, καὶ τὸν βασιλικὸν μὴ ῥῆξαι μηδὲ ῥυπᾶναι χιτῶνα. Διὰ τοῦτο καθάπερ τὸ νοῦν ἔχειν καὶ λόγῳ χρῆσθαι, τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ἴδιον, οὕτω τὰ Χριστοῦ θεωρεῖν ἔργον εἶναι χρὴ νομίζειν τοῦ λογισμοῦ, μάλιστα μὲν ὅτι τὸ παράδειγμα, πρὸς ὃ δεῖ βλέπειν ἀνθρώπους, ἄν τέ τι δέῃ πράττειν ἐφ' ἑαυτῶν αὐτοὺς, ἄν τε τοῖς ἄλλοις τῶν δεόντων ἡγεῖσθαι, μόνος ἐστὶν Ἰησοῦς, ὃς καὶ τῶν ἰδίων ἕνεκα καὶ τῆς πολιτείας πρῶτος καὶ μέσος καὶ τελευταῖος τὴν ἀληθινὴν ὑπέδειξεν ἀνθρώποις δικαιοσύνην. Ἔπειτα καὶ γέρας ἐστὶν ὁ αὐτὸς καὶ στέφανος, ὃν δεῖ λαβεῖν ἀγωνισαμένους. Οὐκοῦν εἰς ἐκεῖνον ὁρᾷν δεῖ καὶ τἀκείνου σκοπεῖν ἀκριβῶς, καὶ ὡς ἔνεστι πειρᾶσθαι καταμανθάνειν, ἵν' εἰδῶμεν ὡς δεῖ πονεῖν. Τὰ γὰρ ἄθλα τοῖς ἀθληταῖς μετρεῖ τοὺς ἀγῶνας, καὶ ταῦτα ἀποσκοποῦντες τοὺς

et pacis hominibus auctores sint. Quod si universam justitiam, virtutem, inquam, quantum sit bonum, et qualis ejus pulchritudo, in moribus et vita unius Salvatoris est videre, utpote qui solus ipsam contrariorum puritatem perfecte ostendit (etenim peccatum non fecit; nec princeps hujus mundi veniens, et invidens oculos circumferens invenit, in quo animam illam accusare posset, nec in quo ejus pulchritudinem reprehenderet), certum est, amorem erga Christum, et erga virtutem, ejus vitam meditantes adepturos, quamvis aliud nihil faciant, aut incipiant. Sic enim abunde licebit et virtutis, et Salvatoris pulchritudinem intelligere, et intellectam amare, quando in omni re intelligentia sive cognitio amorem procreare consuevit: siquidem et Evam fructus ligni, idque vetiti, hoc modo pessum dedit. « Et animadvertit mulier, inquit, quod bonum esset lignum ad vescendum, et pulchrum oculis, aspectuque delectabile [60]. »

Amorem Christi et virtutis sic adeptos, etiam persecutiones propter hæc sustinere convenit, et cum res postularit, fugam non recusare, et probrosissima quæque audire, idque cum lætitia, utpote maximis pulcherrimisque præmiis in cœlo repositis. Amor enim certantium erga præsidem, remuneratoremque certaminis etiam hoc potest, et de præmiis nondum visis, facit ei fidem habere, et jam nunc futurorum spem solidam gerere. Sic Christum semper cogitantes, meditantesque et moderatos reddit, et humanæ infirmitatis gnaros, ut lugeant, eosdemque et mites, et justos, et humanos, et modestos facit, et pacis concordiæque interpretes, adeoque Christo, et virtute circumseptos, ut pro iis non solum patiantur, sed gaudeant etiam injuriis multari, et in persecutionibus exsultent. Et, ut summatim dicam, bona amplissima, et quibus beatitas constat, ex cogitationibus istis percipere possumus; et ita in eo qui summe bonus est, mentem custodire, solitam pulchritudinem servare, animam meliorem reddere, acceptasque a mysteriis opes tueri, et regalem tunicam non rumpere, nec sordidare. Et idcirco quemadmodum mentis compotem esse, et ratione uti, humanæ natu æ proprium est; sic res Christi contemplari, opus esse cogitationis existimandum est. Maxime, quia exemplar, ad quod hominibus respiciendum est, sive opus est agere aliquid ipsos in seipsis, sive aliis in officio præeundum, solus est Jesus, qui et qua propria nostra, et qua in consuetudine convictuque posita, primus, medius, ultimus, veram hominibus justitiam ostendit. Deinde et præmium ipse est, et corona est certaminibus offerenda. Itaque ille ante oculos ponendus, et quæ illius sunt, accurate perpendenda, et quatenus licet, ad eorum intelligentiam enitendum, ut sciamus, quomodo laborandum. Præmia enim athletis agones metiuntur, et in

[60] Gen. III, 6.

iis defixi, labores ferunt tantum tolerantiæ adhibentes, quantum illa pulchritudinis habere cognoverunt. Præter hæc omnia, quis nescit cur nos ipse solus sanguine suo emptos acquisierit? quia non est alius, cui serviendum, et propter quem nobis ipsis, qua corporibus qua animabus, qua amore, qua memoria, qua mentis actione uti debeamus. Ideo et Paulus : « Non estis vestri, inquit, empti enim estis pretio magno [70]. »

Etenim propter hominem novum hominis natura ab initio est condita, et mens et appetitus illius ergo parata sunt : et cogitationem accepimus, ut Christum cognoscamus, appetitum seu desiderium, ut ad illum curramus : memoriam habemus ut illum portemus, quoniam et dum fabricaremur, ipse nobis archetypon erat. Non enim vetus Adam novi, sed novum novus veteris exemplum esse debuit. Etsi enim dicitur ad similitudinem veteris esse genitum; sed propter corruptionem, quam ille cœpit, hic hæreditavit, ut naturæ imbecillitatem medicina a semet deprompta tollat; et, ut Paulus ait, « absorbeatur quod mortale est a vita [71] : » ut propter naturam ipsam archetypum vetus Adam sit, priorem illum scientibus : cui autem omnia, antequam fiant, in conspectu sunt, antiquior ille secundi exemplum sit. Et juxta proprietatem et imaginem quidem illius fictus est; sed non mansit, vel potius ad illum tetendit, sed non apprehendit. Unde et legem ille suscepit, hic servavit. Et obedientiam quidem vetus abjecit, novus restituit, « usque ad mortem, mortem autem crucis [72], » ut Paulus ait. Et ille quidem legem violans, visus est imperfectus in his quæ habere hominem oportet. Non enim erat supra naturam lex, cujus transgressorem punire fas erat; hic autem perfectus erat in omnibus, et, « Patris mei mandata servavi [73], » inquit. Et ille quidem vitam imperfectam intulit, mille adjumentorum indigam; hic perfectissimæ, immortalis, inquam, parens hominibus factus est. Et ad immortalitatem natura sane ab initio impellebatur, quam serius attigit, in corpore Salvatoris, quod ipse in vitam nunquam desituram cum a mortuis excitasset, dux immortalitatis generi nostro evasit. Atque, ut totum eloquar, verum hominem, et perfectum, et morum, et vitæ, et aliorum gratia omnium, primus et solus Salvator ostendit.

Siquidem hic vere est hominis finis, et intuens extremum (vitam puta incorruptam) finxit eum Deus. Siquidem et corpus a corruptione, et mens ab omni peccato libera fuit. In hoc enim perfecti ratio consistit, cum artifex ipse quæ putaverit oportere, omnia præstiterit; quando et simulacri elegantia extrema artificis manu inducitur. Si igitur ille multum a perfectione abfuit, hic perfectus erat in omnibus, et de sua perfectione hominibus impertiit, et genus totum humanum ad se aptavit,

A πόνους φέρουσι, τοσοῦτον εἰσάγοντες καρτερίας, ὅσον ἐκεῖνα κάλλους ἔγνωσαν ἔχειν. Παρὰ πάντα δὲ ταῦτα τίς οὐκ οἶδεν, ἀνθ' ὧν ἡμᾶς αὐτὸς ἐκτήσατο μόνος τοῦ αἵματος πριάμενος, ὡς οὐκ ἔστιν ἄλλος, ᾧ χρὴ δουλεύειν καὶ πρὸς ὃν δεῖ χρήσασθαι ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ σώμασι καὶ ψυχαῖς καὶ ἔρωτι καὶ μνήμῃ καὶ τῇ κατὰ νοῦν ἐνεργείᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος, « Οὐκ ἐστὲ φησὶν, ἑαυτῶν· τιμῆς γὰρ ἠγοράσθητε. »

Καὶ γὰρ διὰ τὸν καινὸν ἄνθρωπον ἀνθρώπου φύσις συνέστη τὸ ἐξ ἀρχῆς, καὶ νοῦς καὶ ἐπιθυμία πρὸς ἐκεῖνον κατεσκευάσθη, καὶ λογισμὸν ἐλάβομεν, ἵνα τὸν Χριστὸν γινώσκωμεν, ἐπιθυμίαν, ἵνα πρὸς ἐκεῖνον τρέχωμεν, μνήμην ἔχομεν, ἵν' ἐκεῖνον φέρωμεν, ἐπεὶ καὶ δημιουργουμένοις αὐτὸς ἀρχέτυπον ἦν. Οὐ γὰρ ὁ παλαιὸς τοῦ καινοῦ, ἀλλ' ὁ νέος Ἀδὰμ τοῦ παλαιοῦ παράδειγμα. Εἰ γὰρ καὶ καθ' ὁμοιότητα τοῦ B παλαιοῦ τὸν νέον λέγεται γεγενῆσθαι, ἀλλὰ διὰ τὴν φθορὰν ἣν ἀπήρξατο μὲν ἐκεῖνος, ἐκληρονόμησε δὲ οὗτος, ὡς ἂν τὴν τῆς φύσεως ἀρρωστίαν τοῖς παρ' ἑαυτῷ φαρμάκοις ἀνέλῃ, καὶ ἧ φησι Παῦλος, « καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς· » ὡς ἕνεκά γε τῆς φύσεως αὐτῆς ἀρχέτυπον ὁ παλαιὸς Ἀδὰμ ἡμῖν ἂν εἴη τοῖς πρότερον ἐκεῖνον ἐπισταμένοις, ᾧ δὲ πάντα πρὸ εἶναι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, ὁ πρεσβύτερος τοῦ δευτέρου μίμημα, καὶ κατὰ τὴν ἰδέαν ἐκείνου καὶ τὴν εἰκόνα πέπλασται μὲν, οὐκ ἔμεινε δὲ, μᾶλλον δὲ ὡρμήθη μὲν πρὸς ἐκείνην, οὐ κατείληφε δέ. Ὅθεν καὶ τὸν νόμον ἐδέξατο μὲν ἐκεῖνος, ἔσωσε δὲ οὗτος, καὶ τὴν ὑπακοὴν ἀπητήθη μὲν ὁ παλαιὸς, ἀπέβαλε δὲ ὁ νέος « μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, » φησὶ Παῦλος· καὶ ὁ μὲν παρανομῶν δῆλος ἦν, ὢν C δέον ἄνθρωπον ἔχειν, ἀτελῶς ἔχων (οὐ γὰρ περὶ τὴν φύσιν ὁ νόμος, ὃν ὑπερβάντα κολάζειν δίκαιον ἦν), ὁ δὲ τέλειος ἐν ἅπασιν ἦν, καὶ, « Τετήρηκα, φησὶ, τὰς ἐντολὰς τοῦ Πατρός μου. » Καὶ ὁ μὲν τὴν ἀτελῆ ζωὴν εἰσήνεγκεν, ἣ μυρίων δεῖται βοηθημάτων· ὁ δὲ τῆς ἀθανάτου, πατὴρ ἐγένετο τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἀθανασίαν ἡ φύσις ἠπείγετο μὲν ἐξ ἀρχῆς, ἥψατο δὲ ὕστερον ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος σώματος, ὅπερ αὐτὸς εἰς τὴν ἀθάνατον ζωὴν ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἀναστήσας ἡγεμὼν ὑπῆρξε τῆς ἀθανασίας τῷ γένει· καὶ ἵνα τὸ πᾶν εἴπω, τὸν ἀληθινὸν ἄνθρωπον καὶ τέλειον καὶ τρόπων καὶ ζωῆς καὶ τῶν ἄλλων ἕνεκα πάντων πρῶτος καὶ μόνος ἔδειξεν ὁ Σωτήρ.

D Εἰ γε τοῦτό ἐστιν ὡς ἀληθῶς ὅρος ἀνθρώπου, πρὸς ὃ βλέπων ἔσχατον ἔπλαττεν αὐτὸν ὁ Θεὸς, λιτὴν τὸν βίον τὸν ἀκήρατον, ἐπειδὴν φθορᾶς μὲν ᾖ πεφυρὸν αὐτῷ τὸ σῶμα, γνώμῃ δὲ πάσης ἁμαρτίας ἀπηλλαγμένη· ἐνταῦθα γὰρ τέλειον ἂν εἴη τὸ κατ' αὐτὸν, ὅταν ὁ δημιουργὸς αὐτὸν ἃ δεῖν ᾠήθη, πάντα ἐργάσηται, ἐπεὶ καὶ ἀγάλματος ἀποκαθίσταται κάλλος τῇ τελευταίᾳ τοῦ τεχνίτου χειρί· εἰ τοίνυν ὁ μὲν πολλοῦ τινος ἐδέησεν εἶναι τέλειος, ὁ δ' ἦν ἐν ἅπασι καὶ τῆς τελειότητος τοῖς ἀνθρώποις μετέδωκε, καὶ

[70] I Cor. vi, 20. [71] II Cor. v, 4. [72] Philipp. ii, 8. [73] Joan. xv, 10.

τὸ γένος ἅπαν εἰς ἑαυτὸν ἥρμοσε, πῶς οὐ τὰ δεύτερα τῶν προτέρων παραδείγματα, καὶ τὸν μὲν ἀρχέτυπον εἶναι χρὴ νομίζειν, τὸν δὲ ἐκεῖθεν εἰλῆφθαι ; Τῶν γὰρ ἀτοπωτάτων, πρὸς τὰ ἀτελῆ τὰ τελεώτατα πάντων ἐπείγεσθαι νομίζειν, καὶ τοῖς βελτίοσι παραδείγματα προκεῖσθαι τὰ χείρω, καὶ τοὺς τυφλοὺς ἡγεῖσθαι τοῖς βλέπουσιν. Οὐ γὰρ ὅτι τὸν χρόνον πρότερα ἐκεῖνα, δίκαιον ἂν εἴη θαυμάζειν, ἀλλ' ὅτι τέλεια ταῦτα τῶν ἀτελῶν ἀρχὰς εἶναι προσῆκε πιστεύειν ἐκεῖνο ἐνθυμουμένους, ὅτι καὶ πρὸς τὴν ἀνθρώπου χρείαν πολλὰ κατεσκεύασται μὲν πρότερα δὲ, καὶ ὁ πάντων τούτων κενὸν ἄνθρωπος ὕστατος ἁπάντων τῆς γῆς ἐξελήλυθεν. Εἶεν. Ὑπὲρ τούτων τοίνυν ἁπάντων καὶ φύσει καὶ γνώμῃ καὶ λογισμοῖς ἄνθρωπος πρὸς τὸν Χριστὸν ἵεται, οὐ διὰ τὴν θεότητα μόνον, ἣ πάντων οὖσα τυγχάνει τέλος, ἀλλὰ καὶ τῆς φύσεως ἕνεκα τῆς ἑτέρας, καὶ οὗτος μὲν τὸ κατάλυμα τῶν ἀνθρωπίνων ἐρώτων, οὗτος δὲ τρυφὴ λογισμῶν, καὶ τὸ παρὰ τοῦτον ὁτιοῦν ἢ φιλεῖν ἢ λογίζεσθαι παφανὴς τοῦ δέοντος ἁμαρτία καὶ τῶν ἐξ ἀρχῆς ὑποτεθέντων τῇ φύσει παρατροπή· ὡς ἂν δὲ πρὸς αὐτὸν ἔχειν ἀεὶ δυνώμεθα τὴν μελέτην καὶ ταύτης ὦμεν ἐκάστοτε τῆς σπουδῆς, αὐτὸν καλῶμεν ὅσαι ὧραι τῶν λογισμῶν τὴν ὑπόθεσιν. Πάντως δὲ οὐ παρασκευῆς πρὸς τὰς εὐχὰς δεῖ καὶ τόπων οὐδὲ βοῆς ἐκεῖνον καλοῦσιν· οὐ γὰρ ἔστιν οὗ μὴ πάρεστιν, οὐδ' ἔστιν ὅπως μὴ σύνεστιν ἡμῖν, ὅς γε τοῖς ζητοῦσι καὶ αὐτῆς ἐγγιόν ἐστι τῆς καρδίας. Ἀκόλουθον δὲ καὶ τὰ παρὰ τῶν εὐχῶν ἡμῖν ὡς ἀπαντήσει μάλα πιστεύειν, καὶ μὴ ἐνδοιάζειν, ὅτι πονηροὶ τὸν τρόπον ἡμεῖς, ἀλλὰ θαῤῥεῖν, ὅτι χρηστὸς ὁ καλούμενος ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους καὶ πονηροὺς, ὅς γε τοσοῦτον ἀπέχει, τοὺς προσκεκρουκότας τῶν δούλων δεομένους περιορᾷν, ὥστε μήπω καλέσαντας μηδὲ λόγον ὀντινοῦν ἐκείνου ποιησαμένους αὐτὸς τὴν γῆν καταλαβὼν ἐκάλεσε πρῶτος. « Ἦλθον γὰρ, φησὶ, καλέσαι ἁμαρτωλούς· » ὁ δὲ μηδὲ βουλομένους οὕτω ζητήσας, τίς ἂν εἴη καλούμενος; καὶ εἰ μισούμενος ἐφίλησε, πῶς ἀπώσεται φιλούμενος; Ὅ καὶ δηλῶν ὁ Παῦλος, « Εἰ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, φησὶ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. » Καὶ μὴν καὶ τὸ σχῆμα τῆς ἱκεσίας ἐνθυμηθῶμεν· οὐ γὰρ ἃ φίλους εἰκὸς αἰτεῖσθαι καὶ λαμβάνειν, τούτων ἀξιοῦμεν τυγχάνειν, ἀλλ' ὧν καὶ τοῖς ὀπευθύνοις καὶ προσκεκρουκόσιν ἐφεῖται δούλοις καὶ μάλιστα τούτοις. Οὐ γὰρ ἵνα στεφανώσῃ, τὸν Δεσπότην καλοῦμεν, οὐδ' ἵνα ἄλλην τοιαύτην τινὰ κατάθηται χάριν, ἀλλ' ἵν' ἐλεήσῃ· ἔλεον δὲ καὶ συγγνώμην καὶ χρέους διάλυσιν καὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ φιλανθρώπου δεηθῆναι καὶ δεηθέντας μὴ κεναῖς χερσὶν ἀπελθεῖν, εἰ μὴ τοὺς ὑπευθύνους, τίνας εἰκὸς, εἴ γε μὴ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ; » Εἰ γὰρ ὅλως ἀνθρώπους νενόμισται πρὸς τὸν Θεὸν ἔλεον ἐκκαλουμένην ἀφεῖναι φωνὴν, τῶν ἀξίως ἐλέου πραττόντων, τῶν ἡμαρτηκότων ἐστὶν ἡ φωνή. Καλῶμεν δὲ τὸν Θεὸν καὶ γλώττῃ καὶ γνώ-

A quomodo posteriora priorum non exempla, et hunc archetypum, illum vero inde sumptum et expressum non existimabimus? Absurdissimum quippe est putare omnium perfectissima ad imperfecta exigenda, et melioribus exempla deteriora præponenda, et a cæcis præeundum videntibus. Non enim quia illa tempore priora, adeo jure admiranda, sed quia hæc perfecta sunt, imperfectorum principia esse debere credendum est, et illud cogitandum, etiam ad hominis usum multa prius parata fuisse. Propter hæc omnia igitur et natura, et voluntate, et cogitationibus Christum homo desiderat, non propter deitatem tantum, quæ est omnium finis, sed et propter alteram naturam. Et hic quidem (Christus) diversorium est armorum humanorum,
B hic deliciæ cogitationum, et præter hunc quodcunque aut amare, aut cogitare, manifesta est ab officio aberratio, et a primis naturæ principiis deflexio. Ut autem ipsum semper meditari queamus, et in hoc studio perseveremus, ipsum cogitationum argumentum horis omnibus invocemus. Omnino autem non præparatione ad preces opus est, nec locis, nec clamoribus est invocandus : non enim est locus ubi præsens non sit, nec est ubi nobis non adsit, qui quærentibus se ipso corde propior est. Consequens autem est, etiam constanter credere, quæ precamur, nobis eventura, nec ideo dubitare, quia sumus improbi, sed fidere, quia Christus est qui super ingratos et malos invocatur.
C Quia tantum abest ut a quibus offensus est servos precantes velit negligere, ut nondum se invocantes neque ullam ipsius rationem ducentes, in terram delapsus, prior vocarit. « Veni enim, inquit, vocare peccatores [66]. » Jam qui nec volentes ita quæsivit, qualem se invocatus exhibebit? et si dilexit cum odio haberetur, quomodo nos repellet dilectus? Quod et Paulus significans, « Si cum inimici essemus, inquit, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati salvi erimus in vita ipsius [67]. » Quin formam quoque supplicationis cogitemus. Non enim quæ amicos æquum est petere et accipere, ea petimus consequi, sed quæ servi obnoxii, et maxime rei rogare permittuntur.
D Non enim ut nos coronet, Dominum invocamus, nec ut alia hujusmodi nos gratia dignetur, sed ut misereatur. Misericordiam autem, et veniam, et debiti dimissionem, et hujusmodi ab humano petere, et petentes non vacuis manibus abire, si non fas est reos, quos tandem fas est, siquidem « non est opus valentibus medicis [68] ? « Si enim omnino moribus receptum est, homines ad Deum voces misericordiam ellcientes mittere, utique peccatorum vox miserorum, et misericordia dignandorum vox est. Imploramus autem Deum et lingua, et mente, et cogitationibus, ut omnibus per quæ peccavimus, pharmacum solum salutare adhibea-

[66] Matth. IX, 13. [67] Rom. V, 10. [68] Matth. IX, 12.

mus : « Non enim est, inquit, aliud nomen in quo nos oporteat salvos fieri [69]. »

Ad hæc porro omnia sufficiet, et studium intendet, et adnascentem ex anima socordiam eximet, panis vere cor hominis confirmans, qui de cœlo veniens, vitam nobis attulit, qui in pastum omni modo quærendus est, et hac cœna frequentanda fames fugienda, nec quia tanto mysterio parum simus idonei, diutius quam par est hac mensa abstinenda, tota anima reddenda imbecillior atque deterior, sed super peccatis confitendis accedendi sacerdotes, et bibendus sanguis, in quo purgandi vis est. Prorsus autem non ita magnis nos criminibus obligabimus, ut a sacra mensa excludamur, si in his cogitationibus simus quam creberrimi. Sicut enim nefandorum est, cum peccaverint peccatum ad mortem, tamen audere ad sancta accedere : sic iis, qui tam gravi morbo non laborant, panem hunc fugere non conducit. Illos enim animo cum carbonibus adhuc pugnantes, cavere oportet ignem, nec eum contubernalem, ante reconciliationem accipere : his animo bene constitutis, et aliter infirmis, medicina corroborante opus est, et accedendum ad magistrum sanitatis, qui « languores nostros tulit, et dolores nostros ipse portavit [70]; » nec morbo obtendendo (pro quo depellendo orandum est) medicus fugiendus. Sanguis enim hic sensibus nostris januas imponit, nihilque noxium transire sinit. Quin imo januas obsignans, exterminatorem repellit, et cor, cui infusus est, templum Dei efficiens, melius quam Salomonis muros sanguis ille typicus, in eo malum idolum constitui non permittit (abominationem desolationis, inquit, in loco sancto), sed spiritu principali animum confirmans, sicut precatur David, prudentiam carnis ei subjicit, et homo altissima tranquillate fruitur.

Et quid ego de mysterio pluribus dissero, cum pluribus ante dictum sit, quid eo impertitis bonorum afferat? Sed si sic cum Christo versemur, initiatione sive sacramentis, precibus, meditatione, cogitationibus, ad omnem virtutem animam exercebimus, depositum custodiemus, ut Paulus jubet [71], et a mysteriis nobis collatam gratam servabimus. Sicut enim ipse est initians, ipse mysteria, ita qui custodit in nobis quæ dedit, et qui manere in his quæ accepimus facit, idem solus est : « Quoniam sine me, inquit, nihil potestis facere [72]. »

μη καὶ λογισμοῖς, ἵνα πᾶσι, δι' ὧν ἁμαρτάνομεν, τὸ φάρμακον τὸ μόνον σωτήριον ἐπιθῶμεν· « Οὐ γάρ ἐστι, φησὶν, ἕτερον ὄνομα, ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς. »

Ἀρκέσει δὲ πρὸς ταῦτα πάντα καὶ τόνον παρέξει πρὸς τὴν σπουδὴν καὶ τὴν ἐπιφυομένην ἐξελεῖ τῆς ψυχῆς ῥᾳθυμίαν, ὁ τὴν ἀνθρώπου καρδίαν στηρίζων ἀληθῶς ἄρτος, ὃς τὴν ζωὴν ἡμῖν οὐρανόθεν ἥκε κομίζων, ὃν σιτεῖσθαι δεῖ ζητεῖν ἐκ παντὸς τρόπου, καὶ τὸ δεῖπνον τοῦτο συνεχὲς ποιουμένους ἔργον φυλάττεσθαι τὸν λιμὸν, καὶ μὴ τῷ μὴ σφόδρα προσήκειν τοῖς μυστηρίοις πλέον ἢ προσῆκε τῆς τραπέζης ἀπεχομένους ἀσθενεστέραν καὶ χείρω τοῖς ὅλοις ἐργάσασθαι τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἁμαρτημάτων προσιόντας τοῖς ἱερεῦσι τῶν καθαρσίων πίνειν αἱμάτων. Πάντως δὲ οὐχ οὕτω μεγάλων ὑπεύθυνοι γενοίμεθ' ἄν, ὥστε τῆς ἱερᾶς ἀποκεκλεῖσθαι τραπέζης, ἂν τούτοις ὦμεν συντραφέντες τοῖς λογισμοῖς. Καθάπερ γὰρ τῶν ἀθεμίτων, εἴ τις τὰ πρὸς θάνατον ἁμαρτάνων ἔπειτα κατατολμήσῃ τῶν ἱερῶν, οὕτω τοῖς μὴ τὰ τοιαῦτα νοσοῦσι τὸν ἄρτον φεύγειν, οὐκ ἐν καιρῷ. Τοὺς μὲν γὰρ ἔτι τῇ γνώμῃ τοῖς ἀνθραξὶ πολεμοῦντας εὐλαβεῖσθαι προσήκει τὸ πῦρ, καὶ μὴ σύνοικον αὐτοῖς λαμβάνειν πρὶν διηλλάχθαι, τοῖς δὲ τὴν μὲν γνώμην ὀρθῶς ἔχουσιν, ἑτέρως δὲ ἀῤῥωστοῦσι, τοῦ βοηνύοντος χρεία φαρμάκου, καὶ δεῖ βαδίζειν περὶ τὸν τῆς ὑγιείας τεχνίτην, « ὃς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε καὶ τὰς νόσους ἐβάστασε, » καὶ μὴ τὸ νοσεῖν προϊσχομένους, ὑπὲρ οὗ ζητεῖν δέει, φεύγειν τὸν ἰασόμενον. Τὸ γὰρ αἷμα τοῦτο ταῖς αἰσθήσεσιν ἡμῶν ἐπιτίθησι θύρας καὶ διαβαίνειν οὐδὲν ἐᾷ τῶν λυμαίνεσθαι δυναμένων, μᾶλλον δὲ τὰς θύρας ἀποσημαῖνον τὸν ὀλοθρευτὴν ἀπωθεῖται, καὶ Θεοῦ ναὸν ἀπεργαζόμενον, εἰς ἣν ἐχέθη καρδίαν, ἄμεινον ἢ τοὺς Σολομῶντος τοίχους, τὸ αἷμα τὸ τυπικὸν συστῆναι παρ' αὐτῇ ποντρὸν εἰδώλου οὐ συγχωρεῖ· « Τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, φησὶν, ἐν τόπῳ ἁγίῳ, » ἀλλὰ τῷ ἡγεμονικῷ πνεύματι στηρίζων τὸν λογισμὸν, ὥσπερ ᾔξατο Δαβὶδ, τῆς σαρκὸς ὑπ' αὐτὸν ἄγει τὸ φρόνημα, καὶ ὁ ἄνθρωπος βαθείας ἀπολαύει γαλήνης.

Καὶ τί ταῦτα περὶ τοῦ μυστηρίου μακρύνω, δὶς πολλῶν πρότερον εἰρημένον, οἷα ποιεῖ τοὺς τελουμένους; Ἀλλ' ἂν οὕτω Χριστῷ συνώμεν, τῇ τελετῇ, ταῖς εὐχαῖς, τῇ μελέτῃ, τοῖς λογισμοῖς πᾶσαν μὲν τὴν ψυχὴν ἀσκήσομεν ἀρετὴν, φυλάξομεν δὲ τὴν παρακαταθήκην, ἣ κελεύει Παῦλος, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν μυστηρίων ἡμῖν ἐντεθεῖσαν χάριν διασώσομεν. Ὥσπερ γὰρ αὐτὸς μέν ἐστιν ὁ τελῶν, αὐτὸς δὲ τὰ μυστήρια, τὸν ἴσον τρόπον ὁ φυλάττων ἐν ἡμῖν ἃ δίδωσι, καὶ μένειν, ἐφ' οἷς ἐλάβομεν, παρασκευάζων μόνος ἐστίν· « Ὅτι χωρὶς ἐμοῦ, φησὶν, οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν (1). »

[69] Act. IV, 12. [70] Isa. LIII, 4. [71] 1 Tim. VI, 20. [72] Joan. XV, 5.

(1) Post hæc in cod. Vindob. 210 sequitur doxologia, et in Monacensi 84, fol. 193 : Τέλος τοῦ περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς βιβλίον κυρίου Νικολάου τοῦ Καβασίλα. Uterque igitur codex totius operis finem esse statuit. Librum septimum posterius scriptum operique ab auctore additum putat Editor Greifswaldensis. Hunc non habuit Pontanus et solus cod. Vindobonensis 262 suppeditat. Interpretationem nostram addidimus. Edit. Patr.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΖΩΗΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ.

Οποῖος γίνεται ὁ μεμνημένος τὴν ἀπὸ τῶν μυστηρίων χάριν φυλάξας τῇ παρ' ἑαυτοῦ σπουδῇ.

DE VITA IN CHRISTO

LIBER SEPTIMUS.

Qualis fit initiatus qui mysteriorum gratiam proprio studio custodivit.

Ἐπεὶ δὲ εἴρηται, τίς γενόμενος ὁ μυηθεὶς καὶ τίνα τὴν ὁδὸν ἐλθὼν, ἃ παρὰ τῶν μυστηρίων ἔλαβε, σώσοι, σκοπεῖν ἀκόλουθον, τίς γένοιτο σεσωκὼς, καὶ ποταπὸς ἂν ἀποδείη τοὺς τρόπους τοῖς τοῦ Θεοῦ τὰ παρ' ἑαυτοῦ προσθείς. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ συνάγει τὴν ζωὴν, ἃ τῶν προτέρων λόγων ἡμῖν χωρὶς ἑκάτερον ὑπόθεσις ἦν, τοῦτο μὲν ἡ παρὰ τῶν τελετῶν χάρις, τοῦτο δὲ ἡ πρὸς τὸ συντηρῆσαι τὸ δῶρον παρὰ τῶν δεξαμένων σπουδή. Νῦν δὲ συστᾶσαν αὐτὴν ὑπόλοιπόν ἐστιν ὁλόκληρον θεωρῆσαι, καὶ τί τὸ συναμφότερον δεῖξαι, καὶ οἷ ἐστι τὴν ἀνθρωπίνην ἀρετὴν ἅπασαν τῇ χάριτι συνελθεῖν. Τοῦτο δὲ γένοιτ' ἄν, ἐὰν αὐτὸν τὸν ἐξ ἀμφοτέρων συγκεκροτημένον σκεψώμεθα, καθάπερ οἶμαι, καὶ ὑγείαν, ὅ τί ἐστι καὶ ὅσον αὐτῆς ὄφελος, εἴ τις δεικνύναι ἐθέλοι, τὸν μάλιστα αὐτῆς ἀπολαύοντα ἀγαγὼν εἰς μέσον μάλιστ' ἂν ποιῆσαι καταφανές. Καὶ δὴ τὸν οὕτω ζήσαντα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν στήσαντες μανθάνωμεν αὐτοῦ τὴν εὐεξίαν καὶ τὴν ὥραν πανταχόθεν περισκοποῦντες· σκεψόμεθα δὲ τῶν μὲν ἄλλως αὐτὸν κοσμούντων οὐδὲν, οὐδ' εἰ θαύμασι λάμπει καὶ τοιαύτην εἴληφε χάριν, ἀλλ' αὐτὸν τοῦτον καθαρῶς καὶ τὸν οἰκοι κόσμον τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετήν. Ἐκείνοις μὲν γὰρ εἰκάσαι τις ἂν τὸν σπουδαῖον, καὶ τοῦτ' αὐτὸ μόνον ἀρετῆς ἂν εἴη τεκμήριον· τὸ δ' αὐτῶν πειρᾶσθαι τῶν τρόπων, αὐτόν ἐστι γινώσκειν τὸν ἄνθρωπον. Τί οὖν δεῖ, παρὸν αὐτόθεν μανθάνειν, τεκμαίρεσθαι καὶ σημεῖα ζητεῖν, ὅταν αὐτῶν ἐξῇ τῶν πραγμάτων ἅπτεσθαι; καίτοι οὐδὲ σημεῖον τοῦτο γένοιτ' ἂν ἀποχρῶν ἀρετῆς. Οὔτε γὰρ πᾶσι ταῦτα τοῖς σπουδαίοις ἀκολουθεῖ, οὔθ' οἷς ὑπῆρξεν, ἐργάται πάντες εἰσὶν ἀρετῆς. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν μεγάλα παρὰ Θεῷ δυνηθέντων οὐδὲν ἐπεδείξαντο τοιοῦτον, καὶ αὖθις τῶν πονηρῶν ἐνίοις δέδησι τοιαῦτά ποτε δυνηθῆναι, καὶ τὸν Χριστὸν καλοῦσιν οὐδὲν ἀμήχανον ἦν, οὐ τῶν τρόπων τοῦτο διδόντων, ἀλλ' ἵν' ὁ καλούμενος φανῇ. Καὶ διὰ τοῦτο τῆς μὲν ἀρετῆς ἕνεκα καὶ τελεται καὶ πᾶς πόνος, πρὸς δὲ τὴν δύναμιν ἐκείνην οὐδεὶς οὐδὲν ἐμηχανήσατο τῶν ἐπισταμένων, ὡς δεῖ πονεῖν. Καὶ τί λέγω; Μὴ πρό-

Quandoquidem dictum est qualis evasit qui fuit initiatus, qualemque viam sequens ea quæ e mysteriis percepit servare possit, jam quærendum est, qualis factus sit qui servavit, qualibusque moribus sit, qui eis quæ Dei sunt, propria adjecit. Hæc enim vitæ in Christo summa : quæ nobis priorum sermonum singulorum materiæ fuerunt, hinc quidem ex mysteriis gratia, illinc autem in custodia recepti doni sedulitas. Nunc vero integram hanc summam considerando monstrabimus quid sit ex utroque compositum, et quousque possit omnis humana virtus cum gratia connivere. Hoc autem fieri potest, si illum qui ex ambobus constat, examinemus, quemadmodum, puto, et bonæ valetudinis naturam atque utilitatem qui ostendere vellet, illum qui ea gauderet in medium producens, manifestum testem exhiberet. Eum porro qui ita se habet, ante oculos constituentes, bonum ipsius statum et florentem habitum oculis percipimus, nihil autem eorum quæ aliunde illum exornant considerabimus, neque si mirabiliter lucet et gratia abundat, sed ipsum tantummodo, ac particularem pulchritudinem, animæ virtutem dico. Ex illis enim studiosum judicabis et hoc solum erit virtutis indicium : mores autem alicujus nosse ipsum est cognitum habere. Ad quid enim, cum liceat jam nunc scire, conjectare, signaque, ubi res ipsas attingere datur, quærere? Cæterum nec istud signum virtutis esset sufficiens. Hæc enim non omnibus inhærent studiosis, nec illi, qui ea possident, virtutem operando exercent. Multi namque prævalentium apud Deum nihil ostenderunt tale; rursumque pravorum quosdam aliquando oportuit talia posse; nihilque Christum invocantibus impossibile erat, non moribus hoc præstantibus, sed ut ille qui invocabatur manifestus fieret. Et ideo propter virtutem sunt mysteria omnisque labor; propter istam vero potestatem nemo eorum qui sciunt factis opus esse quidquam operatus est. Et quid dico? Nec præsentium ullum desiderium habuerunt

aut inquisiverunt, de quibus præsentibus gaudere non licet. « Nolite gaudere, inquit, quod spiritus vobis subjiciuntur, sed gaudete quod nomina vestra scripta sunt in cœlis. » Quod igitur neque facit virtutem, neque ejus præsentiam demonstrare potest, hoc aliquis, eam quærens, sine commodo faceret. Sed nec si quis divina plane edoctus revelationibus frueretur cunctaque sciret mysteria, ex iis illum judicamus et miramur. Etenim quanquam ista quandoque viventibus in Christo præsto sint, non componunt nec efficiunt vitam, ita ut nihil ad virtutem magis conferre videatur ei qui ista solum respicit. Quod ostendit beatus Paulus ad Corinthios scribens : « Si noverim, inquit, omnia mysteria, omnemque habuero scientiam, charitatem autem non habuero, nihil sum, et factus sum velut æs sonans aut cymbalum tinniens. » Unde, cæteris prætermissis, ipsam animæ videamus voluntatem, in qua consistit hominis bonitas et malitia, sanitas et morbus, et omnino vita vel mors, quæque cum bona est et ad Deum solum tendit, vita beata est.

Hoc enim mysteriorum humanique studii opus est, quod illius quod vere bonum est tantummodo ratio habeatur. Nam totius erga homines divinæ curæ finis, ut videmus, hoc unum est, et ad hoc tendit omnis bonorum promissio omnisque comminatio malorum. Hujus etiam gratia Deus mundum nobis hunc ædificavit, legesque posuit, ac mille bonis cumulavit, multis autem rursus exterruit malis, ut ad semetipsum nos alliceret adduceretque ut ipsum solum velimus ac diligamus. Hoc autem manifestum est ex eo quod hanc solam a nobis, in quos beneficia contulit, reposcit mercedem, ut velimus bonum et quod honestum est mente recolamus. Hoc testantur omnia præcepta; hoc exhortationes et omnis sermo respiciens et producens hominum utilitatem. Homo enim cupiditatem condemnans, carnalia desideria reprimens, iracundiam refrenans malique memoriam abolens, nihil nisi voluntatis bonitatem et modestiam exposcit; rursumque paupertas in spiritu, luctus, misericordia, mansuetudo, et cætera cuncta, quorum sectatores Christus appellavit beatos, manifeste sunt opera voluntatis. Sed et rectis consentire dogmatibus et omnia ad Deum referre, bene moratorum est; ac omnino, propter charitatem Deus dicit omnem positam esse legem; charitas autem bonæ indolis est virtus. Cum igitur post omnem disciplinam acprovidentiam voluntatis Deus a nobis requirat fructus, evidenter in illam cuncta seminat, et omnem in ea deponit ad bonum potentiam ac dispositionem. Itaque baptismum quoque ad hoc nobis dedit, et in cæteris nos initiavit, ut in nobis bonam efficeret voluntatem, ad quod pertinet omnis mysteriorum potestas et nova inde exoriens vita. Cæterum quid tandem nobis potestatis conferunt mysteria? Ad futuram vitam præparant, ut ait Paulus, « virtutes sunt venturi sæculi. » Quid autem

A ὄντων οὐδένα πόθον ἔλαβον οὐδ' ἐζήτησαν, ὧν παρόντων οὐδὲ χαίρειν ἔξεστι. « Μὴ χαίρετε γάρ, φησίν, ὅτι τὰ πνεύματα ὑμῖν ὑποτάσσεται, χαίρετε δὲ, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ὁ τοίνυν μήτε ποιεῖ τὴν ἀρετὴν, μήτε γοῦν δύναται μηνῦσαι παροῦσαν, περίεργον εἴ τις ἐκείνην ζητῶν · οὗτο πολυπραγμονεῖ. Ἀλλ' οὐδ' εἰ θεωρῶν τινων ἀπολαύει καὶ ἀποκαλύψεων τυγχάνει καὶ τὰ μυστήρια πάντα οἶδεν, ἀπὸ τούτων αὐτὸν εἰσόμεθα καὶ θαυμάσομεν. Καὶ ταῦτα γὰρ ἐνίοτε ἀκολουθεῖ τοῖς ἐν Χριστῷ ζῶσιν, οὐ συνίστησιν οὐδ' ἐρτίζεται τὴν ζωὴν, ὥστε μηδὲν πλέον εἰς ἀρετὴν εἶναι τῷ τοῖς ταῦτα μόνον ὁρῶντι · καὶ τοῦτο δείκνυσιν ὁ μακάριος Παῦλος, ἐν οἷς Κορινθίοις γράφων, « Ἐὰν εἰδῶ, φησὶ, τὰ μυστήρια πάντα, καὶ ἔχω πᾶσαν τὴν B γνῶσιν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδέν εἰμι, καὶ γέγονα χαλκὸς ἠχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. » Ὅθεν τἄλλα παραδραμόντες; εἰς αὐτὴν ἴδωμεν τὴν θέλησιν τῆς ψυχῆς, ἐν ᾗ καὶ χρηστότης συνέστηκεν ἀνθρώπου καὶ πονηρία, καὶ τὸ ἀληθῶς ὑγιαίνειν καὶ τὸ νοσεῖν, καὶ καθόλου ζῆν ἢ τεθνάναι, ἣν τὸ ἀγαθὴν εἶναι καὶ πρὸς Θεὸν μόνον ἔχειν ἡ μακαρία ἐστὶ ζωή.

Τοῦτο γὰρ καὶ μυστηρίων καὶ μελέτης ἔργον ἀνθρώπου, τὴν γνώμην μόνου γενέσθαι τοῦ ὡς ἀληθῶς ἀγαθοῦ. Καὶ γὰρ τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τὸ γένος ἐπιμελείας ἁπάσης ἐκεῖνο μόνον τέλος ἔστιν ἰδεῖν, καὶ πρὸς τοῦτο πᾶσα μὲν ἀγαθῶν ἐπαγγελία φέρει, πᾶσα δὲ κακῶν ἀπειλή · καὶ τούτου χάριν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον ἡμῖν ᾠκοδόμησε τοῦτον, καὶ νόμους ἔθηκε, καὶ μυρίοις μὲν ἦσεν ἀγαθοῖς, πολλοῖς δὲ μετῆλθεν C ἀνιαροῖς, ἵν' εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέψῃ καὶ πείσῃ θέλειν αὐτὸν καὶ μόνον φιλεῖν. Τοῦτο δὲ δῆλον, ἐξ ὧν τὴν μόνην παρ' ἡμῶν, ὑπὲρ ὧν εὖ πεποίηκεν, ἀπαιτεῖ τὴν φοράν, τὸ ἀγαθὸν βούλεσθαι καὶ τὴν γνώμην εἶναι χρηστούς · καὶ μαρτυροῦσι μὲν ἐντολαὶ πᾶσαι, μαρτυροῦσι δὲ παραινέσεις καὶ ἁπλῶς λόγος ἅπας ἀνθρώποις ὄφελος ἔχων, εἰς τοῦτο φέρων. Καὶ γὰρ πλεονεξίαν ἀναιρῶν καὶ σωμάτων ἐπιθυμίαν κολάζων καὶ θυμὸν ἄγχων καὶ μνησικακίαν ἐκβάλλων, οὐδὲν ἢ γνώμης χρηστότητα καὶ ἐπιείκειαν ἐκπυεῖ· καὶ αὖθις ἡ ἐν πνεύματι πτωχεία καὶ τὸ πενθεῖν καὶ τὸ ἐλεεῖν καὶ τὸ πρᾶον εἶναι καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, ἃ τοὺς κατορθοῦντας ὁ Χριστὸς ἐκάλεσε μακαρίους, ἀτεχνῶς ἔργα θελήσεως. Ἔτι δὲ τὸ εὐπρόσδεκτον θέσθαι τοῖς ὀρθοῖς τῶν δογμάτων καὶ περὶ Θεοῦ φρονοῦντα πιστεῦσαι, τῶν εὐγνωμόνων γίνεται · καὶ ὅλως τέλος τῆς ἀγάπης ἕνεκα πάντα φησὶν ὁ Θεὸς εἶναι τὸν νόμον, ἡ δὲ ἀγάπη τῆς γνώμης ἐστὶν ἀρετή. Ὅτε τοίνυν μετὰ πᾶσαν παιδείαν καὶ προνοητικὴν κλήσεως ἡμᾶς ὁ Θεὸς εἰσπράττει καρπούς, τίνες ἐστὶν εἰς ἐκείνην ἅπαντα σπείρων καὶ πᾶσιν ἐν αὐτῇ καταβαλλόμενος τὴν εἰς τἀγαθὸν δύναμιν καὶ παρασκευήν. Οὐκοῦν καὶ τὸ βάπτισμα διὰ τοῦτο δέδωκε καὶ τἄλλα ἡμᾶς ἐτέλεσεν, ἵνα πρὸς ἡμῖν ἀγαθὴν ποιήσῃ τὴν γνώμην, καὶ πᾶσα τῶν μυστηρίων ἡ δύναμις καὶ ἡ καινὴ ζωὴ παρ' αὐτῇ. Ὅλως δὲ τί ποτε ἡμῖν αἱ τελεταὶ δύνανται; Πρὸς τὸν μέλλοντα βίον παρασκευάζουσι · « Δυνάμεις γάρ εἰσι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, » ἧ φησι Παῦλος · τί δέ ἐστιν

ᾧ μόνῳ παρασκευαζόμεθα; Τὸ τηρῆσαι τὰς ἐντολὰς τοῦ στεφανοῦν καὶ κολάζειν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος δυναμένου· τοῦτο γὰρ τὸν Θεὸν αὐτὸν ἡμῖν ἐνοικίζει. « Ὁ γὰρ ἀγαπῶν με, φησὶ, τὰς ἐντολάς μου τηρήσει, καὶ ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν, καὶ ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. » Τὸ δὲ σῶσαι τοὺς νόμους τῆς γνώμης ἅπαν ἐστί. Καὶ γὰρ ἄθλα κεῖται τοῖς αἰδεσθεῖσι τὸν νομοθέτην καθάπερ τιμωρίαι τοῖς ὑπερόπταις, τὸ δὲ τοιοῦτον ἐθελούσιον. Τοῦτο γάρ ἐστι τῆς ψυχῆς τὸ τὰς εὐθύνας δεχόμενον πανταχοῦ, καὶ τῶν παντάπασιν ἀκουσίων οὔτε στέφανον οὔτε τιμωρίαν εὕροι τις ἄν· οὐκοῦν εἰ τὴν γνώμην ἀναπτύξομεν τοῦ κατὰ Θεὸν ζῶντος, ἐν αὐτῇ λάμπουσαν εὑρήσομεν τὴν μακαρίαν ζωήν· ὡσὰν δὲ πᾶσαν αὐτῆς εἰδῶμεν τὴν δύναμιν, ἐπ' αὐτῆς αὐτὴν σκεψόμεθα τῆς ὑπερβολῆς, καθάπερ καὶ σώματος ἰσχὺν ἐπὶ τῆς ἀκμῆς. Ὑπερβολὴ δὲ θελήσεως ἡδονὴ καὶ λύπη, τὸ μὲν προσιεμένης ὁτιοῦν, ἐκεῖνο δὲ ἐκτρεπομένης· ὅθεν ἐν τούτοις ἄνθρωπος ὅ τι ἔστι, φαίνεται, καὶ ταῦτα τὸν ἑκάστου δείκνυσι τρόπον καὶ τοὺς πονηροὺς διίστησι τῶν χρηστῶν. Καὶ οὕτω διττὸς ὁ τῶν ἀνθρώπων γίνεται βίος, τῶν μὲν πονηρῶν αἰσχροῖς καὶ ματαίοις, τῶν δὲ ἀγαθῶν χαιρόντων τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ τῶν μὲν τοῖς δοκοῦσιν ἀηδέσι, τῶν δὲ τοῖς ὡς ἀληθῶς κακοῖς ἀχθομένων· καὶ οὐ πονηρία καὶ χρηστότης μόνον, ἀλλὰ καὶ ῥᾳστώνη βίου καὶ δυσκολία καὶ τὸ δυστυχεῖν καὶ τὸ πράττειν εὖ ἀπὸ τούτων κρίνεται. Οἷς τοίνυν περὶ ζωῆς μακαρίας ὁ λόγος, πῶς οὐκ ἀναγκαία τούτων ἡ θεωρία, παρ' οἷς καὶ τὸ τῆς ζωῆς εἶδος ἁπλῶς καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἔστι μαθεῖν! Ἐπεὶ δὲ ἡδονῆς ἡ λύπη προτέρα, καθόσον ἐκείνου τοῦτο καρπός, « Παρακληθήσονται γὰρ, φησὶν, οἱ πενθοῦντες, » εἰκὸς ἐστι καὶ τὸν περὶ ταύτης λόγον ἠγήσασθαι. Ἄλλως τε τὸ μὲν οἷς προσῆκόν ἐστιν ἄχθεσθαι, φεύγειν ἐστὶ τὸ κακὸν, τό γε μὴν χαίρειν δεύτερον ὁ πρὸς ἀγαθόν ἐστι δρόμος, ἐκεῖνο δὲ τούτου τῇ προὐδῳ δεύτερον, « Ἔκκλινον γὰρ, φησὶν, ἀπὸ κακοῦ καὶ ποίησον ἀγαθόν. » Εἴρηται μὲν οὖν κἀν τοῖς ἔμπροσθεν λόγοις περὶ τῆς κατὰ Θεὸν λύπης, ὧν ὑπόθεσις, ἃ λογιζομένοις ἔνι πενθεῖν, ἀλλὰ ἐπ' ἄλλα βλέπουσι καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ἅπαν, ὃ προσήκει τῷ πάθει, μὴ δυνηθεῖσι. Νῦν δὲ θεωρῆσαι δεῖ, Θεὸς δὲ ἄγοι τὸν λόγον, τί τέ ἐστιν ὃ λυπήσει τὸν σπουδαῖον καὶ τίνα τρόπον, καὶ τἄλλα δὴ πόθεν, ἐν οἷς τῆς ἐπαινουμένης λύπης πρὸς τὴν πονηρὰν ἡ διαφορά.

Ὅτι μὲν οὖν οἷς δεῖ καὶ πῶς δεῖ ἀκόλουθον τὸν ἐν Θεῷ ζῶντα λυπεῖσθαι, πᾶσίν ἐστι φανερόν· τίνα δὲ τὰ δέοντα, καὶ τίς ὁ τρόπος ὁ προσήκων καὶ τῶν τοιούτων οὐ πᾶσι δήλων καθεσταμένων, ἡ σκέψις οὐ μάτην γένοιτ' ἂν ἡμῖν δσὴ δυνατή. Ἡ μὲν οὖν λύπη τοῦ μίσους ἐξήρτηται, τὸ δὲ μῖσος τοῦ λόγου τῆς πονηρίας. Καὶ γὰρ ἀποστρεφόμεθα μὲν ὃ δοκοῦμεν εἶναι πονηρὸν, οἷς δέ τις ἐχθρῶς ἔχει καὶ πρὸς ἃ δυσχεραίνει, τούτοις ἀνιᾶται παροῦσιν· ὅθεν ὁ ζῶν ὀρθῶς καὶ τῆς ἀληθινῆς φιλοσοφίας ἐπειλημμένος οἶδε μὲν πρῶτον, ὅπερ ἐστὶ κακὸν ἀληθῶς, οἶδε δὲ ὃ χρὴ μισεῖν, ἀνιᾶται δὲ οἷς ἄχθεσθαι δεῖ. Διὰ τοῦτο

A est ad quod unum disponimur? Ad illius custodienda præcepta, qui potest in futurum coronare vel punire; hoc enim Deum ipsum in nobis inhabitare facit. « Qui enim, inquit, diligit me, præcepta mea servabit, et Pater meus diligeet eum, et veniemus, et mansionem apud ipsum faciemus. » Hæc autem observatio legum, ad voluntatem prorsus attinet. Etenim præmia præsto sunt legislatorem venerantibus, quemadmodum pœnæ despicientibus; et hoc voluntarium est. Hoc enim est animæ, quod disciplinam ubique recipit; et illorum quæ prorsus invite aguntur, nemo coronam nec pœnam invenire possit. Itaque si voluntatem ejus qui secundum Deum vivit, expanderimus, in hac lucentem inveniemus beatam vitam; ut autem omnem illius videamus B potentiam, hanc in ipsa speculabimur exsuperantia, quemadmodum corporis vires in juventute. Exsuperantia autem voluntatis est voluptas et luctus, hinc quidem quodcunque lætanter accipientis, illinc autem repellentis. Unde homo quid sit in his apparet; hæc uniuscujusque mores ostendunt, ac pravos a bonis secernunt. Et ita duplex fit hominum vita, pravorum quidem qui de turpibus vanisque lætantur, bonorum autem qui bonis congaudent; rursus illorum qui de rebus per speciem odiosis lugent, et istorum qui de rebus vere malis contristantur. Et non solum perversitas et bonitas, sed et vitæ dulcedo morositasque, calamitas ac prosperitas recte ex his judicantur. Quibus ergo de vita beata est sermo, quomodo necessaria non esset istorum speculatio, a quibus et vitæ simplicem formam et felicitatem discere datum est! Quoniam autem voluptate prior est luctus in quantum hujus illa fructus est, « Consolabuntur enim, ait, qui lugent, » æquum est de isto inchoare sermonem. Revera, lugere de quibus oportet est fugere malum, et iterum gaudere, cursus ad bonum est; illud autem huic quoad tempus succedit: « Declina enim, inquit, a malo et fac bonum. » Dicta vero sunt de luctu secundum Deum in prioribus sermonibus, ea quorum est propositio de quibus sane lugere licet, sed ad alia respiciunt, et ideo omne quod passioni competit, præcavere nequeunt. Nunc autem videndum est Deo auspice, quid sit, quod potest contristare studiosum, et quo modo, de cætero in quibus laudati luctus a perverso stet differentia.

Quod quidem fideli in Deo viventi, de quibus oportet et quomodo oportet, sit lugendum, omnibus manifestum est; quænam autem sint convenientia et quis modus conveniens, quidque sit judicandum de aliis similibus non profecto in luce positis, non frustra nobis pro facultate speculandum venit. Luctus igitur ab odio pendet, odium autem a rationis malitia. Etenim odimus quod nobis malum esse videtur; quæ autem aliquis odio habet, et quibus præsentibus contristatur: hinc qui recte vivit et veræ philosophiæ addictus est, novit primo quid vere sit malum, novit insuper quid

νηρὸν, αὐτοὶ δὲ τοὺς τρόπους χρηστοί· δεύτερον ὅτι τοῖς τοῦ Θεοῦ μάχεται νόμοις, ᾧ τῆς γνώμης ἐπείγονται κοινωνεῖν· καὶ τρίτον ὅτι μάτην ἀνιᾶσθαι κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ζῶντας ἥκιστα πρέπον· ἐνταῦθα μόνον οὐ μάτην ἐστὶν ἀνιᾶσθαι τῆς λύπης τὰ πάντων λυσιτελέστατα καρπουμένους. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων οὐδὲν ἔσται πλέον, εἴ τις ἀλγεῖ, καὶ πενία καὶ νόσος καὶ ὅτιοῦν τῶν τοιούτων οὐδὲν μᾶλλον ἀποχωρήσει δακρύουσι· ψυχῆς δὲ πονηρίᾳ λύπη τὸ φάρμακον, ἣ καὶ μέλλουσαν προανεῖλε καὶ παροῦσαν ἔπαυσε καὶ τολμηθείσης τὰς εὐθύνας δύναται λύειν. Ὑπὲρ οὗ μοι δοκεῖ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐντεθῆναι τῇ φύσει, πρὸς οὐδὲν ἄλλο βοηθεῖν ἡμῖν δυναμένῃ. Τὴν γὰρ ἁμαρτίαν οὐ προῖκα, μισθοῦ δέ τινος τολμῶντες τῆς ἡδονῆς καὶ τὸ τέρπον τοῦ κατὰ ψυχὴν εὖ ἔχοντος ἀλλαττόμενοι (οὐ γὰρ ἐφ' ἑαυτῆς αὐτὴν ἑλοίμεθ' ἂν ψυχῆς ὄλεθρον καὶ νοῦ πύρσωσιν), καὶ τοιαῦτα σαφῶς εἰδότες, ἐπειδὰν μεταγνόντες ἐφ' οἷς ἡμάρτομεν ἀνιώμεθα, τὴν ἐκεῖθεν ἀτιμάζοντες ἡδονὴν καὶ πάθει πάθος ἐκκρούοντες ὅῆλοι καθέσταμεν· τῷ ῥίπτειν ἅπερ ἐλάβομεν, λαμβάνοντες ἅπερ ἐρρίψαμεν. Καὶ ἅμα τὸ ἀνιᾶσθαι τίμημα γίνεται ἡμῖν ἐφ' οἷς ἐτολμήσαμεν, ᾧ καθηραμένοις οὐ πλημῶν δεήσει δευτέρων· ᾧ καὶ Θεὸς ἐξ ἀρχῆς τοῖς αὐτοῦ τιμωρεῖ νόμοις ἠδικημένοις λύπης καὶ πόνων τῷ παρανενομηκότι τιμήσας, οὐκ ἂν ταύτην εἰσπράττεσθαι νομίσας τὴν δίκην, εἰ μὴ τῶν ἐγκλημάτων ἀντικρυς ἦν καὶ λύειν εἶχεν εὐθύνας. Τούτῳ δὲ τῷ τρόπῳ καὶ αὐτὸς ὕστερον ἁμαρτίας ἐχρήσατο τὸν ἄνθρωπον εἰσελθών, καὶ δεῆσαν ἐκβαλεῖν τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων τὴν ἁμαρτίαν ἀλγήσας ἐξέβαλε. Καὶ μὴν οὐ τοῦτο δὲ μάταιον, εἴ τις ἐφ' ὅτῳοῦν ἀνιᾶται τῶν εἰς σῶμα φερόντων, ἀλλὰ καὶ ζημία περιφανής· τοῦτο γάρ ἐστι, Θεοῦ τι τῶν ἄλλων ἔμπροσθεν ἀγαγεῖν! Ταύτης τῆς πονηρίας ἔσχατον μὲν ἡ τοῦ Ἰούδα μανία, μικρὸν ἀργύριον τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἀλλαξαμένου, ἀρχὴ δὲ καὶ σπέρμα τὸ πρὸς τὴν ἐκείνου μνήμην τοῦτο παθεῖν, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ διατριβῆς ἐκκρουσθῆναι τῷ φιλεῖν ἄλλο τι τῶν πάντων. Τούτου γὰρ ἐπιδεδωκότος τοῦ πάθους, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ λήθης τὴν χώραν τῆς ψυχῆς κατασχούσης, ἡ περὶ αὐτὸν ἀγάπη μαραίνεται, ἐπεὶ καὶ τοὐναντίον τῇ συνεχεῖ μνήμῃ φύεται, τοῦ δὲ φίλτρου σβεσθέντος ἡ περὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ῥᾳθυμία καὶ τὸ παρανομεῖν εὐθὺς ἅπαντᾷ. « Καθάπερ ὁ ἀγαπῶν με, φησὶ, τὰς ἐντολάς μου τηρήσει, » τοῖς δὲ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους πατοῦσι καὶ τὰ τοιαῦτα τολμηταῖς καὶ τὸν τῆς πίστεως προδοῦναι λόγον, ἂν τι δέῃ κερδαίνειν, οὐδὲν ἀπᾴδον. « Τῆς γὰρ συνειδήσεώς τινες ἀστοχήσαντες περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν, » ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος· « Νεκρὰ γάρ ἐστι, φησὶν, ἡ πίστις, ὑφ' οἷς τῶν καταλλήλων οὐκ ἐμέλησεν ἔργων, ὅθεν εἰ διαφθείροιτο ῥᾳδίως, καινὸν οὐδέν. Τριῶν γὰρ ὄντων, ἃ τῷ Θεῷ παρ' ἡμῖν φυλάττει τὸ σέβας, τοῦ φόβου τῶν κειμένων τοῖς ἀσεβέσι κακῶν, τῆς ἀγαθῆς τῶν εὐσεβούντων ἐλπίδος, τοῦ περὶ αὐτὸν Θεὸν καὶ τὸ καλὸν ἔρωτος, ἐνεργὸν οὐδὲν ταῖς τῶν παρανομεῖν ἐγνωκότων καταλείπεται ψυχαῖς· ἀλλὰ καθάπερ οἷς ὁ βίος τοῖς τῷ Θεοῦ τάττων bus bonis vivunt, secundo, quia Dei legibus adversatur, cujus voluntati participare coguntur; tertio, quoniam eos contristari qui secundum rectam rationem vivunt, minime convenit; hic autem solum non est in vanum contristari, ubi de luctu utillissimos fructus colligunt. Super cæteris enim nihil amplius erit, si quis doleat, et paupertas et morbus et similia non magis recedent a lacrymantibus: animæ vero nequitiæ luctus est medicina, siquidem futuram præcidit, præsentem terminat, et admissæ pœnas luere potest. Propter quod mihi videtur a principio inditus esse naturæ, ea lege, ut nobis ad nihil aliud proficuus sit. Peccatum enim non gratuito, sed propter quamdam voluptatis mercedem committentes, et gaudium illius qui bene habet anima commutantes (non enim illam animæ perniciem et mentis incendium ob ipsam eligeremus), et hæc probe scientes, postquam pœnitentes super his quæ commisimus affligimur, voluptatem quæ inde venit despicientes, passione passionem palam eliminamus: abjiciendo ea quæ sumpseramus, resumimus quæ rejeceramus. Et simul pœnitentia peccatorum nostrorum fit expiatio, qua purificatis non aliis opus est pœnis. Hac etiam Deus ab initio læsas vindicat leges, luctu laboribusque puniendo; non autem hanc exigi pœnam statuisset, nisi criminibus esset oppositus, et rationes solvere posset. Verum hoc modo contra peccatum ipse, homo factus, usus est, et cum ab hominum natura peccatum esset expellendum, passus expulit. At hoc certe non est inane, si quis pro quocunque lugeat ad corpus attinente, sed et damnum ingens: hoc enim est præ Deo aliquid aliud ducere! Hujus quidem nequitiæ gradus ultimus est Judæ dementia, cum Deum et Salvatorem paucis nummis venderet: initium autem et semen est in illius memoriam hoc pati, atque ex ipsius consortio ob alius rei amorem repelli. Ubi enim hæc nequitia crevit, oblivioque Dei locum animæ occupavit, erga ipsum charitas languescit, siquidem contrarium memoriæ se ingerit; ubi vero charitas exstincta est, brevi circa mandata ipsius negligentia et transgressio irrepunt. « Quemadmodum qui diligit me, inquit, præcepta mea servabit, » illis autem qui Dei leges conculcant audentque talia, ut fidei verbum prodant, a nullo crimine utili abhorrent. « Quidam enim a conscientia aberrantes, ait beatus Paulus, circa fidem naufragaverunt; » « Mortua namque fides est, » inquit, illorum quibus de operibus non est cura; unde si facile dissipetur, non est mirum. Cum enim tria sint quæ nostram erga Deum venerationem servant, timor malorum impiis imminentium, bona piorum spes, Dei et virtutis amor: animis eorum qui transgredi leges solent nihil efficax relinquitur. Sed quemadmodum illis, quorum vita Dei legibus ordinatur, erga ipsum augetur reverentia, ita despectores Scripturarum brevi deserit, et ii qui progrediuntur juxta pulchram hanc passionem nihil

habent commune; eo ipso autem quod e medio tollitur, cunctis quæ prohibere possent nequitiam ablatis, et ratione quæ bonum inducit post multas refrenationes tacente, quod in mala extrema labuntur facile intelligitur.

ἀνῃρημένων, καὶ τοῦ τἀγαθὸν ἐκφέροντος λογισμοῦ τῷ πολλάκις ἐπιστομισθῆναι σεσιγηκότος, ἐπ' ἔσχατα χωρεῖν αὐτοὺς τῶν κακῶν, οὐδὲν χαλεπόν.

Propterea sollicitudinem viri probi retinent, et adversus radicem malorum ab initio resistunt, solique Deo cor custodiunt, tanquam aliud quoddam adytum memoriam ipsi seligentes. Sciunt enim sacrarum ædium plerasque ne tangere quidem licitum, ac supellectili velisque consecratis ad aliud quid uti fas non esse, animæ vero Deo sanctificatæ nullum par esse sacrarium, unde oporteat multo magis adytum esse impenetrabile vendentibus atque ementibus, necnon mensis et cathedris vendentium columbas ac similibus immunem esse. Si enim orationis domum sic esse oportet, quid putandum est de ipso orante, propter quem locum istum turba vacuum esse convenit? Et vero non pro tempore continuo nomen erat efficax, nec semper erat orationis domus, aliquando precantibus vacua: ut Christiani autem Dei consociationi inhæreant per omne tempus indesinenter precantes, Pauli lex jubet. Hoc autem quoque consideremus: aliis enim Salvator per verba criminibus abducens, hic utitur et lingua et ira, et manu, et flagello, ut meminerimus quanta res sollicitudine sit digna. Hæc enim non tam erant istud templum, quod prævidebat evertum, honorare volentis, quam ostendentis in quo teneat pretio unumquemque fidelium, apud quos manere promiserat, curis et anxietatibus esse liberum; et simul quam acris sit passio, quantumque sit opus animo spirituque constante ac ratione prudenti, et præsertim ipsa manu Salvatoris, quem qui non intus receperunt, animi agitationem ejicere nequeunt. Idcirco sacrilegium morte puniendum lex statuerat, et Sanctis sanctorum velum necessarium fuit. Oza mortuus est, quod arcæ vacillanti profanam intulerat manum, et Ozias lepram e sacris lucrum accepit, quæ, sicut alia multa, baptizatæ animæ, tanquam vero Dei sacrario, purum asylum esse decernunt. Ideo viventibus in Christo puram a sollicitudine habere animam, in magno videtur esse pretio; et si quid eorum quæ videntur esse utilia voluntatem penetrat, non pervertit sensum, quemadmodum Petro, cum vocantem Salvatorem audivit, de rebus in manu habitis nulla cura fuit. Etenim et ipsi quadam vocatione perpetua vocantur per insculptam a mysteriis in anima gratiam, quæ, sicut ait Paulus, « est Spiritus Filii Dei clamans in corde ipsorum: Abba, Pater. » Et ita semper omnia despiciunt, ut semper Christum sequi possint; quoniam non est æquum, inquit, eos « verbum Dei derelinquere et ministrare mensis, » primo quidem quod nihil ipsis præ Deo est; deinde quoniam et cætera omnia ab ipso bonorum omnium summo dispensatore re-

A τεται νόμοις, ἡ περὶ αὐτὸν αἰδὼς αὔξεται, τὸν ἴσον τρόπον τοὺς τῶν λογίων ὑπερόπτας κατὰ μικρὸν ἐπιλείπει, καὶ προϊοῦσι πρὸς τὸ καλὸν τοῦτο πάθος οὐδὲν κοινόν, τῷ δὲ ταύτην ἐκ μέσου γενέσθαι, πάντων τῶν ἐπισχεῖν ἂν δυνηθέντων τὴν πονηρίαν

Διὰ ταῦτα τὴν μέριμναν οἱ σπουδαῖοι φυλάττονται, καὶ πρὸς τὴν ῥίζαν ἐξ ἀρχῆς ἵστανται τῶν κακῶν καὶ τὴν καρδίαν τῷ Θεῷ μόνῳ τηροῦσι, καθάπερ ἄλλο τι τέμενος τὴν μνήμην ἐξελόντες αὐτῷ. Καὶ γὰρ ἴσασι, τῶν μὲν ἱερῶν οἴκων τοῖς πολλοῖς οὐδὲ ψαύειν ἐξεῖναι, καὶ σκευῶν καὶ πέπλων τοῖς οὕτως ἀφωρισμένοις πρὸς ἄλλο τι χρῆσθαι τῶν ἀθεμίτων εἶναι, ψυχῆς δὲ Θεῷ καθιερωθείσης οὐδὲν ἴσον εἶναι τῶν ἱερῶν, ὅθεν καὶ χρῆναι παντὸς μᾶλλον ἄδυτον εἶναι τοῖς πωλοῦσι καὶ ἀγοράζουσι, καὶ τραπεζῶν καὶ κολυβιστῶν καὶ τοιούτων ἀπηλλάχθαι πραγμάτων. Εἰ γὰρ τὸν τῆς προσευχῆς οἶκον οὕτως ἔχειν ἐχρῆν, ὅπως δεῖ νομίζειν αὐτὸν τὸν εὐχόμενον, ὑπὲρ οὗ καὶ τὸ χωρίον ἐκεῖνο καθαρεύειν ἔδει θορύβων; Καίτοι τῷ μὲν ἑκάστοτε τοὔνομα οὐκ ἦν ἐνεργόν, οὐδ' ἦν ἀεὶ προσευχῆς οἶκος, τῶν εὐχομένων ἐνίοτε κενὸς ὤν· Χριστιανοὺς δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ συνουσίᾳ προσκεῖσθαι τὸν ἀεὶ χρόνον ἀδιαλείπτως προσευχομένους, ὁ τοῦ Παύλου κελεύει νόμος. Κἀκεῖνο δὲ συνορῶμεν· τῶν γὰρ ἄλλων ὁ Σωτὴρ ἁμαρτημάτων λόγοις ἀπάγων ἐνταῦθα καὶ γλώσσῃ κέχρηται καὶ ὀργῇ καὶ χειρὶ καὶ μάστιγι, λογίζεσθαι παρέχων, ὅσης ἀξιοῖ τὸ πρᾶγμα σπουδῆς. Ταῦτα γὰρ οὐ τὸν νεὼν τοσοῦτον ἐκεῖνον βουλομένου σεμνύνειν, ὃν κατασκαπτόμενον περιεῖδεν, ὅσον τῶν πιστῶν ἕκαστον, παρ' οἷς ἐπηγγείλατο μένειν, μερίμνης ἀπηλλάχθαι καὶ φροντίδων ὅσου τιμᾶται, δεικνύντος ἦν, καὶ ἅμα ὡς ἰταμὸν τὸ πάθος, καὶ χρεία θυμοῦ καὶ ψυχῆς ἑστώσης καὶ νήφοντος λογισμοῦ, καὶ πρό γε τούτων αὐτῆς τῆς χειρὸς τοῦ Σωτῆρος, ὃν ἔνδον μὴ λαβόντας τὸν θόρυβον ἀμήχανον ἐκβαλεῖν. Διὰ ταῦτα τὸ ἱερόσυλον θανάτῳ ζημιοῦσθαι νόμος ἔκειτο, καὶ τοῖς τῶν ἁγίων Ἁγίοις παραπετάσματος ἐδέησε. Ὀζὰ ἀπέθνησκε τῇ κιβωτῷ περιτραπείσῃ χεῖρα βέβηλον ὑποσχών, καὶ Ὀζίας λέπραν τῶν ἱερῶν ἀπώνατο, καὶ πολλὰ δὴ τοιαῦτα τῇ βαπτισμένῃ ψυχῇ τὸ καθαρῶς ἄσυλον τῷ ἀληθινῷ Θεοῦ τεμένει νομοθετεῖ. Διὰ ταῦτα τοῖς ἐν Χριστῷ ζῶσιν εἰλικρινῆ μερίμνης τὴν ψυχὴν ἔχειν πολλοῦ τινος εἶναι δοκεῖ· κἄν τι τὴν γνώμην εἰσέλθῃ τῶν εἶναι προὔργου δοκούντων, οὐκ ἐπιστρέφει τὸν λογισμὸν, καθάπερ τῷ Πέτρῳ τῶν ἐν χερσὶν οὐδὲν ἐμέλησεν, ἐπεὶ καλοῦντος τοῦ Σωτῆρος ἤκουσε. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ καλοῦνται κλῆσίν τινα συνεχῆ καὶ διηνεκῆ διὰ τῆς ἐνσημανθείσης ἀπὸ τῶν μυστηρίων τῇ ψυχῇ χάριτος, ἥτις ἐστὶ, Παῦλος εἶπε, « τὸ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν κράζον· Ἀββᾶ ὁ Πατήρ. » Καὶ οὕτως ἑκάστοτε πάντων ὑπερορῶσιν, ἵν' ἑκάστοτε τῷ Χριστῷ δυνηθῶσιν ἀκολουθεῖν, ὅτι οὐ καλόν ἐστι, φησὶν, « ἀφέντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διακονεῖν τραπέζαις, » πρῶτον μὲν ὅτι μηδὲν αὐτοῖς πρὸ τοῦ Θεοῦ, ἔπειθ' ὅτι καὶ πάντα παρ'

αὐτῷ τἄλλα προσδοκῶσιν εὑρήσειν, τῶν ἀγαθῶν ὄντι πάντων ταμίᾳ. Καὶ γὰρ αἰτοῦσι πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀψευδοῦς ἐπαγγελία, πάντα τἄλλα ἀκολουθήσειν. Ὑπὲρ τούτων μερίμνης τοὺς αὐτῷ προσκειμένους ὁ Σωτὴρ ἁπάντων ἁπάσης πολὺν τοῦ νόμου τούτου ποιεῖται λόγον, ἵνα τε μὴ τῶν μειζόνων ἀποστερῶνται, καὶ ὅτι ῥᾴτην κόπτονται φροντίζοντες, ὧν πρὸ αὐτῶν ἐκεῖνῳ μελήσει. Εἰ δὲ τὸ μεριμνᾷν ὑπὲρ τούτων ζημία, τὸ ἀνιᾶσθαι ποῦ θήσομεν, ὃ μὴ μόνον ἐστὶ τοῦ Θεοῦ τῇ μνήμῃ τὴν ψυχὴν ἀφεστάναι, ἀλλὰ καὶ παντάπασιν ἐσκοτῶσθαι καὶ τυφλὸν εἶναι τὸν λογισμόν, ὡς καὶ πρὸς ὅλισθον παντοδαπὸν ἐντεῦθεν εὐχερῶς ἔχειν; Νοῦς γὰρ ἐπειδὰν ἀθυμίᾳ κάτοχος ᾖ, τῷ σεσεῖσθαι τοῖς ἐκεῖθεν ὀλίγοις καὶ καταπεσεῖν, τὰ φαυλότατα πάντων ἑαυτῷ χρῆται, τὴν μὲν ἐνέργειαν τὴν ἑαυτοῦ καὶ τὴν ἀξίαν ἑτοίμως ἄγαν προϊέμενος καὶ ὃ πέφυκε, καθάπερ οἱ μακρῷ κάρῳ κατασχεθέντες τὰ ἐν χερσὶ, πάθεσι δὲ ῥᾳδίως εἴκων ἀνδραπόδων δίκην, οἷς ἐπιτάττειν δίκαιος ἦν· καὶ οὕτως οὐδὲν κωλύει, τὴν ψυχὴν ἀποθανεῖν, μυρίας λαβοῦσαν πληγὰς, τῶν μὲν ἀφ' ὕψους αὐτῇ πολεμούντων πολλῶν ὄντων, ᾗ *Δαβὶδ* εἶπε, τοῦ δ' ἐπικουρῆσαι οὐ δυναμένου. Διὰ τοῦτο Παῦλος, « Ἡ λύπη, φησὶ, τοῦ κόσμου θάνατον κατεργάζεται· » πρὸς δὴ ταῦτα βλέποντες οἱ περιεῖναι καὶ ζῆν αὐτοῖς βούλονται τὴν ψυχὴν, οὐ λύπην φεύγουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ μερίμνης ἀπέχονται, πόῤῥωθεν ἐκτρεπόμενοι τὸ κακόν. Εἰ δὲ πολλοῖς τῶν σπουδαίων, πόλεων καὶ συνοικιῶν ἐπιμελουμένοις, καὶ *πραγμάτων ἔμφασθαι συνέβη*, ἀλλὰ μερίμναις οὐδὲν μᾶλλον *προσέσχον*, οὐδ' ἐξέστησεν αὐτῶν τοῦ καθεστηκότος τὸν λογισμόν. Μεριμνῶμεν γὰρ, ἐπειδὰν, περὶ ὧν ζητοῦμεν καὶ ὧν ὅπως ἔσται τυχεῖν σκοποῦμεν, πρὸς ταῦτα πόθον τινὰ κεκτημένοις ἔπειτα τυχεῖν, εἰ γένοιτ' ἂν ἡμῖν ὧν ἐπιθυμοῦμεν, ἄδηλον ᾖ. Ταῦτα γὰρ τὴν μέριμναν συνιστάναι καὶ κατατείνειν δύνασθαι τὴν ψυχὴν, τό τε περὶ τὸ ζητούμενον φίλτρον τό τε περὶ τοῦ τέλους τῆς περὶ αὐτοῦ σπουδῆς μηδὲν εἰδέναι σαφές· ἄν τε γὰρ ἃ περὶ ὧν φιλοῦμεν οὐδὲν εἰδῶμεν, ἢ περὶ ὧν φιλοῦμεν τὰ κατ' εὐχὴν *εἰδῶμεν*, *οὐδὲν* ἡμῖν δυσχερὲς οὐδὲ μέριμνα, ἄν τε ζητοῦντες ὃ φιλοῦμεν, ὡς οὐ ληψόμεθα, σαφῶς εἰδῶμεν τοῦ μεριμνᾷν οὐδεὶς καταλείπεται τόπος. Οὐδεμία γὰρ ἐνταῦθα φροντὶς οὐδὲ φόβος, ἐν οἷς ὁ τῆς μερίμνης ἕστηκεν ὅρος, ἀλλ' ἀτεχνῶς ὡς ἤδη τοῦ κακοῦ παρόντος λύπη τὸ πάθος· τῶν δὴ μεριμνᾷν ποιούντων τῶν ἐν Χριστῷ ζώντων οὐδετέρου ταῖς ψυχαῖς ἐνοχλοῦντος, ἀνάγκη τῶν ἀπὸ τῆς μερίμνης αὐτοὺς ἀπηλλάχθαι κακῶν. Οὔτε γὰρ οὐδενὶ προστετήκασι τῶν παρόντων, καὶ εἴ τι πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἐργάζονται χρείαν, τὸ τέλος ἑκάστοτε τῆς σπουδῆς ἴσασι τρόπον δή τινα· τὸ γὰρ τῷ Θεῷ δοκοῦν τοῖς πόνοις εὔχονται πέρας, καὶ ὡς ἀπατήσει τὰ παρὰ τῶν εὐχῶν αὐτίκα, μάλα σαφῶς γινώσκουσι. Μεριμνῶεν γὰρ ἂν ἡ τῶν πενήτων οἱ τρυφῆς ἐπιθυμοῦντες μείζω τῶν ὄντων τὴν πρὸς τὸν βίον ζητοῦσι παρασκευὴν, ἢ τῶν πλουτούντων οἷς πρὸ τῶν χρημάτων οὐδὲν, οἳ μενόντων τε παρ' αὐτοῖς τρέμουσι, μὴ φυγόντα λάθωσι καὶ ἀναλουμένων ἀλγοῦσι, κἂν

cepturos se exspectant. Nam quærentibus primum regnum Dei, vera est promissio cætera cuncta consequenter datum iri. Super his omni sollicitudine adhærentes sibi Salvator exuens, multum hujusce legis facit locum, ne melioribus priventur, et quia frustra fatigantur solliciti de quibus ante ipsos illi cura est. Si vero de istis sollicitudinem habere damnosum est, ubi tristitiam ponemus, quod non solum est a Dei recordatione mentem alienari, sed omnino obscurari, cæcamque rationem habere, ita ut ad quamlibet ruinam exinde facilis sit descensus? Mens enim postquam animi dejectione laborat, si exinde vertigine vexetur atque decidat, miserrime se habet, vim suam et dignitatem et quidquid sibi innatum est, sicuti qui profundo captantur sopore quæ in manibus tenent, prompte projiciens, facile vero cedens, servorum more, passionibus, quibus imperare æquum erat; et sic nihil prohibet, quominus anima, mille plagis acceptis, pereat, cum multi quidem sint, ut ait David, qui ex alto pugnant adversus eam, nullus vero sit qui auxilium ferre possit. Ideo Paulus, « Sæculi tristitia, inquit, mortem operatur. » Ad quæ prospicientes qui superesse vivereque sibi volunt animam, non solum tristitiam fugiunt, sed etiam procul avertentes malum a sollicitudine sibi præcavent. Si vero multis proborum, urbium societatumque curam habentibus, ad negotia manum admovere necesse fuerit, curis tamen non magis indulserunt, nec ipsis hoc causa fuit ut ab assueta ratione recederent. Solliciti namque sumus, cum circa ea quæ quærimus et modum obtinendi speculamur, quodam obtinendi desiderio postea adjecto, an nobis evenire possint quæ quærimus, incertum est. Hoc enim excitare sollicitudinem ac animam dilatare potest; quod circa quæsitum desiderium et finem de illo inquisitionis nihil manifeste noscatur: sive enim circa res amatas nihil videamus, aut amatas res juxta vota succedere videamus, nihil nobis est onerosum, nec sollicitudo, sive quærentes quod amamus, nos non obtenturos manifeste sciamus, sollicitudini jam nullus relinquitur locus. Hic enim nulla cura nullusque timor, ubi stetit sollicitudinis terminus, sed simpliciter, quasi jam adesset malum, tristitia adest. Porro cum ex illis quæ sollicitudinem generant neutrum animis in Christo viventium turbam creat, necesse est ut a malorum sollicitudine liberentur. Nulli enim præsentium fortiter adhærent, imo si quid ad corporis necessitatem operentur, studii finem semper aliquo saltem modo cognoscunt: quod enim Deo beneplacitum est, laboribus exoptant esse finem, et ea quæ sunt in votis deceptioni esse subjecta, probe norunt. Solliciti quippe forent circa pauperes, qui deliciis dediti majorem ad victum substantiam quærunt, aut circa divites quibus nihil est majus divitiis, qui, his manentibus apud ipsos, tremunt, ne fugitivæ labantur, et consumptis, dolent, etiamsi ad ea quæ maxime necessaria sunt corpori, insumptæ sint, et præsertim

quia illarum adeo sunt amatores ut malint, exinde nullum percipientes commodum, semper intus retinere, quam projicere thesauros ad acquirenda necessaria, deinde quod timent, ne ipsis in vanum sit expensum, de laborum fine minime confisi, siquidem e manu Dei spem pendere, stante firmaque re, non curant, sed in his quæ agunt, sibimetipsis suisque cogitationibus omnino fidunt; « quæ, inquit Salomon, timidæ sunt et incertæ. » Illis autem qui omnes oderunt delicias, omnia visibilia despiciunt, omnium quæ pro sibimetipsis vel aliis faciunt, lucerna mandatorum Dei, velut duce, utuntur, omnia postponunt spei, quam in ipso habent, quod utilia ipsis occurrant, quæ sollicitudinis necessitas? Ad quid anxii essent pro rebus quas jam bene compositas noscunt? Non enim finem suis studiis consequentem absolute quærunt, sed illud quod possit utile esse, nec exspectantes solliciti sunt, bene scientes se ad vota perventuros; quodque occurrit amant ut omnium utilissimum, hoc ipsum quod rogaverant esse credentes. Et omnino sicut viatoribus, postquam ductorem ipsis rectam vitam monstrantem invenerunt, ne errent nullus esse potest timor, nec ipsis est de deversorio ulla cura; ad eumdem modum et ei qui omnia potest de ipso curas committentes, et eum solum vitæ victusque præsidem assumentes, a sollicitudine liberam ipsi habent animam; ut solius vere boni ratione habita, quæ Domini sunt curent, et timeant et e Domini sententia patiantur. Hic enim non sibimetipsis tantum, sed etiam aliis utiles constituti sunt; et in hoc aliquis mirari poterit Dei bonitatem, quod si nemo, alio medicinam sorbente, morbum vitare queat, a rationibus reddendis ille, patientibus aliis, solvi possit.

Quod quidem contristat in Christo vivere volentes, ex dictis manifestum est: quomodo vero et quibus adhibitis rationibus, nunc dicere restat. Non omnes propter eadem de peccato dolent, sed quosdam ad lacrymas inducit vanitas, quoniam se maximis donis dignos judicantes, præter spem agunt, et ipsis est deploranda præmiorum jactura; plerisque vero rationis reddendæ metus subest; omnium autem optimis amor erga legislatorem miseram facit legum transgressionem. Quemadmodum enim inter rectos optimam habent ordinis partem illi quos nec malorum timor, nec spes præmiorum, sed solus Dei amor virtutem cum sudore exercere hortatur, sic inter peccatores propter peccata vexatos illi, quibus luctus Dei amorem exacuit, omnium sunt optimi. Isti namque sibimetipsis dolorem generant et ultro dolori indulgent, et quia semetipsos amant, lacrymantur; hos autem qui movet ipse Deus est: unde quia motori necessario motus accommodatur, tanto luctus ille præstat alio, quanto moventes majus intercedit medium, sicut etiam telo cursus optimus et ad

εἰς ἃ δεῖ μάλιστα τῷ σώματι δαπανῶσι, καὶ μάλιστα μὲν ὡς ἂν αὐτῶν ἀτόπως ἐρῶντες, ὥστε βούλοιντ' ἂν μᾶλλον μηδὲν ἐκεῖθεν ὠφελουμένους τὸν ἀεὶ χρόνον ἔνδον κατέχειν, ἢ προϊεμένους ἃ δεῖ κερδαίνειν τῶν θησαυρῶν, ἔπειθ' ὅτι περὶ τῆς δαπάνης δεδοίκασι, μὴ μάτην αὐτοῖς ᾖ, περὶ τοῦ τῶν πόνων τέλους ἥκιστα θαῤῥεῖν δυναμένοις, ἐπεὶ μὴ τῆς τοῦ Θεοῦ χειρὸς τὰς ἐλπίδας ἐξῆψαν, ἑστῶτος καὶ βεβαίου πράγματος, ἀλλ' ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἑαυτῶν λογισμοῖς, ἐν οἷς πράττουσι, τὸ πᾶν ἐπιτρέπουσιν· οἳ « δειλοί τέ εἰσι καὶ ἐπισφαλεῖς, » φησὶ Σολομών· ἐκείνοις δὲ πᾶσαν μὲν τρυφὴν μισοῦσι, πάντων δὲ τῶν ὁρωμένων ὑπερορῶσι, πάντων δὲ ὧν ἑαυτοῖς ἢ περὶ τῶν ἄλλων πονοῦσι, τῷ λύχνῳ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ἡγεμόνι χρωμένοις, μετὰ δὲ τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος πάντα ποιοῦσι, ὡς τὸ συνοῖσον αὐτοῖς ἀπαντήσει, τίς ἀνάγκη μεριμνῆς; ἀνθ' ὅτου δὲ ἀγρυπνήσουσι, περὶ ὧν ὡς ἤδη κατωρθωμένων γινώσκουσιν; Οὐ γὰρ τὸ ταῖς σπουδαῖς ἀκόλουθον τέλος ἐκ παντὸς τρόπου ζητοῦντες, ἀλλ' ὅπερ ἂν συνενέγκοι, οὔτε μέλλοντες μεριμνῶσι, μᾶλα σαφῶς εἰδότες ὅτι τεύξονται τῶν εὐχῶν, καὶ στέργουσιν ἅπαντήσει τὸ πάντων λυσιτελέστατον καὶ ὅπερ ἠῦξαντο, τοῦτ' αὐτὸ πιστεύοντες εἶναι. Καὶ ὅλως καθάπερ ὁδοιπόροις, ἐπειδὰν ἀγωγοῦ τύχωσιν, ἡγεῖσθαι καλῶς αὐτοῖς οἷ δεῖ βαδίζειν ἐπισταμένου, πλάνης οὐδεὶς ἂν γένοιτο φόβος, οὐδ' ἔστι περὶ τοῦ καταλύματος αὐτοῖς φροντὶς οὐδεμία, τὸν ἴσον τρόπον καὶ αὐτοὶ τῷ πάντα δὲ δυναμένῳ τῶν περὶ αὐτοῦ φροντίδων ἐκστάντες καὶ τοῦτον βίου καὶ τῆς περὶ τοῦτον σπουδῆς προστησάμενοι μόνον, μεριμνῆς αὐτοὶ καθαρὰν ἔχουσι τὴν ψυχήν· ἵνα τοῦ ὡς ἀληθῶς ἀγαθοῦ μόνου ποιούμενοι λόγων τὰ Κυρίου μεριμνῶσιν, ὥστ' ὑπὲρ μόνων τῶν ἐκείνῳ δοκούντων, ἄν τι δέῃ, φοβηθῆναι καὶ ὁτιοῦν τοιοῦτον παθεῖν. Ἐνταῦθα γὰρ οὐχ ἑαυτοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις λυσιτελεῖς καθεστᾶσιν· ὃ καὶ θαυμάσαι τις ἂν τῆς τοῦ Θεοῦ χρηστότητος, εἰ νόσον μὲν οὐδεὶς ἂν φύγοι τὸ φάρμακον ἄλλου πίνοντος, εὐθύνης δὲ λύοιτ' ἂν ἀλγούντων ἑτέρων.

Τὸ μὲν οὖν ἀνιᾷ τοὺς ἐν Χριστῷ ζῆν βουλομένους, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων· πῶς δὲ καὶ τίσι χρωμένους τοῖς λογισμοῖς, προσθεῖναι λοιπόν. Οὐ μὲν τῶν αὐτῶν ἕνεκα πάντες περὶ τῆς ἁμαρτίας ἀλγοῦσιν, ἀλλὰ τοὺς μὲν δακρύειν ἀλαζονεία τὸ πάθον, ὅτι τῶν μεγίστων σφᾶς αὐτοὺς ἀξιοῦντες παρὰ τὰς ἐλπίδας πράττουσι, τοῖς δὲ ἀνιαρὸν ἡ τῶν ὄφλων οἴμαι ζημία· τοῖς πλείοσι δὲ ὁ τῆς εὐθύνης φόβος, τοῖς δέ γε πάντων ἀρίστοις ὁ περὶ τὸν νομοθέτην ἔρως ἀφόρητον ἐργάζεται τὸ παρανομεῖν. Καθάπερ γὰρ τῶν κατορθούντων τὴν ἀρίστην ἔχουσι τάξιν, οἷς οὔτε φόβος κακῶν, οὔτε μισθῶν ἐλπίδες, ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ μόνον ἔρως τοὺς περὶ ἀρετῆς εἰργάσατο πόνους, οὕτω τῶν ἁμαρτανόντων καὶ διὰ τοῦτο κοπτομένων, οἷς τὸ πένθος τὸ περὶ τὸν Θεὸν ἐξέκαυσε φίλτρον, οἱ βέλτιστοι τῶν ἄλλων εἰσίν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἑαυτοῖς τὸ πάθος ἐργάζονται, καὶ παρ' ἑαυτῶν ἐπὶ τὸ πενθεῖν ἔρχονται, καὶ ὅτι σφᾶς αὐτοὺς φιλοῦσι δακρύουσι, τούτους δὲ ὁ κινῶν αὐτός ἐστιν ὁ Θεός· ὅθεν ἐπεὶ τῷ κινοῦντι τὴν φορὰν ἀνάγκη συμβαίνειν, τοσούτῳ τῆς λύπης ἐκείνη ταύτης βελτίων, ὅσῳ τῶν κινούντων τὸ μέσον, καθάπερ καὶ

βέλει δρόμος ἄριστος καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν ἀτέχνως ἀπὸ χειρῶν μάλιστα τοξεύειν ἐπισταμένων. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐφ' οἷς δεῖ μόνον ἀνιᾶσθαι καὶ ὅπως, ἀλλὰ καὶ ὅσον, εἰδέναι χρὴ (καὶ γὰρ ἔστι μὲν ἔλαττον ἢ τοῖς ἡμαρτημένοις ἐστὶ προσῆκον ἀλγεῖν, ἔστι δὲ τῷ πάθει μᾶλλον τοῦ δέοντος συγχωρεῖν), οἱ μετὰ τούτων πενθοῦντες τῶν λογισμῶν τὸ μέτρον τῶν δακρύων εἴσονται. Καθάπερ γὰρ ἐν πληγῇ σώματος, ἕως μὲν ἔτι νοσεῖ τὸ μέλος, τῆς ἐκτριβείσης σαρκὸς ἀντεισενεγκεῖν δύναιτ' ἂν ἡ τὸ παράπαν οὐδέν, ἢ τοῦ φυσικοῦ καὶ τεταγμένου μεῖζω τὸν ὄγκον· ἐπειδὰν δὲ ἡ φύσις ἑαυτῆς γένηται καὶ νόσου καθαρὰ, χωρεῖ πρὸς τὴν συμμετρίαν εὐθὺς, εἶτα δὲ καὶ τῶν ἐκληφθέντων οὐδὲν πλέον ἀναδοῦσα παύεται· τὸν ἴσον τρόπον κἀπὶ τῶν τῆς ψυχῆς ἁμαρτημάτων ἂν ἔχοι. Τῆς γὰρ ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι λύπης καὶ κακοπαθείας καὶ δακρύων καὶ τῶν τοιούτων ἁπάντων ἐκεῖνο ζητούντων, τὴν ἁμαρτίαν ἐξελεῖν, ἀποκαταστῆσαι δὲ τῶν τῆς ψυχῆς καλῶν ὅσον ἀπενήνεκται, ἡ τῶν θείων ἐρώτων προηγοῦσα λύπη μόνη τῶν ἄλλων ὑγιὴς οὖσα, μόνη μὲν σὺν λόγῳ χωρεῖ, μόνη δὲ τῶν ἄλλων τὸ μέτρον ἐπίσταται. Εἰ γὰρ προσέκοψαν, ἀλλ' οὐχ ἑτέραν ἦλθον οὐδ' ἤμειψαν τὴν ὁρμὴν, οὐδ' ἠγνόησαν τοὺς ὅλους καὶ ὅποι χρὴ καταλύειν, εἰ τὸ τοῦ Θεοῦ φίλτρον ἐνέμεινε. Τοῦτο γάρ ἐστι πρὸς τὸν Θεὸν ὀρθῶς βαδίζειν τὸ σὺν ἀγάπῃ βαδίζειν· ἡ τῶν ἀμώμων ἐστὶν ὁδὸς, ὁ Μελῳδὸς εἶπεν, οἱ « ἐν ὅλῃ γάρ, φησὶ, καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτὸν, » τὴν ἐπιτεταγμένην ἐπιθυμίαν διὰ τούτου δηλῶν. Οὗτοι γὰρ οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου, οἱ σὺν ἀγάπῃ ζῶντες, οἷς ὁ πᾶς ἐξήρτηται νόμος, ἀλλ' ὥστε τὴν ἁμαρτίαν εὐθὺς ἅπασαν ἀποδύειν, ἢ μόνη σκοτοῖ τὸν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸν, οὐδὲν ἐμποδὼν αὐτοῖς, κἂν ταῖς ἐπιθυμίαις πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον ὁρᾷν, καὶ ὅσον δεῖ πενθεῖν εἰδέναι σαφῶς. Ἐπεὶ γὰρ τῆς ἀρετῆς ὅρος τῆς ἀνθρωπίνης, ἢ πρόσθεν ἔφην, Θεῷ κοινωνῆσαι γνώμης, κακίας δὲ τοὐναντίον, καὶ τοῦτο μέν ἐστι τοῦ σκοποῦ τυγχάνειν τὸν ἄνθρωπον, ἐκεῖνο δὲ ἁμαρτάνειν, οἳ μὲν μισθοῦ φιλοσοφοῦσιν, οὔτε κατορθοῦντες αὐτὴν αὐτῆς ἕνεκα φιλοῦσι τὴν ἀρετὴν, οὔτε πταίσαντες αὐτὴν διὰ τὸν αὐτῆς λόγον ὀδύρονται τὴν κακίαν, ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὁ τῶν ἄθλων ἔρως αὐτοὺς ἐποίησεν, ἐκεῖνο δὲ ἡ ζημία· ὅθεν τὴν οὐσίαν αὐτὴν ὡς εἰπεῖν τῆς ἁμαρτίας ἥκιστα μισοῦντες οὐ φεύγουσι καθαρῶς ἔν γε τῷ διακειμένῳ τῆς γνώμης, κἂν τῆς ἐνεργείας τύχωσι πεπαυμένοι. Καθάπερ γὰρ τὸν τοὺς πονηροὺς τῶν ἀνθρώπων μισοῦντα διὰ τὸν τρόπον οὐκ ἔστι προσειπεῖν μισάνθρωπον, ὥς καὶ τὸ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν δυσχερῶς ἔχειν, οὐχ ὅτι τοῖς τοῦ Θεοῦ πολεμεῖ νόμοις, ἀλλ' ὅτι ζημίαν ἔχει τοῖς τολμῶσι, τὴν ζημίαν ἐστὶ φευγόντων ἀληθῶς, οὐκ αὐτὴν ἀποστρεφομένων τὴν πονηρίαν. Οἳ καὶ δῆλοι πάντως εἰσὶν οὐκ ἂν φευξόμενοι τὴν κακίαν, εἰ χωρὶς κινδύνων ἁμαρτάνειν ἐξῆν· οἳ δὲ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τὸ τοῦ Θεοῦ φίλτρον ἀνέστησεν, καὶ τιμῶσι τὸν νόμον, ὅτι τὸν νομοθέτην στέργουσιν, ἐπειδὰν τῷ Θεῷ προσεκρουκότες ἑαυτῶν καταγνῶσιν, αὐτὴν τὴν ἁμαρτίαν ἑαυτοῖς μέμφονται καὶ δακρύουσι, οὐχ

A scopum tute directus a manibus arcum tendere gnaris progreditur. Quoniam autem non solum de quibus oportet contristari, et quomodo, sed etiam quantum, scire necesse est (fieri namque potest ut minus quam decet de commissis doleant, et magis quam oportet luctui indulgeant), qui cum hac ratione pœnitentiam faciunt, lacrymarum noscent mensuram. Sicut enim in plagis corporis, donec ægrotat membrum, fieri potest ut contritæ carnis loco nihil omnino substituat, aut magis quam natura et regulæ volunt, tumorem ostendat; postquam autem natura ad se reversa est et a morbo liberata, cito redit ad aptum corporis habitum, deinde pro ablatis nihil afferens, quiescit: idem prorsus in animæ morbis evenire potest. Cum enim in peccatis luctus et pœnitentia lacrymæque et similia ad hoc tendant, ut peccatum auferant, et de bonis animæ quantum ablatum est restituant, inter divina desideria præcedens luctus, qui solus inter alia sanus est, solus quidem cum ratione congruit, solus ex aliis mensuram noscit. Si enim offenderunt, sed non alio verterunt, nec cursum mutaverunt, nec ubi diversandum sit ignoraverunt, si Dei amor permansit. Hoc quippe ad Deum recte est ambulare, cum charitate ambulare: hæc, inquit Psalmista, via est insontium, qui « in toto corde, ait, exquirent eum, » ordinatum desiderium per hoc palam ostendens. Isti namque ambulant in lege Domini, qui cum charitate vivunt, unde tota lex pendet, sed ita ut omnem brevi culpam exuant, quæ sola mentis obscurat oculum; nec sunt impedimento, quominus in desideriis ad rectum verbum aspiciant, et quantum oportet dolere saltem probe sciant. Cum enim, ut antea dixi, virtutis humanæ meta, cum Deo est participare voluntatem, malitiæ vero contrarium, et illud quidem est pro homine scopum attingere, hoc autem peccare, qui philosophiam cauponantur, nec recte viventes ob ipsam amant virtutem, nec in peccatum lapsi de malitia propter ipsam dolent, sed illud quidem præmiorum amor in ipsis fecit, hoc autem damnum: unde substantiam ipsam nequitiæ, ut ita dicam, minime recusantes, non mere fugiunt in rectitudine voluntatis, licet ab illa cessantes, vires obtinuerint. Sicut enim ille qui pravos homines odit recte nequit appellari misanthropus, sic et peccatum ægre ferre, non quia Dei legibus adversatur, sed quia damnum audentibus infert, proprium est fugientium damnum, non ipsam avertentium iniquitatem. Qui sine dubio non fugerent nequitiam, si sine periculo peccare liceret. Quos autem ad philosophiam Dei amor erexit, quique legem honorant, quoniam amant legislatorem, postquam, Deo offenso, sese condemnant, ipsum peccatum accusant et lacrymantur, non quia virtutis exciderunt præmiis, sed quia non cum divina voluntate concordaverunt. Hinc illi quidem, de peccatis pœnitentes, a malitia non omnino puram habent animam, et ideo mœroris

et lacrymarum et ærumnarum super commissis necessariam a valentibus mensuram quærent : hi vero toto morbo ejecto sibi sufficient. Duplex enim cum peccatum sit, utramque devitant partem: ipsam enim vim abjecerunt pœnitentes, passio autem mala aut dispositio non remansit, non permittente quæ ipsorum animis ad bonum et ad Deum indita est animi affectione.

ὅτι τῶν ἐπ' ἀρετῇ μισθῶν ἐψεύσθησαν, ἀλλ' ὅτι μὴ τῷ Θεῷ τῇ γνώμῃ συνέδησαν. Ὅθεν ἐκεῖνοι μὲν καὶ μετεγνωκότες ἐφ' οἷς ἥμαρτον, κακίας οὐ παντελῶς καθαρὰν ἔχουσι τὴν ψυχήν, καὶ διὰ ταῦτα ταλαιπωρίας τινὸς καὶ δακρύων καὶ πόνων ὑπὲρ τῶν ἡμαρτημένων δεῆσαν παρὰ τοῖς ὑγιαίνουσι τὸ μέτρον ζητήσουσι· οὗτοι δὲ τὴν νόσον ἅπασαν ἐκβαλόντες ἑαυτοῖς ἀρκέσουσι. Διττῆς γὰρ οὔσης τῆς ἁμαρτίας ἀμφοτέρας φεύγουσι τὰς μερίδας· τῆς τε γὰρ ἐνεργείας αὐτῆς ἐπαύσαντο μεταμεληθέντες, καὶ πάθος πονηρὸν καὶ διάθεσις ἠτισοῦν οὐκ ἐνέμεινε, τοῦ πρὸς τἀγαθὸν καὶ τὸν Θεὸν ταῖς ψυχαῖς ἐντακέντος αὐτοῖς πάθους μὴ συγχωρεῦντος.

Et hæc quidem de tristitia : gaudere vero convenit, si quæ amamus nunc maxime adsunt aut saltem sperantur. Etenim spe gaudemus, inquit Paulus, tanquam charitate cum gaudio super eadem conveniente ; et certe gaudemus nobis ipsis, qua tenus amamus, et aliis, nostrum ipsorum gratia. Sunt autem qui propter seipsos jucundi sunt, cum ipsi sint bonis moribus, benevolosque obvios habuerint animos. Itaque virtutis amans non diligit nisi quod bonum est : propter hoc quidem sibimetipsi gaudet, propter hoc autem etiam aliis, illud quidem , si mores conveniant, hoc autem si ad bonum auxilia præstent. Præter hæc vero alienis bonis homo bonus gaudet, et ipsi votorum ac desiderii quoque finis est, si quis bene agit. Et hoc voluptatis liberalissimus est modus, ubi communem facit animæ voluptatem, nec seipsum solum aut sua commoda cupit , nec suis solum gloriatur , aut amat lucrum , sed coronari præsumit , dum alii vincunt. In hoc enim homo naturam superat, et Deo fit similis, qui commune bonum est. Sed aliunde quoque manifeste elucet quod bonum propter seipsum et non propter suam utilitatem amat, cum etiam apud alios videns, non minus lætetur. Alius quidem aliorum fructus est, bonorum hominum est, omnibus bene velle gaudereque de bona istorum consideratione, hocque signum perfectæ bonitatis poni fas est, sicut arboris fertilis fructus manifestum ostendit vigorem. Nec enim natura ferre potest arborem ad similes producendos aptam quæ in se prius non sit perfecta, nec inter homines ullus aliis esset utilis , qui prius non sibi ipsi prodesset. Sibimetipsi enim præ cæteris est intimus, sibi ipsi familiaris est, ac præ cæteris seipso utitur , sibique bona vult atque precatur. Quid ergo prohibet quominus sibi prius inserviat, siquidem ex una parte bonis gaudet, ex alia vero, natura prius ad ipsum illum illusque cogitationem inclinat, sicut unaquæque creatura ? Sibi ipsi enim in totum est, sibi vero primum est bonum , et ut unusquisque sit ipse, primum ac commune omnibus est desiderium.

Propterea manifestum est quod si bonam aliorum æstimationem amat et cum obtinuerit gaudet, ipse non est talium exhæres nec egens : non enim se suamque rem negligens qua opus habet aliis studuit. Quomodo enim in aliorum manibus cupiat illa videre, quibus propriam domum vacuam scit? Si

Καὶ περὶ μὲν τῆς λύπης τοσαῦτα· χαίρειν δὲ συμβαίνει μὲν παρόντων ἡμῖν ἃ φιλοῦμεν, συμβαίνει δὲ ἐλπιζομένων. Καὶ γὰρ τῇ ἐλπίδι χαίρομεν, Παῦλος εἶπεν, ὡς ἂν τῆς ἀγάπης τῇ χαρᾷ περὶ τὰ αὐτὰ συνεστώσης· καὶ δὴ χαίρομεν ἡμῖν αὐτοῖς καθόσον φιλοῦμεν, καὶ ἄλλοις ἡμῶν αὐτῶν χάριν. Εἰσὶ δὲ οἳ καὶ δι' ἑαυτοὺς ἡδεῖς εἰσιν, ἐπειδὴν αὐτοί τε ἀγαθοὶ ὦσι τοὺς τρόπους καὶ εὐγνωμόνων τύχωσι τῶν ἐπιτηδείων. Ὁ τοίνυν σπουδαῖος, φιλητὸν μόνον ἐπιστάμενος τἀγαθὸν, δι' ἐκεῖνο μὲν ἑαυτῷ χαίρει, δι' ἐκεῖνο δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις, τοῦτο μὲν εἰ τοὺς τρόπους ἐοίκασι, τοῦτο δὲ εἰ πρὸς τἀγαθὸν βοηθοῦσι. Καὶ ἄλλως δὲ τούτων χωρὶς τοῖς ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος χαίρει, καὶ τῶν εὐχῶν αὐτῷ καὶ τῆς ἐπιθυμίας καὶ τοῦτο πέρας; εἴ τις εὖ πράττει. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ ἐλευθεριώτατος τῆς ἡδονῆς τρόπος, ὅταν κοινὴν ποιῆται τὴν τῆς ψυχῆς ἡδονὴν, καὶ οὐχ ἑαυτὸν μόνον καὶ τὰ ἑαυτοῦ θέλῃ, οὐδὲ φιλοτιμῆται τοῖς αὐτοῦ μόνον, οὐδ' ἀγαπᾷ κερδαίνων, ἀλλ' ἡγῆται στεφανοῦσθαι, νικώντων ἑτέρων. Ἐν τούτῳ γὰρ τὴν φύσιν ὁ ἄνθρωπος ὑπερβαίνει καὶ Θεῷ ἔοικεν, ὃς κοινόν ἐστιν ἀγαθόν. Ἄλλως τε τοῦτον τρόπον δῆλος γίνεται δι' ἑαυτὸ φιλῶν τ' ἀγαθὸν καὶ οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ χρείαν, ὅταν καὶ παρ' ἄλλοις ὁρῶν οὐδὲν ἧττον ἥδηται· καὶ ἄλλου μὲν ἄλλο τι καρπὸς, τῶν δὲ ἀγαθῶν ἀνδρῶν τὸ τἀγαθὸν βούλεσθαι πᾶσι καὶ χαίρειν εὐδοκιμούντων, καὶ τοῦτο σημεῖον ἂν τις θείτο τοῦ τελείως εἶναι χρηστούς, καθάπερ ἡ φορὰ τοῦ προενεγκόντος φυτοῦ δῆλην καθίστησι τὴν ἀκμήν. Οὔτε γὰρ ἂν ἡ φύσις ἐκεῖνο μὴ πρότερον ἐφ' ἑαυτοῦ τελειωθὲν ἐπὶ τῶν ὁμοίων ἐνέγκαι τέλειον, οὔτε τῶν ἀνθρώπων οὐδεὶς ἄλλοις ἂν εἴη χρηστὸς, μὴ τοῦτ' αὐτὸ πρότερον γενόμενος ἑαυτῷ. Ἑαυτῷ μὲν γὰρ πρὸ τῶν ἄλλων σύνεστιν, ἑαυτῷ δὲ συνήθης ἐστὶ, καὶ πρὸ πάντων ἑαυτῷ χρῆται. καὶ τἀ χρηστὰ βούλεται καὶ εὔχεται. Τί οὖν κωλύει πρότερον ἑαυτὸν ὠφελεῖν, εἴπερ ὁ μὲν τοῖς ἀγαθοῖς χαίρει, ἡ δὲ φύσις εἰς ἑαυτὸν πρότερον αὐτὸν ἐπιστρέφει καὶ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν καθάπερ καὶ τῶν ὄντων ἕκαστον; Ἑαυτῷ μὲν γὰρ ὅλως ἐστὶν, ἑαυτῷ δὲ πρώτως ἀγαθόν ἐστιν, καὶ τοῦ αὐτὸ ἕκαστον εἶναι, πρώτη καὶ κοινοτάτη πᾶσιν ἐπιθυμία.

Διὰ ταῦτα δῆλός ἐστιν, εἰ τῆς τῶν ἄλλων εὐδοκιμήσεως ἐρᾷ καὶ χαίροι τυχόντων, οὐκ αὐτὸς τῶν τοιούτων ἄμοιρος ὢν οὐδ' ἐλλιπῶς ἔχων· οὐδὲ γὰρ αὐτὸν ὑπερβὰς καὶ τὴν αὐτοῦ χρείαν, ὧν αὐτὸς ἐδέησε, περὶ τῶν ἄλλων ἐφρόντιζε. Πῶς γὰρ ἂν ἐν ταῖς τῶν ἄλλων χερσὶν ἐπιθυμήσειεν ἰδεῖν, ὧν τὴν

ἑαυτοῦ οἰκίαν ἔγνω κενήν; Εἰ δ' ἔνιοι τῶν πρὸς τἀγαθὸν καὶ τὴν ἀρετὴν φαύλως ἐχόντων, τῶν ἀρίστων περιτιθέντες ἑαυτοῖς προσωπεῖον πρὸς ἀρετὴν ἀλείφουσι, καὶ ὧν αὐτοὶ παντελῶς ἠγνόησαν, ἄλλοις ἡγεῖσθαι ζητοῦσιν, ἀλλὰ φήμης τινὸς ἐφιέμενοι τυχεῖν αὐτοὶ καὶ δόξης ψευδοῦς, οὐ τῆς ἀρετῆς καὶ τἀγαθοῦ χάριν! ὡς τού; γε κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον τοῦτο ζητοῦντας ἀμήχανον τελείως εἶναι χρηστούς. Τοῦτο γάρ ἐστι φθόνου μὲν καὶ βασκανίας ἁπάσης ἀπηλλαγμένων ἀνδρῶν, ἀγάπην δὲ πρὸς τὸ ὁμόφυλον εἰλικρινῆ καὶ τελείαν παρασχομένων, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἐσχάτης ἐπιλαβέσθαι φιλοσοφίας· ἀνάγκη τοίνυν, οἷς μὲν ταύτης μέτεστι τῆς ἡδονῆς, τοὺς πάντων ἀρίστους εἶναι καὶ φιλοσοφωτάτους, τοῖς δὲ πάντων ἀρίστοις καὶ φιλοσοφωτάτοις καὶ ταύτης μετεῖναι τῆς ἡδονῆς. Ἀκόλουθον γάρ, τοῦ ἀγαθοῦ μετασχόντας τὴν τοῦ ἀγαθοῦ δεικνύναι φύσιν ἐν τῇ ψυχῇ· ἐκείνου δὲ τοῦ ἀγαθοῦ φύσις ἐκχεῖσθαι καὶ μεταδίδοσθαι. Καθάπερ γὰρ αὐτοῦ πάντα ἐφίεται, οὕτω καὶ αὐτὸ πέφυκε πρὸς πάντα χωρεῖν· οὐδὲ γὰρ ἂν πάντα αὐτοῦ τυγχάνειν ἐπεθύμουν, εἰ μὴ πᾶσιν ἑαυτὸ παρεῖχεν ἐκεῖνο· ματαίαν γὰρ εἶναι τὴν ἐπιθυμίαν οὕτω κοινοτάτην οὖσαν, πῶς εὔλογον; Ὅθεν καὶ τὸν ἀγαθὸν ἄνθρωπον ὥσπερ ἑαυτῷ, οὕτω καὶ πᾶσι παρέχειν ἑαυτόν, ὁ τῆς χρηστότητος ἀπαιτεῖ λόγος, καὶ ἀνιᾶσθαι καὶ ἥδεσθαι καὶ ὁτιοῦν πάσχειν τὴν ψυχὴν, πρὸς τὰ τῶν ἄλλων οὐδὲν ἧττον ἢ τὰ αὐτοῦ· καὶ ἄλλως δὲ τὸ τοῦ Θεοῦ φίλτρον ταύτην αὐτὸν ἐργάζεται τὴν χαράν· αὐτὸς *χαίρει, χαίρειν ἀνάγκη* τὸν ἐραστήν.

Ἤκομεν δὲ ἐπ' αὐτὴν τὴν τελεωτάτην καὶ καθαρὰν ἡδονήν. Ἐπεὶ γὰρ τὸν Θεὸν φιλεῖ πρὸ πάντων ὁ ζῶν ἐν αὐτῷ καὶ χαίρει τὴν ἀκόλουθον τοσῷδε φίλτρῳ χαρὰν, μᾶλλον δὲ ἀκριβέστερον ἂν εἴη θεωρητέον αὐτὴν, ἡλίκη τίς ἐστι καὶ ὅπως ἔχει σκοποῦντας. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐχ ἑαυτὸν αἰτίαν ποιεῖται τῆς ἐπ' ἐκείνῳ χαρᾶς, οὐδ' ἡδύς ἐστιν ὁ Θεὸς αὐτῷ, ὅτι αὐτῷ ἐστιν ἀγαθός. Τοῦτο γάρ ἐστιν οὐ τὸν Θεὸν αὐτὸν ἀληθῶς φιλοῦντος καὶ ἑαυτὸν μᾶλλον φιλοῦντος, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐν οἷς ποιεῖσθαι *καθάπερ τέλος ὁρῶντος*. Ποῦ δὲ εὐγνώμονος ἀνδρὸς, μὴ φιλεῖν αὐτὸν κυρίως τὸν εὐεργέτην; ποῦ δὲ δικαίου, τῷ μεγίστῳ τῶν ἐφετῶν τῆς ἀγάπης τὴν ἐλάττω νέμειν μερίδα; ποῦ δὲ σοφοῦ, τοῦ ἐσχάτου τέλους ἄλλο τι περαιτέρω τιθέναι; Ἐπεὶ δὲ καὶ εὐγνώμονα αὐτὸν εἰκὸς εἶναι καὶ δίκαιον καὶ σοφὸν, *ἀνάγκη* καὶ φιλεῖν τὸν Θεὸν, καὶ *χαίρειν* αὐτῷ τὸν *ἄριστον τρόπον*, ἔπειτα συνεχῆ καὶ βεβαίαν τὴν χαρὰν, ἔτι δὲ καὶ ὑπερφυᾶ τινα καὶ θαυμαστὴν ἀκόλουθον εἶναι. Συνεχῆ μὲν, ὅτι τοῖς τοῦ ποθουμένου σύνεστιν ἑκάστοτε, καὶ εἰ; ἐντυγχάνει τὸν ἀεὶ χρόνον, καὶ ἃ τῷ σώματι χρῆται, καὶ ἃ λογίζεται, καὶ δι' ὧν ὑφέστηκε, καὶ οἷς ζῇ καὶ περίεστι καὶ ἐνεργεῖ, καὶ ὁπωσοῦν ἔχει καὶ γίνεται· πάντα μὲν οἶδεν ἔργα Θεοῦ, πάντα δὲ αὐτῷ συνεχῆ, ὅθεν πάντα μὲν αὐτῷ τὴν ἐκείνου συντηρεῖ μνήμην, πάντα δὲ τὸ φίλτρον ἄσβεστον φυλάττει, πάντα δὲ τέρπει, καὶ οὔτε αὐτὸς ἂν ἑαυτὸν ἀπολίποι, οὐδὲ παύσαιτ' ἂν ἑαυτῷ συνών, οὔτε τὴν χαρὰν ταύτην διακοπῆ-

vero quidam de bono virtuteque perversi candidissimum vultum simulantes, ad virtutem inunguent, et quorum ipsi protinus ignari sunt, aliis imperare volunt, at famam quamdam falsamque gloriam obtinere cupientes, non virtutis nec boni gratia, sic agunt; atqui juxta rectum sermonem hoc quærentes, impossibile est esse perfecte bonos. Hoc enim proprium est hominum qui omni invidia omnique odio sunt immunes, charitatem vero sinceram ac perfectam erga similes ostendunt, quod est summam attigisse philosophiam. Necesse proinde est illos, quibus istud contingit gaudium, omnium esse optimos ac sapientissimos, his autem omnium optimis et sapientissimis istud contingere gaudium. Consequens est enim boni participes boni monstrare naturam in anima; istius autem boni natura est effundi et communicari. Sicut enim illius cuncta desiderant, sic et ipsum natum est ad omnia amplectendum: nam omnia illius obtinere non desiderarent, nisi cunctis seipsum præberet: vanum enim esse desiderium illud communissimum, num verisimile est? Unde frugi hominem sicut sibi ipsi, sic et omnibus se præbere, bonitatis ratio reposcit, nec non dolere, lætari, aliamque quamlibet affectionem ad res aliorum non minus atque ad suas experiri. Aliunde Dei philtrum magnam illi suggerit lætitiam: non enim dilecto tantum, sed etiam quibus ipse gaudet, congaudere necesse est amicum.

Venimus jam ad perfectissimam ac puram voluptatem. Cum enim Deum præ cunctis diligit in ipso vivens, et gaudium huic amori consequenter annexum sentit, majori diligentia consideranda est ejus natura et connexio ad philosophos. Primo enim non seipsum ponit lætitiæ, quam habet in illo, causam, nec ipsi Deus est jucundus, quoniam est ipsi bonus. Hoc enim non est vere diligentis Deum, sed potius seipsum amantis, et omnes actiones ad se tanquam finem referentis. Quis autem homo bene moratus summum benefactorem non amet? Quis justus, maximo duci minorem charitatis tribuat partem? Quis sapiens aliud quiddam in ultimo fine ponat? Quoniam autem ipsum prudentem, justum et sapientem esse æquum est, necesse est ut diligat Deum et in majorem modum de ipso gaudeat, deinde continuam solidamque esse lætitiam, eamque quamdam supernaturalem ac miram esse consequenter. Continua quidem esse debet, quoniam semper rebus dilecti convivit, sive quibus incessanter occurrit, sive quibus utitur corpore, sive quæ recogitat, sive quibus consistit, sive quibus vivit, superest, et aliquid valet, et quoquo modo sese movet et agit. Hæc omnia quidem opera Dei novit, sed ipsi sunt continua; omnia igitur ipsi memoriam illius præstant, cuncta dilectionem inextinguibilem servant, cuncta lætificant; et neque semetipsum ipse derelinqueret, neque cessaret esse sibi conscius, neque fieri potest ut hæc

A

B

C

D

οὐ γὰρ αὐτῷ τῷ φιλουμένῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἷς

καὶ τῆς μὲν πενίας ἐπιλανθάνεται τῇ αὐτοῦ, πρὸς δὲ τὸν πλοῦτον κέχηνεν ἐκεῖνον, καὶ τὴν μὲν ὡς ἀλλοτρίαν ὁρᾷ τύχην, τὸν δὲ ὡς οἰκεῖον ἡγεῖται κτῆμα· οὐ δι' ἐκείνην ἐνόμισε δυστυχεῖν, ἀλλὰ διὰ τοῦτον πλούσιον ἔγνω καὶ μακάριον ἑαυτόν. Ἡ γὰρ τῆς ἀγάπης δύναμις τοῖς ἐρῶσιν οἰκεῖα τὰ τῶν φιλουμένων οἶδε ποιεῖν· ἐπεὶ δὲ ἡ τῆς θελήσεως καὶ τῆς ἐπιθυμίας δύναμις τοῖς ἁγίοις εἰς τὸν Θεὸν ἀνάλωται πᾶσα, μόνον ἐκεῖνον ἀγαθὸν οἰκεῖον ἡγοῦνται· καὶ οὔτε σῶμα αὐτοὺς δύναται τέρπειν οὔτε ψυχὴ οὔτε τὰ τῆς ψυχῆς ἀγαθά, οὐκ ἄλλο τι τῶν φύσει συγγενῶν καὶ οἰκείων, ὅτι τούτων οὐδὲν αὐτοῖς ἐστι δι' ἑαυτὸ φιλητόν· ἀλλ' ὡς ἂν καθάπαξ ἑαυτῶν ἐξεληλυθότες καὶ μετενεγκόντες ἑτέρωθι τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἅπασαν ἑαυτοὺς ἠγνόησαν. Καὶ οὐδὲν ἄπιστον· ὁ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἔρως χρημάτων καὶ σωμάτων πείθει καταφρονεῖν, καὶ ἴδοις ἂν τοὺς μανικῶς φιλοῦντας οὔτ' ἂν εὐεκτῶσι, τῆς ὑγείας αἰσθανομένους, ἐπειδὰν χεῖρον ἔχοντας ταύτῃ τοὺς ἐπιτηδείους ὁρῶσιν, οὔτε νοσοῦντας πρὸς τὴν ἀῤῥωστίαν ἐπιστρεφομένους, ἂν ἐκείνοις ἄμεινον ἔχῃ τὰ σώματα· καὶ πολλοὶ τοῖς ἐρωμένοις ἀμύνοντες ἡδέως ἀπέθνησκον, ἑλόμενοι τὰ σώματα προδοῦναι μᾶλλον ἢ κατακοπτομένους ἐκείνους ἰδεῖν. Ὁ δὲ πρὸς Θεὸν ἔρως τοσοῦτον τοῦ τῶν ἀνθρώπων ἔρωτος μείζων, ὅσῳπερ τῶν φιλουμένων τὸ μέσον.

Τί οὖν ὑπόλοιπον, ὃ δι' αὐτὸν ἀναλώσομεν, ἢ τί μεῖζον ἐκείνῳ δώσομεν, εἰ μὴ καὶ ψυχῆς αὐτῆς ὁ κατασχεθεὶς ὑπερίδοι; Πεφρόνηκε δὲ τὴν ψυχὴν ἀληθῶς οὐχ ὁ τὸ σῶμα ἀποκτείνας, ἀλλ' ὃς αὐτὴν ἐκείνην προΐδωσι καὶ τὰ αὐτῆς ἀγαθά· προΐδωσι δὲ καθάπερ ὁ μοχθηρὸς πρὸς τὰς τοῦ σώματος ἡδονὰς πάντα ἑαυτὸν ἀναλίσκων, οὕτως ὁ φιλόθεος πᾶσαν ψυχῆς ἐνέργειαν καὶ ἐπιθυμίαν εἰς τὸν Θεὸν ἐνεγκὼν καὶ μηδὲν τῇ ψυχῇ καταλείψας. Εἰ γὰρ καὶ ὅπως εὖ ἔχει, ποιεῖται λόγον, ἀλλ' οὐ τῷ ζητεῖν ἐκείνην καὶ τὰ αὐτῆς ἀγαθά, ἀλλὰ τῷ φιλεῖν τὸν Θεὸν καὶ τῶν ἐκείνου κήδεσθαι νόμων ὅπως σώζοιντο· καθάπερ καὶ ὀργάνου ποιούμενοι λόγον διὰ τὸ ἔργον, τῆς περίγρας διὰ τὴν ἅμαξαν, οὐ τὴν περίγραν, ἀλλὰ τὴν ἅμαξαν ζητοῦμεν. Καὶ μὲν καὶ ὧδε γένοιτ' ἂν δῆλον. Τί γὰρ ὁ πείθει περιέχεσθαι τῆς ψυχῆς καὶ σφόδρα φιλεῖν; Οὐδὲν ἢ τὸ εἶναι βούλεσθαι. Εἶναι δὲ βουλόμεθα διὰ τὸ εὖ εἶναι· οὐ γάρ τις ἂν εἶναι ἀνάσχοιτο δυστυχῶς ὤν· καὶ πολλοί γε τούτου χάριν ἑαυτοὺς ἐξήνεγκαν, καὶ ὁ Σωτὴρ, « Καλὸν ἦν αὐτῷ, φησὶν, εἰ οὐκ ἐγεννήθη. » Ἐπεὶ δὲ τὸ εἶναι καλῶς οὐκ ἔστιν ἢ τὸ φιλεῖν τὸν Θεὸν, δῆλοι πάντως ἐσμὲν διὰ τὸ φιλεῖν τὸν Θεὸν φύσει καὶ τῆς ψυχῆς ἐρῶντες αὐτῆς· τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς, ἀγνοοῦσιν ὅθεν ἂν αὐτοῖς γένοιτο τὸ εὖ εἶναι, ἄλλων ἄλλοι ἔρως ἐστὶ, καὶ ἐπὶ τὸν σκοπὸν φορᾷ ἁμαρτάνοντες αἱροῦνται πολλάκις, ἀφ' ὧν ἔσονται χείρους, καὶ τὴν ψυχὴν οὔτε τιμῶσιν οἷς ἐχρῆν, οὔτε κατὰ λόγον περιορῶσιν. Οἱ δὲ σπουδαῖοι πρὸς τὸν Θεὸν ἑαυτοὺς τάξαντες, ὡς ἂν εἰδότες, ὅποι τὸ εἶναι ζητήσουσι καὶ ὅπως ἑαυτοῖς χρήσονται, μόνον μὲν ἔρωτος αἴτιον τίθενται τὸν Θεὸν, μόνον δὲ δι' ἑαυτὸν στέργουσι καὶ τὴν ψυχὴν δι' ἐκεῖνον, καὶ τὸ εἶναι καὶ τἆλλα πάντα φιλοῦσιν, οὕτω δὲ φιλοῦντες τὴν ψυχὴν οὐκ αὐτὴν ἀληθῶς

A oblitus paupertatis, ad istas inhiat divitias; fortunam ut extraneam videt, illum autem ut propriam possessionem considerat. Non per illam se putavit miserum, sed per hunc sese divitem novit et beatum. Etenim charitatis potestas de propriis amantium scit bona facere dilectorum: cum autem voluntatis et desiderii potentia se totam ad Deum in sanctis consumpsit, hunc solum proprium æstimant bonum, et neque corpus, neque anima, neque animæ bona, nec aliud quid ex naturæ propinquis et propriis ipsos lætificare potest, quia nihil istorum est per se diligendum: sed tanquam semel ex semetipsis exiissent et alio vitam omneque desiderium transtulissent, sese ignoraverunt. Et non est mirum: hominum enim amor divitias et corpora con-
B temnere suadet, videresque perdite amantes neque si valeant, sentire valetudinem, cum amicos malo vident affectos, neque, si langueant, ægritudinem animadvertere, cum bene ipsi valeant, pluresque amicis succurrentes libenter interierunt, corpora potius tradere consentientes, quam illos videre dilaceratos. Amor autem erga Deum hominum amore tanto præstat, quanto major est distantia dilectorum.

Quid ergo superest, quod propter ipsum consumamus, aut quid majus illi dabimus, nisi animam ipsam qui charitate tenetur despiciat? Despicit autem vere animam, non qui corpus occidit, sed
C qui illam ipsam ipsiusque bona prodit. Quemadmodum autem homo malus ob corporis voluptates omnia sese consumendo prodit, sic qui diligit Deum, omnem animæ virtutem omneque desiderium ad ipsum elevans et nihil animæ derelinquens. Nam, etsi ut se bene habeat, rationem semper sequitur, non autem illam nec illius bona quærens, sed diligens Deum, et illius mandata faciens ut salvi fiant: quemadmodum instrumenti rationem habentes propter opus, circini propter plaustrum, non circinum, sed plaustrum quærimus. Et quidem res hic quoque manifesta fieri potest. Quid tandem suadet ut anima æstimetur et valde diligatur? Nihil, nisi quia exsistere volumus. Esse vero volumus, ut bene simus: non enim quis miser esse sustineret; et ideo multi
D sese peremerunt, et Salvator ait: « Bonum erat ei, si non natus esset. » Cum autem esse bene non est nisi diligere Deum, manifestum sane est quod amando Deum, et animam ipsam amamus. Cum multi quidem ignorant unde fieri potest ut sint bene, alii alia amant, et de cursus scopo aberrantes sæpe eligunt ea quibus pejores fiant, et animam nec honorant ut oportet, nec juxta rationem despiciunt. Pii vero secundum Deum semetipsos componentes, et quasi videntes quo esse quæsituri sint, et quomodo sibi inservituri, solam quidem amoris causam Deum ponunt, solum autem propter ipsum diligunt et animam propter illum, sicut esse aliaque omnia amant, sic tamen diligentes animam, non ipsam vere diligunt, sed illum propter quem dili-

ὑπὲρ τῶν ἀπόντων ἢ τῶν παρόντων κακῶν, τοῖς δ' ἐν τῷ Θεῷ τὴν ζωὴν μεταθεῖσιν ἡδονὴ μέν ἐστιν εἰλικρινὴς, λύπη δὲ οὐδεμία, πολλῶν μὲν ὄντων τῶν ἐκείνου ποιούντων, ἀνιῶντος δὲ οὐδενός. Οὔτε γὰρ τῷ Θεῷ σύνεστιν οὐδὲν ἀηδὲς, ᾧ ζῶσιν, οὔτε τῶν αὐτοῖς παρόντων αἴσθησίς ἐστιν, εἴ τι καὶ δύναται λυπεῖν· καὶ γὰρ ἑαυτῶν ζητεῖν αὐτοὺς, ὁ τῆς τελείας ἀγάπης λόγος οὐ συγχωρεῖ, « Οὐ γὰρ ζητεῖ, φησὶ, τὰ αὐτῆς, » ἀλλ' ἀγαπῶσιν ὅτι μακάριος ὁ φιλούμενος, καὶ τὸ πάθος ἄτοπον καὶ ὑπερφυὲς, γῆ καὶ σποδὸς τὰ τοῦ Θεοῦ τῶν οἰκείων ἀλλάττονται καὶ γίνονται παραπλήσιον, ὥσπερ εἰ πένητες ἄνδρες καὶ δυστυχεῖς εἰς βασιλικὴν εἰσπεπαικότες οἰκίαν ἀθρόον μὲν τὴν σύνοικον ἀποτρίψοιντο πενίαν, περιθεῖντο δὲ τὴν ἐκεῖ λαμπρότητα πᾶσαν. Ὑπὲρ οὗ καὶ νομίζω καὶ βιαστὰς αὐτοὺς λέγεσθαι καὶ τὴν βασιλείαν ἁρπάζειν, ὅτι μὴ τοὺς δώσοντας ἀναμένουσι οὐδὲ τοὺς αἱρησομένους ἀποσκοποῦσιν, ἀλλ' αὐτόματοι τοῦ θρόνου ὁράττονται καὶ ταῖς παρ' ἑαυτῶν ψήφοις περιτίθενται τὸ διάδημα. Εἰ γὰρ καὶ λαμβάνουσιν, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ νομίζουσιν εὐδαιμονεῖν, οὐδ' ἐνταῦθα τὴν ἡδονὴν ἔχουσιν, ἀλλ' ἐν τῷ φιλουμένῳ συνεγνωκέναι τὴν βασιλείαν, καὶ χαίρουσιν, οὐχ ὅτι αὐτοῖς κοινωνεῖ τῶν ἀγαθῶν, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος ἐν ἀγαθοῖς, τοῦ δὲ παρ' ἑαυτῶν ἔχουσι καὶ τῆς οἰκείας εὐγνωμοσύνης· ὥστε εἰ μηδὲν αὐτοῖς ἦν κοινὸν πρὸς βασιλείαν μηδὲ μερίτας αὐτοὺς τῆς μακαριότητος ὁ φιλούμενος ἐποιεῖτο, μηδὲν ἧττον εὐδαιμονεῖν καὶ βασιλεύειν καὶ στεφανοῦσθαι καὶ πάντας τῆς βασιλείας ἀπολαύειν ἐκείνης. Ὅθεν ἁρπαγες εἰκότως ἂν διὰ τοῦτο καλοῖντο καὶ βιασταὶ τῶν θείων ἀγαθῶν, εἰς τὴν ἀπόλαυσιν αὐτῶν ἑαυτοὺς εἰσωθοῦντες. Οὗτοί εἰσιν οἱ τὰς ψυχὰς μισοῦντες καὶ ἀπολλύντες καὶ τούτων τὸν τῶν ψυχῶν Δεσπότην ἀντιλαμβάνοντες.

A modi agunt, nullum autem contristat. Nec enim inest Deo, cui vivunt, aliquid injucundum, nec ipsis præsentium est sensus, si quid contristare potest. Non enim ipsos sese quærere, perfectæ charitatis ratio permittit; « Nam, inquit, non quærit quæ sua sunt; » sed amant dilectum esse beatum, et passio absurda et immodica, terra et pulvis, pro suis divinos commutant characteres hisque similes fiunt; quemadmodum si homines pauperes et miseri in regiam irruentes domum, totam quidem suam exuerent penuriam, totamque fulgentem ibi magnificentiam induerent. Propter quod existimo eos vocari violentos rapereque regnum; quod daturos non exspectant nec eligentes respiciunt, sed ipsimet thronum occupant et propriis suffragiis sibi diadema B circumponunt. Atqui si capiunt, non tamen in hoc se beatos esse credunt, nec exinde voluptatem habent, sed quod in dilecto regnum esse sentiunt, gaudentque, non quod ipsis bona communicat, sed quod ille in bonis est; ita ut si nihil ipsis esset commune cum regno, nec ipsos beatitudinis participes efficeret dilectus, nihilominus essent beati, regnarent, coronarentur, omnesque fruerentur hoc regno. Unde merito propterea raptores vocarentur et violenti divinorum bonorum possessores, in fruitionem eorum sese impellentes. Isti sunt qui odio habent animas, eas perdunt, et earum loco Dominum animarum recipiunt.

Τί οὖν τῆς χαρᾶς ταύτης ἢ μεῖζον ἢ βεβαιότερον; Τοῖς μὲν γὰρ ἑαυτοῖς χαίρουσι τὸ χαρὲν ἀποβαλεῖν οὐ τῶν ἀδοκήτων· ἐν οὐδενὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ παρόντος ταγαθὸν ἀκίνητον, ὅθεν οὐ δι' ὧν ἀπολαύουσι, χαίρουσι μᾶλλον, ἢ δι' ὧν περὶ τοῦ πλούτου τρέμουσι, ἀνιῶνται· τοῖς δὲ καὶ ὁ θησαυρὸς τῶν ἀγαθῶν ἄσυλος καὶ ἡδονὴ λύπης ἄμικτος, καὶ φόβος οὐδεὶς ὑπὲρ ἑστῶτος καὶ βεβαίου πράγματος. Καὶ οἱ μὲν καὶ αὐτοὶ εἰκότως ὑποπτεύουσι τὴν χαρὰν, μὴ πρὸς ὑπερηφανίαν αὐτοὺς ἐξάγῃ, σφόδρα πρὸς ἑαυτοὺς βλέποντας, ὃ τὸ πλεῖστον ἂν τῆς ἡδονῆς ὑποτέμοι, τοῖς δὲ τοιοῦτον οὐδὲ ἐνοχλεῖ, ἑαυτῶν μὲν οὐκ ἐπιστρεφομένοις, ἐν τῷ Θεῷ δὲ τὴν δύναμιν ποιουμένοις, ἐν ἐκείνῳ δὲ καυχωμένοις, καὶ ὅλως οὐχ ὅσον αὐτοὶ χωροῦσιν, οὐδ' ὥσπερ ἀνθρώπους χαίρειν εἰκὸς, ἀλλ' ὑπερφυᾶ τινα καὶ θείαν καρποῦνται τὴν ἡδονήν. Οἰκίαν μὲν γὰρ οἰκίας εἴ τις ἀλλάξαιτο, καλλίονα φαυλοτέρας καὶ ἡδονῆς ἀντείληφεν ἡδονὴν, ἧς ἥδετο τὴν προτέραν οἰκῶν, ἣν εἰκὸς ἥδεσθαι τὸν ἀπολαύοντα τῆς δευτέρας· ὡς δὲ καὶ σώματος εἴ μηχανῇ τινι τύχοι καλλίονος, τὸ παρὸν ἀποβαλὼν καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ χαρὰν ἥμειψεν, καὶ τοσοῦτο χαίρει μᾶλλον, ὅσον ἀμείνονι χρῆται σώματι. Οὐκοῦν ὅταν οὐ μόνον σῶμα καὶ οἰκίαν, ἀλλ' ἑαυτὸν ἀποῤῥίψας τὸν Θεὸν κομίσηται, καὶ οὗτος αὐτῷ καὶ σώματος καὶ ψυχῆς καὶ οἰκείων καὶ φίλων καὶ πάντων ἀντικαταστῇ, καὶ ἡδονὴν ἀνάγκη τὴν μὲν ὑπερβῆναι πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων, τὴν δὲ λαβεῖν, ἣ πρὸς τὴν θείαν ἥρμοσται

C Quid igitur hoc gaudio majus vel solidius? Quod enim illis qui gaudium in se ponunt, objectum gaudii rapiatur, non est ex improvisis; in nulla enim rerum præsentium stabile reperitur bonum; unde non magis de quibus fruuntur gaudent, quam de illis pro quibus tremiscunt dolent. His autem thesaurus est bonorum securus, jucunditasque sine tristitia, nullusque timor pro firma stabilique possessione. Illi quidem etiam ipsi merito suspiciunt gaudium, ne ipsos ad superbiam extollat, multum in se videntes, quod maximam partem gaudii rescindere potest; his autem nihil tale anxietatem affert, cum ipsi non in se confidant, sed ad Deum suam potentiam referant, in illoque glorientur, ac omnino non quantum ipsi valent aut par est homines sustinere D gaudium, sed supernaturalem ac divinam colligunt jucunditatem. Si quis porro domum pro domo, pulchriorem pro viliore, commutaret, jucunditatem etiam anticiparet pro jucunditate, illius loco, quam carpebat, priorem domum occupans, hanc quam sentire verisimile est posteriore fruentem. Pariter etiam si quadam machinatione pulchrius obtineret corpus, præsens exuendo, novum quoque super hoc participaret gaudium, tantoque magis gauderet, quanto meliore corpore frueretur. Cum igitur non solum corpus et domum, sed seipsum abjiciendo, Deum recepit, et hic ipsi in corporis, animæ, familiarium, amicorum omniumque locum suffectus est, lætitiam ne-

τὴν δύναμιν τῆς χαρᾶς, καὶ ὅτι τὸ τέρπον αὐτοὺς πᾶσαν ὑπερβαίνει χαρίτων ὑπερβολήν. Καὶ ἄλλως δὲ καθάπερ ἀνάγκη τὸν ἀνθρώποις δουλεύοντα λυπεῖσθαι, οὕτως ἀνάγκη τὸν τῷ Χριστῷ δουλεύοντα χαίρειν. Οὐ γὰρ ἔτι τὴν αὑτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ πριαμένου χωρῶν ὁ μὲν διὰ πόνων ἔρχεται καὶ ὀδυνῶν τῷ καὶ λύπης καὶ πόνων ὑπευθύνῳ ἀκολουθῶν, ἐκεῖνος δὲ πῶς ἀνιαθήσεται τῆς ἀληθινῆς χαρᾶς ἡγουμένης; Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὁ καταβαλὼν ὑπὲρ ἀνδραπόδου χρήματα οὐ τοῦτο ζητῶν κατέβαλεν, ἵν' εὖ ποιήσῃ τὸν πεπραμένον, ἀλλ' ἵν' αὐτὸς ἐκεῖθεν εὖ πάθῃ καίτοι τῶν ἐκείνου κερδάνῃ πόνων, ὅθεν ὁ δουλεύων ὡς ἂν εἰς τὴν τῶν κεκτημένων ἀναλυόμενος χρείαν καὶ δι' ὧν αὐτὸς ταλαιπωρεῖται, συνάγων ἐκείνοις ἡδονὰς, διηνεκέσι σύνεστι λύπαις. Ἐνταῦθα δὲ τοὐναντίον· πάντα γὰρ πρὸς τὴν τῶν δούλων εὐδοκίμησιν εἴργασται, καὶ τὸ λύτρον ἔδωκεν, οὐχ ἵνα αὐτὸς ἀπολαύῃ τι τῶν λυθέντων, ἀλλ' ἵνα αὐτῶν τἀκείνου γένηται, καὶ κέρδος ὁ δεσπότης ᾖ καὶ οἱ τοῦ δεσπότου πόνοι τοῖς δούλοις, καὶ τὸν ἐωνημένον ὅλον αὐτὸς ὁ πεπραμένος ἔχῃ λαβών. Διὰ ταῦτα τοὺς μὴ πρὸς ταύτην ἀποπηδήσαντας τὴν δουλείαν, ἀλλὰ πρὸ πάσης ἐλευθερίας τἀκείνου ποιησαμένους δεσμὰ, χαίρειν ἀνάγκη, πλοῦτον πενίας καὶ βασιλείαν δεσμωτηρίου καὶ δόξαν τὴν ἀνωτάτω τῆς ἐσχάτης ἀτιμίας ἀλλαξαμένους· ὅπερ γὰρ τῶν ἀνθρώπων τοῖς δεσπόταις ἔξεστι ποιεῖν εἰς τοὺς δούλους παρὰ τῶν νόμων, τοῦτο τοῖς δούλοις ἐφεῖται πρὸς τὸν κοινὸν δεσπότην διὰ τὴν τοῦ δεσπότου φιλανθρωπίαν. Ἐκείνους μὲν γὰρ τῶν δούλων καὶ τῶν ὄντων τοῖς δούλοις ὁ νόμος κυρίους καθίστησιν, ἂν μὴ πρόωνται τὴν δεσποτείαν μηδ' ἀφῶσιν αὐτοὺς τῆς δουλείας, οὗτοι δὲ τὸν ἑαυτῶν δεσπότην ἔχουσι καὶ τῶν ἐκείνου κληρονομοῦσιν, ἂν τὸν ζυγὸν ἐκείνου στέρξωσι καὶ τὴν ὠνὴν ἐνδεσθῶσι. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ Παῦλος ἐκέλευσεν, «Χαίρετε ἐν Κυρίῳ,» λέγων, τὸν ἀγοράσαντα διὰ τοῦ Κυρίου δηλῶν, καὶ ὁ Σωτὴρ ἐναργέστερον τὸ τῆς χαρᾶς αἴτιον σημαίνων ἡμῖν, τὸν τῆς χαρᾶς αὐτῷ κοινωνήσοντα δοῦλον ἀγαθὸν ὀνομάζει καὶ Κύριον ἑαυτὸν, «Εἴσελθε, λέγων, ἀγαθὲ δοῦλε, εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου,» ὅτι δοῦλος ἔμεινας καὶ τὸ τῆς ὠνῆς οὐ διέρρηξας γραμματεῖον, αὐτὴν νομίζου τὴν τοῦ κτησαμένου χαράν. Ἔστι γὰρ ἡ αὐτὴ χαρὰ οὐ μόνον διὰ τὸ χαρίεν ταὐτὸν ὄν, ἀλλ' ὅτι καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης ὁ αὐτὸς τρόπος· καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν, ἀλλὰ τοῖς δούλοις ἔζησε καὶ ἀπέθανε καὶ γεγέννηται τὴν ἀρχὴν, καὶ εἰς ἑαυτὸν ἐπανελθὼν καὶ τὸν θρόνον ἔχων τὸν πατρικὸν, ἡμῖν ἐκεῖ κάθηται καὶ παράκλητός ἐστι πρὸς αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν δι' αἰῶνος, οὕτω καὶ τῶν δούλων, οἷς ὁ Δεσπότης πρὸ τῶν ψυχῶν ἐγένετο, ἑαυτῶν οὐκ ἐπιστρεφόμενοι μόνον φιλοῦσιν ἐκεῖνον. Τοιοῦτος ἦν Ἰωάννης, καὶ διὰ τοῦτο παρενδοχιμηθεὶς ἐκείνου φανέντος τοσοῦτον ἀπεῖχε δυσχεραίνειν, ὥστε αὐτὸς ἦν ὁ τοῖς ἀγνοοῦσι αὐτῶν κηρύττων καὶ τῆς γλώττης ἐκείνης, ἀφ' ἧς συνέβαινεν αὐτῷ, τὴν ἐλάττω φέρεσθαι δόξαν, οὐδὲν ἥδιον ἦν αὐτῷ· καὶ ἠξίου τὸν μὲν εἰς ἑαυτὸν ἀναρτήσασθαι τὸ θέατρον καὶ καταδημαγωγῆσαι τὸ γένος ἅπαν, καὶ πάντας αὐτῷ προσέχειν τὸν νοῦν,

A lætitiæ potentiam exhauriunt, atque lætitiæ ipsorum objectum maximas gratias exsuperat. Cæterum ut hominibus servientem dolere necesse est, sic necesse est Christo famulantem gaudere. Etenim non jam suam, sed emptoris gratiam adimplens, unus quidem luctus et laborum tributario serviens, per labores et gemitus incedit; alter autem, vera lætitiæ duce, quomodo contristaretur? Ex una quidem parte, qui pro servo divitias solvit, non illas solvit quærens, ut empti procuraret bonum, sed ut ipse illinc bene sit et de laboribus ejus lucretur: unde serviens, quasi consumptus ad comparatorum utilitatem, et illis per quos ipse miser est, delicias astruens, continuis subjicitur ærumnis. Ex alia vero parte, contrarium B est. nam ad servorum considerationem omnia facta sunt*; pretium dedit, non ut ipse de solutis aliquid obtineret lucri, sed ut sua illorum propria faceret, esseque dominus, ut domini labores, lucrum servis, ac totum emptorem emptus ipse possideret. Ideo qui non adversus hanc recalcitravere servitutem, sed ante omnem libertatem fecerunt ipsius vincula, gaudere eos necesse est, cum divitias pro paupertate, regnum pro carcere, summam gloriam pro ultima vilitate per commutatum acceperint. Quod enim hominum dominis per leges in servos facere licet, hoc servis in communem dominum per humanitatem Domini concessum est. Illos enim servorum et illorum quæ servis sunt, lex constituit dominos, nisi dominationem abjecerint illosque liberaverint a servitute; C isti vero suum possident dominum et bonorum ejus hæredes sunt, si jugum ejus amant et redemptione sese obstrictos habent. Et hoc est quod Paulus hortatus est, dicens: « Gaudete in Domino: » ut Dominum, illum qui comparavit, ostendens; et Salvator evidentius gaudii causam nobis manifestans, illum qui suam participaturus est lætitiam, bonum vocat servum, sese autem Dominum appellans: « Intra, bone serve, in gaudium Domini tui: » quia servus permansisti nec emptionis fregisti schedulam, ipsum emptoris accipe gaudium. Eadem enim est lætitia, non solum quia eadem est res lætificans, sed etiam quia benevolentiæ idem modus est. Quemadmodum enim ille non sibimetipsi D placuit, sed pro servis vixit et mortuus est, genitusque est ab initio, et ad se reversus, et paterno potitus throno, nobis ibi sedet, et pro nobis ad eum semper intercessor exsistit; sic est de servis, quibus Dominus est præanima, quique ad sese non reversi illum solum diligunt. Talis erat Joannes, et ideo tentatus, illo apparente, tantum abfuit ut ægre ferret, ut ipse ignorantibus ipsos esset præco atque demonstrator. Hujus linguæ, qua conveniebat ei, minui gloriam, nihil ipsi jucundum erat; dignumque judicabat ut ille omnium in se converteret oculos, et omne sibi conciliaret genus, necnon ut omnes illi præberent mentem, sicut sponsa sponso; ipse vero, si staus posset illum audire,

τες· ὡς δ' ἔνεστιν ὁλοσχερῶς εἰπεῖν, τῶν θείων ἀγαθῶν αἰσθησιν ἐντεῖσα, καὶ τῷ γεῦσαι μεγάλων περὶ μειζόνων ἐλπίζουσα, καὶ βεβαίαν ἐντιθεῖσα πίστιν ἀπὸ τῶν ἤδη παρόντων περὶ τῶν μήπω φαινομένων. Τὰ δὲ παρ' ἡμῶν τὸ διασῶσαι τὴν ἀγάπην· οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ φιλῆσαι μόνον καὶ δέξασθαι τὸ πάθος, ἀλλὰ δεῖ καὶ συντηρῆσαι καὶ τῷ πυρὶ προσθεῖναι τὴν ὕλην ὥστε κατασχεῖν. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ μένειν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐν ᾧ πᾶσα μακαριότης, τὸ μένειν μενῖὲν τῷ Θεῷ, μένοντα δὲ ἔχειν αὐτόν· « Ὁ γὰρ μένων, φησὶν, ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ·» τοῦτο δὲ γίνεται, καὶ πεπηγυῖαν ἐν τῇ γνώμῃ τὴν ἀγάπην ἔχομεν, ἐπειδὰν διὰ τῶν ἐντολῶν ἀφικώμεθα καὶ τοὺς τοῦ φιλουμένου σώσωμεν νόμους. Ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν ἐνεργειῶν ἡ ψυχὴ διατίθεται πρὸς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἕξιν, ὅπως ἂν ἔχωσιν ἐκεῖναι χρηστότητος ἢ πονηρίας, ἐπεὶ καὶ τῶν τεχνῶν ἐκείνας κτώμεθα καὶ μανθάνομεν, ὧν ἂν ταῖς ἐνεργείαις συνεθισθῶμεν. Οἱ δὲ τοῦ Θεοῦ νόμοι περὶ τῶν ἐνεργειῶν κείμενοι τῶν ἀνθρωπίνων καὶ ταύτας ὁρίζοντες καὶ πρὸς ἐκεῖνον τάττοντες μόνον τὴν ἀκόλουθον τοῖς κατορθοῦσιν ἐντιθέασιν ἕξιν, ἔστι τὸ βούλεσθαι τὰ δοκοῦντα τῷ νομοθέτῃ καὶ μόνῳ πᾶσαν ὑποτάττειν τὴν γνώμην καὶ πλὴν ἐκείνου θέλειν οὐδὲν, ὅπερ ἐστὶ μόνον ἀκριβῶς εἰδέναι φιλεῖν· καὶ διὰ τοῦτό φησιν ὁ Σωτήρ· « Ἐὰν τὰς ἐντολάς μου τηρήσητε, μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου. » Ταύτης δὲ τῆς ἀγάπης ἔργον ἡ μακαρία ζωή· τὴν γὰρ θέλησιν πανταχόθεν συνάγουσα καὶ τῶν ἄλλων ἀπάγουσα πάντων καὶ αὐτοῦ τοῦ θέλοντος τῷ Χριστῷ συνίστησι μόνῳ· τῇ θελήσει δὲ τὰ ἡμέτερα πάντα ἀκολουθεῖ καὶ ὅποι φέρει χωροῦσι, καὶ σώματος ὁρμὴ καὶ λογισμοῦ κίνησις καὶ πᾶσα πρᾶξις καὶ πᾶν ὁτιοῦν ἀνθρώπινον· καὶ ὅλως ἡ θέλησις τὸ καθ' ἡμᾶς ἄγει καὶ φέρει, κἂν ἐκείνη κατασχεθῇ που, πάντα ἐκεῖ δέδεται καὶ ταύτης κρατήσας ὁλόκληρον ἔχει τὸν νοῦν. Οἰκοῦν οἷς ἡ γνώμη τοῦ Χριστοῦ κατ' ἄκρας ἐάλω καὶ μόνῳ πρόσκειται, καὶ πάντα ὅσα βούλονται καὶ ὧν ἐρῶσι καὶ ἃ ζητοῦσιν, ἐκεῖνός ἐστι, τούτοις ὅλον τὸ εἶναι καὶ ἡ ζωὴ παρ' αὐτῷ, ἐπεὶ καὶ τὴν θέλησω αὐτὴν οὐκ ἔστι ζῆν καὶ ἐνεργὸν εἶναι μὴ ἐν τῷ Χριστῷ μένουσαν, ὅτι πᾶν ἀγαθὸν ἐκεῖ, καθάπερ ὀφθαλμὸς τὰ αὐτοῦ ποιεῖν οὐκ ἂν ἔχῃ μὴ τῷ φωτὶ χρώμενος. Ἐκείνῳ τε γὰρ μόνον ἐργάζεται τὴν ὄψιν τὸ φῶς, ἡ τε θέλησις πρὸς ὃ δύναται ἐνεργεῖν, μόνον ἐστὶ τἀγαθόν· ὅθεν ἐπεὶ ταμίας τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων ἐκεῖνος, εἰ μὴ πᾶσαν τὴν γνώμην ἐν αὐτῷ φέροντες θήσομεν, ἀλλά τι τῆς θελήσεως ἔξω τοῦ θησαυροῦ τούτου πέσοι, ἀργόν ἐστι καὶ νεκρόν. « Ἐὰν μή τις μείνῃ γὰρ, φησὶν, ἐν ἐμοὶ, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα καὶ ἐξηράνθη, καὶ συνάγουσιν αὐτὰ καὶ εἰς τὸ πῦρ βάλλουσι καὶ καίεται· » εἰ δὲ καὶ τὸν Χριστὸν μιμήσασθαι καὶ ζῆν κατ' ἐκεῖνον, ἐν Χριστῷ ζῆν ἐστι, καὶ τοῦτο τῆς γνώμης ἔργον, ὅταν τοῖς τοῦ Θεοῦ βουλήμασιν ὑπακούσῃ. Καθάπερ ἐκεῖνος τῶν ἑαυτοῦ θελήσεων ὑπέταξε τῇ θείᾳ τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ ἵνα τοῦτο διδάξαι καὶ τῆς ὀρθῆς ζωῆς παράδειγμα ἡμῖν καταλίποι, τὸν ὑπὲρ τοῦ κόσμου θάνατον, ὅτε μὲν ἀποθανεῖν ἐδέησεν, οὐ παρ

A neraliter dici potest, divinorum bonorum perceptionem infundit, magnorum gustu de melioribus spem excitat, et a jam præsentibus de nondum apparentibus firmam fidem indit. Penes nos autem est servare charitatem. Non enim dilexisse passionemque recepisse sufficit, sed oportet etiam conservare materiamque igni præbere ut retineatur. Hoc enim est manere in charitate, in qua omnis est beatitudo, manere scilicet in Deo, illumque immanentem habere. Nam « Qui manet, inquit, in charitate, in Deo manet et Deus in illo. » Hoc autem fit, et solidatam in voluntate charitatem habemus, cum per mandata pervenimus et dilecti leges servavimus. Actionibus enim ad hunc vel istum habitum anima disponitur, prout illæ bonitatis vel malitiæ characterem habent, siquidem illas acquirimus et discimus artes, quibus per actiones assuevimus. Dei vero leges ad actus humanos attinentes illosque definientes, et ad illum solum ordinantes, consequentem rectis injiciunt dispositionem, quod scilicet ea B quæ bona videntur legislatori, velint illique soli totam submittant voluntatem, ac præter illum nihil ipsis placeat : quod solum est perfecte scire diligere. Ideo Salvator ait : « Si mandata mea servaveritis, manebitis in dilectione mea. » Illius autem charitatis opus est beata vita. Voluntatem enim undique contrahens et ab omnibus aliis et ipso volente segregans, soli Christo conciliat ; voluntatem vero cuncta nostra sequuntur, et quo ferat, incedunt et corporis motus, et rationis cursus, et omnis C actus et aliud quodlibet humanum ; et prorsus voluntas quod ad nos attinet agit et gerit, et si illa retineatur, omnia nexa consistunt, et illa potitus, totam habet mentem. Quibus igitur voluntas prorsus amore Christi detinetur et huic soli submittitur, quæcunque volunt, diligunt ac quærunt, ille est ; illis totum est esse vitaque in ipso, siquidem ipsa voluntas non est vivere et vim habere, nisi maneat in Christo, quod ibi stat omne bonum, quemadmodum oculus nec suas facultates exercere sine lumine potest. Huic enim solum lumen visionem operatur, et voluntas non valet agere nisi in solum bonum. Unde cum ille sit omnium bonorum distributor, si totam in ipso non reponimus voluntatem, D sed aliquid voluntatis extra thesaurum istum cadat, inane et mortuum est. « Nam, inquit, nisi quis in me manserit, mittitur foras sicut palmes, et aresci; et colligunt eum, et in ignem mittunt, et comburitur. » Si vero quoque Christum imitari vivereque secundum illum, in Christo vivere est, hoc etiam est opus voluntatis, quando Dei mandatis obedit. Quemadmodum ille suarum voluntatum divinæ subjecit humanam, utque nobis hoc ostenderet et rectæ vitæ exemplar relinqueret, mortem pro mundo, cum oportuit mori, non abnuit; priusquam autem venisset tempus, deprecatus est, ostendens quod non sibimetipsi placeret in passionibus, sed, ut ait Paulus, obediens factus ad crucem venit, quasi non unam voluntatem, aut ex duabus unam,

ζῶντος Θεοῦ τῷ τεκμηρίῳ τοῦτῳ μανθάνειν. Καθάπερ ἐκείνην, ὡς οὐδὲν εἶχεν κοινὸν πρὸς τὸ τεθνηκὸς παιδίον, ἡ περὶ τὸ ζῶν φιλοστοργία καὶ πρόνοια σαφῶς ἐδήλωσεν, οὕτω καὶ τούτοις ἡ περὶ τὸν ζῶντα Θεὸν αἰδὼς καὶ τὸ φίλτρον ἀπόδειξίς ἐστιν ἐναργής, ὅτι οὐ νεκρῶν ἐγένετο πατέρων, οὓς οὐδὲ θάπτειν τοὺς οὕτω ζῶντας συνεχώρησεν ὁ Σωτήρ· (« Ἄφες γάρ, φησὶ, τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς ») ἐπεὶ οὐδὲ κατὰ τοῦτο μόνον ἀγάπης τὴν υἱότητα βεβαιοῦσιν ἑαυτοῖς, ὅτι ὡς πατρὶ τῷ Θεῷ πρόσκεινται καὶ φιλοῦσιν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐοίκασι διὰ τὴν ἀγάπην αὐτῷ, ὅτι τε οἱ μὲν ἀγαπητικοί εἰσιν, ὁ δὲ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, καὶ ἀγάπης ἕνεκα ζῶσιν. Οἱ γὰρ ἀληθῶς ζῶντες οὗτοί εἰσι, παρ' οἷς τὸ καλὸν τοῦτο τρέφεται πάθος, καθάπερ ὧν ἄπεστιν ἐκεῖνο, πάντα νεκρά. Διὰ τοῦτο γὰρ ὅτι υἱοὶ, δι' ὧν ποιοῦσι, τὸν πατέρα τιμῶσι, καὶ ζῶντες αὐτοὶ ζῶντα κηρύττουσι τὸν Θεὸν, παρ' οὗ γεγέννηνται, καὶ τὴν ἀνεκλάλητον γέννησιν, ἣν ἐκεῖθεν ἐγεννήθησαν, τῇ καινότητι τῆς ζωῆς, ἐν ᾗ κατὰ τὸν Παύλου λόγον περιπατοῦσι, πιστούμενοι τὸν ἐν οὐρανοῖς Πατέρα δοξάζουσιν. Οὕτως ἀπορρήτως καὶ φιλανθρώπως γεννῶνται, καὶ ὡς ἔοικε, διὰ τοῦτο Θεὸς οὐ νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὅτι παρ' ἐκείνοις τὴν εἰκείαν εὑρίσκει δόξαν· ὅθεν καὶ πρὸς τοὺς πονηροὺς ἔλεγεν, « Εἰ Θεός εἰμι ἐγὼ, ποῦ ἐστιν ἡ δόξα μου; » Τοῦτο δηλῶν ὁ Δαβὶδ, « Οὐχὶ οἱ νεκροὶ αἰνέσουσί σε, Κύριε, φησὶν, ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ζῶντες. »

Τοιαύτη ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ, καὶ οὕτω κρύπτεται καὶ οὕτω φαίνεται τῷ φωτὶ τῶν καλῶν ἔργων, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἀγάπη. Ἐν ταύτῃ γὰρ ἡ λαμπρότης ἁπάσης ἐστὶν ἀρετῆς, καὶ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν, ὅσον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φέρει σπουδὴν, ἐκείνη συνίστησι. Θεν οὖν ἂν τις ἁμάρτοι ζωὴν αὐτὴν προσειπών· καὶ γὰρ ἕνωσίς ἐστι πρὸς τὸν Θεὸν, τοῦτο δὲ ζωὴ, καθάπερ θάνατον ἴσμεν τὸν ἀπὸ Θεοῦ χωρισμόν. Διὰ τοῦτο γάρ, « Ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, φησὶ, ζωὴ αἰώνιός ἐστι, » τὴν ἀγάπην λέγων, καὶ αὐτὸς ὁ Σωτήρ. « Τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή ἐστιν· » ὧν τὸ κεφάλαιον ἡ ἀγάπη, καὶ. Ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ, » ᾧ ταὐτόν ἐστιν ἐν τῇ ζωῇ μένειν καὶ τὴν ζωὴν ἐν αὐτῷ· « Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ἡ ζωή. » Εἰ δὲ καὶ ζωή ἐστιν ἡ κινοῦσα τὰ ζῶντα δύναμις, τί τὸ κινοῦν τοὺς ὡς ἀληθῶς ζῶντας ἀνθρώπους ὧν Θεός ἐστιν ὁ Θεὸς, ὃς οὐ νεκρῶν ἀλλὰ ζώντων ἐστὶ Θεὸς, οὐδὲν ἂν εὕροις ἢ τὴν ἀγάπην αὐτὴν, ἣ μὴ μόνον αὐτοὺς ἄγει καὶ φέρει, ἀλλὰ καὶ ἑαυτῶν ἐξάγει ῥᾳδίως, καὶ οὕτω ζωῆς μᾶλλον ἁπάσης εἰς αὐτοὺς δύναται δρᾷν, ὥστε καὶ ζωῆς ἐπικρατέστερον ἔχει! Καὶ γὰρ ζωῆς πείθει καταφρονεῖν, οὐ τῆς ῥεούσης μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τῆς ἑστώσης· τί οὖν δικαιότερον ἂν τῆς ἀγάπης κλοῖτο ζωή; χωρὶς δὲ τούτων ὁ πάντων περιῃρημένων μόνον πεφιλειφθὲν τοὺς ζῶντας ἀποθανεῖν οὐκ ἐᾷ, τοῦτό ἐστιν ἡ ζωὴ, τοιοῦτον δὲ ἡ ἀγάπη. Πάντων γὰρ τῶν ἄλλων ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος καταργουμένων, ᾗ φησι Παῦλος, ἡ ἀγάπη μένουσα μόνον πρὸς τὸν βίον ἐκεῖνον ἀρκεῖ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα αἰώνιος. Ἀμήν.

A signo recognosci. Quemadmodum illam nihil habere commune cum puero mortuo maternus amor et sollicitudo clare demonstraverunt, sic et in illis erga Deum viventem veneratio et charitas viva sunt demonstratio, quod non ex mortuis enati sunt patribus, quos nec sepelire taliter viventes permisit Salvator : « Sine, inquit, mortuos suos sepelire mortuos. » Non enim ex hoc charitatis solo filiorum adoptionem sibi firmant, quod Deo velut patri adhærent reverentia et amore, sed quod per charitatem habent cum illo similitudinem, quatenus ip i diligentes sunt, Deus autem est dilectio, et propter charitatem vivunt. Nam vere viventes isti sunt, apud quos nobilis ista passio nutritur, sicut illis a
B quibus abest, omnia sunt mortua. Ex hoc enim quod filii, per ea quæ faciunt, patrem honorant, et ipsi viventes viventem prædicant Deum, a quo generati sunt ; et ineffabilem generationem, quam exinde contraxerunt, novitate vitæ in qua, juxta Pauli verba, ambulant, fide pleni, Patrem qui in cœlis est glorificant. Sic mystice humaneque generantur, et, ut æquum est, Deus non est mortuorum, sed vivorum, quod propriam in ipsis invenit gloriam. Et ideo ad iniquos dixit : « Si Deus ego sum, ubi est gloria mea? « Hoc ostendens David, « Non mortui laudabunt te, Domine, inquit, sed nos qui vivimus. »

Talis est in Christo vita ; sic absconditur, et sic
C manifestatur lumine bonorum operum, quid sit charitas. In hac enim omnis est virtutis splendor, et vitam in Christo, quantum ad humanam attinet activitatem, illa componit. Unde non erraret qui ipsam vocaverit vitam : unit enim Deo : hæc autem societas est vita, sicuti mortem esse scimus a Deo separationem. Ideo, « Mandatum ejus, inquit, vita æterna est, » de charitate loquens ; et ipse Salvator : « Quæ ego vobis loquor, spiritus et vita sunt, » quorum caput est charitas ; et, « Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in illo ; » ubi idem est in vita manere et vitam in ipso esse. « Ego enim, inquit, sum vita. » Si vero quoque vita est potentia quæ viventia movet, quid est quod
D movet vere viventes homines, quorum Deus est Deus, qui non mortuorum, sed vivorum est Deus? Nihil invenies nisi charitatem ipsam, quæ non solum eos ducit et agit, sed etiam ex ipsis faciliter exigit, et ita magis quam omnis vita potest in ipsos agere, ita ut vita potentior sit! Etenim vitam contemnere suadet, non tantum effluentem sed etiam stantem. Quid ergo justius quam charitas vocaretur vita? Sine iis quod omnibus ablatis solum superstes viventes mori non sinit, hoc est vita : hujusmodi autem est charitas. Omnibus enim aliis ad vitam futuram deficientibus, ut ait Paulus, sola charitas manens, ad hanc vitam sufficit in Christo Jesu Domino nostro, quem decet omnis gloria in sæcula. Amen.

δώσομεν καὶ μεγαλοψύχους, ὧν φειδωλία καὶ φιλαργυρία καὶ μικρολογία καὶ γλισχρότης ἐγκλήματα [*Ισ.* φειδωλίας κ. τ. λ. καὶ γλισχρότητος ἐγκλήματα] πανταχοῦ. Καίτοι μοιχείας μὲν καὶ φόνου καὶ τοῦ τοιχωρυχεῖν, καὶ εἰ μὴ δίκας ὁ νόμος ἐτίθει, κἂν ἀπῆγον οἱ κίνδυνοι, μεθ' ὧν ἀνάγκη τὰ τοιαῦτα τολμᾶσθαι· τόκου δὲ οὐδεὶς ἡγεῖται πόνος, οὐδὲ κινδύνων γέμει τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ δεῖ τοῦτ' αὐτὸ μόνον κερδαίνειν πραγματευσαμένους οὐδέν. Τί τοίνυν τὸ πεῖθον ἄνδρας ἀνελευθέρους, κέρδους οὕτω πραγμάτων ἀπηλλαγμένου καταφρονεῖν, εἰ μὴ σφόδρα τις ἔκειτο κόλασις; Ὅτι δὲ οὕτως ἠδοῦντο τὸν νόμον Ἑβραῖοι, δῆλον ἐξ ὧν καὶ νῦν ἔτι τὴν γνώμην σώζουσι, καὶ κοινῇ τιμῶσι τὸν νόμον, καίτοι πολλῶν ἕνεκα πολὺ τῶν παλαιῶν φαυλοτέρω; περὶ τὴν θρησκείαν διατεθέντες.

Ὅτε τοίνυν Ἑβραίοις τὸ χρῆσαι τόκων εὐθύνας εἶχεν, οἷς πολλὰ τῶν ἀπειρημένων συνεχωρεῖτο· Χριστιανοὶ τίνα τοῦ κέρδους τούτου δώσουσι δίκην, οἷς καὶ τὸ μεῖναι μέχρι τῶν παλαιῶν, ἔγκλημα, καὶ τὸ μὴ παρελθεῖν τὸ πρᾶγμα δικαιοσύνῃ, βασιλείας ἐστὶν ἐκπεσεῖν· καὶ γὰρ πορνεία μὲν ἐκείνοις οὐδὲν ἐδόκει δεινόν, καὶ καθαρὸν ἦν εὐθύνης τοσοῦτον ἄγος· « Μὰρ' ἡμῖν μηδὲ ὀνομαζέσθω, » φησίν· ἀλλὰ καὶ ὀφθαλμῶν ἀκολάστων εἰσὶν εὐθῦναι. Καὶ τοῖς μὲν ὀμνύναι καὶ νόμος ἦν· νῦν δὲ ὑποκριτῶν καὶ φαύλων καὶ τοιούτου κόμματος. Καὶ τοῖς μὲν ἐξῆν μισεῖν τὸν ἐχθρὸν, νῦν δὲ τοῦτ' αὐτὸ κολάζεται, καὶ οὕτω πέρα συγγνώμης, ὥστε ἐνισχημένου τῷ κακῷ, μηδὲ περὶ τῶν ἄλλως ἡμαρτημένων παραιτεῖσθαι τολμᾷν ὡς οὐκ ἐνὸν τῆς συγγνώμης τυγχάνειν, μὴ πρὸς τοὺς λελυπηκότας διηλλαγμένους, κἂν μυριάκις περὶ αὐτῶν μεταγνῶμεν, κἂν ποταμοὺς δακρύων ἐκχέωμεν. Καὶ οὕτω τὸ μόνον τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν φάρμακον, ἐδυνήθη πρὸς τὴν νόσον ταύτην οὐδὲν, ἀλλὰ κρεῖττον μέν ἐστι τῆς πολυυμήτου μετανοίας, καὶ τῶν κατ' αὐτὴν ἱδρώτων· κρεῖττον δὲ θυσιῶν ἱλαστηρίων· ἀπόνασθαι δὲ τῶν κατορθωμάτων οὐ συγχωρεῖ, κἂν ὑπερφυᾶ τινα τύχωσιν ὄντα, πόρρω καὶ τῆς ἐσχάτης τῶν ἐπαινουμένων μερίδος· ἀλλ' ὥσπερ φλὸξ ἢ ἀχλὺς ἐπιχεθεῖσα, πάντα διέφθειρεν, οὕτω τὸ μνησικακεῖν, ἔσχατον κακόν. Ἑβραίοις δὲ ἐξῆν, τὸ δὲ τόκον δανείζειν ἠλαύνετο. Ποῦ τοίνυν κακίας τὸν τόκον τάξομεν, ὅταν ἀτόπου πονηρίας χεῖρον ὁρῶμεν κακόν; Τὸ γὰρ, τὴν μὲν ἐπιτρέψαι, τὸ δὲ, κωλῦσαι, τί ἂν εἴη δεικνύντος ἕτερον;

Εἶτα τολμήσει τις εὐθύνης ἔτι καθαρὸν τιθέναι τὸν τόκον, οὗ μισανθρωπία καὶ ἀκολασία καὶ τὰ μέγιστα τῶν κακῶν ἀνεκτότερα δοκεῖ παρὰ Θεῷ νομοθέτῃ; καὶ τοῦτό ἐστι μαίνεσθαι, ἢ τὴν τοῦ καινοῦ νόμου παιδείαν χείρω νομίζειν τοῦ παλαιοῦ· καὶ τὸν Χριστὸν εἰς τὸν κόσμον ἐλθεῖν, οὐχ ἵν' ᾧ πληρῶσαι τὸν νόμον, ἀλλ' ἵνα κενώσῃ. Εἰ δὲ τοῦτο περιφανὴς ἀσέβεια, καὶ πλήρωμα τοῦ νόμου Χριστός· δεικνύτωσαν βέλτιον εἶναι καὶ φιλοσοφώτερον, πατεῖν τὸν

nes liberales et alta mente præditos fuisse certum est, inter quos tenacitas, avaritia, sordes passim vigebant. Porro ab adulterio, a cæde, a perfossione parietum, tametsi lex pœnam non sanciret, tamen pericula, cum quibus ejusmodi facinora necessario perpetrantur, inde avocarent; fenerari autem nullus putatur labor, nec est periculosum negotium, sed id solum angere quæstum nihil laborantibus oportet. Quid igitur homines minime ingenuos ad lucrum adeo molestiis vacuum contemnendum induceret, si tam grave supplicium propositum non esset? Hebræos autem hanc legem sic reveritos, ex eo patet, quod etiam hodie eadem sunt opinione ac sententia, et eam honore prosequuntur, tametsi in multis longe quam majores ipsorum ignavius religionis instituta colunt.

Quoniam igitur fenori dare Hebræis crimini fuit, quibus multa nobis vetita indulgebantur, quæ pœnæ ob istiusmodi lucrum Christianos manebunt, quibus et consistere in vetustis culpa est; et scriptam legem justitia non exsuperare, est regno cœlorum excidere? Etenim fornicatio illis non videbatur tam absurda, et istiusmodi flagitium dedecori non erat. Apud nos autem « nec nominetur, » inquit [a]: Quin etiam aspectus lascivus cum peccato conjunctus est. Atque illi quidem jurare etiam lege jubebantur, quod nunc hypocritarum, et improborum, et hujusmodi farinæ hominum est. Et illis quidem inimicum odisse permittebatur: nunc ipsum istuc punitur, adeoque non ignoscitur, ut hac noxa irretitus, nec aliorum peccatorum veniam rogare audeat; quod veniam nullo modo consequantur, qui a quibus læsi sunt, cum iis in gratiam non redierint, etsi millies illorum pœniteat, etsi flumina lacrymarum profundant. Atque ita quod unicum malorum humanorum remedium erat, ad morbum hunc depellendum nihil valet; sed laudatissima pœnitentia, et sudoribus ejus, et sacrificiis propitiatoriis est potentius. Fructum quoque bonorum operum capere non sinit, quantumvis eximia et summis digna laudibus fuerint: sed quemadmodum nebula superfusa omnia corrumpit, sic malignitas animi propter veterem injuriam malum terrimum omnia vitiat. Hebræis tamen licebat. Commodare autem fenus neutiquam licebat. Quo igitur loco inter piacula usuram constituemus, quando tam nefando scelere nihil videmus improbius? Nam illa permisisse, hoc vetuisse, quid aliud quam quod dixi ostendit?

Et adhuc audebit quis usuram a crimine immunem statuere, qua odium in homines, et libido, et peccata maxima tolerabiliora apud Deum legislatorem judicantur? Et quid est insanire, nisi novæ legis disciplinam veteri inferiorem arbitrari, et Christum in mundum venisse, non ut legem impleret, sed ut evacuaret atque everteret? Quod si hæc est manifesta impietas, et plenitudo legis Christus est, doceant illi melius ac sapientius esse contemnere le-

[a] Ephes. v, 3.

λωποδύτας; ποῦ παραπέμψει; Σὺ δὲ τόκους ἔχων, νομίζεις τὴν γέενναν φυγεῖν ἄν; καὶ οἴει σωφρονεῖν; καὶ πῶς οὐ μᾶλλον ἀτοπώτερος εἶ, καὶ τοσοῦτον ἀξιώτερος τῶν ἐσχάτων, ὅσον οὐδ' ἔγνως οἷ κακῶν εἶ; οὐδ' αἰσχύνῃ πονηρὸς ὤν, οὐδ' ἐρυθριᾷς, οὐδὲ ζητεῖς βάραθρον, ἀλλ' ἐστῶσιν ὀφθαλμοῖς ὁρᾷς τὴν ἀκτῖνα;

Καὶ τί λέγω; τὸ γὰρ χείριστον ἁπάντων, ὅτι καὶ τῶν γενναίων τούτων ἐνίοις, καὶ ἐλεημοσύνη τὸ πρᾶγμα δοκεῖ, καὶ τῶν δανείων, ὡς δή τινων κατορθωμάτων μεμνημένοι σεμνύνονται, καὶ καταλέγουσιν, οἷς ἔχρησαν, ὥνπερ ἐκέρδαινον, ὡς εὖ πεπονθότας τῆς σκαιότητος. Σεμνὸς εἶ τοκογλυφῶν, δέον κατορύττεσθαι; καὶ διδοὺς ἐφ' ᾧ κερδαίνειν, ἐλεήμων; Οἰκοῦν καὶ τὸν γεωργὸν εἴποις ἂν τρέφειν τὴν γῆν, ὅτι ῥίπτει τὸν σῖτον, ἵνα κομίσηται πλείω· μᾶλλον δὲ τὴν ἐστίασιν ἀνθρωποφάγου καλέσεις, οἶμαι, φιλοφροσύνην· ὃς εὖ καὶ καλῶς τρέφει τὸν ἄνθρωπον, ἵνα καταφάγῃ πίονα, καὶ σὺ τοίνυν δίδως, ἵνα τοὺς ἀλλοτρίους καρπωσάμενος πόνους, πλεῖον πειθῇς τὸ ἀργύριον· εἶτα ἐλεήμων εἶ; καὶ οὐκ αἰσχύνῃ, τῷ πάντων αἰσχίστῳ πράγματι τὸ κάλλιστον ὀνομάτων περιτιθείς;

Ἀλλὰ πολλοῖς ἔλυσα πενίαν, φησίν. Οὐ προῃρημένος, ἀλλ' οὕτω συμβάν. Σὺ μὲν γὰρ πρὸς τὸ κερδαίνειν μόνον ἐώρας, καὶ τοῦτ' αὐτὸ δανείζων ἐσκόπεις, ὅπως τὰ ὄντα τῷ πένητι πρὸς σεαυτὸν μεταστήσῃς, τῷ τῶν τόκων ὀνόματι. Εἰ δὲ τὸ δάνειον γεωργῶν ἐκεῖνος, καλλίω πεποίηκε τὴν οὐσίαν, καὶ τὴν πενίαν τῆς οἰκίας ἐξέβαλεν, οὐ σὸν ἔργον. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο δώσομεν, δι' ὧν ἔχρησας, οὐ δι' ὧν ἀπεστέρησας. Νῦν δὲ ἡμῖν φεύγεις οὐ τῶν δανείων, οὐδ' ὅτι μὴ τῶν ἀρχαίων ἀπέστης, ἀλλ' ὅτι τόκους προσαπαιτεῖς. Τοῦτο δὲ οὐχ ὑπερόριον ποιεῖ τὴν πενίαν, ἀλλὰ κατάγει. Οὐδ' ἐξέβαλέ τι τῶν σῶν εἰς τὸν πένητα, τῶν ἐκείνου δὲ τὰς σὰς ἐνέπλησε χεῖρας. Καὶ σοὶ μὲν πλεῖον ἐποίησε ἀργύριον· ἐκείνῳ δὲ κενὴν τὴν οἰκίαν. Ταῦτα φιλανθρωπία καὶ πενήτων πρόνοια; καὶ τί κωλύει καὶ τὸ ἀποκτείνειν σώζειν οἴεσθαι, καὶ τὸ ἀποστερεῖν χορηγεῖν, καὶ τὸ λιμῷ πιέζειν τρέφειν, καὶ τὸ πληγὰς ἐκτείνειν φιλοφρονεῖσθαι; καὶ οὕτω πάντα συγχυκήσεις χρήματα. Γέλως ταῦτα καὶ λῆρος, καὶ οὐδὲν ὑγιές. Μᾶλλον δὲ, εἰ γέλως ἦν, ἀνεκτὸν ἂν ἦν· νῦν δὲ ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων ὁ τῶν τόκων ἐστὶ καρπὸς, καὶ τὸ μετὰ δαιμόνων καὶ τούτου δὴ τοῦ δυστυχοῦς κύκλου κληρονομεῖν. « Πορεύεσθε γὰρ, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. »

Ἀλλ' οὐδὲν πρός με ταῦτα, φησὶν, ὃς ἀργυρίου μετέδωκα τῷ πένητι, καὶ τραπέζης, καὶ ἱματίων· ἀλλ' οὐ τῶν οἰκείων, ἕως τόκους αἱ χεῖρες ἔχουσιν. Ὁ δὲ νόμος, Τῶν σαυτοῦ, φησὶ, μεταδώσεις; οὐδὲ εἰ μὲν τοὺς τόκους ἅπαντας εἰς τοὺς πένητας ῥίπτεις· ἔπειτα τί καὶ λαμβάνεις; καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ λύεις νόμον, τοσαύτην τόλμαν τολμῶν ὅθεν οὐκ ἔστι κερδαίνειν οὐδέν. Εἰ δ' ὧν λαμβάνεις ἐλάττω δίδως καὶ

quonam mittet? Tu autem cum quæstu tuo feneratitio te gehennam effugiturum censes? Et sanæ mentis esse putas? et quomodo non potius stolidior, et tanto extremis suppliciis dignior, quanto nec nosti ubi malorum sis: nec cum improbus sis, verecundaris, nec erubescis, nec vitare barathrum quæris, sed fixis oculis radium intueris?

Quid? quod pessimum est omnium, quibusdam virorum istorum insignium usura etiam eleemosyna videtur, et fenore velut quibusdam virtutibus initiati gloriantur, enumerantque tanquam beneficiis a se affectos, quibus commodarint, et a quibus eadem opera lucris aucti sint. Hem stultitiam! Tu honestus, qui tabulis nomina eorum, quibus pecunia fenori data est inscribis, quas humo oporteret obruere? Et qui das ut lucrere, es misericors? Ita et agricolam dixeris terram alere, quia serit frumentum, ut plus recipiat; vel potius epulationem anthropophagi vocabis, opinor, benevolentiam, quia bene et pulchre saginat hominem, ut eum pinguefactum devoret. Et tu igitur das, ut fructu ex alienis laboribus percepto, pecuniam tuam cumules. Itane vero misericors es? Et non te pudet rei omnium turpissimæ sceleratissimæque pulcherrimum nomen imponere?

Sed multas a paupertate vindicavi, inquit. Non quia tu id deliberares, sed ita evenit. Tu enim tantummodo compendia tua cogitabas, hoc ipsum mutuum dando spectabas, ut mutui nomine bona pauperis ad te transferres. Quod si ille mutuo bene collocato rem suam amplificavit, paupertatemque domo sua ejecit, non tuum hoc opus est. Quod si etiam isthuc dederimus, certe, quatenus commodasti, non quatenus eum fraudasti, profuisti. Nunc non accusaris a nobis quod das mutuum, nec quod sortem repetis, sed quod insuper usuram exigis. Hoc non profligat paupertatem, sed inducit; nec aliquid tuorum in pauperem confert, sed ejus re bus manus tuas implet; ac tibi quidem pecuniam exaggerat, illi domum exhaurit. Hoccine humanitas et cura pauperum? Et quid obstat quin occidere putetur servare, et defraudare, suppeditare, et fame cruciare, pascere, et plagas incutere, favore prosequi? Sic res omnes permiscebis. Ridiculum, nugæ, nihil simplex hic et sincerum. Imo vero si ridiculum, sustineri posset: nunc ploratus et stridor dentium usurarum fructus est, et cum dæmonibus et damnatorum infelici turba perpeti atrocissima. Ait enim: « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus. »

Nihil ad me ista, ait fenerator, qui pauperi argentum, et victum, et vestes commodavi. At non de propriis, quandiu in manibus est usura. Lex autem jubet de suis communicare. Si tu vero usuras omnes in pauperes effundas, primum nondum tua prodigis. Deinde cur accipis, tantaque audacia suscipienda, unde tibi nihil prodes, Dei legem violas? Quod si minus das, quam accepisti, neque tua

ρίᾳ κέρδους χωρὶς οὐ χρῆσαι τολμᾷς· τί τὴν προαί- A
ρεσιν ἀφεὶς τῆς αἰτίας, ὧν ἔδει κακῶν σαυτὸν, τὸν
νόμον ἐγκαλεῖς; καὶ δημοσίων ἀδικημάτων διώκεις,
ὧν αὐτὸς αἴτιος εἶ; Εἰ μὲν γὰρ ἄμαχόν τινα κεκώ-
λυκε χρήστην εἶναι καὶ πρὸς τοιούτους λόγους εἶχεν
ἀναχωρεῖν, ὅθεν ἂν ἐδείκνυς, οὐχ ἑκὼν ἁμαρτάνεις,
εἰκότως ἂν παρῃτοῦ, μετατιθεὶς ἀπὸ σαυτοῦ τὴν
μέμψιν ἑτέρωσε. Νῦν δὲ τὴν προαίρεσιν προϊσχόμε-
νος, καὶ τὸ πρὸς κέρδος δανείζειν βούλεσθαι μὲν, οὐ
συγχωρεῖσθαι δὲ κομιδῆ γελοῖον, εἰ νομίζεις ἀπολο-
γεῖσθαι, τὰ ἐγκλήματα λύων αὐτοῖς τοῖς ἐγκλήμασι,
καὶ ὑπὲρ οὗ διώκῃ τοῦ γνώμῃ πονηρὸς εἶναι, τοῦθ'
ἡμῖν ἀντ' ἄλλης ἀπολογίας προβάλλεσθαι. Οὐ γὰρ,
ὅτι δανείζειν μὴ δύνασαι, λέγειν ἔχεις, ἀλλ' ὅτι μὴ
βούλει τόκου χωρίς. Οὕτω δὲ καὶ τὸν μοιχὸν ἐροῦ-
μεν, καὶ τὸν ἀνδροφόνον, ὅτι πονηρᾷ γνώμῃ τὰ B
τοιαῦτα τολμῶσι, καὶ οὐδεμία παραίτησις, τὸ μὴ
προῃρῆσθαι γενέσθαι χρηστόν.

Ἄλλως τε εἰ μὲν τῶν ἐπαινουμένων ὁ τόκος, ὁ
μὲν νόμος ἐν αἰτίαις, ἐκβάλλων ὃ τιθέναι ἐχρῆν·
σοὶ δ' οὐκ ἄν τις ἐπιτιμήσαι περιεχομένῳ χρηστοῦ
πράγματος. Εἰ δ' ἀπάνθρωπόν τι καὶ πονηρὸν, ὁ μὲν,
τῶν αἰσχρῶν ἀπάγων, κἂν ἐπαινοῖτο· σὺ δ' ἐκεῖθεν
ἐπ' ἄλλο τρέχων κακὸν, καὶ κακοῦ κακὸν ἀλλαττόμε-
νος, τοῦ τοκίζειν τὸ μὴ δανείζειν, δῆλος οἴκοθεν
καὶ παρὰ σαυτοῦ γίνῃ πονηρὸς ὤν. Εἰ γὰρ, ὅτι
τῶνδε τῶν κακῶν ἀποκρουσθεὶς ἐπ' ἄλλα μεταχω-
ρεῖς, τὸν ἐκκεκρουκότα τῶν προτέρων αἰτιᾷ τῶν
δευτέρων, κἀκεῖνο δὴ συγχωρήσεις, τῆς λωποδύτου C
καὶ τοιχωρύχου φαυλότητος τοὺς νόμους κληρονο-
μεῖν, οἳ φανερῶς αὐτοὺς οὐκ ἐῶντες ἐμφορεῖσθαι
τῶν ἀλλοτρίων, ἐπὶ τὴν νυκτερινὴν συνελαύνουσι
πονηρίαν. Καὶ λῃσταὶ γὰρ οὐκ ἂν τὴν ἐσχατιὰν καὶ
τὰ ὄρη κατειληφότες τοῖς παριοῦσιν ἔθηξαν ξίφη,
εἴγε ἐξῆν αὐτοῖς τὰς πόλεις οἰκοῦσι καὶ τῇ γνώμῃ
χρωμένοις, κρείττουσιν εἶναι δικαστηρίων καὶ νό-
μων. Τὸν ἴσον τρόπον καὶ τυμβωρύχοις τί νυκτὸς
ἔδει καὶ τῆς κατὰ οἰχομένων μανίας, εἰ τοὺς ζῶντας
ὁ νόμος ἡμέρας ἐδίδου πολιορκεῖν, καὶ περιδύειν οὓς
ἠβούλοντο, μηδὲν δεδοικότας; Καὶ ὅλως οὐδένα ἂν
εὕροις τῶν ὀλέθρων τούτων καὶ πονηρῶν, ὃς οὐ τῶν
μὲν ἀνετράπη τῇ τῶν παρανόμων ἀνάγκῃ, τοῖς δὲ γνώ-
μῃ προσεχώρησε τῶν κακῶν [an καλῶν?]. Τί οὖν; τοὺς
μὲν ἀφῶμεν αἰτίας, τοὺς νόμους δὲ τἀκείνων μεμ- D
ψώμεθα; καὶ τοὺς μὲν κακῶν ἀπαθεῖς ἐῶμεν περι-
νοστεῖν, δικαστὰς δὲ καὶ νόμους καὶ δίκας, καὶ τὰ
βέλτιστα δὴ τῶν ἐν ἀνθρώποις, ὡς ἄγη τῶν πόλεων
ἀπελάσομεν; Εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐδ' ἂν μανεὶς εἴποι
τις· ὅγε οὐδ' αὐτοῖς ἀρέσειεν ἂν, οἶμαι, τοῖς τῶν
κακῶν τολμηταῖς. Ἀλλ' οἱ μὲν νόμοι τοῖς ἀνθρώ-
ποις κακῶν ἀναίτιοι πανταχοῦ· οἱ δ' ὧν ἁμαρτά-
νουσιν ἀπολαύσουσιν ἃ προσῆκε, καὶ τὴν γιγνομένην
δώσουσι δίκην· τί σὺ σαυτὸν ἀπολογίας ἐξαιρεῖσθαι
νομίζεις, ὧν οὐδεὶς ἀπώνατο πονηρός; οὔτε τοίνυν
τοκίζων ἐκφεύξῃ τὴν δίκην, οὔτε τῷ μὴ τοκίζειν
ἐξεῖναι τὸ δανείζειν ἀρνούμενος, καὶ τὴν κοινωνίαν
ἀναιρῶν, ἣ συνῴκησε τὸ γένος, καὶ ἥμερον ποιεῖ
τὸν ἄνθρωπον, καὶ ταύτῃ τὸ κοινὸν ἀδικῶν, ἀπολο-

autem pravitate animi absque spe lucri non audes
dare mutuum; quid voluntatem tuam crimine ab-
solvis, et quorum te ipsum debebas, eorum legem
accusas, publicorumque malorum arcessis, quorum
tu ipse reus es? Si enim aliquid inexpugnabile pro-
hiberet creditorem esse, et eo posses confugere,
unde ostenderes te non volentem peccare, merito
veniam impetrares, et reprehensionem amolireris.
Nunc voluntatem prætexens, et absque lucro velle
te quidem dare mutuum profitens, non autem per-
mitti, rem ridiculam admodum facis, si crimina
criminibus tuendo te defendis, et in quo accusaris,
quod animo sis improbo, id nobis pro responsione
objici posse existimas. Non enim potes dicere, te
non posse dare mutuum, sed non velle absque fe-
nore. Sic porro et adulterum et homicidam appel-
labimus, quoniam perversa voluntate talia non re-
formidant, et quominus bonus esse velit, excusari
nemo potest.

Adhæc, siquidem laudi danda esset feneratio,
in vituperationem caderet lex, quæ, quod sancire
oportebat, id rejiceret: ac te rem non malam com-
plectentem haud quisquam in vitio poneret. Si au-
tem quiddam ab humanitate alienum atque impro-
bum est, qui a turpibus te abducit, laudem ferat
etiam. Cæterum tu inde ad aliud facinus currens,
malumque malo commutans, fenerari scilicet cum
eo quod est non dare mutuum, a temetipso
apertæ nequitiæ coargueris. Nam si, quod ab istis
sceleribus depulsus es, ad alia transis, quique te a
prioribus cohibuit, eum ut causam posteriorum
accusas, etiam illud concedes, improbitatis, gras-
satorum, et effractariorum leges causam esse, quæ
dum palam alienis facultatibus ditari non patiun-
tur, ad nocturnam pravitatem eos compellant. Ne-
que enim latrones solitudinibus et montibus se
credentes, gladium in viatores stringerent, si ipsis
urbes habitantibus, et cupiditati indulgentibus, ju-
dicia et legum jura liceret contemnere. Consimili
modo parietum perfossoribus quid nocte opus erat,
et insania adversum mortuos, si vivos per diem
obsidere, et quos liberet suis rebus citra metum
exuere ac spoliare lex permitteret? Et plane nul-
lum perniciosorum ac sceleratorum invenias, qui
non lege coactus, ab illis maleficiis abstinuerit,
ad hæc autem sponte ac volens aggressus sit. Quid
ergo? illosne ut insontes dimittemus, in leges ve-
ro ab illis nefarie commissorum culpam confere-
mus? Et illos quidem pœnarum immunes vagari
libere sinemus, judices autem, et leges, et jura,
quibus nihil est in hominum vita salutarius, tan-
quam piacula e civitatibus expellemus? Quod si
hoc nec mente captus dixerit, nec ipsismet talia
audentibus, credo, placuerit; sed leges ubique
gentium hominibus scelerate agendi causa non
sunt, et qui peccant, præmia condigna referunt
et conflatam sibi pœnam luunt, cur tu ejusmodi de-
fensione innoxium te fore confidis, quæ nulli im-
probo unquam profuit? Neque igitur ad fenus fa-

μούντων ἀλλήλοις τῶν νόμων, σώζοντα τὸν ἕτερον ἀνάγκη θατέρου καταφρονεῖν, πότερον ὑπερβαίνων ἀπολογίαν ἕξεις τὸν ἕτερον, οὐ τὸν ἀνθρώπειον; Τοῦτο μὲν γὰρ ἀπολογία τῶν ἡττόνων, εἴ τις φαίη διὰ τοὺς κρείττους καταφρονεῖν, ὡς τό γε τοὺς χείρονας αἰδουμένους προδοῦναι τοὺς κρείττους, πῶς ἂν ἔχοι τοῖς παραιτουμένοις συγγνώμην, ὁπότε τὸ ἔγκλημα χεῖρον γίνεται; καθάπερ εἴτις βασιλέως ἐπιτάττοντος ὑπερεώρα, ὅτι τῶν στρατιωτῶν εἷς ἦ τῶν σκευοφόρων ἐκέλευσε. Πολλοῦ μὲν γὰρ ἂν ἐδέησε μὴ καὶ τῆς ἀπολογίας δίκας ὀφλήσειν, καὶ προσῆν τὸ δικαίως ὅτε μὴ ἀγνοήσας ἢ λήθης ἥττων γενόμενος, ἀλλ' οὕτω κρίνας καὶ τὸν σκευοφόρον τοῦ βασιλέως ἔμπροσθεν ἀγαγών· σὺ δὲ τίνων σαυτὸν ἀξιώσαις ἄν, εἰ τὰ δίκαια ποιήσεις, ἐπειδὴ « Πλέον Σολομῶντος ὧδε, » φησὶ, καὶ τοσοῦτο μὲν τοῦ Θεοῦ μᾶλλον ἐλάττων ἢ τοῦ σκευοφόρου βελτίων ὁ βασιλεὺς, ὅσον οὐδὲ ῥητὸν οὐδ' ἐπιστητὸν εἶναι τὸ μέσον, σὺ δὲ τοσοῦτον ἀδικεῖς μεῖζον ὅσον ἐκείνων τὸ μέσον, καὶ οὐκ αἰσχύνῃ μετὰ τῶν μιαρῶν Φαρισαίων τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ λύων, διὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, καίτοι οὐδὲ πᾶσι ταῦτα τοῖς νομοθέταις δοκεῖ, ἀλλ' οἱ μὲν τοὺς τόκους εἰσήνεγκαν, οἱ δ' ἐξέβαλον, ὥστε εἰ δεῖ τ' ἄλλα ἀφέντας περὶ τούτου σκέψασθαι, ἣν ἐντεῦθεν συγγνώμην ἕλαβες ἄν, ἐκεῖθεν ἀπώλεσας, καὶ οὐ διὰ τούτους λύῃ μᾶλλον, ἢ δι' ἐκείνους ὑπεύθυνος εἶ.

Ναὶ, φησὶν, ἀλλ' οἱ συγχωροῦντες παλαίτεροι, Μάλιστα μὲν ἄτοπον εἰ τοῦτο ἀπολογίαν ἡγῇ, καθάπερ φαυλοτέρων ὄντων ἀεὶ τῶν νεωτέρων. Ἔπειτα πῶς οὐ νοεῖς καὶ τούτων ἔτι νεώτερος ὢν αὐτὸς ὃς τοὺς μὲν ἐγκρίνεις, τοὺς δ' ἐκβάλλεις τῶν νομοθετῶν; Σκέψαι γὰρ ὡς ἀρχαιότερος μὲν τοῦ τιθέντος ὁ τοὺς τόκους ἐξαρχῆς ἀνελὼν νομοθέτης, σοῦ δὲ καὶ τῶν σῶν ψήφων, ὁ τῷ θείῳ νόμῳ συνηγορῶν, ὥστε εἴ δεῖ τι τῷ νόμῳ καὶ τὴν ἀρχαιότητα προστιθέναι νομίζειν αἰδοῦς, καὶ ταύτῃ δίκας ἂν ὀφείλοις τῶν ἀρχαιοτάτων καταφρονῶν.

Ἄλλως τε οὐδὲ τοὺς συγχωροῦντας αὐτοὺς εἴποι τις ἂν ἀκριβῶς σκοπῶν τῶν τόκων μὴ οὐ πολλὴν αἰσχρότητα καταγνῶναι, καὶ δὴ πολλοῖς τεκμηρίοις δῆλοι καθεστῶσι τὸ πρᾶγμα φαῦλον ἡγούμενοι. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ ἐξεῖναί φησιν οὐδενὶ τῶν ἀρίστων οὐδὲ τῶν ἱερῶν, καὶ οἷς δὲ ἐπέτρεψαν τοῖς χείροσι μὲν πλείω, τοῖς βελτίοσι δὲ ἐλάττω λαμβάνειν. Ἆρ' οὖν καλὸν ἡγοῦντο τοὺς τόκους (al. νόμους) καὶ δίκαιον, ὅλως δὲ νόμον ἢ τῶν οὐ λίαν αἰσχρῶν ὧν ἀπάγουσι τῶν ἀνδρῶν τοὺς ἀγαθούς; νόμων γὰρ οἶμαι, καὶ εἴ τι σεμνὸν ἐν ταῖς πόλεσι μᾶλλον μὲν προσήκειν τῶν πολιτῶν τοῖς ἀρίστοις, ἧττον δὲ τοῖς χείροσι, καὶ τοῖς μὲν πρώτοις οἱ νομοθέται διαλέγονται, δευτέροις δὲ τοῖς ἐλάττοσι τῷ τοὺς μὲν ἡγεμόνας τοῦ δέοντος εἶναι, τοὺς δὲ ἑπομένους φυλάττειν, ἐνταῦθα δὲ τοὐναντίον ἅπαν ἐστὶ, καὶ τόκων ἠξίωσαντο μὲν οἱ μοχθηρότατοι τῶν ἀνθρώπων, ἔπονται δὲ οἷς ἔνεστί τι τῶν τρόπων τούτων, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ τῆς ἰσχάτης κακοηθείας εἰσὶν ἐγγυτέρω. Διὰ ταῦτα καὶ τοῖς νομοθέταις οὕτω γράφαι περὶ τούτων

gnantibus alteram servando necesse est alteram floccipendere, utram violans, per alteram te defendes? Ce te non per humanam. Est enim imbecilla defensio, si quis dicat, ideo se divinam legem contempsisse. Nam inferiores revereri, ut superiores prodas, quam veniam mereatur, quando crimen majus est? Perinde ut si quis mandatum regis posthabeat, quia miles aliquis, aut calo secus mandavit. Parum abest, quin talis etiam defensionis hujus suæ pœnas debeat. Et jure quidem, quia non ex ignorantia aut oblivione, sed consulto id fecit. At tu, si recte facias, quibus te suppliciis dignum deputes, quandoquidem « Plus quam Salomon hic, » inquit et tu tanto intervallo minor es Deo, quam rex calone nobilior, quantum dici aut credi nequit. Ac proinde tanto es injuriosior, quanto majus inter Deum ac regem discrimen. Cur te non pudet cum scelestis Pharisæis mandatum Dei solvere propter traditionem hominum? Et tamen non omnium legislatorum est idem hac in re judicium, idemque sensus. Sunt qui usuras introduxerunt; sunt qui profligarunt: ut si cætera eorum instituta omittentes istuc solum inspiciamus, veniam aliunde accipi, aliunde admitti, et non magis propter unos te crimine solvi, quam propter alteros astringi videamus.

Etiam, inquit. Sed qui permittunt, antiqui sunt. Hoc tu absurdissime ad patrocinium assumis, quasi minores seu posteri semper deteriores sint. Deinde quomodo non animadvertis, teipsum quoque juniorem iis esse, qui legislatorum alios seligis, alios repudias? Considera, amabo, quanto antiquior legislatore tuo ille legislator, qui a principio usuras interdixit, te vero tuisque calculis divinæ legi suffragator. Quare si legi addenda est antiquitas, et eam ad reverentiam illius pertinere existimandum, hoc quoque pœnam commeruisti, qui quod antiquissimum est, despicis.

Præterea qui penitius rem intuebitur, fatebitur eos ipsos qui usuram concedunt, eamdem ut longe probrosissimam condemnare. Multis sane indiciis et clare demonstrant, se de illa male sentire. Primum omnium non licere ait lex ulli optimatum, neque sacerdotum fenerari. Quibus autem permittatur, in his licere vilioribus ac plebeis majorem usuram, melioribus et honoratioribus minorem accipere. An illi, obsecro, hanc legem omnino legem, et fenus bonum ac justum, an turpe potius credebant, a quo viros bonos excipiunt? Opinor enim leges, etsi quid honestum ac sanctum est in civitate, magis decere optimos civium, quam fœcem vulgi. Ac de illis quidem in primis legislatores loquuntur, de infimis secundo loco, quod illi nimirum in legibus servandis aliorum duces esse debeant, quos ipsorum vestigiis convenit insistere. Hic autem plane secus evenit, et in usura improbissimi mortalium præcedunt; sequuntur, quibus quiddam morum istorum adhæret, et tanto

γνοὺς, καὶ τὸ μνησικακεῖν ἐνταῦθα πραγμάτων ἀπήλ- A
λαχται καὶ πολλῶν ἄλλων κακῶν ἡ τὴν γέενναν αὐ-
τὴν προμνᾶται τοῖς τολμηταῖς παρὰ τοῖς νόμοις οὐκ
εἰσὶ δίκαι· τὸ δ' αἴτιον, ὅτι διττὸς μὲν ὁ βίος ἀνθρώ-
ποις, διττὸν δὲ δικαστήριον, οἱ δὲ οὐ τὴν μέλλουσαν
ἡμῖν καθιστᾶσι ζωὴν, οὐδὲ πρὸς τὸ δικαστήριον
ἐκεῖνο γράφουσιν, ἀλλὰ καθάπερ τοῖς κυβερ-
νήταις δήπου μέλει τῶν πλεόντων, ἕως ἔτι πλέ-
ουσι καὶ περαιτέρω τῶν λιμένων ὁ συνοίσει ζη-
τεῖν, οὐ πρὸς αὐτῶν ἐνόμισαν, οὐδ' ἂν αὐτοῖς περὶ
τῶν οἴκοι διαλεχθεῖεν οὐδὲν, τὸν ἴσον τρόπον καὶ
τοὺς νομοθέτας ἴδοι τις ἄν, τὸν μὲν ἐνταῦθα τῶν
ἀνθρώπων τάττοντας βίον, εἰς δὲ τὸ μέλλον ὅπως εὖ
πράξουσι, καὶ τὰς ἐκεῖ φυλάξονται δίκας λόγον ποι-
ουμένους οὐδ' ὁντινοῦν, ἀνθ' ὧν οὐδὲν ἐκώλυσε τοὺς
τὰ πολιτικὰ μόνον χρηστοὺς μυρίων κακῶν γέμον- B
τας ἀπελθεῖν, καὶ δόξαν ἐπιεικείας ἐνταῦθα καὶ δι-
καιοσύνης λαβόντας εἰς τοὺς πονηροτάτους ἐκεῖ τε-
λέσαι καὶ τῶν χειρόνων ψήφων τυχεῖν.

Εἰ δ' οὕτω ταῦτα, καὶ χωρὶς μὲν αἱ παροῦσαι δί-
και, χωρὶς δὲ τὸ μέλλον ἐστὶ δικαστήριον, μὴ περὶ
τῶν μελλόντων ἀπὸ τῶν παρόντων τεκμαίρου, μηδ'
οἴου τοῦ Θεοῦ τυχεῖν ἂν εὐμενοῦς οὗ νομοθετοῦν-
τος ὑπερόπτης ἐφάνης, ὅτι παρὰ δικασταῖς τοῖς
ὁμοφύλοις εὐδοκιμεῖς, ἐκεῖνο πρός γε πολλοῖς ἄλλοις
ἐνθυμηθείς, ὡς ἀνελευθεριότητος καὶ φιλαργυρίας
καὶ τῆς πρὸς τοὺς δεομένους ἀπανθρωπίας, οὐδενὶ
τῶν τὰ τοιαῦτα πονηρῶν οὐδεὶς ἐμέμψατο νομοθέτης,
κἂν τις γράψηται παρ' αὐτοῖς, χείρων ἔσται τοῦ φεύ- C
γοντος καὶ τὴν ἐλάττω ψῆφον οἰχήσεται λαβών, τοῦ
Θεοῦ δὲ δικάζοντος περὶ τῶν αὐτῶν τούτων ἐγκλη-
μάτων ἡ γέενα γίνεται δίκη. Καθάπερ τοίνυν βασκαί-
νων, καὶ μνησικάκων. Καὶ μισῶν τὸν ὁμόφυλον, καὶ
μηδένα μηδὲν εὖ ποιῶν καὶ τὰ τοιαῦτα πονηρευόμε-
νος οὐδὲν ἂν ἐπίσης ἄμεινον, περὶ τῶν ἐξ οὐρανοῦ ψή-
φων, εἰ παρὰ τοῖς ἐν γῇ κριταῖς ἀνεύθυνος εἶ· τὸν
ἴσον τρόπον κἀπὶ τῶν τόκων λογίζου.

Πόθεν οὖν ὁ βίος ἡμῖν, φησὶ, μήτε τὰ γεωργῶν
εἰδόσι, μήτε ἐμπορεύεσθαι δυναμένοις, μήτε πρὸς
ἄλλην ἡντινοῦν ἔχουσι τέχνην; Τί δ' ἂν καὶ ἱερό-
συλοι τὰ αὐτὰ δὴ ταῦτα προϊσχωνται καὶ λῃσταί;
Συγχωρήσεις αὐτοῖς τὴν κακίαν; Οὐκοῦν τῶν διορυ-
τόντων τὴν αἰκίαν ἀνέξῃ, κἂν λῃστὴς περιδύσῃ σε
κατασχών, καὶ πληγὰς ἐντείνῃ, δεινὸν οὐδὲν, κἂν D
μαστροπὸς πολιορκήσῃ τὸν γάμον, οὐδὲν ἠδίκησεν;
ἄλλην γὰρ οὐδ' ἡντινοῦν ἴσασι τέχνην. Ἆρ' οὖν ἡδέως
ἀπολαύσεις τῶν σαυτοῦ ψήφων; Ἀλλ', οἶμαι, δεῖ, μᾶλλον
δὲ πᾶσα ἀνάγκη μὴ μόνον ὧν τῷ βίῳ δεῖ τυγχάνειν
ζητεῖν, ἀλλὰ καὶ ὅθεν δεῖ λαμβάνειν ζητεῖν, ὡς ἐν-
ταῦθα πᾶσαν συνεστῶσαν τὴν ἐν ταῖς πόλεσι δικαιο-
σύνην. Εἰ γὰρ χρημάτων ἀλλήλοις καὶ κτημάτων
καὶ δόξης ἑκάστοτε καὶ τῶν τοιούτων ἀμφισβητοῦ-
μεν, τούτων δὲ οὐκ ἔστιν οὐδὲν ὃ μὴ παρ' ἑτέρων
ἡμῖν, ὅτι μηδὲν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸν βίον εἰσελήλυθόσι
συνεισελήλυθεν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀγρὸν λαβόντες ἔχομεν,
καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ τὸν ἵππον καὶ τῶν ὄντων ἕκαστον·
φανερὸν, τούτῳ διενέγκαι τοὺς δικαίους τῶν πονηρῶν,
τῷ τοὺς μὲν, παρ' ὧν ἔδει, τοὺς δὲ, παρ' ὧν οὐκ ἔδει,

ad tribunal accersitum coarguet; et memores injuriarum per eos omni carent molestia: compluribus item sceleribus, quorum reis gehenna præmium est, legibus supplicia nulla decernuntur. Ideo nimirum, quia cum gemina vita sit hominibus, geminum similiter est judicium. Legislatores futuram vitam nobis non faciunt, nec apud judicem illum nos accusant: sed ut gubernatoribus in mari curæ sunt vectores, dum durat navigatio, ultra portum quid iis conducat, quærere, suarum partium non censent, nec de domesticis quidquam cum iis agitur; ita et conditores legum videas vitam hominum quæ hic degitur moderantes et constituentes, quid in futurum illis fiat, et qua ratione pœnis sempiternis elabantur, nihil pensi habere. Quamobrem nihil vetat in civili consuetudine tantummodo bonos, peccatis obrutos hinc emigrare: et hic clementiæ ac justitiæ opinionem adeptos, ibi referri inter scelestissimos, deteriorem que calculum sortiri.

Quæ cum ita habeant, et aliud sint præsentes pœnæ, aliud quod nos manet judicium, noli præsentibus futura metiri; nec spera te Deo usurum benevolo, cujus leges despicere es ausus, etiamsi judices tuæ naturæ consortes non male de te existiment; illud inter multa cogitans, legislatorem neminem sordes et avaritiam, et adversus egentes inhumanitatem in quoquam horum reo persecutum, et qui quemquam horum apud illos accuset, deteriore loco ipso accusato futurum, et causa casurum; Deo autem de his ipsis criminibus judicium exercente, gehennam supplicium fore. Itaque ut invidus, et injuriarum non potis oblivisci, et odio proximi imbutus, et nulli quidquam benefaciens, et similia perpetrans, quanquam apud terrenos judices insons, meliorem e cœlo sententiam non habet cur exspectet: idem tu de feneratore cogitato.

Unde ergo victus nobis, inquit, qui nec agriculturam didicimus, nec mercaturam facere scimus, nec ad ullam artem quæstuariam sumus idonei? Quod si et sacrilegi, et latrones idem prætexant, num eis sceleris facultatem dabis? Igitur effractores patieris? et si latro captum te vestibus exuerit, et plagas imposuerit, nihil injuriæ intulit? et si leno uxoris castitatem corruperit, nihil nocuit? nullam enim quamcunque artem norunt. Fructum ergo judicii tui capies. At enim puto oportere, imo tam est necessarium, quam quod maxime, non solum quibus vita indiget quærere, sed etiam circumspicere unde accipiendum sit, utpote tota civili justitia hic consistente. Si enim de pecunia, possessionibus, gloria, similibusque semper controversamur, et horum nihil est, quod non ab aliis ad nos perveniat, quoniam a principio in vitam ingressi nihil horum nobiscum simul ingressum est, sed et agrum accepimus, et vestem, et equum, et quidquid facultatum habemus: clarum est, hoc distare justos ab improbis, quod illi a quibus oport-

κινδύνων, τῆς τραπέζης κατατολμᾷν ; « Ἢ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον ; φησὶ Παῦλος· μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν; »

Παρὰ πάντα δὲ ταῦτα προσῆκεν ἐκεῖνο λογισάμενον σκοπεῖν, ὅτι δέον ἀπολογεῖσθαι. Τοὺς γὰρ ὑπὸ τῷ Χριστῷ τεταγμένους ἀδικίας πάσης ἀπηλλάχθαι φησὶν ὁ Προφήτης, καὶ τῆς περὶ τὸν τόκον μανίας. « Ἐκ τόκου γὰρ, φησὶ, καὶ ἐξ ἀδικίας λυτρώσεται τὰς ψυχὰς αὐτῶν. » Σὲ δὲ μήπω λελυμένον, ἀλλ' ἔτι τὰ δεσμὰ φέροντα καὶ τόκων ἀνδράποδον ὄντα, ποῦ τάξομεν ; Ἀνάγκη γὰρ θάτερον, ἢ τὸν Προφήτην ἐν οἷς εὐαγγελίζεται διαπίπτειν, ἢ σὲ μὴ τούτων εἶναι τῶν ὑπὸ Χριστοῦ κοσμουμένων. Εἰ δὲ τὸ πρῶτον ἄτοπον συγχωρεῖν, σκέψαι σὺ περὶ τοῦ δευτέρου, καὶ εἴ σοι καλῶς ἔχει ταύτην κατὰ σαυτοῦ τὴν ψῆφον ἐξενεγκεῖν. Εἰ δὲ Χριστιανὸς εἶ, καὶ τούτου γράφεις σαυτὸν τοῦ χοροῦ, ῥῖψεις τοὺς τόκους, οὐχ ὑπὲρ οὕτω φαύλων ῥημάτων τοὺς μὲν θείους κατατιπατήσεις νόμους, τὴν δὲ μετὰ τοῦ Χριστοῦ ζωὴν περιόψει, γέεννης δὲ καὶ σκότους καὶ κλαυθμοῦ καὶ βρυγμοῦ ὀδόντων, καὶ τῶν δεινοτάτων καταφρονήσεις.

Ἀλλὰ τὸν μὲν λόγον τοὺς προτεθεῖσιν ἀρκεῖν ἡγοῦμαι, καὶ οὐκ οἶδ' ὅ τι δεῖ προσθεῖναι τοῖς εἰρημένοις. Σὺ δὲ, ἢ πεισθεὶς, τοὺς τρόπους μεταβαλεῖς, ἢ τοῦτο γοῦν ἀπὸ τῶν λόγων ἴσῃ μαθών, τὰ δεινότατα πάντων τολμῶν, καὶ Θεῷ καὶ τῷ κοινῷ τῶν ἀνθρώπων πολλῶν ὑπεύθυνος ὤν.

[10] I Cor. x, 22. [11] Psal. LXXI, 14.

A mutuum, nondum debito solvis. Adeo igitur adversantem Deo audere sacras inire epulas, quantis plenum est periculis ? « An æmulamur Dominum ? inquit Paulus, nunquid illo fortiores sumus [10] ? »

Post hæc omnia illud cogitando versare convenit, rationem reddere oportere ; sub rege enim Christo constitutos omni iniquitate et amentia fenoris liberatos esse testatur Propheta : « Ex usura, inquit, et iniquitate liberabit animas eorum [11]. » Te autem nondum solutum, sed etiamnum vinculis implicitum, et usuræ mancipium ubi collocabimus? Alterum siquidem necessarium est : aut Prophetæ bonum nuntium nullo effectu evanescere ; aut te unum de his non esse, qui a Christo cohonestantur. Quod si absurdum est prius concedere, tu de B altero videris, et an ex re tua sententiam tuleris. Si vero Christianus es, et te isti populo annumeras, usuras abjicies, nec propter quæstum adeo infandum divinas leges aspernabere, vitamque cum Christo contemnes, nec gehennam, et vermem, et fletum, et stridorem dentium, et horribiles tenebras parvifacies.

Sed jam pro re proposita satis dictum opinor, nec video quid amplius dicendum sit. Tu, aut persuasus his mores immutabis, aut saltem ex hac oratione mea te omnium gravissima audendo, et Deo, et communi hominum de multis obnoxium esse cognosces.

DE SANCTA THEODORA VIDUA

SANCTIMONIALI THESSALONICENSI

DANIELIS PAPEBROCHII COMMENTARIUS PRÆVIUS.

(Acta SS., April. die 4, tom. I.)

1. Quod exstat Romæ Martyrologium Arabico-Ægyptiacum in collegio Maronitarum, atque a Gratia Simonio ex Arabica in linguam Latinam transferri nobis curavit Athanasius Kircherus noster, celebrat ad diem quintum Aprilis « memoriam sanctæ matris Theodoræ; » quæ verba in Menæis excusis et manuscriptis Græce sic efferuntur, Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς ὁσίας μητρὸς ἡμῶν Θεοδώρας, τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ : quæ scilicet Thessalonicæ, urbe Macedoniæ notissima, vixit : et illud additur distichon :

Εἰ καλοῖς πολλοῖς αὐχεῖ, Θεσσαλονίκη,
Ἔχεις καὶ σεπτὸν ὄλβον τὴν Θεοδώραν.
Thessalonica, multa si jactas bona,
Hæc inter etiam possides Theodoram.

Dein vitæ ejus encomium illustre hujusmodi sequitur :

2. « Sancta hæc Theodora a tenera ætate Christum desideravit : et rebus mundanis abdicatis in cœnobium ingressa, in monacham est attonsa : et omnes virtutes amplexa simul ut unam, in iis consummata evasit. Adeo vero obedientiam et venerationem excoluit erga omnes cœnobii sorores, et præsertim antistitam, ut post mortem etiam ostenderet virtutem, quam exercuerat viva. Nam vitam suam adeo puram et ab omni prorsus macula intaminatam custodivit, ut eam pro viva imagine suis sororibus reliquerit. Post mortem vero, cum jam longo fuisset tempore sepulta, contigit etiam magistram

ΕΓΚΩΜΙΟΝ

ΕΙΣ

ΤΗΝ ΟΣΙΑΝ ΜΗΤΕΡΑ ΗΜΩΝ ΚΑΙ ΜΥΡΟΒΛΥΤΙΔΑ

ΘΕΟΔΩΡΑΝ.

—

LAUDATIO

SANCTÆ MATRIS NOSTRÆ ET MYROBLYTIDÆ

THEODORÆ

Auctore Nicolao Cabasila Thessalonicensi metropolita.

Ex ms. Cæsareo bibliothecæ Viennensis (a).

—

PROLOGUS.

α'. Ἐμοὶ δὲ, πολλῶν σὲ θαυμαζόντων, ὦ Μυροβλύτις, καὶ τοῦτο μὲν τὰ εἰκότα ἀποδιδόντων καὶ ἅπαντος μᾶλλον προσῆκε, τοῦτο δὲ καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἐντεῦθεν κοσμούντων, ἀτὰρ ὑπὲρ σοῦ λόγος καὶ τοῖς λέγουσιν ἐν καιρῷ· εἰκός γε ἐδόκει, μὴ (b) μόνον ἐμὲ τῶν περὶ λόγους ἐχόντων σῶν σῶν χαρίτων ἀτέλεστον φανῆναι, ἀλλὰ τοῖς σοῖς ἐγκωμίοις ἐπιβαλόντα κοσμῆσαι μὲν ἐμαυτὸν, κοσμῆσαι δὲ καὶ λόγους αὐτούς· ἅμα δὲ καὶ οἷς πολλάκις εὐπεποίηκας ἐκ πολλῶν ὑπάρξας εἷς, μισθὸν (c) χαρίτων καὶ παντοδαπῶν χρέος οἷς ἔνεστιν ἀποδοῦναι. Ὁ μὲν οὖν παρὼν ἡμῖν ἀγὼν ὑπὲρ τούτων· ἐργώδη δὲ ὄντα καὶ χαλεπὸν διενέγκαι τίς ἀγνοεῖ; ἀλλὰ μάλιστα μὲν οὐ χρὴ δεδιέναι· σῆς μεγάλης οὐ μόνον μεγαλοψυχίαν κεχρημένης περὶ τοὺς λόγους, εἴ τις ἐλάττων γίνοιτο τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ τούτους εὖ μάλα συναιρομένης. Ἔπειτα εἰ καὶ πάντας τοὺς εἰπόντας ἐώρων, ἢ μηδὲν ἐλλείποντας τῶν γενομένων, ἢ τοῦτο γοῦν σπουδὴν ποιουμένους ὅπως ἂν ἐφίκοιντο· ἦν ἄν τι προὔργου, καὶ ἡμᾶς ἢ τὸ προσῆκον ἐν τοῖς λόγοις διώκειν, ἢ μὴ τοῦτο ποιοῦντα; ἡσυχίαν ἄγειν. Ἐπεὶ δ' οὐχ ὅσον ἐκείνοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν (d) ἁπλῶς τοῖς ἐν λόγοις ζῶσιν, ἐπιβαλοῦσι τοῖς ὑπὲρ τῆς Μυροβλύτιδος λόγοις, οὐκ ἂν ἐπέλθοι, μὴ μόνον οὐδὲν εἰπεῖν ἐγγὺς τῶν πραγμάτων, ἀλλ' οὐδ' ἐλπίσαι· περίεργον ἂν εἴη, μόνον ἐμὲ τῶν εἰπόντων ταῦτα περιεργάζεσθαι

1. Multis tua decora admirantibus, o Unguentifiua, et hinc quidem quæ maxime congrua rationi sunt atque in primis necessaria tibi reddentibus, inde vero seipsos hoc dum faciunt exornantibus, præcipue quando sermonem de te opportune instituunt; æquum mihi quoque videbatur, ne solus exsors apparerem tuarum gratiarum, eloquentiam omnem vincentium; sed et ipse tua ingressus encomia, meque et orationem meam iisdem exornarem; simul etiam, ut qui unus sum ex multis tuo sæpe beneficio fruitis, quam possum debitæ gratitudinis partem tibi exsolverem. In his igitur præsens nobis labor consistit: quem quidem gravem atque difficilem portatu esse quis non videt? nihil tamen formidandum est; quandoquidem magna hæc Sancta non solum magnanimitatem in dicendo præstare solet, si quis forte pertractandis rebus inferior fuerit, sed etiam per ipsas illas quam maxime auxiliari. Deinde licet videam omnes qui de illa disseruerunt, vel nihil prætermisisse eorum quæ gesta sunt, vel saltem in eo studium magnum posuisse ut ipsa assequerentur: operæ tamen pretium fuit, me quoque vel similem dicendo utilitatem sectari, vel saltem non omnino manere otiosum. Quoniam vero non solum illis, sed omnibus omnino oratoriam artem profitentibus, si sermonem

(a) Perplexam omnino oportet fuisse scripturam, vel mendosam admodum, unde tam imperfectum ad nos venit ecgraphum, ut pluribus locis conjectura opus fuerit ad versionem qualemcunque producendam: quod hic præfandum fuit, si quis forte in meliorem codicem incidat, unde hic edita emendari certius possint, quam per eam, qua non libenter utimur, conjectandi licentiam.

(b) Deerat in ecgrapho Viennensi negatio μὴ, quam addendam judicavi.

(c) Ecgraphum μᾶς τῶν.

(d) Idem παῦσιν.

ὁμείνους. Εἰ δὲ καὶ μεῖζον ὅτου τις ἂν εἴποι πρὸς A aliquid addi possit ad gloriam, inde etiam accedit
δόξαν, καὶ τὸ κατὰ τοὺς πολίτας εὖ ἔχον κάντεῦθεν haud parum, quod optima incolarum complexione
μάλιστα πάσαις τὸ νικᾷν περιγίνεται, καὶ οὕτω τὸ cunctis vel maxime sit superior, et ejus hac in
κατ' αὐτὴν δείκνυται προῦχον· ὅτῳ γὰρ πᾶσι τοῖς parte prærogativa palam demonstretur. Id enim
ἄλλοις περιττῶς φιλοτιμουμένη, καὶ κατὰ πασῶν τὸ nunc præ aliis singulariter gloriatur, tanquam im-
κράτος ἔχουσα, καὶ τὴν νικῶσαν ἐν ἅπασι φερομένη, perium in omnes habens et primas in cunctis fe-
μείζων εἰς δόξαν ἡ θαυμαστὴ τῶν οἰκούντων ἐπιτυ- rens, quodque revera est ad commendationem
χία, καὶ τὸ διὰ πάντων ἐλθοῦσα, ὡς μηδενὸς ἐνδεῖν maximum, est prosperitas incolarum admirabilis et
ὧν γε πόλεσι μάλιστα δεῖ καὶ τοὺς πολίτας καταλλήλους omnibus numeris tam absoluta, ut nihil eorum in-
κεκτῆσθαι· οὕτω γὰρ χρηστότητι τρόπων καὶ digeat, quæ præcipue urbibus sunt necessaria, et
ἠθῶν εὐκοσμίᾳ, καὶ πᾶσιν οἷς ἀνθρώπῳ πρὸς τρόπου cives inter se quamoptime habeat convenientes.
πάντας νικῶσιν ὡς ἐπιεικῶς τῇ πατρίδι προσήκοντας Nam bonitate indolis morumque ornatu, et qui-
καὶ τοῖς ἐκεῖθεν ἐπαίνοις ὡς οἰκείοις σεμνυνομένους, buscunque homini opus est ad vitæ honestatem,
οὕτως αὐτῇ συναύξειν εὖ μάλιστα τὰς εὐφημίας, ὡς superant reliquos, veluti qui suæ patriæ apte con-
ἑκατέρους ἀλλήλοις κοσμεῖν, καὶ δι' ἀλλήλων ἑκατέ- B gruant, et sicut illius laudibus tanquam propriis
ρους εὐδαιμονεῖν. decorantur, sic ipsi commendationis addant plu-
rimum, mutuoque se ornent et mutuam implcant
felicitatem.

δ'. Τούτων δὲ τὸ μέγιστον μέρος οἱ θαυμαστοὶ τῆς 4. Horum autem pars non minima magnæ hujus
μεγάλης πρόγονοι, καὶ οἱ αἴτιοι γεγονότες αὐτῇ τῆς sanctæ fuere admirandi parentes, per quos ingres-
εἰς τὸν βίον προόδου· τοσοῦτον γὰρ καὶ πλούτῳ καὶ sum ipsa in hanc vitam habuit: adeo enim inter
δόξῃ καὶ τῷ τοῦ γένους εὖ ἔχειν καὶ τρόποις cives omnes excelluerunt opibus, gloria, claritate
χρηστοῖς καὶ τῷ Θεῷ φιλεῖς εἶναι, καὶ πᾶσιν ὡς εἰ- generis, morum præstantia, Dei dilectione, et rebus
πεῖν τοῖς βελτίστοις παρὰ τῶν πολιτῶν τὸ συγκεχω- quibuscunque (ut verbo uno absolvam) optimis,
ρηκὸς ἴσχον, ὅσον οὗτοι καὶ τούτοις καὶ πᾶσι τοῖς quantum illi et his quæ dixi, et aliis bonis cunctis
ἄλλοις τῶν ἄλλων ἐκράτησαν. Τίς οὐκ οἶδεν Ἀντώ- antestabant cæteris. Quis Antonium ignorat inter
νιον, ὃς εἰς τοὺς ἱεράσθαι λαχόντας τελέσας, καὶ sacerdotes ordinatum, et ante cunctos in rebus
πάντας ἐν πᾶσιν ὑπερνικήσας, ἔδειξεν ἐναργῶς omnibus ordini suo congruis excellentem? qui
ὁποῖον εἶναι χρὴ κἀν τοῖς ἔργοις τὸν τοιαύτην ἐσχη- reipsa demonstrans qualem operibus esse oporteat
κότα πρόσρησιν· ὃς γε τῶν αἱρετιζόντων ἐπιχειμέ- C ejusmodi sortitum vocationem, cum satores hære-
νων καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀχλύος ἐπισκοτούσης τῇ Ἐκ- seon Ecclesiæ incumberent, eamque offusa caligine
κλησίᾳ, μόνος τῶν πάντων, ὥσπερ ἀετὸς ἐν νεφέλαις, obtenebrarent, tanquam aquila nubes procellosas
τοῦ κλύδωνος ὑπερσχών, ἀνώτερος ὤφθη τῶν ἐκεῖθεν transcendens, eorum concertationibus solus appa-
ζιαύλων; Καὶ μὲν καὶ Χρυσάνθην τίς οὐκ ἂν ἀγά- ruit altior. Chrysantham porro quis non admiratur?
σαιτο, οὐκ εὐσεβείας εἵνεκα μόνον καὶ ἧς εἶχε περὶ Non tantum propter religionem ipsius, et tam insi-
ταύτην σπουδῆς, ὥστε τοῦτο μὲν αὐτῇ πάντα παθεῖν gne erga eamdem studium, ut ipsa quidem levius
ἴσχειν ἑτοίμως ἢ ταύτης καὶ μικρὸν ἀποστῆναι, duceret omnia perpeti quam ab ea vel tantillum
τοῦτο δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὥσπερ τις κοινὸς μελεδω- recedere, aliis vero tanquam communis curatrix
νὸς εὐσεβείας, καθίστασθαι, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν τρό- pietatis præsideret; sed etiam propter compositio-
πων μουσικῆς καὶ κατ' ἀρετὴν ἐργασίας· ἐξ ὧν γε nem suavissimam morum, et virtutum omnigena-
προσήκειν εἶχεν Ἀντωνίῳ, καὶ τῆς μεγάλης ταυτησὶ rum exercitationem, quarum causa merebatur frui
συζυγίας ἀξιόχρεως εἶναι. Antonio, et magnæ hujus conjunctionis digna
videri.

ε'. Οὕτω δὲ ἐχουσι, καὶ οὕτω πάντα τὰ βέλτιστα 5. Ita se habentibus illis et optima quæque in
συνελοῦσι, τὸ πάντων μέγιστον καὶ οἱονεὶ κολοφὼν, D unum conferentibus, omnium maximum, ac veluti
καὶ μάλιστα πάντων ὧν εἶχον ἐκείνους κοσμοῦν, ἡ coronis, et præ cæteris eorum ornamentis longe
μεγάλη καὶ θαυμαστὴ Θεοδώρα, τεκμήριον ἐναργὲς præcellentissimum, magna atque admirabilis Theo-
ἀναφανεῖσα σφίσι θεόθεν τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτοὺς εὖ dora obtigit; signum eis manifestum præbens di-
διακειμένου (h) καὶ ἵλεω, ὥσπερ ἐντεῦθεν ἐπιεικῶς vinæ erga se miserationis, abunde demonstrantis,
ἐπιδειξαμένου, ὅσου τινὸς ἄγει τἀκείνων, καὶ ὡς ἀντ' quanti ipsos faceret, et quod pro alia quacunque et
ἄλλου τινὸς ἢ πρὸ παντὸς ἄλλου γέρως δέδωκέ σφίσι præ omni mercede illis tantopere virtutem colen-
τὴν παῖδα, ἐπὶ τοσοῦτον ἥκουσι καλοκαγαθίας καὶ tibus et per omnia proficere cupientibus filiam de-
τοῦ διὰ πάντων ἐλάσαι. Οὕτω διὰ γυναικῶν βελτίστη, derit. Sicque, o mulierum præstantissima, omni ex
διὰ πάντων τυγχάνεις, καὶ πάντα καταλλήλως ἔχῃς parte effecta es optima, et cuncta tibi convenientia
σαυτῇ, τήν τε πατρίδα, τούς τε τοκέας, ἵνα σοι παν- habuisti, patriam, inquam, atque parentes, ut un-
ταχόθεν εἴη τὸ εὔδαιμον καὶ διὰ πάντων νικῴης. Εἰ dequaque beata fores, et omnibus per omnia longe
δὲ καὶ τούτων οὐ μόνον ἀξιόχρεως ἀνεφάνης αὐτὴ, superior. Utrum vero non solum digna illis fueris

(h) Scriptum erat, τοῦ πρὸς αὐτοὺς αὐτοῦ διακειμένου.

προτάγει, ἁγίαν, εὐάρεστον, ἡ καὶ πρόσθεν οὐδὲν ἧττον ἀνειμένη Θεῷ, καὶ μετὰ τῆς παιδὸς γίνεται, καὶ τρίχα τέμνει, καὶ τὰ τῆς θείας φιλοσοφίας διὰ πάντων τελεῖται, χαίρουσα μὲν καὶ συγχαίρουσα ἑαυτῇ τῆς περὶ πάντα τὰ κάλλιστα εὐδρομίας, τῷ δὲ Θεῷ χάριν εἰδυῖα τῆς θαυμαστῆς ταυτησὶ κηδεμονίας, ἣν περὶ αὐτὴν μεγαλοπρεπῶς ἐπεδείξατο, ὧν ἐξ ἀρχῆς ἦρα, καὶ δι' εὐχῆς ἐποιεῖτο, καὶ περὶ πλείονος ἦγε τῶν ἁπάντων, τούτων ἀπολαύειν παρασκευάσας. Ἡ μὲν οὖν ὑπογενναίως ἀποδυσαμένη πρὸς τοὺς κατὰ φιλοσοφίαν ἀγῶνας, καὶ οὕτως ἑαυτὴν παρασκευασαμένη, ὡς οὐχ ὅσον πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀρχὰς καὶ πρὸς ἐξουσίας ἀνταγωνίσασθαι, ἐφ' οὕτω τοι προέβη τῆς τύχης, καὶ οὕτω τῶν ἀγώνων ὑπερφυεῖ πάντας ἐξέπληξεν, καὶ πρὸς τοσοῦτον ἦγαγε θαύματος, ὥστε ἔδοξε μικροῦ καὶ τὸν ἄνθρωπον ὑπερβαίνειν. Πρῶτον μὲν οὖν ταπεινοφροσύνην καὶ ἀγάπην (διώκει[*l*]), τὰς τῶν ἀγαθῶν πάντων αἰτίας· ἃς ἐπείπερ οὐ μόνον πασῶν ὑπερκειμένας ἑώρα, ἀλλὰ καὶ κρηπῖδας συμπάσης ταυτησὶ τῆς θείας φιλοσοφίας, τοῦτο μὲν τῶν θείων ἐπιταγμάτων νομοθετούντων, τοῦτο δὲ καὶ πρὸς αὐτῆς αὐτῇ τοῦτο πεισθείσα, ὡς ἄρ' οὐκ ἔστιν οἰκοδομεῖν μὴ τῶν κρηπίδων ὑποκειμένων.

θ'. Ἐπεὶ τοίνυν ταύτας οὕτω μεγίστας καὶ πολλοῦ τινος ἀξίας ἑώρα, οὕτως ὑπερφυῶς ὑπέθετο τῶν ἀγώνων καὶ οὕτω κατώρθωκεν, ὡς μηδὲν ἐλλείπειν τῶν γινομένων. Καὶ πρῶτον μὲν οὖν τὴν τοιαύτην οὖσαν καὶ οὕτω πᾶσι τοῖς καλλίστοις σεμνυνομένην καὶ συνέσει καὶ ἀγχινοίᾳ παρὰ πασῶν φερομένην τὸ κράτος, ἔπειθ' ὑφ' ἑτέρᾳ τάττειν ἐλέσθαι, καὶ ταύτῃ μόνῃ τὰ τῆς σωτηρίας πιστεύειν. Δῆλον δ λέγω ποιεῖ· ἔπειτα τὸ τοῖς νεύμασιν ἐκείνης ἀκολουθοῦσα μηδὲ τῶν εὐτελεστάτων ἔργων ἀπέχεσθαι, ἀλλὰ τοσοῦτον καὶ τούτοις προσέχειν, ὅσον οὐδεὶς τοῖς ὡς ἑτέρως ἔχουσι· καὶ μὴ μόνον εἰς ἀγορὰν ἐμβάλλειν, καὶ διατίθεσθαι, καὶ ὠνεῖσθαι ὧν ἔδει τῇ συνοικίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἄχθος φέρειν δεῆσαν, καὶ πῦρ ἀναπάλλειν, καὶ χύτραν ἕψειν, καὶ ὅλως τὰ πάντα πράττειν ἃ τοῖς εὐτελεστάτοις ἐφεῖται. Ἔπειτ' ἐπὶ πᾶσι τούτοις μὴ μόνον τὸ μηδὲν ἑαυτὴν ἡγεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ σκώληκα καὶ ὄνειδος ἀνθρώπων καὶ τὰ τοιαῦτα προσαγορεύειν, πῶς οὐ ταπεινοφροσύνης μεῖζονος ἢ παραβάλλεσθαι; Ἥ γε, τῆς ἀρετῆς προκαλουμένης ἐπὶ τῷ καὶ ἑτέρων ἐπὶ φιλοσοφίᾳ προστατεῖν, καὶ πάντων εἰς τοῦτο παρακαλούντων, οὐδ' ἄκροις ὠσὶ τὸ πρᾶγμα ἐδέξατο, ὑπὲρ ἑαυτὴν εἶναι νομίσασα· τοσοῦτος ἦν ἐκείνῃ τοῦ μετρίου λόγος.

ι'. Τῆς δὲ περὶ τὸ Θεῖον ἀγάπης καὶ τοῦτο μὲν ἀπόδειξις ἐναργής, τὸ πάντα ταῦτα φέρειν διὰ τὸν περὶ αὐτὸν ἔρωτα, καὶ μὴ ὅτι γε δυσχεραίνειν τοῖς δυσχερέσιν, ἀλλὰ καὶ δυσχεραίνειν ὅτι μὴ πλείω τὰ ζυσχερῆ· καὶ πρό γε τούτων καὶ μετὰ τούτων τὸ τοῖς ὑπερφυέσιν ἐπιβάλλειν ἀγῶσι τοῦ πρὸς αὐτὸν εἵνεκα πόθου, καὶ νῦν μὲν νηστείαις καὶ ἀγρυπνίαις, νῦν δὲ

A ventem, sanctam, bene placentem (quanquam nil minus antea obtulerat), filiæque se jungens, et comam deponens, totam sese divinæ tradidit philosophiæ, gaudens quidem sibique gratulans de tam felici ad quæque pulcherrima cursu, Deo vero gratias agens, pro tam admirabili providentia, quam erga ipsam magnifice demonstrarat, iis frui concedens, quæ a principio amaverat, et in votis habuerat, atque rebus omnibus aliis pluris fecerat. Sic igitur animo comparata, atque agones philosophicos ingressa, non tanquam adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates tenebrarum harum certatura, eum habuit successum, et sic labores superavit, ut omnes in stuporem verteret admirationemque, velut quæ pene
B hominis conditionem esset supergressa. Et primum quidem humilitatem atque dilectionem, velut bonorum omnium conciliatrices sectata est; quas videbat non solum cunctis esse præstantiores, sed et fundamenta totius hujus divinæ philosophiæ: tum quia sic Dei mandata præcipiebant, tum quia persuasa erat sibi convenire nonnisi fundamentis jactis ædificare.

9. Has ergo maximas longeque dignissimas virtutes esse considerans, adeo generose subivit labores exercitationis, adeoque recte egit, ut in nulla suarum actionum deficeret. Nam cum talis tantaque esset, et cunctis ornamentis usque adeo decorata, præcelleret omnes ingenii perspicuitate atque
C capacitate; sibi ipsi persuasit alteri sese sponte subjicere, eique soli credere salutem suam. Quare et minimos magistræ nutus observabat, et ne vilissima quidem opera subterfugiebat; sed his quoque tantum afficiebatur, quantum alius nemo dignioribus: neque solum non dedignabatur ad forum deferre, vel venum exponere, aut emere ea quibus esset opus communitati, sed neque ligna ferre, focum struere, cibos coquere, aut aliquid omnino eorum facere, quæ infimo cuique possent imponi. Ad hæc quæ non tantum selpsam faciebat nihil, sed vermem atque opprobrium hominum aliaque hujusmodi appellabat sese, quomodo non æstimetur majoris fuisse humilitatis, quam cui possit comparatio
D digna inveniri? Eadem vero cum virtutis merito provocaretur ad aliarum in philosophico stadio præfecturam suscipiendam, et omnes illam ad hoc invitarent, ne summis quidem auribus ejus rei admisit mentionem, supra sese id esse rata; tanta ei erat mediocritatis cura.

10. Quanta erga Deum ferveret dilectione, evidenti apparet demonstratione per hoc, quod omnia ista pro illius amore ferret, neque in ipsius molestiis sentiret molestiam, nisi quia non plura et magis molesta patiebatur: quodque præter ista et cum istis, sese attereret laboribus immodicis, propter eam qua erga ipsum ferebatur charitatem. Etenim

(*l*) Deesse hoc autem simile verbum, ex sensu liquet.

καρτερίαν· ἐπὶ γὰρ πέντε καὶ δέκα ἐνιαυτοῖς καὶ πρὸς τὸν παῖδα τὸ σιγᾷν ἐκέχρησο, καὶ ταῦτα ταῖς αὐταῖς ἐκείνῃ χρωμένῃ διατριβαῖς· ἔπειτα καὶ ὁ μέγιστος ἐκεῖνος καὶ πᾶσαν ἀντεξέτασιν ὑπερβαίνων πρὸς τὸν χειμῶνα τῶν στοιχείων ἀγών. Οὕτω διὰ πάντων ὑπέταξε τὴν σάρκα τῷ πνεύματι, καὶ μὴ μόνον ἄργον καβάπαξ ἀπέφηνεν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος ἦγε τοῦ κατὰ φύσιν ἐκστήσασα. Καὶ τοῖς μὲν ἄλλοις ἀγαπητὸν τὸ μὴ ταῖς σαρκὸς ἐπιθυμίαις τὴν ψυχὴν ὑπάγεσθαι· Θεοδώρᾳ δὲ οὐκέτι, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ τὴν σάρκα μεταβάλλοι τὴν φύσιν, καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ κρείττονος ἕπεσθαι παρασκευάσοι, οὐκ ἀνεκτὸν οὐδὲ πρὸς αὐτῆς ἡγεῖτο. A quamvis in eodem cum ipsa virtutis stadio exerceretur. Idem testatur maxima et omni comparatione major lucta adversus intemperiem elementorum: carnem namque spiritui omnimodis subjecit, neque promptam duntaxat habuit et obsequentem, sed etiam spiritui consentientem, tanquam naturæ conditionem egressa. Nam aliis quidem optabile est concupiscentis carnis non subjici spiritum; Theodoræ autem nequaquam sufficere visum est, nisi ipsius carnis immutaret naturam, et ipsam faceret ultro ad meliora ferri.

ιγ'. Ἐντεῦθεν καὶ σωφροσύνης οὕτω μετὰ πολλοῦ περιόντος εἰς ἄκρον ἦλασε· τὸ γὰρ τὸν μὲν νοῦν τῶν παθῶν αὐτοκράτορα καταστῆσαι, αἰσθήσεις δὲ καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀνάγκην οὕτω ῥυθμίσαι καὶ καταστεῖλαι, ὡς μήτε τοῖς ὀφθαλμοῖς εἰς ἃ μὴ προσῆκε κεχρῆσθαι, μήτε ἀκοὴν ἑτέροις, μόνοις δὲ τοῖς λυσιτελεστάτοις ἀνοίγειν, καὶ ὅλως πάσας τὰς αἰσθήσεις κατὰ τὸ δοκοῦν ἄγειν τῷ νῷ, ὃ τῆς μεγίστης σωφροσύνης ὅρον ἅπαντες ἴσμεν, τίνι τῶν ἄλλων καὶ πάντα καὶ μεθ' ὑπερβολῆς οὕτω κατώρθωται; Οὕτω τοίνυν τελέως ἀποστάσῃ τῶν σαρκικῶν, καὶ τὸν περὶ ταῦτα πᾶσαν προσπάθειαν ἀφ' ἑαυτῆς καθάπαξ ποιησαμένη, καὶ τοῦτ' εἰκότως ἐξ ἀνάγκης ἁπήντα, μόνων μὲν γενέσθαι τῶν περὶ τὸ Θεῖον ἐρώντων, καὶ μόνης ἐξηρτῆσθαι τῆς ἐκεῖθεν ἀκτῖνος, ἐρᾶσαν δὲ ἀεὶ τοῖς λογισμοῖς συντυγχάνειν, καὶ καθαρὰν τῷ καθαρῷ συγγίνεσθαι, καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἀγαθῶν ἀπολαύειν, ἀπολαύουσαν δὲ διπλασιάζειν αὖθις τὸ περὶ αὐτὸν φῶτρον, ὥσπερ ἐν κύκλῳ. B 13. Hoc ergo modo ad temperantiæ culmen pervenit: cui enim aliarum contigit sibi comparare tam absolutum affectionum imperium; sensus vero eorumque violentiam sic coercere, ut neque oculis neque auribus permittatur, aliis rebus, quam quibus convenit, interesse; sed solis utilibus congruisque patere, neque aliter omnino quam quomodo mens constituerit agi, quod esse supremum temperantiæ apicem omnes novimus? Ipsa autem adeo perfecte carnalem omnem affectionem exuit, adeo longe a se naturalem ad eas propensionem removit, ut sponte ultroque ei occurreret, solis quidem erga res divinas amoribus occupari, et earum coruscolumini hærere affixam, amantem vero cum amato Deo semper conversari mente, seque puram puro applicare, et bonis ejus frui; fruentem porro rursum duplicare, velut per circulum, sui erga eum amoris ardorem. C

CAPUT III.

Laudum S. Theodoræ synopsis et cum aliis sanctis comparatio.

ιδ'. Οὕτω, ὦ θεία κεφαλή! διὰ πάντων τῶν βελτίστων, καὶ παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις μεγάλων ἀξιωμένων πραγμάτων, μετὰ πολλοῦ τοῦ μείζονος ἦκες, καὶ κατὰ πασῶν ἐν τούτοις τὸ κράτος εἴληφας· οὔτε γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ἀρετῆς εἶδος οὐδὲν, οὗ μὴ μετεῖχες διαφερόντως, καὶ πάντας τοὺς ἀκολουθήσαντας, καὶ μόνη συνείληφας ἃ τοῖς ἄλλοις ἰδίᾳ κόσμος καθέστηκεν· ἐξ ὧν γε πάντων μοναδικήν τινα καὶ ξένην οὐσίαν καλοῦ, συμπάσης ἀρετῆς ἑστίαν, τὸν σαυτῆς ἀποδείξασα βίον πᾶσι παράδειγμα προύθηκας, ἐκ κεφαλῆς εἰς πόδας τὸ περὶ πάντα γινόμενον σῴζοντα. Οὐ γὰρ νῦν μὲν, νῦν δ' οὔ· οὐδὲ νῦν μὲν μᾶλλον, νῦν δ' ἧττον (καθάπερ ἄλλοις τισὶν ἐξεγένετο) λόγον ἔσχες τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν πολιτεύειν· οὐδὲ τῶν μὲν ταύτης εἰδῶν, τῶν δ' οὔ· οὐδὲ τῶν μὲν μᾶλλον, τῶν δ' ἧττον· ἀλλ' ἐξ ἄρα πρώτης, ὡς εἰπεῖν, τῆς τριχὸς καὶ προοιμίων αὐτῶν, μέχρι καὶ μυχοῦ γήρως καὶ τῶν ἐπιλόγων τοῦ βίου, πάντων καβάπαξ καὶ μεθ' ὑπερβολῆς τῶν βελτίστων ἀκριβὴς ἐφάνης ἐργάτης, καὶ μόνη παρὰ πασῶν ἐν πᾶσιν ἔσχες τὸ συγκεχωρηκὸς, οὕτω διὰ πάντων ἀνεφάνης νικῶσα. D 14. Per omnia itaque, o charum Deo caput, cœlitibus hominibusque æstimabilia, et in omnibus longe primas obtinuisti: neque enim fuit ulla virtutis species, quam non acquisieris, idque diverso ab aliis modo, et ultra quam aliquis post sequentium. Sola quippe complexa es, quæ singula potuissent aliis pro ornatu sufficere; ex illisque propriam quamdam admirabilemque substantiam, et omnigenæ virtutis habitaculum effecisti; vitam, inquam, tuam, cunctis in exemplum propositam, cunctaque membra a capite usque ad pedes servantem. Nec enim modo quidem sic, modo autem non; vel modo minus, modo magis (ut quibusdam aliis solet contingere) virtuti consequendæ impendisti te; neque unis quidem illius speciebus inhæsisti, alias autem neglexisti; aut unis contentius, aliis remissius te applicuisti; sed a teneris, ut sic loquar, unguiculis ipsisque vitæ primordiis, usque ad epilogum ejus et extremam senectutem, omnium simul bonorum, idque excellentissimo quodam modo, operatrix fuisti, et sola in omnibus atque ab omnibus primas tulisti.

ιε'. Οὐ γὰρ εὐθὺς μὲν ἐκ ποιᾶς τοσοῦτος ἦν ἐκείνῃ λόγος τῆς ἐν ψυχῇ κατ' ἀρετὴν ἐργασίας, ἐπειδ' ὡ 15. Non enim hic tibi ab infantia quidem exercendæ fuit virtutis ratio, postquam autem alligata

κεν, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον· ὃ γὰρ τούτου πολλῷ μεῖζον. πρὸς ἄγριον τούτων χειμῶνα καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀνάγκην μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἀπεμαχέσατο. Καὶ σιωπῶ τὴν ὑπερφυῆ σιωπὴν, καὶ μετ' αὐτὴν τεράστια.

decertavit, ut admirabile ipsius silentium ipsumque comitata prodigia taceam.

ιη'. Ἰὼβ τὴν περὶ τὰ δεινὰ καρτερίαν θαυμάσασα τοσοῦτον ὑπερεβάλλετο, ὅσον ὁ μὲν ἐπὶ σμικρὸν χρόνον, ἡ δὲ διὰ βίου παντὸς ταύτην κατώρθωσε, καὶ προσέτι· καὶ ὧν ἐκεῖνος οὐχ ἑκὼν ἐγυμνώθη, τούτων ἀπέστη τοῖς πένησι Θεοδώρα, μηδενὸς ὄντος τοῦ βιαζομένου. Ἡλίου τὴν ἐρημίαν καὶ τὴν ἐντεῦθεν φιλοσοφίαν μεταξὺ πολλῶν κατωρθώκει, ὡς καὶ κατὰ τὸν Δαβὶδ λέγειν ἔχειν, « Καταμόνας εἰμὶ ἐγώ. » Ἀλλ' οὐ κεκήρυξε μὲν Ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν Ἰωάννην· τὴν δὲ ἐκείνου φιλοσοφίαν (p) εἴ τις μιμησαμένη ἐδέξατο τοῦτον, καὶ νεὼς ἐγένετο θεῖος, ὃ τοῦ κηρύξαι οὐδὲν ἧττον ὥς γ' ἐγὼ νομίζω. Εἰ δὲ μὴ καὶ κατὰ τοὺς ἀποστόλους πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διῆλθε, τὰ σωτήρια πᾶσιν ὑποτιθεῖσα· ἀλλ' οἷς καὶ λόγοις μὲν ἔστιν ὅτε, πολλῷ δὲ πλέον ἐν ἔργοις καὶ τῇ ἐκεῖθεν πειθοῖ (ᾗ τῆς ἐκ τῶν λόγων πολλῷ τοῖς ὅλοις ἀμείνων πρὸς τὸ συμφέρον πάντας ὁδήγει) εἰς πᾶσαν τὴν γῆν κατ' αὐτοὺς τὸν φθόγγον ἐξήνεγκεν. Οὕτω μεγίστη πασῶν (q)... τοὺς προύχοντας καὶ τὰ μεγάλα παρὰ Θεῷ δυναμένους, τοὺς μὲν κάκρας μιμησαμένη, τοὺς δὲ οἷς ἔφην παρενεγκοῦσα. Σὺ δ' ἔπειτα καὶ πρὸς τὸν Δεσπότην ἐποιήσω τὴν ἀμίλλαν, συσταυρωθεῖσα καὶ συνταφεῖσα, ἵνα καὶ συναναστῇς, καὶ συνδοξασθῇς, καὶ συμβασιλεύσῃς.

18. Jobi in adversis mirata constantiam, eadem videtur supergressa: quia non ad modicum, sed per omnem vitam in ea perseveravit; et quibus ille non sua sponte exutus est, hæc Theodora dimisit pauperibus, nemine eam ad id cogente. Eliæ solitudinem eique propriam philosophiam, etiam in consortio plurium, sic coluit, ut posset cum Davide dicere, *Solitaria sum ego* [1]. Quamvis autem non prædicaverit, velut Joannes, Dei Agnum; ipsius tamen exercitationem si quis alius imitata, eum suscepit, ejusque divinum facta est templum; quod, ut ego quidem existimo, nihilo est prædicandi munere inferius. Non illa quidem orbem universum obivit cum apostolis, cunctis salutaria suggereus: sed verbis quidem aliquando, multo autem magis operibus, et suasione ex his quam illis longe efficaciori, omnes deducens in viam salutis, in universam terram, quemadmodum et ipsi, emisit sonum, itaque omnium maxima, excellentissimos quosque et magna apud Deum gratia valentes, partim quidem perfectissime imitata est, partim iis quas dixi virtutibus prætergressa. Quoniam vero ipsum quoque Dominum æmulabatur, cruci confixa cum eo et consepulta est, ut cum eo resurgeret in gloriam et conglorificata cum eodem regnaret.

ιθ'. Ἡ μὲν οὖν οὕτω μεγίστη, Θεοῦ πρὸς ἀνθρώποις φιλοτιμίᾳ, φανεῖσα, καὶ τὸν τῆς ἀρετῆς ὄρον σαφῶς ἐπιδειξαμένη, καὶ οἷον εἶναι χρὴ κἀν τοῖς ἔργοις τὸν (νοῦν) κατ' εἰκόνα γεγονότα θείαν (r)· ἐπεί γε οὐκ ἀπὸ γῆς τὴν γένεσιν ἔσχεν, οὐδ' ἐντεῦθεν εἵλκε τὸ γένος, ἀλλ' ἐκ (Θεοῦ· τοῦ δ') ἄρα Θεοῦ καὶ τῶν Ὀλύμπου πραγμάτων ἐποθεῖτο, καὶ καθαρῶς ἀπαλλάξαι τῶν κάτω, ὧν καὶ πρόσθεν οὐδὲν ἧττον μετῆρε, λαβέσθαι δὲ τῶν ἄνω καὶ αὐτῇ προσηκόντων. Καὶ τοίνυν ἐν βαθυτάτῳ καὶ μάλα πίονι γήρᾳ καταλύει τὸν βίον, καὶ νῦν ἐστιν ἐν τοῖς οὐρανοῖς τῷ καθαρωτάτῳ καὶ ἀκραιφνεστάτῳ καὶ τρισηλίῳ συνοῦσα φωτὶ, καὶ ταῖς ἐκεῖθεν ἀκτῖσιν ὅλη γενομένη φωτοειδὴς, ἐναργεῖς ἀποδείξεις ἐκφαίνει ταυτησὶ τῆς μακαριότητος, τὸ σῶμα τὸ θεῖον μύρων ἀναδεικνῦσα πηγήν.

19. Quæ igitur hoc modo prorsus eximia inter omnes, per divinam erga homines dignationem, effulsit, et virtutis culmen tam manifeste tenuit, ostenditque ipsis, sicut oportebat, operibus, habere spiritum ad divinam creatum imaginem (nec enim ex terra generationis suæ principium habet, sed ex Deo), cœlestia adamavit opera, seque studuit puram servare ab infimis hisce, quibus nec antea quidem se permiserat, et apprehendere superna atque ad salutem proficua. Itaque in profunda atque uberi senectute e vivis abiit, et nunc in cœlis coexsistit purissimo ac perfectissimo trisolari lumini; manantibusque ex eo radiis tota effecta luciformis, claras demonstrationes præbet illius suæ beatitatis, corpus suum sacrum efficiens fontem unguentorum.

κ'. Ἀλλ', ὦ διὰ πάντων βελτίστη πασῶν, καὶ μὴ μόνον πάσας ὑπερβαλλομένη τοῖς ὅλοις, ἀλλὰ καὶ διαφερόντως κοσμήσασα τῶν ἀσκητικῶν ἱδρώτων ὅρος καὶ τύπος πᾶσιν ἀναφανεῖσα, καὶ διὰ ταῦτα ἀξιόχρεως τῆς Τριάδος ἑστία, καὶ τῶν ταύτης πρὸς

20. Verum, o mulierum præstantissima, et non solum omnes supergressa quoad omnia, sed omnes etiam diversimode exornans! O laborum asceticorum exemplar, et norma cunctis proposita, perque ipsos effecta dignum Trinitatis habitaculum, et

[1] Psal. cvii, 8.

(p) Hic quoque non sine mendo, interponebatur aliquid ὡς κ οἷ δ'.

(q) Omnino videntur hic aliqua desiderari: sit enim ad ipsam sanctam apostrophe, quam omisi Latine exprimere, quia non satis definire poteram quid potissimum supplendo sensui adderem.

(r) Mallem nunc Latine sic legi, « summamque perfectionem præferens, ostendit, qualem esse oporteat eum, qui secundum divinam imaginem factus est; quoniam a terra originem non habet, neque inde genus traxit sed ex Deo; ideoque Deum et res cœlestes desiderabat. »

sancti Patrem, alteramque divinæ operationis Patrem, Filium et Spiritum sanctum. Etiam velut iconomachus perstringitur a Nicephoro Gregora (*d*) XIX, 3, pag. 591, 593, et XXIV, pag. 714 aliisque in locis. Habitæ super Palamiticis controversiis Synodi complures, prima ann. 1341, adversus Barlaamum; (*e*) secunda ann. 1345, adversus Palamam; tertia ann. 1347, adversus Joannem Calecam patriarcham; quarta denique ann. 1351, Maio mense (*f*), adversus Nicephorum Gregoram, Palamæ adversarium et alios Acindynianos. Joannes Cyparissiotes (*g*) meminit τελευταίας συνόδου, quam ait fuisse coactam ab Ephesi metropolita. *Tomi* vero promulgati sunt multo plures, nempe tomus Hagioriticus, in monte Atho promulgatus, (*h*) de quo Palamas, cod. reg. 2409, fol. 267, tomus synodicus in Barlaamum et Acindynum editus mense Augusto ann. 1341, de quo Lambecius VI, pag. 30 [p. 64, Koll. add. vol. V, 424 seq. et not. antec. Harl.]; (*i*) tomus Ignatii, patriarchæ Antiocheni, contra Isidorum nondum patriarcham CPol., editus ann. 1344, Novembri mense, productus ab Allatio in Diss. de libris Eccles. Græc., p. 188. Incipit: Ἐλαλήθη περὶ τοῦ ὑποψηφίου. Tomi contra Palamam varii, variis temporibus a Joanne Calece patriarcha editi, id quod ipse Palamas testatur his verbis: Ὥσπερ εἷς ἐστι Χριστὸς ἀληθινὸς ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, ἀντίχριστοι δὲ πολλοὶ γεγόνασιν... οὕτω καὶ συνοδικὸς τόμος κατ' εὐσέβειαν ἑφ' ἡμῶν τῆς ἀληθείας συνήγορος εἷς, ἀντίτομοι δὲ καὶ νῦν γεγόνασι πολλοί - - τρίτος οὖν ἐστιν οὗτος τῶν παρὰ τοῦ τῷ Βαρλααμίτῃ συναινεῖν Ἀκινδύνῳ προελομένου νῦν ἐξενηνεγμένων, καὶ πρ' ἡμῶν ἐξελήλεγμένων.[1] cod. reg. 2409, fol. 287. Ex his unum brevem dat Allatius, *De libris eccles. Græcorum*, p. 197, et tom. I *Græciæ orthodoxæ*, p. 772, qui incipit . Τὸν Παλαμᾶν καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτοῦ. Alter fortasse est sermo patriarchalis productus ab eodem Allatio, *De consensu*, pag. 817, et tom. I *Græciæ orthodoxæ*, p. 803. Incipit: Ἡ μετριότης ἡμῶν ἀναδεδειγμένη παρὰ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν. His addatur tomus contra Joannem patriarcham, editus mense Februario ann. 1347, de quo Lambecius, VI, p. 28 [p. 61 sqq. n. 12, Koll. et hujus not. v. p. 65 seq. Harl.] ubi subscribunt metropolitæ Athanasius Cyzici, itemque Hellesponti exarchus, Macarius Philadelphiæ, Laurentius totius Alaniæ et Soteropoleos, Theoleptus Didymotichi, Malachias Methymnes, Apero Charitum et vicem gerens

mysterio e V. Test. § 24; Hottingerum Facise. diss. p. 332 etc. (Fabr.) De Palama præterea consules Oudin. Comm. de SS. eccl. tom. III, col. 843 sqq. ad a. 1330 (qui præter alios provocat ad Henr. Spondan. in continuatione *Annal.* Baron. ad ann. 1274, n. 16, 1337, n. II, et ad ann. 1350, n. 20.) Du Pin, *Hist. eccl.* vol. XII, p. 84 sqq. — Henr. Warthon ac Rob. Gerum in Appendice ad Guil. Cavei *Hist. litt. SS. eccl.* tom. II, p. 54 seq. ad ann. 1352 et 1354. — Mich. le Quien, *Orient. christ.* tom. II, p. 55 seq. — Hamberger in Zuverläss. Nachr. part. IV, p. 564 sqq. add. Saxii *Onom. litt.* part. II, p. 359 seq. ad a. 1337, et *Græciæ orthodoxæ* tom. I, cui accedunt de Gregorio Palama, archiepisc. Thessal. Græcorum sententiæ, ed. Leon. Allatii, Romæ 1652, 4; Schroeckh. in *Hist. eccl. christ.* part. XXXIV, libr. III, sect. 8, p. 431-451 fusius enarrat fata et controversias Hesychastarum, Barlaami et Palamæ. (Harl.)

(*d*) J. Bolvin. ad Niceph. Gregoram, p. 790.

(*e*) V. ad cap. anteced. § 22, et de Caleca, § 16. — In cod. Coislin. 101, sunt acta synodi, ann. Ch. 1341, habitæ contra Barlaam. et Acindynum. Vid. Montfauc. *Bibl. Coislin.* p. 276. — Vindobon. in cod. Cæs. 6, nr. 15, Acta synodi CP. ann. Chr. 1341, tomus condemnationis errorum Barlaami Calabri et Gregorii Acindyni, cum subscriptionibus Jo. Calecæ et aliorum. V. Lambec. VI, part. I, pag. 64 sqq. ibique not. Kollarii, qui laudavit Petavium in opere *De theologicis dogmatibus*, tom. I, lib. I, capp. 12 et 13 (qui Gregorii Palamæ, Barlaami, Gregorii Acindyni aliorumque, illius adversariorum, catholicum dogma propugnantium, conflictus et synodos, in eorum causa, CPoli habitas, exponit), atque Harduinum in Collect. concil. tom. VII, pag. 1639. [Mansi, tom. XXV, pag. 1147. seq.] Calecas tamen postea Barlaami et Acindyni partium sectator et defensor condemnatus est et exauctoratus. Atque in eod. cod. Cæsar. n. 11, exstant septem archiepiscoporum orientalium epistolæ ad Annam imperatricem CP. contra Jo. Calecam, tanquam errorum Barlaami et Gregorii Acindyni sectatorem, et ob alia crimina cœtu Christiano excludendum, atque throno patriarchali dejiciendum, scripta ann. Chr. 1346. — n. autem 12 synodi CPolit. sub Anna, imperatrice, tomus excommunicationis atque exauctorationis patriarchæ CP. Calecæ, promulgatus m. Febr. ann. C. 1347. — n. 13 Jo. Cantacuzeni, imperatoris, decretum quo tomum memoratum confirmavit in. Martio ann. Chr. 1347, ac n. 14 monachorum *Hesychastarum* tomus apologeticus contra Barlaami et Acindyni sectatores. V. plura de illis apud Lambec. I, c. p. 58 sqq. — Florent. in cod. maximæ molis VIII, plut. 8, inscripto, *Tomus factus a patriarcha Joanne et synodo contra falsam opinionem Barlaam*, comprehenduntur Joan. Cantacuzeni scripta contra Palamam, Barlaam et Acindynum; ejusque partes singulas copiosius recenset Bandin. de codd. Gr. Laurent. I, p. 342 sqq., inseritur p. 7 eod. relatio archiepiscoporum ad imperatricem Annam, contra Joan. Calecam, qui vocatus est patriarcha; p. 11 sqq. cod. s. n. 3 sqq. contra Palamam ejusque sectatores de luce Thaboria opinionem insurgit auctor. — Romæ in cod. bibl. Vatic. est *tomus synodicus pro Palama*, teste Montfauc. in Bibl. biblioth. mss. p. 12, *D.* — Mosquæ cod. synodalis continet acta synodi CPoli ann. Ch. 1341 contra Barlaam et Acindynum habitæ, et cod. 277 in nota anteced. jam memoratus partem illorum actorum. V. Matthaei Notit. cit. pag. 130 et 177 seq. (Harl.)]

(*f*) V. cod. Cæsar. 266 n. 15, et Lambec. V, p. 419, et cod. Coisl. C. fin. *V.* not. ad § 1, ac not. antec. (Harl.)

(*g*) Joan. Cyparissiotes, lib. I, Palamiticarum transgression. serm. 4, cap. 10 extremo.

(*h*) Ἁγιορειτικὸς τόμος pro monachis Hesychastis adversus Barlaami et Acindyni sectatores, ms. Lambec. VI, p. 30 [p. 64, n. 14, ed. Kollar.] incipit: Τὰ μὲν ἀρτίως καθωμιλημένα. Confer Allatium, *De consensu*, p. 830, seq. et tom. I *Græciæ Orthodoxæ*, p. 812 seq.

(*i*) Incipit: Ἐπαινετὸς ἀληθῶς εἶπών. Subscribunt Joannes Calecas, œcumenicus patriarcha novæ Romæ sine CPoleos, Athanasius Cyzici, Gregorius Sardium, Gregorius Dyrrhachii, Nilus Lacedæmonis, Isaacus Madytarum, Malachiæ Methymnes et Bizenes episcopi.

ab ea, quæ exhibetur in collectione regia Mathematicorum, ubi hic Vitonis liber cusus habetur. » Hactenus Fabricius.— Paris. in bibl. publ. cod. 1238, n. 5, in illo quoque sunt, quæ a Fabricio designantur n. 2, 3, 4, 5, 7, 10, 14, 18 et 19, et plures epistolæ. — Romæ in Bibl. Vaticana, tabula eorum, quæ Palamas addidit ἀντιῤῥητικούς, et alia ejusdem. V. Montfauc. *Bibl. biblioth. mss.* p. 10 C, qui p. 1508 C. tantum citat Gregorii Pal. cod. 122 in bibl. Mazarin. — Mosquæ in cod. synod. 71 Gregorii Pal. scripta 26. V. Matthæi Not. codd. gr. Mosq. p. 61. Add. ad n. 3 et Bandin. cat. codd. gr. Laurent. tom. I, p. 342 not. (HARL.)

II. *Libri duo Apologetici*, primus longior: Περὶ θείων ἐνεργειῶν καὶ τῆς κατ' αὐτὰς μεθέξεως. Incipit: *Εἰ μέν τίς ἐστιν ὁ πρὸς τοσαύτην ἐκτραπεὶς τόλμαν.* Alter Περὶ θείας καὶ θεοποιοῦ μεθέξεως ἢ περὶ τῆς θείας καὶ ὑπερφυοῦς ἁπλότητος. Incipit: Φέρε δὴ προθῶμεν νῦν τὸ ὑπ' ἀμφοτέρων φανερῶς λεγόμενον. (FABR.) Paris. in bibl. publ. cod. 1238 et 970, n. 35, in eodem plura sunt Gregorii Pal. scripta. — In bibl. Escorial. est cod. quem Pluer in *Itiner. per Hispan.* p. 172, his verbis designat: « Pal. Apologia brevis adversus eos qui existimant duos deos ostendi, ex eo quod sancti vocent non solum deationem nullam generationem habentem, sed divinitatem sancti Spiritus donum, cui Deus inest. » Et alia notatu digna et contra Barlaam et Acindynum. » (HARL.)

III. *Liber singularis*, quod Barlaam et Acindynus sint, qui divinitatem unam discerpunt in duas: Ὅτι Βαρλαὰμ καὶ Ἀκίνδυνός εἰσιν οἱ διχοτομοῦντες, κακῶς ὄντως καὶ ἀθέως εἰς δύο ἀνίσους θεότητας τὴν μίαν. Incipit: *Τοῖς πνευματοκινήτοις τῶν ἁγίων Πατέρων ἑπόμενοι ψήφοις.* (FABR.) Mosquæ in cod. 278 sunt varii Gregorii Thessal. libelli contra Barlaam et Acindynum, de quibus v. Matthæi Notit. cit. p. 179. — Ibid. p. 197, in cod. 302, n. 58 et 60. Barlaam ad Gregor. Palamam. Paris. in bibl. publ. codd. 1238 et 970. (HARL.)

IV. *Dialogi duo*, unus orthodoxi cum Barlaamita. Incipit: Ὀρθόδοξος. Μαθεῖν ἐβουλόμην παρ' ὑμῶν τῶν ζητούντων καὶ ἐκκλησιαζόντων τὰ λείψανα. Alter Theophanis orthodoxi cum Theotimo, qui ex Barlaamitis conversus fuerat. *Theophanes, sive de deitate, et de eo, quod non participari vel participari ex illa potest.* Incipit: Ἐπεσκέψω κατὰ σεαυτὸν γενομένους, ἀδελφὲ Θεότιμε. (FABR.) Paris. in bibl. publ. codd. citatis. — Mosquæ in codd. synod. bibl. 70, 324, n. 7, et bibl. typogr. cod. 364 dialogus posterior, quem ex cod. 70 edidit cl. Matthæi in *Lect. Mosquens.* vol. II, Lips. 1779, p. 7 sqq. add. ejusdem Notit. cit. p. 60, cod. 70, 213; cod. 324, et 240 cod. 364. (HARL.)

V. Ἀντίθεσις sive *Refutatio eorum, quæ Acindynus contra Palamam composuit.* In hoc opusculo proponuntur primum Palamæ verba, deinde ea quæ Acindynus contra objecit, tum denique ea quæ Palamas contra opposuit. Distinguitur in capita 19, quorum argumenta exponit laudatus Montfauconus, p. 168-170. [V. ad n. 1, et Paris. in duob. codd. citatis.]

VI. *Epistola* ut *ad Acindynum*, missa Thessalonica ante synodicam Barlaami et Acindyni condemnationem. Incipit: Τὸ ἀθεΐας ἡμᾶ, ms. id. p. 170. (FABR.) Monach. in cod. Bavar. 223 septendecim epp. quæ Palamæ et Acindyni esse dicuntur. V. Hardt. in Arctim *Beyträgen*, etc., ann. 1805, part. v, p. 509 sqq. In eod. cod. sunt multi libelli, Palamæ oppositi. — Paris. in bibl. publ. cod. 1238 sunt plures Palamæ epistolæ. — Matriti in cod. reg. 77 epistola ad Acindynum de Barlaami in sententiis differentia; inc. Ὁ μὲν τῆς ἑαυτοῦ περὶ τὸ κατηγορεῖν ἑτοιμότητος, etc. Hæc epist., ait Iriarte in Cat. codd. Gr. Matrit. p. 280, neque inter recensitas a Fabricio (nostro loco), neque inter memoratas a Montfaucono Cat. Coisl. p. 170 et 171, usquam apparet. Add. supra ad n. 1. (HARL.)

Ad Annam Palæologinam, Augustam. Incipit: Οὐδὲν οὕτως ἀναγκαιότατον. Edidit integram clariss. Boivinus notis ad Gregoram p. 787.

Ad *Arsenium*, monachum Studitam. Incipit: Εἰδέναι σε βούλομαι, pag. 170.

Ad monachos in monte Atho. Incip. Ὑμεῖς μὲν εὐποιοῦντες, p. 170.

Ad Bessarionem monachum. Incip. Εὐλογημένε τῷ Θεῷ, pag. 170; altera incip. Τοῦτο κόπος ἐστίν, pag. 171.

Ad Dadrianum philosophum. Incip. Ἠνέχθη πολλαχόθεν τὰ τοῦ Ἀκινδύνου, p. 167. 171.

Ad Danielem Æni metropolitam. Incip. Ὄντως αἰδοῦς οἰχομένης ἐκ ψυχῆς, p. 170.

Ad Dionysium monachum. Incipit: Τριῶν ὄντων τῶν τῆς ἀθεΐας. bibl. Coislinian, pag. 167.

Ad Joannem Gabram. Incipit: Φησί που τῶν παροικιῶν. p. 170

Ad Macarium hieromonachum. Incipit: Οὔπω μοι δοκεῖτε καταλαβεῖν, pag. 170.

Ad Niconem Italum, citat Nic. Comnenus p. 193, *Præmot. mystagog.*

Ad Nomophylacem. Incipit: *Τὰ γράμματα πρώην ἐπέμψας*, ms. bibl. Coislin. pag. 170.

Ad Palæologinam, p. 171. Vide supra, ad Annam.

Ad Paulum Asanum, hieromonachum. Incipit: Ἔναγχος ἡμῖν ἐντυχών, p. 170.

Ad Philotheum hieromonachum. Incipit: Ὃ ἐδόθη πολύ, p. 170.

Ad *Thessalonicenses*, de laboribus suis. Meminit Combefis.

Ad quemdam innominatum de dicto Basilii allatum in Synodico, quod Gregoras velut haud genuinum arguerat. Incipit: Δεῖ καὶ ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἀδελφέ. p. 175.

[Ad suam Ecclesiam ex Asia, dum servus esset, missa, Paris. in bibl. publ. cod. 1239, n. 65.]

VII. Diatribæ duæ contra scriptum, quod Ignatius Antiochenus patriarcha, Barlaamitis suffragans,

Bibl. concionator., p. 15. Eadem Prosopopœia Latine occurrit etiam in aliis Bibliothecis Patrum, ut Paris. 1654, tom. IX; et Colon. 1618, tom. XI; et Lugd. 1677, tom. XXVI. Sed et Gallice vertit vulgavitque Claudius Espencæus, Paris. 1570, 8. (Fabr.) Conf. Cat. biblioth. Lugd. p. 47 et 250, atque Oudin. l. cit. p. 845, qui adnotat, illas oratt. exstare in bibl. Augustana, cod. 73. — Leguntur quoque in cod. Vindobon. 117, n. 3, qui tamen caret *judicum sententia*. V. Kollar. Supplem. ad Lambecii comm. tom. I, col. 686, seq. (Harl.)

XXI. *Orationes sacræ*, sive *Homiliæ* binæ εἰς τὴν πρὸς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἴσοδον. Prior incipit: Εἰ ἐκ τοῦ κορμοῦ τὸ δένδρον γινώσκεται. Posterior: Ἐπὶ τῶν μειζόνων ἡ κατὰ ἀνθρωπίνην δύναμιν, Mss. in bibl. Vaticana. (Fabr.) V. supra, vol. X, p. 284, bis. — Ms. Paris. in bibl. publ. cod. 970, n. 23 et 24, et 1239, n. 31. In binis illis codd. sunt præter homiliam *De præmiis bonorum ac suppliciis malorum*, aliæ homiliæ, a Fabricio non memoratæ: nempe in priore:

In *crucem Domini* (etiam in poster. cod.).

In *festum Purificationis.*

In *Annuntiationem* (in posterior. quoque et in cod. 1220, n. 5 et 7, in Append

In *Ascensionem*, duæ (etiam in poster.).

In posteriore autem 73 orationes, in his quædam a Fabricio citatæ, earum tamen omnium commemoratione vereor, ne tempore, charta et lectorum patientia abutar. Insuper in posteriore cod. exstant:

Precatio ad Deum, cum pontificatum capesseret.

Decalogus Novi Testamenti.

Precatio, cum populos inviseret,

Alia, tempore pluviali facta,

Alia coram regibus post unctionem recitata,

Capita de oratione et animi puritate; denique *alia capita.*

In cod. 1054, n. 12, *De pace, dicta tertio post suum adventum in urbem Thessalon.* inedita et inc. Ἐμοὶ δὲ λίαν (est homilia *De concordia* etiam in cod. Nan. postea mem. quæ tamen incip. Ἀδελφοὶ μὲν ἡμεῖς πάντες), atque aliæ, a me memoratæ. — Præterea in eodem reperitur opusc. Gregorii Palamæ inedituni:

De affectibus et virtutibus, ad Xenam monialem. Inc. Τοῖς μοναδικῶς ζῆν προθυμοῦσι.

In cod. 1185, n. 1, in appendice cat. Mss. Paris. pag. 618.

Homilia *In ingressum B. Virginis in Sancta sanctorum*, et n. 12, hom. *in laudem Georgii martyris.* — In cod. 1220, in Append. præter citatas reperiuntur:

Hom. *in Dominicam Palmarum, in Christi nativitatem, in Christi baptismum.*

Mosquæ in cod. synod. 70, sunt Palamæ homiliæ et alia scripta 65. V. Matthæi not. codd. Gr. Mosq. p. 60, et cl. Matthæi ex illo cod. decem edidit homilias, Mosquæ, 1776, 8. Ibid. in cod. typogr. 9 tres Greg. Pal. oratt. quarum prima inc. Ἡ τῶν ἁγίων ἑκάστου μνήμη, altera: Εἰ τίμιος ὁ θάνατος, et tertia inc. Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου. V. Matthæi l. c. p. 335, n. 17, 19 et 23, nec non p. 159, n. 6. In cod. 246, n. 6, duæ orationes. Prior inc. Ὁπηνίκα ὁ νοῦς αἰσθητοῦ παντὸς ἀπαναστῇ· posterior: Ἐπειδὴ τὸ θεῖον αὐτοαγαθότης ἐστι.— Ibid. p. 179. cod. 279, n. 1, oratio: inc. Ἐπὶ τῶν μειζόνων ἡ κατ' ἀνθρωπίνην. — Romæ in bibl. Vatic. sermones quidam, ac Mediolani in bibl. Ambros. oratt. 11. Item Responsio ad epistolam Arsenii, cum aliis nonnullis epistolis. V. Montfauc. Bibl. biblioth. Mss. p. 12, *D*, ac p. 498, *C*. Item, p. 1321 *E*. in cod. Mazarin. 121, homiliæ in Dominicos dies et festa per annum; it. p. 33 *D*, n. 904, Romæ in bibl. Vatic. reginæ Succiæ cod. Palamæ Fragmm. et Homilia *in S. Petrum et Paulum.* (Harl.)

Alia εἰς τὴν ἀνάθρώπησιν, incipit: Ὁ τοῦ Θεοῦ προαιωνίως, meminit Allatius lib. *De Simeonibus* pag. 103. [Conf. supra, vol. X, p. 259.]

Video præterea memorari: Εἰς τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Περὶ νηστείας καὶ προσευχῆς.

De secundo adventu Christi. [Paris. in bibl. publ. cod. 1054, n. 15]

De passionibus et virtutibus, et de iis quæ per otium cogitatio parit.

Πῶς ἀνύσιμός τε καὶ ἄμωμος ἡ ἀρετὴ τελεῖται.

In Demetrium martyrem. [Paris. in bibl. publ. cod. 1054, n. 11, V. supra, vol. X, p. 218.]

De mutua concordia. [Venet. in cod. Nanian. 126, n. 14, V. catal. codd. Gr. Nan. p. 279.]

In Publicanum. [Hæc et seq. Paris. in cit. cod. 1054, n. 13 et 14.]

In Prodigum.

De præmiis bonorum et suppliciis impiorum, Dominica πρὸς τοὺς τῶν προπατέρων (ante festum nativitatis) solita recitari [in utroque cod. Paris.].

De misericordia et beneficentia.

In bibl. Bodleiana, n. 637, inter codices Guil. Laudi 156. exstant Gregorii archiepiscopi Thessalonicensis Sermones, Græce, fol.

XXII. *Expositio orthodoxæ fidei* Ms. in bibl. Augustana, fortasse haud diversa ab ea, quæ exstat in tomo Palamitarum synodico a Combefisio edito, p. 172. Et incipit: Εἷς Θεὸς πρὸ πάντων. (Fabr.) —

τοιαῖς ἀντιταξάμενον, καὶ τοῖς ἁγίοις ἐντεταγμένον ἀκούοντες ἀποστρέφεσθε. Ἀλλ' οὐδὲν παραβλάπτεται παρ' ὑμῶν ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴ καὶ ἁγιότης. *Omitto dicere de Gregorio sapientissimo sanctissimoque Palama, Thessalonicensium præsule; quippe quem vos tanquam adversarium insectamini. Quam vero acceptus Deo sit, hoc ejus reliquiæ et miracula contestantur. — Non nos fugit, vos non magni facere virum, qui vobis bellum indixit, novitatibus vestris fortiter obsistens: et cum illum in sanctos relatum auditis, indigne fertis. Cæterum nihil ex vobis detrimenti accipit virtus illius et sanctitas.* (Fabr.)

[*Paris.* in bibl. publ. cod. 3105. Greg. Pal. opuscul. *Adversus primatum papæ et concilium Florentin.* Ibid. in codd. 364. n. 21; 970 et 1238, in quo et seq. cod. multa Palamæ scripta reperiuntur, sunt ejusd. Eclogæ ex variis capp. etc. (Harl.)]

PALAMÆ ADVERSARII.

Ανονυμι διάλεξις τινος λογίου καὶ φιλοσόφου ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, apud Allatium, *De libris eccles. graecorum*, p. 199; et tom. I *Græciæ orthodox.* p. 773 780. Incipit: Εἶδες τὴν ἀνταπόδοσιν τοῦ πολέμου. (Fabr.) Romæ in cod. bibl. Vatican. quædam opera contra Palamam et Palamitas, teste Montfauc. in *Bibl. biblioth. Mss.* p. 12 *D.* — Acc. Christodulus s. Joan. Cantacuzen., *Contra Palamam*, et alia ejus pia opuscula, *ibid.*, p. 234 *A.* in cod. Neapolit. bibl. monasterii S. Severini. (add. Bandin. in Cat. codd. Gr. Laurent. I, p. 342 sqq. et supra, not. ad sect. I, hujus c p.). — Ib. p. 519 *C.* lib. *De process. Spir. sancti* ad Alexium Philanthropenum: item Adversus Gregorium Palamam, *De process. Spir. sancti.* (Harl.)

Constantini Harmenopuli scriptum, quod sine auctoris nomine exhibet idem Allatius, *De libris eccles.* p. 209, et tom. I *Græciæ orthod.* p. 780-785. Incipit: Ἡ μὲν παρὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων μαθητῶν. Vide supra, p. 266, n. 6.

Gregorius Acindynus monachus, Barlaami sectator, et in Palama insectando socius, postea diversa etiam ab illo sentire cœpit, unde non minus Barlaamum, quam Palamam scriptis oppugnavit. Itaque apud Allatium, II, 16, 3, p. 802, *De consensu*, et tom. I *Græciæ orthod.* p. 786: Ἐμοὶ, inquit, λόγοι πεποίηνται καὶ ἐπιστολαὶ διὰ πέντε τιμημάτων πρὸς Βαρλαὰμ ἐκεῖνον. Ejus *iambi* 509 adversus hæreses Gregorii Palamæ, Græce editi ab Allatio, tom. I *Græciæ orthodoxæ*, p. 756-769. Incipit: Σπουδὴ Παλαμᾶν εὐσεβὴς πᾶς φευγέτω. Librum III *adversus errores Palamæ* citat Nic. Commenus, p. 188 *Prænot. mystagog. Librorum duorum de essentia et operatione Dei*, adversus Palamam, Gregoram et Philotheum, quos Mss. in bibl. Bavarica reperit Jac. Gretserus, argumenta quædam capitum exposuit in notis ad Cantacuzeni II, 40, pag. 931 seq. et ex eo Bzovius ad a. 1337, § 8, p. 781. Integri editi sunt a Gretsero Ingolstad. 1616, 4, cum decem epistolis variorum pontificum ad Petrum Cnapheum (*l*). Acindynum et Barlaamum oppugnavit præter Palamam (de quo supra, pag. 456 ed. vet.) etiam Marcus monachus Ms. in bibl. Coisliniana, pag. 404.

Barlaamus adversus Palamam multa egit scripsitque, licet ex hujus argumenti lucubrationibus Barlaami nihil meminerim exstare. De aliis ejus scriptis dictum supra, p. 427 seq. ed. vet. p. 427 sq. nov. ed.

Joannes Cyparissiota, cognomine Sapiens, Palamæ ipsi suppar, post ann. 1360 scripsit Παλαμιτῶν παραβάσεων, *Palamitarum transgressionum* libros 4, ex quibus primum et quartum vulgavit Combefisius Græce et Latine in Auctario novissimo, parte secunda, p. 68 et 85-105. [Inde Latine in *Bibl. max. Patr. Lugd.* tom. 21, p. 476-489.] Liber secundus et tertius adhuc inediti latent, sicut et alia spissa ejus opera quatuor adversus eumdem Palamam, ut 1) Λόγοι 8, adversus Palamæ tomum ejusque novam fidem: 2) alii λόγοι 8 criminationibus Palamæ in adversarios de Lumine increato respondentes, ac aliquot quæstionibus omnem de illo considerationem complectentes. 3) Λόγοι tres (quorum primus *in capita 75 dispescitur*) contra Palamitarum anniversarias in adversarios diras et exauctorationes, sive contra illorum ἀποστασίαν. 4) opus Anti-Palamiticum, unum cætera fere omnia æquans magnitudine, et ante illa etiam ab Cyparissiota publicatum.

Exstat et aliud istius Cyparissiotæ huc spectans, et simul mysticam tradens theologiam, opus subtile et eruditum, quod inscribitur Ἔκθεσις στοιχειώδης ῥήσεων θεολογικῶν, *Expositio elementaria eorum, quæ de Deo a theologis dicuntur*, in decem decades tributa, 1) de theologia symbolica; 2) de theologia demonstrativa; 3) de divinis enarrationibus; 4) de divinis nominibus eorumque origine et informatione; 5) de proprietatibus divinorum nominum; 6) de apparitionibus divini luminis; 7) de divina participatione; 8) de infinitate Dei in creaturis; 9) de infinitate in Deo; 10) de divina simplicitate. Hoc opus Græce repertum Messanæ in Sicilia in bibliotheca D. Joannis Lascaris, Franciscus Turrianus Latine cum scholiis editum dedicavit Antonio Augustino, archiep. Tarraconensi, Rom. 1581, 4; unde recusum Latine in Bibliothecis Patrum Coloniensi, tom. XI, et Lugdunensi, tom. XXI, p. 377. (Fabr.)

(*l*) Ex cod. Bavar. 214, teste Harduino in Aretini Beytrægen, etc. ann. 1805, part. IV, p. 358, edidit Gretserus. In cod. tamen libr. II, lacuna duorum foliorum occurrit: Ed. Gretseri rec. est in ejus opp. tom. XV. p. 474 sqq. Ratisbon. 1741 fol. — Conf. de Gregorio Acindyno Oudin. in Comm. de SS. Eccl. tom. III, col. 915 sqq. qui laudat quoque Jac. Pontan. in Notis ad Cantacuzeni Historiam, lib. II, cap. 40; et Henr. Spondan. in *Annal. ecclesiastic.* ad ann. 1337, n. 2, et ad ann. 1350, n. 20. Quædam de eo prodidit H. Wharton. in Append. ad Cavei *Histor. litt. SS. eccl.* tom. II, p. 39, ad ann. 1340 add. Schrœckh. *Hist. Eccl. Christ.* tom. XXXIV, p. 440; Saxii *Onom. lit.* part. II, p. 360, ad ann. 1337 et supra, vol. VII, p. 655. (Harl.)

Clemens philosophus, V, 4.

Divinus Cosmas, VI, 4. Canone festi transfigurationis, VI, 6, 7. In iis quæ in mediam Pentecosten canuntur, VI, 6.

Cyrillus Alex. III, 3; VIII, 10. In thesauris, IV, 9; VII, 2, 3; IX, 6. Libro primo, IX, 8; libro ut, capite quarto, X, 9; libro XIV, IX, 6, 8, 10; libro XV, IX, 6; libro XIX, IX, 8; libro XXXI, X, 2; libro XXXII, X, 7, capite 33, IX, 5, 7; libro XXXIV, X, 7. Disserens de Spiritu sancto, VII, 2, 3, 5; IX, 6, 7. Explanatione in Lucam, VI, 4. Libro primo ad Hermiam, IX, 7. Libro quinto Dialogor. ad Hermiam, IX, 7. Libro septimo eorum quos more dialogi scripsit, VI, 7. Libro septimo Dialogorum ad Hermiam, VII, 4; IX, 6; X, 5.

Cyrillus Hierosol. in Catechesibus, VII, 1, decima Catechesi, VI, 4.

Divinus Diadochus et silentii magister, VIII, 8. (*Libro de perfectione spirituali citatur a Turriano scholiis ad X*, 2. *Episcopus Photices in Epiro, quem S. Maximus citare et sequi solet, libro aureo quæstionum de anima separata et angelis, quem inscripsit Apocalypsin, id.*).

Dionysius Areopagita passim per totum opus. Theologus, VIII, 10.

Dionysius Alex. scholiis ad Dionysium Areopagitam, I, 1; II, 2.

S. Ephræm oratione in transfigurationem, VI, 4.

S. Epiphanii panaria, III, 4; V, 2. contra hæresin Marcosiorum, VII, 10. Hæres contra Ptolemæitas, X, 9.

Eunomius in iis quæ contra Basilium magnum scribit, X, 4.

Eusebius Cæsariensis, III, 4.

Euthymii dogmatica panoplia, III, 2.

Sanctus ac divinus Germanus in Expositione fidei, VIII, 10.

Gregorius, theologus, I, 3; IV, 8; VI, 7, 9. Libro primo de Filio, VIII, 1; IX, 5; X, 2, 3. Libro secundo, VI, 6. Orat. de Spiritu sancto, III, 4; VII, 5. Secundo de theologia libro, I, 6; II, 4, 5, 7, 8, 9; III, 4; VI, 6, 9; VII, 8; IX, 3. Libro tertio theologiæ suæ, X, 10. Disputans contra Eunomium, III, 1. De divinitate ad Evagrium monachum, IV, 8; VII, 4. Oratione cum factus est presbyter, V, 9. De baptismo, VI, 3, 10; IX, 3. Ad Heronem, VI, 5. In sermone Epiphaniæ, IV, 1. Libro de statu episcoporum, III, 6. De constituendis episcopis, IX, 2, 5. In Natalem Domini, VI, 7; VIII. Oratione de bono ordine disserendi, VI, 5, 6. Secunda de pace, VII, 9. Tertia IX, 3. In Pentecosten, VII, 9. In laudem Gregorii Nysseni, IX, 7.

Gregorius Nyssenus, II, 5; IV, 8, 9; VII, 8, 10; IX, 1, 2, 4, 5. Orat. ad Pulcheriam, IX, 6. Contra Eunomium, IV, 5; V, 9; VIII, 6. Libro qui incipit *Prima quidem*, I, 6. Libro primo, V, 9; VII, 8; IX, 3, 6; X, 4, 5; capite XLI, X, 9; libro secundo, III, 5; V, 9. Contra Eunomium nono, IX, 4; decimo tertio, IV, 6; X, 4. Libro de Abrahamo, IX, 3. De vita Mosis, II, 8; VIII, 8. Explanatione Cantici canticor. IV, 3; VII, 4; IX, 7. X, 7. In illud. *Adveniat regnum tuum*, IX, 7, 9. Epist. ad Theophilum Alex. contra Apollinarium, VI, 6. Libro primo in Ecclesiasten, VI, 7. Explanatione beatitudinum, VIII, 8 Libro inscripto, quæ sit Christiani professio, IX, 2. In Catechetico, IX, 5; X, 8.

S. Hierothei divina principia, VII, 2 (ex Dionysio Areopag.); hymni amatorii, VIII, 1.

Joannes Damascenus, III, 3; V, 9; VI, 6; VII, 1; VIII, 10; IX, 1; X, 1, 2, 3. Theologus, III, 7; IV, 8; VIII, 2. Divinissimus, VI, 4. In transfigurationem, VI, 4. Capite de Trinitate, IX, 9. Libri III de orthodoxa fide, caput 12, V, 9; caput 62, III, 4; caput 63, IX, 4. Canone in transfigurationem, VI, 7. Sermone inscripto de proprietatibus Christi, X, 4.

S. Justinus, philosophus et martyr, VIII, 10. Oratione de recta confessione, VIII, 1, 8. In iis quæ Photius patriarcha ex eo recitat, IX, 4.

Sanctus Justus, V, 8. Ex Dionysio c. 11, *De divinis nominibus.*

(*Leontius Byz. contra Aphthartodocetas, citatur in scholiis Turriani ad VIII*, 9, *auctor eruditiss. lib. Contra Nestorium et Eutychen, ad IX*, 9.)

(*Manuel Calecas, libro De Trinitate citatur in Turriani scholiis, ad X*, 10).

S. Maximus ad Dionys. Areopagitam, I, 1; III, 8, 9, etc. Explanatione subtili precationis, *Pater noster*, IX, 3. In theologicis, II, 3, 4, 6, 7, 9; VI, 9. Centuriæ I, capite septimo, X, 9. Capite 38 et 39 centuriæ quintæ, VII, 5. Disp. contra Pyrrhum, III, 3; V, 9; X, 4. In sententiis Gregorii theologi, III, 2; VIII, 1. Speculatione magis dilatata de transfiguratione, VI, 5. Basilius adnotatis a S. Maximo de energia contra Monothelitas, III, 4. Libro, quod in Christo est rerum, id est substantiarum, differentia, X, 8. Capite 9 centuriæ quartæ de charitate, VII, 9. In centuriis theologicis, centur. III, capite tertio, X, 3; quarto, X, 7; septimo, VII, 10; cap. 42, *ibid.*; centuria prima, cap. 2, VIII, 1; cap. 35, VIII, 4; cap. 6 tertiæ centuriæ, VIII, 2. Octava Centuria, cap. 88, VIII, 4; cap. 87, VIII, 5. Centur. III de charitate, cap. 21, VIII, 5; cap. 27, VIII, 7; cap. 29, VIII, 9. Centuria VI, cap. 84, VIII, 6. Centuria IV, cap. 1 et 4, IX, 10; cap. 8, X, 1; adnotatione extrinsecus posita ad caput 2 Centuriæ primæ, X, 4.

Phædo philosophus, infra in synodo.

συκοφαντίας τε καὶ καινοτομίας, ms. ibid. Hic est liber Antirrheticorum decimus quartus. (Fabr.) Mosquæ in cod. synod. 165, n. 10 et 13. V. Matthæi not. cit. p. 98, et p. 178 de cod. 277. — Oxon. in bibl. Bodlei. cod. 59, a. n. 711, cat. mss. Angliæ, etc. I. — Paris. in cod. cit. n. 4. Item in cod. 1244, n. 2. (Ubi v. confectorem cat. mss. vol. II, p. 263), et cod. 1276, n. 1. — In cod. Coislin. Cl. V. Montfauc. bibl. Coisl. p. 176.—Florent. in cod. Laurent. V. II, n. 15 sqq. de quo cod. præstanti Bandin. in cat codd. Gr. Laurent. I, p. 343-349. copiose disserit. — Venet. in bibl. Marc. cod. 582. *V.* Cat. codd. Gr. Marc. p. 306. Add. ad. n. 12. (Harl.)

2. *Confutatio capitum* 14 *Acindyni et Barlaami*. Incipit : Λέγουσιν ἐναντιούμενοι τῇ θείᾳ Γραφῇ. Ms. in codice bibl. Coisilinianæ. (Fabr.) V. Montfauc. l. cit. p. 176, ms. Augustæ Vindel. *V.* Reiser. indic. cit p. 27. Mosquæ in cod. 165, n. 11. V. Matthæi l. c. (Harl.)

3. *Ad Petriotam*, Barlaami sectatorem, Ὅτι ὥσπερ εἷς θεὸς ἡ ἁγία Τριάς, οὕτω καὶ μία θεότης, καὶ περὶ θείας ἐνεργείας. Incipit : Χθὲς καὶ πρότριτά μοί τις, ms. ad calcem Antirrheticorum in bibl. Coisliniana. Exstat etiam in bibliotheca Cæsarea Lambec. V. p. 197 (Fabr.), s. pag. 410, Koll. n. 4, cod. 265. — Paris. in bibl. publ. cod. 1276, n. 2. (Harl.)

4. *De oratione paneggyrica in Gregorium Palamam* a Philotheo scripta, et *Canticis duobus* atque ἀκολουθίᾳ sive *officio* ejusdem consecrata laudibus, quod Græci Triodio inseruere, dixi supra, p. 456, ed. vet. Vide etiam Lambecium V, p. 284. (p) et Philotheo indignantem Allatium, p. 193 seq. de libris Eccles. Græcor. et contra Hottinger. p. 215.

5. *De oratione encomiastica in tres hierarchas*, Basilium M., Gregorium Naz. et Jo. Chrysostomum, Græce et Latine recusa tom. XII *Bibl. Patrum* Paris. ann. 1644, 1654, dixi volum. VII, pag. 558 (*q*); et ad Allat. de Nilis p. 76. [Vid. vol. X, p. 27 seq. nov. ed.]

6. *Homiliæ. mss. in Evangelia et Dominicas totius anni*, et aliæ, ex S. Joanne Chrysostomo potissimum desumptæ. Mss. in bibl. Sereniss. Bavariæ electoris (*r*) et in bibl. regis catholici, teste Bandurio, p. 988, ad *Antiquitates* CPol. pars etiam in Cæsarea. Vide Lambecium V, p. 65 seq. [s. p. 142, n. 7, cod. 232 ed. Kollar.] Διδασκαλία ἀπὸ διαφόρων ἐλλογίμων ἀνδρῶν ἀπό τε τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἑτέρων εἰς τὰ τοῦ Κυρίου ἀναγινωσκόμενα ἅγια Εὐαγγέλια. Ibid. *In Publicanum et Pharisæum*.

7. *In Demetrium martyrem*. Incipit. Δημήτριος ἡμῖν τοῦ τε συλλόγου καὶ τῶν λόγων ἀφορμὴ πρόκειται σήμερον. Ms. in bibl. Cæsarea Lambec. V, p. 193 (*s*). Citatur ab Allatio de purgatorio p. 771, et contra Hottingerum, p. 217.

8. *De beatitudinibus evangelicis*, orationes III, ad Helenam, *Jo.* Cantacuzeni filiam, Joannis Palæologi uxorem. Mss. ibid. Lamb. *V*, pag. 195 (Fabr.), s. p. 406 seq. ed. Koll. n. 2, cod. 265. — Mediolani in bibl. Ambros. de octo beatitudinibus et alia quædam super dicta S. Basilii cum commentario, teste Montfauc. in Bibl. biblioth. Mss. p. 503 *E*. (Harl.)

9. *Oratio in exaltationem crucis* Græce et Lat. apud Gretserum de cruce, tom. II, p. 174. Incipit : Ἐπειδὴ τῆς πρώτης καὶ θείας. Et altera *in tertiam jejuniorum Dominicam, de crucis adoratione* id. p. 309. Incipit : Προτυπῶν καὶ διαγράφων. (Fabr.) Altera, quæ Gr. et Lat. exstat in tomo II, syntagmatis Jac. Gretseri de sancta cruce, col. 1477. Ingolstadt. 1616 fol. attribuitur Philotheo, in cod. autem Cæsar. 263 et 264 ascribitur Jo. Calecæ. *V.* Lambec. tom. V, p. 393, not. 2; et p. 401, not. 2. Add. supra vol. X, p. 246 et 247. (Harl.)

10. Ἀναστροφὴ sive *Detestatio anathematismorum*, a nomophylace, Harmenopulo, in epitome juris adscriptorum, et quod ex Chrysostomi sententia non temere anathemati subjiciendi sint Christiani. Exstat Græce et Latine in Freheri jure Græco-Romano lib. IV, pag. 288-290 ; Francof. 1596. fol. (Fabr.) *Conf. supra* in h. vol. p. 264, ms.; Vindobon. in cod. Cæs. 53 n. 11. *V.* Lambec. VIII, p. 1008 seq.—

(*p*) Sive p. 487, Kollar. n. 3, cod. 233 de canticis una cum Acoluthia : — p. 440, n. 29, cod. 268, Canon in Gregor. Palamam acrostichis : — Philothei Officium in eumdem, una cum inserto *Synaxario* vitæ ipsius, ibid. p. 606, in cod. cæs. 324. Conf. supra in hoc cap. § 1, sub fin. (Harl.)

(*q*) Sive vol. VIII, p. 459, ed. nov. Add. supra ad vol. IX, p. 206, Romæ in bibl. Vatic. teste Montfauc. in Bibl. biblioth. mss. p. 12 *D*, et ib. p. 703 *B*, de cod. bibl. Sforzianæ. (Harl.)

(*r*) In cod. 61, *qui incipit* ab homilia *in Publican. et Pharis.* et singularium, quæ multæ sunt, homiliarum indicem dedit cl. Hardt in Aretini *Beyträgen*, etc. ann. 1804, part. I, p. 44 sqq. et part. II, p. 3, sqq., et p. 7 seq. cum iis quæ indicantur in Cat. codd. Nanian. ac Taurin. confert, idemque alias 32 homilias Philothei ex eodem cod. enumerat atque colligit, p. 15. — In cod. 199 ingens ejusm. homiliarum numerus reperitur, eæque diligenter recensentur ab Hardt. l. c. ann. 1805, part. II, p. 117 sqq. — Pariter Venetiis in codd. Nanianis 109, 118, 119 quas singulas recenset (Mingarell.) in cat. codd. Gr. Nan. 209 sqq., 239 sqq., 245 sqq., ad quem ablegamus lectorem, et cod. 129 aliquot continet homilias, n. in Dominicas in Matthæum, Lucam, et in dies festos SS. V. ibi l. p. 248 sqq. (Homiliæ II *in Evangel. Lucæ* sunt quoque Venet. in cod. Marc. 582.) — Taurinæ in codd. bibl. reg. 51 et 151. V. Cat. codd. Gr. Taur. p. 155, in primis p. 247 sqq., ubi singulæ 59 homiliæ s. *Institutiones* (διδασκαλίαι) enumerantur, subjecto cujusque initio. In Petri Possini Thesauro ascetico, n. 15, est Philothei Sermo de mandatis Domini nostri Jesu Christi. V. infra vol. XIII, p. 755. De Græcis Dominicorum dierum nominibus, v. Kollar. ad Lambec. Comment. vol. III, p. 163 seq. not. *B* et *A*; isque provocat ad Allatium, De *Dominicis et hebdomadibus Græcor.* p. 1463. — (Harl.)

(*s*) Sive p. 403 seq. n. 1, cod. 265 ed. Koll. et vol. VI, part. I, pag. 82, n. 11, cod. 10. (Harl.)

p 176. Incipit : Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς ὠμὴν ἐκ μακρᾶς ἀποδημίας. (Fabr.) Paris. in bibl. publ. cod. 1276, n. 3. (Harl.)

19. *Theoremata Ethica, Physica, Theologica atque excerpta e variis auctoribus.* Labbe, p. 29, bibl. novæ mss.

20. Περὶ ἐπισημασιῶν ἐγκυκλίων· *Interpretatio significationum circumvolutionis siderum*, ms., in codice mutilo Lambec. V, pag. 97. (Fabric.) S. p. 207, Kollar. n. II, col. 238. (Harl.)

21. *Capita Ascetica* 40 Philothei, monachi Sinaitæ ms. in bibl. Cæsarea et regis Gallor. Lambec, IV, pag. 145; V, pag. 69 (*t*) Labbeus, pag. 95 bibl. novæ mss. *Fragmenta sermonum asceticorum*, Lambec. V, pag. 99. (Fabr.) Sive p. 210, Koll. n. 20, cod. 238. — Paris. in bibl. publ. codd. 1091, n. 8 (ac n. 9 exstat sequens sermo), atque 1144, n. 3, capita nonnulla. Sequens sermo, et alius *de bello spirituali* (f. intellectuali) leguntur quoque in bibl. Bodlei. cod. Oliver. Cromwelli 111, n. 25 et 26, sive 290. Cat. ms. Angliæ etc. sub nomine Philothei monachi. (Harl.)

22. *De præceptis Domini* capitula 21, sive sermo Περὶ τῶν ἐντολῶν, *quod custodia cordis observantur præcepta D. N. Jesu Christi*, ms. id. V, pag. 69. [s. p. 150, n. 14, Koll.] Hunc Græce et Latine edidit et præter rem antiquiori, nescio cui, Philotheo velut ex codice 500 annorum tribuit Petrus Possinus in *Thesauro ascetico*, pag. 316, Paris. 1684, 4. (Fabr.) In diss. I tamen subjecta Cavei *Hist. litt. SS. Eccl.* p. 17, tribuitur ille sermo cum Possino alii antiquiori Philotheo, *Sancti* nomine insignito, quoniam ipse codex ms. unde desumptus est sermo, annorum saltem 500 ætatem præ se ferat. (Harl.)

[Philothei CPol. *parerga*, scripta per Joannem Jonam, Græcum, in bibl. regis Galliæ a. D. 1729; in cod. Harlei. V. Cat. libror. mss. bibl. Harlei. n. 5616. (Harl.)

[*Adversus Latinos; Taurin.* in cod. Regio 151 fin., inc. Ἡγούμεθα δεῖν πρὸς Λατίνους ποιουμένους τὸν λόγον. V. cat. codd. Gr. Taur. p. 242. (Harl.)]

[*Epistola* ad illos, qui in aliqua potestate constituti, nulla legum ratione habita, in alienas possessiones involabant. Inc. Τοὺς μὲν πονηροὺς τῶν ἀρχόντων. Paris. in bibl. publ. cod. 1276, n. 4. (Harl.)]

[Philotheus alius Achillinus, consiliarius regius, cujus somnium viridarii de jurisdictione regia et sacerdotali scriptum anno 1374 Latine vulgavit Goldastus in Monarchia S. Romani imperii, tomo I, Hanov. 1612 fol. (*u*) (Fabr.) [In Montfauc. Bibl. biblioth. mss. p. 1400 *E*, memoratur cod. bibl. Taurin. qui continet scriptum Philothei Alexandrini. Num is fuerit *patriarcha* Alexandrinus, cujus fit mentio infra in vol. XI, p. 680, vet. ed. definire non audeo. De hoc autem homine, luxuriei dedito, conf. Cavei *Hist. litt. SS. Eccl.* II, p. 113, ad a. 995. Ejus quatuor voll. quorum inscriptiones, ex arabico translatas, posuit Caveus, dudum periisse videntur. Idem pro certo affirmare non audet, num sermo *Philothei, de mandatis Domini nostri J. Chr.* illum Alexandrinum habuerit parentem. Edidit cum P. Possinus Gr. et Lat. in Asceticis. (Harl.)]

[Philotheus, medicus. V. infra vol. XII, p. 617 et 619; et XIII, p. 369. — Ad l. Lambec. VI, part. II, p. 357 seq. — Philotheus *De urinis* in cod. Mediol. bibl. Ambros. teste Montfauc. in *Bibl. bibl. mss.* p. 503 *E*. (Harl.)]

[Philotheus, monachus. Mosquæ in bibl. typographei synod. cod. 30 exstat, docente Matthæi in Not. codd. Gr. Mosq. p. 317, n. 28 : Φιλοθέου, μοναχοῦ μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς βάτου ἐν Σινᾷ, περὶ τοῦ τριμεροῦς τῆς ψυχῆς καὶ περὶ νήψεως καὶ εὐχῆς. Inc. Ὁ μακάριος ὁ ἀπόστολος Παῦλος. Et n. 29, ejusdem Περὶ τηρήσεως νοῦ καὶ ταπεινοφροσύνης· init. : Βλέπετε καὶ ὁρᾶτε, φησὶν ὁ Κύριος, μήπως βαρυνθῶσιν. — In cod. Naniano 93 sunt quoque *Ascetica Philothei*, *monachi monasterii Sanctissimæ Deiparæ Bati* s. rubi. Inc. Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον· tum sequuntur tres alii ejusdem sermones. V. Cat. codd. Gr. Nan. p. 185. Atque Mingarellius ibid. ex primo sermone longiorem locum exscripsit, et provocavit ad Lambec. paulo ante ad n. 21 jam citatum. Auctorem igitur illi sermones habere videntur Philotheum, patriarcham CPolit. qui in aliquot codd. *monachus Sinaita* etiam vocatur. (Harl.)]

[Philotheus, archiepiscopus Selymbriensis, cujus Oratio in S. Agathonicum legitur Venet. in cod. Naniano 309, n. 99, ex eaque Mingarellius in Cat. Codd. Gr. Nan. p. 531 sqq. perlongum locum publicavit. Conf. supra, vol. X, p. 190, ubi illa oratio reliquis addi debet. (Harl.)]

Palamæ vitam præter Philotheum, patriarcham, scripsit Hierotheus, sacellarius, quem laudari video a Nicol. Comneno pag. 74 Prænot. mystagog.

De Nilo, metropolita Rhodio, Allatius in libro *De Nilis*, p. 79 seq. edit. a me curatæ volum. V hujus bibl. (Fabr.) In nova hac ed. supra, vol. X, p. 30, ubi v. not. *t*. (Harl.)

Capiti huic finem imponat Joannes Glycis, Byzantinus, e Logotheta dromi sive cursus publici, patriarcha CP. ab ann. 1316 ad 1320, quo abdicavit patriarchatum, et in Cyriotissæ monasterium se abdidit. Hoc Joanne magistro Atticæ eloquentiæ usum se esse fatetur Nicephorus Gregoras, qui lib. VIII *Hist.* c. 11, ejus *Testamentum* sive *Testamenti* potius *proœmium* affert, cujus se auctorem non obscure

(*t*) Sive IV, p. 329; Koll. n. 13, cod. 156. — et vol. V, p. 150, ed. Kollar. n. 13, col. 234. — Romæ in bibl. Vatican. V. Montfauc. Bibl. bibl. mss. p. 12 *B*. (Harl.)

(*u*) Plura de eo dabunt Fabr. noster in *Bibl. med. et inf. latin*, tom. V, p. 2, ed. Mansi, et H. Wharton. in Append. ad Cavei *Hist. litt. SS. Eccl.* p. 74, ad a. 1370. (Harl.)

τάρτης ἐν τῇ ἁγίᾳ Τεσσαρακοστῇ Κυριακῇ, ἐν ᾗ καὶ περὶ ἐπιμελείας τοῦ ἔνδον λογισμοῦ. *Homilia in Evangelium Quartæ in sancta Quadragesima die Dominica, ubi et de cura interioris cogitationis.* Initium : Πολλάκις πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην.

XII. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀεὶ παρθένου Μαρίας. *Homilia in Annuntiationem castissimæ Dominæ nostræ Deiparæ et semper Virginis Mariæ.* Init. : Ὁ μὲν ψαλμῳδὸς Προφήτης.

XIII. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ἐκφωνηθεῖσα τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων. *Homilia habita Dominica Palmarum.* Init. : Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου.

XIV. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία δεικνύουσα τὸ τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς Κυριακῆς μυστήριον καὶ εἰς τὸ τῆς καινῆς Κυριακῆς Εὐαγγέλιον. *Homilia, quæ Sabbati et Dominicæ mysterium declarat; et in Evangelium novæ Dominicæ.* Init. : Καὶ νῦν Κυριακὴν ἑορτάζομεν. Hæc homilia scholia habet textui interposita.

XV. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία τῇ Κυριακῇ τῶν Μυροφόρων, ἐν ᾗ καὶ ὅτι πρώτη τὸν Κύριον ἡ Θεοτόκος εἶδεν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα. *Homilia in Dominica Myrophoron*, id est, *earum quæ corpus Domini unctum venerunt in monumentum; et quod Deipara Dominum ex mortuis suscitatum prima viderit.* Init. : Ἡ τοῦ Κυρίου ἀνάστασις.

XVI. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ τὴν Σαμαρείτιδα τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι δεῖ καταφρονεῖν τῶν παρόντων. *Homilia in Evangelium Samaritanæ, et quod oporteat præsentia despicere.* Init. : Διὰ πάντων τῶν νῦν διερχομένων ἡμερῶν.

XVII. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην ἑωθινὸν ὄγδοον, ἐν ᾗ καὶ ὅτι μεγάλων δωρεῶν ἀξιωθήσονται οἱ μέχρι τέλους μετ' εὐλαβείας ἐν ταῖς ἱεραῖς συνάξεσι παραμένοντες. *Homilia in matutinum octavum secundum Evangelistam Joannem, et quod magnis muneribus digni habebuntur, quotquot usque ad finem cum pietate in sacris synaxibus permanserint.* Init. : Ἰωάννης ὁ παρθένος.

XVIII. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾗ καὶ πῶς ἀναπληροῦται τὸ νομικὸν Σάββατον. *Homilia in Assumptionem Domini, Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi; ubi etiam quomodo adimpletur et consummatur Sabbatum legale.* Init. : Ἑορτάζον Ἰουδαῖοι τὸ Πάσχα τὸ νομικόν.

XIX. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτήν, ἐν ᾗ καὶ περὶ παθῶν καὶ ἀρετῶν. *Homilia in eamdem ipsam solemnitatem, ubi etiam de passionibus et virtutibus.* Init. : Βλέπετε τὴν κοινὴν ἡμῖν ἑορτήν.

XX. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς δέκατον ἑωθινὸν Εὐαγγέλιον, ἐν ᾗ καὶ τοῦ κατὰ αἰσθησίν τε καὶ νοῦν πρὸς τὸν ἀντικείμενον ἡμῖν πολέμου. *Homilia in decimum matutinum, ubi etiam de bello contra adversarium nostrum tam secundum sensum, quam secundum mentem gerendo.* Init. : Τὰ ἑωθινὰ τῶν θείων Εὐαγγελίων οὐ πάντα εἰσὶν ἑωθινά.

XXI. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὴν κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν τελεσθεῖσαν φανέρωσιν καὶ διανομὴν τοῦ θείου Πνεύματος, ἐν ᾗ καὶ περὶ μετανοίας. *Homilia in manifestationem et dispensationem Spiritus divini in Pentecoste factam; in qua etiam de pœnitentia.* Initium : Ἐθεασάμεθα πρὸ μικροῦ.

XXII. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ἐκφωνηθεῖσα κατὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Ἁγίων πάντων. *Homilia habita in Dominica Sanctorum omnium.* Initium : Θαυμαστὸς ὄντως ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ.

XXIII. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ἐκφωνηθεῖσα ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θέρους, ἐν ᾗ καὶ περὶ τοῦ πνευματικοῦ θέρους. *Homilia habita tempore messis, ubi et de messe spirituali.* Initium : Ὁ τῶν ἁπάντων Ποιητής.

XXIV. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ἐκφωνηθεῖσα καὶ αὕτη ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θέρους, ἐν ᾗ καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος ἡμῖν λογικοῦ θέρους. *Homilia item habita in tempore messis, ubi et de futura nobis rationali messe.* Initium : Ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κρινεῖ ὑμᾶς, ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίῳ φησίν.

XXV. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ἐκφωνηθεῖσα κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν ἁγίων καὶ κορυφαίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. *Homilia habita in festo sanctorum coryphæorum apostolorum Petri et Pauli.* Init. : Ἡ τῶν ἁγίων ἑκάστου μνήμη.

XXVI. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ὑπόθεσιν ἔχουσα τὸν, κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον, ἐν Καπερναοὺμ ἰαθέντα παράλυτον· ἐν ᾗ καὶ περὶ τῆς κατὰ Θεὸν λύπης. *Homilia, cujus argumentum est Paralyticus, qui secundum evangelistam Matthæum in Capernaum sanatus est; ubi etiam de ea, quæ secundum Deum est, tristitia.* Init. : Μελισσείῳ κηρίῳ ἔοικεν.

XXVII. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ὑπόθεσιν ἔχουσα τοὺς κατὰ Ματθαῖον ἐν οἰκίᾳ ἀναβλέψαντας τυφλούς, ἐν ᾗ καὶ ὅτι οὐκ ἔστι πίστιν ἔχειν ἀληθῶς χωρὶς τῶν ἔργων τῆς μετανοίας. *Homilia argumentum habens cæcos illos, qui secundum Matthæum in domo visum receperunt; ubi etiam probatur fidem non posse vere haberi sine operibus pœnitentiæ.* Init. : Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

XXVIII. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ἐκφωνηθεῖσα ἐν λιτῇ τελουμένῃ κατὰ τὴν πρώτην τοῦ Αὐγούστου μηνός. *Homilia habita in processione, quæ celebratur prima ejus mensis Augusti.* Init. : Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν.

XXIX. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον τῆς ἐνάτης Κυριακῆς Εὐαγγέλιον, ἐν ᾗ καὶ περὶ πειρασμῶν. *Homilia in Evangelium secundum Matthæum nonæ Dominicæ, ubi etiam de tentationibus.* Init. : Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος.

XXX. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία περὶ ἀρετῶν καὶ τῶν ἀντιθέτων αὐταῖς παθῶν· καὶ ὅτι κόσμος οὗ κοσμοκράτωρ ὁ διάβολός ἐστιν, οὐ τὰ κτίσματά ἐστι τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οἱ διὰ τῆς παραχρήσεως τῶν κτισμάτων ὑποταγέντες αὐτῷ. Ἐξεφωνήθη καὶ αὕτη ἐν λιτῇ. *Homilia de virtutibus et de vitiis ipsis oppositis : et quod mundus cujus princeps est diabolus, non creaturæ Dei sunt, sed ii qui per abusum creaturarum ei*

ριακῆς τοῦ Λουκᾶ Εὐαγγέλιον λέγον· « Ἄνθρωπός τις ἦν πλούσιος καὶ ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ βύσσον· » ἐν ᾗ καὶ περὶ πλουσίων τε καὶ πενήτων, τίς ὁ σωζόμενος. *Homilia in Evangelium Lucæ quintæ Dominicæ, ubi dicitur* : « *Homo quidam erat dives et induebatur purpura et bysso* : » *in qua de divitibus et pauperibus, quis salvus fiat.* Init. : Τῶν κατὰ σῶμα χρειῶν.

XLVI. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία, εἰς τὸν ἐν ἁγίοις μεγαλομάρτυρα καὶ θαυματουργὸν καὶ μυροβλύτην Δημήτριον. *Homilia in S. magnum martyrem miraculorum patratorem, et unguenta effundentem Demetrium* Init. : Ἐμοὶ δὲ λίαν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι σου, ὁ Θεός.

XLVII. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὸ τῆς ἕκτης τοῦ Λουκᾶ Κυριακῆς Εὐαγγέλιον τὸ λέγον· « Ἐξελθόντι αὐτῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν γῆν ὑπήντησεν αὐτῷ ἀνὴρ ἐκ τῆς πόλεως, ὃς εἶχε δαιμόνια ἐκ χρόνων ἱκανῶν. » *Homilia in evangelium Lucæ sextæ Dominicæ, cujus verba sunt* : « *Egredienti Jesu in terram occurrit vir de civitate, qui habebat dæmonia a temporibus multis.* » Init. Ὅσων ἐκ τοῦ Θεοῦ τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει.

XLVIII. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία, ὅτι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν συνεχὴς διὰ προσευχῆς καὶ ψαλμῳδίας ἐντευξις ἕδρα ἐστὶ καὶ ἀσφάλεια παντὸς καλοῦ, καὶ ἀποτροπὴ καὶ λύτρωσις πάσης κακίας τε καὶ δυσχερείας. *Homilia, quod frequens cum Deo colloquium per orationem et psalmodiam, sit firmamentum et tutamen omnis boni, et aversio atque liberatio ab omni malo et infortunio.* Init. : Ἐπὶ νοῦν λαβὼν ὁ Δαβὶδ καὶ ἀναλογισάμενος.

XLIX. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὴν πρὸς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἴσοδον, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς θεοειδῆ βίον τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀεὶ Παρθένου Μαρίας. *Homilia in ingressum in Sancta sanctorum, et inibi rita divina castissimæ Dominæ nostræ Deiparæ ac semper Virginis Mariæ.* Init. : Ἐπὶ τῶν μειζόνων.

L. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ἐκφωνηθεῖσα κατὰ τὴν αὐτὴν εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἴσοδον ἑορτὴν πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου. *Homilia habita in eadem solemnitate ingressus in Sancta sanctorum castissimæ Dominæ nostræ Deiparæ.* Init. : Εἰ ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ ξένδρον γινώσκεται.

LI. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία, ὅτι μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν καὶ τοῖς . . . . μείζων ἀμοιβή, καὶ τοῖς ἀπειθοῦσι πλείων ἡ κόλασις, καὶ περὶ διαφόρων παθῶν καὶ ἀρετῶν. Ἐξεφωνήθη κατὰ δεκάτην τοῦ Λουκᾶ Κυριακήν, ἥτις ἐστὶ τῆς τῶν προπατόρων. *Homilia, quod post Domini adventum et credentibus major retributio, et non obsequentibus majus supplicium paretur; ac de diversis vitiis virtutibusque. Habita est decima Lucæ Dominica, quæ est primorum Patrum.* Init. : Ἐκήρυττε μὲν καὶ ὁ παλαιὸς νόμος.

LII. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία, ἐκφωνηθεῖσα τῇ Κυριακῇ τῶν προπατόρων, ἐν ᾗ καὶ πρὸς τοὺς ῥᾳθύμως ἔχοντας εἰς τὴν ἀκρόασιν τῆς διδασκαλίας διὰ τὴν τοῦ καιροῦ δυσχέρειαν καὶ τῶν σωματικῶν χρειῶν ἔνδειαν. *Homilia habita Dominica primorum Patrum, in qua adversus eos agitur qui segniter se habent in audienda doctrina, tum ob difficultatem temporis seu calamitatem, tum ob penuriam corporalium necessitatum.* Init. : Τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Hæc magna ex parte mutilaest.

LIII. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία περὶ τῶν ἁγίων καὶ φρικτῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ἐκφωνηθεῖσα πρὸ τεττάρων ἡμερῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως. *Homilia de sanctis et horrendis Christi mysteriis, habita quatuor diebus ante Christi ortum.* Init. : Ὁ λόγος ὁ συντελῶν πρὸς σωτηρίαν. Bis descripta occurrit num. 53 et 64.

LIV. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία τῇ Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως τῶν ἁγίων Πατέρων περὶ τῆς κατὰ σάρκα γενεαλογίας τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς αὐτὸν ἐν παρθενίᾳ τεκούσης ἀεὶ παρθένου Θεοτόκου. *Homilia in Dominica ante Christi nativitatem ex SS. Patribus de genealogia secundum carnem Domini, et Dei nostri Jesu Christi, necnon ejus qui ipsum in virginitate genuit, semper Virginis Mariæ.* Init. : Ἀγενεαλόγητον εἶναι τὸν Κύριον.

LV. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὴν κατὰ σάρκα θείαν καὶ σωτήριον γέννησιν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Homilia in divinam et salutarem secundum carnem nativitatem Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi.* Init. : Τῆς παρθενικῆς λοχείας ἡ νῦν τελετή.

LVI. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία περὶ τῶν κατὰ τὸ θεῖον βάπτισμα τελουμένων, καὶ περὶ μετανοίας, καὶ περὶ τῶν περὶ αὐτῆς εἰρημένων παρὰ τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου. Ἐξεφωνήθη τῇ παραμονῇ τῶν φωτῶν. *Homilia de iis qui secundum divinum baptisma initiati sunt, ac de pœnitentia, deque iis quæ a Joanne Baptista circa illam dicta sunt. Habita est in expectatione luminum.* Init. : Ἡ μετάνοια καὶ ἀρχή ἐστι καὶ μεσότης καὶ τέλος.

LVII. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ῥηθεῖσα τῇ ἁγίᾳ καὶ σεβασμίᾳ ἑορτῇ τῶν Φώτων, ἐν ᾗ κατὰ τὸ ἐγχωροῦν ἔκφανσις τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ βαπτίσματος. *Homilia habita in sancto et venerando festo Luminum, ubi pro facultate expositio mysterii baptismatis Christi.* Init. : Χθὲς συνεκκλησιάζων καὶ συνεορτάζων ὑμῖν.

LVIII. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία τῇ ιβ' Κυριακῇ τοῦ Λουκᾶ, ὑπόθεσιν ἔχουσα τῶν δέκα λεπρῶν παράδοξον ἴασιν· ἐν ᾗ περὶ τῆς πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἑαυτούς τε καὶ ἀλλήλους εἰρήνης. *Homilia in duodecima Dominica Lucæ, cujus argumentum est decem leprosorum mirabilis curatio; ubi de pace cum Deo inter nos mutuo habenda.* Init. : Τὰ τοῦ παλαιοῦ νόμου πάντα συμβολικά.

LIX. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία τῇ ιε' Κυριακῇ τοῦ Λουκᾶ, ὑπόθεσιν ἔχουσα « τὴν τοῦ ἀρχιτελώνου Ζακχαίου διόρθωσιν καὶ σωτηρίαν, » ἐν ᾗ καὶ κατὰ φιλαργυρίας. *Homilia in decima quinta Dominica Lucæ, argumentum habens* : « *Zacchæi principis telonarii pœnitentia et salus.* » *In qua etiam contra avaritiam.* Init. : Πρώτην μὲν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ.

LX. Τοῦ αὐτοῦ λόγος εἰς τὸν θαυμαστὸν καὶ ἰσάγγελον βίον τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Πέτρου τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει Ἄθῳ ἀσκήσαντος. *Sermo in admirandam et angelicæ parem vitam S. Patris nostri Petri, qui in sancto monte Atho asceticam vitam duxit.* Initium : Οὐ δίκαιόν ἐστιν ὡς γέ μοι δοκεῖ. Hæc oratio fine mutila est, uno videlicet exciso folio.

LXII. Libellus moralis ἀκέφαλος. Huic præfixa erat præfatiuncula seu epistola, ut videtur, nuncupatoria ad virginem, cujus initium cum præcedenti folio abscissum est. Pauca supersunt ex fine quæ sic incipiunt : Θυγατέρα; τοῦ μεγάλου βασιλέως, καὶ μάλιστα τὴν σύνεσιν ἣν ἐκ τοῦ σοῦ γένους τῷ χορηγῷ τῆς ἀφθαρσίας νυμφεύσασθαι ποθεῖς. Hic liber dividitur in capita quæ sequuntur :

Ὅτι ἐστί τις καὶ ψυχῆς θάνατος τῆς ἀθανάτου φύσει. *Quod animæ natura immortalis quædam mors sit.*

Τί; οὗτός; ἐστιν ὁ θάνατος; *Quænam hæc mors?*

Ὅτι οὗτος ὁ κατὰ ψυχὴν θάνατος καὶ τὸν σωματικὸν προξένησε θάνατον. *Quod illa mors animæ mortem etiam corporis procuraverit.*

Ὅτι καὶ τοῦ αἰωνίου θανάτου πρόξενος οὗτος γίνεται. *Quod illa mors, æternæ quoque mortis causa sit.*

Τίς ἡ ὄντως τῆς ψυχῆς ζωή. *Quænam vere sit animæ vita.*

Ὅτι ἡ ζωὴ αὕτη καὶ τὸ σῶμα ἀπαθανατίζει. *Quod hæc vita corpus etiam immortale faciat.*

Ὅτι καὶ ἀναληφθήσονται, καθάπερ καὶ ὁ Κύριος οἱ κατὰ Χριστὸν πολιτευσάμενοι. *Quod sicut Dominus, sic etiam ii qui secundum Christum vixerint, assumendi sint.*

Ὅτι ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα λαμβάνει τὴν ἀρχὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ αἰωνία ζωή. *Quod æterna vita ex hoc sæculo in homine initium habeat.*

Ὅτι οὐδ' ὅλως ἔχει χώραν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ἀπόγνωσις. *Nullum in homine esse desperationi locum.*

Περὶ φιλανθρωπίας θείας. *De amore Dei erga homines.*

Περὶ παρθενίας. *De virginitate.*

Ὅτι δεῖ τὴν παρθένον φεύγειν τοὺς κατὰ σάρκα συγγενεῖς. *Quod oporteat virginem fugere cognatos secundum carnem.*

Διατί τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι μακαρίζει ὁ Κύριος. *Cur paupores spiritu beatos prædicet Dominus.*

Περὶ φιλοκτημοσύνης. *De avaritia seu possessionum amore.*

Περὶ τῶν ἐπερχομένων πειρασμῶν. *De tentationibus irruentibus.*

Πῶς ἐκ τῆς κατὰ νοῦν σχολῆς τὸ πένθος τίκτεται. *Quomodo ex otio secundum mentem luctus gignatur.*

Περὶ φωτισμοῦ θείου, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν θεωρίας. *De illuminatione divina, et de contemplatione inde proveniente.*

Homilia 63 decst. Homilia 64 eadem est ac Homilia 53.

LXV. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία περὶ τῆς κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας, καὶ τῶν δι' αὐτῆς κεχαρισμένων τοῖς ὡς ἀληθῶς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι, etc. *Homilia de œconomia secundum carnem Domini nostri Jesu Christi, et de bonis quæ per eam vere credentibus concessa sint.* Initium : Ὁ τοῦ Θεοῦ προαιώνιος καὶ ἀπερίληπτος.

LXVI. Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ ἣν ἐξ Ἀσίας αἰχμάλωτος ὢν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν ἔγραψεν. *Ejusdem epistola quam ex Asia, captivus cum esset, ad Ecclesiam suam scripsit.* Initium : . . . . Ταπεινὸς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης πᾶσι τοῖς ἐν ἁγίῳ Πνεύματι. Hujus postrema pars abscissis aliquot foliis desideratur. Et insuper tam epistolæ quam homiliæ præcedentis exesa in interiori margine folia ad litteras usque rescidit nuperus Codicis compactor, et nova charta agglutinata scripturam magna ex parte obtexit. Fere integra inseritur in Gregorii Vita per Philotheum scripta Cod. seq. fol. 265 et seqq. Postrema pars quæ hic desideratur fere tota est fol. 264 verso, col. 1, lin. ult. et fol. seqq.

Codex XCVIII olim CCII, bombycinus, XV, sæculi, foliorum 292. Fuit olim τῶν κατηχουμένων τῆς ἱερᾶς λαύρας τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Ita initio libri. In eobabentur Gregorii Palamæ opera, ejusque Vita. Index initio præfixus dicitur τοῦ πρώτου βιβλίου, *tomi primi*, quem sequitur secundus in cod. sequenti. In hoc autem primo continentur ea quorum argumenta sequuntur.

Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης πρὸς τὸν ἐλλογιμώτατον καὶ θεοφιλέστατον ἀρχιεπίσκοπον Κυζίκου Ἀθανάσιον, ἐρωτήσαντα περὶ τῶν Ἀκινδύνου συγγραμμάτων, εἰ τοῖς τοῦ Βαρλαὰμ ἐκείνου συμφωνεῖ περὶ τοῦ Θεοῦ φωτὸς καὶ τῆς θείου χάριτος. *Gregorii archiepiscopi Thessalonicensis ad eruditissimum et religiosissimum archiepiscopum Cyzicenum Athanasium, qui de scriptis Acindyni sciscitatus erat, utrum scilicet concordarent cum scriptis Barlaami de Dei lumine et de divina gratia.* Initium : Πυνθάνῃ περὶ τῶν Ἀκινδύνου συγγραμμάτων.

Fol. 18 verso, Λόγος δεύτερος. Ποσαχῶς ἡ θεία ἕνωσις καὶ διάκρισις· καὶ ὅτι μὴ κατὰ τὰς ὑποστάσεις μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς κοινὰς προόδους καὶ ἐνεργείας διάκρισιν ἐδιδάχθημεν ἐκ Θεοῦ, καὶ ὅτι καθ' ἑκατέραν ἕνωσίν τε καὶ διάκρισιν ἄκτιστον φρονεῖν παρελάβομεν αὐτὸν, καὶ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκίνδυνος ἀπαρίσκωνται. *Sermo secundus. Quotuplici modo divina unio et distinctio intelligantur, et quod non secundum hypostases tantum, sed etiam secundum communes emissiones et operationes distinctionem esse in Deo didicerimus; et quod secundum utramque unionem et distinctionem ipsum esse increatum acceperimus, quantumvis id Barlaamo et Acindyno displiceat.* Init. : Διονύσιος ὁ μέγας αὐτήκοος γεγονὼς τῆς τῶν ἀποστόλων φωνῆς.

Fol. 29 et deinceps. Antirrhetici libri septem contra Acindynum. Singulorum librorum ac capitum argumenta, ut in Codice præfixa jacent, proferemus.

Τῶν πρὸς Ἀκίνδυνον ἀντιῤῥητικὸς πρῶτος, κατάλογον ἔχων τῶν αἱρέσεων, αἷς περιπίπτειν ἐκινδύνευσεν αὐτός τε καὶ ὅσοι κατ' αὐτὸν, ἓν καὶ ἀδιάφορον παντάπασιν ἐπὶ Θεοῦ λέγοντες οὐσίαν καὶ ἐνέργειαν. *Antirrheticus primus contra Acindynum. Catalogus hæresium, in quas incidere periclitantur tum ipse tum quotquot ut ille unam et indistinctam omnino in Deo esse dicunt essentiam et operationem.*

Τὰ κατάμερος τοῦ πρώτου λόγου κεφάλαια. *Primi libri capita singula.*

Κεφ. α'. Ὅτι δεόντως γράφειν ἐπεχειρήσαμεν αὖθις. *Cap. 1. Quod merito rursum scribere aggrediamur.*

Κεφ. β'. Τίς ὁ τοῦ λόγου σκοπὸς, καὶ τί λεγόντων ἡμῶν δ:θεῖαν οἱ ἀντίθεοι καταψεύδονται. *Cap. 2. Qui sit sermonis scopus, et quod illi Dei inimici nos duos esse deos dicere mentiantur.*

Κεφ. γ'. Περὶ τῶν κοινῶν τῆς ἀνωτάτω Τριάδος ἀκτίστων ἐνεργειῶν, ἃς ἀναιρεῖν ἐπιχειρεῖ πολυειδῶς ὁ Ἀκίνδυνος. *Cap. 3. De communibus supernæ Trinitatis increatisque operationibus, quas de medio tollere multipliciter conatur Acindynus.*

δ'. Παράστασις διὰ πλειόνων, ὅτι δυσσεβῶς οὗτος τοιαύτας ἐνεργείας εἶναι λέγει τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. *Cap. 4. Pluribus demonstratur ipsum impie dicere hujusmodi operationes esse Filium et Spiritum sanctum.*

ε'. Ἔτι παράστασις, ὅτι δυσσεβῶς ὁ αὐτὸς μόνην ἄκτιστον εἶναι θεότητά φησι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. *5. Demonstratio altera, quod idem impie dicat solam increatam divinitatem esse substantiam Dei.*

ς'. Ὅτι καὶ τοῦ θείου Μαξίμου, περὶ τοῦ « μήτε τῶν νοούντων μήτε τῶν νοουμένων εἶναι τὸν Θεὸν, » κεφάλαιον καθ' ἑαυτοῦ προβάλλεται. *6. Quod divi Maximi caput illud, « Deum neque cogitantium, neque cogitatorum esse, » contra seipsum afferat.*

ζ'. Ὅτι ἐξ ὧν περὶ θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἐδογμάτισαν Ἀκίνδυνος καὶ ὅσοι κατ' αὐτὸν, πλεῖον ἢ πεντήκοντα κακοδοξίαις περιπίπτουσι· καὶ πάσαις ἁπλῶς ταῖς ἀπ' αἰῶνος πονηραῖς αἱρέσεσι θύραν ἀνοίξαντες εἴσοδον παρέχουσιν. *7. Quod ex iis quæ de divina essentia et operatione docuerunt Acindynus et asseclæ ejus, in errores plus quinquaginta incidant, et quod omnibus omnino quæ a sæculo fuerunt hæresibus januam aperiant, ingressumque præbeant.*

η'. Περὶ τοῦ κατεφθαρμένου τούτων ἤθους, καὶ ὡς προσηκόντως τοῖς αὐτῶν τρόποις τὸν κατὰ τὴν ἐμφύλιον στάσιν λαβόμενοι καιρὸν, καίτοι δὶς πρότερον κατὰ κράτος ἡττηθέντες, πάλιν ὑπ' ἀναιδείας ἐπανίστανται τῇ εὐσεβείᾳ. *8. De corruptis eorum moribus, et quod ut viros, ita moratos decebat, arrepto popularis seditionis tempore, etiamsi bis antehac fortiter confutati et prostrati fuerint, rursum impudenter contra pietatem insurgant.*

θ'. Ὅτι μηδ' ἑαυτοῖς ὁκόλυθοι τοιοῦτοι φθέγγονται. μᾶλλον δὲ εἰς τ' ἐναντιώτατα περιτρέπονται καχά· διὸ καὶ ταῖς ἐκ διαμέτρου δυσσεβείαις καθεστᾶσιν ἔνοχοι. *9. Quod ne sibi quidem consequente loquantur, imo potius in omnino contraria mala incidant, quamobrem impietatum ex diametro oppositarum rei sunt.*

ι'. Ὅτι κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς καὶ τὸν συνοδικὸν ἐπιχειροῦσι παρεξηγεῖσθαι τόμον, καὶ ὡς τοῖς ἐκεῖ φρικώδεσιν ἀφορισμοῖς καὶ ταῖς ἐγγράφοις ἀποκηρύξεσι πολλαχῶς ἀναφαίνονται διατελοῦντες ἔνοχοι. *10. Quod etiam contra caput suum, synodicum tomum detorquere satagant, et quod horrendis excommunicationibus et proscriptionibus in eo contentis in multis obnoxii appareant.*

ια'. Ὅτι περὶ πάντων ὧν ὁ Βαρλαὰμ πρότερος καὶ μετ' αὐτὸν Ἀκίνδυνος κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐπεχείρησε λέγειν, διαλαμβάνει καὶ ἀποφαίνεται ὁ προβὰς ἐπὶ ταῖς αὐτῶν καταψηφισαμέναις μεγίσταις συνόδοις τόμος. *11. Quod tomus ille, proferens ea quæ in maximis synodis adversus illos decreta sunt, de omnibus quæ primo Barlaam, deinde Acindynus contra pietatem dicere ausi sunt, edisserat et sententiam contra proferat.*

ιβ'. Μετρία προτροπὴ τοῖς Βαρλααμίταις πρὸς ἐπιστροφὴν, καὶ τοῖς εὐσεβεῖν αἱρουμένοις πρὸς τὴν τούτων ἀνεπιστρόφως ἐχόντων ἀποτροπήν. *12. Moderata admonitio Barlaamitis ut resipiscant, et pietatem amplectentibus ut eos in errore pertinaces aversentur.*

ιγ'. Ὅτι καιρίως καὶ ἀκολούθως τοῖς ἑαυτοῦ πονηρεύμασιν ὁ ἀρχέκακος, τῇ τοῦ Θεοῦ θείᾳ χάριτι διὰ τῶν αὐτῷ πειθομένων νῦν ἐπεστράτευσεν. *13. Quod opportune et consequenter secundum nequitiam suam princeps mali, per asseclas suos contra divinam Dei gratiam bellum gerat.*

ιδ'. Ὅτι πρὸς ἃ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκίνδυνος σκανδαλίζεσθαι πλάττονται, καὶ ταῦτ' ἔλεγχός ἐστι τῆς αὐτῶν κακοδοξίας. *14. Quod ea ipsa quæ Barlaam et Acindynus sibi offensioni esse simulant, eorum pravæ doctrinæ confutatio sint.*

Πρὸς τὸν αὐτὸν αἱρεσιώτην τῆς τοῦ Βαρλαὰμ κακοδοξίας Ἀκίνδυνον, μετὰ τὴν ἐκείνου φυγὴν καὶ τὴν αὐτοῦ συνοδικὴν κατάδικην ὑπὲρ αὐτῆς συγγραψάμενον, λόγος ἀντιῤῥητικὸς δεύτερος. *Adversus eumdem hæreticum Acindynum Barlaami prava doctrinæ sequacem, qui post ejus fugam, et suam in synodo condemnationem, pro ea (hæresi) scripsit, sermo antirrheticus secundus.*

Τὰ κατάμερος τοῦ δευτέρου λόγου κεφάλαια. *Secundi libri capita per ordinem.*

α'. Ὅτι κοινὸν πᾶσι τοῖς αἱρετικοῖς τὸ, προφάσει τῆς τοῦ Θεοῦ ἁπλότητος διθεΐτας ἢ τριθεΐτας ὀνομάζειν τοὺς ὀρθοδόξους· ὧν κατὰ ζῆλον καὶ ὁ Ἀκίνδυνος διθεΐαν τοῦ Παλαμᾶ καψεύδεται. *1. Quod commune sit omnibus hæreticis, Dei simplicitatis obtentu orthodoxos ditheitas et tritheitas nominare, quorum imitatione Acindynus Palamam ditheitam, seu duos asserentem deos esse mentitur.*

β'. Ὅτι τῷ Ἀκινδύνῳ πᾶς ὁ τῶν λόγων ἀγὼν, κτιστὴν δεῖξαι τὴν λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως,

καθ' ἣν καὶ τοὺς μαθητὰς περιεστράψεν ἐν Θαβὼρ ὁ Κύριος. 2. *Quod Acindynus vi ratiociniorum nitatur ostendere, splendorem divinæ naturæ, quo in Thabor discipulos illuminavit Dominus, creatum esse.*

γ'. Ὅτι ἄθεος ἀναφαίνεται ὁ Ἀκίνδυνος, ἐξ ὧν κατασκευάζει δῆθεν τὴν τῆς δυθείας κατηγορίαν· ἐν ᾧ συντομωτάτη ἔκθεσις τῆς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς τοῦ Βαρλαὰμ δυσσεβείας καὶ συνοδικῆς καταδίκης. 3. *Quod Acindynus atheus esse comprobetur, vel ex iis quibus ditheiæ accusationem concinnat : ubi brevissima Expositio Barlaami impietatis circa res easdem, et synodicæ condemnationis.*

δ'. Ὅτι καὶ δόλῳ πρὸς ἀθεΐαν ἐφέλκεσθαι πειρᾶται πάντας Ἀκίνδυνος. 4. *Quod Acindynus omnes ad atheiam, seu nullitatem deorum dolo pertrahere conatur.*

ε'. Ὅτι οὐ δύο φησὶν ὁ Παλαμᾶς θεότητας, ἐξαιρεῖται δὲ μᾶλλον τῆς Ἀκινδύνου καὶ Βαρλαὰμ ἀθεΐας ὁμοῦ καὶ δυθεΐας τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἐκτραπέντας· δείξας ὡς οὐδὲν προσίσταται πρὸς τὸ μίαν εἶναι καὶ ἁπλῆν θεότητα ἡ τῆς θείας φύσεως λαμπρότης ἄκτιστός τε οὖσα καὶ θεότης ὀνομαζομένη. 5. *Quod Palamas non duas deitates dicat, sed potius ab Acindyni et Barlaami atheia simul et ditheia eximat eos qui ab ipsis circumventi sunt, ostendens nihil obstare, quominus una et simplex deitas sit, divinæ naturæ splendorem qui increatus est et deitas appellatur.*

ς'. Ὅτι ἀδύνατόν ἐστι καὶ προφητικῶς ἀπηγόρευται, τινὰ τῶν μετὰ Χριστὸν διθεΐᾳ περιπεσεῖν· οἱ δὲ συκοφαντικῶς, τοῦτο κατὰ τῶν ὀρθοδόξων προφέροντες, ὑπὸ τῆς σφῶν κακίας εἰς αὐτὸ περιτρέπονται. 6. *Quod fieri nequeat, et prophetice prænuntiatum est, ut quispiam eorum qui post Christum futuri sunt, in ditheiam incidat; qui autem id per calumniam orthodoxis exprobrant, a malitia sua in hoc ipsum proruant.*

ζ'. Ὅτι δι' ἑτέρας ὁ Ἀκίνδυνος ὁδοῦ εἰς τὸ αὐτὸ φέρεται βάραθρον, ποτὲ μὲν τῷ Ἀρείῳ, ποτὲ δὲ τῷ Σαβελλίῳ. 7. *Quod per aliam viam Acindynus in barathrum incidat, modo cum Ario, modo cum Sabellio.*

η'. Ὅτι καὶ τρίτην ἄλλην παρὰ ταύτας οὗτος δυσσέβειαν ἐκαινοτόμησε, καὶ τίς αὕτη. 8. *Quod præter has aliam tertiam impietatem de novo protulerit, et quænam illa sit.*

θ'. Ἐπανάληψις καὶ κατὰ μέρος ἔλεγχος τῶν εἰρημένων Ἀκινδύνῳ περὶ θεότητος, καὶ παράστασις τῶν περὶ αὐτῆς τοῦ Παλαμᾶ λόγων, ὡς ἀσφαλεῖς (sic). 9. *Resumptio et confutatio per partes dictorum Acindyni circa deitatem, et declaratio eorum quæ Palamas circa eamdem dixit, et quam tuto illa prolata sint.*

ι'. Μαρτυρίαι τῶν ἁγίων, ὅτι ἡ θεία φύσις πηγὴ θείων ἐνεργειῶν ἐστιν· ἐν ᾧ παράστασις σαφὴς, ὅτι Ἀρειανός ἐστιν ὁ Ἀκίνδυνος. 10. *Testimonia sanctorum, quod divina natura fons divinarum operationum sit, ubi probatio perspicua quod Acindynus sit Arianus.*

ια'. Μαρτυρίαι τῶν ἁγίων, ὅτι ὑπέρκειται ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία τῆς οἰκείας ἀκτίστου ἐνεργείας, καὶ τῆς ἁπλότητος οὐκ ἐξίσταται τὸ Θεῖον παρὰ τοῦτο· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῶν αὐτομετόχων. 11. *Testimonia sanctorum quod Dei essentia superjaceat suæ increatæ operationi, et quod divinum numen non ideo a sua simplicitate excidat; ubi et de comparticipibus.*

ιβ'. Παράστασις σαφὴς διὰ πλειόνων, ὅτι Ἀρειανὸς ὁ Ἀκίνδυνος· ἔκθεσις καὶ ἀνατροπὴ τῆς αὐτοῦ δόξης, κτιστὰ κατασκευάζοντος εἶναι πάντα τὰ κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον οὐσιωδῶς περὶ τὸν Θεὸν θεωρούμενα. 12. *Demonstratio clara pluribus exhibita, quod Acindynus sit Arianus. Expositio et eversio illius sententiæ, qua creata constituit ea omnia esse, quæ secundum divum Maximum essentialiter circa Deum considerantur.*

ιγ'. Παράστασις πάλιν, ὅτι διαφέρει τῆς ἀκτίστου οὐσίας ἡ ἄκτιστος ἐνέργεια· καὶ περὶ θεότητος. 13. *Demonstratio rursum, quod increata essentia differat ab increata operatione. Et de divinitate.*

ιδ'. Ὅτι ῥῆσιν τοῦ Νύσσης ἐνθέου Γρηγορίου ὡς τοῦ Παλαμᾶ προβαλόμενος ὁ Ἀκίνδυνος, φρενοβλαβῶς ἀντιλέγει ταύτῃ. 14. *Quod dictum divi Gregorii Nysseni, quasi Palamæ esset proferens, stulte refutet Acindynus.*

ιε'. Ἔκθεσις τῆς κατὰ τοῦ θειοτάτου φωτὸς ἐφεξῆς Ἀκινδύνου ῥήσεως, καὶ σαφὴς παράστασις ἐκ τοῦ ἐλέγχου ταύτης, ὅτι αὐτὴν ἐφ' ἑαυτὴν ἐγείρει τὴν θεόπνευστον Γραφὴν, καὶ ὅτι μηδεμίαν οὗτος πρεσβεύει θεότητα. 15. *Expositio sequentis ab Acindyno prolatæ contra divinissimum lumen sententiæ, ac demonstratio clara ex refutatione illius, quod ille divinam Scripturam adversus seipsam committat, et quod nullam ille deitatem propugnet.*

ις'. Ἔτι περὶ τοῦ θειοτάτου φωτὸς, ὡς εἰ καὶ ἄκτιστόν ἐστιν, ἀλλ' οὐκ οὐσία· καὶ ὡς οὐ κτιστῇ τινι δυνάμει, ἀλλ' ἀπορρήτως ὁρᾶται, εἰ καὶ ὀφθαλμοῖς ὁρᾶσθαι γέγραπται. 16. *Iterum agitur de divinissimo lumine, quomodo etiamsi increatum sit, non tamen substantia sit; et quod non creata quadam facultate, sed arcano modo videatur, etiamsi oculis conspici scriptum sit.*

ιζ'. Ὅτι καὶ ἃς προφέρει παρὰ τῶν θείων Πατρῶν μαρτυρίας ὁ Ἀκίνδυνος, καθ' ἑαυτοῦ προφέρει· διὸ καὶ παρ' αὐτῶν ἐξελέγχεται διατελῶν ὁμόδοξος τῷ Εὐνομίῳ. 17. *Quod ea quæ Acindynus ex sanctis Patribus profert testimonia, contra seipsum proferat : quamobrem ab iis evincitur eadem sentire quæ Eunomius.*

ιη'. Ὅτι ἐξ ὧν ὁ Ἀκίνδυνος γράφει καὶ φρονεῖ, ὁρατὴν καθ' ἑαυτὴν εἶναι κατασκευάζει τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. 18. *Quod ex iis quæ Acindynus scribit et sentit, essentiam Dei secundum se visibilem esse astruat.*

ιθ'. Μαρτυρίαι τῶν ἁγίων, ὅτι ἡ θεία ἐνέργεια ἧς καὶ ἡ θεότης ἐστὶ προσηγορία, καὶ τῆς θείας οὐσίας διενήνοχε καὶ ὑπόστασις οὐκ ἔστι καὶ ἄκτιστός ἐστι·

καὶ ὡς ὁ συνάγων ἐκ τούτου σύνθετον εἶναι τὸν Θεὸν, ὁμόδοξός ἐστι τῷ Εὐνομίῳ. 19. *Testimonia sanctorum, quod divina operatio, cujus et deitas appellatio est, et a divina essentia differat et hypostasis non sit et increata sit; et quod qui inde colligit compositum esse Deum, cum Eunomio doctrina conveniat.*

κ'. Ὅτι καὶ τοῖς Ἕλλησιν ὁμόδοξός ἐστιν ὁ Ἀκίνδυνος, καὶ αὐτῷ τῷ Ἐπικούρῳ· καὶ ὡς ἐξ ὧν ὁ Παλαμᾶς ἔφη, εἷς ἀναφαίνεται Θεὸς ἁπλοῦς καὶ ἀσύνθετος ἐν μιᾷ θεότητι. 20. *Quod cum Græcis consentiat Acindynus, imo cum ipso Epicuro; et quod ex iis quæ Palamas dixit, unus declaretur Deus incompositus in una deitate.*

κα'. Ἔτι παράστασις, ὅτι ἡ ἄκτιστος δύναμις ἧς καὶ ἡ θεότης προσηγορία καθέστηκε, οὔτε οὐσία ἐστὶν οὔθ' ὑπόστασις, καὶ πρὸς τὸ μίαν εἶναι θεότητα οὐκ ἐμποδίζει. 21. *Demonstratio alia, quod increata virtus, cujus deitas est appellatio, neque essentia sit neque hypostasis, et nihil impediat quominus una sit deitas.*

Πρὸς τὰ τῷ Ἀκινδύνῳ κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ θείας χάριτος καὶ τῶν ὑπ' αὐτῆς κεχαριτωμένων θείως συγγεγραμμένα, λόγος ἀντιῤῥητικὸς τρίτος. *Adversus ea quæ Acindynus contra divinam Dei gratiam ejusque munera dixit, liber antirrheticus tertius.*

Τὰ κατάμερος τοῦ τρίτου λόγου κεφάλαια. *Tertii libri capita minutatim.*

α'. Ὅτι οὐκ ἀπεικότως παρῆλθε τὸν Βαρλαὰμ ὁ Ἀκίνδυνος τῷ ἀνακολούθῳ τῶν λόγων, καὶ τῇ ποικίλῃ κατ' αὐτοὺς ἀπάτῃ καὶ συκοφαντίᾳ. 1. *Quod Acindynus non leviter prætereat Barlaamum, in eo quod non consequenter loquatur, et in vario fallaciæ et sycophantiæ genere.*

β'. Ὅτι καὶ ὁ Βαρλαὰμ ἐκ τοῦ τοῖς τῶν ἀποστόλων ὀφθαλμοῖς ὀφθῆναι, κτιστὸν ἐπιχείρει δεικνύναι τὸ θειότατον φῶς· καὶ ὅπως ἐξηλέγχθη. 2. *Quod etiam Barlaam, ex eo quod apostolis visum sit, creatum demonstrare conetur divinissimum lumen, et quomodo confutatus fuerit.*

γ'. Μαρτυρίαι τῶν ἁγίων δεικνῦσαι, ὡς οἱ τῆς θείας χάριτος ἐν μεθέξει γεγονότες ἄναρχοι καὶ ἀτελεύτητοι κατ' αὐτὴν εἶναι λέγονται. 3. *Testimonia sanctorum quibus demonstratur eos, qui divinæ gratiæ participes fuere, secundum ipsam sine principio et sine fine dici.*

δ'. Ῥήσεις τοῦ Ἀκινδύνου ἀντικείμεναι ταῖς τῶν ἁγίων ῥήσεσι ταύταις· καὶ διαβολαὶ πρὸς τοὺς ἁγίους, ὡς εἰς τὸν Παλαμᾶν· οὗ πάλιν ἀντίθεσις τῶν ἁγίων ὑπεραπολογουμένη, καὶ τὸ εὐσεβὲς παριστᾶσα. 4. *Dicta Acindyni opposita dictis sanctorum; et calumniæ ejusdem adversus sanctos, dum Palamam vult impetere; rursumque antithesis, qua ex sanctis Patribus Palamas defenditur, ejusque sententia pia esse comprobatur.*

ε'. Ὅτι τὴν προγεγονυῖαν ἀξίαν τῷ παρ' ἡμῶν Δεσποτικῷ προσλήμματι, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου εἰρημένην, καὶ παρὰ Παύλου κεκηρυγμένην καὶ τῶν μετ' αὐτὸν θεοειδῶν ἀθετῶν ἐξ ὧν, φησὶν, ὁ Ἀκίνδυνος ἄθεος ἀναφαίνεται πάλιν. 5. *Quod dignitatem Dominici assumpti, a nobis facti, ab ipso Domino prolati, a Paulo prædicati, necnon a divinis viris qui post ipsum fuere, despiciens et dictis suis vilipendens Acindynus, atheus rursum deprehendatur.*

ς'. Ἔκφανσις ἐν ἐπιτόμῳ τοῦ μυστηρίου κατὰ τὸ ἐγχωροῦν, πῶς εἷς μὲν Χριστὸς, πολλοὶ δὲ χριστοειδεῖς· καὶ πῶς οὗτοι νῦν μὲν καινὴ κτίσις καλοῦνται, νῦν δὲ ἄναρχοι καὶ ἀΐδιοι· καὶ ὅτι γεννώμεθα κατὰ τὴν χάριν ταύτην, ἀλλ' οὐ κτιζόμεθα. 6. *Declaratio compendiosa mysterii pro facultate, quomodo unus sit Christus, multi autem Christiformes; et quomodo isti modo nova creatura vocentur, modo sine principio et æterni; et quod secundum hanc gratiam generemur, non vero creemur.*

ζ'. Ὅτι ὡς ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς εἰληφέναι λέγεται τὴν ἄκτιστον χάριν τοῦ Πνεύματος, καὶ ὅτι ταύτης τῆς ἀκτίστου χάριτος, καὶ τοῖς οἰκείοις μετέδωκέ τε καὶ μεταδίδωσι. 7. *Quod Christus ut homo dicatur increatam Spiritus gratiam accepisse, et quod increatam illam gratiam suis communicaverit et communicet.*

η'. Ὅτι τὴν παρὰ Θεοῦ διδομένην καὶ παρὰ τῶν ἁγίων λαμβανομένην θεοποιὸν χάριν τοῦ Πνεύματος, νῦν μὲν κτίσμα φησὶν ὁ Ἀκίνδυνος, νῦν δ' αὐτὸν εἶναι τὸν Θεὸν, αὐτὴν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν· ἐν ᾧ καὶ πολλοῖς ἀτόποις περιπίπτων ἐλέγχεται.... 8. *Quod Spiritus gratiam illam divinos facientem, a Deo datam, et a sanctis acceptam, modo creaturam esse dicat Acindynus, modo ipsum esse Deum, ipsamque Dei essentiam, unde in multas absurditates cadere arguitur.....*

θ'. Ποσαχῶς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοὔνομα τῆς χάριτος, καὶ ὡς ἡ θεία λαμπρότης ἓν τῶν ὑπ' αὐτῆς σημαινομένων, καὶ ὡς αὐτὴ τῆς θείας φύσεως διενήνοχεν. 9. *Quotupliciter nomen gratiæ apud Deum intelligatur, et quod divinus splendor sit unum ex significatis per eam, quodque ille a divina natura differat.*

ι'. Ἔκθεσις καὶ ἀνασκευὴ τῶν Ἀκινδύνου ῥήσεων, δι' ὧν κατασκευάζει τὴν χάριν αὐτὴν εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ· καθ' ἃς καὶ τοῦ Εὐνομίου δυσσεβέστερος τελῶν, ἄθεός τε ἅμα καὶ πολύθεος ἐξελέγχεται τό τε Θεῖον συντιθείς. 10. *Expositio et refutatio dictorum Acindyni, quibus astruit gratiam ipsam esse Dei essentiam, quibus etiam Eunomium impietate superans, atheus simul et polytheus sive multorum deorum cultor, atque Deum compositum faciens deprehenditur.*

ια'. Ἕτεραι ῥήσεις Ἀκινδύνου, ἐν αἷς καὶ μαρτυρία ἐκ τῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου παρακεκομμένη μέντοι, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀντικειμένη διὰ πάντων δείκνυται τῇ τούτου πολυβλασφήμῳ κἀνταῦθα δεικνυμένῃ δόξῃ. 11. *Alia Acyndini dicta, in quibus est testimonium ex magno Basilio detruncatum, sed quod nihilominus ejus blasphemæ sententiæ hic expositæ omnino oppositum demonstratur.*

ιβ'. Ἑτέρα ῥῆσις Ἀκινδύνου μετὰ τῆς αὐτῆς μαρτυρίας, παρ' ὧν ἀναφαίνεται διατεινόμενος μηδὲ δύνασθαι τοῖς ἁγίοις ὁμοφρονῆσαί ποτε. 12. *Aliud*

dictum Acindyni cum illo ipso testimonio, ubi ostendatur illum conantem licet, nusquam posse cum sanctis concordare.

ιγ'. Παράστασις, ὅτι τὰ τὸν αὐτὸν ἐπιδεχόμενα λόγον οὐ πάντη τε καὶ πάντως ἕν· καὶ ὅτι μὴ μόνον τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον τῇ ἀκτίστῳ ἐνεργείᾳ ἡ ἄκτιστος οὐσία, ἀλλὰ καὶ οὐ τὸν αὐτὸν κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον· ἐν ᾧ καὶ πολυειδὴς ἀνασκευὴ πάσης τῆς Ἀκινδύνου κακονοίας. 13. *Demonstratio, quod ea quæ eamdem rationem admittunt, non semper prorsus unum sint, et quod increata essentia non modo non eamdem solam rationem admittat quam divina operatio, sed ne eamdem quidem, secundum magnum Basilium, ubi et refutatio totius Acindyni pravæ doctrinæ.*

ιδ'. Ἰσχυρὰ παράστασις διὰ πλειόνων, ὅτι τῆς ἀκτίστου ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας μετέχουσιν οἱ ἅγιοι. 14. *Prævalida et fusa demonstratio, quod sancti increatæ operationis Dei, non ejus essentiæ participes sint.*

ιε'. Ἔκθεσις ἑτέρας τοῦ Ἀκινδύνου ῥήσεως, ἀφ' ἧς ὁμολογῶν ἐλέγχεται, καὶ τὸ τῆς θείας μεταμορφώσεως φῶς ἄκτιστον θεότητα λέγειν τοὺς ἁγίους, αὐτὸς δὲ παραινῶν μὴ προσέχειν αὐτοῖς ὡς διθεΐταις καὶ ψευδομάρτυσιν οὖσιν. 15. *Expositio alterius dicti Acindyni, quo arguitur confiteri sanctos Patres dixisse lumen divinæ Transfigurationis increatam deitatem fuisse, ac monere ne ipsis utpote ditheitis et falsis testibus fides habeatur.*

ις'. Ὅτι ὁ κτιστὸν εἶναι λέγων τοῦτο τὸ φῶς, οὐ δύναται μίαν λέγειν θεότητα, καὶ ὡς ἐξ ὧν φησιν ὁ Παλαμᾶς, μία ὄντως κηρύττεται θεότης. 16. *Quod is qui hoc lumen creatum esse dicit, non possit unam dicere deitatem, et quod ex Palamæ dictis una vere deitas prædicetur.*

ιζ'. Ἐφεξῆς ἑτέρα τοῦ Ἀκινδύνου ῥῆσις, ἧς ἐλεγχομένης ἄκτιστον μὲν αὖθις ἀναφαίνεται τὸ θεῖον φῶς· αὐτὸς δὲ τὰ τῶν θείων ἡμῶν Πατέρων πλουσίως ἐξουθενῶν συγγράμματα καὶ ὀδόκιμα λέγων φανερῶς. 17. *Aliud insuper Acindyni dictum, quo refutato increatum rursus ostenditur divinum lumen, ipse vero sanctorum Patrum nostrorum doctrinam multis modis despicere et nefarie loqui comprobatur.*

ιη'. Ἐφεξῆς τοῦ αὐτοῦ ῥῆσις, ἧς ἐλεγχομένης ἀντινομοθετῶν δείκνυται τῷ τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγελίῳ· Βαρλαάμ τε καὶ τοῖς αἱρετικοῖς ἅπασι συνηγορῶν, ἀθέσμως τε καὶ τοῖς ἁγίοις ἀντίθετος· καὶ δὶς κατασκευάζων ἔχειν οὐσίας τὸν Θεὸν ἀλλήλαις ἐναντίας. 18. *Aliud ejus dictum, quo refutato, Christi Evangelio contrarias leges dare convincitur : quod Barlaam quoque qui hæreticis omnibus patrocinatur, atheus sit et sanctis oppositus, qui bis adstruit Deum habere essentias mutuo oppositas.*

ιθ'. Ὅτι ἐξ ὧν φησιν ὁ Παλαμᾶς, εἷς δείκνυται Θεὸς, ἐν μιᾷ καὶ ἁπλῇ καὶ ἴσῃ ἀκτίστῳ θεότητι· ἐξ ὧν δὲ ὁ Ἀκινδυνὸς φησι, δύο θεοὶ καὶ δύο δείκνυνται θεότητες ὑπερκείμενοι καὶ ὑφειμένοι (mel. ὑπερκειμένη καὶ ὑφειμένη). 19. *Quod ex iis quæ Palamas dicit, unus ostendatur esse Deus in una et simplici et æquali increata deitate : ex iis vero quæ Acindynus ait, duo dii et duæ deitates esse probentur, quorum alia superemineat, alia demissior sit.*

κ'. Παράστασις, ὅτι τὰ ἡτοιμασμένα πρὸς Θεοῦ τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἄκτιστά ἐστι, καὶ ἔλεγχος τῶν κτιστὰ ταῦτα κατασκευαζόντων Ἀκινδύνου ῥητῶν. 20. *Demonstratio, quod ea quæ præparata sunt a Deo diligentibus ipsum, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, increata sint; et refutatio dictorum Acindyni, quæ illa esse creata adstruunt.*

κα'. Ἔτι παράστασις, ὅτι τοὺς ἁγίους αὐτοὺς ὁ Ἀκίνδυνος πολυθέους καὶ καινοὺς φησι θεολόγους, ὡς τῆς ἀνωτέρω ῥηθείσης ἀκτίστου κληρονομίας ἄνω καὶ ὑψηλότερον εἶναι τὸ θεῖον κατ' οὐσίαν διδάσκοντας. 21. *Demonstratio iterum, quod ipsos sanctos Acindynus dicat esse polytheos et novos theologos, utpote qui docuerint Deum secundum substantiam superiorem et excelsiorem esse supra dicta increata hæreditate.*

κβ'. Ἔτι παράστασις, ὡς οὐκ ἔστιν ἄλλως εἶναι τὸν Θεὸν ἐν μιᾷ θεότητι, εἰ μὴ ὡς ὁ Παλαμᾶς φησι τοῖς Πατράσιν ἑπόμενος· ἐν ᾗ καί τινων ἀντιθέσεων λύσις. 22. *Demonstratio iterum, quod non possit Deus alio modo in una deitate esse, nisi ut Palamas Patres secutus dixit; ubi et quarumdam objectionum solutio.*

κγ'. Ὡς ἐν ἐπιλόγου σχήματι σύνοψις τῶν Ἀκινδύνου δυσσεβήματων, εἰ καὶ μὴ πάντων· καὶ περὶ τῆς ἐπὶ τῷ εὐφήμῳ τοῦ ὀνόματος μεγαλαυχίας αὐτοῦ. 23. *Quasi in Epilogo Synopsis impietatum Acindyni, etiamsi non omnium, ac de ejus super bono nominis sui omine jactantia.*

Πρὸς τὰ τῷ Ἀκινδύνῳ κατὰ τοῦ φωτὸς τῆς θείας χάριτος συγγεγραμμένα, ἀντιῤῥητικὸς τέταρτος. *Adversus ea quæ Acindynus contra lumen divinæ gratiæ scripsit, antirrheticus quartus.*

Τὰ κατάμερος τοῦ τετάρτου *λόγου κεφάλαια. Quarti libri capita minutatim descripta.*

α'. Ὅτι πολλοῖς τεχνάσμασι προκαταλαβὼν τὸν ἀκροατὴν ὁ Ἀκίνδυνος, εἶτα φανερῶς ὑπεροράζει τῆς ἀκτίστου θεότητος τὸ τῆς θείας μεταμορφώσεως φῶς. 1. *Quod multis artibus auditorem capiens Acindynus, deinde manifeste eliminat ab increata Deitate divinæ Transfigurationis lumen.*

β'. Ὅτι περιπετὴς οὗτος ἑαυτῷ γενόμενος, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διθεΐτης ἀναφαίνεται. 2. *Quod in suam perniciem temerarius, præter alia etiam ditheita ostendatur.*

γ'. Δεῖξις, ὅτι τῶν παρ' ἑαυτοῦ εἰρημένων ἀναφῶν (sic) αὐτὸς ἅπτεται, καὶ πολυπραγμονεῖ κακῶς. 3. *Demonstratio quod ea quæ attingi non posse dicit, ipse attingat, et curiose perperamque disquirat.*

δ'. Ἔλεγχος τῆς Ἀκινδύνου ῥήσεως, παρ' οὗ δείκνυται τοὺς ἁγίους οἰόμενος ἀνακλοῦσθαι φρονεῖν ἑαυτοῖς τε καὶ ἀλλήλοις. 4. *Refutato dicti illius*

Acindyni, quo putasse comprobatur sanctos nec sibi ipsis, nec inter se mutuo congruentia et consequentia sentire.

ε'. Ὅτι τὸ κατὰ τὸ Θαβώριον τοὺς μαθητὰς περιαστράψαν φῶς, ἀχώριστόν ἐστι τῆς θεότητος ἅτε φυσικῶς αὐτῇ προσὸν, καὶ τῆς θείας φύσεως λαμπρότης ὄν. 5. *Quod lumen in Thaborio discipulos illustrans, inseparabile fuerit a deitate, utpote quod ipsi naturaliter adesset, et divinæ naturæ splendor esset.*

ς'. Ὅτι ἀνέκφαντος καθ' ἑαυτὴν ἡ θεία φύσις, καὶ αὐτοῖς ἐκείνοις οἷς ἀπορρήτως ἐπιφαίνεται τὸ θεῖον τοῦτο φῶς. 6. *Quod divina natura per se apparere nequeat etiam iis ipsis, quibus divinum hoc lumen arcano modo apparet.*

ζ'. Ὅτι οὐχ οἱ λέγοντες ὑπερκεῖσθαι πάσης ἐκφάνσεως τὴν θείαν φύσιν, ἀλλ' οἱ μὴ τοῦτο λέγοντες εἰς πολυθεΐαν περιπίπτουσιν ὡς ἀληθῶς. 7. *Quod non ii qui dicunt divinam naturam omni apparitione supereminere, sed qui hoc negant in polytheiam sive multiplicitatem deorum incidant.*

η'. Ὅτι οὐχ οἱ ἄκτιστον, ἀλλ' οἱ κτιστὸν λέγοντες τὸ θεῖον φῶς, τὸ θεῖον φυσιολογοῦσιν. 8. *Quod non ii qui increatum, sed qui creatum dicunt divinum lumen, Deum rebus naturalibus annumerent.*

θ'. Ὅτι τὸ μὴ γινώσκεσθαι τὸν Θεὸν ἐκ φυσικῆς ἐμφάσεως οὐκ ἀναιρεῖ τὸ γινώσκεσθαι αὐτὸν ἐκ τῶν θείων αὐτοῦ προόδων καὶ ἐνεργειῶν· ἐν ᾧ κτισὸν τὴν θείαν πρόνοιαν καὶ καταληπτὴν τὴν θείαν φύσιν ὁ Ἀκίνδυνος ἐλέγχεται ποιῶν. 9. *Quod ex eo quod Deus per naturalem apparitionem non cognoscatur, non tollatur cognitio ejus per divinas emissiones et operationes; ubi convincitur Acindynus, quod divinam providentiam creatam, divinamque naturam comprehensibilem faciat.*

ι'. Ἕτεραι ῥήσεις Ἀκινδύνου καὶ μαρτυρίαι τῶν ἁγίων παρ' αὐτοῦ κακῶς ἐκλαμβανόμεναι, παριστᾷν ἐπιχειροῦντος, μὴ εἶναι τὸν Θεὸν κατ' οὐσίαν μὲν ἀκατάληπτον, ἀπὸ δὲ τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν ἐπιγινωσκόμενον. 10. *Alia Acindyni dicta et testimonia sanctorum ab ipso male usurpata, quibus demonstrare conatur Deum non esse incomprehensibilem secundum substantiam, sed ex propriis operationibus cognosci.*

ια'. Ὅτι καὶ τῆς παρ' ἑαυτοῦ προβεβλημένης ἐκ τῶν τοῦ Θείου **Μαξίμου** μαρτυρίας, πάντοὐναντίον εἰσηγεῖται ὁ **Ἀκίνδυνος**, καὶ ὑπεναντία τοῖς πρὸ αὐτοῦ θεολόγοις δείκνυσι λέγοντα τὸν ἅγιον, καὶ τοὺς θείους ἡμῶν ἅπαντας Πατέρας παραινεῖ φεύγειν καὶ ἀποτρέπεσθαι. 11. *Quod Acindynus ex testimonio divi Maximi ab se prolato, omnino contraria inducat; et sanctum virum adversantia, theologis qui ante se fuerunt, dicere ostendat, omnesque sanctos Patres nostros fugere et aversari moneat.*

ιβ'. Παράστασις, ὅτι καλῶς ὁ θεῖος ἔφη Μάξιμος ὑπὲρ ἀπειρίαν εἶναι τὸν Θεὸν, εἰ καὶ ἄκτιστος ἡ ἀπειρία ἐστὶν· ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ Ἀκίνδυνος δυσεβῶς διαστρέψαι ἐξεδέξατο. 12. *Demonstratio, quod probe dixerit divus Maximus Deum esse supra infinitatem, etiamsi increata sit infinitas; sed non quo sensu Acindynus impie detorquere conatus est.*

ιγ'. Ὅτι ἐκ τῶν κτισμάτων οὐ τῆς θείας οὐσίας, ἀλλὰ τῶν θείων ἐνεργειῶν, ἐν περινοίᾳ γινόμεθα. Τοῦτο δ' ἀθετῶν ὁ Ἀκίνδυνος συναδικεῖ τῷ Θεῷ τὰ κτίσματα δοξάζων, Ἕλλησί τε καὶ τῷ Εὐνομίῳ συμφωνῶν ἐλέγχεται. 13. *Quod ex creaturis non divinæ essentiæ, sed divinarum operationum cognitionem assequamur. Hoc cum negat Acindynus, creaturas esse Deo coæternas existimans, cum Græcis et cum Eunomio consentire deprehenditur.*

ιδ'. Ἔλεγχος ἔτι τῆς αὐτοῦ δόξης ἀπαγορεύοντος πνευματικῶς ὁρᾶσθαι τὸ θειότατον φῶς, ἐν ᾧ παράστασις, ὡς οὐ τὸ φῶς μόνον ἄκτιστον, ἀλλὰ καὶ ἡ δύναμις καθ' ἣν ὁρᾶται. 14. *Refutatio ejus sententiæ, qua negat divinissimum lumen spiritualiter videri; ubi etiam demonstratur non modo lumen increatum esse, sed etiam facultatem per quam videtur.*

ιε'. Ἔκθεσις καὶ ἀνασκευὴ ῥήσεως ἄλλης τοῦ αὐτοῦ, ἀδιάφορον πάλιν πειρωμένου δεικνύναι τῇ θείᾳ οὐσίᾳ τὴν ἐνέργειαν, καὶ κτιστὴν τὴν ἐπιφανεῖσαν ἐν Θαβὼρ τοῖς ἀποστόλοις τοῦ Θεοῦ λαμπρότητα. 15. *Expositio et refutatio alterius ejusdem dicti, quo probare nititur divinam essentiam non distinctam esse a divina operatione, et splendorem Dei qui in Thabore apostolis apparuit fuisse creatum.*

ις'. Ὅτι εἰ καὶ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ θεῖον ὤφθη φῶς, ἀλλὰ μετασκευασθεῖσι τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος. 16. *Quod etiamsi corporeis oculis divinum lumen visum sit, sed transformatis virtute Spiritus.*

ιζ'. Ἑτέρα ῥῆσις Ἀκινδύνου, παρ' ἧς ἄθεος τελέως ἐλέγχεται τὸ εἶναι τὸν Χριστὸν Θεὸν ἀνελεῖν ἐπιχειρῶν, καὶ δεικνύναι τοὺς ἁγίους πάντας αὐτῷ τε τῷ Κυρίῳ καὶ ἀλλήλοις ἐναντίους. 17. *Alterum Acindyni dictum, quo convincitur perfecte atheus esse, utpote qui conetur Christum Deum non esse probare, et ostendere sanctos omnes et ipsi Domino et sibi invicem repugnare.*

ιη'. Παράστασις διὰ πλειόνων, ὅτι σύμφωνος τῷ Βερλαὰμ ὁ Ἀκίνδυνος· καὶ μεταξὺ διὰ βραχέων ἀνασκευὴ τῶν ἀμφοτέρων δογμάτων. 18. *Demonstratio pluribus facta, quod Acindynus cum Barlaamo consentiat, et paucis inter hæc refutatio dogmatum utriusque.*

ιθ'. Ὅτι τὸ μὴ κτιστῇ δυνάμει καθορᾶσθαι πεφυκὸς, οὐδὲ κτιστόν· καὶ ὡς ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ὁρῶσι τὸν Θεὸν καὶ οἱ τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος ὁρῶντες. 19. *Quod illud quod a creata facultate videri non potest, creatum non sit; et quod ii qui virtute Spiritus Deum vident, ex iis quæ circa illum sunt ipsum videant.*

κ'. Ὅτι οὐδὲν τῶν αἰσθητῶν τὸ περιλάμψαν ἐν Θαβὼρ τοὺς ἀποστόλους φῶς. 20. *Quod lumen apostolos illustrans in Thabor non ex rerum sensibilium numero fuerit.*

κα'. Ὕμνος εἰς αὐτὸ τὸ φῶς, καὶ ὡς ἀνυμνεῖ τοῦτο καὶ τὰ ταπεινῶς γεγράφθαι περὶ αὐτοῦ δοκοῦντα. 21. *Hymnus in illud ipsum lumen, et quod ipsum*

erigat ea quæ videntur humiliori modo de illo dicta fuisse.

κθ'. Ἕτερος ὕμνος εἰς αὐτὸ τὸ φῶς, καὶ μετρία προτροπὴ τοῖς ἀπιστοῦσι πρὸς ἐπιστροφήν. 22. *Alius hymnus in illud ipsum lumen, et moderata adhortatio incredulis ad resipiscentiam.*

Ἔτι πρὸς τὰ τῷ Ἀκινδύνῳ κατὰ τοῦ φωτὸς τῆς χάριτος καὶ τῶν πατρικῶν χαρισμάτων συγγεγραμμένα λόγος ἀντιῤῥητικὸς πέμπτος. *Iterum adversus ea quæ ab Acindyno contra lumen gratiæ et paterna dona scripta sunt, liber Antirrheticus quintus.*

Τὰ κατάμερος τοῦ πέμπτου λόγου κεφάλαια. *Quinti libri capita minutatim.*

α'. Ὅτι τῶν τυφλῶν τὴν κατ' αἴσθησιν ὄψιν τυφλότερος ὁ Ἀκίνδυνος τὴν διάνοιαν, ὡς οὐκ ἀγνοῶν ἁπλῶς, ἀλλ' ἄμφω ταναντία περὶ τοῦ θείου διατεινόμενος φωτός. 1. *Quod iis qui secundum sensibilem visum cæci sunt, excæcatior mente sit Acindynus, utpote qui non modo ignarus sit, sed etiam duo contraria de divino lumine proferat.*

β'. Ῥήσεις Ἀκινδύνου, ὧν ἐξεταζομένων ἀναφαίνεται διὰ πολλῶν τὸ αὐτὸ φῶς κτίσμα κατασκευάζων εἶναι καὶ οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. 2. *Dicta Acindyni, quibus examinatis comprobatur illud idem lumen et creaturam et essentiam Dei esse adstruere.*

γ'. Ὅτι διὰ τὸ πολυσήμαντον τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς, ἔστι μὲν ὡς ἐδίδαξαν, ἔστι δ' ὡς ἀπηγόρευσαν οἱ Πατέρες ὁρᾶσθαι τὸν Θεόν· ὃ μὴ συνεὶς ὁ Ἀκίνδυνος ἐκπολεμῶν πρὸς ἑαυτὸς κατ' ἀλλήλων χρῆται τοῖς τῶν ἁγίων φωναῖς. 3. *Quod propter diversas vocis Dei significationes, Patres modo docuerint, modo negaverint videri posse Deum; quod cum intelligeret Acindynus, sanctorum vocibus ita utitur, ut eas contra se invicem pugnare faciat.*

δ'. Ὅτι τοῦτ' αὐτὸ ποιῶν καὶ ἀπὸ τοῦ *ἰδεῖν* διπλῆν ἔχοντος τὴν σημασίαν, ἅμα καὶ τὴν θείαν πρόνοιαν ἐξελέγχεται κτιστὸν φρονῶν. 4. *Quod idipsum faciat circa verbum* videre, *quod duplicem habet significationem, et quod simul divinam providentiam creatam sentire arguatur.*

ε'. Ἀπόλειξις καὶ παρ' ὧν αὐτός φησιν, ὡς τὸ ἐν Θαβωρίῳ λάμψαν φῶς ἄκτιστόν ἐστι καὶ οὐκ οὐσία θεία, κἂν αὐτὸς μὴ βούληται. 5. *Demonstratio ex ejus etiam dictis petita, quod lumen in Thaborio fulgens increatum fuerit, non autem divina essentia, licet id ipsi minime placeat.*

ς'. Ἐπανάληψις τῆς αὐτοῦ ῥήσεως, ἧς πάλιν ἐξελεγχομένης, τὸ μὲν θεῖον τοῦτο φῶς ἀναφαίνεται τῶν ἁγίων ὂν ἱερὸν θέαμα κοινὸν, αὐτὸς δὲ μηδένα τούτων ἀληθῆ θεολόγον ἡγούμενος καὶ τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασιν ἀντιτασσόμενος. 6. *Resumptio illius dicti, quo rursum confutato, apparet divinum illud lumen esse sanctorum sacrum et commune spectaculum, ipsum autem nullum eorum vere theologum existimare, ac evangelicis oraculis contradicere.*

ζ'. Ὅτι μὴ μόνον νῦν μὲν κτίσμα, νῦν δὲ τοῦ Θεοῦ οὐσίαν τοῦτον δεικνύειν οἰόμενος τὸ φῶς, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς τρισὶν ἀθέατον, οἷς μόνοις πρότερον θεατὸν ἀπεφήνατο γενέσθαι. 7. *Quod non tantum modo creaturam, modo substantiam Dei lumen illud existimare arguatur, sed etiam a tribus illis non visum, a quibus solis visum fuisse prius pronuntiaverat.*

η'. Ὅτι δύο προβαλλόμενος μάρτυρας τὸν Χρυσόστομον καὶ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, τὸν μὲν καθ' ἑαυτοῦ προβάλλεται, τὸν δὲ χρυσορῥήμονα Πατέρα καὶ συκοφαντεῖ. 8. *Quod duos proferens testes Chrysostomum et Gregorium Theologum, hunc quidem contra se proferat; patrem autem illum aureæ eloquentiæ calumnietur.*

θ'. Ὅτι ὡς ἀποστερεῖ τῆς τοῦ ἱεροῦ φωτὸς ἐκείνου θέας καὶ τοὺς τῷ Κυρίῳ συναναβάντας ἐπὶ τὸ Θαβώριον. 9. *Quod ab illius sacri luminis visione privaverit etiam eos, qui cum Domino ascenderunt in Thaborium.*

ι'. Ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξ ὧν φησι, κτίσμα δείκνυσιν ὑπάρχον. 10. *Quod dictis ille suis etiam Spiritum sanctum creaturam esse declaret.*

ια'. Ἑτέρα ῥῆσις Ἀκινδύνου, παρ' ἧς ἐλέγχεται τὸν μὲν Θεὸν ἀθέλητον λέγων καὶ ἀνενέργητον, τὰ δὲ κτίσματα τούτῳ συναΐδια. 11. *Aliud Acindyni dictum, quo convincitur dicere Deum sine voluntate et sine operatione esse: creaturas vero ipsi coæternas.*

ιβ'. Ἕτεραι ῥήσεις τοῦ αὐτοῦ, παρ' ὧν ἐλέγχεται πάντας τοὺς ἐνθέους λόγους καὶ τοὺς αὐτοῖς ὁμολογοῦντας πολυθέους ἀποφαινόμενος εἶναι. 12. *Alia ejusdem dicta, quibus arguitur illum declarare omnes divinos sermones, et qui ipsos profitentur polytheos esse.*

ιγ'. Ἕτεραι τοῦ αὐτοῦ ῥήσεις, ἐν αἷς καὶ μαρτυρία ἐκ τῶν τοῦ μεγάλου Διονυσίου, καθ' ἃς ἐλέγχεται τὴν μὲν καὶ παραχαράττων καὶ παρεξηγούμενος, αὐτὸς δὲ πολλοὺς θεοὺς καὶ πολλὰς θεότητας πρεσβεύων. 13. *Alia ejusdem dicta, inter quæ est testimonium magni Dionysii, quibus evincitur illum præfatum quidem testimonium adulterare et detorquere, ipsum vero multos deos et multas deitates prædicare.*

ιδ'. Ἑτέρα ῥῆσις τοῦ αὐτοῦ, καθ' ἣν ἐξελέγχεται κατασκευάζων μὴ ἀληθῶς ἡμῖν τὸν Θεὸν ἐπαγγείλασθαι τὸ Πνεῦμα, εὐσεβῶν τε καὶ ἀσεβῶν μεταξὺ μὴ διακρίνων. 14. *Aliud ejusdem dictum, quo demonstratur eum adstruere Deum non vere nobis promisisse Spiritum sanctum, ac inter pios et impios non discernere.*

ιε. Παράστασις, ὅτι τὰ ἑπτὰ ἀναπεπαυμένα τῷ Χριστῷ κατὰ τὴν προφητείαν ἑπτὰ πνεύματα, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι· καὶ ὡς τοῦτο κτίσμα λέγει ὁ Ἀκίνδυνος, ταῦτα λέγων κτίσματα. 15. *Demonstratio, septem spiritus qui secundum prophetiam in Christo requieverunt, esse ipsum Spiritum sanctum; et quod Acindynus hunc dicat esse creaturam, cum illos dicit esse creaturas.*

ις'. Περὶ τοῦ φόβου τοῦ Πνεύματος, τί τέ ἐστι, καὶ πῶς ἐγγίνεται τοῖς καταξιουμένοις. 16. *De timore Spiritus, quidnam sit, et quomodo adveniat in eos, qui ipso digni habentur.*

ιζ'. Ἔτι περὶ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων τούτων, ὅτι

ἄκτιστα, καὶ μαρτυρίας διασάφησις παρ' Ἀκινδύνου κατ' αὐτοῦ κακῶς προαγομένης· ἐν ᾗ καὶ περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖν. 17. *Item de septem his spiritibus, quod increati sint; et testimonii illius declaratio, quod Acindynus contra seipsum male protulit, ubi etiam quid sit facere et operari.*

ιη'. Ὅτι καὶ ῥῆσιν παραχαράξας τοῦ Χρυσοστόμου Πατρὸς, κατὰ τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος προήνεγκεν ὁ Ἀκίνδυνος. 18. *Quod dictum Patris Chrysostomi depravans Acindynus, ipsum contra dona Spiritus protulerit.*

ιθ'. Ἔκθεσις καὶ διασάφησις ἀσφαλὴς τῆς τοῦ Χρυσοστόμου ῥήσεως ταύτης. 19. *Expositio et explicatio certa hujus Chrysostomi dicti.*

κ'. Ἔτι διασάφησις, τίς καὶ πρὸς τίνας, καὶ παρὰ τί ὁ, ἣν φησιν ἐν ταύτῃ τῇ ῥήσει παρτμυθίαν. 20. *Explicatio iterum, quis, ad quos, et a quo consolationem in hoc dicto expressam mittat.*

κα'. Παράστασις ἐκ ταύτης, ὅτι καὶ τοὺς ἀπίστους καὶ τὰ ἄλογα τῶν ζώων καὶ αὐτοὺς (βαβαί!) τοὺς δαίμονας μέλη κατασκευάζει τοῦ Χριστοῦ τελεῖν Ἀκίνδυνος, καὶ πρὸ τῶν πιστῶν τεύξεσθαι τῆς μελλούσης ἐπαγγελίας. 21. *Demonstratio inde, quod infideles et bruta animalia, et ipsos (papæ!) dæmones membra Christi faciat Acindynus, statuatque ipsos prius quam fideles futuram promissionem consecuturos esse.*

κβ'. Παράστασις ἐκ διαιρέσεως, τίνα τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, καὶ τίνα τὰ μὴ πνευματικά. 22. *Demonstratio per distinctionem, quæ sint spiritualia dona, et quæ non spiritualia.*

κγ'. Ὅτι οὐκ ἄκτιστα πάντα τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, καὶ τί τὸ ἄκτιστον ἐν τούτοις. 23. *Quod omnia spiritualia dona non sint increata, et quodnam increatum sit in illis.*

κδ'. Παράστασις διὰ πλειόνων, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ οὐσία τοῦ Πνεύματος, ἡ ἄκτιστος ἐνέργεια καὶ χάρις τοῦ Πνεύματος. 24. *Demonstratio prolixa, quod increata operatio et gratia Spiritus non sit essentia Spiritus*

κε'. Ὅτι κακῶς ἐκλαμβάνων ὁ Ἀκίνδυνος τὸ *ὅλος* ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ὑπέρτερον ἑαυτὸν δείκνυσι (βαβαὶ τῆς ἀπονοίας!) καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. 25. *Quod Acindynus prave accipiens illam vocem* universus *in Deo, seipsum Christo superiorem (proh insaniam!) ostendat.*

κς'. Ὅτι διαφόρως τὸ *ὅλος* ἐπὶ τοῦ Θεοῦ παρὰ τῶν ἁγίων ἐκλαμβάνεται, καὶ ποσαχῶς. ἐν ᾧ ῥήσεις Ἀκινδύνου φανερῶς ἀντιλέγουσαι πρὸς τοὺς ἁγίους καὶ βλασφημίαις ἀλλοκότοις περιπίπτουσαι. 26. *Quod illa vox* universus *in Deo a sanctis varie accipiatur, et quotuplici modo; ubi dicta Acindyni afferuntur, quæ cum sanctis viris pugnant et in absurdas blasphemias incidunt.*

κζ'. Ὅτι διττῆς οὔσης τῆς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ διακρίσεως ἐδείχθη παρὰ τῶν θεολόγων, ὅταν περὶ τῆς μιᾶς αὐτῶν λέγηται τὸ *ὅλον* οὐ συμπεριβάλλει καὶ τὴν ἑτέραν· καὶ ὅτι τῆς θείας ἐνεργείας, ἀλλ' οὐ τῆς θείας οὐσίας μετέχει τὰ τοῦ Θεοῦ μετέχοντα. 27. *Quod cum duplex sit in Deo distinctio, demonstratum sit a theologis, quod cum illud* universum *de una dicitur, altera non simul accipitur, et quod ea quæ Deo participant, divinæ operationi, non divinæ essentiæ participent.*

κη'. Ὅτι καὶ ἡ τοῖς ἐνθέοις παρὰ Χριστοῦ χορηγουμένη σοφία καὶ ἀρετὴ, θεία τοῦ θείου Πνεύματός ἐστιν ἐνέργεια. 28. *Quod sapientia et virtus a Christo divinis hominibus data, divina divini Spiritus operatio sit.*

Ἔτι πρὸς τὰς τῷ Ἀκινδύνῳ κατὰ τοῦ θείου φωτὸς καὶ τῶν θείων κοινῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος συγγεγραμμένα, λόγος ἀντιῤῥητικὸς ἕκτος. *Iterum adversus ea quæ ab Acindyno contra divinum lumen, et communes operationes Patris et Filii et Spiritus sancti scripta sunt, liber Antirrheticus sextus.*

Τὰ κατάμερος τοῦ ἕκτου λόγου κεφάλαια. *Sexti libri capita minutatim.*

α'. Τί τὸ τέλος ἑκατέρου εἴδους ἑκατέρας φιλοσοφίας, τῆς τε κατὰ κόσμον καὶ τῆς κατὰ Χριστόν· καὶ ὅτι περὶ λόγους ἑκατέρα, τὸ ζητούμενον ἡ ἀλήθεια· ἧς οἱ ἐκπεσόντες ἐξ ἀνάγκης τῷ ψεύδει περιπείρονται. 1. *Quis sit finis utriusque speciei philosophiæ, ejus scilicet quæ secundum mundum est et ejus quæ secundum Christum; et quod utraque circa ratiocinia versetur et quærat veritatem, a qua qui exciderint necessarie in mendacio complicantur.*

β'. Περὶ τῆς ἐντεῦθεν Ἀκινδύνου ψευδογραφίας. 2. *De pravis et falsis Acyndini scriptis inde ductis.*

γ'. Ὅτι ἐξ ὧν οὗτος γράφει περὶ τοῦ ἐν τῇ μεταμορφώσει τοῦ Κυρίου φωτὸς, ἀνυπόστατόν τι φάσμα καὶ κτιστὸν καὶ αἰσθητὸν δείκνυσιν οἰόμενος αὐτό· καὶ τρεῖς μὲν φύσεις ἔχειν κατασκευάζει τὸν Χριστὸν, δύο δὲ θεότητας, ὑπερκειμένην καὶ ὑφειμένην κατὰ πάντα τρόπον. 3. *Quod ex iis quæ scribit de lumine Christi in Transfiguratione, spectrum quoddam sine hypostasi creatum et sensibile ipsum putare convincitur: ac tres naturas Christum habere, astruit, duasque deitates, aliam supereminentem, aliam demissiorem secundum omnem modum.*

δ'. Παράστασις, ὡς εἰ καὶ ὑποκρίνεται τῇ μιᾷ συνηγορεῖν, ἀλλ' οὐδεμίαν ἄκτιστον ὁ Ἀκίνδυνος πρεσβεύει θεότητα. 4. *Demonstratio, quod etiamsi se uni patrocinari simulet Acindynus, nullam tamen deitatem increatam prædicet.*

ε'. Ὅτι τὸ ὑπερουράνιον καὶ προκόσμιον καὶ ὑπερκόσμιον φῶς κτίσμα εἶναι κατασκευάζει καὶ φανερῶς ἀποφαίνεται. 5. *Quod supercæleste et quod ante mundum et supra mundum est lumen, creaturam esse astruat et aperte declaret.*

ς'. Παράστασις ὅτι διθεῖτας ὁ Ἀκίνδυνος οὐχ ἡμᾶς καλεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς θεοφόρους, Πατέρας καὶ τὴν καταψηφισμένην τοῦ Βαρλαὰμ Ἐκκλησίαν τε καὶ βασιλείαν. 6. *Demonstratio, quod Acindynus non nos tantum ditheitas vocet, sed etiam deiferos Patres, et Ecclesiam et imperium a quibus Barlaam damnatus fuit.*

Θεῷ· ἐν ᾗ διὰ πολλῶν ἀπόδειξις, ὅτι διαφέρει τῆς ἀκτίστου οὐσίας ὄντως ἐνέργεια. 21. *Demonstratio, quod etiamsi hæc operatio accidens esse quodammodo dicatur, non tamen ita ut Deo non adsit; ubi etiam demonstratio prolixa affertur, quod increata operatio differat ab increata essentia.*

κϑ'. Ὅτι ἡ ἐνέργεια αὕτη καὶ οὐσιωδῶς προσεῖναι τῷ Θεῷ καὶ ἐνεργοῦσα παρὰ τῶν θεολόγων μαρτυρεῖται, καὶ ὡς ταύτην κτίσμα φανερῶς λέγων ὁ Ἀκίνδυνος, κτίσμα τὸν Θεὸν ποιεῖ. 22. *Quod hæc operatio et essentialiter adesse Deo et operari a theologis asseratur; et quod cum illam esse creaturam aperte dicat Acindynus, Deum ipsam creaturam faciat.*

κγ'. Ὅτι τὸ λέγειν, καθάπερ οὗτος, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ, πολὺ μὲν ἔχει τὸ ἄλογον, πλεῖον δὲ τὸ δυσσεβές· ἐν ᾧ κεφαλαίῳ πάλιν παράστασις, ὅτι καὶ ἀναρχός ἐστιν ἡ διαφέρουσα τῆς θείας οὐσίας θεία ἐνέργεια. 23. *Quod dicere, ut ille dicit, Filium et Spiritum Dei essentiam Dei esse, magnam præferat absurditatem, majorem vero impietatem. In quo capite rursum demonstratur divinam operationem, a divina essentia distinctam, esse sine principio.*

κδ'. Παράστασις, ὅτι οὐχ ἡμεῖς, ἀλλὰ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκίνδυνός εἰσιν οἱ ἄνισον καὶ ἀνόμοιον εἶναι δογματίζοντες τὴν θείαν οὐσίαν καὶ τὴν θείαν ἐνέργειαν, καὶ δύο θεότητας λέγοντες ἐντεῦθεν, ὑπερκειμένην καὶ ὑφειμένην. 24. *Demonstratio, quod non nos sed Barlaam et Acindynus doceant inæqualem et dissimilem divinæ essentiæ esse divinam operationem, et quod hinc duas deitates dicant, aliam supereminentem, aliam demissiorem.*

κε'. Ὅτι πρὸς πολλαῖς ἑτέραις δυσσεβείαις, καὶ τὰς θείας ὑποστάσεις ἀνίσους πρὸς ἀλλήλας εἶναι δείκνυσιν ὁ Ἀκίνδυνος, καὶ ὡς πολλαχῶς τὸ ἐναίσιον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος ἀναιρεῖ μυστήριον· ὁ δὲ Παλαμᾶς ὡς ἀληθῶς ἐστι πρεσβεύων ἕνα τρισυπόστατον Θεὸν ἐν μιᾷ θεότητι. 25. *Quod præter alias multas impietates, divinas hypostases inæquales inter se esse dicat Acindynus, et quod multis modis unitatem Dei et mysterium S. Trinitatis de medio tollat, contra vero Palamas unum prædicet in tribus hypostasibus et in una deitate Deum.*

Πρὸς τὰ τῷ Ἀκινδύνῳ κατὰ τοῦ φωτὸς τῆς χάριτος καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ κατὰ διαφόρους καιροὺς πεφωτισμένων συγγεγραμμένα λόγος ἀντιῤῥητικὸς ἕβδομος. *Adversus ea quæ Acindynus contra lumen gratiæ et contra eos qui per lumen illud variis temporibus illuminati sunt scripsit, liber Antirrheticus septimus.*

Τὰ κατάμερος τοῦ ἑβδόμου λόγου κεφάλαια. *Septimi libri capita minutatim.*

α'. Ὅτι εὐλόγως ὁ λόγος καθ' ὃδὸν προϊών, ἐν τοῖς περὶ θεωρίας λόγοις τῶν ἱερῶς ἡσυχαζόντων ἔληξεν. 1. *Quod sermo recte et rationabiliter procedens, in eorum verba de contemplatione qui sacræ ejusmodi quieti vacant, desinat.*

β'. Ὅτι ἡ θεοποιὸς χάρις καὶ τὸ θεῖον φῶς, οὐ δι' ἑτέρου τι θεῖον καὶ ἄκτιστόν ἐστιν. 2. *Quod deifica gratia et divinum lumen non per aliud quidpiam divina et increata sint.*

γ'. Ὅτι θυμῆρες μὲν ἡμῖν τὸ κακῶς ἀκούειν μετὰ τῆς ἀσεβείας (sic), ἐλεεινοὶ δὲ οἱ κακῶς λέγοντες ἡμᾶς διὰ ταύτην. 3. *Quod nobis quidem voluptati sit cum pietate male audire; quodque miseri sint ii qui nobis ob illam maledicunt.*

δ'. Ὅτι οὐκ ἄλλως δύναται ὁ Ἀκίνδυνος καθ' ἡμῶν λέγειν, ἢ διὰ τοῦ τὴν ἡμῶν πολυτρόπως ὑποκρύπτειν καὶ συκοφαντεῖν διάνοιαν 4. *Quod non alio modo possit nobis Acindynus maledicere, quam mentem nostram vafre occultando atque calumniando.*

ε'. Ὅτι κατὰ μίμησιν Ἀρειανῶν τε καὶ Σευηριανῶν γυναικὸς πλουτούσης ὑποδὺς προστασίαν Ἀκίνδυνος, ταύτης αὐτῷ συναιρομένης χρήμασι, τήν τε ἱερὰν Ἐκκλησίαν πρὸς ἑαυτὴν καὶ τοὺς ἐκ παλαιοῦ ἁγίους πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἕκαστον ἐσπούδακεν ἐκπολεμῶσαι. 5. *Quod ad imitationem Arianorum et Severianorum Acindynus ad mulieris divitis præsidium confugiens, illa pecunias subministrante, sacram Ecclesiam contra seipsam et eos qui ab antiquo sancti erant contra se mutuo et unumquemque contra seipsum committere conatus sit.*

ς'. Ῥήσεως τούτου περὶ θεωρητικῆς ὁράσεως ἔλεγχος. 6. *Refutatio dicti ejus circa visionem contemplativam.*

ζ'. Ἑτέρας τοῦ αὐτοῦ ῥήσεως ἔλεγχος ἀπατηλαῖς συμβουλαῖς καταργεῖν ἐπιχειροῦντος τὴν ἐπὶ τοὺς ἀξίους τῆς θείας χάριτος ἐπιφάνειαν. 7. *Refutatio alterius ejusdem dicti, quo fallacibus consiliis apparitiones ad homines gratia dignos factas tollere satagit.*

η'. Ἑτέρων τοῦ αὐτοῦ ῥήσεων ἀνασκευή, τὴν γνῶσιν μόνην δογματίζοντος ἀπλανὲς ὑπάρχειν φῶς· καὶ τὸν εἰς ἄγγελον φωτὸς μετασχηματιζόμενον κατὰ τοῦ φωτὸς τῆς χάριτος ἐπιστρατεύοντος. 8. *Refutatio aliorum ejus verborum, quibus solam cognitionem erroris expers lumen esse docet; et eum qui in angelum lucis transformatur, ad bellum contra lumen gratiæ suscipiendum concitat.*

θ'. Καθ' Ἑλληνικῆς ἐποψίας, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν πεπλανωμένης θεωρίας, καὶ περὶ τοῦ ἀπλανοῦς καὶ θείου φωτισμοῦ, καὶ τῶν τούτου τεκμηρίων· καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸ ὑπερβάλλον τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ παρίσταται. 9. *Contra speculationem a Græcis et gentilibus inductam, et contra erroneam hujusmodi contemplationem, ac de erroris experte divina illuminatione, deque illius signis: quodque ex illa res supereminens Dei erga nos charitas demonstretur.*

ι'. Κεφάλαιον τοῦ ἁγίου Διαδόχου περὶ τοῦ φωτὸς τῆς θεωρίας, ὃ παρ' Ἀκινδύνου κατὰ τοῦ φωτὸς τούτου προενηνεγμένον, παρ' ἡμῶν ἐξεταζόμενον, ὑπέρ τε τοῦ φωτὸς αὐτοῦ καὶ κατὰ τοῦ κακῶς αὐτὸ προβαλλομένου γεγραμμένον ἀναφαίνεται. 10. *Caput S. Diadochi de lumine contemplationis, quod ab Acindyno contra hoc lumen adductum est, a nobis autem examinatum, pro hoc lumine et contra eum qui ipsum protulit, scriptum esse deprehenditur.*

ματοκινήτοις τῶν ἁγίων Πατέρων ἐπόμενοι ψήφοις etc. Fol. 29, verso.

δ'. Διάλεξις ὀρθοδόξου μετὰ Βαρλααμίτου, κατὰ μερος ἀνασκευάζουσα τὴν Βαρλααμίτιδα πλάνην. 4. *Dialogus orthodoxi cum Barlaamita, quo Barlaamiticus error minutatim refutatur.* Initium : Ὀρθόδοξος. Μαθεῖν ἐβουλόμην παρ' ὑμῶν τῶν ζητούντων καὶ ἐπεκδικούντων τὰ λείψανα etc. Fol. 37.

ε'. Τοῦ αὐτοῦ ὀρθοδόξου Θεοφάνους διάλεξις πρὸς τὸν ἀπὸ Βαρλααμιτῶν ἐπιστρέψαντα Θεότιμον. Θεοφάνης, ἢ περὶ θεότητος καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἀμεθέκτου τε καὶ μεθέκτου. 5. *Ejusdem orthodoxi Theophanis dialogus cum eo qui ex Barlaamitis conversus fuerat Theotimo. Theophanes sive de deitate, et de eo quod non participari vel participari ex illa potest.* Initium : Ἐπισκέψω κατὰ σεαυτὸν γενόμενος, ἀδελφὲ Θεότιμε etc. Fol. 58 verso.

ς'. Ἀντίθεσις πρὸς ἃ συνέθηκεν ὁ Ἀκίνδυνος κατὰ τοῦ Παλαμᾶ δῆθεν, ὡς ἀληθῶς δὲ κατὰ τῆς εὐσεβείας αὐτῆς καὶ τῶν εὐσεβῶν ἁπάντων· ἐκληφθεῖσα παρὰ διαφόρων τοῦ Παλαμᾶ λόγων καὶ περιστᾶσα σαφῶς, ὅτι τὰ παρὰ τοῦ Ἀκινδύνου πρὸς συνηγορίαν οἰκείαν ἐκ τῶν πατρικῶν λόγων καὶ παρ' ἑαυτοῦ προβαλλόμενα οὐ συνηγοροῦσιν, ἀλλὰ κατηγοροῦσιν αὐτοῦ. 6. *Antithesis contra ea quæ Acindynus composuit adversus Palamam, sed revera contra pietatem ipsam et contra pios omnes, excerpta ex diversis Palamæ libris, et clare demonstrans ea quæ ab Acindyno ad sui defensionem prolata sunt tum ex SS. PP. tum ex seipso non illum purgare, sed in crimen vocare.* Huic libro præmittuntur singulorum capitum argumenta, quæ hic exscribenda duximus.

Τὰ κατάμερος τοῦ λόγου κεφάλαια. *Libri capita per partes.*

α'. Ὅτι ἐξ ἀμηχανίας, κατὰ τῆς ἐπιγραφῆς μόνης ὁ Ἀκίνδυνος ἐπεχείρησε· καὶ ὡς ἐξ ὧν ἐνταῦθ' οὗτος γράφει, διθεΐτης ὢν καὶ Ἀρειανὸς ὑποφαίνεται. 1. *Quod cum aliud non posset, inscriptionem et titulum solum Acindynus aggressus sit; et quod ex iis quæ hoc loco scribit, ditheita et Arianus comprobetur esse.*

β'. Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Παλαμᾶ προβεβλημένων μαρτυριῶν ἃς πλόσας παρέλιπεν ὁ Ἀκίνδυνος, ὀλίγαι, παρ' ὧν εὐσεβῆ τὰ τοῦ Παλαμᾶ δείκνυται καὶ τὰ τοῦ Ἀκινδύνου κακοδόξως ἔχοντα. 2. *Ex testimoniis quæ Palamas protulerat et quæ per dissimulationem prætermiserat Acindynus, pauca afferuntur, quibus pia Palamam sentire, Acindynum vero pravam tueri doctrinam demonstratur.*

γ'. Ῥήσεις τοῦ Ἀκινδύνου δεικνῦσαι τὴν αὐτοῦ δόξαν, καὶ ἀντιθέσεις πρὸς ταύτας Εὐνομιανὸν τοῦτον ἐξελέγχουσαι· καὶ ὅτι προσωπείῳ χρησάμενος τῷ Παλαμᾷ, κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων κεχώρηκεν. 3. *Dicta Acindyni, quibus ejus doctrina ostenditur, et ad ea responsiones, quibus Eunomianus esse arguitur. Et quod personam prætendens Palamæ, contra Deum et sanctos procedat.*

δ'. Ὅτι ὁ πλάσας ἑτέραν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόγου, κατ' αὐτῆς πάλιν αὐτὸς χωρεῖ, καὶ δι' αὐτῆς κατὰ τῶν ἐνθέων θεολόγων. 4. *Quod alteram inscriptionem seu titulum in eumdem librum fingens, contra illam procedat, et per illam contra divinos theologos.*

ε'. Ὅτι τὰ γενναιότερα πλεῖστα παραλιπών, ῥηματίου τινὸς ἔπειτα τοῦ Παλαμᾶ μνημονεύει· ἀλλὰ καὶ δι' αὐτοῦ καλῶς νοουμένου πᾶν Ἀκινδύνου καθαιρεῖται· τὸ φρύαγμα, καθαιρεῖν ἐγχειροῦντος αὐτοῦ φρενοβλαβῶς τὸ τρισυπόστατον τῆς θεότητος. 5. *Quod multis præstantioribus prætermissis, vocilam quamdam Palamæ memoret, qua etiam probe intellecta totius Acindyni fremitus de medio tollitur, quo trinam deitatis hypostasin evertere insane conatur.*

ς'. Ἀντίῤῥησις Ἀκινδύνου πρὸς τὸ ῥημάτιον ἐκεῖνο, ἧς ἐλεγχομένης νῦν μὲν Ἄρειος, νῦν δὲ Σαβέλλιος οὗτος ἀναφαίνεται, πολλοὺς δ' ἄλλοτε λέγων υἱοὺς Θεοῦ καὶ πνεύματα τὰ πολλά. 6. *Objectio Acindyni contra vocilam illam, qua refutata modo Arius ipse, modo Sabellius esse demonstratur, cum etiam aliunde multos filios Dei et multos spiritus esse dicat.*

ζ'. Μαρτυρίαι παρὰ τοῦ Ἀκινδύνου προβεβλημέναι τῶν ἁγίων κατὰ τοῦ Παλαμᾶ δῆθεν, αἵτινες ἐξετιζόμεναι καὶ νοούμεναι καλῶς πρὸς μὲν τὰ τοῦ Παλαμᾶ οὐδαμῶς ἀντικεῖσθαι δείκνυνται, τὸν δὲ Ἀκίνδυνον ἐλέγχουσι πολλαῖς καὶ δειναῖς αἱρέσεσι περιπίπτοντα. 7. *Testimonia sanctorum ab Acindyno contra Palamam prolata, quæ si examinentur et probe intelligantur, sententiæ quidem Palamæ nullatenus repugnare probantur, Acindynum vero arguunt in multas gravesque hæreses incidisse.*

η'. Ἀντίθεσις παρ' Ἀκινδύνου, τὰς ἐνυποστάτους μόνας εἶναι λέγοντος ἀκτίστους ἐνεργείας, ἧς ἐλεγχομένης καὶ Ἄρειον χείρων δείκνυται τελῶν, ὡς τὴν μίαν τῶν τριῶν προσώπων θεότητα κτιστὴν ποιῶν. 8. *Objectio Acindyni, qua dicit hypostaticas solum operationes increatas esse; illa vero refutata, Ario pejor ostenditur, utpote qui unam ex tribus personis deitatem creatam faciat.*

θ'. Παράστασις ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν ὑπ' Ἀκινδύνου προβεβλημένων μαρτυριῶν, ὅτι διαφέρει τῆς θείας οὐσίας ἡ θεία ἐνέργεια· ἐν ᾗ πάλιν Σαβέλλιος ἄλλος ὢν ἀποδείκνυται. 9. *Demonstratio ex ipsis testimoniis ab Acindyno prolatis, quod divina operatio differat a divina essentia; ubi rursum alius Sabellius esse probatur.*

ι'. Ἑτέρα μαρτυρία τῷ αὐτῷ προβεβλημένη παρὰ τῶν τοῦ ἁγίου Μαξίμου κεφαλαίων, ἧς ἐξεταζομένης Σαβέλλιος πάλιν οὗτος ἀναφαίνεται. 10. *Aliud testimonium ab eodem allatum ex capitibus S. Maximi, quo examinato Sabellius rursum esse convincitur.*

ια'. Παράστασις καὶ ἀπὸ τοῦ κεφαλαίου τούτου, ὅτι διαφέρει τῆς θείας οὐσίας ἡ ἐνέργεια, παρ' ἧς εἰς καταγελάστους ἐκπίπτων δόξας ἐλέγχεται ὁ τοῦτο κακῶς προβαλλόμενος. 11. *Demonstratio ex eodem capite, quod divina operatio differat a divina essen-*

σμιωτάτους γέροντας. 16. *Ejusdem ad venerabilissimos senes qui in sancto monte* (Atho) *sunt.* Init.: Ὑμεῖς μὲν εὐποιοῦντες καὶ ὑμῖν αὐτοῖς πρεπωδέστατα etc. Fol. 173.

ιζ'. Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν τὸν τιμιώτατον ἱερομόναχον κυρὸν Μακάριον. 17. *Ejusdem ad fratrem suum venerabilissimum hieromonachum domnum Macarium.* Initium : Οὕπω μοι δοκεῖτε καταλαβεῖν, ὅτι πῦρ καίεται καὶ κατισχύει φλόξ etc. Fol. 176.

ιη'. Τοῦ αὐτοῦ τῷ τιμιωτάτῳ ἐν μοναχοῖς τῷ ἀσκητικωτάτῳ κῦρ Βησαρίωνι. 18. *Ejusdem venerabilissimo et exercitatissimo monacho domno Besarioni.* Initium : Εὐλογημένε τῷ Θεῷ, καὶ ἐμοὶ ἐκ ψυχῆς ἠγαπημένε κῦρ Βησαρίων etc. Fol. 177 verso.

ιθ'. Τοῦ αὐτοῦ ἑτέρα πρὸς τὸν ἀνωτέρω εἰρημένον ἴδιον ἀδελφόν. 19. *Ejusdem altera ad supra memoratum fratrem suum.* Initium : Τοῦτο κόπος ἐστὶν ἐνώπιόν μου, φησὶν ὁ ψαλμῳδὸς Προφήτης etc. Fol. 178 verso

κ'. Τῇ γρατίοτῃ καὶ εὐσεβεστάτῃ δεσποίνῃ, τῇ Παλαιολογίνῃ. 20. *Potentissimæ et piissimæ dominæ Palæologinæ.* Initium : Οὐδὲν οὕτως ἀναγκαιότατον οὐδὲ λυσιτελέστατόν τε ἅμα καὶ πρεπωδέστατον, etc. Fol. 181.

Codex C, olim CCLXI, bombycinus, ejusdem ætatis et manus ac præcedens, constans foliis 342. Fol. 12 verso scriptum est : Βιβλίον τῶν κατηχουμένων τῆς ἱερᾶς λαύρας τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ. i. *Liber catechumenorum sacræ lauræ S. Athanasii in monte Atho.* Tertius tomus est Operum Gregorii Palamæ.

Primo loco ponitur ejusdem epistola ad Damianum præeunte hoc monito : Ὁ λόγος οὗτος ἐκ τῶν πρὸς Ἀκίνδυνον ἀντιῤῥητικῶν ἐστι τοῦ πρώτου βιβλίου δέκατος· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐγγράφη (sic) εἰς τὸν αὐτοῦ τόπον ἐν τοῖς βιβλίοις ἐκείνοις, προσετέθη ἐνταῦθα. Id est : *Hic sermo ex Antirrheticis est adversus Acindynum decimus tomi I. Quoniam autem suo loco scriptus non fuit in his libris, hic additus est.* In codice CXVIII, qui primus tomus inscribitur Operum Gregorii, sed non ejusdem manus est ac duo sequentes, hæc epistola ad Damianum decimo loco scripta est.

Sequitur deinde in hoc centesimo codice fol. 11 Index accuratus aliorum operum quæ in eo continentur, ut sequitur.

Τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Γρηγορίου λόγος ἀποδεικτικὸς πρῶτος, ὅτι οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. *Sanctissimi archiepiscopi Thessalonicæ Gregorii liber demonstrationum primus, quod non ex Filio, sed ex solo Patre procedat Spiritus sanctus.* Initium : Πάλιν ὁ δεινὸς καὶ ἀρχέκακος ὄφις τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν καθ' ἡμῶν, etc. Fol. 13.

Τοῦ αὐτοῦ λόγος δεύτερος περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· καὶ πρὸς τὰ παρὰ Λατίνων ἐκ τῆς θείας Γραφῆς εἰς συνηγορίαν αὐτῶν δῆθεν προτεινόμενα. *Ejusdem liber secundus de processione sancti Spiritus, quod non ex Filio quoque procedat. Item adversus ea quæ a Latinis ex divina Scriptura ad sui patrocinium afferuntur.* Initium : Ὧν μὲν οὖν ἔδει καὶ αὐτῷ τῷ τῶν εὐσεβούντων καταλόγῳ, etc. Fol. 33 verso.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς παρὰ τοῦ Βέκκου ὑπὲρ Λατίνων ἐπὶ ταῖς συλλεγείσαις παρ' αὐτοῦ γραφικαῖς χρήσεσιν ἀντεπιγραφαί, δεικνῦσαι δυσεβῶς ἐχούσας τὰ τοιαύτας ἐπιγραφὰς, καὶ ἀντιθέτους οὔσας ταῖς συνειλεγμέναις τῶν ἁγίων ῥήσεσιν. *Ejusdem in inscriptiones quas Veccus pro Latinis, congregatis a se scriptis locis præposuit appositæ inscriptiones, quibus ostenditur illas inscriptiones impie se habere, et collectis sanctorum locis adversari.* Ἐπιγραφὴ Λατίνων πρώτη. *Inscriptio prima Latinorum.*

Χρήσεις διάφοροι γραφικαὶ συλλεγεῖσαι εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, etc. *Loca diversa Scripturæ collecta ad demonstrandum, quod Spiritus etiam ex Filio,* etc.

Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης ἀντεπιγραφὴ πρώτη. *Gregorii archiepiscopi Thessalonicæ adversaria inscriptio prima.*

Ὅταν ἐπὶ τῆς θεολογίας ἰσοδυναμῶσιν ἀλήλαις ἡ ἐκ καὶ ἡ διά, etc. Fol. 64. Sicque deinceps præmissis Latinorum propositionibus respondet articulis undecim.

Τοῦ αὐτοῦ, ὅτι Λατῖνοι λέγοντες καὶ ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἔχουσι διαφυγεῖν τοὺς ἐγκαλοῦντας αὐτοῖς, ὅτι τοῦ ἑνὸς Πνεύματος δύο λέγουσιν ἀρχάς, καὶ ὅτι τοὺς θεολογικοὺς συλλογισμοὺς ἀποδεικτικοὺς μᾶλλον δεῖ καλεῖν, ἢ διαλεκτικούς. Ἐγράφη δὲ πρὸς Ἀκίνδυνον ἔτι τοῖς εὐσεβέσι καὶ φίλοις ἐναριθμούμενον. *Ejusdem, quod Latini dicentes ex Filio quoque esse Spiritum, non possint effugere ab accusantibus se, quod unius Spiritus duo principia dicant : et quod theologicos syllogismos potius demonstrativos oporteat dicere, quam dialecticos. Scriptum est autem ad Acindynum, qui adhuc cum piis et amicis tunc numerabatur.* Initium : Σὺ μὲν ἡμᾶς ἴσως χρῆν εἶναι λόγον ἀποδοῦναι δοκεῖς, etc. Fol. 69.

Τοῦ αὐτοῦ τῷ φιλοσόφῳ Βαρλαὰμ, οὐ καλῶς ἀπολογησαμένῳ περὶ ὧν ἔφη δύο ἀρχῶν· ἢ καθ' Ἑλληνικὴν ἐποψίαν. *Ejusdem philosopho Barlaamo, qui non recte se defenderat circa duo principia; sive contra speculationem Græcanicam.* Initium : Ὦ θρέμμα τῆς ἀνωτάτω περὶ λόγους παιδείας, etc. Fol. 77.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν Βαρλαὰμ γράφοντα ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπόδειξις ἐπ' οὐδενὸς τῶν θείων, ἔλεγχος, ὅτι ἔστιν ἐφ' ὧν· καὶ ὅτι κυρίως ἀπόδειξις αὕτη, ἡ δὲ κατ' Ἀριστοτέλην ἀπόδειξις ἀσύστατον· καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτὴν ἀχρεῖον. *Ejusdem adversus Barlaam, qui scripserat super nulla divinarum rerum demon-*

Οὐδὲν οἷον, ὦ φίλε δέσποτα, εἰ μὴ λίαν ἐντέχνους ποιοῦμαι τοὺς λόγους, etc. Fol. 266.

Ἔλεγχος ἔτι τῆς εἰς τὸ θειότατον φῶς τῆς τοῦ Κυρίου μεταμορφώσεως, παντοδαπῆς τοῦ Γρηγορᾶ βλασφημίας· καὶ παράστασις ἔτι διὰ πλειόνων, ὅτι ἄκτιστον τοῦτό ἐστιν ὡς ἀληθῶς καὶ ἀΐδιον, οὐχὶ θεία φύσις, ἡ πᾶσι παντάπασιν ἀνέκφαντος ὂν (sic)· ἀλλὰ τὸ περὶ αὐτὴν κατὰ τοὺς θεηγόρους ἀληθινὸν καὶ ἐρασμιώτατον κάλλος, μόνοις τοῖς ἁγίοις καὶ νῦν ὡς ἐν ἀῤῥαβῶνος μέρει κἀπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀδιαλείπτως ὑπάρχον, μεθεκτόν τε καὶ θεωρητόν. *Refutatio iterum omnimodæ blasphemiæ Gregoræ circa divinissimum lumen transfigurationis Domini; et demonstratio prolixior, quod illud vere increatum sit et æternum, non autem divina natura, quæ omnibus omnino invisibilis est: sed pulchritudo illa vera et amabilissima quæ ipsam circumdat secundum theologos, solis sanctis et nunc quasi pignoris loco et in futuro sæculo incessanter participabilis et visibilis.* Initium : Ὅτι μὲν οὖν καὶ ἦν καὶ ἔστι, καὶ ἔσται, τὸ τοῖς ἐκκρίτοις τῶν μαθητῶν, etc. Fol. 273, verso.

Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ, πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα περὶ τῆς ἐγκειμένης τῷ συνοδικῷ τόμῳ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥήσεως, καὶ παρὰ τοῦ Γρηγορᾶ συκοφαντουμένης ὡς μὴ γνησίας. *Ejusdem epistola ad quemdam interrogantem circa dictum Basilii magni in synodico tomo allatum, et a Gregora calumniis impetitum quasi non genuinum.* Initium : Δεῖ καὶ ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἀδελφὲ, τοὺς παραδεδομένους ὑπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, etc. Fol. 287, verso.

Τοῦ αὐτοῦ κεφάλαια ἑκατὸν πεντήκοντα φυσικὰ καὶ θεολογικὰ, ἠθικά τε καὶ πρακτικὰ, καὶ καθαρτικὰ τῆς Βαρλααμίτιδος λύμης. *Ejusdem capita centum quinquaginta physica et theologica, ethica et practica, et purgantia a Barlaamitica lue.* Initium : Ἤρχθαι τὸν κόσμον καὶ ἡ φύσις διδάσκει καὶ ἡ ἱστορία πιστοῦται, etc. Fol. 290.

Συνοδικὸς τόμος κατὰ τῆς Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου πλάνης τοῖς προτέροις κατ' αὐτῶν τόμοις ὁμόλογος. Ἐγένετο δὲ διὰ τοὺς ὕστερον ἀκολουθήσαντας τῇ τούτων πλάνῃ τόν τε χρηματίσαντα Ἐφέσου καὶ τὸν Γάνου, Γρηγοραν τε καὶ Δεξιὸν, καὶ τοὺς αὐτοῖς συνυπαχθέντας. *Synodicus tomus contra Barlaami et Acindyni errorem, qui tomus cum prioribus contra eos editis tomis consentit. Factus est autem contra eos qui postremo ipsorum errorem secuti sunt; Ephesi nempe et Gani episcopum, Gregoram et Dexium, et alios ab iis secum adductos.* Initium : Οὔτε τὴν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ κτίνου πολεμίου μανίαν ἀγνοεῖν οὐδένα νομίζομεν, etc. Fol 32[1], verso. Acta est hæc synodus anno ,ςωνθ' id est mundi 6859. Christi 1351, cui subscribunt post imperatorem, Joannem Cantacuzenum et patriarcham C. P. Callistum, metropolitæ 23 et episcopi 3.

Codex CI, olim CCCVII, bombycinus, cujus folia numerantur 298. Maxima ex parte scriptus est manu Sylvestri Syropuli qui hanc notam in fine scripsit. Ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ χειρὸς τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Θεοῦ Μεγάλης ἐκκλησίας διακόνου Σιλβέστρου τοῦ Συροπύλου, ἐν ἔτει ,ςϡνγ', μηνὶ Αὐγούστῳ, ἰνδικτ. η'. Id est : *Absolutus est hic liber manu magni ecclesiarchæ sanctissimæ Deiparæ Magnæ ecclesiæ diaconi Sylvestri Syropuli, anno (mundi) 6953 (Christi 1445), mense Augusto indictione 8*

Fol. 3, inscribitur hic codex, τῶν κατηχουμένων τῆς ἱερᾶς λαύρας τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, id est : *Catechumenorum sacræ lauræ S. Athanasii* (in monte Atho.) In eo continentur Philothei patriarchæ CP. opera adversus Gregoram philosophum (1). Exstat initio duplex eorumdem Protheoria, quas accuratus index hujusmodi sequitur.

Τοῦ ἁγιωτάτου καὶ σοφωτάτου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυροῦ Φιλοθέου, πρὸς τὰ συγγραφέντα τῷ φιλοσόφῳ. *Sanctissimi et sapientissimi archiepiscopi Constantinopolitani novæ Romæ, œcumenici patriarchæ D. Philothei, adversus ea quæ a philosopho scripta sunt.*

Γρηγορᾶ κατά τε τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐκκλησίας τόμου καὶ θείας ἐνεργείας καὶ θεοποιοῦ χάριτος, καὶ δὴ καὶ τῆς ὁραθείσης ἐν Θαβωρίῳ ὑπερφυῶς θεοφανείας τε καὶ θεότητος, πρὸς τὸν πρῶτον αὐτοῦ λόγον ἀντιῤῥητικὸς πρῶτος. *Gregoræ contra sacrum Ecclesiæ tomum et divinam operationem, et visam in Thaborio apparitionem Dei et deitatem primus liber hic refutatur, Antirrheticus primus.* Initium : Ἐδεξάμην τὰ καθ' ἡμῶν τε καὶ τῆς εὐσεβείας τῷ φιλοσόφῳ Γρηγορᾷ πονηθέντα συγγράμματα, κράτιστε βασιλεῦ, etc. Fol. 5.

Πρὸς τὸν κατὰ τῆς εὐσεβείας καὶ τοῦ ἱεροῦ ταύτης τόμου δεύτερον διάλογον τοῦ φιλοσόφου Γρηγορᾶ λόγος ἀντιῤῥητικὸς δεύτερος, περὶ διαφορᾶς οὐσίας θείας καὶ ἐνεργείας. *Adversus secundum Gregoræ philosophi dialogum contra piam fidem et ejus sacrum tomum Antirrheticus secundus, de differentia essentiæ divinæ ab operatione.* Initium : Οὐκ ἐργῶδες μέντι πάνυ καὶ χαλεπὸν, ὦ σοφώτατε καὶ φιλόχριστε βασιλεῦ, etc. Fol. 15.

Πρὸς τὸν αὐτὸν φιλόσοφον Γρηγορᾶν λόγος ἀντιῤῥητικὸς τρίτος περί τε διαφορᾶς ἔτι θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας, καὶ περὶ θείας δυνάμεως ἣν ὁ Θεὸς φυσικῶς ἔχει κατὰ τοὺς ἱεροὺς θεολόγους. *Adversus eumdem philosophum Gregoram liber Antirrheticus tertius, rursum de differentia divinæ essentiæ ab operatione, et de divina virtute quam Deus naturaliter habet secundum sacros theologos.* Initium : Λέγε δὴ οὖν, ὦ καλὲ Γρηγορᾶ, τὰ κατὰ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης συνόδου τε καὶ τοῦ τόμου γυμνά, etc. Fol. 22, verso.

Πρὸς τὸν αὐτὸν Γρηγορᾶν λόγος ἀντιῤῥητικὸς τέταρτος ἔτι περὶ διαφορᾶς οὐσίας θείας καὶ ἐνεργείας, καὶ περὶ δυνάμεως Θεοῦ φυσικῆς· ἑρμηνεία τε τῶν ῥητῶν Κυρίλλου καὶ Ἰωάννου τῶν ἱερῶν θεολόγων, ἅπερ ὁ Γρηγορᾶς καθ' ἡμῶν ὡς ἡμέτερα δῆθεν κατατεμὼν

(1) Edidit Dositheus in ΤΟΜΩ ΑΓΑΠΗΣ. Vide tomum sequentem.

ἀφροσύνην αὐτοῦ, » φησὶν ὁ σοφὸς Σολομῶν etc. Fol. 171. verso.

Τοῦ αὐτοῦ παναγιωτάτου πατριάρχου πρὸς τὸν αὐτὸν φιλόσοφον Γρηγορᾶν λόγος ἀντιῤῥητικὸς ιβ' ὑπὲρ τῶν τῷ ἁγίῳ ὄρει τῷ Ἄθῳ μοναστῶν (sic) καὶ τῶν ἱερῶς ἡσυχαζόντων ἐκεῖ καὶ δὴ καὶ τῶν ἐνταῦθα· ὑπέρ τε τῶν κατὰ τῶν θειοτάτων βασιλέων κακῶς εἰρημένων αὐτῷ ἀπολογία, ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν κατὰ τοῦ θείου Γρηγορίου καὶ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ θαυμάτων· πρός γε μὴν τῷ τοῦ λόγου τέλει καὶ ἀνακεφαλαίωσις τῶν προειρημένων. *Ejusdem sanctissimi patriarchæ adversus eumdem philosophum Gregoram liber antirrheticus* 12, *pro monachis in sancto monte Atho degentibus, et iis qui ibidem ut et hic in sacra quiete vivunt* (i. *Hesychastis*) *defensio divinissimorum imperatorum contra ejusdem dicta; similiterque D. Gregorii et miraculorum ejus apologia. Insuperque in fine libri recapitulatio eorum quæ supra dicta sunt.* Init.: Ἐνταῦθά με βουλόμενον στῆσαι τὸν λόγον ὃ δὴ κἀν τοῖς φθάσασι προὔφην etc. Fol. 197.

Τοῦ αὐτοῦ ἁγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυροῦ Φιλοθέου τῷ εὐγενεστάτῳ μεγάλῳ δομεστίκῳ τῷ Παλαιολόγῳ περὶ τοῦ ἐν τοῖς πρὸς Εὐνόμιον ἀντιῤῥητικοῖς τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥητοῦ τοῦ λέγοντος· « Ὁ γὰρ τετοκὼς βώλους δρόσου, » κατὰ τὸν Ἰὼβ λόγον, οὐχ ὁμοίως τάς τε βώλους καὶ τὸν Υἱὸν ὑπεστήσατο· καὶ περὶ θεότητος λόγος ιγ'. *Ejusdem sanctissimi et œcumenici patriarchæ domini Philothei nobilissimo magno domestico Palæologo, de dicto S. Basilii in Antirrheticis contra Eunomium, qui ait in hunc Jobi locum, « Qui enim peperit glebas roris, » non similiter glebas et Filium constituisse, et de deitate liber decimus tertius.* Init.: Ἄγε δὴ καὶ πάλιν, φίλων ἀνδρῶν εὐγενέστατε καὶ φιλομαθέστατε, πρὸς τὰς λύσεις ἴωμεν τῶν σῶν ζητημάτων etc. Fol. 212.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν περὶ τῆς ἐν Θαβωρίῳ θείας τοῦ Χριστοῦ μεταμορφώσεως, ὅτι οὔτε οὐσία Θεοῦ τὸ κατ' αὐτὴν φῶς οὔτε κτίσμα· καὶ ὅτι εἶδον αὐτὸ οἱ ἀπόστολοι, καὶ πῶς εἶδον· καὶ ὅτι οὐ σιωπᾶσθαι τοὺς περὶ τούτων λόγους κατά τινας χρή, ἀλλὰ καὶ κηρύττεσθαι, καὶ πρὸς τὴν μετοχὴν μάλιστα σπεύδειν πάντας τοῦ θείου φωτὸς ἐκείνου. *Ejusdem ad eumdem de divina Transfiguratione in Thaborio, quod lumen in ea exhibitum neque substantia Dei sit neque creatura, et quod apostoli ipsum viderint ac quomodo viderint; quod hæc tacere non oporteat, ut quidam volunt, sed potius prædicare. Et quod ad illius divinæ lucis participationem omnes festinare debeant.* Init.: Ἐπεὶ δὲ τὰς περὶ τὰς λέξεις καθ' ἡμῶν συκοφαντίας τε καὶ καινοτομίας etc. Fol. 221.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν περὶ τῶν αὐτῶν λόγος ιε'. *Ejusdem ad eumdem de re eadem liber* 15. Init.: Ἀλλὰ καιρὸς ἂν εἴη λοιπόν, καὶ τὸν οἱονεὶ τέλος τε καὶ σφραγῖδα etc. Fol. 227 verso.

Μέχρι μὲν τούτων συμπληροῦται τὸ βιβλίον, καθὼς ἐν ταῖς προθεωρίαις διαλαμβάνεται. Προσετέθησαν δὲ ἐν τῷ παρόντι καὶ τὰ ἑφεξῆς. *Huc desinit liber, ut in protheoriis indicatur. In hoc autem exemplari addita sunt quæ sequuntur:* Ὁ αὐτὸς τῷ Πετριώτῃ, ὅτι ὥσπερ εἷς Θεὸς ἡ ἁγία Τριάς, οὕτω καὶ μία ἡ θεότης· καὶ περὶ θείας ἐνεργείας. *Idem Petriotæ, quod sicut S. Trinitas unus est Deus, sic una sit deitas: et de divina operatione.* Init.: Χθὲς καὶ πρότριτά μοί τις τῶν συνήθων ἀγγελίαν ἦκε κομίζων etc. Fol. 237.

Τοῦ αὐτοῦ τοῖς ἐνδοξοτάτοις καὶ περιφανεστάτοις μεγάλοις δομεστίκοις περὶ τῆς παλαιᾶς περιτομῆς ἐρωτήσασιν. *Ejusdem gloriosissimis et illustrissimis magnis domesticis de veteri circumcisione.* Initium: Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς ᾤμην ἐκ τῆς μακρᾶς ἀποδημίας etc. Fol. 243. verso.

Τὰ κεφάλαια (ιδ') τῆς αἱρέσεως Ἀκινδύνου καὶ Βαρλαὰμ καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῖς, τεθέντα μὲν ὡς αὐτοὶ συνεγράψαντο, ἑφεξῆς δὲ ἀνατρεπόμενα παρὰ τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου. 14 *Capita hæreseos Acindyni et Barlaami ac sequacium eorum, posita quidem, ut ipsi scripserunt, deinde vero eversa ab eodem patriarcha.* Initium: Propositio Acyndini. Λέγουσιν ἐναντιούμενοι τῇ θείᾳ Γραφῇ etc. Fol. 249.

Συνοδικὸς τόμος γεγραμμένος ἐπὶ ταῖς ἐξελεγξάσαις καὶ ἀποβαλομέναις τὴν τοῦ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου δυσσέβειαν μεγάλαις συνόδοις, ἐν αἷς οὐχ ἡ Ἐκκλησία πᾶσα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ σύγκλητος καὶ οἱ καθολικοὶ παρῆσαν τῶν Ῥωμαίων κριταὶ, προκαθημένου καὶ τοῦ θειοτάτου βασιλέως ἕως οὗ περιῆν. *Synodicus tomus scriptus in magnis synodis quæ Barlaami et Acindyni impietatem confutarunt et proscripserunt, quibus non tota solum Ecclesia, sed etiam senatus et catholici Romanorum judices aderant, præsidente divinissimo imperatore, quandiu superstes fuit.* Initium: Ἐπαινετὸς ἀληθῶς ὁ εἰπὼν τὴν ταπείνωσιν ἀληθείας εἶναι ἐπίγνωσιν etc. Fol. 258. Acta est hæc synodus mense Augusto, indictione 9, anno mundi 6849, id est Christi 1341. Subscribit Joannes patr. C. P. cum metropolitis octo. Jam sequitur Ἴσον τοῦ παρὰ τῶν ἀρχιερέων (ς') γεγονότος γράμματος κατὰ τὴν πεντεκαιδεκάτην ἰνδικτον περὶ τοῦ συνοδικοῦ τούτου τόμου. Illum nempe approbant, Barlaamque in hac synodo damnatum se quoque damnare profitentur.

Συνοδικὸς τρίτος τόμος κατὰ τῆς Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου πλάνης, τοῖς πρωτέροις ὁμόλογος. Ἐγένετο δὲ διὰ τοὺς ὕστερον ἀκολουθήσαντας τῇ τούτων πλάνῃ, τόν τε χρηματίσαντα Ἐφέσου καὶ τὸν Γάνου, Γρηγορᾶν τε καὶ Δέξιον καὶ αὐτοῖς συνυπαχθέντας. Idem synodicus liber jam notatus fuit codice C. variantibus tantum subscriptionibus. Insuper post subscriptiones ita in hoc codice legitur, Εἶχε καὶ ἑτέραν ὑπογραφὴν μετὰ καὶ προγράμματος τοῦδε ι. *Habet et aliam subscriptionem cum hoc proœmio.*

Proœmii initium: Ἡ βασιλεία μου μέλλουσα ὑπογράφειν ἐν τῷ παρόντι τόμῳ, προγεγονότι παρὰ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου μου αὐθέντου καὶ βασιλέως τοῦ πατρὸς τῆς βασιλείας μου, καὶ τῆς θείας καὶ

Ψυχὰς ἁραιὰς συμπαγεῖ πανουργίᾳ,
Ἀλλ' ἐκκαλύπτειν τὸν τῆς ἐχίδνης γόνον
Ὡς ἐμφανὴς ὤν, ἢ φθαρῇ πᾶς ὁ φθόρος,
Ἢ γοῦν φυλάξηταί τις ἐκ τῶν δογμάτων.
Δεῖ δὲ προθέσθαι καὶ τὸ τῶν ὅλων σέβας
Ὃ πᾶσιν ἴσμεν καὶ φρονοῦσαν, καὶ λόγοις
Ὑμνοῦσαν ὡς ἅληκτα τὴν Ἐκκλησίαν
Τίκτουσαν, ἐκτρέφουσαν εἰς ὕψος μέγα
Τοὺς παῖδας ἐξαίρουσαν ἁγνὴν μητέρα.
Τοῦτο προτεῖναι τῶν ἐχιδναίων ἔδει,
Ὡς ἂν πρὸς αὐτὸ τὸ συχνὰ βλέπειν ἔχειν,
Τὸ τῆς ἐχίδνης μὴ φοβούμεθα βλάβος.
Ἀναιρεθὲν γὰρ οὐκ ἀναιρήσει πάλιν.
Ἀναίρεσις δὲ τοῦ νόθου τὸ γνήσιον,
Καὶ τὸ σταθηρὸν ἐκ μακροῦ τοῦ προσφάτου.
Καὶ μυρίαν πρὶν ἐκτεμὸν ψεύδους πλάνην
Τοῦ πολλάκις φύντος τε, καὶ τετμημένου.
Τί τοίνυν ἐστὶ τὸ κρατοῦν πάλαι σέβας;
Καὶ τί φρονεῖν ἔγνωμεν ἐκ πρώτου λόγου
Ἐκ τῶν φεραυγῶν πατρικῶν μαθημάτων;
Τί δ' ἢ μόνον τρίφωτον εὐσεβεῖν κράτος;
Δίδου δέ μοι νόησιν ἡκριβωμένην,
Καὶ γλῶτταν εἰς ἔκφανσιν ἠσφαλισμένην,
Παντουργὲ Χριστὲ τῶν θεηγόρων λόγων,
Πρὸς οὕσπερ οὐκ εὔτολμος, οὐδ' ἄττειν ἔφυν.
Πλὴν τῆς παρούσης, ὡς ὁρᾷς, Λόγε, βλάβης,
Ὑφ' ἧς καθειρχθεὶς εἰς ἀνάγκην τοῦ λέγειν,
Οὐ καρτερῶς ἤνεγκα μὴ ταῦτα γράφειν.
Εἴ γ' εὐσεβεῖν μοι καὶ γραφῇ λόγων λόγος.
Λόγος δέ μοι πᾶς εὐσεβεῖν πάντα τρόπον.
Σέβας Θεοῦ γὰρ καὶ Θεοῦ βλασφημίαν
Οὐ δεῖ σιωπᾷν ἐντολῇ τοῦ Δεσπότου.

A Τὸ μὲν γὰρ ὑμνεῖν, τὴν δ' ἀνατρέπειν λόγοις.
Ἀπανταχοῦ δὲ τῶν ἐμῶν λέγω λόγων,
Ὡς ὅστις εὐσεβής τε, καὶ νείκους ξένος
Εἰς ἐξετασμὸν τῶν ἐμῶν ἔλθοι λόγων,
Καί που δοκῶ τι μὴ καλῶς εἰρηκέναι,
Καὶ τῶν πατρῴων εὐσεβῶν ξένως ὅρων,
Εὐεργετείτω τοὺς ἐλέγχοντας λόγους.
Οὐκ ἀγνοῶ γὰρ, ὅστις εἰμὶ τὴν φύσιν.
Βροτὸς, πενιχρὸς, πλημμελὴς, κατηγμένος.
Ἐξίσταμαι δὴ γνωμικῶς τῶν σφαλμάτων,
Καὶ προγινώσκω τοῖς ἐλέγχουσιν χάριν.
Αὕτη γὰρ ὀρθότητος ἡμῖν αἰτία,
Ὥσπερ πονηρῶν κ' ἀσεβῶν φρονημάτων,
Οἱ μισέλεγχοι τῶν ὑπερφρόνων τρόποι.
Καὶ δὴ λέγοιμ' ἄν, ὥνπερ ἠρξάμην χάριν.
B Τὸ μὲν γὰρ ἡμῖν εὐσεβούμενον κράτος
Τριλαμπές ἐστι, καὶ μονὰς πάλιν ξένη,
Παντουργὸν, ἁπλοῦν, πανσθενὲς, πᾶσιν πέλας,
Μᾶλλον δὲ πᾶσιν ἐγκατοικοῦν ἐξ ἴσου,
Κἂν ἄλλος ἄλλον μᾶλλον οἰκείως ἔχῃ
Σχέσει πρὸς αὐτὸ καὶ μιμήσει, καὶ τάσει,
Ἑλλαμψιν ὡς ἕκαστος αὐτοῦ λαμβάνει.
Οὐ γὰρ τὰ βάθρα τῆς θεώσεως ἴσα.
Βαθμοὶ δὲ πολλοὶ πρὸς τὰ τῶν ὅλων μέτρα,
Ἄληπτον, ἀπρόσαπτον αὐτοῖς ἀγγέλοις,
Ἄῤῥητον. Οὐ γάρ ἐστιν οὐδὲν τῶν ὅλων·
Οὐκ εἶδος οὐδὲν, οὐδὲ μορφὴ, καὶ φύσις,
Ἧς ἂν βροτός τις, ἢ βροτῶν ὑπὲρ φύσιν
Λάβοιτο, καὶ γένοιτο τῆς ἄγρας πέρας.
C Εἰ φῶς γὰρ ἔσθ' ὡς φασιν, ἀλλὰ καὶ σκοτος,
Ὡς οὔτε φῶς ὤν, οὔτε δ' αὖ πάλιν σκότος,
Ἀλλ' ὡς μὲν ἀγνὸν, ὡς δὲ καὶ φωτεργάτην,

veneno interimere et subito perdere nefas, sed e contra viperæ prolem notam reddere ut sic omnis noxa removeatur, ac dogmatum pernicies evitetur. Ante omnia communis religio requiritur, quam, ut omnes scimus, Ecclesia meditatur et sermonibus celebrat et exaltat ut mater sancta, quæ liberos suos in altum tollit. Hæc in primis serpenti remonstrandum est ut ipsi sæpius oculos intendentes, viperæ morsus non metuamus. Ubi enim interemptum malum est, non ultra nocebit; spurii autem cædes et legitimum et æquum ex recenti dicto et mendacii labem semper renascentis præcidit. Quisnam igitur antiquus cultus? Quid ex primo sermone, e splendida Patrum doctrina didicimus? Ubi autem fortitudo nisi in triplice luce? Da mihi igitur intellectum purum, da linguam elocutioni paratam, Christe, divinorum sermonum conditor, quos comprehendere et proloqui non potis sum, præter præsentem, ut vides, Verbum, labem ad pronuntiandum quæ sentio coactus, hæc non scribere haud potui. Da ergo mihi donum pietatis, sermoni rationem omnibusque vocibus pietatem indito; Dei etenim timorem et Dei blasphemiam, jubente Domino, tacere non decet; sed laudare illum, hanc argumentis refutare oportet. Undique jam sermones meos pronuntio, ut pius quisque et jurgii immunis, sermones examinando ubi viderit me aliquid a regulis piorum Patrum abhorrens dixisse, corrigendo errores meos bene faciat. Novi enim qualem me natura genuit, mortalem, egenum, peccatorem, imbecillimum. Peccatis autem meis solemniter renuntio et me reprehendentibus gratias ago; ipsa enim ad justitiam culpa prodest, pravarum nec non impiarum cogitationum instar, quæ sæpe sæpius mentem a superbia avertunt. Me olim talia auspicia cepisse nunc fateri possem; illa enim via quæ nobis ad virtutem datur, triplici
D hac luce clarescit, sola eadem atque extranea omnia peragit, simplex in fortitudine sua omnibus præsto est, imo in omnibus habitat ex æquo; et licet aliquis præ cæteris ejus familiaritate utatur, quilibet tamen pro habitu, imitatione, extensione, ab ipsa illustratur. Varii enim sunt inter se gradus, quibus ad Divinitatem accedimus; nam multis sedibus præmia mensurantur; est autem absconditum quoddam et captui impervium etiam angelis, ineffabile, præ quo alia quæque tanquam nihil sunt; nihil enim novi, nec formam, nec naturam, qua mortalis quidam ceu mortalibus præstans induceretur secretaque intimius perciperet. Si lux saltem, ut aiunt, sive tenebræ forent, sed dum lux abest, non idcirco tenebræ, purum

Εἰ γὰρ μονὰς πέφυκεν, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν.
Καὶ γὰρ τριὰς πέφυκεν, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν.
Ζωή τε, καὶ νοῦς, καὶ τρισόλβιον σθένος,
Καὶ γνῶσις αὐτὴ, καὶ παναλκὴς ἀξία.
Φῶς, κάλλος, αὐτὸ τἀγαθὸν, δόξα, κράτος,
Καὶ πᾶν ὅ τι φράζουσιν αὐτὸν οἱ λόγοι.
Πλὴν ἀλλ' ἀνεξάλλακτον, ὡς ἓν καὶ μόνον.
Παραλλαγῆς γὰρ οὐδαμοῦ δήπου τόπος
Ἐν τῷ τριφεγγεῖ τῆς ἐναρχίας κράτει.
Τριὰς μονὰς, σῶσόν με, σοῦ μόνης λάτριν,
Ἣ τἄλλα πάντα δημιουργία μόνης,
Καὶ κτίσμα πᾶν ὃν τῆς ὑφειμένης ἕδρας.
Οὐχ ἧττονος γὰρ δυσσεβείας ἐστί που
Τοῦ κτίσμα φάσκειν τὴν ἀνωτάτω φύσιν,
Τό τι φρονεῖν ἄκτιστον ἠλαττωμένον,
Ἢ τὶ φρονεῖν ἔλαττον οὐκ ἐκτισμένον.
Αὕτη μὲν οὖν ἄῤῥηκτος ἡ πάντων βάσις
Καθ' ἣν τὸ Θεῖον εὐσεβοῦμεν ἐμφρόνως,
Τοὺς πατρικοὺς στέγοντες εὐπήκτους ὅρους.
Ἔχεις τὸ κοινὸν ἐξ Ἀκινδύνου δόγμα
Καὶ καινὸν οὐδὲν, οὐδ' ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα.
Ὅρα τὸ καινὸν τοῦ Παλαμναίου βόθρου
Καὶ κοινὸν οὐδὲν, οὐδὲ τῶν ἐσκαμμένων
Ἁπλῷ μὲν εἰπεῖν, καὶ συνημμένῳ λόγῳ,
Τοὐναντίον πᾶν τοῖς λελεγμένοις λέγει,
Ἀντιστρατεύων τῷ καθεστῶτι κράτει,
Κινῶν τε πάντα, καὶ κυκῶν, κ' ἀναστρέφων,
Ἀφῆκεν οὐδὲν εὐσταθὲς τῶν δογμάτων.
Τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πολυστρόφου πλάνου
Ἑλληνικὸν μάλιστα, καὶ τούτου πέρα.
Μερίζεται γὰρ ἡ μονὰς μετρουμένη,
Οὐχὶ προσώποις ἀλλὰ βαθμοῖς πραγμάτων.

A Καὶ τέμνεται δὴ τἀμερὲς πολυτρόπως
Οὐκ εἰς μέρη μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ μέρη,
Ὡς ἐξ ἀπείρων συντεθειμένων ξένων.
Δημοκρίτου τὸ πλῆθος ἐνταῦθα βλέπω,
Καὶ νεῖκος ἐξάγιστον Ἐμπεδοκλέους,
Πλάτωνος εἴδη, καὶ θεοὺς τῆς Ἑλλάδος,
Ἄρειον ἄβρὸν, τὴν Σαβελλίου πλάνην.
Ἄμφω Παλαμᾶν ἔν τι σύνθετον τέρας
Ἐξ ἀντιφώνων καὶ κακίστων δογμάτων,
Πῇ μὲν Θεοῦ τέμνοντα τὴν ἀπειρίαν
Εἰς οὐκ ἴσας πλάστιγγας, εἰς ἄκραν μάχην·
Πῇ δ' εἰς ἀνουσίωσιν, οὐδ' ὑποστάσεις·
Ἄγοντα, καὶ φέροντα τὰς ὑποστάσεις,
Αἷς πᾶν ὑπέστη δημιουργίας γένος.
B Ἔπειτα τὴν ἄναρχον ἠγεῖται χάριν,
Ἣν εἶδεν οὐδείς, οὐδ' ἰδεῖν ἔχει φύσιν,
Κἂν ἀγγέλου χάρισμα προσλάβῃ φύσιν,
Ὁρᾷν ἀληθῶς σαρκικαῖς ἀγναῖς κόραις
Μασσαλιανοῖς ἐμμανῶς αὖ συντρέχων.
Εἰ δ' ἀγγέλων πέφευγεν αἰσθήσεις φύσις,
Πῶς οὐ πλάνης δείκνυσιν ἰσχάτης γέμων,
Ἄκτιστον ὃς φῶς, φησὶν, αἰσθήσει βλέπειν,
Τὸ δημιουργὸν, τὰς ἀσωμάτους φύσεις,
Ὃ μὴ βλέπειν πέφυκεν ἀνθρώπων φύσις,
Εἰ μὴ θεατῇ τῇ βροτῶν αὖθις φύσει ;
Καὶ δογματίζει τοῖς πολυστίχοις λόγοις
Καὶ δυσσεβεῖν κέκραγε τοὺς σεβασμίως
Ὡς εὐσεβῆ ταῦτ' ἐστὶν οὐ κεκραγότας.
Πῶς οὗτος εἶδεν, οὐ Θεοῦ δόξαν λέγω,
C Ἀλλ' αὐτὸς αὐτοῦ τὴν ἀσώματον φύσιν ;
Οὐδεὶς γὰρ, οὐδεὶς οἶδεν ἀγγέλου φύσιν,
Οὐ ψυχικὴν ἔδρεψε γυμνὴν οὐσίαν,

ipse enim omnem naturam condidit. Quod si a Dei ministris natura ejus prædicetur, minime ut natura, sed veluti naturæ Conditor, qualem eum novimus et aliunde merito a sapientibus Dei ministris nuncupatur. Magis autem continet in se omnia conjunctim, cuncta etenim undique ipse colligit, nihil vero in quantum creaturis convenit. Unitas quædam notas inter personas exsistit, quam nullus superavit unquam, utpote omnium Conditor : si enim unitas exsistit, supra naturam exsistit. Trinitas insuper ipsa supra naturam exsistit : vita quidem, et intellectus et ter felix virtus, quibus idem honor ac præstantior dignitas, splendor, decus, omne bonum, gloria, potestas, uno verbo, quæcunque ipsis lingua concinit. Aliunde vero, veluti quid unum et solum, immutabile permanet. Nullus enim sane mutationis locus in hac ter splendenti majestatis virtute, datur. Trinitas, quæ es etiam unitas, salva me, tui solius adoratorem, a te sola universa facta sunt, et omnis creatura præ te humilis sedis instar. Non autem minus impium aliquo modo videretur supremæ Deitatis naturam creatam reputari, sive attenuatum quoddam increatum haberi, sive imbecilliorem aliquam creaturarum infirmitatem ipsi tribui. Ipsa enim firmum omnium principium manet, quo salvo, de divinis recte sapientes, Patrum regulas inconcussas tuemur. Ea commune Gregorii Acindyni dogma, nihil ipsi novum, nec fines excedit. Juxta vero, novum aspice Palamæ abyssum : nihil ipsi commune, nec intra fines clauditur, sed ut clara accurate dicam, ex dictis contrarium omnino docet; statutæ potestati palam ex adverso stat, cuncta mutans, cuncta movens, cuncta perturbans, nullum demum dogmatum inviolatum reliquit. Etenim sive mobilis Protei formas, sive paganorum potius mores ipse induit, D personis quidem mensurandam unitatem, non personis, sed rerum gradibus, metatur. Indivisibile etiam multis ex partibus dividit, non tantum per partes, sed etiam partes dividit, veluti extranea quædam infinita inter se commista, Democriti numeros hic aspicio, infandamque Empedoclis pugnam, Platonis ideas, necnon Græcorum deos, mollem Arium, Sabelliique errores : utrumque Palamas in monstrum aliquod componens, ex repugnantibus perversisque dogmatibus, modo Dei immensitatem, per inæquales lances, sese fortiter impugnantes, partitur; modo in insubstantiale aliquod, non personas generans, sed personas ferens, quibus totum creationis genus producitur. Æternam deinde æstimat gratiam, quam nemo vidit, nec videre naturaliter potest, etsi angeli na-

Ἀδρᾶς μετασχὼν τῆς ἀνουσίου πλάνης,
Καὶ τῆς ταπεινῆς ἐσπακὼς ἄγαν Ῥέας,
Καὶ γὰρ καταῤῥεῖν τὰς ὑφειμένας λέγει
Ἐκ τῆς ῥεούσης οὐδαμῶς ἐξουσίας,
Ἃς οὐσιώδης τοῦ Θεοῦ μοίρας λέγει,
Ἐπείπερ οὐκ ἄποιον οὐσίαν ἄγει,
Οὐδ' αὖτ' ἐνεργῆ τὴν ὑπερτάτην φύσιν.
Ὁ δ' αὐτὸς αὐτὸν ἐκφανῶς οὕτω γράφων,
Ἀκτιστον ὡς δ' ἄναρχον ἀνθρώπου σπόρον,
Καὶ σπέρμα νυκτὸς, καὶ φθορᾶς ἔργον φύσει,
Καὶ βρῶσιν οἰκτρὰν τῶν ὀδόντων τοῦ χρόνου
Εἰ κἀκ μέρους ἔσχηκε μὴ τεθνηκέναι,
Κἂν ἐξαναστῇ καὶ τὸ νῦν διαῤῥέον,
Τῆς ἐσχάτης σάλπιγγος ἐκκαλουμένης
Τοῦτον τίς εἰπὼν εὐσεβῆ φρένας φέρει;
Οὐκ ἔστι τοῦτο, πῶς γὰρ οὐκ ἔστι; πόθεν;
Οὕτω κατῆλθεν εἰς τὸ πᾶν κακοῦ βάθος.
Εἶθ' ὁ φρονήσας οὐχ ἁμαρτεῖν, καὶ φράσας,
Θεὸν παρ' αὐτῷ προσκυνητὸν οὐκ ἔχει,
Ὃς ἂν τὸ βροντῆς ἐκραγὲν ῥῆμα φράσαι,
Καίτοι καταῤῥεῖν φησι τὰς ὑφειμένας
Ἀνδρῶν θεαυγῶν οἱ θεηγόροι λόγοι,
Ὡς καὶ μεθεκτὰς οὐ τὸν αὐτόν γε τρόπον,
Ὑπερ μεθεκτὴν φασι τὴν πρώτην φύσιν,
Τὴν οὐ μεθεκτὴν, τοὺς ὑφειμένους τρόπους.
Ἀλλ' οὖν γενητά; φασι τῶν δώρων δόσεις.
Ἀλλ' οὐχὶ θειότητας ἀκτίστους. Πόθεν;
Οὐ γὰρ κινητὸν μὴ γενητὴ θειότης.
Ποῦ γὰρ κινηθῇ; ποῦ γὰρ οὐκ ἔστι; Φράσον.
Οὐδ' εἰς ἴσην ἄνθρωπος ἀξίαν φθάνει
Τῷ δημιουργῷ, καὶ παναιτίῳ κράτει,

A Κἂν ἡ Παλαμᾶ δυσσεβεστάτη πλάνη
Μανεῖσα δεινῶς οὐδὲ τοῦθ' ὑπεστάλη.
Ἄκτιστον ἢ φῶς φησιν οὐ βλέπειν μόνον,
Ἀλλ' αὐτὸν εἶναι καὶ Θεὸν παρὰ κτίσιν.
Εἰ δ' αὖ καταῤῥεῖν φασι, καὶ χεῖσθαι κάτω
Θεοῦ λόγον πάνταρχον, ἢ πνεῦμα κράτους,
Οὐ προσφυῶς λέγουσιν, οὐδὲ κυρίως.
Ἀλλ' ὡς ἔθος ἔχουσιν ἡμῖν πανσόφως
Ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν καὶ γενητῶν πραγμάτων
Τῶν οὐ γενητῶν ἐξομιλοῦσι πέρι.
Ἐπείπερ οὐκ ἦν οὐδαμῶς ἄλλως λέγειν
Αὐτῆς ἐκείνης τῆς θεαρχίας πέρι.
Ὅλως γάρ φασιν αὐτὴν ἐξῃρημένην
Εἴδους, ἀφῆς, νοῦ, μυσταγωγοῦντος λόγου,
Τὸ γοῦν καθ' αὐτὴν οἱ σοφοὶ μυστοπόλοι,
B Καίτοι παρεῖναι πανταχοῦ ταύτην λόγος
Οὐκ ἐκ μέρους δήπουθεν, ἀλλ' ὅλην ὅλοις.
Οὕτως ὑπερθαύμαστον ἡ θεία φύσις,
Καὶ πάνθ' ὑπὲρ νοῦν, καὶ λογισμὸν, καὶ λόγον,
Μᾶλλον σιωπῇ τοῦ λόγου τιμωμένη,
Εἰ δ' αὖ δοκεῖ νοεῖν τις, οὐ νοουμένη.
Γνῶσις γὰρ αὐτῆς ἐστιν ἀγνοίας βάθος,
Ἢν ἀκριβοῦν τις τὴν θεοπτίαν θέλῃ.
Οὐ γὰρ δίδωσιν οὐδαμῶς οὕτως ἴχνος
Ἐν τῷ νοεῖσθαι τῷ νοεῖν πειρωμένῳ.
Ὁ νῦν δὲ καινὸς, καὶ κενὸς θεηγόρος
Ἐκ τῶν κατ' αὐτὴν φησὶν αὐτὴν εἰδέναι
Τῶν οὐσιωδῶν, ὡς ὑπερκόμπως λέγει,
Τὰ γὰρ κατ' αὐτὴν, εἴγε ταυτί μοι λέγῃς,
C Τί ταῦτ' ἐρεῖς τε, καὶ προσείποις, γεννάδα,
Ταύτας δ' ὀφεῖσθαι, καὶ καταῤῥεῖν κυρίως,

essentiam dicit, illud quidem vitam, istud vero essentiæ virtutem, et aliunde scientiam sapientemque Dei potentiam, sive alia quæque Dei attributa proferens, per inæquales gradus Divinitatem recenset, promiscuum deorum genus, ut supra dixi, partitum, non partitum, opus, operarium, visibile, invisibile, ac deinde concurrentes etiam fundatores, attenuatorum quoque numero magni Dei præstantiorem naturam præbet, et hæc orbemque totum partim, præstantiora insuper Dei opera (heu, lamentabilis error!) in tot et tantos abyssos gurgitesque demersit! virum se natura haud imbecillem putans, seque jam supra modum extollens, majora de se sentiens, quæ ex ipso patent, nec intra regulas inclusus manens, quibus, Dei placitis omnes diriguntur. Sic mentis error extra modos cogitare, ac Nosce teipsum non amplius corde recogitare, unde, per infinitam malorum seriem delapsus, se nec creatum, nec initium habentem dicit, quod sane soli superspirituales auderent. Ipse vero Palama vir mortalis quidem, tametsi nolit, impii erroris particeps effectus, quo miseramdam hanc terram late premit, si quidem inferiores personas ex emanatione, minime vero ex substantia, procedere dicit, quas tamen essentiales Dei partes confitetur, tametsi harum substantiam sensibilem ducat, ipsisque supremæ naturæ virtutem minime tribuat. Hic vero, ipse seipsum aperte talem prædicans, increatum quidem ac veluti primam hominis sementem; et noctis fons, et mortis opus naturæ, et triste pabulum temporis edacis dentibus videtur, etsi immortalitatis donum sortitus sit, etsi superbire audeat mox dissolvendus, ultima vocante tuba. Quis talia dicens recte sapere videatur? Nonne ita hæc? Quare non ita? Quomodo? Ita cunctorum malorum in profundum devenit; imo, se non peccare putans ac dicens, Deum a se adorari minime indigere, tonitrua voce clamitare ausus est. Attamen divinis inspiratorum D hominum sermonibus humiles spiritu madidos dicit, et horum etiam participes fieri, minime vero eodem modo quo primam naturam participem dicunt; ea enim minime particeps quoad humiles partes. Sin autem gratiarum dona generata dicunt, minime vero increatam Deitatem. Quare? Immota namque permanet non generata Deitas. Quo enim moveretur? Ubinam absit? Loquere. Non eadem sane dignitate præstat homo, qua creator ac omnium fundatrix potentia, etsi Palamæ scelestissimus error, rabiei impar illud asserere non erubuerit. Increatum enim lumen non tantum se cernere dicit, sed etiam ipsum esse et Deum juxta creaturam; si aliunde procedere, infraque defluere dicunt Dei verbum, supremum Dominum, sive virtutis spiri-

Καὶ συντιθεὶς πρόδηλα τὴν ἁπλουστάτην
Ἢ κτισμάτων ἔξωθεν ἀνειλημμένος,
Ἢ μᾶλλον ἄμφω ῥᾳδιουργῶν εἰσάπαξ,
Τὸ πλῆθος εἰσήνεγκε τῶν σεβασμάτων,
Ὑψιστικῶς Ἕλληνας ἐξαίρων πάλιν,
Ἄνω τὰ τῇδε, καὶ τὸ πᾶν ὕψος κάτω,
Ἄκτιστα ταῦτα, καὶ τὸ μὴ κτίσμα κτίσμα,
Καὶ δυσσεβεῖ πᾶς, φησὶν, ὃς ταῦτ' οὐ σέβει.
Οὐ δυσσεβεῖν μόνῳ δὲ τῷ λόγῳ λέγων,
Ἀρκεῖν νομίζει πρὸς τὸ τῆς μάχης κράτος·
Ἀλλ' ὥσπερ ὅπλοις καὶ ξιφῶν ἀκμαῖς ὅλαις
Δέον τελεῖσθαι τὰς ὑπὲρ τούτων κρίσεις.
Ὀκνῶ δ' ἀριθμεῖν τὰς ἀμυθήτους ὕβρεις.
Οὕτω συνεκρότησε δεινῶς τὴν μάχην
Πρὸς τοὺς ἀπιθεῖς τοῖς θεοῖς τῆς Ἑλλάδος
Οὕτως ἄναρχός ἐστι καὶ πάντων ἄνω,!
Καὶ τὴν ἀνεικόνιστον ἀξίαν βλέπει
Αὐταῖς ἀληθῶς ταῖς ἀφαῖς τῶν ὀμμάτων.
Ὅθεν τὸν ὄχλον εἶδε τῶν σεβασμάτων
Ἐν τῇ ταπεινῇ τῶν ὑφειμένων βάσει.
Ὧν εἰς τὸ πλῆθος, ὡς δοκεῖ, βλέψας δδε,
Ἑνὸς κατεφρόνησε τοῦ πάντων κράτους.
Ἀλλ' οὐ γὰρ αὐτὸν ὠφελήσει τὸ στέφος.
Ὅτανπερ οἰκτρῶς ἐκ μιᾶς θεαρχίας
Τρισὶ μοναπλῶς συγκαταθλᾶται λίθοις,
Πρὸς κέντρα δὲ γνῷ τραυματουργὰ λακτίσας,
Καὶ κτιστὸν οὐκ ἄκτιστον αὐτὸν μανθάνῃ,

A Λαμπρὰν καθ' αὑτοῦ ψῆφον αὐτὸς ἐκφέρων,
Εἰς τὴν ἁπάντων ἐξῃρνημένην φύσιν,
Ἧς πάντα δοῦλα, καὶ τὰ κρείττω βλεμμάτων,
Καὶ νοῦ πρὸς ἀκρίβειαν ἐπτερωμένου,
Ἀφεὶς κάτω πέπτωκεν ἐκ φαντασμάτων;
Εἰς νοῦ ματαιότητας εἰς ἔργων σέβας,
Ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, εἰς ἀνουσίων σέβας,
Τουτέστιν ἁπλῶς οὐδαμῶς Θεοῦ σέβας.
Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν τῶν ἀνουσίων σέβας,
Ὅπουπερ οὐδὲ τῶν ὑφειμένων ὅλως,
Τῆς παντανάσσης καὶ τριπλῆς ἐναρχίας
Τελοῦμεν οὐδὲν δουλικόν τινι τρόπον
Πλὴν γ' ὡς ἐλάττους τὰς ὑπερτέρας φύσεις,
Ἢ τάξεις, ἃς ἔδωκεν ἀνδράσιν πόνος,
Καὶ τῶν ἐς ἡμᾶς συστικῶν συνεργάτας,
B Τιμῶμεν ὡς ἔνθεσμον ἐν συμμετρίαις,
Ἀλλ' οὐκ ἀνάρχους ὡς θεοὺς, καὶ δεσπότας.
Ὦ πῶς τοσαύτην εἰσιὼν τόλμαν μόνος,
Ἥκιστα νοῦν εἰληφας ἃ πράττειν θέλεις!
Κατὰ θρόνου σὺ τοῦ θεοδμήτου στόμα,
Ἐφ' οὗπερ αὐτὸς ἐγκαθήμενος θρόνου,
Κρινεῖν ἀπειλεῖ τοὺς βεβλασφημηκότας,
Πασῶν ἀπαιτῶν τὴν ὑπερτάτην δίκην,
Σὺ τοὺς ὅρους, ἄνθρωπε, τοὺς αἰωνίους,
Κινεῖν ἐπήρθης, οὓς Θεὸς πήξας ἔχει;
Σὺ τοῦ θεμέθλου τὴν βαθύῤῥιζον πέτραν,
Ὡς ἐκμοχλεύσων συγκινεῖς πάντας λίθους;

virtutes sermone dicens, attenuatorum deorum sive deitatum numerum in infinitum statuit: minor enim non relinquitur errori locus. Et gratiam, et lumen, et chrismatum dona, Dei scientiam, formas, virtutem, veluti dixi, iterum inter se promiscua præbens, inquam, minori impietate qua superstitiosi Græci, vir ille ingenuus sese laborare prædicat. Unum tamen et solum optimum confiteri necesse est, triplici luce splendens, simplex, indivisibile, non mistum, nec ponderatum, nec gradibus mensuratum, nec intra, nec extra partibus conflatum, veluti quædam inæqualium sectionum coagulatio circum, nec deitatum, nec deorum, nec æmulatorum, nec substantialium, nec insubstantialium turbam, nec aliorum omnium, ut cuncta paucis absolvam, veluti nos olim docuerunt inspirati homines, verorum dogmatum ministri. Ipse vero in adversum surgere, evidentissimamque puguam committere videtur, indivisibilem naturam partiri non erubescens, simplicissimum etiam sub composito aperte præbens, vel illud extra creaturas collocare ausus est, sive potius, duplicem semel nequitiam agens, venerandorum numerum in infinitum auxit, ac sic iterum Græcis longius progressus, quæ infra sunt desuper, quæ vero desuper infra, increata hæc, non creata vero, creata prædicat, impieque se gerere, dicit, qui illa non veneratur, nec si illum voce tantum impie se gerere dixeris ad certaminis victoriam satis esse putabit, sed veluti armis sive omni gladiorum strepitu, de his litem absolvi oporteret. Jam vero infinitas ejus stultitias annumerare horresco: adeo funeste pugnæ strepitum C resonare ausus est apud ipsos Græciæ numinis incredulos; adeo cunctorum desuper se præpotentem præbet, dignitatemque omnino figura nudatam ipso oculorum tractu vere contemplari contendit. Unde, humilem inter hunc attenuatorum numerum, infinita venerandorum multitudine agnita, ipse, ut mihi videtur, turbam contemplatus, unum tantum, cæterorum omnium virtutem, sprevit. At corona illi sane minime proderit, cum miserandum in modum, una suprema potestas, triplici lapide miserabiliter frangitur, se adversus calcar calcitrare noscat, ac tandem se creatum, non vero increatum discat, ipse clarum in se testimonium præfert, erga præstantissimam omnium naturam, cui omnia subsunt, et oculorum perspicaciores, et ad sublimiora D mente magis elati, ipse enim terrena respuens ex phantasiis in mentis vanitates, in operum ad orationem, sive, ut accuratius dicam, in insubstantialium adorationem delapsus est, quod sane unquam Dei adoratio fuit. Nihil enim, nihil insubstantialium adoratio, nihil pariter, omnino nihil attenuatorum ejus cultus; supremæ enim ac triplicis majestatis debitos honores, nemini tribuendos merito putamus, nisi, veluti inferiores, præstantes naturas, sive ordines, quos viri labore meruerunt, sive domum apud nos salutis operarios, merito veneremur, servatis tamen servandis, eos enim præpotentes veluti Deos et Dominos, non colimus. Cum autem tali superbia tu solus accensus, quæ agere cupis tam repente statueris, tunc, juxta thronum Deo ere-

Σὺ δ' ἐξελοῦ με τῆς Παλαμναίας πλάνης,
Κἀκεῖνον αὐτοῦ τῆς μεθ' αὐτοῦ, Χριστέ μου,
Τριὰς μονὰς πρόστου με σοῦ μόνης λάτρην,

A Ἡ πᾶσα προσκύνησις ἐκ πάντων μόνῃ
Καὶ δόξα, καὶ λάτρευσις εἰς ἅπαν πρέπει

de Palamæ errore educ me, Palamam ipsum, Christe mi, a nequitia erue. Trinitas in unitate salva me, tui solius adoratorem : te solam omnis adoratio decet, et gloria, et adoratio in sæcula.

EX LEONIS ALLATII

DISSERTATIONE II

DE LIBRIS ECCLESIASTICIS GRÆCORUM.

Plura in hoc synodico notari poterant. Quia tamen omnia eo respiciunt, ut illius Ecclesiæ fautores contra Romanam Ecclesiam, tanquam viri probi, et orthodoxi omnibus Christi fidelibus, et laudandi, et imitandi proponantur, non est in illis recensendis diutius immorandum : eoque præcipue quod in hæc novem capita omnia referri possunt. Quare cætera prosequamur.

Sextus itaque error est, quem Philotheus patriarcha Constantinopolitanus, ut factionis suæ hominem laudando opinionibus quoque suis, ac hæresibus auctoritatem adderet, in Ecclesiam Græcorum intrusit. Ipse enim exemplo novo hominem hæreseon propugnatorem, propterea que accusatum etiam et condemnatum a plerisque, in Spiritum sanctum, ac Ecclesiam Latinam injurium, cum scriptis editis contra catholicos viros, illius ex Patre solo processionem defenderit, ut ex ejus ad Vecci inscriptiones confutationibus, quibus abunde satisfecit Bessario cardinalis, et aliis duabus Orationibus, quas ipse Ἀποδεικτικοὺς λόγους contra Latinos nuncupavit, Londini Græce publicatis, manifestum est, inter divos retulit, et ejus memoriam officio de novo conscripto, quod in Ecclesiis cani, quemadmodum et in aliorum sanctorum solemnitatibus voluit, celebravit, pag. 96 a. c. m. et ss. Palamæ vero laudes ita prosecutus est, ut jam Nazianzenus, Nyssenus, Basilius, Chrysostomus, Athanasius, cæteraque Ecclesiæ Græcæ culmina, quibus cum tantum scelus committit, nihil sint, nihil in Ecclesiæ utilitatem egerint. Pag. enim 96. et infra vocat eum θαυματουργὸν, miraculorum effectorem, θεολογίας σάλπιγγα, Theologiæ tubam, πυρίπνουν στόμα τῆς χάριτος ignem spirans os gratiæ, πνεύματος δοχεῖον, spiritus receptaculum, στῦλον τῆς Ἐκκλησίας ἀχράδαντον, columnam Ecclesiæ inconcussam, εὐσεβείας ὑπέρμαχον, καὶ ἀσεβείας ἀντίπαλον, pietatis propugnatorem, impietatis oppugnatorem, πίστεως προστάτην, fidei defensorem, μέγαν καθηγεμόνα καὶ διδάσκαλον, magnum ducem et magistrum, λύραν παναρμόνιον πνεύματος spiritus lyram omni harmoniarum genere compactam, πηγὴν βρύουσαν ἰαμάτων νάματα πιστοῖς fontem scaturientem sanitatum fluenta fidelibus, Ἐκκλησίας διδάσκαλον, Ecclesiæ magistrum, φωτὸς θείου κήρυκα, luminis divini buccinatorem, οὐρανομύστην τῆς Τριάδος, cœlestem Triadis mystem, φωστῆρα ὀρθοδοξίας, rectæ fidei splendorem, Ἐκκλησίας στήριγμα καὶ διδάσκαλον, Ecclesiæ fulcrum et magistrum, κήρυκα τῆς χάριτος, præconem gratiæ, στῦλον τῆς πίστεως, fidei columnam, καύχημα καὶ στήριγμα μέγιστον τῶν ὀρθοδόξων, gloriam et maximum orthodoxorum firmamentum, Θεολόγον δεύτερον, Theologum secundum, τῶν διδασκάλων ἀκρότητα, Magistrorum apicem, θεολόγων τὸ στόμα, Theologorum os. Et quid non? omnia laudationis capita, quæ aliis Patribus divisim ab aliis tribuuntur, in hunc solum Philotheus iste congessit. Et ne videretur etiam divæ Virgini inferior, hymnum illi sacrum, et recitari solitum in officio Acathisti sic dicti, quod nunquam in eo sedeatur, ob reverentiam Deiparæ, cujus laudes pro beneficiis acceptis recitantur, pag. 158 b, c. 1, f. inde avulsum, et paucis immutatis, per parodiam, in hunc Palamam, non sine maxima temeritatis nota transvexit. Præterea in ejus Synaxario, ubi Palamæ vitam compendiose exsequitur, inter alia, dum ejus in hæresibus oppugnandis, ac fide catholica propaganda studium narrat, nihil aliud, nisi illius in Romanam Ecclesiam machinas, in Latinos odia, pro asserendis Græcorum erroribus, ac illis confirmandis, evertendis Latinorum veritatibus, et præcipue de processione Spiritus sancti ex Patre et Filio operam, etsi subdole nomina et circumstantias taceat, proponit pag. 98, per totam. Palamæ præterea, quæ ipse in Latinos de Spiritus sancti processionne effutiit, alias in Theologia hæreses et ineptias, easque quamplurimas ex ejus scriptis collectas late prosequitur libello de hac re edito Demetrius Cydonius. Quare hic plura referre supersedeo. Andreas etiam Colossensis Dialogo in Marci Ephesini epistolam, contra ritus Latinorum nonnullas hujusce Palamæ in unum collegit pravas et a fide catholica alienas sententias, quas hic trans-

κινούμενον ἐδημιούργησας σῶμα, ψυχὴν ἔχον τὴν πολυθεΐαν, καὶ πῦρ πνέον κατὰ τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἧς θεμέλιος ὁ ἀββατὴς Χριστοῦ Πέτρος, καὶ μαθητὴς κορυφαῖος. Ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχός. Πτωχοὶ γὰρ ἐγεννήθημεν καὶ τῆς θείας χάριτος ἐπιδεεῖς, εἴπερ ποτὲ διὰ τὰς πολλὰς ἡμῶν ἁμαρτίας. Ἄκουσον οὖν. α'. Ἐν τῷ λέγειν σὲ θεότητας ἀπείρους ἀπειράκις, κοινωνεῖς πᾶσι τοῖς Ἕλλησι. β'. Ἐν τῷ λέγειν σε δύο θεότητας, ὁρατὴν καὶ ἀόρατον, ληπτὴν καὶ ἄληπτον, κοινωνεῖς τῷ Πλάτωνι, τῷ λέγοντι δύο θεοὺς, ῥητὸν καὶ ἄῤῥητον, ὁρατὸν καὶ ἀόρατον. γ'. Ἐν τῷ λέγειν σε δύο θεότητας, μεθεκτὴν καὶ ἀμέθεκτον, κοινωνεῖς τοῖς Μανιχαίοις, τοῖς λέγουσι δύο θεότητας, ἀγαθὴν καὶ πονηράν. δ'. Ἐν τῷ λέγειν σε τέσσαρά τινα ἐπὶ τῆς θεότητος, Πατέρα, Υἱὸν, Πνεῦμα, ἐνέργειαν, κοινωνεῖς τῷ Πυθαγόρᾳ, τῷ λέγοντι καὶ δοξάζοντι Θεὸν τὰ τέσσαρα, καὶ τὴν τετρακτὺν παγὰν ἀενάου φύσεως λέγοντι. ε'. Ἐν τῷ λέγειν σε τὸν ἄνθρωπον ἄκτιστον, ἄναρχον, καὶ ἀτελεύτητον, κοινωνεῖς Ἀριστοτέλει, τῷ λέγοντι τὸν κόσμον ἄναρχον εἶναι, καὶ ἀτελεύτητον. ς'. Ἐν τῷ διαιρεῖν σε τὴν μίαν Θεότητα εἰς ὑπερκειμένην καὶ ὑφειμένην, κοινωνεῖς Ἀρείῳ τῷ ἄφρονι, τῷ λέγοντι τὴν ὁμότιμον ἀρχὴν τῆς μιᾶς καὶ ἰσοτίμου θεότητος εἰς διαιρέσεις ὑπερκειμένας καὶ ὑφειμένας. ζ'. Ἐν τῷ λαμβάνειν σε πάσας τὰς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας εἰς τὴν ἐνέργειαν τὴν ὑφειφέμην θεότητα, καὶ τὸ Πνεῦμα ποιεῖν ἀνενέργητον ὡς κτίσμα, κοινωνεῖς τῷ Πνευματομάχῳ Μακεδονίῳ, τῷ λέγοντι τὸ πανάγιον Πνεῦμα κτίσμα ἀνενέργητον δοῦλον, ἰσοδύναμον τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ. η'. Ἐν τῷ τὰ ἀνόμοια εἰσάγειν ἐν τῇ θεότητι, τῇ ἁπλῇ καὶ μιᾷ, καὶ ἐνιαίᾳ τὸ ἀόρατον, καὶ ὁρατὸν, τὸ ληπτὸν καὶ ἄληπτον, τὸ μεθεκτὸν καὶ ἀμέθεκτον, τὸ μεῖζον καὶ ἔλαττον, κοινωνεῖς Εὐνομίῳ, τῷ λέγοντι τὸν ἕνα τῆς Τριάδος Χριστὸν τὸν Κύριον ἀνόμοιον τῷ Πατρί. θ'. Ἐν τῷ συναιρεῖν, καὶ συναλείφειν τὰ τρία πρόσωπα τῆς θεότητος εἰς ἓν, καὶ λέγειν ἐξ αὐτῶν τὴν ἐνέργειαν, κοινωνεῖς τῷ Σαβελλίῳ, τῷ συναλείφοντι τὰ τρία πρόσωπα Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος εἰς ἓν πρόσωπον ἀσεβῶς. ι'. Ἐν τῷ λέγειν μεῖζονα καὶ ἐλάττονα θεότητα πρώτην καὶ δευτέραν, κοινωνεῖς Ἀπολλιναρίῳ, τῷ καταριθμοῦντι τὴν ἀδιαίρετον καὶ ἀσύγχυτον εἰς πρῶτον, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον πρόσωπον μεῖζον, ἔλαττον, καὶ ἔτι ἔλαττον. ια'. Ἐν τῷ ποιεῖν σε τὸν Θεὸν σύνθετον, ἐξ ἐναντίων τινῶν ὁρατῶν, καὶ ἀοράτων, ληπτῶν καὶ ἀλήπτων, μεθεκτῶν καὶ ἀμεθέκτων, μειζόνων καὶ ἐλαττόνων, κοινωνεῖς Παύλῳ τῷ Σαμοσατεῖ, τῷ λέγοντι τὸν Θεὸν σύνθετον. ιβ'. Ἐν τῷ λέγειν σε μὴ λαβεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν ἐπὶ τῇ σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ τελείαν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς θεολογίας, ἀλλὰ νῦν ἐπὶ σοῦ, κοινωνεῖς τῷ Μάνεντι, τῷ λέγοντι ἑαυτὸν παράκλητον. Εἰ γὰρ Χριστοῦ σαρκωθέντος οὐκ ἐλάβομεν δι' αὐτοῦ τελείαν τὴν γνῶσιν τῆς θεολογίας, ἀλλὰ νῦν ἐπὶ σοῦ, φαίνεται λοιπὸν τὸν ἕνα τῆς Τριάδος εἶναί σε τὸν παράκλητον, καὶ τὸ ἐλλεῖπον τῷ Υἱῷ ἀναπληρῶσαι. ιγ'. Ἐν τῷ λέγειν τὸν ἄνθρω-

A πον ἄκτιστον, κοινωνεῖς τοῖς Μονοθελήταις. Εἰ γὰρ ἄκτιστος ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἄκτιστος ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου, καὶ κατ' ἀμφότερα ἄκτιστος καὶ τὸ αὐτὸ καὶ ἓν θέλημα. ιδ'. Ἐν τούτῳ κοινωνεῖς τοῖς Μονοφυσίταις. Εἰ γὰρ ἄκτιστος ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὁ Κύριος, ὡς ἄνθρωπος, ἄκτιστος, καὶ Θεὸς ἄκτιστος, καὶ κατ' ἀμφότερα μιᾶς φύσεως τῆς ἀκτίστου. ιε'. Ἐν τούτῳ κοινωνεῖς τοῖς Θεοπασχίταις. Εἰ γὰρ ἄκτιστος ὁ Κύριος ὡς ἄνθρωπος, καὶ μία φύσις ἐν αὐτῷ ἡ ἄκτιστος, ἡ αὐτὴ φύσις ἡ ἄκτιστος ἔπαθεν ἐν τῷ σταυρῷ. ις'. Ἐν τούτῳ κοινωνεῖς τοῖς Ἀφθαρτοδοκήταις. Εἰ γὰρ ἡ αὐτὴ φύσις καὶ μία ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡ ἄκτιστος καὶ ἄφθαρτος ἐπὶ τοῦ πάθους καὶ τοῦ σταυροῦ. ιζ'. Ἐν τούτῳ κοινωνεῖς τοῖς Εἰκονομάχοις. Εἰ γὰρ ἄκτιστος ὁ Κύριος, ὡς ἄνθρωπος καὶ ἀπερίγραπτος,

B καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐν εἰκόνι δεῖ περιγράφεσθαι κατὰ σὲ, ἀπὸ τούτου καταλύεις καὶ τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων προσκύνησιν. ιη'. Ἐν τούτῳ κοινωνεῖς τοῖς Μασσαλιανοῖς, τοῖς λέγουσιν ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς ὅλην τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν. Εἰ γὰρ ἄκτιστος ὁ ἄνθρωπος καὶ πάντα κατὰ χάριν γίνεται τῷ ἀκτίστῳ ἑπόμενος, καὶ τῇ θείᾳ φύσει, καὶ κατὰ σὲ γίνεται οὐσία Θεοῦ. ιθ'. Ἐν τῷ λέγειν σε δύο αἴτια ἐπὶ τῆς Θεότητος καὶ δύο ἀρχὰς, αἴτιον μὲν τὸν Πατέρα Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, καὶ ἀρχὴν, τὰ τρία δὲ αἴτιον καὶ ἀρχὴν τῆς ἐνεργείας, κοινωνεῖς τοῖς Λατίνοις, τοῖς λέγουσιν ἐπὶ τῆς Θεότητος δύο αἴτια, καὶ δύο ἀρχὰς, ἓν μὲν αἴτιον Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος τὸν Πατέρα, ἀρχὴν, καὶ αἴτιον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Τοιαῦτα τοίνυν δογματίζων, καὶ παῤῥησίᾳ διδάσκων, ταράτ-

C τεις τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν ὁ εἰρηνικὸς ἀρχιερεὺς, καὶ τοῦ εἰρηνικοῦ μαθητὴς, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος ἀναμοχλεύσεις αὐτήν. Πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος μηδὲ πύλαι ᾅδου κατισχύσειν αὐτῆς, μηδὲ τὰ τῶν αἱρετικῶν ἀπύλωτα στόματα. Μὴ ὑψούσθωσαν ἐν ἑαυτοῖς οἱ παραπικραίνοντες· τοῖς τῶν ἄλλων κακοῖς παιδευέσθωσαν, καὶ μὴ θανέτωσαν, ὁ Θεολόγος φησίν. Οὐδὲ γὰρ ἀνέξεται μὴ διακόψαι τὰς κεφαλὰς τῶν αἱρετικῶν ὄντων καὶ ταραττόντων τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, καὶ τὴν θεῖαν δογματιζόντων, ἡ διακοπτομένη Θεότης, καὶ διαιρουμένη κακῶς εἴς τε τὸ μεῖζον καὶ ἔλαττον, τὸ ὁρατὸν καὶ ἀόρατον, τὸ μεθεκτὸν καὶ ἀμέθεκτον. Εἰ γὰρ καὶ παρεδόθημεν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, παρεδόθημεν

D γὰρ ὡς καὶ ἐν ἄλλοις· ἀλλ' οὖν οὐκ εἰς τέλος ἐγκαταλειφθήσεται ἡ νέα Σιὼν, ἡ νύμφη Χριστοῦ, ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, ἡ τῷ αἵματι τούτου φοινιχθεῖσα καὶ καθαρθεῖσα. « Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἐγὼ παρέδωκά σε, καὶ ἐγὼ βοηθήσω σοι. Ἐν θυμῷ μικρῷ ἐπάταξά σε, καὶ ἐν ἐλέῳ αἰωνίῳ δοξάσω σε. » Μεῖζον τὸ μέτρον τῆς φιλανθρωπίας ὑπὲρ τὸ μέτρον τῆς παιδαγωγίας. « Μέχρι γὰρ τίνος, φησὶ, κληρονομήσετε τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου; Μέχρι τίνος ἡ κιβωτὸς παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις, Νυνὶ δὲ μικρὸν ἐντρύφησον τοῖς ἀλλοτρίοις, καὶ τοῦ βούλεσθαί ἀπόλαυσον. Ὅτι δν τρόπον ἀπώσασθαί με ἐβουλεύσασθε, κἀγὼ ἀπώσομαι ὑμᾶς, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Περὶ μὲν οὖν τῶν σῶν δογμάτων καὶ τῆς σῆς ἱεραρχίας οὕτω γινώσκω, καὶ οὕτω, ἐλπίζω,

μάλιστα δὲ καὶ καλῶς οἶδα, καὶ τεθάρρηκα, καὶ πεπίστευκα, ταῖς τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαις πιστούμενος. Ἡμεῖς δὲ τῷ κηρύγματι τῶν ἀποστόλων, καὶ τοῖς δόγμασι τῶν Πατέρων ἑπόμενοι, καὶ πάντων ἁγίων, οὐ θεολογοῦμεν, ἀλλ' ἀνασκευάζοντες τὰ βέλτιστα δόγματα, κηρύττομεν καὶ λέγομεν οὕτως· Πιστεύομεν εἰς Πατέρα, Υἱὸν, καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, τρεῖς ἰδιότητας, μίαν Θεότητα, τρεῖς ὑποστάσεις, μίαν Θεότητα, τρία πρόσωπα, μίαν Θεότητα, μίαν οὐσίαν, μίαν φύσιν ἁπλῆν, ἴσην, ἀδιαίρετον, ἀσύγχυτον, ἐνιαίαν, Τριάδα ἐν μονάδι, καὶ μονάδα ἐν Τριάδι προσκυνουμένην, καὶ σεβομένην. Ἀλλοτρίᾳ δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσομεν. Οὐδὲ γὰρ οἴδαμεν τὴν φωνὴν τῶν ἀλλοτρίων ἀκολουθεῖν· οὐδὲ σοὶ τῷ λῃστρικῶς ἀλλαχόθεν ἀναβαίνοντι, καὶ μὴ διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν εἰσερχομένῳ τῶν προβάτων. Οὕτω δὲ προσκυνοῦντες, οὕτω δοξάζοντες, καὶ οὕτω σεβόμενοι τὴν μίαν ἐν τρισὶ προσώποις Θεότητα, καὶ τὰς ἐπαγγελίας πιστὰς ἔχομεν, δύεσθαι ταύτην τελειώτερόν τε καὶ καθαρώτερον, οὐκ ἐν αἰνίγμασι, πρόσωπον δὲ πρὸς πρόσωπον ἐν ἐκείνῃ τῇ ἀθανάτῳ βασιλείᾳ, καὶ ἀπολαύσει τῶν δικαίων, ἧς ὄψεως γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, καὶ σὲ μετανοήσαντα, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς, καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ τῷ μόνῳ αἰτίῳ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωογονῷ αὐτοῦ Πνεύματι, τῇ μιᾷ καὶ ἀδιαιρέτῳ Θεότητι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

« Disceptatio cujusdam viri eruditi, et philosophi e sacris litteris. Vidisti pugnæ ac certaminum remunerationem. Vidisti quæ hic factæ sunt ex beata Triade, non ex operatione demonstrationes. Hic est sensus Ecclesiæ, hæc recte sentientium fides, Apostolorum prædicatio, Patrum dogmata, martyrum cædes, confessorum facinora, sacerdotum decor, præceptorum de Deo scientia. Cecidit tuorum dogmatum culmen, domus collisa, fundamentum eversum, sepes exusta, veluti cinis, et pulvis a turbine tua subterfugia dissipata, muri disjecti, propugnacula abolita, funditusque convulsa sunt. Quid tu interimis? num verbis hisce, et divinæ Scripturæ testimoniis suaderis? si suademus, Deo gratiæ habendæ sunt, qui desperatos ab errore convertit, et non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat: si non suaderis, tuum erit animo volvere, in quot, et quantas hæreses incidas, qui animabus et Dei Ecclesiæ præesse institutus es, judiciis, quæ ineffabilis ille novit, licet propter illius nimiam tolerantiam, Ecclesia, animæque tibi concreditæ non sint. Omnes itaque hæreses per sanctos Patres morti traditæ, abolitæque, sicca ossa redditæ sunt, absque carnibus, nervis, reliquaque compage, ecce tu ipse regeneratis, instauratisque stultis tuis dogmatibus, spiritum, carnem, atque compaginem impertiens, vivens, animatum, et se movens corpus effecisti: pro anima deorum multitudinem habens, et ignem adversus Dei Ecclesiam spirans, cujus fundamentum

A est infragilis Christi Petrus, et discipulorum apex; sed non obliviscetur in finem pauperis, pauperes enim facti sumus, et divinæ gratiæ, si usquam alias, propter nostra peccata, indigi. Audi itaque: 1. Cum dicis Deitates infinite infinitas, cum gentilibus omnibus consociaris. 2. Cum dicis, duas Deitates visibilem et invisibilem, comprehensibilem et incomprehensibilem Deum, in eadem cum Platone sententia es, qui asserit duos deos, fandum nefandumque, visibilem et invisibilem. 3. Cum dicis duas Deitates, communicabilem, et incommunicabilem, in eadem cum Manichæis opinione es, qui duas Deitates, bonam et malam adstruunt. 4. Cum in Divinitate quatuor ponas, Patrem, Filium, Spiritum, et operationem, cum Pythagora sentis, qui quatuor Deum esse asseverat, enunciatque quaternionem perennis naturæ fontem. 5. Cum ais hominem increatum, et sine principio et fine, Aristotelem præ te fers, qui mundum statuit sine principio et fine. 6. Dum unam Deitatem in superiorem et inferiorem dividis, cum insensato Ario affirmas, compar principium unius, æqualisque Deitatis, in superius inferiusque discerpis. 7. Cum omnes Spiritus operationes, *in operationem* inferiorem, nempe Deitatem accipis, et Spiritum operatione, æque ac creaturam privas, non absimilis es Spiritus hosti Macedonio affirmanti, sanctissimum Spiritum sine operatione esse servum ejusdem cum Patre et Filio facultatis. 8. Cum dissimilia in simplici, una, ac sola Deitate introducis, visibile et invisibile, comprehensibile et incomprehensibile, communicabile et incommunicabile, magis et minus, asseris cum Eunomio unum Triadis Christum Dominum Patri inæqualem. 9. Cum contrahis, et decurtas in unam tres Divinitatis personas, ab eisque asseris operationem, non alienus es a Sabellio qui tres Patris, *Filii*, et Spiritus sancti personas, in unam impie coarctat. 10. Cum majorem minoremque Deitatem, primam ac secundam profiteris, cum Apollinario es, qui inconfusam, atque incorruptibilem naturam, *in primam*, et secundam, et tertiam personam, *majorem*, minorem, et adhuc minorem *subdividit*. 11. Cum Deum ex contrariis quibusdam visibilibus et invisibilibus, comprehensibilibus et incomprehensibilibus, communicabilibus et incommunicabilibus, superioribus et inferioribus componis, cum Paulo Samosateno convenis, Deum compositum astruente. 12. Cum ais Dei Ecclesiam in Christi Incarnatione perfectam rerum theologicarum cognitionem non habuisse, sed nunc postmodum tua ætate, cum Manete concordas, seipsum Paracletum asserente; etenim si Christo incarnato per eum perfecte theologica non sumus assecuti, sed tuo hoc ævo, manifestum apparet unum Trinitatis te esse, Paracletum scilicet, et quæ deerant Filio adimplesse. 13. Cum hominem increatum esse contendis, eadem quæ et Monothelitæ dicis: siquidem si homo increatus est, et caro Domini increata, et secundum utrumque increatus, et eadem, et una voluntas.

14. In eo sane concorditer congruis cum Monophysitis; nam si homo increatus, et Dominus veluti homo increatus, et Deus increatus secundum utrumque unius naturæ increatæ. 15. In hoc ad sententiam Theopaschitarum accedis; nam si increatus Dominus ut homo, et una natura in eo increata, ipsa natura increata in cruce passa est. 16. Es et in Aphthartodocitarum hæresi; etenim si eadem natura, et una in Domino increata, et incorruptibilis in passione et cruce. 17. Neque in eo differs ab Iconoclastis; nam si increatus est Dominus, ut homo, et incircumscriptus, propterea que per te neque imagine exprimendus est, hoc venerandarum imaginum cultum destruis. 18. Facis cum Massalianis in seipsis universam Dei essentiam habere clamitantibus; etenim, si increatus est homo et quæcunque divinam naturam consequuntur, omnia per gratiam increato accedunt, fit et per te essentia Dei. 19. Cum in Deitate duas causas, et duo principia adstruas, causam quidem et pricipium Filii, et Spiritus Patrem, tria vero causam et principium operationis, non abhorres a Latinis, in Divinitate duas causas, et duo principia ponentibus; unam causam Filii, et Spiritus Patrem, et aliam causam Spiritus Patrem, et Filium, causam et principium, Patrem, causam et principium Patrem et Filium. Hæc itaque veluti dogmata astruens, et palam edocens Dei Ecclesiam perturbas pacificus præsul et pacifici auditor: verumtamen funditus non evertes. Fide enim dignus est, qui promisit, neque portas inferi prævalituras adversus eam, neque hæreticorum ora effrænata. Ne exaltentur in semetipsis, qui exasperant. Aliorum infortunis discant, nec mortem subeant, dictum est Gregorii Theologi; neque enim moras ponet ad abscindenda hæreticorum capita, Ecclesias Dei interturbantium, et unam Deitatem in duas dividentium, abscissa Deitas, pessimeque divisa in majus et minus, visibile et invisibile, communicabile et incommunicabile. Licet enim propter iniquitates nostras tradamur, namque quemadmodum rebus etiam in aliis tradiți sumus, nihilominus non ad finem usque nova Sion deseretur, Christi sponsa, Dei Ecclesia, illius sanguine rubefacta, et expurgata: « Ecce enim, ait, ego tradidi te, et ego opem feram tibi: In parvo furore percusiste, et in sempiterna misericordia glorificabo te. » Incredibile est, quanto punitionis mensuram anteeat humanitas. « Modicum enim, ait, hæreditabitis montem sanctum meum; modicum apud alienigenas arca: nunc paululum in aliena insolentius te gere, et placita exple; quemadmodum enim me ejicere conati estis, ita et ipse ejiciam vos, dicit Dominus omnipotens. » De tuis itaque dogmatibus, et summo occupato sacerdotio ita ipse sentio, et spes me tenet ita futurum. Quin imo apprime novi, et confido, et firmiter teneo, Salvatoris promissionibus indubie confirmatus. Nos vero apostolorum prædicationem, et dogmata Patrum, sanctorumque omnium sequentes, non de Deo decernimus, sed execranda dogmata refellentes, hunc in modum prædicamus, sed et profitemur. Credimus in Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, tres proprietates, unam Deitatem; tres hypostases, unam Deitatem; tres personas, unam Deitatem, unam essentiam, unam naturam, simplicem, æqualem, indivisam, inconfusam, unicam, Trinitatem in unitate, et unitatem in Trinitate adoratam, et cultam. Alieno vero non animum intendemus; neque enim vocem alienorum sequi novimus; neque te, qui prædonum instar aliunde intruderis, et non per portam in ovium caulam ingrederis. Sic porro adorantes, sic tenentes, et sic venerantes unicam in tribus personis Deitatem, promissis certis constabilimur, eam nos perfectius, et purius visuros, non in ænigmate, sed facie ad faciem, in illo immortali regno, et justorum fruitione: cujus visionis utinam ipsi participes efficiamur, et te aliquando pœniteat, gratia, et misericordia, et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cui addecet omnis gloria, honor, et adoratio, cum ejusdem sine principio Patre, sola causa, et sanctissimo, et bono, et vivifico illius Spiritu, uni et indivisæ Deitati, nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen. »

Alter est: Ἡ μὲν παρὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἁγίων μαθητῶν, καὶ ἀποστόλων αὐτοῦ, καὶ τῶν ἱερῶν προφητῶν, καὶ τῶν θείων συνόδων, καὶ πάντων τῶν θεοφόρων Πατέρων, καὶ διδασκάλων παραδοθεῖσα πίστις ἡμῖν καὶ εὐσέβεια πᾶσίν ἐστι πρόδηλος καὶ φανερὰ τοῖς μετέχουσιν αὐτῆς. Πανταχοῦ γὰρ ὁμολογεῖται εἷς Θεὸς τρισυπόστατος, καὶ ποιητὴς ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων, ὡς ἐν τῷ ἁγίῳ τῆς πίστεως συμβόλῳ ὁμολογεῖται. Πατὴρ, Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, τρεῖς ὑποστάσεις, μία θεότης ἁπλῆ, ἀόρατος, ἀνείδεος, ἀσχημάτιστος, ἀμέριστος, ἀδιαίρετος, πανταχοῦ τε παροῦσα καὶ τὰ πάντα πληροῦσα, καὶ πάντα ἐνεργοῦσα. Οὐ μικρὸν ἐν ἐκείνῃ καὶ μέγα, οὐδὲ ἀνισότης καὶ ἀνομοιότης, ἀλλὰ πᾶσα ἰσότης καὶ ὁμοιότης. Αὕτη οὖν ἡ πίστις τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας διὰ μὲν τὸ τρισυπόστατον τῆς θεότητος τὸ φρόνημα τῶν Ἰουδαίων κατέβαλεν, οἵτινες πιστεύουσι καὶ ὁμολογοῦσι Θεὸν, οὐ τρισυπόστατον δὲ, ἀλλὰ μονοπρόσωπον· διὰ δὲ τὸ μοναδικὸν αὐτῆς καὶ ὁμέριστον τὴν τῶν Ἑλλήνων πολυθεΐαν ἀπήλασε, καὶ τὴν Ἀρείου, καὶ Εὐνομίου τῶν ἀθέων αἱρετικῶν κατατομὴν τῆς Θεότητος. Ὁ δὲ νῦν αἱρεσιάρχης ὁ λεγόμενος Παλαμᾶς πάντα τὰ δόγματα τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, καὶ πᾶσαν τὴν πίστιν ἡμῶν καταλύει τοῖς ἑαυτοῦ μιαροῖς καὶ ἀσεβεστάτοις δόγμασι καὶ διδάγμασι, καὶ πάντων ἐστὶν αἱρετικῶν ἀσεβέστατος. Ὡς ἀνεφάνη μὲν προδήλως ἐνταῦθα πάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπερρίφη πρὸ καιροῦ, ὡς μέλος σεσηπὸς, καὶ ἀνίατον ὑπ' αὐτῆς· ἐξεκίνησε δὲ νῦν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, μᾶλλον δὲ ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται, ὡς φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος. Μιᾶς γὰρ, ὡς εἴρηται, τρισυποστάτου Θεότητος ὁμολογουμένης ἡμῖν ἁπλῆς τε καὶ ἀμερίστου, αὐτὸς πολλὰς κηρύττει θεότητας μικρὰς καὶ μεγάλας, καὶ διαιρεῖ τὴν μίαν τριάδα εἰς τὰς πολλάς.

pulis, et apostolis illius, necnon sacris prophetis, divinisque synodis, et omnibus deiferis Patribus, et magistris nobis tradita fides, et pietas omnibus eam possidentibus, manifesta est et aperta. Ubique enim omnes profitentur Deum unum in tribus personis, visibilium omnium et invisibilium factorem, quemadmodum in sacro fidei symbolo astruitur : Pater, Filius, et Spiritus sanctus, tres hypostases, una Deitas, simplex, invisibilis, informis, nullam figuram recipiens, individua, indivisa, ubique præsens, omnia explens, et omnia efficiens : in ea neque magnum est, neque parvum, inæqualitas et dissimilitudo nulla, sed æqua omnia et similia. Hæc itaque sanctæ Dei catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ fides, per tres Deitatis hypostases Judæorum opinationes convellit, qui credunt fatenturque Deum, at non in tribus hypostasibus, sed una; per unitatem ipsius individuam, plura gentilium numina profligat : necnon Arii, Eunomiique impiorum hæreticorum Deitatis concisionem. Recens vero hæresiarcha nomine Palamas, universa sanctæ Dei Ecclesiæ dogmata, et fidem nostram universam, suis exsecrandis ac impiissimis dogmatibus et doctrinis confundit, hæreticorum omnium nequissimus. Qui palam hic in Ecclesia Dei comparens, paulo ante tanquam membrum marcidum, et medicinam non admittens, ab eadem ejectus est. Commovit autem ipse multa propter peccata nostra, quin imo, ut probati manifesti fiant, quemadmodum divinus ait Apostolus. Nam cum unam ipsi Deitatem in tribus hypostasibus confiteamur simplicem atque indivisam, ille multas Deitates palam prædicat parvas et magnas, et hanc unam in multas discerpit, et unam quidem superiorem, reliquas inferiores, sive ea minores, sicuti creaturas facit, et superiorem essentiam Dei appellat, inferiores essentiales operationes, et facultates illius, et charismata, quæ operatur, creata nempe, et rursus increata, quod non tantum gentilium est, et multos deos inducit : unicam enim Deitatem in multos deos concidit : sed etiam vanitatum plenum est, et a mente consilioque plane diductum. Ait corporeorum oculorum obtutui subjici naturalem Dei formam, et Deitatem, quam inferiorem Deitatem enuntiat, et Deum secundum, et parvum, ad nos usque pervenientem, et nobis visibilem. Quod superior, inquit, excelsus est, nec visui patet. Hic vero inferior Deus, qui videtur, et aliæ Deitates, æqualis cum eo facultatis, quas nuncupat, et Spiritus sanctos, et increata alia sanctæ Triadis, eaque inferiora infinite infinita, hoc est absque ulla comparatione ad ea, quemadmodum et reliquæ creaturæ desciscentia. Has itaque Deitates, et hos Spiritus, et visibilem Deitatem ait in creaturis æque atque ipsum Deum operari, aliam illuminare, aliam expurgare, aliam vivificare, aliam alio modo rerum curam gerere, et unamquamque proprium opus sibi vindicare, et operari : ut non tantum gentilium plurima numina introducat, sed et Arii, et Eunomii, et Macedonii, et Massalianorum, et Bogomilorum decreta stabiliat. Plane enim Satanas menti illius tenebras offudit, et variis imaginibus obsedit, et in multas, quas intuetur Deitates, et plures spiritus dispartitus est. Et lumen, quod ipse videt, tenebræ sunt, cum Satanas apud ipsum in angelum lucis transformatur, ut ait Apostolus. Et quæ ipse conspicit corporeis oculis ; fateturque esse Deo inferiora infinite infinities, quemadmodum et creaturæ Dei tribuit, vocatque essentialia, et naturalia Dei, præcipitque nobis, ut ea veneremur, tanquam deos increatos, et Deitates : et sic non tantum in immanem multitudinem, et prodigiosam partitionem Numen dictis suis discerpit, verum etiam simplex, indivisum, sequale atque informe, compositum, ut sunt aliæ creaturæ, facit. Et cultum exhibuit creaturæ, et non Creatori, multo immanius, quam gentiles ipsi, insaniens. Neque enim eo impietatis adacti sunt numinum multitudine, ut Deum creaturæ assimilarent, et angelorum, sanctorum, atque animarum essentia inferiorem pejoremque statuerent. Namque natura angelorum perpici non valet, quemadmodum neque animæ. Palamas vero ait, Deum speciem habere visibilem, naturalem ipsi et essentialem. Invisibile porro multo est visibili melius ac præstabilius. Neque hac ratione solum in Deum impius fuit, sed et seipsum Deum increatum, et absque principio esse decrevit ; nam asserit, inferioris Deitatis homines participes, quæ eos deificat, cernentes lumen illud Deum inferiorem oculis corporeis, fieri deos increatos et sine principio. Hoc autem non longe abest ab eo, quod aliquando diabolus ausus est, cum dixit : « Ponam sedem meam super nubes, et ero similis Altissimo. » Sane hac impietate nulla potest excogitari atrocior, quam cum se homo Deum increatum et sine principio fieri jactat. Et id est quod olim Dominus prædixerat, « Venient pseudochristi et pseudoprophetæ, et dabunt signa et prodigia in populo : et si vobis dixerint, Ecce hic Christus est, vel ecce ibi, ne credatis illis. » Hi itaque tantum non hoc dicunt, verum Deitatem esse apud ipsos corporeis oculis visam, seque ipsos esse deos increatos. Hoc vero Paulus de Antichristo enuntiavit. « Cum revelabitur exlex, seipsum super omnem cultum extollens, et sedebit in templo, dicens se ipsum Deum. » Quid enim magis jactabit, cum ille venerit ? et quid in sublimitatem Dei insaniet, et blasphemabit atrocius, quam cum se dicit Deum increatum et sine principio ? quod nunc Palamas affirmavit, et coram omnibus docuit. Quare aut hic Satanas est, aut præcursor illius, cum jam et finis sæculi, et, ut ipse opinor, immutatio universi prope sit, et beatus, qui mandata Christi, et illius discipulorum, et Patrum decreta sancta tecta servabit, et ab errore Palamitarum, ut ab igne et colubro intacta tuebitur, quod hæc sit pessima Ecclesiæ noxa, et omnium qui unquam antea fuerint, error impiissimus, idque est, ut reor, quod in errorem inducet etiam

mator, et non querulus, dictas meas orationes conquirat et perlegat, et cognoscet, Christi Dei gratia, me non hujus aut illius causa, quem adnodum calumniatores dicerent, sed pro veritate dogmatum contentiones fovere, recteque timere, nec audere theologiam admittere, traditam aliter ac Patres nostri deiferi tradiderunt, licet Palamas eam enuntiet, licet Barlaamus, malis deditus artibus, licet quicunque alius sit. Et pro his omnia me passurum promitto, etiam si mors ipsa subeunda sit, divina gratia meam naturalem infirmitatem corroborante.» Et: Μηδεὶς ἀκούων συγκαταβῆναί με εἰς συμφωνίαν τῷ Παλαμᾷ, ἄλλο τι νομιζέτω φρονῆσαι παρὰ τὰ παραδοθέντα ἡμῖν παρὰ τῆς ὑγιεστάτης καὶ πᾶσι φανερᾶς καὶ ὁμολογημένης θεολογίας· ἐπὶ γὰρ τῷ στέργειν αὐτὰ τὰ τῶν θεολόγων ῥήματα, ὡς ἔχουσι κείμενα, συνεφώνησα, οὐκ ἐπὶ τῷ ἑτέραν τινὰ φωνὴν καὶ προσθήκην ἢ τοῦ καλοῦ Παλαμᾶ, ἢ τοῦ Βαρλαὰμ παραδέξασθαι· οὐδὲ ὅλως τινὸς δι' ἄλλων ῥημάτων καὶ συλλαβῶν θεολογίαν, ἢ πίστεως ὁμολογίαν, παρ' ἣν παρέλαβον ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς, καὶ τοῦ κοινοῦ καὶ θείου συμβόλου τῆς πίστεως. Κἂν ἄγγελος ᾖ ὁ τὴν ἑτέραν ταύτην συνάγων οἰκείαις συνθέσεσιν, οὐ παραδέχομαι, τῷ μεγάλῳ Παύλῳ πειθόμενος. Σιωπωμένων οὖν τῶν τοῦ Παλαμᾶ οἰκείων αὐτοῦ ῥημάτων περὶ τῆς θεολογίας, καὶ ὁμολογουμένων ἁπλῶς καὶ ἀκατασκευάστως τῶν ἄνωθεν ἡμῖν παραδοθέντων ῥημάτων τῆς πίστεως συμφωνῶ τῷ Παλαμᾷ, ἑτέρως δὲ οὐδαμῶς. «Nullus audiens me consensisse cum Palama, aliquid aliud existimet me sentire præter ea quæ nobis a sanctissima, omnibus nota et ab omnibus accepta theologia, tradita sunt. Namque ipsa theologorum verba, ut jacent, amplecti consensi; non aliam vocem, et additionem, vel pulchri Palamæ, vel Barlaami accipere, nec alterius simpliciter per alia verba aut syllabas theologiam, aut fidei professionem, præter eam quam accepi a sacra Scriptura et communi divinoque fidei Symbolo. Licet angelus sit, qui aliam colligit propria scriptione, non admitto, qui magnum Paulum audio. Dum itaque propria Palamæ de theologia verba silentur, et simpliciter ac sine ulla arte verba Fidei, quæ desuper nobis tradita sunt, pronuntiantur, cum Palama ipso sentio, alia vero ratione nequaquam.»

IV. De Gregorii Palamæ erroribus et hæresibus multa a nobis in aliis allata sunt; sed, ne in diffamatissimo homine nos videamur esse infacundissimi, habeto tibi, lector, ejusdemmet condemnationis tomum: Ἀκούσατε, φυλαὶ τῆς γῆς, καὶ γλῶσσαι, ἔθνη πάντα κατοικοῦντα τὴν ὑπ' οὐρανὸν, ὅσοι δηλονότι Θεὸν τὸν ἕνα πρεσβεύουσι, καὶ μίαν Θεότητα τὴν ἐν τρισὶ προσώποις δοξαζομένην· ἀκούσατε οἱ τῷ ἁγίῳ χρισθέντες αἵματι τοῦ τιμίου ἀμνοῦ, τοῦ τὴν πολύθεον πλάνην τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας καταλελυκότος, ἵν' εἷς Θεὸς καὶ μία Θεότης τὸ λατρευόμενον εἴη τοῖς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν πεπιστευκόσι Χριστόν· ἀκούσατε οἵος χειμὼν, οἷο. κλύδων, οἷα σκοτόμαινα τὴν τῶν Ῥωμαίων κατέλαβεν Ἐκκλησίαν, πολὺ χείρων τῆς Αἰγυπτίας. Οὐ γὰρ ἤρκεσε τῷ διαβόλῳ ἡ κατὰ τοῦ γένους τοῦ ἡμετέρου πανολεθρία, ἣν ἀνθρωποκτόνος ὢν ἐξ ἀρχῆς προὐξένησεν ἐκ στάσεως καὶ ἀναρσίας τῶν ἰδίων ὀργάνων· οὐδ' ἱκανὸν ἁπλῶς ἔδοξε χωρῶν τοσούτων καὶ πόλεων προδοσία, ἔτι τε Χριστιανῶν σφαγαὶ, καὶ ἀνδραποδισμοὶ, καὶ λεηλασία: παντὸς γένους καὶ ἡλικίας, ἀλλ' εἰ καὶ μὴ σιδηροῖς τισι μοχλοῖς διαπαλεύσειε τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, ὥσθ' ὁμοῦ πάντα κατὰ χρημνοῦ καὶ βαράθρων ὠθῆσαι, δόγματά τε καὶ νόμους τοὺς ἱεροὺς, καὶ Πατέρων ὅρους βραχύ τι πρὸς δύναμιν ὁ δεινὸς οὗτοσὶ σοφιστὴς, πολέμιος ἦγηται. Τί γὰρ ποιεῖ; Ἀνίστησι πρὸ καιροῦ τινος, ὡς ἔστε πάντες, ἄνδρας τινὰς ψευδομένους τὰ μοναχῶν, ἀλλήλοις ἐπαναστάντας, μᾶλλον δ' εἰπεῖν, τοῖς ὀρθοῖς δόγμασι τῆς εὐσεβείας, ὥς τινα ζιζάνια ἐπιφυέντας, καὶ τὸ καλὸν τῆς πίστεως σπέρμα λυμαινομένους, οἵτινες, εἰ καὶ σύμφωνα ἑαυτοῖς. καὶ πολὺ διαφέροντα, σύμφωνα δ' οὖν ὅμως τῷ κινήσαντι τούτους πονηρῷ δαίμονι ἔλεγον καὶ ἐφρόνουν. Ἐτόλμησαν γὰρ οἱ μὲν αὐτῶν ἢ ταυτόν τε νομίζειν οὐσίαν Θεοῦ καὶ ἐνέργειαν, ἢ εἰ δεῖ τι ἕτερον ἐνέργειαν οἴεσθαι, οὐ συναΐδιον ταύτην δοξάζειν οὐδὲ μέντοι συνάναρχον τῷ ἀνάρχῳ καὶ ἀϊδίῳ Θεῷ, κτιστὴν δὲ καὶ δὴ καὶ φθαρτὴν κατὰ τὰ κοινὰ ταῦτα δημιουργήματα, οἷον τὴν ἐν Θαβωρίῳ φανεῖσαν τῆς Θεότητος αἴγλην, ἢ τὴν ποιμένας περιαστράψασαν, ἢ τινα ἑτέραν τῶν πολλῶν θεοφανειῶν. Καὶ οἱ μὲν οὕτως· οἱ δ' ἕτεροι ὥσπερ ἐξ ἴσου διαμετρήσαντες τὰ τῆς πλάνης, ἢ μᾶλλον ὑπερβαλέσθαι καὶ τοὺς πρώτους φιλονεικήσαντες, ὦ ψυχῆς τε, καὶ γλώττης, καὶ χειρὸς ἀκρατοῦς! λογογραφοῦσιν οἱ τάλανες, οὐκ ἀπ' οὐρανοῦ φωνοῦντες, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γῆς κατὰ τὰς ἐγγαστριμύθους, ὡς Ἡσαΐας φησὶν, ἐκφυλά τινα καὶ παρέγγραπτα δόγματα, ἅπερ οὔτε οἱ Πατέρες ἡμῶν ᾔδεισαν, ἵνα τὸ τῆς Γραφῆς εἴποιμεν, οὔθ' ἡμῖν ὅλως παρέδοσαν. Καὶ οὔτ' ἀξιοῦσι Παύλῳ πείθεσθαι τῷ μεγάλῳ, τὰς βεβήλους ἐκτρέπεσθαι καινοφωνίας διακελευομένῳ, οὔτε δὲ τῷ σοφῷ Σολομῶντι, μὴ σοφίζεσθαι περιττὰ, καὶ πόρρω τῆς χρείας. Τὴν γὰρ ὑπερούσιον μίαν Θεότητα, εἴτουν τὸν ἕνα Θεὸν διαιρούμενον εἰς Τριάδα ἀδιαιρέτως, νέᾳ διαιρέσει ὁροδιαιροῦντες οἱ τολμηταὶ, πολλὰς τινας θεότητας εἶναι, καὶ πολλοὺς θεοὺς παραδογματίζουσιν ἀνερυθριάστως καὶ ἀδεῶς. Κοινωνεῖν γάρ φασιν οὐχ ἧττον καὶ τὰς φυσικάς τε καὶ οὐσιώδεις ἐνεργείας Θεοῦ τῶν θεοπρεπῶν τουτωνὶ καὶ θαυμαστῶν ὀνομάτων. Καὶ οὐδ' ἐκεῖνο παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ἢ ἐγνωσάν, ἢ ἐδιδάχθησαν· ὡς θεοὶ μὲν καὶ κύριοι ἄγγελοί τε ὁμοίως καὶ ἄνθρωποι λέγονται, καὶ κυριότης αὐτοῖς ἔνεστι, καὶ θεότης καθ' ὁμωνυμίαν Θεοῦ σεμνύνοντος κατὰ χάριν τὰ ἴδια ἔργα, ἀλλ' οὐχὶ πολλοὶ θεοί. Διὰ τοῦτο οὐδὲ κύριοι, οὐδὲ θεότητες ἄπειροι κατ' αὐτοὺς συμμετρούμεναι ταῖς ἐνεργείαις, ἀλλ' εἷς Θεὸς, εἷς Κύριος, μία Θεότης, ὡς φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, φεύγων τὸν πληθυσμὸν, μήπως εἰς Ἑλληνισμὸν ἀποκλίνωμεν. Οὕτως ἐξ ὑποθέσεως σαθρᾶς ὁρμηθέντες, αὐτίκα συγχρί

τούτῳ τῶν πραγμάτων ἡσυχαζόντων, σφοδρά τις ἀντέπνει λαῖλαψ ἐκ τῶν τοῦ Σατανᾶ πνευμάτων ἐμφυσηθεῖσα, καὶ πάντ' ἀνατρέπει, καὶ μετατίθησιν εἰς κλύδωνα χαλεπὸν, καὶ τοὺς οὕτω βλασφήμους ἀναφανέντας, τοὺς οὕτως ἀληθείας ἐχθροὺς ἐπὶ τῶν πρώτων οἴκων καθίζει, καὶ ἱερουργοὺς τοὺς ἀῤῥητουργοὺς ἀναδείκνυσι, καὶ δογμάτων προστάτας τοὺς ἀποστάτας, καὶ ψυχῶν οἰκονόμους τοὺς αὐτονόμους. Ἔσχε δ' οὕτω τὰς αἰτίας. Τοῦ νῦν τῆς αὐτοκρατορίας Ῥωμαίων Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ ἄρτι τὴν μεγίστην τῶν πόλεων κατασχόντος, καὶ τελεώτερον δραξαμένου τῆς βασιλείας, ἐπειδὴ καὶ πατριάρχην ἔδει ἐνιδρυθῆναι τῷ μεγάλῳ θρόνῳ τῶν ἱερέων, διὰ τὸν τηνικαῦτα ὄντα ἐκ μέσου γενέσθαι, γίνεταί τι καινοτομίας πρᾶγμα πόῤῥω θεσμῶν Ἐκκλησίας καὶ νόμων τῶν καθεστώτων, οὓς οἱ θεῖοι ἀπόστολοι καὶ ποιμένες τῶν ἐκκλησιῶν οἷόν τινας πεπηγότας ὅρους προκατεβάλοντο. Καὶ γὰρ προτραπέντες ἀρχαιρεσίαν ποιήσασθαι ἐξειργόμεθα ὑπὸ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας μὴ ἂν ποτε ποιῆσαι, ὃν ἂν ἡ θεία χάρις μετὰ τῆς ἀδελφικῆς συμπορίας ἐκλέξηται, ἀλλ' ὃν ἂν προτραπείημεν. Πρὸς ταῦτα ἀντιβαίνομεν μονονουχὶ πάντες, καὶ ἀνθιστάμεθα τῇ ἀκανονίστῳ ταύτῃ καὶ ἀπερισκέπτῳ κελεύσει πλὴν ὀλίγων τῶν θεραπευτικῶν, καὶ κατὰ τὰ ἀνδράποδα ἑλκομένων. Ὁ δὲ ὥσπερ δόγματος ἔχεται τοῦ φρονήματος, νῦν μὲν τοῦτον σχεδιάζων εἰς τὴν τοῦ πατριάρχου ἀξίαν, νῦν δ' ἐκεῖνον. Καὶ τί δεῖ τὰ πλείω λέγειν τῆς στάσεως; Τελευτῶν εἰς Παλαμᾶν καὶ Ἰσίδωρον τοὺς ἐκκηρύκτους καὶ ἀποβλήτους τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα περίστησι. Καὶ χρόνος ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ἐτρίβετο, τοῦ μὲν αὐθεντικῶς τοῦ πράγματος ἁπτομένου, ἡμῶν δὲ αὖ ἐνισταμένων σφοδρῶς ὡς εἴχομεν, καὶ ἀδικεῖσθαι φασκόντων θεσμοὺς Ἐκκλησίας καὶ νόμων ἀκρίβειαν. Ὅμως νικᾷ θέλημα, σαρκός τε καὶ αἵματος, καὶ οἷα τὰ Θεοῦ κρίματα, καὶ τῶν πλειόνων ἀποῤῥαγέντων, καὶ διαστάντων ἀρχιερέων, γίνεται πατριάρχης, ὦ Θεοῦ νόμοι καὶ δικαστήρια! Ἰσίδωρος, ὁ πάσαις ψήφοις πατριαρχῶν καὶ ἀρχιερέων καθαιρεθείς, καὶ καθίζει ἐπὶ τοῦ μεγάλου θρόνου ὁ μηδὲ σμικροῦ γοῦν κριθεὶς ἄξιος; ἄνθρωπος, ὡς οἱ τοῦτον ἀκριβῶς εἰδότες, καὶ πάλαι καὶ νῦν λέγουσιν, ἀβέλτερος πρὸς τοῖς ἄλλοις, κοῦφος, ἀτελὴς τὸ φρόνημα. οὐχ ὁμιλῆσαι εἰδὼς, οὐ διελεῖν τὸ κρεῖττον ἀπὸ τοῦ χείρονος, οἷον προσήκει τοῖς ἄρχουσι, τοσοῦτον ἀπτόμενος τῶν πραγμάτων, ὅσα καὶ μύρμηκες, κατὰ τῆς γῆς ἕρποντες, παιδιά τις ἀντικρυς κοινὴ τοῖς καταπαίζειν αὐτὸν βουλομένοις. Ὁ δὲ τούτου χείρων, οὐδ' ὑποταγῆς νόμου; μαθὼν, οὐδ' ἐν κοινοβίῳ τραφείς, ἀλλ' ἄστεσι καὶ πολιτείαις συμπεφυρμένος, καὶ παιδαγωγεῖν καὶ παιδοτριβεῖν παιδάρια ἑλόμενος, ἔνθα καὶ ἀποστῆσαί φασιν, ὡς εἴρηται, γύναιον τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῶν παίδων ἔν τε Θεσσαλονίκῃ, ὥσπερ καὶ ἐν Βυζαντίῳ ἕτερον, οἷα ἡ τοῦ Κυδωνίου θυγάτηρ, οἷα ἡ τοῦ Τζυράκη. Ὅσα δὲ καὶ διδάσκειν αὐταῖς φασι λαθραίαις ὁμιλίαις ἀπῤῥήτους τινὰς καὶ ἀτόπους διδασκαλίας, παρείσθω τοῖς πνευματικῶς αὐτὰ ἐξετάσασι, μὴ καὶ τὸν ἀέρα ἐμπλήσωμεν βλασφημίας. Τί γὰρ ἂν καὶ δι-

A δάξειε χρηστὸν ὁ παντελῶς ἀγνοήσας νηστείας καιροὺς, καὶ βρωμάτων ἀποχὰς καὶ πομάτων, ὅτε τοῦτο προσήκει, καὶ πάσαις ἡμέραις ἀδιαφόρως χρώμενος, οἷον ποιοῦσιν οἱ τὸν βάρβαρον πολιτευόμενοι τρόπον, οὐ δυνάμεθα λόγῳ διεξιέναι ὁπόσα φασὶν ἕτερα οἱ τὰ αὐτοῦ διακωμῳδοῦντες. Ἀλλὰ γὰρ τῷ τοιούτῳ σαθρῷ θεμελίῳ καὶ ἕτερον κακὸν ἐποικοδομεῖται, καὶ ἀνομία προστίθεται ἀνομίᾳ κατὰ τὸν θεῖον Δαβίδ. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς κακίας ἐξωλέστατος Παλαμᾶς, Παλαμᾶς ὃν καὶ μόνον ἐνθυμηθέντες καθαγνίσασθαι χρὴ ψυχὴν ὁμοῦ καὶ διάνοιαν, καὶ ὁ τοιοῦτος ἔχθιστος ἄνθρωπος τῆς τῶν Θετταλῶν προκαθεζομένης χειροτονεῖται ἀρχιερεὺς, ὁ καὶ πρώην μὲν καθαιρεθεὶς, ἐφ' οἷς καθῃρέθη, εἶτα καὶ χθὲς ἱεροσυλίας περιπεσὼν ἐγκλήματι, κατά γε τὴν τῆς

B περιβλέπτου μονὴν, εἰκόνας λωποδύτης ἀπογυμνώσας, συντρίψας δὲ καὶ τὰ ἐλαιοδόχα τῶν ἱερῶν σκευῶν, ἵν' ὡς Ἰούδας ἀργύριον κτήσηται, καὶ οὐδ' ὁ τρισάθλιος αἰδεσθεὶς τὴν τοῦ σωτηρίου πάθους ἡμέραν, τῆς μεγίστης τῶν νηστειῶν ἑβδομάδος, λουτροῖς θεραπεύειν τὸ σῶμα, καὶ τροφαῖς, καὶ πόσεσιν, εἰς κατάλυσιν μὲν τοῦ κανόνος, πρόσκομμα δὲ καὶ σκάνδαλον τῆς τῶν μοναχῶν συνειδήσεως, καὶ τῶν ἀκουόντων μὲν ἴσως, τῶν δὲ παρόντων καὶ ὁρώντων μάλιστα ἐν τῇ τῆς Ἀναστάσεως Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ θείᾳ μονῇ. Αὐτοῦ γὰρ καὶ τοῖς καταποντιστηρίοις μᾶλλον ἢ καθαρτηρίοις θερμοῖς ἐχρήσατο. Οὗτοι τοίνυν ὥσπερ ἀνομίας κρηπῖδες ὑποβληθέντες τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, ἡ φαύλης συμμορίας προβληθέντες

C τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ ἡγεμόνες φαυλότεροι παρεισάγουσι τοὺς τὰ αὐτῶν πάλαι φρονοῦντας, ἢ καὶ νῦν φρονεῖν ἐπαγγελλομένους τοῖς ἱεροῖς τῶν Ἐκκλησιῶν θρόνοις, ἀνθρώπους μήθ' ὅθεν εἰσὶ, μήθ' ὅτι προεστήσαντο ἐπιτήδευμα παρὰ τὸν βίον γινωσκομένους τοῖς πλείοσι. Καὶ πληροῦται λοιπὸν ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία αἰσχύνης καὶ ἀδοξίας, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὁπόσης καὶ οἵας. Καὶ οἱ μὲν οὕτως. Ἡμεῖς δὲ ἅπαξ τῆς αὐτῶν κοινωνίας ἀποῤῥαγέντες μένομεν ἡσυχάζοντες ἐφ' ἑαυτῶν, Θεῷ μόνῳ τὰ τῆς

D ἀδικίας ἀνατιθέντες, κἀκεῖθεν τὴν κρίσιν τῶν γινομένων ἥξειν ἐλπίζοντες. Ἀλλ' οὐχὶ καὶ οἱ οὕτως ἡμᾶς ἀδικήσαντες ἠρεμεῖν ἀφήσουσιν, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ ἡμᾶς εἰς τὸ ἴσον ἑαυτοῖς βάραθρον συγκαταπάσαιεν, ἐπιτιθέμενοι, καὶ καθέλκοντες ἑαυτοῖς κοινωνεῖν, οὐκ ἀνεκτὸν ἡγοῦνται. Οὐκοῦν νῦν μὲν πρεσβεύουσι, καὶ καθυπισχνοῦνται μεγάλα, νῦν δὲ μεταβαλόντες, ποιοῦσι τὰ διωκτῶν καὶ τυράννων, καὶ καθειργνύουσιν ἀσφαλῶς, ὥστ' ἀθεάτους εἶναι καὶ ἀπροῖτους, ὅποῖα καὶ λῃσταὶ ποιοῦσι τοὺς εἰς χεῖρας ἰόντας, καὶ πιέζουσιν ὁπόσα δύνανται. Νῦν δ' ἀπειλοῦσιν ἐκπλέον ἐξάγειν τὰ τῆς ἀπανθρωπίας. Εἶτα καὶ Γραφὰς καθ' ἡμῶν σκαιωροῦσιν, ἔγκλημα ποιούμενοι τὴν ἀκοινωνησίαν, ἄλλο δ' οὐδέν. Ἀφαιροῦνται πρὸς τούτοις τὰς ἐκκλησίας καὶ τοὺς τοῦ ζῆν ἡμᾶς πόρους, ἵνα θάνατος ἡμῖν βίαιος ἐπιστῇ. Ἀλλ' ἡμεῖς μέχρι τινὸς ἀνεχόμενοι τῆς τούτων παραπληξίας, ὡς οὐδὲν ἐπιεικέστερον εἴδομεν αὐτοὺς διατιθεμένους, δρῶμεν δ καὶ τοῦ κακῶς αὐτοὺς ἄρξασθαι ποιεῖν ἡμᾶς ἔδει, καὶ κοινὴν πρὸς αὐτοὺς

ὅρια Πατέρων μὴ μεταίρειν προαιρουμένοις. Ἐγράφη ὁ παρὼν Τόμος μηνὶ Ἰουλίῳ, Ἰνδικτιῶνος ιε'. «Audite, tribus terræ et linguæ, gentes omnes quæ habitatis sub cœlo, quicunque scilicet Deum verum colunt, et unam Deitatem in tribus personis glorificatam. Audite, qui sancto peruncti estis sanguine pretiosi Agni, qui ethnicæ religionis errorem, multos deos astruentem, dissolvit, ut unus Deus unaque deitas coleretur ab iis qui in Christum Dominum nostrum credidere. Audite, quæ tempestas, quis turbo, quæ tenebræ, multo Ægyptiis illis immaniores, Græcorum Ecclesiam oppresserunt. Neque enim sufficit diabolo generis nostri ad internecionem eversio, quam, cum homicida esset ab initio, procuravit per defectionem et rebellionem propriorum instrumentorum; nec satis illi visum est, tot urbium et regionum proditio, nec non Christianorum cædes et captivitates, et generis universi ac ætatis direptiones, nisi etiam ferreis vectibus Ecclesiam Dei concuteret, adeo ut simul omnia in precipitium ageret, et in profundum demergeret, dogmata, leges sacras et Patrum sancita, parum quid ad tantas vires dirus iste Sophista et hostis existimat. Quid enim facit? Paulo ante, ut omnes nostis, exsuscitat homines quosdam, monachorum res ementitos et mutuo decertantes, et ut aptius dicam, in rectis pietatis dogmatibus, veluti zizania, enatos, et probum fidei semen lædentes; qui licet sibimetipsis discrepantia et longe diversa, consonantia nihilominus eorum motori impio dæmoni prædicabant ac sentiebant. Namque ex ipsis quidam ausi sunt, idem essentiam Dei et operationem existimare, aut, si operationem aliud esse tenendum est, non coæternam illam dicere, neque ejusdem principii cum sempiterno et principio carente Deo, sed creatam et corruptibilem, ut res omnes creatæ qualis in Thaborio divinitatis splendor apparuit, aut illa, quæ pastoribus illuxit, vel quæcunque alia Dei apparitio fuit. Et hi quidem hac ratione. Alii æquo errore implicati, imo primos superare contendentes, o animam et linguam et manum intemperiis actam! scripto miseri tradunt, non e cœlo fabulantes, sed ex terra, ut ventriloquæ, velut Isaias tradit, spuria quædam nec germana dogmata, quæ neque Patres nostri noverunt, ut divino eloquio utamur, neque nobis tradiderunt: nec audiunt magnum Paulum profanas vocum novitates abjicere præcipientem, neque sapientem Salomonem: «Noli sapere supervacanea et præter usum.» Namque supersubstantialem unam Deitatem, sive unum Deum in Triade sine divisione divisum, nova divisione subdividentes audaces isti, multas quasdam deitates esse, et multos deos, præter vera dogmata, impudenter et temerarie sanciunt. Aiunt quippe, naturales et essentiales Dei operationes divinorum horum et admirandorum nominum non minus participes esse. Nec illud a divina Scriptura intellexerunt, aut edocti sunt, deos et dominos, angelos simul et homines dici, et potestatem illis inesse a deitate Dei, qui per gratiam suas creaturas sibi cognomines facit, neque propterea multi dii, neque Domini, neque deitates infinitæ secundum ipsos operationibus commensuratæ, sed unus Deus, unus Dominus, una Deitas, ut divinus Paulus inquit, pluralitatem vitans; ne in gentilismum abeamus. Sic ex supposito futili moti, statim comparationum eminentias, et defectus, et suppositiones, et depressiones, sine ulla ratione, recentiorum harum Deitatum concludunt, referentes ad Deitatem, quæ analogia omni et habitudine et comparatione superior est; quemadmodum superne divini sermones intonant; neque fieri potuit, ex quo nata sunt sæcula donec ipsa rursus depereant, alia ratione sentire. Nec non, quod omnium absurdissimum est, quemadmodum prophetarum eloquia enuntiant: «Dixit Deus, locutus est Dominus, et hoc et illud præcipit Omnipotens,» et vocem atque sermonem, qui supra sermonem est, Deo prorsus appingunt, ita et hi personas effingunt, et in substantiam palam agunt naturales has Dei operationes, quæ extra substantiam secundum se sunt, et loqui, et consuescere, ac si vita præditæ essent, cum illis qui eorum sacris initiati sunt spondent, et in increatam naturam eorum participes immutare. Quin imo et benefactrices vocant similes deitates, beneficas, cuicunque illæ voluerint, proprio quodam modo. Supersubstantialem vero Deitatem parum aut nihil ad similia dicunt conferre. Hæc et pleraque alia partim palam recitant et commentariis mandant, partim clanculum loquuntur, cum quibus in colloquium veniunt, homuncionibus et mulierculis, temere hinc inde collectis. Testimonium exhibent non pauci eorum qui spiritualem curam animarum gerunt, a delusis per ipsos rem extorquentes, tum demum ad nos referentes. Sed primi illi, quales erant Barlaami sequaces, qui ad Italos genus referebat, et, quæ Italorum sunt, fovebat, congressi cum istis in judicio sacro, uti par erat, victi discesserunt. Secundi autem hi victores, cum ad tempus eorum examen differretur, interim sese retinebant, nec in publicum suarum blasphemiarum partum edebant, ne gentilium superstitione, quæ multos deos colebat, infecti ac judicati, lapidibus ora obstruerentur. Quid porro inde subsecutum est? Cum partem adversantem debellare nisi fuissent, et signa victoriæ synodales litteras deportasset, statim victoria elati, primum quidem clam, postmodum propalam, præceptores per se creati civitatis ostenduntur, et novos errores, veluti semina prava, miserorum hominum animis inseminant. Et hæc, postquam ab Ecclesia illis injunctum, neque in posterum dogmata ferre, neque docere; sin minus, exsecrationibus atque excommunicationibus futuri essent obnoxii. Tum magis ac magis in malitia proficientes, o invereundiam! nuptiis hominum manus injiciunt; juvenes mulieres a viris et filiis intrepide, peregrinis suis atque absurdis doctrinis, separantes, facineri addunt temerarias et

cruces dies indifferentes usurpat, ut facere amant, qui barbaram vitam ducunt. Non possumus verbo exprimere, quæcunque alii in medium afferunt, qui res illius traducunt. Sed super hoc putridum fundamentum, malum aliud exædificatur, et iniquitas additur iniquitati, secundum divinum David. Auctor improbitatis perditissimus Palamas ; Palamas, cujus vel sola recordatione animus simul et mens expianda est. Hic nequissimus hominum, Thessaliæ metropolis antistes creatur, qui prius depositus fuerat propter ea, quorum causa depositus est non multum ante, sacrilegii crimine in Periblepti monasterio obstrictus, cum imagines grassator exspoliasset, et sacra vasa, quæ oleum recipiebant, contrivisset, veluti Judas, argentum sibi comparans : cum neque his ter miser reveritus fuisset salutaris Passionis dies, maximæ jejuniorum hebdomadis, lavacris et alimentis et potibus corpus fovere, ad destructionem regulæ, offensionem et scandalum conscientiæ monachorum, et audientium quoque fortasse, nec non præsentium ac intuentium in Resurrectionis Christi Dei divino monasterio ; ibi enim suffocatoriis potius, quam expurgatoriis lavacris usus est. Hi itaque veluti impietatis fundamenta Christi Ecclesiæ submissi aut improbæ factionis Christi Ecclesiæ præpositi duces improbissimi introducunt eos qui olim eadem ac ipsi sentiebant, aut nunc sentire profitentur, in sacras Ecclesiæ sedes ; homines, quos neque unde originem trahant, neque quod vitæ institutum sectentur, complures norunt. Et impletur propterea Dei Ecclesia dedecore et infamia, cujus nec modum nec qualitatem dicere novimus. Et de his quidem res ita se habet. Nos vero semel ab eorum commercio separati, quiete egimus, et nisi nos impetentes in eorum unionem attraxerint, haud tolerandum esse ducunt. Quare, nunc legatos mittunt, et maxima spondent ; nunc, mutato instituto, quæ persecutorum sunt ac tyrannorum, efficiunt, et carceribus tutis includunt, ut neque videri neque visitari ab ullo possimus : quemadmodum latrones eos tractant, qui ad eorum manus pervenerint, et deprimunt, quantum possunt : nunc minantur augmenta inhumanitatis ; tum et litteras adversus nos malitiose componunt, crimen nobis opponentes, quod cum illis non communicamus nec aliud præterea. Præterea adimunt nobis ecclesias, et ad vitam sustinendam reditus, ut mors violenta abripiat. Nos porro, per aliquod tempus, eorum insaniam sustinentes, cum nihilo moderatiores factos videamus, facimus, quod, cum illi male agere cœperant, nos facere debebamus, et communem ad ipsos diriginus admonitionem, partim rogantes, partim synodum cogi consiliantes, et si non omnium, saltem eorum qui aderant, præsulum, ut male constituta factaque examinarentur, sicque divinæ Ecclesiæ partes in unum coalescerent. Addidimus adhortationi, de iis quæ ipsi agerent, tractantes sacros divinosque canones, quibus nos præpediti, ab eorum communione abstinemus ; id quoque protestantes, nisi exquisito judicio perop portunoque remedio rebus provisum fuisset, nunquam nos cum illis communicaturos, sed, juxta præscriptos canones apostolorum et sanctarum atque œcumenicarum synodorum, pœnis eosdem subjecturos, deponentes et excommunicantes, quemadmodum illi decernunt. Et nos ista pertentavimus. Illi vero, cum semel a recta via aberrassent, vi soli et potestati exteriori confidentes, leges respuunt et justitiam Dei, et armata manu adversus nos singulis diebus irrumpunt, omnia conantes, quæ illis ad injuriam et infamiam mens suggesserit ; nescientes miseri, qualis et cujus spiritus utrique simus, neque vix animo volventes justitiæ lances, et ut in singulis mensurantur rerum gestarum hostimenta. Visum itaque nobis fuit, res eorumdem temerarias et sermones clarius proscribere. Quare, cum convenissent, qui in hac regia urbe aderant antistites, numero decem, et qui longe erant, per decreta ac litteras, viginti et amplius ; accepissentque depositionis sententiam prædictorum patriarcharum, et ante omnia apostolicas et paternas constitutiones, nempe de ordinatione contra canones facta, apostolorum tricesimum, Nicænæ primæ synodi quartum, et Nicænæ secundæ tertium ; de illis, qui, ab Ecclesia depositi, rursus audacter ad ministrandum manus imponunt, Antiochenæ quartum et sextum, sanctorum apostolorum vicesimum octavum et decimum : de non alienandis propriis filiis a patribus, propter exercitationem, Gangrensis decimum quintum ; de nova dogmata inferentibus, nec non sacra vasa aliaque Deo dicata profanantibus, Nicænæ secundæ extremum decretum ; ad hæc, quas divini Patres pœnas imponunt iis qui præscripta jejunia impie violant, his sacris decretis, velut armatura valida, fulti, ita pronuntiamus cum sancto Spiritu, et ab eo edoctis sacris apostolis sacrisque synodis, Isidorum, cognomento Buchiram, qui indigne ad patriarchale solium ascendit, neque depositionem, adversus se a synodo, quod impia sentiret, prolatam, reveritus est, neque crimina, quibus sese immerserat, consideravit, sed sæculari potentia armatus patriarchatum occupavit, et postea depositionibus et pœnis et persecutionibus communionem sacerdotum, monachorum, nec non antistitum, per vim procurantem et depositiones, has quidem sine judicio et probatione intimantem, has vero machinantem ; hunc Christianis omnibus offendiculum factum, per quem communione mysteriorum Dei et sanctificatione, præsules, sacerdotes, monachi, et laici se privarunt, toto animo et conatu deponimus, et patriarchali potestate indigne a laicali potentia circumvestitum, spoliamus : simulque cum eo Palamam pravorum dogmatum auctorem, qui multas orationes ad putridos inanesque propriæ mentis fœtus corroborandos, et Dei Ecclesiam deitatibus supereminentibus et dejectis evertendam composuit,

δολον, ὡς ὁμολογίαν ἐγγραφον δεδωκέναι μὴ θελήσαντα, ὡς ἀπειθῆ. καὶ ἀνυπότακτον τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, ὡς θορύβου καὶ ταραχῆς αὐτῇ αἰτιώτατον, ὡς νεοφανῆ καὶ ξένα δόγματα παρεισάγειν φιλονεικοῦντα, ἀπόβλητον διὰ ταῦτα ἑαυτῆς ἐποιήσατο ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, δίκαια πάντως ποιοῦσα, τοὺς μὲν νεοφανεῖς δογματιστὰς, μᾶλλον δὲ παρερμηνευτὰς καταισχύνουσα, ἑαυτῇ δὴ περιποιουμένη τὴν ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς καὶ πατρικαῖς παραδόσεσι βαθεῖαν γαλήνην καὶ εὐστάθειαν, περὶ ἧς πολλὴ καὶ μεγάλη γέγονεν ἡ φροντὶς καὶ τῇ θεοστεφεῖ, κρατίστῃ καὶ ἁγίᾳ μου δεσποίνῃ, καὶ τῷ θεοδωρήτῳ καὶ κοσμοποθήτῳ ταύτης βλαστῷ, τῷ κρατίστῳ καὶ ἁγίῳ μου αὐτοκράτορι, ὡς καὶ σεπτὰ τούτου χάριν ἀπολυθῆναι προστάγματα τῆς ἁγίας βασιλείας αὐτῶν. Καὶ χάρις τῷ Θεῷ, τῷ τοιούτους ἡμῖν δωρησαμένῳ ὀρθοδόξους ἄνακτας, καὶ προμάχους, καὶ προασπιστὰς τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Τούτων καὶ ἡμεῖς τὸν θεοφιλῆ ζῆλον καὶ τὴν εὐσέβειαν εἰδότες, χεῖρας ἀεὶ πρὸς Θεὸν ἱκέτιδας αἴρομεν, καὶ εὐχόμεθα γαλήνιον αὐτοῖς καὶ εὔθυμον τὴν βασιλείαν γαρίσασθαι, ἐπὶ χρόνον μήκιστον. Λείπεται τοιγαροῦν αἰσχύνης καὶ ἐντροπῆς ἀναπίμπλασθαι αὐτόν τε καὶ τοὺς αὐτοῦ ὀπαδοὺς, καὶ σπουδαστὰς, καὶ ὁμόφρονας, ὡς δή τι σεμνὸν, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀναγκαῖον τὰς ἐκείνου συγγραφὰς καὶ φωνὰς, ἵνα μὴ λέγωμεν καινοφωνίας προβαλλομένους ἐπὶ τοῖς πιστοῖς λαχόντος τὴν δίκην ἐφ' ἑαυτὸν, καὶ τοῦ ὑποψηφίου Μονεμβασίας, ὡς τὰ αὐτὰ τῷ Παλαμᾷ καὶ τούτου φρονοῦντος ἐπὶ ταῖς γραφαῖς παρεξηγήσεσι. καὶ καθαιρέσει καθυποβληθέντος, διὰ τὸ μὴ πείθεσθαι ἀποσχέσθαι τούτου, μηδὲ ὁμολογίαν δοῦναι, ἣν ἀπῃτεῖτο τοῦ οἰκείου φρονήματος καὶ σεβάσματος. Ἀλλ' ἐπειδήπερ οἷς ὅπως ἂν τηρηθείεν ἄτρωτοι τῷ ὑρχεκάκῳ δαίμονι μέλει, οὗτοι πάσῃ φυλακῇ τηρεῖν ὀφείλουσι πανταχόθεν ἑαυτούς. Τρόπος δὲ οὗτος αὐτοῦ, καὶ ἀγὼν μέγιστος, ἐξεγείρειν ἀεὶ σκανδαλοποιοὺς ἀνθρώπους τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀλλ' ὑμεῖς ὡς τῶν εὐαγγελικῶν, καὶ ἀποστολικῶν καὶ πατρικῶν παραδόσεων ἐθάδες καὶ τρόφιμοι, καὶ γνήσιοι τῆς Ἐκκλησίας υἱοὶ τῇ παντελεῖ τῶν ὁμοφρόνων τῷ Παλαμᾷ ἀποχῇ καὶ ἀνεπιμιξίᾳ, ἀβλαβεῖς ἑαυτοὺς τηρῆσαι σπουδάσατε. Τίς γὰρ καὶ χρεία τῆς αὐτῶν ὁμιλίας καὶ ἀκροάσεως; Τίνος δὲ καὶ χάριν οἱ φῶτες τῆς μὲν Ἐκκλησίας ἀφηνιάζουσιν, ἀρχιερατικῷ δὲ ἔργῳ ἐπιτίθενται, καὶ φιλοῦσι διδάσκειν, καὶ ἀναπείθειν φιλονεικοῦσιν, ὡς δὴ καλῶς παρ' αὐτῶν λεγόμενα; Ἡμῖν δὲ καὶ δακρῦσαι πολλάκις ἐπ' αὐτοῖς ἐγένετο, πιστεύσατε, ἐνθυμουμένοις οἵαν ἀρετῆς ὁδὸν λιπόντες, εἰς ὅσον ἐξεκυλίσθησαν βάραθρον φιλέριδι πάθει ἡττηθέντες, λιπόντες τε τὴν ἐν γαλήνῃ τῶν λογισμῶν κυβέρνησιν, καί γε θορύβου μὲν ἑαυτῶν τὴν καρδίαν, θυρύβου δὲ καὶ αὐτὴν ἔχοντες τὴν ψυχὴν, φιλέχθρως τε καὶ φιλονείκως διακείμενοι. ἐπὶ τὸ συστῆσαι τὸ παριστάμενον αὐτοῖς. Καὶ οὐδὲ ἐκεῖνο συνιδεῖν ἔχουσιν, ὡς οὐ καλὸν, οὐδὲ ὅσιον, ὅρια Πατέρων κινεῖν, καὶ ἀντιφέρεσθαι, καὶ μὴ ὑπείκειν, μηδὲ πειθαρχεῖν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τοῖς δεδογμένοις αὐτῇ καλῶς Θεοῦ χάριτι καὶ κανονικῶς·

ἀλλὰ καὶ αὐτονομίᾳ χρῶνται καὶ ἀνήκοντα ἑτέροις ἀνερυθριάστως πράττουσι, καὶ μοναχοὺς ἀποκείρουσι, μηδὲν ὧν αὐτοῖς ἐνδεδομένον. Τετολμήκασι δὲ τοῦτο καὶ εἰς παῖδα εὐγενῆ πολλῇ τῇ πρὸς αὐτὸν ἀπάτῃ χρησάμενοι. Ἀπέχεσθε τοίνυν τῶν τοιούτων ἀπὸ ψυχῆς, ἐξεχόμενοι τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπεὶ γὰρ διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας ἄδεκτός ἐστι προφανῶς καὶ ἀπόβλητος τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Παλαμᾶς, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἀπόβλητοί εἰσιν αὐτῷ καὶ οἱ τὰ αὐτοῦ φρονοῦντες, καὶ οἱ τούτῳ πειθόμενοι, καὶ οὐκ ἔστι τοῖς τοιούτοις μερίς τις οὐδὲ κλῆρος, ἕως τῆς αὐτῆς ἔχονται γνώμης. Ἀπέχεσθε τοίνυν τούτων πειθαρχοῦντες τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ στέργοντες, καὶ ἐμμένοντες ἐν ταῖς εὐαγγελικαῖς καὶ ἀποστολικαῖς παραδόσεσιν. Ἐπεὶ γὰρ ὅτε καὶ μὴ τοιοῦτοι ἦσαν τὸ σέβας, δηλονότι ἀμφίβολοι, καὶ προδήλως ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπόβλητοι, οὐδ' οὕτως ἐπὶ τοῖς δόγμασι καὶ τῇ τῆς θεοσεβείας διδασκαλίᾳ ὑπακούειν αὐτῶν ὀφείλετε, ὡς τοῖς ἀρχιερεῦσι, καθὰ καὶ φθάσαντες εἴπομεν, τοῦ τοιούτου ἔργου ἀνήκοντος, οἷς καὶ ἀπαραιτήτως πειθαρχεῖν ὀφείλετε, καὶ μηδαμῶς ἀντιτείνειν. Οἷα παρὰ Θεοῦ οἰκονόμοις δεδομένοις ὑμῖν τῆς σωτηρίας καὶ λόγον ὑφέξειν ὑπὲρ ὑμῶν μέλουσι. Τίς ὁ λόγος δοχὴν τοὺς τοιούτους ἀμφιβόλους ἐν ὑμῖν εὑρίσκειν, καὶ κίνδυνον ὑμᾶς ἐντεῦθεν ἔχειν ψυχῆς καὶ ἀπώλειαν; Καί γε μηδεὶς οἰέσθω δι' ἄλλο τι τῶν ἁπάντων τόν τε Παλαμᾶν καὶ τοὺς τοῦ Παλαμᾶ τῆς Ἐκκλησίας ἀποβαλεῖν· τοῦ ἀκιβδήλου δὲ χάριν αὐτῆς τῶν δογμάτων, ἐπεὶ ἐάλωσαν οὗτοι καὶ ἐπ' ἐνίοις τῶν τοῦ Τόμου, ὡς ἤδη εἴρηται, παραχαράττοντες, καὶ μεθερμηνεύοντες αὐτὰ, καὶ εἴ γε τῆς ἑαυτῶν ὑμῖν μέλει ὠφελείας καὶ ἀσφαλείας, τελέως τούτων ἀπέχεσθε, εἰρηνικῶς καὶ ἀταράχως πρὸς ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους ἔχε ν σπουδάζοντες, καὶ κατεργάζεσθαι τὰς πρὸς τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν· ἧς καὶ πάντας ὑμᾶς ἐπιτυχεῖν γένοιτο ἐν Χριστῷ, οὗ καὶ ἡ χάρις εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

« Sermo patriarchalis, quo proscribuntur Palamas, et illius fautores, concordes, auditores, et a sancta Dei Ecclesia, tanquam fidei innovatores, extruduntur. Mediocritas nostra, cui administratio ac cura animarum vestrarum a Deo concredita est, cum modis omnibus vestram salutem procurare debeat, et jam audiverit, nonnullos ex vobis perturbari a Palamæ sequacibus, fautoribus, et concordibus, necessarium esse duxit, has ad vos litteras exarare, ne veri ignoratione aliqui ex vobis abripiantur. Quare attendite, quæ dicemus : multa enim inde sequentur commoda ; et insidiatoribus hisce, et sententia et cultu ambiguis, nec non refractariis, contumacibus, et alienis propterea ab Ecclesia ; qui enim vobiscum non est, contra vos est ; et qui vobiscum non colligit, dispergenti similis est ; his inquam, insolentibus, ac superbis, et omnia sibi promittentibus, res vestræ, quod cum Deo dicatur, non ita invasu faciles erunt. Sermo ab hoc eodem ordietur, cui ipsi adhærent, et pro quo multa sibi jactant, propugnatorem proprii cœtus nacti : eo

que in Evangelicis et apostolicis traditionibus. Etenim, licet non tales essent pietate, ambigui scilicet et palam hostes et adversarii, et ab Ecclesia ejecti, nihilominus neque hac ratione in dogmatibus et doctrina de pietate illis credere debetis, cum id ministerii, ut jam diximus, ad antistites pertineat, quibus sine ulla exceptione obedire debetis, nec ullo modo adversari ; cum sint a Deo tanquam œconomi vobis traditi salutis, et rationem pro vobis reddituri. Quæ ratio fuerit, hosce ambiguos locum apud vos possidere, quo periculum animæ subeatis et excidium ? Nemo interim existimet, propter aliam causam Palamam, illiusque socios ab Ecclesia ejectos, quam ob adulterata ipsius Ecclesiæ dogmata : cum et ipsi deprehensi sint in nonnullis, imo verba, ut jam diximus, adulterantes, et in pravam expositionem trahentes. Quare, si nobis vestra utilitas et securitas cordi est, omnino eos vitate, pacifice et tranquille inter vos ipsos, nec non et alios, viventes, complete opera, quæ ad vestram salutem necessaria sunt : cujus utinam compotes fiatis in Christo, cujus gratia sit cum vobis omnibus. » Et hæc de Palama illiusque hæresibus in præsentia satis sint ; reliqua opportuniore tempore prosequemur. Palamas itaque Gregorius, ut vides, non proprias hæreses tantum, ob quas etiam ab ipsis Græcis, plurimarum synodorum calculo, damnatus est, fovit et propagavit ; sed Græcorum etiam errores adversus Latinos, scriptis editis, tutatus est. Editæ sunt Londini Orationes demonstrativæ duæ, *De processione Spiritus sancti* contra Latinos, Græce tantum. Scripsit etiam *Refutationes ad Joannis Vecci Epigraphas*, de eodem argumento, editas Græce et Latine, interprete Arcudio, cum Responsionibus Bessarionis. Alia quoque scripsisse non dubito hominem nugacissimum et procacissimum, qui semper scriptorum mole et multiloquentia, non argumentorum robore, adversarios opprimere conatur : nullas habet veneres, nullum ingenii acumen : satis illi est, si, quæ alii ante ipsum dixerant, lutulentiore calamo percurrat, et chartis illinat ; sub pietatis specie, ubique venenum spirat. Et tamen hunc improbissimum hominem, ac si unus et præcipuus ex sanctis et doctoribus foret, nonnulli ex Græcis inter sanctos collocarunt, et, hymnis ac aliis canticis editis, in Ecclesia celebrarunt, et nunc quoque celebrant. Quæ in Triodio de illo afferuntur, a Philotheo patriarcha Constantinopolitano male assuta, alibi examinavimus. Collectoris etiam, sive editoris incogitantia factum est, ut in Tomo IX *Bibliothecæ Patrum*, in duarum orationum titulo, quarum ipse auctor fuerat, *sanctissimus* nuncupetur. Quod maxime improbavit Gennadius patriarcha, Græcos alloquens pro concilio Florentino : « Vos, Græcos, quamvis flagitiosissimos et stultissimos, si solum adversus Latinos dicant, omnium sanctissimos arbitramini ; inter alios quidem multos, quemdam qui vocatur Palamas, et Ephesi Marcum, hominem nec satis mentis compotem, sed tumidum sapientiæ ostentatorem ; nulla virtute vel sanctitate subnixos, quia loquuntur et scribunt solum contra Latinos, extollitis et celebratis, eorumque imagines exornatis, festumque agentes diem colitis, et veluti sanctos adoratis. » Quod, pace tanti viri liceat dixisse, falsum est. Excepta enim Thessalonica, et nonnullis in monte Atho monasteriis, nullus ex Græcis hoc ævi, jam prædictos dignos tanta commemoratione existimat ; imo etiam decreto vetitum est, ne quis in posterum de iis officia in Ecclesia celebret, licet de Palama officium ab illius sectæ aliquo per summum nefas in Triodo editum fuerit.

DE EODEM PALAMA

Ex ejusdem Allatii opere *De Ecclesiæ Occidentalis et Orientalis perpetua consensione*, lib. II, cap. 17, num. 2, pag. 828.

II. Sed cum videam, in harum rerum narratione non omnes convenire, neque, quid senserit Barlaamus, quid Acindynus, et quid denique Palamas, aperte dicere, sed veritatem mendaciis contaminare, immorandum est paululum referendo negotio, minime incurioso, nec omnibus obvio. Accessit itaque Byzantium Barlaamus Calaber, non rebus ecclesiasticis tantum, sed philosophicis etiam scientiis nobilis ; inquirit in monachorum, eorum potissimum, qui se Ἡσυχαστάς a quiete, et animo imperturbato nuncupabant, vitam, institutaque examinat, orandi etiam modum perpendit, et, cum quædam observasset, quæ ipsi non usque adeo placerent, scriptis etiam editis, eorum aliorumque plurimorum insimulat. Namque eos, ut Euchitas et Massalianos, veterum hæreticorum appellatione, et nova Ὀμφαλοψύχους, *Umbilicanimos*, condemnavit. Quid Euchitæ Massalianique fuerint, veterum scriptorum libri satis tibi suggerent. De Omphalopsychis, quod non ita se habet, aliquid dicemus. Neque enim ita eos vocavit Barlaamus, veluti ventri deditos, et quasi animam in ventre ferentes, eo modo quo olim Tertullianus, ad Montanum transgressus, appellare solebat orthodoxos *psychicos*, animales, voluptuarios, etc. ut ὀμφαλόψυχοι sint *gastrimargi*, et quod Apostolus ait, *Ventres pigri*. Licet enim Gregoras eos-

φύσεως τοῦ Χριστοῦ ἐφ᾽ ᾧ συνεγράψαντο. Κἀντεῦθεν οὐδὲ παρεχωρήθη εἰπεῖν τι κατὰ τῶν μοναχῶν. Ἐφ᾽ οἷς οὖν οὔτ᾽ ἐκεῖνον κατήγορον ἐδεξάμεθα, οὔτε αὐτοὶ ἀπολογίαν ἡντινοῦν δεδώκασι, πῶς καθολικὴν ἔσχον τὴν δικαίωσιν; καὶ ταῦτα ἐπὶ τοῖς δογματισθεῖσι παρ᾽ αὐτῶν, μαχομένων τῷ Βαρλαὰμ, καὶ ἐπὶ τοῖς ὕστερον μετὰ τὸν Τόμον περὶ αὐτῶν θρυλλουμένοις. Ἐπειράθησαν μὲν καὶ δευτέραν συγκροτηθῆναι σύνοδον, ποιούμενοι πρόφασιν τὸν Ἀκίνδυνον, ὥστε καὶ ἐχρήσαντο τῇ κοσμικῇ ἐξουσίᾳ, καὶ συνῆλθον εἰς τὰ κατηχουμενεῖα τοῦ οὐρανίου τεμένους τῆς τοῦ Θεοῦ λόγου Σοφίας οἵ τε ἀρχιερεῖς καὶ οἱ τῆς συγκλήτου ἐπ᾽ αὐτῷ τούτῳ παρὰ γνώμην ἡμετέραν ἐξ οἰκονομίας αὐτῶν· ἀλλ᾽ οὐδαμῶς παρεχωρήθη παρ᾽ ἡμῶν τοῦτο διὰ δύο ταῦτα, ἓν μὲν, διότι οὔτε πρότερον οὔτε ὕστερον, οὔτε ὅλως ποτὲ ἀποδοχὴ καὶ θέλησις ἦν ἡμῶν ζητήσεις δογματικὰς κινηθῆναι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ διὰ τὸ ἐντεῦθεν ἐπισφαλὲς καὶ ἐπικίνδυνον. Θάτερον δὲ, διότι κατενοήσαμεν τὸν εἰς τοῦτο παρ᾽ αὐτῶν προσκληθέντα, καὶ ἡμᾶς συνωθούμενον ἑαυτῷ ἐπιγράψασθαι βουλόμενον τὴν ἐντεῦθεν τιμήν· ὅπερ ὕφεσιν ἐκρίναμεν τῆς βασιλικῆς τιμῆς καὶ μεγαλειότητος. Διὸ οὐδὲ ἐδεξάμεθα, ἀλλ᾽ ἀπεκρουσάμεθα τὸν τοιοῦτον αὐτοῦ σκοπὸν διὰ τὰς εἰρημένας δύο αἰτίας. Ἐζήτησε δὲ ἔπειτα καὶ ἠνάγκασεν, ἵνα ποιήσωμεν γράμμα τοῖς μοναχοῖς χάριν τῶν λαληθέντων πρότερον, καὶ ἐπενεύσαμεν εἰς τοῦτο. Ὅθεν καὶ ἐξετέθη ὁ Τόμος ἀρχὴν καὶ τέλος οὐδὲν ἄλλο ποιούμενος ἀλλ᾽ ἢ μόνον τὸ ἐν αὐτῷ διαλαμβανόμενα δύο κεφάλαια τοῦ θείου λέγω φωτὸς τῆς Μεταμορφώσεως, καὶ τῆς Εὐχῆς, ὡς ἤδη ἡμῖν εἴρηται. Ὑπὲρ ὧν δὴ κεφαλαίων καὶ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων ἐτέθησαν ἐπεξεργασίας πάσης χωρὶς καὶ ἐπεξηγήσεως, ὡς ἁγίων ῥητὰ, καὶ ἁγίως λεγόμενα καὶ νοούμενα τοῖς εὐσεβῶς αὐτὰ δεχομένοις. Ἐν τοῖς δυσὶ γοῦν τούτοις κεφαλαίοις τομὴν λαβούσης τῆς ὑποθέσεως, τὸ ἀτάραχον ἡμεῖς περιποιούμενοι τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ, βάρος ἐπανετεινάμεθα, καὶ κατὰ τῶν ἐπ᾽ αὐτοῖς τοῦ λοιποῦ κατηγορῆσαι τῶν μοναχῶν πειρασθέντων, καὶ κατὰ τῶν λέγειν ἢ γράφειν τὸ ἀπ᾽ ἐκείνου περὶ δογμάτων. Οἱ δὲ, ὡς ἀκούομεν, εἴ τις μὲν εἰς τὰ συγγραφέντα παρ᾽ αὐτῶν μαχομένων τῷ Βαρλαὰμ, ἅτινα καὶ ζητηθέντα πολλάκις κρύπτονται, καὶ οὐ φανεροῦνται, καὶ εἰς τὰ ἐν ὑστέροις καὶ λεγόμενα καὶ γραφόμενα παρ᾽ αὐτῶν ἀντιπίπτων εἴη καὶ ἀπελέγχων αὐτοὺς, εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Τόμου δικαίωσιν καταφεύγουσι καὶ τὸ βάρος προβάλλονται, ὡσπερεὶ καὶ αὐτὰ ταῦτα πρότερον συγγραφέντα παρ᾽ αὐτῶν, καὶ ἃ νῦν ἐκτίθενται, καὶ διακηρυκεύουσιν, εἰς ἐξέτασιν τότε τὴν συνοδικὴν προετέθη· τὸ ὅτι δὲ κωλύονται τῷ τοσούτῳ βάρει, ὡς μὴ φυλάξαντες τὸ ἐπίταγμα, ἀλλὰ τούτου οὔτε πρότερον οὔτε νῦν οὔτε αὐτοῖς τούτοις οὔτε τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν ἐλομένοις λέγειν ὅλως ἐμέλησεν. Ἡμεῖς μὲν οὖν μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν Τόμον, συγγράμματα καὶ ἀπολογίας περὶ δογμάτων ἰδόντες τοῦ Παλαμᾶ, σχεδὸν ἀπιθανα ἡγησάμεθα. Διὸ καὶ δεμηνυσάμεθα διαφόρως ἐλθεῖν αὐτὸν ὡς ἡμᾶς, ἐφ᾽ ᾧ, εἴ τι καὶ ἐπισυνέβη καὶ ἐγένετο τοιοῦτο, θεραπεῦσαι τοῦτο καὶ διορθώσασθαι. Ὁ δὲ οὐκ ἐπείθετο, ἀλλ᾽ ἐξέφευγεν. Ὡς δὲ δῆλον ἡμῖν ἐγένετο δι᾽ ἀναφορᾶς αὐτοῦ ὅτι ἐξ ἀνάγκης ἐκινήθη, καὶ λέγει, καὶ γράφει περὶ τοιούτων, ὡς ἔλεγε, καὶ ἐὰν κατασιγασθῶσιν οἱ κατηγοροῦντες, παύσεται καὶ αὐτὸς, μετεκαλεσάμεθα οὓς προεβάλλετο, καὶ εἴπομεν, καὶ ἐπετάξαμεν αὐτοῖς, ὅσα δῆτα καὶ ἐπετάξαμεν, καὶ κατεπείσθησαν, καὶ δεδώκασιν ὁμολογίαν, ὡς ἀπῃτήθησαν, δι᾽ ἧς ὅσα ἠσφαλίσαντο ἔστι μαθεῖν ἐξ αὐτῆς. Ἆρ᾽ οὖν κατεπείσθη ποσῶς καὶ ὁ Παλαμᾶς; Οὐδαμῶς· ἀλλ᾽ ἔμεινε καὶ αὖθις ὁ αὐτός. Καὶ οὔτε πρὸς ἡμᾶς ἐθέλησεν ἐλθεῖν μετακαλούμενος, οὔτε παύσασθαι τοῦ λέγειν περὶ δογμάτων. Κρατηθεὶς δὲ, ὡς ἐκρατήθη, οὐδ᾽ οὕτως ἐπαύσατο, ἀλλ᾽ ἔτι πλέον ἐκτίθεται τὰ τῆς οἰκείας δύξης, μικρὰ τοῦ ἐκφωνηθέντος βάρους φροντίζων. Ὥστε καὶ ἔστιν ἐξ ἁπάντων συνιδεῖν καὶ συλλογίσασθαι τὸν θέλοντα εἰδέναι τὸ ἀληθὲς, ὡς ἀρχῆθεν τὸ τῆς αὐτοῦ προαιρέσεως, καὶ τὸ τῆς αὐτονομίας καὶ ἀπειθείας νόσημα, πάντολμός τις ἄνθρωπος ὤν, καὶ πολὺ τὸ ἐφ᾽ ἑαυτοῦ φρονεῖν ἔχων εἰς τὰ τοιαῦτα διήγειρε. Καὶ οὐδὲ νῦν τῆς γνώμης ταύτης ἴσχει μεταβολὴν, ἀλλ᾽ ἔχεται ἁπρὶξ τῶν δεδογμένων ἐπισπᾶσθαι πρὸς ἑαυτὸν, καὶ μεθέλκειν πειρώμενος καὶ οὓς ἂν δυνηθείη ἐντὸς τοῦ τοιούτου αὐτοῦ φρονήματος λαβεῖν. Περὶ οὗ οὐ μέγα, εἰ ἄνθρωπος γνώμης τοιαύτης ἀνίστος διαμείνοι, ἀλλὰ μέγα καὶ τέρατι σχεδὸν ἐοικὸς, εἴ τις οὕτως, ἂν οὕτως ἔχῃ γνώμης, συνεργεῖν αὐτῷ βούλοιτο, καὶ ὁμοφρονεῖν ἀπ᾽ ἐναντίας τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ. Ἡμεῖς γὰρ ὅπως ποτὲ ἔχῃ τὰ πρὸ τοῦ Τόμου συγγραφέντα παρ᾽ αὐτοῦ μαχομένου τῷ Βαρλαὰμ, καὶ μετὰ τὸν Τόμον, ἐκτὸς τῶν ἐξετασθέντων δύο κεφαλαίων οὔτε βουλόμεθα, οὔτε ἀνεχόμεθα ἀκούειν αὐτῶν· ἀλλ᾽ ἀρκούμεθα τοῖς παρὰ τῶν ἁγίων, ὡς κρατοῦνται καὶ δοξάζονται παρὰ τῆς Ἐκκλησίας Θεοῦ, δεδιότες τὰ σχίσματα, ὡς φιλεῖ γίνεσθαι ἐν τοῖς τοιούτοις. Εἴρηται ἡμῖν τοίνυν διὰ βραχέων τὸ ὅλον ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ὑποθέσει τῆς ἀληθείας· ὅτι τε ἐπὶ μόνοις τοῖς διαληφθεῖσι δύο κεφαλαίοις, καὶ ἐπ᾽ οὐδενὶ ἑτέρῳ τὸ πέρας ἡ ἐξέτασις εἴληφεν ἡ συνοδικὴ, καὶ ὅτι ἐπ᾽ αὐτοῖς τούτοις κατεβλήθη καὶ κατεδικάσθη ὁ ἀτοπώτατος Βαρλαὰμ, καὶ τοσοῦτον βάρος ἐξεφωνήθη κατ᾽ αὐτοῦ παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, αὐτοὺς δὲ τούτους καὶ τοὺς ἄλλους μετ᾽ ἐμβριθείας καὶ ἐπιτιμήσεως καὶ αὐστηρίας πνευματικῆς ἐκωλύσαμεν κινεῖν ὅλως, καὶ λέγειν περὶ δογμάτων, καὶ ταραχὰς, καὶ θορύβους, καὶ σχίσματα προξενεῖν τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ. καὶ εἰς τὰ πρότερόν δὲ συγγραφέντα παρ᾽ αὐτῶν μαχομένων τῷ Βαρλαὰμ οὐδεμία τότε, ἢ καὶ μετὰ ταῦτα ἐξέτασις γέγονεν, ἀλλὰ καὶ ζητηθέντα κατὰ πολὺ τὰ τοιαῦτα, οὐ μόνον οὐκ ἐδόθησαν, ἀλλὰ καὶ ἕτερα δογματίζειν μετὰ τὸν Τόμον ἀνερυθριάστως οὐκ ἐπαύσαντο. Τὰ μέντοι ῥητὰ τῶν ἁγίων ἡμῖν μὲν ὡς ἀνόθευτα ἐδείχθησαν εἰς σύστασιν τῶν τοιούτων δύο κεφαλαίων, καὶ χωρὶς ἐπεξεργασίας καὶ ἐξηγήσεως· εἰ δέ τις πρὸς τὸν οἰκεῖον ταῦτα σκοπὸν ἐθέλει βιάζεσθαι, καὶ διερμηνεύειν, καὶ ἐπ᾽ αὐτοῖς ἐδράζεσθαι, καὶ ἐν ἄλλοις, ἐφ᾽ οἷς εἴρηται, οὐ παρὰ τοῦτο πάντως κακοὶ οἱ

promiserant. An propterea etiam aliquo modo suaderi sibi passus est Palamas? Nequaquam. Sed idem, qui prius erat, permansit; neque ad nos accedere voluit, licet accersitus, neque de dogmatibus disserendi finem facere; detentus vero ea ratione, qua fieri potuit, nec ita quievit, sed adhuc magis ac magis proprias sententias promulgat. de pœnis sibi injunctis parum sollicitus, ut ex omnibus conspici colligique potest a veritatis amatore, a principio, propriæ electionis et audaciæ et contumaciæ morbum, Palamam in similia excitasse cum omnia vir audeat, qui nedum sententiam permutarit, sed mordicus sibi visis adhærens, ad seipsum compellere trahereque conatur quoscunque hac sua opinione irretitos animadverterit. De quo nil mirum est, si homo talis pervicaciæ, sine ullo remedio, perseveret: sed magnum et fere ostento non dissimile, si quis, donec ille ita sentit, opem ferre voluerit, unaque ac ille sentire, Ecclesiæ Dei adversans. Nos enim, utut se habeant, quæ ab eodem cum Barlaamo decertante ante Tomum conscripta fuerant, et post Tomum, præter jam dicta duo capita examinata, neque volumus neque sustinemus audire, sed abunde nobis sufficiunt dicta Patrum, ut tenentur, et ab Ecclesia Dei exponuntur, schismata reveriti, qualia in similibus nasci consuescunt. Breviter ergo nos exposuimus summam in hac veritatis causa de duobus solummodo capitibus, nec de ullo alio synodale examen finitum, et propter hæc sola ejectum damnatumque absurdissimum Barlaamum, et tantam pœnam illi a De Ecclesia inflictam fuisse. Hos autem et alios cum vehementia, increpatione, et austeritate spirituali, impedivimus, ne quid omnino moverent, aut loquerentur de dogmatibus, et turbas ac tumultus, nec non schismata Dei Ecclesiæ conciliarent; et eorum quæ prius ab ipsis, dum cum Barlaamo disputarent, aut postea conscripserunt, nullum examen factum fuisse asserimus. Imo sedulo similia postulata, tantum abfuit, ut tradita fuerint, ut etiam post Tomum alia inverecunde sanciverint et decreverint. Dicta porro Patrum non adulterata ad dictorum duorum capitum firmitatem absque ulla enarratione et expositione amplexati sumus. Quod si quis ea ad proprium scopum attrahere voluerit, et interpretari, et super illis firmari, aliisque de quibus dictum est, non propterea omnino mali censendi sunt, qui ea ita sine alio examine acceperunt. Dicta enim sanctorum iis qui sancte et pie intelligunt et exosculantur, lumen sunt veritatis erga Deum; qui alio modo accipiunt, iis sunt reprehensio et condemnatio. Nec etiam obstinate prohibemus, ne super ipsis sanctorum dictis aliquid quispiam dicat, quæ simpliciter et sine prævio examine, tanquam sanctorum, amplectimur. Unum enim est, quod a nobis procuratur, Dei Ecclesiæ propria dogmata sarta tecta conservari, et, quemadmodum nos eam accepimus, ita et ad posteros ab omni adulterio et alieno dogmate immunem transmittere.

Imo adversus Monembasiæ Hypopsephium synodalis actio hæsitantibus satis fuerit, illa etiam præter alia in condemnatione præferens, majestati imperiali infensum fuisse, et gaudere et addictissimum esse sententiis Palamæ post Tomum editum, et pœnas per eum contra hosce publicatas. » His, ut jam vides, lector, Barlaamus condemnatus asseritur de duobus capitibus. Palamas absolutus non est, tum Barlaamo tum Palamæ silentium de dogmatibus imponitur. Condemnatio illa quomodo se habuerit, non liquet. Quid ergo nobis Cantacuzenus tam de Barlaamo quam de Palama adeo diversa obtrudit. Nicephorus Gregoras, oculatus etiam ipse testis, refert, de dogmate nihil actum esse, ob præsentiam imperitæ multitudinis; tum, ne theologiæ mysteria profanis vulgi auribus ingererentur; tum, ne Palamas, contra disputante Barlaamo, blasphemæ doctrinæ convinceretur; synodum vero, lumen in Thaborio, increatum, et ipsum naturale Dei lumen fuisse, difficile adducor ut credam, decrevisse, cum falsum omnino decrevisset. Quidquid enim adversarii asserant, quod corporeis oculis videtur, increatum non est: lumen Thaborium corporeis oculis a discipulis visum est: tum, quidquid corporeis oculis videtur creatum est, lumen Thaborium visum est, ergo creatum est, et nullo modo increatum. Plura Philotheus patriarcha, et alii de hoc lumine, pro Palamæ sententia, editis etiam libris, disseruerunt: sed neque dictis argumentis respondent; firmumque et inconcussum stat. Quidquid est, aut Deus est, aut creatura; si Deus, ergo non conspicitur oculis corporeis; si creatura, non ergo increatum. Et dicta Patrum, quæ pro Palamæ opinione agglomerant, Barlaam potius sententiam firmare, latissime probat Joannes Cyparissiata, cap. 4 et 5 Decadis sextæ. Quemadmodum ex alia parte Josephus Bryennius, orat. de Transfiguratione Domini, eorumdem dictis Palamæ sententiam corroborat. Quid ergo dicendum est? Patresne sibi invicem contraria tradidisse? Nequaquam. Quare, uti in rebus aliis, ita in hac quoque, media via progrediendum est, ne a veritate aberremus. Id cum non assecuti fuissent neque Barlaamus neque Palamas, in varios errores lapsi sunt. Error itaque fuerit, asserere, lumen illud in monte Thaborio non fuisse deitatis illius gloriam, et lumen proprium, lumenque ab essentia divina emanans, quod unum et idem cum essentia divina erat nec aliud, ut asserunt apertissime Patres, Ephræm Syrus, Joannes Damascenus, Dionysius Areopagita, Andreas Cretensis, Cosmas Melodus, Maximus confessor, Cyrillus Alexandrinus, Joannes Chrysostomus, Gregorius Nazianzenus, Basilius Magnus et Athanasius Synadenus. Splendor enim ille, et lumen, ipsa Christi deitas beati fuit, quæ per miraculum ad illud tempus tecta, ne oculis humanis sua majestate officeret, eo die cessante dicto miraculo apparuit, et apostolorum oculos circumfulsit. Et argumentum de creato et increato nihil concludit. Verum enim est, oculis corporeis

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

ΘΕΟΦΑΝΗΣ

Η

ΠΕΡΙ ΘΕΟΤΗΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΤ' ΑΥΤΗΝ ΑΜΕΘΕΚΤΟΥ ΤΕ ΚΑΙ ΜΕΘΕΚΤΟΥ.

—

GREGORII PALAMÆ

THESSALONICENSIS ARCHIEPISCOPI

DIALOGUS QUI INSCRIBITUR

THEOPHANES

SIVE

DE DIVINITATIS ET RERUM DIVINARUM COMMUNICABILITATE ET INCOMMUNICABILITATE.

(Matthæi, *Lectiones Mosquenses*, t. II.)

Θεοφάνης. Ἐπεσκέψω κατὰ σεαυτὸν γενόμενος, ἀδελφὲ Θεότιμε, τὰ ὠμιλημένα ἐναγχός, ἢ καθάπερ τινὰ περιττὴν ἀδολεσχίαν ἀμελέτητον ἀφεὶς, καὶ λελῃθότως ὑπεκπνεῖν κατὰ μικρὸν ἐάσας, τῶν τῆς σῆς ψυχῆς ἐξεφόρησας τελέως λογισμῶν;

Θεότιμος. Τί τοῦθ' ὃ λέγεις, ἀγαθὲ Θεόφανες;

Theophanes. Considerastine tecum, frater Theotime, recens colloquium, an superfluæ instar nugationis neglectum et cita oblivione sopitum a mentis tuæ cogitationibus omnino abstulisti?

Theotimus. Quid dicis, optime Theophanes? Sic-

Hunc dialogum edidi ex cod. bibliothecæ SS. synodi in fol. num. 70. Ex eodem jam edidi ejusdem Gregorii aliquot homilias Mosquæ, 1776, in 8. Hic Dialogus legitur etiam in codd. ejusdem bibliothecæ 324, fol. 260 seqq. et 344, fol. 1 seqq. ex quibus alio tempore varietates adjiciam.

κατὰ τῶν συγγραψαμένων ὑπόνοιαν δεξάμενος οὐκ ἀγαθὴν, μᾶλλον δὲ καὶ λίαν κακήν. Δυσσεβῆ γὰρ ἔχειν δόξαν ὑπέλαβεν αὐτοὺς, ἣν δὴ καὶ ἀνασκευάζων, ἀντιῤῥητικοὺς λόγους συνεγράψατο. Τοιγαροῦν οὐκ ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν αὐτὸν τῆς ἀντιλογίας καταβλέσθαι τὴν ἀρχήν.

Θεοφ. Καλῶς εἶπέ τις τῶν παλαιῶν Καισάρων, ὡς οὐχ ὑπέχειν ἄμφω δεῖ τὰ ὦτα τοῖς κατηγοροῦσιν, ἀλλὰ τῷ ἀπολογησομένῳ θάτερον ἀκήρατον φυλάττειν οὕς, ὥστε μηδαμῇ μηδὲν στέργειν μηδὲ ἀποφαίνεσθαι πρὶν ἂν διακούσῃ ἀμφοτέρων. Ταῦτα γὰρ αὐτὰ κἀπὶ τῆς συνόδου διεξῆλθε μικροῦ καὶ ἐπὶ λέξεως ὁ Βαρλαάμ· καὶ πολὺ τῶν ἐκείνου λόγων μεταξὺ τὸ, Τετραυμάτισμαι καὶ πέπονθα τὴν ψυχὴν, ὑφ' ὧν ἔφης συγγραμμάτων δηλαδή. Πρὸς ταῦτα δὲ ἡμῖν ὀλίγων ἐδέησε λόγων· εἴχομεν γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀνεξέλεκτον ἀντίθεσιν. Ἐξενεγκόντες γὰρ ὑπεδείξαμεν συγγράμματα ἐκείνου πολλῷ πρότερα τῶν ἡμετέρων, τείνοντα κἀκεῖνα πρὸς τὴν προκειμένην δίκην, πρὸς ἃ καὶ ἀντέκειτο τὰ ἡμέτερα. Ταῦτα δὲ ἐκεῖνος τῆς Θεσσαλονίκης ἀπαίρων ἀφανίσας, ὥς γε ᾤετο, καὶ τὰ μετ' ἐνιαυτὸν συγγεγραμμένα οἱ πρὸς τὰς ὑφ' ἡμῶν γεγονυίας ἀντιῤῥήσεις προδεικνὺς ἐνθάδε, τοὺς οὐκ εἰδότας, ὡς οὐκ ἦρξε, ῥᾷον ἔπεισεν. Ἀλλὰ γὰρ ἀναπεφηνότος οὕτω ῥᾷστα δολίου κατὰ τοῦτο καὶ ψευδοῦς, ἐπεὶ καὶ Θεσσαλονικεῖς ἄνδρες παρῆσαν οἱ συνειδότες ἐξεταζομένης τῆς ἀρχῆς ἄθεν ἀνεφάνη πρὸ ἐνιαυτῶν τεττάρων, ὅτε μηδὲ ᾔδει πως σχεδὸν, ποῦ γῆς ἡμεῖς ἐσμεν, μηδὲ διὰ γραμμάτων ἐτύγχανεν ὠμιληκὼς ἡμῖν, τότε πρὸ τοσούτου χρόνου πρός τινα τῶν ἐν ἁπλότητι μοναζόντων ὑπακοὴν αὐτὸν ὑποκρινάμενον, ἐκ τούτου τὰς λαβὰς εὑρίσθαι τῶν κατηγορημάτων, ὡς καὶ ὁ συνοδικὸς τόμος καταφανὲς τίθεται τοῖς βουλομένοις. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις τίς ὁ τῶν λόγων ἄρχων; οὐχ ὁ κατηγορῶν, οὐχ ὁ ἐγκαλῶν, ὃς ἦν φανερῶς αὐτός; Ἡμεῖς δ' οὐ μετὰ μῆνας ἥκομεν ἑπτὰ, πατριαρχικοῖς γράμμασι μετάπεμπτοι; Πῶς οὖν οὐ παντὸς μᾶλλον ἐκφανὲς, ὡς οὐχ ἡμεῖς οἱ τὴν ἀρχὴν τῆς πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίας καταβαλλόμενοι, οὐ μὴν ἀλλ' εἴτ' ἐκεῖνος ἦρξεν εἴθ' ἡμεῖς, ὁ δυσσεβῶς λέγων μάλιστα μεμπτέος, μᾶλλον δὲ καὶ ἀποτρόπαιος, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς ὁ ἄρξας;

Θεότ. Εὖ λέγεις. Τοῦτο μὲν δὴ καὶ προὐργιαίτερον ἂν εἴη καὶ δυσχερέστερον μαθεῖν· ἐμοὶ δὲ οὐκέτ' ἀμφισβητήσιμον οὐδέν· καὶ γὰρ ἔγνων ἀκριβῶς τὴν τοῦ ἀνδρὸς κακοδοξίαν ὅση. Μακρᾷ δὲ οὔσης καὶ πολυσχιδοῦς καὶ ὑπὸ τῶν διαδεξαμένων αὐξηθείσης ἐς τὰ μάλιστα, μεθόδου τινὸς δέομαι, καθ' ὅσον οἷόντε συντετμημένης, οὐκ εἰς κατάληψιν, ἀλλ' εἰς διασόφησίν τε καὶ ἔλεγχον ἀρκτῆς· καὶ σοῦ δέομαι μὴ ἀνεῖναι κατὰ τὸ ἐγχωροῦν, ὁδὸν ὑφηγήσασθαι τοιαύτην, ὅπως δι' αὐτῆς ἡμεῖς ὄντες, καὶ ὡς ὅπλῳ κυκλούμενοι τῇ ἀληθείᾳ, πιπτούσας ὁρῶμεν τὰς ἐκείνων λεσχηνείας, ψαλμικῶς εἰπεῖν, ἔκ τε τοῦ κλίτους καὶ ἐκ δεξιῶν, ἡμῖν δὲ μὴ ἐγγιζούσας.

Θεοφ. Οὐ μικρόν ἐστι τὸ αἴτημα, ὦ βέλτιστε, ἐγώ τε τοιαῦτα ἄττα οὔτε συνιδεῖν ὀξὺς οὔτε ἐξειπεῖν δεινός. Σὴν δ' ὅμως χάριν, ἐπεὶ καὶ τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἡ ἀγάπη πείθει, ἐγχειρεῖν, σχήσειν ἐλπίσας

scriptores suspicionem conceperat non bonam, sed potius valde malam : suspicatus est enim eos impiam profiteri doctrinam, ad quam refellendum refutationem composuit. Itaque a nemine dici posset ipse disputationis fundamenta jecisse.

Theoph. Recte dixit quidam veterum Cæsarum non præbendas esse ambas aures accusatoribus, sed et se defensuro unam aurem integram esse servandam, ita ut nihil admittatur aut rejiciatur quin utraque pars audita fuerit. Non eadem fere ad verbum in synodo enarravit Barlaam ; et dum loqueretur, multa saucio passus sum animo pro illis videlicet quæ dicebas scriptis. Sed ad refellendum quæ asserebat pauco nobis sermone opus fuit : nam res ipsæ irrefutabilem nobis suppeditabant refutationem. Produximus enim et ostendimus scripta illius nostris multo anteriora, quæ ad præsentem litem attinebant, et quibus nostra obluctabantur. Sed illis a Thessalonica ablatis et e conspectu, ut putabat, subductis, alia ibidem substituit quæ uno post anno contra refutationem nostram composuerat, et ignaris facile persuasit se controversiam non exorsum esse. Sed non minus facile detecta est fraus et fallacia, quia Thessalonicenses aderant viri scientes quæsitam originem patuisse quatuor ante annis, quando ille forsan nesciebat ubi nos essemus nec litteris unquam nobiscum collocutus erat : tunc enim, tam longe anterius, simulans se simplici cuidam monacho morem gerere, ea inchoavit quorum accusatur, ut in Actis synodi clare videbit quisquis voluerit. Præterea, quis controversiæ auctor ? nonne accusator, nonne insimulator ? quod ipse evidenter erat. Nos vero nonne post septem menses venimus, patriarchæ litteris accersiti? Nonne igitur clarissime ante omnia liquet non nobis tribuendum esse initium disputationis ad illum spectantis? Ceteroquin, sive ab eo, sive a nobis exorta sit, nonne ille magis inculpandus est vel potius exsecrandus qui impia loquitur quam qui duntaxat inchoavit ?

Theot. Bene loqueris. Id quidem melius esset ac difficilius discere ; mihi vero minime dubium est : percalleo enim quantus sit istius viri error. Qui cum sit multus ac multiplex et a successoribus in deteriora auctus, methodo aliqua indigeo, quoad fieri potest præcisa, non ad hunc intelligendum quidem, sed elucidandum et refellendum ; tequè oro ut non omittas, quantum potes, talem ostendere viam, qua nos ambulantes, et quasi scuto veritatis circumdati, eorum deliria videamus, ut fert psalmus, cadentia a latere et a dextris, ad nos autem non appropinquantia.

Theoph. Haud parum est quod postulas, charissime, neque ego tam perspicax qui tanta conspiciam, neque tam disertus qui talia eloquar. Attamen, cum supra vires aggredi suadeat charitas,

καὶ πῶς οὐχ εἷς, ἵνα μὴ ἄτοποί τινες ὦμεν καὶ ἡμῖν αὐτοῖς οὕτως ἀνακόλουθα δοξάζοντες καὶ φθεγγόμενοι.

A unus : ne stulti simus et nobismetipsis in sentiendo ac dicendo contraeuntes.

Θεότ. Πάνυ μὲν οὖν. Οὐ γὰρ τοὺς περὶ ἀκαταλήπτου λόγους ἀνθυπενέγκαι τις ἂν τῶν εὖ φρονούντων τῷ πυνθανομένῳ πῶς τοῦτ' ἐστὶν ὁπότερον· ἐπεὶ μὴ τὴν ἑκατέρου πολυπραγμονεῖ αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως, ἀλλὰ τὴν θατέρου πρὸς θάτερον διαφοράν.

Theot. Optime. Non enim incomprehensibilibus verbis responderet aliquis benesanus interroganti quomodo illorum alterutrum sit, quippe non scisciscitanti cur utrumque sit, sed in quo differat alterum ab altero.

Θεοφ. Ἄγαμαί σε τῆς συνέσεως. Ἐν γοῦν ταῖς τοιαύταις διπλόαις τῆς θεολογίας μικροῦ πᾶσαν πονηρὰν αἵρεσιν κινηθεῖσαν ἴδοις ἄν. Ἀλλ' ὁ μὲν ἀποδιδοὺς τὸν λόγον οὕτως, ὡς ἀμφότερα πιστὰ, μηδὲν ἧττον ἢ πρότερον σώζεσθαι τὰ μέρη, εὐσεβής· ὁ δὲ τῷ ἑτέρῳ κατὰ τοῦ ἑτέρου χρώμενος, ὁποιῳοῦν καὶ ὁπηδηποτοῦν, δυσσεβὴς ἢ καὶ ἀσεβής, κατὰ λόγον τῆς προκειμένης ἑκάστης ὑποθέσεως.

Theoph. Miror tuam intelligentiam. In hujusmodi enim ambiguis fere omnem sitam esse hæresim videas. Sed qui rationem ita reddit, ut duorum credendorum utraque pars nec plus nec minus asservetur, pius est ; qui vero unam contra alteram usurpat qualicunque et quolibet modo, irreligiosus est et impius respectu utriusque propositæ quæstionis.

Θεότ. Ποίησον καὶ τοῦθ' ὃ λέγεις, πρὸς Θεοῦ, σαφέστερον.

Theot. Quod ais, fac, quæso, clarius.

Θεοφ. Καὶ δὴ ποιῶ. Πᾶς μὲν ὁ τῶν ἁγίων ὅμιλος Πατέρων ἕνα εἶπον τὸν Θεὸν κατὰ τὴν οὐσίαν, τρεῖς τὸν ἕνα κατὰ τὰς ὑποστάσεις· ἄλλο μὲν οὔσης τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλο τῆς οὐσίας, ὡς ἄλλο καὶ ἄλλο σημαινούσης ἑκατέρας· ἀκτίστων δὲ καὶ ἀχωρίστων οὐσῶν ἀλλήλων ἀμφοτέρων καὶ τῶν ὑποστάσεων καὶ τῆς οὐσίας, οὕτω τηρήσαντες ἀσάλευτον καὶ τὴν εἰς Τριάδα καὶ τὴν εἰς μοναρχίαν πίστιν. Σαβέλλιος δὲ τριθεΐαν κατηγορήσας τῶν οὕτω δοξαζόντων, αὐτὸς εἰς ἓν τὰ τρία συνελείψας διὰ τοῦ ἑνιαίου τὸ τριαδικὸν ἀνεῖλε τῆς θεότητος· καὶ ἐκ τῶν ἱερῶν Γραφῶν τοὺς περὶ μονάδος λόγους συλλεξάμενος, οἷον « Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα λέγει Κύριος, καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἐν Εὐαγγελίοις εἰρημένον· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν, » καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια, προὐβάλλετο πρὸς μαρτυρίαν εἰς ἀναίρεσιν τοῦ τριαδικοῦ τῶν ὑποστάσεων. Οὐχ οὕτω ποιεῖ Σαβέλλιος καὶ ὅσοι κατ' αὐτόν ;

Theoph. Facio. Universa sanctorum Patrum turba dixerunt Deum esse unum essentia, et tres in uno personas : cum aliud sit persona, aliud essentia, siquidem aliud et aliud utraque significat; quanquam increata et immensa sunt ambo, personæ videlicet ac essentia. Et sic inconcussam tenuerunt fidem in trinitatem fidemque in unitatem. Sabellius vero hanc Trinitatis doctrinam reprehendens, et tria in unum confundens, divinitatis trinitatem per unitatem abstulit; e Scripturisque sacris textus unitatem innuentes colligens, ut hunc : « Ego Deus primus, et ego post hæc et in æternum, dicit Dominus [1]; » et istud ipsius Domini in Evangeliis effatum : « Ego et Pater unum sumus; » et quælibet his similia objiciebat in testimonium ad auferendam personarum trinitatem. Nonne sic facit Sabellius et ejus sectatores?

Θεότ. Τοῦθ' οὕτω πάντες ἴσμεν.

Theot. Id omnes scimus.

Θεοφ. Κἀγὼ διὰ τὸ πᾶσιν εἶναι τοῦτο φανερὸν σαφηνείας ἕνεκα προήνεγκα. Σὺ γὰρ τοὺς αὐτοῦ τοιούτους λόγους προσαγαγὼν τῷ γνώμονι τῆς πίστεως, ὃς καὶ ἕνα καὶ τρία λέγει τὸν αὐτὸν Θεὸν, ἐξελέγξεις ἄπιστόν τε καὶ κακόδοξον, ὡς τὸ τριαδικὸν ἀναιροῦντα τοῦ ἑνὸς Θεοῦ, καὶ τοὺς ὑπ' ἐκείνου παρὰ τοῦτο πολυθέους λεγομένους ὡς εὐσεβεῖς ἀνακηρύξεις καὶ πιστούς. Ἄρειος δὲ καὶ αὐτὸς πολυθέους λέγων τοὺς τρία λέγοντας τὰ ἄκτιστα, ἓν ἄκτιστον εἶναι διεβεβαιοῦτο τὸν Πατέρα, τὰς ἄλλας ὑποστάσεις εἰς κτίσμα καταπῶν, καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν μαρτυρίαις, ὅσαι παριστᾶσι τὴν διαφορὰν τῶν ὑποστάσεων, οἷον « ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι, » καὶ, « Ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρός μου, ταῦτα λαλῶ, » καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια, διαστέλλοντα καὶ δεικνύντα τὴν μίαν τῆς θεότητος πηγὴν, ταύταις τοίνυν ἀπὸ τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἐρανισάμενος ἐχρῆτο κατὰ τῶν εὐσεβῶς τὴν ἁγίαν Τριάδα προσκυνούντων. Σὺ οὖν καὶ τοὺς Ἀρείου λόγους τῷ αὐτῷ

Theoph Id equidem, utpote omnibus manifestum, claritatis causa protuli. Tu enim tales illius sermones conferens cum fidei indice, qui unum ac trinum dicit eumdem Deum, agnosces eum a fide sanaque doctrina esse alienum, quippe qui tollat Dei trinitatem, eos vero quos ideo polytheos vocat, pios et orthodoxos prædicabis. Arius autem et ipse polytheos dicens qui tres asserebant increatos, unum increatum esse affirmabat Patrem, alias personas creaturis annumerans; et Scripturarum testimonia distinctionem personarum statuentia, ut : « Pater meus major me est [2], » et : « Quæ audivi a Patre meo, hæc loquor [3], » et alia hujusmodi quæ unitum designant ostenduntque deitatis fontem, hæc, inquam, e sacris Scripturis emendicata usurpabat adversus pios sanctæ Trinitatis cultores. Tu igitur Arii quoque sermones indici fidei comparans qui unum trinumque dicit eumdem Deum, demonstrabis illum potius vere polytheum esse, qui eumdem

[1] Isa. XLI, 4. [2] Joan. XIV, 28. [3] Joan. XV, 15.

της ἐκείνη κατὰ στέρησιν πάντων τῶν νοημάτων παραφαίνεται τῷ καθαρῷ νοΐ. » Μητροφάνης δὲ ὁ θεῖος, πρὸς μέλος συντιθεὶς τοὺς λόγους, « Ὁ κατ' οὐσίαν ἀθεώρητος Λόγος, ἄνθρωπος ὤφθης, τὸν ἄνθρωπον ἀνακαλούμενος πρὸς μετουσίαν τῆς σῆς θεότητος. » Γρηγόριος δὲ ὁ Νύσσης τὰ τῶν Πνευματομάχων ἀνατρέπων, « Οὐ τὴν φύσιν, φησὶν, ἀλλὰ τὴν θεατικὴν δύναμιν τοῦ Πνεύματος ἡ τῆς θεότητος προσηγορία παρίστησι. Εἴ τι γὰρ λέγεται περὶ αὐτῆς, τῶν περὶ αὐτὴν τι ἀποσημαίνει. Αὐτὴ δὲ ἡ θεία φύσις ἄφραστός τε καὶ ἀνεκφώνητος μένει, ὑπερβαίνουσα πᾶσαν τὴν διὰ τῆς φωνῆς σημασίαν. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς πρὸς Ἀβλάβιον γράφων, « Θεὸς, φησὶν, ἐνεργοῦντα δηλοῖ, θεότης δὲ ἐνέργειαν· οὐδὲν δὲ τῶν τριῶν ἐνέργεια, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνεργοῦν ἕκαστον αὐτῶν. « Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος κατὰ Μακεδονίου γράφων, « Τὸ Θεὸς εἶναι, φησὶ, δεύτερόν ἐστι τῆς φύσεως· καὶ ἡμεῖς γὰρ θεοὶ μὲν γινόμεθα, τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως γενέσθαι οὐ δυνάμεθα. » Ὁ δὲ μέγας αὖθις Βασίλειος πρὸς τὸν ἰατρὸν Εὐστάθιον γράφων, φησὶν, « Οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπὶ τὴν τῆς φύσεως ἔνδειξιν τὴν προσηγορίαν τῆς θεότητος φέρουσιν οἱ πάντα κατασκευάζοντες· ἐξουσίας γάρ τινος εἴτε ἐποπτικῆς εἴτε ἐνεργητικῆς ἔνδειξιν ἡ προσηγορία φέρει· ἡ δὲ θεία φύσις ἐν πᾶσι τοῖς ἐπινοουμένοις ὀνόμασι καθό ἐστι, μένει ἀσήμαντος, ὡς ὁ ἡμέτερος λόγος. Δι' αὐτῶν γὰρ ἐνεργειῶν διαφορὰς ἐδιδάχθημεν, τοῦ δὲ ἐνεργοῦντος τὴν φύσιν οὐδὲν μᾶλλον διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν κατανοήσεως ἐπιγινῶναι δυνάμεθα. Ὅταν γὰρ ἀποδιδῷ τις λόγον ἑκάστου τούτων τῶν ὀνομάτων καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως περὶ ἣν τὰ ὀνόματα, οὐ τὸν αὐτὸν ἀμφοτέρων ἀποδώσει λόγον. Ὧν δὲ ὁ λόγος ἕτερος, τούτων καὶ ἡ φύσις διάφορος· οὐκοῦν ἄλλο μὲν ἔστιν ἡ οὐσία, ἣς οὔπω λόγος μηνυτὴς ἐξευρέθη, ἑτέρα δὲ τῶν περὶ αὐτὴν ὀνομάτων ἡ σημασία, ἐξ ἐνεργείας τινὸς ἢ ἀξίας ὀνομαζομένων. Τὸ μὲν οὖν ἐν ταῖς ἐνεργείαις μηδεμίαν εἶναι διαφορὰν τῶν προσώπων ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων κοινωνίας εὑρίσκομεν· τῆς δὲ κατὰ τὴν φύσιν παραλλαγῆς οὐδεμίαν καταλαμβάνομεν ἐναργῆ τὴν ἀπόδειξιν, καθὼς εἴρηται τῆς τῶν ἐνεργειῶν ταυτότητος, τὸ κοινὸν τῆς φύσεως ὑποσημαινούσης. » Ὁ δὲ μέγας Διονύσιος τὴν θείαν καὶ ἀρχισυνάγωγον εἰρήνην ἐξυμνῶν, « Αὐτοθεότητα, φησὶ, φαμὲν ἀρχικῶς μὲν καὶ θεϊκῶς καὶ αἰτιατικῶς τὴν μίαν ὑπερούσιον καὶ ὑπεράρχιον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν· μεθεκτικῶς δὲ τὴν ἐκδιδομένην ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικὴν δύναμιν, τὴν αὐτοθέωσιν, ἣς τὰ ὄντα οἰκείως ἑαυτοῖς μετέχοντα, ἐνθεά ἐστί τε καὶ λέγεται. » Τὴν δὲ τοῦ ὄντος θεωνυμίαν ἀναπτύσσων, « Οὐ γὰρ ἐμφήσει, φησὶ, τὴν αὐτοϋπερούσιον ἀγαθότητα τῆς αὐτοϋπερουσίου θεότητος ὁ λόγος ἐπαγγέλλεται, τὴν ὑπὲρ πᾶσαν οὖσαν ἀγαθότητα καὶ θεότητα, καὶ ἐν ἀποκρύφοις, ὡς τὰ λόγια φησὶν, ὑπεριδρυμένην, ἀλλὰ τὴν ἐκπεφασμένην ἀγαθοποιὸν πρόνοιαν ὑπεροχικῶς ἀγαθότητα, καὶ πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν ὑμνεῖ. » Γράφων δὲ πρὸς Γάϊον, « Εἰ θεότητα, φησὶ, νοήσαις τὸ χρῆμα τοῦ θεοποιοῦ δώρου, τῆς οὕτω λεγομένης θεότητος, ὡς θεαρχίας καὶ ἀγαθαρχίας ὁ πάσης

illuminatio puræ menti affulgeat. » — Divus Metrophanes, qui versibus sermones composuit, dicit: « O Verbum essentia invisibile, homo apparuisti, ut hominem revocares ad divinitatis tuæ participationem. » — Gregorius Nyssenus, Spiritus sancti adversarios refellens: « Non naturam, ait, sed divinam Spiritus virtutem designat divinitatis nomen: quidquid enim de hac dicitur, ea quæ ad ipsam spectant significat, ipsa vero natura divina ineffabilis est et inenarrabilis, omnem excedens vocis e xpressionem. » Rursus idem ad Ablavium scribens: « Deus, inquit, agentem indicat, deitas vero virtutem: porro nullus trium est virtus, sed potius unusquisque eorum agens est. » — Magnus Athanasius contra Macedonium scribens dicit: « Esse Deum est secundaria naturæ proprietas: nam et nos dii efficimur, ejusdem vero esse naturæ non possumus. » — Magnus iterum Basilius, ad medicum Eustathium scribens: « Nescio, ait, quomodo ad desi.nandam naturam nomen divinitatis adhibeant qui omnia struunt: potentiam enim sive speculativam sive practicam hoc nomen significat; divinam vero naturam, quæcunque excogitentur nomina, quid sit definire nequit sermo noster. Ipsarum enim operationum discrimen cognoscimus, agentis autem naturam ne per operationum quidem notitiam scire possumus. Nam cum quis rationem dat cujusque illorum nominum, et naturæ ipsius quam hæc nomina designant, non eamdem utrorumque reddet rationem: porro quorum diversa est ratio, horum et natura discrepat, proindeque aliud est natura cujus nondum reperta est definitio interpres, aliud significatio nominum eam ex operatione quadam vel dignitate designantium. Ergo inter personas nullum reperitur operationum discrimen, cum hæ communibus designentur nominibus, nec ulla detegitur et indicatur naturæ differentia, cum, ut dictum est, operationum identitas unitatem naturæ significet. » — Magnus Dionysius divinam cœlestis hierarchiæ felicitatem celebrans: « Divinitas, ait, quatenus in Deo ut principio et causa consideratur, unum designat supersubstantiale et absque initio principium et causam; quatenus vero ut participata spectatur, incommunicabile Dei Providentiæ effluvium dicimus deitatem: cujus facta, prout sibi convenit, participes creaturæ divinæ sunt ac dicuntur. » Alibi, divina explicans Entis nomina, dicit: « Neque enim sermo exprimere valet supersubstantialem supersubstantialis divinitatis bonitatem, quæ est supra omnem bonitatem ac divinitatem, et in abscondito, ut ait Scriptura, sedet; sed manifestatam eminentem beneficæ Providentiæ bonitatem, quæ est omnium bonorum causa, celebrat. » Et scribens ad Caium, dicit: « Si per divinitatem intelligas deificam gratiam, divinitati sic spectatæ ut deitatis et bonitatis fonti præstat qui omne principium antecedit. » Idem adhuc de Deo disserens, postquam divinitatem dixit hanc divinitatem

δνομα προφέρωμεν, μία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ θεότης, ἁπλῆ, ἀμερής, ἀδιαίρετος, ἀπερινόητος· καὶ τοῦτ' ἔδειξεν ὁ εἰπών, « Ἑνὶ φωτὶ περιεστράφθητε κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, εἶτουν θεότητος. » Ἀλλὰ καὶ τῶν τριῶν προσώπων μία θεότης, χωρὶς τῶν προσωπικῶν ἰδιωμάτων, ἀπαραλλάκτως κατὰ τἆλλα πάντ' ἐχόντων. Ἤν γὰρ ἂν ὀνομάσῃς θεότητα, εἴτε τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, εἴτε τὴν οὐσίαν, μία τῶν τριῶν ἐστιν, ὡς καὶ τοῦτο μικρὸν ἀνωτέρω τὸν μέγαν Βασίλειον ἐπὶ λέξεως προηνέγκαμεν εἰπόντα· κἂν τὸ ἄθροίσμα πάντων τῶν τοιούτων συμπεριλαβὼν θεότητα προσείποι τις, μία καὶ οὕτω τῶν τριῶν προσώπων ἡ θεότης, ἡ οὐσία δηλαδή, καὶ τὰ περὶ τὴν οὐσίαν θεωρούμενα καὶ θεολογούμενα, ὡς καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος εἰς τὴν ἐπέτειον τοῦ θείου εὐαγγελισμοῦ πανήγυριν κηρυκτικὸν λόγον συντιθείς, φησίν. Ὅταν δὲ θείαν τινὰ δύναμιν ἢ ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ λέγωμεν θεότητα, πολλαί εἰσιν ἐνέργειαι θεῖαι, ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν κεκτημέναι· καὶ γὰρ ἡ θεατικὴ καὶ ἡ καθαρτικὴ καὶ ἡ θεουργικὴ καὶ ἡ ἐποπτικὴ καὶ τὸ πανταχοῦ εἶναι καὶ τὸ μηδαμοῦ, ταυτὸν δ' εἰπεῖν τὸ ἀεικίνητον καὶ τὸ ἐν τῷ Θαβωρίῳ περιλάμψαν τοὺς τῶν μαθητῶν ἐκκρίτους φῶς, ὡς καὶ ταῦτα παρὰ τῶν ἁγίων μικρὸν ἀνωτέρω δεδιδάγμεθα τρανῶς, ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις· καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἀλλαχοῦ τε πολλαχοῦ παρίστησι τῶν λόγων· ἔστι δ' ἐφ' ὧν καὶ τοῦτο λέγει σαφῶς, ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἁπλοῦν τῇ οὐσίᾳ, ποικίλον ταῖς δυνάμεσι· καὶ πάλιν· « Αἱ μὲν ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ ποικίλαι, ἡ δὲ οὐσία ἁπλῆ. » Τίνας λέγων ἐνεργείας; Ὧν καὶ αὐτὸς ἐμνημόνευσεν ἐκεῖ, τὴν πρόνοιαν, τὴν δύναμιν, τὴν ἀγαθότητα, τὸ προγνωστικόν, τὸ θεουργικόν, τὸ δημιουργικόν, τὸ ἀνταποδοτικὸν καὶ τὰ τοιαῦτα, πρὸς ἃ βλέπων καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος τῶν ἑπτὰ παρ' Ἡσαΐᾳ μνησθεὶς πνευμάτων, « Τὰς γὰρ ἐνεργείας, φησί, τοῦ Πνεύματος πνεύματα φίλον τῷ Ἡσαΐᾳ καλεῖν. » Καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Θεοφόρος, « Λέγονται, φησί, πνεύματα καὶ αἱ δυνάμεις τοῦ Πνεύματος, οὐ μὴν ἀλλὰ πρὸς ὑμᾶς ὁ λόγος μάλιστα, καὶ τῆς οὐσίας εἰ καὶ μὴ κυριωνύμως καὶ τῆς ἐνεργείας. » Κυρίως μέντοι ταύτης ὀνομαζομένης τοῦ Θεοῦ θεότητος, νοητή ἐστι τοῦ αὐτοῦ καὶ ἀπερινόητος θεότης, μία οὖσα ὡς ἑνὸς Θεοῦ, ἵνα τῷ ληπτῷ μὲν ἕλκῃ πρὸς ἑαυτὸν κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, τῷ δὲ ἀλήπτῳ ἐκπλήττηται. « Σοφίας γάρ, φησί, καὶ δυνάμεως καὶ τέχνης, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐνδεικτικά ἐστι τὰ ποιήματα. » Καὶ οὐδὲ αὐτὴν πᾶσαν τοῦ Δημιουργοῦ τὴν δύναμιν ἀναγκαίως παρίστησι κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον. Ἆρ' ἔχεις καλῶς ἐσκευασμένον καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας τοῦτον γνώμονα;

Θεότ. Κάλλιστα καὶ τελεώτατα, ὡς γέ μοι φαίνεται. Λείπεταί σοι διὰ τοῦ τοιούτου τὸν Βαρλαὰμ ἐκεῖνον ἀπελέγξαι καὶ τὸν τῆς ἐκείνου κακοδοξίας μαθητὴν καὶ διάδοχον Ἀκίνδυνον.

Θεοφ. Βαρλαὰμ οὗτος καὶ ὁ μετ' ἐκεῖνον ἄλλος; ἐκεῖνος ἡμῖν καὶ τῇ εὐσεβείᾳ γενέσθαι κινδυνεύσας οὐ τὸν Ἄρειον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐκ Λιβύης Σαβέλλιον ζηλώσαντες τοὺς ἁγίους καὶ πάντας τοὺς ὀρθοδόξους ἔστι μὲν ὡς μίαν, καὶ τοῦτο πολλαχῶς, ἔστι δ' ὡς οὐ μίαν καὶ μόνην τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ

A divinitas, simplex, indivisa, inseparabilis, incomprehensibilis; idque ostendit qui dixit: « Uno lumine illuminati estis, ob unitatem essentiæ seu divinitatis. » Est etiam una divinitas trium personarum, quæ, exceptis personalibus attributis, cætera omnia habent consimillima. Sive enim virtutem et operationem, sive essentiam appelles divinitatem, una est trium, sicut paulo superius dicentem ad verbum induximus magnum Basilium; et si quis complexionem horum omnium dixerit divinitatem, sic etiam una est trium personarum divinitas, essentia videlicet: item de iis quæ de essentia considerantur, ac docentur, ut ait magnus Athanasius pro anniversario evangelicæ prædicationis festo concionem habens. Cum vero quamdam Dei virtutem B aut operationem dicimus divinitatem, plures sunt operationes divinæ hoc nomine gaudentes, nempe vis contemplandi, purgandi, miracula patrandi, exsistendi ubique et nullibi, et, ut idem dicam, lux illa quæ semper movetur et quæ in monte Thabor discipulorum delectos illustravit: quemadmodum paulo ante didicimus a sanctis Patribus, inter quos præsertim magnus Basilius alibi et sæpe docet et in nonnullis clare dicit Spiritum sanctum, essentia simplicem, varium esse virtutibus; et iterum: operationes Dei esse varias, essentiam vero simplicem. Quasnam autem dicit operationes? Quas ipse ibidem memorat: providentiam, potentiam, bonitatem, præscientiam, potestatem miraculorum, C facultatem creandi, remunerandi vim, et alia hujusmodi. Quæ considerans Gregorius Theologus, septem Isaiæ spirituum memor, ait: « Operationes enim Spiritus spiritus vocare Isaiæ placet. » Et Damascenus Theophorus: « Dicuntur, inquit, spiritus virtutes Spiritus, et imo (ad quod præcipue sermo tendit) essentiæ etiam improprie dictæ et operationis. » Cum autem hæc essentia proprie dicatur Dei divinitas, intelligibilis est et inintelligibilis ejusdem divinitas; ut qua est comprehensibilis ad se trahat, juxta Gregorium Theologum; qua vero incomprehensibilis, admirationem moveat. « Sapientiæ enim, ait, potentiæque et operationis, non autem ipsius essentiæ demonstrabilia sunt opera. » Nec ipsam totam creatoris virtutem necessario ostendunt, juxta magnum Basilium. Habesne igitur recte compositum pietatis doctrinæ indicem?

Theot. Optimum ac perfectissimum, ut mihi videtur. Unum tibi restat, ut ope hujus indicis Barlaam illum revincas ejusque erroris discipulum et asseclam Acyndinum.

Theoph. Iste Barlaam, et ille ipsius sectator periclitatus ne nobis religionique fieret non Arius tantum, sed et Lybicus Sabellius, invidentes omnibus sanctis et orthodoxis modo unam (et quidem sæpe) admittentibus divinitatem, modo non unam solamque essentiam, sed increatam quoque

τῆς κατ' αὐτὰς μεθέξεως κἀν τῇ πρὸ ταύτης διαλέξει προείρηται ἡμῖν.

Θεότ. Τὴν δὲ ἐνέργειαν ἄλλο λέγεις τῆς οὐσίας, ὡς διαφέρουσαν ἐκείνης, ταύτης δὲ ἀχώριστον;

Θεοφ. Ὡς καὶ τῆς οὐσίας τὴν ὑπόστασιν· τῷ γὰρ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος σημαινομένῳ διενήνοχεν ἑκάτερον αὐτῆς.

Θεότ. Μὴ οὖν καὶ τὴν ἐνέργειαν ὑπόστασιν δοξάζεις;

Θεοφ. Ἄπαγε· οὐδεμία γὰρ τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν ἐνυπόστατος, τουτέστιν αὐθυπόστατος, κατὰ τὸν μέγαν φάναι Βασίλειον.

Θεότ. Ἀλλὰ μὴν καὶ διὰ τῆς ἐνεργείας ταύτης τὸν Θεὸν φῂς μετέχεσθαι παρὰ τῶν μετεχόντων.

Θεοφ. Κατὰ τὸ ἐγχωροῦν.

Θεότ. Καὶ διὰ τῆς οὐσίας τὸν αὐτὸν Θεὸν ἀμέθεκτον.

Θεοφ. Μάλιστα.

Θεότ. Ὕντως λῆρος τὰ καθ' ὑμῶν ἐκείνων φθέγματα. Πῶς γὰρ ἄλλος ἔσται ὁ αὐτὸς, πῶς δ' αὖθις ἔσται κατὰ πάντα τὸ αὐτὸ, τῇ ἀκινησίᾳ πρόοδος, καὶ τῷ ἀμεθέκτῳ μέθεξις καὶ τῇ κρυφιότητι ἡ ἔκφανσις. Ἀλλήλων μὲν γὰρ ταῦτα διαφέρειν ἀναγκαῖον, ἀλλ' οὐ διαφόρων δύναται ὑπάρχειν, εἴ γε ἄκτιστα.

Θεοφ. Εἰ δὲ τὰ μὲν αὐτῶν κτιστὰ, τὰ δ' ἄκτιστα, ὦ χρηστὲ Θεότιμε, ὑπάρχει, καὶ διαφόρων οὐσιῶν ἐστι.

Θεότ. Πῶς γὰρ οὔ;

Θεοφ. Πολύθεοι ἄρ' ὡς ἀληθῶς οἱ ταῦθ' οὕτω διαιροῦντες οὗτοι. Ὅταν δ' αὖθις ταυτὸν παντάπασι τιθῶνται τῇ κρυφιότητι τὴν ἔκφανσιν καὶ τῇ ἀκινησίᾳ καὶ μονιμότητι τὴν πρόοδον, καὶ τῇ ἀμεθεξίᾳ τὴν θείαν μέθεξίν τε καὶ μετάληψιν, ταυτὸν δ' εἰπεῖν τῇ τοῦ Θεοῦ οὐσίᾳ τὴν θείαν χάριν καὶ ἐνέργειαν, καταληπτὸν σαφῶς παντάπασι τίθενται τὸ θεῖον, ὃ τῆς πολυθεΐας οὐκ ἐλαττόν ἐστι κακόν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀποχρώντως νῦν ἡμῖν εἰρῆσθαι καὶ αὐτὸς ἂν, οἶμαι, φαίης.

Θεότ. Οὐχ ἥκιστα μὲν οὖν καὶ πρὸς ἀκρίβειαν ἀσφαλῶς καὶ εὐσεβῶς.

Θεοφ. Ἐκεῖνο δ' ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενομένοις διευκρινῆσαι ἀναγκαῖον.

Θεότ. Ποῖον δήποτ' ἄρ' ἐκεῖνο;

Θεοφ. Πῶς φησιν ὁ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Ἐπιστολῶν, « Ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως. » Ἀλλὰ καὶ ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Μάξιμος· « Εἰς τοῦτο ἡμᾶς πεποίηκεν ὁ Θεὸς, ἵνα γενώμεθα θείας κοινωνοὶ φύσεως καὶ τῆς αὐτοῦ ἀϊδιότητος μέτοχοι. » Ὁ δὲ Νύσσης θεῖος πρόεδρος Γρηγόριος, « Σκεῦος, φησὶ, τῆς ἐκλογῆς ἅπαξ γενόμενος ὁ θεῖος Παῦλος, οἶκος περιληπτικὸς τῆς ἀπερι-

A operationibus et communicationibus et in præcedenti dissertatione.

Theot. Dicisne operationem aliud esse quam essentiam, tanquam ab ipsa diversam, ab ea vero inseparabilem?

Theoph. Sicut persona discrepat ab essentia: ab hac enim utrumque tantum differt quantum dissonat nominis significatio.

Theot. Num igitur et operationem esse personam arbitraris?

Theoph. Absit: nulla enim talium operationum est hypostasis, id est, per se subsistens, ut dixit magnus Basilius.

Theot. At per hanc operationem dicis Deum communicari participantibus.

B *Theoph.* Quoad fieri potest.

Theot. Et essentia eumdem Deum esse incommunicabilem.

Theoph. Optime.

Theot. Vere deliria sunt eorum contra vos sermones. Quomodo enim alius erit idem, et quomodo iterum omnino consimilis erit immobilitati processio, incommunicabilitati participatio, et impenetrabilitati manifestatio? Hæc enim inter se discrepare necesse est, sed nequeunt diversa simul exsistere, si sint increata.

Theoph. Si autem eorum alia sunt creata et alia increata, charissime Theotime, exsistunt, ac diversas habent essentias.

C *Theot.* Cur non?

Theoph. Polythei sunt igitur isti qui hæc ita discerpunt. Cum econtra omnino assimilant manifestationem impenetrabilitati, immobilitati ac permanentiæ processionem, atque incommunicabilitati divinam communicationem et participationem, idemque pariter faciunt Dei essentiam ac divinam gratiam et operationem, comprehensibilem evidentissime faciunt Deum, quod non est minus malum quam polytheismus; sed hæc sufficienter a nobis explanata tu ipse, puto, dices.

Theot. Et quidem cum maxima et accuratissima fidelitate ac pietate.

Theoph. Id autem huc sermonis devenientibus diligenter est examinandum.

D *Theot.* Quidnam igitur?

Theoph. Quod dicit princeps apostolorum in secunda Epistola: « Ut efficiamini divinæ consortes naturæ [a]. » Et sapiens in divinis Maximus: « Ideo nos fecit Deus, ut efficiamur divinæ consortes naturæ et ejus æternitatis participes. » Ac divus Nyssæ antistes Gregorius: « Vas electionis semel factus divus Paulus, domus comprehensibilis incomprehensibilis naturæ effectus est. »

Theot. Bene tibi sit, Theophanes, qui non ad arguendum solummodo nec ad convincendum auditores disseris, sed ad accuratam veritatis inda-

[a] II Petr. I, 4.

τῆς κατ' αὐτὰς μεθέξεως κἀν τῇ πρὸ ταύτης διαλέξει προείρηται ἡμῖν.

Θεότ. Τὴν δὲ ἐνέργειαν ἄλλο λέγεις τῆς οὐσίας, ὡς διαφέρουσαν ἐκείνης, ταύτης δὲ ἀχώριστον;

Θεοφ. Ὡς καὶ τῆς οὐσίας τὴν ὑπόστασιν· τῷ γὰρ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος σημαινομένῳ διενήνοχεν ἑκάτερον αὐτῆς.

Θεότ. Μὴ οὖν καὶ τὴν ἐνέργειαν ὑπόστασιν δοξάζεις;

Θεοφ. Ἄπαγε· οὐδεμία γὰρ τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν ἐνυπόστατος, τουτέστιν αὐθυπόστατος, κατὰ τὸν μέγαν φάναι Βασίλειον.

Θεότ. Ἀλλὰ μὴν καὶ διὰ τῆς ἐνεργείας ταύτης τὸν Θεὸν φῂς μετέχεσθαι παρὰ τῶν μετεχόντων.

Θεοφ. Κατὰ τὸ ἐγχωροῦν.

Θεότ. Καὶ διὰ τῆς οὐσίας τὸν αὐτὸν Θεὸν ἀμέθεκτον.

Θεοφ. Μάλιστα.

Θεότ. Ὄντως λῆρος τὰ καθ' ὑμῶν ἐκείνων φθέγματα. Πῶς γὰρ ἄλλος ἔσται ὁ αὐτὸς, πῶς δ' αὖθις ἔσται κατὰ πάντα τὸ αὐτὸ, τῇ ἀκινησίᾳ πρόοδος, καὶ τῷ ἀμεθέκτῳ μέθεξις καὶ τῇ κρυφιότητι ἡ ἔκφανσις. Ἀλλήλων μὲν γὰρ ταῦτα διαφέρειν ἀναγκαῖον, ἀλλ' οὐ διαφόρων δύναται ὑπάρχειν, εἴ γε ἄκτιστα.

Θεοφ. Εἰ δὲ τὰ μὲν αὐτῶν κτιστὰ, τὰ δ' ἄκτιστα, ὦ χρηστὲ Θεότιμε, ὑπάρχει, καὶ διαφόρων οὐσιῶν ἐστι.

Θεότ. Πῶς γὰρ οὔ;

Θεοφ. Πολύθεοι ἄρ' ὡς ἀληθῶς οἱ ταῦθ' οὕτω διαιροῦντες οὗτοι. Ὅταν δ' αὖθις ταυτὸν παντάπασι τιθῶνται τῇ κρυφιότητι τὴν ἔκφανσιν καὶ τῇ ἀκινησίᾳ καὶ μονιμότητι τὴν πρόοδον, καὶ τῇ ἀμεθεξίᾳ τὴν θείαν μέθεξίν τε καὶ μετάληψιν, ταυτὸν δ' εἰπεῖν τῇ τοῦ Θεοῦ οὐσίᾳ τὴν θείαν χάριν καὶ ἐνέργειαν, καταληπτὸν σαφῶς παντάπασι τίθενται τὸ θεῖον, ὃ τῆς πολυθεΐας οὐκ ἔλαττόν ἐστι κακόν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀποχρώντως νῦν ἡμῖν εἰρῆσθαι καὶ αὐτὸς ἂν, οἶμαι, φαίης.

Θεότ. Οὐχ ἥκιστα μὲν οὖν καὶ πρὸς ἀκρίβειαν ἀσφαλῶς καὶ εὐσεβῶς.

Θεοφ. Ἐκεῖνο δ' ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενομένοις διευκρινῆσαι ἀναγκαῖον.

Θεότ. Ποῖον δήποτ' ἄρ' ἐκεῖνο;

Θεοφ. Πῶς φησιν ὁ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Ἐπιστολῶν, « Ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως. » Ἀλλὰ καὶ ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Μάξιμος· « Εἰς τοῦτο ἡμᾶς πεποίηκεν ὁ Θεὸς, ἵνα γενώμεθα θείας κοινωνοὶ φύσεως καὶ τῆς αὐτοῦ ἀϊδιότητος μέτοχοι. » Ὁ δὲ Νύσσης θεῖος πρόεδρος Γρηγόριος, « Σκεῦος, φησὶ, τῆς ἐκλογῆς ἅπαξ γενόμενος ὁ θεῖος Παῦλος, οἶκος περιληπτικὸς τῆς ἀπεριλήπτου γέγονε φύσεως. »

Θεότ. Εὖ σοι γένοιτο, Θεόφανες, μὴ πρὸς ἐπίδειξιν ἁπλῶς μηδὲ πρὸς τὸ πεῖθειν τοὺς ἀκροωμένους ποιουμένῳ τὴν διάλεξιν, ἀλλὰ πρὸς ἀκριβῆ τῆς

A operationibus et communicationibus et in præcedenti dissertatione.

Theot. Dicisne operationem aliud esse quam essentiam, tanquam ab ipsa diversam, ab ea vero inseparabilem?

Theoph. Sicut persona discrepat ab essentia: ab hac enim utrumque tantum differt quantum dissonat nominis significatio.

Theot. Num igitur et operationem esse personam arbitraris?

Theoph. Absit: nulla enim talium operationum est hypostasis, id est, per se subsistens, ut dixit magnus Basilius.

Theot. At per hanc operationem dicis Deum communicari participantibus.

B *Theoph.* Quoad fieri potest.

Theot. Et essentia eumdem Deum esse incommunicabilem.

Theoph. Optime.

Theot. Vere deliria sunt eorum contra vos sermones. Quomodo enim alius erit idem, et quomodo iterum omnino consimilis erit immobilitati processio, incommunicabilitati participatio, et impenetrabilitati manifestatio? Hæc enim inter se discrepare necesse est, sed nequeunt diversa simul exsistere, si sint increata.

Theoph. Si autem eorum alia sunt creata et alia increata, charissime Theotime, exsistunt, ac diversas habent essentias.

C *Theot.* Cur non?

Theoph. Polythei sunt igitur isti qui hæc ita discerpunt. Cum econtra omnino assimilant manifestationem impenetrabilitati, immobilitati ac permanentiæ processionem, atque incommunicabilitati divinam communicationem et participationem, idemque pariter faciunt Dei essentiam ac divinam gratiam et operationem, comprehensibilem evidentissime faciunt Deum, quod non est minus malum quam polytheismus; sed hæc sufficienter a nobis explanata tu ipse, puto, dices.

Theot. Et quidem cum maxima et accuratissima fidelitate ac pietate.

Theoph. Id autem huc sermonis devenientibus diligenter est examinandum.

D *Theot.* Quidnam igitur?

Theoph. Quod dicit princeps apostolorum in secunda Epistola: « Ut efficiamini divinæ consortes naturæ [a]. » Et sapiens in divinis Maximus: « Ideo nos fecit Deus, ut efficiamur divinæ consortes naturæ et ejus æternitatis participes. » Ac divus Nyssæ antistes Gregorius: « Vas electionis semel factus divus Paulus, domus comprehensibilis incomprehensibilis naturæ effectus est. »

Theot. Bene tibi sit, Theophanes, qui non ad arguendum solummodo nec ad convincendum auditores disseris, sed ad accuratam veritatis inda-

[a] II Petr. I, 4.

τερον δὲ δείξομεν ὡς ἀνοήτως παντάπασι τὴν ἀποστολικὴν καὶ τὰς πατρικὰς ἐκεῖνοι ῥήσεις διατελοῦσι προβαλλόμενοι, τὰς κοινωνοὺς ἡμᾶς λεγούσας γίνεσθαι φύσεως Θεοῦ, μὴ μόνον ὅτι πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ ἀκοινώνητον εἶναι καὶ ἀμέθεκτον τοῖς κτίσμασι πᾶσι τὴν θείαν καὶ φύσιν καὶ οὐσίαν, ὅπερ διὰ πάσης τῆς θεοπνεύστου κηρύττεται Γραφῆς, ἀλλ' ὅτι καὶ ὡς αὐτοὶ ταύταις κεχρημένοι διετέλεσαν, αὐτὴν τὴν ἐκείνων ἀνασκευάζει δόξαν. Σὺ γάρ, ὅ τι ποτε δοξάζουσιν, οἶσθα τῶν ἄλλων ἀκριβέστερον. Εἰπὲ τοίνυν, πρὸς τῆς ἀληθείας, οὐ πάντα μὲν λέγουσι μετέχειν τοῦ Θεοῦ, πάντα δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ μετέχοντα τῆς οὐσίας μετέχειν τοῦ Θεοῦ; ὡς μηδὲν ἕτερον ὄντος τοῦ Θεοῦ πλὴν οὐσίας μόνης, ἵνα μὴ σύνθεος αὐτοῖς εἴη, μηδὲ πολλὰ τὰ ἄκτιστα;

Θεότ. Τοῦτ' ἀντικρυς αὐτὸ καὶ δοξάζουσι καὶ λέγουσι.

Θεοφ. Ἀλλ' αἱ ῥήσεις, ἃς πρὸς ἡμᾶς οἱ ἀντικείμενοι προάγουσιν, ὡς αὐτοῖς δῆθεν συνηγόρους, οὐ μόνον τἆλλα πάνθ' ἁπλῶς ἀλλ' οὐδὲ πάντας τοὺς ἀνθρώπους κοινωνοὺς τελεῖν φασι τῆς θείας φύσεως, καὶ τούτους γίνεσθαί ποθ' ὕστερον, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀρχῆς ὑπάρχειν κοινωνούς. Πέτρος μὲν γὰρ ὁ τοῦ κορυφαίου χοροῦ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος γράφων τοῖς ἰσότιμον λαχοῦσι πίστιν, πρὸς εὐσέβειαν καὶ ἀρετὴν παρακαλεῖ· « Δι' ὧν, φησί, « τὰ τίμια ὑμῖν ἐπαγγέλματα δεδώρηται, ἵνα διὰ τούτων γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως. » Ὁρᾷς ὅτι δωρεά ἐστιν ἐν ἐπαγγελίαις κειμένη τοῖς κατὰ Χριστὸν βιοῦσι; Τίς οὖν ἐπαγγέλλεταί τινι τὰ προσόντα πᾶσιν ἐκ γενέσεως; Ὁ δὲ θεῖος Μάξιμος, « Εἰς τοῦτο, φησί, πεποίηκεν ἡμᾶς ὁ Θεός, ἵνα γενώμεθα θείας κοινωνοὶ φύσεως. » Ὡς οὐκ ὄντες ἄρα πρότερον, οὐδ' ἅμα τῇ γενέσει καὶ κοινωνοὶ πεποιημένοι ταύτης. Ὁ δὲ θεῖος Παῦλος οὐχ ὅτε μὴ πιστὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ μιμητὴς γέγονε Χριστοῦ, τῆς ἀπεριλήπτου φύσεως οἶκος ἐχρημάτισε; Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ τὰ ὄντα πάντα κοινωνεῖν λέγοντες αὐτῆς, ἐπεὶ πάντα μὲ ἔχει τοῦ Θεοῦ;

Θεότ. Ἐῤῥέτωσαν οὗτοι παιδαριώδεις γὰρ ὄντες τὴν διάνοιαν, νεανικοὶ δὲ τὴν ἀπείθειαν καὶ τὴν ἀναίδειαν, ταῖς φρεσὶν, ὡς ἔοικεν, ἀλλ' οὐ τῇ κακίᾳ, νηπιάζουσιν. Ἐγὼ δ' οἶμαι συνορᾷν ἐκ τῶν εἰρημένων νῦν, ὅπως καὶ μεθεκτὸς καὶ ἀμέθεκτος εἶναι λέγεται κατ' οὐσίαν ὁ Θεός.

Θεοφ. Ἐξήγησαι τοίνυν, ὁ τυγχάνεις διανοούμενος.

Θεότ. Ἐπειδὴ τοῖς ἁγίοις μόνοις δέδοται κοινωνοὺς τῆς θείας φύσεως τελεῖν, τοῖς μὲν ἄλλοις ἀμέθεκτον ἐροῦμεν τὴν οὐσίαν τε καὶ φύσιν τοῦ Θεοῦ· τοῖς δὲ εὐηρεστηκόσι τούτῳ μεθεκτὴν, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἐκείνην λῆξιν, καὶ πρὸς τοῦτ' ἄρ' αὐτὸ κἀκεῖνο φέρει τὸ εἰρημένον Γρηγορίῳ τῷ τῆς θεολογίας ἐπωνύμῳ· « Ἔσται δὲ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως, ὅταν μηκέτι πολλὰ ὦμεν, ὥσπερ νῦν, τοῖς κινήμασι καὶ τοῖς πάθεσιν, οὐδὲν ὅλως Θεὸν ἢ ὀλίγον ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φέροντες, ἀλλ' ὅλοι θεοειδεῖς, ὅλου Θεοῦ χωρητικοὶ καὶ μόνου· τοῦτο γὰρ ἡ τελείωσις πρὸς ἣν

A demonstrabimus quam insane illi semper præfata Apostoli et Patrum verba objicere pergant quæ asserunt nos fieri divinæ consortes naturæ. Nedum hæc astruant non esse incommunicabilem imparticipabilemque omnibus creaturis divinam naturam et essentiam, imo etiam quæ indesinenter illi usurpant, ipsam eorum destruit sententiam. Tu enim quid isti opinentur scis accuratius quam alii. Dic igitur, per veritatem obsecro, nonne dicunt omnia esse Dei consortia, ab omnibus autem Dei participibus divinam participari essentiam? tanquam si nihil esset in Deo præter essentiam; nisi forte unus sit cum illis Deus nec plura sint increata?

B *Theot.* Hoc ipsum palam docent ac profitentur.

Theoph. At verba quæ nobis adversarii opponunt, tanquam sibi faventia, non modo non cætera omnia, sed ne omnes quidem homines asserunt effici divinæ consortes naturæ, et hos etiam postremum, haud ab initio fieri participes. Nam Petrus regalis apostolorum chori princeps, scribens iis qui coæqualem sortiti sunt fidem, ad pietatem et virtutem eos hortatur: « Propter quæ, » ait, « pretiosa vobis promissa donata sunt, ut per hæc efficiamini divinæ consortes naturæ. » Vides præmium esse promissum iis qui secundum Christum vivunt? Quis autem alicui pollicetur quod inest omnibus ab ipsa origine? Divus autem Maximus: « Ideo, inquit, C nos fecit Deus, ut efficiamur divinæ consortes naturæ. » Proinde nec eramus prius, nec simul cum creatione facti sumus illius participes. Et divus Paulus nonne quando non discipulus tantum, sed imitator factus est Christi, incomprehensibilis naturæ domus effectus est? Ubi igitur sunt qui res omnes dicunt esse hujus consortes, quia omnia Deum participant?

Theot. Abeant isti, pueriles intelligentia, juveniles incredulitate et audacia, ut menti meæ videtur, ac nequitia non parvuli. Equidem nunc, ut arbitror, ex dictis intelligo quomodo communicabilis et incommunicabilis essentia dicatur Deus.

D *Theoph.* Dic igitur quid intelligas.

Theot. Cum sanctis duntaxat datum sit consortes fieri naturæ divinæ, aliis quidem incommunicabilem dicemus essentiam naturamque Dei, communicabilem vero iis quos hic diligit, præsertim quoad futuram beatitudinem, idque ipsum innuunt hæc verba Gregorii cui cognomen Theologus: « Erit autem Deus omnia in omnibus instaurationis tempore, quum jam non erimus sicut nunc discerpti commotionibus et cupiditatibus, minime aut perpaululum in nobis Deum ferentes, sed totaliter similes Deo, unius ac totius Dei capaces: hæc est enim requies in quam ingredi festinamus. An recte

Θεοφ. Ἄκουε καὶ μάνθανε. Τὴν ὑπερουσιότητα τὴν θείαν οὔτε εἰπεῖν ἔστιν οὔτε ἐννοῆσαι, οὔτε ὅλως πως θεωρῆσαι, διὰ τὸ πάντων αὐτὴν ἐξῃρημένην εἶναι καὶ ὑπεράγνωστον, ἀπεριλήπτῳ δυνάμει καὶ τῶν ὑπερουρανίων νόων ὑπεριδρυμένην, καὶ πᾶσι πάντη ἄληπτόν τε καὶ ἄῤῥητον ἀεί. Οὐδὲ γὰρ ὄνομά ἐστιν αὐτῆς κατὰ τὸν νῦν αἰῶνα ἢ κατὰ τὸν μέλλοντα ὀνομαζόμενον, οὐδὲ λόγος ἐν ψυχῇ συνιστάμενος, ἢ διὰ γλώττης προσφερόμενος, οὐκ ἐπαφή τις αἰσθητὴ ἢ νοερά· ἀλλ' οὐδὲ φαντασία ὅλως, εἰ μή τις φαίη τὴν ἐξ ἀποφάσεων τελεωτάτην ἀκαταληψίαν, ὡς πάντα, ὅσα ἐστὶν ἢ ὅλως λέγεται ὑπεροχικῶς ἀφαιρουμένην. Καὶ τοίνυν οὐδ' οὐσίαν αὐτὴν ἢ φύσιν ὀνομάσαι θεμιτὸν ὀνομάζοντα κυρίως, ὅστις τὴν ὑπὲρ πᾶσαν ἀλήθειαν ἀληθείας ἐπιγνώμων. Ἐπεὶ δ' αὖθις πάντων ἐστὶν αἰτία καὶ περὶ αὐτὴν πάντα καὶ αὐτῆς ἕνεκα, καὶ αὐτή ἐστι πρὸ πάντων καὶ ἁπλῶς καὶ ἀπεριορίστως ἐν ἑαυτῇ ἅπαντα προείληφεν, ἐκ πάντων αὐτὴν ὀνομαστέον, καταχρηστικῶς, ἀλλ οὐ κυρίως. Οὐκοῦν καὶ οὐσίαν αὐτὴν καὶ φύσιν προσρητέον· κυρίως δὲ τὴν οὐσιοποιὸν τοῦ Θεοῦ πρόοδόν τε καὶ ἐνέργειαν. Ὅτι δὲ καὶ αὕτη οὐσιωνυμεῖται καὶ κυρίως αὕτη, τοῦ μεγάλου ἄκουσον Διονυσίου, « Μετιτέον, λέγοντος, ἐπὶ τὴν ὄντως οὖσαν τοῦ ὄττως ὄντος θεολογικὴν οὐσιωνυμίαν· τοσοῦτον δὲ ὑπομνήσομεν, ὅτι τῷ λόγῳ σκοπὸς οὐ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν, ᾗ ὑπερούσιος, ἐκφαίνειν (ἄῤῥητον γὰρ τοῦτο καὶ ἄγνωστον καὶ παντελῶς ἀνέκφαντον, καὶ αὐτὴν ὑπεραῖρον τὴν ἕνωσιν), ἀλλὰ τὴν οὐσιοποιὸν εἰς τὰ ὄντα πάντα τῆς θεαρχικῆς οὐσιαρχίας πρόοδον ὑμνῆσαι. » Ὁρᾷς ὅτι ὄντως οὖσαν οὐσιωνυμίαν τὴν θείαν λέγει πρόοδον; καλεῖ μέντοι οὕτω κἀνταῦθα καὶ τὸ κρύφιον πάντη καὶ ἀνεκφοίτητον καὶ ἀνέκφαντον ἐκεῖνο. Εὕροις δ' ἂν παραπλησίως καὶ τὴν τῆς φύσεως προσηγορίαν κἀπὶ τῶν φυσικῶς προσόντων τιθεμένην, ὡς καὶ ὁ τῶν Γρηγορίων θεολογικώτατός φησί που τῶν ἐπῶν· « Ἥδε γὰρ ἄνακτος ἐμοῦ φύσις ὄλβον ὀπάζειν. » Οὐδὲ γὰρ τὸ διδόναι φύσις ὀτῳοῦν, ἀλλὰ φυσικῶς τοῦτο πρόσεστι τῷ εὐεργετικῷ. Κἀπὶ τοῦ πυρὸς φαίη τις ἂν φύσιν ἔχειν ἀνωφερὲς εἶναι, καὶ φῶς ἐνεῖναι τοῖς ὁρῶσιν· ἀλλ' οὐχ ἡ κίνησις αὐτῷ φύσις, οὐδὲ τὸ ἐμποιεῖν ἁπλῶς, ἀλλ' ἡ τῆς κινήσεως ἀρχή. Λέγεται τοιγαροῦν καὶ τὰ φυσικὰ φύσις, ὡς καὶ αὐτὸ ὁ μέγας Διονύσιος ἀλλαχοῦ φησι, « Φύσει, γράφων, τῷ ἀγαθῷ τὸ παράγειν καὶ σώζειν· » δηλονότι φυσικῶς τοῦτο πρόσεστιν αὐτῷ. Καὶ τοίνυν ὅταν ἀκούσῃς τῶν Πατέρων ἀμέθεκτον λεγόντων τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἐκείνην μοι νόει τὴν ἀνεκφοίτητόν τε καὶ ἀνέκφαντον. Ὅταν δ' αὖθις μεθεκτήν, νόει μοι τὴν φυσικῶς προσοῦσαν τῷ Θεῷ πρόοδον, καὶ τὴν ἔκφανσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν· καὶ οὕτω στέργων ἀμφότερα, ὁμόλογος ἔσῃ τοῖς Πατράσιν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἐκείνην αὐτὴν, εἰ καὶ μὴ καθ' ἑαυτὴν τὴν θείαν φύσιν, λέγων μεθεκτὴν, ἐν τοῖς ὅροις μενεῖς τῆς εὐσεβείας· συντηρεῖται γὰρ καὶ οὕτω τὸ ἀμέθεκτόν τε καὶ ἀνέκφαντον τῆς ἀνεκφοιτήτου φύσεως ἐκείνης. Ἴδοι δ' ἂν τις καὶ τοὺς ἔξωθεν σοφοὺς οὐσίαν οὐ τὴν ἑκάστου μόνον φύσιν

Theoph. Audi ac disce. Supersubstantialis Dei essentia nec dici nec intelligi nec ullatenus videri potest, quia res omnes et omnem cognitionem supereminet, supra incomprehensibilem etiam cœlestium spirituum virtutem sedens, omnibusque omnino inintelligibilis semper et inenarrabilis. Nec enim ullo nomine sive in ævo præsenti sive in futuro potest nuncupari, nec ullo exprimi verbo quod mens excogitet vel lingua proferat, nec sensibus vel intellectu attingi, nec ulla repræsentari imaginatione, nisi forsan ut quædam omnium negationum perfectissime incomprehensibilis summa, et suprema ab omnibus quæcunque sunt vel dicuntur abstractio. Itaque ipsam essentiam aut naturam nominare proprio nomine haud potest quisquis veritatem omni veritate superiorem scrutatur. Quia tamen illa est omnium causa, omniaque ad eam pertinent ac propter eam exsistunt, et est ante omnia et simpliciter infiniteque cuncta præcedit, ex omnibus nominanda est, figurate, non proprie. Nuncupanda igitur est ipsa essentia et natura, et etiam proprio nomine creatrix Dei processio et operatio. Porro hanc quoque proprie vocari essentiam magnus docet Dionysius dicens : « Inquirendum est verum veri Dei essentiæ nomen : memorabimus tantum sermonem non huc tendere, ut supersubstantialis essentia qua ille supersubstantialis est, designetur (hæc enim dici cognoscive aut indicari nequit et ipsam supereminet beatificam unionem), sed ut significetur effusum in res omnes creatricis Dei potentiæ effluvium. » Vides ab eo verum essentiæ nomen imponi divinæ processioni ? et item pariter nuncupat illam absconditam ineffabilemque et inenarrabilem naturam. Similiter reperias naturæ nomen rebus quæ natura insunt, impositum, sicut maxime inter Gregorios theologus alicubi dicit : « Hæc Regis mei natura felicitatem largitur. » Nam dare non est natura cuilibet, sed naturaliter inest benefactori. Item de igne aliquis dicere posset ejus naturam sursum tendere et illuminare oculos, quanquam ejus natura non sit motus nec illuminatio, sed motus principium. Ideo ipsi naturæ actus dicuntur natura, sicut iterum magnus Dionysius alibi scribit : « Natura boni est producere et conservare, » id est, hoc illi natura insitum est. Itaque si Patres audioris dicentes incommunicabilem esse Dei essentiam, illam intellige quæ dici et manifestari nequit ; si vero communicabilem, intellige naturalem Dei processionem, manifestationem et operationem : et sic utrumque amplectens, Patribus consentes. Imo dicens tali operatione ipsam Dei naturam, non tamen in seipsa, esse communicabilem, non transibis veræ fidei limites : nam sic etiam servatur incommunicabilitas et impenetrabilitas illius ineffabilis naturæ. Videre est et profanos philosophos essentiam appellantes, non solum cujusque naturam, sed etiam naturalia et essentialia : quæ quidem abstrahunt ab essentia eique subjiciunt. Nos vero adhuc im-

Θεοῦ μετέχεται καὶ ταῦτα παρὰ πάντων, μηκέτι τρισυπόστατον αὐτὴν, ἀλλὰ μυριοῦπόστατον ὑπάρχειν.

quidem ab omnibus, hanc jam non tribus tantum, sed innumeris constare personis.

Θεοφ. Μάλιστα. Τὸ γὰρ ἀκόλουθον εὖ μάλα συνήγαγες, ἀγχίνους ὤν. Τὸ δ' ἔτι χεῖρον ἅμα καὶ παραδοξότερον, ὅτι μυριοῦπόστατον ἐντεῦθεν ποιοῦντες οἱ ἀντιλέγοντες ἡμῖν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, τὰς τρεῖς θείας ὑποστάσεις εἰς μίαν συναλείφουσι, κατὰ Σαβέλλιον. Ἐν ἑνὶ γὰρ ἑκάστῳ τῶν μετεχόντων τὰς τρεῖς εἰς μίαν συνάγουσιν ὑπόστασιν, ὡς ἕκαστον τῶν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ μεθεκτὴν δογματιζόντων μυριάκις ἄλλον Σαβέλλιον διατελεῖν. Ἔδει δὲ τῷ πονηρῷ μὴ δι' ἑνὸς ἰσχύσαντι κατὰ τῆς εὐσεβείας, διὰ μυρίων, μᾶλλον δὲ καὶ σὺν πολλαῖς ταῖς τῶν κακοφρόνων μυριάσιν, αὖθις προσβαλεῖν. Ἀλλ' οὐδ' οὕτω τῆς ἀληθείας περιέσται. Τὴν δὲ τῶν αὐτῷ πειθομένων ἀφροσύνην ἐκδηλοτέραν εἰργασμένος ἔσται. Πρὸς γὰρ ταῖς ἄλλαις δυσσεβείαις καὶ τοῦ μόνου Χριστοῦ, βαβαὶ τῆς ἀπονοίας! ὑπέρτερον ἑαυτὸν ὁ Ἀκίνδυνος παρίστησιν ὅλῳ λέγων ἑνοῦσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τῇ οὐσίᾳ καὶ ταῖς ἐνεργείαις καὶ ταῖς τρισὶ θείαις ὑποστάσεσιν. Εἰ δ' ἄρα κατὰ μίαν τῶν ὑποστάσεων ὅλῳ τῷ Θεῷ ἑνοῦσθαι λέγει, καὶ τῇ θείᾳ οὐσίᾳ καὶ πάσαις ταῖς θείαις ἐνεργείαις, τοῦ μόνου Χριστοῦ διενηνοχέναι φησὶν οὐδέν. Ἀλλ' ὁ πολὺς ἐν Θεολογίᾳ Γρηγόριος τοὺς φρενοβλαβεῖς τούτους φληνάφους πόρρωθεν ἀνασκευάζων, «Χριστὸς, φησὶ, διὰ τὴν θεότητα· χρῖσις γὰρ αὐτῇ τῆς ἀνθρωπότητος· οὐκ ἐνεργείᾳ κατὰ τοὺς ἄλλους Χριστοὺς ἁγιάζουσα, παρουσίᾳ δὲ ὅλου τοῦ χριόντος.» Τοῦτο καὶ κοινῇ συνελθόντες οἱ θεόσοφοι Πατέρες ἔδρασαν, καθάπερ ἔφθημεν εἰπόντες, ἐνοικεῖν ἀποφηνάμενοι τὴν θεότητα τοῖς ὡς χρεὼν κεκαθαρμένοις, ἀλλ' οὐχ ὡς ἔχει φύσεως. Οὔτε τοίνυν κατὰ τὴν οὐσίαν, οὔτε καθ' ὑπόστασίν τινα, μέτοχός τις γίνεται Θεοῦ. Μερίζεται γὰρ τούτων ἑκάτερον οὐδ' ὁπωσοῦν, οὐδὲ μεταδίδοται τοπαράπαν οὐδενί. Διὸ καὶ πᾶσι παντάπασιν ἀχώρητος κατὰ ταῦτα ὁ Θεὸς, εἰ καὶ πανταχοῦ κατὰ ταῦτα πάρεστι. Ἡ δὲ κοινὴ τῆς τρισυποστάτου φύσεως θεία δύναμίς τε καὶ ἐνέργεια ἀπεργαστική τε τῶν ἐκτός ἐστι, καὶ εἰς μυρία μερίζεται. Παντοδύναμον γὰρ τὸ Θεῖον. Ταῦτ' ἄρα καὶ πολλοὶ κατὰ ταύτην ἑνοῦνται Θεῷ, ποικίλως καὶ διαφόρως αὐτοῦ μετέχοντες. Καὶ τὸ μέρος γὰρ τῆς ἐνεργείας πάλιν μερίζεται κατὰ τὸν Χρυσόστομον Πατέρα. Καὶ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχ ἑνὶ μέτρῳ τοῖς ἀξίοις μετεχόμενόν ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ ἀναλογίαν τῆς πίστεως διαιρεῖ τὴν ἐνέργειαν, ἁπλοῦν μὲν ὂν τῇ οὐσίᾳ, ποικίλον δὲ ταῖς δυνάμεσιν.

Theoph. Profecto. Consectarium optime deduxisti, utpote acuto præditus ingenio. Quod autem pejus adhuc et absurdius est, non solum exhinc in innumeras personas Dei essentiam dividunt adversarii nostri, sed etiam tres divinas personas in unam confundunt, ut Sabellius; nam in unoquoque participantium tres personas in unam contrahunt: ita ut quisquis communicabilem Dei essentiam profitetur, millies alter fiat Sabellius. Ergo oportuit dæmonem non per unum tantum in religionem invehi, sed per millia, vel potius cum multis vesanorum millibus iterum irruere! At ne sic quidem veritatem superabit, sed asseclarum suorum dementiam reddet evidentiorem. Etenim præter alia impie dicta, ipsi Christo (proh stultitiam!) superiorem sese facit Acindynus, dicens se uniri toti Deo, et essentiæ, et operationibus, et tribus divinis personis. Quod si dixerit se per unam duntaxat personarum uniri toti Deo divinæque essentiæ et omnibus divinis operationibus, ipsi Christo se non absimilem asserit. Verum multus in theologia Gregorius istos amentes ineptosque in antecessum refellens, dicit: «Christus unctus est per divinitatem: hæc enim unctio humanitatis non operatione sanctificat, sicut alios christos, sed præsentia totius ungentis.» Idipsum congressi in concilium Patres divinitus docuerunt, ut antea diximus, ostendendo in iis qui sunt sicut oportet purgati, inhabitare divinitatem, non tamen quatenus est natura: nec proinde secundum essentiam aut secundum unam personam fit aliqua Dei participatio; harum enim utraque nullatenus dispertitur nec ulli communicatur, ideoque secundum ipsas nullibi Deus contineri potest, licet secundum easdem sit ubique præsens. Econtra communis tribus divinæ naturæ personis potentia et operatio facit exteriora, et millies dividitur, cum Deus sit omnipotens; et secundum eam multi Deo uniuntur, varie ac diverse eam participantes. Pars enim operationis rursus dividitur juxta Patrem Chrysostomum, et juxta magnum Basilium, Spiritus sanctus non ad unam mensuram dignis communicatur, sed pro ratione fidei partitur operationem, cum sit simplex quidem essentia, varius autem virtutibus.

Θεότ. Ἀγαμαί σε τῆς θεολογικωτάτης διανοίας, ὦ Θεόφανες. Θεοπρεπῆς τε γὰρ ἐς τὰ μάλιστά ἐστιν, ἀμερῆ μὲν δεικνῦσα πάντη τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν, ἀμερίστως δὲ μερίζουσα τὴν θείαν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν. Καὶ τὸ εὐπαράδεκτον οὐδὲν ἧττον πρόσεστιν αὐτῇ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ χωρητὸν γίνεται κατ' ἐνέργειαν τοῖς κεχαριτωμένοις, ἀνθρώποις μέντοι τὴν φύσιν οὖσι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπεὶ κατὰ τοῦτο οὕτω καὶ μερίζεται· κατ' οὐσίαν δὲ καὶ ὑπόστα-

Theol. Admiror tuam divinorum sagacitatem, o Theophanes; nam in primis digna Deo loqueris, et indivisibilem esse ostendens supersubstantialem essentiam, et indivise dividens Dei operationem. Et quod communicat, nihilominus in ea remanet. Ideo contineri secundum operationem potest Spiritus sanctus in iis quos gratia ditat. Hi tamen sunt natura homines: nam ille secundum operationem quidem dividitur: secundum essentiam vero et

νόητον, τελέως ἀσύμβατόν ἐστι καὶ ἀσύστατον, καὶ ὡς πορρώτατω τοῦ ὄντως ὄντος διὰ τὴν ἄκραν ἐναντίωσιν. Ἐπεὶ καὶ κατὰ τὸν Νύσσης θεῖον Γρηγόριον τοιοῦτόν ἐστιν ἕκαστον τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων, ὥστε κἂν διαφέρῃ τῷ σημαινομένῳ, μηδεμίαν ἔχειν πρὸς τὸ συνονομαζόμενον ἐναντίωσιν. Ὁ δὴ τοῦτο λέγων, τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ συντιθέμενος καὶ ἀναιρῶν, τοῖς οἰκείοις τε λόγοις αὐτὸς πάλιν ἀντίθεός ἐστι, καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ὑπερφυὲς εἰς τὸ παρὰ φύσιν κατασπᾷ, καὶ δι' ἀλλήλων ὧν φησιν ἀναιρῶν ἑκάτερον, ἀθετεῖ τελέως τὸ εἶναι τὸν Θεόν· καὶ τοῖς ἀθέοις ἑαυτὸν συντάττει. Διὰ τοῦτο Γρηγόριος, ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὸν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτόν φησι νοεῖσθαι τὸν Θεόν· ὁ δὲ μέγας Διονύσιος πάντα μετέχειν προνοίας ἐκ τῆς παναιτίου θεότητος ἐκβλυζομένης. Ὁ δὲ θεῖος Μάξιμος, « Ἐν τῷ Θεῷ, φησὶ, γενόμενος ὁ νοῦς, τοὺς περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ πρῶτον λόγους ἐπιζητεῖ μὲν ὑπὸ τοῦ πόθου φλεγόμενος, οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὴν δὲ τὴν παραμυθίαν εὑρίσκει. Ἀμήχανον γὰρ τοῦτο καὶ ἀνέκδεκτον πάσῃ γενητῇ φύσει ἐξίσου. Ἐκ δὲ τῶν περὶ αὐτὴν παραμυθεῖται, λέγω δὴ τῶν περὶ ἀϊδιότητος ἀπειρίας τε καὶ ἀοριστίας, ἀγαθότητός τε καὶ σοφίας καὶ δυνάμεως, δημιουργικῆς τε καὶ προνοητικῆς καὶ κριτικῆς τῶν ὄντων. » Τὸ μέντοι ἀπερινόητον καὶ ἀκατονόμαστον καὶ ἀκοινώνητον ἐκεῖνο χρῆμα τῆς θείας ὑπερουσιότητος οὐκ οὐσίαν μόνον οἱ θεορρήμονες εἰ καὶ μὴ κυρίως, ὡς εἰρήκαμεν, ὀνομάζοντές εἰσιν, ἀλλὰ καὶ θεότητα καὶ ἀγαθότητα καὶ σοφίαν καὶ ζωήν· καὶ ἁπλῶς ὁπόσα καὶ τὰς θεοπρεπεῖς προόδους τε καὶ ἐνεργείας ὀνομάζουσιν αὐτοῦ. Καὶ γὰρ οὐκ ἐκφράσαι, φησὶ, τὴν αὐτοῦπερούσιον ἀγαθότητα καὶ οὐσίαν καὶ ζωὴν καὶ σοφίαν τῆς αὐτοῦπερουσίου θεότητος ὁ λόγος ἐπαγγέλλεται, τὴν ὑπὲρ πᾶσαν ἀγαθότητα καὶ θεότητα καὶ οὐσίαν καὶ σοφίαν καὶ ζωήν, τὴν ἐν ἀποκρύφοις ὑπεριδρυμένην, ἀλλὰ τὴν ἐκπεφασμένην ἀγαθοποιὸν πρόνοιαν ὑπεροχικῶς ἀγαθότητα καὶ πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν ὑμνεῖ, καὶ ὃν καὶ ζωὴν καὶ σοφίαν τὴν οὐσιοποιὸν καὶ ζωοποιὸν καὶ σοφοδότιν αἰτίαν τῶν οὐσίας καὶ ζωῆς καὶ νοῦ καὶ λόγου καὶ αἰσθήσεως μετειληφότων. Ποῦ εἰσιν οἱ μὴ ἀνεχόμενοι τῶν ἀκτίστων ὑπερτιθέναι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ; Ἰδοὺ γὰρ ὁ μέγας Διονύσιος καὶ τῆς θεότητος καὶ τῆς τῶν ἀγαθῶν αἰτίας καὶ ἁπλῶς πασῶν τῶν μετοχῶν σαφῶς ὑπερτίθησιν αὐτὴν, οὐχ ὡς ὑφεστηκυιῶν καθ' ἑαυτὰς, ἀλλ' ὡς ἐνεργειῶν αὐτῆς μεθεκτῶν ἡμῖν ὑπαρχουσῶν. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ κατ' ἐνέργειαν ὑπὸ πάντων μετεχόμενος. Ὅτι δ' ἄκτιστοί εἰσιν αἱ μετοχαὶ ὧν ὑπέρκειται κατ' οὐσίαν ὁ Θεὸς, τοῦ αὐτοῦ πάλιν ἄκουσον, μικρὸν ἀνωτέρω φάσκοντος, καθὰ καὶ προειρήκαμεν, ὅτι τῷ λόγῳ σκοπὸς οὐ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν, ἣ ὑπερούσιος, ἐκφαίνειν, ἀνέκφαντος γὰρ, ἀλλὰ τὴν οὐσιοποιὸν εἰς τὰ ὄντα πρόοδον ὑμνῆσαι. Καὶ γὰρ ἡ τ' ἀγαθοῦ θεωνυμία εἰς πάντα τὰ ὄντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα ἐστίν. Ἡ δὲ τῆς ζωῆς εἰς πάντα τὰ ζῶντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ τὰ ζῶντά ἐστιν. Ἡ δὲ τῆς σοφίας εἰς πάντα τὰ νοερὰ καὶ λογικὰ καὶ αἰσθητικὰ ἐκτείνεται, καὶ

hensibile et incomprehensibile, est prorsus inconveniens, et incohærens, et remotissimum a vero, tanquam summe contradictorium, quia, juxta divum Gregorium Nyssenum, ea sunt quælibet de Deo dicta, ut, etiamsi differant significatione, nullam habeant cum nomine simul adhibito contradictionem. Qui sic loquitur, idem sub eodem respectu affirmans, suis ipse verbis Deo adversatur, confundit in eo quæ sunt supra et quæ contra naturam, et sua dicta alia aliis destruens, penitus abolet Dei exsistentiam et atheis sese ascribit. Itaque Gregorius cognomine Theologus dicit: « Deus non ex his quæ in eo sunt, sed ex his quæ eum circumstant, intelligitur. » Et magnus Dionysius: «Omnia participant providentiam ex creatrice omnium divinitate manantem.» Item divus Maximus: «Cogitans mens de Deo, primum ardenter cupit ea cognoscere quæ ad essentiam pertinent, non vero de ipsa essentia ratiocinari quærit: hoc enim impossibile est et supra vires cujuslibet naturæ creatæ. De his tantum quæ illam circumstant ratiocinatur, scilicet de æternitate, immensitate, infinitate, bonitate, sapientia et facultate creandi providendique et judicandi creaturas.» Ergo non solum illam divinam supersubstantialem, incomprehensibilem ineffabilemque et incommunicabilem naturam theologi, ut supra dictum est, essentiam vocant, sed etiam, licet improprie, divinitatem, bonitatem, sapientiam et vitam, uno verbo quidquid divinas processiones et operationes designant. Nam, inquiunt, non valet sermo exprimere supersubstantialem essentiam vitamque et sapientiam supersubstantialis divinitatis, quæ omnem bonitatem, essentiam, vitam ac sapientiam superat, et in abscondito supersedet; sed manifestatam benefaciendo providentiam, quæ est eminenter bonitas et omnium bonorum fons, celebrat, necnon essentiam vitamque et sapientiam, quæ essentia, vita et sapientia donat eos qui exsistentiæ, vitæ, intelligentiæ, locutionis et sensationis sunt participes. Ubi sunt qui negant increatis superiorem esse Dei essentiam? Ecce enim magnus Dionysius clare dicit hac inferiores esse divinitatem, bonorumque causam et simpliciter omnes processiones, quæ in seipsis non subsistunt, sed sunt operationes nobis communicatæ. Ipse enim Deus operatione omnibus communicatur. Increatas autem esse has processiones quas superat essentia Dei idem testatur pauto superius dicens, ut præfatum est, non tendere sermonem ad manifestandam supersubstantialem essentiam, qua supersubstantialis est Deus, quippe quæ revelari nequit, sed ad celebrandum exsistentiæ in creaturas effluvium: hæc enim dicta de Deo bonitas ad res omnes extenditur et omnes superat; hæc vita ad omnia extenditur viventia, et omnibus his antecellit; hæc sapientia ad omnia extenditur intelligentia, rationaliaque et sensibilia, et omnia hæc supergreditur. Vides illas processiones esse creaturis superiores. Ipsæ tamen prædicari possunt, non vero ineffabilis et impenetrabilis essentia. Sed

νον, ἀλλὰ καὶ τῶν μετοχῶν αἴτιος ὁ Θεός ἐστι, πῶς οὐκ ἂν εἴη μείζων καὶ τῶνδε τῶν αἰτιατῶν, ὡς αἴτιος ; Εἰ δὲ δεῖ καὶ δι' ἡμῶν ὡς δι' ἐμυδρᾶς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ τῶν εἰρημένων ἐμφανεστέραν ποήσασθαι παράστασιν, οὐχὶ νοῦς ἐστι καὶ ἡ τοῦ σοφία ; οὐχὶ κατ' αὐτὴν καὶ μερίζεται καὶ ποικίλλεται, καὶ πρόεισι καὶ σοφίζει πολυτρόπως ἑνούμενος καὶ μετεχόμενος, ἐγγινόμενός τε νοεροῖς καὶ ἀνοήτοις ; καὶ τὰ μὲν ἑαυτῷ ἐξομοιῶν ὡς κατ' ἐνέργειαν νοῦν ἔχειν τὸν αὐτὸν αὐτῷ, τῶν δ' αἰσθητῶν τε καὶ ἀλόγων ἔστιν ἃ μὴ προάγων ἐκ μὴ ὄντων, οὐ γὰρ πέφυκε Θεὸς, μετασχηματίζων δὲ καὶ τῆς δυνατῆς ἐπιμελείας ἀξιῶν, ἐξομοιῶν δὴ ἥκιστα, καὶ γὰρ ἀνεπίδεκτα φρενῶν. Κατ' οὐσίαν δὲ ἀμετάβατός ἐστι πρὸς ὑπόστασιν ἑτέραν, ἀμέριστός τε καὶ ἁπλοῦς καὶ τοῖς κοινωνοῦσιν ἀμιγής. Οὐκ ἀνώνυμος δ' ἐστὶν ὁ ἡμέτερος νοῦς, οὐδ' ὑπερώνυμος, οὐδ' ἀπερινόητος τοῖς πᾶσιν, εἰ καὶ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ γεγόναμεν, ἐπεὶ μηδ' ἀπαράλλακτός ἐστιν εἰκὼν, ἡ μέντοι τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτος εἰκὼν ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱός. Ὡς δ' αὖτως καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ πάνθ' ὅσα ὁ Πατήρ· οὐκοῦν καὶ τὰς αὐτὰς ὁπαραλλάκτως ἔχει ἐνεργείας. Ἀλλ' οὐκ αὐτὸ, ὡς ὁ τῶν κακοφρόνων τούτων λόγος, τοιαύτη ἐνέργειά ἐστι, ἀλλὰ κατ' αὐτὰ; καὶ οὕτος ἀναλόγως ἑκάστῳ τῶν ὄντων μετεχόμενος κατ' οὐσίαν ἀμέθεκτός ἐστιν. Εἰ γὰρ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς κατὰ τὸν θεηγόρον Νύσσης φάναι Γρηγόριον διὰ πολλῶν ἐπιστημῶν τε καὶ ἐπιτηδευμάτων καὶ ὀνομάτων τῶν περὶ αὐτὴν λεγομένων οὐδὲν εἰς τὴν ἁπλότητα παραβλάπτεται. πῶς ἄν τις οἰηθείη τὸν Θεὸν, εἰ σοφὸς καὶ δίκαιος καὶ ἀγαθὸς καὶ ἀΐδιος καὶ πάντα τὰ θεοπρεπῆ καλεῖται ὀνόματα, εἰ μὴ μία πᾶσι νομισθείη τοῖς ὀνόμασι, ἢ πολυμερῆ γίνεσθαι ἢ ἐκ μετουσίας τούτων τὸ τέλειον αὐτῷ συναγείρειν τῆς φύσεως ; Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ μικρὸν ἔπειτα τοῦ λόγου προϊὼν, « Πάντα δὲ, φησὶ, τὰ ὀνόματα, ὧν ἡ σημασία θέσεώς τινός ἐστιν ἐνδεικτικὴ καὶ ὑπάρξεως, οὐκ αὐτῆς τῆς θείας φύσεως, ἀλλὰ τῶν περὶ αὐτὴν εὐσεβῶς νοουμένων τὴν ἔνδειξιν ἔχει. » Πῶς ἄρα κοινωνήσαιμεν ἂν τοῖς κακοσχόλοις τούτοις, κτιστὰ φρονοῦσι καὶ διδάσκουσι πάντα τὰ περὶ Θεὸν, καὶ τὰς ἀκτίστους καὶ θείας ἐνεργείας οὐ κοινὰς εἶναι τοῖς τριὰ προσκυνητοῖς προσώποις ὡς θεωρουμένας περὶ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὸν Υἱὸν εἶναι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ; Καίτοι τοῦ αὐτοῦ θεορρήμονος ἐν τῷ αὐτῷ πρὸς Εὐνόμιον δευτέρῳ λόγῳ φάσκοντος, « Πᾶν ὅ τί πέρ ἐστι περὶ τὸν Θεὸν νοούμενον, τοῦτο πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ἦν· ἀλλ' ὀνομάζεσθαι τοῦτό φαμεν μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν ὀνομάζοντα. » Καὶ μὴν δὴ ὡς ὁ Υἱός τε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ δωρεά τε καὶ χάρις, καὶ τοιαύτη ἐνέργεια κατ' οὐσίαν ἥκιστά ἐστι, δείκνυσιν ὁ τὴν ἐκφαντορικὴν τῶν ὅλων ἑαυτῆς ἀγαθωτάτων προνοιῶν ἐπικαλούμενος Τριάδα, καὶ χρῆναι διδάσκων ἡμᾶς ταῖς εὐχαῖς αὐτῇ προτάγεσθαι καὶ πολιτεύεσθαι, ὡς ἐν τούτῳ μυεῖσθαι τὰ πανάγαθα δῶρα τὰ περὶ αὐτὴν ἱδρυμένα. Τίς γὰρ ἂν τῶν νοῦν ἐχόντων οὐσίαν ἀμέθεκτον φαίη τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκείνου πρόνοιαν, ἢ κτιστὴν, ὅτι μὴ οὐσία ; Τίς δὲ τὰ περὶ τὴν ὑπεράγαθον Τριάδα πανάγαθα δῶρα ἱδρυμένα τὸν Υἱὸν εἶναι δοξάσειε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρός ; Ἢ τί ταῦτα τοῖς κτίσμασιν ἐναρίθμια ποιήσειεν, ὅτι τούτων ὁ Υἱός τε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑπέρκειται, καθὰ καὶ ὁ Πατὴρ, ὡς ὑπὲρ πᾶν ὄνομα καὶ πᾶσαν μετοχὴν, καὶ ὡς δοτήρ τε καὶ αἴτιος τῶν ὑπερφυῶν τούτων δωρεῶν ;

eumdem quam ipse intellectum ; sensibilium vero et irrationalium nonnulla, haud educit quidem e nihilo, non enim est Deus, sed transformat ac diligenter elaborat, non tamen assimilat, utpote intelligentiæ incapacia. Secundum essentiam vero transire nequit ad aliam substantiam, sed est indivisus, simplex, participantibus haud immistus. Non tamen intellectus noster est sine nomine aut supra nomen nec omnibus incomprehensibilis, licet ad imaginem Dei facti simus, quia nulla est perfecte similis imago, nisi consimillima imago Patris, nempe Filius Dei unigenitus. Item Spiritus Dei tantus est quantus Pater, et ideo perfecte easdem habet operationes, nec ipse tamen, ut illi impii asserunt, est hujusmodi operatio, sed secundum illas creaturis, prout singulis congruit, se communicans, secundum essentiam incommunicabilis est. Si enim intellectus humanus, juxta theologum Nyssæ Gregorium, licet multis applicetur studiis et nuncupetur nominibus, nullum simplicitatis patitur detrimentum : quis Deum putaverit, cum sapiens, justus, bonus, æternus et aliis nominibus Deo congruis vocatur (nisi una cunctis nominibus attribuatur significatio), vel multiplicem fieri vel ex eorum consortio in naturæ perfectionem excrescere ? Idem paulo post in eodem sermone subdit : « Omnia nomina deificationem aliquam et exsistentiam indicantia, non ipsam divinam naturam, sed quæ circa eam pie cogitantur, designant. » Quomodo igitur consentiamus improbis istis, qui putant ac docent omnia de Deo dicta esse creata, et increatas divinasque operationes non esse communes tribus adorandis personis utpote in essentia consideratas, sed esse Filium et Spiritum sanctum? Quanquam idem theologus, in eodem secundo adversus Eunomium sermone, dicit : « Quodcunque de Deo cogitatur, hoc ante mundi constitutionem erat; sed nominari dicitur post creationem ejus qui nominat. » Et quidem Filium et Spiritum Dei non esse donum et gratiam aut aliam talem essentiæ operationem, ostendit ille qui Trinitatem vocat optimæ suæ interpretem providentiæ, ac docet ad eam precibus accedendum nobis et appropinquandum, quia in Deo absconduntur optima quævis bona penes illam residentia. Quis enim mente sanus dicat Dei providentiam esse ipsius essentiam, aut esse creatam, quia non est essentia? Quis excellentia bona in superexcellenti Trinitate immanentia existimet esse Filium aut Spiritum Patris? vel quis illa inter creaturas ascribat, quia Filius et Spiritus Patris ea supergreditur haud secus ac Pater, utpote omne nomen omnemque superans participationem, atque dator et fons supernaturalium illorum donorum ?

Θεώσεως, ἐξ ἧς τὸ Θεοῦσθαι τοῖς Θεουμένοις ἐστὶν, » οὐ τὴν τρισυπόστατόν φησιν οὐσίαν ;

Θεότ. Καὶ γὰρ ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι Θεοῖ τοὺς Θεουμένους.

Θεοφ. Ὅτε δὲ αὐτὴν τὴν Θεώσεως ἀρχὴν εἶναι λέγει τοῖς Θεουμένοις τοῦ Θεοῦσθαι, καὶ Θεότητα καλεῖ καὶ Θεαρχίαν καὶ ἀγαθαρχίαν ὡς δωρεὰν θεοποιὸν, ἧς καὶ ὑπερκεῖσθαι λέγει τὸν Θεὸν, ὡς πάσης ἀρχῆς ὑπερίρχιον, οὐ τὴν Θεουργὸν ἐνέργειαν καὶ χάριν ὀνομάζει Θεότητα ;

Θεότ. Πῶς γὰρ καὶ ὑπερκείμενος εἴη ταύτης ὁ ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι προσκυνούμενος Θεὸς, εἰ μὴ μόνη αὕτη εἴη ;

Θεοφ. Κἀκεῖνο μέντοι δεῖ προσδιανοήσασθαι ἐν ταῦθα.

Θεότ. Τὸ ποῖον ;

Θεοφ. Ὡς εἰ καὶ μήθ' ὑπόστασις, μήτ' οὐσία θεία ἡ Θεότης αὕτη πέφυκεν, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἄκτιστός ἐστι καὶ ἀΐδιος, ὡς δύναμις Θεοπρεπὴς περὶ τὸν Θεὸν οὖσα καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως. Ἐπεὶ δὲ καὶ αἰτία καὶ ἀρχή ἐστι τῶν Θεουμένων πάντων, ὑπ' αὐτῆς βελτιουμένων δήπουθεν, ὡς ὑπὲρ φύσιν γινομένων, ἡ δὲ ἀρχὴ καὶ τὸ αἴτιον τῶν ἐξ αὐτῆς οὕτω διέστηκεν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀναγκαίως, καὶ τὸ βελτιοῦν τῶν βελτιουμένων βέλτιον, καὶ τὸ ὑπὲρ φύσιν ἕτερα ποιοῦν αὐτὸ καθ' αὑτὸ ὑπερφυὲς, Θεοῦνται δὲ καὶ ἄγγελοι· τὸ καὶ τῶν ἀγγέλων κρεῖττον, καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν ὂν αὐτῶν καὶ καθ' αὑτὸ ὑπερφυὲς ὑπάρχον, πῶς ἂν εἴη κτίσμα ;

Θεότ. Καὶ αὐτός γε μὴν οὕτως ἔχω περὶ τούτου. Πῶς γὰρ ἄν τι τῶν κτιστῶν καὶ Θεαρχία καὶ ἀγαθαρχία καὶ Θεοποιὸς κληθείη δωρεά ; Μίμησιν μέντοι καὶ Θεομιμησίαν τὴν Θείαν ἔλλαμψιν ὁ μέγας οὗτος εἴωθε καλεῖν, ὡς ἐξομοιοῦσαν πρὸς Θεὸν, καὶ μὲν δὴ καὶ σχέσιν, ὡς ἕνωσίν τε καὶ σύνδεσμον ὑπερφυᾶ, Θεοῦ καὶ τῶν εὖ ἐχόντων λογικῶν.

Θεοφ. Ἀλλὰ γὰρ ὅτε πάλιν οὗτος, «Θεότητα, φησὶ, φαμὲν ἀρχικῶς μὲν καὶ Θεϊκῶς καὶ αἰτιατικῶς τὴν μίαν ὑπερούσιον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, μεθεκτῶς δὲ τὴν ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προϊοῦσαν δύναμιν τὴν αὐτοθέωσιν,» ἆρ' οὐκ ἄμφω, τήν τε Θείαν φύσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ὁμοίως δῆλός ἐστι καλῶν ; Καὶ μὴν οὐδ' ἂν καινόν τι δόξαι τῷ ἐπιστήσαντι καλῶς. Ὅτε γὰρ ἐλέγομεν ὡς τὴν πρώην ὁμιλίαν διεκπνεῦσαι πρῆκις τῆς ψυχῆς ἀμελέτητον ἀφεὶς, τίνα ποτ' ἐλέγομεν ψυχὴν, οὐχὶ τὴν μνήμην ; Αὕτη γὰρ ἡ μὴ τὸ σκέμμα παρακατασχοῦσα μόνιμον, εἰ διαφύγῃ. Προτρεπόμενοι δὲ φοβεῖσθαι μᾶλλον τὸν καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα δυνάμενον ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ, τί ποτέ φαμεν ψυχὴν, οὐχ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς ;

Θεότ. Ταῦθ' οὕτως ; ἐκληπτέον καὶ ἀποδοτέον, οὐκ ἐκ τοῦ ἀκολούθου μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς πνευματοκινήτου τῶν Θεολόγων δυνάμεως ἀποδεικνῦσιν. Ἀλλ' ἐπειδήπερ ἡ οὐσιοποιὸς δύναμις φυσικὴ ἐστιν

ille deitatis unde divinitas influit his qui deificantur, » nonne essentiam designat tribus personis communem ?

Theot. Etenim Pater per Filium in sancto Spiritu deificat eos qui deificantur.

Theoph. Cum autem ipsam deificationem dicit esse principium unde dii deificantur, eamque vocat divinitatem supremamque potentiam et bonorum fontem, donum nempe deificum, cui præstare dicit Deum, tanquam omni principio superiorem, nonne deificam solummodo operationem et gratiam vocat divinitatem ?

Theot. Quomodo enim hanc superemineret adoratus in tribus personis Deus, si non hæc tantummodo esset,?

Theoph. Id etiam hic intelligendum est.

Theot. Quidnam ?

Theoph. Nempe si hæc divinitas, neque persona, neque essentia divina est, et nihilominus est increata et æterna, cum sit potentia divina in Deo ante mundi constitutionem exsistens, quippe quæ fons est et causa omnium quæ deificavit, seu meliora effecit utpote supra naturam elevata ; si aliunde causa est necessario alia et melior quam effectus, et meliorans meliorato melius, et quod alia supra naturam elevat, est ipsum per se supernaturale : cum ipsi deificentur angeli, quod angelis est melius eorumque naturam excedit et est per se supernaturale, quomodo esset creatura ?

Theot. Idipsum ego de his sentio. Quomodo enim quid creatum diceretur fons divinitatis bonorumque origo et deifica gratia ? Imo divinam illuminationem magnus ille Pater vocare solet imitationem et assimilationem Dei, utpote similes Deo efficientem, et etiam habitum divinum, tanquam unionem et conjunctionem Dei cum creaturis rationalibus beatificatis.

Theoph. Præterea, cum idem iterum dicit : « Divinitas, quatenus in Deo ut principio et causa consideratur, unum designat supersubstantiale et absque initio principium et causam ; quatenus vero ut participata spectatur, incommunicabilis Dei Providentiæ effluvium dicimus divinitatem, » nonne ambo, divinam nempe naturam et operationem, eodem evidenter vocat nomine ? Et certe nil novum videretur bene scienti. Quando enim a nobis dicebaris pridianum colloquium defectu meditationis ex anima effluvisse, de qua loquebamur anima, nisi de memoria ? Hæc enim cogitationem nequit retinere fixam, si effugiat. Cum vero exhortamur ad potius timendum eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam, quid animam dicimus, nonne ipsam animæ essentiam ?

Theot. Hæc ita interpretanda et exponenda esse non ratio tantum, sed et auctoritas theologorum Spiritu afflatorum demonstrat. Sed cum potentia creatrix sit naturalis Dei operatio (nam Deus na-

Θεοῦ μετέχεται καὶ ταῦτα παρὰ πάντων, μηκέτι τρισυπόστατον αὐτὴν, ἀλλὰ μυριοϋπόστατον ὑπάρχειν.

quidem ab omnibus, hanc jam non tribus tantum, sed innumeris constare personis.

Θεοφ. Μάλιστα. Τὸ γὰρ ἀκόλουθον εὖ μάλα ἐνήγαγες, ἀγχίνους ὤν. Τὸ δ' ἔτι χεῖρον ἅμα καὶ παραδοξότερον, ὅτι μυριοϋπόστατον ἐντεῦθεν ποιοῦντες οἱ ἀντιλέγοντες ἡμῖν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, τὰς τρεῖς θείας ὑποστάσεις εἰς μίαν συναλείφουσι, κατὰ Σαβέλλιον. Ἐν ἑνὶ γὰρ ἑκάστῳ τῶν μετεχόντων τὰς τρεῖς εἰς μίαν συνάγουσιν ὑπόστασιν, ὡς ἕκαστον τῶν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ μεθεκτὴν δογματιζόντων μυριάκις ἄλλον Σαβέλλιον διατελεῖν. Ἔδει δὲ τῷ πονηρῷ μὴ δι' ἑνὸς ἰσχύσαντι κατὰ τῆς εὐσεβείας, διὰ μυρίων, μᾶλλον δὲ καὶ σὺν πολλαῖς ταῖς τῶν κακοφρόνων μυριάσιν, αὖθις προσβαλεῖν. Ἀλλ' οὐδ' οὕτω τῆς ἀληθείας περιέσται. Τὴν δὲ τῶν αὐτῷ πειθομένων ἀφροσύνην ἐκδηλοτέραν εἰργασμένος ἔσται. Πρὸς γὰρ ταῖς ἄλλαις δυσσεβείαις καὶ τοῦ μόνου Χριστοῦ, βαβαὶ τῆς ἀπονοίας! ὑπέρτερον ἑαυτὸν ὁ Ἀκίνδυνος παρίστησιν ὅλῳ λέγων ἑνοῦσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τῇ οὐσίᾳ καὶ ταῖς ἐνεργείαις καὶ ταῖς τριὶ θείαις ὑποστάσεσιν. Εἰ δ' ἄρα κατὰ μίαν τῶν ὑποστάσεων ὅλῳ τῷ Θεῷ ἑνοῦσθαι λέγει, καὶ τῇ θείᾳ οὐσίᾳ καὶ πάσαις ταῖς θείαις ἐνεργείαις, τοῦ μόνου Χριστοῦ διενηνοχέναι φησὶν οὐδέν. Ἀλλ' ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος τοὺς φρενοβλαβεῖς τούτους φληνάφους πόρρωθεν ἀνασκευάζων, «Χριστὸς, φησὶ, διὰ τὴν θεότητα· χρῖσις γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος· οὐκ ἐνεργείᾳ κατὰ τοὺς ἄλλους Χριστοὺς ἁγιάζουσα, παρουσίᾳ δὲ ὅλου τοῦ χριόντος.» Τοῦτο καὶ κοινῇ συνελθόντες οἱ θεόσοφοι Πατέρες ἔδρασαν, καθάπερ ἔφθημεν εἰπόντες, ἐνοικεῖν ἀποφηνάμενοι τὴν θεότητα τοῖς ὡς χρεὼν κεκαθαρμένοις, ἀλλ' οὐχ ὡς ἔχει φύσεως. Οὔτε τοίνυν κατὰ τὴν οὐσίαν, οὔτε καθ' ὑπόστασίν τινα, μέτοχός τις γίνεται Θεοῦ. Μερίζεται γὰρ τούτων ἑκάτερον οὐδ' ὁπωσοῦν, οὐδὲ μεταδίδοται τοπαράπαν οὐδενί. Διὸ καὶ πᾶσι παντάπασιν ἀχώρητος κατὰ ταῦτα ὁ Θεὸς, εἰ καὶ πανταχοῦ κατὰ ταῦτα πάρεστι. Ἡ δὲ κοινὴ τῆς τρισυποστάτου φύσεως θεία δύναμίς τε καὶ ἐνέργεια ἀπεργαστική τε τῶν ἐκτός ἐστι, καὶ εἰς μυρία μερίζεται. Παντοδύναμον γὰρ τὸ Θεῖον. Ταῦτ' ἄρα καὶ πολλοὶ κατὰ ταύτην ἑνοῦνται Θεῷ, ποικίλως καὶ διαφόρως αὐτοῦ μετέχοντες. Καὶ τὸ μέρος γὰρ τῆς ἐνεργείας πάλιν μερίζεται κατὰ τὸν Χρυσόστομον Πατέρα. Καὶ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχ ἑνὶ μέτρῳ τοῖς ἀξίοις μετεχόμενόν ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ ἀναλογίαν τῆς πίστεως διαιρεῖ τὴν ἐνέργειαν, ἁπλοῦν μὲν ὂν τῇ οὐσίᾳ, ποικίλον δὲ ταῖς δυνάμεσιν.

Theoph. Profecto. Consectarium optime deduxisti, utpote acuto præditus ingenio. Quod autem pejus adhuc et absurdius est, non solum exhinc in innumeras personas Dei essentiam dividunt adversarii nostri, sed etiam tres divinas personas in unam confundunt, ut Sabellius; nam in unoquoque participantium tres personas in unam contrahunt: ita ut quisquis communicabilem Dei essentiam profitetur, millies alter fiat Sabellius. Ergo oportuit dæmonem non per unum tantum in religionem invehi, sed per millia, vel potius cum multis vesanorum millibus iterum irruere! At ne sic quidem veritatem superabit, sed asseclarum suorum dementiam reddet evidentiorem. Etenim præter alia impie dicta, ipsi Christo (proh stultitiam!) superiorem sese facit Acindynus, dicens se uniri toti Deo, et essentiæ, et operationibus, et tribus divinis personis. Quod si dixerit se per unam duntaxat personarum uniri toti Deo divinæque essentiæ et omnibus divinis operationibus, ipsi Christo se non absimilem asserit. Verum multus in theologia Gregorius istos amentes ineptosque in antecessum refellens, dicit: «Christus unctus est per divinitatem: hæc enim unctio humanitatis non operatione sanctificat, sicut alios christos, sed præsentia totius ungentis.» Idipsum congressi in concilium Patres divinitus docuerunt, ut antea diximus, ostendendo in iis qui sunt sicut oportet purgati, inhabitare divinitatem, non tamen quatenus est natura: nec proinde secundum essentiam aut secundum unam personam fit aliqua Dei participatio; harum enim utraque nullatenus dispertitur nec ulli communicatur, ideoque secundum ipsas nullibi Deus contineri potest, licet secundum easdem sit ubique præsens. Econtra communis tribus divinæ naturæ personis potentia et operatio facit exteriora, et millies dividitur, cum Deus sit omnipotens; et secundum eam multi Deo uniuntur, varie ac diverse eam participantes. Pars enim operationis rursus dividitur juxta Patrem Chrysostomum, et juxta magnum Basilium, Spiritus sanctus non ad unam mensuram dignis communicatur, sed pro ratione fidei partitur operationem, cum sit simplex quidem essentia, varius autem virtutibus.

Θεότ. Ἄγαμαί σε τῆς θεολογικωτάτης διανοίας, ὦ Θεόφανες. Θεοπρεπῆς τε γὰρ ἐς τὰ μάλιστά ἐστιν, ἀμερῆ μὲν δεικνῦσα πάντῃ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν, ἀμερίστως δὲ μερίζουσα τὴν θείαν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν. Καὶ τὸ εὐπαράδεκτον οὐδὲν ἧττον πρόσεστιν αὐτῇ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ χωρητὸν γίνεται κατ' ἐνέργειαν τοῖς κεχαριτωμένοις, ἀνθρώποις μέντοι τὴν φύσιν οὖσι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπεὶ κατὰ τοῦτο οὕτω καὶ μερίζεται· κατ' οὐσίαν δὲ καὶ ὑπόστα-

Theot. Admiror tuam divinorum sagacitatem, o Theophanes; nam in primis digna Deo loqueris, et indivisibilem esse ostendens supersubstantialem essentiam, et indivise dividens Dei operationem. Et quod communicat, nihilominus in ea remanet. Ideo contineri secundum operationem potest Spiritus sanctus in iis quos gratia ditat. Illi tamen sunt natura homines: nam ille secundum operationem quidem dividitur: secundum essentiam vero et

νόητον, τελέως ἀσύμβατόν ἐστι καὶ ἀσύστατον, καὶ ὡς πορρωτάτω τοῦ ὄντως ὄντος διὰ τὴν ἄκραν ἐναντίωσιν. Ἐπεὶ καὶ κατὰ τὸν Νύσσης θεῖον Γρηγόριον τοιοῦτόν ἐστιν ἕκαστον τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων, ὥστε κἂν διαφέρῃ τῷ σημαινομένῳ, μηδεμίαν ἔχειν πρὸς τὸ συνονομαζόμενον ἐναντίωσιν. Ὁ δὴ τοῦτο λέγων, τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ συντιθέμενος καὶ ἀναιρῶν, τοῖς οἰκείοις τε λόγοις αὐτὸς πάλιν ἀντίθεός ἐστι, καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ὑπερφυὲς εἰς τὸ παρὰ φύσιν κατασπᾷ, καὶ δι' ἀλλήλων ὧν φησιν ἀναιρῶν ἑκάτερον, ἀθετεῖ τελέως τὸ εἶναι τὸν Θεόν· καὶ τοῖς ἀθέοις ἑαυτὸν συντάττει. Διὰ τοῦτο Γρηγόριος, ὁ τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος, οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὸν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτόν φησι νοεῖσθαι τὸν Θεόν· ὁ δὲ μέγας Διονύσιος πάντα μετέχειν προνοίας ἐκ τῆς παναιτίου Θεότητος ἐκβλυζομένης. Ὁ δὲ Θεῖος Μάξιμος, « Ἐν τῷ Θεῷ, φησὶ, γενόμενος ὁ νοῦς, τοὺς περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ πρῶτον λόγους ἐπιζητεῖ μὲν ὑπὸ τοῦ πόθου φλεγόμενος, οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὴν δὲ τὴν παραμυθίαν εὑρίσκει. Ἀμήχανον γὰρ τοῦτο καὶ ἀνέκδεκτον πάσῃ γενητῇ φύσει ἐξίσου. Ἐκ δὲ τῶν περὶ αὐτὴν παραμυθεῖται, λέγω δὴ τῶν περὶ ἀϊδιότητος ἀπειρίας τε καὶ ἀοριστίας, ἀγαθότητός τε καὶ σοφίας καὶ δυνάμεως, δημιουργικῆς τε καὶ προνοητικῆς καὶ κριτικῆς τῶν ὄντων. » Τὸ μέντοι ἀπερινόητον καὶ ἀκατονόμαστον καὶ ἀκοινώνητον ἐκεῖνο χρῆμα τῆς θείας ὑπερουσιότητος οὐκ οὐσίαν μόνον οἱ θεορρήμονες εἰ καὶ μὴ κυρίως, ὡς εἰρήκαμεν, ὀνομάζοντές εἰσιν, ἀλλὰ καὶ θεότητα καὶ ἀγαθότητα καὶ σοφίαν καὶ ζωήν· καὶ ἁπλῶς ὁπόσα καὶ τὰς θεοπρεπεῖς προόδους τε καὶ ἐνεργείας ὀνομάζουσιν αὐτοῦ. Καὶ γὰρ οὐκ ἐκφράσαι, φησὶ, τὴν αὐτοῦπερούσιον ἀγαθότητα καὶ οὐσίαν καὶ ζωὴν καὶ σοφίαν τῆς αὐτοῦπερουσίου θεότητος ὁ λόγος ἐπαγγέλλεται, τὴν ὑπὲρ πᾶσαν ἀγαθότητα καὶ θεότητα καὶ οὐσίαν καὶ σοφίαν καὶ ζωὴν, τὴν ἐν ἀποκρύφοις ὑπεριδρυμένην, ἀλλὰ τὴν ἐκπεφασμένην ἀγαθοποιὸν πρόνοιαν ὑπεροχικῶς ἀγαθότητα καὶ πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν ὑμνεῖ, καὶ ὂν καὶ ζωὴν καὶ σοφίαν τὴν οὐσιοποιὸν καὶ ζωοποιὸν καὶ σοφοδότιν αἰτίαν τῶν οὐσίας καὶ ζωῆς καὶ νοῦ καὶ λόγου καὶ αἰσθήσεως μετειληφότων. Ποῦ εἰσιν οἱ μὴ ἀνεχόμενοι τῶν ἀκτίστων ὑπερτιθέναι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ; Ἰδοὺ γὰρ ὁ μέγας Διονύσιος καὶ τῆς θεότητος καὶ τῆς τῶν ἀγαθῶν αἰτίας καὶ ἁπλῶς πασῶν τῶν μετοχῶν σαφῶς ὑπερτίθησιν αὐτὴν, οὐχ ὡς ὑφεστηκυιῶν καθ' ἑαυτὰς, ἀλλ' ὡς ἐνεργειῶν αὐτῆς μεθεκτῶν ἡμῖν ὑπαρχουσῶν. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ κατ' ἐνέργειαν ὑπὸ πάντων μετεχόμενος. Ὅτι δ' ἄκτιστοί εἰσιν αἱ μετοχαὶ ὧν ὑπέρκειται κατ' οὐσίαν ὁ Θεὸς, τοῦ αὐτοῦ πάλιν ἄκουσον, μικρὸν ἀνωτέρω φάσκοντος, καθὰ καὶ προειρήκαμεν, ὅτι τῷ λόγῳ σκοπὸς οὐ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν, ᾗ ὑπερούσιος, ἐκφαίνειν, ἀνέκφαντος γὰρ, ἀλλὰ τὴν οὐσιοποιὸν εἰς τὰ ὄντα πρόοδον ὑμνῆσαι. Καὶ γὰρ ἡ τ' ἀγαθοῦ θεωνυμία εἰς πάντα τὰ ὄντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα ἐστίν. Ἡ δὲ τῆς ζωῆς εἰς πάντα τὰ ζῶντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ τὰ ζῶντά ἐστιν. Ἡ δὲ τῆς σοφίας εἰς πάντα τὰ νοερὰ καὶ λογικὰ καὶ αἰσθητικὰ ἐκτείνεται, καὶ

hensibile et incomprehensibile, est prorsus inconveniens, et incohærens, et remotissimum a vero, tanquam summe contradictorium, quia, juxta divum Gregorium Nyssenum, ea sunt quælibet de Deo dicta, ut, etiamsi differant significatione, nullam habeant cum nomine simul adhibito contradictionem. Qui sic loquitur, idem sub eodem respectu affirmans, suis ipse verbis Deo adversatur, confundit in eo quæ sunt supra et quæ contra naturam, et sua dicta alia aliis destruens, penitus abolet Dei exsistentiam et atheis sese ascribit. Itaque Gregorius cognomine Theologus dicit: « Deus non ex his quæ in eo sunt, sed ex his quæ eum circumstant, intelligitur. » Et magnus Dionysius: « Omnia participant providentiam ex creatrice omnium divinitate manantem. » Item divus Maximus: « Cogitans mens de Deo, primum ardenter cupit ea cognoscere quæ ad essentiam pertinent, non vero de ipsa essentia ratiocinari quærit: hoc enim impossibile est et supra vires cujuslibet naturæ creatæ. De his tantum quæ illam circumstant ratiocinatur, scilicet de æternitate, immensitate, infinitate, bonitate, sapientia et facultate creandi providendique et judicandi creaturas. » Ergo non solum illam divinam supersubstantialem, incomprehensibilem ineffabilemque et incommunicabilem naturam theologi, ut supra dictum est, essentiam vocant, sed etiam, licet improprie, divinitatem, bonitatem, sapientiam et vitam, uno verbo quidquid divinas processiones et operationes designant. Nam, inquiunt, non valet sermo exprimere supersubstantialem essentiam vitamque et sapientiam supersubstantialis divinitatis, quæ omnem bonitatem, essentiam, vitam ac sapientiam superat, et in abscondito supersedet; sed manifestatam benefaciendo providentiam, quæ est eminenter bonitas et omnium bonorum fons, celebrat, necnon essentiam vitamque et sapientiam, quæ essentia, vita et sapientia donat eos qui exsistentiæ, vitæ, intelligentiæ, locutionis et sensationis sunt participes. Ubi sunt qui negant increatis superiorem esse Dei essentiam? Ecce enim magnus Dionysius clare dicit hac inferiores esse divinitatem, bonorumque causam et simpliciter omnes processiones, quæ in seipsis non subsistunt, sed sunt operationes nobis communicatæ. Ipse enim Deus operatione omnibus communicatur. Increatas autem esse has processiones quas superat essentia Dei idem testatur paulo superius dicens, ut præfatum est, non tendere sermonem ad manifestandam supersubstantialem essentiam, qua supersubstantialis est Deus, quippe quæ revelari nequit, sed ad celebrandum exsistentiæ in creaturas effluvium: hæc enim dicta de Deo bonitas ad res omnes extenditur et omnes superat; hæc vita ad omnia extenditur viventia, et omnibus his antecellit; hæc sapientia ad omnia extenditur intelligentia, rationaliaque et sensibilia, et omnia hæc supergreditur. Vides illas processiones esse creaturis superiores. Ipsæ tamen prædicari possunt, non vero ineffabilis et impenetrabilis essentia. Sed

νον, ἀλλὰ καὶ τῶν μετοχῶν αἴτιος ὁ Θεός ἐστι, πῶς οὐκ ἂν εἴη μείζων καὶ τῶνδε τῶν αἰτιατῶν, ὡς αἴτιος; Εἰ δὲ δεῖ καὶ δι' ἡμῶν ὡς δι' ἐμυδρᾶς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ τῶν εἰρημένων ἐμφανεστέραν πορίσασθαι παράστασιν, οὐχὶ νοῦς ἐστι καὶ ἡ τοῦ σοφία; οὐχὶ κατ' αὐτὴν καὶ μερίζεται καὶ ποικίλλεται, καὶ πρόεισι καὶ σοφίζει πολυτρόπως ἐνούμενος καὶ μετεχόμενος, ἐγγινόμενός τε νοεροῖς καὶ ἀνοήτοις; καὶ τὰ μὲν ἑαυτῷ ἐξομοιῶν ὡς κατ' ἐνέργειαν νοῦν ἔχειν τὸν αὐτὸν αὐτῷ, τῶν δ' αἰσθητῶν τε καὶ ἀλόγων ἔστιν ἃ μὴ προάγων ἐκ μὴ ὄντων, οὐ γὰρ πέφυκε Θεὸς, μετασχηματίζων δὲ καὶ τῇ δυνατῇ ἐπιμελείας ἀξιῶν, ἐξομοιῶν δὴ ἥκιστα, καὶ γὰρ ἀνεπίδεκτα φρενῶν. Κατ' οὐσίαν δὲ ἀμετάβατός ἐστι πρὸς ὑπόστασιν ἑτέραν, ἀμέριστός τε καὶ ἁπλοῦς καὶ τοῖς κοινωνοῦσιν ἀμιγής. Οὐκ ἀνώνυμος δ' ἐστὶν ὁ ἡμέτερος νοῦς, οὐδ' ὑπερώνυμος, οὐδ' ἀπερινόητος τοῖς πᾶσιν, εἰ καὶ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ γεγόναμεν, ἐπεὶ μηδ' ἀπαράλλακτός ἐστιν εἰκὼν, ἡ μέντοι τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτος εἰκὼν ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱός. Ὡς δ' αὕτως καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ πάνθ' ὅσα ὁ Πατήρ· οὐκοῦν καὶ τὰς αὐτὰς ἀπαραλλάκτως ἔχει ἐνεργείας. Ἀλλ' οὐκ αὐτὸ, ὡς ὁ τῶν κακοφρόνων τούτων λόγος, τοιαύτη ἐνέργειά ἐστι, ἀλλὰ κατ' αὐτὰ; καὶ οὗτος ἀναλόγως ἑκάστῳ τῶν ὄντων μετεχόμενος κατ' οὐσίαν ἀμέθεκτός ἐστιν. Εἰ γὰρ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς κατὰ τὸν θεηγόρον Νύσσης φάναι Γρηγόριον διὰ πολλῶν ἐπιστημῶν τε καὶ ἐπιτηδευμάτων καὶ ὀνομάτων τῶν περὶ αὐτὴν λεγομένων οὐδὲν εἰς τὴν ἁπλότητα παραβλάπτεται. πῶς ἂν τις οἰηθείη τὸν Θεὸν, εἰ σοφὸς καὶ δίκαιος καὶ ἀγαθὸς καὶ ἀΐδιος καὶ πάντα τὰ θεοπρεπῆ καλεῖται ὀνόματα, εἰ μὴ μία πᾶσι νομισθείη τοῖς ὀνόμασι, ἢ πολυμερῆ γίνεσθαι ἢ ἐκ μετουσίας τούτων τὸ τέλειον αὐτῷ συναγείρειν τῆς φύσεως; Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ μικρὸν ἔπειτα τοῦ λόγου προϊών, « Πάντα δὲ, φησὶ, τὰ ὀνόματα, ὧν ἡ σημασία θέσεώς τινός ἐστιν ἐνδεικτικὴ καὶ ὑπάρξεως, οὐκ αὐτῆς τῆς θείας φύσεως, ἀλλὰ τῶν περὶ αὐτὴν εὐσεβῶς νοουμένων τὴν ἔνδειξιν ἔχει. » Πῶς ἄρα κοινωνήσαιμεν ἂν τοῖς κακοσχόλοις τούτοις, κτιστὰ φρονοῦσι καὶ διδάσκουσι πάντα τὰ περὶ Θεὸν, καὶ τὰς ἀκτίστους καὶ θείας ἐνεργείας οὐ κοινὰς εἶναι τοῖς τρισὶ προσκυνητοῖς προσώποις ὡς θεωρουμένας περὶ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὸν Υἱὸν εἶναι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Καίτοι τοῦ αὐτοῦ θεορρήμονος ἐν τῷ αὐτῷ πρὸς Εὐνόμιον δευτέρῳ λόγῳ φάσκοντος, « Πᾶν ὅ τί πέρ ἐστι περὶ τὸν Θεὸν νοούμενον, τοῦτο πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ἦν· ἀλλ' ὀνομάζεσθαι τοῦτό φαμεν μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν ὀνομάζοντα. » Καὶ μὴν δὴ ὡς ὁ Υἱός τε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ δωρεά τε καὶ χάρις, καὶ τοιαύτη ἐνέργεια κατ' οὐσίαν ἥκιστά ἐστι, δείκνυσιν ὁ τὴν ἐκφαντορικὴν τῶν ὅλων ἑαυτῆς ἀγαθωτάτων προνοιῶν ἐπικαλούμενος Τριάδα, καὶ χρῆναι διδάσκων ἡμᾶς ταῖς εὐχαῖς αὐτῇ προσάγεσθαι καὶ πλησιάζειν, ὡς ἐν τούτῳ μυεῖσθαι τὰ πανάγαθα δῶρα τὰ περὶ αὐτὴν ἱδρυμένα. Τίς γὰρ ἂν τῶν νοῦν ἐχόντων οὐσίαν ἀμέθεκτον φαίη τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκείνου πρόνοιαν, ἢ κτιστὴν, ὅτι μὴ οὐσία; Τί δὲ τὰ περὶ τὴν ὑπεράγαθον Τριάδα πανάγαθα δῶρα ἱδρυμένα τὸν Υἱὸν εἶναι δοξάσειε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρός; Ἤ τί; ταῦτα τοῖς κτίσμασιν ἐναρίθμια ποιήσειεν, ὅτι τούτων ὁ Υἱός τε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑπέρκειται, καθὰ καὶ ὁ Πατήρ, ὡς ὑπὲρ πᾶν ὄνομα καὶ πᾶσαν μετοχήν, καὶ ὡς δοτήρ τε καὶ αἴτιος τῶν ὑπερφυῶν τούτων δωρεῶν;

eumdem quam ipse intellectum; sensibilium vero et irrationalium nonnulla, haud educit quidem e nihilo, non enim est Deus, sed transformat ac diligenter elaborat, non tamen assimilat, utpote intelligentiæ incapacia. Secundum essentiam vero transire nequit ad aliam substantiam, sed est indivisus, simplex, participantibus haud immistus. Non tamen intellectus noster est sine nomine aut supra nomen nec omnibus incomprehensibilis, licet ad imaginem Dei facti simus, quia nulla est perfecte similis imago, nisi consimillima imago Patris, nempe Filius Dei unigenitus. Item Spiritus Dei tantus est quantus Pater, et ideo perfecte easdem habet operationes, nec ipse tamen, ut illi impii asserunt, est hujusmodi operatio, sed secundum illas creaturis, prout singulis congruit, se communicans, secundum essentiam incommunicabilis est. Si enim intellectus humanus, juxta theologum Nyssæ Gregorium, licet multis applicetur studiis et nuncupetur nominibus, nullum simplicitatis patitur detrimentum: quis Deum putaverit, eum sapiens, justus, bonus, æternus et aliis nominibus Deo congruis vocatur (nisi una cunctis nominibus attribuatur significatio), vel multiplicem fieri vel ex eorum consortio in naturæ perfectionem excrescere? Idem paulo post in eodem sermone subdit: « Omnia nomina deificationem aliquam et existentiam indicantia, non ipsam divinam naturam, sed quæ circa eam pie cogitantur, designant. » Quomodo igitur consentiamus improbis istis, qui putant ac docent omnia de Deo dicta esse creata, et increatas divinasque operationes non esse communes tribus adorandis personis utpote in essentia consideratas, sed esse Filium et Spiritum sanctum? Quanquam idem theologus, in eodem secundo adversus Eunomium sermone, dicit: « Quodcunque de Deo cogitatur, hoc ante mundi constitutionem erat; sed nominari dicitur post creationem ejus qui nominat. » Et quidem Filium et Spiritum Dei non esse donum et gratiam aut aliam talem essentiæ operationem, ostendit ille qui Trinitatem vocat optimæ suæ interpretem providentiæ, ac docet ad eam precibus accedendum nobis et appropinquandum, quia in Deo absconduntur optima quævis bona penes illam residentia. Quis enim mente sanus dicat Dei providentiam esse ipsius essentiam, aut esse creatam, quia non est essentia? Quis excellentia bona in superexcellenti Trinitate immanentia existimet esse Filium aut Spiritum Patris? vel quis illa inter creaturas ascribat, quia Filius et Spiritus Patris ea supergreditur haud secus ac Pater, utpote omne nomen omnemque superans participationem, atque dator et fons supernaturalium illorum donorum?

Θεώσεως, ἐξ ἧς τὸ Θεοῦσθαι τοῖς Θεουμένοις ἐστὶν, » οὐ τὴν τρισυπόστατόν φησιν οὐσίαν ;

Θεότ. Καὶ γὰρ ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι Θεοῖ τοὺς Θεουμένους.

Θεοφ. Ὅτε δὲ αὐτὴν τὴν Θεώσιν ἀρχὴν εἶναι λέγει τοῖς Θεουμένοις τοῦ Θεοῦσθαι, καὶ Θεότητα καλεῖ καὶ Θεαρχίαν καὶ ἀγαθαρχίαν ὡς δωρεὰν Θεοποιὸν, ἧς καὶ ὑπερκεῖσθαι λέγει τὸν Θεὸν, ὡς πάσης ἀρχῆς ὑπερίρχιον, οὐ τὴν Θεουργὸν ἐνέργειαν καὶ χάριν ἐνομάζει Θεότητα ;

Θεότ. Πῶς γὰρ καὶ ὑπερκείμενος εἴη ταύτης ὁ ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι προσκυνούμενος Θεὸς, εἰ μὴ μόνη αὕτη εἴη ;

Θεοφ. Κἀκεῖνο μέντοι δεῖ προσδιανοήσασθαι ἐν ταὐθᾳ.

Θεότ. Τὸ ποῖον ;

Θεοφ. Ὡς εἰ καὶ μήθ' ὑπόστασις, μήτ' οὐσία θεία ἡ Θεότης αὕτη πέφυκεν, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἄκτιστός ἐστι καὶ ἀΐδιος, ὡς δύναμις Θεοπρεπὴς περὶ τὸν Θεὸν οὖσα καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως. Ἐπεὶ δὲ καὶ αἰτία καὶ ἀρχή ἐστι τῶν Θεουμένων πάντων, ὑπ' αὐτῆς βελτιουμένων δήπουθεν, ὡς ὑπὲρ φύσιν γινομένων, ἡ δὲ ἀρχὴ καὶ τὸ αἴτιον τῶν ἐξ αὐτῆς οὕτω διέστηκεν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀναγκαίως, καὶ τὸ βελτιοῦν τῶν βελτιουμένων βέλτιον, καὶ τὸ ὑπὲρ φύσιν ἕτερα ποιοῦν αὐτὸ καθ' αὑτὸ ὑπερφυὲς, Θεοῦνται δὲ καὶ ἄγγελοι· τὸ καὶ τῶν ἀγγέλων κρεῖττον, καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν ὂν αὐτῶν καὶ καθ' αὑτὸ ὑπερφυὲς ὑπάρχον, πῶς ἂν εἴη κτίσμα ;

Θεότ. Καὶ αὐτός γε μὴν οὕτως ἔχω περὶ τούτου. Πῶς γὰρ ἄν τι τῶν κτιστῶν καὶ Θεαρχία καὶ ἀγαθαρχία καὶ Θεοποιὸς κληθείη δωρεά ; Μίμησιν μέντοι καὶ Θεομιμησίαν τὴν Θείαν ἔλλαμψιν ὁ μέγας οὗτος εἰώθε καλεῖν, ὡς ἐξομοιοῦσαν πρὸς Θεὸν, καὶ μὲν δὴ καὶ σχέσιν, ὡς ἕνωσίν τε καὶ σύνδεσμον ὑπερφυᾶ, Θεοῦ καὶ τῶν εὖ ἐχόντων λογικῶν.

Θεοφ. Ἀλλὰ γὰρ ὅτε πάλιν οὗτος, «Θεότητα, φησὶ, φαμὲν ἀρχικῶς μὲν καὶ Θεϊκῶς καὶ αἰτιατικῶς τὴν μίαν ὑπερούσιον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, μεθεκτῶς δὲ τὴν ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προϊοῦσαν δύναμιν τὴν αὐτοθέωσιν,» ἆρ' οὐκ ἄμφω, τήν τε Θείαν φύσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ὁμοίως δῆλός ἐστι καλῶν ; Καὶ μὴν οὐδ' ἂν καινόν τι δόξαι τῷ ἐπιστήσαντι καλῶς. Ὅτε γὰρ ἐλέγομεν ὡς τὴν πρώην ὁμιλίαν διεκπνεῦσαι πυρῆκις τῆς ψυχῆς ἀμελέτητον ἀφεὶς, τίνα ποτ' ἐλέγομεν ψυχὴν, οὐχὶ τὴν μνήμην ; Αὕτη γὰρ ἡ μὴ τὸ σκέμμα παρακατασχοῦσα μόνιμον, εἰ διαφύγῃ. Προτρεπόμενοι δὲ φοβεῖσθαι μᾶλλον τὸν καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα δυνάμενον ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ, τί ποτέ φαμεν ψυχὴν, οὐχ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς ;

Θεότ. Ταῦθ' οὕτω ; ἐκληπτέον καὶ ἀποδοτέον, οὐκ ἐκ τοῦ ἀκολούθου μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς πνευματοκινήτου τῶν Θεολόγων δυνάμεως ἀποδεικνῦσιν. Ἀλλ' ἐπειδήπερ ἡ οὐσιοποιὸς δύναμις φυσική ἐστιν

ille deitatis unde divinitas influit his qui deificantur, » nonne essentiam designat tribus personis communem ?

Theot. Etenim Pater per Filium in sancto Spiritu deificat eos qui deificantur.

Theoph. Cum autem ipsam deificationem dicit esse principium unde ili deificantur, eamque vocat divinitatem supremamque potentiam et bonorum fontem, donum nempe deificum, cui præstare dicit Deum, tanquam omni principio superiorem, nonne deificam solummodo operationem et gratiam vocat divinitatem ?

Theot. Quomodo enim hanc supereminceret adoratus in tribus personis Deus, si non hæc tantummodo esset ?

Theoph. Id etiam hic intelligendum est.

Theot. Quidnam ?

Theoph. Nempe si hæc divinitas, neque persona, neque essentia divina est, et nihilominus est increata et æterna, cum sit potentia divina in Deo ante mundi constitutionem exsistens, quippe quæ fons est et causa omnium quæ deificavit, seu meliora effecit utpote supra naturam elevata ; si aliunde causa est necessario alia et melior quam effectus, et meliorans meliorato melius, et quod alia supra naturam elevat, est ipsum per se supernaturale : cum ipsi deificentur angeli, quod angelis est melius eorumque naturam excedit et est per se supernaturale, quomodo esset creatura ?

Theot. Idipsum ego de his sentio. Quomodo enim quid creatum diceretur fons divinitatis bonorumque origo et deifica gratia ? Imo divinam illuminationem magnus ille Pater vocare solet imitationem et assimilationem Dei, utpote similes Deo efficientem, et etiam habitum divinum, tanquam unionem et conjunctionem Dei cum creaturis rationalibus beatificatis.

Theoph. Præterea, cum idem iterum dicit : « Divinitas, quatenus in Deo ut principio et causa consideratur, unum designat supersubstantiale et absque initio principium et causam ; quatenus vero ut participata spectatur, incommunicabilis Dei Providentiæ effluvium dicimus divinitatem, » nonne ambo, divinam nempe naturam et operationem, eodem evidenter vocat nomine ? Et certe nil novum videretur bene scienti. Quando enim a nobis dicebaris pridianum colloquium defectu meditationis ex anima effluvisse, de qua loquebamur anima, nisi de memoria ? Hæc enim cogitationem nequit retinere fixam, si effugiat. Cum vero exhortamur ad potius timendum eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam, quid animam dicimus, nonne ipsam animæ essentiam ?

Theot. Hæc ita interpretanda et exponenda esse non ratio tantum, sed et auctoritas theologorum Spiritu afflatorum demonstrat. Sed cum potentia creatrix sit naturalis Dei operatio (nam Deus na-

διανοίας σφίσι καὶ τῶν λόγων κυλινδουμένων τε καὶ μεταῤῥιπτουμένων καὶ ἀεὶ παραφαινόντων ἑτεροῖα. Τοῦτο δέ μοι δοκοῦσι καὶ αὐτοὶ συνιδόντες οἱ τὰ τοῦ Βαρλαὰμ ἐπεκδικοῦντες σαφῆ προτιθέναι τὰ ὑπ' αὐτῶν καὶ διὰ γραμμάτων κρατυνόμενα, μηκέτ' ἔπειτα τολμᾷν. Οὐ γὰρ ἂν ὑπολογίσαιντο τὴν συνοδικὴν ἀπόφασιν, ἢ μὴ τοῖς γράφουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς λέγουσιν ἐπήρτηται, καὶ τούτων ἀμφοτέροις, αὐτοῖς τοῖς κινοῦσι καὶ κατηγοροῦσιν, ἀλλ' οὐχ ἡμῖν τοῖς ἀναγκαίως πρὸς ἀπολογίαν ἐρχομένοις.

Θεότ. Ἀλλ' ἐπειδὴ σύ, Θεόφανες, δικαίως καὶ καλῶς ἀπολογούμενος τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα διεῖλες, μᾶλλον δὲ ἀπέδειξας διττῶς παρὰ τῆς Γραφῆς ἐκλαμβανόμενον, νῦν μὲν ἐπὶ τῆς ἀμεθέκτου ὑπερουσιότητος ἐκείνης, νῦν δ' ἐπὶ τῶν φυσικῶν τε καὶ οὐσιωδῶν, ἃ ἐστι τοῖς ἁγίοις μόνοις κυρίως μεθεκτὰ, κατ' αὐτὰ γὰρ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἕνωσις τελεῖται· ἆρ' ἔχεις αὐτοὺς τοὺς ἁγίους συμμαρτυροῦντάς σοι τῷ λόγῳ δεῖξαι, ὡς αὐτῶν τῶν φυσικῶν τοῦ Θεοῦ μεταλαγχάνουσι καὶ δι' αὐτῶν αὐτὸν ὁρῶσιν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῶν κτισμάτων μόνον, ὡς ἡμεῖς;

Θεοφ. Καὶ τίς ἂν τοῦτ' εἰπεῖν ἐτόλμησε μὴ τῶν πείρᾳ μαθόντων ἐξειπόντων; Ὁ γὰρ πείρᾳ μαθὼν, οὗτος οἶδε μόνος τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος.

Θεότ. Τίς οὖν ὁ ἐξειπών;

Θεοφ. Ἅπαντες οὐ λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς πράγμασι καὶ θαύμασιν, ὅσοι μέντοι τῶν ἐνθένδε μεταστάντων, διὰ τῶν ἐξενηνεγμένων σφίσιν ἐνθέων συγγραμμάτων ἔτι σύνεισιν ἡμῖν, οὐδὲ μέχρι νῦν ἀνῆκαν, οὐδ' ἀνήσουσιν ἀπαγγέλλοντες τρανῶς.

Θεότ. Τρεῖς ἔμοιγε πρὸς βεβαίωσιν ἀποχρήσουσι, Θεόφανες· ἐπιδείκνυ τοίνυν μηδὲν ἀναβαλλόμενος.

Θεοφ. Δείκνυμι δή. Καὶ γὰρ ὁ ἐκ Δαμασκοῦ θεῖος Ἰωάννης τὸ λάμψαν ἐπ' ὄρους ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος φῶς, ὃ ἰδόντες Πέτρος καὶ οἱ τῆς βροντῆς υἱοὶ τὰ προοίμια τῆς μελλούσης αὐτοῦ παρουσίας, κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, ὀφθαλμοῖς λαβεῖν κατηξιώθησαν, οὗ πλήρεις ἔσονται κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον πάντες οἱ Χριστοειδεῖς, καθ' ὃ καὶ λάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος, κατὰ τὸν μέγαν αὖθις Βασίλειον, ὃς κἀν τῷ παρόντι ψυχῶν ἁγίων φωτισμὸν προσείρηκεν αὐτό. τοῦτο τοίνυν φυσικὴν ἀκτῖνα τῆς θεότητος ὁ ἐκ Δαμασκοῦ θεῖος Ἰωάννης εἶπεν· ὁ δὲ μελῳδὸς Κοσμᾶς οὐσιώδη τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ εὐπρέπειαν· κατὰ φύσιν δὲ τοῦτο ἔχειν τὸν Θεὸν ὁ μέγας Ἀθανάσιος. « Ἀνελθὼν γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος εἰς τὸν οὐρανὸν ἥξει ἐν δόξῃ φυσικῇ καὶ οὐκ ἐν χάριτι, ἐν τῇ ἑαυτοῦ θεότητι, ἐκλάμπων ἐκ τοῦ ἐκ Μαρίας σώματος αὐτοῦ τοῦ ἁγίου τὴν δόξαν τὴν ἀπόῤῥητον, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους ἔδειξεν ἀπὸ μέρους. » Ἔχεις ὁπόσους ἀποχρήσειν εἰς παράστασιν ἐνόμισας. Ἡμεῖς δ' ἐπιδαψιλευσάμενοι τοὺς τῆς ἀληθείας αὐξήσομέν σοι μάρτυρας. Φησὶ γὰρ ὁ θεῖος Μάξιμος· « Πάντα ὅσα ὁ Θεὸς καὶ ὁ διὰ τῆς χάριτος τεθεωμένος ἔσται χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτότητος. » Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· « Ἑτοίμους ὁ Λόγος δι' ἐλπίδος καθίστησι τῇ παραδοχῇ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀρχετυπίας ψυχωθῆναι, καὶ γενέσθαι ζώσας εἰκόνας Χριστοῦ, καὶ ταυτὸν αὐτῷ

A vuntur, jactantur passim, et semper diversam cursim ostendunt faciem. Mihi autem videtur eos qui Barlaam defendunt, id jam non ausuros, quia clare divulgata vident quæ voce et scriptis stabiliunt: nam parvipenderent synodi decretum, quæ non scribentibus tantum, sed etiam dicentibus impendet, et horum utrisque, nempe promoventibus et accusantibus, non vero nobis, quos necessitas ad defensionem cogit.

Theot. Sed quia tu, Theophanes, te juste et bene defendens, essentiæ nomen distinxisti, vel potius ostendisti duplici sensu accipi in Scriptura, nunc pro incommunicabili supersubstantialique natura, nunc pro naturalibus et essentialibus, quæ B sunt solis sanctis proprie communicabilia, per hæc enim fit Dei et hominum unio: potesne demonstrare ipsos sanctos tecum verbo testari ipsa Dei naturalia sibi communicari, eumque per hæc a se videri, non vero per creaturas, sicut a nobis videtur?

Theoph. Et quis hoc dicere auderet quod non revelarunt qui experientia sciunt? Qui enim experientia didicit, hic solus novit operationes Spiritus.

Theot. Quis igitur revelavit?

Theoph. Omnes qui ex his terris transierunt; qui per sua scripta divinitus edita nobiscum adhuc conversantur, illi non sermonibus tantum sed et actionibus et miraculis neque hactenus desierunt, C neque unquam desinent id clare nobis manifestare.

Theot. Tres mihi ad probationem sufficient, Theophanes: demonstra igitur sine ulla mora.

Theoph. Demonstro Divus Joannes Damascenus, quod in monte refulsit a Salvatore lumen, quod videntes Petrus et tonitrui filii primitias futuræ ipsius visionis, juxta magnum Basilium, oculis percipere meruerunt, quo erunt repleti, juxta magnum Dionysium, quicunque similes erunt Christo, et quo fulgebunt sicut sol, juxta magnum eumdem Basilium, juxta quem adhuc est etiam in præsenti vita sanctarum illuminatio animarum: illud, inquam, naturalem esse divinitatis radium dixit divus Joannes Damascenus. Et poeta Cosmas id vocat D essentialem Verbi Dei splendorem. Et in natura istud habet Deus, ut ait magnus Athanasius: « Nam, inquit, qui ascendit in cœlum Dominus, veniet in gloria naturali et non in gratia, nempe in sua divinitate, coruscans ex corpore suo a Maria sumpto gloriam ineffabilem, sicut in monte partim ostendit. » Jam tot habes quot sufficere ad demonstrationem existimasti; sed nos abunde veritatis testes tibi augebimus. Dicit divus Maximus: « Quidquid est Deus, erit et qui gratia deificabitur, præter essentiæ identitatem. » Et alibi rursus: « Spe Verbum parat vivificari impresso bonorum archetypo, et fieri vivas imagines Christi, vel potius idem cum eo, vel saltem ei similes. » Et in theologicis capitulis clare dicit: « Regnum Dei

lem facientes, aurigæ ratiocinantem : quidam venatori viro ratiocinantem, equo cui insidet concupiscentem, cani adjutori irascentem comparantes : quin etiam locorum discriminibus sejungentes, rationem ut principem in cerebro, tanquam in arce summa, e propinquo quasi satellitio sensuum munitam ac defensam : iram in corde, cupiditatem in jecinore collocant. Eximiæ vero sapientiæ Apostolus, evidentius animi partem rationis participem ab experte distinguens, illam spiritum et interiorem hominem, hanc carnem et exteriorem hominem appellat ; deinde contrarietatem earum patefaciens, « Cerno, inquit, alteram legem quæ in membris meis est, repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me sub legem peccati [1]. » Orationes autem quas corpus et mens seu ratione utens, et patiens animi pars, vicissim habuerunt, exiliter admodum stoicus Cleanthes est commentus, sic eas faciens loquentes : Quid, anime, vis factum tibi, mihi indica. Quidquid fieri, o ratio, desidero : id regium plane est. Quidam etiam Ecclesiæ sapientum doctorum, iamborum scriptor, ait alibi : Tibi quid exoptas fieri ; mentem meam soleo rogare ; visne Gygis res has et illas ? Nos vero in juveniliori quodam dicendi genere hujusmodi insistentes, ad judicialem formam dialogi rationem protendimus, et ut rei species honestior et æquior esset, judices assidentes constituimus, ac partes accusatoris animus rationis particeps, defensoris corpus tenet : hæc enim cum ficta quædam describenda sunt permittuntur. Nec quispiam novitatis crimen inferat orationi, haud nescius quo pacto, et ad imaginum, et ad personarum figmenta, sophistarum ac declamantium meditationes provectæ sunt. Quod autem assumptivus status sit, aguitu non est ei difficile qui in civilibus quæstionibus exercendis et meditandis aliquandiu versatus est; potius intelligendum est, cum argumentum gravem sententiarum materiam suppeditaret (sæpe enim motum rerumque naturæ contemplationem attingit), nos tamen quoad licuit, via rationeque artificiosa, re ad civiliorem stilum revocata ad judicialium orationum speciem accommodasse. Quod si per omnia assumptivi generis capita hæ non procedant orationes, nihil mirum ; nam nec in omnibus aliis argumentis omnia incidant necesse est ; hæc quæ præmeditari oportuit, hoc modo præmeditata sint.

DECLARATIO ASSUMPTIVA.

Si apud alios qui non intelligerent accurate quam patior contumeliam ab hoc mecum conjugato corpore, hoc præsens certamen instituerem, mihi ipse facesserem, illisque conflarem negotia : nimirum ad rem pertinere ducens, si singulatim ea quibus me malis onerat hæc mihi contubernalis calamitas, exponerem. Verum cum apud vos, omnium virtutum cultores, mihi quantam passus sim injuriam divina Providentia ut id facerem concessum sit, qui hoc ipso quod cum eo luctati periculum fecistis, manifestum dicendorum argumentum præcepistis, non admodum mihi videor operosum aut alioqui molestum futurum vobis tale certamen aggressa. Satis enim est brevi quadam oratione percurrisse, et duntaxat in memoriam vobis revocasse, quas mihi solet vitiorum impressiones et occasiones exhibere, indeque ut suffragia feratis postulare. Itaque paululum vestro in rebus divinis contemplandis intermisso studio, audite me, per vestros vos obtestor, virtutis ergo et multos et magnos sudores, et jurene meum corpus reprehendam, necne, ut arbitri judices judicate, ne posthac inter nos dissideamus atque discordemus : sed intelligamus utrum nostrum alterum afficiat injuria. Nam, quod miserabilius est, præter convicia quibus insolentius in me debacchatur, etiam eorum quæ immerito indigneque patior, me auctorem causamque facere non veretur. Jam vero progressura ad ea oratione explicanda quæ contumeliose contra me audet, nihil incommodius factura mihi videor, si paulo altius initium sumam.

Ego, viri beatissimi, genere divina sum, et e superna illa nobili prosapia originem duxi, ut quæ sim Dei spiraculum et imago primaria, omniumque terrenorum regina; non enim de me hæc magnifice prædicare verebor, tantum ne ostentare mea videar apud vos alioqui magniloqua, qui probe nostis ac in honore meam habuistis coluistisque dignitatum amplitudinem. Postquam enim illa quæ nostri primarium exemplar est bonitas, ad bene faciendum suo ingenio apta, mundum intelligentem et sub intelligentiam cadentem, hocque cœlum universum, et quorum capax cœlum est, procreavit, tandem in compendium contulit, in unamque temperationem et molitionem velut in craterem quemdam contraxit rem unam omni genere rerum mistam, et multipotentem, id nimirum quod et dicitur, et est homo. Hinc ego intelligens et immortalis cum sensili et mortali colligata sum, et cœlestis cum terreno copulata, et cum ancilla hera ; quibusnam rationibus ita Deo visum nescio ; fortassis ut ambo simul eodem ad officia virtutis exercenda jugo hærentia conspirantiaque, alterius alterum natura frueremur; illud, ut præstantioris conspiratione nobilitatum, et communicatione cum immortali degustata, immortalitatem superinduceret : ego hanc

[1] *Rom.* VII, 23.

usitatarum captata facile occasione, corpus ad quarum voluptatum licentiam non effertur ? cujusnam satiandæ libidinis terminos non exsuperat ? Nunc esculentorum satietates exigit, nunc rursum suavissimis et magna difficultate parabilibus cibis infartum, facere non potest quin satietur, iterumque rebus quibus abundat obrutum deglutit ; et præsentia improbat, absentia desiderat; neque vina quæ patria tulit, cordi sunt, sed ut aqua quæ vicinos agros alluit, nihili æstimatur, et peregrinorum sitis accenditur ; neque vestimenta quæ ad æstum et frigus arcendum sufficiant, solum quæruntur, sed quæ sint ex materia vix parabili, et arte supervacanea curiosius et delicatius elaborata, ad ea me vi cogit, ut per ancillas cibariorum, obsoniorum, et textilium administras sibi obsequar, et infinitis suis serviam libidinibus suppeditandis, et veluti tributis conferendis iis quæ præter necessarium usum exiguntur ; non ut ea decore, et in rem suam absumat, sed ad libidines voluptuosas præceps abutatur.

Quam igitur me vitam trahere putatis , viri Deo dicati, cum eo ita misere dementante oberrantem et subservientem ? aut quibus absurdis sceleribus turpissime non impingentem ? istane mediocria videntur ? aut ego frustra temereque alioqui indignor ? Nam si quotidiana, eaque sine quibus non constaret, exigeret, non quiritarer: si nuditatis operimentum simul et ab aeris immensis injuriis præsidium postularet, libens equidem præberem ; si vulgaribus abuteretur, si solum modicam et frugalem vitam rectam censeret, non injuriæ loco ducerem, talia suppeditare, neque actionem postularem, neque diem judicii dicerem, ut hoc certe tempore jure facio, quippe quod cum impetu suis cupiditatibus contra mandatum Apostoli, provideat; semel enim a naturali necessitate commodissimam nactum occasionem, omnem pervagare nefandam voluptatem non desinit. Plane enim quod ait divus Paulus de peccato : Per legem scriptam peperit in me omnem cupiditatem ; captata enim per mandatum occasione, decepit me, et occidit : idem etiam in nos incurrit ; inventa enim occasione ex lege naturali, id est, alimenti et fermenti usu, mea caruncula, omnem in me excitavit cupiditatem, et propter rerum necessariarum indigentiam, primum me ad eorum legitimum usum trahit, deinde ab usu naturali ad alienum et contrarium naturæ abusum pertrahit, tum a continuo et frequenti abusu ad ingurgitandi et deliciandi habitum : tandem me prorsus decipiens, interficit. Nam deliciis irretita sive femina est sive mens, vivens mortua est ; mea enim mors est, oblitam propriarum mihi actionum, in pecuariis voluptatibus corporis percipiendis versari : quando, ut alter apostolus scribit, attrahor et illecebra carnis cupiditate ; cupiditas autem concipit et gignit peccatum, peccatum autem absolutum procreat mortem. Ab uberibus enim ipsis in morte positum est, ut cum ad jucundum quidvis profundatur, ad id autem quod sensum exasperat, indignetur, iis exerceatur affectionibus quæ ex voluptate et dolore nascuntur. Hinc et ira vires et potentiam in corde, in jecinoreque voluptas exercet : qui principes affectus ita diuturna commentatione corroborantur, ut et mei partem rationis participem consentientem habeant, abducantque morigeram, una quadam ratione ; aut enim dolo, aut violentia trahunt. O quoties intelligentiam mihi voluptas suffurata est! quoties, quæ faciam ego non sum malorum nescia, consilium at iratus meum impedit animus. Iracundiam quoque et voluptatem universa perturbationum turba consequitur. Equidem conor uni mihi principatum debitum asciscere; verum ab hac populari dominatione avertor, idemque mihi accidit, ut si qua nobilis puella parentibus orba relinquatur : quæ cum multarum ancillarum domina sit, nondum autem imperare didicerit, contemnitur, aut etiam colludere docetur : at serius agnoscens quæ quibuscum corrumpatur, familiæ capescit imperium, et illas in ordinem servilem reducit et castigat ; illæ vero pristina licentia herili lasciviaque refertæ, erubescunt, et in heram insurgunt; ut etiam quidam servi feruntur, heris peregre profectis morantibusque, et familiæ heri, et uxorum viri successisse ; deinde in reversos heros insurrexisse et armis decertasse ; quemadmodum item alii postea Roma fugitivi magnis præliis cum persequentibus et fugitivariis dimicarunt. Tale quoddam contra me servile bellum concitat natura mihi servum corpus, aut etiam acrius, quod illorum partim armis, quanquam difficulter, tamen perierunt, una cum servitute vitam quoque posuerunt, partim interea pugnando restiterunt, dum heros ferro dimicantes vidérunt, et in se pariter irruentes; ubi autem illi deponenda censuerunt arma, et inermes flagra duntaxat tanquam servis incusserunt, itaque revocarunt in memoriam, qui quibuscum auderent gerere bellum, tum ad se denique redierunt, et pristinam dominationem agnoverunt. Hoc vero meum servile hostileque malum est indomabile, seditiosum, fugitivum, quod nullo pacto in servitutem adducas. Nec rationem ullam teneo, qua superior evadam ; nam neque jure belli, neque lege justæ servitutis expugnare possum, sed quoquo modo congrediar omnibus proverbiis obnoxia teneor, lapidem coquens, aerem verberans, Æthiopem dealbans, flammam cædens, in aquis scribens, ex arena funiculum nectens. O factum incredibile ! duarum rerum rationis expertium potestas meæ fidei credita est : alterius mecum intrinsecus et e propinquo, alterius remotius et extrinsecus conjunctæ. Verum hæc exterior servitutem passa est et subjiciendi legibus acquievit; nullum enim animantium ratione destitutorum, idoneum obsequium præstare recusat, sed jugum impositum cervici bos tollit, ac terræ crassitudinem aratro perfringit, idque facit, cervicibus cornuum acies quasi alteras hastas prætensas habens ; neque levipes equus ministerium fugit, sed celia se-

liariter assuetum erat, avulsum luget, et indignans obstupescit, morbos et vinculi quo inter nos colligamur dissolutionem, excessum e vita injustum, et ab agendarum rerum studiis cessationem cogitans. Nam quod hæc manifesta ironia, dissimulantia, tergiversatio et versuta recusatio sit, vobis non est ignotum qui experiundo didicistis, et edocti estis, naturam corporis, in rebus honestis operam et laborem impendendo, in naturam impatibilem quasi ferrum et adamantem indurescere; quod vero non pro foribus hæc contentio sit, id quoque perspicuum tametsi est, argumentis revincam expositumque et plenum faciam. Non sane prorsus quod nutriaris neque quod nutriendo læteris, o stupidum corpus, criminamur: ea criminamur quibus malis aut afficimur, aut deteriores fimus. Quis enim mente præditus, et naturæ rationes vel mediocriter contemplatus, maledictis impetat cum alias facultates, tum maxime altrices? Alimenti abusum exlegem in deliciis et inexplebilitate reprehendimus. Non autem idem est τροφή quod τρυφή, deliciæ quod alimentum, sed alterum ab altero longioribus interstitiis differt quam Mysorum et Phrygum fines differunt, tametsi vicinitate nominum ea propemodum conveniant; tu vero aut stupidis, aut malignis moribus præditum, accusationem abusus ad naturalis usus calumniam traduxisti: idemque aut nescisti, aut te nescire versute simulasti, veluti nos adulterii vel ebrietatis accusantes quempiam, calumniareris quasi conviciis nuptias cupidas et sobrium vini potum insectemur. Itaque neque te, o mea crux, in judicium vocamus, ob rerum necessariarum usum, sed quia tu hanc nactum speciosam occasionem, non desinis, ut iterum illud apostolicum usurpem, omnem in me cupiditatem efficere: primum quidem utens alimento sicco humidoque, deinde præter et contra quam par sit abutens, eo incumbens, ad universam omnemque voluptatis illecebram delabens et irruens, et una me corripiens, et exhibens negotia. Nam duplici et gulæ et ventris intemperantiæ flatu exagitatum, vel potius triplici (in satietatibus enim, aiunt, Venus est, prætereo enim tunc horum comitem malorum legionem), quid non mihi difficultatum et miseriarum infers? Nam dum es inane, repleri desideras; vix plenum es, denuo laboras inanitate, ac iterum exquiris compleri; quando item fame divexaris, ad satietatem te cibis oblectas; cum exsaturatum es, voluptatis illecebras quæris; quin potius, et esuriens, et plenum, neque satietatis modum, neque voluptatis satietatem nosti; in quo ego misera sum, pari pœna damnata qua illæ fabulosæ Danaides, ut in infinitum, ut illæ, tibi exhauriam, dolio pertuso; aut etiam eadem patiens quæ divinus ille David, huic profundo cœno, in quo nusquam subsistas, illigata, ad imum perpetuo delabens fundique nescium, quod enim extremum profundum tuarum appetitionum inventum est, quod tandem postremum subsistat, et tuo ulterius progredienti obsistat impetui? non est aliud quidquam, nisi quis mortem malorum omnium domitricem dicat; miserior vero multo sum alioqui, quod imprudens nesciaque te malam bestiam in sinu foveam, et pullum petulantem meo malo pinguefaciam. Nonne nutritum et fotum malam mihi gratiam refers? mordens, ut serpens, calcitrosum, contumaciter ignominiam inurens, nec amplius domabile: non persuasionis blanditiis deliniris, non vi frenaris, non probitatis ergo labores attingis. Quid aio, labores non attingis? Præclare mecum ageretur, si contra non niteremis; si ad tibi grata charaque, mihi autem ingratissima inimicissimaque, non violenter tecum corriperes; si meam pulchritudinem amabilem luto, ut apud Salomonem illa sus auream inaurem, non obvolveres. Ne mihi, quæso, beate cœtus, succenseatis, si invehar in hanc indomitam malamque pecudem tam acerbe, cujus tyrannicam rebellionem, ille quoque tantus Paulus mundo crucifixus, non jam vivens, sed in se viventem et loquentem Christum gestans, circumspectius observabat, et indignans veluti deplorabat, miserum se vocans hominem, et anxius quærens a corpore mortis hujus liberatorem: in quod etiam tanquam generosus athleta, coronamque merens, vehementius irruens, non prius desiit ferire calcibus et crebris sugillationibus notare, quam in servitutem adduxerit, morigerumque fecerit.

Esto sane, inquit, at tibi licebat natura subdito mihi servitutem imponere, quæ notas inurere velles, apostolicam secuta formam, illudque sapiens præceptum: Asino fœnum et baculus!, servo panis et flagra. O ludibrium! quibus me dissimulationibus deludit, nunc fateris te mihi subditum esse natura: nunc mihi verbis adblandiris, quod subjicere liceat, factis perpetuo repugnans. Ego vero quod tu velut asinus petulans, fustibus cædendum sis, et ut malus servus, verberibus lacerandum, intelligere ipsa sero cœpi. Verum agedum mihi percontanti responde: quando, quæso, quaque ætate mihi datur te subjiciendi potestas, cum nunquam cum Apostolo dicere possis, te legi Dei subjectum esse? utrumne puerili et adulta? At tum mentis impotentia desipiens, me ipsa non possum uti intelligereque quanto tibi præstem. An vero juvenili, an virili? At tum omne malum erupit, et inde bellum vehementius inchoatur, me jam meipsam agnoscente, et conveniens primordium asciscente, et alio vitæ victusque genere meliori utendum, et legi Dei acquiescendum esse censente: hoc autem sæva consuetudine divelli non patiente, cum ab ortu ad vicesimum usque annum juventutem in omni libertate licentiaque contriverit, et ventris ingluviei studuerit, et solam voluptatem exercuerit; nec dictum facile est, quam robustis impetibus mihi quasi res novas molienti, et præter æquum dominanti, renitatur; ac mihi diuturnam consuetudinem, et naturalem legem quasi murum quemdam objicit; idque potissimum, quia recens socium opitulatorem ventris affectum

bus abusum ad vitiosam satietatem et delicias fuerit, demonstravi : utque mihi conanti providere, et ad moderatius vitæ genus revocare, restiterit et insurrexerit, liberam vivendi consuetudinem ut legem immobilem prætendens, et ut indomitus quispiam vitulus, jugum servitutis ignominiose despiciens et injuriam spirans, et taurino more sævions : quodque gravius, ut naturæ fixas et certas leges transiliat. Nam cum statutum sit, ut me ducem, quæ rationis sum particeps, et ad imperandum habilior et aptior, sequatur, ipsum potius imperare mihi contendit, ut velim, nolim, ad una suppeditanda voluptatis efficientia pertrahar, et indecore me cum eo geram, veluti quadam duplici telo manu armata, violentissima captivitate, et impostura nihil non alliciente pertracta. Molestiarum etiam quas aspergit mihi, tum in puerili, tum in ætate senili, etsi natura inculpabilium, miseriam tamen multiplicantium, tragœdiam obiter attigi. Quasi enim non sufficerent ætatis vigentis et fervescentis ad res turpissimas mala, etiam quæ huic interjacent, suas quoque calamitates huc conferunt. Et omnibus in rebus quantas quotiesque mihi contumeliosas ærumnas hoc lene corpus infundat, leviter aperui. Ne posthac igitur tam inhoneste imago Dei ab hac lutea conjuge turpetur, et domina mancipati dominationi subjiciatur, vestrum est et reliquum, judices, suffragia ferre, injuriæque reo pœnam constituere, nec ut ego posthac injuriam patiar, permittere. Si enim evangelicus ille judex, neque Deum formidans, neque homines reveritus, vindicationem aggressus est, quanto magis vos vindicabitis me, qui et religione sancti estis, et rerum humanarum providi? Nam ei merito ne parcatur, si ejus naturæ quod est luctuosum et miserabile convertatur ad supplicandum : sed ab ejus seditione manifestaque tyrannide vos abhorrentes, a duobus alterum juste faciendum statuatis : aut ut mihi detur ita meo tractandum arbitrio, torquendum, flagris cædendum, inedia suffocandum, omni tormentorum genere cruciandum, ut a me gestorum ratio nulla reposcatur, etiam si mutilavero et omnino confecero : aut apostolica æmulatione, Satanæ communi, diro et publico tortori tradam. Quorum enim vasa feræ terrenæ incolent, ut est in oraculo (incolunt autem perturbationibus incidentibus) eorum et pœnæ sint mortalium suffocatrices. Ita verberatum, demens mentem feret seque tandem agnoscet, et a petulantia cessabit, ex eoque quod erat armatura injustitiæ, ad justitiæ commodum instrumentum convertetur. Itaque in posterum seditionibus non agitabimur, nec altero alterum jugo nitemur; sed concordi conspiratione et consensu junctas operas in rebus honestis et seriis collocabimus, et conjugatorem nostrum colemus, ac nobis ipsis promissam illam beatitudinem, intercedentibus vobis arbitris et legatis, comparaturi sumus.

ALTERA DECLAMATIO, QUÆ ET IPSA EST ASSUMPTIVA REFUTATIO.

Quibus verbis corpus

contra mentem in judicio contendens coram judicibus uti possit.

In me quot convicia, quot contumelias, quanta cavilla congesta mens ista gravis effuderit, quasi comœdiam ageret in theatro, non accusaret in foro, audistis sane, divinissimi judices; soluta enim et libera lingua, ne quid plus dixerim, large effuseque usa est, non tanquam conservo, aut, ut ipsa loquitur, conjugato parcens, sed ut in mancipium argento redemptum invehens, et tantum non pugnos crebros impingens. Ego vero postquam vestra mihi æquitas dicendi locum dat, nihil sum levis momenti vitiosive dicturum; bona enim verba dicantur necesse est, sed quæ crimina intentavit mihi, ea ut potero dissolvere conabor, semel autem hoc tempore mihi concessa ex æquo dicendi facultate, vos orabo obtestabôrque, ut meam dominam interea mitigetis, siquidem indigna se pati censens, irata meam audit orationem, idque aliam contumeliam interpretatur, quod initio sim ausum contradicere : utque vobis veniat in mentem quemadmodum neque Job ille divinus suorum ipsius famulorum de se judicium vilipendebat, ut alicubi ipse inquit; nec profecto mentitur; nam præter alia bona et honesta, etiam hominis veracis testimonium accepit. Neque certe Deus ab ipso Job in judicium vocatus, ut conviciatorem reprehendit. Quidni? qui apud divinum Isaiam, « Venite, inquit, et disceptemus cum viris delinquentibus; » et apud magnum Davidem inducitur justificatus, et vincens cum judicatur. Igitur et hæc quæ Dei refert imaginem, exemplis bonitatem illam imitetur, et magno prædita animo patienter hanc sive judicationem appellare, sive etiam disputationem oportet, sustineat, eisdemque rationibus animi quibus ille, fortitudinis adamantina aureaque statua, famulares contra se juris actiones ferebat. Utrumne, aiebat beatus ille, non sicut et ego in utero fui, illi quoque fuerint? Quod si forte perinde ratiocinari dicereque ac ille justus Job, recuset, ut ego saltem vice versa dicam, concedite, quanquam dissimiliter similia : qua illic herus erga famulos æquabili animo ute-

hæc enutriantur, id Græcanicis ac profanis poetis et philosophis dicentibus, haud facile assentiar. Nam illi cœtum dæmonum opinabantur esse corporeum et materiæ voluptatisque avidum, et astris animos tribuebant. Itaque cum animatum corpus omne sit alimentarium, quidquid animatum est naturæ lege nutriatur et vivat necesse est: quod autem non nutritur neque vivit, id ne animatum quidem est. Quamobrem Servator noster non modo quos mortuos ad vitam revocavit edere jussit, sed et ipse mortuus ac jam reviviscens comedit et bibit, argumentum insolubile repetitæ vitæ alimenti perceptionem proponens. Et natura quidem servatrix ita corporis sanguinem procreans, sanguine materno fetus ore nondum præditos, infantes edentulos, lacte perfectos et absolutos, omni genere varietateque ciborum alit; nec, dum crescit, nutricatur et educit, adultum vero et jam inhabilem crescendo ætatem attingens dereliquit: sed ad senectutem et decrepitam ætatem usque, tanquam bona nutrix ducenti spiritum adest, nunquam discedens, non noctu, non interdiu. Dormientium etenim non quiescit altrix facultas, sed insomnis et pervigil bonæ nutricis instar, inspiranti præsto est, nunquid non bona faciens? ea certe quæ per os molita in ventrem demittuntur, concoquens ac digerens, primumque in succos convertens, deinde ad jecur attrahens et in sanguinem mutans; illincque per venas omnibus suam cuique portionem distribuens, et cuique congruum et proprium conglutinans; ac multam gratiam Providentiæ huic qua nos administramur, debemus, per quam quæ peperit initio, eadem et in posterum charitate complectitur, nec sinit disperdi dissiparique, alimentis excogitatis ac paratis.

Et natura quidem, ut dictum est, ita format, conformat, coagmentat. Mens autem rationis compos, et corpus incolens, naturæ contrarias leges constituit, ut alia quæpiam imperiosa domina: et quia quotidianum semper alimentum quæro, me gulosum et inexplebile dolium: quia nutrimento lætor, luxuriosum et voluptuosum nuncupat, deliciarum enim finibus alimentum metitur, quod iis quæ comedimus et bibimus natura dulcedinem junxerit, ut suavitate quadam ad gratius et avidius percipiendum cibum alliciamur, nec tristes quotidianis alimentis advehendis condolescamus. Novas enim leges, nova nomina fingit, aliena quædam et absurda, tum legibus ferendis, tum nominibus imponendis decernens, quasi nefas sit, ali cum voluptate, quod talis τροφὴ τρυφή. id est alimentum deliciæ sint. Ego vero quod natura naturæque legibus gubernor, ut alar mihi licere, ex omni necessitate consequentibus et animi hilaritate et voluptate, censeo: nec deliciæ criminabiles eæ sunt, sed charum alimentum et naturæ congruens. Quod si quis oppressus mœrore, vel pane vesci prorsus oblitus fuerit, vel cinerem tanquam panem comederit, et potum cum fletu miscuerit, alia ratio hæc est, quæ ad propositam vobis quam planiorem agitamus, controversiam non pertinet. Si vero naturalem quæ nutriendo percipitur, voluptatem, luxuriam definit, multo prius quæ in procreandis liberis est, flagitiosam nominabit. At neque nuptialis, neque etiam altrix voluptas ullis mente præditis crimini datur, quin potius admirationi est. Nam illa de genere quod sensim effluit, successione; hæc corporis inanitatem, alimento supplet ac reparat; itaque neque divina mens a sua decidit ipsius dignitate, neque prorsus contumelia divexatur, ea concedens quæ a natura decreta sunt et sancita; et operam conferens, ac una suppeditans ea quæ sunt præcipua, et maxime corpori necessaria; etsi de talibus hæc erecta fremit, quibusque criminibus aliorum taxat delicias, iisdem ipsa magis delicians revincitur. Considerate enim, quæso, quanta jactet; contumeliam et servitutem ignobilissimam censet quod initio mei curam gerat, et ad vivendum necessaria comparet; ac dissimulanter cavillatur se præstantioribus adhærescendi non esse compotem, et deterioris curam habere, idcirco cujusdam ancillæ opsonatricis et panificis speciem induit, quæ alioqui domina est, et suam studet inviolatam felicitatem conservare.

Atqui si hæc apud alios desidens sermonibus jactaret, fortassis his præstigiis imponeret; non vero cum apud vos nihil recti, nihil sani dissimulet, manifesto indecore facit. Vos etenim qui hic sedetis tacentes, tergiversationes hujus perspicue revincetis, qui nobilitatis imaginis illius, si qui alii bonam vobis partem vindicastis, et absque perturbationibus ac veluti citra materiæ contagionem in corpusculis mortalibus vitam egistis: tamen et corporum ex parte curam geritis, apostolica æmulatione vobis ipsi comparantes et administrantes idonea; neque corporum talem aversionem tam indigne tulistis, quam animorum a statu meliori lapsum, neque verborum nexus et series vos tam ad commiserationem trahit, quam aureæ catenæ virtutum alia solutio, sed ut per omnia justi, juste, beatissimi judices, et corporum jura divino præcepto persecuti estis, nec ob id vos deteriores evasisse censuistis, nec ad conditionem coquorum et mensæ structorum descendisse, ut ex mea mente nunc audistis. Etenim equidem, amici Dei judices, neque conspicio quænam ex mei cura menti contumeliæ nota inuratur. An vero hera curans ancillas, hac ratione fuerit ignominiosa? aut gubernator navem onerariam instruens, ex hoc periculosius navigabit; aut miles arma recudens et repurgans ac bellatorem alens equum, imperitiæ rei militaris idcirco damnabitur, aut inter milites desertores enumerabitur? Quid non ad hos respicis qui in corporibus sine corporis contagione vitam duxerunt, et corpora non oderunt, quin potius accurarunt quantum oportuit, o frustra corpus exosa, contentionisque vanæ ac inutilis amans? Quid non magni illius recordaris Apostoli, qui in quas-

ficientia, neque conservantia sentiremus, subito periremus imprudentia. Nunc vero provida natura quasi manibus duabus utens, fatigatione atque delectatione, illa pungens, hac inescans, ad edendum et bibendum exsuscitat fugientes esuriendi dolorem, et edendi voluptatem, quod est alimentum, persequentes : verum primario loco, ut qui ex esurie mœror nascitur, amoveatur ; secundario, ut saturandi licentia detur. Animus autem rationis compos aliter se nutrire per se novit, et præstantiori quadam ambrosia frui. Verum cum, ut diximus, erga sibi subjectas facultates non intoleranter nec implacabiliter affectum sit, consensu quodam etiam iis patientibus condolescit, et sane cum anguntur simul angitur, et cum lætantur collætatur : vel potius, si rem accuratius definire placet, et ut aiunt artis medicinæ studiosi, primum ipsa rationis consensione patitur, propterea et prima ad amovendum dolorem exsurgit, sui causa maxime : deinde, ut est dictum, subditorum juvandorum gratia. In eo igitur sapientis naturæ providentia fuit, ne maxime principalis animus, supra mala positus emineret impatibilis, et sensibus nullas difficultates quæ secundis et inferioribus interveniunt, hauriret ; ad eorum enim nulla prorsus curanda converteretur. Si enim ita stimulata, condolescens, et consensu laborans, videtis quomodo pigrescat, delicias faciat, et quæ revera communis est fortuna, ut infortunium deploret, multo minus profecto corpus respexisset, si corporis adversitates eam naturæ decreto non attigissent. Nunc vero, si quidem aliud quidpiam, et hoc quoque constitutum est optime, ut consensione dolorum agatur, et eo simul adducatur, ut, quemadmodum ait quispiam, vicissim et ex parte labores capessat, et molestiarum liberationem communiter conquirat. Quibus enim quorumlibet incommodorum communio est, iisdem communiter et ab iis liberatio curæ est.

His ita demonstratis, in eumdem locum iterum recidit oratio : ac superius expositæ memores estote parabolæ, in qua fidelem et prudentem dispensatorem suum dominus constituit, ut sibi obsequatur, dando suo tempore cibo, numquid non ad animi partem rationis participem accommodate fidelem et prudentem œconomum assumpsimus, ut quæ præclare possit ex abundanti prudentia gubernare patibilem et amentem vitam? quam etiam in eo muncre constitutam dominus beatam prædicat, si prudenter et fideliter administret, ac plura se commissurum ejus fidei pollicetur : sin autem domini ut moram facientis oblita, conservos pulsare contumeliose, non providenter, cœperit, totamque se comedendo ac bibendo fruendis voluptatibus dederit, cum ebriosis, partes dico tum quæ alere, tum quæ ali possunt, quæ extrinsecus allapsis satietatibus semper referciuntur, utrumne, cum redierit dominus, qualia nunc coram vobis, prætexet, ac hujus insolentiæ contumeliæ causam in nos transferens, quasi decipiamus, et eos vi corripiamus, perversi servi supplicia defugiet? Nonne discerpetur, et sors ei cum hypocritis constituetur, ut quæ tanquam in theatro, hac vita, personam cujusdam matronæ sanctæ et divinæ induta fuerit, et omnem incuriam ac dementiam initio dissimularit, libere vero omnibus nefandis voluptatibus servierit, et ut intemperans ancilla, indecore se gesserit et turpius inebriarit? quod puto. Nam ei cunctis facultatibus præfectæ hæc cura demandata est, ut et sagaciter molestiam exhibentia provideret, et idoneam medicinam adhiberet, ut illinc perspicuum est : si quando enim mens in curandis rebus divinis excessu nimio, vel, me nescio, morbo corripiatur, qui cogitationis non movendas chordas moveat, nec esuriei, nec alimenti, nec alius voluptatis memor sit, tum ego quoque nulla harum rerum cura, nulla sollicitudine tangor : quonam igitur modo primas ego partes teneo, et procurandi et dandi cibos, et tempus eorum ac modum definiendi munus sortientis voluptates præripio, delndeque ipsam, quod est magis ridiculum, ad eas corripio? Ita mollis ipsa est et delicata, ego vero robustum ac violentum.

Verum enimvero ne singulis partibus renitens defensio contentiosa videatur et pertinax, tua gratia concedo me primum voluptatibus inhiare et compleri, insuper te quoque ad voluptates fruendas a me corripi : tu postea domina, et rebus nostris imperans, cum oportet puniendo cohibere, et infensam esse ligurilioni, vehementiusque increpare, potius ad eamdem turpitudinem suscipiendam ut mancipium una provolveris, et illa gravi, sancta rigidaque dignitate humi prostrata, de qua gloriaris et magnifice sentis, mecum voluptati captiva servaque voluntaria constringeris. Nec te pudet pati profitentem eadem, quæ fabulosus ille serpens, cujus caudam de capite aiunt conquestam esse, quod motionis repetitæ dux semper esset, ipsa totius molis se convolventis attraheretur extrema. Tandem vero ad persuadendum aggressam, ut in hoc serpendi munere principatus sibi deferretur : deinde per præcipitia saxaque cum cæca ferretur, ipsum caput et reliquum serpentem cum eo labefactatum fuisse. At quemadmodum illic, siquidem de cauda caput conquestum fuisset, eam accusans injuriæ, ridiculum et stolidum videretur : ita etiam tu quoque in hac causa, ut quæ animi parti rationis experti, caudam trahenti et cæcæ (nam mens, ait quispiam, videt), ductandi cedas imperium, et teipsam ejus fidei committas, quod ad perniciem pertrahat. Videntes enim cæcorum, non cæci videntium duces sunt ; et bos currum, non bovem currus trahit, et lapis ad perpendiculum, non perpendiculum ad lapidem componitur. Quid vero puero, contra proverbii præceptum, gladium committis? quis venenum propinatum combibens, majus quippiam ad se excusandum vel defendendum habuit, quam mortis deprecationem? An primus

tur, Deum reperire? Nec solum ita per me primum ad Deum ascendit, sed etiam a Deo delabens, eo per me rursum redit. Nam per me pœnitendi et veniam impetrandi locum invenit; si enim a me disjuncta et extra corpus fuerit, ne pœnitere quidem peccati primum potuerit, ut neque qui deciderunt angeli; nunc vero mea conjugatio hoc quoque bonum ei largita est. Quantas enim et quotcunque turpitudines asperserit, eæ meis sudoribus eluuntur, et nive candidius clarificantur; nam supra herbam omnem abluentium, et præter hyssopi quamvis aspersionem exstat ea quæ diffluit e meis, ut ipsa dixerit, speluncis, ut ego, fontibus pellucidis, lacryma, inedia, humi cubitus prædurus, flexis genibus deprecatio, in precibus defixa immobiliter constanterque intentio, pectoris percussio, e pectore prodiens gravis fumus, interioris inflammationis indicium, aliaque ex quibus multipotens pœnitendi miscetur medicamentum. Tot numero bonorum novi recondere thesauros ego, ex mentis meæ sententia pertusum, et nihil continens dolium.

Sed inepte fortassis et præter decorum apud vos quibus talia trita sunt, singula dicendo persequor: itaque summatim et paucis ostendendum, quod quæ mihi a mente vitio vertuntur, ea potius passus sim quam fecerim; quæ autem facio natura duce, quæque conficio hæc sunt. Philosophia enim per quam ad Deum attollimur, in contemplationem et actionem secta, siquidem contemplatricem ea vitam amplexetur, per me naturæ opera perspicit, et per disciplinarum pontes ad eas res quæ ratione intelliguntur transmittitur, et postremo, quod aiunt, ad ipsum theologiæ limen volando conquiescit: sin præ contemplandi pontibus, agendi scalam malit, hic etiam magis me laboribus propriis ædificans, omnes actionum gradus invenit. Dicam, quod omnibus eminet, per me ab angelis paululum diminutus homo, multum supra angelos excellit (quis enim angelorum possit quæ Deus passus est, et ut homo mortem imitari potuit?) per me utique cæsum, tortum, laniatum, et postremo morti traditum, et divino corpori Servatoris conformatum: in quo et peccatum condemnavit, ut in nobis Dei justitia compleretur. Quoniam autem et mens sciscitatur ex me, quando quaque ætate sibi subjectum esse possim, ego nihil cunctatum ita simpliciter respondebo: Ecquando non possum, quaque ætate sum inobsequens, ipsa sive bonum, sive pravum sit, me ducendo vocet? ut ex artibus perspicue liquet. Nactum litterarum studiosam et amantem bonestatis mentem, pædagogos sequor, magistris pareo, in scholis et auditoriis assideo, et de liberalibus disciplinis et doctrinis quid inculcatum non exprimo? Rursus sum ego mentem exercendis artibus illiberalibus aptam sortitum? Doceor iterum ædificare, aut lapidibus struere, aut stans subjectis incudibus obstrepentibus fabricare: aut guttulis a terra exsudantibus collectis stagna conficere, aut contra sævos ventos, furentes fluctus obluctari, nonnunquam etiam in profundum deorsum verso capite, natans feror, et militariter disjectum et scissum ictibus omnibus obsto, ne dicam ad quas exercendas artes vanas et inanes vi coactum instituor, cum præstigiatoribus exsecrandis subjicior, doceorque funem extremis pedibus scandere et ambulare, subjectis pugionibus tripudiare, capite demisso salire, lapillos et ferri particulas devorare; atque rerum ita difficilium atque miserabilium, et alioqui operosarum quam non a puero exercitationem conficio? Vigentem attingens ætatem me pertinax et ambitiosum præsto; eam excedens ætatem, nihilo minori conatu elaboro; corroboratum et senescens, addiscere non cesso etiam quod excogitatu sapientius sit quam quæ juvenes moliuntur; et ut in universum dicam, nihil est quod arte parari, quod doctrina tradi possit, ad quod non adducar, nihil factis, nihil dictis menti volenti repugnans, ut neque animantium subjugalium et inanimatorum instrumentorum obsequentissima quæque. An etiam ad obeunda virtutis munia, illis longe jucundiora, facilia, naturæ congruentia, ineptum et adversarium, et veluti repugnans, seditiosum, hostiliter sum affectum? At id tibi dicenti non crederent egregii victores illi martyres et hi judices virtutum cultores, qui corporum certaminibus incorporeorum naturas exsuperant. Verum tempus est, ut eorum quæ diximus summa capita recenseamus, et opportuniora congruentioraque percurramus.

Accusatrix mea mens convicta est, nihil sani vitio vertere, sed frustra insurgere mihi, et quæ inculpata sunt accusandi studio et calumniose, quæque mihi permittuntur a natura, culpare. Defensione mea comprobavi, nullam aut injuriam aut contumeliam me dominæ famulum, imperatrici obsequens, instrumentum ei quæ suo me arbitrio utatur, inferre potuisse: sed ipsam potius sua socordia torpescentem, et imbecillitate mollescentem, malam evadere; et cum oportuisset integere, hanc etiam pœnas exigere. O calamitosum et miserum me! Quis parcet, quis miserebitur, cum etiam cognata mens et mecum conjugata non misereatur, neque meis afflictationibus referta satietur? sed præter ea quæ nunc patior, et in posterum patiar ejus opera, insuper aliud recentius excogitat, inquisitiones, lites et contentiones; tribunalia, diros tortores, quasi non ea quæ miserum patior ipsa peccante sufficiant. Dei æqualitatem fastuosa concupivit, et statim ego mortalitate sum interceptum, et ad pulverem matrem reversurum: ne quæ mediæ interveniunt calamitates et obscenitates memorem, nuditatem, siculnea velamenta, et coriacea indumenta, aculeatarum spinarum et tribulorum acies. Invidia rursus conflagravit, et mihi tabe liquefactus vultus concidit: ubi vero

VITA SANCTI PETRI

ANACHORETÆ IN MONTE ATHO

AUCTORE GREGORIO THESSALONICENSI.

C. JANNINGI COMMENTARIUS PRÆVIUS.

(*Acta SS. Bolland.* Junii, t. II, die 12.)

§ 1. *Cultus sacer. Palæstra. Mons Athos. Tempus in eo actum. Iter Romanum.*

1. Egimus hoc ipso die 12 de sancto Onuphrio, qui in quadam solitudine Ægypti vitam solus et ignotus omnibus diutissime protraxit, paulo ante mortem a non nemine divinitus inventus, et post mortem sepultus, cum inventori suo seriem rerum a se gestarum antea retulisset. Typicum Sancti Sabæ, Venetiis anno 1602 impressum, Onuphrio conjungit eodem die (crediderim ob similitudinem anachoreseos) Petrum, a monte Atho, quem longissimo incoluit tempore, Athonitam appellatum : conjungit autem utrumque his verbis : Εἰς τὰς ιβ' τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ὀνουφρίου, καὶ τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου. *Die* 12 *Junii, sancti Patris nostri Onuphrii, et sancti Patris nostri Petri Athonitæ.* Consentit Horologium Græcum, quod eadem totidem verbis refert; et Molanus, unicus quod sciam apud Latinos martyrologus, qui ejus mentionem facit. Cum autem hic eadem omnino Latine proferat, quæ Menæa et Horologium Græce, ex alterutro illorum sua transtulerit. Martyrologium quoque Moscorum Onuphrii simul et Petri meminit, eodemque die et in una tabella utrumque proponit, figuratum eodem prorsus modo, id est erecte stantes, capillis non admodum promissis, barba ampla per pectus defluente crurum tenus, circum verenda frondibus cinctos, cæterum nudos : uti videre est in Kalendario Moscorum, ante tomum primum Maii. Adde, templo a fidelibus structo honoratum, annuo festo ac populi concursu celebratum, nec non miraculis in vita atque post mortem clarum fuisse Petrum, uti constat ex Vita num. 49.

2. Hisce permoti, proponimus et nos hoc ipso die Petrum, et quidem Onuphrio (quamvis illo multo junior esse debeat) proxime conjunctum : quia dum nihil certi de tempore quo vixerit, nobis constat : cui potius eum conjungamus, quam cui instituto vitæ perquam similis, ac propterea abs ritualibus libris conjunctus etiam, ut vidimus, fuit? Ex hac tamen similitudine vitæ et conjunctione Actorum nemini suspicio debet oriri, quasi par etiam fides utriusque Actis adhibenda sit. Nam argumenta cur A minus omni ex parte nobis probari Acta Onuphrii diximus, pleraque hic non obtinent. Notus est enim auctor Vitæ Petri, vir eruditus atque archiepiscopus, qui et aliam olim scriptam Vitam testatur se vidisse et habuisse : notus locus anachoreseos, mons Athos, nihil in Vita audacius aut insolentius dictum scriptumve : nihil insolitum aut inauditum : nihil ex variis consarcinatum : nihil alteri contrarium, nisi forte in numero per errorem tale quid reperiatur. Convenit quidem Vita hæc cum Vita sancti Onuphrii, de quo modo, et sanctæ Mariæ Ægyptiacæ, de qua 11 Aprilis egimus ; quod omnes nitantur unius duntaxat hominis auctoritate ac relatione. Sed Onuphriana aliis duabus fide multum cedit ; quod certiores circumstantias, certioresque auctores hæ habeant quam illa. Quod Maria et Petrus bis inventi fuerint diversis temporibus, semel vivi, iterum mortui, et Petrus quidem jam mortuus a testibus quatuor; non item Onuphrius. Quod illorum reliquiæ legantur antiquitus translatæ, ac certis locis honorifice reconditæ fuisse : quod de Onuphrianis minus constat

3. Celeberrimus et olim fuit et nunc est mons Athos, palæstra viri sancti, in finibus Macedoniæ situs, ubi inter sinum Strymonicum ad aquilonem, et Singiticum ad meridiem, « non promontorio, ut alii, verum totus exstat, totoque longe dorso procedit in pelagus, » ut Mela loquitur, paucorum stadiorum isthmo continenti junctus ; quo etiam a Xerxe, bellum Græcis inferente, olim perfosso ; *velificatus Athos*, uti canit Juvenalis, et mons ex peninsula, insula tantisper factus fuit. Describitur idem Athos in Menæis die 5 Julii, ubi de sancto Athanasio, Ὄρος ὑψηλόν τε καὶ ἐπίμηκες, ἐπὶ πολὺν τῆς θαλάσσης διῆκον, ὡς αὐχήν τις ὑπόστενος. *Mons altus et prægrandis, longo spatio in mare exporrectus, veluti angustum collum*, qua parte scilicet continenti committitur.

4. De eodem monte religiosisque ejus incolis multa laudabiliter memorat sub initium sæculi XIII Innocentius III papa, scribens ad Sancti Athanasii (cujus nominis præcipuum illic monasterium est) cæterosque abbates et monachos Montis sancti sive Athi, eosque sub beati Petri et sua protectione

tam frequens habitatoribus tunc fuisset mons, quam esse post Athanasium cœpit? Quid etiam sibi vult, quod primus athleta illic degerit Petrus, uti Prologus; et quod Deipara locum illum Petro constituerit, ut sibi electum pro instituto monastico, uti Vita ipsa num. 11 narrat? Sane isthæc aperte docent, priorem Athanasio Athum incoluisse Petrum: atque utinam tempus quoque intermedium docerent! Sed illud hinc sperandum non est, nullum indicium præbentibus Actis, unde in notitiam sæculi, quo floruit Petrus, veniri possit. Imo nec sciri satis certo, quandiu in Atho vixerit, ex Actis potest, aliter atque aliter subinde loquentibus. Nam num. 5 assignant anachoresi ejus in monte annos amplius quinquaginta, qui num. 42 extenduntur ad annos 53: at num. 36, annis 46 duntaxat in eremo transactis, dicitur inventus fuisse a venatore, vivus; et anno post uno, mortuus, sic ut 47 illic tantum expleverit. Verum cum duo priores numeri non male inter se concordent, cedere illis posteriorem unicum par est, dicique debebit, aut errorem in numerum irrepsisse, aut longius quam anni spatium (quod tamen Acta negant) inter abitum venatoris e monte ac reditum effluxisse. Posset fortassis etiam sustineri, quod Sanctus annos 47 determinate vixerit in monte: sex vero, qui superadduntur, intelligendos esse, ex mente primi Vitæ scriptoris, de annis illis qui ab initio conversionis in itu, mora redituque Romano, usque ad initium habitationis montanæ, effluxerint; sic ut totum melioris vitæ spatium anni 53 numerandi sint.

9. Nihilo certiora nobis de Petri loco natali tradunt Acta, quam de sæculo quo vixerit. Num. 6 legitur excitatum in patria ejus bellum fuisse contra Arabes; quod indicio quidem esse possit, in illorum confiniis natum alicubi fuisse Petrum; sed quibus? Occidentalibusne an septentrionalibus, an aliis? Est Arabiæ contermina Palæstina: parte sui eamdem attingit Syria: Arabum incursiones subinde et Asia minor sensit. Suspicemur igitur ex aliqua istarum regionum, ac præcipue ex alterutra duarum primarum, oriundum fuisse Petrum, donec aliunde clarior fortasse lux affulgeat aliquando. Excitato (ut diximus) bello, in campum cum aliis processit Petrus, captusque in Arabiam abducitur, et carceri mancipatur. Inde vero divinitus ereptus, Romam iter instituit; eamque ingressus, a pontifice monasticum induitur habitum et docetur institutum. Utinam hic auctor pontificis nomen expressisset! Certiora inde temporis indicia nacti fuissemus, ac certius distinxissemus, Romamne novam, an veterem profectus fuerit Petrus. Quamvis sine illo indicio ausim asserere, Romam hic intelligendam esse veterem, idque ex ipso navigationis cursu ostendo.

10. Nam ubi Roma discessum meditatur, laquisiturus locum, proposito sibi instituto opportunum; « incidit in nautas, jam paratos discedere ex urbe, nec multo post e portu soluturos, atque per Cretam in Asiam vela facturos, » uti narratur num. 10. Ut commode isthæc verba intelligantur, separandus hic est portus ab urbe, ac spatium inter utrumque aliquod interjectum concipi debet: quod Romæ novæ seu Constantinopoli, ubi portus pars urbis est, convenire non potest; potest autem Romæ veteri, cujus portus duodecim fere mille passus ab urbe semotus est, sive per illum Ostia Tiberina, sive Portus Augusti, etiam Romanus appellatus, intelligatur. Rursum, hinc solventibus in Asiam, iter per Cretam institui recta potest; non item solventibus Constantinopoli, ab Asia solo Bosporo Thracico dirempta. Denique num. 15, cum navis cursum relicta Creta prosequeretur, atque ex improviso immobilis consisteret, jubetur sinistrorsum flecti versus Athum montem. Est autem Athus Roma in Asiam navigantibus a parte sinistra, cum eodem navigantibus Constantinopoli necessario relinquatur a dextra.

§ II. *Vitæ auctor, inventor, nova versio nostra.*

11. Ex eo quod Romam veterem profectus sit Petrus, uti vidimus, ibique habitum acceperit monasticum, omni schismatis suspicione, quam aliquis objicere posset, eximitur; tametsi schismaticus atque hæreticus fuerit is, qui Vitam quam edimus sua paraphrasi ornavit. Est autem is Gregorius Palamas, archiepiscopus Thessalonicensis, scriptione sua, quam contra Beccum patriarcham CP. Spiritum sanctum a Patre atque Filio simul procedere, cum Latinis fortiter tuentem, publicavit, sæculo XIV famosus; nec non famosior illa, qua confutatus ipse postea fuit a cardinali Bessarione, Becci atque catholicæ doctrinæ de Spiritus sancti processione egregio defensore. Incoluisse autem et ipse Palamas videtur montem Athum, priusquam archiepiscopus crearetur; ibique Vitam hanc scripsisse, et pro concione ad monachos ibidem habitantes dixisse. Colligitur id ex Prologo, ubi Athum, huncce montem, et Petrum, nostratem atque indigenam appellat, qui hic terrarum, nempe in monte hoc Atho, habitavit atque ibidem primum tropæum de victo dæmone erexit. Ut vero magis eximatur suspicione schismatis Petrus, notandum est, ipsum Roma profectum, in Creta miracula operatum esse, nec cum ullo exinde, præter vectores, collocutum fuisse usque ad penultimum vitæ suæ annum; adeoque cum nemine egisse, qui eum ad schisma pertrahere potuerit. Ut nihil dicam, quod incolæ ejusdem montis monachi, uniti fuerint adhuc Romanæ Ecclesiæ sæculo XIII; quando humiliter supplicarunt Innocentio III papæ ut libertates sibi suas confirmaret, seque sub beati Petri ac sua ipsius papæ protectione suscipere dignaretur: uti et factum est per rescriptum ejusdem pontificis, Epistolarum ejus libro XVI, epist. 168 insertum. Quod si deinde schismatici facti sunt monachi illi, uti fuit ipse Palamas, quid id faciat, ut etiam schismaticus judicetur fuisse Petrus, tanto prius mortuus, cum nihil omnino quod schisma sapiat

καταπαλαίσαντα, καὶ τρόπαιον ἐνταυθοῖ πρῶτον τῆς ἐκείνου καθ' ἡμῶν στήσαντα μανίας, καὶ τὸν τοῦ καλοῦ σπόρον εἰς καιρὸν ἄρα καταβαλόμενον, ἐπεὶ καὶ ἀνεφύη καὶ τέθραπται καὶ εὐφόρησεν, ὡς νῦν ἐκ τῶν ὁρωμένων ἔξεστι παντὶ συνορᾷν.

A terrarum adversarium profligavit, ejusque furore quo in nos bacchabatur frenato, primum ibidem de illo tropæum erexit, ac virtutum semina tempore opportuno terræ mandavit : quandoquidem et enata sint, et adoleverint, et uberes protulerint fructus ; uti nunc cuivis ex iis quæ oculis usurpat, manifestum est.

β'. Ὡς μὲν οὖν τὸν τηλικοῦτον ἀρχηγὸν καὶ ἡμῖν πρὸς τὰ τοιαῦτα ὁδηγὸν, τῆς ἐκ τῶν ἐπαίνων γιγνομένης ἀμοιβῆς δίκαιόν ἐστιν εἴπερ τινὰ τυγχάνειν, πάντες ἂν συμφαίεν· ἐμοὶ δὲ πάντα τε ἐξειπεῖν τὰ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ τὰ πρὸς ἀξίαν ἑκάστῳ τούτων ἀποδοῦναι ᾗ ἐγγὺς τῶν πάντ' ἀδυνάτων. Ἀγὼν γὰρ ὡς ἔοικεν ἐκείνῳ γέγονε, προεισενεγκεῖν ταῖς πρὸς Θεοῦ τοῖς δικαίοις ἐπαγγελμέναις ἀμοιβαῖς, οἷόν τινα βίου σύμμετρον ὑπερβολὴν, B κρείττω δηλαδὴ καὶ λόγου καὶ ἀκροάσεως. Ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτ' ἀποστατέον εἶναί μοι δοκεῖ, σιωπὴν ἐπὶ πάντων ἠσκηκότι. Καὶ γὰρ οὐδὲ τῶν τῆς γῆς τε καὶ θαλάττης ἐν οἷς τελεῖν τε καὶ βαδίζειν ἔχομεν ἀφιστάμεθα μερῶν, ὅτι μὴ πλώϊμος ἢ πορεύσιμος ἐξωτέρω διὰ πάντων ἐστὶν· οὐδὲ τοῖς περὶ αὐτῶν ἱστορηκόσιν, ὅτι μὴ πάντα δι' ἀκριβείας εἶχον ἐξειπεῖν, ἅπαντα παρεῖται· διεξηγητέον δὲ κἀκείνοις ἔδοξεν εἰκότως, ὅσα τε τούτων καὶ ἐφ' ὅσον ἦν.

2. Quamobrem consenserint, puto, omnes et æquum judicarint, ut tantus vir, qui nos ad tam sublimia ducit, præmium quod ex laudatione promanat, si quis alius, consequatur. Ego vero ut cuncta quæ ipsum commendant, prosequar, eaque prout merentur singula proferam, fieri vix aut ne vix quidem poterit (nam contentio ejus illuc, uti par est, omnis tendebat, ut antequam promissum justis a Deo præmium consequeretur, quamdam veluti convenientem vitæ præstantiam, illamque majorem, quam ut quis eloqui verbis aut percipere auditu possit, eo conferret) ; non continuo tamen laudatione mihi abstinendum puto, aut omnia silentio involvenda. Etenim neque ea terrarum marisque spatia, in quibus incedimus ac navigamus, non adeunda putamus, propterea quod terra non ubique permeabilis, mare non ubique navigabile sit : neque ii, qui talia describere instituerunt, propterea quod non omnia accuratissime valeant edisserere, omnia prætermittunt ; sed operæ pretium ducunt enarrare, quantum per vires et ingenium licuerit.

γ'. Τὸν ἴσον τοίνυν τρόπον κἀμοὶ νῦν ἐγχειρητέον, ἀλλ' οὐ παροπτέον, ὅτι τὰ τῆς ὑποθέσεως ἀνυπέρβλητα τῷ λόγῳ· καὶ οὐχ ὅπως ἐμοιγε, προσέτι δὲ καὶ πᾶσιν ὅσοις λόγου μέτεστιν· οὕτω γὰρ ἐκ πάντων γένοιτ' ἂν ἴσως ἔρανος, προσήκων τῷ τῆς ὑποθέσεως μεγέθει. Καὶ τοῦθ' οὕτως ἔχον, ὅσοι τοῦ καταλόγου τῶν ἐλλογίμων ἐπὶ νοῦν βαλλόμενοι, συγγνώμην νεμοῦνται εὐχερῶς ἐμοί· δεήσονται γὰρ δήπου ταύτης καὶ αὐτοὶ, κοινοῦ τοῦ χρέους ὄντος, καὶ κοινῇ καθ' ἕνα πάντων ἀπολειπομένων. Ἐγὼ δ', ὦ θέατρον ἱερὸν, καὶ παντὸς οὐτινοσοῦν, καὶ τὴν ἐξ ὑμῶν δι' εὐχῶν τεθάρρηκα βοήθειαν. Εἰ γὰρ καὶ δυσχερὴς ὁ προκείμενος ἀγὼν, ἀλλὰ ταῖς ὑμῶν ἐπικλήσεσιν ἧλεως ἡμῖν ἄνωθεν ἀρτίως ἐποπτεύσας, ὁ καὶ τῷ προκειμένῳ πρὸς τὸν ὑπερφυᾶ βίον συναράμενος Θεὸς, πᾶν σκῶλον ἐκποδὼν κατάστήσαι, καὶ συνδιαθέντα λόγῳ πόρον ἐν ἀπόροις διδοὺς.

3. Pari modo hocce mihi nunc aggrediendum est opus ; non autem omnino negligendum, propterea quod argumenti excellentia, non modo a me, verum etiam a disertissimo quovis, explicari oratione non possit : ita enim fortassis fiet, ut ex omnibus collectio conficiatur, argumenti conveniens magnitudini. Ilis itaque sic se habentibus, quotquot seriem præclare gestorum ejus in animum revocaverint, facile veniam dabunt tenuitati nostræ, qua utique et ipsi indigerent ; cum hoc commune sit debitum, et communiter ad unum omnes hic deficiamus. Ego vero, o sacri auditores, rem aggredior, tum cujusvis alterius, tum vestra ope ac orationibus fretus. Si enim periculosæ me commisi palæstræ, vestris supplicationibus motus, jam nobis e cœlo propitius respiciens Deus, qui et virum quo de agemus ad tam sublimem vitæ sanctitatem perduxit, omne impedimentum procul amovebit, atque orationi nostræ viam per invia pandet.

CAPUT

Petri patria, militia, captivitas, votum, liberatio.

δ'. Γονέας μὲν οὖν καὶ τὴν ἐκ παιδὸς πατρίδα τοῦ μεγάλου τούτου καὶ θαυμασίου Πατρὸς, καὶ οὗ πρέπουσα πατρὶς ἡ τῶν ἐπουρανίων σκηνή, καλῶς ποιῶν ὁ χρόνος ἀβύσσῳ λήθης καθῆκεν. Ἃ γὰρ ἔτι ζῶντι τῷ γενναίῳ παρῶπται, ὡς ἄρα τῆς οἰκείας ἀρετῆς ἀνάξια, τούτων εἰκότως οὐδὲ οἱ τὴν ἀρχὴν τὰ κατ' αὐτὸν συγγεγραφότες δεῖν ᾠήθησαν μεμνῆσθαι. Εἰς ὃ δὲ φέρων ἑαυτὸν, μᾶλλον δὲ ὑπὸ Θεοῦ φερόμενος κατῴκισται, καὶ οὗ τοὺς θείους

4. Quos parentes, quam patriam infans habuerit magnus hic et admirabilis Pater, cui patriam conveniebat esse tabernaculum cœleste, alta oblivionis abysso tempus non incongrue sepelivit. Quæ enim vivens ille, ut digna virtute sua, despiciebat, eadem neque commemoranda sibi esse, merito existimarunt ii, qui res ab illo gestas primum litteris mandaverunt. At vero, in quem habitationis locum ipse transivit, aut potius divino nutu

ὑποσχέσεως ἐμπεδοῖ, καὶ αὐτὸν ὄναρ ἐπιπέμπει τούτῳ, τὸν μέγαν ἐν ἱεράρχαις καὶ Πατράσιν ἁγίοις Νικόλαον, ὃν καὶ αὐτὸς ἐπεβοᾶτο θερμότερον, ἅ τε τῆς πρὸς Θεὸν αὐτοῦ παῤῥησίας πεπειραμένος, καὶ διὰ θαύματος αὐτὸν ἄγων, πολλαῖς καὶ πρότερον κεχρημένος ὑπὲρ αὐτοῦ θαύμασιν. Ὃς δὴ καὶ φανεὶς οὐχ ἅπαξ, ἀλλ' ἤδη καὶ δίς, πολὺ κατεμέμφετο τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀβουλίαν, πολλάκις μὲν δὴ καὶ πρότερον εὐξαμένου τὴν ἀπὸ τοῦ κόσμου φυγὴν, ὡρμημένου δὲ μηδ' ὅπως οὖν ἔργῳ τὴν εὐχὴν ἀποδοῦναι. Ταύτῃ τοι δικαίως ἀρτίως ἔφασκεν, οὔτ' αὐτὸς εἰσακούῃ κἀγὼ πείθειν ἥκιστα δύναμαι, πρεσβείαν ὑπὲρ τῶν σοι συνοίσειν μελλόντων πρὸς Θεὸν ποιούμενος. Ἀλλὰ γὰρ, εἴ μοι πείθῃ, καὶ ἄλλον δή τινα τῶν μέγα παρὰ Θεῷ δυναμένων ἐπικέκλησο βοηθὸν, ὥστε μοι συμβαλέσθαι σπουδὴν, ὅτι πλείστην ὑπὲρ σοῦ ποιουμένῳ.

habet Deus, objecta visione, quæ ipsi repræsentet magnum episcopum et Patrem, sanctum Nicolaum; quem etiam ferventer invocabat, utpote ejus apud Deum intercessionem expertus; eumdemque jam pridem plura in se mirabilia operatum, miraculi loco habebat. Neque vero semel tantum, sed et iterum se viro videndum præbuit sanctus, multum increpans temeritatem ejus, quod jam pridem sæpe vovisset fugam a sæculo, et nihildum voti sui opere ipso complere curasset. Quamobrem, inquiebat, merito neque tu nunc exaudiris, neque ego, qui pro rebus tibi profuturis apud Deum intercedo, impetrare queo. Verumtamen, si me audis, alium quoque ex eorum numero, qui multum apud Deum valent, adjutorem ac patronum invoca, ut illo operam suam mex adjungente, amplius tibi proficiam.

η'. Πέτρου δὲ ἀνθυπενεγκόντος· Καὶ τίς ἄρα μεῖζον ἢ σὺ δύναται; Συμεώνης, τὸν εἰπεῖν· Συμεώνης ἐκεῖνος, ὃς εὖ μάλα πρεσβυτικὰς πάλαι ποθ' ὑπανῆκε χεῖρας, καὶ τεσσαρακονθήμερον ὑπανέσχε τὸν πρὸ τῶν ἀνθρώπων Θεόν. Ἀλλ' ὁ μὲν, μετὰ τὴν εἰσήγησιν, ἀπιὼν ᾤχετο. Πέτρου δὲ παραυτὰ τὸν ὕπνον ἀποσεισαμένου, πολὺς ἐπὶ στόμα Συμεώνης ἦν· καὶ βοῶν οὐκ ἀνῆκεν, ἀντιβολῶν οὐκ ἐνέδωκεν, ἕως ἔπεισε· τῇ γὰρ ὑστεραίᾳ πάλιν ἐφίσταται ὁ Νικόλαος, καὶ ἀνατεῖναι πρὸς Συμεώνην ἐπιτάττει τὰς ὄψεις. Ὁ δὲ ταχὺς ἐπεστραμμένος, ἐπιτερπὲς ὁρᾷ θέαμα· σεμνὸν ὅτι μάλιστα καὶ πολιὸν ἄνδρα, κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος ἀρχιερατικῶς ἐσταλμένον, χρυσοῦ τε ῥάβδῳ κοσμίως ἐπερειδόμενον, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπίχαρί τι καὶ προσηνὲς ἐνορῶντα, καὶ τὴν ἄφεσιν εὐαγγελιζόμενον, εἴπερ ἄρα καὶ τὰς πρὸς Θεὸν συνθήκας εἰς ἔργον ἀγαγεῖν προθυμεῖται. Τοῦ δὲ Πέτρου συνθεμένου προθύμως, ἐκεῖνος ὅποι δὴ βούλοιτο βαδίζειν ἀδέως ὑπαγορεύει, ἐξιόντα τῆς εἱρκτῆς. Τοῦ δὲ τὸν περὶ τοὺς πόδας αὖθις ἐπιδεικνύντος δεσμὸν, καὶ τὸ ἐπίταγμα τῶν ἀδυνάτων εἶναι διατεινομένου παντάπασιν, ῥῆμα μετεωρίσας ὁ Θεοδόχος, τὴν καλὸν ἀπαστράπτουσαν ἐκείνην ῥάβδον ἄκρᾳ ταύτῃ ψαύει τῶν δεσμῶν, καὶ χρυσῷ τὸν σίδηρον ὡς ἀράχνης (ὡς φασιν) ἱστὸν, ἀπονητὶ διατέμνει· καὶ ὁ Πέτρος αὐθὶς, οὐχ ὅπως τῶν ποδῶν ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἐκτὸς περιτειχίσματος (ὢ τοῦ θαύματος!) ἐν ἀκαρεῖ χρόνου γίνεται, καὶ Νικόλαον μόνον συμπαρομαρτοῦντά οἱ βλέπει, καὶ πείθοντα μηκέτ' ὄναρ, ἀλλ' ὕπαρ εἶναι τὴν ζεδομένην ἐλευθερίαν· πρὸς δὲ καὶ πόρον ἐφοδίων ὑποδεικνύντα, κῆπον δή τινα πολυειδέσι τεθηλότα δένδροις, καὶ πολλοῖς τῶν ἐδωδίμων βρίθουσιν. Ἐν τούτοις, ὁ μὲν συλᾷν εὐλαβούμενος, οὐδ' ἄκρῳ δακτύλῳ, τὸ τοῦ λόγου, ψαύειν τῶν καρπῶν ἐκείνων ἠνείχετο. Νικόλαος δὲ τοῦτον αὖθις θαῤῥύνει, καὶ ἀδεῶς ἐγκελεύεται δρέπεσθαι· εἶτ' ἐξενεγκὼν ἐπὶ τὴν φίλην ὁδοιπορίαν, καὶ τῶν ὑπεσχημένων ὑπομνήσας ἐκείνων, ἐξ ὀφθαλμῶν γίνεται τοῦ ἀνδρὸς, καὶ ἀπολιπὼν ἔδοξε τοῦτον, κἂν ἀοράτως, αἰὶ συνῆν.

8. Opponente autem Petro: Ecquis, amabo, potentius opitulari quam tu, potest? Simeon, ait sanctus. Videlicet iste Simeon, qui seniles admodum lacertos olim aliquando submisit, iisque dies quadraginta natum, eumdem, qui ante conditos homines exsistit, Deum suscepit. Et Nicolaus quidem hisce dictis recedens evanuit. Petrus vero mox excusso somno Simeonem frequens ore versabat, ac indesinenter inclamabat, nec instare cessavit, donec quod petebat impetraret. Postera namque die denuo ei astans Nicolaus, intendere in Simeonem oculos jubet. Ipse vero mox eo conversus, jucundum conspicatur spectaculum, nempe senem quam maxime venerandum et canum, instar pontificis more antiquorum vestitum, aureo decenter innitentem baculo, in ipsumque gratioso ac blando vultu intuentem, ac nuntiantem, fore ut brevi libertatem consequatur, dummodo quæ Deo voverat prompto animo effecta daret: et promptissime, se daturum, annuenti Petro suaviter imperat, quocumque velit, carcere egressus abeat. Cumque ille denuo, quibus vinctus erat, catenas monstrans, quod jubebatur fieri omnino non posse, diceret; sanctus, Dei hominis susceptor, Simeon, leniter attollens quem tenebat pulchre radiantem baculum, extremo ejus contingit vincula; et auro ferrum, quemadmodum aranei telam, quod dici solet, nullo negotio dissecat: et continuo Petrus, non modo vinculis solutum, sed etiam extra septa (o miraculum!) momento temporis plane eductum se miratur, solumque videt Nicolaum sibi comitem adesse, ac facile persuadentem, non jam per somnium, sed reipsa concessam esse libertatem. Ad hæc etiam iter ei ostendit opportunum, pomarium scilicet varii generis arboribus, interque eas multis, esui humano aptos fructus ferentibus, consitum. Sed inter hæc omnia Petrus non modo decerpere quidpiam illorum verebatur, sed ne extremo quidem, quod aiunt, digito fructus illos contingere audebat. Nicolaus vero animos ei denuo addens posito metu carpere fructus imperat; tum ad desideratam ipsum

τῆς Κρήτης πρὸς Ἀσίαν ἀποπλεῖν ἠρημένοις. Τούτοις τοίνυν καὶ αὐτὸς συνεπαίρει, τῶν κατὰ νοῦν ἴσως ἐπιτευξόμενός που, διὰ τοῦ μακροῦ τοῦδε πλοῦ· μᾶλλον δὲ Θεῷ κἀν τούτῳ πιστεύσας, ὃς πᾶν ὅτι λυσιτελὲς ἀνθρώποις ἀνύει μόνος.

A tos discedere ex urbe, nec multo post e portu soluturos, atque per Cretam in Asiam vela facturos. Cum hisce igitur et ipse solvit, visurus, si forte in tam longinqua navigatione occurreret alicubi locus, qui ex animi ejus sententia foret : magis vero in hoc quoque fidebat Deo, qui solus, quidquid utile est hominibus, perficit.

ια'. Οὕτω τοίνυν ἔχων ἐλπίδος, ὄναρ ὁρᾷ τὴν ἀειπαρθένον Μητέρα Θεοῦ· ταύτῃ δὲ τὸν ἑαυτοῦ προμηθέα Νικόλαον ἐν οἰκέτου σχήματι παρεστῶτα, καὶ, Ποῦ καταλύσει Πέτρος, ὦ Δέσποινα; πρὸς αὐτὴν ἠρεμαίᾳ φωνῇ φθεγγόμενον· τὴν δ' ὑπολαβοῦσαν φαιδρῶς τε καὶ κοσμίως ἀποκριναμένην· Ἔστιν ὄρος ἐπ' Εὐρώπης, κάλλιστον ὁμοῦ καὶ μέγιστον, πρὸς Λιβύην τεταμμένον, ἐπὶ πολύ τε τῆς θαλάττης εἴσω προϊόν· τοῦτο τῆς γῆς ἁπάσης B ἀπολεξάμενον, τῷ μοναχικῷ πρέπον καταγώγιον προσκληρῶσαι διέγνων ἔγωγε· ταῦτ' ἄρα καὶ ἰδιαίτατον ἐνδιαίτημα τοῦτ' ἀφιέρωσα ἐμαυτῇ, καὶ Ἅγιον τοὐντεῦθεν καλήσεται· καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ τε τὸν πρὸς τὸν κοινὸν ἀνθρώποις πολέμιον ἐπαναιρομένων ἀγῶνα, προπολεμήσω διὰ βίου παντὸς, καὶ πάντως ἔσομαι τούτοις ἅμαχος σύμμαχος· τῶν πρακτέων ὑφηγητής, τῶν μὴ πρακτέων ἑρμηνευτής, κηδεμών, ἰατρὸς, τροφεὺς, ἣν ἄρα βούλει τροφήν τε καὶ ἰατρείαν, ὅση τε πρὸς σῶμα τείνει, καὶ τοῦτο συνιστᾷ τε καὶ λυσιτελεῖ, καὶ ὅση τὸ πνεῦμα διανιστᾷ τε καὶ ῥώννυσι, καὶ μὴ τοῦ καλοῦ διαπεσεῖν συγχωρεῖ· συστήσω δὲ ἄρα καὶ τῷ Υἱῷ καὶ Θεῷ μου, οἷς ἂν γένοιτο καλῶς καταλῦσαι τῇδε τὸν C βίον, τῶν αὐτοῖς ἡμαρτημένων τελείαν ἐξαιτησαμένη παρ' αὐτοῦ τὴν ἄφεσιν.

11. Hac spe fretus, spectabilem in somnis habet Matrem Dei semper virginem, eique astantem famulantis specie sanctum Nicolaum, providum suum curatorem ; qui ad Deiparam leni voce : Ubi tandem, o Domina, commorabitur Petrus? Et ipsa, blande ac modeste respondens, subjicit : Est in Europa pulcherrimus juxta atque summus mons, qui versus Libyam longe in mare procurrit. Hunc ego e toto terrarum orbe elegi, atque decoram et aptam monastico instituto habitationem fieri decrevi; quinimo ipsum mihi proprium consecravi domicilium, atque imposterum vocabitur Sanctus. Quotquot istic adversus communem hominum hostem susceperint certamen, propugnabo ego quoad vixerint, ac omnino me illis præstabo invincibilem adjutricem ; quid agendum sit, docebo; quid omittendum, exponam ; agam eorum curatricem, medicam, nutricem ; provisura ipsis de quovis cibo ac medicina, sive illa ad corpus attineat ipsumque consolidet corroboretque ; sive illa spiritum excitet, ac confirmet, impediatque ne virtute spolietur. Commendabo illos insuper Filio ac Deo meo, quibus illic contigerit finem vitæ imponere ; ab eoque omnimodam illis exorabo delictorum suorum remissionem.

ιβ'. Οἶδ' ὅτι πᾶσιν ἐνῆκεν ἡδονὴν ὁ λόγος εἰκότως, ὅτι τὴν περισπούδαστον ἡμῖν τε καὶ τοῖς εὐφρονοῦσιν ἅπασι κατὰ ψυχὴν σωτηρίαν ἀναμφιλέκτως ἐπαγγελλόμενος· ὅταν γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ Μήτηρ, ἥ καὶ τὰ ἀδύνατα δυνατὰ καθέστηκεν, ὑπισχνεῖται βοηθεῖν, καὶ οὐκ ἐνταυθοῖ μόνον, οὐδὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος, πρὸς δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ οὐκ ἐπὶ σμικροῖς, ἀπαλλαγὴν δὲ προξενοῦσα τῶν ἀῤῥήτων ἐκείνων εὐθυνῶν, καὶ τῶν ἀκηράτων ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν, τίς οὐκ οὖν ὑπερβαλλόντως ἥδοιτο νοῦν ἔχων; Ἀλλ' ἐπὶ τὰ ἑξῆς ἰτέον· ταῦτα τῆς Θεοτόκου περὶ τοῦ ὄρους διειλεγμένης, καὶ τέλος ἐπειπούσης, ὡς καὶ Πέτρος ἐκεῖ βιώσεται, D τοῦ καθεύδειν οὗτος ἀνεῖται, καὶ πρὸς εὐχὴν χαρίεις εἴπερ ποτὲ διανίσταται, καὶ τὴν ψυχὴν ὥσπερ ἐπτερωμένος οἷα τὸν τοιούτων μὲν θεαμάτων, τοιούτων δὲ ἀκροαμάτων ἠξιωμένον εἰκός.

12 Oratio isthæc, scio, voluptatem attulit omnibus, nec inmerito ; cum maximopere expetendam, non nobis solum, sed cunctis recte sentientibus, animæ salutem citra ambiguitatem promittat. Quando enim Dei Mater, quæ quod fieri non potest effectum dat, suam addicit operam ; neque nunc solum et in præsenti sæculo, sed etiam in futuro, et non tantum in rebus parvis præstat, sed arcanis quoque illis pœnis liberat suos, atque æternorum bonorum voluptate donat ; quis, quæso, mentis compos non gaudeat supra modum? At vero ad ea quæ supersunt procedendum est. Cum talia de monte prolocuta esset Deipara, ac tandem subjunxisset, fore ut et Petrus istic loci vitam ageret ; expergiscit hic e somno, atque ad orationem, lætus si unquam alias, se confert, totaque anima (diceres alas ei additas esse) advolat : quemadmodum par est illum facere, qui talia videre spectacula talesque audire sermones promeruit.

ιγ. Μικρὸν ὄσον, καὶ τῆς νεὼς τῇ Κρήτῃ παραπλεούσης, οἷς ἔδει σίτων τε καὶ πομάτων (οὐδὲ γὰρ ἐκείνῳ, τὴν σάρκα τηναρχὴν εὐθὺς ὑπόσποδον καταστῆσαι προνοουμένῳ, καὶ διημερεύοντι μὲν ἀποσίτῳ, πίνοντι δὲ τῆς θαλάττης, καὶ ταύτης μετριωτάτης) οἷς οὖν ἔδει τῶν ἐπιτηδείων, δεῖν ἔγνωσαν τῷ λιμένι προσοκεῖλαι· καὶ ἀποβάντες, ἐπ' ἀλφίτων τε καὶ ποτίμων ὑδάτων κομιδῇ πονεῖσθαι·

13. Interea navis Cretæ appropinquabat, atque vectores illi, quibus cibo potuque opus erat (neque enim Petrus, qui statim a principio carnem rationi prudenter subjecerat, diesque totos sine cibo transigebat, marinam vero eamque modicam potabat, illis indigebat) illi, inquam, vectores judicarunt portum sibi intrandum, ac descendentibus in terram victum atque potabilem aquam studiose

ἐχόντων τε καὶ διανοουμένων, ἐκ τοῦ ἀπροσδοκήτου παντάπασιν, ἔτ' ὄντος τοῦ πνεύματος ἐπιφόρου, καὶ λαμπροῦ κατὰ πρύμναν προσβάλλοντος, τοῦ πρόσω προβαίνειν ἡ ναῦς ἀφεῖται, καὶ ἀκίνητος ἔμενε. Πάντα δὲ κάλων ἐκείνων κινούντων, ὡς καὶ ἡ παροιμία φησὶ, τὰ τῆς ἀκινησίας οὐδαμῶς ἐνεδίδου. Καὶ δὴ τῶν ναυτῶν ἐξηπορημένων, καὶ μικροῦ τῆς ἴσης μετασχόντων ἀκινησίας, τοῦτο μὲν ὑπ' ἐκπλήξεως, τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ μηδὲν ἔχειν πράττειν. Οὕτως ἐκ τόπου τοῦ πράγματος ὄντος, ὁ Θεῖος Πέτρος τῆς ἡσυχίου καθέδρας ἐξαναστὰς, καὶ περιβλεψάμενος, τὸ τοῦ διαφαινομένου ὄρους ὄνομα ἐρωτᾷ· ὁ δὴ τὸν Ἄθω πυθόμενος εἶναι, συνῆκέ τε καὶ ἀπαγγέλλει τὸ κατέχον ἀτρεμῆ τὴν ναῦν. Ἐν τούτῳ, φησὶν, ἑνὶ τῷ Θεῷ βουλομένῳ, τὸν ὑπόλυπον διανῦσαί με βίον· καὶ τῷ τῶν οἰάκων ἐπικαθεζομένῳ, τῆς γῆς εὐθὺς πρὸς τὸ εὐώνυμον ἰθῦναι τὴν ναῦν ἐγκελεύεται· καὶ ὃς, ὡς οὐδὲν μελλήσας τὸ κελευσθὲν ἤνυσεν, ἡ ναῦς τῶν δεσμῶν ἀνεῖται, κἀπὶ τὸ εὐκίνητον εὐθέως μᾶλα μετέβαλεν.

ις'. Ἆρ' οὐκ ἔκπληξις ἐπὶ τούτοις πᾶσιν ἐγγίνεται; Πῶς ἡ πλώϊμος φύσις, ἡ τῆς θαλάττης εὐδιάῤῥυτος ἰδιότης, ποῖ μὲν ὑποχωρεῖ καὶ πάροδον δίδωσι τῇ νηῒ, τῇ προσβολῇ τῶν πνευμάτων ἐλαυνομένῃ· ποῖ δ' ἀρνησαμένη τὴν φύσιν, τὴν ἀντιτυπίαν μεταλαμβάνει, καὶ χέρσου δίκην ἐπὶ χώραν παρακατέχει τὴν ναῦν; Πῶς δὲ καὶ τὸ τοῦ πνεύματος εὐδιάχυτον ἐν μέρει συστέλλεται, καὶ μὴ συναρπάζει ταύτην τῷ περιφανεῖ τῆς ῥύμης, μηδενὸς ἐπιτειχίζοντος στοδροτέρου σώματος; Τῷ γὰρ εὐκινήτῳ τῶν ὑδάτων τὸ πνεῦμα πλεονεκτεῖ. Καὶ τοῦ φανῆναι τὴν ἐν τῷ πυθμένι τῆς θαλάττης ἤπειρον ταύτης διαστάσης, τὸ θαλάττης ῥυτὴν ἐπιφάνειαν, στερέμνιον ὅσα καὶ ἤπειρον γενέσθαι, θαύματος οὐκ ἐλάττω φέρεται δόξαν· οὐκοῦν προσθετέον τοῦτο τοῖς παλαιοῖς θαυμασίοις, καὶ διηγητέον οὐχ ἧττον ἐκείνων, καὶ ὑμνητέον ἐπὶ τούτῳ Θεὸν, ᾧ μηδὲν ὧν ἂν βούλοιτο, τὸ παράπαν ἀνήνυτον.

ιζ'. Ἀλλ' οὕτως ὁ τῷ Πέτρῳ σύμπλους ὅμιλος τῇ γῇ προσπελάσαντες, πρὸς τὴν ὑπώρειαν ἀποβιβάζουσιν οὐκ ἀδάκρυτι τὸν γεννάδα· ὃς καὶ ἀνέλαβεν ἤδη καταπεπτωκότας ὑπ' ἀνίας αὐτοὺς, προειπὼν αὐτοῖς τόν τε πλοῦν ἀκίνδυνον, καὶ τὴν πρόθεσιν ἀνύσιμον ἕξειν. Οἱ μὲν οὖν ἐστέλλοντο μετ' ἀγαθῶν τῶν ἐλπίδων· ὁ δὲ βίᾳ μὲν, ἐπέβαινε δὲ ὅμως τῶν ἀβάτων, καὶ ἀνέβη τὸ ὄρος, καὶ εἰσέδυ τὰ ἄβατα, Θεῷ μόνῳ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐπιτρέψας, ᾧ καὶ μόνῳ προεθυμήθη τε καὶ ὑπέστη ζήσειν, ᾧ καὶ εἰς τέλος ἀγαγεῖν ἐσπούδασεν, οὐ μόνον ἀπόσιτος ὢν σχεδὸν, τῶν ὅσα πέφυκεν ἀνθρώπων συνέχειν φύσιν, καὶ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένος τοῦτι τὸ μέρος, ἀλλὰ καὶ ψύχει καὶ καύσωνι καὶ παγετοῖς καὶ χιόσι καὶ ὄμβροις, γυμνός τε καὶ ὕπαιθρος, ὦ τῆς καρτερίας! ταλαιπωρούμενος. Ἀνὴρ γὰρ ἐκεῖνος, εἴπερ τις, νοῦν ἔχων, καὶ συνεὶς τὴν τοῦ γηΐου τοῦδε συγκρίματος φύσιν, ὡς καὶ αὐτὸν βρίθει τὸν νοῦν, καὶ πρὸς γῆν κατασπᾶσα,

que afflaturum fidenter sperabant. Verum taliter iis animatis et cogitantibus, ecce nec opinato plane eventu, secundo etiam perseverante vento et vehementer in puppim incumbente, desiit navigium porro progredi, et immobile in loco stetit. Ipsis autem omnem, quod dicitur, rudentem moventibus, nihil quidquam profectum est; nautæ vero mentis inopes, pari fere cum navi immobilitate hærebant, partim præ stupore animi, partim quod nescirent quid consilii caperent. Cum loco tam malo res esset, divinus Petrus e sede ubi quiescebat surgens, oculosque circumferens, montis qui forte sub aspectum cadebat, sciscitatur nomen: quem ubi Athum appellari didicit, simul intellexit atque alios docuit causam, cur ita moveri nescia consisteret navis. In hocce, inquit, monte Deo volente reliquum meæ vitæ transigendum mihi est: et clavum tenenti imperat, ut sinistrorsum navim ad terram recta dirigat: quod ubi is, nihil cunctatus, effectum dedit, illico navis, solutis vinculis facillime ut prius moveri cœpit.

16. Nonne hinc admiratio cunctis vectoribus suborta fuerit; quo pacto navigabile elementum, fluida maris proprietas, modo cedat iterque præbeat navi, impetu ventorum impulsæ; modo naturam quodammodo suam exuta, contrariam assumat, ac terræ instar affixam navim eodem loco detineat? Quo pacto item fluidissimæ naturæ ventus parte sui contrahatur, ac navim manifesto impetu suo non abripiat, nullo ipsi validiore corpore obsistente; ventus enim facilitate motus aquam anteceđit. Neque vero minoris miraculi gloriam habet, quod fluida maris superficies, firma adinstar continentis facta sit; quam quod divisis aquis, in fundo maris, continens apparuerit aliquando. Quamobrem hocce etiam antiquis annumerandum, nec minus quam illa divulgandum venit miraculum: in eoque Deus, qui quidquid libuerit tam facile perficit, laudari præcipue debet.

17. Itaque qui cum Petro navigabant vectores, navi terræ admota, ad radicem montis generosum virum non sine lacrymis dimiserunt: quos ipse, præ tristitia animis concidentes, blande erexit; prædicens fore ut imposterum secure navigent, atque ad terminum feliciter perveniant. Illi igitur, spe bona pleni, cœptum iter prosequuntur: ipse vero, magno quidem labore, sed tamen contendit per invia locorum, conscendit montem, inaccessa penetrat, soli Deo se suaque committens; cui pariter soli vivere magnopere cupiebat, ac victurum pollicitus fuerat. Hoc autem ipsum studiose ad exitum perduxit, non modo abstinens ab omnibus fere cibis, qui humanam sustentare naturam consueverunt, factus hac parte paulo inferior angelis; verum etiam frigus, æstum, glaciem, nives ac imbres nudus, sub dio (o tolerantiam!) constanter tulit. Vir quippe erat, si quis alius, perspicax; atque intelligebat, quomodo terrenæ hujus concretionis ma-

γάριτί τε θείᾳ καὶ σαρκὸς παχύτητι μεσιτεύων, καὶ δύναμιν τῶν ὀδυνάτων ἐντιθείς.

A ctum sibi corpus indicia pulchritudinis divinæ, inter gratiam ejus et carnis molem interposita, et tribuit ei facultatem efficiendi quæ fieri alias non possunt.

κ'. Ἐντεῦθεν ἡ κατ' ἀρετὴν θεοειδὴς καὶ ἀπαράμιλλος ἕξις, καὶ τὸ πρὸς κακίαν ὅλως οὐ κινητὸν ἢ δυσκίνητον αἵ τε θαυματοποιαὶ, καὶ τὸ διορᾶν τε καὶ προορᾶν, καὶ περὶ τῶν πόῤῥω που συμβαινόντων, ὡς ὑπ' ὀφθαλμοὺς διαλέγεσθαι· καὶ τὸ δὴ μέγιστον, ὡς οὐδὲ περὶ ταῦθ' ὁ σκοπὸς τείνει τῶν μακαρίων ἐκείνων, ἀλλ' ὥσπερ εἴ τις ὁρῴη πρὸς ἡλιακὴν ἀκτῖνα, καὶ τῶν ἐναερίων ἀτόμων αἰσθάνεται· κἂν μὴ τοῦτο τῷ προσορῶντι σκοπός· οὕτως ἐκείναις ταῖς θείαις ἀκτῖσι καθαρῶς ὁμιλοῦσιν, αἷς φύσει πρόσεστιν ἡ πάντων ἀποκάλυψις, οὐχὶ τῶν ὄντων μόνον ἢ καὶ γεγενημένων, ἀλλὰ καὶ B τῶν ἔπειτ' ἐσομένων, ὁδοῦ πάρεργον ὡς ἀληθῶς ἡ τούτων προσγίνεται γνῶσις. Σκοπὸς δὲ αὐτοῖς, ἡ κατὰ μοναχοὺς ὑπερτελὴς τελειότης, ἡ ἀληθὴς ἡσυχία, μᾶλλον δὲ ὁ τῆς ἀληθοῦς ἡσυχίας, ὃν ἔφημεν, καρπός· τὸ δυστέκμαρτον καὶ δυσεκλάλητον καὶ δυσεπίτευκτον χρῆμα, κἂν ἡμῖς τὸ τῆς ὑποθέσεως ὑπερβάλλον, καὶ περὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς ἐπῆρε διὰ βραχέων ὑποσημῆναι τανῦν.

20. Hinc fit ut quidam divinus et sine repugnantia operans virtutis habitus nascatur; ut animus in malum aut nullo prorsus modo, aut non facile inclinetur; ut mīracula patrandi virtus acquiratur; ut quis præsentia perspiciat, et prospiciat futura; atque de rebus, quæ locis procul remotis contingunt, non aliter quam si sub oculis fierent, sermocinetur; et, quod præcipuum est, in illa aciem suam non intendant beati illi; sed veluti si quis in solares radios obtutum converterit, etiam aereos atomos detegit, tametsi id non intenderit is qui intuetur; ita illi, qui divinis radiis, natura sua revelantibus omnia, clare illustrari consueverint, rerum non modo quæ nunc sunt quæque fuerunt, sed etiam quæ futuræ sunt, cognitionem pro quisquiliis, ut vere sunt, reputent: habeant vero pro scopo suo absolutam monastici status perfectionem, id est, veram animi quietem, aut potius ipsum veræ quietis, quem diximus, fructum; rem utique difficilem captu, difficiliorem dictu, difficillimam acquisitu; licet nos excellentia argumenti ex eitaverit, ad prodendum nunc paucis, etiam illa quæ vires nostras excedunt.

CAPUT IV.

Semel atque iterum tentatus a dæmone per orationem superior eradit.

κα'. Ὁ μέντοι μεγαλόνους ὄντως οὗτοσὶ Πέτρος, C ἐφ' ὃ προσεκλήθη συνείς, ὅλῳ, κατὰ τὴν παροιμίαν, προσεχώρει ποδί· τοῦτο δὲ ἦν, οὐχ ὁ τῶν χαρισμάτων ὄγκος· ἄπαγε! οὐδὲ γὰρ ἐδελεάσθη ποτὲ λιχνείᾳ τούτων ὁ μέγας, ἐπεὶ μηδὲ προῦργου τοῦτ' εἶναι τοῖς ὑπελθεῖν ἐγνωκόσι τὴν ἡσύχιον ἀγωγὴν, ὁ λόγος ἔχει δηλώσας· ἀλλ' ὥστε τῇ χάριτι δυνηθῆναι δοῦναι χώραν, ἐπισκευάσαι τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον, καὶ πρὸς τὸ πρωτότυπον εὐδιαθεῖναι τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο καὶ ἀμήχανον ἐπανθῆναι κάλλος. Ἀλλ' ὁ μὲν οὕτως ὡρμημένος, ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ, κατὰ τὸν Ψαλμῳδὸν εἰπεῖν, διέθετο. Τί δ' ὁ τοῦ φθόνου πατὴρ, τὸ τοῦ δόλου πλήρωμα, ὁ καλοῦ παντὸς αὐθαίρετος φυγὰς, ὁ κακοῦ παντὸς ἐργάτης ἢ προστάτης, μᾶλλον δὲ τὸ συναμφότερον· ὁ πρῶτος ἀποστάτης, καὶ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον ἀποστήσας τοῦ Θεοῦ, D τί συσκευάζει; Καὶ πῶς; ἑαυτῷ χρῆται κατὰ τῆς τοῦ δικαίου ψυχῆς; Κακούργως μὲν, ἐπιεικῶς δ' οὖν ὡς, ἀξίως ἑαυτοῦ. Ὁρῶν γὰρ ἔξω βελῶν, ὅ φασι, γεγονότα τὸν μέγαν, τῇ τοῦ κόσμου καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἡδέων φυγῇ, δι' ὧν ἐκεῖνος συλᾷν εἴωθε τὰς ἀγενεστέρους ψυχὰς, κἀντεῦθεν οὐκ ὄναρ μόνον διὰ τοῦ φανταστικοῦ πνεύματος, ὃ νοερᾶς ὄχημα ψυχῆς ἡ φιλοσοφία φησὶ, θειοτέρων θεαμάτων ἠξιωμένον καὶ προηγμένον ἐπὶ τὸ βέλτιον, ἀλλ' ἤδη καὶ τῆς φαντασίας αὐτῆς ὑπερκύψαντα, καὶ τῇ τῶν ἀΰλων ἐπαφῇ καθαρῶς προσχωροῦντα, καὶ θαυμαστῶς φωτιζόμενον, ὃ φησι Δαβὶδ ἀπὸ ὀρέων

21. Vere igitur magnanimus hicce Petrus, quo vocatus esset intelligens, manibus pedibusque, ut proverbium habet, eo festinavit. Id vero erat, non amplitudo donorum; absit, horum namque cupidine unquam captus fuit magnus ille vir; quoniam talia illis qui solitariam vitam statuerunt aggredi, haud magni facienda esse, nihil attinet declarari oratione nostra: verum eo festinavit ut gratiæ præberet locum, ut interiorem poliret hominem, ut juxta prototypon suum rite efformaret antiquum illud et vix reparabile animi decus. Enimvero sic ille incitatus, ascensiones, secundum Psalmistæ dictum [1], in corde suo disponebat. At vero quid parens invidiæ, plenus doli, omnis boni ultroneus desertor, omnis mali artifex aut patronus, imo utrumque simul: ille primus Dei desertor, quique primo homini, ut et ipse Deum desereret, auctor fuit; quid ille machinatur? Quomodo se gerit adversus animam justi? Maligne quidem; sed tamen moderatione se digna usus. Conspiciens namque virum extra teli jactum, ut loquimur, positum per fugam qua mundum et quæ in mundo sunt voluptates, quibus malignus ille enervare consuevit degeneres animas, dereliquerat; atque hinc non modo per somnia per imaginarios spiritus (quos philosophia animæ rationalis vehiculum vocat) divinis visionibus dignatum, iisque ad præclaram virtutem progressum esse; verum jam ipsam quo-

[1] Psal. LXXXIII, 6

ρώμενος, καὶ λαβεῖν ἐντεῦθεν ἡντινοῦν λαβήν, αὐτὸς ἀκμαιοτέραν ἐνεποίει τούτῳ τὴν σπουδὴν, καὶ καλλίστους ἄκων προὐξένει τοὺς στεφάνους. Ὡς ἔμοι γε τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἔντασιν ἀναλογιζομένῳ νῦν, οὐδὲ τῶν μαρτυρικοὺς ἄθλους ὑπελθόντων ἀποδεῖν ἡγεῖσθαι τοῦτον ἔπεισεν. Οἱ μὲν γὰρ, ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸ πρὸς Θεὸν σέβας ἐξομόσασθαι, πάντα ἐξ ἀνάγκης ἔφερον· ὁ δὲ, τὴν καρτερίαν ἐκείνων οὐκ ἐλάττων οὗτος, ὑπὲρ τοῦ μηδὲ πρὸς βραχὺ τὸν νοῦν ἀποστῆσαι τοῦ Θεοῦ, πᾶσαν ἐπαγωγὴν πρόθυμος ὑπέμεινεν. Ἐπὶ δὲ μείοσιν οὗτος ἀφορμαῖς, τοὺς μεγάλους δεῖν ἐγνωκὼς ὑπενεγκεῖν ἀγῶνας· τί οὐκ ἂν ἄσμενος ἔπαθεν, εἴπερ τῶν μεγίστων προκινδυνεύειν ἐνῆν;

A lavare tentans; aliquali ex virtutibus occasione sumpta, acuebat potius ejusdem diligentiam, et invitus pulcherrimas ei parabat coronas. Mihi vero, viri constantiam nunc consideranti, persuasum est, nihilo minus ipsum præstitisse, quam qui martyrii certamen subierunt. Illi namque, ut ne divino cultui remitterent nuntium, necessario omnia perferebant: noster vero, nihil illis constantia cedens, vim omnem alacer lætusque sustinuit, ut ne vel tantillum a Deo mentem separaret. Qui vero propter minores causas credebat subeunda sibi esse magna certamina; quid non libens passus fuisset, si res majoris momenti in periculum fuissent adductæ?

CAPUT V.

Tertium impugnatur a dæmone, famulum ejus simulante, ac reditum in patriam suadente.

κε'. Ἀλλ' ὁ μὲν οὕτω τῇ τῶν εὐχῶν προτεδρείᾳ, B μικροῦ τοῖς περὶ Θεὸν ἀκαμάτοις ὑμνηταῖς ἠμιλλᾶτο, καὶ εἰρήνην ἄγων καὶ πολεμούμενος. Ὁ δ' ἀκάματος τῆς ἀρετῆς ἀντίπαλος, τῷ μὲν ἀποτυγχάνειν ἐπιτιθέμενος, ἀνιώμενος, ὀξυτέροις δὲ ὅμως φθόνου κέντροις βαλλόμενος (ζηλοτυπία γὰρ οἶδε μᾶλλον αὐξάνειν ἀποτυγχάνουσα) σφοδρότερον αὖθις πρὸς ἄμυναν διανίσταται, ταῖς ἐκ τοῦ φανεροῦ δ' ὅμως ἀποδοκιμασθεῖς προσβολαῖς, πρὸς δόλους ἔγνω τραπέσθαι. Καὶ δὴ διανοεῖται στῆσαι τῷ γεννικῷ τὸν λόχον, ὅθεν οἷόν ποτε κατ' ἀνθρώπων μέγα δυνηθεὶς, καὶ τῷ πρὸς τοὺς προπάτορας φενακισμῷ, πρόῤῥιζον ὥσπερ ἅπαν (φεῦ!) ἀνασπάσας τὸ γένος καὶ κατενεγκών. Ἐπεὶ δὲ νῦν Εὔα προεντυχεῖν οὐκ ἦν, γυναικὸς ὄψει καθάπαξ ἀποταξαμένου πρὸς ὃν ὁ πόλεμος· οὐδ' αὐτὸς ὄφιν ὑποδὺς C προσέρπει, σαίνων τε καὶ θέλγων, καὶ οὕτω παρατείνων τὴν κακῶς ἀπολουμένην συμβουλήν· ἀλλά τινα τῶν κατὰ τὸν βίον οἰκετῶν ὑποκριθεὶς τοῦ ἀνδρὸς, ἵν' ἔχῃ τινὰ πίστιν τὸ δρᾶμα, πρόσεισιν ἀπολοφυρόμενος, καὶ γονέας εἰς μνήμην ἄγων καὶ ἀδελφοὺς, καὶ τὸ τῆς ἀγχιστείας πᾶν αὐτῷ σύστημα, φίλων τε τοὺς ἀρίστους, καὶ ὅσοι συνήθεις ἐκ γειτόνων ἦσαν, ἐκ παντὸς εἴδους ἡλικίας πλέκων τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ συσχόντα τὴν πατρίδα θρῆνον, οἷος ἐκεῖνος ἄριστος ἀλιτήριος, καὶ τὰ τοιαῦτα πλάσασθαι δεξιώτατος.

25. Atque ita quidem ille assiduitate precandi vix aut ne vix quidem cedebat indefessis illis Dei laudatoribus, seu quietam ageret vitam, seu tentationibus infestatam. Infatigabilis vero virtutis impugnator, quod voto suo excidisset, gravi quidem afficiebatur dolore: attamen acrioribus invidiæ stimulis agitatus (solet namque æmulatio, cum voti compos facta non fuerit, magis augeri) vehementius denuo ad vindictam insurgit. Verumtamen aperto marte repulsus, ad dolos sibi putavit confugiendum, planeque constituit insidias struere generoso pugili, quibus olim humano generi noverat se plurimum nocuisse; illudque, primis parentibus delusis, radicitus (eheu!) quodammodo totum exstirpasse ac obtrivisse. Quoniam vero nunc primo loco fallere Evam non poterat, cum is qui impugnabatur, omnis omnino feminæ aspectum subterfugeret, neque ipse indutus serpentem adrepit, mulcendo ac blandiendo perniciosum consilium suum simulans: verum cujusdam e servis, quibus in sæculo usus fuerat Petrus, persona assumpta, ut aliquam fidem reperiret fabula, accedit sanctum, lugubri plane forma; eique parentes, fratres ac turbam sanguine junctorum omnem, nec non amicorum optimos quosque, et quotquot ex vicinis ei magis familiares fuerant omni ætate, in memoriam revocans (ut est insigniter scelestus, atque ad talia concinnanda subtilissimus) fingit patriam omnem ipsius causa etiamnum lugere, sic eum appellans:

κς'. Ἡλικιώτην μὲν, λέγων, ὅμιλον καὶ ὅσοι τῶν ἐξώρων, οὔτ' ἔλαθες, οὔτε λήσῃ, πάσης μὲν εὐθυμίας ἀφορμὴ, καὶ καλοῦ παντὸς εἰκὼν προκείμενος, ὁπηνίκα δὴ συνῆσθα τούτοις, ἀλήκτου δὲ νῦν ἀθυμίας ὑπόθεσις, διὰ τῆς μακρᾶς ταύτης ἀπουσίας καταστάς· παῖδας δὲ ὅπου, τὸ μηδόλως ἀπολαῦσαι φθάσαι τῆς σῆς καλοκαγαθίας, οὐκ ἀπεικότως ἀνιᾷ δεινῶς, καὶ ταῦθ' ὅτι τὸν ἐπίσης ἀρετῆς σοι κομῶντα τῷ βίῳ, μὴ καταλέλοιπας πυνθανομένους. Τί δ' ἄρα, φησὶ, καὶ πραγματευόμενος, φίλε δέσποτα, φιλέρημος οὕτω γέγονας, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀνεπιστρεπτὶ φυγὼν, τὴν μετὰ θηρίων ἀνθαιρῇ διατριβὴν, καὶ περινοστεῖς τὰς ἀφίλους

26. Neque obliti sunt, neque obliviscentur unquam cœtanei tui et majores natu omnes, te, cum apud ipsos versatus es, cunctis lætitiæ causam omnisque honestatis exemplum fuisse; nunc vero iisdem, per diutinam hanc absentiam tuam, incessabilis tristitiæ argumentum esse. Juniores autem natu non immerito afficiuntur summo dolore, quod nullatenus sibi liceat frui præclara virtutum tuarum exercitatione; eoque majori afficiuntur, quod intelligant neminem paribus fulgentem virtutibus post te in vivis superfuturum. Quid porro, optime here, utilitatis tibi contulerit tam ardenter solitudinem amasse? homines, interdicto tibi ad eos re-

κράτος ἀνήρηται. Γεγωνοτέρᾳ γὰρ κατὰ τοῦ δολίου φωνῇ χρησάμενος, τὴν αἰτίαν ἡμῖν τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐπανόδου, τὴν Θεοτόκον, ἐπιβοᾶται· κἀκεῖνος ὡς εἶδε μὴ λαθὼν, ἑαυτὸν ἀφανίζει, τὸ τῆς ὑποκρίσεως ἀποδὺς προσωπεῖον, καὶ τὸ τῆς αἰσχύνης εἰκότως ἀνυποδύς· ὁ γὰρ ἀποδειλιάσας μὲν πρὸς τὴν ἐκ τοῦ φανεροῦ συμπλοκὴν, δόλῳ δὲ τὴν νίκην κλέψαι πειρώμενος, εἶτα φωραθεὶς, τὴν πρώτην εὐθὺς ἡττώμενος, τοῦ δράματος οὐχ ἑκὼν εἶναι μετ' αἰσχύνης ἀφίσταται, καὶ τῇ φυγῇ, τοῦ τροπαίου τοῖς ἀντιπάλοις παραχωρεῖ, συνέσει μόνῃ τὸ κατ' αὐτοῦ κράτος ἀναδησάμενος εὐχερῶς.

κθ'. Οὕτως ὁ νοῦ καὶ φρενῶν ἐπιβολώτατος οὗτος Πέτρος, διὰ βραχέος τῷ πονηρῷ δοὺς πεῖρα ἐκμαθεῖν, ὡς οὐκ ἀνεπιγνώμων τῶν αὐτοῦ τεχνασμάτων, δι' ἑνὸς ἄθλου πάσης ἀρετῆς ἀποδείξας ἐναργεῖς ἐξήνεγκε. Τῷ μὲν γὰρ συνεωρακέναι τὸν λόχον, ἥκιστα δὲ τῷ τῆς κακουργίας εὐπρεπεῖ παρασυρῆναι, δῆλός ἐστιν εἴπερ τις καὶ φρονήσεως ἐπειλημμένος. Ἐπεὶ δὲ διὰ τῶν τῇδε μὲν ἡδέων ὥσπερ συνεσκεύασται τὸ δέλεαρ, τῆς ἐπ' ἐρημίας δὲ αἱρετῆς τὸ σκληρὸν ὑπομαλάττον, καὶ πρὸς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ῥᾳστώνην ἐκκαλούμενον, ὁ δὲ, τῆς μὲν ὑπερόπτης ἀκριβὴς ἐφάνη, τὸν δ' ἐπίπονον καὶ τεθλιμμένον ἀνθελόμενος βίον, ὁμοῦ τε σωφροσύνην ἔδειξεν ἀσκῶν, καὶ τὴν ψυχὴν ἀνδρεῖος ἀναπέφηνε. Τὸν μέντοι πονηρὸν, πονηρῶς τὴν ἄθεσμον ὑποτιθέμενον ἐκείνην γνώμην ἀπωσάμενος, Θεῷ δὲ τῷ φύσει Δεσπότῃ καὶ Δημιουργῷ πειθήνιον νεῖμας ἑαυτὸν, δικαιοσύνης φέροιτ' ἂν οὐκ ἀπεικότως δόξαν.

A oratio, qua et adversarii vim vi repulit. Nam elata contra doli architectum usus voce, causam nostri ad meliorem statum reditus, Deiparam dico, inclamat : et continuo ille, ut vidit se agnitum esse, evanescit ; exutus larvata persona, et confusione (ut par erat) plenus. Quisquis enim aperto marte congredi metuit, ac sibi clam per dolum parare victoriam conatur; ubi deinde deprehensus, primo statim congressu vincitur; invitus cum dedecore ex arena recedit, ac fuga sua adversariis, sola prudentia facilem de ipso victoriam reportantibus, tropæum erigit.

29. Ita Petrus animi mentisque compos, brevi tempore nequam adversarium compulit experientia B discere, non se nescire illius versutias; et unico certamine virtutum omnium præclarum specimen edidit. Nam quod insidias detexerit, ac malitiæ decora, ut proponebatur, specie nequaquam delusus sit, manifeste ostendit ipsum, si quis alius, prudentia præditum fuisse. Quod vero hinc illecebræ, viro sancto propositæ, ex hujus sæculi voluptatibus veluti concretæ essent, possentque asperum eremiticæ vitæ institutum lenire et ad felicitatem mundanam evocare; inde sanctus illarum quidem egregius contemptor apparuerit, laboriosam vero ac miseram vitam iis prætulerit; indicium est, eum simul et temperantia excelluisse, et animi fortitudine enituisse. Quod denique nequissimum, impiam illum mentem suggerere nequiter conantem, repulerit; Deo autem, quem natura tota Dominum atque Creatorem clamat, obsequentem sese præ- C stiterit; ei laudem justitiæ non immerito tribuit.

CAPUT VI.

Quartam tentationem dæmonis, angelum mentiti, vincit humilitate; ac donis cœlestibus cumulatur.

λ'. Ἀλλὰ γὰρ οὐδ' οὕτως, ὁ πρὸς ὅ τι τῶν καλῶν διηνεκῶς ἀσπόνδως ἔχων, ἡσυχάζειν ὠφθη δεῖν· ὦ τῆς μωρίας! ὃς οὐδ' ὡς νήπιος, ὅ φασιν, ἔγνω παθῶν· μᾶλλον δ' ὦ τῆς ἀπονοίας! αὕτη γὰρ ὅταν ἀπὸ τῶν ἐκβάντων ἐλεγχθῇ, κεναῖς ἐλπίσι φυσᾶται, τὴν ἔπειτ' ἐσομένην ὀνειροπολοῦσα νίκην. Ἀλλ' οὐχ ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων Πέτρος οὕτως, ὁ καὶ τηλικούτων ἀρετῶν τε καὶ τροπαίων στεφανίτης φανείς· ἀλλ' ἐπὶ Θεὸν τὸ πᾶν ἀναφέρων, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ὑπὲρ τῶν μελλόντων θαῤῥούντως βοήθειαν ἐξεκαλεῖτο. Καὶ οὕτω ταπεινώσει μὲν ἐρηρεισμένος, οὐδὲν ὑπὸ τῆς εἰς αὐτὸν ἐλθούσης νίκης παραβλάπτεται τὸν λογισμόν· ἐλπίδι δὲ χρώμενος ἀκαταισχύντῳ, πρὸς τὴν ἐπιφερομένην ἀποδύεται πεῖραν· ἔνθεν τοι καὶ ταύτης ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἀναδείκνυται κρείττων, ὡς ὁ λόγος ἥκει δηλώσων.

λα'. Ὁ γὰρ Πρωτέως πολυμορφότερος, ἡ πολυκέφαλος ὕδρα, ὁ πρὸς τὸ παράγειν ἀμηχάνως εὐμήχανος, τοῦτο μὲν πρὸς ἄλλο πᾶν εἶδος ἐπηρείας ἀπειρηκὼς, τοῦτο δὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς διὰ πάσης ἀρετῆς ἀγωγὴν, καὶ τὸ τῆς πολιτείας ἠκριβωμένον, καὶ διατερόντως ὑψηλόν τε καὶ παρηλ-

30. Ille, qui quidquid honestum est irreconciliabili prosequitur odio, neque post ista quidem cessandum sibi putavit. O insaniam! quod ne quidem ut puer, sicut aiunt, malo doctus est; aut potius, o insolentiam! Hæc enim, cum optato rerum suarum eventu frustrata est, inani spe tumescens, obventuram sibi deinde victoriam vane imaginatur. Non sic Dei famulus Petrus, qui tantarum virtutum ac victoriarum coronis conspicuus, omnia sua in Deum referebat; et hinc ejusdem opem in futurum fi- D denter implorabat. Atque ita factum est, ut humilitate quidem fultus, ex reportata victoria nullum animi detrimentum faceret : spe vero, quæ non confundit, erectus, ad imminentem porro tentationem accingeretur; eaque longissime superior apparuerit, uti sequens oratio palam faciet.

31. Nam nequam ille, multiformior Proteo, ille multiceps hydra, ille ad seducendum etiam ea quæ seduci non possunt, promptus; tum quod cæteras omnes nocendi artes desperaret valituras, tum quod conspiceret viri sancti conjunctum cum omni virtutum genere institutum, et exquisitam vivendi ra-

λγ'. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ τῆς ἀρετῆς ἄκων ἐπαι- A
νέτης ἦν ὁ τῆς κακίας σοφιστὴς, καὶ πιθανῶς ὅτι
μάλιστα προῆγε τὸν λόγον, ἵν' οὕτως εἴπω, πολὺ τὸ
μέλι τῷ δηλητηρίῳ παραμιγνὺς, καὶ σημεῖον εἰς
πίστιν ἐπεδείκνυ, τὴν πρὸς τὸ μὴ ὂν δοκοῦσαν
ἐκχωρῆσαι πηγήν. Ἀλλ' ὅστις ἦν, ἥκιστα τὸν
μέγαν ἐλάνθανεν; Οὔκουν· οὐδὲ χαλκὸς χρυσοειδοῦς
περιτακέντος ἄνθους, εἶτα τῇ Λυδίᾳ προσαγόμενος
λήσει· βάσανον γὰρ ὁ θεῖος Πέτρος εἶχεν ἀκριβῆ
τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα, τῇ πρὸς Θεὸν νεύσει κεκαθαρ-
μένον. Καὶ τοίνυν συνεὶς τὸ ῥᾴθυμα, μετριότητι
τὸν ἐπηρμένον ἐκεῖνον θᾶττον καθαιρεῖ, καὶ μι-
κροῖς μακρὰν ἀποδιοπομπεῖ τὸν φέναξ λόγοις·
Ἀνάξιός εἰμι, λέγων, ἀγγελικῆς θέας ἔγωγε· πῶς
δ' οὔ; φησὶν, ὃς παρὰ τοῦτο καὶ τοὺς ἀνθρώπους; B
ἔφυγόν τε καὶ φεύξομαι διὰ τέλους, ἀνάξιον ἐμαυ-
τὸν γνοὺς τῆς μετ' αὐτῶν διατριβῆς, ὡς εὐτελέστε-
ρον ἢ κατ' αὐτοὺς ὄντα, καὶ τὸ τοῦ Προφήτου φάναι,
οὐκ ἄνθρωπον.

λδ'. Ὁ μὲν οὖν, ἰδιαίτατόν τε κρῖμα, κατὰ τὸν
Ἀπόστολον, τὸν τύφον ἔχων, τὴν ἐναντιοτάτην τοῦ
ἁγίου μετριότητα μηδαμῶς φέρων, ἢ τάχους εἶχεν,
ἠλλοιοῦτο καὶ ἀπεδίδρασκε· Θεὸς δὲ, ὁ τοῖς ταπει-
νοῖς διδοὺς χάριν, ἐπεμέτρει τῷ Πέτρῳ δαψιλῆ τὴν
χάριν, οὐκ ἐν τῷ μέλλοντι μόνον αὐτὴν αὐτῷ τα-
μιευόμενος, ἀλλὰ τῆς ἀποκειμένης ἐχέγγυον ὥσπερ
ἀῤῥαβῶνα κἀνταῦθα προδείκνύς· τοιοῦτος γὰρ,
ἀνεπηρέαστος δικαίως ὁ μέγας διετέλει τὸν βίον
ἀνύττων. Ὡς γὰρ αἱ τῶν ὑψηλοτάτων ὀρέων κορυ- C
φαὶ πνεύμασιν ἧττον περιπνέονται, τῇ τοῦ οὐρανοῦ
περιφορᾷ συγκινουμένου τοῦ περὶ αὐτὰς ἀέρος,
ἢ μέχρι καὶ ἐς αὐτὰς διὰ τῶν συνεχῶν καθικνου-
μένη, τῆς κάτωθεν τῶν ἀνέμων ὁρμῆς τε καὶ γε-
νέσεως ἐπικρατεστέρα δείκνυται· τὸν αὐτὸν δὴ
τοῦτον τρόπον, καὶ τοῦ Πέτρου νῦν ἐπὶ τὴν ἄοπτον
ὥσπερ σκοπιὰν πάσης ἀρετῆς, δηλονότι τὴν ταπεί-
νωσιν ἀναδεδραμηκότος, καὶ τοῦ ἀνωτάτου πνεύ-
ματος ἐμπνευομένου τε καὶ περιπνεομένου χάρισιν,
ἡ τῶν πονηρῶν πνευμάτων φάλαγξ κάτω που
παρεῖται προσηκόντως, καὶ ἀπελήλαται, τῶν πτε-
ρῶν αὐτοῖς, ὡς τήκεται κηρὸς, ὑπὸ τοῦ θείου διαλυ-
θέντων πυρὸς, ὥσπερ φασὶ καὶ ταῖς ὑφ' ἡλίου θερ-
μοτέραις προσβολαῖς, τὴν κατὰ τοὺς μύθους Ἰκάρου D
μηχανὴν.

λε'. Ἀλλὰ γὰρ ἡ τοῦ θείου Πνεύματος ἐπίπνοια,
τὰς κακούργους ἀπωσαμένη δυνάμεις, καὶ τοὺς
ἀγαθουργοὺς ἀντεπιφέρει λειτουργοὺς, καὶ ἄρτῳ
τρέφει, τὸν ἐπὶ γῆς αὐτῆς οὐχ ἧττω τῶν ἄνω λει-
τουργῶν, τακταῖς ἡμερῶν περιόδοις δι' ἀγγέλου
κομιζομένῳ. Ἠλίᾳ μὲν γὰρ κόραξ τὸ μισότεκνον
ὑπηρετεῖτο ζῶον, σύμβολόν φασι τοῦ πρὸς τὸ ὁμό-
φυλον ἀσυμπαθοῦς· Πέτρῳ δὲ, τῆς κατ' ἀγγέλους
πολιτείας, ὁ διακονιστὴς ἄγγελος, ἄγγελος σαφῆς·
ὃς καὶ τὸ μάννα τῷ γενναίῳ ἐπιδείκνυσιν, αὐτοφυὲς
ὁμοῦ τε καὶ πολυειδὲς ὄψον, ἅτε τῇ τοῦ μεταλαμβά-
νοντος ὀρέξει, τὴν γευστὴν ποιότητα συμμεταβάλ-

33. Verum enim vero tametsi malorum artifex, vel invitus fuerit laudator virtutis, et quam aptissimam ad persuadendum orationem protulerit, multum mellis, ut ita loquar, veneno misc ns, insuper et signum ad fidem faciendam addiderit, efficiendo ut fons evanuisse sit visus; an ideo, quis esset, magnum virum latuit? Minime vero; nec enim latere poterit æs, circumfuso auri flore illitum, posteaquam Lydio lapidi admotum, fuerit: Lydium namque lapidem præstantissimum habebat divinus Petrus oculum mentis, recta in Deum intentione purgatum. Fabulam itaque intelligens, modestia sua superbum illum subito confundit, paucisque verbis impostorem procul amandat: Indignus, inquiens, ego sum angelica visione (qui enim aliter fieri possit?) ego qui etiam hominum conspectum fugi et fugere nunquam desinam: cum me indignum cognoscam conversatione ipsorum, ut pote viliorem conditione humana, atque (ut verbis Prophetæ loquar [11]) non hominem.

34. Ille igitur, qui propriissimum aliquod judicium, ut Apostolus ait, superbiam habet, contrariam sibi modestiam viri sancti nullatenus ferens, quam celerrime potuit, deposita larva fugam capessivit. Deus autem, qui humilibus dat gratiam, uberem ejus mensuram etiam Petro contulit, non tantum in futuro sæculo repositam, sed illic repositæ securitatem, velut arrhabonem ei in hoc sæculo præstans. Ex illo namque tempore contumeliis diabolicis liber, juste perfecteque vir magnus vitam peregit. Quemadmodum enim summorum montium cacumina ventis minus obnoxia sunt, quod aer illis circumfusus una cum cœli circuitu movetur (circuitum autem illum, per continuationem usque ad ipsa cacumina pertingentem, validiorem esse, quam impetum ventorum inferne ortorum, manifestum est); eodem plane modo, cum Petrus jam in invisibilem omnium virtutum, ut ita loquar, speculam, videlicet humilitatem, evasisset, ac cœlestis spiritus gratia afflatus perflatusque esset; nequam spirituum cohors merito in inferiorem quemdam locum dimissa abactaque est, aliis eorum dissolutis ab igne divino, non secus ac cera liquescit; et, ut fabulæ referunt, dissolutæ fuerunt Icari pennæ ardentioribus solis radiis.

35. Nempe divini spiritus favos, spiritibus malorum machinatoribus repulsis, eorum loco beneficos submisit, ministros; ac virum, etiam dum in terris versabatur ministris cœlestibus non inferiorem certis dierum intervallis enutrivit, pane ab angelo delato. Eliæ quidem ministravit corvus, quæ volueris pullos suos odio prosequitur, quod symbolum notasse, aiunt, immisericordem ejus in contribules animum: Petro vero, angelicæ conversationis viro, minister angelus, et quidem manifeste angelus, adest, qui illi etiam manna exhibet, sponte natum et varii saporis opsonium, utpote

[11] Ps lxxi, 7.

ἀνάγραπτον ποιησαμένου, μέχρι καὶ πρὸς ἡμᾶς εὖ ποιοῦν ἤδη φθάνει· τῇ τε μνήμῃ νεάζον, καὶ τῆς ὀνησίμου δυνάμεως οὐχ ὑφειμένως ἔχων, πᾶσι παντὸς ἀγαθοῦ παράδειγμα προκείμενον, καὶ βίου τοπαράπαν ἀπλανοῦς ἀρχέτυπος εἰκών, καὶ πάσης ἀρετῆς ἰδέα, πάσης κακίας ἀμιγής.

λη'. Ἀλλ' ὁ μὲν λόγος ἐπείγεται πρὸς τὸ τέλος· ἐγὼ δ' αἰσθάνομαι πολλὰ τὰ τῶν ἀναγκαίων εἰρῆσθαι παραλιπών, ὧν ὀλίγα προσθεὶς, καὶ ταῦτα τῶν μετὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἐκδημίαν ὑπηργμένων τῷ θαυμασίῳ, προσῆκον ποιήσω τῷ λόγῳ τέλος. Μικρὸν οὖν αὖθις ἀναληπτέον. Τεθεαμένος γὰρ ὁ κυνηγέτης ἐκεῖνος τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον, καὶ εἰς λόγους ἐλθὼν, καὶ γνοὺς αὐτὸ τοῦθ' ὡς ἀληθῶς ὄντα Θεοῦ ἄνθρωπον, μᾶλλον δ' ὑπὲρ ἡμᾶς φάναι, καὶ ἄγγελον ἀτεχνῶς Θεοῦ, καὶ μύστην τῶν ἄνω καὶ θεωρόν· οὐ δεκάτας ἀπὸ τῶν ἐνόντων ἐδίδου, καθάπερ Ἀβραὰμ πάλαι τῷ Μελχισεδὲκ ἐντυχών· οὐδ' ἀπὸ τῶν οἴκοι τεθησαυρισμένων ὑπισχνεῖτο κομίσειν, ἢ τὸ ἥμισυ τῶν ὑπαρχόντων πτωχοῖς δώσειν κατὰ Ζακχαῖον· ἀλλ' ὅλον ἑαυτὸν Θεῷ, καὶ τῷ κατὰ Θεὸν ἀνδρὶ παρέξειν ἠρεῖτο, ζημίαν ἡγούμενος τὴν ἐπάνοδον, καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ διάζευξιν οὐκ ἐπὶ νοῦν ἔχων. Ἐντεῦθεν, ταύτην ἐπαγγέλλω σοι χάριν, ἔλεγε, θειοτάτη μοι κορυφὴ, παραδέξασθαί μου τὴν συνοικίαν, ἵν' ὑπὸ σοὶ διδασκάλῳ ταττόμενος, τὸ λοιπὸν καὶ αὐτὸς ἀσαλῶς κατὰ Θεὸν βιώσω, δυνηθεὶς διαδρᾶναι τὰς ποικίλας τῶν τῆς πονηρίας πνευμάτων ἐνέδρας, καὶ πρὸς αὐτὸν φθάσαι Θεὸν, τὴν κοινὴν τῶν εὖ βεβιωκότων ἀνάπαυλαν· ὃς καὶ προσδραμεῖν αὐτῷ πάντας διακελεύεται, καὶ προσιόντας προσίεται φιλοφρόνως, καὶ τῶν μειζόνων ἢ κατ' ἐλπίδας ἀξιοῖ. Γενοῦ τοίνυν κἀν τούτῳ μιμητὴς τοῦ Δεσπότου, καὶ τὴν ἐμὴν μηδαμῶς ἀπαξιώσῃς εὐτέλειαν. Οὐ γὰρ ἔτ' ἀνέχομαί σου τῆς Θέας ἀποσχέσθαι, τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπε· σοῦ γὰρ εἰ διασταίην, ἀβίωτον οὐκ ἀπεικότως ἑλκύσω βίον· ὥσπερ εἰ θησαυροῦ μετέχειν ἐξὸν, καὶ θησαυροῦ τῆς γῆς ἁπάσης τιμιωτέρου, εἶτ' αὐτὸς ἑκὼν ἐμαυτὸν ἀπήγαγον, στερήσας τῆς καλῆς μετουσίας.

λθ'. Ἀλλ', Οὐχὶ, φησὶν ὁ καὶ τὰ πόῤῥω προβλέπων οὗτοσὶ Πέτρος· μηδ' οὕτως, ὦ οὗτος, ἀρτίως διανοοῦ. Σοὶ γὰρ δὴ καὶ σύζυγος οἴκοι κάθηται, καὶ προσήκοντες κατὰ γένος ἐπιτετράφαται, καὶ προσέτι πρόσεστιν οὐσία πολλὴ, πολλῶν πενήτων ἐμπλῆσαι δυναμένη γαστέρας. Ἄγε δή μοι, φίλον τέκνον, βοηθὸς ἐπανελθὼν γενοῦ κατὰ τῆς ἐνδείας, τοῖς ὑπὸ ταύτης ἀφειδῶς πιεζομένοις, καὶ μὴ ἀνήσῃς ἐπαρκεῖν αὐτοῖς, ἄχρι καὶ σαυτὸν ἐν ἴσῃ καταστάσει; μοίρᾳ. Τότε γὰρ ἴσως εὖ ποιῶν ἐπὶ τὸν αὐχένα τὸν Χριστοῦ ζυγὸν ἀναθήσῃ· « Πτωχοὶ γὰρ, ὡς αὐτὸς εἶπεν, εὐαγγελίζονται· » προσέχῃ δὲ σαυτῷ, καὶ ταῖς γῆναις ὁπόσῃ δύναμις ἡδοναῖς τε καὶ μερίμναις ἀποταξάμενος, πεῤῥαμένον τηρεῖν ἐν τῇ σῇ καρδίᾳ τὴν τοῦ Θεοῦ μνήμην, τὴν ἐπ' ὀνόματι τούτου μελέτην, τοῖς ἐν κρυπτῷ τῆς ψυχῆς ταμείοις ἀνάγραπτον ὥσπερ ἐνθέμενος· θείοις τε βίβλοις καὶ

[12] Matth. xi, 5.

litteris quoque mandata, non sine multa utilitate ad nos usque pervenit; ac memoria sui renovata, non parum virtutis proficuæ continens, exemplum omnis boni cunctis proponitur, principalis imago vitæ undequaque innocentis, forma omnimodæ virtutis, omnimodæ labis expers.

38. Sed oratio nostra finem spectat: quamvis existimem multa, quæ dici deberent, prætermissa esse; quorum pauca, quæ post mirabilis viri ad superos transitum contigerunt, nunc referens, aptum orationi finem imponam. Quamobrem paulo altius repetenda mihi oratio est. Postquam venator ille famulum Dei viderat, allocutus fuerat, ac vere cognoverat, hominem sanctum esse; aut potius majorem hominibus, angelum revera Dei, cœlestem sacerdotem, ac Deitatis contemplatorem videri; non decimas eorum quæ possidebat, uti olim Abraham Melchisedeco occurrens, largitus est; neque thesauros domi reconditos allaturum, aut dimidium bonorum suorum, exemplo Zachæi, pauperibus daturum se promisit; verum sese Deo divinoque viro totum addicere statuit, reditum supplicio sibi ducens, et omnino cogitans nunquam se ab illo divellendum. Qua de causa hanc a te gratiam peto, inquiebat, vir sanctissime, ut in societatem tuam me recipias, quo te magistro reliquum vitæ meæ, curarum expers, Deo impendam; varias malignorum spirituum insidias caveam; atque ad Deum, communem omnium, qui beato fine vitam clauserunt, requiem perveniam; Deum, inquam, qui omnes ad se jubet venire, venientes benigne excipit, ac majoribus quam speraverant præmiis remuneratur. Fac igitur in hoc quoque Dominum tuum imiteris; atque exiguitatem meam, quæso, ne repudies: nondum enim ab aspectu tuo, vir Dei, possum avelli. Quod si avelli me omnino velis, miserabilem imposterum, nec injuria, tracturus sum vitam: veluti si thesaurum in potestate mea haberem, et quidem omnibus mundi divitiis præstantiorem, cujus ego possessione me postea mea sponte exuerem.

39. Non sic, inquit qui futura prævidebat Petrus, non sic modo cogita, bone vir. Sedet namque tibi uxor domi, et propinqui tuæ curæ commissi sunt: accedit quod res familiaris tibi lauta suppetat, quæ plurimum egenorum latrantes stomachos possit sedare. Age igitur, dilecte fili, revertere, et inopia graviter laborantibus opitulare, nec prius desine illis erogare quæ habes, quam ad parem iis redactus fueris conditionem. Tunc enim fortasse bene faciendo mercaberis ut Christi jugo collum subdas: « Pauperes quippe, ut ipse ait, evangelizantur [12]. » Attende vero tibi ipse; voluptatibus curisque terrenis nuntium quantum fieri potest remitte; perpetuam in anima tua serva memoriam Dei, ejusque nomen in secreto cordis tui meditando veluti inscribens, sacras paginas atque eloquia singulis diebus horisque singulis studiose lectita.

εἶναί σοι δοκεῖ, καὶ ταῦτ' ἐξ ἀνθρώπων γεγονότι, εἰ μὴ καὶ τουτονί με προσαπελάσεις τοῦ ἀνθρωπίου, καθ' ὃ πολλὰς μὲν πρότερον τεμὼν ὁδοὺς, μόγις δὲ ὅμως πάροδον εὗρον καὶ εἰσρυὲν οἰκῶ· ἀλλ' οὔμενουν οὐ πείσομαι, οὐδ' ἐξελεύσομαι, τὸ μόνον εὑρυὲς ἐμοὶ σχεδὸν καταγώγιον ἀπολιπόν.

μγ'. Ἐπὶ τούτοις, ὦ τοῦ θαύματος! τοῦ κειμένου τὴν νεκροπρεπῆ τε καὶ ὕπωχρον ὄψιν, ὑπ' ὄψιν ἀποθεμένου τῶν παρεστώτων, κἀπὶ τὸ φαιδρότερον ἀμειψαμένου τὴν χροιάν, τοῦ δαιμονῶντος ἀπηλλάττετο τὸ δαιμόνιον, καπνοῦ δίκην διὰ τοῦ στόματος ἐκφερόμενον· ὡς εἶναι φάναι μικρὸν ὑπαλλάξαντα τὸ τοῦ Δαβὶδ, Εὐφρανθέντος τοῦ δικαίου (τούτου γὰρ ἄγγελος ἡ τῆς χροιᾶς ἀλλοίωσις) ἐξέλιπον ὡσεὶ καπνὸς ὁ τοῦ Θεοῦ ἐχθρός. Τί τούτου πολλῷ μεῖζον εἰς θαύματος λόγον, τῶν νῦν ἢ τῶν πώποτε; Νεκροὺς ἀνέστησαν ἤδη τῶν πάλαι τινὲς, Ἠλίας ἐκεῖνος, Ἐλισσαῖος μετ' ἐκεῖνον, ὁ καὶ δι' ἐκείνου τῆς διπλασίονος μετειληχὼς χάριτος· ἑαυτὸν δὲ οὐδείς, ὅτι μὴ Χριστὸς, ἐπὶ τὸ ζῆν ἐπανήγαγεν· οὗ δὴ καὶ οὗτος ἐγγὺς, ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἀπαθοῦς διαγωγῆς, οὕτω κἀπὶ τῶν θαυμάτων ἀφῖχθαι, διὰ τῆς ἐκείνου χάριτος ἠξιώθη. Εἰ δὲ καὶ τοὺς εὖ παθόντας ἐξετάζοι τις, τοσοῦτον εὐκταιότερον ἀναβιώσεως, δαίμονος ἀπαλλαγῆναι, ὁπόσον τὸ δαιμονᾷν τοῦ τεθνάναι ἀπευκταιότερον εἶεν.

μδ'. Ὁ μέντοι θηρατὴς ἐκεῖνος, ἐπὶ τὸ χαίρειν ὑπὸ τοῦ πενθεῖν μεταβαλὼν, ἅμα τ' ἀδελφῷ σωφρονοῦντι, καὶ τῇ συνεκδήμῳ τῶν μοναχῶν συνωρίδι, τὴν σορὸν ἀνελόμενος, καὶ τῷ πλοίῳ κοσμίως ἐνθέμενος, τὸν ἀνάπλουν διὰ τοῦ πρὸς βορᾶν τετραμμένου τοῦ ὅρους ἐποιεῖτο μέρους. Τέως μὲν οὖν, ἐξ οὐρίας ἡ ναῦς ἐφέρετο· σεμνείου δέ τινος ἀντικρὺς γεγονυῖα, μήθ' ἑτέρου πνεύματος ἀντιπνεύσαντος, μήτε τοῦ φέροντος ἀπολιπόντος, ἀλλ' οὐδ' ὑφειμένου, τοῖς σκοπέλοις ἐπίσης ἀμετάβατος ἦν. Οἱ μὲν οὖν προσεπετίθουν τὴν ἀπ' αὐτῶν συνέργειαν τῇ ῥύμῃ τοῦ πνεύματος, ᾗ δυνάμεως εἶχον ἐρέττοντες· ὁ δ' ἐγκείμενος, οὐ τοῦ πνεύματος ἄρα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ζώντων ἐκείνων ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος κρείττων ἦν, μᾶλλον δὲ, ὁ καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων Κύριος, παρ' οὗ πάνθ' ὑπερφυῶς ἐτελεῖτο.... τοῦ μὴ καταλιπεῖν τοῦτο τὸ θεῖον ὄρος, τῆς ἐναγωνίου βιοτῆς ἀνήκοον, τοῦ κατὰ Δανιὴλ τῶν ἐπιθυμιῶν ἀνδρὸς, τοῦ θείου τούτου Πέτρου δηλαδή. Τοῦ πρόσω τοίνυν κοινῇ πάντες ἀπογνόντες, ἐχρουσαν τότε πρύμναν, καὶ οὕτω πειθηνίῳ τῷ πλοίῳ χρησάμενοι καταίρουσιν ἐπὶ τὸ καταντικρὺ σεμνεῖον ἐκεῖνο, κἀνταῦθα τὴν ἐπέραστον ἐκείνην ἀκουσίως ἐναποτίθενται σορόν. Ἀλλὰ γὰρ τῶν ἐνταῦθα γενομένων θαυμάτων καταλέγειν τὸ πλῆθος, ἐπίσης οὔτ' εὔκαιρον, οὔτε δυνατόν.

etymo restitisti; et ne nunc quidem, postquam e vivis excessisti, satis tibi egisse videris, nisi hocce etiam homuncione me expuleris; in quem, posteaquam multum prius confecissem itineris, vix tandem invento aditu irrepsi ac habito. Verumtamen non tibi parebo, non hinc excedam: cum hoc fere solum, genio meo aptum, supersit hospitium.

43. Ad hæc, o miraculum! quod jacebat cadaver, emortuam pallidamque faciem in astantes obvertit, eamque lætiori colore induit: tum illico recedit ab energumeno dæmon, per os ejus adinstar fumi elatus, ut modice mutato Davidico illo uti liceat: Lætante justo (lætitiæ quippe index erat coloris mutatio) defecit sicut fumus, inimicus Dei [13]. Quodnam hoc facto majus miraculum dici potest, aut nostra aut majorum memoria, contigisse? Nonnulli jam pridem revocarunt mortuos ad vitam, videlicet Elias et post hunc Elissæus, qui per illum etiam duplicem gratiam adeptus est; sed nemo unus, si Christum excipias, seipsum vitæ restituit. Ad Christum autem, gratia ejus adjuvante, Petrus, uti vita perturbationibus superiore, ita etiam gloria miraculorum, propius accedere meruit. Si quis vero etiam, quinam ejus beneficentiam experti sint, exquirat, noverit is tanto optabilius esse liberari dæmonio, quam resuscitari a mortuis, quanto morte ipsa tristius est a dæmonio vexari.

44. Venator porro ille, verso in gaudium luctu, una cum fratre sibi jam restituto, binisque monachis viæ comitibus, cadaver tollit, navigio decenter imponit, ac versus borealem a monte plagam renavigat. Et secundo quidem ferebatur vento navis, donec e regione cujusdam cœnobii provecta, nullo alio in contrarium flante vento, et secundo illo non ponente, imo nec imminuto, non aliter quam scopulus, loco eodem immota hæsit. Vectores igitur suam cum impellente vento conferebant operam, toto conatu remis incumbentes. Sed mortuus ille qui jacebat in navi, non modo ventis, sed ipsis etiam vivis hominibus immensum viribus præstabat; aut potius præstabat ille, qui mortuorum æque ac vivorum Dominus est, a quo cuncta perficiebantur egregie, ut ne sacer hic mons perderet inauditam laboriosæ vitæ memoriam viri, uti Daniel ait, desideriorum, divini videlicet Petri nostri. Ulteriorem itaque progressum omnes simul desperantes, puppim antrorsum pepulerunt; atque ita obsequens sibi navigium nacti, appulerunt ad monasterium illud quod e regione positum erat, ibique amatum impense cadaver illubentes deponunt. Multitudinem vero miraculorum, eo in loco patratorum, deinceps enumerare æque importunum ac impossibile foret.

[13] Psal. LXVII, 3.

φωνὰς παραυτίκα μετεποίησαν εἰς εὐπρεπεῖς ᾠδάς. Οὕτω δὲ ῥᾳδίως ἀπηλλαγμένοι τῆς μανίας ἀβίωτον ἔφυσαν τὸν βίον, εἰ συμβαίη τοῦ κοινοῦ τούτοις σωτῆρος ἀποσχέσθαι· περὶ σφίσιν αὐτοῖς εἰκότως δεδιότες, μήποτε καὶ σχετλιώτερόν τι τῶν προτέρων ὑποσταῖεν, τὸ ἀλεξίκακον ἐκεῖνο σῶμα παρακατέχοντες· βίᾳ μὲν οὖν, πείσαντες δ' ὅμως τοὺς διακομιστὰς ἐκείνους μοναχοὺς, τοῖς μὲν χρήματα ἐπέδωκαν, αὐτοὶ δὲ τὸ θεῖον ἐκεῖνο σκῆνος ἀνελόμενοι, ψαλμοῖς τε καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς πομπῇ τε δημοσίᾳ καὶ ἄλλως φιλοτιμωτάτῃ χρώμενοι, προέπεμπόν τε καὶ ἀνετίθεντο τῇ κώμῃ, μᾶλλον δὲ αὐτῷ ταύτην ἀνετίθουν.

μθ'. Ἀλλὰ γὰρ τίς ἐνταῦθα λόγος, τῶν ἐπιβατηρίων θαυμάτων τὴν πληθὺν ἀπαριθμήσαιτ' ἄν; ὁ μὲν γὰρ ὀξύτερον λιγγὸς ἔβλεπε, πρότερον τῆς ὄψεως πονηρῶς ἔχων· ὁ δὲ τὰ ὦτα ψόφων εἶχεν ἀντιληπτικὰ, χθὲς καὶ πρὸ ταύτης ἐκκεκωφημένος· γλῶτταν ἕτερος εὔλαλον ἐκίνει, τῶν ἰχθύων σχεδὸν ἀφωνότερος τυγχάνων πρώην· καὶ ἄλλος ἄλλου τοῦ πονήρως ἔχων τῶν μελῶν, παραχρῆμα πάντες ἀνερρώννυντο· ἔστι δ' ὧν τὸ σῶμα πᾶν, δεινῆς νόσου παρανάλωμα κινδυνεῦον ἔσεσθαι, πρὸς ὑγείαν ἐν ἀκαρεῖ μετεποιεῖτο. Καὶ πάντες ἔχαιρον, ἐκρότουν, ἐπαιάνιζον· καὶ τῶν οὐσιῶν δὲ συμφέροντες ἦσαν ἕκαστος οὐ μικρὰν ἀπόμοιραν, ἀφιέρωσάν τε μέρος αὐτῷ γῆς τὸ χαριέστατον, καὶ νεὼν νεουργήσαντες ἀνήγειραν περικαλλῆ καὶ πολυτιμήτοις ἀναθήμασι κεκοσμημένον. Ἔπέχει δὲ αὐτὸς οὐκ ἐκεῖνον ἄρα μόνον, ἀλλὰ καὶ τουτονὶ τὸν χῶρον μάλιστα, σὺν οὐκ ὀλίγοις ἄλλοις, ἐφ' ὧν ᾄδεταί τε καὶ θαυμάζεται, καὶ ταῖς ἐτησίοις τιμᾶται τελεταῖς· ἐπαινῶ γὰρ τὸν εἰπόντα, τοὺς ἀγαθοὺς τῶν τεθνηκότων ἐπὶ πάσης γῆς τεθάφθαι, τῷ διὰ πάσης τὰς σφισιν ὑπηργμένας ἀριστείας ἀνακηρύττεσθαι.

ν'. Τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις, μικροῦ δέω λέγειν ἅπασι, συντέθνηκε τὸ ἀριστεύειν· ὁ δ' ἡμῶν μέγας ἐν Πατράσιν οὗτος Πέτρος, καὶ μετὰ θάνατον ἀθάνατός ἐστι δι' αἰῶνος ἀριστεύς· καὶ ὃ πάντων ἐστὶ μέγιστον, ὡς οὐκ ἐνταυθοῖ μόνον τούτου μέγα κλέος ἐστίν· οὐ δ' ἐπὶ τῆς γῆς ἁπάσης ὅση τῷ νόμῳ τῆς χάριτος ἰθύνεται, καὶ τοῖς τῶν εὐαγγελικῶν λογίων εἶχει θεσμοῖς· ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῦ περὶ Θεὸν δυνάμεις, αἷς καὶ αὐτὸς ἐνδιαιτᾷ νῦν. Ὃ γὰρ μόνῃ τῇς θείας ὃν τυγχάνει φύσεως, τὸ πανταχοῦ παρεῖναι, τοῦτ' ἐκεῖνος κατὰ τὴν ὑπὸ Θεοῦ δεδομένην αὐτῷ χάριν ἀπηνέγκατο, παρὼν μὲν τοῖς ἐπὶ γῆς, δι' εὐφήμου καὶ ἀνεπιλήστου μνήμης, ἐν δ' οὐρανῷ τοῖς ἀπ' αἰῶνος ἁγίοις ἐναρίθμιος διατελῶν, καὶ τὴν μετ' ἀγγέλων περὶ Θεὸν συνεξελίττων ἄληκτον χορείαν.

να'. Οὕτω ζῶν μὲν πάντα ἀπεκτήσατο, θανὼν δὲ πάντα ἐκληρώσατο· καὶ τὴν οἰκουμένην φυγὼν ἔτι περιὼν, τὸν οὐρανὸν ἀποδιοὺς ἀντέλαβε, μᾶλλον δὲ πρὸς τῇ γῇ κακεῖνον προσεκτήσατο· καὶ τὴν

mores in cantica decora commutarunt. Atque hoc pacto sui compotes celeriter redditi, miseram porro se victuros vitam arbitrabantur, si contingeret, communem salutis suæ vindicem a se avelli: et sibi ipsis merito timentes, ne illo ablato, miserabilius aliquid prioribus miseriis ferendum foret; averruncum illud malorum corpus sibi retinuerunt; non tamen vi, sed inductis ad hoc, qui corpus attulerant, monachis; quibus pecuniam insuper dantes, et sibi divinum illud corpus cum psalmis et canticis spiritualibus auferentes, nec non publica ac celeberrima pompa deducentes, in pagum suum transtulerunt, aut potius pagum eidem dicarunt.

49. Jam vero quænam oratio miraculorum ejus, quæ hic increbuerunt, multitudinem enumeret? Qui enim prius affectos male oculos habuerat lynce acutius videbat: qui heri ac pridie surdus fuerat, quemlibet auribus sonum percipiebat; alius olim magis fere mutus quam piscis, expedite movebat linguam; alii aliorum membrorum capti usu, eumdem statim recipiebant corroborati. Erant, qui toto corpore ita affecti essent, ut gravi malo periclitarentur de vita; sed momento temporis sanitati restituti sunt, gaudentibus omnibus, plaudentibusque et pæana canentibus. Insuper bonorum suorum partem non exiguam quisque conferebant, consecrabant ei partem agri sui charissimam, atque ædem pulchritudine eximiam construebant, eamque pretiosissimis donis adornabant. Obtinet autem vir sanctus non istam solum ædem, sed ipsam quam maxime regionem illam cum aliis non paucis, ubi laudibus effertur, miraculis inclarescit, atque annua colitur celebritate. Placet nimirum mihi qui ait, probos viros, cum mortui fuerint, ubique terrarum sepulcrum obtinere, quia ubique opera iis præclare gesta in ore omnium versantur.

50. Alii quidem, parum abest quin dicam omnes, cum morte cessant laudabiliter operari: hicce vero magnus Pater noster Petrus, etiam post mortem immortalis mirabilia patrat per sæcula: quodque omnium caput est, non hic modo ac toto terrarum orbe, qua gratiæ dirigitur legibus atque evangelicorum oraculorum obedit scitis, summa Petri elucet gloria; sed ipsum quoque cœlum penetrans, angelicis Potestatibus, quibuscum nunc ipse versatur, in æstimatione est. Quod enim soli divinæ naturæ competit, ubique præsentem adesse, id Petrus per collatam sibi divinitus gratiam consequi meruit: utpote qui in terris cum hominibus versetur, per claram atque indelebilem memoriam sui; et in cœlo sanctis qui a sæculo sunt annumeratus, cum angelis circum Dei thronum choreas sine intermissione ducit.

51. Ita ille, cum vivebat, omnia abdicavit; cum mortuus fuit, omnia consecutus est; cum vita supereral, mundum fugit; cum illam morte clausit, cœlum recepit; aut potius terræ cœlum adjunxit

GREGORII THESSALONICENSIS

ET

GREGORII SINAITÆ *

ASCETICA.

(Ex Φιλοκαλίᾳ τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν. Venetiis 1782. Cum post absolutam impressionem libri hujus exemplaria omnia in Orientem fuerint translata, nullum jam in partibus nostris reperire est. Exemplari usi sumus Athenis per virum de nobis benemerentissimum J. Sgouta transmisso. Interpretationem Latinam (quantus labor!) adornandam in se suscepit vir doctus J. Lecomte, Balneaci in diœcesi Aurelianensi parochus.)

Ὁ ἐν ἁγίοις Πατὴρ ἡμῶν Γρηγόριος ὁ Θεσσαλονίκης, ἦν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου τοῦ δευτέρου τῶν Παλαιολόγων, περὶ τὸ χιλιοστὸν τριακοσιοστὸν τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς σωτηρίας. Πάντα δὲ τὸν κόσμον, καὶ τὰ ἐν κόσμῳ καταλιπὼν, καὶ ἀπὸ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπὶ τὸν ὀγιώνυμον Ἄθω μεταναστεύσας, τὸν μοναστικὸν ὑπέρχεται βίον, ἐν ᾧ καὶ πόνοις ἀσκητικωτάτοις χρησάμενος, καὶ μόνος μόνῳ τῷ Θεῷ προσανέχων, δι' ἄκρας ἡσυχίας, θεοειδέστατον ἔσοπτρον τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐχρημάτισε, πράξεως καὶ θεωρίας, εἴπερ τις ἄλλος, εἰς τὸ ἀκρότατον ἀνελθών. Οὗ καὶ ταῖς θεοπτικαῖς ἐλλάμψεσι καταυγαζόμενος τὴν διάνοιαν, σοφώτατα καὶ θεολογικώτατα συγγράμματα, οἷόν τινα στήλην ὀρθοδοξίας τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ καταλείπει. Τούτων δ' ἀποσπάσματα τυγχάνει καὶ τὰ τῇ παρούσῃ ἐμφερόμενα βίβλῳ, θησαυροὺς τῷ ὄντι θείας γνώσεως, καὶ πνευματικῆς σοφίας, καὶ τελειότητος τοῖς ἀναγινώσκουσι προμνηστεύοντα. Οὐ μόνον γὰρ τὰ παρὰ τῶν παλαιοτέρων ἁγίων εἰρημένα ὁ θεοπτικὸς ἐκεῖνος καὶ οὐράνιος συνελέξατο νοῦς, ἀλλ' ὅσα καὶ παρ' ἑαυτοῦ διὰ μακρᾶς πείρας καὶ μακαρίου πάθους ὑπερφυῶς διεγνώσθη προσθεὶς, καλλιστεῖον ἀντικρυς τῶν νηπτικῶν αὐτὰ ἀπειργάσατο, ὡς μηδένα τῶν πάντων νομίζειν ἀνθρωπίνης ποτὲ διανοίας εἶναι ταῦτα γεννήματα, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τῇ δ' ἀληθείᾳ, νοῦν Χριστοῦ, καὶ Θεοῦ φωνὰς πᾶσαν ἐξιστώσας καὶ ἀκοὴν καὶ διάνοιαν, δι' ὧν τῶν μὲν ἱερῶς ἡσυχαζόντων, καὶ τῇ νοερᾷ σήψει καὶ προσευχῇ σχολαζόντων γενναίως ὑπερμαχεῖ, τὰς δ' ἀντιθέτους τῶν ἐναντίων κενοφωνίας ταῖς γραφικαῖς ἀποδείξεσι ὡς τῆς ἀληθείας ἐναιρετικὰς ἐπιστημονικώτατα διελέγχει.

A Sanctæ memoriæ Pater noster Gregorius Thessalonicensis inter vivos degebat imperante Andronico, Palæologorum secundo, circa millesimum trecentesimum quadragesimum salutis annum. Toto mundo et omnibus quæ mundi sunt relictis, et ex patria sua Constantinopoli ad sanctum montem Atho transgressus, monasticam amplexus est vitam, in qua laboriosis vacans exercitiis, et solus soli Deo se applicans divina quietudine, divinissimum factus est Spiritus sancti speculum, ita ut in vita activa et contemplativa nemo alter altius ascenderit. Unde divinis fulgoribus illuminata mente, sapientissima piissimaque reliquit opera, in Ecclesia Dei quasi quædam veritatis columna. B Horum fragmenta præsens liber affert, quæ thesauros veræ Dei scientiæ spiritualisque sapientiæ ac perfectionis lectoribus aperiunt. Non solum enim veterum sanctorum sermones assueta divinæ cœlestique visioni mens collegit, sed et quæ longa ipsemet experientia et felici gratiæ instinctu dixerat, addens, ea pulcherrimum quasi præmium coram vigilantibus proposuit; ita ut nemo omnium cogitare possit hæc esse humani intellectus opera, et quidem multum abest, nam reipsa mente Christi et Dei sermonibus totum repleverat auditum et intellectum. Illis porro scriptis sacræ vacantes quieti spiritalique vigilantiæ et orationi generose defendit, inanes vero adversariorum ineptias Scriptura argumentis esse veritati contrarias doctissime convincit. C

* Vide Notitiam ejus scriptis præmissam, infra col. 1205.

ἡσυχίαν ἄκρων Πατέρων γράψαι τι ὅλως οὐκ ἠνέσχοντο, καίτοι μεγάλα καὶ πολυωφελῆ δυνάμενοι ἐκθέσθαι. Κατὰ πάντα δὲ τῆς ἐκείνων ἀκριβείας ἀπολειπόμενος ἐγὼ, καὶ γράφειν ἔθος εἶχον, ἀλλ' ἀναγκαίας ἐπειγούσης χρείας· νῦν δέ με καὶ πρὸς τοῦτο ὀκνηρότερον ἐποίησαν οἱ βασκάνοις ὀφθαλμοῖς ἕνια τῶν ἐμῶν γραμμάτων κατιδόντες, καὶ κακουργίας ἐκ τούτων ζητοῦντες ἀφορμάς· οἳ, κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, προσπάσχουσι στοιχείοις καὶ γράμμασιν ἀνοήτοις, καὶ συλλαβαῖς, καὶ λέξεσιν ἀγνώστοις, μὴ διαβαινούσαις εἰς τὸ τῆς ψυχῆς αὐτῶν νοερόν· καί ἐστιν ὡς ἀληθῶς ἄλογον καὶ σκαιὸν, καὶ τῶν τὰ θεῖα νοεῖν ἐθελόντων οὐδαμῶς ἴδιον, μὴ τῇ δυνάμει τοῦ σκοποῦ προσέχειν, ἀλλὰ ταῖς λέξεσιν· οἶδα δὲ ἐγὼ δικαίως ὑπ' ἐκείνων τὰς μέμψεις ὑποστάς· οὐχ ὅτι μὴ συμφώνως τοῖς Πατράσιν ἔγραφον· τοῦτο γὰρ, χάριτι Χριστοῦ, συνετηρήθη μοι τοῖς γράμμασιν· ἀλλ' ὅτι συνεγραψάμην περὶ ὧν ἄξιος οὐκ ἦν· ἄλλος τις, ὁ Ζᾶν ἴσως, τὸ τῆς ἀληθείας ὀχήματι λόγῳ, περιτρεπομένῳ βοηθεῖν ἐπιχειρήσας· πλὴν ὅσον, ὅτι οὐκ ὀργῆς, ἀλλὰ συμμέτρου παιδείας ἡμῖν ἦν ἐπιφορά· διὸ οὐδὲ ἰσχύσαι καθ' ἡμῶν ἐξεγένετο τοῖς ἐπιτεθειμένοις. Τάχα δὲ καὶ τοῦτο τῆς ἐμῆς ἦν ἀναξιότητος· οὐ γὰρ ἦν ἐγὼ ἄξιος, οὐδὲ ἱκανὸς, ὡς ἔοικε, παθεῖν τι ὑπὲρ ἀληθείας, καὶ οὕτω κοινωνῆσαι τοῖς τῶν ἁγίων παθήμασι μετὰ χαρᾶς. Τί γάρ; οὐχὶ καὶ ὁ Χρυσόστομος Πατὴρ, ὁ καὶ σῶμα περικείμενος ἔτι τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς συνημμένος, εἴπερ τις, ἀσφαλῶς ἅμα, καὶ ἀφῶς, καὶ μελιχρῶς, λογογραφῶν τὴν εὐσέβειαν, οὐχ οὗτος τοίνυν ὁ τηλικοῦτος, ὡς τὰ Ὠριγένους γράφων καὶ φρονῶν, ἐξεκόπη τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὑπερορίαν κατεδικάσθη; Φησὶ δὲ καὶ Πέτρος ὁ κορυφαῖος τοῦ κορυφαίου χοροῦ τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν, ὅτι καὶ τὰ ἐν ἐπιστολαῖς τοῦ μεγάλου Παύλου δυσνόητα, οἱ τότε ἀμαθεῖς ἐστρέβλουν, πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν. Ἐγὼ δὲ διὰ τὴν μικρὰν ἐπήρειαν τῶν ἐπιχειρησάντων, καίτοι συνοδικῶς καταβληθέντων, ὅμως τοῦ γράφειν διενοούμην ἀποσχέσθαι τελέως. Εἰ μὴ σὺ νῦν, ὦ ἱερὰ πρεσβῦτις οὐκ ἀνῆκας δεομένη, καὶ παρακλητικοῖς γράμμασι χρωμένη, καὶ μηνύμασιν· ἕως ἔπεισας παραινετικοῖς λόγοις αὖθις ἐγχειρῆσαι. Καίτοι σοι τῶν παραινέσεων οὐ πάνυ χρεία· κέκτησαι γὰρ, χάριτι Χριστοῦ, μετὰ τοῦ καθ' ἡλικίαν γήρως, καὶ τὸ ἐν συνέσει γεραρὸν, καὶ τὸν νόμον τῶν ἱερῶν παραγγελμάτων, διὰ πολυετοῦς ἀνέγνως πράξεως, ὑπακοῇ καὶ ἡσυχίᾳ κατὰ καιρὸν μερισαμένη σου τὸν βίον· δι' ὧν καταλεάνασα τὸ τῆς ψυχῆς πυκτίον, ἐπιτήδειον πεποίησαι, πρὸς τὸ δέξασθαι καὶ συντηρῆσαι τοὺς θείους χαρακτῆρας. Ἀλλὰ γὰρ τοιοῦτόν ἐστι· ψυχὴ κατάκρας ἁλοῦσα πνευματικῆς διδασκαλίας πόθῳ· κόρον αὐτῆς οὐδέποτε λαμβάνει. Διὸ καὶ ἡ σοφία περὶ ἑαυτῆς φησιν, Οἱ τρώγοντές με ἔτι πεινάσουσι· καὶ ὁ ἐνιεὶς τῇ ψυχῇ τὸν θεῖον πόθον τοῦτον Κύριος, περὶ Μαρίας φησὶ τῆς τὴν ἀγαθὴν μερίδα ταύτην ἐπιλεξαμένης, ὅτι οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς. Σοὶ δ' ἴσως τῶν τοιούτων λόγων δεῖ, καὶ διὰ τὰς ὑπὸ σοὶ παιδαγωγῷ χώρας; Ὅμως

A fectissimi Patres nihil omnino scribere voluerunt, licet maximam inde utilitatem afferre potuissent. Prorsus ab horum austeritate ego deficiens, vel scribere solebam, nonnisi tamen urgente necessitate; nunc vero me minus ad hoc diligentem fecerunt qui invidis oculis scriptorum aliqua meorum despiciunt, in eisque irritamenta quærunt nequitiæ; qui, ut ait magnus Dionysius, concinunt elementis litterisque vesanis et syllabis verbisque ignotis non penetrantibus animæ suæ intellectum. Est enim stultum ineptumque vere et intelligere divina volentibus indignum, non intentæ sententiæ, sed verbis attendere. Scio equidem illos merito mihi exprobrare, non quod Patribus contradixerim (id enim, Christi gratia, scriptis meis cautum est), sed B quod disseruerim de quibus dignus non eram. Alius quidam dignus erat, Zan fortasse, qui veridicè sermone eversum adjuvare conatus est. Cæteroquin non ob iram, sed ad congruam correctionem eos impugnavimus, et ideo contra nos prævalere non potuerunt aggressores. Forsan quoque hoc evenit propter meam indignitatem: neque enim dignus eram et idoneus qui, ut decet, aliquid pro veritate paterer, et ita sanctorum persecutiones lætus participarem. Quid enim? nonne Chrysostomus Pater, qui adhuc corpore indutus Ecclesiæ primitivorum in cœlis jam consociabatur, qui magis quam quivis alius tuto simul et sapienter atque suaviter de pietate scripsit, nonne hic, inquam, tantus vir, tanquam errores Origenis tenens ac docens, a sua C Ecclesia pulsus est et exsilio multatus?

Dicit Petrus regii discipulorum Domini senatus princeps in epistolis magni Pauli esse quædam difficilia intellectu, quæ tunc indocti depravabant ad suam ipsorum perditionem [1]. Et ego propter acerbam aggressorum malitiam, pariter a scribendo volebam prorsus abstinere, nisi tu nunc, o veneranda Mater, indesinenter rogasses et hortatoriis usa fuisses litteris atque documentis, donec incitamentis mihi persuasisti ut hoc opus iterum susciperem. Nec tibi multis opus fuit exhortationibus: polles enim haud sola ætatis canitie, sed etiam prudentiæ senio, et sacrorum legem mandatorum ex longæva praxi percalles, obedientia et quietudine D vitam tuam opportune partita, quibus polivisti animæ tuæ tabulam, ut idonea fieret recipiendis conservandisque divinis characteribus. Nam sic se res habet: anima omnino capta doctrinæ spiritalis amore, satietatem ejus nunquam habet. Ideo sapientia de seipsa dicit: « Qui edunt me, adhuc esurient [2]. » Et qui animæ indit desiderium hoc divinum, Dominus de Maria dicit [3]: « Optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. »

Tibi autem forsan hujusmodi sermonibus opus est, et propter magni regis filias sub tua magisterio viventes; et potissimum ob sponsas quas ex tua familia Christi incorruptionis conjungere cupis: quæ

[1] II Petr. III, 16. [2] Eccli. XXIV, 29. [3] Luc. X, 42.

οκύτει, τῇ σκοτεινῇ καὶ ἀσβέστῳ τοῦ πυρὸς γεέννῃ κατὰ τὸν λέγοντα Προφήτην, ὅτι Ἐκκαυθήσονται οἱ ἄ ομοι, καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα, καὶ οὐκ ἔσται ὁ σβέσων. Τοῦτό γάρ ἐστιν ὁ δεύτερος θάνατος· καθάπερ Ἰωάννης διὰ τῆς Ἀποκαλύψεως ἐδίδαξεν ἡμᾶς. Ἄκουε δὴ καὶ τοῦ μεγάλου Παύλου λέγοντος· « Εἰ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν· εἰ δὲ πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε. » Ζωὴν γὰρ ἐνταῦθα καὶ θάνατον, τὸν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος λέγει· ζωὴν μὲν τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ἀϊδίου βασιλείας· θάνατον δὲ, τὴν διαιωνίζουσαν ἐκείνην κόλασιν. Ἡ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ τοιγαροῦν παράβασις πρόξενος γίνεται παντὸς θανάτου τῇ ψυχῇ καὶ σώματι· καὶ τοῦ κατὰ τὸν νῦν αἰῶνα, καὶ τοῦ κατὰ τὴν ἀτελεύτητον ἐκείνην κόλασιν. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ κυρίως θάνατος, τὸ διαζευχθῆναι τὴν ψυχὴν τῆς θείας χάριτος, καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ συζυγῆναι· οὗτος τοῖς νοῦν ἔχουσι φευκτὸς ὄντως καὶ φρικτὸς ὁ θάνατος· οὗτος τοῖς εὖ φρονοῦσι καὶ τῆς ἐν γεέννῃ κολάσεως φρικωδέστερος. Τοῦτον καὶ ἡμεῖς φύγωμεν πάσῃ δυνάμει· πάντα ῥίψωμεν· πάντα προώμεθα· πᾶσιν ἀποταξώμεθα, καὶ σχέσεσι, καὶ πράξεσι, καὶ βουλήμασιν· ὅσα κατασύρει καὶ διίστησι Θεοῦ, καὶ τὸν τοιοῦτον συνίστησι θάνατον. Ὁ γὰρ τοῦτον φοβηθεὶς τε καὶ φυλαξάμενος, σαρκὸς οὐ δείσει προσερχόμενον θάνατον, ἔνοικον ἔχων τὴν ὄντως ζωήν· ἥτις τῷ θανάτῳ μᾶλλον προσκτᾶται τὸ ἀναφαίρετον. Ὡς γὰρ ὁ τῆς ψυχῆς θάνατος ὁ κυρίως θάνατός ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς κυρίως ὑπάρχει ζωή· ζωὴ δέ ἐστι τῆς ψυχῆς ἡ πρὸς Θεὸν ἕνωσις, ὥσπερ καὶ τοῦ σώματος ἡ πρὸς ψυχὴν ἕνωσις. Ὡς γὰρ διὰ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς, τοῦ Θεοῦ διαιρεθεῖσα, ἡ ψυχὴ τεθανάτωται, οὕτω δι' ὑπακοῆς τῆς ἐντολῆς, τῷ Θεῷ αὖθις ἑνωθεῖσα, ζωοποιεῖται. Διὰ τοῦτό φησιν ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, ὅτι « Τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ, πνεῦμά εἰσι, καὶ ζωή εἰσι. » Τοῦτο δὲ καὶ ὁ πεῖρᾳ μαθὼν Πέτρος, πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν, ὅτι « Ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις. » Ἀλλὰ ῥήματα ζωῆς αἰωνίου τοῖς ὑπακούουσι· τοῖς δὲ παρακούουσιν ἡ ἐντολὴ τῆς ζωῆς αὕτη γίνεται εἰς θάνατον. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ ἀπόστολοι, Χριστοῦ εὐωδία ὄντες, τοῖς μὲν ἦσαν ὀσμὴ θανάτου εἰς θάνατον, τοῖς δὲ ζωῆς ὀσμὴ εἰς ζωήν. Ἡ δὲ ζωὴ πάλιν αὕτη οὐ τῆς ψυχῆς ἐστι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος· ἀπαθανατίζει γὰρ καὶ τοῦτο διὰ τῆς ἀναστάσεως, οὐ τῆς θνητότητος μόνον ἀπολυτρουμένη, πρὸς δὲ ταύτῃ, καὶ τοῦ μηδέποτε λήγοντος θανάτου, τῆς μελλούσης κολάσεως ἐκείνης. Χαρίζεται γὰρ καὶ αὐτῷ τὴν ἐν Χριστῷ ἀΐδιον ζωήν, τὴν ἄπονον, τὴν ἄνοσον, τὴν ἄλυπον, τὴν ὄντως ἀθάνατον. Ὡς γὰρ τῷ τῆς ψυχῆς θανάτῳ, τουτέστι τῇ παραβάσει, καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ, ὁ θάνατος τοῦ σώματος ὕστερον ἐπηκολούθησε, καὶ τὸ εἰς γῆν ἀναλυθῆναι, καὶ γενέσθαι χοῦν, καὶ σωματικῷ θανάτῳ πάλιν ἡ ἐν τῷ ᾅδῃ κατακρίσις τῆς ψυχῆς, οὕτω καὶ τῇ ἀναστάσει τῆς ψυχῆς, ὅ ἐστιν ἡ δι' ὑπακοῆς τῶν θείων ἐντολῶν πρὸς αὐτὸν ἐπιστροφή, ἡ τοῦ σώματος ὕστερον ἕψεται ἀνάστασις, ἑνωθέντος αὖθις τῇ ψυχῇ·

moriemini; si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis [11]. » Vitam hic et mortem dicit futuri sæculi : vitam quidem, æterni regni possessionem : mortem vero, sempiterna supplicia. Igitur mandatorum Dei transgressio omnem dat animæ et corpori mortem, tum in præsenti sæculo, tum in futura interminabili damnatione.

Et hæc est vera mors, cum anima a divina gratia disjungitur, et peccato conjungitur. Hæc est sapientibus vere fugienda et timenda mors, hæc est bene sentientibus infernali etiam pœna horridior. Illam nos fugiamus totis viribus ; omnia abjiciamus, omnia relinquamus, omnibus renuntiemus, habitibus actibusque et voluntatibus : quæcunque distrahunt et separant a Deo, et istam adducunt mortem. Nam qui hanc timuerit et caverit, corporalis non metuet adventum mortis, inhabitantem in se habens veram vitam, quæ morte auferri nequit. Ut enim animæ mors vera mors est, sic et vita animæ vera est vita : vita autem animæ est unio cum Deo, sicut vita corporis est unio cum anima. Nam quemadmodum per mandatorum transgressionem separata a Deo anima mortua est, ita per legis obedientiam Deo rursus conjuncta vivificatur. Propter hoc dicit in Evangelio Dominus : « Verba quæ ego loquor, spiritus et vita sunt [12]. » Id etiam doctus experientia Petrus dicebat ad eum : « Verba vitæ æternæ habes [13]. » Sed verba vitæ æternæ, obedientibus sunt; inobedientibus vero, lex vitæ hæc fit in mortem. Sic apostoli, cum Christi bonus odor essent, aliis quidem erant odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam [14].

Rursus hæc vita non est animæ tantum, sed etiam corporis : hoc enim facit immortale per resurrectionem, non modo a mortalitate liberatum, sed insuper a sempiterna morte, seu futura inferni pœna ; eique largitur vitam in Christo æternam, quietam, morbi dolorisque nesciam, et vere immortalem. Quemadmodum enim mortem animæ, id est, prævaricationem et peccatum, mors deinceps secuta est, et in pulverem dissolutio, et in terram resolutio, et rursus corporis mortem consecuta est animæ in inferis damnatio : sic animæ resurrectionem, quæ est ad Deum per legis obedientiam reditus, postea sequetur resurrectio corporis iterum cum anima conjuncti, et resurrectionem hanc consequetur vera incorruptibilitas, et æterna cum Deo gloria eorum qui, spirituales ex carnalibus facti, ut angeli Dei vivent in cœlo. « Rapiemur enim, ait Apostolus, in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus [15]. » Nam sicut Filius Dei, homo charitate factus, mortuus est carne, separata quidem a corpore anima, haud separata vero divinitate, ideoque corpus suum suscitatum in cœlos assumpsit in gloria ; item qui

[11] Rom. VIII, 13. [12] Joan. VI. 64. [13] Ibid. 69. [14] II Cor. II, 15, 16. [15] I Thess. IV, 16.

ἄν. Τί γὰρ ἦν ὄφελος αὐτῇ; διὸ οὐδὲ ἡ ἀπόγνωσις ὅλως ἔχει χώραν ἐν ἀνθρώποις· εἰ καὶ ὁ πονηρὸς ποικίλως ὑποβάλλει ταύτην· οὐ τοῖς ἀδιαφόρως ζῶσι μόνον, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ τοῖς ἀγωνιζομένοις. Ἐπειδὴ γὰρ καιρὸς μετανοίας ὁ τῆς ζωῆς ἐστι καιρὸς, αὐτὸ τοῦτο τὸ ζῆν ἔτι τὸν ἡμαρτηκότα, τῷ βουλομένῳ ἐπιστρέφειν πρὸς Θεὸν, ἐγγυᾶται τὴν παρ' αὐτοῦ ὑποδοχήν. Τῇ γὰρ ἐνταῦθα ζωῇ, τὸ αὐτεξούσιον σύνεστιν ἀεί· τῷ δὲ αὐτεξουσίῳ ὑπόκειται ὡς ὕλη, ἡ ὁδὸς τῆς ἀνωτέρω δεδειγμένης ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ἐλέσθαι ἢ φυγεῖν· ὡς δυνατὸν ὂν κτήσασθαι ὁπότερον θέλει. Ποῦ οὖν ἕξει χώραν ἡ ἀπόγνωσις, πάντοτε καὶ πάντων δυναμένων, ὁπηνίκα βούλοιντο, τὴν αἰώνιον κτήσασθαι ζωήν; Ἀλλ' ὁρᾷς τὸ μέγεθος τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ. Τὴν ἀρχὴν οὐ δίκῃ δικαίᾳ χρῆται καθ' ἡμῶν ἀπειθησάντων· ἀλλὰ μακροθυμῶν, παρέχει τὸν τῆς ἐπιστροφῆς καιρόν. Ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ τῆς μακροθυμίας, ἐξουσίαν δίδωσιν ἡμῖν, ἐὰν θελήσωμεν, υἱοποιηθῆναι τούτῳ· τί λέγω υἱοποιηθῆναι; ἑνωθῆναι τούτῳ, καὶ ἓν πνεῦμα γενέσθαι μετ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ τῆς μακροθυμίας, ἐὰν τὴν ἐναντίαν ἡμεῖς βαδίσωμεν, καὶ ἀγαπήσωμεν τὸν θάνατον μᾶλλον τῆς ἀληθινῆς ζωῆς, αὐτὸς τὴν δεδομένην ἐξουσίαν οὐκ ἀφαιρεῖται· καὶ οὐ μόνον οὐκ ἀφαιρεῖται, ἀλλὰ καὶ ἀνακαλεῖται, καὶ περιέρχεται ζητῶν καὶ ἐπιστρέφων πρὸς τὰ ἔργα τῆς ζωῆς· κατὰ τὴν παραβολὴν τοῦ ἀμπελῶνος, ἀπὸ πρωΐας μέχρι καὶ αὐτῆς τοῦ βίου τῆς ἑσπέρας. Ἀλλὰ τίς ὁ καλῶν τε καὶ μισθούμενος; Ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως. Τίς, εἰς ἣν καλεῖ πρὸς ἐργασίαν ἀμπελῶν, Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ὁ εἰπών· « Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος. » Καὶ γὰρ οὐδεὶς δύναται πρὸς τὸν Χριστὸν ἐλθεῖν, ὡς αὐτὸς εἶπεν ἐν Εὐαγγελίοις, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ἑλκύσει αὐτόν. Τίνες δὴ τὰ κλήματα; Ἡμεῖς. Αὐτοῦ γὰρ αὖθις ἄκουσον λέγοντος· « Ὑμεῖς ἐστε τὰ κλήματα, ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστιν. » Ὁ γοῦν Πατὴρ, διὰ τοῦ Υἱοῦ, καταλλάσσων ἑαυτῷ ἡμᾶς, μὴ λογιζόμενος τὰ παραπτώματα ἡμῶν, οὐχ ὡς προσκειμένους τοῖς ἔργοις τοῖς ἀτόποις, ἀλλ' ὡς ἀργοὺς καλεῖ· καίτοι ἡ ἀργία ἁμαρτία ἐστί. Καὶ ὑπὲρ ἀργοῦ γὰρ λόγου λόγον δώσομεν.

Ἀλλ' ὅπερ ἔφην, τὰς προϋπηργμένας ἑκάστῳ ἁμαρτίας ὁ Θεὸς ὑπερορῶν, πάλιν καὶ πάλιν ἐκκαλεῖται. Καλεῖ δὲ, τί ποιήσοντας; Ἐργασομένους εἰς τὸν ἀμπελῶνα. Τοῦτο δέ ἐστι, πονεῖν ὑπὲρ τῶν κλημάτων· δηλονότι ὑπὲρ ἑαυτῶν. Εἶτα, βαθὺ τοῦ ἀνεικάστου μεγέθους τῆς φιλανθρωπίας! καὶ μισθὸν ἡμῖν ἐπαγγέλλεται καὶ δίδωσιν, ὑπὲρ ἑαυτῶν πονοῦσιν. Ἔλθετε, φησὶ, λάβετε ζωὴν αἰώνιον, ὑπ' ἐμοῦ δαψιλῶς χορηγουμένην· καὶ τοῦ καμάτου τῆς ὁδοπορίας, καὶ αὐτοῦ τοῦ θελῆσαι ταύτην παρ' ἐμοῦ λαβεῖν, ὡς αὐτὸς ὀφείλων ἐκτίσω τὸν μισθόν. Τίς οὐκ ὀφείλει λύτρα τῷ τοῦ θανάτου λυτρωτῇ; τίς οὐχ ὁμολογεῖ χάριτας τῷ δοτῆρι τῆς ζωῆς; Ὁ δὲ καὶ προσκαταβαλεῖν ἐπαγγέλλεται μισθὸν, καὶ μισθὸν ἀπόῤῥητον. Ἐγὼ γὰρ ἦλθον, φησὶν, ἵνα ζωὴν ἔχωσι· καὶ περισσὸν ἔχωσι; Τί τὸ περισσόν; Τὸ μὴ συνεῖναι μόνον καὶ συζῆν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀδελφοὺς αὐτῷ τελέσαι, καὶ συγκληρονόμους. Τοῦτο δὴ τὸ περισσὸν, ὡς ἔοικεν, ὁ διδόμενός ἐστι μισθὸς τοῖς προσδραμοῦσι τῇ ζωοποιῷ ἀμπέλῳ, καὶ κλῆμα χρηματίσασιν αὐτῆς, καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν καμοῦσι, καὶ εἰς ἑαυτοὺς καλλιεργήσασι. Τί πράξασι; Πρῶτον μὲν περιτεμοῦσι πᾶν ὅ τι περιττὸν, καὶ μὴ συντελές ἐστιν, ἀλλὰ καὶ προσιστάμενον, εἰς τὸ ἐνεγκεῖν καρποὺς ὀξίους τῆς θείας ἀποθήκης. Τίνα ταῦτα; Πλοῦτον, τρυφὴν, δόξαν τὴν ματαίαν, πάντα τὰ ῥέοντα καὶ

patientiæ dat nobis potestatem filios Dei fieri; quid dico? filios fieri? imo ipsi adunari, et unus fieri cum eo spiritus; sed hoc longanimitatis tempore, si perperam abeamus, et mortem malimus quam veram vitam, ille datam potestatem non aufert, imo eum revocat, et circuit quærens et reducens ad vitæ opera, secundum paraboIam vineæ [16], a primo mane usque ad vitæ vesperam. Et quis est vocans et mercedem dans? Pater Domini nostri Jesu Christi, et Deus totius consolationis. Et quæ est vinea in quam vocat ad operandum? Dei Filius, qui dixit [17]: « Ego sum vitis. » Nemo enim potest ad Christum venire, ut ipse ait in Evangelio, nisi Pater traxerit eum [18]. Et quinam sunt palmites? Nos. Eum enim audi rursus dicentem: « Vos estis palmites, Pater meus agricola est [19]. » Pater igitur per Filium nos reconcilians sibi, non reputans nobis delicta nostra [20], non ut opertos malis operibus, sed ut otiosos vocat, quamvis ipsa otiositas sit peccatum, quoniam de verbo otioso reddemus rationem [21].

Sicut dixi, præterita cujusque peccata Deus parvi habens, iterum iterumque vocat. Ad quid autem operarios vocat? ad operandum in vineam suam: id est, ad laborandum pro palmitibus, nempe pro seipsis. Deinde, proh incomprehensibilem misericordiæ magnitudinem! mercedem nobis pollicetur et dat, qui pro nobis laboramus. Venite, inquit, percipite vitam æternam, a me vobis magno pretio emptam; laborem viæ, ipsamque voluntatem ejus a me suscipiendæ, tanquam ipse debitor mercede munerabor. Quis non debet pretium redemptionis ei a quo morte redemptus est? quis non gratias agit vitæ datori? Ille autem insuper solvendam promittit mercedem, et mercedem ineffabilem. Nam: « Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant [22]. » Quomodo abundantius? In eo quod non solum cum eo sint et vivant, sed etiam filii ejus fiant et cohæredes. Hæc superabundantia, ut videtur, est merces data iis qui confugerunt ad vivificam vitem, et facti sunt ejus palmites, et operati sunt pro seipsis, et semet elaboraverunt. Et quid fecerunt? Primo absciderunt omne quod est superfluum, et inutile, imo noxium, ad ferendum fructus divino dignos horreo. Quæ sunt ista? Divitiæ, voluptas, vana gloria, omnia fugitiva et transitoria, omnis animæ et corporis passio turpis et

[16] Matth. xx. [17] Joan. xv, 1. [18] Joan. vi, 44. [19] Joan xv, 1, 5. [20] II Cor. v, 19. [21] Matth. xii, 36. [22] Joan. x, 10.

νυμφοστόλος τοῦ πνευματικοῦ νυμφῶνος. Οὐκοῦν οὐ διαζυγῆναι κινδυνεύσει μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἔχθραν τοῦ ὑπερκυσμίου νυμφίου καταστῆναι. Καὶ μὴ θαυμάσῃς, μηδ' ἀνιαθῇς, εἰ ταῖς μὲν ἐν συζυγίᾳ παρὰ τῆς Γραφῆς μέμψις οὐ προσγίνεται μεριμνώσαις τὰ τοῦ κόσμου, ἀλλ' οὐ τὰ τοῦ Κυρίου. Ταῖς δὲ τὴν παρθενίαν ἐπαγγειλαμέναις τῷ Θεῷ, καὶ ψαύειν ὅλως τῶν ἐν κόσμῳ ἀπηγόρευται, καὶ ζῆν ὅλως ἐν ἀνέσει οὐκ ἐφεῖται. Καίτοι καὶ τοῖς ἐν συζυγίᾳ προσφωνεῖ Παῦλος· « Ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπόν ἐστιν, ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι, καὶ οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς μὴ καταχρώμενοι. » Ὁ τοῦ κατὰ τὴν παρθενίαν ἀγῶνος δυσανυστότερον ἐγω νομίζω. Καὶ τὴν νηστείαν γὰρ, τῆς περὶ τρυφὴν καὶ πόσιν ἐγκρατείας, εὐχερεστέραν δείκνυσιν ἡ πεῖρα. Καὶ φαίη ἄν τις δίκαια, καὶ ἀληθῆ· ὡς εἰ μὲν μὴ ἕλοιτό τις σώζεσθαι, λόγος πρὸς αὐτὸν ἡμῖν οὐδείς. Εἰ δέ τινι μέλει τῆς οἰκείας σωτηρίας, οὗτος ἔστω τὸν ἐν παρθενίᾳ βίον πολλῷ τοῦ μιγάδος ἀνυσιμώτερον ὄντα καὶ ἀπονώτερον.

A remissio concedatur. Verumtamen et conjugatos sic affatur Paulus : « Tempus breve est : reliquum est, ut et qui habent uxores, tanquam non habentes sint, et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur [25]. » Quod difficilius ego arbitror quam servare virginitatem. Nam jejunium facilius esse quam cibi potusque temperantiam docet experientia. Forsan aliquis recte et vere dixerit, si quis nolit salvari, nullum nos ad hunc habere sermonem, si cui vero cura est de sua salute, sciat hic statum virginitatis conjugali multo utiliorem esse et faciliorem.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀφῶμεν, ἐκεῖνο δὲ ἐπὶ νοῦν λάβε μοι, παρθένε, νύμφη Χριστοῦ, κλῆμα τῆς ἀμπέλου τῆς ζωῆς, ὅπερ ἀνωτέρω εἴρηται. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος· « Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα, ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστι. Πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτὸ, ἵνα πλείονα καρπὸν φέρῃ. » Δεῖγμα τοίνυν ποιοῦ τὴν περὶ σὲ ταύτην ἐπιμέλειαν, τοῦ τῆς παρθενίας σου καρποῦ, καὶ τοῦ πρὸς σὲ φίλτρου τοῦ νυμφίου. Καὶ χαῖρε μᾶλλον, καὶ ἀντιφιλοτιμοῦ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐπείθειαν. Ἄλλως τε· καὶ χρυσὸς μὲν χαλκοῦν τι συμμιγὲς δεξάμενος, κίβδηλος καλεῖται· χαλκὸς δὲ περιτακὲν ψῆγμα δεξάμενος χρυσοῦ, λαμπρότερος ἑαυτοῦ φανεῖται καὶ στιλπνότερος· οὕτω σὲ μὲν καὶ τὰ σὰ ποθεῖν ἐκεῖναις, ὦ παρθένε, ταῖς μὴ παρθένοις, δόξα· σοὶ δὲ ἀτιμίαν φέρει ποθεῖν ἐκείνας· ἐπιστρέφει γάρ σε πάλιν ὁ πόθος εἰς τὸν κόσμον· τοῦτο μὲν, ὡς πρὸς τοὺς ἐν κόσμῳ ζῶντας σχέσιν ἔχουσαν, καὶ συζῶσαν ἐκείνοις τὴν τῷ κόσμῳ θανοῦσαν· τοῦτο δὲ, ὡς προσεῖναι τούτοις βουλομένην, ἃ καὶ αὐτοὶ βούλοιντ' ἄν, ἑαυτοῖς, καὶ τοῖς συγγενέσιν ἑαυτῶν· εὐθηνίαν παντοίων τῶν κατὰ τὸν βίον, πλοῦτον, περιφάνειαν, δόξαν, καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις εὐθυμίαν· καὶ οὕτω συμβήσεταί σοι, τοῦ βουλήματος τοῦ σοῦ νυμφίου ἐκπεσεῖν. Ταῦτα γὰρ πάντα τρανῶς ἐκεῖνος ἐν Εὐαγγελίοις ταλανίζει, λέγων· « Οὐαὶ οἱ πλουτοῦντες! οὐαὶ οἱ γελῶντες! οὐαὶ οἱ ἐμπεπλησμένοι! οὐαὶ ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι πάντες οἱ ἄνθρωποι! » Πῶς οὖν ταλανίζει τούτους; Οὐχ ὡς τὴν ψυχὴν νενεκρωμένους; Τίς οὖν τῇ νύμφῃ τῆς ζωῆς συγγένεια πρὸς τοὺς νεκρούς; τίς συνάφεια τοῖς τὰς ἐναντίας βαδίζουσιν ὁδούς; Πλατεῖα γὰρ καὶ εὐρύχωρος, δι' ἧς ἐκεῖνοι φέρονται· κἂν μὴ παρακατάσχωσιν ἑαυτοὺς, τῶν σῶν τι μίξαντες, ἐκπεσοῦνται τελέως εἰς ἀπώλειαν· σὺ δὲ διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης πύλης καὶ ὁδοῦ πρὸς τὴν ζωὴν εἰσέρχῃ. Διὰ στενῆς δὲ πύλης καὶ ὁδοῦ, οὐκ ὄγκον δόξης, οὐχ ἡδονῆς διάχυσιν, οὐ φόρτον χρημάτων καὶ κτημάτων ἀναθέμενός τις, διέναι δύναιτ' ἄν· ἀλλὰ μὴ πλατεῖαν ἀκούσασα, ἐκείνην τὴν ὁδὸν τοῦ βίου, ἄλυπον ἡγοῦ· πολυσυμφορωτάτη γάρ ἐστι καὶ βαρυσυμφορωτάτη. Πλα-

Sed hæc relinquamus. Illud autem in mentem B infige, virgo Christi sponsa, quod supra dictum est. Ait enim Dominus : « Ego sum vitis, vos palmites, et Pater meus agricola est. Omnem palmitem in me ferentem fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat [26]. » Hanc de te curam habe ut specimen fructus tuæ virginitatis, et sponsi erga te amoris ; et exsulta magis, et retribue in eum confidentiam. Aliud dicam : aurum quidem ære ascito mistum, adulterium vocatur ; æs vero circumfusa lamina bracteatum, nitidius seipso videtur et fulgidius. Sic te quidem, virgo, et tua desiderare ; iis quæ non sunt virgines, gloria est ; has vero desiderare, tibi dedecus affert : nam te desiderium re- C trahit ad mundum, tum quia respectum habes ad viventes in mundo, et cum eis vivis, licet mundo mortua ; tum quia eadem eis optas, quæ ipsi sibimet suisque cognatis optant, nempe omnimodam vitæ prosperitatem, divitias, honorem, gloriam, et in his lætitiam, et sic tibi accidet ut voluntate sponsi excidas. Hæc enim omnia ille in Evangelio clare infelicitat, dicens : « Væ vobis divitibus ! væ vobis qui videtis ! væ vobis qui saturati estis ! væ cum bene dixerint vobis omnes homines ! » Quomodo igitur hos dicit infelices ? Nonne tanquam animæ mortuos ? Quæ igitur sponsæ participatio vitæ cum mortuis ? Aut quæ societas ad contraria ambulantes via [27] ? Nam lata et spatiosa via est [28], quam incedunt ; et nisi pedem sistant, et quid de tuis sibi D admisceant, incident profecto in perditionem, tu vero per angustam portam et arctam viam intras ad vitam. Per angustam autem portam et viam nemo tumens gloria, aut voluptate diffluens, aut opum divitiarumque ferens onus, transire posset. Quod autem lata dicatur ista mundi via, non tamen eam sine molestia esse reputes : nam multis et gravibus plena est calamitatibus. Sed lata et spatiosa vocatur, quia multi sunt qui intrant per eam, et quisque illorum ingenti onustus est caducæ materiæ acervo. Tua autem, virgo, arctissima est via : nam duos simul transeuntes haud capit.

[25] I Cor. VII, 29, 31. [26] Joan. XV, 1, 2, 5. [27] II Cor. VI, 14. [28] Matth. VII, 13.

καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. » Διὸ καὶ αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· συγκληρονόμοι γάρ εἰσι Χριστοῦ.

Τριμεροῦς δὲ οὔσης τῆς ψυχῆς, καὶ ἐν τρισὶ δυνάμεσι θεωρουμένης, λογιστικῷ, θυμικῷ τε καὶ ἐπιθυμητικῷ, καὶ νοσούσης κατὰ ταῦτα πάντα, εἰκότως ὁ ταύτην ἰώμενος Χριστὸς ἀπὸ τοῦ ἐσχάτου τῆς ἐπιθυμίας ἤρξατο τῆς θεραπείας. Ὕλη μὲν γὰρ θυμοῦ, ἐπιθυμία ἀποτυγχάνουσα· τοῦ δὲ μετεωρισμοῦ τῆς διανοίας, ἄμφω ταῦτα διακείμενα κακῶς· καὶ οὐκ ἄν ποθ' ὑγιὴς ὀφθείη, οὔτε τὸ τῆς ψυχῆς θυμούμενον, μὴ τῆς ἐπιθυμίας προτέρας ἰαθείσης· οὔτε τὸ λογιζόμενον, μὴ ἄμφω τούτων προτεθεραπευμένων.

Τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ πρῶτον πονηρὸν γέννημα, τὴν φιλοκτημοσύνην ἐξετάσας εὕροις ἄν. Αἱ γὰρ πρὸς τὸ ζῆν συντελοῦσαι τοῖς ἀνθρώποις ἐπιθυμίαι, οὐχ ὑπαίτιοι· διὸ καὶ ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων συμπέφυκασιν ἡμῖν. Ἡ δὲ φιλαργυρία, μικρὸν ὕστερον προσφύεται παισὶν ἔτι οὖσιν. Ὅθεν φαίνεται, ὡς οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως ἔχει τὴν ἀρχήν. Ῥίζαν δὲ αὐτὴν πάντων τῶν κακῶν δικαίως ὠνόμασεν ὁ θεσπέσιος Παῦλος. Τὰ μὲν γὰρ τῶν κακῶν αὐτὴ πέφυκε γεννᾷν· φειδωλίας, καπηλείας, ἁρπαγάς, κλοπάς, καὶ ἁπλῶς πᾶν εἶδος πλεονεξίας, ἣν δευτέραν εἰδωλολατρείαν ὁ αὐτὸς προσηγόρευσε. Τοῖς δὲ μὴ φυομένοις ἐξ αὐτῆς, σχεδὸν πᾶσι χορηγεῖ τὴν ὕλην τῆς συστάσεως. Ταῦτα δὲ πάντα, ὅσα ἐκ φιλοϋλίας τίκτεται, ψυχῆς εἰσι πάθη, ζέσιν οὐκ ἐχούσης πρὸς ἀγαθοεργίαν. Τῶν γὰρ ἀπὸ φύσεως ἐχόντων τὴν ἀρχὴν παθῶν, τὰ ἐκ προαιρέσεως εὐαπαλλακτότερά εἰσι· δυσαπόβλητα δὲ τὰ ἐκ φιλαργυρίας πάθη κατεργάζεται ἡ ἀπιστία τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας. Ταύτῃ γὰρ ὁ μὴ πιστεύων ἐπὶ χρήμασι πέποιθε. Καὶ τοῦ Κυρίου λέγοντος ἀκούων, ὡς « Εὐκοπώτερόν ἐστι, κάμηλον διὰ τρυπήματος ῥαφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, » αὐτὸς παρ' οὐδὲν θέμενος βασιλείαν, καὶ βασιλείαν οὐράνιον, καὶ ἀΐδιον, ποθεῖ πλοῦτον, γῆϊνόν τε καὶ διαῤῥέοντα πλοῦτον, ὃς κἂν μὴ παρῇ τοῖς ποθοῦσιν, αὐτῷ τῷ ποθεῖσθαι ζημιοῖ τὰ μέγιστα. Ἐμπίπτουσι γὰρ εἰς πειρασμοὺς καὶ παγίδας τοῦ διαβόλου, καθά φησι Παῦλος, οἱ ἐπιθυμοῦντες πλουτεῖν. Ἀλλὰ καὶ παραγενόμενος οἰκοθεν, ἔδειξε μηδὲν ὢν· εἰ' ὡς [ἐν ἄλλ. ἓθ' ὡς] μὴ παρὼν διψώμενος, ὑπὸ τῶν μηδὲ τῇ πείρᾳ νοῦν εἰληφότων. Οὐ γὰρ ἐξ ἐνδείας ὁ δύσερως οὗτος ἔρως· αὕτη δὲ ἐξ αὐτοῦ μᾶλλον· ἐξ ἀφροσύνης δ' αὐτός· ἀφ' ἧς καὶ ὁ καθαιρῶν τὰς ἀποθήκας ἐκεῖνος, καὶ μείζονας οἰκοδομῶν, παρὰ τοῦ κοινοῦ Δεσπότου Χριστοῦ δικαιότατα καλεῖται. Πῶς γὰρ οὐκ ἄφρων, ὃς τῶν μηδὲν ὀνησαι δυναμένων ἕνεκα (οὐδενὶ γὰρ ἐκ τοῦ περισσοῦ ἐστιν ἡ ζωὴ αὐτῷ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ), τούτων οὖν χάριν, τὰ λυσιτελέστατα προδίδωσι, καὶ οὐ σοφὸς γίνεται πραγματευτής, καὶ τῶν ἀναγκαίων αὐτῶν, κατὰ τὸ δυνατὸν ὑφαιρῶν, καὶ προστιθεὶς τῷ κεφαλαίῳ τῆς ὄντως πολυφόρου καὶ πολυκερδοῦς ἐμπορίας, ἢ γεωργίας; γεωργίας, ἦ, καὶ πρὶν ἐφεστάναι τὸν τοῦ ἀμητοῦ καιρὸν, εἰς ἑκατὸν πολυπλασιάζει τὸ καταβληθέν· οἷον προδεικνῦσα τὸ μέλλον κέρδος, καὶ

A Cum autem anima tripartita sit et in tres divisa facultates, nempe in rationabilem, irascibilem et concupiscibilem, eumque his omnibus ægrotet, merito medicus ejus Christus ab ultima, nempe a concupiscentia, curationem cœpit. Namque alit concupiscentia iram, hæ autem duæ mentem superbia inficiunt: neque unquam sanaretur animæ ira, nisi sanata prius concupiscentia; neque intellectus, nisi ambabus illis antea curatis.

Primam autem concupiscentiæ pravam sobolem si quæras, invenies amorem esse divitiarum. Desideria ad vivendum conferentia, vitiosa non sunt, ideoque a teneris unguibus nobis sunt insita.' Pecuniæ autem cupiditas paulo post nobis adhuc pueris innascitur: unde liquet eam haud a natura, B sed a voluntate oriri. Atqui illam omnium malorum radicem merito appellavit divus Paulus [35]. Quædam enim malorum ipsa parit, nempe parcimoniam, mangonium, rapinas, furta, uno verbo omne genus avaritiæ, quæ altera simulacrorum servitus ab eodem nuncupatur [36]. Et quæ non generat, fere omnia nutrit et sustentat. Quæcunque autem ex pecuniæ studio nascuntur, sunt passiones animiæ fervorem non habentis ad bona opera. Ortæ enim a voluntate passiones facilius pelluntur, quam natura insitæ; sed difficile ejiciuntur vitia ex auri cupiditate nata, ob diffidentiam divinæ Providentiæ. Qui enim huic non credit, in divitias confidit. Et C quamvis Dominum audiat dicentem: « Facilius est pauperem, per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cœlorum [37], » ipse pro nihilo reputans regnum et quidem regnum cœleste et æternum, appetit divitias, terrestres et fluxas divitias, quæ si non adsint desiderantibus, ipso desiderio maxime nocent. « Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, ut ait Paulus [38]. » Imo qui ex scipsis divitias habent, tanquam nihil habentes sibi videntur, ac proinde, quæ non habent, sitiunt, ne experientia quidem sapientes facti. Neque enim venit ab egestate miserrimus iste amor, sed potius hæc ab illo, ipse vero ex insania, unde ille destruens horrea sua et majora faciens, stultus rectissime a Domino nostro Jesu D Christo vocatur. Quomodo enim non insanus, qui pro rebus nihil prodesse valentibus (nam minime abundantiorem habet vitam ex his quæ possidet), pro istis, inquam, pretiosissima tradit, nec sapientem imitatur negotiatorem, ab ipsis necessariis quantum potest detrahentem, quod addat summæ lucrosissimi feracissimique mercatus et prædii? prædii scilicet, quod antequam advenerit tempus messis, centesima fruge semen multiplicat, velut præmonstrans futurum lucrum, et colligendam in tempore tritici mensuram ineffabilem et incompre-

[35] I Tim. VI, 10. [36] Coloss. III, 5. [37] Matth. XIX, 24. [38] I Tim. VI, 9.

τουτὶ τὸ πάθος, ἔτι νέοις οὖσι, καθάπερ προοίμιον κακὸν ἐκείνης. Φιλοδοξίας δὲ εἶδος, ἐκεῖνο λέγω νῦν, ὃ πρὸς καλλωπισμοὺς βλέπει σωμάτων, καὶ πολυτελείας ἐνδυμάτων· ἣν καὶ κοσμικὴν κενοδοξίαν οἱ Πατέρες λέγουσι. Τὸ γὰρ ἕτερον εἶδος τῆς κενοδοξίας, τοῖς ἀρετῇ [*ἐν ἄλλ.* ἀρετὴν] διενεγκοῦσιν ἐπιτίθεται, συνεπαγόμενον οἴησίν τε καὶ ὑπόκρισιν, δι' ὧν συλῆσαι καὶ διασκεδάσαι τὸν πνευματικὸν πλοῦτον ὁ ἐχθρὸς μηχανᾶται. Ταῦτα δὲ πάντα, τελείας τεύξεται τῆς θεραπείας αἰσθήσει τε καὶ πόθῳ τῆς ἄνωθεν τιμῆς, μετὰ τοῦ ἀνάξιον ἐκείνης ἑαυτὴν ἡγεῖσθαι τὴν ποθοῦσαν· καὶ τῆς ἐπ' ἀνθρώπων εὐτελείας καρτερίᾳ, μετὰ τοῦ ἄξιον αὐτῆς ἡγεῖσθαι. Πρὸς δὲ, καὶ τῷ τῆς οἰκείας δόξης, προτιμοτέραν ἡγεῖσθαι τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν λέγοντα· « Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἢ τῷ ὀνόματί σου δὸς δόξαν. » Κἂν τι τῶν ἐπαινετῶν ἐξειργασμένον οἶδεν ἑαυτὸν, τῷ Θεῷ λογίζεσθαι τὴν αἰτίαν τοῦ κατορθώματος, καὶ τούτῳ χρῆναι καὶ ὑπὲρ τούτου δόξαν εὐγνωμόνως ἀναπέμπειν, ἀλλ' οὐχ ἑαυτῷ. Οὕτω γὰρ χαιρήσει μὲν ὡς δῶρον λαβὼν τὴν ἀρετήν· οὐκ ἐπαρθήσεται δὲ, ὡς οἰκοθεν μηδὲν ἔχων· ἀλλὰ καὶ ταπεινωθήσεται, τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ἔχων ἐπὶ τὸν Θεὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, ὡς τοὺς ὀφθαλμοὺς παιδίσκη, ψαλμικῶς εἰπεῖν, ἐπὶ τὰς χεῖρας τῆς κυρίας αὐτῆς· δεδιὼς μὴ τοῦ μόνου καὶ ὄντος καὶ συνέχοντος ἐν τῷ καλῷ διαζευχθεὶς, εἰς τὸ τῆς κακίας βάραθρον κατενεχθῇ. Τοῦτο γὰρ πάσχει ὁ οἰήσει δουλεύων καὶ κενοδοξίᾳ. Συνεργεῖ δὲ πρὸς τὴν τούτων ἴασιν διαφερόντως καὶ ἡ ἀναχώρησις· καὶ τὸ καταμόνας πολιτεύεσθαι, καὶ τῇ κέλλῃ παραμένειν· ἐπῃσθημένον μέντοι τῆς προαιρέσεως τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν, καὶ οὐχ ἱκανὸν λογιζόμενον ἑαυτὸν συναναμίγνυσθαι ἀνθρώποις. Ταῦτα δὲ τί ἄλλο ἐστὶν, ἢ ἡ ἐν πνεύματι πτωχεία, ἣν ὁ Κύριος ἐμακάρισεν. Ἂν δέ τις ἐπὶ νοῦν λάβῃ καὶ τὰ πεφυκότα προσγίνεσθαι παρ' αὐτοῦ τοῦ πάθους αἴσχη, φεύξεται τὴν κενοδοξίαν ᾗ δυνάμεως ἔχει. Ποθῶν γὰρ τὴν παρ' ἀνθρώπων δόξαν, ἐξ αὐτῶν τῶν ὑπὲρ αὐτῆς ἔργων, ἀδοξίᾳ περιτυγχάνει. Ὥρας γὰρ ἐπιμελούμενος, καὶ μέγα φρονῶν ἐπὶ προγόνων εὐκλείᾳ, καὶ ἐπ' εὐχροίᾳ περιβολαίων, καὶ τοιούτοις ἄλλοις σεμνυνόμενος, θῆλυν ἑαυτὸν ποιεῖ, νηπιώδους ἔτι φρονήματος ἐπειλημμένον. Καὶ γὰρ ταῦθ' ὁμοῦ πάντα, χοῦς· τί δὲ χοὸς ἀτιμότερον; ἡ δὲ μὴ πρὸς σκέπην, ἢ θάλψιν χρωμένη τῇ περιβολῇ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐπτοημένη πρὸς μαλακότητάς τε καὶ στιλπνότητας, οὐ μόνον τὴν ἀκαρπίαν τῆς οἰκείας ψυχῆς, τοῖς ὁρῶσι καταγγέλλει, πρὸς δὲ τούτῳ, καὶ τὴν τῶν ἑταιριζομένων ἀσχημοσύνην ἐπιτίθεται. Παντὸς δὲ μᾶλλον ἀκουέτω τοῦ λέγοντος, ὅτι « Οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες, ἐν τοῖς οἴκοις τῶν βασιλείων εἰσίν· ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς εἶναι, » φησὶν ὁ θεσπέσιος Παῦλος. Μὴ οὖν διὰ τὴν ἐν ἐνδύμασι βλακείαν, εἰς τὰς σκηνὰς ἀπ' οὐρανοῦ ῥιφῶμεν τοῦ κοσμοκράτορος τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου. Τοῦτ' αὐτὸ πάσχουσι καὶ οἱ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων δόξαν τὴν ἀρετὴν μετιόντες. Οἱ γὰρ λαχόντες τὸ πολίτευμα ἔχειν ἐν οὐρανοῖς κα-

A ante amorem carnalem subrepit istud vitium, tanquam malum ejus præludium. Hoc dico nunc genus gloriæ, quod pulchritudinem considerat corporum, et vestium sumptuositatem, et quod vanam mundi gloriam Patres nuncupant. Alterum inanis gloriæ genus virtute excellentes subit, superbiam suggerens et hypocrisim, quibus subripere ac dissipare spirituales divitias inimicus machinatur.

Hæc autem omnia perfecte sanabit, qui æstimat et appetit cœlestem gloriam, ea simul cum desiderio se habens indignum, et hominum suffert contemptum, eo simul se dignum existimans, et insuper propriæ gloriæ præponit gloriam Dei, juxta illud Psalmistæ ; « Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam [43]. » Et si cujus laudabilis B actionis sibi est conscius, scit Deum esse habendum ut auctorem boni hujus operis, et de hoc illi gloriam merito, non sibi vindicandum. Sic lætabitur quod virtutem dono acceperit, sed non efferetur cum a se nihil habeat, imo humiliabitur, oculos mentis ad Deum levans die ac nocte, sicut oculos ancillæ, ait psalmista, in manibus dominæ suæ [44], quia timet ne, a solo datore et conservatore boni separatus, in mali abyssum detrudatur ; quod ei accidit qui superbiæ inservit et inani gloriæ.

Ad illas passiones sanandas confert etiam et utile est seorsim secedere, et in solitudine vivere, et in cella permanere, sentiendo tamen propriæ voluntatis infirmitatem, seque indignum reputando conversatione hominum. Hoc autem quid aliud est C quam spiritualis paupertas, quam Dominus beatam dixit ?

Si quis autem mente concipiat profluentia ex ipsa passione dedecora, vanam gloriam totis viribus fugiet. Nam quærens hominum existimationem, ex ipsis operibus ad eam intentis ducit ignominiam. Siquidem de pulchritudine curans, et superbiens de proavorum nobilitate, ac de fulgidis vestium coloribus, et de aliis hujusmodi glorians ; ostendit se puerili adhuc spiritu inflatum. Etenim hæc universa pulvis sunt, quid autem pulvere vilius ? Quæ porro non ad tegendum vel calefaciendum corpus vestimentis utitur, sed ad mollitiem et splendorem advolat, non solum sterilitatem animæ suæ videntibus annuntiat, sed præterea meretricum impudentiam superinduit. Ante omnia audiat dicentem : D « Qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt [45]. » At nostram conversationem esse in cœlis divus ait Paulus. Ne igitur indumentorum mollitie nos de cœlo detrudamus in tabernacula principis tenebrarum hujus sæculi.

Idem accidit virtutem colentibus propter hominum existimationem. Quibus enim obtigerat conversationem habere in cœlis, deducunt, heu ! in pulverem suam gloriam, Davidicam [46] maledictionem in se trahentes. Nam eorum oratio non ascendit in cœlum, sed omne opus deorsum ruit, non circum-

[43] Psal. CXIII. [44] Psal. CXXII. [45] Matth. XI, 8. [46] Psal. VII, 6.

σαρκική. Πῶ, δὲ αὐτὴν τρίτην καὶ ὑστέραν λέγομεν, καίτοι ἔμφυτον ἡμῖν οὖσαν ἐξ αὐτῆς γενέσεως; οὐ γὰρ μόνον αὕτη, ἀλλὰ καὶ αἱ πρὸς τεκνογονίαν φυσικαὶ κινήσεις ἐπισημαίνουσιν ὑπομαζίοις ἔτ' οὖσι τοῖς παισί. Πῶς οὖν ἡμεῖς ὑστέραν τίθεμεν τὴν τῆς σαρκικῆς ἐπιθυμίας νόσον; ἐπειδήπερ ἐκείνα φύσει πρόσεστιν ἡμῖν· ἀνέγκλητα δὲ τὰ φυσικὰ, παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ πεποιημένα· ἵνα δι' αὐτῶν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς περιπατήσωμεν. Τοιγαροῦν οὐκ ἔστι δείγματα ψυχῆς νοσούσης. Τοῖς δὲ παραχωρωμένοις τοιαῦτα ταῦτα γίνεται. Καὶ τοίνυν ὁπηνίκα τῆς σαρκὸς πρόνοιαν ποιούμεθα πρὸς τὰς ἐπιθυμίας, τότε δὴ κακὸν τὸ πάθος, καὶ σαρκικῶν παθῶν ἀρχὴ, καὶ ψυχῆς νόσος ἡ φιληδονία, ὥστε ἐπὶ τῶν τοιούτων, πρωτοπαθὴς ἐστιν ὁ νοῦς. Διὸ καὶ ἀπὸ τῆς διανοίας πρώτης ὁρμωμένων τῶν πονηρῶν παθῶν, φησὶν ὁ Κύριος, ὅτι ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροὶ, κἀκεῖνοί εἰσιν οἱ κοινοῦντες τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ὁ πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου νόμος φησί· « Πρόσεχε σεαυτῷ, μήποτε γένηται ῥῆμα κρυπτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ σου ἀνόμημα. » Εἰ γὰρ καὶ πρῶτος ὁ νοῦς ἐστιν ὁ διατεθεὶς κακῶς, ἀλλὰ κάτωθεν διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἀναμαξάμενος τὴν φαντασίαν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων, οὕτω πρὸς ἐκεῖνα διετέθη· καὶ μάλιστα διὰ τῶν ὀφθαλμῶν πρώτων, δυναμένων καὶ πόρρωθεν τὸ μῦσος ἐπισπάσασθαι, πρὸς τὴν παράχρησιν ἐπαίρεται· καὶ τούτου σαφὲς μαρτύριον, ἡ προμήτωρ καθέστηκεν Εὔα. Πρῶτον γὰρ εἶδεν ὅτι καλὸν εἰς ὅρασιν, καὶ ὡραῖον τοῦ κατανοῆσαι, καὶ τότε συγκατατεθεῖσα τῇ καρδίᾳ, ἥψατο καὶ ἐγεύσατο τοῦ ἀπηγορευμένου ξύλου. Καλῶς ἄρ' ἐλέγομεν, ὅτι προτερεύει, καὶ προοίμιόν ἐστιν ἡ πρὸς τὰ κάλλη τῶν σωμάτων ἧττα τῶν αἰσχρῶν παθῶν. Διὸ καὶ πατρικόν ἐστι παράγγελμα, κήλλος ἀλλοτρίων σωμάτων μὴ καταμανθάνειν, καὶ ἐπὶ ἰδίῳ μὴ τέρπεσθαι. Πρὸ μέντοι τῆς ἐμπαθοῦς διανοίας, εἰ καὶ φυσικῶς ἐνθεωροῦνται τοῖς παισὶ τὰ πάθη, ἀλλ' οὐ συνεργεῖ πρὸς ἁμαρτίαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῆς φύσεως σύστασιν· διόπερ, οὐδὲ πονηρὰ τηνικαῦτα ταῦτ' ἐστίν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὰ σαρκικὰ πάθη, παρὰ τοῦ ἐμπαθοῦς νοῦ λαμβάνει τὴν ἀρχὴν, ἐξ αὐτοῦ δέον καὶ τῆς θεραπείας ἄρχεσθαι. Ὡς γὰρ ἐπὶ πυρκαϊᾶς, ὁ σβέσαι ταύτην πρυθυμούμενος, εἰ τὴν φλόγα διατέμνει ἄνωθεν, ἤνυσεν οὐδέν· εἰ δὲ τὴν ὕλην ἀποσπάσειεν [*Ισ.* ὑποσπάσειεν], εὐθὺς ἡ πυρκαϊὰ κατεμαράνθη· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πορνικῶν παθῶν. Εἰ μὴ τὴν πηγὴν τῶν λογισμῶν ἔνδον ξηρανεῖς δι' εὐχῆς καὶ ταπεινώσεως, μόνῃ δὲ νηστείᾳ καὶ κακοπαθείᾳ σώματος ὁπλίζῃ κατ' αὐτῶν, ἀνήνυτα πονεῖς· εἰ δὲ τὴν ῥίζαν ἀγιάσεις, διὰ ταπεινώσεως καὶ προσευχῆς, ὡς ἔφημεν, ἔξεις καὶ τοῖς ἔξω τὸν ἁγιασμόν. Καὶ τοῦτό μοι δοκεῖ καὶ τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο ὑφηγεῖσθαι λόγιον, τὸ λέγον, περιζώννυσθαι τὴν ὀσφὺν ἡμῶν ἐν ἀληθείᾳ· καθὰ καί τινι τῶν Πατέρων κάλλιστα πεφιλοσόφηται, ὡς τοῦ θεωρητικοῦ τὸ ἐπιθυμητικὸν περισφίγγοντος, καὶ συστέλλοντος τὰ ἀπ' ὀσφύν τε καὶ γαστέρα πάθη. Δεῖ μέντοι καὶ τῷ σώματι κακοπαθείας, καὶ τῆς συμμέτρου τῶν βρω-

A immunditia. Cur autem carnis tertiam ultimamque dicimus, licet nobis insita sit ab ipsa nativitate? Non solum enim ipsa, sed etiam genitales naturalium motus manifestantur in lactentibus adhuc parvulis. Quare igitur nos ultimum ponimus carnalis concupiscentiæ morbum? Quia illa sunt natura nobis indita; res porro naturales non sunt culpabiles, ab optimo Deo factæ, ut per eas in bonis operibus ambulemus: nec igitur indicant ægrotantem animam, sed in abutentibus hujusmodi indices fiunt. Cum igitur prudentiam carnis adhibemus ad concupiscentias, tunc mala passio, et carnalium passionum fons, et animæ morbus amor voluptatum, ita ut illis passionibus prima afficiatur mens. Ideo cum ab animo primum incipiant pravæ passiones, dicit B Dominus de corde exire cogitationes malas, et hæc esse quæ coinquinant hominem [51]. Et anterior Evangelio lex fert: « Cave ne forte subrepat tibi mala cogitatio et dicas in corde tuo. [52] » Si autem animus primus est qui male afficitur, hos tamen affectus habet ab infra, per sensus impressis in eo imaginibus sensibilium corporum, et præcipue ac primario per oculos, qui possunt vel a longe nefas attrahere, ad abutendum adducitur: cujus rei manifestum dedit testimonium prima parens Eva. Primum enim vidit pulchrum esse oculis aspectuque delectabile, et tunc consentiens corde, tulit et comedit fructum vetitum. Recte igitur diximus ortum e corporum pulchritudine peccatum præcedere et anteire turpibus cupiditatibus. Ideo Patres præcipiunt ne quis C aliorum corporum decorem indaget, nec proprio delectetur. Cæterum quamvis libidinosas cogitationes, naturales cernantur in parvulis passionum motus, non tamen pertinent ad peccatum, sed ad naturæ constitutionem, nec proinde tunc mali sunt.

Sed, cum carnales passiones ab animi affectibus originem ducant, ab hoc etiam certationem incipere oportet. Sicut enim qui incendium exstinguere vult, si flammam dividit desuper, nihil proficit, si vero materiam subtrahat, statim ignem imminuit; item de immundis cupiditatibus, si non fontem cogitationum intus siccaveris oratione et humilitate, sed jejunio tantum et maceratione corporis contra illas pugnaveris, frustra laboras; si vero radicem sanctificabis D humilitate et oratione, ut diximus, habebis etiam exterius sanctitatem. Atque id mihi videtur doceri oraculo Apostoli jubentis nos succingere lumbos nostros in veritate [53], quod quidam Patrum sic interpretatur, ut contemplatio concupiscentiam reprimat, et compescat lumborum et ventris passiones.

Opus est tamen corpori maceratione et convenienti ciborum temperantia, ne infrenum sit et ratione validius. Etenim omnibus carnis passionibus nihil aliud medetur quam cruciatus corporis et oratio ex humilitate cordis effervens: quod est spiritualis paupertas quam beatam dixit Dominus.

[51] Matth. xv, 19, 20. [52] Deut. xv, 9. [53] Ephes. vi, 4.

θάλλει καὶ ἀνθεῖ καὶ κομᾷ φύλλοις, καὶ προβάλλεται μετὰ τῶν καλῶν ἐκείνων τεθηλότων βλαστῶν, καὶ τοὺς ὄμφακας· οἱ, κατὰ μικρὸν ὁμιλοῦντες ταῖς ἡλίου σφοδροτέραις βολαῖς, ἀκμάζουσι καὶ πεπαίνονται, καὶ πρὸς τροφὴν εὐπρεπεῖς ἀποκαθίστανται καὶ συγκομιδήν· οὕτως ὁ μὴ τὸ δύσοιστον τῶν πειρασμῶν ἄχθος γενναίως ὑποφέρων, κἂν τῶν ἄλλων ἁπασῶν ἀρετῶν μηδεμιᾶς λειφθῇ, καρπὸν θείων ληνῶν, καὶ ἀποθήκης αἰωνίας ἄξιον, οὐ μή ποτε ἐνέγκῃ. Δι' ὑπομονῆς γὰρ, ἑκουσίων τε καὶ ἀκουσίων πόνων, πᾶς σπουδαῖος τελειοῦται, τῶν μὲν ἐπιτιθεμένων ἔξωθεν, τῶν δὲ ἐπιφερομένων οἰκοθεν. Ἃ γὰρ τοῖς τῆς γῆς φυτοῖς ἐκ φύσεως προσγίνεται, γεωργικαῖς τε ἐπινοίαις, καὶ ταῖς τῶν ὡρῶν περιτροπαῖς, ταῦθ' ἡμῖν τοῖς λογικοῖς κλήμασι Χριστοῦ, πειθομένοις τῷ τῶν ψυχῶν τούτῳ γεωργῷ, πρόσεστιν ἐκ προαιρέσεως αὐτεξουσίως ζῶσι· χωρὶς δὲ τῆς ὑπομονῆς, τῶν ἀκουσίως ἡμῖν ἐπερχομένων, οὐδὲ τὰ ἑκουσίως πεπραγμένα τεύξεται τῆς θείας εὐλογίας. Ἡ γὰρ πρὸς Θεὸν ἀγάπη, διὰ τῆς τῶν πειρασμῶν θλίψεως, μάλιστα κομίζεται τὸ δοκίμιον. Δεῖ μέντοι προκατορθωθῆναι τῇ ψυχῇ τὰ ἑκούσια, καὶ δι' αὐτῶν ἡδονῆς καὶ δόξης ἐθισθέντες καταφρονεῖν, ῥᾳδίως καὶ τὰς ἀκουσίους οἴσομεν ἐπιφοράς. Ὁ δὲ διὰ τὴν ἐν πνεύματι πτωχείαν ἐκείνων τε καταφρονῶν, καὶ ὑπεύθυνον τοῖς δραστικωτέροις φαρμάκοις τῆς μετανοίας ἑαυτὸν ἡγούμενος, προσδόκιμον ἔχει διηνεκῶς θλῖψιν ἅπασαν· καὶ καταδέχεται πάντα πειρασμὸν, ὡς οἰκεῖον ἑαυτῷ προσήκοντα· καὶ χαίρει περιπεσὼν, ὡς περιτυχὼν τῷ τῆς ψυχῆς καθαρσίῳ· καὶ ὕλην τοῦτο ποιεῖται τῆς πρὸς Θεὸν πεποντημένης τε καὶ ἀνυσιμωτάτης δεήσεως, καὶ παρεκτικὸν ἅμα καὶ φυλακτικὸν ἡγεῖται τῆς κατὰ ψυχὴν εὐεξίας· καὶ οὐκ ἀφίησι μόνον ἀμνησικάκως ἔχων, ἀλλὰ καὶ χάριτας ὁμολογεῖ τοῖς πειράζουσι, καὶ ὡς εὐεργετησάντων ὑπερεύχεται· διὸ καὶ αὐτὸς οὐ τὴν τῶν ἡμαρτημένων μόνον συγχώρησιν λαμβάνει κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, καὶ τῆς θείας εὐλογίας ἐπιτυγχάνει, μακαρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου, διὰ τὴν ἐν πνεύματι ταπεινώσεως εἰς τέλος μακροθυμίαν. Ἡμεῖς δὲ δι' ὀλίγων ὀλίγα τῆς πνευματικῆς ὑποδείξαντες περιτομῆς, καί τινα προθῶμεν ἤδη τῆς διὰ ταύτην εὐφορίας. Ἐφεξῆς τοίνυν τοῖς διὰ τὴν ἐν πνεύματι πτωχείαν, τὸν ἀναφαίρετον πλοῦτον κτησαμένοις, ὁ μόνος μακάριος, τοὺς πενθοῦντας κοινωνοὺς ποιεῖται τῆς οἰκείας μακαριότητος, « Μακάριοι, λέγων, οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. » Διατί δὲ συνῆψεν ὁ Χριστὸς τὸ πένθος τῇ πτωχείᾳ; ἐπειδὴ καὶ ταύτῃ σύνεστιν ἀεί. Ἀλλ', « Ἡ μὲν ἐπὶ τῇ κατὰ κόσμον πτωχείᾳ λύπη, θάνατον ψυχῆς κατεργάζεται, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἡ δὲ ἐπὶ τῇ κατὰ Θεὸν πτωχείᾳ λύπη, μετάνοιαν ἀμεταμέλητον εἰς ψυχῆς σωτηρίαν. » Καὶ τῇ μὲν ἀκουσίῳ οὔσῃ τὸ ἀκούσιον, τῇ δὲ ἑκουσίῳ τὸ ἑκούσιον ἐξ ἀνάγκης ἕπεται πένθος. Ἐπεὶ δὲ τὸ μακαριζόμενον πένθος ἐνταυθοῖ τῇ κατὰ Θεὸν συνῆπται πτωχείᾳ, καὶ δι' ἐκείνην ἐξ ἀνάγκης τε γίνεται, κἀκείνης ὡς αἰτίας ὅλον

A stribus plantis, tum ex natura, tum ex industria agricolæ, tum ex tempestatum vicissitudinibus adveniunt, hæc nobis rationalibus Christi palmitibus, credentibus huic animarum agricolæ, contingunt ex liberi arbitrii quo gaudemus, electione. At sine patientia eorum quæ præter voluntatem nobis superveniunt, ne sponte quidem facta divinam consequentur benedictionem. Amor enim Dei præsertim ex tentationum tribulatione probationem accipit.

Oportet tamen vel voluntariis animam operibus dare, et sic voluptati et gloriæ despiciendis consueti, facile involuntarios etiam patiemur aggressus. Qui porro per spiritualem paupertatem illas aspernatur, et dignum efficaci pœnitentiæ medicina seipsum ducit, exspectatam semper habet cunctam
B tribulationem, omnemque tentationem accipit tanquam proprie sibi debitam; et in eam incidens gaudet, ut animæ nactus purgatorium; atque illam ut instrumentum ducit et adhibet quo ad Deum ascendat laboriosis et efficacissimis precibus, et quo adipiscatur et conservet animæ sanitatem; nec tantum injurias dimittit et obliviscitur, sed persequentibus gratias agit ac pro eis velut benefactoribus precatur. Propterea ipse quoque non modo peccatorum remissionem promissam recipit, verum etiam regnum cœlorum et divinam benedictionem consequitur, beatus a Domino prædicatus, utpote in spiritu humilitatis usque ad finem persecutionem patiens.

C Nos vero paucis pauca fati de spirituali circumcisione, nonnullos jam præloquamur ejus fructus. Post consecutos spirituali paupertate inamissibiles divitias, solus beatus lugentes facit suæ felicitatis participes, dicens : « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur [55]. » Cur autem conjunxit Christus luctum paupertati? quia cum ipsa est semper. Sed, juxta Apostolum, tristitia de paupertate quæ est secundum mundum, mortem operatur; tristitia vero de paupertate quæ est secundum Deum, pœnitentiam operatur in animæ salutem [56]. Et involuntariam quidem paupertatem involuntarius, voluntariam vero voluntarius sequitur luctus. Quia vero beatificatus hic luctus conjungitur paupertati quæ est secundum Deum, propter hanc
D necessario contingit, ex eaque velut ex causa omnino dependet, et nonnisi una cum hac spiritualis est et voluntaria. Sed videamus quomodo beata paupertas beatum pariat luctum.

Cum igitur quatuor spiritualis paupertatis species sermone paulo superiori ostenderimus, quæ scilicet in cogitatione est, quæ in corpore, quæ in vitæ divitiis, et quæ in exterioribus tentationibus, nemo audiens has divise proponentes, earum praxim esse divisam existimet. Nam una omnes observari solent, ideoque una comprehensæ sunt beatitudine, quæ mirabiliter simul ostendit qualis sit velut radix et fons aliorum, nempe spiritus noster. Hic

[55] Matth. v, 5. [56] II Cor. vii, 10.

αὖθις, ὅστι προσθήκη τοῖς δεινοῖς! Καύσων γὰρ, καὶ ψύχος, καὶ σκότος, καὶ πῦρ, καὶ φορὰ, καὶ στάσις, δεσμά τε καὶ δείματα, καὶ θηρίων ἀειζώων δήγματα, κατ ἐκείνην εἰς ἓν συνάγεται τὴν καταδικην. Καὶ οὐδ οὕτως οἷον ἐκεῖνο τὸ δεινὸν παρίσταται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπὶ νοῦν οὐκ ἀναβεβηκὸς ἀνθρώπου. Τί δὴ τὸ ἀνόνητον καὶ ἀπαράκλητον καὶ ἄληκτον ἐκεῖνο πένθος; Τοῖς γὰρ εἰς Θεὸν ἁμαρτοῦσιν, ἐκ τῆς τῶν ἐπταισμένων ἐπιγνώσεως κινεῖται πένθος; Ἐκεῖ τοίνυν ἐληλεγμένοις, καὶ τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος ἀνηρημένης, καὶ τῆς σωτηρίας ἀπεγνωσμένης, ὁ τοῦ συνειδότος τότ' ἀκούσιος ἔλεγχος, ἑκάστῳ πυλυπλασιάζει τῷ πένθει, τὴν ἐπικειμένην ὀδύνην· καὶ τοῦτ' αὖθις καὶ ἀεὶ τὸ πένθος, ὡς μηκέτι παυσόμενον, ἑτέρου πένθους ἀφορμὴ γίνεται· καὶ σκότος ἄλλο δεινὸν, καὶ καύσων ἀψυχαγώγητος, καὶ βυθὸς ἀθυμίας ἀμήχανος. Ἐνταῦθα δὴ τὸ πένθος τοῦτο λυσιτελέστατον. Ἵλεως γὰρ ἐπακούει Θεός· ὡς καὶ μέχρις ἡμῶν κατῆλθεν ἐπισκεψόμενος, καὶ τοῖς οὕτω πενθοῦσιν ἐπηγγείλατο τὴν παράκλησιν· ἥπερ ἐστὶν αὐτὸς Παράκλητός τε ὢν καὶ καλούμενος. Εἶδες καὶ τὸ παρὰ τεταπεινωμένης ψυχῆς πένθος, καὶ τὴν ἐπιγινομένην παράκλησιν; Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἡ αὐτομεμψία μόνη καθ' αὑτὴν, ὥσπερ τι βάρος νοητὸν τῷ λογιζομένῳ τῆς ψυχῆς ἐπιτεθεῖσα καὶ χρονίσασα, συντρίβει καὶ πιέζει, καὶ τὸν οἶνον ἐκβλίβει τὸν σωτήριον, τὸν εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου, τουτέστι τὸν ἐντὸς ἡμῶν ἄνθρωπον. Οἶνος δὲ τοιοῦτός ἐστιν ἡ κατάνυξις· συνεκθλίβει γὰρ τῷ πένθει καὶ τὰ πάθη· καὶ χαρᾶς τὴν ψυχὴν πληροῖ μακαριστῆς, τοῦ κατὰ ταῦτα δεινοῦ βάρους ἀπαλλάξασα. Διὰ τοῦτο « Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. » Παρὰ δὲ τῆς ἀκτημοσύνης, ταυτὸν δ' εἰπεῖν τῆς κατὰ τὴν περιουσίαν, καὶ τὰ περὶ ἡμᾶς ὑπάρχοντα πτωχείας· συνημμένης μέντοι τῇ πτωχείᾳ τοῦ πνεύματος, ὡς ἀνωτέρω ἔφημεν. Συναλλήλοις γὰρ ταῦθ' ἅπαντα τελούμενα τέλειά τε καὶ εὐάρεστα Θεῷ. Παρὰ τοιαύτης τοιγαροῦν πτωχείας, ὅπως ἡμῖν ἐγγίνεται τὸ πένθος, καὶ ἡ ἐν αὐτῷ παράκλησις, συνετῶς ἀκούων εἴσῃ. Καὶ γὰρ ἐπειδὴν ὁ ἄνθρωπος πᾶσι χαίρειν εἰπὼν, τοῖς τε χρήμασι, καὶ τοῖς κτήμασιν ἀποτάξηται, ταῦτα ῥίψας ἢ σκορπίσας, κατὰ τὴν ἐντολήν· τῆς περὶ αὐτὰ μερίμνης τὴν ψυχὴν ἀπαναστήσας, ἐπεστράφθαι πρὸς τὴν ἑαυτῆς ἐπισκοπὴν ἐφίησιν, ἐλευθέραν τῶν πραγματικῶς περισπώντων ἔξωθεν αὐτήν. Ὁπηνίκα δ' ἂν ὁ νοῦς αἰσθητοῦ παντὸς ἀπαναστῇ, καὶ τοῦ κατακλυσμοῦ τῆς περὶ ταῦτα τύρβης ἀνακύψῃ, καὶ κατοπτεύσῃ τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον, πρῶτον μὲν ἐνιδὼν τὸ προσγεγενημένον εἰδεχθὲς προσωπεῖον ἐκ τῆς κάτω περιπλανήσεως, τοῦτο διὰ πένθους ἀπονίψασθαι σπεύδει· ἔπειτ' ἐπειδὰν τὸ δυσειδὲς τοῦτο περιέλῃ κάλυμμα, τότε μὴ ποικίλαις σχέσεσι τῆς ψυχῆς ἀγεννῶς διασπωμένης, εἴσω τῶν ὄντως ταμείων ἀταράχως χωρεῖ, καὶ τῷ ἐν κρυπτῷ Πατρὶ προσεύχεται· ὃς αὐτῷ καὶ τὸ χωρητικὸν τῶν χαρισμάτων δῶρον, τὴν τῶν λογισμῶν εἰρήνην τὰ πρῶτα χορηγεῖ· μεθ' ἧς τὴν

A ortum ex anima humiliata luctum, et subortam ei consolationem. Etenim sui despectio sola per seipsam, quasi torcular spirituale intellectui animæ instans et incumbens, conterit ac premit, et vinum exprimit salutare quod lætificat cor hominis, id est, interiorem nostrum hominem. Hoc autem vinum est compunctio, quæ comprimit luctu passiones, et animam lætitia replet beata, diro cupiditatum pondere liberatam. Propterea « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. »

Ex inopia vero, seu quod idem est, ex pecuniæ et substantiarum paupertate, quæ est conjuncta paupertati spiritus, ut supra diximus, hæc enim omnia se invicem perficiunt et absolvunt ut sint Deo grata : ex illa igitur paupertate quomodo B nobis innascatur luctus et ea quam affert consolatio, intelligenter audies. Etenim postquam homo cunctis vale dicto, res et opes abrenuntiatas abjecit, juxta præceptum, curam de istis supergressa animæ, convertere se ad suam ipsius curam potest, libera jam a negotiis ipsam exterius distrahentibus. Cum autem omni mens sensibili superior, laboriosi diluvium turbinis despicit, et respicit interiorem hominem, primo quidem intuens turpem larvam a misero lapsu sibi applicatam, luctu eam detergere studet, deinde ubi fœdum illud eluit operimentum, tunc jam non variis habitibus anima ignave distracta, in ipsum penetrale secura ingreditur, et in secreto Patrem orat, et hic illi capacem C gratiarum gratiam, pacem cogitationum largitur, qua matrem, nutricemque omnis virtutis humilitatem perficit, non eam quæ facilibus cuique volenti verbis et habitibus constat, sed quam bonus ac divinus testatur spiritus, et quam parit idem spiritus in visceribus innovatus [58]. Intra has virtutes, velut intra tutos paradisi spiritualis parietes, veræ perfectionis variæ pullulant arbores, in ipso autem medio assurgit sacra charitatis regia, pro cujus foribus, futuri prænuntia sæculi, ineffabilis et inamissibilis lætitia floret. Nam inopia mater est securitatis, securitas autem attentionis et orationis; hæ vero, luctus atque fletus; et hi præsumptionem delent; hac autem ablata, facilior virtutis via efficitur, obicibus de medio sublatis, D et conscientia irreprehensibilis fit : hæc porro scaturiunt lætitiam et beatum animæ risum. Et tunc lacrymæ doloris in suavitatem mutantur, et Dei eloquia dulcia gutturi super mel ori fiunt, et orationis efflagitatio in gratiarum actionem convertitur, et meditatio divinorum testimoniorum exsultatio cordis est, cum spe quæ non confundit [59], et quæ illis quasi præludio libatis et hujusmodi experientia prægustatis adhærens superabundantes suavitatis divitias partim discit, sicut dicitur [60] : « Gustate et videte quoniam suavis est Dominus, » nempe exultatio justorum, rectorum lætitia, humilium deliciæ, et consolatio humiliter lugentium.

[58] Psal. L.

καὶ τῷ φωτὶ χρώμενος ὁδῷ ἄνεισιν, ἣ ἀνάγεται ἐπ' ὄρη αἰώνια, καὶ τῶν ὑπερκοσμίων ἐν τούτῳ τῷ φωτὶ πραγμάτων (ὦ τοῦ θαύματος!) ἐπόπτης καθίσταται, μὴ διαζευγνύμενος, ἢ διαζευγνύμενος τῆς τὴν ἀρχὴν συμπροηγμένης ὕλης, ὡς οἶδεν ἡ ὁδός· οὐ γὰρ διανοίας φανταστικοῖς ἄνεισι πτεροῖς, ἢ πάντα καθάπερ τυφλὴ περιπολεῖ, μήτ' ἐπὶ τῶν ἀπόντων αἰσθητῶν, μήτ' ἐπὶ τῶν ὑπεραναβεβηκότων νοητῶν τῆς ἀκριβοῦς καὶ ἀνενδοιάστου καταλήψεως ἀντιλαμβανομένη· ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας ἄνεισιν, ἀῤῥήτῳ Πνεύματος δυνάμει, καὶ πνευματικῇ καὶ ἀῤῥήτῳ ἀντιλήψει, τῶν ἀῤῥήτων ῥημάτων διακούει, καὶ ὁρᾷ τὰ ἀθέατα· καὶ τοῦ θαύματος ὅλος τοὐντεῦθεν ἔστι τε καὶ γίνεται, κἂν ἐκεῖθέν ἀπῇ, καὶ τοῖς ἀκαμάτοις ὑμνῳδοῖς ἀμιλλᾶται, ἄγγελος ὡς ἀληθῶς ἄλλος ἐπὶ γῆς Θεοῦ γεγονώς, καὶ δι' ἑαυτοῦ πᾶν εἶδος κτίσεως αὐτῷ προσαγαγών, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐν μετοχῇ τῶν πάντων, καὶ τοῦ ὑπὲρ τὰ πάντα δὲ μεταλαγχάνει νῦν, ἵνα καὶ τὸ τῆς εἰκόνος ἀπηκριβωμένον ᾖ. Διό φησιν ὁ θεῖος Νεῖλος, ὅτι νοῦ κατάστασίς ἐστιν, ὕψος νοητὸν, οὐρανίῳ χρώματι παρεμφερὲς, ᾧ καὶ τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς ἐπιγίνεται φῶς· καὶ πάλιν· Εἴ τις βούλοιτο ἰδεῖν τὴν τοῦ νοῦ κατάστασιν, στερησάτω ἑαυτὸν πάντων τῶν νοημάτων, καὶ τότε ὄψεται αὐτὸν σαπφείρῳ ἢ οὐρανίῳ χρώματι παρεμφερῆ. Τοῦτο δὲ ποιῆσαι ἄνευ ἀπαθείας τῶν ἀδυνάτων ἐστί· Θεοῦ γὰρ χρεία συνεργοῦντος, καὶ ἀναπνέοντος αὐτῷ τὸ συγγενὲς φῶς. Καὶ ὁ ἅγιος Διάδοχος, Δύο, φησὶν, ἡμῖν ἡ χάρις ἡ ἁγία διὰ τοῦ βαπτίσματος περιποιεῖται, ὧν τὸ ἓν ἀπείρως τοῦ ἑνὸς ὑπερβάλλει· ἀνακαινίζει γὰρ ἡμᾶς ἐν τῷ ὕδατι, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα λαμπρύνει, πᾶσαν τὴν ῥυτίδα τῆς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀπορῥύπτουσα· τὸ δὲ ἕτερον ἐκδέχεται, ἵνα σὺν ἡμῖν ἐργάσηται. Ὅτε οὖν ἄρξηται ὁ νοῦς ἐν πολλῇ αἰσθήσει γεύεσθαι τῆς χρηστότητος τοῦ παναγίου Πνεύματος, τότε ὀφείλομεν εἰδέναι, ὅτι ἄρχεται ἡ χάρις ὥσπερ ἐπιζωγραφεῖν εἰς τὸ «κατ' εἰκόνα,» τὸ «καθ' ὁμοίωσιν,» ὥστε ἡ μὲν αἴσθησις αὕτη, δηλοῖ ἡμᾶς μορφοῦσθαι τὸ «καθ' ὁμοίωσιν·» τὸ δὲ τέλειον τῆς ὁμοιώσεως, ἐκ τοῦ φωτισμοῦ γνωσόμεθα.

Καὶ πάλιν, τὴν πνευματικὴν οὐ δύναταί τις ἀγάπην κτήσασθαι, εἰ μὴ ἐν πάσῃ πληροφορίᾳ φωτισθείη παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἐὰν γὰρ μὴ τελείως τὸ «καθ' ὁμοίωσιν,» διὰ τοῦ θείου φωτὸς ἀπολάβῃ ὁ νοῦς, πάσας μὲν τὰς ἄλλας ἀρετὰς ἔχειν δύναται, τῆς δὲ τελείας ἀγάπης ἔτι ἄμοιρος μένει. Ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ ἁγίου Ἰσαὰκ ἀκούομεν λέγοντος, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, ὁρᾷν τὴν ἑαυτοῦ καθαρότητα τὸν κεχαριτωμένον νοῦν, ὁμοίαν τῇ ἐπουρανίῳ χροιᾷ· ἥτις, Θεοῦ, ὑπὸ τῆς γερουσίας τοῦ Ἰσραὴλ ὠνόμασται, τόπος, ἡνίκα ὤφθη αὐτοῖς ἐν τῷ ὄρει· καὶ πάλιν, καθαρότης ἐστὶ νοὸς, ἐφ' ᾗ διαυγάζει ἐν τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς, τὸ φῶς τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἀλλ' ὁ κατηξιωμένος τοῦ φωτὸς ἐκείνου νοῦς, καὶ πρὸς τὸ συνημμένον σῶμα πολλὰ διαπορθμεύει τοῦ θείου κάλλους τεκμήρια, χάριτί τε θείᾳ, καὶ σαρκὸς παχύτητι μεσιτεύων, καὶ δύναμιν τῶν ἀδυνάτων ἐντιθείς. Ἐντεῦθεν ἡ

enim alis ascendit mentalis imaginationis, quæ omnia velut cæca circuiens, nec de absentibus sensibilibus, nec de superioribus intelligibilibus accuratam et indubiam accipit perceptionem; sed ad veritatem evolat ineffabili spiritus virtute, et spirituali ac inenarrabili conceptione secreta verba audit, et invisibilia videt, ac totus abhinc miraculum effleitur, etiamsi hinc recedat, atque infatigabilibus æmulatur hymnicidis, allus verissime Dei angelus in terra factus, et per se omne creaturarum genus ad eum efferens, quia ipse omnium particeps, et ejus qui est super omnia, consors est, ut imago Dei sit perfecta.

Propterea divus ait Nilus: « Mentis instauratio est fastigium intelligibile cœli colori simile, cui sanctæ Trinitatis lumen tempore orationis affulget. » Et rursus: « Si quis velit videre mentis restaurationem, viduet se omnibus cogitationibus, et tunc videbit eam sapphirino seu cœlesti colori similem. Id autem fieri absque impassibilitate nequit; nam eget Deo adjuvante et congenerem afflante lucem. » Et sanctus Diadochus: « Duo, inquit, in nobis gratia sancta per baptismum efficit, quorum unum alteri infinite præstat: nam renovat nos in aqua, et imaginem Dei in nobis illustrat, omnem peccati maculam a nobis extergens; alterum vero virtutem habet nobiscum operandi. Cum igitur cœpit animus multum sentire ac gustare suavitatem sanctissimi Spiritus, tunc, ut sciendum est, incipit gratia quasi pingere divinæ imaginis similitudinem, et sic gustus ille ostendit nos ad configurationem informari, at perfectionem similitudinis ex illuminatione cognoscemus. » Et iterum: « Spiritualem nemo consequi potest charitatem, quin certissime illuminetur a sancto Spiritu: nisi enim perfectam similitudinem divina luce acceperit animus, omnes quidem cæteras virtutes habere potest, perfectæ vero charitatis adhuc impos manet. » Pariter sanctum Isaac audimus dicentem: « Tempore orationis videt mens gratia dives suam puritatem, coloris cœli similem, quæ a senibus Israel Dei sedes vocata est, cum eis in monte affulsit. » Et rursus: « Est mentis puritas, in qua tempore orationis fulget sanctæ Trinitatis lumen. Porro lucem hanc videre merita mens, ad conjunctum corpus multa transmittit divinæ pulchritudinis signa, et media intercedens gratiam inter divinam et carnis adipem, hanc reddit impossibilium capacem. Hinc deiformis et superexcellens Dei habitus, ad malum maxime aut vix mobilis; hinc sermo rationes rerum dilucidans, et ex interiore munditia revelans naturæ mysteria, per quæ ex analogia mens dociliter audientium elevatur ad supernaturalium conceptionem, quam ipse Verbi Pater immaterialibus unxit illecebris; hinc varia prodigia, ut transpicere, ac prævidere, et de procul remotis tanquam ante oculos subjectis disserere. Et quod est maximum, non hunc sibi finem illi beatissimi proponunt, sed perinde ac si quis, solarem intuens radium, aerias perciperet atomos,

τὴν ὑπὸ τούτων καλυπτομένην ἁμαρτίαν ἐνυπόστατον, ἥτις ἐστὶ σκότος, καὶ ὁμίχλη ψυχῆς, ἐξ ἐννοιῶν πονηρῶν, καὶ λόγων, καὶ πράξεων ἐμπεσοῦσα; Ὁ δὲ ταύτην μὴ θεασάμενος τὴν περιεκτικὴν ἁμαρτίαν, πότε δεηθεὶς περὶ αὐτῆς καθαρισθήσεται; ὁ δὲ μὴ καταρισθείς, πῶς εὕρῃ τὸν τόπον τῆς καθαρᾶς φύσεως; ὁ δὲ τοῦτον μὴ εὑρὼν, πῶς ἴδῃ τὸν ἐνδότερον οἶκον τοῦ Χριστοῦ;

A qui hanc non repererit, quomodo cernet interius Christi habitaculum?

Χρὴ τοίνυν κροῦσαι διὰ προσευχῆς παραμένοντας, καὶ ζητῆσαι τὸν οἶκον τοῦτον, οὐ μόνον κτήσασθαι, ἀλλὰ καὶ φυλάξαι· εἰσὶ γὰρ οἱ καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν ἀπολέσαντες· ψιλὴν γὰρ αὐτῆς γνῶσιν, ἢ συμβατικὴν πεῖραν, ἴσως καὶ ὀψιμαθεῖς καὶ νέοι κατέχουσι· τὴν δὲ μεθ' ὑπομονῆς παράμονον ἐργασίαν, μόλις τῶν γερόντων οἱ εὐλαβεῖς καὶ πολύπειροι· τούτοις ὁμόλογος καὶ Μακάριος, ὁ τὴν γνῶσιν οὐράνιος, καὶ πᾶς ὁ τῶν ὁσίων χορός. Ἀλλ' ὥσπερ τὸ σκότος τοῦτο ἐκ τῶν παραπτωμάτων πάντων λαμβάνει τὴν ὕπαρξιν, οὕτω τὴν κατὰ κόσμον λύπην ἐξετάσας, εὑρήσεις ἐκ τῶν παθῶν πάντων, καὶ γεννωμένην, καὶ κρατυνομένην. Οὐκοῦν εἰκόνα φέρει, καὶ οἷον ἀπαρχὴ, καὶ προοίμιον, καὶ ἀρραβών ἐστι τοῦ προσγενήσεσθαι μέλλοντος ἀλήκτου πένθους, τοῖς τὸ μακαρισθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου πένθος μὴ προελομένοις· ὃ μὴ μόνον φέρει κέρδος τὴν παράκλησιν, καρποφοροῦν τὸν ἀρραβῶνα τῆς αἰωνίου εὐφροσύνης, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλίζεται τὴν ἀρετὴν, ἄτρεπτον ἐπὶ τὰ χείρω τὴν ψυχὴν ἀπεργαζόμενον. Πτωχεύσας γάρ τις καὶ ταπεινωθεὶς, καὶ τῆς κατὰ Θεὸν εὐτελείας ἀντιπεποιημένος, ἂν μὴ προκόψας ἐπὶ τὸ βέλτιον προσκτήσηται τὸ πένθος, εὐπερίτρεπτός ἐστι, καὶ εὐχερὴς πρὸς ἃ καταλέλοιπεν ἐπανελθεῖν τῇ γνώμῃ· ποθῶν αὖθις ἃ παρῆκε τὴν ἀρχὴν, καὶ συνιστὰς παραβάτην ἑαυτόν. Ἂν δὲ παραμένων καὶ προσέχων τῇ πρὸς τὴν μακαριστὴν πτωχείαν διαθέσει, τὸ πένθος ἐμποιήσῃ ἑαυτῷ, ἀκλινὴς πρὸς τὰ ὀπίσω γίνεται, μὴ παλινδρομῶν κακῶς, ὅθεν ἔφυγε, καλῶς ποιῶν. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος, μετάνοιαν ἀμεταμέλητον ἀπεργάζεται τῇ ψυχῇ πρὸς σωτηρίαν. Διὸ καὶ τις τῶν Πατέρων ἔλεγεν, ὅτι τὸ πένθος ἐργάζεται καὶ φυλάσσει· καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ ἀπὸ τοῦ πένθους κέρδος, ὅτι σχεδὸν ὁ ἄνθρωπος ἀκίνητος γίνεται πρὸς τὸ κακὸν, καὶ πρὸς τὰ προημαρτημένα ἀπερίτρεπτος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα, ὡς μὴ γεγονότα διατίθησιν· ἐπεὶ γὰρ δι' ἐκεῖνα τὴν ἀρχὴν πενθεῖ ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἀκούσια τούτῳ ταῦτα λογίζεται παρὰ τῷ Θεῷ, τὰ δὲ ἀκούσια οὐχ ὑπεύθυνα. Καθάπερ γὰρ ὁ ἐπὶ πενίᾳ πενθῶν, οὐχ ἑκούσιον ταύτην ἑαυτῷ προσμαρτυρεῖ, διὸ καὶ μετὰ τῶν πλουτεῖν ποθούντων ἢ πλουτούντων, ταῖς τοῦ διαβόλου παγίσιν ἐμπεσεῖται, κἂν μὴ μεταβαλὼν διαδρᾶναι σπεύσῃ τὰς παγίδας ταύτας, τῇ αἰωνίῳ κολάσει τούτῳ συμπαραπεμφθήσεται· οὕτως, ὁ ἁμαρτὼν εἰς τὸν Θεὸν, ἂν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι διατελῇ πενθῶν, ὡς οὐχ ἑκούσια δικαίως αὐτῷ λογισθήσεται τὰ ἁμαρτήματα, καὶ μετὰ τῶν μὴ ὡσαύτως ἁμαρτόντων ἀπροσκόπως βαδιεῖται τὴν πρὸς ζωὴν φέρουσαν αἰώνιον.

Oportet igitur domum hanc oratione pulsare constanter, eamque conari haud solum adipisci, sed et retinere. Sunt enim qui repertam amittunt, quia meram ejus cognitionem temporariamque experientiam, quasi ad discendum tardiores simul et juniores, habent: sed in operum perseverantia permanere vix possunt seniorum prudentissimi et expertissimi.» Illis cœlestis scientia Macarius, necnon universus sanctorum concinit chorus.

Τῆς μὲν οὖν ἀρχῆς τοῦ πένθους, ἥτις κατώδυνός ἐστιν, ὡς καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον συνημμένον κεκτημένη, τοῦτό ἐστι τὸ κέρδος. Προϊὸν δὲ, τῇ

Luctus igitur initium, quod dolorosum est, utpote timorem Dei comitem habens, illud operatur lucrum. Progrediens autem, Dei amori mirabiliter

At non solum ad id confert luctus ut homo fiat fere immobilis ad malum et ad priora peccata indeclinabilis, sed hæc quasi non facta reddit. Cum enim ista lugere cœpit homo, apud Deum tanquam non volita reputantur; at non volita non sunt culpabilia. Nam, quemadmodum de inopia dolens, hanc sibi præter voluntatem esse testatur, ac proinde cum divitiarum cupidis aut divitibus in laqueos diaboli incidet, atque, si non resipiscens effugere studuerit laqueos istos, æternis inferni pœnis reservabitur: sic et qui peccavit in Deum, si in luctu perseveraverit, quasi non volita ipsi meritu reputabuntur peccata, et cum iis qui non ita peccaverunt, sine offendiculo ambulabit in via ducente ad vitam æternam.

Sed sicut illæ tenebræ ab omnibus peccatis ortum ducunt, ita, sæculi tristitiam scrutatus, reperies eas a cunctis passionibus enasci et nutriri. Ergo imaginem fert et est quasi initium præludiumque et pignus futuri indesinentis luctus, his qui beatificatum a Domino luctum non elegerint, qui non solum lucrifacit consolationem, fructificans æternæ arrham lætitiæ, sed et virtutem stabilit; immobilem ad deteriora animam reddens. Pauper enim quisquam humilisque et ante Deum vilis factus, nisi insuper ad melius proficiens acquisierit luctum, adhuc proclivis et pronus est ad illa quæ deseruit mente repetendum, rursus desiderans ea quæ prius reliquit, et seipsum reddens prævaricatorem. Si vero immanens et hærens affectu beatæ paupertati, luctum sibi indiderit, indeclinabilis fit ad retrorsum, non eo resiliens, unde fugit bonum faciens. « Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam ad salutem stabilem operatur, » ut divus ait Paulus [64]. Et propterea, ut quidam Patrum dixit: « Luctus operatur et conservat. »

[64] II Cor. VII, 10.

καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. » Διὸ καὶ αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· συγκληρονόμοι γάρ εἰσι Χριστοῦ.

Τριμεροῦς δὲ οὔσης τῆς ψυχῆς, καὶ ἐν τρισὶ δυνάμεσι θεωρουμένης, λογιστικῷ, θυμικῷ τε καὶ ἐπιθυμητικῷ, καὶ νοσούσης κατὰ ταῦτα πάντα, εἰκότως ὁ ταύτην ἰώμενος Χριστὸς ἀπὸ τοῦ ἐσχάτου τῆς ἐπιθυμίας ἦρξατο τῆς θεραπείας. Ὕλη μὲν γὰρ θυμοῦ, ἐπιθυμία ἀποτυγχάνουσα· τοῦ δὲ μετεωρισμοῦ τῆς διανοίας, ἄμφω ταῦτα διακείμενα κακῶς· καὶ οὐκ ἄν ποθ' ὑγιὲς ὀφθείη, οὔτε τὸ τῆς ψυχῆς θυμούμενον, μὴ τῆς ἐπιθυμίας προτέρας ἰαθείσης· οὔτε τὸ λογιζόμενον, μὴ ἄμφω τούτων προτεθεραπευμένων.

Τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ πρῶτον πονηρὸν γέννημα, τὴν φιλοκτημοσύνην ἐξετάσας εὕροις ἄν. Αἱ γὰρ πρὸς τὸ ζῆν συντελοῦσαι τοῖς ἀνθρώποις ἐπιθυμίαι, οὐχ ὑπαίτιοι· διὸ καὶ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων συμπεφύκασιν ἡμῖν. Ἡ δὲ φιλαργυρία, μικρὸν ὕστερον προσφύεται παισὶν ἔτι οὖσιν. Ὅθεν φαίνεται, ὡς οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως ἔχει τὴν ἀρχήν. Ῥίζαν δὲ αὐτὴν πάντων τῶν κακῶν δικαίως ὠνόμασεν ὁ θεσπέσιος Παῦλος. Τὰ μὲν γὰρ τῶν κακῶν αὕτη πέφυκε γεννᾶν· φειδωλίας, καπηλείας, ἁρπαγάς, κλοπάς, καὶ ἁπλῶς πᾶν εἶδος πλεονεξίας, ἣν δευτέραν εἰδωλολατρείαν ὁ αὐτὸς προσηγόρευσε. Τοῖς δὲ μὴ φυομένοις ἐξ αὐτῆς, σχεδὸν πᾶσι χορηγεῖ τὴν ὕλην τῆς συστάσεως. Ταῦτα δὲ πάντα, ὅσα ἐκ φιλοϋλίας τίκτεται, ψυχῆς εἰσι πάθη, ζέσιν οὐκ ἐχούσης πρὸς ἀγαθοεργίαν. Τῶν γὰρ ἀπὸ φύσεως ἐχόντων τὴν ἀρχὴν παθῶν, τὰ ἐκ προαιρέσεως εὐπαλλακτότερά εἰσι· δυσαπόβλητα δὲ τὰ ἐκ φιλαργυρίας πάθη κατεργάζεται ἡ ἀπιστία τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας. Ταύτῃ γὰρ ὁ μὴ πιστεύων ἐπὶ χρήμασι πέποιθε. Καὶ τοῦ Κυρίου λέγοντος ἀκούων, ὡς « Εὐκοπώτερόν ἐστι, κάμηλον διὰ τρυπήματος ῥαφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, » αὐτὸς παρ' οὐδὲν θέμενος βασιλείαν, καὶ βασιλείαν οὐράνιον, καὶ ἀΐδιον, ποθεῖ πλοῦτον, γῆϊνόν τε καὶ διαῤῥέοντα πλοῦτον, ὃς κἂν μὴ παρῇ τοῖς ποθοῦσιν, αὐτῷ τῷ ποθεῖσθαι ζημιοῖ τὰ μέγιστα. Ἐμπίπτουσι γὰρ εἰς πειρασμοὺς καὶ παγίδας τοῦ διαβόλου, καθά φησι Παῦλος, οἱ ἐπιθυμοῦντες πλουτεῖν. Ἀλλὰ καὶ παραγενόμενος οἰκοθεν, ἔδειξε μηδὲν ὢν· εἰ δ' ὡς [ἐν ἄλλ. ἔθ' ὡς] μὴ παρὼν διψώμενος, ὑπὸ τῶν μηδὲ τῇ πείρᾳ νοῦν εἰληφότων. Οὐ γὰρ ἐξ ἐνδείας ὁ δύσερως οὗτος ἔρως· αὕτη δὲ ἐξ αὐτοῦ μᾶλλον· ἐξ ἀφροσύνης δ' αὐτός· ἀφ' ἧς καὶ ὁ καθαιρῶν τὰς ἀποθήκας ἐκεῖνος, καὶ μείζονας οἰκοδομῶν, παρὰ τοῦ κοινοῦ Δεσπότου Χριστοῦ δικαιότατα καλεῖται. Πῶς γὰρ οὐκ ἄφρων, ὃς τῶν μηδὲν ὀνησάντων δυναμένων ἕνεκα (οὐδενὶ γὰρ ἐκ τοῦ περισσοῦ ἐστιν ἡ ζωὴ αὐτῷ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ), τούτων οὖν χάριν, τὰ λυσιτελέστατα προδίδωσι, καὶ οὐ σοφὸς γίνεται πραγματευτής, καὶ τῶν ἀναγκαίων αὐτῶν, κατὰ τὸ δυνατὸν ὑφαιρῶν, καὶ προστιθεὶς τῷ κεφαλαίῳ τῆς ὄντως πολυφόρου καὶ πολυκερδοῦς ἐμπορίας, ἢ γεωργίας; γεωργίας, ἦ, καὶ πρὶν ἐφεστάναι τὸν τοῦ ἀμητοῦ καιρὸν, εἰς ἑκατὸν πολυπλασιάζει τὸ καταβληθέν· οἷον προδεικνῦσα τὸ μέλλον κέρδος, καὶ

A Cum autem anima tripartita sit et in tres divisa facultates, nempe in rationabilem, irascibilem et concupiscibilem, cumque his omnibus ægrotet, merito medicus ejus Christus ab ultima, nempe a concupiscentia, curationem cœpit. Namque alit concupiscentia iram, hæ autem duæ mentem superbia inficiunt: neque unquam sanaretur animæ ira, nisi sanata prius concupiscentia; neque intellectus, nisi ambabus illis antea curatis.

Primam autem concupiscentiæ pravam sobolem si quæras, invenies amorem esse divitiarum. Desideria ad vivendum conferentia, vitiosa non sunt, ideoque a teneris unguibus nobis sunt insita.' Pecuniæ autem cupiditas paulo post nobis adhuc pueris innascitur: unde liquet eam haud a natura, B sed a voluntate oriri. Atqui illam omnium malorum radicem merito appellavit divus Paulus [35]. Quædam enim malorum ipsa parit, nempe parcimoniam, mangonium, rapinas, furta, uno verbo omne genus avaritiæ, quæ altera simulacrorum servitus ab eodem nuncupatur [36]. Et quæ non generat, fere omnia nutrit et sustentat. Quæcunque autem ex pecuniæ studio nascuntur, sunt passiones animæ fervorem non habentis ad bona opera. Ortæ enim a voluntate passiones facilius pelluntur, quam natura insitæ; sed difficile ejiciuntur vitia ex auri cupiditate nata, ob diffidentiam divinæ Providentiæ. Qui enim huic non credit, in divitias confidit. Et C quamvis Dominum audiat dicentem: « Facilius est pauperem, per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cœlorum [37], » ipse pro nihilo reputans regnum et quidem regnum cœleste et æternum, appetit divitias, terrestres et fluxas divitias, quæ si non adsint desiderantibus, ipso desiderio maxime nocent. « Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, ut ait Paulus [38]. » Imo qui ex seipsis divitias habent, tanquam nihil habentes sibi videntur, ac proinde, quæ non habent, sitiunt, ne experientia quidem sapientes facti. Neque enim venit ab egestate miserrimus iste amor, sed potius hæc ab illo, ipse vero ex insania, unde ille destruens horrea sua et majora faciens, stultus rectissime a Domino nostro Jesu D Christo vocatur. Quomodo enim non insanus, qui pro rebus nihil prodesse valentibus (nam minime abundantiorem habet vitam ex his quæ possidet), pro istis, inquam, pretiosissima tradit, nec sapientem imitatur negotiatorem, ab ipsis necessariis quantum potest detrahentem, quod addat summæ lucrosissimi feracissimique mercatus et prædii? prædii scilicet, quod antequam advenerit tempus messis, centesima fruge semen multiplicat, velut præmonstrans futurum lucrum, et colligendam in tempore tritici mensuram ineffabilem et incompre-

[35] I Tim. VI, 10. [36] Coloss. III, 5. [37] Matth. XIX, 24. [38] I Tim. VI, 9.

τουτὶ τὸ πάθος, ἔτι νέοις οὖσι, καθάπερ προοίμιον κακὸν ἐκείνης. Φιλοδοξίας δὲ εἶδος, ἐκεῖνο λέγω νῦν, ὃ πρὸς καλλωπισμοὺς βλέπει σωμάτων, καὶ πολυτελείας ἐνδυμάτων· ἣν καὶ κοσμικὴν κενοδοξίαν οἱ Πατέρες λέγουσι. Τὸ γὰρ ἕτερον εἶδος τῆς κενοδοξίας, τοῖς ἀρετῇ [ἐν ἄλλ. ἀρετὴν] διενεγκοῦσιν ἐπιτίθεται, συνεπαγόμενον οἴησίν τε καὶ ὑπόκρισιν, δι' ὧν συλῆσαι καὶ διασκεδάσαι τὸν πνευματικὸν πλοῦτον ὁ ἐχθρὸς μηχανᾶται. Ταῦτα δὲ πάντα, τελείας τεύξεται τῆς θεραπείας αἰσθήσει τε καὶ πόθῳ τῆς ἄνωθεν τιμῆς, μετὰ τοῦ ἀνάξιον ἐκείνης ἑαυτὴν ἡγεῖσθαι τὴν ποθοῦσαν· καὶ τῆς ἐπ' ἀνθρώπου εὐτελείας καρτερίᾳ, μετὰ τοῦ ἄξιον αὐτῆς ἡγεῖσθαι. Πρὸς δὲ, καὶ τῷ τῆς οἰκείας δόξης, προτιμοτέραν ἡγεῖσθαι τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν λέγοντα· « Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἢ τῷ ὀνόματί σου δὸς δόξαν. » Κἂν τι τῶν ἐπαινετῶν ἐξειργασμένον οἶδεν ἑαυτὸν, τῷ Θεῷ λογίζεσθαι τὴν αἰτίαν τοῦ κατορθώματος, καὶ τούτῳ χρῆναι καὶ ὑπὲρ τούτου δόξαν εὐγνωμόνως ἀναπέμπειν, ἀλλ' οὐχ ἑαυτῷ. Οὕτω γὰρ χαιρήσει μὲν ὡς δῶρον λαβὼν τὴν ἀρετήν· οὐκ ἐπαρθήσεται δὲ, ὡς οἰκοθεν μηδὲν ἔχων· ἀλλὰ καὶ ταπεινωθήσεται, τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ἔχων ἐπὶ τὸν Θεὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, ὡς τοὺς ὀφθαλμοὺς παιδίσκη, ψαλμικῶς εἰπεῖν, ἐπὶ τὰς χεῖρας τῆς κυρίας αὐτῆς· δεδιὼς μὴ τοῦ μόνου καὶ δόντος καὶ συνέχοντος ἐν τῷ καλῷ διαζευχθεὶς, εἰς τὸ τῆς κακίας βάραθρον κατενεχθῇ. Τοῦτο γὰρ πάσχει ὁ οἰήσει δουλεύων καὶ κενοδοξίᾳ. Συνεργεῖ δὲ πρὸς τὴν τούτων ἕξιν διαφερόντως καὶ ἡ ἀναχώρησις· καὶ τὸ καταμόνας πολιτεύεσθαι, καὶ τῇ κέλλῃ παραμένειν· ἐπῃσθημένον μέντοι τῆς προαιρέσεως τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν, καὶ οὐχ ἱκανὸν λογιζόμενον ἑαυτὸν συναναμίγνυσθαι ἀνθρώποις. Ταῦτα δὲ τί ἄλλο ἐστὶν, ἢ ἡ ἐν πνεύματι πτωχεία, ἣν ὁ Κύριος ἐμακάρισεν. Ἂν δέ τις ἐπὶ νοῦν λάβῃ καὶ τὰ πεφυκότα προσγίνεσθαι παρ' αὐτοῦ τοῦ πάθους αἴσχη, φεύξεται τὴν κενοδοξίαν ᾗ δυνάμεως ἔχει. Προθῶν γὰρ τὴν παρ' ἀνθρώπων δόξαν, ἐξ αὐτῶν τῶν ὑπὲρ αὐτῆς ἔργων, ἀδοξίᾳ περιτυγχάνει. Ὥρας γὰρ ἐπιμελούμενος, καὶ μέγα φρονῶν ἐπὶ προγόνων εὐκλείᾳ, καὶ ἐπ' εὐχροίᾳ περιβολαίων, καὶ τοιούτοις ἄλλοις σεμνυνόμενος, δῆλον ἑαυτὸν ποιεῖ, νηπιώδους ἔτι φρονήματος ἐπειλημμένον. Καὶ γὰρ ταῦθ' ὁμοῦ πάντα, χοῦς· τί δὲ χοὸς ἀτιμότερον; ἡ δὲ μὴ πρὸς σκέπην, ἢ θάλψιν χρωμένη τῇ περιβολῇ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐπτοημένη πρὸς μαλακότητάς τε καὶ στιλπνότητας, οὐ μόνον τὴν ἀκαρπίαν τῆς οἰκείας ψυχῆς, τοῖς ὁρῶσι καταγγέλλει, πρὸς δὲ τούτῳ, καὶ τὴν τῶν ἑταιριζομένων ἀσχημοσύνην ἐπιτίθεται. Παντὸς δὲ μᾶλλον ἀκουέτω τοῦ λέγοντος, ὅτι « Οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες, ἐν τοῖς οἴκοις τῶν βασιλείων εἰσίν· ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς εἶναι, » φησὶν ὁ θεσπέσιος Παῦλος. Μὴ οὖν διὰ τὴν ἐν ἐνδύμασι βλακείαν, εἰς τὰς σκηνὰς ἀπ' οὐρανοῦ ῥιφῶμεν τοῦ κοσμοκράτορος τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου. Τοῦτ' αὐτὸ πάσχουσι καὶ οἱ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων δόξαν τὴν ἀρετὴν μετιόντες. Οἱ γὰρ λαχόντες τὸ πολίτευμα ἔχειν ἐν οὐρανοῖς κα-

ante amorem carnalem subrepit istud vitium, tanquam malum ejus præludium. Hoc dico nunc genus gloriæ, quod pulchritudinem considerat corporum, et vestium sumptuositatem, et quod vanam mundi gloriam Patres nuncupant. Alterum inanis gloriæ genus virtute excellentes subit, superbiam suggerens et hypocrisim, quibus subripere ac dissipare spirituales divitias inimicus machinatur.

Hæc autem omnia perfecte sanabit, qui æstimat et appetit cœlestem gloriam, ea simul cum desiderio se habens indignum, et hominum suffert contemptum, eo simul se dignum existimans, et insuper propriæ gloriæ præponit gloriam Dei, juxta illud Psalmistæ ; « Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam [45]. » Et si cujus laudabilis actionis sibi est conscius, scit Deum esse habendum ut auctorem boni hujus operis, et de hoc illi gloriam merito, non sibi vindicandum. Sic lætabitur quod virtutem dono acceperit, sed non efferetur cum a se nihil habeat, imo humiliabitur, oculos mentis ad Deum levans die ac nocte, sicut oculos ancillæ, ait psalmista, in manibus dominæ suæ [46], quia timet ne, a solo datore et conservatore boni separatus, in mali abyssum detrudatur; quod ei accidit qui superbiæ inservit et inani gloriæ.

Ad illas passiones sanandas confert etiam et utile est seorsim secedere, et in solitudine vivere, et in cella permanere, sentiendo tamen propriæ voluntatis infirmitatem, seque indignum reputando conversatione hominum. Hoc autem quid aliud est quam spiritualis paupertas, quam Dominus beatam dixit ?

Si quis autem mente concipiat profluentia ex ipsa passione dedecora, vanam gloriam totis viribus fugiet. Nam quærens hominum existimationem, ex ipsis operibus ad eam intentis ducit ignominiam. Siquidem de pulchritudine curans, et superbiens de proavorum nobilitate, ac de fulgidis vestium coloribus, et de aliis hujusmodi glorians ; ostendit se puerili adhuc spiritu inflatum. Etenim hæc universa pulvis sunt, quid autem pulvere vilius ? Quæ porro non ad tegendum vel calefaciendum corpus vestimentis utitur, sed ad mollitiem et splendorem advolat, non solum sterilitatem animæ suæ videntibus annuntiat, sed præterea meretricum impudentiam superinduit. Ante omnia audiat dicentem : « Qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt [47]. » At nostram conversationem esse in cœlis divus ait Paulus. Ne igitur indumentorum mollitie nos de cœlo detrudamus in tabernacula principis tenebrarum hujus sæculi.

Idem accidit virtutem colentibus propter hominum existimationem. Quibus enim obtigerat conversationem habere in cœlis, deducunt, heu ! in pulverem suam gloriam, Davidicam [48] maledictionem in se trahentes. Nam eorum oratio non ascendit in cœlum, sed omne opus deorsum ruit, non circum-

[45] Psal. CXIII. [46] Psal. CXXII. [47] Matth. XI, 8. [48] Psal. VII, 6.

σαρκική. Πῶ, δὲ αὐτὴν τρίτην καὶ ὑστέραν λέγομεν, καίτοι ἔμφυτον ἡμῖν οὖσαν ἐξ αὐτῆς γενέσεως; οὐ γὰρ μόνον αὕτη, ἀλλὰ καὶ αἱ πρὸς τεκνογονίαν φυσικαὶ κινήσεις ἐπισημαίνουσιν ὑπομαζίοις ἔτ' οὔσι τοῖς παισί. Πῶς οὖν ἡμεῖς ὑστέραν τίθεμεν τὴν τῆς σαρκικῆς ἐπιθυμίας νόσον; ἐπειδήπερ ἐκεῖνα φύσει πρόσεστιν ἡμῖν· ἀνέγκλητα δὲ τὰ φυσικά, παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ πεποιημένα· ἵνα δι' αὐτῶν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς περιπατήσωμεν. Τοιγαροῦν οὐκ ἔστι δείγματα ψυχῆς νοσούσης. Τοῖς δὲ παραχρωμένοις τοιαῦτα ταῦτα γίνεται. Καὶ τοίνυν ὁπηνίκα τῆς σαρκὸς πρόνοιαν ποιούμεθα πρὸς τὰς ἐπιθυμίας, τότε δὴ κακὸν τὸ πάθος, καὶ σαρκικῶν παθῶν ἀρχή, καὶ ψυχῆς νόσος ἡ φιληδονία, ὥστε ἐπὶ τῶν τοιούτων, πρωτοπαθής ἐστιν ὁ νοῦς. Διὸ καὶ ἀπὸ τῆς διανοίας πρώτης ὁρμωμένων τῶν πονηρῶν παθῶν, φησὶν ὁ Κύριος, ὅτι ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροὶ, κἀκεῖνοί εἰσιν οἱ κοινοῦντες τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ὁ πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου νόμος φησί· « Πρόσεχε σεαυτῷ, μήποτε γένηται ῥῆμα κρυπτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ σου ἀνόμημα. » Εἰ γὰρ καὶ πρῶτος ὁ νοῦς ἐστιν ὁ διατεθεὶς κακῶς, ἀλλὰ κάτωθεν διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἀναμαξάμενος τὴν φαντασίαν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων, οὕτω πρὸς ἐκεῖνα διετέθη· καὶ μάλιστα διὰ τῶν ὀφθαλμῶν πρώτων, δυναμένων καὶ πόρρωθεν τὸ μῦσος ἐπισπάσασθαι, πρὸς τὴν παράχρησιν ἐπαίρεται· καὶ τούτου σαφὲς μαρτύριον, ἡ προμήτωρ καθέστηκεν Εὔα. Πρῶτον γὰρ εἶδεν ὅτι καλὸν εἰς ὅρασιν, καὶ ὡραῖον τοῦ κατανοῆσαι, καὶ τότε συγκατατεθεῖσα τῇ καρδίᾳ, ἥψατο καὶ ἐγεύσατο τοῦ ἀπηγορευμένου ξύλου. Καλῶς ἄρ' ἐλέγομεν, ὅτι προτερεύει, καὶ προοίμιόν ἐστιν ἡ πρὸς τὰ κάλλη τῶν σωμάτων ἧττα τῶν αἰσχρῶν παθῶν. Διὸ καὶ πατρικόν ἐστι παράγγελμα, κάλλος ἀλλοτρίων σωμάτων μὴ καταμανθάνειν, καὶ ἐπὶ ἰδίῳ μὴ τέρπεσθαι. Πρὸ μέντοι τῆς ἐμπαθοῦς διανοίας, εἰ καὶ φυσικῶς ἐνθεωροῦνται τοῖς παισὶ τὰ πάθη, ἀλλ' οὐ συνεργεῖ πρὸς ἁμαρτίαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῆς φύσεως σύστασιν· διόπερ, οὐδὲ πονηρὰ τηνικαῦτα ταῦτ' ἐστίν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὰ σαρκικὰ πάθη, παρὰ τοῦ ἐμπαθοῦς νοῦ λαμβάνει τὴν ἀρχὴν, ἐξ αὐτοῦ δέον καὶ τῆς θεραπείας ἄρχεσθαι. Ὡς γὰρ ἐπὶ πυρκαΐᾶς, ὁ σβέσαι ταύτην προθυμούμενος, εἰ τὴν φλόγα διατέμνει ἄνωθεν, ἤνυσεν οὐδέν· εἰ δὲ τὴν ὕλην ἀποσπάσειεν [*Isc.* ὑποσπάσειεν], εὐθὺς ἡ πυρκαϊὰ κατεμαράνθη· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πορνικῶν παθῶν. Εἰ μὴ τὴν πηγὴν τῶν λογισμῶν ἔνδον ξηρανεῖς δι' εὐχῆς καὶ ταπεινώσεως, μόνῃ δὲ νηστείᾳ καὶ κακοπαθείᾳ σώματος ὁπλίζῃ κατ' αὐτῶν, ἀνήνυτα πονεῖς· εἰ δὲ τὴν ῥίζαν ἀγιάσεις, διὰ ταπεινώσεως καὶ προσευχῆς, ὡς ἔφημεν, ἕξεις καὶ τοῖς ἔξω τὸν ἁγιασμόν. Καὶ τοῦτό μοι δοκεῖ καὶ τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο ὑφηγεῖσθαι λόγιον, τὸ λέγον, περιζώννυσθαι τὴν ὀσφὺν ἡμῶν ἐν ἀληθείᾳ· καθὰ καί τινι τῶν Πατέρων κάλλιστα πεφιλοσόφηται, ὡς τοῦ θεωρητικοῦ τὸ ἐπιθυμητικὸν περισφίγγοντος, καὶ συστέλλοντος τὰ ὑπ' ὀσφύν τε καὶ γαστέρα πάθη. Δεῖ μέντοι καὶ τῷ σώματι κακοπαθείας, καὶ τῆς συμμέτρου τῶν βρω-

A immunditia. Cur autem eam tertiam ultimamque dicimus, licet nobis insita sit ab ipsa nativitate? Non solum enim ipsa, sed etiam genitales naturalium motus manifestantur in lactentibus adhuc parvulis. Quare igitur nos ultimum jionimus carnalis concupiscentiæ morbum? Quia illa sunt natura nobis indita; res porro naturales non sunt culpabiles, ab optimo Deo factæ, ut per eas in bonis operibus ambulemus: nec igitur indicant ægrotantem animam, sed in abutentibus hujusmodi indices fiunt. Cum igitur prudentiam carnis adhibemus ad concupiscentias, tunc mala passio, et carnalium passionum fons, et animæ morbus amor voluptatum, ita ut illis passionibus prima afficiatur mens. Ideo cum ab animo primum incipiant pravæ passiones, dicit B Dominus de corde exire cogitationes malas, et hæc esse quæ coinquinant hominem [81]. Et anterior Evangelio lex fert: « Cave ne forte subrepat tibi mala cogitatio et dicas in corde tuo. [82] » Si autem animus primus est qui male afficitur, hos tamen affectus habet ab infra, per sensus impressis in eo imaginibus sensibilium corporum, et præcipue ac primario per oculos, qui possunt vel a longe nefas attrahere, ad abutendum adducitur: cujus rei manifestum dedit testimonium prima parens Eva. Primum enim vidit pulchrum esse oculis aspectuque delectabile, et tunc consentiens corde, tulit et comedit fructum vetitum. Recte igitur diximus ortum e corporum pulchritudine peccatum præcedere et anteire turpibus cupiditatibus. Ideo Patres præcipiunt ne quis C aliorum corporum decorem indaget, nec proprio delectetur. Cæterum quamvis libidinosas cogitationes, naturales cernantur in parvulis passionum motus, non tamen pertinent ad peccatum, sed ad naturæ constitutionem, nec proinde tunc mali sunt.

Sed, cum carnales passiones ab animi affectibus originem ducant, ab hoc etiam certationem incipere oportet. Sicut enim qui incendium exstinguere vult, si flammam dividit desuper, nihil proficiti, si vero materiam subtrahat, statim ignem imminuit: item de immundis cupiditatibus, si non fontem cogitationum intus siccaveris oratione et humilitate, sed jejunio tantum et maceratione corporis contra illas pugna- D veris, frustra laboras; si vero radicem sanctificabis humilitate et oratione, ut diximus, habebis etiam exterius sanctitatem. Atque id mihi videtur doceri oraculo Apostoli jubentis nos succingere lumbos nostros in veritate [83], quod quidam Patrum sic interpretatur, ut contemplatio concupiscentiam reprimat, et compescat lumborum et ventris passiones.

Opus est tamen corpori maceratione et convenienti ciborum temperantia, ne infrenum sit et ratione validius. Etenim omnibus carnis passionibus nihil aliud medetur quam cruciatus corporis et oratio ex humilitate cordis effervens: quod est spiritualis paupertas quam beatam dixit Dominus.

[81] Matth. xv, 19, 20. [82] Deut. xv, 9. [83] Ephes. vi, 4.

θάλλει καὶ ἀνθεῖ καὶ κομᾷ φύλλοις, καὶ προβάλλεται μετὰ τῶν καλῶν ἐκείνων τεθηλότων βλαστῶν, καὶ τοὺς ὄμφακας· οἳ, κατὰ μικρὸν ὁμιλοῦντες ταῖς ἡλίου σφοδροτέραις βολαῖς, ἀκμάζουσι καὶ πεπαίνονται, καὶ πρὸς τροφὴν εὐπρεπεῖς ἀποκαθίστανται καὶ συγκομιδήν· οὕτως ὁ μὴ τὸ δύσοιστον τῶν πειρασμῶν ἄχθος γενναίως ὑποφέρων, κἂν τῶν ἄλλων ἁπασῶν ἀρετῶν μηδεμιᾶς λειφθῇ, καρπὸν θείων ληνῶν, καὶ ἀποθήκης αἰωνίας ἄξιον, οὐ μή ποτε ἐνέγκῃ. Δι' ὑπομονῆς γὰρ, ἑκουσίων τε καὶ ἀκουσίων πόνων, πᾶς σπουδαῖος τελειοῦται, τῶν μὲν ἐπιτιθεμένων ἔξωθεν, τῶν δὲ ἐπιφερομένων οἰκοθεν. Ἃ γὰρ τοῖς τῆς γῆς φυτοῖς ἐκ φύσεως προσγίνεται, γεωργικαῖς τε ἐπινοίαις, καὶ ταῖς τῶν ὡρῶν περιτροπαῖς, ταῦθ' ἡμῖν τοῖς λογικοῖς κλήμασι Χριστοῦ, πειθομένοις τῷ τῶν ψυχῶν τούτῳ γεωργῷ, πρόσεστιν ἐκ προαιρέσεως αὐτεξουσίως ζῶσι· χωρὶς δὲ τῆς ὑπομονῆς, τῶν ἀκουσίως ἡμῖν ἐπερχομένων, οὐδὲ τὰ ἑκουσίως πεπραγμένα τεύξεται τῆς θείας εὐλογίας. Ἡ γὰρ πρὸς Θεὸν ἀγάπη, διὰ τῆς τῶν πειρασμῶν θλίψεως, μάλιστα κομίζεται τὸ δοκίμιον. Δεῖ μέντοι προκατορθωθῆναι τῇ ψυχῇ τὰ ἑκούσια, καὶ δι' αὐτῶν ἡδονῆς καὶ δόξης ἐθισθέντες καταφρονεῖν, ῥᾳδίως καὶ τὰς ἀκουσίους οἰσομεν ἐπιφοράς. Ὁ δὲ διὰ τὴν ἐν πνεύματι πτωχείαν ἐκείνων τε καταφρονῶν, καὶ ὑπεύθυνον τοῖς δραστικωτέροις φαρμάκοις τῆς μετανοίας ἑαυτὸν ἡγούμενος, προσδόκιμον ἔχει διηνεκῶς θλίψιν ἅπασαν· καὶ καταδέχεται πάντα πειρασμὸν, ὡς οἰκεῖον ἑαυτῷ προσήκοντα· καὶ χαίρει περιπεσὼν, ὡς περιτυχὼν τῷ τῆς ψυχῆς καθαρσίῳ· καὶ ὕλην τοῦτο ποιεῖται τῆς πρὸς Θεὸν πεπονημένης τε καὶ ἀνυσιμωτάτης δεήσεως, καὶ παρεκτικὸν ἅμα καὶ φυλακτικὸν ἡγεῖται τῆς κατὰ ψυχὴν εὐεξίας· καὶ οὐκ ἀφίησι μόνον ἀμνησικάκως ἔχων, ἀλλὰ καὶ χάριτας ὁμολογεῖ τοῖς πειράζουσι, καὶ ὡς εὐεργετησάντων ὑπερεύχεται· διὸ καὶ αὐτὸς οὐ τὴν τῶν ἡμαρτημένων μόνον συγχώρησιν λαμβάνει κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, καὶ τῆς θείας εὐλογίας ἐπιτυγχάνει, μακαρισθεὶς ὑτὸ τοῦ Κυρίου, διὰ τὴν ἐν πνεύματι ταπεινώσεως εἰς τέλος μακροθυμίαν. Ἡμεῖς δὲ δι' ὀλίγων ὀλίγα τῆς πνευματικῆς ὑποδείξαντες περιτομῆς, καί τινα προθῶμεν ἤδη τῆς διὰ ταύτην εὐφορίας. Ἐφεξῆς τοίνυν τοῖς διὰ τὴν ἐν πνεύματι πτωχείαν, τὸν ἀναφαίρετον πλοῦτον κτησαμένοις, ὁ μόνος μακάριος, τοὺς πενθοῦντας κοινωνοὺς ποιεῖται τῆς οἰκείας μακαριότητος, « Μακάριοι, λέγων, οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. » Διατί δὲ συνῆψεν ὁ Χριστὸς τὸ πένθος τῇ πτωχείᾳ; ἐπειδὴ καὶ ταύτῃ σύνεστιν ἀεί. Ἀλλ', « Ἡ μὲν ἐπὶ τῇ κατὰ κόσμον πτωχείᾳ λύπη, θάνατον ψυχῆς κατεργάζεται, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἡ δὲ ἐπὶ τῇ κατὰ Θεὸν πτωχείᾳ λύπη, μετάνοιαν ἀμεταμέλητον εἰς ψυχῆς σωτηρίαν. » Καὶ τῇ μὲν ἀκουσίῳ οὔσῃ τὸ ἀκούσιον, τῇ δὲ ἑκουσίῳ τὸ ἑκούσιον ἐξ ἀνάγκης ἕπεται πένθος. Ἐπεὶ δὲ τὸ μακαριζόμενον πένθος ἐνταυθοῖ τῇ κατὰ Θεὸν συνῆπται πτωχείᾳ, καὶ δι' ἐκείνην ἐξ ἀνάγκης τε γίνεται, κἀκείνης ὡς αἰτίας ὅλον

stribus plantis, tum ex natura, tum ex industria agricolæ, tum ex tempestatum vicissitudinibus adveniunt, hæc nobis rationalibus Christi palmitibus, credentibus huic animarum agricolæ, contingunt ex liberi arbitrii quo gaudemus, electione. At sine patientia eorum quæ præter voluntatem nobis superveniunt, ne sponte quidem facta divinam consequentur benedictionem. Amor enim Dei præsertim ex tentationum tribulatione probationem accipit.

Oportet tamen vel voluntariis animam operibus dare, et sic voluptati et gloriæ despiciendis consueti, facile involuntarios etiam patiemur aggressus. Qui porro per spiritualem paupertatem illas aspernatur, et dignum efficaci pœnitentiæ medicina seipsum ducit, exspectatam semper habet cunctam tribulationem, omnemque tentationem accipit tanquam proprie sibi debitam; et in eam incidens gaudet, ut animæ nactus purgatorium; atque illam ut instrumentum ducit et adhibet quo ad Deum ascendat laboriosis et efficacissimis precibus, et quo adipiscatur et conservet animæ sanitatem; nec tantum injurias dimittit et obliviscitur, sed persequentibus gratias agit ac pro eis velut benefactoribus precatur. Propterea ipse quoque non modo peccatorum remissionem promissam recipit, verum etiam regnum cœlorum et divinam benedictionem consequitur, beatus a Domino prædicatus, utpote in spiritu humilitatis usque ad finem persecutionem patiens.

Nos vero paucis pauca fati de spirituali circumcisione, nonnullos jam præloquamur ejus fructus. Post consecutos spirituali paupertate inamissibiles divitias, solus beatus lugentes facit suæ felicitatis participes, dicens: « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur [55]. » Cur autem conjunxit Christus luctum paupertati? quia cum ipsa est semper. Sed, juxta Apostolum, tristitia de paupertate quæ est secundum mundum, mortem operatur; tristitia vero de paupertate quæ est secundum Deum, pœnitentiam operatur in animæ salutem [56]. Et involuntariam quidem paupertatem involuntarius, voluntariam vero voluntarius sequitur luctus. Quia vero beatificatus hic luctus conjungitur paupertati quæ est secundum Deum, propter hanc necessario contingit, ex eaque velut ex causa omnino dependet, et nonnisi una cum hac spiritualis est et voluntaria. Sed videamus quomodo beata paupertas beatum pariat luctum.

Cum igitur quatuor spiritualis paupertatis species sermone paulo superiori ostenderimus, quæ scilicet in cogitatione est, quæ in corpore, quæ in vitæ divitiis, et quæ in exterioribus tentationibus, nemo audiens has divise proponentes, earum praxim esse divisam existimet. Nam una omnes observari solent, ideoque una comprehensæ sunt beatitudine, quæ mirabiliter simul ostendit qualis sit velut radix et fons aliorum, nempe spiritus noster. Hic

[55] Matth. v, 5. [56] II Cor. vii, 10.

αὖθις, ὅστι προσθήκη τοῖς δεινοῖς! Καύσων γὰρ, καὶ ψύχος, καὶ σκότος, καὶ πῦρ, καὶ φορὰ, καὶ στάσις, δεσμά τε καὶ δείματα, καὶ θηρίων ἀειζώων δήγματα, κατ ἐκείνην εἰς ἓν συνάγεται τὴν καταδικην. Καὶ οὐδ οὕτως οἷον ἐκεῖνο τὸ δεινὸν παρίσταται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπὶ νοῦν οὐκ ἀναβεβηκὸς ἀνθρώπου. Τί δὴ τὸ ἀνώνητον καὶ ἀπαράκλητον καὶ ἄληκτον ἐκεῖνο πένθος; Τοῖς γὰρ εἰς Θεὸν ἁμαρτοῦσιν, ἐκ τῆς τῶν ἐπταισμένων ἐπιγνώσεως κινεῖται πένθος; Ἐκεῖ τοίνυν ἐληλεγμένοις, καὶ τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος ἀνῃρημένης, καὶ τῆς σωτηρίας ἀπεγνωσμένης, ὁ τοῦ συνειδότος τότ' ἀκούσιος ἔλεγχος, ἑκάστῳ πολυπλασιάζει τῷ πένθει, τὴν ἐπικειμένην ὀδύνην· καὶ τοῦτ' αὖθις καὶ ἀεὶ τὸ πένθος, ὡς μηκέτι παυσόμενον, ἑτέρου πένθους ἀφορμὴ γίνεται· καὶ σκότος ἄλλο δεινὸν, καὶ καύσων ἀψυχαγώγητος, καὶ βυθὸς ἀθυμίας ἀμήχανος. Ἐνταῦθα δὴ τὸ πένθος τοῦτο λυσιτελέστατον. Ἵλεως γὰρ ἐπακούει Θεός· ὡς καὶ μέχρις ἡμῶν κατῆλθεν ἐπισκεψόμενος, καὶ τοῖς οὕτω πενθοῦσιν ἐπηγγείλατο τὴν παράκλησιν· ἥπερ ἐστὶν αὐτὸς Παράκλητός τε ὢν καὶ καλούμενος. Εἶδες καὶ τὸ παρὰ τεταπεινωμένης ψυχῆς πένθος, καὶ τὴν ἐπιγινομένην παράκλησιν; Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἡ αὐτομεμψία μόνη καθ' αὑτὴν, ὥσπερ τι βάρος νοητὸν τῷ λογιζομένῳ τῆς ψυχῆς ἐπιτεθεῖσα καὶ χρονίσασα, συντρίβει καὶ πιέζει, καὶ τὸν οἶνον ἐκθλίβει τὸν σωτήριον, τὸν εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου, τουτέστι τὸν ἐντὸς ἡμῶν ἄνθρωπον. Οἶνος δὲ τοιοῦτός ἐστιν ἡ κατάνυξις· συνεκθλίβει γὰρ τῷ πένθει καὶ τὰ πάθη· καὶ χαρᾶς τὴν ψυχὴν πληροῖ μακαριστῆς, τοῦ κατὰ ταῦτα δεινοῦ βάρους ἀπαλλάξασα. Διὰ τοῦτο « Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. » Παρὰ δὲ τῆς ἀκτημοσύνης, ταυτὸν δ' εἰπεῖν τῆς κατὰ τὴν περιουσίαν, καὶ τὰ περὶ ἡμᾶς ὑπάρχοντα πτωχείας· συνημμένης μέντοι τῇ πτωχείᾳ τοῦ πνεύματος, ὡς ἀνωτέρω ἔφημεν. Συναλλήλοις γὰρ ταῦθ' ἅπαντα τελούμενα τέλειά τε καὶ εὐάρεστα Θεῷ. Παρὰ τοιαύτης τοιγαροῦν πτωχείας, ὅπως ἡμῖν ἐγγίνεται τὸ πένθος, καὶ ἡ ἐν αὐτῷ παράκλησις, συνετῶς ἀκούων εἴρηται. Καὶ γὰρ ἐπειδὴν ὁ ἄνθρωπος πᾶσι χαίρειν εἰπὼν, τοῖς τε χρήμασι, καὶ τοῖς κτήμασιν ἀποτάξηται, ταῦτα ῥίψας ἢ σκορπίσας, κατὰ τὴν ἐντολήν· τῆς περὶ αὐτὰ μερίμνης τὴν ψυχὴν ἀπαναστήσας, ἐπεστράφθαι πρὸς τὴν ἑαυτῆς ἐπισκοπὴν ἐφίησιν, ἐλευθέραν τῶν πραγματικῶς περισπώντων ἔξωθεν αὐτήν. Ὀπηνίκα δ' ἂν ὁ νοῦς αἰσθητοῦ παντὸς ἀπαναστῇ, καὶ τοῦ κατακλυσμοῦ τῆς περὶ ταῦτα τύρβης ἀνακύψῃ, καὶ κατοπτεύσῃ τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον, πρῶτον μὲν ἐνιδὼν τὸ προσγεγενημένον εἰδεχθὲς προσωπεῖον ἐκ τῆς κάτω περιπλανήσεως, τοῦτο διὰ πένθους ἀπονίψασθαι σπεύδει· ἔπειτ' ἐπειδὰν τὸ δυσειδὲς τοῦτο περιέλῃ κάλυμμα, τότε μὴ ποικίλαις σχέσεσι τῆς ψυχῆς ἀγεννῶς διασπωμένης, εἴσω τῶν ὄντως ταμείων ἀταράχως χωρεῖ, καὶ τῷ ἐν κρυπτῷ Πατρὶ προσεύχεται· ὃς αὐτῷ καὶ τὸ χωρητικὸν τῶν χαρισμάτων δῶρον, τὴν τῶν λογισμῶν εἰρήνην τὰ πρῶτα χορηγεῖ· μεθ' ἧς τὴν

ortum ex anima humiliata luctum, et subortam ei consolationem. Etenim sui despectio sola per seipsam, quasi torcular spirituale intellectui animæ instans et incumbens, conterit ac premit, et vinum exprimit salutare quod lætificat cor hominis, id est, interiorem nostrum hominem. Hoc autem vinum est compunctio, quæ comprimit luctu passiones, et animam lætitia replet beata, diro cupiditatum pondere liberatam. Propterea « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. »

Ex inopia vero, seu quod idem est, ex pecuniæ et substantiarum paupertate, quæ est conjuncta paupertati spiritus, ut supra diximus, hæc enim omnia se invicem perficiunt et absolvunt ut sint Deo grata : ex illa igitur paupertate quomodo nobis innascatur luctus et ea quam affert consolatio, intelligenter audies. Etenim postquam homo cunctis vale dicto, res et opes abrenuntiatas abjecit, juxta præceptum, curam de istis supergressa animâ, convertere se ad suam ipsius curam potest, libera jam a negotiis ipsam exterius distrahentibus. Cum autem omni mens sensibili superior, laboriosi diluvium turbinis despicit, et respicit interiorem hominem, primo quidem intuens turpem larvam a misero lapsu sibi applicatam, luctu eam detergere studet, deinde ubi fœdum illud eluit operimentum, tunc jam non variis habitibus anima ignave distracta, in ipsum penetrale secura ingreditur, et in secreto Patrem orat, et hic illi capacem gratiarum gratiam, pacem cogitationum largitur, qua matrem, nutricemque omnis virtutis humilitatem perficit, non eam quæ facilibus cuique volenti verbis et habitibus constat, sed quam bonus ac divinus testatur spiritus, et quam parit idem spiritus in visceribus innovatus [88]. Intra has virtutes, velut intra tutos paradisi spiritualis parietes, veræ perfectionis variæ pullulant arbores, in ipso autem medio assurgit sacra charitatis regia, pro cujus foribus, futuri prænuntia sæculi, ineffabilis et inamissibilis lætitia floret. Nam inopia mater est securitatis, securitas autem attentionis et orationis ; hæ vero, luctus atque fletus ; et hi præsumptionem delent ; hac autem ablata, facilior virtutis via efficitur, obicibus de medio sublatis, et conscientia irreprehensibilis fit : hæc porro scaturiunt lætitiam et beatum animæ risum. Et tunc lacrymæ doloris in suavitatem mutantur, et Dei eloquia dulcia gutturi super mel ori fiunt, et orationis efflagitatio in gratiarum actionem convertitur, et meditatio divinorum testimoniorum exsultatio cordis est, cum spe quæ non confundit [89], et quæ illis quasi præludio libatis et hujusmodi experientia prægustatis adhærens superabundantes suavitatis divitias partim discit, sicut dicitur [90] : « Gustate et videte quoniam suavis est Dominus, » nempe exultatio justorum, rectorum lætitia, humilium deliciæ, et consolatio humiliter lugentium.

[88] Psal. L.

καὶ τῷ φωτὶ χρώμενος ὁδῷ ἄνεισιν, ἢ ἀνάγεται ἐπ' A
δρη αἰώνια, καὶ τῶν ὑπερκοσμίων ἐν τούτῳ τῷ φωτὶ
πραγμάτων (ὢ τοῦ θαύματος!) ἐπόπτης καθίσταται, μὴ διαζευγνύμενος, ἢ διαζευγνύμενος τῆς
τὴν ἀρχὴν συμπροηγμένης ὕλης, ὡς οἶδεν ἡ ὁδός·
οὐ γὰρ διανοίας φανταστικοῖς ἄνεισι πτεροῖς, ἢ
πάντα καθάπερ τυφλὴ περιπολεῖ, μήτ' ἐπὶ τῶν
ἀπόντων αἰσθητῶν, μήτ' ἐπὶ τῶν ὑπεραναβεβηκότων νοητῶν τῆς ἀκριβοῦς καὶ ἀνενδοιάστου καταλήψεως ἀντιλαμβανομένη· ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας ἄνεισιν,
ἀῤῥήτῳ Πνεύματος δυνάμει, καὶ πνευματικῇ καὶ
ἀῤῥήτῳ ἀντιλήψει, τῶν ἀῤῥήτων ῥημάτων διακούει,
καὶ ὁρᾷ τὰ ἀθέατα· καὶ τοῦ θαύματος ὅλος τοὐντεῦθεν
ἔστι τε καὶ γίνεται, κἂν ἐκεῖθεν ἀπῇ, καὶ τοῖς ἀκαμάτοις ὑμνῳδοῖς ἀμιλλᾶται, ἄγγελος ὡς ἀληθῶς ἄλλος ἐπὶ
γῆς Θεοῦ γεγονώς, καὶ δι' ἑαυτοῦ πᾶν εἶδος κτίσεως B
αὐτῷ προσαγαγών, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐν μετοχῇ τῶν
πάντων, καὶ τοῦ ὑπὲρ τὰ πάντα δὲ μεταλαγχάνει
νῦν, ἵνα καὶ τὸ τῆς εἰκόνος ἀπηκριβωμένον ᾖ. Διό
φησιν ὁ θεῖος Νεῖλος, ὅτι νοῦ κατάστασίς ἐστιν,
ὕψος νοητὸν, οὐρανίῳ χρώματι παρεμφερὲς, ᾧ καὶ
τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς ἐπιγίνεται φῶς· καὶ πάλιν· Εἴ τις βούλοιτο
ἰδεῖν τὴν τοῦ νοῦ κατάστασιν, στερησάτω ἑαυτὸν
πάντων τῶν νοημάτων, καὶ τότε ὄψεται αὐτὸν σαπφείρῳ ἢ οὐρανίῳ χρώματι παρεμφερῆ. Τοῦτο δὲ
ποιῆσαι ἄνευ ἀπαθείας τῶν ἀδυνάτων ἐστί· Θεοῦ
γὰρ χρεία συνεργοῦντος, καὶ ἀναπνέοντος αὐτῷ τὸ
συγγενὲς φῶς. Καὶ ὁ ἅγιος Διάδοχος, Δύο, φησὶν,
ἡμῖν ἡ χάρις ἡ ἁγία διὰ τοῦ βαπτίσματος περιποιεῖται, ὧν τὸ ἓν ἀπείρως τοῦ ἑνὸς ὑπερβάλλει· ἀνακαι- C
νίζει γὰρ ἡμᾶς ἐν τῷ ὕδατι, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα
λαμπρύνει, πᾶσαν τὴν ῥυπίδα τῆς ἁμαρτίας ἡμῶν
ἀπορῥύπτουσα· τὸ δὲ ἕτερον ἐκδέχεται, ἵνα σὺν ἡμῖν
ἐργάσηται. Ὅτε οὖν ἄρξηται ὁ νοῦς ἐν πολλῇ αἰσθήσει γεύεσθαι τῆς χρηστότητος τοῦ παναγίου
Πνεύματος, τότε ὀφείλομεν εἰδέναι, ὅτι ἄρχεται ἡ
χάρις ὥσπερ ἐπιζωγραφεῖν εἰς τὸ « κατ' εἰκόνα, »
τὸ « καθ' ὁμοίωσιν, » ὥστε ἡ μὲν αἴσθησις αὕτη, δηλοῖ ἡμᾶς μορφοῦσθαι τὸ « καθ' ὁμοίωσιν· » τὸ δὲ τέλειον τῆς ὁμοιώσεως, ἐκ τοῦ φωτισμοῦ γνωσόμεθα.

Καὶ πάλιν, τὴν πνευματικὴν οὐ δύναταί τις ἀγάπην κτήσασθαι, εἰ μὴ ἐν πάσῃ πληροφορίᾳ φωτισθείη παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἐὰν γὰρ μὴ τελείως τὸ « καθ' ὁμοίωσιν, » διὰ τοῦ θείου φωτὸς ἀπο- D
λάβῃ ὁ νοῦς, πάσας μὲν τὰς ἄλλας ἀρετὰς ἔχειν
δύναται, τῆς δὲ τελείας ἀγάπης ἔτι ἄμοιρος μένει.
Ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ ἁγίου Ἰσαὰκ ἀκούομεν λέγοντος, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, ὁρᾷν τὴν
ἑαυτοῦ καθαρότητα τὸν κεχαριτωμένον νοῦν, ὁμοίαν
τῇ ἐπουρανίῳ χροιᾷ· ἥτις, Θεοῦ, ὑπὸ τῆς γερουσίας τοῦ Ἰσραὴλ ὠνόμασται, τόπος, ἡνίκα ὤφθη
αὐτοῖς ἐν τῷ ὄρει· καὶ πάλιν, καθαρότης ἐστὶ νοὸς,
ἐφ' ᾗ διαυγάζει ἐν τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς, τὸ
φῶς τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἀλλ' ὁ κατηξιωμένος τοῦ
φωτὸς ἐκείνου νοῦς, καὶ πρὸς τὸ συνημμένον σῶμα
πολλὰ διαπορθμεύει τοῦ θείου κάλλους τεκμήρια,
χάριτί τε θείᾳ, καὶ σαρκὸς παχύτητι μεσιτεύων,
καὶ δύναμιν τῶν ἀδυνάτων ἐντιθείς. Ἐντεῦθεν ἡ

enim alis ascendit mentalis imaginationis, quæ
omnia velut cæca circuiens, nec de absentibus sensibilibus, nec de superioribus intelligibilibus accuratam et indubiam accipit perceptionem; sed ad
veritatem evolat ineffabili spiritus virtute, et spirituali ac inenarrabili conceptione secreta verba
audit, et invisibilia videt, ac totus abhinc miraculum effeitur, etiamsi hinc recedat, atque infatigabilibus æmulatur hymnicidis, allus verissime Dei
angelus in terra factus, et per se omne creaturarum
genus ad eum efferens, quia ipse omnium particeps,
et ejus qui est super omnia, consors est, ut imago
Dei sit perfecta.

Propterea divus ait Nilus: « Mentis instauratio
est fastigium intelligibile cœli colori simile, cui
sanctæ Trinitatis lumen tempore orationis affulget. » Et rursus: « Si quis velit videre mentis restaurationem, viduet se omnibus cogitationibus, et
tunc videbit eam sapphirino seu cœlesti colori similem. Id autem fieri absque impassibilitate nequit;
nam eget Deo adjuvante et congenerem afflante lucem. » Et sanctus Diadochus: « Duo, inquit, in
nobis gratia sancta per baptismum efficit, quorum
unum alteri infinite præstat: nam renovat nos in
aqua, et imaginem Dei in nobis illustrat, omnem
peccati maculam a nobis extergens; alterum vero
virtutem habet nobiscum operandi. Cum igitur cœpit animus multum sentire ac gustare suavitatem
sanctissimi Spiritus, tunc, ut sciendum est, incipit gratia quasi pingere divinæ imaginis similitudinem, et sic gustus ille ostendit nos ad configurationem informari, at perfectionem similitudinis ex
illuminatione cognoscemus. » Et iterum: « Spiritualem nemo consequi potest charitatem, quin
certissime illuminetur a sancto Spiritu; nisi
enim perfectam similitudinem divina luce acceperit
animus, omnes quidem cæteras virtutes habere potest, perfectæ vero charitatis adhuc impos manet. »
Pariter sanctum Isaac audimus dicentem: « Tempore orationis videt mens gratia dives suam puritatem, coloris cœli similem, quæ a senibus Israel D i
sedes vocata est, cum eis in monte affulsit. » Et rursus: « Est mentis puritas, in qua tempore orationis
fulget sanctæ Trinitatis lumen. Porro lucem hanc
videre merita mens, ad conjunctum corpus multa
transmittit divinæ pulchritudinis signa, et media
intercedens gratiam inter divinam et carnis adipem,
hanc reddit impossibilium capacem. Hinc deiformis
et superexcellens Dei habitus, ad malum maxime aut
vix mobilis; hinc sermo rationes rerum dilucidans, et
ex interiore munditia revelans naturæ mysteria, per
quæ ex analogia mens dociliter audientium elevatur
ad supernaturalium conceptionem, quam ipse Verbi
Pater immaterialibus unxit illecebris; hinc varia
prodigia, ut transpicere, ac prævidere, et de procul remotis tanquam ante oculos subjectis disserere. Et quod est maximum, non hunc sibi finem
illi beatissimi proponunt, sed perinde ac si quis,
solarem intuens radium, aerias perciperet atomos,

τὴν ὑπὸ τούτων καλυπτομένην ἁμαρτίαν ἐνυπόστατον, ἥτις ἐστὶ σκότος, καὶ ὁμίχλη ψυχῆς, ἐξ ἐννοιῶν πονηρῶν, καὶ λόγων, καὶ πράξεων ἐμπεσοῦσα; Ὁ δὲ ταύτην μὴ θεασάμενος τὴν περιεκτικὴν ἁμαρτίαν, πότε δεηθεὶς περὶ αὐτῆς καθαρισθήσεται; ὁ δὲ μὴ καταρισθείς, πῶς εὕρῃ τὸν τόπον τῆς καθαρᾶς φύσεως; ὁ δὲ τοῦτον μὴ εὑρὼν, πῶς ἴδῃ τὸν ἐνδότερον οἶκον τοῦ Χριστοῦ; A qui hanc non repererit, quomodo cernet interius Christi habitaculum?

Χρὴ τοίνυν κροῦσαι διὰ προσευχῆς παραμένοντας, καὶ ζητῆσαι τὸν οἶκον τοῦτον, οὐ μόνον κτήσασθαι, ἀλλὰ καὶ φυλάξαι· εἰσὶ γὰρ οἱ καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν ἀπολέσαντες· ψιλὴν γὰρ αὐτῆς γνῶσιν, ἢ συμβατικὴν πεῖραν, ἴσως καὶ ὀψιμαθεῖς καὶ νέοι κατέχουσι· τὴν δὲ μεθ' ὑπομονῆς παράμονον ἐργασίαν, μόλις τῶν γερόντων οἱ εὐλαβεῖς καὶ πολύπειροι· τούτοις ὁμόλογος καὶ Μακάριος, ὁ τὴν γνῶσιν οὐράνιος, καὶ πᾶς ὁ τῶν ὁσίων χορός. Ἀλλ' ὥσπερ τὸ σκότος τοῦτο ἐκ τῶν παραπτωμάτων πάντων λαμβάνει τὴν ὕπαρξιν, οὕτω τὴν κατὰ κόσμον λύπην ἐξετάσας, εὑρήσεις ἐκ τῶν παθῶν πάντων, καὶ γεννωμένην, καὶ κρατυνομένην. Οἰκοῦν εἰκόνα φέρει, καὶ οἷον ἀπαρχὴ, καὶ προοίμιον, καὶ ἀῤῥαβών ἐστι τοῦ προσγενήσεσθαι μέλλοντος ἀλήκτου πένθους, τοῖς τὸ μακαρισθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου πένθος μὴ προελομένοις· ὃ μὴ μόνον φέρει κέρδος τὴν παράκλησιν, καρποφοροῦν τὸν ἀῤῥαβῶνα τῆς αἰωνίου εὐφροσύνης, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλίζεται τὴν ἀρετὴν, ἄτρεπτον ἐπὶ τὰ χείρω τὴν ψυχὴν ἀπεργαζόμενον. Πτωχεύσας γάρ τις καὶ ταπεινωθεὶς, καὶ τῆς κατὰ Θεὸν εὐτελείας ἀντιπεποιημένος, ἂν μὴ προκόψας ἐπὶ τὸ βέλτιον προσκτήσηται τὸ πένθος, εὐπερίτρεπτός ἐστι, καὶ εὐχερὴς πρὸς ἃ καταλέλοιπεν ἐπανελθεῖν τῇ γνώμῃ· ποθῶν αὖθις ἃ παρῆκε τὴν ἀρχὴν, καὶ συνιστὰς παραβάτην ἑαυτόν. Ἂν δὲ παραμένων καὶ προσέχων τῇ πρὸς τὴν μακαριστὴν πτωχείαν διαθέσει, τὸ πένθος ἐμποιήσῃ ἑαυτῷ, ἀκλινὴς πρὸς τὰ ὀπίσω γίνεται, μὴ παλινδρομῶν κακῶς, ὅθεν ἔφυγε, καλῶς ποιῶν. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος, μετάνοιαν ἀμεταμέλητον ἀπεργάζεται τῇ ψυχῇ πρὸς σωτηρίαν. Διὸ καί τις τῶν Πατέρων ἔλεγεν, ὅτι τὸ πένθος ἐργάζεται καὶ φυλάσσει· καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ ἀπὸ τοῦ πένθους κέρδος, ὅτι σχεδὸν ὁ ἄνθρωπος ἀκίνητος γίνεται πρὸς τὸ κακὸν, καὶ πρὸς τὰ προημαρτημένα ἀπερίτρεπτος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα, ὡς μὴ γεγονότα διατίθησιν· ἐπεὶ γὰρ δι' ἐκεῖνα τὴν ἀρχὴν πενθεῖ ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἀκούσια τούτῳ ταῦτα λογίζεται παρὰ τῷ Θεῷ, τὰ δὲ ἀκούσια οὐχ ὑπεύθυνα. Καθάπερ γὰρ ὁ ἐπὶ πενίᾳ πενθῶν, οὐχ ἑκούσιον ταύτην ἑαυτῷ προσμαρτυρεῖ, διὸ καὶ μετὰ τῶν πλουτεῖν ποθούντων ἢ πλουτούντων, ταῖς τοῦ διαβόλου παγίσιν ἐμπεσεῖται, κἂν μὴ μεταβαλὼν διαδρᾶναι σπεύσῃ τὰς παγίδας ταύτας, τῇ αἰωνίῳ κολάσει τούτῳ συμπαραπεμφθήσεται· οὕτως, ὁ ἁμαρτὼν εἰς τὸν Θεὸν, ἂν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι διατελῇ πενθῶν, ὡς οὐχ ἑκούσια δικαίως αὐτῷ λογισθήσεται τὰ ἁμαρτήματα, καὶ μετὰ τῶν μὴ ὡσαύτως ἁμαρτόντων ἀπροσκόπως βαδιεῖται τὴν πρὸς ζωὴν φέρουσαν αἰώνιον.

Oportet igitur domum hanc oratione pulsare constanter, eamque conari haud solum adipisci, sed et retinere. Sunt enim qui repertam amittunt, quia meram ejus cognitionem temporariamque experientiam, quasi ad discendum tardiores simul et juniores, habent: sed in operum perseverantia permanere vix possunt seniorum prudentissimi et expertissimi.» Illis cœlestis scientia Macarius, necnon universus sanctorum concinit chorus.

At non solum ad id confert luctus ut homo fiat fere immobilis ad malum et ad priora peccata indeclinabilis, sed hæc quasi non facta reddit. Cum enim ista lugere cœpit homo, apud Deum tanquam non volita reputantur; at non volita non sunt culpabilia. Nam, quemadmodum de inopia dolens, hanc sibi præter voluntatem esse testatur, ac proinde cum divitiarum cupidis aut divitibus in laqueos diaboli incidet, atque, si non resipiscens effugere studuerit laqueos istos, æternis inferni pœnis reservabitur: sic et qui peccavit in Deum, si in luctu perseveraverit, quasi non volita ipsi merito reputabuntur peccata, et cum iis qui non ita peccaverunt, sine offendiculo ambulabit in via ducente ad vitam æternam.

Sed sicut illæ tenebræ ab omnibus peccatis ortum ducunt, ita, sæculi tristitiam scrutatus, reperies eas a cunctis passionibus enasci et nutriri. Ergo imaginem fert et est quasi initium præludiumque et pignus futuri indesinentis luctus, his qui beatificatum a Domino luctum non elegerint, qui non solum lucrifacit consolationem, fructificans æternæ arrham lætitiæ, sed et virtutem stabilit; immobilem ad deteriora animam reddens. Pauper enim quisquam humilisque et ante Deum vilis factus, nisi insuper ad melius proficiens acquisierit luctum, adhuc proclivis et pronus est ad illa quæ deseruit mente repetendum, rursus desiderans ea quæ prius reliquit, et seipsum reddens prævaricatorem. Si vero immanens et hærens affectu beatæ paupertati, luctum sibi indiderit, indeclinabilis fit ad retrorsum, non eo resiliens, unde fugit bonum faciens. « Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam ad salutem stabilem operatur, » ut divus ait Paulus [46]. Et propterea, ut quidam Patrum dixit: « Luctus operatur et conservat. »

Τῆς μὲν οὖν ἀρχῆς τοῦ πένθους, ἥτις κατώδυνός ἐστιν, ὡς καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον συνημμένον κεκτημένη, τοῦτό ἐστι τὸ κέρδος. Ποιῶν δὲ, τῇ

Luctus igitur initium, quod dolorosum est, utpote timorem Dei comitem habens, illud operatur lucrum. Progrediens autem, Dei amori mirabiliter

[46] II Cor. VII, 10.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ.

EJUSDEM

DECALOGUS CHRISTIANÆ LEGIS.

Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστιν, ὁ ἐν Πατρὶ, A καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι γνωριζόμενος· Πατρὶ ἀγεννήτῳ, Υἱῷ γεννητῷ, ἀνάρχως, καὶ ἀχρόνως, καὶ ἀπαθῶς, ὡς Λόγῳ· ὃς δι' ἑαυτοῦ τὸ ἐξ ἡμῶν χρίσας πρόσλημμα, κέκληται Χριστὸς, καὶ Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ αὐτῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς προερχομένῳ. Οὗτος μόνος Θεὸς, καὶ οὗτος Θεὸς ἀληθινὸς, ὁ ἐν Τριάδι ὑποστάσεων Κύριος εἷς· φύσει, καὶ βουλῇ, καὶ δόξῃ, δυνάμει τε καὶ ἐνεργείᾳ, καὶ πᾶσι τοῖς τῆς θεότητος γνωρίσμασι μὴ διαιρούμενος. Αὐτὸν μόνον ἀγαπήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἔσται τὰ ῥήματα αὐτοῦ καὶ τὰ προστάγματα αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, εἰς τὸ πράττειν αὐτὰ, B καὶ μελετᾷν, καὶ λαλεῖν ἐν αὐτοῖς, καθήμενόν τε καὶ πορευόμενον, κοιταζόμενον, καὶ ἀνιστάμενον. Καὶ μνησθήσῃ διαπαντὸς Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, καὶ φοβηθήσῃ αὐτὸν μόνον· καὶ οὐκ ἐπιλήσῃ αὐτοῦ, οὐδὲ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ· οὕτω γὰρ δώσει σοι αὐτὸς ἰσχὺν τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημα αὐτοῦ· οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἐκζητεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ φοβεῖσθαι καὶ ἀγαπᾷν αὐτὸν, καὶ πορεύεσθαι ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. Οὗτος καύχημά σου, καὶ οὗτος Θεός σου. Μὴ ἀκούσῃς τῶν ὑπερκοσμίων ἀγγέλων τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀόρατον, καὶ τοῦ ἐκπεσόντος ἐκεῖθεν τὸ λίαν πονηρὸν, καὶ πρὸς τὴν πλάνην σοφὸν, καὶ ὀξὺ, καὶ παμμήχανον, καὶ ὁμότιμόν τι τούτων τῷ Θεῷ δοξάσῃς· μὴ ἴδῃς τοῦ οὐρανοῦ τὸ μέγεθος, καὶ τὸ πολυειδὲς τῆς τούτου κινήσεως, τὸ περιλαμπὲς τοῦ ἡλίου, τὴν τῆς σελήνης C φανότητα, τῶν ἄλλων ἀστέρων τὸ διαυγὲς, τὸ εἰς ἀναπνοὰς τοῦ ἀέρος εὔχρηστον, τῆς θαλάσσης καὶ τῆς γῆς τὸ πάμφορον, καὶ θεοποιήσῃς τι τῶν τοιούτων. Πάντα γὰρ τοῦ μόνου Θεοῦ εἰσι δοῦλα καὶ κτίσματα, τῷ λόγῳ αὐτοῦ ἐκ μὴ ὄντων γενόμενα. «Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.» Τοῦτον οὖν μόνον τὸν Δεσπότην καὶ Δημιουργὸν τοῦ παντὸς ὡς Θεὸν δοξάσεις, καὶ πρὸς αὐτὸν δι' ἀγάπης κολληθήσῃ καὶ αὐτῷ μετανοήσεις ἡμέρας καὶ νυκτὸς, ἐπὶ τοῖς ἑκουσίοις καὶ ἀκουσίοις παραπτώμασιν· αὐτὸς γάρ ἐστιν οἰκτίρμων

« Dominus Deus tuus Dominus unus est, » in Patre et in Filio et in Spiritu sancto cognitus : in Patre ingenito; in Filio genito, qui est sine principio, æternus, et impassibilis, ut Verbum, qui naturam nostram de seipso unxit, unde vocatus est Christus; et in Spiritu sancto, qui est ipse de Patre, non per filiationem, sed per spirationem procedit. Hic est unus Deus, et hic est Deus verus, et in trinitate personarum Dominus unus : natura, voluntate, gloria, potestate, operatione, et omnibus divinitatis proprietatibus non divisus. Illum solum diliges, et illi soli servies ex tota mente tua, et ex toto corde tuo, et ex tota fortitudine tua ; eruntque verba ejus et præcepta ejus in corde tuo, ut facias ea, et mediteris in eis sedens et ambulans, dormiens atque consurgens [65]. Et recordaberis semper Domini Dei tui, et timebis eum solum, nec oblivisceris ejus et mandatorum ejus : sic enim dabit tibi vim faciendi voluntatem ipsius; nihil enim petit a te, nisi ut timeas et diligas eum, et ambules in omnibus viis ejus [66]. Hic est gloria tua, et hic Deus tuus. Ne a stimes supernorum angelorum impassibilitatem, et delapsi illinc nequitiam, doli peritam callidamque et artificiosam, nec ullum eorum eodem quo Deum honore glorifices. Ne consideres cœli magnitudinem, multiformes ejus motus, splendorem solis, nitorem lunæ, aliorumque siderum fulgorem, nec utilitatem aspirati aeris, nec maris ac terræ fecunditatem, nec aliquid horum deifices. Nam cunctæ res unius Dei sunt famulæ ac creaturæ, verbo ejus e nihilo productæ. « Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt [67]. » Hunc igitur solum Dominum et Creatorem universorum ut Deum cole, eique charitate conjungeris, et ab eo diu noctuque veniam petes offensarum sponte aut præter voluntatem commissarum : ipse enim est miserator et misericors [68], patiens et multæ miserationis [69], et benefactor sempiternus; promittens et dans regnum cœleste et æternum, et vitam doloris ac mortis insciam et lucis sine vespera possessionem, verentibus

[65.66] Marc. XII, 19. [66] Deut. VI, 5-7. [66] Deut. X, 12. [67] Psal. XXXII, 9. [68] Psal. LXXXV, 15. [69] Jon. IV, 2.

Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, μέλλοντος ἔρχεσθαι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, ἐλεύσεται ἔμπροσθεν τοῦτο τὸ μέγα καὶ φρικτὸν αὐτοῦ σημεῖον, μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Δόξασον οὖν αὐτὸν νῦν, ἵνα μετὰ παῤῥησίας προσβλέψῃς τότε, καὶ συνδοξασθῇς αὐτῷ. Καὶ τὰς τῶν ἁγίων δὲ εἰκόνας, ὡς συσταυρωθέντων τῷ Κυρίῳ, προσκυνήσεις, τὸν σταυρὸν προτυπῶν σου τῷ προσώπῳ, καὶ εἰς μνήμην ἐρχόμενος τῆς ἐνειργασμένης ἐκείνοις κοινωνίας τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ· ὡσαύτως καὶ τὰς σοροὺς τούτων τὰς ἁγίας, καὶ εἴ τι τῶν ὀστέων λείψανον· οὐ γὰρ διέστη τούτων ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ὥσπερ οὐδὲ τοῦ προσκυνητοῦ σώματος Χριστοῦ διέστη ἡ θεότης, ἐπὶ τοῦ ζωοποιοῦ θανάτου. Τοῦτο δὲ ποιῶν, καὶ δοξάζων τοὺς τὸν Θεὸν δοξάσαντας, ὡς τελείους δι' ἔργων φανέντας ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ, καὶ συνδοξασθήσῃ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ τοῦ Δαβὶδ ψαλεῖς, « Ἐμοὶ, λέγων, λίαν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι σου, ὁ Θεός. »

A et cum ea conglorificeris. Imagines quoque sanctorum, quippe qui cum Christo crucifixi sunt, coles, crucem coram te imaginans, et in memoriam revocans inditam illis participationem passionum Christi. Item sepulcra eorum sancta, et si quæ ossium reliquiæ : non enim ab his separata est gratia Dei, sicut nec ab adorabili corpore Christi separata est divinitas in ejus vivifica morte. Hoc faciens, et eos glorificans qui Deum honorificarunt et perfecti operibus visi sunt in amore Dei, ipse a Deo conglorificaberis, et cum Davide psalles, dicens : « Mihi nimis honorificati sunt amici tui, Deus. »

« Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ » διά τι τῶν γηΐνων, ἢ διὰ φόβον ἀνθρώπινον, ἢ αἰσχύνην, ἢ κέρδος οἰκεῖον, ἐπὶ ψεύδει ὀμνύων. Ἐπιορκία γὰρ ἄρνησίς ἐστι Θεοῦ. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ὀμόσῃς ὅλως, ἀλλὰ φεύξῃ τὸν ὅρκον τελείως, ὡς διὰ τοῦ ὅρκου τῆς ἐπιορκίας ἐρχομένης, καὶ ἀπαλλοτριούσης τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῖς ἀνόμοις συγκαταριθμούσης τὸν τῇ ἐπιορκίᾳ χρώμενον, ἀληθεύων δὲ ἐν πᾶσι τοῖς σοῖς λόγοις, ὅρκου βεβαιότητα παρέξεις. Εἰ δέ ποτε συμβαίη ὅρκῳ σεαυτὸν ὑποβαλεῖν, ὃ τῶν ἀπευκταίων, εἰ μὲν ἐπί τινι τῶν κατὰ νόμον θεῖον, πράξεις μὲν ὡς νόμιμον ἐκεῖνο· σεαυτὸν δὲ ἀπαιτήσεις τὰς εὐθύνας, ὅτι ὅλως ὤμοσας· ἐλεημοσύνῃ, καὶ ἱκεσίᾳ, καὶ πένθει, καὶ κακώσει σώματος ἐξιλεούμενος Χριστὸν, τὸν εἰπόντα, « Μὴ ὀμόσῃς· » εἰ δὲ ἐπί τινι τῶν παρανόμων, ὅρα μὴ διὰ τὸν ὅρκον πληρώσῃς τὸ παράνομον, ἵνα μὴ τῷ προφητοκτόνῳ Ἡρῴδῃ συναριθμηθῇς· ἀθετήσας δὲ τὸν παράνομον ἐκεῖνον ὅρκον, ὅρον θὲς σεαυτῷ τοῦ μηκέτι ποτὲ ὀμόσαι, καὶ ἐξιλέου σεαυτῷ τὸν Θεὸν, χρώμενος ἐπιπονώτερον σὺν δάκρυσι τοῖς προειρημένοις φαρμάκοις.

B « Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum [71], » propter aliquid terrestre, aut propter timorem hominum, aut pudorem, aut lucrum proprium, mendaciter jurans. Perjurium enim est negatio Dei. Propterea, ne jures unquam, sed fuge omnino sacramentum, quia per juramentum venit perjurium, quod a Deo alienat, et inter sceleratos adscribit falso utentem sacramento ; sed verum in cunctis sermonibus tuis dicens, jurisjurandi firmitatem præstabis. Quod si unquam tibi contigerit aliquid sub sacramento polliceri (quod est nefas), si promissum est aliquid conforme legi divinæ, illud facies, utpote licitum, a te vero pœnas repetes præstiti juramenti, eleemosyna, precibus, luctu, et corporis afflictatione placans Christum, qui dixit : « Non jurabis ; » si autem est aliquid lege vetitum, vide ne propter sacramentum facias quid illicitum, ut non ascribaris cum Herode prophetæ occisore, et abrogans impium illud jusjurandum, propositum tibi impone nunquam amplius jurandi, ac Deum tibi propitia, laboriosius cum lacrymis utens præfatis remediis.

Ἡμέραν μίαν τῆς ἑβδομάδος, ἥτις καὶ Κυριακὴ καλεῖται, διὰ τὸ ἀνατεθειμένην εἶναι τῷ Κυρίῳ, κατ' αὐτὴν ἀναστάντι ἐκ νεκρῶν, καὶ προϋποδείξαντι, καὶ προπιστωσαμένῳ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν, ἐν ᾗ πᾶν γήϊνον ἀργήσει ἔργον· ταύτην τοίνυν τὴν ἡμέραν ἁγιάσεις, καὶ βιωτικὸν πᾶν ἔργον οὐ ποιήσεις, χωρὶς τῶν ἀναγκαίων· καὶ τοῖς ὑπὸ σὲ καὶ μετὰ σοῦ πᾶσιν ἄνεσιν παρέξεις, ἵν' ὁμοῦ δοξάσητε τὸν τῷ οἰκείῳ θανάτῳ κτησάμενον ἡμᾶς, καὶ ἀναστάντα καὶ συναναστήσαντα τὴν ἡμετέραν φύσιν. Καὶ μνησθήσῃ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ μελετήσεις ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι Κυρίου, καὶ ἐξετάσεις σεαυτὸν, μή τι παρέβης, ἢ παρέλειψας, καὶ διορθώσεις σεαυτὸν ἐν πᾶσι· καὶ προσχαρτερήσεις ἐν αὐτῇ τῷ τοῦ Θεοῦ ναῷ, καὶ ταῖς ἐν αὐτῷ συνάξεσι παραμενεῖς· καὶ μεταλήψῃ ἐν εἰλικρινεῖ πίστει, καὶ ἀκαταχρίτῳ συνειδότι τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ· καὶ ἀρχὴν ἀκριβεστέρου βίου ἄρξῃ· καὶ ἀνακαινίσεις σεαυτὸν, καὶ ἑτοιμά-

Unam hebdomadis diem, quæ Dominica vocatur, utpote Domino reservatam, qui in ea resurrexit, et præmonstravit, et certam reddidit universalem resurrectionem, in qua omne terrenum evacuabitur opus : hanc, inquam, diem sanctificabis, nullum opus ad victum in ea facies [72], præter necessaria, et omnibus qui sub te et tecum sunt, requiem concedes, ut simul glorificetis eum qui nos sua morte acquisivit, et resurgens coresuscitavit nostram naturam. Et recordaberis futuri sæculi, et meditaberis in omnibus mandatis et justificationibus Domini, et teipsum examinabis de offensis et defectibus, et te ab omni lapsu relevabis ; et inhærebis ipsi Dei templo, et in ejus cœtibus permanebis ; et participabis in sincera fide et innocua conscientia corpus et sanguinem Christi ; et initium perfectionis vitæ inchoabis ; et renovabis teipsum, et præparabis ad suscipiendum futura bona æterna, propter quæ rebus terrenis, ne aliis quidem dictis,

[71] Exod. xx, 7. [72] Deut. xx, 10.

καὶ δεσμεῖν ψυχὰς, καὶ πάντα ὅσα ἂν δήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ πάντα ὅσα ἂν λύσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· ταύτην γὰρ τὴν χάριν καὶ τὴν δύναμιν ἔλαβον παρὰ Χριστοῦ· διὸ καὶ ὑπακούσεις αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀντιλέξεις αὐτοῖς, ἵνα μὴ προξενήσῃς ἀπώλειαν τῇ σεαυτοῦ ψυχῇ. Εἰ γὰρ ὁ ἀντιλέγων τοῖς κατὰ σάρκα γονεῦσιν, εἰς ἃ μὴ ἀπηγόρευται τῷ θείῳ νόμῳ, θανατοῦται, κατὰ τὸν νόμον, πῶς ὁ ἀντιλέγων τοῖς κατὰ πνεῦμα πατράσιν, οὐ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ διώκει ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τὴν οἰκείαν ἀπόλλυσι ψυχήν; Διὰ τοῦτο καὶ συμβούλευσαι καὶ ἐπάκουσον διὰ τέλους τοῖς σοῖς ἐν πνεύματι πατράσιν, ἵνα σωθῇ σου ἡ ψυχὴ, καὶ κληρονόμος γένῃ τῶν αἰωνίων καὶ ἀκηράτων ἀγαθῶν.

non sunt divina lege prohibita, morte afficitur, juxta legem, quomodo contradicens spiritualibus patribus non ejicit a se spiritum Dei, et suam pessumdat animam? Propterea consule semper patres tuos spirituales, et eis morem gere, ut salvetur anima tua, et hæredites æterna et incorruptibilia bona.

« Οὐ πορνεύσεις, » ἵνα μὴ ἀντὶ του εἶναι μέλος τοῦ Χριστοῦ, ὑπάρξῃς πόρνης μέλος, καὶ ἐκκοπῇς τοῦ θείου σώματος, καὶ ῥιφῇς εἰς γέενναν· εἰ γὰρ θυγάτηρ ἱερέως, ἂν ἁλῷ πορνευομένη, ἐννόμως κατακαίεται, ὡς τὸν πατέρα καταισχύνουσα, πόσῳ μᾶλλον ὁ τῷ Χριστοῦ σώματι τοιοῦτον μίασμα προστρίψας, ὑπόδικος ἔσται κολάσεως αἰωνιζούσης; Ἀλλ' εἰ μὲν χωρεῖς, καὶ παρθενίαν ἄσκησον, ἵνα δυνηθῇς ὅλος γενέσθαι τοῦ Θεοῦ, καὶ δι' ἀγάπης τελείας αὐτῷ προσκολληθῆναι, αὐτῷ προσεδρεύων διὰ βίου, καὶ μεριμνῶν ἀπερισπάστως ἀεὶ τὰ τοῦ Κυρίου, καὶ προκαταλαμβάνων τὴν μέλλουσιν ζωὴν, καὶ ὡς ἄγγελος Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς πολιτευόμενος· αὐτῶν γάρ ἐστιν ἡ παρθενία, καὶ αὐτοῖς ὁμοιοῦται μετὰ σώματος, κατὰ τὸ ἐγχωροῦν, ὁ κολλώμενος τῇ παρθενίᾳ· μᾶλλον δὲ πρὸ τούτων, τῷ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐν παρθενίᾳ γεννήσαντι Πατρὶ, καὶ τῷ παρθένῳ καὶ ἐκ παρθένου Πατρὸς ἐν ἀρχῇ προελθόντι γεννητῶς, καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν αἰώνων ἐκ Παρθένου Μητρὸς σαρκὶ γεγεννημένῳ, καὶ τῷ ἐκ μόνου Πατρὸς, οὐ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς προϊόντι ἀπορρήτως Πνεύματι· ᾧ Θεῷ ἐξομοιοῦται, καὶ ἐν ἀφθάρτῳ γάμῳ συναρμόζεται, ὁ ἀληθῆ παρθενίαν ἐπανῃρημένος, καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα παρθενεύων, αἴσθησίν τε πᾶσαν, καὶ λόγον, καὶ διάνοιαν, τοῖς τῆς παρθενίας κάλλεσιν ὡραΐζόμενος· εἰ δὲ μὴ παρθενεύειν προαιρῇ, μηδὲ καθωμολόγησας τοῦτο τῷ Θεῷ, ἔξεστί σοι μίαν γυναῖκα κατὰ νόμους ἐν Κυρίῳ ἀγαγέσθαι, καὶ ταύτῃ μόνῃ συνοικεῖν, καὶ ὡς ἴδιόν σοι σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ, τῶν ἀλλοτρίων πάσῃ δυνάμει ἀπεχόμενος. Δυνήσῃ δὲ τούτων τελέως ἀποσχέσθαι, ἐὰν φυλάξῃ τὰς πρὸς αὐτὰς ἀκαίρους συντυχίας, καὶ τοῖς πορνικοῖς λόγοις καὶ ἀκούσμασι μὴ ἐπιτέρπῃ· καὶ αὐτὴν τὴν σὴν ὄψιν τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ἀποστρέψῃς ἀπ' αὐτῶν, ἐφ' ὅσον δυνατόν· καὶ συνεθίσῃς μὴ περιέργως τῷ κάλλει τῶν προσώπων ἐνορᾶν. « Ὁ γὰρ ἐμβλέψας γυναικὶ, πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· » καὶ κατὰ τοῦτο μὲν ἀκάθαρτός ἐστι τῷ εἰς καρδίαν βλέποντι Χριστῷ· ἀπὸ τούτου δὲ καὶ ἐπὶ τὴν διὰ σώματος αἰσχρουργίαν καταντᾷ ὁ δείλαιος. Καὶ τί λέγω πορνείας καὶ μοιχείας, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ τῇ φύσει μύσῃ; καὶ γὰρ καὶ εἰς τὰς παρὰ πᾶσαν φύσιν ἀσελγείας, ἀπὸ τοῦ περιέργως ἐνορᾶν τοῖς τῶν σωμάτων κάλλεσιν, ἀκολάστως κατασύρεται ὁ ἄνθρωπος. Σὺ τοίνυν τὰς πικρὰς ἐκκόπτων ῥίζας ἀπὸ σεαυτοῦ, θανατηφόρους οὐκ οἴσεις καρπούς· ἀλλὰ καρποῦσῃ τὴν ἁγνείαν, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ ἁγιασμόν· οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον.

« Non mœchaberis [78], » ut non, nedum sis membrum Christi, fias meretricis membrum, et abscindaris a divino corpore, et dejiciaris in gehennam: si enim filia sacerdotis, deprehensa in stupro, juxta legem flammis exurenda erat, ut violans nomen patris sui [79], quanto magis qui corpori Christi dedecus inussit, reus erit æterni supplicii? Et, si valeas, virginitatem serva, ut possis totus esse Dei, eique perfecta uniri charitate, ipsi tota vita assidens, et indesinenter de Domino sollicitus, et prægustans vitam æternam, atque in terra vivens sicut angeli Dei: horum siquidem est virginitas, et ipsis etiam cum corpore, quoad valet, similis est qui virginitati adhæret, vel potius quam illorum, similis est Patris qui ante omnia sæcula in virginitate generavit, et Filii qui virgo ex virgine Patre in principio per generationem processit et in novissimis temporibus ex virgine Matre carnaliter genitus est, et Spiritus qui ex solo Patre, non per generationem, sed per processionem ineffabiliter exit: cui Deo assimilatur, et incorruptibili jungitur conjugio ille qui veram elegit virginitatem, virgo anima et corpore, et cunctos sensus, sermonesque et cogitationes decore virginitatis exornans. Si vero non eligas virginitatem, neque hanc Deo despondeas, licet tibi unam uxorem juxta leges in Domino ducere, eique soli cohabitare, et ut proprium tibi vas in sanctitate possidere, ab alienis tota virtute abstinens. Poteris autem ab his perfecte abstinere, si caveas intempestivos cum eis congressus, et turpia dicere vel audire non ames, et ipsos corporis et animæ oculos ab eis avertas, quantum poteris, et assuescas non curiose vultuum pulchritudinem aspicere: nam « qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo [80], » et propter hoc immundus est coram inspiciente corda Christo, et in corporis turpitudinem infelix discedit. Et cur referp fornicationes et adulteria, et quæcumque sunt in ipsa natura abominationes? Nam et in contrariam naturæ luxuriam curioso formarum corporalium aspectu trahitur homo. Tu igitur amaros a te resecans radices, mortiferos non feres fructus, sed fructificabis puritatem, et ejus sanctitatem, sine qua nemo Dominum videbit.

[78] Exod. xx, 14. [79] Levit. xxv, 9. [80] Matth. v, 28.

γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμή, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. A

et honor, et adoratio, cum ingenito ejus Patre, et sanctissimo, optimo et vivifico Spiritu, nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ΕΚ ΤΩΝ

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΛΟΓΩΝ

ΠΕΡΙ

ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ.

—

EX EJUSDEM SERMONIBUS

DE IIS

QUI SACRÆ INDULGENT QUIETUDINI.

—

Ἐρωτησις πρὸς αὐτόν.

Καλῶς ἐποίησας, Πάτερ, καὶ τοὺς τῶν ἁγίων περὶ τοῦ ζητήματός μοι λόγους προθέμενος. Σοῦ γὰρ ἀκούων λύοντός μοι τὰ διηπορημένα, ἐθαύμαζον μὲν τῆς ἀληθείας τὸ ἐμφανές· ἐκεῖνο δέ μου ὑπεισῆει τῇ διανοίᾳ, ὡς ἐπείπερ λόγῳ παλαίει πᾶς λόγος· ὡς καὶ αὐτὸς εἴρηκας· μή καὶ τοῖς ὑπὸ σοῦ λεγομένοις, αὖθις εἴη τις ἀντιλογία· ἐπεὶ δὲ τὴν διὰ τῶν ἔργων μαρτυρίαν μόνην ἔγνων οὖσαν ἀναμφίλεκτον, καὶ τοὺς ἁγίους τὰ αὐτά σοι λέγοντας ἀκήκοα, οὐδὲν τοιοῦτον ἔτι δέδοικα· ὁ γὰρ τούτοις μὴ πειθόμενος, πῶς ἂν αὐτὸς ἀξιόπιστος εἴη; πῶς δ' οὐκ ἂν ἀθετοίη τὸν τῶν ἁγίων Θεόν; Αὐτοῦ γάρ ἐστι λόγος πρὸς τοὺς ἀποστόλους, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τοὺς μετ' αὐτοὺς ἁγίους εἰρημένος, ὅτι « Ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς, ἐμὲ ἀθετεῖ· » ταυτὸν δ' εἰπεῖν, αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. Πῶς οὖν ἀποδεχθείη παρὰ τῶν ζητούντων τὴν ἀλήθειαν ὁ ἀντικείμενος τῇ ἀληθείᾳ; Διὸ παρακαλῶ σε, Πάτερ, ἀκοῦσαί μου καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον διεξιόντος, ὧν παρὰ τῶν διὰ βίου τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν μετιόντων ἀνδρῶν, ἀκήκοα ἐκείνων, καὶ εἰπεῖν μέν μοι καί τι τῶν δοκούντων παρὰ σεαυτοῦ πρὸς ταῦτα· προσθεῖναι δὲ καὶ τὰς τῶν ἁγίων περὶ τούτων δόξας. Λέγουσι γὰρ ἡμᾶς κακῶς ποιεῖν, ἔνδον τοῦ σώματος σπεύδοντας, τὸν ἡμέτερον ἐμπερικλείειν νοῦν· ἔξω γὰρ τοῦ σώματος, φασὶ, μᾶλλον χρῆναι, παντὶ τρόπῳ τοῦτον ἐξωθεῖν· διὸ καὶ διασύρουσι σφόδρα τινὰς τῶν ἡμετέρων, κατ' αὐτῶν γράφοντες, ὡς τοῖς ἀρχαίοις παραινοῦντας ἐφ' ἑαυτοὺς βλέπειν, καὶ διὰ τῆς ἀναπνοῆς εἴσω πέμπειν τὸν οἰκεῖον νοῦν, φάσκοντες μὴ κεχωρισμένον εἶναι τῆς ψυχῆς τὸν νοῦν. Τὸν οὖν μὴ κεχωρισμένον, ἀλλ' ἑνόντα, πῶς ἂν αὖθις εἴσω πέμποι τις; Φασὶ δὲ, καὶ τὴν θείαν χάριν B C D

Quæstio ad illum.

Bene fecisti, Pater, sanctorum quærenti mihi sermones proponens. Nam te audiens mea dubia resolventem, mirabar veritatis evidentiam. Mihi tamen timor animum subierat ne, quia verbo verbum semper opponitur, ut ipse confessus es, sermonibus tuis aliquid rursus contradiceretur. Sed quoniam solum ex operibus testimonium scio indubium esse, et sanctos eadem ac te dicentes audivi, jam nihil hujusmodi metuo. Qui enim hos non credit, quomodo ipse dignus fide esset? Nonne spernit sanctorum Deum? Hic enim ad apostolos, et per eos ad posteriores eis sanctos dixit: « Qui vos spernit me spernit[89], » vel, quod idem est, ipsam veritatem. Quomodo ergo reciperetur a veritatem quærentibus qui contradicit veritati? Ideo precor te, Pater, ut audias me singula percurrentem alia quæ audivi a viris illis qui vitam in ethnica disciplina peragunt, utque mihi dicas quid ista videantur et addas sanctorum de his sententias. Nam dicunt nos male facere intra corpus studendo nostram includere mentem: siquidem extra corpus, inquiunt, potius oportet eam omni modo expellere. Itaque quosdam nostrorum acriter dilacerant et scriptis arguunt suadere incipientibus ut in seipsos inspiciant, et per respirationem intromittant suam mentem, dicentes non separatam esse mentem ab anima; non separatam igitur, sed adunatam, quomodo quis intro mitteret? Eos etiam accusant tanquam dicentes divinam gratiam per nares introduci. Sed scio ego hæc ab illis calumniose asseri (nam a nullo nostrorum audivi talia), et proinde hæc quoque aliis maligne adjici: idem enim est ea quæ non

[89] Luc. x, 16

ἑκάστῳ τὸ προσῆκον· ταῖς μὲν αἰσθήσεσιν, ὧν τε καὶ ἐφ' ὅσον ἐστὶν ἀντιληπτέον· τὸ ἔργον δὲ τοῦ νόμου, τοῦτο προσαγορεύεται ἐγκράτεια· τῷ δὲ παθητικῷ μέρει τῆς ψυχῆς, τὴν ἀρίστην ἐμποιοῦμεν ἕξιν. Ἀγάπη δ' ἔσχεν αὕτη τὴν ἐπωνυμίαν· ἀλλὰ καὶ τὸ λογιστικὸν, διὰ τούτου βελτιοῦμεν, ἀποπεμπόμενοι πᾶν ὅ τι προσίσταται τῇ διανοίᾳ, πρὸς τὴν εἰς Θεὸν ἀνάνευσιν. Καλοῦμεν δὲ τοῦτο τὸ μόριον τοῦ νόμου τούτου, νῆψιν. Ἐγκρατείᾳ δέ τις τὸ σῶμα καθάρας ἑαυτοῦ, θυμόν τε καὶ ἐπιθυμίαν ἀφορμὴν ἀρετῶν δι' ἀγάπης θείας ποιησάμενος, καὶ νοῦν ἀπειλικρινημένον δι' εὐχῆς παραστήσας τῷ Θεῷ, κτᾶται καὶ ὁρᾷ ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐπηγγελμένην χάριν τοῖς κεκαθαρμένοις τὴν καρδίαν· καὶ τότ' ἂν δυνηθείη μετὰ Παύλου λέγειν, ὅτι « Ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἔχομεν δὲ, φησὶ, τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσι, τοῖς σώμασιν· εἰ τὸν νοῦν ἡμῶν αὐτῶν ἔνδον τοῦ σώματος καθέξομεν, ἀναξίως τῆς μεγαλοψυχίας πράξομεν τοῦ νοῦ; Καὶ τί; ἂν τοῦτ' εἴποι, μὴ ὅτι πνευματικὸς, ἀλλὰ καὶ νοῦν γεγυμνωμένον θείας χάριτος, ἀνθρώπου δ' ὅμως ἔχων; Ἐπεὶ δὲ καὶ ἔν ἐστι πολυδύναμον πρᾶγμα ἡ καθ' ἡμᾶς ψυχὴ, χρῆται δ' ὡς ὀργάνῳ, τῷ ζῆν κατ' αὐτὴν πεφυκότι σώματι, τίσιν ὡς ὀργάνοις χρωμένη ἐνεργεῖ ἡ δύναμις αὐτῆς; αὕτη, ἣν καλοῦμεν νοῦν· καὶ ἀλλὰ γαρούδεις ποθ' ὑπενόησεν, οὔτ' ἐπὶ τοῖς ὄνυξιν, οὔτ' ἐν τοῖς βλεφάροις, οὐδὲ μενοῦν ἐν τοῖς μυκτῆρσιν, ἢ τοῖς χείλεσιν, ἐνῳκισμένην εἶναι τὴν διάνοιαν· ἐντὸς δ' ἡμῖν ἐνεῖναι, πᾶσιν αὕτη συνδοκεῖ. Διηνέχθησαν δέ τινες, τίνι τρόπῳ ὡς ὀργάνῳ χρῆται τῷ ἐντός. Οἱ μὲν γὰρ, ὡς ἐπ' ἀκροπόλει τινὶ, τῷ ἐγκεφάλῳ ταύτην ἐνιδρύουσιν· οἱ δὲ τῆς καρδίας τὸ μεσαίτατον, καὶ τὸ κατ' αὐτὸ τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος ἀπειλικρινημένον, ὄχημα διὸάσιν αὐτῇ. Ἡμεῖς δὲ καὶ αὐτοὶ, εἰ καὶ μήτε ἔνδον ὡς ἐν ἀγγείῳ, καὶ γὰρ ἀσώματον, μήτ' ἔξω, καὶ γὰρ συνημμένον, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ ὡς ἐν ὀργάνῳ, τὸ λογιστικὸν ἡμῶν εἶναι ἐπιστάμεθ' ἀκριβῶς· οὐ παρ' ἀνθρώπου τοῦτο διδαχθέντες, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ πλάσαντος τὸν ἄνθρωπον, ὃς φησιν ἐν Εὐαγγελίοις, ὅπως « Οὐ τὰ εἰσερχόμενα, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα διὰ τοῦ στόματος κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον· ἐκ γὰρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται, φησὶν, οἱ λογισμοί. » Ταῦτ' ἄρα καὶ ὁ μέγας Μακάριος· Ἡ καρδία, φησὶν, ἡγεμονεύει ὅλου τοῦ ὀργάνου· κἂν ἐπὰν κατάσχῃ τὰς νομὰς τῆς καρδίας ἡ χάρις, βασιλεύει ὅλων τῶν λογισμῶν, καὶ τῶν μελῶν· ἐκεῖ γάρ ἐστιν ὁ νοῦς, καὶ πάντες οἱ λογισμοὶ τῆς ψυχῆς. Οὐκοῦν ἡ καρδία ἡμῶν ἐστι τὸ τοῦ λογισμοῦ ταμεῖον, καὶ πρῶτον σαρκικὸν ὄργανον λογιστικόν. Τὸ τοίνυν λογιστικὸν ἡμῶν ἐν ἀκριβεῖ νήψει σπεύδοντες ἐπισκέπτεσθαι καὶ διορθοῦν, τίνι ἄλλῳ ἐπισχεψαίμεθα, εἰ μὴ τὸν ἐκκεχυμένον διὰ τῶν αἰσθήσεων νοῦν ἡμῶν ἔξωθεν συναγαγόντες, πρὸς τὰ ἐντὸς ἐπαναγάγοιμεν, καὶ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν καρδίαν, τὸ τῶν λογισμῶν

A bimus quid et quantum apprehendere debeant, et hoc opus legis vocatur temperantia; parti autem animæ affectibili optimum inferimus habitum, qui amor nuncupatur; vim denique rationalem hac lege melioramus, rejicientes quodcunque intellectui obstat quominus ad Deum ascendat, et hanc illius legis partem appellamus vigilantiam.

Temperantia porro qui corpus suum purgat, iramque et concupiscentiam in virtutum fomitem divina charitate convertit, et intellectum oratione mundatum Deo offert, ille potitur et videt in seipso gratiam mundis corde promissam, et tunc potest dicere cum Paulo[a]: « Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Christi Jesu. Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus, » id est in corporibus. Si ergo ipsam mentem nostram intra corpus tenebimus, num quid faciemus sublimi mentis dignitate indignum? Qui hoc diceret, haud solum non esset spiritualis, sed animum gratia divina, imo et humana nudatum haberet.

Cum autem una res sit multis pollens facultatibus anima nostra, et velut instrumento utatur corpore quod vivificat, quænam ut organa ad operationem adhibet illa ejus potentia, quam vocamus intellectum. Etenim nemo unquam suspicatus est in unguibus, aut in pupillis, nec etiam in naribus aut in labiis inhabitare intelligentiam; eam vero intra nos esse omnes consentiunt, sed quidam disputant quo interiori utatur organo. Alii enim eam velut in arce quadam in cerebro ponunt; alii vero partem ventris mediam, et quod est in eo ab animali spiritu purum, ut sedem ei assignant. Nos autem ipsi, nec intus velut in vase, quia est spiritualis, nec foris, quia est unita, sed in corde quasi in organo mentem esse nostram certo novimus, non ab homine id edocti, sed ab ipso creatore hominis dicente in Evangelio[1]: « Non quod intrat in os, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem; de corde enim, inquit, exeunt cogitationes. » Sic etiam magnus Macarius: « Cor, ait, regit totum organum, et, si habenas cordis teneat charitas, regnat in cunctis cogitationibus et membris: hic enim intellectus et omnes sunt animæ cogitationes. » Cor igitur nostrum est rationis sedes, et primum carnale mentis organum.

Proinde mentem nostram diligenti studentes vigilantia examinare ac regere, quo modo discutiamus, nisi intellectum nostrum ad exteriora sensibus diffusum recolligentes, ad interiora reduxerimus, et ad ipsum cor illud, quod est cogitationum thesaurus? Propterea dignus suo nomine Macarius, post verba paulo superius allata, dicit: « Illic igitur oportet intueri, an inscripserit gratia leges Spiritus. » Illic, ubi? in principe organo, in cha-

[a] II Cor. iv, 6, 7. [1] Matth. xv, 11, 19.

ἐνεργεῖ μὲν καὶ τἄλλα ὧν ἂν δέοιτο περισκοπεῖν· ὃ φησι κατ' εὐθεῖαν κίνησιν τοῦ νοῦ Διονύσιος ὁ μέγας. Εἰς ἑαυτὸν δ' ἐπάνεισι, καὶ ἐνεργεῖ καθ' ἑαυτὸν, ὅταν ἑαυτὸν ὁ νοῦς ὁρᾷ. Τοῦτο δ' αὖθις κυκλικὴν εἶναι κίνησιν ὁ αὐτὸς αὐτοῦ φησιν. Αὕτη δ' ἡ τοῦ νοῦ ἐστιν ἐνέργεια, κρείττων καὶ ἰδιαιτάτη· δι' ἧς καὶ ὑπὲρ ἑαυτὸν γινόμενος ἔσθ' ὅτε, τῷ Θεῷ συγγίνεται. Νοῦς γὰρ, φησὶ ὁ μέγας Βασίλειος, μὴ σκεδαννύμενος ἐπὶ τὰ ἔξω (ὁρᾷς ὅτι ἔξεισιν; Ἐξιὼν οὖν, ἐπανόδου δεῖται. Διό φησιν), ἐπάνεισι πρὸς ἑαυτόν· δι' ἑαυτοῦ δὲ πρὸς τὸν Θεὸν, ὡς δι' ἁπλανοῦς ἀναβαίνει τῆς ὁδοῦ. Τὴν τοιαύτην γὰρ κίνησιν τοῦ νοῦ, καὶ ὁ τῶν νοερῶν ἁπλανὴς ἐπόπτης ἐκεῖνος Διονύσιος, ἀδύνατον εἶναί φησι πλάνῃ τινὶ περιπεσεῖν. Ταύτης οὖν ἀπάγειν ὁ τῆς πλάνης πατὴρ ἐπιθυμῶν ἀεὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ πρὸς τὴν χωροῦσαν αὐτοῦ τὰς πλάνας ἄγειν, οὐδέπω καὶ τήμερον, ὅσα γε ἡμεῖς ἴσμεν, εὗρε συνεργὸν διὰ χρηστολογίας ἀγωνιζόμενον ἐφελκύσασθαι πρὸς ταύτην. Νῦν δ' ὡς ἔοικεν, εὗρε τοὺς συλλαμβανομένους, εἴπερ, ὡς αὐτὸς εἶπας, εἰσὶν οἳ καὶ λόγους συντιθέασιν ἐνάγοντας πρὸς ταῦτα· καὶ τοὺς πολλοὺς πείθειν ἐγχειροῦσιν, ὡς κάλλιον ἔξω κατέχειν τοῦ σώματος προσευχόμενον τὸν νοῦν, καὶ αὐτοὺς τοὺς τὸν ὑπερναβεβηκότα, καὶ ἡσύχιον ἀσπαζομένους βίον· μηδ' ἐκεῖνο αἰδεσθέντες, ὅπερ Ἰωάννης ὁ τὴν πρὸς οὐρανὸν φέρουσαν κλίμακα διὰ λόγων τεκτηνάμενος ἡμῖν, ὁριστικῶς καὶ ἀποφαντικῶς ἐξεῖπεν, ὡς ἡσυχαστής ἐστιν, ὁ τὸ ἀσώματον ἐν σώματι περιορίζειν σπεύδων. Ὦ συνωδὰ καὶ οἱ πνευματικοὶ πατέρες ἡμῶν ἐδίδαξαν ἡμᾶς εἰκότως. Εἰ γὰρ μὴ ἔνδον τοῦ σώματος περιορίσειε, πῶς ἂν ἐν ἑαυτῷ τὸν τὸ σῶμα ἐνημμένον, καὶ ὡς εἶδος φυσικὸν διὰ πάσης χωροῦντα τῆς μεμορφωμένης ὕλης; ἧς τὸ ἔξω καὶ διωρισμένον οὐκ ἂν ἐπιδέξαιτο οὐσίαν νοῦ, μέχρις ἂν ἐκείνη ζῴη, ζωῆς εἶδος κατάλληλον τῇ συναφείᾳ σπῶσα. Βλέπεις, ἀδελφὲ, πῶς οὐ πνευματικῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπίνως ἐξετάζουσιν, εἴσω τοῦ σώματος πέμπειν, ἢ κατέχειν τὸν νοῦν ἀναπέφηνεν ἀναγκαιότατον τοὺς προῃρημένους ἑαυτῶν ὡς ἀληθῶς γενέσθαι, καὶ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον φερωνύμους μοναχοὺς, τὸ δ' εἰς ἑαυτοὺς μάλιστα τοὺς εἰσαγομένους βλέπειν εἰσηγεῖσθαι, καὶ διὰ τῆς ἀναπνοῆς εἴσω πέμπειν τὸν οἰκεῖον νοῦν, οὐκ ἀπὸ τρόπου. Τὸν γὰρ μήπω θεωρητικὸν ἑαυτοῦ, μηχαναῖς τισι πρὸς ἑαυτὸν ἐπισυνάγειν τὸν νοῦν, οὐκ ἀποτρέψειέ τις εὐ φρονῶν. Ἐπεὶ οὖν τοῖς ἄρτι πρὸς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἀποδῳ σαμένοις, καὶ συναγόμενος συνεχῶς ἀποπηδᾷ· δεῖ δὲ καὶ συνεχῶς αὐτοὺς αὖθις τοῦτον ἐπανάγειν· λανθάνει δ' ἀγυμνάστους ὄντας δυσθεωρητότατος, καὶ εὐκινητότατος ἁπάντων ὤν· διὰ τοῦτο τῇ πυκνὰ διαχεομένῃ καὶ ἐπαναγομένῃ εἰσπνοῇ προσέχειν, εἰσὶν οἳ παραινοῦσι, καὶ ἐπέχειν τι μικρὸν, ὡς κἀκεῖνον συνεπίσχοιεν τηροῦντες ἐν αὐτῇ· μέχρις ἂν, σὺν Θεῷ, ἐπὶ τὸ κρεῖττον προϊόντες, ἀπρόϊτον πρὸς τὰ περὶ αὐτὸν, καὶ ἀμιγῆ τὸν οἰκεῖον νοῦν ποιήσαντες, ὑνηθῶσιν ἀκριβῶς εἰς ἐνοειδῆ συνέλιξιν συνσγαγεῖν. Τοῦτο δ' ἴδοι τις ἂν καὶ αὐτομάτως ἐπάμενον τῇ προσοχῇ τοῦ νοῦ. Ἡρέμα γὰρ εἴσεισί τε καὶ

A elevatus, cum Deo conjungitur. « Namque, ut ait magnus Basilius, intellectus ad exteriora dispersus, a se, ut vides, exit. Egressus igitur reditu indiget. Ideo, inquit, revertitur ad semetipsum, et per se ad Deum ascendit quasi via non erratica. » Hunc enim mentis motum non posse ulli incidere errori, dicit ille adhuc non erroneus spiritualium speculator Dionysius. Ab illa igitur via hominem divertere pater erroris semper cupiens, et inducere in viam erroribus suis intricatam, nunquam hactenus, quantum nos scimus, cooperatorem invenerat pulchris sermonibus conantem in illam attrahere. Nunc vero adjutores reperit, cum, ut ipse dixisti, sint qui componunt sermones ad hoc ducentes, et multitudini persuadere moliuntur melius esse extra

B corpus mentem in oratione contineri ab his etiam qui egregiam et quietam amplexi sunt vitam, neque hanc verentur definitionem ac demonstrationem Joannis illius qui scalam ad cœlum ferentem sermonibus fabricatus est! « Quietus, ait, ille est qui incorporeum in corporeo includere studet. » Cui consona spirituales nostri Patres merito nos docuerunt. Nam si non intus corporis, quomodo in nobis includeremus intellectum corpore indutum et velut formam naturalem toti infusum informatæ materiæ? a qua quidquid esset extraneum ac separatum, non reciperet substantiam intellectus, quandiu illa vivit, vitæ genus conjunctioni conforme ducens.

C Vides, frater, non spiritualiter modo, sed et humane indagantibus valde necessarium patere, ut illi intra corpus ducant ac teneant mentem, qui volunt vere sui esse et digni secundum hominem interiorem monachi. Hortari autem, præcipue elementarios, ut in semet inspiciant et per respirationem intro mittant intellectum, non est incongruens. Eum enim qui nondum sibi attendit, ab animo ad se quibusdam artibus reducendo quis bene sanus averteret? Quia igitur certamen illud nuper ingressis, mens vel recollecta jugiter exsilit, et jugiter est revocanda, et nondum bene exercitos fallit utpote difficillima visu et mobilissima omnium, ideo nonnulli eos hortantur ut a crebro emissa et reducta respiratione caveant, eamque

D suspendant paulisper, ad mentem cum ea retinendam, donec, adjuvante Deo, in melius progressi, jam non ad circumstantia discedentem, sed puram prorsus factam mentem suam possint perfecte in unum globum conferre. Id autem, ut videre est, ultro sequitur attentionem mentis. Nam leniter intrat et exit hic spiritus, in omni studiosa meditatione, et imprimis apud fruentes corporis et animi quietudine. Hi enim spiritali gaudentes sabbatismo, et ab omnibus suis actibus, quantum possunt, cessantes, suspendunt omnia facultatum animæ opera quibus it exitque et varia cognoscit, ac cunctas sensuum perceptiones, atque universam prorsus corporis operationem quæ penes nos est, eam vero quæ non omnino a nobis pendet, ut re-

τος, τῶν πονηρῶν δηλαδὴ καὶ πνευμάτων, καὶ παθημάτων, ἀναβῇ ἐπὶ σὲ, φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστὴς, τόπον σου μὴ ἀφῇς· » τουτέστι μὴ ψυχῆς μέρος, μὴ μέλος σώματος ἀνεπίσκοπον ἐάσῃς. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν κάτωθεν ἐπηρεαζόντων πνευμάτων ἀνώτερος διαγενήσῃ καὶ τῷ ἑτάζοντι καρδίας καὶ νεφροὺς, ὡς αὐτὸς ταῦτα προετάσας, ἀνεξετάστως παραστήσῃ μετὰ παῤῥησίας. «Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα, » Παῦλός ἐστιν ὁ λέγων. Καὶ τὸ τοῦ Δαβὶδ παθὼν μακάριον ἐκεῖνο πάθος, καὶ αὐτὸς πρὸς τὸν Θεὸν ἐρεῖς, ὅτι « Σκότος οὐ σκοτισθήσεταί ἀπὸ σοῦ, καὶ νὺξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεταί μοι, ὅτι σὺ ἐκτήσω τοὺς νεφρούς μου. » Οὐ τὸ τῆς ἐμῆς, φησὶ, ψυχῆς μόνον ἐπιθυμητικὸν ὅλον σὸν εἰργάσω, ἀλλὰ καὶ εἴ τι ἐν τῷ σώματι ταύτης τῆς ἐπιθυμίας ζώπυρον, πρὸς τὴν ἐμποιοῦσαν ἐπιστρέψαν, δι' αὐτῆς πρὸς σὲ ἀνέπτη, καὶ σοῦ ἐξήρτηται, καὶ σοὶ κολλᾶται. Ὡς γὰρ τοῖς τῶν αἰσθητῶν, καὶ φθαρτῶν ἡδονῶν ἀντεχομένοις, τὸ τῆς ψυχῆς ἐπιθυμοῦν ὅλον κενοῦται πρὸς τὴν σάρκα, καὶ διὰ τοῦτο ὅλοι σάρκες γίνονται, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔνι καταμένειν ἐν αὐτοῖς, οὕτω τοῖς ἀνυψώσασι τὸν νοῦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ τοῦ θείου πόθου τὴν ψυχὴν ἐξηρτημένοις, καὶ ἡ σὰρξ μετασκευαζομένη συνανυφοῦται τε καὶ συναπολαύει τῆς θείας κοινωνίας· καὶ κτῆμα καὶ αὐτὴ γίνεται, καὶ οἴκημα Θεοῦ, μηκέτ' ἐνοικουροῦσαν ἔχουσα τὴν πρὸς Θεὸν ἔχθραν, μηδὲ κατὰ τοῦ πνεύματος ἐπιθυμοῦσα. Τίς δὲ καὶ ὁ μᾶλλον ἐπιτήδειος τόπος τῷ κάτωθεν ἐφ' ἡμᾶς ἀνιόντι πνεύματι σαρκὸς, καὶ νοῦς οὐχ ἡ σὰρξ, ἐν ᾗ καὶ ὁ Ἀπόστολός φησι μηδὲν ἀγαθὸν, πρὸ τοῦ ἐγκατοικισθῆναι τὸν νόμον τῆς ζωῆς, οἰκεῖν; Ταύτην οὐκοῦν καὶ μᾶλλον δεῖ μηδέποτ' ἀφεῖσθαι προσοχῆς. Πῶς γὰρ ἡμῶν εἴη; πῶς δ' ἂν ἀφῶμεν ταύτην; Πῶς δ' ἂν ἀποκρουσαίμεθα τὴν πρὸς αὐτὴν ἄνοδον τοῦ πονηροῦ, καὶ μάλιστα οἱ μήπω πνευματικῶς εἰδότες ἀντεπιέναι τοῖς πνευματικοῖς τῆς πονηρίας, εἰ μὴ καὶ διὰ τοῦ ἔξω σχήματος ἡμᾶς αὐτοὺς παιδεύσομεν προσέχειν ἑαυτοῖς; Καὶ τί λέγω τοὺς ἄρτι ἐπιβαλλομένους, ὅτε καὶ τῶν τελεωτέρων εἰσὶν οἳ, τούτῳ χρησάμενοι τῷ σχήματι κατὰ τὴν προσευχὴν, εὐήκοον τὸ θεῖον ἔσχον· οὐ μόνον τῶν μετὰ Χριστὸν, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸ τῆς αὐτοῦ πρὸς ὑμᾶς ἐπιδημίας. Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ τὴν θεοπτίαν τελεώτατος Ἠλίας τὴν κεφαλὴν τοῖς γόνασιν ἐρείσας, καὶ οὕτω τὸν νοῦν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὸν Θεὸν φιλοπονώτερον συναγαγὼν, τὸν πολυετῆ ἐκεῖνον ἔλυσεν αὐχμόν. Οὗτοι δέ μοι δοκοῦσιν, ἀδελφὲ, παρ' ὧν ἀκηκοέναι ταῦτα λέγεις, νοσεῖν τὴν τῶν Φαρισαίων νόσον· διὸ καὶ τὸ ἔσωθεν τοῦ ποτηρίου, δηλαδὴ τὴν ἐαυτῶν καρδίαν, ἐπισκέπτεσθαι καὶ καθαίρειν οὐκ ἐθέλουσι· καὶ ταῖς πατρικαῖς μὴ στοιχοῦντες παραδόσεσι, σπεύδουσιν αὐτοὶ προκαθῆσθαι πάντων, ὡς καινοὶ νομοδιδάσκαλοι· τό τε σχῆμα τῆς δεδικαιωμένης τελωνικῆς εὐχῆς ἐκείνης, αὐτοί τε ἀπαξιοῦσι, καὶ τοὺς ἄλλους τῶν εὐχομένων παρκινοῦσι μὴ προσίεσθαι. Καθάπερ γὰρ ἐν Εὐαγγελίοις φησὶν ὁ Κύριος·

A disti renes meos. » Non solum concupiscibilem animæ partem totam tuam efficiam ; sed et si quis in corpore est concupiscentiæ hujus fomes, illuc unde elicitur, conversus, hac ad te volat, et tibi appendet, et tecum agglutinatur. Sicut enim qui sensibilia et corruptibilia amplectuntur, totum animæ appetitum effundunt ad carnem, ideoque toti carnales fiunt, et spiritum Dei non habent in se immanentem : ita his qui mentem elevant ad Deum, et divino amori animam devinciunt, ipsa caro transmutata simul erigitur, ac divino fruitur consortio, et fit etiam res et domus Dei, jam non inhabitantem habens Dei inimicitiam, nec adversus spiritum concupiscens.

B Ultra autem aptior est spiritui nos deorsum invadenti ? carone an mens ? nonne caro, in qua Apostolus nihil bonum dicit habitare antequam legem vitæ concepérit ? Eam igitur potius oportet nunquam dimitti incustoditam. Secus enim quid fieremus ? Et cur eam derelinqueremus ? Et quomodo repellamus maligni ad eam reditum, qui præsertim repugnare spiritualiter contra spiritualia nequitiæ nondum scimus, si non exteriori habitu nobismetipsis discamus invigilare ? Nec solos dico recenter incipientes, cum et perfectiorum nonnulli, hoc situ in oratione usi, exauditi sunt a Deo, non tantummodo post Christum, sed etiam ante ejus ad nos adventum. Ipse enim contemplatione perfectissimus Elias, ponens faciem suam inter genua sua [10], et sic mentem in se et in Deum C diligentius reducens, illam multorum annorum diluit siccitatem.

Isti autem a quibus, frater, illa tibi audita fuisse dicis, mihi videntur ægrotare Pharisæorum morbo; itaque quod est intus calicis, cor scilicet suum, inspicere et mundare nolunt ; et patrum non stantes traditionibus, amant supra omnes sedere, ut novi legis doctores ; et situm justificati publicani in oratione ipsi dedignantur, et aliis orantibus admittendum dissuadent. Sicut enim Dominus dicit : « Ille nolebat nec oculos ad cœlum levare [11]. » Eum porro imitantur, qui in seipsos visum orando intendent ; qui vero eos vocant *omphalopsychos* ; non solum evidenter calumniantur quos accusant D (quis enim horum in umbilico reponit animam ?), non solum, inquam, fiunt manifeste calumniosi impostores, sed et ostendunt seipsos laudabilium conviciatores virorum, haud vero errantium esse correctores, nec propter quietudinem et veritatem, at propter vanam gloriam scribere, neque ut ad vigilantiam inducant, sed ut a vigilantia avertant. Ipsum enim illud opus, et omnes ei studiose incumbentes, omni modo student ob actum quo illud exercetur, contemnere. Et isti cum qui dixit [12] : « Venter meus quasi cithara sonabit, et viscera mea ad murum æreum quem instaurasti, » *cœliopsychos* facile appellarent, et simul universos incu-

[10] III Reg. XVIII, 42. [11] Luc. XVIII, 13. [12] Isa. XVI, 11.

χίας οἱ μηδ' ἴχνος ἡσυχίας εἰδότες, μηδ' ἀπὸ πείρας, ἀλλ' ἀπὸ λογολεσχίας νουθετοῦντες, ἀθετεῖν καὶ μεταδιδάσκειν, καὶ ἐξουθενεῖν πειρῶνται, πρὸς οὐδὲν χρήσιμον τῶν ἀκουόντων· ἡμεῖς δὲ καὶ τῶν ἁγίων ἐκείνων ἐστὶν οἷς αὐτοπροσώπως ὡμιλήσαμεν, καὶ διδασκάλοις ἐχρησάμεθα. Πῶς οὖν τούτους παρ' οὐδὲν θέμενοι, τοὺς καὶ πείρᾳ, καὶ χάριτι δεδιδαγμένους, τοῖς ἀπὸ τύφου καὶ λογομαχίας ἐπὶ τὸ διδάσκειν χωρήσασιν εἴξωμεν; Οὐκ ἔσται τοῦτο, οὐκ ἔσται. Καὶ σὺ τοίνυν τοὺς τοιούτους ἀποτρέπου, μετὰ τοῦ Δαβὶδ συνετῶς σεαυτῷ προσλαλῶν· « Εὐλόγει, ἡ ψυχή μου, τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἐντός μου τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ, » σαυτόν τε πειθήνιον παρέχων τοῖς Πατράσιν, ἄκουε, πῶς εἴσω πέμπειν ἀεὶ τὸν νοῦν προτρέπονται.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΠΕΡΙ

ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ ΚΑΙ ΚΑΘΑΡΟΤΗΤΟΣ ΚΑΡΔΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΑ Γ'.

—

EJUSDEM GREGORII

DE ORATIONE ET PURITATE CORDIS

CAPITA TRIA.

—

α'. Ἐπειδὴ τὸ Θεῖον αὐτοαγαθότης ἐστὶ, καὶ ἔλεος αὐτόχρημα, καὶ ἄβυσσος χρηστότητος, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς ἀβύσσου ταύτης περιληπτικὸν, ὡς ὑπερέχον παντός τε ὀνόματος ὀνομαζομένου, καὶ νοουμένου πράγματος· τῇ πρὸς αὐτὸ ἑνώσει μόνῃ, τύχοι ἄν τις τοῦ ἐλέους· ἑνοῦται δέ τις τούτῳ, τῇ κοινωνίᾳ, κατὰ τὸ ἐγχωροῦν, τῶν ὁμοίων ἀρετῶν, καὶ τῇ κοινωνίᾳ τῆς κατὰ τὴν εὐχὴν πρὸς τὸν Θεὸν δεήσεώς τε καὶ ἑνώσεως. Ἀλλ' ἡ μὲν δι' ἀρετῶν κοινωνία, δι' ὁμοιότητα, πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ θείου ἐπιτήδειον τὸν σπουδαῖον πέφυκε κατασκευάζειν, οὐ μέντοι καὶ ἑνοῦν· ἡ δὲ τῆς εὐχῆς δύναμις, αὐτὴν ἱερουργεῖ, καὶ τελεστιουργεῖ τὴν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Θεῖον ἀνάτασίν τε καὶ ἕνωσιν, σύνδεσμος οὖσα τῶν λογικῶν πρὸς τὸν κτίσαντα κτισμάτων· ὅταν μέντοι τῶν παθῶν καὶ λογισμῶν δι' ἐμπύρου κατανύξεως ὑπεραναβῇ τὰ τῆς εὐχῆς. Τῷ γὰρ ἐμπαθεῖ νῷ ἑνωθῆναι τὸν Θεὸν, ἀδύνατον. Ὅσῳθ' ὁ νοῦς μέχρις ἂν τοιοῦτος ᾖ εὐχόμενος, οὐδὲ τοῦ ἐλέους ἔτυχε· καθόσον δὲ τῶν λογισμῶν ἀνανεύειν δύναται, κατὰ τοσοῦτον καὶ τοῦ πένθους γίνεται. Ἀναλόγως δὲ τῷ πένθει, καὶ τοῦ ἐλέους τῆς παρακλήσεως μεταλαγχάνει· κἂν τούτοις ἐγχρονίσας μετὰ ταπεινώσεως, καὶ τὸ παθητικὸν ἅπαν μετασκευάζει τῆς ψυχῆς.

β'. Ὅταν τὸ ἑνιαῖον τοῦ νοῦ γένηται τρισσὸν, μένον ἑνιαῖον, τότε συνάπτεται τῇ θεαρχικῇ τριαδικῇ μονάδι, πᾶσαν ἀποκλεῖσαν πλάνης εἴσοδον καὶ ὑπεράνω καθεστὸς σαρκὸς, καὶ κόσμου, καὶ κοσμοκράτορος. Καὶ οὕτω τὰς ἐξ αὐτῶν λαβὰς διαφυγὸν παν-

1. Quia Deus est ipsa bonitas, et ipsa misericordia, et abyssus benignitatis, vel potius abyssum hanc comprehendit, quia superat omne nomen quod nominavi et omnem rem quæ intelligi potest, sola cum eo unione misericordiam aliquis consequitur: conjungitur autem cum eo aliquis similium virtutum consortio, quantum capax est, et precibus divinam orationem et communionem participando. Atqui communitas quæ est per virtutum similitudinem, asceten aptum efficere potest recipiendæ unioni divinæ, non vero eum unire; at orationis efficacia sacram et perfectam operatur hominis ad Deum elevationem atque unionem, rationales creaturas ad Creatorem devinciens, postquam passiones ac cogitationes malas fervida compunctione superavit oratio. Namque dedito cupiditatibus animo conjungi Deus nequit. Itaque misericordiam non consequitur mens, quin tali vacet orationi; sed quantum passiones respuere potest, tantum contritionem acquirit; et pro ratione contritionis, misericordiæ sortitur solatium, et nonnisi cum in his perseveravit, totam quoque transformat animæ concupiscentiam.

2. Cum unitas mentis facta est trina, una simul remanens, tunc supremæ conjungitur Trinitatis unitati, omnemque recludit errori viam, et superior fit carne, et mundi principe. Et ita omnes ex his subortas mali occasiones fugiens; in seipsa et in

ἐκείνῃ καθαρότητι, βοηθῷ χρώμενος αὐτῇ, καὶ τῶν ἄλλων τῆς ψυχῆς δυνάμεων τὴν ἀκαθαρσίαν καθαρώτερον ὁρᾷ, καὶ προκόπτει εἰς ταπείνωσιν, καὶ προστίθησι τῷ πένθει, καὶ καταλλήλους ἐφευρίσκει θεραπείας ἑκάστῃ δυνάμει τῆς ψυχῆς· πράξει μὲν τὸ πρακτικὸν, γνώσει δὲ τὸ γνωστικὸν, προσευχῇ δὲ τὸ θεωρητικὸν καθαίρων ἑαυτοῦ, καὶ διὰ τούτων, εἰς τὴν τῆς καρδίας, καὶ τοῦ νοῦ τελείαν, καὶ ἀληθῆ, καὶ μονιμωτάτην φθάνει καθαρότητα, ἥτις οὐκ ἂν γένοιτό ποτέ τινι, εἰ μὴ διὰ τῆς ἐν πράξει τελειότητος, καὶ τῆς ἐπιμόνου τριβῆς, θεωρίας τε καὶ τῆς ἐν θεωρίᾳ προσευχῆς.

A virium purificatam videt immunditiam, et proficit in humilitate, et in contritione crescit, et remedia invenit cuique animæ facultati congrua, praxi practicam, scientia intellectualem, et oratione contemplativam sui partem purgans; atque per hæc ad cordis et intellectus perfectam veramque ac firmissimam pervenit munditiem, quam nemo unquam adipiscitur nisi perfectione operum, et contritione perpetua, contemplationeque et contemplativa oratione.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΦΥΣΙΚΑ, ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ,

ΗΘΙΚΑ ΤΕ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΡΝ'

EJUSDEM GREGORII

THESSALONICENSIS

PHYSICA, THEOLOGICA, MORALIA ET PRACTICA CAPITA CL.

α'. Ἤρχθαι τὸν κόσμον, καὶ ἡ φύσις διδάσκει, καὶ ἡ ἱστορία πιστοῦται· καὶ τῶν τεχνῶν αἱ εὑρέσεις, καὶ τῶν νόμων αἱ θέσεις, καὶ τῶν πολιτειῶν αἱ χρήσεις ἐναργῶς παριστᾶσι. Σχεδὸν γὰρ τεχνῶν ἁπασῶν ἴσμεν τοὺς εὑρετὰς, καὶ τοὺς νομοθέτας τῶν νόμων, καὶ τοὺς τὴν ἀρχὴν κεχρημένους ταῖς πολιτείαις, ἔτι γε μὴν καὶ τῶν συγγραψαμένων περὶ ὅτου δήποτε τὴν ἀρχὴν ἁπάντων, καὶ οὐδένα τούτων ὁρῶμεν ὑπερβαίνοντα τὴν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ χρόνου γένεσιν, ἣν ἱστόρησεν ὁ Μωϋσῆς. Καὶ αὐτὸς δὲ Μωϋσῆς, ὁ τὴν ἀρχὴν τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως συγγραψάμενος, διὰ τοσούτων ἔργων καὶ λόγων ἐξαισίων ἀναντιῤῥήτους παρίσχετο πίστεις τῆς καθ' ἑαυτὸν ἀληθείας, ὡς σχεδὸν ἅπαν γένος ἀνθρώπων καταπειθὲς ἐξειργάσθαι, καὶ καταγελᾷν ἀναπεῖσαι τῶν τἀναντία σοφισαμένων. Ἔπαι καὶ ἡ τοῦ κόσμου τούτου φύσις, ἀεὶ προσφάτου τῆς καθ' ἕκαστον ἀρχῆς δεομένη, καὶ χωρὶς αὐτῆς μηδαμῆ συνίστασθαι δυναμένη, τὴν πρώτην ἑαυτῆς, ἥτις οὐκ ἐξ ἄλλης ἦν, ἀρχὴν, δι' αὐτῶν παρίστησι τῶν πραγμάτων.

B 1. Incepisse mundum, et natura docet, et historia affirmat, et artium inventiones, et institutiones legum, et imperiorum constitutiones clare testantur. Nam fere omnes novimus inventores artium, et legum conditores, et primos regnorum institutores, et initium omnium qui de quacunque re scripserunt, et horum neminem videmus qui præcedat mundi et temporis exordium a Moyse assignatum. Et ipse Moses, qui primam mundi originem descripsit, tam multis operibus et sermonibus extraordinariis indubia tradidit suæ veracitatis argumenta, ut fere universum genus hominum ad sibi credendum et ad ridendum suos contradictores incitarit. Quia autem ea est mundi hujus natura ut quodcunque aliam semper requirat causam, et C sine causa nihil prorsus exsistere possit, ex ipsis rebus patet primam illius fuisse causam, quæ ipsa non fuerit ex alia causa.

β'. Οὐκ ἤρχθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τέλος ἕξειν τὸν κόσμον, ἡ μὲν φύσις αὐτοῦ τῶν ἐνδεχομένων εἶναι παρίστησιν· οἱονεὶ κατὰ μέρη διηνεκῶς τελευτῶσα. Βεβαίαν δὲ καὶ ἀναντίῤῥητον παρέχει τὴν πίστιν ἡ προφητεία τῶν τε ἄλλων ἐνθέων, καὶ Χριστοῦ τοῦ

2. Non incepisse tantummodo, sed et finem habiturum esse mundum, ostendit ipsamet rerum in eo contentarum natura; quæ quodammodo per partes jugiter finitur. Cui rei indubiam quoque præbent fidem, et aliorum sacrorum verba scripto-

αὐτούς· τῶν κνώδαλα, καὶ λίθους θεοποιούντων οὐδὲν ἄμεινον, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ χεῖρον περὶ τὸ σέβας διακείμενοι. Κνώδαλα γὰρ, καὶ χρυσὸς, καὶ λίθος, καὶ χαλκὸς ἔστι τι, κἂν τῶν ἐν τοῖς κτιστοῖς ἐσχάτων· κοσμικὴ δὲ ψυχὴ, καὶ ἀστροφόρος, οὔτε ἔστιν οὔτε τί ἐστι μηδαμῇ οὖσα μηδαμῶς, ὅτι μὴ ἀνάπλασμα διανοίας κακοδαίμονος.

A meliorem, sed potius multo pejorem cultum profitentur, quam qui bestias aut lapides deificant. Nam bestiæ, aurum, æs et lapis sunt aliquid, licet creaturarum infimæ; anima vero mundana et stellifera neque existit neque aliquid prorsus aliud est quam mentis misere aberrantis inventum.

δ'. Ἐπειδὴ, φασὶν, ἀνάγκη κινεῖσθαι τὸ οὐράνιον σῶμα, περαιτέρω δὲ τόπος οὐδεὶς, εἰς ὃν ἂν προΐοι, ἐπαναστρέφει πρὸς ἑαυτὸ, καὶ τὸ προΐέναι τούτου στρέφεσθαί ἐστιν, εὖγε· εἰ γοῦν εἶχε τόπον, ἄνω ἂν ἐφέρετο, καθάπερ καὶ τὸ πῦρ, καὶ αὐτοῦ δὲ μᾶλλον τοῦ πυρὸς, ἐπεὶ καὶ κουφότην τὴν φύσιν τοῦ πυρὸς μᾶλλον. Αὕτη δὲ οὐ φύσεως ψυχῆς ἡ κίνησις, ἀλλὰ φύσεως κουφότητος· εἰ οὖν τὸ προΐέναι τοῦ οὐρανοῦ στρέφεσθαί ἐστι, τὸ δὲ τῇ ἑαυτοῦ φύσει ἔχει, ἀλλ' οὐ τῇ τῆς ψυχῆς, στρέφεται ἄρα τὸ οὐράνιον σῶμα, οὐ τῇ φύσει τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ, οὐκοῦν οὐδὲ ψυχὴν ἔχει. Οὐδ' ἔστι τις οὐράνιος, ἢ παγκόσμιος ψυχὴ, ἀλλὰ μόνη λογικὴ ψυχή ἐστιν ἡ ἀνθρωπίνη· οὐκ οὐράνιος, ἀλλ' ὑπερουράνιος, οὐ τόπῳ, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῆς φύσει, ἅτε νοερὰ ὑπάρχουσα οὐσία.

B

4. Cum, inquiunt, necesse sit moveri cœleste corpus, nec ulterior locus sit in quem procedat, convertitur in seipsum, et processus ejus conversio optime est; si ergo haberet spatium, sursum ferretur, sicut et ignis, et magis quam ignis ipse, quia natura levius igne est. — Hic autem motus non pertinet ad naturam animæ, sed ad naturam levitatis; si igitur processus cœli est ejus conversio, illum autem habet a sua natura, non a natura animæ, ergo vertitur cœleste corpus, non natura animæ, sed suapte natura, nec proinde animam habet. Neque est aliqua cœlestis et universalis anima, sed sola est anima rationalis humana, non cœlestis, sed supercœlestis, non loco, sed suapte natura, quatenus intellectualis substantia est.

ε'. Καὶ τὸ προΐέναι δὲ, καὶ πρὸς τὸ ἄνω ἐπεκτείνεσθαι τὸ οὐράνιον οὐκ ἔχει σῶμα· οὐχ ὅτι περαιτέρω τόπος οὐκ ἔστι (καὶ ἡ μετὰ τοῦτο γὰρ σφαῖρα τοῦ αἰθέρος ἐμπεριειλημμένη) τούτῳ, οὐ προέτεινεν ἐπὶ τὸ ἄνω· οὐχ ὅτι τόπος οὐδεὶς εἰς ὃν ἂν προΐοι· περικέχυται γὰρ ταύτῃ τὸ οὐράνιον πλάτος· οὐκ ἐπεκτείνεται δὲ ἀνωτέρω, ἐπεὶ τὸ ἀνωτέρω ταύτης τοῦτο, λεπτότερον αὐτῆς ἐστι· διὸ καὶ ἀνωτέρω ταύτης ἐστὶ τῇ φύσει ἑαυτοῦ. Οὐκ ἄρα ὅτι μὴ ἔχει τόπον ἀνωτέρω ἑαυτοῦ πρὸς τὰ ἄνω οὐ προέρχεται ὁ οὐρανὸς, ἀλλ' ὅτι μηδὲν αὐτοῦ σῶμα λεπτότερόν τε καὶ κουφότερόν ἐστιν.

C

5. Non ideo non procedit nec sursum fertur cœleste corpus, quia ulterior locus non est. Nam ipsa ætheris sphæra illo inferior et in eo circumscripta, nec ideirco sursum non procedit, quia nullus est locus in quem procedat, cum circumcingat eam cœlestis amplitudo; sed ideo non superius tendit, quia superius hoc spatium levius ea est, ac proinde supra illam est suapte natura. Non igitur quia superiorem seipso locum non habet, ideirco sursum haud fertur cœlum, sed quia nullum corpus eo subtilius ac levius est.

ς'. Οὐδὲν σῶμα τοῦ οὐρανίου σώματος ὑψηλότερόν ἐστιν· ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο δεκτικὸν οὐκ ἔστι σώματος τὸ ἀνωτέρω, ἀλλ' ὅτι πᾶν σῶμα συμπεριείληφεν ὁ οὐρανὸς, καὶ μηδὲν ἕτερόν ἐστιν ἐπέκεινα σῶμα. Εἰ δ' ἦν διελθεῖν, ὥσπερ ἡμῖν τοῖς εὐσεβέσι καὶ πιστεύεται, οὐκ ἂν ἦν ἀπαράδεκτον τὸ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν ἐκεῖνο. Ὁ γὰρ τὰ πάντα πληρῶν Θεὸς, καὶ πρὸς τὰ ἐπέκεινα τοῦ οὐρανοῦ ἐπεκτεινόμενος ἐπ' ἄπειρον, ἦν καὶ πρὸ τοῦ κόσμου πληρῶν ὡς καὶ νῦν πληροῖ τὸν ἐν τῷ κόσμῳ τόπον ἅπαντα· καὶ οὐδὲν προσέστη τοῦτο, ὥστε σῶμα ἐν αὐτῷ γενέσθαι. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐκτὸς τοῦ οὐρανοῦ ἐμπόδιον ἔσται τι, μὴ εἶναι τόπον, οἷος ὁ περικόσμιος, ἢ ὁ γεγονὼς ἐντὸς τοῦ κόσμου, πρὸς τὸ εἶναι σῶμα ἐν αὐτῷ.

D

6. Nullum corpus corpore cœlesti sublimius est, non quia nullum est superius spatium alicujus corporis capax, sed quia omne corpus cœlo comprehenditur, nec aliud est ulterius corpus. Si autem transiri posset, sicut nos pie credimus, non esset inadmissibile illud superius cœlo spatium. Nam replens omnia Deus, et ultra cœlum extensus in infinitum, erat etiam ante mundum explens, sicut et nunc implet omnem mundi locum, neque id obstitit quin corpus in eo collocaretur. Ergo nec quidquam impediet quin sit extra cœlum locus, qualis circa mundum et intus mundi est, ut sit in eo corpus.

ζ'. Πῶς οὖν, ἐπεὶ μηδὲν ἐμπόδιόν ἐστιν, οὐ πρὸς τὸ ἄνω φέρεται ἡ κίνησις τοῦ οὐρανίου σώματος, ἀλλ' ἐπαναστρέφον εἰς ἑαυτὸ κινεῖται κύκλῳ; διότι περ ἐπιπολάζον ὡς λεπτότατον ἁπάντων, παντὸς σώματος ἀνώτατόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ κινητικώτατον· ὡς γὰρ τὸ συμπεπιλημένον ἄκρως, καὶ βαρύτατον, κατώτατόν τε καὶ κουφότατον, ἀνώτατόν τε ἅμα καὶ κινητικώτατον· ἐπεὶ οὖν κινεῖσθαι πέφυκεν ἐπιπολάζον ἄνω φύσει, τὸ δὲ οὕτως ἐπιπολάζον, χωρισθῆναι τῇ ἑαυτοῦ φύσει ὧν ἐπιπολάζει ἀδυνάτως ἔχει, σφαιρικὰ δέ ἐστιν, οἷς τὸ οὐράνιον ἐπιπολάζει σῶμα, κατ' ἀνάγκην θεῖ περὶ αὐτὰ ἀπαύστως, οὐ

7. Quare igitur, cum nullus sit obex, non sursum fertur motus cœlestis corporis, sed in seipsum circulatim convertitur? Quia supra omne corpus quasi supernatat, qua tenuissimum omnium est, et etiam mobilissimum: est enim velut involucrum circumtegens omne gravissimum, infimum et levissimum, altissimum simul et mobilissimum. Cum igitur naturaliter moveatur supernatando, quod autem ita superfluit, sua natura separari nequeat ab his quæ superlabitur, cumque sphærica sint quibus cœleste corpus superfluctuat, necessario circum ea currit indesinenter, non tanquam anima-

τὸ ὕδωρ ἠφίει χρῆσθαι, καταλλύπτον ἅπαν ἔδαφος αὐτῆς, καὶ πάσης τῆς κατ' αὐτὴν ἐπιφανείας ὑπερεκτεινόμενον πολλῷ τῷ μέτρῳ. Ἐπεὶ δὲ μὴ πᾶσαν τὴν τῆς γῆς ἐπιφάνειαν περιλαμβάνει· ἔστι γὰρ ἡ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης χέρσος ἀκατακάλυπτος· ἔκκεντρος οὐκοῦν ἐστι κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἡ τοῦ ὕδατος σφαῖρα. Δεῖ οὖν ζητεῖν πόσον ἂν ἔκκεντρος εἴη· καὶ ποῦ τὸ κέντρον, ἄρ' ὡς πρὸς ἡμᾶς κατωτέρω, ἢ ἀνωτέρω; ἀλλ' ἀνωτέρω μὲν εἶναι, τῶν ἀδυνάτων· ὑφ' ἡμᾶς γὰρ ὁρῶμεν οὖσαν ἐκ μέρους τὴν τοῦ ὕδατος ἐπιφάνειαν· κατωτέρω ἄρα ὡς πρὸς ἡμᾶς; ἔστι καὶ αὐτοῦ τοῦ τῆς γῆς κέντρου, τὸ κέντρον τῆς τοῦ ὕδατος σφαίρας. Λείπεται δὲ ζητεῖν, πόσον ἀπέχει τοῦ τῆς γῆς κέντρου τὸ κέντρον τοῦτο.

ιβ'. Γνοίη τις ἂν πόσον ἐπὶ τὸ δοκοῦν πρὸς ἡμᾶς κάτω, τοῦ κέντρου τῆς γῆς ἀπέχει τὸ τῆς σφαίρας τοῦ ὕδατος κέντρον, λαβὼν ἐπὶ νοῦν, ὡς τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς γηΐνης σφαίρας, ἥτις ἐστὶν ἡ καθ' ἡμᾶς οἰκουμένη, ἐφαρμόζεται σχεδὸν ἡ παρ' ἡμῶν ὁρωμένη, καὶ ὑφ' ἡμᾶς, καθάπερ τὸ πατούμενον ὑφ' ἡμῶν τῆς γῆς ἔδαφος, οὖσα τοῦ ὕδατος ἐπιφάνεια. Ἔστι δὲ τὸ καθ' ἡμᾶς τῆς γῆς οἰκήσιμον, ὡσεὶ δέκατον τοῦ τῆς κατ' αὐτὴν περιμέτρου. Πέντε γὰρ ἡ γῆ ζώνας ἔχει· μιᾶς δὲ τῶν πέντε τούτων, τὸ ἥμισυ παρ' ἡμῶν κατοικεῖται. Εἴ τις οὖν τῷ δεκάτῳ τούτῳ τῆς ἐπιφανείας μέρει ἐφαρμόσαι θελήσει σφαῖραν περὶ τὴν γῆν, τὴν ἐναρμοζομένην εὑρήσει σφαῖραν, διπλασίως μὲν σχεδὸν ἔχουσαν τὴν διάμετρον τῆς ἔξωθεν ἐφαρμοζομένης, καὶ ταύτην περιεχούσης σφαίρας, ὀκταπλασίως δὲ τὸ μέγεθος οὖσαν, καὶ τὸ κέντρον ἔχουσαν ἐπὶ τοῦ κατωτάτου δοκοῦντος ἡμῖν πέρατος τῆς γῆς· καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ διαγράμματος.

ιγ'. Ἔστω σφαῖρα τῆς γῆς κύκλος, ᾧ ἔνδον ὑπογέγραπται, α, β, γ, δ, καὶ περὶ αὐτὸν ἔστω περιηγμένος, ἀντὶ τῆς σφαίρας τοῦ ὕδατος, ἕτερος κύκλος, συναρμοζόμενος κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, τῷ ἀνωδεκάτῳ τοῦ ἐν αὐτῷ κύκλου, ᾧ ἐπιγέγραπται, ε, ζ, η, θ· εὑρεθήσεται γὰρ τὸ μὲν ὡς πρὸς ἡμᾶς κάτω, πέρας τοῦ ἐν αὐτῷ κύκλου, κέντρον τοῦ ἔξωθεν περιηγμένου. Διπλασίως δὲ ὑπάρχων οὗτος τὴν διάμετρον, ἀναφαίνεται γεωμετρικαῖς ἀποδείξεσιν, ὀκταπλασίαν εἶναι τὴν σφαῖραν, ἧς ἡ διάμετρος διπλασία τῆς ἐχούσης τὴν ἡμίσειαν διάμετρον σφαίρας· συμβαίνει γε μὴν τὸ ὄγδοον τῆς ὑγρᾶς ταύτης σφαίρας, ἀναμιχθὲν ἐμπεριειλῆφθαι τῇ γῇ,

A solum, et universam ejus superficiem multa mensura supereminens. Quia vero non totam terræ faciem cingit, exstat enim quem incolimus continens inopertus, prorsus ergo necesse est concentricam non esse cum terra aquam. Oportet igitur quærere quantum sit excentrica, et ubi sit ejus centrum, utrum infra nos, an supra. Sed superius esse nequit, nam videmus subter nobis esse partim superficiem aquæ : inferius ergo nobis est et ipsi terræ centro centrum sphæræ aquariæ. At quærendum superest quantum hoc centrum a centro terræ distet.

B 12. Sciret aliquis quanto inferius sit, ut nobis videtur, terræ centro centrum sphæræ aquariæ, si animadverteret cum superficie sphæræ terrestris, quam habitamus, fere ad amussim quadrare undæ superficiem, quam videmus juxta et infra nos, et quæ est velut subtritum nobis terræ solum. Est autem paris terræ nobis habitabilis quasi decima ejus circuitus. Nam quinque terra zonas habet ; unius autem ex his quinque dimidium a nonis incolitur. Si quis igitur decimæ huic superficiei parti aptare velit sphæram qua terra includatur, invenietur sphæræ exterius circumscripta et terram ambiens esse diametro fere duplam sphæræ inscriptæ, et octuplam extensione, ac centrum habere in infimo erga nos terræ termino. Quod clare demonstrat figura hæc geometrica :

C

13. Sit terrestris sphæra circulus, intra quem scriptæ sunt litteræ A, B, C, D ; sitque circa eum circumductus, pro sphæra aquæ, alter circulus, e cujus superficie decima pars superior circuli inclusi emergat, et cui superscriptæ sint E, F, G, H ; reperietur infimus ergo terminus circuli inclusi esse centrum orbis exterius circumducti. Cum autem hic illius sit diametro duplus, cumque geometricis demonstrationibus liqueat sphæram cujus diametrus est dupla, esse octuplam sphæræ cujus diametrus est dimidia, sic contingit octavam sphæræ liquidæ partem includi terræ ac commisceri : quapropter

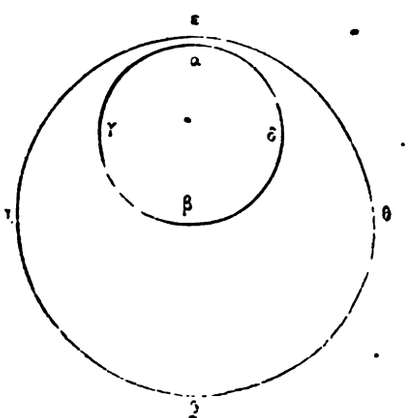

ιη'. Σφόδρα θαυμάζειν ἄξιον καὶ κατασκοπεῖν πῶς ἀπὸ τῶν προσκαίρων καὶ αἰσθητῶν μόνιμον ἐγγίνεται τῇ ψυχῇ κάλλος ἢ αἶσχος, πλοῦτος ἢ πενία, δόξα ἢ ἀδοξία · καὶ ἁπλῶς ἢ νοητὸν φῶς, ζωῆς αἰωνίου παρεκτικὸν, ἢ νοητὸν καὶ κολαστήριον σκότος.

ιθ'. Τῷ φανταστικῷ τῆς ψυχῆς ἐποχούμενος ὁ νοῦς, καὶ ταῖς αἰσθήσεσι διὰ τούτου συγγινόμενος, σύμμικτον ἀπογεννᾷ τὴν γνῶσιν. Εἰ γάρ τις αἰσθητῶς προσίδοι δυομένῳ τῷ ἡλίῳ, τηνικαῦτα δὲ καὶ τὴν σελήνην παρεπομένην μέρει τῷ τετραμμένῳ πρὸς τὸν ἥλιον, εἶτα κατὰ μικρόν τε ἀφισταμένην ἐν ταῖς ἑφεξῆς ἡμέραις, καὶ φωτιζομένην μᾶλλον, μέχρις ἂν γένοιτο καταντικρύ · πάλιν δὲ κατὰ μικρὸν ἐνιζουσαν θατέρῳ μέρει, καὶ τὸ φῶς μᾶλλον καὶ μᾶλλον μειουμένην, καὶ ἀποτιθεμένην, ὅθεν τὴν ἀρχὴν ἔλαβε τοῦ φωτισμοῦ, ταύτας διὰ τοῦ νοῦ σημειωσάμενος τὰς θέας, ὡς τὰς μὲν προλαβούσας ἐν τῇ φαντασίᾳ ἔχων, τὴν δ' ἀεὶ παροῦσαν ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως · συνῆκεν ἐξ αἰσθήσεως καὶ φαντασίας καὶ νοήσεως. ἐξ ἡλίου μὲν τὸ φῶς ἔχειν τὴν σελήνην, προσγειότερον δὲ τὸν ταύτης εἶναι πόλον, καὶ πολλῷ τοῦ ἡλιακοῦ κακώτερον.

κ'. Οὐ τὰ κατὰ τὴν σελήνην μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὸν ἥλιον, τάς τε κατ' αὐτὸν ἐκλείψεις ; καὶ τοὺς κατ' αὐτὰς συνδέσμους, τῶν τε ἄλλων κατ' οὐρανὸν πλανήτων τὰς παραλλάξεις τε καὶ διαστάσεις, καὶ τοὺς κατ' αὐτὰς πολυειδεῖς σχηματισμοὺς, καὶ ἁπλῶς ὅσα τῶν κατ' οὐρανὸν ἴσμεν. πρὸς δὲ, καὶ φύσεως λόγους, μεθόδους τε καὶ τέχνας πάσας, καὶ ἁπλῶς, πάντων πᾶσαν γνῶσιν τὴν ἐκ μερικῶν συνηγμένην καταλήψεων, ἐξ αἰσθήσεως καὶ φαντασίας συνειλόχαμεν διὰ τοῦ νοῦ, καὶ οὐδεμία ποτ' ἂν κληθείη πνευματικὴ, φυσικὴ δὲ μᾶλλον, ἡ μηδὲ χωρεῖ τὰ τοῦ πνεύματος.

κα'. Πόθεν ἐμάθομεν περὶ Θεοῦ ; πόθεν περὶ τοῦ κόσμου παντός ; πόθεν περὶ ἡμῶν αὐτῶν βέβαιόν τι καὶ ἀψευδές ; Οὐκ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος διδασκαλίας ; αὕτη γὰρ ἡμᾶς ἐδίδαξε Θεὸν εἶναι μόνον τὸν ὄντως ὄντα, καὶ ἀεὶ ὄντα, καὶ ἀμετάβλητον ὄντα, μήτε ἐκ μὴ ὄντων τὸ εἶναι λαβόντα, μήτε πρὸς τὸ μὴ ὂν ἀπιόντα · καὶ τοῦτον τρισυπόστατον εἶναι καὶ παντοδύναμον · ὃς ἐν ἓξ ἡμέραις, λόγῳ, ἐκ μὴ ὄντων τὰ ὄντα παρήγαγεν · ἀθρόοι δὲ μᾶλλον, ὡς ὁ Μωϋσῆς φησιν, ὑπεστήσατο. « Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, » τούτου λέγοντος ἀκηκόαμεν· οὐ διάκενον πάντως, οὐδ' ἄνευ πάντη τῶν μεταξὺ πάντων. Ὕδατι μὲν γὰρ ἀναμὶξ ἦν ἡ γῆ, κυοφόρον δ' ἑκάτερον, ἀέρος τε καὶ τῶν κατ' εἴδη ζώων τε καὶ φυτῶν · ὁ δὲ οὐρανὸς τῶν διαφόρων φώτων τε καὶ πυρῶν [*Isc.* πυρσῶν] ἐν οἷς καὶ τὸ σύμπαν ὑφέστηκεν. Οὕτως οὖν ὁ Θεὸς ἐποίησεν ἐν ἀρχῇ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, οἷόν τινα ὕλην πανδεχῆ, καὶ δυνάμει τὰ πάντα φέρουσαν, καλῶς πόρρωθεν ἀποῤῥαπίζων τοὺς καθ' ἑαυτὴν προϋφεστηκέναι τὴν ὕλην κακῶς νομίζοντας.

κβ'. Μετὰ τοῦτο κλλιεργων ὥσπερ, καὶ τὸν κό-

18. Congruentissimum est naturali ac considerare quomodo ex temporariis cogitationibus perpetuum in anima insideat decus vel dedecus, opulentia vel inopia, gloria vel ignominia, uno verbo vel intelligibilis lux vitam præstans æternam, vel intelligibilis suppliciorum caligo.

19. Imaginationi animæ immorans intellectus, et per eam cum sensibus coiens, mistam congenerat notionem. Si quis enim sensibus intuetur occidentem solem, et tunc quoque lunam subsequentem e regione solem versus sita, deinde paulatim digredientem in sequentibus diebus et fulgidius splendentem, donec in oppositum observetur, ac rursus alteri parti sensim appropinquantem, et lumen magis magisque minuentem ac deponentem ubi lucis initium cepit : istos intuitus mentis adnotans, ut alios quidem præsensos in imaginationem repræsentans, alios vero semper præsentes sensibus habens, concipit ex sensu imaginationeque et intellectu, ex sole quidem lumen mutuari lunam, sed hujus polum esse terræ propiorem et multo inferiorem solari polo.

20. Non solum quæ ad lunam spectant, sed etiam quæ ad solem, et hujus eclipses, et conjunctiones quæ sunt harum causæ, et aliorum cœlestium planetarum parallaxes distantiasque ac multiformes figuras, uno verbo quæcunque cœlestium scimus, et insuper naturæ rationes legesque et cunctas artes, ac generatim, universalem scientiam ex particularibus congestam perceptionibus, ex sensibus et imaginatione colligimus per intellectum, et nullateus vocari potest spiritualis, sed potius physica, quæ non percipit ea quæ sunt spiritus.

21. Qui de Deo, qui de universo mundo, qui de nobismetipsis didicimus fixum aliquid et certum ? Nonne ex spiritus disciplina ? hæc enim nos docuit Deum esse unum vere exsistentem, sempiternum, immutabilem, non ex nihilo egressum, nec ad nihilum abeuntem, eumque esse trinum personis et omnipotentem : qui intra sex dies verbo creaturas ex nihilo eduxit, vel potius illico, ut ait Moyses, produxit, hunc enim dicentem audivimus [17] : « In principio creavit Deus cœlum et terram, » haud vacua profecto nec rebus carentia intermediis. Nam terra erat aquæ commista, et utraque feta aere ac animalium et plantarum formis, cœlum autem variis luminibus ignibusque quibus universum constat. Sic igitur in principio creavit Deus cœlum et terram velut materiam aliquam omnium capacem, et omnia virtualiter continentem, procul sane rejiciens eos qui materiam prius per seipsam substitisse insaniunt.

22. Postquam omnia e nihilo eduxit, deinde quasi

[17] Gen. I, 1.

μόνον· τὴν δὲ ψυχὴν, ἐκ τῶν ὑπερκοσμίων, μᾶλλον δὲ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ δι' ἐμφυσήματος ἀπορρήτου, ὡς μέγα τι καὶ θαυμαστὸν, καὶ τοῦ παντὸς ὑπερέχον, καὶ τὸ πᾶν ἐποπτεῦον, καὶ τοῖς πᾶσιν ἐπιστατοῦν, καὶ Θεοῦ γνωστικὸν ἅμα καὶ δεκτικὸν, καὶ δεικτικὸν παντὸς μᾶλλον τῆς ὑπερανῳκισμένης τοῦ τεχνίτου μεγαλειότητος ἀποτέλεσμα, καὶ μὴ ὅτι Θεοῦ δεκτικὸν δι' ἀγῶνος καὶ χάριτος, ἀλλὰ καὶ δυνατὸν ἑνωθῆναι τούτῳ κατὰ μίαν ὑπόστασιν.

κε'. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐν οἷς ἐστιν ἡ ἀληθὴς σοφία καὶ ἡ σωτήριος γνῶσις ἡ τῆς ἄνω μακαριότητος πρόξενος, Τίς δ' Εὐκλείδης ; τίς Μαρῖνος ; τίς; Πτολομαῖος συνιδεῖν ἠδυνήθη ; τίνες Ἐμπεδοκλεῖς, καὶ Σωκράται, καὶ Ἀριστοτέλεις, καὶ Πλάτωνες, λογικαῖς μεθόδοις, ἢ μαθηματικαῖς ἀποδείξεσι ; μᾶλλον δὲ ποία αἴσθησις ἀντελάβετο τῶν τοιούτων ; ποῖος ἐπέβαλε νοῦς ; Εἰ δὲ ἐκείνοις τοῖς φύσει φιλοσοφοῦσι, καὶ τοῖς κατ' ἐκείνους, χαμαίζηλος ἔδοξεν ἡ κατὰ πνεῦμα σοφία, κἀντεῦθεν τὸ καθ' ὑπερβολὴν ὑπερέχον αὐτῆς παρίσταται· σχεδὸν γὰρ, ὡς τὰ ἄλογα τῶν ζώων, πρὸς τὴν ἐκείνων σοφίαν ἔχουσιν (εἰ δὲ βούλει, καθάπερ τὰ παιδάρια, οἷς κρείττονες δόξαιεν ἂν οἱ μετὰ χεῖρας πλακοῦντες τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος), ἢ καὶ τοῖς [*Ισ.* τῶν] ἐκείνοις ἐγνωσμένων ἁπάντων· οὕτως ἔχουσιν οὗτοι πρὸς τὴν ἀληθῆ καὶ ὑπερανῳκισμένην σοφίαν καὶ διδασκαλίαν τοῦ Πνεύματος.

κς'. Οὐ μόνον δὲ τὸ γινώσκειν κατὰ τὸ ἐγχωροῦν ἐν ἀληθείᾳ Θεὸν, ἀσυγκρίτως κρεῖττον τῆς καθ' Ἕλληνας φιλοσοφίας ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ μόνον τὸ εἰδέναι τίνα τόπον ἔχει ὁ ἄνθρωπος παρὰ τῷ Θεῷ, πᾶσαν ὑπερβαίνει τὴν κατ' ἐκείνους σοφίαν· μόνος γὰρ ἁπάντων ἐπιγείων τε καὶ οὐρανίων ἐκτίσθη κατ' εἰκόνα τοῦ πλάσαντος, ὡς πρὸς ἐκεῖνον ὁρῴη, καὶ αὐτὸν ἀγαπῴη, κἀκείνου μόνου μύστης καὶ προσκυνητὴς εἴη, καὶ τῇ πρὸς αὐτὸν πίστει καὶ νεύσει καὶ διαθέσει, τὴν οἰκείαν καλλονὴν συντηροίη, πάντα δὲ τ' ἄλλα ὅσα γῆ καὶ οὐρανὸς ὅδε φέρει, κατώτερα ἑαυτοῦ εἰδείη, καὶ νοῦ παντάπασιν ἄμοιρα. Ὅπερ οἱ καθ' Ἕλληνας σοφοὶ μηδοπωσοῦν συνιδεῖν δυνηθέντες, ἠτίμωσαν τὴν καθ' ἡμᾶς φύσιν, ἠσέβησαν εἰς Θεὸν, ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, τοῖς αἰσθητοῖς καὶ ἀναισθήτοις ἄστρασι νοῦν περιθέντες, καὶ τούτων ἑκάστῳ τοῦ κατὰ σῶμα μεγέθους ἀνάλογον ἐν δυνάμει καὶ ἀξιώματι· καὶ ταῦτα ἀδόλως σεβόμενοι, καὶ θεοὺς μείζους τε καὶ ἐλάττους προσαγορεύσαντες, τὴν κυριότητα τοῦ παντὸς ἐπέτρεψαν. Ἆρ' οὐκ ἐκ τῶν αἰσθητῶν οὗτοι, καὶ τῆς κτιστὰ ταῦτα φιλοσοφίας, αἶσχος καὶ ἀδοξίαν, καὶ πενίαν ἐσχάτην ταῖς οἰκείαις ψυχαῖς προσεπρίψαντο, καὶ νοητὸν ὄντως καὶ κολαστήριον σκότος ;

κζ'. Τὸ κατ' εἰκόνα γεγονότας ἡμᾶς αὐτοὺς εἰδέναι τοῦ κτίσαντος, οὐδὲ τὸν νοητὸν κόσμον θεοποιεῖν συγχωρεῖ. Τὸ γὰρ κατ' εἰκόνα τοῦτο, οὐχ ἡ τοῦ σώματος ἔχει θέσις, ἀλλ' ἡ τοῦ νοῦ πάντως φύσις, οὗ μηδὲν κατὰ φύσιν κρεῖττον. Εἰ γὰρ ἦν τι κρεῖττον, ἐν ἐκείνῳ ἂν ὑπῆρχε τὸ κατ' εἰκόνα. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἐν ἡμῖν κρεῖττον ὁ νοῦς, τοῦτο δὲ εἰ καὶ κατ' εἰκόνα θείαν, ἐκτίσθη δ' οὖν ὅμως ὑπὸ Θεοῦ· τί ποτ' ἄρα δυσχερὲς συνιδεῖν, μᾶλλον δὲ, πῶς οὐκ αὐτόθεν κατά-

admodum mirabile, universum supereminens, omnia perscrutans, cunctis præsidens, Dei cognoscendi simul ac recipiendi capax, et magis quam cætera opera manifestans superexcellentem artificis magnificentiam, atque non solummodo Deum recipere virtute ac gratia, sed et uniri cum eo valens in una persona.

25. Hæc et hujusmodi sunt in quibus vera est sapientia et salutaris scientia summam procurans beatitudinem. Quis autem Euclides, quis Marinus, quis Ptolemæus eadem scire potuit? Quinam Empedocles, et Socratæ, et Aristoteles, et Platones logica methodo aut mathematicis demonstrationibus, vel potius quis sensus talia percepit, quis intellectus penetravit? Si autem illis naturæ philosophis eorumque discipulis terrena visa est spiritualis sapientia, ac proinde supereminens ejus excellentia : nos enim intuitu suæ sapientiæ fere habent ut animalia ratione destituta, vel si mavis, ut parvulos quibus meliores in manibus videantur placentæ quam regia diadelmata vel omnia ipsis nota. Ita sese illi habent erga veram et superexcellentem sapientiam et doctrinam Spiritus.

26. Non solum cognoscere pro viribus in veritate Deum, longe multoque melius ethnica philosophia est, sed etiam scire duntaxat quem locum habeat homo coram Deo, omnem antecedit gentium sapientiam. Solus enim omnium terrestrium ac cœlestium creatus est ad imaginem Creatoris, ut ad eum intueatur, eumque diligat, et ejus solius mystes et adorator sit, et fide ac pietate in eum affectus suam servaret pulchritudinem, et cætera omnia quæcunque terra et cœlum hoc ferunt, inferiora seipso putaret et intelligentia prorsus destituta. Quod ethnici philosophi minimè scire valentes, nostram dedecoraverunt naturam, Deum inhonoraverunt, et coluerunt veneratique sunt creaturam potius quam Creatorem, sensitivis rebus et inanimatis sideribus intelligentiam tribuentes quæ in singulis respondentem corporis magnitudini virtutem et dignitatem haberet, et ista misere reveriti, et deos majores ac minores confessi, deitatem omnibus concesserunt. Nonne igitur illi ex sensibilibus et ex sua de his philosophia, dedecus ignominiamque et extremam miseriam suis animis inusserunt, et spiritales vere ac pœnales tenebras?

27. Quod sciamus nosmet ad imaginem Creatoris esse factos, non ideo mundum intelligibilem deificare licet. Nam hanc imaginem, non corporis constitutio, sed natura plane habet intellectus, quo nihil naturalium melius est. Si quid enim esset melius, in illo non esset Dei imago. Quia vero quod est in nobis melius, intellectus est, hic autem, licet ad imaginem sit divinam, creatus est tamen a Deo, num igitur conceptu difficile est, vel potius nonne

τοῦτο παριστᾶσιν οἱ πονηροὶ τῶν ἀγγέλων, ἐκπεσόντες ὑποστάντες διὰ τὴν ἔπαρσιν· σύνθετοί πως τοιγαροῦν εἰσι καὶ οἱ ἄγγελοι, ἔκ τε τῆς καθ' ἑαυτοὺς οὐσίας, καὶ μιᾶς τῶν ἐναντίων ποιοτήτων, ἀρετῆς, φημὶ, καὶ πονηρίας. Ὅθεν δείκνυται [*Ισ.* δείκνυται], μηδ' οὗτοι οὐσίαν ἔχοντες τὴν ἀγαθότητα.

λα'. Ἡ τῶν ἀλόγων ζώων ἑκάστου ψυχὴ, ζωή ἐστι τοῦ κατ' αὐτὴν ἐμψύχου σώματος, καὶ οὐκ οὐσίαν, ἀλλ' ἐνέργειαν ἔχει ταῦτα τὴν ζωὴν, ὡς πρὸς ἕτερον οὖσαν, ἀλλ' οὐ καθ' αὐτήν. Αὕτη γὰρ οὐδὲν ἕτερον ἔχουσα ὁρᾶται, ὅτι μὴ τὰ ἐνεργούμενα διὰ τοῦ σώματος, δι' ὃ καὶ λυομένῳ τούτῳ, συνδιαλύεσθαι ἀνάγκη· θνητὴ γάρ ἐστι τοῦ σώματος οὐχ ἧττον, ἐπεὶ πᾶν ὅπερ ἔστι, πρὸς τὸ θνητὸν ἔστι τε καὶ λέγεται· δι' ὃ καὶ θανόντι συναποθνήσκει.

λβ'. Ἡ τῶν ἀνθρώπων ἑκάστου ψυχὴ, ἐστι μὲν καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἐμψύχου σώματος ζωὴ, καὶ ζωοποιὸν ἔχει τὴν ἐνέργειαν πρὸς ἕτερον, ὁρωμένην πρὸς αὐτὸ, δηλαδὴ τὸ παρ' αὐτῆς ζωοποιούμενον. Ἀλλ' οὐ μόνον ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ οὐσίαν ἔχει τὴν ζωὴν ὡς ζῶσα καθ' αὐτήν. Ἔχουσα γὰρ ὁρᾶται τὴν λογικὴν καὶ νοερὰν ζωὴν, φανερῶς ἑτέραν οὖσαν παρὰ τὴν τοῦ σώματος, καὶ τῶν, ὅσα διὰ τοῦ σώματος· δι' ὃ καὶ λυομένου τοῦ σώματος, αὕτη οὐ συνδιαλύεται· Πρὸς δὲ τὸ [*Ισ.* τῷ] μὴ συνδιαλύεσθαι, καὶ ἀθάνατος διαμένει, ὡς μὴ πρὸς ἕτερον ὁρωμένην, ἀλλ' οὐσίαν ἔχουσα τὴν καθ' αὐτὴν ζωήν.

λγ'. Ἡ λογικὴ καὶ νοερὰ ψυχὴ οὐσίαν μὲν ἔχει τὴν ζωὴν, ἀλλὰ δεκτικὴν τῶν ἐναντίων, κακίας δηλονότι καὶ ἀγαθότητος. Ὅθεν δείκνυται μὴ οὐσίαν ἔχουσα τὴν ἀγαθότητα, ὥσπερ οὐδὲ τὴν κακίαν, ἀλλ' οἷόν τινα ποιότητα, καθ' ἑκατέραν, ὁπότε παρίῃ [*Ισ.* παρῇ], διατιθεμένη. Πάρεστι δὲ οὐ τοπικῶς· ἀλλ' ἡνίκ' ἂν ἡ νοερὰ ψυχὴ, τὸ αὐτεξούσιον λαβοῦσα παρὰ τοῦ κτίσαντος, νεύσῃ πρὸς αὐτὴν, καὶ ζῆν ἐθελήσῃ κατ' αὐτήν· δι' ὃ καὶ σύνθετός ἐστί πως ἡ λογικὴ καὶ νοερὰ ψυχὴ, οὐκ ἐκ τῆς ἀνωτέρω εἰρημένης ἐνεργείας. Αὕτη γὰρ πρὸς ἕτερον οὖσα, σύνθεσιν ἐμποιεῖν οὐ πέφυκεν· ἀλλ' ἐκ τῆς κατ' αὐτὴν οὐσίας, καὶ μιᾶς ἡστινοσοῦν τῶν εἰρημένων ἐναντίων ποιοτήτων, ἀρετῆς τε, φημὶ, καὶ πονηρίας (*).

λδ'. Ὁ ἀνωτάτω νοῦς, τὸ ἄκρον ἀγαθὸν, ἡ ὑπέρζωος καὶ ὑπέρθεος φύσις, πάντη τε καὶ πάντως ἀνεπίδεκτος οὖσα τῶν ἐναντίων, φανερῶς οὐ ποιότητα, ἀλλ' οὐσίαν ἔχει τὴν ἀγαθότητα· δι' ὃ καὶ πᾶν ὅπερ ἂν ἐννοήσῃ τις ἀγαθὸν, ἐν ἐκείνῳ ἐστί. Μᾶλλον δὲ ἐκεῖνός ἐστι, καὶ ὑπὲρ ἐκεῖνό ἐστι. Καὶ πᾶν ὅπερ ἐν ἐκείνῳ τις ἐννοήσειεν, ἀγαθόν ἐστι, μᾶλλον δὲ ἀγαθότης, καὶ ὑπεράγαθος ἀγαθότης ἐστί. Καὶ ἡ ζωὴ ἐν αὐτῷ ἐστι, μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστιν ἡ ζωή· ἀγαθὸν γὰρ ἡ ζωὴ, καὶ ἀγαθότης ἐν αὐτῷ ἡ ζωή. Καὶ ἡ σοφία ἐν αὐτῷ ἐστι, μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστιν· ἀγαθὸν γὰρ ἡ σοφία, καὶ ἀγαθότης ἐν αὐτῷ ἡ σοφία [*ἐν ἄλλ.* οὐσία], καὶ ἡ ἀϊδιότης, καὶ μακαριότης, καὶ ἁπλῶς ἅπαν ὅ τις ἂν ἐννοήσειεν ἀγαθόν. Καὶ οὐκ ἔστιν ἐκεῖ διαφορὰ ζωῆς, καὶ σοφίας, καὶ ἀγαθότητος, καὶ τῶν τοιούτων. Πάντα γὰρ ἡ ἀγαθότης ἐκείνη

tiæ : quod testantur angeli nequam, ob elationem delapsi. Sunt igitur ipsimet angeli quodammodo compositi, nempe ex sua substantia, et ex una contrariarum qualitatum ; virtutis, inquam, et pravitatis. Unde liquet eos non essentialem habere bonitatem.

31. Irrationalium animalium uniuscujusque anima est vita corporis ab ea animati : at vita hæc non est ejus essentia, sed operatio. Illa enim nihil aliud habere videtur quam corporis operationes : unde hoc perenute ipsa necessario simul dissolvitur; mortalis enim est haud secus ac corpus, quia quidquid est, refertur ad mortale, cui proinde morienti commoritur.

32. Hominum cujusque anima est quidem vel corporis a se animati vita, et vivificam habet operationem, relatam ad aliud, scilicet ad quod ab ipsa vivificatur. At non solum ut operationem, sed ut essentiam quoque habet vitam, quatenus in seipsa vivens. Nam patet in ea rationalis et intellectualis vita, quæ evidenter alia est quam vita corporis et quæcunque per corpus fiunt ; unde, cum dissolvitur corpus, ipsa non dissolvitur, nec solum non commoritur, sed et immortalis permanet, utpote non relatam ad aliud, sed essentialem habens in seipsa vitam.

33. Rationalis et intellectualis anima essentialem quidem habet vitam, sed capacem contrariorum, mali scilicet ac boni. Unde liquet non essentialem ei esse bonitatem, sicut nec pravitatem, has vero esse velut quasdam qualitates, quarum alterutra illam, ubi adest, afficit. Adest autem non localiter, sed quando intellectualis anima, quæ libertatem a Creatore accepit, ad se incurvatur, et suo vivere vult arbitrio ; quapropter est quodammodo composita rationalis et intellectualis anima, non ex supradicta quidem operatione, quæ, cum sit ad aliud, in compositionem venire nequit, sed ex suapte essentia et ex alterutra præfatorum contrariorum, virtutis, inquam, et nequitiæ.

34. Supremus intellectus, summum bonum, vividissima atque divinissima natura, cum sit contrariorum omnino et penitus incapax, evidenter non ut qualitatem, sed ut substantiam habet vitam. Unde quidquid excogitari potest bonum, in illo est, vel potius ille id est et supra id est. Et quidquid in eo excogitari potest bonum est, seu potius ipsa bonitas, et superexcellens bonitas. Et vita in eo est, seu potius ipse est vita : nam bonum est vita, et bonitas in eo est vita. Et sapientia in eo est, seu potius ipse est sapientia : nam bonum est sapientia, et bonitas in eo est sapientia, et æternitas, et beatitudo, et generatim quidquid excogitari potest bonum. Et nil in eo differunt vita, et sapientia, et bonitas, et alia hujusmodi. Omnia enim bonitas illa collective, unite ac ditissime com-

(*) II Petr. i, 19. (*) Psal. x, 3, 23.

(*) Ἕως ὧδέ εἰσι τὰ φυσικά· ἀπ' ἐντεῦθεν δὲ τὰ θεολογικὰ κεφάλαια.

τις ἐρῶ, ἐστὶν ἀπόῤῥητος τοῦ Γεννήτορος πρὸς αὐτὸν τὸν ἀποῤῥήτως γεννηθέντα Λόγον· ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Πατρὸς ἐπέραστος λόγος καὶ Υἱὸς χρῆται πρὸς τὸν Γεννήτορα· ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχων αὐτὸν συμπροελθόντα, καὶ συμφυῶς ἐν αὐτῷ ἀναπαυόμενον. Παρ' οὗ Λόγου διὰ σαρκὸς ὁμιλήσαντος ἡμῖν, καὶ τὸ ὄνομα τῆς διαφόρου παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑπάρξεως ἐδιδάχθημεν τοῦ Πνεύματος· καὶ μὴ τοῦ Πατρὸς εἶναι τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ. Τὸ Πνεῦμα γάρ, φησὶ, τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἵν' ἡμεῖς ἐπιγνῶμεν οὐ Λόγον μόνον, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐ γεννώμενον, ἀλλ' ἐκπορευόμενον, ὃν δὲ τοῦ Υἱοῦ, παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦτ' ἔχοντος, ὡς ἀληθείας, καὶ σοφίας, καὶ λόγου Πνεῦμα. Λόγος γὰρ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ σοφία τῷ Γεννήτορι κατάλληλος, ὁ τῷ Πατρὶ ἐπ' αὐτῷ χαίροντι, συγχαίρει, κατὰ τὸ παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Σολομῶντος εἰρημένον· « Ἐγὼ ἤμην, ἣ συνέχαιρον αὐτῷ. » Οὐκ ἔχαιρον, εἶπεν, ἀλλὰ συνέχαιρον· αὕτη γὰρ ἡ Πατρός τε καὶ Υἱοῦ προαιώνιος χαρὰ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν, ὡς κοινὸν μὲν αὐτοῖς κατὰ τὴν χρῆσιν (δι' ὃ παρ' ἀμφοτέρων καὶ πρὸς τοὺς ἀξίους πέμπεται)· μόνου δὲ τοῦ Πατρὸς καθ' ὕπαρξιν ὑπάρχον, δι' ὃ καὶ παρ' αὐτοῦ μόνου ἐκπορεύεται καθ' ὕπαρξιν.

λζ'. Τούτου τοῦ ἀνωτάτω ἔρωτος τὴν εἰκόνα, καὶ ὁ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ κτισθεὶς ἡμῶν ἔχει νοῦς, πρὸς τὴν παρ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ διηνεκῶς ὑπάρχουσαν γνῶσιν. Παρ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ καὶ τοῦτον ὄντα, καὶ συμπρολιόντα παρ' αὐτοῦ τῷ ἐνδοτάτῳ λόγῳ. Καὶ τούτου δεῖγμα ἐναργέστατον, καὶ τοῖς μὴ τὰ ἐνδοτάτω ἑαυτῶν δυναμένοις καθορᾷν, ἡ πρὸς τὸ εἰδέναι τῶν ἀνθρώπων ἀκόρεστος ἔφεσις· ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ τῷ ἀρχετύπῳ· ἐν ἐκείνῃ τῇ παντελείῳ καὶ ὑπερτελεῖ ἀγαθότητι, παρ' ᾗ μηδὲν ἀτελές· πλὴν τοῦ ἐξ αὐτῆς εἶναι, πάντα ἐστὶν ἀπαραλλάκτως ὁ θεῖος ἔρως ὅσα ἐκείνη· δι' ὃ καὶ Πνεῦμα ἅγιον, καὶ Παράκλητος ἄλλος, οὗτος ἔστι τε καὶ παρ' ἡμῶν καλεῖται, ὡς τῷ Λόγῳ συμπαρομαρτῶν· ἵν' ἡμεῖς ἐπιγνῶμεν ὄντα τέλειον, ἐν ὑποστάσει τελείᾳ τε καὶ ἰδιᾳ, κατὰ μηδὲν καὶ αὐτὸν λειπόμενον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας· ἀλλ' ἀπαραλλάκτως ὄντα τὸν αὐτὸν τῷ τε Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ, εἰ καὶ μὴ καθ' ὑπόστασιν, ἤτις ἐκ τοῦ Θεοῦ θεοπρεπῶς ἐκπορευτῶς εἶναι τοῦτον παρίστησιν ἡμῖν· καὶ σεβώμεν ἕνα Θεὸν ἀληθῆ τε καὶ τέλειον, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ἀληθιναῖς καὶ τελείαις· οὐ τριπλοῦν· ἄπαγε· ἀλλ' ἁπλοῦν. Οὐ γὰρ τριπλῆ τίς ἐστιν ἡ ἀγαθότης, οὐδὲ τριὰς ἀγαθοτήτων· ἀλλὰ Τριὰς ἁγία καὶ σεβασμία καὶ προσκυνητὴ, ἡ ἀνωτάτω ἀγαθότης ἐστὶν, ἐξ ἑαυτῆς εἰς ἑαυτὴν χεομένη ἀῤῥεύστως, καὶ ἐφ' ἑαυτῆς ἑστῶσα πρὸ αἰώνων θεοπρεπῶς, ἀόριστός τε οὖσα καὶ παρὰ μόνης ἑαυτῆς ὡρισμένη, καὶ τὰ πάντα ὁρίζουσα, καὶ πάντων ὑπερεκτεινομένη, καὶ μηδὲν τῶν ὄντων ἐκτὸς ἑαυτῆς ἐῶσα.

λη'. Ἔχει μὲν οὖν καὶ ἡ τῶν ἀγγέλων νοερὰ καὶ λογικὴ φύσις νοῦν τε καὶ λόγον ἐκ τοῦ νοῦ, καὶ πρὸς τὸν λόγον ἔρωτα τοῦ νοῦ· ὃς καὶ αὐτός ἐστιν ἐκ τοῦ νοῦ, καὶ σύνεστιν ἀεὶ τῷ τε λόγῳ καὶ τῷ νῷ, καὶ πνεῦμα ἂν καλοῖτο, ὡς τῷ λόγῳ φύσει συμπαρομαρτῶν. Ἀλλ' οὐκ ἔχει καὶ ζωοποιὸν τὸ πνεῦμα

[18] Joan. xv, 26.

A Ille autem spiritus supremi verbi est velut ineffabilis quidam Genitoris erga ineffabiliter genitum illud Verbum amor, quo ipsum Patris amabile Verbum et Filius genitorem redamat, et quem habet ut secum ex Patre procedentem et intime in seipso requiescentem. Quod quidem Verbum carnaliter nobis conversatum nos docuit nomen alterius personæ illius a Patre procedentis, scilicet Spiritus, et hunc esse non solum Patris, sed et suipsius. Dicit enim [18] : « Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, » ut noscamus non Verbum duntaxat, verum etiam Spiritum, qui ex Patre non est genitus, sed procedit, et qui est etiam Filii, ipsum a Patre habentis, ut veritatis sapientiæque et Verbi Spiritum. Nam veritas sapientiaque est Verbum B Genitori consimillimum, quod Patri de ipso gaudenti congaudet, juxta illud ab ipso per Salomonem dictum : « Ego eram quæ cum eo congaudebam. » Non ait *gaudebam*, sed *congaudebam* ; hoc enim Patris et Filii ante sæcula gaudium, est Spiritus sanctus, quo illi communiter coutuntur, unde ab utroque mittitur ad dignos ; sed ab uno Patre originem ducit, ideoque ab eo solo personaliter procedit.

37. Illius supremi amoris imaginem creatus ad imaginem Dei intellectus noster habet, erga cognitionem a se et in se jugiter conceptam. Et hic amor ab eo et in eo est, ab eoque procedit simul cum intimo verbo. Eumdem clare manifestat iis qui interiora sua inspicere nequeunt, insatiabilis C hominum ad sciendum appetitus. Sed in illo archetypo, in illa perfecta et perfectissima bonitate, apud quam nihil imperfectum, excepto quod ab ea sit, indiscriminatim est divinus amor quidquid ipsa est. Propterea sanctus hic Spiritus alter Paracletus est et a nobis vocatur, tanquam Verbi comes ; ut nos sciamus eum esse perfectum et in perfecta et propria persona, ac nihil et ipsum differre a Patris substantia, sed idem indiscriminatim esse quam Patrem et Filium, non tamen secundum personam, quæ ipsum a Patre procedere nobis demonstrat ; utque colamus unum Deum verum atque perfectum, in tribus personis veris ac perfectis, non triplicem, absit, sed simplicem. Neque enim D triplex est bonitas, neque trias bonitatum, sed sancta venerandaque et adoranda Trinitas est summa bonitas ex seipsa in seipsam jugiter illabens, et in seipsa ante sæcula divine subsistens, infinita et a se una circumscripta, et omnia circumse ibens, et super omnibus extensa, et nihil extra semetipsum esse patiens.

38. Habet quidem angelorum quoque intellectualis et rationalis natura intellectum, et ex intellectu verbum, et intellectus in verbum amorem, qui et ipse ex intellectu est, et adhæret semper intellectui et verbo, et spiritus vocari posset, ut verbi naturaliter comes. Sed vivificus non est hic spiri-

ἑαυτὴν ὡς ἀληθῶς ἀγαπᾷν. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὴν ἀδικίαν, μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα εἶναι τοῦ Θεοῦ διασπῶν τε καὶ ἀχρειῶν παραπλήσιον ὑφίσταται πάθος, τοῖς ὑπὸ μανίας ἀνεπαισθήτως τὰς ἑαυτῶν ἐλεεινῶς διασπαράττουσι σάρκας. Ἀνεπαισθήτως γὰρ καὶ αὐτὸς λυμαίνεται καὶ ἀθλιώτατα διασπαράττει τὴν ἔμφυτον ἑαυτοῦ καλλονήν, διαῤῥήσσων ἀφρόνως τὸν ὑπὸ τῆς ἀγάπης ἔνδον συμπληρούμενον τριαδικὸν καὶ ὑπερκόσμιον κόσμον τῆς ἰδίας ψυχῆς. Τί γὰρ ἀδικώτερον; τί δὲ ὀλεθριώτερον, τοῦ τὸν κτίσαντα καὶ κοσμήσαντα κατ' εἰκόνα οἰκείαν, καὶ διὰ τοῦτο παρασχόντα τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀγάπης τὴν δύναμιν, καὶ τοῖς ταύτῃ καλῶς χρωμένοις προσεπιδαψιλευόμενος τὰς ἀποῤῥήτους δωρεὰς, καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον, μὴ μεμνῆσθαι, καὶ καθορᾷν διηνεκῶς ἐθέλειν, καὶ ἀγαπᾷν;

A qui amat iniquitatem, odit animam suam, et imaginem Dei lacerans et radens, eadem ægrotat insania quam qui crudeliter proprias miseri discerpunt carnes. Crudeliter enim et ipse sibi nocet, et infelicissime dilaniat decorem sibi natura insitum, stulte disrumpens inditam sibi intus charitate trinitatem et supermundialem suæ animæ mundum. Et quid injustius, quid funestius quam qui creavit et concinnavit ad propriam imaginem, ideoque præstitit cognoscendi et amandi vim, et ea bene utentibus ineffabilia insuper dona et vitam largitur æternam, illius non recordari, sed aspernari eum perpetuo velle et amare?

μα'. Ἓν τῶν τῆς ψυχῆς τῆς καθ' ἡμᾶς χειρόνων, καὶ μᾶλλον, καὶ πάνυ μᾶλλον τῶν ἄλλων χεῖρον, ὁ νοητὸς καὶ ἀρχέκακός ἐστιν ὄφις, ἄγγελος νῦν τῆς καθ' ἑαυτὸν πονηρίας, ἐκ τῆς πρὸς ἀνθρώπους πονηρᾶς ὑποθήκης γενόμενος, τοσούτῳ κατώτερός τε καὶ χείρων ἁπάντων, ὅσον ἐπεθύμησεν ὑπερηφάνως ἐξομοιωσῆναι κατ' ἐξουσίαν τῷ κτίσαντι, παρ' οὗ τοσοῦτον ἐγκατελείφθη δικαίως, ὁπόσον αὐτὸς φθάσας αὐτὸν ἐγκατέλιπε· τοσοῦτον δὲ ἐγκατέλιπεν, ὡς ἀντίθετος ἐκείνῳ καὶ ἀντικείμενος, καὶ φανερῶς ὑπεναντίος τελέσαι. Εἰ οὖν ἐκεῖνος ἀγαθότητι ζῶσα, καὶ τῶν ζώντων ζωοποιός, αὐτόχρημα κακία οὗτός ἐστι νεκρὰ καὶ νεκροποιός· ἐκεῖνος μὲν γὰρ οὐσίαν ἔχων τὴν ἀγαθότητα, καὶ τοῦ ἐναντίου, δηλαδὴ τῆς κακίας, φύσις ἀνεπίδεκτος ὤν, ἅτε μηδ' ἐγγίζειν δέον αὐτῷ τοὺς κακίας μετόχους ἠστινοσοῦν· πόσῳ μᾶλλον τὸν δημιουργὸν καὶ ἀρχηγὸν τῆς κακίας καὶ τοῖς ἄλλοις αἴτιον, τοῦτον ὡς πορρωτάτω ἑαυτοῦ ἀπωθεῖται; Ὁ δὲ πονηρὸς, οὐ πονηρίαν, ἀλλὰ ζωὴν ἔχων τὴν οὐσίαν, δι' ὃ καὶ ἀθάνατος διαμένει κατ' αὐτήν· δεκτικὴν μέντοι ταύτην καὶ κακίαν ἔχων, καὶ αὐτεξουσιότητι τετιμημένος· ἵν' οἰκοθεν ὑποταττόμενος καὶ κολλώμενος τῇ ἀεννάῳ τῆς ἀγαθότητος πηγῇ, μέτοχος εἴη τῆς ὄντως ζωῆς. Ἐπεὶ δὲ πρὸς τὴν κακίαν ἑκὼν οὗτος ἀπηυτομόλησε, στερεῖται τῆς ὄντως ζωῆς, ἀπωσθεὶς ταύτης δικαίως, ἧς ἀπέδρα φθάσας αὐτός· καὶ νεκρὸν γίνεται πνεῦμα, οὐ κατ' οὐσίαν (οὐ γάρ ἐστιν οὐσία νεκρότητος), ἀλλὰ κατὰ ἀποβολὴν τῆς ὄντως ζωῆς. Ὁ δὲ κόρον μὴ λαμβάνων τῆς πρὸς κακίαν ὁρμῆς, καὶ προστισθεὶς ἀθλιώτατα, νεκροποιὸν ἑαυτῶν ποιεῖ πνεῦμα, σπεῦδον ἐπισπᾷν καὶ τὸν ἄνθρωπον πρὸς κοινωνίαν τῆς οἰκείας νεκρώσεως.

B 41. Unum eorum quæ sunt anima nostra deteriora, seu potius cæteris longe multoque pejora, est spiritualis et auctor mali serpens, angelus nunc suæ ipsius malitiæ factus per mala consilia hominibus data: qui est tantum infimus omnium et pessimus, quantum superbe concupit similari majestate Creatori, et ab hoc eo justius fuit derelictus, quod eum ipse prior dereliquit, atque ita deseruit, ut infensus ei oppositusque et manifeste adversarius sit factus. Ut igitur ille est bonitas viva et viventium vivifica, sic et iste nequitia est mortua et mortifera. Ille enim, cum essentialem habeat bonitatem, et contrarii, scilicet malitiæ, sit natura incapax, quatenus ad eum accedere nequeunt nequitiæ cujusquam participes, et multo minus pravitatis artifex princepsque et aliis auctor, istum quam longissime a se rejicit. Improbus autem, quamvis non malitiam, sed vitam habeat essentialiter, unde hac immortalis permanet, est tamen nequitiæ illius capax, et libero præditus fuit arbitrio, ut intime subjectus et adhærens jugi bonitatis fonti, veræ vitæ particeps foret. Quia autem ad nequitiam sponte transfugit, privatur vera vita, ab ea merito repulsus a qua prior ipse resilit, et mortuus fit spiritus, non per essentiam (non est enim essentia mortis), sed per veræ vitæ amissionem. At ille mali famem non satians, sed miserrime augens, mortiferum sese facit spiritum, studens ipsum hominem attrahere ad suæ mortis consortium.

C

μβ'. Ὡς σκολιὸς τοὺς τρόπους, καὶ πολὺς ἐν δόλοις, ὁ τῆς νεκρώσεως μεσίτης καὶ πρόξενος, τὸν σκολιὸν ὑποδύεται ὄφιν ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ παραδείσῳ ποτέ· οὐκ ὄφις αὐτὸς γεγονὼς (οὐδὲ γὰρ δύναται, ὅτι μὴ κατὰ φαντασίαν, ᾗ δεῖν οὐκ ἔγνω τηνικαῦτα χρήσασθαι, μὴ ὡραθεὶη δεδιώς), ἀλλὰ μὴ θαῤῥῶν τὴν φανερὰν ὁμιλίαν, προκρίνει τὴν δολερὰν· καὶ ταύτην, καθ' ἣν μᾶλλον ἐθάῤῥει λαθεῖν· ἵν' ὡς φίλος ὁρώμενος, τὰ τῶν ἐχθίστων ἀφανῶς εἰσηγήσηται, καὶ τῷ ἐξαισίῳ τῆς προσλαλιᾶς (οὐδὲ γὰρ ἦν λογικὸς ὁ αἰσθητὸς ὄφις, οὐδ' ἐφαίνετο δύνασθαι φωνὴν ἀφιέναι πρότερον) ἐκστήσῃ, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ὅλην ἐπισπάσηται, καὶ τοῖς μηχανικῆς εὐχειρωτον ποιήσηται.

42. Utpote moribus tortuosus et multus in dolis, mortis institor et auctor sinuosum olim serpentem Dei paradiso induit, non serpens ipse factus (neque enim potest, nisi in specie, qua sibi tunc non esse utendum scivit, ne deprehenderetur timens), sed apertum non ausus congressum, præelegit artificiosum, et illum quidem quo magis fidebat sese occultandum, ut sub specie amicitiæ inimicissima furtim suaderet, et singularitate colloquii (non enim rationalis, sed sensibilis erat serpens, nec videbatur posse vocem emittere prius) stupefaceret, totamque ad se traheret et artificiis vincibilem faceret auditricem, utque ipsam statim abhinc assuefaceret

ται, καίτοι ζωὴν ἔχουσα τὸ εἶναι, Παῦλος ὁ μέγας ἡμᾶς ἐδίδαξε γράφων· « Ἡ σπαταλῶσα χήρα ζῶσα τέθνηκεν. » Εἰρῆσθαι μὲν οὖν ἐκείνῳ τοῦτο καὶ περὶ τοῦ προκειμένου νῦν τῆς λογικῆς δηλονότι ψυχῆς, οὐ χεῖρον ἂν εἰπεῖν εἴη· ἡ γὰρ ἐστερημένη τοῦ πνευματικοῦ νυμφίου ψυχή, εἰ μὴ συνεσταλμένη καὶ πενθοῦσα εἴη, καὶ τὸν στενὸν καὶ τεθλιμμένον βίον τῆς μετανοίας ἀνύουσα, ἀλλὰ διαχεομένη, καὶ ταῖς ἡδοναῖς ἑαυτὴν ἐφιεῖσα καὶ σπαταλῶσα, ζῶσα (καὶ γὰρ κατ' οὐσίαν ἐστὶν ἀθάνατος·) τέθνηκε· καὶ γὰρ ἔστι δεκτικὴ θανάτου τοῦ χείρονος, ὥσπερ καὶ ζωῆς τῆς ἀμείνονος. Εἰ δὲ καὶ χήραν λέγει τὴν ἐστερημένην τοῦ σωματικοῦ νυμφίου, σπαταλῶσα καὶ ζῶσα κατὰ σῶμα, πάντως τέθνηκε, φησὶ, κατὰ ψυχήν. Ἐπεὶ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν ὁ αὐτὸς, ὅτι Νεκροὺς ἡμᾶς ὄντας τοῖς παραπτώμασι, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ. Τί δὲ ὁ εἰπὼν, Ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον; ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος, ἀφεῖναί τινι προστάξας τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς νεκροὺς, τοὺς ἐνταφιαστὰς ἐκείνους κατὰ σῶμα ζῶντας, νεκροὺς πάντως, κατὰ ψυχὴν ἀπεφήνατο.

A licet vitam essentialiter habeat, magnus Paulus nos docuit scribens : « Vidua quæ in deliciis est vivens, mortua est [20]. » Id autem ab illo esse dictum de re nobis nunc proposita, de anima scilicet rationali, non male assereretur : viduata enim spirituali sponso anima, si non anxia sit et lugens, et arctam afflictamque degat pœnitentiæ vitam, sed diffluat voluptatibus et indulgeat deliciis, quanquam vivens, utpote per essentiam est immortalis, mortua tamen est : quippe capax est mortis, quæ est malum, vel vitæ, quæ est bonum. Si autem ille loquitur de vidua corporali conjuge orbata, sic intelligendus est : quæ in deliciis est, etsi vivens corpore, prorsus mortua est anima. Nam idem alibi dicit : « Cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo [21]. » Item qui dixit : « Est peccatum ad mortem [22]. » Ipse Dominus eundem præcipiens ut dimitteret mortuos sepelire mortuos suos, sepultores illos corpore viventes esse prorsus mortuos anima demonstravit. B

μς'. Ἐκστήσαντες ἑκόντες ἑαυτοὺς οἱ τοῦ γένους προπάτορες τῆς τοῦ Θεοῦ μνήμης καὶ θεωρίας, καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐντολῆς ἀλογήσαντες, καὶ τῷ νεκρῷ τοῦ Σατᾶν ὁμονοήσαντες πνεύματι, καὶ τοῦ ἀπηγορευμένου ξύλου φαγόντες παρὰ γνώμην τοῦ κτίσαντος, γυμνωθέντες τῶν ἐκ τῆς ἄνωθεν αἰγλης φωτεινῶν καὶ ζωτικῶν ἐνδυμάτων, νεκροὶ, φεῦ! ὡς ὁ Σατᾶν, καὶ αὐτοὶ κατὰ πνεῦμα γεγόνασιν. Ἐπεὶ δὲ ὁ Σατᾶν, οὐ νεκρόν ἐστι πνεῦμα μόνον, ἀλλὰ καὶ νεκροῦν τοὺς ἐγγίζοντας, τοῖς δὲ μετασχοῦσι τῆς ἐκείνου νεκρώσεως καὶ σῶμα παρῆν, δι' οὗ καὶ συνεπράνθη πρὸς ἔργον ἐλθοῦσα ἡ νεκροποιὸς συμβουλὴ, μεταδιδόασι, φεῦ! καὶ τοῖς οἰκείοις σώμασι, τὰ νεκρὰ καὶ νεκροποιὰ ἐκεῖνα πνεύματα τῆς νεκρώσεως· κἂν διελύθη παραυτὰ πρὸς γῆν ἐπιστρέψαν ὅθεν ἐλήφθη τὸ ἀνθρώπινον σῶμα· εἰ μὴ προμηθείᾳ, καὶ δυνάμει συνεχόμενον κρείττονι, τὴν ἀπόφασιν ἐκαρτέρει· τοῦ ῥήματι μόνῳ τὰ πάντα φέροντος· ἧς χωρὶς οὐδὲν ἐκτελεῖται τῶν τελουμένων. Ἐκφέρεται δ' ἐκείνη σὺν δίκῃ πάντοτε. Δίκαιος γὰρ ὁ Κύριος, κατὰ τὸν θεῖον Ψαλμῳδὸν εἰπεῖν, καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν.

46. Ubi ultro destiterunt humani generis proavi a Dei memoria et contemplatione, ejusque mandatum spreverunt, et mortuo Satanæ consenserunt spiritui, ac de fructu vetito comederunt contra Creatoris statutum, nudati splendoris supremi lucidis et vitalibus indumentis, et Satanæ instar et ipsi, heu! spiritu mortui sunt. At quia Satanas non mortuus solum est spiritus, sed et morti dans ad se accedentes, istius autem participibus etiam corpus inerat per quod consummata est et ducta ad opus mortifera suasio, mortem, heu! ipsismet corporibus illi mortui et mortiferi spiritus communicaverunt, et statim dissolutum rediisset in terram unde assumptum est humanum corpus, si non providentia et potentia Dei optimi conservatum, ejus qui omnia uno verbo satuit, sententiam opperiretur, sine qua nihil fit eorum quæ fiunt, et quæ fertur juste semper, namque juxta divum Psalmistam [23] : « Justus Dominus, et justitias dilexit. » C

μζ'. Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησε, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἀλλὰ καὶ γενέσθαι τοῦτον ἐκώλυσεν, ἐφ' ὅσον ἐχρῆν, καὶ μετὰ δικαιοσύνης ἐξῆν κωλύειν τοὺς αὐτεξουσίους παρ' αὐτοῦ γεγονότας. Προεισήνεγκε γὰρ βουλὴν ἀπαθανατίζουσαν, καὶ προασφαλιζόμενος ἄγαν τὴν ζωοποιὸν συμβουλὴν, οἰκείαν ἐποίησεν ἐντολήν· καὶ προηγόρευσε φανερῶς καὶ ἠπείλησε, θάνατον εἶναι διατεινάμενος τῆς ζωούσης ἐντολῆς τὴν ἀθέτησιν· ὡς ἂν ἢ πόθῳ, ἢ γνώσει, ἢ φόβῳ τὴν τοῦ θανάτου πεῖραν φυλάξωνται. Τὸ γὰρ ἑκάστου τῶν κτισμάτων συμφέρον ὁ Θεὸς φιλεῖ, καὶ γινώσκει, καὶ δύναται. Εἰ μὲν οὖν ἐγίνωσκε μόνον, οὐκ ἐφίλει δὲ, τάχ' ἂν αὐτὸς εἴργων, ἀτέλεστον ἦφίη τὸ καλῶς γινωσκόμενον· εἰ δ' ἠγάπων οὐκ ἐγίνωσκεν, ἢ οὐκ ἐδύνατο, τάχ' ἂν καὶ μὴ τούτου ἑκόντος εἶναι τὸ παρ'

47. Deus mortem non fecit, ut scriptum est [24], sed quin fieret impediit, quantum oportebat et justitia licebat impedire liberos ab ipso factos. Nam primitus dedit consilium quo immortalitas conferri posset, et valde præmuniens vivificum hoc consilium, peculiare addidit mandatum, et aperte significavit atque minatus est, mortem fore affirmans vivificantis præcepti transgressionem, ut sive amore, sive scientia, sive metu a mortis experientia caverent. Nam uniuscujusque creaturarum commodum Deus amat scitque et potest. Si enim cognosceret tantum, haud vero diligeret, forsitan ipse impediret, nec fieri sineret quod bene cognoscit. Si vero amans non cognosceret aut non posset, fortasse, ipso etiam invito, quod amat ac D

[20] I Tim. v, 6. [21] Ephes. II, 5. [22] I Joan. v, 16. [23] Psal. x, 8. [24] Sap. I, 13.

ηδίστη τροφή. οὐ τῶν ὄντως ἐστὶ καὶ πάντη καλῶν, οὐδὲ τῶν ἀεὶ καλῶν, οὐδὲ τῶν πρὸς πάντας καλῶν· ἀλλὰ τοῖς μὲν οὕτω χρῆσθαι ταύτῃ δυναμένοις ὡς μὴ ἡττᾶσθαι, καὶ ὁπηνίκα δεῖ, καὶ ἐφ' ὅσον δεῖ, καὶ πρὸς τὴν δόξαν τοῦ πεποιηκότος, καλόν· τοῖς δὲ μὴ οὕτω χρῆσθαι ταύτῃ δυναμένοις, οὐκ ἀγαθόν. Διὰ τοῦτ' οἶμαι καὶ γνωστὸν ἐκλήθη καλοῦ τε καὶ πονηροῦ τὸ δένδρον ἐκεῖνο. Τελείων γάρ ἐστι καθ' ἕξιν θείας θεωρίας καὶ ἀρετῆς, προσομιλεῖν τοῖς ἡδίστοις κατ' αἴσθησιν, καὶ τὸν νοῦν μὴ ἀπάγειν τῆς πρὸς Θεὸν θεωρίας, καὶ τῶν πρὸς ἐκεῖνον ὕμνων καὶ προσευχῶν· ἀλλὰ ταῦθ' ὕλην ποιεῖσθαι καὶ ἀφορμὴν τῆς πρὸς Θεὸν ἀνατάσεως, καὶ τῆς κατ' αἴσθησιν ἡδονῆς εἰς τέλος κρατεῖν διὰ τῆς νοερᾶς ἐπὶ τὰ κρείττω κινήσεως· κἂν ἀήθης ᾖ καὶ μεγάλη, καὶ σφοδροτάτη μᾶλλον ἔτι διὰ τὸ ἄηθες, μὴ κενοῦν τὸ τῆς ψυχῆς λογιζόμενος πρὸς τὸ κακὸν ἐν ἐκείνῳ τηνικαῦτα, καὶ ἀγαθὸν νομιζόμενον τῷ κατάκραν ἁλόντι τούτου καὶ ἡττηθέντι.

bona; sed iis qui ea uti possunt, ita ut non succumbant, et quando oportet, et quantum oportet, et ad gloriam ejus qui fecit, est bona; iis vero qui ea sic uti nequeunt, mala. Propter hoc, ut puto, illa arbor vocata est lignum scientiæ boni et mali. Perfectis enim divinæ contemplationis ac virtutis habitu, competit usurpare sensu amœnissima, nec tamen avocare animum a Dei contemplatione confessioneque et oratione, sed illa ut materiam et occasionem adhibere surgendi ad Deum, et sensuum voluptatem usque ad finem continere intellectuali ad bonum motu, et etiamsi insolita sit magnaque et eo adhuc vehementior quod insolita est, non applicare tunc mentis cogitationem ad illud quod est vere malum, quamvis bonum videatur ei quem omnino cepit atque vicit.

ν'. Συνετέλει τοιγαροῦν τοῖς προπάτορσιν, οἷς ἔδει κατὰ τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο χωρίον διαιτωμένοις, μηδαμῶς ἐπιλελῆσθαι Θεοῦ· ἐγγυμνασθῆναι μᾶλλον ἔτι, καὶ οἷον ἐμπαιδοτριβῆναι τοῖς ἁπλῶς καὶ ὄντως καλοῖς, καὶ κατὰ θεωρητικὴν ἕξιν ἐκτελεσθῆναι· ἀλλὰ μὴ ἀτελέσιν ἔτ' οὖσι (*), τοῖς μέσως ἔχουσι καὶ πρὸς τὴν τῶν χρωμένων ἰσχὺν πρός γε τὸ καλὸν, ἢ τοὐναντίον ῥᾳδίως μεταγομένοις, εἰς πεῖραν ἰέναι· καὶ ταῦτα τοῖς λίαν κατασπᾷν πεφυκόσι, καὶ ταῖς αἰσθήσεσι συνεπικρατοῦσι, καὶ κατασπῶσι τὸν νοῦν ὅλον, καὶ χώραν διδοῦσι τοῖς πονηροῖς πάθεσι, καὶ πιθανὸν δεικνῦσι τὸν ἀρχηγὸν καὶ δημιουργὸν τῶν τοιούτων παθῶν, ὧν ἀρχὴ μετ' ἐκεῖνον ἡ ἐμπαθὴς τῶν ἡδίστων ἐδωδίμων τροφή. Εἰ γὰρ ἡ θέα μόνον τοῦ ξύλου ἐκείνου, κατὰ τὴν ἱστορίαν, εὐπαράδεκτον τὸν ὄφιν εἰργάσατο, καὶ ἀξιόπιστον σύμβουλον, πόσῳ μᾶλλον ἡ γεῦσις κἂν τοῖς ἐξῆς; Εἰ δ' ἡ γεῦσις, πόσῳ μᾶλλον ἡ μετὰ πλησμονῆς ἐδωδή; Ἆρ' οὐ σαφὲς ὡς μήπω λυσιτελὲς ἦν, καὶ κατ' αἴσθησιν ἀπ' ἐκείνου φαγεῖν τοὺς προπάτορας; Ἆρ' οὐ δέον μὴ κατὰ καιρὸν φαγόντας ἐκεῖθεν, ἐκβεβλῆσθαι τοῦ τοῦ Θεοῦ παραδείσου, ἵνα μὴ βουλευτήριον τῆς κακίας καὶ ἐργαστήριον τὸν θεῖον ἐκεῖνον χῶρον ποιήσωνται; Ἆρ' οὐχὶ καὶ τοῦ σώματος ἔδει τὸν θάνατον ὑποστῆναι παραυτὰ τηνικαῦτα τοὺς παραβάντας; Ἀλλ' ἐμακροθύμησεν ὁ Δεσπότης.

50. Ergo primis parentibus, qui debebant in sacro illo paradiso viventes Dei nunquam oblivisci, expediebat ut magis adhuc exercerentur et quasi gymnastice contererentur in puris verisque bonis, et contemplationis perficerentur habitu; sed non est imperfectis adhuc mediantibusque et pro rerum vi ad bonum vel ad contrarium facile flexibilibus, in experientiam ire, his præsertim qui vehementer solent cupere, et sensibus complaudunt totumque intendunt animum, et locum dant pravis cupiditatibus, ac dociles se præbent duci auctorique istarum cupiditatum, quarum post hunc causa est libidinosus suavissimorum ciborum esus. Si enim solus illius arboris aspectus, ut fert historia, serpentem reddidit gratum et dignum fide consiliarium, quanto magis deinde gustus! Si vero gustus, quanto magis ad satietatem esus! Nonne igitur liquet nondum utile protoparentibus fuisse de ligno sensibus comedere? Nonne igitur debuerunt, cum intempestive de illo comedissent, ejici a Dei paradiso, ut non nequitiæ conciliabulum atque officinam facerent divinum illud prædium? Nonne vel corporis mortem jam tunc subire debuissent prævaricatores? Sed patienter egit Dominus.

να'. Ἡ μὲν τοῦ κατὰ ψυχὴν θανάτου ἀπόφασις, ἣν εἰς ἔργον ἤγαγεν ἡμῖν ἡ παράβασις κατὰ δικαιοσύνην τοῦ Κτίσαντος· ἐγκαταλιπόντας γὰρ κατέλιπεν ὡς αὐτοβούλους γεγονότας μὴ βιασάμενος· ἡ μὲν οὖν ἀπόφασις ἐκείνη προαναπεφώνηται παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρώπως, καθ' ἃς αἰτίας εἰρήκαμεν· ἀνέσχε δὲ καὶ ὑπερέθετο τὴν ἀπόφασιν τοῦ κατὰ σῶμα θανάτου πρότερον, καὶ ἡνίκα ταύτην ἐξήνεγκε βάθει σοφίας καὶ φιλανθρωπίας ὑπερβολῇ πρὸς τὸ μέλλον τὴν εἰς ἔργον ἔκβασιν ταύτης ἐταμιεύσατο, μὴ πρὸς τὸν Ἀδὰμ εἰπών· Ἐπιστράφηθι ὅθεν ἐλήφθης· ἀλλὰ, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ὑποστρέψεις. » Ἐνι δὲ τοῖς συνετῶς ἀκούουσι κἀκ τῶν τοιούτων λόγων ἰδεῖν, ὡς ὁ Θεὸς, οὐ ψυχῆς, οὐ σώματος ἐποίησε θάνατον. Οὔτε γὰρ πρότερον εἶπε προστάσσων, Θάνετε, ἣν ἂν ἡμέραν φάγητε· ἀλλ', « Ἀποθανεῖσθε ἣν ἂν ἡμέραν

51. Mortis animæ sententia, quam ad exitum nobis adduxit transgressio propter Judicis æquitatem (nam deserentes deseruit quos utpote libero prædितos arbitrio non coegit): illa, inquam, sententia misericorditer a Deo præsignificata erat, ob causas quas diximus. Sed continuit ac distulit sententiam corporalis mortis prius latam, et postquam hanc pronuntiaverat, abysso sapientiæ et misericordiæ excessu executionem ejus in futurum procrastinavit, non dicens Adamo: « Revertere unde sumptus es, » sed: « Pulvis es, et in pulverem reverteris. » Possunt porro qui intelligenter audiunt et hujusmodi verbis videre Deum nec animæ nec corporis mortem fecisse. Neque enim prius jubendo dixerat: « Moriemini quacunque die comederitis, » sed: « Quacunque die comederitis, moriemini. »

(*) Ἡ δοτικὴ ἀντὶ γενικῆς εἴληπται ἀντιπτωτικῶς.

τάνης, καὶ μετὰ τὸ μαθεῖν διὰ πείρας θανάσιμον οὖσαν, ἀπὸ ταύτης ποθεῖν ἐσθίειν. Μεμπτέος γὰρ μᾶλλον ὁ μετὰ τὴν πεῖραν σπῶν τοῦ δηλητηρίου, καὶ τὸν θάνατον ἀθλίως πρὸς ἑαυτὸν ἐφελκόμενος, τοῦ πρὸ τῆς πείρας τοῦτο πράττοντός τε καὶ πάσχοντος. Διὸ καὶ περισσότερον ἡμῶν ἕκαστος ἢ ὁ Ἀδὰμ ἐκεῖνος μεμπτέος ἐστὶ καὶ κατάκριτος. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν ἐκεῖνο τὸ ξύλον; οὐδὲ τοῦ Θεοῦ νῦν ἐστι πρὸς ἡμᾶς ἐντολὴ, τὴν ἐκείνου γεῦσιν ἀπαγορεύουσα; Τοῦτ' αὐτὸ μὲν ἐκεῖνο τὸ ξύλον, οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν ἴσως· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ ἐντολὴ, καὶ νῦν ἡμῖν πάρεστι, τοὺς μὲν αὐτῇ πειθομένους, καὶ κατ' αὐτὴν ζῆν ἐθέλοντας, τῆς τε τῶν οἰκείων ἁπάντων ἁμαρτημάτων εὐθύνης, καὶ τῆς προγονικῆς ἀρᾶς καὶ καταδίκης ἐλευθεροῦσα, τοὺς δὲ καὶ νῦν αὐτὴν ἀθετοῦντας καὶ προτιμῶντας αὐτῆς τὴν τοῦ πονηροῦ προσβολήν τε καὶ συμβουλὴν, τῆς ζωῆς ἐκείνης καὶ τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ διαγωγῆς οὐκ ἐστι μὴ ἐκπεσεῖν, καὶ πρὸς τὴν ἠπειλημένην τοῦ αἰωνίου πυρὸς γέενναν ἐμπεσεῖν.

A comperto experientia illam esse mortalem, eam ad esum appetere. Nam vituperabilior est qui post exitii experientiam mortem misere attrahit et in se corripit, quam qui ante experientiam hoc facit et patitur. Ideo unusquisque nostrum magis quam ille Adam incusandus est ac damnandus. An non est in nobis illa arbor? nonne etiam nunc Dei est ad nos mandatum eam gustare vetans? Ipsa quidem illa arbor non est in nobis pariter, sed Dei præceptum etiam nunc nobis adest, eos qui obedientia vitam ipsi conformare volunt, ab omni propriorum peccatorum reatu, et ab avita maledictione ac damnatione liberans, eos vero qui nunc ipsum violant et postponunt mali spiritus tentationi ac consilio, a vita olim in paradiso degenda sinens excidere et B in imminentem ignis æterni gehennam incidere.

νς'. Τίς οὖν ἐστιν ἡ νῦν ἡμῖν αὕτη προκειμένη τοῦ Θεοῦ ἐντολή; Ἡ μετάνοια· ἧς τὸ κεφάλαιον, τῶν ἀπηγορευμένων μηκέτι ψαύειν. Ἐπεὶ γὰρ ἀπερρίφημεν τοῦ χωρίου τῆς ἐνθέου τρυφῆς, καὶ ἀπεκλείσθημεν τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ δικαίως, καὶ εἰς τὸ βάραθρον τοῦτο καταπεπτώκαμεν, συνοικεῖν τε καὶ συνδιαιτᾶσθαι τοῖς ἀλόγοις ζώοις κατεδικάσθημεν, καὶ ἀνέλπιδες κατέστημεν, τὸ εἰς ἡμᾶς ἦκον, τῆς πρὸς τὸν παράδεισον ἀνακλήσεως, αὐτὸς ὁ δικαιοσύνῃ τότε δίκην ἐπενεγκὼν, μᾶλλον δὲ δικαίως ταύτην ἐπελθεῖν ἡμῖν συγχωρήσας, ὑπερβολῇ νῦν φιλανθρωπίας καὶ ἀγαθότητος, διὰ σπλάγχνα ἐλέους αὐτοῦ, μέχρις ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν κατῆλθε. Καὶ καθ' ἡμᾶς γενόμενος ἀναμαρτήτως ὡς εὐδόκησεν ἄνθρωπος, ἵνα τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἀναδιδάξῃ καὶ ἀνασώσηται, τὴν σωτήριον τῆς μετανοίας ἡμῖν εἰσήνεγκε συμβουλήν τε καὶ ἐντολήν· πρὸς ἡμᾶς εἰπών· « Μετανοεῖτε, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Πρὸ μὲν γὰρ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅσον ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς ἀπέχει, τοσοῦτον μακρὰν ἡμῶν ἦν ἡ βασιλεία των οὐρανών. Τοῦ δὲ Βασιλέως των οὐρανών ἡμῖν ἐνδημήσαντος, καὶ τὴν μεθ' ἡμῶν ἕνωσιν εὐδοκήσαντος, ἤγγικεν ἡμῖν πᾶσιν ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία

56. Quodnam igitur est hoc nobis nunc injunctum Dei mandatum? Pœnitentia, cujus caput est vetita jam non tangere. Quia enim ejecti sumus e loco divinæ voluptatis, et merito exclusi a Dei paradiso, et in gurgitem istum decidimus, et ad cohabitandum convivendumque cum brutis pecudibus sumus damnati, et nobis excidit spes propriis viribus in paradisum redeundi; ille postquam iniquitatis pœnam exegit, seu potius venire in nos permisit, excessu postea charitatis et bonitatis per viscera misericordiæ suæ usque ad nos pro nobis descendit. C Et similis factus nobis præter peccatum ex benevolentia, homo, ut simili simile doceret et salvaret, salutiferum pœnitentiæ nobis dedit consilium et præceptum, ad nos dicens: « Pœnitentiam agite; appropinquavit enim regnum cœlorum. » Nam ante incarnationem Verbi Dei, quantum distat cœlum a terra, tantum longe a nobis erat regnum cœlorum. Ex quo autem rex cœlorum habitavit in nobis, et nobiscum uniri dignatus est, nobis omnibus cœleste regnum appropinquavit.

νζ'. Ἐγγισάσης ἡμῖν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, διὰ τῆς πρὸς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου συγκαταβάσεως, μὴ μακρὰν ἡμᾶς αὐτοὺς ἀπὸ ταύτης ποιήσωμεν, ἀμετανοήτως πολιτευόμενοι. Φύγωμεν δὲ μᾶλλον τῶν ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένων τὴν ἀθλιότητα· κτησώμεθα τὰ ἔργα τῆς μετανοίας, φρόνημα ταπεινὸν, κατάνυξιν, καὶ πένθος πνευματικόν· καρδίαν πραεῖαν ἐλέου γέμουσαν, δικαιοσύνης ἐρῶσαν, καθαρότητος ἀντιποιουμένην, εἰρηνικὴν, εἰρηνοποιὸν, φερέπονον, τοῖς ὑπὲρ ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης ἐναπομενίζουσαν, διωγμοῖς, καὶ ζημίαις, καὶ ὕβρεσι, καὶ συκοφαντίαις καὶ πάθεσιν. Ἡ γὰρ τῶν οὐρανῶν βασιλεία, μᾶλλον δὲ ὁ τῶν οὐρανῶν Βασιλεὺς (ὢ τῆς ἀφάτου μεγαλοδωρεᾶς!), ἐντὸς ἡμῶν ἐστιν· ᾧ καὶ διὰ τῶν τῆς μετανοίας ἔργων κολλᾶσθαι ἀεὶ ὀφείλομεν, ἀγαπῶντες ὡς δυνατὸν τὸν τοσοῦτον ἡμᾶς ἀγαπήσαντα.

57. Quia appropinquavit nobis regnum cœlorum propter Dei Verbi ad nos descensum, ne nosmet ab eo procul removeamus, sine pœnitentia viventes. Fugiamus econtra sedentium in tenebris et umbra mortis miseriam; potiamur opera pœnitentiæ, sensum humilem, compunctionem et luctum spiritualem, cor mite, misericordia plenum, justitiæ amans, puritatis studiosum, tranquillum, pacificum, patiens, delectatum exantlatis pro veritate et justitiæ persecutionibus, damnis, injuriis, calumniisque et cruciatibus. Nam cœlorum regnum, seu potius cœlorum rex (o ineffabilis munificentia!) intra nos est; cui operibus pœnitentiæ semper adhærere debemus, redamantes qua possumus tantum nos amantem.

νη'. Τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην ἀπουσία παθῶν καὶ περιουσία συνίστησι τῶν ἀρετῶν. Τὸ γὰρ πρὸς

58. Dei amorem absentia vitiorum et præsentia virtutum constituit. Namque mali odium, indeque

μέντοι ψυχὴ συνέχουσα τὸ σῶμα ᾧ καὶ ἐκτίσθη, πανταχοῦ τοῦ σώματός ἐστιν, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ, οὐδ' ὡς περιεχομένη, ἀλλ' ὡς συνέχουσά τε καὶ περιέχουσα, καὶ ζωοποιοῦσα τοῦτο κατ' εἰκόνα καὶ τοῦτ' ἔχουσα Θεοῦ.

ξβ'. Οὐ κατὰ τοῦτο μόνον μᾶλλον τῶν ἀγγέλων ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα πεποίηται Θεοῦ, ὅτι συνεκτικήν τε καὶ ζωοποιὸν ἔχει δύναμιν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἄρχειν. Ἔστι γὰρ ἐν τῇ τῆς καθ' ἡμᾶς ψυχῆς φύσει, τὸ μὲν ἡγεμονικόν τε καὶ ἀρχικόν· τὸ δὲ φύσει δουλεῦόν τε καὶ ὑπήκοον· θέλησις, ὄρεξις, αἴσθησις καὶ ἁπλῶς ὅσα μετὰ τὸν νοῦν, τῷ νῷ συνεκτίσθη παρὰ Θεοῦ, κἂν ἡμεῖς ἐσμεν ἐφ' ὧν φιλαμαρτήμονι γνώμῃ, μὴ τοῦ Θεοῦ καὶ Παντοκράτορος μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ προσόντος ἡμῖν ἐμφύτως αὐτοκράτορος ἀφηνιάζομεν. Ὁ μέντοι Θεὸς διὰ τὸ ἐν ἡμῖν ἀρχικὸν, καὶ τῆς γῆς ἁπάσης παρέσχε τὴν κυριότητα. Ἄγγελοι δὲ συνεζευγμένον σῶμα οὐκ ἔχουσιν, ὡς καὶ ὑπεζευγμένον ἔχειν τῷ νῷ. Τὴν δὲ νοερὰν θέλησιν, οἱ μὲν ἐκπεσόντες διηνεκῶς κέκτηνται πονηράν· οἱ δὲ ἀγαθοὶ, διηνεκῶς ἀγαθὴν, καὶ ἡνιόχου μηδαμῶς δεομένην. Τὸ δ' ἐπίγειον κράτος, ὁ μὲν πονηρὸς οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἥρπασεν· ὅθεν δῆλον ὡς οὐκ ἄρχων ἐκτίσθη τῆς γῆς. Οἱ δὲ ἀγαθοὶ τῶν ἀγγέλων, ἐπισκοπεῖν τὰ κατ' αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Παντοκράτορος προσετάχθησαν, μετὰ τὴν ἡμῶν ἔκπτωσιν, καὶ διὰ ταύτην, τὴς ἀξίας, εἰ καὶ μὴ παντελῆ διὰ φιλανθρωπίαν καθαίρεσιν. Τὰ γὰρ ὅρια τῶν ἀγγέλων, ὡς ὁ Μωϋσῆς ἐν τῇ ᾠδῇ φησιν, ἔστησεν ὁ Θεὸς, ὅτε διεμέριζεν ἔθνη· ὁ δὲ διαμερισμὸς οὗτος, μετὰ τὸν Κάϊν καὶ τὸν Σὴθ ἐγεγόνει· τῶν μὲν ἐκ τοῦ Κάϊν καλουμένων ἀνθρώπων, τῶν δὲ ἐκ τοῦ Σὴθ καταγομένων, υἱῶν Θεοῦ κεκλημένων· διαμερίζοντος ἐμοὶ δοκεῖν ἔκτοτε τοῦ ὀνόματος, καὶ προκαταγγέλλοντος τὸ γένος, ἐξ οὗ σάρκα λήψεσθαι ἔμελλεν ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱός.

ξγ'. Εἴποι δ' ἄν τις σὺν πολλοῖς ἑτέροις, καὶ τὸ τριαδικὸν τῆς ἡμετέρας γνώσεως, μᾶλλον ἡμᾶς τῶν ἀγγέλων δεικνύειν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ· οὐ μόνον ὅτι τριαδικὸν, ἀλλ ὅτι καὶ συμπεριβάλλει γνώσεως ἅπαν εἶδος. Μόνοι γὰρ ἡμεῖς τῶν κτισμάτων ἁπάντων, πρὸς τῷ νοερῷ τε καὶ λογικῷ, καὶ τὸ αἰσθητικὸν ἔχομεν· ὃ τῷ λογικῷ συνημμένον εἶναι πεφυκὸς, τεχνῶν τε καὶ ἐπιστημῶν, καὶ γνώσεων ἐξεῦρε πολυειδέστατον πληθύν· γεωργεῖν τε καὶ οἰκοδομεῖν, καὶ προάγειν ἐκ μὴ ὄντων, εἰ καὶ μὴ ἐκ μηδαμῶς ὄντων (τοῦτο γὰρ Θεοῦ), μόνῳ παρέσχε τῶν ἀνθρώπων. Γίνεται γὰρ σχεδὸν οὐδὲν οὐδὲ φθείρεται τῶν παρὰ Θεοῦ τελουμένων· κιρνώμενον δ' ἄλλο πρὸς ἄλλο τῶν παρ' ἡμῖν, μορφὴν ἑτέραν παρίστησιν· ἔτι τε μὴν, καὶ τὸ τὸν ἀόρατον τοῦ νοῦ λόγον, οὐ μόνον ὑπ' ἀκοῆς αἴσθησιν γίνεσθαι ἀέρα ἐνημμένον, ἀλλὰ καὶ καταγράφεσθαι, καὶ μετὰ σώματος καὶ διὰ σώματος ὁρᾶσθαι, παρέσχε τοῖς ἀνθρώποις μόνοις ὁ Θεός· πρὸς πίστιν ἐναγῶν διαρκῆ τῆς τοῦ ἀνωτάτω Λόγου διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας τε καὶ ἐμφανείας· ὧν οὐδὲν οὐδαμῶς μέτεστιν ἀγγέλοις.

[399] Deut. xxxii, 8. [399'] Gen. vi, 2.

A Anima tamen continens corpus cui concreata est, ubique corporis est, non velut in loco, nec velut comprehensa, sed ut illud continens, comprehendens, et vivificans : et sic etiam ad imaginem Dei est.

62. Non ideo duntaxat magis quam angelus homo ad Dei imaginem factus est, quia conservatricem et vivificam habet in seipso virtutem, sed etiam quia imperat. Est enim in nostræ animæ natura una pars dominans et imperans; et altera naturaliter famulans et obediens : voluntas appetitus, sensus et generatim quæcunque infra intellectum intellectui concreata sunt a Deo; quanquam nos aliquando, peccati amore ducti, non solum Dei omnipotentis, sed et nobis inditi naturaliter ducis habenas detrectamus. Huic tamen insidenti nobis regi Deus universæ terræ tradidit principatum. Angeli vero non habent corpus intellectui conjunctum et subjunctum. Intellectualis porro voluntas in lapsis est semper mala, et in bonis bona semper, nec auriga unquam indigens. Terrestre autem imperium malus quidem non habuit, sed rapuit; unde patet eum non creatum esse principem terræ. Boni vero angeli terrestribus invigilare jussi sunt, post casum nostrum, et propter istam, non tamen, Deo miserante, universam dignitatis nostræ ruinam. Terminos enim angelorum, ut Moyses in cantico dicit [399], constituit Deus, quando dividebat gentes. Hæc autem divisio post Cain et Seth facta est : nam Cain posteri dicti sunt filii hominum, Seth vero nepotes filii Dei sunt vocati [399']; quia nomine, ut mihi videtur, jam tunc separatum et prænuntiatum est genus, ex quo carnem assumpturus erat unigenitus Dei Filius.

63 Forsan aliquis dixerit cum multis aliis, ipsa quoque nostra cognitione, cum trina sit, ostendi nos magis quam angelos esse ad imaginem Dei, non solum quia trina est, sed et quia comprehendit omne cognitionis genus. Nos enim soli omnium creaturarum, præter intellectum et rationem, habemus etiam sensum : qui intellectui natura conjunctus, artium scientiarumque et cognitionum multiformem invenit multitudinem : et agros colere, ædificare domos, et res facere quod non sunt, non tamen res facere quæ minime sunt (hoc enim Dei est), solis competit hominibus. Nam fere nihil eorum quæ a Deo fiunt, incipit ac perit, sed commista inter se invicem quæ sunt apud nos, formam præbent aliam. Insuper, invisibile intellectus verbum, non solum auditus sensui aere indutum subjicere, sed scribere etiam et cum corpore ac per corpus videre, solis hominibus concessit Deus, in sufficientem fidem inducens carnalis supremi Verbi adventus et manifestationis. Quorum nihil prorsus angelis inest.

κατ' αὐτὴν ἐνδύματος τὸν ἀρραβῶνα, καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος ἔλαβε παρὰ Θεοῦ, ἐξ Ἱερουσαλὴμ πρὸς Δαμασκὸν ἀπιών, ἵν' εἴπω κατὰ τὸν θεολογίας φερωνύμως ἐπώνυμον Γρηγόριον, πρὶν καθαρθῆναι τῶν διωγμῶν, τῷ διωκομένῳ προσομιλήσας, μᾶλλον δὲ βραχεῖαν τοῦ μεγάλου φωτὸς λαμπηδόνι.

ξη'. Ἡ μὲν θεία ὑπερουσιότης οὐδέ ποτε πληθυντικῶς καλεῖται· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ θεία καὶ ἄκτιστος χάρις καὶ ἐνέργεια, μεριζομένη ἀμερίστως, κατ' εἰκόνα τῆς ἡλιακῆς ἀκτῖνος, ἣ καὶ θερμαίνει, καὶ φωτίζει, καὶ ζωοποιεῖ, καὶ αὔξει, τοῖς τε λαμπομένοις τὴν οἰκείαν ἐνίησι λαμπρότητα, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν ὁρώντων ἐπιφαίνεται. Κατὰ ταύτην γοῦν ὡς κατ' ἀμυδρὰν εἰκόνα, καὶ ἡ θεία τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, οὐ μία μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ καλοῦνται παρὰ τῶν θεολόγων, ὡς καὶ Βασίλειος ὁ μέγας. Αἱ δὲ ἐνέργειαι, φησὶ, τοῦ Πνεύματος τίνες; Ἄῤῥητοι μὲν διὰ τὸ μέγεθος, ἀνεξαρίθμητοι δὲ διὰ τὸ πλῆθος. Πῶς γὰρ νοήσωμεν τὰ τῶν αἰώνων ἐπέκεινα; τίνες ἦσαν αὐτοῦ πρὸ τῆς νοητῆς κτίσεως αἱ ἐνέργειαι; Πρὸ γοῦν τῆς νοητῆς κτίσεως καὶ τῶν αἰώνων ἐπέκεινα (καὶ γὰρ καὶ οἱ αἰῶνες νοητὰ κτίσματά εἰσι) κτιστὸν οὐδείς ποτ' εἶπεν, οὐδὲ ἐνενόησεν. Ἄκτιστοι τοιγαροῦν αἱ τοῦ θείου Πνεύματος δυνάμεις τε καὶ ἐνέργειαι· τῷ καὶ πολλαὶ θεολογεῖσθαι, ἀμερίστως τῆς μιᾶς καὶ παντάπασιν ἀμερίστου τοῦ Πνεύματος οὐσίας διαστελλόμεναι.

ξ'. Ἡ τοῦ Θεοῦ ἄκτιστος ἐνέργεια, μεριζομένη ἀμερίστως, καὶ πληθυντικῶς προάγεται παρὰ τῶν θεολόγων, ὡς ἀνωτέρω καὶ Βασιλείῳ τῷ μεγάλῳ διατετράνωται. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ἡ θεία καὶ θεοποιὸς ἔλλαμψις καὶ χάρις οὐκ οὐσία, ἀλλ' ἐνέργειά ἐστι Θεοῦ, διὰ τοῦτο καὶ αὕτη οὐ χρονικῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ πληθυντικῶς προάγεται, ἀναλόγως τοῖς μετέχουσι χορηγουμένη· καὶ κατὰ τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν ὑποδεχομένων, ἐπὶ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐνιεῖσα τὴν θεοποιὸν λαμπρότητα.

ο'. Ταύτας τὰς ἐνεργείας, ἑπτὰ ὁ Ἡσαΐας εἶπε. *Πολλὰ* δὲ παρ' Ἑβραίοις σημαίνει τὸ ἑπτά. « Ἀναβήσεται γὰρ, φησὶ, ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναβήσεται· καὶ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν ἑπτὰ πνεύματα· πνεῦμα σοφίας, συνέσεως, γνώσεως, εὐσεβείας, βουλῆς, ἰσχύος, φόβου. » Τοῦτα τὰ ἑπτὰ πνεύματα, κτιστὰ φρενοβλαβῶς, οἱ τὰ τῶν αἱρετικῶν φρονοῦντες, εἶναι διατείνονται. Οὓς κἀν τοῖς διὰ πλάτους πρὸς αὐτοὺς Ἀντιῤῥητικοῖς προσθέντες, διαρκῶς ἀπηλέγξαμεν. Ἀλλὰ καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, τῶν θείων τούτων τοῦ Πνεύματος ἐνεργειῶν μνησθεὶς, Τὰς ἐνεργείας, φησὶ, τοῦ Πνεύματος πνεύματα φίλον τῷ Ἡσαΐᾳ καλεῖν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τῶν προφητῶν μεγαλοφωνότατος, οὐ τὴν πρὸς τὴν θείαν μόνον οὐσίαν διαφορὰν ἐναργῶς ἔδειξε διὰ τοῦ ἀριθμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄκτιστον τῶν θείων τούτων παρέστησεν ἐνεργειῶν, διὰ τῆς τοῦ ἐπαναπαύεσθαι φωνῆς. Τὸ γὰρ ἐπαναπαύεσθαι ὑπεροχικοῦ ἀξιώματός ἐστι. Τὰ οὖν ἐπαναπαυόμενα ἐπὶ τὸ παρ' ἡμῶν Δεσποτικὸν ἐκεῖνο πρόσλημμα, πῶς ἂν εἶεν κτίσματα;

A a Deo accepit, cum Hierosolyma Damascum abiens, ut dicam sicut Gregorius Theologus aptissime vocatus, mundandus mox persecutor, quem persequebatur vidit, seu potius parvam magnæ Lucis scintillam.

68. Divina quidem essentia nunquam pluraliter dicitur; sacra vero et increata Dei gratia et operatio, individue distributa, ad imaginem solaris radii, qui et calefacit, et illustrat, et vivificat, et nutrit, et illuminatis propriam immittit lucem, et oculis videntium apparet: ad hanc igitur obscuriorem adhuc imaginem, sancta Dei operatio non una tantum, sed multiplex vocatur a theologis, ut ait Basilius magnus: « Operationes spiritus quænam? B ineffabiles quidem sunt ob magnitudinem, at innumerabiles ob multitudinem. Quomodo enim intelligamus quæ sunt ultra sæcula? Quænam erant ejus ante intellectualium creationem operationes? » Porro ante intelligibiles creaturas et ultra sæcula (etenim ipsa sæcula intelligibiles creaturæ sunt) nemo quid creatum unquam dixit aut cogitavit. Increata igitur sunt divini Spiritus virtutes et operationes; sed quia multæ a theologis numerantur, individue ab una et omnino indivisa Spiritus essentia distribuuntur.

69. Increata Dei operatio, individue divisa, pluraliter a theologis exhibetur, ut supra Basilius C magnus ostendit. Qui igitur divina et deifica illuminatio et gratia non essentia, sed operatio est Dei, ideo et ipsa non temporaliter tantum, sed et pluraliter præstatur, accommodate data, et pro suscipientium captu, majorem vel minorem emittens splendorem.

70. Illas operationes septem Isaias enumeravit, porro septem apud Hebræos significat multa. « Egredietur, inquit, virga de radice Jesse, et flos de illa ascendet. Et requiescent super eum septem spiritus: spiritus sapientiæ, intellectus, scientiæ, pietatis, consilii, fortitudinis, timoris [19]. » Hi septem spiritus esse creatos stulte contendunt hæreticorum assentatores. Quos, ampla eorum refutatione adhuc adaucta, sufficienter refellimus. Sed insuper Gregorius Theologus, divinas illas spiritus operationes memorans: « Spiritus operationes, inquit, spiritus vocare Isaiæ libuit. » Ipse autem prophetarum sublimissimus, non solum eas differre a divina essentia clare ostendit per numerum, sed et increatas esse has divinas operationes demonstravit hac voce, « requiescet super eum. » Nam superrequiescere est eminentioris dignitatis. Quæ igitur requiescunt super dominicam hanc naturam ex nobis assumptam, quomodo essent creata?

[19] Isa xi, 1-2.

θήσεται, κἀκείνη πάλιν δι' ἑτέρας, καὶ οὕτω πρὸς τὸ ἐπάπειρον ἰέναι, καὶ τὸ τῆς ἐνεργείας ἄκτιστον ἀεὶ ζητεῖται καὶ κηρύττεται;

οδ'. Πανταχοῦ παρούσης ἀχωρίστως τῆς τε θείας οὐσίας, καὶ τῆς θείας ἐνεργείας, χωρητή ἐστιν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια καὶ τοῖς κτιστοῖς ἡμῖν· ἐπεὶ καὶ μερίζεται ἀμερίστως κατὰ τοὺς Θεολόγους· τῆς θείας φύσεως ἀμερίστου παντάπασι μενούσης κατ' αὐτούς. Διὸ καὶ ὁ Χρυσόστομος Πατὴρ, εἰπὼν ὅτι ἡ ῥανὶς τῆς χάριτος τὰ πάντα ἐπλήρωσε τῆς γνώσεως· δι' αὐτῆς τὰ θαύματα ἐγίνετο, τὰ ἁμαρτήματα ἐλύετο· καὶ δείξας ἄκτιστον οὖσαν τὴν τῆς χάριτος ῥανίδα· εἶτα σπεύδων ἐπιδεῖξαι καὶ ἐνέργειαν, ἀλλ' οὐκ οὐσίαν οὖσαν, ἔτι δὲ καὶ τὴν τῆς θείας ἐνεργείας διαφοράν, πρός τε τὴν θείαν οὐσίαν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπόστασιν, ἐπάγει γράφων· « Τὸ μέρος λέγω τῆς ἐνεργείας· οὐ γὰρ δὴ ὁ Παράκλητος μερίζεται. Χωρητὴ γοῦν ἐστιν ἡμῶν ἑκάστῳ ἡ θεία χάρις, καὶ ἡ ἐνέργεια· ἐπεὶ καὶ ἀμερίστως αὐτὴ μερίζεται. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐσία, παντάπασιν ἀμέριστος οὖσα καθ' αὐτὴν, πῶς ἄν τινι χωρηθείη τῶν κτιστῶν; »

οε'. Τριῶν ὄντων τοῦ Θεοῦ, οὐσίας ἐνεργείας, Τριάδος ὑποστάσεων θείων· οἱ κατηξιωμένοι τῷ Θεῷ ἡνῶσθαι, ὡς ἓν εἶναι πνεῦμα μετ' αὐτοῦ· καθὰ καὶ Παῦλος ὁ μέγας εἴρηκεν· « Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἓν πνεῦμά ἐστιν· » ἐπεὶ κατ' οὐσίαν οὐχ ἡνῶσθαι τοὺς ἀξίους ἀνωτέρω δέδεικται, καὶ πάντες οἱ Θεολόγοι μαρτυροῦσι, κατ' οὐσίαν εἶναι τὸν Θεὸν ἀμέθεκτον· ἡ δὲ καθ' ὑπόστασιν ἕνωσις, μόνου διατελεῖ τυγχάνουσα τοῦ Θεανθρώπου Λόγου· λείπεται κατ' ἐνέργειαν ἑνοῦσθαι τοὺς κατηξιωμένους ἑνοῦσθαι Θεῷ· καὶ πνεῦμα καθ' ὅ ἐστιν ἓν μετὰ Θεοῦ ὁ κολλώμενος Θεῷ, τὴν ἄκτιστον τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν εἶναι καὶ καλεῖσθαι, ἀλλ' οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ· κἂν οἱ ἀντικείμενοι ἀπαρέσκωνται. Ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦ προφήτου, οὐ, Τὸ Πνεῦμά μου, ἀλλ', « Ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐχεῶ ἐπὶ τοὺς πιστεύοντας, » προέφη ὁ Θεός.

ος'. Πνεύματι Θεοῦ, φησὶν, ἐκινοῦντο καὶ Μωϋσῆς καὶ Δαβίδ· καὶ ὅσοι τῆς θείας ἐνεργείας χωρητικοὶ, τῇ ἀποθέσει τῶν σαρκικῶν ἰδιωμάτων γεγόνασι, καὶ ζῶσαί τινες εἰκόνες Χριστοῦ· καὶ τ' αὐτὸ μᾶλλον αὐτῷ κατὰ τὴν χάριν, ἢ ἀφομοίωμα· καὶ μία ἡ καθαρότης ἡ ἐν τῷ Χριστῷ καὶ τοῖς ἁγίοις ἐστί· καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς ὁ ἐνθεώτατος ᾄδει μελῳδῶν. Αἱ γὰρ πνευματοφόροι ψυχαὶ, κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, ἐλλαμφθεῖσαι παρὰ τοῦ Πνεύματος, αὐταί τε ἀποτελοῦνται πνευματικαὶ, καὶ εἰς ἑτέρους τὴν χάριν ἐξαποστέλλουσιν. Ἐντεῦθεν μελλόντων πρόγνωσις· μυστηρίων σύνεσις· κεκρυμμένων κατάληψις· χαρισμάτων διανομαί· τὸ οὐράνιον πολίτευμα· ἡ μετ' ἀγγέλων χορεία· ἡ ἀτελεύτητος εὐφροσύνη· ἡ ἔνθεος διανομή· ἡ πρὸς Θεὸν ὁμοίωσις· τὸ ἀκρότατον τῶν ὀρεκτῶν, θεὸν γενέσθαι.

οζ'. Κατὰ τὴν χάριν ταύτην καὶ λαμπρότητα, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἕνωσιν, πλεονεκτοῦσι τῶν ἀνθρώπων οἱ ἄγγελοι. Διὸ καὶ λαμπρότητές εἰσι δεύτεραι, λει-

aliam, et sic deinceps in infinitum procedendo? Et operationis sic æternitas quæritur semper et prædicatur.

74. Ubique præsente individue divina essentia divinaque operatione, operationis Dei capaces summus nos licet creati, quia indivise distribuitur, juxta theologos; sed juxta eosdem, natura divina incommunicabilis remanet. Ideo Chrysostomus Pater, postquam dixerat pluvia gratiæ omnem impleri cognitionem, ea nempe miracula fieri et peccata elui, et ostenderat increatam esse gratiæ pluviam; deinde studens demonstrare illam esse operationem, haud vero essentiam, et præterea divinam operationem differre a divina essentia et a Spiritus persona, pergit scribens: « Divisionem dico operationis: non enim Paraclitus dividitur. Capax igitur est unusquisque nostrum divinæ gratiæ et operationis, quia individue hæc dividitur. Essentia vero Dei, cum sit per seipsam omnino indivisibilis, quomodo capax ejus esset aliqua creatura? »

75. Cum tria sint in Deo, essentia, operatio, et sacrosanctæ Trinitatis personæ; qui Deo merentur uniri, ita ut unus sint cum eo Spiritus, sicut Paulus magnus dixit: « Qui adhæret Domino, unus spiritus est [34]; » quia secundum essentiam ut supra ostensum est, nemo meretur uniri, et omnes theologi testantur secundum essentiam Deum esse incommunicabilem; quia aliunde unio hypostatica soli competit Deo-Homini Verbo: reliquum est ut uniantur secundum essentiam qui Deo uniri merentur, et spiritus secundum quem unus cum Deo est qui Deo adhæret, increata Spiritus operatio sit et vocetur, et non essentia Dei, quamvis hoc adversarii improbent. Illud etiam prædixit Deus, dicens per prophetam, non « Spiritum meum », sed « de Spiritu meo effundam super credentes [35]. »

76. Spiritu Dei, ut scriptum est, movebantur Moyses et David, et quicunque, depositis carnalibus proprietatibus facti sunt divinæ operationis capaces, et quasi vivæ imagines Christi, seu potius idem cum eo per gratiam et assimilationem: una enim puritas in Christo et in sanctis est, et lumen Dei nostri super nos, ut divinissimus canit psalmista. Nam spiritu divites animæ, juxta magnum Basilium, illuminatæ a Spiritu, et ipsæ fiunt spirituales, et in alios gratiam rellectunt. Inde futurorum præscientia, intelligentia mysteriorum, absconditorum perceptio, distributio charismatum, cœlestis vita, cum angelis chorus, continua lætitia, divini instinctus donum, Dei similitudo, et quæ nihil optabilius, deificatio.

77. Hac gratia luceque et cum Deo unione, præstant hominibus angeli. Ideo velut secundariæ luces supremæ Lucis ministræ, et secunda lumina-

[34] I Cor. VI, 17. [35] Joel, II, 28, sec. LXX interpr., teste B. Petro, Act. II, 17.

φύσιν ἢ ξένα λέγεται· αὐτὰ δὲ καθ' αὑτὰ φύσιν ἅπαντα, ξένα ἐστὶ Θεοῦ. Πλέον γὰρ οὐδ' ὅσον εἰπεῖν ἡ νοερὰ φύσις πόρρω ἐστὶ Θεοῦ, ἢ ὅσον αἴσθησίς τε καὶ τὰ ὑπ' αἴσθησιν τῶν νοερῶν ἀπέχει. Τοσοῦτον οὖν ἀπέχοντες τῇ καθ' ἡμᾶς φύσει τοῦ Θεοῦ, ὄντως, οὐαὶ ἡμῖν, εἰ μὴ γοῦν ἐκ προαιρέσεως χρηστῆς, δι' ἔργων καὶ τρόπων ἀγαθῶν, ἐγγὺς αὐτοῦ γενοίμεθα.

π'. Ἡ τῶν θείων θεηγόρων ἔνθεος καὶ κοινὴ γλῶσσα, Δαμασκηνὸς ὁ θεοφόρος φησὶν ἐν δευτέρῳ τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων· « Χρὴ τὸν περὶ Θεοῦ τι λέγειν ἢ ἀκούειν βουλόμενον, σαφῶς εἰδέναι, ὡς οὐδὲ πάντα ἄῤῥητα, οὐδὲ πάντα ῥητά, τά τε τῆς θεολογίας, τά τε τῆς οἰκονομίας· οὔτε μὴν πάντα γνωστά, οὐδὲ πάντα ἄγνωστα. Ὑπὲρ λόγον δ' ἴσμεν καὶ ὅσα λέγειν ἐφεῖται τῶν θείων, ὡς καὶ ταῦτα καθ' ὑπερέχοντα λόγον (οὐ γὰρ ἔξω λόγου κατ' ἔλλειψιν, ἀλλ' ἐκτὸς λόγου τοῦ καθ' ἡμᾶς), ὃν θ' ἡμῖν αὐτοῖς ἐνδιαιτώμενον ἔχομεν, καὶ ὃν παρ' ἡμῶν αὐτῶν εἰς ἀκοὴν ἑτέρων προάγομεν. Οὔτε γὰρ οὗτος ἑρμηνεύων παραστῆσαι δύναιτ' ἄν, οὔτ' ἐκεῖνος πολυπραγμονῶν, οἴκοθεν ἐφίκοιτ' ἄν. » Οὐκ ἄρ' ἡμῖν αὐτοῖς ἐπιτρεπτέον περὶ Θεοῦ τι λέγειν· ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπιτρεπτέον πρὸς τοὺς ἐν πνεύματι τὰ τοῦ πνεύματος λαλοῦντας, καὶ ὅταν ἀπαιτῶσι λόγον οἱ ἀντικείμενοι.

πα'. Φασὶν ἐπιγεγράφθαι τῶν προθύρων τῆς σχολῆς τοῦ Πλάτωνος· « Μηδεὶς εἰσίτω ἀγεωμέτρητος. » Πάντη δέ ἐστιν ἀγεωμέτρητος, ὁ μὴ δυνάμενος περὶ τῶν ἀχωρίστων ὡς κεχωρισμένων διανοεῖσθαί τε καὶ διαλέγεσθαι. Εἶναι γὰρ πέρας χωρὶς τοῦ περατουμένου, τῶν ἀδυνάτων. Γεωμετρία δὲ, περὶ τῶν περάτων σχεδὸν ἅπας ὁ λόγος· ἃ καὶ χωρὶς τῶν περατουμένων, ἔσθ' ὅτε καθ' ἑαυτὰ καὶ ὁρίζεται καὶ προβάλλεται, τοῦ νοῦ χωρίζοντος τὰ ἀχώριστα. Ὁ δὲ τὸ σῶμα τῶν περὶ αὐτὸ χωρίζειν τῷ νῷ μηδέπω μαθών, πῶς ἀκούσει περὶ φύσεως καθ' ἑαυτήν; Ἥτις οὐ μόνον ἀχώριστός ἐστι τῶν φυσικῶν ἐνυπάρχουσα τούτοις, ἀλλ' οὐδ' εἶναί ποτε δύναται χωρὶς αὐτῶν. Πῶς ἀκούσει περὶ τῶν καθ' ὅλου ὡς καθ' ὅλου, ἅπερ ἐν τοῖς μερικοῖς εἰσι; νῷ καὶ λόγῳ μόνῳ τούτων διαιρούμενα, καὶ πρὸ τῶν πολλῶν νοούμενα, τὸ τῶν πολλῶν ἄνευ μηδαμῶς ὄντα τῷ γε ἀληθεῖ λόγῳ; Πῶς ἀκούσει περὶ νοητῶν καὶ νοερῶν; πῶς ἀκούσει καὶ νοῦν ἕκαστον ἡμῶν ἔχειν λεγόντων, καὶ διανοήματα, καὶ τῶν διανοημάτων ἕκαστον ἡμῶν ὑπάρχειν νῦν, καὶ οὐ καταγελάσει καὶ ἀνακράξεται, κατηγορῶν ἡμῶν, ὡς δύο καὶ πολλοὺς ἔχειν νοῦς λεγόντων ἕκαστον ἀνθρώπων; Ὁ δὲ ἐπὶ τῶν τοιούτων μὴ δυνάμενος ἀκούειν ἢ λέγειν, περὶ τῶν ἀδιαιρέτων ὡς διῃρημένων, πῶς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ δυνήσεταί τι τοιοῦτον ἢ λέγειν ἢ διδάσκεσθαι; Ἐφ' οὗ πολλαὶ μέν εἰσι καὶ λέγονται ἑνώσεις τε καὶ διακρίσεις, κατὰ τοὺς θεολόγους· ἀλλ' αἱ ἑνώσεις τῶν διακρίσεων ἐπικρατοῦσι, καὶ προκατάρχουσι· μήτ' ἀναιροῦσαι ταύτας, μήτ' ἐμποδιζόμεναι παρὰ τούτων αὗται μηδέν. Οἱ γοῦν ἐναντίοι μὴ δεχόμενοι, μηδὲ δυνάμενοι γνῶναι, τὴν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἀδιαίρετον διαίρεσιν, καὶ διῃρημένην ἕνωσιν ἀκούοντες ἡμῶν λεγόντων συμφώνως τοῖς ἁγίοις, ὅτι τοῦ Θεοῦ τὸ μέν

A dissimiles dicuntur; sed in seipsis spectatæ, omnes natura sunt a Deo alienæ. Magis, supra quam dici potest, intellectualis natura procul est a Deo, quam sensus et sensibilia ab intellectualibus distant. Tantum igitur a Deo natura nostra remotis, væ profecto nobis, si non bona voluntate, operibusque ac moribus bonis, ad eum accedamus.

80. Divinitus et divis theologis consone loquens, deifer Damascenus dicit in secundo theologicorum capitum : « Qui de Deo aliquid dicere vel audire vult, ei clare sciendum est in Deo et in Providentia nec omnia esse ineffabilia, nec omnia effabilia, sicut nec omnia scibilia, nec omnia nescibilia. Sed supra sermonem esse scimus quæcunque de Deo dicimus; quippe quæ supereminent sermonem (non enim B extra sermonem sunt propter defectum, sed extra sermonem nostrum), quem nobis ipsis intimum habemus, et quem a nobismet ad aliorum auditum proferimus. Nam neque hic divina interpretando explanare potest, nec ille multa opera enitens intelligere valet. » Non igitur nobis ipsis permittere debemus ut aliquid dicamus de Deo, sed nos ipsos permittere debemus iis qui in spiritu spiritualia loquuntur, etiam quando rationem exposcunt adversarii.

81. Dicitur inscriptum fuisse in porta scholæ Platonis : « Nemo intret geometriæ ignarus. » Omnino autem geometriæ ignarus est, qui non potest de indivisis sicut divisis cogitare et disserere. Nam terminum absque terminato impossibile est. C Geometria autem de terminis fere semper loquitur : qui etiam absque terminatis aliquando in seipsis definiuntur et proponuntur, intellectu dividente indivisibilia. Qui autem corpus a circumstantibus illud nescit abstrahere, quomodo intelligat naturam in seipsa respectam, quæ quidem non solum separari nequit a naturalibus quibus constat proprietatibus, sed nunquam esse potest sine ipsis? Quomodo intelliget proprietates totius esse easdem quam partium proprietates, et solo intellectu et sermone ab his distingui; et ante pluralitatem cogitari, quæ sine pluralitate nunquam sunt vero sermone? Quomodo intelliget de intelligibilibus et intellectualibus, quomodo, inquam, intelliget, dicentes cuique nostrum inesse intellectum, et D cogitationes, et cogitationibus quemque nostrum jam nunc imperare? nonne irridebit et clamitabit, exprobraus nobis quod duo vel plures dicamus homini esse intellectus? Qui porro in hujusmodi non potest sentire aut loqui de indivisis tanquam divisis, quomodo in Deo poterit aliquid tale dicere aut discere? In eo enim multæ sunt et dicuntur uniones et divisiones, juxta theologos; sed uniones divisionibus præstant et antecedunt, neque has tollentes, neque ab his ipsæ nullatenus impeditæ. Ergo adversarii, qui non possunt nec valent intelligere in Deo indivisam divisionem et divisam unionem, cum nos audiunt consone sanctis dicentes in Deo aliud esse nescibile et aliud scibile

μεγέθους καὶ καλλονῆς τῶν κτισμάτων, ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται. Καὶ Δημιουργὸν μὲν τὸν Ποιητὴν προσαγορεύομεν· δυνατὸν δὲ, ᾧ ἐξήρκεσεν ἡ δύναμις, οὐσίαν ποιῆσαι τὴν βούλησιν· καὶ δίκαιον, ὡς ἀδέκαστον κριτήν. Ἀλλὰ καὶ τὴν Θεὸς φωνὴν, ἐκ τῆς ἐποπτικῆς ἐνεργείας κεκρατηκέναι κατελάβομεθα. Ὥστε καὶ διὰ τούτου μερικήν τινα τῆς θείας φύσεως ἐνέργειαν διδαχθέντες, τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐν περινοίᾳ διὰ τῆς φωνῆς ταύτης οὐκ ἐγενόμεθα.

A ter creaturarum magnitudini et pulchritudini concipitur auctor naturæ. Et Creatorem quidem factorem vocamus; potentem vero, cui potestas suppetit quidquid vult producendi; et justum, ut incorruptum judicem. Imo vocem *Deus* ex operatione qua cuncta perspicit, assumptam esse intelligimus. Ita ut etiam exinde partialem quamdam naturæ operationem edocti, essentiam ipsam per hanc vocem non concipimus. »

πε'. Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὁ μετὰ τοὺς θεσπεσίους ἀποστόλους ἐξοχώτατος ἐν θεολόγοις, μετὰ τὸ διευκρινῆσαι τὴν κατὰ τὰς ὑποστάσεις τοῦ Θεοῦ διάκρισιν, φησίν· « Εἰ δὲ καὶ θεία διάκρισίς ἐστιν ἡ ἀγαθοπρεπὴς πρόοδος, τῆς ἑνώσεως τῆς θείας ὑπερηνωμένως ἑαυτὴν ἀγαθότητι πληθυνούσης τε καὶ πολυπλασιαζούσης. » Καὶ μετά τινα· « Διάκρισιν δὲ θείαν εἶναί φαμεν τὰς ἀγαθοπρεπεῖς τῆς θεαρχίας προόδους. Δωρουμένη γὰρ πᾶσι τοῖς οὖσι καὶ ὑπερχέουσα τὰς τῶν ὅλων ἀγαθῶν μετουσίας, ἡνωμένως μὲν διακρίνεται, πληθύνεται δὲ ἑνικῶς· καὶ πολυπλασιάζεται τοῦ ἑνὸς ἀνεκφοιτήτως. » Καὶ μετά τινα· « Ταύτας ἡμεῖς τὰς κοινὰς καὶ ἡνωμένας τῆς ὅλης θεότητος διακρίσεις, ἢ τὰς ἀγαθοπρεπεῖς προόδους, ὑμνῆσαι κατὰ τὸ δυνατὸν πειρασόμεθα· » δεικνὺς σαφῶς εἶναι καὶ ἑτέραν διάκρισιν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐ τὴν ὑποστατικὴν μόνην· ἣν τὴν ἑτέραν παρὰ τὴν ὑποστατικὴν διάκρισιν, καὶ θεότητος διάκρισιν καλεῖ. Ἡ γὰρ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διάκρισις, οὐ θεότητός ἐστι διάκρισις. Καὶ κατὰ μὲν τὰς θείας προόδους καὶ ἐνεργείας, πληθύνεσθαι καὶ πολυπλασιάζεσθαι λέγει τὸν Θεόν· καὶ τὴν αὐτὴν ἐνταῦθα πρόοδον, καὶ προόδους εἶναι λέγει· ἐκεῖ δὲ, οὐ πολυπλασιάζεται τὸ Θεῖον, ἄπαγε! οὐδὲ καθὰ Θεὸς διακρίνεται. Τριὰς γὰρ ἡμῖν ὑπάρχει ὁ Θεὸς, ἀλλ' οὐχὶ τριπλοῦς. Καὶ δείκνυσι δὲ καὶ τὸ ἄκτιστον τούτων τῶν προόδων καὶ ἐνεργειῶν· θείας τε γὰρ αὐτὰς καλεῖ, καὶ τῆς ὅλης φησὶ θεότητος εἶναι διακρίσεις· καὶ αὐτὴν ἑαυτὴν τὴν θεαρχίαν, κατὰ τὰς θείας προόδους καὶ ἐνεργείας ταύτας πληθύνειν λέγει καὶ πολυπλασιάζειν· οὐκ ἔξωθέν τι προσλαμβάνουσαν, ἄπαγε! ἀλλὰ καὶ ὑμνῆσαι τὰς προόδους ταύτας ἐπαγγέλλεται. Καὶ προστίθησι, κατὰ τὸ δυνατὸν, δεικνὺς καὶ ὑπερυμνήτους ταύτας οὔσας, ὁ τῶν θείων ὑμνῳδῶν ἐξοχώτατος οὗτος.

85. Dionysius Areopagita, post divinitus inspiratos apostolos sublimissimus theologorum, bene discreta personarum Dei distinctione, ait: « Insuper, divina distinctio est congrua boni processio, cum unitas divina supereminenter seipsam bonitate multiplicem faciat et pluralem. » Et paulo post: « Distinctionem divinam dicimus esse eximia boni de suprema Majestate effluvia. Habens enim hæc cunctis entibus et effundens omnium bonorum participationes, indivise discriminatur, et singulariter pluralis fit, et multiplicatur ex unitate non exiens. » Et paulo infra: « Has nos communes et unitas totius divinitatis distinctiones, seu boni effusiones, celebrare qua fieri potest conabimur. » Ita clare ostendit in Deo non solam esse personarum distinctionem, sed et aliam esse; quam quidem aliam a personali distinctione, divinitatis etiam distinctionem vocat. Nam distinctio personarum non divinitatis est distinctio. Et divinis processionibus et operationibus multiplicem et pluralem fieri Deum dicit, et hoc modo idem esse processionem et processiones; essentia vero non multiplicari Deum, absit! neque enim qua Deus distinguitur, nam trinus est nobis Deus, sed non triplex. Demonstrat etiam increatas esse illas processiones et operationes: divinas enim eas vocat, et totius ait esse divinitatis distinctiones, et ipsam dicit Majestatem supremam divinis processionibus et operationibus illis pluralem esse et multiplicem facere non aliquid extraneum assumendo, absit! Præterea pollicetur se has processiones celebraturum; et addens « qua fieri potest », eas esse omni laude majores, ostendit ille divinorum hymnidicorum sublimissimus.

πς'. Ὁ αὐτὸς θεοφάντωρ, εἰπὼν ἀνωτέρω θείαν διάκρισιν εἶναι τὴν ἀγαθοπρεπῆ πρόοδον, ἐπάγει· « Ἡνωμέναι μέν εἰσι κατὰ τὴν θείαν διάκρισιν αἱ ἔσχατοι μεταδόσεις. » Μεταδόσεις μὲν οὖν ἐνταῦθα συλλαβὼν πάσας τὰς προόδους καὶ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ ἐκάλεσε. Προσέθηκε δὲ τὸ ἀσχέτους εἶναι ταύτας, ἵνα μήτις νομίσῃ ταύτας εἶναι τὰ ἀποτελέσματα· οἷον τὴν ἑκάστου τῶν ὄντων οὐσίαν, ἢ τὴν ἐν τοῖς ζῶσιν αἰσθητὴν ζωὴν, ἢ τὸν ἐν τοῖς λογικοῖς καὶ νοεροῖς ἐνόντα λόγον τε καὶ νοῦν. Πῶς γὰρ ἂν εἴη ταῦτ' ἐν τῷ Θεῷ ἄσχετα, κτιστά γε ὄντα; πῶς δὲ αἱ τοῦ Θεοῦ ἄσχετοι πρόοδοι καὶ μεταδόσεις κτίσματα; τῆς ἀσχέτου μεταδόσεως φυσικῶς ἐνούσης τῷ μεταδιδόντι, καθάπερ ἐπὶ τοῦ φωτὸς ὁρῶμεν.

B

C

D

86. Idem theologus, præfatus divinam distinctionem esse boni processionem, subdit: « Unitæ sunt secundum divinam distinctionem absolutæ communicationes. » Communicationes hic collective vocat cunctas Dei processiones et operationes. Adjecit autem eas esse absolutas, ut nemo arbitretur eas esse effectus, puta uniuscujusque entium essentiam, vel sensitivam viventium vitam, vel inditam rationalibus et intellectualibus rationem et intelligentiam. Quomodo enim hæc essent in Deo absoluta, cum sint creata? Aut quomodo absolutæ Dei processiones et communicationes essent creaturæ? Nam absoluta communicatio communicanti naturaliter unita est, sicut de luce videmus.

πζ'. Πρεῖῶν ὁ μέγας οὗτος, τὰς τοιαύτας προόδους

87. Pergens magnus doctor, illas processiones et

ϙ'. Συμφθεγγέσθω νῦν ἡμῖν καὶ Μάξιμος ὁ θεῖος, τὴν ποιητικὴν τῶν ὄντων πρόνοιαν τὰς προόδους εἶναι ταύτας τοῦ Θεοῦ γράφων ἐν Σχολίοις· « Κοιναὶ δέ εἰσι τῆς τρισυποστάτου διακεκριμένης ἑνάδος, αἱ δημιουργικαὶ πρόνοιαί τε καὶ ἀγαθότητες· τουτέστιν αἱ οὐσιώσεις, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις. Τῷ μὲν οὖν πολλὰς φάναι ταύτας καὶ διακεκριμένας, ἔδειξε μὴ τὴν οὐσίαν οὔσας ταύτας τοῦ Θεοῦ· μία γὰρ αὕτη καὶ παντάπασιν ἀδιαίρετος. Ἐπεὶ δὲ κοινὰς ἔφη τῆς τρισυποστάτου διακεκριμένης ἑνάδος, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἶναι, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρέστησεν ἡμῖν· τούτων γὰρ οὐδὲν τῶν τριῶν ἐνέργεια κοινή. Τῷ δὲ μὴ μόνον προνοίας ταύτας φάναι καὶ ἀγαθότητας, ἀλλὰ καὶ δημιουργικὰς, ἀκτίστους ὑπαρχούσας ἔδειξεν. Εἰ γὰρ μὴ, δεδημιουργημένον ἔσται τὸ δημιουργικόν. Οὐκοῦν ἑτέρῳ [δε]δημιουργικῷ· κἀκεῖνο πάλιν ἑτέρῳ δεδημιουργημένον ἔσται· καὶ πρὸς τὸ εἰς ἔσχατον τοῦτ' ἐλαύνειν ἀτοπίας, οὐδ' ἐπ' ἄπειρον στήσεται βαδίζον. Αἱ τοῦ Θεοῦ ἄρα πρόοδοι καὶ ἐνέργειαι ἄκτιστοί τέ εἰσι, καὶ οὐσία τις τούτων οὐκ ἔστιν, ἀλλ' οὐδὲ ὑπόστασις.

ϙα'. Ἐπεὶ δὲ καὶ πολυειδὲς ὑπέστησε τὸ πᾶν ὁ προαγωγεὺς καὶ κοσμήτωρ τοῦ παντὸς ἀνεικάστῳ ἀγαθότητος ὑπερβολῇ, τὰ μὲν εἶναι μόνον ἐθελήσας, τὰ δὲ πρὸς τὸ εἶναι κεκτῆσθαι καὶ ζωήν· καὶ τὰ μὲν νοερᾶς ταύτης εὐμοιρεῖν, τὰ δὲ μόνης ἀπολαύειν τῆς κατ' ἀμφοτέρων, ἔστι δ' ἃ καὶ μικτὴν ταύτην ἐξ ἀμφοτέρων ἐσχηκέναι· καὶ τῶν λογικὴν καὶ νοερὰν παρ' αὐτοῦ λαβόντων τὴν ζωὴν, τῇ πρὸς αὐτὸν ἐθελουσίῳ νεύσει τῆς αὐτοῦ ἑνώσεως ἐπιτυγχάνειν, καὶ ζῆν οὕτω θείως καὶ ὑπερφυῶς, τῆς αὐτοῦ κατηξιωμένα θεουργοῦ χάριτος, καὶ ἐνεργείας. Ἡ γὰρ αὐτοῦ θέλησις, γένεσίς ἐστι τοῖς οὖσιν, ἢ προαγομένοις ἐκ μὴ ὄντων, ἢ βελτιουμένοις· καὶ τοῦτο διαφόρως. Διὰ ταύτην τὴν ἐπὶ τὰ ὄντα τοῦ θείου θελήματος διαφορὰν ἡ μία ἐκείνη πρόνοια καὶ ἀγαθότης (ταυτὸ δ' εἰπεῖν, ἡ δι' ἀγαθότητα πρὸς τὰ καταδεέστερα τοῦ Θεοῦ ἐπιστροφὴ), πολλαὶ πρόνοιαί τε καὶ ἀγαθότητες, καὶ εἰσὶ καὶ λέγονται παρὰ τῶν θεοσόφων θεολόγων, ἀμερίστως ἐν τοῖς μεριστοῖς μεριζόμεναι καὶ ποικιλλόμεναι· ὡς τὴν μὲν προγνωστικὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καλεῖσθαι· τὴν δὲ, δημιουργικήν τε καὶ συνεκτικήν· τούτων δ' αὖ, κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, τὰς μὲν οὐσιώσεις, τὰς δὲ ζωώσεις, τὰς δὲ σοφοποιήσεις. Ἑκάστη δὲ τούτων κοινή ἐστι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ κατ' αὐτὴν ἑκάστην τὴν περὶ ἡμᾶς ἀγαθὴν καὶ θείαν θέλησιν, ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν, ἡ οὐσιοποιὸς καὶ ζωοποιὸς καὶ σοφοποιὸς ἐνέργειά τε καὶ δύναμις· ἃς καὶ ἀσχέτους μεταδόσεις, καὶ ἀμειώτους προσείρηκε· τῶν κτιστῶν ὁμοῦ τε πάντων ἐξαίρων, καὶ φυσικῶς ἐναῖναι διδάσκων τῷ μεταδιδόντι.

ϙβ'. Ὥσπερ ὁ ἥλιος, ἀμειώτως τοῖς μετέχουσι μεταδιδοὺς θέρμης καὶ φωτὸς, ἐμφύτους ταῦτ' ἔχει καὶ οὐσιώδεις ἐνεργείας· οὕτω καὶ αἱ θεῖαι μεταδόσεις, ἀμειώτως ἑνοῦσαι τῷ μεταδιδόντι, φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις ἐνέργειαί εἰσιν αὐτοῦ· τοιγαροῦν καὶ ἄκτιστοι. Καθάπερ δὲ τοῦ μὲν ἡλιακοῦ φωτὸς, οὐδ'

90. Consonet nunc nobis divus etiam Maximus, creatricem rerum providentiam esse illas Dei processiones scribens in Scholiis : « Communes sunt unitati tribus personis distinctæ, creatrix providentia et bonitas, id est, exsistentiæ et vitæ et sapientiæ productio. » Eas igitur numerando multas et distinctas, ostendit eas non esse Dei essentiam : hæc enim una est et omnino indiscreta. Quia autem eas communes dixit unitati tribus personis distinctæ, nec Filium esse nec Spiritum sanctum nobis indicavit : horum enim nulla operatio est tribus communis. Atque illas non solum providentiam et bonitatem, sed creatrices etiam vocando, increatas esse demonstravit : nam secus, quod creat creatum esset, necessario alio creatore, et hic rursus alio erit creatus; et ut sic perveniatur ad extremos absurditatis limites, ne in infinitum quidem procedendo stabitur. Ergo Dei processiones et operationes sunt increatæ, et essentia aliqua harum non est, sicut nec substantia.

91. Quia autem productor et ornator omnium ineffabili bonitatis copia multiformem effecit mundum, quædam volens exsistere tantum, quædam vero præter exsistentiam vita quoque gaudere, et alia hanc intellectualem sortiri, alia vero una duntaxat ambarum frui, nonnulla denique mista quadam ex ambabus potiri, et quæ rationalem et intellectualem a se acceperant vitam, libero ad se motu unionem secum, et exinde vitam consequi supernaturalem digna habita deifica ipsius operatione atque gratia. Nam ejus voluntas est causa entia sive producens e nihilo sive meliorans, et hoc diversimode. Propter hanc divinæ erga entia voluntatis diversitatem una illa providentia et bonitas (seu quod idem est, Dei propter bonitatem ad inferiora conversio) multæ providentiæ ac bonitates sunt et vocantur a divina sapientibus theologis, indivise in participantibus discretæ et discriminatæ, ita ut alia quidem præscientia Dei nuncupetur, alia autem virtus creatrix et conservatrix, et hæc rursus, juxta magnum Dionysium, subdistinguatur in essentiæ, vitæ et sapientiæ effectricem; illarum autem unaquæque communis est Patri et Filio et Spiritui sancto, et secundum ipsam unamquamque divinam erga nos bonitatem et voluntatem, Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt essentiæ, vitæ et sapientiæ effectrix operatio et virtus, quas ille doctor necessarias communicationes et intactas vocavit, eas simul et a creaturis omnibus separans, et naturaliter inesse communicanti docens.

92. Sicut sol sine imminutione participibus communicans calorem et lucem, hæc habet ut naturales essentialesque operationes; ita communicationes divinæ, non minuentes communicantem, naturales essentialesque sunt ejus operationes; ergo et increatæ sunt. Quemadmodum autem solaris luminis

ματος ἐνέργειαν λαμβάνομεν, ἐκεῖνος δὲ ἀμέτρητον καὶ ὁλόκληρον ἔχει πᾶσαν τὴν ἐνέργειαν. Εἰ δὲ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἀμέτρητος, πολλῷ μᾶλλον ἡ οὐσία. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν Πνεῦμα τὴν ἐνέργειαν, μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ Βαπτιστὴς εἶπε, καὶ τῷ ἀμέτρητον εἶναι ταύτην, τὸ ἄκτιστον αὐτῆς παρέστησεν· τῷ δὲ μέτρῳ ταύτην ἡμᾶς λαμβάνειν, τὴν πρὸς τὴν ἄκτιστον οὐσίαν τῆς ἀκτίστου ἐνεργείας διαφοράν· οὐδεὶς γὰρ οὐδέποτε τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ λαμβάνει, ἀλλ' οὐδὲ εἰ πάντας ὁμοῦ συλλαβὼν εἴποις, καὶ ταῦτα μεριστῶς κατὰ λόγον τῆς ἑαυτοῦ καθάρσεως ἕκαστος. Προῶν δὲ ὁ Χρυσόστομος Πατὴρ, καὶ ἑτέραν διαφορὰν δείκνυσι τῆς ἀκτίστου οὐσίας πρὸς τὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν· Εἰ δὲ ἡ ἐνέργεια, λέγων, τοῦ Πνεύματος ἀμέτρητος, πολλῷ μᾶλλον ἡ οὐσία.

A autem immensa est ejus operatio, multo magis essentia. » Dicendo Spiritum esse operationem seu potius ipsum Spiritum Dei, sicut Baptista affirmavit, et adjiciendo illam esse immensam, increatam eam esse ostendit ; dicendo autem *ad mensuram* a nobis eam recipi, demonstrat increatam operationem ab increata distinctam essentia, nemo enim unquam essentiam Dei recipit, sive universos simul collective intelligas, sive seorsim singulos pro cujusque munditia. Pergens Chrysostomus Pater aliam subostendit distinctionem essentiæ increatæ ab increata operatione, dicens : « Si autem immensa est Spiritus operatio, multo magis essentia. »

ις'. Εἰ κατὰ τοὺς τῶν ἐναντίων λήρους, καὶ τοὺς κατ' αὐτοὺς φρονοῦντας, μηδὲν διαφέρει τῆς θείας οὐσίας ἡ θεία ἐνέργεια, καὶ τὸ ποιεῖν, ὃ τῆς ἐνεργείας ἐστὶ, κατ' οὐδὲν διοίσει τοῦ γεννᾷν καὶ ἐκπορεύειν, ἃ τῆς οὐσίας ἐστίν. Εἰ δὲ τὸ ποιεῖν τοῦ γεννᾷν καὶ ἐκπορεύειν οὐ διενήνοχε, καὶ τὰ ποιήματα κατ' οὐδὲν διοίσει τοῦ γεννήματος καὶ τοῦ προβλήματος· εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει κατ' αὐτούς, ὅ τε τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατ' οὐδὲν διοίσει τῶν κτισμάτων, καὶ τὰ κτίσματα πάντα ἔσται τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρὸς γεννήματά τε καὶ προβλήματα, καὶ θεοποιηθήσεται ἡ κτίσις, καὶ ὁ Θεὸς συντάξεται τοῖς κτίσμασι. Διὰ τοῦτο ὁ θεῖος Κύριλλος τὴν διαφορὰν ἐπιδεικνὺς τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας τε καὶ ἐνεργείας, τῆς μὲν θείας φύσεως εἶναί φησι τὸ γεννᾷν, τὸ δὲ ποιεῖν τῆς αὐτοῦ θείας ἐνεργείας, καὶ προσαποφαίνεται σαφῶς λέγων· Φύσις δὲ καὶ ἐνέργεια οὐ ταυτόν.

B 96. Si, ut delirant adversarii eorumque assentatores, minime distincta est a divina essentia operatio divina, creatio, quæ ad operationem attinet, minime differet a generatione et processione, quæ ad essentiam pertinent. Si autem creatio a generatione et processione non differt, creata non differunt a generato et a procedente ; si autem ita se res habet juxta ipsos, Filius Dei et Spiritus sanctus nihil different a creaturis, et creaturæ omnes erunt a Deo Patre generatæ et procedentes, et deificabitur creatio, et Deus creaturis ascribetur. Propterea divus Cyrillus differentiam ostendit essentiæ Dei ab operatione, naturæ divinæ tribuens generationem, creationem vero divinæ operationi ; et illud clare demonstrat dicens : « Natura autem et operatio non sunt idem. »

C

ιζ'. Εἰ μηδὲν διαφέρει τῆς θείας ἐνεργείας ἡ θεία οὐσία, καὶ τὸ γεννᾷν καὶ ἐκπορεύειν, οὐδὲν διοίσει τοῦ ποιεῖν· ποιεῖ δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι. Ὥστε καὶ γεννᾷ καὶ ἐκπορεύει, κατὰ τὴν τῶν ἐναντίων δόξαν καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς, δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι.

97. Si minime distincta sit a divina operatio e divina essentia, generatio et spiratio non differunt a creatione. Atqui creat Deus Pater per Filium in sancto Spiritu. Ergo etiam, in adversariorum et asseclarum sententia, generat et spirat per Filium in sancto Spiritu.

ιη'. Εἰ μηδὲν διαφέρει ἡ θεία οὐσία τῆς θείας ἐνεργείας, οὐδὲ τῆς θελήσεως διενήνοχε, καὶ ἔσται ὁ μόνος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γεγεννημένος, καὶ ἐκ τῆς θελήσεως κατ' αὐτοὺς, ὡς ἔοικε, πεποιημένος.

98. Si nihil distincta sit divina essentia a divina operatione, non differt etiam a voluntate, et idem erit, juxta ipsos, ut videtur, ab essentia Patris generatus atque a voluntate factus.

D

ιθ'. Εἰ μηδὲν διαφέρει τῆς θείας ἐνεργείας ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία, μαρτυρεῖται δὲ παρὰ τῶν θεοφόρων ὅτι καὶ ἐνεργείας πολλὰς ἔχει ὁ Θεὸς, ὡς καὶ δημιουργικὰς προνοίας εἶναι τούτου καὶ ἀγαθότητας, καθάπερ ἀνωτέρω δέδεικται, καὶ πολλὰς λοιπὸν οὐσίας ἔχει ὁ Θεός· ὃ μηδεὶς ποτ' εἶπεν, ἢ ἐφρόνησε τοῦ Χριστωνύμου γένους.

99. Si nihil distincta sit a divina operatione Dei essentia, cum testentur theologi multas Deo inesse operationes, nec non creatrices providentias et bonitates, ut supra ostensum est, ergo et multas habet Deus essentias : quod nemo unquam dixit aut sensit in Christiano genere.

ρ'. Εἰ μηδὲν διαφέρουσι τῆς θείας οὐσίας αἱ τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαι, οὐδὲ πρὸς ἀλλήλας ἔξουσι διαφοράν. Οὐκοῦν τῆς τοῦ Θεοῦ προγνώσεως οὐδὲν διενήνοχεν ἡ θέλησις, ὥστ' ἢ μὴ πάντα προγινώσκειν τὸν Θεὸν (οὐδὲ γὰρ πάντα θέλει τὰ γινόμενα), ἢ θελητὴν εἶναι καὶ τῶν πονηρῶν, ἐπειδὴ πάντα προγινώσκει, καὶ ἢ μὴ εἶναι πάντα προειδότα, ταυτὸν δ' εἰπεῖν οὐδὲ

100. Si minime distinctæ sint a divina essentia Dei operationes, nec a se invicem distinctæ erunt. Ergo a præscientia Dei distincta non erit voluntas. Et sic non omnia præsciret Deus, nec enim omnia vult quæ fiunt ; vel mala etiam vellet, quia omnia præscit; et insuper, vel non esset omnium præscius, nec proinde Deus, vel non esset bonus, ideo-

καὶ αὐτῆς ἕνεκα, καὶ αὐτή ἐστι πρὸ πάντων, καὶ ἁπλῶς καὶ ἀπεριορίστως ἐν ἑαυτῇ ἅπαντα προείληφεν, ἐκ πάντων αὐτὴν ὀνομαστέον, καταχρηστικῶς, ἀλλ' οὐ κυρίως· οὐκοῦν καὶ οὐσίαν αὐτὴν καὶ φύσιν προσρητέον, κυρίως δὲ τὴν οὐσιοποιὸν τοῦ Θεοῦ πρόοδόν τε καὶ ἐνέργειαν· ταύτην γὰρ τὴν ὄντως οὖσαν τοῦ ὄντως ὄντος θεολογικὴν οὐσιωνυμίαν, καὶ ὁ μέγας Διονύσιός φησιν.

indagator. Quia aliunde omnium est causa, et omnia sunt penes eam et propter eam, et ipsa est ante omnia, et simpliciter et incircumscripte omnia in scipsa præhabuit, ex omnibus nominanda est, analogice quidem, non proprie, et ideo est essentia ipsa et natura vocanda est; proprie vero creatrix Dei processio et operatio, hanc enim esse veram veri Entis denominationem, magnus dicit Dionysius.

ρζ'. Εὕροι τις ἂν τὴν τῆς φύσεως προσηγορίαν, κἀπὶ τῶν φυσικῶς προσόντων τιθεμένην, ἐπί τε τῶν κτιστῶς ὄντων, καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ ὁ τῶν Γρηγορίων θεολογικώτατός φησί που τῶν ἐπῶν· οἶδε γὰρ ἄνακτος ἐμοῦ φύσις ὅλβον ὀπάζειν. Οὐδὲ γὰρ τὸ διδόναι φύσις ὀτῳοῦν, ἀλλὰ φυσικῶς πρόσεστι τῷ εὐεργετικῷ. Κἀπὶ τοῦ πυρὸς δὲ φαίη τις ἂν, φύσιν ἔχειν ἀνωφερὲς εἶναι, καὶ φῶς ἐνιέναι τοῖς ὁρῶσιν, ἀλλ' οὐχ ἡ κίνησις αὐτῷ φύσις, οὐδὲ τὸ ἐμποιεῖν ἁπλῶς, ἀλλ' ἡ τῆς κινήσεως ἀρχή. Λέγεται τοιγαροῦν καὶ τὰ φυσικὰ φύσις, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Διονύσιος ἀλλαχοῦ φησι, Φύσις, γράφων, τῷ ἀγαθῷ τὸ παράγειν καὶ σώζειν, δηλονότι φυσικῶς τοῦτο πρόσεστιν αὐτῷ. Καὶ τοίνυν ὅταν ἀκούσῃς τῶν Πατέρων, ἀμέθεκτον λεγόντων τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἐκείνην μοι νόει τὴν ἀνεκφοίτητόν τε καὶ ἀνέκφαντον· ὅταν δ' αὖθις μεθεκτὴν, νόει μοι τὴν φυσικῶς προσοῦσαν τῷ Θεῷ πρόοδον, καὶ τὴν ἔκφανσιν, καὶ τὴν ἐνέργειαν, καὶ οὕτως στέργων ἀμφότερα, ὁμόλογος ἔσῃ τοῖς Πατράσι.

107. Inveniet aliquis naturæ nomen imponi naturalibus proprietatibus, sive in creaturis, sive in Deo, ut acerrimus Gregorios inter theologus ait alicubi poematum. « Scit enim regis mei natura felicitatem largiri ». Nam dare non est natura cuilibet, sed naturaliter competit benefico. Item de igne dici B potest hanc ei esse naturam ut sursum feratur et lucem immittat videntibus, at non est ipsi natura motus, nec simpliciter motus productio, sed ut motus initium. Dicuntur igitur vel naturalia motus, ut ipse magnus Dionysius alibi dicit, scribens : « Natura boni est producere et servare, hoc scilicet ei naturaliter inest. » Cum igitur audis Patres incommunicabilem dicentes essentiam Dei, illam intellige inapertam et inaccessam; cum vero communicabilem dicunt, intellige naturalem Dei processionem manifestationemque et operationem, et sic utrumque amplectens, consentiens eris Patribus.

ρη'. Τὸ μέρος τῆς οὐσίας καὶ τὸ βραχύτατον, πάσας ἔχει τὰς αὐτῆς δυνάμεις, ὡς καὶ ὁ σπινθὴρ λαμπρόν τε καὶ φωτιστικόν ἐστι, διακριτικόν τε καὶ καυστικὸν τῶν ἐγγιζόντων, αὐτοκίνητόν τε φύσει καὶ ἀνωφερὲς, καὶ ἁπλῶς ὅσα καὶ τὸ πῦρ, οὗ μόριόν ἐστι· καὶ ἡ σταγὼν τὰ πάντ' ἔχει ὅσα καὶ τὸ ὕδωρ οὗ ἐστι σταγὼν, καὶ ἡ βῶλος, ὅσα καὶ τὸ μέταλλον κέκτηται, οὗπερ ἀπορρὼξ τυγχάνει. Τοιγαροῦν εἴπερ τῆς ἀνεκφάντου ἐκείνης οὐσίας τοῦ Θεοῦ μετέχομεν, κἂν εἰ πάσης, κἂν εἰ μορίου μετέχῃ τις αὐτῆς, παντοδύναμος ἔσται, καὶ οὕτω τῶν ὄντων ἕκαστον ἔσται παντοδύναμον· ὃ μηδὲ πάντες ἔχομεν ὁμοῦ, κἂν πᾶσαν τὴν κτίσιν συμπεριλαβὼν εἴπῃς. Τοῦτο δεικνὺς ὁ Παῦλος ἐκ περιουσίας, καὶ αὐτοῖς τοῖς εὐμοιρηκόσι τῶν θεοποιῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος, οὐ πάνθ' ἑκάστῳ προσεῖναι μαρτυρεῖ τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ, Τῷ μὲν, φησὶ, δίδοται λόγος σοφίας, τῷ δὲ λόγος γνώσεως, ἄλλῳ δ' ἄλλο τι κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Ὁ δὲ Χρυσόστομος Πατὴρ, φανερῶς προαναστέλλων τὴν τῶν ἐναντίων πλάνην· Οὐ πάντα τις ἔχει, φησὶν, ἵνα μὴ φύσιν εἶναι τὴν χάριν νομίσῃ. Ἀλλ' οὐδὲ κτιστὴν ἡγήσαιτό τις νοῦν ἔχων, τὴν ἀντιδιαστελλομένην ὧδε χάριν τῆς θείας φύσεως, ὅτι τε Θεοῦ φύσιν οὐκ ἂν ποτέ τις δείσειε μή τις τὸ κτίσμα νομίσῃ, καὶ ὅτι εἰ καὶ διενήνοχε τῆς θείας φύσεως, οὐ διασπᾶται ταύτης ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, ἐπισπᾶται δὲ μᾶλλον τοὺς ἠξιωμένους πρὸς τὴν συνάφειαν τοῦ θείου Πνεύματος.

108. Pars essentiæ vel tenuissima omnes habet hujus virtutes; sicut scintilla est lucida et lucifera, C et proxima dissolvens et urens, et sese ultro movens et sursum ferens, et generatim cunctas habet proprietates ignis, cujus est pars. Et gutta omnes habet vires aquæ, cujus est stilla; et massa cunctas proprietates metalli cujus est fragmentum. Si ergo ineffabilis illa Dei essentia nobis communicaretur, sive integre, sive partim ejus sit aliquis consors, erit omnipotens : et sic unaquæque res erit omnipotens, quod nec omnes simul habemus, etiamsi universam creationem collective dixeris. Id copiose demonstrat Paulus, ipsis consortibus deificorum spiritus charismatum consortibus non omnia singulis inesse perhibens Spiritus dona, sed « alii, inquit, datur sermo sapientiæ, alii sermo D scientiæ, et alii aliud quid secundum eumdem Spiritum [18]. » Chrysostomus autem Pater, evidenter prævertens adversariorum errorem : « Non omnia quisque habet, inquit, ut non naturam esse gratiam existimes. » Sed nec creatam aliquis sapiens duceret sic distinctam a natura divina gratiam, quia nemo unquam timeret ne creatura pro natura Dei haberetur, et quia licet distincta sit a natura divina, non ab ea distrahitur spiritus gratia, sed potius attrahit meritos ad divini spiritus communionem.

[18] I Cor. XII, 8.

ρια'. Ἔτι τό τινος μετέχειν κατ' οὐσίαν, κοινὴν ἀνάγκη μετὰ τοῦ μετεχομένου τὴν οὐσίαν ἔχειν, καὶ κατά τι τὴν αὐτήν. Τίς οὖν ποτ' ἤκουσε μίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμῶν κατά τι τὴν οὐσίαν; καὶ ταῦτα τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγοντος· Αἱ μὲν ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος· καὶ τοῦ θείου Μαξίμου φάσκοντος· Πάντα, ὅσα ὁ Θεὸς, καὶ ὁ διὰ τῆς χάριτος τεθεωμένος ἔσται, χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτότητος. Οὐκ ἄρα τῆς θείας οὐσίας ἔνεστι μετέχειν, οὐδ' αὐτοὺς τοὺς διὰ τῆς θείας χάριτος τεθεωμένους· Τῆς δὲ θείας ἐνεργείας ἔνεστι μετέχειν. Εἰς τοῦτο γάρ με φέρει τὸ μέτριον ἐνταῦθα φέγγος τῆς ἀληθείας, λαμπρότητα Θεοῦ ἰδεῖν καὶ παθεῖν, φησὶν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς κατὰ τὸν ψαλμῳδὸν προφήτην· καὶ μίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων τὴν ἐνέργειαν, ὁ τούτοις ἐναρίθμιος Μάξιμος γράφει διαῤῥήδην, καὶ ζώσας εἰκόνας εἶναι τούτους Χριστοῦ, καὶ ταυτὸ μᾶλλον αὐτῷ κατὰ τὴν χάριν, ἢ ἀφομοίωμα.

ριβ'. Ὁ Θεὸς αὐτός ἐστιν ἐν ἑαυτῷ, τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων φυσικῶς, ὅλικῶς, ἀδίαιτως, καὶ ἀνεκφοιτήτως, ἅμα δὲ καὶ ἀφύρτως, καὶ ἀσυγχύτως ἐχομένων ἀλλήλων, καὶ περιχωρουσῶν εἰς ἀλλήλας, ὡς μίαν εἶναι τούτων καὶ τὴν ἐνέργειαν. Ὅπερ ἐπ' οὐδενὸς ἂν τις εὕροι τῶν κτιστῶν. (Ὁμοία μὲν γὰρ ἐν τοῖς ὁμογενέσιν, ἀλλ' ἑκάστης ὑποστάσεως καθ' ἑαυτὴν ἐνεργούσης, ἰδία καὶ ἡ ἐνέργεια.) Οὐκ ἔχει δὲ οὕτως ἐπὶ τῶν τριῶν ἐκείνων θείων καὶ προσκυνητῶν ὑποστάσεων· ὡς ἀληθῶς γὰρ μία ἐκεῖ καὶ ἡ αὐτή ἐστι· μία γὰρ ἡ τοῦ θείου βουλήματος κίνησις, ἐκ προκαταρτικοῦ αἰτίου τοῦ Πατρὸς ὁρμωμένη, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ προϊοῦσα, καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προφαινομένη. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων· ἐντεῦθεν γὰρ πᾶσα φυσικὴ ἐνέργεια καθίσταται γνώριμος. Καὶ τοίνυν οὐχ ὥσπερ ὁμοία μὲν, ἄλλη δὲ παρ' ἄλλης χελιδόνος ἐκτελεῖται καλιά· καὶ ἄλλη παρ' ἄλλου γραφέως καταγράφεται σελὶς, κἂν ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων ᾖ, οὕτω καὶ ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἴδιον ἀποτέλεσμα παρ' ἑκάστης ὁρᾶται τῶν ὑποστάσεων· ἀλλὰ πᾶσα ἡ κτίσις, τῶν τριῶν ἐστιν ἔργον ἕν. Καὶ ἀπὸ ταύτης μίαν καὶ αὐτὴν τῶν τριῶν προσκυνητῶν προσώπων, ἀλλ' οὐκ ἀποτεταγμένην ἑκάστῳ καὶ ὁμοίαν νοεῖν ὑπὸ τῶν Πατέρων μεμυήμεθα τὴν θείαν ἐνέργειαν.

ριγ'. Ἐπεὶ ἐν ἀλλήλοις ἀσυγχύτως τε καὶ ἀφύρτως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν εἰσιν, ὅθεν ἴσμεν μίαν εἶναι τούτων ἀκριβῶς τὴν κίνησιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἣν ἔχει ὁ Πατὴρ ἐν ἑαυτῷ ζωὴν ἢ δύναμιν, οὐχ ἕτερόν ἐστι παρὰ τὸν Υἱὸν, ὡς τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ καὶ ζωὴν καὶ δύναμιν ἔχοντα, οὕτω δὴ καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἱ δὲ νομίζοντες μηδὲν διαφέρειν τῆς θείας οὐσίας τὴν θείαν ἐνέργειαν, ἐπειδήπερ οὐκ ἄλλος, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ὁ Θεὸς ἡ ζωὴ ἡμῶν, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ μὴ πρὸς ἕτερον, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸν προαιώνιος ζωὴ ὑπάρχων, δυσσεβεῖς τέ εἰσι καὶ ἀμαθεῖς· ἀμαθεῖς μὲν, ἐπεὶ μήπω ἐδιδάχθησαν, ὅτι καὶ ἡ ἀνωτάτω Τριὰς οὐχ ἕτερος, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ὁ Θεὸς, καὶ οὐδὲν ἐμποδίζει

A 111. Insuper, quod participat aliquid secundum essentiam, communem habere debet cum participato essentiam, et quodammodo eamdem. Quis autem unquam audivit unam esse Deo et nobis quodammodo essentiam? cum præsertim magnus dicat Basilius: « Operationes quidem Dei ad nos descendunt, essentia vero ejus manet inaccessa »; et divus Maximus: « Omne quidquid Deus, erit ipse gratia deificatus præter essentiæ identitatem. » Non igitur divinam essentiam datur participare, ne ipsis quidem divina gratia deificatis. Divinam vero essentiam licet participare: « ad hoc enim me nunc ducit veritatis jubar, ut lucem Dei videam et experiar, ait Gregorius Theologus, » Et lumen Dei super nos, juxta Psalmistam prophetam. « Et B unam esse Dei et sanctorum operationem, ascribendus ad hos Maximus precise scribit, et hos esse vivas imagines Christi, et idem potius cum eo esse per gratiæ assimilationem.

112. Deus est ipse in seipso, quia tres personæ nunquam a se invicem exeuntes, naturaliter integre et æterne, sine ulla tamen commistione ac confusione se invicem compenetrant, ita ut unam habeant operationem. Quod in nulla creaturarum reperiri potest. Nam similis quidem in congeneribus, at quia unumque suppositum more sibi congruo agit, propria simul inest operatio. Non item vero de tribus illis divinis adorandisque personis, in C quibus una et eadem operatio est: unus enim est divinæ voluntatis motus, a primario principio Patre excitatus, et per Filium procedens, et in Spiritu sancto manifestatus. Et hoc patet ex operibus, exinde enim omnis naturalis operatio fit nota. Ergo non sicut similis quidem, sed alius ab alia hirundine conficitur nidus, nec sicut alia ab alio scriba describitur pagina, etiamsi ex iisdem litteris constet, ita et in Patre et Filio et Spiritu sancto proprium opus ab unaquaque fit persona, sed universa creatio trium est opus unum. Et exinde unam et eamdem tribus adorandis personis, et non propriam cuique et similem tribuere a Patribus didicimus divinam operationem.

D

113. Quia in se invicem sine confusione ac commistione Pater et Filius et Spiritus sanctus coexistunt, unde scimus unam esse horum profecto actionem et operationem: ideo quam habet Pater in seipso vitam aut potentiam, hæc non alia est apud Filium, quippe qui eamdem ac ille habet vitam et potentiam; ut autem Filius, sic et Spiritus sanctus. Qui vero arbitrantur minime distinctam esse a divina essentia divinam operationem, quia non alius, sed ipse est Deus vita nostra, et ipse non relative ad aliud, sed in seipso æterna vita est, illi sunt impii et ignari: ignari quidem, cum nondum didicerint summam Trinitatem non alium, sed ipsum esse Deum, neque id tamen impedire quin

καὶ τῶν θεῖως ζώντων, ὡς χορηγὸς τῆς χάριτος· λέγεται δὲ καὶ ζωὴ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, οὐ πρὸς ἕτερον, ἀλλ' ἀφέτως τε καὶ ἀπολελυμένως πάντη· θέλων ὁ θεῖος Κύριλλος δεῖξαι, ὅτι καθ' ἑκάτερον τούτων οὐδὲν ὁ Υἱὸς διαφέρει τοῦ Πατρὸς, καὶ ὅτι παρὰ τοῦ Πατρὸς δέχεσθαί τι τὸν Υἱὸν, οὐ μετὰ τὸν Πατέρα δείκνυσιν, οὐδὲ χρόνῳ δευτερεύοντα κατ' οὐσίαν τὸν Υἱὸν, πρὸς πολλοῖς ἑτέροις καὶ τοῦτό φησιν· Οὐκ ἐν τῷ δέχεσθαί τι τὸ εἶναι ἔχει, ἀλλ' ὧν δέχεταί τι. Καὶ συμπεραίνων ἐπάγει· Οὐκοῦν οὐ τὸ λαβεῖν τι παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀναγκάσει δεύτερον εἶναι τῷ χρόνῳ κατ' οὐσίαν τὸν Υἱόν· τὴν ζωὴν ἐνταῦθα ἣν ἔχει ὁ Πατὴρ, καὶ ἣν ὁ Υἱὸς παρὰ Πατρὸς λαμβάνει, μὴ εἶναι τὴν οὐσίαν ἐκδεχόμενος.

ριϛ'. Ἔτι δεικνὺς ὁ θεῖος Κύριλλος, ὡς εἰ καὶ πρὸς τὰ ζῶντα λέγεται ζωὴ κατ' ἐνέργειαν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ὡς ζωοποιῶν αὐτὰ, καὶ ζωὴ καλούμενος αὐτῶν, οὐδὲ κατὰ τοῦτό ἐστιν ἀνόμοιος τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἔχει τὸ ζωὴ τούτων εἶναι, καὶ ζωοποιεῖν αὐτὰ καθὰ καὶ ὁ Πατήρ· γράφει προϊών· Εἰ μὴ ζωὴ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱὸς, πῶς ἐπαληθεύσει λέγων· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον; » Καὶ πάλιν· « Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς ἐμῆς ἀκούει φωνῆς, κἀγὼ δίδωμι αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον. » Καὶ μετά τινα, ὡς φύσει προσοῦσαν αὐτῷ τὴν ζωὴν, καὶ οὐσιωδῶς ἐνυπάρχουσαν, δώσειν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἐπαγγέλλεται. Πῶς οὖν ἐνδέχεται νοεῖν, οὐκ ἔχοντα τὸν Υἱὸν εἰληφέναι ταύτην παρὰ τοῦ Πατρός; Ἐντρεπέσθωσαν τοίνυν, οἱ φρενοβλαβῶς, ἡνίκα ἂν ἀκούσωσι φυσικῶς προσεῖναι τῷ Θεῷ ζωὴν, τὴν αὐτοῦ ταύτην εἶναι λέγοντες οὐσίαν· οὐ γὰρ τὴν αὐτοῦ οὐσίαν τοῖς πιστοῖς ἡμῖν παρέχει ὁ Πατὴρ, ἢ ὁ Υἱὸς ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἄπαγε τῆς ἀσεβείας!

ριζ'. Καὶ διὰ τῶν ἑξῆς δ' οὐχ ἧττον τοῖς τὰ τοῦ ἐναντίου φρονοῦσιν, ἀντιλέγων ὁ μέγας Κύριλλος, προελθών φησιν· Ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, πάντα τὰ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐπάγεται· ἓν δὲ τῶν προσόντων τῷ Πατρὶ καὶ ἡ ζωή. Τῷ γοῦν εἰπεῖν ἓν τῶν προσόντων τῷ Πατρὶ, πολλὰ εἶναι τὰ προσόντα τούτῳ φανερῶς ἀπέδειξεν. Εἰ γοῦν ἡ ζωὴ αὕτη ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐστι, πολλὰς κατὰ τοὺς οὕτω φρονοῦντας οὐσίας ἔχει ὁ Θεός. Πρός γε μὴν τῇ δυσσεβείᾳ, καὶ ἀμαθείας ὑπερβολὴν οὐκ ἐλλείπει, τὸ λέγειν τὸ ὂν καὶ τὸ προσὸν ταυτὸν, εἰ μὴ ἄρα κατά τι. Πολλῷ δ' ἔτι μᾶλλον ἀνοητότερον, κατὰ μηδὲν διαφέρειν λέγειν τὸ ὂν καὶ τὰ προσόντα, ταυτὸ δ' εἰπεῖν τὸ ἓν καὶ τὰ πλείω τοῦ ἑνός· ἀδύνατον γὰρ πάντη τε καὶ πάντως καὶ ἀλόγιστον, ἓν εἶναί τι καὶ πλείω κατὰ τὸ αὐτό.

ριη'. Ὁ μὲν οὖν θεῖος Κύριλλος, καὶ ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν, Ἓν τῶν προσόντων τῷ Πατρὶ καὶ ἡ ζωὴ, παρέστησεν ὅτι ζωὴν ἐνταῦθα, οὐ τὴν οὐσίαν ὀνομάζει τοῦ Θεοῦ. Φέρε δ' ὅμως καὶ ἐπὶ λέξεως αὐτὸν προενέγκωμεν, πολλὰ τοιαῦτα λέγοντα τὰ τῷ Θεῷ προσόντα. Προϊὼν τοίνυν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, Πολλὰ, φησὶν, προσεῖναι λέγεται τῷ Πατρὶ πλεονεκτήματα, ἀλλ' οὐ τούτων ἔσται γυμνὸς ὁ Υἱός. Πῶς ἂν εἴη τὰ πολλὰ ταῦτα καὶ τῷ Θεῷ προσόντα, θεία

A dicitur etiam ipse vita in seipso, nec relative ad aliud, sed eminenter et absolute prorsus. » Volens divus Cyrillus ostendere utraque hac vita nihil differre Filium a Patre, et ex eo quod a Patre aliquid accipiat Filius, non probari hinc Patri vel tempore posteriorem secundum essentiam esse Filium, præter multa alia hoc dicit : « Non in accipiendo aliquid sumit exsistentiam, sed jam exsistens accipit aliquid. » Et concludens addit : « Ergo non quia accipit aliquid a Patre, sequitur necessario esse posteriorem tempore secundum essentiam Filium. » Vitam hic quam habet Pater accipit, non essentiam esse intelligit.

B 116. Adhuc ostendens divus Cyrillus, quamvis relative ad viventia dicatur vita secundum operationem Filius Dei, ut vivificans ea eorumque vita vocatus, non ideo ipsum esse Patri dissimilem, sed ad ipsius naturam pertinere ut sit vita eorum eaque vivificet sicut et Pater ; subinde scribit : « Si non vita secundum naturam est Filius, quomodo veraciter dicit : « Qui credit in me, habet vitam æternam [52] ? » et iterum : « Oves meæ vocem meam audiunt, et ego vitam æternam do eis [53]. » Et paulo post, vitam quam habet essentialiter in se manentem, daturum se credentibus in ipsum pollicetur. Quomodo igitur intelligi posset non habens Filius accepisse illam a Patre ? » Ergo erubescant, qui dementer, audientes naturaliter inesse Deo vitam, hanc esse ipsius essentiam dicunt ; non enim suam essentiam credentibus nobis dat Pater aut Filius aut Spiritus sanctus, apage istam impietatem !

C 117. Et subsequenti sermone haud minus contraria sentientes refellens magnus Cyrillus, pergit dicens : « Filius ex Patre omnia huic naturalia educit, unum autem naturalium Patri est vita. » Dicendo igitur unum naturalium Patri, plura esse huic naturalia clare demonstravit. Si ergo hæc vita essentia Dei est, plures in illorum sententia essentias habet Deus. Præter impietatem, ignorantiæ etiam excessu non caret, qui dicit idem esse quod est et quod naturale est, nisi forte secundum quid. Et multo adhuc dementius contenditur minime distinctum esse quod est ab iis quæ sunt naturalia, et D idem esse dicitur unum ac plura ; nam impossibile omnino et absurdum prorsus est, aliquid esse unum et plura sub eodem respectu.

118. Divus ergo Cyrillus dicendo : « Unum naturalium Patri est vita, » ostendit vitam hic non essentiam Dei vocari. Age tamen, et sermone ipsum inducamus multa numerantem hujusmodi Deo naturalia. Persequens igitur idem argumentum, « Multa, inquit, inesse dicuntur Patri attributa, sed his nudus non est Filius. » Quomodo multa hæc attributa Dei divina forent essentia ? Volens autem quædam indicare illorum Patris attributorum, citat Paulum dicentem :

[52] Joan. v, 47 ; [53] Joan. x, 27.

ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Τὰ τοιαῦτα τοίνυν ὁ θεῖος Κύριλλος, ἕτερόν πως καὶ οὐχ ἕτερον δεικνὺς παρὰ τὸν Πατέρα τὴν ἐν αὐτῷ ζωὴν, ἤγουν τὸν Υἱόν. Οἱ δ' ὡς μηδαμῶς ἕτερον ὄντα παρ' αὐτὸν, καὶ τὴν αὐτὴν κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ λέγοντες τὴν ἐν αὐτῷ ζωὴν, ὡς μηδὲν διαφέρουσαν, τὰ τοιαῦτα προβαλλόμενοι, καὶ ταύτην εἶναι διαβεβαιούμενοι τὸν τοῦ Πατρὸς Μονογενῆ, οὐ τοῖς τοῦ σεπτοῦ Κυρίλλου, ἀλλὰ τοῖς τοῦ Σαβελλίου κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην συνίστανται δόγμασιν.

A igitur divus Cyrillus ostendit aliam quodammodo et non aliam quam Patrem esse vitam quæ in ipso est, scilicet Filium. Qui vero dicunt hunc nullo modo alium esse quam illum, et eamdem omnino quam Patrem esse vitam quæ in ipso est, ut minime distinctam ; qui igitur talia contendunt, et hanc asserunt esse Patris Unigenitum ; illi non venerabilis Cyrilli, sed Sabellii doctrinæ prorsus necessario adhærent.

ρκα'. Ἀλλὰ καὶ τὸν θεῖον Κύριλλον καθ' ἑαυτοῦ προάγειν τοὺς κατὰ τῶν ἐναντίων, πῶς οὐ τῆς μεγίστης καταδίκης αὐτοῖς πρόξενον ; τὸ γὰρ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δ' ἐκεῖνο λέγειν, ἀμφοτέρων ὄντων ἀληθῶν, παντός ἐστι θεολογοῦντος εὐσεβῶς, τῷ δὲ τἀναντία λέγειν ἑαυτῷ, οὐδενὸς τῶν νοῦν ἐχόντων. Πῶς οὖν ὁ καλῶς εἰπὼν τὴν ζωὴν ἔχειν κατὰ φύσιν τὸν Υἱὸν ἣν δίδωσι τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι, κἀντεῦθεν δείξας ὅτι μὴ μόνον ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἣν οὐδεὶς λαμβάνει, ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ φύσιν ἐνέργεια τούτου λέγεται ζωὴ, ἣν κατὰ χάριν ἔλαβον οἱ οὕτω παρ' αὐτοῦ ζωοποιηθέντες, ὡς καὶ σώζειν δι' ἑαυτῶν, ταυτὸ δὲ εἰπεῖν καὶ ἀπαθανατίζειν κατὰ πνεῦμα, τοὺς μὴ κατὰ πνεῦμα ζῶντας πρότερον ; Ἔστι δ' οὓς καὶ τῶν κατά τι μέλος, ἢ καὶ κατὰ πᾶν σῶμα νεκρῶν γεγονότων ἀνιστᾷν. Πῶς ἂν οὖν ὁ καλῶς ταῦτα καὶ σαφῶς δείξας, πρὸς ἀναίρεσιν ἔπειτα τῆς θείας ταύτης ἐνεργείας, τὸ ζωὴν καλεῖσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ προήνεγκε ; καθάπερ οἱ νῦν τὰ τούτου βιαζόμενοι, μᾶλλον δὲ συκοφαντοῦντες ἀνοήτως ἰσχυρίζονται.

B igitur qui recte dixit Filium naturaliter vitam habere quam dat credentibus in seipsum, et exinde demonstravit non solum essentiam Dei, quam nemo recipit, sed etiam naturalem hujus operationem dici vitam, quam gratia recipiunt viri sic a Deo vivificati, ut per seipsos salvent, seu, quod idem est, immortales spiritualiter faciant eos qui non spiritualiter prius vixerant, et nonnullos eorum qui aliquo membro vel toto corpore erant mortui, resuscitent ; quomodo igitur qui recte illa et clare demonstravit, ille postea divinam hanc operationem destruens, quod vita vocatur pro Dei essentia protulisset, ut nunc verba ejus detorquentes seu potius calumniantes stulte affirmant ?

C

ρκβ'. Οὐχ ὁ τοῦ Θεοῦ Μονογενὴς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καλεῖται παρὰ τῶν ἁγίων ἐνέργειά τε καὶ δύναμις · ἀλλ' ὡς τὰς αὐτὰς ἀπαραλλάκτως τῷ Πατρὶ δυνάμεις ἔχοντα καὶ ἐνεργείας, ἐπεὶ καὶ δύναμις ὁ Θεὸς λέγεται κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, ὡς πᾶσαν δύναμιν ἐν ἑαυτῷ προέχων καὶ ὑπερέχων. Διὸ καὶ συνυπακουόμενον, ἢ καὶ συνεκφωνούμενον ἔχει τούτων ἑκάτερον, ὅταν δύναμις ἢ ἐνέργεια καλεῖται τὸ ἐνυπόστατον · καθάπερ καὶ ὁ τὰ πάντα μέγας Βασίλειος, Δύναμις, φησὶν, ἁγιαστικὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀνούσιος, ἐνύπαρκτος, ἐνυπόστατος. Τὰς δ' ἐκ τοῦ πάσας ἐνεργείας οὐκ ἐνυποστάτους ὑπάρχειν κἂν τοῖς περὶ τοῦ Πνεύματος ἀπεφήνατο, δι' οὗ καὶ τῶν κτισμάτων αὖθις δῆλός ἐστι ταύτας διαστείλας · ἐνυπόστατα γὰρ τὰ ἐκ τοῦ πνεύματος ὡς κτίσματα · πεποιωμένας γὰρ οὐσίας ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν.

D 122. Non Unigenitus Dei tantum, at etiam et Spiritus sanctus vocatur a sanctis operatio et virtus ; sed ita ut indiscriminatim easdem habeat ac Pater virtutes et operationes, quia Deus ipse virtus dicitur, juxta magnum Dionysium, utpote omnem in se habens et eminenter includens virtutem. Ideo utrumque illorum simul intelligitur et edicitur, quando virtutes aut operatio vocatur quod est substantiale, sicut dicit magnus omnino Basilius : « Spiritus sanctus et virtus sanctificatrix, essentialis, inhærens, substantialis. » Inde operationes non omnes esse substantiales per hoc quod dicit de Spiritu demonstravit, per quod etiam patet eas a creaturis discernens ; substantialia enim sunt quæ sunt ex spiritu ut creaturæ : factas enim essentias Deus creavit.

ρκγ'. Ἡ ἀποφατικὴ θεολογία οὐκ ἐναντιοῦται, οὐδὲ ἀναιρεῖ τὴν καταφατικὴν, ἀλλὰ δείκνυσι τὰ καταφατικῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενα, ἀληθῆ μὲν εἶναι καὶ εὐσεβῶς ἐπὶ Θεοῦ, οὐ καθ' ἡμᾶς δὲ ταῦτ' ἔχειν τὸν Θεόν. Οἷον ἔχει ὁ Θεὸς τὴν γνῶσιν τῶν ὄντων, ἔχομεν καὶ ἡμεῖς ἔστιν ὧν, ἀλλ' ἡμεῖς μὲν ὡς ὄντων τε καὶ γενομένων, ὁ δὲ Θεὸς, οὐχ ὡς ὄντων ἢ γενομένων· ἐγίνωσκε γὰρ ταῦτ' οὐδὲν ἧττον καὶ πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Ὁ γοῦν εἰπὼν περὶ Θεοῦ ὅτι οὐ γινώσκει τὰ ὄντα ᾗ ὄντα, οὐκ ἐναντιοῦται τῷ λέγοντι ὅτι γινώσκει ὁ Θεὸς τὰ ὄντα, καὶ ὄντα γινώ-

123. Negativa Dei attributa affirmativis non sunt contraria, nec ea destruunt ; sed ostendunt ea quæ affirmative de Deo dicuntur, vere quidem et pie Deo attribui, non esse vero in Deo sicut in nobis. Verbi gratia, habet Deus scientiam rerum, habemus et nos quorumdam scientiam ; sed nos ea cognoscimus ut exsistentia et facta, Deus vero non ut exsistentia et facta, nam ea non minus cognoscebat antequam exsisterent. Qui ergo dicit Deum non cognoscere entia quatenus entia, non contradicit dicenti Deum cognoscere entia, et cognoscere ipsa

αἰῶνι, καὶ αὐτῶν τῶν αἰώνων· τὸ δὲ κυριεύειν, ἄκτιστός ἐστιν ἐνέργεια Θεοῦ διαφέρουσα τῆς οὐσίας, ὡς πρὸς ἕτερόν τι λεγομένη, ὅπερ αὐτὸς οὐκ ἔστιν. A natur enim Deus in temporalia et æterna et in ipsam æternitatem : dominatio autem est increata Dei operatio, distincta ab essentia, utpote dicta relative ad aliud quod ipse non est.

ρκς'. Οἱ Εὐνομιανοὶ, πᾶν ὅπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγεται, οὐσίαν εἶναι λέγουσιν, ἵνα τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν εἶναι δογματίσωσι· καὶ τὸν Υἱὸν ἐντεῦθεν ὡς τοῦ Πατρὸς διαφέροντα, εἰς κτίσμα, τό γε εἰς αὐτοὺς ἧκον, κατασπάσωσι. Καὶ ἡ πρόφασις αὐτοῖς, ἵνα, φασὶ, μὴ δύο γένοιντο θεοί· ὅ τε πρῶτος ὁ ἀγέννητος, καὶ ὁ δευτερεύων τούτου ὡς γεννητὸς ὑπάρχων. Κατὰ μίμησιν τούτων καὶ οἱ ἐναντίοι, πᾶν ὅπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγεται, οὐσίαν εἶναι λέγουσιν· ἵνα τὴν μὴ χωριζομένην, διαφέρουσαν δὲ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν ὡς ἐξ ἐκείνης οὖσαν, μετεχομένην μέντοι παρὰ τῶν ποιημάτων (Πάντα γὰρ, φησὶ, μετέχει προνοίας ἐκ τῆς πανταιτίου θεότητος ἐκβλυζομένης), δυσσεβῶς εἰς κτίσμα κατασπάσωσι. Καὶ ἡ πρόφασις αὐτοῖς, ἵνα, φασὶ, μὴ δύο γένοιντο θεότητες· ἥ τε ὑπὲρ ἐπωνυμίαν, καὶ αἰτίαν, καὶ μέθεξιν τρισυπόστατος οὐσία, καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προερχομένη, μετεχομένη δὲ καὶ ὀνομαζομένη τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια. Καὶ γὰρ οὐ συνορῶσιν ὅτι καθάπερ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, Πατὴρ λέγεται πρὸς τὸν ἴδιον Υἱὸν, καὶ ἀκτίστως ἔχει τὸ *Πατὴρ* εἶναι, εἰ καὶ μὴ οὐσίαν σημαίνει τὸ Πατὴρ· οὕτω καὶ τὴν ἐνέργειαν ἀκτίστως ἔχει ὁ Θεὸς, εἰ καὶ διαφέρει τῆς οὐσίας ἡ ἐνέργεια. Καὶ ὅτε μίαν θεότητά φαμεν, πάντα ὅσα ἐστὶν ὁ Θεός φαμεν, καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Ἐκεῖνοι τοιγαροῦν εἰσιν οἱ διχοτομοῦντες δυσσεβῶς τὴν μίαν τοῦ Θεοῦ θεότητα εἰς κτιστὰ καὶ ἄκτιστα. B C

128. Eunomiani quodcunque de Deo dicitur, essentiam esse dicunt, ut ingenitam essentiam esse doceant, et inde Filium tanquam a Patre distinctum ad creaturam, ut sibi placet, deprimant. Et prætextus eis est ne, aiunt, duo sint dii, nempe primus qui sit ingenitus, et secundus qui hoc sit inferior utpote genitus. Istos imitantes adversarii, quodcunque de Deo dicitur, essentiam esse dicunt, ut impie ad creaturas deprimant non separatam, sed distinctam ab essentia Dei operationem, quæ ex Deo est, participatur autem a creaturis : « Omnia enim, dicitur, participant providentiam e summo principio manantem. » Et prætextus eis est ne, aiunt, duo sint divinitates, nempe elata supra, nomen causalitatemque et communicationem trina personis essentia, et procedens ex hac participataque et nominata Dei operatio. Etenim non advertunt, sicut Deus Pater dicitur Pater relative ad proprium Filium, et increata est paternitas, licet non essentiam significet vox Pater, ita etiam operationem increatam Deo inesse, licet distincta sit ab essentia operatio. Et cum unam divinitatem dicimus, omnia dicimus quæ Deus est, nempe essentiam et operationem. Illi igitur sunt qui impie bipartiunt unam Dei divinitatem in creatam et increatam.

ρκζ'. Συμβεβηκός ἐστι τὸ γινόμενον καὶ ἀπογινόμενον· ἀφ' οὗ καὶ τὰ ἀχώριστα συμβεβηκότα συνορῶμεν. Ἔστι δέ πως συμβεβηκὸς, καὶ τὸ φυσικῶς προσὸν, ὡς αὐξόμενόν τε καὶ μειούμενον· καθάπερ ἐν τῇ λογικῇ ψυχῇ ἡ γνῶσις. Ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἐν τῷ Θεῷ, ὅτι δὴ παντάπασιν ἀμετάβλητος μένει· δι' ἣν αἰτίαν, οὐδὲν αὐτῷ κατὰ συμβεβηκὸς λέγοιτ' ἄν. Οὐ μὴν πᾶν ὅπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγεται, οὐσίαν σημαίνει· λέγεται γὰρ καὶ τὸ πρός τι· ὅπερ ἀναφορικόν ἐστι, καὶ ἀναφορᾷ πρὸς ἕτερον, ἀλλ' οὐκ οὐσίας δηλωτικόν. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ ἡ θεία ἐνέργεια ἐπὶ Θεοῦ· οὔτε γὰρ οὐσία ἐστὶν, οὔτε συμβεβηκός· εἰ καὶ συμβεβηκός πώς ἐστι παρ' ὧν καλεῖται, θεολόγων δεικνύντων τοῦτο μόνον, ὅτι ἔστιν ἐν τῷ Θεῷ, καὶ οὐσία οὐκ ἔστιν. D

127. Accidens est quod advenit et abit, unde inseparabilia etiam accidentia intelligimus. Est etiam quodam modo accidens quod naturaliter inest, quia augetur et minuitur : sicut in anima rationali scientia. Sed non item est in Deo, qui omnino immutabilis permanet : quam ob causam nihil in eo accidens dici potest. Non tamen quodcunque de Deo dicitur, essentiam designat; nam dicitur etiam quod est ad aliquid, et quod proinde relativum est, et relationem ad aliud, non vero essentiam indicat. Hujusmodi est in Deo divina operatio; nam neque essentia est, neque accidens, quamvis quodammodo accidens a quibusdam vocetur theologis, ostendentibus hoc tantum, nempe eam in Deo esse, nec esse essentiam.

ρκη'. Ἔτι ἡ θεία ἐνέργεια, εἰ καὶ συμβεβηκός ἐστιν ὅπως λέγεται, ἀλλ' ἐνθεωρεῖται τῷ Θεῷ, καὶ σύνθεσιν οὐκ ἐμποιεῖ. Καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, γράφων περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡμᾶς διδάσκει· Τὸ Πνεῦμα γὰρ, φησὶ, τὸ ἅγιον, ἢ τῶν καθ' ἑαυτὸ ὑφεστηκότων ἐστὶν, ἢ τῶν ἐν ἑτέρῳ θεωρουμένων· ὧν τὸ μὲν οὐσίαν καλοῦσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ, τὸ δὲ συμβεβηκός. Εἰ γοῦν συμβέβηκεν, ἐνέργεια τοῦτ' ἂν εἴη τοῦ Θεοῦ· τί γὰρ ἕτερον; ἢ τίνος; ; Τοῦτο γάρ πως καὶ φεύγει σύνθεσιν· τοῦτο λέγων φανερῶς, ὡς εἰ τῶν ἐν τῷ Θεῷ θεωρουμένων ἐστί· διὸ καὶ οὐκ οὐσία, ἀλλὰ συμβεβηκός ἐστι. 128. Insuper divina operatio, quamvis accidens quodammodo dicitur, considerata tamen in Deo compositionem non facit. Id Gregorius cognomine Theologus de Spiritu sancto scribens nos docet : « Spiritus sanctus, inquit, vel est ens in seipso subsistens, vel ens in alio residens : quorum unum substantia, alterum vero accidens a theologis dicitur. Si ergo ille sit quid accidens, hoc esset operatio Dei : quid enim aliud esset aut cujus foret? Hoc enim quodammodo fugit compositionem. » Idque clare dicit : « Si qualitas in Deo residens sit, ideo nec sit substantia, sed accidens,

ς ρενοβλαβῶς εἰς κτίσμα κατασπῶσιν· ἦν ὁ ἱερὸς Δαμασκηνὸς, μὴ ἐνεργουμένην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνεργοῦσαν ὑποφήνας, ἄκτιστον ὑπάρχουσαν παρέστησεν, ὅπως γε μὴν οὐ διαφωνεῖ κατὰ τοῦτο τοὺς μοι λόγοις ἀποδέδεικται.

ρλβ'. Τὰ ὑποστατικὰ ἰδιώματα, ἀναφορικῶς κἀν τῷ Θεῷ προσάλληλα λέγεται. Καὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ὑποστάσεις, ἀλλ' οὐ κατ' οὐσίαν. Ἔστι δ' ὡς καὶ πρὸς τὴν κτίσιν ἀναφορικῶς ὁ Θεὸς λέγεται. Οὐ γὰρ ὥσπερ λέγεται προαιώνιος, προάναρχος, μέγας, ἀγαθὸς, Θεὸς ἡ παναγία Τριὰς, οὕτω δύναται λέγεσθαι καὶ Πατήρ· οὐ γὰρ ἑκάστη τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ μία τῶν τριῶν ὑπάρχει ὁ Πατήρ· ἐξ οὗ καὶ εἰς ὃν ἀνάγεται τὰ ἐξῆς. Πρὸς μέντοι τὴν κτίσιν, διὰ τὸ ἓν ἔργον εἶναι τῶν τριῶν, ἐκ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντος προαχθὲν, καὶ διὰ τῶν υἱῶν ὑπὸ τῆς χορηγουμένης κοινῆς τῶν τριῶν χάριτος εἰς ποίησιν, Πατὴρ λέγοιτ' ἂν καὶ ἡ Τριάς. Τὸ, « Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστιν· » καὶ τὸ, « Πατὴρ ἡμῶν εἷς ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, » ἕνα Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν τὴν ὁγίαν Τριάδα φησὶ, καὶ δὴ καὶ Πατέρα ἡμῶν, διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος ἡμᾶς ἀναγεννῶντα, λέγεται ἀναφορικῶς, καθάπερ ἔφημεν· καὶ ὁ Πατὴρ μόνος, πρὸς τὸν ὁμοούσιον Υἱὸν Πατήρ. Ὁ αὐτὸς δὲ λέγεται καὶ ἀρχὴ πρὸς τὸν Υἱόν τε καὶ τὸ Πνεῦμα. Λέγεται δὲ καὶ πρὸς τὴν κτίσιν ὁ Πατὴρ ἀρχὴ, ἀλλ' ὡς κτίστης καὶ Δεσπότης πάντων τῶν κτισμάτων. Ὅταν οὖν ταῦτα πρὸς τὴν κτίσιν ὁ Πατὴρ λέγηται, ἀρχή ἐστι καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ οὐκ εἰσὶ δύο ἀρχαὶ, ἀλλὰ μία· καὶ γὰρ ἀναφορικῶς λέγεται· καὶ ὁ Υἱὸς ἀρχὴ, ὡς πρὸς τὴν κτίσιν, ὥσπερ καὶ Δεσπότης πρὸς τὰ δοῦλα. Οὐκοῦν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς μετὰ τοῦ Πνεύματος, ὡς πρὸς τὴν κτίσιν μία ἀρχή ἐστι καὶ εἷς Δεσπότης, καὶ εἷς κτίστης, καὶ εἷς Θεός τε καὶ Πατὴρ, καὶ προμηθεὺς, καὶ ἔφορος, καὶ τἆλλα πάντα. Καὶ τῶν τοιούτων ἕκαστον οὐκ ἔστιν οὐσία· οὐ γὰρ ἂν πρὸς ἕτερον ἀναφορικῶς ἐλέγετο, εἴπερ ἦν αὐτοῦ οὐσία.

ρλγ'. Θέσεις, καὶ ἕξεις, καὶ τόποι, καὶ χρόνοι, καὶ εἴ τι τοιοῦτον, οὐ κυρίως ἐπὶ Θεοῦ λέγονται, ἀλλὰ μεταφορικῶς. Τὸ δὲ ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖν, ἐπὶ μόνου τοῦ Θεοῦ ἀληθέστατα ἂν λέγοιτο· μόνος γὰρ ὁ Θεὸς ποιεῖ· αὐτὸς δὲ οὐ γίνεται οὐδὲ πάσχει, ὅσον εἰς τὴν αὐτοῦ οὐσίαν ἀνήκει· καὶ μόνος διὰ πάντων ἕκαστον ποιεῖ· καὶ μόνος ἐκ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντων ποιεῖ, παντοδύναμον ἔχων τὴν ἐνέργειαν, καθ' ἣν καὶ πρὸς τὴν κτίσιν ἀναφορικῶς λέγεται, καὶ τὸ δυνάμει ἔχει· δύναται γὰρ αὐτὸς εἰς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν τι παθεῖν οὐδὲν οὐδαμῆ. Δύναται δὲ προσθεῖναι τοῖς ποιήμασιν εἰ βούλοιτο· τὸ μὲν γὰρ δυνάμει παθεῖν ἔχειν, καὶ προσλαβεῖν τι κατ' οὐσίαν, ἀσθενείας ἐστί· τὸ δὲ δυνάμει ποιεῖν ἔχειν, καὶ προστιθέναι τοῖς ποιήμασιν ὁπότε βούλοιτο, θεοπρεποῦς τε καὶ παντοκρατορικῆς ἰσχύος.

ρλδ'. Πάντων τῶν ὄντων εἰς δέκα συγκεφαλαιουμένων, οὐσίαν λέγω, ποσὸν, ποιὸν, πρός τι, ποῦ, ποτὲ, ποιεῖν, πάσχειν, ἔχειν, κεῖσθαι, καὶ τῶν

A ostendens, increatam esse demonstravit, in hoc non dissonans a cognominato Theologo, sicut in sermone meo iste probatum est.

πρὸς τὸν τῆς θεολογίας ἐπώνυμον, ἐν τοῖς διὰ πλά-

132. Personalia idiomata etiam in Deo relative ad se invicem dicuntur. Et distinctæ sunt a se invicem personæ, non tamen secundum essentiam. Aliquando etiam relative ad creaturam Deus dicitur. Non enim sanctissima Trinitas, ut dicitur æternus, sine principio, magnus bonusque Deus, sic dici posset Pater: non enim unaquæque personarum, sed una trium Pater est, a quo sunt et ad quem referuntur aliæ. Relative tamen ad creaturam, quia est unum trium opus ex mero nihilo productum, a filiis communi B trium gratia ad actionem donatis Trinitas vocari etiam posset Pater. Illud enim : « Dominus Deus tuus Dominus unus est [68], » et illud : « Unus est Pater noster qui est in cœlis [69], » unum Dominum et Deum nostrum esse indicant sanctam Trinitatem, et etiam Patrem nostrum sua gratia nos regenerantem relative vocari, sicut diximus : Sed Pater solus relative ad consubstantialem Filium est Pater. Idem quoque principium dicitur relative ad Filium et Spiritum sanctum. Dicitur etiam relative ad creaturas Pater principium, sed tanquam Creator et Dominus omnis creaturæ. Cum autem sic vocatur Pater respective ad creaturas, principium quoque Filius est, et non sunt duo principia, sed C unum; nam ipse Filius dicitur principium relative ad creata, sicut et Dominus ad servientia. Ergo Pater et Filius cum Spiritu respective ad creaturam unum sunt principium, et unus Dominus, et unus Creator, et unus Deus et Pater, et providus, et custos, et cætera omnia. Et horum unumquodque non est essentia : non enim relative ad aliud diceretur, si esset illius essentia.

133. Situs, habitus, loca, tempora, et alia hujusmodi, non proprie de Deo dicuntur, sed metaphorice. Facere autem et operari de solo Deo verissime dicuntur. Solus enim Deus facit, ipse autem non fit neque patitur, in quantum ejus essentiæ non convenit, et solus per omnia unumquodque facit, D et solus ex nihilo facit, omnipotentem habens operationem. Et hanc etiam relative ad creationem dicitur habere *in potentia* : quamvis enim nihil prorsus in suapte natura pati possit, potest tamen augere creationem, si velit. Nam posse pati et recipere augmentum in sua essentia, signum impotentiæ est; posse autem agere et facta ad nutum augere, divinam et omnipotentem decet potestatem.

134. Omnia entia reducuntur ad decem categorias, quæ sunt substantia, quantitas, qualitas, relatio, locus, tempus, actio, passio, habitus, situs,

[68] Deut. VI, 4. [69] Matth. XXIII, 9

οὐ διανοεῖται, οὐ δοξάζει, οὐχ ὁρᾷ, οὐκ ὀσφραίνεται, οὐ λαλεῖ, οὐκ ἀκούει, οὐ περιπατεῖ, οὐκ ἀναπνεῖ, οὐκ ἐσθίει, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, οὐκ ἔχει ἐνέργειαν διαφέρουσαν τῆς οὐσίας, καὶ δεικνῦσαν ὅτι ἐν ὑποστάσει ἐστί· διὸ καὶ τελέως ἀνυπόστατός ἐστιν ὁ καθόλου ἄνθρωπος. Ὁ δὲ ἐνέργειαν ἔμφυτον ἔχων διαφέρουσαν τῆς οὐσίας, ἄνθρωπος, μίαν, ἢ πλείους, ἢ πάσας οἵασπερ ἔφημεν, ἐξ αὐτῶν γνωρίζεται ὅτι ἐν ὑποστάσει ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀνυπόστατός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος. Ἐπεὶ δὲ αἱ τοιαῦται ἐνέργειαι, οὐκ ἐφ' ἑνὸς, ἢ δύο, ἢ τριῶν, ἀλλ' ἐπὶ πλειόνων τῷ ἀριθμῷ θεωροῦνται, δείκνυται εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἐν ὑποστάσεσι μυρίαις.

A tat, non opinatur, non videt, non odoratur, non loquitur, non audit, non ambulat, non respirat, non comedit, et uno verbo, non habet operationem ab essentia distinctam, qua indicetur hanc esse in subsistentia : ideo minime subsistens est homo *in genere*. Sed homo naturalem habens operationem ab essentia distinctam, sive unam, sive plures, sive omnes quascunque diximus, ex his cognoscitur esse in exsistentia, nec esse homo non subsistens. Quia autem hujusmodi operationes, non una, non duo, non tres, sed plurimæ numerantur, inde patet hominem in numerosissimis exsistere subsistentiis.

ρλζ'. Ὁ Θεὸς κατὰ τὴν διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος ἡμετέραν, τῆς αὐτοῦ λέγω Ἐκκλησίας εὐσεβείας, ἐνέργειαν ἔμφυτον ἔχων δεικτικὴν ἑαυτοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρουσαν τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Καὶ γὰρ προγινώσκει τε καὶ προνοεῖται τῶν ὑποδεεστέρων, καὶ δημιουργεῖ ταῦτα, καὶ συντηρεῖ, καὶ δεσπόζει, καὶ μετασκευάζει κατ' οἰκείαν βούλησιν ὡς οἶδεν αὐτὸς, ἐν ὑποστάσει δείκνυται ὤν, ἀλλ' οὐκ οὐσία μόνον ἀνυπόστατος. Ἐπεὶ δὲ αἱ τοιαῦται πᾶσαι ἐνέργειαι, οὐκ ἐφ' ἑνὸς, ἀλλ' ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ὑπάρχων ὁ Θεὸς ἡμῖν γνωρίζεται. Οἱ δὲ ἀντικείμενοι, λέγοντες μὴ ἔχειν τὸν Θεὸν ἐνέργειαν ἔμφυτον δεικτικὴν ἑαυτοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρουσαν τῆς οὐσίας αὐτοῦ, οὐκ ἐν ὑποστάσει λέγουσιν εἶναι τὸν Θεὸν, καὶ ἀνυπόστατον τελέως ποιοῦσι τὸν τρισυπόστατον Κύριον· τοσοῦτον ὑπερβάλλοντες κακοδοξίᾳ τὸν Λίβυν Σαβέλλιον, ὅσον πλέον εἰς κακίαν ἔχει τῆς δυσσεβείας ἡ ἀσέβεια.

B

C

137. Deus, juxta piam doctrinam gratia sua nobis, id est suæ Ecclesiæ datam, operationem naturalem habens suæ exsistentiæ indicem ideoque a sua essentia distinctam (etenim præscit et providet inferiora, et facit, et conservat, et regit, et mutat ad proprium nutum ut sibi videtur), inde ostenditur esse in substantia, haud vero essentia non subsistens. Atqui omnes hujusmodi operationes, non in una, sed in tribus subsistentiis habens Deus nobis innotescit. Adversarii vero dicentes non habere Deum operationem naturalem suæ exsistentiæ indicem, ideoque a sua essentia distinctam, in subsistentia esse Deum negant ; et minime subsistentem contendunt trinum subsistentiis Dominum, tanto superantes prava doctrina Libycum Sabellium, quanto nequior est mala pietate impietas.

ρλη'. Τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων, οὐ μία ὡς ὁμοία ἡ ἐνέργεια, καθάπερ ἐφ' ἡμῶν, ἀλλὰ μία ὄντως καὶ τῷ ἀριθμῷ. Ὅπερ οἱ τὰ τῶν ἐναντίων φρονοῦντες λέγειν οὐ δύνανται· ἐπεὶ μὴ κοινὴν εἶναι τῶν τριῶν ἀκτιστον ἐνέργειάν φασιν, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλων τὰς ὑποστάσεις ἐνεργείας εἶναι λέγουσιν, ὡς μὴ κοινῆς οὔσης κατ' αὐτοὺς θείας ἐνεργείας· ὥστε οὐδ' οὕτως ἔχουσι λέγειν μίαν τῶν τριῶν ἐνέργειαν· ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε ἄλλην οὕτως ἀναιροῦντες, ἀνυπόστατον κἀντεῦθεν ποιοῦσι τὸν τρισυπόστατον Θεόν.

138. Trium divinarum personarum operatio una est, haud quidem similis, ut apud nos, sed vere una numero. Quod adversarii dicere non possunt, quia tribus communem esse increatam operationem negant, et personæ, juxta eos, sunt sui invicem operationes, haud vero communis est divina operatio; et ita dicere nequeunt unam esse trium operationem, sed aliam alia sic destruentes, inde non subsistentem faciunt trinum subsistentiis Deum.

ρλθ'. Οἱ τὴν κακόδοξον πλάνην κατὰ ψυχὴν νενοσηκότες, κτιστὴν λέγοντες τὴν διαφέρουσαν τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας ἐνέργειαν, κτιστῶς ἔχειν καὶ τὸ δημιουργεῖν τὸν Θεὸν δοξάζουσι, ταυτὸ δ' εἰπεῖν τὴν δημιουργικὴν δύναμιν αὐτοῦ· οὐ γὰρ ἔστιν ἐνεργεῖν καὶ δημιουργεῖν χωρὶς ἐνεργείας· ὥσπερ οὐδὲ ὑπάρχειν χωρὶς ὑπάρξεως. Ὡς οὖν οὐκ ἔνι τὸν λέγοντα τὴν τοῦ Θεοῦ ὕπαρξιν κτιστὴν, ἀκτίστως ἔχειν αὐτὸν τὸ εἶναι οἴεσθαι, οὕτως οὐκ ἔστι τὸν λέγοντα τὴν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν κτιστὴν, τὸ ἐνεργεῖν τε καὶ δημιουργεῖν αὐτὸν ἀκτίστως ἔχειν οἴεσθαι.

D

139. Quibus hæretico errore anima ægrotat, creatam illi dicentes distinctam a Dei essentia operationem, creatum quoque in Deo autumant actum creandi, seu quod idem est, creatricem ejus potentiam : non enim operari aut creare absque operatione potest, sicut nec exsistere absque exsistentia. Ut igitur qui creatam dicit Dei exsistentiam, putare nequit increatum in eo esse actum exsistendi exsistere ; ita qui creatam dicit Dei operationem, putare nequit increatum in eo esse actum operandi et creandi.

ρμ'. Κτίσματα τοῦ Θεοῦ καὶ εἰσὶ καὶ λέγονται παρὰ τῶν εὐσεβῶς φρονούντων, οὐχ ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια κατὰ τοὺς τῶν ἐναντίων λήρους, ἄπαγε τῆς ἀσεβείας ! ἀλλὰ τῆς θείας ἐνεργείας ἀποτελέσματά ἐστι τὰ κτίσματα. Εἰ γὰρ τὰ κτίσματα ἡ ἐνέργεια, ἢ ἄκτιστα ταῦτά ἐστιν (ὦ τῆς παρανοίας !), ὡς καὶ πρὶν κτισθῆναι ὄντα, ἢ πρὸ τῶν κτισμάτων (ὦ τῆς

140. Creaturæ Dei nec sunt nec dicuntur a pie sentientibus, operatio Dei, ut adversarii deliriant, proh impietas ! sed divinæ operationis effectus sunt creaturæ. Si enim creaturæ essent operatio, vel increatæ essent (o absurditas !), ita ut antequam crearentur exstitissent ; vel ante creationem (o impietas !) non habuisset Deus operationem, qui ta-

ρμδ'. Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ παντάπασίν ἐστιν ἀνώνυμος, ἐπεὶ καὶ πάντη ἐστὶν ἀπερινόητος· ὀνομάζεται οὖν ἐκ πασῶν τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν, μηδενὸς ἐκεῖ τῶν ὀνομάτων πρὸς ἕτερον κατὰ τὴν σημασίαν διαφέροντος. Ἐξ ἑκάστου γὰρ καὶ πάντων οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὸ κρύφιον ἐκεῖνο μηδαμῶς γινωσκόμενον ὅ τί ποτέ ἐστι καλεῖται· ἐπὶ δὲ τῶν ἐνεργειῶν, ἕκαστον τῶν ὀνομάτων διάφορον ἔχει σημασίαν. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι διενηνόχασιν ἀλλήλων τὸ κτίζειν, τὸ δεσπόζειν, τὸ κρίνειν, τὸ προνοεῖσθαι, τὸ διὰ τῆς οἰκείας χάριτος τὸν Θεὸν ἡμᾶς υἱοθετεῖν; Οἱ οὖν τὰς φυσικὰς θείας ταύτας ἐνεργείας, ὡς ἀλλήλων τε καὶ τῆς θείας φύσεως διαφερούσας λέγοντες κτιστάς, τί ἄλλο ἢ τὸν Θεὸν εἰς κτίσμα καταστῶσι; Τὰ γὰρ κτιζόμενα, τὰ δεσποζόμενα, τὰ κρινόμενα, καὶ ἁπλῶς πάντα τὰ τοιαῦτα, ἔστι τὰ κτίσματα, ἀλλ' οὐχ ὁ Κτίστης, καὶ ὁ Δεσπότης, καὶ κριτής· οὐδ' αὐτὸ τὸ κρίνειν, καὶ δεσπόζειν, καὶ δημιουργεῖν, ἅπερ φυσικῶς ἐνθεωρεῖται τούτῳ.

ρμε'. Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, καθάπερ ἀνώνυμός ἐστι παντάπασιν, ὡς ὑπερώνυμος κατὰ τοὺς θεολόγους, οὕτως καὶ ἀμέθεκτος ὡς ὑπὲρ μέθεξιν ὑπάρχει κατ' αὐτούς· οἱ οὖν ἀπειθοῦντες οὗτοι νῦν τῇ διὰ τῶν ἁγίων ἡμῶν Πατέρων τοῦ Πνεύματος διδασκαλίᾳ, καὶ λοιδοροῦντες ἡμᾶς τοὺς αὐτοῖς ὁμολογοῦντας, πολλοὺς γίνεσθαί φασι θεούς, ἢ σύνθετον τὸν ἕνα, εἴπερ ἡ θεία ἐνέργεια τῆς θείας οὐσίας διαφέρει, καὶ εἰ ὅλως ἐνθεωρεῖταί τι τῇ τοῦ Θεοῦ οὐσίᾳ. Ἀγνοοῦσι γάρ, ὡς οὐχὶ τὸ ἐνεργεῖν καὶ ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ τὸ πάσχειν καὶ πάθος ποιεῖ τὴν σύνθεσιν. Ὁ δὲ Θεὸς ἐνεργεῖ, μηδὲν αὐτὸς πάσχων, μηδὲ ἀλλοιούμενος· οὐκ ἄρα σύνθετος ἔσται διὰ τὴν ἐνέργειαν. Καὶ τὸ πρὸς τί δὲ ὁ Θεὸς καὶ πρὸς τὴν κτίσιν ἔχει, ὡς ἀρχὴ καὶ Δεσπότης ὢν αὐτῆς, ἀλλ' οὐ συναριθμεῖται τοῖς γεγονόσι παρὰ τοῦτο. Πολλοὶ δὲ πάλιν πῶς ἔσονται θεοὶ διὰ τὸ ἔχειν τὸν Θεὸν ἐνέργειαν, εἴπερ ἑνός ἐστι Θεοῦ, μᾶλλον δὲ ὁ αὐτός ἐστι Θεὸς, ἡ θεία οὐσία, καὶ ἡ θεία ἐνέργεια. Σαφῆς οὖν ὄντως τοῦτο λῆρος τῆς αὐτῶν φρενοβλαβείας.

ρμς'. Εἰπὼν ὁ Κύριος πρὸς τοὺς οἰκείους μαθητάς, ὅτι « Εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων, οἳ οὐ μὴ γεύσωνται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει, » μεθ' ἡμέρας ἓξ, παραλαβὼν τὸν Πέτρον, καὶ Ἰάκωβον, καὶ Ἰωάννην καὶ εἰς τὸ Θαβώριον ὄρος ἀνελθὼν ἔλαμψεν ὡς ὁ ἥλιος· καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς· οὐ γὰρ ἠδύναντο ἐκεῖνοι βλέπειν πλέον· μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς τὴν λάμψιν ταύτην οὐκ ἰσχύοντες ἀτενίζειν, πρηνεῖς εἰς γῆν κατέπεσον. Ὅμως εἶδον, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Σωτῆρος, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τὸ θεῖκὸν ἐκεῖνο καὶ ἀπόῤῥητον φῶς· ὁ Γρηγόριος μὲν καὶ Βασίλειος οἱ μεγάλοι, θεότητα προσαγορεύουσι, Φῶς, λέγοντες, ἡ παραδειχθεῖσα θεότης ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῖς μαθηταῖς, καὶ κάλλος τοῦ ὄντως δυνατοῦ, ἡ νοητὴ αὐτοῦ καὶ θεωρητὴ θεότης. Ὁ γὰρ μέγας Βασίλειος καὶ κάλλος

A 144. Essentia Dei nullatenus nuncupari potest, cum sit omnino incomprehensa. Nominatur igitur ex omnibus suis operationibus; et nullum ibi nominum ab alio significatione differt. Singulis enim et omnibus nihil aliud vocatur quam absconditum illud minime notum quid sit. De operationibus vero nomina singula diversam habent significationem; quis enim nescit a se invicem distincta esse creationem, dominium, judicium, providentiam, et nostram ex gratia Dei adoptionem? Qui ergo naturales illas Dei operationes, utpote ab invicem et a natura divina distinctas, dicunt creatas, nonne Deum ad creaturam deprimunt? Nam creata, et gubernata, et judicata, et generatim omnia hujusmodi sunt creaturæ; non vero ipse Creator, et
B Dominus, et Judex, nec ipsum judicium, et dominium, et creatio, quæ sunt naturales ipsius modi.

145. Essentia Dei, sicut nuncupari non potest quia est supra nomen juxta theologos, ita nec participari, quia est supra participationem juxta eosdem. Illi ergo qui nunc inobediunt traditæ a sanctis Patribus nostris Spiritus doctrinæ, nosque bis consentaneos obtrectant, dicunt multos fieri deos, vel unum compositum, si divina operatio distincta sit a divina essentia, et si quis modus in substantia Dei resideat. Ignorant enim non in operando et in operatione, sed in patiendo et in passione fieri compositionem. At Deus operatur, non
C ipse patiens, nec mutatus: non igitur compositus erit propter operationem. Et relationem habet Deus ad creaturam, utpote hujus principium et Dominus, sed non ideo creaturis annumeratur. Adhuc, quomodo multi erunt dii ex eo quod habet Deus operationem, siquidem unius sunt Dei, seu potius unus sunt Deus, divina essentia et divina operatio? Clarissime igitur in hoc delirant isti dementes.

146. Postquam dixerat Dominus suis discipulis: « Sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei veniens in virtute[47]; post dies sex assumens Petrum, et Joannem,
D et ascendens in montem Thabor, resplenduit sicut sol, et vestimenta ejus facta sunt candida sicut lux; et non poterant illi respicere amplius, sed potius lumen illud non valentes intueri, proni in terram ceciderunt. Simul viderunt, juxta promissionem Salvatoris, regnum Dei, divinum nempe illud et ineffabile lumen, quod magni Gregorius et Basilius divinitatem appellant, dicentes: « Lumen est divinitas discipulis in monte manifestata, et pulchritudo Omnipotentis, intelligibilis ejus visibilisque divinitas. » Magnus enim Basilius lucem illam dicit esse pulchritudinem Dei, solis sanctis visibilem in virtute divini Spiritus. Itaque subdit: « Vide

[47] Marc. VIII, 39. »

ἡ ὑπερουσιότης ὤφθη τοῦ Θεοῦ, ὅταν ταύτην εἶναι οἱ αἱρετικοὶ λέγωσι τὸ φῶς ἐκεῖνο, ἀθέατον εἶναι παντάπασι τὸ φῶς τοῦτο μαρτυροῦσι. Καὶ μηδὲ τοὺς τῶν ἀποστόλων ἐγκρίτους τυχεῖν ἐπ' ὄρους τῆς τούτου θέας, μηδὲ τὸν Κύριον ἀληθῶς ταύτην ἐπαγγείλασθαι τούτοις, μηδ' ἀληθῶς λέγειν τὸν λέγοντα· Εἴδομεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ· καὶ διαγρηγορήσαντες Πέτρος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, εἶδον τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ἕτερος δὲ τὸν διαφερόντως ἠγαπημένον τῷ Χριστῷ Ἰωάννην φησὶν, αὐτὴν τὴν τοῦ Λόγου θεότητα παραγυμνωθεῖσαν ἐπ' ὄρους ἰδεῖν. Εἶδον οὖν καὶ ἀληθῶς εἶδον τὴν ἄκτιστον καὶ θείαν ἔλλαμψιν ἐκείνην, ἀοράτου τοῦ Θεοῦ διαμένοντος καθ' ὑπερούσιον κρυφιότητα, κἂν οἱ τῆς αἱρέσεως ἀρχηγοὶ, καὶ οἱ τούτων ὁμόφρονες διαῤῥαγῶσιν.

ρν'. Ἡνίκα δέ τις ἔρηται τοὺς αἱρετικοὺς τουσδε, οὐσίαν εἶναι τὸ φῶς ἐκεῖνο τῆς θεότητος εἰπόντας, καὶ ὁρᾶται λοιπὸν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαζόμενοι τὸν δόλον ἐγκαλύπτουσιν, οὐσίαν λέγοντες εἶναι τοῦτο φάναι, ἐπεὶ δι' αὐτοῦ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἑώραται· διὰ γὰρ τῶν κτισμάτων ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ὁρᾶται· πάλιν κτίσμα κατασκευάζοντες οἱ τάλανες εἶναι τὸ φῶς τῆς τοῦ Κυρίου μεταμορφώσεως. Καθορᾶται δὲ διὰ τῶν κτισμάτων, οὐχ ἡ οὐσία, ἀλλ' ἡ δημιουργικὴ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια. Ὥστε δυσσεβῶς καὶ τοῦτο, καὶ τῷ Εὐνομίῳ συμφωνοῦντες λέγουσιν, ὅτι διὰ τῶν κτισμάτων ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ὁρᾶται· οὕτω πολύχουν αὐτοῖς ἐστι τὸ τῆς δυσσεβείας λήϊον. Φευκταῖον οὖν αὐτοὺς, καὶ τὴν αὐτῶν κοινωνίαν, ὡς ψυχοφθόρον, καὶ πολυκέφαλον ὕδραν, ὡς πολυειδῆ τῆς εὐσεβείας λήμην.

A hæretici dicunt, invisibilem esse illam lucem testantur, et neque apostolorum selectos visionem ejus in monte sortitos esse, nec Dominum vere hanc eis esse pollicitum, nec veridicum esse qui dicit : « Speculatores facti sumus illius magnitudinis, cum essemus cum ipsa in monte sancto [47*],» — «Et evigilantes Petrus et qui cum ipso erant, viderunt majestatem ejus[47**].» Alius vero dicit dilectissimum Christo Joannem ipsam Verbi divinitatem in monte revelatam speculatum fuisse. Viderunt igitur, et vere intuiti sunt increatam divinamque lucem, Deo invisibili remanente secundum supersubstantialem et absconditam essentiam, licet hæresis duces eorumque asseclæ disrumpantur.

B

150. Si qui autem contendant hosce hæreticos dicere essentiam esse lumen illud divinitatis, ac proinde videri posse essentiam Dei, coacti dolum tegunt, asserendo illud essentiam ab eis vocari, quia per illud cernitur Dei essentia, per creaturas enim essentia Dei videtur : et sic rursus creaturam fingunt esse miseri lucem transfigurationis Domini. Spectatur porro per creaturas, non essentia, sed creatrix Dei operatio. Ita ut impie et hoc Eunomio consonantes dicant, per creaturas Dei essentiam cerni : ac proinde multiplex eis est impietatis seges. Fugere igitur oportet istos eorumque societatem, ut perniciosam et multicipitem hydram, et C multiformem pietatis luem.

[47*] II Petr. I, 18. [47**] Luc IX, 32.

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ

ΥΠΕΡ

ΤΩΝ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ

Διὰ τοὺς ἐξ ἰδίας ἀπειρίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους ἀπειθείας, ἀθενοῦντας τὰς τοῦ Πνεύματος μυστικὰς ἐνεργείας, κρεῖττον, ἢ λόγος ἐν τοῖς κατὰ πνεῦμα ζῶσιν ἐνεργουμένας, καὶ δι' ἔργων φανερουμένας, ἀλλ' οὐ διὰ λόγων ἀποδεικνυμένας.

—

HAGIORITICUS TOMUS

DE QUIETISTIS

Contra eos qui ex propria inexperientia et erga sanctos inobedientia contemnunt mysticas Spiritus operationes, quæ melius quam dici potest operantur in viventibus secundum spiritum, et quæ operibus revelantur, haud vero sermonibus reteguntur.

—

Τὰ μὲν ἀρτίως καθωμιλημένα, καὶ κοινῇ πᾶσιν ἐγνωσμένα, καὶ παῤῥησίᾳ κηρυττόμενα δόγματα, τοῦ διὰ Μωσέως ὑπῆρχε νόμου μυστήρια, τοῖς προφήταις

A Perscita familiariter universisque nota et prædicata audacter dogmata, erant Mosaicæ legis mysteria, solis prophetis in spiritu prævisa. Promissa

τος, καὶ φῶς ὑπεραῤῥήτου δόξης, καὶ ἀγγέλων καθαρότητα ὀνομάζει· ὁ δὲ μέγας Μακάριος, καὶ τῶν ἀσωμάτων τροφὴν, καὶ τῆς θείας φύσεως δόξαν, καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος καλλονὴν, πῦρ θεῖον καὶ ἐπουράνιον, φῶς ἄῤῥητον, καὶ νοερὸν, ἀῤῥαβῶνα Πνεύματος ἁγίου, ἁγιαστικὸν ἀγαλλιάσεως ἔλαιον.

Ὅστις οὖν, τους τὴν θεοποιὸν ταύτην χάριν τοῦ Θεοῦ, ἄκτιστον, καὶ ἀγέννητον, καὶ ἐνυπόστατον λέγοντας, τοῖς Μασσαλιανοῖς συντάττει καὶ Διθεΐτας καλεῖ, εἴπερ ἄρα τίς ἐστιν, οὗτος ἴστω τοῖς τοῦ Θεοῦ ἁγίοις ἀντικείμενος, καὶ τοῦ κλήρου τῶν σωζομένων, εἰ μὴ μεταμεληθείη, ἑαυτὸν ἐκβάλλων, καὶ αὐτὸς ἐκπίπτων τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου τῶν ἁγίων φύσει Θεοῦ· ὅστις δὲ πιστεύων, καὶ πειθόμενος, καὶ συμφθεγγόμενος τοῖς ἁγίοις, καὶ μὴ προφασιζόμενος προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις, τὸ μὲν φανερῶς λεγόμενον οὐκ ἀποσείεται, ὡς ἀγνοῶν, ἀγνοεῖ δὲ τὸν τρόπον τοῦ μυστηρίου, μὴ ἀπαξιούτω ζητεῖν, καὶ μανθάνειν παρὰ τῶν εἰδότων. Εἴσεται γὰρ, ὡς οὐδὲν ἀνακόλουθον τοῖς θείοις λόγοις καὶ πράγμασι, καὶ ταῦτ' ἐπὶ τῶν ἀναγκαιοτάτων, καὶ ὧν ἄνευ οὐδὲν οὐδαμῶς ἂν συσταίη, οὔτε μυστήριον ὅλως θεοπρεπές.

Ὅστις μόνῃ τῇ μιμήσει τε καὶ σχέσει, χωρὶς τῆς θεοποιοῦ χάριτος τοῦ Πνεύματος, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν τελείαν ἕνωσιν ἀποφαίνεται τελεῖσθαι, κατὰ τοὺς ὁμοήθεις καὶ ἀγαπωμένους ὑπ' ἀλλήλων, καὶ τὴν θεοποιὸν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἕξιν τῆς λογικῆς φύσεως, διὰ μόνης μιμήσεως προσγινομένην, ἀλλ' οὐκ ἔλλαμψιν ὑπερφυᾶ καὶ ἀπόῤῥητον, καὶ θείαν ἐνέργειαν, ὁρωμένην ἀοράτως τοῖς ἠξιωμένοις, καὶ νοουμένην ἀπεριλήπτως, οὗτος ἴστω, τῇ των Μασσαλιανῶν, ὡς οὐκ οἶδεν, ἀπάτῃ περιπεσών. Φύσει γὰρ ἔσται κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην Θεὸς ὁ θεούμενος, εἰ κατὰ φυσικὴν δύναμιν ἡ θέωσις ἔσται, καὶ τοῖς ὅροις τῆς φύσεως ἐμπεριλαμβάνεσθαι πέφυκε. Μὴ τοίνυν οὗτος τὴν οἰκείαν περιτροπὴν, τοῖς ἀσφαλῶς ἐστῶσιν ἐπιχειρείτω προστρίψασθαι, καὶ μῶμον τοῖς ἀμωμήτοις τὴν πίστιν ἐπενεγκεῖν· ἀλλὰ τὸ φρόνημα καταθέμενος, μανθανέτω παρὰ τῶν πεπειραμένων, ἢ τῶν ἀπ' ἐκείνων δεδιδαγμένων, ὡς ἀσχετός ἐστι παντάπασιν ἡ τῆς Θεότητος χάρις, οὐκ ἔχουσα τὴν οἱανοῦν δεκτικὴν ἑαυτῆς ἐν τῇ φύσει δύναμιν· ἐπεὶ οὐκ ἔτι χάρις ἐστὶν, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν φυσικὴν δύναμιν ἐνεργείας φανέρωσις. Καὶ οὐδὲ παράδοξον ἔσται τὸ γενόμενον, εἰ κατὰ δεκτικὴν δύναμιν θεώσεως ἡ θέωσις εἴη· φύσεως γὰρ ἂν εἰκότως ἔργον, ἀλλ' οὐ Θεοῦ δῶρον ἡ θέωσις εἴη, καὶ δυνήσεται καὶ φύσει Θεὸς ὁ τοιοῦτος εἶναι, καὶ κυρίως προσαγορεύεσθαι. Οὐδὲ γὰρ ἄλλο τι καθέστηκεν ἡ κατὰ φύσιν τῶν ὄντων ἑκάστου δύναμις, ἢ φύσεως πρὸς ἐνέργειαν ἀπαράβατος κίνησις. Πῶς δὲ καὶ ἐξίστησιν ἑαυτοῦ τὸν θεούμενον, ἡ θέωσις; Εἰ ἔτι τοῖς ὅροις τῆς φύσεως αὐτὴ περιείληπται, συνιδεῖν οὐκ ἔχω. Ὑπὲρ φύσιν τοίνυν, καὶ ἀρετὴν, καὶ γνῶσιν, ἡ τῆς θεώσεως χάρις, καὶ ἀπείρως τὰ τοιαῦτα ἅπαντα, καὶ τὸν ἅγιον Μάξιμον ταύτης ἀποδεῖ. Ἀρετὴ μὲν γὰρ πᾶσα, καὶ ἡ ἐφ' ἡμῖν τοῦ Θεοῦ μίμησις πρὸς τὴν θείαν ἕνωσιν ἐπιτήδειον ποιεῖται τὸν κεκτημένον· ἡ δὲ χάρις αὐτὴν τελεσιουργεῖ τὴν ἀπόῤῥητον ἕνωσιν· δι' αὐτῆς γὰρ ὅλος μὲν ὅλοις τοῖς ἀξίοις ὁ Θεὸς περιχωρεῖ· ὅλη δὲ ὅλοι περιχωροῦσιν ὁλικῶς οἱ ἅγιοι τῷ Θεῷ, ὅλων ἀντιλαμβάνοντες ἑαυτῶν τὸν Θεόν·

Quicunque igitur dicentes hanc Dei gratiam esse increatam ingenitamque et substantialem, Massalianis adnumerat et dualistas vocat, si quis nempe sit, iste sciat se sanctis Dei adversari, et ab electorum sorte, si non resipiscat, seipsum ejicere, et excidere ab uno soloque sancto natura Deo. Quicunque autem credens, et obediens, et consonans sanctis, nec peccaminosos prætexens prætextus, clare quidem dictum non rejicit ut ignorans, ignorat vero modum mysterii, non dedigneturquærere ac discere a scientibus. Sciet enim nihil inconveniens esse divinis sermonibus et rebus, et etiam in maxime necessariis et sine quibus nihil prorsus constaret, nec ullum mysterium Deo congruens.

Quicunque imitatione tantum et habitu, sine deifica Spiritus gratia, perfectam cum Deo unionem fieri asserit, sicut inter eos qui sunt moribus consimiles et sibi invicem dilecti, et deificam Dei gratiam esse habitum rationalis naturæ sola imitatione acquisitum, sed non ineffabilem supernaturalemque illuminationem ac divinam operationem, invisibiliter visam a dignis et incomprehense intellectam, hic sciat Massalianorum se inscium errori incidisse. Natura enim Deus erit necessario prorsus qui deificatur, si deificatio penes naturalem virtutem sit et intra naturæ limites possit comprehendi. Ne igitur hicce suum errorem tuto stantibus imprimere conetur, et exprobrium irreprehensibilibus fide inferre; sed suos deponens sensus, discat ab expertis aut ab his quos docuerunt, absolutam prorsus esse divinitatis gratiam, nec ullatenus posse viribus naturæ capi, quia secus jam non gratia esset, sed naturalis potentiæ operatio manifestata. Et nihil tunc admirabile fieret, si juxta capacem deificationis virtutem deificatio foret: naturæ enim proprie opus, et non Dei donum esset deificatio, et deificatus posset natura Deus fieri et proprie vocari. Nam nihil aliud est naturalis uniuscujusque rerum potentia, quam naturæ ad operationem inamovibilis motus. Et quomodo deificatione supra seipsum elevatur deificatus? Si hoc intra naturæ limites comprehendatur, id intelligere non valeo. Supra naturam igitur virtutemque ac scientiam est deificationis gratia, et infinite omnia hujusmodi, juxta sanctum Maximum, ab hoc distant. Virtus quidem omnis et pro viribus imitatio Dei aptum ad divinam unionem facitque qui eas adeptus est, gratia autem ipsam perficit ineffabilem unionem, per eum enim totus omnibus dignis illabitur Deus, et toti omnes integre incident sancti Deo, toti in Deum transmutati, et suæ ad eum ascensionis quasi bravium consecuti ipsum Deum, qui sicut anima corpori, ipsis tanquam membris circumfunditur, eosque in seipso dignatur accipere.

καὶ πάλιν· Ἡ ἀγαθότης, καὶ πᾶν εἴ τι ἀγαθότητος ἐμπεριέχεται λόγῳ· καὶ ἁπλῶς πᾶσα ζωή, καὶ ἀθανασία, καὶ ἁπλότης, καὶ ἀτρεψία, καὶ ἀπειρία, καὶ ὅσα περὶ τὸν Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρεῖται, ἔργα Θεοῦ εἰσι, καὶ οὐκ ἐργμένα χρονικῶς. Οὐ γάρ ποτε πρεσβύτερον ἀρετῆς τὸ οὐκ ἦν, οὐδέ τινος ἄλλου τῶν εἰρημένων κἂν τὰ μετέχοντα αὐτῶν κατ' αὐτὰ, ἤρκται τοῦ εἶναι χρονικῶς. Ἄναρχος γὰρ πᾶσα ἀρετὴ, μὴ ἔχουσα τὸν χρόνον ἑαυτῆς πρεσβύτερον, οἷα τὸν Θεὸν ἔχουσα τοῦ εἶναι μονώτατον ἀϊδίως γεννήτορα. Πάντων δὲ τῶν ὄντων καὶ μετεχόντων καὶ μεθεκτῶν, ἀπειράκις ἀπείρως ὁ Θεὸς ὑπερεξῄρηται. Μανθανέτω τοίνυν ἐκ τούτων, ὡς οὐ πάντα τὰ ὑφεστηκότα ἐκ Θεοῦ, καὶ ὑπὸ χρόνον εἰσί. Καὶ γὰρ ἔστιν ἃ τούτων ἄναρχά ἐστι, καὶ τῷ λόγῳ τῆς μόνης ἀνάρχου φύσει, καὶ τριαδικῆς μονάδος, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ὑπερφυοῦς ἁπλότητος, ἥκιστα λυμαίνεται· τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον καὶ ὁ νοῦς κατ' ἀμυδρὰν εἰκόνα τῆς ὑπερβαλλούσης ἐκείνης ἀμερείας, οὐδαμῶς διὰ τὰς ἐμφύτους ἑαυτοῦ νοήσεις, σύνθετός ἐστιν.

Ὅστις τὰς ἐνσημαινομένας τῷ σώματι πνευματικὰς διαθέσεις, ἀπὸ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ τῶν κατὰ Θεὸν προκοπτόντων χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος, οὐ παραδέχεται, καὶ τὴν τοῦ παθητικοῦ καθ' ἕξιν νέκρωσιν ἀπάθειάν φησιν, ἀλλὰ μὴ τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω καθ' ἕξιν ἐνέργειαν, ὁλικῶς ἀπεστραμμένου τὰ πονηρὰ, καὶ ἐπεστραμμένου πρὸς τὰ καλὰ, ὡς τὰς πονηρὰς ἕξεις ἀποκτισαμένου, καὶ ταῖς ἀγαθαῖς πλουτήσαντος, οὗτος ἀκολούθως τῇ τοιαύτῃ δόξῃ, καὶ τὴν ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τῶν ὄντων αἰῶνι μετὰ σώματος ἀπαναίνεται διαγωγήν· εἰ γὰρ συμμεθέξει τότε τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν, καὶ νῦν δήπου συμμεθέξει, κατὰ τὸ ἐγχωροῦν, τῆς χορηγουμένης μυστικῶς καὶ ἀπορρήτως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χάριτος τῷ κεκαθαρμένῳ νῷ, καὶ αὐτὸ τὰ θεῖα πείσεται, καταλλήλως ἑαυτῷ, μετασκευασθέντος, καὶ ἁγιασθέντος, ἀλλ' οὐ καθ' ἕξιν νεκρωθέντος τοῦ τῆς ψυχῆς παθητικοῦ. Καὶ δι' ἑαυτοῦ, κοινοῦ σώματός τε καὶ ψυχῆς ὑπάρχοντος, τὰς τοῦ σώματος ἁγιάζοντος διαθέσεις τε καὶ ἐνεργείας. Ἐπεὶ γὰρ τῶν ἀπηλλαγμένων τῶν τοῦ βίου καλῶν διὰ τὴν ἐλπίδα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, κατὰ τὸν ἅγιον Διάδοχον, ὁ νους εὐρώστως διὰ τὴν ἀμεριμνίαν κινούμενος, τῆς θείας ἀῤῥήτου [ἴσ. ἀῤῥήτων] χρηστότητος αὐτὸς ἐπαισθάνεται, καὶ τῷ σώματι, κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἑαυτοῦ προκοπῆς, τῆς οἰκείας χρηστότητος μεταδίδωσιν. Ἡ δὲ τοιαύτη ἐγγινομένη χαρὰ τότε τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι, ὑπόμνησίς ἐστιν ἁπλανὴς τῆς ἀφθάρτου βιότητος.

Ἄλλου μὲν φωτὸς ὁ νοῦς, ἑτέρου δὲ ἡ αἴσθησις ἀντιλαμβάνεσθαι πέφυκεν. Ἡ μὲν γὰρ αἰσθητοῦ, καὶ τὰ αἰσθητὰ ἢ αἰσθητὰ δεικνύντος· τοῦδε νοῦ φῶς ἐστιν, ἡ ἐν νοήμασι κειμένη γνῶσις· οὐ τοῦ αὐτοῦ τοίνυν φωτὸς, ὄψις τε καὶ νοῦς ἀντιλαμβάνεσθαι πεφύκασιν, ἀλλὰ μέχρις ἂν κατ' οἰκείαν φύσιν, καὶ ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἐνεργῇ ἑκάτερον αὐτῶν. Ὅταν δὲ πνευματικῆς καὶ ὑπερφυοῦς εὐμοιρήσωσι χάριτός τε καὶ δυνάμεως, αἰσθήσει τε καὶ νῷ, τὰ ὑπὲρ πᾶσαν αἴσθησιν καὶ πάντα νοῦν οἱ κατηξιωμένοι βλέπουσιν, ἵνα κατὰ τὸν Θεολόγον εἴπωμεν μέγαν Γρηγόριον, ὡς οἶδε μόνος ὁ Θεὸς, καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα ἐνεργούμενοι.

rursus : « Bonitas, et quidquid in bonitatis ratione comprehenditur, et generatim omnis vita, et immortalitas, et simplicitas, et immutabilitas, et immensitas, et quælibet essentialia Dei attributa, opera Dei sunt, etsi non temporaliter cœperint. Nunquam enim non exsistentia præcessit virtutem aut aliquam aliam præfatarum qualitatum, quamvis participantia eas cum eis esse temporaliter cœperint. Nam sine principio est omnis virtus, non habens tempus seipsa anterius, utpote solum Deum habens suæ exsistentiæ ab æterno genitorem. Omnibus autem participantibus et participatis immense et infinite Deus supereminet. » Discat igitur ex his non omnia quæ Deo subsunt, tempori subjacere. Etenim nonnulla horum sine principio sunt, quin sola sine principio secundum naturam essentia, et trina personis Unitas, et supernaturalis ejus simplicitas, ullum inde subeant detrimentum : eodem enim modo mens, ad imaginem superexcellentis illius individuitatis, minime ob naturales suas cogitationes fit composita.

Quicunque significatas corpore spirituales dispositiones, ab inditis animæ proficientium in Deo charismatibus Spiritus, non approbat, et habitus concupiscibilis mortificationem vocat apathiam, haud vero melioratam operationem hujus habitus, omnino aversantis mala et conversi ad bona, utpote malis habitibus spoliati et bonis locupletati ; hic consequenter isti sententiæ nos in futuro sæculo cum corporibus negat victuros : si enim tunc participaturum est cum anima corpus ineffabilia bona, etiam nunc profecto comparticipabit, qua fieri potest, datam mystice et ineffabiliter a Deo purificatæ menti gratiam, et ipsum divina more sibi congruo patietur, transmutata et sanctificata, non tamen secundum habitum enecta vi animæ concupiscibili ; et per seipsam, quippe quæ communis corpori et animæ sit, sanctificante corporis dispositiones et operationes. Quia enim liberatis a vitæ bonis propter spem futurorum bonorum, juxta sanctum Diadochum, mens fortiter ob securitatem mota divinam ineffabilem suavitatem ipsa gustat, corpori quoque, pro mensura sui profectus, suam communicat suavitatem. Atque hujusmodi lætitia tunc animæ et corpori inorta, hymnus est indubius incorruptibilis vitæ.

Alteram lucem mens, alteram sensus percipere valet. Hic enim sensibilem et sensibilia, qua sensibilia, ostendentem ; mentis autem lux est sita in cogitationibus cognitio. Non eamdem igitur lucem visus et mens percipere valent, sed tantum donec secundum propriam naturam in naturalibus operatur utrumque horum. Quando vero spiritualem et supernaturalem sortiti sunt gratiam ac virtutem, sensu et mente ea quæ sunt supra omnem sensum omnemque mentem, videm digni (ut juxta magnum loquamur Gregorium Theologum), prout solus scit Deus et quibus hujusmodi est operatio.

IN GREGORIUM SINAITAM

NOTITIA.

Γρηγόριος ὁ ἐν ἁγίοις Πατὴρ ἡμῶν, ὁ κατὰ τὸ Σίναιον ὄρος μοναχὸς ἀποκαρεὶς, καὶ διὰ τοῦτο ἐπικληθεὶς Σιναΐτης, ἤκμασε μὲν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου, περὶ που τὸ χιλιοστὸν τριακοσιοστὸν τριακοστὸν ἔτος· εἰς δὲ τὸ τοῦ Ἄθω ὄρος ἐλθὼν, καὶ τὰ ἐκεῖσε περινοστήσας μοναστήρια, καὶ ἡσυχαστήρια, πολλοὺς μὲν εὗρε συνέσει καὶ τῇ κατὰ τὸ ἦθος σεμνότητι κεκοσμημένους, καὶ περὶ τὸ πρακτικὸν μόνον ἐσπουδακότας, περὶ δὲ τήρησιν νοὸς καὶ ἡσυχίας ἀκρίβειαν, καὶ θεωρίαν ἐπὶ τοσοῦτον ἀμυήτους, ὥστε οὐδὲ ἐξ ὀνόματος τὰ τοιαῦτα οἷους ὄντας διαγινώσκειν· μόνοις δὲ τρισὶν ἐντυγχάνει κατὰ τὴν ἀντικρὺ Φιλοθέου κειμένην τοῦ Μαγουλᾶ σκήτην (Ἡσαΐας, Κορνήλιος, καὶ Μακάριος αὐτοῖς τὰ ὀνόματα), μικρὸν καὶ περὶ τὸ Θεωρητικὸν ἐνασχολουμένοις. Ζήλῳ θείῳ τοίνυν πυρούμενος, οὐ μόνον τοὺς κατ' ἰδίαν ἡσυχάζοντας, ἀλλὰ δὴ καὶ τοὺς ἐν κοινοβίοις ἅπαντας, περὶ νήψεως καὶ φυλακῆς νοὸς καὶ νοερᾶς προσευχῆς ἐδίδασκεν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ παρόρια τῆς Μακεδονίας τρεῖς λαύρας μεγίστας οἰκοδομήσας, καὶ τόπους παμπόλλους, καὶ ἐπαρχίας περιελθὼν, ἅπαντας κοινῶς ἐπὶ τὴν τῆς νοερᾶς καὶ ἀδιαλείπτου προσευχῆς ἐργασίαν, ταῖς θείαις αὐτοῦ διδασκαλίαις, προὐτρέπετο· καὶ πολλοὺς δι' αὐτῆς ἁμαρτωλοὺς ἐπιστρέψας, καὶ ἀξίους ἐξ ἀναξίων ἀποδείξας, τῆς σωζομένων μερίδος ἀξιωθῆναι παραίτιος γέγονεν. Οὗ καὶ τὸν βίον Κάλλιστος ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης, ὁ καὶ μαθητὴς αὐτοῦ χρηματίσας, κατὰ πλάτος συνέγραψεν. Ἀλλὰ γὰρ, ὥσπερ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ὁ ἀοίδιμος, κοινὸς διδάσκαλος τῆς ἱερᾶς νήψεως ἐγνωρίζετο· οὕτως αὖ μετὰ θάνατον ἐπ' αὐτὴν ταύτην διὰ τῶν παρόντων αὐτοῦ συγγραμμάτων χειραγωγεῖ. Τόν τε γὰρ τῆς νοερᾶς καὶ καρδιακῆς προσευχῆς πρακτικὸν τρόπον κάλλιστα καὶ τελεώτατα μυσταγωγεῖ, καὶ περὶ ἠθικῶν ἀρετῶν καὶ παθῶν ἐκδιδάσκει, καὶ τίνα μὲν τὰ σημεῖα τῆς πλάνης, τίνα δὲ τῆς χάριτος ἐν τουτοις διασαφεῖ. Καὶ ὅλως χρησιμώτατόν ἐστιν, εἴπερ τι ἄλλο, τουτὶ τὸ πόνημα, ἐπίσης ἀρχαρίοις, μέσοις τε καὶ τελείοις. Τὸν δὲ ἐν αὐτοῖς κεκρυμμένον πνευματικὸν πλοῦτον, ἡλίκος, καὶ ὅσος τίς ἐστιν, ὁ μὴ παρέργως ἀναγνοὺς εὑρήσει· καὶ χαρᾷ ὄντως ἀνεκλαλήτῳ χαρήσεται ἐπὶ τῇ εὑρέσει αὐτοῦ.

A

B

C

Gregorius sanctus Pater noster, in monte Sinai tonsura monachali initiatus, ideoque vocatus Sinaita, floruit sub imperio Andronici Palæologi, circa millesimum trecentesimum tricesimum annum. Illinc ad montem Atho migrans, ibique monasteria et solitudines percurrens, multos invenit sapientia quidem et morum gravitate ornatos et ad practicam tantum vitam se exercentes, ad custodiam vero mentis et ad quietudinis ac contemplationis exercitium ita rudes, ut hæc ne nomine quidem dignoscere potuissent; tres tantum in monasterio Magula e regione Philothei sito reperit (quibus nomina Isaias, Cornelius et Macarius), paulum contemplationi vacantes. Zelo igitur divino accensus, non solitarios tantum, sed et cœnobitas omnes vigilantiam et custodiam animi et mentalem orationem docuit. Imo in finibus Macedoniæ tres lauras maximas ædificavit, plurimisque locis et regionibus peragratis, omnes communiter ad mentalis et continuæ orationis usum divinis suis institutionibus adhortatus est, et multos per eam conversos peccatores, et dignos ex indignis effectos, cur electorum hæreditatem mererentur causa fuit. Illius vitam Callistus patriarcha (1), sanctissimus, qui et discipulus ejus fuit, ample conscripsit. Cæterum, ut in vita sua communis sacræ vigilantiæ magister celeberrime innotuit, sic vel mortuus ad hanc per præsentia sua scripta manuducit. In his enim mentalis et internæ orationis artem elegantissime et perfectissime docet, deque moralibus virtutibus et vitiis disserit, et quædam erroris, quædam gratiæ signa clare indicat. Et profecto opere hoc nullum aliud utilius est iis qui in virtute sive incipientes, sive medii, sive perfecti sunt. Absconditæ autem in eo spirituales divitiæ quot et quantæ sint reperiet qui non curiose leget, et gaudio vere ineffabili in earum inventione lætabitur.

(1) Auctor Historiæ ecclesiasticæ. Vide tom. CXLVII.

ς'. Δύναμιν καὶ σοφίαν, ὀλίγοι ἀμφότερα ἐκ Θεοῦ λαμβάνουσιν. Ἡ μὲν γάρ ἐστι τῶν θείων μεθεκτικὴ ἀγαθῶν· ἡ δὲ, ἐκφαντική. Μεταλαμβάνειν δὲ καὶ μεταδιδόναι, θεῖον ὡς ἀληθῶς χρῆμα καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον.

ζ'. Ἱερατεῖον ἀληθινὸν καὶ πρὸ τῆς μελλούσης βιώσεως, ἡ χωρὶς λογισμῶν καρδία ἐνεργουμένη τῷ Πνεύματι. Πάντα γὰρ ἐκεῖ τελεῖται καὶ λέγεται πνευματικῶς· καὶ ὁ μὴ κτησάμενος τοῦτο ἀπ' ἐντεῦθεν, λίθος ἐστὶ διὰ ἄλλας ἀρετὰς, εἰς οἰκοδομὴν ἐπιτήδειος τοῦ θείου ναοῦ, καὶ οὐ ναὸς, καὶ ἱερουργὸς τοῦ Πνεύματος.

η'. Ἄφθαρτος ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη χωρὶς χυμοῦ, οἷος καὶ ἀναστήσεται· οὐκ ἄτρεπτος δὲ, οὐδὲ πάλιν τρεπτός· δύναμιν ἔχων θελητικῆς ἕξεως τραπῆναι, ἢ οὔ. Ἀτρεψίαν γὰρ παντελῆ οὐ ποιεῖ πρὸς τὴν φύσιν ἡ θέλησις· αὕτη γὰρ βραβεῖόν ἐστι τῆς μελλούσης ἀτρέπτου θεώσεως.

θ'. Φθορὰ γὰρ, σαρκὸς γένεσις. Ἐσθίειν δὲ, καὶ περιττωματεῖν, καὶ γαυριᾷν, καὶ κοιμᾶσθαι, θηρίων καὶ κτηνῶν φυσικαὶ ἰδιότητες· ἀνθ' ὧν διὰ τὴν παρακοὴν τοῖς κτήνεσιν ὁμοιωθέντες, τῶν οἰκείων καὶ θεοσδότων ἀγαθῶν ἐκπεπτώκαμεν· κτηνώδεις ἐκ λογικῶν, καὶ θηριώδεις γεγονότες ἐκ θείων.

ι'. Ὁ παράδεισος διττός ἐστιν, αἰσθητὸς καὶ νοητός· ἤγουν ὁ ἐν Ἐδὲμ, καὶ ὁ τῆς χάριτος. Ἔστιν οὖν ὁ τῆς Ἐδὲμ, τόπος ὑψηλὸς λίαν, ὡς εἶναι τρίτον ἕως οὐρανοῦ, καθὼς οἱ ἱστορήσαντες φάσκουσι, παντοίοις φυτοῖς εὐωδεστάτοις πεφυτευμένος ὑπὸ Θεοῦ. Οὔτε οὖν τελείως ἐστὶν ἄφθαρτος, οὔτε πάντη φθαρτός. Μέσον φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας πεποιημένος ὡς εἶναι ἀεὶ, καὶ κάτακομος τοῖς καρποῖς, καὶ ἀνθοῦντα ἄνθη, καὶ ὄμφακα, καὶ ὥριμα ἔχων διηνεκῶς Σηπόμενα γὰρ τὰ δένδρα καὶ οἱ τέλειοι καρποὶ, καὶ εἰς γῆν ῥιπτούμενοι, χοῦς εὐώδης γίνονται, καὶ οὐ φθορὰν ὄζουσιν, ὡς τὰ τοῦ κόσμου φυτά. Τοῦτο δὲ γίνεται ἐκ πολλῆς περιουσίας καὶ ἁγιασμοῦ τῆς ἀεὶ περιπολαζούσης ἐκεῖσε χάριτος. Ὅθεν διερχόμενος μέσον ὁ τοῦτον προσταχθεὶς ἀρδεύειν διηνεκῶς Ὠκεανὸς ποταμὸς, ὁ ἐκπορευόμενος ἐξ αὐτοῦ, καὶ εἰς τέσσαρας ἀρχὰς μεριζόμενος, τὸν χοῦν τε καὶ τὰ φύλλα τὰ πεπτωκότα, τοῖς Ἰνδικοῖς καὶ Αἰθίοψιν καταῤῥέων, ἐπιφέρει καὶ δίδωσι· καὶ δεδεμένος [ἴσ. ἡνωμένος] ὢν, ἀεὶ περὶ τὰς ἀρούρας αὐτῶν πλημμυροῖ ὁ Φεισὼν ὁμοῦ καὶ ὁ Γεὼν, ἕως ἂν πάλιν ἐπιμερισθῶσιν, ὁ μὲν τὴν Λιβυκὴν, ὁ δὲ τὴν Αἰγυπτιακὴν χώραν ἐπάρδοντες.

ια'. Ῥευστὴ, εἴτ' οὖν φθαρτὴ ἡ κτίσις, φασὶν, οὐ κατεσκευάσθη πρότερον· ὕστερον δὲ, διαφθαρεῖσα καὶ ὑποταγεῖσα τῇ ματαιότητι, κατὰ τὴν Γραφὴν, ἤγουν τῷ ἀνθρώπῳ· οὐχ ἑκοῦσα δὲ, ἀλλὰ μὴ βουλομένη, διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ φθαρέντος Ἀδάμ. Ἀνακαινίσας δὲ τοῦτον, καὶ ἁγιάσας, κἂν φθαρτὸν φέρῃ σῶμα διὰ τὴν πρόσκαιρον ζωὴν, καὶ αὐτὴν ἀνεκαίνισε, μήπω φθορᾶς ἀπαλλάξας. Φθορᾶς δὲ ἀπαλλαγὴν τῆς κτίσεως, οἱ μὲν τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀλλοίωσιν, οἱ δὲ τὴν παντελῆ μετάθεσιν τῶν αἰσθητῶν λέγουσιν εἶναι. Ἔθος γὰρ τῇ Γραφῇ ἁπλῶς

A 6. Nanciscuntur pauci a Deo virtutem simul et sapientiam. Illa enim divina bona participat; hæc communicat. Participare autem et communicare, res est vere divina et supra hominem.

7. Est verum sacrarium, etiam ante vitam futuram, cor sine cogitationibus a Spiritu ductum. In eo enim omnia spiritualiter aguntur et dicuntur. Qui vero illud jam nunc non habet, lapis quidem est aptus ad divini templi ædificationem, at non templum et sacrarium Spiritus.

B 8. Sine humore incorruptibilis creatus est homo, qualis et resurget, haud vero immutabilis et irretractabilis, vim habens voluntatem mutandi, vel non. Perfecta enim voluntatis inflexibilitas non est donum naturæ, sed futura est inamissibilis bravium deificationis.

9. Verumenimvero corruptibilis est natura carnis. Manducare autem, exscreare, intumescere ac dormire, sunt naturales bestiarum et pecudum proprietates: per quas propter inobedientiam animalibus assimilitati, a bonis divinitus inditis excidimus, ex rationalibus bruti et ex divinis animales facti.

C 10. Adest duplex paradisus, sensibilis et spiritualis: scilicet qui est in Eden, et qui est a gratia. Qui est in Eden, locus est excelsus valde, usque ad tertium cœlum ascendens, ut aiunt scriptores, omnigenis arboribus fragrantissimis a Deo plantatus. Non est igitur perfecte incorruptibilis, nec omnino corruptibilis. Medius corruptionem inter et incorruptionem, est semper et fructibus luxurians, et vernans floribus, cruda et matura jugiter ferens. Putrescentes enim arbores, atque fructus maturiores et in terram dejecti, pulvis fiunt benevolens, nec corruptionem fetent, ut hujus mundi plantæ. Hoc autem provenit ex uberrima sanctitatis gratia illic perpetim supereffluente. Ideo medius interfluens ad irrigandum jugiter paradisum aquis Oceanus ex eoque egrediens, et dividens se in quatuor capita, humum et frondes delapsas Indis ac Æthiopibus cursu advehit et tradit, quorum campos semper inundant una conjuncti Phison et Geon, donec iterum separati, Libycam unus regionem, Ægyptiacam alter alluant.

D 11. Refertur nec fluxa nec corruptibilis constituta esse primitus creatura; sed deinde corrupta est et subjecta vanitati, ut ait Scriptura, id est, homini, haud quidem sponte, sed non volens, propter eum qui subjecit eam in spe renovationis corrupti Adam[1]. Hoc autem restaurato et sanctificato, quamvis in temporali vita corpus adhuc ferat corruptibile, illa etiam instaurata est, sed nondum a corruptione liberata. Tunc autem creaturam a corruptione liberatam dicunt, alii cum in melius conversa, alii cum perfecte a sensibilibus alienata est.

[1] Rom. VIII, 20.

ακοῆς τὰς ἐντολὰς φυλάττοντες, πρὸς τὸν Θεὸν ἀνέρχονται συντομώτερον· οἱ δὲ διὰ νηστείας καὶ προσευχῆς, βραδύτερον. Καὶ ἡ μὲν ὑπακοὴ τοῖς ἀρχομένοις ἁρμόδιος, ἡ δὲ νηστεία τοῖς μέσοις, καὶ γνωστικοῖς, καὶ ἀνδρείοις. Τὸ γὰρ τηρῆσαι τὴν διὰ τῶν ἐντολῶν ὑπακοὴν τῷ Θεῷ ἀνόθευτον, λίαν ἐστὶν ὀλίγοις, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀνδρείοις ἐπίμοχθον. A

ιθ'. Νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς, ἐστι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὁ ἐν καρδίᾳ ἐνεργῶν καὶ λαλῶν· ὥσπερ καὶ τοῦ γράμματος, ὁ ἐν σαρκὶ ἐνεργούμενος· ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐλευθεροῖ τὸν νοῦν ἐκ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου· οὗτος δὲ λελησμότως Φαρισαΐον ἐργάζεται, σωματικῶς τὸν νόμον ποιῶν καὶ νοῶν, καὶ πρὸς τὸ θεαθῆναι τὰς ἐντολὰς ἐργαζόμενος.

κ'. Τὴν πασῶν τῶν ἐντολῶν σύνθεσιν συναρμολογουμένην, καὶ συμβιβαζομένην ἐν πνεύματι, ἄνθρωπον εἶναι λέγουσι τέλειον, ἢ ἀτελῆ κατὰ τὴν προκοπὴν γινόμενον, καὶ τὰς ἐντολὰς, ὡς σῶμα· τὰς δ' ἀρετὰς, ὡς ποιοτήτων ἕξεις, ὀστᾶ· τὴν δὲ χάριν, ὡς ψυχὴν ζῶσαν, καὶ κινουμένην, καὶ ἐνεργοῦσαν ὡς σῶμα τὰς τῶν ἐντολῶν ἐνεργείας. Ἀμέλεια γὰρ καὶ σπουδὴ πρὸς τὰς μεθηλικιώσεις Χριστοῦ, νήπιον, ἢ τέλειον δείκνυσι, νῦν τε καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. B

κα'. Ὁ τὸ σῶμα τῶν ἐντολῶν αὐξάναι θέλων, τὸ λογικὸν καὶ ἄδολον γάλα τῆς μητρικῆς χάριτος ἐπιποθεῖν σπουδαζέτω· ἐκεῖθεν γὰρ γαλουχοτροφεῖται πᾶς ὁ τὴν ἐν Χριστῷ ζητῶν, καὶ θέλων αὔξησιν αὐξηθῆναι. Γάλα μὲν πρὸς αὔξησιν ἡ σοφία ἐκ τῶν αὐτῆς μαστῶν τὴν θέρμην δίδωσι· μέλι δὲ τροφῆς τοῖς τελείοις, τὴν ἑαυτῆς εὐφροσύνην πρὸς κάθαρσιν· Μέλι, φησὶ, καὶ γάλα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν σου. Γάλα μὲν τὴν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν, μέλι δὲ τὴν καθαρτικὴν τοῦ πνεύματος δύναμιν ὁ Σολομὼν ἔφησεν. Ὁ δὲ μέγας Ἀπόστολος τὴν διαφορὰν τῶν ἐνεργειῶν αἰνιττόμενος, ἔλεγεν· « Ὡς νηπίοις γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρῶμα. » C

κβ'. Λόγους ἐντολῶν, ὁ χωρὶς ἐντολῶν ἐπιζητῶν, καὶ διὰ μαθήσεως, ἢ ἀναγνώσεως ἐπιποθῶν εὑρεῖν ὅμοιός ἐστι τῷ σκιὰν ἀντὶ ἀληθείας φανταζομένῳ· οἱ λόγοι γὰρ τῆς ἀληθείας ἐν τοῖς τῆς ἀληθείας μετόχοις μετέχονται, οἱ δὲ τῆς ἀληθείας ἀμέτοχοι καὶ ἀμύητοι, λόγους ἐπιζητοῦντες, τοὺς ἐκ τῆς μωραινθείσης σοφίας εὑρίσκουσι, οὓς καὶ ψυχικοὺς ἐκάλεσεν ὁ Ἀπόστολος, πνεῦμα μὴ ἔχοντας, κἂν τῇ ἀληθείᾳ σεμνύνωνται. D

κγ'. Ὥσπερ ὁ αἰσθητὸς ὀφθαλμὸς εἰς τὸ γράμμα ἀφορᾷ, καὶ ἐκ τοῦ γράμματος λαμβάνει τὰ αἰσθητὰ νοήματα, οὕτως ὁ νοῦς ὅταν καθαρθῇ, καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπανέλθῃ ἀξίωμα, εἰς Θεὸν ὁρᾷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει τὰ θεῖα νοήματα· καὶ ἀντὶ μὲν βίβλου ἔχει τὸ πνεῦμα, ἀντὶ δὲ καλάμου, τὴν διάνοιαν καὶ τὴν γλῶσσαν· Ἡ γλῶσσά μου, φησὶ, κάλαμος τὸ φῶς δὲ, ἀντὶ μέλανος· ἐμβάπτων οὖν τὴν διάνοιαν ἐν τῷ φωτὶ, καὶ φῶς ἀποτελῶν, διαγράφει τοὺς λόγους ἐν πνεύματι ἐν τοῖς τῶν ἀκουόντων

mandata servant citius ad Deum adeunt; qui per abstinentiam et orationem, tardius. Obedientia incipientibus, abstinentia mediis gnosticisque et fortibus competit. Nam servare per præcepta obedientiam Deo veram, penes paucissimos est, et ipsis fortibus difficillimum.

19. Custodit legem Spiritus vitæ, de qua Apostolus, ille qui corde agit et loquitur; sicut legem litteræ, qui carne operatur. Ille mentem liberat a lege peccati et mortis; hic, Pharisæos inscius imitans, carnaliter legem facit et intelligit, et ut videatur mandata observat

20. Equidem omnium mandatorum compago in spiritu concinnata et coaptata, comparatur viro perfecto crescendi amplius incapaci. Et mandata sunt velut corpus; virtutes autem seu boni habitus, ossa; gratia demum, quasi anima præceptis ut corpori vitam motumque et actum inspirans. Ex incuria enim vel diligentia crescendi in Christo, parvuli vel perfecti ostendimur nunc et in futuro

21. Præceptorum corpus qui augere vult, rationabile sine dolo lac nutricis gratiæ concupiscere festinet: inde enim lactatur quicunque studet ac quærit augmentum facere. Nam illa quasi lac in cibum et calorem ex uberibus sapientiam stillat, et quasi mel in purgatricem escam perfectis suam dat sapientiam, sicut scriptum est: « Mel et lac sub lingua tua. » Et quidem lacte nutritiam et auctricem, melle vero purificam Spiritus virtutem Salomon significavit. Magnus autem Apostolus operationum diversitatem innuens, ait: « Tanquam parvulis lac vobis potum dedi, non escam [a]. »

22. Trans mandata qui sermones mandatorum quærit et per scientiam aut lectionem invenire studet, similis est ejus qui umbram pro veritate somniatur. Sermones enim veritates habet veritatis compos; veritatis autem expertes et ignari, sermones ejus inquirendo, sermones stultæ sapientiæ reperiunt; quos Apostolus animales vocavit, spiritum non habentes, licet veritate superbiant.

23. Inspiciens materialis oculus litteram ex litteræ sensuales desumit cogitationes: itemque purificata mens et pristinæ restituta dignitati, Deum intuens ex eo cogitationes accipit divinas; et pro libro habet spiritum, pro calamo intellectum et linguam, sicut scriptum est: « Lingua mea calamus [b], » et pro atramento lumen. Intellectum igitur immergens in lumine, et lucidum efficiens, sermones scribit spirituales in puris audientium cordibus. Tunc agnoscit quod dictum est, quomodo fideles futuri sint

[a] I Cor. III, 2. [b] Psal XLIV, 2.

ια δὲ ἅγιον, ἀληθῶς τὸ πνεῦμα οἱ θεοφόροι ες παραδειγματικῶς διδάσκουσι, τὴν ὑπερούγίαν, καὶ ὑπερφυῆ δογματίζοντες Τριάδα, τὸν εὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, ἡμῖν πίστιν ἀλη- καὶ ἄγκυραν ἐλπίδος καταλιπόντες. Τὸ γὰρ κειν ἕνα Θεὸν, κατὰ τὴν Γραφὴν, ῥίζα ἀθανα- καὶ εἰδέναι τὸ κράτος τῆς τρισυποστάτου ος, ὁλόκληρος δικαιοσύνη· ἢ πάλιν, δέον τὸ ελικῶς εἰρημένον οὕτω νοεῖν· Αὕτη ἐστὶν ἡ ος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰη- Κριστὸν ἐν δυσὶ φύσεσι καὶ θελήσεσιν.

. Αἱ κολάσεις διάφοροί εἰσιν, ὥσπερ καὶ αἱ τῶν ὧν ἀμοιβαί· ὑπὸ τὸν ᾅδην δέ εἰσι, κατὰ τὴν ἣν τὴν φάσκουσαν· Εἰς γῆν σκοτεινὴν καὶ ὰν, εἰς γῆν σκότους αἰωνίου, ἔνθα ἁμαρτωλοὶ τοικοῦσι πρὸ τῆς κρίσεως, καὶ διὰ τῆς ἀπος εἰς αὐτὴν ἀποστρέφονται. Τὸ γὰρ, Ἀποῤῥήτωσαν οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸν ᾅδην, καὶ, Θάποιμανεῖ αὐτοὺς, τί ἄλλο ἐστὶν, εἰ μὴ ἡ ταία ἀπόφασις καὶ καταδίκη αἰώνιος;

. Πῦρ, καὶ σκότος, καὶ σκώληξ, καὶ τάρταρός ἡ γενικὴ ἡδυπάθεια, καὶ ἡ καθολικὴ τοῦ ους ἄγνοια, καὶ ὁ ἐν πᾶσι γαργαλισμὸς τοῦ ους, καὶ ὁ τρόμος, καὶ ὁ βρῶμος ὁ δυσώδης ἁμαρτίας, οἵτινες ὡς ἀῤῥαβῶνες καὶ ἀπαρχαὶ κολάσεων, ἤδη ἀπ' ἐντεῦθεν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἁμαρτωλῶν ἐνεργούμεναι, διὰ τῆς ἕξεως φαι-ι.

. Ἕξεις αἱ τῶν παθῶν ἀῤῥαβῶνές εἰσι τῶν εων, ὥσπερ καὶ τῆς βασιλείας τῶν ἀρετῶν έργειαι. Δεῖ δὲ νοεῖν καὶ ἀποκαλεῖν τὰς μὲν ὰς, ἐνεργείας, τὰς δὲ ἀρετὰς, ἕξεις. ὥσπερ καὶ αχίας κατὰ συνέχειαν ἕξεις λέγουσιν.

. Ἴσαι τῶν ἀμοιβῶν οἱ ἀντιδόσεις, κἂν παρὰ οῖς ἄνισοι φαίνονται· τοῖς μὲν γὰρ τὴν αἰώζωὴν, τοῖς δὲ τὴν αἰώνιον κόλασιν ἡ θεία οσύνη χαρίζεται· ἀμφότεροι δὲ τὸν νῦν αἰῶνα ς ἢ κακῶς διαπεράσαντες, κατὰ τὰ ἔργα τὰς ὰς ἕξουσι· τὸ δὲ ποσὸν, ἢ ποιὸν τῆς μετοχῆς, τὴν τῶν παθῶν ἢ ἀρετῶν ἕξιν καὶ ἐνέργειαν, τύουσι.

. Λίμναι πυρός εἰσιν αἱ ἡδυπαθοῦσαι ψυχαὶ, ς καθάπερ βόρβορος ὄζων ἡ ὁσμὴ τῶν παθῶν, ηκα τρέφει ἀκολασίας ἀκοίμητον, τὴν ὀρεκτι- τῆς σαρκὸς ἀκρασίαν, καὶ ὄφεις, καὶ βατρά- καὶ βδέλλας ἐπιθυμιῶν πονηρῶν, τοὺς ἐναγεῖς οβόλους λογισμούς τε καὶ δαίμονας· ἡ τοιαύτη στασις ἀπ' ἐντεῦθεν εἴληφε τὸν ἀῤῥαβῶνα τῆς τε κολάσεως.

. Ὥσπερ τῶν κολάσεων αἱ ἀπαρχαὶ ἐν ταῖς ῖς τῶν ἁμαρτωλῶν ἐγκεκρυμμέναι εἰσὶν, οὕτω ῶν ἀγαθῶν οἱ ἀῤῥαβῶνες εἰς τὰς καρδίας τῶν ων ἐνεργοῦσι διὰ τοῦ πνεύματος, καὶ μετέχονβασιλεία γὰρ οὐρανῶν ἐστιν ἡ ἐναρέτου ἀναῃ, ὥσπερ ἡ κόλασις, ἡ τῶν παθῶν ἕξις.

. Νὺξ ἐρχομένη ἐστὶ, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Κυ-

et verbum Filium, et spiritus Spiritum sanctum, ut docent Patres exemplis supersubstantialem et supernaturalem explicantes Trinitatem, et unum Deum in tribus personis ut veram fidem et spei anchoram nobis tradentes. Nam cognoscere unum Deum est, juxta scripturam, radix immortalitatis: et scire potentiam trinæ unitatis, integra justitia. Vel adhuc evangelicum effatum sic intelligi oportet: « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te unum verum Deum in tribus personis, et quem misisti Jesum Christum, in duabus naturis et voluntatibus [a]. »

33. Ut præmia bonorum, sic pœnæ sunt diversæ; et in inferno sunt, juxta Scripturam dicentem: « In terra caliginosa et tenebrosa, in terra caliginis sempiternæ, ibi peccatores habitant ante judicium, et per sententiam in eam deducuntur. » Illud enim: « Deducti sunt in infernum peccatores, » et illud: « Mors pascit illos, » quid aliud sunt quam suprema sententia et æterna damnatio?

34. Sunt ignis, caligo, vermisque et tartarus, omnium passionum æstus, et cunctos obtenebrans ignorantia, et communis omnibus deliciarum titillatio, atque tremor et fetidus putor peccati: quæ quasi arrhæ ac primitiæ pœnarum jam nunc in peccatorum animis præmissæ, per habitus manifestantur.

35. Mulctarum arrhæ sunt habitus passionum, sicut et virtutum actus sunt regni cœlestis pignora. Intelligenda autem sunt per actus opera mandatorum, et virtutes vocandæ sunt habitus, sicut et nequitia perseverans dicitur habitus.

36. Item de pœnis ac de præmiis, licet discrepare multis videantur. Aliis enim æternam vitam, aliis æternum supplicium divina distribuit justitia; et utrique, sive boni sive mali, præsens elapsi seculum, debitas operibus accipient retributiones, quarum quantitatem et qualitatem cum vitiorum aut virtutum habitibus et actibus congruam sortientur.

37. Næ stagna ignis sunt vitiosæ animæ: in quibus ut fetidum stercus sordes libidinum alit vermem incontinentiæ insomnem, infrenem carnis concupiscentiam, et serpentes ranasque et hirudines pravarum cupiditatum, nempe fœdas cogitationes et lethiferos dæmones. Istiusmodi autem status jam nunc futuri præfert arrham supplicii.

38. In animis peccatorum sicut absconditæ sunt pœnarum primitiæ, in cordibus justorum item insunt pignora per Spiritum operantia et communicata: nam cœlorum regnum est virtutis conversatio, sicut damnatio, vitiorum habitus.

39. Secundum Domini effatum nox veniens, est

[a] Joan. XVII, 3,

ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, εἰ καὶ πάντες ἐν ἑνὶ θείῳ στερεώματι λάμπουσιν.

A differt claritate, ut ait Apostolus[a], licet omnes in uno fulgeant divino firmamento.

με'. Ἀγγέλοις ὁμοδίαιτος γίνεται βραχύ τι, καὶ ἀσώματος, ὡς ἄφθαρτος ὁ τὸν μὲν νοῦν διὰ δακρύων καθάρας, τὴν δὲ ψυχὴν, ἀναστήσας ἐντεῦθεν τῷ πνεύματι, τὴν δὲ σάρκα τῷ λόγῳ φωτοειδές τε καὶ πύρινον ἄγαλμα θείας ὡραιότητος ποιησάμενος, τὸν φύσει πήλινον ἀνδριάντα ἑαυτοῦ· εἴπερ ἀφθαρσία ἐστὶ σωμάτων, χυμῶν ἔκλειψις καὶ παχυτήτων.

45. Mutatur fere in angelum incorporeum et incorruptibilem, qui mentem lacrymis purgans, animamque jam nunc spiritu, carnem vero ratione erigens, in splendidam igneamque divinæ pulchritudinis imaginem convertit suam naturalem luteamque formam : siquidem incorruptio corporis est defectus humorum et crassitudinis.

μς'. Γήϊνον ἔσται τὸ σῶμα τῆς ἀφθαρσίας, χωρὶς χυμῶν καὶ παχύτητος, μεταποιούμενον ἀῤῥήτως ἀπὸ τοῦ ψυχικοῦ εἰς σῶμα πνευματικὸν, ὡς εἶναι καὶ χοϊκὸν, καὶ οὐράνιον τῇ τῆς θεοειδίας λεπτότητι· οἷον γὰρ ἐπλάσθη ἐξ ἀρχῆς, τοιοῦτον καὶ ἀναστήσεται, ἵνα ᾖ σύμμορφον τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν ὁλόκληρον τῆς θεώσεως μέθεξιν.

46. Incorruptionis corpus erit terrenum, sed absque humoribus et crassitudine, ineffabiliter transformatum ab animali in spiritale corpus : ita ut sit terrestre simul ac cœleste, et subtilitate Deo simile. Quale enim primitus creatum est, tale resurget, ut configuretur imagini Filii hominis, deificæ omnino consors gloriæ.

μζ'. Γῆ πραέων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἢ ἡ θεανδρικὴ τοῦ υἱοῦ ἕξις, εἰς ἣν βεβήκαμεν, ἢ ἐπιβαίνομεν, τὴν ἐν χάριτι γέννησιν τῆς υἱοθεσίας, καὶ τὴν διὰ τῆς ἀναστάσεως καινότητα εἰληφότες· ἢ πάλιν, γῆ ἁγία ἐστὶν ἡ θεωθεῖσα φύσις, ἢ τυχὸν καὶ καθαρθεῖσα γῆ αὕτη, πρὸς γηρῶς κατ' ἀξίαν τοιούτους· ἢ κατ' ἄλλην ἐπίνοιαν· γῆ κατακληρονομουμένη ἐστὶ τοῖς ὄντως ἁγίοις ἡ ἀκύμαντος τῆς ὑπὲρ νοῦν εἰρήνης θεία γαλήνη, εἰς ἣν ἡ γενεὰ τῶν εὐθέων κατῳκισθήσεται, μηδενὸς τῶν ἐν τοῖς οὖσι περιβομβοῦντος, ἢ σαίνοντος αὐτούς.

47. Sancta mitium terra est regnum cœlorum, seu deifica filiatio quam adepti vel adepturi sumus, gratia regenerati et adoptati, et resurrectione instaurati. Vel adhuc terra sancta est natura deificata, aut forsan terra hæc purificata pro incolis ad tantam dignitatem promotis. Vel alio sensu, terra vere sanctis reservata, est incomprehensibilis securitas et divina pax, in qua justorum generatio collocabitur, nullo creaturæ tumultu perturbanda.

μη'. Ἐπαγγελίας γῆ ἐστιν, ἡ ἀπάθεια, καθ' ἣν ἀναβλύζει μέλι καὶ γάλα, ἡ εὐφροσύνη τοῦ πνεύματος.

48. Sancta promissionis terra est passionum immunitas, in qua melle et lacte scatet prudentia spiritus.

μθ'. Λόγον οἱ ἅγιοι ἐν ἀλλήλοις ἐν τῷ μέλλοντι φθέγγονται μυστικῶς τὸν ἐνδιάθετον, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἐκφωνούμενον.

49. In cœlo sancti inter se mysticos ex abundantia cordis sermones habent, in Spiritu sancto colloquentes

ν'. Ἐὰν μὴ γνῶμεν οἵους ἡμᾶς ἐποίησεν ὁ Θεὸς, οὐκ ἐπιγνωσόμεθα οἵους ἐποίησεν ἡ ἁμαρτία.

50. Si nesciamus quales nos fecerit Deus, nesciemus quales nos fecerit peccatum.

να'. Ἴσοι κατὰ τὴν ἡλικίαν εἰσὶν ἐν πνεύματι, ὅσοι τὸ πλήρωμα τῆς τοῦ Χριστοῦ τελειότητος ἀπ' ἐντεῦθεν εἰλήφασιν.

51. Efficiuntur æquales ætate in spiritu, quicumque plenitudinem perfectionis Christi nunc adepti sunt.

νβ'. Ὧν οἱ πόνοι, τούτων αἱ ἀμοιβαί· τὸ ποσὸν δὲ, ἢ τὸ ποιὸν, τουτέστι τὸ μέτρον ὁποῖόν ἐστιν, ἡ τάξις, καὶ ἡ κατάστασις ἐκεῖσε διὰ τῆς μετοχῆς δείκνυσι.

52. Tot præmia quot labores : quantitas autem et qualitas, id est, mensura quænam sit, ordo et status cœlestis possessionis ostendit.

νγ'. Νόες, τουτέστιν ἰσάγγελοι, φησὶν, ἔσονται οἱ υἱοὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, τῇ ἀφθαρσίᾳ καὶ θεώσει οἱ ἅγιοι.

53. Erunt spiritus, id est, angelis similes, ut scriptum est, filii resurrectionis Christi, seu incorruptibiles deificatique sancti.

νδ'. Ἐν τῷ μέλλοντι οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ ἅγιοι, φασὶ, προκόπτοντες ἐν τῇ τῶν χαρισμάτων προσθήκῃ οὐδέποτε λήξουσιν, ἢ ἐνδώσουσι, τῶν ἀγαθῶν ἐφετῶς ἔχοντες· ὕφεσιν γὰρ, ἢ μείωσιν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ἐπὶ κακίαν ἐκεῖνος οὐκ ἔχει ὁ αἰών.

54. Tunc in futuro sæculo angeli et sancti, ut dicitur, proficere in gratiarum augmento non desinent aut cessabunt, nec a bono deficient; nam lapsum aut decrementum a recto in deterius illa vita non patitur.

νε'. Τέλειον ἄνδρα νόμισον εἶναι νῦν, τὸν τὴν ὁμοίωσιν τῶν τοῦ Χριστοῦ μεθηλικιώσεων εἰληφότα, ὡς ἐν ἀῤῥαβῶνι, τὸν δὲ ἐν τῷ μέλλοντι τέλειον δείκνυσιν ἡ τῆς θεώσεως δύναμις.

55. Intellige perfectum nunc esse virum, qui similitudinem incrementorum Christi quasi pignus adeptus est; in futuro autem sæculo perfectum reddit virtus deifica.

[a] I Cor. xv, 41.

νοῦς, εἰς βυθὸν ἀπογνώσεως ἑαυτὸν καταβαπτίζει τοῖς λογισμοῖς.

ξς'. Λογισμοὺς πολλάκις καὶ τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων ἡ Γραφὴ εἴρηκεν, ὥσπερ καὶ νοήματα τοὺς λόγους, καὶ τοὺς λόγους ἀντιστρόφως νοήματα· τοῦτο δὲ γίνεται ἐπειδὴ ἡ κίνησις τῶν τοιούτων καθ' ἑαυτὴν μὲν ἄϋλός ἐστι, μορφοῦται δὲ διὰ τῶν πραγμάτων εἰς εἶδος, καὶ μεταπλάττεται, καὶ οὕτω τὸ προσβαλλὸν διὰ τῆς ἐπιφανείας, γνωρίζεταί τε καὶ λέγεται.

ξζ'. Οἱ λογισμοὶ λόγοι τῶν δαιμόνων εἰσὶ, καὶ τῶν παθῶν πρόδρομοι, ὥσπερ καὶ τῶν πραγμάτων, οἱ λόγοι καὶ τὰ νοήματα· ἀδύνατον γὰρ ἀγαθὸν ἢ κακὸν ἐνεργῆσαι, μὴ προσβαλὸν πρότερον τὸν ἑαυτοῦ λογισμὸν, εἴπερ λογισμός ἐστι, προσβολῆς ἀνείδεος κίνησις πραγμάτων ὁποιωνοῦν.

ξη'. Γεννᾷ ἡ μὲν ὕλη τῶν πραγμάτων ψιλοὺς λογισμοὺς, ἡ δὲ προσβολὴ ἡ δαιμονιώδης τοὺς πονηροὺς τεκταίνει· διαφορὰν οὖν ἔχουσιν οἱ φυσικοὶ ἐκ τῶν παρὰ φύσιν, καὶ ὑπὲρ φύσιν λόγων, καὶ λογισμῶν, κατὰ σύγκρισιν.

ξθ'. Ἰσουργοῦσι πρὸς τὴν ἐν ἀτόμῳ ἀλλοίωσιν, οἱ μὲν φυσικοὶ, πρὸς τοὺς παρὰ φύσιν, οἱ δὲ κατὰ φύσιν, πρὸς τοὺς ὑπὲρ φύσιν εὐθὺς τρεπόμενοι· αἴτιοι δέ εἰσι πρὸς τὴν ἐν ἀλλήλοις τροπὴν, καὶ γέννησιν, τῶν μὲν δαιμονικῶν, οἱ ἐκ τῆς ὕλης, τῶν δὲ ὑλικῶν, ἐκ τῆς προσβολῆς· ὁμοίως καὶ τῶν θείων, οἱ φυσικοὶ, καὶ οἱ φυσικοὶ, τῶν ὑπὲρ φύσιν γεννήτορες· ἕκαστον γὰρ πρὸς τὸ συγγενὲς τὴν ἑαυτοῦ ἀλλοίωσιν ἔχει κινητικὴν τετραχῶς διῃρημένην, αἰτίαν καὶ γέννησιν.

ο'. Σημείωσαι ὅτι προβάλληται τῶν μὲν λογισμῶν αἱ αἰτίαι, τῶν δὲ φαντασιῶν, οἱ λογισμοὶ, τῶν δὲ παθῶν, αἱ φαντασίαι, τῶν δὲ δαιμόνων τὰ πάθη, ὡς σειρά τις, καὶ τάξις ἐν ἀτάκτοις πνεύμασι, δολίως, ἓν τοῦ ἑνὸς ἐχόμενον ἥρτηνται, πλὴν οὐδὲν ἐνεργεῖ καθ' αὑτὸ, ἀλλ' ὑπὸ δαιμόνων ἐνεργεῖται, οὔτε φαντασία εἰδωλοποιεῖται, οὔτε πάθος ἐνεργεῖ, χωρὶς τῆς λεληθότως κρυφίας δαιμονικῆς δυνάμεως· εἰ γὰρ καὶ πέπτωκεν ὁ Σατὰν συντριβεὶς, ἀλλὰ πλέον ἰσχύει τῇ καθ' ἡμῶν ῥᾳθυμίᾳ γαυριούμενος ὑπὲρ ἡμῶν.

οα'. Μορφοῦσι τὸν νοῦν ἡμῶν, μᾶλλον δὲ μορφοῦνται καθ' αὐτοὺς ἡμᾶς, καὶ προσβάλλουσι, κατὰ τὴν ἕξιν τοῦ ἐπικρατοῦντος, καὶ ἐνεργοῦντος πάθους ἐν τῇ ψυχῇ· αἰτίαν γὰρ πρὸς εἰδωλοποίησιν, τὴν ἕξιν τοῦ πάθους οἱ δαίμονες κέκτηνται· ποικίλην οὖν καὶ πολύμορφον τὴν φαντασίαν ἐγρηγορότως καὶ καθ' ὕπνους ὑμῖν δεικνύουσι· μεταμορφοῦνται γὰρ οἱ μὲν τῆς ἐπιθυμίας δαίμονες, ποτὲ μὲν εἰς χοίρους, ποτὲ δὲ εἰς ὄνους, ποτὲ δὲ εἰς ἵππους θηλυμανεῖς καὶ πυροειδεῖς, ποτὲ δὲ εἰς Ἑβραίους, τῆς ἀκολασίας μάλιστα· τῆς δὲ ὀργῆς, ποτὲ μὲν εἰς ἐθνικοὺς, ποτὲ δὲ εἰς λέοντας· καὶ τῆς μὲν δειλίας, εἰς τοὺς Ἰσμαηλίτας· τῆς δὲ ἀκολασίας, εἰς τοὺς Ἰδουμαίους· τῆς δὲ πολυποσίας καὶ ἀκρασίας, εἰς τοὺς Ἀγαπηνούς· τῆς δὲ πλεονεξίας, ποτὲ μὲν εἰς τοὺς λύκους, ποτὲ δὲ εἰς τοὺς παρδάλεις· τῆς δὲ πονηρίας, ποτὲ μὲν εἰς τοὺς ὄφεις,

A sum desperationis se mergit pravis cogitationibus.

66. Tum cogitationes pro rationibus rerum sæpe Scriptura dicit, tum ideas pro rationibus, et rationes vicissim pro ideis. Hoc autem fit, quia motus hujusmodi rerum est quidem in seipso immaterialis, informatur vero et transformatur per objecta, et sic quod per apparentiam commovet, cognoscitur et nominatur.

67. Improbæ cogitationes sunt sermones dæmonum, et vitiorum præcursores, sicut verba et cogitationes, actionum : nemo enim potest bonum vel malum facere quod non prius commoverit ipsius cogitationem, siquidem cogitatio est informis motus ab objectis quibuslibet excitatus.

B

68. Simplices quidem cogitationes generat materia rerum, diabolica autem commotio malas parit ; differunt igitur naturales sermones et cogitationes comparate ad ea quæ sunt præter vel supra naturam.

69. Alternatim secum invicem indivise commutantur cogitationes : naturales quidem in eas quæ sunt præter naturam, et quæ juxta naturam, in illas quæ supra naturam, conversæ. Item in se mutuo convertuntur ac congenerantur, materiales in dæmoniacas, et quæ sunt ex commotione in eas quæ sunt ex materia. Pariter naturales pariunt divinas ; et quæ juxta naturam, eas quæ supra naturam sunt. Unumquodque enim quadruplicem habet causam qua promovetur et procreatur sua in affine mutatio.

C

70. Considera ut cogitationibus adsint causæ, et phantasmata ex cogitationibus, et passiones ex phantasmatibus, et iterum passiones ex dæmonibus, quasi catena quadam et ordine apud inordinatos spiritus callide alia ex aliis apta nexaque sint. At nullum operatur ex seipso, sed a dæmonibus movetur : nec phantasia imaginatur, nec passio agit absque clam furtiva dæmonum potentia. Quamvis enim Satan ceciderit confractus, potentior tamen est nostra superbiens ignavia.

D

71. Vertunt mentem nostram dæmones, vel potius sese nobis conformant, et nos aggrediuntur secundum vitiosum habitum in anima dominantem et operantem. Hoc enim vitium præoccupant, ut hinc imaginationem invadant. Varias igitur et multiformes nobis vigilantibus et dormientibus exhibent imagines : transformantur enim dæmones quidem concupiscentiæ, modo in porcos, modo in asinos, modo in equos ad coitum ardentes et succensos, modo in Hebræos maxime luxuriosos ; dæmones autem iræ, nunc in ethnicos, nunc in leones ; et timoris, in Ismaelitas ; et incontinentiæ, in Idumæos ; et ebrietatis ac intemperantiæ, in Saracenos ; et cupiditatis, sive in lupos, sive in pantheras ; et malitiæ, tum in serpentes, tum in viperas, tum in vulpes transmutantur ; et impudentiæ, in canes ; et acediæ, in feles. Aliquando

τῆς ἐπιθυμίας, τὰ δὲ ψυχικὰ, πρὸς τὰ τοῦ θυμικοῦ, καὶ πάλιν τὰ λογιστικὰ, πρὸς τὰ νοερὰ, καὶ τὰ νοερὰ, πρὸς τὰ τῆς διανοίας καὶ τῆς μνήμης παθήματα.

οθ'. Θυμοῦ μέν εἰσι πάθη, ὀργὴ, πικρία, κραυγὴ, ὀξυχολία, θράσος, τύφος, ἀλαζωνία, καὶ εἴτι ἕτερον· ἐπιθυμίας δὲ, πλεονεξία, ἀκολασία, ἀκρασία, ἀπληστία, φιληδονία, φιλαργυρία, φιλαυτία ἡ πάντων χαλεπωτέρα· τὰ δὲ τῆς σαρκὸς, πορνεία, μοιχεία, ἀκαθαρσία, ἀσωτία, ἀδικία, γαστριμαργία, ἀκηδία, περπερότης, φιλοκοσμία, φιλοζωΐα, καὶ εἴτι ἕτερον· τὰ δὲ τοῦ λογιστικοῦ μέρους εἰσὶν, ἀπιστία, βλασφημία, πονηρία, πανουργία, περιέργεια, διψυχία, λοιδορία, καταλαλιὰ, κατάκρισις, ἐξουδένωσις, εὐτραπελία, ὑπόκρισις, ψεῦδος, αἰσχρολογία, μωρολογία, ὑπουλότης, εἰρωνία, φανητία, ἀνθρωπαρέσκεια, μετεωρισμὸς, ἐπιορκίαι, ἀργολογίαι, καὶ τὰ λοιπά· τὰ δὲ τοῦ νοὸς, οἴησις, ἔπαρσις, μεγαλαυχίαι, ἔρις, ζῆλος, αὐταρέσκεια, ἀντιλογία, ἀνηκοΐα, φαντασία, ἀναπλασμοὶ, φιλενδειξίαι, φιλοδοξία, ὑπερηφανία, τὸ πρῶτον καὶ ἔσχατον πάντων τῶν κακῶν· τὰ δὲ τῆς διανοίας εἰσὶ ταῦτα, ῥεμβασμοὶ, μετεωρισμοὶ, αἰχμαλωσίαι, σκότωσις, τύφλωσις, ἀπαγωγαὶ, προσβολαὶ, συγκαταθέσεις, ῥοπαὶ, τροπαὶ, παραῤῥισμοὶ, καὶ τὰ ὅμοια τούτων, ὡς ἐν ὄρῳ δὲ φάναι, πάντα τὰ παρὰ φύσιν κακὰ ταῖς τρισὶ δυνάμεσι τῆς ψυχῆς συνεμίγησαν, ὥσπερ καὶ τὰ ἀγαθὰ ἐν αὐταῖς πάντα συνυπάρχουσι κατὰ φύσιν.

π'. Ὧ τῆς τοῦ Δαβὶδ πρὸς τὸν Θεὸν μετ' ἐκπλήξεως μεγαληγορίας, ἐθαυμαστώθη, λέγοντος, Ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ, οὐ γὰρ δύναμαι πρὸς αὐτὴν ἰσχυροτέραν οὖσαν καὶ ἀνέφικτον ὑπὲρ τὴν ἐμὴν ἀσθενῆ γνῶσιν καὶ δύναμιν τὴν ἐπ' ἐμοί· πῶς καὶ ἡ σὰρξ ἀκατάληπτος αὕτη κατὰ τὴν σύνθεσιν τῆς διαπλάσεως οὖσα, τριαδικὴν ἐν ἑκάστῳ εἶδει, καὶ μίαν ἔχουσαν τὴν ἁρμονίαν τῶν ἰδίων μελῶν καὶ μερῶν, καὶ ἀριθμῷ ἑβδοματικῷ δευτέρῳ τιμωμένην, ὅπερ χρόνον καὶ φύσιν κατὰ τοὺς ἀριθμητικοὺς ἐμφαίνει, ὡς εἶναι καὶ αὐτὸ εἰς δόξαν Θεοῦ ὄργανον ἐκφαντορικὸν τριαδικῆς μεγαλοπρεπείας φυσιολογούμενον, κατὰ τοὺς ἐνεργεῖς νόμους φύσεως.

πα'. Νόμοι φύσεώς εἰσιν αἱ ποιαὶ τῶν ἐνεργουμένων μελῶν συνθέσεις, ἃς καὶ ἑτερότητας ὁ λόγος ἐκάλεσεν, ὡς πολυμερείας τῶν ἰδίων ἰδιοτήτων. Ἢ πάλιν, νόμος φυσικός ἐστιν ἡ ἑκάστου εἴδους καὶ μέλους ἐνέργεια ἐν δυνάμει. Ὥσπερ γὰρ ὁ Θεὸς τὴν ἅπασαν κτίσιν, οὕτως ἡ ψυχὴ τὰ τοῦ σώματος μέλη καὶ ἐνεργεῖ, καὶ κινεῖ ἕκαστον πρὸς τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν. Ζητητέον δὲ τίνι λόγῳ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ποτὲ μὲν οἱ θεοφόροι ἄνδρες, τῆς σαρκὸς εἶναι φάσκουσι, ποτὲ δὲ, ὅτι τῆς ψυχῆς εἰσι δυνάμεις. Καί φαμεν, ὅτι οὐδεμίαν ἀσυμφωνίαν ἔχουσιν οἱ λόγοι τῶν ἁγίων παρὰ τοῖς ἀκριβῶς εἰδόσιν αὐτοὺς, ἀλλ' ἀμφότεροι ἀληθεύουσι, καὶ κατὰ τὸ πρόσηκον τὰς ποσηγορίας ἐναλλάσσουσι πάνυ σοφῶς, διὰ τὴν ἀῤῥήτως ἄμφω γένεσιν εἰς τὸ εἶναι κατὰ τὸν τῆς συνυπάρξεως τρόπον· ὡς εἶναι μὲν τελεία ἡ ψυχὴ ἀπ' ἐντεῦθεν, ἀτελὲς δὲ τὸ σῶμα, διὰ τὴν θρεπτικὴν αὔξησιν. Ἡ ψυχὴ γὰρ καθ' αὐτὴν ἔχει

A animæ et iræ, rationis et intellectus, intellectus et cogitationis memoriæque passiones.

79. Vitia irascibilis animæ sunt ira, acrimonia, jurgiositas, irritabilitas, audacia, arrogantia, gloriatio, et cetera; concupiscibilis autem, avaritia, incontinentia, intemperantia, insatietas, voluptatum cupido, auri fames, sui ipsius amor, qui est omnium pessimus; et carnis passiones sunt fornicatio, mœchia, impudicitia, comessatio, injustitia, ingluvies, acedia, fatuitas, luxus, nimius vitæ amor, et alia; et rationis, incredulitas, blasphemia, malitia, dolus, curiositas, duplicitas, detrectatio, diffamatio, condemnatio, vituperatio, dicacitas, hypocrisis, mendacium, turpiloquium, scurrilitas, dissimulatio, ironia, ostentatio, placentia, insolentia, perjurium, vaniloquium, et reliqua; et intellectus, præsumptio, elatio, jactantia, contentio, invidia, sufficientia, contradictio, inobedientia, phantasia, illusio, vanitas, gloriola, superbia, quæ est primum ultimumque omnium malorum; et cogitationis, distractiones, tumens spiritus, servilitas, obtenebratio, obcæcatio, evagationes, tentationes, consensus, propensiones, inclinationes, repulsiones, et horum similia, ita ut, uno verbo, omnia contra naturam mala in tribus animæ viribus commista sint, sicut et omnia juxta naturam bona in eis sunt consociata.

80. In mentis excessu effusa o magniloquentia Davidis ad Deum dicentis [9]: « Mirabilis facta est scientia tua ex me; et non potero ad eam, quia confortata est, » et inaccessa, et superior debili scientia mea et viribus meis, quomodo et ipsius carnis hujus incomprehensibilis est conformationis compositio, quæ trinam in unoquoque genere et unicam habet suorum membrorum ac partium harmoniam, septeno et bino æstimatam numero, qui tempus et naturam secundum arithmeticos significant, ita ut et ipsi ad gloriam Dei conferant augustam Trinitatem physice ostendendo, juxta efficaces naturæ leges.

81. Reputa leges naturæ esse particulares motorum membrorum compositiones, quas etiam sermo vocat differentias, quia sunt variæ partes propriorum attributorum. Vel rursus lex naturæ est cujusque generis aut membri operatio in potentia. Ut enim Deus omnes creaturas, sic anima corporis artus movet, et ducit unumquemque ad propriam operationem. Inquirendum autem est quo sensu partem irascibilem et concupiscibilem divi Patres modo carnis, modo animæ potentias nuncupent. Et dicimus nullam in sanctorum sermonibus dissonantiam inveniri ab his qui eos percallent, sed ipsos utrinque verum dicere, et pro congruentia locutiones mutare valde sapienter, quia corpus et anima ineffabiliter apta sunt ad mutuam conjunctionem, ita ut perfecta jam nunc sit anima, imperfectum vero corpus, utpote per nutritionem crescens. Namque anima concupiscibi-

[9] Psal. CXXXVIII, 6.

τῇ νηστείᾳ ὑμῶν, ἢ, Τῇ ἀγρυπνίᾳ ὑμῶν. Ὑπομονὴν δὲ λέγω, τῆς κατὰ Θεὸν γινομένης, τῆς βασιλίδος τῶν ἀρετῶν, τοῦ θεμελίου τῶν ἀνδραγαθημάτων. Αὕτη γάρ ἐστιν, αὕτη, ἡ ἐν πολέμοις εἰρήνη, ἡ ἐν ζάλῃ γαλήνη, ἡ ἐν τοῖς κατορθωκόσιν αὐτὴν ἀπερίτρεπτος ἵδρυσις· ἣν οὐχ ὅπλα καὶ δόρατα, οὐ στρατόπεδα ἀφιέμενα, οὐχ αὕτη ἡ τῶν δαιμόνων παράταξις, οὐχ ἡ ζοφερὰ τῶν ἐναντίων φάλαγξ βλάψαι δυνήσονται τὸν ταύτην κτησάμενον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

A non dixit : In jejunio vestro, aut in vigiliis vestris. Patientiam autem dico quæ est secundum Deum, quæ regina est virtutum, bonorumque operum fundamentum. Hæc est enim in bello pax, hæc in tempestate serenitas, hæc possidentibus ipsam inconcussa sedes, quam si quis in Christo Jesu adeptus est, non illi arma et tela, non militum impetus, non ipsa dæmonum acies, non tenebrosæ hostium catervæ nocere possunt.

πε'. Αἱ ἀρεταὶ, κἂν ἀλλήλων εἰσὶ γεννητικαὶ, ἀλλ' ἐκ τῶν τριῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς τὴν γένεσιν ἔχουσιν, ἄνευ τῶν θείων. Αἰτία γὰρ καὶ ἀρχὴ τῶν τεσσάρων γενικῶν ἐν τοῖς φυσικοῖς καὶ θείων ἀρετῶν, ἐξ ὧν καὶ ἐν αἷς αἱ λοιπαὶ συνίστανται, τῆς τε φρονήσεως, καὶ ἀνδρείας, σωφροσύνης τε καὶ δικαιοσύνης, ἔστιν ἡ θεία τῶν θεολόγων πνευματοκίνητος σοφία, κατὰ νοῦν τετραχῶς κινουμένη. Οὐχ ἅμα δὲ πάσας ἐνεργεῖ, ἀλλ' ἰδίᾳ ἑκάστην ἐν καιρῷ αὐτῆς καθὼς βούλεται : καὶ τὴν μὲν, ὡς φῶς· τὴν δὲ, ὡς δύναμιν ὀξεῖαν καὶ ἀεικίνητον ἐμπνευσίν· τὴν δὲ, ὡς ἁγιαστικὴν δύναμιν καὶ καθαρτικήν· τὴν δὲ, ὡς δρόσον ἁγνείας εὐφραντικὴν, καὶ τοῦ καύσωνος τῶν παθῶν ἀναψυχαγωγικήν. Ἑκάστην ἑκάστῳ, ὡς προείρηται, τελείῳ τελείαν καὶ τὴν ἐνέργειαν κατὰ τὴν τροπικὴν δίδωσι.

B 85. Invicem quamvis se generent virtutes, ex tribus tamen animæ viribus originem ducunt exceptis theologicis. Nam quatuor virtutes cardinales, quæ naturales sunt ac divinæ, et ex quibus et in quibus cæteræ consistunt, scilicet prudentia, fortitudo, temperantia et justitia, causam et originem habent divinam divinarum rerum sapientiam a Spiritu in mente quadrupliciter motam. Quæ non omnes simul illas producit, sed seorsum singulas in tempore opportuno prout vult : et aliam quidem ut lucem, aliam ut robur acerrimum perpetuumque impulsum, aliam ut vim sanctificantem et purgantem, aliam denique ut rorem puritatis lætificum et vitiorum flammas refrigerantem; et singulas singulis perfectionibus perfectiones et operationes congruas largitur, ut dictum est.

πς'. Ῥῶσιν τελείαν ψυχῆς οὐ χαρίζεται τῶν ἀρετῶν ἐξ ἰδίας σπουδῆς τὰ ἐπιτηδεύματα, εἰ μὴ αὗται οὐσιωδῶς ἐν τῇ ἕξει διὰ τῆς χάριτος παραγένωνται. Ἑκάστη γὰρ ἔχει χάρισμα ἴδιον, ἐνέργειαν καθ' αὑτὴν, ὥστε δύνασθαι καὶ μὴ βουλομένους ἕλκειν τοὺς μετόχους αὐτῆς πρὸς ἑαυτὴν τῇ ἕξει καὶ φύσει τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ ὅτε ἡμῖν δοθῇ, ἀναλλοίωτον καὶ ἄτρεπτον ἔκτοτε συντηρεῖται. Ζῶσαν γὰρ ὥσπερ ψυχὴν ἐν ἰδίοις μέλεσιν ἔχουσι, τοῦ ἐνεργεῖν αὐτὰς, τὴν χόρην τοῦ Πνεύματος. Διὸ καὶ νεκρὸς ἅπας ὁ τῶν ἀρετῶν ὅμιλος χωρὶς αὐτῆς πέφυκε· καὶ τοῖς δοκοῦσι τελείως ἔχειν ἢ κατορθοῦσιν αὐτὰς, καὶ αὗται ἑαυτῷ μόναι, σκιαὶ καὶ τύποι τοῦ καλοῦ, καὶ οὐκ ἀληθείας ἐνδάλματα.

C 86. Bonorum perfectam firmitatem non dant animæ proprii sui conatus, nisi illa ad substantiæ habitum gratia pervenerint. Quippe quæ proprium unaquæque habet charisma peculiaremque operationem, qua possit etiam invictos sui compotes attrahere ad seipsam habitu et natura boni. Et cum nobis data est, firmiter et immutabiliter conservatur. Est enim virtutibus quasi anima vivens propria earum membra vivificans gratia spiritus. Quare sine hac tota virtutum cohors est mortua, et in iis qui videntur eas habere ac possidere, nihil est nisi sola umbra et imago boni, non autem ipsa res quam effingit.

πζ'. Εἰσὶν οὖν τέσσαρες μὲν αἱ καθολικαὶ ἀρεταὶ, ἀνδρεία, φρόνησις, σωφροσύνη, καὶ δικαιοσύνη· ὀκτὼ δὲ, αἱ καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν αὐτῶν ἐγγὺς παρεπόμεναι· κακίαι μὲν παρ' ἡμῖν, ἀρεταὶ δὲ παρὰ τοῖς ἐν κόσμῳ, καὶ λεγόμεναι, καὶ νοούμεναι. Καὶ τῆς μὲν ἀνδρείας, θρασύτης καὶ δειλία· τῆς φρονήσεως δὲ, πονηρία καὶ ἄγνοια· τῆς σωφροσύνης δὲ, ἀκολασία καὶ ἠλιθιότης· τῆς δὲ δικαιοσύνης, πλεονεξία καὶ ἀδικία, εἴτ' οὖν μειονεξία. Μέσαι γάρ εἰσιν ἀρεταὶ, οὐ μόνον αἱ καθολικαὶ, καὶ φυσικαὶ, καὶ πάσης ἐλλείψεως καὶ ὑπερβολῆς ἀνώτεραι, ἀλλὰ καὶ αἱ πρακτικαί. Καὶ αἱ μὲν τὴν προαίρεσιν, τῇ τῆς γνώμης εὐθύτητι· αἱ δὲ, τὴν τροπὴν καὶ τὴν ῥῆσιν συνεργὸν κέκτηνται. Περὶ γὰρ αὐτῶν ὅτι μέσαι εἰσὶν ἀρεταὶ τῆς εὐθύτητος, μάρτυς ἡ παροιμία οὕτωσὶ φάσκουσα· « Καὶ κατορθώσεις πάντας ἄξονας ἀγαθούς. » Πᾶσαι οὖν ἐν ταῖς τρισὶ δυνάμεσι τῆς ψυχῆς συνεστάμεναι, ἐν αἷς τίκτονται καὶ οἰκοδομοῦνται, ὡς θεμέλιον τὰς τέσσαρας γενικὰς

D 87. Ut sunt quatuor virtutes cardinales, fortitudo, prudentia, temperantia, justitia, octo sunt illas per defectum aut excessum proxime consequentis, quæ a nobis mala, a sæcularibus vero bona dicuntur et æstimantur. Et quidem fortitudinem sequuntur audacia et timor; prudentiam, astutia et ignorantia; temperantiam, incontinentia et stupiditas; justitiam, avaritia et injustitia, quatenus est defectus. Nam virtutes, non solum cardinales et naturales, sed et practicæ, in medio stant, supra omnem defectum et excessum. Et aliæ quidem cum animi rectitudine cooperatricem habent voluntatem, aliæ vero inclinationem et superbiam. Atque virtutes in medio rectitudinis stare testatur Proverbium dicens : « Et diriges omnes bonas semitas. » Omnes igitur in tribus animæ potentiis stabilitæ, generatæ et ædificatæ ut fundamentum quæ constructionis habent quatuor cardinales.

καὶ ἑτέροις τὸν φωτισμὸν τοῦ Χριστοῦ. Ὥσπερ τινὰ σπόρον θεῖον τὸν λόγον ἐν ταῖς ψυχικαῖς τῶν ἀκουόντων ἀρούραις αὐτὸν ἐνίησιν. « Ὁ λόγος ὑμῶν, φησὶν, ἔστω ἐν χάριτι ἠρτυμένος θείας χρηστότητος, ἵνα δῷ χάριν τοῖς ἐν πίστει ἀκούουσι. » Γεωργοὺς δὲ πάλιν, καὶ γεώργιον, τοὺς διδασκάλους, καὶ διδασκομένους εἰπὼν, ἐμφαίνει μάλα σοφῶς, τοὺς μὲν ὡς ἀροτῆρας καὶ σπορεῖς τοῦ θείου λόγου, τοὺς δὲ ὡς τῶν ἀρετῶν γῆν πίαν, καρποφόρον, καὶ εὔσταχυν. Ἱερουργία γὰρ κυρίως ἀληθινὴ, οὐ μόνον ἡ τῶν θείων ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ ἡ μετουσία τῶν ἀγαθῶν καὶ μετάδοσις.

A Christi. Nam sermonem divini instar seminis in audientium animos velut in agrum immittit: «Sermo vester, dicitur, sit in gratia conditus divinæ bonitatis, ut det gratiam audientibus in fide.» Agricolas alibi et agriculturam vocans Apostolus magistros et discipulos, manifeste ostendit alios quidem esse ut cultores et satores divini verbi, alios vero quasi agrum pinguem, frugiferum et segete uberem. Nam vere et proprie sanctificatio est, non modo rerum divinarum operatio, sed etiam bonorum participatio et communicatio.

Λδ'. Διάφορός ἐστιν ὁ διὰ προφορᾶς πρὸς διδαχὴν προερχόμενος λόγος, καὶ διαφόρως ἐκ πολλῶν τρόπων συνάγεται ἐκ τεσσάρων εἰδῶν· ὁ μὲν ἐκ μαθήσεως, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως· ἄλλος ἐκ πράξεως, καὶ ἕτερος ἐκ τῆς χάριτος. Ὥσπερ δὲ τὸ ὕδωρ ἓν ἐστι τῇ φύσει, μεταποιεῖται δὲ καὶ μεταβάλλεται, κατὰ τὴν ὑποκειμένην διάφορον τοῦ χοὸς ὕλην, εἰς οἰκείαν ποιότητα, ὡς τῇ γεύσει νοούμενον εἶναι τὸ μὲν πικρὸν, τὸ δὲ γλυκὺ, καὶ ἄλλο ἁλμυρὸν καὶ ὀζῶδες [*Isc.* ὀξῶδες]· οὕτω κατὰ τὴν ἠθικὴν ἕξιν ἑκάστου προερχόμενος ὁ λόγος καὶ ἀλλοιούμενος, ἐνεργείᾳ γινώσκεται καὶ τὴν ὠφέλειαν δίδωσιν.

B 94. Est varius sermo ad doctrinam ore prolatus, et varie ex quadruplicis speciei fontibus emanat, scilicet alius ex scientia, alius ex lectione, alius ex actibus, alius ex gratia. Quemadmodum autem aqua una est natura, discriminatur vero ac transmutatur, pro diverso humi subjacentis ingenio, in peculiarem qualitatem, ita ut gustu æstimetur, hæc amara, illa dulcis, alia salsa et acida; sic ad uniuscujusque indolem accommodatus et conversus sermo, opere dignoscitur et utilitatem affert.

Λε'. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος εἰς ἀπόλαυσιν δέδοται πάσης λογικῆς φύσεως, ὥσπερ ἐδέσματά τινα πολλὰ διάφορα, τὴν ἡδονὴν αὐτῶν διαφόρως ἡ ψυχὴ ἀπολαμβάνουσα αἰσθάνεται. Ἔχει γὰρ τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον, ὡς παιδαγωγὸν πρὸς ἦθος τυποῦντα αὐτήν· τὸν δὲ τῆς ἀναγνώσεως, ὡς ὕδωρ ἀναπαύσεως ἐκτρέφοντα· τὸν δὲ τῆς πράξεως, ὡς τόπον χλόης πιαίνοντα· τὸν δὲ τῆς χάριτος, ὡς ποτήριον μεθύσκοντα αὐτὴν καὶ εὐφραίνοντα· τὴν δὲ ἄῤῥητον αὐτῆς ἀγαλλίασιν, ὡς ἔλαιον πρόσωπον ἱλαρύνουσαν, καὶ φαιδρὰν ἐργαζομένην.

C 95. Rationalis cujuslibet naturæ ad utilitatem cum datus sit sermo, ex eo velut ex multis dapibus variis variam anima percipit ac gustat suavitatem. Habet enim scientiæ sermonem ut magistrum mores suos informantem; et lectionis, ut aquam reficientem et nutrientem; et actionis, ut pratum herba pingue; et gratiæ, ut potum qua ipsa inebriatur et lætificatur, et ineffabilem ejus exsultationem, ut oleum, faciem hilarans et nitidam faciens.

Λς'. Κυρίως οὐ μόνον ἐν αὐτῇ ὡς ζωὴν ἡ ψυχὴ ταῦτα κέκτηται, ἀλλ' ὅτε καὶ παρ' ἄλλοις ἀκούει ταῦτα πρὸς διδαχὴν αἰσθάνεται· ὁπηνίκα προηγῆται ἀμφοτέρων ἀγάπη καὶ πίστις· καὶ ὁ μὲν πίστει ἀκούων, ὁ δὲ ἀγάπῃ παιδεύων, ἄνευ τύφου καὶ δόξης τοὺς λόγους τῶν ἀρετῶν ποιούμενος. Τὸν μὲν γὰρ ἐκ μαθήσεως λόγον ὡς παιδαγωγὸν δέχεται· τὸν δὲ τῆς ἀναγνώσεως, ὡς τροφόν· τὸν δὲ τῆς πράξεως, ὡς ἐνδιάθετον, ὡς νυμφοστόλον ἡδύτατον· τὸν δὲ τοῦ Πνεύματος φωτιστικὸν, ὡς νυμφίον λόγον ἑνωτικὸν αὐτῆς, τὸν εὐφραίνοντα. Πᾶν γὰρ ῥῆμα ἐκπορευόμενον διὰ στόματος, Θεοῦ ἐστιν, οἱ διὰ τοῦ Πνεύματος ἐκ στόματος τῶν ἁγίων προελθόντες λόγοι, ἡ δι' ἐνέργειαν γλυκυτάτη τοῦ Πνεύματος ἐπίπνοια, ἣν τρυφῶσιν οὐ πάντες, ἀλλὰ μόνοι οἱ ἄξιοι. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τρυφὴν ἔχουσι τὸν λόγον οἱ λογικοὶ, ἐνταῦθα μὲν οἱ τῶν τοῦ Πνεύματος ἐναργῶς εὐφραινόμενοι, ὀλίγοι λίαν εἰσὶν· τοὺς τύπους δὲ μόνον οἱ πολλοὶ τῶν πνευματικῶν λόγων διὰ τῆς μνήμης καὶ γινώσκουσι καὶ μετέχουσι, τὸν ἄρτον οὔπω τὸν ἀληθινὸν τοῦ μέλλοντος ἐν αἰσθήσει Θεοῦ λόγον μετασχόντες. Μόνος γὰρ αὐτὸς ἐκεῖσε πρόκειται εἰς πᾶσαν τοῖς ἀξίοις ἱκανῶς ἡδονήν· μήτε ἐσθιόμενος, μήτε δαπανώμενος, ἢ θυόμενος πώποτε.

D 96. Deinde, hæc non solum in seipsa ut vitam anima possidet, sed etiam aliquando ab aliis docentibus audiens ediscit, cum ducit utrumque fides et charitas; unus nempe in fide audit, alter vero in charitate docet, sine fastu aut jactantia de virtutibus sermocinans. Tunc enim anima sermonem scientiæ ut magistrum accipit; et lectionis, ut cibum; et sermonem opere, non ore expressum, ut gratissimum paranymphum; et illuminativum spiritus sermonem, ut lætifica verba sponsam sponso unientia. Nam sermones ex ore Dei procedentes sunt omnia verba per Spiritum ex ore sanctorum prolata, et opera dulcissimo Spiritus afflata instinctu, quo non omnes, sed digni tantum fruuntur. Cum autem sermone fruantur quicunque rationales, nunc paucissimi sunt quos Spiritus reipsa lætificat, sed plurimi species duntaxat spiritualium sermonum memoria cognoscunt et participant, nondum cibati vero pane divini verbi quem in futuro gustabunt, et qui solus illic proponitur ad lætificandos omnes dignos, nec unquam comeditur, nec absorbetur aut consumitur.

ὥρας ἓξ ἕως πρω. · εἶτα ψάλλειν τὴν πρώτην ὥραν καὶ καθέζεσθαι ἡσυχάζοντα, ὡς προείρηται · καὶ ἢ τοὺς ὅρους τῶν ἐργασιῶν φυλάττειν διὰ τῶν ὡρῶν, ἢ τὴν συνέχειαν δηλαδὴ τῆς προσευχῆς ἀδιάστατον τηρεῖν, δι' ἧς ἡ ἕξις τὸν πολιτευόμενον. Ἡ δὲ τρίτη πολιτεία, παννύχιον ἔχει τὴν στάσιν καὶ τὴν ἐγρήγορσιν.

A et in silentio sedere, ut supra dictum est, et vel opera horis regulare, vel permanere jugiter in oratione continua, pro monachi facultate. Tertius denique modus est totam noctem ducere insomnem.

ρβ'. Ἴδοὺ γὰρ καὶ περὶ βρώσεώς φαμεν, ὅτι λίτρα ἄρτου ἀρκεῖ παντὶ τῷ ἀγωνιζομένῳ πρὸς ἡσυχίαν, καὶ οἴνου μὲν δύω βαυκάλια ἀκράτου πίνειν, ὕδατος δὲ τρία · καὶ ἀπὸ τῶν εὑρισκομένων σιτίων τρέφεσθαι, οὐχ ὅσα ζητεῖ ἡ φύσις ἐπιθυμητικῶς, ἀλλ' ὅσα ἡ πρόνοια οἰκονομεῖ, χρᾶσθαι ἐγκρατῶς. Ἄριστος [ἴσ. ἀρίστη] οὖν καὶ σύντομος εἴδησις περὶ τῶν ἀκριβῶς πολιτεύεσθαι βουλομένων, τὰς τρεῖς τῶν ἀρετῶν περιεκτικὰς ἐργασίας τηρεῖν, νηστείαν φημὶ, ἀγρυπνίαν, καὶ προσευχὴν, τὸ ἔρεισμα πάντων βεβαιούσας κραταιότατα.

102. Talia de alimentis statuimus. Una panis libra satis est cuilibet ad quietudinem tendenti; bibat vero duo vini meri pocula, et aquæ tria. Cibis occurrentibus alatur, nec iis quos natura cupide appetit, sed quos offert Providentia, utatur. His igitur qui perfecte vivere volunt, recta et brevis via est servare tria opera quibus virtutes conservantur, nempe abstinentiam, orationem et vigiliam, quæ cunctas firmissimo stabiliunt fundamento. B

ργ'. Ἡ ἡσυχία πρὸ πάντων πίστεως δεῖται καὶ ὑπομονῆς, καὶ τῆς ἐξ ὅλης καρδίας, καὶ ἰσχύος, καὶ δυνάμεως, ἀγάπης, καὶ ἐλπίδος. Ὁ μὲν γὰρ πιστεύων, κἂν ἐνταῦθα τοῦ ζητουμένου ἀποτύχῃ δι' ἀμέλειαν τυχὸν, ἢ ἄλλην αἰτίαν, ἀλλ' ἐν τῇ ἐξόδῳ πάντως ἀδύνατον μὴ πληροφορηθῆναι τὸν καρπὸν τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἀγῶνος, καὶ ἰδεῖν τὴν ἐλευθερίαν · ὃς ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ἡ τῶν ψυχῶν ἀπολύτρωσις καὶ σωτηρία, ὁ θεάνθρωπος Λόγος. Ὁ δὲ ἀπιστῶν κατακριθήσεται πάντως ἐν ἐξόδῳ · ἀλλὰ καὶ ἤδη κέκριται, φησὶν ὁ Κύριος. Ὁ γὰρ ταῖς ἡδοναῖς δουλεύων, καὶ δόξαν τὴν παρὰ ἀνθρώπων ζητῶν, καὶ οὐ τὴν ἐκ Θεοῦ, ἄπιστός ἐστι, φησί · κἂν ἐν λόγῳ πιστὸς εἶναι δοκῇ ὁ τοιοῦτος, ἠπάτησεν ἑαυτὸν λελῃθότως. Ἀκούσεται γὰρ, ὅτι Ἀνθ' ὧν οὐκ ἔλαβές με ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ἀλλ' ἀπέρριψάς με ὀπίσω τοῦ νώτου σου, κἀγὼ ἀπώσομαί σε. Δεῖ γὰρ τὸν πιστὸν εὐελπιν εἶναι, καὶ πιστεύειν μὲν τὴν τοῦ Θεοῦ ἀλήθειαν, μαρτυρουμένην ἐν πάσαις ταῖς Γραφαῖς, ὁμολογεῖν δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀσθένειαν, ἵνα μὴ διπλοῦν ἔξῃ τὸ κρῖμα καὶ ἀπαραίτητον.

103. Est quieti ante omnia opus fides, et constantia, et charitas ex tota anima, virtute ac potentia, et spes. Nam si quis fidem habet, licet nunc forsan a scopo ob incuriam aliamve causam aberret, saltem in exitu vitæ non potest non ferre multum fidei et certaminis fructum, et libertatem videre, quæ est Jesus Christus, animarum liberator et salvator, Deus homo Verbum. Qui vero non credit, certe condemnabitur in exitu, et jam judicatus est, ait Dominus. Qui enim voluptatibus inservit, et gloriam quærit ab hominibus, non a Deo, incredulus est, inquit; et quamvis in sermone fidelis videatur, semetipsum inscius fallit. Namque hanc audiet sententiam : Quia non recepisti me ex toto corde tuo, et me post tergum refecisti, et ego te repellam. Debet igitur fidelis bonam spem habere, et credere quidem Dei veritatem, quam testantur omnes Scripturæ, confiteri autem propriam infirmitatem, ne duplex et inexorabile incurrat judicium. C

ρδ'. Συντετριμμένην καρδίαν καὶ ψυχὴν ταπεινωμένην οὐδὲν οὕτως ἐμποιεῖ, ὡς τὸ ἰδιάζειν ἐν γνώσει, καὶ ἡ ἐκ πάντων σιωπή. Κυρίως οὐκ ἄλλο τί ἐστι τὸ λυμαῖνον τὴν κατάστασιν τῆς ἡσυχίας, καὶ τὴν θείαν ἐξ αὐτῆς περιαιροῦν δύναμιν, ὡς τὰ περιεκτικὰ ἓξ πάθη ταῦτα · παῤῥησία, γαστριμαργία, πολυλογία τε καὶ περισπασμὸς, φυσίωσις, καὶ ἡ κυρία τῶν παθῶν οἴησις. Εἰς ἅπερ ὁ μετὰ προθυμίας ἐθίσας, τελείως καὶ μετὰ τὴν προκοπὴν ἐπὶ πλεῖον σκοτίζόμενος, ἀναίσθητος γίνεται. Καὶ εἰ μὲν ἀνανεύσει πάλιν, μετὰ πίστεως καὶ προθυμίας βαλὼν ἀρχὴν, τοῦ ζητουμένου τεύξεται πάλιν · καὶ μάλιστα ταπεινούμενος καὶ ζητῶν. Εἰ δὲ ἐν τῶν προειρημένων διὰ τῆς ἀμελείας βασιλεύσει ἐν αὐτῷ, τότε ἅπας ὁ τῶν κακῶν κατάλογος σὺν τῇ ὀλεθρίῳ ἀπιστίᾳ ἐκστρατεύσας, ἔρημον τὴν ψυχὴν ἀπεργάζεται · οἷόν τινα Βαβυλωνίαν πόλιν ἄλλην, ταῖς τῶν δαιμόνων γινομένην ταραχαῖς καὶ θορύβοις · ὡς εἶναι τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων · καὶ ἐχθρὸν θυμοειδῆ, καὶ κατήγορον κατὰ τῶν ἡσυχαζόντων γινόμενον, καὶ τὴν γλῶσσαν ὡς ὀξεῖαν καὶ ὡς δίστομον ἀεὶ κατ' αὐτῶν μάχαιραν θήγοντα.

104. Ad cor contritum et animam humiliatam nihil tam conducit, quam vita interius mystica et omnino silens. Nec aliud proprie tam perturbat quietis statum et divinam ab ea aufert virtutem, quam capitalia sex vitia hæc : nimia libertas, servitus ventris, multiloquentia, negotiositas, elatio, et regina passionum superbia. His qui studere assuevit et in eis magis magisque profecit, fit omnino cæcus et sensus exspers. Quod si iterum se erigat, cum fide ac diligentia cœptum inlens, scopum rursus adipiscetur, maxime si humiliter hunc quæsiverit. Si vero una ex præfatis passionibus ob negligentiam in eo regnet, tunc tota malorum series cum letifera incredulitate irrumpens, desolatur animam, quæ, velut altera urbs Babylon, dæmonum traditur turbis ac tumultibus, ita ut fiant novissima ejus pejora prioribus, et impugnet ejus quietem hostis et accusator, et linguam ut lanceam gladiumque bipennem contra illam semper exacuet. D

νικήσας, ὑποτάξοι τὰ δύω τῷ ἑνί, ὅρος ἀνδρείας τότε μεταποιούμενος πρὸς Θεὸν γίνεται. Εἰ δὲ ὑποταγῇ ταῖς δυσὶν ἡ ψυχὴ, ἁμαρτίᾳ, φημὶ, καὶ σαρκὶ, τέλος ἐκεῖθεν βάσανος αὐτῇ ἀνιλεὴς καθίσταται, ὡς δουλωθείσῃ αὐθαιρέτῳ γνώμῃ τοῖς ἐναντίοις. Ἐντεῦθεν πράττουσα τὰ αἴσχιστα, καὶ ὡς τὴν ἐξ ἀρετῶν κατάστασιν ἀπολέσασα, ἐκπέπτωκε, τοῦ Θεοῦ χωρισθεῖσα.

ρι'. Κυρίως πάντων τῶν παθῶν δύω εἰσὶ σκληρὰ καὶ βαρύτατα πάθη, πορνεία καὶ ἀκηδία, τὰ συνέχοντα καὶ ἐκλύοντα τὴν ταλαίπωρον ψυχήν· κοινὴν ἀλληλουχίαν ἔχοντα καὶ συζυγίαν ἀλλήλοις· δυσκαταμάχητα ὄντα καὶ ἀήττητα, καὶ τελείως ὑφ' ἡμῶν ἀνίκητα. Καὶ τὸ μὲν πλεονάζει ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ, περιέχει δὲ τὴν ὅλην φύσει ἀδιορίστως ἀμφοτέρων, λέγω, ψυχῆς καὶ σώματος, συγκεκραμένην ἔχον ὅλην ἐν ὅλοις μέλεσι τὴν ἡδονὴν αὐτῆς· ἡ δὲ, ἄνωθεν τὸ ἡγεμονικὸν κρατοῦσα, ὅλην ψυχὴν καὶ τὴν σάρκα καθάπερ σμίλαξ ὅλη περιλαμβάνουσα, νωθρὰν, καὶ ἐκλελυμένην, καὶ πάρετον τὴν φύσιν ποιεῖ. Ἐκβέβληνται δὲ, καὶ οὐ τελείως ἡττῶνται πρὸ τῆς, μακαρίσς ἀπαθείας, ὁπόταν ἡ ψυχὴ, Πνεύματος ἁγίου εἰληφυῖα δύναμιν ἐν προσευχῇ, τὴν ποιοῦσαν ἄνεσιν αὐτῇ καὶ ἰσχὺν καὶ βαθεῖαν εἰρήνην ἐν καρδίᾳ διὰ τῆς ἡσυχίας εὐφραίνεται. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀρχὴ, καὶ βασιλὶς, καὶ κυρία, καὶ ἡ περιεκτικὴ τῶν ἡδονῶν ἡδονὴ, καὶ ἡ σύντροφος αὐτῆς ῥᾳθυμία ἡ τοὺς τριστάτας τοῦ Φαραὼ ἐπιφέρουσα τὸ ἀκαταμάχητον ἅρμα· δι' ὧν αἱ ἀφορμαὶ τῶν παθῶν τῷ βίῳ τοῖς ἀθλίοις ἡμῖν ἐπεισῆλθον.

ρια'. Ἀρχὴ τῆς νοερᾶς προσευχῆς, ἡ ἐνέργεια, εἶτ' οὖν ἡ καθαρτικὴ τοῦ Πνεύματος δύναμις, καὶ ἡ μυστικὴ τοῦ νοὸς ἱερουργία· ὥσπερ ἀρχὴ τῆς ἡσυχίας, ἡ σχολή· μεσότης δὲ, ἡ φωτιστικὴ δύναμις καὶ θεωρία· καὶ τέλος, ἡ ἔκστασις καὶ ἡ ἁρπαγὴ τοῦ νοὸς πρὸς Θεόν.

ριβ'. Ἱερατεῖον πνευματικόν ἐστι πρὸ τῆς μελλούσης ὑπὲρ νοῦν ἀπολαύσεως, ἡ νοερὰ τοῦ νοὸς ἐνέργεια, τὸν Ἀμνὸν μυστικῶς ἐν ἀῤῥαβῶνι τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ τῆς ψυχῆς θυσιαστηρίῳ καὶ ἱερουργοῦντος καὶ μετέχοντος. Ἐσθίειν δέ ἐστι τὸν Ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ νοερῷ θυσιαστηρίῳ τῆς ψυχῆς, οὐ τὸ νοῆσαι, ἢ μετασχεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ γενέσθαι ὡς τὸν Ἀμνὸν κατὰ τὴν μόρφωσιν ἐν τῷ μέλλοντι. Τοὺς μὲν γὰρ λόγους ἐνταῦθα, τὰ δὲ πράγματα τῶν μυστηρίων ἐκεῖσε ἀπολαβεῖν ἐλπίζομεν.

ριγ'. Προσευχή ἐστι, παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις, ὡς πῦρ εὐφροσύνης ἀπὸ καρδίας ἀναδιδόμενον· παρὰ δὲ τοῖς τελείοις, ὡς φῶς εὐωδιάζον ἐνεργούμενον. Ἢ πάλιν· προσευχή ἐστιν ἀποστόλων κήρυγμα· πίστεως ἐνέργεια· μᾶλλον δὲ, πίστις ἄμεσος· ἐλπιζομένων ὑπόστασις· ἐνεργουμένη ἀγάπη· ἀγγελικὴ κίνησις· δύναμις ἀσωμάτων· ἔργον καὶ εὐφροσύνη αὐτῶν· Εὐαγγέλιον Θεοῦ· πληροφορία καρδίας· σωτηρίας ἐλπίς· ἁγνισμοῦ σημεῖον ἁγιότητος σύμβολον· Θεοῦ ἐπίγνωσις· βαπτίσματος φανέρωσις· λουτροῦ κάθαρσις· Πνεύματος ἁγίου ἀῤῥαβών· τὸ τοῦ Ἰησοῦ ἀγαλλίαμα· εὐφροσύνη ψυχῆς· ἔλεος Θεοῦ· καταλλαγῆς σημεῖον· Χριστοῦ σφραγίς· ἀκτὶς

A unitati subjecerit, tunc fortitudinis apicem adepta conscendit ad Deum anima. Si vero dualitati anima subjiciatur, peccato videlicet atque carni, inde consequitur ipsi tormentum immite, ita ut rediga-tur sub plena inimicorum potestate. Unde turpissima perpetrans, et dignitate virtutibus acquisita excidens, Deo orbatur.

110. Ante omnes passiones duæ sunt durissimæ et profundissimæ, luxuria scilicet et acedia, quæ miseram involvunt ac dissolvunt animam, mutuamque inter se habent connexionem et necessitudinem, nec pugnari superarive aut devinci a nobis ullatenus possunt. Prior quidem abundat in vi concupiscibili, et totam complectitur substantiam
B utriusque naturæ, animæ scilicet atque carnis, totam singulis passim membris suam insinuans voluptatem ; posterior vero superiorem rationalemque partem dominans, et totam tota animam et carnem quasi hedera circumligans, pigram, desidem ac dissolutam reddit animam. Removentur autem illa, quanquam non omnino superantur ante beatam impassibilitatem, quando anima, ex oratione consecuta Spiritus sancti virtutem, ex eaque adepta requiem fortitudinemque et profundam pacem, in cordis quietudine lætatur. Dux, et regina, et domina, et mater voluptatum illa luxuria, et comes ejus pigritia, hic est currus inexpugnabilis vehens Pharaonis duces : per illas enim passionum
C impetus vitam nostram miserrimam irruunt.

111. Trahit originem mentalis oratio ab operatione seu virtute purgativa Spiritus, et a mystico mentis sacrificio : sicut principium quietudinis est animi recollectio. Medium autem illius est virtus illuminativa et contemplatio ; finis demum est excessus et raptus mentis ad Deum.

112. Intelligibile sanctuarium est, ante inintelligibilem futuram beatitudinem, spiritualis operatio mentis, Agnum mysticum in Dei Spiritu super altari animæ sacrificantis et participantis. Manducare autem agnum Dei spiritualiter in animæ altari, non est illum intelligere aut participare tantum, sed ei similem forma fieri in futuro sæculo. Nam hic quidem rationes, sed illic res ipsas my-
D steriorum nos apprehensuros speramus.

113. Oratio est incipientibus velut ignis lætitiæ de corde emicans, perfectis vero quasi lux suavem fundens odorem. Vel adhuc oratio est Apostolorum prædicatio, fidei operatio, seu potius fides immediata, sperandarum substantia rerum, charitas formata, motus angelicus, incorporalium virtus, opus et gaudium, Evangelium Dei, fiducia cordis, spes salutis, puritatis signum, symbolum sanctitatis, Dei cognitio, character baptismatis, lavacrum mundans ; pignus Spiritus sancti, Christi exsultatio, lætitia animæ, Dei misericordia, signum reconciliationis, sigillum Christi, radius solis spiritualis, lucifer cordium, fundamentum Christianismi, Dei

λόγους, ἡ δύναμις τῆς νοερᾶς, καὶ καθαρᾶς, καὶ ἀγγελικῆς προσευχῆς· ἧς τὸ σημεῖον, ἐν τῷ εὔχεσθαι ὁ νοῦς ἀνείδεος πάντη ὁρᾶσθαι, καὶ μήτε ἑαυτὸν, μήτε τι ἄλλο ἐν ταχύτητι βλέπων, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰσθήσεων πολλάκις ὑπὸ τοῦ φωτὸς ἐκείνου συστελλομένων. Ὁ γὰρ νοῦς ἄϋλος καὶ φωτοειδὴς τότε γίνεται, Θεῷ ἀῤῥήτως εἰς ἓν πνεῦμα κολλώμενος.

ριζ'. Εἰσὶν οὖν οἱ ἐνάγοντες καὶ ὁδηγοῦντες εἰς αὐτὴν τὴν θεόσδοτον ταπείνωσιν τρόποι διάφοροι ἑπτὰ, συστατικοὶ ἀλλήλων καὶ γεννητικοί· σιωπὴ, ταπεινοφροσύνη, ταπεινολογία, ταπεινοφορία, αὐτομεμψία, συντριβὴ, ἐσχατιά. Καὶ ἡ μὲν σιωπὴ ἐν γνώσει τίκτει τὴν ταπεινοφροσύνην. Ἐκ δὲ τῆς ταπεινοφροσύνης τίκτονται οἱ τρεῖς τρόποι τῆς ταπεινώσεως· τὸ ταπεινὰ φθέγγεσθαι, τὸ ταπεινὰ καὶ εὐτελῆ φορεῖν, καὶ τὸ ἑαυτὸν διαπαντὸς μέμφεσθαι. Οἱ τρεῖς δὲ τρόποι οὗτοι τίκτουσι τὴν συντριβὴν τὴν ἐκ τῆς παραχωρήσεως τῶν πειρασμῶν γινομένην, ἣν καὶ οἰκονομικὴν παίδευσιν φάσκουσι, καὶ ἐκ δαιμόνων ταπείνωσιν. Ἡ δὲ συντριβὴ εὐχερῶς ἔργῳ ποιεῖ τὴν ψυχὴν ὑποκάτω πάντων εἶναι, καὶ ἔσχατον πάντων, ὡς ὑπὸ πάντων κυριευομένην. Οἱ δύω δὲ οὗτοι τρόποι τὴν τελείαν καὶ θεοδώρητον φέρουσι ταπείνωσιν, ἥντινα δύναμιν τελειότητα πασῶν τῶν ἀρετῶν καλοῦσι· καὶ αὕτη ἐπιγράφει Θεῷ τὰ κατορθώματα. Πρώτη οὖν πάντων ἐστὶν ἡ σιωπὴ, ἐξ ἧς τίκτεται ἡ ταπεινοφροσύνη· αὕτη δὲ τίκτει τοὺς τρεῖς τρόπους τῆς ταπεινώσεως. Οἱ τρεῖς δὲ τίκτουσι τὸν ἕνα τῆς συντριβῆς· ὁ δὲ τῆς συντριβῆς τίκτει τὸν ἕβδομον τὸν ὑποκάτω πάντων τῆς πρώτης ταπεινώσεως τρόπον, ὄντινα καὶ οἰκονομικὴν ταπείνωσιν λέγουσιν. Ἡ δὲ οἰκονομικὴ φέρει τὴν θεοδώρητον, καὶ τελείαν, καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ ἀληθινὴν ταπείνωσιν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐπιγίνεται οὕτως· ἐὰν μὴ ἐγκαταλειφθῇ ὁ ἄνθρωπος καὶ νικηθῇ, καταδουλωθεὶς, καὶ κυριευθῇ παντὶ πάθει καὶ λογισμῷ, καὶ πνεύματι νικώμενος, καὶ μήτε βοήθειαν εὑρίσκων ἐξ ἔργων, ἢ ἐκ Θεοῦ, ἢ ἔκ τινος τὸ σύνολον, ὥστε μικροῦ δεῖν, καὶ εἰς ἀπελπισμὸν ἔλθῃ, καὶ ταπεινούμενος εἰς πάντα, οὐ δύναται συντριβῆναι καὶ ἔχειν ἑαυτὸν ὑποκάτω πάντων, καὶ ἔσχατον, καὶ δοῦλον πάντων, καὶ αὐτῶν δὴ χείρονα τῶν δαιμόνων, ὡς ὑπ' αὐτῶν τυραννούμενον καὶ νικώμενον. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ οἰκονομικὴ τῆς Προνοίας ταπείνωσις, δι' ἧς ἡ δευτέρα, καὶ ὑψηλὴ θεόθεν δίδοται· ἥτις ἐστὶ θεία δύναμις, ἡ ἐνεργοῦσα καὶ ποιοῦσα τὰ πάντα. Δι' αὐτῆς ὄργανον αὐτὸν ἑαυτῇ βλέπων διαπαντὸς, καὶ δι' αὐτῆς τὰ θαυμάσια τοῦ Θεοῦ ἐργαζόμενον.

ριη'. Ὑποστατικὴν τοῦ φωτὸς θεωρίαν πνευματικὴν, νοῦν ἀφάνταστον, καὶ ἀμετεώριστον, ἐνέργειαν προσευχῆς ἀληθινὴν, καὶ ἐκ μέσης καρδίας ἀείῤῥυτον, ψυχῆς ἀνάστασιν καὶ ἀνάτασιν, ἔκπληξιν θείαν καὶ με[τε]ωροπορίαν τοῦδε τοῦ παντὸς, ἔκστασιν διανοίας ἐν πνεύματι ὁλικὴν τῶν αἰσθήσεων, ἁρπαγὴν νοὸς τῶν οἰκείων δυνάμεων, ψυχῆς κίνησιν ἀγγελικὴν θεοκίνητον, πρός τε τὸ ἄπειρον καὶ τὸ ἄναντες κινουμένην, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γενεᾷ εὑρεῖν ἀμήχανον, τῆς τῶν παθῶν τυραννίδος ἐν ἡμῖν βασιλευούσης νῦν, διὰ τὸ πλῆθος τῶν πειρασμῶν. Πέφυκε γὰρ ὁ νοῦς ἐν ταῖς κουφοτέραις μάλιστα, ταῦτα καὶ πρὸ

A Theologos, virtus mentalis puræque et angelicæ orationis : cujus signum est mens in orando nullam aspiciens formam, nec se aut aliquid aliud mox videns, sed a sensibus sæpe illa luce abrepta. Animus enim tunc immaterialis et lucidus fit, Deo ineffabiliter in unitate spiritus adhærens.

117. Inferentes et ducentes ad divinam humilitatem sunt viæ septem diversæ, quæ se invicem consequuntur et congenerant : silentium, humilis sensus, humililoquium, humilis habitus, sui contemptus, contritio, et sui ad infima depressio. Et quidem silentium mystice parit humilem sensum. Ex humili autem sensu nascuntur tres humilitatis modi, nempe humililoquium, humilis et simplex B habitus, et perfecta sui despectio. Hi autem modi tres generant contritionem, ex tentationibus quibus relinquimur, natam, quæ dicitur Providentiæ disciplina et ex dæmonibus oborta humilitas. Contritio autem facile efficit ut anima omnibus inferior et vilior fiat et omnibus serviat. Sed hi duo modi perfectam et divinam important humilitatem, quæ virtus virtutum omnium perfectio dicitur : et hæc Deo bona sua tribuit. Primum igitur omnium est silentium, ex quo nascitur humilis sensus : hic vero parit tres humilitatis modos ; hi autem tres unam generant contritionem ; atque contritio gignit septimum modum, seu subjacentem omnibus primam humilitatem, quæ etiam providentialis dicitur humilitas ; quæ quidem providentialis importat divinam, perfectam, veramque ac minime C fictam humilitatem. Et hæc prima sic nascitur ; nisi forte derelinquatur homo victusque et mancipium inserviat omni vitio et cogitationi, et malo spiritu superetur, nec auxilium accipiat ex operibus, nec a Deo, nec ab ullo quocunque, ita ut pene in desperationem incidat, et in omnibus humiliatus non possit conteri et se habere ut omnium infimum, novissimumque, et servum, atque ipsis pejorem dæmonibus, utpote ab iis devictum et superatum. Et hæc est data a Providentia humilitas, per quam secunda et sublimis divinitus datur, quæ est divina virtus operans et faciens omnia, et cui homo se velut instrumentum ministrare videns semper, per D eam mirabilia Dei operatur.

118. Substantialis luminis contemplatio spiritualis, intellectus a phantasia et superbia liber, orationis operatio vera et ex imo corde proflua, animæ elevatio et attentio, divinus excessus et ascensus supra hunc mundum, spiritualis abstractio cogitationum ab omnibus sensibus, raptus mentis a propriis facultatibus, motus angelicus animæ divinitus ad infinitum et inaccessum erectæ, in nostra natura inveniri non possunt, quia nunc tyrannica passionum dominatio in nobis regnat, ob tentationum multitudinem. Solet enim animus, quæ præsertim leviora sunt sibi ante tempus imaginari, ita ut

ται γάρ εἰσι μέλη καὶ μέρη τοῦ ἀφηνιαστοῦ δαίμονος, τοῦ καταπίνοντος τοὺς νόθους τῶν ὑπηκόων, καὶ παραπέμποντος τῇ ἀβύσσῳ τῷ δράκοντι. Καὶ ἡ μὲν παρακοὴ ἐστι τὸ τοῦ ᾅδου στόμα· ἡ δὲ ἀντιλογία, ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ὡς ὀξεῖα μάχαιρα· ἡ δὲ αὐταρέσκεια, ὀδόντες αὐτοῦ ἠκονημένοι· τὸ δὲ δικαίωμα, ὁ θώραξ αὐτοῦ· ἡ δὲ διάπνευσις τῆς παμφάγου γαστρὸς αὐτοῦ, ἡ πρὸς τὸν ᾅδην προπέμπουσα οἴησις. Ὅστις δὲ τὸ πρῶτον διὰ τῆς ὑπακοῆς νικᾷ, τὰ λοιπὰ ὑφ' ἓν περιέκοψε, καὶ εἰς οὐρανοὺς διὰ τῆς μιᾶς βαθμίδος ὀξέως ἀνέρχεται. Θαῦμα δὲ ὄντως, καὶ τῶν ἀῤῥήτων ὄν, καὶ ἀνέφικτον, καὶ τοῦτο ὁ φιλάνθρωπος ἡμῶν πεποίηκε Κύριος, τὸ, διὰ μιᾶς ἀρετῆς, ἢ μᾶλλον ἐπιταγῆς, ἀχρόνως εἰς οὐρανοὺς ἀνέρχεσθαι, ὥσπερ καὶ διὰ μιᾶς παρακοῆς εἰς τὸν ᾅδην κατήλθομεν καὶ κατερχόμεθα.

membra et partes rebellis dæmonii, qui devorat filios servorum suorum, eosque Tartareo reservat draconi. Inobedientia est inferni os; contradictio, ejus lingua ut gladius mucronata; complacentia, dentes ejus acuti; proprium judicium, ejus pectus; et spiramen ventris ejus, trahens ad infernum superbia. Quisquis autem primum illud obedientia superat, cætera uno concidit ictu, et in cœlos per unum gradum illico ascendit, sed mirabile prorsus inenarrabileque et ineffabile est misericordiæ Dei donum, sic per unam virtutem, seu potius per unum mandatum confestim ad cœlos conscendere, ut per solam inobedientiam in infernum delabimur et decidimus.

B

ρκβ'. Ὥσπερ ἄλλος κόσμος δεύτερος ὁ ἄνθρωπος, καὶ καινὸς ὀνομάζεται, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον τὸν εἰπόντα· « Εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις. » Καὶ γὰρ καὶ οὐρανὸς, καὶ γῆ, καὶ πάντα ὅσα ὁ κόσμος, ὁ ἄνθρωπος γίνεταί τε κατὰ ἀρετὴν καὶ ὀνομάζεται· ὑπὲρ οὗ ἅπας λόγος καὶ ἅπαν μυστήριον, ὥς φησιν ὁ Θεολόγος. Ἐπειδὴ γὰρ « τὴν πάλην ἡμῶν εἶναι οὐ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις τοῦ ἄρχοντος τοῦ ἀέρος, » τοῦ Ἀποστόλου φήσαντος, ἁρμόδιον εἶναι ὡς εἰς κόσμον ἄλλον μέγαν τῆς φύσεως τῶν ψυχικῶν ἡμῶν δυνάμεων εἶναι τοὺς ἀντιπαλαίοντας ἡμῖν κρυπτῶς· κατὰ τῶν τριῶν γὰρ οἱ τρεῖς ἄρχοντες τοῖς ἀγωνισταῖς ἀντικαθιστάμενοι, ἐκστρατεύουσι, καὶ καθ' ὃ ἂν προέκψέ τις, καὶ εἰς ὅπερ ἐργάζεται, ὑπ' αὐτῶν πολεμεῖται. Καὶ ὁ μὲν δράκων ὁ ἄρχων τῆς ἀβύσσου, πρὸς τοὺς καρδιακῶς προσέχοντας ἐκστρατεύων ἐνίσταται, ὡς πρὸς τὴν ὀσφὺν τῆς ἐπιθυμίας καὶ τοῦ ὀμφαλοῦ τὴν ἰσχὺν ἔχων, καὶ διὰ τοῦ τῆς λήθης ἐνηδόνου γίγαντος, τὰς καυστικὰς τῶν πεπυρωμένων βελῶν δυνάμεις ἀκοντίζων αὐτοῖς, ὥσπερ θάλασσαν ἄλλην, καὶ ἄβυσσον τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων, δύνων, καὶ ἕρπων, καὶ ἐκταράττων αὐτὴν καὶ ἀφρίζων, ἀναζέει αὐτὴν, καὶ πρὸς συνουσιασμοὺς ἐκκαίει, καὶ τοῖς τῶν ἡδονῶν χειμάῤῥοις ἐπικλύζει αὐτὴν, καὶ ὡς ἄπληστον οὐκ ἐμπιπλᾷ. Ὁ δὲ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τοὺς τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν μετερχομένους ἀνθίσταται, ὡς πρὸς τὸ θυμικὸν τὴν πάλην ἔχων, καὶ διὰ τοῦ τῆς ῥᾳθυμίας γίγαντος, τὰς παντοδαπὰς τῶν παθῶν μαγγανείας ὡς εἰς κόσμον ἄλλον, ἢ θέατρόν τε καὶ στάδιον τὴν πάλην νοερῶς ποιῶν, νικῶν, ἢ ἡττώμενος τοὺς ἀεὶ αὐτῷ ἀνδρικῶς προσπαλαίοντας, καὶ στεφάνους, ἢ αἰσχύνην ἐνώπιον ἀγγέλων αὐτοῖς προξενῶν, τὰς παρατάξεις αὐτοῦ καθ' ἡμῶν διηνεκῶς καθοπλίζει, ἡμῖν μαχόμενος. Ὁ δὲ ἄρχων τοῦ ἀέρος τοὺς τῇ διανοίᾳ πρὸς θεωρίαν σχολάζοντας ἐπέρχεται, φαντασιοσκοπῶν, ὡς πρὸς τὸ λογικόν τε καὶ νοερὸν ἐγγίζων, μετὰ τῶν τῆς πονηρίας τοῦ ἀέρος πνευμάτων· καὶ διὰ τοῦ τῆς ἀγνοίας γίγαντος τὴν ἀνατατικὴν

122. Tum secundus, tum novus alter mundus vocatur homo, juxta divum Apostolum dicentem [13]: « Si qua in Christo nova creatura. » Namque cœlum terraque et universus mundus homo est et nominatur, propter quem omne est verbum et omne mysterium, ut ait Theologus. Etenim « quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus rectores tenebrarum hujus sæculi, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus primi aeris, » ut ait Apostolus [14], convenienter velut in magnum alterum naturæ mundum in animæ nostræ vires pugnant latentes adversarii nostri. Nam colluctantes nobis tres principes tres impugnant potentias animæ; et ubi profectus est, ubi labor, ibi prælium committunt. Et quidem draco princeps abyssi contra eos qui sunt corde attenti, dimicans insurgit, utpote in concupiscentiam lumborum et umbilici potestatem habens; et per voluptarium oblivionis gigantem flammeos ignitorum telorum impetus in illos jaculans, concupiscentiam quasi mare subit, irrepit, perturbat, et spumosam fervidamque facit, et ad copulas carnales succendit, et voluptatum torrentibus inundat, et tanquam insatiabilem non implet. Princeps autem mundi hujus opera virtutes persequentes aggreditur, quatenus contra partem irascibilem luctans; et per ignaviæ gigantem omnimoda passionum præstigia in alterius mundi illius theatrum et stadium pugna spirituali jaculans, vel vincit, vel vincitur ab iis qui fortiter usque ipsi resistunt; et coronas aut ignominiam in conspectu angelorum nobis comparans, sua tela semper et arma in nos contorquet. Princeps autem aeris mentali vacantes orationi invadit, imaginationem impetens intellectumque et rationem adoriens cum malignis spiritibus ætheris; et per gigantem ignorantiæ superiorem intellectus partem velut alterum spirituale cœlum cœnose turbat, et phantasticas tenebrosasque spirituum formas et transmutationes, quasi fulgura, et tonitrua, procellasque et fragores exhibens, terrorem incutit. Ita singuli

[13] I Cor. v, 17. [14] Ephes. vi, 12

φθόνου δαιμόνων κατὰ παραχωρησιν ἀνθισταμένων ἡμῖν διὰ ταπείνωσιν, ὁπόταν ἐκ πάντων τῶν προειρημένων ἀστοχήσωσιν.

ρκε'. Αἰτίαι δὲ κυρίως τοῦ πολέμου τρεῖς εἰσιν, ἐκ πάντων καὶ διὰ πάντων ἡμῖν προσγινόμεναι· ἡ ἕξις, ἡ παράχρησις τῶν ὄντων, καὶ ὁ κατὰ παραχώρησιν τῶν δαιμόνων φθόνος, καὶ πόλεμος. Τὸ δὲ ἐπανίστασθαι, ἢ ἐπιθυμεῖν τὴν σάρκα κατὰ τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν ψυχὴν κατὰ τῆς σαρκὸς, τὸν αὐτὸν τρόπον κατὰ τὴν ἕξιν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔχουσι τὰ τῆς σαρκὸς κατὰ τῆς ψυχῆς πάθη, καὶ τὰ τῆς ψυχῆς κατὰ τῆς σαρκὸς ἀριστεύματα. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πολέμιος ἔστι δ' ὅτε ἀπερισκέπτως καὶ ἀναιτίως, ὡς ἀναιδὴς, καθ' ἡμῶν θρασυνόμενος μάχεται. Μὴ δὸς οὖν, ὦ φίλος, τῇ βδέλλῃ ὡς αἱμοχαρεῖ, ἀναιμάττειν τὰς ἀρτηρίας, καὶ οὐδ' ἐμεῖν αἷμα δυνηθείη ποτέ. Μήτε χοῦν εἰς κόρον τῷ ὄφει καὶ δράκοντι παραχώρει, καὶ καταπατήσεις εὐχερῶς λέοντος καὶ δράκοντος φρύαγμα. Στένοντα ἄχρις ἂν ἐκδυθεὶς, ἐπενδύσῃ τὸ ἄνωθεν οἰκητήριον, καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ κατ' εἰκόνα σε πλάσαντος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

ρκς'. Κυρίως οἱ αὐτόχρημα σάρκες ὄντες, καὶ τὴν φιλαυτίαν ἀσπαζόμενοι, ἡδονῇ καὶ κενοδοξίᾳ ἀεὶ δουλεύουσιν· οἷς ὁ φθόνος ἐρρίζωται. Τῇ βασκανίᾳ γὰρ τηκόμενοι, καὶ τὴν τοῦ πλησίον εὐπραγίαν πικρίαν ἡγούμενοι, διαβάλλουσι τὰ καλὰ ὡς κακὰ, καὶ τῆς πλάνης ὄντα γεννήματα, καὶ οὐδὲ τὰ τοῦ Πνεύματος δέχονται, ἢ πιστεύουσι, μήτε Θεὸν ἰδεῖν ἢ ἐπιγνῶναι τῇ ὀλιγοπιστίᾳ δύνανται. Οἱ τοιοῦτοι, κατὰ τὴν τύφλωσιν αὐτῶν καὶ ὀλιγοπιστίαν, εἰκότως ἐκεῖθεν ἀκούσουσι τὸ, « Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. » Χρὴ γὰρ τὸν ἐρωτῶντα πιστὸν, ἢ πιστεύειν ἃ οὐκ οἶδεν ἀκούων, ἢ μανθάνειν ἃ πιστεύει, ἢ διδάσκειν ἅπερ ἔγνω, καὶ πολυπλασιάζειν ἀφθόνως ἐν τοῖς δεχομένοις πιστως τὸ τάλαντον. Εἰ δ' ἀπιστεῖ ἃ οὐκ οἶδε, καὶ ἐξουθενεῖ ἃ οὐκ ἔγνω, καὶ διδάσκει ἃ οὐκ ἔμαθε, βασκαίνων τοῖς διδάσκουσι πρακτικῶς ταῦτα, ἔσται ἡ μερὶς αὐτοῦ πάντως, μετὰ τῶν ἐχόντων χολὴν πικρίας ἐπιτιμώμενος.

ρκζ'. Ῥήτωρ ἐστὶ, κατὰ τοὺς ὄντως ἐν λόγῳ σοφοὺς, ὁ ἐν συντομίᾳ διὰ τῆς γενικῆς ἐπιστήμης τὰ ὄντα περιλαμβάνων, καὶ ὡς ἓν σῶμα καὶ διαιρῶν καὶ συνάπτων αὐτὰ, δεικνύων ταῦτα ὡς ὁμοδύναμα κατά τε τὴν ἑτερότητα, καὶ ταυτότητα· ἢ καὶ ὁ κατ' ἀλήθειαν ἀποδεικτικὸς λεγόμενος. Ἢ πάλιν ῥήτωρ ἐστὶ κυρίως πνευματικὸς, ὁ τὰς διῃρημένας καθολικὰς τῶν ὄντων πέντε γενικὰς ἰδιότητας, ἃς ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος συνῆψε, διαιρῶν καὶ συνάπτων περιληπτικῷ λόγῳ φωνῆς ποιᾷς, ὡς ῥήτωρ περιλαμβάνων τὸ πᾶν· οὐ λόγῳ ψιλῷ μόνον ἀποδεικτικῷ κατὰ τοὺς ἔξω δεικνύων ἄλλοις αὐτὰ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐμφαινομένων αὐτῷ ἐν πνεύματι τοῖς οὖσι θεωρημάτων, καὶ ἑτέρους φωτίζειν δυνάμενος. Φιλόσοφος δέ ἐστιν ἀληθινὸς, ὁ ἐκ τῶν ὄντων τὴν αἰτίαν τῶν ὄντων εἰδὼς, ἢ ἐκ τῆς αἰτίας τὰ ὄντα γινώσκων, κατὰ τὴν ὑπὲρ νοῦν ἕνωσιν καὶ τὴν ἄμεσον πίστιν γενόμενος, οὐ μόνον μαθὼν, ἀλλὰ καὶ παθὼν τὰ θεῖα. Ἢ πάλιν φιλόσοφός ἐστι κυρίως, ὁ πρακτικός τε καὶ θεωρητι-

125. Revera illius belli tres sunt causæ, ex omnibus et per omnia nobis provenientes : habitus, abusus rerum, et propter hunc abusum dæmonum invidia et pugna. Porro in rebellione et concupiscentia carnis adversus animam, et animæ adversus carnem, eodem modo se habent et operantur carnis contra animam cupiditates, atque animæ contra carnem bona opera. Ipse autem inimicus aliquando temere et sine causa, utpote impudens, contra nos cum fiducia pugnat. Ne credas igitur, o amice, arterias hirudini segendas, quippe quæ sanguinem amet, nec unquam possit sanguinem vomere. Neque des terram in cibum serpenti et draconi, et facile conculcabis tumorem leonis et draconis, donec gemitum exutus, induas supernam habitationem et formam ejus qui te ad imaginem suam creavit, Jesu Christi.

126. Omnes vere ac proprie carnalis et sui amore capti, voluptati et vanæ gloriæ semper inserviunt, et in eis invidia radicem habet. Invidia enim tabescentes et proximi felicitatem ægre ferentes, calumniantur bona tanquam mala, et, filii erroris, ea quæ sunt Spiritus non amplectuntur nec credunt, et Deum videre aut cognoscere, cum sint modicæ fidei, non possunt. Isti, ob suam cæcitatem et exodicam fidem, merito in die judicii hoc audient : « Nescio vos [18]. » Debet enim interrogans fidelis, vel credere audiens quæ nescit, vel discere quæ credit, vel docere quæ cognoscit, et sine invidia multiplicare talentum in iis qui fideliter accipiunt. Si vero credere abnuat quæ nescit, et rejiciat quæ non intelligit, et doceat quæ non didicit, invidens iis qui hæc practice docent, profecto cum amaris felle consortium pœnæ habebit.

127. Secundum eos qui sermone sunt vere sapientes, orator est qui concise generali scientia res comprehendit, easque velut unum corpus et dividens et colligens, ostendit illas eamdem vim habere secundum differentiam et identitatem ; vel est qui veritatem persuasorie dicit. Vel adhuc orator est verus spiritualis, qui divisas et unitas quinque generales rerum proprietates, quas Verbum homo factum assumpsit, separans et conjungens unius vocis complexione (ut rhetor verbo universali utens), non mero tantum sermone demonstrativo, ut qui non sunt mystici, illas docet alios, sed etiam ex iis quæ spiritualiter didicit auribus aut oculis, illuminare alios potest. Philosophus autem verus est qui ex rebus rerum causam ediscit, vel ex causa res cognoscit, et qui incomprehensam unienem immediatamque fidem sortitus est, atque res divinas non solum doctus, sed et passus est. Vel iterum proprie philosophus est animus in practico

[18] Luc. XIII, 25.

λοῦσι, καὶ οὐ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐστι τὸ λαλοῦν ἐν αὐτοῖς· » κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον. Ἐκ γὰρ τῶν οἰκείων λογισμῶν πρὸ καθαρότητος οἱ λέγοντες, πνεύματι οἰήσεως ἐπλανήθησαν. Περὶ τούτου γάρ φησιν ἡ Παροιμία· « Εἶδον ἄνδρα δόξαντα παρ' ἑαυτῷ σοφὸν εἶναι· ἐλπίδα μᾶλλον ἔχει ὁ ἄφρων αὐτοῦ. » Καὶ τό· « Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς, » ἡ Σοφία παραγγέλλει ἡμῖν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ πλήρης Πνεύματος θεῖος Ἀπόστολος, διομολογεῖ λέγων· « Οὐ γὰρ ἱκανοί ἐσμεν παρ' ἑαυτῶν, ἀλλ' ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Καὶ τὸ, « Ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ κατ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ λαλοῦμεν ἐν Χριστῷ. » Τῶν γὰρ τοιούτων οἱ λόγοι ἀηδεῖς καὶ ἀφώτιστοι· οὐκ ἐκ τῆς ζώσης γὰρ πηγῆς τοῦ Πνεύματος μεταλαμβάνοντες λέγουσιν, ἀλλ' ἐκ λίμνης οἱά τινος βορβορώδους καρδίας, βδέλλας, καὶ ὄφεις καὶ βατράχους ἐπιθυμιῶν καὶ τύφου, καὶ ἀκρασίας ἐχούσης τρέφονται, καὶ τὸ ὕδωρ τῆς γνώσεως αὐτῶν ὄζον θολερόν τε καὶ χλιαρόν· οὗ οἱ πίνοντες, εἰς καχεξίαν καὶ ἀηδίαν καὶ ἔμετον ἀλλοιούμενοι, μετατρέπονται.

ρκθ'. « Σῶμα Χριστοῦ ἡμεῖς ἐσμεν, φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, καὶ μέλη ἐκ μέρους. » Καὶ πάλιν· « Ἓν σῶμα, καὶ ἓν πνεῦμά ἐστε, καθὼς καὶ ἐκλήθητε. » Ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα νεκρὸν καὶ ἀναίσθητόν ἐστι χωρὶς πνεύματος, οὕτως ὁ νεκρωθεὶς τοῖς πάθεσι διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ἀμελείας μετὰ τὸ βάπτισμα, ἀνενέργητος γίνεται, καὶ ἀφώτιστος τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι, ἔχων μὲν τὸ πνεῦμα διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀναγεννήσεως, ἀνενέργητον δὲ καὶ ἀκίνητον διὰ τὴν ψυχικὴν νεκρότητα. Καὶ γὰρ ἡ ψυχὴ μία μὲν οὖσα, τὰ δὲ μέλη τοῦ σώματος πολλὰ, πάντα αὐτὴ κρατεῖ, καὶ ζωοποιεῖ, καὶ κινεῖ τὰ ζωῆς δεκτικὰ, τὰ δὲ κατά τινα συμβατικὴν ἀσθένειαν καταψυγέντα μέλη, ὡς νεκρὰ καὶ ἀκίνητα, φέρει μὲν ἐν ἑαυτῇ, πλὴν ἄζωα, καὶ ἀναίσθητα· οὕτως ὅλον ἐν ὅλοις ἀμιγῶς τοῖς Χριστοῦ μέλεσίν ἐστι τὸ Χριστοῦ πνεῦμα ἐνεργοῦν, καὶ ζωοποιοῦν τὰ μετέχειν ζωῆς δυνάμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ μὴ μετέχειν ἀσθενῆ φιλανθρώπως ὡς οἰκεῖα περικρατεῖ. Διὸ καὶ πᾶς πιστὸς μετέχει μὲν διὰ τῆς πίστεως τῆς υἱοθεσίας τοῦ πνεύματος, ἀνενέργητος δὲ γίνεται καὶ ἀφώτιστος διὰ τῆς ἀμελείας καὶ ἀπιστίας, τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ ὑστερούμενος· ὡς ἔστι μὲν πιστὸς ἅπας, μέλος Χριστοῦ, καὶ πνεῦμα Χριστοῦ ἔχων· ἀνενέργητος δὲ, καὶ ἀκίνητος, καὶ πρὸς μετουσίαν τῆς χάριτος ἀνεπίδεκτος.

ρλ'. Τὰς ὀκτὼ γενικὰς θεωρίας φαμὲν εἶναι· πρώτην, τὴν περὶ Θεοῦ τοῦ ἀνειδέου, καὶ ἀνάρχου, καὶ ἀκτίστου, καὶ τῶν ὅλων αἰτίου, τῆς τριαδικῆς μιᾶς καὶ ὑπερουσίου Θεότητος· δευτέραν, τῆς τῶν νοερῶν δυνάμεων τάξεώς τε καὶ στάσεως· τρίτην, τῆς τῶν ὄντων συστάσεως· τετάρτην, τῆς οἰκονομικῆς τοῦ Λόγου συγκαταβάσεως· πέμπτην, τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως· ἕκτην, τῆς φοβερᾶς καὶ δευτέρας τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσεως· ἑβδόμην, τῆς αἰωνίου κολάσεως· ὀγδόην, τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Καὶ αἱ μὲν τέσσαρες, τῶν παρῳχηκότων καὶ γεγενημένων εἰσίν· αἱ

[15] Matth. x, 21. [16] Prov. III, 7. [17] Rom. XII, 16. 27. [18] Ephes. IV, 4.

Dei est qui loquitur in eis, juxta Domini effatum [14]. Etenim qui ex propriis cogitationibus ante purificationem loquuntur, spiritu sapientiæ aberrant. De hujusmodi dicitur in Proverbiis : « Vidi hominem sapientem sibi videri ; magis illo spem habebit insipiens [16]. » Et alibi : « Nolite esse prudentes apud vosmetipsos [17], » Sapientia nobis præcipit. Ipse etiam plenus Spiritu divus Apostolus confitetur dicens [18] : « Non quod sufficientes simus ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. » Et alibi [19] : « Sed tanquam ex Deo coram Deo in Christo loquimur. » Illorum nempe sermones injucundi sunt et tenebrosi, quia non e vivo Spiritus fonte hauriunt quæ profantur, sed velut e cœnosa cordis palude hirudines, reptilia et ranas concupiscentiæ, tumoris et luxuriæ habente nutriuntur, et aqua scientiæ eorum fœtida est lutosaque ac tepida : de qua bibentes in cachexiam, tædium et vomitum mutari decidunt.

129. Inquit divus Apostolus [20] ; « Nos sumus corpus Christi, et membra de membro. » Et iterum : [21] « Unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis ». Quemadmodum enim corpus mortuum et exanime sine spiritu est, ita qui enectus est cupiditatibus per mandatorum transgressionem post baptisma, operationem amittit, lucemque Spiritus sancti, et Christi gratiam, habens quidem Spiritum per fidem et regenerationem, sed qui non operatur nec movetur propter mortem animæ. Etenim anima cum una sit, multi vero artus corporis, omnes illa regit, vivificat et movet qui sunt vitæ capaces ; aliqua autem fortuita infirmitate refrigeratos artus, tanquam mortuos et immobiles, fert quidem in seipsa, sed vitæ et sensus impotes. Sic totus in singulis inconfuse Christi membris inest Christi spiritus, movens et vivificans vitæ participandæ capacia, et etiam consortio huic imparia tanquam sibi propria dominatur. Itaque omnis fidelis per fidem particeps est adoptionis spiritus, sed fit iners et cæcus incuria et incredulitate, et vitam Jesu amittit : et sic se habet omnis fidelis qui membrum quidem Christi et Spiritus Christi est compos, operationis vero motusque et participationis gratiæ impos.

130. Contemplationis octo præcipuas numeramus species. Prima forma principioque carentem et non factum intuetur Deum ; et causam omnium individuam Trinitatem, et supersubstantialem divinitatem ; secunda, intellectualium virtutum ordinem et statum ; tertia, rerum constitutionem ; quarta, Redemptoris Verbi descensum ; quinta, universalem resurrectionem ; sexta, secundum ac terribilem Christi adventum ; septima, pœnas æternas ; octava, regnum cœlorum. Quatuor priores sunt de præteritis et jam factis ; quatuor posteriores, de futuris

[18] II Cor. III, 5. [19] II Cor. XII, 19. [20] I Cor. XII,

νιας, ἡ κουφότης· τῆς δὲ προκοπῆς, ὁ φθόνος· τῆς δὲ παντελοῦς παραχωρήσεως, ἡ ἐφάμαρτος βιοτή. Καὶ ἡ μὲν ἐκ φθόνου, καὶ οἰήσεως μόνης, ταχεῖαν ἔχει τὴν ἴασιν, ὅταν μάλιστα καὶ ταπεινωθῇ· ἡ δὲ ἐκ παιδείας· δι' ἁμαρτίαν τῷ Σατανᾷ ἔκδοσις, πολλάκις μέχρι θανάτου πρὸς ἄφεσιν ὁ Θεὸς παραχωρεῖ ταύτην. Ἔστι δ' ὅτε καὶ ἀνευθύνους κολάζεσθαι, πρὸς σωτηρίαν ἐκδίδωσι. Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ τῆς οἰήσεως δαίμων προλέγει ἐν τοῖς μὴ ἀκριβῶς τῇ καρδίᾳ προσέχουσιν.

A

ρλγ'. Ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς τῇ ἀληθείᾳ χρίονται ἐν τῇ ἀνακαινίσει πάντες οἱ εὐσεβεῖς, ὥσπερ κατὰ τὸν τύπον τότε καὶ οἱ παλαιοί. Τύποι γὰρ ἦσαν ἐκεῖνοι τῇ ἡμετέρᾳ ἀληθείᾳ· οὐκ ἐκ μέρους, ἀλλ' ὅλοι ὅλους ἡμᾶς ἐτεκμαίροντο. Οὔτε γὰρ κατ' ἐκείνους ὁμοιότροπος καὶ ὁμοειδὴς ἡ ἡμετέρα βασιλεία, καὶ ἱερατεία, κἂν σύμβολα τὰ αὐτά· οὔτε καθ' ἡμᾶς διορισμὸν ἔχει ἡ φύσις, ἢ ἡ χάρις, καὶ ἡ κλῆσις πρὸς τὴν χρίσιν, τοῦ εἶναι τὰ χρισθέντα διάφορα· ἀλλὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κλῆσιν, καὶ πίστιν, καὶ μόρφωσιν ἔχομεν. Δηλοῖ δὲ καὶ ἐμφαίνει, κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, τὸ καθαρὸν καὶ ἀπαθὲς, καὶ ὅλον ἀφιερωμένον, Θεῷ γενέσθαι νῦν τε καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

B

ρλδ'. Σοφίαν τηνικαῦτα ἐκεῖνος τῷ στόματι λαλεῖ, καὶ τῇ τῆς καρδίας μελέτῃ σύνεσιν, ὁ Θεὸν Λόγον, τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐνυπόστατον σοφίαν, τρανῶς ἐκ τῶν ὄντων ἐμφαίνων, ὡς τοὺς λόγους τῶν ἀρχετύπων ἐν τοῖς οὖσιν ἔχων χαρακτηρίζοντας, καὶ διὰ τοῦ κατ' ἐνέργειαν ζῶντος λόγου, τῷ στόματι λαλεῖ σοφίαν ἐκ σοφίας· τῇ δὲ καρδίᾳ ἐλλαμπόμενος τῇ δυνάμει τῆς μεταποιητικῆς συνέσεως μελετωμένης τῷ πνεύματι, ποιεῖν καὶ φωτίζειν δύναται διὰ τῆς συνέσεως, τοὺς πιστῶς ἀκούοντας.

C

ρλε'. Ἡ μεγάλη τῆς ἀληθείας ἀντίπαλος, καὶ πρὸς ἀπώλειαν τοὺς ἀνθρώπους ἕλκουσα πλάνη σήμερον (δι' ἧς ἡ ἄγνοια τοῦ σκότους ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ῥᾳθύμων ἐβασίλευσεν, ἐκ Θεοῦ ἀλλοτριώσασα αὐτούς· οἳ καὶ ὡς μὴ εἶναι Θεὸν γινώσκοντες, τὸν ἡμᾶς ἀναγεννήσαντα καὶ φωτίσαντα, ἢ λόγῳ μόνῳ ψιλῷ πιστευόμενον καὶ γινωσκόμενον, καὶ οὐκ ἔργῳ, ἢ τοῖς ἀρχαίοις μόνοις ἐπιφαινόμενον, καὶ οὐχὶ καὶ ἡμῖν, τὰς Γραφικὰς περὶ Θεοῦ μαρτυρίας ἄλλοις, ἢ καὶ τοῖς εἰρηκόσι προσάπτουσι, καὶ δόξαν, ὡς φησι περὶ Θεοῦ, βλασφημοῦσι, τὴν δὲ ἐπιγνώσεως ὄντως εὐσέβειαν ἀπαρνούμενοι, καὶ σωματικῶς μόνον, ἵνα μὴ εἴπω Ἰουδαϊκῶς, τὰς Γραφὰς ἀναγινώσκουσι, τὴν διὰ τῆς ἀναστάσεως τῆς ψυχῆς ἐντεῦθεν ἔγερσιν ἀπαρνούμενοι, καὶ κατοικεῖν ἐν τάφοις ἀγνώστως ἐπιποθοῦσι)· τὰ τρία ταῦτα πάθη ὑπάρχουσιν· ἀπιστία, πονηρία, καὶ ῥᾳθυμία. Ἀλλήλων δέ εἰσι γεννητικὰ καὶ συνεκτικά· ἀπιστία γὰρ, πονηρίας διδάσκαλος· πονηρία δὲ, σύντροφος ῥᾳθυμίας, ἧς ἡ ὀκνηρία σύμβολον· ἢ τὸ ἀνάπαλιν, ῥᾳθυμία, πονηρίας γεννήτρια, ὡς ὁ Κύριος ἔφησεν· « Πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρέ. » Πονηρία δὲ, μήτηρ ἀπιστίας· πᾶς γὰρ πονηρὸς, ἄπιστος, ὁ δὲ μὴ πιστεύων, καὶ ἄφοβος Θεῷ. Ἐξ ἧς ἡ ῥᾳθυμία γεννᾶται, ἡ μήτηρ τῆς καταφρονήσεως, δι' ἧς πᾶν ἀγαθὸν ἀμελεῖται, καὶ πᾶν κακὸν διαπράττεται.

D

ρλς'. Δόξα περὶ Θεοῦ ἀληθὴς, καὶ γνῶσις τῶν

diæ, dæmon progressui æmulans: pœnalis derelictionis, vita peccaminosa. Qui errat ex invidia et superbia tantum, prompto sanatur remedio, præsertim si humilietur; qui vero in pœnam peccati Satanæ traditus est, sæpe illum usque ad mortem deserit Deus ac derelinquit. Aliquando tamen vel justos pœnæ tradit ad salutem. Sciendum vero est ab ipso superbiæ dæmonio præoccupari eos qui non diligenter cordi suo invigilant.

133. Sacerdotes et reges reipsa unguntur in renovatione omnes pii, sicut olim figurate ungebantur veteres. Ibi enim præfigurabant nostram veritatem, et non ex parte, sed totos toti nos præmonstrabant. Neque enim congruentiam tantum et similitudinem cum eis habent nostrum regnum et sacerdotium, quæ iisdem signis portenduntur; neque diversitatem habent apud nos natura, aut gratia, aut vocatio ad unctionem, ut uncta sint discrepantia, sed unam et eamdem vocationem fidemque ac formam habemus. Ostendit autem ac demonstrat, juxta veritatis verbum, puritas impassibilitasque et quævis sanctitas unionem cum Deo præsentem et futuram.

134. Ille jam nunc ore loquitur sapientiam et cordis meditatione prudentiam, qui Deum Verbum, substantialem Dei Patris sapientiam, clare ex rebus ostendit; qui ratione archetyporum in rebus videns expressas, ex viventis per operationem rationis sapientia sapientiam ore loquitur, et corde illuminatus atque transformatus per virtutem prudentiæ spiritualia meditantis, facere et illuminare potest per hanc prudentiam fideles auditores.

135 Labefactat multum veritatem et homines ad perniciem nunc trahit error, per quem ignorantia caliginosa in animis ignavorum regnat, a Deo eos abalienans: qui quidem, tanquam nescientes exsistere Deum qui ipsos creavit et illuminavit, aut eum dicentes mera tantum ratione, at non operibus credi atque cognosci, aut veteribus tantum, haud vero nobis manifestatum esse, Scripturæ de Deo testimonia aliis auctoribus attribuunt, ac gloriam Dei, ut ita dicam, blasphemant, atque veram scientiam pietatemque renuentes, corporaliter tantum, ut non dicam judaice, Scripturas legunt, et præsentem reviviscentis animæ negantes resurrectionem, in sepulcris inglorii habitare cupiunt. Errorem subsequuntur tria hæc vitia: incredulitas, malitia et ignavia. Hæc se invicem generant et conservant: incredulitas enim est malitiæ magistra; malitia autem comes ignaviæ, cujus signum est pigritia, aut vice versa ignavia est malitiæ mater, ut Dominus dicit (*Matth.* xxv, 26), « Serve male et piger. » Malitia item est incredulitatis parens: omnis enim malus, incredulus est; et qui non credit, Deum nec timet: et ex hac nascitur ignavia mater despectionis, per quam omne bonum committitur, omne malum omittitur.

136. Laus Dei vera, et scientia rerum certa, per-

Περὶ τῆς ἐμπαθοῦς ἀλλοιώσεως.

δ'. Ἡ ἀκηδία δυσκαταγώνιστον οὖσα πάθος, χαυνοῖ τὸ σῶμα, χαυνουμένου δὲ τοῦ σώματος, συγχαυνοῦται καὶ ἡ ψυχή, ἀμφοτέρων δὲ ἐκλυθέντων, ἀλλοιοῦσι τὴν κρᾶσιν τοῦ σώματος διὰ τῆς ἡδυπαθείας· ἡ δὲ ἡδυπάθεια κινεῖ τὴν ὄρεξιν, ἡ ὄρεξις τὴν πύρωσιν, ἡ πύρωσις τὴν ἐπανάστασιν, ἡ ἐπανάστασις κινεῖ τὴν μνήμην, ἡ μνήμη τὴν φαντασίαν, ἡ φαντασία τὴν προσβολήν, ἡ προσβολὴ τὸν συνδυασμόν, ὁ συνδυασμὸς τὴν συγκατάθεσιν, ἡ συγκατάθεσις ποιεῖ τὴν πρᾶξιν, εἴτε τὴν διὰ σώματος, εἴτε τὴν διὰ πολυτρόπων παρατριβῶν, καὶ οὕτως ὁ ἄνθρωπος ἡττηθεὶς πτωματίζεται.

Περὶ τῆς ἀγαθῆς ἀλλοιώσεως.

ε'. Ἡ ὑπομονὴ ἐν παντὶ ἔργῳ τίκτει τὴν ἀνδρείαν, ἡ ἀνδρεία τὴν προθυμίαν, ἡ προθυμία τὴν καρτερίαν, ἡ καρτερία τὴν ἐπίτασιν, ἡ τοῦ ἔργου ἐπίτασις, ἥτουν προσθήκη, κατευνάζει τὴν ἀκρασίαν τοῦ σώματος, καὶ τὴν ἡδυπάθειαν ἡμεροῖ τῆς ἐπιθυμίας, ἡ ἐπιθυμία δὲ κινεῖ τὸν πόθον, ὁ πόθος τὴν ἀγάπην, ἡ ἀγάπη τὸν ζῆλον, ὁ ζῆλος τὴν θέρμην, ἡ θέρμη τὴν διέγερσιν, ἡ διέγερσις τὴν σπουδήν, ἡ σπουδὴ τὴν προσευχήν, ἡ προσευχὴ τὴν ἡσυχίαν, ἡ ἡσυχία τίκτει τὴν θεωρίαν, ἡ θεωρία τὴν γνῶσιν, ἡ γνῶσις τὴν τῶν μυστηρίων κατάληψιν· τέλος δὲ τῶν μυστηρίων, ἡ θεολογία, καρπὸς δὲ τῆς θεολογίας ἡ τελεία ἀγάπη, τῆς ἀγάπης ἡ ταπείνωσις, τῆς ταπεινώσεως ἡ ἀπάθεια, τῆς ἀπαθείας ἡ προόρασις, καὶ προφητεία, καὶ πρόγνωσις· οὐ γὰρ τελείας τις ἀτ' ἐντεῦθεν ἔχει τὰς ἀρετὰς, οὐδὲ ἐκ μιᾶς ἀπομειοῖ τὰς κακίας, ἀλλὰ μικρὸν αὐξανομένης τῆς ἀρετῆς, κατ' ὀλίγον ἡ κακία εἰς τὸ μὴ ὂν γίνεται.

Περὶ τῶν καθ' ὕπνους πειρασμῶν.

ς'. *Ἐρώτ.* Ποσαχῶς ἡ ῥευστικὴ ἁμαρτία γίνεται, ἡ ἐφάμαρτος καὶ ἡ ἀναμάρτητος;

Ἀπόκρ. Τριχῶς μὲν, ἡ ἁμαρτητικὴ, ἐν πορνείᾳ, καὶ μαλακίᾳ, καὶ συγκαταθέσει λογισμῶν, ἑπταχῶς δὲ ἡ ἀναμάρτητος, διὰ τῶν οὔρων, ἐν ὑλικοῖς βρώμασιν, ἐν κινητικοῖς, διὰ ψυχροποσίας, διὰ χαυνότητος σώματος, ἐν κόπῳ ἀμέτρῳ, καὶ διὰ δαιμονιώδους πολυτρόπως φαντασίας· καὶ τῶν μὲν γεγηρακότων πρακτικῶν, διὰ τῶν προειρημένων πέντε συμβαίνει πολλάκις τρόπων· τῶν δὲ ἀπαθῶν, διὰ τῶν οὔρων καὶ μόνων προχωρεῖ ἀναμιξὶ ἡ τοῦ φλέγματος ὕλη, ὡς οἷα οἱ ἄδηλοι πόροι ἀραιοὶ γεγονότες, ἐκ πολλῶν πόνων καὶ θειοτέρας ἐνεργείας καθαρτικῆς τε καὶ ἁγιαστικῆς, τὸ τῆς σωφροσύνης προστεθὲν αὐτοῖς χάρισμα· ὁ δὲ ἔσχατος τῆς φανταστικῆς ῥεύσεως τρόπος ἐν ὕπνῳ, τῶν ἐμπαθῶν ἐστι καὶ τῶν ἀσθενῶν, ὅμως καὶ αὐτὸ ὡς ἀκούσιον, ἀναμάρτητον, ὡς φασιν οἱ Πατέρες.

Τοῦ μὲν ἀπαθοῦς ἴδιον, ἡ ἐκ διαλειμμάτων κατὰ πρόνοιαν ἀναμάρτητος κίνησις, ὡς ἡ λοιπὴ ὕλη ἀναλίσκεται θείῳ πυρὶ, τοῦ δὲ πρακτικοῦ, πολύτροπος ἀνάγκη, καὶ ἄμεμπτος κένωσις, τοῦ δὲ ἐμπαθοῦς, ἡ διττὴ ἀπόῤῥοιά τε καὶ δύσροια, ἡ καθ' ὕπνους φανταστικὴ, καὶ ἐγρηγορότως συγκατάθεσις·

De vitiosa mutatione.

4. Acedia, quæ est passio pugnatu difficilis, enervat corpus; relaxato autem corpore, emollitur et anima; ambobus autem dissolutis, constitutio corporis mutatur voluptate; voluptas autem movet concupiscentiam, concupiscentia æstum, æstus commotionem, commotio memoriam, memoria imaginationem, imaginatio tentationem, tentatio complacentiam, complacentia consensum, consensus actum mentis, deinde actionem corporis, posteaque permulta peccata, et sic homo victus succumbit.

De bona mutatione.

5. Perseverantia in omni bono parit fortitudinem, fortitudo ardorem, ardor constantiam, constantia contentionem; contentio autem operi superaddita sedat corporis intemperantiam, et delectationem mitigat appetitus; appetitus vero movet desiderium, desiderium amorem, amor zelum, zelus fervorem, fervor excitationem, excitatio alacritatem, alacritas orationem, oratio recollectionem, recollectio contemplationem, contemplatio scientiam, scientia mysteriorum intelligentiam; finis autem mysteriorum est theologia, theologiæ vero fructus est perfecta charitas; et fructus charitatis, humilitas; et humilitatis, impassibilitas; et impassibilitatis, prævisio, prophetia et præscientia. Nemo enim repente perfectas acquirit virtutes, nec illico vitia ad melius vertit, sed crescente sensim virtute, paulatim vitium annihilatur.

De tentationibus per somnum.

6. *Quæstio.* Quotupliciter pollutio contingit, sive cum peccato, sive sine peccato?

Responsio. Tripliciter contingit cum peccato, scilicet in fornicatione, in mollitie, et in venereo consensu. Septupliciter autem sine peccato, scilicet per urinas, in materialibus alimentis, in commotionibus, ob frigidam potionem, ob corporis obesitatem, in labore nimio, denique propter multimodas imagines a dæmonibus exhibitas. Et iis quidem qui diuturna insenuerunt virtute, septem præfatis sæpe contingit modis. Iis vero qui sunt impassibiles, cum urinis tantum mista profluit flegmatis materia, quia occulti pori rariores facti sunt per multos labores divinæque praxim puritatis et sanctitatis, data ipsis continentiæ gratia. Ultimus autem fluxus modus ob imagines in somno, his contingit qui passionibus aut infirmitate laborant, et est ipse, utpote involuntarius, peccati expers, ut aiunt Patres.

Impassibilis adhuc per intervalla, providente Deo, inculpabiles experitur motus, cum reliqua materia igne divino exusta est; practicus autem, multas necessitates involuntariosque egestus; vitiosus demum fluxus emissionem et difficultatem patitur in somno per imaginationem, et in vigilia per

ἢ τῆς ὑφ' ἑτέρων Πατέρων, ὦ σημειοφόρε Λογγῖνε ! ἀλλ' οὕτως εἶναι θεοδιδάκτους. Ἔσονται γάρ, φησί, πάντες διδακτοὶ Θεοῦ, ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ γινώσκειν τε καὶ μανθάνειν τὰ συμφέροντα, οὐ μόνον ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἅπαντα τὸν τῶν πιστῶν ἕκαστον, ὡς τὸν νόμον τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς πλαξὶ τῶν καρδιῶν ἡμῶν φέρειν ἐγγεγραμμένον, καὶ ἀμέσως, καὶ χερουβικῶς, τὸ ἐξαίσιον, τῷ Ἰησοῦ διὰ καθαρᾶς προσευχῆς προσομιλεῖν ἠξιωμένους. Ἐπειδὴ δὲ νήπιοι κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναπλάσεώς ἐσμεν, μήτε τὴν χάριν νοοῦντες, μήτε τὴν καινότητα συνορῶντες, ἀγνοοῦντες δὲ μᾶλλον τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς τιμῆς τε καὶ δόξης ἧς μετελάβομεν, καὶ ὅτι ὀφείλομεν διὰ τῶν ἐντολῶν ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς αὐξηνθῆναι, καὶ ἰδεῖν νοερῶς, ὅπερ ἐλάβομεν, πίπτομεν διὰ τῆς ἀμελείας καὶ ἐμπαθεστάτης ἕξεως εἰς ἀναισθησίαν καὶ σκότωσιν οἱ πολλοί, καὶ οὐδὲ εἰ ἔστι Θεὸς γινώσκομεν, οὐδὲ τίνες ἐσμὲν, ἢ ποῖοι γεγόναμεν, υἱοὶ Θεοῦ, καὶ υἱοὶ φωτὸς, καὶ τέκνα καὶ μέλη Χριστοῦ γεγονότες. Εἰ δὲ καὶ ἄνδρες βαπτιζόμεθα, πλὴν ἀλλ' ἐν ὕδατι μόνον, καὶ οὐ Πνεύματι αἰσθανόμεθα· εἰ δὲ καὶ ἐν Πνεύματι καινουργούμεθα, πιστεύομεν διὰ ψιλῆς πίστεως τῆς νεκρᾶς καὶ οὐκ ἐνεργουμένης, καὶ ἐν διψυχίᾳ γίνεσθαι λέγομεν, καὶ οὕτως αὐτόχρημα σάρκες ὄντες, σαρκικῶς ζῶμεν, καὶ πορευόμεθα· εἰ δὲ καὶ μετανοήσομεν, σωματικῶς μόνον, καὶ οὐ πνευματικῶς τὰς ἐντολὰς ποιοῦμεν καὶ γινώσκομεν· εἰ δὲ καὶ διὰ πολλῶν κόπων ἡ χάρις φιλανθρώπως ἐνίους ἐμφανείας ἀξιώσει, ὡς ἀπάτην αὐτὴν δεχόμεθα· εἰ δὲ καὶ παρ' ἑτέρων ταύτην ἐνεργοῦσαν ἀκούσωμεν, ὡς πλάνην αὐτὴν διὰ φθόνον λογιζόμεθα, καὶ οὕτω μένομεν νεκροὶ μέχρι θανάτου, μὴ ἐν Χριστῷ ζῶντες καὶ ἐνεργούμενοι, καὶ ὃ ἔχομεν, κατὰ τὴν Γραφὴν, ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐξόδου, ἢ κρίσεως, δι' ἀπιστίας, ἢ ἀπογνώσεως ἀρθήσεται ἀφ' ἡμῶν, μὴ νοοῦντες ὅτι κατὰ τὸν πατέρα χρὴ εἶναι καὶ τὰ τέκνα, θεοὺς ἐκ Θεοῦ, καὶ πνευματικοὺς ἐκ Πνεύματος. Τὸ γεγεννημένον, φησὶ, ἐκ τοῦ Πνεύματος, πνεῦμά ἐστιν· ἡμεῖς δὲ σάρκες ἐσμὲν, εἰ καὶ πιστοὶ καὶ ἐπουράνιοι γεγόναμεν, καὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦτο τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐμμένει ἐν ἡμῖν, καὶ τούτου ἕνεκα παρέδωκε Κύριος τὰς ἐπαγωγὰς καὶ τὰς αἰχμαλωσίας, καὶ σφαγὰς ἐπλήθυνεν, ἕως διορθῶσαι, ἢ ἐκκόψαι, ἢ σῶσαι διὰ φαρμάκων ἰσχυροτέρων βουλόμενος τὴν κακίαν.

aliorum Patrum, o signifer Longine, sed sic esse a Deo doctos « (Erunt enim, dicitur) omnes docibiles Dei [1], » ut ab ipso et per ipsum cognosceremus, non solum nos, at unumquemque fidelium, utque legem spiritus in tabulis cordis nostri ferremus inscriptam, et immediate ac felicissimo Cherubim more cum Jesu per purissimam orationem conversari mereremur. Quoniam autem infantes sumus cum regeneramur, nec gratiam intelligimus, nec concipimus renovationem, sed potius supereminentem ignoramus magnitudinem dignitatis ac gloriæ quam sortiti sumus, et nescimus nos debere per mandata crescere anima et spiritu, et intellectu perspicere quod accepimus; ideo plerique delabimur per negligentiam et vitiorum habitum in animi stuporem et obcæcationem, nec jam novimus an sit Deus, et quid aut quales simus nos, qui filii Dei et filii lucis, et filii ac membra Christi facti sumus. Quod si jam viri baptizemur, solam tamen aquam, non spiritum sentimus; et quamvis spiritu renovemur, credimus fide tantum mortua, non operibus viva, et in dubitatione non esse dicimus, et sic vere carnales carnaliter vivimus et operamur. Et si resipiscamus, carnaliter tantum, non spiritaliter mandata facimus et cognoscimus. Et si post multos labores gratia nonnullos revelatione dignetur, hanc ut illusionem accipimus. Et si ab aliis audiamus hujusmodi operationem, eam ut deceptionem præ invidia arbitramur. Et ita remanemus exanimes usque ad mortem, in Christo non viventes nec operantes; et quod habemus, ut ait Scriptura, in die exitus aut judicii, propter incredulitatem aut desperationem, auferetur a nobis, quia non cogitamus filios patri similes esse debere, deos de Deo, spirituales de spiritu. « Quod natum est ex spiritu, dicitur, spiritus est [2]; » nos vero carnales sumus, quamvis fideles cœlestesque facti, et ideo Spiritus Dei non manet in nobis, et propterea nos direptioni et servituti tradidit Dominus, et strages multiplicavit, forsan corrigere, exstirpare et sanare volens valentioribus remediis malum.

β'. Καὶ πρῶτον μὲν εἰπεῖν, Θεοῦ διδόντος ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις ἀγαθὰ τοιαῦτα, πῶς εὕρῃ τις, μᾶλλον δὲ εὑρηται ὅνπερ ἔχει, ἢ εἴληφε Χριστὸν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐν Πνεύματι; κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον, ὅτι «Οὐκ οἴδατε ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς οἰκεῖ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, » φησὶν· ἔπειτα δὲ, καὶ τὸ πῶς προκόψει, εἶθ' οὕτως καὶ πῶς φυλάξει τὸ εὑρεθέν· ἄριστος γὰρ καὶ σύντομος τρόπος, τὰ ἄκρα μετὰ τοῦ μέσου συντόμως εἰπεῖν, πολὺν ἔχοντα πλάτος. Διότι πολλοὶ μὲν τὸν ἀγῶνα μέχρι τοῦ εὑρεῖν τὸ ζητούμενον ἠγωνίσαντο, καὶ ἔστησαν τὴν ἔφεσιν ἕως τούτου· περαιτέρω δὲ οὐ προβαίνουσιν, οὐδὲ μέλει τούτοις, ἀρκούμενοι μόνον εἰς τὴν ἀρχὴν, ἣν εὗρον, ἐμποδισθέντες δὲ καὶ λελῃδότως δίοδον ἄραντες, οἴονται

2. Et primum quidem dicendum est, Deo dante verbum evangelizantibus hujusmodi bona, quomodo quis reperiat, vel potius recuperet quem habet vel accepit Christum per baptisma in Spiritu, juxta Paulum apostolum dicentem : « An nescitis quoniam Christus Jesus habitat in cordibus nostris [3]? » Ac deinde, quomodo quis proficiat, seu quomodo repertum custodiat : optimus enim et brevis modus, extrema cum medio summatim dicere, quamvis multam habeant latitudinem. Ideo multi quidem certamen certant usquedum invenerint quæsitum, et hactenus desiderium sistunt, ultra vero non procedunt, nec eis cura est, et ingressi tantum viæ repertæ initium, impedimento transitum insciis

[1] Joan. vi, 45. [2] Joan. iii, 6. [3] I Cor. vi, 15; Ephes. iii, 17.

γῆς λόγος, τουτέστιν ὁ Ἰησοῦς, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος, μέχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ σώματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, ἵνα τὸ ἐμπαθὲς ἐξ ὅλων τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν, καὶ τοῦ σώματος βιαίως ἐκτίξῃ. Ἐν ἄλλοις δὲ, ἀγάπη καὶ εἰρήνη ἁμαχος πρὸς πάντας ὁρᾶται, ἐν ἑτέροις δὲ, ἀγαλλίαμα, ὅπερ σκίρτημα πολλαχῶς οἱ Πατέρες εἰρήκασι, Πνεύματος οὖσα δύναμις καὶ καρδίας ζώσης κίνημα. Τοῦτο καὶ παλμὸς λέγεται, καὶ στεναγμὸς, τοῦ Πνεύματος ἀλαλήτως ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἐντυγχάνοντος· κῦμα [*ἐν ἄλλ.* κύημα] δὲ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης καὶ ὁ Ἡσαΐας ὠνόμασε, καὶ νυγμὸν ὁ μέγας Ἐφραΐμ, ὁ δὲ Κύριος, πηγὴν ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον (ὕδωρ δὲ τὸ Πνεῦμα ὠνόμασε), πηδῶντος ἐν καρδίᾳ καὶ ὑπερζέον, τῷ σφοδρῷ τῆς δυνάμεως.

A corporis, compagum quoque ac medullarum, ut passiones ex omnibus partibus animæ ac corporis violenter abscindat. In aliis quoque charitas et pax inexpugnabilis erga omnes cernitur; in aliis autem, alacritas, quæ exsultatio sæpe a Patribus vocatur, et est spiritus virtus et vivi cordis motus. Hoc etiam dicitur palpitatio et suspirium Spiritus pro nobis gemitibus inenarrabilibus Deum postulantis [1]; atque id fluctum justitiæ Dei vocavit Isaias, et stimulum magnus Ephraim, atque Dominus [2] fontem aquæ salientis in vitam æternam (aquam autem Spiritum nuncupavit), scatentem in corde et vehementia fervoris exundantem.

ε'. Δεῖ γινώσκειν, ὅτι δύω διαφορὰς ἔχει τὸ σκίρτημα, ἤτοι τὸ ἀγαλλίαμα, τὸ γαληνόμορφον (ὅπερ παλμὸς καὶ στεναγμὸς, καὶ ἐντυχία τοῦ Πνεύματος λέγεται), καὶ τὸ μέγα τῆς καρδίας (ὅπερ καὶ σκίρτημα, καὶ ἅλμα, ἤτοι πήδημα λέγεται, καρδίας ζώσης πρὸς τὸν θεῖκὸν ἀέρα ἀνατατικὴ πτῆσις). Ὑπὸ γὰρ τοῦ θείου Πνεύματος ἀναπτερουμένη τῷ ἔρωτι, καὶ τῶν δεσμῶν τῶν παθῶν ἡ ψυχὴ ἐλευθερουμένη, πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸ τῆς ἐξόδου ἀνίπτασθαι δοκιμάζει, ἐφιεμένη τὴν τοῦ βάρους διάζευξιν. (Τοῦτο καὶ ταραγμὸς τοῦ Πνεύματος, εἶτ' οὖν ἐκβρασμὸς, καὶ κίνησις λέγεται, κατὰ τό· « Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐτάραξεν ἑαυτὸν τῷ Πνεύματι, κινηθεὶς ἐν δυνάμει, καὶ εἰπών· Ποῦ τεθείκατε αὐτόν; ») Δηλοῖ δὲ τὴν διαφορὰν τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ μικροῦ σκιρτήματος ὁ θεῖος Δαβὶδ, εἰρηκώς· « Τὰ ὄρη ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία σκιρτῶντες, » περὶ τελείων καὶ ἀρχαρίων εἰπών· περὶ γὰρ αἰσθητῶν ὀρέων καὶ βουνῶν ὅτι σκιρτῶσιν, ἄζωα ὄντα ὧν ἐμνημόνευσε, περιττὸν ἦν αὐτῷ.

B 5. Sciendum est duplicem esse exsultationem : scilicet alacritatem placidam, quæ palpitatio gemitusque et colloquium Spiritus dicitur; et magnam cordis exsaltationem, quæ dicitur et saltus, seu subsultus, et cordis vivi divinus sublimem per aera volatus. Namque a divino Spiritu alis amoris elata, et cupiditatum libera vinculis anima, sursum volare etiam ante mortem nititur, cupiens a corporis mole separari. Hoc etiam perturbatio spiritus, seu effervescentia et commotio dicitur, juxta illud [3]: « Jesus ergo turbavit seipsum spiritu, motus vehementer, et dixit : Ubi posuisti eum? » Ostendit autem discrimen magnæ et parvæ exsultationis divus David, dicens [4] : « Montes exsultaverunt ut arietes, et colles sicut agni ovium. » Quod de perfectis et incipientibus dicit : nam quos memorat montes et colles, cum inanimes sint, exsultantes dicere superfluum erat.

ς'. Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι ὁ θεῖος φόβος τρόμον οὐκ ἔχει (τρόμον δὲ λέγω, οὐ τὸν ἀπὸ τῆς χαρᾶς, ἀλλὰ τὸν ἀπὸ τῆς ὀργῆς, εἴτ' οὖν παιδείας καὶ ἐγκαταλείψεως), ἀλλ' ἀγαλλίασιν ἔντρομον τὴν ἀπὸ τῆς εὐχῆς ἐν τῷ πυρὶ τοῦ θείου φόβου προσγινομένην· φόβον δὲ, οὐ τὸν ἔντρομον τὸν ἐκ τῆς ὀργῆς, εἴτ' οὖν κολάσεως, ἀλλὰ τὸν τῆς σοφίας, ὃς καὶ σοφίας ἀρχὴ λέγεται. Διαιρεῖται δὲ ὁ φόβος εἰς τρία (κἂν εἰς δύω οἱ Πατέρες εἰρήκασι)· τὸν εἰσαγωγικὸν, καὶ τὸν τέλειον, εἶτα καὶ τρόμον δεῖ κυρίως καλεῖν, εἴτ' οὖν κλόνον, καὶ σύντριμμα.

C 6. Sciendum etiam est divino timori tremorem non esse (tremorem hic dico, non qui ex lætitia, sed qui ex ira, seu castigatione et derelictione provenit), sed exsultationem tremebundam, quam ex oratione ignis divini timoris elicit; timorem autem non dico tremulum quem incutit ira aut pœna, sed qui est a sapientia, et initium sapientiæ dicitur. Porro timor, quem Patres bipartiuntur, nempe in imperfectum et perfectum, dividitur in tria, quæ D proprie vocare oportet tremorem, et perturbationem atque infractionem.

ζ'. Ὁ δὲ τρόμος διαφορὰς ἔχει πολυτρόπους· ἄλλος ὁ τῆς ὀργῆς, καὶ ἄλλος ὁ τῆς χαρᾶς, καὶ ἕτερος ὁ τοῦ θυμικοῦ (ὅταν καθ' ὑπερβολὴν γένηται ζέσις, ὥς φασι, τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος), καὶ ἄλλος ὁ ἐκ τοῦ γήρους, καὶ ἕτερος ὁ τῆς ἁμαρτίας, εἶτ' οὖν πλάνης, καὶ ἄλλος ὁ τῆς κατάρας, διὰ τοῦ Κάϊν δοθεὶς τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει. Πλὴν τῷ ἀγωνιστῇ παρὰ τὰς ἀρχὰς, ὁ ἐκ τῆς χαρᾶς, καὶ ὁ ἐκ τῆς ἁμαρτίας πολεμεῖ τρόμος· πᾶσι δὲ οὐχ οὕτω συμβαίνει, σημεῖα δὲ ἀμφοτέρων· τοῦ μὲν, ἡ ἔντρομος ἀγαλλίασις ἐν εὐφροσύνῃ πολλῇ καὶ δάκρυσιν ἡ χά-

7. Tremor autem multimodas habet species; alius est iræ, alius lætitiæ, alius choleræ (cum immodice, ut aiunt, ebullit circa cor sanguis), alius senectutis, alius peccati seu erroris, et alius maledictionis, a Cain traditus humano generi. Insuper apud virtutis militem in initio dimicant tremor lætitiæ et tremor peccati; omnibus autem non pariter contingit, sed signa sunt utriusque : unius quidem, tremebunda exsultatio cum lætitia et lacrymis quibus animam gratia consolatur; alterius vero immodicus calor, et tumor, et durities cordis

[1] Rom. VIII, 26. [2] Joan. IV, 14. [3] Joan. XI, 33, 34. [4] Psal. CXIII, 4.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΕΡΙ ΗΣΥΧΙΑΣ

ΚΑΙ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΥΟ ΤΡΟΠΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ

ΕΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΙΣ ΙΕ'.

EJUSDEM

DE

QUIETUDINE ET DUOBUS ORATIONIS MODIS

CAPITA QUINDECIM.

α'. Δύω τρόποι εἰσὶν ἑνώσεως, μᾶλλον δὲ εἴσοδοι ἑκατέρωθεν τῆς νοερᾶς προσευχῆς, τῆς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐν καρδίᾳ ἐνεργουμένης, δι' ὧν ὁ νοῦς ἢ προλαμβάνει αὐτὴν ἐκεῖσε τῷ Κυρίῳ κολλώμενος κατὰ τὴν Γραφήν, ἢ κινουμένης τῆς ἐνεργείας κατὰ πρόοδον ἐν πυρὶ εὐφροσύνης ἕλκει τὸν νοῦν, ἢ δεσμεύει αὐτὸν πρὸς τὴν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐπίκλησίν τε καὶ ἕνωσιν. Εἰ γὰρ καὶ τὸ Πνεῦμα ἰδίᾳ ἑκάστῳ ἐνεργεῖ ὡς βούλεται, καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἀλλ' ἔστιν ὅτε μία τῆς μιᾶς προηγεῖται ἔν τισιν, κατὰ τοὺς τρόπους οὓς προειρήκαμεν. Καὶ ποτὲ μὲν ἡ ἐνέργεια γίνεται ἐν καρδίᾳ, τῶν παθῶν δηλονότι μειουμένων, διὰ συνεχοῦς ἐπικλήσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς θείας θέρμης ἀναφανείσης· ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον τὰ πάθη, φησὶν ἡ Γραφή· ποτὲ δὲ τὸ Πνεῦμα ἕλκει τὸν νοῦν πρὸς ἑαυτό, εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας ἄγχον αὐτόν, καὶ τῆς συνήθους περιφορᾶς ἀπεῖργον, καὶ τότε οὐκ ἔτι αἰχμάλωτος εἰς Ἀσσυρίους ἄγεται ἐξ Ἱερουσαλὴμ, ἀλλ' ἐκ Βαβυλῶνος εἰς Σιὼν μετοικεσίαν ποιεῖται τὴν κρείττονα, ὥστε λέγειν καὶ αὐτὸν μετὰ τοῦ προφήτου· « Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεὸς, ἐν Σιὼν, καὶ σοὶ ἀποδοθήσεται εὐχὴ ἐν Ἱερουσαλήμ· » καὶ πάλιν, « Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών· » καὶ τό· « Ἀγαλλιάσεται Ἰακὼβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ, » ὁ πρακτικὸς καὶ θεωρητικὸς νοῦς δηλονότι, ὁ διὰ πρακτικῆς τὰ πάθη μετὰ Θεὸν νικῶν, καὶ αὐτὸν διὰ θεωρίαν ὁρῶν, καθ' ὅσον αὐτῷ ἐφικτόν. Τότε γὰρ ὁ νοῦς ὡς εἰς τράπεζαν δειλεστάτην κληθεὶς, ἐν τρυφῇ θείᾳ εὐφραινόμενος ψάλλει· Ἡτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν, ἐξεναντίας τῶν θλιβόντων με δαιμόνων τε καὶ παθῶν.

1. Duo sunt modi unionis, seu potius unus et alter aditus mentalis orationis a Spiritu in corde formatæ, per quos illam ingreditur animus Deo adhærens juxta Scripturam, vel operationem progressu movens in igne lætitiæ reducit intellectum, vel eum devincit ad Domini Jesu invocationem et unionem. Quamvis enim Spiritus in singulis operetur prout vult, ait Apostolus [1], aliquando tamen una operatio aliam præcedit, juxta præfatos modos. Et interdum operatio fit in corde, passionibus scilicet imminutis, et per continuam Jesu Christi invocationem divino fervore manifestato : Deus enim noster ignis consumens vitia, ut ait Scriptura [2]. Interdum vero Spiritus attrahit ad se intellectum, ad altitudinem cordis eum astringens, et ab agitatione solita liberans, et tunc jam non captivus in Assyrios Hierosolyma ducitur, sed Babylone ad Sion transit meliori transmigratione, ita ut et ipse cum propheta dicat : « Te decet hymnus, Deus, in Sion, et tibi redditur votum in Jerusalem [3], » et iterum : « In convertendo Dominus captivitatem Sion [4], » et : « Exsultabit Jacob, et lætabitur Israel [5], » practicus scilicet et contemplativus intellectus qui per praxim post Deum vitia vincit, et hunc per contemplationem videt, qua fieri potest. Tunc enim animus quasi ad mensam lautissimam invitatus, divina suavitate gaudens psallit : « Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui tribulant me, dæmones et passiones [6]. »

Περὶ τοῦ πῶς δεῖ ἐνεργεῖν τὴν προσευχήν.

β'. « Ἐν πρωΐᾳ σπεῖρον, φησὶν ὁ Σολομών, τὸ σπέρμα σου, » τὸ τῆς εὐχῆς δηλονότι, « καὶ ἐν ἑσπέρᾳ μὴ ἀφιέτω ἡ χείρ σου, » ἵνα μὴ διάστασιν

Quomodo oporteat facere orationem.

2. « Mane semina, inquit Salomon [7], semen tuum, » id est orationis, « et vespere ne cesset manus tua, » ne forte interruptionem habens con-

[1] I Cor. xii, 11. [2] Deut. iv 24. [3] Psal. lxiv, 2 [4] Psal. cxxv, 1. [5] Psal. xiii, 7. [6] Psal. xxi, 5. [7] Eccle. xi, 6.

γέντα ἐν μετοχῇ ἀμεθέκτῳ, καὶ ἀμιγῶς θεουργοῦντα ἡμᾶς ἀμειώτως τὸν ὑπερπλήρη δι' ἀγαθότητα, τῶν ἐντολῶν δὲ ὡς φυλακτικῶν τῆς χάριτος, ἀμελήσαντες, πεπτώκαμεν πάλιν εἰς τὰ πάθη δι' ἀμέλειαν, καὶ ἀντὶ ἀναπνοῆς Πνεύματος ἁγίου, πνευμάτων πονηρῶν πνεύσεις ἐπλησώθημεν. Καὶ δῆλον ἡ χάσμη καὶ ὁ τανυσμὸς ἐκ τούτων γίνεται, ὡς λέγουσιν οἱ Πατέρες· ὁ γὰρ κτησάμενος τὸ Πνεῦμα, καὶ ὑπ' αὐτοῦ καθαρθείς, ἐξ αὐτοῦ θερμαίνεται καὶ ἐμπνέεται τὴν θείαν ζωὴν, καὶ λαλεῖ, καὶ νοεῖ, καὶ κινεῖται, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, ὅτι « Οὐχ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρός μου τὸ λαλοῦν, φησὶν, ἐν ὑμῖν · » ὁμοίως πάλιν ὁ τὸ πράττει καὶ λέγει.

A commistione et imminutione superabundantis bonitatis, sed mandata gratiæ nutritia transgressi, ob incuriam in vitia recidimus, itaque pro Spiritus sancti afflatu, malorum spirituum flaminibus repleti sumus. Et evidenter oscitatio et tensus halitus ab his provenit, ut aiunt Patres : nam qui spiritum accepit ab eoque mundatus est, per ipsum calefit et divina vita afflatur, et loquitur, et intelligit, et movetur, juxta hanc Domini vocem ; « Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris mei qui loquitur in vobis [1] ; » item qui ad hostem redit eique subjicitur, contraria facit atque dicit.

ἐναντίος ἔχων, καὶ ὑπ' αὐτοῦ κυριευθείς, τἀναντία

Περὶ τοῦ πῶς δεῖ ψάλλειν.

δ'. Ἀποκαμὼν, φησὶν ὁ τῆς Κλίμακος, ἀναστὰς προσεύξεται, καὶ πάλιν καθεσθεὶς, τῆς προτέρας ἐργασίας ἀνδρείως ἕξεται· εἰ γὰρ καὶ περὶ τοῦ νοὸς εἴρηκεν, ὅτε φθάσει τὴν τῆς καρδίας τήρησιν, τάδε ὀφείλειν ποιεῖν, ἀλλ' οὖν οὐκ ἀπεικὸς καὶ περὶ τῆς ψαλμῳδίας εἰπεῖν αὐτό. Λέγεται γὰρ ὅτι ἠρωτήθη περὶ τῆς ψαλμῳδίας ὁ μέγας Βαρσανούφιος, τὸ πῶς δεῖ ψάλλειν, καὶ ἀπεκρίθη ὁ γέρων· Αἱ ὧραι, καὶ αἱ ᾠδαὶ, ἐκκλησιαστικαί εἰσι παραδόσεις, καὶ καλῶς δι' τὴν συμφωνίαν ἐδόθησαν. Οἱ δὲ Σκητιῶται οὔτε ὥρας ψάλλουσιν, οὔτε ᾠδὰς ἔχουσιν· ἀλλ' ἐργόχειρον, καὶ κατὰ μόνας μελέτην, καὶ κατ' ὀλίγον εὐχήν. Στήκων δὲ εἰς εὐχὴν, ὀφείλεις λέγειν τὸ Τρισάγιον, καὶ τὸ, Πάτερ ἡμῶν · παρακαλεῖν δὲ καὶ τὸν Θεὸν, τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ῥυσθῆναι, καὶ μὴ βραδύνειν εἰς αὐτήν· ὅλην γὰρ τὴν ἡμέραν ὁ νοῦς σου εἰς τὴν εὐχήν ἐστιν. Καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν ὁ γέρων, ὅτι ἡ κατὰ μόνας μελέτη, αὕτη ἐστὶν ἡ καρδιακὴ εὐχή. Ἡ δὲ κατ' ὀλίγον εὐχὴ, ἡ στάσις τῆς ψαλμῳδίας. Λέγει δὲ σαφῶς καὶ ὁ μέγας Ἰωάννης ὁ τῆς Κλίμακος· Ἔργον ἡσυχίας, ἀμεριμνία ἐν πᾶσι· προσευχὴ ἄσκνος, αὕτη ἐστὶν ἡ στάσις, καὶ τρίτον ἐργασία καρδίας ἄσυλος, αὕτη ἐστὶν ἡ καθέδρα τῆς προσευχῆς, εἶτ' οὖν ἡσυχίας.

B

Quomodo oporteat psallere.

4. « Qui fatigatus est, ait Joannes Climax, stans orabit, et iterum sedens, prius fortiter opus persequetur. » Quamvis enim hoc faciendum dixerit de intellectu, cum adeptus erit cordis custodiam, non tamen dedecet idem de psalmodia dicere. Fertur enim interrogatus de psalmodia magnus Barsanuphius quomodo psallere oporteat, respondisse senex : « Horæ et cantus, ecclesiasticæ sunt traditiones, et optime pro symphonia tradita sunt. Attamen Scitiotæ nec horas psallunt, nec cantus habent, sed laborant manibus, seorsim meditantur, et paulisper orant. Stans porro ad orationem, debes dicere *Trisagion*, et *Pater noster*, et rogare Deum ut a veteri homine libereris, nec tardus sis ad orationem, nam tota die mens tua orare debet. » Sic ostendit senex privatam meditationem esse ipsam cordis orationem, brevem vero orationem esse stationem ad psallendum. Clare insuper dicit magnus Joannes Climax : « Opus quietudinis est vacatio ab omni sollicitudine ; oratio autem impigra, est statio ; ac tertio opus cordis sacrum, est sessio orationis seu quietudinis. »

C

Περὶ διαφορᾶς τῶν ψαλλόντων.

ε'. Τίς ἡ διαφορὰ, ὅτι οἱ μὲν πολλὰ ψάλλειν διδάσκουσιν, οἱ δὲ ὀλίγον, ἕτεροι δὲ οὐδ' ὅλως, ἀλλὰ μόνην τὴν εὐχὴν, καὶ κόπον, ἐργόχειρον τυχὸν, ἢ μετανοίας, ἄλλην τινὰ ἐργασίαν ἐπίπονον; Ἔστι δὲ ἡ λύσις τῶν τοιούτων αὕτη· Ὅσοι ἀπὸ πρακτικῆς διὰ πολλῶν κόπων καὶ χρόνων εὗρον τὴν χάριν, τοῦτο ὡς μαθόντες οὕτως ἑτέροις διδάσκουσιν. Ἀπειθοῦσι δὲ μὴ παραδεχόμενοι τοῖς ἐπιστημονικῶς, ἐλέει Θεοῦ, ἐν συντόμῳ διὰ θερμῆς πίστεως, ὡς φησιν ὁ ἅγιος Ἰσαὰκ εἰς αὐτὸ φθάσασι. Διὸ καὶ μέμφονται τοὺς τοιούτους ὑπὸ ἀγνωσίας καὶ οἰήσεως κλεπτόμενοι, καὶ ἑτέροις διαβεβαιοῦνται, ὅτι εἰ ἔστιν ἄλλως, πλάνη ἐστὶ, καὶ οὐ χάριτος ἐνέργεια. Καὶ οὐκ οἴδασιν, ὅτι κοῦφον ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου, κατὰ τὴν Γραφὴν, ἐξάπινα πλουτίσαι πένητα. Καὶ τὸ, « Ἀρχὴ σοφίας, κτῆσαι σοφίαν, » τὴν χάριν, φησὶν ἡ Παροιμία. Ἐπι-

D

De diversitate psallentium.

5. Unde ea est diversitas, ut alii multum psallere doceant, alii parum, alii minime, sed tantum orationem, laborem, manuum opus quodlibet, aut quoddam aliud pœnitentia opus laboriosum ? — Ad hujusmodi responsio hæc est. Qui pro praxim multis et diuturnis laboribus invenerunt gratiam, idem tanquam sic edocti alios docent. Sed non audiunt nec approbant eos qui scite, miserente Deo, breviter fidei fervore, ut ait sanctus Isaac, eodem devenerunt. Itaque hos vituperant, ignorantia et præsumptione decepti, et aliis affirmant, quod secus sit, errorem esse, ut non gratiæ operationem. Nec sciunt facile esse in oculis Domini, juxta scriptum, confestim ditare pauperem. Et illud : « Principium sapientiæ possidere sapientiam, » de gratia dicit Proverbium [2]. Increpat autem Apostolus discipulos

[1] Matth. 20. [2] Prov. iv, 7.

στασις. » Μοιχεύει γὰρ τῶν τοιούτων ὁ νοῦς, ὅταν ἀποστῇ τῆς τοῦ Θεοῦ μνήμης, ὡς ἀπὸ νυμφίου. Καὶ ἐν ἐλαχίστοις πράγμασιν ἐρωτικῶς ἔχεται. Τὸ διδάξαι δὲ καὶ ἑτέροις τὴν αὐτὴν τάξιν, οὐκ ἐν πᾶσιν ἐνδέχεται. Τοῖς μὲν ἰδιώταις ὑπηκόοις οὖσι καὶ ἀγραμμάτοις, ναί· διότι ἡ ὑπακοὴ ἐκ πάσης ἀρετῆς μετέχει, διὰ τῆς ταπεινώσεως. Ἀνυποτάκτοις δὲ οὐ δίδοται, ἵνα μὴ πλανηθῶσιν εὐχερῶς, κἂν ἰδιῶται, κἂν γνωστικοὶ ὦσι· διότι ὁ αὐτόστοιχος οὐ δύναται ἐκφυγεῖν τὴν οἴησιν, δι' ἧς ἡ πλάνη ἐπακολουθεῖν πέφυκεν, ὡς φησιν ὁ ἅγιος Ἰσαάκ. Τινὲς δὲ μὴ ἐννοοῦντες τὴν μέλλουσαν βλάβην, πρὸς τὸ συνηθίσαι φασὶ καὶ ἀγαπῆσαι τὸν νοῦν τὴν τοῦ Θεοῦ μνήμην, τοῖς τυχοῦσι ταύτην μόνην ἐνεργεῖν διδάσκουσιν· ὅπερ οὐκ ἐνδέχεται, καὶ μάλιστα ἰδιορρύθμοις οὖσι. Ἔτι γὰρ τοῦ νοὸς αὐτῶν ἀκαθάρτου ὄντος δι' ἀμέλειαν, καὶ ὑψηλοφροσύνην, διὰ δακρύων μὴ προκαθαρθέντος, εἴδωλα μᾶλλον αἰσχρὰ λογισμῶν, καὶ οὐ προσευχὴν ἐνοπτρίζονται, τῶν ἐν τῇ καρδίᾳ πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ ὀνόματος ταραχθέντων, καὶ ἀνελεῖν βρυχόντων τὸν μαστίζοντα. Ἐὰν γὰρ ἀκούσῃ, ἢ διδαχθῇ ὁ ἰδιόρρυθμος περὶ τῆς ἐργασίας ταύτης, καὶ βούλεται κρατῆσαι αὐτὴν, ἓν ἐκ τῶν δύω μέλλει παθεῖν· εἰ μὲν βιάζεται, πλανᾶται, καὶ ἀνίατος μένει· εἰ δ' ἀμελεῖ, ἀπρόκοπος ἐν ὅλῃ τῇ ζωῇ αὐτοῦ καθίστατα.

θ'. Ἐρῶ δὲ κἀγὼ, ὡς ἀπὸ πείρας μικρὸν ἐγνωκώς· Ὅτε καθίσῃς ἐν ἡμέρᾳ ἢ ἐν νυκτὶ ἡσυχάζων, συχνῶς δεόμενος τοῦ Θεοῦ, χωρὶς λογισμῶν ἐν ταπεινώσει, καὶ ἀτονήσει μὲν ὁ νοῦς κράζων, ἀλγήσει δὲ τὸ σῶμα, καὶ ἡ καρδία τῇ σφοδρᾷ πήξει τῆς συχνῆς ἐπικλήσεως τοῦ Ἰησοῦ, μηκέτι θερμαινόμενος, ἢ εὐφραινόμενος, ἐξ ὧν ἡ προθυμία, καὶ ἡ ὑπομονὴ τῷ ἀγωνιστῇ γεννᾶται, τότε ἐγερθεὶς στῆθι, καὶ ψάλλε κατὰ μόνας, ἢ μετὰ τοῦ συνόντος σοι μαθητοῦ, ἢ μελέτῃ τινὸς ῥητοῦ, ἢ μνήμῃ θανάτου, ἢ ἐνεργείᾳ χειρῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ἀσχολούμενος, ἢ τῇ ἀναγνώσει προσέχων ἱστάμενος μᾶλλον, ἵνα κόπον ἐμποιῇς τῷ σώματι. Καὶ ὅταν μὲν ἵστασαι κατὰ μόνας ψάλλων, λέγε τὸ Τρισάγιον, καὶ εἶθ' οὕτω τὴν προσευχὴν ψυχικῶς, ἢ νοερῶς, προσέχοντος τοῦ νοῦ τῇ καρδίᾳ. Ἐὰν δὲ ἐπίκειται ἀκηδία, λέγε καὶ ψαλμοὺς δύω, ἢ τρεῖς, καὶ τροπάρια κατανυκτικὰ ἄνευ μέλους· ὅτι οὐ μελῳδήσουσιν οἱ τοιοῦτοι, φησὶν ὁ τῆς Κλίμακος. Ἀρκεῖ γὰρ αὐτοῖς εἰς εὐφροσύνην ὁ τῆς καρδίας πόνος ὑπὲρ εὐσεβείας γινόμενος, καθὼς φησιν ὁ ἅγιος Μάρκος, καὶ ἡ θέρμη τοῦ Πνεύματος πρὸς χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν αὐτοῖς διδομένη. Λέγε δὲ κατὰ ψαλμὸν, καὶ τὴν προσευχὴν νοερῶς, ἢ ψυχικῶς, ἀρεμβάστως, καὶ τὸ, Ἀλληλούϊα. Αὕτη γὰρ ἡ τάξις τῶν ἁγίων Πατέρων, Βαρσανουφίου, καὶ Διαδόχου, καὶ τῶν λοιπῶν. Καὶ, καθὼς φησιν ὁ θεῖος Βασίλειος, δεῖ τοὺς ψαλμοὺς καθ' ἡμέραν ἐναλλάττειν, διὰ τὸ ἐρεθίζειν εἰς προθυμίαν, καὶ ἵνα μὴ, φησὶν, ἀηδῶς ὁ νοῦς ἔχῃ πάντοτε τὰ αὐτὰ ψάλλων, ἀλλὰ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῷ χρὴ παραχωρεῖν, καὶ ἔτι μᾶλλον εἰς προθυμίαν ἐρῶται. Ἐὰν δὲ μετὰ μαθητοῦ πιστοῦ ἵστασαι ψάλλων, ἐκεῖνος μὲν τοὺς ψαλμοὺς λεγέτω, σὺ δὲ τῇ καρδίᾳ κρυπτῶς προσέχων καὶ προσευχόμενος, τήρει

chatur quippe hujusmodi mens, a Dei memoria quasi a sponso discedens, et infimis rebus amorem prostituens. Idem autem ordo aliis suaderi non omnibus potest. Obedientibus quidem ignaris et illitteratis potest, quia obedientia omnem virtutem per humilitatem participat. Liberis autem, sive ignari, sive docti sint, non conceditur, ne facile errent, quia seorsum meditans non potest vitare præsumptionem, unde sequi solet error, ut ait sanctus Isaac. Quidam vero, non cogitantes futurum damnum, ad assuefaciendam, inquiunt, et alliciendam mentem ad Dei memoriam, quibus vis illam solam methodum suadent : quod non possibile est, ac præsertim his qui seorsim vivunt. Cum enim nondum mens eorum munda sit propter negligentiam et superbiam, lacrymis non lota, turpes cogitationum imagines, potius quam orationem speculantur, immundis cordis spiritibus tremendo nomine perturbatis, et frementibus ut auferant eum qui ipsos flagellat. Nam si audiat et doceatur illam methodum qui privatum vivit, unum ex duobus patietur malum : si luctetur quidem aberrat, et insanabilis fit, si vero sit negligens, nullum in tota vita profectum facit.

9. Dicam equidem, utpote experientia nonnulla edoctus, quando sedebis die vel nocte quietus, frequenter Deum precans sine cogitationibus in humilitate, et fatiscet mens clamitans, corpus vero dolebit, et cor acriter contentum ad frequentem Jesu invocationem, jam non sentiet fervorem aut lætitiam, quibus ardor et perseverantia militis foventur ; tunc surgens sta, et psalle solus aut cum tuo comite discipulo, vel meditationi alicujus verbi, vel memoriæ mortis, vel labori manuum, et aliis vacans, vel lectioni attendens, stans potius, ut corpus fatiges. Et cum stas solus psallens, recita Trisagion, aut etiam preces, anima vel mente, attendente cordi intellectu. Quod si instet acedia, recita etiam duos vel tres psalmos, et versiculos nocturnos absque cantu, quia « non cantabunt qui sunt hujusmodi, ait Climax. » « Sufficit enim ipsis ad gaudium labor cordis pro pietate susceptus, inquit sanctus Marcus, et fervor spiritus ad lætitiam et exsultationem eis datus. » Adhuc intra psalmum et preces anima vel mente haud vaganter factas, dic Alleluia. Hæc est enim methodus sanctorum Patrum, Barsanuphii, Diadochi, et aliorum. Atque, ut ait divus Basilius, « oportet psalmos in dies alternare, ad stimulandum ardorem, utque nunquam mens, inquit, eosdem psalmos fastidiat, sed libertas ei permittenda est, et sic majori accendetur studio. » Quod si cum discipulo fideli stas psallens, hic quidem psalmos recitet, tu vero corde intus attendentem et precantem tene teipsum. Omnes autem cogitationes, sive sensibilium, sive intelligibilium, in corde inortas asperneris, adjuvante oratione. Nam quietudo est cogitationum

πρός τινων ἀρέσκειαν, μηδὲ πάλιν ἁπλήστως· ὅτι πᾶν μέτρον ἄριστον, μηδὲ ταχέως, μηδὲ νωθρῶς καὶ ἠμελημένως, ἀλλὰ σεμνῶς, ἐπιεικῶς, εὐσταθῶς, συνετῶς, εὐρύθμως, νοερῶς τε καὶ ψυχικῶς, ἢ καὶ λογικῶς. Ἐν τούτοις γὰρ ἐνδυνσμούμενος ὁ νοῦς, ἰσχὺν ἐν ἕξει λαμβάνει, εἰς τὸ προσεύχεσθαι κραταιῶς. Ἐν δὲ τοῖς προειρημένοις ἐναντίοις τούτων, σκότωσίν τε καὶ χαύνωσιν, καὶ ἕκστασιν κτᾶται· ὥστε ἀλγεῖν καὶ τὸ ἡγεμονικὸν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, καὶ εἰς τὴν προσευχὴν ἀτονεῖν.

perfunctorie, sed graviter, decenter, firme, intelligenter, numerose, cum intellectu, anima et ratione. In his enim corroborata mens, vires habita acquirit ad fortiter orandum. In præfatis autem horum contrariis, caecitatem, desidiam et perturbationem incurrit, ita ut doleat in cerebro intellectus, et ad orationem debilitetur.

ιβ'. Πρόσεχε δὲ καὶ τῇ προθέσει καθ' ὥραν, ἐν ὀκριβεῖ ἐρευνᾷν, ποῦ ῥέπει, εἰ κατὰ Θεὸν δι' αὐτὸ τὸ καλὸν, ἕνεκα ψυχικῆς ὠφελείας κάθησαι ἡσυχάζων, ἢ ψάλλων, ἢ ἀναγινώσκων, ἢ προσευχόμενος, ἢ τὴν οἱανοῦν ἀρετὴν ἐργαζόμενος, ἵνα μὴ συλᾶσαι ἀγνώστως· μήπως εὑρεθῇς τῷ μὲν σχήματι ἐργάτης, τῷ δὲ τρόπῳ καὶ τῇ διανοίᾳ ἀνθρώποις, καὶ οὐ Θεῷ ἀρέσκειν βουλόμενος. Πολλὰ γὰρ τὰ ἔνεδρα τοῦ δολίου, καὶ σφόδρα κρυφίως βλέπει τὴν ῥοπὴν τῆς προθέσεως ὡς ἀγνοούμενος τοῖς πολλοῖς, καὶ ἀεὶ βούλεται συλᾷν τὸ ἔργον ἀγνώστως, ἵνα μὴ κατὰ Θεὸν γένηται τὸ γινόμενον. Εἰ γὰρ καὶ ἀνενδότως πολεμεῖ, καὶ ἀναιδῶς προσέρχεται, ἀλλὰ σὺ βεβαίαν τὴν πρόθεσιν εἰς Θεὸν ἔχων, οὐ συλᾶσαι συχνῶς, κἂν ἀκουσίως ῥέμβεσθαι ὑπ' ἐκείνου βιάζηται ἡ ῥοπὴ τοῦ θελήματος. Καὶ ἴσως ἢ καὶ ἐξ ἀσθενείας ἡττᾶταί τις ἀκουσίως, ἀλλ' ἑτοίμως συγχωρεῖται καὶ ἐπαινεῖται παρὰ τοῦ τὰς προθέσεις καὶ τὰς καρδίας γινώσκοντος. Τοῦτο τὸ πάθος, τῆς κενοδοξίας λέγω, οὐκ ἐᾷ τὸν μοναχὸν προκόψαι εἰς ἀρετήν· ἀλλὰ τοὺς κόπους ὑπομένει, καὶ ἐν γήρᾳ εὑρίσκεται ἄκαρπος. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς τρισὶν ἐπεμβαίνει ἀεὶ καὶ γυμνοῖ αὐτοὺς τῆς ἐργασίας τῶν ἀρετῶν, ἀρχαρίῳ λέγω, καὶ μέσῳ, καὶ τελείῳ.

12. Attende etiam intentioni quocunque tempore, diligenter scrutans quo vergat, an ipsum bonum propter Deum facias, an propter animæ utilitatem sedeas quietus, vel psallens, vel legens, vel orans, vel quamlibet exercens virtutem, ut non diripiaris inscius, nec inveniaris specie quidem operans, intentione vero et cogitatione hominibus, non Deo placere cupiens. Multæ sunt enim calidi hostis insidiæ, et occultissime, ut multos latens, intuetur flexum intentionis, et semper quærit clam opus furari, ut non propter Deum fiat quod fit. Sed quamvis te indesinenter impugnet ac impudenter invadat, tu tamen fixam in Deum intentionem habens, ne frequenter abripiaris, etiamsi invita evagari cogatur ab illo inclinatio voluntatis. Et licet ob infirmitatem aliquis vincatur invitus, promptam tamen veniam et laudem accipit ab intentionum et cordium scrutatore. Verum hoc vitium, scilicet vana gloria, non sinit monachum in virtute progredi, sed labores subit, et senex sine fructu invenitur. Etenim tribus semper subrepit, et opera virtutum subripit, scilicet incipienti, medio atque perfecto.

ιγ'. Τοῦτο δὲ μαθὼν λέγω, ὅτι χωρὶς τῶν ἀρετῶν τούτων μοναχὸς οὐ προκόπτει ποτε, νηστείας, ἐγκρατείας, ἀγρυπνίας, ὑπομονῆς, ἀνδρείας, ἡσυχίας, προσευχῆς, σιωπῆς, πένθους, ταπεινώσεως· εἰσὶ γὰρ γεννητικαὶ ἀλλήλων καὶ φυλακτικαί. Ἀπὸ γὰρ νηστείας συνεχοῦς μαραινομένη ἡ ἐπιθυμία, τίκτει τὴν ἐγκράτειαν· ἡ ἐγκράτεια, τὴν ἀγρυπνίαν· ἡ ἀγρυπνία, τὴν ὑπομονήν· ἡ ὑπομονή, τὴν ἀνδρείαν· ἡ ἀνδρεία, τὴν ἡσυχίαν· ἡ ἡσυχία, τὴν προσευχήν· ἡ προσευχή, τὴν σιωπήν· ἡ σιωπή, τὸ πένθος· τὸ πένθος, τὴν ταπείνωσιν· ἡ ταπείνωσις ἀντιστρόφως τὸ πένθος. Καὶ καθεξῆς ἀνάπαλιν αἱ θυγατέρες τὰς μητέρας πῶς γεννῶσιν, ἀναλυτικῶς εὑρήσεις. Ταύτης οὖν τῆς ἀλληλογενεσιουργίας μείζων ἐν ἀρεταῖς οὐκ ἔστι. Τὰ γὰρ ἐναντία τούτων, πᾶσι πρόδηλα.

13. Hoc etiam expertus dico : Sine his virtutibus monachus non proficit unquam, scilicet absque jejunio, temperantia, vigilia, patientia, fortitudine, quietudine, oratione, silentio, luctu, humilitate : se enim invicem congenerant et conservant. Nam perenne jejunium concupiscentiam extenuans parit temperantiam ; temperantia vigiliam, vigilia patientiam, patientia fortitudinem, fortitudo quietem, quies orationem, oratio silentium, silentium luctum, luctus humilitatem, humilitas vicissim luctum. Atque deinceps iterum filiæ matres quomodo gignant, per analysim reperies. Hac igitur mutua generatione major in virtutibus non est. Namque harum contraria sunt omnibus manifesta.

ιδ'. Δεῖ δὲ καὶ τοὺς κόπους καὶ τοὺς πόνους τῆς ἐργασίας ἐνταῦθα τάξαι, καὶ πῶς δεῖ μετελθεῖν ἑκάστην ἐργασίαν, σαφῶς ἐκθέσθαι· ἵνα μὴ ἀπόνως τις ἐξ ἀκοῆς ὁδεύων, τοῦ καρποῦ ἀποτυχὼν, ἡμᾶς, ἢ τινας αἰτιάσηται, ὡς οὐκ ἔστι καθὼς εἰρήκαμεν. Ὁ γὰρ πόνος τῆς καρδίας, καὶ ὁ τοῦ σώματος κόπος, οἶδεν ἔργον ἀληθείας ποιεῖν. Ἐξ ὧν ἡ ἐνέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος φανεροῦται, ἡ διὰ τοῦ βαπτίσματος διδομένη σοὶ, καὶ παντὶ πιστῷ, ἡ διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ἀμελείας τοῖς πάθεσι συγχωσθεῖσα, καὶ τὴν μετάνοιαν ἡμῶν ἀναμένουτα δι' ἄφατον ἔλεος· ἵνα

14. Oportet hic quoque labores et industrias operationis referre, et quomodo faciendum sit quodcunque opus clare exponere, ut non sine labore aliquis ex auditione ambulans, fructu haud percepto, nos aliosve accuset, eo quod nunquam de hoc locuti essemus. Nam industria cordis et corporis labor sciunt opus veritatis facere. Ex quibus operatio Spiritus sancti manifestatur, per baptismum tibi data et omni fideli, sed propter mandatorum omissionem passionibus abscondita, et nostram pœnitentiam exspectans ineffabili mi-

ι, ἀναπαύσει διάγειν, οὐδὲ ἐν μόνῳ τῷ καθίσματι πάντοτε πρὸ καιροῦ, ἢ γήρους, ἢ ἀσθενείας ἐγκαρτερεῖν. « Διότι τοὺς πόνους, φησὶν ἡ Γραφὴ, τῶν ἀρετῶν σου φάγεσαι. » Καὶ « Βιασταὶ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Τὰς οὖν προειρημένας ἐργασίας ὁ καθ' ἡμέραν σπεύδων ἐμπόνως ἐπιτελεῖν, καὶ τὸν καρπὸν, σὺν Θεῷ, ἐν καιρῷ, τούτων δρέψεται.

A oportet in quiete semper degere, neque in perpetua sessione ante senectutis aut infirmitatis tempus remanere. « Labores manuum tuarum quia manducabis[1], » ait Scriptura; et : « Violenti rapiunt regnum cœlorum [2]. » Qui ergo prædicta opera quotidie studet laboriose absolvere, fructum, adjuvante Deo, in tempore ex illis colliget.

[1] Ps. CXXVII, 2. [2] Matth. XI, 12.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΩΣ ΔΕΙ ΚΑΘΕΖΕΣΘΑΙ ΤΟΝ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΥΧΗΝ ΚΑΙ ΜΗ ΤΑΧΕΩΣ ΑΝΙΣΤΑΣΘΑΙ.

EJUSDEM

QUOMODO OPORTEAT SEDERE HESYCHASTAM AD ORATIONEM NEC CITO ASSURGERE.

Ποτὲ μὲν ἐπὶ σκάμνου, τὸ πλεῖστον διὰ τὸ ἐπίπονον· ποτὲ δὲ, καὶ ἐπὶ στρωμνῆς ὀλιγάκις, ἕως καιροῦ, διὰ τὴν ἄνεσιν. Ἐν ὑπομονῇ δὲ ὀφείλει εἶναι τὸ κάθισμά σου, διὰ τὸν εἰπόντα, Τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες· καὶ μὴ ταχέως ἀνίστασθαι ὀλιγωροῦντα διὰ τὸ ἐπίπονον ἄλγος, καὶ τὴν τοῦ νοὸς νοερὰν βοὴν, καὶ συνεχῆ πῆξιν· « Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν ὁ Προφήτης, ὠδῖνες συνέλαβόν με, ὥσπερ τίκτουσαν. » Ἀλλὰ κύπτων κάτωθεν, καὶ τὸν νοῦν ἐν τῇ καρδίᾳ συνάγων, εἴπερ διήνοικται, ἐπικαλοῦ τὸν Κύριον Ἰησοῦν εἰς βοήθειαν. Πονῶν δὲ, τοὺς ὤμους καὶ τὴν κεφαλὴν πολλάκις ἀλγῶν, καρτέρει ἐπιπόνως καὶ ἐρωτικῶς ἐν αὐτοῖς, ζητῶν ἐν καρδίᾳ τὸν Κύριον. Βιασταὶ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν. Τὴν σπουδὴν ἐν τούτοις καὶ τῶν τοιούτων πόνων ὁ Κύριος ὑπέδειξεν ἀληθῶς. Ὑπομονὴ γὰρ καὶ καρτερία ἐν πᾶσι, γεννήτρια πόνων, καὶ σώματος, καὶ ψυχῆς.

A Modo in scamno, et quidem plerumque, ad defatigationem sede, modo in culcita, pauco tempore, ad requiem. Permanens autem sit sessio tua, propter eum qui dixit : « Perseverantes in oratione [1], » neque ex negligentia cito assurgas propter laboriosum dolorem, intellectualemque mentis clamorem et perpetuam contentionem : « Ecce enim, ait Propheta, dolores apprehenderunt me quasi parturientem [2]. » Sed incurvatus deorsum, et mentem in corde recolligens, si quidem apertum sit, in adjutorium invoca Dominum Jesum. Et laborans humeris et capite sæpe dolens, cum industria et studio sic permane, quærens in corde Dominum. « Nam regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud. » Iis verbis diligentiam hujusmodi laborum Dominus profecto indicavit. Patientia enim et perseverantia in omnibus est corporis et animæ laborum mater.

Περὶ τοῦ πῶς δεῖ λέγειν τὴν εὐχήν.

Οὕτως εἶπον οἱ Πατέρες· ὁ μὲν· Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ἐλέησόν με, τὸ ὅλον· ὁ δὲ, τὸ ἥμισυ· Ἰησοῦ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ἐλέησόν με. Ὅπερ εὐχολώτερόν ἐστι διὰ τὴν τοῦ νοῦ ἀδυναμίαν. Οὐδὲ γὰρ δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ μυστικῶς, χωρὶς Πνεύματος, μόνος εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καθαρῶς καὶ τελείως, ἀλλ' ὡς παιδίον ψελλίζον ἔτι, πληρῶσαι ταύτην μετὰ ἄρθρων μὴ δυνάμενος. Οὐκ ὀφείλει δὲ συχνῶς μεταλλάσσειν τὰς ἐπικλήσεις τῶν ὀνομάτων διὰ ῥᾳθυμίαν, ἀλλὰ βραδέως διὰ τὴν συνέχειαν. Πάλιν, οἱ μὲν διὰ στόματος, οἱ δὲ διὰ νοῦ διδάσκουσι λέγειν αὐτήν. Ἐγὼ δὲ ἀμφότερα τίθημι. Καὶ γὰρ ποτὲ μὲν ὁ νοῦς ἀδυνατεῖ

B Modo in scamno, et quidem plerumque, ad defatigationem sede, modo in culcita, pauco tempore, ad requiem. Permanens autem sit sessio tua, propter eum qui dixit : « Perseverantes in oratione [1], » neque ex negligentia cito assurgas propter laboriosum dolorem, intellectualemque mentis clamorem et perpetuam contentionem : « Ecce enim, ait Propheta, dolores apprehenderunt me quasi parturientem [2]. » Sed incurvatus deorsum, et mentem in corde recolligens, si quidem apertum sit, in adjutorium invoca Dominum Jesum. Et laborans humeris et capite sæpe dolens, cum industria et studio sic permane, quærens in corde Dominum. « Nam regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud. » Iis verbis diligentiam hujusmodi laborum Dominus profecto indicavit. Patientia enim et perseverantia in omnibus est corporis et animæ laborum mater.

Quomodo recitanda sit oratio.

Sic dicebant Patres ; alius quidem : « Domine Jesu Christe, Fili Dei, miserere mei, » integrum ; alii vero dimidium hoc : « Jesu, Fili Dei, miserere mei. » Quod facilius est propter mentis imbecillitatem. Non enim potest a seipsa interius absque Spiritu sola dicere, Dominus Jesus, nec pure ac perfecte nisi in Spiritu sancto, sed ut infans adhuc balbutiens illa verba articulatim pronuntiare nequit. Nec oportet crebro invocationis voces permutare, sed lente ac perpetim recitare. Insuper, alii ore, alii mente illam recitare docent. At ego utrumque suadeo. Nam interdum mens, interdum os præ accidia recitare non valet. Propterea utro-

[1] Act. I, 14 [2] Jerem. VI, 24 ; XIII, 21 ; Mich. IV, 9.

τῳ τῷ τρόπῳ χρᾶται, ὁ μήπω κεκτημένος δύναμιν προσευχῆς, ἀλλὰ καὶ ὁ ἔχων τὴν τῆς προσευχῆς ἐνέργειαν, ἐπὶ τῶν σωματικῶν παθῶν, ἀκηδίας φημὶ, καὶ πορνείας, τῶν σκληρῶν καὶ βαρυτέρων παθῶν, πολλάκις ἐγειρόμενος, ἐκτείνει τὰς χεῖρας εἰς βοήθειαν κατ' αὐτῶν. Πλὴν ὀλιγάκις διὰ τὴν πλάνην τοῦτο ποιεῖ, καὶ πάλιν καθέζεται, μήπως φαντάσῃ τὸν νοῦν αὐτοῦ ὁ ἐχθρὸς ἄνωθεν, μόρφωσιν ἀληθείας δῆθεν δεικνύς. Τὸ γὰρ ἔχειν τὸν νοῦν ἄνω, καὶ κάτω, καὶ ἐν καρδίᾳ, καὶ παντοχοῦ ἄπταιστον, μόνων ἴδιόν ἐστι τῶν καθαρῶν καὶ τελείων, ἀβλαβῆ διατηρῆσαι.

A contra corporeas passiones, acediam scilicet ac luxuriam, duras gravissimasque cupiditates, sæpe surgens, tendit manus ad auxilium adversus eas. Raro tamen, metu erroris, hoc facit, et iterum sedet, ne menti suæ illudat desuper inimicus, effigiem scilicet veritatis exhibens. Nam habere mentem sursum, et deorsum, et in corde, et ubique inoffensam, et incolumem servare, solis competit mundis atque perfectis.

Περὶ τοῦ πῶς δεῖ ψάλλειν.

Οἱ μὲν ὀλιγάκις λέγουσιν, οἱ δὲ πολλάκις, ἕτεροι δὲ οὐδ' ὅλως. Σὺ δὲ μήτε πολλάκις ψάλλε, σύγχυσις γάρ· μήτε οὐδ' ὅλως, διὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν χαύνωσιν καὶ ἀμέλειαν· ἀλλὰ τοὺς ὀλιγάκις ψάλλοντας μίμησαι. Πᾶν γὰρ μέτρον ἄριστον, κατὰ τοὺς ἀσόφους σοφούς. Τὸ γὰρ πολλὰ ψάλλειν τῶν πρακτικῶν ἐστι, διὰ τὴν ἀγνωσίαν καὶ τὸν κόπον, οὐ τῶν ἡσυχαστῶν, ἀρκουμένων ἐν Θεῷ μόνῳ προσεύχεσθαι ἐν καρδίᾳ, καὶ ἀπέχεσθαι νοημάτων. Ἡσυχία γάρ ἐστιν ἀπόθεσις νοημάτων αἰσθητῶν τε καὶ νοητῶν, κατὰ τὸν τῆς Κλίμακος. Τὴν γὰρ δύναμιν αὐτοῦ πᾶσαν κενώσαντος ἐν τῇ πολλῇ ψαλμῳδίᾳ, ἀτονήσει ὁ νοῦς εἰς τὸ μὴ κραταιῶς καὶ ἐπιμόνως προσεύχεσθαι. Νύκτωρ μὲν, φησὶν ὁ τῆς Κλίμακος, τὰ πολλὰ τῇ προσευχῇ δίδου, τὰ δὲ βραχέα τῇ ψαλμῳδίᾳ. Οὕτω καὶ σὺ ὀφείλεις ποιεῖν. Ὅτε ἴδῃς ἐν τῷ καθίσματί σου ἐνεργοῦσαν τὴν προσευχὴν καὶ μὴ παυομένην κινεῖσθαι ἐν τῇ καρδίᾳ, μήποτε ἀφήσῃς αὐτὴν, καὶ ἀνίστασθαι ψάλλειν ἕως καιροῦ, ἐὰν μὴ οἰκονομικῶς καταλείψῃ σε. Τὸν γὰρ Θεὸν καταλιπὼν ἔσωθεν, ἔξωθεν ἵστασαι προσλαλῶν, ἐκ τῶν ὑψηλῶν εἰς τὰ χαμαιπετῆ παρεκκλίνων· ἀλλὰ καὶ σύγχυσιν ποιεῖς, καὶ τὸν νοῦν ἐκταράττεις ἀπὸ τῆς γαλήνης αὐτοῦ· ἡσυχία γὰρ, κατὰ τὸ ὄνομα αὐτῆς, καὶ τὴν πρᾶξιν κέκτηται, διὰ τὸ ἐν εἰρήνῃ καὶ γαλήνῃ ἔχειν αὐτήν. Ὁ Θεὸς γὰρ εἰρήνη ἐστὶ, συγχύσεως καὶ κραυγῆς ἐπέκεινα. Δεῖ γὰρ ἀγγελικὸν εἶναι καὶ τὸν ὕμνον ἡμῶν κατὰ τὸ πολίτευμα, καὶ οὐ σαρκικόν· τὸ γὰρ μετὰ φωνῆς ἐν κραυγῇ ψάλλειν συμβολικόν ἐστι νοερᾶς κραυγῆς, καὶ διὰ τὴν ῥᾳθυμίαν καὶ ἀγροικίαν ἡμῶν δίδοται, διὰ τὸ ἐπανάγεσθαι πρὸς τ' ἀληθῆ. Τοῖς γὰρ μὴ εἰδόσι προσευχὴν, ὅπερ ἐστὶν ἀρετῶν πηγὴ, κατὰ τὸν τῆς Κλίμακος Ἰωάννην, ἀρδεύουσα φυτὰ τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις, πρέπει τὸ πολλὰ ψάλλειν, καὶ ἀμέτρως, καὶ ἀεὶ ἐν ποικιλίᾳ πολλῶν εἶναι, καὶ μηδέποτε παύεσθαι, ἕως ἂν ἀπὸ πολλῆς ἐπιπόνου πράξεως εἰς θεωρίαν προκόψωσι, προσευχὴν νοερὰν εὑρηκότες, ἐνεργοῦσαν ἐντὸς αὐτῶν. Ἄλλη γάρ ἐστι τῆς ἡσυχίας ἡ πρᾶξις, καὶ ἑτέρα τοῦ κοινοβίου. Ἕκαστος δὲ ἐν ᾧ ἐκλήθη προσμένων, σωθήσεται. Διὸ δέδοικα γράφειν διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, ὁρῶν σε μέσον τούτων ἀναστρεφόμενον. Πᾶς γὰρ ὁ ἐξ ἀκοῆς, ἢ μαθήσεως ἐν προσευχῇ πάσχων, ἀπόλλυται, ὡς τὸν ὁδηγοῦντα μὴ κεκτημένος· ὁ δὲ γευσάμενος τῆς χάριτος, ὀφείλει συμμέτρως ψάλλειν, κατὰ τοὺς Πατέρας, τὸ πλεῖστον ἀσχολούμενος εἰς τὴν

Quomodo psallere oporteat.

Alii dicunt raro, alii sæpe, alii nunquam. Tu vero nec sæpe psalle, ne perturberis; nec nunquam, ne sequatur remissio et incuria; sed raro psallentes imitare. Nam omne moderatum optimum est, juxta haud desipientes sapientes. Multum enim psallere, est practicorum, adhuc extra gnosim laborantium, haud vero quietorum, valentium in solo Deo corde orare et a cogitationibus vacare. « Nocturnus, inquit Climax, multum orationi da, parum psalmodiæ. » Sic et tu facere debes. Cum vides in sessione tua operari orationem et indesinenter in corde moveri, ne unquam dimittas eam, neu surgas ut psallas ad tempus, nisi te, providente Deo, derelinquat. Nam Deum relinquens interius, exterius stas alloquens, ex sublimibus ad terrestria deflexus; quin etiam confusionem facis, et mentem exturbas a sua tranquillitate; nempe quies, ut indicat nomen ejus, ad praxim se extendit, ut eam in pace serenitateque teneat. Deus enim pax est, sine confusione ac tumultu. Oportet igitur angelicum esse hymnum nostrum atque statum, haud vero carnalem. Nam cum voce clamosa psallere, signum est trepidæ mentis, et propter segnitiem et rusticitatem nostram conceditur, ut ad veritatem revertamur. Nescientibus enim orationem esse, ut ait Joannes Climax, fontem virtutum insitas animæ vires irrigantem, convenit multum psallere, et sine mensura, et semper variare multa, et nunquam cessare, donec a multa laboriosaque praxi ad contemplationem progressi, orationem mentalem inveniant intra ipsos operantem. Alia quippe est quietis praxis, et alia cœnobitæ; unusquisque autem in vocatione sua permanens, salvabitur. Itaque vereor scribere propter debiles, videns te medium inter eos conversantem. Quisquis enim ex fama et auditione orationi passivæ vacat, pessum it, quia ducem non habet: qui autem gustavit gratiam, debet cum mensura psallere, plerumque orationi vacans; qui vero segnis est, psallat legatque opera Patrum practica. Siquidem non remis indiget navis, vento vela inflante, secundam nempe auram ei spiritu afflante ad strictim labendum in salso cupiditatum mari, sed immorata, remis aut cymba trahitur. Si qui vero ambitiose objiciunt sanctos Patres, aut aliquos nunc degentes, tanquam tota nocte stantes et facientes psalmodiam, illis ex Scriptura respon-

κασι, καὶ ὁ μὲν ὀλίγον, ὁ δὲ πολὺ δέεται πρὸς σύ- A
στασιν τῆς φυσικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, ἕκαστος κατὰ
τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἕξιν ἐπαρκούμενος. Ὅμως ὁ
ἡσυχάζων, πάντοτε ἐνδεὴς ὀφείλει εἶναι, μὴ κορεν-
νύμενος· βαρυνομένου γὰρ τοῦ στομάχου, καὶ τοῦ
νοὸς θολωθέντος διὰ τούτου, οὐδὲ προσευχὴν δύναται
λέγειν κραταιῶς, ἢ καθαρῶς, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀναθυ-
μιάσεως τῶν πολλῶν βρωμάτων τῷ ὕπνῳ καταφερό-
μενος, κοιμηθῆναι ταχέως ἐπιποθεῖ, ἐξ οὗ φαντασίαι
ἀναρίθμητοι ἐν τῷ ὕπνῳ ἐπιπίπτουσι τῷ νοΐ. Τοι-
γαροῦν τῷ βουλομένῳ σωτηρίας τυχεῖν, καὶ βιαζο-
μένῳ διὰ τὸν Κύριον ἡσύχως βιῶναι, ἄρτου, ὡς
οἶμαι, λίτρα ἱκανοῖ αὐτῷ, καὶ ὕδατος, καὶ οἴνου,
κατὰ τὴν ἡμέραν, τρία, ἢ τέσσαρα ποτήρια, καὶ ἀπὸ
τῶν παρατυχόντων βρωμάτων ὀλίγον ἐκ πάντων
κατὰ καιρὸν μεταλαμβάνειν, ἀπωθούμενον τὴν πλη- B
σμονήν, ἵνα κἂν τούτῳ σοφῶς χρησάμενος, τὸν τύ-
φον διὰ τῆς ἐκ πάντων μεταλήψεως ἐκφυγεῖν δυνή-
σηται, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ λίαν καλὰ ποιήματα μὴ
βδελύξοιτο, εὐχαριστῶν αὐτῷ ὑπὲρ πάντων· καὶ αὕτη
τῶν φρονίμων ἡ διάκρισις. Τοῖς δὲ ἀσθενοῦσι κατὰ
πίστιν, καὶ κατὰ ψυχήν, ἡ ἀποχὴ πλέον συμφέρει
τῶν ἐδωδίμων, οἷς λάχανα ἐσθίειν ἐκέλευσεν ὁ Ἀπό-
στολος, διὰ τὸ μὴ πιστεύειν αὐτοὺς ἐκ Θεοῦ φυλα-
χθῆναι. Τί δέ σοι εἶπω, ὅτι κανόνα ἐζήτησας, καὶ
βάρος πολὺ, γέρων ὤν; νεώτεροι οὐ δύνανται ἐν
σταθμῷ καὶ μέτρῳ, καὶ πῶς σὺ κρατήσεις αὐτό;
Τὴν ἐλευθερίαν γὰρ πρέπει σοι κρατεῖν ἐν παντὶ,
ἐσθίοντι· εἰ δὲ ἥττασαι, μεταμελοῦ, καὶ πάλιν ἐπι-
χείρησον, καὶ μὴ παύσῃ οὕτω ποιῶν πάντοτε, πί- C
πτων, καὶ ἐγειρόμενος, καὶ μεμφόμενος ἀεὶ σεαυ-
τὸν, καὶ μὴ ἄλλον, καὶ ἕξεις ἀνάπαυσιν, σοφῶς διὰ
πτωμάτων τὴν νίκην ποιούμενος, κατὰ τὴν Γραφήν·
πλὴν μὴ παραβαίνῃς τὸν ὅρον ὃν προεθέμεθα, καὶ
ὄρκεῖ σοι· οὐδὲ γὰρ ῥωννύουσι τὸ σῶμα αἱ λοιπαὶ
βρώσεις τοσοῦτον, ὅσον ἡ τοῦ ἄρτου. καὶ ὕδατος με-
τάληψις. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὁ Προφήτης, Τὰ ἄλλα
εἰς οὐδὲν θέμενος, υἱὲ ἀνθρώπου, σταθμῷ τὸν ἄρ-
τον σου φάγεσαι καὶ μέτρῳ τὸ ὕδωρ σου πίεσαι·
τρεῖς γὰρ ὅρους ἔχει ἡ βρῶσις, ἐγκράτειαν, αὐτάρ-
κειαν, καὶ κόρον. Ἐγκράτειά ἐστι τὸ πεινᾷν ἐστια-
θέντα· αὐτάρκεια δὲ, τὸ μήτε πεινᾷν, μήτε βαρεῖσθαι· κόρος δὲ, τὸ βαρεῖσθαι μικρόν. Τὸ δὲ μετὰ τὸ
κορεσθῆναι πάλιν ἐσθίειν, θύρα ἐστὶ γαστριμαργίας, δι' ἧς ἡ πορνεία εἰσέρχεται. Σὺ δὲ ταῦτα ἀκριβῶς
ἐπιστάμενος, κατὰ τὴν σὴν δύναμιν τὸ κρεῖττον ἐπίλεξαι, μὴ ὑπερβαίνων τοὺς ὅρους· τῶν γὰρ τελείων
ἐστὶ καὶ τοῦτο, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τὸ πεινᾷν, καὶ χορτάζεσθαι, καὶ ἐν πᾶσι δυνατοὺς εἶναι.

bitu requiritur. Attamen quietista semper esuriens debet esse, non saturatus: gravato enim stomacho et mente per hunc turbata, non potest orationem dicere fortiter ac pure, sed multorum ciborum vaporibus ad somnum raptus, cubare cito cupit, unde innumera in somno phantasmata menti ingruunt. Ergo volenti salutem consequi, et conanti propter Dominum quiete vivere, panis, ut puto, libra sufficit, et aquæ ac vini tria vel quator pocula, et ex occurrentibus cibis omnibus paucum desumere, rejecta copia, ut hoc panco sapienter utens, superbiam sumendo ex omnibus fugere possit, et pulcherrima Dei opera non abhorreat, gratias ei agens de omnibus: et hoc est sapientium judicium. Infirmis autem fide et anima magis prodest carnis abstinentia: quibus legumina præcepit Apostolus, quia non credunt ipsi se a Deo servandos. Quid vero tibi dirum quærenti regulam, grave pondus seniori? Id juniores non sustinent in statera et mensura, et quomodo tu sufferes illud? Libertatem tibi comedenti convenit servare in omnibus; quod si vincaris, resipisce, et novos adhibe nisus, nec desine sic facere semper, lapsus resurgere, ac contemnere semper te ipsum, non vero alium, et habebis requiem, sapienter casus in victoriam vertens, juxta Scripturam. Ne tamen excedas mensuram quam antea determinavimus, et sufficit tibi: neque enim tantum corroborant corpus alia alimenta, quantum panis et aquæ sumptio. Propterea dicebat propheta, alia pro nihilo reputans: «In pondere panem tuum comedes, et aquam in mensura bibes [1].» Nam tres habet nutrimen terminos: temperantiam, frugalitatem et saturitatem. In temperantia, pastus adhuc esurit; in frugalitate, nec esurit nec gravatur; in saturitate, gravatur paulum. Sed post saturitatem adhuc comedere, porta est ingluviæ, per quam luxuria ingreditur. Tu vero hæc probe sciens, pro viribus tuis melius elige, non excedens limites: nam perfectis competit Apostoli instar «satiari, et esurire, et omnia posse [2].»

Περὶ πλάνης, ἐν ᾧ καὶ περὶ πολλῶν ὑποθέσεων.

Ὅρα δὲ ὅτι βούλομαί σε ἀκριβῶς εἰδέναι περὶ τῆς πλάνης, τοῦ φυλάττεσθαι ἐξ αὐτῆς, μήπως ἐξ ἀγνοίας φερόμενος, βλαβῇς τὰ μέγιστα, καὶ τὴν ψυχὴν ἀπολέσῃς. Διότι εὐκόλως κλίνει τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς κοινωνίαν τῶν ἐναντίων, καὶ μάλιστα τῶν ἀπείρων, τῶν μετερχομένων ὡς ὑπ' αὐτῶν· ἐγγὺς γὰρ αὐτῶν, καὶ κύκλῳ οἱ δαίμονες τῶν ἀρχαρίων καὶ ἰδιορρύθμων πεφύκασι, διατείνοντες παγίδας λογισμῶν, καὶ λάκκους πτωμάτων, καὶ φαντασμάτων δλεθρον· ἡ πόλις γὰρ αὐτῶν ὑπ'

De errore, ubi et de multis materiis.

Scito me velle tibi penitus innotescere errorem, ut caveas ab eo, nec ignorantia ductus, maximum subeas damnum, et animam perdas. Nam facile inclinatur liberum hominis arbitrium ad adversariorum societatem, ac præsertim apud inexpertos et seipsos ducere præsumentes: eis siquidem propiores novitiorum et solitariorum dæmones circumstant, tendentes cogitationum insidias et laqueos peccatorum, et phantasmata exitiosa; civitas enim illorum sub potestate barbarorum est, nec mirari

[1] Ezech. IV, 10, 11. [2] Philipp. IV, 12, 13.

ωρὶς τῶν ἐμπείρων δέξηται, εὐχερῶς πλανᾶ- A errenti, alia vero omnia non excipere, usque dum
ἢ μέλλει πλανᾶσθαι, ὡς εὐπαράδεκτος. Δεῖ sedentur passiones. Deus enim non indignatur in
ν ἀρχάριον τῇ καρδιακῇ ἐνεργείᾳ προσέχειν, cavente sibi diligenter metu erroris, etiamsi quid
λανεῖ, τὰ δ' ἄλλα πάντα μὴ παραδέχεσθαι, ἕως ab ipso missum haud admiserit sine interrogatione
ῦ εἰρήνης παθῶν. Ὁ γὰρ Θεὸς οὐκ ἀγαναχτεῖ et multa inquisitione, sed eum potius laudat ut sa-
τὸν ἑαυτῷ ἀκριβῶς προσέχοντα διὰ τὴν πλά- pientem, etsi quibusdam sit iratus.
κἂν οὕτως μὴ προσδέξηται τὸ παρ' αὐτοῦ, δίχα ἐρωτήσεως καὶ πολλῆς ἐρεύνης. ἀλλὰ μᾶλλον ἐπαινεῖ
φὸν, κἂν ἐπί τινας ἠγανάκτησεν.

πάντας δὲ ὀφείλει ἐρωτᾷν, ἀλλ' ἕνα τὸν ἐμπι- Non omnes oportet interrogare, sed unum alios
ένται καὶ ἑτέρων κυβέρνησιν, καὶ βίῳ ἀστρα- ducere scientem et vita refulgentem, qui pauper
τα, πτωχὸν μὲν ὄντα, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντα, κατὰ sit et multos locupletans, juxta Scripturam [1]. Multi
Γραφήν. Πολλοὶ γὰρ ἄπειροι πολλοὺς ἀνοήτους enim inexperti multos imprudentes perdiderunt,
ῆκαν, ὧν τὸ κρῖμα ἔξουσι μετὰ θάνατον. Οὐ πάν- quorum damnationem subibunt post mortem. Non
γάρ ἐστιν ὁδηγῆσαι καὶ ἄλλους, ἀλλ' οἷς ἐδόθη omnium enim est alios ducere; sed quibus divina
α διάκρισις, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, διάκρισις discretio, discretio nempe spirituum, juxta Aposto-
μάτων, ἡ διαιροῦσα τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττο- B lum, bonum a malo separans gladio verbi [2]. Nam
τῇ μαχαίρᾳ τοῦ λόγου. Ἕκαστος γὰρ ἰδίαν γνῶ- unusquisque propriam habet scientiam et discre-
καὶ διάκρισιν φυσικὴν, ἢ πρακτικὴν, ἢ μαθη- tionem naturalem, aut practicam, aut mathema-
κὴν κέκτηται, καὶ οὐ τὴν τοῦ πνεύματος ἅπαν- ticam, sed spiritualem non omnes. Propterea dicebat
Διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὁ σοφὸς Σειράχ, Οἱ εἰρηνεύον- sapiens Sirach [3]: « Multi pacifici sint tibi, et consi-
σοι, ἔστωσαν πολλοί, οἱ δὲ σύμβουλοί σου, εἷς liarius sit tibi unus de mille. » Sed non parva difficultas est invenire ducem non errabundum operibus,
χιλίων. Οὐ μικρὸς δὲ ἀγών ἐστιν, εὑρεῖν ὁδηγὸν sermonibusque et cogitationibus. In his reperitur
νῇ, καὶ τοῖς ἔργοις, καὶ τοῖς λόγοις, καὶ τοῖς aliquis erroris expers, cum probatam divinis Scri-
ασιν. Ἐν τούτοις ὁρᾶταί τις ἀπλανὴς ὤν, pturis habet operationem et prudentiam, moderate
ἐμμάρτυρον ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ἔχῃ καὶ sapiens in quibus oportet sapere. Nam vi non
πρᾶξιν, καὶ τὴν φρόνησιν, μετριοφρονῶν ἐν οἷς modica opus est ad manifestam veritatem conse-
φρονεῖν. Βία γὰρ οὐκ ὀλίγη, φθάσαι τὴν ἀλή- quendam et liberandam ab inimicis gratiæ, quia
φανερῶς, καὶ καθαρεῦσαι ἀπὸ τῶν ἐναντίων sub specie veritatis solet diabolus, imprimis apud
ἄριτος, ὅτι ἐν σχήματι ἀληθείας εἴωθεν (ἐν τοῖς tirones, ostendere suam fallaciam, sua nequam
ρίοις μάλιστα) ὁ διάβολος δεικνύειν τὴν πλάνην C phantasmata exhibens tanquam spiritualia.
ῦ, μετασχηματίζων τὰ πονηρὰ αὐτοῦ ὡς πνευ-
κά.

ὰ τοῦτο ὁ πρὸς τὴν καθαρὰν προσευχὴν φθάσαι Propterea qui puram quietis orationem conse-
δάζων ἐν ἡσυχίᾳ, ἐν τρόμῳ πολλῷ καὶ πένθει, qui studet, in tremore multo atque luctu, duce
τῇ δι' ἐρωτήσεως ἐμπείρων ὁδηγήσει, ὀφείλει peritorum interrogatione, ambulare debet, et
ειν, καὶ κλαίειν πάντοτε ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρ- flere semper sua peccata, mœrens et timens ne a
λυπούμενος καὶ φοβούμενος μήπως κολασθῇ, Deo excidat ac separetur in præsenti futurove sæ-
ὶ Θεοῦ ἐκπέσῃ χωρισθεὶς νῦν, ἢ ἐν τῷ μέλλοντι. culo. Quando igitur videt diabolus aliquem in
ν οὖν ἴδῃ ὁ διάβολός τινα πενθικῶς διάγοντα, οὐ luctu viventem, non ibi remanet, orientem ex
μένει ἐκεῖ, τὴν ἐκ τοῦ πένθους προσγινομένην luctu formidans humilitatem; si vero se sibi su-
ἴνωσιν δειλιῶν· εἰ δὲ φαντάζεται τὰ ὑψηλὰ μετὰ blimia adepturum imaginatur, satanicum habens
ως φθάσαι, πόθον σατανικὸν καὶ οὐκ ἀληθῆ et non verum desiderium, ille suis retibus eum
ημένως, τοῖς ἑαυτοῦ δικτύοις δεσμεύει αὐτὸν εὐ- facile implicat ut suum servum. Itaque optimo
; ὡς αὐτοῦ ὑπηρέτην. Διὰ τοῦτο μέγιστον ὅπλον tectus est scuto, qui possidet in oratione luctum,
εἶν ἐν προσευχῇ, καὶ τὸ πένθος, ἵνα μὴ εἰς D ut non in præsumptionem ex orationis lætitia in-
ν ἀπὸ τῆς χαρᾶς τῆς προσευχῆς περιπίπτῃ, cidat, sed lætificum mœrorem sibi eligens, servet
τὴν χαρμολύπην ἑαυτῷ ἐκλεγόμενος, τηρήσῃ intactum. Nam oratio non erronea est oratio fer-
ῦσῃ· ἡ γὰρ ἀπλανὴς προσευχὴ, ἡ θέρμη μετὰ vida Jesu, qui misit ignem in terram cordis nostri,
προσευχῆς τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ βαλόντος πῦρ εἰς τὴν comburens vitia sicut spinas, lætitiamque et hilari-
ῆς καρδίας ἡμῶν ἐστιν, ἡ φλογίζουσα τὰ πάθη tatem afferens animæ, nec ad dexteram, aut ad sini-
ἀνθας, καὶ εὐφροσύνην καὶ ἱλαρότητα ἐμποιοῦ- stram, aut sursum abiens, sed in corde scaturiens
ψυχῇ, καὶ μήτε δεξιὰ, ἢ ἀριστερὰ, ἢ ἄνωθεν quasi fons aquæ a vivifico spiritu. Illam solam in
ιένῃ, ἀλλ' ἐν καρδίᾳ βλυστάνουσα δίκην πηγῆς corde tuo cupias invenire ac consequi, servans
ς ἐκ τοῦ ζωοποιοῦ Πνεύματος· καὶ ταύτην μό- mentem tuam semper imaginum idearumque ac
ν καρδίᾳ σου πόθησον εὑρεῖν καὶ κτήσασθαι, cogitationum expertem; nec timeas. Qui enim
ν σου τὸν νοῦν ἀεὶ ἀφάνταστον, καὶ γυμνὸν dixit [4]: « Habete fiduciam: ego sum, nolite ti-
ἰτων καὶ λογισμῶν, καὶ μὴ φοβοῦ· ὁ γὰρ εἰπὼν, mere, » ipse nobiscum est quem quærimus, prote-

[1] I Cor. vi, 10. [2] I Cor. xii, 10; Hebr. v, 14; Ephes. vi, 17. [3] Eccli. vi, 6. [4] Matth. xiv, 27.

ν ἀπόῤῥιπτε· ὀφείλεις δὲ δοκιμάζειν καὶ δια- A nere, ac postea credere. Scito proinde manifesta
, καὶ τότε πιστεύειν. Γίνωσκε τοίνυν ὅτι φα- esse opera gratiæ, quæ dæmon, quamvis simulet
ἰσι τὰ ἐνεργήματα τῆς χάριτος, ἅπερ ὁ δαί- præbere nequit. Non mansuetudinem, non decen-
τὰν μετασχηματίζηται, παρασχεῖν οὐ δύναται. tiam, non humilitatem, non mundi odium, non
αότητα, οὐκ ἐπιείκειαν, οὐ ταπείνωσιν, οὐ voluptatum et vitiorum fugam operatur, quæ sunt
τοῦ κόσμου, οὐχ ἡδονὰς καὶ πάθη παύει, ἅπερ gratiæ opera, sed operatio ejus tumor est, et su-
ῆς χάριτος ἐνεργήματα, τύφος δέ ἐστιν ἡ perbia, et timor, et omnis nequitia. Ergo ex operi-
ἐνέργεια, καὶ ὑψηλοφροσύνη, καὶ δειλία, καὶ bus cognoscere potes utrum affulgens animæ tuæ
ακία. Ἐκ τῆς ἐνεργείας τοιγαροῦν δύνασαι lux Dei sit, an Satanæ. Lactuca visu similis est
τὸ ἐλλαμφθὲν φῶς ἐν τῇ ψυχῇ σου, [εἰ]τοῦ Θεοῦ meconidi, et acetum aspectu simile est vino, sed
ἢ τοῦ Σατανᾶ. Ἡ θρίδαξ ὁμοία ἐστὶ κατὰ gustu agnoscit guttur ac discernit cujusque discri-
ασιν τῇ πικρίδι, καὶ τὸ ὄξος, ὅμοιον τῷ οἴνῳ men : sic et anima, si habeat discretionem, intel-
ἣν ἰδέαν, ἀλλ' ἐκ τῆς γεύσεως ὁ λάρυγξ γι- lectuali sensu judicat sancti Spiritus charisma ata et
καὶ διακρίνει τὴν ἑκάστου διαφοράν· οὕτω Satanæ phantasmata.
ψυχὴ ἐὰν ἔχῃ διάκρισιν, ἐκ τῆς νοερᾶς αἰσθή-
·ινώσκει τὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χαρίσματα,
τοῦ Σατανᾶ φαντάσματα.

τῆς ἄνω εὐγενείας ἀπορρύη, ὡς ἔμπνευσις οὖσα Θεοῦ, καὶ εἰκὼν ἀρχική, καὶ βασιλὶς τῶν χαμαὶ ἐρχομένων πάντων. Οὐ γὰρ δείσω ταῦτα σεμνολογεῖν, μὴ καὶ δόξω κομπάζειν παρ' ὑμῖν, ὡς ἄλλως μεγαλήγορος, εὖ εἰδόσι καὶ σεβασαμένοις τοὐμὸν ὡς θέμις ὄγκωμα. Ἐπεὶ γὰρ ἡ ἀρχέτυπος ἡμῶν ἀγαθότης εὖ ποιεῖν πεφυκυῖα, ὑπέστησε νοητὸν καὶ νοερὸν κόσμον, ὑπέστησε τουτονὶ τὸν σύμπαντα οὐρανὸν, καὶ ὢν οὐρανὸς σύνοχος, ἔγνω τελευτῶν συντεμεῖν τε καὶ συνελεῖν πάντα ἐν ἑνὶ βραχεῖ κράματί τε καὶ πλάσματι, ὡς ἂν κρατῆρί τινι παμμιγές τι χρῆμα καὶ πολυδύναμον, τοῦτο δὴ ὃ λέγεταί τε καὶ ἔστιν ἄνθρωπος. Ἐντεῦθεν κἀγὼ ἡ νοερὰ καὶ ἀθάνατος συνεδέθην αἰσθητῷ καὶ θνητῷ, καὶ συνεζύγην οὐρανία γεώδει, καὶ θεράπαίνῃ δέσποινα· οὐκ οἶδα οἷς τισι λόγοις οὕτω δόξαν Θεῷ· ἴσως ἵν' ἅμφω ὁμοῦ τὸν ἐπ' ἐργασίᾳ καλοκαγαθίας ζυγὸν ἕλκοντε καὶ συμπνέοντε, ἑκάτερον τῆς ἑκατέρου ὠναίμεθα φύσεως· αὐτὸ μὲν ἐπενδύσασθαι ἀφθαρσίαν, ὡς εὐγενισθὲν τῇ συμπνοίᾳ τοῦ κρείττονος, καὶ κοινωνίας ἀθανάτου γευσάμενον· ἐγὼ δὲ αὐτῇ τοῦ χείρονος συζεύξει καμπτομένη ὅσα καὶ κύφωνι, μετριοπαθεῖν καὶ καθυφιέναι τοῦ ἐπὶ τῷ ἀξιώματι τῆς εἰκόνος φρονήματος, καὶ μὴ τυφοῦσθαι καὶ ἀποστατεῖν Θεοῦ, κατὰ τὸν πρὶν ἑωσφόρον· ταπεινοῦσθαι δὲ μᾶλλον ὑπὸ τὴν κραταιὰν αὐτοῦ χεῖρα, καὶ οὕτως ἔχεσθαι, ἐμὲ μὲν Θεοῦ, ἐμοῦ δὲ τὸ σῶμα, καὶ μηδὲ πρὸς βραχὺ ἢ ἐμὲ τῆς ζωούσης αἰτίας, ἢ τοῦτ' ἐμοῦ τῆς ψυχούσης ἀπερρωγέναι. Ταῦθ' οἱ δημιουργικοὶ λόγοι ἐννοήσαντες, οὐ λίνον λίνῳ συνάπτουσιν, ἀεικίνητον δὲ, ὡς ἔφην, ἑτεροκινήτῳ, καὶ συνθέτῳ ἁπλῆν ἐπιπλέκουσι. Τί γὰρ αὐτοῖς ἀπειροδυνάμοις οὖσιν, ἀσύγκλωστον; καὶ ὅσα μὲν εὐθὺς ἐν αὐτῇ τῇ γενέσει ὑφίσταμαι δυσχερῆ, οὐ τοῦ παρόντος τραγῳδῆσαι καιροῦ· πλὴν ὅτε μοι πρὸς βραχὺ ἀνακλαύσασθαι.

Οὐ φθάνω συμφυῆναι τῷ θνητῷ τῷδε, καὶ πρὶν ζωῶσαι κυούμενον, ἐν μήτρᾳ τυμβευομένῳ συνθάπτομαι, καὶ ὡς ἐν διπλῷ σπηλαίῳ τὸν νεκρὸν τῆς Σάρρας Ἀβραὰμ ἔθαψεν, οὕτω καὶ αὐτὴ διπλῷ ἐγκατορύττομαι μνήματι. Εἰ γὰρ κατὰ τοὺς σοφοὺς τὸ σῶμα σῆμα ἐμοῦ, τοῦτο δὲ τῇ μήτρᾳ ἐνσοριάζεται, πῶς οὐ διττῇ θήκῃ, τῷ ἐμβρύῳ καὶ τῇ μήτρᾳ, ἐντυμβεύομαι; Τοιούτοις μετὰ πρῶτα προσπτυσσομένην καὶ περιπλεκομένην τὸ φίλον σῶμα δεξιοῦται φιλοφρονήμασι· τοιαύταις εἰσοικίζεται ξεναγήσεσιν. Οἶδα δὲ καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς; ἀδελφὰ, φασὶ, καὶ ὁμόχρωμα, καὶ τῆς αὐτοῦ κεραμείας, εἶτ' οὖν πηλοπλαστικῆς φύσεως. Ἐκεῖθεν γὰρ τοῦ ξυνοῦ ἡρίου ἐκπίπτοντες οἱ ὁμόθαπτοι, τῆς μὲν ἐν μήτρᾳ ταφῆς ἅμφω ἀπαλλαττόμεθα· ἐγὼ δὲ τῇ ἐν αὐτῷ εἰσέτι καὶ νῦν ἐνίσχομαι· καὶ ὡς τλήμονες τοῦ αὐτοῦ βίου ξυνέμποροι, ἀρχόμεθα μὲν ταλαιπώρου ζωῆς, οὐ μέντοι χαίρομεν, ὡς ἂν ἐκ σκότου; εἰς φῶς ἐκραγέντες, καὶ σπῶντες ἀέρα φερέσβιον, καὶ ζωογόνον ἀσπαζόμενοι ἦλιον· οὔτε περισκιρτῶμεν τὴν γεινομένην, ὡς ἄρνες, ἢ μόσχοι, ἢ νεβροὶ τὰς μητέρας· ἀλλὰ τὸ μὲν, ὅτε ἐξ ἀγγείων ἐνθέρμων αἴφνης ψυχρῷ προσπίπτον τῷ περιέχοντι, ἀλγεῖ τῇ μεταβολῇ καὶ ὀδυνᾶται ὁριμύτερον· συναισθάνομαι δὴ καὶ αὐτὴ τῶν ὀδυνηρῶν ἀλγηδόνων. Ἐντεῦθεν καὶ κλαυθμυρισμοὶ, τῶν γενεθλίων ἀσμάτων ἀντίφθογγοι, καὶ περισφίγγουσαι ταινίαι καὶ χειρίαι σπαργάνων, συγγενεῖς ἐνταφίων δεσμῶν, καὶ σκίμπους ἢ λίκνον, ἐναργὴς εἰκὼν μνήματος, ὡς κἀνταῦθα ἐπαναδιπλοῦσθαί μοι τὰ δυσχερῆ, ἅτε καὶ δευτέρων ἐπιτιθεμένων τούτων ἐπὶ πρώτῳ δεσμῶν. Οὐκ ἀκόμψως γὰρ παρὰ τοῖς σοφοῖς πολυωνύμως καὶ παρωνύμως τοῦτο καλεῖται καὶ τάφος, καὶ φρουρὰ, καὶ χιτὼν, καὶ σῆμα, καὶ δέμας παρὰ τὸν δεσμὸν, καὶ σκῆνος παρὰ τὴν ἐν αὐτῷ παρόδιον σκήνωσιν. Εἶτα αὐτὸ μὲν οὕτως δεδεμένον, γάλακτι τρέφεται, καὶ κατβραχὺ αὔξεται· ἐγὼ δὲ ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ὦ; τινι ποταμῷ τελματώδει, ἐνδεθεῖσα τῷ πλαδαρῷ τούτῳ, καὶ δι' ἐπιῤῥοίας καὶ ἀπορῥοίας ἀεννάου ῥέοντι, φέρομαι οἷον ὑπόβρυχα, καὶ βυθῷ ἐσχάτης ἀνοίας ἐγκυβιστῶ, καὶ οὐχ οἷα τέ εἰμι ἔννουν τί καὶ ἐμαυτῆς ἴδιον ἐνεργεῖν, πλησμίῳ ἐγκαταδῦσα ὑγρῷ.

Πλὴν ταυτὶ μὲν εἰ καὶ ἄλλως σχέτλια, ἀνάσχετα δ' ὅμως, καὶ οὐχ οἷα καὶ μέμφεσθαι, ἅτε νόμοις φύσεως καὶ εἱρμῷ γενέσεως ἀκινήτῳ διεξαγόμενα· ἐκεῖνο δὲ σχετλιώτερον, ὅτι καὶ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀνοίας ἀναπηχομένη ποτὲ, καὶ λόγου φωτὶ περιλάμπεσθαι ἀρχομένη, τῆς σωματικῆς ὀργανώσεως προϊούσης ἐπὶ τὸ ἐντελέστερον, οὐδ' ἐνταῦθα τοῦ ἀνοηταίνειν καθαρῶ, ἀπαλλάττομαι, ὥσπερ οὐδὲ οἱ ἐκ μέθης, ἢ κάρου, ἢ κώματος ἀναφέροντες, τοῦ ἐκεῖθεν ἰλίγγου καὶ τῆς σκοτοδινίας ἀκριβῶς εὐθὺς καθαρεύουσι. Πλὴν καὶ τὰς κῆρας ταυτασὶ τῆς ἀνοίας οἶδε καὶ χρόνος, καὶ μαθημάτων ἀνάληψις ἀποξύειν τοῦ λογισμοῦ, καὶ μετεγχαράττειν γνῶσιν καὶ σύνεσιν· τὴν δέ γε θρεπτικὴν τυραννίδα, καὶ ἄπαυστον δασμολογίαν τῶν ἐσθιομένων ἑκάστοτε καὶ πινομένων, ἢ τὰς ἐπιτρεφομένας παρ' αὐτῆς κατ' ἐμοῦ δυνάμεις, τὴν ἐπιθυμητικὴν καὶ θυμοειδῆ, τίς χρόνος ἢ τίς ἐπιστήμη παραλῦσαι τὸ παράπαν ἰσχυσε; Τίς τὴν δουλείαν τούτων ἐκδεδυκέναι καυχήσεται; Τίς ἀδδηφάγον γαστέρα καὶ λαιμὸν μαινόμενον, ἐν κημῷ νηστείας, καὶ χαλινῷ ἐγκρατείας; ἦγξε χωρὶς ὑμῶν, οἱ κρείττον ἢ κατ' ἄνθρωπον τὴν φύσιν ὑπερεφρονήσατε; Καὶ εἰ τοῖς ἀγγέλοις παρημιλλήθητε, θνητὰ σαρκία περικείμενοι, καὶ καθυπέρτεροι δαιμονίας φύσεως διεδείχθητε, καινὸν οὐδὲν, εἰ καὶ αὐτοῦ πολὺ πρότερον περιῆτε τοῦ σώματος· ὥσθ' ὑπεξαιρετέα μοι τοῦ λόγου τὰ ὑμέτερα. Τῶν δ' ἄλλων οἱ νῦν βροτοί εἰσι, τίς ὡς ἄλλος ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν, ἐφίμωσε θυμὸν βρυχώμενον; Τίς σοφοῦ σοφώτερος ὢν ἐφαρμάκευσεν ἐπιθυμίαν, οὐχ ἥττονα ἀσπίδος θανατῶδη ἰὸν ἐγχρίμπτουσαν, καὶ πρὸς τὴν ἐπᾴδουσαν φωνὴν κακοήθως κωφεύουσαν, ἢ κατὰ τὸ σκεῦος; τῆς ἐκλογῆς, ὡς ἔχιν καθαψαμένην ἀπετινάξατο; Τίς τραφεὶς καὶ γενόμενος εὐαγγελικῶς ὡς τὰ περὶ τὸν Ἀζαρίαν παιδία, οὐ προσεκύνησε τῇ ὀπαδῷ τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, πολυύλῳ καὶ πολυχρημάτῳ, ὡς οὐδ' ἐκεῖνα τῷ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, χαλκοῦ τε καὶ σιδήρου χειροκμήτῳ ἐνδάλματι; Τίς, ἵνα συνέλω, τὴν σειρὰν γαστριμαργίας, πορνείας, φιλοχρηματίας διέσπασε, καὶ οὐκ ἐσφιγκται

θίοπα λευκαίνουσα, φλόγα ξαίνουσα, καθ' ὑγρῶν γράφουσα, ἐξ ἄμμου σχοινίων πλέκουσα. Ὦ πράγματος ἀπίστου! διττῆς ἀλογίας ἐξουσίαν πεπίστευμαι· τῆς μὲν ἔνδον καὶ προσεχῶς ὑπεζευγμένης μοι, τῆς δὲ πορρωτέρω καὶ θύραθεν. Ἀλλ' ἡ μὲν ἐξωτέρα δεδούλωται, καὶ νόμους ὑποταγῆς ἠγάπησεν. Οὐδὲν γὰρ τῶν ἀλόγων τὴν ἁρμόζουσαν ὑπηρεσίαν ἀναίνεται, ἀλλὰ καὶ βοῦς ζυγὸν ἐπαυχενίζεται, καὶ πάχος γῆς ῥήγνυσιν ἀρότρῳ, καὶ ταῦτα προβεβλημένος ἐν τοῖς κροτάφοις κεράτων ἀκμὰς, ὡς ἄλλας αἰχμάς· οὐδὲ ἵππος ὠκύπους τὴν ὑπουργίαν διαπέφευγεν, ἀλλὰ καίπερ ἀγέρωχος ὤν, δέχεται μὲν χαλινὰ τῷ στόματι, φέρει δὲ ἀναβάτην, εἰρήνην ἄγοντα καὶ μαχόμενον. Πείθεται καὶ ὄνος φύσει νωθὴς ἐπὶ τὴν ἀχθοφορίαν καλούμενος· καὶ ὡς τὸν ἔκφορον ἵππον ἐπέσχον τῷ χαλινῷ, οὕτω τὸν νωθέστατον ὄνον ἔπεισα παιδαρίῳ καὶ ῥοπάλῳ θᾶττον πορεύεσθαι. Τί λέγω τιθασσὰ ταυτὶ κτήνη καὶ ὑποζύγια; οὐκ ἄρκτος, οὐ πάρδαλις τὰ τῶν θηρίων ἀμειλικτότερα, οὐκ αὐτὸς ἐλέφας τῶν γεωλόφων ὑπερανέχων τῷ μεγέθει, οὐ λέων ὁ τῶν ἀγριωνύβασιλεὺς, ἀποστατοῦσι τῆς ἡμετέρας ἀρχῆς· ἀγαπῶσι δὲ δι' ἀγορᾶς καὶ θεάτρων ἐν ταῖς πόλεσιν ἀγόμενα, καὶ διατριβὴν παρεχόμενα τοῖς θεωμένοις σὺν ἐκπλήξει καὶ θαύματι· οὐδὲ τοῖς μετεώροις ὄρνισιν ἀπέχρησεν εἰς ἀποδρασμὸν ὕψος ἀέρος ἀμέτρητον, ὥσπερ οὐδὲ τοῖς ἰχθύσιν εἰς ἀποκρυβὴν βυθὸς θαλάσσης βαθύτατος. Καὶ τὴν μὲν θηριώδη καὶ θυραίαν ἀλογίαν οὕτω τιθασσεύομεν, ὡς ἔξον, καὶ δαμάζομεν· τὴν δὲ σύνοικον, καὶ ᾗ προσεχῶς ἐποχεῖσθαι τετάγμεθα, καὶ κατὰ λόγον κοσμεῖν, οὐκ ἔχομεν πῶς ἀπομειλιξώμεθα, καὶ διαπραΰνωμεν πρὸς τὸ νοητήκοον. Καίτοι ἐκείνη μὲν ἐκκεκώφηται φύσει πρὸς τὸν λόγον· αὕτη δὲ ἐπαΐει, καὶ τῶς ἐπέστραπται· ἀλλὰ τὸ ἀλόγιστον πάντῃ ἐπιπειθέστερον τῷ λόγῳ μᾶλλον, ἢ τὸ πεφυκὸς λογοῦσθαί πῃ καὶ ῥυθμίζεσθαι· κἀκεῖνο μὲν ὑπουργεῖ καὶ συνεκπονεῖ τὰ συνοίσοντα σώματι· σῶμα δὲ συνεργὸν ἐμοὶ δοθὲν εἰς ἀρετῆς ἔργα κάλλιστα, εἰς ἀντίξουν καὶ πλέον ἀντιπράττον ἐλέγχεται, καὶ θᾶττον ἐμὲ συναλογιστεῖν αὐτῷ παραβιάζεται, ἢ αὐτὸ ἐμοὶ συλλογικεύεσθαι πείθεται. Καὶ τὸ αἴτιον εἴρηται πρόσθεν, ὅτι ἐπεὶ γενομένη ἐπὶ τιμῇ οὐ ξυνίημι τὰ πρῶτα, ἅτε τῷ νεογνῷ σαρκίῳ συννηπιάζουσα, εἶτ' οὖν σκυβάλῳ ὕλης χαλδαϊκῶς εἰπεῖν, συγκαταδῦσα, καὶ ὀστρεώδες ἀμπισχομένη περίβλημα, πεπρασυμβάλλομαι καὶ ὁμοιοῦμαι τοῖς κτήνεσι καὶ ἀνοήτοις δυνάμεσιν· ὀψὲ δὲ συνίσταμαι ἡ ἄφρων, καὶ ἡ μωρὰ ποτὲ φρονεῖν ἀρχομένη, ἐπιβάλλω μὲν μεταποιεῖσθαι τῆς καθηκούσης ἀρχῆς, καὶ σώματι καὶ μορίοις σώματος κατὰ λόγον ἐπιστατεῖν, καὶ πρὸς τὸ πρέπον ἑκάστῳ ἐπανάγειν λειτούργημα· αὐτὰ δὲ ἄλλα καὶ προλαλοῦντα, ὅμως ἀτεχνῶς ἐκεῖνα ἔργοις κεχράγασιν, ὅσα οἱ πολῖται τοῦ εὐγενοῦς ἀνθρώπου κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν παραβολὴν στείλαντος πρεσβείαν, ἔλεγον, Οὐ θέλομέν σε βασιλεῦσαι ἐφ' ἡμᾶς. Ἄγουσι γὰρ θᾶττον, ἢ ἄγονται, καὶ ἀντεπισπῶνται πρὸς τὰ συνήθη σφίσι καὶ φίλα, ἢ ἐπισπῶνται πρὸς τὰ βέλτιστα· καὶ πλέον ἀνθέλκουσιν, ἢ ἕλκονται. Καί μοι σκέψασθε πρῶτον ὦτα καὶ ὄμματα, ὅπως τὰ μὲν οὐκ ἐμπίπλαται, κατὰ τὸν Ἐκκλησιαστὴν, τοῦ ἀκούειν, τὰ δὲ τοῦ ὁρᾷν, κατὰ τοῖς μὲν οὐδ' ἐπιζυγῶσαι θύρας ἔξεστιν, ἀναπεπταμένοις ἀεί· τοῖς δὲ παραπέτασμα τὸ τῶν βλεφάρων ἐπίθεμα, καὶ ἡ ἀποστροφὴ, καὶ κατὰ τὸν μέγαν Ἰὼβ διαθήκη τοῦ μὴ καταθρεῖν περίεργα. Ἀλλὰ τί ταῦτα πρὸς τὴν προχειροτάτην αὐτῶν καὶ ἄχρυνον μικροῦ ῥιπὴν καὶ ἀπληστίαν πολυπράγμονα; Εἶτα καὶ γλῶτταν. Τὸ ἀκατάσχετον κακὸν, τὸν κόσμον τῆς ἀδικίας κατὰ τὸν ἀδελφόθεον Ἰάκωβον· ἡ γε καὶ πρὶν ἔφεῖναι τὸν λογισμὸν, καὶ τὰ λεκτέα ἐπισκῆψαι, προεξάλλεται αὐτάγγελος προπετὴς, ἐκφερομυθοῦσα ὅσα μὴ χρὴ, καὶ ταῦτα τοσούτοις ἀποταφρευομένη φυσικοῖς ἔρκεσι· τί δὲ ὁ οἰσοφάγος, ὁ πανδεχὴς ἀγωγός· τί δὲ ἡ μαινομένη καὶ ἐκμαίνουσα ἀφή; Ἆρα κατακούειν οἶδε λόγου καὶ τῆς ἐφέσεως ἵσταται; Καρδία δὲ τί, ὅταν πρὸς ἄμυναν καχλάζῃ τῇ ζέσει μαιμάσσουσα; ἣν θαυμάζω πῶς ἡ ῥαψῳδία κυνηδὸν ὑλακτοῦσαν ποιεῖ, ἀλλ' οὐ μᾶλλον βρυχωμένην λεόντεια. Ἐπὶ πᾶσι τὸ θυμοπλεκὲς τῆς ἐπιθυμίας μόριον τίνι ἂν προσεικάζοιτο; Πότερον ἀθανάτῳ κακῷ τῇ Σκύλλῃ, ἢ τῇ παλιμφυεῖ Ὕδρᾳ, ἢ τῷ ἑκατογκεφάλῳ Τυφῶνι; Τοσούτοις ὀργάνων βαρύθροις καὶ μορίων χάραξι τοὐμὸν ἐνδιαίτημα κεχαράδρωται, οἷς ἀλλόκοτοι καὶ ἄλογοι δυνάμεις ὡς ὄφεις παντοδαποὶ τοῖς θηριώδεσι γραμμοῖς τῆς Λιβύης ἐμπεφωλεύκασιν, ἃς περ τιθασσεύειν μὲν καὶ ἐξημεροῦν ἐπαγγέλλεται τὸ τῆς εἰκόνος ἀξίωμα· τὰ ἄνω δὲ κάτω μετακυλίνδεται· ἐκεῖνα γὰρ μᾶλλον συναγριαίνουσι καὶ ἀποθηριοῦσιν ὡς τὰ πολλά. Ὅπερ καὶ ὑμεῖς ὑπιδόμενοι, καὶ παθεῖν φυλαξάμενοι, ὦ μακάριοι, ἔγνωτε ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθῆναι, λόχμας κατειληφότες θηροτρόφους, καὶ ἄντρα αὐτόδροφα, καὶ γῆς ἀνηλίους μυχοὺς ὑποδύντες, καὶ δι' ἐρήμης ἀοικήτου πλαζόμενοι αἰθριοι, ἵνα ταῖς πονηραῖς εἰσόδοις τῶν σωματικῶν ἐπεζυγωμένων αἰσθήσεων, τὸ μὲν τῆς ἀλόγου ψυχῆς ἀποθηριούμενον ἀτρεμῇ ἀτροφοῦν, τὸ δὲ νοερὸν τῆς λογικῆς ψυχῆς σχολάζον τῶν περὶ τὰ αἰσθητὰ τυρβασμῶν, ἄσχολον προσανέχῃ τοῖς περὶ τὰ νοητὰ θεωρήμασιν.

Εἶεν. Ἐγὼ μὲν οὕτω διὰ βραχέων παρέδειξα, ἡλίκα τὸ ὑπηρετικὸν σῶμα κατ' ἐμοῦ νεανιεύεται· τὸ δὲ, καίπερ τοιαῦτα ἐνυβρίζειν ἐναργῶς ἐλεγχόμενον, ὅμως οὐκ ἀνέξεται μὴ οὐχὶ καὶ νῦν ἀντερεῖν, ὁπλίτα πολλάκις θρασέως ἐλευθεροστομοῦν, οὐ δουλικῶς ὑποτονθορίζον αὐθαδίζεται, ἅτε διὰ πάντων ἀντικεῖσθαί μοι ἐσπουδακὸς, ὡς ἐχθρὸν φύσει, ἐν ἔργοις ἀντιπρᾶττον, ἐν λόγοις ἀντιλογοῦν, καὶ ὅλως μηδέποτε συμβατικῶς καὶ ἐνσπόνδως ἔχον. Φήσει τοίνυν μηδὲν πλημμελεῖν, ποιοῦν γε καὶ πάσχον, ἃ νῦν ἐγκαλεῖται, καὶ μᾶλλόν γε τὰς περὶ τὴν ἀπολλυμένην βρῶσιν μοχθηρὰς ἐργασίας, καὶ τὴν ἄπαυστον εἴσπραξιν· σύνθετον γὰρ ὂν καὶ ῥέον ἀεὶ διά τε ὁδήλων καὶ προφανῶν πόρων, ἀναγκαίως ἀπαιτεῖν τὴν ἀνάλογον τῇ κενώσει ἀνταναπλήρωσιν· οὐκ ἄλλως δὲ διαμεμηχανῆσθαι τοῦτο τὴν φύσιν, ὅτι μὴ διὰ σιτίων καὶ ποτῶν· οὐκοῦν οὐδὲν ἀμαρτάνειν, νό-

μοι κρατερῶς, καὶ ὡς καινοτόμῳ καὶ παρὰ δίκην τυραννούσῃ, καὶ τὸ χρόνιον ἔθος καὶ τὸν φυσικὸν νόμον ἐπιτειχίζει μοι, καὶ μάλισθ' ὅτι καὶ ἄλλο συμμαχικὸν ἐκ καινῆς προσεταιρίζεται, τὸ ἐπ' ὀσφύος καὶ ἐπ' ὀμφαλοῦ γαστρὸς ἰσχύον τηνικαῦτα πάθος, καὶ πρός γε τὸ φιλοχρήματον, τὸ φιλότιμον. καὶ εἴ τι τούτοις ὀπαδὸν ἕτερον μετὰ τοσοῦδε καὶ τοιοῦδε στίφους συνίσταται καὶ ἀντιστρατεύεταί μοι, καὶ καταστρατηγεῖ καὶ αἰχμαλωτίζει με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, καὶ πείθει πράττειν καὶ συμπράττειν αὐτῷ, ὃ μὴ θέλω μηδὲ βούλομαι. Οὕτως οἶδεν ἄρχεσθαι· οὕτω νόμους ὑποταγῆς τιμᾷ. Ἐντευθεν μέντοι συνήνεγκεν ἄν, ὦ φίλοι Θεοῦ, μὴ ῥοπάλοις κόπτειν ὀνηλατικῶς τὸ γαυρούμενον οὕτω παρὰ φύσιν καὶ σκιρτῶν ἀκάθεκτα, καὶ μηκέτι κτηνωδῶς ὀγκώμενον, ἀλλὰ θηριωδῶς βρυχώμενον, οὔτε μὴν μάστιξι καὶ πυγμαῖς δεσποτικῶς ὑπωπιάζειν τὸ ἐπανιστάμενον, καὶ τυραννίδι προδήλως ἐπιτιθέμενον, ἀλλὰ σιδήρῳ μετιέναι, ὃ φασι, καὶ πυρί, καὶ λαμπρὰν καθάπαξ ἄρασθαι μάχην, καὶ ὁμόσε χωρήσασαν τῷ πολεμίῳ, ἢ ζῆν εὐκλεῶς παραστησαμένην αὐτὸ, ἢ τὸ τοῦ γενναίου Σαμψὼν δρᾶσαί τε καὶ παθεῖν, καὶ σπᾶσαι λέγω τὸ ὑβρίζον, καὶ πίπτοντι ἐπαπιέναι χαίρουσαν. Ἢν δὲ ἄρα κἀμοὶ συμπίπτον ἐκεῖνο τὸ παρὰ τῆς παροιμίας σχετλιαζόμενον· Αἲ αἲ, τὸ δήτοι δεινὸν ἀνθρώποις κακὸν, ὅταν τις εἰδῇ τἀγαθὸν, χρῆται δὲ μή. Εἰδυῖα γὰρ ὦ; οὐ μαστιγωτέον ἐστὶ τὸ οὕτως ἀπειθὲς, ἀλλ' ἐχθραντέον ὡς πολεμίῳ, ὅμως οὐ γρῶμαι τἀγαθῷ τουτῳὶ λογισμῷ. Ἐκκρούομαι γὰρ παρὰ μυρίων παθῶν. Τίνα ταῦτα; οὐ γὰρ ἀποκρύψομαι ὑμᾶς. Αἰδὼς, φειδὼ, ἔλεος, δέος οὐκ ἀδεὲς, ἀλλὰ καίριον. Αἰδοῦμαι ὡς ὁμόδουλον, καὶ ὡς σύνεργόν ποτε, εἰ καὶ μὴ νῦν, ἴσως ἐσόμενον, καὶ ὡς συντεθραμμένον, καὶ φίλον ἑταῖρον καὶ ἥλικα· φείδομαι ὡς δειλαίου καὶ δυστήνου καὶ τλήμονος· καί μοι δεινός τις ἔλεος ὑπεισι, καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως συνανιῶμαι πιεζομένῳ, καὶ θλιβομένῳ συνοδυνῶμαι, καὶ ἀλγοῦντι συνέχομαι· ἔτι φυλάττομαι μὴ ταῖς κακώσεσιν ἐκκακῆσαν λάθοι πεσὸν, καὶ προστρίψαιτό μοι αἰτίαν αὐτοχείρων, ἢ δεσμίων διορυσσόντων φρουρὰν, καὶ ἀποδιδρασκόντων, ἢ θεράποντας ἰδίους διαφθειρόντων ἐτασμῶν καὶ βασάνων ἐπιτάσεσιν. Ὅσῳ γὰρ θρασὺ καὶ ἰταμόν ἐστιν, ὅτε καὶ μᾶλλον εὐτραφεῖ, τοσούτῳ παρὰ τῆς προστυχούσης τληπαθείας καταρρασσόμενον τέθνηκεν. Οὐχ ὅπως γὰρ νοσοῦν, ἀλλὰ καὶ ῥιγοῦν καὶ ἀγρυπνοῦν, ἢ πεινῶν καὶ διψῶν, ῥιπτάζεται κατὰ γῆς ἐκλεῖπον, καὶ παρὰ δυσμενῶν ἕλκον ἔλεον· μὴ ὅτι γε τῆς παρ' ἐμοῦ κοινωνοῦ γενέσεως καὶ βιώσεως, ναὶ μὴν καὶ παλιγγενεσίας καὶ παλιμβιώσεως

Τάλαινα, τί πάθω ἢ δράσω, τοιῷδε συνοίκῳ πολυπαθεῖ συζυγεῖσα, καὶ τοῖς αὐτοῦ συνδιατιθεμένη πάθεσιν; ᾧ παιδοτροφουμένῳ ἐπὶ τὸν αὐτὸν τῆς ἀγνοίας κατασπῶμαι βυθὸν, καὶ σφριγῶντι πρὸς τὰ ἐφύβριστα συνεκφέρομαι, καὶ χαλεπαίνω μὲν εὐσωματοῦντι, καὶ πρὸς ἃ μὴ θέμις ἁρπάζοντι· τληπαθοῦντι δὲ πάλιν, κατακλωμένῃ ἐπικάμπτομαι, καὶ προσβλέπω ἥμερον. Ποίας δίκης, τίνος τιμωρίας οὐκ ἄξιον τὸ οὕτως ἀγνωμονοῦν, καὶ ὑβριστικῶς μοι προσφερόμενον, τῇ οὕτως ἐπιεικεῖ καὶ προσπασχούσῃ ἐλεεινῶς διακειμένῳ, ὡς οὐδὲ σπλάγχνοις οἰκείοις μήτηρ φιλότεκνος· ἀλλ' οὕτω μὲν δὴ μειρακιευόμενον νεανισκευόμενόν τε καὶ ἐξανδρούμενον, οὐ κατακούειν μου πέφυκε· γηράσκον δὲ δεξιόν ἐστι καὶ εὐάγωγον πρὸς τὰ δέοντα ὄργανον; Πόθεν; ὅ γε τῶν τόνων καὶ συνδέσμων παρειμένων, καὶ τοῦ ἐμφύτου ἀπεσβηκότος θερμοῦ, ἀκινησίᾳ μαρασμῷδες πεπέδηται, καὶ γερανδρύῳ ἀνανθέντι προσέοικε. Ταχύ γ' ἂν τὸ τοιοῦτον δύναιτο σπουδαίων συνεφάπτεσθαι πράξεων, τῶν ὑπανεχόντων καὶ γεροντα γωγούντων δεόμενον. Ἠγάπων δ' ἂν, εἰ μὴ προσανεμάττετό μοι τὰς ἑαυτοῦ κῆρας, καὶ τῶν αὐτοῦ πρεσβυτικῶν ἀνεπίμπλα κακῶν, τοῦ λῃρεῖν λέγω, καὶ παραπαίειν, καὶ ληθαργεῖν. Εἴπερ γάρ τι ἀληθὲς τὸν νοῦν συγγηρᾷν τῷ Τιθωνῷ, καὶ δὶς τοὺς γέροντας παῖδας γίνεσθαι, ἐς τὸ νηπιάζειν τοίνυν διὰ τῆς περιόδου τῶν ἡλικιῶν ἀνακάμπτομεν, καὶ σῶμα μὲν ὁρᾷ καὶ ἀκούει ἀμβλύτερον· αὐτὴ δ' ἐγὼ χρονικαῖς λήμαις ἐπισκοτοῦμαι, καὶ οὐκέτι ἔχω ἐπαίειν ὀξύτερον· κἀκεῖνο μὲν, εἰ καὶ τῶν ἄλλων ἐπιλανθάνεται, τοῦ γε μὴν τρέφεσθαι μέμνηται ἐσαεὶ, καὶ γομφίων οὐκέτι τοῖς φατνώμασιν ἐμπεπηγότων, ὅμως ἀλήθει γνάθοις ἀμύλοις ὡς οἷόν τε, ἃς καί τις παροιμία ὅσα καὶ βακτηρίαν ἀποχαρίζεται ἀνδρὶ γέροντι· ἐγὼ δὲ οὐκέτι μαθήσει καὶ μνήμῃ χρωμένη, οὔτε μὴν ἀναπεμπάζουσα τὰς ἀναμνήσεις ὡς ἔμαθον, μόνου κατεμφοροῦμαι τοῦ ληθαίου πόματος· καὶ οὕτω καταβραχὺ ἀναποδίζω πρὸς τὴν νηπίαχον ἄνωθεν. Εἰ γὰρ καὶ κράσεσιν ἐναντίαις πεποίωνται οἵ τε παῖδες, καὶ οἱ ἐσχατογέροντες· οἱ μὲν γὰρ ὑγροὶ καὶ θερμοὶ, οἱ δὲ ξηροὶ καὶ ψυχροί· ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἀμφοτέρων τὸ φρονεῖν περικόπτομαι. Ταῦτ' ἄρα, ὅτε μὲν τὸ σῶμα τὸ παιδικὸν ὑπὸ βρεχμῷ πλαδαρῷ ὑδαρῇ φορεῖ τὸν ἐγκέφαλον, ὡς νήπιον ἀξύνετον φρονῶ· ὅτε δὲ τὸ πρεσβυτικὸν ὑπανέχει κρανίον, μηδὲν ἀσταφίδος τὸ τῆς παροιμίας ἀπεοικὸς, ὡς νήπιον αὖθις λογίζομαι. Δειναὶ γὰρ αἱ ὑπερβολαὶ τῶν ποιοτήτων, καὶ σωμάτων μὲν φύσιν λυμήνασθαι, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ τὸ ἐμαυτῆς λογιζόμενον. Ἐῶ καταλέγειν καὶ τἆλλα, ὅσα ταῖς ἡλικίαις ταύταις, τῇ πρώτῃ λέγω καὶ τῇ ἐσχάτῃ, ἀδελφαῖς παρέπεται, τὸ περιττωματικόν φημι τῶν ἐκκρίσεων, τὴν ψίλωσιν τῶν κρανίων, τὸ τῶν στομάτων συελῶδες καὶ ἀνοδόντωτον, τὰ δακρυώδη καὶ ὑγρὰ ὄμματα, αἱ τῶν μυκτήρων κόρυζαι, καὶ πόδες, τῶν μὲν μηδέπω, τῶν δὲ μηκέτι βαδιστικοί· ἥ τε τῶν μελῶν τρομερὰ ἀστασία, καὶ τοῦ παντὸς σώματος κράδανσις. Ἀλλὰ μέχρι τίνος φιλονεικήσω πᾶσιν ἐπεξιέναι τοῖς τοῦ σώματος λυγροῖς παθήμασι, δι' ὧν, ἢ πρὸς τὸ συναλγεῖν ἐπισπᾶταί με δυστυχῶς, ἢ πρὸς τὸ συνήδεσθαι συναρπάζει με δυστυχέστερον; Οὐκοῦν τῶν πολλῶν ἀφεμένη, παραδραμοῦσα δὲ καὶ τὸ σμήνη τῶν νοσημάτων ὑφ' ὧν καὶ θαλπομένῳ, καὶ ῥιγοῦντι, καὶ στρεβλουμένῳ τὰ ἄρθρα, καὶ συνελόντι φάναι, κακῶς διακειμένῳ, συμβασανίζομαι, ἀνακεφαλαιώσομαι ὧν ἀδικοῦμαι τὰ σχετλιώτερα. Ἀπέδειξα ὅπως ταῖς φυσικαῖς παρακέχρηται δυνάμεσιν,

φυῶν περιβλημάτων καὶ προβληβάτων ψιλὸν, χεῖρας μέντοι προβεβλημένον, οἰκεῖον λογικῇ ψυχῇ, καὶ παντουργὸν ὡς τεχνουργὸν ὄργανον. Δι' αὐτῶν γὰρ ἀμφιέννυται μὲν τῶν εἰροκόπων καὶ τετανοτρίχων ἀπαθέστερον, καὶ τῶν ὅσα βύρσας, ἢ φολίδας αὐτοφυῶς ἀμπίσχονται στεγανώτερον, καὶ τῶν εὐπτέρων ὀρνίθων περικαλλέστερον· ὥπλισται δὲ ἀμυντηρίοις χειροκμήτοις ἐπικρατέστερον τῶν ὁπλαῖς ἢ κέρασι μαχομένων, ἢ ὀδοῦσι καὶ ὄνυξιν. Οὕτω δέ μοι φιλοτέχνως πεπλασμένῳ ἐνέπνευσε καὶ πνοὴν ζωῆς ὁ Θεὸς, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν κρᾶμα, ἄνθρωπον καὶ ἰδίαν εἰκόνα ὠνόμασε, καὶ ἄρχειν πεζῶν τε, καὶ νηκτῶν, καὶ πτηνῶν ἐπέταξε· καὶ οὔτ' ἐγὼ ψυχῆς ἄνευ ὁτιποτοῦν πράττειν δυναίμην ἄν, οὔτ' αὖ ψυχὴ χωρὶς ἐμοῦ. Αὐτίκα γὰρ τοὐπίσημον τοῦ κατ' εἰκόνα, τὸ ἄρχειν τῶν ζώων δηλονότι, πῶς ἂν ψυχῇ ψιλῇ σώματος, ἢ τὴν ἀρχὴν κατωρθώθη, ἢ καὶ εἰσέπειτα διεγένετο; Πῶς ἂν ἵππος ἐπωχήθη, μὴ τῶν ἐμῶν χειρῶν χαλκευσαμένων χαλινά; Πῶς ἔτεμε βοῦς αὔλακα; μὴ τουτωνὶ τεκτηναμένων ζυγά τε καὶ ἅροτρα; Εἰ δ' ἐπινοίᾳ ψυχῆς εὕρηται ταῦτα· τοῦτο κἀγὼ εἴρηκα νῦν, ὡς ἑκάτερον θατέρου δεόμενον· ἐκείνη ἐπινοεῖ, ἐγὼ τὸ ἐπινοηθὲν αὐτουργῶ· θεωρεῖ καὶ προβάλλει τοὺς τεχνικοὺς λόγους αὐτὴ, χεῖρες ἐμαὶ ὕλην εὐεργὸν ὑποβάλλουσαι, τὸ ἀνατυπωθὲν εἰδοποίησαν, καὶ οὕπω δοῦλον, εἴπερ ὡς δοῦλον, ἢ ὄργανον, ταῦθ' ὑπουργῶ, ἀλλ' ὡς κοινωνὸν τῆς αὐτῆς ἀξίας· τῷ κατ' εἰκόνα συνεργῷ τῇ ψυχῇ, καὶ συναίτιόν εἰμι τῶν καλῶν. Ἰσχυρισαίμην γὰρ ἐκ τῆς γραφικῆς ἀνθρώπου φυσιολογίας ὁρμώμενον, μὴ ἂν ψυχὴν μόνην, μήτε σῶμα μόνον λέγεσθαι ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ συναμφότερον, ὃν δὴ καὶ κατ' εἰκόνα πεποιηκέναι Θεὸς λέγεται· ἀμέλει, ὡς τοῦ ἀνθρώπου κοινωνῶ, οὕτω μετέχω καὶ τοῦ κατ' ἄνθρωπον ἀξιώματος. Ἀλλ' ἐμὲ μὲν τοιοῦτον ὄν, διαγράφει τῆς τοιαύτης εὐγενείας, καὶ οἷα νόθον ἀποκηρύττει, δοῦλον ἀποκαλοῦσα, ἡ βελτίστη ψυχή· ἑαυτὴν δὲ ἐμπνευσιν θείαν, καὶ βασιλίδα καὶ δέσποιναν ἐμοῦ. Καὶ εἶχον μὲν ἐξεργαστικώτερον ἐπεξιέναι τῷ τόπῳ, καὶ πεῖσαι μηκέτι δοῦλον καλεῖν τὸ ὁμόδουλον, καὶ συνάρχον, ἀρετῆς τε μετέχον, καὶ ζωῆς τῆς τε νῦν καὶ τῆς ἐν ἐλπίδι κειμένης· ἀπόχρη δὲ καὶ τοσαῦτα παρ' ὑμῖν εἰπεῖν, οἷς ἐπὶ τοὺς ἀσκητικοὺς ἄθλους ταῦτα συνεβάλλετο τὰ γενναῖα σώματα, ὥς τε οὐχ ὅσον ἐν τῷ παραυτίκα πνευματικῶν χαρισμάτων ὡς συμπεπονηκότα παραπέλαυσαν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ προσδοκωμένῃ παλιγγενεσίᾳ τοῖς μακαρίοις αὐτῶν συμβασιλεύσουσι πνεύμασι, καὶ συνεκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος· πλὴν οὐ πάνυ τι περὶ τούτου διοίσομαι. Καλείτω ὡς θεμιτὸν αὐτῇ, κατεμφορείσθω τῆς ἐξουσίας, ἀγέτω, φερέτω, χρήσθω μοι ὅ τι ἂν βούλοιτο· μόνον μὴ ἐγκαλείτω μοι τὰ ἀνεύθυνα, μηδ' ἀναίτιον ὄν αἰτιάσθω με. Ἠκούσατε γὰρ οἷα κατηγόρηκέ μου, ἐφ' οἷς τρέφεσθαί τε καὶ ἀμφιέννυσθαι ἀξιῶ, ψυχικὸν μένον ἔτι, καὶ ψυχικαῖς δυνάμεσι διοικούμενον, καὶ οὕπω εἰς πνευματικὸν μεταστοιχειωθέν. Ἄλλου γὰρ βίου τοῦτο καὶ ἄλλης διαίτης, ὥς φασιν οἱ παροιμιασταί· νῦν δὲ βοῦς ὢν καὶ ὀρεκτικαῖς δυνάμεσι συνιστάμενον, τί ποτε ἄρα καὶ πλημμελῶ, εἰ φυσικῶς σιτίων καὶ ποτῶν ἐφίεμαι; Τίνι δὲ ὕβρει προστρίβεται ἡ ψυχὴ, συνεκπορίζουσά μοι ταυτὶ, ὥσπερ οὐκ ἐπαΐουσα τοῦ βοῶντος ἀποστόλου, « Οὐδεὶς τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει, καὶ θάλπει; » Πῶς γὰρ ἂν ἡ τὴν ἀρχὴν ὑπέστη, ἢ μετὰ ταῦτα συνέστη, οὐκ ἀποχρώντως τρεφόμενον, ὅπερ εὐθὺς ἐν μήτρᾳ πλαττόμενον, διὰ τοῦ λεγομένου χορίου, εἶτ' οὖν ὁμφαλοῦ, τρέφομαι τῷ καταμηνίῳ αἵματι, ὡς φυτὸν ἢ ζωόφυτον; Ἐκεῖθεν δὲ προελθὸν, τιθηνοῦμαι γάλακτος ἐπιῤῥοῇ, ἕως ὀδόντων ἐκ φύσεως· ἐπὰν δὲ ἡ φιλόζωος φύσις ὀδοντώσῃ μοι τὸ στόμα ὀξέσι καὶ πλατέσιν, ὥστε καὶ τέμνειν καὶ λεαίνειν ῥᾳδίως, τηνικαῦτα καὶ ἐπὶ στερροτέρων ἐδωδίμων παραπέμπει τράπεζαν. Οὕτως οὐσιώδης τοῖς σώμασιν ἡ τροφὴ, καὶ συστοιχία· καὶ εἴγε μὴ πειστέον τοῖς λέγουσι καὶ λίθων ἐνίους τρέφεσθαι, ἀλλὰ τῇ ἐνεργείᾳ πιστευτέον, ὡς οὐδὲν τῶν ἐμψύχων ἄτροφόν ἐστιν, ὡς δένδρα καὶ βοτάναι, καὶ φυτὰ πάντα, καὶ ζῶα παντοδαπά· εἰ δὲ καὶ δαίμονες καὶ ἀστέρες, οἱ μὲν λοιβῇ τε κνίσσῃ τε, οἱ δὲ ἀναθυμιάσεσι τρέφονται, Ἑλληνικῆς ἐπιποιίας καὶ φιλοσοφίας λεγούσης, οὐκ ἐμοῦ κλύειν πάρεστιν. Ἐκεῖναι γὰρ τὸ δαιμόνιον φῦλον ὑλοχαρές τε καὶ φιληδοῦν ἐδόξασαν, καὶ τοῖς ἄστρασι ψυχὰς ἐχαρίσαντο. Οὕτω δὲ θρεπτοῦ παντὸς ὄντος ἐμψύχου σώματος, ἀνάγκη πᾶν μὲν ὃ ἂν ἔμψυχον ᾖ καὶ τρέφεσθαι φύσει καὶ ζῆν· ὃ δὲ μὴ τρέφεται, μηδὲ ζῇ, οὐδὲ ἔμψυχον εἶναι τοῦτο. Ταύτῃ καὶ ὁ Σωτὴρ οὐ μόνον οὓς εἰς ζωὴν ἐπανῆγε θνήσκοντας ἐσθίειν ἐκέλευεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς θανὼν καὶ ἀναβιοὺς ἐφαγέ τε καὶ ἔπιε, τεκμήριον ἄλυτον τοῦ ἀναβιῶναι τὸ θρεφθῆναι τιθέμενος. Καὶ φύσις μὲν ἡ σώτειρα, οὕτως αἷμα σώματος γεννῶσα, καὶ τρέφει, ἄστομα μὲν ἔτ' ὄντα καὶ ἔμβρυα δι' αἱμάτων μητρικῶν· νήπια δὲ ἀνοδόντωτα, γάλακτι· τελειωθέντα δὲ, πανδαισίᾳ παντοδαπῇ· καὶ οὐκ αὐξόμενον μὲν τιθηνεῖται καὶ παιδοκομεῖ, ἀκμάσαν δὲ καὶ ἀναυξὲς ἤδη γεγονὸς ἐπέλιπεν· ἀλλὰ καὶ ἕως γήρως καὶ πρεσβείου ὡς ἀγαθὴ τροφὸς ἐμπνέοντι πάρεστι, μηδαμῶς ἀφισταμένη, μὴ νύκτωρ, μὴ μεθ' ἡμέραν. Καὶ καθευδόντων μὲν γὰρ οὐκ ἀτρεμεῖ ἡ θρεπτικὴ δύναμις· ἀλλ' ἀκοίμητος ὡς ἀγαθὴ τροφὸς ἐμπνέοντι πάρεστι, μὴ ἀγαθὰ ἐκπονουμένη· τὰ δέ γε διὰ στόματος ἀληλεσμένα τῇ γαστρὶ ἐντιθέμενα καταπέττουσα, καὶ χυλοποιοῦσα μὲν τὰ πρῶτα, εἶτα ἐν ἥπατι ἀνέλκουσα καὶ ἐξαιματοῦσα, κἀκεῖθεν διανεμητικῶς εἰς πᾶν μόριον διὰ τῶν φλεβῶν παραπέμπουσα, καὶ τὸ κατάλληλον ἑκάστῳ προσφύουσα. Καὶ χάρις αὐτὴ πολλὴ τῆς περὶ ἡμᾶς προμηθείας, δι' ἣς ἃ τὴν ἀρχὴν ἔτεκε, ταῦτα καὶ εἰσέπειτα στέργει, καὶ οὐκ ἐᾷ διαῤῥυῆναι ταῖς προσπλάσεσι τῶν τροφῶν ἐπισκευάζουσα.

Καὶ φύσις μὲν, ὡς εἴρηται, οὕτω πλάττει, καὶ προσπλάττει, καὶ συνίστησι· ψυχὴ δὲ λογικὴ, καὶ ταὐτ' ἐν σώματι οὖσα, ἀντινομοθετεῖ τῇ φύσει, ὡς ἄλλη τύραννος, καὶ οἷς μὲν τὴν ἐφήμερον ὀσημέρως ζητῶ τροφὴν, γαστρίμαργον ὀνομάζει, καὶ πίθον ἄπληστον· οἷς δὲ χαίρω τρεφόμενον, ἡδυπαθὲς καὶ φιλήδονον. Τρυφὴν γὰρ τὴν τροφὴν ὁρίζεται, διὰ

φιλεγκλῆμον, οὐ σὺ κατέστης παρὰ Κυρίου ἐπὶ τὴν A σύνδουλον θεραπείαν κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν παραβολήν, ὡς πιστὴ καὶ φρόνιμος οἰκονόμος, τοῦ διδόναι τροφὴν ἐν καιρῷ; Πῶς οὖν οὐκ αὐτὸ διοικεῖς πιστῶς καὶ φρονίμως τὸ ἐγχειρισθέν σοι λειτούργημα, καὶ δίδως μὲν ἐν καιρῷ καὶ μέτρῳ τὴν τροφήν, καὶ ἐπιπλήττεις μὲν ὡς πιστὴ τῷ ἀπίστῳ, ὡ; δὲ φρόνιμος σωφρονίζεις τὸ ἀνόητον, καὶ ὅλως ἐπεξουσιάζεις τῇ πεπιστευμένῃ σοὶ διοικήσει, καὶ κοσμεῖς ἄριστα; Ἀλλὰ συναρπάζεσθαι φῂς παρὰ τοῦ ὑπὸ χεῖρα, καὶ εἰς τὰς αὐτὰς αὐτῷ ἀτοπίας ἐκφέρεσθαι. Ἆρα σκηπτομένη τοιαῦτα, οἵει τὴν ἠπειλημένην τῷ κακῶς οἰκονομήσαντι διχοτομίαν ἀποφεύξεσθαι; Ἀλλὰ μάταιος ἡ τοιαύτη δίκησις. Τὸ ἡγεμονικὸν γὰρ ἅπαν δίκας εἰσπράττεται, ὧν πλημμελεῖ τὸ ἀρχόμενον, εἴτε στρατηγὸν εἴποις, εἴτε παιδαγωγὸν, εἴτε πατέρα, εἴτε διδάσκαλον, κἂν ἄλλως αὐτοὶ σπουδαῖοι ὄντες αὐτοῖς ἀλίσκωνται· ὡς εἴγε ἡ στρατηγὸς συλλειποτακτεῖ στρατῷ, ἢ παιδαγωγὸς συναθύρει παιδὶ, ἢ πατὴρ συναφραίνει υἱέσιν, ἢ συῤῥᾳστωνεύεται μαθητῇ διδάσκαλος, διττὰς, οἶμαι, δίκας ὑφέξει τούτων ἕκαστος· τὴν μὲν, οἷς ἔλαθε διαφθείρας, ὃν μᾶλλον βελτιοῦν ἐπηγγέλλετο· ἑτέραν δὲ, οἷς ταυτὰ πλημμελῶν ἐκείνῳ ἐάλωκεν· ὥσπερ τἀνάπαλιν διπλῆς συγγνώμης παρὰ τῶν τεταγμένων κρίνοιντ' ἂν ἄξιοι παρὰ τοῖς ἀκριβῶς πλέον ἢ ἐπιεικῶς δικάζουσι· μιᾶς μὲν, διὰ τὴν αὐτῶν φύσιν δεομένην ἀεὶ τοῦ ἐπιστατήσοντος καὶ τῷ καλῷ προσβιβάσοντος· δευτέρας δὲ, παρ' ὅσον τὸ ἡγησόμενον ἐπὶ τἀγαθὸν εὗρε πρὸς τοὐναντίον ἐνδιαστρέφον καὶ προκαλούμενον· οὐδὲν δὲ οὕτως εἰς ἀρετὴν καὶ κακίαν ἐπαγωγὸν, ὡς τὸ ἡγεμονοῦν, συνεφαπτόμενον τῶν ἐφ' ἑκάτερα προτρεπομένων πράξεων, καὶ τῷ καθ' ἑαυτὸ ὑποδείγματι ἐφελκόμενον πρὸς τὰ ὅμοια· ὥσπερ καὶ ἡ φίλη μοι ψυχὴ διπλᾶς τίσει ποινὰς, ὡς μήτε τὸ ἐν ἀνθρώπῳ ἀτακτοῦν κολάζουσα, καὶ ὡ; αὐτὴ συνηδομένη καὶ τὸ φιλήδονον συνεκκαίουσα. Εἰ δὲ τὸ ὕδωρ, φησὶ, πνίγει, τί δεῖ ἐπιπίνειν; Ἐγὼ δὲ τάχ' ἂν συγγνώμης ἠστινοσοῦν τύχοιμι τῇ δεσποίνῃ συνεπόμενον, καὶ ταυτὰ πλημμελεῖν διδασκόμενον. Οἷα γὰρ, φησὶν, ἡ δέσποινα, τοῖα καὶ ἡ κύων. Ἵνα δὲ σαφέστερον ἀποδειχθείη τὸ μὴ παρ' ἐμοῦ συναρπάζεσθαι αὐτὴν ἐπὶ τὰ αἴσχιστα, αὐτὴν δὲ μᾶλλον ἁρπάζειν τὰς ἡδονὰς, κἀμὲ συνεφέλκεσθαι, ἀνάσχεσθέ μου πρὸ; μικρὸν παρεκβαίνοντος τῷ λόγῳ, κἀπὶ τὴν αἰτίαν τῆς τραγῳδίας ἀπάσης, ἣν ἡ ψυχὴ λέγειν αἰσχύνεται, ἀνατρέχοντος.

Οὐκ ἀκραιφνὲ; , ὦ ἄνδρες, νοερὰν ζωὴν καὶ σωματικῆς συναισθήσεως ἀνεπίστροφον ἔλαχεν ἡ καθ' ἡμᾶς ψυχὴ, ἀλλ' ἐποχεῖται ταῖς ὑπεζευγμέναις αὐτῇ ζωαῖς, φυτικῇ τε καὶ ζωϊκῇ· ὑφ' ὧν καὶ ἡ σωματικὴ σύστασις ἡμῶν διακυβερνωμένη σώζεται. Οἰακιζόμεθα γὰρ λύπῃ καὶ ἡδονῇ· λύπῃ μὲν, ὅτε κενούμεθα, ἢ ἄλλως ὀδυνώμεθα· ἡδονῇ δὲ, ὅτε πληρούμεθα καὶ ἀπαθῶ; ἔχομεν, προνοίᾳ τῆς δημιουργοῦ φύσεως, τῶν τοιῶνδε παθῶν ἐμπεφυκότων ἡμῖν ἐπὶ σωτηρίᾳ. Εἰ γὰρ μήτε ἠνιώμεθα ἀπορῥέοντα καὶ φθειρόμενα, μήτε ἀναπληρούμενα ἐρηδόμεθα, ἀνεπαισθήτως τῶν τε ἐπιτριβόντων καὶ τῶν σωζόντων ἐχόντα, θᾶττον ἂν ἐλάθομεν ἀπογινόμενα. Νῦν δὲ ἡ προμηθὴς φύσις, ὥσπερ δυοῖν χεροῖν χρωμένη, πόνῳ καὶ τέρψει, καὶ τῷ μὲν νύττουσα, τῇ δὲ, δελεάζουσα, ἐπὶ τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν διανίστησι, φεύγοντας μὲν τὸν ἐκ τοῦ πεινῆν πόνον, τὴν δὲ ἐν τῷ ἐσθίειν ἡδονὴν διώκοντας τὴν τροφήν· ἀλλὰ προηγουμένως μὲν δι' ἀπαλλαγὴν τῆς ἐκ τοῦ πεινῆν ὀδύνης, δευτέρως δὲ καὶ διὰ τὴν ἐκ τοῦ πίμπλασθαι ἄνεσιν. Ψυχὴ δὲ λογικὴ ἄλλως μὲν καθ' ἑαυτὴν οἶδε τρέφεσθαι, καὶ κρείττονά τινα ἀμβροσίαν κερπίζεσθαι· πλὴν ἐπείπερ, ὡς ἔφαμεν, οὐκ ἀσχέτως ἔχει καὶ ἀμειλίκτως πρὸς τὰς ὑποβεβλημένας αὐτῇ δυνάμεις, συμπαυεῖ πως καὶ ἥδε πασχούσαις αὐταῖς, καὶ δὴ ἀνιωμέναις συνανιᾶται, καὶ ἡδομέναις συνήδεται· μᾶλλον δὲ, εἰ B δεῖ τἀκριβὲς ἀποφήνασθαι, καὶ ὥς φασι παῖδες ἰατρῶν, αὐτὴ πρωτοπαθεῖ διὰ τὴν λογικὴν συναίσθησιν. Ταῦτ' ἄρα καὶ πρώτη, καὶ πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ λυποῦντος ἀνίσταται, μάλιστα μὲν ἕνεκα ἑαυτῆς, εἶτα καὶ δι' ἐπικουρίαν τῶν ὑπεζευγμένων, ὡς εἴρηται. Ἦν δὲ ἄρα καὶ τοῦτο τῆς σοφῆς φύσεως πρόνοια, μὴ τὴν ἡγεμονικωτάτην ψυχὴν ὑπεριδρῦσθαι κακῶν ἀπαθῆ, καὶ τῶν συμπιπτόντων ταῖς δευτέραις δυσκόλων ἀνεπαίσθητον. Ἦν γὰρ ἂν παράπαν αὐτῶν ἀνεπίστροφος. Εἰ γὰρ καὶ οὕτω κεντριζομένη καὶ συναλγοῦσα, καὶ προσπάσχουσα, ὁρᾶτε ὅπως βλακεύεται καὶ θρύπτεται, καὶ τὴν ξυμπεριφορὰν ἀληθῶς συμφορὰν ὀλοφύρεται· σχολῇ ἂν ἐπέστραπται σώματος, εἰ τῶν σωματικῶν κακοπραγιῶν καθειστήκει ἀνέπαφος. Νῦν δὲ εἴπερ τι καὶ τοῦτο C ἄριστα διατέτακται, ἐπαΐειν τῶν ἀλγεινῶν, καὶ συμπείθεσθαι, κατὰ τὸν φάμενον, ἀντιλάζεσθαι καὶ πόνων ἐν τῷ μέρει, καὶ συνεξευρίσκειν τῶν κοινῇ διοχλούντων ἀπαλλαγήν. Οἷς γὰρ κοινωνία ὠντινῶν δυσχερῶν, τούτοις καὶ λύσις αὐτῶν κοινῇ μέμηλε.

Τούτων ἀποδεδειγμένων μὲν οὕτως, περιήκει πάλιν ὁ λόγος ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ δὴ τῆς ἀνωτέρω παρατεθειμένης παραβολῆς ἀναμνήσθητε, ἐν ᾗ τὸν πιστὸν καὶ φρόνιμον οἰκονόμον κατέστησεν ὁ Κύριος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ, τοῦ διδόναι αὐτοῦ τροφὴν ἐν καιρῷ. Ἡ γὰρ οὐ προσφυῶς εἰς τὴν λογικὴν τὸν πιστὸν καὶ φρόνιμον οἰκονόμον ἐκδεδέγμεθα, ὡ; οἷαν τε καλῶς διοικεῖν περιουσίᾳ φρονήσεως τὴν ἐμπαθῆ καὶ ἄνουν ζωήν; Καὶ μέντοι καὶ καταστᾶσαν, μακαρίζει μὲν ὁ Κύριος, φρονίμως καὶ πιστῶς D διοικοῦσαν, κἀπὶ πλείονα καταστήσειν ἐπαγγέλλεται. Εἰ δὲ τοῦ Κυρίου λαθομένη ὡς μέλλοντος, ἄρξηται μὲν τύπτειν τοὺς συνδούλους, εἰς ὕβριν, οὐκ ἐπιστροφὴν, ὅλη δὲ γένηται τῆς ἐν τῷ ἐσθίειν καὶ πίνειν ἀπολαυστικῆς ἡδονῆς μετὰ τῶν μεθυόντων, λέγω δὲ τῶν θρεπτῶν τε καὶ θρεπτικῶν μορίων, ἀεὶ πιμπλαμένων τῆς ἔξωθεν ἐγχεομένης ἀναπληρώσεως, πότερον, ὅθ' ἥξει ὁ Κύριος, σκήψεται οἷα καὶ νῦν ἐφ' ὑμῶν, καὶ τὴν αἰτίαν παραινίας ταύτης ἐφ' ἡμᾶς μεταθεμένη ὡς ἀπατῶντας καὶ συναρπάζοντας, τἀπιτίμια τοῦ πονηροῦ δούλου διαφεύξεται· ἢ αὐτή τε διχοτομηθήσεται, καὶ τὸ μέρος αὐτῆς μετὰ τῶν ὑποκριτῶν τε ἥσεται, ἅτε ὡς ἐν θεάτρῳ τῷ βίῳ τούτῳ προσωπεῖον μὲν σεμνῆς τινος δεσποίνης καὶ

φανήσεται, δι' ὧν ἀρυομένη, καὶ πιμπλαμένη, ἑωλοκρασίαν ὥσπερ καταχέει μου, καὶ ἐμπαροινεῖ τὰ αἴσχιστα. Σὺ τἀμὰ αἰσθητήρια, καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς δυνάμεις λέγεις κακῶς, χαράδρας καὶ φωλεοὺς θηριώδεις ἐπονομάζουσα, δι' ὧν τὰ μέγιστα εὖ πεπονθυῖα οὕτως ἀγνωμονεῖς; Οὐ ταῖς μαθητικαῖς ἐπιστήμαις ὅσα καὶ γεφύραις ἐπὶ τὴν ἐς τὰ νοητὰ πόρθμευσιν κέχρησαι; Πῶς οὖν ταύτας τὴν ἀρχὴν ἂν ἐκτήσω χωρὶς τῶν ἐμῶν αἰσθήσεων; Ἆρα ἀριθμητικὴν καὶ ἁρμονικὴν ἔσχες ἄν ποτε, μὴ οὔσης ἀκοῆς; ἢ ἀριθμῶν ἀναλογίας, ἢ γεωμετρίαν, ἢ ἀστρολογίαν, μὴ φωτιζούσης ὄψεως· ἢ σφυγμικὴν καὶ ἰατρικὴν, μὴ τῆς ἁπτικῆς καὶ γευστικῆς ὁδοποιούσης σοί; Ταῖς ἐμαῖς τοίνυν αἰσθήσεσιν ἀναιρουμέναις συνανατρεπομένων τῶν σῶν γεφυρῶν, τί σοι λοιπὸν ἦν, ἢ χαμαὶ καὶ περὶ τὰ αἰσθητὰ καλινδεῖσθαι, ἢ μηδὲ τούτων ὅλως ἐφάπτεσθαι, μηδὲ ὅσον γῆς ἔντερον ἀπολαύειν αἰσθητικῆς ζωῆς, φυτικῆς δὲ μόνης τυχόν; καὶ τότ' ἂν ὄντως ἐν μνήματι καὶ δεσμωτηρίῳ ἀλαμπεῖ κατορωρυγμένη, καὶ σκυβάλῳ ὕλης ἐγκαταδῦσα, καὶ ἰλύϊ βυθοῦ ἐμπαγεῖσα, ἤντλεις τυφλὸν βίον ἀσπάλακος, ἤ τινος ζωοφύτου, μόνον με περικειμένη ὡς αὐτὴ κωμῳδεῖς, ὀστρεῶδες περίβλημα. Νῦν δὲ ἀλλ' ἐγώ σε ἀπὸ γενέσεως ἀβλεπτοῦσαν εἰς γνῶσιν ὠμμάτωσα, καὶ φιλοσοφίᾳ προσήγαγον, καὶ γεύσασα τοῦ φωτὸς, δέδωκα δι' αὐτοῦ ἐνοπτρίσασθαι μὲν γῆς πῆξιν, χύσιν θαλάσσης, οὐρανοῦ σφαίρωσιν, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ πάντα θαύματα· τῆς δὲ διὰ πάντων ἐναρμονίου συμφωνίας τὸν γενεσιουργὸν ἀλαλήτοις φθόγγοις περιᾳδούσης ἐπακροάσασθαι, καὶ διὰ μεγέθους κτισμάτων καὶ κάλλους, καὶ κινήσεως εὐρύθμου, τὸ κινοῦν ἀκινήτως, καὶ πρῶτον καλὸν καὶ αὐτοκάλλος ἐφάντασα, καὶ οἵου ἀρχετύπου γέγονας κατ' εἰκόνα ἀνέμνησα. Καίτοι τί τούτου γένοιτ' ἂν ψυχῇ τιμαλφέστερον, Θεὸν εὑρίσκειν διὰ τῶν φαινομένων ἐμαῖς αἰσθήσεσιν; Οὐ μόνον δὲ τὰ πρῶτα οὕτως ἐπὶ Θεὸν ἄνεισι δι' ἐμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀποπίπτουσα Θεοῦ, δι' ἐμοῦ πάλιν ἐπάνεισι. Δι' ἐμὲ γὰρ μετανοίας καὶ συγγνώμης τόπον εὗρεν· εἰ γὰρ ἦν ἀζυγὴς ἐμοῦ καὶ ἀσώματος, οὐδ' ἂν τὴν ἀρχὴν εἶχε μετανοεῖν ἁμαρτάνουσα, ὡς οὐδὲ οἱ καταπίπτοντες ἄγγελοι· νῦν δὲ καὶ τουτὶ τἀγαθὸν κεχάρισταί οἱ διὰ τὴν ἐμὴν σύζευξιν. Ἡλίκα γὰρ ἂν, καὶ ὅσα αἴσχη προσμάξαιτο, διὰ τῶν ἐμῶν ἱδρώτων ἀποσμήχεται ταῦτα, καὶ καταλαμπρύνεται χιόνος λευκότερον. Ὑπὲρ πᾶσαν γὰρ πόαν πλυνόντων, καὶ παρ' ἅπαν ὑσσώπου περιῤῥαντήριον, τὸ ἀποῤῥέον τῶν ἐμῶν, ὡς ἂν αὐτὴ μὲν καλέσοι, χαραδρῶν· ὡς δ' ἐγώ φημι, κρηνῶν διειδῶν δάκρυον, ἡ ἀσιτία, ἡ δυσκολόκοιτος χαμευνία, ἡ γονυπέτεια, ἡ ἐν προσευχαῖς ἀῤῥέμβαστος ἀναστήλωσις, ἡ ἐπιπίπτουσα τῷ στήθει στερνοτυπία, ὁ ἐκπίπτων τοῦ στήθους βαρύστονος καπνὸς, τοῦ ἐντὸς ἐμπρησμοῦ σημαντήριον, τἄλλα δι' ὧν τὸ πολυδύναμον τῆς μετανοίας κίρναται φάρμακον. Τοσούτων ἀγαθῶν θησαυροὺς οἶδα ταμιεύειν ἐγὼ, ὁ παρὰ τῇ ἐμῇ ψυχῇ τετρημένος, καὶ μηδὲν στέγων πίθος.

Ἀλλ' ἀπειροκάλως ἴσως παρ' ὑμῖν τοῖς τῶν τοιούτων τρίβωσι διέξειμι τὰ καθ' ἕκαστον. Χρὴ τοίνυν συνελεῖν, καὶ διὰ βραχέων παραστῆσαι, ὡς ἃ μὲν ἐγκαλοῦμαι πρὸς τῆς ψυχῆς, πεπονθός εἰμι μᾶλλον, ἢ δεδρακός· ἃ δὲ δρῶν εἰμι κατὰ φύσιν καὶ συνδρῶν, ταῦτά εἰσι. Τῆς φιλοσοφίας γὰρ δι' ἧς εἰς Θεὸν ἀναγόμεθα, σχιζομένης εἴς τε τὸ θεωρεῖν καὶ πρακτικεύεσθαι, εἰ μὲν τὸν θεωρητὴν βίον ἀγαπήσειε, δι' ἐμοῦ καὶ φύσεως ἔργα διοπτάνεται, καὶ διὰ τῶν μαθηματικῶν γεφυρῶν εἰς τὰ νοητὰ διαπορθμεύεται, καὶ τελευταῖον, ὅ φασιν, εἰς αὐτὸν πετασθεῖσα τὸν βατῆρα τῆς θεολογίας ἀνεπαύσατο· εἰ δὲ πρὸ τῶν θεωρητικῶν γεφυρῶν τὴν πρακτικὴν θήσειε κλίμακα, ἐνταῦθα καὶ μᾶλλον ἐμὲ πόνοις ἰδίοις ἐπιβαθρεῦον εὑρίσκει τὰς πάσας βαθμίδας τῶν πράξεων· εἴπω τὸ ἐπὶ πᾶσι, δι' ἐμὲ ὁ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένος ἄνθρωπος, παραπολύ τι ἀγγέλων διήνεγκε. Τίς γὰρ ἂν ἀγγέλων δυνηθείη μιμήσασθαι Θεοῦ πάθη, καὶ θάνατον, ὡς ἄνθρωπος δεδύνηται; δι' ἐμὲ δήπου ξεόμενον, στρεβλούμενον, κρεουργούμενον, τέλος θανατούμενον, καὶ τῷ τεθεωμένῳ τοῦ Σωτῆρος σώματι συμμορφούμενον, ἐν ᾧ καὶ τὴν ἁμαρτίαν κατέκρινεν, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ πληρωθῇ ἐν ἡμῖν. Ἐπεὶ δὲ καὶ πυνθάνεταί μου ἡ ψυχὴ, πότε, καὶ ἐν τίνι τῶν ἡλικιῶν ὑποταγῆναί οἱ δύναμαι, ἐγὼ μηδὲν μελλῆσαν ἀποκρινοῦμαι οὕτως ἁπλοϊκῶς, Καὶ πότε οὐ δύναμαι, κἀπὶ τίνος τῶν ἡλικιῶν οὐ κατήκοόν εἰμι πρὸς ὃ ἂν αὐτὴ σπουδαῖον, εἴτε φαῦλον παρακαλοῦσα ἡγῆται, ὡς δῆλον ἐκ τῶν τεχνῶν. Φιλολόγον ἔλαχον ψυχὴν καὶ φιλόκαλον; ἕπομαι παιδαγωγοῖς, διδασκάλοις πείθομαι, προσεδρεύω διατριβαῖς. Καὶ τί τῶν ἐλευθέρων καὶ μαθημάτων τυπούμενον οὐκ ἐκμάττομαι; Πάλιν βάναυσον κεκλήρωμαι; διδάσκομαι αὖθις τεκτονεύειν, ἢ λιθοδομεῖν, ἢ χαλκεύειν ἐπ' ἄκμοσι βαρυκτύποις ἑστηκός· ἢ τοῖς περὶ γῆν ἱδρῶσιν ἐλλιμνάζεσθαι, ἢ πρὸς ἀνέμους ἀγρίους καὶ μαινόμενα κύματα παραβάλλεσθαι· ἐνίοτε καὶ εἰς βυθὸν κάτω κάρα νηχόμενον φέρομαι, καὶ στρατιωτικῶς βαλλόμενον καὶ ἐρεικόμενον πάσῃσι βολῇσιν ἀντέχω· ἵνα μὴ λέγω ὁπόσα ματαιοτεχνεῖν βιαζόμενον παιδοτριβοῦμαι, ὅτε καταράτοις θαυματοποιοῖς ὑποκείσομαι, καὶ διδάσκομαι ἐπὶ σχοίνου μετεώρου ἀκροβατεῖν, καὶ κατὰ ξιφῶν ὀρχεῖσθαι, καὶ κυβιστᾷν, καὶ λιθίδια καταβροχθίζειν καὶ σιδήρια· καὶ τί τῶν οὕτω δεινῶν καὶ σχετλίων, καὶ ἄλλως δυσέργων, ἐκ παιδαρίου γυμναζόμενον οὐ τελεσιουργῶ, καὶ ἀκμάζον μὲν φιλοτιμούμενον ἐπιδείκνυμαι· παρακμάζον δὲ οὐδὲν ἧττον ἐκπονῶ τῇ πείρᾳ ῥωννύμενον· καὶ γηράσκον, οὐ λήγω μανθάνον καί τι διαμηχανᾶσθαι τῶν νέων σοφώτερον· καὶ καθόλου φάναι, οὐκ ἔστι τι τεχνητὸν καὶ διδακτὸν, ἐφ' ὅπερ οὐκ ἄγομαι, βουλομένῃ τῇ ψυχῇ μηδὲν ἀντιπράττον, ἢ ἀντιλογοῦν· ὡς οὐδὲ τὰ εὐπειθέστερα τῶν ὑποζυγίων καὶ τῶν ὀργάνων τὰ ἄψυχα. Καὶ πρὸς τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα, τὰ πολλῷ ἡδίω ἐκείνων, καὶ ῥᾴδια, τῇ φύσει προσήκοντα, σκαιότατόν εἰμι, καὶ ἀντίξουν, καὶ ὡς ἀνταῖρον καὶ στασιάζον ἐκπεπολέμωμαι; Ἀλλ' οὐκ ἄν σοι πεισθεῖεν λεγούσῃ τοῦτο οἱ καλλίνικοι μάρτυρες, καὶ οἱ δικάζοντες οὗτοι ἀσκηταί· οἳ διὰ τῶν ἐν σώμασιν ἀγώνων, τὰς ἀσωμάτων φύσεις ὑπερεβάλλοντο. Ἀλλὰ καιρὸς

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

CONSTANTINUS HARMENOPULUS.

Notitia ex Fabric. Harl. Biblioth. Gr. t. XI. 9

Constantini Harmenopuli sebasti, nomophylacis, et judicis Thessalonicensis, de opinionibus hæreticorum qui singulis temporibus exstiterunt. 19

De fide orthodoxa. 29

Narratiuncula de tribus tomis synodicis sub imperatoribus Constantino Porphyrogenito, Manuele Comneno, et Michaele Palæologo promulgatis, in quibus omnes adversus imperatoriam majestatem turbarum aut rebellionis duces, eorumque adjutores et conscii anathemate percutiuntur, ex Yriarte, *cod. Gr. Matrit.* 41

Tomus contra Gregorium Palamam. 43

Epitome divinorum sacrorumque canonum a venerabili sebasto et nomophylace judiceque Thessalonicensi, D. Constantino Harmenopulo confecta. 45

Proloquium. 45

Sectio I. De episcopis. — *De electione et ordinatione episcoporum.* 49

Titulus I. — Canon apostolorum. 49

Titulus II. — Quis fiat episcopus, et quis non fiat. 51

Titulus III. — Quænam facere debeat episcopus. 54

Titulus IV. Quæ ab episcopo fieri non debeant. 55

Titulus V. — Quinam ad accusationem episcopi admittantur, et qui non admittantur. Tum qui, et quomodo causam accusati cognoscant. 67

Titulus VI. — De provinciis. 70

Titulus VII. — De synodis et soliis. 71

Titulus VIII. — Canones his affines. 74

Titulus IX. — De chorepiscopis. 75

Sectio II. De presbyteris, diaconis et subdiaconis. — *De ordinatione horum, et qui sacerdotes fieri debeant, et qui non debeant.* 75

Titulus I. — Canon 2 apostolorum. 75

Titulus II. — Quænam offerre sacerdos debeat, et quæ non offerre. 79

Titulus III. — Quæ sacerdoti facienda, et quæ non facienda. 79

Titulus IV. — De diaconis. 94

Titulus V. — De hypodiaconis et ephorcistis. 95

Titulus VI. — Affines istis canones. 95

Sectio III. — *De clericis.* 99

Titulus I — Qui clerici fiant, et qui non fiant. 99

Titulus II. — Quæ clerico facienda, et quæ non facienda. 102

Titulus III. — Communes clericis et laicis canones. 111

Titulus IV. — Qui ad clericorum accusationem non admittendi. 115

Titulus V. — Canones affines. 118

Sectio IV. — *De monachis et monasteriis.* 118

Titulus I. — Quando et quomodo monachus futurus admittatur. 118

Titulus II. — Quæ monachis facienda, quæ non facienda. 119

Titulus III. — De monasteriis. 123

Sectio V. — *De laicis.* 126

Titulus I. — De his, qui per baptismum illuminantur, et quinam sint illuminandi. 126

Titulus II. — Quæ laicis faciunda, quæ non faciunda. 130

Titulus III. — Pœnæ criminum. 135

Titulus IV. — Pœnæ lapsorum. 150

Titulus V. — Canones generales. 158

Titulus VI. — De imperatore. 162

Sectio VI. — *De mulieribus.* 162

MACARIUS CHRYSOCEPHALUS PHILADELPHIENSIS METROPOLITA.

Notitia ex Fabric. Harles, Bibliotheca Græca, tom. XI, p. 595; tom. VIII, p. 675. 167

Macarii Chrysocephali Philadelphiensis metropolitæ oratio in exaltationem venerandæ et vivificæ crucis. 173

Notæ et variæ lectiones in orationem Macarii Chrysocephali. 231

Oratio Macarii Philadelphiensis episcopi in Barbarorum incursus. 237

Proœmium ad commentarios in Matthæum. 239

Proœmium ad commentarios in Evangelium S. Lucæ 241

De universali Orthodoxiæ solemnitate, ob restitutum sacrarum imaginum honorem. 241

Fragmenta ex Florilegio. 213

JOANNES CALECA CP. PATRIARCHA.

Notitia. 249

Joannis Calecæ Homiliarum index. Apud Montfaucon, Bibl. Coislin., p. 402, cod. CCCLXXXVI, sæc. XIV. 249

Sermo Joannis Calecæ patriarchæ CP. Dominica ante Exaltationem S. Crucis. 253

Sermo Joannis Calecæ Cp. patriarchæ in tertiam jejuniorum Dominicam, seu adorandæ crucis. 263

Cap. XLIX. — Adversus eos qui negant sanctorum quæ fit in sacro mysterio, memoriam, esse sacerdotis pro eis ad Deum supplicationem. 471

Cap. L. — Quot modis fit in sacrificio sanctorum commemoratio, et quæ differentia. 483

Cap. LI. — Cur sacerdos vocat sacrificium cultum rationalem. 486

Cap. LII. — Quare Eucharistia solum vocatur mysterium. 486

Cap. LIII. — De communi propter sacramentorum communionem gratiarum actione, et ultima oratione. 490

De vita in Christo libri septem. 491

Ex Jacobi Pontani Societatis Jesu Præfatione ad Lectorem, in Philippi Solitarii Dioptram. 491

Index librorum. 491

Liber I. — Vitam in Christo per divina Baptismi, sacræ Unctionis et Communionis mysteria constitui. 493

Liber II. — Quem ei utilitatis fructum divinum baptisma conciliet. 521

Liber III. — Quam utilitatem sacrum unguentum, sive chrisma conferat. 560

Liber IV. — Quam commoditatem pariat sacrosancta Communio. 581

Liber V. — Ad sacrorum divinorumque mysteriorum absolutionem altare etiam necessarium esse. 625

Liber VI. — Quo pacto vitam in Christo a mysteriis sacramentisque acceptam conservare oporteat. 637

Liber VII. — Qualis sit initiatus qui mysteriorum gratiam proprio studio custodivit. 685

Sermo contra Execratores. — Græce edidit David Hoscheltus Aug. Vindel. 1595, 4°, sed minus integre; eadem, ut aiunt, integra prodiit Samosci 1601, 4°, cum Epiphanii oratione in Sepulturam Christi; at in duobus exemplaribus Samosciana e litionis quæ evolvimus, uno Mazarinæo, altero Regio, nihil amplius inest quam Epiphanii oratio. Hoscheliana tamen editionis lacunas supplevimus ope codd. mss. Paris. 970 et 1215. 727

De sancta Theodora filia sanctimoniali Thessalonicensi Danielis Papebrochii commentarius prævius. (*Acta SS. April. die* 4, tom. I.) 749

Laudatio S. Matris nostræ et myroblytidis Theodoræ auctore Nicolao Cabasila Thessalonicensi metropolita. 755

Prologus. 755

Cap. I. — Patria, natales, conjugium S. Theodoræ. 756

Cap. II. — Vita monastica et virtutes S. Theodoræ. 759

Cap. III. — Laudum S. Theodoræ synopsis et cum aliis sanctis comparatio. 765

GREGORIUS PALAMAS THESSALONICENSIS METROPOLITA.

Notitia ex Bibliotheca Fabricii. 771

Operum Gregorii Palamæ Argumenta ex codicibus Coisilinianis. (Montfaucon, *Bibl. Coisl.* p. 130.) 799

De Gregorio Palama, archiepiscopo Thessalonicensi, a nonnullis Græcorum in numerum sanctorum ascito, Græcorum Sententiæ. 815

Gregorii Acindyni adversus hæreses Gregorii Palamæ, archiepiscopi Thessalonicensis, Iambi. 815

Gregorii Palamæ Opera.

Dialogus qui inscribitur. Theophanes, sive de Divinitatis et rerum divinarum communicabilitate et incommunicabilitate. 909

Prosopopœiæ, id est, ex habitis per fictionem personarum orationibus, stylo misto, dialogico et maxime judiciali, confirmatio, quid Mens in judicio contra Corpus contendens, coram judicibus dicere possit. (Græce col. 1317). 959

Protheoria seu præmeditatio causæ. 959

Declaratio assumptiva. 961

Altera declamatio, quæ et ipsa est assumptiva refutatio. Quibus verbis Corpus contra Mentem in judicio contendens coram judicibus uti possit. 975

Judicum sententia. 987

Vita S. Petri, anachoretæ in monte Atho, auctore Gregorio Thessalonicensi. 989

C. Janningi Commentarius (*Acta SS. Bolland.* Junii, t. II, die 12.) 989

§ I. — Cultus sacer. Palæstra. Mons Athos. Tempus in eo actum. Iter Romanum. 989

§ II. — Vitæ auctor, inventor, nova versio. 994

S. P. N. Gregorii archiepiscopi Thessalonicensis oratio in admirabilem et angelicam patrem vitam sancti ac divini Patris nostri Petri qui in sancto monte Atho anachoretam egit. 995

Prologus. 995

Cap. I. — Petri patria, militia, captivitas, votum, liberatio. 997

Cap. II. — Iter Romam, inde in Cretam. Miracula ibidem patrata. 1003

Cap. III. — Iter in montem Athum, et vita illic dure sancteque acta. 1007

Cap. IV. — Semel atque iterum tentatus a dæmone per orationem superior evadit. 1013

Cap. V. — Tertium impugnatur a dæmone, famulum ejus simulante, ac reditum in patriam suadente. 1017

Cap. VI. — Quartam tentationem dæmonis, angelum mentiti, vincit humilitate; ac donis cœlestibus cumulatur. 1021

Cap. VII. — A venatore inventus, et seriem vitæ suæ exponit; et cupientem illic manere, domum remittit. 1027

Cap. VIII. — Mortui cadaver dæmonem expellit, ac navi impositum auferitur. 1031

Cap. IX. — Depositum Photocomi sacrum corpus dæmoniacos sanat, ac templo festoque honoratur. 1033

Gregorii Thessalonicensis et Gregorii Sinaitæ Ascetica. Ex δεδογμένα τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν. Venetiis 1782. Cum post absolutam impressionem libri hujus exemplaria omnia in Orientem fuerint translata, nullum jam in partibus nostris reperire est. Exemplari usi sumus Athenis per virum de nobis benemerentissimum J. Sgouta transmisso. Interpretationem Latinam (quantus labor!) adornandam in se suscepit vir doctus J. Lecomte, Rabeaci in diœcesi Aurelianensi parochus. 1041

Editoris Veneti Monitum. 1041

S. P. N. Gregorii Thessalonicensis metropolitæ ad reverendissimam in sanctimonialibus Xenam, de passionibus, virtutibus et mentalis quietudinis fructibus. 1045

Ejusdem Decalogus Christianæ legis. 1089

Ex ejusdem Sermonibus de iis qui sacræ indulgent quietudini. 1101

Quæstio ad filium. 1103

Responsio. Volentibus quieti se applicare, frustra non est conari intra corpus continere mentem suam. 1103

Ejusdem de oratione et puritate cordis capita tria. 1117

Ejusdem capita centum physica, theologica, moralia et practica. 1131